2° 11. Ref. 33 s
Haemstede

F. 66

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

DE
HISTORIE
DER
MARTELAREN.
CHRISTUS.
S. ANDREAS.

Bayerische
Staatsbibliothek
München

Digitized by Google

DE

HISTORIE

DER

MARTELAREN,

Die om het getuygeniſſe der Euangeliſcher Waarheit haar bloet geſtort hebben, beginnende van de tyden Chriſti onſes Saligmakers, tot den jare ſeſtien hondert vyf en vyftig.

Niet alleen in deſe Nederlanden, maar ook in Vrankryk, Engelant, Schotlant, Spanjen, Italien, Duitſchlant, America en andere Landen, met vele van hare Brieven en Belydeniſſen: als mede de Moort van Parys, de Moort in Voltoline, de ongehoorde Wreedheit in Terlant:

Midſgaders de Schrikkelyke Moort aan de Vandoyſen in Piemont, en andere vervolgingen der Geloovigen.

Op nieuws neerſtelyk overzien, verbetert, en veelzins vermeerdert; en elk op zyn behoorlyk jaar, en tyt met groote vlyt en neerſtigbyt gebragt, door J. G. O.

Met meer dan hondert vyftig kopere platen verziert, en alle de martelisatiën zeer kurieus na den aart en eigenſchappen des lants en plaatzen geſneden; en een korte inhoud, tot gerief van den Lezer, boven ieder plaat.

Deſe Druk vermeerdert met een VERVOLG, beginnende met de Ongehoorde Wreetheden gepleegt ten tyden der Reformatie in Vrankryk; en van ontallyke misſtellinge en oude ſpeldinge Gezuivert.

Nog is hier bygevoegt onder ieder Printverbeelding. Een korte ſchets der Geſchiedeniſſe in Dichtmaat, door den Beroemden Zededichter,

CLAAS BRUIN.

Nooit te vooren zo Uitgegeven.

TE LEYDEN,

By { DE WEDUWE VAN JAN VANDER DEYSTER, EN HENDRIK VANDER DEYSTER } 1747.

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS

VOORREDEN
AAN DEN
CHRISTELYKEN LESER.

BEminde, goetgunſtige Leſer, 't is genoeg bekent, dat de geloovigen der eerſter Kerke, na de voorzegginge des Heeren Jeſu Chriſti, vele en zware vervolgingen onderworpen zijn geweeſt: want zelfs de Apoſtelen Chriſti hebben uit de Joden en Hydenen tot vyanden gehad die gene, die in deſe werelt, na het oordeel der menſchen, de geleertſte, de magtigſte en d'uitnemenſte waren, die haar met alle magt en wreetheit vervolgt, en eindelyk gedoot en omgebragt hebben. Maar na de tyden der Apoſtelen is 'er nog veel grooter tyrannye opgeſtaan, doen de Roomſche Kyſeren hare uitterſte magt daar toe aanwenden, om het ware geloove en de Chriſtelyke Kerke, die over den gheelen aartbodem begon verbryt te werden, uit te roeyen: gelyk men ook leeſt, dat zy tot de tyden Conſtantini Magni toe, drie gheele bondert jaren aan malkanderen, geenderhande wreetheit, om het geloove uit te bluſſchen, na gelaten hebben. Want zy hebben de Chriſtenen niet alleen van wereltlyke eere, ſtaat en waardigheit berooft, maar ook ontbalſt, gehangen, verdronken, verbrant, den wilden dieren voorgeworpen, en allerley tormenten aangedaan. Ja de wilde domme dieren zelve zijn zomwylen barmhartiger geweeſt dan de Tyrannen, alzo dat zy vele geloovigen geſpaart, en de Beulen zelve verſchreurt en verſlonden hebben. In ſomma, de wreetheit was in die tyden zo extreem, dat 'er ten tyden Diocletiani geen groote Stad geweeſt is, in welke alle dage niet ontrent de bondert geloovigen gedoot wierden. Zo is ook van de Hiſtoryſchryvers aangeteekent, dat 'er eens in eene maant tyds zeventien duiſent Chriſtenen om den hals gebragt zijn. Maar by deſe zo ſchrikkelyke vervolgingen is wederom deſe vertrooſtinge by gekomen, dat als de arme Chriſtenen dikmaals in vuile ſtinkende gevankeniſſen lagen, zo hebben haar andere medebroeders haar niet vergeten, maar haar getroooſt en geſterkt, en ook ſpyſe in de gevankeniſſe gebragt, of immers, indien hun zulks van de Stokbewaarders niet toegelaten wierd, eenige troooſtelyke brieven geſchreven en toegeſonden: ook haar bylig voornemen in hare openbare gebeden tot God geholpen en geſterkt.

En nademaal God wilde, dat ook de gedagteniſſe zijner byliger Martelaren onder den menſchen behouden zouden worden, zo hebben d'oude Chriſtenen niet alleen voor hare gevangene medebroederen in den leven zorge gedragen, maar ook, als zy om den name Jeſu Chriſti gedoot waren, memorien en gedagteniſſen der zelver Martelaren gehouden: om dat zy vaſtelyk geloofden, dat de zalige Martelaars uit dit ellendig dal der tranen in het eeuwige en onſterffelyke leven geryſt, en nu waaragtelyk wedergeboren waren: ook op dat zy door zodanige gedagteniſſen hyde haar zelven en hare medegeloovigen tot gelyke ſtantvaſtigheit zouden vermanen: en op dat de geſchiedeniſſen der Martelaren niet in vergetinge zouden komen, zijnder zommige geweeſt, die de zelve ſchriftelyk vervat hebben, gelyk men onder andere leeſt, dat de Kyſer Conſtantinus, op het verzoek van Euſebius Biſſchop van Ceſarien, in alle hoeken der werelt mannen geſonden, en de namen der Martelaren, midsgaders ook den tyt haares lydens heeft laten beſchryven, onder welke, op wat wyſe, en in welke plaatſen zy geleden hadden. Maar het is te beklagen, dat het gene, 't welk den eerſten Chriſtenen tot vermaninge der ſtantvaſtigheit diende, de nakomelingen tot een ſchandelyke Afgoderye verandert hebben.

Maar wat zullen wy zeggen van die ſchrikkelyke vervolgingen, die daar in, en een wynig voor onſe tyden geweeſt hebben? Het getal der ouder Martelaren was zeer groot: maar wie zal het oneindelyke getal onſer Martelaren konnen rekenen? De oude Martelaren zijn grouwelyk gepynigt en gedoot: maar wie zou met tongen konnen uitſpreken, of penne beſchryven, met wat vreeſſelyke, Barbariſche en onmenſchelyke tormenten, als met ontbalſen, verdrinken, hangen, levendig te begraven, met langſaam vuur doot te braden, tot aſſche te verbranden, en diergelyke wreede manieren des doots, de Martelaars onſer tyden vermoort zijn? En daarom hebben zy geen klynen lof verdient, die haar beneerſtigt hebben, dat de memorien en gedagteniſſen onſer Martelaren ook onder den menſchen onderhouden mogten worden. Inſonderheit hebben wy Nederlanders den genen hooglyk te bedanken, die de namen der Martelaars, en ook de tyden, plaatſen, en tormen, die haar aangedaan zijn, en diergelyke meer andere omſtandigheden, tot een eeuwige gedagteniſſe harer ſtantvaſtigheit beſchreven, en den nakomelingen nagelaten hebben.

En overmids het bloed der Martelaren zo overvloedig als water, niet alleen in deſe Nederlanden, maar ook in gheele Chriſtenryk is uitgeſtort: zo zijn in dit Boek niet alleen de Nederlantſche Martelaars te ſamen geſtelt, maar hier zijn ook verſchyden andere Martelaars, die in Eugelant, Vrankryk, Spanjen, Italien, en andere Landen om de belydeniſſe der waarheit wille geleden hebben, bygevoegt: dog niet alle, maar alleen de voornaamſte; niet ook met alle hare omſtandigheden, zo als die in de Engelſche, Franſche, en andere Martelaarsboeken beſchreven ſtaan (want dat alles zoude niet konnen in een ſtuk begrepen worden) maar alleen het ſonderlingſte dat tot hare Martelisatie dient.

En dewyl voor deſen dit Nederlantſche Martelaarsboek in drie ſtukken is gedrukt geweeſt, zo hebben wy dat nu tot een getrokken, en elken Martelaar vervolgens na malkanderen geſtelt, elk op zijn behoorlyken tyt en plaatſe: ja zo veel ons mogelyk geweeſt is, ook daar op gelet, of iemant in 't begin of op het einde van zulken of zulken jaar geleden heeft, en dat ook alzo navolgens geſchikt. Hebben ook uitgelaten zodanige Hiſtorien, die wy bevonden op twee ja ook op drie verſchyden plaatſen verhaalt te worden, ſomtyds met de eigen en zelve namen, zomtyds een wynig veranderinge; en hebben ons daar in altyt aan de beſte en wytloopigſte gehouden.

Wy

VOORREDEN AAN DEN CHRISTELYKEN LESER.

Wy hebben ook deſen laatſten druk met verſchyden ſchoone en gedenkwaardige Hiſtorien, die noit voor deſen in het Nederlands Martelaarsboek zijn gedrukt, zeer merkelyk vermeerdert, als by exempel: by den moort van Parys hebben wy ook gevoegt den moort die op den zelven tyt, om de zelve oorzaaken in andere Provincien en Steden van Vrankryk, als te Angiers, te Rouan, te Bourdeaux, en andere plaatſen, tegen die van de Religie begaan is. Ook de moort die Anno ſeſtien hondert twintig in de Voltolyn over die van de Religie geſchiede, en meer andere geſchiedeniſſen van particuliere geloovigen tot den jare ſeſtien hondert drieëndertig toe. Als mede de onmenſchelyke en ongehoorde wreedheit, begaan tegen de Gereformeerde Chriſtenen in 't Koninkryk van Yerland, in 't jaar 1641. midsgadert de ſchrikkelyke moort aan de Vaudoyſen in Piemont, geſchiet in den jare 1655.

Het Tractaat van de hoovaardige en opgeblaſene Opperhoofdigheit der Pauſen, eerſt in de Engelſche taal beſchreven door den eerwaardigen Dienaar Jeſu Chriſti Johannes Foxus, en daar na in onſe Nederlantſche taal overgezet door H. Hexam, en voor deſen in het oude Martelaarsboek voor aangeſtelt, hebben wy beſonder gedrukt, zulks datſe den Leſer mag ſtellen 't zy voor of agter, daar 't hem goetdunken zal: de welke dienen, om te beſpeuren, waar uit alle die bloedige vervolgingen der geloovigen in de volgende eeuwen ontſtaan zijn, tot op deſen huidigen dag. Want daar in wort ons zeer levendig voor oogen afgeſchildert, hoe d'eerſte getrouwe Biſſchoppen van Gods Kerke in voortgang van tyt al erger en erger geworden zijn, en hoe zy allengskens van goede onderdanen der Kyſeren en Koningen zijn geworden Heeren en Regeerders over Koningen en Koninkryken, haar zelven in den Tempel Gods verheffende boven al wat genaamt wort God, of Godtsdienſt: *gelyk zulks door den byligen Geeſt van verre gezien, en ons in de bylige Schriftuur voorzegt en geopenbaart is. En overmids de getrouwe Biſſchoppen en vrome getuigen Jeſu Chriſti den hoogmoet van deſe verbaſterde Biſſchoppen niet konden verdragen, nog ook voor het Hooft der Kerken (daar zy haar voor uitgaven, gelyk ook de Pauſen nog op deſer uren doen) erkennen wilden; maar veel eer voor den waren Anticbriſt, die zig zelven tegen Chriſtus verheft: en volgens dien ook hare menſchelyke vonden en inzettingen niet wilden voor goet kennen nog aannemen: daarom hebben vele Martelaren haar bloed laten vergieten: daar door is de gheele werelt in roere geſtelt: daar door heeft zig de Babyloniſche Hoere tot nog toe dronken gemaakt met het bloed der vromer Martelaren: daar door is het getal* der verſlagenen om des woorts Gods wille, en om het getuigeniſſe dat zy hielden, *ſo groot en ontalbaar geworden, dat het van geen menſche ter werelt kan opgerekent worden: daarom ook de namen van vele duiſent Martelaren in dit boek niet hebben konnen geſtelt worden; die niet te min in den hemel, in het boek des levens, geſchreven zijn.*

Bidden over zulks den Chriſtelyken Leſer, deſe onſe gedane moeite in 't goede te willen aannemen, en de zelve ſo te gebruiken, dat het mag gedyen tot grootmakinge van Gods byligen name en eere, tot ſtigtinge des naaſten, verſterkinge in den geloove, tot zaligheit der zielen. Amen.

NAA

AAN ALLEN

Eerbaren, Wyſen en Edelen Heeren, Overigheden, Regeerders, Stadhouders, en Staten in onſe Nederlanden van Brabant, Gelderlant, Vlaanderen, Hollant, Zeelant en Vrieſlant, &c. wenſchen wy een Godzalige voorzigtigheit om 't gemeene volk te regeeren, onderhouden en geneeren tot zaligheit, vrede, eendragtigheit en voorſpoet van God onſen Hemelſchen Vader, door Jeſus Chriſtus zynen welbeminden Soon onſen eenigen Saligmaker, Amen.

EErbare wyſe Heeren, die Godes Dienaars zyt, tot prys en beſcherming der goeden, en wrake en ſtraffe der booſen, d'Almagtige God heeft u in deſe werelt daar toe verkoren, dat gy Hoofden zoude zyn des volks. Gelyk nu het lighaam niet ziet, nog riekt, nog ſmaakt, nog verſtant heeft daar 't hooft verdorven is: zo is 't niet mogelyk dat de Gemeente wel geregeert en in goeder geſtalteniſſe gehouden wert, daar de Hoofden verſtandeloos en onwetende zyn; want een onverſtandig Prince zal zyn volk vernielen. Rom. 13. 4. 1 Petr. 2. 14. De Overheit moet Godts Woort weten Eccl. 10. 16.

Daarom heeft *Moſes*, om 't volk Iſraëls te regeeren, oude wyſe Mannen verkoren, die den Heere vreeſden, en de waarheit hadden, en gierigheit haten. Want ſonder de vreeſe des Heeren is 'er geen wysheit; ſonder de kenniſſe der waarheit en geregtigheit kan men niet regt oordeelen: en de gierigheit verblint de oogen der wyſen.

Maar om hier toe te komen, is 't van noode dat zy den raat des hyligen Propheet *Moſis* aannemen, die daar leert, dat men het Boek des Wets alle de dagen des levens overleſen zal, op dat zy God den Heere mogen leeren vreeſen, en zyn woorden en Ceremonien in de Wet geboden, onderhouden. Alzo ſprak ook de Heere tot den Prince zyns volks *Joſue*: *Wort ſterk, zyt vroom, onderhoud en doet de geheele Wet die u Moſes myn Dienaar bevolen heeft: gy zult daar niet afwyken ter regter of ter ſlinker hand, op dat gy verſtaan meugt al het gene dat gy doet. Het Wetboek zal van uwen mont niet gaan, maar gy zult u daar in oeffenen dag en nagt, op dat gy onderhouden meugt en doen alles dat daar in geſchreven is: dan zult gy uwen weg regt maken en dien verſtaan.* Deut. 17. 18. 19. Joſ 1. 7.

Nu zo is 't openbaar, dat de Wet des Heeren byſonderlyk en voor al eyſcht, dat Gods Naam geheiligt en zyn Ryk verbreit zal werden. Hier toe behooren alle Overheden haar uitterſte vlytigheit en neerſtigheit aan te leggen, willen zy anders Gods Dienaars zyn en blyven. Want is 't dat 't een iegelyk Chriſten menſche bevolen is alle bekommeringe des tydelyken levens te laten ſtaan, en Gods ryk en zyn geregtigheit te vorderen, hoe veel te meer zal dat een Chriſtelyke Overheit betamen? Van zulks vint men een ſpiegel in de hylige Voorvaders *Abraham*, *Iſaak en Jakob*, ja ook voor deſe in *Enoch*. Hoe Godzalig den Prince *David* geweeſt heeft om den regten Godsdienſt te vorderen, betuigen de Hiſtorien der Bybelen overvloedelyk: Maar byſonder hebben wy een bekwaam exempel voor alle Overſten onſes tyds, in den Koning *Ezechia*: want gelyk 't in zyne tyden was met 't uytverkoren volk des Heeren in Iſraël, alzo is ook hedensdaags met den Chriſtenen geſtelt, zy maakten beelden, zy verzierden vreemde Godsdienſten buiten Gods Woort, zy branden Wierook voor het metalen Serpent, den Godsdienſt was verbannen, des Heeren Tempel was geſlooten: maar deſen Godzaligen Prince heeft de beelden vernielt, de hoogtens en boſſchen omvergeworpen, het metalen Serpent gebroken dat *Moſes* gemaakt hadde; hy heeft het Huis des Heeren open gedaan, en den opregten Godsdienſt wederomme opgerigt: ja dat meer is, hy heeft buiten zyn Juriſdictie en Koninkryk ('t welk alleen in Judea is geweeſt) Leeraars en boden uitgeſonden tot in het Koninkryk van Iſraël, die daar predikten dat zy haar bekeeren zouden tot den waaragtigen Godsdienſt, maar zy werden van velen beſpot en beſchimpt. 't Welk ook voor hem *Joſaphat* in Judea gedaan heeft, en is van den Heere gezegent geworden. Zodanigen Godzaligheit bevint men ook in *Joſia*, die een nakomeling was in 't Ryk van den booſen Koning *Manaſſe* en *Ammon*, welke den afgoden Altaren gemaakt, en de hyrſcharen des Hemels geëert en aangebeden hebben: het Wet boek was verloren, de kinderen werden door den viere geoffert: Maar *Joſias* heeft alle deſe afgoderye uitgeroeit, de hylige Schrift in het licht gebragt, en voor alle volke in den Huiſe des Heeren doen leezen. Gods Woort eiſcht de vorderinge zijns Rykx. Exempelen der geene die de Religie vorderen. 2 Reg. 18. 4. 2 Par. 30. 1. 1 Reg 15. 4. en 2. 2 Par. 34 3. enz.

Op gelyke manieren is 't in deſe tyden onder den Chriſtenen geſchiet, zy hebben Beelden, Altaren, Offerhanden en vreemde Godsdienſten buiten het woort Gods verziert en opgebragt: van het Avontmaal, 't welk ons ter gedagteniſſe des doots Chriſti bevolen is te eten, hebben zy (gelyk de Iſraëliten van het metalen Serpent) een Afgod gemaakt, daar brandenſe wierook en toortſen voor; den regten Godsdienſt is verbannen, Gods Woort mag men niet prediken, daar is den Tempel voor geſloten: het Wetboek der hyliger Schriftuur wort verboden te lezen. Men agt Gods Woort als bedrog en fenyn. Als de Heere eenige Godzalige Vorſten verwekt, die haar Predikanten uitzenden om den regten Godsdienſt te leeren, en den volke van hare dwalingen af te keeren, gelyk hy den vromen Koning van Engelant, *Eduard de Sesde*, en zommige Duitſche Vorſten verwekt had, zo worden de Predikanten beſchimpt, gelaſtert, gevangen en gedoot. Van onſe tyden.

O gy goede Heeren, hebt hier agt op! Om dat het Wet boek van uwen handen ontvallen is, dat de Bybel agter de kiſt legt, en Gods Woort niet onderzogt wort; daarom wort het volk kwalyk geregeert, de geregtige verdrukt, en de ongeregtigheit in het hoogſte verheven: daarom vervalt de Gemynte tot verſcheide dwalingen en ſecten: want de Opzienders zyn blint, en de Herders ſtomme honden, die niet baſſen konnen, en de wetenſchap Gods is by hen niet. Wel te regt mag de Heere zig beklagen over zyn volk, en roepen over 't onverſtant der plomper onwetenſchap: *O Hemel! ó Aarde! ik heb kinderen opgevoet, ik heb ze verheven, maar zy hebben my veragt: Een Oſſe kent zijn Meeſter, en een Ezel zyns Heeren Stal; maar myn volk kent my niet, en zyn gantſch verſtandeloos: Zy tergen my tot gramſchap de leugenagtige ſpruiten, die de Wet Gods niet willen booren. Zy ſpreken tot den Zienders,* Des Heeren woort verboden te onderzoeken. Eſai 56. 10. Eſai. 1. 2, 3. Eſai. 30. 10, 11.

ders, en ziet niet, en tot den Propheten, wilt ons dog niet propheteren of leeren dat regt is, ſpreekt ons behaaglyke dingen, propheteert ons dwalingen, en lyt ons van den weg, laat de Hyligen Israëls voor onſen aangezigte niet komen.

Uit onwetenheit komt het vervolg.

Door duſdanige verſtandelooſe blintheit en onwetenheit komt 't dat 'er zo veel onnoſel bloet vergoten wort, en dat de geregtige vervolginge en benauwtheit lyden. Want hoe zouden de Regters regt konnen oordeelen, die de zaken niet verſtaan? Hoe zouden ze die konnen verſtaan, als zy de Schrifttuur niet onderſoeken, waar in het regt en de geregtigheit verklaart wort? Maar zy haten het licht, om dat zy in de duiſterniſſe zyn. Zy vervolgen de waarheit, om dat zy door de leugenen verblint zyn, en de waarheit niet kennen. *Dit zullen zy u doen* (zegt de Heere) *om dat zy nog den Vader nog my niet gekent hebben.* En hy bid ook voor zyn vervolgers, zeggende: *want zy weten niet wat zy doen.* Want zo de Vorſten deſer werelt die wetenſchap hadden, en niet verſtandeloos waren, zy zouden den Heere der heerlykheit niet kruicigen.

Joh. 15. 21. en 16. 3. Luc. 23. 34. 1 Cor. 2. 8.

Alzo is 't geweeſt van het beginſel des werelts af, en zal duuren tot den eynde toe, dat de duiſtere, blinde en onwetende werelt de geloovige kinderen des lichts vervolgt heeft, en vervolgen zal. Chriſtus en alle ledekens Chriſti zyn enkel licht, leven en waarheit: en de werelt, en alle die Chriſtus niet regt bekennen, zyn enkel duiſterniſſe, doot en ydelheit. Als nu het licht onder de duiſterniſſe komt, zo zyn alle de Nacht-ravens, Vledermuiſen, en Nagtuylen in roere, want zy het licht niet lyden konnen. Daarom zegt Chriſtus, *dat is het oordeel, dat het licht in de werelt gekomen is, en de menſchen hebben de duiſterniſſe meer bemint dan het licht, want haar werken waren boos.* En wederom, *de werelt haat my, want ik geve getuigeniſſe dat haar werken boos zyn.* Zo is 't ook met de Chriſtenen; als zy de ſonden in 't licht brengen en ſtraffen, als zy de ydelheit en leugenen uytroejen met de waarheit, zo ſtaat de gantſche werelt in 't harnaſch, een iegelyk brengt hout by om zulke Ketters te verbranden; want zy ſpreeken en leven tegen alle de werelt, om dat de gantſche werelt tegen de waarheit en geregtigheit is. Dit heeft ons de Wyſeman zeer fyn afgemaalt, daar de booſe aldus zeggen: *Wy willen den geregtigen ondergaan, want hy is ons onnut, en tegen alle onze werken:* hy verwyt ons dat wy tegen de Wet ſondigen, en bedraagt ons dat wy tegen de tugtigheit doen: hy geeft hem uit, dat hy de wetenſchap Gods heeft, en noemt zig zelven een Sone Gods: hy beſtraft ons voornemen en opſet: hy is ons laſtig om te zien, want zyn leven is den anderen zeer ongelyk, en hy keert zyn wegen: wy werden van hem geagt als beuſelaars, en hy wagt hem van onſe wegen als van onreinigheit, en 't alderſlegtſte der geregtigen pryſt hy hooge, en beroemt zig dat hy God tot een Vader heeft, enz. Met verdriet en pyne willen wy hem onderſoeken, en zyn lydſaamheit beproeven, wy willen hem met een ſchandelyken doot verdoemen, zo mag hy zyn 'er woorden gedenken. Dit hebben de booſe menſchen gedagt, en gedwaalt, want haar kwaatheit heeft haar herte verblint.

Joh. 3. 19. Joh 7. 7. Sap 2.

De Predikanten der waarheit worden altyt vervolgt.

Aanmerkt dog, gy Chriſtelyke Heeren, wat onwetenheit en blintheit doet. Hoe men tegen zulke opſtaat, vervolgt en doot, die het waaragtige licht des Goddelyken Woorts voordragen, die de wetenſchap en kenniſſe Gods leeren: daarom heeft *Micheas* kinnebakſlagen gekregen, is in de gevankeniſſe geworpen, met het broot des druks, en water der benauwtheit geſpyſt geweeſt: daarom zyn de boeken des Propheten *Jeremia* verbrant, en is in een put geworpen daar ſlyk en modder in was, daarom wert *Daniel* in der Leeuwen kuyl geworpen: de Propheet *Amos* van den Pape van Bethel als een oproerder beſchuldigt voor den Koning *Jeroboam*, en verboden te prediken in de heerlykheit en geſtigte des Konings: daarom hebben *Johannes* de Dooper, Chriſtus zelfs, en zyn Apoſtelen haar bloet moeten ſtorten: om deſer oorzaken wille wierden de hylige Leeraars, door de tyrannye der Joden, der Hydenen en der Papiſten, verdreven, vermoort en verbrant, welke de werelt niet weerdig was. Dit zyn de getuigen en Martelaars, daar af Chriſtus zegt als hy ze uitſent als lammekens en ſchapen onder de wolven: daar zy overgelevert, geſlagen en gedoot zouden worden, den Koningen, Princen, en Hydenen tot een getuigeniſſe, waar af zy ook getuigen of Martelaars genoemt worden. Ja niet alleen hebben deſe verſtandelooſe en blinde Princen de Leeraars en Predikanten des Goddelyken woorts omgebragt, maar ook altyt vervolgt, die Gods woort gehoorſaam en onderdanig waren, op dat alle het bloet, van *Abels* tyden af tot den einde der werelt toe vergoten, op haren hals zoude komen, en van haren handen geëyſcht werden.

1 Keg. 22. 24. 27. Jer. 36. 23. Dan 6. 16. Amos 7. 12. Matth. 10. 16.

Tot de geloovige Heeren.

Daarom bidde ik u, ô gy Heeren en Overſten des volks Gods, zyt voorzigtig in u oordeelen; bekent de zaken eer gy de ſententie ſtrykt: wagt u van een vonnis te geven van een ding, dat gy niet zelf onderzogt, en met uwer kenniſſe ondervonden hebt: en ziet niet langer met andere luiden oogen, op dat u de blinde lyders niet in den put der verderffeniſſe lyden. Als de Schriftgeleerden en Pharizeën roepen: Na onſe Wet moet hy ſterven, het is een Ketter, wy hebben hem onderzogt, waar hy geen booſdoender wy hadden hem u niet overgelevert, zo weeſt dog niet onredelyker dan de Hydenſche *Pilatus* was, en gy zult dikwils hen tot antwoort geven: *Wy vinden geen oorzake des doots in hem, neemt en oordeelt hem na uwe wetten.*

Joh. 19. 7.

Ik weet en is kennelyk, dat 'er vele onder u zyn, wiens oogen door Gods woort verlicht zyn, alzo dat zy wel weten dat de Chriſtenen t'onregt van de genaamde Geeſtelykheit beſchuldigt, en voor Ketters en oproermakers geſcholden werden. Zy weten dat zy om de geregtigheit lyden, en om de waarheit haar bloet ſtorten: maar door vreeſe dat zy ook van de Geeſtlykheit Ketters geagt en gewroegt zouden werden, derven zy de bekende waarheit niet belyden, en de geregtigheit voorſtaan, of beſchermen. De eene zegt, Ik wil de Hoſſelbien niet tergen, nog de ſlapende Honden wekken: andere zeggen, wy konnen geen dans alleen maken, het moeſte met gemeene eendragt geſchien. Maar daar en tuſſchen worden de geregtigen omgebragt. Og, myn Heeren, woude een iegelyk na de wetenſchap

die

die hy van God ontfangen heeft, de waarheit openbaren en belyden, der Papen gewelt zou haaſt in rook veranderen. Maar nu een iegelyk agterwaarts treet; maakt gy uwe handen alle bloedig aan 't onnooſel bloet dat 'er geſtort wort. Want had gy uwe neerſtigheit gedaan, zo had gy onſchult voor den Heere, al geſchiede dat niet na uwer begeerten. Og of gy de vrome mannen navolgde, die haar leven ſtelden tot een muur voor 't huys des Heeren, en den gerechtigen en onnooſelen zogten te verloſſen van 't gewelt der gener die hen verdrukten! Gelyk *Ruben* den onnooſelen *Joſeph* zogt te verloſſen uit de handen der bloetgieriger Broederen: Gelyk *Abdias* de Hofmeeſter des Konings *Achabs*, doe *Jeſabel* de Koninginne des Heeren Propheten vermoorde en doode: zo heeft hy ze by vyftigen t'ſeffens verborgen geſpyſt en onderhouden. Zo heeft ook *Ebedmelech* de Moor tot *Zedekiam* den Koning gegaan, en hem vriendelyk aangeſproken om den Propheet des Heeren te verloſſen; Ja ook een vrouwe durfde zulks beſtaan, voor 't volk des Heeren, by den Koning *Abaſuero* te bidden in perykelen haars levens. Zouden nu de mannen zulks niet derven doen? Eylaas, dat waare gewiſſelyk zeer te beklagen.

Exempelen der gener die de onnooſele gehulpen hebben. Gen. 37. 39. 1 Reg. 18. 4. Jer. 38. 8, 9. Heſt. 7.

Denkt dog eenmaal, O gy Dienaars Gods, op de heerlyke beloften die u de Soone Gods toegezegt heeft, is 't dat gy getrouw in uwen dienſt bevonden wert, 't welk is de goede te beſchermen van de verdrukkers: wel aan (zal hy zeggen) *gy getrouwen knegten, want gy in 't minſte getrouw zyt geweeſt, ik zal u over tien ſteden magt geven: gaat in de blydſchap uwes Heeren*, zegt hy met een heerlyke belofte tot den genen die zyn volk ontfangen en byſtaan. *Die u ontfangt* (zegt hy) *ontfangt my: die een Propheet in den naam eens Propheten ontfangt, die zal den loon eens Propheets hebben: die een geregtigen als een geregtige ontfangt, die zal den loon des geregtigen hebben*: ja al waar 't niet dan een dronk kout waters dat hy hem gave, het zal hem niet onvergolden blyven. Wat zal hy dan doen, als gy den geregtigen van 't gewelt der booſen, en bloetgierigen verloſt? Ziet de Heere heeft u over zyn huis geſtelt, om dat gy het zelfde zout voorſtaan en bezorgen. *Zalig zyt gy, is 't dat by zyn toekomſte u alzo bevindet.* Maar is 't dat gy in u herte zegt, des Heeren toekomſte vertoeft, en begint uwe medeknegten te verdrukken, en zelfs uwes herten luſt te volgen: zo zal voorwaar de Heere komen al eer gy 't meenen zult, en zal u in ſtukken klieven, en u deel met den wantrouwen ſtellen; want een dienaar die den wille zyns Heeren bekent, en hem daar toe niet en beryt, nog ook na zynen wille niet gedaan heeft, zal met veel ſlagen geſlagen werden: en dien veel gegeven is, daar zal veel van geëyſcht worden. Dit wilt dog overdenken.

Luc. 19. 17. Matth. 10. 40, 41. Luc. 12. 42, 43.

Ten anderen, die door onwetenheyt kwaat en boos zyn, en meenen als zy iemant om Gods Woort dooden en branden, dat zy God daar eenen dienſt aan doen: die volgen regt haarer Voorvaderen voetſtappen, en zullen ook met den zelfden loon beloont werden. Tot zulken val moeten zy komen, om dat zy de liefde der waarheit niet ontfangen hebben tot haarer zaligheit. Daarom zent God Almagtig kragtige dwalingen over haar, op dat zy de leugenen gelooven zouden, en op dat zy alle geoordeelt werden, die de waarheit niet gelooft hebben, maar de ongeregtigheit gunſtig zyn geweeſt. Voorwaar die de tyrannye van *Pharao* navolgen, Gods Woorden ongehoorzaam zyn, en het volk des Heeren geweldiglyk verdrukken: die zullen ook door de kragtige hand des Heeren in de wateren der verderffeniſſe verzinken en vergaan.

Tot den onwetenden. Joh. 16. 2. 2 Theſſ. 2. 10, 11.

Is 't ook ooit geſchiet dat zulke bloetgierige menſchen ſonder kwaden doot van deſer werelt geſcheiden zyn? Gewiſſelyk, zelden ofte nimmermeer geſchiet zulks, 't welk ons alle oude en nieuwe Hiſtorien betuigen. Aanziet van *Cains* doot af tot onſe tyden toe, altyt heeft God zelf een wreeker geweeſt over het bloet zyner uytverkorenen: het welk wraake roept voor zyne ooren. Hoe geweldiglyk heeft de Heere vernielt zo veel magtige Koningen, die zyn volk, dat hy uyt Egipten bragt, wouden verdrukken? Hoe ſchandelyk zyn de Koningen opgehangen en verworgt? Wat ſchrikkelyker eynde heeft de booſe Koning *Saul* gehad? Naar dat hy *David* zo menigmaal vervolgt hadde, en de Prieſters des Heeren met den ſwaarde gedoot; zo heeft hy ten laatſten zig zelven door zyn eygen ſwaard het leven benomen. *Jeroboam* den Koning van God over Iſraël geſtelt, heeft de Heere verſlagen met alle zyn geſlagte, om dat hy de Leeraars en de Propheten des Heeren verdreef, en eenen valſchen Godsdienſt onder het volk opgerigt hadde. *Achab* den Koning wert doorſchooten, en de honden lekten zyn bloet, om dat hy den onnooſelen *Nabotb* te onregte by vonniſſe der Regteren dede dooden, en de Propheten des Heeren geen gehoor gaf. *Jeſabel* zyn huyſvrouw is uyt een venſter geworpen, en den hals gebrooken, en zy is van de honden gegeten geworden, om datze de Propheten Gods, en alle Godvrugtige mannen verdreef en vermoorde Om dezelfde oorzaak wiert *Zedechias* blint in de Babyloniſche gevankeniſſe; *Holofernus* ſchandelyk van een vrouw verſlagen, ja ook *Antiochus* de Koning, die een uytgedrukt voorbeelt is geweeſt, van de Princen en Koningen in deſe onſe tyden, wiens voetſtappen zy alle navolgen: want hy dwong Gods volk door zyn mandament de Hydenſche zeden en manieren te onderhouden, en Gods ordinantie te verlaten; ſtelde Kettermeeſters en onderzoekers in allen ſteden, die 't volk daar toe dwongen: dede de Boeken, de Teſtamenten des Heeren in ſtukken ſnyden en verbranden. Wie Teſtamenten des Heeren hadde, en na zyn woort wou leven, werden uit des Konings mandament gedoot. Deſen heeft de Heere met zulken weemoet en droeffeniſſe des herten geſlagen, dat hy zyn leven daar door gelaten heeft. Hier mag men onſe tyden gantſch en geheel wel in ſpiegelen. Merkt dit wel aan, want Gods hand heeft ook nu niet verkort geweeſt om der Tyrannen wreetheit te ſtraffen, en het bloet zyner Martelaren te wreken.

Exempelen da de vervolgers geſtraft worden. 1 Sam. 31. 4. 1 Reg. 22. 34, 38. 2 Reg. 9. 33, 35, 36 2 Reg. 16. 7. Judith 13. 10. Antiochi voetſtappen vol en onſe Koningen. 1 Mach. 1.

Ja mogte iemant zeggen, dat deden de Godlooſe over den kinderen Gods: maar nu vervolgt men niemant dan oproerige Ketters, Sectemakers, en die 't volk verleiden.

Chriſtenen worden Ketters en oproermakers genaamt.

Og, gy vrome Heeren, merkt dog eenmaal den aart en natuur des Satans aan, die zig zelven dog dagelyks voor een God opwerpt, en zyn ſtoel verheffen wil, op dat hy God en zyn heerlykheit zou verdonkeren

Digitized by Google

en te niet brengen. Welk zyn dog de Ketters? die de woorden des Heeren volgen, of die daar tegen opſtaan en dezelve verdrukken? die de boosheit ſtraffen en haten, of dieſe verantwoorden en navolgen? Oordeelt nu zelf
Joh. 5. 39. welk Ketters zyn. Chriſtus beveelt den Chriſtenen, dat zy de Schriftuur zouden onderzoeken, daar zy het eeuwige leven in vinden zullen: hy beveelt de Predikanten te prediken na zyn bevel. Zulks nu te doen is verboden, en enkel kettery: die zulks prediken en de valsheit ſtraffen, zyn verleiders en
Matth. 28. 19. oproermakers, die wil men dog geenzins lyden. Die de Sacramenten na het mandament des Heeren Jeſu Chriſti uitrigten en ontfangen, moeten valſche Leeraar, Sectemakers en Sacramentſchenders genaamt werden, van den genen die de Sacramenten Chriſti vervalſchen, ſchenden en verderven. Chriſtus heeft bevolen, dat zy alle uyt den kelk drinken zullen: die dat doen willen, zyn Ketters; want de Papen verbieden dat. Die de Hydenſche afgoderye van houten en ſteenen beelden te verſoecken, te bekleeden, te verlichten en te eeren uyt Gods Woort verbieden, zyn Beeltſtormers, en Hyligen veragters by dit overſpelig Afgodiſch geſlagte. Die de Afgoden oprigten, zyn hylige Chriſtenen genaamt. Ziet, alzo weet de Duivel dat bladeken om te keeren door zyn Propheten.
Eſai. 5. 20. Wee u, wee u, die het kwaat goet noeme, en het goet kwaat: die het licht duiſterniſſe agt, en de duiſterniſſe licht. Als *Amaſias* de Bethelſche Pape het volk tot afgoderye geleit heeft, zo roept men tegen den Predikant
Amos 7. 10. des Heeren, dat hy tegen den Koning oproer maakt, het lant zynen prediking niet lyden kan, en dat hy uit den
1 Reg. 18. 17. lande vertrekken moet. *Elias* was voor een oproerder en muitmaker van den Koning *Achab* geſcholden, om dat
Luc. 23. 2. hy de Baäls Papen, van haar Afgoderye geſtraft had. Chriſtus zelfs wert als een oproermaker van de Geeſtlykheit voor de wereltlyke Overheit verklaagt: hy had het volk beroert van Galilea af, tot hier toe. Hy had verbo-
Matth. 26, 61. A. 24. 5. den den Kyſer ſchattinge te geven. Hy wou den Tempel verderven. *Paulus* wert van de Jodiſche Papen voor den Roomſchen Rigter als een oproerder, en voorſtander der ſecten beſchuldigt. Zo moet het met den Chriſtenen toegaan, gelyk als 't met Chriſtus, met de Apoſtelen en Propheten geſchiet is. Zouden de Diſcipelen beter zyn dan de Meeſter? dat kan niet zyn. Merkt nu eenmaal, en ziet, of de Ketters niet altyt de Godzalige vervolgt hebben. Waar vint men dat de valſche Propheten en valſche Leeraars van de werelt vervolgt zyn geweeſt? Is 't oit gezien ofte gehoort? Neen 't gewiſſelyk: want de werelt bemint altyt dat haar toebehoort; zy ſchelt, vervloekt, doot, en moort dat van Chriſtus verkoren is: want het is van de werelt niet. Zo wert nu Chriſtus en zyn Leerjongers van de werelt, Ketters, verlyders, en oproermakers geagt: en de verleiders, Ketters, en die tegen den Heere en zyn geſalfden oproerig zyn, werden Chriſtenen genaamt van de werelt.

Daarom, ô gy Chriſtelyke Heeren en Overheden des volks, agt niet op 't geroep en getuimel des gemeenen volks: op de klagten der Geeſtlykheit, die altyt tegen Chriſtus en zyn hylig woort opgeſtaan hebben: en ziet ook niet op de gewoonte of gemeen gebruik en loop des werelts van de Voorvaderen af: want deſe alle zouden u bedriegen. Maar ziet aan het ongevalſchte woort des Heeren. 't welk een licht uwer voeten zal zyn, dat gy in duiſterniſſe niet zult ſtruikelen. Weeſt niet langer onverſtandig in Goddelyke zaaken, op dat gy den onnooſelen mogt beſchermen tegen den genen die hen overweldigen willen.

Denkt, wanneer gy Gods Dienaars voor u hebt, dat Chriſtus zelf voor u ſtaat, en van u veroordeelt wert: en
Chriſtus wert in zijne Dienaars vervolgt. dat hy tot u zegt, *waarom vervolgt gy my, bet zal u hart zyn tegen den prikkel te ſtooten.* Want van deſe zyn uitverkorenen zegt hy: *Die u raakt, die raakt den appel myner oogen aan.* En vermaant u, zeggende: *Wilt myn geſalfde niet aantaſten, en tegen myn Propbete niet wreet zyn.*
Act. 9. 5. Zach. 2. 8 Pſ. 105. 15.

Het is groote wreetheit, en een ſchrikkelyke ondankbaarheit, den zelven te verdrukken en te dooden, die goet en leven wagen om u tot het eeuwigen leven te brengen uit den weg der eeuwiger verdoemeniſſen: alzo loont gy het goet met kwaat. Dit zyn immers geen teekenen van menſchen, ik laat ſtaan van Chriſtenen. Daarom bid ik u, en vermane u door onſen Heere Jeſus Chriſtus, door wiens bloet gy van de bloetgierige tyrannye des Duivels verloſt zyt, dat gy u wagten wilt van uwe handen bloedig te maken in der gerechtigen bloet. Of anders, de hand des Heeren is nu verheven om zulken ongerechtigen wreetheyt en wreede onrechtigheit te ſtraffen. Begint gy
Geneſ. 7. de Godſalige te verdryven en uytteroejen, zo zult gy alle vergaan. Als *Noë* in de Arke treet, ryſt de verderffelyke watervloet overal dat leven ontfangen heeft. Als de Godvreſende *Lotb* met zyn huiſgezin uyt Sodoma gaat,
Geneſ. 19. zo derftmen niet anders dan ſolpher en vuur regen den Heere verwagten, om alle booſe te verteeren. Daarom
Eſai. 1. 9. ziet toe: gy zyt in u eigen licht, gy verderft u zelven. Want laat u de Heere geen zaat, gelyk Zodoma en Gomor-
Gen. 3. 15. ra zult gy alle van den toorn Gods verſlonden werden. Wilt gy het Serpent helpen in de hielen Chriſtus byten,
2 Theſſ. 2. 8. zo zal u hooft in ſtukken gebryſelt worden. Wilt gy den Antichriſt in zyn ſtoel zetten, zo zal u Chriſtus met 't zwaart zyns monds vernielen, en tot een ſchabelle zyner voeten brengen. Want tegen God gelt raat nog ge-
Prov. 21. 30 Act. 3. 17. welt. Nu, wel aan, ik weet dat gy het door onwetenheit gedaan hebt (gelyk ook alle onſe Voorvaders de Propheten en Apoſtelen omgebragt hebben) maar bekeert u nog, en ſtaat af van 't onnoſel bloet te vergieten, en de Heere, die ryk is van barmhertigheit, zal uwer ontfarmen, en met open armen ontfangen. Volgt het exempel des Konings *Manaſſe*, beweent uw ſonden, en de Heere zal u genadig zyn. Want hy wil niet des ſondaars doot: maar dat hy zig bekeere en leve. Is 't dat gy afſtaat en u bekeert, zo zal de Heere een licht laten opgaan in uwe herten, en de ſonne uwer gerechtigheit overal laten ſchynen. Gy zult in vreugden u leven lyden, en in vrede u volk regeeren. Het volk zal de Wet des Heeren leeren, en zullen de vreeze Gods voor oogen hebben. O gelukkig volk, dien zulks geſchiet, welke den Heere voor haren God houden. O zalige Overheit, die het Wet boek en de Teſtamenten des Heeren altyt in de hand hebben, en haar daar in oeffenen dag en nagt. Want zy zullen den wille des Heeren bekennen, en haar volk in geregtigheit regeeren. Daar zal niemant beſchadigt of gedoot
Eſai 11 9. werden op den H. Berg Gods: want d' aarde zal vervult worden van de wetenſchap des Heeren. De Almagtige en barmhertige God, de Vader onſes Heren Jeſus Chriſtus, wil alle duiſtere oogen en blinde herten, eenmaal door zyn H. Geeſt verlichten, en byſonder des Overheids, op dat zy mogen zien in wien zy geſteeken hebben, en den Heere der Heerlykheit en Koning aller Koningen bekennen, zynen name hyligen, zyn Gemynte beſchermen, en alzo hare poorten openen om den Koning der glorien te ontfangen, Amen.

Binnen Antwerpen, in 't Jaar onſes Heeren vyftien bondert negenenvyftig.

ADRIANUS HAEMSTEDIUS.

VOOR-

NAAM LYST

DER

Genen die voor dit WERK getekent hebben.

NB. *Al waar voor ſtaat dit teken * betekent Groot Papier.*

A.

Nicolaas Hermanus van Aſten, *S. S. Theol. Stud.*
* Pieter Aelmans.
Adrianus van Aſſendelft.
Petrus van Aſſendelft.
Gillis Amſen.
Iſak Jooſt Annot.
Diniel Amys.
* Mr. Nicolaas d'Aſſonville, *Heer van Brigdamme.*
Jacobus Ameydt.
Nicolaas Ameydt. 2 *Exemplaren.*
Jacobus Adamze.
Georgius van Aurichem, *Predikant te Sint Maarten.*
Hendrik van Adrichem, *Droſſaard der Stad en Jurediftie van Helmont.*

B.

Philippus Bonck, *Boekverkoper te Leyden.* 4 *Exemplaren.*
J. D. Beman, *Boekverkoper te Rotterdam.* 6 *Exemplaren.*
Alida Bomhoff.
* Cornelis van Buren, *Boekverkoper in s'Hage.* 4 *Exemplaren.*
N. P. Blommendal, *Boekverkoper in s'Hage.* 6 *Exemplaren.*
Johan Bourcourd.
Leendert Bakker, *Boekverkoper te Middelburg.* 8 *Exemplaren*
* —— idem 2 *Exemplaren.*
Willem van Berendreght.
Adrianus Bonte, *Boekverkoper te Leyden.* 2 *Exemplaren*
Volcardus Berkhout, *Phil. Stud.*
Johannis Bos. *Boekverk. te Leuen.*
Adrianus Bos.
Sibilla Byll.
Maria Burgois.
Jan van den Bergh.
Cornelis Aarnout Brakel.
Hendrik Backer.
Jacobus Boſch *Boekverkoper te Rotterdam* 2 *Exemplaren.*
Jacob Burgvliet.
Fredrik en Cornelis Bouquet, *Boekverkopers in s'Hage.* 14 *Exemplaren.*
* —— dito, 6 *Exemplaren*
Jan ſervaas Boſch, *Boekverkoper te Utrecht.*
J. Broedelet, *Boekverkoper te Utrecht.*
Mr. Daniel du Bon.
Mr. Pieter Boddaart, *Griffier des Leenhofs van Vlaanderen, te Middelburg.*
Jan Bouman.
* Jan Burt.
* Andries Boudewynſen, *Boudewyns zoon*
* Abraham Boudewynſen.
pieter den Brouwer.
De. de Bonät, *Predikant te Voorburg.* 4 *Exemplaren.*
* —— idem.
Joh. Blekman.
L. J Breſſon.
E. Bronkhorſt.
Anthony Bogaert, *Junior.*
Lucas Boret.
Pieter Bakker.
Huybert van Bemmelen.
Pieter van Bemmelen.
Cornelis van den Born.
Pieter Gerard van Balen.
Jan de Blaaſer.
Barent van Belkom.
G. Beſoyen.
A. Broer.
H. van der Burgh, *Boekverkoper te Maaſſluys.* 11 *Exemplaren.*
Martinus Jaſper van Beyſelaar.
Hendrik van Bruſſel.
Leunis Bonſe.
Adrianus Back.
Ant. Brabis.
Aſſuerus Beſius.
Maria van Baaten.
Jan Brootman.
Jan Brand.
Antoni Bartholomi.
Henricus van den Berg.
Johanna Henrita de Bruyn.
Anna Henrica Buyn.
* Pieter Baron, *Chirurgyn te Leiden.*
Jakobus Bokhoven.
Jan Breur.
Johan Herman Bongars.
Adolf Bierman.
Cornelia Blok.
Maria Boers.
Johannis Bondee.
Jacobus Bouteſtyn, *Apotheker in s'Gravenhage.*
—— Biſſan.
Daniel Blazer.
Iſaak de Bruyn. *J. U. D. &c. te Zutphen.*

C.

* Tieleman Crevecoeur.
Yſak Chanfleurie.
Joannes Croon, *Phil. Stud.*
Jan Cooy.
Cornelis van Coeverden, *S. S. Th. Stud.*
Adriaan de Clercq.
Jan Careliſe.
Jacobus Caſtel.
* Mr. Hendrik Carbaſius, *Raat en Regeerende Burgermeeſter: Middelgaaers Bewintbebber van de Ooſtindiſche Comp ter Kamer Hoorn.*
Claude de Chuy, *Schepen der Stad Vliſſingen &c.* 2 *Exemplaren.*
Joſias Clement.
Sara Clement
Johannis Carol.
Johannis Cappon.
Jan Canon.
A. L. Callenſelfs, *Boekverkoper te Middelburg.*
* —— dito.
Mr. Pieter Duvelaar van Campen, *Schepen der Stad Middelburg.*
Joh. Jacobs Callenfels, *Mr. Boekdrukker te Middelburg.* 3 *Exemplaren.*
Michiel Hendk. Callenfels, *Boekverkoper te Middelburg.* 2 *Exemplaren.*
* Mr. Arnout van Citters, Willz. *Hooft Participant van de Ooſtindiſche Comp. ter Kamer Zeeland.*
Aarnoldus Criſpyn.
Jan Cornelius.
Jacobus Callebour, *S. S. Th. Stud.*
Mr. Jacob van Citters, *Schepen en Raat &c. der Stad Middelburg.*
Cornelis van Cappelle.
Jacoba Croeze.

D.

Ewouwt Doelman.
Jan van Dyk.
Martinus Dankaerts.
Margaretha Sebilla Determeyer.
Paulus Juſtus Determeyer.
Adrianus Doucie, P. Z. *Boekverkoper te Rotterdam.* 6 *Exemplaren.*
Abraham Duyſterloo.
J. H. Denis.
Anthoni van Dam.
Pieter Dexhoren.
Mevrouwe Wed. Wylen den Heer Ewoud van Dieshoek, 2 *Exemplaren*
Anna van Diepenbeek.
Jan Diggermon.
Henricus Duymaer.
Pieter Delfos, *Boekverkoper te Leiden.* 2 *Exemplaren.*
Johannis Diesbach.
Jan van Dam.
Evert Doubelet.

E.

* Jacobus Engels.
Jan van Eyl, Hendriks Z. *Boekverkoper te Amſterdam.* 5 *Exemplaren.*
Hendrik Eyſing.
Allardus van Eyk, *Boekverkoper te Rotterdam.* 6 *Exemplaren.*
* —— idem.
Theunis Eggen.
Leendert den Engelſen.
Mr. Jacob Elias, Michiels Z. *Bewintbebber van de Weſtindiſche Comp. te Amſterdam.*
Jan Gerritz van Emden.
* Jacobus Exrik, *Junior.*
* H. C. J. van Eversdyk.
Chriſtiaan den Eysvogel.

NAAM LYST DER INTEKENAARS.

F

* Jeremias Facé.
* Corn. de Feyfer, A. L. M. *Phil. Doct. & Predikant te Hoorn.*
Wouter Leffen, *Boekverkoper te Leiden.*
Izaak Favas.

G.

* Johannes Gockels.
Johannis Gravens.
G. de Gaft. *Boekverkoper te Arnhem.* 3 *Exemplaren.*
Michiel de Graaf.
Pieter van der Grient.
Mattheus van der Grient.
Hendrik van der Glas, *Boekverkoper te Amfterdam.*
Gerrit de Groot, *Boekverkoper te Amfterdam* 2 *Exemplaren.*
Willem de Groot, *Meefter Boekdrukker te Leyden.*
Samuel Genet, *Boek en Kaart verkoper te Leyden.*
Wed. Pieter van Gilft, *Boekverkoopfter te Rotterdam,* 2 *Exemplaren.*
Johannes Gavel, *Conrector te Middelburg.*
Pieter Lucas Grymallo.
Pieter Gilliffen, *Boekverkoper te Middelburg.* 8 *Exemplaren.*
* dito, 3 *Exemplaren.*
Jacobus van Goethem.
* Michiel Gantjer.
Hillegonda Goolje.
Cornelia Goolje.
Chriftiaan Gyzing.
Gerrit van Gog.
Roelof Garrels.
Dirk Gezer.
Paulus 's Graeuwen, *Medicine Doctor te Zutphen.*

H.

Klaas van der Hught.
Sibe Heeres.
Gerrit van Holft, *Cryns Zoon, Schout en Secretaris te krimpen aan de Lecq.*
Pieter Hammevel.
Marytje van den Heuvel.
Joannes Petrus Hemrika, *S. S. Theol. Stud.*
J. Haffman, *Boekverkoper te Amfterdam.*
* —— idem.
Gerrit Horsman.
Hendrik Hoek, *Boekverkoper te Rotterdam.* 2 *Exemplaren*
Johannes Hazebroek, *Boekverkoper te Leyden.*
Michiel Heldewier.
Frans Houttuyn, *Boekverkoper te Amfterdam.* 2 *Exemplaren.*
Jacob Hynoort.
* F v D. K.
Johannes ter Hofftede, *Chatechiseermeefter te Rotterdam.*
Gregorius Hecklots.
Pieter Hekelbeke.
Jan Fredrik Hollers.
* Ifaac Hermanfe.
Mr J. L. de Hartig, *Schepen en gezworen Raat te Maftricht.*
H. Hiltrop.
* Johannis Henricus Jacobus Hoppachius.
J. H. Hoffman, *Predicant te Aafluys.*
J. E. Helm.
* H. van der Hoeven.
Mr. Willem Hurgronje, *Raat der Stad Vliffingen &c.*
Jan Hebon.
Adrjaan den Hollander.
Abraham van Hoeve.
Rebecka Herman.
* Mr. Gerrit van Hoolwerff. *Prefident Schepen te Hoorn.*
Abraham Honkoop, *Boekverkoper te Leiden.* 2 *Exemplaren.*
* J. van der Hart.
Hendrik van Hoeken, *Boekverkoper te Middelburg.* 2 *Exemplaren.*
J. van Hoorn, *Boekverkoper te Zutphen.* 8 *Exemplaren.*
Daniel s'Herenberg.
* —— de Haan.
Jakobus van der Heggen.
Jan Gabriel Huys.
Ary Hofman.
Mr J. C. van Haffelt, *Burgemeefter te Zutben.*
Pieter Adolf Haffman.
Elifabet van Halderen.

I.

Arent Joriffe.
Bernhardus Jongelyn, *Boekverkoper te Leyden.*
Jacobus Jordaan.
Johannis Imchoor.
Bernhardus de Jongh, *Phil. & Theol. Stud.*
W. van der Jagt.
* Jooft de Jonge.
W. H. s'Jacob. *S. S. Theol. Stud.*

K.

Gerard van Keulen.
L. v. K.
Cornelius Koning. *S. S. Theol. Stud.*
Pieter Kintius, *Med. Doct.*
P. E. Colebrander.
K. M. M K.
Jan van Kamen, *Boekverkoper te Dortrecht,* 2 *Exemplaren.*
* Adriaan de Koning.
* Pieter Kokart.
Johan van Kerchem, *Boekverkoper te Leyden,* 2 *Exemplaren*
Abraham Kallewier, *Boekverkoper te Leiden* 2 *Exemplaren.*
Kornelis Kloek, *Boekverkoper te Hoorn,* 3 *Exemplaren.*
Johannes van der Kley.
Hermanus Kentlink, *Boekverkoper te Rotterdam,* 2 *Exemplaren.*
* Abraham de Klerk.
Jacobus de Kanter, *Boekverkoper te Zirkzee.* 20 *Exemplaren.*
N. Kien.
G. Kuypers, *Predikant te Jutphaas.*
Jan Knotter.
Johannes Kannewet, *Boekverkoper te Amfterdam.* 20 *Exemplaren.*
Jan de Keyfer.
Pieter Kocuyt.
Jan Kuypers
Magdalena Kliffer.
M. v. de Keyfer, *Caffier in de Bank van Leenirgen te Haarlem.*

L.

Pieter van Leuven.
Coenraat Lubeck, *Boekverkoper te Rotterdam* 5 *Exemplaren.*
* —— idem, 2 *Exemplaren.*
Jooft van Leeuwen.
Leendert van Leeuwen.
D. van Leeuwen.
Elias Luzac, *Boekverkoper en Drukker te Leyden,* 2 *Exemplaren.*
Meynert van der Loef.
Jan Jacob Loepius.
Hendrik Logeman.
Jakobus Lokemyer.
Hendrik de Laar.
Frans Lakeman.
David Leeuw van Lennep, Dirks Z.
Jooft van der Laan.
Fredrik Link.
Jacobus Lovering, *Boekverkoper te Amfterdam.* 18 *Exemplaren.*
* —— idem, 2 *Exemplaren.*
J. van Lee, *Boekverkoper te Haarlem.* 4 *Exemplaren.*
Ph. Lozel, *Boekverkoper te Rotterdam.*
Joh. Arnold. Langerak, *Boekverkoper te Leiden.* 4 *Exemplaren.*
* Cafparus Sthephanus van der Linden.
J. van Lankom.
J. Langerak.
Daniel Langeweg, *Boekverkoper in s' Hage.* 8 *Exemplaren.*
C. van Linden.
Andries de Lange.
Hendrik Lathouwer.
* Pieter de Langen.
Anna de Leus.
Johannis van der Lis.
* Levyna Lommers.
B. H. Lulofs, *J. U. D. te Zutphen.*
* Hendrik Landmeeter, *Boekverper & Stads Drukker te Maftrigt.*
* Wouter van Lis, *Med. Doct. te Rotterdam.*

M.

Nicolaas Muntendam, *Boekverkoper te Utrecht,* 6 *Exemplaren.*
Pieter Muntencam.
Chriftian Everhard Muller, *Med. Doct. te Amfterdam.*
Hendrik Maronier, *Boekverkoper te Rotterdam.* 3 *Exemplaren.*
Johan Theodoor Morin.
Mevrouw de Wed. Maten.
Jacob Willem van Muyden.
Dirk Markgraaf.
De Wed. de Maresy.
Cornelis Maft.
Nicolaas Moens, *Boekverkoper te Leyden.*
Nikolaas Marie.
Joannes Middelman, *Litt. Stud.*
Jacob Ferguſon van der Meulen.
* Willem van der Meulen.
Mento Mentes, *Predicant te Benſchop.*
Cornelius Mofman.
Jacobus Meertens.
Gerrit Meyer.

Jan

NAAM LYST DER INTEKENAARS.

Jan Moers.
Iſak de Maret.
Anna de Maret.
Pieter Maarlant.
* Heymans van Moerkerken.
* Marinus van Mallant.
Thomas de Molder.
Jan Swenonius Mandelgreen.
Anna Catharina Mandelgreen.
Swen. Mandelgreen, *Boekverkoper te Middelburg.*
B. van Meerlo.
Cornelis Mynee.
Hendrik van der Meer.
Johan George Monnike.
J. ter Maaten, *Koopman te Zutphen.*
Jan Muller.

N.

Iſaak Nortier, *de Zoon.*
G. de Normandie, *S. S. Theol. Stud.*
J. Nibbelling, *S. S. Theol. Stud.*
Gerrit Noordbeek.
Fredrik Bruynsz. van Noortloo.
Joh. van Nispen, *Jur. Utr. Stud.*
* Caſparus van den Nieuwpoort.
Pieter Nortier.
Joh. Nettis, v. d. M. & M. D.
* N. N.
Abraham de Nagel.
Jacoba Noels.

O.

* Iſaac des Obry, 2 *Exemplaren.*
Hubertus Ooſterdyk, *Predicant te Oeſtgeeſt.*
Dominicus Oevering, tot Offendregt
Abraham Ooſterlant, *Predikant te Delfshaven.*
Pieter Oly.
Georg Conſtantyn van Overvelt, *Phil. & Theol. Stud.*
Joh. Ooſterdyk Schacht, *Med. & Phil. Profeſſor te Utrecht.*
J. H. van Overſtraten.
Albertus van Os.
Jan Odet.
Florus van Ooſtrum.
Hermanus Oskermans, *Eerſte Commies en Caſſier ten Compt. Generaal. van Zeelant.*
Francois Overſluis, F. Z. *Boekverkoper te ter Goes.* 2 *Exemplaren.*
* —— idem, 2 *Exemplaren.*
Hendrik Olthuis.
Pieter Olffen.

P.

Maria Portz, *Geboren* van de Velde.
J. van Poolſum, *Boekverkoper te Utrecht* 6 *Exemplaren.*
Gysbert T. v. Paddenburg, *Junior. Boekverkoper te Utrecht*
Willem Prins.
Hendrik Piek.
Simon Pelletier.
G. T. van Paddenburg, *Boekverkoper te Utrecht.* 5 *Exemplaren.*
Dirk Ponſe.
Jan de Paaynaar, 2 *Exemplaren.*
Pieter de Paaynaar, *Boekverkoper te Vliſſingen* 8 *Exemplaren.*
Maria de Paaynaar.
Folkert van der Plaats, *Boekverkoper te Harlingen.*
W. Pannekoek, *Boekverkoper te Amersfoort.* 3 *Exemplaren.*

R.

Adolf Raamsburg.
Johan Peter Rahtlauw.
Nicolaas de Rie.
Gerrit van Rooyen.
Marinus Romynſe.
W. J. Reers.
D. de Ridder, *Dombeer te Utrecht.*
J. Rogaar, *Med. Doct. te Zaardam.*
David Rhuterfoort, *Predicant der Engelſche Gemeente te Vliſſingen.*
Mr. Wilh. Otto Reitz.
Samuel Rademacher, *Schepen en Raat der ſtad Middelburg: Midsgaders Bewint:ebber der Ooſtindiſche Comp. &c.*
Ewaldus Reynvaan, *Caſſier en opper Commies der Staten van Walcheren.* 3 *Exemplaren.*
Jan Roorda, *Ontfanger Generaal van Rarradeel.*
Wilmina de Ryk.
T. H. Rutgers, *S. S. Th. Stud.*
—— Roelands.

S.

* Mattheus Smits.
Iſak Snarenberg.
Pieter Smits.
Jan van der Saal.
J. Sappius, *S. S. Theol. Stud.*
Pieter Steen.
Johannes van Sulb.
* Cornelis Schrevelius, Theod. Z. *Schout van Woubrugge en Notaris te Leyden.*
Gerrit Spoors, *Secretaris te Hazerzouw.*
Pieter Swanenburg.
Petrus Schouten, *Boekverkoper te Amſterdam.*
Kornelis Stolker.
Mevrouwe Catrina van der Stoffen. Wed. wylen den Heer Hermanus Ooſterdyk Schacht, in zyn Ed. leven, *Profeſſor in de Medicyne, &c. te Leyden,* 2 *Exemplaren.*
Alida Standiger.
David Saffers.
* Johannes Sterk, *Med. Doct. te Middelburg.*
Joh. Schyff.
Pieter van Straten.
Mr. Joh. Affuerus Schorer. *Ontfangen Generaal van Zeelant.*
Jan Strain.
Abraham Strain.
* Jacobus Six, *Stevenzoon.*
Sufanna Smalfer.
C. F. Schweitzer.
Adrianus van Someren.
Karel Schouten, *Boekverkoper te Leiden.*
Jakobus Somſtein.
—— Schopman.
Mr. Hendrik van Slingelandt, *Regerent Burgemeeſter van s' Gravenhage.* 2 *Exemplaren.*
Mr. P. C. Schomaker, *Burgemeeſter te Zutphen.*
A. Sluyter, *Predikant te Zutphen.*
* Antonius de Stoppelaar, *Predikant in den Ouden Hoeo.*

T.

Chriſtiaan Toepke.
Nicolaas Topyn, *Boekverkoper te Rotterdam.* 4 *Exemplaren.*
Lena Terkas.
Johan Temminк, Wemm. Fil. *Predicant te Amſterdam.*
* O. & P. van Thol, *Boekverkopers in s' Hage.*
Jan Taatlink.
Dirk Trouillard, *Predicant aan de Bilt.*
Hendrik de Witte Tierings, *Commies ter Comtoire Generaal van Zeelant.*
Jacobus Tauvel.

U.

Johannis van Utſel.
J. v. Utſel.

V.

* Michiel Volck.
* Mevrouw G. v. Royen, *Wed.* Mr. Teding van Berkhout, *in zyn Ed. leven 40tig der Stad Leyden &c.*
Mevrouw Sefilia van de Velde, *Wed.* de Heer Jooſt Marcus, *in zyn Ed. leven Schepen der Stad Leyden.*
Barbora van de Velde.
N. v. Vucht, *Boekverkoper te Utrecht.* 5 *Exemplaren.*
Johannes Vecht.
Cornelius Johannes Velſe, *S. S. Theol. Stud.*
Abram Corneliſſe Vligerindewint, 3 *Exemplaren.*
Petrus Wilhelmus Vromans, *Predicant te Leyden.*
Geraerdt Velſe, *Predicant te Offendrigt*
Johannes du Vignon, *Predicant te Rotterdam.*
Johannes van Velſen, *S S. Theol. Stud.*
Gerrit Verryſt.
Jan van Velthuiſen.
Joſua van Vliet.
Dirk Viſſer.
Jacobus de Vries.
Pieter Vermeulen.
Jan Vetſuyp.
Gillis Vlamink.
Catarina van Vollenhoven.
Daniel Vervaten.
Joh. Vermeulen.
M. Viſch, *Boekverkoper te Utrecht.* 3 *Exemplaren.*
Willem van Velſen.
Simon Vink.
Jacobus de Vos.
Abraham Vreeke.
Jan Vink.
Gabriel de Voogt.

W.

Gerrit van Waſſenaar, *Chirurgyn te woubruggen*
Hendrik Weſſels.
Pieter de Wit.

* Abra-

NAAM LYST DER INTEKENAARS.

* Abraham Waalwyk.
Gysbert Waller.
Suzanna Waalwyk.
Gerardus Winterswyk, *Boekverkoper in 's Hage.* 18 *Exemplaren.*
* —— idem, 2 *Exemplaren.*
J. Georg Wittich, *Boekverkoper te Dortrecht*, 4 *Exemplaren.*
* —— dito.
Caſparus Willegaarts, *Boekverkoper te Vliſſingen.* 2 *Exemplaren.*
Johannes van Wingerden, *Predicant te Middelburg.*
* Tobias Willekens.
M. de Wolff.
Mevrouwe Jacoba Soſina Iſabella Baronneſſe van Waſſenaar Catwyk &c. &c.
Jonkvrouw Johanna Wilda Baronneſſe van Wyke &c. &c.
Gerrit Hendrik van der Wyden.
Paulus Willems.
Wilhelmus Wolffers.
* Philippus Willems.
Nicolaas de Wolf.
Jan Waatſtedt.
Lodewyk Wigant.
Jacoba van Willigen.
Mevrouwe de Gravinne van Weldere, Gebore Schuylenburg.
A. Warderier, *Predikant te Zutphen.*
H. J. Winkeler, *Koopman te Zutphen.*
Martin Wyer, *Notaris.*

Z.

Cornelis van Zanten, *Boekverkoper in s'Hage.*
Willem Hendrik van der Zalm, *Procureur voor t' Ed. Mog. Coll. van Gecommiteerde Raden, in s'Hage.*

VERTOOG,

Over de hovaardy, en opgeblaſene Opperhoogheit der

PAUSEN,

In tafereelen afgebeelt, met de orden en wyſe van haren opgang,

Hoe zy van getrouwe Biſſchoppen en Martelaren, allengskens geworden zyn Heeren en Regeerders over Koningen en Koninkryken, zig zelven verheffende in den Tempel Gods, boven al wat genaamt wort God ofte Godsdienſt. 2 Theſſ. 2.

ALs 't zo, dat de lieve Bruit en uitverkooren Kerke Gods by na den tyt van drie hondert jaaren, door Gods hymelyke toelatinge, van allen kanten zeer heftig beſprongen zynde, wynig ruſte, en geen blydſchap, of uitwendige zekerheit in deſe tegenwoordige werelt gehad heeft: maar hare dagen onder 't kruis in veele bitterheit des herten, en geduurige tranen en weenen doorbragt, in alle plaatſen berooft, gevangen, verſmaat, veragt, uitgehongert, gepynigt, en gemarteliſeert zynde: zo dat zy niet wel durfde t' huis blyven door vreeſe, veel min buiten gaan door gevaar van hare vyanden: maar alleen by nagt vergaderen, (als zy beſt konden) om zomtyds Pſalmen en Loflangen te zingen: zo is 't nogtans, dat de goedertierentheit des Heeren in alle deſe hare vreeſſelyke perykelen en droevige verdrukkingen, haar niet geheelyk verlaten heeft: maar hoe meer hare uitwendige katyvigheit vermeerderde, hoe hare inwendige vertroofſtinge ook overvloediger was: en hoe verder zy is vervremt geweeſt van de vreugden deſes levens, hoe nader de tegenwoordigheit des Heeren by haar was, om hare zielen te verſterken en te verblyden met zijn genade en kragt. En hoewel hare goederen en rykdommen in deſe werelt verloren zijn geweeſt, nogtans was zy daar boven wel hondertmaal ryker geworden met hemelſche gaven en ſchatten. Doe wert de ware Godsdienſt waaragtelyk in 't herte gevoelt, doe was het Chriſtelyk leven niet verciert met een uitwendige gedaante; maar met een inwendige affectie omvangen, en het ware Beelt der Kerke beſtont niet in uitterlyke ſchynheiligheit, maar was kragtig in haren volkomen ſtaat. Doe was de de naam en vreeſe des Heeren waaragtelyk in 't herte, en niet op de lippen alleen ſwevende, maar wert tot God uitgezugt van den gront des geeſtes. Doen was 'er geen opgeblaſentheit in de Kerke, nog de gelegentheit om rykdommen te verſamelen, nog den tyt om die te bewaren. Den twiſt doen ter tyt over beuſelingen, was zo verre van de Chriſtenen afgewent, datſe hebben zig zelven gelukkig geagt, indien zy maar konden by een komen, om te bidden tegen den Duivel, die een Autheur is van alle tweedragt. In ſumma, de gantſche Kerke Chriſti, hoe verder vervreemt van de geſtalteniſſe deſer werelt, hoe nader zy geraakt was tot de gezegende voorzienigheit en gunſtige beſcherminge Gods.

De eerſte opkomſt van de Roomſche Biſſchoppen.

NA deſen langen tyt van troubelen, heeft het den Heere belieft genadelyk de Hyligen en Dienaren zijns Soons te aanſchouwen, en haar te verloſſen uit de gevankeniſſen, en te bevryen uit ellendigheden, en de oude Slange den Duivel te binden, die haar zo langen tyt gekwelt had: waar door de Kerke begon tot meerder vryheit te geraken, en de Biſſchoppen die by de Kyſeren te voren waren gantſchelyk veragt en verſmaat geweeſt, begonnen nu door de voorzinigheit Gods, (die alle dingen beſchikt in zijnen tyt na zijnen eigen wille) by de Kyſeren geagt en in waarden gehouden te zijn. Daarenboven, gelyk de devotie der Kyſeren vermeerdert was, zo werden de Biſſchoppen allengskens, niet alleenlyk in gunſte, maar ook tot eere gevordert: in zulker voegen, dat zy in wynig tyds niet alleen waren Kwartiermeeſters geworden: maar ook zelfs half Kyſeren met de Kyſers.

Daar na met 'er tyt, als de rykdommen en wereltlyke goederen nu onder de Geeſtelykheit ingekropen waren, en dat den Duivel zijn vergift uitgeſpogen had (gelyk de ſtemme in dien tyt over Conſtantinopolen gehoort was) doe begon de waare ootmoedigheit te vervallen, en de hoogmoedigheit in haar plaatſe voet te ſtellen, zo lange dat zy geſpeelt heeft gelyk de Klim doet met den Eikenboom: die hem ten eerſten omhelſt met een groene gedaante, en opgroejende met hem, tot dat zy boven hem overgewaſſen is, en alle zijne vogtigheit uitgezogen heeft, en haar wortel in zijn ſchorſe heeft ingezet: in zulker wyſe, dat zy ten leſten byde den tronk en de takken verſtikt en gedoot heeft, en alzo van den zelven gemaakt heeft een neſt voor Uylen en allerley onryne vogelen: daarom heeft *Auguſtinus* zeer wel gezegt, *Religio peperit divitias & filia devoravit Matrem*, dat is: *de Religie beeft de rykdommen gegenereert, en de Dogter beeft de Moeder verſlonden.* De waarheit hier van mag openbaarlyk blyken onder alle anderen in de Roomſche Kerk, en in de Biſſchoppen der zelver: want na dat de Kerke van Romen, door de gunſte der Kyſers, was verzien met giften, bezittingen, en Patrimonien, zo dat de Biſſchoppen gevoelt hebbende den ſmaak van de geruſtigheit en voorſpoet, begon-

Digitized by Google

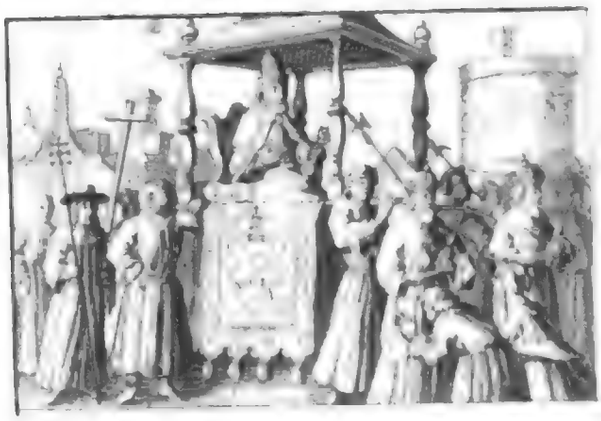

nen haar meer en meer opte ſteeken in pompeusheit en hoogmoedigheit, en hoe meer zygebloeit hebben in deſe werelt, hoe meer haar de Hylige Geeſt Gods heeft verlaten: in zulker voegen dat de voorſz. Biſſchoppen, die te vooren arm waren, en tot den gront toe van alle menſchen verſmaat, en een langen tyt zijn vervolgt, eindelyk zelfs geworden zijn vervolgers van andere, en vertreders van de halſe der Kyſeren, en dwingers om te doen buigen de hoofden van de Koningen onder hare voeten. En niet alleen daar mede te vrede zijnde: maar daarenboven warenſe door hoovaardigheit en rykdommen zo verre afgeweken van alle Godsdienſt, dat zy ten leſten zijn geworden de grootſte wederparty Gods, die wy noemen den Antichriſt, van den welken zo langen tyt van te voren door den Geeſt Gods gepropheteert was, dat hy komen zou, en zitten in den Tempel Gods, van den welken wy leſen in den tweeden Sendbrief *Pauli* tot den Theſſalonicenſe, in twede *kap.* zeggende aldus: *Wy bidden u Broeders, door de toekomſte Jeſu Chriſti, en onſe vergaderinge tot hem, dat gy niet haaſtelyk beweegt wort van den zinne, nog beroert wort, nog door geeſt, nog door woort, nog door Sendbrief, als van ons [geſchreven,] gelyk of de dag Chriſti voor hande ware. Dat u niemant bedriege in geener maniere [want by komt niet] 't en zy dat eerſt den afval kome, en de menſche der ſonde [namelyk] de ſone der verderffeniſſe geopenbaart worde. Hem zelven zettende en verheffende boven al wat genoemt wort God, of Godsdienſt: zo dat hy, als of by God ware, zit in den Tempel Gods, hem zelven uitgevende voor God.*

Uit welke woorden *Pauli* wy verſcheiden dingen hebben waar te nemen. Ten eerſten, dat de dag van de toekomſte des Heeren, zo haaſt niet voor handen was. Ten tweeden, de Apoſtel geeft ons een teeken om te kennen wanneer die dag genaken zal: en ook beveelt hy ons eerſt te verwagten een wederpartye, die geopenbaart zal worden. Ten derden, hy bewyſt ons wat voor een wederpartye hy zijn zal, verklarende dat hy zoude zijn een algemeen wederpartye, en niet zulk een als in zijnen tyt geweeſt is: want hoe wel *Herodis*, *Annas*, *Caipbas*, de Overprieſters, de Phariſeën, *Tertullus*, *Alexander* den koperſmit, *Elimas*, en *Simon Magus* de Toovenaar, en *Nero*, waren groote vyanden ten tyden *Pauli*, nogtans verſtaat hy, behalven deſe, nog een anderen die groter zou zijn als de voorgaande, en niet by een Prieſter, Koning of Kyſer te vergelyken, maar zodanig een, die de ſtaat der Koningen, Prieſters, en Kyſers, zou verre te boven gaan: die een Vorſt der Prieſters zou zijn, en de Koningen zou doen buigen, en op de halſen der Kyſers treden, en haar zijne voeten doen kuſſen: voorts, daar d'Apoſtel zegt, *dat by zitten zal in den Tempel Gods*, verſtaat hy niet alleen de perſoonlyke zit plaatſe des Paus, binnen Romen: maar de authorityt, jurisdictie, en gebiet van zijn ſtoel over de gantſche algemeene Kerke, even gelyk of hy God zelfs ware: want indien wy den Paus zoude geven 't gene wat hy in zijne wetten en Pauſelyke decreten eiſt, wat onderſcheit is 'er tuſſchen God en den Paus? ſtelde God Wetten en ordinantien in: zo doet hy ook. Is 't dat God gehoorſaamheit eiſt: zo doet hy ook. Is 't dat God zijn creaturen heeft: hy heeft 'er ook. Is 't dat de overtredingen van de Geboden Gods geſtraft worden: veel meer moeten de zijne. God heeft zijn Religie: de Paus ook de zijne. Ja voor een eenigen Godsdienſt die God alleen vereiſt: de Paus heeft 'er daarentegen wel hondert. God heeft maar eenen Voorbidder en Advocaat ingezet: de Paus heeft 'er meer als hondert ingeſteit. God heeft maar wynige hylige dagen verordineert: de Paus daarentegen heeft veertig tegen een ingezet. En is 't zake, dat de hylige dag die God geordineert heeft, alleen eenig is: de hyligen dagen die den Paus ingeſtelt heeft zijn dobbel, ja drie dobbel. Chriſtus is het Hooft der Kerke: de Paus desgelyks. Chriſtus geeft zijn lighaam beweginge: de Paus desgelyks. Chriſtus vergeeft de ſonden: de Paus doet niet min. Chriſtus verdryft de booſe Geeſten door zijn magt: de Paus pretendeert het zelve door kragt van zijn Wywater. En daar Chriſtus ging met zijn bloote voeten op de aarde: daar wert de Paus met zijn vergulde ſchoenen gedragen op de ſchouderen der menſchen. En daar Chriſtus is geheeten *Sanctus Sanctorum*, dat is, *de Hyliger der Hyligen*: daar moet men hem noemen *Sanctorum Sanctiſſimus*, *de alderhyligſten van alle de Hyligen*. Chriſtus heeft maar alleen het geeſtelyke zwaart gebruikt: hy eiſt byde het geeſtelyke en het wereltlyke. En indien het nodig is te gelooven dat Chriſtus is de Saligmaker der werelt, zo moet men ook gelooven dat de Paus is het Hooft der Kerke. Chriſtus heeft aan den Kyſer tribuit of ſchattinge betaalt: de Paus doet den Kyſer ſchattinge betalen. Eindelyk de kroone Chriſti was van ſcherpe Doornen gemaakt: de Paus draagt op zijn hooft drie kroonen van Gout. Zo verre dan is hy Chriſtus den Sone Gods in de glorie deſer werelt te boven gegaan, als Chriſtus hem in de heerlykheit des hemels overtreft. Wiens beelt, patroon en onverdragelyke verheffinge en opgeblaſentheit, gelyk *Paulus* die ons beſchreven heeft in de voorſz. Sendbrief, niet alleen in deſe tafereele gezien, en door zijne eigen acten en beſluiten aangemerkt: maar ook door zijn eigen woorden, Regiſteren, Clementinen, Extravaganten, en Pauſelyke decreten beveſtigt geworden, de welke wy ordentlyk zullen verklaren (met de hulpe Gods) als navolgt.

Verheffinge des Paus boven de Kyſeren en Koningen, uit verſcheiden Hiſtorieſchryvers beveſtigt.

Ten eerſten, na dat Italien, en de Stad Romen door de Vandalen afgeloopen was, alzo de Ky-

Kyſerlyke ſtoel tot Conſtantinopolen toe, overgezet was: begon *Joban* de Patriarch van Conſtantinopolen zig zelven te verheffen, en wou niet genaamt worden, de algemeene Biſſchop der werelt: maar de Roomſche Biſſchop heeft 't verhindert, en wilde 't in geener maniere lyden. Daar na kwamen de Gedeputeerde des Kyſers, met de Luitenant van Ravenna om Italien te regeeren: maar de Biſſchop van Romen door byſtant des Koninga van Lombardyen heeft hem terſtont verdrukt.

Wynig tyds daar na, ontrent het jaars onſes Heeren vyf hondert, ſtont de moordenaar *Phocas* op, die *Mauritius* zijn meeſter, den Kyſer van Conſtantinopolen, en zijn kinderen doot geſlage had. Door deſen *Phocas* zijn eerſt de Biſſchoppen van Romen opgeklommen tot hare uitteminge boven andere, om geagt te worden Hooftbiſſchoppen over de gantſche Kerke: en zo begonnen zy met die van Lombardyen over Romen te heerſchen. Daar na als die van Lombardyen haar zelven den Biſſchop niet onderwerpen wilden, om zijne eergierige begeerte na te komen, hebben zy wederom vereiſt van den Biſſchop de ſtad Romen: maar doe verwekte hy *Pipinus* tegen haar: na dat hy *Chyldricus* Koning van Vrankryk afgezet en hem binnen een Abdye gedrongen had, ſtellende *Pipinus* in zijn plaatſe, en *Carolus Magnus* zijn ſoon. En de voorſz Koning van Lombardyen, genaamt *Aiſtulphus*, afgeſtoten zijnde, is de Kyſerlyke ſtoel overgebragt, uit Conſtantinopolen binnen Vrankryk, deelende den roof tuſſchen hem en haar lieden in zulker voegen, dat de Koning van Vrankryk genomen hebbende alle bezittingen en Landen die het Kyſerdom toe kwamen, te vreden was dat de Biſſchop daarentegen genieten zou, de ruſtige bezittinge der ſtad Romen, welke zy nu pretenderen onder den naam der Patrimonie van *Sint Pieter*: die zy ook valſchelyk toeſchryven een gifte van *Conſtantinus* te weſen.

Naderhand is 't dan geſchiet, dat na de tyt van *Pipinus*, *Carolus*, en *Ludovicus*, welke de Biſſchoppen van Roomen (die nu Pauſen genaamt zijn) verzien en begiftigt hadden met wydloopige bezittingen, en als de Koningen van Vrankryk niet zo buigſaam waren tot haar gebiet, om haar behulpzaam te zijn, en haar te mainteneren en te handhaven tegen de Vorſten van Italien, die van dien tyt af begonnen de Biſſchoppen haar vleugelen te korten, om hare onregtvaardige goederen die zy met gewelt beſaten: zo hebben zy gepractizeert met de Hoogduitſchen, te brengen den Kyzerlyken ſtoel wederom tot *Ottho den eerſten* van dien naam, Hertog van Spanjen, ſtellende de verkiezinge in de handen van zeven Keurvorſten van Hoogduitſland: nogtans alzo, dat hy in zijne hand de afkeurende ſtemme gehouden heeft: meenende daar door te houden in vrede en ruſte het gene zy hadden, gelyk zy voor langen tyt gedaan hebben.

Ten laatſten na de tyt der regeeringe van *Ottho*, als zommige van deſe Hoogduitſche Kyſeren haar begonnen een wynig te ſtellen tegen de voorzyde Biſſchoppen en Pauſen, zo hebben die zommige van hen lieden vervloekt, zommige onderdanig gemaakt, zommige gedwongen haar

voeten te kuſſen, zommige afgezet, en andere in haar plaatſen ingeſtelt.

Aldus hebben zy *Hendrik den Vierden* vervloekt, den Kyſer zelfs dwingende met zijn vrouw en kind, drie dagen en drie nagten te ſtaan wagten in den kouden Winter voor de poorten van *Canoſius* na het welbehagen des Pais. Hierenboven, zo heeft de Paus verwekt tegen hem *Rodulphus* om Kyſer in zijn plaatſe te worden: welke daar na in den oorlog gebleven is. Daar mede de Paus *Gregorius de Vyfde* niet te vreden was: maar heeft *Hendrik* eigen Soon opgehitſt, om tegen zijnen natuurlyken Vader te vegten, en hem alzo uit zijnen ſtoel te ſtooten, 't welk niet tegenſtaande, deſe *Hendrik de Vyfde* zelfs, daar na nog vervloekt, gebannen, en afgeſneden is geworden, en ten laatſten hebben de Biſſchoppen de Saxen verwekt, tegen hem te ſtryden

Na deſen begonnen de Kyſers wat ſtilder te worden en beter te vreden te zijn, lydende dat de Biſſchoppen regeeren zouden na haar eigen believen, tot 'er tyt dat *Fredericus de Eerſte*, genaamt *Barbaroſſa*, opgeſtaan is: welke wederom begon de kolen te roeren tegen hen, of zijne hoornen tegens haar op te ſteeken: nogtans hebben zy byde hem, en *Fredericus* zijnen Soon, alzo in dwang gehouden, en op zulker maniere gepractizeert, datſe binnen de Kerke van Venetien op den hals van *Fredricus* getreden hebben: na dien hebben ze *Henderik* zijnen Soon gekroont, binnen de Kerke van *Sint Pieter* de kroone op zijn hooft zettende, en wederom met zijn voet afſto-

tende, om hem daar mede te doen bekennen dat de Paus van Romen de magt hadde byde de Kyſers te kroone, en haar wederomaf te zetten.

Doe is gevolgt *Philippus*, de broeder van den

voorſchreven Kyſer *Henricus*, den welken de Paus ook vervloekt heeft, ontrent 't jaar elf hondert agtentnegentig, en hebben *Ottho*, Hertog van Saxen, in zijn plaatſe geſtelt: maar als de voorſchreven *Ottho* zo ſtout was geworden, dat hy begon de Biſſchoppen uit hare bezittingen, Steden en Landen te ſtooten, de welke zy onregtvaardelyk genomen hadden: zo en wildenſe het geenzins lijden, maar hebben hem van ſtonden aan afgezet. Dit zelve ook 't gene *Otto den Vierden* alhier is over gekomen, dat heeft men ook zien gebeuren, daar naar aan *Philippus*, den welken zy niet toelaten wilden langer te regeeren als vier jaren, ontrent het jaar twaalf hondert negen.

In dien tyt, zo was *Fredericus de Tweede*, Soon van *Fredericus Barbaroſſa* boven verhaalt, nog heel jong, den welk de Biſſchoppen (alzo zy meenden dat zoude beter te gezeggen weſen, en ligter na hare pypen zou danſſen) gevordert hebben, om na de doot van zijnen Vader Kyſer te worden: maar de uitkomſte is geſchiet gants kontrarie, dan zy wel verwagt hadden: want hy gemerkt hebbende, de onmatige, onbehoorlyke pompeusheit en opgeblaſentheit der Roomſche Biſſchoppen, welke hy geenzins lyden konde, maar namſe altyt te kwellen, heeft haar zo kort in bedwang gehouden, dat hy eindelyk zo kloek tegen haar geworden is, dat hy van meeninge was, haar tyranny uit te roejen, en hare pompeuſe goederen wederom te brengen tot den ſtant van d'eerſte Kerk. Zommige van haar ter vlugt dryvende, en zommige van haarer Kardinalen in de gevankeniſſe zettende: alzo dat hy van drie Pauſen, d'een na d'ander, is vervloekt geweeſt, en door verradery verraſt: daar na afgezet, daar na vergeven, en eindelyk van alle menſchen verlaten, en alzo geſtorven is.

In de plaatſe van *Fredericus* is gekomen zijn Soon *Conradus*, den welken de voorſchreve Biſſchoppen om zijne ongehoorzaamheit wille, terſtont hebben omgebragt, en tegens hem opgehiſt den Lantgraaf van Thuring, om tegens den zelven *Conradus* een doodelyke Oorlog te voeren: waar door hy ten laatſten gedreven was binnen zijn Koninkryk van Napels, alwaar hy geſtorven is.

Deſen *Conradus* heeft een Soon gehad genaamt *Conradinus*, Hertog en Prince van Zweden: als nu deſe *Conradus* na de doot zijns Vaders kwam te bezitten zijn Koninkryk van Napels, zo hebben de Biſſchoppen tegens hem opgemaakt *Carolus* den Broeder van den Koning van Vrankryk: alzo dat door hare looſe handelinge, byde *Conradinus* die geſproten was uit het bloet en ſtamme van zo vele Kyſeren, en ook *Fredericus* Hertog van Ooſtenryk, gevangen waren, (in welke gevankeniſſe na datſe zeer kwalyk getracteert wierden, onbetaamlyk voor haren ſtaat) zijn nog ten laatſten alle by de door de procuratie en beſchikkinge des Paus onthooft: en aldus is geëindigt de Kyſerlyke Stam van *Fredericus den Eerſten*, toegenaamt *Barbaroſſa*.

Het gene hier den Kyſer *Fredericus* is wedervaren, dat zelve is bykans geſchiet aan *Philippus* Koning van Vrankryk, door beſtieren van den Paus *Bonifacius de Agtſte*, dewelke, om dat hy zyne renten en Jaarlyks inkomen uit Vrankryk niet krygen konde, na zijn eigen begeerte, zo heeft hy zijne bullen en geweltbrieven uitgeſonden om de voorzijde Koning af te zetten, en *Albertus* Koning der Romynen in zijne plaatſe te ſtellen.

En zo veele zy gezegt aangaande de uitlantſche Hiſtorien: nu zullen wy voortgaan om een wynig te ſpreeken van het gene onſe Engelſche Princen aangaat: heeft dan de Paus *Alexander* niet vermetentlyk zig aangetrokken het gene waar mede hy niet te doen hadde? zig moejende met de onderzaten van den Koning om des doots wille van den rebelligen *Bekket*: hoewel de Koning zig zelven daar van genoegſamelyk verdedigt hadde: nogtans heeft hy niet den Koning *Henricus* onregtvaardelyk gedwongen om penitentie te doen na zijn eigen begeerte en op zulker wyſe als hy hem bevolen hadde? en hem met gewelt geperſt gehoorzaamheit te zweren aan den ſtoel van Romen? Dit zelve dat alhier in deſe Hiſtorie verhaalt is, is ook daar na den Koning *Johannes* zijnen ſoon wedervaren: want als de voorſchreve Koning zeven jaren lang gelyk een kloek Prince de tyranny van de Biſſchoppen hadden wederſtaan: zo werden alle de Kerken in Engelant in den Ban gedaan, en het erfgoet van den Koning met al zijn gebiet door den Paus *Innocentius* overgegeven aan *Lodovicus* den Franſchen Koning: de welke nog daar na is gedwongen geweeſt zig zelven met zijn gantſche Koningryk, den Roomſchen Biſſchop te onderwerpen en getrouw te zijn: en daar beneffens den Koning zelfs ook gefortzeert zijn kroon over te leveren in de handen

van *Pandulphi*, de welke een Legaat van den Paus was: en heeft alzo gekontinueert in deſen veragten ſtaat den tyt van vyf dagen, niet anders dan of hy een gemeen man geweeſt hadde, ſtaande in 't believen des Paus, of hy het wederom uit zijne handen ontfangen zoude of niet. En daar na als den Adel van zijn Koningryk opgeſtaan was tegen den Koning, was hy uit dier oorzake dan niet gedwongen te verzoeken, en te ſoliciteren aan den Paus om hulpe en byſtant, gelykerwys door zijnen eigen brief, genomen uit de gemeene regiſteren, klaar mag blyken? die aldus luit:

De Rekweſte van Koning Johannes aan Innocentius den Derden.

Geeft Joban, door Gods genade, Koning van Engelant, aan zijnen eerwaardigen Heer en Hyligen Vader Innocentius te kennen. Na dat de Graven en Baronnen ons onderdanig waren: en, voor al eer wy ons en ons lant onder uwe beerſchappy deden buigen, zy doen daarom ſpecialyk (gelyk zy openbaarlyk

Ex Rotulo petet. de anno regni Reg. Johannes 18.

baarlyk zeggen) met gewelt tegen ons zijn opgeſtaan; zo bevelen wy, neffens God u houdende voor onſen ſpecialen Heer en beſchermer, onſe bycklermingе, midsgaders des gheheelen Ryks, u toevertrouwt, in uwe Vaderlyke zorge, en geven, zo veel ons doenlyk is, de zorge en bekommerniſſen wederom aan uwe magt over: zeer ootmoedelyk biddende, dat uwe Hyligheit ons wil verleenen kragtigen raat en bijſtant, om na u goetvinden dit dies te beter te ſaiſſen.

Deſen alles niet tegenſtaande: hoewel de Koning zig zelven den Paus overgegeven hadde, zo wert hy nogtans van zijnen Adel vervolgt, en eindelyk door een zyner onderzaten, die van de Pauſelyke Religie was, vergeven, namelyk, door een Monnik van Swinshed, gelykerwys ik alreede genoegſamelyk beweſen hebbe, niet alleenlyk door *Gulielmus Caxton* in myne Hiſtorien boven verhaalt: maar ook door het getuigeniſſe van het meeſtendeel van alle de Chronykſchryvers wynig uitgenomen: te weten, uit *Thomas Gray* in zyne Franſche Chronyk, ook uit een andere Hiſtorie in gedigt geſchreven door *Ranulphus Ceſtenſis*. Het zelve getuigt ook *Thomas Rudburne*, en *Richardus Rede in novo Cronico ad temp. Hen. 6.* Het zelve getuigt ook genaamt *Eulogium Monachi Cant.* De woorden van *Walter Gisborne* (een oude Hiſtoriſchryver) zijn duidelyk. Het zelve wert ook bevonden door *Job. Majors de geſtis ſcotorum l. 4. c. 3. fol. 56.* alwaar hy niet alleenlyk verhaalt van den Monnik en zijn vergift, en van den Abt die hem zijne abſolutie gegeven heeft: maar ook van de drie Monniken die alle dagen Miſſen hebben moeten zingen voor de ziele van deſe Monnik die hem vergeven hadde. Hier toe konde ik nog by voegen andere verſchyden ſchriften, zo wel Engelſche als Latynſche, die ſonder naam des Autheurs beſchreven zijn: dewelke al t'zamen eendragtelyk getuigen dat Koning *Jan* vergeven is geweeſt: van de welke een aldus luit: Hier begint een boek in de Engelſche taal geſchreven, en geintituleert *Brutus*: nog een boek, om te bewyſen ter welker tyt eenige vermaarde dingen geſchiet zijn: de derde in't Engelſch begint alzo: Het ryk van Britagnien het welke nu ter tyt Engelant genaamt wort. En van Latynſche Boeken die geen naam des Autheurs hebben, is den eenen geintituleert aldus: *Britannia, quæ & Anglia dicitur, à Bruto nomen eum ſortita, &c.* En nog een die aldus begint: *Adam Pater generis humani.*

Behalven deſe Koning *Henricus den Tweeden*, en Koning *Johannes* zijn ſoon: wat andere Koningen hebbender oit in Engelant van hare tyden af tot het Ryk van Koning *Henrik den Agtſten* geregeert, die niet, hoewel zy kloeke en wyſe Princen waren, en haar beſt gedaan hebben om haar te ſtellen tegen de hovaardige heerſchappy deſer Biſſchoppen: nogtans gants tegen haar dank, door vreeſe van haar en hare onderſaten, gedwongen zijn geweeſt des Paus ingenomene authorityt onderworpen te zijn? alzo dat eenige van hun geperſt zijn geweeſt (gelyk *Mat. Par.* ſchryft van Koning *Henrik den Derden*) zig te buigen en te kuſſen de knien zijnes Legaten of Geſanten.

Het beelt des Anticbriſts zig zelven verheffende in den Tempel Gods, boven al wat God genaamt wort, uit zijn eigen Decreten en Pauſelyke inzettingen genomen, en met de woorden zijner Boeken albier geallegeert en aangetekent.

Nadien het nootwendig is ter zaligheit dat hen alle menſchelyke creaturen my den Paus van Romen onderwerpen: zo is't billyk en van noode voor alle menſchen die willen zalig worden, te leeren en te bekennen de waardigheit van mijnen Stoel, en de uitnementheit mijner heerſchappy, gelyk na de waarheit en regte woorden van myn eigen wetten doorgaans voorgeſtelt in deſe maniere als volgt: Ten eerſten, zo is myne inzettinge begonnen van den tyt des Ouden Teſtaments af, en is in het Nieuwe vervult en volbragt, om dat myn Prieſterdom door *Aaron* was voorgebeelt: en de Biſſchoppen die onder my zijn, door de ſonen *Aarons* zijn geſigureert geweeſt, nademaal zy onder hem waren. Niemant moet zig ook laten voorſtaan, dat deſe myne Kerke van Romen door eenige algemeene Concilien gevordert is geweeſt: maar dat ſe haar Hoogheit alleen heeft verkregen door de ſtemme des Euangeliums, en den mont des Saligmakers: en heeft in haar geen vlekke of rimpel, of iet diergelyks: daaromme, gelyk alle andere Stoelen zyn minder als mynen, en gelyk zy my niet konnen abſolveren, alzo hebbenſe geen magt om my te binden, of my te wederſtaan, niet meer dan de byle haar kan beroemen tegen dien, die daar mede houwt, of een zage tegen dien, die ze trekt. Deſe Roomſche Kerke, is de Hylige en Apoſtoliſche moeder kerke, van wiens regulen niemant mag afwyken: maar gelyk als den Sone Gods in de Werelt gekomen is, om te doen den wille zyns Vaders, alzo moet gylieden doen den wille van uwe Moeder de Kerke van Roomen, waar van ik het hooft ben. En is't dat eenige perſoon of perſoonen van de voorſchreve Kerke wil dwalen, laatſe vermaant zyn, of laat haar namen opgetekent zyn, opdat de gene die van de Roomſche coſtuimen en inſtellingen afvallig zyn, mogen bekent worden. Nu dan, nadien dat de hylige Roomſche Kerke (van dewelke ik Regeerder ben) tot eenen ſpiegel en exempel voor de ge-

Den Paus Bonifacius 8 Extrava. de Majorit. & obed. c. unam.

Diſtinct. 22. ca. Decretis.

Den Paus Pelagius diſtinct. 22. ca. quamvis.

Pelegius ibidem.

Den Paus Nicolaus d II, 11. ca. inferior.

Den Paus Lucius 24 q 1. c. recta.

Den Paus Calixtus diſt. 12. c. non oportet.

Den Paus Innocent. diſt. 11. c. quis.

heele werelt geſet is: zo is't ook reden, dat alle 't gene deſe Kerke beſluit en ordonneert, zoude van eenen iegelyk ontfangen werden voor een regel

Den Paus Bonifac. 8. Extrava. c. unam ſanctam.

Digitized by Google

Item, den Paus Johannes 22. Extravag. c ſuper gentes. regel in der eeuwigheit. Waar uit wy mogen zien van deſe Kerke waaragtig te zyn, het gene van haar gepropheteert was, door de Propheet *Jeremias*, zeggende aldus: *Ziet ik zette u heden deſes daags over volken en Koninkryken, dat gy uitroejen, verbreken, verſtoren, en verderven zult, en bouwen en planten. Zo wie dan dit voordeel van myn Prieſterdom niet en verſtaat, die aanſchouwe maar het Firmament des hemels, alwaar hy dan zien zal twee groote lichten, de Sonne en de Mane, d'eene over den dag, d'ander over den nagt regerende:* Alzo heeft God ook in het Firmament van de algemeene Kerke twee groote hoogheden geſet, namelyk de authoriteit des Paus en des Kyſers; van dewelke de myne zo veel zwaarder en treffelyker is, om dat ik laſt hebbe God eenmaal rekenſchap daar van te geven, byde van de Koning en der aarden, en van de wetten der menſchen. Daarom zy dan kennelyk aan u Kyſeren, gy die het zelfs ook moet bekennen dat u oordeel alleen hangt aan my: en ik en mag geenzins aan uwen wille gebonden ofte onderworpen weſen. Want gelyk daar is een onderſcheit tuſſchen de Sonne en de Mane, alzo is ook de magt des Paus die over den dag regeert, dat is, over de Geeſtelykheit, boven de magt der Kyſeren en Koningen die over den nagt is regerende: dat is over de wereltlyke. Nu, gemerkt dat den aartbodem is ſevenmaal grooter als de Maan, en de Son ſevenmaal grooter als de aarde, zo moet ook hier uit volgen dat de hoogheit des Paus den ſtaat der Keyſers ook ſeven en veertigmaal te boven gaat. 't Welk overleggende, zo zegge ik, en verklare dat *Conſtantinus* zeer kwalyk heeft gedaan: dewyle hy den Patriarch van Conſtantinopolen aan zyn ſlinkerhand geſet heeft. En hoewel de voorſyde Kyſer de woorden van *St. Pieter* aan my geſchreven heeft, zeggende *dat by ons beveelt om des Heeren wille aller menſchelyke ordonnantien onderdanig te zyn, bet zy Koningen ofte Overſten:* nogtans in myn decreet hem antwoordende, hebbe ik den zin der woorden *Petri* uitgelegt, dewelke zyn onderſaten aangaat, en niet zyne Succeſſeurs: daarenboven bevelende den Kyſer te letten op den perſoon van den genen die de ſpreker is, en aan wie die geſproken zyn: want indien de meeninge alzo te verſtaan hadde geweeſt, om de orden en ſtaat des Prieſterdoms te vernederen, en my alle menſchelyke creaturen onderdanig te maken: moeten dan vry alle boeven heerſchappye voeren over hare Prelaten? Het welk ſtryt tegen 't exempel Chriſti die de orden van 't Prieſterdom verheft over Koningen te heerſchen, gelyk de ſpreuke by *Jeremia* luit: *Ziet ik zette u over volken en Koninkryken.* En gelyk ik niet gevreeſt en hebbe het zelve ſtoutelyk aan *Conſtantinus* te ſchryven: zo ſpreke ik nu ook tot alle andere Kyſeren, datſe moeten van my ontfangen haar beveſtinge, ſalvinge, hyliginge en hare Kyſerlyke Kroone, en moeten ſonder verſmaatheyt of wederſpreken hare hoofden my onderwerpen en my getrouwigheit zweren: want als gy leſen zult in 't beſluit van den Paus *Johannes*, hoe de Princen in voorleden tyden plegen hare hoofden te buigen en de Biſſchoppen te onderwerpen, en tegen hare hoofden de Biſſchoppen niet te procedeeren.

Ibidem.

Innocent. de Major. & obed. c. Solite.

Gloſa, ibidem.

Ibidem.

Innocent. Gloſa, ibidem.

Den Paus Clement. 5. Clement. de ſenten. & rejud. c. pallorum.

Indien dan deſe vernederinge en eerbiedinge den Biſſchoppen gewoonlyk gegeven wert: hoe veel te meer dan behoorenſe haar onder my te buigen, ik die de Opperſte ben niet alleenlyk over Koningen, maar ook over Kyſeren, en dat om twee oorzaken. Ten eerſten, om den tytel van ſucceſſie die my gegeven is: dewelke my, die Paus van Romen ben, toekomt van wegen het Kyſerdom, welkers plaatſe ledig is: desgelyks van wegen de volheit der magt, die Chriſtus den Koning aller Koningen, en Heere aller Heeren, my gegeven heeft in de perſoon van *St. Pieter*. Om welker reden wille (aangezien myn magt van de menſchen niet en is, maar van God die door zyne hemelſche voorzienigheit my Meeſter en Regeerder heeft geſet over zyne gantſche algemeene Kerke) het myn officie betaamt toezigt te hebben op elke dootlyke ſonde van een iegelyk Chriſten menſch: waar uit volgt, dat alle crimineele zaken, zo van Koningen als andere, myn vonniſſe moeten onderworpen zyn: Alzo dat in allerley pleitinge, is 't dat t' eeniger tyt iemant tot my zoude willen appelleeren, 't zy voor of na het vonniſſe uitgeſproken is, hem zal geoorloft zyn alzo te doen. Daarom de Koningen en Princen moeten zig niet vremt laten dunken, dat ſe zig zelven onder myn vonnis moeten ſtellen. Want alzo dede dien weerdigen Kyſer *Valentinus:* zo dede ook *Theodoſius*, en ook *Carolus* deſgelyks. En aldus zult gy zien dat door my alle menſchen moeten geoordeelt worden, maar ik van niemant. Daarenboven, alwaar 't ſchoon, dat ik, den Paus van Romen, door myn zorgeloofheit of roekeloos leven, zoude tegen my zelfs of andere onprofytelyk of ſchadelyk mogen zyn, alzo dat ik met my ter helle trekken zoude met hoopen ontallyke zielen, nogtans moet niemant zo ſtout of vermeten zyn, my eens te beriſpen, of te vragen, *Domine cur ita facis?* dat is, *Heere, waarom doet gy alzo?* Want al is't dat gy leſen zult dat *Bileam* van zyne Ezelinne geſtraft was: door dewelke Ezelinne beteeken wert onſe onderſaaten, en door *Bileam* zelfs de Prelaten, dat en behoort nogtans geen exempel voor onſe onderdanen te weſen, datſe ons zouden beriſpen. En alhoewel wy leſen in de hylige Schriftuur, dat *Petrus*, zynde het Hooft en de Opperſte der Apoſtelen, magt ontfangen heeft over het Koninkryk, en door kragt zyner officie, alle andere mogt con-

Den Paus Innocentius 8. de ingreſſu ca. Novit.

Ibidem.

Den Paus Julius Cauſa 22. q. 6. ca. Ad Romanam.

Innocentius ibid.

Bonifacius dist. 40. ca. si Papa.

Gloſa, Extrav. de Sede vacant. Ad Apostolatum.

Den Paus Leo Cauſ. 7. quæſt. 7. c. Nos. Gregor. 2. q. 7. c. Petrus.

Den Paus Clement. 5. Clement. de jure jurando Romani.

Den Paus Johan. dist. 36. c. nunquam.

controleuren en beriſpen: alzo ook dat hy te vreden was te verſchynen en zig te verantwoorden voor de geene die minder waren als hy, hem voorwerpende zynen uitgang na de Hydenen: nogtans door dit exempel moeten andere onderſaten niet leeren beriſpen haar Prelaten, om dat *Petrus* alzo ten beſten het zelve heeft afgenomen. Waar mede hy bewyſt liever eene diſpenſatie der ootmoedigheit, dan de kragt zijner officie: door welke kragt hy haar alzo kon geantwoort hebben: Het en betaamt de Schapen niet, nog het komt haar niet toe haren Herder te beſchuldigen. Hierom, en om geen ander oorzaak, is *Deoſcorus*, den Patriarch van Alexandrien gecondemneert en afgeſneden geweeſt tot Chalcedonien, niet om zijnes geloofs wille: maar alleen om dat hy tegen den Paus *Leo* derfde opſtaan, en de Biſſchop van Romen derfde affnyden: want wie is hy die de authorityt heeft den Stoel van *St. Pieter* te beſchuldigen? Hoe wel, my en is niet onbekent 't gene *St. Hieronymus* ſchryft, dat *Paulus* niet zoude *Petrus* beriſpt hebben, 't en ware hy hadde zig zelven gelykformig geagt te zijn met *Petrus*: nogtans de woorden van *Hieronymus* na myne uitleggínge en moeten niet beduit worden, namelyk, dat deſe gelykformigheit tuſſchen *Petrus*, en *Paulus*, beſtaan heeft in gelyke officie of waardigheit, maar in de ryngheit der konverſatie: want wie heeft *Paulus* vryheit gegeven om te prediken anders dan *St. Pieter*? en dat door de authorityt Gods, zeggende: *Scheydet my Barnabas en Saulus uit*. Daarom zy het kennelyk aan een iegelyk menſche, dat myne Roomſche Kerke is de Princeſſe, en het Hooft aller volkeren: de moeder des geloofs: het voornaamſte fundament waar op alle andere Kerken moeten hangen, gelyk een deure aan de leden hangt: de opperſte ſtoel boven alle andere, ſonder vlekke of rimpel, Koninginne, Jonkvrouwe en Leereſſe van alle andere Kerken: een Spiegel en voorbeelt om van alle menſche nagevolgt te worden in alles wat zy inſtelt, 't zy wat het ook zijn mag. De welke nimmermeer heeft geſtruikelt of afgeweken van het pad der Apoſtoliſcher traditien, of ordonnantien, nog ook met eenige nieuwigheit van kettery oit verwerret is geweeſt. Zo wie dan tegen de Roomſche Kerke eenig kwaat zoude willen ſpreken, zo haaſt als hy dat geſproken heeft, zo is hy een Ketter: ja een Hyden, een Toovenaar, een Afgodendienaar, en een ongeloovige. Hebbende magt alleenlyk in haar eigen handen, om te regeren, volbrengen, abſolveeren of vry ſpreken, verdoemen, verwerpen, en aannemen: hoewel ik niet en loogene dat andere Kerke mede met haar bezig moeten zijn in 't arbyden en bezorgen. Tot de welke Roomſche Kerke het allen menſchen van alle andere Kerken geoorloft is tot remedie te appelleren. En al is dat het algemeene Concilium van Carthago anders heeft beſloten, dat niemant zig zoude beroepen boven dien Stoel daar hy woont, op ſtraffe van affnydinge: nogtans mijn verklaringe moet alhier verſtaan worden, met eene exceptie, *niſi forte Romanam ſedem appellaverit*, dat is: *'t en zy dat hy appelleren wil aan den Roomſchen Stoel*. Door welke authorityt van de Roomſche Kerke alle Synoden en Decreten der Concilien moeten beveſtigt blyven. En heeft tot allen tyden volkomelyke authorityt en magt in hare eigene handen gehad, om nieuwe wetten en Decreten te maken, om alle ſtatuiten, ordonnantien, previlegien, regten of onderwyzingen te veranderen, om te ſchyden dingen die t'zamen gevoegt zijn, en om t'zamen te voegen dingen die geſcheiden zijn, na myn overlegginge, zo in 't geheel, als in deele, zo perſonelyk, als generalyk. Over welke Kerke van Romen ik het Hooft ben, gelykerwys als een Koning is over zijn Regters: De Stadhouder van *St. Pieter*, ja niet alleen eigentlyk de Stadhouder van *St. Pieter*, maar eigentlyk de Stadhouder Jeſu Chriſti, en Succeſſeur van *St. Pieter*: Regeerder van de Algemeene Kerke: Onderwyſer van de algemeene kudde Chriſti: Hooge Overheit over de gantſche werelt: *Caplas & Caput*: het Hooft en Overſte der Apoſtoliſche Kerke: De algemeene Paus en Biſſchop in alle plaatſen, zo wel van die, daar 'er geen en is, als een iegelyk Biſſchop in alle plaatſen daar 'er een is. De aldermagtigſte Prieſter, *Lex animata terris*: Eene levendige wet op der aarden. Alle wetten hebbende in de kiſte van myne borſt, voerende den perſoon van geen enkel of bloot menſche, zijnde nog God nog menſche, maar liever een verwonderinge der werelt, en een middelbaar ding tuſſchen beyde voerende beyde de zwaarden in mijne magt, zo over de geeſtelyke als over de wereltlyke jurisdictie. De authorityt des Kyſers zo verre over treffende, dat ik alleen in mijne eigen magt, authorityt hebbe; ſonder eenige Concilien hem af te zetten, en zijn Ryk over te zetten aan wien ik wil, en eene nieuwe verkiezinge in te ſtellen, gelyk ik aan *Fredericus* en verſchydene andere gedaan hebbe. Wat magt of kragt dan is 'er door de geheele werelt by de mijne te vergelyken? die authorityt hebbe, te binden en te ontbinden byde in den Hemel en op der aarden: namelyk, die gene die de magt hebbe van wereltlyke zaken. By den welken de Kyſeren en Koningen minder zijn, gelyk het loot minder is dan 't gout. Want hebt gy niet gezien dat de halſen van de magtigſte Koningen en Princen onder mijne voeten buigen, ja hebben haar ook gelukkig geagt indien zy maar mijne handen mogten kuſſen. Daarom is de ſtoutigheit van den Kyſer *Honorius* waardig beriſpt te worden, en dat zijne inzettinge te niet gedaan werde, de welke met zijn wereltlyke politie heeft tot zig genomen, niet alleenlyk de wereltlyke orden, maar ook de geeſtelyke, en de verkiezinge van den Paus. Maar hier tegen mogte iemant miſſchien voorwerpen de exempelen en woorden Chriſti, zeggende, *dat zijn Koninkryk niet en is van deſe werelt*, en alzo hy verzogt zijnde het erfgoet tuſſchen de twee broederen te deelen, heeft 't gewygert: dit nogtans en behoeft geen voor of na deel aan mijn magt te brengen: want nademaal dat *St. Pieter* ys en ik in *St. Pieters* plaatſe, is 't dat wy, zegge ik, magt hebben in den Hemel te binden en te ontbinden: hoe veel te meer moet men denken dat wy magt hebben op der aarden byde te ontbinden, en te benemen, Kyſerdommen, Koninkryken, en alle 't gene een ſterffelyk menſche hebben mag, hoedanig het

zy,

Den Paus Nicolaus diſt. 3. ca. In tantum.

Hiero. Cauſ. 2. q. 7. ca. Paulus.

Gloſa. Gratiani ibid.

Gloſa. in diſt. 3. ca. quis.

Cauſ. 2. q. 7. ca. Petrus.

Den Paus Nicolaus diſt. 22. ca. omnes.

Den Paus Pelagius 3. quæſtio. 1.

Den Paus Stephanus.

Den Paus Nicolaus diſt. 22. omnes.

Gloſa. Gratiani Niſi.

Falla Donationis diſt. 96. cap. Conſt.

Den Paus Clemens. Clemens Romani Gloſa.

Anacletus diſt. 2. Sacroſanctæ.

Den Paus Hilarius 25. quæſt. 2. Nullus ſext. decret. Ab Arbitris Gloſa.

Den Paus Bonifacius ſect. Decret. de conſt. cap. Ilg cet.

Den Paus Innocentius 3. de Tranſl. cap. quanto.

Prohem. Clemens. Gloſa. Papa ſtupor Mundi &c. Deus es nec homo, quaſi neuter ſis in eorumque.

Den Paus Bonifacius 2. extravag. de majorit. & obed. cap. unum. Item, diſt. 21. cap. omnes ſexti decret. de ſentent. &c. Ad Apoſtolicæ Item, in gloſa ibid.

Den Paus Nicolaus diſt. 22. omnes gloſa ibidem.

Den Paus Gelaſius diſt. 96. ca. Duo.

Den Paus Gelaſius, ibidem.

dist. 96. ca. aljud. Excitatione Hieto. Marli.

zy, en die te ſchenken aan de gene die ik wil. En is 't zake dat ik authorityt hebbe over de Engelen, die de Regeerders zijn over Princen, wat mag ik dan niet doen tot de gene die haar dienaren en onderſaten zijn? En op dat gy u niet en zout verwonderen, dat ik zegge dat de Engelen my onderworpen zijn: hoort wat *Antonius* mijne gebenedyde Klerk ſchryft van deſe zake, zegzende, dat onſe magt, namelyk van *St. Pieter*, is van de magt der Engelen, ten aanzien van vier dingen, dat is, *in* jurisdictie, in bedieninge der Sacramenten, in kenniſſe, en in vergeldinge. En voorts in de Bulle *Clementis*, hebbe ik Paus niet alleen daar door mijne eigene Bulle belaſt de Engelen des Paradys de zielen der menſchen uit het Vagevuur te abſolveren, en haar in de heerlykheit des Paradys wederom te brengen? En nu, om niet te ſpreken van mijne hemelſche magt, belangende mijne aardſche jurisdictie, wie heeft eerſt het Kyſerryk over gezet van de Grieken tot den Hoogduitſchen, anders dan ik? En niet alleenlyk ben ik Kyſer in het Kyſerdom de plaatſe vacerende, maar ook *in* allelei kerkelyke beneficien hebbe ik ook volle magt en regt, om te ſchenken, overtezetten, te ſchikken en te ordonneren na mijne eigene believe. Dede ik *Zacharias* niet *Cbilpricum* den ouden Koning van Vrankryk afzetten, en *Pipinum* in zijn ſtede inzetten? Hebbe ik *Gregorius de Sevende*, niet *Robertus Wyjard* verheven, en hem Koning van Cicilien, en Hertog van Capua gemaakt? Hebbe ik *Gregorius* ook niet verwekt *Rodolpbus* tegen den Kyſer *Hendrik den Vierden?* en hoe wel deſe *Henricus* was een zeer kloekmoedig Kyſer, de welke tweeënſeſtigmaal tegen zijn vyanden in het vlakke velt ſtoutelyk geſtaan hadde: nogtans dede ik *Gregorius* hem niet alzo verootmoedigen (*coram nobis*) voor ons, dat hy gedwongen is geweeſt met zijn Vrouw en kind op zijn bloote voeten en bloote beenen drie dagen en drie nagten in 't midden

Den Paus Hildebrandus, alias Gregorius 7. ex Pantina in vita Gregorii Hildebrandus ibidem. Anthonius Intertia parte summa Majoris Bulla Clementis. Den Paus Innocent. De electione ca. venerabilem Extrava.

De Prebend. & Dig. ca. extrabilis.

Den Paus Zacharius Cauſ 15 q. 6. ca. alius. Den Paus Hildeb. alias Gregor. 7. Clement. 6. paſtoralis. Ex Geſtis Hildebrandi Baptiſta Egnatio. Plantina Benno Nauclerus.

van den winter, in de vorſt en ſneeuw voor myne poorten te ſtaan, en ootmoedelyk voor zijner abſolutie te bidden? Alles niet tegenſtaande, hebbe ik niet hem daar na wederom in den Ban gedaan, alzo dat hy tweemaal te mijner tyt afgeſneden is geweeſt? Voorts hebbe ik *Paſcbalis*, na het affterven *Gregori*, niet den Soon van den voorzijden *Hendrik* alzo verwekt dat hy tegen zynen Vader geoorloogt heeft, alzo dat hy zyn Vader van zynen Stoel afgeſtooten heeft? Item, hebbe

Plantina Egnatius Benno.

ik Paus *Alexander*, niet vernedert *Henricus den Tweeden*, Koning van Engelant, om den doot van *Thomas Becket*, en hem geperſt barvoets te gaan na zijn graft binnen Cantelberg met bloedige voeten? Hebbe ik *Innocentius de Derde*, den Koning *Johannes* niet gedwongen voor de voeten van mynen Geſant neder te knielen, en hem zijne Kroone op te offeren in zijne handen: ja de voeten van *Stephanus Langton* te doen kuſſen? hem daarenboven opleggende alle jaren duiſent Marken te betalen? Hebbe ik *Urbanus de Tweede*, niet *Hugo*, Graaf in Italien, afgeſet, en zijne onderſaten van haren eed en gehoorſaamheit ontſlagen? Hebbe ik *Paſchalis* niet zijnen Soon *Henricus den Vyfden* in den Ban gedaan, en alle zyne regten en tytelen van de verkiezinge en gevinge der geeſtelyker promotien uit zijne handen genomen? Hebbe ik *Gelaſius de Tweede* niet *Cintium* alzo vernedert, dat hy mijne voeten gekuſt heeft? Hebbe ik *Calixus de Negende*, den voorſchreven Kyſer niet alzo in dwang gehouden, en ook *Gregorius* verootmoedigt dien de voorſchreven Kyſer in myne plaatſe hadde Paus gemaakt, dat hy binnen Romen is gebragt zittende op een Kemel, met zijn aangezigt na den ſtaart, hem dwingende

Polidor virgil. Hiſtoria Anglicana ſive de rebus Anglorum Cronica Vernacula.

Den Paus Urbanus. Cauſ. 15. q. ca. Rarcos. Den Paus Paſchalis Carioianus Platina Vincentius Stella Anthonius. Matthaeus Pariſiensis. Dat Paus Gelaſius.

de ſtaart in zijn hand te houden, in plaats van eenen toom? Voorts hebbe ik *Innocentius de Tweede*, niet *Lotbarium* verheven en hem Kyſer gemaakt, om dies wille dat hy *Anacletus* den Paus uit Romen gedreven hadde? Hebbe ik niet mede het Hertogdom van Sicilien van 't Kyſerdom genomen, en *Rogerus* Koning daar over gemaakt? alzo dat het zelve Koninkryk daar na is geworden het patrimonie goet van *St. Pieter*. Hebbe ik *Alexander de Derde*, niet het gantſche Koninkryk en de Kerken van Engelant voor langen tyt in den Ban gedaan, alleen om het houwelyk van den Koning? Maar wat wil ik ſpreken van Koningen, nademaal dat ik *Alexander*, den vromen Kyſer *Fredericus* binnen Venetien hebbe gebragt, om dat zijn Soon *Otto* aldaar gevangen was: hem dwingende op de aarde neder te vallen in de Kerke van *St. Marcus*, zettende mynen voet op zijnen hals, en ſprekende uit den Pſalm, *Super aſpidem & baſiliſcum ambulabis*, dat is, *op Slangen en Adderen zult gy wandelen*. Hebbe ik Paus *Adrianus*, zynde een Engelsman geboren, niet *Gulielmus* den Koning van Sicilien in den Ban gedaan, en hem zyne verſoeninge gewygert als hyſe my preſenteerde? En indien hy my niet

Den Paus Innocent. 3. Nauclerus.

Den Paus Alexander. 3. de ſponſali & Matri. ca. Nonnulli, Nauclerus Acta Rom. Pontif.

Pſalm 91. 13.

Den Paus Adrianus vitae Rom. pontif.

niet in 't vlakke velt overwonnen hadde, ik zoude hem uit zijn Koninkryk van Sicilien en het Hertogdom van Apulia geſtooten hebben. Voorts, hebbe ik *Adrianus* niet de voorſchreve Kyſer ook gecontroleurt en beriſpt om dat hy de ſtegelreep van mijn paart nam aan de

Ex aventino lib. 6. Bulla Adriani contra Cæſarem.

ſlinker zijde, daar hy deſelve aan de regter zyde, moeſte gehouden hebben: en eeuwig daar na nog gebannen en vervloekt, om dat hy zig verſtout hadde zijnen naam in ſchrift te ſtellen voor de mijne? En al is 't dat ik daar na overwonnen ben door een arme vlieg die my heeft doen ſtikken: hebbe ik nogtans niet Koningen en Princen doen buigen voor my? Hebbe ik *Innocentius de Derde* niet *Philippus* den broeder van *Fredericus* van de Kyſerlyke Kroon afgeworpen, om dat hy ſonder mijn konſent was verkoren? en ook hem daar na wederom ingezet, verheffende ook *Ottho van Brunswyk*, den welken ik daar na wederom hebbe in den Ban gedaan, en wederom afgezet den tyt van vier jaren lang, opwekkende ten laatſten den Koning van Vrankryk, om tegen hem oorlog te voeren? Na deſen was *Fredericus de Tweede*, door my verheven, die den tyt van zevenendertig jaren regeerde: nogtans hebbe ik *Honorius*, hem niet vyf jaren voor zyn doot verbannen, om dat hy niet wederom heeft willen geven aan zekere perſoonen hare bezittingen, als ik het begeerde? Den welken ik *Gregorius de Negende*, ook twee ryzen na malkanderen hebbe gebannen, en de Venetianen tegen hem opgehiſt, in zulker voegen dat ik *Innocentius* hem ten laatſten nog hebbe berooft van zyn Kyſerdom, en hem daar na doen vergeven, alzo dat hy eyndelyk door *Mansredus* verworgt is geweeſt, en na zynen tyt hebbe ik zynen Soon *Conradus* afgeſneden, en hem niet alleenlyk van zyn regte eigendom berooft, maar ik hebbe hem ook met *Fredericus*, Hertog van Ooſtenryk, doen onthoofden. Hebbe ik niet aldus afgeſneden, en afgeſet alle deſe Kyſeren d'een na d'andere, namelyk, *Henricus den Vierden*, *Henricus den Vyfden*, *Fredericus den Eerſten*, *Philippus*, *Otbonem den Vierden*, *Fredericus den Vyfden*, en *Conradus* zynen Soon? Heobe ik niet den Koning *Henricus den Agtſten* in den Ban gedaan, en alle zyne Koninkryken van Engelant geinterdiceert? En indien zyne wysheit en magt myne liſtigheit en practyke niet verraſcht en hadde, ik zoude hem ook uit zyn Koninkryk gedreven hebben. In zumma, wie is 't die de grootheit myner magt en ſtoel kan begrypen? want door my alleen moeten de algemeene Concilien hare kragt en beveſtinge nemen. En ook de uitleeginge van alle andere zaken die zwaar en twyffelagtig zyn, behooren tot myne reſolutie en beſluit geſtelt te worden. Door my moeten de ſchriften van alle Scribenten, hoedanig zy ook zyn mogen, ofte geapprobeert, oft beriſpt worden: hoe veel te meer dan behooren myne Schriften en decreten voor alle andere geagt te worden, nademaal myne brieven en decretale Sendbrieven van gelyke weerde zyn met de algemeene Concilien? En alzo God gebrdonneert heeft dat allerly zaken der menſchen, door den menſchen geoordeelt zouden worden, my alleen, den Paus van Romen, heeft hy uitgeſondert buiten alle queſtie der menſchen, aan zyn eigen oordeel te ſtaan. En daarom, gelykerwys alle andere creaturen onder hare Regters ſtaan: Ik alleen, die op de aarde den Regter ben van een ieder menſche, en mag van niemant veroordeelt worden, nog van Kyſers, nog van de gantſche Geeſtelykheit, nog van Koningen, nog ook van volken: want wie heeft magt over zynen Regter te oordeelen? Zodanig een Regter dan ben ik, dat ik alleen oordeelen mag ſonder eenige hulpe van eenige Concilien neffens my gevoegt: om dat ik magt hebbe over de Concilien, en daarentegen de Concilien en hebben gantſchelyk geen magt over my. Maar is 't dat de Concilien zouden iets t'onregte beſluiten, het ſtaat alleen in myne authorityt dat te breken, en alles te kondemneeren wat my belieft ſonder eenige Concilien: en dat door de preëminentie myner gebenedyde voorzaat *St. Pieter*, de welke hy door de ſtemme des Heeren heeft ontfangen. Daarenboven, al is 't dat alle andere vonniſſen, zo van Concilien, als van perſoonen mogen gecorrumpeert worden door vier manieren, namelyk door vreeſe, door giften, door haat, en door gunſte, alzo datſe mogen en behooren geëramineert te worden: nogtans mijn ſententie moet alleen blyven ſtaan, als uit den hemel gegeven door den mont *Petri* zelfs, de welke niemant mag breken of wederroepen: niemant mag daar op diſputeren of daar aan twyffelen: ja al is 't dat mijn oordeel, ſtatuit, of jok, ſchynt moejelyk te zijn om te dragen: nogtans tot een gedagteniſſe van *St. Pieter* moet 't ootmoediglyk nagekomen worden. Ja dat meer is, gehoorſaamheit moet gegeven zijn, niet alleenlyk andere decreten, die door my gepubliceert zijn binnen den tyt van mijn Pausdom: maar ook zodanige decreten als ik na mijn goetdunken beval te beſchryven, eer dat ik nog Paus was. En al is 't ſchoon dat zommige Scribenten meenen, dat alle menſchen de dolinge onderworpen zijn, en bedrogen konnen worden: nogtans en ben ik geen bloot menſche. Voorts, het

Den Paus Marcellus diſt. 17. cap Synodum. di t. 19. Decretalis.

Den Paus Nicolaus diſt. 19. Si Romana tum ibid. diſt. 20.

Decretales Symmachus.

Den Paus q. 3. Aliorum.

Den Paus Innocentius 6. q. 3. cap. Nemo.

Ibidem.

Den Paus Gelaſius 9 q. 3. cap. cuncta.

Ibidem.

Anaſtaſius Patriarch. diſt. 4. cap. Antiquis.

Item 11 q. 3. c. quamvis.

Den Paus Greg. 8 q 3. cap. quantos.

Den Paus Agato diſt. 20. c. Sic.

Den Paus Nicol. 9 3. Patres.

Den Paus Innocent. 1. Act 17. q. 4. Signis diſt. 19. In memoriam ſexti decret. tit 7. de renſciat quoniam gloſa Officie lib 1. Gloſa extra.

Adæ Rom. pontific.

Den Paus Innocentius 3. ex vites & Adæ Ro. pontific.

Ex Abbate Urſperg. ex eodem.

Den Paus Honorius 3. ex Mario.

Den Paus Gregorius 9. ex eodem.

Den Paus Innocentius de Vierde. Hieronymus Marius Petrus de vineis. ex Chronic. Cationis.

Hiſtoria Anglorum Ibidem.

Ibidem.

de verb. Sign. c. Ad.

het vonnis mijner Apoſtoliſche ſtoel wert begrepen met zodanige matigheit: wert ook alzo overwogen en overlegt met zodanige geduldigheit des verſtants, en wert ook uitgeſproken met zodanige graviteit en deliberatie, dat men niet en mag denken iet daar inne te behooren verandert of wederroepen te worden. Daaromme is het openbaar door de getuigenitſen van vele Biſſchoppen, dat de digniteit ofte weerdigheit van mynen ſtoel moet geëert zyn door de geheele werelt, aangezien dat alle geloovige hem zyn onderworpen, gelyk als het hooft over het lighaam is. Hierom is het tot my gezegt door den Propheet doen hy van de Arke ſprak: *Indien deſen wert verootmoedigt, waar zult gy henen gaan om hulpe, en waar is u heerlykheit gebleven?* Aangemerkt dat het alzo is, dat zo hylige Biſſchoppen en Schriften van my getuigen: wat zullen wy dan zeggen tot zodanige de welke op haar hebben genomen van myn doen te oordeelen, en myn procedure te beriſpen, en van my ſchattinge en tribuit te eiſchen, aan wien alle andere verobligeert en verbonden zyn? Aangande de eerſte zoorte der Schrifture in *Deuternomi* zegt aldus: *Gy en zult uwen zikkel niet ſteken in ander lieden koorn*: in dier voegen dat zulks te verzoeken tegen my is kerkroof, na het zeggen myner Canoniſten, die aldus den kerkroof zyn beſchryvende, dat hy, namelyk, beſtaat in driederlei dingen: Ten eerſten, wanneer iemant wil oordeelen van het oordeel van zynen Prince: ofte wanneer een hyligedag ontwyet is: of wanneer eerbiedinge aan de Wetten en Canonen niet gegeven wort. Tegen de tweede zoorte ſtryt die plaatſe in het boek *Paralipomenon*: alwaar wy leſen dat de Arke gebragt zynde van *Kiriath-jearim* binnen Jeruſalem: en op den weg, als de Arke door de ongeregelde oſſen begon te hellen, *Uſa* reikte zyne hand uit om die te onderſteunen, en wiert daarom van den Heere geſlagen. Door de Arke werden beduit de Prelaten, en door het hellen der ſelver den val der Prelaten. Dewelke ook door de Engelen werden beteekent, die *Jacob* zag op en neder langs de ladder klimmen en afkomen. Desgelyks, door den Propheet daar hy zegt: *Hy neigde den hemel en voer daar af.* Door *Uſa* en de ongeregelde Oſſen moeten onſe onderſaten verſtaan worden.

Den Paus Gregor. Cauſ. 35. q. 9. Apoſtolicæ.

Den Paus Symmachus. Cauſ. 9. q. 3. Aliorum.

Ibidem.

Den Paus Greg. 6 q. 1. ſcripnum eſt.

Cauſ. 17. q. 4. Sacri leg. Ubi ſa.

1 Chron. 13.

Ibidem.

Ibidem.

Ibidem.

Ibidem. His. Ita.

Nu, gelykerwys als *Uſa* geſlagen was om dies wille dat hy zijn hand uitſtak aan de hellende Arke: alzo ook onſe onderdanen en moeten hare Prelaten niet beriſpen, als zy niet opregtelyk wandelen: hoe wel men hier op mag antwoorden, datſe niet alle Prelaten zijn, die alzo genoemt worden, want 't en is niet den enkelen naam die een Biſſchop maakt, maar zijn leven. Tegen de derde ſoorte van lieden die ons zoude willen brengen onder ſchattinge en tribuit der wereltlyke, ſtryt de plaatſe in het Nieuwe Teſtament, alwaar *Petrus* wert bevolen den ſtater te geven die in den mont van den vis was, en niet het hooft nog het lyf van dien vis: niet meer dan het Hooft en lighaam der Kerke de Koningen onderworpen is, maar alleen 't gene dat in den mont is, namelyk, de uitwendige dingen der Kerke, ja niet zo veel: want wy leſen in het boek *Geneſis*, hoe dat *Pharao* in den dieren tyt alle het lant van de Egyptenaren hem onderdanig gemaakt hadde: alzo dat hy van haar niet genomen heeft noch hare gezittinge, noch hare vrydommen. Indien 't dan alzo is, dat de Prelaten niet veroordeelt noch beriſpt mogen werden, hoe veel te meer moet ik vry zijn daar van, ik die den Biſſchop der Biſſchoppen, en het Hooft der Prelaten ben. Want men moet niet meenen, dat de oorzaken tuſſchen my en andere Prelaten: tuſſchen mijn ſtoel, en andere Kerken even gelyk zijn: hoe wel alle Catholyke en Apoſtoliſche Kerken maar eene Bruitkamer Chriſti maken: nogtans zo was dit voordeel de Apoſtoliſche en Catholyke Kerke van Romen gegeven, boven alle andere, door den mont des Heeren zelfs, doen hy tot *Petrus* ſprak, *gy zyt Petrus*. Dusdanige diſcretie en onderſcheit moet 'er dan gemaakt zijn in de Kerke, gelyk tuſſchen *Aäron* en zijne Sonen geweeſt is: tuſſchen de tweeëntwintig Diſcipelen, en de twaaf Apoſtelen: tuſſchen de andere Apoſtelen en *Petrus*. Waar uit men moet beſluiten, dat in de Kerke moet weſen een order en verſchil der trappen tuſſchen de Kerken van hoogen en laagen ſtaat: want ſonder de magt van d'algemeene en opperſte Kerken konnen de andere niet beſtaan: want gelyk onder de creaturen der Engelen zelfs boven in den hemel een onderſcheit is, en ongelykheit der magten en orden: zommige zijn Engelen, zommige Cherubins, en andere Terubins: alzo ook onder de Kerkelyke regeringe van de ſtrydende Kerke op aarden: Prieſters moeten niet gelykformig weſen met de Biſſchoppen: Biſſchoppen moeten niet gelykformig zijn met de Aartzbiſſchoppen, Patriarchen of Primaten, die onder hen begrypen drie Aarzbiſſchoppen: gelyk een Koning drie Hertogen moet begrypen. Onder welk getal der Patriarken komt ook de ſtaat van Kardinale of Principalen, die alzo genoemt werden, ten aanzien, dat gelyk een deure keert op haar leden, alzo behoort de algemeene Kerke door hen geregeert te worden. De naaſte en alderhoogſte orden boven die is de myne, namelyk, de Paus, verſchillende in magt en oudheit en in eerbiedinge van deſen en allerley ſtaten der menſchen. Nu, om het zelve te beter te verklaren: mijne Canoniſten ſtellen driederley ſoorten der magten op der aarden, namelyk, *Immediata*, welk is mijne magt die ſonder middel van God komt. *Derivata*: de welke de andere Prelaten toekomt van mynent wegen. *Miniſtralis*: toe behoorde den Kyſer en Princen om my te dienen. Hier uit volgt dan dat de ſalvinge der Princen en myne inwijinge is verſchillende: want zy lieden zijn geſalft op den arm of op de ſchouderen: en ik op mijn hooft, om het verſchil der magt te bete-

Den Paus Urbanus 13. quæſt. Tributum.

Ibidem.

Quæſtio.

Den Paus Benedictus extra. de Aut. & obſtipulat. Sancta.

Den Paus Stephanus 10. Emmerio

Den Paus Pelagius decret. quæſtio dist. 22. Decretus.

Den Paus Anacletus diſt. 21. Innoſc.

Den Paus Bonifacius & Gregor. dist. 63. Ad hoc

Ibid.

Dist. 84. ca. Singula.

Excitatione Bul. decret. 6. Sect. 3. de Officio Archypræsbyt. id loſa.

Ex 5. Parte Summæ in Quæſtis 7. Antonini. Den Paus Innocent. 3. De Sacra unctione.

Digitized by Google

betekenen tuſſchen de magt der Princen en de myne. Hieromme heeft mijn Kerke van Romen deſe orden van Prieſters, Biſſchoppen, Aartzbiſſchoppen en andere door alle andere Kerken ingezet en geordonneert, als een zaak daar in zeer bekwaam zijnde, niet alleenlyk volgende 't exempel der Engelen en Hyrſcharen boven in den Hemel, maar ook d'orden der Apoſtelen: want onder hen en was geene gelykformigheit of gelyke inſtellinge van eenerley graat: maar een diſtinctie of verſcheidenheit der authorityt en magt. En hoewel zy al t'zamen Apoſtelen waren, nogtans was het *Petrus* geoorloft (zy lieden zelve daar alzo toeſtemmende) dat hy heerſchappye, en de overhand zoude hebben boven alle de andere Apoſtelen: en daarom was hy *Cephas* genaamt, dat is het Hooft of beginſel van 't Apoſtelſchap. Waar door de orden van 't Prieſterdom in het Nieuwe Teſtament eerſt in *Petrus* begon. Tot wien het gezegt was: *Gy zyt Petrus, en op u wil ik mijne Kerke timmeren: En ik zal u de ſleutelen des Koninkryks der hemelen geven: En gy bekeert zijnde verſterkt ook uwe broederen. Ik hebbe voor u gebeden dat u geloove niet ophouden en zoude.* Nu, nademaal zulke magt *Petrus* gegeven is, en my in *Petrus* zijnde zijnen Succeſſeur: Wie is 'er dan in de gantſche werelt, die mijne inzettingen en decreten niet onderdanig moet zijn? die zulke magt heeft in den Hemel, in der hellen, en op ter aarden, niet alleenlyk met de levendige, maar ook met de doode: bevelende en octrojerende in mijne Pauſelyke Bulle van loot, die ik tot Vienna geſonden hebbe, dat alle de gene die op den weg geſtorven zijn in hare pelgrimmagie naar Romen, dat de ſtraffe der hellen haar niet genaken zal. En wyders, dat alle die het hylige kruys op haar genomen hebben, een iegelyk, na hare begeerte, niet alleenlyk haar zelven uit het Vagevuur verloſſen zoude, maar ook daarenboven nog drie of vier zielen die zy willen bevryen. Voorts, hebbende zulken belofte en verzekeringe, dat mijn geloove niet ophouden zal. Wie is hy, die mijne Leere niet gelooven wil? Want heeft niet Chriſtus zelfs voor *Petrus* gebeden dat zijn geloove niet ophouden zoude? Daar beneffens hebbe ik ook niet eene vaſte belofte uit de mont *Pauli*, doen hy aan mijne Kerke ſchreef met deſe woorden: *God is mijn getuige dien ik diene met mijnen Geeſt in den Euangelium zijns Soons, dat ik uwer altyds gedenke, altyds in mijne gebeden biddende?* Daaromme, gelyk ik waardiglyk verdoeme alle de gene die mijne decreten niet gehoorſamen willen, en haar van hare eere berooven ſonder reſtitutie: alzo alle de gene, die mijne leere niet gelooven willen, of wederſtant zullen doen tegen de privilegien van de Kerke, maar inſonderheit van Romen, ik verklare de zelve altemaal Ketters te zijn: en gelyk de voorgaande waardig zijn onregtvaardige genoemt te werden, alzo moet men deſen noemen een Ketter te zijn: de reden is deſe, om dat hy ſtryt tegen het geloove, 't welk ſtryt tegen haar die de moeder is van het geloove: maar hier uit mag miſſchien een twyffel en bekommeringe ontſtaan, namelyk, dat indien mijn geloove en kenniſſe door de belofte Chriſti, en door de gedurige gebeden *Pauli* zo vaſt ſtaat: of het waar is, of mag geaccordeert worden, dat eenige andere my konnen te boven gaan, in de uitlegginge der Schriftuur: want ziet, wiens wetenſchap op de meeſte reden gefondert is, diens woorden zouden ſchynen van meerder authorityt te weſen. Waar op ik antwoorde, en dit wel toeſta, dat daar vele zijn die overvloediger begaaft zijn geweeſt, en verciert met meerder genade des Hyligen Geeſts, en met grooter uitnementheit der kenniſſe: derhalven de tractaten van *Auguſtinus* en *Hieromus*, met verſcheiden andere, behooren voor de inzettingen van verſcheiden Pauſen geprefereert en meerder geagt te werden: nogtans ik zegge in 't beſluit der zaken, dat zy niet en hebben de magt, en zodanige hoogheit als daar is de authorityt die my gegeven is: en hoewel zy in de verklaringe der Schriftuur geprefereert mogen worden: nogtans in de uitſprake en pecizie der zaken zijnſe mijn magt onderworpen. Door kragt van wiens authoriryt zy alleen moeten voor Doctoren gehouden, en hare daden voor goet geagt en geaprobeert worden: ja dat meer is, alle hare andere zaken moeten geregeert zijn door de kragt der ſleutelen die my immediatelyk van Chriſtus gegeven is: hoewel ik niet en ontkenne, dat de zelve ſleutelen ook andere Prelaten bevolen zijn, gelyk zy andere Apoſtelen, en niet alleen *Petrus* gegeven waren: nogtans is het een andere zake de ſleutelen te hebben, en een andere zake de ſleutelen te gebruiken. Daarom moet alhier verſtaan zijn een onderſcheit tuſſchen de ſleutelen na het gevoelen mijner Schooldoctoren. Want d'eene ſleutel wert genaamt *Clavis Ordinis*, hebbende authorityt byde te binden en te ontbinden: maar de perſoonen die en hebben deſe magt niet te binden en te ontbinden: nademaal zy niet en nemen deſe hare authorityt immediatelyk van Chriſtus: maar mediatelyk van my die de Stadhouder Chriſti ben.

Den Paus Nicolaus 22. omnes.

Den Paus Clement. dist. 80. c. in illis.

Den Paus Anacletus, dist. 22. ca Sacrosancta. Ibidem dist 22. c. in Nova.

Ibidem. dist. 19. c. decretis.

Den Paus Leo, dist. 22. Ita Dominus.

Den Paus Nicolaus in tantum dist. 22.

Den Paus Clemens in Bulla vienna, de ſermis Privilegiorum. dist. 22. c. Decretas.

Den Paus Anacletus dist. 22. c. Sacrosancta.

Den Paus Damasus 25. q. 1. ca. omnia.

Item, den Paus Gregorius, dist. 19. Nulli.

Den Paus Nicolaus, dist 22. omnes.

Ibidem.

Ibidem.

Dist. 20. Decretis.

Ibidem.

Ibidem.

Dist 19. 21 Romanorum.

Gabriel Biel lib. dist. 19. Petrus de Palud.

Digitized by Google

D'ander ſleutel wert geheeten *Clavis jurisdictionis:* dewelke ik Stadhouder Chriſti neme immediatelyk van Chriſtus, hebbende authorityt niet alleenlyk te binden en te ontbinden: maar ook heerſchappye te voeren, over alle de gene aan de welke deſe ſleutel wert gebruikt of geoeffent. Nu, door deſe ſleutel der jurisdictie is de volheit mijner magt zo groot, dat alle andere mijn magt, ja Kyſeren zelfs, haar zelven en de executie of uitvoeringe van hare zaaken my behooren t' onderwerpen. Want ik alleen geen creaturen onderdanig ben, ook niet mijn zelven, 't en zy ik wil in *foro penitentiæ*, aan mijnen Geeſtelyken Vader my onderwerpende, als een ſondaar, maar niet als een Paus: alzo dat mijne Pauſelyke Majeſteit eeuwiglyk blyft onvermindert, en de opperſte boven alle menſchen, den welken alle creaturen moeten gehoorſamen en navolgen. Den welken niemant oordeelen mag, nog beſchuldigen van eenige misdaat, het zy moort, overſpel, verkoopinge der beneficien of diergelyke. Niemant dan ik zelft heeft de magt van af te zetten: niemant kan my afſnyden: ja alwaar 't dat ik zoude communiceren, met de afgeſnedene: want daar en is geen Canon die my verbinden kan. Tot de welke niemant liegen moet: want hy die tot my liegt is een Kerkroover: en alle die my geen gehoorſaamheit willen betoonen, die zijn Ketters en afgeſnedene menſchen: want gelyk den Joden belaſt was den opperſten Prieſter der Leviten te gehoorſaamen, van hoedanige ſtaat of conditie zy zouden mogen zijn: alzo ook alle Chriſtene menſchen, minder of meerder, groote of klyne, zijn verobligeert gehoorſaamheit te betoonen aan my, die den Luitenant Chriſti ben op der aarden; aangaande de gehoorſaamheit of ongehoorſaamheit van zodanige, gy zult het vinden beſchreven in 't 17. *kapittel* van *Deut.* alwaar de gemeene verklaringe zegt, dat hy, die den opperſten Prieſter gehoorſaamheit wygert, ſtaat onder 't vonniſſe der verdoemeniſſe, even gelyk of hy Gode wilde zijne Almogentheit wygeren.

Dist. 96. c. Imperator. Gabriel lib. 4 dist. 19.

Den Paus Nicolaus dist. 19. ca. si domanorum in Gloſa. 2. Queſt. 7. Nos ſi in Gloſa, extra de Elect. Innocent. 3. ist. 19. c. Nulli Auguſt. de Ancho.

Gloſa, ordinaria.

Aldus van ſchynt het dat de grootheit mijnes Prieſterdoms begonnen heeft in den perſoon van *Melchiſedech*, geſolemniſeert in *Aäron*, gecontinueert in de ſonen *Aärons*, volbragt in Chriſtus, en gerepreſenteert in *Petrus*, verheven tot de algemeene jurisdictie, en geopenbaart in *Silveſtro:* in zulker voegen dat ik door de preëminentie deſes mijns Prieſterdoms, hebbe alle dingen my onderworpen. Het ſchynt dan waaragtig in my te zijn 't gene van Chriſtus geſproken was in den 8. *Pſalm*, *Omnia ſubjeciſti ſub pedibus ejus, oves & boves & univerſa pecora campi, volucres cæli & piſces maris*, dat is: *alle dingen hebt gy zijne voeten onderworpen, ſchapen en oſſen, de vogelen onder den hemel, en de viſſen in der Zee.* Alwaar dient aangemerkt te zijn, dat door de Oſſen werden beteekent de Joden en de Ketters, en door de dieren des velts, dat zy tot nog toe zijn buiten het gebruik mijner ſleutelen geweeſt: nogtans by aldien zy haar bekeeren, ik magſe doen abſolveren. Door de ſchapen en allerley gedierten moet men verſtaan alle Chriſtene menſchen, zo klyn als groot, 't zy Kyſers, Princen, Prelaten of andere. Door de vogelen in de lucht moeten de Engelen en heyrſcharen van den hemel verſtaan worden, de welke my al te zamen onderdanig zijn, om dat ik grooter ben als de Engelen, ten aanzien van vier dingen, gelyk alreede verklaart is. Hebbende magt in den hemel te binden en te ontbinden, en den hemel te ſchenken alle de gene die onder mijn baniere ſtryden. Ten laatſten, door de viſſchen in der zee werden beduit de zielen der gener die overleden zijn, en die na de ſtraffe van het Vagevuur zijn gevaren; gelyk *Gregorius* door zijne gebeden de ziele van *Trajanus* uit der hellen verloſt heeft; alzo ben ik ook magtig uit het Vagevuur te verloſſen alle die ik wil.

Ibidem.

11. q. 3. ca. omnium. Idem. Anthoniusibi.

Eindelyk, door de viſſchen der zee werden ook beteekent de gene die in 't Vagevuur zijn, en daarom de hulpe van andere noodig hebben. En dewyle dat zy zijn in hare ryſe *viatores & de foro Papæ*, dat is, ryſers, en behooren onder het Hof des Paus, daarom konnen zy onderſtant hebben uit de ſchatkamer der Kerke, door de mededeelinge van de toegevinge der pardoenen: En om dat zommige willen voorwerpen, dat mijne pardoenen niet ſtrekken konnen tot de gene die doot zijn, dewyle het wert tot *Petrus* gezegt: *Al wat gy ontbinden zult op der aarden*, en om dies wille dat zy op der aarden niet en zijn: ergo zy en konnen niet van my ontbonden worden. Ik zegge dat deſe woorden, *ſuper terram, op der aarden*, op tweederley maniere moet verſtaan zijn: Eerſt van de gene die de ontbinder is: alzo dat hy die ontbinden zal, moet op der aarden weſen: en aldus ſta ik toe dat de Paus doot zijnde niemant ontbinden kan: daarenboven, het mag verſtaan worden van de gene die ontbonden is: in zulker voegen, dat hy die verloſt is, moet zijn op der aarden of ontrent de aarde, en alzo konnen de zielen in het Vagevuur wel verloſt zijn, hoewel zy niet op der aarden zijn, maar ontrent de aarde: ten minſten in den Hemel niet. En om dat dikmaals de eene kweſtie uit d'andere getrokken mag worden, aangezien hedensdaags de hoofden der menſchen zo curieus zijn geworden, iemant, hoorende dat ik zulken magt hebbe uit het Vagevuur te verloſſen alle die het my belieft, mogt vragen, of ik ook magtig ben het geheele Vagevuur t'eennemaal te ledigen of niet? Aan zodanigen heeft mijne Canoniſt *Auguſt. de Ancho:* een antwoort door een drievoudige diſtinctie, namelyk, *quantum ad abſolutam meam jurisdictionem, quantum ad ordinatam executionem, quan-*

Ibidem.

Anthonius, Auguſt de Ancho. Thom. maſparte.

Anthonius.

Anthonius ſummæ majoris 3. part. dist. 21.

Ibidem.

Auguſt de Ancho. Aug. Papa poſſit totum purgatorium expeliare.

quantum ad divinam acceptationem. Ten eerſten, zo vele als mijn abſolutie jurisdictie aangaat, hy zegt dat ik magtig ben het gantſche Vagevuur te zuiveren: wel verſtaande alle die onder mijne jurisdictie ſtaan, 't wel alle menſchen zijn, uitgenomen de ongedoopte kinderkens die in *Limbo* of het Voorburg zijn, en zodanige overleden menſchen die alleen *cum baptiſmo flaminis*, dat is, *met den Doop des geeſtes gedoopt zijn geweeſt*: als ook die geen vrienden en hebben om voor haar zulks te doen, waar door de Pardoenen gegeven moeten worden: want over alle andere behalven deſe heeft de Paus (zegge ik) magt het gantſche Vagevuur t'eenemaal te zuiveren. Wat aangaat zijne abſolute jurisdictie, hoe wel *Thomas Aquinas* het zelve loogent, zeggende, dat doe Chriſtus zelfs neder gekomen is, hy t'eenemaal het gantſche Vagevuur niet bevryt of gezuivert heeft. Ten tweeden, wat belangt mijn gewoonlyke uitvoeringe, zy komen onder malkanderen hier in over een, dat ik magtig ben die te doen zo ik wil: hoe wel ik zulks niet en behoorde te doen. Ten derden, aangaande de Goddelyke aanneminge, dat is, of 't Gode aangenaam zoude zijn, indien ik begeerde zulks te doen, zy zeggen, dat dit haar onbekent is: ja den Paus zelver. En daarom wilde ik dat alle menſchen zouden mogen zien, dat ik geen getuigen gebrek hebbe, zo 't my belieft die voor den dag te brengen: gy zult dan verſtaan en hooren het gene de gantſche menigte van mijne geeſtelyke orden uitgeſproken heeft met een volle ſtemme, die alle van my getuigen in hare boeken, tractaten, diſtincten, tytelen, en verklaringen, in ſumma een begryp der zaken, gelyk alhier met hare eigene woorden is volgende: De Paus (zeggen zy) is de Luitenant of Stadhouder Jeſu Chriſti door de geheele werelt in de plaatſe van den levendigen God, hebbende op aarden de heerſchappye en authorityt die Chriſtus niet en begeerde: hoe wel hy de zelve hadde *in habitu*: nogtans gaf hyſe *Petrus* in der daat: dat is het algemeene gebiet zo in 't geeſtelyke als in wereltlyke zaken. Welk dobbel gebiet en heerſchappye ook te kennen wert gegeven door de tweezwaarden in het Euangelium, en ook door de offerhande van de Wyſe die uit 't Ooſten kwamen, offerende niet alleenlyk Wierook, maar ook Gout, om te beteekenen niet alleenlyk de geeſtelyke heerſchappye, maar ook de wereltlyke, die Chriſtus en zynen Luitenant toebehoort. Want gelyk wy leſen dat de aarde is den Heeren, en wat daar in is: en gelyk Chriſtus zegt: *Alle gewelt is my gegeven in den hemel, enz.* zo is het waaragtig *in cluſive*, dat is, daar door verſtaan zynde, dat de Luitenant Chriſti heeft magt over hemelſche, aartſche, en helſche dingen, de welke hy, ſonder een middel tuſſchen komende, nam van Chriſtus: daar het alle andere nemen van *Petrus* en den Paus. Daarom al die dat zeggen willen, dat de Paus heerſchappye heeft alleenlyk over geeſtelyke zaaken, en niet over de wereltlyke op aarden, die mogen vergeleken zyn by de Raatsheeren des Konings van Syrien, 1 *Kon.* 20. *vſ.* 23. de welke ſpraken aldus: *Hare Goden zyn berggoden, daaromme hebben zy ons afgewonnen: O dat wy met hen op de ſlegte velden ſtryden mogten, wat geldet wy zouden hen afwinnen:* Alzo ook hedensdaags de kwade raatslieden bedriegen door hare vergiftige vlyjingen de Koningen en Princen der aarden, gevende hen te verſtaan dat de Pauſen en Prelaten zyn maar Goden der bergen, dat is, alleenlyk over geeſtelyke zaaken, en geen Goden der valyen, dat is, zy en hebben geen heerſchappye over de wereltlyke: en daaromme laat ons tegen haar vegten in de valyen, dat is, met de magt van de wereltlybezittingen, en als dan zullen wy de overhand hebben. Maar laat ons hooren wat de ſententie des Heeren tegen haar zegt: *Daarom me dat de Syriers hebben gezegt, De Heere zy een God der bergen, en niet een God der leegten: zo hebbe ik alle deſen grooten hoop in uwe hand gegeven: dat gy wetet, ik zy de Heere.* Hoe is 't mogelyk dat men kragtelyker zoude mogen ſpreeken, om te betoonen de Majeſteit van myne heerſchappye die ik dadelyk ontfangen hebbe van den Heere, van den Heere zegge ik, en niet van de menſchen. Want als de Kyſer *Conſtantinus Silveſtrum* begiftigt hadde, en verzien met deſe bezittinge en Patrimonie, het moet alzo niet verſtaan en genomen worden als een gifte, maar moet als een reſtitutie gereekent worden van het geene dat te voren tyrannelyk van hem genomen was. Voorts, alhoewel ik tot verſcheidene tyden aan *Ludovicus* en andere Kyſeren gegeven hebbe van myne wereltlyke goederen en bezittingen, nogtans dit en wert niet gedaan om eenigen dienſt te bekennen, die ik haar ſchuldig was, maar om beters wille, en om vrede met hen te houden: want ik en ben de Kyſeren geen gehoorſaamheit ſchuldig die zy konnen van my pretenderen: maar zy zyn my die ſchuldig als haar Overſte: en derhalven dan, om een onderſcheit te maken tuſſchen haren ſtaat en den mynen,

Haar Doctoren verſchillen van het vagevuur.

Auguſt. de Ancha Antho nius Ordinata executio, Divina acceptatio.

Baptiſta de Sala in ſua Baptiſtiniana Bonaventura.

Franciſcus Furgo.

Hugo Cardinalis, in Tortilla Hoſtienſis Hoſtot. Hoſius.

Joannes Andrea Innocentius, Johan. de Turcl. tomata de Eccleſius Summa.

Nicolaus.

Digitized by Google

zy werden geſalft aan hare armen, en ik op myn hooft: en gelyk ik haar Opperſte ben, alzo ben ik de Opperſte boven alle wetten, en vry van alle inzettingen. Want ik ben van zelfs magtig door myne uitlegginge, om te prefereeren de regtveerdigheit die ongeſchreven is, voor de geſchrevene Wet: aangezien dat ik hebbe alle wetten in de kiſte myner borſt, gelyk alreede gezegt is: alzo dat alles wat mynen ſtoel zal ordonneeren, approbeeren of pryſen, of ook niet voor goet houden, dat zelve behooren alle menſchen toe te ſtaan, of te verwerpen ſonder eens daar op verder te oordeelen, te diſputeren, te twyffelen, of te geroepen. Want zodanige privilegie heeft Chriſtus gegeven in *St. Pieters* naam aan de Roomſche Kerke, namelyk, dat alle Landen en Koninkryken, hoedanig dat zy zyn mogen, als zy Biſſchoppen en Dienaren kieſen: hoewel zy toeſtemmen, accorderen en overeen komen met alle andere geloovige volkeren Chriſti, en gelooven in den name Jeſu, dat is in 't geloove en liefde: ja datſe gelooven in den zelven God, en in Chriſtus zynen waaragtigen Soon, en in den Hyligen Geeſt: hebbende het zelve geloove, het zelve Euangelie, en de Schriften der Apoſtelen: nogtans 't zy dat hare Biſſchoppen en Leeraren haar beginſel, approbatie, en orden nemen van deſe Apoſtoliſche Kerken, zo en konnen zy onder de Kerke niet gereekent werden: in zulker voegen dat de ſucceſſie des geloofs alleen niet en is genoegſaam om een Kerke op te rigten, 't en zy dat de Dienaaren haar orden nemen, dan de geene die haar afkomſte van de Apoſtelen hebben: alzo dat haar geloove, hare hoogheit, haren ſtoel van *St. Pieter*, hare ſleutelen des hemels, hare magt van te binden en te ontbinden zyn onſcheidelyk gebonden aan de Roomſche Kerke: in zulker voegen dat het wel te bedenken is, dat God altyt beſorgende, en *St. Pieter* altyt helpende, de Biſſchoppen van Romen nimmermeer van het geloove afwyken konnen. Voorts het ook te preſumeren is, dat de Biſſchop van deſe Kerke altyt goet en hylig is. Ja alwaar 't dat hy niet altyt vroom waare, of dat hy zoude eenigzins kragteloos mogen worden van wegen zyne eigene verdienſten: nogtans de verdienſten van *St. Pieter*, zynde de voorzaat van de plaatſe, zyn ſuffiſant voor hem: aangezien dat hy heeft nagelaten een geduurige gifte der verdienſten, met het erfdeel zyner onnoſelheit voor zyne ſucceſſeurs en navolgers: ja al is 't dat hy vallen zoude in doodſlag of overſpel, hy mag ſondigen als een menſche, evenwel nogtans en kan hy niet beſchuldigt worden, maar moet veel meer ontſchuldigt werden, gelyk de moort van *Samſon*, de dieverye der Hebreen, en het overſpel van *Jacob*. Voorts, is 't dat eenige van de Geeſtelyke bevonden werden eene vrouwe des nagts te omhelſen: het moet alzo verſtaan en genomen werden dat zy dat doen om haar te zegenen. Dat meer is: de Paus (zeggen zy) heeft allerlei weerdigheden en magten van eenen iegelyk Patriarch: want in zyn beginſel is hy *Abel*: in zyne regeeringe de Arke *Noachs*: in zyn Patriarchdom *Abrahams*: in zyne orden *Melchiſedech*: in digniteit *Aäron*: in authoriteit *Moſes*: in zyn regterſtoel *Samuël*: in zynen yver *Elias*: in zyne goedertierentheit *David*: in zyne magt *Petrus*: in zyne zalvinge *Chriſtus* (hoe wel het verre van daar is, want hy is veel eer den Antichriſt) myne magt (zeggen zy) is grooter dan de magt der Hyligen: want die ik beveſtige, en kan niemant kragteloos maken of afzetten: ik mag favoriſeeren en ſparen alle die ik wil, van d'een te nemen, tot den anderen te geven: en is 't zake dat ik tegen iemant vyant worde, zo moeten dien alle menſchen van ſtonden aan ſchuwen ſonder langer daar over te vertoeven, als ik hem zulks eens gebiede te doen: de gantſche aartbodem is myn Biſſchopdom, en ik den ordonneerder over alle creaturen: hebbende deſe authoriteit van den Koning der Koningen over alle onderſaten: ik ben alles, in allen, en boven alles: alzo dat God zelfs, en ik de Luitenant Gods, hebben byde maar een Conſiſtorie, en ben by na magtig te doen alles wat God doen kan, *clave non errante*. Voorts, 't is van my geſprooken dat ik eenen hemelſchen wille hebbe: en ben magtig om de natuure der dingen te veranderen, *ſubſtantialia unius applicando alteri*: en van niet het weſen te geven, en om eene ſententie die vernietigt is, te doen blyven in der daat: ja in alle dingen die 't my belieft, is mynen wille in plaatſe van reden: want door de wet ben ik magtig om te diſpenſeeren boven de wet, en van het gene dat onregt is om dat regt te maaken, door verbeteringe en veranderinge der wetten, enz. Tot hier toe hebt gy genoegzamelyk gehoort myne magt uit de Schriften myner Doctoren, nu zult gy nog grooter dingen hooren uit myne decreten. Leeſt daar de 96. *Diſt. ca. Satis.* Deſgelyks *Cauſ.* 11. *quæſt.* 1. *c. Sacerdotibus.* Deſgelyks 12. *quæſt. c. futuram*, vint gy niet aldaar expreſſelyk verklaart dat de Kyſer *Conſtantinus* zittende in het Algemeene Concilie van Niceen, noemde ons de Prelaten der Kerke, alle Goden. Voorts ziet mynen Canon: *decretale de tranſlat. Epiſt. ca. Quanto.* Ziet gy niet daar openbaarlyk uitgedrukt, dat niet de menſche, maar God alleen ſchydet alles wat de Biſſchop van Romen ontbindet en ſcheidet? Nu is 't alzo, dat die dingen die ik doen mag, gezegt worden door God, en niet door de menſchen gedaan te zyn: wat kond gy dan anders van my maaken als eenen God? Wyders is 't zaake dat de Prelaten der Kerken werden gereekent en geheeten van *Conſtantinus* Goden: Ik dan zynde de Opperſte boven alle Prelaten, mag door deſe ſluitreden wel voor den Opperſten boven alle andere Goden gehouden zyn. Daarom 't

Scotus Doctor. ſubtilis.

Thomas Aquinas.

Vliſens Waldenus Confeſſ. haer & de Sacramentis Johannes Deridо.

De dogmatibus variis lib. 4.

Gloſa in cap. 11 q. 3. si mihi mimicus.

Hoſtiné ſis in ca. quanto de Tranſ. preeb. Excitatione Henr. Bull. de fine ſæcvli Oracle prima.

Den Paus Nicolaus diſt. 69. ca. Satis.

Gloſa in Gloſa diſt. 40 ca.

Gloſa in Cauſ. 11. q 3. cap.

Hier uit blykt dat den Paus is den regten Antichriſt. 2 Theſſ. 2.

Digitized by Google

is geen wonder, dat het ſtaat in myn magt om de tyden en ſtonden te veranderen: om wetten te veranderen en te niet te doen; om met alle dingen te diſpenſeeren, ja met de geboden Chriſtus: want hoe wel Chriſtus *Petrus* bevolen heeft zyn zweert in zyne plaatſe te keeren, vermanende zyne Diſcipelen geen uitterlyk gewelt te gebruiken, om haar aan harc vyanden te wreeken: nogtans hebbe ik

Den Paus Nicolaus Cauſ 23. q 6 ca Auctoritatem.

Paus *Nicolaus*, ſchryvende tot de Biſſchoppen van Vrankryk, haar vermaant, haar zweerden uit te trekken, en hare vyanden te vervolgen: ſtellende tegen het gebod Chriſti den Propheet, alwaar hy zegt, *diſſolve colligationis impietatis*. Voorts, al is 't dat Chriſtus zelve was tegenwoordig in de Bruiloft van Cana in Galilea: dede ik Paus *Martinus* nogtans verbieden de Geeſtelykheit, dat zy in geene bruiloften haar zouden laten vinden, nog ook zig zelven tot trouwen begeven. Item, hoe wel den Houwelyken ſtaat door het gebod van Chriſtus, niet ontbonden kan werden dan alleenlyk door overſpel: nogtans hebbe ik Paus *Gregorius Junior*, ſchryvende aan *Bonifacius*, toegelaten datſe door kragteloosheit ofte zwakheit des lighaams mag gebrooken worden. Item, tegen 't gebod des Euangeliums hebbe ik *Innocentius de Vierde*, toegelaten *vi vim repellere*. Item, tegen het Oude Teſtament diſpenſeere ik, dat de Tienden niet zouden gegeven worden. Item, tegen het Nieuwe Teſtament in zweeringe op ſesderlei maniere, dat is: *Pax, & fama, fides, reverentia, cautio damni, Defectus veri poſſunt ſibi magna caveri.*

Den Paus Martin. 34. ca. lector.

Paus Gregorius Junior 32. q. ca. quod propoſuiſti.

Den Paus Alexander 3. de Decimis ca. Ex parte De Elect. & Elect. poteſt

Significaſti in Gloſa.

Waar in twee ſoorten van eeden moet aangemerkt worden: zommige van die zyn *promiſſoria*, dat is, *iet beloovende*: en zommige zyn *aſſertoria*, dat is, *iet vaſtelyk toezeggende*. Item, in de beloften *ex toto voto*, dat is, *uit gantſcher meeninge*, daar andere Prelaten van zulke beloften niet konnen diſpenſeeren, kan ik diſpenſeeren gelyk als God zelfs. Item, in valſche zweeringe, is 't dat ik abſolyeere, myn abſolutie moet blyven ſtaan. Alwaar aangemerkt moet werden, dat in allerlei zweeringe de authoriteit van de Opperſte is uitgenomen. Item, daar Chriſtus ons beveelt te leven ſonder hope van winſte: Ik Paus *Martinus* hebbe daar voor diſpenſatie gegeven: en hoe wel het ſtryt tegen 't contrarie van het gene 't Concilie van Thuron geordonneert heeft: nogtans hebbe ik dat zelve beſluit te niet gedaan door twee van myne Bullen. Wat zal ik zeggen van moort, nademaal ik agte het geen dootſlag te zyn, zo men vermoorde alle die afgeſneden zyn. Item, tegen de wet der natuure. Item, tegen den Apoſtel, en tegen de Canones ofte regulen der Apoſtelen kan ik diſpenſeeren: want hoe wel zy in hare Canones bevolen hebben, dat een Prieſter die hoererye begaat, zoude afgeſet worden: Ik door de authoriteit *Silveſtri* hebbe de kragt van de inſettinge verandert: aangezien dat het gemoet en de lighamen des menſchen hedensdaags zwakker zijn geworden dan zy wagen op dien tyt. Eindelyk, tegen den algemeenen diſpenſatien *ſcilicet quando, ſtatus Eccleſiæ non decoloratur*: ook om Houwelyken in het tweede lid der Maagſchap en bloet. *In collateralibus æquali linea*, dat is, tuſſchen broeders kinderen: hoe wel niet in *æquali linea*, alzo dat de Oom met zijne Nicht niet trouwen mag, 't zy om eenige nootwendige en gewigtige oorzaken. Nu, aangaande alle zodanige kontracten die tuſſchen partye en wederpartye gemaakt zijn: het Houwelyk niet voleint zijnde door vleeſchelyke copulatie, is het maar een klyne zake met my, daar mede te diſpenſeeren en haar kwyt te ſchelden.

Den Paus Innocentius 4. de Elect. venerabilem.

Den Paus Urbanus 2. Cauſ. 34. q. 3. cap. Excommunicatorum Diſt. 82. cap. Presb.

Des Paus Pelagius Diſt. 34. c. Fraternitatis.

Baptiſta de Salles 114. ibi Item.

Uit deſe en diergelyke Roomſchgezinde Scribenten en Schriften, kan men genoeg ſpeuren en bemerken (Chriſtelyken Leſer) wat voor een Kerke, en volgens dien, van wat voor een geloove dat den Paus van Romen Hooft en Beſchermer is. Derhalven een iegelyk zy hier door vermaant zig te wagten van de Jeſuitſche Sophiſterye.

WAARAGTIGE HISTORIE
DER VROME
MARTELAAREN

En getrouwe Bloet-getuigen JESU CHRISTI, die haar Leven gewillig voor de Goddelyke Waarheit hebben over gegeven: uit verſcheide geloofwaardige Hiſtorien en publyke Acten by een vergadert.

Het Lyden JESU CHRISTI onſes Saligmakers.

Gy, die hier ſteeds veel hoon, veel ſmert en ſmaad moet lyden,
Ziet op uw Heilands druk en zyn benaauden dood,
En hoe de Zeegepraal eens volgen zal na 't ſtryden,
Voor hem die nooit bezwykt in 't nypen van den nood:
Laat dan geen valſche waan van weelde uw hert behaagen,
Nooit draagt by 's Levens kroon die 't kruis niet heeft gedragen.

Van Jeſus Chriſti geboren onder de vierde Monarchie der wereld Matt. 2. en Luc. 2.

IN 't twee-en-veertigſte Jaar des Ryks Auguſti, des tweeden Roomſchen Kyſers, is Jeſus Chriſtus, de eenige Sone des levendige en Almagtigen Gods, door de kragt des Hyligen Geeſtes ontfangen en geboren uit de Maget Maria, en waaragtig Menſch geworden uit den zade Davids na den vleeſche, (a) gelyk hy te voren de Vaderen was belooft, om het menſchelyke geſlagt met zyn Vader te verſoenen, (b) en van de ſonde, doot, duivel en verdoemeniſſe te verloſſen, door de onbevlekte offerhande zyns lighaams.

a Gen. 3. 15. en 22. 18.
b 1. Cor. 15. 54. 55. Hebr. 2. 9. 10.

Zyn opkomſt.

Zyn ontfankeniſſe (c) te Nazareth, en zyn geboorte te Bethlehem, is zeer miraculeus en ook Goddelyk geweeſt: (d) en alzo hy om onſent wille onder de Wet geworden is, om ons van de ſlavernye des Wets te verloſſe, is hy (e) Beſneden, (f) en in den Tempel voor den Heere geſtelt zynde, heeft (g) hy voorts toegenome in wysheit, in groote, en in genade by God en de menſche. Maar alzo door 't gerugte van de komſte der Wyzen, (h) Herodes en geheel Jeruſalem beroert waren over zyn geboorte, hebben ſy hem terſtont vervolgt, en om hem te dooden, (i) de Bethlemitiſche kinderkens wreedelyk vermoort; maar Chriſtus is (door de waarſchouwinge des Engels) met (k) zyn ouders in Egipten gevlugt, en daar gebleven tot den doot Herodes: (l) en onder de regeeringe Archelai, (weder gekeert na Nazareth, zyn Moeder en gemeenden Vader onderdanig zynde. Verder hem met zyn Ouders begevende op de Hoogtyden te Jeruſalem, heeft (m) tot zyn twaalf jaren een heerlyk proef-ſtuk zyner Godheit betoont onder de Geleerde des Wets, en heeft voorts een gemeen leve gelyt (n) in 't timmere onder zyne gemeende Vader Joſeph,

c Luc. 1. 26.
d Gal. 4. 4. 5.
e Luc. 2. 21.
f Vers 22.
g Luc. 2. 52.
h Matt. 2. 3.
i Matth. 2. 16
k Matth. 2. 15.
l Matth. 2. 23.
m Matth 2. 42. 46.
n Marc. 6. 3.

tot het dertigſte jaar zyns ouderdoms toe.

o Luc. 3. 23. 24. ouderdom van dertig jaren.

In 't dertigſte jaar (o) zyns ouderdoms, als Tiberius de derde Kyſer van Rome regeerde, is hy (p) aan Iſrael geopenbaart, en van God zyn Vader, als openbaarlyk ingehult door den Doop, en Salvinge des Hyligen Geeſtes, tot onze groote Propheet, Hooge-Prieſter, en ewige Koning, dat is, onze ware Meſſias en Saligmaker.

p Joh. 1. 31.

En om dit ampt t' onſe beſte te mogen uitvoeren, heeft hy zig zelve begeven tot (q) vaſten en bidden, daar in hy verſogt is geweeſt van den Satan: maar hem kragtelyk overwinnende, heeft het Leer-ampt bedient, (r) met zulk een magt, volkomenheit en aangenaamheit, dat zelfs zyne vyanden haar daar over verwonderen en ontſetten.

q Mat. 4. 2. Luc. 4. 1. 2.

r Matt. 7. 29 en 13. 54.

Van ſyn Leere en Miracle. ſier de Evangeliſten.

Zyn Hemelſche leere, en de wille zyns Vaders, heeft hy in zyn eige perſoon, door zyn Goddelyke kragt, met zulk een overvloet van mirakelen beveſtigt en verſterkt, dat zelfs de ſtomme creature daar over beweegt, en alle menſchen verwondert zyn geweeſt.

Hy heeft de Kerke Gods zyns Vaders (f) gereformeert en geſuivert, alle abuiſen en vervalſchinge der Wet verbetert, (t) de booſheden der menſchen beſtraft, en de verdrukkers der waarheit geſtadelyk overwonne. Hy heeft zig ook (u) Diſcipelen verſamelt, en een Kerk of geeſtelyk Ryk opgeregt.

f Matth. 5. en 6. en 21. 12.

t Matt. 11. 16. Luc. 10. 45.

u Matt. 10. 1. Marc. 3. 13.

In zyn leve (x) heeft hy onſtraffelyk en onbevlekt gewandelt, op dat hy de Wet voor ons zoude moge voldoen, als van de ware Meſſias wert vereiſcht, en door de ryne beeſten in de offerhanden is afgebeelt.

x Joan 8. 46. 2. Cor. 5. 21. Phil. 2. 8.

Hy was (y) de ſchoonſte en heerlykſte onder alle menſchen: van ſtature, gedaante en zeden zo geſtelt, (z) dat hy wonderlyk was en aangenaam boven alle Creaturen, die de Engelen hebben begeert te aanſchouwen. In ſumma, zyn aanſien was vol wysheit, gravityt en heerlykheit: (z) ja de kragt zyner Godheit gaf menigmaal haare glans en aanſchouwen door zyn menſchelyk lighaam.

y Pſal. 45. 3.

z Nic. lib. 8. cap. 40.

z Joan. 11. 9. en 45. Marc. 1. 27.

Maar in 't tegendeel is hy om onzent wil geweeſt (a) d'alderveragtſte en onweertſte, een worm en geen menſch, door dien zijn ganſche leve is geweeſt een gedurig lyden, op dat hy ons door zyn lyden zou hyligen; want wat hy heeft gelede van d'ondankbare Jode, Schriftgeleerde, Pharizeen, en vele andere Godloo ſe menſche; en hoe menigerly benautheit, perykelen en zwarigheden, hy voornamelyk de tyt van drie jare lang heeft uitgeſtaan en verdragen, is met geen woorden uit te ſpreken, nog pennen te beſchryven.

a Eſa. 53. 3. Heb. 2. 10. en 10. 10.

Onderſcheit tuſſe de doot Chriſti en der Martelaren.

Dog om een onderſcheit te maken tuſſen Hem en de Martelaren, wiens doot, (b) hoewel koſtelyk in de ooge des Heere, (c) niet en ſtrekt tot verloſſinge van iemant, maar om te bewyſe de volſtandigheit hares geloofs, (d) en vervulling der broederſchap, zo heeft Chriſtus de (e) perſſe alleen getrede, mits hy geleden en geſmaakt heeft den toorn Gods en gramſchap der Helle, die alle de Martelaren in 't alderminſt niet en konde bedenke, ik laat ſtaan lyden en dragen.

b Pſalm. 116. 15.

c Pſal. 49. 8.

d 1. Petr. 5. 1.

e Eſa. 63. 3.

Tertull. Apolog contra Gentes cap. 45. Auguſt. de civit. Dei. cap. 22.

De Kerk-leeraars zegge wel, *Dat het bloet der Martelaren is het zaat der Kerke: maar niet de verſoeninge der Kerke.* En als zy gezegt worden (f) de overblyffelen des lydens Chriſti te vervullen, is alzo niet te verſtaan, dat aan 't lyden Chriſti iet zou hebbe ontbroke; maar darſe zyn exempel navolge, en alzo is hy nog lydende in zyne Hyligе. Want zo veel aangaat de verſoeninge der Kerke, die is alleen (g) verloſt en geſuiverd door 't dierbaar bloet Jeſu Chriſti des Soons Gods:

f Col. 1. 24.

1. Petr. 1. 18. 1. Joan. 1. 7.

Nu, beneve de verſoeninge in Chriſtus, zo dient ons ook zyn lyde (h) tot een exempel om na te volge: want hy als onſe Heere en opperſte Capitein ons is voorgegaan, op dat wy onder zyn vaandel ſtrydende, (i) door hem zoude verkrygen de volle overwinninge tot onſer ſaligheit. Maar hy en is alzo niet de eerſte onder alle Martelaren, ten deſen tyde, onder den Kyſer Tiberio; want (k) het Lam Chriſtus is van 't begin der werelt aan geſlagt, zo dat hy is d'eerſte, en als 't Hooft der Martelaren, voor Abel en alle de Propheten, die oit om des Heeren wil hebbe geleden: maar eigentlyk heeft hy in de volheit des tyts (l) alle dingen door zyn doot volbragt.

Chriſtus lyde dient ons ook tot een exempel.

h Matth. 10. 38. en 16. 24.

i 1. Cor. 15. 57.

k Apoc. 13. 8.

l Joan. 19. 28.

Ten laaſte, na dat hy 't hylige Avontmaal had ingeſtelt, de zyne tot een gedagtenis zyns doots, en verſegeling harer ſaligheit, is hy van zyn eige Diſcipel Judas verrade, en van een groote ſchare, uitgeſonde van de Overpriſters, Schriftgeleerde en Ouderlingen des volks, gewapent met zweerde en ſtokke, gevangen genomen en gebonden.

Van Chriſtus lyde, doot, begravinge, opſtandinge en hemelvaart.

Deſe bragten hem eerſt tot Annas, die hem daar na gebonden ſont tot Caiphas de Hoogeprieſter, alwaar de Schriftgeleerde en Ouderlingen vergadert waren.

Voor deſe kerkelyke Raat is hy valſchelyk beſchuldigt, dat hy gezegt had, dat hy de materiale Tempel van Jeruſalem, die met hande gemaakt was, zoude af breken, en in drie dagen eene andere, ſonder hande gemaakt, op timmere. Daar is hy ook verklaart een Godslaſterаar te zyn, overmids hy hem Gods Sone had genaamt. Daar hebben hem eenige in zyn Hylig Aangeſigt geſpogen, en met vuiſte geſlage, andere hebben hem kinnebak-ſlage gegeve, en gezegt, Propheteert ons Chriſti, wie is 't die U geſlagen heeft?

Deſe kerkelyke Raat hem des doots ſchuldig geoordeelt hebbende, is van haar de wereltlyke Regter Pontio Pilato overgelevert; met verſoek dat hy zou mogen gekruiſt worde. Pilatus wetende dat de Jode hem uit nyt hadde overgelevert, zogt alle middele om hem los te late, en betuigde dat hy, na neerſtig onderſoek van alles, geen ſchult in hem en vont: maar ſiende dat hy hier door by haar niet en vorderde, en dat zy niet tegenſtaande bleven roepe, Kruiſt hem, Kruiſt hem; en hem drygde met de ongenade des Kyſers, zo heeft hy (na dat hy zyn hande met water had gewaſſe, en betuigt dat hy onſchuldig was van 't bloet deſes Regtveerdige, en den Heere Jeſus had gegeeſſelt) hem de Krygs knegte overgelevert om gekruiſt te worden.

Deſe hebben hem, in 't Rigt-huis nemende, ontkleet, een Purpere mantel aangedaan, een doorn Kroon op 't hooft geſet, een riet-ſtok in zyn regter-hand gegeven, en op haar knyen voor hem nedervallende beſpot, zeggende, weeſt gegroet gy Koning der Joden, en op hem geſpoogen hebbende, hebben zy hem met een riet-ſtok op 't hooft geſlagen, daar na den mantel afgedaan, en wederom zyn eige kleederen aangetrokken, en aldus uitgelyt om gekruiſt te worden. En hy is eindelyk naakt tuſſen twee moordenaars opgehangen, met nagelen door zyn handen en voeten aan 't Kruis gehegt, eindelyk in groote ſmerte des lighaams en der ziele, in de uiterſte benautheit, om onſe ſonden wille uitroepende, myn God, myn God, waarom hebt gy my verlaten? de doot geſtor-

ve-

ve, zyn ziele met volſtandigheit bevelende in de hande Gods ſyns Vaders, in 't drie-en-dertigſte jaar zijns Ouderdoms, ontrent 't (n) agtiende jaar van de regeeringe Tiberii des derde Roomſche Kyſers.

n Nic. lib. 1. cap. 40.

De Heere Jeſus Chriſtus nu aldus geſtorven zynde, is van Joſeph van Arimathea en Nicodemus heerlyk ter aarde beſteld en begraven, en ten derden dage, (m) als de eerſtelinge der

m 1 Cor. 15. 20.

gener, die ontſlape zyn, opgeſtaan uit den doode, tot (n) eewige onſterffelykheit En na veertig dagen is hy openlyk voor de oogen zyner (o) Apoſtelen ten Hemel opgevaren, en geſeten aan de regterhand Gods, om ten jongſten dage van daar weder te komen, om te oordeelen de levendige en de doode, en (p) zijne geloovige op te wekken, en met lighaam en ziele over te ſette in 't eewige leven.

n Heb. 2. 15

o Actor. 1. 2. 3. 9. Marc. 16. 19

p Joh. 5. 24. Matth. 25. 46.

JOHANNES DE DOOPER onthalſt, en ſijn hooft wort de Godlooſe hoere Herodias in een ſchotel gebragt.

O waarheid, dierb're Schat! o Spiegel voor 't verſtand!
Hoe dikwils word gy hier bewimpelt of verdreeven
Door vleiery? Maar deez' getrouwe Boetgezant
Heeft u verdedigt zelf ten koſte van zyn leeven.
Zo woed de Tieranny op 't lichaam, wyl de geeſt
Naar boven vliegt, daar zy voor dood nog rampen vreeſt.

a Luc. 1. 5. 39. 57.

JOhannes toegenaamt de Dooper, (a) van de afkomſte Aärons, een ſone des Prieſters Zachariæ en Eliſabeth, alzo (b)

b Luc. 1. 13.

genaamt door 't bevel des Engels, is geboren

c Luc. 1. 5. 7.

ten tyde des (c) Koninks Herodes, en dat op een wonderlyke wyſe, in den onvrugtbare tyt zyner Ouderen. (d) Is van moeders lyve met den Hyligen Geeſt vervult geweeſt.

d Luc. 1. 15.

Deſe als hy nu ontrent dertig jaren out was, (ongevaarlyk een half jaar eer de Heere Chriſtus zijn Prophetiſch Ampt aanving) (e) in 't vyftiende jaar des Kyſerryks Tiberii, als Pontius Pilatus Stadhouder was, onder de Hoge-Prieſters Annas en Caiphas, is hy van God

e Luc. 3. 1. 2.

f Marc. 1. 4.

geroepen en gezonden om (f) te prediken den Doop der bekeeringe tot vergevinge der ſonden, (g) en de weg te beryden voor den Meſſias, als (h) een Engel of ſend-bode voor 't aangezigte Chriſti, (i) om het herte der vaderen te bekeeren tot de kinderen.

g Marc. 1. 2. 3. Luc. 1. 76.

h Matc. 3. 1.

i Luc. 1 17.

Van de heerlykheit deſes mans had de Engel des Heere gezegt, (k) dat 'er vele in zijn geboorte haar ſoude verblyden, dat hy ſoude groot weſen voor den Heere, om voor hem te beryden een wel geſchikt volk: en (gelyk niet alleen de Propheten, maar ook Zacharias van hem door den Geeſt des Alderhoogſte had gepropheteert (l) om het volk des Heere te geven kenniſſe der ſaligheit in vergevinge harer ſonden.

k Luc. 1. 14. 15.

l Luc. 1. 77.

Als Johannes nu van God aldus was geroepen en geſonden, om van 't (m) licht Chriſti getuigeniſſe te geven, is hy gekomen by de (n) Jordane tot Zalim en elders, doopende en leerende. (*) Want hy was uitnemende van Geeſt en verſtand, (o) zo dat 'er vele tot zyne Doop en leere kwamen, (p) zelfs veel gevynſde en booſe menſſe, die hy dapper heeft voorgenomen en beſtraft, en vermaant tot bekeeringe. De arme ſondaren, tollenaren, krygs-

m Joh. 1. 7.

n Matth. 3. 5. Joh. 1. 28.

* Niceph. lib. 1. cap. 18.

o Matth. 1. 5.

p Luc. 3. 7. 12, 13, 14.

Digitized by Google

lieden en andere heeft hy doorgaans onderwefen en getrooft in de weg der faligheit.

g Vers 13, 14, 15. (q) In den aanvang zijnes dienſtes is Chriſtus gekomen tot de Jordane, verſoekende van hem gedoopt te worde, 't welk wanneer hy uit nederigheit en goede meeninge wygerde, zo heeft Chriſtus hem onderweefen zulks nodig te zijn, waar op hy hem heeft gedoopt, en hy heeft terſtont Chriſtus dit getuigenis gegeven, dat hy was het (r) Lam Gods, (ſ) en de Bruidegom zijner Kerke, de ware Meſſias, (t) wiens ſchoene hy niet weerdig en was hem na te dragen.

r Joh. 1. 29. ſ Joh. 3. 29. t Matth. 3. 11.

En alzo Johannes doopte en leerde met zeer grooten toeloop van volk, zo warender vele die twyffelden, of hy zelve niet de (v) Meſſias en was, welke eere hy van zig heeft afgewefen, en Chriſtus, dieſe alleen toekwam, gegeven: (x) waar over de Phariſeen en Jode hare Geſanten tot hem hebben afgeſonden, om hem te vrage na zijn roepinge, ſendinge, en autorityt, dewyl hy de Euangelifie Lere invoerde, en hy nogtans Chriſtus niet en was, waar in hy zig alzo heeft weten te verdedige, datſe met confuſie en ſchaamte zijn weg gegaan. Als nu Johannes (* die zeer klock en regtvaardig was) vele Diſcipele maakte, haar lerende vaſten en bidden, en in zijne dienſt dapper voortging, kwam hy in zeer groot crediet, aanſien en autorityt by alle menſſe, zelfs by den Koning Herodes Antipas, (y) die hem in waarde hielt en geerne hoorde: maar alzo hy een Goddeloſe daat had bedreven, (*) zijn ige huifvrouw, de dogter Aretæ, des Konings van Arabien, verſtotende, en zijns broeders Philippus huifvrouw, nog by zijn leve tot hem nemende, die ook kinderen by zijn broeder had gegenereert, zo heeft (z) Johannes zulks, volgens zijn ampt, niet konne lyden nog verdrage; maar zonder aanſien van ondank, of Tierannye, heeft hy hem openlyk van (a) deſe bloetſchande beſtraft. Dog gelyk de Goddeloſe niet willen beſtraft zyn, zo heeft hy ook hierom een haat op hem genomen, en okkaſie geſogt om hem te moge dooden. En alzo vele vermoede dat hy de (*) Meſſias was, en daar over grote toeloop van volk kreeg, zo heeft Herodes Johannes, (kwanſuis als een oproerig mens) late vangen, en gelyt in 't Kaſteel Macherunta.

v Joh. 1. 20, 25. en 3. 26, 28. 32, 33. x Joh. 1. 19. * Euſeb. Hiſt. Eccl. lib. 2. cap. 16. y Marc. 6. 20. * Nic. lib. 2. cap. 19. z Matth. 14. 4. Marc. 6. 18. a Lev. 18. 18. * Euſeb. Hiſt. Eccl. lib. 1. cap. 16.

Ondertuſſe heeft Johannes in zijn beroep niet vertraagt: maar heeft ook (b) uit de gevankeniſſe eenige van zijne Diſcipelen tot Chriſtus geſonden, om haar met d'andere, uit Chriſti Lere en mirakelen te doen verſekeren, van de waarheit zijner toekomſte, gelyk ook is geſchiet.

b Matth. 11. 2. Luc. 7. 18.

En de Here Chriſtus heeft niet alleen toen, maar ook naderhand meermaal goet getuigeniſſe gegeven van zijn lere, van zijn volſtandigheit, (c) van zijn Doop, van zijn klederen, van zijn eten en drinken. In ſumma dat hy in alles was, (d) de ware geeſtelyke Elias, als een brandende keerſe, (e) de grootſte Propheet onder de gene die oit van vrouwe geboren waren. En dat hy (f) geen teekenen en dede was mogelyk daarom, op dat men niet en zou denken dat hy de Chriſtus was.

c Matth. 11. 25. d Matth. 11. 14. Marc. 9. 13. e Luc. 7. 28. f Joh. 10. 41.

Maar de Goddeloſe hoere Herodias, met Johannes gevankeniſſe nog niet te vrede zynde, heeft lagen gelyt, om hem ter doot te mogen brengen: maar konde niet, want (g) Herodes vreeſde Johannes. Dog 't gebeurde op eenen dag van de geboorte Herodes, dat hy zijne Hovelingen een grote maaltyt gaf, alwaar 't dogtertje van Herodias ten welgevalle van alle deze wereltſe menſſen zeer koſtelyk was danſſende, waar in Herodes dronken zijnde, zulk een behagen heeft genomen, dat hy een Eed zwoer om haar te geven wat zy begeerde. Deſe Herodias vond nu okkaſie om hare wraak over Johannes uit te voeren, en heeft haar dogter onderweſen, datſe van Herodes moeſt begeere, dat het hooft Johannes des Doopers haar terſtond in een ſchotel zoude gebragt worde: 't welk Herodes horende, was zeer droevig; maar van wege zijne ligt veerdige Eed, om (kwanſuis) zijn woort te houde voor zijne Hovelingen, heeft haar dit verſoek ingewilligt, vervullende liever zijne kwade Eed, dan dat hy die, met minder kwaat, zou breken. En heeft de Scherp-regter in de gevankeniſſe geſonde, die hem, zonder formie van juſtitie, heeft onthooft: En 't hooft deſes Propheets, is tot een ſekerheit van haar Tierannye, in een ſchotel gebragt, tot een ſpot en ſchouwſpel deſer booſer menſſe, ja tot een getuigeniſſe van hunner aller wreetheit; want zy hebben hem door Gods voorſienige toelaatinge (h) alzo vervolgt, als zy hebbe gewilt.

g Matth. 14. 6. 11, 12. h Matth. 17. 11, 13.

En alzo deze wrede Herodias (i) wel had de gewenſt dat zijn lighaam op 't velt onbegrave weg geworpe was geweeſt, om van de beeſte verſlonde te werde, op datmen te min zijner, als ook haar overſpel zou gedagtig zyn; zo hebbe nogtans (k) zijne Diſcipele zijn lighaam weg genomen en begraven.

i Niceph. lib. 2. cap. 19. k Matth. 14. 12.

Dit geſchiede omtrent het jaar der geboorte Chriſti twe-en-dertig, en zijn lighaam (l) heeft te Sabaſta in Paleſtina geruſt tot de tyden Juliani, en doe is zijn gebeente door de vyande der waarheit verbrant, en de aſſe in de wint verſtrooit. (m) Wiens doot de Heere in deſe Herode, Herodias en haar dogter (na 't getuigeniſſe der Hiſtorien, zeer zwaarlyk heeft geſtraft.

l Trip. Hiſt. lib. 1. c. 15. Tonod. l. 3. cap. 6. m Joſeph. de Antiq. Jud. l. 18. cap. 8, 9.

STEPHANUS den Diaken geſteenigt.

STephanus, 't welk verduiſcht is een Kroone, was een van de 't Seventig Diſcipelen Chriſti, na de meeninge Dorethei, (a) hoewel Euſebius zegt dat men de namen in order niet en vint beſchreven, van waar hy was, en of hy een Jood of Griek was (als uit zijn naam ſchynt te volgen) en is niet zeker. Waar hy is geboren, en wie zijn Ouders zijn geweeſt, vint men ook niet: Maar dit verhaalt Lucas *Act.* 6. 5. dat hy d' eerſte is geweeſt van de ſeven Diakenen, een man vol des geloofs en des Hyligen Geeſtes, en na dat hy van de Apoſtelen met de oplegginge der handen in zijne dienſt was beveſtigt, is hy ook begaaft geweeſt met kragt en wonderdade, en dede grote tekenen onder den volke.

a Hiſt. Eccl. l. 2. cap. 1.

Hy was zeer geleert en welſprekende, (a) veel ligt was hy geweeſt van de ſecte der Libertynen, die (b) met vele andere met hem waren twiſtende: maar zy en konde niet weder-ſtaan de wysheit, en de Geeſt door welke hy ſprak: zo datſe na hare ouden aart, met valſche getuigen tegens hem procedeerden, en verwekte oproer onder den volke, en beſchuldigde hem dat hy laſterlyke woorden had geſproken tegen de Wet en de Tempel, en dat hy had betuigt dat Jeſus de Naſarener die plaatſe ſoude verbreken, en de zeden verandere, die haar Moſe

a Jer. Epiſc. ad Damaſcen. apud ſuppl. Chr. b Actor. 6. 9, 10. &c.

STEPHANUS, den Diaks, gesteenigt.

O STEPHANUS! de glans van diamante kroonen,
Verdooft by de eedle kroon van uw volmaakte deugd,
Laat vry het dolle graauw, als Jacobs bastaard zoonen
U stenigen, geen nood: gy ziet de Hemelvreugd
Uw schat reeds door 't geloof; dies bebt gy, hoe bestreeden,
Op 's Heilands spoor zelf voor uw vyanden gebeden.

ses had overgelevert. Waar over hy gevangen zynde, voor den Raat wert gestelt, wiens aangesigte zy sagen blinkende als het aangesigte eenes Engels, en hebben hem ondersogt: (c) maar hoe hy zig heeft ontschuldigt, Christus voorgestaan, en de waarheit verdedigt, blykt uit die zeer deftige Oratie, die hy gedaan heeft voor den vollen Raat der Jode te Jerusalem, als te lesen is Actor. 7. Waar in hy het geheele Oude Testament, de Wet en de Propheten doorloopt, en alles eindelyk brengt op Jesus Christus, (d) die 't einde der Wet is tot regtveerdigmakinge voor een iegelyk die gelooft, bestraffende haar dat zy de Propheten hadden gedoot, die te voren verkondigt hadde de komste des Regtveerdigen, wiens verraders en moorders zy nu geworden waren.

Als zy dit hoorde, bersteden hare herten, en zy knerste de tande tegens hem: maar hy vol zynde des Hyligen Geestes, en de oogen houdende na den Hemel, sag de heerlykheit Gods, en Jesus staande ter regter-hand Gods, (e) die hem versekerde van de saligheit, en versterkte in zyn lyde, en zyde, *Ziet, ik zie de Lemelen geopent, en den Sone des menschs staande ter regter-hand Gods.* Maar zy roepende met grooter stemme, stopte hare oore, en viele eendragtelyk op hem aan, en wierpe hem ter Stad uit, en steenigde hem. (f) Welke steenen hem ware als beeken der zoetigheit. En hy riep met grooter stemme, *Heere en reekent haar dese zonde niet toe*; en nedervallende op de knyen, zyde hy, *Heere Jesus ontfangt mynen geest.* En is alzo ontslapen in den Heere, in 't jaar na de geboorte Christi vier-en-dertig. Zynde het negentiende jaar des Ryks Tiberii, of in 't (g) zevende jaar na den Doop Christi, 't welk was het agt-en-dertigste jaar zyns Ouderdoms. (h) En eenige Godvrugtige Manne droege hem te zamen ten grave, en maakten een groote rou-klage over hem.

c Actor. 7. doorgaans.

d Rom. 10. 4.

e Nic. lib. 2. cap. 5.

f August. cap. 22. Selib.

g Nic. lib. 2. cap. 3.

h Ac. 8. 2.

JACOBUS de Sone ZEBEDÆI.

JAcobus, (a) de sone Zebedæi en Salome, genaamt de Meerdere, in opsigt van Jacobus de sone Alphæi, niet om dat hy ouder of meerder was dan de andere; maar om dat hy voor hem was geroepen tot een Discipel Christi. Hy was van zyn neeringe een Visscher, die alles gehoorsamelyk heeft verlaten en Christus is nagevolgt. (b) Hy is eene geruimen tyt met andere onderwesen in zyn Apostel ampt, tot dat hy ordentlyk daar toe is uitgesonden geweest onder de Joden, verciert met gaven om tekenen en kragten te doen: en van wege zyne zonderlinge gaven, is hy een van de drie (c) Boanerges, dat is, sone des Donders genaamt geweest: hy is in (d) alle secrete sake Christi tegenwoordig geweest, zo in 't verwekken der dogter Jairi, als mede in de verheerlykmakinge Christi op den Berg en in den Hof.

a Matt. 4. 21, 22. Marc 1. 19. Pet. de Natal lib. 6. cap. 133.

b Mat. 10. 2. Marc. 6. 7. Luc. 6. 13.

c Marc. 3. 17.

d Matth. 9. 23. en 17. 1. en 26. 37.

En alzo hy zig hier over schynt verhooveer-

De onthoofdinge JACOBI, Soon van ZEBEDÆUS.

Hoe krägtig werkt Gods geeſt! De zoon van Salomé,
Die korts van booge ſtaat de wraakzucht ſchoen te droomen,
Verkieſt kloekmoedig nu voor Jezus leér de Snee
Van 't zwaard door zynen hals, om 't eeuwig ryk der vroomen.
Staak, ſtaak o Tieranny! uw woeden op Gods Kerk,
Zyn Almacht is u in 't beſtryden veel te ſterk.

digt te hebbe, zo heeft hy geſtaan na de hoogheit bove zyne mede-Apoſtelen, zyn (e) moeder aan Chriſtus verſoekende, dat haar twee Sonen, van welke hy een was, in zyn Koninkryk zoude zitten, d'een tot zyn regter en d'ander tot zyn ſlinker-hand: 't welk Chriſtus heeft beſtraft, zeggende, Gy liede en weet niet wat gy begeert: kont gy den drinkbeker drinken, dien ik drinken zal, en met den Doop gedoopt worde, daar mede ik gedoopt worde? En als hy met zijn broeder Johannes, haar zulks ligtveerdelyk hadde beroemt, heeft haar Chriſtus voorzegt, dat zy zijnen drinkbeker wel zoude drinken, en met den Doop, daar mede hy gedoopt wert, gedoopt worden; maar dat het zitten tot zijner regter en tot zijner ſlinker-hand, by hem niet en ſtont te geven: maar dat het zal gegeven worden, die 't beryt is van zijnen Vader. Na Chriſti doot heeft hy hem by d'andere Apoſtelen gevoegt, om mede een getuige te zyn van zijn lyden, doot en verryſenisſe, en om ook, in de veertig dagen na zijn opſtandinge, onderweſen te worde van zijn Koninkryke. Naar Chriſti Hemelvaart is hy ook gebleve te Jeruſalem, en daar mede den Hylige Geeſt ontfangen hebbende, heeft hy 't Euangelium gepredikt in Judea en Samaria. En van daar (als (f) zommige verhale) is hy geryſt na Hiſpanie; maar daar wynig vrugt doende, is hy weder gekeert na 't Joodſche lant, alwaar hy zoude te doen gehad hebben met Hermogenes een Tovenaar, en vele Mirakele hebbe gewrogt. Maar dewyle Abdias Biſſchop van Babylonien en andere, vele dingen van hem verhalen die zeer fabuleus ſchyne te zyn, wille wy daar van ſwyge.

a Matth. 20. 20. &c.

f Pet. de Natal. lib 6. cap. 113. Abdias Babyl. Van den ſtryt der Apoſtelen.

Deſe Apoſtel heeft niet langer zijnen loop gehad dan ontrent 't vierde jaar Claudy, als van Agabus den dieren tyt over de geheele werelt was voorzegt, als dan heeft deze Kyzer Herodus Agrippa belaſt de Kerke Chriſti te verdrukken, (g) en heeft zijn bloedige hande, ten behage des volks, aan deſe Apoſtel geſlage, en ontrent 't Paaſch-Feeſt in de gevankeniſſe geſtelt, en daar na ter doot veroordeelt, en is binne Jeruſalem met den zweerde gedoot, in 't jaar na Chriſti geboorte vyf-en-veertig. De ſcherpregter (als Clemens verhaalt) ziende zijn onnoozelheit, is bekeert geworden tot 't Chriſten geloove, en is ook met hem geſtorven.

Oroſ. lib. 7. cap. 6.

g Actor. 12. 2

Euſeb. lib. 2. cap. 9.

JACOBUS, de Sone ALPHÆI.

JAcobus (a) de ſone Alphæi, en Mariæ Cleophæ, de zuſter van de Moeder Chriſti, is gezegt geweeſt (b) de Mindere, ten aanſien van Jacobus de ſone Zebedæi, en broeder Johannes. Hy is genaamt geweeſt de (c) broeder des Heere, dat is, zijn neve, (d) na de Hebreeuſche wyſe, had hy nog andere broederen, (e) als Judas Thaddæus, Simon en Joſes.

a Matth. 10. 3. b Marc. 15. 40. Act. 12. 17. c Gal. 1. 19. d Gen. 13. 8. en 14. 14. Abdias Babil. Petr. de Nat. l. 4. cap. 106. e Matth 13.

Deſe Jacobus is van Chriſtus, na behoorlyke onderwyſinge, (f) geſtelt tot een Apoſtel ver-

f Matth. 10. 3.

JACOBUS ALPHÆI met een Volders ſtok doot geſlagen.

O diebaar Kruis-juweel! kan uw rechtvaardig leeven
U niet bevryden van den Prieſterlyken baat?
Neen: dat verbaaſtert zaad tot moorden aangedreeven,
Verbaaſt dus de ondergang van Tempeldienſt en Staat.
Bloeddorſtigen, gy word voor 't Oordeel reeds gedagvaart
Door 's Hemels wraak, die al gereed ſtaat met haar ſlagzwaard.

verciert met gaven, en uitgeſonden ten dienſte der Joden, waar in hy hem zeer wel heeft gekweten tot Chriſtus doot, is ook nevens andere (g) daar na uitgeſonden om 't Euangelium te bedienen, het welke hy gedaan heeft onder de Joodſche kerke tot den doot Stephani. En hoewel Petrus, Jacobus en Johannes ſijnen broeder, waren als de bezonderſte Apoſtele, zo is deze na de doot Jacobi, een van de drie (h) pilare der Kerke gehoude geweeſt.

g Matth. 28. 19. Marc. 16. 15.

h Gal. 2. 9.

Deſe hebbe de Apoſtelen gemaakt tot den (i) eerſte Opziender van de Moeder aller Kerke, waar van het woort des Heere zoude uitgaan, namelyk Jeruſalem, en dat terſtont na den doot Chriſti.

i Euſeb. lib 4. cap. 1. & lib. 2. cap. 23.

Deſen dienſt heeft hy getrouwelyk waargenomen, de tyt van dertig jaren, veel volk brengende tot het waaragtige geloove, niet alleen door de zuivere leere Chriſti: (hoewel inſonderheit) maar ook door zyn hylig leve, waarom hy genaamt is geweeſt (k) de *Regtveerdige*. Hy was zeer ſtantvaſtig en hylig, byde, in kleederen, ſpyſe en drank, een regte Nazareus, dagelyks biddende voor de Kerke Gods en 't gemeene welvaart.

k Euſeb. lib. 2. c. 23. Nic. lib. 2. cap. 38.

Deze Apoſtel heeft een Send-brief geſchreven tot (l) vertrooſtinge der twaalf ſtamme, die in de verſtroyinge waren, in alle haar lyde en tegenſpoet, daar in hy voornamelyk beweert het dadelyke regtveerdigmakende geloove, en andere hylſame en Chriſtelyke leeringe: maar alzo de hartnekkige Jode zyn hylzame leere niet

l Jac.

langer en konde verdragen, zo heeft (m) Annanias de Hooge-prieſter, een ſtout een wreed jongman, hem gedaagt voor de Rigters, op dat zy hem zouden dwinge te loochene dat Jeſus de Chriſtus zy, en om hem den Sone Gods, en de kragt zijner opſtandinge te doen verzake.

m Joſeph. Antiq. l. 20. cap. 8. Euſeb. l. 2. cap. 1. 22. en Egeſip. Hiſt. rom. Caal.

Tot welken eynde de Overprieſters, Schriftgeleerde en de Phariſeen hem hebbe geſtelt op de tinne des Tempels, ten tyde van 't Paaſch-Feeſt, om voor het geheele volk zijn geloove af te ſtaan: maar als hy daar voor't volk ſtont, beleet het met veel meerder vrymoedigheit, dat Jeſus is de Chriſtus, de beloofde Meſſias, de Sone Gods onſe Saligmaker, en dat hy als de Sone des menſche zit ter regter-hand der heerlykheit Gods, van waar hy zal komen in de wolke des Hemels, om te oordeele de levendige en de doode. Over welk getuigeniſſe Jacobi, als het geheele volk God prees, roepende, Hoſanna de Sone Davids, zo berſte de herte der Overprieſtere, Schriftgeleerde en Phariſeen, waar van eenige tot hem opklomme, ſtiete hem van bove neder en ſteenigde hem, maar als hy van den val nog niet doot en was, maar alleen de beenen gebroken, heeft hy op zijn knyen liggende, gebeden voor de gene die hem ſteenigde, zeggende: *Heere vergevet haar, want zy en weete niet wat zy doen.* En als 'er een van de Prieſters om zijn leve wilde bidde, zeggende wat maakt gy? houd op van ſteenigen, want de Regtveerdige bid voor ons; zo heeft een ander van de geene die daar tegen-

genwoordig waſe, een Volders ſtok in de hand hebbende, hem daar mede aan zijn hooft geſlage, dat hy ſtierf, en is (n) ontrent den Tempel daar hy afgeworpen was, begraven. Dit is geſchiet in 't jaar onſes Heere drie-en-tſeſtig, in 't ſes-en-tnegentigſte jaar zijns ouderdoms, in 't ſevende jaar der regeeringe Nero, als het Stadhouderſchap open ſtont tuſſchen de doot Feſti, en de komſte Albini in zyn plaetze.

n *Hieron. Catal. in Jacobo ultim.*

BARNABAS tot Salamine verbrand.

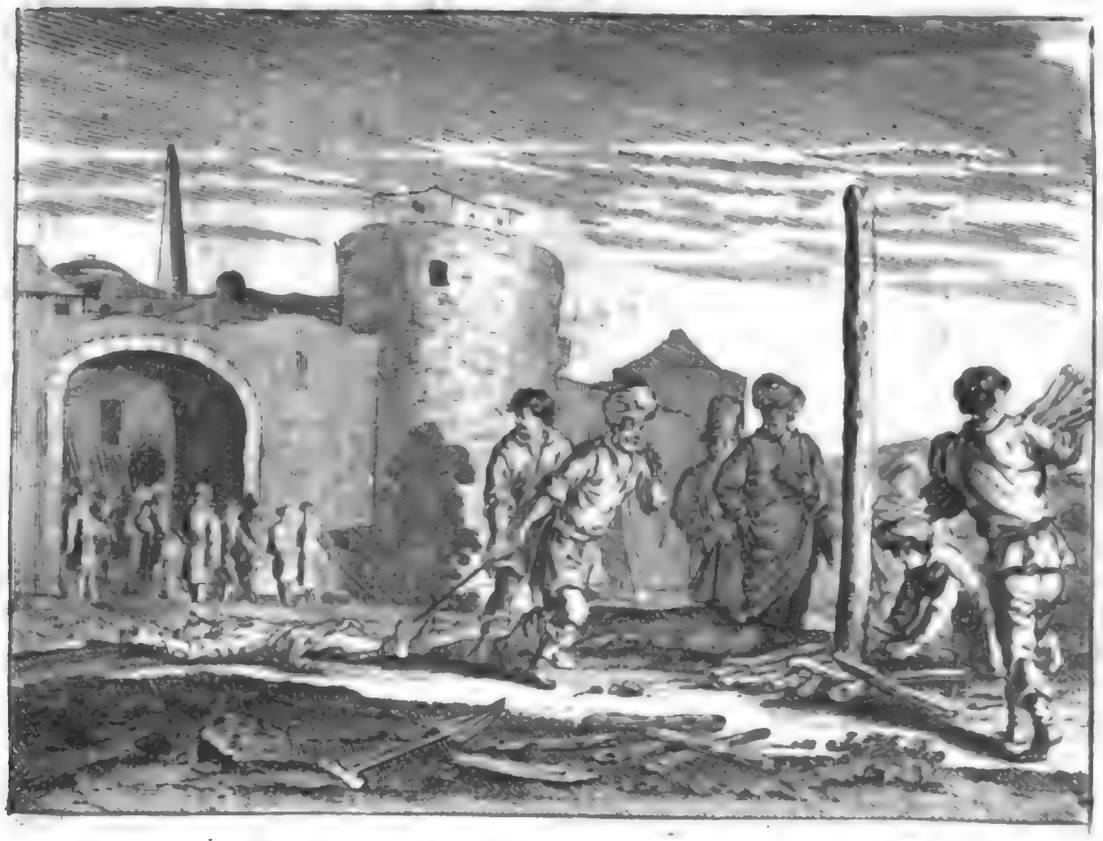

O BARNABAS! O zoon van Liefde en Troost! die 't vuur
Van Deugd en Yver voor Gods eer en dienſt liet blaaken:
Uw beldenmoed ſtond pal gelyk een ſtaale muur,
Om in veel' Steden voor de Chriſten Kerk te waaken.
Wat was uw loon? Gy wierd zelf in uw Vaderland
Helaas! geboont, geſleept, misbandelt en verbrand.

BArnabas (a) of Barſabas, een man vol des Hyligen Geeſtes, die genaamt was, Joſeph of Joſes, met den toename (b) Juſtus, een Levyt uit Cypren, die de Apoſtelen genaamt hebbe Barnabas, dat is een ſone des trooſtes,* gelyk hy zulks met 'er tyt aan den arme wel heeft beweſen. Hy is ook geagt geweeſt een van de 't ſeventig Diſcipulen Chriſti te zyn: En uit de veelheit zijner name, zien wy zyn vermaartheit en aanſienelykheit, 't welke hy ook met 'er daat in alles wel heeft betoont: want hy heeft (c) Paulus na zyn bekeeringe tot de Apoſtelen gebragt. En als het woort Gods (d) tot Antiochien, door eenige Cypriſche en Cyreniſche Mannen den Grieken werd gepredikt, wert hy van de Apoſtelen geſonde, om hier op onderſoek te doen, en het alſo bevindende, heeft hyſe, als een Apoſtel, in de waarheit beveſtigt en verſterkt. Daar na ging hy na Tharſen Paulus ſoeken, en bragt hem (e) tot Antiochien, daar zy een geheel jaar bleve, en leerden. En als de hongers noot kwam onder den Kyſer Claudio, heeft hy en Paulus (f) een goede hantrykinge over gebragt ten dienſte der broedere die in Judea woonde.

a Act. 11. 24.
b Act. 1. 23.
* *Euſeb. Hiſt. Eccl. lib. 2. cap. 1.*
c Act. 9. 27.
d Act. 11. 20. 21. 22. 23.
e Vers 25. 26.
f Act. 11. 29. 30. *Oroſ. lib. 7. cap. 6. Eu-*

Maar (g) weder keerende na Antiochien, is hy door 't bevel des Hyligen Geeſtes uitgeſonden geweeſt, om in vele Lantſchappe te predikken, dewelke om zyne welſprekentheit dikwils het woort heeft gevoert. En alzo daar eene groote twiſt oprees over de nootwendigheit der Beſnydeniſſe, ryſde hy met Paulus op na Jeruſalem, tot de Apoſtelen en Ouderlingen, die aldaar over deſe ſake, in de vreeſe Gods hebben beraatſlaagt, en eindelyk een beſluit gemaakt, en dit haar beſluit hebben zy, vergeſelſchapt met Juda en Sila, overgebragt tot Antiochien, en is alzo deſen twiſt ge-eyndigt. Hier na woonde zy byde eene tyt lank te Antiochien: maar ten laatſte, zo als zy haar wederom op de ryſe zoude begeve, om de Gemynte onder de Hydene nog eens te gaan beloeke en in den geloove te verſterke, zo zynſe onder malkanderen twiſtig geworden, (i) om Joannis Marci wille, die zy wel eer tot een dienaar op de ryſe na de Hydenen mede hadde genome, die, om dat hy van haar te Pamphilia afgeweken, en met haar niet voortgegaan en was tot het werk des dienſtes onder de Hydenen, agt'et Paulus niet regt te zyn

g Act. 12. 25. en 13. 4. 5. 6. en 14. 1. &c.
Euſeb. lib. 2. cap. 3. 9.
h Act. 15. 30. 31.
i Act. 16. 37. 38. enz.

dat

dat ſe den ſelven Marcus wederom met haar ſoude nemen. Hier door is dan een verbitteringe ontſtaan tuſſchen die twee getrouwe Dienaren Chriſti, alzo dat zy van malkander ſchyden, en Paulus Silam met hem nam, en doorwandelde Syrien en Cilicien, de Gemynte verſterkende: maar Barnabas nam Marcus met hem, en ſcheepte na Cypren, * en volvoerde evenwel het werk dat hem opgelegt was, als ſeer wel Hieronymus heeft waargenomen.

* *Catal. in Barnaba.*

In 't Eylant Cyprus dan weder gekomen zynde, heeft hy aldaar ook de Kroone der Martelaren gedragen: want komende tot * Salamina een grote ſtad in Cypren, die heden Famagoſta heet, om de Gemynte aldaar te verſterken in 't geloove, is hy van een Joodſche toovenaar ſeer kwalyk bejegent, die de Jode en 't geheele volk tegen hem opgemaakt heeft, zo dat zy hem in een oproer grepen, en tot den Regter wilde brengen, maar vreeſende dat de Regter, zyn onnoſelheit bevindende, veelligt hem ſou los laten en ontſlaan, zo hebben zy hem (na dat ſy hem eerſt ſeer ſchandelyk hadde miſ handelt, een touw om den hals geworpen, en buiten de Stad geſleept, en aldaar verbrant. Alſo is deſe getrouwe Dienaar Chriſti, in zyn Vaderland, met de Kroone der Martelaren vereert, en ſaliglyk in den Heere ontſlapen, ontrent de tyt * als Jacobus Juſtus te Jeruſalem was gedoot, en niet lange voor den doot Petri en Pauli, ten tyde des Kyſers Nero, dog voor de Publicatie van de eerſte Hydenſche vervolginge.

* *Anton. p. 1. t. 6. cap. 8. Sabell. En. 7. lib. 2.*

* *Plat. in vita Petri & Pauli.*

MARCUS de Euangeliſt tot Alexandria geſleept, om verbrant te werden, en onderweeg geſtorven.

Gy hebt uw 's Heilands leer, zyn onberiſp'lyk leeven,
Zyn wonderen en dood verklaart tot trooſt in druk,
Ja, door een heilig vuur van yver aangedreven,
Den wilden Africaan doen buigen onder 't juk
Van Jezus zachte wet, ó MARCUS! maar in 't ſtryden
Voor 't Kruisgeloof, moet gy een dood vol rampen lyden.

DE Euangeliſt Marcus, wort meeſt gehouden te zyn (a) Joannes, toegenaamt Marcus, een man uit de Beſnydeniſſe, (b) een neve Barnabæ, wiens moeder hiet Maria, een ſeer Godſalige vrouwe, die haar huys binne Jeruſalem verleende tot een verſamelinge der Chriſtenen. Hy was eerſt geordineert tot een dienaar (c) Pauli en Bernabæ: (d) maar in de ryſe te Pamphilien, week hy weder na Jeruſalem: om wiens wille (gelyk wy in 't leven Barnabæ verhaalt hebben) een verbitteringe ontſtont tuſſchen Paulus en Barnabas, zo dat ſe van malkanderen ſchyden, en Paulus Silam met hem nam, en Barnabas deſe Marcus: Als deſe twiſt daar na wederom ge-eyndigt, en de zake bygelegt zynde, (e) zo recommandeert Paulus uit zyn banden deſe Marcus aan de Gemynte van Coloſſis, en verſoekt dat ſe hem zouden ontfangen als een mede-arbyder in 't Koninkryke Gods, en hy gebiet ook Timotheo (f) dat hy Marcus mede ſoude nemen en met hem ſou brengen, dewyle hy hem zeer nut was tot den dienſt, hy is ook by (g) Paulus in de gevankeniſſe geweeſt, en heeft hem alle trouwe, hulpe en byſtant in zijne bande beweſen. Petrus noemt Marcus ook (h) zyn ſone, ſonder twyfel om dat hy hem Chriſto hadde gegenereert, of om dat hy zyn Diſcipel, uitlegger en uitſchryver was: want het * Euangelium heeft hy op 't verſoek der geloovige broe-

a Actor. 12. 12.

b Col. 4. 10. *Nic. lib. 2. cap. 33.*

c Act. 12. 25.

d Act. 13. 13.

e Col. 1. 10.

f 2 Tim. 4. 11.

g Philem. verſ. 23.

h 1 Pet. 1. 13.

* *Euſeb l. 2. cap. 18. Ex Clem. Al. ex Papia Hierapolit.*

dere te Romen, na het omkomen Simeonis des toovenaars, uit laſt en bevel Petri, volgens de memorie die hy van Chriſtus uit Petrus mont had ontfangen, beſchreven: gelyk ook Hieronymus getuygt, ſeggende, *Marcus een Diſcipel Petri daar toe van de Broeders te Romen verſogt zynde, na 't gene by Petrus had booren verhaalen, heeft een kort Euangelium beſchreven, 't welk als Petrus geſien hadde heeft by 't voor goet gekent, en de Gemynte op zyn woort te leſen gegeven.*

Eut. Marc. en Cl. Al. Hypot. 6.

Marcus daar na van Petrus na Egypten geſonde zynde, is door * Aquileiam de Hooftſtad van Friol geryſt, daar hy vele tot het geloove heeft gebragt, en Hermagoram tot een Herder over die gemynte gelaten. Daar na heeft hy zyn ryze na * Africa gerigt, en Libiam, Marmoricam, Ammonicam, en Pentapolim met de leere des Euangelij vervult: En is ten laatſte eenige jaren te Alexandrien gebleven, en heeft zyn zit plaatſe daar genomen.

** Adonut Ap Bei. lib 2.*

** Nic. lib. 2. cap. 43. Athan. in Synopſi.*

Van zyn uitgang of eynde des levens ſchryft * Hieronymus alleenlyk dat hy te Alexandrien geſtorven en begraven is, op 't agtſte jaar van Nero, zynde het vier-en 't feſtigſte jaar onſes Saligmakers, en dat Anianus in zyn plaatze daar Opziender is geworden. Maar * Gelaſius bekent dat hy Martelaar is geſtorven. Marcus van Petrus (zegt hy) na Egypte geſchikt zynde, heeft 't woort der waarheit aldaar getrouwelyk gepredikt, en zyn getuigeniſſe met zyn bloet eerlyk beſegelt: en dit ſtemme ook toe alle oude en nieuwe Griekſche en Latynſche Martelaars boeken.

** Catal. in Marco.*

** Concil. Rom. decr. de lib. Auth. & Apocr. Nicephi. l. 2 cap. 43.*

De * Hiſtorien verhalen, dat wanneer Marcus in 't agtſte jaar van Nero in de Gemynte tot Alexandrien, op 't Paaſch-feeſt, de ſalige gedagteniſſe des bitteren lydens en ſtervens Chriſti hielt, de Hydenſche Prieſters met de geheele menigte des volks hem hebbe overvallen, en met haken en touwen, die zy om zyn lyf hadde geſlagen, uit de vergaderinge getrokken, en langs de ſtraten tot buite de ſtad geſleept, alzo dat zyn vleeſch allenthalve aan de ſcherpe ſteenen bleef hangen, en zyn bloet op der aarde wert vergoten, tot dat hy met de laatſte woorde onſes Saligmakers, zijne Geeſt in de handen des Heere overgaf, ſeggende, *Heere, in uwe hande beveelen ik mynen Geeſt.*

** Anton. p. 1. c. 6. 16. precep. dia Metaphr. Ado. 25. Apr de Feſt. Apoſt.*

Wy zullen nu hier een begin maken van de tien bloedige vervolgingen der Chriſtenen, onder de Roomſche Hydenſche Kyzers, alzo daar in een ontallyke menigte van menſchen zyn omgebragt.

Eerſte vervolginge der Chriſtenen onder den Kyſer Nero.

NEro, na het getuigeniſſe des Kyzers Trajani, heeft de eerſte vyf jaren zo loffelyk de Monarchie van Romen geregeert, dat noit Kyzer beter gedient heeft tot zijne tyden: want hy was in den aanvang zijns Ryks zo ſagtmoedig, dat als hy verſogt wert te onderſchryve, dat men eenige ſtraatſchenders met 'er doot zou ſtraffe, hy wenſchte niet te konnen ſchryven, zo afkeerig was hy dan van menſchen bloet, zelfs regtveerdelyk te vergieten, maar na de vyf jare is hy van den duivel genoegzaam overgegeven, en verkogt, om alle boosheit en ſchandelykheit gierigiyk te bedryven, niet anders, dan of de Duyvel zelve lighamelyk in hem wooninge had genomen: Want deze zyn Meeſter leerde hem voor eerſt zyn toover-konſt, door Simon den Toovenaar, den eerſt-geboren ſone des Duivels, die den Raat van Romen, * om Nero den Kyzer te gelieve, een beelt met dit opſchrift heeft opgerigt, Simoni den Hyligen God: Deſe zyn leer-meeſter, die een leugenaar en menſchemoorder van den beginne is, heeft hem ook tot alle grouwelyke luſte gedreven, als dat hy wenſchte by zyn leven de werelt in * brant te mogen zien, en te beſchouwe de gedaante van den brant van Troyen, en te bezigtigen de plaatze daar hy in moeders lighaam gelegen had. En op dat ik zyn onkuisheit verlwyge, zyn moortdadig herte heeft hy aldereerſt aan zyn ſone Britannico geopenbaart, die hy heeft doen vergeven: zyn eige moeder Agrippina, die hem door 't vergif aan haren man Claudio gegeven, aan de Kroone had geholpen, doen opſnyden. Octaviam Claudy dogter, zyn wettige huysvrouwe, heeft hy metten zwaarde late ombrengen, om dat zy onvrugtbaar was: en Poppeam, zyn byzit, tot zyn vrouwe genomen hebbende, heeft hy ook, op 't uiterſte bevrugt zynde, op hare buyk doot getrapt. Senecam, zyn getrouwe leer-meeſter, heeft hy een ader laten openen en alzo doot bloede.

** Suet. in Ner. c. 38.*

Suet. c. 35. 36. 37.

Tot alle deſe boosheit heeft hy nog dit hy gedaan, dat hy d'eerſte is die d'algemeene openbare Placcaten tegen de Chriſtenen door de geheele werelt heeft late verkondigen, om die in alle landen met vuur, zwaart, en anders te vervolge. 't Welke * Tertullianus openlyk den Raat van Romen verwyt, zeggende: *Leeſt uwe eygen Hiſtorien, daar zult gy vinden dat Nero de alereerſte is die tegen deſe Secte (te weten der Chriſtenen) als doen meeſt te Romen opgekomen, gewoed heeft: maar wy beroeme ons ook van zodanige in wy 'er, of eerſte autheur onſer verooreldinge, want die hem kent weet dat 'er meer dan een groot goet kan wezen, van hem ter doot verweſen te zyn.* Èn elders zegt dezelve Tertullianus, *Nero is de eerſte geweeſt die het opgaande Chriſtelyk geloove te Romen bloedig heeft gemaakt.* Den inhout deſes Placcaats is dusdanig: *Zo wie bekent dat by een Chriſten is, die zal als een overtuigt vyant des menſchelyken geſlagts, ſonder zig naarder te mogen verdedigen, aan 't leste geſtraft worden.*

** Apol. contra Gentes cap. 5.*

De oorſake waarom Nero de Chriſtenen zo wreedelyk heeft beſtaan te vervolgen, is niet by haar eigen ſchult of misdaat toegekomen: maar heeft zijn begin genomen uit ſekere groten brant, die te Romen zommige dagen aan een heeft geduert, waar door het meeſtedeel van die heerlyke Stad is vergaan. Want Nero ziende, dat de Romynen hier door zeer ontſtelt waren, zo heeft hy doen uitgeven, dat de Chriſtenen zulks hadden gedaan, hoewel hy den zelve brant had aangeregt, en met luſt buiten de Stad van eenen hogen Toren aanſchout, als begeerig zijnde te zien, hoe zig in zodanig ongeluk de Stad Trojen had gedragen, en van meninge zijnde een nieuwe Stad te bouwe, en na zijnen name te late noeme. Hier op is dan een zeer heftige en ongenadige vervolginge tegen de Chriſtenen gevolgt, niet alleen binnen Romen, maar ook in andere Provintien en Landen, die geduert heeft tot zijn doot toe.

Tert. in Apol. & in ſcorp. cap. 14. Sowr. lib. 2. Hiſt.

Wie d'eerſtelinge deſer vervolginge geweeſt zijn, daarvan wort in de Hiſtorien of ſchrifte der Vaderen niet gewaagt: dog wy zullen ons daar mede laten vergenoegen, dat hare name zijn geſchreven in 't boek des levens. Nogtans en moet haren roem in Chriſtus daarom niet te minder zijn, dewyle de Hydenen zelve, door de waarheit geperſt zijnde, haar een goet getuigeniſſe hebben gegeven, en openlyk bekent, dat het niet den brant was, maar den haat tegen haar op genomen, die ſe zo wredelyk dede vervolgen. De woorden Tacitus van dit boos uitgeven Nero tegen de Chriſtenen zijn deſe: *Nero dan om zodanig gerugt van zig te weeren,*

Suet. in Ner. cap. 16.

** Juſt. Apolog. 2. Iren. l. 1. cap. 30.*

Tacitus.

Leeſt

beeft doen aanklagen en met uitnemende tormenten pynigen, die 't gemeen volk is noemende Chriſtenen, d' Autheur van dien name is CHRISTUS, die gedurende de regeringe Tibery, door den Voogt Pontius Pilatus, openbaarlyk is omgebragt. Die dan zulks beleden (te weten) dat zy Chriſtenen waren, zijn eerſt gevangen, daar na door der zelver ontdekking, een groote menigte; en zijn alle veroordeelt, niet zo zeer om 't feyt van den brant, als wel om den haat, daar in zy ſtonden by't menſchelyk geſlagte. Het ombrengen is vergeſelſchapt geweeſt met veelderly ſpot; alſo men deſelve, of met buyden van wilde Beeſten overtrokken zijnde, door 't verſcheuren der honden, of aan Kruicen genagelt, of aan ſtaken geſtelt, door vuur dede ombrengen; dienende ook de aanſchouwers, als de dag voor by was, tot nagt-lichten. Tacitus bekent dan genoegſaam, ook tegen zynen dank, dat de Chriſtenen in den brant geen ſchult en hadden: dog dat ſe evenwel, om des naams wille moeſte lyden.

Maar laat ons voort gaan tot de exempelen der Apoſtelen en andere, die onder deſe wreeden bloet-hont, voor de Goddelyke Waarheit haar bloet hebben geſtort.

SIMON PETRUS gemarteliſeert tot Romen, onder den Kyſer Nero.

Uw traanen van beroow, uw deugd, uw vaſt beſluit
Vol brandende yver tot veel vrucht in 't werk des Heeren;
Wiſt al de vlekken van uw ſchuld, ô PETRUS! uit.
Ach! dat elk zondaar dit wou uit uw voorbeeld leeren.
Nooit is de Godsvrucht uit uw eed'le ziel verbuiſt,
Schoon gy op uw verzoek wierd nederwaarts gekruiſt.

SImon de ſone (a) Jone, de broeder (b) Andreæ, geboren (c) van Bethſaida, in Galileen, was van neeringe (d) een viſſcher, (e) zijn huis en woon-plaatſe had hy te Capernaum by zijn wyfs moeder, hy wiert van zijn broeder Andrea, die een Diſcipel Johannes was, (f) eerſt tot Chriſtus gebragt, en haaſt daar na (g) met zijn broeder van 't viſſchen der viſſen, geroepen tot het viſſchen der menſchen, en doen Chriſtus hem wilde uit ſenden tot de verloren ſchapen des huis Iſraels, gaf hy hem den name van (h) Cephas of Petrus. Hy is van Chriſtus zeer neerſtig onderweſen, en heeft alzo in zijn Schole toegenomen, dat hy als (i) de mont, of woort-voerder aller Apoſtelen is geworden, voornamentlyk wel (k) de vrymoedigſte, in 't vragen en antwoorden, als ook meeſt yverende voor Chriſtus, om hem zijn liefde en trouwe te bewyſen, hoewel deſen zijnen yver menigmaal zeer onbedagt, en zonder wetenſchap is geweeſt, gelyk hy ook daar over dikwils van zyn Meeſter (l) beſtraft wierd: nogtans en beminde hem Chriſtus niet minder dan d'andere, maar hy was by hem in groot eer en aanzien, hy was een van de drie Boanerges, dat is ſonen des donders, (m) hy aanſchoude met Jacobus en Johannes zijn verheerlykmakinge op den berg. In de ordre (n) der namen heeft hy de eerſte plaatſe gehad, niet om te zijn een hooft, en gebiet te hebben boven andere, (want dat heeft Chriſtus haar alle met duydelyke woorden en zijn exempel verboden) maar om der eeren wille, als de aanſienlykſte onder haar. Hy wert wel gehouden voor een pilaar (p) der Kerke: maar niet alleen, want andere waren 't ook. Hem waren (q) de ſleutelen van het Koninkryke der Hemelen wel beloofd: maar alſe (r) wierden gegeven, ontfing hy daar van niet meer als d'andere. Chriſtus beval hem wel zijn (ſ) ſchapen te hoeden; maar

a Matth. 16. 17. Joan. 1. 41.
b Joh. 1. 43.
c Joh. 1. 45.
d Matth. 4. 18.
e Luc. 4. 38.
f Joh. 1. 2.
g Matth. 4. 18. 19.
h Marc. 3. 16. Joh. 1. 43.
i Matth. 16. 16. Joh. 6. 68.
k Matth. 18. 21.
l Matt. 14. 11. Joan. 18. 10.
m Matth. 17. 1.
n Matt. 10. 2. Marc. 3. 16.
o Luc. 22. 25.
p Gal. 2. 9.
q Matth. 16. 19.
r Joan. 20. 23.
ſ Joan. 21. 16.

Digitized by Google

niet alleen, want (t) anderen kwam dit ook toe.
t Matt. 28. 19.
Hy heeft mede nóit eenige (u) heerſchappye over andere gevoert: maar hem geerne eens anders oordeel onderworpen, heeft hem (x) de Apoſtelen laten ſenden en gebieden, (y) ja ook ſtraffen, als hy hem kwalykdroeg.
u 1. Pet. 5. 1. Act. 15.
x Actor. 8.
y Gal. 2. 11. 14.

En hoewel hy (z) de ſtoutſte was in zig te roemen van met Chriſtus te lyden, en de zwakſte als den ſtryt alla ging, zo heeft hy nogtans daar na met (a) groote vrymoedigheit het woort geſproken tot de menigte, en is zo geſterkt geweeſt door de kragt des Hyligen Geeſtes, dat hy voor niemant, hoewel hoog en magtig na de wereit, heeft gevreest, (b) in het beſtraffen der ſondaren was hy voornamelyk vrymoedig. Hy is zeer vrugtbaar geweeſt in zynen dienſt, zo dat by tonzyts eenige (c) duyſent menſchen tellers tot het geloof heeft gebragt: hy heeft ook zyn leere met bygaande teekenen (na Chriſti belofte) bekragtigt, zo aan den (d) kreupelen, (e) Ananiam, (f) Eneam, (g) Tabitham, en andere. Den wille des Heeren, (h) tot roepinge der Hydenen, is hem van den Hemel geopenbaart. En alzo hy eigentlyk was een (i) Apoſtel der Joden, is zynen dienſt kragtig geweeſt onder de Beſnydenisſe.
z Matth. 26. 33.
a Actor. 4. 3. 4 5.
b Act. 3. 13. 14. en 5. 3. en 8. 20. 21.
c Act. 2. 41.
d Act. 3. 7.
e Act. 5. 5.
f Act 9. 34.
g Vers. 40.
h Act. 10.
i Gal. 2. 8.

En alzo de Heere Chriſtus Petrus zyn dood voorzyde Johan. 21. 18. zo heeft hy eerſt vele om Chriſti wille geleden. Want te Jeruſalem, de waarheit Chriſti voorſtaande, is hy met Johannes gevangen genomen, voor den Raat geſtelt, (k) en wel ſcherpelyk gedrygt, dat zy niet meer in den name Jeſu en zouden ſpreken noch leeren: maar hebben 't evenwel niet gelaten, haar dit antwoort gevende, *Oordeelt gy, of het regt is voor God, u lieden meer te hooren dan God.*
k Act. 4. 17. 40. 41.

En Petrus wederom gevangen zynde met d' andere Apoſtelen, (l) zijnſe des nagts miraculeuſlyk, door den Engel, die de gevankeniſſe opende, uitgelyt.
l Act. 5. 19.

(m) Daar na op een niew gevangen zynde, zo zijnſe van den Raat gegeeſſelt geweeſt, met beſlaltinge dat ſe niet meer zouden ſpreken in den name Jeſu, en zo heeft men ſe laten gaan; zy ondertuſſchen vrolyk zijnde, dat ſe weerdig waren geweeſt, om zijns naams wille ſmaadheit te lyden.
m Act. 5. 26.

(n) Daar na heeft Herodes Petrus te Jeruſalem in de gevankeniſſe geſet, voorgenomen hebbende hem na 't Paaſch-Feeſt te dooden, gelyk hy Jacobus den broeder Johannes, ten behage des volks) had gedaan: maar God heeft hem door een Engel van zijne ketenen, wagte en ſterke gevankeniſſe verloſt.
n Act. 12. 7.

Petrus heeft ook te (o) Antiochien geweeſt, en daar de gemynte Gods geſtigt. Daar na in 't Joodſche land weder gekeert zijnde, heeft hy veel ſtryds gehad met (p) Simon de Toovernaar. Hy is ook te (q) Babylon geweeſt, 't welk moet verſtaan worden van Babylon gelegen in Aſſyrien, welke ſtad eertyts is geweeſt den ſtoel des Ryks. Want dewyle Petrus een Jode was en der (r) Joden Apoſtel, zo is hy tot zijn volk geryſt, van dewelke vele, na de Babyloniſche vervoeringe, in die Ooſterſche landen woonden, en heeft van daar ook geſchreven aan de Joden, (ſ) verſtroit in Ponto, Galatien, Capadocien, Azien en Bithymen.
o Gal. 2. 11.
p Actor. 8. 20. 21. &c.
q 1. Petr. 5. 13.
r Gal. 2. 8.
ſ 1. Pet. 1. 1.

Want dat eenige Leeraers van de Roomſche Kerke (onder welke mede is de Jeſuit Bellarminus) voor geven, dat door dit Babylon, waar uit Petrus zijnen eerſten Sendbrief heeft geſchreven, Romen zoude verſtaan werden, om dat in de Openbaringe Johannes dikwils Romen (t) Babylon word genaamt, op dat zy alzo Petrus tot een Biſſchop van Romen zouden mogen maken: Zo moet men weten, voor eerſt, dat by Petrus geenzins zeer zulks wort gevonden, waar uit kan blyken, dat hy van Romen ſpreekt: want hy maakt alleen gewag van Babylon, ſonder eenige omſtandigheit, en daarom is 't geloofiyk dat hy van 't ware Babylon en niet van 't figurelyke ſpreekt.
t Apoc. 14. 8. en 16. 19. en 17. 1. en 18. 10. 11.

Ten tweeden, zo Petrus uit Romen zijnen Send-brief had geſchreven, waarom zoude hy Romen niet hebben genaamt? Paulus heeft verſchyden Send-brieven uit Romen geſchreven, en nogtans en noemt hy in geene Romen, Babylon.

Ten derden, indien Petrus heeft gewilt dat de gene aan de welke hy ſchreef, zouden weten waar hy was, zo heeft hy hever den eygenen dan figuerlyken name moeten gebruiken: en dat hy zulks ook heeft willen doen, blykt, om dat hy uit deſe gemynte de groetenisſe doet. (u)
u 1. Pet. 5. 13.

Ten vierden, en ten laatſten, zo Petrus deſen zijnen brief uit Romen had geſchreven aan de Aſiatiſche Kerken, ten zoude niet waarſchynelyk zyn, dat hy de Kerken van Griekenlant, Illyrien en Thracien, die tuſſchen byden lagen, zoude hebben vergeten.

Maar zo wy Babylon in zijn eigen betekeniſſe nemen, zoo komt alles zeer wel over een. Want daar is niet gevoegelyker, dan dat de Apoſtel te Babylon zijnde, zorge droeg voor de Aziatiſche Kerken, die hem naaſt gelegen waren, en niet voor de Kerken van Europa, die verſt van hem waren afgeſchyden.

Dat die van de Roomſche Kerke ook voor geven, dat Petrus te Romen Biſſchop zoude zijn geweeſt, dat en kan uit de Hylige Schrifture niet beweſen werden, dewyle Petrus daar van in zijne Send-brieven geen vermaaning doet, nog ook Paulus, nog Lucas, die de Handelingen der Apoſtelen en haare reyſen neerſtelyk heeft beſchreven. Veel min kan vaſt gemaakt werden dat hy daar vyf-en-twintig jaren zou hebben geſeten, en onder Nero gekruiſt zija. In den Sendbrief tot de Galaten cap. 2. 7. ſtaat, dat Petrus van Gods wege betrout was het Euangelium der Beſnydenisſe, en Paulus der Voorhuit, dat is, dat hy 't zelve onder de Joden zou bedienen, en Paulus onder de Hydenen. Zou dan Petrus, dit gebot Gods verlaten hebbende, te Romen zijn gaan zitten vyf-en twintig jaren onder de Hydenen, en alzo het tegendeel doen van 't gene hem bevolen was? Dat zy verre van zulk een Hylig Apoſtel.

Eenige van haar zeggen, dat Petrus te Romen kwam in 't tweede jaar van de Kyſer Claudio, andere in 't derde, en andere in het vierde jaar, daar nogtans Act. 15. ſtaat, dat Petrus in 't Concilio van Jeruſalem geweeſt is, het welke gehouden wert in 't ſesde jaar Claudy, en na Chriſtus Hemelvaart het agtiende, als te zien is uit het eerſte en tweede Capittel tot den Galaten, gelyk Hieronymus (daar over ſchryvende) mede getuigt.

En 't is merkelyk dat Petrus te voren te Romen niet geweeſt en had, want in de Handelinge der Apoſtelen worden vele ſchoone leeringen en werken verhaalt, die Petrus onderwylen heeft gedaan, en had Petrus middelertyt te Romen geweeſt, Lucas zou dat ook niet hebben verſwegen. En de Papiſten, en onder deſelve Bellarminus zeggen, dat hy hier na ſeven jaren te Antiochien zou geſeten hebben. Men moet hem ook tyt geven, om 't Euangelium te prediken in Ponto, Galatien, Cappadocien, Azien en Bithynien, gelyk daar

daar van getuigen * Orgines en (o) Euſebius.

Hier toe moet men hem geven, agt, negen, of meer jaren: want de vyf jaren die zy hem hier toe geven zijn niet genoeg om deſe groote en magtige landen met de predikatie des Euangelium te bedienen. Zo men nu deſe jaren wil t'zamen tellen, als 't behoort, men zal bevinden dat Petrus langer geleeft heeft dan Nero zelve; hoe heeft Nero dan Petrus te Romen konnen doen kruicigen?

Hier en boven doen Pauluste Romen kwam, zo zijn hem de Chriſtenen in 't gemoet gekomen, als Lucas ſchryft, Act. 28. vers. 15. Had Petrus doen ook te Romen geweeſt, hy zou hem dan (buiten twyffel) mede te gemoet zijn gekomen, en Lucas zou dat niet hebben verſwegen.

En op 't einde van zijnen Send-brief, dien hy tot de Romynen ſchryft, doet hy veleChriſtenen groeten, die van name, ampt, en alle zoorten van deugden minder waren dan Petrus, en gedenkt zijner niet, 't welk zeer onbetamelyk zou zijn geweeſt, dat hy zulk een groote perſonagie zou hebben verſwegen, indien hy doen teRomen was geweeſt. En ten ſchynt ook niet dat hy voor dien tyt te Romen is geweeſt, overmits Paulus (die haar geloove zo zeer verheft) zulk een Apoſtel, die daar het fundament des geloofs hadde gelegt, niet zoude hebben verſwegen: want hy pleegt der gener gemeenelyk te gedenken, door wien de Kerken eerſt zijn geſtigt geweeſt, gelyk uit zijne Send brieven tot de Philippenſen, Corinthen Coloſſenſen en eenige andere blykt. Zo dat het openbaar is, dat het niet mogelyk is dat Petrus vyf-en twintig jaren te Romen als Biſſchop zoude hebben geſeten.

En hoewel (a) Euſebius uit Orgines verhaalt, dat Petrus (nadien hy den Joden, die in Ponto, Galatien, Bithynien, Cappadocien en Aſien verſtroit waren, het woort Gods hadde gepredikt) ten laatſten ook te Romen is gekomen, en daar van Nero ten kruice is veroordeelt, *en met den hoofde nederwaarts is gekruiſt, om dat hy alzo begeerde te lyden:* zig zelven niet weerdig agtende alzo aan den kruice te hangen, gelyk de Sone Gods zijn Saligmaker geleeden had: zo beſluit nogtans Hieronymus en Lyra (niet ongevoeglyk) uit de woorden Chriſti Matth 23. 34. dat hy niet te Romen, maar te Jeruſalem gekruiſt is.

Dog hier van laten wy den verſtandigen Leſer oordeelen, en verkieſen 't gene hem gelieft; want (onſes bedunkens) is 'er voor de Papiſten zo wynig voordeel in gelegen, dat hy te Romen, als voor ons, dat hy te Jeruſalem is gedoot.

* *Tom. 3. ſuper Geneſ. & Lib. 3. cap. 2.*

a *Euſeb. hiſt. Eccl. cap. 25. & 3. cap. 2.*

PAULUS van Tharſen tot Romen onthooft, onder den Kyſer Nero.

Zwyg CURTIUS van uw' beroemden Alexander.
Die waereldwinner moet verdwynen voor deez' held,
Die onvermoeit, door 't Kruis, dien onverwinb'ren Stander,
d'Aards vyand beeft beſtreên, en Jezus Kerk herſtelt.
Toen Neróós wreedheid heeft zyn levenszon doen zinken,
Zag 't oog van zyn geloof de Kroon des levens blinken.

a Act. 13. 9. Phil. 3. 5.

PAulus, die ook Saulus genaamt is, was van (a) afkomſte een Hebreer uit de Hebreen, uit het geſlagte Iſraels, van de ſtamme Ben Jamin; wie zyn Ouderen geweeſt zijn en blykt niet. Wanneer de Romynen de plaatſe harer wooninge hadden verwoeſt, zo hebben zy haar begeven tot de vermaarde Stad van (b) Tharſen in Cilicien, alwaar deſe Saulus is geboren. Hy was neerſtelyk onderweſen in de (c) va derlyke wet van den wyſen Gamaliël, waar in

b Act. 22. 3.

c Act. 5. 34. Gal. 1. 14.

hy heeft toegenomen boven vele van zijn Ouderdom in zijn geſlagte, na welke Wet hy ook
d Phil. 3. 6. (d) onberiſpelyk heeft geleeft, na de inſettinge is hy geweeſt (e) een Phariſeus, na de
e Act. 23. 6. Phil. 3. 6. vuurigheit (f) een vervolger en verdrukker der
f 1. Tim. 1. 13. Gemynte Gods, alſo dat (g) hy een behagen
g Act. 7. 58. en 8. 1. en 22. 20. had aan den doot Stephanus, en de kleederen bewaarde der gener die hem dooden, na wiens doot Paulus zelve de (h) Gemynten verwoeſte te Jeruſalem en tot Damaſcus, by welke
h Act. 8. 3. en 9. 1. 2. 3. Stad hy nog blaſende dryginge en moort tegen de Diſcipulen des Heeren, van Chriſtus uit den Hemel ſnellyk met een licht is omſchenen, ter aarden neder gevelt, en met blintheit geſlagen,
i Gal. 1. 1. Act. 9. 15. en alzo kragtelyk, (i) niet van menſchen, nog door menſchen, maar van den Heere zelve geroepen, om een uitverkoren Vat te zijn, en zijnen Name te dragen voor de Hydenen, en de Koningen, en de kinderen Iſraels. En na drie dagen wert hy van Ananias, tot den welken hy te Damaſcus van den Heere was geſonden, wederom ziende gemaakt, gedoopt, de handen op gelyt, en vervult met den Hyligen Geeſt, en hy predikte terſtont Chriſtus in de Synagogen, betuigende dat hy de Sone Gods was.

k Act. 13. 1. Eenige tyt hier na zyde de Geeſt (k) tot de Propheten en Leeraars der Gemynte van Antiochien, zondert my af, byde Barnabas en Saulus, tot het werk daar toe ik ſe geroepen, hebbe, en zy wierden van den Hyligen Geeſt uit geſonden.

Deſe Paulus is begaaft geweeſt met alderly
l Act. 13. 8. en 16. 18. geeſtelyke gaven des (l) onderſcheits der geeſten, (m) der Prophetie, (n) der tongen, (o)
m 1. Theſſ. 5. 20. van ongewone kragten, (p) gave van onthoudinn 1. Cor. 14. 18. ge, (q) van uitnemende openbaringen, alzo dat
o Act. 19. 11. hy tot in den derden Hemel is opgetrokken ge-
p 1. Cor. 7. 7. weeſt, en daar gehoort heeft onuitſprekelyke
q 2. Cor. 12. 3. woorden, die een menſche niet en is geoorloft te ſpreken: maar op dat hy door de uitnementheit der openbaringen zig niet zou verheffen, heeft hem de Heere een Engel des Sathans, als een ſcherpe doorn in 't vleeſch gegeven, dat hy hem met vuiſten zou ſlaan, op dat hy zig niet en zou verheffen, en die hem
r 1. Theſſ. 2. 18. menigmaal heeft (r) verhindert hier of daar te ryſen om het Woort te prediken, zo dat hem,
ſ 2. Cor. 2. 1 gelyk hy zelve betuigt, de gedagten des Duivels niet onbekent en waren.

Hier-en-boven is hy nog verciert geweeſt
t Gal. 1. 10. met vele Chriſtelyke deugden (t) van getrou-
u Heb. 13. 18 wigheit, en (u) een zeer goede conſcientie in
x 2 Cor. 11. 28. zynen dienſt, met een vaderlyke (x) zorge over alle de Gemynten, en een hertelyke liefde tot
y 2. Theſſ. 2. 8. 11. deſelve (y) tot 'er doot, ja tot zijn eigen (z) ver-
z Rom. 9. 3. banninge: (a) milt van herten, en vreemt van
a Act. 20. 33. gierigheit, liever (b) met zijn eigen handen ar-
b 2. Theſſ. 3. 9. bydende, (want hy van hand-werke was (c) een Tenten maker) op dat hy de zwakke (d) Gemyn-
c Act. 18. 3. ten niet zou belwaren: trouhertig tegen de
d 2. Cor. 12. 13. (e) arme Gemynten, deſelve door de aalmoeſ-
e Gal. 2. 10. Rom. 15. 26. van de ryke getrouwelyk beſorgende. In alle die geeſtelyke gaven en Chriſtelyke deugden is
f Gal. 1. 15. deſe Apoſtel zo nederig en (f) klyn gevoelende van zig zelven geweeſt, dat hy, bedenkende zijn vorigen ſtant voor de bekeeringe, en den Heere dankende voor zijn genade en barmhertigheit aan hem beweſen, menigmaal
g 1. Cor. 15. 9. bekent heeft, dat hy niet (g) weerdig en was een Apoſtel genaamt te worden, hoewel hy
h 2. Cor. 12. 11. in geen ding minder was (h) dan de uitnemenſte Apoſtelen, (i) ja overvloediger gearbyt
i 1. Cor. 15. 10. had dan zy alle, door de genade Gods die met hem was.

Het gene hy geleden heeft in ſes verſchyden ryzen, den tyt van ontrent dertig jaren, wanneer hy heeft verkeert in Judea, Syria, in Azien, Macedonien, Griekenlant, Italien en elders, is klaar uit de Schriften des Nieuwen Teſtaments en de Hiſtorien: Want terſtont na zijnen doop en bekeeringe, Chriſtus binnen Damaſco in de Synagogen predikende, zo trok hy (k) na Arabien, en doen hy wederom na Damaſcus keerde, en daar de waarheit dapper voor ſtont en mannelyk verdedigde, hebben hem de Joden lagen gelegt, (l) zo dat de Poorten bewaart wierden, en de Stadhouder des Konings Aretæ hem wilde vangen: maar de Diſcipulen hebben hem des nagts over de muur der Stad in een mande neder gelaten, en is alſo zijne handen ontvloden en gekomen te (m) Jeruſalem tot de Diſcipulen.

Eerſte ryſe van Paulus.

k Gal. 1. 17.

l Act. 9. 26. 2. Cor. 11. 32.

m Act. 9. 26.

En alſo hy (n) vrymoedelyk ſprekende in den Name des Heeren Jeſu, ook ſprak en handelde tegen de Griekſche Joden, waar over zy hem tragteden te dooden, zo hebben de broederen dit verſtaande, hem gelyt tot Ceſarien, van waar hy zijn tweede ryſe gedaan heeft in Syrien en Cilicien, en kwam daar na wederom te Jeruſalem.

n Act. 9. 29. 30.

Tweede ryſe van Paulus.

Als hy van daar zijn derde ryſe deet na Antiochien, en door 't bevel Gods trok om te prediken na Selucien en Cypren, en te Paphos kwam, (o) heeft hy den Stadhouder Sergium Paulus bekeert: van daar kwam hy tot Pergen een Stad in Pamphilia, en daar na te Antiochien een ſtad in Piſidien, alwaar de Joden vervolginge tegen hem en Barnabas hebben verwekt, alzo dat de Hydenen haar wierpen uit hare lantpalen: van daar kwamen zy te Iconien, (p) alwaar de Joden de Hydenen tegens haar opgemaakt hebbende, die haar meenden ſmaatheit aan te doen en te ſteenigen, gevlugt zijn na de Steden van Lycaonien, namelyk Lyſtren en Derben, alwaar de Joden van Antiochien en Iconien ook een (q) oproer tegens Paulus hebben verwekt, alzo dat de ſcharen Paulus ſteenigden, en buiten de Stad ſleepten, meenende dat hy doot was: maar tot zig zelven komende, zo ging hy des anderen daags met Barnabas na Derben, en na dat zy in deſelve Stad 't Euangelium verkondigt, en vele Diſcipulen gemaakt hadden, keerden zy wederom na Lyſtren, Iconyen en Antiochien, verſterkende de zielen der Diſcipulen, en vermanende, datſe zouden blyven in 't geloove: en Piſidien doorgeryſt hebbende, kwamen zy in Pamphilien, en als zy tot Pergen 't woort geſproken hadden, kwamen zy af na Attalie, en van daar ſcheepten zy af na Antiochien, en daar gekomen zynde, en de Gemynte vergadert hebbende, verhaalden zy wat groote dingen God met haar gedaan hadde, en dat hy den Hydenen de deure des Geloofs had geopent, alwaar zy eenen geruimen tyt met de Diſcipulen verkeerden. En alzo daar geen (r) klyne twiſtinge geſchiede by Paulus en Barnabas, tegen ſommige die afgekomen waren van Judea, over de nootwendigheit der Beſnydindinge, zo is geordineert dat Paulus en Barnabas, en eenige andere uit haar ſouden gaan tot de Apoſtelen en Ouderlingen na Jeruſalem, om over deſe vrage met haar te handelen, en bevonden zijnde in dit leerſtuk met de Apoſtelen en Ouderlingen eens te zijn, zo zijnſe wederom vergeſelſchapt met Juda, toegenaamt Barſaba en Sila (die voorgangers waren onder de broederen) met Brieven geſonden na Antiochien, en hebben de Gemynte aldaar geruſt geſtelt.

o Act. 13. 4. 7. 12.

p Act. 14. 1. 6.

q Vers 19. 20. 21. 22. &c.

r Act. 15. 1. 2. &c. Gal. 2. 2.

Van daar is Paulus met Barnabas voor de vier-

Vierde ryſe van Paulus.

vierde maal geryſt, (f) om te gaan beſoeken de Broeders in elke Stad, daar zij 't Woort des Heeren verkondigt hadden, om te vernemen hoe zy haar hielden, en alzo daar een verſchil ontſtont tuſſchen Paulus en Barnabas, om Johannis wille, die genaamt was Marcus, zo heeft hy hem verlatende, Silam mede genomen, en getrokken na Syrien en Cilicien, verſterkende de Gemynten, en is (t) gekomen tot Derben en Lyſtren, alwaar hy Timotheum aannemende, ook met hem trekt door Phrygien en Galatien, en komt eindelyk tot Troas, alwaar hy door een geſigte wert vermaant, om na Macedonien te ryſen, en derwaarts door verſchyden plaatſen ryſende, is hy (v) gekomen tot Philippi de eerſte Stad van Macedonien, alwaar hy en Silas, door 't bevel der Hooftmannen, zijn gegeeſſelt geworden, en daarna in de gevankeniſſe gelyt, met belaſtinge aan den Stokwaarder, dat hyſe ſekerlyk zou bewaren; alwaar, door de Godtdelyke kragt de Deuren der gevankeniſſe geopent zijnde, en hare banden los werdende, zijnſe eindelyk van den ſtokwaarder, die geloovig geworden was, buiten gelyt, die haar tot hem neemt, de ſtriemen afwaſcht, en wort terſtont met alle de zijne gedoopt; en na dat hy haar ſpyſe hadde voorgeſtelt, en van de Hooft-mannen uit de gevankeniſſe waren gelyt (dewyle zij vernamen datſe Romynen waren) zo zijnſe op haar begeeren uyt de ſtad gegaan, van daar door vele Steden ryſende, zijnte eyndelyk gekomen tot (x) Theſſalonica, alwaar Paulus veel volks bekeerde: maar de Joden tot haar nemende eenige booſe mannen uit de merkt-boeven, beroerden de ſtad tegen haar, en des nagts ſonden de broeders Paulus en Silam na Bereen, die 't woort ontfinge met alle toegenegentheit: maar de Joden van Theſſalonica, daar ook komende, beweegden de ſcharen tegens hem, en de Broeders ſonden van ſtonden aan Paulus weg na de zee, en hy kwam tot Athenen, alwaar hy ſtreet met de Epicureiſche en Stoiſche Philoſophen, welken hem houden voor een klapper en verkondiger van vremde Goden, en brengen hem op de Regters plaatſe, alwaar hy zig ſelven met een deftige Oratie verdedigt, en vertrekt van daar (y) na Corinthen, alwaar hy een zekeren tyt leert: maar daar ook wederſtaan en gelaſtert zijnde, meende hy van daar te vlugten; maar wert van den Heere, door een geſigte, vermaant te blyven: Dog de Joden bragten hem voor den Rigterſtoel des Stadhouders Gallionis, die hem gehoort hebbende, liet gaan, en hy rysde wederom na Jeruſalem.

Vyfde ryſe van Paulus.

Zijn vyfde ryſe was wederom van daar (z) na Antiochien, en daar eenen tyt geweeſt hebbende, doorryſt hy vervolgens het lant van Galatien, en Phrygien, verſterkende alle de Diſcipulen; van daar kwam hy te (a) Epheſen, daar hy drie jaren lang met zonderlinge vrugt, by dage en by nagte, heeft geleert en vele bekeert, die ook hare (b) duivelſche boeken hebben verbrant. Het ſchynt dat hy onrrent deſen tyt, onder den (*) Gouverneur Hieronymus, na de Hydenſche wyſe, heeft gevogten tegen de wilde beeſten, en de overwinninge behouden. En na den grooten (c) oproer, die Demetrius, een Silverſmit, om de afgodinne Diana wille tegen Paulus had verwekt, vertrok hy na (d) Macedonien, en na dat hy de Diſcipulen aldaar met vele redenen had vermaant, kwam hy in Grieken-lant, en de Joden hem lagen leggende, meende hy na Syrien te varen: maar van voornemen veranderende, zo keerde hy weder na (e) Macedonien. En met hanſte vele ſteden doorryſende, en hier en daar leerende, kwam hy eindelyk tot (f) Ceſarien, daar hem de Propheet Agabus zijn gevankeniſſe voorzyde: maar hy daar in wel getroost en te vreden zijnde, is op 't Pinxterfeeſt gekomen te Jeruſalem: daar zijnde riet hem Jacobus dat hy hem met de Joden ſoude hyligen na de Wet; maar hoewel hy zulks dede, zo hebben de Joden van Aſien evenwel beroerte tegen hem verwekt, zo dat de ſchare hem greep, buiten den Tempel trok en zogte te dooden: Maar ziende de Overſte met de Krygs-knegten en de Hooftmannen over hondert, zo hielden zy op hem te ſlaan. De Overſte naderende greep hem, en beval datmen hem met twee ketenen zou binden, en onderſogt wat hy gedaan had. De Joden roepende en tierende, ſonder alle orden, zo dat 'er geen gehoor en was, wert hy in de leger-plaatſe gebragt, alwaar Paulus hem behoorlyk heeft verdedigt: maar de Joden de waarheit niet konnende verdragen, riepen (g) weg van der aarden met ſulk eenen: want het is niet behoorlyk dat hy leve. Doen heeft de Overſte bevolen datmen hem met geeſſelen zou onderſoeken, op dat hy mogte verſtaan om wat oorſake zy alzo over hem riepen. En als zy hem met riemen uitrekten, heeft hem Paulus met het burger regt van Romen gedefendeert, waar over zy hem na lieten te geeſſelen, en is alzo van de Overſte van de banden ontſlagen, en des anderen daags voor den vollen Raat der Joden geſtelt, alwaar hy hem wederom met Gods woort heeft verdedigt. En als de Hoogeprieſter Ananias den genen die by hem ſtonden (h) beval Paulus op den mont te ſlaan, heeft hem Paulus beſtraft, dat hy een gevangen en onveroordeelt menſche, tegen de Wet beval te ſlaan.

En als den oproer groot wert, en de Overſte vreesde, dat Paulus van haar mogte verſcheurt worden, heeft hy hem door 't Krygs-volk van daar doen wegnemen, en in de leger plaatſe brengen. Des volgenden daags beraatſlaagden veertig Joden tegen Paulus, en verbinden haar met eenen eed, datſe noch eten noch drinken zullen tot datſe Paulus hebben gedoot: maar Paulus dit door zijns ſuſters ſone vernomen hebbende, heeft het zelve aan den Overſten bekent gemaakt, die daar in heeft voorſien, en hem met gewapender hand doen brengen te Ceſarien, en behouden overleverden aan den Stadhouder Felix, met brieven genoeg tot Paulus ontſchuldinge, en alzo heeft hy hem beryt tot de ſesde ryſe van Jeruſalem na Italien.

De Stadhouder Felix den Brief geleſen hebbende, heeft Paulus in 't Raat-huis Herodes bewaart, om hem daar na te horen, in de tegenwoordigheit van de Joden zijn beſchuldigers, (i) 't welke geſchiede na vyfdagen. De Hoogeprieſter Ananias, met den Raat der Joden, hem beſchuldigende door Tertullum den taalman, dat hy de gene was die oproer verwekte onder alle de Joden door de ganſche werelt, dat hy was een onthyliger des Tempels, en een opperſte voorſtander van de ſecte der Nazarenen. Van welke valſche beſchuldingen hem Paulus alzo met Gods woort en goede reden heeft geſuivert, dat hem Felix heeft bewaart tot de komſte van Lyſias de Overſte, en heeft Paulus ondertuſſchen verligtinge in zijn banden vergunt, en toegelaten dat niemant van de zijne zoude verhindert worden om hem te dienen, of tot hem te komen.

En na zommige dagen Felix met Druſilla zijn wyf daar gekomen zynde, zo heeft hy Paulus wederom tot hem ontboden, en gehoort van 't geloove in Chriſtus. En het geſchiede als Paulus han-

f Act. 15. 36. 37. 38. 39. 40.
g Act. 16. 1.
h Vers 11.
x Act. 17. 1. 2. &c.
y Act. 18. 1. &c.
z Act. 18 22. 23. &c.
a Act. 19. 1.
b Vers 19.
* Nic. lib. 2. cap. 11.
c Cor. 15. 32.
c Act. 19. 24.
d Act. 20. 1.
e Vers 3.
f Act. 21. 8. &c.
g Act. 22 22.
h Act. 23. 1. 2. &c.
i Act. 24. 1. &c.

Digitized by Google

handelde van de regtveerdigheit en matigheit, en van 't toekomende oordeel, dat Felix zeer bevreeſt wert, en tot Paulus zyde, dat hy henen zou gaan, en dat hy hem, ter gelegener tyt, wederom tot hem zou roepen: maar na dat Porcius Feſtus in Felix plaatſe was gekomen, en Felix, om den Joden gunſte te bewyſen, Paulus gevangen liet, (k) zo is Feſtus zeer haaſt van Cæſarien na Jeruſalem geryſt, alwaar de Hoogepriester, en de voornaamſte onder de Joden, op hem verſogten, ja hem baden, dat hy Paulus te Jeruſalem zoude doen komen, meenende hem op den weg om te brengen: maar Feſtus is zulks voor-gekomen, goet vindende dat de Joden zelve van Jeruſalem zouden afkomen na Caſarien, en hem daar beſchuldigen, zo daar iet onbehoorlyks in deſen Man ware, gelyk ook na ſekere dagen is geſchiet: Paulus daar voor den Rigter ſtoel Feſti gebragt zijnde, heeft zig met goede redenen, tegens alle der Joden beſchuldingen, mannelyk verdedigt: waar op Feſtus, om de Joden gunſte te bewyſen, Paulus heeft gevraagt, of hy na Jeruſalem wilde opgaan, en aldaar voor hem over deſe dingen geoordeelt worden: maar Paulus heeft hem op den Kyſer beroepen, willende liever vallen in de handen der Hydenen, dan in de handen zijns volks. In deſe verantwoordiging van Pauli, Feſtus, met zijnen Raat hebben bewilligt. Ondertuſſchen de Koning Agrippa daar komende, heeft hem Feſtus deſen geheelen handel verhaalt, en Paulus ontſchuldigt: en alzo Agrippa Paulus begeerde te hooren, is zulks geſchiet, voor den welken hy zo een voortreffelyke (l) oratie of reden heeft gedaan, (hoewel Feſtus oordeelde dat de groote geleertheit hem dede raſen) dat de Koning tot hem zyde, Gy beroert my by-na een Chriſten te worden, en zy te ſamen getuigden, dat hy niet des doots of der banden weerdig en hadde gedaan; en zou hebben konnen los-gelaten worden, zo hy hem op den Kyſer niet had beroepen.

k Act. 25. 1, 2. &c.

l Act. 26. 1. &c.

Sesde reyſe van Paulus.

Als hy nu met andere gevangenen na Italien zou varen, (m) zynſe Julio den Hooftman over hondert overgelevert, en door veel gevaarlykheden en perykelen henen paſſerende, zijnſe 'er eindelyk in zo een benautheit gekomen, datſe veerthien dagen zonder eten zijn geweeſt, en als zy ſchip-breuke leden, wilden de Krygslieden Paulus en d'andere gevangenen dooden, maar de Hooftman willende Paulus behouden, heeft zulks verhindert.

m Act. 27. 1. &c.

En hoewel het ſchip brak, zo zijnſe evenwel alle onbeſeert te Lande gekomen, aan 't eylant Melite, en (n) na drie maanden rysden Paulus voort na Romen, alwaar hy van de Broeders met blytſchap wert ontfangen, en de Hooftman heeft de gevangenen over gegeven aan den Overſten des Legers: maar Paulus wiert toe gelaten op hem ſelven te woonen met den krygs-knegt die hem bewaarde, alwaar hy na drie dagen hem voor de voornaamſte der Joden heeft verdedigt over zijn banden, gevankeniſſe en verantwoording aan den Kyſer, en heeft twee jaren lang in zijn eigen gehuurde wooninge, alle die tot hem kwamen, ontfangen, predikende het Koninkryke Gods, en leerende van den Heere Jeſu Chriſti met alle vrymoedigheit, onverhindert.

n Act. 28.

Deſe zijn gevankeniſſe, zyde hy zelve, dat den Euangelium zo vorderlyk is geweeſt, dat de waarheit daar door gekomen is tot in het (o) Hof-geſin des Kyſers. De Kyſer Nero, Feſti brieven ontfangen hebbende, heeft Paulus eerſt voor hem ontboden, die hem tegen de beſchuldinge der Joden zo wel, door de byſtant des Heeren, heeft verdedigt, (hoewel zy hem alle in deſe zijn eerſte verantwoordinge verlieten) dat hy (p) uit den muyl des leews, te weten Nero, is verloſt geworden.

o Phil. 4. 22.

p 2. Tim. 4. 17.

Als Paulus (q) nu wederom voor den Kyſer Nero zoude geſtelt worden, is hy van zijn aanſtaande doot niet onwetende geweeſt, gelyk hy Timotheo daar van waarſchout, zeggende: Ik worde nu tot een drank-offer geoffert, en de tyt myner ontbindinge is aanſtaande. Ik heb den goeden ſtryt geſtreden, ik heb den loop ge-eindigt, ik heb het geloove behouden; voorts is my weg gelegt de kroone der regtveerdigheit, welke my de Heere, de regtveerdige Rigter, in dien dag geven zal: en niet alleen my, maar ook alle die zyne verſchyninge lief gehad hebben. Hy is dan van den Kyſer Nero veroordeelt, om met den ſwaarde gedoot te worde, gelyk ook geſchiet is op 't einde zijns Kyſerryks (na de rekeninge Joſephi Schaligeri) in 't drie-entſeſtigſte jaar onſes Saligmakers, in 't ſevende jaar dat Paulus te Romen gevangen was gebragt.

q 2. Tim. 4. 6. 7. 8.

ANDREAS den Apoſtel gekruiſt.

ANdreas de Sone Jonæ, en Petri broeder, (a) geboren van Bethſaida uit Galileen, is eerſt geweeſt (b) een Diſcipel Johannes den Dooper. En alzo hy ouder was dan Petrus, en eerſt Chriſtus kende, zo heeft hy zijnen broeder tot (c) Chriſtus den waren Meſſias gebragt. En alzo hy van zijn neringe was een viſſcher, Chriſtus hem roepende (d) belooft hem te maken een viſſcher van menſſchen. En om dat hy den Heere vieriglyk was navolgende, en onderweſen zijnde in zijn leere, wandel en mirakelen, heeft hem tot een (e) Apoſtel geſtelt: welken dienſt hy met de andere onder de Joden getrouwelyk heeft uitgerigt. Hy was ook van geen klyn aanſien by den Heere, overmids het ſchynt dat hy eenen vrymoediger toegang had tot Chriſtus dan Philippus zelve: Vorder, hoewel hy in zwakheit (zo wel als de andere Apoſtelen) gevallen is, (f) in 't verlaten zijns Meeſters, (g) heeft hy hem evenwel wederom gevoegt by zijne mede broederen. En op een niew ontfangende bevel tot den dienſt des woorts, en voornamentlyk na dat hy mede op den Pinxterdag was vervult met den Hyligen Geeſt, heeft hy 't Euangelium gaan prediken onder de Hydenen.

a Joan. 1. 45.

b Joan. 1. 41.

c Joan. 1. 43.

d Matth. 4. 18. 19.

e Matth. 10. 2. Marc. 6. 7.

f Matth. 26. 57.

g Luc. 24. 33. h Matth. 28. 19.

Uitgaande, heeft hy in vele Landen geleert, als die van Pontus, Galatien en Bithynien: hy kwam ook in de Contrye van Antropophages, daar na in Scythia: hy ryſde ook deſgelyks in de Noorderſche en Zuiderſche Landen, ja ſelfs in de Contrye van Byzantiën: hy trok ook in Thracien, Macedonien, Theſſalien en Achajen, predikende over al Chriſtus Jeſus, waar door hy veel volk tot het Chriſten Gelove heeft gebragt. Hy heeft ook de Leere Chriſti zijns Meeſters verciert, en bekragtigt met veel mirakelen: maar om datſe van ſommige wat fabuleus zijn beſchreven, zullen wyſe in haar waarde laten.

Abdias van den ſtryt der Apoſtelen.

Eindelyk, als hy zijnen loop hadde volbragt, *Septemvir.* na den wille des eewigen Gods, heeft hem Ægeas de Stadhouder der Edeſſenen, in den naam des Roomſchen Raats, in de Stad Patris in Achajen doen kruiſigen.

De oorzaak was niet alleen om dat hy de Chriſtelyke waarheit voorſtont, en de Afgoderye der Hydenen beſtrafte: maar om dat hy des Gouverneurs huiſvrouwe Maximilla en zijnen broeder Stratocles bekeerde. Welke doot des kruices hy om Chriſti wille voor gelukkig agtede, (*) en heeft ten laatſten met grooter blydſchap en begeerte zijn ziele in de handen Gods zijns Hemelſchen Vaders bevolen, en alzo zijn leven ge-eindigt, na het betuigen der Hiſtorien.

A N.

* *Aug. ſerm. 2. cap. 2.* En in 't boek van de Ware en Valſche Penitentie. cap. 8.

Digitized by Google

ANDREAS den Apoſtel tot Patras in Achajen gekruiſt.

Gy wierp, ô Viſſcher! ook het geeſt'lyk visnet uit
In 's waereldts woeſte zee om zielen in te vangen,
En haalde tot Gods eer en dienſt een goede huit
Uit veele waat'ren op; dus zaagt ge uw hertsverlangen,
Tot datge vol van hoop, ontlaſt van ramp en nood,
Deez' viſſchery aan 't kruis moeſt boeten met den dood.

PHILIPPUS den Apoſtel tot Hierapolis gemarteliſeert.

Hoe duiſter was 't verſtand, eer 't licht van kennis daagde
In uwe ziel, toen gy, PHILIPPUS, Jezus vraagde,
Of by den Vader u wou toonen. Nu geniet
Ge met de daad't geen gy niet zien konde in't verſchiet
Uw Kruis dood baarde aan u hier toe den weg veel nader.
Nu ziet ge beide in hem den Zoon, en ook den Vader.

PHILIPPUS den Apoſtel tot Hierapolis gemarteliſeert.

Philippus (a) geboren van Bethſaida, in Galilea, de Stad Petri en Andreæ, had een huisvrouw en dogteren zeer eerlyk van leven. Hy is van Chriſtus gevonden, en hem bevolen tot een Diſcipel na te volgen, dat hy zo getrouwelyk heeft gedaan, want hy (b) Nathanaël vindende heeft hy hem ook tot Chriſtus gebragt, hem betuigende dat hy gevonden had dien, daar van Moſes en de Propheten geſchreven hadden, namelyk Jeſus van Nazareth den waren Meſſias. Van doen af heeft Philippus Chriſtus, altyt na gevolgt, hoorende zijne Predikatie, en aanſchouwende zijne mirakelen, tot dat hy bekwaam geweeſt is tot den dienſt des Hyligen Woorts Gods, (c) zo dat hy van Chriſtus is geſtelt en uitgeſonden tot een Apoſtel, om het Evangelium te prediken onder de Joden, dat hy, als de andere heeft gedaan. Hy was ook van geen klyn aanſien by den Heere: (d) Want in 't heerlyk Mirakel van 't ſpyſen der vyf duiſent menſchen, heeft Chriſtus (tot zijnder beproevinge) met hem ook beraatſlaagt: Hy heeft ook eenen toegang gehad tot Chriſtus (e) voor de Grieken, die Chriſtus begeerden te zien. Maar, alzo hy niet volkomen was in 't geloove Chriſti, (f) heeft hy hem onderweſen in het geloove aan God, in het aanſchyn Chriſti Jeſu, door welken wy den Vader aanſchouwen.

Deſe vrome en Godſalige Apoſtel is by den Heere gebleven (g) tot zijn lyden, en na de (h) verſtroojinge als Chriſtus was verreſen, heeft hy hem by zijne mede-broeders onthouden, tot dat zy hebben ontfangen, na Chriſti Hemelvaart, den Hyligen Geeſt.

En na de delinge der Landen, heeft hy eenige jaren geleert in (o) Scythia, alwaar hy vele Gemynten heeft geplant. (*) En alzo hem ſonderlinge Syrien, en het Overſte Aſien ten deele viel, heeft hy de fondamenten des Geloofs in vele van die ſteden gelegt, en is eindelyk in Phrygien gekomen, en heeft in de ſtad Hierapolis en elders vele mirakelen gedaan; maar de Ebioniten en andere, die in hare duivelſche afgoderye hartnekkelyk voortgingen, hebben hem gevangen genomen, met den hoofden aan een pylaar vaſt gemaakt en geſteenigt, en is alzo in den Heere ontſlapen, en daar na in de voorſz. Stad (*) Hierapolis begraven.

a Joan. 1. 2. 41. 44. en 12. 21. *Euſeb. Hiſt. Eccleſ. lib. 3. cap. 30. 31.*
b Joan. 1. 41.
c Matth. 10. 2.
d Joan. 6. 2.
e Joan. 12. 20.
f Joan. 14. 1. 8. 9.
g Matth. 28. 10. h Luc. 24. 36.
o *Pet. de Natal. lib. 4. cap. 107.* * *Nicep. lib. 2. c. 39.*
* *Euſeb. Hiſt. Eccl. lib. 3. cap. 39.*

BARTHOLOMÆUS d'Apoſtel tot Albania in Armenien gevilt en gekruiſt.

Gy ſtond vrywillig van uw vorſtlyk' eernaam af
O Kruisgezant! en liet u tot de doodſtraf doemen
Ten dienſt van hem, die u de ziel en 't leven gaf.
De waereld mag verwaand op booge ſtaaten roemen,
Zy kent dien ſtaat niet die een Chriſten eeuwig erft,
Wanneer hy tot Gods eer, en door de waarheid ſterft.

Bartholomæus een Sone Tholomei, als zijn naam mede-brengt: een (a) Galileër gelyk alle d'andere Apoſtelen, en mede een viſcher, als Theodoretus meent. In de H. Schriften leſen wy niet veel van hem, dan alleen van zijn (b) roepinge tot 't Apoſtel-ampt, om met de andere het Euangelium te verkondigen door Judea en Galilea, aan de verloren ſchapen des huis Iſraëls, en is na Chriſti opſtandinge in ſijn Apoſtel-ampt beveſtigt, en heeft mede met de elve den (c) Hyligen Geeſt ontfangen, na Chriſti beloſte.

Na de ſchydinge der Apoſtelen heeft hy zijn Apoſtel-ampt eerſt bedient in (*) Lycaonien, daar na ook in Syrien, en in de opperſte deelen van Aſien. Daar na mede in (†) Indien, alwaar Pan-

a Act. 1. 7.
b Matth. 10. 3. Marc. 3. 18. Luc. 6. 14.
c Act. 2. 4.
* *Iſid. de part. N. T.* † *Hieron. Catal. Paulin. Ioan. Euſeb. l. 5. cap. 10.*

Pantenus, Leeraar van Alexandrien, ontrent hondert jaren daarna komende, het Euangelium Matthei (dat Bartholomæus daar gebragt, en den Indianen in haar moederlyke ſprake geleert had) gevonden en met zig heeft genomen. Ten laatſten heeft hy het Euangelium mede in (*) groot Armenien verbryt, en aldaar in Albana, of Albanopoli, de Hooft-Stad en Koninklyke zit-plaatſe van dat Koninkryke Polemum, of Palemonium, des Koninks Aſtyagis broeder, met zyn huisvrouwe, twee ſonen en dogter tot het geloove gebragt, en twaalf ſteden van de dikke duiſternisſe der onwetenheit, waar in zy den Duivel, door den afgod Aſtharoth dienden, heeft verloſt, en met de kennisſe Jeſu Chriſti verlicht. Dit de afgodiſche Duivelprieſteren ſeer verdrietende, hebben hare klagten gedaan aan den Koning Aſtyagem; die den Apoſtel Bartholomæus heeft doen vangen, en voor zig brengen. Bartholomæus voor den Koning ſtaande, wert van hem geſcholden, dat hy zijnen broeder verkeert, en den Godsdienſt in zijn Lant wankelbaar had gemaakt, en drygde hem, indien hy niet op hielt Chriſtus te prediken, en wygerde zijne goden offerhande te doen, dat hy hem zou doen doden. Als Bartholomæus op deſe beſchuldinge had geantwoort, en geſegt dat hy zijnen broeder niet verkeert, maar regtſinnig bekeert, en in zijn Lant den waren Godsdienſt gepredikt had, daar voor hy beryt was liever zijn getuigeniſſe met zijn bloet te laten verſegelen, dan hy de minſte ſchipbreuk in zijn geloove en conſcientie zou lyden. Waar over hy van den Koning is veroordeelt, eerſt lang gepynigt te worden, met ſtokken geſlagen, en daarna met den hoofde nederwaarts aan een Kruis gehangen, en levendig 't vel afgeſtroopt, en nog daarenboven 't hooft met een byl afgehouwen te worden. En is alzo met Chriſtus zijn Heere vereenigt.

* *Hier. Cat. Bartbol.*

Nice. lib. 9. cap. 19. Ifid. Hiſp. de vita, & obitu Sanct.

THOMAS d' Apoſtel, van de Wilden vermoort in Indiën.

Uw ongeloof heeft ons in 't Kruisgeloof verſterkt,
O THOMAS! door 't gewoel van 's Heylands doorſte wonden,
Maar t' een gy door zyn' Geeſt gezalft wierd en bekeert,
En naar den wilden Moor en Indiaan gezonden,
Hebt gy ten koſten van een' vereeden dood getoont,
Hoe levendig 't Geloof heeft in uw ziel gewoont.

THomas, genaamt (a) Didymus, dat is tweeling, geboren in Galilæa, van Neringe zo 't ſchynt (b) een viſſcher, van zijn Ouders, en tyt zijner bekeeringe, vintmen niet by de Euangeliſten beſchreven, dan alleen van zijn (c) roepinge tot het Apoſtel-ampt. Zijn liefde en vierigheit die hy Chriſtus toedroeg, blykt (d) daar uit, dat hy zijne mede Apoſtelen vermaant heeft op te gaan na Jeruſalem, om ook met Chriſtus te mogen ſterven: Maar alzo hy nog tot den bloede niet had geſtreden, en ook in onverſtant was (e) aangaande den doot Chriſti, zo heeft hy (f) met de andere den Here verlaten. En alzo hy niet tegenwoordig was, als Chriſtus hem (g) aan de Apoſtelen openbaarde, en haar niet geloofde, 't en ware hy hem zelve zag en voelde; zo heeft Chriſtus zig ook aan hem geopenbaart, en hem zijn ongeloovigheit verweten: Hy hem nu ziende en handelende, is gekomen tot het geloove der opſtandinge Chriſti, hem belydende te weſen zijn Meeſter, en hem aanbiddende voor zijnen Heere en God. En heeft alzo met d'andere ontfangen (h) een niew bevel tot den dienſt onder de Hydenen.

(i) Hy heeft Thaddeus geſonden tot den Koning Abgarum, korts na Chriſti verryſeniſſe. Maar alzo ny ten deele heeft gehad (k) Parthen, Indien, Ethiopien en vele andere Landen, als Hieronymus getuigt, zo heeft hy veel Landen doorryſt: Maar alzo hy ſchynt zig ontſien te heb-

a) Joan. 11. 16.
b Joan. 21. 23.
c Matth. 10. 3.
d Joan. 11. 16.
e Joan. 14. 5.
f Matth. 26. 31.
g Joan. 20. 24, 25, 27, 28.
h Matth 28. 19. Luc. 24. 47.
i *Euſeb. Hiſt. Eccl. lib. 1. c. 18.*
k *Euſeb. Hiſt. Eccl. l. 3. cap. 1.*

ben te gaan tot de Moren, en Wilde volken van Indien, is hy door geſigten van God verſterkt om dat werk aan te nemen, voorſien zijnde met de kragt van mirakelen, waar door zijnen dienſt by die menſchen zeer vrugtbaar is geweeſt, en heeft 'er vele tot God bekeert.

Van den uitgang van Thomas, is dit de waarſchynelykſte Hiſtorie, dat hy te Calamina een Stad in Ooſt-Indien (l) alwaar Hieronymus mede bekent dat hy ontſlapen is) de grouwelyke Afgoderye dier Hydenen, in welke zy het beelt der Sonne aanbaden, heeft doen ophouden, alzo dat hy den Duivel zelve, door de kragt Gods, zou hebben bedwongen het beelt te verbryſelen.

l *Hier. Cat. Thom Maſſ. Hiſt. Jud. lib. 1. Oſor. Hiſt. Jud. lib. 3.*

Waar over hy van de afgodiſche Prieſters by haren Koning is beklaagt geworden, die hem heeft verweſen, eerſt met gloejende platen gepynigt, en daar na in een gloejenden Oven geworpen om verbrant te werden: Maar d' afgodiſche Prieſteren voor den oven ſtaande, en ziende dat hy van 't vuur onverſeert bleef, zo hebben zy met (m) Lanſſen en ſpieſſen, of javelynen, in den Oven liggende, zijn zijde doorſteken, en is alzo zijnen Heere Chriſti gelykformig geworden, den welken hy tot den doot toe volſtandig heeft beleden, en ruſt van zijnen arbyt in de voorzyde ſtad Calamina.

m *Iſid. de ortu et mort.* 8. 5.

MATTHEUS, Apoſtel en Euangeliſt, wreedelyk om hals gebragt

D'Aardsvader Levi moeſt 't Goddelyk bevel,
Zyn wettig erfdeel aan zyn broed'ren overlaaten;
Maar gy, o LEVI! lieht van 't duiſter Iſraël,
Gy hebt, tot 's Heilands dienſt, uw tolhuis, ſchat en ſtaaten.
Voor 't kruis verwiſſelt, door 't Geloof, om 't eeuwig goed,
Hoe zalig is de keur van 't heilige gemoed!

MAttheus, (a) geſegt Levi, de ſone Alphæi, was binnen Capernaum een Tollenaar, die by de Joden veragt waren, overmids zy haar aan geen vreemde Princen tol of ſchattinge ſchuldig kenden. (b) En hoewel 't niet geoorloft was tol of ſchattinge te nemen, wanneer men maar bleef binnen de geſette palen, zo gingen nogtans de Tollenaren zig hier in dikwils te buiten, en daarom wierdenſe van de vromen (c) gemyd: waarom (d) de afgeſnedene van de Kerke ook by de zulke worden vergeleken.

a Matth. 9. 9. Marc. 3. 18 Luc. 5. 29.

b Matth. 17. 27. en 22 21. Luc. 3. 13.

c Matth. 9. 11.

d Matth. 18. 17.

e Matth. 9. 9.

Wanneer nu deſe menſche hem met zo een onregtveerdigen handel geneerde, zo is hem Chriſtus voortgekomen met zijn genade, (e) hem bevelende te volgen, als zijn Diſcipel: 't welk hy door de kragt des H. Geeſtes nakomende, heeft zijn Tol-huis verlaten, en een groote maaltyt beryt, en daar toe zijne medetollenaren genood, om alzo een eerlyk affcheit van haar te nemen, en gelegentheit te zoeken, op datſe Chriſtus ook mogten aannemen, gelyk hy had gedaan. Hier na heeft Mattheus terſtont alles verlaten, en is den Heere Chriſtus yverig nagevolgt, en van hem onderweſen zijnde ook onder d'Apoſtelen geſtelt, welk ampt hy mede onder de Joden heeft bedient, tot Chriſti doot toe.

f Matth. 10. 3. Marc. 3. 18. Luc. 6. 15.

Daarna uitgeſonden zijnde om te gaan leeren onder de Hydenen, zo is hem ten deele gevallen * Etiopien of Moren lant. Maar eer hy het Joodſche lant heeft verlaten, heeft hy zijn Euangelium, door de verlichtinge des H. Geeſtes, geſchreven in de * Hebreeuſche tale, en haar dat mede-gedeelt.

* *Euſeb. lib. 3. c. 2.*

* *Nic. lib. 3. cap. 20.*

In Ethiopien heeft hy groote vrugt gedaan, zo met leeren, als met mirakelen te doen alwaar ook na zijn doot zijn Euangelium by geſchrifte is gebleven voor de nakomelingen, waar uit nog ligtelyk te zien is, wat geloove hy heeft voor-

voorgeſtaan, (g) namelyk Jeſus Chriſtus, ware God en menſche, voor ons gekruiſt.

De Hiſtorien getuigen, dat deſe Apoſtel terſtont (na dat de geloovige Koning Aeglippus geſtorven was) van zijn navolger Hytacus, een ongeloovig Hyden, is vervolgt geworden, en dat hy hem op een tyt, doen hy in den Tempel de Gemynte leerde, heeft doen grypen, en in de hooft-ſtad van Ethiopien Naddavar doen onthooſden, alwaar hy ook is begraven, gelyk (h) Venantius Forturatus, die al voor duiſent jaren heeft geleeft, getuigt, ſeggende, de hooge Stad Naddavar, zal ons (te weten ten jongſten dage) dien voortreffelyken Apoſtel Mattheus weder geven.

g 1 Cor. 2. 2.

h De gest. vitae lib. 7.

SIMON ZELOTES en JUDAS ALPHÆI Apoſtelen wreedelyk om hals gebragt.

Belyder van 't Geloof uw 's Heilands, O! hoe ſchoon
Blonk 't licht van Godsvrucht in u uit vol vaſt vertrouwen,
By dien Iſcarioth uw' naamgenoot, die 't loon
Van ſnoodſt' verraad ontfing, 't geen immer is gebrouwen.
Gy zaagt in 't martelperk vol hoop uw eeuwig erf:
Hy ſtorte zyne ziel door wanhoop in 't verderf.

a Matth. 10. 4. Marc. 3. 18.

b Act. 1. 13.

c Matth. 15. 55. Marc. 6. 3.

SImon de (a) Cananiter, ofte (b) Zelotes, dat is Yveraar toe-geaamt, de ſone Alphæi, (c) en de broeder Jacobi, Joſe en Judæ, een neve Chriſti, een van de twaalve, en te gelyk met d'andere geroepen tot een Apoſtel, eerſt der Joden, en daar na der Hydenen, heeft mede op den Pinxter-dag ontfangen den H. Geeſt, waar door hy ook bekwaam is gemaakt, om een Apoſtel Chriſti ſelfs onder de Hydenen te weſen. Na de ſchydinge der Apoſtelen is hy in * Egypten gekomen, en heeft aldaar een tyt lang het Euangelium gepredikt, tot dat hy van daar na Perzien is getrokken, alwaar hy zijnen Broeder Judas heeft gevonden, en zijn daar by malkanderen in de bedieninge des Apoſtel-ampts volſtandig gebleven, tot dat zy de Goddelyke waarheit met haar bloed hebben beſegelt. Nicephorus ſchryft dat Simon niet alleen in Egypten, maar ook in Africa, Cyrenen, Lybia, en in de Eylanden van Groot-Brittanjen het Euangelium des Koninkryks heeft gepredikt.

* Iſidor. de vita & mort. S. 5.

Nice. lib. 2. cap. 40.

d Matth 10. 3. Marc. 3. 18.

Judas Alphæi, niet die Iſcarioth, maar die getrouwe Apoſtel, toegenaamt (d) Thadeus, dat is belyder, en Lebbeus, Jacobi der Mindere, en Simonis voorſchreven broeder, mede geroepen tot een dienſt-knegt en Apoſtel Jeſu Chriſti, wiens neve hy ook met Jacobo en Simone geweeſt is. Van hem wort in de Evangeliſche Hiſtorie niet geſproken, dan alleen gewag gemaakt van een vrage die hy den Heere Chriſtus voorſtelde, zeggende, (e) Heere, wat is 't dat gy u zelven aan ons zult openbaren en niet aan de werelt? Deſe heeft ook dien korten en trooſtelyken Brief voor de gelovige, maar geſtreng voor de ongeloovige, nagelaten en beſchreven. Of deſe Judas is die Thaddeus, die van Thomas na Abgarum tot Edeſſam zou geſonden zijn, om den Konink van zijne kwale te geneſen, en tot Chriſtus te bekeeren: dan of het een ander van de 't ſeventig Diſcipulen is geweeſt, mag men by (f) Euſebius en andere lezen. Deſe Judas is na de bedeelinge der werelt, gegaan by de Apoſtelen, geweeſt in * Meſopotamien en in Ponto, en heeft daar eenen tyt lang het Euangelium alleen verbryt: maar daar na met zijnen Broeder Simon in * Perſien vergadert zijnde, zo heeft hy de Wyſe aldaar bekeert, en de onwyſe geleert, en door de kragt des Geeſtes de Duivelſche ſpokeryen doen verdwynen, en de orakelen of mirakelen hunner afgoden ophouden,

e Joan. 14. 22.

f Euſeb. Hiſt. Eccl. l. 1. cap. 13.

* Iſidor. de Nat.

* Solell. Exam. 7. lib. 4.

Digitized by Google

en alzo heeft hy door den waren Godsdienſt Chriſti, den valſchen afgoden-dienſt der Hydenen te ſchande gemaakt en vernietigt. Waar over de Hydenſche Duivels-prieſters (ziende dat haar gewin afnam) tegen deſe getrouwe dienaars Chriſti een grooten oproer hebben verwekt, haar daar in overvallen en omgebragt, ſonder dat men; eenig nader beſcheit van de ſoorte hares Martelaarſchaps, of hoeſe gedoot zijn, kan weten.

MATTHIAS, den Apoſtel in Judeen, gekruiſt.

Gy wierd, Godvruchte ziel, na 's Heilands Hemelvaart
Tot zyn' Apoſtel door uw' zuiv're deugd verkooren
In plaats van een', die van de menſch'lykheid ontaard,
Door 't ſnoodſte gruwelſtuk rampzalig ging verlooren.
Maar zy, ſchoon ge om 't geloof moeſt lyden zonder ſchuld,
Hebt Ethiopië met Jezus leer vervult.

Euſeb. Hiſt. Eccl. l. 2. cap. 3.

MAtthias was, ten tyde van de verſchyninge Chriſti in den vleeſche, een van zyn 't ſeventig Diſcipulen: korts na de Hemelvaart Chriſti, a) is hy nevens Barnabas in de Gemynte van Jeruſalem van de Apoſtelen den Heere voorgeſtelt, om van hem, door het lot, als uit den Hemel tot een Apoſtel beroepen te worden, en de ganſche ſchare van hondert en twintig menſchen baden God voor haar byde, zeggende: Gy Heere, gy kenner der herten van alle, wyſt van deſe twee eenen aan, die gy uytverkoren hebt, om te ontfangen het lot deſer bedieninge en Apoſtelſchaps, daar Judas afgeweken is, dat hy henen ginge in zyn eigen plaatſe. En zy gaven 't lot, en het viel op Matthias, en hy werd met gemeene toeſtemmige tot de elf Apoſtelen gekoren, en ontfing mede met d'andere op den (b) Pinxterdag den Hyligen Geeſt; waar door hy als van den Hemel beveſtigt wiert in zyn Apoſtel-ampt, en korts daar na wiert hy ook c) met de elve gegeeſſelt, en mede weerdig geagt voor den name Jeſu Chriſti ſmaatheit te lyden.

a Act. 1. 23, 24, 25.

b Act. 2. 4.

c Act. 5. 40.

Na de ſchydinge der Apoſtelen, is deſe Matthias (*na 't gevoelen Hieronymus) in een ander deel van Ethiopen of Morenlant getrokken, daar niemant van d'andere Apoſtelen is geweeſt, alderdiepſt in 't lant aan de uytterſte einden, daar de inbreuk is van de Haven of Riviere Aſphar en Hyſſus, daar de menſchen de alderonwetenſte en Barbaarſte zyn: deſe menſchen dan ſittende in de alderdiepſte duiſterniſſe der onwetenheit, zo is haar het hylſaame licht des Euangeli, door den dienſt deſes Apoſtels, op gegaan: maar na dat hy Chriſtus: daar vele zielen had gewonnen, zo is hy (*na 't getuigeniſſe der Hiſtorien) weder gekeert na Judea, Galilea en Samarien, te weten, na dat door de verſtrojinge der Apoſtelen de Joden ſchier verlaten waren van alle Apoſtoliſche dienſt.

* *In Catal. ſcriptt. Eccl.*

* *Iſidorus Nauclerus, Sabellicus, Antoninus.*

Van den uitgang of Martelaarſchap Matthias is niet (*) veel ſekerheit, zegt Mantuanus, en trekt het in twyfel, of hy in vrede tot God opgenomen is, en zyn eigen doot geſtorven, dan of hy, om dat hy den afgod Jupiter niet wilde offeren, met een byl onthooft is van de Hydenen. Hoewel (*) andere zeggen, dat hy, om de laſteringe, die zy zyden dat hy begaan hadde, tegen God, Moſes en de Wet, en dat hy het Chriſten geloove wygerde af te ſtaan, is verweſen van den Hoogen-prieſter der Joden, om eerſt aan 't kruis gehangen, geſteenigt, en daar na met een byl onthooft te worden.

* *Mantuan. in feſtis Febr.*

* *Antonin. part. 1.*

Wy zullen in deſe order hier ook by voegen de Hiſtorie van den Euangeliſt Lucas, en de Apoſtel en Euangeliſt Joannes, hoewel Lucas onder Domitiano gehouden wort geſtorven te zijn, en Johannes onder Trajano: op dat het leven en doot der Euangeliſten en Apoſtelen na malkander mag geleſen worden.

Lucas.

Digitized by Google

LUCAS den Euangeliſt word na dat hy buiten de Stad Bithynie gepredikt had, aan een Olyf-boom opgehangen.

Geen kruidgeur riekt zo ſchoon of geeft die hertverſterking
O LUCAS! tot de vreugd en welſtand voor 't gemoed,
Als d'Artſenyhof die gy voor ons open doet,
Die kracht in zwakheid baart door goddelyke werking.
Indien ge, o zondaars! van uw krankheid zyt bewuſt,
Hier vind ge een Paradys van heil, van trooſt en ruſt.

Col. 4. 14. LUcas is geweeſt een Syrier van Antiochien, een (a) geleert Medicyn-meeſter, en volgens dien ook wel ervaren in de Hydenſche Philoſophie, die den Here heeft willen gebruiken tot een Medicyn-meeſter der zielen, tot dien einde heeft hy ons twee heerlyke geeſtelyke Medicynboeken nagelaten: zyn Euangelium, dat hy beſchreven heeft uyt (b) de mont der gener die 't van den Here Jeſu Chriſti zelve hebben gehoort, en daarom kan hy niet geweeſt zyn een der 't ſeventig Diſcipelen; nog ook die, welke met Cleophas is geryſt na Emaus: maar is alleen een Diſcipel der Apoſtelen geweeſt, en ſonderlinge des Apoſtels Pauli, tot in 't vierde jaar van Nero. Deſen ſchynt Paulus bekeert te hebben te Antiochien in 't jaar Chriſti agt-en-dertig, doen hy van Theben daar gekomen was. Van zyn Ouders word nergens vermaant, het ſchynt dat hy geen huisvrouw gehad heeft: Hieronymus meent dat hy eerſt is geweeſt een Proſelythus, die voor het aannemen der Chriſtelyker Lere de Joodſche Religie heeft beleden, en alzo een aankomeling uit de Joden, 't welk ook wel kan zyn: Hy is zeer wel ervaren geweeſt in de Grieckſche ſpraake, als genoegſaam kan afgenomen worden, uit den zeer goeden ſtyl en Phraſiologia die hy in zijne ſchriften gebruikt: hy is geen Apoſtel geweeſt, maar een mede-geſelle der Apoſtelen, die een (ç) gelyken dienſt met haar heeft gehad, en menigerly Landen en Steden heeft doorwandelt: want hy heeft by-na in al de ryſen Pauli zijn mede-hulper geweeſt, daarom hy ook die ryſen zeer wel en neerſtig heeft beſchreven.

Luc. 1.

Phil. 24.

En als Paulus van allen by-na was verlaten, heeft hem (d) Lucas ſonderlinge by geſtaan in zijn banden te Romen: maar na dat hy zijnen loop trouwelyk heeft vervult, is hy te Bithynien geſtorven, in 't vier-en tagentigſte jaar zijns ouderdoms. Andere zeggen dat hy in Griekenlant predikende, aan een Olyf-boom is opgehangen, en alzo in den Here ontſlapen.

d 2. Tim. 4. 11

JOHANNES Apoſtel en Euangeliſt.

JOhannes (a) Zebedei ſone, een broeder Jacobi des Meerderen, was geboren te Nazareth in Galilea, van zijn neeringe was hy een Viſſcher: maar van Chriſtus geroepen zijnde, daar hy met zijn vader en broeder beſig was met de netten in 't ſchip te vermaaken, zo heeft hy byde het Schip en zijnen Vader verlaten, en is met zijn broeder Jacobo Jeſu na gevolgt. En na behoorlyke onderwyſinge en toeneminge in de kenniſſe Gods en Chriſti zijns Soons, door zijn lere en mirakelen, (b) is hy geſtelt tot een Apoſtel, hy is van den Here Jeſu ſonderling (c) bemint geweeſt, ſittende in zijnen ſchoot, en hy heeft Jeſus (d) ook zeer lief gehad; wanneer de Here zyde dat een van haar hem zou verraden, zo vraagde hy met bekommeringe wie 't was. Hy was een van de (e) drie Boanerges, dat is, ſonen des Donders, hy is met hem geweeſt in de verborgen dingen zijns Vaders, (f) op den hyligen Berg, (g) in 't verwekken des dogters Jairi, (h) en in den Hof. Hy heeft met groote neerſtigheit het Euangelium met d'andere onder de Joden geleert; en heeft zo geyvert voor de eere Chriſti, dat hy uit onver-

a Matth. 4. 21.

Chryſ. Homil. 1. in Joh.

b Matth. 10. 2.

c Joan. 13. 23. en 21. 20.

d Joan. 13. 26.

e Marc. 3. 17.

f Matth. 17. 1.

g Luc. 8. 51.

h Matth. 26. 37.

JOHANNES, *Apoſtel en Euangeliſt, tot Romen in een Ketel met ziedende Oly geſet.*

Wie moet de waereld met haar welluſt niet verzaaken,
Geliefde Apoſtel, die u ziet in 't liefdevuur
Tot God en waare deugd ſteeds onophoud'lyk blaaken?
Schoon u Domitiaan, dat monſter van natuur,
Op Patmos bant, geen nood, een Hemel van gezichten
Verheugt uw ziel, waar voor al 't aards vermaak moet zwichten.

verſtant heeft gewenſcht, dat het (i) vuur uit den Hemel de Samaritanen zou verſlinden, om datſe den Here verwierpen. Hy heeft hem ook, buiten, perykel zijnde, (k) beroemt den beker des lydens Chriſti te drinken: en hoewel hy met d'andere, na Chriſti (l) voorſegging, wat ſwakt is geweeſt, zo heeft hy hem nogtans alderkloekſt gehouden: (m) want hy was niet alleen in Chriſti lyden in 't huis van den Hoogepriester Caiphas, (n) maar heeft ook onder het Kruis Chriſti geſtaan, alwaar hem Chriſtus geſtelt heeft tot een beſorger over zijn Moeder, die hy ook tot hem heeft genomen.

Hy heeft zeer begeerig geweeſt na Chriſtus verryſeniſſe, en hoewel hem deſelve niet terſtont is geopenbaart, (o) als hy ten grave liep, (p) zo heeft Chriſtus nogtans verſchyden maal zig aan hem vertoont, (q) en hem een nieuw bevel gevende tot het Apoſtel-ampt, (r) is by haar gebleven, tot datſe den H. Geeſt hebben ontfangen: als dan heeft hy het Euangelium gepredikt te (ſ) Jeruſalem, en mirakelen gedaan, waar over hy in de gevankeniſſe geworpen zijnde, veel lyden heeft uit geſtaan, tot zijnder verblydinge.

Hy is ook met Petrus geſonden (t) te Samaria, en na vele jaren, na de doot Timothei, heeft hy in (*) Aſien geleert, en ſonderlinge in de Stad Epheſus, alwaar hy ook vele mirakelen heeft gedaan, ja (*) ſommige dooden verwekt: maar wiert in de vervolginge, onder den Kyſer Domitiano gevangen, en na Romen gebragt, alwaar (zommige ſeggen) dat hy geſtelt is geweeſt in een vat vol ziedende Olie, en daar uit ongeſchent komende, gebannen is in 't Eiland Pathmos, gelegen in de Icariſche Zee, alwaar hy vele geſigten heeft gehad, en geſchreven aan de zeven voornaamſte Gemynten in Aſia, en ook daarbeneven zommige heerlyke Brieven: maar na den doot Domitiani, (*) als Nerva regeerde, is hy wedergekeert na Epheſen, ontrent den jare Chriſti negen-en-tnegentig, alwaar hy een Opſiender is geweeſt over de Kerken in Aſien.

Hy heeft veel te doen gehad met den ketter Ebion, en met Corintho, (a) van welken hy gevloden heeft, doen hy hem in een bad vont, uit vreſe dat 't huis, om diens ketters wille, op hem zou vallen: uit welker oorſake hy zijn Euangelium heeft beſchreven, handelende ſonderlinge van de Godheit Chriſti, die deſe (b) ketters lochende.

Hy heeft veel geleden om den Name Chriſti, en (c) fenyn gedronken ſonder ſchade, (d) na Chriſti belofte. En eindelyk, als hy geleeft had, (e) na de deſtructie van Jeruſalem, tot de tyden des Kyſers Trajani, (f) is hy in vreden geſtorven, in het agtenſegſtigſte jaar na den doot Chriſti: maar uit oorſake van alle zijne vervolgingen en lyden, is hy gehouden voor een Martelaar des Heeren. (g) En ruſt alzo dit groot licht in Aſia.

Sommige van de 't ſeventig Diſcipelen, en andere Mede ryſigers der Apoſtelen.

PRochorus een van de ſeven eerſte Diaconen, een Neve Stephani, een mede-geſelle Joannis des Apoſtels, is opſiender geweeſt

---

i Luc. 9. 54.
k Matth. 20. 22. Marc. 10. 39.
l Matth. 26. 41.
m Joan. 18. 15.
n Joan. 19. 26.
o Joan. 20. 5.
p Joan. 20. 19, 29.
q Matth. 28. 19. Marc. 16, 15.
r Act. 1. 13.
en 2. 1.
ſ Act. 3. 1. en 4. 3.
t Act. 8. 14.
* Euſ. Hiſt. l. 3. c. 1.
* Epiph. l. 1. tom. 3. hæreſ. 51.
a Chryſ. in Mat. homil. 1. & in Joh.
b Iren. in Cat. Epiph. l. 1. tom. 1. hæreſ. 25. 30.
c Aug. ſelut. lib. 1.
d Marc. 16. 18.
e Chryſ. in Mat. hom. 70.
f Euſeb. l. 3. cap. 25.
g Nic. lib. 2. cap. 44. Euſeb. l. 3. cap. 11.
* Euſeb. Hiſt. Eccl. l. 3. c. 20. 23. Nic. lib. 3. cap. 4.
Iren. lib. 3. cap. 3.
Prochorus

weeſt van de Kerke tot Bithynien in Macedonia, heeft daar na te Antiocnien geleden, en is aldaar geſtorven.

Nicanor. Nicanor mede een van de ſeven Diaconen, is ook om de waarheit ter doot gebragt.

Parmenas. Desgelyks Parmenas ook een der ſeven Diaconen.

Olympas. Olympas is met Paulus te Romen gevangen geweeſt.

Oneſiphorus. Oneſiphorus, een Diſcipel Pauli, die (gelyk eenige zeggen) Biſſchop is geweeſt van Colophon, of als andere zeggen, van Coronia, is met Porphyrio zijn mede dienſtknegt in Helleſponto, door 't gebot des Stadhouders Adriani, eerſt ſtreng gegeeſſelt, en daarna aan Wilde paarden gebonden, en alzo doot geſleept, of verſcheurt.

Carpus. Carpus, een Diſcipel Pauli, die hem Opſiender der Kerke tot Troas heeft gemaakt, alwaar hy voor 't geloove is gedoot.

Trophimus. Trophimus, een Diſcipel Pauli, is om de waarheit Chriſti onthalſt.

Apollinaris. Apollinaris, een Diſcipel Petri, is te Ravenna gedoot, in 't derde jaar Veſpaſiani.

Maternus. Egiſtus. Marianus. Maternus en Egiſtus, van de ſeventig Diſcipelen, zijn in Duitſchlant, met Mariano Diaken, om 't geloove gedoot.

Hermagoras. Hermagoras, Opſiender der Kerke tot Aquileia van Petrus geſtelt, heeft geleden onder Nero.

Oneſimus. Dionyſius. Areopagita. Oneſimus, Dionyſius, Areopagita, en meer andere, zijn voor de Goddelyke waarheit geſtorven.

Tweede vervolginge der Chriſtenen onder den Kyſer Fl. DOMITIANO.

Sitt hier van Euſeb. lib. 3. c. 18. Ign. Epiſt. 4. c. 12, 13.

FL. Domitianus, een Erfgenaam van den haat tegens Gods volk en bitterheit Nero, neemt op de tweede vervolginge tegen de Chriſtenen. In deſe vervolginge, ettelyke jaren geduurt hebbende, wert geſchreven omgebragt te zijn deſe navolgende perſonen.

TIMOTHEUS een Diſcipel Pauli.

a Act. 16. 1. 2 Tim. 1. 5.

TImotheus (a) is geboortig geweeſt van Lyſtren in Lycaonien, zijn Vader was een Griek: maar zijn moeder Eunice, en zijn groot moeder Lois, waren geloovige Jodinnen,

b 2 Tim. 3. 15.

(b) door welke hy van zijn jonkheit aan was onderweſen in de H. Schrift; (c) van welken,

c Act. 16. 2.

wanneer Paulus te Lyſtren en Iconien een goet getuigeniſſe hadde genoort, heeft hy hem aangenomen tot een Diſcipel en mede geſelle in den dienſt des Euangeli onder de Hydenen,

d Vers 3.

hem (d) al voren beſnydende, om der Joden wille, die in die plaatſe waren, want zy alle wiſten dat zijn Vader een Griek was.

Deſen Diſcipel heeft Paulus boven alle zijne andere medegeſellen bemint, en noemt hem

e 1 Tim. 1. 2.

(e) zijnen opregten Sone in het gelove. Paulus heeft hem ook in zijn afweſen in vele plaatſen geſonden, en zijnen dienſt daar gebruikt, om, als in zijn perſoon, alle zaken te verrigten tot opbouwinge der Kerke Chriſti, 't welke hy zeer getrouwelyk heeft gedaan, zo dat hem Paulus

f 1 Tim. 4. 5.

agt als een (f) Euangeliſt. En na dat hy van hem tot een Biſſchop, of Opſiender der Kerke

g 1 Tim. 1. 3. Euſ. Hiſt. lib. 3. cap. 4.

(g) te Epheſen was geordineert en geſtelt, en byſondere Brieven aan hem hadde geſchreven,

h 2 Tim. 4. 5.

waar in hy hem onder anderen vermaant, (h) om wakker te zijn in alles, verdrukkinge te lyden, het werk van een Euangeliſt te doen, en te maken datmen van zijnen dienſt ten vollen verſekert zy, en hem te dragen, als zo een toekomt: is hy eindelyk, om dat hy d' afgodery van Diana had beſtraft, onder den Kyſer Domitiano van de onwetende Hydenen geſteenigt, en heeft alzo zijnen loop geeindigt.

DE Hiſtorien getuigen, dat ook verder zijn omgebragt.

In Vrankryk, Lucianus, Biſſchop van Belio- Lucianus.
vaco.

Maximianus en Julianus, Ouderlingen. Maximianus. Julianus.

Nicaſius, Biſſchop van Rouaen. Nicaſius.

Quirinus, Ouderling. Quirinus.

Scubiculus, Diaken. Scubiculus.

Patientia, Maagt. Patientia.

In Italien, Romulus, Biſſchop van Feſula, Romulus.
en andere, op meer andere plaatſen.

Ontrent deſen tyt wert ook geagt gedoot te zijn in de ſtad Pergamo, Antypas, een getrouwe getuige Jeſu Chriſti, waar van wort geſproken Apoc. 2. 13. 91. Antypas.

Marſilius Glabrio, in 't vorige jaar Burgermeeſter van Romen geweeſt zijnde, eerſt mannelyk overwonnen hebbende een Leeu, daar mede hy veroordeelt was te vegten, wert omgebragt. D' oorſake van zijn doot, en van vele anderen, was, als Dion Niceus ſchryft, dat zy haar hadden begeven tot de maniere der Joden, zo wierden op die tyden van de Hydenen genaamt de Chriſtenen, overmids zy eerſt uit de Joden waren voortgekomen: in voegen dat het daar voor te houden is, dat Glabrio en andere, doen ter tyt hebben moeten lyden om den name Chriſti, en 't opregt gelove. 93. Marſilius. Glabrio.

Derde vervolginge der Chriſtenen onder den Kyſer TRAJANO.

DE derde vervolginge tegen de Chriſtenen, is aangeregt door 't bevel des Kyſers Trajani, opgehitſt door Mamertinum, Gouverneur van Romen, en Tarquinium, Overſte van de Hydenſche Godsdienſten: De afgodendienaars bragten ook gelt op, en gaven Contributien om de Chriſtenen te vervolgen en uit te roejen, alles onder het dekſel datze onwillig waren om de Goden te bidden, en met offerhanden te vereeren, datze vyanden waren van deſelve, en van de Roomſche Republyke. 103. Sitt hier van Euſ. l. 3. Eccl. Hiſt. cap. 33. Eccleſiaſt. l. 2. cap. 20.

Onder de Martelaren deſes tyts zijn deſe wel de voornaamſte:

SIMEON Biſſchop van Jeruſalem.

SImeon, een ſone Cleophe, gehouden voor een Neve des Heeren, om dat hy Joſephs, Chriſti gemeenden Vaders Broeders ſone was, uit de ſtamme Juda, en vervolgens van den Koninklyken huiſe Davids. Deſe Simeon is geweeſt een vroom Dienaar Gods, die den Here Chriſtus ook heeft geſien en gehoort, als uit zijnen hoogen ouderdom wel te verſtaan is, en is mogelyk ook een geweeſt van de 't ſeventig Diſcipulen, die de Kerke Gods getrouwelyk heeft voorgeſtaan, hier en daar met prediken en leeren, tot dat hy na den doot van Jacobus de Mindere, geſtelt is geweeſt in zijnen dienſt, door authorityt der Apoſtelen, tot Biſſchop en Opſiender van de Kerke te Jeruſalem, ontrent den Jare Chriſti ſes en feſtig, welk ampt hy zeer lange heeft bedient, en ook zo getrouwelyk, dat hy om de waarheit Chriſti vele en ſware tormenten heeft geleden: want gelyk men onder de Kyſer Veſpaſiano en Domitiano heeft geſogt uit te roejen het Koninklyke zaat van David; alzo is 't ook geſchiet onder deſe derde vervolginge onder den Kyſer Trajano, dat deſen Simeon van de ongeloovige Hydenen was beſchuldigt, dat hy niet alleen was van den Koninklyken huiſe Davids: maar dat hy ook een Chriſten was, waar over hy wiert gevangen, en Attico den Burgermeeſter te Jeruſalem overgelevert, die hem vele dagen lang met ſcherpe roeden zo hard heeft doen ſlaan, dat elk een die 't aanſag, zig des moeſte erbarmen en verwon- 109. Euſeb. Hiſt. Eccleſ. lib. 3. cap. 10. & 11.

Digitized by Google

Egesippus. 109. deren: ja de Rigter zelve, hoe dat een ſtok oud Man, van hondert en twintig jaren, deſe onlydelyke martelisatie zo lang had konnen uitſtaan. Ten laatſten, als hy nog in zijn belydeniſſe even volſtandig volharde, is hy zijnen Here, dien hy beleet, in 't lyden gelykformig geworden, en van Attico veroordeelt om gekruiſt te werden, in het elfde jaar Trajani, en Chriſti hondert negen.

IGNATIUS Biſſchop van Antiochien.

Euſeb. Hiſt. lib. 3. c. 36. Soer. l. 1. cap. 7.

IGnatius, een Diſcipel Joannes des Apoſtels, een navolger Petri en Evody, een ſeer Godvrugtig Man, in den dienſt der Gemynte Chriſti te Antiochien in Syrien, getrou en neerſtig in zijn bedieninge, verſtaan hebbende dat de Kyſer Trajanus, na zijn Victorien die hy verkregen had tegen die van Dacien, Armenien, Aſſyrien, en andere Ooſterſche Volkeren, den Afgoden daar te Antiochien dankte, en groote ſacrificien op-offerde, even of deſe Victorien van haar waren voortgekomen, zo heeft hy den Kyſer daar over beſtaan te ſtraffen, ja (als Nicephorus verhaalt) ſelfs openlyk in den Tempel. De Kyſer hier over zeer zijnde ontſtelt, heeft Ignatius doen vangen; dog niet ſtraffen binnen Antiochien, uit vreeſe van oproer, alzo hy daar in groot aanſien was: maar heeft hem vergeſelſchapt met thien krygs-knegten, gebonden na Romen geſonden, om daar over hem ſtraffe te nemen. Op den weg zijnde, heeft hy vele trooſt-brieven geſchreven aan verſchyde Gemynten, als aan die van Smyrnen, Epheſen, Philadelphien, Trallis, Magneſia, Tharſen, Philippis, en met name aan de Gemynte Chriſti te Romen, en den zelven Brief voor zijn komſte derwaarts henen geſonden, waar in hy onder andere verklaart zijn begeerte en verlange, dat hy heeft om het Chriſten Geloove met zijn bloet te beveſtigen.

Sijn eigen woorden luiden aldus: *Van Syrien af na Romen ryſende te water en te lande, by dage en by nagte, vegt ik met de Wilde beeſten, wel nau tuſſchen (a) tien Luipaarden gebonden, dewelke voorwaar hoe ik ſe meer ſtreele en meer vrient ſchap bewyſe, hoe zy wreeder en wrevelagtiger tegen my worden: dog door hare wreetheit en tormenten die zy dagelyks aandoen, werde ik meer en meer geneeſſent en geleert, nogtans ben ik daar door niet regtveerdig. Og of ik alreede by de beeſten ware, die gereet zijn om my te verſcheuren! ik hope dat ik ſe eer lange zal vinden, zodanig als ik wenſche, te weten, wreet genoeg om my ſnelyk te vernielen: willen zy my niet aantaſten en verſcheuren, zo zal ik ſe vriendelyk aanlokken, op dat zy my niet verſchoonen, gelyk zy alreede eenige Chriſtenen verſchoont hebben; maar dat zy my haaſtelyk in ſtukken plukken en opeten: Indien zy nog wygerig blyven, ik ſalſe tergen en aanporren, vergevet my dat ik alzo ſpreke. Ik weet wat my van nooden en vorderlyk is, nu begin ik eerſt een Diſcipel Chriſti te worden: ik agte nog zigtbare nog onzigtbare dingen, daar aan zig de werelt verwondert: 't Is my genoeg, mag ik maar Jeſu Chriſti deelagtig worden. Laat vry de Duivel en booſe Menſchen my allerlei pyne en tormenten aandoen, met vuur, met krucigen, met worſtelen tegen de beeſten, met verſtroyinge myner ledematen en geraamte myns ligbaams, ja met verplettering en verbryſelinge myns gebeelen ligbaams: ik agte dit alles zeer wynig, mits dat ik alleen Jeſus Coriſtus geniete, Alleenlyk bid voor my, op dat my innerlyke en uitterlyke kragt gegeven werden, om dit niet alleen te ſpreken of te ſchryven; maar ook na te komen en te konnen lyden, op dat ik niet alleen een Chriſten genaamt, maar ook bevonden mag worden.*

(a) Dat is, Krygsknechten.

Te Romen gekomen zijnde, wert hy van de krygs-knegten den Stadhouder overgelevert, met de brieven des Kyſers, waar in zijn vonniſſe was geſchreven; alwaar hy wynige dagen wert bewaart tot op ſekere Feeſt-dag der Romynen, op welken dag hy hem, na 't bevel des Kyſers, in 't ſchouſpel heeft doen voorbrengen; en na dat hy door vele tormenten van 't Chriſten geloof niet konde afgetrokken worden, heeft hy hem den Leeuwen doen voorwerpen; waar van hy terſtont zeer gierig is verſlonden geworden. Van hem wort verhaalt, dat als hy den Leeuwen wert overgegeven, om van haar verſlonde te werden, en hy haar in 't perk hoorde brieſſchen, geſegt heeft: *Ik ben het kooren des Heeren, ik worde door de tanden der beeſten gemalen en gekneet, op dat ik Chriſtus een ryn brood werde.* En alzo is deze getrouwe bloetgetuige Chriſti zaliglyk ontſlapen, in het Jaar onſes Heeren hondert negen, in 't elfde jaar des Kyſers Trajani

Ontrent deſen tyt is om den Name Chriſti omgebragt Publius opziender der Kerke te Athene, een goet en vroom man, met andere. Publius. Zoſimus. Rufus.

Zoſimus, Rufus en andere, werden om de Chriſtelyke Religie omgebragt in de Stad Macedonia Philippis.

Den ſes en-twintigſten des maants October, is van 't tydelyke leven berooft, door des Kyſers Trajana bevel, Evareſtus, Opziender van de Kerke tot Romen. Evareſtus.

Hermes, Gouverneur van de Stad Romen, met zijn Huisvrou en kinderen, en daarboven nog duiſent, twee hondert en vyftig menſchen, zijn levendig om Gods Woort, in gloeyende Ovens verbrant. 116. Hermes en vele andere.

En terſtont daar aan volgende, Zeno, een Romyns Edelman, met thien duiſent, twee hondert en drie. Item, Euſtachius met zijn Huisvrouw, zijn ook te Romen om den Name Chriſti omgebragt. Zeno en vele andere. Euſtachius.

Juſtus en Paſtor, zijn om gelyke oorſaken, in een Stad Hiſpania Complutum genaumt, van 't leven berooft. Juſtus. Paſtor.

Tiberianus, Gouverneur van Paleſtina, geſchreven hebbende aan den Kyſer Trajanum, dat hy niet magtig was de Chriſtenen, overmits de groote menigte, uit te roejen; zo heeft deſelve Kyſer by Edict geboden, dat men van de vervolginge zoude ophouden. 117. Vervolginge in Paleſtina hout op ſulx dar.

Ontrent deſe tyt wert geſegt omgebragt te zijn, om 't Chriſten geloove, na dat hy vele tormenten en pynen geleden hadde, Phocas, Biſſchop van Pontus. 118. Phocas.

Om den name Jeſu Chriſti zyn ook omgebragt verſchyden perſonen. In Italien te Breſcia, Fauſtina en Jobita. In Silicien te Meſſina Eleutherus met zijn moeder Anthia, en zeer vele op andere plaatſen. 120. Fauſtina. Jobita en andere.

Getulicus, een Leeraar te Trivoli in Italien, en Symphoroſa, met haar ſeven Sonen. Item, Cerealis, Amantius, werden in dezelve Stad om den name Chriſti gedoot. 136. Simphoroſa en andere.

Saphyra een Maagt van Antiochien, en Sabina een Weduwe Valentini, werden te Romen om deſelve oorſake gedoot. Saphira. Sabina.

Den vyfden January is om de Chriſtelyke Religie omgebragt Teleſphorus, Opziender van de Kerke te Romen. 137. Teleſphorus.

PTOLOMEUS en LUCIUS.

PTolomeus een vroom en Godſalig Man, die zijn Huisvrouw ook tot het geloove had gebragt, is om de waarheit Chriſti gevangen genomen. Deze als hem gevraagt wert of hy een Chriſten was, heeft het terſtont, als een 144. Juſtinianus Euſeb. Hiſt. Eccl. l. 4. cap. 17.

een liefhebber der waarheit, beleden: want die verſaakt het gene dat hy is, die agt ſtrafbaar te zyn 't gene hy verſaakt. Dit beleden hebbende, is hy in den kerker geworpen, en heeft daar in lange gelegen, tot dat hy ganſs uitgemergelt was; en is ten laatſten den Regter Urbicio overgelevert, die hem terſtont daar na, om de waarheit heeft doen dooden.

Lucius. Daar was ook een Chriſten man, Lucius genaamt, als deſe hoorde dat zo onbeſchydelyk en ligtelyk de ſententie over Ptolomeus was gegeven, heeft hy tot Urbicium den Regter gelegt, Wat beweegt u dog, dat gy zulk een ter doot verwyſt, die geen Overſpeelder, geen Vrouwen-ſchender, geen Doodſlager, geen Moorder, geen Roover, of diergelyke misdader is, maar alleen belyt dat hy een Chriſten is; dat is, O Urbici! geen ding dat den goeden Kyſer, zijnen wyſen Soon, ofte eerbaren Raat aangenaam is, en tot eere ſtrekt. Daar op zyde Urbicius, zonder meer te vragen, My dunkt dat gy ook een Chriſten zyt: En als Lucius antwoorde, dat ben ik voorſeker, zo heeft hy hem ook ter doot overgelevert. Doe zyde Lucius, Ik danke u dat gy my van zo een booſen Heere verloſt, en my ſend tot God, den alderbeſten Vader, en de Koning over alles. Dit is geſchiet tot Alexandria in Egipten, ontrent het jaar Chriſti hondert vier-en-veertig, alwaar ook den ſelven tyt met haar nog vele andere zyn gedoot.

Toeneminge der Chriſtenen. De Chriſtenen, niet tegenſtaande de heftige vervolgingen, vermeerderen haar ſeer overal, zo dat * Juſtinus van haar met regt zegt, dat de Chriſtenen vreemdelingen waren, en evenwel vervult hebben der Hydenen plaatſen, Steden, Eylanden, Kaſtelen, &c. ook des Kyſers Palys, den Raat, haar alleen latende de Tempelen, als Afgoden-huizen. Waarom ook Plinius Secundus, Gouverneur in Bithynien, bevindende dat aldaar de Chriſtelyke Religie zo vermenigvuldigde en d'overhand nam, (niet tegenſtaande de zware en bloedige vervolgingen, zo dat alle Tempelen der Afgoden byna ledig (1) waren en verlaten, ontſtelt zijnde door de menigte der Chriſtenen, en ſwarigheit makende om die alle te ſtraffen, brieven aan den Kyſer heeft afgeveerdigt, en raat geſogt, wat hem voorts, de zake zo ſtaande, te doen ſtont.

* *In Dial. cum Tryph.*

Plinius ſchrijft aen de Kyſer.

In deſe brieven vraagt Plinius niet alleen raat in deſe ſware en verwerde zake; maar ſoekt ook den Kyſer (zo 't ſchynt) te bewegen tot aſſtant van deſe vervolginge, en zegt dat de Chriſtenen nergens anders in ſchuldig bevonden worden, *dan dat zy gewoon waren op ſekeren beſtemden dag, voor den dageraat, by een te komen, en met den anderen Chriſtus, als haren God, Loſſangen te zingen; en zig onderling met eede te verbinden, niet tot eenige kwade feyten, maar dat zy haar ſouden onthouden te ſtelen, doodſlag, of overſpel te doen, geloof te breken, en niet te loochenen 't gene haar in bewaringe was gegeven: Sulks gedaan hebbende, datſe dan gewoon waren te vertrekken, en weder te vergaderen om haren nootdruft te nemen in 't gemeen, en ſonder iemands binder of letſel; waar van zy haar verdragen hebben, agtervolgende myn bevel.* En voegt daar voorts by van de menigte der Chriſtenen in die landen. *De ſake beeft my gedagt weerdig om van u raat te vorderen, voornamelyk om de groote menigte der gener, die 't perykel over 't hooft is hangende. Want vele van alle ouderdom, van alle kwalityt, zo mannen als vrouwen, komen, en zullen komen in perykel: alzo niet alleen door de Steden, maar ook door de Dorpen en gebugten verſpryt is de ſmette van die ſuperſtitie.*

Op welke Miſſive de Kyſer Trajanus, onder andere aldus heeft geantwoort: *Men ſal op ſodanige luiden geen onderſoek doen: dog indien zy aangebragt en beſchuldigt werden, dat men in ſulken gevalle deſelve moet ſtraffen, beboudens nogtans, dat die ontkennen zou Chriſten te zijn, en zulks met de daat toonde, te weten, met het aanroepen onſer Goden; boewel in toekomende tyden ſuſpect, deſelve nogtans, overmids zijn berou en boetveerdigheit, Pardon erlange.* Dit antwoort des Kyſers wort van * Tertullianus zeer beſtreden, als tegen regt en reden voortgebragt, roepende onder andere: *O vonnis noots-balven verwert! by wil niet dat men tegens haar onderſoek doe, als die onſchuldig waren: en by beveelt dat men ſe ſtraffe als ſchuldige.* En hoewel door deſelve de hitte der vervolginge is uitgebluſt, zo is nogtans de vervolginge niet wederhouden.

Des Kyſers antwoort. *Plin. l. 10. Epiſt. 38.*

* *In Apol. cap. 2.*

150. Hier na heeft ook Juſtinus Philoſophus twe Verantwoordinge voor de Chriſtenen geſchreven d'een aan de Senaat van Romen alleen, d'ander aan den Kyſer Antoninus, en zijne Succeſſeurs, mitsgaders alle de burgerye van Romen. Op 't einde luiden zijne woorden, met een wonderbaare vrymoedigheit verciert: *Dit zeggen wy voor te voren, dat gy geenzins ſult ontgaan het aanſtaande oordeel Gods, indien gy in de goddeloosheit volhert: En wy zullen geſtadig roepen, 't gene God aangenaam is en behaagt, dat zulks de overhand beboude en geſchiede.*

Juſtinus ſchrijft verantwoording voor de Chriſtenen.

Op deſe Verantwoordiging is gevolgt een heerlyke Miſſive des Kyſers Antonini, die te leſen is by Euſeb. lib. 4. cap. 13. En Melito betuigt by den ſelven * Euſebius, dat Antoninus Pius in 't generaal in alle lahden voor de Chriſtenen geſchreven heeft, en voornamelyk aan die van Lariſſa, Theſſalonica en Athenen.

* *Lib. 4. cap. 26.*

Ik zal hier byvoegen, en daar mede deſe derde vervolging beſluiten, ſekere treffelyke woorden des zelven Juſtini, uit zijn t'ſamenſprekinge met Tryphone, af beeldende met levende koleur en ſtantvaſtigheit de Chriſtenen op dien tyt.

Stantvaſtigheit der Chriſtenen.

Nu, dat niemant de |magt beeft ons, die in Jeſus gelooven, te verſchrikken, of te temmen, blykt dagelyks. Want als wy gedoot, gekruiſt, den Beeſten voorgeworpen, ten vuure en andere tormenten overgegeven werden, zo wyken wy evenwel niet van onſe belydenijſſe: maar boomen tegen ons wreedelyker woedet, hoe veel meer wy ons begeven tot Godvrugtigheit en den geloove in Jeſus: niet anders dan of iemant eenen wyngaart beriep tot vrugtbaarheit door het ſnoeijen. Want den Wyngaart van God en onſen Saligmaker Chriſtus geplant, is zijn volk.

Vierde vervolginge der Chriſtenen onder den Kyſer ANTONINO VERO.

168. De vierde vervolginge tegen de Chriſtenen is opgenomen ten tyde des Kyſers Antonini Veri. Daar konde geen pynigen, geen ſtraffen, geen ombrenger zo groot, zo hart, zo ongenadig van de booſe menſchen, van de Tyrannen, van des Duivels inſtrumenten verſonnen, voortgebragt, te werk geſtelt werden; of men agte dat de Chriſtenen, als vervloekte menſchen, als vyanden des Ryks, als oorſaken alles ongeluks, duiſentmaal meer verdient hadden. Openbaarlyk beſpot, eewig gekerkert, gebannen, gegeeſſelt, geſteenigt, verworgt, gehangen, onthalſt, of verbrant te werden, wert al gering geagt: men begon op deſe tyt dit arme volk met gloejende platen tot de doot toe te ſtryken: met gloejende tangen 't vleeſch van de beenen te trekken; met yſere ſtoelen op klyn vuur te ſtellen; in yſere braat-pannen te fricaſſeren; by klyn vuur op rooſters te braden; in nau-

Siet hier van Euſeb lib 4. c. 15. Henr. de Erfordia. Onuphrius.

we netten gesloten, den wilden stieren voor te werpen, om van deselve al spelende en spotschewys met de hoornen in de lugt gesmeten te werden: Dit alles was vergeselschapt met een andere ongenadigheit, datmen de lighamen der gener die omgebragt wierden, den honden voorwierp; en daar by stelde men wagters, ten einde deselve lighamen van de Christ-geloovigen niet weg gehaalt en begraven souden werden. Onder de regeeringe deses Kysers zyn om de Christelyke Religie omgebragt.

JUSTINUS Philosophus.

Euseb. l. 4. cap. 12.

JUstinus, een sone Prisci Bacchii, geboren te Neapolis in Palestina, van Griekssche Ouders, een geleert Philosooph, ervaren in alle Hydensche wetenschappen, als hy hoorde dat de Christenen van een iegelyk wierden beschuldigt van datse schandelyke dingen in hare vergaderingen pleegden) en evenwel sag datse met een groote volstandigheit onbevreest den doot aangingen, daar uit besloot dat het niet mogelyk was, dat zulk een volk zo snooden leven zou lyden, dewyl dat de boosdaders geen hope van een beter leven konnen hebben, maar schrikken voor de doot: zo heeft hy na een neerstig onderzoek der Hyliger Schrift, het Hydendom verlaten, en de Christelyke Religie aangenomen, waar in hy zo heeft toegenomen, dat hy een Leeraar des Goddelyken woorts is geworden, en selve het Christen-geloove kloekmoedig heeft beschermt met schryven, en verantwoordiging aan den Kyser van zijnen tyt te senden, tot ontschuldinge van de lasteringen waar mede de Christenen werden beswaart. Hy heeft ook vele menschen tot de Martelarye opgewekt. En alzo hy veel disputeerde met een hontschen Philosooph Cresteens genaamt, heeft hy den selven menigmaal overwonnen en beschaamt gemaakt. Waar over dese Philosooph zo eenen doodelyken haat tegen Justinus heeft opgenomen, en genoegsaam in zijn herte den doot gesworen, want hy van dien tyt aan niet heeft opgehouden hem lagen te leggen, en voor een Christen aan te klagen, tot dat hy met Justinus bloet zijnen dorst geleft hadde, als Tatianus, Justinus Discipel, in zijn Oratie tegen de Grieken of Hydenen over hem klaagt, dat hy niet alleen Justinus, maar ook hem na 't leven had gestaan, om dat zy hem, en zijns gelyke, wulpsche beesten, en bedriegers van Philosophen, openlyk had bestraft. Justinus dan op zijn aanklagte gevangen zijnde, en kloekmoedig wygerende zijn geloof af te staan, en den Afgoden te offeren, is eindelyk van den President Rustico ter doot veroordeelt, en na voorgaande geesselinge, met een byl onthooft, omtrent het jaar Christi hondert agt-en-sestig.

Iren. lib. 1. cap. 30. Euf. lib. 4. cap. 13.

168.

GERMANICUS.

Euseb. Hist. lib. 4. c. 15.

EEr de Christelyke gemynte van Smyrna in haren brief aan de Kerken Jesu Christi van Ponto, van Polycarpus Martelaarschap vermelt, verhalen zy eerst in het gemeen hoe groot en grouwelyk de vervolginge der vyanden was tegens andere Martelaren die voor Polycarpus geleden, en hoe groote stantvastigheit, in allerly pyne te verdragen, dese Martelaars getoont hebben; en van de wreetheit daar men de Christenen mede gepynigt heeft, schryven zy aldus: Alle de omstanders, als zy voor oogen sagen dat het vleesch der Bloet-getuigen Christi, met verschyden geesselingen en slagen tot de binnenste aderen, en alderdiepste zenuwen opgehaalt, en afgescheurt was, zo dat men haar ingewant, en de alderverborgenste leden konde sien spelen, en dat zy als dan gebroken pot scherven, Zee-schelpen, ja voet-angels zelve stroiden, daar zy de Christenen, aldus gemartelt zijnde, met hare naakte lichamen over wentelden, sleepten en daar op drukten, en ten laatsten ook de naakte Christen menschen, als zy van wegen de vorige tormenten naulyks langer leven of adem scheppen konden, den Wilden dieren voorwierpen om verscheurt te worden: als, zeg ik, de omstanders en aanschouwers van dese schouw-spelen sagen, dat men zo onmenschelyk met de menschen omsprong, en de Christenen daar-en-tegen zo geduldiglyk dien Marter verdroegen, zo zijnse daar over zeer verwondert, ja verschrikt geworden.

Germanicus

Onder dese is geweest eenen met name Germanicus, die door de genade Gods versterkt zijnde, de natuurlyke en aangeboren zwakheit zyns gemoets, die de lighamelyke doot zeer doet vreezen, zo kragtelyk overwonnen heeft, dat hy, van wegen zijne bysondere stantvastigheit, wel een van de treffelykste te rekenen is. Want als de Stadhouder hem zogt wys te maken, en te over-reden dat hy de fleur van zijn jong leven dog zou aanzien, en zig zijns zelven erbarmen, zo heeft Germanicus dien raat veragt, en zijn jong leven niet dierbaar gehouden voor zijnen Heere Jesu Christi, maar heeft terstont, sonder uitstel, de Wilde beesten, die beryt en uitgelaten waren, om hem te verscheuren, zelve na zijn lighaam toegetrokken, en als aangehist, even of hem leet ware geweest, datse zo lang vertoefden met hem te verslinden; om alzo te eer van dit lighaam der zonde verlost te mogen werden, tot groote verwonderinge van alle 't volk. En heeft alzo met groote volstandigheit zijn leven voor de Goddelyke waarheit gelaten in klyn Asien, in de stad Smyrna, ontrent het jaar Christi hondert vier-en-seventig.

MELITON.

Meliton, Apollinaris en Athenagoras senden verantwoordingen voor de Christen Religie aan Antoninum,

MEliton, Opsiender der Kerke Christi tot Sardis, een stad in Lybia, een man geleert, welsprekende en met den Hyligen Geest begaaft, schryft een Apologie, of verantwoordinge voor de Christelyke Religie, en sentse aan den Kyser Antoninum: zo doet ook Claudius Apollinaris, Opsiender der kerke tot Hierapolis een Stad in Asia, gelyk mede daar na doet Athenagoras, een Philosooph te Athenen, een geleert en Godvrugtig man.

Siet hier voor Tertul. in Apol. l. 5. en ad scap. Item. Apol. bij Euseb. Hist. lib. 5. cap. 5. Oros. lib. 7. cap. 15.

De Keyser M. Antoninus de Marcomannen overwonnen hebbende, heeft met oorloge aangevangen tegen de Quados. In haar lant met zijn Hyrleger gevallen zijnde, is van haar dapper aangetast, en na eenen heftigen slag met zijn volk besloten in een plaatse tusschen het gebergte, daar groot gebrek was van water, behalven dat het weder boven maten heet was: vyf dagen in noot geweest zijnde, en zijn volk van hitte en dorst versmagtende, en moedeloos zijnde, een iegelyk zijne Goden te vergeefs aanroepende, zo heeft zig geopenbaart een Compagnie Christenen, ingeschreven in zeker Legioen, genaamt Melitena. Dese met een vast geloove de knyen buigende, en den eenigen, eeuwigen, waarachtigen God hare vuurige gebeden voor den noot des Princen en harer aller gestort hebbende, hebben terstont onverwagt, en met ieders verwonderen, verkregen twee weldaden: aan hare zyde een overvloedigen regen, daar door 't hygent Krygs-heyr gelaaft is geweest: aan de zyde der vyanden, wiens getal zeer groot was, menigvuldige blixem en onweer, daar door deselve geheel verdreven zijn en verstroit.

Groot Miraakel door 't gebet der Christen Soldaten.

Door welk mirakel des Kysers gemoet zo geraakt wiert, dat hy van die tyt af de Christenen genadiger was, ja met brieven, aan verschyden

Gou-

Gouverneurs geſonden, zelfs beleet, dat hy, door 't bidden der Chriſtenen, victorie verkregen had, en dede het voorzyde Legioen ook noemen het Blixemende.

Ophoudinge van de vervolginge.

't Ophouden van de vervolging der Chriſtenen by M. Antoninus den vorigen Kyſer, vervolgde onder den Kyſer Commodo; eensdeels, buiten twyffel dat hy nog goede memorie had van 't ongewoon mirakel, terſtont verhaalt, 't welk in zijn Vader een mededoogentheit tot de Chriſtenen verwekt had; anderdeels dat hy een by-vrouw had, (*) Marcia genaamt, die den Chriſtenen een goet hert toedroeg. Zo hadden dan de Chriſtenen vrede in den aanvang van Commodi regeeringe; doch duurde niet lang.

168. * *Xiphil. Epitome Dionis.*

Henr. de Erfurd. Vincent. l. 10. 119, 120, 123.

Evenwel werden by zommige, als Martelaren op deſe tyt, en in 't begin van zijn regeeringe, genoemt en geſtelt Vincentius, Euſebius, Peregrinus en Potentianus, Leeraars, mitsgaders Julius een Raats-heer van Romen.

POLYCARPUS.

Op deſe tyt is ook in deſelve Stad Smyrna gevangen genomen Polycarpus, een Diſcipel des Apoſtels Joannes, die Joannes zelve het woort had hooren leeren, en met hem had omgegaan, die den Heere Chriſtus hadden geſien, en ook van Joannes was geſtelt tot een opſiender van de Kerke der voorgeſyder Stad Smyrna.

De Gouverneur Philippus heeft hem vermaant dat hy, regard nemende op zijn Ouderdom, zou zweeren by des Kyſers Fortune, en Chriſtus vervloeken; maar hy gaf hem met grooter vrymoedigheit tot antwoort, *Ik heb nu mynen Heere Chriſtus ſes-en-taggentig jaren lang gedient, en hy heeft my noit tet kwaats beweſen, hoe zou ik mynen Koning konnen vloeken, die my behouden heeft?* De zelve Stadhouder hem drygende met de Wilde beeſten, zo hy van zijn voornemen geen afſtant dede en hem bekeerde, zo heeft Polycarpus geantwoort, Laatſe voortkomen, want mynen ſin is onveranderlyk, wy konnen ons door leetweſen niet bekeeren van 't goede tot het kwade: het ware beter dat zy haar zelven tot het goede bekeerden, die in haar boosheit volherden.

Doe zyde de Stadhouder, Is 't u nog niet leet, en veragt gy de Wilde beeſten, zo zal ik u met vuur laten verbranden? Polycarpus antwoorde, Gy drygt my met vuur, dat in een oogenblik ontſteken, en wederom uitgebluſcht wort, want

a Matth. 24. 41.

u het eeuwige (a) vuur onbekent is, dat den booſen toekomen zal in den dag des oordeels. Maar wat vertoeft gy? brengt voor 't gene u van byden gelieft.

Als hem nu het volk ter doot eiſchte, is hy van den Stadhouder overgelevert om verbrant te werden. 't Hout nu van allen kanten daar toe bygebragt zijnde, voornamelyk van de Joden, na hare gewoonte, als zy hem wilden met nagelen aan een paal veſten, heeft hy geſegt, *Laat my zo blyven: die de kragt gegeven heeft om de pyne des vuurs te verdragen, zal ook wel te wege brengen, dat ik op deſen tas houts blyve*: over zulks is hy alleenlyk gebonden geworden; als hy een vrymoedig gebet tot God geſtort hebbende, van 't vuur niet gekrenkt wiert, overmits 't ſelve, tot een yders verwonderinge, onder en rond om hem was uitberſtende ſonder verteren, hy is ten laatſten doorſteken, en 't bloet is zo overvloedig uit zijn lighaam gevloeit, dat het vuur daar door is uitgebluſcht.

FELICITAS met hare ſeven Soonen.

173. FElicitas, een Weduwe, geboortig van Romen, wert met haar ſeven Sonen omgebragt in hare vaderlyke Stad, om Gods woord.

VETIUS EPAGATHUS.

179. TE Lions en te Vienne in Vrankryk, is ten deſen tyden groote beroerte geweeſt, om het groot gewelt datmen den Chriſtenen aan dede: want men heeft haar de huiſen en wooningen verboden, daar na ook 't gebruik der badſtoven, namaals is haar ook de ſtrate verboden. Ten laatſten, datſe nog hymelyk nog openbaar zouden mogen blyven. So zijnder dagelyks vele gevangen en gepynigt, en hebben veel verdriets geleden.

Euſeb. Hiſt. Eccl. lib. 5. cap. 1.

Vetius Epagathus, een vroom Chriſten, jong van jaren, maar vroom van leven, een wel geagt Edelman, aanſiende de wreetheit die men den Chriſtenen aan dede, heeft door eenen yverigen geeſt begeert van den Regter, datmen hem hooren wilde, in 't gene hy voor de goede borgers zeggen zou, die niets booſagtigs bedreven, of van geen ongeregtigheit overwonnen waren. Maar als hy tot geen gehoor kon komen, heeft hem de Regter alleen gevraagt of hy een Chriſten was: En als hy dit openlyk en vrymoedelyk beleet, zyde de Regter, zo ſult gy met den gevangenen gaan, als een voorſpraake der Chriſtenen: Zo is hy met den hyligen Leeraar Zacharia, die als een goet Herder voor zijn ſchaapkens ſtreet, gevangen gelyt, en eindelyk gedoot in 't jaar onſes Heeren hondert negen-en-ſeventig.

Vetius Epagathus.

Zacharias.

Sanctus Diaken.

DAar is ook gevangen een Diaken van de Stad Vienne, Sanctus genaamt: Hy is zeer onmenſchelyk gepynigt, om datmen van hem zou weten, of de Chriſtenen zulke grouwelyke werken in hare verſamelinge hanteerden als men zijde. Maar gelyk als hy van God zeer verſterkt was, zo heeft hy al haar pynigen zo zeer veragt, dat hy noit bekende wie hy was, van geſlagte, van wat lant, of hoe zijn naam was: Maar als hy in 't pynigen van een iegelyk ſtuk gevraagt was, heeft hy op elk niet anders geantwoort, dan dat hy een Chriſten was: dat is mynen naam, ja (zijde hy) ik ben gants anders niet dan een Chriſten. Hierom hebben de Tyrannen alzo tegen hem gewoet, datſe gloejende yſere platen aan zijnen buik, en andere teere leden zijns lighaams gelegt hebben, zo dat zijn vleeſch verbrant is geworden en afviel. Als nu deſen hyligen Martelaar dus ſtantvaſtig bleef, hebbenſe hem aldus miſmaakt wederom in den kerker geworpen, en namaals is deſe vrome getuige, na veel menigvuldige pynen, voorgebragt, en om het getuigeniſſe Chriſti onthooft geworden onder den Kyſer Vero.

ATTALUS, BLANDINA, en PONTICUS met nog een ander.

ATtalus en Blandina gevangen zijnde, hebben zeer dikwils en ſtrengelyk gepynigt geweeſt, om dat zy Chriſtus zouden lochenen, en ſekere verſierde booſe ſtukken van de Chriſtenen bekennen. En na groote pynen en tormenten zynſe wederom in den kerker gelyt.

Ten deſen tyden heeft onder den Chriſtenen de ſuperſtitie, van 't verkieſen der ſpyſe, haren oorſpronk genomen, niet datmen zou agten ongeoorloft te zyn (gelykmen nu doet) op zeker dagen vleeſch te eten, want dat is met 'er tyt gekomen, als d'Antichriſt dat heeft begonnen te verbieden: Maar ſommige hebben van vleeſch afgehouden te eten, om dat zy meenden, dat haar vleeſchelyke genegentheit, alzo te meer mogte getemt en bedwongen worden: Daarna hebben ſommige geagt dit een hylig werk te

Oorſprong van verkieſen der ſpyſe.

Digitized by Google

zijn, het welk (na haar dunken) Gode aangenaam was, en alzo is daar ten laatſten een verbot af gekomen. Maar op deſen tyt was daar een ander Chriſten met Attalo en Blandina gevangen, die zig zelven zeer benaude, geen wyn ofte geen vleeſch nuttende: zo wert Attalo van God geopenbaart, dat hy deſen menſche zeggen zou, dat hy gemeene ſpyſe zou beſigen, en andere menſchen geen byſonder exempel geven om na te volgen, want de eenvoudige menſchen mogten vermoeden, dat deſe verkieſinge van ſpyſe eenen ſeer aangenamen Gods dienſt ware. Deſe openbaringe heeft Attalus deſen menſche, en den anderen mede-gevangenen te kennen gegeven, die 't zelve gehoorſaam is geweeſt, en d'andere zijnder door geleert en geſterkt geworden.

Attalus na veel onlydelyke pyne, die men hem met den andere aan dede, is voor de Wilde beeſten geworpen, hoewel hy een borger van Romen was (welke men behoorde na des Kyſers gebot te onthoofden:) maar als de wilde beeſten 't lighaam deſer Martelaren niet aan roerden; zo heeftſe den Regter wederom met veelderhande tormenten gepynigt, en ten laatſten op yſere ſtoelen over 't vuur geſet Als nu Attalus op den ſtoel was geſeten, en men bezig was met hem te binden, heeft hy tot het volk geſegt: *Siet, dat is menſchen vreten want de arme Chriſtenen wierden onder andere ook daar mede beſchuldigt. datſe kinderen aten) dat gy lieden doet: wy vreten geen menſchen; ook bedryven wy geen andere ſchelmſtukken.* Als zy hem vraagden, wat naam dat God had, zo heeft hy geantwoort *Daarder veel zyn, daar wordenſe met namen onderſchyden: daarder maar een is, die behoeft geenen naam* Ten laatſten is Attalus met andere meer, in 't perk de keel afgeſteken.

Van de Namen Gods.

Na dat deſe gedoot waren, is Blandina wederom met Pontico, een jongeling van vyftien jaren, voorgebragt; en als men haar beval datſe by de Afgoden zouden ſweren, hebben zy geantwoort (a) dat de Afgoden niets zyn, en datſe daarom by deſelve niet konden ſweren. Als zy nu met vele andere woorden de afgodery hadden tegen geſproken en beſtraft, zynle wederom boven maten gepynigt geworden, zo dat Ponticus in het pynigen den geeſt heeft opgegeven: Maar Blandina, na datſe van den morgen tot den avont zo gemartelt was, dat haar geheel lighaam overal gants gebroken en open was: dat ook die haar pynigden, mat zijnde, en ter aarden nedervallende, bekenden niet meer te hebben daar mede zy haar vorder mogten kwellen, van geenderhande tormenten, als ſonder gevoelen werk makende, en niet anders roepende dan, Ik ben een Chriſten, en van ons wort niets kwaats, of onbehoorlyks aangerigt; is ten laatſten, in een naau Net gefloten zijnde, de Stieren voorgeworpen, en van deſelve met de hoornen dikwils in de hoogte geworpen zijnde, heeft eindelyk hare ziele Gode opgeoffert, in 't jaar onſes Heren hondert negen-en-ſeventig.

Blandina en Ponticus.

a 1 Cor. 8. 4.

PHOTINUS Biſſchop tot Lyons

PHotinus, Biſſchop of Leeraar tot Lyons, een man meer dan 't negentig jaren oud, krank van lighaam, wert voor den Regter-ſtoel des volks gebragt: Daar riepenſe over-hoop, en zijden, dat hy Chriſtus zelve ware. Als hy van den Preſident gevraagt wert, wie dat der Chriſtenen God was, heeft hy geantwoort, Zyt gy het weerdig, zo zult gy 't nog weten? Doen werdenſe alle als raſende honden op hem woedende, zo datſe hem met ſlaan, ſchoppen, trekken, ſtooten, trappen en anders, zo hebben gemartelt, dat hy twee dagen daar na mede is overleden: ook in 't Jaar Chriſti hondert negen-en 't ſeventig, nog zijn te Lyons en Vienne doen ter tyt omgebragt, Zacharias Ouderling, Maturus Alexander Phryx Medicyn, Alcibiades.

Zacharias. Maturus. Alexander. Alcibiades.

Veel andere zijn ten deſen tyden wreedelyk vervolgt en gedoot: zy zijn de honden voorgeworpen: verboden te begraven; de verbrande aſſchen in 't water geworpen, om de verryſeniſſe (daar op de geloovige hopen) te beletten, (zo zy meenden:) Maar God heeft zijn volk moet gegeven, en bygeſtaan, zo dat zy geen tyrannie en vreesden.

APOLLONIUS.

APollonius, een Raats-heer van de Stad Romen, die weerdig is geroemt te zijn, overmids hy hem zeer gewillig ter doot heeft begeven, voor de belydeniſſe des Chriſtelyken geloofs, ſonder agt te nemen op zyn ſtaat en weerdigheit: want alzo hy door zijn ſlave aangeklaagt was een Chriſten te zijn, en de Senaat van Romen hem belaſte rekenſchap zijns geloofs te geven; zo heeft hy zijn geſchreven verantwoording daar van overgegeven, ja als zommige zeggen, zelve voor den Senaat opgeleſen. En hoewel de Chriſtenen nu vrede hadden, zo wyſen eenige aan, dat de Senaat tot deſen noot gedrongen is geweeſt door een ſekere Wet, daar by eertyts geordonneert was, datmen een aangeklaagt Chriſten, in zijn Confeſſie blyvende, niet mogte vry laten: en dat evenwel de Senaat, om ook aan d'andere zijde het Edict Antonini te volgen, eerſt den aanklager de beenen heeft doen breken Dit is geſchiet onder den Kyſer Commodo in de ſtad Romen, in 't jaar Chriſti hondert agtentaggentig.

Euſeb. Hiſt. Eccleſ. l. 5. cap. 21. Hieron. in Cat.

Vyfde vervolginge der Chriſtenen onder den Kyſer L. Septimio SEVERO.

DE vyfde vervolginge tegen de Chriſtenen, is opgekomen in 't thiende jaar des Kyſers Severi. Tot deſe vervolginge zijn ontſtaan van de Calumniateurs en Laſteraars veelderhande, dog valſche oorſaken, als dat de Chriſtenen waren oproerige luiden, en tegens de Kyſerlyke Majeſtyt misdoende, Dootſlagers, Tempelroovers, Bloetſchenders, in hare vergaderingen de kaarſen uitdoende, en zig tot alle ontugtigheit en wulpsheit begevende; kinder-moorders, Menſchen-vleeſch eters: Item, dat zy eens Ezels kop voor God eerden, en de Sonne aanbaden; voor al dat zy den Goden waren veragtende; en dat over zulks alle ongeluk en verdriet door haar den menſchen was overkomende.

201.

Geſtorte oorſaken van de vervolginge.

Siet hier van Tertul. ad ſcapul. & in Apol. Cypr. de bono patient.

De heetſte vervolginge is geweeſt, na het ſchryven Euſebius en Tertulliani, in Africa.

Uit Egypten wierden de Chriſtenen met groote menigte gebragt na Alexandrien, daar zy om den name Chriſti op alle manieren gedoot wierden.

Onder de voornaamſte Martelaren van dien tyt, zijn geweeſt deſe navolgende:

LEONIDES.

ONder deſe groote vervolginge zijn vele vrome Chriſtenen, om de Chriſtelyke Religie, met ongehoorde tormenten gedoot, en onder die ook Leonides, de Vader van de geleerde Origenes, een Man van 't ſeventig jaren. In de gevankenis zijnde, heeft hem Origenes, hoewel maar ontrent ſeventien jaren out, met een troofteliken Brief tot volſtandigheit in zijn lyden vermaant, en dat hy hier in niet zou zien op zijn Huifvrouw, Origenes Moeder, en hare ſeven onmondige kinderen, waar van hy het oudſte was. Leonides aldus van zijn Soon tot vol-

Martelaren van dien tyt.

volſtandigheit, om de belydeniſſe Chriſti, tot Alexandria onthooft, in 't tiende jaar Severi, als Letus tot Alexandria Stadhouder was van Egipten; en alle zijne Goederen voor de Schat-kamer des Kyſers geconfiſqueert.

203. Ten deſen tyt heeft Origenes zijne Diſcipulen zo in 't gelove onderweſen, dat 'er vele daarna haar leven voor de Chriſtelyke Religie hebben gelaten; onder welke d'eerſte zijn geweeſt Plutarchus, twee Mannen, mogelyk gebroeders, Sereni genaamt, en Hero. Als Plutarchus ter doot wert gelyt, heeft hem Origenes getrooſt, waar over hy van de woedende ſchare zoude dootgeſlagen zijn geweeſt, zo hem de Goddelyke voorſienigheit niet hadde beſchermt.

Plutarchus. Sereni. Hero.

IRENEUS, Biſſchop.

IReneus, geboren uit Aſia, van Smyrnen, of daar ontrent, is geweeſt tot Lyons in Vrankryk, een Ouderling onder Photino den Biſſchop aldaar. Hy is geweeſt een Godſalig, geleert en wel geoeffent Man. door dien hy in zijn jonkheit was geweeſt een Diſcipel Policarpi, Biſſchop en Martelaar tot Smyrnen. Deſe Ireneus is door zijn geſchiktheit en Godſaligheit gekomen in Photini plaatſe. Hy was een neerſtig liefhebber en navolger der Leere Chriſti, opregt van leven, en groot geagt van alle vermaarde perſonen van zijn tyt. Hy heeft de vrede der Kerken zonderlinge gevordert, aangaande den twiſt gevallen door Victor, Biſſchop van Romen, over den tyt van 't celebreren des Paaſch-Feeſt.

En gelyk Victor daarom de Ooſterſche Kerken van de Weſterſche heeft afgeſneden, heeft hem Ireneus daar over met zijn medehulpers dapper beſtraft. Hy heeft ſommige goede Boeken nagelaten, met namen tegen de Ketters, die hy kloekelyk heeft wederſtaan. En na dat hy langen tyt de waarheit hadde voorgeſtaan en verdedigt, is hy ten laatſten tot Lyons, onder de regeeringe Severi gedoot; ſonder datmen ſeker beſcheit van de ſoorte en tyt zijns doots vint.

Rhais, als ook Marcella met haar dochter Potamiena.

Doen is mede omgebragt Rhais, een eerbare Vrouwe, als ook Marcella met haar Dogter Potamiena. Deſe ter doot veroordeelt zijnde, als 't gemene volk, 't welk haar beſpottede, van Baſilide, die het vonnis uitgeſproken had, geſtraft wiert, heeft van God verkregen, dat deſelve Baſilides, het geloove in Chriſtus aannemende, ook daarna Martelaar is geworden.

Gouverneurs, verdelgers der Chriſtenen.

Aangaande d'andere Gouverneurs die op dien tyt de Chriſtenen meeſt gekwelt hebben, worden de voornaamſte geſtelt, en van Tertulliano genaamt, Hilarianus, Vigellius, Claudius Herminianus, Cecilius, Capella Veſpromus. Item by Ciprianus, Demetrianus. By Euſebius, Aquila: waar van de meeſte op verſchyden wyſen van Gods regtveerdige hand zijn geſtraft: onder andere Claudius Herminianus alleen (ſonder dat andere luiden alſdoen daar mede beſmet wierden) van de Peſt, als hy te voren vol kwaat gewormte was geweeſt; ſeggende voor zijn doot: *Dat het tot niemants kenniſſe kome ten einde de Chriſtenen haar niet verblyden.*

204. Tertullianus ſchryft een Verantwoordinge voor de Chriſtenen.

Septimius Florens Tertullianus, van Carthago in Africa geboortig, ſchryft ontrent deſe tyt een Apologi, of verantwoordinge der Chriſtenen tegens de Hydenen, daar in hy wederlegt alle de laſteringen, daar mede deſelve doen ter tyt wierden overvallen, toonende dat deſelve waren onſchuldig, en datſe vervolgt wierden, niet om eenige kwade ſyten, maar alleen ter oorſake hares naams; evenwel dat hare Religie door de bitterheit der vervolginge niet gekrenkt of gekwetſt en wiert, maar veel meer opgeholpen en verſterkt. Onder andere zegt hy: *Wy werden vermeerdert en waſſen aan, als wy van u gemaait werden: 't zaat is der Chriſtenen bloed. Want wie is onder u lieden, dit aanſiende, die niet geprangt wert tot het onderzoeken, wat innerlyk in dit ſtuk mag zijn? Wie is, als by 't onderzogt heeft, die daar niet toe komt; en als by zig bygewogt heeft, niet wenſt te lyden?* In gelyker voegen zegt ook (*) deſelve: *Deſe Secte* (dit woort wort hier genome in een goede beduidinge) *ſal nimmmeer vergaan en t' onderkomen; dewelke, denkt vry, datſe gebouwt wert, alſſe ſchynt gebouwen te werden. Want een iegelyk zo groote lyſtſaambeit ziende, als verder geſlagen zijnde en geprikkelt, wert ontſteken tot onderzoek wat van zulks d'oorſake is; en als by tot kenniſſe gekomen is van de waarheit, volgt ook terſtont.*

(*) Ad Scapulam.

M. Aurelius Severus, Antonini Soon, en Neef van den Kyſer Severo, een vroom en opregt Prins, geleert, en den geleerden gunſtig, zijn Moeder Mammea, een overwyſe vrouwe, zeer eerende, en haar goede vermaningen volgende, tot het Ryk gekomen zijnde, heeft de Republyk geregeert met raat van wyſe en verſtandige Mannen, voornamelyk Regts-geleerde. Heeft den onvromen, gierigen, onregtvaardigen, boofaardigen, van alle publyke dienſten geweert. Heeft de Krygs-lieden gehouden in goede tugt en diſcipline. Heeft in 't begin van zijn regeeringe, de Chriſtenen door 't aanſtoken Ulpiani niet zeer gunſtig geweeſt, zo dat der zelver zommige zijn omgebragt, als met namen.

223. Aurelius Severus.

Martelaren onder den Kyſer Aurelius Severus.

Agapitus, een jongen van vyftien jaren. Calapodius, een Ouderling. Pammachius een Raatsheer van Romen. Simplicius, een Raats-heer. Item, Tiburtius en Valerianus, gebroeders. Quiritius, en Patritius, met zijn Moeder Julia. Ook Cecilia en Martina, by de maagden.

Agapitus, Calapodius en andere.

Dog is de Kyſer den Chriſteren daar na genadiger geweeſt, te meer, alzo zijn Moeder Mammea den ſelven een goet herte was toedragende, en heeft dien volgende den Chriſtenen vergunt plaatſe tot den Gods dienſt, ja heeft Chriſtus eeren Tempel willen bouwen, dog is verhindert. Men leeſt, dat, als de Chriſtenen ingenomen hadden ſekere plaatſe, om die te gebruiken tot den dienſt Gods, en de ſlagters der Offerhanden ſuftineerden, dat deſelve haar toe kwam, de Kyſer ſou geantwoort hebben, *Dat het eerlyker was, datmen in die plaatſe God op loedanige manieren ook diende en eerde, dan dat deſelve door vuiligheit der Kerken-dienaars beſmet en onrynigt wort*

M. Minucius Felix, een Advocaat binnen Romen, treffelyk en ſeer geleert, ſchryft een t'ſamen-ſpraak, die hy noemt Octavium voor de Chriſtelyke Religie. Van hem ſchryft aldus (*) Lactantius: *Minutius Felix is geweeſt onder den Advocaten van boogen aanſien, des zelfs Boek, dragende den naam zijns vriends Octavii, geeft genoeg te kennen, hoe een bekwamen beweerder van de waarheit hy zou hebben geweeſt, waar 't dat by zig ganſch en al tot dien vlyt had begeven.*

229. Minucius ſchryft een boek voor de Chriſtelijke Religie.

(*) Lib. 5. div. Inſt. cap. 1.

Seſde vervolginge der Chriſtenen onder den Kyſer C. Julio Maximinus.

DE Seſde vervolginge der Chriſtenen, is opgenomen onder den Kyſer Maximinus, een ſeer wreet menſche van naturen, zo tegens perſoonen van aanſien, overmits zijn geringe afkomſte, als tegen de Chriſtenen, en voornamelyk den Dienaren des woorts: dog deſe vervolginge is, ten geluk der Chriſtenen, kort geweeſt, alzo zijn regeeringe maar twee jaren duurde; en alzo deſe Kyſer een heftig vyant was van de Dienaren der Kerke, zo heettſe ook van deſelve haar begin genomen als Leeraars en Autheurs,

237. Siet hier van Euſeb. in Chron. et Hiſt. l. 6. cap. 28. Oroſ. lib. 7. cap. 19.

theurs, zo men zijde, van de Chriſtelyke Religie, door dien men meende dat deſe weg-genomen zijnde, het gemeene volk ligtelyk daar van zou afgetrokken worden.

Origenes ſchrijft een boek de Martyrio.

De Kerk-Leeraar Origenes, heeft alsdan om de Chriſtenen tot ſtantvaſtigheit te wakkeren, een Boek geſchreven van de Martelerye, en dat toege-eigent Ambroſio, Opſiender van de Kerke tot Milanen en Proctoto, geleerde mannen van dien tyt.

Fabianus.

De Hiſtorien getuigen, dat onder zijn regeeringe, om de belydeniſſe der Goddelyker waarheit, gedoot is Fabianus, Opſiender van de Kerke van Romen.

Sevende vervolginge der Chriſtenen onder den Kyſer Decio.

251. ONtrent den Jare onſes Heeren en Saligmakers twee hondert eenenvyftig, is'er een zeer groote en wreede vervolginge tegen de Chriſten-geloovige ontſtaan onder den Kyſer Decio, die men gemeenelyk noemt de ſevende. Sommige meenden dat hy deſe vervolginge in 't werk geſtelt heeft uit haat tegen den Kyſer Philippus, die de Chriſtelyke Religie had aangenomen: Maar (*) Cyprianus, die te deſen tyde heeft geleeft, ſchryft de oorſake hier van de Chriſtenen ſelve toe. *Men moet* (ſegt hy) *het verſtaan en belyden, dat de grimmige en vernielende benauwtheit, die onſe kudde voor 't meeſte deel verwoeſt heeft, en nog ſonder opbouden verwoeſt, ons om onſe ſonden is overgekomen, dewyl wy den weg des Heeren niet en houden, en de Hemelſche geboden, ons tot onſe Saligheit gegeven, niet bewaren. Onſe Heere heeft gedaan den wille zijns Vaders, en wy doen niet den wille onſes Heeren; tegelyk om gelt en goet te vergaren neerſtig zijnde, de bovaardye na tragtende, zig begevende tot afgunſt en tweedragt, te rugge ſtellende eenvoudigheit en trouwe; de booſe wereld alleen met woorden, en niet met werken verloochenende, zig ſelven behagende, en allen misbagende. Wy werden dan geſlagen, gelyk wy verdienen. Want wat plagen, wat ſlagen verdienen wy niet? &c.*

* Lib. 2. Epiſt. 4.

En (*) elders: *Indien de oorſake des jammers en ongeluks bekent is, zo zal men ligtelyk vinden remedie tot de wonde. De Heere heeft zijn huiſgeſin willen beproeven, en alzo de langdurige vrede bedorven had de leeringe en tugt ons van den Hemel gegeven, zo heeft de hemelſche ſtraffe weder opgewekt, het onmagtig, ja, ik had by na geſegt, het ſlapende geloof: en alzo wy door onſe zonden meer verdienden te lyden, zo heeft nogtans de alderbarmhertigſte Heere zodanige matigheit gebruikt, dat alle 't gene geſchiet is, veel eer geſchenen heeft te zijn een beſoekinge, dan een vervolginge. Een ieder dede neerſtigheit om zijn erfgoet te vermeerderen; en vergeten hebbende wat de geloovige, of ten tyde der Apoſtelen te voren gedaan hadden, of alt yt beboorden te doen, waren aanwendende alle neerſtigheit, om door een onverſadigden brant van gierigheit haar rykdommen op te hoopen, en te verſterken. Men vernam in de Prieſteren geenen beboorlyken yver om God te dienen; in den Dienaren geen opregt geloof, in de werken geen barmhertigheit, in de manieren geen tugt.* Dus verre Cyprianus

* Lib. 6. Epiſt. 37.

In deſe bloedige vervolginge zijn veel Chriſtenen van hoogen en laagen ſtaat, 't gantſche Kyſerryk door, in vele Landen en Steden, met ongehoorde tormenten ter doot gebragt.

ALEXANDER Opſiender der Kerke te Jeruſalem.

ALexander, Opſiender van de Kerke te Jeruſalem, een man van groot aanſien en authorityt, en van hoogen ouderdom, die den Heere ſonderling vreeſde, heeft veel geleden voor de waarheit Chriſti, dog God heeft hem lange geſpaart, tot onder den Kyſer Decio, onder welke hy van den Gouverneur te Ceſarien gevangen zijnde, om de belydeniſſe Chriſti, voor den Rechter-ſtoel is gebragt, alwaar hy eenen treffelyken roem in Chriſtus by alle geloovige heeft verkregen, door zijn vollſtandige antwoorde, die hy voor den Name Chriſti dede; van daar is hy, met ketenen gebonden zynde, in den kerker geworpen, alwaar hy lange heeft gelegen, en dikwils voor de vierſchaar geroepen zijnde, t'elkens wederom in den kerker is gelyt: En als hy deſe ellendige benauwtheit lytſamelyk uitſtont, en daar over God met de Apoſtelen was dankende, dat hy hem (a) weerdig agtede, om zijns Naams wille dit lyden uit te ſtaan, heeft hy ten laatſten, na veel ongemak en lyden, zijnen Geeſt Gode opgeoffert: maar wat doot hy in de gevankeniſſe geſtorven is, van ongemak, hongers-noot, of anders, en wort niet geſpecificeert.

a Act. 5. 41.

BABYLAS Opſiender van de Kerke te Antiochien.

BAbylas, Biſſchop of Opſiender van de Kerke te Antiochien, een treffelyk man (zegt Chryſoſtemus) en over wien een ieder hem met regt mogt verwonderen, als hy den Kyſer Decius had verhindert te komen in der Chriſtenen vergaderingen, niet willende dat een wolf zou vallen in de Schapen, is gevangen geworden; en verſogt zijnde dat hy den Afgoden zou offerhande doen, heeft hy dat gewygert, en na verdedinge van zijn goede ſaken verklaart, dat een Herder niet behoorde te verlaten zijn Schaapkens, dat hy den Almogenden God niet wilde verlaten en afwyken tot valſche goden; waar over hy ter doot is verweſen. Beryt zijnde om te ſterven, heeft hy geſegt, keert u myn ziele tot u ruſte: want de Heere heeft u aangeſien. En is alzo onthooft.

METRANUS en vele andere te Alexandria.

ALexandia is geweeſt als het Schavot van alle Tyrannye; van de gene die daar te deſer tyt om den Name Chriſti zijn omgebragt, zijn deſe wel de voornaamſte:

Metranus.

Metranus, een Godtvrugtig oud man, om de belydeniſſe Chriſti van het oproerige volk te Alexandrien gevangen zijnde, hebben hem geboden laſterlyke woorden tegen God te ſpreken, dat is, den Name Gods te laſteren, en zijnen Geſalfden, den Heere Jeſus Chriſtus, te verſaken: en als hy dat wygerde te doen, hebben zy hem over zijn gantſch lighaam met ſtokken geſlagen, zijn aanzigt en oogen met ſcherpe rieten geprikkelt en doorſteken; en aldus gemarteert en gemartelt zijnde, ter Stad uitgeworpen, en voorts met ſteenen doot geſteenigt.

Coinchatham.

Daarna hebben zy ook aangegrepen Cointham, een Edele en geloovige vrouwe, en gebragt in eenen Afgodiſchen Tempel, en voor de Afgoden geſtelt, haar dwingende die te eeren: Maar als zy haar zelven met verfoeyinge der afgoderye daar van te rugge keerde; zo bonden zy hare beenen te zamen, en ſleeptenſe alzo door de ſtraten van geheel Alexandria, ſloegen haar met geeſſelen, wreven haar naakte lighaam aan Molen-ſteenen; en als zy haar aldus lange genoeg geſleept, geſlagen en gewreven hadden, en met geeſſelinge haar lighaam opgehaalt en verſcheurt, en zy nu by na doot geſolt was, hebben zy haar voorts tot de voorſtad getrokken, en aldaar met menigte van ſteenen geworpen en bedekt.

Apoſtuvia.

Dit wreet en onſtuymig volk heeft ook de han-

handen gelegt aan Apollonia, een oud beroemt en Chriſtelyke maagt, en met vuyſten en kinnebac-ſlagen alle hare tanden uit het hooft geſlagen, en daar na voor een vuur gebragt, en haar aangeleyt, dat, zo zy hare goden niet en wilde offeren en Chriſtus vloecken, dat zy haar daar in zouden verbranden: Maar zy heeft liever in 't vuur willen gaan, en haar tydelyk leven verlieſen: dan datſe Chriſtus afgaande en hare ziele veliefende, het tydelyke leven zou behouden

apion. Sy hebben mede Serapioen, geboren van Epheſen, uit zijn huis gerukt, en zijn lighaam door veel ſlagen verſeneurt, en by-na van lit tot lit ontleet. En na deſe wrede handelinge hebben zy hem nog van een hooge plaatſe neder waarts geworpen, en is alſo in groot lyden den doot geſtorven.

lianus, aus. Daar was mede eenen Julianus, met byname Ennus, die ook by de waarheit volſtandig is gebleven. Deſe hebben de Tyrannen op een Kemel-beeſte geſet, en alzo door de ſtad henen gevoert, en met ſcherpe geeſſelen het vleeſch van 't lighaam geſcheurt, het raſende volk heeft ook op hem geworpen, en is endelyk verbrant.

ſus, Verder was 'er nog een Klook en vrolyk Ridder Belus genaamt, deſe het volk ſtraffende, om datſe de doode lighamen der Martelaren beſpotteden, is ook door de furie des volks gevangen, en Chriſtus vromelyk belydende, onthooft.

acarius. Wy willen hier ook niet voor by gaan Macarius uit Lybien, die met vele woorden van den Regter weer geraden, dat hy Chriſtus zoude verſaken: maar zijn geloof met des te meerder volſtandigheit belydende, is hy levendig verbrant.

ſimachus. lexander. Epimachus en Alexander, hebben ook na vele tormenten haar leven door 't vuur moeten eindigen.

mmonaria. lercuria. ionyſia. mmonaria. God heeft ook zijn kragt wonderlyk betoont aan 't vrouwelyk geſlagt: want daar waren Ammonaria, en Mercuria, twee maagden, en Dionyſia, een oude Vrouwe, en nog een ander Ammonaria beneven de voorgaande, die gelykelyk met veel wreede tormenten, tot verſakinge van de Chriſtelyke Religie zijn verſogt: maar zy hebben haar daar in zo ſtantvaſtig gedragen, dat de vyanden Gods ſelve haar hebben moeten ſchamen: dog de Regter heeftſe evenwel doen onthoofden.

heremon, eron. en ideus. In deſe vervolginge zijn ook omgekomen Cheremon, Biſſchop van Nicopolis, een ſtad in Egypten, Heron, Arſinus, Iſidorus, alle drie Egyptenaren: Item, Nemeſius, Ammon, Zenon, Ptolomeus, Ingennus, Teophilus, ook Scirion een Rentmeeſter van een magtig man, deſe heeft Scirion geboden dat hy den Afgoden zoude offeren, en als hy zulks wygerde heeft hy hem daar toe met harde woorden en zware drygementen ſoeken te brengen: maar alzo hy daar mede by hem niet vorderde, en even volſtandig bleef, is hy hem met ſmekende woorden aangekomen, hem zoekende alzo te vermurwe: maar ziende dat hy onbeweeglyk bleef, heeft hy een ſcherpe paal genomen, en hem daar mede zo lange in alle zijne leden geprikkelt en geſtoten, tot hy hem wreedelyk heeft vermoort.

Maar zouden wy alle de Martelaren verhalen, die in alle deelen van het Kyſerryk, onder deſen Tyran Decio zijn omgebragt, dit boek zou die alle naawlyks konnen vatten. En van deſe vervolginge ſegt (*) Nicephorus, *dat het even zo zwaar is, alle de Martelaren aan te wyſen, als 't zant van de zee te tellen.*

* *Lib.* 5. *p.* 23.

ormenten n tyden de r vervolgin- g. De tormenten, daar mede de arme Chriſtenen te dien tyden werden omgebragt, waren zeer hart: gebannen, van zijn goet berooft, tot metael-werken veroordeelt, gegeeſſelt, onthooft, gehangen te werden, was al gering, ja niet. Zy wierden meeſt al met heete tarre overgoten; by klyn vuur gebraden, geſteenigt, met ſcherpe pinnen in 't aanſigt, oogen, ja 't gantſche lighaam geſteken: langs de ſtraten over harde kyſen en ongelyke ſteenen gedleept, op ſteenrotſen verpliet, van hooge ſtyle plaatſen afgeworpen, de leden aan ſtukken gebroken, met krammen van een getrokken: op ſcherfen van gebroken potten gewentelt: den Wilden en wreeden beeſten tot een roof en ſpyſe gegeven: behalven dat haar ook door de lengte des lighaams palen gedreven wierden.

Sint hier van Dionyſ. Alexand. Reg. Nyſſ. in Thaum. Cypr. contra Demetr. Euſeb.

Dalf-wilde tormenten hebben de Chriſtenen zo verſchrikt, dat zommige der ſelver afvallig zyn geworden, en ſchip-breuke geleden hebben in haar geloof: van welke een groote beroumde had hebben over-verhaart zijn gebleven, en van God regtveerdelyk geſtraft.

Sint Cypr. de lapſis.

Cyprianus geboren en zijnde, heeft op dien tyt tot zijne Medechanpers in 't werk des Heeren en andere, geſchreven zeer trooſtelyke Brieven Onder welke zeer heerlyk is de laaſte van zijn derde Boek, alwaar men onder anderen dele woorden leſt: *De ſtaat en zeden der Chriſtenen [illegible] Dat een Chriſten, [illegible] Chriſtus ſelfs geſtelt, [illegible] Kruis [illegible] en de ſtappen niet [illegible] Of hoofd en [illegible] zijn verplaatſen, en [illegible] Chriſtenen [illegible] nademaal [illegible] zijn, [illegible] leden [illegible] by den Heere. 't Lighaam [illegible] Chriſtenen [illegible] in de metaal-werken niet vermaakt met eenig bedde, maar vermaakt zig met de [illegible] ſpyſe: de leden vermoet zijn daar [illegible] daar geſtrekt op d'aarde neder; maar het is geen ſpyſe, alzo met Chriſti te leggen: [illegible] zijnde en hebben alhier geen kleederen; maar die Chriſtus aantrekt, met hem gekleet zijnde, is overvloedelyk gekleet en verciert.* En daar na: *God van boven neder ziende, bout in de belydeniſſe zijns Naams, den gewilligen voor aangenaam, helpt de ſtrydende, kroont de overwinnende, vergeldende in ons 't gene by zelve gedaan heeft, en verheerlykende 't gene by hem volbragt is.*

Troofielyke Brieven van Cyprianus.

Van de ſtraffen, die de vervolgers doen van God zijn overgekomen, ſchryft deſelve Cyprianus aldus: *Wy zijn zeker en gewis, dat, 't gene wy lyden, niet ongeſtraft blyft: en hoe 't ongelyk van de vervolginge grooter is, hoe de ſtraffe, ter oorzake van de vervolginge, klaarder zal zijn en zwaarder. Indien ons niet voor komt 't gene diesbalven in de voorleden tyden geſchiet is; zo zal ons genoegſaam dienen tot een leeringe, 't gene onlangs is voorgevallen, dat de verdedinge gevolgt is zo haaſt, en in zo grooten haaſtigheit, zo hard en zwaar, met den val der Koningen en Prinçen, met het verlies der ſchatten en rykdommen, met den afval en ſchade der krygslieden, met den afbreuk der byrlegeren.*

Straffen den vervolgers overgekomen. * *Tot Demetrianum.*

Agtſte vervolginge der Chriſtenen onder de Kyſeren VALERIANO en GALLIENO.

VAlerianus en Gallienus, in't begin harer regeeringe den Chriſtenen genadig geweeſt zijnde, zijn wynig tyts daar na verkeert en miſlyt, door een Egyptiſch Toovenaar, en hebben de Chriſtenen tot Afgodery gedwongen, door verſchyden tormenten. 252.

Sint Dionyſ. epiſt. ad Herm. Apud. Euſeb. lib. 7. c. 7. Oroſ. lib. 7. cap. 22.

Den vierden Maart is omgebragt * Lucius, opſiender van de Kerke van Romen. * *Cypr. l. 3. Epiſt. 13.*

CYPRIANUS, Biſſchop van Carthago.

CEcilius Cyprianus geboren uit Africa, was eerſt opgebragt en geleert onder de Hydenen in de vrye konſten, en als hy te Carthago de Rhetorica leerde, is hy eindelyk tot de Chriſtelyke Religie gekomen, door het middel van een Maagt Juſtina, en voornamelyk door 259.

CYPRIANUS, Biſſchop van Carthago, tot Feſtus ontbalſt in Grieken.

Hue heeft Karthago met den glans der Liefdetuit,
Godvruchte CYPRIAAN, door uw beleid geblonken?
Maar ach! nu legt zy in den poel van Mahomet
Ontbloot van Gods genade en 't heilzaam licht verzonken.
Zoo haalt men door verzuim van wacht, van deught, van raad,
Een zielsſtraf op den hals die 't al te boven gaat.

Cecilium een Chriſten Ouderling. Men zegt dat hy een Diſcipel Tertulliani geweeſt is, in wiens boeken te leſen hy een zonderlinge luſt had. Hy heeft zo toegenomen in de Goddelyke wysheit en verſtant, dat hy tot Ouderling gemaakt is, en daar na tot Biſſchop van Carthago, welk ampt hy langen tyt heeft bedient, niet alleen in tyt van tamelyken vrede, maar ook onder den Kyſer Decio, in tyde van vervolginge, zonderling met de Martelaren te vermanen en te verſterken tot volſtandigheit, met ſchriften en woorden, alzo hy beſt konde, zo dat hy gedwongen was zijn volk somtyts te verlaten, om datſe hem drygden den Leeuwen voor te werpen: dat hy voor een tyt somtyts liever heeft gedaan, om geen oproer onder het volk te verwekken, alzo hy van God zelve tot vlugten ſomtyts ook vermaant was. Hy was wel begeerig om voor de Goddelyke waarheit te ſterven: nogtans vlugtende heeft hy God niet willen verſaken, en vermaande daar van ook de zijne. Na de vervolginge Decy, ſtont hy zijn Kerke weder trouwelyk by, en had groote moeite met de gene die in vervolginge gevallen waren, maar uit liefde genygt tot barmhertigheit, namſe gewillig weder op. Hy is zonderling heftig geweeſt tegen de ketery, zo dat hy zelve uit yver in misverſtant vallende, beval die te herdoopen, die van de Ketters gedoopt waren, welk gevoelen hy ten leſten herriep. Hy had ook ſomtyts Goddelyke openbaringen, zo dat hy, door eenen prophetiſchen geeſt, tyrannyen was voorzeggende, tot waarſchouwinge zijns volks. Hy was ten laatſten, een wynig voor zijn doot, in ballingſchap geſonden in Lybien, in de ſtad Curubita, en dat volgens laſt van den Regter Paternus in den tyt van des Kyſers Valerianus en Gallienus. Den Regter wilde van hem weten, waar dat de dienaars der Kerken waren, maar hy wilde hem zulks niet openbaren: In dit ballingſchap is hy twee jaren geweeſt, 't zelve houdende voor een gevankeniſſe. Dit zijn banniſſement geſchiede met de Trompet, en met confiſcatie van zijn goet, 't welk hy met alle andere ongelyk geduldelyk heeft gedragen: En niet tegenſtaande dat hy zijn kudde moeſte verlaten na den vleeſche, heeft hy een ſonderlinge ſorge voor haar gehad, niet alleen met gedagten, wille, en begeerte, ook in de meeſte vervolginge, maar desgelyks met veel hertelyke trooſt-brieven aan de Kerke, en alle zijne goede vrienden te ſchryven, tot haarder verſterkinge en vermaninge, tot getrouwigheit en ware volſtandigheit. Kortom hy was zeer vermaart van wegen zijne groote wysheit, en andere heerlyke gaven, daar mede hy verciert was: gelyk Nemeſiaan, Felix, Victor en andere in een brief dit getuigeniſſe van hem geven, dat hy den meeſten was in tracteren, den bekwaamſten in 't ſpreken, den wyſten in 't reden-kavelen, den eenvoudigſten in patientie, den liberaalſten in aalmoeſſen, den hyligſten in adſiſtentie, den vernederſten in den dienſt, en den onnoſelſten in alle goede werken. Alſulken eere, lof en prys wert hem van vele geleerde mannen nagegeven.

Cypr. l. 1. Epiſt. 3.

Cypr. l. 1. Epiſt. 1. 4.

Aug. l. 8. contra.

Cypr. lib. 1. epiſt. 6.

Aug. l. 1. contra Donat. cap. 4.

Ten laatſten is hy van den Regter Galerius Maximus (die in Paterni plaatſe gekomen was) ontboden, om van hem gehoort te worden. Hy bleef eenige tyt buiten de Stad, tot dat hy van den Regter geroepen zoude worden: maar is ten laatſten van den Regter laten halen, en tot

des anderdaags doen bewaren. En op den veertienden September is hy voor den Regter geſtelt, van hem vertoekende, dat hy den Goden zou offeren: Cyprianus heeft tegen alle tyrannye geproteſteert, dewyle hy ſonder torture vryelyk en openlyk beleet, dat hy een Chriſten was, en daarom ſulks ongeoorloft. Den Regter zijde, beraat u wel. Hy zijde, doet dat u bevolen is: want in een regtveerdige ſake en valt geen beraat. Den Regter zyde: Gy hebt lange geweeſt een menſch vol ſacrilegie, en hebt u beweſen een vyant der Romſcher Goden, en u geſtelt tegen de Wetten en Ordinantien van de hylige Princen: en heeft hem veroordeelt om met de ſwaarde gerigt te werden.

Cypr. contra Demet. tract. 1.

Over deſe ſententie heeft Cyprianus God gedankt. Als men hem heeft gelyt op de plaatſe des gerigts, heeft hy zijn opperkleet afgelegt, zijn oogen toe-geſloten, zijn gebet tot God met grooten iever gedaan, en zijnen hals gewilliglyk onder het Swaart buigende, heeft God zijn ziele overgegeven, in 't jaar onſes Heeren Chriſti twee hondert negen-en-vyftig.

Petr. de Nat. lib. 8. cap. 78. Nic. lib. 5. cap. 27.

Ten deſen tyde was ook groote vervolginge in Alexandria, 't getal der gedoode was zeer groot. Onder andere waren buiten de Stad van Cefarien woonagtig drie vrome Mannen, Priſcus, Malchus en Alexander, deſe ontſteken zijnde met een Goddelyke vierigheit des geloofs, hebben malkanderen van groote traagheit beſchuldigt, ſeggende, nadien in de ſtad kronen des levens werden uitgedeelt, hoe 't dog mogte bykomen, datſe zig daar toe nog zo traag en onluſtig vonden? Door zulke redenen opgewekt zijnde, zijnſe haaſtelyk na de Stad gegaan, en hebben daar de vervolgers der Chriſtenen beſtraft, datſe zo veel onnooſel bloets vergoten.

Priſcus. Malchus. Alexander. Euſeb. Hiſt. l. 7. cap. 11.

Hier over zijnſe opgenomen, gevangen, en daar na den Wilden beeſten voorgeworpen.

Philippus, Biſſchop van Alexandrien, is ook onder deſe vervolginge met den ſwaarde gerigt.

Vinc. Spec. Hiſt. l. 11. cap. 23. Henr. d'Oxf. l. 6. cap. 21.

In de Stad van Carthago zijn mede drie hondert Chriſtenen voor 't gelove gedoot.

Te deſen tyde is ook Pontius, de Diaken Cypriani, gemarteliſeert in Vrankryk, en ontallyke meer, in alle de landen des Kyſerryks, zo door vuur, water, ſwaart, Wilde beeſten, en andere middelen, dieſe konden bedenken.

Negende vervolginge der Chriſtenen onder den Kyſer AURELIANO.

274. DEſe Kyſer eerſt gekomen zijnde tot de regeeringe des Ryks, betoonde hem den Chriſtenen gunſtig te zijn: maar dit duurde niet lang, maar wert haaſt door kwade raatſluiden omgekeert, zo dat hy in plaatſe van deſelve als te voren gunſte te bewyſen, dagelyks bedagt op middelen om deſelve te mogen t'onderbrengen en uitroejen: dog hier mede bezig zijnde, zo is hy met zijn by-hebbende geſelſchap uit den Hemel met den blixem geraakt. Korts daar na met de hand Manco Poris, door liſten zijns Notaris Inneſthei, omgebragt.

275. Hy heeft onder zijn korte regeeringe nog laten ombrengen om 't Chriſten geloof, den dertigſten Mey in 't jaar onſes Heeren twee hondert vyf-en-ſeventig, Felix Opſiender van de Kerke van Romen.

Claudius Tacitus, een vroom man, bekwaam om landen en luiden te regeeren, wort van den Roomſchen Senaat in plaatſe van Aurcliani tot Kyſer gekoren, en de regeeringe van 't Ryk aangenomen hebbende, doet hy terſtont over-al ophouden de vervolginge tegens de Chriſtenen: maar door zijn haaſtig overlyden heeft ook haaſt deſe ruſte een einde genomen.

Den agtſten December is omgebragt Euty- *Eutychianus.*
chianus, Biſſchop van Romen.

Als ontrent deſe tyt ſekere inwoonderen van Vrankryk, meeſt Boeren, die zig Bagaudos noemden, in oproer geraakt waren tegens het Roomſche Ryk, onder het belyt Amandi en Eliani, zo is van den Kyſer Diocletiano tot de gemynſchap van de regeringe aangenomen, en als Kyſer verklaart Maximianus Pannonius, eertyts zijn medegeſelle in den kryg, en hem, overmits zijn vrome fyten, wel bekent. Deſe zig terſtont toeruſtende tegen de voorgenoemde Bagaudas, heeft uit verſchyden kwartieren des Ryks ontboden een teer groote magt van krygsvolk; onder andere mede uit Syria, het Thebeiſch Regiment in de Chriſtelyke Religie, door den Biſſchop van Romen, meer en meer geoeffent en beveſtigt, hebbende als Overſte Mauritius, Banier dragers Candidus, Exſuperius, Innocentius, Victores, Conſtantinus en andere. Maximianus met het principaal Hyr-leger over het gebergte ter geſetter plaatſe in de ſtad Octodurium gekomen zijnde, heeft opgeſet, eer hy den togt met ernſt zou aanvangen, aldaar een ſolemneele ſlagting te doen, daar toe ontbiedende alle Overſten en Soldaten, die daar van Ooſten en Weſten gekomen waren, onder andere mede 't voorſchreven Thebeiſch Regiment; om alle en een ieder, na gewoonelyke offerhande tegen de Bagaudes te doen ſweeren, en af te nemen den eed van getrouwigheit. 't Voorſchreven Regiment onderrigt van Maximiani meeninge, een ſchrik hebbende van alle afgodery, en ook beryt zynde veel eer in den doot te gaan dan iet onbehoorlyks tegens haar conſcientie te doen, hebben alle eendragtelyk gewygert tot het ſacrificie te komen; ja zijn, om niet beſmet te werden, ook met 't aanſien van de afgodery, een wynig verder na den Lacum Lemannum, huydensdaags de Geneeſſche Zee genaamt, geweken, tot aan de ſtad op die tyt Agaunum genaamt. Maximianus geboden hebbende, datſe zouden wederom keeren, en zig vergelyken met d'andere krygſluiden, zo hebben Mauritius, Exſuperius en andere, uit aller name, geantwoort, datſe beryt waren alles te doen, en allerhande perykelen aan te gaan voor het gemeene beſte; maar alzo zy profeſſie deden van 't Chriſten geloove, dat zy geen afgodery konden toeſtaan. Waar over Maximianus ſeer verſtoort zijnde, heeft tot een algemeene ſtraffe in het zelve Regiment by lotinge den tienden man doen onthoofden. 't Welk deſe vrome Krygs luiden, door Maurith aanſprake geſterkt zijnde, daar het lot op was gevallen, met lytſaamheit hebben verdragen: en Mauritius heeft, na dat hy de overgeblevene tot ſtantvaſtigheit vermaant en aangewakkert had, andermaal Maximianus doen aanſeggen, dat hy en zijne Soldaten beryt waren de wapenen te gebruiken tot onderſtant en beſcherminge van de Republyk: maar dat zy liever wilden ſterven, dan den waaragtigen en levenden God afvallen, en zig met duivelſche offerhanden beſoedelen. Sulks Maximianus hoorende, en nog meer ontſteken zijnde, heeft voor de tweede ryſe den tienden man doen onthalſen. En ziende dat hy ook met deſe zijne wreetheit, de reſt niet kon bewegen, om na Octodurum te keeren, maar dat zy evenwel alle ſtantvaſtig bleven, zo heeft hy over haar uitgeſonden en uitgeſtort 't gantſche hyrleger, te voet en te paart, en heeftſe by-na alle met haren Overſten Mauritius omcingelt en doen vermoorden. Alſo hebben deſe vrome Kampioenen om het Chriſten-ge-

Hiſtorie van 't Thebeiſch Regiment.

Digitized by Google

loof haar bloet vergoten, en zijn ſalig in den Heer geſtorven.

MARINUS.

Euſeb. lib. 7. c. 12. Nic. lib. 4. cap. 34.

MArinus, een Krygs Overſte, een man van edelen afkomſte, en ſeer ryk van goet, wert in de ſtad van Ceſarea in Paleſtina, tot meerder heerlykheit verheven: 't welk een ander man aldaar hem benydende, riep dat Marinus geen hooger ſtaat mogte hebben, om dat hy een Chriſten was. De Regter vraagde Marinus, of 't zo was, gelyk deſe zijde: en als hy het vry uit had bekent, heeft hem de Regter drie uren tyts van beraat gegeven, of hy de Goden en den Kyſer wilde offeren, of als een Chriſten gedoot worden. Als hy nu uit de vierſchaar kwam, heeft hem Theoternus, de Biſſchop dier ſtad, by der hand genomen, tot de vergaderinge in den Tempel gelyt, en daar met vele woorden in 't geloove geſterkt. Ten laatſten hem toonende 't zwaart, dat hy gewoon was aan zijn zijde te dragen, en ook het Euangelie-boek, vraagde hem welk van byden hy koos, en als Marinus het Euangelie-boek aangreep, zijde Theoternus tot hem, *behoud dat gy verkoren hebt, myn Sone: en veragtende dit tegenwoordige leven, zo hoopt op 't eewige: gaat onverſaagt, en ontfangt de Kroone, die u de Heere beryt heeft.* Aldus weder-gekeert zijnde tot de vierſchaar, is hy terſtont van den uitroeper ge eiſcht, want de tyt, die hem gegeven was, om zig te bedenken, was nu vervult. Hy ſtelt zig dan voor den Rigter-ſtoel, en daar betoont hebbende een meerder yver en vierigheit des geloofs als nog te voren, zo wort hy aan den Regter over gegeven om onthooft te worden.

Afterius.

Als Marinus nu gedoot was, zo vont hem daar by Aſterius, een Rooms Raatsheer, die den Kyſer en alle het volk zeer lieflyk en aangenaam was, deſe heeft het doode lighaam van Marinus op zijn ſchouderen genomen, en van daar weg gebragt, en na dat hy 't in een koſtelyk lynwaat had gewonden, heeft hy 't in een eerlyk graf nedergelegt en begraven: maar voor deſe eere die hy den Martelaar had aangedaan, heeft hy ook haaſt daar na de kroon der Martelaren ontfangen.

Den ſeſden Auguſti in 't jaar onſes Heeren twee hondert negen-en-vyftig is ook ter oorſaak van de Chriſtelyke Religie omgebragt Xyſtus Biſſchop van Romen.

LAURENTIUS den Diaken tot Romen op een rooſter gebraden.

Hoe edelmoedig toont ge, o LAURENS! voor den Raad
De ſchatten van uw Kerk, geen goud, maar eed'le zielen,
Juweelen in Gods Oog, die nooit van 't ſpoor vervielen,
Hoewel ben de armoê drukte, en 's waerelds bitt'ren haat.
Gy zult, o Kruisheld, ſchoon uw lichaam wierd gebraden,
Voor eeuwig in een zee van Hemelweelde baaden.

Ambr. l. 1. Offic. c. 41.

ALs Xyſtus, Biſſchop van Romen, ter doot gelyt wert, heeft Laurentius, een opper-Diaken van de Kerke van Romen, hem ontmoetende aldus aangeſproken: *Waar gaat gy henen, O Vader, ſonder uwen Sone? Waar henen Prieſter ſonder uwen Dienaar?* Waar op hem Xyſtus heeft geantwoort: *Ik verlaat u niet myn Sone, gy hebt grooter ſtryd te verwagten voor het geloove: gy zult my na drie dagen volgen: Daarom zo gy iet hebt in deſe ſchat-kiſten, deelt het den armen.* Waar uit als vermoet wert, dat hy in zijn bewaringe had een grooten ſchat der Kerke, is hem van den Stadhouder van Romen geboden, dat hy dien te voorſchyn zou brengen. Laurentius daar toe verſogt hebbende de tyt van drie dagen, om alle de ſchatten in ordre te ſtellen, heeft hy by een geſogt alle de arme ellendige luiden, die van de aalmiſſen leefden, als kreupele, blinde, en andere

dere diergelyke, welke hy den Stadhouder getoont hebbende, heeft verklaart, dat deſe waren de ſchatten en rykdommen van de Kerke. De Stadhouder het daar voor houdende, datmen met hem ſpottede, heeft Laurentius op een rooſter, met klyn vuur daar onder, doen leggen: hy aan d'een zijde gebraden zijnde, heeft geſegt, met groote vrymoedigheit tot den Tyran, *Keert het deel myns ligbaams dat gebraden is om, en verſlint het ſelve.* 't Welk iemant niet onbekwamelyk aldus op rym heeft geſtelt.

Genoeg is deſe kant
Gebraden en geraakt,
Went om en proeft Tyrant,
Of 't rauw of 't braan beſt ſmaakt.

* *Aug. de Civit. Hom. 8°.*

Want door Gods genadige verſterkinge (*) dagten hem de kolen als roſen, en gelyk een verkoelinge en ververſchinge in zijnen brant. En voor 't Roomſche Ryk en zijne vyanden gebeden hebbende, is met groote volſtandigheit in den Heere ontſlapen in het jaar onſes Heeren twee-en-vyftig.

Nu volgt de groote en bloedige vervolginge der Chriſten gelooviger, gezegt de tiende, begonnen onder den Kyſer Diocletianus en Maximinianus, en vervolgt onder Maxentius, Lucinus en Maximinus, tot het jevende jaar Conſtantini Magni toe.

Ziet hier van Euſeb. Hiſt. Eccl. l. 8. & ſeq. l. 7. c. 26. 27. Nic. lib. 7.

IN 't jaar na Chriſti geboorte driehondert twee, heeft de Kyſer Diocletianus in het negentiende jaar zijner regeeringe, tegens de Chriſtenen opgenomen een groote en ongenadige vervolginge, die men de tiende noemt. Van welke in dusdaniger voegen zegt (*) Sulpitius Severus: *Na dem* (te weten de Kyſer Valerianus)

* *Hiſt Sacr.*

302. *ontrent vyftig jaren, onder de regeeringe Diocletiani, en Maximianus is opgereſen de alderbitterſte vervolginge, die tien jaren agter een Gods volk verwoeſt heeft. Op dien tyt is genoegſaam de gantſche werelt beſmet geweeſt van het bylig bloet der Martelaren, want men liep om ſtryt tot deſe heerlyke en beroemde ſtryden: en wiert doen, door weerdig en eerlyk ſterven, de eere, die een Martelaar toekomt, gejogt met meerder yver, dan men nu door kwade en verkeerde eergierigheit, bejaagt Biſſchoppelyke ampten. De werelt is noit meer uitgeput door eenige oorlogen: noit hebben wy gewonnen met meerder triumphe, dan wanneer wy met tienjarige meerlagen niet konden overwonnen werden.*

Tot deſe vervolginge heeft Dicoletianus ook gebruikt, en op den baan getrokken zijn medegeſelle Marimianus Herculeum, een menſche van natuur hart, wreet, ontrou, ontugtig, in alles Diocletianus believen en wille nakomende.

Oriſaken van de vervolginge. Euſeb. Hiſt. lib. 8. cap. Lact. l. 1. cap. 1. et lib. 5. c. 1.

Diocletianus heeft in deſen gewoet tegens die van 't Ooſten: Marimianus, tegens die van 't Weſten. D'oorſaken van deſe vervolginge worden van geloofweerdige ſchryvers verſchyden, en voornamelyk deſe aangeweſen. Als de Kyſers, hoewel Hydenen en Afgoden-dienaars, den Chriſtenen zeer gunſtig waren, en met genade omhelſden, den ſelven niet alleen hooge officien en ſtaten gevende, maar ook vry en onbekommert gebruik gunnende van hare Religie, biſonderlyk dat men in diverſe plaatſen was bouwende Gebede-huiſen en Tempelen, dat deſelve zodanige vryheit misbruikende, d'een tegens d'ander met haat en laſter hebben beginnen uit te varen, aan d'een zyde de Biſſchoppen en Opſienders der Kerken, alle Godvrugtigheit en zedigheit te rugge geſtelt, malkanderen met twiſt, oneenigheit, verkeerden yver, eergierigheit en tyranniſche heerſchappye overvallende; aan d'ander zijde het gemeen volk zonder tugt of diſcipline, alleen met oproer en gewelt omkeerende; de zonden daar beneven in 't gemeen zeer groot en grof zijnde, ook dagelyks hoe langer hoe meer, zonder blyk van boetveerdigheit, toenemende, heeft het God door zijn regtvaardig oordeel, om zijn volk weder tot een nieuw opregt en Chriſtelyk leven te trekken, moeten gebruiken de geeſſel van een zo harde, bittere, en grouwelyke vervolginge, ten einde de Godvrugtige met de Werelt niet zouden verdoemt worden.

Als mede de Kyſer Diocletianus van meeninge was het Roomſche Ryk te brengen in zijnen ouden fleur, en hy dien volgende alle Coſtumen, die onder de voet ſcheen te leggen, wilde herſtellen, heeft hy ook gepoogt te weren en af te ſchaffen de ongelykheit, die hy bevont in 't ſtuk van den Gods-dienſt, zoekende voor al uit te roejen de Religie der Chriſtenen, als die vervloekte en verwierp allerhande dienſt der Afgoden. Aanſtokers en verſterkers van zodanig voornemen des Kyſers, wierden gevonden zeer vele Philoſophen en Sophiſten, die met heftige uitgegeven boeken en vinnige ſchriften den Kyſer, en voorts alle de Princen en Regters aandreven, en de Chriſtelyke Religie veranderden, deſelve aanklagende van nieuwigheit, valsheit, en ongoddelyke ſuperſtitie; verheffende daarentegen de Hydenſche, als d'oudſte, mitsgaders den dienſt der Goden, als met hare magt en Majeſtyt de werelt regeerende. Onder deſe aanſtokers beneven Apollonius waren Porphyrius, een Philoſooph, van een Jood Chriſten, van Chriſten Apoſtaat of afvallige geworden, en Hierocles een man van groot aanſien. Tegens Porphyrius hebben eigentlyk geſchreven Methodius Biſſchop van Tyrus, Euſebius en Apollinaris. Tegens Hierocles deſelve Euſebius. Tegens byde, en alle andere van diergelyke aart Lactantius. De occaſie om den Kyſer Diocletianus tegens de Chriſtenen op te hitſen, hebben de vyanden der waarheit genomen uit ſekeren brant in de ſtad Nicomedien, (zijnde als doen de plaatſe daar de Kyſers gewoon waren zig te onthouden) door welken vernielt lag en te gronde gevelt des Kyſers Palys: met dit ongeluk hebben zy de Chriſtenen beſwaart. De Kyſer boven maten ontſtelt zijnde, en de laſteraars ligtelyk geloovende, meende oorſaak genoeg te hebben, heeft in 't negentiende jaar zijner regeeringe in de maant Maart een gebot laten uitgaan, daar by hy was bevelende, dat men over 't ganſche Ryk alle Tempelen der Chriſtenen zou ter aarden nederwerpen en uitroejen. De Gouverneurs Hydenen zijnde, en de Chriſten-geloovige van naturen hatende, hebben 't voorſchreven gebot zeer neerſtelyk agtervolgt, en is met het voltrekken daar van beſinet, voornamelyk het Feeſt van Paaſſchen.

Apollonius, Porphirius, aanſtokers des Kijſers, tot uitroeijinge van de Chriſtelijke Religie. Lib. 5. Inſt. divin. c. 2. ſeq.

Eerſte occaſie van de vervolginge wert uitgenomen. Euſ. lib. 8. cap. 1.

Placcaten uytgegeven tegen de Chriſtelyke Religie.

Ten eerſten, om alle de Tempelen neder te werpen.

Terſtont daar op is over-al uitgeroepen een ander gebot, dat men alle de Boeken der H. Schrift zou verbranden; 't welk zo op andere plaatſen, als ook te Nicomedien: op de Markt met alle vlyt gedaan is. Wiert ook belaſt dat men alle Chriſtenen, die in publyke dienſten, of met eenige ampten voorſien waren, zou affetten, en van deſelve berooven; die zonder beroep op haar zelven leefden, tot ſlavernye en dienſtbaarheit zou weg rukken, 't en ware zy wilden het Chriſtelyke geloof afſweeren, en volgen in 't ſtuk van de Religie, de Hydenſche conſtumen en manieren.

Ten tweeden, om alle boeken der Hijlige Schrift te verbranden

By deſe twee by-na niet meer vindende, daar over te woeden, is in de Stad Nicomedien op de Markt aangenagelt een derde Edict zeer ſtreng, hard en wreet, dat men alle Kerken-dienaars, en die eenig opſigt hadden op de Gemynte Chriſti, zou vangen, en met allerhande tormenten pynigen, om den Afgoden offerhande te doen, 't welk by een Edelman Johannes genaamt, met ee-

Ten derden, tegen de Dienaers der Kerken. Euſeb. l. 7. c. 2, 3, 4.

302. Joannes. Martelaer. *Euſeb. l. 7. cap. 5.*

eenen brandenden iever ontſteken, afgerukt en in klyne ſtukken verſcheurt zijnde, is deſelve door bevel van de twee Kyſers, zijnde als doen te Nicomedien, met zwaaren tormenten gepynigt, gevilt, met zout en edik overgoten, en heeft in zulker voegen den Name Chriſti, tot het uitterſte zijns levens, met een kloekmoedige ſtantvaſtigheit belydende, zijn ziele God ſaligliyk opgeoffert, en is daar op gevolgt het raſende ongeluk over andere.

Van 't branden der boeken der H. Schrift, en der plaatſen daar de Chriſtenen haar vergaderingen hielden, zegt in deſer voegen * Arnobius: *Hoe hebben onſe Schriften verdient in't vuur geworpen te worden? Waarom heeft men met zo groote onſtuymigheit ter nedergeworpen, de plaatſen onſer by een-komſten, daar de hoogſte God wort aangebeden, daar mede pays en vrede wort afgeſmeekt voor allen Overigheden, Heyr-legers, Koningen, &c.*

* *Adverſ. Gent. lib. 4. in fine.*

Tormenten te zens de Chriſtenen doen gebruiken. *Euſeb. l. 8. cap. 3.*

't Sou ſeer lang vallen in geſchrifte te ſtellen, alle de manieren daar mede door ingeven des Duivels, de Chriſtenen in 't particulier op die tyt zijn omgebragt. Slaan, geeſſelen, met ſchrappen, raſpen en veelderhande ſubtile inſtrumenten de huit over-al openen, waren niet anders dan voorberytſelen tot zwaarder tormenten, die de doot mede bragten, als hangen, onthoofden, verbranden, met volle Schepen in de Zee verdrinken. Sommige wierden overgoten met geſmolten loot, ſommige wierden aan gloejende kolen met langdurige pyne gebraden, andere wierden de vingeren van byde handen tuſſchen t' vleeſch en de nagelen, met ſcherpe priemem en naalden doorſlagen; van andere leeſt men die lange tyt naakt met gunagtig rys en loode platen geſlagen zijnde, den Beeren, Leeuwen en andere beeſten tot Spyſe zijn voorgeworpen? die dikwils ook aangehift zijnde, door Gods kragt een afkeer daar van hadden, hare wreetheit keerende tegens de vyanden der waarheit: vele zijn ook aan boomen gebonden, aan ſtaken geſtelt, aan kruicen genagelt, en daar zo lange gelaten tot datſe van honger vergingen: andere zijn met de hoofden nederwaarts gehangen; ook vrouwen aan het een been, om alſo aan deſelve te tonen een geſtalteniſſe, daar alle eerbare oogen een afkeer en afgryſen van hadden: en wierden met handen en voeten geveſt aan ſterke takken van verſchyden boomen kragtelyk nederwaarts gehaalt, en met koorden gebonden; en alſo deſelve koorden aan ſtukken geſneden, en de voorſchreven takken in hare eerſte en naturelyke ſtant ſpringende, met deerlyk aanſchouwen in veel ſtukken gereten. Sommige wierden met rook van een traag en vogtig vuur verſmoort: vele neuſen, ooren en handen afgeſneden zijnde, liet men hier en daar agter lant in elenden dwalen, om andere onbekende Chriſtenen een ſchrik aan te jagen. Deſe vervolginge heeft zig geſtrekt over de gantſche werelt, Aſia, Africa, Europa, en alle Eylanden, voornamelyk Secilia, Lesbum en Sonnum. In deſe Stad Nicomedien zijn op het Feeſt van Chriſti geboorte in eenen Tempel door Maximianus bevel verbrant eenige duiſent Chriſtenen. In Phrygia is ook een Stad, van de Chriſtenen als doen bewoont, belegert, en met alle die daar in waren, verbrant. Vele andere Steden hebben ook in haar geheel lighaam den bittere beker van deſe vervolginge in 't generaal moeten ſmaken, voornamelyk in Egypten, Thebais, en Antino: in Tracien, Nicopolis: in Italien, Aquileia, daar alle de Chriſtenen vermoort zijn: Florentia, Bergonnum, Verona, Neapolis, Beneventum, Venuſia: in Gallien, Maſſilia, Treviri, daar Rictionaris in dit ſtuk zo heftig en wreet is geweeſt, dat het vergoten bloet vele Rivieren heeft root gemaakt: in Duitſchlant, Auguſta, zonder dat hier van vry zijn geweeſt Hiſpania, Britannia, Rhetia en andere Provincien.

302. Over welke Landen deſe vervolginge haar meeſt heeft uytgeſtrekt. Geheele Steden verwoeſt. *Euſebe l. 8. c. 11. & 12. Nic. lib. 7. multi, cap. Vinc. in Spec. lib. 12. Sabel. Ennead. lib. 7. & 8.*

't Eerſte jaar van de vervolginge.

WY zullen hier (om deſe onmenſchelyke wreetheit der Hydenen tegens de Chriſtenen te beter te mogen bemerken) een particulier verhaal doen van ſommige Martelaren, die by de Hiſtori ſchryvers genoemt, en wat nader beſchreven worden. Martelaren des eerſten jaers van de vervolginge.

Petrus, Dorotheus en Gorgoneus.

PEtrus, een Hoveling des Kyſers Diocletianus, en den Kyſer zeer lieftalig: deſe, als hy vrymoedig beſtrafte de wreetheit begaan aan den Edelman Joannem, boven verhaalt, beklagende met groote droefheit zijn martelilatie, zo wert hy gevangen en gedwongen den Afgoden offerhande te doen: als hy dat gewygert had, is hy gegeeſſelt, en zijn vleeſch doorſcheurt, op dat hy door de pyne gedwongen zou worden te offeren: en als hy nog onbeweeglyk bleef, zo hebben zy met edik en zout zijn open lighaam overgoten, en eyndelyk aan een klyn vuur op een Rooſter aan allen zyden gebraden, en heeft alſo blydelyk zijnen geeſt in de handen zijnes Hemelſchen Vaders overgegeven. Petrus. *Euſ. lib. 8. Cap. 6.*

Dorotheus en Gorgoneus, Kamerlingen des Kyſers, hadden Petrus voornoemt in de Chriſtelyke Religie onderweſen: als zy nu ſagen de onmenſchelyke pyne, die Petrus leet, hebben zy den Prince gevraagt, *Waarom by in Petri ſtrafte de meeninge van haar gemoet, welk in haar allen was bloeyende? daar by voegende, dit is ons Geloove, dit onſen Gods-dienſt, dit ons eendragtig, en een zelvig gevoelen.* Terſtont heeft de Kyſer deſe vrome mannen, die hem te voren zo lieftallig waren als zijn eigen kinderen, doen pynigen, genoegſaam met gelyke tormenten als Petrus geleden had, en zijn eindelyk opgehangen: en na datſe een tyt lang waren begraven geweeſt, zo hebben zy der zelver lighamen wederom doen opgraven, en in de Zee werpen, vreſende dat deſelve daarna, als Goden der Chriſtenen, zouden ge-eert werden. Dorotheus en Gorgoneus. *Euſeb. l. 8. cap. 6.*

Op deſelve tyt is ook, na een heerlyke belydeniſſe) onthooft geweeſt Anthimus, Biſſchop van Nicodemien, vergeſelſchapt met een groot getal geloovigen. * Nicephorus ſchryft, dat hy eerſt op het alderwreetſte is geſlagen, daar na met brandende pinnen de hielen door boort, op gebroken pot-ſcherven geworpen, gloeyende pantoffelen aan de voeten gedaan, vel en vlees van het lighaam geſcheurt, met fakkelen geſengt, en eyndelyk onthooft. Anthimus. *Euſeb. l. 8. cap. 6.* * *Cyp. l. 7. cap. 6.*

Den zelven weg zijn ook ingetreden Tyrannion, Biſſchop van Tyrus, Zenobius van Zidon; Silvanus van Gaſa; ook Pamphilus, van waar Euſebius een boek in 't particulier heeft beſchreven. Tirannion. Zenobius. Silvanus. Pamphilus. *Euſeb. l. 8. cap. 14.*

Euſtrathius, Secretaris eens Gouverneurs, zeer geleert in de Griekſche ſprake, als hy geſien had de ſtantvaſtigheit der Martelaren, heeft van de Chriſtelyke Religie, waar in hy te voren hymelyk was onderweſen, gedaan openbare belydeniſſe; verfoeyende alle Hydenſche goddeloosheit. Is daar over gevangen en in de hoogte opgetrokken zijnde, jammerlyk geſlagen, daarna met vuur aan verſchyden delen des lighaams geſengt, en met zout en edik overgoten, eyndelyk met ſcherven van gebroken potten, zo geſchrapt en geraſpt, dat 't geheele lighaam niet anders ſcheen te zijn, dan een wonde: door Gods kragt weder geneſen zijnde, en in de Stad Sebaſtiam gebragt, is ten laatſten met Oreſte zijn medegeſelle verbrant. Euſtrathius. *Nil Lib. 7. Cap. 14.*

On-

Digitized by Google

Agricola. Vitalis. Ambr. in ex. ad Virg.

Onder 't getal der gener die op dien tyt om 't geloof zijn omgebragt, wierden genoemt nog vele andere, als Agricola, en zijn dienaar Vitalis. Dese heeft in 't midden van zo menigvuldige tormenten, zo dat aan zijn lighaam niet geheels was, Gode zijn ziele opgeoffert. Agricola, alzo hy kwalyk langer konde verdragen het uittel dat daar geschiede, (overmits zijn ledig wesen, vergeselschapt met alle deugden en eerbiedinge, mitsgaders een afkeer verwekte in 't herte der gener die hy overgelevert was) is, zig zelven ter doot aanbiedende, en de vyanden eenen moet insprekende, aan 't kruis genagelt.

Eulalia. Eulalia, een maagt uit Spanjen geboortig, van dertien jaren, den Stadhouder Dacium, overmits zijn wreetheit tegens de Christenen harder, dan hy wel konde verdragen, aangesproken hebbende, als zy met gewelt getrokken was aan der Afgoden altaren, en offerhande te doen, en wygerde, is levendig verbrant. Prudentius heeft haren stryt met schoone verssen afgemaalt.

Albanus. Beda. l. 1. Hist. Gentis Angl. cap. 7.

Albanus van Britannien, als hy in zijn huis gebergt had een voortvlugtig Christen, en zulks tot kennisse des Stadhouders was gekomen, heeft zig zelve onder het habyt en wesen des voortvlugtigen, den vervolgers aangebragt, en is na een stantvastige bekenteniſse, en onwilligheit om den Afgoden eere en offer te doen, met koorden geslagen, en met een bygaande blytschap onthooft.

PHILEAS en PHILOROMUS.

Euseb. l. 8. cap. 10.

DAar was ook een getrouw Herder en Lytsman der kudde Christi tot Alexandria, genaamt Phileas. Dese was edel nade werelt, maar nog veel edelder voor God. Hy was by de Romynen in groot aansien geweest, om dat hy zeer geleert was in alle naturelyke konsten, die tot de deugt behooren: maar sonderling was hy ervaren en geoeffent in de alderwyste Philosophie der Christelyker Leeringe, zo dat hysse alle te boven ging, die voor hem daar Bischoppen waren geweest. En dewyle hy veel treffelyke vrienden had, die Edellieden waren, zo wiert hy dikwils van den Regter vermaant tot afstant, om dat 'er vele van zijn vrienden waren, die voor hem baden: maar Phileas heeft zulks alles niet geagt en versmaat, en is volstandig gebleven in de Goddelyke waarheit.

Phil. tomus.

By dese stont een Overste van een bende Ruyters, genaamt Philoromus, een treffelyk en aansienelyk man, dese, als hy zag dat Phileas omcingelt was met de tranen zijner vrienden, en gekwelt wert met de kloekheit des Regters, zo riep hy overluit uit, zeggende: *Waarom verſoekt gy te vergeefs de ſtantvaſtigheit deſes Mans? Waarom wilt gy hem, die aan God geloovig is, ongeloovig maken? Waarom dwingt gy hem God te verſaken, op dat hy den menſchen inwillige? En ziet gy niet, dat zijn ooren uwe woorden niet en hooren, en dat zijne oogen uwe tranen niet en zien? Hoe mag hy met aartſche tranen beweegt worden, wiens oogen de Hemelſche glorie zien en aanſchouwen?* Als hy dit aldus had uitgesproken, zo is den toorn van allen tegens hem verwekt geworden, en hebben begeert, dat hy ook desgelyks deselve sententie met Phileas zoude ontfangen. De Regter dit haar verloek inwilligende, heeft se byde met den zwaarde doen onthoofden.

Sebastianus. Ambros in Psal. 118. Borgom. lib. 8. Petr. de Nat.

Sebastianus, uit Narbonensi Gallia geboortig, een zeer vroom Soldaat van de eerste bende, en by den Kyser Diocletianus van groot aansien, als men vernam, dat hy niet alleen een Christen was, maar ook vele tot de Christelyke Religie bekeerde, en in 't geloove sterkte, ja tot lyden en de kroone der Martelaren aanwakkerde, is gebragt op een groot en wyt velt, en van de krygs-luiden met pylen doorschoten.

Adauctus. Euseb. l. 8. cap. 11.

Adauctus, een Italiaan van treffelyken huise, beroemt overmits zijn getrouwigheit in 't publike ampt, hem van den Kyser opgelegt, als hy onder andere voor een Christen was aangebragt, heeft den doot met uitterlyke kloekmoedigheit verdragen. 302.

Vincentius. Bergom. en Anglic. scrm.

Vincentius, een Spanjaart, is door 't bevel Daciani, des Kysers Stadhouder, met onuitsprekelyke en onmenschelyke wreetheit omgebragt.

Is voor eerst in de hoogte opgetrokken, en met swaar gewigt aan de beenen zeer uitgerekt: daar na met verschyden tormenten aangetast, en 't gantsche lighaam met roskammen verscheurt, voorts op een rooster en klyn vuur gelyt zijnde, is 't lyf met ysere weer-haken geopent, met gloeiende platen overstreken, en met zout besprengt; en eindelyk in zodanige gestalteniſse weder in den kerke gebragt zijnde, is op versamelde potscherven geworpen, de voeten aan een swaar hout genagelt; en alzo zonder hulp en troost van menschen gelaten, en in God ontslapen.

Georgius van Cappadocien. Nic. lib. 7. cap. 15.

Georgius van Cappadocien, zeer jong van jaren, als hy met een onbevreesde vryheit was berispende de Afgodery der Hydenen, ook spottende met de godloosheit der Kyseren, gevangen zijnde, is met scherpe haken gescheurt, daar na in heete kalk geworpen en gebrant; daarenboven op de pynbank onmatelyk gerekt, en alle leden met punten en spitsen van messen gesteken; eindelyk alles met een ongehoorde stantvastigheit belydende, is onthalst.

Procopius. Nic. lib. 7. cap. 15.

Procopius van Cesarien in Palestina, gestelt zijnde van Diocletiano een Overste over zekere contreyen in 't Ooſten, als hy alle goude en zilvere beelden van Afgoden, die hy, nog in blintheit en ongeloove stekende, zig had doen maken, gebroken, gesmolten, en de materie daar van onder den armen verdeelt had; is na veelderhande tormenten, diemen hem zo op den pynbank, als met vuur, fakkelen, weer-haken, punten van messen, en alderhande yser-werk had aangedaan, eindelyk met den zwaarde gerigt.

Casilianus. Prudent. in Hymno. Petr. de Nat. lib. 7.

Casilianus, een School-meester in Foro Corneli (nu Imola) als hy wygerig had den Afgoden offerhande te doen, is naakt, de handen op de rugge gebonden zijnde, zijnen leer-jongeren overgegeven, die hem met scherpe priemen, daar mede zy in Was-tafelen de Letteren leerden maken, met groote spot en dartelheit, over 't gantsche lighaam hebben gesteken, en alzo met groote tormenten ter doot gebragt.

Christophorus. Vinc. l. 12. c. 110, 111.

Christophorus uit Lycien, een man groot van stature, wort gesegt, om Christi naams wille met ysere roeden geslagen te zijn, met vuur-vlamme gesengt, met pylen doorschoten, en eindelyk onthooft.

Cyprianus. Vinc. l. 12. c. 110, 111. 302.

Cyprianus van Antiochien, den Duivel van kinds been aan van zijne ouders toegeeigent zijnde, als hy zig lange in de konste van tovery had geoeffent, is ten laatsten tot Christus bekeert geworden, en van Anthimo gedoopt, en heeft in de Christelyke Religie zo toegenomen, dat hy is geweest Diaken, Ouderling, en een groot licht in de Kerke Christi tot Antiochien, heeft mede op den zelven tyt vromelyk den doot geleden voor het Christen geloove.

Menas. Simeon Metaph. tom. 4.

Menas uit Egipten geboortig, een zoldaat, als hy zig in de meeste hitte der vervolginge begeven had in de woestyne, daar hy den tyt overbragt met vasten, waaken, en bidden, is ettelyke dagen daar na gekomen in de Stad Cotys, daar hy in zeker schouspel voor alle het volk

volk openbaarlyk heeft beleden, dat hy een Chriſten was; en over zulks gebragt zijnde tot den Stadhouder Pyrhum, is zeer wreedelyk gepynigt; en alles kloekmoedelyk verdragen hebbende, is eindelyk onthooft: altyt in den mont hebbende 't gene Chriſtus ons leert Matth. 10. 28. *Vreeſt niet voor de gene die het ligbaam dooden, en de ziele niet konnen dooden; maar vreeſt veel meer hem, die beyde ziel en ligbaam kan verderven in de helle.* Item, de woorden des Apoſtels Pauli, Rom. 8. 39 *Wieſal ons ſcheyden van de liefde Gods, welke is in Chriſto Jeſu onſen Heere?*

Dit zijn de voornaamſte Martelaren, die op dit jaar voor den name Chriſti haar bloed gewillig hebben geſtort.

Andere wreetheyt tegens de Chriſtenen gebruykt. *Euſ. Hiſt. l. 8. cap. 14.*

De Kyſers onderregt zijnde, dat aan hare zijde de vervolginge tegens de Chriſtenen opgenomen, niet veel vrugts dede; en dat der Chriſtenen Religie in plaatſe van onder te gaan, door de kloekmoedigheit der gener die omgebragt wierden, meer en meer dagelyks aanwies en toenam; zo hebben zy geſamentlyk geraden gevonden de Chriſtenen niet meer met de doot te ſtraffen, maar eenen anderen weg ingaande, den zelven de regter ooge uit te ſteken, en de ſlinkere knie-ſchyve met een brant yſer te breken, of te ſwakken en alzo te verſenden in de Metaal-mynen, niet zo zeer om te arbyden, als om aldaar te zijn in langdurige kwellinge.

Deſe wreetheit noemden de Tyrannen een Kyſerlyke gratie en genadige barmhertigheit. Dog zy hebben daar ook niet veel mede te weeg gebragt, en is al haar voornemen te vergeefs geweeſt. De Satan woede door zijne inſtrumenten; maar Chriſtus met de zijne behielt de overwinninge.

't Tweede jaar van de vervolginge.

303. Martelaren des tweeden jaers van de vervolginge. Timotheus van Gaza. Agapius. Thecla. Euplius.

IN 't tweede jaar van de vervolginge werden in de actis of handelingen aangewesen omgebragt te zijn, beneffens ontelbare andere. Timotheus van Gaza, met klyn vuur verbrant. Agapius en Thecla, den Wilden beeſten voorgeworpen. Euplius onthooft.

't Derde jaar van de vervolginge.

304. Martellinus.

OP den ſes-en-twintigſten April is van het tydelyk leven berooft met Claudio, Cyrenio en Antonino, Marcellinus Biſſchop van Romen, die door de tormenten der Tyrannen uit menſchelyke ſwakheit eerſt Chriſtus had verloochent: dog daar na weder tot berou en leetweſen was gekomen

Martelaren des derden jaers van de vervolginge.

De vervolginge tegen de arme Chriſtenen opgenomen, was over al nog even hart, zo in de Orientaalſche, als Occidentaalſche geweſten.

Zo veel Orienten aangaat, als des Kyſers Stadhouder tot Antiochien had doen verkondigen, dat niemant Chriſtus zoude aanhangen, op pene van gegeeſſelt, onthooft en gekruiſt te werden, en vele daar door af vielen; zo zijn voortgekomen veertig kloeke en vrome jonge mannen, Chriſtus met een uitnemende vrymoedigheit belydende. De Stadhouder te vergeefs gearbyt hebbende, om haar af te trekken, heeftſe in 't hartſte van de Winter naakt doen werpen in een zeer kouden poel, en 's daags daar aan nog levendig zijnde, tot pulver doen verbranden.

Veertig Martelaren verbrant. *Baſ. de 40. Martyr.*

Een van dezelve, zeer jong zijnde, en door erbarmen zijner moeder geſchonken, is van de ſelve met haar eigen handen geſet op den wagen, daar d'ander op lagen, en vermaant, hy zoude dog den ſaligen loop met zijne medebroeders voleinden.

Gordius Baſil. Serm. in Gordium.

Gordius van Ceſarien, een beſonder man, zig in de meeſte hitte van de vervolginge in een woeſtyne begeven hebbende, is eindelyk, 't volk op een Feeſte ter eeren Martis vergadert zijnde, voorgekomen, en heeft openlyk bekent, dathy een Chriſten was. Als de Stadhouder lange tyt te vergeefs, benevens vrienden en goede bekende, gepoogt hadde, zo door ſmeeken als drygen, om hem zijn voornemen te doen veranderen, is ten laatſten levendig verbrant.

Barlaam. *Baſ. Serm. de Barl.*

Barlaäm, met een onverwinnelyke kloekmoedigheit, het geeſſelen, pynigen, mitsgaders allerhande tormenten verdragen hebbende, tot den Afgoden Altaar gebragt zijnde, als de regter-hand met wierook gevult was, en men deſelve over 't vuur hielt, ten einde hy door hitte 't voorzyde wierook latende in 't vuur vallen, ten minſten zou ſchynen geoffert te hebben; heeft veel liever zijn hand laten verbranden, dan dat hy eenigen ſchyn van afgodery zoude getoont hebben.

Van ROMANUS, een ſeer wonderlyke Hiſtorie.

Prudentius de Corona.

DE Kyſer Galerius, met den Stadhouder Aſclepiades, tot Antiochien gekomen zijnde, met intentie en voornemen, dat hy alle de Inwoonders dwingen zou Chriſtus te loochenen, heeft zijn dienaren uitgeſonden ten huiſe daar de Chriſtenen vergadert waren om die te vangen. 't Welke Romanus, een Edelman, vernomen hebbende, is haaſtig ter plaatſe geloopen, daar de Chriſtenen vergadert waren, den zelven niet alleen van de komſte en 't opſet des Kyſers verwittigende, maar ook tot ſtantvaſtigheit in den geloove vermanende. Daar hebben zy alle, mannen, vrouwen, jonk en oud, elkanderen belooft, datſe liever zouden ſterven, dan Chriſtus verſaken. De Kyſer dit vernemende, heeft Romanus, als Autheur van zodanig voornemen, door den Stadhouder uit de vergaderinge doen voorthalen. Als hy nu voor den Stadhouder gebragt was, heeft hy hem op dusdanige wyſe aangeſproken: Gy verwaant menſche, hoe derft gy 't gemeen volk zo beroeren, datſe de Goden de Kyſerlyke bevelen veragten? Gy maaktſe wys datſe eere ſullen begaan, is 't datſe de Goden beſtormen, al wordenſe alle, gelyk de Giganten, met vuur geſtraft. Dusdanigen ſchouſpel hebt gy ons aangerigt, dat 'er zo menig Borger zijn bloet zal ſtorten: gy zyt de oorſake van hare doot, gy zyt een lytsman van alle dat kwaat: nu is het ook regt dat gy voor alle de anderen gepynigt wert, en dat gy zelve in u lyf zult beproeven 't gene gy andere geraden hebt te lyden. Romanus antwoorde zeer vrymoediglyk, dat hy beryt was voor alle, en ook alleen te lyden, al dat hy hem aandoen mogte. Zo heeft Aſclepiades bevolen, datmen hem met den armen uitgerekt op zou hangen, en met yſere haken 't vleeſch van de beenen ſcheuren. De Scherpregters zijden, dat Romanus een Edelman van af komſte was, en datmen hem daarom alzo niet behoorde te pynigen. Zo beval Aſclepiades dan datmen hem met loode riemen zoude ſlaan.

Godenſteerners werden de Chriſtenen genaemt.

Als nu de Martelaar Jeſu Chriſti aldus geſlagen wert, heeft hy God gedankt en gepreſen, daar na om keerende, zijde hy: Wy zijn geenzins edel te agten uit onſe ouders, maar de Chriſtenheit maakt alleen Edel lieden: willen wy onſen eerſten oorſpronk wel aanmerken, zo zijn wy herkomen uit den mond des eeuwigen Almagtigen Gods: wie hem ten regten dient, die is gewiſſelyk edel: die hem ongehoorſaam is, die is onedel: nog wort hem meer eere gedaan, die om zijns Naams wille verdriet lyt, en de heerlyke teekenen des getuigenis van brant of vuur in zijn lighaam vertoonen kan: Daarom

Der Chriſten edelheit

hoe

Digitized by Google

ROMANUS een wynig gebrant, en daar na gewurgt.

Geen diamantſtraal blinkt zo ſchoon in Jezus oogen,
O edele ROMAAN! dan uw verbeeven deugd
En moed, daar de Eng'len-ret om boog zich in verbeugt!
Al word gy hier vertrapt, geboont en uitgeſpoogen:
Al legt de wreedheid al haar pylen op u aan,
't Geloof ziet op de kroon die nimmer zal vergaan.

hoe dat gy: O booſe Tyran! meer in myn ligham u wreetheit toont, hoe gy my edelder en heerlyker maakt. Siet vry myn afkomſte of geſlagte niet aan, want wat is alle uwe vergankelyke eere anders, dan ydele ſotheit? 't Welke men merken mag, als deſe groote Borgemeeſters met bloote voeten loopen voor een wagen, daar een zwarte ſteen op gevoert wort: Wie zou zijn ſlaven tot zulke ſotheit houden willen als gy u Princen doet? Ik ſchame 't my te zeggen: Nogtans is het noodig dat gy u ſchande hoort. al zout gy ook door wreetheit raſen. Gy beveelt my dat ik den eeuwigen Almagtigen Vader en zijnen Sone Chriſtus zou verlaten, en eeren met u zo menige Goden, mans, vrouwen en kinderen, en zulken onnatuurlyken geſpuis, met alle 't overſpelig onkuiſch geſlagte, daar zo veel bedrogs, hoerery, overſpel, haat, nyt, wantrouwigheit, en andere dievery onder ſchuilt.

Der Hydenen Goden.

Maar zegt my dog: Wat God zult gy my bevelen te eeren? Apollinus? Maar hoe zoude men hem eeren, die zo oneerlyk met knegtkens boeleert? Of zal ik Cybele de Godinne gaan offeren? Maar dat zal my haar gelubde Gallus verbieden, dien zy altyt om haar ſchandelyke onkuisheit beſchreit: maar by avonturen zult gy my bevelen tot Jupiter den hoogſten Godes Autaar te gaan: maar zo hy zelve voor u wert beſchuldigt, het zou te beſorgen zijn datmen hem, na de Roomſche Wetten, in boejen zou ſlaan, na de Wetten July. Zal ik Saturnus eeren, zo zal Jupiter gram zijn, die zynen vader verdreven heeft. Mars en zal niet konnen lyden, datmen Vulcanus eere bewyſt: nog Juno, datmen Hercules aanbid: ik zwyge van die alderſchandelykſte Goden Fauni, Priapi, en diergelyke gedrogten. Zal men deſe eeren, O goede man! Of is 't ook regt dat zodanige hylig genoemt worden? Is het niet wel laggens waardig, datmen zulke oude wyven droomen voorſtelt, om te eeren? Wilt gy ook alle Goden ge-eert hebben, waarom bid gy zelve de Simmen, Honden, Ojevaars, Ajuin en Look niet aan, die de Egyptenaars voor Goden agten? Maar het is al een ſchoonder beelt dat van hout, yſer of ſteen gemaakt is: dank moet den hamer hebben, die uwe zotte Goden haren oorſprong gegeven heeft: het geeft my wonder, dat gy den Beelt-ſnyders geen Kerken en Autaren opgerigt hebt, die immers uwer Goden ſcheppers en makers zijn geweeſt, zonder welke uwe Goden noit geen beelden gehad zouden hebben En ſchaamt gy u niet arme dulle menſchen, dat gy koſt en arbyt aan zulke dingen legt, en offert 'er beeſten en kalveren voor? Ik vergeeft de kinderen, en den gemenen zotten wel, die dikwils van eenen bekleeden ſtok vervaart zijn, en agten al hylig, dat haar de oude wyven wys maken. Maar gy geleerde verſtandige Mannen, die het weſen, en de maniere des levens en der naturen onderſoekt en weet, gy behoort immers te weten het onderſcheit tuſſchen de eeuwige en vergankelyke dingen, tuſſchen 't ſchepſel, en den Almagtigen Schepper.

De Godenmaekers ſoudden billik weerdiget zyn dan de gemaekte Goden.

De eeuwige God, is een onbegrypelyk dink, dat aller menſchen verſtant te boven gaat, dat buiten en binnen ons al vervult, onſienlyk, zonder eenigen tyt en voor eenigen tyt, is hy de zelfde: Het waaragtig licht, en oorſpronk des waaragtigen lichts. Het licht weſende, heeft zijn

Digitized by Google

licht uitgegoten, welk licht de eenig-geboren Soon is, die even kragtig, en even eens met den Vader is, den glans des lichts, die het al van niet geſchapen heeft, en altyd onvermoeit onderhoud, Hemel, Aarde en Zee, en al dat'er in is, heeft hy door zyn Woort gemaakt, des Vaders kragt is in het Woort gelegen.

De Tempel Gods en zyn offerhande.

Deſen God beeft zyn Tempel in des menſchen herte, daar dit ongeſchonde geloovige Prieſter in is, en offert hem tot een aangename offerhande, eenvouwigheit, liefde, rynigheit, een levende hope, miltigheit en vlytigheit, tot den behoeftigen. Dusdanigen offer behaagt den eenwigen Almagtigen God: Die dit verbiet, die verbiet gewiſſelyk een goet opregt leven te lyden, en trekt des menſchen zinnen tot aartſche dingen. O miſerlyke blindheit! O vleeſchelyke herten: Is het niet groote dwaasheit, datmen Goden age, die door hyſtapen geboren zijn? En dat den geeſt aangat, in dese aartſche dingen te ſoeken? Het gene dat geſchapen is, voor den Schepper aan te bidden? Kienen geſneden ſtok eere te bewyſen en aan te roepen? Laat af, O Regter, laat af, zulke ſchamelyke dingen den mannen te gebieden, die door het geloove en liefde des Almagtigen Gods onbedwingelyk zijn, en geen tormenten vreeſen.

Afgoderye blintheyt.

Het Afgoden-dienaers te-den.

De Stadhouder en Regter Aſclepiades dit hoorende, wert zeer toornig, en riep: Help Jupiter, deſe booswigt ſtaat hier tuſſchen de Beelden en den Altaar, en hy laſtert de Goden zeer ſchandelyk: en dat onſe Voorvaders zo menig hondert jaren gedient hebben, zullen die onſe tyden verwerpen? Wie heeft ons dog deſe nieuwe Doctoren verweſt? Wilt men ook van Chriſtus te ſpreken over duitſent jaren? Daarom doet den Goden offerhande, voor het welvaren des Kyſerlyken Majeſtyts, of gy zult 't met uw bloed betalen.

Romanus antwoorde: ik bid nimmermeer anders voor den Kyſer, en zyne Onderſaten, dan datſe door den hyligen Geeſt herboren, in 't geloove in Chriſtus, alle der Afgoden duiſterheit mogen verwerpen, en aanſchouwen 't licht des eeuwigheits: Zulks bid ik dat uwen Kyſer mag aanſchouwen, en den mynen, wil hy anders ook myne zijn: want als hy booshеit beveelt te doen zo ben ik zodanigen Kyſer niet gehoorſaam.

304.

Vertoeft gy nog (O dienaars zyde de Regter) ſnyt hem in het lyf, dat hy de ziele uitſpouwe, die zo laſterlyk tegen den Prince ſpreekt. De dienaars waren daar haaſtig by, en hebben hem regt en dweis in 't lyf met meſſen geſneden, dat het bloet op der aarden liep, en dat zijn borſt-been bloot wert. Romanus zyde: Wat gy ſnyt, O Regter, 't en doet geen wee, maar het doet my wee dat zulken duiſternisſe u herte beſeten heeft, en dat gy alle dit ommeſtaande volk met u dwalen doet, om dat deſe onſe tormenten ontſien en vreeſen. Ik roepe nog, hoort dog altеſamen: Chriſtus de glants des eeuwigen Vaders, God en Schepper aller dingen, is menſch geworden, en belooft alleen den genen die in hem gelooven ſaligheit der zielen. Wie hem gelooft, die wort behouden: wie niet gelooft, moet na dit leven eeuwiglyk verdriet lyden. Ik zie niet aan, hoe dat dit lighaam vergaat, dat immers uit de natuur vergaan moet: maar ik zie alleen aan, wat loon dat den ſtantvaſtigen beryt is. Veragt, O verſtandige menſchen, 't gene dat vergankelyk is, en jaagt na de toekomende heerlykheit die eeuwig duuren zal.

Als Romanus aldus het volk leerde, beval de Regter datmen hem de wangen open ſnyde zou, op dat hem (zyde hy) zijn geklap benomen worde, 't welk den Scherp-regter terſtont gedaan heeft. Maar Romanus, dewyle hy geſneden wert, heeft geſegt: ik mag u wol danken, O Regter, dat gy my zo behulpſaam zyt; want eenen mont en was niet genoeg om den Naam Chriſti te verkondigen, ziet, gy opent my veel monden, en elken mond ſpreekt hem lof.

De Regter wert verbaaſt van zodanigen ſtantvaſtigheit, en beval op te houden van pynigen, en zyde: Ik zweere by der Sonnen vier, dat ons dag en nagt onderſcheit, jaren en tyde vernieut, dat ik u met vuur zal doen verbranden, en van deſe uwe hartnekkigheit een einde maken. Dit is immers een wonderlyke verſteentheit, zo wederſpannig te blyven op deſe nieuwe leeringe: want deſe Chriſtus is naar een galg gedoot. Romanus zyde: Ja dat is de doot, daar onſe ſaligheit en verloſſinge van komt. Maar al dusdanige Sacrament en verborgentheit is voor u onbegrypelyk, gy kan of mag dat niet verſtaan: en Chriſtus verbiet ons, dat wy dusdanige peerlen voor de verkens niet ſtrojen zullen, op dat zy die met hare onryne voeten niet vertreden.

De Leere Chriſti is een nieuwe Leer genaemt.

Maar, als gy zulke hooge redenen niet kan begrypen, zo laat'et ons aan de natuurlyke eenvoudigheit vragen, daar geen ſchalkheit of dobbelheit in is. Geeft ons een kint van zeven jaren, of minder, dat geen gunſte of haat en draagt, en laat ons onderſoeken, wat de kintsheit daar van gevoelt: Het welk de Regter dede, en liet een kint uit den hoop opnemen, en beval datmen hem zou vragen. Romanus nam het kint, en ſprak: Manneken (zyde hy) wat dunkt u, zal men Chriſtus alleen dienen, en den Vader in Chriſtus, of zal men veel ander Goden aanbidden? Het kint wert laggende, en ſprak: Daar is maar eenen God, want Chriſtus waaragtig God is, zo zal men hem alleen dienen: Wy kinderkens en kennen niet veel Goden. De Tyran verwonderden als hy dit hoorde, en hy ſchaamde hem dit Kindeken te ſtraffen, en konde het nogtans niet ongeſtraft laten gaan. Ten laatſten vraagde hy, wie hem zulks geleert had. Het kint antwoorde hem: myn Moeder. Brengt hier de Moeder, riep Aſclepiades, op dat zy aanſchouwe de ſtraffe des genen die zy bedorven heeft: En heeft het kindeken de kleederkens uit doen trekken, en alzo doen geeſſelen dat'et een iegelyk verdroot: maar de Moeder heeft het alleen onbeweeglyk aangezien. Als 't kint nu in de pyne zynde, tot de Moeder riep om drinken, heeft de Moeder hem vertroost, zeggende: Weeſt wel gemoet, myn ſone, u is beryt de Fontyne des levens, die daar ſpringt in 't eeuwig leven. Drinkt nu den kelk die zo menig kindeken in Bethlehem gedronken heeft. Daar na heeft Aſclepiades de Regter bevolen datmen het kint in den kerker zoude ſluiten, en datmen Romanus wederom beginnen zou te pynigen, en heeft bevolen datmen een vuur zou maken, daar men hem haaſtelyk mede zou verbranden. Maar Romanus zy, Ik appellere en beroepe my van deſe ſententie tot Chriſtus, niet uit vreeſe des doots, maar op dat gy weten zout, dat gy met u vonnis niets vermeugt. Zo heeft de Tyran het kint veroordeelt, dat men het zoude onthoofden, en dat men Romanus zou verbranden. De moeder droeg haar kindeken tot de plaatſe daar men 't zou onthoofden, en gaf 't eenen kus: Onderwylen, als de Scherpregter het onthoofde, zong zy den Heere eenen Lof-ſank: *Koſtelyk is in de oogen des Heeren de doot zijner Hyligen.* Pſal. 115.

304

De vromigheit der Moeder.

Op d'ander zyde des velts was een groot vuur beryt, 't welk met pek en ſwavel gemengt was, om dat 't wel zoude branden, en Romanus wert aan een mik gebonden, en in 't vuur geworpen. Terſtont kwam daar onverſienlyk eenen regen, die het vuur gants uitbluſte, alzo dat 't geen-

ſins wederom ontſteken konde worden: 't welk als het den Regter verkondigt wert, wier hy zeer gram, en zyde: Hoe lange zal ons deſen
304. Tooverenaar beguiggelen en beſpotten? By avonture, laat ik hem den hals afſlaan, het mes zal ook zijn ſnede en ſcherpte verlieſen: maar ik zal 't onderſoeken met een deel zijnes lighaams af te ſnyden.

En hy heeft een Medicyn Meeſter doen roepen, die hem eerſt de tonge ter kelen uit zou ſnyden, die zo ſchandelyk, (zyde hy) de Goden en de Princen gelaſtert heeft. Romanus ſtak vrywillig zijn tonge voort, en lietſe ſtantvaſtelyk uitſnynen: 't welk als 't gedaan was, heeft hem den Regter doen lyden, om dat hy den Afgoden zoude offeren, want hy dagt dat hy nu tegen de Goden niet ſpreken kon. Hy dede daar by den Regterſtoel een Altaar beryden, met vuur, wierrook, en Verkens-reuſel. Als nu Romanus ingebragt wert, en dat zag, blies hy daar op, als of hy den Duivel geſien hadde. Doe wert Aſclepiades laggende, en zyde: *Wel, zout gy nu wel den Goden laſteren, als gy pleegt? Spreekt op, ik laat u vrymoedigly k ſpreken, kont gy het anders.* Romanus langen tyt verſugtende, heeft ten laatſten aldus begonnen te ſpreken: *Den genen die Gods lof verkondigen, en zullen nog mont nog tonge ontbreken, men beboeft daar geen tongen, daar God, die de tonge haar kragt en geluit geeft, gepreſen wort: en of gy zijn magt niet en kendet, zo weet nu dat hy een Heere over de Nature is, die de nature geſchapen heeft: deſe mag hy veranderen, tot wat tyde dat het hem belieft. Hy heeft op het water gegaan, als op de vaſte aarde: den blinden maakte hy ziende: den dooven hoorende: den kreupelen gaande, en ('t welk gy ook aan my meugt merken) den ſtommen ſprekende: dit zijn immers geen fabulen, als gy aan my wel voor uwen oogen ziet.* De Tyran verſchrikte, en was zeer verbaaſt van 't wonder, niet wetende wat hy zeggen zou. Ten laatſten verweet hy den Medicyn, dat hy daar bedrieglyk in gehandelt had: maar als de Medicyn hem zelven ontſchuldigde, en beval dat men 't onderſoeken zou, zo heeft Aſclepiades den vromen getuige Jeſu Chriſti in den kerker wederom doen werpen, en heeft hem aldaar met eenen ſtrop doen verworgen. Zo heeft Romanus zeer ſtantvaſtelyk in de belydeniſſe Chriſti zijn leven ge-eyndigt.

Romanus ſpreekt onder tonge.

Euſeb. lib. 8. c. 14. & ſeq. Act Martyr. Lycius. Dorothea. Nog werden geleſen in 't derde jaar der vervolginge gedoot te zijn, in de Stad Ceſaria, Lycius, een jongman van twintig jaren, die in de Zee is geworpen. Dorothea, een maagt die onthooft is, en Demetrius, die van een Proconſul, een vervolger, een Chriſten en Martelaar is geworden.

Wy komen nu tot Occidentem.

Soteris. *Ambroſ. exhort. ad virg.* Te Romen is op den elfden February, om 't Chriſten-geloof, met vele tormenten eindelyk met den zwaarde omgebragt, Soteris, een zeer edele en ſchoone Maagt van Romen.

Agnes. *Ambroſ in paſſ. Agnet.* Agnes, een Romynſche maagt van dertien jaren, heeft om Chriſti name geleden, onder den Stadhouder van Romen, Symphoriano.

304. Julitta. Julitta, klagende over den Stadhouder des Kyſers, dat hy haar al haar goet had afgenomen, heeft den Regter in regte doen concluderen tot niet ontfankelyk, overmits zy niet en eerde de Goden des Kyſers, in gevalle zy wilde de Chriſtelyke Religie verwerpen, datſe zoude gehoort worden: zy daarentegen verklarende, datſe liever wilde verlieſen al haar goet, ja ook haar leven, dan datſe tegens God zoude blaſphemeren, is, niet tegenſtaande vrienden en magen haar aanmoedigde tot af val, levendig verbrant.

't Vierde jaar van de vervolginge.

GAlerius Maximianus in de vervolginge die by Diocletianus en Maximianus opgenomen, en met groote bitterheit in 't werk geſtelt was volherdende, heeft zig tegens de arme Chriſtenen, door Peucetium, Quintianum, Theotecum en andere Stadhouders zeer wreedelyk gedragen; deſelve levendig verbrandende; den wreeden dieren voorwerpende, om verſlonden te werden; aan kruicen nagelende; in de Zee met grote menigte verdrinkende; door honger doende in kerkers verſmagten; onthoofdende; handen en voeten afhouwende, en alzo het leven ſchenkende; eindelyk willende genade gebruiken, deſelve in ellende dryvende, en van alle hare goederen beroovende.

Onder andere zijn omgebragt.

Martelaren des vierden jaers van de vervolginge.

Silvanus, een Biſſchop van Emiſſa, een Stad des gedeelten Apamena in Syria, is den wilden Dieren om te verſlinden, met vele andere voorgeworpen. Januarius, Biſſchop van Benevento. Soſius, Diaken van de Kerke van Miſeno. Proculus, Diaken van Puzzoli, en Acutius, zijn geſamentlyk onthooft. Pelagia, jonge dogter, is in een gloeyenden Os verſmoort. Theonas, en zijne mede-geſellinnen, Cyrenia, Juliana, zijn op andere wyſen van 't leven berooft.

Silvanus. Januarius. Socius, en andere.

't Vyfde jaar van de vervolginge.

306. AUrelius Maxentius Kyſer geworden zijnde, en zijn Vader Herculio in wreetheit gants gelyk, heeft vele treffelyke en aanſienlyke Mannen van goet en leven berooft. Is by wylen ook tot zo groote dolheit gekomen, dat hy een groot getal Burgers van Romen zijnen Soldaten ten beſten heeft gegeven, om als in een ſchou-ſpel van haar vermoort te werden. Was zeer genegen tot de welluſten des vleeſch; zijnen booſen en onverſadelyken wil met vele eerlyke Vrouwen en jonge Dogters, die hy met kragt en gewelt tot zig vorderde, gedaan hebbende, ſond deſelve hare Mannen en Ouders wederom t'huis; was alle manieren van tooverye en Duivelſche konſten zeer toegedaan. Sulk een beeſt vynſde zig evenwel in 't beginſel zijns Ryks een Chriſten, en dede gebieden, dat men met het vervolgen der Chriſtenen zou opgehouden; daar hy nogtans alle middelen zogt om deſelve te kwellen, en allerhande verdriet aan te doen. Zyn evenwel in 't eerſte jaar zijner regeringe omgekomen.

Martelaren des vyfden jaers van de vervolginge.

Theodoſia, een Maagt van Tyrus, ontrent agtien jaren oud, die in de Zee wert verdronken.

Theodoſia.

En Pamphilus, die na vele tormenten in den kerker van 't leven wert berooft.

Pamphilus.

't Seſde jaar van de vervolginge

IN 't ſesde jaar der vervolginge leeſt men dat om 't Chriſten geloof zijn omgebragt.

307. Martelaren des ſeſten jaers van de vervolginge.

Antonius Presbiter: En buiten Kerken-dienſt zijnde, Paulus Zebinas, Germanus. Item, Mennas en Hermogenes, byde Gouverneurs in Egypten.

Antonius Presbiter, en andere.

Victor uit Mauritanien, die ter doot gaande, den, den Krygs-knegten bad, zy wilden dog Maximiano, die weder na de Kyſerlyke Kroone was tragtende, aanſeggen, dat hy haaſt zoude ſterven; 't welk zo gebeurt is.

Nog zijn dit zelve jaar van 't leven berooft. Valentina van Ceſarien, en Ennathas, byde Maagden. Catharina, een Maagt van Alexandrien, die na vele tormenten op den vyf-entwintigſten November is onthooft.

't Sevende jaar van de vervolginge.

Martelaren des ſevenden jaers van de vervolginge. Pamphilus.

IN 't ſevende jaar van de vervolginge, verneemt men, dat om 't Chriſten geloof zyn om-

Digitized by Google

omgebragt. In Paleſtina, Pamphilus, Presbiter van Ceſarien, met twaalf andere. Item, Biblis en Aquilina, een dogter van twaalf jaren; nog Fortunata, een Maagt van Ceſarien en Procopius. In Phrygia, in de Stad Laodicea, Artemon Presbiter, Item, Trophinus en Tholus. In Illyrico, Quirinus, een Biſſchop van Sceſca. In Pannonia, te Spalato, Felix. In Thracia, in de Stad Druſipara, Alexander. In græcia, Maximus, Quintilianus, Dada, Theodorus, Oceanus, Ammianus, Julianus, Euſebius, Neon, Leontius, Longinus, en andere.

Cyrus, een Medicyn Meeſter in de Stad Alexandrien, en Joannes een Krygsman, die haar ſekeren tyt in een hymelyke plaatſe onthouden hadden, verſtaan hebbende dat Athanaſia, een Chriſtelyke Vrouwe, met haar drie dogters
308. Theoctiſte, Theodora, en Endoxia, om het geloof in groot gevaar en perykel waren, zijn tot haar gegaan, en hebbenſe tot ſtantvaſtigheit vermaant. Daar over gevangen zijnde, en wygerende den Afgoden te offeren, zyn alle gelyk onthooft.

't Agtſte jaar van de vervolginge.

Martelaren des agtenjaers van de vervolginge. Petrus. Nilus. Patermythius.

IN dit jaar werden geleſen omgebragt te zyn, ter oorſake van de Chriſtelyke Religie, In Egypten, Petrus en Nilus; Item, Patermythus, alle drie-verbrant. Nog andere veertig onthooft

In Phrygia is een ſekere Stad, met alle de Inwoonders, zo wel Magiſtraten als Onderdanen, die men zegt alle Chriſtenen geweeſt te zijn, en niet wilden na de Roomſche wyſe den goden offeren, na datſe ront-om was beſloten, van de Romynen verbrant.

Adactus. De voornaamſten van deſe, was des Kyzers Hof-meeſter, Adactus genaamt, die veel aanſienelyke Ampten bekleede, en in deſe Stad woonde. Deze zijnde zeer ſtantvaſtig, en als een Hooft en Lytsman van d'andere, heeft met alle de reſt de kroone der Martelaren ontfangen.

Antonius. Julianus, en andere. In Syria, in de Stad Antiochien, Antonius Presbiter, Julianus, Anaſtaſius, en andere treffelyke perſonen. Item, Martionilla, met haar kint Celſo, Euprateſia, en zeven gebroeders, met vele andere. In Bithynia, in de Stad Nicomedia, Baſiliſſa, een dogter van negen jaren, die de ſlagen, het vuur en de beeſten overwonnen hebbende, na dat zy haar gebed tot God geſtort hadde, heeft hare ziele opgeoffert.

't Negende jaar van de vervolginge.

Martelaren des negenden jaers van de vervolginge. Petrus. Fauſtus. Didius. Ammonius.

PEtrus, Biſſchop van Alexandrien, wert met Fauſtus, Didius, Ammonius, alle drie Ouderlingen, om het Chriſten Geloof omgebragt, op den 28. November, beneffens vele andere Biſſchoppen in Egypten, tot het getal van drie hondert toe.

POTAMIENA jonge Dogter.

310. Potamiena. * *In Lauſ. lib. 2. en Antonino.*

ISidorus Xenodochus, heeft my verhaalt (zegt * Palladius) een zeer gedenkweerdige Hiſtorie, die hy verklaarde uit den mont des ſaligen Antony gehoort te hebben van een zeer ſchoone jonge Dogter, die ten tyden des Kyſers Maximini, als hy de Chriſtelyke Gemynte vervolgde, een dienſtmaagt was van eenen wulpſchen heere, die haar menigmaal met ſchoone beloften, tot zijnen wille had ſoeken te brengen, maar te vergeefs. Waar door is geſchiet, dat hy haar
310. ten laatſten met groote verwoetheit den Stadhouder van Alexandrien heeft overgegeven, en voor een Chriſten beſchuldigt (die zelve om de vervolginge wille, en die zware tyden de Kyſers laſterde en vloekte) belovende de Stadhouder, dat hy hem een groote zomme gelts zou geven, indien hy haar in het verdriet wilde brengen, zeggende: Indien gy haar overreden kont, dat zy mynen wille doet, zo bewaartſe, en ſtraftſe niet: Maar indien zy in haar voornemen van haar rynigheit te behouden, hartnekkelyk volhart, zo ſtraftſe met den doot, op datſe in 't leven blyvende, myne onmatigheit niet beſpotte.

Deſe volſtandige dienſtmaagt dan voor den Regterſtoel des Stadhouders gebragt zynde, is met veelderly inſtrumenten onmenſchelyk gepynigt geworden: maar heeft haar gemoet tegen alle aanvegtingen des vleeſch, als een vaſten Toren onbeweeglyk gehouden. Onder alle tormenten, die de Regter heeft bedagt haar aan te doen, is 'er een zeer wreet geweeſt; want hy liet eenen grooten ketel met pek vollen, en veel vuurs daar onder ſtoken, zo dat dien zeer heet en ziedende wert. Als dan de pek ſiede, zijde de Tyran, gaat henen en weeſt den wille uwes meeſters onderdanig, of ik ſal u in dien ſiedenden ketel met pek doen ſtellen. Waar op zy antwoorde: Dat zy verre, dat gy zulk eenen onregtveerdigen Rigter zou zijn, dat gy my zou dwingen de welluſt en onmatigheit van mijnen meeſter gehoorſaam te zyn. De Regter gram zijnde over deſe aanſpraak, geboot de rakkers dat zijſe naakt zouden ontkleeden, en in den ketel verſinoren: maar zy riep den Regter overluit toe, en zijde: Ik bidde u, zo lief als gy den Kyſer hebt, die gy met eerbiedinge vreeſt, in gevalle by u beſtemt is, my met deſe pijnen te dooden, gy wilt my gebieden, niet gelykelyk geheel, maar allengskens in den ſiedenden ketel met pek te laten nederdalen: ten einde gy zien meugt hoe groote lytſaamheit my gegeven heeft, Chriſtus, dien gy niet en kent. Zy dan den tyt van een uur allengskens in den ketel met de voeten nederwaarts gelaten zijnde, is niet eer overleden, dan doen haar de ſiedende pek aan den hals kwam.

Chryſogonus. Chryſogonus, een Romyn, en School-meeſter van een Edele Romynſche dogter Anaſtaſia, is mede om de Chriſtelyke Religie van het leven berooft. Anaſtaſia. Anaſtaſia, zelve tegen haren wille, van hare Ouders aan eenen Publius, vyant der Chriſtelyke Religie, gehuuwt zijnde, en den zelven wygerende by te woonen, is geryſt na Aquileiam, en heeft aldaar met nog vier andere Maagden geleden.

Anyſia. Anyſia, een dogterken van Theſſalonica, uit ryke en ook Chriſtelyke Ouders geboren, is aldaar in den Tempel gedoot, ten tyde als Maximinus met zeker gebot, een ieder had magt gegeven den Chriſtenen, waar menſe konden vinden, doot te ſlaan.

Demetrius. Ter zelver plaatſe heeft ook de waarheit met zijn bloet bezegelt Demetrius, een treffelyk en ieverig Leeraar.

Nog word geleſen in dit negende Jaar van deſe vervolginge omgebragt te zijn, Theodorus een Biſſchop, Philemon en Cyrilla.

310. *Vinc. lib. 11. c. 140.* Theodorus. Philemon. Cyrilla.

Tiende en laatſte jaar der vervolginge.

Martelaren des thiendenjaers van de vervolginge.

IN 't tiende jaar van de vervolginge zijn ook veel en verſchyden perſonen, meeſt alle in Orienten, omgebragt voor't Chriſten geloof.

LUCIANUS een Ouderling.

Euſeb. l. 9. cap. 6. Ruf. cap. 6.

LUcianus, een Ouderling van Antiochien, een zeer Godfalig, welſprekent en geleert Man maar zeer geoeffent in de Hylige Schrift: te Nicomedien, daar de Kyſer Maximinus, als ook de vorige Ooſterſche Kyſers haar Hof hielden, door de Stads Overſte gevankelyk gebragt zijnde, heeft aldaar mondeling een heerlyke verantwoordinge gedaan, en daar na ook zijn geloove met zijn bloet beſegelt.

De Regter vraagde hem, ſtaande voor zijnen Regterſtoel: Luciane, daar gy zo een verſtandig

en

en wys man zyt, waarom volgt gy die Secte, daar gy dog geen reden van kont geven? Of indien gy eenige reden daar toe hebt, laatſe ons hooren. Als hy nu oorlof had gekregen om te ſpreken, zo heeft hy aldus van zyn geloof rekenſchap gegeven:

Belydeniſſe Luciani van zijn geloof.

Het is kennelyk dat wy eenen God eeren, die ons door Chriſtus verkondigt is, en door den Hylige Geeſt in onſe herten geblaſen, want wy zijn door geen menſchelyke redenen (als gylieden meent) of door de Voorouderen gewoonte in dwalinge gebragt; maar God is zelve onſe Leermeeſter van de Godheit, en zyne hooge Majeſtyt zoude door geen menſchelyk verſtant konne begrepen worden, zoſe door de kragt des Goddelyken Geeſtes, en door de ſchriftmatige uitlegginge zijns Woords en Wyſheit niet verklaart werde. Ik bekenne geern, dat wy in voorleden tyden gedwaalt hebben, en de beelden gedient, die wy met onſe eigen handen gemaakt hebben, menende datſe Hemel en Aarde geſchapen hadden: maar hare broſſe ſtoffe, en de hylinge dieſe van ons ontfingen, bewees ons wel anders: maar de Almagtige God, die niet van onſe handen gemaakt is, maar wiens maakſel wy zyn, heeft het zeer verdroten dat de menſchen zo dwaalden, en heeft zijn eewige Wysheit van

Chriſtus, Joan. 1. 14.

den Hemel geſonden met vleeſch bekleet, op dat wy God zouden leeren kennen, en hem, die Hemel en Aarde geſchapen heeft, niet in eenige hand-maakſelen, maar in de onſienelyke eewigheit zoeken. Deſe heeft ons Wetten en Geboden des Levens voorgeſtelt, dat wy matig zouden zijn, in armoede ons verblyden, zagtmoedigheit, geduldigheit, en eenvoudigheit des herten beminnen en leeren lyden.

En ook alle die dingen, die gy nu na uwen

Matth. 10. 16, 17. 18, 19. Joan. 16.

moetwil tegen ons bedryft, heeft hy zelve voorſegt, dat ons zouden overkomen, dat wy voor Koningen gelyt, voor de Regterſtoelen geſtelt, en als ſlagtſchapen zouden gedoot worden. Hierom is 't ook, dat hy zelve, die onſterffelyk was, als het Woort en de Wysheit des Vaders, zig zelven overgegeven heeft tot den doot, op dat hy ons in zyn lighaam een exempel der lytſaamheit zou geven. Hy heeft ons ook met zyn doot niet bedrogen, maar is ten derden dage wederom van den doot opgeſtaan. Hy is niet geſtorven, als 't valſch en verſiert proces van Pilatus getuigt, waar in Chriſtus met ongelyk wort beſchuldigt; maar onnooſel, onbevlekt en ryn. Daarom heeft hy alleen willen ſterven, op dat hy den doot door zyn verryſenisſe zou mogen overwinnen. 't Gene ik zegge en is niet hymelyk geſchiet, of 't en behoeft geen getuigen. Het meeſte deel des werelts by na, weet dat het waaragtig is, gantſche Steden, plaatſen en vlekken bekennen 't. Wilt gy dit nog niet gelooven, neemt de plaatſe daar het geſchiet is tot getuige. Jeruſalem getuigt het, en de geſcheurde ſteenrotze van Golgotha: 't hol ook, dat zyn lighaam levendig overgaf. Of dunkt u, dat de aartſche dingen niet genoeg zyn, neemt den Hemel tot een getrouwe getuige: de Sonne bekent 't, welke ziende deſe dingen door de godlooſen op der aarden geſchieden, haar licht op aarden verborgen heeft. Zoekt in uwe jaar-boeken, en gy zult daar in vinden, dat ten tyde Pilatus, als Chriſtus leed, den dag door de verduiſtering der Sonne is gebroke.

Is 't nu alzo, dat gy nog Aarde, nog Hemel, nog het bloet niet gelooft, daar gy de waarheit, door allerly tormenten, van onderſoekt, hoe zou gy dan myne woorden en het bewys van dien, gelooven? Als deſe vromen Martelaar met duſdanige woorden 't volk begon te trekken, wert hy terſtont in den kerker geworpen, en aldaar, om geen beroerte onder 't volk te maken, vermoort.

Pantaleon, een wyt-beroemde Medicyn-Meeſter in de Stad Nicomedia, en daar door by den Kyſer Maximinus tot grooter eeren gekomen zijnde, hem beleden hebbende een Chriſten te zyn, heeft vele onmenſchelyke wreetheden voor den Name Chriſti uitgeſtaan, en na dat hy door 't werpen in een ketel met geſmolten loot, en in 't water met een zwaren ſteen aan den hals, niet konde gedoot worden, nog van de Wilde Dieren, voor welke hy geworpen wert, verſcheurt, is hy eindelyk, na verſchyden voorgaande tormenten, onthalſt. Hy heeft tot medegeſellen gehad Hermolaus, een treffelyk belyder Chriſti, Hernippus en Hermocras, die op gelyke wyſe de kroone der Martelaren hebben ontfangen.

Pantaleon.

Hermolaus. Hernippus. Hermocras.

Eugenius, overmits hy opently had beſtraft de godloosheit der Hydenen, is de tonge uitgeſneden, handen en voeten afgebroken, en is alzo uit dit leven geſchyden.

Eugenius.

Auxentius, een Diaken van de Kerke der Auracenen in Aſien, is onthooft.

Auxentius Diaken.

Maodatius is by de teen opgehangen, en met gloejende elſen doorboort, en met fakkelen verbrant zijnde, van 't tydelyke leven berooft.

Maodatius.

Juliana, een zeer ſchoone Maagt van Nicomedien, afſeggende 't Houwelyk van een Raatsheer Eleuſo, een Afgoden-dienaar, heeft ook na verſchyde tormenten om Chriſti name dit leven gelaten.

Juliana Maegt.

Fauſta, een Cyreenſche Maagt, van ryke Ouderen geboren, om 't Chriſten geloove van Euilaſio, een Overſte van des Kyſers Palys, gevangen zynde, heeft door hare ſtantvaſtigheit, in 't midden van zeer wreede tormenten, den zelven Euilaſius tot Chriſtus bekeert: daar na ook den Stadhouder Maximinus, en zyn alle drie als Martelaren omgebragt.

Fauſta. Euilaſius Stadhouder, en Maximinus.

Daar worden nog ontallyke meer Martelaren in de Hiſtorien gevonden, die om 't getuigeniſſe Jeſu Chriſti, in deſe wreede vervolginge der Roomſcher Kyſeren, op verſchyden wyſe zyn omgebragt, in verſchyde Landen en Koninkryken, die ik (om den Leſer niet lange te vallen) voorby ga; agtende deſe genoeg te zyn, om voor al de werelt te toonen d'onmenſchelyke raſernye en wreetheit van de Hydenſche Kyſeren tegen de vrome Chriſtenen en opregte belyders der Chriſtelyker waarheit.

De Chriſtenen bekomen vreede in het Roomſche Ryk.

NA deſen tyt hebben de Chriſtenen wederom ruſte gekregen door Conſtantinus, die den Kyſer en Tyran Marentius, met zijn gantſche hyrkragt heeft t' ondergebragt, en de Chriſtenen gunſte beweſen; hoewel Licinius, zijn medegenoot in 't Ryk (die hem een tyt lang een Chriſten had gevynſt te zijn, en nu dit momaanſigt afgelegt hebbende, openbare profeſſie dede van Afgoderye) de Chriſtenen overal zeer wreedelyk vervolgde, en dagelyks zware tormenten liet aandoen, en op menigerly wyſe ter doot brengen: maar de Almagtige God, die de zijne niet t'eenemaal verlaat, en den kwaden na hare verdienſten ſtraf, heeft ook den Kyſer Conſtantinus tegen hem d'overwinninge gegeven, en eindelyk t' ondergebragt: deze nu alleen Kyſer zijnde, terſtont alle middelen heeft aangewent om 't Ryke Chriſti te vermeerderen, en de Afgoderye, niet alleen daar hy zulks te doen, magt hadde, maar ook by alle andere Princen en volkeren, uit te roejen.

310. De Indianen. Die van Armenien en Perſen nemen ook aen de Chriſtelyke Religie.

In deſe tyt hebben d'Indianen, en die van Armenien, 't Chriſten geloove aangenomen. Die

van Perſen zijn ook tot Chriſtus bekeert. Maar dewyl zo een zaak zonder vervolginge en bloetſtortinge niet geſchieden kan, zo heeft de Satan de Wyſen die men Magos noemt, en de Joden tegen de Chriſtenen opgemaakt, die met leugenen (na ſijn oude gewoonte) Simeon een Opſiender der Kerken in Selucia en Cteſiphonte, by Saporem den Koning heeft doen beſchuldigen, als dat hy een vrient des Roomſchen Kyſers was, en hem de verholentheden des Ryks openbaarde. Sapores de beſchuldinge geloovende, heeft de Chriſtenen met groote ſchattinge bezwaart, en den Godvrugtigen man Simeon heeft hy met ketenen gebonden, tot hem doen brengen. Als hy nu ingebragt wert, en zig onbeſchroomt aanſtelde; zo heeft hem de Koning geboden, dat hy de Sonne zou aanbidden, dat indien hy 't dede, beloofde hy hem groote eere en Rykdom te geven: maar waar 't ook dat hy het niet en dede, drygde hy hem te dooden, met alle het Chriſten volk. En als Simeon volſtandig bleef, dede hy hem gevangen houden, hopende hem met 'er tyt te buigen, en daar toe te brengen.

Simeon.

Als hy nu tot den kerker gelyt wert, ſag hem Uſtazades, die den Koning opgevoet had, en nu Regent over des Konings huis was, deſe opſtaande, heeft Simeon eere beweſen, maar Simeon heeft hem onweerdiglyk verworpen: want Uſtazades Chriſten weſende, als hy geweldiglyk aangetaſt wert, had hy de Sonne aangebeden. Dit geſchiet zijnde, heeft hy zeer geweent, en uitdoende zijn cierlyk kleet, heeft een rou-kleet aangedaan, en heeft voor 't Palys des Koninks geſeeten, ſugtende en weenende. Og! zijde hy, hoedanig mag God tegen my zijn, dien ik verſaakt heb: na dat Simeon myn goede vrient my niet heeft willen aanſpreken, en met gramſchap van my geweken is? Als Sapores de Koning dit gehoort had, heeft hem geroepen, en de oorſake zijns droefheits van hem afgevordert en gevraagt, of 'er ook eenig ongeluk tot zijn huiſe geſchiet ware. Uſtazades antwoordende, zijde: O Heere Konink, ik hebbe in dit wereltlyke huis geen ongeluk geleden: maar, Og, of ik in alle verdriet gevallen ware, voor 't gene dat my nu geſchiet is! want ik beweene dat ik nog leve, daar ik over lange behoore geſtorven te hebben; om dat ik door u bevel, tegen myn gemoet, de Sonne hebbe aangebeden: daarom is 't wel regt dat ik ſterve, want ik Chriſtus verſaakt; en u bedrogen heb. En dit ſeggende, ſwoer hy by den Schepper des Hemels en der aarden, dat hy zijn meninge niet meer veranderen zou. Sapores de Konink verwondert zijnde over de vrymoedigheit van deſen man, is veel meer tegen de Chriſtenen verbittert geworden, als of hy tot zulks den luiden had konnen betooveren. Ten laatſten na veel ſmeeken en bidden, na ſchoone beloften, ja vele drygementen, heeft de Koning den ouden man, die hem en zijn vader lange en getrouwelyk gedient had, belaſt te dooden. Simeon dat hoorende, heeft God daar voor gedankt en gelooft. Des anderen daags heeft de Koning hem ook het hooft doen afſlaan, met wien nog hondert andere op den zelven dag gedoot zijn. Maar Simeon wert tot de laatſte toe gehouden, op dat hyſe alle zou zien dooden, en hy verſterkteſe alle met de toekomende verryſeniſſe, en met de Godſaligheit; 't welk hy kragtelyk met de Schrifture bewees, zeggende, dat het een waaragtig leven was alzo te ſterven: maar dat het een gewiſſe doot was, God te verſaken, daar by voegende dat de doot ook den menſchen van ſelfs zou overkomen, alwaar 't datſe ook van niemant gedoot werden: want dit is het einde van alle dingen, die geboren zijn en leven ontfangen hebben na deſen tyt komt de eeuwigheit, die alle menſchen niet even gelyk bejegent, maar een iegelyk ontfangt belooninge na dat hy goet of kwaat gedaan heeft: maar onder alle goet is 'er geen beter of ſaligher, dan voor den name Gods te ſterven. Als Simeon de Martelaren Chriſti aldus was verſterkende, ging een iegelyk vlytig ter doot. Ten laatſten is de Scherpregter tot Simeon, Abedachaalam, en Ananias gekomen, die ook met Simeon gevangen waren. Daar by ſtont een Man, die over alle de werkluiden des Konings was, Piſcius genaamt, welke ziende dat Ananias beefde, als hy ter doot beryt wert, heeft tot hem geſegt: O gy oude man, ſluit een wynig uwe oogen, en weeſt onverſaagt: want terſtont zult gy het aangezigte Chriſti zien. En als hy dat geſegt had, is hy terſtont ook gevange geworden, en zeer wreedelyk de tonge uitgetrokken zijnde, is alzo gedoot. Wiens dogter ook beſchuldigt wert datſe een Chriſten was, en is ook gevangen en ter doot gebragt.

Abedachaala. Ananias. Piſcius.

Piſcii dogter.

Men ſchryft, dat aldaar op verſchyden wyſen omgebragt zijn, over de ſeſtien duiſent Chriſtenen, zo dat de Kyſer Conſtantinus hem met een langen brief vermaant heeft, van zodanige wreetheit tegen de Chriſtenen te willen ophouden.

Onder Sapore zyn over de ſeſthien duyſent Chriſtenen gedoot. Euſeb. en vita Conſtantini.

Van de afneminge des Roomſchen Ryks, en oorſpronk des Antichriſts.

DEſe Chriſtelyke Kyſer Conſtantinus, de ſone van Helena, heeft in 't jaar drie hondert en dertig deſe ſtad Biſantium doen verbeteren en vergrooten, en na zijn name noemen Conſtantinopolen en nieu Romen, aldaar ſtellende de tweede ſtoel des Roomſchen Ryks, alwaar hy ook zijn Kyſerlyke Hof gehouden heeft, die de eerſte ſchydinge des Roomſchen Ryks geweeſt is: want de opperſte Kyſer hielt zijn Ryk tot Conſtantinopolen, en wert den Ooſterſe Kyſer genaamt, en hy hielt te Romen een mede-genoot des Ryks, die men Kyſer van 't Weſten noemde. Deze ſchydinge heeft geduurt tot den tyt der Koningen, zijnde 't jaar na Chriſti geboorte vierhondert vyf-en-ſeventig. Ondertuſſchen hebben ſommige natien van de volkeren beginnen op te ſtaan, en hare eigen vryheit te ſoeken, als daar waren de Wandalen, Gotthen, Franken, Longobarden en Herulen, die den Weſterſchen Kyſer verdreven, Italien en Romen overweldigt en ingenomen hebben, alzo dat Zeno de Kyſer van Conſtantinopolen den geweldigen Odovacer met geen wapenen kon dwingen, zo ſterkelyk hielt hy 't Roomſche Ryk in, en hy noemde Romen na zijnen name Odovocriam.

In dete tyden hebben ook de Biſſchoppen onder malkanderen niet geruſt, maar zeer twiſtig en oproerig geweeſt, d'een d'ander vervolgende en verdryvende. Want een iegelyk wilde de meeſte zijn, de leſſe Chriſti was al vergeten, Matth. 20. 26. daar hy leert, *Wie onder u lieden wil groot worden, die zy uwe dienaar:* want zy waren alle in eergierigheit verdronken, daar uit reſen Secten en dwalingen, Ketters, valſche Propheten en verlyders. Wie zoude gezegt hebben, dat het zout zo haaſt ſmakeloos zoude worden.

Men zag dat Cyrillus (een geleert Man en Biſſchop van Jeruſalem) geſchil kreeg met Achatio Biſſchop van Ceſarien in Paleſtina. Lucius bedreef gewelt om het Bisdom van Alexandrien te verkrygen. Veſinus benyde Damaſo den Biſſchop van Romen. Dat waren alle voor-loopers des grooten Antichriſts, wiens weg door zodanige middelen gebaant wert. De Secten die daar opre-

Simeon. met nog hondert door bevel van Sapore gedoot.

Digitized by Google

De Secten en Arrianen bedrieven groote gewelt.

opreſen bedreven groot gewelt, en byſonder de Arrianen, die vele Princen en groote Heeren tot hare Secte verlyt hebben. Valens de Kyſer door 't aanraden zijner huisvrou een Arrianer geworden zijnde, verdryft vele Orthodoxe Biſchoppen, en onder andere Meletius van Antiochien, Euſebius van Samoſata, Pelagius van Laodicea, Barſem van Edeſſa, Evagrius van Conſtantinopolen. De vervolginge en overlaſt was groot: nergens was men vry, over-al was onuitſprekelyke benautheit. De Kyſer te Antiochien gekomen zijnde, heeft vele het leven doen benemen Van daar na Edeſſam getrokken zijnde, en verſtaande dat meeſt de inwoonders een af keer hadden van het Arriaanſch gevoelen, heeft daar over den Stadhouder heftig, niet ſonder kinnebak ſlagen, aangeſproken, en gevraagt waarom hy die niet had uit de ſtad gedreven? De Stadhouder willende den Kyſer believen, en evenwel niemant dooden, of overlaſt doen, heeft hy melyk verboden, dat zig niemant zou aanbieden, om als Martelaar te lyden; dog heeft niet uitgeregt: want 's daags daar aan zijn deſe yverige luiden met groote hoopen na den Tempel geloopen, om aldaar, zo de noot ſulks vereiſchte, gedoot te worden. Onder andere is den Stadhouder in 't gemoet gekomen een arme vrouw, met haar ſoontje aan de hand. Hy vragende werwaarts zy zo ſpoeide? heeft geantwoort: *Ter plaatſen daar zy baar en bares ſoons ziele zou op-offeren.* De Stadhouder dat hoorende, en zeer ontſtelt zijnde, heeft den Kyſer ſulks aangedient, en gezegt dat het een wreet en onmenſchelyk ſtuk zou zijn, zo groot een menigte, in zo korten tyt, om hals te helpen. De Kyſer hier over verwondert en beweegt zijnde, heeft terſtont zijn ongenadig bevel doen ophouden.

Groote vrymoedigheyt van een Vrouw.

Oorſprong der Antichriſts.

Als nu, gelyk verhaalt is, de Barbaarſche natien de overhand namen, en veel Landen en Steden verdorven, die een gewiſſe roede en ſtraffe van God Almagtig was, zo heeft de Antichriſt metter tyt zijn magt bekomen. Van hem was te voren gepropheteert, dat hy van de Biſſchoppen of Opſienders der Kerken zijnen oorſprong zoude nemen, als Paulus betuigt Act. 20. 30. en Joannes in zijnen eerſten Send-brief cap. 2. 19. En dat moet vervult worden dat van den H. Geeſt voorzegt is. Daarom wy dat ſelve uit d'oude hiſtorien wat nader zullen verhalen.

Ten tyde als Odovacer in de Stad Romen, gelyk wy voren verhaalt hebben, regeerde, begon de verborgentheit des Antichriſts haar zelven te openbaren. Want als dan in het jaar vier hondert taggentig verſogt Achatius de Biſſchop van Conſtantinopolen aan Simplicius den Biſſchop van Romen, dat hy Petrus den Biſſchop van Alexandrien in den Ban zoude willen doen, zeggende dat Simplicius dat wel behoorde te doen, als Opperſte Biſſchop der Kerken. Daar is terſtont uit gerefen 't twiſten over de magt des Roomſchen ſtoels: dat hy de opperſte was, en het Hooft der Biſſchoppen, welke geſchil zeer lang onder de Biſſchoppen geduurt heeft. Want andere Biſſchoppen na Achatius volgende, hebben zulks geenſins willen lyden: maar wilden dat te Conſtantinopolen de opperſte en algemene Biſſchop zou weſen, daar de ſtoel en het Hof des Kyſers was.

Ten laatſten als Phocas door verradery en moort het Kyſerryk ingenomen had, heeft Bonifacius de derde van hem begeert, dat de Roomſche ſtoel de Opperſte mogte genaamt worden over alle Biſſchoppen der gantſcher Chriſtenheit, en het hooft der Kerken; 't welk hy hem heeft toegeſtaan en vergunt.

Bemerkt dog van hoedanig een de Pauſen hare magt ontfangen, namelyk van eenen, die den Kyſer Mauritius zijnen Heere en Meeſter vermoort hadde. Tot nog toe plagt men geen Roomſche Biſſchoppen te beveſtigen, dan alleen met wille en conſent des Kyſers, waarom ook de Biſſchoppen niet ſonderlings tegen den Kyſer en dorven beginnen: daarom zy niet hebben geruſt tot dat zy zulke beveſtinge afkregen, het welke geſchiet is ontrent den jare ſes hondert 'tſeventig. In welken tyt Conſtantinus, de Vierde van dien name, Kyſer was, dewelke Benedicto den Tweeden, Biſſchop van Romen, dit privilegie gaf, dat, zo wien de Geeſtelykheit en 't volk van Romen tot een Biſſchop koſen, dat die van een iegelyk het hooft der Kerken, en de Stadhouder Chriſti geagt zou werden, ſonder eenige Kyſerlyke beveſtinge meer te verwagten. Het welke den Roomſchen Biſſchoppen ten langſten zo een magt gegeven heeft, datſe ook Koningen en Kyſeren ontſaggelyk geworden zijn.

Beeldenoorſprong.

Ontrent veertig jaren daar na hebben zy haar tegen den Kyſer opgeſet en hare magt getoont: want Conſtantinus de Paus heeft Beelden doen ſchilderen in 't portaal van S. Pieter, daar Philippicus de Kyſer, en de Griekſche Biſſchoppen gants tegen waren. Wynig jaren hier na, namelyk in het jaar ſeven hondert ſes-en-twintig was Leo Iſaurus de Derde, Kyſer van Conſtantinopolen, wel geleert in de H. Schrift, deſe heeft by edict geboden alle de Beelden uit de Kerken zijns Ryks te weeren, en heeft het zelve Gregorius den Tweeden, Biſſchop van Romen, geboden te doen: het geen den vromen Kyſer zo hatig by het volk in Italien gemaakt heeft, (hem noemende een Beelt-ſtormer) dat zommige geſint waren eenen anderen Kyſer te kieſen: ook prees zulks de Biſſchop van Romen niet: want der Biſſchoppen eergierigheit kan geen Kyſer in Italien lyden. En het volk is zo oproerig geworden, dat Paulus, de Stadhouder des Kyſers, te Ravenna van 't volk verſlagen wert met zijn ſone. Maar als de Kyſer nog niet af liet, om het gebot Gods te vorderen, die daar gebiet Exod. 20. 4. *Gy zult u geen beelt, nog eenige gelykeniſſe maken*: zo heeft hem de Paus Gregorius in den Ban gedaan, en heeft de Longobarden verwekt tegen den Kyſer, die tot nog toe altyt eenen Stadhouder te Ravenna gehouden hadden, datſe Ravenna belegerden en met gewelt innamen, en verdreven alzo des Kyſers magt en heerſchappye uit Italien. Luytprandus, de Koning der Longobarden, heeft als doen het deel van Italien, dat het Ryk van Conſtantinopolen ontnomen was, zelfs willen beſitten, tegen des Paus dank, en heeft alle de omliggende Steden ingenomen, en ten laatſten ook Romen belegert. Als dan ſchikte de Paus niet (gelyk men te voren plag) tot hulpe en byſtant des Kyſers, want hy hem, om der Beelden wille in den Ban gedaan had: maar hy heeft Boden uitgeſonden tot Carolus Martellus, den Opperſten Hofmeeſter des Koninklyken Palys in Vrankryk, hem biddende dat hy Romen en de Hylige Kerk byſtant wilde doen: 't welk Carolus gedaan heeft, en heeft Luytprandus, die zijn gevader en vrient was, met vriendelyke vermaningen daar af getrokken. Zo is de beſcherminge des Roomſchen Ryks, van de Grieken tot de Francoiſen gekome.

Biſſchoppen eergierigheit kan geen Kyſer in Italien lyden.

't Bedrog Pipini, en de valsheyt des Paus.

Als Carolus Martellus doot was, zo is Pipinus zijn ſone van den Koning van Vrankryk tot deſelve eere en heerlykheit verheven geweeſt: die (overmits hy zeer eergierig was) een bedriegelyken raat gehouden heeft, hoe hy Childericus zijn Koninк uit Ryk zou konnen verdryven. Het

geen

geen hy aan het hooft der Kerken, namelyk den Paus verſogt heeft, die hy wel wiſt dat hem gunſtig was, om zijns Vaders wil. Hy heeft den Paus Zacharias doen vragen, wie dat 'er waardiger was om Koning te zijn, die alleen den naam had, en het Ryk, nog met raat, nog met daat konde helpe, of die alle den raat des Ryks alleen droeg. Zacharias de Paus verſtont deſe loſe ſtreken wel, en heeft Pipino de Koninklyke eere toegeweſen, en hem weerdiger geagt Koning van Vrankryk te zijn, dan Childericus. Alzo is Pipinus Koning geworden, en heeft Childericus zijnen Koning en Heere in een Kloofter geſteken. En op dat de Francoiſen Pipinus niet zouden verwerpen, als een ontrouwen en myneedig man, heeft hem de Paus van den Eed (die hy zijnen Heere ſchuldig was) bevryt en geabſolveert, en den Francoiſen geboden, dat zy hem als Koning zouden ontfangen. Dit is geſchiet ontrent 't jaar onſes Heeren ſeven hondert drie en-vyftig.

Synode tegen de Beelden.

Conſtantinus de Vyfde, de ſone Leonis, Kyſer geworden zijnde, heeft in de ſtad van Conſtantinopolen een Synode beroepen, alwaar uit de Griekſche en Aſiatiſche Kerken, driehondert agt-en-dertig Biſſchoppen zijn te zamen gekomen, deſe hebben onder anderen gehandelt van 't maken, eeren en aanbidden der Beelden en Reliquien. En is beſloten, dat de eere en aanbiddinge der Beelden en Reliquien, is een loutere afgoderye, ſtrydig tegens Gods hylig Woort. Dit Synode is gehouden in 't jaar onſes Heeren ſeven hondert vyf-en-vyftig.

Zo heeft dan de Kyſer zijn Vader daar in nagevolgt, en de beelden uit de Tempelen doen werpen; en heeft 't beſluit des Synode tot den Paus geſonden, en hem geboden dat hy de beelden ook zoude doen afwerpen: maar de Paus heeft zig daar tegens geſtelt, en een ander Synode te Romen beroepen, waar in beſlooten is datmen de Beelden Gods, en onſes Saligmakers Jeſu Chriſti, der Maget Maria, der Apoſtelen en andere Hyligen zal eeren, en die deſe Catholyke gewoonte en getrou gebruik zal veragt hebben. en deſelve zal afgenomen en vernielt hebben, dat die van de gemeenſchap der Hylige Kerke zal berooft worden.

Na deſes Kyſers doot, is zijn Soon, als erfgenaam des Ryks, Kyſer van Conſtantinopolen geworden, Leo de Vierde genaamt, deſe heeft tot een huisvrouw gehad een edele, ſchoone en ſeer vernuftige vrouwe Eirene genaamt, van welke hy een Soon kreeg, Conſtantinus de Sesde geheeten. Na dat Leo afgelyvig was, heeft Eirene haar het ryk onderwonden, om dat Conſtantinus nog jong van jaren was. Zy heeft door begeerte van den Biſſchop Theodorus, Conſtantini des Kyſers, haars Schoonvaders gebeente doen opgraven en openlyk verbranden, en de aſſche in de Zee werpen, om dat hy in zijn leven de Beelden had doen afwerpen, en de vercierſelen der Tempelen weg nemen.

Des Kyſers Conſtantini gebeente wort opgegraven en verbrant.

Synode te Conſtantinopolen.

Zy heeft ook een Synodale vergaderinge doen uitſchryven in de ſtad Conſtantinopolen, alwaar Preſes is geweeſt de Patriarch Taraſius; zijn mede verſchenen de Legaten des Paus Hauriani, alwaar 't ſtuk van de Beelden heftig is gedreven. De Patriarch met de zijne de zelve voorſtaande, en Baſilius Biſſchop van Ancyra, met zommige andere daar tegen zijnde, is eindelyk na veel diſputerens en roepens, met bygaande oproer van 't volk, de vergaderinge zonder eenig beſluit geſchyden.

Synode te Nicea.

Ontrent twee jaren daar na is wederom van de Kyſerinne Eirene, uit name hares Soons Conſtantini, een Synode beroepen in de ſtad Nicea, alwaar verſchenen zijn drie hondert vyftig Biſſchoppen. En heeft eindelyk de zake der Beelden (door aandringinge van de Paus Hadrianus) de overhand behouden, en zijn in alle Griekſche Kerken ingewilligt en wederom opgeregt.

De maniere van die te eeren, hebbenſe ook aldus beſchreven.

God is dat u dat Beelt leert,
Maar zelve is het God niet:
Dit dog aanſchouwt: maar alleen eert
Met 'er herten dat gy daar in ſiet.

Eirene heeft beelden en ſchilderyen in de Tempelen ingebragt.

Dit aldus beſchikt zijnde, zo heeft Eirene byna in alle Tempelen Beelden en ſchilderyen ingebragt, en heeft niet eer opgehouden deſe ſuperſtitie te vorderen, voor dat haer Soon Conſtantinus het Kyſerryk aannamen om dat hy in de Godſaligheit zijns Vaders opgevoet was, zo heeft hy wederom alles afgeworpen, verbroken en verbrant, dat zyn Moeder opgerigt had.

Synode te gen de Beelden te Eliberi in Spanjen.

Als dit in de Griekſche landen geſchiede, zo is ook in Spanjen van 't gebruik der Beelden gehandelt; want in de ſtad Eliberi, welke men heden Granaden noemt, is een Synode gehouden, en zijn negenthien Spaanſche Biſſchoppen, en ſes-en dertig Prieſteren t' zamen gekomen: de voornaamſte onder deſe zegt men dat Felix is geweeſt, de Biſſchop van Aquitanien. Deſe hebben na vele onderhandelinge beſloten, datmen de geloovige vermanen zoude, datſe na hare uitterſte magt verbieden zouden, dat men geen Beelden in huis zou bewaren: dat men ook in de Tempelen geen ſchilderyen behoorde te ſtellen, op datmen niet aen de wanden ſchildere datmen eere en aanbidde. Als dit beſluit te Romen kwam, zo heeft de Paus neerſtigheit gedaan, dat ook in Duitſchlant niet tegen de Beelden zou beſloten werden, daar toe afveerdigende zijne Legaten; maer deſen niet tegenſtaande, is een Synodale vergaderinge tot Frankfort beroepen, door den Koning Carolum Magnum, van twee hondert vyf Biſſchoppen, uit Italien, Vrankryk, Duitſchlant en andere kwartieren, en beſloten datmen de Beelden niet moeſte eeren, nog aanbidden; en hebben ook verdoemt het Synode, voor de tweede ryſe gehouden in de Stad Nycala, ontkennende dat het zelve was algemeen, en geenſins den naam daar van toekwam. In deſer voegen is op dien tyt wederhouden het eeren en aanbidden van de Beelden.

Synode te Frankfort gehouden.

Eirene handelt ſeer wreedelyk met haren Soon den Kyſer.

Dewyle dit te Frankfort in Duitſchlant geſchiede, zo heeft Eirene te Conſtantinopolen een wreet ſtuk begaan, om dat zy zag dat het al leen omgeworpen en uitgeroeit wert, dat zy met grooten koſte en moeite opgeregt had, zo heeft zy door raat en verraderye, met hulpe van zommige Pausgeſinde, haren ſone den Kyſer liſtelyk overvallen, van 't Rijk berooft, de oogen uitgeſteken, en in eenen ſtinkenden kerker geworpen, en is niet lange daar na van hertzeer en pyne geſtorven. Dit alleen is hem aldus van deſe wreede beeſte overgekomen, om dat hy het gebot des Heeren, in de Beelden af te werpen, gehoorzaam was. Te dezer tyt, als Eutropius verhaalt, is de Sonne ſeventhien dagen lang verduiſtert geweeſt, en heeft geen ſchynſel gegeve, zo dat de ſchepen in de Zee verdoolde, en een eigelyk zijde dat het was, om dat de Kyſer van zijne oogen was berooft: maar deſe afgodiſche menſchen zijn door ſulk een mirakel niet beroert geworde, maar gingen in haar booshcit voort. Dit is geſchiet ontrent den jare onſes Saligmakers 797.

Leo de Paus reeft de Kyſerlyke Kroon van 't hooft der Kyſerlyke Kroon des Roomſchen Ryks, en geeft die aan de Franſoyſen.

In deſe beroerte heeft Leo de Derde, Paus van Romen, een zeer ſtout werk begonnen en heeft de Kyſerlyke Kroon des Roomſchen Ryks, die te voren den Kyſer van Conſtantinopolen toebehoorde, de Francoiſen overgegeven, want die van Conſtantinopolen waren in des Paus Ban,

Uit

om der Beelden wille: hoewel dat het geloofiyk is dat zulke overgevinge niet is geſchiet zonder de toelatinge van de Kyſerinne Eirene: want de Paus had geerne een houwelyk gemaakt tuſſchen Carolus Magnus en Eirene. En het zoude ook geſchiet zijn, als Betius de Raats heer, en Nicephorus de Velt-heer der Grieken zulks niet verhindert had; die Eirene hebben beſchuldigt en overwonnen, datſe het Ryk verradelyk den Francoiſen wilde overgeven, om welker oorſake zy in Lisbon gevangen is, en de Grieken hebben Nicephorus tot Kyſer verkoren, die de Romynen en Weſterſche Landen niet wilden erkennen; maar zy riepen tot haar den Konink Carolus Magnus, en verklaarden dat hy Kyſer was, en van God gekroont.

Uit deſe overſettinge des Kyſerryks aan de Francoiſen, 't welk door des Paus bedryf geſchiede, is 'er grooten haat gereſen tuſſchen de Grieken en Romynen, waar door de Sarazijnen, en daar na de goddeloose Turken magtig geworden zijn. Want hoewel de Kyſers van Conſtantinopolen Nicephorus, Michael en Leo met Carolus vrientſchap ſogten, nogtans zo vertrouden de Grieken de Francoiſen niet: en de Francoiſen deden de Grieken geen onderſtant of hulpe, als zy van de Sarazijnen beſprongen en benaut werden, ſorgende, by aldien de Grieken d'overhand kregen, en geen andere vyanden hadden, datſe hare magt tegen de Francoiſen zouden bewyſen, om het Ryk van Romen weder te krygen. Den haat, uit een groote eergierigheit, heeft gemaakt dat de Sarazijnen of Mahometiſten, Steden en Landen ingenomen, en de Chriſtelyke Religie uitgeroeit hebben, dat geſchiet is ontrent den jare agt hondert drie. Dusdanige wonde hebben de Chriſtenen ontfangen, en zijn van vreemde Princen overweldigt, alle om der Afgodery wille, gelyk voormaals den Iſraëliten geſchiet is. Als Carolus dan by den Paus in 't Ryk beveſtigt was, heeft hy hem alle de Landen (die ook zijn vader te voren gegeven waren) overgelevert, en met hem een vaſt verbont gemaakt. Aldus heeft de Antichriſt aan d'een zijde, en de Turk aan d'ander zijde magt en gewelt gekregen; de twee doodlyke vyanden derware Chriſtenheit.

ADELBERTUS GALLUS.

900. IN deſen tyt, als den rykdom, magt en gewelt des Antichriſts dagelyks toenam, heeft ook alle ſuperſtitie d'overhand genomen, en de waaragtige Religie is verdrukt, en onder de voet getreden. Dit heeft menig Godvrugtig menſch jammerlyk beklaagt, en zeer wynige hebben haar daar tegens geſtelt; want de tyranny des Paus was zo groot, dat een iegelyk hem ontſag en

900. vreeſde. Der Monnike ſuperſtitie wies dagelyks; de Kloosteren vermenigvuldigden; de verkieſing der kleederen, ſpyſe en drank, agte men hyligheit; men verboot den Prieſteren den huuwelyken ſtaat als onryn; men eerde en aanbad de Beelden en Kruicen.

Om duſdanige ſuperſtitien te verbryden, heeft de Antichriſt ook zijn Apoſtelen gehad in verſchyden landen. Tegen zo een (die in de Duitſche landen des Paus Ryk, gewelt en leeringe dreef, ſtelde hem een vroom en geleert man. Adelbertus Gallus, ſchreef en leerde tegen de ſuperſtitie. Maar deſe klagte kwam te Romen, en de Paus heeft Adelbertus in den Ban gedaan, en in het Klooſter te Fulden in een gevankeniſſe geworpen, daar hy verrot is.

Den oorſprong des geſchils van het Avontmaale.

NA den tyt van Carolus Magnus, als Carolus zijn neve Koning van Vrankryk regeerde, is eerſt het geſchil opgereſen van des Heeren Avontmaal, of 't Broot in vleeſch, en de Wyn in bloet veranderde: daar namaals veel onoſel Chriſten-bloet om geſtort is, want daar een groote ſchandelyke afgoderye uit geſproten is. De Koning heeft een geleerden Monnik (Bertramus genaamt) van deſe kweſtie gevraagt, Bertramus. die hem zeer Chriſtelyk geantwoort heeft, dat 't broot figurelyker wyſe, Chriſti lighaam genaamt wort: gelyk Chriſtus zelve een wyngaart, en de Apoſtelen wynranken genaamt worden. Dit heeft ook Johannes Philoſophus (uit Schotlant geboren) Scotus genaamt, te Parys geleert, en met ſchriften verklaart. Maar in den jare negehondert heeft Paſcaſius daar tegen geſchreve: Paſcaſius. alzo dat zommige binnen Parys en Vrankryk Paſcaſius volgden, en d'andere Scotus. Maar Scotus. de boosheit en ſuperſtitie heeft ten laatſten de overhand genomen; want de Biſſchoppen, die Gods Woort behoorden te leeren, en te onderſoeken, die waren met eergierigheit zo verblint, en om de wereltlyke eere en heerlykheit te verkrygen zo beſig, dat zy het geeſtelyke goet niet agten, want zy zogten meer haar eigen Ryk, dan het Ryk Chriſti te verbryden; alzo is dit verderf- Matth. 15. 13. felyk onkruit opgewaſſen, dewyle dat zy ſliepen. Ontrent den jare duiſent en twintig, als de- 1020. ſe plompe vleeſchelyke tegenwoordigheit, van een iegelyk by na aangenomen was, zo dat men meende dat het Broot en Wyn in 't Sacrament veranderde in 't lighaam en bloet Chriſti, zo heeft in Vrankryk Berengarius daar tegen ge- Berengarius. leert en geſchreven: Maar door de tyrannye en het gewelt des Paus, is hy tot weder roepinge gedwongen, het welk Berengarius namaals zeer beklaagt heeft, dat hy door vreſe en zwakheit, de waarheit had verzaakt.

ARNULPHUS, Opper-Biſſchop van Lyons.

HOewel meeſt alle Biſſchoppen, een iegelyk 1130. zogte dat 't zyne was, en niet 't gene dat Jeſu Chriſti is, zo heeft nogtans de Heere altyt eenig overſchot gelaten, op dat de werelt niet als Sodoma en Gomorrha verginge. Arnulphus, Opper-biſſchop van Lyons, een zeer vermaart man, heeft het officie eens Biſſchops zelve gedaan, dat is, gy heeft Gods woort gaan prediken door Vrankryk, Italien, en ook ten laatſten te Romen. Hy ſtrafte de werelt van ſonde, en byſonder ſtrafte hy, die haar zelven Geeſtelyke noemden, en zo vleeſchelyk leefden in alle onkuisheit, gierigheit en overdaat; ook grove dwalinge en ongeleertheit in de Schriftuur. Waarom hem deſe Geeſtelyke mannen hebben doen vangen, en ten leſten gehangen en gewurgt. Zo vervullen zy de mate harer vaderen, op dat al 't onnoſel bloet van Abels tyden af, op haar kome. Dit is geſchiet in 't jaar onſes Saligmakers duiſent een hondert en dertig.

PETRUS de BRIUS, en HENRICUS van Tholouſe.

PEtrus de Brius, eertyts Prieſter en zijn Diſcipel 1135. Henricus van Tholouſe, Monnik geweeſt, zijn zeer bekent geheel Vrankryk door, mits men hare geleerheit. Beriſpten zonder ophouden, zo zeer zy eenigſins konden, de dwalingen in de Kerke Chriſti ingekropen, ſpaarden groot noch klyn: noemden den Paus een Prince van Sodoma, de ſtad Romen een moeder van alle ongeregeltheit, grouwel en vervloeking; meeſt alle Prelaten heiſche Harpyen en grypende wolven.

Leerde voorts, dat Chriſti lighaam en bloet niet wiert geoffert in de Miſſe, voor levende en doode; ontkennende de transſubſtantiatie.

Ziet Bernardus Brieven voornoemt, geſchreven aen den Graef van S. Gilles.

Nog meer, dat Miſſen, Gebeden, Aalmiſſen voor de doode, voor God anders niet waren dan god-

goddeloosheit: dat men de Beelden en het Kruis niet alleen niet moeste aanbidden, maar ook niet in de Tempelen gedogen: dat God veel eer bespot dan geëert wiert, door de Hymnen en Lofzangen der Prieſteren: dat de aanroepinge der Hyligen, Beloften van rynigheit, Excommunicatien, Bedevaarden, Tempel-bouwinge, Feeſtdagen, en andere inſtellingen van de Roomſche Kerke, waren enkele ſuperſtitien, vervloekt en van gener kragt.

Tegens deſelve heeft twee brieven geſchreven Petrus Abt van Clugny. Bernardus, buiten twyffel getranſporteert zijnde door affecten, ſchryft van haar veel kwaats. Als Petrus 20. jaren lang met eenen grooten toeloop van volk gepredikt had, is eindelyk in de Stad S. Gilles openlyk verbrant, in 't jaar onſes Heeren elf hondert vyf en-dertig. Zijn Diſcipel Henricus een wyl tyts daar na door de Legaat des Paus opgegrepen zijnde, is verdonkert, zo dat men niet weet wat hem wedervaren is.

Vele van hare navolgers gedoot.

Na byder doot is ontſteken een wreede vervolginge, tegens alle die hare leere hadden gevolgt, van dewelke vele met groote blytſchap ter doot gingen.

Op andere plaatſen ſtellen vele Geleerde mannen haar ook tegen de transſubſtantiatie, verklarende dat in het Hylig Avondmaal niet en was het waaragtige lighaam Chriſti, onder deſe is geweeſt een Abt, Francus genaamt, en zekere Clericus Leſmorienſis in Engelant, tegens welke hem ſtelt Malachias Biſſchop van Yrlant.

ARNOLDUS uit Breſſa.

1140. IN 't jaar elf hondert veertig was in Italien een geleert Man, met namen Arnoldus uit Breſſa, die zig onderſtont te prediken tegen de magt en authorityt, zo van den Paus als andere Prelaten, waarom hy van den Paus Innocentius in den Ban is gedaan, en ook zeer vervolgt. Daarom vloot Arnoldus in Switſerlant, en onthielt zig te Zurich, daar hy zo lang bleef, tot Innocentius de Paus geſtorven was, en heeft de Burgers van Zurich alle grouwelen der Papiſten ontdekt, zo dat zy die niet meer agten, maar al haar aandagt, devotie en Gods dienſt, beſpotte. Dat hy Zurich daar toe bragt, beklaagt Guntherinus Lugurinus des Paus vrient, zeggende: *Servat ad huc uvæ guſtum gens illa Paterna*; dat is: Dat volk hout nog den ſmaak van haars Vaders Druive.

Arnoldus leert te Zurich.

Als Arnoldus by de vyf jaren te Zurich zig onderhouden had, is hy na de doot Innocentius, als Eugenius Paus was, weder te Romen gekomen, daar hy ook het gemeen volk zeer beweegt heeft, en in korten tyt zo verre gebragt, en door zijn leeringe zo onderwesen, dat ſe des Paus hoogheit en gewelt veragt, en niet veel eere meer beweten hebben. Dit was den Paus een doorn in zijn ooge, daarom wilde hy zyn tyrannye tegen Arnoldus bewyſen: maar 't volk beſchermde hem tegen zijn gewelt.

1154. Na de doot Eugenius, ontrent den jare duiſent een hondert vier-en-vyftig, als Adrianus tot Paus verkoren was, heeft hy hem niet willen laten wyen, of op den ſtoel leeren, voor men Arnoldus uit Breſſa uit zijn oogen dede: maar de borgers van Romen hebben daar ſterk tegen geweeſt, en beſchutten hem, daarom zijnſe van den Paus verbannen: maar zijn Ban had niet veel kragts. Nogtans ruſte de Paus niet voor dat hy Arnoldus in handen kreeg, want zo haaſt als de Kyſers Fredericus Barbaroſſa in Italien kwam, over het Apenyrſche gebergte door Tuſciam, en nu te Viterben gekomen was, kwam hem Paus Adrianus in 't gemoet, en verheugde zig over zijn toekomſte. Doe klaagde hy den Kyſer, hoe hy veragt was van de Borgers van Romen, door de leeringe van Arnoldus uit Breſſa, die een Ketter was, en van den ſtoel van Romen verbannen, die nogtans het Roomſche volk onderhielt en in haar Stad beſchermde. de Kyſer Frederik kwam te Romen, daar hy van den Paus zeer vriendelyk ontfangen wert, 't welk de borgers zeer mishaagde, niets goeds verhopende uit deſe groote vrientſchap, die deſe met haar byden hadden. Want een korte wyle daar na, heeft de Kyſer den vromen man Arnoldus doen vangen, en door begeerte des Paus tot aſſche verbranden. Daar na is de aſſche in den Tyber geworpen, op dat ſe 't volk niet oprapen zouden, en voor hyligdom bewaren, want al dusdanige Afgodiſche ſuperſtitien haddenſe nu alreede door Monniken en andere dienaars des Antichriſts ingedronken. Deſe Arnoldus was zo eenvoudig in zijn leven, zo eerbaar en Godſalig, dat ook zijn vyanden hem daar in moeſten pryſen.

Arnoldus door begeerte des Paus verbrant.

Maar de Almagtige God (die een lytſamig God is tot boetveerdigheit) is den onboetveerdigen en booſen een ſtraffen Rigter, het welke hy beweſen heeft aan deſe twee moordadige bloet-vergieters, den Paus is daar na aan een mugge verſtikt, de Kyſer van zijnen baſtaart vergeven.

God die lyt-ſaam is de booſen.

De Waldenſen te Lyons.

ONtrent het jaar ons Heeren elf hondert ſeſtig is in de ſtad Lyons in groot aanſien geweeſt een ryk en magtig burger en Koopman, Petrus, met byname (ter oorſake van zijn geboort-plaatſe) Waldo, een Godvrugtig, wys en verſtandig man. 1160

Deſe op een tyt in 't geſelſchap van vele eerbare en treffelyke luiden geſien hebbende een van haar ſchielyk ter aarden ſtorten, en den geeſt geven, daar door verſchrikt zijnde, en overleggende de ongeſtadigheit deſes tydelyken levens, heeft begonnen op zijne ſaken agt te nemen; de H. Schrift met neerſtigheit en aandagt te leſen: andere zijne vrienden en goede bekenden tot gelyken yver te vermanen; onderwees dagelyks zijn huis-genoten uit Gods woort, den zelven voorhoude de voornaamſte puncten van de Chriſtelyke Religie: verklarende daar by, in hoedaniger voegen die van de Roomſche Kerke, met vele dwalinge de hemelſche leere verduiſterden, en de Conſcientien met ongehoorde inſtellingen waren belaſtende. Vele Godvrugtige luiden kwamen daarom dagelyks tot zijnen huiſe, met hem handelende over 't ſtuk der Religie. Dit getal wies hoe langer hoe meer, en wierden van den name Waldonis gezegt Waldenſen, Waudois.

Waldo had mede doen overſetten in de Franſche tale (beneffens vele Schriften van de beſte en zuivere Oud vaderen) het Oude en Nieuwe Teſtament, 't zelve latende zijnen toehoorders uitſchryven.

Dit alles den Aartz-Biſſchop van Lyons en d'andere Geeſtelykheit ter ooren gekomen zijnde, is hem ſtrengelyk en op groote ſtraffen verboden, in zodanig zijn begonnen werk voort te gaan. Daar op Waldo, niet konnende van eenige dwalinge met authorityt van de H. Schrift overwonnen werden, voor antwoort gaf, dat 't een ieder bevolen was des Heeren Chriſti ſtemme te hooren, de Hylige Schrifture te ondersoeken, Afgodery te vlieden: Voorts, dat alle Chriſtenen Prieſters waren, dat het den Huis-vaders onberiſpelyk toeſtont, zijn huisgeſin in alle Godvrugtigheit op te trekken, dat een ieder Chriſten gehouden was de hylſame Waterbeke, hem van God geopent en aangewеſen, te laten loopen

in

in zijns even-naaſtens onvrugtbaren Akker.

Item, dat hy na zijn beſte weten buiten allen opſpraak zynde, om ging met alſulke perſonen, die neerſtig en geſtadig waren in het leſen van de Bybelſche Schriften: dat eindelyk het verbot, hem van de Kerkelyke perſonen gedaan, was onbillik; en datmen meer God, dan de menſche moeſte gehoorſamen. De Hooft ſtukken van de Leere, die Waldo en zyne Diſcipulen, beneffens andere, voorſtonden, waren deſe:

Waldonis leere aangaande de Hylige Schrift.

1. Dat in zaken des geloofs de H. Schrift was van de meeſte kragt en authorityt: datmen na 't richtſnoer van deſelve alles moeſte rigten: aannemende 't gene daar mede over een kwam, verwerpende 't gene met deſelve was ſtrydende: dat men de Schriften der Oud vaderen niet verder behoorde voor goet te kennen, dan daar die met de H. Schrift over een ſtemden: dat een iegelyk Chriſten, niet alleen geeſtelyk, maar ook wereltlyk, vermogt, ja moeſt, en nootzakelyk gehouden was, deſelve te leſen, en te tragten na een grondig verſtant van dien.

De Sacramenten.

2. Dat in de Kerke Chriſti waren maar twee Sacramenten, den Doop en 't Hylige Avontmaal: dat het genut van byde de ſpecien toe kwam, zo wel den Leeken als den Geeſtelyken: dat de Miſſen waren vol goddeloosheit: dat het een dolle raſernye was voor de dooden offerhande te doen.

Het Vagevuur.

3. Dat het Vage-vuur was een menſchen verdigtzel, alzo de geloovigen terſtont na haar afſchyden kwamen in 't eeuwige leven, d'ongeloovige tot de eeuwige verdoemeniſſe.

't Aenroepen der Hyligen.

4. Dat het eeren en aanroepen der Hyligen was enkele en alleen Afgoderye.

De Roomſche Kerke.

5. Dat de Roomſche Kerke was de Hoere van Babel: datmen ongehouden was den Paus en de Biſſchoppen te gehoorſamen, alzo zy niet anders waren dan Wolven van Chriſtus kudde: dat de Paus niet had eenige magt over andere Kerken, nog ook het wereltlyke Zwaart: dat de Kerke Chriſti eigentlyk was, die de zuivere en ongevalſchte ſtemme Chriſti hoorde: Item, de Sacramenten van hem ingeſtelt, gebruikt zynde, over al, en aan geen byſondere plaatſe gebonde.

De beloften.

6. Dat de zware en onnodige beloften van menſchen waren gevonden, om Soloma te voeden: dat zo vele Monniken-orden waren Characteren en Merk-tekenen der Beeſte: dat de Monnikerye was een ſtinkende kreng.

Verſchyden Ceremonien.

7. Dat zo vele inwyingen der Kerken, gedenk-dagen der Dooden, zegeningen der Creaturen, Bedevaarden, Vaſt dagen, Feeſten, Gefangen, en andere Ceremonien, waren Duivelſche inventien.

Houwelyken der Prieſteren.

8. Dat het Houwelyk der Prieſteren was eerlyk en noodig, enz.

Hatelyke opinien den Waldoyſen toegeſchreven.

Men heeft daar by gevoegt vele vreemde en ongehoorde opinien, geleent uit de Winkel der Gnoſtycquen, Manicheen, Adamiten, Catharei, Cataphrygen, Nicolaiten, enz. Om deſe arme Luiden te brengen in den haat van een ieder; 't welk door Gods gehengeniſſe den Geeſtelyken zo gelukt is, dat zy ook door haar toedoen overal veragte namen hebben gekregen. Want behalven datſe gezegt wierden Waudoiſen, Lyoniſten en Pauvres de Lyons, dat is arme van Lyons, zo hebbenſe ook moeten lyden in Engelant, Duitſchlant en Lyflant, genoemt te werden Lollards; in Vlaandren en Artois * Turlippyns; in Piemont en Daulphine, Chienards, * Caignars, Fretons, Dulans; in andere plaatſen Sabathaires, al om verſchyde oorſaken.

* Dat is, die met de Wolven woonen.

* Dat is, die onder de ſchaduwe ſonder huyſen woonen.

In haar eerſte begin de Geeſtelykheit merkende, dat hare authorityt hier door zeer gekrenkt wiert, hebben Waldo eerſt met drygen, als voren gezegt is, willen vervaart maken, doch wynig door dit middel vorderende, hebben hem en zyne Diſcipulen, in zekere Synode te Romen gehouden, verklaart voor Ketters, en van alle hare Goederen berooft: daar over zy arme van Lyons gezegt werden. Zommige zijn gevangen, ongenadig getracteert, met vuur, ſwaart, water, en op andere manieren omgebragt. Vele zijn herwaarts en derwaarts gevlugt, zig nederſettende in Provence, Piemont, Lombardye: Item, in Apulia en Calabria, ja ook in Livonia, Sarmatia, Bohemia: in alle deze plaatzen zy zig met verloop des tyts zeer hebben vermenigvuldigt; zonder datmenſe ooit heeft konnen uitroejen en geheel t'onderbrengen: 't licht Waldoni en de zynen is alsdoen geopenbaart, door Gods genade, nu by velen, en dan by wynige, als van hand tot hand, niet tegenſtaande groote vervolgingen tegens haar opgenomen, overgeſtelt en zo bewaart, dat het in deſe onſe tyden weder gans helder is opgegaan, en in veler oogen, met groote verwonderinge, verſchenen. Die meer van de Waldenſen en hare vervolginge begeert te weten, die leſe de Hiſtorie der Waldenſen, beſchreven door Paule Perrin Lyonnois.

Vervolginge.

In 't jaar onſes Heeren elf hondert taggentig zynder zeer vele in Vrankryk omgebragt en verbrant: zynde buiten twyffel van Waldonis Diſcipulen. 1180.

Ontrent den jare elf hondert drie en-taggentig zijn in Vlaanderen vele, door 't bevel des Aertz-Biſſchops van Reims Guilermi, en des Graafs Philippi, als Ketters verbrant, (buiten twyffel zynder ook vele van Petri Waldonis gevoelen bygeweeſt) zonder dat de Hiſtory-ſchryver openinge doet van hare dwalingen. 1183. Vele in Vlaanderen verbrant.

DE Papiſten hebben niet alleen met moorden en dooden de Chriſten-geloovigen willen uitroejen, maar om dat zy ook by den volke een goede oorſake zoude ſchynen te hebben, en datmen niet menen zou, dat zy de waarheit vervolgden, hebben zy groote leugenen gelogen, en ook hatelyke namen verciert, daar zy de geloovigen by 't gemenen volk mede beſchuldigden en veragten. Zo hebbenſe in Vrankryk de Chriſtenen Ketters genoemt, om dat zy der Papiſten onſuiver leven beſtraften, en zelven van alle beſmettinge wagten, en geen gemeenſchap met de onſuivere werken der duiſterniſſen wilden hebben: zommige noemdenſe ook Publicanen, zommige Patarmos.

Kathares, dat is, ſuyvere.

In 't jaar duiſent twee hondert tien, zijn te Parys gedoot vier-en-twintig getuigen der waarheit, om dat zy niet wilden bewilligen in de valſche leeringe des Roomſchen Antichriſt. 1210.

In 't volgende jaar zijn in deſelve Stad vier hondert menſchen verbrant, die zeer vrymoediglyk haar geloove in Chriſtus Jeſus beleden hebben. Daar zijn nog taggentig andere om haars geloofs wille en ſtantvaſtige belydeniſſe onthooft: die al t'ſamen met haar bloet de waarheit beſegelt hebben. 1211.

Burgers in Elſats.

IN Elſats zijn veel vrome menſchen geweeſt, edele en onedele, die haar aan de zuivere Leere des Euangeliums gehouden hebben, en leerden dagelyks tegen de ſuperſtitien des Paus: als datmen alle dage zonder onderſcheit vleeſch mag eten. Dat de menſche in onmatigheit, zig ſelven zo wel beſondigen kan in viſch te eten, als in vleeſch. Dat de geloovige alle geſchapen creaturen met dankbaarheit mogen genieten. Dat den Houwelyken-ſtaat eerlyk is by alle menſchen, en datmen daarom den Prieſters, of andere menſchen dien niet behoort te ver- 1212.

Onderſcheit der ſpyſen.

Den prieſteren te Houwelyken.

Den Paus. verbieden. Zy verwierpen ook den Paus, omdat hy dusdanige valscheit onderhielt en leerde.

Dese menschen stantvastelyk blyvende by Gods Woort, hebben zeer vele menschen tot haar gekregen, en van het eene Lant in het andere, Leeraars, Aalmissen, en andere nootzakelyke dingen gesonden. De Paus en de Bisschoppen deden haar in den Ban en vervolgdense, zo dat 'er op eenen dag by de hondert personen van den Bisschop van Straasborg, uit bevel des Paus, verbrant zijn geworden, en zeer veel door grote tormenten, tot wederroepinge gedwongen. Dit geschiede ontrent den jare duisent tweehondert twaalf.

1214. In 't jaar duisent twee hondert veertien, is van de Paus Innocentius de Derde, in Duitsch-lant, als Inquisiteur gesonden Chunradus van Marburg, een Jacobiner Monnik, om 't geloove der Inwoonderen te onderzoeken, en de gene die hy met eenige nieuwe Ketterye besmet zoude vinden, aan lyf en goederen te straffen. Welk ampt hy den tyt van negentien jaren, met een ongehoorde en ongelooffelyke wreetheit heeft bedient: doende alle die voor hem beschuldigt waren, een gloejent yser dragen, waar mede zo zy haar beschadigden, hyse zonder eenig onderzoek te doen, veroordeelde.

Trithem. Chunradus van Marburg, Inquisiteur.

Vyfendertig Burgers van Mentz.

ONtrent deselve tyt zynder ook vyfendertig Burgers van Mentz, by Bingen gevangen om de Euangelische Leere, en aldaar van de Papisten, om haar stantvastige belydinge, verbrant.

De Prince van Armeryk.

IN den zelfden tyt is de Prince van Armeryk, ook om de belydenisse der waarheit van de Geestelykheit beschuldigt en gevangen, en na dat hy onwankelbaar bleef, is hy opgehangen en verworgt, en de Vrouwe des Slots is om deselve oorsake gesteenigt.

BARGARDUS.

1218. TE Erphurd in Duitsch-lant hebben de Papisten Bargardus als een Ketter beschuldigt, ontrent den jare onses Saligmakers duisent twee hondert en agtien: En om dat hy volstandig in d'Euangelische Leeringe bleef, en de Papistische superstitie niet aanhangen wilde, hebben zy hem met vuur verbrant.

Vier jaren daar na hebbense te Oxford in Engelant, om deselve oorsake ten vuure verwesen een Diaken.

In het Bisdom van Kameryk hebben de Prediker-Monniken, diemen Dominicanen noemt, groote neerstigheit gedaan, om de geloovigen, die de grouwelen des Antichrists verwierpen, uit te roejen, en hebben zommige, die zy van ketterye beschuldigt hadden, met vuur doen verbranden.

Bedelmonniken Ordre doet veel kwaats. In dese tyden zijn de verderffelyke Secten der Bedel-ordens van den Paus bevestigt, als vrome krygs-lieden des Antichrists, die met vreemde habyten en kleederen, met lange gebeden en gevynsde armoede, en andere diergelyke hypocrisie, de gantsche werelt betoovert, en onder een schyn van hyligheit zeer groote wreetheit bedreven hebben over de onnosele Christenen, en daarom heeftse de Paus bevestigt en gepresen: want na dat de Satan dese in de werelt gebragt had, zo heeft alle boosheit en gevynstheit de overhand genomen, en de waaragtige geregtigheit, die ons de H. Geest in de Schrifttuur leert, is uitgebannen en verdreven, des Antichrists Ryk is geweldig geworden, en Christus met zijn hylig en saligmakende Woort verworpen.

Twee hondert vierentwintig personen verbrant.

IN 't jaar onses Heeren duisent twee hondert drie-en-veertig zijn van den Bisschop van Narbone, op een Kasteel, niet verre van Tholouse gelegen, gevangen genomen twee hondert en vier-en-twintig personen, die gezegt wierden aan te hangen de ketterye der Albigeoisen, dat is, de ware Christelyke Religie, en alzose in hare Leere volstandig bleven, zynse alle verbrant. 1243.

GERARDUS SAGAREL, en DULCINUS van Novaria.

ONtrent den Jare onses Heeren duisent twee hondert vyf-en-tagtig zijnder geweest twee geleerde Mannen, Gerard Sagarel van Parmeus, en Dulcinus van Novaria in Lombardien, die zeer vrymoedelyk geleert hebben tegen de misbruyken der zo genaemde Geestelykheit. Zy worden van haar als ketters beschuldigt en verbannen, om dese Artykelen; 1285.

Dat het gebet God so aengenaem was in een ongewyde, als in een gewyde plaetse. Gewyde Plaetsen.

Dat de Paus den Antichrist was, en dat hy, en zijne Geestelyke, van God verworpen waren: dat hy, en zijn Kerke, de hoere van Babylon waren, gelyk in de Openbaringe geschreven staat. Antichrist.

Na dat zy lange tyt geleert en gepredikt hadden, en zeer veel volks, ook geleerde mannen, haar toevielen, heeft de Paus een Apostolischen Legaat uitgezonden, met veel krygs-volk, die dese vrome Christenen in het gebergte, daar zy by-een woonden, overvielen. Daar waren ontrent ses duisent personen, die eensdeels met koude, eensdeels met honger, en zommige met den zwaarde verdrukt zijn. Doe wert Dulcinus met zyn huisvrou gevangen, en van lit tot lit verscheurt, en de stukken werden verbrant, en de assche in de lucht geworpen. Ses duisent personen verdrukt.

Maar hoe zeer dat de Dominicanen ofte Predik-Monnikken arbyden, als Ketter-meesters, om dese uit te roeyen, zo bleven daar nog veel vonkxkens, welke namaals tot een groot vuur gekomen zijn; want der Martelaaren bloet is een vrugtbaar zaat.

Op deze tyt heeft een Predikker-monnik den Kyser Henricus den Sevenden met fenyn in 't Sacrament des Avontmaals vergeven. Een Monnik vergeeft den Kyser.

Een Bagyn.

ANno derthien hondert twaalf, den vyfthienden Mey, is te Parys een vrouw verbrant, diemen zyde een Bagyn te zijn, overmids zy tegen de Misse en andere Insettingen der Roomsche Kerk had gesproken. 1312.

RICHARD Prediker Monnik.

ONtrent den jare onses Heeren duisent drie hondert en dertig is te Hydelberg een Prediker monnik geweest, Richard genaamt, die om d'onverzaagde predikinge des Euangeliums, en 't bestraffen des misbruiks der Papisten, als een Ketter verwesen wert. 1330. Richard Monnick.

Eenige jaren voor deze tyt is 'er een Heremyt in Engelant zeer vervolgt geworden, om dat hy openbaarlyk predikte, dat het geen Sacramenten waren van Christus ingestelt, die men als doen gewoonlyk in de Kerken gebruikte. Heremyt.

Joannes Aston, een wel-geleert man, van Oxford, om dat hy leerde, dat het broot des Avontmaals onverandert bleef, zo is hy van de Opper-Bisschop van Kanteiberg als een Ketter in de gevanckenisse geworpen. Joannes Aston.

Ontrent den jare 1340. woonde te Herbipoli Mr. Coenradus Hager, dese heeft voor den Bis- 1340.

schop

ſchop van Wirtburg beleden, dat hy vierentwintig jaren lang niet anders gevoelt, nog zijne Parochianen geleert had, dan dat de Miſſe geenſins een Offerhande was voor de ſonden, nog datſe de levende of doode konde te bate komen. Hy zijde ook, dat het gelt, van de afſtervende, dat de Monnikken en Papen bezitte, om Miſſe te doen over hare zielen, niet anders voor haar was, dan dieſtal en Kerk-roof, dat zy den armen diefelyk ontrokken. Hy voegde daar by, al had hy een ſtove vol Ducaten, dat hy niet een ſou willen geven om Miſſe te doen. Hy belyde eindelyk voor den zelven Biſſchop, dat hy meende dat het volk daarom van Miſſen te hooren, ſulk een afkeer hadden, om dat hy zo dikwils daar tegen geleert, en 't volk zulk een gevoelen van de Miſſe ingeplant had.

Om deze zijne Belydeniſſe, die hy voor den Biſſchop dede, is hy als een Ketter in de gevankeniſſe geworpen, maar wat einde hy gehad heeft, vintmen niet beſchreven.

JOHANNES WICLEF.

1387. NA dat de werelt nu ganſs in dwalinge en taſtelyke Afgoderye vervallen en verſmoort lag, heeft God onſe Hemelſche Vader in 't Koninkryk van Engelant veel Godvrugtige vrome mannen verwekt, die de waarheit aan den dag gebragt hebben.

Onder deſe is d'aldervoornaamſte geweeſt Johannes Wiclef, Doctor en Profeſſor van de H. Schrift, en Paſtoor der Kerke van Luttelworth in 't Bisdom van Lincoln. Deſe woonende in de hooge Schoole te Oxford, heeft aldaar de H. Schrift geleert en uitgelegt. Maar wanneer die geheel zuiver en klaar geleert zijnde, alle duiſternisſen en gevynſtheit ontdekt en verdryft, zo hebben de leep-oogen den glanſs des Euangeliums niet konnen verdragen: want daar zyn tegen hem terſtont opgeſtaan de Monnikken, en byzonder een Carmelyt, Joannis Reningamus. Als hy nu van het Sacrament des Altaars (zomen het doen noemde) begon te handelen, en openlyk in de Schole betuigde, dat zijn voornemen alleen was, de Afgoderye, die hier in zeer groot was, weg te nemen, en het opregte gebruik des Sacraments, en den ongevalſchten Gods-dienſt te vertoonen: Zo kretenſe al die van deſe bloet-zweeren ziek waren, en wilden des Medicyn-meeſters hand niet lyden. De Monniken waren eerſt tegens hem raſende en verwoed, byzonder de Franciſcanen, om dat haar de buik-ſpyſe met de Miſſe ontnomen zou worden: daarom vogten zy voor den buik (die alleen haar God is) als vrome krygs lieden. De Biſſchoppen wilden datmen deſen twiſt en geſchil tot haarlieder kennis en oordeel zou brengen, maar als zy dat niet verkrygen konden, hebben zy haar zelven met de Paufelyken Ban beholpen: want dat zyn de wapenen om de waarheit te beſtryden, en des geloofs vryheit te verdrukken.

De Afgoderye des Sacraments.

De Artykelen, die JOHANNES WICLEF voorbielt en beſchermde, waren onder andere deſe:

Schrifture. 1. Dat de H. Schriftuur, in twiſtige zaken, behoort alleenlyk aangeſien te werden

Doctoren. 2. Dat de oude Doctoren ontfankelyk waren, zo verre zy met de Schriftuur overeen kwamen, en niet anders; want daar anders geen waarheit is, dan die in de H. Schrift is begreepen.

3. Dat de Digters en Doctoren der Paufelyker decreten niet te agten zijn als getuigen der waarheit, maar als vyanden en verdervers.

4. Dat in 't Avondmaal des Heeren de witheit en de ronde, en andere teekenen des broots, geenſins zonder het weſentlyke broot beſtaan konnen.

5. Dat in het Sacrament de weſentlyke veranderinge onverſtandelyk en ongoddelyk van den Papen verſiert was, want het broot blyft broot, en de wyn verandert zijn nature niet: maar dat zy 't zelve weſen en ſubſtantie die zy te voren hadden, namaals Sacrament weſende, ook hielden. 1387.

Als Wiclef dit vlytiglyk leerde, heeft hem de waarheit zeer benyt gemaakt, alzo dat hy ten leſten (in 't leſte jaar des Koninks Eduardi de Derde) door 't toedoen des Roomſche Paus gevangen is geworden. En na dat de Hertog van Lancaſter, en Henrik Perſeus by hem geweeſt waren, heeft men hem los gelaten, en verboden te prediken en te leeren: Hoewel dat Wiclef op het gebot namaals niet veel gepaſt heeft, maar heeft de waarheit altyt meer en meer geopenbaart en verklaart, 't welk de Papen, Monnikken en de Biſſchoppen niet hebben konnen lyden maar hebben wederom haar geleerde by een geroepen, en Wiclef ook: In welke verſamelinge Wiclef tot het voornoemde, ook de gierigheit en hoogmoet des genaamde Geeſtelyken hoops geſtraft heeft, ſeggende: Is het datter eenige giften van Koningen of Princen den Dienaars der Gemynte gegeven worden, daar moetmen onder verſtaan altyt deſe conditie, dat daar God mede geëert word, en de Gemynte geſtigt: 't en zy dat deſe conditie gehouden worde, zo mogen de Princen, ja moetenſe al t' ſamen weder nemen, dat zy gegeven hebben, hoe ſterken Ban dat men ook daar tegen dryft. Waar 't dat des Paus blixem zijn kragt had, om op deſe maniere goet en rykdom te krygen en te behouden, de Clergie, die alleen uit enkel gierige menſche vergadert is, ſoude ten laatſten alle des werelts Rykdom verkrygen.

Wiclef gevangen, en wederom losgelaten.

Tienden.

Paus Ban.

De Paus mag van regts wegen, en wettelyk geſtraft en beriſpt werden, van den genen die hem onderdanig, en onder zijn magt zijn: en mag tot ſtigtinge der gemynten zo wel van Leeken als van Klerken beſchuldigt worden: want hoe een groot Heer hy ook is, zo behoort hy zig ſelven nogtans te agten een broeder van den alderminſten. Want hy kan ſondigen gelyk een ander menſch, daarom moetmen hem ook broederlyk vermanen en beſtraffen, en zodanige beſtraffinge behoort hy gewilliglyk en broederlyk te ontfangen. Byzonderlyk moet hy beſtraft worden, is 't dat hy eenige ſchadelyke ketterye of dwalinge voorſtelt en beſchermt, op dat de Chriſtelyke Gemynte het kwaat mag ſchouwen: want zo heeft Paulus Petrus niet nagelaten te beſtraffen.

Chriſtelyke ſtraffe.

Dit, en diergelyke meer, heeft hy in de vergaderinge voorgehouden, maar op die tyt en hebbenſer niet tegen gedaan of beſloten. Namaels heeft de Aartz-Biſſchop van Kantelberg, met andere Biſſchoppen, Doctoren en Meeſters, raat gehouden, en de Artykelen en leeringe, als Ketterſch (en die tot grooter ergerniſſen ſtrekken) verbannen en verdoemt. 1387.

Wiclef balling.

Wiclef is als ballink uit Engelant eenen tyt lank geweken: Maar om datter veel waren die door hem den ſoeten ſmaak des Euangeliums gekregen hadden, ook onder de Edelen, en die in het Koninklyk Hof van groot aanſien waren: zo is hy namaals wederom geroepen, en is in zijn Prochie te Luttelworth in den Heere ontſlapen, in 't jaar onſes Heeren dertien hondert ſeven-en taggentig, in 't laatſte des maants December. En op 't een-en-veertigſte jaar na zijn doot, is zijn gebeente, door het bevel des Roomſchen Paus,

Wiclefs gebeente opgegraven en verbrant.

Paus, opgegraven, en tot pulver en aſche verbrant, en de aſſche in 't water geworpen,

Het is den verwaanden Antichriſt niet genoeg, dat hy met vervolgen, pynigen, moorden en dooden, de geloovigen in haar leven overvalt en verdrukt, maar hy moet ook zijn tyrannye, boosheit en wreetheit over de dooden betoonen.

WILLEM SAUTRE.

1400. ONtrent deſe tyt is in Engelant een Prieſter geweeſt, met namen Willem Sautre. Deſe over agt Artykelen van Kettery beſchuldigt zijnde voor de Provinciale Synode der Biſſchoppen tot Londen, door Thomas Arundel, Aarts Biſſchop van Kantelberg, is van deſelve Synode als een Ketter veroordeelt, en te Londen opentlyk verbrant, in het jaar onſes Heeren veertien hondert. Deſe wort gehouden de eerſte te zijn, die na Wiclefs tyden in Engelant opentlyk is omgebragt geweeſt.

WILLEM THORPE.

1407. WIllem Thorpe, Meeſter in de vry konſten, in de hooge Schole te Oxfort in Engelant gepromoveert, een zeer geleert en godſalig man; heeft, zijns perſoons halven, een eenvoudig leven gelyt: in het verkondigen der Euangeliſcher leere heeft hy zeer neerſtig en vierig geweeſt, zo dat hy daarom namaals van Thomas Arundel, Aarts-Biſſchop van Kantelberg, gevangen is genomen te Londen, in het jaar onſes Heeren dertien-hondert ſeven en-negentig. Maar als de Aarts-Biſſchop in de ongenade des Koninks Richardi de Tweede was gekomen, en van hem verdreven, is hy wederom door Robregt Braibroke, Biſſchop van Londen, op 't voorbidde van goede vrienden, vry gelaten. Maar om dat hy niet na liet het onvervalſchte woort Gods te verbryden, is hy na tien jaren wederom te Salopia gevangen, en te Kantelberg gebragt van des Antichriſts dienaren, en in den kerker zeer wreedelyk gehandelt. Ten laatſten is hy in 't Slot Saltwoden gevoert, daar hem de Geeſtelyke Prelaten ge-examineert en ondervogt hebben.

Zo is hy doen voor den voornoemden Aarts-Biſſchop van Kantelberg, Thomas Arundel, die van Henrikus de Vierde, de volgende Koning, in zijn Aarts-Biſdom herſtelt was, en daarbeneven ook was geworden opperſte Cancelier des Koninkryks, en Legaat des Roomſchen ſtoels, ontboden, en voor hem van 't Slot Saltwoden gebragt, 't welk geſchiede in 't jaar onſes Heeren veertien hondert zeven, daar hem de Aarts-Biſſchop gevraagt heeft van ettelyke Artykelen, die men zijde dat Willem te Salopia gepredikt zou hebben, namelyk,

Avonmaal. 1. Dat in 't Sacrament des Altaars, ook na de conſecratie, dat is, na dat de Prieſter den Canon geleſen heeft, waaragtig broot bleef.

Beelden. 2. Dat men de Beelden niet behoort aan te bidden, of eenige eere te bewyſen.

Bedevaarden. 3. Dat men geen Bedevaarden behoort te doen.

Tienden. 4. Dat de Prieſters geen magt hebben de Tienden voor haar zelven te ygenen.

Zed. 5. Dat men niet zweeren zal, &c.

Waar op Willem geantwoort heeft en gezegt, dat hy te Salopia in zijn predicatie van 't Sacrament niet vermaant en hadde dan op deſe wyſe: Dewyle, zijde hy, dat ik op den ſtoel ſtont en predikte, geſchiede het dat men Miſſe dede, en de Belle klonk, en men het broot opheffen zou: dat het volk (na haar oude gewoonte) met een gedruis op hoope liep, en maakten alzo een groote beroerte en onruſte in de Gemyate, want veel lieten de predicatie varen en zagen anders ergens henen, doen heb ikſe aldus aangeſproken en gezegt: gy broeders in Chriſto, de levende kragt des Sacraments (dat alleen in het geloove beſtaat) is immers veel kragtiger dan het gene dat men met de oogen alleen begrypt, daarom zou gy veel meer ſtaande blyven, en na de Saligmakende predikatie des Hyligen Euangeliums luiſteren, dan zo een onruſt aan te rigten, om des ſchouſpels der Miſſen wille, want door de predikatie des Goddelyken Woorts, wort het geloove meer geplant, vermeerdert en verſterkt. De antwoorde van het Avonmaal.

Voorts zijde hy: Van het Sacrament geloove en leere ik anders niet, dan de Hylige Euangeliſten, Mattheus, Marcus, Lucas, en de Hylige Apoſtel Paulus ons beſchryven: de Hylige Paulus, die dog een byſonder Leeraar der Hyliger Kerken is, daar hy 't geloove van dit Sakrament beſchryft, noemt hy 't broot. Want hy zegt: *Dat broot dat wy breken, is dat niet de gemynſchap des Ligbaams Chriſti? &c.* Zo wort het ook in uwe Ziel miſſe zelfs na de conſecratie, en na dat de woorden daar over geſproken zijn, broot genoemt; en alle de Papen beſluiten haar Miſſe aldus: *O Heere, geeft dog, dat het gene wy met den monde genomen hebben, met ryner herten (dat is, zo my dunkt, met waaragtigen geloove) mogen vatten.* De Hylige Auguſtinus bekent ook dat het gene, dat men in dit Sacrament ziet, broot is; maar dat men daar door merkt met waaragtigen geloove, dat zulks is het ware Ligbaam des Heeren Chriſti. Even alzo leert ook Fulgentius, een goet Leeraar der Kerken, die waarlyk niet te verwerpen is. De Kerke heeft meer dan duiſent jaren lang na de Geboorte Chriſti zodanig verſtant van dit Sacrament gehad, en haar daar mede laten genoegen: wat namaals (nadien dat de Duivel ontbonden is) door Broeder Thomas van Aquinien; en andere diergelyke Sophiſten in de Kerke ingevoert is, daar van mene ik dat niemant ſchuldig of bedwongen is, het zelve te gelooven. Ik wil ook uit deſes Monniks gebedelde meninge of gevoelen, geenſins Artykelen des geloofs maken: men doe en beginne met my wat den genadigen wille des Almagtigen Gods believe. Maſth. 26 17. Marc. 14. 12. Luc. 22. 13. Paulus noemt 1 Cor. 11. 23. het Sacrament des Avonmaal, broot. 1407.

Van de Beelden te eeren, zijde hy, dat men 't zelve ſonder groote Afgoderye en blaſphemie, of Gods-laſteringe niet doen mogte, want de menſche 't werk zijner handen aanbid. God wil in den geeſt en waarheit zelve gedient zijn. Beelden roeren den geeſt niet. Tweede antwoort van de eeringe der Beelden

En als men hem van de Mirakelen opwierp, zyde hy: Dat ben ik in myn herte gewis, dat zulke mirakelen en teekenen daar de Beelden door verciert en groot gemaakt worden, uit God niet geſchieden, alzo datſe van de menſchen beſogt, met knye-buigen, offeren, keerſſen en lichten verciert worden; want daarom brak de Koning Ezechias het metalen Serpent, 't welk nogtans uit 't bevel Gods opgerigt was. En Auguſtinus, Gregorius, en Chryſoſtomus, en veel andere ſchryven, dat de Duivel met zulke wonder-teekenen de herten der ongeloovigen betooveren, verblinden en bedriegen zal, om haars ongeloofs wille. Zo ziet men ook dat het volk veel meer genygt is zulke wonder-teekenen en mirakelen te beſoeken, als om het ſaligmakende woort Gods te hooren of te gelooven: daarom heeft onſe verloſſer de Pharizeen tot haarder groote ſchande geſtraft, datſe teekenen ſogten. Maar den geloovigen zal hier in het levendigmakende Woort Gods genoegſaam zijn.

Van de Bedevaarden, zijde hy, dat alle menſchen, die God in den geeſt en waarheit zoeken te dienen, haar zelven zullen tot tweederhande Bedevaarden bevlytigen, namelyk, om het Tiende van de Bedevaarden

Woord

Woort Gods te hooren, en de werken der liefde tegen allen behoeftigen te oeffenen. Zodanigen moeite en arbyt, zijde hy, is God aangenaam, en een behaaglyke Bedevaart, want hy die ycht en bevolen heeft. Maar laat ons nu beſien wat dog de uwe met haar Bedevaarden zoeken. Men vint 'er onder ſes hondert nauwelyks een, die de geboden Gods, en het Chriſtelyke
1407. geloove te regt weet, of 't onſe Vader wel bidden of ſpreken konnen: ook hebbenſe gemeenlyk vleeſchelyke oorſaken, om welker wille zy zulke Bedevaarden aannemen, namelyk, des lyfs geſontheit, goet geſelſchap, goet geluk en voorſpoet, overvloedigheit, luſt, dronken drinken, hoererye. Maar och lieve! wat vinden zulke lieden, na datſe haar gelt verteert, en moede leden gemaakt hebben, anders niet dan dootsbeenderen, en ſtomme Afgoden? Waar 't nu niet goet, dat zy wiſten dat de Hylige Geeſt zulks voor ydele en onnutte dingen agt? Waar 't niet beter datſe gingen, daarſe mogten leeren alle ydelheit veragten? Wat baat 't offe veel goets aanbrengen? (gelykſe waarlyk brengen,) dewyle 't zelve alte zamen wederom den gierigen en geltzugtigen Papen, of den ſchandelyken oneerlyke wyven en hoeren toegedeelt wort, ik zwijge dat daarom dikwyls wyf en kinderen gebrek lyden, daar een Chriſten huis-vader zorge voor behoort te dragen: Zommige bedelen, andere ontleenen, andere ſtelen het gelt, dat zy tot der ryſe van noode hebben; dan nemen zy eenen pyper of ſpeelman mede, en die zingen d'alderſchandelykſte en oneerlykſte liedekens, daar zy haren vleeſchelyken moet mede willen boeten. Als zy dan wederom t' huis komen, zo brengenſe niet anders dan gevynſde en grouwelyke Gods-laſteringe en vervloekte leugenen mede.

Pypers en ſpeelluyden zijn gants onnut in Godlyke ſaken.

En als men zijde dat 't goet was pypers en ſpeel-luiden te nemen, nadien dat David zegt, dat men God met alle inſtrumenten loven zal, en dat men zulks niet in 't argſte, maar in 't beſte hoort te nemen; antwoorde Wilhelmus en zijde: Davids ſpreuke zalmen na de gemeene uitlegginge der oude Leeraren van den geeſt verſtaan, gelyk als ook het zelve Paulus beduit, daar hy zegt, dat zulks al in voorleden tyden in een figure geſchiet is, daarom moeten wy ons neerſtelyk wagten, dat wy alzo bloot en ſtyf op de enkele letteren niet blyven, en alzo het regt verſtant miſſen.

Matth. 9 25. De Heere Chriſtus wilde de geſtorven dogter Jairi niet eer verwekken, voor dat de ſpeel-luiden en pypers verdreven waren, als de gene welke hinderlijk zijn, als men iet in des geloofs zaken uitrigten en handelen wil: Alzo ook zijn de Orgelen in de Kerken. Ik geloove wel dat des Werelts kinderen in deſe dingen groot genoege ſcheppen. Maar het is wel een ander dink met den Dienaars des Heeren Jeſu Chriſti, die niet anders begeeren, dan dat zy aan de zielen met gezonde ſpyſe voorſien worden; want de vreeſe Gods, en de hooge liefde die zy hebben tot de eeuwige Hemelſche dingen, die keeren en drijven haar af van alle 't gene dat den vleeſche behaaglijk is. Van de Tienden gevraagt zijnde, antwoorde hy: dat men onder de ſchattingen des Ouden Teſtaments, de Thienden gaf alleen den Prieſteren en de Leviten; maar nadien de Chriſtelijke Prieſters niet van de ſtamme Levi, maar van Juda zijn, zo behooren haar ook na het bevel Gods de Tienden niet toe. Nadien dat ook het Prieſterdom verandert is, zo zijn ook de Wetten verandert, alzo dat wy voort an Moſes niet en ſullen navolgen, maar onſen Heere Jeſus Chriſtus, en zijne Hylige Apoſtelen, die de regte Prieſters zijn des Nieuwen Teſtaments. Chriſtus en zijn Leerjongers en zijn niet van den Offer, of van de Tienden, maar van de goetwillige handrykinge der gener, die zy gedient en geleert hadden, onderhouden en gevoet geweeſt. Na dat hy ook ten Hemel gevaren is, doen hebben de hylige Apoſtelen met haar eigen handen gewrogt, om ſpyſe tot noodruft te verkrygen, gelyk men dat in veel plaatſen in Paulus merken kan. Nogtans is het wel behoorlyk en noodig, dat zy van het Euangelium leven, die het Euangelium verkondigen, gelyk Paulus ook getuigt. Men leeſt ook by ettelyke geloofweerdige Hiſtori-ſchryvers, dat de Paus Gregorius in 't jaar onſes Heeren 1271. de Tienden eerſt heeft opgebragt.

Vierde antwoorde van de Tienden. Num. 18.

Welke regte Prieſters Chriſti zijn.

Maar nu zijn 't ook geen Prieſters van Chriſti, die de voetſtappen Chriſti, en der hylige Apoſtelen niet na volgen, of zy al duiſentmaal geſalft, geſmeert en beſchoren waren. Chriſtus gink leeren van d'eene plaatſe in de andere: De Apoſtelen en Diſcipulen zijn van Chriſtus uitgeſonden om het Euangelium te prediken: Dit was haar ampt, dit was haar werk, alzo dat Paulus riep: Wee my is 't dat ik het Euangelium niet en verkondige. Gregorius zegt ook in 't Decreet: *De Prieſter vertoornt den Almagtigen God, van den welken dat volk de ſtemme des gepredikten Euangeliums niet en hoort.* Item, de gloſe op den Propheet Ezechiel zegt: *Dat een Prieſter, die niet en predikt, deelagtig is aan aller verdoemeniſſe, die daarom vergaan.* Die ook Overſten zijn, en den volke het Euangelium niet laten verkondigen, zijn moordenaars voor God, die 't voetſel en onderhoudinge der zielen roven en ſtelen. Iſidorus zegt: *De Prieſters worden om des volks miſdaat en ongeregtigheit wille verdoemt, om dat zy den onwetenden niet onderwijſſen, en de zonden niet en ſtraffen.* Chriſtus die zegt: *Daar toe ben ik geboren, en* Joan. 18. 37. *daar toe ben ik in de werelt gekomen, op dat ik der waarheit getuigeniſſe geve: Wie uit de waarheit is, die hoort mijn ſtemme.* Daar uit volgt nu, dat na het bevel en exempel des Heeren Chriſtus, aller Prieſter ampt een officie is, dat zy voor alle dingen 't Hylige Euangelium Gods verkondigen. En Gregorius zegt: *Als een menſche na laat te doen, dat hy ſchuldig is te doen, by beginne wat hy wil, alwaar 't ook goet, het is den Hyligen Geeſt niet aangenaam.* En Lincolnienſis zegt zeer ſchoon, *Dat een iegelijk Prieſter, die Gods woort niet en predikt, of hy evenwel geen feilen of gebreken in zijn leven had, nogtans is hy een opregt Antichriſt, de Duivel zelve, een Nagtdief, een Mooordenaar in den dag, een Zielmoorder, een Engel des lichts, die zig zelven in duiſterniſſen verkeert en verandert heeft.* Warender nu geen andere Dienaren, dan die na den voorbeelde Jeſu Chriſti en der Apoſtelen vlytig waren in 't prediken des Godlyken Woorts, zo zouder (ſonder twyffel) van de Chriſtelyke gemynte wel zo veel te ſamen gebragt worden, dat een iegelyk zijn nootdruft zoude hebben.

Waerom het volk den Papen vijant is.

Zulke reden verdroot een van de Prieſters die daar tegenwoordig waren, en zijde: Zouden wy van 't volk gewillige onderhoudinge verwagten? Men ziet dog nu wel hoe onwillig datſe geven, 't gene datſe van regts wege ſchuldig zijn. Wilhelmus antwoorde, 't en is geen wonder dat het volk den Papen groot vyant is, want haar leven, doen, en laten, is de leeringe en het leven onſes Heeren Chriſti gants tegen. In voorleden tyden deelde men den armen, zo 'er wat van de Tienden, Stigtinge, Teſtamenten, of ander Aalmoeſſen overbleef, als de dienaars der Kerken voorſien waren: maar daar na hebbende Papen haar dat goet zelve willen onderwinden, en tot haar-lieder eigen profyt gebragt, ja

haar

haar officie en haar ampt gants agter de rugge geſtelt, en ('t welk ſchande is datmen 't zegge) haar tot alle overvloet, en ſchandelyk misbruik der Aalmoeſſen en der armen goederen begeven. Is 't dan wonder, dat de gemeene man agterhouden wil, 't gene dat zy voor haar oogen zien, dat tot alle ſchande, zonde en Gods-laſteringe misbruikt word? Want zy haar alzo aller misbruik en boosheit ſchuldig en deelagtig maken.

De Aarts Biſſchop toornig zijnde, riep en zijde: Gy ſchandelyke Ketter, dat u God ſchende: waarom predikt gy, en uws gelyke, altyt meer tegen ons en de Geeſtelykheit, dan tegen de leken? Wilhelmus antwoorde: Wy hebben in onſe predicatie geen aanzien der perſonen; maar zeggen een iegelyk vry uit, wat zy behooren te doen: ſtraffen ook in 't gemeen alle ſonden en laſteringen. Maar nogtans beginnen wy eerſt aan de Prieſters, welke Chryſoſtomus noemt te zijn de mage des gemeenen volks, nadien dat wy weten, dat zy in groote en grouwelyke ſonden en boosheit ſteken boven alle andere luiden; want zy verderven en verontrynigen door haar hovaardigheit, ſermonie, brootdronkenheit, welluſt, haat, nyt, en andere gelyke ſonden, alle Staten en Ordenen des gantſchen volks, en brengen Gods regtveerdig oordeel over alle menſchen, want zy niemant om zodanige ſonden ſtraffen, als zy zelve bedryven.

Vijfde van den Eed.

Aangaande den Eed, zijde hy, dat hy noit zulks gedagt had te Salopia te prediken, dat het Eed ſweeren onregt en op alle manieren verboden

Matth. 5. 34.

zoude zijn, maar dat hy na 't getuigeniſſe des hyligen Euangeliums, en des hyligen Apoſtels Ja-

Jacob. 5. 12.

cobi, alzo gepredikt had: Dat een Chriſten menſche verboden zy by creaturen of ſchepſelen Gods te zweeren, gelyk men nogtans nu gemeenelyk doet. Ik heb ook (zijde hy) gezegt, als men voor den verhoorden Regter de bekende waarheit door eenige andere middelen kan bewyſen en by brengen, datmen dan gantſchelyk niet behoort te zweeren. Als 't ook niet zijn kan, zo heb ik geleert, datmen dan wel mag de waarheit met Eede betuigen, zo nogtans, dat den Eed alleen in den naam Gods geſchiede, die de eeuwige waarheit is. Men behoort ook (na myn goet dunken) de hand niet op het boek te leggen, want wat is het boek anders dan een creatu-

Dat men bij geene creaturen ſweren ſal.

re: die daar door zweert, wat doet hy anders, dan dat hy de onredelyke en doode creaturen aanroept, om de waarheit, die daar eeuwig is, te betuigen? 't welk voor God, na myn verſtant, verboden is. Sulks betuigt ook Joannes Chryſoſtomus, en ſtraft die byde niet alleen, die op zulke wyſe zweert, maar ook den genen die dat voortbrengt.

Na deſe en diergelyke woorden meer heeft hem de Aarts-Biſſchop van Cantelberg gedrygt, waar 't dat hy zijn meeninge niet wilde veranderen, dat hy hem alzo pynigen en handelen zou, dat hy eer lang een ander liedeken zou zingen, ja dat hy niet eer ophouden zou, voor dat hy deſe kettery uit Engelant verdreven zou hebben, alzo dat de gedagteniſſe daar van zelve niet over bleve, en heeft daar na den Overſten des ſlots Selwoden doen roepen. Daar na kwamen daar ook veel van het gemeen volk binnen, die hem menigvuldiglyk drygden. Ettelyke wilden, men zoude hem van ſtonden aan verbranden: andere zijden, men zou hem in de Zee (die niet verre van daar is) ſlepen en verdrenken. Doe beval de Aarts Biſſchop, datmen hem wederom in de gevankeniſſe lyden zou, daar de vrome getuige Jeſu Chriſti den Almagtigen eeuwigen God gedankt heeft, dat hy hem volſtandig bewaart had. En als hem des Antichriſts dienaars in geenderlei wyſe hadden konnen overreden, of verwinnen met eenige Schrifture, zo hebbenſe hem met gewelt aangevallen, en hebben den goeden man, door 't bevel des Aarts-Biſſchop van Cantelberg, in den kerker hymelyk vermoort, in de maant Auguſtus, in 't jaar (als Johannes Baleus ſchryft) onſes eenigen Saligmakers Jeſu Chriſti 1407.

Wilhelmus in den kerker vermoort.

JAN BADBY Kleer-maker.

1410.

IN 't jaar duiſent vier hondert tien was te Londen in Engelant een Kleermaker gevangen, genaamt Jan Badby, die zeer ſtantvaſtig betuigde en beleet, dat in 't Avondmaal des Heeren, dat onder de geloovige bedient wort, het lighaam Jeſu Chriſti, Sacramenteelerwyſe, en als een gedenk-teeken gegeven wort, en niet natuurlyk of wezentlyk, 't welk in een zeker plaatſe begrepen moet zijn.

Deſe heeft geenzins van de waarheit konnen afgebragt werden, hoe dat hem de zo genaamde Geeſtelykheit ook aangegaan heeft, met ſmeeken, ſchoon ſpreken of drygen, en heeft veel liever de grouwelyke pyne des doots willen dragen, dan de geopenbaarde waarheit, en de belydinge des Euangely, ſchandelyk verloochenen.

Blyvende aldus in zijn voornoemde belydeniſſe, is hy der Overheit (diemen de wereltlyke hand noemt) van den Biſſchoppen overgelevert, en is met een vervaarlyk vonnis verweſen, namelyk, datmen hem in een tonne zou ſluiten, en met klyn langſaam vuur verbranden. Zo heeftmen hem op het Smits-velt gebragt, daar veel volks toeliep om te zien: maar hy heeft voor d'onmenſchelyke pyne niet geſchroomt, maar is zeer onverzaagt daar henen gebragt. De oudſte ſoon des Konings van Engelant, Hendrik de Vierde, was daar tegenwoordig, om zulken grouwelyken ſchouſpel aan te zien: welke met barmhertigheit beroert zijnde over deſen ellendigen menſche, is by hem gekomen, en heeft hem aangeſproken en zeer vriendelyk vermaant, dat hy agt wilde nemen op zijn leven, en laten zodanige opinien en gevoelen vallen: Hy heeft met alle manieren gearbyt om zijn zin en meeninge te veranderen: niet met bitterheit of drygementen, maar met beleeftheit en zoetigheit, op dat hy zijn leven mogte behouden: maar de vromen Martelaar Jeſu Chriſti bleef vaſt en onwankelbaar in 't geloove, want hy op geen Sanet, maar op den eenigen hoekſteen Chriſtus het zelve gebout had, en heeft het beleefde vooorſtel des Princen, en ſchoone woorden, mannelyk tegengeſtreden, en zulken periculeuſen bekoringe overwonnen: beryt zijnde liever al te lyden, dan iet tegen de waarheit, daar zijn conſcientie van overtuigt was, te ſpreken of te doen. Zo wert hy na het geweſen vonnis in een vat geſteken, en 't vuur wert in 't hout, dat rontom het vat gelyt was, aangeſteken: als nu de vlamme 't vat aan allen zijden begon te genaken, en de hitte zeer groot wert, heeft hy zeer deerlyk gekreten, alzo dat eens iegelyks herte ſchrikte die het hoorden. Des Koninks ſoon beroert zijnde door dit jammerlyk gekryt, heeft den brant haaſtelyk doen bluſſchen, en is tot de man gegaan, die in de tonne lag, en deſe onverdragelyke pyne was lydende, en heeft hem zijn leven aangeboden, en daarenboven van des Konings renten zo veel gelts belooft, als hy zijn leef-dage lank zou konnen verteren, zo verre als hy zijnen raat wilde volgen: maar het was al om niet, want hy bleef volhardig en ſtantvaſtig by de waarheit, verwerpende de aangeboden

Grouwelyk vonnis.

Hij wert in een tonne geſloten.

1410. De mildigheit des duivels.

mildig-

JAN BADBY in een Ton met klyn vuur verbrant.

Geen' ſtorm kan 't Kruisgeloof, geplant in 't deugdzaam hert,
Door Gods onwinb're kracht ooit uit zyn vaſtheid rukken,
Het wykt voor vleiery, voor ſchatten, ſmaad noch ſmert:
Het ryſt ſteeds hooger, hoe men 't laager wil verdrukken,
En bield het immer ſtand, 't was in de braave ziel
Van BADBY, die dien ſchat zelf in den gloed bebiel.

mildigheit des Princen, en heeft meer geagt, om den naam Jeſu Chriſti wille verdriet te lyden, dan hier te leven in alle weelde en overvloet, en de bekende waarheit te verſaken. Na dat de Prince nu ſag dat het al te vergeefs was, wat hy hem zijde of beloofde, en dat hy in geenderlei wyſe was te vermorwen, heeft hy hem wederom in 't vat doen ſluiten, en het vuur doen aanſteken, en den vromen Martelaar doen verbranden.

Zo is hy door de wonderlyke en menigvuldige bekoringe, door de onlydelyke pyne beproeft en beſogt geweeſt, en heeft het al overwonnen, als een vroom Krygs-knegt Chriſti, door den genen die hem verſterkte, Jeſus Chriſtus. Hier zietmen dat 't waaragtig is, 't gene Paulus zegt, dat 'er geen ding den uitverkoren Gods, hoe grouwelyk dat het ook is, afſchyden kan van de liefde Gods, die daar is in Chriſtus Jeſus onſen Heere.

ROGIER ACTON RIDDER, JOHAN BROWN EDELMAN, Mr. JAN BEVERLEY, alle drie gehangen, en daar na verbrant.

1410. IN 't begin des Ryks van Hendrik, de Vyfde van dien naam, Konink van Engelant, na dat Richard van de Kroone verſtoten, en den Heer Jan Oldecaſtel wel vaſt in den Toren van Londen gevangen geſtelt was, hebben de Theologanten en de Biſſchoppen wonder huis in Engelant begonnen te houden: zy hebben groote klagten gedaan aan den nieuwen Konink, hem vertoonende hoe dat den ſtaat van de Kerke t'eenemaal omgeworpen was: zy zyden dat men niet meer wilde gehoorſaam weſen aan hare Archidiaconen, Cancellieren, Officialen, ofte andere hare dienaren: dat de wetten en ordinantien van hare moeder de H. Kerke ter nedergeworpen waren, en dat het te zorgen was, dat de hele Catholyke Kerke en Godsdienſt t'eenemaal onder de voeten zoude komen, datmen zeer klyne reverentie begon te dragen aan hare geeſtelyke juriſdictie, of aan hare magt der ſleutelen, aan hare cenſuren en ordinantien, ja dat 'er zommige waren die daar openbaarlyk mede ſpotteden, eindelyk dat het alles was ſtrekkende tot een wonderlyken oproer, en dat dit alles was voortkomende uit eene al te groote vryheit van een hoop Ketters, die haar vergaderingen hielden in kelderen en donkere plaatſen, die ook boeken ſchreven, in hagen en boſſchen predikten: daar by zyden 1413.
zy, dat als men deſe dingen langer toeliet, dat men voorſeker korts zou zien de ruijne en ondergang van de Republyk. Hierom heeft de Koning zijnen Raat doen vergaderen binnen Liceſter, om dies wille dat het niet geraden was deſe Vergaderinge te houden binnen Londen, want daar vele waren die den Heere van Cobham wel toegedaan waren. Daar heeft hy openbaarlyk geordineert een zeer vreeſelyke ſtraffe aan alle de gene, die van dien tyt af zo een maniere van leeren zouden volgen, gebruikende tegen haar zo een grooten ſtraf heit, dat hyſe niet alleen hielt voor Ketters, maar ook voor culpabel of ſchuldig aan zijn Majeſtyt. Hierom ordineerde hy, dat zy moſten geſtraft worden door twee manieren van ſtraffen: te weten, dat zy zouden gehangen worden, en ver-

ROGIER ACTON Ridder, JOHAN BROWN Edelman, Mr. JAN BEVERLEY, alle drie gehangen, en daar na verbrant, in Engelant.

Godvruchtig drietal, juicht in 't midden van den boom
En pynelyke smert, God zal u nooit vergeeten:
De smadelyke galg verstrekt u voor een troon.
Uw stroppen blinken als een diamante keeten
In 't oog van Hem, die u bepreeft door 't vuur van druk.
Het lyden is de weg naar 't eeuwige geluk.

stont daar na verbrant; voorts was daar niet gegeven eenige vryheit of privilegien, daar mede de geloovigen haar profyt konden doen, alzo was hy beroert door kwade affectien tegen de geloovige, die doen ter tyt genoemt werden Wiclevianen. Als de Biſſchoppen gewapent waren met dit Placcaat, hebben groote tyrannye bedreven tegen veel eerlyke en onnoſele menſchen, beneven Jan Oldecaſtel Heer van Cobham; zo is ook zeer wreedelyke omgebragt Heer Rogier Acton, mede Ridder van deſelve Orden; met nog een ander Edelman, Heer Jan Brown, en een Dienaar des Hyligen Euangeliums, genaamt Mr. Jan Beverlei: deſe zijn alle drie zeer ſtantvaſtelyk, de Artykelen onſes algemynen Geloofs belydende, en de ſuperſtitien des Pauſdoms verſaakende, op St. Gillis velt eerſt opgehangen, en daar na verbrant: En met haar nog ſes en-dertig andere, die meeſt alle van Edelen bloede waren. Dit is geſchiet in het jaar onſes Heeren veertien hondert veertien, in de Maant van Januari.

Jan Oldecaſtel.

1414. Rogier Acton. Johan Brown. Mr. Jan Beverley.

In 't volgende jaar vertien hondert vyftien, op den ſeventienden Auguſti, zijn om de belydeniſſe der Goddelyker waarheit ook ten vuure veroordeelt Jan Claidon Leertouwer, en Richard Turming Bakker, en op Smits velt verbrant.

Jan Claiden. Richard Turming.

JOHANNES HUS verbrant.

IN 't Koninkryk van Engelant was het vuur des hyligen Euangeliums gants ontſteken, en het brande aldaar zonderling zeer. Andere Landen hadden geen, of zeer luttel lichts, maar de duiſterniſſen was over de gantſche werelt: zo heeft God de Almagtige Vader, door de ſchriften van Johannes Wiclef ook in 't Koninkryk van Bohemen ontſteken den geeſt van Johannes Hus, Dienaar des Godlyken Woorts te Praag, in de Kerk Bethelem genaamt, die zeer vlytig en zuiverlyk het Euangelium Jeſu Chriſti verkondigde, en den volke alle Afgodiſche misbruiken getoont, geſtraft en daar voor gewaarſchout heeft, het welk tot grooter ſchande en nadeel des Roomſchen Antichriſts is geweeſt. Om welker zaken wille hy ontrent in den jare duiſent vier hondert elf voor den Paus Alexander de Vyfde beſchuldigt, en te Romen als een Ketter geciteert en geroepen is geweeſt. En de Paus gaf deſe gantſche zake in handen des Cardinaals Petri de Columna.

Hus word te Romen geroepen van den Paus.

Als nu deze citatie te Praag aangeſlagen was, zo heeft Wentzelaus, de Boheemſche Konink (uit begeerte zijner huiſvrou Sophie, en des gantſchen Boheemſchen Adels, en door het ootmoedig bidden der hooger Scholen en Burgeren der ſtad Praag) zijn Legaten en Oratoren te Romen geſonden, om van den Paus hertelyk te begeeren, dat hy Johannes Hus van deſen gerigte wilde ontſlaan, aangeſien dat hy door haat en nyt van zommige afgunſtige menſchen beklaagt en belogen was: Daarenboven dat 't den zelven geheel onmogelyk was te Romen te ryſen, om de perykelen des wegs van lyf en leven. En of de Paus meende, dat het Koninkryk van Bohemen, met eenige valſche leeringe of ketterye beſmet zoude zijn, dat hy dan zijn Legaten wilde aflenden in Bohemen, om zulke dwalinge te beteren, te ſtraffen en te verdryven; waar toe ook

Wentzelaus ſent zijn Legaten voor Hus na Romen.

de

Digitized by Google

Bouw op geen vrygeleide, o HUS! o licht van deugd!
De Kerkvergadering heeft reeds uw val beſteeken;
De brandpaal ſtaat gereed; dog Kruisbeld, zyt verheugt.
Al breekt de Paus zyn woord, God zal zyn eed niet breeken,
Als by uw dierb're ziel voert uit de vlam om hoog.
De dood der Heiligen is koſt'lyk in zyn oog.

de Konink beloofde alle onkoſten te betalen, en den Roomſchen Legaten in alles behulpzaam te zyn, &c. Maar het was verloren arbyt, moeite en koſten, dat den Koning dede, en gants om niet.

Johannes Hus ſend zyn Procureurs, te Romen.

Daar beneven ſond Johannes Hus op den gezetten dag zijne wettelyke Procureurs, om te ontſchuldigen. Maar de Cardinaal liet geen ontſchult daar toe, maar is voortgevaren, en heeft Johannes Hus als een ongehoorſaam Ketter verbannen, om dat hy op den gezettendag, zelve in perſoon, te Romen niet verſcheen. Zo zijn de Procureurs door den noot gedwongen geweeſt te appelleren aan den Paus Alexander, welke wederom andere Regters verordent heeft, die de zake ontrent anderhalf jaar verlangt hebben, en daar op het zelve oordeel en ſententie gevallen, en hebben den Ban over Johannes Hus bewilligt, en wilden niet dat de Procureurs meer onder haar oogen zouden komen, of meer tot beſcherminge van Johannes Hus ſpreken. Maar als de Procureurs niet af lieten, zijnder zommige

De Procureurs zyn gevangen geworden.

ge van haar in de gevankeniſſe geworpen, en aldaar zwaarlyk geſtraft, de andere kwamen wederom in Bohemen.

Als nu de zake van Johannes Hus alzo ſtont, dat hy gebannen, en zijn Procureurs in de gevankeniſſe gekaſtyt waren, en hy te Romen geen gehoor meer krygen konde, heeft hy tot Chriſtus geappelleert, den Opperſten Regter des Werelts.

Daar na is 'er, in 't jaar onſes eenigen Saligmakers Jeſu Chriſti veertien hondert veertien, een Concilium te Conſtants beroepen, om het geſchil en twiſt van drie Pauſen, die, om het Roomſche Pausdom te beſitten, by-na de gantſche werelt in roer ſtelden. Als de Paus Joannes de Drie-en-twintigſte, en Sigismundus de Konink van Romen en Hongeryen, te Conſtants gekomen waren, zo heeft de Konink uitgeſonden ettelyke Boheemſche Heeren te Bohemen, om Johannes Hus te bewilligen, dat hy wilde tot 't Concilium komen, hem gevende vry en zeker gelyde, dat hy gaan en zou mogen keeren zonder eenig perykel, waar van hy hem Brieven gegeven heeft: welke alſe Johannes Hus gehoort, en de brieven geſien en geleſen had, heeft hy 't begeeren des Koninks gewilliglyk gevolgt en nagekomen, en is alzo met de voornoemde Edelen na Conſtants geryſt.

Hus gelyde om tot den Concilium te komen.

Na drie dagen, als Johannes Hus te Conſtants was gekomen, is Johan, Heere van Chlum, en Henrik Latzenbok, die Hus gelydet hadden, tot den Paus gegaan, en hem verkondigt, dat Johannes Hus tegenwoordig was, hebben ook gezegt, dat zy hem door een vry en verſegelde gelyt des Roomſchen Koninks Sigiſmundus te Conſtants tot het Concilium gebragt hadden: begeerende ook ootmoedelyk van den Paus dat hy daar in voorſien wilde, ter eeren des Roomſchen Koninks, dat de voornoemde Johannes Hus zonder bewaringe, vry, zeker, onverhindert, zonder alle zorge en perykelen te Conſtants zijn en blyven mogte.

Waar op de Paus dit antwoort gaf: Al had Johannes Hus zynen lieflyken broeder verſlagen en gedoot, zo zou hy nogtans, (zo veel als 't in zyne magt en vermogen ware) geenſins toelaten, dat hem eenige ſmaatheit of onbillykheit zou geſchieden, zo lange als hy immers te Conſtants bleef: daarom behoeft hy niet anders, dan alle ſekerheit te betrouwen en getrooſt te zijn.

1414. Als nu de argſte vyanden en beſchuldigers die Johannes Hus hadde, Stephanus Palets, en Michaël de Clauſis, hoorden dat hy te Conſtants was, hebbenſe niet geruſt, maar hebben met groote neerſtigheit ettelyke Artykelen t'ſamengeſtelt, daar zy hier en daar mede liepen, van den eenen Cardinaal en Aertz-Biſſchop tot den anderen: zy toondenſe ook den Biſſchoppen, Monniken, Papen, en allen anderen die met haar eensgeſint waren, en zyden, datſe nog al meer ſtukken hadden die al zwaarder waren, die hy tegen den Paus en de Roomſche Kerke geſchreven en opentlyk gepredikt had.

De Hooge-prieſters met dusdanige fakkelen ontſteken, hebben raat gehouden, hoe zy Johannes Hus met zijn leeringe verdrukken en t'onderbrengen mogten, welken raat zy haaſt gevonden hebben Want den ſes-en-twintigſten dag, na dat Johannes Hus te Conſtants gekomen was, hebben de Cardinalen verordent twee Biſſchoppen, van Ausburg en van Trier, en met haar den Borgemeeſter van Conſtants, en een ander Ridder, deſe kwamen ontrent middag in Johannes Hus Herberge, en verhaalden hem, hoe dat zy uit bevel des Paus en der Cardinalen tot hem geſonden waren, als die voormaals begeert had rekenſchap te geven voor haar van zijn leeringe: Nu waren zy daar toe vergadert en om hem te hooren beryt, daarom zou hy voor haar verſchynen. Op deſe boodſchap antwoorde Johannes Hus, en zyde: ik ben daarom niet hier gekomen, om dat ik hymelyk met den Paus en zyne Cardinalen alleen myn zake zou handelen, ik heb ook zulks niet begeert, maar hebbe altyt in de gantſche volle verſamelinge des Conciliums willen verſchynen, en aldaar opentlyk, na de genade die my God geven zoude, antwoort geven van het gene dat my gevraagt zoude worden. Nogtans wil ik niet wygeren, na uwe begeerte, eerſt voor de Cardinalen te komen: Worde ik dan van haar kwalyk ontfangen, zo betrouwe ik dog mynen Heere Jeſu Chriſti, dat hy my genade zal geven, dat ik liever om zyner eeren wille den doot lyden en ſterven zal, dan dat ik de waarheit, die ik uit de Hylige Goddelyke Schriften ontfangen hebbe, verloochenen zou. Mits dien is hy, en de Heere van Chlum met hem, den Biſſchoppen gevolgt tot des Paus Hof, voor den Paus en de Cardinalen.

Johannes Hus voert van den Cardinalen entboden.

De Cardinalen ſpreken Hus aan.

Als nu Hus in dat Collegie kwam, en den Cardinalen vriendelyk gegroet hadde, ſpraken zy hem aan, en zyden: Meeſter Johannes Hus, wy hebben zeer veel van u gehoort, 't welk geenſins te verdragen is, is 't anders waar: Want men zyt dat gy veel groote en openbare dwalingen tegen de leeringe der Hyliger Kerken geleert, en door het gantſche Koninkryk van Bohemen verbryt hebt, en daarom hebben wy u hier ontboden, om te weten of 't alzo is als men zyt.

Hier op antwoorde Johannes Hus, en zyde: Hoogwaardige Vaders, uwer eerwaardigheit zal weten, dat ik alzo geſint ben, dat ik liever wil ſterven, dan dat ik my eeniger dwalinge ik zwyge veler) willens en wetens zou ſchuldig maken. Ik ben ook daarom te liever in dit gemeen Concilium gekomen, om dat ik beryt ben, of my eenige dwalinge met'er waarheit overtuigt werde, oodmoedelyk de ſtraffe te lyden, en my te beteren. De Cardinalen antwoorden en zyden: Wel aan, uwe redenen behagen ons wel, en gingen alzo daar mede weg, en lieten Johannes Hus daar alleen onder de gewapende en geharnaſchte mannen wel bewaart ſtaan, en den Heere van Chlum by hem. Ontrent den avont kwamen de Cardinalen wederom te zamen, en Palets en Michaël de Clauſis warender ook by, welke ook Johannes Hus, als ontſinnige menſchen, beſpotten en belagten, zeggende: Ha, ha, ha, nu hebben wy u in ons gewelt en handen: Gy zult daar niet uitgaan, tot dat gy den laatſten kwadrant-pennink betaalt hebt. 1414.

Hus wort beſchimpt van ſijn tegenpartij.

Als nu de nagt was nakende, kwam des Paus Hof-meeſter tot Heer Johan van Chlum, en zyde hem: Hy mogte wel wederom in zijn herberge gaan, want men met Johannes Hus wat anders doen zou. Van deze tydinge wert de Heer van Chlum gants toornig, en zeer bedroeft, dat zy den vromen man zo jammerlyk bedrogen hadden: en is met haaſtigheit na den Paus gegaan, hem biddende en vermanende, dat hy gedenken wilde zyner beloftenisſe en toezeggynge, die hy laaſtmaals hem en den Heere van Latzembok gedaan had: dat hy ook des Roomſchen Konings gelyde zo ligtelyk niet wilde breken. Maar de Paus wilde geenſins belyden, dat tegen Johannes Hus iet diergelyks door zijn bevel voorgenomen was, en keerende hem tot den Heere van Chlum, zyde hy: Wat wilt gy my de ſchult geven, daar gy wel weet, dat ik zelve in deſer Cardinalen en Biſſchoppen gewelt ben? Alzo is Heer Johan van Chlum treurig weg gegaan, en menigen dag lang geklaagt, hymelyk en opentlyk, over des Paus ongeregtigheit en ontrouwigheit.

Men mag geen Ketter gelijde geven of ook houden.

Als nu Sigismundus de Roomſche Koning vernam, dat Johannes Hus gevangen was, zo was hy niet wel te vreden, dat zijn Koninklyke gelyde door den Paus alzo zou gebroken werden. Maar die Geleerden des Paus onderrigten den Konink uit de Pauſelyke Regten, datmen geen Ketter, met eenigen regt konde of mogte gelyde geven of houden. Met welke redenen zy den Koning te vreden ſtelden, alzo dat hy de zaken dryven liet, en zijn gegeven gelyde niet voor ſtont: hoewel hy van de Edelen des Koninkryks van Bohemen met woorden en brieven daar toe vermaant wiert en gebeden, dat hy zijn eere daar in voorſtaan, en zijn woorden en verzegelde belofte houden wilde.

Johannes Hus wort ſiek van den ſtank des gevankeniſſe.

Als Johannes Hus in een gevankeniſſe gelyt was, die vol ſtank en vuiligheit was, in 't jacobyner Klooſter; zo hebben zyne vyanden, dewyle hy van den grooten ſtank ſiek was, artykelen voortgebragt, daar zy hem in beſchuldigden als een Ketter: Onder welke hy deſe bekent heeft, en volſtandiglyk tot den einde toegeſtaan. En luiden aldus:

De Artykels van Hus.

1. Daar is alleen een H. Chriſtelyke of algemyne Kerke, dat zijn alle de gene die van God ter ſaligheit verordent en verkoren zijn.

2. Petrus en is noit geweeſt, en is ook nog niet het hooft der Chriſtelyke Kerke, maar alleen de Heere Jeſus Chriſtus.

3. Zo de gene, die daar genaamt wort en Stadhouder Jeſu Chriſti, in zijn leeringe en leven den Heere Chriſtus navolgt, zo is hy een Stadhouder Chriſti: zo hy anders tegen Chriſtus leert en leeft, zo is hy een Bode en Apoſtel des Antichriſts, tegen den Heere Chriſtus en den hyligen Apoſtel Petrus: ja een Stadhouder des verraders Judas Iſcariots.

4. De Overigheit zullen de Prieſters dwingen, om te onderhouden de inſettinge Chriſti.

5. Een Prieſter van Chriſtus, die daar leeft na den regel Chriſti, en verſtaat de Schrift, die zal prediken, niet aanſiende den vermeenden Ban. Zo ook de Paus of eenige andere Prelaat zodanigen het prediken verbieden wilde, zo zal hy hem niet gehoorſaam zijn.

Prieſter moet prediken.

6. Is 't dat de Paus, Biſſchop, of Prelaat in doodſonde ſteekt, zo is hy geen Paus, Biſſchop, of Prelaat: want die geen hooft der Gemeyte zijn.

7.

Digitized by Google

1414. Paus geboden.

7. Een getrouw Dienaar Jeſu Chriſti zal vlytiglyk onderſoeken, of des Paus geboden uitdrukkelyk zijn de geboden Chriſti, of zijner Apoſtelen. En bevint hyſe zo, dan zal hy deſelve gants ootmoediglyk gehoorſaem zijn: maar bevint hy des Paus gebot gants tegen de H. Schrift, of de Hylige Kerke ſchadelyk te zijn, zo zal hy deſelfve vromelyk tegenſtaan, op dat hy zulker zonden niet deelagtig worde, om dat hyſe bewilligt.

8. Een iegelyk, wie hy zy, mag oordeelen van de dingen die de ſaligheit aangaan, en ook van de werken harer Prelaten.

9. De Geeſtelyke verdrukken de Leeken, om haarſelven te verhoogen: zy zijn gierig, en beſchermen en verdedigen alle boosheit, en beryden alzo den Antichriſt den weg.

Het Sacrament des bloets den Leeken ontholden.

10. De Roomſche Kerke heeft geen magt of gewelt het Sacrament te ſchyden en te deelen: heeft ook onbehoorlyk den Leken het een deel, namelyk, de gemeenſchap des bloets, ontnomen.

11. De eene Roomſche Biſſchop is den anderen gelyk.

Vagevuur.

12. Daar is geen Vagevuur.

Bidden voor de dooden.

13. Het is te vergeefs datmen voor de dooden bid, en is ook alleen door gierigheit der Papen verſiert.

Beelden.

14. De beelden van God of ſijne Hyligen, zalmen gantſchelyk niet lyden of verdragen, maar af breken en afdoen.

Bedel-Ordens.

15. De biddende Ordens der Monniken, zijn van de booſe geeſten gevonden.

Met veel meer andere Artykelen, die te lank zouden zijn te verhalen, die kan een iegelyk vinden by andere Hiſtory-ſchryvers.

Als nu deſe en ook de ander verſierde Artykelen in de gevankeniſſe Hus (daar hy ziek lag) vertoont werden, heeft hy een Advocaat of Voorſprake begeert, die voor hem in de ſake mogte antwoorden: Maar dat wert hem hartelyk gewygert, zeggende: dat in de Paufelyke Regten verboden is, dat niemant zou eenig byſtant doen den genen die van eenige kettery verdagt zijn. Alzo hebbenſe den goede man alle hulpe gewygert: hoewel dat de getuigeniſſe van de andere verzierde Artykelen zo krank waren, dat Johannes Hus geen voorſprake daar in behoefde, had hem zijn krankheit en ziekte niet hinderlyk geweeſt, om dat zelve te doen. Maar na dat hem de koortſe wat verlaten had, heeft hy ſchriftelyk daar op geantwoort, welke wy ook om der kortheit wille nalaten.

1415. Lange tyt daar na in 't jaar veertien hondert vyftien, zijnder veel Cardinalen en Biſſchoppen, en andere Geeſtelyke in 't Barvoeten-klooſter vergadert, daar zy Johannes Hus aldereerſt voor het Concilium gebragt hebben, en hebben hem aldaar zijn boeken voorgehouden, en gevraagt of hy die voor de zijne bekende of niet.

Johannes Hus boeken.

Waar op Johannes Hus opentlyk bekent heeft, dat hyſe gemaakt en geſchreven had, dat hy ook beryt was, zo der eenige dwalingen in gevonden worden, deſelve te beteren. Maar hier zagmen een jammerlyk dink: want zo haaſt als 'er eenig Artykel, en ettelyke getuigeniſſen daar op (die daar zeer wynig waren) geleſen waren, en hy daar antwoort op geven wilde, zo overviel hem de gantſche vergaderinge met zulken geroep en misbaar, dat hy niet een woort ſpreken konde. Als 'er ook zomwylen eenige ſtilheit was, dat Hus ſpreken kon, en dan iet voortbragt uit de H. Schrift, of uit de Oude Doctoren, zo riepen zy van ſtonden aan: Het en dient tot de zaken niet. Zommige begonnen hem dan ſtraffelyk te ſchelden, andere belagteden en beſpotteden hem, alzo dat Johannes Hus ten laatſten voor hem nam ſtille te zwygen, en de zake God te bevelen. Doen riepenſe, nu zwygt hy, het is teekens genoeg, dat hy zijn dwalinge daar in bekent, kortom, het is zo verre gekomen, dat het zommige verſtandige mannen verdroot, die haar daar van ſchaamden, welke geraden hebben, datmen op dien tyt daar niet meer van handelen zoude: zo is een iegelyk na huis gegaan, en Hus is aldaar in der Monniken-Klooſter bewaart geworden. 1415.

Kort daar na zijnſe wederom vergadert geweeſt in 't zelfde Klooſter, daar Johannes Hus ook voorgebragt wert, met veel gewapende mannen omcingelt: Ook kwam daar de Roomſche Koning zelf, wien ook nagevolgt zijn, Heer Wentzelaus van Tuba, Heer Johan van Chlum, en Petrus des K. M. Notaris, als drie goede vrienden van Johannes Hus, welke mede kwamen om te zien, hoe de zake eindigen zoude.

Wat Hus in 't Concilium voorgehouden wort.

Onder andere hebbenſe Johannes Hus ten laatſten drie dingen voor-gehouden. Ten eerſten, dat hy met ootmoediger herten zijn dwalinge wilde bekennen, die hem in de Artykelen voorgehouden waren. Ten anderen, dat hy zweeren zoude, dat hy deſelve Artykelen, van nu en ten eeuwigen dage nimmermeer houden, leeren, nog prediken zou. Ten derden, dat hy dezelve ook opentlyk zou wederroepen.

Na veel andere woorden, antwoorde Hus en ſprak: Ik ben beryt het Concilium gehoorſaam te zijn, en van het zelve onderrigt te worden, met de Goddelyke Schrift. Maar eens wil ik u om Gods wille bidden, dat gy my niet wilt dwingen tot de dingen die myn conſcientie overlaſten, en my in perykel der eeuwiger verdoemeniſſe brengen zouden: Dat ik alle myne Artykelen die my opgelegt zijn, zou afzweeren, welke dog ten meeſtendeel my valſchelyk opgelegt, ja tegen my verſiert en gelogen zijn, dat waar my zeer laſtig: want my geheugt wel, dat ik in Catholico geleſen hebbe, dat afzweeren niet anders is dan een dwalinge, die iemant voormaals gehouden en geleert heeft, te verloochenen en te wederroepen. Nadien dan my veel Artykelen opgelegt worden, die ik noit gehouden hebbe, of noit in myn herte voorgekomen zijn, hoe mag of kan ik dan dit met eede afzweeren? Maar van de Artykelen die waaragtelyk myne zijn, die van my geleert, gepredikt en geſchreven zijn: is het dat my iemant uit de H. Schrift anders onderwyſen kan, die wil ik geerne volgen, en doen al wat gy van my begeert en gevordert hebt. 1415.

Afzweeren, wat dat is.

Daar na heeft de Koning Sigismundus Johannes Hus ſelfs aangeſproken en gezegt, dat hy wederroepen zou, en zig zelven begeven onder de genade des Conciliums. Maar Johannes Hus antwoorde, dat hy voor God en zijn conſcientie in geen dwalinge zig zelven ſchuldig kende, en dat hy daarom geene konde wederroepen.

Daarna zijn Palets en Michaël de Clauſis, meeſt vyanden van Hus, voorgekomen, en hebben haar ſelven ontſchuldigt, als datſe in de gantſche ſake niet gehandelt of gedaan hadden, uit haat, nyt, of andere argliſtigheit, maar alleen tot nut en welvaart der Chriſtelyker Kerke. Johannes Hus zijde, dat bevele ik God den Hemelſchen Regter, die eens iegelyke zake regt oordeelen zal.

Na deſe woorden wert hy weder in den kerker gelyt, en zeer ſterk bewaart. En als hy henen gink, ſtont de Heer van Chlum aan zijnen weg, en gaf hem de hand, en ſprak hem vriendelyk toe, en vermaande hem tot volſtandigheit: het welk Hus een groote vreugt en trooſt was, om dat hy zijns niet en ſchaamde, daar hy nogtans

Digitized by Google

1415. van alle menſchen verlaten was, en als een booſe Ketter geſcholden en gehaat wiert.

Wat Hus in den kerker gedaen heeft.

In de gevankeniſſe heeft hy veel koſtelyke boeken en brieven geſchreven; waar uit men merken kan, hoe ſonderlinge dat de Geeſt Gods door hem geſproken en gewrogt heeft: Hy zijde dat hy noit de loffangen Davids verſtaan had, dan na dat hy in benautheit gekomen was. Wie zijn brieven begeert te leſen, die onderſoekt de Hiſtori-ſchryvers, dewyle ikſe hier om de kortheit wille agter late, hoewel datſe gewiſſelyk weerdig zijn om te leſen, en veel Prophetien daar in gevonden werden, die wy ten deſen onſen tyde waaragtig bevinden, als hy het te voren gezegt en geſchreven heeft. 's Daags te voren, eer Johannes Hus verbrant is geweeſt, in 't jaar onſes Saligmakers Jeſu Chriſti 1415. den 6esden July, heeft de Koning Sigismundus vier Biſſchoppen, en twee Boheemſche Edelmannen, Heer Wentzelaus van Torba, en Heer Johan van Chlum, tot Hus in de gevankeniſſe geſonde, om zijn voornemen te weten: zo heeft hem Heer Johan Chlum, als hy tot haar uit den kerker gebragt was, eerſt aldus aangeſproken, en gezegt: Meeſter Johan, ik ben ongeleert, en heb niets dat ik u, die een geleert man zijt, raden zou: nogtans begeere ik van u, of gy u zelven eeniger dwalinge ſchuldig kendet, in de dingen die u in 't Concilium voorgehouden zijn, dat gy u niet en wilt ſchamen u gevoelen en meeninge het Concilium te onderwerpen, en van 't zelve u laten onderrigten, en alzo wederroepen: Maar is 't dat gy u na regt oordeel uwer conſcientien niet ſchuldig kent, zo wil ik u geen oorzake daar toe geven, dat gy iet tegen uwe conſcientie doen zout; maar veel meer, dat gy al lyt, dat lydelyk is, dan dat gy de waarheit (die gy bekent) verloochenen zout. Doen antwoorde Hus met weenende oogen, en zijde: Gelyk ik voormaal, dikwils gedaan heb, zo betuige ik nog voor den Almagtigen God, dat ik van herten beryt ben terſtont myn meeninge te veranderen, zo verre als my het Concilium uit de H. Schrift beter onderrigten en bewyſen kan, en ben beryt als dan opentlyk met Eede te bekennen, dat ik te voren gedwaalt hebbe. Doe zijde daar een van de Biſchoppen zeer bitterlyk: Ik ben noit zo ſtout of verwaant geweeſt, dat ik myn gevoelen hooger agten wilde dan 't gantſche Concilium. Doen antwoorde Hus: Ik ben ook niet anders gezint; want zo my de alderminſte in dit Concilium eenige dwalinge konde betoonen, die wilde ik geerne hooren, en ook willig en beryt zijn voor het gantſchen Concilium te wederroepen. Ziet, zijde de Biſſchoppen, hoe hartnekkig blyft hy op zijn dwalinge: dit als zy gezegt hadden, hebben zy hem bevolen weder in den kerker te ſluiten, en zijn wederom tot den Koning geleert.

Doet benautheit leert men.

Vergaderinge om Hus te veroordeelen.

Des anderen daags is 'er een gemeene vergadering gehouden in de Munſter-kerke, daar de Koning Sigismundus, met zijn Koninklyke Kroon, en met des Ryks Edeldom tegenwoordig Zat, desgelyks ook alle andere Prelaten en Princen der Prieſteren. In' t midden van 't geſtoelte was een verheven plaatſe gemaakt, van de breette van een tafel, en daar beneven ſtont een hout blok, daar 't Mis-gewaat op gelegt was, daar men Hus mede ontwyen zou, eer men hem den wereltlyken Regter zou overleveren. Zo is Johannes Hus voorgebragt, die terſtont om zijn knyen gevallen is, en zeer ernſtelyk een lange wyle tot God zijn gebed geſproken heeft, onderwylen heeft de Biſſchop van Londen uit Engelant, een Latyns ſermoen gedaan, 't welk als 't voleint was, is de Procureur Fiſcaal voortgekomen, en heeft begeert, datmen 't Proces zou voorleſen; het welk alzo gedaan wiert.

1415.

Hus verboden te ſpreken.

Johannes Hus onderſtont op alle en een iegelyk Artykel, in 't kort te antwoorden; maar zo dikwils als hy begon, verboot hem de Cardinaal van Cameryk, zeggende, Swygt nu, hier na meugt gy, zo het u gelieft, op alles antwoorden. Hus zijde, Og! hoe is 't my mogelyk eens op al te antwoorden? want ik kan 't niet al in myn memorie behouden. Doe zijde de Cardinaal van Florencen, Wy hebben u genoeg gehoort. Maar als Hus niet wilde zwygen, lieten zy hare knegten halen, om hem daar toe te dwingen. Daar begon de arme man te begeeren, te bidden, en te ſmeeken, datmen hem dog wilde hooren, op dat dog de omſtaanders niet en dagten of geloofden, dat het al waar was datmen hem voorwierp. Doen hy dit niet kon verkrygen, viel hy neder op zijn knyen, en beval zijne zaken met vierigen gebede zijnen Heere en Verloſſer Jeſu Chriſti, hopende dat hy by hem zou verkrygen al 't gene dat hy begeerde.

Twee naturen in Chriſto wort voor ketterye gehouden.

Onder alle andere Artykelen, die hem opgelegt en voorgeleſen wierden, was 'er ook geſtelt dat Johannes Hus geleert had, dat de twee naturen, de Godheit en Menſcheit, eenen Chriſtus waren: En na dat alle Artykelen geëindigt waren, wert daar een zeer groote Gods-laſteringe voorgebragt, die zy Hus oplyden, namelyk, dat hy zou gezegt hebben, dat hy de vierde perſoon in de Godheit zou worden: En de Biſchop, die deſen Artykel voorgeleſen hadde, zijde dat het een Doctor uit den mont van Hus zelve gehoort had. En als Johannes Hus begeerde, datmen hem deſen Doctor met name noemen zou; antwoorde de Biſſchop, het is nu niet van noode. Op dit antwoort riep Hus, en zijde: O wee my arme menſche, moet ik immers zulken Gods-laſteringe hooren! Daar na wert wederom den Artykel voor geleſen, en voor Ketters bekent, dat hy voor Chriſtus geappelleert en geroepen had. Doe ſprak Hus: O Jeſu Chriſti! wiens woort en Euangelium door dit Concilium opentlyk verdoemt wort, ik appelleere andermaal tot u: want doen gy van uwe vyanden belagt en beſpot wiert, hebt gy u ook op God uwen Vader beroepen, en uwe zaken hem, als den aldergeregtigſten Regter, overgegeven en bevolen, en ons daar mede een exempel gegeven, dat wy ook tot u in gelyken geval, als wy met onregt en gewelt onderdrukt worden, een ſeker toevlugt hebben mogten.

Ten laatſten begon de Biſſchop Concordienſis met luider ſtemmen de ſententie en oordeel des Concilium te leſen, daar Johannes Hus als een Ketter verdoemt wert, om ontwyt, en den wereltlyken Regter overgelevert te worden. Als dit oordeel des Concilium geleſe wert, heeft Johannes Hus zomwylen (hoewel dat het hem verboden en verhindert wiert) daarin geſproken, ſonderling als men hem van hartnekkigheit beſchuldigde, doe riep hy met luider ſtemmen: Ik ben noit hartnekkig geweeſt, nadien dat ik te voren altyt en nog begeere, dat men my uit de H. Schrift beter onderwyſe en leere. En ik beken en belyde, dat ik tot de waarheit alzo vlijtig en neerſtig ben, alzo dat ik alle ketterſche dwalingen met een woort konde omſtooten, dat ik geen perykelen zoude ſchromen aan te gaan. Als in deze ſententie ook zijn boeken als ketterſche verdoemt wierden, zijde hy: Waarom verdoemt gy die boeken, die gy dog geenſins betoonen kont, datſe iet melden tegen de H. Schrifture, of tegen d'artijkelen des geloofs? Daarenboven zijde hy: Wat onregtveerdigheit is dit, dat gy mijn boecken, die in de Boheemſche ſprake geſchreven zijn, die gy niet geſien nog geleſen, die gy om

der

1415. der ſprake wille niet en verſtaat, nogtans verdoemt hebt? Zomwylen zijn oogen hemelwaarts opſlaande, bad hy. Ten laatſten als de ſententie geleſen was, viel hy op zijn knyen, en zijde: *Heere Jeſus Chriſtus, vergeeft 't mijne vyanden, want gy weet 't, dat ik van haar valſchelyk beſchuldigt ben, en datſe met valſche getuigeniſſen en ſchandelijkheden my belaſten: vergevet haar, O Heere, door uwe groote barmhertigheit.* Het meeſte deel van haar, en byſonder de Princen der Priſteren, ſpottende met dit gebet, als of het uit gevynſtheit geſchiet ware.

Hus wort ontwyet.

Daar na ſtonden zeven Biſſchoppen op, om hem te ontwyen, en hebben hem geboden, dat hy het Prieſterlyke gewaat aantrekken zoude, 't welk hy gedaan heeft: en als hy den langen witten rok aan doen zou, zo zijde hy, Mijn Heere Jezus Chriſtus, als hy van Herodes tot Pilatus gezonden wert, is in een wit kleet beſpot geweeſt.

Als hy nu het Mis-gewaat aangedaan had, hebben hem de Biſſchoppen nog vermaant, dat hy zijn meeninge verlaten wilde, en op zijn eere en leven agt hebben: maar als hy nu op de ſtellagie kwam, ſprak hy met weenende oogen tot het omſtaanden volk: Deſe Heeren Biſſchoppen raden my, dat ik voor allen zou belyden dat ik gedwaalt heb: waar 't nu zodanige zake, die alleen met een menſchen ſchande geſchiede konde, zo mogten zy my wel by geval ligtelyk daar toe brengen. Maar nu ſta ik voor het aangeſigte des Heeren, om wiens groote ſchande, en myner eigener conſcientie wroeginge, ik dat geenſins kan doen, want ik weet niet dat ik oit iet diergelyks geleert heb, van het gene zy my opleggen: maar ik heb altyt daar tegen gewoelt, geſchreven en geleert, en ook gepredikt. Met wat aangeſigte zou ik den Hemel derven aanſchouwen? Met wat oogen zou ik die gene mogen aanſchouwen, die ik geleert hebbe, 't welk een groote menigte is, waar 't dat het door my kwame, dat 't gene, dat zy voor ſeker tot nog toe bekent hebben, nu onſeker werde? Zoude ik zo veel zielen, zo menige conſcientien, die met de alderſterkſte geſchriften geleert, met het hyligen Euangelium onſes Heeren Jeſu Chriſti onderweſen, en tegen alle aanvegtinge des Duivels verſterkt zijn, door myn exempel beroeren? Neen ik gewiſſelyk. Ik zal ook niet lyden, dat dit myn lighaam, dat den doot overgelevert is, beter geagt zou werden, dan zijn ſaligheit. Hus deſe woorden geſproken hebbende, hebben hem de Biſſchoppen wederom verweten, dat hy in zyn boosheit hartnekkelyk voortging en verſteent was. Zo is hem dan bevolen, dat hy van de tafel ſoude aftreden, hem daar van 't Prieſterſchap ontſettende. En voor eerſt namen zy van hem den kelk, ſeggende: O gy vermaledyde Judas! gy die verlatende den raat des vredes, u met de Joden hebt vereenigt. Ziet, wy nemen nu van u deſen kelk, in welken het bloet Jeſu Chriſti wort opgeoffert, tot verloſſinge der werelt. Waar op Hus met luider ſtemmen antwoorde: Maar ik ſtel myn geheele hoope en vertrouwen op mynen God en Saligmaker, dat hy den kelk der ſaligheit nimmermeer van my zal nemen, en ik vertrouw vaſtelyk, dat ik, met zijn byſtant geſterkt zijnde, den zelven heden in zijn Ryk zal drinken.

Hus doet zyn onſchuldiginge tot het volk.

Daar op zijnde voortgegaan om hem het overige gewaat uit te trekken, ondertuſſchen, na gewoonte, t' elkens dat zy iet van dezelve kleederen uittrokken, daar by voegende eenen ſchandelyken vloek. Waar op Hus antwoorde, dat hy die beſpottingen geerne droeg voor Chriſti name en waarheit.

Ten laatſten de Biſſchoppen hem van dit veelvoudig Prieſterlyke gewaat ontbloot hebbende, begeven haar verder om hem de geſchoren kruine te benemen: maar hier over zijnſe onder malkanderen overmatig twiſtig geworden: Zommige hem willende ſcheeren met een ſcheermes, andere meenende het genoeg te zijn dat de kruine maar wat met de ſcheere werde gebroken. Deſe dingen aldus geſchiedende, zo heeft hem Hus gekeert tot den Koning, zeggende: Ziet Heere hoe twiſtig de Biſſchoppen onder malkanderen zijn in deſe zake: ik verwondere my ſeer, dat daarſe alle te gelijk wreet zijn, datſe in deſe wreetheit evenwel niet over een komen. Maar de geene, die wilde datmen zulks met de ſcheere doen zou, hebben 't gewonnen, en het haar in drie deelen in de forme van een kruis ſcheerende, hebben alzo de kruine weg-genomen, daar by voegende deſe woorden: Nuis 't dat dit hylig Concilium, hier tot Conſtants vergadert, Johannes Hus ontſet zijnde van de Prieſterlyke weerdigheit, en dat ampt waar mede hy verciert is geweeſt, daar mede betuigende, dat den Tempel en Kerke Gods deſen menſche van haar heeft verſtooten, en alzo berooft zijnde van hare beſcherminge, leverdeſe hem de wereltlyke magt over. Maar eer zulks geſchiede, hebbenſe een papieren kroon als een Biſchops hoed laten maken, ontrent een elleboge hoog, waar in geſchildert ſtonden drie vervaarlyke Duivels, en daar by geſchreven met groote letteren, Hereſiarcha, dat is, een Opper-ketter, als Hus deſe kroon aanſag, zyde hy, Myn Heere Jeſus Chriſtus, onſchuldig zijnde, heeft voor my ellendig menſche een ſcherper en veel zwaarder doornen-kroon, tot de ſchandelyke doot hem verweerdigt te dragen: waarom zou ik ellendig ſondaar, niet deſe veel ligter kroon tot myner beſpottinge geerne om zijn name en waarheit op myn hooft dragen?

Papieren Kroon.

De kroon nu aldus op geſet zijnde, zo zyden de Biſſchoppen: Nu bevelen wy uwe ziel de Duivelen der Helle: maar hy zyde daar op met gevouwen handen, zijne oogen na den Hemel ſlaande, ik beveelſe mynen goeden Heere Jeſu Chriſti.'

Doen heeft de Koning in 't Hoogduitſch gezegt tot Lodewyk, de Hertog van Beyeren, gaat en levert deſen menſche over aan de dienaren der Juſtitie. Lodewyk terſtont afgelegt hebbende zijn Hertog gewaat, neemt Hus en levert hem over aan de ſcherpregters en dienaaren der Juſtitie, en vergeſelſchapt hem tot aan de Geregt-plaatſe.

Hy wert dan met die papiere kroone tot het gerigte gelyt, in 't gaan zag hy voor de Kerkdeure zijn boeken verbranden, om daar mede de veroordeelinge der ſelver te mogen betuigen, 't welke hy ziende wert een wynig laggende: en henende gaande na het vuur, zo vermaande hy het omſtaande volk, datſe niet ſouden denken, dat hy om eenige dwalinge verbrant wiert, maar dat hy valſchelyk was beſchuldigt, en door onwettige getuigen by zijn bittere vyanden onderdrukt: dewyle zy (zyde hy) niet beter uit de H. Schriftuure hebben geleert, alsik hebbe gevoelt, het welk ik altyt ſeer heb gewenſt en begeert; het volk dat hem navolgde was ten meeſtendeele gewapent.

Als hy nu kwam ter plaatſe daar hy zoude lyden, viel hy op zijn knyen, en zijne handen te zamen leggende, en na den hemel opſiende, bad hy eenige Pſalmen, en met namen den een-en-dertigſten, en een-en-vyftigſten, met een klare ſtemme en blyd' gelaat meermaal dit verſken verhalende, *In uwe handen Heere bevele ik mynen Geeſt*; alzo dat de omſtaanders hem ligre-

lyk

1415. lyk konden verſtaan. En wanneer hy aldus, als gezegt is, had gebeden, zo hebben zommige ongeleerde menſchen uit het gemeene volk tot malkanderen gezegt: Wat deſe menſchen te voren geleert of gepredikt heeft en weten wy niet: maar nu hooren wy hem hylige redenen ſpreken, en Godvrugtige gebeden doen.

Andere wenſchten, dat hy zou mogen een Biegt-vader hebben: maar een Prieſter te peerde ſittende, bekleet met eenen aanſienelyken rok, antwoorde: Hy is niet waart dat hy gehoort, of dat hem een Biegt-vader gegeven werde, want hy is een Ketter.

Daar is niet aan te twyffelen, of deſe ſmaat-redenen ſouden 't herte van Hus zeer beroert hebben, zo hy in deſe gantſchen handelinge hem niet vaſtelyk had ingedrukt, dat hy voor Chriſti name leed, gelyk hy getuigt in de Send-brieven die hy uit zijn gevankeniſſe heeft geſchreven.

Dewyle hy was biddende viel de ſmadelyke kroone van zijn hooft, 't welk Hus ziende beſtont een wynig te laggen: zommige van de Scharianten, waar mede hy omſet was, zyden tot malkanderen, laat ons hem weder de kroon op 't hooft zetten, op dat hy met de Duivels, die hy hier gedient heeft, moge verbrant werden.

Daar na is hy door 't bevel der ſcherpregteren en dienaren der Juſtitie opgeſtaan, en heeft met luider ſtemmen, zo dat hy van alle d'omſtaanders konde gehoort en verſtaan werden, aldus gebeden: Heere Jeſu Chriſti, dit wreet en verſchrikkelyk gerigte, wil ik gaarne en ootmoedelyk lyden voor u hylig Euangelium en de Predicatie uwes Hyligen woorts: en ik bid u dat gy 't alle myn vyanden wilt vergeven.

Van de dienaren der Juſtitie omgelyt zynde, zo vermaande hy alle de omſtaanders, dat zy 't niet wilden geloove dat hy in eenige dwalinge ſtak, die hy zou leeren of voorſtaan; om datſe hem valſchelyk waren toegeſchreven, en met valſche getuigen verſterkt.

Ten laatſten heeft hy op haar verſogt, dat hy de bewaarders van den kerker ook eens mogte aanſpreken, tot welke hy getreden zynde, aldus zyde: Ik danke u, O myn zeer lieve broeders, over alle de weldaden, die gylieden 't my waarts hebt beweſen: want gylieden zyt my ſeer aangename broeders geweeſt, en geen bewaarders van my. Weet dat ik ſtantvaſtelyk geloove in mynen Saligmaker, om wiens naams wil ik deſe ſoorte des doots goetwilliglyk lyde, zekerlyk vertrouwende, dat ik heden met hem in het Paradys zal weſen. Terſtont daar na hebben zy hem, de handen op den rugge gebonden zynde, met ſes touwen zeer vaſt gebonden aan eenen dikken doorboorden paal, die in de aarde vaſt geſet was. D'eerſte ontrent de enkelen, de twede beneden de knyen, de derde boven de knien, de vierde ontrent het ingewant, de vyfde in 't midde van 't lighaam, en de laatſte onder de arme.

Dog eenige van de omſtaanders namen het kwalyk dat hy geſet was met het aangeſigt na 't Ooſten. Zy geboden dan dat hy met het aangeſigt zou na 't Weſten gekeert worden, dewyle hy een Ketter was, gelyk terſtont is geſchiet. Zynen hals was nog daarenboven vaſt gemaakt met een zwarte berookte keten, die mogelyk iemant te voren over den haart gebeſigt had, welke, doen hy het hoeft wat omgedraait hebbende, had geſien, zo heeft hy aldus geſproken: De Heere Jeſus Chriſtus, myn Verloſſer en zeer lieve Saligmaker, is met veel wreder en harder keten, om mynent wille gebonden geweeſt; waarom zou ik, ellendig menſche, my ſchamen, om zyns naams wille, met deſe vuile keten omvangen te worden? Verder zo hebben zy onder zyne voeten, die nog geboeit waren twee boſſen houts gelegt. Aldus gebonden ſtaande, en ziende eenen Boer hout dragen om hem te verbranden, zyde hy al laggende: *Sancta Simplicitas* dat is, Hylige eenvoudigheit. 1415

Ten laatſten hebben zy hem met hout en ſtroo door een gemengt tot den hals toe omſet. Dog eer 't hout was ontſteken, zo is Hertog Lodewyk en des Ryks Maarſchalk tot Hus getreden, hem vermanende dat hy om zijn leven te behouden, nog zijn leeringe wilde veranderen en afzweeren: Daar op hy zijne oogen ten Hemel ſtaande, met luider ſtemmen heeft geantwoort: Ik betuige voor God, dat die dinge waar mede zy my met valſche getuigen bezwaren, ik noit heb geleert nog geſchreven; maar ik heb alle myn Predikatien, leeringen en ſchriften, en eindelyk alle myn werken met zulk een gemoet aangeſtelt, en tot dat oogmerk gerigt, dat ik de menſche uit het gewelt des Duivels zou mogen verloſſen. Daarom wil ik die waarheit, die ik geleert, geſchreven, en met uitgegeven ſchriften aan den dag gebragt, en met de Wet Gods en de Hylige Leeraren heb beveſtigt, heden blymoedelyk met dit pant des doots verſegelen. Dit aldus van hem geſproken zijnde, zo is de Marſchalk en Hertog Lodewyk, de handen in een ſtaande, weg gegaan.

Als nu de Scherpregter het hout aanſtak, heeft Johannes Hus met luider ſtemme eens en andermaal uitgeroepen, *Jeſu Chriſti, Sone des levendigen Gods, ontferm u mijner.* En daar na willende zingen: *Qui natus eſt ex virgine*, zo is 'er een wint ontſtaan, die hem de vlamme in 't aangeſigte dreef, waar door hy verſtikt wert. Alzo heeft deſe vrome Martelaar zijn leven door 't vuur gelaten om de belydeniſſe Chriſti. Als het hout nu verbrant was, hing het opperſte deel zijns lighaams nog aan de keten, zo hebben zy hem dan met den paal nedergeworpen en met een nieuw vuur verbrant, en zy hebben zijne beenderen met ſlokken geſlagen en zijn hooft geklieft, op dat het te eer zoude mogen door het vuur verteert worden.

Dog zijn herte hebben ſe nog onder 't ingewant onbeſchadigt gevonden, en dat aan een ſcherpen ſtok ſtekende, hebben zy 't weder in 't vuur geworpen, met ſtokken geſlagen, en daar in laten verbranden. De aſſche van den verbranden Martelaar hebben zy in den Ryn geworpen, op dat 'er niet van den goeden man zoude mogen overblyven.

Dit is geſchiet in 't jaar onſes Heeren veertien honder vyftien, den ſeſden Julij.

Van Johannes Hus zijn deſe verskens gemaakt:

Conſtantem inconſtans Conſtantia fuſtibus Huſſum.
Pro Chriſto ardentem cum ſubit ille rogum.

Dat is:

Conſtants beel in conſtant
Heeft Hus met vuur verbrant,
Door kragt vervreemt van reden:
Hy bleef conſtant ter doot,
Als Chriſti Bondt-genoot,
En beeft het vuur geleden.

HIERONYMUS van PRAAG.

ALs nu Johannes Hus zeer lange te Conſtants gevangen bleef, is Hieronymus van Praag ook daar gekomen met een groote kloekmoedigheit, om zijn Meeſters onſchult te beweeren, en zijn leere voor te ſtaan, zig vaſtelyk latende voorſtaan, alzo hy een zeer geleert en welſpreken man was, dat hy de zake, geen ſonderlinge wederſtant vindende, zou winnen:

maar

1415. *HIERONYMUS van PRAAG tot Conſtants verbrant.* 1415.

Uw val, HIERONIMUS, gaf ſtof tot droevig klaagen,
Maar uw berouw en moed, tot luiſter van Gods wet,
Blonk als de zon: toen koſt ge een' wreeden dood verdraagen.
Dit was uw taal toen 't vuur wierd achter u gezet.
Breng vry de brandſtof voor myn oogen, 'k zal niet ſchroomen,
Had ik deez' vlam gevreeſt; nooit was ik hier gekoomen.

maar verſtaande dat hem daar lagen gelegt wierden, zo heeft hy zig des aanvolgenden daags na Iberlingen, een Ryks-ſtad, maar een Duitſche myl van daar gelegen, begeven, op dat hy zig zelven niet en zoude ſchynen ligtveerdig in perykel te werpen, en van daar heeft hy brieven aan den Kyſer Sigiſmundes geſchreven, verſoekende van hem vry-gelyde om op het Concilie te komen: maar dat niet konnende verwerven, zo heeft hy voorgenomen wederom na Bohemen te ryſen; dog is op den weg verſpiet, en van de dienaren Johannes, Sonen des Hertogen van Beyeren, gevangen genomen, die hem 't Concilium hebben overgelevert, alwaar hy voor een Ketter en navolger van Johannes Wiclef en van Johannes Hus is beſchuldigt geworden

De Artykelen, waar mede zy hem beſchuldigden, waren deſe:

Roomſche Biſchop. 1. De Roomſche Biſſchop is den andere gelyk.

2. De weerdigheit des ampten, maakt geen Biſſchop of Paſtoor: maar de hyligheit des levens.

Vagevuur. 3. Daar is geen Vage-vuur.

4. De biddende orden is een Duivelſche vont.

5. Paulus heeft noit een lit des Duivels geweeſt, hoewel dat hy ettelyke dingen gedaan heeft, die daar plegen te geſchieden van de booſe Gemynte.

Twee naturen in Chriſtus. 6. De twee naturen in Chriſtus Jeſus, de Goddelyke en Menſchelyke, is een Chriſtus

Artykelen van Wiclef. 7. De verdoemeniſſen van de vyfenveertig Artykelen van Johannes Wiclef, die van de Doctoren is geſchiet, is gants onregt.

Vormſel. 8. Het vormſel dat met ſmouten en ſmeeren geſchiet, en is geen Sacrament.

Oorbiegte. 9. De Oor-biegt is een ydele verſieringe en leugen, van de menſchen bedrieglyk voorgeſtelt. Het is genoeg dat een iegelyk zijne ſonden God belyde.

Doop. 10. Den Doop moet men alleen met water uitrigten, zonder Olye of andere aanhangſelen.

Kerkhoven. 11. De hyligheit die men de Kerk-hoven toeſchryft, is gants een ydele en ſotte ſuperſtitie of voornemen.

12. Daar en is niet aan gelegen, waar het lighaam begraven wort.

Tempel. 13. De gantſche werelt is huiden den Tempel of Kerke, want hy zijn Godheit over al wil verbryt hebben. Die nu eenige Tempelen, Kapellen, of Bid-plaatſen timmeren, deſe willen Gods heerlykheit en mogentheit in 't nauwe beſluiten.

Kleederen en Ornamenten der Papen. 14. De kleederen en ornamenten, of vercierſelen, die de Papen op den Altaar beſigen, ook alle vaten en andere inſtrumenten, zijn zeer onnoodig en ſottelyk tot Godsdienſt ingeſtelt en opgeregt.

Avontmaal. 15. Het Avontmaal des Heren mag men op alle tyden en in alle plaatſen houden, daar de gelovige en ware boetveerdige vergaderen.

Geſtorven Hyligen. 16. De gene die de Hyligen, die geſtorven zijn, aanroepen, en daar toe om eenig behulp loopen, die doen verloren arbyt.

Leſen van Getyden. 17. Zo doenſe ook die hare getyden leſen en mompelen, of zingen

18 De menſchen mogen op alle dagen werken, uitgenomen op den Sabbat.

Hylige dagen. 19. De hylige dagen behoortmen af te breken.

20. De vaſten dagen van menſchen ingeſtelt, zyn gants niet.

Als de geeſtelyke Prelaten deſe Artykelen verdoemt

1415. doemt hadden, hebbenſe ook neerſtigheit gedaan, om Hieronymus van Praag te verdoemen, en als Ketter te dooden, hebben hem in de kerker zeer wreedelyk gehandelt, en een gantsch jaar in een put gelyt, daar hy Son noch Maen tag, en met water en brood gelpyit wiert, de voeten in een ſtok geſloten zynde, en zo gelet, dat 't hooft op der aarde onder hem moeſte ruſten: in deze ellendigheit zittende, heeft hy door aanringen van de voorzyde Geeſtelykheit, zijn leere wederroepen en verloochent: 't welk gelyk hy door menſchelyke zwakheit gedaan heeft, zo heeft hy daar na wederom, door Gods genade verſterkt zynde, de aangevangen waarheit veel vrymoediger beleden.

1416. In 't jaar veertien honderd ſeſtien, den vyf entwintigſten Mey, zynde Saterdag voor des Heeren Hemelvaart, wert in de Hooft-kerk te Conſtants een gemeene zindag, of vergaderinge des Concilium gehouden, daar wert een Mille gevangen van den H. Geeſt, en na de voleyndinge der Ceremonyen, heeft men Hieronymus voorgebragt, en ſcherpelyk vermaant, dat hy van alle zijne dwalingen zou willen afſtant doen, wederroepen en afzweeren de leeringen van Wiclef en Hus, en voorts alle ketterye verloochenen, dan zoude het Concilium hem alle vrientſchap bewyſen.

Hier op heeft Hieronymus aldus geant woort: Ik betuige haiden op deſen dag voor myne en God en Heere, en voor u allen, dat ik my geener ketterye, of valſche leeringe ſchuldig ken, want ik geloove van herten alle de Artykelen des Hyligen algemynen Chriſtelyken geloofs, en houde dat de gemyne Chriſtelyke Kerke leert. Ik kan ook Wiclef en Hus, als vrome, eerlyke en Godſalige luiden, niet verwerpen. Zy worden ook wel van vele dingen valſchelyk en onwaaragtigly beſchuldigt, veel wort van haar leeringe verkeert en in 't ergſte verdraait. Dat ik dan zou zeggen dat zy kwalyk geleeft, geſchreeven, of geleert hadden, of dat uwe ſententie en oordeel over haar geſchiet, te regt gedaan zy, dat wil ik geenſins doen. Want ik weet, ja de gantſche werelt bekent 't, dat zy u geen onregt gedaan, maar de waarheit gezegt hebben in 't gene daar zy tegen uwe onregte inſettingen en booſe miſbruiken gediſputeert en geleert hebben. En hoewel ik voorzie, dat gy my daarom dooden zult, zo kan ik nogtans de waarheit niet loochenen, en beveele myn zake God mynen Heere, zynen wille geſchiede op der aarden als in den Hemel, Amen. Hier na hebben zy bevolen, dat de ſententie, die met vele woorden tegen hem was beſchreven, zoude opgeleſen worden, waar van dit den inhoud was: *Het hylig Concilium van Conſtants, ſnyt nu af en verdoemt Hieronymus van Praag als een verrotten en dorren tak van den boom, en als een verdroogden en verdoemden Ketter, en dat overmids zyne dwalingen, ligtvaardig beſtaan, in hartnekkigheit, en voornamelyk, om dat by zijn voorgaande weigeringe heeft geſchonden, met groote veragtinge van het hylig Concilium; en levert hem over aan de Politique Overigheit, op dat ſy van hem zulke ſtraffe neme, als zijn godloosheit verdient.*

De ſententie aldus tegen hem uitgeſproken zynde, zo wert Hieronymus een papieren kroon (als te vore Hus mede geſchiet was) toegebragt, ront-om met geſchilderde Duivelen omſet, zo ras als hy die had gezien, zo heeft hy zijn hoet onder den hoop van de bystaande Prieſters geworpen, en de papieren kroon op zijn hooft geſet, zeggende: Myn Heere Jeſus Chriſtus voor my ellendig menſche zullende ſterven, droeg op zijn hooft een veel zwaarder doornen kroone, ik zal daarom ook geerne met deſe, om zyner genaden en liefden wille, in 't vuur treden. Na dat hy deſe woorden had geſproken, zo wert hy terſtont van de Rakkers uit de voornoemde Hooſe Kerke met gewapender hand na de gerigt-plaatſe gelyt, en in 't gaan zong hy, met luider ſtemme en blyt gemoet, zyne oogen ten Hemel geſlagen hebbende, 't gemeene Geloove, gelyk 't gewoonelyk in de Kerke geſongen wert, en daar na andere loffangen, tot dat hy buiten de poort kwam, tot de plaatſe daar Hus te voren verbrant was. 1415

By de paal komende daar aan hy zoude verbrant worden, is hy op zijn knien nedergevallen, en heeft lange in 't ſtille by zigſelven gebeden, daar na regten hem de Scherpregters op, trokken hem zyne kleederen uit, en wierpen hem een touw kleet over zyne ſchouderen henen. Wanneer hy nu aldus aan de paal met ketenen gebonden wiert, zo lyden zy rond-om hem hout inde ſtroo gedragt: dog ondertuſſchen heeft Hieronymus wederom met luider ſtemmen den lof-ſang van Paſchen ſeeſt gezongen: *Salve feſta dies, toto venerabilis ævo, crux Deus infernum victa, & aſtra tenet*, enz.

Doen hy dan ge-eindigt zynde, heeft hy het algemyne Geloove, op zyn geſtelt, beleden, en het volk in de Hoogduitſche ſprake aldus aangeſproken: *Weet, Gy Heere Mannen, dat ik niet anders en geloove, en in 't leſte tot geſtorven, en van myne [illegible] geſtorven, geen Leer Chriſten toeſta: maar na dien ik ter doot verdeelt, ook dat ik dit Concilium der Prieſteren in 't verordeelen van Hus niet en hebbe willen toeſtemmen, op dat ik van d'oprechtigheit zyns levens niet en ſpreke, hy is geweeſt een trou Leeraar van Gods Woort en 't Evangelium Jeſu Chriſti.* Na dat ſe hem nu van de voeten af tot 't hooft toe, met hout hadden omſet, en zijne uitgetogen kleederen daar by geworpen, heeft de Scherpregter 't vuur van agteren wille aanſteken, op dat hy 't niet en zou zien. Doen zijde Hieronymus tot hem aldus: Komt vry hier, en ſteekt 't vuur voor myne oogen aan: want had ik 't vuur gevreeſt, ik was noit tot deſe plaats (die ik wel konde vermyden) gekomen. Daar na riep hy met luider ſtemme, *Heere in uwe handen beveele ik mynen geeſt.* Ten laatſten heeft hy in de Hoheemſche ſprake aldus zeer luide (om de vlamme des vuurs) uitgeroepen: *Heere God, almagtige Vader, ontfermt u myner, en vergeeft my myne ſonden: want gy weet dat ik een liefhebber ben van uwe Waarheit.* Kloeke moedig zegge van Hieronimus.

Ten laatſten van 't vuur overvallen zynde, zagmen hem met beweginge der lippen noch in zig zelven bidden, tot dat hy den geeſt opgaf. Ondertuſſchen wert zijn bedde, met zijn ander goet uit den kerker gebragt, en is ook met hem door 't vuur verteert, en de aſſche is mede (gelyk te voren van Hus gedaan was) in den Ryn geworpen; en alzo is deſe geleerde man, om den namen Chriſti tot aſſche verbrant, in 't jaar onſes Heeren 1416. den 30. Mey.

Poggius Florentinus een Papiſt, die by de executie geweeſt is, verhaalt in zekeren brief aan Leonhardus Aretinus, de laatſte woorden, des gedagten Hieronymus, tot de Prelaten, waarin Hieronymus (zegt hy) getoont heeft een ongelooffelyk veritant, zo dat een yder van de omſtanders met verwonderinge wiert bevangen. En doet daar by, dat Hieronymus noit iet heeft voorgebragt dat een goet man niet en betaamde: in voegen dat indien hy in 't geloove alzo gevoelde, gelyk hy met woorden beleed, dat in hem niet alleen geen oorſake des doots, maar zelfs niet van de alderligtſte offenſie konde gevonden werden.

En

1416. En op 't einde van deſen brief zegt hy: Aldus is deſe (boven 't geloove) voortreffelyke man door 't vuur verteert. Ik heb zijn uitgang gezien, en een ieder van de onderhandelingen met hem gehouden, wel nauw doorkeken. Voorſeker men zou uit de Schole van de oude Philoſophen deſes mans doot hebben konnen beſchryven. Ik heb u zulke dingen willen verhalen, niet ongelyk de Hiſtorien van de Oude. Want nog Mutius, te weten Scevola, heeft met zulk een klock gemoet niet geleden dat een lit van zijn lighaam (namelyk zijn hand) gebrant wiert: nog Socrates heeft zo vrywillig 't fenyn niet gedronken, als deſe wel gewillig het vuur heeft ontfangen.

Zommige ſchryven dat deſe Hieronymus gezegt zou hebben tot de Biſſchoppen en geeſtelyke Prelaten, die hem veroordeelden: Hoewel gylieden geen ſchult, of eenige regtveerdige oorſake des doots in my kont vinden, zo merk ik nogtans wel dat gylieden my eindelyk te dooden beſloten en voorgenomen hebt. Nu zo ſta ik hier voor God almagtig, die alle herten kent, en voor den zelven als voor den opperſten en regtveerdigſten Regter appellere ik: op dat gy over hondert jaren God en my antwoort en rekenſchap geve. Ik weet ook zekerlyk wel, dat ik na myn doot u een harde ſteek in 't herte, en een grouwelyk knagen der conſcientie laten zal: God wil my met zijn genade te hulpe komen, en u lieden uwe ſonden vergeven, Amen.

Prophetien. 't Welke hy door den Prophetiſchen geeſt voorzegt heeft van de tyden, die namaals over hondert jaren gekomen zijn: want gelyk deſe Martelaar Jeſu Chriſti gedoot is in het jaar veertien hondert ſeſtien, alzo heeft namaals Martinus Luther, door de predikatie des Euangeliums, de waarheit in 't licht gebragt, in 't jaar, veertien hondert ſeventien.

Zo heeft ook Johannes Hus, te voren eer hy ſtorf, uit een voorſienigen geeſt tot de Schriftgeleerden en Overſten Prieſteren gezegt: Gy moogt nu wel den Hus ('t welk op Boheemſche ſprake een Gans beduit) braden, maar de Swaan, die nog komen zal, zult gy geenſins braden. Waar mede hy te kennen gaf, dat Martinus Luther, die namaals komen zoude, door haar tyranny niet zoude gedoot worden.

ULRICUS van VAHENDRES, en HENRICUS RAEDT-GEVER.

ULricus van Vahendres, en Henricus Raetgever, twee Prieſters der ſtad Regensburg in Beyeren, zijn om de Euangeliſche waarheit, die zy dapper hadden voorgeſtaan en verdedigt in deſelve Stad, niet lange na de doot van Hieronymus van Praag, verbrant geworden. Vignier getuigt dit geſchiet te zijn in 't jaar veertien hondert ſeventien.

CATHARINA SAUBE.

IN 't jaar Chriſti veertien hondert ſeſtien is Catharina Saube van Thou uit Lothringen, te Montpeliers in de Prochie Kerke tot St. Firmyn in de Miſſe gegaan. Zy had ontrent voor vyftien of ſeſtien dagen de Borgemeeſters der Stad gebeden, dat zy in een Nonnen-Klooſter aangenomen mogte werden: Daarom zijn de voorzyde Borgemeeſters, mitsgaders de handwekkers en het volk, in een Proceſſie tot de voornoemde Kerke gegaan, meer dan met vyftien hondert menſchen, en hebben Catharina als een Bruit in het Nonnen-Klooſter gebragt, en aldaar in een Celleken laten ſluiten, en een
1417. iegelyk is wederom na huis gegaan. In 't volgende jaar veertien hondert ſeventien den tweeden October, ontrent twee uren na den middag, heeft Raymont Cabaſſe, Doctor der H. Schrift, een Prediker Monnik, Vicarius der Ketter meeſters, zig zelven op den Rigter-ſtoel in 't Capittel by 't Raathuis te Montpeliers gezet, in tegenwoordigheit des Biſſchops van Maguelonne, en des Stadhouders Luitenant, en der vier Ordens, en des gantſchen volks, die de geheele plaatſe voor het Raathuis ingenomen hadden: en heeft de voorzyde Catharinam Saube, die op haar begeeren in 't Nonnen-Klooſter aangenomen was, door zijn oordeel opentlyk als een Ketterſe verklaart en verdoemt, om dat zy vele verdoemde dwalingen tegen 't Catholyke geloof uitgeſpryt had: Te weten, dat alleen die mannen en vrouwen tot de Catholyke Kerke behooren, die het leven der Apoſtelen navolgen. Item, dat zy de Hoſtie, die van den Prieſter gezegent was, niet wilde aanbidden, om dat zy niet en geloofde dat het Lighaam Chriſti daar tegenwoordig was. Item, dat het niet van nooden was den Prieſter te biegten, maar dat 't genoeg was, datmen God de ſonden bekende, en dat het zo goet was tegen een vromen Leek, als tegen een Capellaan ofte Prieſter te biegten: en dat 'er na dit leven geen Vagevuur en was, enz:
1417.

Daar ſtonden nog vier andere Artykelen in 't Stads-boek geſchreven, waar mede Catharina beſchuldigt was. Die aldus luiden:

1. Dat 'er noit geen regte Paus, Cardinaal, Biſſchop of Prieſter is geweeſt, na dat de verkieſinge des Paus niet meer door wonderlyke werken des geloofs beveſtigt is.

2. Dat de goddelooſe Prieſteren en Capellanen, 't Lighaam Chriſti niet konden conſacreren, al is 't ſchoon dat zy de Sacramentele woorden daar over ſpreken

3. Dat de Doop, die van een godloos Prieſter wort bedient, ter zaligheit niet en baat.

4. Dat de kinderen, die na den Doop ſterven, eer dat zy gelooven konnen, niet zalig werden (dewyle zy niet en weten) dan alleen door 't geloove van hare Peters, Meters, Ouders, ofte Vrienden.

In welke vier laatſte Artykelen 't ſchynt dat hare wederpartyen niet ter goeder trouwe gegaan hebben, als meermaal is geſchiet, of datſe in allen nog geen volkomen kenniſſe heeft gehad van de Chriſtelyke Religie.

Na dat 's voorzyde oordeel geleſen was, heeft Mr. Raymont Catharina den Regter overgegeven, en het gemeene volk bad, dat hy haar genadig wilde zijn: maar de Regter heeft het uitgeſproken oordeel op den zelven dag volbragt. Zo is dan Catharina na de galge te Montpeliers gevoert, en aldaar als een Ketterſſe verbrant geworden. Als 'er vele waren die zyden, dat zy t'onregte gedoot was, zo heeft de Biſſchop van Maguelonne, na dat hy voor den Raet de Miſſe gedaan had, ook een Predicatie van de voorzyde Catharina gedaan, en heeft de ongeruſtheit des volks met vele en harde woorde heftig beſtraft. En daar zijn door den ſtryt en Martelaarſchap deſer vrous-perſoon veele eenvoudige menſche beweegt geworden, om ook in dien tyt der grooter duiſterniſſe, de waarheit wat neerſtiger te onderſoeken.

JOHAN COBHAM Ridder, Heer van Oudecaſtel.

JOhan Cobham, Ridder, Heer van Oudecaſtel, edel van af komſte in 't Koninkryk van Engelant, (maar veel edelder door de kenniſſe des Heeren Jeſu Chriſti, die de waaragtige en byſonderſte edelheit is) heeft een zeer yverig lief hebber der waarheit geweeſt. Hy heeft dikwils in 't open Parlement des Koninks
1418. Vrymoedigheit van Oudecaſtel.

1418. vrymoediglyk beleden en voorgehouden: Dat 't het Koninkryk van Engelant boven maten nuttig zou zijn, datmen den Paus van Romen daar over geen heerschappy liet hebben.

En wanneer men op dien tyt in het Koninkryk van Engelant zeer groote vervolginge dede, en veel onnosel bloets om de belydenisse Jesu Christi gestort en vergoten wert, door de geestelyke Prelaten, Priesters en Monniken, des Antichrists dienaars; zo zijnder veel Godsalige menschen zeer beangst en benauwt geweest, die niet en wisten, waar zy vlieden of loopen zouden, om haar leven te behouden. Maar God de Almagtige barmhertige Vader, heeft het herte van dese vromen Ridder bewogen, diese altezamen zeer vriendelyk heeft ontfangen, opgehouden, geholpen, beschut en beschermt, ja ook Leeraars uitgesonden, die de regte waarheit des Euangeliums in de Bisdommen van Londen, Roffen en Herford, leeren zouden, als nootsakelyke arbyders in den oogst des Heeren. 't Welk hy niet heeft gevreest te doen, hoewel dat 'er een Mandament van des Konings Raat gegeven was in 't jaar veertien hondert en een: Dat zo wie dese leeringe beleden, behulp, bystant, of gunste bewesen, datmen zodanige vangen en dooden zou.

Heer Johan en 't ermout de vervolgde.

Dit heeft de Duivel niet lange konnen lyden, dat alzo zijn ryk verstoort zoude werden; maar heeft zijn Geestelykheit by een gedreven, datse raat hielden, hoemen de waarheit mogte verdrukken en uitroejen. Zo heeft Thomas Arundel, Aarts-Bisschop van Cantelberg, een groot vyant des Euangeliums, de Geestelykheit by een geroepen in de Parochy-Kerke van St. Paulus, en heeft daar gevraagt wat middelen datmen gebruiken zou om zulken kettery te niet te brengen. Zo hebben zy ten laatsten besloten, datmen den onderhouder, namelyk, Johan Cobham Ridder, Heer van Oudecastel, eerst doen roepen zou; en waar 't dat hy niet op en hield, datmen hem ook met de Wereltlyke hand straffen zou.

Concilium om het Euangelium te verdrukken.

Maar om dat hy by den Konink van grooten aansien was, zo is de Aarts-Bisschop tot den Konink geryst met zijnen geestelyken Staat, in 't slot Reningion, en heeft voor hem zijn klagte gedaan tegen den Heer van Cobham, biddende den Konink, dat hy wilde bedenken, wat een groot gevaar, onrust en oproer dat door zulken man in het Koninkryk van Engelant opryfen mogte: maar de Koning, als een kloek en verstandig Prince, heeft na dese klagte des Aarts-Bisschops niet haastig geweest in 't oordeelen; maar heeft den Aarts Bisschop bevolen, dat hy met zijn Bisschoppen een wyl tyts stil zou wesen, hy wilde dezelve met den Heere van Cobham persoonlyk handelen, en 't geschil en tweedragt, 't welk tusschen hem en de Geestelyke was, (zo veel als hem mogelyk ware) te nederleggen en stillen. Maar om dat de Koning den vromen Ridder van zijn Godsalige kennisse en voornemen niet af konde brengen, en de Aarts Bisschop niet af en liet van klagen en beschuldigen, zo heeft de Koning ten laatsten de gantsche sake den Bisschoppen bevolen.

De Geestelyken beklagen Heer Johan.

Zo hebben zy hem doen roepen met brieven, welken hy niet heeft willen ontfangen. Daar na hebben zy hem gedaagt en geroepen met aangeslagen brieven, die zy voor de deuren des Dom-kerken te Roffen genagelt hebben: dat twee Engelsche mylen van het Slot Conveling gelegen is, daar de Heer van Cobham woonagtig was. Maar als hy ten gesetten dage niet en kwam, hebben zy hem in den Ban gedaan, en daar na door des Koninks dienaars doen vangen, en in den toren te Londen leggen. Als zy hem nu in haar gewelt hadden, zijn zy t'samen vergadert, namelyk Thomas Aarts-Bisschop van Cantelberg, Heer Richard Bisschop van Londen, en Henrik Bisschop van Winchester: en hebben den gevangen voor haar laten brengen, en hem beschuldigt van dese navolgende Artykelen: Van 't Sacrament des Altaars. Van de Biegte. Van de eeringe der Beelden. Van de Bedevaarden. Van de sleutelen en magt der Kerken. 1418.

Daar op Heer Johan begeert heeft zijn belydenisse opentlyk te doen: En als 't hem toegelaten was, heeft hy uit eenen brief gelesen en bekent, dat onder het hoogweerdig Sacrament 't Avontmaal den geloovigen uitgedeelt wort het lighaam en bloet Christi Jesu, onder de gestalteniste van broot en wyn. Dat de regte boetveerdigheit was beteringe des levens, met zodanigen biegte en voldoeninge als de H. Schrifture eischt en vordert. Dat de Bedevaarden onnoodig waren: want wie uit een opregt geloove zijn leven bettert, die krygt dat eeuwig leven: wie dat ook niet en doet, dien en zullen geen Bedevaarde helpen. Dat den Beelden te eeren, en d'een meer te besoeken dan d'ander, schandelyke Afgodery is, die tegen God gedaan wort, wien alleen alle eere toekomt.

't Avontmaal. Boetveerdigheit. Bedevaarden. Beelden eeren.

Als hy dese bekenteniste gedaan had, zo wilden se nog breeder vragen, hoe hy dat woort gestalteniste verstont, of hy meende dat 't broot in zijn wesen en substantie bleef, of dat het in vleesch verandert wiert. Maar hy antwoorde, dat hy by zijn voornoemde bekenteniste bleef. Doe drygden zy hem, en zijden, dat zy magt hadden hem een Ketter te verklaren, wilde hy zijnen zin en gevoelen niet breeder uitleggen. Maar de Heer van Cobham bleef op zijn gezegde antwoorde. Zo zijnse op die tyt alzo, zonder verder in Proces te treden, geschyden, en Heer Johan is wederom in de gevankeniste gelyt.

Daar na den vyf-en-twintigsten dag van September op een maandag, zyn zy wederom vergadert, en hebben haar getal vermeerdert met Doctoren in de Regten en Notarissen, om nu 't Proces te beginnen. Maar dewyle de Heer van Cobham in den Ban was, zo hebben zy hem gevraagt (want niemant, die in den Ban is, voor 't regt spreken mag) of hy ook van den Ban ontslagen te wesen, of absolutie begeerde? Zo antwoorde hy, dat hy in dien gevalle van haar niets en begeerde, want God hem alleen konde absolveren.

Doen hebbense van hem begeert, dat hy op de voornoemde Artykelen breeder beschait wilde geven. Zo heeft hy ten laatsten beleden, dat 't broot in 't Sacrament zijn materie niet veranderde; en dat de Roomsche Kerke anders besloten heeft, dat heeftse tegen de H. Schrifture besloten, in dien tyt, als zy begon ryk te worden, en alle valsche vergiftige leeringe de overhand daar in namen. 't Broot in Sacramento.

Zo veel de Biegte belangt, zijde hy: als iemant in groote zonden steekt, daar hy door zig zelven niet kan afhaan, zo is 't hem goet, dat hy tot een Priester gaande, hem raat vrage; maar dat hy den Priester zyn zonden zou biegten, dat en is ter saligheit niet noodig, want zulke zonden mogen door een waaragtig berouw, en zonder biegte weggenomen en gerynigt worden. Biegte.

Datmen zegt van Beelden te eeren, en het Kruice aan te bidden, zijde hy: datmen alleen den Heere Christus, die aan 't kruis gehangen heeft, eeren en aanbidden zal. Beelden te eeren.

Van de sleutelen en magt der Kerken, zo veel als den Paus, Aarts-Bisschoppen, Bisschoppen en andere Prelaten belangt, zijde hy, De sleutelen

1418. hy, dat de Paus den regten Antichriſt en des Antichriſts hooft was, die andere zijne leden, welk men niet ſchuldig is gehoorſaam te zijn, 't en zy datſe waaragtige navolgers Chriſti en der Apoſtelen zijn, in leven en leere: en dat hy de regte nakomeling van Petri is, die een vroom en onſchuldig leven lyt, en niemant anders. En heffende zijn hand op, riep hy zeer luide tot het omſtaan de volk: Deſe alle die gy hier tegenwoordig ziet zitten in dit gerigte om my te veroordeelen, die zullen u allegader en zig zelven ook verlyden, en in den afgront der Hellen ſtieren, daarom wagt u voor haar.

Als de Papen deſe vrymoedigheit gehoort hadden, zo hebben zy hem met gemeenen raat als een Ketter verdoemt, en in den Ban gedaan, en alzo in de handen des wereltlyken Overheits overgelevert. Zo is de vrome Ridder wederom in den toren te Londen, als een Ketter en veragter des Koninklyken Majeſtyts, gelyt en geſloten, daar hy een wyle tyts gelegen heeft.

De Chriſtenen moeten vlugten. Dit heeft de genaamde Geeſtelykheit niet genoeg geweeſt: maar zy hebben over-al Placcaten en brieven uitgezonden, waar door zy verkondigden, dat alle die in de beſcherminge van den Edelen Heer van Cobham gevloden waren, dat die Ketters geoordeelt waren, en verboden datſe niemant herbergen, ontfangen, byſtaan of behulpſaam weſen zou.

Heer Jan is uit den kerker gebroken. Als nu de voornoemde Heer Johan Oudecaſtel een wyle tyts gelegen had in de gevankeniſſe, heeft hy zig zelven by nagt verloſt, en is uitgebroken, en met eenige andere in Cambria gevloden, daar hy ook dagelyks met de genaamde Geeſtelykheit geſtreden heeft, en niet afgelaten het Euangelium Jeſu Chriſti te verbryden.

Weder gevangen. Maar vier jaren daar na is hy wederom gevangen geworden, en te Londen in den kerker gevoert, en daar na, als Konink Henrik de Vyfde regeerde, is hy op de plaatſe St. Egidy aan een yſeren keten opgehangen, en alzo verbrant geworden, in 't jaar na de geboorte Jeſu Chriſti onſes eenigen Saligmakers veertien hondert agtien, den veertienden December.

Zo is in hem vervult zijn eigen Prophetie, die hy van zig zelven dikwils en menigmaal plag te zeggen, namelyk, dat hy hier op aarden zo omkomen en ſterven zou, gelyk voormaals de Propheet Helias van hier geſchyden is, 't welk op eeniger wyſe waar geworden is; want gelyk Helias in eenen vierigen wagen van deſer aarden weg-gevoert is ten eeuwigen leven; alzo is de vrome Martelaar Johan Cobham, Heer van Oudecaſtel, eerſt aan een galge, als op een wagen gezet en gehange, daar na ront-om hem een vuur geſtookt, en alzo op gelyker wyſe door een vierigen wagen opgevoert, zijnen geeſt gevende, is hy ten Hemel in 't eeuwig leven gevaren.

HENRIK GROENVELDER.

1420. NA dat Johannet Hus en Hieronymus van Praag gedoot waren, hebben vele menſchen de leere des Hyligen Euangeli aangenomen, en met haar bloet de waarheit getuigeniſſe gegeven. Onder welke, neffens andere, Mr. Henrik Groenvelder geweeſt is, dewelke van de ordre des Pauſelyken Prieſterdoms tot de ware kenniſſe Chriſti gekomen, en tot Regensborg verbrant is, in 't jaar veertien hondert twintig.

JOHANNES KRASA.

Hiſt. perſ. Bohem. fol. 38. Hiſt. Slav. fol. 164.

JOhannes Kraſa, een van de voornaamſte Kooplieden binnen Praag, gekomen zijnde te Breſlo in Sleſien, om zijn koophandel te dryven (alwaar doen ter tyt de Kyſer Sigiſmundus, en de Legaat des Paus Ferdinandus waren vergadert, om te beraatſlagen hoemen beſt die van Bohemen zou krygen) en in de Herberge (by gelegentheit) de onnoſelheit van Johannes Hus t'onregte veroordeelt, en het Sacrament des H. Avontmaals, onder byde ſpecien, verdedigende, zo is hy gevangen genomen en in den Kerker geworpen. 1420.

Des anderen daags wert in deſelve gevankeniſſe geſtelt Nicolaas van Bethlehem ſtudent dewelke van die van Praag was afgeſonden, om den Kyſer te kennen te geven, dat, zo hy den Drinkbeker in 't Sacrament des H. Avontmaals wilde toelaten, dat zy hem voor haren Koning zouden erkennen. Over welke reden de Kyſer op deſe Bode zeer is vergramt geworden.

Wanneer nu deſe Student by Kraſa was gebragt, zo heeft hy hem met Godvrugtige aanſpraken verſterkt, zig verblydende dat hy hem tot een medegeſelle des lydens wert gegeven: Myn Broeder Nicolaas (zijde hy) wat is dat voor een eere, dat wy geroepen worden, om den Heere Jeſu getuigeniſſe te geven, laat ons wakkerlyk zo een klyne moeyelykheit aangaan: den ſtryt is kort, den prys eeuwig; laat ons gedenken, wat een bittere doot onſe Heere voor ons heeft uitgeſtaan, door wat onnoſel bloet wy verloſt zyn, en wat voor lyden de Martelaren en Maagden hebben uitgeſtaan? Met deſe en diergelyke vermaningen heeft hy niet opgehouden hem te verſterken. Maar wanneer zy tot 't Gerigte werden uitgevoert, en de koorden, waar mede Nicolaas door de ſtraaten der Stad met een Paart zou geſleept worden, hem aan de voeten werden gebonden; zo heeft hy, door vreeſe des doots, en dat Ferdinandus de Legaat des Paus hem 't leven toe zyde, zyn gevoelen, de dwalinge van Johannes Hus (gelykmen die noemde) wederroepen. Maar Kraſa is, tegen alle aanraadingen des Legaats, als een onbeweeglyke rotze ſtaande gebleven. Hy dan langſaam door de ſtraaten voortgetrokken zijnde, en de Legaat des Paus hem over-al volgende, en dikwils roepende, (ja gebiedende dat de Scherp-regter zou ſtille ſtaan) hebt medelyden met u ſelven, verlaat uwe dwalingen, die de Bohemers ligtveerdiglyk hebben geſtrooit. Waar op hy antwoorde, ik ben beryt voor 't Euangelium Jeſu te ſterven. En alzo is hy, half levende tot de plaatſe des gerigts voortgetrokken zijnde, verbrant geweeſt.

Dit is geſchiet den 14. Maart, in 't jaar onſes Heeren veerthien hondert twintig.

WENCESLAUS, Paſtoor van Arnoſtowitz, met nog agt andere verbrant.

Hiſt. perſ. Bohem. fol. 43. Hiſt. Slav. fol. 165.

IN 't ſelve jaar, wanneer Albertus van Ooſtenryk, zijn Swager Sigismundus hulpe na Praag toezont, zo hebben zijne Ruiters te Arnoſtowitz, Winceſlaum, Paſtoor van die plaatſe, een Man die God en de menſchen lieftal was, met zijnen Capellaan, drie Boulieden en vier kinderen, waar van 't oudſte elf jaren was (deſe, om datſe 't Avondmaal met byde ſpecien bedient hadden; gene; om datſe alzo gecommuniceert hadden) na Byſtricum, alwaar 't Leger lag, gebragt tot den Overſten van 't Leger, die haar tot zijnen Biſſchop heeft geſonden. De Biſſchop heeft den Paſtoor geboden de Communie onder byder ſpecien af te zweeren, of dat hy zijn verwaantheit met vuur zou bekoopen. Dewelke daar op ſeer moedig heeft geantwoort, Leert u dat 't Euangelium? hebben dat uwe Miſſaalen in? of is dat regt, of wiſcht de Schrifture uit. Door deſe vrymoedige antwoorde de omſtaanders vergramt zijde, zo heeft een Soldaat den Paſtoor met een yſere hantſchoe op zijn aangeſigt alzo geſlagen, dat 't bloed hem ten neuſe en monde

1420. uitliep. De Biſchop heeft hem wederom tot den Krygs-overſten geſonden, en daarna de Krygs-overſte wederom tot den Biſchop: en als hy de gantſche magt haar tot een ſpot was geweeſt, zo zijn zy t' ſamen des morgens vroeg, zijnde Sondag, uitgebragt, en zijn die klyne ſtryders, Wenceſlaus in den ſchoot gegeve. En wanneer de Biſchop nog aanhielt, dat Wenceſlaus den Drinkbeker in 't Avontmaal ſou willen afzweeren, zo antwoorde hem de getrouwe Herder voor zig ſelven en de zijne aldus: Dat zij verre van ons! wy willen liever hondert dooden ſterven, dan de waarheit, die zo klaar in het Euangelium is geopenbaart, afzweren. Terſtont is de Scherpregter geboden, dat hy 't hout ſoude aanſteken, en heeft haar alzo als een aangenaame offerhande opwaarts geſonden, de Paſtoor 't laatſt van allen den geeſt opgevende. Dit is geſchiet den ſeventden July, in 't jaar onſes Heeren veertienhondert twintig.

1421. Nicolaus Hochta is te Praag den twintigſten April, anno veerthien hondert een en twintig, om d' Euangeliſchen waarheit verbrant.

Nicolaus Hochta. *Hiſt. Slav. fol. 163.*

Vierentwintig Borgers van Litomeritz verdronken.

Hiſt perſ. Bohem. fol. 4. Hiſt. Slav. fol. 163.

DE Burgermeeſter der ſtad Litomeritz, genaamt Pichel, een wreet en bedriegelyk menſche, heeft op een nagt vier-en-twintig van de voornaamſte Burgers, en onder deſelve zijn eigen Swager gevangen genomen, en in een diepen Toren, ſtaande aan St. Michiels poorte, geworpen, en heeft haar, van honger en koude half doot zijnde, ten laatſten (met de bevelhebbers van den Kyſer Sigismundus raat gehouden hebbende) gewapender hand doen uithalen, 't vonnisse des doots over haar vellen, handen en voeten aan malkanderen binden, en op wagens leggen, en alzo bevolen weg te voeren na den oever van de Elve, om daar verdronken te worden.

Het volk dit vernemende, loopt te zamen, de huisvrouwen, kinderen, bloet-verwanten en vrienden weenen en maken groot misbaar. Daar by komt ook de eenige dogter van den Burgemeeſter, valt haar Vader met gevouwen handen te voet, hem biddende alleen voor 't leven van haar Man: maar de Vader harder zijnde dan een ſteen, beveelt haar op te houden van weenen, zeggende, datſe niet en wiſte wat zy bad. En kan u, zyt hy, geen weerdiger Man dan deſe gebeuren? Zy, ziende dat haar Vader niet was te verbidden, ſtaat op met deſe woorden: Gy en zult my, O Vader! niet meer uithuwelyken, en op haar borſt ſlaande, is zy, met hangende haare, haar Man met d'andere gevolgt.

Wanneer deſe Martelaren aan den oever van de Elve waren gebragt, zo wierden zy van de wagenen afgeſtooten: en terwyle de ponten werden beryt, zo hebben zy hare ſtemmen verheffende, den hemel en aarde tot getuigen genomen van hare onnoſelheit en onſchult, en van hare huisvrouwen, kinderen en vrienden afſcheit genomen, en haar vermaant hebbende tot ſtantvaſtigheit, en datſe liever Gods woort, dan de menſchelyke verdigtſelen zouden aanhangen, hebbenſe eindelyk God voor haar vyanden gebeden, en hare zielen hem bevolen. Daar na zijnſe in de ponten gebragt, en daar mede op de diepte gevoert, en de handen aan de voeten gebonden zijnde, in de Riviere geworpen en verdronken. Aan de oevers ſtonden de Scherp-regters, met ſtokken en gaffelen, beſlagen met yſer, verhoedende dat niemant van haar aan den oever zou mogen ontkomen, en de aankomende, hoewel half doot, hebben zy doorſteken, en na de diepten henen geſtooten.

1421. De Dogter van den Burgemeeſter, hare oogen ſlaande op haar Man, is eindelyk in de Riviere geſprongen, en hem omhelſende, gepooge uit den ſtroom te verloſſen: maar dewyle zy het niet en konde gronden, nog van haar Man ontbonden worden, en het ingenomen water hem dede nederſinken, zo zijnſe byde verdronken, en 's anderen-daags, gelykſe malkanderen hadden omvangen, uitgetrokken en begraven. Dit is geſchiet den dertigſten Mey in 't jaar onſes eenigen Saligmakers Chriſti 1421.

Deſe Hiſtorie is korts daarna in de Kerke van Litomeritz, genaamt Aller Hyligen, tot een eeuwige gedagteniſſe met goude letteren beſchreven, en wert ook geſien in een tafereel voor de Poorte van St. Michiel: en is Anno 1623. den 8. July, door 't bevel van de Commiſſaris der Reformatie Georgius Michna, uitgeſchrapt en vernietigt.

WENCESLAUS SIWETS, MARTINUS LOQUIS, PROCOPIUS IEDNOOKY.

ANno veertien-hondert een-en-twintig, den drie-en-twintigſten July, is te Praag, in een Tonne beſloten en verbrant, een Schoenmaker, genaamt Wenceſlaus. Hem wert te laſte gelegt, dat hy, doen de Prieſter het Sacrament ophief, niet had willen opſtaan, ja 't zelve den rugge had toegekeert, en alzo het Sacrament onteert. *Hiſt. perſ. Bohem. fol. 16. Hiſt. Slav. fol. 163.*

Daar wert ook in 't ſelve jaar den ſes-en-twintigſten February, gevankelyk genomen Martinus Looquis, en beſchuldigt, Dat hy de dwalingen van de Waldenſen, nopende het Sacrament des Avontmaals, invoerde, en dat hy met een ſchrikkelyke onhyllinge leerde, dat het broot des Avontmaals, en den drinkbeker, moeſte gegeven worden in de handen der Communicanten; maar door voorbidden van die van Tabor, is hy uit de handen ontſlagen: en op dat hy den haat en raſernye van haar zou mogen ontgaan, zo heeft hy met een ander Leeraar, Procopius Jednooky, voorgenomen na Moravien te trekken. Wanneerſe nu door Chrudim paſſeerden, zijnſe bekent gewordeu, en van den Capitein der Stad Dionyſius gevangen genomen, en in de Boejen geworpen, en men heeft haar gevraagt, wat zy van 't Sacrament des Altaar gevoelden? Waar op Martinus antwoorde: Het Lighaam Chriſti is in den Hemel: hy heeft een Lighaam en geen meer gehad. De Capitein ſulk een blasphemie (kwanſuis) niet konnende verdragen, heeft hem een oorband gegeven, en den Scherpregter geboden tegenwoordig te zyn, om den Ketter te verbranden.

Maar Ambroſius, Paſtoor van Hradisko, hier by zijnde, en begeerende datſe hem mogten gegeven worden, heeft ſe na Hradiſko genomen en daar vyftien dagen gevangen gehouden, op verſchyden wyſe poogende haar te brengen tot bekenteniſſe en wederroepinge van haar dwaalagtig gevoelen, na zijn opinie. Maar bevindende dat zy beſtendiger ware dan hy gemeent had, zo heeft hyſe na Rauduicia geſonden: alwaar zy in een donkeren kerker geſteken zijnde, twee maanden lang (niemant van 't gemeene volk toegank tot haar gelaten zijnde) gehouden zijn geweeſt, en op verſchyden wyſe gepynigt. Want zy werden met vuur gebrant, tot dat het ingewant daar uit liep, op datſe zouden bekennen, waar zy deſe dwalingen hadden ingeſopen, en wie hare mede-geſellen te Praag waren; gelyk zy mede gedwongen zijn geweeſt, eenige name der zelver te openbaren. Vermaant zijnde, datſe

1421. ſe van de dwalinge tot den weg der waarheit zouden wederkeeren, zo hebbenſe al laggende geantwoort: Niet wy, maar gy lieden moet denken om weder te keeren: want gy zyt van Gods Woort tot de bedriegeryen des Antichriſts verlyt, en gy bid het ſchepſel aan voor den Schepper. Zy zijn dan tot het Gerigte des vuurs gelyt: en wanneer de Mis-prieſters haar vermaanden, datſe op 't volk wilden verſoeken voor haar te bidden, zo hebben zy geantwoort: Wy hebben die gebeden niet van noode. Maar, O Chriſtenen! bid voor u zelven, en de gene, die u verlyden, dat de aldergenadigſte Vader wil geven, dat gy meugt poogen de duiſterniſſe te verlaten. Tot de plaatſe des Gerigts gekomen zijnde, zo zijnſe te gelyk in een Vat beſloten, en alzo verbrant.

Dit is geſchiet den een en-twintigſten Auguſti, in 't jaar onſes Heeren 1421.

JOHANNES PURVEY.

DE Engelſche Hiſtori-ſchryvers getuigen van deſen Johannes Purvey, dat hy een Leeraar der vrye konſten geweeſt is, en dat hy van de Partyen en Vyanden der Waarheit veel heeft moeten lyden. In zijn jeugt heeft hy Johannes Wiclef tot een meeſter gehad, van den welken hy den gront der ware Religie wel verſtaan, en den zelven daarna tot Godsdienſt alzo aangelegt heeft, dat hy met zijn Leere en Godſalig leven vele zwakke en verdwaalde ſchaapkens uit de kake der Wolven getrokken, en wederom tot de Schaapſtal Chriſti gebragt heeft. Daarom hebben hem zijne partyen een Boekverkooper der Lollarden, en een uitlegger van Wiclef, verſmadelyk genoemt. Deſe Purvey heeft doen ter tyt, door de kragt des Hyligen Geeſtes, derven zeggen, Dat Romen des lydigen Satans Hoerhuis, en dat zijne zo zeer vergiftige en geſchende Kerke, de Hoere met purper bekleet, en met gout behangen was, met welke de Koningen en Inwoonders der aarden zo lange gehoereert hadden, en waren van den Wyn der zelver Hoere dronken geworden, Apoc. 17. Thomas Arundel, Aarts-Biſſchop van Kantelberg, heeft hem vervolgt, en in de gevankeniſſe geworpen, in den jare dertien hondert ſes en 't negentig, en heeft hem met menigerhande pyninge daar toe gebragt, dat hy te Londen in de Kerke van St. Paulus zeven Artykelen wederroepen heeft. Maar als hy wederom in de gevankeniſſe gelyt was, heeft hy zijnen val en kleynmoedigheit bekent en gebetert, alzo dat hy van de waarheit niet afgetrokken konde werden. En alzo is hy in den jare veertien hondert een-en twintig in de gevankeniſſe geſtorven, na dat hy onder den Aarts-Biſſchop van Kantelberg, Henrik Chicheley, groote tormenten en pyninge had geleden.

JOHANNES Zelivæus.

1422. JOhannes Zelivæus, is een Monnik geweeſt van de Ordere der Premonſtratenſen, in 't Klooſter, *ad Mariam niveam*, een der gener die gekoren waren tot de bedieninge der Conſiſtorie, niet alleen wegens zijn geleertheit, maar ook welſprekentheit befaamt. Deſe hebbende een groote toeloop van volk, zo verdedigde hy de zuivere Leere der Taberiten, en riet die van Praag, datſe den Magiſtraat zouden veranderen: maar de Capityn van Out-Praag, Haſchek de Weliſch (den welken hy dikwils hadde beſtraft) een t'ſamenrottinge gemaakt hebbende met den half Paapſchen Raat, zo hebbenſe den negenden Maart des jaars veertien hondert twee en twintig, deſen Johannes de Zelivæus, met nog twaalf andere, in 't Raat-huis gelokt, en zeer haaſt daarna onthooft, 't welk uit het afvloeyen van het

Iſt. perſ. Bohm. fol. 49. Iſt. Slav. 165.

onnoſel bloet vernomen zijnde, een grooten oproer heeft veroorſaakt: zo dat het volk zeer haaſt is toegeloopen, en de deure van 't Stadhuis opgebroken hebbende, op datſe d'omgebragte lighamen mogten vinden, zo heeft een der zelver 't hooft van Zelivæus voorgebragt, en de menigte, die voor 't Raat-huis ſtonden, vertoont, het 't geen zulk een geween en gehuil heeft verwekt, dat het met geen penne is te beſchryven. Terſtont daarna heeft een zeker Prieſter Gaudentius genaamt, 't zelve hooft in een ſchotel gelegt zijnde, door de geheele Stad omgedragen, en een ieder die hem ontmoete, tot wrake opgehiſt, waar door het gemeene volk een oploop makende, eenige van de Raatsheeren heeft vermoort, d'andere de vlugt nemende: de Collegien der Academie zijn geplondert, de gedoode lighamen in de Kerke gebragt, en daar heerlyk begraven.

1422. Wanneer de Predikant het geſchrey des volks hoorde, en zag datſe zo verſlagen waren, dat eenige bezwymende, moeſten buiten gedragen worden, zo is hy ook eerſt verſtomt geweeſt; maar wederom eene moet grypende, heeft hy de woorden Act. 8 2. *Ende eenige Godvrugtige mannen droegen Stephanus te zamen* [*ten grave*], Op 't einde van zijn Sermoen, heeft hy met vele woorden, de tranen en betuigingen, het hooft Zelivæus den volke vertoont, en ernſtelyk ververmaant, datſe de dingen dien zy van dien getrouwen Leeraar hadden ontfangen, zouden indagtig zijn, en, hoewel een Engel uit den Hemel het tegendeel leerde, hem geen geloove geven.

WILLEM TAYLOUR.

WIllem Taylour, een Prieſter in Engelant, was een opregt man, een onſchuldig en onſtraffelyk leven lydende. Deſe heeft met eenen Chriſtelyken yver de Papiſten weerſtaan, en haar menigvuldige Afgoderye, als een getrou en vroom Dienaar Gods, dapper geſtraft: en die verſchrikkelyke Gods-laſteringe, die zy met haar valſche vervoerende leeringe dryven, heeft hy zeer vrymoedelyk tegengeſproken, en met ſterke getuigeniſſen der H. Schriftuur bevogten.

Maar ſonderlinge heeft hy geweeſt tegen de aanroepinge der creatuuren: Hy betoonde datmen het gebet alleen behoorde te doen tot den Almagtigen eeuwigen God, waar van hy ook een boek geſchreven heeft, waar in hy kragtelyk bewyſt, datmen den Hyligen niet en behoort aan te roepen. Aanroepinge der creatuuren.

En hoewel hem des Antichriſts dienaars, door menigvuldige pynen en tormenten, tot wederroepen gedrongen hebben, zo is hy nogtans namaals wederom met groot leetweſen van zyn verſakinge tot den Heere Jeſus Chriſtus, en de voorbekende waarheit gekeert, zyn bekenteniſſe wederom gedaan, en alzo in het jaar veerthien hondert twee-en-twintig te Londen, op de plaatſe diemen Smits-velt heet, als een beſtandig Martelaar en bekender Chriſti Jeſu, verbrant geweeſt, 't welk (als Waldenus ſchryft) alleen om deſen Artykel geſchiet is: dat hy de aanbiddinge der geſchapen dingen Afgoderye noemde.

Jan Draandorp, een Edelman uit Meiſſen, is in 't jaar veertien hondert vier-en-twintig, om de belydeniſſe der Goddelyker waarheit te Worms gedoot. Jan Draandorp.

Petrus Tornauw heeft ter ſelver oorſake zijn eeren-kroone te Spiers ontfangen, in het jaar veertien hondert ſes-en-twintig. Petrus Tornauw.

WIL-

1428. ## *WILLEM WHITE, anders de WIT.*

WIllem White uit Kent, was een geleert, opregt, redelyk en welſprekent man, een Prieſter in Engelant. Deſe heeft zijne Papiſterye verworpen, en een Godſalige tugtige Maagt, met name Johanna, tot zijn Egte vrouwe genomen. Nogtans heeft hy daarom niettemin het louter Woort Gods, en het Hylig Euangelium verkondigt: maar heeft altyt meer en meer gearbyt, om de kenniſſe en het Geloove Jeſu Chriſti te verbryden, met leſen, ſchryven, prediken en leeren. De hooftſtukken zijner leere zijn deſe geweeſt:

Verſeviere der ſonden. 1. Dat men vergevinge der ſonden, alleen van God Almagtig moet verkrygen.

2. Dat 't ongehouwelyk leven des Paus en zijner Geeſtelykheit anders niet is, dan een duivelſchen ſtaat, een zware gevankeniſſe des Antichriſts, en daarom een afval van de Chriſtelyke vryheit.

3. Datmen de Beelden en andere Afgodiſche ſchilderyen niet behoort te lyden.

Doots-beenderen 4. Datmen het gebeente der geſtorven Hyligen niet hoort te eeren.

5. Dat de Roomſche Kerke den Vygeboom is, die de Heere Chriſtus, om dat hy geen vrugten des waaragtigen geloofs voortbrengt, vervloekt heeft.

Papen en Monniken. 6. Dat de gekapte, geſmeerde en beſchoren Geeſtelyke, des Lucifers lants-knegten en Soldaten zijn: en datſe alle, om dat hare Lampen niet en branden, uitgeſloten zullen worden, als de Heere Chriſtus komen zal.

Als hy nu gevangen was te Cantelberg, onder den Aarts-Biſſchop Henrik Thirheley, in 't jaar veerien hondert vierentwintig, heeft hy door menſchelyke zwakheit, uit vreeſe des doots, wederroepen en bekent dat hy gedwaalt had. Maar gelyk als hy door zwakheit gevallen was, alzo is hy namaals wederom in Chriſti Jeſu veel vromer en ſterker geworden, heeft ook zijn belydeniſſe vrymoediglyk wederom gedaan.

Ten laatſten is hy te Norwig, door den Biſſchop Wilhelmus genoemt, van dertig Artykelen beſchuldigt, en daar na in September in 't jaar na de geboorte onſes eenigen Saligmakers veertien hondert agt en twintig verbrant.

Zijn huisvrou ook navolgende de hylige voetſtappen haars mans, heeft veel menſchen in de vreeſe Gods geſtigt en geleert, om welker zaken wille zy ook van den Biſſchop zeer veel leets en verdriets heeft geleden.

RICHARD HOVEDEN.

1430. IN 't jaar onſes Heeren veertien hondert dertig, korts na de Krooninge van Henrik de Seſde, Koning van Engelant, was te Londen een Borger, zijnde een Wol-kammer van zijn ambagt, genaamt Richard Hoveden, die (hoewel hy maar een ſlegt ambagts man was) nogtans door geenderley aanradingen, drygementen, nog tormenten, van Wiclefs leere, die hy volgde, heeft konnen afgetrokken worden, waarom hy van de Roomſche Biſſchoppen en Prelaten, als een Ketter veroordeelt is, en by den toren van Londen verbrant.

THOMAS BAGLEY.

1431. THomas Bagley, een Vicary-Prieſter der Parochie Momendem, in 't Graaffſchap van Eſſex, een voortreffelyk Diſcipel en aanhanger van Wiclef, is ontrent half Vaſten, in 't jaar onſes Heeren veertien hondert een-en-dertig, te Londen van de Biſſchoppen veroordeelt, ontwyet, en op Smits-velt levendig verbrant.

PAULUS CRAW. 143

IN 't zelve jaar veertien hondert een en dertig is Paulus Craw, geboren in het Koninkryk van Bohemen, by de Stad van St. Andries in Schotlant gevangen, en beſchuldigt dat hy daar was gekomen om de leere van Wiclef en Hus te verſpryden; waar op hy van den Biſſchop Henrik veroordeelt is, en de wereltlyke Overigheit overgegeven, om als Ketter verbrant te werden. De oorſake zijns doots was, dat hy ſtoutelyk verwierp en veragte, het booſe en afgodiſch gevoelen der Papiſten van 't Sacrament des Avontmaals: Van 't aanroepen der geſtorven Hyligen: Van de Oorbiegt, en andere dingen, die zy zeer ſchandelyk in de Chriſtelyke Gemynte ingevoert hebben.

PETRUS CLARCKE, Engelſch Prieſter.

PEtrus Clarcke, Profeſſor van de Philoſophie in de Univerſityt van Oxfort, en Prieſter, was een getrou en yverig Diſcipel van dien Apoſtoliſchen Leeraar Johannes Wiclef, daarom hy ook in zijne predikatien zeer uitvoer tegen de Papen en Monniken. Anno veertien hondert twintig heeft hy tegen Thomas Walden te Oxfort in de Scholen der Theologanten openlyk gediſputeert, tegens de aanbiddinge der afgeſtorve Hyligen, Beelden-dienſt, Overblyfſelen, Offerhanden, Tienden, Beloften, Bedevaarden, bedelerye der Monniken, en dat de ongeleerde Monniken Gods woort, door hare ſuperſtitien, vervalſt hadden. En alhoewel hy zeer zagtelyk met hem handelde, om dat hy de vuiligheit des Pausdoms te zeer omroerende, niet al te grooten ſtank zou maken; nogtans heeft hy onlangs na die zelve diſputatie, vreeſende voor de tyrannie der Paapſcher Pharizeen, tot verſekeringe van zijn leven, na Bohemen moeten vlieden, alwaar hy met eenen geeſtelyken iver ontſteken zijnde, een boek geſchreven heeft tegen de Synagoge des Antichriſts, en nog een ander tegen de Bedel-Monniken. Ten laatſten is hy in het jaar veertien hondert drie-en-dertig van des Kyſers volk gevangen, en gelyk als Caxtonus en Fabianus omgebragt; maar men leeſt niet wat doot zy hem hebben aangedaan. 143

THOMAS RHEDON.

THomas Rhedon, van Thenes uit Bretaigne in Vrankryk geboren, een Carmeliter Monnik, is met de Venetiaanſche Legaten in Italien geryſt, welke, hoewel hy in de onſuivere en godlooſe Bedel-orden was, heeft hy nogtans in zodanig leven een middelmatige kenniſſe der waarheit gehad. De oorſake dat hy Vrankryk verliet, om in Italien te ryſen, was, dat hy hoopte daar zommige Godvrugtige menſchen te vinden, daar hy hymelyk en eerlyk mede zou leven, en dagelyks in alle Godſaligheit meer en meer toenemen. 143

Zulks dagt hy nergens beter te mogen verkrygen, dan in de ſtad van Romen, nadien dat dezelve als het hooft des Chriſtenheits, en een ſtoel des alderhyligſten Apoſtels Petri geagt wert: zo is hy na Romen geryſt, daar hy het gants anders in der daat bevont, dan hy wel meende. Want voor hyligheit, vont hy gevynſtheit: voor een geeſtelyk leven, vont hy hoogmoedigheit en pragtige overvloedigheit: voor de vreeſe Gods, vont hy enkel veragtinge Gods, en groote Gods-laſteringe. Wa[illegible] Rom[illegible]

Zo heeft hy ten laatſten in zijn ſermoenen zodanigen ongeregelt leven (zonderlinge der Kardinalen en de over Prieſteren, die haar zelven geeſtelyke hoofden des Chriſtenheits noemen, dap-

dapper geſtraft. Maar als de duiſterniſſe 't licht niet konde ontfangen, en de waarheit grooter vyantſchap maakt, zo hebbenſe Thomas als een Ketter beſchuldigt van deſe Artykelen.

De Kerke. 1. De Kerke heeft een reformatie van noode, en het is gewis datſe zwaarlyk geſtraft en gereformeert zal worden.

De Joden en Turken. 2. De ongeloovige Joden, Turken, en Hydenen (die in Mauritanien woonen) zullen in de laatſte tyden ook tot den Heere Chriſtus, en het Chriſtelyken geloof bekeert worden.

3. Dat Romen vol is van verſchrikkelyke grouwelen.

Den Ban des Paus. 4. Dat des Paus Ban, als hy onregtelyk gebruikt wort, niet te vreeſen is, dat ook de gene die hem veragten niet ſondigen.

Op deſelve tyt was te Romen een Paus Eugenius genaamt, voor deſen wert Thomas geroepen, en als hy daar kwam, wert hy in den kerker geworpen. En als hy een tyt lank daar gelegen had, en op menigerly wyſe gepynigt was, hebben zy hem ten laatſten van zijn Prieſterdom ontwyet, en daar na met vuurverbrant, in 't jaar na de geboorte onſes eenigen Saligmakers Jeſu Chriſti veertien hondert ſes-en-dertig, in 't vierde jaar na dat hy te Romen gekomen was.

REYNOLD PEKOCKE.

1453. REynold Pekocke, Biſſchop van Chicheſter, is van de valſche Biſſchoppen in Engelant, om de belydeniſſe van de ware leere des Euangeliums, zeer zwaarlyk verdrukt geweeſt, en, zo eenige ſchryven, na dat hy van zijne Biſſchoppelyke waardigheit afgeſet was, tot zijn doot toe gevangen gehouden; hoewel andere meenen dat hy hymelyk is omgebragt geweeſt.

MATTHEUS HAGER.

1455. WY zouden zeer veel konnen verhalen by maniere van een Hiſtori, hoe dat de geloovige in de eerſte tyden der reformatie nog maar een wynig verlicht zijnde, niettemin ſtantvaſtelyk verdragen hebben diverſche zoorte van tormenten, 't en ware dat door de lankheit des tyts veel namen verduiſtert waren. Men moet ook niet verwondert zijn, dat de tyranny van de genaamde geeſtelykheit haar uitgeſpryt heeft over de Borgeren en het gemeene volk, aangeſien ook de Prieſters en Biſſchoppen zelve niet vry gegaan zijn. Daar is nog ſtaat, nog orden, nog conditie, hoedanig die ook is, ofte God kan wel eenige daar uit in zijn wyngaart trekken, als hem zulks belieft. Baleus, een Engels Hiſtori ſchryver, verhaalt van een Mattheus Hager, die om de belydeniſſe des H. Euangelium, en voorſtander (buiten twyffel) van de zake van Johannes Hus in Duitslant te Berlyn, is omgebragt is 't jaar onſes Heeren veertien hondert vyf-en-vyftig.

JOHANNES GOOSE. Engelſman.

1473. ANno 1473. ten tyde des Konings Eduardus de Vierde, is Johannes Gooſe, dat is Gans, een zeer godſalig en volſtandig dienaar Chriſti, om de Goddelyke waarheit, als een Ketter veroordeelt, en op den Berg van den toren, of gevankeniſſe, tot Londen levendig verbrant, in de maant van Auguſtus.

Dr. JOHANNES de VASALIA, of Weſel.

1479. DEſe man was een Doctor in de Godheit, en Predikant in de ſtad van Worms, alwaar hy in den jare onſes Heeren veertien hondert 't ſeventig goet gehoor van het volk was hebbende: maar de vyanden der waarheit, dit niet konnende verdragen, hebben hem liſten en lagen gelegt, en eindelyk gevangen genomen. Daar na hebben zy hem beſchuldigt van kettery, door ſekere Artykelen getrokken uit zijn ſermoenen en boeken. Onder andere poincten hielt hy ſtaande, dat alle Chriſtenen ſalig worden door louter genade, en door 't geloof in Jeſus Chriſtus: dat den vryen wille, dat is de genegentheit en wille tot het goet, in den menſche niets is: datmen alleen moet gelooven 't woort Gods, en niet de gloſſen of uitleggingen der Oud Vaderen, en dat dit woort Gods moet uitgelegt worden door het zelven, vergelykende de een paſſagie met de ander: dat de Prelaten geen magt hebben om eenige wetten te ſtellen over de conſcientien der menſchen, of om de H. Schrift zulk een uitleggінge te geven, als haar goet dunkt. Hy verwierp t'eenemaal alle inſettingen der menſchen, gelyk 't Vaſten, om daar mede iet te verdienen, de pardonnen of kwytſcheldingen van den Paus, pelgrimagien en andere ſuperſtitien: hy verwierp het laatſte Olyſel en het Vormſel, beriſpende mede de Oorbiegt, en de Paapſche voldoeninge. Voorts, van de Overigheit des Paus zyde hy, dat het maar eenen droom was, en dat hy vreesde dat de Theologanten doen ter tyt die paſſagien der Schriftuur zeer kwalyk uitlyden en niet verſtonden. Hy hielt mede voor goet het Houwelyk der Geeſtelyke perſonen, en het Avondtmaal onder twee gedaanten. Hy is ter doot veroordeelt geworden als een Ketter, en is openbaarlyk omgebragt binnen Ments, in 't jaar onſes Heeren veertien hondert negen en 't ſeventig, tot groot mishagen van veel voortreffelyke Mannen, die door de vonken der waarheit een wynig begonnen ontſteken te worden, onder deſen was 'er een genaamt Johannes Kyſerberg, en een Eugelinus Bruyswyk, byde Doctoren in de Godheit, die vrymoedelyk zyden, dat de Monniken hem hadden doen ſterven door haat en nyt, en dat het meeſtendeel van zijn Artykelen, uit zijne ſermoenen vergadert, verdragelyk en lydelyk waren.

1479.

Een Edelman uit Candien.

FAventinus de Hiſtori-ſchryver verhaalt dat 'er in 't Eilant van Candien een man is geweeſt, van 't geſlagte des Hertoginnes, die om de belydeniſſe der Euangeliſcher waarheit beſchuldigt, en van Petrus Thomaſius (die aldaar des Roomſchen Paus Legaat was) als een Ketter verdoemt, en ten laatſten ook in grooter volſtandigheit verbrant is geweeſt: daar de andere die in gelyke zaken beſchuldigt waren, wederriepen: dit is geſchiet in 't jaar onſes Heeren veertien hondert 't negentig.

1490.

Dezelfde ſchryft ook, dat deſe Legaat het gebeente van eenen die daar geſtorven was, dede opgraven en boven d'aarde werpen, om dat hy na zijn doot van kettery beſchuldigt wert.

Een na zijn doot opgegraven.

ROGIER DULE.

IN Engelant was een Ridder, Rogier Dule genaamt, deſe is om de belydeniſſe en voorſtant der Goddelyker waarheit, opgehangen en geworgt, in 't jaar veertien hondert 't negentig.

JOHANNA BOUGTON, Moeder van Vrouw Young.

OM 't getuigeniſſe des Euangeliums te vercieren, is 't zeer ſchoon, dat 'er geen derhande ſoorte van menſchen uitgeſloten zijn, die God, om van hem en zijn waarheit getuigeniſſe te geven, geroepen heeft. Zo zijnder ook heerlyke exempelen van vrouwen, die, met mannelyke ſtantvaſtigheit, alle verdriet en tormenten om den naam Jeſu Chriſti geleden hebben. Want in het jaar veertien hondert vier en 't negentig, zijnde 't negende jaar van de regee-

1494.

ringe Henricus de ſevende Koning van Engelant, den agt-en-twintigſten April, is een zeer eerbare Weduwe, Johanna Bougton, Moeder van Vrouw Young, oud over de taggentig jaren, om datſe agt van Wiclefs Artykelen vrymoediglyk beweerde en voorſtont, te Londen op Smitsvelt levendig verbrant. 1498.

HIERONYMUS SAVONAROLA, Dominicus de Piſcia en Silveſter.

1498. Hieronymus Savonarola is geweeſt een Italiaan, geboren te Ferrare den vyf en-twintigſten Septemb. Anno veertien hondert twee-en-vyftig, en is van zijn Vader Nicolaus, een eerlyk man, zoer geleerde Meeſters overgegeven, om in alle konſten en wetenſchappen onderweſen te worden, waar in hy zo zeer heeft toegenomen, dat hy, noch jong zijnde, een Boek heeft geſchreven van de Godeelinge der wetenſchappen, vol van ſonderlinge geleertheit en Godſaligheit.

Maar na dat hy wat bejaarder geworden was, heeft hy zig geheel begeven tot een neeſtig onderſoek van de leere der Godſaligheit: waar toe, op dat hy te zekerder zoude mogen geraken, zo heeft hy, de twiſten van de Sophiſten en Canoniſten latende varen, de Schriften van de oude Kerken-Leeraars met groote neerſtigheit en arbyt doorleſen: maar bemerkende, dat hy in zijn Vaderlyke ſtad tot zijn voornemen niet wel zoude konnen komen, om zijne ſtudien te voltrekken, zo is hy vertrokken na Florentzen, en heeft zig daar onder de ordre der Dominicanen begeven.

In dit zoort van leven heeft hy zeer neerſtelyk de Kerkelyke Hiſtorien en Schriften der Oudvaderen doorſogt, en met de Hylige Schriftuur vergeleken, en alzo bevonden, dat de Roomſche Kerke zeer jammerlyk in de menſchelyke traditien en inſettingen t'eenemaal als verſonken lag, en dat het leven van de tegenwoordige Biſſchoppen, de oude zeer ongelyk was.

Ondertuſſchen hebben de Monniken van zijn Convent, in hem beſpeurende groote geleertheit, hem het Predik-ampt opgelegt, dat hy zeer gewillig heeft aangenomen en neerſtelyk bedient; en hoewel hy in 't begin zeer ſagt ſcheen te zijn, zo heeft hy nogtans ontrent het jaar veertien hondert drie-en-taggentig, met groote geſtrengheit de Kerkelyke perſonen hare dwalingen, ſuperſtitien en welluſten openlyk verweten in de Kerke van Geminianus, verklarende dat de Roomſche Kerke zeer haaſt moeſte t'ondergaan, 't en ware dat 'er een algemeene reformatie geſchiede. Hier door heeft hy zig zelven vele vyanden verwekt, zo dat hy genootſaakt wert Florentzen te verlaten, en in andere plaatſen zig te begeven, alwaar hy, en voornamelyk te Brixien, zeer vrymoedelyk heeft gepredikt: dog evenwel is hy ſeven jaren daar na, Anno veertien hondert 't negentig, wederom te Florentzen gekomen, en heeft op den eerſten Auguſti de Openbaringe Johannis beginnen te verklaren, alles op de Roomſche Kerke duidende.

In 't volgende jaar veertien hondert een-en-'t negentig in de Vaſten, heeft hy in de Kerke St. Liberati gepredikt, en wederom zo heftig, als oit te voren, om verſchyden dwalingen den Kerkelyken perſonen Gods gramſchap toegedrygt. En dewyle het volk van alle kanten met groote menigte na hem toeliep, en hem zeer geerne en aandagtig hoorde de genade Gods in Chriſtus voordragen, zo hebben eenige afgunſtige menſchen hem verweten, dat hy een oproerig menſche was, en dat hy het volk tot zig ſogt te trekken, dat hy wat nieuws voor hadde, en meer zijn eigen, dan Chriſti eere ſogt; alle welke nogtans valſche en verſierde laſteringen waren: maar hy wert evenwel door deſe laſteringen zijner tegenpartyen van zijnen ſchuldigen pligt niet afgeſchrikt; maar gedurig aanhoudende met bidden, leſen, overdenken, ſchryven en prediken, heeft hy al zijnen tyt zeer wel beſteet, gelyk dat kan afgenomen worden uit zeer vele en verſchydene werken die hy gemaakt heeft, en byde in de Lytynſche en Italiaanſche tale zijn uitgegaan, en voornamelyk uit zyn Meditatien en verklaringen over eenige Pſalmen Davids, als den een-en dertigſten, een-en-vyftigſten, taggentigſten, en het gebet des Heeren, gemeenlyk genaamt het onſe Vader 1498.

Aldus vele jaren te Florentzen het woort God gepredikt hebbende (zegt Franciſcus Guiciardyn een Florentyns Edelman, in zijn Hiſtorie van de Italiaanſche Oorlogen) heeft hy by 't meeſtedeel 't volk de naam en authorityt van een Propheet ontfangen, om dat hy ook als dan (wanneer men in Italien gants geen voorteekenen van Oorloge ſag, maar een zeer groote ruſte en vrede) menigmaal in zijne predicatien had voorzegt, dat 'er vreemde Hyrlegeren in Italien zouden komen, en dat met zoo groote verbaaſtheit der menſchen, dat 'er geen ſteden zo vaſt bemuurt, noch legers zo ſterk zouden weſen die deſe uitheemſche magt zouden konnen wederſtaan: (hier mede ziende op de navolgende oorloge van Carolus de Agtſte, Konink van Vrankryk, in Italien, om 't Koninkryk van Napels te bekomen) en overmits hy zijde dat hy deſe en diergelyke dingen had door openbaringe, zo murmureerdender vele tegens hem, en by haalde ook den haat des Paus op zijn hals, als mede van vele aanzienelyke lieden binnen Florentzen.

Hy voerde een uitterlyken Godſaligen wandel, en zijne Predicatien waren gerigt tegen allerlei zonden en ſchanden, zo dat hy daar door vele menſchen tot beterſchap des levens heeft gebragt.

Als nu (gelyk hy voorzegt had) Carolus de Agſte, Konink van Vrankryk, met een magtig Hyrleger in Italien gekomen was, om het Koninkryk van Napels in te nemen, zo heeft Petrus de Medicis, zonder weten van den Raat van Florentzen, den Koning eenige Steden en Kaſteelen overgegeven, om daar door des Konings gunſte te verwerven: maar is daar over gevallen in ongenade en haat van zijne burgers, zo dat hy genootſaakt wiert de Stad te verlaten, zijn huis en goederen ten roove over te geven, en zig zelven op de vlugt te maken.

Dit verraat wiert van eenige moetwillige Hieronymus opgelegt, als of 't geſchiet ware met zijn kenniſſe en aanraden: daar nogtans Hieronymus den Koning in zijn komſte was te gemoet getrokken, en hem in den name Gods had vermaant, dat hy de Florentynen hare Steden en Kaſteelen wilde weder geven: en onder andere beweeg-redenen gebruikte hy ook zeer zware drygementen, dat zo de Koning zijnen eed, die hy op de Hylige Euangelien, en als voor de oogen Gods, gezworen had, niet na kwam, dat hy eer lange zeer zwaarlyk van God zou geſtraft worden, hoewel hy anders des Konings Oorloge voor een Godlyke Oorlog was houdende.

De Koning daar na wederom na Vrankryk zijnde gekeert, zo heeft evenwel Hieronymus niet opgehouden te prediken, dat de Koning van Vrankryk wederom in Italien zou komen, om den laſt die hem God gegeven had te voldoen, te weten, om de Kerke door het zwaart te reformeren,

Digitized by Google

1498. meren, en de Tyrannen van Italien te kaſtyden, en 't en ware hy zulks dede, dat God hem zeer zwarelyk zou ſtraffen. Waar door groote oneenigheit tuſſchen de Burgers van Florentſen is ontſtaan, d'een 't houdende met Hieronymus, en hopende dat de Koning van Vrankryk zou wederkeeren, d'ander, zijnde wel 't grootſte deel, wilde datmen kieſen zou de zijde van de ligue, en alle hope van den Koning laten varen, zeggende dat het enkel dwaasheit was daar op te wagten, en dat broeder Hieronymus een Ketter was, die men in een ſak behoorde te ſteken, en alzo in de Riviere te werpen, hoewel nogtans niemant, om zijne voorſtanders die hy daar had, zulks derfde beſtaan.

Dog de Paus Alexander de Sesde, en de Hertog van Milaan, ſchreven menigmaal brieven aan de Heeren van Florencen, haar verſekerende datſe haar zouden wedergeven de Stad van Piſa en andere plaatſen, mits dat zy zouden laten varen de vrientſchap des Konings van Vrankryk, en datſe den voorzijden Broeder Hieronymus zouden gevangen nemen en ſtraffen.

Hier op is geſchiet, dat de Magiſtraat, verandert zijnde na gewoonte, waar onder vele waren van zijne vyanden, 't volk tegens hem hebben opgemaakt, en haar belaſt hem uit zijn Kloſter te halen, en gevangen te nemen, gelyk ook geſchiede: want zy hem met nog twee andere Monniken Dominicus de Piſcia en Sylveſter tot den Magiſtraat hebben gebragt, dieſe t'zamen deden werpen in de gemeene gevankeniſſe. In deſen oproer des volks hebbenſe een van de voornaamſte Heeren der Stad, den getrouſten vriend Hieronymus, Franciſcus Vallerius, doot geſlagen.

De Paus gehoort hebbende van hare gevankeniſſe, heeft twee Commiſſariſſen geſonden, om haar proces te maken, te weten, den Generaal der Jacobynen, en den Biſſchop Romolin.

Den negenden April veertien hondert 't negentig, zijnder eenige beſtemt die over de examen van Hieronymus en zijner medegeſellen ſtaan zouden, als namelyk van des Raats wegen uit de voornaamſte ampten ſeven mannen, van de gemeente negen, en van des Paus wegen twee. Zo heeft men ten zelven dag Hieronymus eerſt met ſagte woorden, daarna met drygementen, en ten laatſten met tormenten onderſogt en gevraagt na vele ſeltſame dingen, waar mede hy verdagt was: maar daar hy het meeſtendeel niet van en wiſt: en dewyl hy beſtendig by zijn leere bleef, en de zelve niet en wilde wederroepen, zo zijnſe zeer hart op hem verbittert geworden, zo datſe hem nog in dien dag tweemaal zeer wreedelyk op de pynbank hebben uitgerekt, en t'elken ryſe zeer jammerlyk op en neer getrokken, alle deſe tormenten en wreetheden heeft hy zeer geduldelyk geleden.

Den elfden April, en geheele agt dagen daarna, tot den negentienden, heeft men Hieronymus altyt verhoort en geëxamineert, dog zonder hem te pynigen, als te voren, maar met hem te beſpotten, en met onſtuimige woorden tegens hem uit te varen; (gelyk het genoeg bekent is hoe de vyanden Chriſti met de arme belyders der waarheit plegen om te ſpringen) en hebben ten laatſten zijne bekenteniſſe na haar behagen op vier-en-twintig vellen papiers t'ſamen-geſtelt, en den negentienden des zelven maants hem voorgeleſen, en hem gedwongen die te onderſchryven, hoewel daar in niets was, waarom men hem niet regt ter doot konde verwyſen, en hy zig ook op elk punkt zeer deftig wiſte te verantwoorden. Dog het voornaamſte, waarom hy den doot moeſte beſuren, was, dat hy den Paus en zijne gepretendeerde Geeſtelyke te nauw in den mont had gezien, en hare ſuperſtitien en dwalingen in zijne predicatien had aangeweſen en opentlyk beſtraft. 1498.

By zijn laatſte examen zijnder nog meer tegenwoordig geweeſt, als by de voorgaande, en zijn daar toe gedeputeert geweeſt Ludovicus de Adimaris, Rainaldus de Urzinis, Vicarius van den Biſſchop van Florentzen, en Caſtellanus de Caſtellanis, Doctor in de Regten, Franciſcus Salviatus, Prior in St. Marcus, en nog vyf andere Monniken des zelven Convents.

Wynige dagen daar na ſont de Paus na Florentzen Joachimus Turranus een Venetiaan, Vicarius van de ordre der Preek-Heeren, en Franciſcus Ramalithius, Doctor in byde de Regten, een Spanjaart, die van wegen den Paus eiſchten, dat den Raat van Florencen de drie voorgenoemde gevangenen in hare handen wilden overleveren, dat ook terſtont geſchiede, en hebben deſe den eenen voor, en den anderen na ter inquiſitie verhoort, en hare leere hatelyk verdrait, en met drygende woorden haar daar van geſogt af te trekken: maar Hieronymus met zijne mede gevangenen zijn beſtendig gebleven by het gene zy geleert hadden, en hebben geenzins 't zelve willen wederroepen, veel min beloven ietwes nieus aan te nemen. Daar over zijn de opperſte van den Raat, met de voorgemelde Commiſſariſen des Paus te zamen gekomen, en hebben ettelyke Artykelen ongeteekent, die zy het volk voorlaſen, als oorſaken of actien, waarom zy Savonarolam met zijne mede-broederen kwanſuis billik verdoemt en ter doot veroordeelt hadden.

En na dat zy haar deſe en nog andere Artykelen, dieſe of uit zijne boeken getrokken, of in zijne of hare predicatien van haar gehoort waren, hadden voorgehouden, zo vraagden de voornoemde Commiſſariſſen des Paus, Hieronymus en zijne mede-geſellen, of zy hare opinien wilden laten varen, en opentlyk wederroepen, en den Paus om vergiffeniſſe bidden, dan of zy 't oordeel daar over wilden verwagten. Maar zy antwoorden datſe door Gods genadige hulpe volſtandig wilden blyven in de bekende waarheit, en niet in het minſte daar van wyken, vaſtelyk vertrouwende, en verſekert zijnde van hare zielen ſaligheit.

Zo wierden zy dan d'een voor en d'ander na van den Biſſchop van Urbien van hare geeſtelyke Prieſterlyke weerdigheit ontwyet, en alzo de wereltlyke Magiſtraat van Florentzen in handen gegeven: uit den name en van wegen den Paus haar ernſtelyk belaſtende, dat zyſe als opſtinate en hartnekkige Ketters ter doot zou veroordeelen. Zo wierden zy dan op den drie-en-twintigſten dag van Mei, des jaars veertien hondert agt-en-'t negentig, te Florentzen op de markt eerſt opgehangen, en daar na hare doode lighamen tot aſſche verbrant, en hare aſſche in de voorby loopende Riviere Arrum geworpen wiert. Aldus hebben deſe Godſalige Martelaaren hare leere met het getuigeniſſe van haar bloet beveſtigt.

Van deſen Hieronymus Savonarola, maakt de geleerde Poeet Flaminius deſe verskens:

Dum fera flamma tuos, Hieronyme paſcitur artus
Religio Sanctas delaniata comas;
Fovit, &, O, dixit, crudeles parcite flammæ,
Parcite, ſunt iſto viſcera noſtra rogo.

Dat is:

Terwyl Jeronymus moeſt in 't vuur verbranden,
Religio bedroeft ſtont met haar byde banden
Verürietig in 't haar, en koeſterde den Helt,
En ſprak, og! beete vlam en doet hem geen gewelt.
Hy is myn hert, myn vreugt, myn ingewant, en
leven,

En die zyn nu met hem aan't wreede vuur gegeven,
Ik ſta daarom bedroeft, en wonder ongeruſt,
Het ſchynt nu dat 't vuur den grooten yver bluſcht.

HEMOND PICARD.

1503. HEmond Picard heeft op den vyf-en-twintigſten Auguſti vyftien hondert drie, in de Capelle des Palys tot Parys, uit de hand van een Prieſter, die Miſſe dede, de Hoſtie gerukt, en in de tegenwoordigheit van den gantſchen Adel verbryſelt, en ter aarden geſmeten; daar over hy in de gevankeniſſe wiert geworpen. Als Mr. Jan Standum zeer by hem aanhielt, dat by om vergiffenis zou bidden, heeft hy niet gewilt, derhalven is hy daar na met vuur verbrant.

RICHARD SMART.

ANno vyftien-hondert drie is te Salisbury levendig verbrant een Richard Smart, om dat hy bevonden wiert Wiclefs boeken geleſen en andere geleert te hebben, dat 't Sacrament des Altaars niet en is het ware lighaam Chriſti, en ook om dat hy Jan Stilman, Wiclefs boeken geleent had.

Ses mans perſonen te Bor verbrant.

1504. *Hiſt. perſ. Bohem. fol. 81. Hiſt. Slav. fol. 179.* IN het jaar ons Heere vyftienhondert vier (onder de regeeringe van Vladiſlaus Koning van Bohemen) heeft de Baron van Schwamberg ſes mans perſonen, toehoorders van de regtſinnige, die haar toen noemde *Fratres unitatis* (broedere der eendragt) uit het Dorp Au geſd by Tuſta gevangen genome, en in zijn ſtad Bor overgegeven om te verbranden. Hare namen waren Matthias Procop Schoen-maker, Johannes Simonovita Wever, Bartholomeus Icranovita Kuiper, Johannes Herbek Pot-bakker, Johannes en Nicolaas Madribka broeders, Bou-lieden. Als zy nu ter executie uitgelyt werden, vraagde haar de Baron, in wat geloove zy zo hartnekkig wilden ſterven? *In dat geloove* (zyden zy) *dat alleen ruſt op Jeſus Chriſtus, die van God is geworden de eenige Verſoener der Werelt, de eenige hope en ſaligheit aller die in hem gelooven.*

Zy gingen ter executie zeer kloekmoedig, en wanneer de Overſte Nicolaas, dien hy boven d' andere toegedaan was, 't leven toezyde, zo hy maar tyt van beraat, alwaar 't ook van een geheel jaar, eyſchte, zo zyde hy zeer haaſt, (na dat hy een wynig zijn beraat had ſchynen te nemen) *Ik wil liever met de andere myne broederen, om de Goddelyke waarheit ſterven, aan haar, na zulk een kleyne tyt, alleen volgen*; en is alzo met d'andere tot den houthoop getreden.

THOMAS NORICE.

1507. IN 't jaar onſes Heeren vyftien hondert ſeven, is Thomas Norice van Brochfort, in Suffolke geboren, van den Biſſchop veroordeelt om levendig verbrant te worden, om dat hy gewygert had d'afgeſtorven Hyligen en hare beelden aan te bidden, of deſelve met het Gebet des Heeren te groeten. Welk lyden hy geduldiglyk heeft uitgeſtaan te Norwig, op den laatſten dag van de maant Maart.

Een Vrouwe verbrant in Engelant.

1508. OM aan alle Chriſtene menſchen te betoonen, dat God ook dikmaals zijn regtveerdig oordeel openbaarlyk laat ſchynen in 't ſtraffen van de vervolgers zijner uitverkorener ſchapen, welke om den Name Chriſti liever geleden, en eer zy de waarheit wilden verſaken, liever menigerhande tormenten uitgeſtaan hebben; zo zullen wy hier verhalen een exempel, daar in de almogentheit en regtveerdigheit Gods zig klaarlyk vertoont heeft. In Engelant, in een Stad genaamt Chepeynſadberey, in den jare onſes eenigen Zaligmakers en Hylants Jeſu Chriſti vyftien hondert agt, is 'er een zeer Godſalige Vrouwe om de belydeniſſe des Euangeliums verbrant geworden, 't welke geſchiede onder de regeeringe van Henricus de Sevende van dien name, Konink van Engelant: en gelyk als de ſtantvaſtigheit van deſe Godſalige Vrouwe zeer heerlyk en trooſtelyk is voor alle Chriſten menſchen, die dit met verwonderinge zullen mogen aanmerken: alzo is ook mede de ſtraffe, die den onregtveerdigen Regter den Kancelier des Biſſchops overgekomen is voor alle Papiſten, die niet af laten de Ledekens Chriſti te vervolgen, een afgryſelyk ſchouwſpel, waar in zy mogen aanmerken, dat God niet alleenlyk in de toekomende, maar ook in deſe tegenwoordige Werelt zulke Tyrannen openbaarlyk ſtraft. 1508

Den name van deſe Vrouwe, die om des H. Euangeliums wilde de wreede doot des vuurs niet gevreeſt heeft, hebben wy tot nog toe niet konnen vernemen. Aangaande den Kancelier, die haar onregtveerdelyk ter doot veroordeelde, wert genaamt D. Whytington. M: Fox, die ons 't Engelſche Martelaars-boek beſchreven heeft, betuigt klaarlyk, dat de doot van deſe ſtantvaſtige Vrouwe eerſt tot zijner ooren gekomen is een wynig tyts te voren eer hy het eerſte ſtuk van zijn Hiſtorie (daar in hy verhaalt de Martelaren die in het Ryk van Engelant, om den Name Chriſti geſtorven zijn (in 't licht had laten uitgaan: daar uit beſluitende, dat God de Heere niet en heeft willen toelaten, dat de geloofweerdige ſtantvaſtigheit van deſe Vrouwe in vergetenheit begraven zou worden, maar heeft veel meer gewilt dat dit haar lyden alle nakomelingen in toekomenden tyden openbaar en bekent zou weſen: want deſe Hiſtorie is geenſins zonder Gods voorſigtige beſchikkinge tot zijn handen gekomen, op dat hy deſelve in het laatſte zijnes boeks byvoegen zoude, dat hy ook getrouwelyk gedaan heeft, als hier na volgt.

Na dat deſe Godſalige Vrouwe en mannelyke Martelareſſe, om de belydeniſſe der waarheit van den Kancelier D. Whytington ter doot veroordeelt was, en den tyt nu was gekomen, dat deſe Vrouwe zoude uitgevoert worden, ter plaatſe daar zy haar offerhande zoude volbrengen, zo is 'er een grooten toeloop van volk geweeſt van alle kanten en Dorpen daar omtrent liggende, de principalyk uit de Stad, kwamen, om deſe juſtitie te zien volbrengen. Onder welken hoop volks ook is gevolgt D. Whytington de Cancelier, om dat hy de ſententie, welke hy over dit onnooſel bloet uitgeſproken had, tot den einde zou zien uitvoeren. Als zy ter juſtitieplaats gekomen waren, zo is deſe gelovige Vrouwe en Dienſtmaagt Jeſu Chriſti aan een paal gebonden: en na dat ront-om haar lighaam ſtroo en riet gezet was, heeft zy zig zelven als een onnooſel lammeken vrywilliglyk tot den vuure beryt, en God haren Almagtigen Vader byde ziel en lighaam bevolen hebbende, is in den Heere Godſaliglyk geſtorven.

Als nu het volk na huis keerde van de plaatſe daar deſe executie geſchiet was, gebeurde dat op dien zelven tyt in de Stad een Beenhakker een Stier-os onderhanden had, om te dooden, welke Os hy na gewoonte met koorden en touwen gebonden had, om dit beeſt dies te bekwamelyker te mogen ſlaan. Maar deſe Beenhakker (niet zo wel ervaren, als 't ſchynt, in de konſte van beeſten te dooden, als de Papiſten zijn in in de vrome Chriſtenen te vermoorden) als hy zijn Byl op-hefte om 't beeſt te raken op de ſterre van 't voorhooft, heeft hy mis geſlagen, en raakte den

Stier

1508. *Een Vrouwe verbrant in Engelant, en hoe dat de Cancelier van een* 1508.
Stier omgebragt is.

Naau bad ge, o Kruisbeldin! in 't vuur den geeſt gegeeven,
Of 's Hemels wraak, die meeſt op wolle voeten gaat,
Viel op uw vyand aan ten koſten van zyn leeven.
Wie beeft niet voor de ſtraf van wreedheid en verraad,
Nu een verwoede ſtier 't geweld kan achterhaalen?
Gods Almacht laat zich door geen middelen bepaalen.

Stier op den neus ofte daar ontrent, zo dat het beeſt door dien ſlag verſchrikt zijnde, nogtans niet byſonderlyk gekwetſt, met gewelt alle zijn banden gebroken en in ſtukken getrokken heeft, en is alzo de handen van den Beenhakker ontkomen, loopende regt na de ſtrate, daar het volk van de juſtitie-plaats weder na de Stad keerde: zo haaſt als de luiden deſen Os ſagen komen, niet wetende wat dit beeſt mogte letten, vloden zy zeer ſnel van den weg daar den Os kwam een iegelyk voor zig zelven zorge dragende, want zy meenden anders niet of 't beeſt was dul geweeſt (als ook wel te vermoeden is dat het niet veel beter was) door de verbaaſtheit die het beeſt gekregen had, van den ſlag die 't op zijnen muyl ontfangen hadde: nogtans is de voorſchreven Stier door al het volk zo voorſigtelyk geloopen, dat hy niemant gekwetſt, heeft, en een groot ſtuk weegs door het gedrang van 't volk paſſerende, als of hy de menſchen met voorſigtigheit gemyt hadde, is eyndelyk gekomen tot Doctor Whytington den Cancelier, die in een hoexken geloopen was, om zig zelven met nog meer andere te verbergen: maar eylaas! te vergeefs heeft hy gemeent Gods gramſchap en ſtraffe te ontgaan: want zo haaſt als den Os hem gewaar wiert, is hy hem regelregt met de hoornen op 't lyf geloopen, en heeft hem in zulker manieren den buik open geſpert, dat hy doot ter aarden bleef liggen, en 't beeſt weg-loopende, met de darmen van den Cancelier op zijn hoornen hangende, heeft alle die dat aanſagen, met groote verwonderinge en ſchrik zeer verbaaſt en benaut gemaakt.

Ziet hier 't wonderwerk des Heeren, daarom al is 't dat onſe vleeſchelyke genegentheit gants blint is, en niet en kan de werken des Heeren te regt overleggen, zomwylen den *fato* of blinde fortuine toeſchryvende, het gene dat eigentlyk Gods voorſienigheit toe te ſchryven is: nogtans in dit zelve ſeltſaam en zo openbaar exempel, wat menſche zou zo plomp en onwetende konnen zijn, die niet zoude merken dat dit een byſonder werk en ſtraffe Gods is, daar mede de Heere zijn Almogentheit en regtveerdig oordeel getoont heeft, in 't ſtraffen van deſe godlooſen Cancelier? Tot een exempel van alle andere vervolgers der Chriſtenen, op dat zy de regtveerdige hand des Heeren zouden ontzien, als zy zodanige tyrannye onder de onnooſele Chriſten menſchen aanregten.

Aangaande de waarheit van deſe Hiſtorie, op dat niemant zou denken, dat ik iet ſchreve uit ligtveerdigheit, en my zelve van alle miſvertrouwen te bevryden, zo heb ik goet gevonden by deſe Hiſtorie te voegen het getuigeniſſe van eenige geloofweerdige luyden, die daar tegenwoordig geweeſt zijn, en het zelve gezien hebben: En voornamelyk het getuigeniſſe van eenen Roelant Webbe, die doen ter tyt woonagtig was in deſelve Stad Chepingſadbery, deſe had een ſoon genaamt Richard Webbe, die daarna gedient heeft M. Latimer, met welken hy ook vele benautheden, als een gevankeniſſe van ſes jaren, geduldiglyk heeft geleden. Deſe Richard zijnde in zijn jonkheit genegen tot de Leere des H. Euangeliums, is dikmaals van zijn Vader, die zeer genegen was tot de

1508. Paapſche Religie, vermaant geworden, dat hy zu'ken gevoelen wilde verlaten, noemende dat zelve Ketterye, en op dat hy te beter hem daar van zou mogen aftrekken, verhaalde hy hem dikwils deſe Hiſtorie, hoe dat die Vrouwe tot Chepingſadbery om deſe zelve Ketterye verbrant was geworden, het welke hy geſien had, hier mede zogte hy zynen Soon af te ſchrikken; eindelyk voegde hy daar by, hoe dat een Stier os den Cancelier op die zelve tyt met zyne hoornen omgebragt had. Dit alles heeft Richard Webbe zelve in perſoon verhaalt en geattesteert voor Mr. Fox, uit wiens Hiſtorie-boek wy dit getrouwelyk overgeſet hebben. Dit getuygeniſſe (alzo ik verhope) zal genoegſaam en ſufficant weſen voor alle onpartydige Leſers, die de waarheit wel toegedaan zyn.

THOMAS Prieſter.

1510. IN 't jaar vyftien hondert tien, als Fox zegt, zynder te Norwich in Engelant, om de Artykel van 't Sacrament des Altaars, twee levendig verbrant geworden, van dewelke d'een Thomas Prieſter was, in een klyn ſtedeken Eckels, alwaar hy ontwyet zynde, te Norwich gebragt wiert om verbrant te werde. Maar na zijn ontwyinge, terwyl hy nog een tyt lang in de gevankeniſſe bewaart wert, heeft hy zigzelven van eenige laren overreden, om zijn geloove af te ſweren: doch hier over berou hebbende, wiert hem tot ſtraffe opgelegt, dat hy op diſtelen en doornen met bloote voeten zou gaan, van de gevankeniſſe af tot aan de Gerigt-plaatſe, daar hy zijn brant offer zoude volbrengen.

Niet lange daar na is Thomas Bougay, een zeer eerlyk oud man, in deſelve ſtad van Norwich mede ten vuure veroordeelt, om dat hy in geen veertien jaren 't Sacrament van een Paapſche Prieſter had ontfangen, overmits hy een grouwel had van d'Afgodiſche Miſſe.

ANDRIES POLIWKA.

1511. *Hiſt. perſ. Bohem. fol. 90.* ANdries Poliwka is geweeſt een borger van Cuttenberg in Bohemen: maar om het veranderen van de Religie is hy na Lytomiſtia vertrokken, en om dat zijn huisvrou hem niet wilde volgen, zo is hy, komende om haar te beſoeken verraden geworden. Gevangen genomen zynde, is hy van den Prieſter der Calixtinen zo lange gekwelt, tot dat hy beloofde by zijn huisvrou te woonen en de Prieſter gehoorſaamheit te bewyſen: dit heeft hy ingewilligt; maar tegen zijn gemoet. 't Is nu geſchiet op een Hyligen dag, als de Prieſter zijn ſermoen hadde geëindigt, dat hy de ciborie voortbragt, en op den Altaar ſtelde, en het volk het ouwelken dat daar in ſtont aanbad. Andries niet konnende het vuur, dat binnen hem brande, inhouden, riep met luider kelen, *Swygt Prieſter, het komt my nu toe te ſpreken.* En zig tot het volk keerende, zyde hy: *Waar loopt gy lieve menſchen zo gretig toe? Wat bid gy aan, eenen God van broot? Och bid den levendigen en hemelſchen God aan, die in alle eeuwigheit is te pryſen.* De Prieſter riep tot het volk datſe deſen ſchelmagtigen booswigt zouden verbieden te ſpreken, datſe deſen Picardiſt zouden gevangen nemen. Alle eerſt verſchrikt zynde, heeft niemant de hand aan hem geſlagen; dog eindelyk zynder eenige op hem aangevallen, die hem met vuiſten hebben geſlagen, het hooft tegen een pylaar gemorſelt, en eindelyk zeer bebloet in de gevankeniſſe geſleept. Den volgenden dag is hy in 't Raat-huis gebragt, alwaar den Raat en de Prieſters tegenwoordig waren, en is hem gevraagt, of hy nog zou zeggen, 't gene hy giſteren zyde? Daar op hy ja antwoorde, en verweet haar hare Afgoderye, dat die niet beter was dan de Antichriſtiſche. Gevraagt zynde door wiens ingeven hy zulks dede? antwoorde. *Door wiens ingeven heeft Abraham hem derven afſcheyden van de Afgoden dienaars, en den levendigen God aanbidden?* Zy hielden verder aan, en zyden: gy moet ons duidelyk zeggen door wiens aanraden gy deſe dingen beſtaat. Hy antwoorde, *Door wiens aanraden heeft Daniel tegen de Afgoderye geſtelt?* Zy hebben daar op geroepen, zwygt, wy weten deſe dingen beter dan gy, wy hebben geenſins van nooden van u geleert te worden: wy weten dat gy hier in medegeſellen hebt, welke, alhoewel gy ſe vrywillig niet en wilt melden, wy u daar toe wel zullen dwingen; en daar op wert hy wederom in de gevankeniſſe gebragt, en zeer haaſt daar na bevolen te pynigen: maar niet konnende met pynigen zulks uit hem verſtaan, zo wert hy als eenhartnekkig menſche ten vuure veroordeelt. De Prieſters verſogten op den Schout, dat hy hem niet wilde toelaten te ſpreken, wanneer hy te voorſchyn zou komen, op dat hy met ſijn redenen 't volk niet kwam te beſmetten. De Schout is met Andries over een gekomen, dat, 't en ware hy zweeg, men hem den mont zou toeſtoppen. Hy heeft het belooft en ook gehouden, op den gantſchen weg niet een woort ſprekende, maar in 't ſtille biddende. Maar wanneer zijn hooft kwam te branden, zo riep hy uit, *Jeſu, Sone des levendigen Gods, ontferm u, ontferm u myns ellendigen ſonders*; niet anders meer ſprekende. Waar op de Prieſters tot het volk riepen, Ziet, hy roept nu Jeſus aan, den welken hy levende niet heeft willen gelooven, en wiens Sacramenten hy niet heeft willen eeren. Dit is geſchiet in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert elf.

Pop van AYE.

ONtrent 't jaar vyftien hondert twaalf is 'er nog een ander out man Pop van Aye genaamt, een Wever van zijn Ambagt, in 't ſtedeken Aye, om deſelve zake van 't Sacrament des Altaars, met deſelve kroone des Martelaarſchaps gekroont geworden. 1512

RICHARD HUNNE.

IN 't jaar onſes Heeren vyftien hondert vyftien woonde te Londen in Engelant een, met name Richard Hunne, een Lakenkoper, een vroom en Godſalig man; dog gehouden voor Roomſch Catholyk, hoewel hy hymelyk al eenige ſmaak had van de Euangeliſche waarheit. Deſe man had een jong kint te minne tot Midleſex, in de Parochie van St. Maria Marſilon, 't welke kwam te overlyden ontrent vyf weken oud zynde. Thomas Drifield, Paſtoor van die plaats, eiſchte van Richard Hunne des kints deken, als een geregtigheit die hem toekwam. Richard antwoorde, dat het kint daar aan geen eigendom had gehad, en dat hy derhalven de deken hem niet ſchuldig was. De Prieſter konde deſe wygeringe niet verdragen, en riep hem daar over voor den Officiaal. Richard klaagde over dit ongelyk, met raat zyner vrienden, aan de wereltlyke Overigheit, zeggende, dat de Prieſter, het gene dat onbillyk was, van hem eiſchte; en het den Prieſter een Regt dag aanzeggen, om zijn zake tegens hem uit te voeren. Maar nadien de Mis Papen daar toe ongehouden zijn, inſonderheit wanneer daar iet van haar gewin afgaat, zo hielden zy met malkanderen raat, hoe zy de zake beſt beleggen mogten, en beſloten, datmen den voorzyden Richard van ketterye zou beſchuldigen, en by den Biſſchop van Londen, Richard Fitſiam, in haat brengen, die zelve tot deſen raat geholpen had. Als nu Richard aangeklaagt was, is hy terſtont van den Biſſchop 1511

1515. ſchop in den toren van Sint Paulus Kerke, welke de Lollaars toren genaamt wort; gevangen gelyt: Wilhelmus Horſey, des Biſchops Cancelier, had in dien tyt alle magt over die gerankeniſſe. Charles Joſeph, Sergeant van 't Biſchops Hof, en Jan Spaldink, Kloklyder tot St. Paulus, waren vertroude dienaars van deſen. Deſe twee namen voor Richard Hunne in den toren van honger te inepterven: maar als zy ſagen dat haar dit niet konde gelukken, zo zynſe in de gevankeniſſe op hem gevallen, en hebben hem handen en voeten gebonden, en grouwelyk verworgt.

Daar na hebben zy hem wederom los gemaakt, en aan zijn gordel aan een muur opgehangen. Dit is geſchiet den vierden December in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert vyftien.

Maar als zy dit grouſame fyt bedreven hadden, hebben zy het gerugte uitgeſtroit dat Richard Hunne, zig ſelve in de gevankeniſſe aan zijn eige gordel, had verhongen. Als dit nu rugtbaar was geworden, en ſterkelyk vermoet wiert, dat hy van zyne vyanden vermoort was, zo zijn daar twaalf aanſienelyke Mannen, neffens de Fiſcaal tot Londen, met name Thomas Barnewel, gegeordineert om deſe zake te onderſoeken.

De opkomſte van D. MARTINUS LUTHER.

1517. ALs nu de Antichriſt, de Paus van Romen, zijne Apoſtelen en Diſcipelen (de Biſchoppen, Papen en Monniken) meenden, dat zy door haar moorden, worgen, branden en dooden, het Euangelium, en de dienaars der waarheit uitgeroeit, verdrukt, en te niet gebragt hadden, en datſe nu vry onverhindert haar ſpel mogten ſpelen, Chriſtus uit zijn Ryk ſtooten, en zelf heerſchappye in de herten en conſcientien der menſchen te nemen: Heeft het ten laatſten den Almagtigen eeuwigen God verdroten, die daar verwekt heeft den geeſt des Hyligen Mans D. Martinis Luther, door wien hy de Sonne des Euangeliums klaarlyk over het gantſche Chriſtendom heeft doen ſchynen.

De Paus ſent Aflaasbrieven.

In 't jaar na de geboorte onſes eenigen Saligmakers Jeſu Chriſti vyftien hondert zeventien, had de Antichriſt uitgeſonden Aflaat-brieven, daar hy de ſonden om gelt mede vergaf en kwyt ſcholt. Welke Aflaat te Wittemberg in Saxen uitgerigt en verkogt wert van een Jacobyner Monnik, Tecelius genaamt, die zeer ſchandelyk en laſterlyk daar van predikte: Onder andere leerde hy het volk, dat zo haalt als den penning in de Kiſte klonk, zo voeren de geſtorve zielen dadelyk uit het Vage-vuur in den Hemel.

Tecelius.

Tegen deſen, en zijn godlooſe predikinge, heeft Luther zekere Artykelen gemaakt, die hy voor de Kerk-deure aangeplakt heeft. Daar na heeft Tecelius, willende den Paus behagen, een verſamelinge van Monniken en Sophiſtiſche Doctoren beroepen, van waar hy begeerde datſe tegen Luther ſchryven zouden. Hy heeft ook niet ſtille geweeſt, maar heeft in zijn ſermoenen Luther een Ketter genoemt, en geroepen dat men hem met vuur verbranden zou. De artykelen en het ſermoen dat Luther van den Aflaat gemaakt had, dede hy openbaarlyk verbranden. Zo hebben Tecelius en de zijne, Luther gedwongen door haar groote beroerte, om de waarheit breeder te beſchryven.

Hy verſchuyft de ſonden des Aflaats.

Als nu de Sophiſten van Leuven, Ceulen, en andere diergelyke vyanden tegen Luther ſchreven, heeft hy genootzaakt geweeſt ten laatſten ook andere materien te roeren, namelyk:

Van het onderſcheit tuſſchen de Goddelyke geboden, en menſchelyke inſettingen.

Van 't ſchandelyk misbruik des Avontmaals in 't koopen en verkoopen: en in 't opofferen voor levendige en doode. 1517.

Van de opregte boete. Van de vergevinge der ſonden. Van het geloove. Van den aflaat. Van de beloften, en diergelyke andere meer, die men uit zijn Boeken zien kan.

Zo is dan Luther van den Paus (die nu merkte dat Babylon zijn Hooft-ſtad begon te vallen) in den Ban gedaan, en zijne Artykelen zijn als Ketters vervloekt en verdoemt, en by-na in allen landen verbrant geworden; want die Babyloniſche Hoere, die daar dronken is van het bloet der Hyligen, heeft alle Princen dronken gemaakt van den wyn harer hoereryen, alzo datſe alle raasden Kyſer, Koningen, Vorſten (uitgenomen zeer wynige, die de waarheit gunſtig waren) om het Euangelium te dempen, en de Godſalige Predikanten te vermoorden. En hoewel dat het haar van God niet toegelaten was, den Hyligen Man Gods Martinus Lutherus te dooden en om te brengen, zo hebbenſe nogtans haare wreetheit betoont aan andere, die door de leeringe en ſchriften van Luther tot de kenniſſe der waarheit gekomen zijn.

JOHANNES VOËSIUS, en HENRICUS ESCHEUS, verbrant.

1523. T'Antwerpen in Brabant was een Auguſtiner Kloofter, daar de Monniken uit de Schriften en boeken van Luther de kenniſſe der waarheit gekregen, en den volke geleert hebben: om welker ſaken wille zy gevangen, en te Vilvoorde gevoert zyn geweeſt, daar de Lovenſche Magiſtri noſtri, ſeer groote vlytigheit en neerſtigheit gedaan hebben, om deſe Monniken af te brengen van de belydeniſſe des Euangeliums, en hebbenſe gedrygt te dooden en te branden, waar 't datſe niet wederriepen en verloochende de waarheit, dieſe eens beleden en bekent hadden. Vilvoorde.

Zo hebben zy 't dan met haar tyranniſche drygementen zo verre gebragt, datſe alle afgevallen zijn behalven drie alleen, die in de belydeniſſe volſtandig gebleven zijn. Deſe zijn van Hoogſtrate en zommige ander Kettermeeſters (die wel te regt meeſters en hoofden in Ketteryen en dwalingen zijn) gevraagt geweeſt: In den eerſten wat zy geloofden? Daar op zy geantwoort hebben, Dat zy de twaalf Artykelen des Chriſtelyken geloofs geloofden en hielden, en ook alles wat in de Euangeliſche en Bybelſche Schriften vervat is: ook dat zy een Chriſtelyke Kerke geloofden, maar niet zodanigen als de Kettermeeſters geloofden. Clemendas. Hoogſtrate. Geloove.

Ten anderen vraagdenſe, of zy ook geloofde de inſtellinge der Concilien en Oud Vaderen? Zy antwoorden: datſe de inſettinge geloofden, zo verre als zy met de Godlyke ſchriften overeen kwamen, en niet daar tegen waren. Concilien.

Ten derden vraagdenſe, of zy ook geloofden, datſe doodelyk of verdoemelyk ſondigen, die de Paus en der Vaderen inſettingen overtreden? Zy antwoorden, dat zy geloofden dat de Geboden Gods ſalig maakten en verdoemde, en niet menſchelyke inſettingen. Paus Inſtella. en.

En na dat de Ketter-meeſters niet agter gelaten hadden, met ſoetigheit en met hardigheit, om de goede Chriſtenen tot wederroepinge te brengen, en niet vorderden; zo hebben zy ten laatſten beſloten zulke hartnekkige Ketters (als zyſe noemde) de wereltlyken Regter over te leveren (gelyk als Chriſtus Pilatus en den Hydenen overgelevert wert) om te dooden. Zo zijnſe dan van Vilvoorde na Bruſſel gevoert, en aldaar neerſtelyk in den Kerker bewaart. Niet lange

1523. *JOHANNES VOËSIUS, en HENRICUS ESCHEUS; twee Auguſtiner Monniken tot Bruſſel verbrant.* 1523

Als 't vroom gemoed door 't licht der waarheid word beſtraalt,
Dan moet de nacht van zonde en ongeloof verdwynen,
Dan zwigt de ziel, hoe bits de wreetheid dreigt en smaalt,
Voor banden, boon, noch ſmaad, noch de allerfelſte pynen;
Want zy beſchouwt de Kroon des leevens in 't verſchiet,
Gelyk men 't hier aan deez' twee Kruisgenooten ziet.

ge daarna zijn ook te Bruſſel gekomen de Sophiſtiſche Doctoren van Leuven, namelyk, Hoogſtrate, Egmont, Godſchalk, Lathomus, Ruardus, en Paſcha een Karmelyt van Mechelen.

Op den eerſten July liep het volk hoopſchewyſe na de Markt, maar daar was zeer luttel vreemt volks (om dat alle deſe handelinge ſeer hymelyk beſchikt was.) Daar kwamen de drie Bedel-Ordens met kruicen en vanen, gelyk haar gewoonte is, als zy met eerlyke pomperie en pragt uitgaan willen. Als zy nu ordentlyk haar geſtelt hadden op het Schavot, de Doctoren der Godelyker Schrift, en de Abten die in de Plaatſen der Biſſchoppen ſaten, met haren Inſulen en gewoonlyke Staven, wert de jongſte van drie (een jonk, maar een geleert en welſprekende Man) voorgebragt over de Markt, en binnen gelyt: Een korte wyle daarna kwam hy wederom op 't ſchavot, met Mis kleederen bekleet. Midden op 't ſchavot ſtont een tafel verciert en bedekt als een Altaar. Voor deſe tafel knielde hy neder, met het aangeſigt na het volk: niemant konde aan hem merken eenigen teekenen van vreeſe of verſchrikkinge: Agter hem ſtont de Gardiaan van de Grauw-Monniken, en begon te predikken: daar tegen over ſtont een Biſſchop, welke met een open boek heeft begonnen de Ceremonien uit te regten. Dewyle dat dit al geſchiede, van elf uren af, tot twaalf uren toe, zo dat d'eene predikte, en de ander hem ontwyde, is de jongeling al in eenen doen en weſen gebleven, van eener coleur en onverandert: zijn aangeſigt was ſchaamagtig en weſentlyk, waar uit men ligtelyk afnemen konden, dat hy niet alleen den doot veragte, maar ook, dat hy een gants beſchyden ſagtmoedig man was: zijn weſen en manieren waren alzo geſtelt, als of hy in 't gebet, en in 't overdenken der Hemelſcher dingen, gants heerlyk beſig geweeſt ware. Als men hem nu ontwyet had, is hy weder binnen gebragt.

Ontwyet.

Korts daar na zijn de andere twee voorgekomen, welke ouder waren dan de voorgenoemde; want deze twee hadden baarden, maar d'andere jongeling was gants glat en baardeloos. Deſe twee kwamen ook in zodanigen geſtalteniſſe, datmen haar beſtandigheit en vrymoedigheit ligtelyk zien konde. Zy werden ook ontwyet, en van haar Prieſterdom of Monnikdom berooft, en gingen alzo van het ſchavot binnen, daar zy haar vonnis en ſententie ontfangen hebben. Ontwyet

En hoewel dat 't regt en billyk is, en byſonder te Bruſſel gewoonlyk, dat eens ygelyks beſchuldinge opentlyk voorgeleſen wort, eer zy ſterven: zo is dat nogtans in deſe zake, uit ſchaamte en groote ongeregtigheit, agtergelaten.

Hoogſtrate, de Doctor van Leuven, is gekomen om haar te vertrooſten, en heeft gezegt, wilden zy nog wederroepen, hy had de magt haar los te laten. Den trooſt der Sophiſten

Daar op antwoorde d'een: dat zijn de woorden Pilatus: gy hebt geen magt over my, t'en zy datſe u van boven gegeven ware.

Kort daarna heeftmen alleen de twee, namelyk, die daar eerſt uit kwam, en een van de laatſte voorgebragt, en ſtraks na het vuur gebragt, datmen voor haar op de Markt beryde.

ſtantvaſtigheit.

Als menſe nu daar henen lyde, en zy hare eigene kleederen uittogen, werden 'er veel ſchoone redenen van haar gehoort: waar uit een eigelyk klaarlyk heeft konnen merken, dat zy vrome

1523. me en Godvrugtige mannen waren, die ſeer hertelyk verblyt zijn géweeſt, om datſe onthonden zouden worden, en by den Heere Jeſus Chriſtus komen. Zy betuigden ſonder ophouden, dat zy ſtorven als Chriſtenen, datſe ook geloofde een hylige algemyne Chriſtelyke Kerke. Zyden ook dat het den dag was dien zy langen tyt begeert hadden.

Als zy nu tot op 't hemd toe ontkleet waren, hebbenſe alzo een langen tyt geſtaan, als die niet gebonden, maar van ſelfs den paal, daar zy aan verbranden zouden, aangrepen. Het vuur ging langſaam aan, en al ſagen zy den rook opryſen, waar na de vlamme haaſt volgen moeſt, zo zijnſe nogtans niet klynmoedig geworden, maar zo veel men uit haar gelaat zien, en uit de oogen oordeelen konde, zo zijn zy hoe langer hoe meer getroofſt, beſtandiger en beter gemoet geworden. Men ſag aan haar een wonderlyke vrolykheit, alzo dat 'er veel meenden dat zy lagten.

Onder andere beleden zy de Artykelen des geloofs, en ſongen *Te Deum laudamus*, de een het een vers, d'ander het ander. Doe de een ſag datmen het vuur onder zijn voeten aanſtak, zyde hy, dat hem dogte datmen 'er roſen onder ſtooide. In 't vuur hebben zy ettelyke maal Jeſus geroepen, en zijn alzo van de vlamme des vuurs verſtikt geworden, en hebben den Heere haar ziele opgeoffert; Dit geſchiede in 't jaar vyftien hondert drie en twintig, den 1. July, en deſe zijn de eerſte, die om 't gevoelen van Luther zijn gedoot. Den derden hebbenſe niet voorgebragt: waarom dat zulks niet geſchiet is, is nog onbekent. Zommige zeggen, dat hy wederroepen heeft; maar dat is niet geloofly k, want dat zoudenſe ſonder twyffel, openbaarlyk voor het volk hebben laten doen: zommige meenen, dat hy hymelyk is omgebragt.

Vele van deſe Monniken hebben de vlugt genomen, en het Kloofter is verwoeſt en gedeſtrueert; en door de ſtantvaſtigheit van deſe Monniken is (tegen d'opinie van velen) de voorſz. Leere in de Stad van Bruſſel zo geplant, datſe voort daar ſtede-vaſt is gebleven. Het Hooft of *Prior van 't voorzyde Kloofter, heeft nog lange jaren daarna die voorſchreven Leere in 't openbaar gepredikt, en menigte van Nederlanders tot deſelve bekeert: gelyk ook een Monnik, die uit het voorſz. Kloofter was ontvlooden, door zijne Predicatien, en ſtantvaſtige doot, veel menſchen in de voorſchreven Leere heeft geſterkt.

** Zo het ſchynt Hendik van Zutphen.*

NICOLAUS een Anguſtiner Monnik van Antwerpen.

1524. IN deſe tyden was t'Antwerpen en in de omliggende plaatſen veel volks, van alderhande Natien, die de ſmake des Goddelyken Woorts begonden te krygen. Onder andere was 'er te Mels ('t welk twee mylen van Antwerpen gelegen is) een Paſtoor, tot wiens Predikatie zeer veel volks lieps: alzo dat hy dikwils in een open plaats moeſte prediken, om de menigte des volks. Als hy lange tyt vrymoedíglyk 't Woort Gods verkondigt, en de valsheit en boosheit der menſſchen ontdekt had, heeft hy in zijn alderlaatſte predikinge zig zelven openlyk voor het volk beſchuldigt, ſprekende van de Miſſe, en zijde, wy zijn gewiſſelijk arger en boozer dan Judas de verrader was; want hy heeft Chriſtus verkogt en gelevert; maar wy verkoopen hem u, en leveren hem niet.

** Papen erdan Judas.*

Haaſt daarna hebben de Papen en Monniken benijt, dat het Euangelium zo goeden voortgang had: en zorgende dat haar den roof uit den muil zoude ontnomen werden, hebbenze een Mandament van den Kyzer verworven, tegen den Paſtoor, en een Auguſtijner Monnik die binnen Antwerpen predikte: in welk Mandament bevolen en toegelaten was, datmenſe het opperſte kleet beneinen zou, die men in zodanige vergaderinge of predikatie bevont: en die den Predikant zelfs ving, die zou dertig Caroli guldens tot loon hebben. Alzo wert Chriſtus wederom om dertig penningen verkogt.

1524. Het opperſte kleet nemen, en darmen de predikinge hoort.

Zo is 't geſchiet op een Zondag in het jaar onſes Heeren Jeſu Chriſti vyftien hondert vierentwintig, dat 't volk, niet agtende op zodanigen Mandament, t'zamen gekomen is op de plaatſen daar men de Schepen timmert, en als zy lange tyt den Auguſtijner Monnik verwagt hadden, en hy niet kwam, zo ſtont 'er een Prieſter op (Nicolaus genaamt, die in de H. Schriftuur wel geleert was, en heeft gezegt: Nadien de Predikant niet gekomen is, zo is 't nogtans onbehoorlyk, dusdanigen vergaderinge hongerig, zonder eenig voetzel des Goddelijken Woorts, te verlaten. Zo is hy op een Schip, dat daar gemaakt was, geklommen, en heeft het volk veel meer uit de Hylige Goddelijke Schriftuur beduit en geleert, dan zy ojt te voren gehoort hadden.

Om welker zaken wille hy daar na van twee Vleeſchhouwers knegten aangetaſt is, en in handen des Overheits gelevert: En is des anderen daags, des Maandags (na dat hy de zuivere Euangeliſche Leeringe ſtantvaſtelijk beleden had) in een zak genaait, en haaſtelijk (om de vreeſe des volks) by des Stads Krane in 't water geworpen, in 't Jaar onſes eenigen Zaligmakers vijftien hondert vierentwintig.

Meeſter GEORGIUS.

ONtrent 't jaar 1524. is Mr. Georgius, Predikant tot Hall, om dat hy 't Avontmaal des Heeren onder twee geſtalten, te weten, Broot en Wyn, bediende, door ophitſinge der Papen, van zommige ſtraatſchenders aangegrepen, en niet verre van Aſſchenburg jammerlyk verbrant.

HENDRIK van ZUTPHEN.

IN 't jaar vyftienhondert vierentwintig is Hendrik van Zutphen, een Auguſtijner Monnik, van Antwerpen te Bremen gekomen, en heeft daar op 't verſoek van eenige Godvrugtige mannen 't Euangelium begonnen te verkondigen, en heeft zo een voortgang gehad, door de genade des Heeren, dat in kort 'er tyt aldaar de gantſche Stad haar na den regel des Hyligen Euangeliums gereformeert en herſtelt, en de buikbeeſten (de Papen en Monniken) verworpen en verſmaat hebben.

De Biſſchop van Bremen lyde veel lagen om hem te vangen en om te brengen: maar den eerbaren wijzen Raat der ſtad heeft daar voorzigtig in geweeſt, en heeft den Hyligen man voor de bloetgierige wolven beſchut en bewaart En hoe dat de Biſſchop met zijn Genaamde Geeſtelykheit woelde en raaſde, met Concilien by een te roepen, met Pauſſelyke en Kyſerlyke Mandamenten, zo heeft Henricus nogtans niet afgelaten het woort des Heeren te verkondigen, wel wetende dat hy in zodanige zaken meer behoorde God gehoorzaam te zijn, dan den menſchen.

Ten laatſten is hy ook geroepen geweeſt van Nicolaus Boye Paſtoor, en ettelijke andere vrome Chriſtenen van Meldorf en Diethmaar, om aldaar mede 't woort Gods te verkondigen, en haar te verloſſen uit de tyrannye des Antichriſts: dat hy gewilligly k (hoewel dat het die van Bremen mishaagde, die de onſtuimigheit der Diethmaarſchen wel kenden) aangenomen heeft, en is aldaar geryſt, in 't jaar onſes Heeren en eenigen

1524. *HENDRIK van ZUTPHEN tot Diethmaar van de Boeren wreedelyk om hals gebragt.* 1524.

Wierd ooit het brein tot baat en dolle wraak geſpitſt,
Om de onſchuld t'elkens te vervolgen tot den bloede,
Hier word de eenvoudigheid tot gruwlen aangebitſt,
Door 't geeſtelyk geweld, nooit zat van moord en woede
Helaas! hoe deerlyk word deez' trouwe Kruisgezant
Geklopt, getrapt, geſlelpt, doorſteeken en verbrand.

gen Hylants Jeſu Chriſti 1524, des Maandags na den Advent.

Zo haaſt als hy daar gekomen was (hoewel hy nog niet gepredikt had) wert de Duivel met zijne litmaten toornig, en verwekte de Jacobijnen Monniken, en andere Papen, die met malkanderen raat ſloegen en beſloten, dat men voor al beſorgen moeſte, dat hy niet predikte: want de zwarte nagtuilen haten het klare licht des Goddelijken woorts, en vreezen dat hare werken en gevynſtheit in 't licht gebragt mogten werden, en dat alzo haar rijk een einde zou nemen.

Zo maakte hem de Prior van de Jacobijnen op, en rijſde ter Hyde voor de agtien Regenten des gantſchen Lants, en klaagde hooglijk, dat de Monnik van Bremen gekomen was, om 't gantſche lant van Diethmaar te verlyden, gelijk hy te Bremen gedaan had. Deſe Prior had tot zijner hulpe des gemeenen lants de Cancelier Mr. Gunther, als mede Pieter Nannen, byde groote vyanden van Gods woort. Deſe twee holpen den Prior met alle vlytighyt, en hielden den anderen ſeſtien Regenten (die ongeleerde en eenvoudige mannen waren) voor, wat grooten lof dat zy in gants Nederlant behalen zouden, en byzonder grooten dank by den Biſſchop van Bremen verdienen, waar 't dat zy deſen Monnik ter doot brengen konden.

Als de arme ongeleerde luiden dat hoorden, beſloten zy in zijn doot, eer zy hem oit gezien, ik laat ſtaan, gehoort of met regt overwonnen hadden. Zy ſchreven aan den Paſtoor van Meldorf, dat hy Hendrik verjagen zou, eer hy predikte, op de hoogſte ſtraffe. Maar de Paſtoor en Hendrik agten zodanig gebot niet: en Hendrik is op den ſtoel gegaan, heeft zeer vieriglyk gepredikt, en het louter Woort des Almagtigen Gods verkondigt, alzo dat de gantſche gemynte van Meldorf daar in geruſt en wel gemoet was, en dankten God dat zy door zijn genade zodanigen Predikant gekregen hadden. Dit dede Hendrik een tyt lang tweemaal des daags, alzo dat het volk ten laatſten begon te merken datſe door de Papen en Monniken verlyt geweeſt waren.

Ondertuſſchen ruſte ook de Prior niet, maar heeft de Grau-Monniken, die zig zelven Minder-broeders noemen, tot behulp genome. Want onder alle anderen is 'er geen bekwamer volk, om de eenvoudige menſchen door gevynſtheit te trekken en te verlyden, als deſe Grauwbroers zijn. Zo ſchikten de Grauw-Monniken haaſtelijk tot ettelijke van de Regenten, namelijk tot Peeter Nannen, Peeter Schwyn en Claus Kode: en zijden tot haar met grooter klagte, dat de Ketter predikte, en 't volk verlyde, die hem eensdeels alreede aanhingen: en waar 't dat zy niet toe ſagen, en den Ketter ombragten, zo zou Marien lof, met de twee Hylige Klooſteren te niete gaan: dat was de Schriftuur daar zy den Ketter mede verwonnen. Minderbroeders.

Als nu de arme onverſtandige luiden dat hoorden, wierden zy toornig, en Peeter Schwyn antwoorde daar op: Dat men den Paſtoor en Hendrik geſchreven hadde, wat zy zouden moeten doen, en waar 't noodig, zy wilden nog wel eens ſchrijven. Daar op antwoorde de Prior: Neen, gy moet het anders aanſtellen; want begint gy den Ketter te ſchrijven, zo zal hy u weder antwoor-

Digitized by Google

1524. Hoe kragtig is de waarheit.

woorden, en zo zult gy zonder twyffel ook verlyt worden, eer gy 't gewaar wort: en komt hy te schrijven, zo krygt men geen einde daar van.

Doen besloten zy een raat, dat men hem in der nagt hymelijk moeste vangen en hanstelijk verbranden, eer dat het den luiden kennelijk werde. Dezen raat geviel hen allen zeer wel, byzonder den Grau-Monniken. Zo hebbense uit alle omliggende Dorpen de Boeren by een geroepen, en bevolen datse hymelijk by nagt komen zouden ter Nieuwer-kerken, in Mr. Gunthers des Schrijvers huis. Van daar gingen zy met den gantschen hoop Boeren na Hemmingstet, een halve myl van Meldorf.

Als zy daar te zamen gekomen waren, wert daar opentlijk gezegt de oorsaak waarom datse daar geroepen waren; want niemant en wist 't, dan alleen de gekoren Hooftluiden. Als de gemeene man dat hoorden, wildense weder te rug trekken, en zulken boosen werk niet beginnen. Maar de Hooftluiden geboden haar op lyf en goet, dat 'er niemant zou weg gaan; bragten ook drie tonnen Hamburgers bier, 't welk zy uitdronken, op datse te moediger zouden zijn. Zo zijnse aan ter middernagt, ontrent twaalf uren, met gewapender hand te Meldorf gekomen den negenden December. De Jacobynen of Prediker-Monniken gaven haar toortsen en fackelen dat zy zien konden, dat Henricus haar niet ontliep. Zo vielense dan met gewelt in des Pastoors huis, en sloegen alles open en in stukken, gelyk dulle dronke boeren plegen: wat zy vonden van zilver, gout of andere juweelen, dat namen zy mede. Zy grepen den Pastoor, hieuwen, sloegen, en staken hem, en riepen: Slaat doot, slaat doot. Zommige staken hem naakt op de straat in den drek en vuiligheit, en namen hem gevangen, roepende, hy zou met haar gaan: andere riepen, men zou hem laten gaan, want zy geen bevel hadden om hem te vangen.

Het Monniken habyt.

Daar na als zy haren moet over den Pastoor gekoelt hadden, grepen zy Hendrik naakt uit 't bed: zy sloegen, zy staken en trokken hem: zy bonden zijn handen vast agter op zijnen rugge: zy leefden zo jammerlyk met hem, dat het Peeter Nannen ook begon te verdrieten, die nogtans een fenynig vyant des woorts Gods was, en beval datmen hem zou laten gaan. Zo sleepten zy hem naakt en barvoets in de koude en ys, tot Hemmingstet, alzo dat zijn voeten gewont waren. Van daar togen zy hem den zelven nagt tot der Hyde, daar bragten zy hem in een Papen huis, en sloten hem in een kelder, daar hem de dronke boeren bewaarden, en den gantschen nagt bespotten.

Onder andere kwamen tot hem Heer Simon, Pastoor van Aldenwoorden, en Heer Christiaan, Pastoor van Nieuwer kerken, byde ongeleerde vervolgers der waarheit: en vraagden hem, uit wat oorsake dat hy het hylig kleed afgelegt had: waar op hy vriendelyk uit de Schrift geantwoort heeft; maar zy en verstonden 't niet. Mr. Gunter kwam ook tot hem, en vraagde, of hy liever na den Bisschop van Bremen wilde gesonden zijn, of aldaar in Dietmaar zijn loon ontfangen? Daar op antwoorde Hendrik: Heb ik iet onchristelyk gehandelt of geleert, zo kont gy my daarom wel straffen. Doe riep Mr. Gunter: Hoort gy wel, myn vrienden, hy wil in Diethmaar sterven. Maar het volk dronk en soop den gantschen nagt over.

Raat-houders.

Des morgens ontrent ten agt uren, gingen zy op de Markt te rade watmen hem doen zou. Daar riepen de volle boeren, verbrant hem in 't vuur, daar mede zullen wy van God behoet worden, en van de menschen eere gewinnen; want hoe hy langer leeft, hoe hy 'er meerder verlyden zoude; wat baat het lang beraden, hy moet dog sterven. 1524.

Grau Monniken hyligheit.

Daar na wiert 'er uitgeroepen, dat alle die hem hadden helpen vangen, zouden met haar geweer by het vuur komen: daar kwamen ook de Grau Monniken, en sterkten de boeren in haar boosheit, en zijden. Nu doet gy regt; en stonden alzo dat arm volk toe. Doe namen zy hem en bonden hem aan handen en voeten, en bragten hem met groot gekryt en gebaar na het vuur. Als hy daar kwam, veroordeelden zy hem met dese sententie tot 'er doot, welke de Voogt uitsprak, en zijde: Dese booswigt heeft gepredikt tegen de Moeder Gods, en tegen het Christelyke geloof: uit welker oorsake ik hem verwyse en veroordeele, van wegen myns genadigen Heere de Bisschop van Bremen, ten vuure. Doe antwoorde Hendrik: Dat heb ik niet gedaan: dog, O Heere, uwen wille geschiede; en heffende zijn oogen ten Hemel, sprak hy: Heere vergeeft het haar, want zy weten niet wat zy doen, uwen Naam zy alleen gehyligt, Hemelsche Vader. Beschuldiginge.

Daar kwam een ongeleerde Grau-Monnik tot hem, om zijn biegt te hooren. Hendrik vraagde hem: Broeder, heb ik u oit eenig leed gedaan? Hy zijde, Neen. Wat zou ik u dan biegten of van u begeeren, dat gy my vergeven zoud? Doen ginck de Grau-Monnik met schaamte weg. Doe sloegen zy hem met alle gewelt, d'een sloeg hem met een slootdegen op zijn hooft, d'ander met een vuisthamer, anderen staken hem in zijn zyde, en in zijn rugge, een iegelyk daar hy hem best raken konde. Mr. Gunter stoud het volk toe, en vermaandese, riepse aan, en sprak: Vry toe, lieve gesellen, hier woont God.

Het vuur en brant niet.

Het vuur wilde niet branden, hoe dat zy het ook aanstaken, en is tweemaal gants uitgegaan, 't welk zy voor toovery duiden en uitgaven, en lieten niet af van slaan en steken, 't welk wel twee uren lang duurde: binnen welken tyt hy naakt voor de boeren in zijn hemd stont, met opgeslagen oogen ten Hemelwaarts; uitwysende dese voorgaande Figure.

Ten laatsten haalden zy een groote ladder, waar op zy hem vast bonden, op dat zy hem in 't vuur werpen mogten. Doe begon de goede Martelaar Christi zijn geloof te spreken; maar eenen sloeg hem met de vuist voor zyn mont, en sprak: Gy zu't eerst branden, daar na leest zo veel als gy wilt. Daar trat 'er een met zijn voet op zijn borst, en bont hem met den hals zo hart aan een sporte, dat hem mont en neuse bloede, om hem te worgen: want hy zag dat hy van zo veel wonden (die men tot twintig toe aan hem getelt heeft) niet sterven konde.

Daar na regten zy hem op, met de ladder: en d'een sette zijn hellebaart daar onder, om die te helpen oprigten, (want dat lant had doen geen Scherpregter) zo schampte de hellebaart van de ladder, en doorstak den hyligen Martelaar, en de ladder viel ter zyden van het hout af.

Met een vuisthamer hy geslagen.

Doe liep Johan Holm, en nam een vuisthamer, en sloeg hem zo lange op zijn borst dat hy stierf, en zig selven niet langer roerde; maar als het hout niet branden wilde, braden zy 't lighaam op de kolen. Dog alzo 't ook aldus niet konde verbrant worden, zo hebben zy 't des anderen daags, welke den derden Zondag des Advents was, handen en voeten afgehouwen, een nieuw vuur gemaakt, en die daar in verbrant, het lighaam hebben zy begraven, en als onsinnige menschen daar ront-om gedanst en gesprongen.

JOHANNES DIETHMAAR.

IN de zelve stad in Diethmaar is ook om den name Jesu Christi en zijn H. Euangelium ge-

Digitized by Google

1524. vangen aan die genaamt was Johannes. Dese heeft niet alleen vele smaat en verdriet geleden, maar is ook zeer stantvastelyk om de Euangelische waarheit gedoot.

GASPER TAUBER, en GEORGIUS een Boekbinder.

GAspar Tauber, een burger van Weenen in Oostenryk, na dat de hy kennisse der waarheit uit eenige gedrukte boekkens bekomen had, en nu verstont de slaverny der Christenen onder de tyranny des Antichrists; zo heeft hy de Christelyke vryheit by eenige van zijne mede-burgers te Weenen beginnen te verdedigen en voort te planten: Om deser oorsaken wille is hy gevangen genomen, en in eenen stinkenden kerker geworpen. Ondertusschen heeft de Bissehop Johannes dikwils eenige Theologanten tot hem gesonden, om hem van zijn gevoelen af te trekken, en te doen wederkeeren tot den schoot dat Roomsche Kerke. En als zy meenden dat haar hope van wederroepinge gegeven was, zo hebben zy een sententie over hem uitgesproken, bestaande in dese drie navolgende hoofdstukken.

1. Dat hy alle zijne dwalingen en alle de Lutersche Artykelen, op drie Feest dagen, na de predicatie in St. Stevens Kerke, voor den predikstoel overluit zou wederroepen, en de verboden boeken verbranden.

2. Dat hy op de drie navolgende Zondagen bloots hoofts en barvoets, in een rou kleet met een bast om den hals, soude staan voor de Kerkdeur van St. Steven, zo lange als de Misse duurde, en, tot een teeken van boetveerdigheit, een brandende toortse in de hand houden: en op de Vrydagen, voor de Zondagen gaande, niet dan broot en water eten, en drie arme lieden van spyse versorgen.

3. Dat hy een geheel jaar in de gevankenisse boete zou doen, en eenige tydelyke goederen geven tot de Oorloge tegens de Turken, alle de kosten van 't Regt betalen, en zijn leven lang een kruis dragen; op dat hy altyt uit andere zou mogen gekent werden.

Alsmen meende, dat hy dit alleen doen zou, is hy op 't Feest van Marien Visitatie in de Kerke gelyt, op dat hy uit een schrift alle de Artykelen zou wederroepen. Als dan het sermoen geeindigt was, heeft hy met eenen grooten iever in 't openbaar beleden, dat hy niet wist, dat hy in eenige dingen gedwaalt had: maar dat hy alleen geloofde en leerde, dat in de H. Schrift was begrepen. Als nu de genaamde Geestelykheit nog door drygen, nog door smeeken en bidden iets vorderden, is hy wederom in de gevankenisse gebragt, en schrikkelyk getormenteert en gepynigt. Eindelyk is hy uit de gevankenisse tot het Augustynen Klooster gelyt, alwaar hy onverhoort van de Geestelyke orden als een Ketzer is verdoemt, en de wereltlyke Overheit, om van haar gestraft te werden, overgelevert; die terstont zijne handen in yzers geslagen hebben. Gasper klaagde dat 't onbehoorlyk was, dat iemant veroordeelt zou werden, zonder dat zijn excuse eerst gehoort werde: maar hy heeft daar mede niet gevordert, zo dat de omstaanders met groote mededoogentheit over zo een proces verwondert waren.

Zo is hy dan op den seventiende September des jaars vyftien hondert vierentwintig zeer vroeg 's morgens ten ses uren op een karre geset, en zeer haast buiten de Stad na de gerigt-plaatse gevoert, zo dat 'er kwalyk hondert aanschouwers van dese justitie waren.

Als hy nu van de karre aftrat, bad hy zeer aandagtelyk God zijn Heere, en antwoorde den Priester, die hem vermaande dat hy zijn sonde zoude belyden en voor zijne ziele zorgen: Myn ziele is in Christus mynen Heere zeer wel besorgt. Daarna vermaande hy de omstaanders, dat niemant van haar, den genen, die de sententie der Rigteren uitvoerden, namaals kwalyk zoude bejegenen. Eindelyk zijde hy driemaal, Heere in uwe handen bevele ik mynen geest; dit gezegt hebbende, heeft hem de Beul het hooft afgeslagen. Daarna is zijn lighaam met vuur verbrant, en de vrome Martelaar Christi tot assche geworden: en alzo heeft den haat der vyanden zig eerst gelegt. 1524.

Georgius Boekbinder.

Daar wert ook in het zelve jaar binnen Weenen een Boekbinder, genaamt Georgius, om de belydenisse der Waarheit, door een harde straffe des vuurs, Gode opgeoffert.

Een ander Geestelyk pestboom tot Praag.

Gelyk ook te Praag in Bohemen nog een ander verbrant wiert, om dat hy het godlooste Priesterlyke leven, en de schandelyke Kloosterbeloften verlaten had, en hem tot een eerlyk en God-behagelyk leven in den Houwelyken-staat begeven had.

Onderscheit tusschen het lyden van de vrome en boose.

Het is nu seker en gewis, dat dese en andere, die voor den Name Jesu Christi sterven, dese tormenten om een ander oorsake lyden, als dieven, struik-roovers, moordenaars en andere misdadige menschen, die regtveerdige straffe over hare boosheden dragen. De geloovige Christen mensche beweegt zulks te lyden, ter eeren Gods, en stigtinge zijns naasten; maar de Werelt (na hare ondankbaarheit en godloosheit) sluit hare oogen toe, dat se dese heerlyke roepinge Gods, en belydenisse des geloofs in de Martelaaren niet en ziet; en dat nog erger is, zy meent dat se God daar mede een dienst en offerhande doet, wanneer dat se over dese dienstmaagt Christi zulken wreetheit oeffent. Evenwel en zal dese ongeloovigheit der menschen nimmermeer de waarheit Gods wegnemen, nog de vrome berooven van de Kroone der geregtigheit, die in de Hemel is weg gelegt voor allen den genen, die de waarheit en eere Gods vromelyk hebbe voorgestaan; die, na 't exempel van Mosis, met Gods volk liever hebben gehad kwalyk gehandelt te worden, en in alle armoede en verdrukkinge te verkeeren, dan hier te genieten, met de godloose, eere, tydelyk gewin, en wellustigheit dises levens. Hebr. 11. 25

NICOLAUS HOTTINGER.

NIcolaus Hottinger is van een oud en eerlyk geslagt van Zurich uit het eedgenootschap, van zijn handwerk een Schoenmaker: als hy nu ten tyde der reformatie van Huldrikus Swinghus, doen ter tyt Dienaar tot Zurich, de Paapsche dwalingen en Euangelische waarheit had leeren kennen, heeft hy daar over zulk een yver gekregen, dat over al, daar hy zijn handwerk dede, hy de lieden in de ware Religie getrouwelyk heeft onderregt, en vele van haar bekeert.

Maar nadien hy ook tot Tagervelt in het Graafschap Baden, alwaar hy zig langen tyt heeft onthouden, insgelyks heeft gedaan, en vele goethertige lieden tot Christus heeft gebragt, is hy eindelyk van de Lantvoogt aldaar gevangen genomen, en van Baden na Lucern gevoert, alwaar hy na gedane volstandige bekenteniſſe der waarheit, met den Swaarde is gerigt, den veertienden Maart Anno vyftien hondert vierentwintig.

JOHANNES CASTELLANUS.

IN 't jaar onses Heeren Jesu Christi vyftien hondert vierentwintig, is 'er geweest een Doctor der Goddelyker Schrift, met namen Johannes Castellanus, geboren te Doornik, een Au-

Digitized by Google

1524. Auguſtyner-Monnik: deſe, als hy de opregte kenniſſe Jeſu Chriſti, en zijns H. Euangeliums bekomen had, is hy daar in een zeer getrou dienaar geworden, en heeft het Euangelium met ſonderlingen yver verkondigt in Vrankryk te Bar le Duc, niet verre van de ſtad Vitri gelegen, te Chalon in Champagnien, en ook in de Stad Wyk, de woonplaatſe des Biſſchops van Mets: daarna ook in de Stad van Mets zelve, daar hy openlyk met groote vrymoedigheit het Woort Gods heeft gepredikt, en de menigvuldige grouwelen des Pauſdoms ontdekt, waarom hem des Antichriſts dienaars zeer vyandelijk hebben vervolgt, en alle middelen aangewent om hem te mogen vangen. Maar overmits zy zulks in de ſtad van Mets niet dorſten beſtaan, zo hebbenſe gewagt tot dat hy van daar zou vertrekken. Zo haaſt als hy dan uit de voorzyde ſtad was geſchyden, hebben hem de dienaars van de Kardinaal van Lothringen te Gorſe, zijnde een Abdye by Mets gelegen, gevangen genomen, van waar hy van dezelve dienaars gebragt is in 't Kaſteel Nommenii.

Dit geſchiede niet zonder groote ontſteltenisſe van die van Mets, die zeer kwalyk namen, dat hare getrouwe dienaar aldus in het voorzijde Kaſteel gevangen wert gehouden: waarom zy ook eenige van des Kardinaals onderſaten gevangen namen, en eenen langen tyt in de gevankeniſſe hielden. Zo is dan de Abt van St. Anthonis te Weenen, geheten Theodorus Chaumont, die hem voorgaf te zyn Generaal Vicaris van de voorzyden Kardinaal, zo wel in 't Wereltlyke als Geeſtelyke, in de Biſdommen van Mets, Toul en Verdun, gekomen met brieven en bevel van den Roomſchen Paus, en heeft door verſchryden remonſtrantien, en met vele ſollicitatien aan den Raat van Mets, eindelyk zo veel te wege gebragt, datſe de Onderzaten des Kardinaals hebben los gelaten.

Maar Johannes Caſtellanus wert des niettemin in het Kaſteel van Nommenii zeer ſterk bewaart en wreedelyk gehandelt, van den vierden Mey vyftien honder drie-en-twintig, tot den twaalfden January vyftien hondert vierentwintig, in welke tyt hy de Leere der Goddelyker waarheit zeer ſtantvaſtelyk heeft beleden en getrouwelyk verdedigt: waarom de vyanden der waarheit op hem zeer verſtoort zijn geworden, zeggende, (dewyl zy hem niet konden wederſtaan) Zietdog wat een verlyder is deze, hy betoovert alle die met hem diſputeren, alzo dat hem niemant kan overwinnen: daarom moet men de zulke vlieden, op datze niemant met hare leere verſtrikken. Maar wee zodanige laſteraars, die daar zeggen het kwaatgoet, en het goet kwaat te zijn, die daar het licht noemen duiſterniſſe, en de duiſterniſſe licht. Want zy wilden niet merken dat het de Geeſt Gods was die door haar ſprak, en die hem mont en wysheit gaf, die zy niet konden tegenſpreken.

Van daar is hy den twaalfden January in de Stad en Kaſteel van Wyk gevoert, alwaar hy ook met groote ſtantvaſtigheit in de voorzijde Leere der waarheit heeft volhert; alzo dat hy door geen vermaningen, beden of drygementen tot wederroepinge heeft konnen gebragt werden, maar is zijnen Heere Jeſu Chriſti tot den einde toe getrou geweeſt. Waarom zy met haar proces tegens hem zijn voortgevaren. De Wye-Biſſchop heeft hem eerſt van zijn Prieſterſchap ontwyet, en zijne dienaren hebben hem 't Prieſterlyk gewaat, waar mede hy aangedaan was, uitgetogen, en een wereltlyk kleet aangedaan. En de Biſſchop heeft aldus tot hem geſproken: Wy wiſen dat de wereltlyke Overheit u nu, gy die van alle Geeſtelyke Orden en privilegie berooft zijt, in hare zorge nemen. Daarna heeft dezelve Biſſchop den Regter (na haar gevynſde gewoonte) aldus aangeſproken: Heer Regter, wy bidden u om Gods wille, dat gy met alle barmhertigheit tegen deſen ellendigen menſche wilt ontſteken zijn, en zulks niet over hem beſluiten, waar door hy zijn leven komt te verlieſen, ofte eenig deel van zijn Lighaam beſchadigt werde. 1524.

Johannes Caſtellanus aldus de wereltlyke Overigheit overgelevert zijnde, zo heeft de Magiſtraat der Stad Wyk hem veroordeelt om levendig verbrant te werden. Welke ſtraffe hy met een zeer groote ſtantvaſtigheit en kloekheit des gemoets heeft uitgeſtaan, ontrent vyftig jaren oud zijnde.

JOHANNES HOSPINIANUS ofte WEERT, en zijn twee ſonen, JOHANNES en ADRIANUS, ook BURCHARD RUTTEMAN.

JOhannes Hoſpinianus en zijn twee Zonen, zijn geboren in de vlekke Stanheim, een grote en oude Parochie, gelegen in de leege gerigten onder de Stad Zurich; maar in de hooge of hals gerichten, onder 't Lant-Graafſchap Turgou, de oude Eed-genoodſchap toebehoorende, alwaar van ouden tyden afgeſtaan heeft een zeer vermaarde Capel, die ter eere van de Hylige Anna, moeder van de Maget Maria, was geſtigt, en die van de ſuperſtitieuſe lieden van na by en verre gelegen plaatſen en landen wert beſogt.

Als nu in 't jaar vyftienhondert drie en-twintig, na gehouden openbare diſputatie tot Zurich, den eerſamen Raat aldaar, door een algemeen gebot de beelden over al uit de Kerken had bevolen weg te nemen; wert in 't volgende jaar vyftien hondert vier-en-twintig ook de voorſchreven St. Annen Capel daar van geſuyvert: onder welke beelden ook Johannes Baptiſten dag, een koſtelyk tafereel van St. Annen Geboort regiſter is weggenomen.

Dit nam zeer kwalyk, beneven andere, de Lantvoogt in Turgou, woonagtig tot Frouwenvelt, ja hielt het voor een zeer groote miſdaat, die de doot weerdig was, welke hy ten hoogſten te ſtraffen gedrygt heeft. Hy gaf hier van alleen de ſchult Johannes Hoſpinianus, den Ondervoogt tot Stanheim, en zijn twee Sonen, die hy hierom den overigen tyt van zijn regeeringe zeer heeft gehaat, maar evenwel niets dadelyks tegen haar voorgenomen.

Daar na kwam tot Frouwenvelt een nieuwe Lantvoogt, van Scheyts geboortig, die terſtont in 't begin van zijn regeeringe, de Inquiſitie by de hand nam, en liet den ſevenden July in den nagt Johannes Oechſtlen, Predikant tot Burg by Steyn aan den Rhyn gelegen, gevangen nemen, waar over een groote beroerte, ja moortgeſchry is ontſtaan: zo dat uit 't gantſche Turgou een ieder daar henen liep, om den gevangenen uit hare handen te ontweldigen en te verloſſen; maar hy was alreede weg gevoert. Johannes Oechſtlen. wort gevangen.

Dit volk van Turgou met de Zurigers legerden haar tot Wingen in 't Cathuiſers Klooſter, gelegen aan 't water Tur, en beſtonden den 8 July in 't voornoemde Klooſter te eten en te drinken, en ſchikten het dapper op.

De Ondervoogt, Hoſpinianus, als een nabuurig, ſtatig en wel geſien man, ſogt het volk van dit doen af te manen, en te ſtillen; maar konde by haar niets uitregten.

Daar na hebben eenige moetwillige geſellen 't Klooſter aangeſteken en verbrant. Als dat den

1524 Raat van Surich vernam, hebben zy terſtont door hare Raats-boden, hare onderdanen, als ook de Turgouwers van haar doen laten afmanen: alzo de Onder-voogt Hoſpinianus (als die aan deſe daat niet ſchuldig was, maar wel dagt, dat hy daar van de ſchult zoude moeten dragen) hier over had geklaagt.

Hier op wert des Maandaags voor Margareten dag een vergaderinge van de regeerende Stenden tot Frouwenvelt aangeſtelt, om informatie te nemen over deſen oploop en brant: insgelyks mede op Dingsdag na Margareten een ander tot Zurich, alwaar men alle de ſchult des oproers en brants den voorſchreven ouden Onder voogt Hoſpinianus en zijne twee perſoonen opzelegt heeft: als ook Burchardo Ruiteman, Onder voogt tot Nusbaumen, Mr. Coenraat Steven, Heer Eraſmo Smyden, Dienaar des Goddelyken woorts tot Steyn, die de Paapſche Stenden gedrygt hebben met den Provooſt te zullen halen. Waar over zulken oproer is ontſtaan, dat het ſcheen tot eene openbaarem oorloog te zullen uitbreken, de twee laatſte van Steyn zijn 't ontvloden, en hebben haar gerallveert.

Zurich, die allen volkomentlyk de reformatie had aangenomen, liet de vier voorgenoemde tot het Regt ſequeſtreren en borg-togten: met beding datmen geen gewelt voor regt zoude gebruiken.

En hoewel zy door ordentelyk en onpartydig prdces, en maniere van regte, aan zulk een oploop, plonderinge en verbrandinge des Kloosters, onſchuldig bevonden werden, zo heeft het zelve nogtans niet konnen helpen: in voegen dat de genoemde Paapſche orden, gants onſtuimig raſende en tierende, de gevangene uit de Borgtogt te halen, gedrygt hebben, dat haar eindelyk is ingewilligt: dog met uitgedrukte voor-beding, dat zy niet verder dan over den oploop en brant zouden onderſogt werden.

Als zy nu Vrydags voor S. Bartholomeus dag na Baden tot de gemeene Eed-genooten gevoert werde, ontſtont in hare aankomſte tot Baden een groote toeloop van volk, zo van vreemde als ingeſetenen, die doen ter tyt daar waren.

De gevangen Vader Hoſpinianis dit ziende, zyde tot zijne ſonen: Ziet, lieve ſonen, wert heden aan ons niet vervult 't gene Paulus zegt, *Wy zijn een ſchouſpel geworden de werelt, den Engelen, en den Menſchen?* En als hy den Lant-voogt van Frouwen-velt onder het volk ſag, is hy hem in 't gemoet gedrongen, en heeft hem de hand aangeboden: maar hy heeft die gewygert te ontfangen. Waar op Hoſpinianus zyde: Heer Lant-voogt zyt niet te toornig, want God in den Hemel leeft, en ziet alle ding.

1 Cor. 4. 9.

Daar na zijnſe op den toren boven de Mellinger poorte gelyt, en zijn des Saterdags wederom van de Gedeputeerde Geſanten der Eed-genooten over haar Geloove, als mede over het afſchaffen der Beelden geëxamineert, het welke tegen het voorbeding der Heeren van Zurich geſchiede, die alleen had ingewilligt en toegelaten, dat men haar over den oploop en brant, en niet over haar geloof, zou ondervragen, gelyk ook de Zuriſche Raats-geſanten met ernſt ſtaande hielden, den welken de Geſant van Bern met zeer bittere woorden heeft bejegent: waar uit een groote oneenigheit is ontſtaan, zo dat de Geſanten van Zurich zijn opgeſtaan, en deſe tyranniſche handelinge niet langer hebben willen bywoonen: maar de Paapſche Geſanten zijn evenwel met zulke examen en onderſoek voortgegaan. Maar 't is hier by niet gebleven: want alhoewel de Lantvoogt van Frouwenvelt hem over vele ſtukken had geinformeert en getuigen belegt, zo wert nogtans de oude Vader over deſelve ſwaarlyk gepynigt, zo dat hy met wenende oogen heeft gebeden, dat men dog zijner in de martelisatie wilde verſchoonen, en met de alreets bekomen getuigeniſſen zig laten genoegen; voornamentlyk, de wyle hy de opregte en grondige waarheit daar van had gezegt.

1524

Hier op wert *Johannes*, de oudſte ſoon, die in de voorſz. St. Annen Capelle, in boven-Stanheym, Capellaan of tweede Dienaar geweeſt was, op de pynbank gelegt, en ondervraagt van waar hy zijn ketters gevoelen had gekregen, met drynginge, dat zy hem, gelyk de Beelden geſchiet was, wilden verbranden. Daar hielp geen verantwoorden, bidden nog ſineken, maar voer met het ſtreng pynigen zonder barmhertigheit voort; zo dat hy eindelyk zyde, O barmhertige God, komt my te hulpe! Den welken een van de Geſanten antwoorde, Waar is nu uwe Chriſtus, gy booſwigt, zegt uwe Chriſtus dat hy u nu helpe. Waar op hy zugtende zyde, Hy zal 't ook doen.

Haaſt daar na wert ook *Mr. Adrianus*, de jongſte Soon, die mede in Neder Stanheym Capellaan was geweeſt, tot de pynbank gebragt, tot wien een van de Geſanten zyde: Heer, zegt ons de waarheit, wie dat 't Klooſter verbrant heeft, en van waar gy u gelove hebt; Want ik zegge u by myn Ridderſchap, 't welk ik verkregen hebbe aan plaatſen daar God den doot en pyne heeft geleden, dat men u, by zo ver gy 't niet zegt, d'een ader na d'ander zal uitſcheuren; wy hebben uwen Vader met u ketterſe leere verhoort, en ſtaat daar op, dat wy hem om't leve brengen, waar aan wy ons lant en luiden willen wagen, op dat dit vuil en ketters geloof werde uitgeroeit. *Adrianus* bad dat men dog tegens hen zo niet wilde woeden, maar genade bewyſen, en alleen na de waarheit vragen. De Geſant antwoorde: *Adriane*, de Apoſtelen hebben alzo niet gedaan, maar haren doot met vreugden begeert.

En hoewel *Adrianus* haar in woorden en tegenwoorden vriendelyk bejegende, is dog eindlyk aan de koorde geſlagen en opgetrokken: een van de Geſanten zyde: *Adriane*, dit is de gave waar mede wy u op uw Bruiloft-feeſt vereeren. (want hy korts te voren zig met een Bylingerinne in Winterthur had verlooft.)

Ten laatſten bragt men ook den voorſz. *Ruyteman* voort, die men inſgelyk van alle zaken neerſtelyk met pynigen heeft ondervraagt, hoewel den avont genaakte, en de Geſanten vermoeit waren.

De volgende Zondag, als men haar alle in een gevankenis had gebragt, zijn de Geſanten dien zelven dag na huis vertrokken, om 'er principalen van alles rapport te doen.

Veertien dagen daar na, Zondags na *St. Urenen*, kwamen de Geſanten weder te ſamen, en onderſogten de gevangenen nog eens met pynigen: dog niet bevonden dat zy aan den oploop en brant ſchuldig waren, maar datſe, na haar beſte vermogen, den zelven hadden helpen weere.

Dynſdags, den ſeſden September, wert door de Secretaris van Baden haar bekenteniſſe by geſchrifte geſtelt, en aan de Overheden te rugge gebragt.

Na drie weken wert weder een vergadering van de Geſanten te Baden gehouden. Doen wert daar groote voorbede voor de gevangenen gedaan, zo van die van Zurich, als mede van *Anna Ketterin*, die daar ſelfs verſcheen, om voor haren gevangen man *Hoſpinianus*, en hare twee ſonen te intercederen, maar te vergeefs: ten holp ook niet dat *Hieronymus*, hoog Amptman tot Zurich, die

1524. die tweemaal Lantvoogt in Turgou geweeſt was, getuigde, dat de wel-gedagte ondervoogt, een eerlyk, gehoorſaam, en der Overheit gunſtig en wel toe-genygt man was, tegen de veemde inlanders gaſt-vry, waaragtig, oprecht, redelyk, en die noit oproerig was geweeſt, zo dat zijn huis als een Klooſter en Gaſthuis was. Maar hun wert van den Raat geantwoort, dat hy moeſte ſterven, om dat hy de Groot Moeder Chriſti, de ſalige *Anna*, de Moeder der Moeder Gods, verbrant had: anders wanneer hy had geſtolen, gerooft, gemoort, en ketterye bedreven, dat men zijner zoude verſchoonen.

's Woensdags den 28. September op *St. Michiels* avont, in 't jaar 1524. kwamen de Eed-genoten van de 9. regerende Steden op het Raat-huis te Baden te zamen, (want die van Zurig, die alleen de Euangeliſe Religie toegedaan waren, wyl haar voorbede niet had konnen helpen, waren afgetreden, als die in den raat der boſen niet wilde zitten) en hebben over de gevangenen deſe ſententie uitgeſproken: Dat *Jobannes Hoſpinianus*, Onder-voogt tot Stanheym, en *Jobannes* zijn ſone, als mede *Borchard Ruyteman*. Ondervoogt tot Roſbaumen, met het zwaart zouden geregt werden: maar dat *Adrianus*, de jongſte ſoon, zijn Moeder (die, gelyk boven verhaalt is, haar voorbede had gedaan) wederom zoude toegeſchikt werden.

Als nu dit de gevangene in den toren wiert aangedient, zyde de Vader tot *Adrianus*: Myne ſone, wyl God u nu in 't leven wil behouden, ziet toe dat gy, nog iemant van d'onſe zig onderſta deſe onſe onſchuldige doot te wreken: God behoort alleen de wrake toe, die zal te zijner tyt al onſchuldig bloet rigten, hy wil ons genade bewyſen, en in het ware geloove ſterken. Als *Adrianus* hier over bitterlyk weende, en beſwaart was, ſprak *Jobannes* zijn broeder tot hem: broeder, gy weet, dat wy Gods woort getrouwelyk gepredikt hebben, dog alzo, dat wy altyt dat kruis daar van hebben gedragen, dies weent zo zeer niet, en laat af van ſchreyen. Ik zegge God lof en dank, dat hy my op deſen dag weerdig gekent heeft om zijn H. woort te lyden en te ſterven: zijnen hyligen Name zy hoog gepreſen in eeuwigheit. het geſchiede zo 't hem behaagt.

Ondertuſſchen hebben zy haar zelven tot de ure des doots genaakte, met Chriſtelyke ſpreuken uit Gods woort getrooſt en voorberyt; ook *Adrianus* belaſt, den haren daar van mede te delen en te trooſten, dat zy niet om ſchande of oneere, maar alleen om Gods wille tot den doot gevoert werden.

De gevankeniſſe van deſe vrome mannen heeft geduurt 9. weken, en dat aan verſchyden plaatſen, in welke tyt zy haar kleederen nog hemden noit hebben verandert, ja zijn door die harde martelisatie, geheel mat, moede en kragteloos geworden. Zyden daarom dat zy blyde waren, eenmaal van haar zwakke lighaam en groote pyne ontlaſt te werden, loofden daarom God in haar lyden, en hielden vaſt aan met het gebet.

Als nu den tyt hares doots gekomen was, verſamelde daar een groote menigte, door welke men die 3. mannen heen voerde, die gants geduldig gingen, en vele ſchryden. Voor het Raathuis wert haar de bekenteniſſe voor-geleſen; en nadien deſelve meer op informatien, als op haar eigen uitſprake gegront was, heeft de onder-Voogt *Hoſpinianus* eenigen artykelen opentlyk tegen-geſproken, als die hem noit in den zin gekomen waren. Waar toe zijn Soon *Jobannes* zyde: Niet alzo, lieve Vader, niet alzo, maar laat het al regt zijn en henen gaan, de Heere die in den Hemel is, weet wel, wie en hoedanig wy zijn, en hoe dat alle dingen geſchiet zijn. d'Antichriſt moet alzo zijn zake met liegen en bedriegen bemantelen. Dat groote Gerigte deſer werelt zal komen, waar in alle het verborgene, en de waarheit te regt voor al de wereit geopenbaart zal worden, met geloove en lytſaamheit zullen wy tegenwoordig allen overwinnen. 1524.

Nadien hun die ſententie en bekenteniſſe voorgeleſen was, heeft de Beul van Locaris eerſt *Hr. Jobannes* aangetaſt, hem gebonden en weggelyt, dewelke zeer trooſtelyk van Chriſtus, van zijn verdienſten en de ſaligheit geſproken, en daar door vele lieden in het geloove geſterkt heeft. Daar na heeft de Beul van Licern byde de Voogden te zamen gekoppelt, en hem na gelydet: De welken de Paap *Galli*, Diacon tot Baden, gelyt heeft, die haar vele van zijn Papiſtiſche Leere heeft willen zeggen, waar voor zy haar hoofden ſchudde, en geen gehoor geven wilden.

Als zy nu op de brugge tegen het Slot gekomen waren, alwaar wel eertyts *St. Jooſten* Capel geſtaan had (die in 't jaar 1568. den 28. Auguſti, door een groot water, mitsgaders de brugge in die Lintmaat, gevallen en weg geſpoelt was:) zo heeft de voorſz. Paap haar vermaant dat zy nederknielen en den H. *Jooſt* aanroepen zouden; waar op hem *Hr. Jobannes* omkeerde en ſprak: Waarom zouden wy voor hout nederknielen, en het zelve aanroepen: God in den Hemel behoort men alleen aan te roepen, tot den zelven keert u ook met opregte boete, want gy zult geen grauwen rok meer verſlyten, zo wynig als ik: (dit ſprak hy tot den Paap, aan den welken het ook is vervult geworden, want hy binnen een jaar daar na geſtorven is) keerde hem daar mede tot zijnen Vader, en ſprak: Myn Vader, ik bid u, en wilt dog van het gene niet wyken, dat gy geleert hebt, en weet dat het de waarheit is. Gy weet dat daar maar een Middelaar is tuſſen God en den menſche, dewelke is Jeſus Chriſtus, onſe eenig trooſt en Hylant. Daar op heeft de Vader geantwoort: Lieve Soon, ik zal met Gods hulpe zekerlyk daar by blyven tot het einde. Hier op hebben zy overluit het onſe Vader gebeden, en de Artykelen des Geloofs geſproken, tot dat zy op de Regt plaatſe gekomen zijn, alwaar *Hr. Jobannes* terſtont zijn afſcheit van zijn Vader nam, en ſprak: Vriendelyk herts-lieve Vader, voortaan zyt gy niet meer myn Vader, nog ik u Soon, maar wy zyn Broeders in Chriſtus onſen Heere, om wiens naam wy nu den doot moeten lyden; en zullen met Gods hulpe tot dien komen, die onſer aller Vader is, en by hem met alle uitverkoren Hyligen bezitten eeuwige ruſte, vreugde en ſaligheit. Dies wegen, lieve Vader en Broeder in Chriſtus, zyt getrooſt, geeft u den Heere over, en laat hem begaan. Daar op de Vader ſprak, Amen. En zo ſegene u God de Almagtige, wel-geliefde Soon en Broeder in Chriſtus, hem zy lof, eere en dank in eeuwigheit. Om dit afſchyt ſchryden vele lieden van herten.

De Onder-voogt *Ruiteman* ſprak wynig, bad gedurig, en luiſterde na 't gene *Hr. Jobannes* en zijn Vader t'zamen ſpraken.

Na deſen wert *Hr. Jobannes* eerſt op de Regtplaatſe gevoert, en tot het ſwaare ontbloot: die 't omſtaande volk ernſtelyk vermaande tot eenigheit en Chriſtelyke liefde, en dat zy neerſtig Gods woort zouden leſen, en volgen. Bad ook een iegelyk, dat zy met hem een onſe Vader God hielpen aanroepen, en dat zy 't hem wilde vergeven, indien hy iemant misdaan had, want hy willigiyk een iegelyk vergeve had. Hier op knielde hy in den name Jeſu Chriſti, en wert onthooft.

Daarna wert ook de Vader op de regtplaatſe gevoert, en als hy insgelyks knielde in den name

des

1524. des Vaders, en des Soons, en des Hyligen Geeſtes, en zijne ziele Gode bevolen had, is hy onthooft geworden.

De Papen lagen den Ondervoogt *Ruiteman* geſtadig aan 't oor, hy zou onſe Lieve Vrou en de Hyligen aanroepen, maar hy bad het onſe Vader; en als hy ook in Gods name knielde, is hem 't hooft afgeſlagen. De Papen gaven hem na, dat hy begeert had, datmen een Ziel-miſſe voor hem zou doen: daar dog niemant zulks van hem oit gehoort had Maar 't bragt 'er groot gewinoffer op.

Een zodanig einde hebben deſe drie eerlyke vrome mannen genomen Daar aan het nog niet genoeg was, maar d'arme bedroefde weduwe moeſte nog boven dat alles, de voorſz. Papiſtiſche orden betalen 600. duitſche guldens voor hare onkoſten, en nog 150. guldens voor de verteringe, van wegen haare gevankeniſſe, ook tien kroonen den booſen Beul, alzo dat gants geen barmhertigheit is gepleegt geworden. 1524

Adrianus Hoſpinianus, welk (gelyk voren verhaalt) de moeder weder geſchikt wert, is van de Raat tot Zurig in de Prochie Altorf, in haar Graafſchap Kyburg gelegen, geſtelt, en haaſt daar na tot een Decanus des ſelvigen Capittels verkoren. Alwaar hy byde de Ampten getrouwelyk, tot aan zijn einde, waargenomen heeft, daar hy den 9. Februari, in 't jaar 1563. geſtorven is. Nadien hy by zijn tweede huisvrouwe, *Dorothea Wolphy*, *Johannis Wolphy* Theologi ſuſter, geteelt had. *Rodolphus Hoſrinianus* by de werelt, door zijne uitnemende ſchriften wel bekent.

JOHANNES de KLERK wert zijn regter-hand af gehouwen, daar na de neuſe met ſcherpe tangen afgenepen, desgelyks zijne byde armen en borſten afgeſneden.

Waart gy een Klerk geweeſt, maar Meeſter in Gods Schoole,
Gy had door lydzaambeid dien beeldenſtorm geſtaakt.
O yveraar! elk leere, op dat men nimmer doole,
't Gevaar te myden als Gods eer niet word geraakt;
Doch uw Godvruchtigheid die 't kwaad niet kon gedoogen
Zelf in de zwaarſte pyn, was dierbaar in Gods oogen.

1525. JObannes *de Klerk*, geboren te Melden, was de oudſte broeder van *Pieter de Klerk*, daar wy hier na van zullen ſpreken. Deſe *Johannes* wiert in de Stad van Melden gevangen in 't jaar 1513. om dat hy brieven aangeſlagen had aan de deuren van de groote Kerke aldaar, tegen de geſonden Aflaats-brieven van de Paus, waarin hy geſchreven had dat de Paus de Antichriſt was. Waar over hy deſe ſententie heeft ontfangen, dat hy 3. dagen lang, op ſekere tyden, met roeden zoude geſlagen, en hem een ſchant-teken in 't voorhooft zou ingebrant werden. Zyn Moeder, die een opregte Chriſten vrouw was, maar een man had die de waarheit hate, ziende dat haar Soon gegeeſſelt, en alzo getekent was, ſprak hem met een moet aan, en riep overluit: Zo moet Chriſtus in u leven, en zijne merk-tekenen. Daarna is *Johannes de Klerk*, aldus geſtraft en getekent zijnde, geryſt na Roſoai in Brie, en van daar na Mets in Lotringen, alwaar hy eenige tyt gewoont heeft, doende zijn ambagt, het Wolkammen. Op een avont, als men daags daar aan, even buiten de muuren der Stad in een Capelle eenige Beelden grote eere zouden aan doen, zo is *Johannes*, ontſteken zijnde met eenen Godlyken yver (gelyk de uitkomſte heeft geleert) gekomen ter plaatſe daar de Beelden zouden aangebeden werden, en heeftſe in ſtukken geſlagen. Wanneer nu de Canoniken, Prieſters en Monniken, het volk met groote proceſſie derwaarts hadden gelyt, en bevonden dat hare Beelden gebroken en geſchonde waren, hebbenſe de heele Stad beweegt, om den Autheur van dit fyt te zoeken, die zeer haaſt wert gevonden. 1525

Want

1525. Want behalven 't vermoeden datmen alreede op hem had, is hy gezien vroeg in den morgenſtont in de Stad komen; is daarom gevangen genomen, en terſtont de daat beleden, en voor 't volk reden gegeven, waarom hy dat gedaan had; waar over 't volk met zulk een gramſchap tegens hem ontſtak, datſe hem terſtont tot een grouwelyke doot hebben ge-eiſcht. Zyn proces gemaakt zijnde, na dat hy de ſuivere leere des Soons Gods Jeſu Chriſti, voor de Regters en het volk, kloekmoedig had verdedigt, zo is hy uitgevoert tot de plaatſe daar hy zou geregt werden, genaamt Champaſſelle, en heeft daar een zeer wreede doot uitgeſtaan: want de Beul heeft hem eerſt de regterhand afgehouwen, daar na is hem de neuſe met ſcherpe tangen afgenepen, desgelyks zijne byde armen, en de borſten afgeſneden, en zijn hooft cirkelſche wyſe gevilt en gebrant. Daar is niemant in dit wreede ſchouſpel geweeſt, die niet ten hoogſten hier over is ontſtelt geworden, te meer, doen zy ſagen de onverwinnelyke ſtantvaſtigheit, waar mede God zijnen Dienaar verſterkte, welke in die grote en ſware tormenten dese verſen uit den 115. Pſalm heeft voortgebragt en uitgeſproken: *Haar-lieder Afgoden zijn zilver en goud, het werk van menſchen handen &c.* Het leven, dat van dit ellendig lighaam nog overig was, is daar na met het vuur verteert.

Dit is geſchiet den 22. Juli, in 't jaar 1525.

Hiſtorie van de getrouwe Martelaar Jeſu Chriſti
JOHANNES PISTORIUS van Woerden,
In 't Latyn beſchreven door
GULIELMUS GNAPHÆUS, Rector der Latynſche Schole in 's Graven-Hage, een medegevangen des zelven PISTORY.
En nu eerſt in 't Nederduits vertaalt.

Johannes *Piſtorius*, of de Bakker, te Woerden in Hollant, van eerlyke Ouders geboren, heeft de gene die van zijn jaren waren, in eerbaarheit des levens en deugt, van kints benen af, overtroffen. Zo dat, als hy 12. jaren out was geworden, en in de Hooft-Kerke binnen Utregt (na de wyſe van dien tyt) met de Canoniken ſang, (want het kint had een heldere ſtem) by het Collegie der Prieſteren op 't hoogſte aangenaam is geweeſt. Na dat hy 3 jaren zo had toegebragt, en hees van ſtem begon te werden, konde hy zeer kwalyk van de Prieſters ontſlagen werden, om tot zijn nagelaten Studien, ja die hy by-na verlaten had, met een ſonderlinge luſt weder te keeren. Hy had hier in tot een Meeſter *Johannes Rhodius*, een vermaart Opſiender over 't Collegie van *Hieronymus*, een geleert en vroom man, die hem neerſtelyk heeft onderweſen in de gebooden der Godvrugtigheit, en ware Religie, als mede in de beginſelen van zijn profeſſie. Terſtont is hy met zijn Meeſter gekomen in haat en beſchuldigt van Luthers te zijn: Want te deſer tyt had haar de Euangeliſe waarheit al beginnen te vertonen, tot voorſtant van welke de gemelde *Rhodius* dikmaal na Duitslant rysde. De Vader van *Piſtorius*, vreeſende voor zijns Soons ondergang, wyl dagelyks de hatelyke ſuſpitie, van Luthers te zijn, meer toenam, heeft hem uit de Schole na huis geroepen, en nevens hem bevolen het Koſter-ampt, waar te nemen. Waar in hy niet heeft nagelaten den lof van 't opgaande Euangelium, by alle gelegentheit, zijne medeburgeren in te ſcherpen, en vele nieuwe planten tot Chriſtus te lyden.

Van hier is hy na Leuven geſonden, om zig nog meer te oeffenen, en aan *Eraſmus*, de eere van ons Hollant, gerecommandeert geworden, met welke zijn Vader eertyts logys had gehad, en in zijn jonkheit grote gemeenſchap had gehouden, (want zy waren t'zamen in een ſchool onderweſen.) Het is te verwonderen hoe veel *Piſtorius* in korte tyt heeft toegenomen: maar de Vader, meer ziende op het voordeel van zijn huis, dan op de ſtudien van zijn ſoon, overlyde, hoe hy beſt uit zijns ſoons arbyt gewin mogt trekken; ſent hem na Utregt, om hem in den Godsdienſt in te wyen. De jongeling wert gedwongen zig na zijns Vaders goetvinden te voegen, en een geeſtelyk leven aan te nemen, en zo de Luterſe Leere af te ſweeren; 't welk hy voor dien tyt heeft gedaan, voor zo veel de Chriſtelyke eenvoudigheit geen Secten kent. Gelyk deſe ſtaat des levens noit *Piſtorius* heeft behaagt, zo heeft hy ook doorgaans betuigt, dat hy dese ſlaverny der Kerkelyke ordre was ingetreden, ten goede van zijn Vader, of om dat hy in dit leven zijn werk mogte maken om den Catechiſmus te oeffenen, gelyk hy dit ook neerſtelyk in zijn Vaderlant heeft gedaan. 't Gerugt hier van dagelyks toenemende, zo wert hy haaſt daar na tot Utregt geroepen, om zig daar over te verantwoorden: maar aanmerkende de lagen diemen hem lyde, zo heeft hy gewygert in de vergaderinge der kwaatwilligen te verſchynen. Deſe veragtinge hebben de Prieſters van 't Collegie tot Utregt aan 't Hof van Hollant vertoont. Dese aanklagers daar geloove vindende, zo wert hy met een van zijn mede-broeders van de Gouverneur van het Slot te Woerden gevangen genomen. Dog om dat zijne wederpartyen, door vreeſe van de Burgers (gelykmen meent) ophielden hem van kettery te beſchuldigen, en dat in die plaatſe, daar zy 't alles na haren wil hadden; zo is het gebeurt, dat, als zijn medegeſel met den bloet-gang beſmet wert, Piſtorius mede, om de beſmettelyke ſiekte, van zijn gevankeniſſe is ontſlagen, met belofte van zig altyt te Regte te zullen ſtellen. De Officialen van Utregt bedroeft zijnde, dat haar deſe brokke uit de kaken was genomen, hebben door haar fel dryge de zake daar toe gebragt, datſe byde een vrywillige ballingſchap hebben aangenomen. Zo zijnſe dan na de Gemynte van Wittenberg in Saxen, uit liefde tot de Godvrugtigheit, henen getogen. Drie maanden in deſe ryſe doorgebragt hebbende, zijnſe wederom na haar Vaderlant gekeert. Die van Utregt dit vernemende, hebben haar op een nieuw in 't Regt geroepen, om haar van kettery te ſuiveren. Ten laatſten wert haar belaſt na Romen te ryſen, en drie jaren lang haar Vaderlant te verlaten. Piſtorius over dit vonnis walgende, heeft niet een voet breet uit het ſtedeken willen wyken, ik laat ſtaan dat hy zou volbrengen 't gene hem belaſt was. Hier door zijn zijne wederpartyen nog meer tegens hem verbittert geworden, zo datſe hem beſloten te zullen dooden, zo ras als zy hem ergens onder haar gebiet konden betrappen. Deſen laſt wert gegeven aan een Overſte van de Ruitery, dat hy zo een rebel en ongehoorſaam menſche zou vangen, en tot Utregt brengen. Piſtorius ondertuſſchen hem houdende buiten 't gebiet van Uitregt, heeft geheel Holiant doorwandelt, en alleſins de Broederen en Gemynten, die den Heere waren vergadert, verſterkt: Ja heeft ook my met Cornelius Honius, een ſeer geleert Regtsgeleerde, (die ook met my, om het tegenſpreken van de Monnikery, gevangen was) ſeer gedienſtelyk te Delft beſogt, en heeft ons met zijne aanſprake een groote proeve van Godſaligheit gegeven: En op dat deſe goede man, 't gene hy leerde ook met der daat mogte bewyſen, ('t welk zy voor kettery houden) heeft (niet tegenſtaande hy een Prieſter was) een huisvrouw getrout: De welke getrouwt heb-

bende, is hy voortgevaren, en heeft zig terſtont van 't Miſſe doen onthouden, en zijn Ordreverlaten hebbende, heeft niet meer de kruine willen laten ſcheren. Ja deſe nieuw-gehoude heeft zig niet ontſien allerhande ſlaafagtige werken ter hand te nemen; want dan ging hy bakken, en dan graven, hy pleegde lantwerk, na dat een ieder zijn dienſt van noode had. Dog ondertuſſchen heeft hy ook den dienſt des Woorts in de huiſen waargenomen, en het ampt van een Euangeliſch Predikant neerſtelyk bekleedt: zo ſeer maakte hy conſcientie van ook de minſte tyt met ledigheit door te brengen.

Terwyl hy zijn tyt met deſe Studien (als gezegt is) niet kwalyk beſtede, zo geviel het dat de Paus van Romen zijn Ryk, dat nu drygde te vallen, ja alreede aan 't vallen was, door nieuwe bedagte Aflaten (gelyk men die noemt) ſogt te hulp te komen; die nu, na ouder gewoonte, niet meer worden verkogt, maar buiten gewoonte om niet, den boetveerdigen en die te Miſſe kwamen, in de hand werden geſteken. Wanneer deſe Aflaten mede in 't ſtedeken Woerden werden gebragt en aangeplakt, zo heeft zig deſe onſe Martelaar daar tegen als een muur voor 't huis Iſraëls opgeſet. Want gelyk deſen goeden man de gedagten des Satans bekent waren, zo rook hy ook haaſt de raatſlagen en bedriegeryen des Antichriſts; waarom hy hem ook in de Biegtkamer begaf: en, O goede God! met wat een goede genegentheit des gemoets ontdekte hy 't bedrog van de Aflaten. Want op dat hy vele deſen koophandel mogte tegen maken, en haar van 't bedrog der Aflaten aftrekken, zo nam hy geen gelt (gelyk de gemeene Prieſter doen) van de gene die zig aan hem bigteden: maar hy arbyde alleen daar na, dat hy een ieder de beginſelen der Godvrugtigheit en Chriſtelyke Religie mogte inplanten, de zwakke gemoederen in Chriſtus verſterken, en de beroerde conſcientien, door het Euangelium Chriſti, geruſt ſtellen. Hier door geſchiede, dat, terwyle de burgers met groote hopen tot hem liepen, de inkomſten van den ordinare Prieſter zeer verminderden. Deſe met droefheit hier over beweegt zijnde, heeft by de Overigheit gedurig aangehouden, dat zy zo een menſche, die het H. Sacrament, de publieke gebeden, en d'authoriteyt des Roomſchen Paus verachte, uit de Hylige Kerke zouden willen weeren. Als dit geſchiet was, zo is onſe Martelaar, door 't verſoek der Broederen, beweegt, om dit Godvrugtig begonnen werk niet na te laten, op dat des Paus koophandel dagelyks mogte afnemen. Omtrent deſe tyt heeft hy eens Miſſe gedaan, eenmaal zijn hooft laten ſcheren; meer ziende op de liefde, en tegenwoordige nootzakelykheit des tyts, dan dat hy zijn affecten en genegentheden zou toegeven. Dit is geweeſt de laatſte en in 't getal de vierde Miſſe, die hy, Prieſter zijnde, binnen den tyt van drie jaren oit heeft gedaan. Ondertuſſchen als de huurling, de oude Prieſter, geſtorven was, zo heeft de Roomſche Prieſter die zijn plaats bekleede) Piſtorius een nieuwe tragedie verwekt. Want hy wert voor de Magiſtraat geroepen, en belaſt zijn zake te verantwoorden: alwaar hem veel wert gevraagt van 't Pauſdom, van 't Vagevuur, en beſluit der Vaderen. Waar op hy met een ſpreuk hare ſnateringe heeft tegen gegaan, betuigende dat God te vergeefs geëert wort door geboden en inſtellingen van menſchen: Wyders van zijn houwelijk gevraagt zijnde, zo boot hy aan daar van rekenſchap te geven, voor een meerder en geleerder vergaderinge. Hy heeft dan zelve eenige Prieſters t'zamen geroepen, die van zijn houwelyks-zaake zouden oordeelen, en deſe waren drie. Maar onder deſe was 'er een, die (eer men tot 't onderſoek kwam) des nieuwen Paſtoors voornemen en glorieuſe handelinge beſpottende, hem vraagde, door wiens laſt hy in een vrye Stad zo een oproer verwekte? En alzo hy van den opperſten Rigter daar toe geen laſt had, zo is hy beſchaamt weggegaan, en de vergaderinge is geſchyden. Maar den volgenden dag, van de Magiſtraat van Woerden Acte van het gepaſſeerde genomen hebbende, zo heeft deſe onbeſchaamde laſteraar alles, op 't hatelykſte dat hy konde, aan 't Hof van Vrouw Margriete gebragt. Door wiens bevel Piſtorius daar na wederom gevangen is genomen, en na 's Gravenhage, mijn Vaderlant, gebragt, bewaart met vier dieflyders. In welke ryſe, hoewel hem, zo nu en dan vylige gelegentheit gegeven wert om te ontvlugten, zo heeft hy nogtans noit zulks gepoogt te doen. Ja is van zelfs, als blyde zijnde, in den Haagſchen kerker geſprongen. Het gerugt hier van, gelijk het nieuw was, tot mijn ooren gekomen zijnde, daar ik doen in de Latynſche Schole bezig was, heb ik terſtont de pen in de hand genomen, en een verantwoordinge voor den gevangen Broeder begonnen in te ſtellen, waar in ik zijn zaak, die regtveerdig, ligt en verwinnelyk was, beſtont voor te ſtaan en te verdedigen, niet wetende dat my ook dan 't zelve lot van gevankeniſſe genaakte. Want binnen drie dagen daar na wierd ik mede in dezelve gevankeniſſe geſloten, verraden zijnde van de factie der Monniken, diens Orde ik met myn ſchrift had afgekeurt. Hier zijnde, op dat ik verzwyge de zoete t'ſamen-woninge met deſen menſche, heb ik met de pen, als ſteelſche-wyſe beſchreven, 't gene hy my dicteerde, namelyk dat hem in 't byſonder van deſe Inquiſitie-meeſters bejegende, dat ik in de navolgende t'zamenkomſten getrouwelyk zal verhalen. 1525.

Beſchryving van Piſtorius.

Wilt gy, beminde Leſer, dat ik u den man na der afbeelde, zo weet, dat hy regt en lang van lyve was, zijn aangeſigt ſtatig en vrolyk, hoog van voorhooft, zijn gelaat opregt en liberaal, hy was lang van hair, en dat zwart en dun, en ſterk van gebeente; hy was in de fleur van zijn jeugt, naulyks het ſeven en twintigſte jaar zijns ouderdoms ingetreden zijnde. In 't diſputeren was hy wakker, in 't onderwyſen klaar, in 't vermanen vrymoedig, in 't beſtraffen van zijne wederpartyen zeer yverig: zijnen gang was effen en ſtatig, van verwe was hy wat na 't gele nygende. Ik zou meer bewys-redenen, zo van zijn deugt, als vromigheit, die ik in dien tyt klaarlyk in hem beſpeurt heb, konnen verhalen, 't en ware datmen te vergeefs een krans van eiloof uithinge, daar wyn te koop is, na 't gemeene ſpreekwoort. Want wie hy geweeſt is; en hoe hem het herte in God heeft ontbrant, heeft hy in zijn Martelaarſchap en doot genoeg betuigt. Dit heb ik van deſen zeer Godtvrugtigen mans leven, hoewel in 't korte, willen beſchryven. Wilt, zeer vrindelyke Leſer, deſen onſen arbyt, die wy ten goede van de Chriſtelyke Godvrugtigheit hebben aangenomen, in 't goede opnemen. En zo 't u mede gelieft het volgende te leſen, gy zult met den Propheet moeten zeggen, dat God zijnen Hyligen tot een muur heeft gezet.

Volgt nu 't onderſoek der Sophiſten van Leuven, gedaan over 't geloove van Piſtorius.

Voor-reden van Gnapheus.

WY geven u hier, onpartydige Leſer, de diſputatien en redenkavelingen, die d'uitnemende Martelaar, Johannes Piſtorius, met de Leuvenſche Sophiſten, die haar uitgeven voor Inquiſiteurs, of onderſoekers van de Ketterſche boosheit, heeft gehad, met geen minder

Digitized by Google

1525. der kloekheit des gemoets en vertrouwen, als geleertheit en Godvrugtigheit. En dese leveren wy u over om te leſen, met deſelve opregtigheit en getrouwigheit, als wy deſelve in de gevankeniſſe, daar wy t'zamen lagen, uit zijn mont hebben ontfangen, alleen dit wat cierlyker hebbende toegemaakt. En dewyle dese genoemde Theologanten meermaal met dese onse Martelaar hebben gehandelt, en vele dingen zeer beuſelagtig hebben verhaalt, zo heeft ons goet gedagt het verhaal van alles, dat doen gezegt is geweeſt, in vier diſputatien, of t'zamenſpraken byeen te brengen, op dat wy niemant met het veelvoudig leſen zouden bezwaren. Want in dese t'zamenſpraken is als in een ſpiegel te zien, hoe dese arme Sophiſten zig zelven gelyk zijn, en hoe ongelukkig zy ſtryden. Want hoewel zy haar beroemen te zijn onderſoekers der ketteryen, Leeraren der dwaſen, lyts-lieden der dwalenden, meeſters der waarheit, zy zijn het evenwel niet; want niemant onderwyſt de ongeleerde min, dan zy, nog niemant leert den onwetenden min den weg der ſaligheit. Het 't geen uit dese diſputatien, die uit hare handelinge, en niet uit onſe galle of gemoet beſchreven zijn, openlyk kan gezien worden.

Dit eerſte onderſoek (voor welke eenige van minder gewigte voorgegaan zijn) is geſchiet in 't Jaar onſes Heeren vyftien hondert vyf-en-twintig den 14. Juli.

Eerſte t'zamen ſpraak.

De t'zamenſprekers waren

Magiſt. Noſter, Nicolaus à Montibus, Inquiſiteur.
M. N. Godſcalcus Roſemundus, byſitter.
M. N. Ruardus Tapper van Enkhuyſen, byſitter.
Bucbo Bernhardus Vries, Deken en Burgemeeſter van den Hage.
Duvevortius Bruncbus, Procureur Fiſcaal.
Johannes Piſtorius van Woerden, gevangen.

Of het onderſoek ſal geſchieden in 't Latyn of Nederduits.

Montanus. Zegt my Johannes, wilt gy dat wy Latyn ſpreken of Nederduits?

Piſtorius. Doet zo gy wilt, het is my even-eens.

Mont. Myn Heeren wat zal ik dan eerſt vragen?

Roſemundus. Laat ons tot de zake zelve komen.

Tapper. Geenſins: maar het zal beter zijn dat men vrage, of hy u hout voor een competent Regter.

Mont. Heer Johannes, zult gy my ook onbezwaart antwoorden op 't gene ik u zal vragen?

Hoe hy wil dat Piſtorius ſal zweeren.

Piſtor. Ik zal antwoorden op het gene regt is.

Mont. Legt dan uwe hand op u borſt, en zweert dat gy ons de waarheit zult zeggen van 't gene wy u zullen vragen.

Piſtor. Ik vinde my bel waart om veel te zweeren: maar ik neme aan te antwoorden, na 't Regt van dese bank.

Mont. Wat, kent gy dese hand niet?

Piſtor. Het kan wel zijn dat zy 't is: maar ik hebbe niet voorgenomen u-lieden te antwoorden, of gy ſchoon my veel vraagt, voor dat ik eerſt in 't gemeen rekenſchap zal gegeven hebben van myn geloove.

Mont. Wat vragen wy na uwe proteſtatien: antwoort op 't gene wy vragen, of gy nog blyft by dese uwe belydeniſſe?

Piſtor. Ik zal niet een tittel antwoorden, zo gy my myn proteſt niet inwilligt.

Mont. Maar wy zullen geenſins toeſtaan, dat gy na u believen zult proteſteren. Antwoort op 't gene wy u vragen.

Piſtor. Wat, dwingt, gy-lieden my zo, dat ik met antwoorden alleen uwen luſt zal moeten dienen? Wat is dat voor een onbillykheit?

Duvenvortius. Hy verſoekt 't gene billik is, laat hem toe dat hy proteſtere dat hem luſt. 1525.

Piſtor. Gylieden ſchynt hier niet anders gekomen te zijn, dan om my in myn woorden te vangen. Wat is dat voor een maniere van doen?

Tapp Ja hier op zijn wy geheel uit, dat wy u tot een beter gevoelen mogen brengen: waarom wygert gy ons te antwoorden? Dit zyde Ruardus met een ſtreng opzigt.

Bucbo. Myn vrient Johannes, op dat gy de zake regt meugt verſtaan; hier by ons is de Commiſſaris des Kyſers, op dat hy Regter zy van uwe zake

Mont. Ziet hier 't ſchrift van mynen laſt. Zodanige briven zijn de Inquiſiteurs gegeven, als Paulus tyfde na Damaſcus.

Tapp. Laat den Artykel geleſen werden die den inhout van 't gebot behelſt.

Piſtor. Ik geloove wel dat het van den Kyſer hier is geſonden.

Tapp. Het is genoeg, hy ſtaat den Regter toe.

Mont. Wat zegt gy dan tot dese uwe belydeniſſe?

Piſtor. Wanneer ik de toeſtemminge van myn geloove zal gedaan hebben, dan zult gy-lieden hooren wat ik zal antwoorden.

Duvenv Doet dan uwe proteſt.

Piſtor. Ik Johannes van Woerden proteſtere voor u-lieden, waarom is 't dat gy zo grynmuilt?

Buch Heer Johannes, de Magiſtri Noſtri die beſpotten u niet: maar daarom grinnikken zy, dat gy u laat voorſtaan dat gy uwe proteſt zeer wel hebt ingeſtelt. Maar eylieve vaart voort.

Piſtor. Ik Johannes van Woerden proteſtere voor u-lieden, dat ik niet voor my neme iet te definiëren.

Duvenv. Vervolgt het gene gy begonnen hebt.

Piſtor. Ik Johannes van Woerden proteſtere voor u-lieden, dat ik niet heb voorgenomen iet te definiëren, dat in de Hylige Schrifture niet is uitgedrukt.

Tap. Hout een wynig op, geeft my uwen Bybel. Wat, zalmen alleen de Schrifture en ook niet de Vaderen geloof geven? Want de Handelingen der Apoſtelen geven klaarlyk te kennen, dat Paulus het volk heeft bevolen, datſe zouden onderhouden de geboden der Apoſtelen en der Ouderlingen.

Piſtor. Zeer wel zegt dit de Apoſtel: want die geboden der Ouderlingen waren de Schrifture conform.

Roſem. Maar alzo zeggen de Apoſtelen in het zelve Capittel, *Het beeft de H. Geeſt en ons goet gedagt, dat gy u ontbout van 't gene den Afgoden geoffert is, en van bloet.* Waar uit blykt, dat d'Apoſtelen en hare navolgers iet hebben geboden buiten de H. Schrift. Want zy zeggen, *Het beeft de H. Geeſt en ons goet gedagt.* Wat zegt gy tot het woort *ons*? Hand. 15. 28, 29.

Piſtor De Apoſtelen hebben daar niet begonnen ſonder Authorityt der H. Schrift. Want de Wet had den Joden verboden, 't gene verſtikt was, of bloet te eten; en die zulks dede, dat diens ziele zou zijn in plaatſe van de geſlagte offerhande. En de vergaderinge der Apoſtelen had uit de oraculen der Propheten geleert, dat de Hydenen tot het Chriſtendom zouden aangenomen werden. Het welke als de Joden ongeerne toelieten, zo heeft het den Apoſtelen goet gedagt, door 't ingeven des H. Geeſtes, eenige reden te bedenken, waar door zo vele deelen, tot de eenigheit des geloofs zouden verſamelt werden. Het welke niet kon geſchiede, 't en ware het eene deel het andere wat toegave, en dat uit ſchult der liefde, welke zomtyts over de Wet wat diſpenſeert. Hier uit is geſchiet, dat, als de Joden van de ſtrengigheit der beſnydeniſſe wat lieten vallen: en de Hydenen daarentegen haar van het verſtikte en bloet voor een tyt alleen onthielden, dat byde Natien haar met de Euan- Gen. 9. 4. Levit. 17. 14, 15. Het bedenken der Apoſtelen. De geboden der Wet zijn afgedaan.

1525. gelische Leere vergenoegt hielden: Dat nu zulk een Apostolisch besluit den Heydenen niet gedurig heeft verbonden, blykt daar uit, dat het heden geheel is afgeschaft. Daarom en is van de Apostelen niet ligtvaardelyk gedaan, nog zy en hebben ook de palen van hare legatie niet overgetreden, die haar by Mattheus worden voorgeschreven.

De Bybel van Pistorius wort van de Ketter meestens gehandelt. Matth. 28. 19, 20.

Mont. Gy zult Matthei 23. wat anders vinden dan gy gezegt hebt.

Pistor. Wat is 'er klaarder, dan de woorden, waar mede de Apostelen in de werelt uitgesonden worden: *Gaat dan henen* (zegt Christus) *onderwyst alle de volkeren, leerende haar onderhouden alles wat ik u geboden hebbe.*

Mont. Dat en meene ik niet: maar ik overlegge 't 23. Cap. Matthei, alwaar aldus staat. *De Schriftgeleerde en Pharizeen zijn geseten op den stoel Mosis, daarom al wat zy u zeggen dat gy houden zult, houd* [*dat*] *en doet* [*het*], *maar doet niet na hare werken*, Hoort en verstaat gy dit? *Wat zy u zeggen*, Christus zegt, *doet het.*

Matth 23. 2.

Pistor. Zyt gy dan de Pharizeën en de Schriftgeleerde van onsen tyt, wiens zeggen wy moete hooren, en wiens doen wy mooten mispryzen? Ziet gylieden dan wel toe dat gy in 't selve oordeel met haar niet valt, die met een kwaat exempel des levens, de zuiverheit van de Leere des Euangeliums verontrynigt. Hoewel ik niet bekenne dat gy op den stoel Moses zit, om dat gy de Wet des Heeren, aan Mosis gegeven, niet en leert? daarom moetmen u lieden ook niet hooren. Want de menschelyke traditien nalatende, zo moetmen Gods Woort zuiverlyk voordragen, agtervolgens de woorden Gods, *Gy en zult tot het woort dat ik u gebiede, niet toedoen, ook daar van niet afdoen.*

Deut. 4. 2.

Tapp. Zo het waaragtig is, dat gy dryft, zo zijn de Apostelen verre van de waarheit afgedwaalt.

Pistor. Hoe dat, eylieve dog?

Tapp. Om dat zy de wyse van doopen, van Christus met duidelyke woorden voorgeschreven, hebben derven verminken, en alleen in den Name Jesu hebben gedoopt, als te zien is in de Handelingen der Apostelen.

Act. 2. 38.

Pistor. Moetmen zo tegen my uitschreeuwen? mooten de dwasen alzo geleert worden, en de dwalende alzo te rugge geroepen worden? Gy dondert alle met eenen mont tegen my, als of gy my wild verscheuren. Moetmen dus te werk gaan?

Rosem. Al sagtjens, myn vrient Johannes, al wat wy doen, dat doen wy zekerlyk om uwent wille, op dat wy u van de dwalinge weder op den regten weg zouden brengen.

Pistor. Dat zal de uitkomste wel leeren.

Mont. Antwoort op 't argument van de Heer Magister Notter, van de veranderde wyse van doopen by de Apostelen gepleegt.

Het formulier des Doops.

Pistor. Zy hebben voornamelyk in den Name Jesu gedoopt, als welke nog wynig bekent en voor den Saligmaker der werelt nog niet was aangenomen, op dat hy meer en meer zou aangepresen worden. Nu, wat is in den Name Jesu doopen, die te gelyk God was en mensche, dan in den Name, dat is, in de kragt des Vaders, des Soons, en des H. Geestes doopen? Gelyk Christus met waarheit zegt, *Ik en de Vader zijn een.* En wederom, *Philippe, die my gezien heeft, die heeft den Vader gezien.* Wel, loogene die terstont de personen van de Vader en H. Geest, die den alderbesten en grootsten God onder den Name van Vader aanspreekt? Heeft ons dan Christus zelve verkeerdelyk leeren bidden, als hy, zynen Name verzwygende, het gebet begonnen heeft van de recommandatie des Vaders? Wat aangaat de wyse van doopen van Christus ingesteld, die heeft hy ons daarom zo religieuselyk niet voorgesteld, even of 't een groote misdaat ware, een wynig van de voorgeschreven woorden af te wyken, alsmen in alles in de zake over-een komt. *Want het Koninkryke Gods is niet* [*gelegen*] *in woorden, maar in kragt.* Voorts in den Name des Vaders, des Soons, en des H. Geestes, en wort niemant warelyk gedoopt, als de gene die door de kragt Gods, en salvinge des H. Geestes gesalft en gerynigt zijnde, vernieuwt wort na den inwendigen menschе. Wy moeten onse inlyvinge niet zo seer toeschryven de puncten, letteren, en voorgeschreven woorden, als wel de wederbarende kragt, en die onse verstanden vernieuwt met eenen beteren Geest, in dit bat der wedergeboorte. En wie zal loogenen konnen, dat de Apostelen ook de Christenen, in den Name des Vaders, en des H. Geestes hebben gedoopt: die Lucas verhaalt, dat in den Name Jesu, dog niet alleen zijn gedoopt geweest?

1 Cor. 4. 20.

Bucb. Hier is zo een wytloopig dispuit niet van noode. De Heeren Inquisiteurs vragen dit alleen, of gy niet iets gelooft, dat in de Schrifture niet is uitgedrukt?

Buchо keurt de vallende slag-ordentse Sophisten.

Pistor. Neen, niet een jota.

Mont. Zo houd gy 't dan voor kwaat, iet te gelooven buiten de Schrifture?

Pistor. Ik geloove geen schriften, dan alleen de Hylige, die alleen van noode zijn om de saligmakende Leere daar uit te putten.

Bucb. Waarom heeft dan Christus gezegt, *Die u hoort, die hoort my?*

Luc. 10. 16.

Pistor. Dit wort met regt tot de gene gezegt, die in den Oogst des Euangeli werden uitgesonden; want de Dienaren des Euangeliums moeten, als Christus selve, gehoort werden. Want van haar wort gezegt, *Gy en zyt niet die daar spreekt, maar* [*'t is*] *de Geest uwes Vaders, die in u spreekt.* Zo gy ook na het selve exempel van den Heere gesonden wiert, ten dienste om het Euangelium voort te planten, als Lammeren onder de wolven; wy zouden u-lieden ook niet wygeren te hooren, ja wy souden u voor Engelen Gods houden. Maar dewyle gy hier zijt gekomen, gewapent met de Bullen des Kysers en Paus van Romen, niet om ons te behouden, maar om te verderven; zo houden wy u voor geen Legaten van Christi Jesu, maar van de menschen: daarom mogen wy u geensins hooren. Want tot u behoort geensins dat tot de Apostelen gezegt is, *Die u hoort, die hoort my.*

Matth. 10. 20.

Wiens Legaten de Inquisiteurs zijn.

Mont. Gy zijt seer dertel van tonge.

Rosem. Gelooft gy dan alle de Boeken der H. Schrifture?

Pistor. Alle: maar die door de Autheur de H. Geest in den Canon zijn aangenomen.

Mont. Door wat oordeel kont gy weten, wat Boeken dat aangenomen en verworpen zijn, 't en zy dat daar by kome de toestemminge der Kerke?

Pistor. De Kerk is niet boven de Schrifture, nog de Schriftuur ontfangt ook hare authoriteyt niet van de Kerke: maar alsse t' zamen over-een dragen, en de Geest des geloofs ons gebiet in de zelve gerust te zijn, zo is 't betamelyk, dat wy van de Schriftuur een goet gevoelen hebben, al is 't dat wy niet en wagten na 't oordeel der Kerke. Daarom zegt den Apostel, *Dewyle wy nu den zelven Geest des geloofs hebben, gelyker geschreven is, Ik hebgelooft, daarom heb ik gesproken: zo gelooven wy ook, daarom spreken wy ook.* Dit geloove dan, en dese Geest die inwendig in ons spreekt, moeten wy het geloove

De waarheit der Hylige Schrift.

1 Cor. 4. 13. Psal. 116. 10.

der

1525. de Schrifture meer toeſchryven, dan het oordeel der Kerke, die de magt niet heeft om ons iet op te dringen om te geloven, dat door de Schrifture geſchreven, en door den H. Geeſt niet wort verſterkt.

Tapp. Waarom gelooft gy ook niet de hylige Doctoren der Kerke?

Piſtor. In de Schriften der Doctoren kan ik bedrogen worden; maar geenſins in de H. Schriften. Voorts zo heeft de Kerke Chriſti maar een Leeraar der waarheit, dien Hemelſchen Geeſt, die van den Vader uitgaat: dewelke, dewyle hy een autheur der Schrifture is, die van geen eigener uitleggingе is, na 't getuigeniſſe Petri; zo is 't niet te verwonderen, dat Chriſtus ons tot het geloove van deſelve wyſt, zeggende, *Onderſoekt de Schriften, die zijn 't die van my getuigen.* Ja ons wort bevolen dat wy Chriſtus zelve moeten hooren, dewyle de ſtemme uit den Hemel tot ons zegt, *Hoort hem.*

Wie de Leeraar der Kerk is.

1 Petr. 1. 20.

Joh. 5. 39.

Matth. 17. 5.

Tapp. Gy behoort nogtans de Schriften der geleerde Mannen zo onweerdig niet te agten: want 't gene de Euangeliſten ſtilzwygende zijn voor by gegaan, die Chriſtus werken ten vollen niet hebben konnen beſchryven, dat is den Doctoren en hyligen Vaderen bevolen, om tot de nakomelingen over te brengen. Daarom zegt de Euangeliſt Johannes, *Daar in zijn nog vele andere dingen die Jeſus gedaan heeft, welke zoſe elk byſonder geſchreven worden, ik agte dat ook de werelt de geſchreven boeken niet en zoude bevatten.*

Joh. 21. 25.

Ruſ. Daar is niet aan te twyffelen, of die dingen die de Euangeliſten niet hebben beſchreven, zijn de nakomelingen en H. Vaders daar na als van den hand tot hand overgelevert.

Piſtor. Een ſchoone reden; maar hoe verminkt en ſtukswys gy de H. Schrifture aantrekt, blykt daar uit, dat gy verzwygt 't gene Johannes daar by voegt: *Maar deſe zijn geſchreven, op dat gy geloovet dat Jeſus is de Chriſtus, de Sone Gods: en op dat gy gelovende, 't leven hebbet in zijnen name.* Chriſtus ſent ons tot een Trooſter den H. Geeſt, den leermeeſter der waarheit, op dat wy van hem in alle waarheit mogen gelyt werden.

Vers. 31.

Tapp. Voorzeker gy zijt een ſtout menſche, die daar pogt voor vaſt te weten, wat ſchriften van de H. Geeſt zijn voortgekomen.

Mont. Weet gy den zin des H. Geeſtes?

Roſem. Goede God! hoe vermeeten zijn deſe menſchen, die daar meenen den H. Geeſt te hebben. *Piſtor.* Hoe grimt gy zo op my?

Tapp. Gy beuſelaar, hebt gy de H. Geeſt?

Hy heeft gelaſtert. Matth. 26. 65. Rom. 8. 9.

Piſtor. Die den Geeſt Chriſti niet heeft, die en komt hem niet toe.

Een ſcherpſinnige kwaſtie.

Brunch. Met oorlof, myn Heeren, ik zal ook wat vragen. Deer Johannes, waar uit weet gy, dat gy een Prieſter zyt, en waar uit gelooft gy, dat by u Vader is, dien gy voor Vader groet? Wie heeft u van deſe dingen verſekert?

Piſtor. En ſchaamt gy u niet over zo een dwaſe een ongerymde vrage: weerdig, waarom men met regt de kinderen op de billen zouden ſlaan? Daar is een groot verſchil, O aanſienelyk man! of gy gelooft de H. Schrift, die alle Godvrugtige een onfylbaar geloove geven, en dat uit den Geeſt des geloofs, die zy ontfangen hebben: of dat gy eenige andere dingen gelooft, buiten de H. Schrift.

Mont. Wat, gelooft gy niet dat gy een Prieſter zyt? *Piſtor.* Waarom niet?

Mont. Wie heeft u verſekert dat gy het Prieſterſchap ontfangen hebt? Wie heeft u tot een Prieſter geſtelt?

Piſtor. De Suffragaan des Biſſchops.

Mont. Gelooft gy, dat hy de magt heeft om u daar in te ſtellen? *Piſtor.* Ja.

Mont. Maar dat ſtaat nergens in de Schrifture gy geloof dan iet dat in de Schriftuur niet ſtaat, namelyk de magt des Biſſchops om u te ordinere. 1525.

Piſtor. Maar wat doet dit myn op nieuws geloove, tot het regtveerdigmakende geloove? Ik zie ook niet wat goets dat ik van zo een Biſſchop ontfangen hebbe, dan dat ik Prieſter werde gegroet; dewyle ik van een Simoniſſchen Biſſchop, zelve Simoniſch zijnde, in 't collige van de Prieſters ben aangenomen.

Tapp. Hoe moet dan een Biſſchop na u Euangelium gemaakt, of een Prieſter geordineert worden?

Piſtor. Wy worden geen Prieſters gemaakt, maar wy worden door den Geeſt en 't water herboren tot Prieſters, deſen wort belaſt den Heere te offeren. De Kerke Gods, de Bruit Chriſti en kent geen andere Prieſters: ondertuſſchen zo worden nogtans de Dienaren des woorts, en de Opſienders der Kerke, door ſtemmen der Kerke, van den Heere, of verkoren, of geroepen. In Chriſtus zijn wy alle Prieſters.

Tapp. O onſterffelyke Goden! wat kan der ongerymder gezegt worden, dan dat alle Chriſtenen Prieſters zijn?

Roſem. Wel, mogen de vrouwen ook wel Miſſe doen, het volk Gods woort prediken en doopen.

Mont. De Wet Moſes heeft geen andere Prieſters, dan van de ſtamme Levi. Hy brengt het Jodendom in.

Tapp. Zoſe alle Prieſters zijn, zo zal de Chriſten werelt raſen, en daar zal geen ordre in de Kerke gehouden werden: tegen het zeggen des Apoſtels, Laat alle ding eerlyk en met orden geſchieden. 1 Cor. 14. 40.

Piſtor. Wat dondert gy zo alle te gelyk op my? Laat 'er een uit aller name ſpreken, op dat ik wete wat ik een ieder mag antwoorden.

Mont. Gy hout voor eerſt ſtaande, dat alle Chriſtenen Prieſters zijn.

Piſtor. Ja dat zijnſe; want de Heere zegt, *De gantſche aarde is myne. En gy zult my een Prieſterlyk Koninkryk, en een hylig volk zijn.* Hier ſpreekt de Heere niet alleen de Leviten aan, maar geheel Iſrael. En zo gy Chriſtus aanziet, zo zijn wy ook beminde, uit geen beminde. Petrus ſchryft ook dit zelve aan de Joden, die in de verſtroyinge vergadert waren: *Gy zyt* (zegt hy) *een uitverkoren geſlagte, een Koninklyk Prieſterdom, een hylig volk, een verkregen volk.* Dit alzo zijnde, zo wil ik evenwel niet dat een ieder het predik-Ampt, of bedieninge des Woorts, moet aannemen; want niemant is daar toe weerdig, *dan die van God geroepen wort, gelyker wys als Aaron.* Zo zijn wy dan alle Prieſters, zo vele als wy 't Prieſterſchap Chriſti deelagtig zijn, voor zo vele als wy met Chriſti Gode een aangename offerhande, onſen redelyken dienſt opofferen, en uit de ſchult der liefde, voor den noot der Broederen en Ouderlingen bidden. Exod. 19. 5. 6. Rom. 9. 25. 1 Petr. 2. 9. Hebr. 5. 4. Rom. 12. 1. Welke dat zijn de offerhande der Chriſtenen.

Tapp. O goede God, op hoe vele wyſe dwaalt deſe menſche!

Roſem. En ſchaamt gy u deſer dingen niet?

Mont. Gy zyt geheel uitſinnig, die zegt alle Chriſtenen Prieſters te zijn.

Piſtor. Ik zal u een grof exempel geven: zo veel als de reden van den geſchapenen menſche belangt, ben ik niet zo wel een menſche als Kyſer Karel? Ondertuſſchen zo wort hy Kyſer gegroet, uit de verkieſinge en niet uit de geboorte, die ik met hem gemeen heb: maar ik, die ſlegt van geboorte ben, lyde een gering leven.

Mont. 't En heeft geen gelykheit.

Tapp. Het heeft een ander gelegentheit met de Prieſterlyke orden, alwaar ons een onuitwiſſelyk teeken wort ingedrukt.

Ruſ. Hy brengt ons vele gelykeniſſen by.

1525. *Tapp.* Nu blykt het dat gy kwalyk gevoelt van 't Sacrament des Ordens, het welk gy met u Meester Luther zo godlooslyk verwerpt.

Roſem. Dat is gants waar.

Mont. Wat zal men nu verder doen?

Tapp. Gebiet dat hy zijn proteſt vervolge, dat hy in 't begin heeft aangeſtelt.

Hier heeft men lange beraadſlagt.

Piſtor. Ik weet niet wat ik zeggen zal, dewyle gy zo gedurig myn redenen af breekt.

Mont. Zegt evenwel; wy zullen zo lange ſtil zwygen tot dat gy het geheel hebt geeyndigt.

Zy proteſt.

Piſtor. Ik zal 't op deſe conditie doen: *Ik Johannes van Woerden, proteſtere openlyk voor u lieden, dat ik niet heb voorgenomen iet te definiëren, of ſterkelyk ſtaande te houden, dat in de H. Schrift niet is uitgedrukt, in zulk een verſtant, als de H. Geeſt, die deſelve geſchreven heeft, die wil verſtaan hebben: tot welker uitlegginge niet van nooden is, dat wy andere woorden gebruiken, dan waar mede deſelve Schrifture voortgebragt is. Maar in ander zaken geloove ik, al dat de Hylige Catholyke of algemyne Kerke gelooft; waarom ik ook vervloeke alle leeringen der menſchen en ketteryen, die tegens Gods woort ſtryden. Hier hebt gy myn proteſt.*

Zy dragen meer ſorge voor de Vaders dan voor de Kerke en Schrifture.

Mont. Nu blykt zo klaar als de dag, dat gy ook de Leeraaren der Kerke, en de regt-gevoelende Vaders niet gelooft.

Piſtor. Ik heb gezegt, dat ik alle die ſchriften geloove geve en toeſtemme, die met de Hylige Schrift over-een komen.

Een Fransche vleiery.

Mont. Het is goet dat de Schriften der Vaderen nog by u weerdig zijn.

Tapp. Gevoelt gy dan dat men moet luiſteren na de Hylige Vaderen?

Piſtor. Gy-lieden ſchynt my hier een zwaart, met honing beſtreken, uit te trekken. Laat dit my duidelyker voorgeſtelt werden.

Bucb. Heer Johannes, dit vragen u de Heeren: of gy gevoelt dat de Kerkelyke inſtellingen, als de Vier-dagen, Vaſten, Monikſche beloften, en andere decreten der Vaderen, moeten waargenomen worden?

De ſpille daar 't al op draait.

Piſtor. Wat buiten de Canonyke Schriften wort geboden, dat kan geenſins mijn conſcientie verbinden.

Geboden niet van God, maar van de Paus een menſche.

Tapp. Maar de H. Schrifture recommandeert ons te Vaſten, te Biegte, t'onderhouden van den Sabbath, het Sacrament des Altaars, en 't onderhouden van de beloften, welke ons, door d'authorityt der Vaderen en der Kerke, tot geboden zijn geworden.

Piſtor. 't En heeft met die alle geen gelyke gelegentheit, die gy als in een bondel te zamen knoopt.

Tapp. Wel, het vaſten, is niet geboden, op dat wy bekwamer mogen gemaakt worden tot de Goddelyke dienſten, na het exempel van Moſes, die veertig dagen heeft gevaſt, doen hy de woorden des verbonts van den Heere ontfing?

Exod. 34. 28.

Piſtor. Laat het alzo zijn, wat doet dat tot u vaſten, die ons op zekere dagen, en in voorgeſchreven ſpyſen belaſt worden, met bedryginge van doodelyke ſonde? Het vaſten daar de H. Schrift van ſpreekt, is matigheit en ſoberheit, diemen altyt moet onderhouden; want Chriſtus zegt, *Wagt u zelven, dat uwe harte niet te eeniger tyt beſwaart worde met braſſery, en dronkenſchap, en zorgvuldigheden deſes levens.*

Het vaſten der Schrift is matigheit.

Luc. 21. 34.

Mont. Loogent gy datmen moet vaſten?

Piſtor. Geenſins: maar ik wil dit veel liever, dat gy my de religie van u Kerkelyk vaſten, met de authorityt der H. Schrift bewyſt: dewyle Paulus die van Galaten beſtraft, datſe dagen, maanden, en tyden onderhielden. En hy loogent dat het Koninkryk Gods gelegen is in ſpyſe en drank.

Gal. 4. 10.

Rom. 14. 17.

Tapp. Maar gy moet dit weten, dat de diſpenſatie van deſe dingen den Opſienders der Kerke zijn betrout, en dat, 't gene zy beſloten hebben, de kragt van een Wet heeft.

1525. Een nieuwe afbreeker van 't geſchil. Argliſtig.

Roſem. Domine Doctor, deſe diſputatie zoude lange duuren. Laat ons wederkeeren tot de inſtellinge der Kerke.

Mont. Wel, gelooft gy ook alles dat de Catholyke Kerke gelooft?

Piſtor. Ik geloof 't.

Mont. Namelyk, datmen zal houden al wat zy gebiet?

Hy verſtaat de Kerke der Godvruchtigen by de Roomſchen.

Piſtor. De Roomſche Kerke geeft geen Wetten, maar zy is het Euangelium onderdanig: na welk Euangelium zy ons leert hooren.

Tapp. Dat kan gy altyt niet loogenen, dat de Kerkelyke ceremonien zeer voorzigtig zyn ingeſtelt, op dat de menſchen in den Godsdienſt niet traag zouden werden. Want door 't vaſten, vier-dagen, uurgebeden, worden de trage gemoederen der menſchen opgewekt, voornamelyk in deſe laattſte tyt, wanner de liefde verkout is, en de ongeregtigheit heeft toegenomen: alzo dat wy prikkelen en ſporen der wetten van noode hebben. En indien alle deſe dingen worden afgeſchaft, wat voor een gedaante zou de Kerke eindelyk hebben?

Piſtor. Goede God, hoe bot argumenteert gy. En hebt gy noit geleſen, *Dat God eenen blymoedigen gever lief heeft*? Wat dwingt gy dan; door kragt van de Wet en vreeſe van de ſtraffe, tot den arbyt die niet kan baten? *De dienſtknegt blyft niet eeuwiglyk in 't huis.* Zo en zyn 't ook geen gelyke werken, die wy by ons zelven bedenken, en andere lieden opdringen, met de gene die ons door de Godlyke Wet worden voorgeſchreven. En indien Abraham de Vader aller geloovigen, uit de werken der Wet geregtveerdigt is, zo heeft hy niet waar op hy roeme by God, veel min hebben uwe geregtigheitwerkers waar op zy by God roemen, uit het mommelen van hare uurgebedekens, vaſten, &c.

2 Cor. 9. 7.

Joh. 8. 35.

Mont. Zo daar geen Wetten nog ſtatuten en waren, hoedanig zoude daar zyn den ſtaat en gelegentheit der Republyke?

Bucb. Indien 'er geen galg nog zwaart was, voorwaar ik zoude de gemeenen weg niet durven gebruiken; zo zeer zoude de moorderyen, en rooveryen toenemen.

Piſtor. Ik beken geerne met u-lieden de zake alzo gelegen te zyn: maar dit komt den Kyſer toe, die 't zwaart van den Heere is gegeven, om de onſchuldige te beſchermen voor alle ongeluk, en de ſchuldige regtveerdiglyk te ſtraffen. Dat de burgerlyke Wetten, tot behoudinge van 't gemeene beſte noodig zyn, en loogent niemant. Maar wy handelen hier van de ceremonien, van welker onderhoudinge ik gezegt hebbe, dat hem niemant voor God roemen kan.

Mont. Wy loogenen niet, dat de goede altyt van herten goet doen: en dat de handen van kwade niet anders dan door vreeſe van de ſtraffe van 't kwaat af houden.

Piſtor. Wat een onbillikheit is dit dan, dat gy byde goede en kwade met deſelve Wetten bint, dewyle daar geſchreven is, *Dat den regtveerdigen de Wet niet en is gezet, maar den ongeregtigen en balſterrigen*?

1 Tim. 1. 9.

Tapp. Waarom dat?

Piſtor. Om dat alle, die niet zullen gevaſt, de hylige dagen niet geviert, en haar niet zullen onthouden hebben van de verboden ſpyſen, van wegen d'inſtellinge der Kerke, gy als overtreders verdoemt, en tot het gerigte trekt: ja gy vaart ook voort om uwe tyranny tot onſe zielen uit te ſtrekken. Want gy wilt, dat wy, of wy ſchoon branden of niet, alle ongetrout moeten bly-

1525. blyven, daar wy uit 't geloove en conſcientie tot den houwelyken ſtaat geroepen worden.

Tapp. Is hier niet het hoogſte regt, het opperſte onregt? wel aan dan, antwoort my op dit een, of wy na de Wet der liefde d'een d'ander niet moeten dienen.

Piſtor. Voorſeker.

Tapp. Waarom buigen haar dan de goede niet uit liefde tot die Wetten, om alle ergerniſſe weg te nemen, waar door de kwade van 't kwaat worden te rugge gehouden?

Hoe verre men de liefde moet dienen.

Piſtor. Het behoort den Chriſtenen ligt te vallen, datſe knegten worden van een iegelyk, op datſe alle Chriſtus mogen winnen; zo maar de conſcientien vry gelaten worden, en het geloove geen gewelt geſchiede, gelyk hier gewiſſelyk geſchiet in 't gebot van de Prieſterlyke rynigheit.

Der Prieſteren onbouwelykheit van trouwen.

Mont. Hoe, zout gy dan, een Prieſter zijnde, wel derven, veragtende de belofte van rynigheit, u ten houwelyke begeven?

Roſem. Ziet nu komen wy zeer gevoeglyk tot de zake zelve.

Piſtor. Al dat de H. Schriftuur ſonder onderſcheit aan een ieder vry gelaten heeft, dat moetmen niet tot wynige trekken. Want *en vatten dit woort niet*, van geen huisvrouw te trouwen. Daarom als de Apoſtel gebiet, *dat een iegelyk* [Man] *zijn eigen Wyf zal hebben*, waarom zou een Prieſter niet mogen trouwen?

Matth. 19. 11.

1 Cor. 7. 2.

Mont. Hebt gy een vrouw getrout, of niet?

Piſtor. Zegt gy dat ik 'er een getrout hebbe?

Mont. Daar van loopt van u een vaſt gerugte.

Piſtor. Ik vraag 'er niet na wat gerugte daar van loopt.

Mont. Waarom loochent gy dat alle man in de mont heeft, en dat wel met duiſent getuigen zou konnen beweſen werden, zo 't noodig ware?

Piſtor. Hebt gy eenige getuigen van myn houwelyk, brengtſe te voorſchyn.

O Wetten! O Regulen!

Mont. Ook door 't gerugte alleen, zo daar getuigen ontbreken, kont gy na onſe Canonyke Wetten veroordeelt worden: hoewel wy hier van zo vele getuigen in overvloet hebben, dat wy u, 't zy dat gy 't bekent of loogent, op haar getuigeniſſe ten vuure zullen veroordeelen.

Deſe bloetgierige menſchen bl afen niet uit dan vuur en doodſlagen.

Piſtor. Indien gy-lieden zulks hebt voorgenomen, wat is dit onderſoek van noode; waarom en trekt gy my niet terſtont aan den paal, op dat gy uwen luſt volbrengt? want gy zyt bloedgierig, en blaaſt niet dan vuur.

Een Theologiſche ſagtigheit.

Mont. Ik zegge u te voren, zo gy alzo voortvaart, als gy begonnen hebt te wederſtreven, wy zullen u zo hart pynigen, dat gy, of van zelfs, of gedwongen, zult moeten bekennen, dat gy getrouwt zyt.

Piſtor. Zult gy dan, Regters zijnde, my met geen getuigen overwonnen zijnde, doen pynigen? Is iemant gehouden zig zelven te verraden? Het is onbillyk, dat ik u-lieden tot pynders zal hebben, die tot onderſoekers van myn geloove zyt geordineert.

Mont. Voor eerſt zo getuigt u Paſtoor dat gy getrouwt zyt, daarom hy u ook aan het Hof van Mecchelen heeft aangeklaagt. Daarna getuigt ook dit het gemeene gerugte: daarom hebben wy informatie genoeg om u ter bank te brengen.

Piſtor. Staat de zaake van de gevangene alzo, zo zal 't ligt zijn, valſche gerugten van de onſchuldige te ſtrojen: den welken indien ligtelyk geloove gegeven wert, zo zal 't zeer haaſt met ons leven gedaan zyn, laat de Paſtoor van onſe Kerke geroepen worden, om tegenwoordig te getuigen, dat ik een vrouw getrouwt hebbe.

Mont. Wy weten, dat gy een vrouw getrouwt hebt.

Piſtor. In wat Kerke, en voor wien, wanneer hebt gy verſtaan dat 't geſchiet is? 1525.

Mont. Het gerugte dat van u loopt, is niet vals.

Piſtor. Voorſeker gy zyt onbillike Regters over my, die alleen op 't gerugte my twee geheele maanden in de gevankeniſſe hebt geſonden. Indien 't u genoeg is, getuigen te hebben van horen zeggen, gaat, en veroordeelt my; op dat ik eenmaal van de tegenheit deſer gevankeniſſe verlost werde, en gylieden ophout my langer moejelik te vallen.

Mont. Zeker dit u dralen zal u niet baten, zo dat wy ons Regt ten uitterſten tegen u zullen vervolgen.

Montanus is een looſe vos.

Piſtor. Ik ken u bedrog zeer wel, waar mede gy uitkomt om my te vangen, u tyt is nu voorhanden, dit myn lighaam kond gy wel verbranden; maar deſe myne ziel zal de hemelſche Vader in zyn hand gedurig bewaren.

Des Martelaars ſtantvalhgheit.

Buch. Myn lieve Johannes wilt dog u gemoet zo niet verharden tegen de Heeren Doctoren: maar bekent liever de waarheit; en gelooft my, u zaake zal wel afloopen.

Hoe vlyt de Crocodil.

Roſem. Waarom houd gy u tegen de Heer Commiſſaris zo verre agter? Ontwert u, mag ik u bidden, uit deſe zaake.

Piſtor. Na dat ik nu geſint ben, zal ik niet zeggen, 't en zy ik myn beſchuldigers voor u zie: op dat, zo de aanklager niet en bewyſt, de beſchuldigde ontſlagen werde.

Mont. Dewyle het gene wy voor-genomen hebben, wynig vordert, zo moetmen een anderen weg ingaan.

Duvenv. Het is tyt dat wy onſe vergaderinge opbreken, want de middag genaakt.

Mont. Wat zalmen met den gevangenen doen.

Brunb. Laat hy wederom na den kerker gelyt werden.

Tapp Het is niet geraden, dat hy daar weder gebragt werde, daar Gulielmus Gnaphæus is, op datſe met malkanderen niet eens worden.

Mont. Laat hy liever in deſe kamer zo geboeit werden, tot dat wy na de middag wederkeeren.

Piſtor. Alwaar 't ſchoon dat ik niet geboeit werde, zo zoude ik evenwel niet ontvlugten.

Mont. Beraat u by u ſelven, tot dat wy wederkeeren, hoe gy na ons zult luiſteren, en u-ſelven van deſen kerker verloſſen.

Brunch. Waarom gaan wy niet?

Tapp. Maar hoort, wilt gy niet dat wy hier wagters ſtellen, die den gevangen bewaren?

Brunch. Voorſeker, neemt gy-lieden hem wel waar.

Einde van de eerſte t'ſamen ſpraak.

Tweede t'ſamen-ſpraak.

Voor de Inquiſiteurs gebouden ten zelven dage na de middag.

Mont. Van wat meninge zyt gy nu: hoe zyt gy nu gemoet?

Piſtor. Voorwaar ik ben goets moets.

Mont. Hebt gy by u zelven alle dingen wel overlegt?

Piſtor. Ja zeer wel.

Mont. Wat dan: zult gy ten laatſten niet antwoorden, op de vrage die u is voorgeſtelt van u houwelyk?

Piſtor. Ik ſalder op antwoorden, maar op conditie, als ik heb gezegt, namelyk, dat myn beſchuldigers eerſt voor den dag komen.

Mont. Wil ik u met een woort zeggen waar de wervel op draait?

Piſtor. Ja zegt het.

Mont. 't En zy dat gy ons duidelyk antwoort, wy zullen u tot den Kyſerlyken Raat zenden, op dat gy daar wert gepynigt, of dat u de laatſte ſtraf-

traffe werde aangedaan. Wel aan, komt hier nader by my. Wat antwoort gy ten laatſten?

Piſtor. Dewyle gy Regters zyt, zo ben ik verwondert dat gy op my arm menſche zo vyandelyk valt.

Mont. Dewyle gy u zo hartnekkig betoont, zo derf ik u niet met mindere vrymoedigheit ten vuure verwyſen, dan ik de hylige Miſſe doe: zo verre is 't van daar dat ik hier over Gods toorne zou vreeſen.

Piſtor. Ik geloove 't wel: want van zulk een aart zyn de Phariſeen en vervolgers der Chriſtenen, datſe God met onſe doot een dienſt menen te doen. Maar ziet gy lieden toe, of gy hier in Chriſti navolgers zyt, die noit iemant tot 't geloove heeft gedwongen.

Roſem. Staat 'er niet geſchreven, Dwingtſe in te komen?

Piſtor. Ik ken wel de ſtemme myns Heeren Chriſti, die gy ter onregter plaatſe allegeert. Want God dwingt, en hy gebiet te dwingen, niet met gevankeniſſen, niet met vuur of geeſſelingen, maar met een kragtige handelinge van zijn woort: alzo moeten onſe vyanden gedwongen worden, op datſe met ons verſoent werden, vuurige kolen op haar hooft gehoopt zijnde: welke dwinginge, gelykſe ſoet en lieflyk is, zo iſſe ook kragtig. Og of gy lieden ook, het exempel der Apoſtelen navolgende, vele duiſent menſchen tot Chriſti Bruiloft, met wel te leven en te leeren dwong!

Tapp. Maar deſe beſmettinge is zo doodelyk, dat, zoſe niet wort uitgeſneden, zy, als een kanker, de naatſte plaatſen verderft: waarom het beter is by tyts een ſchurft ſchaap te dooden, dan toe te laten dat 't zijn fenyn in de geheele kudde verſpryde.

Piſtor. Chriſtus is dan in voorzigtigheit minder geweeſt dan gy lieden, die gewilt heeft, *Dat wy het onkruit ſouden laten opwaſſen tot den oogſt, op dat wy met het onkruit ook de tarwe niet uit en trekken.* En de Apoſtel Paulus zegt ook, *Eene ketterſche menſche vermyt na de eerſte en tweede vermaninge.* In 't Latyn, *Hæreticum hominem poſt unam & alteram admonitionem devita.* Het Nederlantſche woort *vermyt*, luit in 't Latyn *devita.*

Daar op zegt *Mont.* boertig ſeer wel *devita*, dat is, neemt hem weg uit dit leven.

Piſtor. Al ſchynt gy dit nu boerſe wyſe voor te ſtellen, nogtans zijnder onder uwe order gevonden geweeſt, die deſe ſoorte van uitlegginge ſeer aardig en bekwaam heeft gedagt. Indien ik nu een Ketter ben, daar ik my niet voor houde, waarom beſtraft gy my niet met ſedigheit, op dat ik wederom mogte ontwaken van de ſtrikken des Duivels? Maar met veel meerder regt mogt ik zeggen, dat gy lieden Ketters, en Chriſtus wederpartyen zyt, dewelke, om dat wy uwe factie niet toe ſtaan, ons in de boejen ſluit. Uit wat exempel Chriſti hebt gy geleert met my alzo te handelen?

Mont. 't En is niet te verwonderen, dat Chriſtus zo een exempel niet nagelaten heeft; want hy was te arm, om een Gerigts geſag te hebben.

Piſtor. Foei, even of den Sone alle Gerigte niet is overgegeven, en hy geen magt heeft nog in hemel nog op aarden. Maar wat heeft de Apoſtel Petrus gedaan, tot wiens navolger gy ſtelt de Paus van Romen?

Mont. Heeft Petrus geen gewelt gebruikt, als hy Ananias en Saphiram heeft vervloekt?

Piſtor. Als gy Petrus anthorityt voorwent tot voorſtant van uwe ſendinge, doot my ook mede door Petrus magt, en levert my door uwen vloek de Helle over.

Duivenv. Wel, zout gy u wel derven ſtellen

len in 't perykel van zo een vloek, en de uitkomſte daar van met devotie verwagte. 1525.
heit, d'een d'ander aanſtrafte.

Piſtor. Waarom niet? Want alzo zoude openbaar worden, of de H. Geeſt den vloek der geener approbeerde, die haar voor Apoſtelen uitgeven. Maar zy zullen niet pogen deſe wapenen in de hand te nemen, die van den Kyſer en de Princen deſer werelt andere wapenen hebben ontleent, waar mede zy de regtveerdige onderdrukken en dooden. Chriſtus zegt, *Wilt gy* (niemant dwingende) *ten leven ingaan, onderhout de geboden.* Maar u liedeken is dit geheel ongelyk, het drygt ons den doot, 't en zy dat wy in uwe woorden zweren. Chriſtus heeft niet gewilt dat de zijne hier heerſchappye zouden voeren, of gewelt hebben, en datſe met ander wapenen, dan met de geeſtelyke zouden ſtryden: Maar de Paus betoont op alle wyſe dat hy de Antichriſt is, en heeft ook geen kragt, die de Hylige Schrift Petrus met lof toeſchryft.

Tapp. Wat is 't van noode dat wy hier veel prediken; en is niet alle magt van God de Heere? *Piſtor.* Ja.

Mont. Zo is dan ook van God deſe onſe magt, door welke wy u als een Ketter mogen, veroordeelt zijnde, over te leveren in handen van de wereltlyke magt.

Piſtor. Op deſelve wyſe zal ook Judas Iſcarioth konnen ge-excuſeert worden, die Chriſtus den Overprieſteren heeft overgelevert, en de Overſten der Joden, die conſcientie maakten van Chriſtus te dooden: maar het was ligt hem in handen van Pilatus over te leveren tot verdoemeniſſe. Want door 't zelve regt is hare magt van God geweeſt, na welke gy zegt dat uwe magt van God is. Maar ziet wel toe dat deſe goede redenen u niet verlyden; want gelyk de gedagteniſſe van Chriſtus en de Apoſtelen in zegen zal blyven, en de nakomelingen haren geboortendag zullen houden: alzo en twyffele ik ook niet, zo gy my om de belydeniſſe der waarheit ombrengt, of ik zal heerlyk worden, en gy daarentegen zult altyt onheerlyk blyven.

Tapp. O onbeſchaamt menſche! vergelykt gy ons alzo by de Schriftgeleerde en Pharizeen?

Roſem. Zijn wy vervolgers?

Piſtor. Wat gy zyt, dat betuigen deſe myne boeyen, alwaar 't ſchoon dat ik zwege. Ondertuſſchen beroepe ik my op u eigen conſcientie, of gy aan my minder doet, dan de Joden, die Chriſtus gedoot hebbe, aan hem hebben gedaan? Door u bevel ben ik gevangen, en blyve zo lange in deſen kerker: en nu drygt gy my, als een die van ketterye verweſen is, over te leveren in de magt van den wereltlyken Regter; en wat is daar van de oorſake?

Mont. De Kyſer heeft u bevolen te vangen, wy hebben daar van geen ſchult. Zo u eenig ongelyk is geſchiet, daar over meugt gy met de Kyſerlyke Majeſtyt twiſten.

Piſtor. Gy weet meeſterlyk de heerlyke weerdigheit des Kyſerlyke Majeſtyts, tot een dekmantel van uwe godloosheit te gebruiken, maar hy heeft de ordre van deſe gantſche zake op uwe ſchouderen gelegt, als den genen die hy de Theologiſche kenniſſe heeft opgedragen. Gy hebt de laſt-brieven by u, welke te voren vertoont zijn; waarom ſpreekt gy tegen my dan niet vry, dewyle zulks in uwe magt is?

Mont. In onſe magt? geenſins: want gy zyt des Kyſers gevangen.

Piſtor. O goede mannen! en dwaalt niet, *God en wort niet beſpot*, nog laat hem van u niet bedriegen. Gal. 6. 7.

Tapp. Foey onbeſchaamt menſch, die zo ſtout en

1525. en ſnaterende derft invaren tegen zo een beroemt Magiſter! Gy zyt niet weerdig, dat zulke lieden u antwoorden.

Piſtor. Ik beroeme my niet zo een Leeraar der onwyſen te zijn als gy-lieden zyt, of dat ik zeer geleert ben.

Roſem. Dewyle gy niet zo zeer geleert zyt, zo betaamt het u niet dat gy zulke geleerde lieden aanbaſt.

Mont. Gy zyt een zeer hartnekkig Ketter, daarom zoude ik my niet ontſien u ten vuure te veroordeelen.

Piſtor. Og of 't my gegeven wiert voor den name Chriſti den doot te lyden!

Tapp. Ey myn lieve broeder, bekeert u, want gy dwaalt groflyk: Ik zou met u in deſen ſtaat niet willen ſterven, al mogt ik de geheele werelt winnen.

Piſtor. Ik zou ook niet willen met u, alzo geſint zijnde, of leven of ſterven: Gy onderdrukt en kwelt my, en ik zou u in 't minſte niet hinderlyk willen zijn, alwaar 't dat ik daar toe de magt had.

Mont. Hier van is genoeg gediſputeert, laat ons wederkeeren tot ons voorgaande propooſt, en hooft-ſtuk van ons onderſoek Zegt ons met een woort, of 't den Prieſteren geoorloft zy te trouwen, of niet? Zwygt gy?

Bucb. Waarom wygert gy, bid ik u, u gevoelen den Heeren te ontdekken?

Piſtor. Om dat 'er geen aanklagers verſchynen, beneven deſe Regters.

Mont. Gy zyt hier te voren genoeg beſchuldigt dat gy een vrouw getrout hebt.

Piſtor. Beſchuldigt; maar van wie, wanneer, en hoe? Want dewyle gy een Regter zyt, zo is 't onbetamelyk, dat gy de perſoon van een beſchuldiger aanneemt.

Mont. Ja u houwelyk, dat gy voor velen zelve bekent hebt, en is niet in 't verborgen geſchiet, maar in 't openbaar.

Piſtor. Waarom ſtrykt gy dan geen vonniſſe, ſteunende op myn belydeniſſe en het getuigeniſſe van vele?

Mont. Dat konnen wy ligtelyk doen: want met deſe myne ooren heb ik gehoort, dat gy hebt gezegt, dat den ongehouwden Staat der Prieſteſteren niet gefundeert is in het Goddelyke Regt.

Piſtor. Wel aan dan, dewyle gy my zo perſt, laat my op een openbaar Toneel myn zake verantwoorden: zo ik my daar niet kan verdedigen, en den ongehouwden Staat der Prieſteren met vaſte redenen wederleggen, zo wil ik de laatſte ſtraffe dragen.

Mont. Weg met dien raat: want de hylige RoomſcheKerk laat zeer bezwaarlyk toe, dat wy met Ketters diſputeren, want zy zijn al te hartnekkig om te bekennen datſe overwonnen zijn; daarom moet men ſe liever met vlammen, dan met woorden overwinnen, om datſe geen kwaat meer mogen doen.

Piſtor. Hoe legt 'er dan alle man niet aan gelegen, wat over d'Artykelen onſes geloofs wort beſloten, dat alle het volk daar van kenniſſe zoude hebben;

Tapp. Wie zoude in zulk een t'zamenkomſte de uitſprake doen, en de twiſtende partyen ſchyden? zouden dit de Schoenlappers en Karre lieden doen?

Piſtor. Ja, de over-eenſtemminge van de byſtaande Gemeente, by dewelke alleen het oordeel der Schrifture en der Propheten ſtaat, en niet by d'een of d'ander, die, overmits den tytel van Magiſter, ge-eert worden.

Tapp. My dunkt dat gy uitſinnig zyt; want om dat het ongeleerde volk zonder oordeel is, hoe zoude het van Theologiſche zaken wel konnen oordeelen? 1525.

Piſtor. Wat uitvlugt is dit? even of de Schrifture zelve haar oordeel van de waarheit niet en geeft, alzo dat de geheele Kerke geen ſchade kan lyden van eenige ongeleerde. Zo bevonden wort, dat ik niet opregtelyk nog getrouwelyk de H. Schriftuur verhandele, daar zal niet verhinderen dat zy my alle, met goet regt, ten vuure henen rukken, of my, na verdienſten, met ſteenen doot werpen: maar zo ik het velt behoude, en zy oordeelen dat ik 't gewonnen hebbe, zo zal ik zelve liever voor u bidden en een middelaar zyn, en my midden in 't perykel voor u-lieden ſtellen, dan dat ik zoude lyden dat u iemant alleen met de vinger zou aanraken: want het zal haar genoeg zijn, zo ſe maar met haar geluit de bekende waarheit hebben toegeſtemt; hoewel gylieden niet hoeft te vreeſen voor eenige raſerny des volks, dewyle gy, zo door de Bullen des Paus, als magt des Kyſers, genoeg zyt gewapent.

Mont. Wy willen niet een vinger breet van 't gebruik der Roomſche Kerke afwyken: want het is betamelyk, dat het eenvoudig, bot en ongeleert volk, het zeggen der Geleerde en oordeel der Kerke, haar liever onderwerpen; dan dat de Leeraars, en de voornaamſte der Kerke, na haren wille en gelieven zouden luiſteren.

Piſtor. Voorſeker, dus doende zult gy niet maken dat uwe Inquiſitie geagt werde, nog geen ketteryen uitroejen: Want met die hymelyke diſputatien, waar mede gy de waarheit zelve onderdrukt, en den armen in 't verborgen verſlint, en zult gy het volk nimmermeer konnen voldoen, die ook van die zake moet kenniſſe hebben, welke haar mede aangaat, 't en zy dat gy ligt agt, dat met waarheit van u gezegt wert, *Een iegelyk die kwaat doet, baat bet Licht.* Joh. 3. 20.

Mont. De Leeken worden tot de diſputatie van 't geloove niet toegelaten, om datſe zeer ligt gelooven, en zeer geerne wat nieuws hooren. Daarom als zy hooren, dat gy Chriſtus in den mont hebt, en dat gy de Hylige Schrift haar inſcherpt, welke de Ketters gewoon zyn te draajen na haren zin, zo zoude zy u terſtont geloven, en zou te vreeſen ſtaan, dat eenige nieuwe ellende of oproer in de Republyke zou ontſtaan. Ons kan tot een exempel zijn de hooftketter Arrius, die zo vele zielen, met het ſoet ſenyn van zijn valſche leer beſmet zijnde, ten verderve heeft gebragt; als hy de Schriftuur ook voor hem voortbragt, hoewel verkeerdelyk. Deſen zo onſe Voor-ouders in den aanvank met vuur hadden verbrant, daar ware namaals in de Kerke Gods zulk een ellende niet ontſtaan.

Piſtor. 't Is voorwaar wel een onbillyke vergelykinge van de Arriaanſche troulooſheit met onſe zake: Want wy zijn te vreden, ons gevoelen voorgeſtelt, en 't zelve met de H. Schrift beveſtigt te hebben, en daar op te verwagten 't oordeel van de ware algemyne Kerke; wy dwingen niemant dat hy met ons gevoele: maar Arrius, wiens exempel gy lieden dapper volgt den wereltlyken arm te hulpe roepende. (want zo ſpreekt gy) heeft wonderlyke wreetheyt tegen die gene betoont, die zyn gevoelen niet wilden aannemen. Wie doen dan na't Euangelium beter? Of gy, die met Arrius, als wreede Wolven, de arme ſchaapkens ſlagt en verſcheurt, of wy, die dit lot der vervolginge, met d'Apoſtel en alle uitverkorene, lytzamelyk dragen?

Tapp. Dat gylieden niemant dwingt, komt daar uit dat gy daar toe geen magt hebt.

Piſtor. Maar door wat magt, u van God gegeven, legt gy ons onder de byl? brant gy ons?

Bayerische Staatsbibliothek

1525. slagt gy ons? en brengt gy ons om 't leven?

Rom. 13. 1. *Tapp.* En staat 'er niet geschreven, *Daar en is geen magt dan van God.* En wederom, *Alle ziele zy den Magten over haar gestelt onderdanig* En zegt

1 Petr. 2. 18. Paulus ook niet, *Zyt met alle vreese onderdanig den Heeren, ook den harden.*

Pistor. O aanzienlyke man! dit laatste getuigenisse is van Paulus niet, maar van Petrus. Zyt gy zo geoeffent in de voornaamste plaatsen der Schrifture, dat gy den eenen Autheur voor de andere bybrengt? En zo gy Paulus ook regt had ingesien, gy zout niet oordeelen, dat hy sprak van dese uwe magt, die gy dryft.

De Sophisten bringen d'een Autheur voor d'ander by.

Tapp. Zult gy ons leeren, hoe wy Paulus zullen verstaan? Want ik beroeme dat wy meer Paulus hebben gelesen, dan gy, klyne Theologant.

Pistor. Maar wat zeggen de kinderen op in de Scholen? Lesen, zeggense, en niet verstaan, is bezwymen.

Sententie van Cato.

Rosem. Alle schelt-woorden nalatende, wat zegt gy dog hier op: Daar en is geen magt dan van God?

Pistor. Dat u dese plaatse niet aan gaat. Want hier geeft gy het regt van het zwaart alleen de Overigheit, en den genen die gy noemt de wereltlyke magt, en niet die van uwe ordre zijn, de

Het ampt der Bisschoppen. Bisschoppen en Priesters: dien eigentlyk toekomt te stryden met 't zwaart des Geestes, 't welk is Gods woort, na het woort des Apostels,

2 Cor. 10. 4. De wapenen onses krygs zijn niet vleeschlyk, maar geestelyk. Want Christus heeft u verboden alle genegentheit om over andere te heerschen,

Luc. 22. 26. en alle eergierigheit, als hy zegt, Dog gy niet alzo.

Tapp. Nu zien wy klaarlyk, dat gy Paulus niet verstaat, en dat gy de H. Schriftuur niet dan ter loops, als anders doende, leest. Alle ziele, zegt hy, zy den Magtigen, over [haar] gestelt, onderworpen. Hy zegt in 't getal van velen Magten, en niet magt. Door welk woort wy vermaant worden, dat wy niet min de geestelyke als de wereltlyke Magt moeten gehoorsamen, welke byde bedieningen, zo der Kerke als Republyke, Christus wil geoeffent hebben: agtervolgens dese woorden, Ziet hier twee zwaarden.

Luc. 22. 38.

Pistor. Ja: hier uit ziet gy klaarlyk, 't en zy dat gylieden blint zyt, uwe onbillikheit, en onagtzame uitlegginge der Hylige Schrift; welke niet dan door de Schriftuur verklaart moet worden, en niet door droomen, die gy uit uwe herssenen hebt verciert. Wy worden geboden alle

1 Petr. 2. menschelyke ordeninge onderdanig te zijn, na 't

Rom. 13. 1. zeggen van Petrus: of de Magten over [ons] gestelt, na Paulus leere, en dat om Gods wille: maar zo gy vraagt wat Magten datmen moet gehoorsaam zyn, dat verklaart u Petrus zelve; Het zy den Koning (zegt hy) als opperste magt hebbende: Het zy den Stadhouderen als die van hem gesonden worden, tot straffe, wel der kwaatdoenders, maar tot prys der gene die goet doen. Gy hebt daar de verschyden Magten dien 't zwaart is gegeven; wiens gebruik ik geheel zie verkeert. Want nergens worden de overspeelders gestraft, de hoereerders en wort geen schande aangedaan, dronkaars worden met jok en gelag bejegent, teerlingen te hanteeren is een spel, vals eed-zweeren gaat om sonder straffe, begeerlykheit tot gelt verkrygt den naam van gauwigheit. Eindelyk zo is 't by u ook een geringe zaak Gods woort met u glossen en droomen te verbasteren. Maar indien daar eenen Esdras opstont, die de vervallen Wet Gods aan't licht bragte; die de Kerkelyke mannen, welke van dertelheit en gulzigheit weggerukt werden, en de afwykende te regte bragt, dien zout gy driemaal en meer voor een Ketter uitkryten. Tegen desen

Hoe men de Magten zal gehoorsamen.

wort terstont het zwaart, 't welk niet u, maar de wereltlyke Overheit is gegeven, uitgetrokken. Dragen aldus de goede van de magt, lof weg, en straffe en vreese de kwade?

1525

Rom. 13. 3. 4

Mont. Maar weet gy, hoe?

Pistor. Wat?

Mont. Dese, die gy hier, gelyk 't zijn, boosdoenders noemt, die bekennen haar schult, zo zy van hare sonde vermaant werden. Daarom is 't billyk, dat zy, hare schult af biddende, genade verkrygen, en niet terstont het zwaart uitgetrokken wert. Maar gy, daar gy een huisvrouw getrout hebt, en bekent niet terstont u schult, gy die een ongeoorloft houwelyk hebt aangegaan: Wie zoude zo een hartnekkig mensch genade bewysen?

Montanus wort het hart gedroogen.

Pistor. Wat agt gy, ei lieve dog, of bewysly-ker, of verdragelyker, dat een Priester, als hy brant, nu dese hoer, en dan wederom een ander aanhangt; of dat hy zig een vrouwe, door de trouwe des houwelyks, toevoege? Ik beroepe my op u conscientie, dat gy my onregtelyk, en na de Schriftuur antwoort.

Mont. Wy prysen geen van byde.

Pistor. Dewyle zy dan byde, na u oordeel, sondigen, waarom neemt gy dan den eenen niet zo wel, als den anderen, om hare bedreven schult, gevangen? Ik vreese, indien zulks geschiede, dat 'er in de gevankenisse geen plaatse genoeg zoude wesen, om alle overspeelders en hoererende Priesters op te sluiten.

Een schoone uitvlugt, tot een Theologant betamende.

Tapp. Desen knoop zal ik u ontdoen. Dewyle dat dese in hare sonden haar niet en roemen, maar hare misdaat ootmoedelyk af bidden, zo wert haar ook Godvrugtelyk hare overtredinge vergeven.

Pistor. Gy vergeefse wel, ja gy ziet liever haar boosaardig leven door de vingeren, maar te vergeefs en godlooslyk, dewyle dat haar de begane boosdaden niet opregtelyk leet zijn, en t'elkens wederom tot hare vuiligheden keeren, die zy met de leugenagtige en gevynsde belydenisse hebben uitgewist.

Rosem. Ziet wel toe dat gy niet ligtveerdelyk oordeelt: want zo zy dagelyks vallen, zo biegten zy, met berou, ook dagelyks.

Wat het is waarlyk te biegten.

Pistor. Het ware beter nimmermeer te biegten, dan, onder 't deksel van een gedane belydenisse, des te vryer te sondigen: opregtelyk te biegten, is van herten de sonde hate.

Rosem. Maar, O goede man! zy en biegten niet alleen, maar bidden ook God sonder ophouden, dat hy haar hare sonden vergeve.

Pistor. Waarom tragten zy niet liever daar na, datse opregte boete doen, vromer leven, en haar betonen geheel vreemt te zijn, van alle gevynstheit?

Prov. 24. 16. * Welke plaatse, uit het Hebreeuws vertaalt, dus luit? De regtveerdige valt sevenmaal, en staat Weder op, maar de godlooste vallen in 't kwaat.

Mont. Staat 'er niet geschreven; * *De regtveerdige valt zevenmaal in eenen dag.*

Pistor. Ik beken 't; maar dese zijn niet regtveerdig, nog staan nimmermeer op: want wy zien nimmermeer dat dit overspelig geslagte, als onryne zeugen, van hare missing afwyken, want of zy drinken gulselyk, of zy hoereren schandelyk, of zy brengen den tyt in ledigheit over. Zullen wy dese gevynsde gedaante van een vernieuwt leven, den lof van geregtigheit toeschryven?

Mont Wy bekennen datse alle te bestraffen zijn, zo dit kwaat slegts is niet onverbeterlyk is. Maar nu, dewyle het over vele hoofden is gekomen, zo moet, na de regelen, de menigte, die haar verloopen, gespaart worden.

Pistor. Gy behoeft de veelheit niet als een dekmantel te gebruiken van uwe licentie of toelatinge, om de sonde niet te straffen. Want dat 't

zwaart

1525. zwaart tegen de Overſpeelders niet wort gebruikt, geloof ik dit de oorzake te zijn, dat die gene, die dienaars des zwaarts behoorden te zijn, zelve aan 't eigen zeer hinken, en aan deſelve gebreken ſchuldig zijn. Daarom ziet gylieden toe, dat, daar gy over myn ſplinter hemel en aarde beweegt, de balken in u eigen ooge niet ziende, niet 't eeniger tyt zwaarder oordeel komt te dragen. Ik worde, om 't houwelyk dat my van God toegelaten is, maar my, van een aartſchen God, kwanſuis verboden wort, voor een Ketter gehouden, en worde tot een openbaar ſchouſpel voor de werelt geſtelt; maar de meerder vuiligheden, die gy in uwen ongehouden ſtaat begaat, en neemt niemant u kwalyk af: maar God is 't die deſe dingen ziet, en die zal rigten, hoe zeer dat gy de oogen der menſchen blinthokt.

1525. Waarom de Overſpeelders geſtraft bly-

Roſem. Zou dan een Prieſter, met een goede konſcientie, mogen trouwen? want dit ſchynen uwe woorden te kennen te geven.

Piſtor. Indien ik 't u zegge, gy zult my niet gelooven.

Mont. Laat ons hooren, wat wilt gy zeggen?

Piſtor. Maar ik vreeſe, dat gy my tot houden zult werden, veel eer om my te verſcheuren, dan om van my te leeren.

Mont. Goede woorden.

Piſtor. Indien gy wil te vreden zijn met het oordeel na de Schriftuur, 't antwoort is gereet.

Mont. Wel aan dan, waarom vertoeft gy te antwoorden?

Piſtor. Zult gy u wel rigten na myn oordeel?

Mont. Dat zeggen wy niet.

Duvenā. Laat hem, bid ik u toe, dat hy ſpreke. Ziet, wy ſtellen het oordeel aan u.

Mont. Dat ſtaan wy u niet toe; maar wy gebieden u te antwoorden, op dat, zo gy ergens in van de waarheit afdwaalt, gy van ons beter moogt onderweſen werden.

Piſtor. Gy zijt met Pilatus onweerdig, voor welke men de waarheit getuigeniſſe geve. *Want*

Mth. 7. 6. *men moet het hylige de honden niet geven, nog de peerlen voor de ſwijnen werpen.*

Mont. Maar zult gy nog ten laatſten niet antwoorden, of gy een huisvrouw getrout hebt of niet?

Piſtor. Niet anders of de getuigen moeſten te voorſchyn komen.

Mont. Waarom beroept gy u, door zo vele omwegen op de getuigen? 't is genoeg dat wy u zulks opleggen.

Piſtor. Zyt gylieden dan de Fiſcaal?

Mont. Ja, want ik klage u aan, dat gy een vrouw hebt getrout, verſtaat gy 't wel?

Piſtor. Foei! gy geeft my een Monſter, de Fiſcaal-regter.

Mont. Wel, of myn knegt de Fiſcaal zy, en ik de Regter?

Piſtor. Ik verbiede het niet: laat de Fiſcaals knegt hier by komen, en het werk van een aanklager aannemen. Ei lieve, dewyle gy de Fiſcaal zyt, zegt op, wat legt gy my te laſte. Ziet daar een Fiſcaal ſonder tonge, en ſtommer dan een vis.

Mont. Laat myn knegt met vreden, ik zal voor hem ſpreken.

Piſtor. Ik zal 't, zeg ik, niet doen, hy heeft zijn jaren; laat hy zelve ſpreken.

Mont. Maar gy hebt zelve hier te voren u houwelyk bekent: wilt gy loogenen dat gy bekent hebt?

Piſtor. Gy zingt al uwen ouden zang. Schoon genomen ik had, uit vreeſe van ſtraffe, of verdriet van gevankeniſſe, bekent dat ik gemoort had, zout gy 't daarom gelooven?

Mont. Zo 't niet waaragtig ware, u houwelyk zou tot Leuven toe niet bekent zijn.

1525. De kragt van 't gerugte.

Piſtor. Ei lieve dog, even of een valſch gerugte niet kon vliegen door de geheele werelt, en die bewegen. Ik zou voor een ieder leugen van 't gerugte liever een penning willen betalen, als voor ware woorden tien dragmen, want dat zou ongelyk meer gewin inbrengen.

Duvenv. Myn vrient Johannes, is 't u vergeten, dat gy 't ons onlangs bekendet, wanneer wy u, ampts halven, examineerde?

Piſtor. Indien gy my als Regters examineert, en in my een daat die den doot weerdig is hebt gevonden, zo ſtaat het u vry, het vonnis uit te ſpreken.

Duvenv. Wy zijn nog uwe Regters, nog aanklagers.

Tapp. Wat mart gy zo lange, bid ik u?

Piſtor. Zo gy my wilt beloven, dat gy myn zake zult rigten, niet na uwe traditien, of menſchelyke inſtellingen, maar na de waarheit der hylige Schriftuur, die boven alle beſluiten der menſchen moet gelden, en met regt meerder gewigte heeft, zo zal ik u lieden niet langer ophouden.

Hoe vlyt hier de ghoofte vleyen.

Mont. Wy beloven u niets ſekers; maar zo gy de zake opregtelyk bekent, zo gebieden wy u wel te hopen

Piſtor. Voorſeker ik wil die hope niet koopen met perykel van myn leven, en ſchade van uwe zielen.

Dryghenderen een wilt Swyn bezamende.

Mont. Alderliefſte Heer Johannes, ik zegge u, zo lief moet my God hebben, dat ik niet kwalyk t' uwaarts geſint ben: maar indien gy voortgaat u houwelyk zo hartnekkelyk te loogenen, ik zal u voorſeker myn tanden zo toonen, dat u gemoet daar over zal verſchrikken.

Piſtor. Als gy op het meeſte zult woeden zal ik God op 't ernſtigſte bidden, dat hy my goedertierentlyk met lytzaamheit begenadige in alle myn verdrukkinge.

Deſe bloetgiertige menſche zweert hier by zijn Autaar.

Mont. Ik zwere u by de hylige Miſſe, dat ik 'er vortaan geen konſcientie van maken zal, indien ik vyandelyk met u handele.

Piſtor. Dat is 't, namelyk dat de Apoſtel heeft voorzegt, *Dat in de laaſte dagen zal geſchieden, dat*

2 Tim. 3. 2. *'er menſchen zullen zijn, liefhebbers van zig zelven, laatdunkige, laſteraars, agterklappers, wreet, zonder liefde tot de goede.*

Mont. 't En is zo niet, want wy verſetten ons aangeſigte daarom alzo tegen u, om op alle manieren te beproeven, of wy eindelyk op eenige wyſe u hart en verſtokt herte zoude konnen verſagten, niet om u te verderven, maar om u te behouden. Daarom zo raade ik u, dat gy opregtelyk antwoort, en met een woort zegt, wat gy gedaan hebt of niet.

Piſtorius had te voren beleden, niet dat hy was getrouwt, maar dat een Prieſter mogte trouwen.

Piſtor. Gy zult my nimmermeer konnen overtuigen, dat ik een vrouw getrouwt heb. Hoedanig ik voor God ben, dat gaat u niet aan.

Duvenv. Ziet wel toe, dat gy u zelven niet in 't lyden brengt, en u eigen handſchrift niet tegenſpreekt, anders zult gy gedwongen worden u eigen handſchrift te bekennen: daarom is 't voor u beter dat gy u aangegaan houwelyk bekent, en daarna met de Schriftuur u daat (zo veel gy kont) verdedigt. Daar toe vermane ik u.

Piſtor. Ik geloove wel, myn Heere, dat gy u neerſtigheit doet, op dat het met myn zake niet kwalyk en ſta, daarom zal ik my niet beſwaren na uwen raat te luiſteren. En indien gylieden de geregtigheit wilt voorſtaan, my onnooſel menſche behouden, en van het ongelyk bevryden, gelyk gy nu myn raatgevers zyt, indien ik deſe myn regtveerdige en ligte zaake, en die wel te verdedigen is, zo met de Schriftuur, als met redenen zal beweſen hebben; zo

al ik niet afterhouden van 't gene gy my zult dragen.

Duveny. Wy zullen u voorstaan in 't gene dat regt is

Pistor. Wel aan dan, dewyle my God roept tot de ontdekkinge van de verborgentheit myns herten, en my ook daar toe roept u gedane belofte, zo zal ik geen uitvlugten meer soeken; daarom hoort nu de opregte belydenisse van de gheele zaak: Ik heb, bekenne ik, een huisrouw getrouwt, maar in het hymelyk, en sonder getuigen; dog ik hebse met regt getrouwt.

Mont. Ei liede, met wat regt, met Goddelyk regt of met menschelyk?

Pistor. Is 't niet met menschelyk, 't is immers niet Goddelyk regt, op dat ik door desen weg ou mogen ontgaan den brant myns vleeschs, en hoerery vermyden.

Mont. Zegt gy dat dit den Priesters is geoorloft, daar zy haar verbonden hebben door de beloften van niet te trouwen, en daar tegen het houwelyk gebruiken?

Pistor. Waarom niet, zo zy branden? dewyle het beter is te trouwen dan te branden, na 't getuigenisse des Apostels.

Mont. Dese woorden des Apostels mogen niet genomen werden van de Priesters, en die eenige belofte gedaan hebben.

Pistor. Het is wonder, dat gy dese uitvlugt maakt, dewyle de H. Geest, de Auteur der H. Schriftuur, niemant daar van uit sondert, nog Priester, nog Nonne; dewyle d'Apostel zo duidelyk zegt, *Dat om hoerery te vermyden, een iegelyk man zijn eigen wyf zal hebben*, 't en zy dat onse belofte-doende Priesters geen menschen zijn, en dat daarom het woort des Apostels haar niet aan gaat.

Tapp. Het heeft al een ander gelegentheit met de gene die zuiverheit belooft hebben, als met de Leeken.

Pistor. Is dan den brief tot den Hebreen alleen aan de Leeken geschreven?

Mont. Dit is altyt den sin van de Hylige Schrift, dat waar zy spreekt van 't regt des houwelyks, zy daar altyt de Priesteren wil uitgesondert hebben.

Pistor. Wie heeft u dien sin der Hylige Schrift geopenbaart, dewyle nergens in de H. Schriftuur is uitgedrukt? Men mag by de woorden en geboden Gods niet by doen, of afdoen. Door wat authorityt, of veel eer ligtveerdigheit, derft gy hier na uwen luft zo onweerdelyk de H. Schrift buigen? Ik hebbe Christus tot een Raatsman van myn houwelyk; die wil, dat, die 't woort van onthoudinge kan vatten, het vatte. Nu, zo gy dit omkeert, zo zal 't zijn, dat die het niet en kan vatten, dat hy 't niet en vatte. Op welke vryheit steunende, bekenne ik dat ik een huisvrouwe getrout hebbe, overleggende het gene de zake was, en 't gene ik met grooten arbyt myns gemoets had ondervondervonden, dat het niet goet is, dat de mensche alleen zy, dat is ongetrouwt, dat hy van nooden heeft een hulpe die hem gelyk zy, namelyk een huisvrouw. Op wat wyse kan iet klaarder gezegt worden?

Mont Zo gy maar gewilt had, gy had ligtelyk in onthoudinge konnen leven.

Pistor. Hoe, zegt my dog, zoude ik beter den vloet der nature hebben konnen ophouden, dan door 't gesellschap van een vrouw, die ik genomen hebbe, om hoerery te vermyden? Ondertusschen meen ik niet, dat in vele Kloosteren der Monniken iemant gevonden wort, wiens gemoet meer afkeerig zoude wesen van 't gesellschap der vrouwen, als het myne, ik zwyge, hoe ik my heb bevlytig en gearbyt, op dat ik in onthoudinge zoude mogen leven. Maar my is gebeurt, dat, hoe ik meer daar op aanhiel, hoe dat in myn het kwaat der begeerlykheit meer toe nam. 1525.

Rosem. Maar door wat middelen sogt gy dit kwaat tegen te gaan?

Pistor. Door zulke, waar mede dit geslagte der Duivelen gemeenelyk wort uitgedreven, onmatig vasten, gedurig bidden, en vlytig arbyden. Ik doe hier by, dat, terwyle ik my zo pynige, ik my twee jaren lang van alle sterken drank hebbe onthouden.

Mont. Dese dingen moest gy te voren gewe- Een wetten en bedagt hebben, eer gy u tot dese hylige Orden begaaft: maar nu is de boetveerdigheit te laat.

Pistor. Indien ik my zelven genoeg had gekent, en dese dingen te voren geweten, ik zoude my tot dese Priesterlyke Orden niet hebben begeven; die my noit zo zeer behaagde.

Tapp. Wat heeft u dan beweegt om Priester te werden?

Pistor. Niet anders als 't moejelyk aanhouden myns Vaders, die enkelyk wilde dat ik een Priester zoude werden: eensdeels, om dat de koſten die hy aan myne studien gelegt had, niet zouden verloren zijn; eensdeels ook, om dat hy een goet deel van zijnen dienst op mijne schouderen zoude leggen, terwyle hy 't Koster-ampt bediende.

Mont. Laat ons dese dingen varen laten. Wat zegt gy dan, dat een Pastoor sonder sonde een man mag worden?

Pistor. Dat zegt de Schriftuur gewisselyk voor my zeer klaar: dewelke ik geen bepalinge wil nog kan zetten.

Mont. Gy verstaat de Schriftuur niet.

Pistor. Weest gy lieden dan mijne leermeesteren, ik zal my aanstellen als een leerzaam Discipel.

Mont. De Canonyke Regten, aan welke gy met eede verbonden zyt, gebieden de Priesters ongehouwt te blyven.

Pistor. Boertelyk. Nu komt gy met u opperste Regt te voorschyn, waar door ik nader gedrongen word. Voor eerst zo beken ik dat 't Canonyke Regt, het ongehouwt leven den Kerkelyken personen gebiet, waar over geen verschil valt: maar door wat Goddelyke authorityt dit geschiet, laat ik u-lieden bewysen, want hier over valt het geheele geschil. Daarbeneven, dat ik gesworen hebbe, dat hebbe ik ook gehouden. Want ik heb gesworen, (*) dat ik na de Canones zal leven na myn vermogen en wetenschap; want dat is het formulier van den Eed diemen doet. Had ik my langer konnen onthouden, ik had den brydel van 't Houwelyk niet aangenomen.

Tapp. De algemeene Kerke, die door den H. Geest wort geregeert, kan vele dingen door haar regt instellen, ook in die dingen die buiten de Schriftuur zijn, gelyk Paulus, een getrou Dienaar van delelve Kerke zegt, *Die overige dingen zal ik ordineren, als ik zal gekomen zijn.* 1 Cor. 11.

Pistor. Voor zo veel als de burgerlyke wetten, ceremonien, en zeden aangaat, sta ik u geerne toe, dat de Kerke een vry dispositie heeft: nogtans alzo, dat ons van dese dingen niets moet opgedrongen werden, als een artykel noodig ter saligheit. Maar dewyle den ongehouden Staat der Priesteren, met geen Schriftuur, die warelyk Canonyk is, wort bevestigt, zo moetse dan vry blyven: alzo dat hier uit de Engelen in den Hemel selve geen nieuwen Artykel des Geloofs konnen smeden, veel min de Kerke, die door het

Woort

1525. Woort Gods geregeert wort, en geensins over 't Woort gebiet of heerschappye voert.

Tapp. Loogent gy dan dat de Kerke iet mag gebieden, op straffe van doodelyke sonde?

De authorityt der Kerk is niet boven de Schrifture. Hier van ontstaat dit onverstant.

Pistor. Ja dat loogene ik: want gelyk de menschelyke magt niet vermag, uit kinderen des lichts, en mede-genooten des ryks, te maken kinderen der helle en der duisternisse, (want dit komt God alleen toe, die den Duivel overwonnen hebbende, het gebiet alleen heeft over leven en doot) alzo vermag geen Kerke eenige menschen door zijn instellingen verbinden, zo se op Gods Woort niet steunen.

Mont. Wel, meent gy dan datmen vryelyk de Kerkelyke instellingen mag overtreden en veragten?

Pistor. Geensins, zose maar met de Schrifture over-eenkomen; 't welk ik zo dikwils indrukke.

Tapp. Wat oordeelt gy van zulke instellingen, die, hoewelse zijn buiten het woort, evenwel niet zijn tegen 't woort, van welker soorte de Kerke niet wynige heeft?

Hoe veele men de Kerk moet gehoorsamen. 2 Cor. 7. 35.

Pistor. In dese, hoewel men de liefde veel moet toegeven, zo moetmen evenwel de konscientien niet verstrikken, gelyk de Apostel ons alzo aanpryst den ongehouwden staat, dat hy nogtans over niemant een strik wil werpen; en hy zou een strik over iemant werpen, zo hy iemant door zijn raat tot den ongehouwden staat drong, het welke gy lieden al te stoutelyk doet.

Mont. Vertoeft, wy zullen u op een ander wyse aangaan, dewyle wy dus niet vorderen.

Rosem. Ik bid u, zeer lieve Johannes, stelt u leerlaam onder de *Magistros Nostros*.

Pistor. Ik wil 't zeer geerne doen, zose my maar wat goeds leeren.

Rosem. Ik zal God voor u vieriglyk bidden, dat gy wederom op den regten weg meugt keeren.

Pistor. Wanneer ik van den regten weg kome af te dwalen, bid dan zulks voor my.

Rosem. Ik zal nogtans morgen voor u bidden, als ik in de Hylige Misse zal weten, zal u dat niet aangenaam zijn?

Pistor. Bid sterk, ik stryde daar niet tegen, want de Heere is magtig het gebet van myne vyanden,* hoewel goddeloos, tot zijns naams lof en eere te keeren.

* Impios pium.

Duvenv. Myn Heeren het is tyt, dat wy wederom na huis keeren, want den avont genaakt.

De Schryver legt syn schriften neder.

Mont. Morgen komen wy wederom, maakt ondertusschen dat gy alles wel overlegt, en u gevoelen verandert, 't en zy dat gy wilt een hartnekkig ketter verklaart werden, ik hebbe 't u voorzegt.

Tapp. Voorwaar ik meene dat het over zevenen is. *Rosem.* Zo is 't.

Tapp. Ziet of de nagt-overdenkinge u wat goets mag toebrengen, zo dat gy u gevoelen verandert, anders stelt gy u zelven in geen klyn gevaar.

Pistor. Den wille des Heeren geschiede.

Einde van de tweede t'zamenspraak.

Derde t'zamen spraak.

Met de zelve personen en Inquisiteurs, na dat se te voren een wyning met Gul. Gnapheus hadden gehandelt.

Mont. Wel Heer Johannes, hebt gy met u gemoet niet alles overlegt, dat ik, weg gaande, u beval?

Pistor. Ja. ik hebbe alles wel overlegt.

Mont. Hoe vint gy u dan nu gestel?

Pistor. Ik hebbe noit zo een gerust gemoet gehad als nu.

Rosem. Hebt gy in u gemoet niet gevoelt de kragt van mijne gebedekens? want heden als ik de Misse dede, heb ik God met vieriger herten voor u gebeden: zyt gy het niet gewaar geworden?

Pistor. Zoude ik niet gevoelen wat het gebet van een goet man vermag, ik ben nu zeer wel gemoet.

Mont. Ey, dat is goet: gy zyt dan beryt alles te wederroepen, zyt gy niet?

Pistor. Welk alles?

Mont. Ik ben bedrogen! hy toont zig nog den ouden knegt te zijn. U dwalingen, zegge ik, gy snoode boef.

Pistor. Ik hebbe niet gedwaalt, by myn weten, in de redenen die ik u van myn geloove heb gegeven.

De Ketter-meesters zijn gelyk de wolven, die na den roof den mont openen, bedrogen.

Tapp. En hebt gy niet gedwaalt? Voor eerst zo gevoelt gy niet zeer Godvrugtig van de instellingen der Kerke; welke gy, als een ongehoorsaam sone, een vrouwe getrouwt hebbende, zeer onweerdelyk hebt veragt; het welke nog zoude zijn te verdragen en te vergeven, als gy daar van berouw had, 't en ware gy stoutmoedelyk staande hielt, dat u zulks geoorloft was door het Goddelyke Regt: is dat niet dwalen?

Standvastigheit des Martelaars.

Pistor. Ik hebbe myn houwelyk met gevoegelyke redenen, klare Schriftuur plaatsen en exempelen bewesen en bevestigt. Met welke alle, indien ik by u lieden niet zal hebben gevordert, zo heb ik nog een ziele overig, die ik, door de genade Gods, niet zal ontzien ook ten laatsten op te zetten, op dat ik met myn bloet bevestige, 't gene ik, door d'authorityt der Schrifture, staande heb gehouden. Behalven dese ziele en hebbe ik niet meer, dat ik voor de eere des Euangeliums, en voorstant der waarheit kan opsetten. Als dit zal gedaan zijn, zo hoop ik dat 'er niet zal zijn, dat men my zal konnen verwyten, in dat opperste ondersoek Christi, even of ik myn leven weerdiger zoude gehad hebben, dan dat mynen Heere.

Mont. Ziet wel toe dat desen uwen raat en voornemen niet al te heet zy: en ik bidde u ook, dat gy u niet inbeelt, dat wy na u bloet dorsten; maar wy wensehen veel meer op alle wyse, dat gy wederkeert tot den schoot van de Moeder de Kerke.

Pistor. Hoe gy my by 't leven zoekt te behouden, zal de zake zelve wel bewysen. Nu ben ik niet anders gezint dan gy gehoort hebt.

Rosem. Og myn sone! zyt dog u zelven genadig, ik bidde God dat hy u een ander gevoelen wil geven.

Pistor. Ja ik wensche veel meer dat u lieden een ander verstant gegeven werde, op dat gy niet alleen op houd het Euangelium te vervolgen, maar ook ons, die getuigen zijn van Gods Woort, te dooden.

Mont. Gy wilt al te wys zijn, en wil dog niet steunen op u eigen voorzigtigheit.

Pistor. Ik steune op myn eigen voorzigtigheit niet, voornamelyk in dese zake, maar op de vastigheit der steenrotze, dat is, ik hange geheel aan Christus; van wiens woorden ik voorgenomen hebbe, ook in de doot zelve niet af te wyken.

Mont. Wel, en bewegen u niet de regt gevoelende Vaders, niet de authorityt van de H. Kerke, niet de besluiten der Concilien, niet de overeenstemminge des volks, niet het aangenomen en voor goet gekent gebruik van zo veele honderd jaren? Zyt gy alleen wyser dan alle? Tegen alle dese te gevoelen, en is dat niet steunen op zijn eigen voorzigtigheit?

Tapp. Zo zullen dan alle andere buiten u, dwalen.

Pistor. *Alwaar 't ook dat een Engel uit den Hemel ons een ander Euangelium verkondigde, dan wy* Gal. 1. 8.

van den Apoſtel hebben ontfangen, die zy vervloekt. De H. Schriftuur geeft ons de vryheit om te trouwen, en deſe zal ik my van geen ſterffelyk menſch late ontnemen. En tegen het zelve hoore ik niet na de Concilien, Vaders, authorityt der Kerke, gebruik en gewoonte: welke dingen alle Gods woort niet en konnen veroordeelen, dat ik weet aan onſe zyde te zijn.

Tapp. Hoort toe, nu zal ik u grove dwalinge, met een klare plaats der H. Schrift wederleggen: overmits gy wilt datmen u niet anders als de H. Schriftuur voor ſtelle. Aldus zegt Chriſtus: *Ik hebbe voor u gebeden, dat u geloove niet op en houde: en gy, als gy eens zult bekeert zijn, zo verſterkt uwe broeders.* Wel menſche, en bekent gy niet het woort Chriſti onſes Saligmakers.

Piſtor. Ik bekenne t geerne en eere het ook. Maar wat wilt gy hier uit beſluiten?

Tapp. Dewyle 't opregt geloove in Petrus noit heeft opgehouden, zo volgt ook dat het in 't Pausdom van Romen niet kan ophouden: over welke Petrus nog door zijne ſucceſſeurs preſideert. Wat dan deſe Apoſtoliſche ſtoel heeft beſloten, en zal geen regtgevoelent menſche loogenen, dat men onverbrekelyk moet houden. Ziet daar hebt gy nu de Schriftuur, daar gy u altoos op beroept.

Piſtor. O ongeſonde uitleggers der Schrift, over welker Theologanten name, men zig moet ſchamen, zo zy aldus over-al in hylige dingen leeren! Het geloove Petri, door welke hy tegen alle gevoelen des vleeſches, Chriſtus heeft beleden de Sone des levendigen Gods te zijn en zal nimmermeer ophouden: maar 't zal ook nimmermeer ontbreken, zo lange als 'er in deſe werelt uitverkorene zullen zijn, die Chriſti name met Petrus, door de zelve vaſtigheit des geloofs, zullen belyden. Maar wat doet deſe vaſtigheit des geloofs, tot 't ryke des Paus, tot de grootheit der Roomſcher Kerke, en tot de menſchelyke inſtellingen? Chriſtus zal by zijne uitverkorene blyven tot aan het einde der werelt: met welk woort niet min dan het Roomſche Pausdom verſterkt wort: *Want het Koninkryke Gods en komt niet met uitterlyke waarneminge* of der dagen, of der perſonen, of der plaatſen, tyden of ſpyſen, ofte ook der kleederen en ceremonien, waar in de Roomſche Paus geheel heerſcht; maar het is binnen ons. Vorders dat tot Petrus word gezegt: En gy, als gy eens zult bekeert zijn, zo verſterkt uwe broeders; dat wort tot allen gezegt, die met Petrus belyders zijn van deſen Petro, dat is, van dien vaſten ſteen Chriſtus, door den Geeſt des geloofs. Want een ieder Chriſten komt toe, dat hy zijne Broeders uit Chriſtelyke liefde vertrooſte, leere, ten beſten vermane, en in 't geloove verſterke.

Mont. Foey, wat een kwaat gevoelen heeft deſe menſche van den Roomſchen Paus, van het oppergebiet van Petrus, en van de authorityt der Kerke! En 't en zy dat gy dit binne wynige dagen weder-roept, zo zult gy als een Ketter verbrant werden.

Piſtor. Wel aan, maakt hier toe alles gereet, haalt het vuur haaſtelyk by de werke, gy hebt my lang genoeg gedrygt.

Mont. Gy gelooft mogelyk niet, dat u zulk een zwaar gerigt is nakende, en ik zie dat gy deſe onſe woorden voor een fabel hout, en die zaake maakt u ſtout? maar 't en zy dat gy haaſt leet weſen toont, gy zult in wynige dagen gewaar worden, dat wy u niet te vergeefs drygen.

Piſtor. Waarom haaſt gy niet myn bloet te vergieten, op dat gy u handen daar in moogt waſſchen?

Roſem. Og, hoe ellendelyk heeft u die ketterye van Luther vervoert!

Mont. Wat zal dog eindelyk van u beſloten werden? Wat zal van u geſchieden? 1525.

Tapp. Heer Johannes, waarom laat gy niet een wynig vallen van uwe hardigheit? Staat dog den Heer Commiſſaris een wynig toe, die u geerne ziet in 't leven behouden, en niet doot.

Piſt. Wat wilt gy dat ik doe? dat ik den name myns Gods afzwere, en myn gelove verlogene, en als een verrader in 't leger des duivels overloope? Wilt gy my hier toe raden?

Tapp. Geenſins; maar dat gy de hardigheit van u gevoelen, van de inſtellingen der Kerke, een wynig verſagt; het welke zo gy 't doet, zo zullen wy alle arbyden dat gy van deſe handen wort ontſlagen

Piſtor. Wel aan, dat zal ik doen, en myn gevoelen zo veel verſagten, als met behoudeniſſe myns geloofs en konſeientie kan geſchieden. Laat my pen en papier gegeven werden.

Mont. Dat gaat wel. Ey lieve, ik bid u, ſtelt u dog gevoeglyk. Zy hebben een wynig geſ e regt, dat de [illegible] hebben.

Piſtor. Maar ik vreeſe, dat ik u hier wederom een venſter zal openen, om my te vangen en te verſtrikken.

Mont. Gy behoeft niet te vreeſen, wy zullen goedertierentlyk met u handelen, zo gy u goedertierentlyk in onſen ſchoot werpt.

Piſtor. Ziet, daar hebt gy 't gene ik in het gemeen gevoele van de menſchelyke inſtellingen: maar ik levere het u over, met beding, dat gy my tot de byſondere dingen niet zult trekken.

Mont. Heer Ruarde, leeſt het dog.

Tapp. Van de inſtellinge der Kerke gevoele ik dit, datmenſe niet ligtelyk moet ſchenden; maar datmenſe, of nootſaakelyk, of pryſelyk moet houden, voor zo vele als die tegen Gods woort niet ſtryden.

Mont. Dit is wel.

Tapp. Wat gevoelt gy dan, van 't verboden vleeſch eten in de Vaſten?

Piſt. Ziet dog hoe haaſt dat gy lieden, vergeten hebbende de belofte die gy my gedaan hebt, my wederom roept tot byſondere dingen:

Tapp. Gy kont ons nu ligtelyk antwoorden, na dit u ſchrift, dat ons behaagt. De Kemmeeſters kygen hem en trouwelyk lagen.

Piſtor. Indien gy-lieden niet te vreden zyt, met deſe verzagtinge van myn gevoelen, ziet zo weder-roep ik al het geene dat ik u terſtont gegeven hebbe.

Tapp. Dewyle ons dunkt dat u gemoet wankelt; wat ongelyk doen wy u dan, zo wy 't zelve beproeven?

Piſtor. Voorſeker ik heb altyt van u lieden gevreeſt, dat gy niet anders ſoekt, dan gelegentheit om my te laſteren.

Tapp. Alwaar 't ſchoon dat wy te vreden waren, zo moeten my nogtans toezien dat ook haar genoeg geſchiede, die ons deſe onderſoekinge bevolen hebben; want hier wort niet alleen onſe zake gehandelt, maar ook de hare, en van alle regtgezinde.

Piſtor. Vaar voort u zelven gelyk te zijn, want hy zal den Moor waſſchen, die u-lieden zoekt vroom te maken.

Mont. Dewyle gy d'inſtellinge der Kerke met ons pryſelyk houd, en gy mede hare authorityt toeſtaat, zo twyffele ik geenſins, of gy houd ook voor ſonde, op dagen, die de Kerk verboden heeft, vleeſch te eeten. Van het vleeſch eeten

Piſtor. Indien de Spyſe mynen broeder ergert, zo en zal ik in eeuwigheit, met Paulus *geen vleeſch eten.* 1 Cor. 8. 13

Tapp. Maar zo 'er geen ſuſpitie, of vreſe van aanſtoot ware, en dat u eenige gelegentheit voorkwame, om vleeſch te eten, en zal u het Kerkelyk gebot niet affchrikken?

Piſtor. Hoe argliſtelyk beſpringt gy my.

Tapp.

1525. *Tapp.* Laat toe dat wy wat redenkavelen.

Piſtor. Chriſtus antwoort u lieden hier zelve, Matth. 15. 11. die duidelyk zegt, 't *Gene ten monde ingaat, ontreynigt den menſche niet, maar 't gene den monde uitgaat.* Rom. 14. 17. En de Apoſtel, *Het Koninkryke Gods en is niet Spyſe en Drank.* 1 Cor. 8. 8. En, *De ſpyſe en maakt ons God niet aangenaam.* Ja deſelve Apoſtel verbiet, Col. 2. 16. *Dat niemant ons zal oordeelen in Spyſe of te in Drank.*

Tapp. U en bewegen niet d'inſtellingen der Kerke, zo veel als ik uit uwe redenen kan afnemen. Waarom ſchryft gy dan, dat men d'inſtellingen der Kerke niet moet verwerpen?

Piſtor. Op dat gy niet zoud dwalen, heb ik daar by gedaan, het woort *ligtelyk.*

Roſem. Wat de Goede Weke belange, houd gy die ook voor hylig?

Piſtor. Gy hebt gehoort, dat Paulus den Gal. 4. 10. Galaten beſtraft, om dat zy onderhielden, dagen, tyden en jaren.

Tapp. Dat is 't gene ik zegge, de Lutheriſanen zoeken anders niet dan 't vleeſch toe te geven.

Piſtor. O goede man! hier word niet gehandelt van de toegevinge des vleeſchs, maar van de vryheit der konſcientie, en waarheit der Schriftuur. Want, indien ik na myn ſmake zoude te werk gaan, ik zoude de viſch voor het vleeſch kieſen. Daarom, zo veel als de ſpyſe aangaat, Gal. 5. 13. laat het u genoeg zijn, dat ik gezegt hebbe, dat men hier agt moet nemen op de liefde.

Tapp. Maar daar is nog een ander reden, waarom de Kerk haar van vleeſch moet onthouden; op dat ons vleeſch niet te dertel werde.

Piſtor. Het vleeſch moet altyt gedwongen worden, want alle die oit God hebben behaagt, hebben haar vleeſch gekruiſt met de bewegingen en begeerlykheden. Wat doet dat tot die 1 Tim. 4. 1. leeringen der Duivelen (gelyk d'Apoſtel deſelve noemt) namelyk van 't onderſchyden der ſpyſen, en het ongetrout leven aan te nemen.

Woort van de Sacramenten gehandelt. *Tapp* Ik vreeſe grootelyks, dat hy geheel met Luthers dwalingen beſmet is. Wat gevoelt gy van de Sacramenten?

Piſtor. In alles wel, dat 'er Sacramenten zijn.

Mont. Gelooft gy dat 'er ſeven zijn?

Piſtor. Hier van zalmen daarna ſpreken; nu ſtaat ons te verhandelen de zake van het Houwelyk.

Mont. Die in 't een dwaalt, is ook verdagt in 't ander.

Piſtor. Het Artykel van de Sacramenten is mijne niet; daarom zal ik de verantwoordinge daar van niet aannemen.

Mont. Gy zout dat ten minſten daarom doen, op dat gy u verſtant zout gevangen lyden, tot de gehoorſaamheit Chriſti, ook in de inſtellingen der Kerke.

Piſtor. En doe ik zulks niet, als ik my geheel voege na Gods Woort?

Hof. 6. 6. Matth. 9. 13. *Tapp.* En behoort gy niet te denken, *dat de gehoorſaambeit beter is dan offerbande?*

Piſtor. Ik bekenne 't; dog niet alle gehoorſaamheit; maar alleen de gehoorſaamheit van 1 Sam. 15. 23. Gods geboden, *Na welke niet te luiſteren, een ſonde is van Afgoderye,* na 't getuigeniſſe der H. Schrift.

De kragt der waarheit in de vyanden der waarheit. De algemyne Kerke. *Mont* Zo wy lange met u diſputeren, zo zult gy eindelyk nog loogenen, dat 'er een Kerk is, dewyle gy haar zo godlooſlyk tegenſpreekt.

Piſtor. Dat behoeft gy niet te vreeſen; dewyle hy wel dwaas zoude zijn, die na 't eerſte geſtelde Symbolum niet zou gelooven, dat de algemyne Kerke is een gemeenſchap der Hyligen: en gelyk deſe Kerk van de H. Geeſt geregeert wort, alzo luiſtert zy ook, nog en gebied niet te onderhouden, dan 't gene met Gods Woort over een ſtemt, gelyk ik ook te voren gezegt hebbe.

Tapp. Gelooft gy dan dat de algemeene Kerk Hylig is? 1525.

Piſtor Waarom zoude ik dat niet gelooven, dewyle ik my een lit der zelver belyde te weſen?

Tapp. Geen levendig lit, vertrouw ik, maar een verrot lit, als die d'inſtellingen der zelver met gantſcher herten veragt.

Roſem. Hoe kont gy weten, of gy een lit der zelver zijt, of niet?

Piſtor. Door het inwendige getuigeniſſe des H. Geeſtes die in my ſpreekt.

Tapp. Wat hoore ik, ſpreekt de Hylige Geeſt in u?

Piſtor. Deſelve Geeſt, zegt d'Apoſtel, *getuigt* Rom. 8. 16. *met onſen geeſt, dat wy kinderen Gods zyn.*

Roſem. Goede God, hoe laatdunkende zijn deſe Luteranen? Ik zoude van my niet derven zeggen, dat ik den H. Geeſt had.

Piſtor. En gelooft gy niet, *dat de liefde Gods* Rom. 5. 5. *in onſe herten uitgeſtort is door den Hyligen Geeſt, die ons is gegeven.* Deſe uwe ongelovigheit maakt dat gy zijt miſtrouwende, goddeloos, en ledig van den H. Geeſt.

Tapp. Dewyle gy de Kerke Gods voor hylig houd, waarom houd gy ook niet voor hylig hare geboden?

Piſtor De Kerke Gods, waar van Chriſtus het Hooft is, en geeft niet vele geboden, gelyk uwe Wetgever, de Paus van Romen, hy (*) beult de conſcientien niet, hy vermeerdert de verdoemeniſſen niet, gelyk gy-lieden doet. * Carnifex.

Tapp. Wat, zou die ook conſacreeren, die aan een bloote tafel, ſonder eenig hylig vercierſel, en ſonder Waſſe-keerſſen, den dienſt doen, tegen de inſtellinge der Kerke?

Piſtor. Waarom zoude 't niet geoorloft zijn, na 't exempel Chriſti, het Avondmaal des Heeren ſlegtelyk te bedienen, ſonder Ceremonien en Waſſe-keerſſen, en ſonder Prieſterlyk gewaat?

Mont. Gy menſche zijt ſnooder dan de Hooftketter Luter zelve.

Roſem. Daar is geen hope, dat wy over dit hart hooft zullen triumpheren.

Tapp. Wat gevoelt gy van 't Sacrament het laatſte Olyſel? Het laatſte Olyſel is een Ceremonie der Kerke.

Piſtor. Wie weet niet dat het een Ceremonie der Kerke is?

Mont. Wy hebben arbyt en moeite genoeg gedaan om deſen Ketterſchen menſch te bekeeren, hoewel te vergeefs; waarom het niet geraden is, dewijle wy niet vorderen, langer met hem te ſpreken.

Tapp. Ik zie mede wel dat het met zijn ſaligheit geheel deſperaat ſtaat.

Mont. Wy zullen voortaan met vuur en hout tegen u procederen; hoort gy dat wel?

Piſtor. Vervult de mate uwer Vaderen aan my. Ik bid den doot niet af: die, gelijkſe my tot gewin is, alzo zalſe u ook zijn tot een gedurige droeffenniſſe. Het venyn, dat langen tyt is verborgen geweeſt, ontdekt zig nu.

Tapp. Al is 't dat wy nu weg gaan, Heer Johannes, zo wort u evenwel nog tijt van beraat en weder-roep gegeven: want wy zullen geen ſententie tegens u uitvoeren, voor dat ik u nog eens in de gevankeniſſe zal beſogt hebben.

Piſtor. Den wille des Heeren geſchiede.

Mont. Laat ons weg gaan.

Roſem. Heer Johannes, eet en drinkt, en kwelt u niet.

Piſtor. Met mijn gemoet ſtaat het niet kwalijk; ik eete en drinke, zo dat ik noit geſonder ben geweeſt dan nu.

Roſem. Og of gy anders geſint waart!

Bruntb. Laat hy weder in zijn gevankeniſſe gebragt werden.

Einde

Digitized by Google

1525. *Einde van de derde t'zamen-ſpraak.*

Na dat alle deſe dingen (als gezegt is) aldus overvloedelyk verhandelt waren, beminde Leſer, zo is 't geſchiet, dat die broederlijke Ruard Tapper, zijner belofte indagtig, die hy te voren gedaan had, onſen Martelaar in zijne banden, en donkere gevankeniſſe, is komen beſoeken, vynſende met zijn gelaat eenigen dienſt van Godvrugtigheit, op dat hy hem tot weder-roepen zou mogen bewegen. De wentel-trap dan opgeklommen zijnde, 't is niet te zeggen, hoe dat hy ſweete, en hoe kwalyk dat die ſagte en delicate menſche, die Theologant, te weten, zijn adem heeft konnen ſcheppen; dewelke zo haast als hy zijn voet in den kerker had geſtelt, zo begon hy terſtont zeer onweerdelyk over de vuiligheit en ſtank van die plaatſe uit te ſpouwen, niet ſonder verfoeyinge van zulke onrynigheit. Als Piſtorius aan de tralien geroepen was, om met deſen Theologant te ſpreken, zo heeft hy hem ontfangen met beſtraffing van de hoogſte godloosheit, dat, daar de gevankeniſſe in plaatſe van bewaringe behoort te zijn, zy hem, die geen daat de doot weerdig had bedreven, in zulk een ſtinkent gat geſloten hielden. Ruardus hem hier op ontſchuldigende, begon op alle wyſe den gevangen te vleyen en te vermanen, dat gy zig zelve met den eerſten wilde helpen uit deſe banden, op dat hy niet langer dien vuilen ſtank der gevankeniſſe mogte lyden. Dog zo wynig als hy te voren met drygementen hem had laten bewegen, zo wynig vraagde hy ook nu na de hope van de zoete vryheit, die hem wert gegeven. Ondertuſſchen werpt deſe goede Theologant ter loops eenig diſpuit op, over 't gebot der Kerke, d'authoriteyt der Vaderen, en de beſluiten der Kerke. Eindelyk is hy daar toe gekomen, dat hy 't gemoet van deſe gevangen zoude mogen vertrooſten, hyliglyk betuigende, dat hy zig zeer erbarmde over zijnen val. Na dat d'een d'ander had gegroet en adieu gezegt, zo is Ruardus haaſtelyk na den wentel-trap geloope, ſpouwende en uitbrakende den ſtank die hy daar had ontfangen. Piſtorius wederom keerende tot zijn neſt, overvloeyende van luiſen en wand luiſen, (want daar waren in de zelve gevankeniſſe met hem geſloten tien fielten, onder welk deſe onſe Martelaar in 't midden lag, als of hy 't opper-hooft van alle die booſwigten geweeſt ware) bragt den tyt zijner gevankeniſſe over, met een wonderlyke lytſaamheit en Godvrugtigheit. Want onder dit ſchuim van menſchen predikte hy dagelyks, op dat hy hare zeer wreede gemoederen tot de kenniſſe Gods en des Euangely mogte brengen, en tot veragtinge des doots, (welke een groot deel na hare verdienſten geſmaakt hebben) zoude mogen bewegen. Alwaar hy by de zelve zo veel heeft gevordert, dat vele openlyk betuigden, datſe op alle manieren wenſchten, om met zulk een vroom man te mogen ſterven. Hy heeft meermaal tot my gezegt, dat hy zig daar over zeer verblyde, dat hy, tot voorſtant van de waarheit, zulk een Artykel der Schrifture had geraakt, (dat by zig zelven klaar en aannemelyk was) welk Artykel hem gegeven wert te verdedigen met zijn bloet, en dat hy daar mede de Hyrkragten van deſe ſnoode Theologanten zo beſet had, datſe niet wiſten hoe zy dien Artykel zouden behouden, of verlieſen: want zo zy hem los lieten, dat 'er vele Prieſters haar met hem ten houwelyke zouden begeven: en zo zy hem gevangen hielden, dat de knaginge van de konſcientie van zijn wederpartyen nimmermeer zoude ophouden.

Als nu Piſtorius hier by na een maant had gelegen, op dat hy, of door de langduriheit der gevankeniſſe, tot weder-roepen gedwongen wierd, 't welk hy van gantſcher herten afſloeg; zo is 't geſchiet, dat vrouw Margareta, de dogter van Kyſer Maximiliaan, vergeſelſchapt met den Heere van Montigny, Grave van Hoogſtraten, en met den geheelen Raat des Kyſers, in 's Graven-Hage zijn gekomen. Doen werden aldaar uit alle de Steden van Hollant die gene gebragt, die om kettery gevangen waren. In deſen vernieuwden Raat der Inquiſitie was voorzitter de Preſident van Meechelen, Mr. Jooſt Loveringen, een hartnekkig beuſelaar, en een genaamde Regts-geleerde, zeer wel ter tale, ik ſpreke by bevindinge. Want veertien dagen lang heb ik te dier tyt met de zelve, en de Inquiſiteur te doen gehad, en een heftig diſpuit uitgeſtaan, als zy punctueelyk, over myn geloof, onderſoek deden.

1525.

Als dan Piſtorius wederom voor deſen Raat geſtelt wert, (gelyk andermaal hem gebeurde) heeft Loveringen niet nagelaten by hem aan te houden en te dringen, altemet met vleyende woorden, altemet raſende en tierende, zomtyts ook goude bergen belovende, en zig in alle formen (als een Proteus) veranderde, op dat Piſtorius gemoet, 't welk onbeweeglyk bleef, als een Marpeſiſche rotsſteen, tot weder-roepinge mogte bewegen. Maar op dat de Leſer uit d'eene t'zamen-ſpraak mag oordeelen hoedanige d'andere zijn geweeſt, die niet veel anders dan toeroepingen waren, (want een kennende zo kent gyſe alle) zo zullen wy u nu voordrage het laatſte deel van deſe fabel of tragedie, waar in gy, lieve Leſer, als in een ſpiegel zult zien, hoe de Duivel zijne ſlaven geweldig aandryft en beweegt, en ten laatſten met een raſerny bezit, op dat Chriſtus moge omgebragt, en de waarheit verdrukt werden, welke tegen de poorten der Hellen zelve ſtaande blyft. En deſe, die wy hier geven, is het laatſte onderzoek geweeſt, welke in het binnenſte van de groote Zaal van 't Hof in den Haag is geſchiet. De Inquiſiteurs ſaten in deſe ordre;

By den Preſident Loveringen zat aldernaaſt de Heere van Angey, de Heere van Aſſendelft en Sasbout. Tegen haar over tegen het Ooſten zaten de Theologiſche Inquiſiteurs, Montanus, Tapper, en Roſemont. Na 't Zuiden zaten aan de tafel Brunthus, de Procureur Fiſcaal, en Sendelik d'Opper-Secretaris. Maar Claas van Damme, d'eerſte Dief-lyder, ſtont daar by, agt nemende op 't wenken der Heeren, zo zy hem iet kwamen te gebieden. Na 't Noorden zat Piſtorius alleen.

De vierde en laatſte t'zamen-ſpraak.

De t'zamen-ſprekers waren

M. Jooſt van Loveringen, Preſident van Megelen, Regtsgeleerde.

Magiſter Noſter, Nicolaus Copinus van den Berge, Inquiſiteur Theologant.

M. N. Godſcalcus Roſemont, Theologant van Leuven.

M. N. Ruardus Tapper van Enckhuiſen, Theologant van Leuven.

Johannes Piſtorius van Woerden, gevangen.

Byzitters van de Inquiſitie.

Heer M. van Angey, Raatsheer van den Secreten Raat des Kyſers.

Heer Gerardus van Aſſendelft, Ridder, Raatsheer in den Haag.

M. Jacobus Sasbout, Regtgeleerde, en Raatsheer.

M. Reynier Brunthus, Procureur Fiſcaal, Regtsgeleerde.

M. Arnout Sandelin, Opper-Secretaris, die de bandelinge beſchreef.

Loveringen. Hoe zyt gy nu geſint?

Piſtorius. Even eens als te voren.

Lover.

1525. *Lover.* Zyt gy nog niet beryt, om te wederroepen?

Piſtor. Nog niet.

Lover. Gy zult, of wederroepen, of als een hartnekkig Ketter verbrant werden.

Piſtor. Ik ben al lange verdooft van die drygementen, die myn zo dikwils zijn gedaan.

Lover. Op dat gy myne woorden niet ydel denkt te zijn, ik zweere u by mijn Ridderlijke weerdigheit, dat gy morgen zult ſterven: want gy zult ons niet langer ophouden, met u hartnekkig weſen.

Piſtor. Ik zie dat daar toe nog geen hout gebragt word. Waarom maakt gy geen hout-hoop gereet, op wiens gewag my het herte van vreugde opſpringt?

Lover. Gy boef, ſpot gy nog met ons?

Piſtor. Ik beſpotte u niet, maar Ik belagge uwe ydele drygementen.

Lover. Mynt gy dat de Kyſer zo arm is, dat hy niemant heeft die voor u een vuur zoude toeſtellen.

Piſtor. Geenſins, mijn Heere, want dit naaſtgelegen Eyken Boſch kan hout genoeg uitleveren, om twee duiſent menſchen, van mijn zoort, te verbranden, zo het noodig is. Ik ſchempe niet op de uitnemende weerdigheit der Kyſerlyke Majeſtyt; maar gylieden zijt my tot eenige Satans geworden; gy vernieuwt my zo dikwils in mijn ooren het vuur; hout, de pale, alzo dat ik niet beter weet te doen, dan dat ik u ook door veragten overwinnen. Want dat gylieden meent dat het geſchieden zal, dat ik de beleden waarheit met wederroepen zal afzweeren, dat is al niet; 't en zy my God van zijn kragt ('t welk ik hope dat hy niet zal doen) beroove.

Lover. Dewijl gy zulks u voorgenomen hebt, zo zeg ik 't u aan, dat u tegen morgen de gewiſſe doot is beryt.

Piſtor. Wel aan, laat my de doot, die my zo lang en zo veel gedrygt is, aangedaan werden, en gebruikt gylieden die magt die u van boven gegeven is. Ik zal ondertuſſchen God zo zeer danken als ik kan, dat hy my tot dien dag bewaart heeft.

Lover. Morgen, zeg ik, zult gy ſterven; en wy zullen niet toelaten, dat gy meer dagen zult leven: daarom beryt u tot het laatſte geregt, gelijk gy zult oordeelen u ſalig te zijn.

Piſtor. Siet hier ben ik, gereet tot al het gene dat God my zal gelieven op te leggen; een kort uur zal veel ruſt geven.

Lover. Ik wil niet dat gy hoopt dat u gerigte zo haaſt zal ge-eindigt zijn.

Piſtor. Binnen een halven dag, ten langſten, zal u tierannye verſaat zijn.

Lover. 't Is met hem al gedaan, hy kan op den regten weg niet gebragt werden.

Montanus. Hy is heel hartnekkig.

Roſem. Wy hebben zeker groote lankmoedigheit tegens hem gebruikt: maar wy hebben al voor des dooven deure geklopt.

Lover. Ziet, gy ſnoode Hooft-Ketter, ik verkondige u dat uwen laatſten dag genaakt, in welke gy na u verdienſten zult geſtraft worden. Wel aan, wel aan, verkieſt u iemant, die gy uwe booſdaden belyt.

Piſt. Ik wil niet dat men aan my de keure ſtelle.

Lover. Wygert gy dan ook te biegten?

Joh. 1. 9. *Piſtor.* Geenſins, goede man. *Want indien wy onſe ſonden belijden, God is getrou en regtveerdig, dat hy ons de zonden vergeve.*

Lover. Wien wilt gy dan dat u tot een Biegtvader gegeven werde?

Piſtor. Dien gy wilt.

Lover. Een Monnik, of een werelt lijk Prieſter?

Piſtor. Ik vraag 'er niet na; kieſt gy iemant.

1525. *Lover.* Dat gy u biegte deet aan den Magiſter Noſter, Ruardus?

Piſtor. Wel aan, laat het geſchieden.

Lover. Heer Magiſter Noſter, ik bid u, laat het u niet vervele deſes biegte in u oore te ontfange.

Tapp Sone, zult gy aan my wygeren u biegte te doen?

Piſtor Geenſins.

Lover. Vertrekt in deſe naaſte kamer.

Tapp. Komt laat ons daar alleen henen gaan. Heer Johannes, zo 't u belieft, doet u biegte.

Piſtor. *Ik drie dubbelde ſondaar, en die op vele wyſe Gods toorne weerdig ben, beken geerne mijn ongeloove (waar door wy alleen van God worde afgeſcbyde) d'oorſake te zijn, dat ik my niet zo gebeel, de doot klyn agtende, tot God begeve, en my zelven bem toeſchrijve. Ik beken ook, dat ik met handen en voeten, dat is, met alle genegentheden mijns gemoeds, God gewent ben te wederſtreven, zo dat my noit genoeg heeft geluſt, God door 't geloove, en mijnen naaſten door de liefde, te dienen. Want de kragt en genegentheit tot ſondigen is zo gebeel in my gewortelt, en dat door 't gebrek van liefde tot my zelven, zo dat ik niets ben (indien ik my nader beſchouwe) dan zonde zelve, en enkel vuiligheit; waar mede ik van den hoofde af, tot mijn voetſolen toe, zo verontrynigt, ja verſopen ben: dat zo by met my in 't gerigte trede, die van God geſtelt is tot een Regter van levendige en doode, my regtveerdiglyk na myn verdienſte ten eeuwigen vuure zal veroordeelen. Maar ik hope, dat de uitnemende en dierbare goetheit Gods t'onſwaarts, dit kwaat van my zal af keeren, die zijnen Sone voor ons in den doot heeft overgegeven, op dat in zijn bloet, waar mede ik my verbeuge, beſprengt te zijn, door het pant des Geeſtes, en bad der wedergeboorte, mijne ſonden afgewaſſcben werden, al is 't dat het getal der zelver het zant der Zee te boven gaan. Dit geloove maakt my zo zeker en geruſt, dat het my ligt zy, in deſe ſchaduwe des doots te gaan, op een zekere verwagtinge van een beter lot, dat wy verwagten, na dat wy dit leven zullen afgelegt bebben. Dit geloove gelieve in my te vermeerderen en te verſterken God, die boven al is te pryſen tot in eeuwigheit. Amen.*

Piſtor. Biegt.

Tapp. Gaat voort.

Piſtor. Dat is 't gene ik had te biegten.

Tapp. Is dat biegten, daar gy geen ſonden doorſtrykt, of by name verhaalt?

Piſtor. Gelooft my, het ongeloove is geen ligte ſonde: om welke alleen de Hylige Geeſt de werelt zal oordeelen. Joh. 16. 9.

Tapp. Weet gy dan niet of 'er eenige ſonde van u is bedreven?

Piſtor. Wilt gy dat ik u als op de vingeren telle hoerery, dronkenſchap, dootſlag, myneedigheit, en dobbelen? maar aan deſe ken ik my geenſins ſchuldig, hoewel ik daar door niet regtveerdig ben.

Tapp. Gy zout uwe ketteryen in mynen ſchoot uitſtorten, en uwe hartnekkigheit af bidden, 't en zy gy deſe dinge niet hout voor hooft-ſonden.

Piſtor. Al is 't datſe hooft-ſonden zijn, zo bemerke ik nogtans zulke gebreken in my niet: 't en zy dat gy dien voor een Ketter hout, die hem van Chriſtus niet wil laten affchyden, nog van zijn woort, tot de menſchelyke inſtellingen, afwyken.

Tapp. Die hem van de Kerke vervreemt, die maakt dat hy van Chriſtus afgeſchyden is.

Piſtor. Ik verblyde my, dat ik van de Kerke des Satans afgeſchyden werde, op dat ik als een levendig lit, de ware Chriſtelyke Kerke mag ingelyft werden.

Tapp. 't En zy gy my anders biegt, zo zult gy geen abſolutie verkrygen.

Piſtor. Al is het ſchoon dat gy my niet abſol-

1525. veert, zo is 'er evenwel een die my zal absolveren, en alle myne sonden vergeven, te weten, God.

Tapp. Zult gy alzo, de Priesterlyke absolutie veragtende, met de Goddelyke te vreden zijn?

Pistor. Waarom niet? dewyle datter geschreven is, *Komt herwaarts tot my alle die vermoeit en belast zyt, en ik zal u rust geven* En wederom, *Ik, Ik ben het, die uwe overtredingen uitdelge, om mynent wille.*

Matth. 11. 28. Esai. 43. 25.

Tapp. Op dat gy in alles u zout betoonen een Lutheraan te zijn, zo veragt gy myn absolutie O verloren mensche!

Pistor. Maar wat zal ik doen? Ik kan, nog wil u niet tegen uwen dank de absolutien afpersen.

Tapp. Zout gy alzo de doot derven aangaan, daar u de sonden niet zijn vergeven? Vreest gy ook niet de pijne der Hellen? wat is dit voor een stoutigheit?

Pistor. God is niet als een mensche, dat hy zig over ons niet zou ontfarmen. Ik geloove en ik weet, dat my in Christus Jesus weg gelegt is, de vergevinge van alle mijn sonden.

Dese snoode boeve weet tranen te storten.

Tapp. Og, og, hoe wee doet het my, dat gy alzo vervreemt blyft van den schoot der moeder, de hylige Kerke, wiens sleutelen gy zo hooveerdiglyk veragt! Ik weet niet, wat ik binnen, by de Heeren gekomen zijnde, van u zal zeggen? Ik wilde niet dat zy dit kwamen te vernemen. Daarom, om u te verschoonen, en zal ik dese dingen niet verhalen, op dat ik hare gemoederen, die nu meer als genoeg tegen u met haat zijn ontsteken, niet meer verbittere.

Pistor. Ik geve u daar toe verlof.

Tapp. Maar het ware u niet vorderlyk dat ik zulks dede.

Pistor. Het verscheelt my niet of gy dat doet, of laat.

Een nieuwe versoekinge

Tapp. Stelt gy het dan in mijn vryheit, dat ik alle dese dingen, gelykse hier geschiet zijn, ordentelyk daar binnen verhale?

Pistor. Ja.

Tapp. Of hebt gy liever dat ik 't verswijge, op dat u zulks niet te hatelyker make?

Pistor. 't Zy dat gy 't verswijgt of verhaalt, ik vraag 'er niet na: want hoedanig ik in hare oogen zy, of waar voor zy my oordelen, dat verscheelt my niet, dewijle ik my vastelijk inbeelde, dat ik ook God door geen schandelijke doot kan mishagen: want gelijk ik hem leve, alzo hoop ik hem ook te sterven. Ruardus Tapper, de hypocrijt, dit hoorende, liep haastelijk na binnen, tot de vergaderinge der Inquisiteuren, en liet Pistorius in de kamer. Dewelke, wanneer hy daar eenen tyt lang alleen had gesteten en vertoeft, verwagtende de wederkomste van zijn versoeker, zo is hy ten laatsten ongeroepen in de vergaderinge gegaan. Daar vont hy den hypocrijt, met Crocodils tranen, de desperate saligheit van onse Martelaar beweenen. Als hy dan bygesteten was, hoewel ongeheeten, (Tapper de tranen van zijn oogen afwagende, en d'andere hem met een strak wesen aansiende) zo bestont hem de President van Mecchelen wederom te vragen, die het aangevangen onderzoek op dese wyse vervolgde:

Lover. Wat, hebt gy gebiegt?

Pistor. Ja ik.

Lover. En zyt gy geabsolveert?

Pistor. Neen ik.

Lover. Waarom niet?

Pistor. Om dat myn Biegt-vader, my niet verweerdigde de hand op te leggen.

Lover. Heer Magister Nolter, wat is de oorzake dat gy dit mensch niet hebt geabsolveert?

1525 Opregtelyk dat is, op Paapsche wyse,

Tapp. Om dat hy niet opregtelyk heeft willen biegten. Want hy heeft alleen eenige dingen, zo in 't gemeen, daar henen gezegt, meer de wyse van biegten bespottende, dan religieuslyk eerende, na de wyse van dese Ketters.

Lover. Wel, weet gy niet dat gy sterven moet? Hoort gy niet dat het gerigte des doots u genaakt? Waarom biegt gy dan niet, gelijk andere Christenen?

Pistor. Ik heb gebiegt; maar aan hem, die mijn belijdenisse goedertierenlijker heeft ontfangen, als dese mensche?

Lover. Veragt gy alzo de biegte?

Pistor. Ik zeg niet dat ik de absolutie van de Christelijke Kerke veragt; maar dewyl hyse my niet wilde geven, hoe konde ikse hem afpersen?

Lover. Wie zal u dan de sonde vergeven, als gy ter doot gaat?

Pistor. Het Lam Gods, dat de sonde der werelt weg neemt. Joh. 1. 29

Lover. Myn Heeren, wat zullen wy doen, wat zullen wy doen?

Mont. My dunkt dat 't een wonderlijke zake is, dat een mensche zo verhart kan werden.

Rosem. Daar is voor desen alder-ellendigsten mensche geen hope ter saligheit over.

Lover. Wel, hebt gy zulk een verdriet in dit u leven, dat gy meer wenscht na de doot, dan na 't leven?

Pistor. Myn Christus is my liever dan dit mijn leven.

Lover. Hebt gy geen zugt nog trek tot u Ouders? Nog verlangt gy niet na u Moeder?

Pistor. Waarom niet? Ik ben een mensche, en al dat menschelijk is, en is niet vreemt van my.

Lover. Dat schynt nogtans niet, dewyle dat hare ellende u zo wynig raakt: en gy moet wel weeten zijn, die door dese uwe hartnekkigheit mogelijk occasie geeft, datse, of tot hongersnoot, of tot den strik geraken. Want wy konnen u niet verbergen, dat u oude Vader, door haat van u, nu van zijn Koster-ampt, dat hy zo vele jaren bedient heeft, is afgezet. Meent gy dat dese schade den ouden Man niet wee en doet? En gy zout hem konnen helpe, dat hy niet vergynge, of zig van droeffenisse kwame te verteeren; ik swijge nog swaarder dingen.

Jan Pistorius Koster en Woorder heeft dese gelegentheit sijns soons kloekmoedelyk gesiert.

Pistor. Myn Ouders zijn my wel lief en waart, maar nog liever en waarder Christus wiens zake ik hier moet stellen boven myn bysondere affecten. Ik bevele myn Ouders God den Vader, daar zullen zy een vylige haven vinden, om in noot baren toevlugt te nemen. En ik twyffele niet, of de alderbeste Vader, heeft zeer goedertierentlijk dese genade mijne Ouders bewesen, dat zy dese mijne gelegentheit (gelijk haar betaamt) in den Heere geduldelijk dragen.

Een nieuwe aanvegting. Eph. 5. 28

Lover. Maar (*) u vrouw, denkt gy daar niet aan?

* Dese is Jaapje Pistorius, die, na Pistorius getuigenisse nooyt getrouwet en, is gecondemneert voor 't Kind te gaan,

Pistor. *Niemant heeft oit zijn eigen vleesch gehaat.* Ik heb haar lief beken ik, maar in den Heere; geen ander liefde eischt zy, nog ben ik ook haar schuldig.

Lover. Ik meene dat de zake heel anders staat, als gy zegt; want 't verdriet u, meen ik, met hare versleten ouderdom uwe jeugt over te brengen: dat d'oorsake is, dat gy in dese bedorven inbeeldinge der Religie liever wilt sterven, dan wederkeeren tot u droeve en onvrugtbaar houwelyk. En heb ik het niet op zijn kopjen geraden?

Pistor. Geensins, O aansienlyke Man! want ik heb myn huisvrouw lief, na de troubelofte die ik haar gedaan heb, en schuldig ben: ik zal ook hare liefde ligtelyk ter zijden stellen, zo de Heere

1525. Nieuwe aanvegtinge der Satans.

re my zulks gebiet: want Christus loogent dien zijn Discipel te zijn, die niet verlaat vader en moeder, huisvrouw en akkers, en hem navolgt.

Lover. Of wy u van dese gevankenisse ontsloegen, zout gy tot u huisvrouw niet wederkeeren: die oorzake is geweest van dese uwe droefheit en arbyt?

Pistor. Waarom zoud' ik tot haar niet wederkeeren, dewyle zy been is van myne beenen, en vleesch van mynen vleesche? En ik schryve haar dit myn kruis niet meer toe, dan Christus zijn Vader zijn doot toeschryft.

Lover. Wel, zout gy ook met een nieuwe vreugt opspringen, zo wy u uit dese banden ontsloegen, en u vry henen lieten gaan, aldaar gy zout willen?

Pistor. Zo 't God beliefde, 't en zoude my niet onaangenaam zyn; maar dewyle gy het niet doet, zo verliese ik daarom den moet niet. Ik geve my in alles Gods wille over.

Lover. Zo wy u huisvrouw hier lieten halen, zout gy met haar wenschen tot genoegen te spreken.

Pistor. Ik wenschte het wel, zo 't my toegelaten wierde.

Lover. En zo 't u toegelaten word, zout gy haar wel willen vleeschelyk bekennen?

Pistor. Foei schaamt u!

Lover. Wat?

Pistor. Dat gy my met zulke onnutte vragen kwelt.

Lover. Zyt goets moets, u vrouw wort heden hier van Woerden gehaalt; ja ik hoore datse nu daar alreede is, gy meugt u wel verblyden: men zal u toelaten haar te zien en te spreken.

Pistor. Ik stel 't in u-lieden goetdunken, wat gy eindelyk van my, van myn (*) huisvrouw, en myn zake zult besluiten, ik bekommer my des niet. *Den raat des Heeren zal bestaan, en al zijn welbehagen zal geschieden.*

(*) De vrouw is na haars mans doot in een Klooster geteken, Esa. 46. 10.

Lover. Daar gy een vrouw moest trouwen, gy had behooren een jonger te nemen, die u kinderen baarde.

Pistor. Foei, 't en ontbreekt den agterklapper nimmermeer aan stoffe, ook in deugdelyke zaken! Had ik een jonger vrouw getrout, of een zeer schoone, zo zout gy dat houwelyk uitgelegt hebben een werk des vleesches te zyn. Maar nu als ik een huisvrouw getrout heb, niet ryk, een vrouw niet verdagt, maar van goede gedaante, en van meer dan gemeene jaren, en die evenwel niet is boven de jaren van vrugtbaarheit, zo vint evenwel dese onse billyke spotter, dat hy lastere.

Lover. Gy hebt gezegt, dat gy daarom voornamelyk een huisvrouw hebt getrout, om dat gy door den brant des vleesches, u van haar niet kont onthouden; is 't zo niet?

Pistor. Ik heb de waarheit gezegt.

Lover. Gy hebt u van 't gebruik uwer vrouw dese geheele vier maanden onthouden: en zo wy u langer in de gevankenisse hielden, zout gy niet gedwongen worden geduurig ongehout te leven: Waarom went gy dan de uiterste nootsakelykheit voor, tot een dekmantel van u wellust?

Pistor Maakt gy dan God zo wreet, hem afmetende na u gemoet, *dat by my laat verfogt worden boven't gene ik vermag.* Ik heb tot nog toe werks genoeg gehad met myn geestelyke vyanden, van buiten en van binnen, zo dat het niet van nooden is geweest, dat dese dertele begeerlykheit hare raserny tegen my bewese. Hier by komt nog, dat gy lieden met u personen en bullebakken moest verwonnen worden, waar door anders de onvoorsigtige en eenvoudige betoovert werden.

1 Cor. 10. 13.

Lover. Voorwaar ik wenschte dat gy den Duivel zelve, als een nagt-merrie, bereden had, als gy eerst u vrouw bekendet; ja ik wenschte, dat gy met tien vuile hoeren had te doen gehad, als gy eerst u vrouw besliept; zo veel werks en moeite maakt gy ons.

Pistor. Foei, schaamt u van zulke lasteringe tegens God en zijn houwelykssche instellinge! Zyt gy een Regts-geleerde, ja een President van alle de Raatsheeren, en dat nog in 't Hof van de Kyser, die zulke ongerymde vuile en godloose dingen uitbraakt? Zo lief als my God heeft, ik schame en bedroeve my over uw.

Mont. Myn Heer Johannes, ik bid u wort dog niet zo gram, want gy verstaat niet te regt wat de Heer President zegt: want dit is zijn meeninge; zo gy met de Duivel had te doen gehad, of hoerery gepleegt, gy zout u schult daar van (ernstelyk vermaant zijnde) terstont bekent hebben: voorts had niemant den genen vergevinge konne wygeren, die zijn schult opregtelyk had beleden: Maar nu hebt gy geslapen by u vrouw, en een ongeoorloft bedde hout gy voor eere; zo verre is 't van daar, dat gy u schult in nedrigheit zout bekennen: daarom zyt gy geen vergevinge weerdig. Dese uwe hartnekkigheit, dat onboetveerdig herte, ontstelt den Heer President.

Pistor. Indien gy met zulke koude verdigtesselen God den Rigter kont bespotten, zo zal 't met u zake niet kwalyk staan: *maar God laat hem niet bespotten.*

Gal. 6. 7.

Lover. Laat dese verdorven en boos mensch wederom tot zijn gevankenisse gebragt werden.

Einde van de laatste t'zamenspraak.

Hier hebt gy, goetwillige Leser, 't einde van dese t'zamespraken, welke Pistorius, die met my gevangen lag, my terstont daar na heeft verhaalt, dewyle dat 'er maar een hout beschot tusschen ons byden was. Daarom hebt gy aan de waarheit van dit dispuit niet te twyffelen.

't Gene nu daar na is gebeurt, zal ik u voorts verhalen, voor zo veel als ik 't zelve uit de gevankenisse heb konnen zien, of van andere lieden van geloof heb verstaan.

Als de nagt van dien dag genaakte, in welke dese laatste disputatie was ge-eindigt, is Pistorius al stillekens door den Stokwaarder ontrent tien uren uit zijn gevankenisse gebragt, even of hy met zijn huisvrouw (die doen beneden in den ingang des huis was) zoude spreken. Maar de kinderen des Duivels, die een Vader is aller leugenen, hebben den goeden man met leugens bedrogen, en met een valsche hope gelokt: want hy is niet by zijn huisvrouw gebragt, maar in den * stok onder de aarde, tot wien eenige dagen lang niemant toegang wert gelaten. Door dese wyse van gevankenisse gaven zy genoeg te kennen, dat hy nu de doot was toege eigent. Daar zat onse Martelaar in den stok gekluistert aan de voeten vier dagen lang, Hier wort nu voor de laatste maal zijn geloof en stantvastigheit des gemoets van alle kanten bestreden, van de Groote, van de Monniken, van de Priesters, van de Raatsheeren en van de gemeene lieden, die de Sophisten van alle kanten daar hadden gesonden om hem te kwellen, en tot wederroepen te bewegen: maar zy hebben alle vergeesse moeite gedaan, want hy wilde niet een nagel breet van de belydenisse des Euangeliums afwyken. Ik zoude hier ook konnen verhalen de zeer vrindelyke t'zamen-sprekinge van de zeer goede oude Vader, Jan Dirkse Koster, met zijn Soon: den welken als den goeden man sag, dat hy stantvastig was in 't geloof van God en zijn woort, en dat hy zijn houwelyk met zijn bloet wilde staande houden, alzo dat hy den doot veragte; en niet, van 't gene hem van zijn voornemen had mogen af-

* Nevens subterraneum.

De t'samenspraak is gehouden in de voorverhaalde gevankenisse.

1525. trekken, aan zag, of boven Christus lief had: willende zijnen Soon oog meer versterken, zo beval hy hem goets moets en sterk te zijn, zeggende dat hy beryt was na 't exempel van Abraham, zijnen zeer lieven Soon, die hem noit misdaan had, Gode op te offeren. Welke daat des Vaders grootelyk de Inquisiteurs mishaagde, en alle de wederpartyen ontstelde. Het zou mede een weerdige arbyt zijn, indien ik insgelyks verhaalde, wat antwoorde hy een ieder, die hem vermaande, gaf in dese vierdaagsche gevankenisse, en met wat woorden en vermaningen hy een iegelyk van hem liet gaan, 't en ware ik my van de namen onthielde, en de zake zelve een lange reden vereischte. Eindelyk, als nu de Sophisten en de schare der tegenpartyen sagen, dat zy gants niets vorderden, met wat foorte van wapenen zy ook den zeer stantvastigen Martelaar besprongen: zo hebben zy, die overwonnen waren, hem zoeken te overwinnen door 't vuur. Daar wiert een hout-hoop toegerigt, de gevangen wort zijn doot aangezegt, welke bootschap hy met een wonderlyke en sonderlyke blytschap des gemoets heeft ontfangen. Den geheelen nagt zig begevende tot hylige overdenkingen, leten der Schrifture, en ook eenige tyt met den slaap doorbrengende.

Het exempel van Abraham.

Des anderen daags saten op stoelen, die met purper waren overtogen, op een hooge stellagie, die voor des Princen Hof opgeregt was, (op datse van een yder mogten gezien werden) aan d'eene zijde de Heere van Montigny, Grave van Hoogstraten; met den gantschen Raat van Hollant. Aan d'ander zijde saten ook op hare gesette ordre, de Heer Ridderus, Suffragaan des Bisschops, een Dominicaan. By hem saten drie * Abten, mannen zeer ongeleert, maar fraai gekapt. Haar volgden de Theologanten Inquisiteurs, of Ketter-meesters. In 't midden van de stellagie was een Predik-stoel, op welke zeer luide, met een schryjende stemme, riep, of veel eer balkte, een (a) Franciscaan van Lyden, een mensche tweelins blint, na lighaam en na ziel. Dese zogt zeer heftig, door haat van kettery, voor 't omstaande volk, de Paradoxa, of ongebonden redenen (zo hy voorgaf) van onsen Martelaar te bezwaren.

Het Hof der Graven van Hollant in den Haag.

* Andere zeggen dat het Deekens waren, als van den Hoog Hoom en Naaltwyk.

a Syn text was Act. 3. 17. Ende nu Broeders, ik weet dat gy het door onwetenheit gedaan hebt: Bekeert u dan, en bekeert u, op dat uwe sonden mogen uitgewischt worden.

Als hy nu kwam tot het artykel van 't houwelyk der Prysteren; zo loogende hy dat Pistorius, om t byslapen by zijn vrouw wert veroordeelt: maar dat hy daarom met regt gestraft wiert, om dat hy staande had gehouden, dat daar in geen misdaat of schult was gelegen.

Als dese Predicatie, niet min goddeloos, dan ongeleert, was ge-eindigt, zo heeft Pistorius, zijn aangesigt na 't volk keerende, zijn verantwoordinge, onverwagt, aldus begonnen: Ziet, (zijde hy) myne lieve Broederen, met wat een geweit de Antichrist zijn ryk zoekt staande te houden. En zoude zijn reden vervolgt hebben, want hy had veel voorgenomen te zeggen) 't en ware Claas van Damme, de voornaamste Dieflyder, hem, die zijn zake best oort te verantwoorden, zeer onweerdiglyk te rugge had getrokken, hem openlyk drygende, dat zo hy niet zweeg, men hem met een averegts hout den mont zoude snoeren. Welk woort het gemoet van den gemeenen man zeer ontstelde; dog de vrome Man was der godloosen tyranny gehoorsaam, als een schaap dat ter slagtinge gesenikt is. Hier na wert hy van den Suffragaan Jacobus Ridderus werelts gemaakt, 't welk zy ontwyen noemen: want na de gewoonelyke ceremonien wert hy van alle Prielterlyk cieraat berooft, hy wort geschrapt en tot een schouspel voorgestelt. Het Kerkelyk gewaat hem nu uitgedaan zijnde, welk gewaat hy onder 't ontwyen, als een vervloekt ding afzyde, zo zyde hy: Nu gelyk ik veel beter een Christen, in dese myne, hoe wel wereltlyke kleeding, als een wynig te voren. Daar na wert hy met een geel, dog kort kleet, omhangen, 't welk wanneer 't aan zijn lighaam wert gepast, zo zyde hy: Wel aan, dit kleet zal tot een bespottinge zijn met Christus, het is zeer wel. Op zijn hooft wert ook een hoet van 't zelve koleur gestelt, met oorlappen, op dat alle die hem aansagen, hem voor een sot mogten houden. Met dit vreemt en nieuw kleet bedekt, en als een uitvaagsel des werelts geagt zijnde, zo heeft hy met een vrolyk en wakker gelaat de sententie des doots, door de Heer * Secretaris uitgesproken, ontfangen. Daar na haaste hy zig van zelfs ter doot, veel eer een lyder, dan die ter doot gelyt wert, gelykende. Men zag in zijn wesen de vorige vriendelykheit, en in zijn aangesigte deselve gedaente tot 't einde zijns levens. Gaande voorby de gevankenisse, vermaande hy zijn mede-gevangen broeders, met luider stemme tot de Martelary, zeggende: *Zeer lieve broeders, nu heb ik mynen voet gezet op den dorpel van myn Martelaarschap, zyt goets moets, als kloeke krygs-knegten Christi, opgewekt door myn exempel. Beschermt de Euangelysche waarheit van alle ongelyk.* Dese stemme hebben zy met een gelyke toestemminge met vreugde aangenomen, gevende uit de gevankenisse een openbaar geroep en gejuig: daar na hebben zy met Kerkelyke gesangen zijn Martelaarschap vereert; want zy zongen (de vyanden Christi ondertusschen op de tanden knersende) dese Lof sangen: *Te Deum Laudamus, &c.* dat is, *O Godt wy danken u, &c. Certamen magnum, &c.* dat is, *Een grooten stryt, &c. Et O beata sanctorum Martyrum solemnia, &c* dat is, *Hyl zy der vromen Martelaren stryt, &c.* En zy hebben van zingen niet opgehouden (te weten dese goede mannen, de Monnik Bernardus, Gerardus Vormer, en Willem van Utregt) tot dat dese onse Martelaar God zijnen geest had opgegeven. Want op den zelven oogenblik des tyts konde men zien 't overlyden van onsen Martelaar, en hooren het eindige van haar gesang. Dit triumph het heeft zo zeer het gemoet van de vervolgers beweegt, dat des volgenden daags 't zelve vonnis aan haar zoude zijn volbragt geweest, 't en ware dat alle de wederpartyders; door de zeer stantvastige Martelary onses Martelaars, te zeer waren gebroken geweest. Maar wy keeren tot Pistorius, als dese op den hout-hoop geklommen was, heeft hy den Beul (die voor hem op zijn knien nederviel, en, na de gemeene wyse des lants, bad, dat hy den doot, die hy hem zou aandoen, wilde vergeven) zeer vriendelyk bejegent, en met den name van Broeder aansprekende, met beleeftheit laten gaan, hem nogtans in gedagteniſse brengende de voorsegginge, die hy in 't voorgaande jaar van hem te Haarlem had gedaan; want hy had voorzegt, dat zijn gemoet hem betuigde, dat hy ook eenmaal om des Euangeliums wille in Beuls handen zou vallen. Als hy nu nader tot het vuur gebragt wert, zo ontbloote hy zelve voor den Beul zijn borst, op dat hy het bus-poeder daar op zou strojen. Daar na op de bank klimmende heeft hy zijn rugge vast tegen den paal gedrukt. Wanneer hy nu voelde dat de Scherpregter het geregt verhaaste, 't en is niet te zeggen hoe triumphantelyk hy den doot hare overwinninge heeft verweten zeggende: *Doot, waar is nu uwen prikkel? Helle, waar is nu uwe overwinninge? De doot is verslonden tot overwinninge door Christus.* Maar als hy zag dat de Beul hem worgen wilde, zo heeft hy den strop, waar mede hy zou geworgt wor-

1525

Hy wort kleet als een sot, om hem te bespotten.

* Abtis

1 Corinth. 15. [illegible]

1525. *JOHANNES PISTORIUS aan een paal verbrant, en opent zelve zijn borſt op dat de Beul het bus-poeder daar op zoude ſtrojen.* 1525.

Gelukkig is hy die in 't bloejen van zyn jeugd
Het juk des Heeren draagt wanneer by eens moet ſtryden
Voor 't dierbaar Kruisgeloof: dan ſtaat oprechte deugd
Het Proefvuur uit, om tot Gods eer den dood te lyden.
Wierd iemand ooit van die genaade-zon beſtraalt,
Gy bebt, PISTORIUS, met zulk een kroon gepraalt.

worden, zelve met zijn handen aan zijn ſtrot gepaſt. Daarna zijne oogen na den Hemel opſlaande, zyde hy: *Heere Jeſu, vergeeft 't haar, want zy en weten niet wat zy doen.* Luc. 23. 34. En terwyl de Scherpregter hem worgde, zyde hy: *O Jeſu Chriſti, Sone Gods, gedenkt myner, ontferm u myner.* Dit gezegt hebbende, wert hem de ſprake benomen. Op dit uitterſte gewelt, en pyne van worginge, wert geen beweginge der leden, geen ſchudden des hoofts, geen drayinge der oogen (gelyk gemeenelyk geſchiet) geſien, het welke voornamelyk verbalens waart is: gy zout gezegt hebben dat deſe onſe Martelaar in een zoeten ſlaap gevallen was, gelyk ook geſchiede. Want hy leeft nu met Chriſtus, ontſlagen van alle ellenden, die van de belydeniſſe des Naams Chriſti, zelve in de doot niet is afgeweken. Welke kragt ons ook tot den einde toe wil verleenen die God, die boven al te pryſen is in der eeuwigheit, Amen.

WOLFGANG SCHUCH.

Wolfgang Schuch, een geboren Duitſcher, komende in Lothringen, in een ſtad die St. Hippolitus genoemt was, is hy aldaar tot Paſtoor der Kerken gekoren. Zo heeft hy ten eerſten, in de Vaſten, alle beelden en ſchilderyen afgebroken, de Miſſen afgebragt, en het zuiver Euangelium Jeſu Chriſti verkondigt: 't welk hem ligtelyk om te doen was, nadien hy het volk genegen vont tot de zuiverheit en gehoorſaamheit des Euangeliums, welke hem ook gunſtig waren en zeer lief hadden.

Zo is hy door de vyanden der waarheit by Anthonius den Hertog van Lothringen beſchuldigt geworden, dat hy 't volk oproerig maakte tegen haren Heere en Overſte, ja dat ſe alle Overheit veragte en verwierpen: alzo dat de Prince, door zulk een beſchuldinge ontſteken, drygde de Stad te vuure en te zwaarde uit te roejen. Als dat de goede en getrouwe Paſtoor verſtaan had, ſchreef hy tot den Hertog een zodanigen brief, daar hy zijn ampt, leeringe, dienſt, en de zake des Euangeliums, zo in beſchermde en ontſchuldigde, dat deſelve drygementen ligtelyk op den booſen beſchuldigers gekeert zou hebben geweeſt, had hy anders een geregtig Prins gevonden die de waarheit en Godvrugtigheit bemint had. Want betoonende hoe jammerlyk dat de Religie verdorven, en het Euangelium onder de voeten getreden was, heeft hy ook den Prince uit zijn eigen, en ook des volks naam, alle gehoorſaamheit belooft en aangeboden, die God den Onderſaten haren Overſten heeft bevolen te houden.

Voor zodanigen aangeboden goetwilligheit, heeft hem de Prins kwaden dank beweſen: want hy heeft Gaſper Haſſonvillen, een Edelman, Stadhouder van Blamoven, tot hem geſonden, die hem gevangen en te Nancy gebragt heeft, daar hy zeer wreedelyk verbrant, en met groote ſtantvaſtigheit, met aanroepen des Goddelyken Naams, en met vrymoediger belydeniſſe, zijnen geeſt in de handen des Almagtigen Vaders gegeven heeft, in het Jaar onſes Heeren Jeſu Chriſti vyftien honderd vyf-en-twintig.

In dit zelve Jaar vyftien hondert vyf-en-twintig is 'er in den Boeren Kryg een vroom Predikant in zijn huis opgehangen.

De Chriſten oproermakers.

1525. *M. PET. SPENGLER, Paſtoor in Briſgou.*

NA dat het oproer der Boeren geſtilt was, en d'een voor, d'ander na gegrepen en gevangen was geworden, zo dat de onſchuldige dikwils onder de miſdoenders, en de onnooſele met de booſe, zonder onderſcheit, het moeſten vergelden, dat de oproerige verdient hadden: want dat oproerig geſpuis gaf haar zelven voor Euangeliſch uit, alzo dat om haren 't wille alle Godvrugtige en Euangeliſche by alle menſchen veragt, en als kwaatdoenders gehaat werden. Onder deſe is 'er een Godvrugtig geleert Paſtoor in Briſgou gevangen geweeſt, die de Boeren zwaarlyk beſtraft had, om datſe tegen haar Overſten opſtonden: de oorſake zijner gevankeniſſe was, om dat gy het zuiver Euangelium van Jeſu Chriſti predikte. Deſe is by nagt van de Krygs-knegten gevangen, en wreedelyk gehandelt: want zy hebben zijn handen op zijnen rugge gebonden, en zijne voeten met een zeer groot tou vaſt gemaakt, in de tegenwoordigheit van zijn huisvrouw en kinderkens, en hebben hem te paart weggevoert, met ſpotten en ſchimpen. En als hy lange tyt in een duiſtere kerker gelegen had, en wreedelyk gehandelt was, zo in zijn ſchamelheit als andere leden des lighaams, hebbenſe hem ter doot veroordeelt.

Sy ſoeken oorſake.

Zy hebben geen oorſake des doots (hoe neerſtig ook dat zy het onderſogt hebben) konnen vinden van oproer, tweedragt, of andere ſyten: maar om dat hy Gods gebot gevolgt had, en eenegte vrouw getrout, op dat hy om hoererye van 't Ryke Gods niet uitgeſloten zoude worden, daarom hebbenſe hem veroordeelt, dat men hem in 't water werpen en verdrinken zoude.

Als hy nu uitgelyt wert van den Scherpregter tot 'er doot, heeft hy eenen iegelyken, die hem kwamen vertrooſten, zeer minnelyk aangeſproken. Maar de Monniken en Papen die hem zeer laſtig vielen (dewyle hy in zijn gebet was, en tegen de vervaarlykheit des doots ſtreet) met haar biegten, en andere beuſelingen, daarſe hem mede van 't klaar verſtant der woorden Chriſti, afbrengen wilden, heeft hy ettelyke maal gebeden, datſe zouden zwygen, en zyde met zoete ſtemme, dat hy alle dage Jeſu Chriſti den Heere des Hemels en der aarden, gebiegt had, en dat hy ook zonder twyffel, vergevinge der ſonden van hem ontfangen had: *Hem, zyde by, zal ik buiden een aangenaam offerbande worden. Ik beb in deſe zake, daar ik om verweſen ben, niets gedaan dat mynen Heere en God misbaagt. De Heere beeft my een geruſte konſcientie gegeven, zy mogen toeſien, die dorſten na bet onſchulaig bloet te vergieten, wat zy beginnen, wien zy verſtoren en gram maken, die alle herten regtveerdelyk oordeelt, want by zegt: My is de wrake, en ik zal't vergelden: Ik zou anders dit dorre ligbaam in korten tyt moeten afleggen; Ik weet dat ik ſterffelyk ben, en tot vergankelykheit geboren; ja ik beb wel voormaals den laaſten dag begeert en gewenſt om ontbonden te worden en met Coriſto te zyn; ik ben wel weerdig verdriet te lyden om myn groote ſonden wille; maar Chriſtus is myn Saligmaker, by beeft voor my bet kruis gedragen, en is voor my aan't kruis geſtorven; nu wil ik ook roemen in bet kruice onſes Heeren Jeſu Chriſti.* Duſdanige woorden hebben zommige niet konnen lyden, en hebben den Scherpregter bevolen dat hy hem in het water zou werpen, van de plaatſe daar hy gebonden zat om gedoot te worden.

De riviet wort bloedig.

In 't water liggende, heeft hy zig zelven langen tyt geroert, alzo dat de riviere bloedig wert, tot een ſeker teeken dat het regtveerdig bloet op dien dag uitgeſtort was, in 't jaar vyftien hondert vyf-en-twintig.

MATTHIAS WEYBEL. 152

DAar na is 'er geweeſt een Godſalig Paſtoor, in een Dorp (buiten der ſtad) Kemten, onder de heerſchappye van een Abt; genoemt op den Berg. Deſe heeft in leeringe en leven gants Godvrugtig geweeſt, 't jok des Antichriſts verworpen, en den volke het louter Euangelium der genaden verkondigt. Hy leerde het volk, dat de vergevinge der ſonden, de genade Gods, en dat eeuwige leven, niet door onſe verdienſten of werken, maar door een opregt waaragtig geloof in den levendigen Sone Gods, den Heere Jeſus Chriſtus, die om onſer ſonden wille geſtorven, en om onſer regtveerdigmakinge van den doot verreſen is, verkregen mag worden; dat ook na zulken geloove, tot getuigeniſſe dat het waaragtig is, Chriſtelyke werken, die in Gods woort gegront zyn, volgen moeten. In zijne predicatie heeft hy de toehoorders vermaant voor die toekomſtige ergerniſſe der kruices en des doots, die hem tot eeniger tyt opgelegt en overkomen mogte, dat zy haar aan zijn perſoon of leeringe niet ſtoten of ergeren zouden, of hy om 't Euangeliums wille, dat hy nu leerde, gevangen, beſpot, gelaſtert, ja gedoot en verſmoort werde, maar dat zy dan gedagtig zouden zijn op de Godlyke Schrift, die daar getuigt, dat zulks den H. Propheten, Apoſtelen, ja den Sone Gods zelfs geſchiet is: en weten (na de leeringe Pauli) *dat alle die daar willen in Chriſto Jeſu Godſalig leven, bier vervolginge moeten lyden.* Matth. 5. 2 Tim. 3.

Het is in dat land een Paapſche gewoonte, datmen alle jaren op St. Gordiaan en Epimachi-dag het Hyligdom uit de Klooſters draagt, 't welk men het volk aldaar verkondigt, met grooter aflaat. Tegen deſe Hydenſche afgodery en misbruik heeft Matthias, als een regt yveraar ter eeren Gods, en ter ſaligheit van veel arme zielen, zeer vieriglyk en vrymoediglyk gepredikt: alzo dat hy de herten der genaamder Geeſtelykheit tegen hem beroert, ontſteken en verbittert heeft.

Kortelyk daar na heeft de Abt, Sebaſtiaan Praatſteiner genoemt, zijn eerſte Miſſe geſongen, daar veel Prelaten, Edele en ander Heeren by kwamen. Op deſe eerſte Miſſe heeft Matthias gepredikt, en alle misbruiken des Pausdoms, der Geeſtelyken pragt, en ſtinkenden hoogmoet, met aller Papiſten grouwelen zeer ernſtelyk beſtraft en verworpen, alzo dat hem des Abts broeder na de predicatie doorſteken zou hebben, had men daar niet tuſſchen gegaan. Vrymoedige predinge.

Na deſen tyt heeft de Geeſtelykheit alle middelen geſogt, hoe men hem zoude mogen ombrengen: en hebben dat verſogt met het Swaviſche verbont uit te regten, het welk met gewapenderhand altyt beryt was, niet alleen den oproerigen, maar ook alle Euangeliſche Predikanten waar zyſe konden vinden, op te grypen en te vangen.

Des Zondags na St. Bartholomei dag in 't jaar vyftien hondert vyf-en-twintig is de Koſter tot hem gekomen, te Kempten in des Paſtoors huis, (daar hy als dan met andere medebroeders verſamelt was) en heeft hem geroepen dat hy een kint zoude komen doopen, en een predicatie doen voor het volk dat met het kint komen zou. En hoewel dat hem zulks van den anderen broeders ontraden wert, die hem vermaanden dat hy in de ſtad blyven zoude, want men wel wiſte hoe de Geeſtelyke tegen hem geſint waren, zo heeft hy gezegt: Nadien zijn ampt en beroep zulks eiſchte, en dat hy tot zijns Paſtoors dienſt geroepen wert, zo wilde hy daar heuen gaan, en verwag-

1525. wagten wat de genadige God met hem wilde beginnen. Als hy nu na de Parochie toegink uit de ſtad, zo is hy van des verbonts ruiters en knegten overvallen, en gevankelyk genomen, en van den zelven zwaarlyk gewont, alzo dat zijn moeder zyde (die noglceefde) dat zy anders niet meende, dan dat hy van die wonde geſtorven zoude hebben. Zo bonden zy hem op een paart, en voerden hem drie mylen van daar te Leeukerken in de ſtad, daar hy twaalf dagen gevangen zat, en konde zo veel niet verkrygen, dat men zijn zaken na de ordinantie van regt handelen zoude, op dat hy niet ongehoort verweſen zou worden ter doot.

Hy wort gevangen.

De gemynte van Kempten hoorende dat de goede Paſtoor gevangen was, hebben hem willen na ryden, maar 't wert haar op groote pene verboden, en de poorten werden geſloten, op dat de gemynte niet zou volgen. De Burgers van Leeukerke, die ook zeer begeerig waren om het Euangeliſche woort te hooren, zijn tot den Hooftman gegaan, en hebben hem gebeden, dat hy dog wilde den gevangen man in hare handen leveren: het welk den Hooftman gewygert heeft, zeggende, dat het niet in zijn magt was, niettemin hy gaf den Burgeren goede moet, als dat hy ligtelyk ontſlagen zou worden: maar het was enkel bedrog. Want haaſt daar na is de Hooftman en zijn volk opgeſeten, en hebben gereden met den Paſtoor tot de wilde hyde voor Leeukerke. Daar kwamen twee Monniken die hem zeer beſpottede en belagte, zeggende: Is dat den hyligen man, die zo wel predikt? en zulke andere ſpytigheit meer bedreven zy tegen hem. Maar de vrome Matthias riep God den Heere aan, en long Pſalmen, en bad voor zijn vyanden en beſpotters, dat God het haar wilde vergeven. Als zy nu in het wout kwamen, zyde de Provooſt tot hem: Pfaff, *Du muſt dein leven laſſen.* De Paſtoor antwoorde: *De wille des Heeren moet geſchieden.* En als hy zijn gebet geſproken had, wierp hem de Provooſt een ſtrik om den hals, en hing hem aan een boom. Alzo heeft de godſalige Matthias zijn leven geeindigt, in het jaar onſes Heeren vyftien hondert vyf-en-twintig:

De Monniken ſpotten.

Hy wort gehangen.

Maar nadien dat der Hyligen bloet, dat hier op aarden vergoten wort, wrake roept tot God in den Hemel; daarom heeft God de Heere de doot zyn dienaars ook tydelyk niet ongeſtraft willen laten, maar heeft zijnes gramſchap geweldelyk vertoont, want veel vrome menſchen die doen leefden, hebben betuigt, dat alle, die aan den goeden Paſtoor handdadig geweeſt zijn, of met raat en daat geholpen hebben, geen regten doot geſtorven zijn; zonderling zeggenſe, dat de Overſte van de luiſen gegeten is. Wagt u dan gy Heeren van 't regtveerdig bloet te vergieten.

JACOBUS PAVANE.

ONder de gene die Briconet Biſſchop van Melden in zijn geſelſchap had, was ook Jacobus Pavane uit Bolonien geboren, die om het opregt Chriſtelyk geloof gevangen, en in den kerker geworpen is, in het jaar vyftien hondert vierentwintig. In deſe tyt zijn tot hem gekomen eenige menſchen, die in de Chriſtelyke Religie nog heet nog kout waren, die hem zo verre gebragt hebben, dat hy wederroepen heeft, het gene dat hy te voren Godſaligiyk beleden had; alzo dat hy vry zou gaan met een amende of boete (zo zy 't noemen) te doen, welke amende of boete hy gedaan heeft des daags na Chriſtdag, in 't jaar vyftien hondert vierentwintig. Na dat hyſe gedaan had, heeft hy zo een groot berouw en leetweſe daar van gehad, dat hy altyt daarom zugte, en betuigde zijn weemoedigheit by een iegelyk die hem in den kerker kwamen vertroolten. 1525.

Berouw des verloogenens.

Zo heeft hy nog, terwyle dat hy gevangen ſat, met ſchryven, en voor den Regter gebragt zynde, met opentlyke belydeniſſe de waarheit betuigt, zonderling van 't regte gebruik des Avontmaals des Heeren; om welker zaken wille is hy te Parys verweſen, en namaals in de plaatſe, genaamt Greve, levendig verbrant, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert vyf-en-twintig.

EVERT BOLT.

EVert Bolt, een Schippers knegt uit de Mark, niet verre van Rapperlewil aan de Zurichzee gelegen, als hy t'eenigen tyt iet tegen de Paapſche Miſſe geſproken had, wert hy van zijn Overheit tot Schweitz, mitsgaders een Misprieſter, die ook uit het Euangelium tegen de Miſſe iet geleert en geſproken had, na Schweitz in de hooftvlekke gevoert, en aldaar levendig verbrant; maar ongeagt de groote kwale, zyn zy alle byde volſtandig gebleven, en riepen Jeſus Chriſtus, dat eenige en volkomen Soen-offer aller onſer ſonden, ernſtelyk aan; het welke by vele goethertige lieden een groot nadenken gegeven heeft Dit geſchiede Anno vyftien hondert vyfentwintig.

NICOLAUS WIERETENARZ, met CLARA zijn Waardinne, in Bobemen verbrant.

ANno vyftien hondert ſes-en-twintig den negentienden December is Nicolaus Wieretenarz, een geleert out man, van den Paſtoor Jacob by den Raat voor een Picardiſt aangeklaagt. Geroepen zijnde heeft hem Ezaherd gevraagt, wat hy gevoelde van het Sacrament des Altaars? Waar op hy antwoorde; 't gene dat de Euangeliſten, en d'Apoſtel Paulus om te gelooven hebben geleert. d'Adminiſtrator vraagde: Gelooft gy niet dat Chriſtus hier tegenwoordig is, hebbende vleeſch en bloet? Hy antwoorde; Ik geloove, dat wanneer een Godvrugtig Dienaar van Gods woort, de geloovige vergaderinge verkondigt de weldaden verkrege door Chriſti doot, dat dan het broot en den wyn worden het Avontmaal des Heeren, waar door zy deelgenoten worden aan het lighaam en bloet Chriſti, en zyner weldaden verkregen door Chriſti doot. 1526.

En na darſe hem eenige vragen hadden voorgeſtelt van de Miſſe, voorbiddinge der Hyligen en anders, zo is hy eindelyk ten vuure veroordeelt met zijn Waardinne Clara, een Weduwe van t'ſeſtig jaren, om datſe die leere, dieſe van haren inwoonder ontfangen had, niet wilde verloogenen.

Uitgebragt zynde tot de plaatſe des gerigts, en geboden te bidden voor 't beelt des kruices, dat tegen 't Ooſten was opgeregt, zo hebben zy 't zelve gewygert, zeggende: Dat de Wet Gods niet toe laat, datmen voor eenig beelt der dingen die in den hemel of op der aarden zijn, bidde; en datmen den levendigen God, de Heere des hemels en der aarden, moet aanbidden, die zo wel in 't Zuiden, Weſten, en Noorden woont, als in 't Ooſten. Zy hebben dan, 't beelt den rugge toekeerende, met 't aangeſigt ten Weſten nedergeknielt, en God, met handen en oogen ten Hemel opgeheven, vieriglyk aangebeden. Daar na heeft een ieder zijn afſcheit van zijn kinderen genomen, en Nicolaus is zeer gewillig tot 'thout opgeklommen, heeft de Artykele des geloofs opgezegt, en ge-eindigt zynde, zijn oogen ten hemel

1527. hemel opgeſlagen, aangebeden, en uitgeroepen: *Heere Jeſu Chriſti, Sone des levendigen Gods, die uit de onbevlekte Maget zyt geboren, en u hebt verwaardigt voor my onryne ſondaar den doot des kruices aan te gaan, u roep ik alleen aan, u bevele ik myn ziele: ontferm u myner, en vergeeft my myne ſonden.* Daar na zyde hy op den 31. Pſalm: *Op u, O Heere, betrouw ik, en laat my niet beſchaamt worden.* Ondertuſſchen heeft de Scherpregter Clara op het hout gezet, byde aan den paal gebonden, en de boeken, die zy ontrent naar gevonden hadden, om haar gelegt hebbende, zijn zy byde verbrant.

JOHANNES HEUCLIN.

JOhannes Heuclin van Lindaw is van den Raat van Uberlingen, met drie andere Prieſters, die van den Boeren kryg berugt waren, geſonden na Mersburg aan den Biſſchop van Conſtants, om van hem onderſogt te werden. De drie zijn met een ligte ſtraffe ontkomen; maar deſe is, om dat hy de ſuivere leere des Euangeliums het volk voorgedragen had, valt gehouden, en in een zware en pynelyke gevankeniſſe gelyt, en aldaar met zware tormenten op deſe navolgende artykelen onderſogt. Want hy wert beſchuldigt:

Goede werken. 1. Dat hy geloofde dat de goede werken geen ſaligheit verdienen.

Miſſe geen offerhande. 2. Dat hy geloofde dat Chriſtus eenmaal opgeoffert is aan het kruis, en dat hy nu voortaan niet meer wort opgeoffert: dat daarom de Miſſe geen offerhande is voor levende nog doode.

Avontmaal, onder byde geſtalten. 3. Dat hy hielt en geloofde dat men de Leeken 't Avondmaal onder byde geſtalteniſſen van broot en wyn behoort uit te ryken.

Prieſters trouwen. 4. Dat hy geloofde dat de Prieſters egte vrouwe mogte trouwen.

Vagevuur. 5. Dat hy hielt dat 'er geen Vagevuur was, dat 'er niet meer als twee wegen zijn, d'een tot de ſaligheit, d'ander tot de verdoemeniſſe.

Als hem deſen laatſten Artykel gevraagt wert, zyde hy: Spreekt de H. Schriftuur van geen Vagevuur, wat zal ik 'er dan van zeggen? Og God! ik hebbe Vagevuurs genoeg in deſe groote pyne en ſmerte die ik in deſe zware gevankeniſſe geleden heb; is dat niet Vage-vuurs genoeg, zo moet het God geklaagt zijn. Dit zeggende, weende hy ſeer bitterlyk.

Als hy dus klaagde en weende, lagte de Vicarius van den Biſſchop. Doen dat de arme man zag, zyde hy: Og lieve Heer, waarom lagt gy met my? ik ben dog een verlaten ellendig menſche, die niet laggens weerdig ben; belagt u ſelven, God wil 't u vergeven, want gy weet niet wat gy doet. Over welke woorden de Vicarius ſeer root wert, en hem ſchaamde.

Men vraagde hem, of hy deſe Artykelen voor de zijne bekende; en als hy dit beleet, wert hem verder gevraagt, of hy die wilde wederroepen. Waar op hy antwoorde, dat hyſe niet konde wederroepen, om datſe met de H. Schriftuur over-een kwamen.

Als zy aldus by hem niet vorderden, zo wert geordineert, dat Dr. Wendelyn, de Vicarius van den Biſſchop, en Anthonius een Dominikaner Monnik, met de H. Schrift hem van dwalinge zou overwinnen; maar deſe niet konnende uitregten, zo is den tienden Mey te Mersburg aan het water van Conſtants een ſtellagie opgeregt, alwaar Heuchlin voor den voorgenoemde Vicarius van den Biſſchop, den Abt van Creuzlingen en Petershuwſen, en andere Prelaten wert gebragt, en hem werden de Artykelen van beſchuldinge voorgeleſen. Als hy nu op deſelve wilde antwoorden, zo wert hem belaft dat hy geen andere woorden zou gebruiken, dan alleen, dat geloove ik, en dat geloove ik niet. Daar en boven geſchieden 't al in de Latynſche tale, om dat het volk niet zoude verſtaan wat 'er omging. Om dat de menſche ſeer groote medelyden hadden. 1527.

Eindelyk zo zyde Vicarius, op de authorityt van den eerweerdigen Heere, Heer Hugo, Biſſchop van Conſtants, veroordeelen, verwerpen, en treden wy met voeten deſen menſche, gelyk als een Ketter en wederpartye van de hylige Moeder de Kerke, en een beſtryder van 't gemeene geloove, als dewelke de hylige orden niet weerdig is; waarom wy gebieden, dat hy gedegradeert en van de orden berooft werde

Dit gedaan zijnde wert hy ſolemnelyk, na d'oude gewoonte, van de Vicarius ontweyet. Daar na heeft Julianus Reuchlyn, de Overſte der burgeren van Mersburg, hem voor de Regters als Ketter aangeklaagt, en den wereltlyken Regter overgelevert, die hem heeft veroordeelt, dat hy tot aſſche ſoude verbrant werden. Als Johannes Heuchlin deſe ſententie had gehoort, heeft hy zijne oogen na den Hemel opgeſlagen, en gezegt: *Dat vergeve u God, want gy weet niet wat gy doet.* En onder andere woorden dankte hy den Heere en zyde, *Uzy lof en dank, O eeuwige God! dat gy my verweerdigt hebt, om uwes hyligen Naams wille op deſen dag den doot en martelaarye te lyden.* Hy ging met groote gedultigheit na de plaatſe van het gereegt daar hy zou verbrant werden; en ſong ondertuſſchen eenige Pſalmen en Loffangen, als, *Eere zy God in de hoogſte hemelen; en, Myn ziel maakt groot den Heer, &c.* en heeft, daar na in 't vuur, met aanroepinge des naams Jeſu Chriſti, zijn geeſt opgegeven, en alzo door den weg van kruis en lyden, om de Chriſtelyke waarheit, verkregen de onverwelkelyke kroone der glorien, in de vreugde der eeuwiger ſaligheit. Dit is geſchiet in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert ſeven-en-twintig, den agſten February.

LEONHARD KYSER.

LEonhard Kyſer, geboren van Raäb in Byeren, wert van Wittenberg geroepen (na dat hy twee jaren aldaar geſtudeert had) om dat zijn vader in doots noot lag, en zéer krank was. Als de Biſſchop van Paſſaw vernam dat deſe Leonhard 't huis gekomen was, heeft vlytigheit gedaan om hem te doen vangen. Zo is 'er eenen brief gefonden van de Vorſt van Paſſaw aan den Regter van Raab, dat hy deſen Leonhard vangen zoude, 't welk hy gedaan heeft: en heeft hem op den derden dag in 't Lantgerigte Scherding gevoert, daar hy geexamineert is geweeſt, van zijn leer en geloove, van ettelyke Doctoren, Canoniken, Papen en Monniken. D' Artykelen, die hy beleden heeft, zijn deſe, om welke hy ook verbrant is geworde:

Regtveerdigmakinge. Dat het geloof alleen regtveerdig voor God, zonder toedoen der werken, en dat de werken zijn alleen vrugten des geloofs.

Sacramenten. Dat 'er alleen twee Sacramenten zijn, namelyk, den Doop, en het Avontmaal des Heeren Chriſti.

Miſſe. Dat de Miſſe geen offerhande is voor de levende en doode.

Dat hy in twe jaren geen Miſſe gehoort had.

Avontmaal onder twee geſtalteniſſen. Dat hy het Sacrament te Wittenberg in tweederly geſtalteniſſe (namelyk in broot en wyn, zo het Chriſtus zelve ingeſtelt heeft) ontfangen had.

Dat de andere vyf geen Sacramenten zijn, die in de Schriftuur gegront ſtaan.

Biegte. Dat 'er driederly biegte is: De eerſte des geloofs,

Digitized by Google

1527. loofs, welke alle dagen van noode is: De ander der liefden, welke geſchiet als ik mynen naaſten vertoornt hebbe, en my met hem wederom verſoene, Matth. 18. De derde is, alsmen uit benautheit der konſcientien raat vraagt van een geleert man, of van de Dienaar der Gemynte, om uit Gods Woort getrooſt te mogen werden.

Voldoeninge voor de ſonden. Dat 'er geen andere voldoeninge voor de ſonden is, dan alleen het lyden en ſterven onſes Heeren Jeſu Chriſti, voor ons arme ſondaars geſchiet.

Prieſters mogen trouwen. Dat de Priſters huisvrouwen trouwen mogen, en dat haar gelofte Gods Woort niet dempen mag. Dat het in onſer magt niet is zig van vrouwen af te houden, maar dat Gods genade dat geven moet.

Dat wy alleen door Chriſtus vry zyn.

Vryen wille. Dat de menſche in Goddelyke zaken geen vrye wil heeft.

Vagevuur. Dat 'er geen Vage-vuur in de Hylige Schrift beſchreven of gevonden wort.

Alle dagen even hylig. Dat alle dagen even hylig zyn: en dat het nogtans goet is datmen in de week (gelyk het Zondags geſchiet) by-een kome om het Woort Gods te hooren, en te bidden voor alle aanliggenden noot.

Onderſchyt der Spyſen. Datmen geen onderſcheit in ſpyſe nemen zal, als of de eene meer verboden ware dan d'andere.

Aanroepinge der Hyligen. Datmen de geſtorven Hyligen niet aanroepen, of als voorſpraken vereeren zal, maar God aanroepen en hem alleen dienen: Dat wy ook geen ander Middelaar hebben, dan Jeſus Chriſtus, die ons van God tot een eenigen Middelaar geſchonken is, als de Schriftuur zegt. Dat men in de Hyligen al een de genade en weldaden Gods zal aanmerken: en God in zijne Hyligen pryſen, en met den Hyligen zelve. Als hem wert gevraagt wat hy van de Maget Maria geloofde, antwoorde hy, datſe een perſoon was die den Almagtigen God hoog begenadigt had, datſe zoude weſen de Moeder zyns alderliefſten Soon, en dog uit genaden, en niet door haar verdienſten. Hier op zijde Doctor Roſin: de Chriſtelyke Kerk ſingt nogtans: *Quia tu meruiſti portare*, dat is: om dat gy hebt verdient te dragen.

Middelaar.

Daar op antwoorde Leonhard: dat Maria in haar Lof ſank (*Magnificat*) zelfs anders betuigt, want zy zegt; *Hy heeft de nederheit zijns Dienſtmaags aangezien, en den hongerige heeft hy verſadigt met goet, en de ryke* dat is den werk-hyligen die met haar verdienſten voor-komen) *heeft hy ledig weggeſonden.*

Luc. 1. 52.

Paufen magt. Dat de Paus geen magt had iemant te verdoemen, want zulks alleen God toekomt: men weet wel hoemen den Ban gebruiken zal, niet om te verdoemen, maar om den wederſpannigen en hartnekkigen te dwingen en te beſchamen, op dat hy zyn ſonden bekenne en berouw kryge, dat hy daarom van de Gemynte Gods uitgeſloten is, en alzo veroorſaakt word weder tot de Gemynte te keeren, en te begeeren wederom aangenomen en ingelaten te worden, als by Matth. 18. ſtaat, en als Paulus dede, 1 Cor. 5.

Deſe en diergelyke artykelen meer, heeft hy opentlyk beleden, en zommige zeer breet met de H. Schriftuur uitgelegt met grooten geeſt en verſtant, alzo dat 't den Officiaal wee dede, en zijde: Heer Leonhard, wat doet gy, wilt gy prediken? Alzo bekende hy de waarheit voor God en de menſchen zeer vrymoedelyk en onvermocit.

Ten laatſten hebbenſe hem van zijn Prieſterdom ontſet en ontwyet, de Papen-kleederen uitgetogen en andere kleederen aangedaan, en een zware doorſneden bonet op zijn hooft geſet, en alzo als een Leek den Stadregter overgegeven. De Biſſchop van Paſſaw, en de Biſſchop van Regensburg, baden voor Leonhard, datmen met hem niet tot den bloede toe handelen zoude. 1527.

Gevynſtheit. Zo heeft hem de Regter genomen, en wederom in de kerker gelyt, daar hem zijn vrienden en maagſchap kwamen vertrooſten, en baden hem dat hy dog van de waarheit, nog om leven nog om ſterven, niet wyken wilde. Daar kwam 'ereen tot hem en zijde: Heer Leonhard, gy zult verbrant worden. Hy antwoorde: Het ware beter een ander bootſchap, nogtans den wille des Heeren geſchiede.

Daarna is de Scherpregter tot hem gekomen, en heeft hem gevraagt, hoe hy genaamt was. Hy antwoorde: Ik heete Leonhard. De Scherpregter zijde: Ik kan u niet veel voorzeggen of leeren: gy weet wat gy doen moet, ik moet nu doen na 't bevel myns genadigen Heeren. Doe zijde Leonhard: Lieve vrient, ik behoeve u leeringe niet, doet dat u bevolen is; en ſtak zyn handen voort, die wel hart gebonden wierden: en overmits de touwen verwert waren, zo vloekte de Henker. Doen ſprak Leonhard hem aan, en zijde: Lieve broeder, vloekt niet, neemt 'er tyt toe, ik ontloope u niet.

Terwyle hy uitgevoert wiert om gedoot te werden, heeft hy zeer vieriglyk het volk vermaant. Als hy nu by de galg kwam, en eenen grooten hoop volks vergadert zag, riep hy: *Hier is den Oogſt, hier zoumen arbyden: biddet dog den Heere des buts, dat by arbyders in zijnen Oogſt uitzende.* En als hy zijn aanſprake aldus tot het volk dede, wilde het hem den Lant-regter verbieden, en ſprak tot den Henker: Maakt 'er een einde van, gy weet wat u bevolen is.

Zo wert de vrome getuige Chriſti Jeſu op het hout geworpen, naakt tot zijn hemde toe ontkleet, daar hy overlangs opgebonden wert. Doe kwam tot hem een Paap, en zijde: Waar 't dat hy in eenige Artykelen gedwaalt had, zo zoude hy God om genade bidden: maar Heer Leonhard wilde hem daar niet op antwoorden.

Als nu het vuur aangeſteken was, riep hy etteliyke maal met luider ſtemmen: *O Heere Jeſu, ik bid u, maakt my ſalig*; zo heeft het vuur hem handen, voeten, en het hooft afgebrant: maar als het vuur klyn wert, heeft de Henker het lighaam uitgewentelt en meer houts aan 't vuur gelyt, en houwende met een Swaart een gat in 't lighaam, heeft hy een ſtok daar in geſteken, en alzo wederom op het vuur geworpen en verbrant. Zo is deſe hylige Martelaar Gods van deſe werelt geſchyden, in 't jaar vyftien hondert ſeven-en-twintig, den feſtienden Auguſti.

In dit jaar is ook als Ketter veroordeelt en verbrant Johannes Reuklins in Sileſien.

WENDELMUT CLAAS.

OP den vyftienden November, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert ſeven-en-twintig, is Wendelmut Claas dogter, Weduwe van Munnikendam in Hollant, van 't Slot van Woerden, in 's Gravenhage gevangen gebragt, en op den ſeventhienden dag is de Grave van Hoogſtraten (Stadhouder van Hollant) om harent wille ook in den Hage gekomen.

's Daags daar na is zy voor den Stadhouder en den vollen Raat van Hollant gebragt, daar zy de waarheit opentlyk en vrymoediglyk beleden heeft: en alsmen haar vermaande tot wederroepen, drygdemenſe met het vuur te verbranden, zo zy haar niet bekeerde; waar op zy heeft geantwoort: Is u de magt van boven gegeven, zo ben ik beryt te lyden. Doen zijder een tot haar, datſe daarom den doot niet vreesde,

1527. om datſe dien niet geſmaakt had. Zy antwoorde, dat is gewiſſelyk waar, ik en zal ook den doot nimmermeer ſmaken: want Chriſtus zegt, *Zo iemant myn Woort bewaart, die zal den doot niet ſmaken in der eeuwigheit.* 1527.

Joh. 8. 51.

Alsmenſe van het Sacramente vraagde (daarſe inſonderheit om gevangen was) wat zy daar van geloofde, zijde zy: Ik houde u Sacrament voor broot en meel: en wilt gy het voor uwen God houden, zo zegge ik, dat het uwen Duivel is.

Van de Hyligen. Van de Hyligen antwoorde zy: datſe genen anderen Middelaar of Voorſpraak kende dan alleen Jeſus Chriſtus, die daar zit aan de regterhand des Almagtigen Vaders, en bid voor ons.

Doe haar nu verkondigt wert (nadien datſe hartnekkelyk by haar meeninge bleef) datſe daarom ſterven zou, dat het goet ware dat zy zig zelven daar toe beryde met opregte biegte, heeft zy geantwoort: Datſe nu alreede geſtorven was, dat de geeſt in haar leefde: (want zy in Chriſtus, en Chriſtus in haar was) had ook den Heere Chriſtus gebiegt, die alle haar ſonden weg-genomen had; niettemin badſe, of zy iemant vertoornt had, dat het haar vergeven werde.

Als zy daar na wederom in de gevankeniſſe gelyt was, is zy ondertuſſchen van menigerly menſchen beſogt en aangevogten geweeſt. Ondere andere kwam daar een eenvoudige vrouw tot haar, en beklaagdeſe, en zijde ten laatſten: Kont gy dog niet denken dat gy wilt, en ſwygen ſtille, zo zout gy niet ſterven. Daar op antwoorde Wendelmut: Lieve ſuſter, het is my bevolen te ſpreken, en ik ben daar toe geroepen, alzo dat ik niet ſwygen mag.

Des Zondaags morgens bragtmenſe op het Hof, daar haar wederom geraden wert, datſe wederroepen zoude; maar zy antwoorde zeer vrymoedelyk, en zijde: Ik blyve by mynen Heere mynen God, en ik zal daar niet afwyken, nog om leven, nog om ſterven. Zo heeft de Deeken van Naaltwyk, Subcommiſſarius en Inquiſiteur of Kettermeeſter, het vonnis geleſen: want zy in misgeloove van het Hyligen Sacrament gevonden was, en daar in hartnekkig bleef, datſe daarom ketters veroordeelt wert: en leverdeſe in de handen des wereltlyken Regters, proteſterende en betuigende, dat hy in haren doot niet bewilligde.

Geeſtelyk vonnis.

Wereltlyk vonnis. Daar na gink hy uit den Raat als geeſtelyk, die in bloet-zaken niet oordeelen mogen. Zo heeft de Canceljer haar ſententie geleſen, datmenſe tot pulver verbranden zou, en dat al haar goed geconfisqueert en verbeurt zoude zijn. En na datſe ſonder ophouden van eenen Monnik gekwelt wert, datſe het kruis zoude kuſſen of eeren, en dat zy dat van haar ſtiet, is zy met een vrolyk gemoet, en onverandert van aangeſigt op het Schavot gekomen, daar heeft haar den Scherpregter verworgt: zy ſloeg haar oogen zo manierlyk neder, als of zy in ſlaap gevallen had. Als zy nu haar niet roerde, en haren geeſt gegeven had, ontſtakmen het vuur, en men verbrandeſe, 't welk geſchiede op den twintigſten November in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert ſeven-en-twintig.

MARTHA van PORZICZ te Praag verbrant.

MArtha Porzicia, een vrouw genereus boven haar geſlagte, geexamineert zijnde, zo van de Magiſtris in 't Collegie, als van de Regters in 't Regthuis, gaf zeer kloekmoedig rekenſchap van haar geloof, heeft de valſche Huſſiten, die den Paus vlyden, hare dwaasheit verweten. En wanneer d'Adminiſtrator haar vermaande, dat zy haar van een ſtoel zou voorzien, om daar in verbrant te werden, heeft zy geantwoort: Myn is een hemt en mantel beryt, wanneer 't mynen Lytsman zal believen te gebieden. En wanneer d'uitroeper zyde, dat zy de Sacramenten had gelaſtert, zo antwoorde zy: Het is niet alzo, maar ik ben veroordeelt, om dat ik na 't goetvinden der Mis-prieſteren niet heb willen belyden, dat Chriſtus met zijn beenen, hayr, zenuwen, en aderen, in 't Sacrament is. En hare ſtemme tot het volk verheffende, zyde: En wilt deſe Mis-prieſters geen geloof geven, want zy zijn leugenagtige bedriegers, buikſlaven, dronkaarts, overſpeelders en Sodomiten. Uitgelyt zijnde, en geboden voor 't beelt des kruices haar gebet te doen, zo keerde zy 't zelve den rugge toe, en hare oogen ten Hemel opheffende, zyde: *Daar is onſe God, derwaarts moeten wy onſe oogen verheffen* Daarna heeft zy haar tot het hout begeven, en 't gerigte des vuurs met een zeer ſtantvaſtig gemoet uitgeſtaan, den vierden December in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert ſevenen twintig.

GEORGIUS CARPENTARIUS.

GEorgius Cerpentarius van Emering in Munchen, een Stad in Byeren, gevangen weſende om de belydeniſſe des Euangeliums, in een kerker, Valken-toren genaamt, is van twee Scherpregters uitgelyt geworden om zijn ſententie te hooren. En hem volgden twee Minder-broeders of Grau Monniken, om hem te vermanen: den welken hy gezegt heeft, dat zy t'huis zouden blyven.

Als hy by 't Raat-huis kwam, heeft men hem vier Artykelen voorgeleſen, namelyk:

1. Dat hy niet geloofde, dat de Papen magt hadden iemant de ſonden te vergeven.
2. Dat geen menſch God uit den Hemel kan doen komen.
3. Dat God in 't broot, dat de Pape op den Altaar handelt, niet beſloten is: en dat ook het broot zijn natuur en weſen niet verandert.
4. Dat het doopſel des waters geen ſaligheit geeft.

Welke Artykelen hem bevolen zijn te wederroepen; maar hy heeft de waarheit geenſins willen loogenen.

Tot hem kwam de School meeſter van de Stad en vraagde hem, zeggende: Georgius, vreeſt gy ook de maltelrye, die gy zult moeten lyden? Of als men u ontbonde, zout gy niet by u huisvrouw en lieve kinderkens willen gaan? Hy antwoorde: Waar zou ik dog liever willen gaan, dan daar? De Schoolmeeſter zyde: Wederroept dan 't gene dat gy beleden hebt, en gy zult los gelaten worden. Georgius antwoorde: Ik heb myn huisvrouw en myne kinderkens zo lief, dat ik 'er alle de inkomſte van 't gantſche lant des Hertogen van Byeren niet voor name: nogtans wil ikſe geerne verlaten om mynen Heere.

Als hy ter doot uitgevoert wert, heeft hem de Schoolmeeſter wederom aangeſproken, en gezegt: Lieve Georgus, gelooft het Sacrament des Altaars, en belyt dat 't niet alleen een teeken is. Hy antwoorde: Ik weet dat zekerlyk, dat 't Sacrament is een teeken des lighaams Ieſu Chriſti, die voor ons aan 't kruis overgelevert is, deſen Chriſtus wil ik voor de gantſchen werelt belyden, hy is myn Saligmaker, en in hem geloove ik. Ten laatſten heeft hem de Schoolmeeſter wederom gevraagt: Of hy in den zelven geloofde en zijn betrouwen ſtelde, die hy zo onbevreeſt met den monde beleet? Daar op antwoorde Georgius: Het zou my zeer laſtig en zwaar

zijn

1527. zijn den doot te aanvaarden, als ik niet zo vaſtelyk geloofde, gelyk ik het met den monde belyde: En ik wiſt wel dat der Chriſtenen conditie zodanig is, waar het dat ik Chriſtus aanhinge, dat ik vervolginge zouden moeten lyden.

Daar kwam een Paap tot hem, en vraagde, of 't hem ook goet dogte, dat men na zijn doot voor hem bidde, en of hy Miſſe voor hem wilde doen? *Ik begeer alleen van u* (zyde hy) *dat gy voor my bid, zo lange als 'er leven in myn ligbaam is*, dat my God geve geduldigheit, dat ik met aller ootmoedigheit in een Chriſtelyke geloove deſe pyne des doots mag lyden; maar als myn ziel geſchyden is, en behoeve ik geen gebeden.

Als hy nu op een ladder gebonden wert, heeft hy zeer ſchoone Chriſtelyke vermaningen tot 't volk gedaan. Daarna zijnder Chriſten-broeders tot hem gekomen, die hem baden, als hy in 't vuur geworpen zou zijn, dat hy dan eenig teeken zijns geloofs betoonen wilde. Hy antwoorde: *Dat zult gy voor een teeken hebben, dat, zo lange als ik mynen mont open kan doen, en zal ik niet aflaten den Name Jeſu te belyden.* Hy was zo ſtantvaſtig, dat zijn aangezigt nott veranderde, altyt even blyde en vrolyk is hy tot den vuure gegaan.

Als hem nu de twee Scherpregters met de ladder opregteden, zo ſprak hy al laggende eene Chriſten broeder aan, zeggende hem adieu, begeerende dat hy hem vergeven wilde, dat hy tegen hem miſdaan had: en alzo is hy in 't vuur geworpen, daar hy ettelyke maal *Jeſus, Jeſus*, geroepen heeft. Doe heeft hem de Henker omgewent, en hy riep nog Jeſus, Jeſus, en heeft alzo God zijnen geeſt gegeven, in 't jaar onſes eenigen Saligmakers Jeſu Chriſti vyftien hondert leven-en-twintig.

PATRICIUS HAMMILTON.

1528. PAtricius Hammilton, geboren uit een Edel geſlagte van Hammilton, van des Koninks van Schotlants maagſchap, ontrent doen hy drie-en-twintig jaar out was, en door zijn goet verſtant tamelyk wel in Gods Woort gegront en opgebout, is hy uit Schotlant in 't Lant van Heſſen te Marburg na de hooge Schole geryſt, op dat hy beter gront in de Euangeliſche waarheit leggen mogte: daar hy zeer toegenomen heeft.

Daarna is hy van Marburg wederom in Schotlant gekomen, en heeft aldaar 't Euangelium opentlyk en onbevreeſt gepredikt. Als dit de Hooge-prieſters en Papen, met des Antichriſtiſche dienaars vernamen, zo zijnſe in de Stad St. Andries genaamt, vergadert geweeſt, en hebben daar raat gehouden, hoe zy met Patricius handelen zouden, niet aanſiende dat hy van Koninklyken ſtamme was, maar dagten hem te vangen en te dooden, daar zy den Koning van Schotlant, die nog jonk en klyn van verſtant was, ook ligtelyk toe bragten.

Zo hebben zy dan Patricius aldaar ook geciteert en geroepen, dat hy voor haar verſchynen zoude den eerſten Maart, in het jaar vyftien hondert agtentwintig; maar Patricius yverig weſende tot de bekenteniſſe der Euangeliſcher waarheit, kwam daar een dag te voren als hy beſchreven was. Zo haaſt als men vernam dat hy gekomen was, hebben zy hem beſchuldigt voor haar genaamde Geeſtelykheit: en om dat hy volſtandig in de belydeniſſe des Euangeliums bleef, en 't zelfde niet loogenen wilde, hebben zy hem in den Ban gedaan, gevangen, en ten laatſten ter doot veroordeelt, en is alzo opentlyk verbrant geworden, en den Almagtigen God opgeoffert, in 't jaar vyftien hondert agt-en-twintig, doe hy out was vier-en-twintig jaren. 1528.

HENRICUS uit Vlaanderen.

HEnricus uit Vlaanderen geboren, een Auguſtyner Monnik, heeft namaals het kleet en Monniks leven verworpen, en een huisvrouw getrout. Daarna ryſende Koopmans wyſe, is hy te Kortryk om des Euangeliums wille gevangen genomen, en te Doornik gevoert, daar hy ſeven maanden lang in eenen diepen kerker gebonden heeft gelegen. Ten laatſten heeft Mr. Balthazar Cordenſis hem zijn leven belooft, mits dat hy wilde belyden, dat de vrouw, die hy getrout had, een hoere was; maar hy heeft dat geenſins willen doen, maar bleef volſtandig in de belydeniſſes des geloof welke hy gedaan had: zo dat hy ten laatſten van zijn Prieſterdom en Monnikerye is ontſet geworden; waar over hy met vrolyken gemoede den Heere gedankt heeft, en geſongen, *Te Deum laudamus, te Dominum confitemur.*

Daar na is hy veroordeelt geweeſt, dat men hem levendig zou verbranden, welke pyne hy om den Name Jeſu Chriſti geleden heeft, met wonderlyke ſtantvaſtigheit ontrent Mey, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert agt-en-twintig.

STEVEN RENIER.

TE Nonnay gelegen in Languedoc in het Aartz-Bisdom van Gienne, is een Kas geweeſt, die men gemeenelyk noemde, de Hylige deugden. En het volk had zig wys laten maken datſe vol van een groote en wonderbaarlyke hyligdom was, 't welk niemant oit gezien had, dewyle die Kas gemeenelyk boven aan het gewelfſel der Kerke gehegt was: en de Mis-prieſters zyden, dat 'er op eenen tyt iemant in wilde zien, die daar over blint en lam geworden was. Deſe Kaſſe wert op eenen Hemelvaarts dag van boven neder gelaten, en met een groote pragt omgedragen, alzo dat mannen, vrouwen en kinderen van alle zyde in hem den met bloote hoofden en voeten te zamen liepen, en haar zelven gelukkig agteden, als zy deſelve kuſſen mogten. Als deze Kas op een tyt door 't Slot paſſeerden, wierden alle gevangenen los gelaten, ook de gene die de aldergrootſte boeven ſtukken bedreven hadden, uitgenomen de Lutheranen.

Als deſe Stad nu in zulke duiſterniſſe ſtak, heeft God in 't jaar vyftien hondert agt-en-twintig een Doctor der H. Schrift daar henen geſonden, (weſende een Bedelmonnik, dewelke in Saxen geryſt was om D. Martinus Lutherus te zien en te hooren; met namen Stephanus Machapolis. Deſe begon tegen 't zelve misbruik en allerley andere afgoderye en ſuperſtitie opentlyk en hymelyk te prediken: maar hy moeſt haaſt van daar wyken, en zig op een ander plaats begeven. Daar kwam in deſelve Stad een ander, ook een Franciſcaner Monnik, met namen Steven Renier, die 't nog beter maakte.

Deſe wiert daarom gevangen genomen, en bleef ſtantvaſtig tot aan het einde, alzo dat hy de Goddelyke waarheit met zijn eigen bloet te Vienne verſegelde, alwaar hy levendig verbrant wert, van den Heere met eene zonderlinge ſtantvaſtigheit begaaft zijnde.

Een Fleſch-maker en een Riemmaker.

ONder de regeeringe van Ferdinandus d'Eerſte, zijn twe Hoogduitſche Ambagts lieden, d'een zijnde een Fleſſche-maker, en d'ander een Riem maker, van de Monniken voor Lutheranen aangeklaagt, en van die van Praag ten vuure veroordeelt. Tot het geregte uitgaande, hebben zy van vele dingen uit de H. Schrift gehandelt; zo datſe eenige tot tranen be-

1528. beweegden. Wanneerſe aan de ſtake waren geſtelt, heeft d'een d'ander dapper verſterkt, want wanneer de Fleſch-maker zyde: Dewyle de Heere Jeſus zeer wreede dingen van ons heeft geleden, laat ons ook deſen doot geerne aangaan, en ons verblyden, dat ons deſe genade kan gebeuren, dat wy voor de Wet Gods lyden. Zo antwoorde de Riemmaker: *Ik hebbe op den dag van myn bruiloft feeſt zulk een blyt ſoap niet vernomen, als ik nu gevoele.* En wanneer 't hout wert aangeſteken, zo hebben zy met luider ſtemmen gebeden: *Heere Jeſu Chriſti, gy hebt in uwe benautheden voor uwe vyanden gebeden; wy bidden dan ook, vergeeft den Koninck, die van Praag, en de Geeſtelykheit; want zy weten niet wat zy doen, en hare handen zijn vol bloets. Alderliefſte menſchen bid voor uwen Koning, dat hem de Heere wil geven de kenniſſe der waarheit; want de Biſſchoppen en Geeſtelykheit verlyden hem.* Deſe zeer Godvrugtige vermaninge ge-eindigt hebbende, zo zynſe zeer zagtkens in den Heere ontſlapen, in 't Jaar onſes Heeren vyftien hondert agtentwintig den agtentwintigſten Auguſti.

Mr. JACOB KYSER, met toename SCHLOSSER.

1529. Mr. Jacob Kyſer was een Dienaar des Goddelyken Woorts tot Schwartzenbach, in de heerſchappye Bryſenzee onder het gebiet van Zurich, anders van geboorte van Utznach uit het Baſcal, het welk die van Schweitz toebehoorde: als hy eens, op 't gedurig aanhouden zijner lants-lieden, in de week na Oberkerk gegaan was, en aldaar 't Euangelium gepredikt had, is hy van die van Schweitz tot Eſchenbach in het Wout gevangen genomen, den twee-en twintigſten Mey, Anno vyftien hondert negen-en-twintig, van daar is hy weg-gevoert na Schweitz in de Hooft-vlekke. En niet tegenſtaande dat de Heeren van Zurich ernſtelyk voor hem geintercedeert hebben, om hem by het leven te behouden, zo is hy dog den negen-en-twintigſten Mey aldaar levendig verbrant geworden. Hy was in 't beginſel wat klynmoedig, maar wert daarna in den doot zeer geſterkt, en riep God, door Jeſus Chriſtus zijn eenigen Verloſſer en Voorbidder, tot aan het einde vierigly aan.

LODEWYK van BERQUIN.

LOdewyk van Berquin, uit een Edel geſlagte der Berquynen, in Artois geboren, zeer wel geleert, en van den Koning Francois de Eerſte, onder zyne Edellieden aangenomen, had dikwils de Sorboniſche Doctoren van dwalinge beſtraft: dewyle hy nu de beginſelen der Euangeliſcher waarheit gelegt had, hebbenſe hem zeer benyt, en in groot perykel en gevaar gebragt: want door haren raat en liſtigheit is hy gevallen in de handen van den opperſten Raat van Parys, van welke hy dit vonnis heeft ontfangen: dat zijn uitgegeven boeken zouden verbrant werden; dat hy zoude afzweeren de artykelen hem te laſte gelegt, en dat hy in eeuwige gevankeniſſe zou gehouden werden; dog alzo, dat de geheele zaak den wille en ten believe des Konings onderworpe bleef: maar Berquin heeft des Raats ſententie geenſins willen gehoorſamen, hoewel hy daar toe van groote en aanſienelyke mannen verſogt en geraden wert. Zo is hy dan ten laatſten, als hy volſtandig bleef, en alles veragt had, met een ander ſententie, als een hartnekkig Ketter verdoemt, datmen hem eerſt met een ſtrop zou verworgen, en daar na op de plaatſe, genaamt de Greve, verbranden. Dat hy alles met wonderlyke ſtantvaſtighyt geleden heeft, in de Mey-maant, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert negenentwintig. 1529.

DIONYSIUS van RIEUX.

DIonyſius van Rieux, is een van de eerſte geweeſt die de Euangeliſche leeringe te Melden beleden, en met zijn bloet ſtantvaſtelyk beſegelt heeft, deſe betuigde openlyk, dat de Miſſe was een zeker verloogeninge des doots en lydens Jeſu Chriſti: dit gevoelen, en deſe waarheit hielt hy vaſt, waar van dat hem Briconet, de Biſſchop van Melden, door alle middelen zogt af te brengen, belovende hem te verloſſen, en ook jaarlykſche renten en andere profyten te geven; maar hy heeft zeer ſterk hier tegen geſtaan, en ſtrafte hem hart, daar by zeggende: Ja Heer, zijt gy daar toe gekomen, en zo uitſinnig geworden, dat gy my wilt brengen tot zodanige verloogeninge en verſakinge myns Gods? Weet gy niet dat'er geſchreven ſtaat, Wie my verloochent zal hebben voor de menſchen, dien zal ik ook verloogenen voor mynen Vader? Welke ſententie onſes Heeren Jeſu Chriſti, deſe vrome man alzo in zijn herte had ingedrukt, dat hyſe dikwils met groot gewigte voortbragt en verhaalde, ja dikwils verſchrikte als hyſe uitſprak.

Wat de Miſſe is. Vrymoedigheit. Matth. 10. 33.

Zo is hy dan veroordeelt geworden, datmen hem levendig zou verbranden, en is op een horde ter doot gevoert, altyt ſprekende en het volk vermanende, datſe zouden aanvaarden de waaragtige Leeringe des levens en der ſaligheit. In zijn handen was gebonden een hout kruis, het welk hy met grooter kragt heeft uitgeſlagen, en geworpen in een plaatſe daar het water door plag te vlieten: en dewyle het op dien dag zeer geregent had, zo is het kruis met het water weggevloeit, 't welk den Papen en Monikken alzo geſpete heeft en getergt, datſe zig zelve niet konden bedwingen van hem ſpyt en leet aan te doen. Zo is hy levendig verbrant geworden, na de wille der vyanden der waarheit, namelyk, met lankzame en onlydelyke tormenten; want hy is driemaal opgetrokken in de lugt, en heeft een klyn vuur onder zijn voeten gehad. Hy heeft niet afgelaten God aan te roepen, tot den laatſte adem zyns levens. Zo is deſen goede en Godvreeſende man den Heere Chriſti opgeoffert, den derden July, in 't jaar vyftien hondert negen-en-twintig.

Een heen kruis weggeworpen.

PETRUS FLYSTEDEN, en ADOLPH CLARENBACH.

PEtrus Flyſteden, geboren uit Gulikkerlant, is in 't jaar vyftien hondert agt-en-twintig, in de maant December te Keulen gekomen, om aldaar het gemeen volk te leeren den weg der ſaligheit, en de dwalingen t'ontdekken, daarſe in gevangen lagen, by namen de ſchandelykſte afgoderye, die zy met het Mis-broot bedryven. Om hier toe een bekwaam middel te krygen, en dat gevoeglyk te mogen doen, is hy in de Domkerk gegaan by den Altaar, en heeft daar met gedekten hoofde blyven ſtaan. Als men nu in de Miſſe het Mis broot ophief, heeft hy zynen rugge na het volk gewent, en heeft geſugt en geſpouwt op de aarde.

Als nu de Mis god opgeheven was, heeft hy nog een wyl tyts in de Domkerk gaan wandelen. Dit hebben de Papen en de Leeken, die daar tegenwoordig waren, gemerkt, en zynder zeer in verwondert geweeſt, waarom dat hy den Misgod haar Sacrament, (zo zy 't noemden) geen eere bewees, nog aanbat; nogtans vraagde hem niemant (gelyk hy dog wel gehoopt hadde) uit wat oorzake dat hy zulks dede.

Dit

1529. Petrus word gevangen.

Dit wert haaſtelyk van de Papen den Gemelde regter aangezegt, welke hem op de ſtrate verwagt heeft, daar hy uit den Dom zou komen, en heeft hem aldaar aangetaſt, en gezegt: Gy moet met ons gaan. Petrus antwoorde, onverſchrikt met een laggenden mont, geern, daarom ben ik hier gekomen: en de dienaars hebben hem op den Franken toren gevangen gelyt.

Petrus vraagt den Ketter-meeſter ondervraagt, waarom hy met bedekten hoofde by den Altaar hadde geſtaan.

Als Petrus daar een lange tyt geſeten had, heeft den Raat van Keulen etlyke verordent, die met de Ketter-meeſters en andere Doctoren tot hem kwamen: en hebben hem onder andere veel Artykelen gevraagt, uit wat oorzake dat hy het hoogwaardig Sacrament veragt, verſmaat, en zig ſelven alzo daar tegen geſtelt had. Petrus antwoorde, dat hy 't Nagtmaal des Heeren Chriſti niet veragt had, maar het misbruik alleen, en dat hy zulks uit geen ander meeninge gedaan had dan dat de Gemynte hem daar van aanſpreken zoude, en dat hy oorzake krygen mogt, om dat dwalende volk, die het Sacrament voor haren God eerden en aanbaden, te onderrigten en te leeren.

Als zy hem vraagden, of hem ook deſe daat beroude, of dat hy zulks wel meer zou doen? antwoorde hy, dat het hem niet beroude, en alwaar hy nog van daar, zo zou hy willen te Keulen komen en zulks doen, om dat 't geen Godis, en men behoort zulke afgoderye niet te lyden, als men daar bedryft: het zijn uiterlyke teekenen, en men moetſe in den geloove nutten: daarom zalmenſe ook niet eeren, aanbidden, of in huiskens ſluiten.

Deſe en diergelyke antwoorde hebben de Heeren voor den Raat gebragt, en daar op beſloten, alswilde hy van zijn voornemen niet afſtaan, datmen hem den Greve des hoogen wereltlyken gerigts overleveren zoude, om het regt te volbrengen. Als hy nu overgelevert wert, is hy met een vrolyk gelaat tot des Greven huis gegaan, zo dat een ieder zig daar over verwonderde. Hy was ook niet mismoedig als hy in den kelder gelyt wert: doen hy daar een tyt lang gelegen had, hebben hem de Greve en Schepenen daar uit laten halen, om hem op 't ſcherpſte te examineren, moenende dat zy hem tot weder roepen zoude konnen dwingen: zy hebbe hem zo lang gepynigt, dat het den Henker zelve (gelyk hy beleden heeft) verdroot, die hem niet meer wilde rekken: nogtans hebben zy op hem niet meer gewonnen, dan dat hy alleen tot God zugte, en hem om trooſt en hulpe aanriep, en ook dankte, dat hy hem waardig kende om zijn woort te lyden. Als zy op hem niets konden winnen, lieten zy hem wederom in den ſtok geketent leggen, en hebben hem met water en brood geſpyſt, zomwylen wederom gepynigt, zomwylen met zwaart en vuur gedrygt, om dat hy weder-roepen zoude.

Daar na is by hem gebragt Adolph Clarenbach, die een Schoolmeeſter te Weſel geweeſt had, en is aldaar te Keulen om de Euangeliſche waarheit (welke hy zeer ſtantvaſtelyk beleden heeft) gevangen geworden. En daar na, na dat hy veel met de Doctoren en Schriftgeleerde van het aanbidden der Hyligen, van des Paus magt, van de Miſſe, van 't Vagevuur, en van andere menſchelyke inſettingen en geboden gehandelt had, hebben zy hem ook den wereltlyken Regter overgelevert, en is alzo by deſe vrome getuige Jeſu Chriſti, Petrus Flyſlede in de gevankeniſſe gelyt.

De gelovige zijn altyt een oorſprunk van alle ongeluk geweeſt.

Dewyle datſe in benautheit lagen, ruſten die bloetgierige Schriftgeleerde en Doctoren niet om de Regters te ontſteken tot vergietinge van 't onnooſel bloet. En wat de zweetende zieke Keulen overviel, hebben zy het den gelovigen te laſte gelegt, roepende, dat God vertoornt was om datmen de Ketters liet leven. Zo hebben zy 't ten leſten zo verre gebragt, met haar roepen, dat 'er beſloten wert, datmen deſe twee vrome belyders der waarheit zoude doen ſterven, wanneer als zy niet weder-roepen wilden.

Als nu dit beſloten was, is de Greve op den ſevenden dag September, in 't jaar vyftien hondert negen-en-twintig, op den avont tot haar gekomen, en heeft gevraagt, of zy niet wilden weder roepen; en als zy dat wygerden, is hy weg gegaan, en daar zijn etlyke Papen tot haar gekomen om haar te onderwyſen, en hebben tot haar gezegt, en Clarenbach met namen aangeſproken, zeggende: Lieve Adolph, wy zijn hier niet gekomen om met u veel te diſputeren, maar wy begeerden wel dat gy 't einde wildet bedenken, en zo hart op u meeninge niet bleef ſtaan, daar zijn dog altyt veel vrome hylige menſchen geweeſt; God de Heere laat ons immers niet alle dwalen. Adolph antwoorde, zo zeggenſe gemeenlyk alle; maar wy houden ons aan den Heere Jeſus Chriſtus en aan zijn hylig Woort, niet aan de menſchen, zo konnen wy niet dwalen; dat Woort zullen wy bekennen, zo lang als ons de mont open is, en wy ſpreken konnen.

Des anderen daags ontrent negen uren, is de Greve gekomen, en heeft Petrus en Adolphus uit den kerker gelyt, en de Scherpregter heefde byde aan malkanderen gebonden. Doe loofden zy God den Heere, en ſpraken: *Laf, eere, en dank zy u almagtige Vader, dat gy deſen dag hebt laten voorkomen, daar wy zo lang na verlangt hebben. O Heere, ziet dog neder, want het is tyt.* Daar na zijnſe tot het gerigte gelyt om de ſententie te hooren, en zo voort na de galge, daar zy ſchoone vermaninge tot het volk gedaan, malkanderen vertrooſt, en den Heere gedankt en gepreſen hebben. Doen zy buiten op 't velt kwamen, beleet Adolph, dat zijn hert en gemoet zo vrolyk was, dat hy niet geloofde dat 'er meerder vreugt op aarden zijn konde.

Zy danken God dat de ure des doods gekomen is.

De blytſchap der geloovigen in 't kruis.

Daar vraagde hem een Monnik, of men ook Zielmiſſen voor haar leſen zou, zo wilden zy Ziel-penningen van het volk vergaderen, gelyk gewoonlyk geſchiede? Adolph antwoorde: Geenſins, ik vrage na uwe gewoonte niet; wat meent gy dat onſe zielen in der Papen taſſche varen?

Daar na begon Petrus op 't kortſte zijn geloof het volk te verhalen (hoewel dat de Greve hem etlyke maal in zijn woorden viel) en beduide 't volk de Artykelen, om welker wille zy ſterven moeſten. Als de Greve dat hoorde, ſprak hy tot den Henker: Bint den boeve af. Doen zyde Petrus tot den Greve: *Heer Greve, gy begint 't Chriſten bloet te vervolgen, ziet wel voor u wat gy doet, dat gy 't voor God weet te verantwoorden. Pilatus wiſte niet wat hy dede, maar gy weet wel wat gy doet, en waarom dat gy 't doet, gaat na benen en zegt dat gy des bloets onſchuldig zijt. Daar ſtaat geſchreven: Gy Regters, oordeelt dat regt is.* Zo nam de Scherpregter Petrus en trok hem zijn kleederen tot het hemde toe uit, en bont hem de handen hart over malkanderen. Doe kwam Adolph tot hem, en ſprak: *Broeder zijt ſterk in den Heere, en betrouwt hem: want buiden ſullen wy met Chriſtus onſen broeder in der eewigheit leven: zyt ſtantvaſtig in 't geloove, en vreeſt voor 't vuur niet, ik ſal ook in den Heere vertrouwen, en zijn Woort ſal myn ſegel zijn.* Petrus antwoorde: *Ik wil ſterven als een Chriſten menſch.* Doe nam de Henker, en lyde hem in het huisken dat van hout en ſtroo gemaakt was, en ſettede hem aan den paal, en wierp een keten om zijn hals, dat hy niet meer ſpreken konde; maar begon te ſpertelen met

Petrus geeft den geeſt.

1529. met zijne voeten, en gaf daar na terſtont zijnen geeſt op.

Daar na, als Adolph zig ſelven ontkleet had, gink hy ſelve williglyk tot 't huisken, en ſloeg zijn oogen ten Hemel en dankte den Heere. Als hy nu in 't huisken kwam en ſag dat Petrus den geeſt gegeven had ſprak hy tot hem: *Broeder, hebt gy uwen geeſt opgegeven, zo is de Heere genadig: ik wil u haaſt volgen* En als hy zig ſelven aan de paal gevoegt had, bant hem de Scherpregter aan, en hink hem een ſak bus-poeder aan den hals, en ſtak 't vuur in 't hout. Terwyl begeerde Adolph datmen hem het Chriſten geloove voorleſen zou, 't welk een Monnik gedaan heeft: en als 't ge-eindigt was ſprak Adolph, *dat geloove ik, en hy dit geloof wil ik leven en ſterven.*

Men leeſt Adolph 't geloove voor.

Ondertuſſchen begon 't vuur te branden, en wert vaſt groot, zo riep Adolph met luider ſtemmen: *O Heere, in uwe handen bevele ik mynen geeſt.* Daar na gink het pulver aan en verſtikte hem, dat hy niet meer ſpreken konde, en gaf zijnen geeſt. Zo zijn hare lighamen byde te ſamen verbrant, in 't jaar vyftien hondert negen-entwintig.

WILLEM van SWOLLE.

WIllem van Swolle is eertyts in groten aanſien geweeſt by Chriſtiernus de Koning van Denemarken, zijnde zijn Fortiermeeſter: maar daar na in de leere des Euangeliums onderregt zijnde, heeft hy ſeer ſtantvaſtelyk deſelve over al beleden: waar over hy te Mecchelen in Brabant is gevangen geworden, door 't aanſtoken van de Schriftgeleerde en Pharizeenſche Sophiſten van Leuven, om dat hy van de waarheit des Euangeliums een vrye bekenteniſſe had gedaan. Dewelke hem ſekere ſchriftelyke Artykelen hebben voorgehouden, met bevel dat hy deſelve binnen twaalf dagen zou beantwoorden. De Artykelen waren deſe:

1. Of het een Chriſten vry ſtaat eenen eed te doen, als de Overheit die van hem eiſt.
2. Hoe verre dat des Paus magt zig uitſtrekt.
3. Of 'er geen Vage-vuur is, daar in de zielen na dit leven gepynigt werden.
4. Of men de geſtorven Hyligen ſal aanroepen.
5. Of het niet genoeg is datmen het Sacrament onder een geſtalte ontfange.
6. Of men op verboden dagen, boter, eyeren en vlees eten ſal.
7. Of niet die gene, die beloſteniſſe van kuis te leven gedaan hebben, ſchuldig zijn hare belofte te houden.
8. Of men niet ſal gehoorſaam zijn de geboden der Kerke en des Kyſers, waar door verboden is Lutherus boeken te koopen, te hebben, en te leſen.

Op deſe Artykelen heeft Willem weder ſchriftelyk geantwoort, en deſelve antwoorde den Deken van Leuven toegeſonden.

Eede weeren.

Den 1. Artykel, belangende het eed-zweeren, daar van bekent hy: Dat een Chriſten met een goede conſcientie mogt zweeren by den Name Gods, als hy daar toe verſogt wort van de Overigheit de waarheit te zeggen, in die dingen, die Gods eere en des naaſten welvaart betreffen: maar in geringe zaken ſullen onſe woorden zijn ja, ja, en neen, neen, na de leere Chriſti Matth. 5. 37.

Paus magt.

Op het 2. Artykel van des Paus magt, antwoort hy: Zo lange als de Paus het wereltlyke zwaart voert, en zig de gehoorſaamheit der Overheit onttrekt, en hy zig niet bekommert, hoe hy het geeſtelyke zwaart ſal voeren, namelyk Gods woort, Eph. 6. zo lang heeft hy geen magt, om de konſcientie te binden of te ontbieden.

4. Op het 3. van 't Vagevuur, zegt hy: Dat hy liever wilde ſterven, dan gelooven dat 'er een is, als de Papiſten haar inbeelden en voorgeven. Want een regt Chriſten ſtervende, weet dat hy ſalig is, en dat, die niet en gelooft, verdoemt is; alzo dat den afſyvige zielen, de Miſſe, Vigilien en Jaar getyden niet te bate komen. 1529. Vagevuur.

Op het 4. van de aanroepinge der geſtorven Hyligen, zegt hy: Dat de H. Schrift daar van niet leert; maar dat de Hyligen, zo lange zy op aarden leven, getrouwelyk voor malkanderen moeten bidden: en dat wy een eenigen Middelaar en voorſpreker hebben in den hemel Jeſus Chriſtus, en dat hy zig daar mede vergenoegt hout. Aanroepinge der Hyligen.

Op het 5. van 't Sacrament des lighaams en bloets Chriſti, gelooft hy: Dat 't Chriſtus zijnen jongeren tot een nieuw Teſtament heeft verordineert: maar dat hy de Miſſe niet hielt voor een offer of genoegdoeninge voor de doode, overmits het bloet Jeſu Chriſti aan 't kruis vergoten allen gelovigen genoegſaam is. Ook is 't tegen de ordinantie en inſtellinge Chriſti, datmen den Leeken daar van alleen een geſtalteniſſe geve, ja ook ſelve tegen de geeſtelyke Regten des Paus. Daar uit men kan zien hoe onſinnig deſe valſche Leeraars zijn, datſe niet alleen tegen Gods woort, maar ook tegen hare geeſtelyke Regten zig ſtellen, dieſe nogtans in 't gemeen hooger agten dan Gods woort. Sacrament des Avontmaals.

Op het 6. zegt hy: Dat het allen gelovigen t' allen tyden geoorloft is vlees te eten, zo 't maar ſpyſematelyk en met dankzeggінge geſchiet, dog ſullenſe wel toeſien, datſe hier door niemant argeren. Anders is den gelovigen alle ding ryn, maar den ongeloovigen is niets ryn: dewyle haar konſcientie onryn is. Nogtans late ik wel toe, dat by tyde van droeffeniſſe Vaſten dagen ingeſtelt werden, gelyk door 't gebot des Koninks van Ninive geſchiede, op datmen met zodanige uiterlyke wyſe van doen het volk vermane tot inwendige boete, en aanroepinge van Gods barmhertigheit. Die nu in deſen gevalle het gebot des Koninks, Kyſers, ofte Overſten veragt en overtreet, die vertoornt daaar mede God den Heere zwarelyk; anders een Chriſtgeloovig menſche, eet hy vlees, of boter, of eyeren, zo eet hy 't den Heere, na de leere Paulus, ſonder onderſcheit der dagen, en dat den naaſten daar door niet werde ge-ergert. Gebruik der ſpyſen. Jon. 3.

Op het 7. aangaande de beloften der Monniken en Nonnen, zegt hy: Ik kan in de H. Schrift niet vinden, dat ſulken ſtaat van God is ingeſtelt; maar alleen van de menſchen, ſonder Gods woort. Daarom mogen ſulke lieden 't Kloſterleven wel verlaten, dewyle dat haar doen, daar mede zy de ſaligheit meenen te verdienen, regelregt ſtryt tegen de Hylige Schriftuur. Kloſterlofte.

Op het 8. van Martinus Luther boeken te leſen, zegt hy: Ik heb die geleſen niet om daar mede de Kyſerlyke Majeſtyt te veragten, maar alleen op dat ik mogte ondervinden wat goet of kwaat was, en om de waarheit van menſchen leeringen en droomen te onderſchyden, op dat ik deſelve mogte verwerpen. Leſen van Lutherus boeken.

Om deſer oude belydeniſſe des geloofs, daar in willende tot den einde toe volherden, hebben de voorſchreven Sophiſten van Leuven hem voor een Ketter verklaart, en de wereltlyke Overigheit overgelevert.

In zijn gevankeniſſe heeft hy zijn laatſten wille en belydeniſſe, van de Regtveerdigmakinge, Sacramenten, Miſſe, Vage-vuur, aanroepinge der Hyligen, magt des Paus, menſchelyke inſtellingen, en andere pointen, met geleertheit en Godſaligheit vervult zijnde, by geſchrifte geſtelt, welke Johannes Bugenhagius Pomera-

nus

1529 nus namaals te Wittenberg heeft laten drukken.

Dese getrouwe getuige Jesu Christi in handen van de Overigheit te Meccheln overgelevert zijnde, is van deselve ten vuure veroordeelt, en tot asschе verbrant, den twintigsten October vyftien hondert negen-en-twintig.

Straasburg en Basel verwerpt de Paapsche leere.

In dit selve jaar is tot Straasburg en Basel de Paapsche leere verworpen, en de leere der waarheit aangenomen, tot grooten troost der konscientien.

Terstont daar na in 't eynde van December heeft de Vorst van Saxen, Johan Philips Lantgrave, en eenige andere Vorsten en Stenden des Ryks, een verbont tot Smalkanden gemaakt; welkes inhout was, datmen de Euangelische leere zou behouden en handhaven.

Smalkanden verboont

GEORGIUS SCHARER van Salveld.

GEorgius Scharer was negen jaren een wereltlyk Priester geweest, daar na is hy, om God te gerustiger te mogen dienen, in een Barvoets-Monniken Clooster gegaan. Maar dewyle hy 't daar anders vont, dan hy wel gehoopt had, heeft hy de kap verlaten, want hy daar niet anders vont dan haat, nyt, geschil, twist en tweedragt, enkel gevynst leven, en een hyligen schyn, sonder de daat. Als hy nu de smaak der Euangelischer waarheit gekregen had, heeft hy niet langer in 't St. Franciscus Broederschap willen zijn, maar in de Broederschap Jesu Christi, want zyde hy: St. Franciscus heeft voor my niet geleden; hy is ook voor my niet gestorven; hy is ook niet myn Middelaar en Verlosser: maar Christus is voor my gestorven, die is alleen myn Middelaar en Verlosser, door dien moet ik alleen salig worden.

Dese heeft een tyt lank te Raatstad in Byeren het Euangelium gepredikt, en is daar over gevangen genomen. En als men hem van zijn geloof ondervraagde, heeft hy een vrymoedige bekentenisse gedaan met monde, en ook in geschrifte: waarom hy namaals onthooft is geworden. Men zou hem levendig verbrant hebben, maar hem is het zwaart uit genade gegeven; zo nogtans, datmen het doode lighaam zou verbranden.

Als hy nu buiten gevoert was, heeft hy met vrolyker horten tot den Heere geroepen, en zijn gebet gesproken. Daar na ook tot den omstaanders opentlyk gezegt: *Zo waarelyk als ik sterven wil als een Coristen mensch, om 't woort des Heeren, zo waarelyk zal ik u een teeken geven.* En als hy onthooft wiert, viel hy op zijn buik neder, en bleef zo lange leggen, datmen in die tyt wel een ei zoude gegeten hebben; daar na heeft het doode lighaam zig zelven lanksamelyk omgewent op den rugge, den regter voet over den slinker, en de regter hand over de slinker geslagen.

Een teken des dooden lighaams.

Als alle de omstaanders dit sagen, wierden zy daar over grootelyks ontset en verschrikt. De Overigheit beval ook datmen het doode lighaam niet zou verbronden, maar begraven. Dit is geschiet ontrent het jaar onses Heeren Jesu Christi vyftien hondert negen-en-twintig.

THEUNIS TEEKSEN van Naarden in Goilant.

1530. NA dat Theunis Teeksen van Naarden lange gestudeert had in de hooge Schole van Leuven, en in de konsten en geleertheit zeer wel had toegenomen, zo is hy eindelyk van daar wederom na Naarden getrokken, alwaar hy een lange tyt in alle ydelheit door gebragt heeft, gelyk zommige Studenten dikwils gewoon zijn te doen; want dagelyks heeft hy niet gedaan, dan dat hy zig met zijn gesellschap heeft gaan vermaken, tot dat het God de Heere belieft heeft, hem een ander verstant te verleenen, en hem van eenen Saulus, tot een Paulus te maken. 1530

Want het is geschiet ontrent het jaar vyftien hondert dertig, dat dese voornoemden Theunis, gaande buiten de Stad wandelen, van God den Heere geslagen wert, dat hy nederviel, alzo dat hy van vier mannen voor doot t' huis gebragt wiert: en tot zig zelven wederom gekomen zijnde, heeft men in hem bevonden, 't gene boven van hem gemelt is, te weten, dat God van hem een Paulus gemaakt heeft; want van die tyt aan, heeft hy zijn wilt, woest, en ydel leven beginnen af te leggen, en heeft zig als een Discipel Jesu Christi, tot zijn schole begeven. Hy had by zig zelven geleert het kiste-maken, en wat hy daar mede verdiende, heeft hy den armen mildelyk gedeelt. Eindelyk heeft hy zig beneerstigt (als een Paulus) om na de mate zijner gaven, de regte wegen des Heeren den menschen voor te stellen, bestraffende de insettingen der menschen, leerende datmen zig aan Gods woort alleen behoorde te houden. Hy heeft ook een zeer groot mishagen gehad aan de verordende Hylige dagen des Pausdoms, en aan den grouwel der Misse, met het aankleven van dien. Waar door hy by den Godvreesende zeer bemint was, waarom dat zy dagelyks zijn gesellschap zogten, om van hem door het woort des Heeren onderwesen te worden, het welk ook geen klyne vrugt te wege heeft gebragt.

Maar alzo de Duivel onsen erf-vyant is, en een vader der leugenen, zo heeft hem dit terstont verdroten, daarom heeft hy zulks door zijn instrumenten zoeken te verhinderen, 't welk ook geschiet is: want gelyk hy van vele, om zijn deugtsaam leven en goede leeringen, was bemint, alzo is hy ook terstont van velen gehaat geworden, die het ook zo verre hebben gebragt, dat hy by den Procureur Generaal, Mr. Brunt van Amsterdam, aangeklaagt is geworden in 't Hof van Hollant, als dat hy die gene zou zijn, die verlydinge en oproer onder het volk dagelyks te wege bragt: waar over hy van den Procureur Generaal aan 't Hof wert ontboden, alwaar hy ook vrymoedelyk verschenen is, vergesellschapt zijnde met Meinart van Heusden, welke daar na een Tollenaar wert te Armuiden in Zeelant, want die is met hem tot voor des Procureurs huis gegaan, alwaar hy voor de deur is blyven sitten, om Theunis voornoemt te verwagten.

Theunis by den Procureur gekomen zijnde, heeft hem na behoorlyke eerbiedigheit aangezegt, dat hy die man was die hy van Naarden ontboden had, en dat hy by hem gekomen was, eensdeels om de waarheit te verdedigen, en eensdeels om zijne beschuldigers van valscheit te overtuigen. Na dat nu Theunis met den Procureur in onderhandelinge was, en insonderheit handelden van de Misse, bekende de Procureur Generaal met hem, 't gene hy van de Misse voorstelde, en zijde dat hy ook met hem van die meeninge was, maar dat hy zulks om zijn ampt en eere te behouden verborgen hiel. En na een lange t'zamenspraak heeft hy Theunis laten gaan, hem aanseggende dat hy zou vertrekken, tot dat hy hem wederom zou ontbieden.

Na dat hy nu wederom tot Naarden was gekomen, en dat met een groot mishagen van zijne vyanden, zo heeft hy niet nagelaten, den Christenen wederom van het regte geloof, van de verdiensten Christi, tegens des Paus Misse, Afla-

ten,

1530. ten, Bedevaarden, en het aanroepen der Hyligen te onderwyſen, waar door hy by den vromen zeer bemint was, en waar door dat 'er een groote menigte in des Heeren woort geſtigt en onderweſen wert; waar tegen zijne vyanden zeer bitterlyk raasden, zoekende alle middelen om hem by 't gemeene volk ſwart te maken: maar ziende datſe niet konde winnen, zo zijn zy eindelyk zo verbittert op hem geworden, datſe hem op de ſtraat vindende met ſteenen wierpen, menende alzo de waarheit te dempen; tegen dewelke hy zig zeer vriendelyk ſtelde, haar vragende, waarom datſe hem nu zo vyandelyk hateden, dewyle hy Chriſtus en zijn woort ſogt, daar zy hem dog te voren, doen hy zijn leven in ydelheit en ligtveerdigheit overbragt, zo zeer beminden? Maar dit mogt niet helpen, daarom hebbe zy hem wederom aan 't Hof aangeklaagt. En de Heeren van Naarden, door deſe zijne vyanden beweegt zijnde, hebben zelve aan den Procureur Mr. Brunt geſchreven, dat hy niet nalaten zoude, Theunis Teekſen by hem te ontbieden; 'twelk hy, dat ſchryven gezien hebbende, niet heeft durven laten, en heeft hem eindelyk door een Deurwaarder ontboden, en hem gezegt, dat hy van Naarden zou vertrekken, en hem weg maken, want hy was in zijn konſcientie overtuigt, als te voren verſtaan is, dat Theunis niet anders als de waarheit leerde; maar hier over heeft hem Theunis niet ontſet, want hy is met vrymoedigheit volſtandig gebleven, zeggende, dat hy zig verblyde, dewyl hy bemerkte, dat zijn offerhande na by was, dat zijn bruiloft naakte, en dat hy tot Chriſtus zijnen Bruidegom gaan zou; 't welk hy ook met 'er daat bewees, want hy trok van blyſchap zijn beſte kleederen aan, die hy met hem in den Haag had genomen, en is alzo op eenen wagen met den Deurwaarder geſeten, en na 's Graven-Hage gereden, alwaar hy gekomen zijnde, terſtont op de Gyſel-kamer vaſt geſet en gehouden is geweeſt.

Als hy nu daar eenen tyt lang geſeten had, is hy eindelyk ge-examineert geworden, byſonderlyk in het ſtuk van de Miſſe, waar op hy hem klockelyk heeft verantwoort. En als zy nu aan hem niet konden winnen, veel wyniger van zijn gelove aftrekken, hebben zy hem alleen doen ſetten, en verboden dat niemant by hem komen zou, om hem penne, inkt, of papier te langen. Hy had te voren veel aanſoek van Heeren, Burgers, en Edelluiden, die alle groote neerſtigheit deden, om hem van zijn meeninge af te brengen, en inſonderheit dede zulks den Heere Aſſendelft, den welken hy met aller vrymoedigheit antwoorde, dat de gene, die hem moetwillens van de waarheit afſchyde, ſondigde tegen den H. Geeſt, welke ſonde nog hier nog hier namaals niet kon vergeven worden: hy zijde ook datmen hem Chriſtus en zijns woorts niet behoorde te ſchamen, verhalende dikwils de
Marc. 8. 38. Luc. 9. 26. ſpreuke, *Wie hem myns, en myne woorden zal geſchaamt hebben, &c.* De Heeren hadden geerne geſien, dat hy zig zelven hymelyk zou verſteken hebben, daar toe hem ook zomtyts gelegentheit gegeven wert, maar hy wilde zulks niet doen, dewyle hy verſekert was, dat hy Gods woort regt geleert, en tegen niemant misdaan had.

Als hy nu langen tyt gevangen had geſeten, is hy eindelyk veroordeelt, om levendig verbrant te worden, 't welk alzo geſchiet is. En als hy na de geregt-plaatſe gelyt wert, heeft men aan hem gezien een groote vrymoedighyt, want hy heeft God met een blymoedig gelaat gedankt, om dat hy hem weerdig kende, als een ſchaapken van Chriſtus voor de waarheit geoffert te worden ſingende: *Ik arm ſchaapken aan der byden, &c.* Hy trok de muilen van zijn voeten, en de kouſſen van zijn beenen, en deelde die den armen; en na dat hy den Heere gedankt had, is hy alzo in 's Graven-Hage verbrant geworden. 1531.

Men heeft niet anders tegen hem weten in te brengen, dan dat hy 't volk verlyde. Het was een jonk man, out zijnde ontrent vierentwintig jaren.

THOMAS HYTTEN.

THomas Hytten was een Dienaar des Goddelyken Woorts te Maydſtone, den welken de Aartz Biſſchop van Kantelberg, Willem Waram, en Jan Fiſher Biſſchop van Rocheſter, gevangen hebben genomen. En na dat zy hem langen tyt met honger en anders gepynigt hadden, en hy ſtantvaſtig by zijn gedane bekenteniſſe bleef, zo hebben zy hem eindelyk veroordeelt om verbrant te werden, om dat hy den Heere Jeſus Chriſtus en zijne hylſame genade getrouwelyk en openbaarlyk gepredikt had. Zo is hy dan te Maydſtone verbrant geworden in den jare vyftien hondert dertig.

THOMAS BILNEY.

THomas Bilney is van zijne jonge jaren af in de Univerſityt van Cantabrigia opgetogen. En dewyle hy een goet verſtant had, heeft hy treffelyk toegenomen, alzo dat hy begonnen heeft in de geeſtelyke en wereltlyke Regten te ſtuderen. Maar omdat hy een getrouwen tugtmeeſter had, heeft hy het wereltlyke Regt laten varen, en zig alleen tot de ware Religie begeven. En door eenen ſonderlingen yver tot Gods eere, heeft hy ook vele andere tot hem getrokken, en haar de genade Gods, die hy uit de Euangeliſche waarheit ontfangen had, mede-gedeelt. En hier door zijn vele Studenten in de voorzyde Univerſityt tot de kenniſſe des Euangeliums gekomen, onder welke Arthur en Hugo Latimerus waren. Daar na trok Bilney uit de Univerſityt, en predikte 't Euangelium in Steden en Dorpen, en Wolſey met hem getogen zijnde, heeft hem vergeſelſchapt. Te dien tyde was Thomas, Cardinaal en Aartz-Biſſchop tot Jork, in groot aanzien; maar zijne ſtoutheit en eergierigheit was nog groter, waar mede hy zijne iedelheit niet alleenlyk aan zijn eigen perſoon, maar ook aan alle geeſtelyke Prelaten zien liet. Daar door wert Bilney neffens andere beweegt, dat zy zulke ſtoutheit in de Geeſtelyke niet verdragen konden, en zy begonnen op zommige plaatſen zulke pragtige eer-tytelen, mitsgaders de Pauſelyke hoogheit, af te doen. Doen dagt de Cardinaal dat hy zijn zake wel waarnemen moeſt; maar, als hy merkte dat men het Euangelium hier en daar predikte, zo hielt hy in December des jaars vyftien hondert agt-en-twintig een ſtatelyke verſamelinge van vele Geeſtelyke, en beloofde, dat hy de misbruiken, die in de Roomſche Kerke ingevoert waren, vlytiglyk wilde afſchaffen. Ondertuſſchen moeſt Bilney, Arthur, en andere, het gene wederroepen, dat zy tegen de eergierigheit en hoogheit des Paus geleert hadden; maar zulks verhinderde Bilney aan zijn voornemen niet, want hy wert in 't prediken der waarheit hoe langer hoe yveriger, alzo dat hy zijn predik-ampt niet na liet, maar den grouwel des Pauſdoms veel meer ontdekte en heftiger beſtrafte. Maar hoewel de Satan het goede voornemen der Chriſtenen niet beletten kan, nogtans murmureert hy en grimt daar tegen. Want als deſe treffelyke Leeraar alle neerſtigheit dede, om zo veel in hem was, een ygelyk tot den weg der ſaligheit te brengen, die na zijn onder-

De Roomſche Scevola ſtak eens zyn hand in 't vuur,
Om 's waerelds eer, een bel vol winden, te verwerven:
Uw proef, o BILNEY! van een andere natuur,
Geſchiedde om tot Gods eer voor 't Kruisgeloof te ſterven.
Zo ver verſchilt de hoop; het oogmerk en de wenſch
Van d'aardsbeminnend' en den Godgeliefden menſch.

ondergank tragtede, onder welke Thomas Morus de Cancelier des Ryks in Engelant, anderſins een geleert man, maar een fel vyant der waarheit, de principaalſte was, mitsgaders de Biſchop van Norwich, en Richard Rix, die niet alleenlyk door het verlies zijner oogen, maar ook in zijn verſtant verblint was. Morus liet Bilney aangrypen, hy beſchuldigde hem van Ketterye, en bragt te weeg dat hy ten vuure veroordeelt wert, inſonderheit om dat hy na zijn wederroep had durven prediken: Deſe heeft des daags voor zijn Martelaarſchap willen beſoeken, of zijn vlees den ſchrikkelyke brant des vuurs wel zoude konnen lyden, en daarom heeft hy den nagt met bidden overgebragt, en terwylen de Wagters ſliepen, zijn vinger in de keerſe gehouden: maar als het wat ſeer dede, trok hy den vinger te rugge, en zyde tot zijn vlees: Wat wil dit zijn? kont gy niet lyden dat u een vinger verbrant werde? Hoe ſult gy dan konnen lyden dat u geheele lighaam verbrande? Daar na heeft hy zijn vinger ettelyke malen in 't vuur geſteken, en zijn vlees alzo tot 't toekomende lyden eenigſins voorbereyt. En alzo is hy des volgenden daags om de bekenteniſſe Chriſti wille verbrant geworden, en heeft dien doot met groote volſtandigheit geleden, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert een-en-dertig.

WILLEM THRACE.

MEn vint in dit jaar vyftien hondert een-en-dertig niets dat weerdig ſoude weſen om hier verhaalt te worden, 't en zy dat wy hier willen beſchryven het gene dat aangedaan is geworden het doode lighaam van eenen Willem Thrace, in zijn leven een kloek krygs-man. De Hiſtorie is dusdanig: Deſen Willem ſtorf in een Lant-ſtedeken genaamt Todyngton, gelegen in de Provintie van Glocheſter, en voor zijn doot maakte hy een Chriſtelyk Teſtament, en op dat dit Teſtament voor goet geagt zou worden, zo heeft Richard een tyt daar na, dat zelve door zijn Soon gefonden by den Aartz-Biſchop van Kantelberg, geheeten Guliame Waram, en dat hy dit aldus dede, dat was na de oude maniere. Als nu de Aartz-Biſſchop dit Teſtatot ten einde toe geleſen had, zo heeft hy raat gehouden met zijne Prieſters en andere zijne ſuppooſten, en na dat hy een ieders gevoelen en oordeel gehoort had, zo heeft hy openbaarlyk verklaart, dat deſe Willem Thrace een Ketter was, hoewel dat hy over lang was geſtorven. En hier mede nog niet te vreden zijnde, heeft daarenboven geordonneert dat het lighaam opgegraven en met vuur verbrant zou worden. Zo heeft hy dan geboden, datmen het lighaam uit den grave zou trekken en in 't vuur werpen, en op dat dit met beter orden en te neerſtiger zou volbragt werden, heeft hy aan Doctor Parker gefonden deſe ſententie, de welke doen ter tyt was Cancelier van 't Bisdom van Wigorne, met een ſeker bevel dat hy deſe ſententie zoude terſtont ter executie ſtellen. Waarom hy zeer ſorgvuldelyk beſorgt heeft, dat 'er niet agter gelaten werde van alle het gene dat hem bevolen was.

Koning Henrik de agſte van dien name, heeft kenniſſe gekregen van deſe meer dan Barbariſche wreetheit, welke de Doctoren in de Godheit en andere Theologanten begaan hebben, aan 't lighaam van een zo goeden eerlyken man, en ziende dat deſe Godvrugtige en geeſtelyke mannen (zo 't ſcheen) haar zo ſeer te buiten gingen, ſonder zijn weten en mandament, heeft hy met goede reden ſeer kwaalyk te vreden ge-

Digitized by Google

1531. weest: heeft dieshalven den Cancelier door een van zijne Dienaren laten roepen. De Cancelier heeft alle de schult geworpen op den Aartz-Bisschop, welke een wynig tyts te voren gestorven was, maar hy heeft zig zo wel niet konnen ontschuldigen, of hy is gecondemneert en veroordeelt geworden, om te betalen aan den Konink ontrent duisent goude kroonen.

Het Testament van desen voorzyden Willem Thrace was dus: In den eersten beval hy zig selven in de handen Gods, getuigende dat hy geensins twyffelde aan zijne goetheit en barmhertigheit, en dat hy geheelyk versekert was, dat hy genade van hem zoude verkrygen, door de verdiensten zijns eenigen Soons Jesu Christi, en door de kragt van zijn lyden, doot en heerlyke verrysenisse, en dat door dese middelen alle zijne sonden uitgewist zouden worden. Want hy geloofde vastelyk, dat zijn Verlosser leefde, en dat hy in den laatsten dag wederom bekleet zoude worden met dit vlees, daar in hy den Heere zoude aanschouwen, zeggende, dat dese hope vastelyk in zijn herte ingewortelt was, en hem nimmermeer zoude verlaten.

En aangaande de saligheit zijner ziele, hy twyffelde geensins, ofte dit geloove was genoegsaam ter saligheit, sonder daar by te voegen eenige hulpe van goede Werken, menschelyke Aflaten, of eenige andere zaken.

Eindelyk zo was dit de summa en fundament van zijn geloof: dat 'er maar een eenige God is, en een Middelaar tusschen God en de menschen, de Mensche Jesus Christus: daarom bekende hy geen ander Patroon of Advocaat by den Vader, dan zijnen Sone Jesus Christus: dat andere Hyligen geene sulke magt hebben, want zy konnen een ander niet mede deelen van de gratie Gods, die zy uit zig selven niet konnen verkrygen. Daarom maakte hy geen deel van al zijn goet aan de gene, dewelke beloofden haare gebeden te storten, en sacrificie te doen voor de afgestorven menschen, of Misse te doen over zijn ziele: want staande op de beloften Gods, hielt hy voor vast, dat, *Zo wie gelooft en gedoopt is sal salig wesen, en die niet gelooft, sal verdoemt wesen.* En tot de begravinge van zijn lighaam ordonneerde hy niet met allen, hy vraagde ook niet veel daarna waar hy begraven wiert, verstaande daar mede de pompeusheit der begravinge, want hy voegde daar by 't gene dat Augustinus seer wyslelyk gezegt heeft: *Dat de magnificentie ofte eerlykheit der sepulturen of graven, meer strekt tot welbehagen der levendige, als tot hulpe der dooden.*

Marc. 16. 16.

Voorts gedroeg hy zig geheel aan den wille van zijne erfgenamen. Aangaande het goet dat hy aan den armen maakte, hy betuigde, dat hy dat dede uit een goet herte en begeerde dat het selve mogte ontfangen worden, als een vrugt zijns geloofs, niet meenende dat hy de genade en gratie Gods daar mede verdiende, maar veel meer, dat hy door sulke middelen betoonde, dat God hem gratie gedaan had: zo dat hy met 'er daat niet bekende eenige andere verdiensten, dan alleen de verdiensten Jesu Christi, door den welken alle goede werken behaaglyk zijn voor den Vader, gelyk Christus selve zegt by Matth. 25. vers. 35. *Ik ben hongerig geweest, en gy hebt my te eten gegeven, &c.* En voorts, *Wat gy een van dese myne minste broeders gedaan hebt, dat hebt gy my gedaan.* Hy zyde ook dat men moeste voor oogen hebben, dat de goede werken geen goede menschen maken, maar dat de goede menschen goede werken maken.

Aangaande de reste van zijne goederen, die maakte hy zijn huisvrouw, gehcten Margriete, en zijn soon Richard: dewelke hy ook maakte als executeurs ofte uitvoerders van desen zijnen laatsten wille. Hy besegelde zijn Testament met zijn eigen hand, den tienden dag der maant October, in 't jaar onses Heeren vyftien hondert een en dertig. 1531

JACOBUS BAYNHAM en een ander.

JAcobus Baynham was een Regts geleerde, en Procureur te Londen aan het Hof te Lincoln. Ook woonde te Londen een Tassche-maker. De Bisschop Johannes Stokesley beschuldigde byde dese mannen: 1533 Een Tas-maker.

1. Dat zy het Vage-vuur loogenden.
2. Dat zy den Hyligen wygerden alle eerbiedinge te bewysen: daarom wierden zy als Ketters aangeklaagt. Maar dewyle zy de ryne leere niet wilden verlaten, en de voorzyde Artykelen wederroepen, zo hebben hare vyanden haren toorn over haar uitgeschut: daarom zijn zy in 't jaar vyftien hondert twee-en dertig te Londen verbrant geworden, en hebben hare Martelaarschap en doot met groote stantvastigheit geleden. Dese Bisschop Stokesley heeft op zijn doot-bedde God gedankt, dat hy in zijn leven meer dan vyftig Ketters gedoot had. Was dat niet eenen schoonen roem, om daar mede ten Hemel te varen? Jacobus heeft zig zeer verduldig en stantvastig in 't vuur beweesen, alzo dat hy de mutsaarts in zijne armen genomen, en gelyk de doot omvangen heeft. Hy veranderde zijn gesigt niet, maar hy sag regt op het volk, het selve vermanende, dat zy stantvastig in de bekende waarheit zouden volharden zo lange tot dat hem de vlamme de stemme en den adem benam, en dat hem de hersenen in het hooft begon te smelten. Hy dede de hand eenmaal voor den mont eer hy de geest opgaf, te weten, doen hy gevoelde dat de hersenen in het hooft aangingen, en door de neus-gaten begonnen af te loopen: dog hy hielt hem vast tot dat de sprake nog eens weder kwam alzo dat hy wederom tot het volk begon te spreken, zo lang, dat hem alle sterkheit en kragt des lighaams benomen wert.

Richard Bayfield, een Monnik van Bery te Hadler geboren, mag ook by dese Martelaren wel gerekent werden. Dese was van natuur vreesagtig en klynmoedig; maar God gaf hem genade, dat hy sterk en volstandig bleef. Ten laatsten is hy in het jaar vyftien hondert twee-en dertig, in de maant van November te Londen op Smitsvelt verbrant geworden, om dat hy Tyndals boeken overgeset had. Bayfield

Drie mannen te ATRECHT verbrant.

IN het jaar onses Heeren vyfthien hondert drie-en-dertig in April, zijn in de Stad van Atrecht drie mannen, om 't getuigenisse Jesu Christi en zyns Hyligen onbevlekten Woorts, verbrant geworden. De een was genaamt Nicolaas de Schryver, geboren niet verre van 't Dorp Pas in Artoys. D'ander hiet Johannes a Pisis, dese was van Atrecht. De derde was geheeten Stephanus Burlet een Snyder, een Burger van Benrick in 't Bisdom van Doornik. 1533 Nicolaus de Schryver. Johannes a Pisis. Stephanus Burlet.

JOHANNES de CADURCO.

MEester Johannes de Caduco van Limonik, een Licenciaat in de Kyserlyke Regte, heeft dezelve Regten in de hooge Schole van Thoulouse geleert, een zeer ervaren, vernuftig en kloeksinnig man, niet alleen in de Regten, maar ook om in de Goddelyke Schriftuur, zeer vlytig de Euangelische waarheit te onderzoeke. Dese is beschuldigt van een vermaninge die hy te Limonik

1533. nik tot het volk gedaan had, op den dag die zy Alderhyligen noemen, in de welke hy 't volk tot Godvrugtigheit vermaant had: het heeft ook zijn zake beſwaart, dat hy in een heerlyke maaltyt voor een tafel-reden by-bragt: Chriſtus moet over ons gemoet en herte heerſchappye hebbe. ſtelyke Daarenboven, dat na de maaltyt door zijn toedoen, een iegelyk moeſte een ſententie of reden uit de Hylige Schriftuur verhalen, op datmen met zodanige maniere alle ydel geklap, danſen, ſpringen, en ander oneerlyk gebaar zou agterlaten: en als zulke Chriſtelyke oeffeninge omgekomen was tot Cadurco, heeft hy alsdan zijn redenen breeder en langer uitgebryt, dan eenige andere die in deſe maaltyt tegenwoordig waren.

Om duſdanige oorzake is hy gevangen in de maant Januari, in 't jaar onſes eenigen Saligmakers Jeſu Chriſti vyftien hondert drie-en-dertig. En alsmen hem onderſogt en vraagde, heeft hy de Regters belooft, dat hy alles zeggen zou, wat hy van de Chriſtelyke Religie hielt en geloofde, zo verre alsmen hem by geleerde mannen bragt, en boeken gaf, om met haar van alle ſtukken te handelen: Dat hy ook niet wilde eenige diſputatie beginnen, die niet tot ſtigtinge zou geſchieden: begeerde ook van de beſonderſte hooftſtukken en Artykelen des Geloofs alzo te handelen, dat 'er geen ander vreemde zaken of geſchil onder vermengt werden. Maar om dat hy een zeer kloek en hoog verſtandig man was, die zijn antwoort op alle vragen beryt had, en byſonderlyk de getuigeniſſen der H. Schriftuur, die tot zodanigen handel dienden; zo vreeſden zijn vyanden (want zy wiſten hoe krank dat hare argumenten waren, dieſe om hare Religie te beſchermen, voortbrengen zouden) dat zy den ſtryt verlieſen mogten. Zo hebbenſe hem drie Artykelen voorgelegt, die hy alleen in zijn gewoonlyke leſſen wederroepen moeſt, en bekennen, dat hy daar in gedwaalt had, en dan zoude hy vry en los gelaten worden. Meeſter Johannes, hoewel dat hy in het beginſel wat wankelbaar ſtont, is namaals door den Geeſt Gods alzo verſterkt, dat hy geenſins in eenige wederroepinge wilde bewilligen.

Zo is hy in 't beginſel des maants Juny geoordeelt een Ketter te zijn, en gebragt in St. Stevens ſtrate, daar hy eerſt van zijn kruine, daarna uteel wort van zijn Licenciaatſchap berooft is geworden, geveyet. daarmen byna drie uren over beſig is geweeſt, in welken tyt de Cadurco altyt vryelyk heeft mogen ſpreken; alzo dat hy tot alle dingen, die hem gedaan of tot hem gezegt werde, een ſchriftuurlyke reden gebruikte, die daar op diende.

Doe was daar een zwarte Monnik, van Dominicus orden, diemen Predik-broeders noemt, die na de gewoonte prediken zoude, en uitleggen, en beſchermen het Papiſtiſche geloof: deſe nam voor zijn argument, de plaatſe die Paulus beſchryft in zynen 1. Brief tot Timotheus in het 4. capittel, *De Geeſt zyt duidelyk, dat in de laatſte tyden zommige zullen afvallen van het geloove, en haar begeven tot verlydende geeſten en leeringe der Duivelen.* En overmits de Monnik niet meer dan deſe Schriftuur-plaats voorbragt (gelyk zy na haren eigen zin gewoonlyk zijn de Schriftuur te ſcheuren, en alzo 't verſtant te vervalſchen: zonderling ook dat het gene dat 'er navolgt, zig ſelve, namelyk den gevynſde met haar coleuren beſchreef en uitdrukte) zo riep Mr. Johannes de Cadurco met luider ſtemmen tot den dat wel. Monnik: Zegt voort! Zegt voort. Uit welk geroep de Monnik alzo verbaaſt en verſlagen was, dat hy niet een woort meer konde ſpreke. Doe zyde de Cadurco: Wilt gy, zyde hy, niet voort leſen, zo zal ik 't ſelve doen, en heeft alzo voort gezegt het gene dat 'er in den brief Pauli volgt: *Door gevynſtheit der leugen ſprekers, hebbende haar eigen conſcientie als met een brant-yſer toe-geſchroeit, verbiedende te houwelyken, gebiedende van Spyſen te ontbouden, die God geſchapen heeft, tot nuttinge met dankzegginge voor de gelovige, en die de waarheit bekent hebben.* En daarna heeft hy deſelve plaatſe met groote vrymoedigheit uitgelegt, en de toehoorders, die 't zeer gaarne en vlytig hoorden, beduit. 1533.

Na dat hy nu aldus berooft was van zynen heerlyken ſtaat, en hem andere ſpottelyke klederen aangedaan waren, is hy tot het Palys gebragt, om daar de ſententie des doots aan te hooren; en als hy daar uit kwam, riep hy: *O Palyt der boosheit! O ſtoel der ongeregtigheit!* Daar na heeft hy niet afgelaten den Heere te loven en te pryſen, en 't volk met vlytigheit te vermanen tot de ſaligmakende kenniſſe Gods, en heeft den Heere beleden tot in 't vuur (daar hy mede verbrant wert) zo lange als de ziel in zijn lighaam was, in 't jaar vyftien hondert drie-en-dertig.

Vier Mannen tot 's HERTOGENBOSCH gedoot.

Anno vyftien hondert drie-en-dertig zijn by 't Hof van Bruſſel geordonneert tien perſonen, zo Schepenen als Raats-heeren en Gezworenen, om met eenige van hare Commiſſariſſen en den Procureur Generaal te beſoigneren over de gene die in de ſtad van 's Hertogenboſch, van wegen de Lutherſche leere berugt waren, en waren deſe navolgende Heeren, Adriaan van Einthouts, en Willem Pyn-appel, Schepenen. M. Dirk de Burg-grave, Willem van Os, Matthys Stoeters, en Gysbert Pels, Geſworenen. Jan van Erp, van Bezze, Goyart Simonſz, Henrik Dagverlies, en Aart Heim, Raatsheeren. Deſe t'ſamen gekomen zynde in de ſtad van 's Hertogen-boſch, om hare opgelyde commiſſie uit te voeren, hebben eenige ten vure, en andere ten zwaarde verweſen; want den derden July wert Jooſt Gerritſz Lepper, om dat Jooſt Gerritz Lepper. hy de ware Religie niet wilde afſtaan, onthooft.

En Pieter Hors, Wever tot Vucht, wert ook Pieter Hors. ter zelver oorzake terſtont daar na aan een ſtaak op de markt van 's Hertogenboſch gewurgt, en daar na geheel verbrant.

Donderdaags na St. Catharina wert ook Emond de Snyder onthooft, en Mr. Willem Glaas-maker eerſt gewurgt en daar na verbrant. Emond de Snyder. Mr. Willem Glaasmaker.

ALEXANDER CANUS.

Alexander Canus van Eboras, is te Lyons om de Euangeliſche waarheit gevangen, en in den kerker geworpen, daar hy de zuivere leere des Goddelyken woorts zeer ſtantvaſtig heeft beleden, en is daar na te Parys gevoert, daar hy van den hoogen Raat veroordeelt is, datmen hem eerſt met de gewoonelyke ceremonien van zijn Prieſterſchap ontwyen zou, en dan levendig verbranden. Zijn groote vromigheit en ſtantvaſtigheit, daar hy van God mede verſterkt is geweeſt in de groote pyninge en tormenten die men hem aangedaan en dikwils vernieut heeft, is waardig beſchreven, maar om der kortheit wille agter gelaten.

Ten laatſten is hy na de ontwyinge gebragt in Malberts-ſtrate, daar hy met een langſaam en klyn vuur verbrant is geworden, en heeft zijnen geeſt opgeoffert in de handen des Almagtigen Vaders, in 't jaar vyftien hondert drie-en-dertig.

JOHANNES POINTET.

Johannes Pointet, geboren uit Savojen, een Chirurgyn, die zijn ambagt binnen Parys dede; daar hy beſchuldigt en en aangeklaagt is

1533. *JOHANNES POINTET eerſt de tonge uitgeſneden, en daar na wreedelyk verbrant binnen Parys.* 15

Wierd dan uw tong, die ſteeds de waarheid heeft beleeden,
Die tong, die elk de deugd van Kutsheid heeft geleert,
Godvruchtige POINTET, o gruwel! afgeſneeden,
Eer 't liehaam pynlyk was door 't martelvuur verteert?
Maar laat de boosheid hier tot haar verderf vry woeden,
God zal u dit verlies in 't zalig ryk vergoeden.

geweeſt van de van Grauw-Monniken, die haar ſelven Minder-broeders noemen, en van ſulke menſchen die hy dikwils van de Spaanſche pokken geneſen en geheelt hadde; (want hy groote kennisſe met haar had) die tegen het gebot Gods zo booſe en ongoddelyke belofte zeer onverſtigtelyk gedaan hadde, datſe geen wettelyke vrouwen ſouden trouwen en aanhangen. Zo is hy beſchuldigt van de gene die hy goet gedaan had, en die hy met vermanen en leeren noch meer deugts poogde te bewyſen; welke dit alles beſchikt hebben door een Sorboniſt, Doctor Clericus genaamt, die hem zo lange vervolgt heeft, dat hy in den kerker geworpen, en namaals verweſen is, datmen hem eerſt zou worgen, en daar na verbranden. Hier heeft hy eerſt getoont hoe kragtig en geweldig dat de Geeſt des Heeren in hem was; want als men het geweſen vonnis volbrengen zoude, zo is Pointet met een Biegt-vader in een Kapelle, die by het gevangen-huis ſtont, gelaten: daar heeft hem de Biegtvader vermaant, dat hy aldaar voor een Beelt zou op zijn knyen nedervallen, en bidden om vergevinge zijner ſonden. Maar Pointet heeft hem ſeer hardelyk en ſtraffelyk verworpen, noemende hem den Satan, die arbyde om hem te verlyden, en tot den ongoddelyken Beelden-dienſt te brengen. De Biegt-Paap verſchrikt en verſlagen zijnde van zodanige woorden, is haaſtelyk wederom tot den Raat gegaan, daarop zijn 'er twee Raatsheeren met den Preſident tot hem in den kerker gekomen, meenende dat hy raſende en krankſinnig geworden was; maar Pointet heeft haar ook niet ſoetelyker aangeſproke, dan hy te voren de Biegt-vader gedaan had, maar heeft haar zeer hardelyk geſtraft, datſe bloetgierige moordenaars, en dooders der onnooſelen waren, van wien de kinderen Gods tegen alle regt en reden, ongoddelyk en ſchandelyk omgebragt worden.

De Preſident en de Raats-heeren, door deſe vrymoedigheit verbittert en ontſteken zijnde met gramſchap tegen hem, hebben haar vonnis herhaalt, en geboden, datmen den vromen Pointet zijn tonge zoude uitſnyden eer men hem verbranden zoude, of waar het dat hy zijn ſchult bekende, dat hy met der eerſter ſententie zoude gedoot worden; zo is hem dan de tonge uitgeſneden, 't welk hem nogtans niet verhindert heeft altyt ſtantvaſtelyk en vryelyk de waarheit te belyden, en haar boosheit te ſtraffen, zo veel als 't mogelyk was. Om welker wille hy de derde ſententie gekregen heeft, namelyk, dat men hem levendig zoude verbranden, 't welk ook geſchiet is, met zodanigen wreetheit als zy bedenken konden. En heeft alzo ſtantvaſtelyk in 't gelove dit ſterffelyk leven gelaten, in 't jaar 1533. Pointet de tonge afgeſneden.

JOHAN. FRYTHUS en ANDRIES HEWET.

Johannes Frythus was zeer geleert na zijn ouderdom, en met treffelyke gaven verciert: was zeer Godvrugtig, 't welk daar uit te merken is, doen hy groote eere had konnen bekomen, dat hy de Kerke Chriſti liever heeft willen dienen. Eerſt heeft hy te Oxfort geſtudeert, daar hy in korte tyt zeer toegenomen heeft, als een man zijnde die tot ſtuderen gebore was. Ten laatſten heeft hy met Willem Tyndal kennis gekre-

1533. *JOHANNES FRYTHUS en ANDRIES HEWET ruggeling aan mal-* 1533.
kanderen door het vuur gemartelifeert, tot Londen.

Is 't mooglyk, Morus? kon uw boog verlicht verſtand
Dus tegen 't Kruisgeloof en de eer van Jezus ſtryden,
Dat gy deez' Martelaars dorſt werpen in den brand?
Hoe weinig dacht gy toen, o wiſſeling der tyden!
Dat gy door 's Konings laſt, van elk geboont beſpot,
Uw hoofd verliezen zoud op 't bloedig moordſchavot.

kregen, die hem aldereerſt onderwees wat het Evangelium voor een leere was. Op die tyt heeft *Tomas Wolſey* een ſtatelyk Collegie begonnen te bouwen, 't welk genoemt word't Collegie van Frydeswide, (maar nu het Collegie Chriſti) 't welk hy meer door eergierigheit, dan tot onderhoudinge der vryer konſten gedaan heeft. Maar als hy van den Konink, van wegen zijn mishandelinge, geroepen was, heeft hy vergift ingenomen, en is op den weg geſtorven, zo dat hy de timmeringe onvolkomen nagelaten heeft. En gelyk de hoogmoedige Cardinaal aan d'uitterlyke timmeringe des Collegie geen koſten geſpaart heeft, alzo heeft hy uit eergierigheit daar na getragt, dat hy treffelyke geleerde mannen tot Profeſſoren daar in mogte bekomen. Onder deſe was *Frytbus* een, en *Willem Tyndal*, Tavernerus van Boſton, een uitnemende Muſicyn, *Johannes Clericus*, en andere geleerde mannen. Maar als deſelve een ſmaak der ryner Religie hadden, zo zijn zy van den Cardinaal van ketterye beſchuldigt, en in een duiſtere gevankeniſſe onder de aarde gelyt, alwaar zy door de ſtank van gezoute vis tot 'er dood toe ſwak geworden zijn. *Johannes Clericus*, en andere ſtorven in de gevankeniſſe: en zijn naam is nog te Oxfort vermaart, overmits zijne ſonderlinge konſt en geſchiktheit. *Frytbus*, die tot groter zaken van God bewaart wert, is doen wel uit de gevankeniſſe gekomen, maar niet lange ſonder kruis gebleven: want daar verhief een groote vervolginge tegen hem, zo dat hy een langetyt uit Engelant wyken moeſt en dorſt hem in 3. of 4. jaar met laten zien: maar daarna begon hem *Tomas Morus* te haten en te vervolgen: en wyl hy Cancelier der Ryke was, vervolgde hy hem te Water en te Landen, liet hem over al waarnemen, en beloofde die hem aanweſen een groote ſomme gelts. Als nu d'arme man zag, dat hy becingelt was, zo vlugte hy van de eene plaats tot d'andere, veranderde zijn kleederen, en beſogt al wat hem mogelyk was: maar konde geen vrye plaatſe vinden, ook niet by zyne vrinden. Als hy nu te Redinge, in een ſtedeken by Londen, was, is hy aangegrepen geworden, en als hem gevraagt wert, wie hy was, heeft hy zo behendig niet konnen antwoorde, of men merkte, dat hy hem met opſet verkleet had; daarom heeft hem de Overheit dier plaatſe gevangen, en met de voeten in den ſtok geſet. Hoewel hy daar lang gelegen heeft, en bykans van honger geſtorven is, heeft hy zig zelven evenwel niet willen melden. Ten laatſten bad hy dat men den Schoolmeeſter dier plaatſe tot hem wilde laten komen, welke was *Leonardus Coxus*, een geleert man. Als deſe tot hem kwam, begon hy zijn ellendige ſtaat in de Latynſe ſprake te beklagen: daar over verwonderde hem *Leonardus Coxus* alzo, dat hy niet alleen medelyden met hem had, maar hem ook begon lief te hebben. Daarna kwamen zy verder in t'zamen ſpraak, en ſpraken van Studeren, Univerſityten en Talen. Zy kwamen van de Latynſe tot de Griekſe Tale. En als *Coxus* hoorde dat *Frytbus* die ook ſpreken konde, verwonderde hy hem, en kreeg hem hoe langer hoe liever: gink tot de Overheit, en beklaagde hem, dat men den jongen man, die onſchuldig en zeer geleert was, in de gevankenis gewelt aan dede: verkreeg, door zijne voorbidding, dat hy vry gelaten wert.

Maar zijn welſtant had haaſt wederom een

1533. einde, want 't kruis vervolgde hem aan alle zyden. Ten laatſten is hy verraden, en in den Toren te Londen geworpen, alwaar hy menigen ſtryt met de Biſſchoppen uitgevoert heeft: maar inſonderheit heeft hy met *Tomas Morus*, Ryks Cancelier, mondeling en ſchriftelyk te ſtryden gehad: en is alzo tot ſchryven oorzake gegeven. Hy had met een van zijn oude goede Vrienden een t'ſamenſpraak gehouden van 't Avontmaal des Heeren, inſonderheit van deſe vier punčten:

1. Dat 't geen artykel des Geleofs was, op welk de vreeſe der verdoemeniſſe ſtont.

2. Dewyl het Lighaam Chriſti ons in alles gelyk is, behalven de ſonde, dat 't onmogelyk is, dat hy op vele plaatſen te gelyk zy.

3. Dat 't onnoodig is, dat men de woorden in 't Avontmaal na de letter verſta, maar op de maniere van ſpreken behoort te zien, op dat d' eene ſpreuk met de andere verklaart, en ſchrift tegen ſchrift gehouden mag werden.

4. Dat men 't Avontmaal na de inſettinge Chriſti houden zal, en niet dwalen, door de groote onordeninge, die de Prieſters en Papen aangeregt hebben. Maar wyl deſe t'ſamenſpraak wat lang was, bad hem zijn vrient dat hyſe ſchriftelyk wilde opſtellen, en hem, om te mogen onthouden, mede-deelen, *Frytbus* bewilligde daar in, hoewel hy in 't begin geen groote luſt daar toe had, hy wiſt wel dat 't periculeus zou zijn: maar hy zag meer op de bede zyns goede vrints, dan op 't perykel zyns levens. Doen was daar een Snyder, met namen *Willem Holt*, die groote kenniſſe maakte met den ouden bekenden vrint van *Johannes Frytbus*, en hielt by hem aan, dat hy hem het voorzyde Tractaatkens te leſen wilde geven, 't welk hy dede, niet denkende dat 'er iet kwaats uit zou volgen. Maar de Snyder bragt het boexken tot den Cancelier, 't welk *Frytbus*, om het leven hielp. Als nu de Cancelier *Frytbus* boeken in handen had, neffens twee andere Tractaatkens, die hem van de vyanden der waarheit toegeſchikt waren, zo heeft hy hem benaarſtigt, dat boexken te wederleggen, maar heeft 't zo wel getroffen, dat hy hem over zijn antwoort ſchaamde, en daarom verboden heeft, datmen zijn eigen boek niet verkopen, maar onderdrukken zou: buiten twyffel, op dat *Frytbus* daar van geen exemplaar zou bekome. Nogtans heeft *Frytbus* 'er een vaneen goet vrient gekregen, het welk met 'er haaſt uit geſchreve was, en heeft dat uit de gevankeniſſe alzo beantwoort, dat 'er niets uitgelaten was, dat tot nodige verklaringe der zake diende. En men kan het groote verſtant van *Frytbus* niet alleenlyk uit dit boexken merken, maar ook uit andere Tractaatkens, die hy van het Vage-vuur geſchreven heeft. In welken ſtryt hy met 3. hoogmoedige tegen partyen te ſtryde had, te weten, met den Biſſchop van Rocheſter, *Morus* en *Raſtal*, onder welke de eerſte met veele ſpreuken der Vaderen toegerust was, de tweede meende met de Schriftuur, de derde uit de natuurlyke Philoſophie en vrye konſten de victorie te bekome. Deſe ginge op eenmaal t'ſeffens aan: maar hy heeftſe alzo wederſtaan en overtuigt, dat hy *Raſtal* ten laatſten tot zijn meeninge gebragt heeft. Neffens andere deugden bewees hy hem ook in de beſcherminge der waarheit vriendelyk, Godvrugtig, voorſigtig en ernſtig te zijn. Den ſtryt van het Avontmaal heeft hy grondelyk met ernſt verklaart en gedreven, maar met zulke beſchydenheit, dat hy hem ook tegen de Papiſten niet ſtelde, 't en ware dat hem den uitterſten noot drong. Anderſints, als hem den noot niet drong, was hy beryt met een iegelyk vrede en eenigheit te houden. Want als *Morus* met hem diſputeerde, en hem de authoritȳt van Doctor *Barnes* voorhielt, om de tegenwoordigheit des lighaams en bloets Chriſti in het Avontmaal te verdedigen, heeft hem *Frytbus* geantwoort, dat hy hem wilde beloven, aangaande deſe materie, nimmermeer te ſtryden, indien men de meeninge van Doctor *Barnes* wilde aannemén en laten gelden: want hy was met hem eens, datmen het Sacrament niet zou aanbidden. Wanneer nu deſe Afgoderye daar van bleef, dat men in de reſte ligtelyk over een komen zou, als het vergift weggenomen was, voor welke men te vreeſen had. 1533

Als hy nu met zijne ſchriften ridderlyk tegen Morus den Cancelier des Ryks, tegen den Biſſchop van Rocheſter en Raſtal geſtreden had, zo is hy ten laatſten te Lameth gebragt, op dat hy eerſt voor den Biſſchop van Kantelberg, en daar na te Crodon voor den Biſſchop van Wincheſter van zijn zake rekenſchap geven zou. Ten laatſten heeftmen hem voor de algemeene vergadering der Biſſchoppen tot Londen geſtelt, alwaar hy zijne zaken wel zou hebben konnen uitvoeren, indien hy maar gehoor had konnen krygen: hy heeft zelve in een boexken zijn proces te zamen geſtelt, hoemen met hem gehandelt heeft, hoe men hem ge-examineert heeft, en wat artykelen hem voorgeſtelt zijn geworden, welk boexken hy naderhand zijne vrienden uit de gevankeniſſe toegeſonde heeft.

Maar ten laatſten hebben hem deſe Tyrannen den Beul en de wereltlyke Overheit overgegeven: en als zy alle gewoonlyke ceremonien aan hem gebruikt hadden, hebben zy hem op een plaatſe gebragt, genoemt Smits-velt, welke is de Paarde markt, alwaar men hem aan eenen paal gebonden heeft. En dit is een getuigeniſſe zijner ſtantvaſtigheit, als men ſtroo op hem wierp om 't vuur aan te ſteken, dat hy de mutſaarts met byde armen tot hem raapte, openlyk betuigende, dat hy niet onwillig was, om zijn lighaam te laten verbranden, om een zulke goede en regtveerdige zake, te weten, om des Heeren Jeſu Chriſti des Soons Gods, en zijner Leere wille: welk getuigeniſſe hy op deſen dag voor alle de werelt heerlyk met zijn eigen bloet beſegelt heeft. Maar hy leed dies te grooter pyne, dat het vuur van hem op zijn medegeſel, die agter hem op den rugge aan den zelven paal gebonden was, waaide. Maar God de Heere gaf hem zulken lydſaamheit, dat hem ook de langdurige pyne niet zwaar dagt te zijn, en hy is meer met zijn medegeſel, dan met zig zelven bekommert geweeſt. Dit is geſchiet in 't jaar vyftien hondert drie-en-dertig.

ANDRIES HEWET.

TE dien zelven tyt was te Londen een jonk en eenvoudig menſch, die niet geſtudeert had, maar was evenwel van het ryke Gods grondelyk onderrigt (deſe was genoemt Andries Hewet, en gebruikte zijn ſnyders handwerk by een borger tot Londen; maar zijn meeſter hiet Willem Holt, van welken hy verraden en aangeklaagt wert) daarom is hy na M. Fryt voor de Biſſchoppen gebragt, en gevraagt geworden, wat hy van 't Sacrament of laatſte Avontmaal hielt, daar op hy antwoorde: Dat hy even het zelve daar van hielde als M. Jan Fryt. Doen zijde een uit de Biſſchoppen: En gelooft gy niet dat dit het weſentlyke lighaam Chriſti zy, 't welk van de Jonkvrouw Maria geboren is? Hewet zijde: Neen, ik geloove het niet. De Biſſchop zijde: Waarom niet? Hewet antwoorde. Om dat Chriſtus zelve bevolen heeft,

534 heeft, datmen den genen niet gelooven zal, die daar zeggen zullen, Ziet, hier of daar is Chriſtus, want daar zullen vele valſche Propheten opſtaan, &c. Daar over begonnen zommige Biſchoppen te laggen; maar Stokeſley de Biſſchop van Londen ſprak tot hem: Wat zegt gy veel van Fryt? Hy is een Ketter, en alreede tot 't vuur veroordeelt en verdoemt, en gy met hem; indien gy niet van uwe meeninge af ſtaat, en u zelven ons onderwerpt, zo zult gy gewiſſelyk ook verbrant werden. Hewet zijde: Dat ſla ik niet af. En als hem de Biſſchop vraagde, of hy zijne meeninge weder-roepen wilde, zo heeft hy geantwoort, dat hy even alzo doen wilde, als Fryt gedaan had: daarom is hy terſtont by hem in de gevankeniſſe gelyt, en daar na aan eenen paal met Fryt verbrant geworden. 534

DENYS BRYON en HIERONYMUS VINDOCIN levendig verbrant.

Juich, VINDOCIN, gy zult de kroon des levens erven,
Al word gy hier verbrand: maar hy, die u verried,
Zal om 't ontuchtig vuur ook in de vuurgloed ſterven,
Die hem naar d' afgrond voert vol knaaging en verdriet.
Hoe ongelyk is 't lot van 's waerelds Martelaaren
En hen, die door 't geloof en deugd ten Hemel vaaren.

ALhoewel in 't jaar onſes Heeren en Saligmakers Jeſu Chriſti vyftien hondert vierendertig, de vervolgingen aan alle kanten zeer groot waren, maar voornamelyk te Parys in Vrankryk, nogtans gaven de geloovige daarom den moet niet verloren, maar in tegendeel, de gene die eenig gevoelen van de waarheit hadde, deden grote neerſtigheit om den ſmaak daar van nog grooter te hebben; want God de Heere verwekte van dage tot dage, lieden van allerly ſtaat en konditie, die hy de oogen des verſtants opende, op dat zy zouden ſien de waarheit van 't ſuiver woort Gods; over zulks dat in alle Provintie van Vrankryk zeer veel vrome geloovige menſchen gevonden werden, om den Antichriſt het hooft te bieden. De valſche praktyken en het bedrog der Minder-broeders van Orleans, hadden vele luiden in de zelve ſtad, en in andere plaatſen en ſteden langs de riviere de Loire gelegen, oorſake gegeven om veel meerder te bedenken de ſuperſtitien des Pausdoms, om haar daar van af te ſchyden, en om God ſuiverlyk te dienen; en alhoewel Denys Bryon, Barbier van zijn handwerk, woonende te Sancerre, levendig verbrant was geweeſt, en in 't opregt geloove volſtandig gebleven was tot den laatſten adem zijns levens, zo verkouden nogtans geen Chriſt-geloovige, door vreeſe, of tormenten, die zy wiſten datmen anderen aandede, maar zy verſamelden haar van alle kanten en plaatſen, onder den Standaart en Baniere des Hylige Euangeliums, beſtrydende met eene volſtandige en ſuivere bekenteniſſe der waarheit, de leugenen des Satans, welke zijne onderſaten te werk ſtelden om het Ryk haars meeſters te houden ſtaan. Onder deſe is geen van de minſte geweeſt Hieronymus Vindocin een Jacobyner Monnik. Deſe lange gewoont hebbende in 't lant van Gaſcognen, met nog een anderen Jacobyner Monnik, geheeten Fenario, heeft om zijn goet verſtant, van zijnen Provinciaal conſent gekregen om andere landen te gaan beſoeken; het welke hy gedaan heeft, met nog een anderen Monnik, geheeten Pieter du Pont, geboren van Tonnius in Agenois. Zo is haar op een tyt in den zin gekomen, dat zy wilden gaan beſoeken Switſerlant en de ſtad van Geneven; alwaar zy ook gekomen zijnde, gehoort hebben de ſuivere en onvervalſchte verklaringe van Gods hylig woort, waar in zy in 't kort zo wel toegenomen hebben, dat zy begonden te merken de groote

1534 groote abuiſen en ſuperſtitien van de Roomſche Kerke, waarom dat Pieter du Pont, en nog eenige andere daar gebleven zijn; maar Vindocin wederom keerende in Gaſcognen, is aldaar door 't bevel van den Inquiſiteur, genaamt Rochet, gevangen geworden, en is gelyt in de gevankenisſe des Biſſchops binnen de ſtad Agen; alwaar hy, ondervraagt zijnde van zijn geloove, door Arnout de la Combe Officiaal, en Controleur of Viſiteerder der boeken, den grootſten Gods-laſteraar van de werelt, vrymoedelyk de waarheit beleden heeft, en hem des H. Euangeliums niet geſchaamt; waarom hy veroordeelt en ontwyet geworden is, maar hy heeft hem beroepen en geappelleert aan het Hof des Parlements. Maar alzo in het heele lant van Gaſcognen niemant in dit appel wilde bewilligen of toeſtemmen, zo heeft de Combe ſelve, als Vicarius of Stadhouder des Biſſchops, conſent verkregen van den Aartz-Biſſchop van Bordeaux, met authorityt van het Parlement, om met de degradatie of ontwydinge, niet tegenſtaande het appel, voort te varen. Dit aldus beſchikt zijnde, is Vindocin op den vierden Februari vyftien hondert vieren dertig, met alle de gewoonlyke Ceremonien ontwyet, en is alzo overgelevert in de handen van den wereltlyken Regter. Op den ſelven dag is hy door den Opper-regter Jaques Sevin, Pieter Deſtrades Luitenant Criminel, Nicolaus Nadal, en andere verweſen om levendig verbrant te worden: het welke na den noene volbragt is in een Wei-velt, by de riviere geheeten le Gravier, buiten de Stad. Tot dit droevig ſpektakel, als tot een nieuw ſchouwſpel, hebben haar een groote menigte van menſchen buiten laten vinden, en daar was kwaalyk iemant onder alle de menſchen, of hy wenſchte deſen armen man nog iets ergers toe, alzo waren de vyanden der waarheit op hem verbittert, al was 't ſchoon zo, dat zijne ſtantvaſtigheit en geduldigheit in zijn lyden haar al teſamen verwonderde. Zo is hy dan levendig verbrant geworden: hem waren geſonden vier Monniken, een Jacobyner, een Auguſtyner, een Karmeliter, en een Graauw Monnik, uit elke bedelorder een, op dat zy hem tot biegten zouden vermanen, en beproeven of zy hem van zijn geloove zouden konnen afbrengen, d'een was genaamt Gulielmus Lapidanus, een Vlaams Prieſter, die doen ter tyt de Philoſophie tót Agen was voorleſende, maar is volſtandig gebleven, en heeft haar alle beſchaamt gemaakt met haar eigen argumenten, offerende Gode zijn Hemelſchen Vader in 't midden des vuurs zijne gelukſalige ziele.

Een wynig tyts daar na is den Inquiſiteur Rochet, en zijn Stadhouder Richard binnen Thoulouſe gevangen genomen, en wierden aldaar beſchuldigt van de grouwelyke ſonde der Sodomiten, en agt dagen daar na zijn zy byde om de ſelve ſonde levendig verbrant. Hier kan men ſien wat voor Regters de kinderen Gods op deſe werelt hebben, in wiens handen zy overgelevert worden. Eindelyk zo kan men hier ook zien de gevynsde hyligheit, welke onder de Kappen van de gezegde Geeſtelykheit is ſchuilende, die nogtans een groote hyligheit vynſende, de geloovige Chriſtenen ten vuure en ten zwaarde niet af laten te vervolgen.

ANDRIES BARTHOLOMEI.

ONtrent den ſelven tyt wiert ook levendig verbrant Andries Bartholomei, alleen om dat hy voor een Beelt, dat op den weg ſtont, niet had willen knielen, alzo hy na de Stad van Lyons op de Jaarmarkt ryſde, en alzo offerde hy God ook zijn ziele.

JOOST de POTTEBAKKER. 1535

DOnderdaags na Ligtmiſſe, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert vier-en-dertig, is Jooſt de Pottebakker, woonende tot Vugt, om de waare leere (die men doen de Luterſche noemde) op de Markt van 's Hertogenbos onthooft, na dat hy ontrent drie-vierendeels jaars ſeer zwaar gevangen had geſeten, en veel verdriets had uitgeſtaan.

Verſchyden Martelaren te Parys.

IN 't jaar onſes eenigen Verloſſer en Saligmaker Jeſu Chriſti vyftien hondert vier endertig in October, zijn te Parys aan de Predikſtoelen brieven geplakt, vermeldende den ongoddelyken grouwel der Miſſe, en andere Paapſche ſuperſtitien. In deſe tyt zijnder veel geloovige en Godvrugtige menſchen in veel verſchyden plaatſen der Stad omgebragt, om dat zy den ſuiveren en onvervalſten Gods-dienſt van herten begeerden.

Berthel Mylon, de gigtige genaamt, een jong man van jaren, gigtig over zijn geheel lighaam, uitgenomen de tonge, heeft met ſulker vierigheit en liefde tot de Godſaligheit ontſteken en bewogen geweeſt, dat hy geen tyt liet voorby gaan van een iegelyk te vermanen, te leeren, en te verbryden de glorie des eeuwigen Gods. Deſe is van de vyanden der waarheit gevangen, welke, met verwonderinge van zijn uitgenomen ſterkheit en ſtantvaſtigheit, hem levendig hebben doen verbranden, in de ſtrate de Greve. Berthel Mylon.

Johannes du Bourg, een Koopman van Parys, woonende in 't huis daar het zwarte Paart uithangt, is ook om des Euangeliums wille gevangen, en aldaar by de Halle ſeer wreedelyk levendig verbrant. Johannes du Bourg.

De Rentmeeſter van Nannetten in Brittaingnen, is ook om de kenniſſe des Goddelyken woorts in den kerker geworpen, en te Parys by het kruice, du Toroir genaamt levendig verbrant. De Rentmeeſter van Nannet.

Henrik Bouheron, een Metſelaar van zijn ambagt, is ook aldaar gevangen om het waaragtige geloof, en daar na zijn tonge doorſteken, en met een yſeren nagel aan zijn eene wange geveſtigt, en is ook levendig verbrant geworden. Henrik Bouheron.

Cantella, een School vrouwe die maagdekens leerde, heeft betoont een ſchoon exempel des ſtantvaſtigen geloofs, welke levendig verbrant is op het uitterſte der ſtrate, die Huchet geheeten wort. Cantella.

Stephanus de la Forge, een Burger van Doornik, en een ſeer vermaart Koopman binnen Parys, is ook in de ſelfde Stad opgegrepen, als die het Euangelium gunſtig was, en geerne gevordert zou hebben; en is ook aldaar op St. Jans kerkhof levendig met vuur verbrant.

QUOQUILLAART van Beſanſon.

TE Beſanſon in 't Hertogdom van Bourgondien, was een Prieſter Quoquillaart geheeten, die om de belydeniſſe der Euangeliſcher leeringe, welke hy ſeer vrymoedelyk gedaan had, eerſt van zijn Prieſterdom berooft en ontweyet is, en daar na ook den doot met een geruſt gemoet heeft geleden, en de waarheit des Heeren Chriſti met zijn bloet betuigt, anno vyftien hondert vier-en-dertig.

MARIA BECAUDELLE.

MAria Becaudelle, met byname Gaborita, te Eſſars in Poitiers, in de heerlykheit des Graafſchaps van Fontenay geboren: deſe heeft by een burger in de ſtad Rochel gewoont, welke zy diende, van welke zy ook in de Chriſtelyke

1534. ſtelyke Religie is onderweſen geworden. Namaals is zy na Eſſars geryſt, om daar te woonen. Als zy een Graauw-Monnik had hooren prediken, die het Woort Gods niet ſuiver en ongeſchent uit lyde, zo heeft zy hem alleen met ſchriftuurlyke getuigeniſſen beſtraft en vermaant. De Minder-broeder gram zijnde, heeft meer dan tien getuigen by een geroepen, en haar gezegt, datſe ſulks nog eens verhalen zou, 't welk zy niet heeft geweygert, maar heeft daar de ſuiverheit des Goddelyken Woorts voortgebragt, en ſtantvaſtelyk beleden, en hem verkondigt het grouwelyk oordeel des Heeren dat hem zou overkomen. Zo heeft haar de Monnik aangebragt en beſchuldigt, om welker zaken zy gevangen, en te Fontenay veroordeelt is, datſe verbrant zou worden: welke ſententie den hoogen Raat te Parys beveſtigt heeft. Dus is zy met groote en mannelyke vromigheit verbrant geworden, en heeft de Euangeliſche waarheit tot 'er doot toe voorgeſtaan.

1534. ...ſtraft Monnik zijn valleeringe.

PETRUS GAUDET ellendig gemarteliſeert buiten Geneven door aanbitſing van zijn Oom.

Godvruchtige GAUDET, die 't Ridderlyke teeken,
Van Rhodes hebt verſmaad voor Chriſtus kruis en leer.
Dat adelyk livrei van onverwelkbaare eer:
Uw keur braveert de roem des waereldts vol gebreeken:
Al woed uw' wreeden Oom. verbaſterts van natuur,
Gy proeft de voorſmaak van uw zaligheid in 't vuur.

PEtrus Gaudet uit een dorp by Parys geboren, na dat hy de Orden van de Ridders van Rodes (die men St. Jans Heeren noemt) aangenomen had, is hy met zijn egte huisvrouw na Geneven tot de Gemynte Gods geryſt, in 't jaar onſes eenigen Hylants Jeſu Chriſti vyftien hondert vierendertig. Ontrent een half jaar daar na heeft hem zijn Oom, die onder de Rodiſche Ridders Commandeur was, uit Geneven bedriegelyk geroepen, (want hy was een hart vyant van de Euangeliſche waarheit) en heeft beſchikt, dat hy door ettelyke verraders, die op 't Slot Penan waren, (die den Biſſchop van Geneve, die uit de Stad verdreven was, dienden) gevangen zoude worden, 't welk ook alzo geſchiet is op den drie-en-twintigſten July, op St. Jans avont.

...rus wort vangen door ...nbitting ...ns Oom.

Als hy nu op 't Slot vyf dagen lang lag, en zeer ſtrengelyk gepynigt en gemartel wert, heeft hy altyt 't Euangelium zeer ſtantvaſtelyk voorgeſtaan en beſchermt.

Ten laatſten hebben zy hem zo wreedelyk en onmenſchelyk gedoot, dat het ſchrikkelyk is om te hooren; want zy hebben hem dan in 't vuur gelaten, dan weder uitgehaalt, dan 'er weder in, en in zo grouwelyken pyne heeft hy God Almagtig ſonder ophouden aangeroepen, en den tweden dag zijnen geeſt opgegeven, in 't jaar 1534.

JOHANNES CORNON.

1535. IN de Mey-maant, in 't jaar 1535. is te Maſcon om 't geloove des Euangeliums gevangen en in de kerker geworpen een Lantman, die zig met den akker bouw geneerde, *Johannes Cornon* genaamt; een man die in de woorden Gods zeer Godvrugtelyk geoeffent was, hoewel hy leſen nog ſchryven konde.

Als hy voor den Regter ſtont, heeft hy haar zo wyſlyk en ſtantvaſtelyk geantwoort, dat zy haar ſchaamden en verwonderden; en hebben hem veroordeelt, dat hy levendig zou verbrant worden: over welke ſententie hy zo wel gemoet

1535. is geweeſt, dat hy geenſins zig verder heeft willen beroepen of appelleren.
Hy wiert op een horde ter doot gevoert, en heeft het ſuiver woort Gods betuigt in zijn leven, en met zijn doot beſegelt, in 't laatſte deel maants Juny in 't voorſz jaar. 1535

COUWBRIG, een Engelſchman tot Oxfort, levendig verbrant.

Kon uw zagtmoedigheid, uw willeloos geduld,
En Godvrucht uit de borſt der waarheid ingezoogen,
U niet bevryden voor den vuurgloed zonder ſchuld?
Neen, vroome COUWBRIG, neen: het God'lyk alvermoogen
Beminde u al te teêr: want die met Chriſtus lyd,
Word ook met hem, o vreugd! verheerlykt na den ſtryd.

ONtrent deſe tyt is in het kwartier van Gloceſter een Engelſchman gevangen, met namen *Couwbrig*, is van daar gevangen gelyt binnen Oxfort, alwaar doen ter tyt Doctor *Smith* Deeken was van de Univerſityt, en Doctor *Cootſe* was den oudſten na hem: deſe twe met d'andere Theologanten hebben 'er zeer wredelyk gedragen tegen deſen goede en armen man; want van zulken natuur zijn deſe Paapſche nagt-uyle, dat zy het licht des H. Euangeliums geenſins verdragen konnen, ja haten 't zelve, en vervolgen 't met vuur en ſwaart, mynende alzo de waarheit uit te roeyen, maar helaas te vergeefs, want by ondervinding is gebleken, dat het bloet der Martelaren is het zaat van Gods Kerke, en dat 'er meer menſchen tot God bekeert zijn geworden, door 't aanſchouwen van de groote ſtantvaſtigheit, die God in de herten der getuigen zijner waarheit is ſtortende, dan door eenige openbare verkondinge des H. Euangeliums, 't welk zy noit hebben willen toe laten, nog in 't openbaar nog in 't hymelyk, gelyk het in deſen goeden *Couwbrig* wel gebleken is; want zo haaſt hy gevangen en van zijn geloof ondervraagt was, hebben zy hem in een ſtrengen kerker geworpen, genaamt Bocard, alwaar zy hem by na van honger lieten ſterven, alzo dat hy heel mager en dor geworden is: dit heeft hy nogtans alles patientelyk verdragen voor den Name Gods, welken hy in zijne benautheden loofde en prees, dankende God zijn Hemelſche Vader, dat hy hem had weerdig geagt om voor de waarheit dit alles te mogen lyden, beryt weſende de zelve met zijn bloet ook te beſegele. Maar om dat deſe valſe Hypocryten geen materie hadden, waar mede zy deſen *Couwbrig* voor 't volk zouden beſchuldigen, zo hebben zy haar met leugenen beholpen, en onder 't volk geſtroit, dat 'er tot Oxfort een Ketter gevangen was, die, als men van Jeſus ſprak, dat wel mogte verdragen, maar dat hy het woort Chriſtus in geenderhande maniere mogte horen uitſpreken: en om deſe redenen maakten zy het volk wys, dat hy weerdig was levendig verbrant te worden, 't welk het meeſtedeel van Oxfort geloofde. O groote valſcheit deſer Pharizeen en gevynſtheit! O valſche leugenen, daar mede den onnooſelen verdrukt wort! maar den knegt is niet beter dan zijnen meeſter; Chriſtus, de waarheit zelve, is valſelyk beſchuldigt geworden, wat wonder is 't dan, dat een getuige der waarheit valſelyk beſchuldig wort? Doen nu deſen roep door de heele Stad geſtroit was, zo hebben zy een dag verordineert, op welken dit onnooſel lammeken gelyt is na het Vleeſch-huis, vergeſelſchapt met een grooten hoop Volks, met ſtokken in de handen, van vreſe of haar iemant deſe proye ontnemen zou. Doen hy ter plaatſe was gekomen, alwaar hy zijne offerhande zou doen, zo heeft hy hem gewilligly in een huisken (van hout en ſtroo gemaakt) begeven, dat daar voor hem beryt was, om verbrant te worden.

Digitized by Google

1535. den. En als hy in 't midden van de vlamme ſtont, heeft hy diverſe ryſen den Name des Heeren met luider ſtemme aangeroepen, zeggende: *Heere Jeſus Chriſtus, weeſt uwen armen dienaar genadig*, en heeft alzo zijnen geeſt bevolen in de handen van zijne Hemelſche Vader. 1535.

Vyf Martelaren in Schotlant verbrant.

HIer te voren is verhaalt, hoe dat *Patritius Hamilton*, geboren uit een heerlyk en edel geſlagte van Hamilton, en maagſchap van den Koning van Schotlant, ter doot veroordeelt en levendig verbrant is geworden, om de bekenteniſſe van de Euangeliſche waarheit. Nu ſeven jaren na des zelven doot, te weten in den jare 1535. zijn tot Edenburg, de Hooftſtad van Schotlant, op het Kaſteel vyf perſonen te gelyk verbrant, om datſe, de duiſterniſſe des Pauſdoms verlaten hebbende, het klaarſchynende licht des Euangeliums hadden aangenomen, onder deſe waren twee Jacobyner Monniken, een Prieſter, een Edelman en een Canonik. Hare onderſoekers en Regters waren de Aartz Biſſchop van *St. Andries*, *Jan Majeur*, *Pieter de Cappellaan*, en eenige andere Grau-Monniken, welkers voor-looper *Hamilton* te voren was geweeſt.

MARTINUS GONIN, een Waldens.

MArtinus *Gonin*, geboren in een klyn dal des lants van Piemont, Angruena geheten, wiens inwoonders altyt het misbruik der menſchelyker inſettingen bekent en gehaat hebben: Deſe, als hy tot de Waldenſen gekomen is, is hy van haar tot een Dienaar des Goddelyken woorts gekoren. Maar de Waldenſen, hoewel datſe goede menſchen waren, ſonderling Godvreſende, en zeer genegen tot het woort Gods, hebben nogtans wel gezien, na dat het licht der Euangeliſcher waarheit verſchenen was, dat in haar Kerken veel ontbrak, dat tot de waaragtige Religie en Godſaligheit nodig was, datſe veel dingen, door onwetentheit en met 'er tyt ingebragt, voor goet aangenomen hadden, die nogtans van de Euangeliſcher zuiverheit, en ordinantie der Chriſtelyker Kerke verre afgeſchyden waren. Zo hebbenſe deſen *Martinus* met *Johannes Gerard* te Geneven geſonden, tot *Guilielmus Farel*, die doe in de Stad Dienaar des Goddelyken Woorts was, en hem gebeden, dat hy den laſt wilde aannemen om hare Kerke en Gemynten te reformeren, en te herſtellen, na uit wyſen der H. Schriftuur, zo wel die Kerken, die zy hadden in Delphinat, en Provence, en by Piemont, als ook die daar waren in Italien, Calabrien, en Apulien, die eenige ſmaak der Godſaligheit en de vreeſe Gods behouden hadden.

Als *Martinus* de zake, daar hy om uitgeſonden was, getrouwelyk beſchikt had, is hy in de maant van April weder gekeert, in 't jaar 1536. Zijn voornemen was, dat hy na het dal van Angruena ryſen wilde, om zijn Ouders en Vrienden te beſoeken.

Als hy nu uit gink, zo heeft de Supier *Georgius Borel* hem onderſogt, en gevonden eenige Godvrugtige Vermaan-brieven, die *Gulielmus Farel*, en *Antonius Saunirius*, en andere Dienaars van Geneven, aan Godvrugtige liefhebbers der Euangeliſcher waarheit geſchreven hadden. Doen heeft hem de Supier weder in de gevankeniſſe bevolen te gaan, en hem in een diepe donkere put geſloten, en twee dagen lang daar gehouden.

Des derden daags is des Koninks Procureur met etlyke andere uit het Parlement tot hem gekomen, en hem aangezegt, dat hy een verſpieder was, want hy brieven by hem had. *Martinus* zyde: Leeſtſe, en gy zult bevinden datſe van geen krygshandel vermelden, of zaken die den Princen aangaan; maar datſe alle Godvrugtige vermaningen, om 't leven in de vreeſe Gods aan te ſtellen inhouden. Zo hebben hem etlyke gevraagt van waar hy was; en uit de brieven drongen zy hem op, dat hy een Lutheraan was. *Martinus* antwoorde: Ik ben gebooren in 't dal Angruena in Piemont: nu woone ik te Geneven, en hantere 't boek-drukken. Ik ben ook geen Lutheraan, nog ik begeer het ook niet te zijn, aangezien dat Luter voor my niet geſtorven is, maar Chriſtus alleen, van wien ik den naam voere: en worde een Chriſten geheeten, voor wien en met wien ik beryt ben te leven en te ſterven.

Gevraagt zijnde, wie dat te Geneven predikte, antwoorde hy: Gulielmus Farel, en Petrus Viret. Doe zijde des Konings Procureur: Die twee hoofden der Luterſche ſecte? Tot wien Martinus ſoetelyk antwoorde: Met verlof, zijde hy, zy en zijn geenſins zulke als gy meent, maar het zijn getrouwe Dienaars des Almagtigen Gods, die de ryne leere des woorts Gods verkondigen, gelyk de Apoſtelen gedaan hebben. Zegt gy dan, zijde de Procureur, dat alle 't gene dat onſe Moeder de H. Roomſche Kerke leert, als Miſſe, Vagevuur, Aflaat, goede Werken, en diergelyke andere, al vals zijn? Martinus antwoorde, dat dat de kerke der boofen was, die haren oorſpronk en wasdom van den Duivel had, daar de Paus, de waaragtige Antichriſt, het hooft van is. Maar zijde hy, 't zal alzo geſchieden als het by Mattheus geſchreven is: *Dat alle plantinge, die de Hemelſche Vader niet geplant heeft, zal uitgeroeit worden.* De Procureur vraagde, wanneer dat zulks geſchieden zoude? Martinus antwoorde, als de ſoon der verderffeniſſe, die in den Tempel Gods zit, geopenbaart zal weſen, als Paulus vermaant: Geeft my den Bybel, ik zal 't u toonen. 't Is heden genoeg daar van, zijde de Procureur, morgen zal men u Doctoren by brengen, die u anders zullen antwoorden; zy zullen den Bybel en het Mis boek ook mede brengen. 2 Theſſ. 2.

Des anderen daags zijn tot hem in den kerker gekomen een grooten hoop Minder-broeders, Predik-broeders, Papen, en ook etlyke Raatsheeren des Parlements. Zo hebben hem de Procureur en Kettermeeſter aldus gevraagt: Wel, wilt gy nog wel wat anders en meer zeggen, dan gy gezegt hebt? Martinus zijde: Ik weet niet wat gy my vragen wilt. Doe begon de Kettermeeſter, als een die de alderſtoutſte was, aldus te vragen: In wien gelooft gy? Ik geloove, zijde Martinus, in God den Vader door Chriſtus Jeſus, als 'er in de Artykelen des geloofs ſtaat: ik hebbe ook geen ander geloof. Doe vraagde de Kettermeeſter wederom, hoe dat hy God den Heere aanriep en bad? Op die maniere, zijde Martinus, als onſe Saligmaker ons heeft leeren bidden: Namelyk, *Onſe Vader die in de Hemelen zyt, &c.* De Ketter-meeſter gram zijnde, vraagde voort, zegt gy dan dat het voorbidden van onſe Moeder de H. Kerke niets baat? Martinus antwoorde, gylieden meent en zegt zulks, maar dit zijn niet dan menſchelyke en Duivelſche vonden, die met haar hooft en inſteller den Paus vervallen zullen, als 'er geſchreven ſtaat Apocal. 17. 18. Welke plaatſe van Martinus uitgelegt wierd. Martinus wort van den Kettermeeſter en Monniken ondervraagt.

Doen werden de Monniken en Papen alzo verſtoort, datſe de tafel met vuiſten ſloegen, en haar bonnetten op de aarde wierpen, en riepen datmen hem niet meer behoorde te vragen of

1535. te onderſoeken, want hy een verdoemt Ketter was. Zyn de Propheten, zijde Martinus, en Chriſtus Jeſus myn Saligmaker, en ook de Apoſtelen Ketters, zo wil ik met haar ook wel een weſen; want ik houde my aan geen ander leeringe, dan aan hare leeringe, en ik wil my ook aan geen andere houden.

Zo hebbenſe vier dagen lang, vier of vyf uren altyt aan een gediſputeert van de Artykelen der Religie, en de ſchandelyke misbruiken der Roomſche Kerke. T'en laatſten heeft Martinus van haar een Mis-boek begeert, op dat hy haar zoude toonen een byſonder groot misbruik in 't Canon, dat begint: *Te igitur clementiſſime*, daar zy Chriſtus wederom, met vleeſch en beenderen in een bete broots beſloten, voor de ſonden der levendigen en dooden op-offeren, 't welk immers, zegt hy, zeer gekkelyk, en van alle waarheit en geloove in Jeſus Chriſtus vreemt luit, en is ook alzo; want onſen eenigen Saligmaker Jeſus Chriſtus is eens in het Hyligen der Hyligen ingegaan, en heeft zig zelven eens alzo opgeoffert aan het kruis voor onſe ſonden, dat hy door de uitſtortinge zijns alderſuiverſten bloets, 't welk hy zijnen Vader opofferde, alle de vuiligheit en ſmetten onſer ſonden en gebreken gants afgewaſſchen, en ons geheel gerynigt heeft. Nu, om zodanigen offerhande tegen het woort Gods te vernieuwen of te verhalen, is niet alleen onnoodig, maar ook ongoddelyk; aangezien dat alzo de offerhande Jeſu Chriſti vernietigt wort. Doe wierden de Monniken, en andere die haar by vielen, veel meer raſende en verwoet, ſtampende met haar voeten op de aarde, ſlaande op de tafel, trekkende hare bonnetten van hare hoofden, zeggende, dat hy een Ketter was, dat hy den Duivel in had, dat hy de Miſſe niet wilde gelooven; zo is hy daar na den Sipier bevolen, en belaſt dat hy hem in een toren zou ſluiten. Als nu een iegelyk, die daar gekomen was, ſchyden zoude, gaf de Ketter-meeſter haar raat, dat het hem alderbeſt dagte, (want deſe menſche geen Francois was) datmen hem in 't water wierpe, op dat hem het volk niet hoorde ſpreken, want het zou grootelyks te ſorgen zijn, dat hy het volk, die hem hooren zouden, door zijn welſprekentheit veelderen mogte maken dan hy zelfs is; zo waar 't goet dat de Overſte Lantregter daar opzigt over wilde nemen.

Chriſtus wort van de Papen in een beet broots beſloten.

Martinus wort uit den kerker gehaalt om gedoot te worden.

Twee dagen daarna, den vyftienden dag in April, in 't jaar vyftien hondert vyfendertig, ontrent de negenſte ure van den nage, is de Onderſtadhouder, dien zy een Caſtelyn hieten, in den kerker met den Scherpregter en Schargianten gekomen, als Martinus ſliep, tot den welken Martinus zijde: Waar gaat gy henen myn vrienden? Ik merke dog wel, en zie wat gy my doen wilt, namelyk, gy wilt my in de rivier werpen, op dat my niemant van 't volk zoude zien, maar God, die alle dingen merkt, die zal u ligtelyk zien. Ik ga nu, op dat ik met hem eeuwiglyk leve: en ik bid hem, dat hy u zodanigen kenniſſe verleene, dat gy uwen booſen raat en daat mogt bekennen. Nu, laat ons gaan in den naam des Heeren.

Als hy dit gezegt had, is hy opgeſtaan, en heeft zig van den Scherpregter laten binden, om alzo ter doot te gaan. Doen hy uit den kerker ging, beval hy allen den gevangenen den Heere, van dewelke het meeſtedeel geweent hebben, ſonderlinge de gene die van hem de ſmake des Goddelyken woorts ontfangen hadden: en deſe vermaanden hem wederom zeer, dat hy wel gemoet en getroost zou zyn. Als hy uit de Stad gelyt wert, bad hy God voor de Overigheit en den Raat, die hem alzo handelden, en vermaande den genen die hem volgden, datſe haar zouden wagten van den Beelden-dienſt. 1535

Doen hy nu aan den oever der riviere (Iſara geheeten) gekomen was, en den Scherpregter hem aan den eenen voet gebonden had, heeft hy, als een getrou Dienaar en waaragtig getuige Jeſu Chriſti, den Onder-ſtadhouder gebeden, dat hy zo lange den Henker zoude laten vertoeven, tot dat hy een wynig geſproken had. Welk als 't hem toegelaten was, heeft hy het volk, die hem met grooter hopen gevolgt waren, geleert en vermaant, datſe van gantſcher herten en met alle vlyzigheit het Euangelium onſes Heeren Jeſu Chriſti zouden volgen, en dat neerſtelyk overleſen, zo om harer ſaligheit wille, welk daar in voorgehouden wert, als ook om te beſchouwen de dwalingen, misbruiken, en ongoddelykheden, in de welken haar de Paus met grooter onwetenheit hielt; want, zijde hy, wilt gy hem volgen, zo zult gy ſtraks na der hellen gaan: en hoe godloos dat haar leeringe en diſcipline is, meugt gy ligtelyk merken uit haar leven, dat zy in alle boosheit en ſchelmery overbrengen; daarom volgt liever den Heere en onſen Saligmaker, daar gy een ſalig leven ſonder eenig perykel vinden meugt. Dit en andere meer, 't welk niet beſchreven is, heeft hy anderhalf ure lang gepredikt, met groote verwonderinge der toehoorderen, die hem zeer begeerig hoorden; zo dat 'er zeer vele waren, die 't beſchryden dat de goede man zo omgebragt zou werden. Martinus vermaant het volk.

Maar de godloose Henker, die 't verdroot zo lange te toeven, die liever een dronk wyns dan zulken ſaligmakende voedſel des woorts Gods gehad hadde, heeft hem zeer onbeleefdelyk bevolen, dat hy een einde maken zoude: zo is Martinus aan den oever der riviere op zijn knien gevallen, en heeft God aangebeden, begeerende van hem vergevinge van alle zijne ſonden, door het lyden Jeſu Chriſti.

Zyn laatſte woorden waren: *U bevele ik, O Heere Jeſu Chriſte, mynen geeſt.* Zo heeft de Henker een klyne touw om zijnen hals geworpen, en die zo lang gedraait, tot dat hy ter aarden viel, daar na heeft hy den Godſaligen man in de riviere geſtooten, houdende hem by den eenen voet, die gebonden was, zo lang als hy hem nog roerde: daar na ſneet hy de touwe af, en liet het lighaam in de riviere dryven. Alzo is de vrome Martelaar Jeſu Chriſti van deſe werelt geſchyden. Martinus wort geworgt en het water geworpen.

Een Lantman te Zierikzee.

JEſus Chriſtus onſe eenige Saligmaker dankte zijnen Hemelſche Vader, dat hy zijne Goddelyke wille voor den wyſen en den verſtandigen verborgen hielt, en den klynen openbaarde: alzo heeft de Heere gewiſſelyk, 't gene dat veragt is na de werelt, verkoren, als Paulus zegt, op dat hy daar door de magtige en de wyſe beſchaamt make, als wy dagelyks in vele exempelen bevinden.

In Zeelant was een eenvoudig Lantman, welke te Zieriezee gevangen gebragt is, om dat hy niet wilde gelooven, dat in het Mis-broot waaragtig God en menſche was. Hy heeft zo vaſt by deſe waaragtige meeninge gebleven, dat hy daar geenſins was af te brengen: en hoewel hy ongeleert was, zo heeft hem God de Hemelſche Vader alzo verſterkt, dat hy in geenderly wyſe der valſcher en bedrieglyker Mis-papen en Monniken woorden gehoor gegeven heeft, zo is hy ten laatſten daarom ten vuure verweſen, en gevoert op het galge-velt. Hier heeft hem een Jacoby-

1535. cobyner Monnik (die hy, om de gelyke pluimen en onnutten geklap, een Exter noemde) zeer met zijn Afgodiſch kruis en andere beuſelingen gekwelt; maar hy heeft altyt den Heere aangeroepen, en geſtadig in zijn mont gehad, Vader, Vader, Hemelſche Vader: is alzo aan een ſtake geſtelt, en men heeft een doek met bus poeder aan zijn hals gehangen, en de Henker heeft een bos ſtroo of twee (want daar te lande niet veel houts waſt) om zijn lighaam geſet, en dat aangeſteken. Alzo heeft deſe goede man zijn leven gelaten, en de waarheit met zijn doot beſegelt, die hy in zijn leven beleden had. 1535.

Wie is 'er dog onder allen de wyſe, hoog-geleerde, kloekſinnige Doctoren, die de waarheit beter gevonden hebben met haar groote vernufheit, dan deſen in zijne eenvoudigheit? haar verſtant is tot ydelheit gekeert: Maar deſe man heeft door de genade des Heeren gehad de kenniſſe Gods, daarom verwierp hy den blinden, dooden en ſtommen Afgod. Hy heeft geweten, dat Chriſtus zit aan de regterhand zijns Vaders in den Hemel, en daarom geloofde hy niet den genen die daar roepen: Hier is Chriſtus, en daar is Chriſtus. Og God, dat de menſchen nog zo blint zijn, en agten dat broot of koexkens voor haren God! Dat leeren ons dog katten, muiſen en honden wel: want het moeſte immers wel een arm ſot, ik late ſtaan een God zijn, die zig van zulken gedierte zou laten eten. Verlicht haar oogen, O Heere!

JOHANNES SCHENIZ.

Johannes Schenitz is om de belydeniſſe der Godlyker waarheit, door 't bevel *Alberti*, Aartz-Biſſchop van Ments, den 21. July 1535. in de Zout brunnen verworgt, waar over *Lutherus* daar na met openbare Schriften deſe boſe daat van den voorſz. Biſſchop dapper heeft voorgenomen, en beſtraft.

WILHELMUS TINDALL tot Vilvoorden verbrant.

Wyl Gods rechtvaardigheid elk loon naar werk zal geeven,
Tot welk een hooge trap van onvergangb're vreugd
Godvruchtige yveraar zult gy dan zyn verheeven?
Die 't helder licht van uw geleerdheid, trouw en deugd,
Tot Jezus eer liet in veel vroome zielen daalen.
Zo wykt de duiſt're nacht voor 's Levens zonneſtraalen.

1536. IN de dagen *Hendrik de* VIII. Koning van Engelant, eer de groote reformatie en wederroeping der Kerke geſchiede, was aldaar de getrouwe Dienaar Jeſu Chriſti *Wilhelmus Tindall*, gebooren ontrent de palen van Walſch-Engelant. Deſe was in de hooge Schoole van Oxfort opgevoet: alwaar hy niet alleenlyk opwies en toenam in de wetenſchap der vrye konſten, maar ook in de kenniſſe der H. Schriftuur, waar toe zijn zinnen zeer genegen waren, alzo dat hy, in 't Collegie van *Magdalena* zynde, ettelyke ſtukken der Godlyker leere aan zekere Studenten, zyne medegeſellen, in 't hymelyk heeft voorgeleſen, haar onderwyſende in de waarheit Gods. Wiens zeden en converſatie ook waren zodanige, dat hy van alle menſchen is geagt en gehouden geweeſt voor een Godſalig man, die met een deugdelyke genegentheit begaaft was, en met een onbevlekt leven verſiert. Als hy nu eenige tyt te Oxfort geſtudeert had, is hy van daar vertrokken na de Schole van Cantabrigien, om zyne kenniſſe in de Goddelyke leere te vermeerderen. En doen hy ryper geworden, en in de graden der Scholen vorder getreden was, zo is hy van daar getrokken, om by een Ridder van Glocheſter te wonen, met namen Meeſter *Welche*, alwaar hy zeer bemint was, en de gunſte van zijn Heer verworven had. 1536.

Digitized by Google

1536. Nu overmits deſe Edelman in 't gemeen een tafel hielt, die met goede ſpyſe verſiert was, zo kwamen dikwils by hem te gaſt verſchydene Abten, Diakonen, Archi-diaconen, en andere groote Meeſters en Doctoren, die vette beneficien beſaten. Als zy ter tafel geſeten waren, zynſe menigmaal met Meeſter *Tindall* in diſpuut gekomen over de verſchillen in de Religie: en gelyk hy tege haar gewapent was, door zyn groote kenniſſe in de Godlyke wetenſchap, zo heeft hy haar niet geſpaart, nog ontzien voor haar openlyk en eenvoudelyk zijn gevoelen te verklaren, over zodanige kweſteen, in dewelke hy zag datſe t'eeniger tyt gedoolt hebben, hare dwalingen wederleggende uit de klare en openbare plaatſen der H. Schriftuur.

Deſe diſputen duurden zo lang, datſe hem eindelyk een hymelyken haat toegedragen hebbe, en wiſten niet hoe zy anders haar lagen zouden aanleggen, dan dat de Cancelier zyne Prieſteren zou doen vergaderen, onder welken Meeſter *Tindall* ook zou verſchyne. Doe hy aldaar kwam, zo heeft hem den Cancelier zeer zwaarlyk gedrygt, gelaſtert en beriſpt, vele zwarigheden op den hals gedrongen, hoewel dat 'er geen beſchuldigers konden voor den dag gebragt werden, die hem te regt konden beſchuldigen; maar geen ſtoffe uit hem getrokken hebbende, zo is hy voor die ryſe hare handen ontkomen, en weder tot zijn Heer gekeert.

Evenwel is haren haat grotelyks vermeerdert, zo dat haar baffen en raſernye noit ophielt, tot dat zy hem van zynen Heere verjaagt hadden; zo is hy van daar getrokken na Londen, om hem in den dienſt van Biſſchop *Curbert Tonſtall* te begeven, maar God die alle dingen hymelyk beſtiert, had verordineert, dat hy geen gunſte by deſen Biſſchop zou vinden: want na dat hy eenige hulpe en byſtant van *Humfredo*, *Mummots* Schepen van Londen, en andere Godſalige mannen ontfangen had, is hy uit Engelant getrokken na Duitslant, alwaar deſe Godvrugtige man, ontſteken zynde met een bewegelyke zorge voor zijn Vaderlant, geen moeite geſpaart heeft, om zyne broeders, en lants-lieden in Engelant tot den ſelve ſmaak en gevoelen van Gods H. Woort te brengen, daar mede de Heere hem verſiert had.

Dit by zig ſelven overleggende, en met *Jobannis Frytbus* daar over ſprekende, zo dagte hem geen beter middel te weſen, om zijn voornemen na te komen, dan de H Schriftuur in de gemeene ſpraak over te zetten, op dat het gemene volk de klaarheit van Gods H. Woort mogte aanſchouwen, aanziende, dat hy dikwils door ervarentheit beproeft had, dat zo lang als de H. Schriftuur van haar ogen verborgen bleef, het niet mogelyk was, om de Leken in de waarheit te verſterken, en dat dit was den principaalſten oorzaak, waar door al 't kwaat in de Kerk was voortkomende: want onder tuſſche de grouwelyke daden, en afgoderyen, welke deſe Pharizeeuſche Prieſters bedreven hebbe, zijnſe gemainteneert geworde, en konde alzoniet gemerkt worden: daar om hebbenſe gearbyt met alle haar gewelt, om de H. Schriftuur te verdonkere, en deſelve van de oogen des volks te verbergen, op datſe geenſins geleſen mogte werden, of indien datſe geleſen ware, om den regten zin daar van alzo te verdrajen en te verduiſteren, door de donkere nevelen van hare valſche Sophiſterye, datſe die alle hebben verſtrikt, welke hare grouwelyke daden hebben willen beriſpen: en de waarheit, diemen het volk zoude mogen leeren, hebben zy door hare ſchynbare redenen, en door hare Philoſophiſche argumenten, door hare wereltlyke gelykeniſſen, en door hare verdrajende dubbelſinnigheit uitgebluſt: ja dat meer is, zy hebben alzo daar mede geſpeelt, en zo veelderlei uitleggingen voor de oogen van de eenvoudige menſchen geſtelt, dat, hoewel zy verſekert waren in hare herten, dat al 't gene datſe ſpraken vals was, nogtans konden zy hare argliſtige raatſelen niet ontdekke, 'ten ware dat de Schriftuur in hare gemene Taal overgezet zoude zijn. 1536.

Hierom en uit die oorſaken, was deſe vrome Godſalige man verwekt, ja ſonder twyffel door den Geeſt Gods gedreven, om 't N. Teſtament eerſt in zyns moeders taal over te zetten: het welke hy dede ontrent 't Jaar 1527. Daarna heeft hy ook de vyf Boeken *Moſis* getranſlateert, verzierende deſelve met verſchyde Argumenten en Voor-redenen, dewelke van alle vrome Chriſtenen waardig zijn om geleſen te worden: Hy ſchreef ook vele andere Godſalige Tractaten, die groote ſtigtinge in de Kerke Gods gedaan hebbe. Doen nu dit alles onder het volk geſtroit wert, maar principalyk zyne overſettinge van 't Nieuwe Teſtament, het was een wonder om te zien, wat een deure des lichts daar door geopent wiert. En gelyk zy in menige vroome mannen veel goets te wege gebragt hebben, alzo hebben in het tegendeel de goddelooſe aan d'een zyde deſelve veragt en gemyt, op dat het volk niet zoude wyſer zijn, dan zy zelve: vreeſende op d'ander zyde, dat door de klaar ſchynende ſtralen des H. Euangeliums haar valſche gevynſtheit en werken der duiſterniſſe zoude mogen ontdekt werden, begonnen oproerig te worden, gelyk, in de geboorte Jeſu Chriſti, *Herodes* wert beroert, en geheel Jeruſalem met hem: maar inſonderheit de Satan de Prince der duiſterniſſe, verſtoort zynde om de uitbrekinge en voortgank des H. Euangeliums, heeft zijn uitterſte gewelt gedaan door zyne inſtrumenten, om de gebenedyde werken van deſe Godvrugtige man te beletten. Want de Biſſchoppen verbittert en ontſteken zynde tegen *Willem Tindall*, om dieswille dat hy het Niewe Teſtament, en de vyf Boeken *Moſis* overgezet hadde, en vele andere ſchone Tractaatkens uitgaf, als een zeer ſchoon Boek van de Chriſtelyke gehoorſaamheit, en een Tractaat tegen *Thomas Morus*; hierom heeft hare gramſchap niet opgehouden, tot datſe het Plakkaat van den Konink gekregen hadden, om deſe Boeken te verbieden: en daar mede niet te vreden zynde, zo zynſe in hare boosheit voortgegaan, en hebben middelen bedagt om hem in hare netten te vangen, en met loosheit zijn leven te beroven. Na dat hy een tyt lank in Duitslant geweeſt was, alwaar hy met *Martinus Lutherus*, en andere kloekſinnige Leeraars geſproken had, is weder na de Nederlanden gekeert, om zijn woon-plaats binnen Antwerpen te houde. Doen de Biſſchoppen en *Tomas Morus* daar van hoorden, als eenige gemene menſchen van Antwerpen kwamen, hebben zy haar neerſtelyk ondertaſt en ge-examineert, (gelyk het blykt uit de Regiſters van Londen) van al het geene *Willem Tindall* mogte aangaan, namelyk, waar, en by wie hy gelogeert was, waar het huis ſtond, van wat geſtalte hy was, wat kledinge hy aan had, en met wien hy verkeerde, om zo te beter hare lagen in 't werk te ſtellen, gelyk het daarna gebeurde. Want Meeſter *Tindall*, gelogeert zijnde t'Antwerpen in 't huis van een Engelsman, *Thomas Points*, alwaar veel Engelſche Kooplieden ter herberge lagen, zo is 'er in dien tyt een man expreſſelyk uit Engelant gekomen, genaamt *Henricus Philippi*, de welke merkende dat Meeſter *Tindall* dikwils by deſe Kooplieden verkeerde, heeft grote kennis-

1533

ſe

1536. ſe met hem gemaakt, in ſulker voegen dat *Willem Tindall*, om zijn geleertheits wille, hem gebragt heeft om binnen zijn eigen Herberge te logeeren, en daarenboven toonde hy hem zijn boeken, en andere ſecreten, die in zijn ſtudeerkamer waren, geen miſtrouwen hebbende, dat hy van de Biſſchoppen opgemaakt en geſonden was, om hem te verraden.

Maar *Philippus* niet goetvindende zijn aanſlag aan de Regeerders, en Officieren van Antwerpen te kennen te geven, uit vreeſe dat het tot kenniſſe van de Engelſe Kooplieden mogten komen die *Tendall* konde waarſchouwen, heeft zig na Bruſſel begeven, om dit aan den Procureur Generaal van den Kyſer te openbaren, en daar zo veel te wege gebragt, dat hy met den Procureur Generaal, en andere Officieren wederom tot Antwerpen is gekomen. En zo haaſthy binnen Antwerpen was, is hy ſtraks ten huiſe van den voorſz. *Points* gegaan, en vraagde de Waardinne van 't huis na Meeſter *Tindall*, zeggende dat hy met haar zijn middag-maal wilde eten, en om dat hy *Tindall* wilde te gaſt noden, bad hy haar, datſe goede koſt wilde beryden. Ondertuſſen is hy uitgegaan, om de Officieren, die hy van Bruſſel gebragt had, te waarſchouwen, datſe op hem zouden paſſen, ſtellende haar in de ſtraat en voor de deur van 't huis. Op de middag kwam hy wederom, en ginck by *Tindall*, en na dat hy hem gegroet had, bad hem, dat hy hem 20. gulden wilde leenen, om dat hy op de Vaart van Mecchelen zijne borſe verloren had, het welk *Willem Tindall* dede, die gants eenvoudig was, en wien de looſe ſtreeken deſer werelt onbekent waren.

Voorts zyde hy: Meeſter *Tindall*, gy zal heden myn gaſt zijn. Neen, antwoorde hy, ik ben alrede te gaſt genoot, met eenige van mijne vrienden, gy ſult de mijnen zijn, alwaar gy heel wellekom zal weſen

Na deſe propooſte, als de tyt om te eten genaakte, zijnſe byde uitgegaan, en *Philippus* toonde grote beleeftheit, biddende dat hy eerſt uit de deure wilde gaan; en alzo *Tindall* een kort man was, en eerſt uit de deur ging, heeft *Philippus* zijn hand over zijn hooft uitgeſteken, om de Officieren (die hy by de deur geſtelt had) 't teken te geven, dat dit de man was, die zy zouden aantaſten, het welke den Officieren ſelfs jammerde, zijn onnoſelheit ziende, doen zy hem aangrepen. Aldus bragtenſe hem by den Procureur Generaal, daar hy zijn maaltyt wel betaalt heeft, want van ſtonden aan, als hy gegeten had, heeft de Procureur Generaal al zijn goederen en boeken doen confiſqueren, en van daar bragten zy hem in 't Caſteel van Vilvoorde, alwaar deſe yverige Dienaar Chriſti in de gevankeniſſe lag tot den tyt van zijn offerhande.

Na dat deſe bloetdorſtige menſchen hem dikmaals, om zijn geloofs wille, onderſogt hadden, hoewel hy de doot niet ſchuldig was, en zy geen remedie konden vinden, om hem van de waarheit Gods af te trekken: en door het gedurig aanhouden van de Leuvenſche Doctoren, hebbenſe hem veroordeelt uit kragt van het Plakkaat des Kyſers, gemaakt in de vergaderinge van Augsburg, om verbrant te worden, en hebben hem gelyt buiten het Kaſteel, op de plaatſe der executie: en als hy aan den ſtaak gebonden was, heeft hy veel yverige Gebeden uitgeſproken tot God en zijnen eenigen Saligmaker Jeſus Chriſtus, roepende met luider ſtemmen: *Heere, opent de oogen van den Koning van Engelant*. Ten laatſten zijnen geeſt bevolen hebbende in de handen van zijnen Hemelſchen Vader, is eerſt verworgt, en daar na tot aſſche verbrant. Aldus is deſe ſtantvaſtige Martelaar Chriſti te Vilvoorden in den Heere ontſlapen, in 't jaar 1536. 1536.

Men zegt dat de Procureur Fiſcaal van Brabant van *Tindall* dit getuigeniſſe gegeven heeft, dat hy was een zeer geleert, goet, en hylig man, van een goet en geſchikt leven: Een Koopman, waardig om gelooft te worde, en heeft van deſen *Tindall* een zaak verhaalt de welke men niet mag vergeten in deſe onſe Hiſtorie te ſchryven. Binnen de Stad Antwerpen was een Googgelaar, dewelke in veele Duivelſche konſten wel ervaren was, deſe liet hem gemeenelyk vinden in een Herberg, daar veel uitlantſche Kooplieden kwamen logeren, aldaar liet hy door zijne Duivelſche konſten (als de Kooplieden over tafel ſaten) wyn en vleeſch brengen, van wat kwartieren der werelt zy wilden. *Tindall* dit vernomen hebbende, heeft een van deſe Kooplieden gebeden, dat hy dog eens daar mogte tegenwoordig zijn, wanneer deſe Googgelaar daar zijne konſte zoude openbaren; 't welke geſchiede: want op een tyt, alsmen wiſte dat deſe Toovenaar aldaar zoude verſchynen, om zijne konſten te openbaren, zo is *Tindall* met andere Kooplieden in deſe herberg gekomen, om mede eens te zien wat hy zoude aanregten. De tafel wert gedekt, de Spyſe daar op gebragt, *Tindall* met de andere Kooplieden gingen zitten.

Daar na hebben zy deſen Toovenaar gebeden, dat hy eenige van zyne konſten zou openbaren, waar toe hy zijn beſt dede, om te toonen dat hy in de zwarte konſt een goet Meeſter was, maar bragt niets te wege.

Eindelyk ziende dat al zijn Toovery te vergeefs, en als te niet was, is hy gedwongen geweeſt over de maaltyt te belyden, dat'er een aan tafel was, die al zijn aanſlagen vernietigde, en belette, dat hy niets kon doen, 't geen hy gaarne te wege gebragt zou hebben. Zodanig was de Godvrugtigheit van deſen man, dat de Duivel in zyne preſentie geen magt had, om met eenige googgelerye der menſchen oogen te bedriegen.

Een Requeſt, geſchreven door *Wilhelmus Tindall*, aan *Hendrik* de Agtſte, aan zynen Adel en de onderſaten van Engelant.

Wllhelmus Tindall, bid zeer ootmoedelyk zyne Koninklyke genade, wel te letten op de wegen, waar door de Kardinaal, en zijn H. Biſſchoppen hem gelyt hebben, van den tyt dat hy eerſt Konink is geweeſt: en dat hy agt wil nemen op de opgeblaſene pompeusheit van den Kardinaal, waar nu al zijn ydele roemen gebleven zijn, en hoe God hem en alle de argliſtige aanſlagen der Prelaten wederſtaan heeft. Wy, die gantſchelyk daar in niet te doen hadden, hebben vlytig in alle zaken gearbyt, ja de beſorginge van onſe Dienaars heeft ons meer gekoſt, dan iemant van het gantſche Chriſtenryk: waar voor wy niets gekregen hebben, dan baat en ſmaat onder alle menſchen, en zijn geworden een veragtinge onder alle volken, byſonderlyk onder den genen, die wy meeſt goet gedaan hebben.

Daarom bid ik zijn Koninklyke Majeſtyt, datſe dog medelyden wil hebben over haar eigen ziele, en niet langer toelaten wil, dat Jeſus Chriſtus en zijn H. Euangelium onder haren naam zou beſwaart en vervolgt worden, op dat het ſwaart van Gods toorn wederom mag opgeſteken worden, 't welk om dies wille uitgetrokken is geweeſt.

Voorts zo bid ik dat zyne Koninklyke Genade ook medogen wil hebben over zyne arme onderdanen, op dat zijn Koninkryk door de boſe raatſlagen van deſe vergiftige Prieſteren niet t'eenemaal verga: want indien zijne Majeſtyt zou komen te ſterven, die maar een menſch is, zynen Adel en onderdanen niet kennende den genen die zyne Krone zou be-erven, zo

zou-

1536. *zoude, ſonder twyffel, daar door, het Ryk in groot gevaar komen*

Ook verſoek ik aan den Adel, en aan de wereltlyke Heeren, datſe voor de voeten zyner Koninklyker Majeſt. willen nedervallen, hem ootmoedelyk biddende, dat zyne Majeſtyt te kennen wil geven de perſoon die na hem ſucceederen zal, op dat de Heeren, Ridders, en het gemeene volk, haren eed van getrouwigheit hem mogen ſweeren, op dat hier namaals geen ſtryt om de ſucceſſie geſchiede: want by aldien het ſelve met ſhet zwaart zou moeten ter nedergelegt werden, ik ben van dat gevoelen, dat 't het gantſche Koninkryk zou koſten.

Ten laatſten, zo wende ik my tot de onderſaten van dit Koninkryk, haar ernſtelyk biddende, datſe haar tot den Heere willen bekeren, aangezien dat de ſonden der onderdanen, zijn de oorzake van kwade Regeerders; en de oorzaken van de valſche Leeraars is, dat het volk geen liefde tot de waarheit aangenomen heeft, gelyk de Apoſtel Paulus zegt, 2 Theſſ. 2. 10. Wy zijn altemaal ſondaars, hondertmaal meer weerdig dan het gene wy lyden. Laat ons malkanderen vergeven, denkende hoe groter ſondaren wy zijn, hoe groter onſe wellekom ſal weſen, by zo verre wy een regt berouw over onſe ſonden hebben, na 't exempel van den verloren ſoon. Want Jeſus Chriſtus is voor de ſondaren geſtorven, by is hare Saligmaker, zijn bloet is haren ſchat, daar mede by voor hare ſonden betaalt heeft. Hy is dat gemeſte Kalf, geſlagtet om haar vrolyk te maken, indien zy zig weder tot haren genadigen Vader bekeeren. Zijn verdienſten zijn de koſtelykſte kledingen, waar mede de leelykheit hunner ſonden zijn bedekt. Eindelyk, is 't dat de vervolgingen van den Konink en andere wereltlyke Heeren, die met de Geeſtelykheit te ſamen geſpannen zijn, komen uit onwetenheit, ik twyffel niet, of eer lang ſullen hare oogen geopent worden, datſe ſullen zien, en berouw hebben, en dat God haar genade ſal bewyſen, en hem over haar ſal ontfermen. Maar indien dat 't uit een opgezette boosheit ſpruite, uit een herte dat tegen Gods Wet wetens en willens gefundeert is, uit een volle toeſtemming tot ſondigen, om moet willig in hare oude wegen te wandelen, alzo dat 'er geen hope van berouw overgebleven is, zig ſelven tot de ongebondene welluſten van ſondigen t' eenemaal overgegeven hebbende, dewelke is de ſonde tegen den H. Geeſt: dan ſullenſe haaſtelyk zien, dat God de ſcherpte zijns ſwaarts tot haar ſal keeren, daar mede zy het bloet Chriſti vergoten hebben, om haar eigen bloet daar mede te vergieten, na de exempelen der H. Schriftuur.

Een brief, geſchreven door *Wilhelmum Tindall*, aan den vromen Martelaar *Johannes Frytbus*, doen hy in den tooren van Londen gevangen lag. Genade en vrede van God den Vader, en onſen Heere Jeſu Chriſti, zy met u lieden, Amen.

ALderliefſte Broeder *Johannes*, ik heb hooren zeggen, nu de gevynsde haar groote zaak uitgerigt hebben, datſe zijn wedergekeert tot haar oude natuur: den wille Gods zy volbragt, en het genen wat hy verordineert heeft, eer des werelts gront gelegt was, geſchiede, en zijne heerlykheit regeere over al.

Alderliefſte, hoedanig dat de zake met u geſtelt is, beveelt u zelven gantſchelyk en t'eenemaal aan uwen Hemelſchen Vader en aan uwen aldergenadigſten Heere, niet vreeſende de drygementen der menſchen, en betrout geenſins op den genen, die u met ſchoone woorden aankomen, maar ſtelt alleenlyk alle u vaſt betrouwen in den genen, die in zijne beloften waaragtig is, en die magtig is, om zijn woort te volbrengen; denkende, dat u zake is het Euangelium Chriſti, een licht dat met het bloet des geloofs moet gevoet zijn, een lampe die dagelyks moet beryt en geſnuit worden, een olye die alle morgens en avonts moet ingegoten worden, op dat het licht van de lampe niet uit gaa: want al is 't dat wy ſondaars zijn, onſe zake nogtans is regtveerdig. Maar is het dat wy werden geſlagen, als wy wel doen, en dat geduldiglyk verdragen, dat is genade by God, want hier toe zijn wy geroepen: want Chriſtus heeft ook geleden voor ons, ons een exempel na latende, op dat wy zijne voetſtappen zouden navolgen, die geen ſonde gedaan heeft. Hier in hebben wy de liefde gekent, dat Chriſtus zijn leven voor ons geſtelt heeft: en wy zijn ſchuldig voor de Broeders het leven te ſtellen. Verblyt en verheugt u, want uwen loon is groot in de hemelen: en is 't dat wy mede met Jeſu Chriſti lyden, zo zullen wy mede met hem verheerlykt worden, dewelke ons vernederde lighaam veranderen zal, dat het gelykformig worde zijnen verheerlykt lighaam, na de kragtige werkinge, daar mede hy ook alle dingen zig zelven onderwerpen kan.

Alderliefſte, hebt goeden moet, en vertrooſt uwe ziele met de hope deſes hoogen loons, en draagt het beelt Chriſti in u ſterffelyk lighaam, op dat 't moge gelyk worden zijnen onſterffelyken lighaam: en volgt na het exempel van alle uwe andere lieve Broeders, die liever gekoſen hebben te lyden in de hope van een beter verryſeniſſe: behout uwe konſcientie ryn en onbevlekt, en ſpreekt niet daar tegen: hout u vaſt aan de ſtukken die gants nootwendig zijn ter ſaligheit: weeſt indagtig de laſteringen der vyanden Chriſti, die daar zeggen, dat ſe 'er geen vinden, dan zodanige, die beryt zijn haar geloove liever te verzaken, dan zy de pyne willen lyden: deſgelyks, dat de doot der gener, die eens verloogent hebben, en daar na wederom voor haar verloogende geloove komen te ſterven (hoewel het Gode aangenaam is, en allen geloovigen) nogtans dat 't niet koſtelyk is: want, zeggen deſe gevynſde, zy moeten nootwendelyk ſterven, verzakinge kon haar niet helpen; indien verzakinge haar konde helpen, zo zoudenſe vyf hondertmaal verloogent hebben: maar merkende dat het haar niet baten konde, zo zijnſe van enkel hooveerdigheit en boosheit geſtorven, ſprekende met hare monden, het gene dat haar eigen konſcienten zelve overtuigt vals te zijn.

Daarom, alderliefſte Broeder, is 't dat gy u zelve Gode tot een bekwame offerhande overgeve wilt, zo geeft u zelven over, en beveelt u zelven gantſchelyk en alleenlyk aan uwen lieve en welbeminden Vader. Als dan zal hy zijne kragt in u laten verſchynen, en hy zal u alzo verſterken, dat gy gants geen pyn voelen zult, die aan andere een tegenwoordige doot zou weſen: en na zijne beloſteniſſe, zal zijnen hyligen Geeſt in u ſpreken, om u te leeren 't gene dat gy antwoorden ſult. Hy zal wonderbaarlyk door u zijn waarheit voorſtellen, en zal zeer ſterkelyk in u werken, boven alles wat u herte denken kan; ja al is 't ſchoon dat de gevynſde met haren aanhank uwen doot gezworen hebben, nogtans zyt gy nog niet ter doot; *Una ſalus victis nullam ſperare ſalutem.* Om te verwagten geen menſchelyke hulpe, brengt mede de hulpe Gods, tot den genen die voor de oogen der gevynſde gantſchelyk ſchynt overwonnen te zijn; ja dat meer is, het zal God veroorzaken, om u door vuur en water, om zijne ſuivere waarheit wille, te dragen, in ſpyt van alle de vyanden zijner waarheit. Daar valt niet een hair van uwen hoofde tegen den wille uwes Hemelſchen Vaders, tot dat u ure gekomen is, en als de ure zal gekomen zijn, als dan moeten wy nootwendiglyk van hier verhuiſen, hoe onwillig wy ook zijn; maar is 't dat wy willig zijn, wy zullen

Digitized by Google

1536. len loon en dank van onſen Hemelſchen Vader verkrygen.

Zo dan, en vreeſt niet de drygementen der menſchen, nog laat u niet overwinnen met ſchoone woorden, (met deſe twee manieren zullen de gevynſde u willen beſpringen) nog laat niet de inbeeldinge der menſchelyke wyſheit heerſchappye in u herte hebben, ja alwaar 't ſchoon dat het uwe eigen vrienden waren, die u ter contrarie zouden raden. Laat den vromen Martelaar Bilnee een waarſchouwinge en exempel voor u lieden weſen, en laat haar mom-aangeſigt u niet bedriege, en laat u lighaam niet flaau worden. Die volſtandig zal blyven tot den einde, die zal ſalig worden. Maar is 't dat de pyne uwe magt te boven gaat, gedenkt dan het gene dat Chriſtus, zegt dat al wat gy in zijnen naam begeeren zult, hy u dat zal geven. Bid uwen Hemelſchen Vader in zijnen naam, en hy zal uwe pyne verligten en verkorten. De Heere des vredes, der hope en des geloofs, zy met u lieden, Amen.

JAN LAMBERT, anders genaamt Nicolſen.

1538. JAn Lambert van Norwig is een van de eerſte geweeſt, die haar in Engelant tegen de vyanden der Godlyker waarheit geſtelt hebben. Als deſe ſag dat het in zijn Vaderlant kwalyk toegink, en als hy tot ſtuderen, daar hy van jonks aan toe gehouden was, een ſonderlingen luſt had, vertrok hy, hoewel zeer jonk zijnde, uit Engelant op een andere plaats, daar hy in de vrye konſte profyt meende te doen. Maar als hy na ettelyke jaren hoopte dat in zijn Vaderlant beter geworden was, inſonderheit om dat Cromwel en Anna Boulen in 't leven waren, en den Paus van Romen zijn authorityt in Engelant verloren had, zo heeft hy zig zelven beginnen tot het Euangelium te begeven: Maar nadien men in die tyt geen getroude Prieſters lyden wilde, zo liet hy zig in de ſcholen gebruiken om de jeugt te leeren, dewyle hy doemaals niet verder konde komen. En als hy zulks niet alleenlyk met eeren, maar ook met profyt der jeugt eenen tyt lank gedaan had, zo gebeurde het dat hy op een tyt tot St. Petrus te Londen een Doctor met name Taylor hoorde prediken, dewelke een goeden yver had om het Euangelium voort te planten. (Deſe Taylor is, ten tyde des Koninks Eduadus de Seſde, Biſſchop te Lincoln geweeſt, is daar na door bevel der Koninginne Maria in den toren te Londe geworpe, alwaar hy ook geſtorven is.) Na gedane Predicatie ſprak hy Lambertus Taylor aan, en zyde: Dat hy over een punct der Religie twyffelde, en bad hem, dat hy hem zulks wilde benemen, en grondelyk daar van onderwyſen: en den ſtryt was van het Sacrament des lighaams en bloets Chriſti. Taylor ontſchuldigde hem doenmaals, zeggende, dat hy iet te doen had, alzo dat hy hem met 'er haaſt niet antwoorden konde, begeerde dat hy hem tot gelegener tyt weder wilde aanſpreken. Lambert kwam weder tot hem, en bragt hem ſchriftelyk tien argumenten voor, die uit de H. Schrift en oude Kerk-leeraars genomen waren. Onder alle is dit het principaalſte en eerſte geweeſt, aangaande de woorden Chriſti, daar hy zegt: *Deſen drinkbeker is het Nieuwe Teſtament.* Indien deſe woorden (ſprak hy) nog den wyn nog den drinkbeker in 't Nieuwe Teſtament veranderen, zo konnen de woorden van het broot ook het broot niet weſentlyk in het Lighaam Chriſti veranderen. Zijn tweede argument was: dewyle een natuurlyk lighaam op twee verſchyde plaatſen niet gelyk weſen kan, dat het nootzakelyk volgt, of dat Chriſtus geen natuurlyk lighaam heeft, of dat hy, na de eigenſchap aller natuurlyke lighamen, niet lighamelyk op twee plaatſen te gelyk is, te weten aan de regterhand des Vaders, en in 't Sacrament. Hy bragt ook andere argumenten uit de oude Kerk-leeraars voort. Maar om in 't kort hier van te ſpreken, zo heeft *Taylor* de zake, om *Lambertus* te vreden te ſtellen, *D. Baru* geopenbaart. Welken Baru, of hy ſchoon het Euangelium eenigſins toegedaan was, nogtans gaf hy te kennen, dat hem zulke meeninge niet behaagde, en dat hy vreeſde dat den loop des Euangeliums eenige aanſtoot mogte krygen, als men zulke Sacramenteerders gehoor gaf, en daarom gaf hy *Taylor* raat, dat hy de zake tot den Aartz-Biſſchop van Kantelbergh *Thomas Crammerus* brengen zoude: en dit is 't beginſel van 't proces tegen *Lambert* geweeſt. 1538.

Want voor den Aarts-Biſſchop geroepen, zijnde, heeft hy voor 't Regt zijn zake opentlyk moeten verdedigen en uitvoeren. Alwaar aan te merken is, dat de Aarts-Biſſchop in die tyt de zake van het hylig Avontmaal nog niet en verſtont, dewelke hy naderhand, tot kenniſſe der waarheit gekomen zijnde, met een grooten yver tegen vele menſchen in Engelant verdedigt heeft, en ook daar van een boek heeft gemaakt. Zommige zeggen, dat Lambertus van den Biſſchop tot den gemeenen Raat des Koninks geappelleert heeft.

De Konink Henricus had zijn egte huisvrouw Anna Boulen laten onthoofden, 't welke niet alleenlyk den Vorſten in Duitſchlant, dewelke in den jare vyftien hondert ſes-en-dertig een verbont met hem gemaakt hadden, maar ook allen vromen menſchen in Engelant zeer mishaagde. Hy had ook geboden alle Stiften en Klooſteren neder te werpen, en hare goederen te verkoopen. Om welke oorzake wille, en inſonderheit om dat hy den Paus uit het Ryk geſtooten had, is hy alzo gehaat geworden, dat het gemeene volk de wapenen aangreep, en eenen oproer tegen hem aanregten. *Stephanus Gardinerus* Biſſchop van Wincheſter, ſecreten Raat des Koninks, en een bloetgierig menſch, ſogt alle middele om den loop des Euangeliums te verhindere. En dewyle hy ſag dat de zaken wat gevaarlyk ſtonden, zo dogt hy, dat hy in deſe gelegentheit een alarm aanregten moeſte: daarom kwam hy by den Konink, en hielt hem zeer ſcherpelyk voor, hoe dat hy hem by den gemeenen man in haat gebragt had. Eerſtelyk, om dat hy de Pauſelyke Kerke uit zijn Koninkryk gebannen had. Daar na, om dat hy gebode had, dat men de Stifte en Klooſteren overhoop werden zoude. Dat het ook niet vergeten was, hoe dat hy zig van zijn huisvrouw *Catharina* had laten ſchyde. Dat het nu tyt was om dit alles te remedieren, en de gunſte zijner onderſaten weder te krygen: te weten, dat hy aan deſen Ketter *Lambertus* betuigen zou, welk en wille en magt hy had om zulke Ketteren te bejegenen, met betrouwen, dat hy de gemeennen roep wegnemen zoude, met welke men zyde, dat hy de Secten en nieuwe meeningen toegedaan was. De Konink hoorde na deſen kwaden raat meer dan hy behoorde, en liet een gebot uitgaan, en beſchreef alle Heeren en Biſſchoppen des Koninkryks tot Londen, dat zy ſonder vertrek daar komen, en hem tegen alle Ketteren, die hy met regt verdelgen wilde, byſtant doen zouden. *Lambertus* is ook als andere gedagvaart. En daar is veel volk verſamelt, om aandagtelyk te vernemen hoe dat deſe nieuwe handel, daar men te voren noit van gehoort had, eindigen zoude.

De Sale, daar deſe verhooringe geſchiede, was vol menſchen. Daar na wert *Lambertus* uit de gevankeniſſe voorgebragt, met een hoop gewapende mannen, om voor den Koninkl-

1538 minklyken Regter-ſtoel te verſchynen. Alle dingen waren beryt, men wagte alleen na den Koning. Ten laatſten kwam de Koning met zijn trauwanten, gants in 't wit gekleet, alzo dat alle dingen blinkten, en heerlyk waren om aan te zien. Aan zijn regter zyde de Biſſchoppen, agter hem de Raats-heeren en Regts-geleerden. Op d'andere zijde de Heeren en Geregts-perſoonen, &c. en Ridderſchap.

Als hy nu op den Koninklyken ſtoel geſeten was, gaf hy Lambertus een grouwelyk geſigt, en D. Day den biſſchop van Liceſter bevolen, dat hy het volk verklaren zoude, waarom hy dit Gerecht aangeſtelt had, het welke hy in perſoon had willen by weſen. Te weten, dat hy de Ridderſchap en den Biſſchoppen, ook het omſtaande volk verklaren wilde, dat niemant zou denken, dat hy met wegneminge der Pauſelyker heerſchappye, ook te gelyk alle Religie verdelgen, en de Ketteren toelaten wilde, de vrede der Engelſche Kerke, daar hy een hooft van was, na haar goetdunken te verſtoren. Dat hier benevens niemant meenen zoude, dat hy beroepen was, om wydloopig met de Ketteren in diſputatie te treden, maar alleen tot dien einde, dat de ketteryen des tegenwoordigen Lamberti en diergelyke, zo wel van hem als van den Biſſchoppen wederlegt, en openlyk verdoemt zouden werden. Daarna zyde de Konink tot Lambert: Komt her, gy vrome man, hoe is uwen name? Lambert antwoorde ootmoedelyk: Jan Nicolſen, den welken men anderſins Lambert noemt. De Konink zijde: Hoe, hebt gy twee namen? Alwaar gy myn broeder ik zoude u niet gelooven, dewyle gy twee namen hebt. Lambert antwoorde: Heer Koning, daar toe hebben my uwe Biſſchoppen gebragt, dat ik mynen name heb moeten veranderen. Na vele woorden beval hem de Konink, dat hy rondelyk zeggen zoude, wat hy van het Sacrament hielt. Doen begon Lambert van zijne zake te ſpreken, en dankte God, eerſtelyk, dat hy het herte des Konings zo verre vermorwt had, dat hy ſelven de ſtryt der Religie begeerde aan te hooren. En hy zijde, dat 'er vele door de onvriendelykheit der Biſſchoppen onſchuldig, ſonder des Konings weten, gedoot werden. Maar dewyle de Koning aller Koningen hem nu verlicht had, dat hy ſelve de ſtrydige zaken zijner Onderſaten begeerde aan te hooren, dat hy daarom hoopte, dat God iet ſonderlings tot zijner eere zoude uitregten. De Koning vertoornde hem daar over, viel in zijne woorden, en ſprak: Ik ben hier niet gekomen om myn lof te hooren: komt tot de hooftzake, ſonder omwegen. Doe verſchrikte Lambert en ſweeg, overdenkende wat hy den Koning beſt zou antwoorden. Maar de Koning wert toornig, en ſprak: Wat denkt gy nu by u ſelven? En wilt gy niet antwoorden van het Sacrament des Altaars? Bekent gy dat het Lighaam Chriſti daar in is of niet? (en met dit woort trok de Koning zijn Mutſe af.) Hy zyde: Ik antwoorde met den H. Auguſtinus, dat het Lighaam Chriſti in eeniger manieren daar in is. De Koning ſprak voort: En antwoort my niet van Auguſtinus, of andere, maar zegt my, of 't daar in zy of niet; (welke woorden de Koning ook in 't Latyn zyde.) Lambert ſprak: Ik gelove niet, dat het daar zy. Daar op de Koning zyde: Gy zijt verdoemt volgens de woorden Chriſti, die zegt, Dat is myn Lighaam. Terſtont beval hy den Biſſchop van Kantelberg, dat hy deſe dwalinge wederleggen zou. Als Crammerus een korte voorreden tot de toehoorders gedaan had, begon hy met Lambertus te diſputeren, en zyde: Lieve broeder, laat ons beginnen op deſe kondite, indien ik met de Schrift bewyſe dat uwe meeninge 1538
vals is, dat gy uwe dwalinge bekennen ſult: daar entegen indien gy uwe meeninge met de Schrift bewyſen kont, zo belove ik u, dat ik gewillig de waarheit aannemen wil.

Doen bragt Crammerus een argument uit de Werken der Apoſtelen voort; dat Chriſtus den Apoſtel Paulus op den weg verſchenen was: met welke ſpreuke hy bewyſen wilde, dat het Lighaam Chriſti op eenen tyt op twee verſchyden plaatſen weſen konde, dewyle hy in den Hemel was, en Paulus op aarden ſcheen. Indien men nu zeggen kan, dat hy op twee plaatſen geweeſt is, waar om zoude men niet konne zegge, dat hy op vele plaatſen te gelyk zy? Hier meende de Aartz-Biſſchop het tweede argument van Lambertus te wederleggen, 't welk hy *D. Taylor* over gaf, want de Koning had tegen het eerſte argument gediſputeert. *Lambertus* antwoorde: dat de Aartz-Biſſchop niet deſe ſpreuke zijn meeninge niet konde verdedigen: want de Schrift zegt niet, dat Chriſtus met den Apoſtel op aarden geſproken heeft, maar dat hem een licht van den Hemel omſcheen, zo dat hy ter aarden viel, en een ſtem hoorde: Saul, Saul, wat vervolgt gy my? Daarom belet deſe ſpreuke niet, dat Chriſtus, ter regter hand Gods ziittende, met den Apoſtel Paulus niet hebben konnen ſpreken, en van hem op aarden gehoort werden; want die met Paulus waren, hoorden wel een ſtem, maar ſagen niemant. De Aartz-Biſſchop zyde voort: Paulus betuigt ſelver *Act.* 26. 16. dat Chriſtus hem in ſulken geſigte verſchenen is. Lambertus antwoorde: Chriſtus heeft ook gezegt in deſelve paſſagie, dat hy hem vorder verſchynen, en uit de handen der Hydenen verloſſen wilde, wy leſen nogtans nergens, dat hy hem ooit lighamelyk verſchenen is. Als *Lambertus* zo eigentlyk en verſtandelyk van de bekeeringe des Apoſtels Pauli diſputeerde, dat zig de Konink daar over beweegde, en dat de Aartz-Biſſchop hem niet wederleggen konde, en alle de toehoorders toeſagen; doen kwam de Biſſchop van Winchoſter voort, die de ſeſde in de ordeninge was (miſſchien uit vreeſe dat iemant voor hem dat gene zou voortbrengen, daar hy zig op bedagt had) en brak de ordeninge der diſputatie ſonder des Konings bevel, eer nog de Aartz-Biſſchop beſloten had: hy viel op zijn knyen, bad datmen hem toelaten wilde te diſputeren, en tegen *Lambertus* ook iet voort te brengen. En eerſtelyk bragt hy een ſpreuke voort uit 1*Cor.* 9. 1. *Heb ik niet Jeſus Chriſtus onſen Heere gezien?* en *Cap.* 15. 5, 6, 7, 8. *Hy is gezien van Cephas, en daar na van Jacobus, daar na van alle d'Apoſtelen, ten laatſten ook van my, als een ontydig geboren.* *Lambertus* antwoorde: Hy twyffelde daar niet aan dat Chriſtus gezien was, maar of hy op eenen tyt op verſchyde plaatſen gezien was na den aart zijns Lighaams; daar op zyde hy neen. Nog bragt de Biſſchop deſe plaats voor, 2*Cor.* 5. 16. *Of wy Chriſtus ook gekent hebbe na den vleeſche, zo en kenne wy hem dog nu niet meer, &c.* *Lambert* antwoorde: Moſt men dit niet lighamelyk verſtaan, in aanmerkinge van 't gene d'Apoſtel van zijne openbaringe zegt, *Ik kenne een menſche in Chriſti, die tot in den derden Hemel opgenomen is, en ik weet dat deſelve menſche (of het in den lighame of buite den lighame geweeſt zy, en weet ik niet, God weet het) dat hy in den Paradyſe geweeſt zy,* Door welke woorden ligt verſtaan kan werden, dat Paulus in deſelve openbaringe, in den Hemel opgetoge zijnde ſulke onuitſprekelyke dingen gehoort en gezien heeft, als dat Chriſti lighamelyk van den Hemel afgevaren zoude zijn, om zig den Apoſtel te openbaren, inſonderheit dewyle d'Engel des Heeren geſproken heeft: *Deſe Jeſus, die van u* Act. 1. 11.
opge-

1538. *opgenomen is in den Hemel, ſal alzo komen, gelyk gy hem ten Hemel hebt zien opvaren.* En de hylige Petrus zegt Act. 3. 21. *Den Hemel moet hem ontfangen tot de tyden der opregtinge aller dingen, die God geſproken heeft, door den mont aller zyner hylige Propheten van alle eeuwigheit aan.* Met welke woorden hy een gewiſſe tyt aantekent en verklaart.

Na deſe Biſſchop begon *Tonſtall* de Biſſchop van Duram te diſputeren, en ſprak veel van de Almagtigheit Gods, tot dat hy alzo beſloot: Indien Chriſtus het gene niet konde doen, dat hy van de verandering zijns Lighaams in brood geſproken heeft, zo zoude hy ſonder twyffel niet belooft hebben, dat hy 't wilde doen. *Lambert* antwoorde: Het ſtaat nergens geſchreven, dat Chriſtus gezegt heeft, dat hy zijn Lighaam in brood veranderen wil; 't is ook niet van node dat hy 't doe: maar het is een maniere van ſpreken in de Schriftuur gebruikelyk, dat het teken de name van 't gene betekent gegeven wert, gelyk openbaar is uit de ſpreuken, daar de Schriftuur ſpreekt van de Beſnydeniſſe, van 't Verbont, van 't Paaslam, van den Doorgank, &c. Doen begonnen de geeſtelyke Heeren hem met laſter-redenen aan te taſten, dewyle zy hem met geen gront der H. Schriftuur wederleggen konden.

Na deſen diſputeerde *Stokille* de Biſſchop van Londe, en zijde: Indien het den toehoorders beliefde, hy wilde bewyſen, dat de zake, daar over zy ſtreden, niet alleenlyk geen wonderwerk was, maar datſe ook niet tegen de natuur ſtreed: want (zyde hy) het is niet ongerymt, dat het weſen van twee dingen, die malkanderen gelyk zijn in malkanderen verandert werden, alzo dat de toevallen en hoedanigheden blyven, of ſchoon 't weſen verandert wert. Zulks bewees hy met het water, 't welke op het vuur zo lange zied, tot dat 't ten laatſten in eenen damp verandert wert en verrookt. Nu leeren de Philoſophen, dat 'er geen natuurlyk weſen verandert kan worden, het 't zy dat daar een andere materie ofte weſen van komt. Alzo zeggen wy, dat de materie des waters in de lugt verandert wert, of ſchoon de hoedanigheit des waters, namelyk de vogtigheit, ook na de veranderinge des waters blyft, want de lugt is vogt, gelyk het water. Na dat dit argument voortgebragt was, begonnen de Heeren Biſſchoppen te triumpheren, en meenden dat zy door deſe Philoſophiſche veranderinge der Elementen, gewiſſelyk de victorie zouden bekomen. Daar op zou hy antwoorden; maar de Biſſchop heeft hem zijne fluit-reden niet willen toeſtaan, namelyk, dat de vogtigheit des waters bleef, na dat zijn weſen in de lugt verandert was. Want (zyde hy) of wy wel met den Philoſophen bekennen, dat de lugt van natuur vogtig is, zo is 't nogtans een andere dan de vogtigheit des waters, alzo dat, wanneer het water in de lugt verandert wert, zo blyft daar wel een vogtigheit, gelyk gy zegt, maar zulke vogtigheit is niet meer een vogtigheit des waters, maar des lugts, in welke het water verandert is

Doen begon de Koning met zijne Biſſchoppen alzo tegen *Lambertus* te roepen, dat zy hem wel verdooft zouden hebben, indien hy zulken geroep niet gewoon waar geweeſt: Het zou te lang vallen, alle argumenten te beſchryven, die de Biſſchoppen voorbragte. Als Lambertus nu alzo van zijne tegen-ſprekers gelaſtert en overſteint was, en als hy door de pragt der plaatſe verſchrikt, en door de lange diſputatie, die van den middag af tot vyf uren toe duurde, zeer vermoeit en beſwaart was, en als hy zag dat hy by den vyanden niets uitregten konde, zo dagt hy dat het beter was ſtil te zwygen, dan langer te vergeefs met haar te ſpreken. Doen ſpraken de Biſſchoppen wat haar beliefde, dewyle Lambertus hier meer antwoorde, als alleen dat hy zommige ſpreuken uit Auguſtinus voortbragt, om zijn meeninge daar mede te beveſtigen. 1538.

Eindelyk, als den dag ge-eindigt was, en de kaarſſen aangeſtoken waren, wilde de Konink een einde van de diſputatie maken, en zyde tot Lambertus: Wat zegt gy, en zyt gy niet te vreden met de veelvuldige leeringen en argumenten, die u deſe geleerde mannen met groote moeite en arbyt voorgehouden hebben? Wat wilt gy nu liever doen, ſterven, of leven? Antwoort, het ſtaat u nog vry te bedenken, en het een of het ander te kieſen. Lambertus antwoorde, dat hy overbodig was hem des Koninks wille te onderwerpen. Neen (zyde de Konink) onderwerp u den wille Gods en niet my. Ik bevele (zyde Lambert) myn ziel God den Heere, en myn lighaam uwer genade. Doen ſprak de Konink: Indien gy u my overgeeft, zo moet gy ſterven, want ik heb by my beſloten geen Ketter te laten leven. Doen keerde hy zig na Cromwel, en zyde, dat hy het vonnis eindelyk zou opleſen. In die tyt was Cromwel alle vrome Chriſtenen een groot vrient, en dede haar na zijn vermogen alles goets. En de Biſſchop van Wincheſter is zo loos geweeſt, dat hy het oordeel liever Cromwel dan eenen anderen liet leſen, op dat hy hem, indien hy het wygerde, in gelyk perykel brengen mogt. Zo is dan het edict uit des Koninks bevel van Cromwel opgeleſen, waar in ſtont: Dat alle Ketteren met vuur zouden verbrant werden, die iet ſpraken of ſchreven tegen de Pauſelyke Kerke, en het Sacrament des Altaars. Ook is 'er een ander edict aan de kerkdeuren aangeſlagen, met bevel, datmen dat zelve viermaal des jaars van de Predik-ſtoel afleſen zoude, op dat de leere van 't Sacrament den menſchen des te dieper ingebeelt mogte werden.

Dit is de veroordeelinge van Johannis Nicolſen geweeſt, waar aan anders niet over bleef, dan datſe in 't werk geſtelt wert. Terwylen hy gevangen was, heeft hy zijn antwoort, ſchriftelyk vervat, met een beſchyden Voorreden aan den Koning, in welke hy betuigt, dat hy tweederlei trooſt had, den een aan God, den anderen aan de Koninklyke Majeſtyt; daar na verklaart hy de oorzaken waarom hy dit boek geſchreven heeft. Na de Voorreden bewyſt hy zijn meeninge van het Nagtmaal met vele ſpreuken der hylige Schriftuur, en inſonderheit dat Chriſtus, als hy op der aarden was, en ook na zyne opſtandinge, Hemelvaart, zitten ter regterhand Gods, noit meer dan een plaatſe met zijn lighaam ingenomen heeft. Ook heeft hy uit de getuigeniſſen der Vaderen aangeweſen, dat het Nagtmaal des Heeren een gehyme en geeſtelyk werk zy, en dat het lighaam en bloet Jeſu Chriſti waaragtelyk in deſe gehymeniſſe begrepen is.

Als nu den dag zyns doots voorhanden was, is hy ontrent t'agt uren uit de gevankeniſſe ten huiſe van de Heer Cromwel gebragt; alwaar hem Cromwel om vergiffeniſſe gebeden heeft van 't gene hy hem misdaan had. En als men hem aanzyde dat de ure van zijn doot nu gekomen was, zo is hy wel gemoet uit Cromwels kamer geſchyden, en van daar in een Zale gebragt, alwaar hy den Adel gegroet hebbende, de ſoppe met haar heeft gegeten, zonder droefheit en vreeſe. Na den eten is hy terſtont na de Geregplaatſe gegaan, om God den Heere een offerhande van een zoeten reuk op te offeren, het welke hy ook gedaan heeft. Dit is geſchiet in 't jaar vyftien hondert agt-en-dertig.

1538 *Mr. PETRUS, Paſtoor tot Duway, eerſt van de Papen ontwyet, en daar na tot aſſche verbrant.* 1538

Al word gy ſmaadlyk van den Prieſterlyken ſtaat
Berooft, om dat gy 't licht der waarheid hebt beleeden;
Uw Chriſtlyk Prieſterdom, dat nimmermeer vergaat,
Word veilig door Gods kracht bewaart, hoe fel beſtreeden;
Dien dierb'ren ſchat wierd met uw lichaam met verbrand,
Maar is reeds weg gelegt. O PETRUS! als een pand.

MEeſter Petrus, wiens toename ons onbekent is, is zommige jaren te Duwai in zekere Kerk Paſtoor geweeſt, en is eindelyk in 't jaar vyftien hondert agtendertig, om dat hy de waarheit des Euangeli gepredikt had, (hoewel niet zo ryn en met zulken dapperheit als 't wel betaamt had, maar na gelegentheit des tyts en des lants, 't welk nog in onwetenheit en duiſterniſſe ſtak) beklaagt, en door de Promoteuren en andere Papen-knegten des Officiaals van Atregt in de gevankeniſſe gelyt geworden. Als men hem voorſtelde, en wilden zyne wederzeggers geene verdedinge aanhooren, maar tragteden alleenlyk daar na, hoe dat zy hem verdoeme en regten mogten. Maar hy verliet de waarheit niet, maar verdedigde de ſelve uit Gods woort ernſtelyker en beter, dan hy oit te voren gedaan had. Doenmaals was daar een Prediker-Monnik, Wy Biſſchop tot Atrecht, genaamt de Biſſchop van Salybry, eenen onguuren groven Eſel, dewelke neffens zijn blintheit een gierigaart en bedrieger was. Deſe fyne Biſſchop (als ook andere fyne geſellen) greep de Chriſtenen aan met twe woorden, namelyk, met het woort Ketterye en Kerke; en dat dede hy om het gemene volk te bewegen. Met het eerſte woort beſprengde hy alle de gene, die hy vermoede van de Religie te zijn: met het andere woort verſagte hy zijn raſen en woeden tegen de gene, die by de waarheit volſtandig wilde blyven. En als hy nu met Meeſter *Petrus* diſputeerde, gebruikte hy die woorde en geenen anderen gront, dan dat hy zyde: Uwe leere en woorden zijn ketters, argelyk, kwalyk luidende, ſchandelyk, en alzo geſchapen, dat hy-lige ooren daar door vergiftigt en geergert werden. Item, uwe leere is tegen onſe Moeder de H. Kerk en hare inſettingen, enz.

Als nu de Geeſtelyke Heeren te Atregt deſen Godſaligen man met gevankeniſſe, met diſputeeren, ſchampere woorden en drygementen lang genoeg geplaagt hadden, zo hebben zy hem ten laatſten voor eenen halſtarrigen Ketter verklaart en verdoemt. Maardewyl zy niemant dorſten dooden, zo hebben zy hem ontwyet, hem van 't Prieſterſchap en alle geeſtelyke Orden, en privilegien of vryheden berooft, en alzo (gelyk zy het noemen) van haar lighaam afgeſneden en de wereltlyke Overheit als eenen verdoemden Ketter bevolen te ſtraffen. Na haar oordeel heeft men een tooneel opgeregt, op datmen het apenſpel, 't welke zy met de ontwyinge der Prieſteren bedreven, te beter zien mogte: De voorzyde Biſſchop is op dat tooneel getreden met eenen grooten hoop Papen, en heeft de wereltlyke ontwyinge (gelyk zy die noemen) uitgeregt.

Doen begon Mr. *Petrus* God met een vrolyk hert te pryſen, dat hy hem deſe eere beweſen en zynen beſmetten rok uitgetogen had, waarin hy alzo geleeft had, dat hy daar in had moeten verderven, indien hem God deſe barmhertigheit niet gedaan had. En als nu de Dienaars des Antichriſts hare gewoonlyke ceremonien der ontwyinge gebruikten, zyde Mr. *Petrus* dikwils tot haar: Scheert, ſcheert, ſnyt en neemt alles weg, dat'er niet over blyft, want ik heb dat van u-lieden: maar 't regte Prieſterſchap dat God my inwendig gegeven heeft, door welke ik my hem heb overgegeven en tot een offerhande gehyligt, ſtaat in uwe magt niet, om my 'tzelve na u goetdunken te benemen. Na de gedane ontwyinge heeft

1538. heeft men hem een wereltlyk kleet aangetogen, en veroordeelt, dat hy tot aſche toe verbrant zoude werden. En als men hem uitbragt, badhy God, dat hy hem in den laatſten ſtryt ſterken wilde, waar door hy zig zelven hem ter eeren zou opofferen. Als vele borgeren uit de ſtad haren Paſtoor ſagen, zo weenden zy, en baden God voor hem, zommige vervloekten hem: (gelyk dan onder eenen hoop volks goede en kwade gevonde werden) dog daar zijn vele vrome herten door zyne grouwelyke doot getrooſt en geſtigt geworden, als zy ſagen dat hy zo ſtantvastig en met opgeregten aangeſigte na den Hemel zynen geeſt op gaf. Maar de andere, by den welken wynig yvers was, en die niet wiſten welke eere en heerlykheit voor God de doot zyner lieve Martelaren is, ſpogen het goede, dat zy van hem ontfangen hadden, wederom uit, en begaven haar, uit vreeſe van gelyke perykel, weder tot de Pauſelyke godloosheit, en werden grooter huiggelaars, dan zy oit te voren geweeſt waren.

GEERTRUIDT ADRIAANS.

IN 't jaar onſes Heeren vyftien hondert agt-en-dertig, is *Geertruidt Adriaans* de *Roevre*, Huisvrouwe van *Wouter Hoogendoren*, om de zuivere leere der waarheit, tot Vugt aan het gerigte, door de ſententie van de Magiſtraat tot 's Hertogenboſch, verbrant.

1539. *Vyf Martelaren in Schotland verbrant.*

Ib. 4. Hiſt. GEorgius *Buchananus* verhaalt in zyn Schotſche Hiſtorien, dat 'er vele om de bekenteniſſe der waarheit in Schotland vervolgt zyn geweeſt in 't jaar vyftien hondert negen-en-dertig, in welke vervolginge vyf geloovige Schapen gekomen zyn in de klauwen van de Antichriſtiſche wolven, deſe hebben zy in 't einde van de maant Januari alle vyf t'ſamen verbrant, en eenige andere, die ook mede gevangen waren, hebben zy ten eeuwigen dage uit Schotland gebannen. *Buchananus* was doen der tyt mede gevangen, maar hy is hymelyk door een venſter ontkomen, terwyle dat de wagters ſliepen, dewelke by hem en andere geſtelt waren, om haar gade te ſlaan, en heeft nog lange daar na geleeft. Dit is gebeurt ſeven of agt maanden te voren eer de Koning *Jacobus* de Vyfde getrout had *Maria* de *Guiſe*, Weduwe van den Hertoge van *Longueville*.

LOUWYS COURTET.

LOuwys *Courtet*, een vermaart Advocaat in 't Graafſchap Geneven in Savoyerland, heeft in die tyt eenen ſmaak van het Euangelium bekomen, 't welk te Geneven gepredikt wert. Hy was geboren in een Dorp met namen Vouvrei, in het ampt van *Chaumont*, in 't voorzijde Graafſchap van Geneven, alwaar hy tot een Schout geordineert is. Dewyle hy nu dikwils te Geneven om eenige zaken wille iet te doen had: zo is hy door zulk middel tot kenniſſe der Godlyker waarheit gekomen, welke by hem niet ledig nog onvrugtbaar is geweeſt, dewyle hy niet alleen zijn leven voor zijn perſoon gebetert, maar ook zijn huisgeſin en andere goede vrienden des ontfangenen ſchats deelagtig gemaakt heeft. En nadien de werelt ſulken lieffelyken reuk niet verdragen konde, zo heeft hy niet lang onvervolgt konnen blyven, maar heeft ook onder het getal der gener moeten komen, die ſulke groote en koſtelyken ſchat den menſchen voordragen. Daarom is hy, door 't bevel van Vrouw *Charlotte* van Orleans, *Philippi* van Savoyen, des Hertogen van Nemours, en Graven van Geneven, Weduwe, welke doemaals in Mombaarſchap hares ſoons *Jacobi*, de regeeringe over Genevenlant, en over de heerſchappye Poſſigny had, gevankelyk genomen. M. *Claudius David*, doemaals Lant regter, (die voor een groot Regts-geleerde gehouden wert, en daar na in onſinnigheit geſtorven is) heeft hem zijn proces gemaakt: en als hy zijn ſtantvastigheit vernam, heeft hy hem ten vuure veroordeelt. Op den dag der executie, welk was den negentienden April in den jare vyftien hondert negen-en-dertig, heeft God de Heere deſen zijnen Dienaar alzo geſterkt, dat hy (na dat hy uit den toren Aoniſſi tot de Geregt plaatſe, genoemt Muſſiere, uitgevoert wert, daar hy verbrant zou worden) de gene die hem ter doot bragten uit Gods woort vermaant heeft. En als de Beul het hout met vuur aanſtak, en het volk, na het gemeene gebruik, riep *Miſericorde*; als of zy zeggen wilden, God zy u genadig. Doen ſprak *Courtet* met luider ſtemme: *Lieve vrienden, en bekommert u niet met my, ik ben wel getrooſt in den Heere*, en heeft alzo midden in de groote pyne des vuurs een ſalig einde en affcheit uit dit leven genomen.

1539.

THOMAS CROMWEL, Grave te Eſſex.

THomas *Cromwel* is van een ſlegte afkomſte geweeſt, maar van groot verſtant en goeden raat, alzo dat Engelant in wereltlyke zaken zijns gelyken nauwelyks zal bekomen: daarom is hy des Konings *Henricus* de Agſten Raat geworde. Maar als hy in Engelant veelgoets uitgeregt, en den Konink vele trouwe dienſten gedaan had, is hy van zommige oproerige Heeren by den Konink aangeklaagt, dewyle zy hem hateden; om dat hem de Konink Grave van Eſſex gemaakt had. Hy heeft alleen den Konink geraden het gene te doen, dat noit eenig Prins in Europa heeft durven beginnen, ik ſwyge uitvoeren; want niet tegenſtaande dat de Engelſchen een zeer ſuperſtitieus volk zijn, heeft hy alle vyantſchap der gantſcher Geeſtelykheit alleen op zig geladen. Hy heeft geen Klooſteren laten ſtaan, maar gantſchelyk omgeworpen, ja hy dreef alle Aarts-Biſſchoppen en Biſſchoppen, en in ſonderheit den Biſſchop van Wincheſter alzo te Choor, dat hy zijn hymelyke practyken tegen de vrome Chriſtenen brak, en te niete maakte. Het is niet te zeggen, hoe vele goede lieden, raat en trooſt by deſen *Cromwel* gevonden hebben, en daarentegen hoe zeer zijne vyanden na zijn doot geſtaan hebben. In 't begin is hy des Cardinaals van Jorks dienaar geweeſt, en heeft zig in zijne veelvuldige dienſten alzo gedragen, dat hy beter voor eenen Konink, dan voor eenen Cardinaal had gedient. En in de zelve tyt waren by den Cardinaal van Jork, neffens *Cromwel*, *Morus* en *Gardinerus*, Biſſchop van Wincheſter, dewelke in hare bloeyende jeugt tot groote officien gebruikt werden. Als hy nu volwaſſen was, heeft hem de Cardinaal den Konink gerecommandeert, en by hem tot grooter eere gebragt. Als het hem nu wel gink, ſpraken de Kamer meeſter, en Rentmeeſter des Koninks, en *Cromwel* met malkanderen van de jaarlykſche Inkomſten des Koninkryks, by den welken hy te kenne gaf, Indien hem de Konink hooren wilde, dat hy wilde maken dat hy de rykſte Vorſt in 't geheel Chriſtenryk zoude zijn. Als de Konink zulks vernam, begeerde hy van hem te weten, hoe dit geſchieden konde; en de raat was deſen: Dat men alle inkomſten, ſchatten en klynodien uit alle Klooſteren in het gantſche Koninkryk zoude nemen, en eenmaal de hyloose Monniken en Schant-Papen uit den Lande verjagen, dewyle zy van het ſweet des armen volks leefden, en niets daar voor deden. Deſen raat behaagde den Konink, en dat uit oorzake dat de Paus hem tegen gevallen was, om zyn houwelyk

1539. met *Anna Boulen* wille. En daar waren te dier tyt vele Kloosters in Engelant; want in de heerlykheit van Nortfolk alleen zyn meer dan twintig Bedel-kloosters gevonden, behalven vele andere gereguleerde en ongereguleerde Monniken en Nonnen Kloosteren. En dewyle Engelant in twee-en-dertig Provintien gedeelt is, zo kan men ligtelyk merken, wat een groote menigte dat 'er in 't geheele Koninkryk geweest zyn, alzo dat 'er niet alleen vele, maar ook zeer ryke Kloosters in Engelant waren.

Als de Paus van Romen in Engelant uitgemonstert was, hebben de Bisschoppen met groote neerstigheit gearbyt om hem wederom in den sadel te setten, of ten minsten het meestedeel zyner leere te behouden: daarom heeft de Konink alle Bisschoppen en Geleerde lieden beschreven, om met haar van de zaken der Religie te spreken. Daar wert een groote vergadering van Geleerde mannen gehouden. *Cromwel* kwam ook onder de Bisschoppen, en bragt *Alexandrus Alesius* met hem. De Bisschoppen bewesen *Cromwel*, als des Koninks Stadhouder, groote eere, en hy groetede haar ook alle vriendelyk. De Bisschoppen en Doctoren hebbe zig op haar plaatse gesetten: eerst de Aarts Bisschop van Kantelberg, daar na de Aarts-Bisschop van Jork, de Bisschop van Londen, Lincoln, Salburie, Bade, Elie, Herford, Licester, Norwich, Rochester, Wigorne, &c. *Cromwel*, als des Koninks Stadhouder en Segelaar, heeft de propositie gedaan, in welke hy haar aandiende, dat het voor al des Koninks wille was, dat zy haar in de zake der Religie niet na eenige menschelyke authority t, maar alleenlyk na den proefsteen des Goddelyken woorts zouden reguleren.

Als *Cromwel* zyne reden ge-eindigt had, zyn alle de Bisschoppen opgestaan, en hebben den Konink onderdaniglyk gedankt, niet alleenlyk voor de sonderlinge toegenegentheit tot de Kerke onses Heeren Jesu Christi, maar ook voor de trouwe vermaninge en waarschouwinge, die haar van den Konink geschiet was.

Daar na heeft men terstont begonnen te disputeren. En *Boner* de Bisschop van Londen, een groot yveraar des Pauselyker insettingen, is van *Cromwel* bestraft geworden, om dat hy zig onderwonden had met sommige argumenten te bewysen, dat 'er seven Sacramenten waren, welke gront op de glossen der School-leeraars gevest was. Dese *Boner* had op zyn zyde tot een vrient den Aarts-Bisschop van Jork, de Bisschoppen van Lincoln, Bade, Licester en Norwich; maar op d'andere zyde was de Aarts-Bisschop van Kantelberg, de Bisschoppen van Salopie, Elie, Herford, Wigorne en andere.

Na dat zy nu eenen tyt lank over en weder met malkanderen gesproken hadden, heeft eindelyk de Aarts-Bisschop van Kantelberg begonnen te disputeren, en heeft een Voor-reden gedaan, in welke hy haar vermaande, dat zy niet behoorden, als Sophisten, met woorden te kyven: dat zy niet waren gekomen, om van iedele ceremonien te handelen, maar van de vergevinge der sonden, van den waren troost der armer konscientien, van de regtveerdigmakinge des geloofs, van opregte goede werken, van de Sacramenten, &c.

Hier na heeft *Cromwel* den Heere *Alesius*, die daar tegenwoordig was, en scheen aan de woorden des Aarts-Bisschops een goet behagen te hebben, bevolen dat hy zyne meeninge ook uitspreken zou. Dewelke zig tot *Cromwel* en de Bisschoppen en de andere Kerken-dienaren gekeert, en zyn voorreden met eerbiedinge gedaan heeft, zeggende, hoewel hy zig niet te voren bedagt had, dat hy nogtans zig verliet op Gods genade, die den genen mont en wysheit belooft, die gevraagt werden en beryt zyn rekenschap hares geloofs te doen, en dat hy alzo zyne meeninge vry uit wilde spreken. En nademaal de Aarts-Bisschop goet gedagt had eerst van de Sacramenten te handelen: zo bevestigde *Alesius* met zyn reden de meeninge des Aarts Bisschops, en verklaarde het woort Sacrament, en bewees dat 'er maar twee Sacramenten zyn, te weten, den Doop en het Avontmaal. 1539

De Bisschop van Londen konde zig niet langer onthouden, en bestrafte de woorden van *Alesius*. Maar de Bisschop van Herfort, die uit Duitslant weder gekomen was, waar henen hy van den Konink als Gesant tot de protesterende Vorsten gesonden was geweest, beweegde hem over de hoogmoedigheit des Bisschops van Londen, en keerde zig tot *Alesius*, en bad hem, dat hy met hem niet wilde disputeren met getuigenissen der School-leeraars, om dat die dikwils in de leeringe der Sacramenten tegen malkander stryden. Daar na keerde hy zig tot de Bisschoppen, en bestrafte haar scherpelyk, en vermaande haar van haar ampt en beroepinge. *Alesius* hier door gesterkt zynde, heeft de leere der Sacramenten duidelyk uit de hylige Schriftuur verklaart: maar de Bisschop van Londen heeft daar tegen gestreden, zeggende, datmen niet alleenlyk uit de Schriftuur, maar ook uit de Kerk leeraars en Concilien behoorde te disputeren, en dat men de leere der selver zo hoog als de H. Schriftuur behoorde te agten. Waar over *Cromwel*, en de Aarts Bisschop van Kantelberg met malkanderen lagten, en verwonderden haar over 't grove onverstant des grooten Bisschops. *Alesius* wilde vorder disputeren, maar dewyle de tyt verloopen was (want het was haast middag) zyde *Cromwel*, dat hy met het gene te vreden wesen zoude, dat hy voor desemaal voortgebragt had, en maakte daarom het besluit.

Des volgenden daags zijn de Bisschoppen weder te samen gekomen, en in de begonnen disputatie voortgevaren: maar als *Alesius* zag, dat hy niet te spreken konde komen zo heeft hy mening schriftelyk vervat, welk *Cromwel* tot hem nam, en de Bisschoppen toonde: en door dese disputatie wiert zo veel uitgeregt, hoewel *Cromwel* tot de zake te zwak was, en de Religie niet heel opregt maken konde, dat nogtans de Kerken in Engelant in een beteren staat gebragt worden, dan zy te voren waren. 1540

Na drie jaren is *Cromwel* door hymelyke practyken zijner vyanden in grooten noot gekomen. En dewyle zy hem insonderheit om der Religie afgunstig waren, zo hebben zy 't zo verre gebragt, dat hy te Londen gevankelyk in den toren gelyt is, van welke hy kortelyk te voren dese wet gegeven had, dat men den genen die te Londen in den toren gevangen sat, sonder vorder onderscheidinge der zake, ter doot zoude veroordelen; en alzo kwam de goede man in noot door de ordonnantie die hy zelve gemaakt had. Men zegt dat hy zodanige wet niet maakte uit ombarmhertigheit of tyrannye, maar om den Bisschop van Winchester, den grooten vyant Christi en der ware Religie, te betrappen. Het heeft den Konink daar na zeer berouwt, dat hy *Cromwel* heeft laten dooden, wyl hy zijne liefde, en genegentheit tot hem niet verbergen konde, gelyk men na de tyt van hem verstaan heeft.

Wilhelmus, *Hieronymus*, en *Thomas Garret* Theologanten in Engelant, zijn twe dagen na *Cromwels* doot verbrant.

CATHARINA, *huisvrouw van een Raats-heer te Cracou verbrant.*

In 't jaar 1539. is *Catharina* de huisvrouw van *Me-*

1540 *Melchior Salaſſovius*, Raatsheer tot Cracou in Pole van den Biſſchop aldaar, *Petrus Gamratus*, ten vuure veroordeelt, om dat zy van de tegenwoordigheit Chriſti, in 't broot des Avondmaals, niets gevoelde na 't geloof der Roomſche Kerk. Zy heeft in dit haar gerigte, gelyk als na een Bruiloftsfeeſt verlangt, en midden op de markt van Cracou met vreugt in 't vuur haar leven geëindigt.

ROBERTUS BARNES.

Robertus Barnes, geboren in Engelant by Lynna, in de heerlykheit van Nortfolk, is in zijn jonge jaren een Auguſtyner Monnik geworden, en om zijn goet verſtant, is hy Doctor in de H. Schrift gemaakt. Daar na heeft hy uit Luthers boeken de Euangeliſche waarheit geleert, en deſelve tegens het ryk des Antichriſts openlyk verkondigt; daarom is hy ook daar na in 't jaar 1525. door de dienaren des Babyloniſchen ryks, voor 't gerigte ontboden, en van de Biſſchoppen van Londen, *Rocheſter*, *Bathonies* en *Aſaph*, over 25. Artykelen verdoemt, die hy by den Kardinaal zou wederroepen. Als zy hem nu in de gevankeniſſe hadden geworpen, is hy in 't derde jaar uitgebroken en ontvlugt, en in Duitſland by *Martinus Luther* gekomen, en is aldaar met andere liefhebbers der Goddelyker waarheit eenige jaren onderhouden geweeſt.

Ten laatſten, als hy hoorde dat de Koning *Henrik* des Paus vyant was geworden, en dat hy zijn gemoet tot Gods vreeſe en kenniſſe der waarheit wende, is hy uit liefde tot zijn Vaderlant, en begeerte om het woort des Euangeliums daar te planten, (waar toe hy nu goede occaſie ſcheen te hebben) weder in Engelant gekeert, en heeft aldaar het Euangelium ryn en zuiver gepredikt: hy is daar na in de legatie te Wittenbergh geweeſt, alwaar onder andere gehandelt is van de ſchydinge van des Konings houwelyk: maar als de Koning van voornemen veranderde, en de meeſte poincten der Paapſche leere wederom toeſtont, zo is *Barnes* te Londen gevangen en in den Tour gelyt, en den 29. Juny, des jaar 1540. met groote vollſtandigheit op Smits-velt, met nog twee andere, om deſelve Religie verbrant. 1549

STEPHANUS BRUN.

Stephanus Brun, een Lantman van Rutiers in 't Biſdom van Ambrum in Delphinaat, heeft de kenniſſe der Euangeliſcher waarheit gehad, en is van *Gaſper Augerius de Gap*, des Biſſchops Rentmeeſter, vervolgt, alleen om dat zijne goederen zouden geconfiſqueert worden. Waar toe hy dan met vlytigheit heeft gearbyt, door het behulp van de Ketter meeſter *Domicellus* een Grauw-Monnik gevangen is geworden, in 't jaar 1540. in September: en na dat hy beleden had wat hy van de Religie hielt, is hy ten vuure veroordeelt. Als hy nu daar henen gelyt wert, was hy zo onverſchrikt en wel gemoet, dat hy tot zijne vyannen zyde: *Wat zult gy my doch doen? Gy meent dat gy myn leven zult nemen, maar gy zyt verre verdwaalt: want aldus wort my by mynen God het eeuwige leven gegeven, daar ik na toe ga, om dat te be erven.* Daar na heeft hy het volk vermaant dat zy God alleen door Jeſus Chriſtus zoude dienen en aanroepen. Als hy tot de plaatſe, Plauvol genaamt, gekomen was, heeft hy met zulk een ſtantvaſtigheit den doot geleden, dat de vyanden der waarheit openlyk deden verbieden, dat niemant van zijn doot mogte vermanen, dan die met gelyke ſtraffe geſtraft wilde worde.

Twee perſonen binnen Gent tot aſſche verbrant, mitsgaders twee vrouwen levendig in d'aarde gedolven.

De Keizer, aangebitſt door de aart der Pharizeenen,
Heeft deeze Martelaars verweezen, die vol moed
Gods wet bezeegelden ten koſten van hun bloed.
Waart voert de blinde drift, helaas! de wreedheid heenen?
Wanneer de Geeſtlykheid het oor der Vorſten heeft,
Wie leeft 'er die niet voor haar gruweldaaden beeft.

ALs Kyſer Carel de V. in 't jaar 1540. uit Vrankryk in Nederlant gekomen zijnde om den oproer tot Gent te ſtillen, door het ſterk aanhouden der Papen en Monniken, die de vrome Chriſ-

1540. Christenen wreedelyk vervolgde, zo zijnder twee mannen en twe vrouwen ter doot gebragt. Als de mannen in 't Raathuis gebragt waren, zo is het oordeel aldus tegen haar uitgesproken, dat zy zouden verbrant werden, en dat hare goederen den Kyser zouden vervallen zijn. Na de sententie zijn zy weder in de gevankenisse gebragt, alwaar zy twe dage bleve, in welke tyt veleMonniken kwamen, om na gewoone wyse te pynigen.

Ondertussen was in de Stad groote onruste, in welke men zig beryde om de gevangens te dooden. En hoewel het gebruikelyk was, dat men, die ter dood veroordeelt waren, op een sekere plaatse voor deStad by de galge plagt te dooden; nogtans hebben zy ditmaal (om de burgers een vreese aan te jagen) dese executie op de klyne markt voor het Raat-huis by St. Pieters Kerk willen doen. Als nu de derde dag gekomen was, in welke het gerigte zoude geschieden, zo kwam daar zulk een groote gerugte in de Stad, dat de Magistraat, om oproer voor te komen, bevelen moeste, dat alle Burgers haar op de markt in de wapenen zouden laten vinden, en het gerigte beschermen. In desen oproer en groote vergaderinge van volk, heeft men de laatste woorden der armen gevangen niet wel konnen verstaan, te meer, dewyle zy om de langdurige gevankenisse swak en by-na half doot waren: alleen hebben de naast-bystaande getuigt, dat zy haren tyt met God te bidden hebben door gebragt, en hem gesmeekt, dat hy haar met zijne genade en barmhertigheit in desen laatsten stryd wilde bystaan. De Fiscaal liet een brandende Wasfkeerse komen, en gaffe den Beul, om 't vuur daar mede aan te steken: dat dede hy met zulk een grooten begeerte, dat hy bykans van zijn plaatse gevallen zou hebben. Doen ging het vuur geweldig aan, alzo dat de lighamen deser Martelaren haast verbrant werden.

Twee Vrouwen, Antonetta en een ander.

Des volgenden daags na de executie zijnder twee tamelyke oude Vrouwen, van Leuven geboren, die voor andere de Euangelise waarheit bekent en verdedigt hebben, tot eenen grouwelyken doot veroordeelt, namelyk, datmense levendig in d'aarde delven zoude. De een genaamt *Antonette*, van een uitnement oud geslagt gebore, der welker ouderen en Voor-vaders eertyts in de regeeringe geweest waren. Alle byde zijn zy met een wonderlyke, ja met een ongelooffelyke dapperheit gestorven, hoewel zy anderssints zwak van lighaam waren.

JAN MARLAR.

1541. TE Orchiers, 't welk een klyn stedeken is niet wyt van Duway, is een, met namen *Jan Marlar*, op den weg, als hy na huis ryden wilde, dewyle hy eenen tyt lank te Leuven *had gestudeert*, van de Overheit der voorzyde plaatse gevangen genomen, om dat hy zommigen de waarheit des Hyligen Euangeliums gepredikt had. Die van Orchiers leverde hem aan M. Jan de Latre, doemaals Luitenant des Gouverneurs te Duwai, den tweeden November in den jare vyftien hondert een-en veertig. Marlar bleef stantvastig, en volherde by de bekenteniste der ryner Leere, alzo dat alle de gene die tot hem kwamen, om met hem te disputeren en hem te overtuigen, in 't byweesen der Overheit, van hem te schande gemaakt werden: daarom heeftmen hem voor 't Regt gestelt, en ten vuure veroordeelt; welke doot hy den twintigsten January des navolgenden jaars stantvastig en geduldig heeft geleden.

Margareta Boulard.

Margareta Boulard een eerlyke Weduwe van *Georgius Martius*, Burger tot Orchiers, is insgelyk van de Overheit dier plaatse aangegrepen, den eersten November op Aller-hyligen dag: en den navolgenden daags, is zy het Gerigte te Duwai overgelevert: het 't is niet te zegge hoe yverig dat dese vrouw in de ryne Leere en Religie geweest is. Alsmen haar na haar geloof vraagde, zo bekende zy sonder schroom het gene zy uit de H. Schrift geleert had. Dewyle zy dan stantvastig by de Goddelyke waarheit bleef, en de menschelyke insettingen niet wilde aannemen, zo is zy veroordeelt, dat zy levendig zou werden begraven. 1541.

Welke grouwelyke maniere des doots den vrouwen in Nederlant van Kyser Karel geordineert is.

Zy wert drie dagen na haren Neve Marlar ter doot gebragt, te weten den drie-en-twintigsten January, op welken dag zy haar ziel den Heere bevolen heeft, en saliglyk is gestorven.

Vyf personen tot Vugt gedoot.

1542. IN 't Jaar ontes Heeren vyftien hondert twee-en-veertig, den eersten dag van April, werden by de Magistraat van 's Hertogen Bosch tot Vugt, om de Christelyke Religie, twee vrouwen en een man levendig verbrant.

Twee vrouwen en een man.

Een man en een vrouw.

Daar wert ook een ander man geregt, en een vrouwe levendig gedolven, die woonagtig waren geweest by Valencyn: het waren Walen die geen Duitsch konden, en *na Wesel vlugte*, om daar te woonen, en hare Religie vryelyk te beleven; zy moesten sterven, om dat zy het H. Sacrament des Avontmaals niet anders dan onder twee gestalten wilden ontfangen, gelykmen 't in vele plaatsen van Duitschlant en Oostlant gebruikte, en begaven haar zeer gewillig en met vreugde ter doot.

AYMON DE LA VOYE, Regent van Groot Sanctefoy in Agenoys, boven Dordiogne.

IN 't Jaar onses Heeren vyftien hondert twee-en-veertig, ontrent drie weken voor Kersdag, beval het Hof van 't Parlement van Bordeaux, datmen vangen zou M. *Aymont de la Voye*, die 't Euangelium Christi Jesu predikte binnen de Stad van Sainctefoy in Agenois: welke aangeklaagt en beschuldigt was van den Parochianen, en zommige ander Priesters in dezelve Stad, die zijden, dat haar gewoonlyke winste door zijn prediken vermindert was. M. *Aymont* was drie dagen te voren gewaarschout, dat hy zoude willen weg gaan, en de perykelen ontvlieden: Hy antwoorde, ik ware liever noit geboren geweest dan dat ik zulks doen zoude. Het is het ampt niet (zijde hy) van een goet Herder, te vlieden alsmen de perykelen ziet komen, gelyk Christus zegt, *Joh.* 10. maar men moet blyven, op dat de Schapen niet verstroyen. Nu dan, de Heere heeft my de genade gegeven, dat ik u zijn Euangelium zoude prediken: en zoude ik nu om een besoekinge weg loopen? Men mogt denken dat ik niet dan fabulen, droomen en ander dingen tegen God gepredikt had, en alzo zouden 'er veel ge-ergert werden. Zo bid ik u dan, dat gy my daar niet meer van spreken wilt; want ik weet, dat, 't gene ik gepredikt hebbe, waarachtig is, en, om dat te bevestigen, wil ik daar voor lyf en ziele te pande stellen, en zeggen met *Paulus, Ik en ben niet alleen beryt gebonden te worden* in de stede van Bordeaux, *maar ook* aldaar *om Christi wille te sterven.* Als zy dese groote volstandigheit sagen, hebben zy hem niet meer gekwelt. Doen nu de Huissier kwam om hem te vangen, bleef hy drie dagen binnen de Stad, binnen welken tyt M. *Aymont* drie vermaningen voor het volk dede, met een wonderlyke memorie, verhalende al dat hy in voorleden tyden geleert had; en wilde duisent lyven daar voor stellen, om dat te bevestigen, waar 't dat hy 'er zo vele had. Dit beroerde 't volk zeer, want zy bemerkten zijn onnoselheit en liefde, en zijden: Is hy niet de oorzake, datmen zo veel niet en speelt,

Hy wil niet vlieden.

Acto. 21. 13

Wat de Euangelische predikinge doet aan.

1542. ſpeelt, of dronke drinkt, en dat veel kwaatdoenders van haar boosheit afſtaan? En begonnen alzo den Huiſſier te genaken om hem te verloſſen, het welk M. *Aymont* geenzins wilde gedoogen, roepende: Hout op myn broeders en vrienden, en belet dog myn martelisatie niet; want zulks is de wille Gods, dat ik om zijns Naams wille zal lyden, welke men niet wederſtaan mag. Doen beſloten de Raats heeren, en namen den laſt aan, om hem te vangen, en te Bordeaux te brengen, en dat de Huiſſier wederkeeren zoude. Drie dagen daarna wert hy met een groot geſelſchap gelyt na Bordeaux, daar terſtont veel getuige tegens hem gehoort werden, waar af het meeſtedeelelle Papen waren, uitgenomen de Heere van Riverak, een groot pluim-ſtryker, welke hem beroemt had, al zoude 't hem koſten duiſent kroonen, dat hy Mr. *Aymont* zoude doen branden. En hoewel dat hy de getuigen wederlyde, zo hebben hem de Regters daar in geen gehoor gegeven, maar zy hebben het getuigeniſſe der Papen ontfangen, die principalyk alle van 't Vagevuur getuigden; want hy had haar altyt voorgehouden, dat Jeſus Chriſtus ons alleen zuivert. Ook wederlyde Mr. *Aymont* den eerſten en tweeden Preſident. Den eerſten wederlyde hy, om dat de Preſident 't Parochiaanſchap, dat den gevangenen toebehoorde, voor een van zijn kinderen verkregen had. Den anderen om dat hy een Neef was van den eerſten, welke zijn wederparty was.

Ge-ſchi-en ſtem regt.

Vervolgens is hem ook toegelaten zig zelven t'ontſchuldige, 't welk hy wel met ſeven of agten-twintig mannen van eeren gedaan heeft, die van zijn onnoſelheit getuige waren, maar zy zijn alle niet ontfangen; want zy zijden datſe ook ſuſpect waren, als offe van dezelve Secten mogten zijn.

Als hy nu aldus gevangen lag ontrent agt of negen maanden lank, leet hy zeer veel verdriets, maar hy verdroeg alles geduldelyk door geloove en hope. Binnen deſe tyt was hem dikwils gezegt en gebootſchapt, datmen hem in korten tyt verbranden zou; welke tydinge hy met zulke vreugt ontfing, dat zijn vyanden zig verwonderden. Hy bleef altyt wel gemoet, zeggende met Paulus:

Phil. 1. 20, 21. *Ik begeere van dit lighaam ontbonden te worden, en met Chriſtus te zijn: Chriſtus is myn gewin, byde in leven en ſterven.*

Hy klaagde zeer, dat hy de waarheit niet klaarder het volk voorgeſtelt had, gelyk hem God die te kennen gegeven en geopenbaart had door zijn Woort; ja beklaagde ook met ſugten en weenen, dat hy niet geleeft had, gelyk 't een Chriſten betaamt; hoewel hy nogtans voor den menſchen een onſtraffelyk leven lyde, daar van ook zijne vyanden goet getuigenis moeſten geven.

Ten laatſten in den jare vyftien hondert tweeen-veertig ontrent den agtentwintigſten dag van Auguſtus, hebbe de Regters zijn proces geeindigt, en alle zijn onſchult en wederlegginge verworpen; en men heeft hem de groote Boeyen aangedaan; 't welk een zeker teeken des doot is. Des Woendaags daarna is hy buiten alle ordinantie zeer wreedelyk gepynigt geworden, om dat hy zoude beklappen alle die met hem van een geloove waren. De eerſte Preſident grypende hem by den baart, riep tot hem, zegt boef, zegt, want gy zyt verweſen, daar ontbreekt niet meer dan uwe medegeſellen te weten. Wat medegeſellen meent gy? (zijde M. *Aymont*) want ik hebbe 'er anders geen, dan die daar wete en doen de wille Gods myns Vaders, het zijn Edelen, of Kooplieden, of Ambagts lieden of andere. Als hy gepynigt wert, zijde hy: Dit lighaam zal ſterven, maar de geeſt zal leven, en Gods Ryk zal eeuwig duuren. Als hy ontrent twee uren lank gepynigt wert, viel hy in onmagt, want hy was teer van leden; maar als hy tot zig zelven kwam, ſprak hy: Heere myn God, waar toe heb gy my verlate? De tweede Preſident zyde tot hem, gy arge Lutheraan, gy hebt God verlaten. *Aymont* antwoorde: Ei myn Heeren, waarom pynigt gy my zo zeer? O Heere! vergeeft 't haar, want zy weten niet wat zy doen. De Preſident zijde, Ziet dog, deſe ſchelm die bid voor ons. Maar *Aymont* in alle zijn tormenten heeft niemant genoemt of beklapt, hy leet de pyne zeer patientelyk, en zijde, Ik meende veel meer medelydens in de menſchen gevonden te hebben dan ik wel vinde. Nu dan, ik bid den Heere, dat ik by hem ontfermínge mag vinden.

1542.

Daar na wert hy in de gevankeniſſe geſloten aan den toren der Vry heeren, welke zeer naau is, tot des Saterdags. Doe wert zijn vonnis geleſen 's morgens ten agt uren, dat hy levendig zou verbrant werden. Als 't hem verkondigt wert, was hy gants onverſchrikt, en loofde God grootelyks voor zijn genade. Terſtont deden zy hem halen C. A. J. M om hem te biegten; maar hy wil deſe niet ontfangen, maar begeerde den Paſtoor van St. *Chriſtoffel*, en zijde tot den Monniken, maakt u alle van hier, ik zal den Heere myn ſonden belyden; gy ziet dat ik genoeg beroert ben van de menſche, wilt gy my nog meer beroeringe toebrenge? Andere hebben myn lighaam, wilt gy myn ziel weg nemen? Maakt u dog van hier.

C. Carmeliden. Auguſtynen. J. Iacobynen. M. Minder-broeders.

Doe kwamen tot hem twee Raatsheeren van Longa en van Caſſaigne, om hem te vertrooſten; maar hy was zo ſterk in 't geloof, dat hy haar zelve vertrooſte. Daar na ziende datmen den Parochiaan van St. *Chriſtoffel* verboden had hem te biegten, zo nam hy een Carmelyt, den minſten onder alle de Monniken, welken hy by zig hielt, en dede de ander van daar gaan; zy bleven zo lang alleen, tot dat hy den Monnik bekeerde.

Daar na bragt men hem te eten op den middag; hy liet daar by komen de vrouw van den Stokwaarder, en zijn dogter, tot welken hy zijde: Ik heb van God myn begeerte verkregen, want het is nu ontrent agt jaar, dat hy my de kenniſſe zijns woorts verleent heeft; doe kwam my ligtelyk te voren, dat ik om zijns woorts wille te Bordeaux ſterven zoude, 't welk ik nu ga vervullen. Ontrent een ure na den eten, kwamen ter gevankeniſſe den eerſten en tweeden Preſident, de Caſſaigne, Longa en andere Raatsheeren. Doe begon M. *Aymont*. van het Avontmaal te ſpreken, en zijde, dat hy geloofde, dat, zo dikwils de Chriſtene in een gemeenſchap vergadert waren in de belydeniſſe eens geloofs, en namen alzo het broot des Heeren, dat zy dan waaragtelyk de gemeenſchap des lighaams en bloets Jeſu Chriſti hadden: en lyde met een ſonderlinge genade Paulus uit, 1. *Cor.* 11. en andere plaatſen der hylige Schriftuur. De tweede Preſident brak de reden, en zijde: Wy moeten hooren wat gy gevoelt van 't Vagevuur. *Aymont* antwoorde: Dat 's wel gezegt, ik zal u zeggen myn gevoele. Gy weet wel dat in de Schriftuur vagen, zuivere en waſſche een zaak beteekent; en daar ſtaat geſchreven: *Hy heeft ons gewaſſchen in zijn bloet: Gy en zyt niet verloſt met ſilver of gout, maar met den bloede Chriſti.* En hebt gy niet geleſen dat Paulus in zijne brieven zegt, dat wy door het bloet Chriſti van ſonden geſuivert zijn: De tweede Preſident zyde, dat de brieven met den kinderen om moſtert gingen. Met den kinderen, zyde *M. Aymont*! ik vreſe, dat gyſe niet veel geleſen heb. Doe zy 'er een Monnik: *M. Aymont*, gy zout hem met een woort paajen, is 't dat gy zeggen

Van het Avontmaal.

Van het Vagevuur.

Apoc. 1. 5. 1 Pet. 1. 19. Eph. 1. 7.

1542. wilt, dat 'er een plaatſe is daar de zielen na de doot geſuivert worden. Hy antwoorde: dat laat ik u zeggen. Hoe, wilt gy my doen verdoemen, en zeggen dat ik niet en weet: De twede Preſident zyde: In deſe ure zult gy ſterven, en meent gy niet in 't Vagevuur te gaan? En als iemant ſterft in een dagelykſche ſonde, zal hy terſtont in 't Paradys gaan? Hy antwoorde, dat zijn gelove zo vaſt op God ſtont, dat hy niet twyffelde, of hy zoude nog huiden in 't Paradys gaan. Den Preſident vraagde hem: Waar is het Paradys? *Aymont* antwoorde: Daar God met zijn Majeſtyt en heerlykheit is De eerſte Preſident zyde: De Canones maken melding van de verſtorvene, maar in uwe ſermoenen hebt gy noit anders dan de armen gerecommandeert. Hy antwoorde: Dat ik dede, dat moeſt ik bewyſen uit Gods Woort: maar in de Canones en heb ik niet geſtudeert. Doen vraagden zy hem, of hy de Kerke en haar ordinantie veragte? Hy antwoorde: Ik geloof 't al waaragtig en goet te zijn, dat de Kerke ordineert en inſtelt, welke door het bloet Jeſu Chriſti wedergeboren en op zijn woort gefondeert is. De Preſident vraagde hem: Wat Kerke is dat? Doen zyde hy: Gy moet weten, dat Eccleſia een Griex woort is, en een vergaderinge betekent: en in deſe vergaderinge daar de geloovigen t'ſamen komen ter eeren Gods, en tot opbouwinge des Chriſtelyken Religie, dat daar waaragtelyk, na de beloften des Heeren Chriſti Jeſu, de H. Geeſt met haar is.

Van 't Paradys.

Van der Kerken ordonnantie.

Van de Gemynte.

De twede Preſident zyde: Hier uit volgt dat 'er veel Kerken zijn, en waar 't dat de Ambagtslieden ook vergaderden, het ware een Kerke. Hy antwoorde: Het waare niet ongelyk, dat 'er onder de Chriſtenen veel Gemynten waren; want Paulus zegt wel, Alle de Gemynten die in Galatien zijn; en nogtans alle Gemynten zijn maar een Kerk. Doe zyde de Raatsheer van Longa: de Kerk daar gy van zegt, is die niet, daar in 't geloof van ſtaat: Ik geloove een hylige algemene Kerke? Hy antwoorde: Ik geloove die warelyk.

Van de Paus.

De twede Preſident vraagde, Wie het hooft van die Kerke was? Hy antwoorde, Jeſus Chriſtus. De Preſident vraagde: Is het de Paus niet? Hy antwoorde, Neen. Doen zyde de Preſident: Wat is hy dan? Hy antwoorde een dienaar, is 't dat hy een man van eeren is; want de Biſſchoppen zijn dienaars, als 'er ſtaat 1 *Cor.* 4. 1. alwaar Paulus zegt, *Zo agte ons een iegelyk menſche als voor dienaars Chriſti, en uitdeelders der verborgentheden Gods.* Men vraagde hem, of hy niet geloofde aan den Paus? Hy antwoorde, dat hy hem niet kende. Zy vraagden hem, of de Paus niet een naſaat van *St. Pieter* was? Hy antwoorde, Is hy gefondeert op den waaragtigen ſteen Jeſus Chriſtus, zo gelove ik, dat, het gene dat hy dan doet, zeer wel gedaan is. Doe zyde de tweede Preſident: O arm menſche, gy doet my groot medelyden hebben, gy gaat u verdoemen! Hy antwoorde, Verdoemen! en riep met luider ſtemme, og wat een vertrooſtinge! maar ik hope wel anders, want heden zal ik mynen God zien. En, *Wie zal my ſcheyden van de liefde Chriſti? Verdrukkinge, of benautheit, of vervolginge, of honger, of naaktheit, of gevaar, of ſwaart?* Neen, niet mag my ſchyde; maar ik heb groot melyden met u allen.

Rom. 8. 35.

Zy ſchyden van hem, behalven de Monnikken. Als hy ter doot ging, zong hy den 114. Pſalm. *Doe Iſraël Egyptenlant verliet, enz.* Als hy voor *St. Andries* kwam, wildenſe dat hy God en Maria, en de Juſtitie om vergiffeniſſe zoude bidden.

Maria te aanbidden.

Hy bad God en de Juſtitie om vergiffeniſſe: maar zyde, dat hy Maria niets misdaan had, en waar geen misdaat is, daar dient geen vergiffeniſſe. Van daar was hy gelyt tot *St. Lodewyk*, en door de lankheit des wegs liet hy niet af van predicken, zig ſelven verblydende, dat hy om den name Chriſti mogte ſterven, die om zynent wille geſtorven was. Doen zy 'er een Huiſſier: Hoeſt eens, het is te veel gepredikt. Hy antwoorde, Die van God is, hoort gaarn van hem ſpreken. Als hy voorby een Marien-beelt zou gaan, riepen vele hem laſterende na, om dat hy 't niet groete, en alleen Chriſtus aanriep. Hy dat horende, riep: Ik bid u O myn Heere, myn God, en wilt niet toelaten dat ik van u wyke, of aan andere hulpe zoeke, dan alleen aan u. Komende ter plaatſe daar hy ſterven zou, heeft hem de Scherpregter op der aarde nedergeſet, om wat te ruſten. Daar begon hy de oorzaak van zijn doot te verhalen, en zyde: Mijn Heere, ik ſterve om het Woort en Euangelium Jeſus Chriſtus; O gy Chriſtenen hoort! De Huiſſiers en Scharianten dat hoorende, maakten een beroerte, roepende; Verhaaſt hem, dat hy niet ſpreke. Hoe! zyde hy, ik wil bewyſen, dat ik geen Ketter en ſterve, maar een Chriſten. Wert het toegelaten? Zy zyden, Neen. Eilaas! waarom dat? zyde hy. Doe ſprak hy wat in de oore van de Carmeliet, die hy bekeert had. Daar na nam hem de Scherpregter en dede hem de ladder opklimmen. Doe riep *Aymont*: *O Heere, komt my te hulpe, en vertoeft niet; en veragt het werk uwer handen niet; vergeeft het haar, want zy weten niet wat zy doen. Mijn Broeders, mijn Heeren gy Studenten, ik bidde u, doet naarſtigheit in 't Woort des Euangeliums: daar is anders geen, dan het Woort des Heeren dat eeuwig duurt: leert den wille Gods bekennen: en vreeſt niet, die alleen magt over het lighaam hebben, en niet over de ziele.*

Een Carmeliet wert van het bekeert.

In 't laatſte zyde hy: *Dit vlees ſtryt wonderlyk tegen de geeſt, maar ik zal daar haaſt af ontſlagen worden. O Heere, in uwe handen bevele ik mijn ziele.* Verhalende die woorden dikwils. Zo heeft hem de Scherpregter verworgt, en zijn lighaam is met vuur verbrant. Geſchiet in 't jaar 1542.

RICHARD MEKINS.

Richard Mekins, een geſel van 15. jaren, had in een geſelſchap by zyne bekende vrienden van het Sacrament hooren ſpreken, en daar had hy zo veel kenniſſe van ontfangen, dat hy hem niet onthouden kon naderhand ook by andere daar van te ſpreken. Daar over wert hy beſchuldigt by den Biſſchop van Londen, Edmond Boner, die hem terſtont citeerde, en voor hem riep. En dewyle hy het geſtant dede, zo is hy zeer haaſt daar na (niet tegenſtaande zyne jonkheit) ter doot veroordeelt, en met vuur verbrant, in 't jaar 1542.

Door deſe tyrannye maakte *Boner*, dat hy van vele menſchen gehaat wert. Het volk meende, dat het den Biſſchop beter betaamt had zulk een jong geſel in 't leven te behouden, dan hem zo te late doden, inſonderheit om dat, hy zig, overmits zyne jonkheit, zeer eenvoudig liet aanſien.

Ontrent deſe zelve tyt was te Londen een Schilder, met name Jan, en een Duitſcher, Gillis genaamt, deſe werden, om de ware Religie, voor Boner den Biſſchop van Londen, beſchuldigt, Als zy nu voor den Biſſchop en de Regters ſtonden om hare zake te verdedigen, zo kwam daar by geval een van des Konings garde, Lancelot genaamt, een aanſienelyk, en daarbeneve een zeer Godvrugtig man, en de ryne leere toegedaan: deſe gaf met zijn gelaat zo veel te kennen, als of hy deſe twe gevangens wel vermogt: daarom wert hy terſtont aangegrepen, en met haar geexamineert, ook des volgenden daags ontrent vyf uren des s'morgens op Sint Gillis plaatſe gebragt, en beneffens de andere met vuur verbrant. En daar waren wynig menſchen, die dit

Jan de Schilder.

droe-

1542. droevig ſchouſpel begeerden aan te zien.

Richard Spenſer. *Richard Spenſer* was een Mis-paap niet ver van Kantelberg: deſe verliet het Paus-dom, en nam een Vrouw, en arbyde met zyne handen, op dat hy zig eerlyk geneeren mogte. Hier beneffens had men ſuſpicie van hem, dat hy 't onregt van het Nagtmaal geleert had: en daarom van de Ketter-meeſters aangegrepen, en eindelyk ter doot veroordeelt, en met vuur verbrant. Men heeft hem geregt te Salisbury, in 't jaar 1542.

In 't jaar 1542. heeft *Joban Longlant*, Biſſchop te Lincolne, twe vrome Chriſtenen op eenen dag laten verbranden, d'een met namen *Jacob Morton*, om dat hy verſchyde luiden het onſe Vader op zijns moeders ſprake geleert had: den anderen, met name *Thomas Bernhard*, om dat men den Sendbrief Jacobi in de Engelſche taal by hem gevonden had.

Jacob Morton.

Thomas Bernhardt.

Ontrent deſelve tyt heeft de Biſſchop van Londen, een jong geſel, met name *Jan Porteur*, een Snyder, in de gevankeniſſe, genaamt Neugat, laten werpen, om dat hy in de Kerke van St. Paulus in den Bybel geleſen had. In welke de moortdadige Biſſchop hem langen tyt liet kwellen, en eindelyk jammerlyk ſterven, in 't jaar 1542

Jan Porteur.

HECTOR REMY, en MATHINETTE du BUISSET zijn huisvrouw.

ONtrent een jaar na de doot van *Jan Marlar* en *Magareta*, daar wy hier boven van geſproken hebben, is te Bouvigny in een Dorp niet ver van Orchiers, de Schryver met name *Hector Remy* gevangen. Als deſe een heerlyke bekenteniſſe zijns geloofs gedaan had, en ſtantvaſtig daar by gebleven was, zo is hy te Duway onthooft geworden. Zyn huisvrouw *Mathinette du Buiſſet*, een eerbare vrouw, heeft insgelyk de zuivere Leere des Woorts Gods bekent, en ſtantvaſtig verdedigt; daarom is zy van het Geregt te Duway veroordeelt, en levendig begraven.

Mathinette du Buiſſet.

CONSTANTINUS met drie andere.

TE Rouane, de Hooft-ſtad van Normandien, was een *Conſtantinus* genaamt, en nog andere drie met hem, die om het zuivere Euangelium, het welk zy vromelyk beleden, als Ketters geoordeelt en ter doot verdoemt zijn. Als deſe *Conſtantinus* de Wagen ſag, daarmen 't ſlyk en ander vuiligheit der Stad mede plagt uit te voeren, met welken hy ook ter doot gevoert zou worden, zyde hy met een bly gemoet: Wy zijn nu een uitwerpſel, en des werelts vuiligheit geworden, ſtinkende voor den menſchen: maar laat ons blyde zijn, want de reuke onſes doots zal zoet en koſtelyk zijn voor God den Heere. En zijn alzo den Heere opgeoffert, in 't jaar 1542.

CLAUDIUS de SCHILDER een Gout-ſmit.

Epiſt. Euſtat. à Knobelsdorf. ad Carpzovium.

TE Parys was een jongman, met name *Claudius* de *Schilder*, een Goud-ſmit van zijn hand-werk, zeer jong, nauwelyks 20. jaren out, de ſoon van een Schoenmaker, dewelke, na dat hy drie jaren te Geneven had gewoont, en daar in de ware Chriſtelyke Religie was onderweſen, is hy te Parys wedergekeert, om zijne Ouders, vrienden en bekende, de genade deelagtig te maken, die hy van God had ontfangen, en te brengen tot de kenniſſe der waarheit. Alwaar hy van eenige (en gelyk zommige ſchryven van deluiden daar hy zijn handwerk by oeffende) aan den Amptman *Morin* als Ketter is aangeklaagt, en van hem gevangen genomen. Hy wert beſchuldigt, dat hy van de beelden, van mirakelen, die daar met grooten toeloop van volk niet alleen worden ge-eert, maar ook aangebeden, had gezegt, datſe niet veel verſcheelden van de Afgoden der Hydenen, en dat menſe uit de Tempelen der Chriſtenen behoorde te werpen, wanneer men maar de minſte ſuſpicie van Afgoderyen kwam te vernemen. Hem wiert verder nagegeven, dat hy nog eenige andere dingen had geſproken, overeenkomende met *Lutherus* gevoelen, waar over hy in den kerker is geworpen: en vyfmaal gepynigt, op dat hy zijn geloofs-genoten zou ontdekken, dog te vergeefs, verdroeg alles ſtantvaſtig. 1542.

Daar na voorgebragt zijnde om zijn zeggen en gevoelen te wederroepen, zo was het zo verre van daar, dat hy zulks zou doen, dat hy ook zyde 't zelve met zyn doot te ſullen beveſtigen; waar over hy in 't Regthuis is gelyt, en veroordeelt om eerſt de tonge uitgeſneden, en daar na verbrant te worden. Over welke ſententie hy zijn vorige gedaante geenſins heeft verandert, maar heeft zijn tonge van zelfs zo verre uitgeſteken als hy konde, op dat de Scherpregter te ligter zou konnen uitſnyden. De Beul deſelve met een tange hebbende voortgetrokken, en met een mes uitgeſneden, heeft eens en andermaal de jongman daar mede in 't aangeſigt geſlagen. Het omſtaande volk heeft de tonge, zig nog roerende, aangegrepen, en den patient in 't aangeſigt geworpen: van daar is hy op een wagen tot de Geregt-plaatſe uitgevoert, met zulken blyd' gelaat, zo dat het niet ſcheen dat hy tot de plaatſe des geregts, maar tot een Bruilofts-feeſt of heerlyke maaltyt henen ging. Ter plaatſe daar hy zou verbrant worden gekomen zijnde, zo trat hy van zelfs van den wagen, en voegde zig aan den paal, en wanneer hy wert vaſt gemaakt, 't en kan niet gezegt worden, met wat een ſedig gelaat hy heeft verdragen het geroep en getier van 't ongetoomde volk. Hy heeft geen onbetamelyk geluit van zig gegeven: het bloet, dat uit het vers affnyde zijner tonge afvloeyde, heeft hy zomtyts uitgeſpogen, hy ſloeg zijn oogen na den Hemel, van waar hy hulpe verwagte. Wanneer nu het buspoeder op zijn hooft geſtrooit was, en de Beul met drygen hem het vuur vertoonde, zo heeft hy daar over, in 't minſte niet ontſet zijnde, het vuur met beweginge zijns lighaams begeert. Zo dat het nauwlyks is te denken (zegt de gene die deſe Hiſtorie beſchryft) dat de Philoſophen, die zo vele boeken hebben geſchreven van de veragtinge des doots, met zulk een ſtantvaſtig gemoet, diergelyke wrede tormenten hebben konnen verdragen; zo heeft hy alle menſchelykheit als uitgetogen. Dit is Geſchiet in 't jaar 1542.

Mr. JOHANNES BECK.

MR. *Johannes Beck*, te Eſſars geboren, niet verre van Sedan in Brue, als hy om de Leere des Euangeliums eenen langen tyt te Parys gevangen was geweeſt, en in de gevankeniſſe veele zware tormenten had uitgeſtaan, zo heeft hy zeer ſtantvaſtelyk in zijn Chriſtelyke belydeniſſe volhert. Waarom hy eindelyk van zijn Paapſch Prieſterdom is ontſet, en in de handen van de wereltlyke Overigheit overgelevert, die hem te Trojen in Champagnien op de Wynmarkt hebben doen verbrande, in Juni, 1543.

FRANCOYS BRIBARD.

FRancois Bribard, geboren te Clemon in Solongue, die men zegt geweeſt te zijn de Secretaris van de Kardinaal van Bellay, is te Parys, na zijn wederkeren van Straasburg, gevangen: en na dat hem de tong was uitgeſneden, heeft hy de pynelyke doot des vuurs met groote ſtantvaſtigheit uitgeſtaan, om de belydeniſſe van de Leere des Euangeliums, in 't jaar 1543. Voor zijn doot heeft hy zo dapper met de Sorboniſche Doctoren gediſputeert, en haar met hare eigen uitgegeven boeken beſchaamt gemaakt, dat Doctor *Picard* dit van hem getuigde: Hy ſprak alzo,

1543. dat, indien wy niet wel gefundeert hadden geweeſt, hy ons al t' zamen zoude hebben verlyt. En voor zijn doot zyden dezelve *Picard*: Zo men hem de tonge niet had uitgeſneden, hy zoude een geheele weereld bedorven hebben.

Sommige Engelſche Martelaars.

Kirby een Snyder.

Antonius Perſon.

DAar is een Prieſter in den Toren des Biſchops van Wincheſter gehangen, en daar is eenen *Henrik de Gloceſter*, met zijnen dienaar, verbrant geworden. Ook is 'er eenen *Kirby*, een Snyder, te Londen verbrant.

In 't jaar 1543. zijn ook drie treffelyke mannen te Windfore verbrant, namelyk *Antonius Perſon*, een Prieſter, dewelke van twee puncten beſchuldigt is. Eerſtelyk, om dat hy voor twee jaren deſe woorden in zijne predicatie gebruikt had: Gelyk Chriſtus aan het kruis tuſſen twee moordenaars gehangen heeft, alzo hangt hy nog, als hem de Prieſter opheft, tuſſchen twee bloedige handen, &c. Item, om dat hy op den predikſtoel gezegt had, dat het volk het lighaam Chriſti alzo niet moſte eten, gelyk het aan het kruis gehangen had, alzo dat zy het eene ſtuk na het andere daar van beten, en dat haar het bloet in den mont vloeide: maar datmen het huiden alzo moeſte eeten, gelyk ook morgen en overmorgen: En dat Chriſtus zyne magt heerlyker na zijne opſtandinge beweſen heeft, dan ooit te voren.

1543.

Robbert Telt wood.

Robbert Telt wood, een voorſanger, is alleen daarom ten vuure verdoordeelt geworden, om dat hy tot eenen Prieſter, die in de Elevatie zijnen God zeer hoog opheſte, gezegt had: *Ey boe boog? Ja nog veel boger; maar ziet toe, dat hy niet en valt.*

Jan Marbecke.

Jan Marbecke, ook een Voorſanger, wiert beſchuldigt, om dat hy uit veele Scribenten eenige ſpreuken te zame getrokken, en met zijn hand uitgeſchreven had, die zo wel tegen de Miſſe, als tegen het Sacrament des Altaars waren. Daar na, om dat hy gezegt had dat de Miſſe, in welke de Prieſter het lighaam Chriſti opoffert, vol Afgodery is, dewyle zy dan God van zijne eere berooft, dat zy billyk van den Chriſtenen niet behoort geleden te werden. Item, dat de Elevatie, of opheffinge des Sacrament, was gelyk der Kalveren *Jeroboams*, die hy in den Tempel opgeregt had: en dat met de Miſſe meer Afgoderye bedreven werde, dan eertyts met de Kalveren *Jeroboams* was geſchiet. Item, datmen niet zou twyffelen, of Chriſtus wert opentlyk in de Miſſe beſpot. Deſe 3 zijn ſtantvaſtig gebleven, en te Windfore verbrant den 20. July, 1543.

Een Boekverkooper tot Avignon verbrant, met een Bybel op zijn borſt gebonden.

Een ander praal' vry met een diamante keeten,
Deez' vroome Martelaar pronkt met een borſtſieraad,
Een' dierb'ren ſchat, waar in de zaligheid beſtaat
Voor hem, die hier zich trouw en deugdzaam heeft gekweeten.
Gelukkig zyt ge, o beld! in 't midden van uw ſmert,
Nu gy die paerel op, maar beter draagt in 't bert.

DAar was in de vervolge van Merindola een vreemde Boek-verkoper, die onder veele andere boeken ook de Latynſche en Francooiſche Bybel te koop had. Doen de Biſchoppen dat gewaar werden, hebben zy hem terſtont gevraagt, hoe het kwam, dat hy zulke boeken op zulke plaatſen te koop hebben dorſt? Hy vraagde haar wederom, of daar niet meer aan de H. Bybel gelegen was, dan aan de ſchoone Beelden, die zy onlanks hare Vrouwkens met hoopen gekogt hadden? Als hy dit woort nauwelyks geſproken had, zyde de Biſſchop van Aix: Ik wil mijn deel des Hemelryks wel verſweeren, indien deſe Boek-verkooper geen Lutheraan is; en daar op liet hy hem aangrypen. Daar kwamen met 'er haaſt eenen hoop Papen-knegten te ſamen, die hem aanvielen, en riepen: Val aan, val aan op deſen Lutheraan, ten vuure, ten vuure met hem. Over dit heen ſlepen ſloeg hem d'eene in 't aangeſigt, d'andere trok hem by het haar, en wierp hem bykans ter aardop, de derde trok hem den baart uit, alzo dat het bloet daar heenen liep

oer

1543. eer hy nog in de gevankeniſſe gebragt wiert Des anderen daags wert hy voor de Geeſtelyke Regters en Biſſchoppen geſtelt, en alzo gevraagt: Hebt gy deſe Bybels en 't N. Teſtament in de Franſche tale niet opentlyk te koop gehad; Daar op de arme gevangene antwoorde, ja. *Vrage:* En weet gy niet, dat in de gantſche Chriſtenheit verboden is, datmen den Bybel nog te koop hebben, nog drukken mag, dan in de Latyniſche taal? *Antwoort:* Ik weet het tegendeel; want ik heb vele Bybels verkogt in de Francoyſche taal, die met Kyſerlyke vryheit opentlyk in druk uitgegaan zijn, ook andere te Lyons gedrukt, deſgelyks het Nieuwe Teſtament, met des Konings vryheit begenadigt. En de gevangene ſprak daar op met groote dapperheit: Wilt gy, die hier te *Avignon* woont, alleen in de gantſche Chriſtenheit een grouwel van het Teſtament des Hemelſchen Vaders hebben? Waarom wiltgy niet toelaten, dat het Teſtament en de geloofweerdige boeken van 't Genadenverbont Gods over-al verkogt en verſtaan werden? Wilt gy het gene verbieden, dat de Heere Jeſus Chriſtus bevolen heeft opentlyk te verkondigen en te verklaren? En weet gy niet, dat onſe Heere Jeſus Chriſtus zijn hylige Apoſtelen magt gegeven heeft om met allerly ſpraken te ſpreken, op dat het hylige Euangelium allen creaturen in alle taalen verkondigt zou werden? Waarom verbiet gy niet veel meer die boeken en ſchilderyen, daar niet anders dan enkel ongeſchiktheit en ſchandelykheit in is, waar door de menſchen tot hoererye en ontugtigheit aangeport werden? En hy zyde haar uitdrukkelyk, dat zy God daarom in 't laatſte gerigte rekenſchap zouden moeten geven. Doen wert de Biſſchop van Aix, en andere Prelaten zo toornig, dat zy ſchenen te berſten, en zyden: Wat behoeft men hem veel te vrage, ten vuure, ten vuure, ten vuure, met den Ketter, en niet veel woorden gemaakt. Maar de Regter *Laderius* neffens andere wilden daar zo haaſtelyk niet in bewilligen: want hy vont geen genoegſame oorzake, waarom men deſe Boekverkooper dooden zou. En daarom dede hy deſen voorſlag: Indien hyde tegenwoordige Biſſchoppen en prelaten voor trouwe en ware Paſtoren en Ziel-herders der Kerke Gods bekennen en houden wilde, dat hy als dan voor deſe maal met een lydelyke boete getugtigt zoude werden, en het leven daar af brengen. Maar de Boekverkooper antwoorde: Dat hy zulks met goeder konſcientie niet konde doen; dewyl hy met 'er daat bevonden had, dat zy meer van ontugtige eerlooſe beelden, ſchilderyen en geſangen hielden, en deſelve liever dan de Bybel en Gods woort hadden. Dat hy haar ook daarom billyker voor Bacchus en Venus-Prieſteren, dan voor Paſtoren der algemyner Chriſtelyke Kerke houden moeſt. Daar op is hy van ſtonden aan ten vuure veroordeelt, en nog op den zelven dag gedoot geworden. En zy hadden hem tot een tyken der oorzake zijner ſententie twee Bybelen, den eenen voor den borſt, den anderen op de rugge gehangen, die alzo met hem verbrant moeſten werden. En dit waren geen valſche teekenen: want deſen armen Boekverkooper heeft in der waarheit het woort Gods byde in het herten mont gevoert, dewyle hy niet af liet onderwege en op de geregt-plaatſe het volk tot vlytig leſen en betragten der H. Schriftuur ernſtlyk te vermanen; waar door vele van haar beweegt zijn geworden om de waarheit na te ſoeken. Maar nademaal het vele menſchen verdroot, datmen niet alleenlyk een onſchuldig menſch ter doot veroordeelde, maar datmen ook den hyligen Bybel zulke oneere aandede, en dewyle het ſcheen dat 'er wel een oproer uit komen mogte; zo hebben zy, tot een verſchrikkinge, in de Stad en het omleggende lant des volgenden daags laten uitroepen: Dat alle de gene, die in de Francoyſche taal boeken hadden, in welke van de hylige Schrift, (in hoedanige maniere het ook geſchiede mogte) melding gemaakt wiert, datſe deſelve boeken op een zekere plaatſe brengen, en den Commiſſariſen, daar toe verordineert, zouden overleveren, met waarſchouwinge, indien zulke boeken namaals by iemant gevonden wierden, dat deſelve, gelyk de voorzyde Boekverkooper, aan lyf en leven geſtraft zoude worden. 1543.

In dit jaar zijn tot Leuven agt-en-twintig of dertig perſonen, zo mans als vrouwen, in hare huiſen op een tyt gevangen genomen, en daar na aan ſtaken verbrant.

JOOST JUSBURGH.

1544. ALs de vyanden der waarheit *Jooſt Jusburgh* te Leuven niet zoeken, en niet vonden, zo hebben zy vernomen, dat hy in een Abdye twee mylen van de ſtad gegaan was, om den Monniken aldaar hare rokke te verbetere: (want hy een Kleer-maker van zijn handwerk was) doen hebben zy den Droſſaart van Brabant gebeden, dat hy hem gevangen nemen wilde; welke hem toeſtont met eenige ſchutten in de Abdye, als hy in zijnen arbyt was, aangegrepen en vaſt gemaakt heeft. Als hy hem beſogt, heeft hy het Nieuwe Teſtament, en zommige predicatien van *D. Lutherus* by hem gevonden; over zulken buit waren zy verheugt, en bragten hem gebonden te Bruſſel. Des anderen daags kwamen tot hem twee Raatsheeren, en vraagden hem, wat hy van de Leuvenſche artykelen hielt, te weten; van de magt des Paus; van 't Vagevuur; van de offerhanden der Miſſe; van de Aflaten; van de Sacramenten en andere puncten. Daar op antwoorde hy kortelyk: Dat hy geloofde, dat de geregtigheit, hyligheit, en verloſſinge des menſchelyken geſlagts den menſchen van God uit louter barmhertigheit geſchonken zy. Als zy hem vraagden, waarom dat hy zulke boeken by hem droeg, dewyle 't hem niet en betaamde zulke boeken te leſen, zo antwoorde hy, dat 't hem wel betaamde 't gene te leſen, dat tot zijner ſaligheit noodig was, en dat de ſaligheit, die in het Nieuwe Teſtament begrepen is, hem niet minder dan groote Heeren, ja groote Vorſten aan ging. Maar zy zyden: Het zijn Ketterſche boeken. Hy antwoorde: Ik agſe goede en hylſame boeken te zijn.

Eindelyk hebben zy ſcherpelyk van hem gevordert, dat hy zijne geloofs-genooten, die met gelyke ketterye beſmet waren, aanwyſen zou. Maar hy antwoorde, dat hy geen Ketter was, dewyle hy anders niet geloofde, dan de leere des Soons Gods: en dat hy niemant voor ketters hielt dan die de ryne leere vervolgen. Door het woort Vervolgers, (hoewel hy niemant noemde) zijn zy zeer beroert geworden, en drygden hem, dat zy hem alzo wilden tracteren, als zy niemant gedaan hadden, ja dat zy hem met gloeyende tangen het een lit na 't ander afſcheuren wilden, indien hy zijne geloofs-genoote niet en openbaarde, daar op hy zyde, dat de Droſſaart in 't Klooſter een hoop Monniken rontom hem gevonden had, met welke hy te doen had gehad. Wilde zy deſelve vangen, dat mogten zy doen na haar believen.

Als nu de Commiſſariſſen ſagen, dat zy uit hem niets vernemen konden, lieten zy hem wederom in de gevankeniſſe brengen, en negen weken lang op een hooge beſloten kamer zetten, alzo dat geen menſch tot hem ſpreken konde. Daar na bragt men hem na Leuven, om zijne geloofs-genoten aldaar te openbaren, maar te vergeefs:

Digitized by Google

De waereldlyke baat woed zelden op de vroomen;
Maar 't Geeſtelyk gewe.d, door blinde drift verleid,
Belaagt de deugd terwyl het voor de boosheid pleit:
Niets kan baar wraakzuct op Godvruchtigen betoomen.
Dit is 't, O JUSBERG! 't geen gy ondervonden hebt.
Onmenſch'lyk is by die dus luſt in 't moorden ſchept.

want hy had by zig zelven beſloten, dat hy zig liever in ſtukken zou laten ſcheuren, dan dat hy zijn lieve vrienden en mede broeders in perykel zou brengen. En als hy wederom tot Bruſſel in de gevankeniſſe kwam, liet den Droſſaart hem voor 't Regt ſtellen. Doen ſtonden de twee voorzyde Raatsheeren op, die zijne ronde bekenteniſſe van hem gehoort hadden, en leeſden ſelve openlyk op, en vraagden hem, of dat zijn bekenteniſſe niet was? Daar op antwoorde hy: Hoewel gy de getuigeniſſen, daar ik myne bekenteniſſe mede beveſtigt heb, uitgelaten heb, nogtans bekenne ik deſe bloote artykelen, en ben beryt deſelve met den gront des Goddelyken Woorts te bevestigen. Doen zyden zy: Dewyle gy deſen Artykelen houd voor de bekenteniſſe uwes geloofs, zo begeeren wy dat gyſe wederroept, want zy zijn ketters en tegen onſe H. Moeder de Roomſche Kerke; maar indien gy daar by blyft, zo zal men u levendig verbranden, en u voor anderen tot een ſchrikkelyk exempel in een ongehoorde maniere pynigen. *Jooſt* antwoorde: Ik zoude wetens niet geerne een booſe meeninge aanhangen; maar heb ik na menſchelyke wyſe ergens in gedwaalt, zo begeere ik, datmen my uit den gront der H. Schriftuur te regte brenge. Doen zyden zy: Hier gelt niet veeldiſputerens, men wil dat gy uwe ſchandelyke meeninge wederroepen zult. *Jooſt* antwoorde: Ik beken geen kwaat in mijne Artykelen, daarom kan ik ook niet wederroepen, of ik zou te gelyk de eeuwige waarheit Gods verloogenen, 't welk ik nimmermeer denke te doen. Maar zy zyden: Op dat gy u niet te beklagen hebt, dat men u verhaaſt heeft, zo zal men u tot morgen tyt geven om u te bedenken. En alzo hebben zy hem deſemaal wederom in de gevankeniſſe laten brengen.

Des anderen daags, 't welke des Vrydaags was den vyfden January, kwamen de Stads-knegten in de gevankeniſſe, en ſtelden *Jooſt* wederom voor 't Regt. En als hy voor den Regter ſtont, vraagden zy hem: Hebt gy deſe nagt u meeninge verandert, en wilt gy wederroepen? Indien gy niet haaſt wederroept, zo moet gy ſterven. Daar op antwoorde Jooſt: Ik ben beryt van u uit de H. Schrift te leeren, en ben ook beryt myne Artykelen met de H. Schrift te verdedigen: Is 't dat gy my nog onderwyſen nog hooren wilt, maar met my tegen alle regt met gewelt handelt, zo denkt, dat gy God rekenſchap daar van geven zult. Zo veel my aangaat, ik zal met Gods hulp de eeuwige waarheit Gods voor de menſchen niet verloogenen. Maar de Regter antwoorde: Men behoeft hier niet te diſputeren: maar indien gy u voor zulken goeden diſputeerder houd, zo zullen wy na den eten twee of drie Geleerde zenden, daar meugt gy zo lang mede diſputeren, tot dat gy moede wert. Ondertuſſchen verdoemden zy hem, dat hy met vuur als een Ketter tot aſſche toe verbrant zou werden. Als Jooſt deſe ſententie hoorde, viel hy op zijn knien, en dankte eerſtelyk God, en daarna den Regters, dat zy hem hier mede uit allen jammer deſes vergankelyken levens verloſſen wilden.

Na den middag kwamen twee Geeſtelyke tot hem, d'een was een Prediker-Monnik en Licenciaat der H. Schrift, een regten huichelaar, d'ander was een Bedel-Monnik. Deſe byde lietmen in een kamer met Jooſt alleen gaan, op dat zy hem den gantſchen dag met hare vragen zouden kwellen. En eerſtelyk zijden zy, dat zy van de Raats-heeren gezonden waren om hem te troo-ſten, en van zijner zielen ſaligheit te vermanen, dewyle hy geen hope had dit tydelyke leven te behouden: daarom baden zy hem, dat hy zijn ziele

1544 ziele met het lighaam niet in perykel zou ſtellen. Daarentegen bad Jooſt, dat zy maar wederom na huis gaan, en haar zijnent halven niet bekommeren, nog hem verdrietig weſen zouden. Of indien zy hem immers iet te wille wilden doen, dat zy den Regter zouden bidden, dat hy onthooft mogte werden: indien zy hem zulks verworven, zo ſtonden alle zaken wel, en zy mogten wel weder in haar Klooſter gaan.

De Monnike beloofden dat zy haar beſt wilde doen, indien het maar mogelyk was dat te verwerven: maar zy bleven niet lang uit, en kwamen terſtont weder, en bleven alle dagen den meeſten tyt by hem in de gevankeniſſe. Want na de ſententie bleef Jooſt nog drie dagen gevangen, en zy wilden hem niet regten voor den volgenden Maandag, op hope dat hy in die tyt wederroepen zoude. Des Zondaags vroeg, als de Monniken ſagen dat Jooſt geenſins wederroepen wilde, zo gaven zy hem te kennen, dat 'er hope was, dat hy tot 't Swaart zou komen: maar de Monniken wilden hem niet zeggen, dat de Koninginne tot het Swaart bewilligt had, maar zijden alleenlyk, het mogte geſchieden dat het verworven wert, op dat zy hem dies te beter dwingen, en van hem verkrygen mogten wat zy wilden. Want zy hielden ſterk by hem aan, dat hy biegten zou, op dat het volk weten mogt, dat hy een vroom Chriſten geſtorven was. Maar Jooſt wilde daar niet na hooren, zeggende: *Dat hy God zijne ſonden gebiegt had, vertrouwende dat hem door Jeſus Chriſtus zijne ſonden vergeven waren, en dat hy het Ligbaam en bloet Jeſu Chriſti al over lange door den geloove in den Geeſt ontfangen had, &c.*

Vermaninge van der Papen onwerſchelyke gierigheit.

Onder andere die tot *Jooſt* kwamen, om hem van de waarheit tot afgoderye afvallig te maken, was ook de Paſtoor in de Capelle, die een oorzake geweeſt was, dat hy in de gevankeniſſe geworpen wiert. In de laatſte nagt, als hy des morgens vroeg geregt zou werden, zo heeft men den anderen gevangenen Chriſtenen toegelaten *Jooſt* eens aan te ſpreken en goede nagt te zeggen. Doen wert hy ſwak en had grooten dorſt. Men bragt hem wyn; maar hy dronk wynig, en klaagde zeer over den dorſt.

Gillis Godenſchalkheit en getrouwigheit.

GILLIS TIELEMAN.

Gillis Tieleman, woonagtig tot Bruſſel in Brabant, was een Godvrugtig eenvoudig man, zeer yverig in den dienſt der armen, alzo dat hy dikwils by nagt zijn ambagt dede, en by dage den kranken en behoeftigen byſtont. Deſe man had zijne affecten zo gants overwonnen door de genade Gods, dat hy geen menſch aan ſag, van wat gevoele of ſecte hy ook was. Hy was een iegelyk bedienſtig en behulpig; hy bewees een iegeyk alle eerbiedinge. Het geſchiede ontrent den jare vyftien hondert veertig, dat 'er een jonkvrouw haar Teſtament maakte, met welke *Gillis* goede kenniſſe had; en zy had veel van haar goet de Papen en Monniken gemaakt, om datſe voor haar zouden bidden. Zo is *Gillis* tot haar gegaan, en heeftſe ſoetelyk vermaant, datſe zulks doende niet wel en dede, en zijde: O Jonkvrouwe, gy weet wel dat het u onmogelyk is met uwen voet de Zee te beſluiten; alzo is 't u ook onmogelyk te vergenoegen den buik van alle deſe Papen en Monniken. Als de Jonkvrouw alzo van *Gillis* vermaant en onderweſen was, weder-riep zy haar Teſtament, en beſtelde dat gelt den armen, dat zy te voren de Papen en Conventen gemaakt had. De Prochiaan van der Kapellen, dit vernemende, dat hem alzo den roof uit zijne kaken ontjaagt was; en ook aanziende, dat *Gillis* over al vele zieken ging beſoeken, en waar hy kwam, dat der Papen dienſt niet veel begeert wiert, heeft hem aangeklaagt, en doen vange als een Ketter. Dewyle dat hy gevangen lag, en men in langen tyt geen beklag of vonniſſe over hem dede, zo was hy in de gevankeniſſe den gevangenen gedienſtig, den Supier behulpig, en zo getrouw, dat hy hem wel betroude op de ſtraten te gaan, om water, hout en andere dingen te halen. Ten laatſten hebben de vyanden der waarheit hem zulks benyt, en ſterkelyk van ketterye beſchuldigt. En *Gillis* daar van ondervraagt zijnde, heeft heeft zeer onverſaagt de Euangeliſche waarheit beleden, en de Paapſche ſuperſtitie en afgoderye verworpen. Daar na is hy op den pynbank gelegt, om uit hem te vernemen, wie dat al van zijn gevoelen waren; maar hy heeft niemant willen noemen. Als zy nu de tormenten te werk ſtelden, zo is hy gants flaauw geworden, zo datmen meende dat hy ſterven zoude onder des Scherpregters handen; en in deſe flaauwigheit bleef hy zo lang, dat zy hem by 't vuur brengen moeſten, en een warm ſoopjen geven, op dat hy mogte bekome. Doen zijde *Gillis*: O goede God, maakt gy ook dat myn vyanden myn dienaars moeten zijn tot myner geſontheit! Daar na drygden zy hem, dat hy om zijne hartnekkige ketterye verbrant zoude worden, en dat hy ſchande hebben zoude voor alle menſchen; maar *Gillis* ſweeg tot al wat zy zijden. Doe vraagde hem een van haar, of hy ook wel verſtont wat men hem zijde? Hy antwoorde, Ja, zeggende dat een Chriſten anders niet had te verwagten; want Chriſtus zijne navolgers niet anders belooft had. Zo is hy dan verweſen om opentlyk verbrant te werden, welke doot hy ſtantvaſtelyk om den Name Jeſu Chriſti heeft geleden, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert vier-en-veertig. De arme menſche bedreven over *Gillis* grooten rouwe, en beklaagden hem zeer na zijn doot, en een iegelyk gaf goet getuigeniſſe van zijn onberiſpelyk leven voor de menſchen.

Als hy nu in de gevankeniſſe veel menſchen ront-om hem ſag, heeft hy met een ſchoone reden verklaart, hoe gewillig hy zig zelven den Heere op offerde, en heeft de omſtaanders tot gelyke ſtantvaſtigheit vermaant. De omſtaanders, onder welke *Gillis Tieleman* ook was, hebben hem wederom met vele troofteliyke ſpreuken uit de Hylige Schrift geſterkt, en hare knien buigende, God voor hem gebeden.

Als zy nu den gantſchen nagt by *Jooſt* geweeſt waren, en als zy ſagen dat de dienaars niet langer vertoeven wilden, zo namen zy affcheit van *Jooſt*, en zijden hem goede nagt, en wenſte hem toe den trooſt des Hyligen Geeſtes, tot aan zijn einde. En alzo ging een iegelyk na zijn plaatſe.

Des morgens zeer vroeg kwamen de Schutten en de Beul, ook de Droſſaart, die hem veroordeelt had, en bad dat hy 't hem vergeven wilde. *Jooſt* antwoorde: Zo veel my aangaat, wil ik het u van herten vergeven; maar ziet gy toe, hoe gy zulks voor 't gerigte Gods verantwoorden zult. En na dat alle dingen, tot de executie behorende, beſtelt waren, is *Jooſt* op de markt gebragt, en is hem daar het hooft afgeſlagen; waar door vele goede lieden bedroeft zijn geworden, dewyle zy ſagen datmen een menſche om 't leven gebragt had, die niet anders dan van God en het Euangelium ſprak. Dit is geſchiet in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert vier-en-veertig.

WILLEM HUSSON Apotheker.

ONtrent de zelve tyt, namelyk in 't jaar vyftien hondert vier-en-veertig, is *Willem Huſſon* een Apoteker, om Gods woort van *Blois* verjaagt, te Rouane gekomen, en is des morgens niet verre van de poort Martinville by een Weduwe ter herberge ingegaan, dewelke hy onder andere gevraagt heeft, op welke tyt het

Par-

1544. *WILLEM HUSSON, Apotheker te Roüan, eerſt voor den Dom de tong uitgeſneden, en daar na verbrant.* 154

Uw kruidgeur, HUSSON, om het lichaam te geneezen,
Verdwynt by de artſeny en kruiden voor 't gemoed,
Waar van ge een' heilzaam' hoſ voor ieder open doet,
Zelf voor uw vyanden die u ter dood verweezen.
Maar ach! wat baat het, als men tegens 's Hemels raad,
De middelen tot zyn behoudenis verſmaad?

Parlement plagt te ſchyden, en als hy vernam dat het ontrent tien uren geſchiede, zo is hy na het Palys gegaan, en heeft op de ſtraten hier en daar klyne boexkens laten vallen, in welke in 't kort de Chriſtelyke Religie begrepen, en het misbruik der menſchelyker inſettingen verworpen wert. Daar over is het Parlement alzo beroert geworden, datmen terſtont bevolen heeft alle poorten toe te ſluiten, en in de herbergen te vernemen, wat vreemde lieden dat 'er in deStad waren. Als men tot de voorzijde Weduwe gekomen was, zo heeftſe verklaart dat 'er een man des morgens tot haar gekomen was, die gevraagt had, op wat tyt het Parlement ſchyde, en dat hy over twee uren weder gekomen, gegeten en weg gereden was. Doen heeft men terſtont, op alle wegen, rydende poſten afgevaardigt, om hem te zoeken, en zy hebben hem ten halven wegen van Diepen aangegrepen, en wederom na Rouane gebragt. Doen wert hy terſtont na zijn geloof gevraagt, welk hy, ſonder eenige dwang, bekende, en zijde, dat hy in de Stad gekome was om deſe klyne boexkens uit te ſtrojen, en dat hy voorgenomen had tot Diepen desgelyks te doen.

In de volgende week is hy veroordeelt, om levendig verbrant te werden: en dewyle hy wat geſtudeert had, zo gaf men hem eenen Sorboniſchen Doctor, met namen de Banda, den Overſten der Carmelyten, op dat hy hem wederom tot het Catholyk geloof bekeeren zoude.

Na dat zijn oordeel geleſen was, heeft men hem terſtont uit de gevankeniſſe op een karre voor de Dom-kerke gevoert, alwaar de voorzijde Doctor den armen patient een keerſſe in de hand heeft laten binden, en heeft hem daar toe willen brengen, dat hy voor een beelt van onſe Lieve Vrouwe boete doen zoûde, maar *Huſſon* wilde hem niet hooren, en liet de keerſſe vallen; daarom heeft men hem terſtont de tonge afgeſneden en op de Kalver-markt gevoert, alwaar de voornoemde Doctor een lange predicatie gedaan heeft. Wanneer de Monnik iet zijde van de barmhertigheit Gods, zo hoorde *Huſſon* vlytig toe; maar als hy van de verdienſten der Hyligen en diergelyke droomen ſprak, zo keerde hy zijn aangeſigt en oore van hem. Als nu deſe Doctor ſag, hoe dat *Huſſon* zig met zijne gebeerden bewees, zo hief hy de hande om hoog, en riep overluit tot het volk: Ziet, deſe menſche is ter doot veroordeelt, en immers met de ledige duivel beſete. Na dat 't Monnike-ſpel een einde had, zo is *Huſſon* aangevat, en met een deel, door een radeken, in de lugt getogen, alzo dat hem de handen en voeten op den rugge te ſamen gebonden waren. En als het vier aangeſteken was, heeft hy een tyt lang daar over zo gehangen, dat hy hem niet verroerde, behalven doen hy den geeſt wilde geven, heeft men gezien dat hy het hooft een wynig nygde. En alzo is deze hylige Martelaar Chriſti ſtantvaſtig geſtorven.

GUERTE STELMEES, en NEELTJE CLAAS.

ANno vyftien hondert vier-en-veertig den eerſten July, zijn tot Haarlem in Hollant, om de Goddelyke waarheit verdronken *Guerte Stelmees*, en *Neeltje Claas*, en onder de galg begraven. Amſterd. Hiſtor. beſchrevene van Haarlem pag. 497.

FRANCISCUS van St. ROMAN.

IN 't jaar vyftien hondert vier en veertig is 'er een Spanjaart, met namen *Franciſcus San-Romanus*,

1544. manus, van de Antwerpſche Spaanſche Koop-lieden na Bremen in Neder-Saxen, om eenig gelts wille, geſonden geworden. En op dat deſe weten mogte, wat dog der Duitſchen en Saxiſchen Religie en geloove ware, (welke in Spanjen zo gehaat en vervloekt wert) zo is hy te Bremen in de Kerke gegaan: en of hy ſchoon de Duitſche taal wynig verſtont, zo heeft hem God nogtans doenmaals die ſonderlinge genade gedaan, dat hy de predicatie ten deele verſtaan, en daar na met de Predikanten aldaar, en inſonderheit met den Heere *Macabeo* zo lang gehandelt heeft, tot dat hy de hooft-ſtukken der Chriſtelyker leere te regt ontfangen, en de ſelve gantſchelyk bekent heeft. Als hy nu weder te Antwerpen gekomen was, en vernomen wert, dat hy van Religie verandert was, zo hebbe hem de Monnikken aldaar terſtont doen gevangen nemen, en wert hem terſtont onder andere gevraagt: Of hy niet en geloofde, dat de Paus van Romen een Stadhouder Chriſti en een hooft der Chriſtelyke Kerke was, dewelke alle ſchatten der Kerke in zijn gewelt had, dewelke na zijn goetdunken alle dingen binden en ontbinden, ja ook nieuwe Artykelen des geloofs maken, en de voorgaande te niet doen konde? Daar op *Franciſcus* antwoorde: Dat hy van alle deſe dingen niets geloofde, maar dat hy voorſeker hielde, dat de Paus de regte Antichriſt en van den Duivel gebore was, nademaal hy een vyant van Chriſtus was, Godlyke eere aannam, en door het aandryven zijns vaders den duivel alle dingen onder malkanderen mengde en verwarde, om zijn bedrog daar mede te verſchoonen en te bedekken, met welke hy de kudde Chriſti verſtroide, en zyne ſchaapkens verſcheurde en verſlont. Als nu *Franciſcus* de Majeſtyt des Paus alzo aangegreep, en nog daarenboven de Miskraam, 't Vagevuur, en den Pauſelyken Aflaat verworpe had, zo hebben hem byde zyne Lantslieden, de Spanjaarts en de Monnikken, voor enen godslaſteraar uitgeroepen, en met het vuur begonnen te drygen.

Daar op *Franciſcus* zyde: Ik wygere niet om deſe myne bekenteniſſe te ſterven; ja ik agt het een ſonderlinge ere te zijn, dat ik met myn bloet de leere Chriſti beveſtigen zou, dewelke voor my arme ſondaar hier voormaals ook zijn dier bloet aan de ſtamme des kruices vergoten heeft; en of gy ſchoon u zelve voor geweldige en magtige lieden egt, nogtans kont gy my anders niet benemen of verbranden, dan deſen ellendigen ſondigen wormen-ſak: Maar ik heb den genen geleert te vreeſen, die over het lighaam en de ziele te gebieden heeft; ik zou myn ſalig agten, indien ik maar op het profytelykſte van uwe tyranniſche en booſe gemeenſchap verloſt zynde, in de eeuwige vreugde en heerlykheit opgenomen mogte werden.

Deſe reden heeft den Monnikken zo zeer verdroten, dat zy de boeken van Luther, Melancton, Oecolampadii, ja ook het Nieuwe Teſtament, dat hy van Bremen mede gebragt had, voor zyne oogen verbrant hebben. Als nu *Franciſcus* ſag, dat deſe boeven ook het Nieuwe Teſtament niet geſpaart hadden, zo heeft hy haar met vele woorden zeer hart aangetaſt: daarom is hy van zijn lants-lieden, als of zy uitſinnig waren, zes mylen van Antwerpen in een toren weg gebragt, in welke hy in duiſterniſſe, in een diepen kuil onder de aarde, agt geheele maanden lank met groote beſwareniſſe heeft moeten zitten.

Eindelyk is hy wederom los geworden, en alzo Kyſer Karel de Vyfde, even ontrent die tyt te Regensburg een Ryks-dag hielt, zo is *Franciſcus* daar henen geryſt, en heeft den Kyſer zelve driemaal met groote vreugde aangeſproken, en hem vermaant, dat hy zyne landen van den zwerm der valſcher leere ontledigen, en den waren Gods-dienſt wederom inſtellen wilde. Hy overtuigde hem ook uit de Godlyke Schrift, dat de proteſterende Duitſche Voriten en Staten een betere zaak hadden, en dat hare meeninge van de Religie ongelyk opregter en waaragtiger was, dan der Spanjaarden, dewelke in hare afgoderye en andere dwalingen gants blint en verſopen waren. De Kyſer heeft hem voor eerſt genadiglyk gehoort, en met vriendelykheit geantwoort, dat hy op zijne bede wilde letten, ja dat hy alrede in den arbyt was, om in de zake raat te ſchaffen. Als nu *Franciſcus* ook ten vierden male de Kyſer aanſpreke wilde, zo is hy van de Spanjaarts aangegrepen, en in deſelve eerſte reſernye by na in den Donau geworpen, indien het de Kyſer zelfs niet verhindert had, en de Kyſer heeft bevolen dat men geregtelyk met hem procederen zou. Daarom is hy eerſt in een vuile gevankeniſſe geworpen, en daar na met andere boosdoenders op een wagen geſmeten, en 't Kyſerlyke Hof nageſleept: ja hy is, gelyk zommige zeggen willen, met den Kyſer, die doenmaals den togt in Africa voor had, in Africa en van daar in Spanjen gebragt, en den Inquiſiteuren overgelevert, en wederom in een ſchrikkelyke, diepe, duiſtere gevankeniſſe geworpen, en eindelyk tot den vuure veroordeelt. Als hy nu daar uit gebragt, en voorby een hout kruis gevoert wert, hebben zy hem willen dwingen, dat hy 't zelve kruis zoude aanbidden: maar *Franciſcus* wilde het in geener maniere doen, maar hy zyde: De regte Chriſtenen plagten geen hout en ſteen aan te bidden: nu ben ik een Chriſten menſch, en gevoele de hulpe Gods en byſtant in myn herte: daarom vaart nu maar voort, en brengt my ter plaatſen, daar ik veroordeelt ben; 't welk ook geſchiede. En daarom is 'er een groot geroep onder het volk opgeſtaan, dat deſe Ketter het kruis niet had willen aanbidden. Terſtont daar na (gelyk dan de Beelden-dienaars van nature tot leugen genygt zijn) hebben zy dit kruis een Goddelyke kragt toegeſchreven, en gezegt, dat het zelve kruis zo magtig en kragtig was, dat het zig van zulk een vervloekten Ketter niet had willen laten aanbidden: ja het duurde niet lang, of daar ginк een gerugt, dat men een ſonderling wonderteeken aan dit kruis vernomen had; daarom liep ook een iegelyk met meſſen tot dit kruis, op dat een iegelyk wat van dit hyligdom bekomen mogt.

Als men tot het vuur gekomen was, hielden de Papen en Papen-knegten nog ſonder ophouden by *Franciſcus* aan, dat hy wederroepen zou. Maar *Franciſcus* bad haar met een onbeſchroomt gemoet en aangeſigt, dat zy dog een einde daar van wilden maken, en het oordeel dat 'er gegaan was, in het werk ſtellen; wat 't noodig was, dat zy de tyt te vergeefs doorbragten, en dog met haar geroep niets en vorderden? Zo is dan 't vuur aangeſteken. En als *Franciſcus* daar een goede tyt in geſtaan had, zo hebben zy hem wederom uitgetrokken, in meeninge dat hy wederroepen zoude, maar alles te vergeefs; Want *Franciſcus* bleef ſtantvaſtig. Onder andere zyde hy ook: *Hoe meugt gy dog zo zeer nydig en afgunſtig zijn, dat gy my met dit vertrekke zulk een groot goet, na het welke ik my haaſte, misgunnen meugt.* Daar op is hy voort verbrant geworden. En het is wel te verwonderen, en Gods genade en barmhertigheit is daarom hooglyk te pryſen, dat hy in de groote ſchrikkelyke duiſterniſſe (in welke Spanjen nog hedendaags meer dan andere volken blyft) deſen Spanjaart en andere nog heeft verlicht, en tot de kenniſſe zyner Godlyker waarheit

1544. laten komen. Want daar heeft anderſins een van de Roomſche Baſiliskus zelfs gezegt: Dat hy Duitſlant en Engelant wel had verloren, maar dat hy Spanjen nog behielt, als zyne kuiſſche onbevlekte eenige Dogter.

Van de Inwooners van Merindola en Cabriëra.

1545. DE Inwooners en Burgers van Merindola en Cabriëra zijn ontrent over twee honderd jaren (zo men zegt) uit den lande van Piemont in Provencen komen woonen, en hebben aldaar veel woeſte ongeboude, en onbewoonde plaatſen ingenomen, en alzo door grooten arbyt, verſtant, en kloekheit geoeffent, datſe nu overvloedelyk, kooren, wyn, olye, amandelen en ander fruit en vrugten dragen, ook goede en vette beeſten voed, daar nogtans Merindola onwoonbaar, wilt en onvrugtbaar was, eer zy daar in kwamen.

God geeft den Godvrugtigen zijnen ſegen.

Maar deſe goede menſchen, die God vreeſden, den welken de Heere altyt het zaat der Godſaligheit gelaten heeft, datſe verjaagt, verſtroit, veragt, met de beeſten in het wilde moeſten leven, zo hebbenſe nogtans over al den zegen des Heeren mede gebragt: hoewel haar de werelt alzo heeft gehaat, datmenſe alle ſchande en ſmaat heeft aangedaan, alle oneerbaarheit en verwyt opgelegt, zo datmenſe niet weerdig agte, dat de aarde haar zoude voeden of dragen.

Men heeftſe met veelderhande namen (als te voren is aangewеſen) benaamt, maar ſonderlinge zijnſe met den naam van Waldenſes gemeenlyk bekent geweeſt; welken naam haar by gebleven is, tot dat de Lutherſche naam verbryt wert, welke boven allen andere namen door haat en nyt ſchandelyk en ſmadig is geworden.

Vlytigheit van de Merindolanen tot Gods Woort.

Maar onder alle deſe veragtinge en ſmaatheit, heeft dat volk die te Merindola en Cabriëra woonden, zig zelven zo lieflyk, manierlyk, en Godvrugtiglyk, gehouden en gedragen, dat in haar gants leven en handelinge, de vreeſe Gods gemerkt, en groote getrouwigheit bevonden wert. In dat licht der kenniſſe der waarheit dat haar God gegeven had, hebbenſe al haar vlytigheit gedaan, om dat zelve dagelyks meer en meer aan te ſteken, geen koſt of arbyt ſparende, het zy om boeken der H. Schrifturen te verkrygen, 't zy om geleerde en verſtandige menſchen in de Goddelyke leere, of ook hier en daar, ja tot aan het uiterſte des werelts, iemant te ſenden, daar zy hoorden dat de glants des ſaligmakenden lichts verſchenen was. Want als zy verſtaan hadden, dat in etlyke plaatſen en ſteden in Duitſlant en Switſerlant 't Euangelium verkondigt wert, zo hebbenſe in 't jaar vyftien hondert dertig, twee mannen gefonden, namelyk *Georgius Morel*, te Freſſeur in Delphinat geboren, haar Dienaar des Goddelyke woorts, een Godvrugtig man, dien zy, om geleert te worden, ter ſcholen gehouden hadden, en *Petrus* Maſſon uit Borgonjen. Deſe hebbenſe uitgeſonden, om van de leere des geloofs en Godſaligheits met den getrouwen en verſtandigen Dienaren der Kerken te handelen, en 't gebruik en de gantſche maniere des Goddelyken dienſt te bekenne: ook om te onderſoeken het regt verſtant van etlyke zaken daarſe nog aan twyffelden. Als deſe twee te Baſel met *Johanne Oecolampadio*, te Straaſburg met *Bucero* en *Capitone*, te Berne met *Bertholdo Haller*, geſproken en gehandelt hadden, zo is *Petrus Maſſon* te Dyon gevangen geworden, en in de kerker geworpen, en als een Lutheraan ter doot verweſen. En *Georgius* is alleen wederom te Merindola gekomen, met boeken, brieven en bevel, gelyk hy van de Duitſche Kerken ontfangen had; en heeft openlyk daar verhaalt 't gene daar hy om uit geweeſt was, in hoe menige en groote dwalingen zy nog ſtaken, daarſe haar oude Dienaars (die zy Baarden en Oomen noemden) toegebragt, en van den reg ten weg der Godſaligheit afgelegt hadden. 1545. Hoe zy haar oude Dienaars noemen

Als 't volk dit verſtont, zo hebbenſe de beteringe haarer Kerken alzo ter herten genomen, datſe uit Apulien en Calabrien oude, verſtandige, en ervaren mannen geroepen hebben, op datſe met deſen zouden raat houden van de Kerke te reformeren en te beteren.

En kortom, 't is zo verre gebragt, dat het Parlement en den opperſten Raat van *Aix* ter ooren gekomen is, en den Biſſchoppen, Papen en Monniken van Provence zeer beroert heeft. Onder ander was 'er een Monnik, die van *Dominicus* ſecte was, *Jobannes* van Romen geheeten, een zeer wreet en ſtraf menſch, die van de Biſſchoppen en den Legaat van *Avignon* magt verkregen had, om te onderſoeken en te vangen, die met den Waldenſen of Lutherſchen naam berugt waren: welke niet af liet de geloovigen te kwellen, en met alderhande tormenten, die hy kon bedenken of uitvinden, te pynigen. Van alle zijn uitgeſogte tormenten was dit een van de byſonderſte, en dat hy ook aldermeeſt gebruikte: Hy vulde hoſen of leerſen met heet ſmout, welken hy aan de beenen der gener dede trekken, die hy op een bank alzo doen binden had, dat haar beenen over een klyn vuur hingen. De eerſte, die hy alzo gepynigt en gemartelt heeft, waren *Michelot, Serra* van *Cabriera*, *Merrus* genaamt, en *Guilielmus Melus*, en veel andere meer na deſe; die hy ook ten laatſten met een zware pynelyke doot omgebragt heeft. Zaaite tormenten bedacht van een Monnik.

Als *Franciſcus*, de Koning van Vrankryk, van deſe uitgenomen wreetheit des Monniks hoorde, heeft hy aan 't opperſte Parlement van Provence brieven geſonden, en bevolen dat men deſen Monnik zou vangen; en zijn zaken onderzogt en alzo bevonden zijnde, datmen hem zoude dooden. Maar Johannes van Romen vernomen hebbende, door de gene die hem gunſtig waren, wat perykel hem nakende was, is na Avenions gevloden, om den roof te halen, die de wreede moorders, uit de goederen van de Inwooners van Merindola verkregen hadde; maar buiten zijn meeninge is den roof van zijn eigen huisvolk berooft, die 't hem al ontnomen hebbe, dat hy met doode en moorde byeen geraapt had.

Kort daar na is hy in een krankheit gevallen, daar hem de pyne zo laſtig en bange viel, datmen hem met geenderhande remedie eenige verlytinge kon bybrengen. Hy ſtonk zo zeer dat 'er niemant by hem dueren konde, alzo dat hem de Jacobynen uit haar Klooſter in een Gaſt-huis deden brengen: daar niemant, jahy zelve, den ſtank niet verdragen konde, die uit zijn lighaam, dat vol zweeren was, en van 't gewormte leefde, uitgink. Dewyle dat hy aldus in pyn en weedom lag, riep hy dikwils: Og wie zal my verloſſen! wie zal my dooden! Hy nam voor om zig zelven te dooden, maar de magt ontbrak hem. Alzo heeft deſen godlooſen en wreet menſch, die zo menig Godvrugtig menſch ongenadiglyk vermoort had, door groote onlydelyke pyne, in ſchrikkelyke weemoedigheit en wanhope, zijn leven ge-eindigt. Wrake God over deſen Monnik.

Men heeft ook niemant gevonden die hem heeft willen aanroeren om te begraven, dan alleen een Monnik van der zelver Orden, die hem voor de heerlyke eere en regt der begravinge (welke hem niet toe kwam) met eene haak in het verrot lighaam geſlagen, en alzo tot een graf, dat hy daar toe gemaakt had, geſleept heeft.

Na de doot van Broer *Jan* van Romen heeft de Biſſchop van Aix de vervolginge gevordert, door

1545. door Peiranet zijn Officiaal, en heeft 'er zeer vele in de gevankeniſſe geworpen: daar van zommige, door de groote tormenten diemen haar aandede, de waarheit verloogent en afgezworen hebben: Zommige, die ſterker en ſtantvaſtiger waren bevonden, zijn Ketters geoordeelt, en de verordende Regter overgelevert: welke doen was, een met name *Miranus*, een wreet menſch, die ſonder eenig onderſoek of kenniſſe der zaken te nemen, een ieder doode, die de Officiaal maar voor Ketters geoordeelt had. Deſe heeft ook niet lang daar na den loon zijner ongeregtigheit en wreetheit ontfangen, als wy hier na nog hooren zullen.

Officiaal.

Na de doot des goeden Stadhouders *Caſinette*, heeft 't Parlement en den Raat van Aix vele geloovige omgebragt, zo lang als de Heer *Reveſti* in den Raat des Preſidents plaatſe bewaarde. Welke als hy van de magt en officie ontſlagen en verlaten was, is hy op zijn huis Reveſtus geryſt, daar hy met zulke kragtigen ziekte en pyne is bevangen en gekwelt, dat zijn huisvrouw en zijn huisgeſin hem niet hebben durven genaken. Alzo heeft hy verwoet en dul zijn leven geeindigt, en voor zijn boosheit en wreetheit loon ontfange. Zijn plaatſe en bediening heeft na hem Mr. *Bartholomeus Caſſaneus* ontfangen; dewyle hy Preſident was; zijnder tien burgers van Merindol te Aix voor 't regt geroepen, van wegen en tegen des Koninks Procureur.

God ſtraft den hoogtigen.

Maar als zy van etlyke goede en goetgunſtige vrienden verſtonden, dat den Raat voorgenomen had, haar onverhoort in den kerker te werpen en te dooden, zo hebbenſe op den beſchreven dag niet durven komen. En om datſe den Regt-dag niet waar namen, zijnſe als veragters des Regts veroordeelt en verweſen. Om deſer zaken wille is 'er een vonnis gegeven, dat ſonder onderſcheit, man, wyf of kinderen van *Merindol* met vuur verbrant zouden worden, haar huiſen vernielt, haar olyf-boomen en andere vrugtbare boomen ront-om uitgeworpen, en de gantſche plaatſe verwoeſt. Een iegelyks mont was vol van zodanigen wreet vonnis, dat noit iemant diergelyke gehoort of gezien had: een iegelyk verſchrikte en vreesde daar van, wie dat zulks hoorde verhalen. Om dit te volbrengen, arbyden de gezworen vyanden der waarheit met alle heerſtigheit, met alle haar magt en vermogen.

Een wreede ſtreenge tegen de geloovigen.

Ondertuſſchen hebben de Merindolanen, door het behulp van *Langeus*, die te dier tyt 's Koninks Stadhouder en Legaat was in Thourynen, brieven verkregen, datſe haar zaken voor 't Regt zoude moge beſcherme; 't welk zy gedaan hebbe, en hebbe haars geloofs bekenteniſſe aangeboden. Alzo heeft de Almagtige God den godlooſen haar voornemen een wyl tyts verhindert, op dat hy den Godvrugtigen een wynig ruſt zoude verleenen, 't welk zo lang geſchiet is, tot 'er tyt dat *Johannes Minierus*, de Heer van *Dopeda*, des Raats Preſident geworden is.

Deſe *Dopeda* (om dat hy veel vermogt in die Heerlykheit, zo om zijner bedieninge, als mede, om dat hy nu in 't afweſen van den Heere van Grignan de opperſte magt in Provencen had, als des Koninks Legaat) heeft al zijn magt en vermogen daar toe aangelegt, dat hy het decreet en vonnis des Parlements tegen de Merindolanen niet alleen verſterken of volbrengen zoude met der daat: maar ook, als een Dienaar des Duivels en eene booſe ſtier, heeft hy tot deſe wreetheit (daar men nauwelyks iet meer zoude konne toe doen) veel meer toegedaan, als men nog hooren zal.

Dopeda bloetgierig.

Als nu de Heer van Grignano uit Provencen geryſt was, zo heeft deſen heerlyken Preſident *Minierus*, alle oorzaken overlegt die hem tot zijn voornemen zouden mogen dienen, om 't Chriſten bloet te ſtorten, en haar goet te rooven. Zo heeft hy by een gedreven alle de krygsluiden, die de Koning doen in Provencen gelegt had, en heeft daar toe genomen dat heyr, dat de Legaat des Paus te Avignon en in 't geheele Graafſchap van Ventis vergadert had. Alzo is nu deſe ſtoute Capityn met gewapender hand gegaan, om de Merindolanen en Cabrieriten, en andere ſteden en Dorpen, tot twee-en-twintig in 't getal, te verderven en om te werpen.

1545.

En om dat hy zulks te ligtelyker zoude mogen doen, heeft hy de krygs-knegten veroorloft dat zy 't al tot buit en roof zouden nemen, alles verbranden en dooden, mannen, vrouwen en kinderen. Eer dat hy te Meridola kwam, heeft hy eerſt gerooft en verbrant een ſtad Rupen genaamt, St Stephanum, Villelaurum, Lormarinum, Mottam, Cabriëram, St. Martinum, Pepinum, en andere plaatſen die over den Berg Lubrum lagen.

Merkt deſe Turkſche wreetheit.

De inwoonders van deſe plaatſen, daar van 't meeſtedeel te Merindola gevloden was, als zy die groote en ongewoonlyke wreetheit ſagen; zijnſe geweken in een boſſchagie Laura geheeten, tot dat haar gewelt en wreetheit als een onweder overgegaan en verkoelt zou zijn: maar als zy ſagen datſe altyt meer en meer in wreetheit en boosheit toenamen, en datſe haar zeer na by kwamen, zo heeft het haat allen eendragtig goet gedagt (dewyle zy niets beters ſagen) datſe huisvrouwe en kinderen zouden verlaten, en zocke waar zy henen konden vlieden; dat de vrouwen en kinderen ligtelyker by de vyanden genade zouden krygen, dan of de mans daar hy waren.

Niemant zou met pennen konnen beſchryven het verdrietelyk ſugten, weenen, en huilen, dat daar gehoort wert in dat droeflyk ſchyden, daar de man zijn lieve huisvrouw, en de Vader zijn ſoete kinderkens in benauwtheit lieten. Zo zijnſe dan in deſen grooten noot, na dat de Dienaars des Godlyken Woorts een predicatie gedaan, en na haar gewoonte gebeden hadden, 's avonds ontrent den nagt weg gegaan, om meerder ongeluk en perykelen te ſchouwen.

Groot jammer.

Des anderen daags vroeg zijn de voetknegten gekomen ontrent de plaatſe daar deſe vrouwen alleen ſonder haar mans waren. Zommige krygsknegten, die haar goetgunſtig of met barmhertigheit beroert waren, zijn voor uitgeloopen tot de plaats daar deſe in de boſſchagie ſaten, op datſe haar zouden verkondigen hoe naby dat de vyanden waren; en hebbenſe gevonden alteſamen eendragtelyk biddende, na de gewoonlyke morgen predicatie die des morgens vroeg geſchiet was. Zo haaſt als nu de vyanden aan deſe plaatſe kwamen, zo is terſtont al het goet, dat deſe arme menſchen nog uit den brant en roof behouden hadden, tot roof geworden; zy hebben de vrouwen en de maagden geplondert, zommige geſchent en ontſchaakt, geſlagen, alle oneere en wulpsheit met haar bedreven; zommige hebbenſe verkogt, en alle ſmaat en ongeregtigheit aangedaan.

Ondertuſſchen is *Dopeda* door den breeden Cadentſchen weg met zijn Ruiters te paart midden door 't boſch Merindola gereden; als hy daar kwam heeft hy alleen een jongeling gekregen, welke hy aan een Olyf-boom doen binden heeft, en zeer wreedelyk met buſſen doen doorſchiete. In dit lyden heeft de jongeling zijn oogen altyt ten hemel waarts geſlagen, met luit geroep, welk zijn Godvrugtig gemoet betoonde. Zijn laatſte woorden zegt men dat deſe geweeſt hebben: O Heere God, deſe menſchen ontnemen my dit ellendig vergankelyk leven, maar gy zult my, om uwes Soons Jeſu Chriſti wille, 't eeuwige leven

Een jongeling wort doorſchoten.

1545. ſchenken. Zo heeft hy zeer Godſaligly (doorſchoten zijnde) zijn leven gelaten.

Merindola verbrant.

Zo is dan Merindola ſonder eenige tegenſtant ingenomen, berooft en verbrant, en door de gravers en arbyders tot den gront omgeworpen. Als nu Merindola verwoeſt was, zijnſe na Cabriëram met den gantſchen hoop getrokken, 't welk zy belyt hebbe den twintigſten dag van April. En als zy 't lange tyt en menigmaal beſtormt en beſchoten hadden, en daar geen hoop was van ligtelyk te winnen, zo hebben de Preſident *Dopeda*, en *Polinus* Capityn over de knegten, de Heeren der Stad by goede en vaſte trouwe belooft, dat zy zouden beſchikken en maken, dat hare zaken voor den wereltlyken Raat, ſonder eenig gewelt van wapenen, beroepen en geoordeelt zouden worden; en ook dat haar geen gewelt of ongelyk zoude geſchieden, waar 't dat zy de poorten openden. Deſe belofte gedaan zijnde, hebben de bewaarders en beſchermers der Stad de poorten terſtont geopent, en hebben *Polinus* en *Dopeda* met den gantſchen krygs magt ingelaten en ontfangen.

Myneedigheit der Papiſten over de Chriſtenen in Cabriëra.

Maar als dat myneedig, dobbel en tyrannig geſpuis in de Stad was, zo hebbenſe alle beloften gebroken en overtreden. *Dopeda* heeft 'er vyfentwintig van den geenen die het hem beliefde doen vangen en binden, en in een velt buiten de Stad doen brengen, daarſe de krygs-knegten wreedelyk gedoot hebben.

Daar na heeft hy ook een onmenſchelyke wreetheit over de vrouwen beweſen, van welke hy veertig heeft doen vangen, daar van zommige zwanger en bevrugt waren; deſe heeft hy in een ſchuure doen ſluiten, en daar na op vier hoeken het vuur daar in doen ſteken, en als 'er eenige uitlopen wilden om den brant te ontvlieden, zo zijnſe van de krygsknegten met hellebaarden en ſpieſſen weder ingedreven. Daar zijnder ook zeer vele gevangen, die in holen en gragten verborgen lagen, die, twee gelyk aan malkanderen gebonden, gelyt zijn in de Sale des ſlots van Cam-Cambria, met welke de krygs-knegten haren moetwil ter doot toe bedreven, en haren ſpot en genugte mede gehad hebben.

Ten alderlaatſten zijn de Capitynen en de Bevelhebbers over de rotthaans en moorders van Avenions in den Tempel gegaan, en een groot getal van vrouwen, maagdekens en kinderen aangegrepen, aan den welken zy alle boosheit en wreetheit gedaan hebben, niemant ſpaarende, man of wyf, jonk of oud.

De andere die op de zelve tyt, en daar na op verſchyden wyſe gedoot zijn, zijn ontrent duiſent in getal geweeſt, met welken zy, ſonder onderſcheit of aanzien van perſonen en jaren, onredelyk en tyranniglyk geleeft hebben, als of zy verwoet en raſende geweeſt hadden.

Tot een eeuwige gedagteniſſe van zulk een heerlyke verkregen victorie, hebben de Papiſten binnen de Stad Cabriëra een Pilaar opgeregt, daar zy opgeſneden hebben den dag en 't jaar, in welke de Stad ingenomen en geplondert is geweeſt, door Mr. *Joban Minier Dopeda*, in 't Parlement van Provencen Opperſte Preſident, tot een memorie van zodanige booſe wreetheit, als nooit gezien, gehoort, of bevonde is geweeſt.

Hier uit mogen de nakomelinge verſtaan met wat middelen dat de Roomſche Antichriſt zijne ſtoel der boosheit en des grouwels pleeg te beſchutten en te beſchermen, die zo zeer in alle ongeregtigheit en boosheit is verſonken, dat hy zig zelven geenzins met eenige geregtigheit en waarheit behelpen kan; maar hy moet zijn zake met gewelt en wapenen, met verdrukken, moorden en dooden, uitregten en beſchermen; daar heeft hy alleen toevlugt in.

Ondertuſſchen zijn de gene die uit Merindola gevloden, en in 't gebergte, ſteenrotzen en andere vlekken daar ontrent, haar leven behoude hadden, in grooter laſt en noot gekomen, door gebrek van ſpyſe, om haar lighamen te onderhouden, welke van den Preſident begeert hebben, door ettelyke van zijne vrienden (eer hy nog dusdanige wreetheit volbragt hadde) dat hen dog geoorloft mogte werden vry met haar huisvrouwen en kinderkens, ergens te gaan alleen in haar hemde, om haar bloote lighamen te bedekken. Maar *Dopeda* heeft zijne vriende geantwoort: Ik weet (zijde hy) wat ik doen zal; daar zalder niet een uit myn handen ontkomen; ik zalſe ſenden tot 't lant van der hellen, datſe daar met de duivelen woonen. Met deſe en diergelyke drygementen, gaf hy den Hooftmannen en Bevelhebbers bevel, om alle ſteden, dorpen en vlekken in te nemen, om te worgen en te plonderen, daar dog niemant was die zig zelven ter were ſtelde, om zig zelven met kragt te beſchermen. Maar deſe heerlyke krygs-man, die uit 't Raathuis ten oorloge en krygshandel kwam, heeft over den onnoſelen, eenvoudigen, Godvreeſende en ontſchuldige menſchen, zijn kragt, ja zijn tyranniſche wreetheit willen betoonen.

1545.

PETRUS BRULY.

Petrus Bruly, geboren uit Loreinen, Dienaar des Goddelyken woorts van de Franſche Kerke te Straasburg, is van veel geloovige broeders in Nederlant onder de heerſchappye van Kyſer Karel gebeden, dat hy de ſteden van Vlaanderen, Henegou en Artois, wilde beſoeken, in welke veel goede en Godvreeſenden menſchen waren, die daar hongerden na de Hemelſche ſpyſe, en boven maten zeer begeerden de vertrooſtinge des Goddelyken woorts.

Deſe rys heeft den voornoemden *Bruly* aangenome, met conſent en verlof van de Gemynte, die hy doen diende, en is daar henen geryſt met getuigeniſſe en brieven van *Martinus Bucerus*, die als doen de Straasburg de byſonderſte Dienaar des woorts was. Als hy nu zeer getrouwelyk en vlytiglyk volbragt had, 't gene waarom hy uitgeſonden was, en de Steden Valencyn, Doornik, Atregt en Ryſſel beſogt had, zo is hy daar na wederom tot Doornik gekeert, en heeft aldaar het woort Gods zo neerſtelyk en vieriglyk geleert, dat hy zomwylen met open deuren zijn predicatie dede.

Martinus Bucerus.

Als dit de Overheit en den Raat der Stad vernam, hebben zy de poorten by-na drie dagen lank geſloten gehouden, en Petrus zeer ſcherpelyk doen ſoeken; belovende hem loon te geven, die hem levendig of doot kon leveren; waar over de geloovige broeders zeer verſlagen waren. En als zy hem ettelyke dagen lang verborgen gehouden hadden, en uit het perykel begeerden te helpen, zo hebben zy hem in een mande gezet, en by nagt over de muuren nedergelaten; maar als hy nu beneden in de veſten was, is 'er een groote ſteen van boven den muur gevallen, en heeft hem zijn been gebroken; alzo is 't geſchiet, datmen hem des morgens daar gevonden heeft; zo is hy gevangen geworden, en op de Stads Burgt gelyt. Als hy daar henen gelyt wert, heeft hy God den Heere gedankt, door wiens wonderlyke voorzienigheit hy daar gehouden is geweeſt, als hy de vervolginge wilde ontvlieden, die hy door zijn predicatie verwekt had. Als hy nu in de gevankeniſſe lag, heeft hy altyt gedaan, gelyk een opregt en ſtantvaſtig getuige en Martelaar betaamt, zo wel hymelyk als ook openbaar by de Overigheit, by den welken hy JeſusChriſtus en zijn Euangelium vrymoedelyk, ſtantvaſtelyk, en ook ſuiverlyk en getrouwelyk heeft beleden.

Petrus in een mande over de muuren gelaten en breeke zijn been.

Bin-

Digitized by Google

1545. Binnen den tyt dat hy gevangen lag, zijnder vele hem komen beſoeken: zommige uit ſotte curieusheit, op dat zy een Hoogduitſchen gevangen Predikant ſouden zien: andere uit luſt om tegen hem te argueren en tegen te ſtaan: zommige ook uit goede meeninge en wille, om van hem de kenniſſe Gods, en de leere des Euangeliums te leeren, den welken hy heerlyk geholpen heeft.

Zijn belydeniſſe heeft hy, uit begeerte van etelyke goede vrienden en broeders, in geſchrifte geſtelt; welke hy ook zijn huisvrouw overgeſonden heeft, en luidet aldus:

Jeſus Chriſtus den gekruiſten zy uwe ſaligheit.

IK heb uwen brief geleſen, alderliefſte ſuſter in Chriſtus Jeſus dien gy door Margareta tot my geſonden hebt, welke myn hert zeer beroert heeft, om dat ik daar uit ligtelyk merkte, dat gy en alle de Broeders zeer ſorgvuldig voor my zijt. Aangaande mijne banden, oft ſe my zwaar en pynlyk, of aangenaam zijn, dat meugt gy ligtelyk verſtaan door 't uitſchryven der brieven, die ik aan mijn Broeders, die met my gevangen zijn om het woort Jeſu Chriſti, deſe dagen geſonden heb. Uit welken gy klaarlyk meugt bekenne wat ik van my zelven gevoelt heb, en wat ik den anderen heb willen raden. Ook hoe ik niet begeert hebbe van haar of voor haar, dat ik in my niet en zou wille laten geſchiede, en dat (God is getuige) op dat de Heere my in zijn beſcherminge en opregte belydeniſſe der waarheit beware.

Hoewel my mijn huis-vyant zeer laſtig valt, nogtans zal hy door de kragt des H. Geeſtes vernielt werden: want Chriſtus Jeſus, in welken ik mijn hope geſtelt heb, zal my meer goets geven, dan ik eenigſins zou konnen bedenken. Om zijner eeren wille zal ik my altyt overgeven, of tot vuur, of tot water, of tot ander tormenten, die myne yanden mogen bedenken: zulke nogtans, als 't God zal beileven. Voorts zal ik u beſchryve 't gene dat gy van my begeert, hoe dat ik ondervraagt ben geweeſt, en wat ik, zo wel den Regters, als ook den Doctoren geantwoort hebbe: het zoude te lang vallen alle de redenen by geſchrifte te ſtellen, die zy my gevraagt en ik geantwoort heb, en ik zou 't u ook niet konnen ſchryven, ik en meene ook niet dat gy zulks begeert: maar alleen zulke vragen en antwoorden, als het geloove en de Chriſtelyke leeringe raken; hier af zal ik dan ſchryven. En in den eerſten, Doctor *Haſard* een Monnik van St. *Franciſcus* Secte, heeft nu den ſes-en-twintigſte November, in het byweſen des Overſten van 't ſlot van Doornik, en des Kyſerlyke Majeſtyts Procureur Generaal, gevraagt, wat ik van het Sacrament des Altaars en de Miſſe gevoelde? Dien ik antwoorde, dat de geloovige, die van den Dienaar het broot en den wyn ontfangen, warelyk 't lighaam en bloet onſes Heeren Jeſu Chriſti ontfangen, niet met den buik, of met den mont, maar met 'er herten, met 'er zielen, en gemoet; en dat door den Geeſt, welken in haar verwekt en verſterkt het gelove, dat de beloftenisſe aangrypt die daar voorgehouden worde: vanwelke beloftenisſe dit het eerſte is, *dat is mijn lighaam, dat voor u gegeven wort*: het ander, *dat is mijn bloet des Nieuwen Teſtaments, 't welk tot vergevinge der ſonden vergoten wort.*

Deſelve Doctor vraagde my, of ik ook de veranderinge geloofde. Ik antwoorde hem, dat ik ſe nieten geloofde; maar dat het broot, broot bleef, en de wyn op gelyker wyſe zijn nature behielt; dat het de Hylige Geeſt broot en wyn noemde ook na 't Avontmaal; zo dat ik dan niet en ſorgde voor dwalen, als ik alzo ſprak, als de Schriftuur plagt te ſpreken.

Daar na heeft hy gevraagt, of ik geloofde, als de Prieſter de ſacramentele woorden uitgeſproken had, dat dan op den Altaar het waarachtig lighaam en bloet Jeſu Chriſti ware. Ik heb hem geantwoort, dat ik geen ander konſecratie bekende, dan die van den Dienaar, in de uitrigtinge des Avontmaals gebruikt wort; als de Dienaar 't volk, dat daarom t'zamen komt, d'inſettinge Jeſu Chriſti verhaalt met zodanige woorden, dat hy van eenen iegelyk verſtaan kan worden, met de verhalinge des doots en lydens Jeſu Chriſti, daar de gedagteniſſe van zo grooten weldaat door vernieut wort: dat dat de regte konſecratie is, die na de inſettinge des Heeren in 't Avontmaal behoort te geſchieden: maar zulk hymelyk ſpreken en mommelen over het broot, dat dat geen konſecratie en is, maar een zodanige handelinge, die meer den Toovenaars en Beſweerders, dan den Chriſtenen toekomt: want (gelyk het klaar genoeg is) Chriſtus het Avontmaal houdende, heeft zijn woorden tot den Apoſtelen, die daar tegenwoordig waren, niet tot het Broot of tot den Wyn, geſproken. Lighaam en bloet.

Doen heeft hy my gevraagt, wat ik van de Miſſe gevoelde. Ik heb hem geantwoort, dat de Miſſe (gelyk menſe huidendaags in de Roomſche Kerke noemt) geenſins het Avontmaal Jeſu Chriſti is, maar veel meer een verderffel daar van, tot groot ongelyk des Heeren Jeſu Chriſti, en de vernietinge zijns doots en lydens. Miſſe.

En van de aanbiddinge, die daar geſchiet, heb ik haar gezegt, dat zy het broot en creature aanbaden: Op welke, als zy my geantwoort hebben, zo zijn wy dan al t'zamen Afgoden-dienaars; heb ik terſtont gezegt: Ziet gy dan toe, in wat groot verdriet zy u werpen, die van u het Woort Gods afkeeren, en verlyden u om haar eigen droomen, en de leeringe der menſchen te hooren. Van deſe zake zynder veel meer woorden gevallen, maar dit zijn de byſonderſte geweeſt. Afgoderye des broots.

Namaals ben ik gevraagt geweeſt van 't Vagevuur, of ik ook geloofde dat 'er een plaatſe was, daar de ziele na dit leven in varen, op datſe voor hare ſonden geſtraft zouden worden. Doe antwoorde ik, dat ik geen ander Vage-vuur geloofde, dan het bloet Jeſu Chriſti: dat ik ook anders geen vaginge of ryninge zogte. Doe heeft hy van my gevraagt, of ik dan geloofde dat de ſchult met de pyne of ſtraffe vergeve en kwytgeſcholden wert. Daar op antwoorde ik, dat God den menſchen dit alle byde kwytſchelt, dat hy zijn genade niet ten deele of ſtuks-wyſe geeft: maar als hy wat vergeeft, hy vergeeft het t'zamen ſchult en ſtraffe.

Hier uit is deſe vrage gevolgt, wat my dan dogte van zo veel heerlyke Miſſen, Gebeden, en andere goede Werken die dagelyks voor de doden geſchieden? Ik zyde, dat zulke werken waren dienſten buiten het woort Gods ingeſtelt, en daarom ydel en onvrugtbaar, ja ook dat 't ſonden waren, dewylſe ſonder geloof geſchieden: want daar ſtaat geſchreven, Rom. 14. *Wat uit den geloove niet en is, dat is ſonde.* Verfierde werken.

Als zy nu zyden, dat alle de Hyligen die te voren geweeſt waren, en zulks voor den dooden gedaan hadden, gedwaalt moeſten hebben: heb ik geantwoort, dat de Hyligen die in voorleden tyden geweeſt zijn, en dusdanige dienſten en regten den dooden beweſen hebben, met onweetenheit en ſonden bevangen zijn geweeſt: dat het ook niemant verwonderen kan, is 't datſe de gewoonte en gebruik van hare tyt gevolgt hebben: dat ikſe ook in deſe dingen niet wil vry en ontſchuldig van ſonden houden. Of ons Voorvaders gedwaalt hebben.

Van de eeringe der Hyligen vraagden zy my, wat ik daar van gevoelde. Ik antwoorde haar, dat Eere der Hyligen.

Hem ſelven verlaten.

Het men Chriſtus ontfingt in het Avontmaal.

Matth. 26. 26, 27. Luc. 22. 19, 20.

Transubſtantiatie.

1545 dat wy de Hyligen niet beter mogen eeren, dan dat wy haar geloove, dat zy gehad hebben, na volgen, en de liefde, ge duldigheit, oot moedigheit, daar zy den Heere Jesus Christus in nagevolgt hebbe. Want daar in moeten zy ons alleen tot voorbeelden gestelt worden, om na te volgen daar zy den Heere Christi in gelykformig geweest zijn, en zijn exempel gevolgt hebben, als
1 Cor. 11. 1. de Apostel vermaant: *Weest myne navolgers, gelyk als ik Christi.* Vier-dagen den Hyligen in te stellen en te vieren: haar avonden te houden, en gebieden te vasten: haar beelden te schilderen,
Afgoderye. en daar kaarssen voor aan te steke, dat is niet den Hyligen eeren, maar Afgoden daar af maken, en haar alle schanden aandoen. Dat het alzo is, blykt genoeg daar uit, datse nog in dit leven zijnde, zodanige diensten altyt bestraft en misprosen hebben.

Voorbidders of Patroonen. Zy hebben my ook gevraagt, wat my dogte van dese Hyligen te bidden en aan te roepen, en van haar voorbidden by God. Ik antwoorde, dat dat Gods leeringe niet en was, maar veel meer een Godslastering, die men niet en behoorde te lyden. Want op dusdanige wyse geeft men haar het gene, dat alleen den eenigen God toekomt, die alleen die verborgen dingen ziet, het welke men den gestorven Hyligen toeschryft, als men gelooft, dat zy de gebeden hooren, als men haar bid, als of zy den noot der aanroepers bekenden. Daarenboven is dusdanige leeringe tot grote veragtinge Christi, die een eenige Middelaar, Advokaat, en ook tot een Voorbidder van God den Vader gestelt is: en dat meene ik alleen ook van de gestorven Hyligen: maar d'ander die in dit leven nog zijn, mag d'eene voor den anderen wel bidden, en malkanderen met gebeden behulpzaam zijn en bystant doen.

De vryе wille of vrykheidinge. De vrage van den vryen wille is ook geensins agtergelaten, maar men heeft my zeer naarstelyk gevraagt, wat ik daar van gevoelde. Ik heb geantwoort: Zou men van den vryen wille te regt na den eisch der zaken spreken, zo moet men den mensche na zijn verschydenen staat, daar hy in geweest is, verschydelyk aanzien. Een eersten geloove ik, dat de eerste mensch, na de gelykenisse en beeltenisse Gods geschapen, gehad heeft vryheit, zo wel tot goet als tot kwaat; en dat hy alleen geweten heeft de kragt en vermogen des vryen wil, zo lange als hy in zijn onnooselheit gebleven is; maar die ellendige en onsalige mensche heeft de gave Gods niet lange behouden, maar heeftse door zijn sonden verloren; en niet alleen hy, maar ook die alteza men, die uit het natuurlyk zaat van Adam geboren en voortgekomen zijn: alzo datse gants geen magt hebben, daar door zy (in haar eigen natuur blyvende) iet goeds voor God zouden konnen doen, maar het wort al kwaat bevonden dat in haarlieden is. Zo en is'er nu (op datmen de waarheit zegge) niemant van Adams kinderen die een vonxke goets heeft, nog kan men ook geen vryen wil hebben, want alle menschen loopen van hare natuur tot het boose: Daarom zegt de Apos-
1 Cor. 2. 14. tel, *Dat de natuurlyke mensche niet en begrypt dat des Geestes Gods is: want het is hem dwaasheit.* By
Hos. 13. 9. Hosea zegt de Heere alzo: *O Israël, u verderf is uit u.* En op een andere plaats zegt de Apostel: *Dat*
Rom. 8. 7. *het verstant des vleesches vyant/chap is tegens God.*

Dese getuigenissen des Geests betoonen genoeg, dat'er nu geen vryen wil in den mensche voor God is, om goet te doen. Ik zegge merkelyk, voor God, om dat de mensche wel veel heerlyke werken, die in den schyn goet zijn, doen kan voor den menschen, als de Wetten gehoorsaam zijn, in dingen die men uitwendig doet; maar in 't gerigte Gods, zijn al zodanige werken van geener waarden, ja 't zijn ook sonden. 't Ge- 1545
ne dat ik tot nog toe gezegt heb, moet verstaan worden van de gene, die door den Geest Gods niet herboren zijn.

De vryе wille der wedergeborene. Nu laat ons komen tot een Christen mensch, die in 't bloet Christi gedoopt, en nu in nieuwigheyt des levens wandelt: Dusdanigen menschen geeft Christus zynen vryen wil weder, en vernieuwt se tot alle goede werken, nogtans niet volmaaktelyk; want men zal nimmermeer in hem bevinde, dat hy goet werk te regt en volkomentlyk doen zal, maar hy behoeft altyt van nieuws Gods hulpe, 't welk de Apostel van zigselven tot den Ro-
Rom. 7. 18. mynen in 't zevende betuigt, *Den wille heb ik wel, maar het goet te volbrengen dat en vinde ik niet.* Zo en is dan onsen vryen wille niet meer in ons gelyk hy in den eersten mensch geweest is, die het goet, gelyk hy wilde, alzo ook konde volbrengen en doen. En dit gebrek komt ons voort uit de verderffenisse onser nature, niet uit eenige onmagtigheit of krankheit, die in Christi Jesu onsen vernieuwer zoude zijn. En dit is het dat ik van den vryen wille geloove en gevoele.

Goede werken. Daar na hebben zy my van de goede werken aldus gevraagt: Nadien dat een mensch in zigselven geen magt heeft het goet dat hy wil, met 'er daat te volbrengen, zo en kan hy dan geen goede werken doen? Daar op ik antwoorde, dat het een mensche uit zigselven niet kan doen; maar geholpen door den Geest Gods, kan hy wel goede en Gode behaaglyke werken doen; maar dat de werken goet zijn en God aangenaam, dat zulks niet komt uit des menschen natuur of magt, maar dat het ganschelyk komt uit de kragt en ge-
Matth. 7. 18. nade Christi, die in den mensche woont, en deselve werken volbrengt. Ik zyde tot haar, dat het met den mensche is gelyk met eenen boom, welke eerst goet moet zijn, eer hy goede vrugten voortbrengt; en dat de mensche zelve hier in werkt, en een mede-werker is van die werken, welken ook tot het eeuwig leven in de Schrifture belooft wort.

Regtvaardigmakinge. Daar na is gevolgt de vrage van de Regtvaardigmakinge; daar ik op antwoorde, *Dat wy door 't geloove geregtvaardigt worden*, gelyk *Rom* 3. gezegt wort. Hoe, zydense, alleen door 't geloove? Worden wy niet ook door de goede werken en de liefde geregtvaardigt? Doe antwoorde ik, datmen geen zodanige werken, nog ook de liefde niet en vinde in eenig mensche, die niet geregtvaardigt en was. Mag den zydense, een mensche, alwaar hy in doot-sonde, niet wel een aalmoesse geven ter eeren Gods, die hy boven al bemint? Neen, zyde ik, want een sondaar mag wel de armen al zijn goet geven, maar niet *zo* zeer ter eeren Gods, die hy boven al lief zou hebbe, als door eenige menschelyke genegentheit; want waar het dat hy God boven al lief had, de sonde zou hem niet behagen, en hy zoude van God vergevinge bidden. En van de goede werken heb ik haar geantwoort als boven.

Geloove. Doen hebbense my gevraagt, wat ik het Geloof noemde, dat alzo kragtig is, dat het alleen den mensche regtveerdigt. Daar ik op geantwoort heb, dat 't geloove is een gewisse verseke-
ringe des gemoeds (welke door den H. Geest geschiet) van de barmhertigheit Gods, en van zijnen goeden wille over ons, in het Euangelium belooft en aangeboden.

Maar dese beloften van de liefde en goetwilligheit Gods over ons, worden ons in Jesu Christi zijnen Soon vertoont en gegeven. Door dit geloove agten en gevoelen wy, dat God ons onse sonden wil vergeven, om zijns Soons wille, daar wy in gelooven. Dat is, zijdense, de beschryvinge des geloofs niet, die Paulus stelt Hebr 11.

Dese,

Digitized by Google

1545. Menſchen inſettingen.

Deſe, zijde ik, vinde ik nogtans in *Paulus*.

Van de inſettinge der menſchen gevraagt zijnde, of ikſe ook aannam, of gantſchelyk verwierp; heb ik geantwoort, dat ikſe prees en aannam als goet, die tot eenige wettelyke of burgerlyke einde gevoegt worden; maar de andere, dat ik die gants verſmade en verwierp, gelyk daar is, het verbot des houwelyks der Papen en Monniken, het verbot van vleeſch te eten op ſekere dagen, en andere diergelyke beuſelingen en ceremonien, daarſe de konſcientien mede willen verbinden; ja ook op de pene van een doodelyke ſonde.

Beelden.

Daarna gevraagt zijnde van de Beelden, offe den geloovigen geoorloft zijn te hebben; heb ik geantwoort, dat ik 'er, zo vele als het my aanging, gantſchelyk geen begeerde, en dat menſe in der Chriſtenen Tempelen geenſins behoorde te lyden; want men met zulke Beelden de Tempele ontrynigt, die daar toe geordineert zijn, om 't woort Gods te hooren, om de Sacramenten uit te regten, en om de gemeene gebeden te doen; welker dingen hyligheit, meer dan de Beelden en gelykeniſſen te agten is. Ik betoonde ook dat dusdanige gekonterfyte, geſneden, of geſchilderde Beelden, de menſchen dikwils aftrokken van 't woort Gods; maar in de huiſen, zijde ik, mogenſe toegelate en geſtelt worden, als dingen die nog goet nog kwaat zijn, zo verre als men der geen afgoderye mede bedryft; want dan behoort menſe uit den huiſe te halen. Maar nogtans zo veel als 't my aangaat, als ik aanmerke, datſe met de woorden Gods zo ſcherpelyk verboden zijn, zo agte ik datmenſe geenſins behoorde te lyde, of toe te laten, want haar gebruik en is nergens toe goet. Want gelyk als den ſchilder en den maker des beelts vervloekt is van God; zo is ook het beelt zelve, als men zien mag in 't Boek der Wysheit, in 't 3. 12. 13. en 15. capittel.

Van den Doop.

Van den Doop hebben zy my ook gevraagt; (want zy vermoeden, denk ik, dat ik een Wederdooper mogte zijn) ik antwoorde, dat het Doopſel was een teeken des verbonts, dat God met de Chriſtenen gemaakt heeft, betuigende dat hy onſe en onſes zaats God zijn wil, in welken hy ook betuigt, dat hy ons onſe ſonden vergeeft. Deſe beloftenisſe Gods beveſtigt ons den Waterdoop. Want gelyk als met 't water afgewaſſchen word des lighaams vuiligheit, alzo worden in den Doop de ſmetten der zielen afgewaſſchen en weggenomen, en dat door de kragt des bloets Chriſti, dat wy dan door de werkinge des H. Geeſtes genieten, en deelagtig worden. Daarbeneven is den Doop een teeken van een geduurige afſtervinge, welke in ons moet zijn; want gelyk als het water op 't hooft gegoten wert, en dat een wynig tyts, niet op dat men gants verdrinken zou: alzo beduit dat het afſterven des voorgaanden levens, op dat wy wederom een nieuw leven

Die men doopen ſal.

zouden aanvangen en lyden. En den Doop zal men een iegelyk geven, zo wel de kinderen als volwaſſen menſchen, die den Naam Chriſti dragen willen. Ik zegge, volwaſſen en oude menſchen, die in haar kintsheit niet gedoopt zijn, welke men dan doopen zal, als zy tot het Chriſtelyken geloof komen. En willen zy 't niet ontfangen, na datſe bekwaamheit daar toe gekregen hebben, zo zullenſe nimmermeer in het Ryke der Hemelen komen, als veragters der hyliger inſettingen Gods: der geloovigen kinderen ook, al hebbenſe 't geloove niet, dat in der daat kragtig is, en dingen die men gelooven moet, om haar jaren wille, zo zalmenſe nogtans tot den Doop brengen in 't geloove der Ouderen; want door de kragt der beloftenisſen Gods en zijner betuigeniſſe, behoorenſe hem toe. Maar aangaande den kinderen die ſonder Doopſel ſterven, daar de Ouders byde, of een van haar byden geloovig zijn, ik geloove ook dat de kinderkens Gode toebehooren, en niet in 't Voorburg der hellen komen, alsmen tot nog toe gemeent heeft; want God bint zijn genade aan 't Sacrament niet, offe, ſonder 't zelve, hem niet zouden toebehooren, zo verre als het zodanige kinderen zijn, die 't Sacrament mogen ontfangen.

1545. De kinderen die ſonder Doop ſterven.

Van beloften.

Van de beloften hebbenſe my gevraagt, of een Chriſten menſch mogt beloven, en met een belofte tot eenige zaak zig zelve eeuwiglyk verbinden. Ik antwoorde, dat een Chriſten menſche mag zodanige beloften doen, die hy weet dat God aangenaam, en in zijn eigen magt zijn, en niet anders. En om dat ik ligtelyk merkte, dat zy byſonder van der Monniken beloften vraagden, zo heb ik gezegt, dat een menſche niet mag eeuwige armoede, of gehoorſaamheit beloven, veel min dan eeuwige rynigheit. Daarom zullen de gene die zodanige beloften gedaan hebben, van God vergiffeniſſe bidden, en geroepen weſende, tot een ander leven dan zy belooft hadden, mogen zy dat zelve aanvaarden, ſonder eenige wroeginge der konſcientie, welke met de voorgaande belofte beklemt en benaut mogte ſchynen. Het is wel waar, datmen dusdanige belofte doen, en houden mag voor eenen tyt lang, maar niet eeuwiglyk.

Van Biegte.

Van de Biegte hebbe ik geantwoort, dat ik alle dage, en in allen plaatſen voor mynen God, en ook voor den menſchen bekenne, dat ik een ellendig ſondaar ben, die dagelyks de verdoemeniſſe verdiene, het ware dat my Gods genade door Chriſtus gegeven werde; zo moet ik myn boosheit en ſonden voor God biegten, en van hem vergevinge bidden. Van dusdanige Biegte is de Schriftuur vol, en die hebben de Propheten en Apoſtelen, en alle andere Godvrugtige Gods dienaars gebruikt. Maar dat den menſchen aangaat, is 't dat ik myn naaſten met woorden of werken vertoornt heb, zo behoore ik voor hem myn ſchult te bekennen, op dat ik met hem, en hy met my verſoent worde, en alle gramſchap en vyantſchap afgelegt, en goede vrientſchap behouden werde. Daar is nog een ander maniere van Biegten, welke men gebruikt in raat te vragen, in zulke zake, die de benauwde en beſwaarde konſcientien raken. Gelyk of iemant twyffelde in eenige zaken, daar zijn konſcientie mede beroert ware, hoewel dat hy de barmhertigheit Gods in zijne beloftenisſe bekent, want hyſe nogtans in 't generaal aanziet, zo trekt hyſe niet eigentlyk zig zelven aan, die in zoodanigen belemmertheit ſteekt: zal dan wel en wyſlyk doen, dat hy eenen wyſen verſtandigen man zoeke, dien hy zijn zaken mag openen, en zijns herten benautheit te kenne geven, en van hem raat vragen; dan moet gy, van den welken raat gevraagt wort, de woorden der Schrifture, die elk een byſonder van de barmhertigheit Gods vermanen, voortbrengen, daar hy den anderen mede vertrooſten en van alle onruſte bevryden mag. Zodanigen Biegte is zeer te pryſen, als die Goddelyk is, waar uit dat ook de Oorbiegt geſproten is, want dit geſchiet hymelyk en tuſſchen twee alleen, gelyk als deſe willen dat de Oorbiegt geſchieden zal, welke van God niet en is, nog met de getuigeniſſe der H. Schriftuur beveſtigt, want de Heere en eiſcht zulk een verhalinge der ſonden niet van een menſche, nog kan ook niet geſchieden, gelyk als de Propheet *David* genoeg betoont, als hy zegt: *Heere, wie kan merken hoe dikwils hy fylt? Vergeeft my de verborgen gebreken.* Nogtans gebiet dit de Paus op een doot-ſonde, ten minſten des jaars eens. Daarom zo verwerpe

Ik

1545. ik dusdanige Biegte, die als een Helle is der konſcientien, en een diepe poel gevonden, om de arme zielen te verſlinden en te verſmagten.

Maget Maria. Zy hebben daarenboven my gevraagt wat ik van de *Maget Maria* gevoelde, of ik geloofde, datſe, Maagt weſende, haren Soon gebaart heeft, en namaals Maagt gebleven is. Ik heb met het Artykel des geloofs geantwoort: *Ik geloove dat by ontfangen is van den H. Geeſt, geboren uit de Maget Maria*; en ik geloove ook datſe Maagt gebleven is. Doen zijde Doctor *Haſart*, als een grof ongeleert menſch: Wat beroert u daar toe, dat gy *Maria* Maagt bekent, daar nogtans geen plaats in de Schrift is, daar men dat mede bewyſen kan? Daar ik op antwoorde, dat ik zulks klaarlyk en opentlyk genoeg daar gevonden had: want daar is geſchreven, dat *Joſeph* haar niet en bekende, tot dat zy haar eerſte geboren Soon baarde. Doe ſweeg hy, en heeft daarna niets meer gezegt. Van veel andere dingen hebbenſe my gevraagt, maar dit zyn de ſonderlingſte en meeſte, die genoeg zullen zyn. Des Vrydags zyn de Doctoren uit de Domkerke, M. *Fiablus*, en M. *Aventinus* gekomen, gelyk als ook beeden Doctor *Haſart*; deſe poogden my allé gelyk een Ketter te make, ſonderlinge in dat ſtuk der leeringe, dat de Miſſe betreft, ik twyffel ook niet, zy begeeren dat ſonderlinge ongeſchent te behouden; (want het dient wel tot haar keuke, en daar komt groot profyt van. Maar door de genade des Heeren heeft den Raat en de Regter zeer wel konnen merken, dat ik niet ſtom of ook ſonder het Woort geweeſt ben; want ik heb haar gantſchelyk niet toegegeve. Maar datmen van haar zeggen mogte, heb ik, buiten haar meeninge, opentlyk en vrymoediglyk voortgebragt. Als zy tot my gekomen zijn, heb ikſe hart genoeg aangeſproken; waar in, zo ik door vryheit in myn woorden de Chriſtelyke matigheit overgetreden heb, zo bidde ik den Heere dat hy het my vergeve.

De Miſſe dient wel tot haar keuken.

De liefde, en iever van zijne eere en zijns woorts, hebben my daar toe een moet gegeven en gedrongen, en dat in de tegenwoordigheit van de Overigheit. Het welke zommigen verblyt en zommigen bedroeft heeft, dat zy van my met ſpytigheit weggegaan zijn. Maar dat en beroert my niet, want ik ben niet beter dan myn Heere, Meeſter en hooft, Jeſus Chriſtus. Gy, myn Suſter, en alle de Broeders, bid onſen alderbeſten Vader, door Jeſus Chriſtus zijnen Soon, dat hy met zijne H. Geeſt u ſterke in de waarheit zijn woorts, en my geve den wasdom des geloofs, en der Hemelſcher goederen. Ik zal (gelyk 't my ook betaamt) voor de gantſche Gemynte bidden, en namelyk voor u, en *Margarita* myn goede Suſter. De Heer wil haar goetdadigheit, die zy my beweſen heeft, en nog bewyſt, gedagtig zijn.

Deſe vrome getuige en Martelaar Jeſu Chriſti, heeft ook ettelyke andere brieven geſchreven vol Euangeliſcher vertrooſtinge, die wel weerdig zijn datmenſe leſe; maar wy zullenſe nalaten om der kortheit wille.

Noch an'dere verbrant.

Dewyle hy nog in den kerker lag, zijnder zommige van de gene, die ook om de leere des Euangeliums en der Chriſtelyker waarheit gevangen waren, met hem ter doot veroordeelt en levendig verbrant geworden, van den welken Petrus zijde, dat hy niets beter verwagtede dan zijne broeders en medegevangene ontfangen hadden; zo is hy met volſtandige belydeniſſe der leere, die hy verkondigt en gepredikt had, als hy vier maande lang in den kerker gelegen had, veroordeelt geweeſt om levendig verbrant te worden. Welke doot hy zeer ſtantvaſtelyk, om den name Jeſu Chriſti heeft geleden, in 't jaar onſes Heeren Jeſu Chriſti vyftien hondert vyf-en-veertig, den ſeventienden February.

MARTEN HUERBLOK levendig verbrant, JAN de BOK en NICOLAAS van der POELE byde ontbooft, en de Huisvrouwe van JAN de BOK levendig in de aarde gedolven. 1545.

TE Gendt in Vlaanderen was een wel geſtelt ryk man, die des werelts genugte hanteerde en lief had, en wederom van de werelt bemint en geagt wert. Hy was een groot dronkaart, dobbelaar en ſpeelder, en ook door onwetenheit een vyant der Euangeliſcher waarheit, welke hy niet hooren of lyden konde, gelyk zulke vleeſchelyke menſchen plegen: hy was een Viſch kooper van zijn neeringe. Op een tyt als in de voornoemde Stad een Predikant predikte, en zeer grooten toeloop had, om dat hy ſcheen de waarheit eenſdeels te openbaren, en als *Marten Huurblok* zijn ſermoen gehoort had, heeft hem een goet en Godtvrugtig man aangeſproke, en gevraagt wat hem van zulk een predicatie dagte, en wat verſtant dat hy daar uit had, en als hy niets wiſt te zegge, heeft hem een ander zijnen vrient wederom geraden, dat hy hem meer wilde hooren en beter op zijn woorden merken, en den Heere vieriglyk en ernſtelyk bidden, dat hy wat verſtands daar uit mogte krygen; en ik (zyde hy) zal ook den Heere voor u bidden. Als hy hem nu dikwils gehoort had, en geen ſoetigheit of eenigen ſmaak kreeg, zo heeft zijn vrient hem gevraagt, of hy ook den Heere bad? Hy antwoorde: Wat zou ik bidden, ik en weet niet waar gy my mede kwelt. Ten laatſten heeft hy door het vermanen zijns vriends den Heere gebeden, dat hy mogte verſtant krygen uit de predicatie, 't welk hem de Heere ook gegeven heeft. Want als hy op een tyt hoorde, dat de dronkaarts het ryke Gods niet beerven zouden, heeft hy dat zeer ter herte genome, en voort met zijnen vrient van zulke en andere redenen beginnen te ſpreken. En dewyle hy bevont dat zijn geſelſchap daar hy mede plag te verkeeren, hem zeer hinderlyk was, om een Godſalig leven te lyden, zo is hy ontrent drie maanden lang uit de Stad geryſt, en zommige Godſalige Broederen beſogt, die hem van alles onderweſen en geleert hebben, hoe hy zig behoorde te dragen.

Hoe Huerblock bekeert wert.

Als hy nu wederom kwam, zo heeft hy zig geheel gevoegt om een Chriſtelyk leven te lyde, af houdende van alle Paapſche ſuperſtitien en Afgoderye; den armen beſoekende en mildelyk mede-deelende van het gene dat hy had. Den gevangenen, om der waarheit wille, heeft hy vertrooſt, ja ook door een Godſalige vrymoedigheit, met goede vermaningen uit de Schrifture, haar gevolgt tot aan het Schavot, en haar alzo openbaarlyk voor een iegelyk verſterkt en vertrooſt met Gods woort.

Van de Sacramenten.

De Parochi-Paap der Kerke heeft hem eens ontboden, en geraden, dat hy tot 't Sacrament zou komen. Hy antwoorde, dat hy zulks wel begeerde, en bad de Parochi-Paap, dat hy 't dan wilde uitregten na de ordinantie Jeſu Chriſti. De Paap antwoorde, dat hy het niet zou durven doen; en hy bad hem wederom dat hy hem wilde laten genoegen, dat hy het ontfinge gelyk als d' andere luiden deden.

Marten Huurblok aldus bekent zijnde, zijn tot hem gekomen alle die den Heere lief hadden, en hebben met malkanderen overlegt hoe men alderbeſt onder dit boos en afgodiſch geſlagte, ſonder eenige beſmettinge, zou mogen leven. En als zommige zyden, datmen daar wel vry zijns geloofs zou mogen leven, ſonder vervolginge te lyden, heeft *Marten* geantwoort: Ja dat is wel waar, zo verre men Chriſtus niet wilde belyden, (want uit het belyden komt het vervolg:) maar gedenkt wederom wat Chriſtus zegt: *Wie my niet* Matth. 10.

en

1545. *MARTEN HUERBLOK levendig verbrant, JAN en NICOLAAS van der POELE byde onthooft, en de Huisvrouwe van JAN de BOK levendig in de aarde gedolven.* 1545.

Wanneer men door 't gebed en oeffening de ſmaak
Van Gods genadevrucht, de ſchets van 't eeuwig leeven
Eens proeft, dan zwigt de zonde en dood'lyk ſchynvermaak
Voor eene vreugd, die ons de waereld nooit kan geeven,
Een vreugd, die door geen dood, hoe wreed, word uitgebluſt,
Dat tuigt deez' held, van 't een en 't ander wel bewuſt.

en belyt voor de menſchen, dien en zal ik ook niet belyden voor mynen Vader.

Ten laatſten heeft het des Antichriſts dienaars, den Monniken en Papen verdroten, ſorgende dat door zulke lieden haar koopmantſchap van geener waarde zou worden; zo hebbenſe dan zo veel gedaan dat *Marten Huurblok* gevangen is gelyt: terſtont heeft men hem na zijn geſelſchap gevraagt, en met ſmeeken en drygen die begeeren te weten: maar hy zyde, dat het geen broederlyke liefde was, iemant te bedriegen of te beklappen, daar 't dog halſe geldet.

Ondervraagt zijnde van de Monniken, wat hy gevoelde van 't Sacrament des Altaars, heeft hy geantwoort: Als 't alzo na uwe ordinantie voorgeſtelt wort, zo is 't anders niet dan een gebakken God. Doe verhaalden zy dat wederom, en zyden: Gelooft gy niet dat het lighaam Jeſu Chriſti is tuſſchen des Prieſters handen, als hy de Miſſe doet? *Marten* antwoorde, dat Jeſus Chriſtus van de Geeſtelyke Prelaten hier eenmaal zo kwalyk gehandelt is geweeſt, datmen hem hier niet meer vinden zoude.

Zo heeft *Marten* vervolgt te zegge, op wat maniere dat de Chriſtene door het geloove deelagtig worden des lighaams en bloets Jeſu Chriſti, en dat het broot bleef broot, en de wyn belef wyn, en datmen ook byde ſpecie van broot en wyn behoorde te ontfangen. Blyft het broot en wyn, zyden de Monniken, waarom maakt gy dan zo veel zwarigheit, om dat in byde de ſpecien te ontfangen? *Marten* antwoorde: Al blyvenſe in haar ſubſtantie zo zijn 't nogtans den geloovigen, die 't na de ordinantie Chriſti ontfangen, hylige teekenen van groote verborgentheit: en men behoortſe t'ontfange gelyk Chriſtus die zelve ingeſtelt heeft, onder byde de ſpecien: en geen menſch behoort zo vermeten te zijn, dat hy verandere zoude de ordinantie Jeſu Chriſti, om daar iet af of toe te doen; want Chriſtus die des Vaders wyſheit is, wiſt wel wat hy doen zou: en door zijn voorſigtigheit kon hy wel de inconvenientie bemerken, die deſe Leeraars van nieuws in hare Kerken voorbrengen.

T'en laatſten, na dat hy menigmaal op de pynbank gelegt en gepynigt had geweeſt, om zijn broeders te beklappen, en men van hem deſelve niet konde weten, zo is hy den agtſten Mey gelyt voor de vierſchare des Raats van Vlaanderen, in de voornoemde ſtad van Gent. En om dat hy dikwils met verſchyde perſonen vergaderinge gehouden had, en kwalyk gevoelde van de Majeſtyt des Sacraments, van 't Vagevuur, van 't bidden voor de Dooden, en om dat hy dikwils vermaant zijnde, nogtans niet heeft willen afſtaan, nog ook zijn gevoelen veranderen; zo is de ſententie gegeven, dat hy op de plaatſe Verlen genaamt, levendig verbrant zou worden.

Als hy nu op den weg was om ter doot te gaan, heeft hy gezegt: *Al is het vleeſch krank, de geeſt is beryt.* Daar was een Monnik, Broer Lieven Stoop genaamt, die hem tot wederroepen vermaande; en als *Marten* dat vromelyk wederſtont, zyde de Monnik: Zo gaat van dit vuur in't eeuwige vuur. Maar hy heeft zulks geduldelyk geleden, wel wetende dat God niet en oordeelt gelyk de menſchen doen. Zo is hy vromelyk en ſtantvaſtelyk voor de waarheit geſtorven, en tot aſſche verbrant, in 't jaar onſes Heeren en Saligmakers Jeſu Chriſti vyftien hondert vyfenveertig, den agtſten dag in Mey.

1545. Jan de Bock en zijn huisvrouw, Niclaas van der Poele.

Des anderen daags den 9. Mey, werden om deſelve oorzake te Gent onthooft, Jan de Bok Kleermaker, en Niclaas van der Poele; en de huisvrouw van Jan de Bok, is levendig begraven en in de aarde gedolve. En hebben alzo de waarheit met de doot betuigt.

JAN MICHIEL.

ONtrent deſelve tyt heeft *Jan Michiel*, die te voren een Benedictyner Monnik te Bourges was geweeſt, en van den jare vyftien hondert vier-en-dertig af een ſmaak der ryner leere had bekomen, het zaat des Godlyken woorts in veler menſchen herten uitgebryt. Want dewyle hy een Doctor in de H. Schrift was, moeſte hy alle Sondage in de Parochie Kerke genaamt Fourchaux, daar vele menſchen vergaderden, prediken. Doen daar de waarheit wat meer toegenomen had, zo is hy na Switſerlant geryſt, om de Kerken aldaar te bezien: alwaar hy volkomelyk in de ryne leere verſterkt en beveſtigt is geworden. Ook heeft hy een rys na Avignon gedaan, om met de Joden van de Hebreeuſche ſprake te handelen. In 't wederkeeren is hy te Betsey ontdekt, gevangen, veroordeelt, en na Perys gevoert; alwaar eindelyk zijn ſententie, door het ernſtig aanhouden van den Preſident *Liſet*, van het Parlement beveſtigt is; alzo datmen hem op een Kers-avont verbrant heeft, als hy te voren op de geregt-plaatſe een heerlyk Gebed gedaan, en het ganſche volk met zijn ſtantvaſtigheit zeer beweegt had. Daar is eelyke maanden te voren een Student, een zeer jonk geſel zijnde, door het aanhouden der Monniken van St. Sulpitio verbrant. Een Student.

1545

Te dien tyt zijn te Angiers vyf getuigen Jeſu Chriſti geweeſt, te weten *Franciſcus Fardean*, *Simon le Rogier*, *Jean de la Vignole*, *Dionyſius Saurean*, en *Wil. de Rev.* Dele hebben door oogluikinge des Biſſchops *Johannes Oliverz*, met de Chriſtelyke Gemynte te Angiers hymelyke vergaderinge gehouden: Maar als zy geopenbaart wierden, hebben deſe vyf Martelaars de Goddelyke waarheit met haar bloet en ſalig einde beveſtigt: uit welker doot, als uit een hylig zaat, daar na veel hondert vrome Chriſtenen gewaſſen zijn. Vyf Martelaars te Angiers.

JACOBUS CHOBARD, in de gevankeniſſe zijnde, geeft aan zijn moeder zijne ſchriftelyke belydenis, om aan den Regter te behandigen, en wort daar na levendig verbrant.

Laat and'ren Meeſters zyn in yd'le oeffeningen;
Godvruchtige CHOBARD, gy hebt de teed're jeugd
Door nutte konſten ſteeds geleid op 't ſpoor der deugd:
Al tragt men u den ſtaf van 't waar geloof te ontwringen,
't Is vruchteloos; die ſchat is voor uw vroom gemoed
Te dierbaar, ſchoonze u ſtaat op lyden, kruis en bloed.

IN 't jaar vyftien hondert vyf-en-veertig, zijnder in de ſtad van *St. Michiel*, in het Hertogdom van Bar in Lorynen, zeer veel geloovige menſchen gevangen geworden, zommige zijn ook ontvlugt. D'oorzake is geweeſt, datſe vergaderingen gehouden hadden met malkanderen, om de hylige Schriftuur te leſen, en den wille des Almagtigen eeuwigen Gods t'onderſoeken. Onder dit getal was ook de Schoolmeeſter der ſtad, *Jacobus Chobard* genaamt, welke met drie Mis-papen gediſputeert en gehandelt heeft van de Sacramenten. Hy beweerde zeer ſterk, dat de Sacramenten, den Doop en des Heeren Avondmaal, niemant en baten, dan dieſe door het geloove ontfangen. Dat hebben de Papen alzo genomen, als of haar Miſſen, nog levendigen nog dooden, behulpig of dienſtig waren. De Sacramenten en baten niemant dan de geloovigen, dieſt ontfangen.

Zo is hy van haar beſchuldigt, en in den kerker geworpen, daar hy veertien of vyftien weken lank zijn gevoelen met redenen en getuigeniſſen der Goddelyker Schriftuur ſtantvaſtelyk voorgeſtaan en beſchermt heeft.

Als

1545. Als men hem tot wederroepen vermaande, en dat hy met de andere gevangene, een boete of amende doende, vry zou gaan, heeft hy niet alleen niet beſweken, maar met veel ſtouter en vieriger gemoet de zake ter herten genomen, alzo dat hy daar na de belydeniſſe zijns geloofs zeer klaar en breet beſchreven heeft; welke hy zijn moeder gaf om tot den Regter te brengen, vermanende haar datſe die in niemants hande anders liet komen. De eenvoudige gemene vrouw, niet wetende wat zy dede, heeft de belydeniſſe den Regter overgelevert, welke hy uit een dulligheit tot den Hertog van Lottringen *Franciſcus*, overgeſonden heeft; door wiens bevel en vonnis *Cbobard* veroordeelt is geweeſt, datmen hem levendig zoude verbranden. En de Regter heeft ſonder vertoeven, en ſonder de zake na regten meer en nader te onderſoeken, het vonnis van den Hertog gegeven, volbragt.

De belydeniſſe der geſchreven, en den Regter geſonden.

Als nu *Coobard* ter doot gelyt wert, heeft hy 't volk, dat hem navolgde, beginnen te vermanen en te leeren: maar de Onderregter, diemen den Provooſt noemt, heeft hem bevolen te ſwygen, zeggende, dat de gene die daar tegenwoordig waren, beter de geboden en leeringen Gods wiſten, dan hy dede, en heeft hem gedrygt, hielt hy niet af, of wilde hy niet ſwygen, dat hy hem de tong zou uitſnyden: zo heeft *Cbobard* daar na niet meer geſproken, na dat hy God aangeroepen en gebeden, en dikwils deſe woorden verhaalt had: *Myn God ontfermt u mynder, myn God ontfermt wder getuige en Martelaar.*

Daar na is hy, ſonder eenige roeringe zijns lighaams, zagtmoedelyk, gelyk een Lammeken, levendig verbrant. Na zijn doot is hy van vele menſchen, ook van ettelyke uit den Raat beklaagt, dat de goede Godvrugtige en geleerde man zo onnooſelyk omgebragt was, alzo dat de Overigheit heeft geboden, dat niemant zeggen zoude, dat hy als een Godſalig en Chriſten menſch den doot geleden had, maar als een Ketter en boos menſche.

ADAM van METS.

IN 't jaar vyftien hondert vyf-en veertig is een groot getal krygs knegten in de ſtad van Mets gekomen ſonder weten van de inwoonders, dan alleen van zommige van de voornaamſte der zelver Stad. Hare komſte geſchiede om te overweldigen en overvallen de arme lieden, die aldaar (dog wynig in getal) waren, om 't woort Gods te hooren, dewelke onverhoets overvallen wierden: zy waren ongewapent, ſonder eenig nadenken van hare vyanden, zo dat het zig liet aanzien, dat zy alle doot geſmeten zouden worden: 't welk ligtelyk had konnen geſchieden, na het oordeel van alle menſchen, want alle de vyanden der waarheit waren tegen deſen klynen hoop woedende en raſende; gelyk zulks blykt uit 't gene verhaalt zal worden, van 't gene zy aan een oud man beweſen hebben, dewelke in de ſtrate ſtille ſtont ſonder eenigen ſtok of geweer, gelyk het meeſtendeel der inwoonders ook ongewapent ware. Het is ondertuſſchen geſchiet, dat een van dezelve Stad deſe krygs-knegten te kenne heeft gegeven, dat deſen *Adam* het Euangelium toegedaan was, gelyk als men 't zelve ook van andere perſonen te kennen gaf, als men tegen haar riep, zeggende, Deſe zijn ketterſche honden; waar over eenen waag-hals tegen deſen ouden man is aangekomen, en heeft gezegt, Trekt aan, trekt aan: waar op deſen armen man alleenlyk antwoorde, *wat begeert gy van my?* Terſtont wert een roer los geſchote in den buik van deſen ouden armen man, dewelke zig voelde gekweſt te zijn, waar over hy zeer jammerlyk riep en zijde: *O myn God, helpt my!* waar over deſen waag-hals het hout van zijn roer omkeerende, zijde, Halgy ſchelm, gy roept uwen God aan, maar hy zal u niet helpen; daarop gaf hy hem een ſlag dat hy ter aarden nederviel: terſtont daar na dede een Ruiter zijn paart loopen over den buik van den nedergeſlagenen man. Deſe voornoemden *Adam*, als doen nog niet doot zijnde, begon God wederom aan te roepen alzo hy ter neder lag, dog korts daar na ſtorf hy. Hier aan ziet men dat 't niet geoorloft was van God te ſpreken, of net ware geweeſt al laſterende: maar 't was wel geoorloft van alle de helſche vyanden te ſpreken, want zy zijden dat zy den hemel verdienden, om dat zy alle menſchen dooden die den Paus niet aan baden. In dusdaniger geſtalte dragen haar de gene die den Antichriſt dienen, zy zoeken te vernielen alle 't gene dat Godlyk is: alwaar ter contrarie alle Chriſten geloovige tragten en arbyden, om al 't gene dat kwalyk gaat, tot een goet einde te brengen. Maar de Monniken en haren aanhank, die gearbyt hebben om deſe vervolginge te verwekken, hebben nog niet gedaan, en het einde van haar kwaat voornemen is nog niet volbragt, maar hier namaal zullen zy gewaar worden wat haar beryt ſtaat: de Heere wil haar de oogen openen, en hare herten bewegen; maar voornamelyk de gene die door onwetenheit ſondigen, op dat zy met d'ander niet verdoemt werden.

1545.

PIETER CHAPOT.

Pieter Chapot, geboren in 't lant van Dauphine, was een jonk man zeer wel geleert, dewelke in deſen periculeuſen en gevaarlyken tyt, ook in 't werk des Heeren beroepen wiert: en alzo hy uit Geneve gekomen was, (alwaar hy woonde) om een rys na Vrankryk te doen, heeft hy hem aldaar eenigen tyt begeven by een Boek-drukker te Parys, om verbeteringe of correctie te doen over de boeken die hy drukte: en alzo hy daar was, heeft hy dikwils in 't beweſen van zommiger geloofweerdige perſonen betuigt, dat hy wel beryt was te lyden om den name onſes Heeren Jeſu Chriſti, indien de noot zulks vereiſchte, 't welk hem de Heere ook liet overkomen. Om nu te komen tot 't verhaal van hem, ſtaat hier te weten, hoe dat hy eenige boeken van Geneve heeft doen komen, om de Kerke Gods eenig nut aan te brengen in 't leſen der zelver, voor de gene die daar eenigſins begeerig en hongerig waren, om haar te laten onderwyſen door de ſtommen dienſt der zelver boeken. De groote neerſtigheit die hy hier toe aanwende, was oorzake dat hy kwam onder de handen van een *Jan Andries* Boekverkooper in 't Hof van Parys, welke (*Jan Andries*) altyt vele lagen gelegt, en ook te werk geſtelt had, om te betrappen, zo wel de koopers als de verkoopers der zelver boeken. (Dit zelve dede hy overmids hy daar toe omgekogt was van den Preſident *Liſet*, en van de Sorboniſten van Parys.) Maar hy wert eindelyk verraſcht en geſtraft door een regtveerdig oordeel Gods, van een razerney, waar van hy op 't velt ſtierf, ſonder leedweſen of bekenteniſſe zijner voriger misdaden. Als *Chapot* nu gevangen gebragt wert, door de Commiſſaris van de Kamer daartoe geordineert binnen Parys, (in den tyt doen 't aldaar vacantie was) gaf hy zeer bekwame reden zijns geloofs, vergeſelſchapt met een zeer uitnemende ſedigheit: waar over de Raatsheeren, die doen ten tyde om de zake vergadert waren, t'eenemaal raſende en uitſinnig tegens hem uitvoeren, als ook tegens alle andere Chriſten gelovigen: zy en verhoorden deſen *Chapot* niet alleenlyk in zijne redenen, maar kwamen zo verre met hem, dat zy met den zelve in diſputeren kwamen in tegenwoordigheit der

1543. *PIETER CHAPOT disputeert tegens de Doctoren, in 't byweſen van de Parlements-Heeren tot Parys, en wort daar na levendig verbrant.* 1543

O Kerkvergadering! laat af om 't volk te leeren:
Waar toe met vuur en ſtaal geſchermt, 't geen u niet paſt?
CHAPOT, gewapent met het kraglig woord des Heeren,
Verjaagt uw dwaalingen, terwyl hy u verraſt,
En 't momtuig afligt van de ſnoodſte dwing' landye,
Waarom hy ſterven moeſt door wraak en razerney.

Sorboniſcher Doctoren: dog eer zy daar toe kwamen, had haar *Chapot* een lange reden gedaan, in dewelke hy wytloopig vertoonde, wat het ampt was van de Regters des zelven Hofs, te weten, dat zy zig niet en behoorden te laten bewegen, door de beſchuldiging van andere perſonen, in zake der Religie, overmits de H. Schrifture daar van moeſte oordeele en de kweſte onderſoeken, als de menſchen daar in oneenig zijn: gemerkt dat 't den ware toets-ſteen is, daar men aan toetſe en proeve kan of een leere van goet of van vals alloy zy, en dat zy derhalven toeſtaan deſen toeſte en in de hand te nemen, en daar af kenniſſe te geeven, voornamelyk als 'er kweſtie of geſchil is om iemant van valſche leere te beſchuldige, ſonder daar over oordeel te geven na 't begeeren en believen van andere menſche: en indien het haar believe ware, onderſoekinge te laten doen van zijner leere door de Doctoren, zo bad hy haar, dat zy daar by zoude willen blyven, en dat het voor den Raat mogte geſchieden: want hy zig ſelven zo wel van zijn goet regt verſekerde, en van haar goet oordeel, dat zy anders niet zouden bevinde aan hem, nog ook eenig ander oordeel zouden konnen geven, als dat hy was een opregt vroom Chriſten geloovig menſch, en geen Ketter. Dit verhaal beviel die van den Hove zeer wel, en lieten derhalven halen drie Doctoren, te weten, M. *Nicolaas Clericus*, Deken van de faculteyt in de Godheit, *Joban Hiccard*, en *Nicolaas Maillard*, geſworen vyanden der waarheit: dewelke, hoewel zy ten eerſten aanvang zulks wygerde te doen, overmits men zig altyt vertrout hadde aan haar rapporten en overdragten, zo antwoorden zy dat het een onbehoorlyke zaak zou zijn, en van kwader gevolgen, datmen tegen de Ketters zoude diſputeren: evenwel nogtans dede de goedertierentheit van *Chapot* haar daar toe brengen en bewegen, dat hy deſelve eindelyk in reden met hem deden treden. Hy bragt anders geen verantwoordingen by dan uit de H. Schrift: zy ter contrarie ſtelden anders niet voor, als Concilien, conſtuimen, determinatien, en andere beuſelagtige dingen: maar *Chapot* altyt komende op den ſekeren regel van Gods woort, hielt ſtaande dat alle reſolutien en beſluit-redenen altyt behoorden gerigt te zijn na den regel van Gods woort: Derhalven begeerde hy van de Regters, dat zy alle opinie en aanzien van perſone wilden weren, om eenvoudelyk onderſoek te doen van de waarheit en opregtigheit, ſonder dat haar daar af iet anders behoorde te trekken of afte keeren. Déſe Heeren en Doctoren werden zo ontſteken met ſchaamte en toornigheit, dat zy met luide ſchreeuwen en roepen, ja met knerſſinge der tanden, van daar vertrokken, en verweten die van de Kamer van 't Parlement, dat zy haar alzo hadden laten verlyden, na het goetdunken van een ſchelmagtigen deurtrapten Ketter: en dat zy haar hadden doen komen, om in hare tegenwoordigheit te laten diſputeren van de Artykelen die te voren door haar zelve beſtraft en verdoemt waren; derhalve drygden zy haar te willen aanklage over zulk een daat ter plaatſe daar het behoorlyk was. *Chapot* haar twiſt en gekyf hoorende, wilde wederom verhalen, het gene hy eens voorgewent had, maar 't en werd hem niet toegelaten, overmids het groot gerugte en oproer, dat deſe vervolgers, en wyſe Doctoren der hoger ſchole van

1545. van Parys aanſtelden, ſchuimbekkende van verwoetheit, en ſlaande op hare borſten, tot een teeken van leetweſen dat zy hadden, zo verre in diſputatie met een Ketter getreden te zijn. De patient, na dat zy vertrokken waren, zyde tot de Heeren: Gy hebt gehoort, myne goede Heeren, dat deſe luiden, op welke de waarheit ſchynt te ſteunen, geen andere redenen by brengen, dan drygementen en luit roepen, derhalven is't niet langer van noode u te kennen te geven de regtveerdigheit myner zake: want deſe Doctoren hebben myn ſtuk genoegſaam geregtveerdigt, als zy my niet hebben konnen bewyſen, dat ik in eenige dwalinge ſteke, nog door Schriftuur, nog door andere voldoenelyke redenen, die zy ter contrarie zouden hebben konnen komen.

Deſe zake uitgevoert zijnde, is *Chapot* op zijn knyen gevallen, met de handen t'zamen gehouwen en na den Hemel verheven, en hy dede zijne gebeden tot God in gelykenis van een dankſegginge, biddende dat hy hem zijne genade wilde verleenen, dat hy zijn zake mogte verdedigen en beſchermen, en dat hy het eerlyk geſelſchap dat aldaar verſamelt was, wilde ingeven, dat zy regt mogten oordeelen, alles tot zijner eere. Na dat zy *Chapot* hadden doen vertrekken, rees daar een grooten twiſt tuſſchen de Preſidenten en Raatsheeren, hoewel zy nogtans t'zamen verbittert waren om bloet te ſtorten, zo dat *Chapot* op goede hope ſtont van ontſlagen te worden, 't en ware de overbrenger van zijn proces (die een gezworen vyant was der gener die der Religie toegedaan waren) hard had aangehouden, datmen hem zou doen ſterven, al waar 't, zyde hy, om geen ander oorzake, als datmen de verboden boeken by hem gevonden had. Hier op is *Chapot* terſtont ontboden, om hem zulks af te vragen. Hy antwoorde, dat 'er veelderhande boeken by hem waren, onder andere waren 't meeſtendeel der zelver Bybels, te weten, des Ouden en Nieuwen Teſtaments, en de andere waren werken en uitleggingen over de zelve. Hier op moeſten zy wel rypelyk letten, uit vreeſe, dat indien zy alle de boeken verdoemt hadden, die te Geneven gedrukt waren dat zy daar over konde gelaſtert worden, dat zy den Bybel en de H. Schrift zo kwaden haat en nyt hadden toegedragen (dewelke door een wonderbaarlyk werk Gods nog tot den huidigen dag toe by alle menſchen ontfangen en voor hylig, ja ſelfs by de Ketters voor de onveranderlyke waarheit, gehouden wort.) En indien zy den zelven verdoemden en verwierpen, datmen haar zou beſchuldigen van een onuitſprekelyke godloosheit. Aangaande nu van de andere boeken, hy hielt ſtaande en bekende, dat zy haren oorſpronk hadden uit den H. Bybel, conform de leere der Oud-vaderen. Het beſluit, zijn antwoorde, en zijne redenen hielde de konſcientien van het meeſtendeel der Regters zo bevangen, dat zy ſogten den zelven *Chapot* te ontſlaan: maar de onbeſchaamtheit van zommige der zelver Doctoren, (overmids de ſlauhertigheit der perſonen, die bevreeſt waren gemaakt door de hoog-geleerde Schole van Parys) heeft zo veel gedaan, dat deſen *Chapot* nog eindelyk veroördeelt wert om levendig verbrant te worden; dog zy zouden hem zijne tong laten behouden, op voorwaarde en conditie, dat hy tegens haar Moeder der H. Kerke niet en ſprake of deſelve laſterde.

Alzo *Chapot* nu ter plaatſe van de juſtitie gelyt wert, welke genaamt was *Maubert*, is den eerweerdige Sorbonuſt, met namen *Maillard*, by *Chapot* gegaan, hem vergeſelſchappende in zodaniger manieren, dat hy hem niet verliet: want hy vreeſde (overmids *Chapot* 't geheele Hof in twiſt geſtelt had, door zijn remonſtrantien) dat hy het volk oproerig zou gemaakt hebben, en dat zy hem door dat middel zouden mogen toevallen. *Chapot* nu gekomen zijnde tot op de plaatſe van *Maubert*, begeerde dat men hem eens op zoude laten ſtaan, op dat hy het volk een wynig mogte aanſpreken, volgens de toelatinge van 't Hof, op dat niemant zoude denken datmen hem dede ſterven als een ongeloovig menſch: 't zelve wilde hem *Maillard* beletten, 't en ware dat *Chapot* zijne woorden, die hy hem zou voorzeggen, wilde navolgen. *Chapot* bad hem, dat hy hem niet wilde beletten, want het maar een uur geleden was, dat hy zelve in zijn Capelle bekent had, dat zijne leere de opregte en ware leere ter ſaligheit was. *Maillard* antwoorde, dat 'er redenen waren, waarom men 't volk deſelve niet indrukken moeſte. Als hy nu op de karre gezet wiert van twee mans-perſonen, begon hy tot het volk te zeggen, als hy zijn hooft herwaarts en derwaarts omkeerde: *O Chriſten menſchen! O Chriſten menſchen!* en alzo hy wilde voortvaren, kwam hem een ſlaute over, dewelke maakte dat hy met een zwakke ſtemme bad, zijn ogen na den Hemel heffende, zyde hy: *Heere God Hemelſche Vader, geeft my de ſterkheit, en kloekmoedigheit, die ik altyt van u begeert en geboden heb, dat is, dat ik den menſchen reden en ware bekenteniſſe myns geloofs mag geven, op dat zy mogen bekennen en weten dat ik geen Ketter ben, maar t'eenemaal in alle poincten en artykelen over een komen met de ware Chriſtelyke Kerke.* Daar op verhief hy zijne ſtemme wederom zeer vrymoediglyk, en zyde: *O Chriſten menſchen! hoewel gy lieden ziet, dat men my hier ter doot lyt, als een kwaatdoender, hoewel ik my voor God ſchuldig kenne van alle myne ſonden: zo gelieve een ieder te verſtaan, dat ik nu beryt ben om te ſterven als een opregt Chriſten menſch, vaſtelyk gelovende in God den Vader Almagtig, Schepper des Hemels en der Aarden: ik zegge nog eens, in God, die daar is't beginſel en oorſpronk aller dingen, en in Jeſus Chriſtus zijnen eenig geboren Sone onſen Heere, die daar is de eeuwige Wysheit voor alle des werelts gront, door den welken alle dingen in Hemel en op Aarden zijn gemaakt: die door zijn lyden en ſterven ons verloſt heeft van de ſlavernye des eeuwigen doots, in den welken wy verſmoort lagen door den val en ongeboorſaamheit Adams en Eva: ik geloove ook, dat hy ontfangen is geweeſt van den H. Geeſt, en geboren uit de Maget Maria.* En alzo hy wilde voortvaren in zijne woorden, brak *Maillard* zijne reden, hem zeggende: M. *Pieter*, het is in deſer voegen dat gy pardon moet verkrygen voor het volk, van de Maget *Maria*, die gy zo ſwaarlyk vertoornt hebt, ſonder dat gy iet anders meer predikt of zegt; maar denkt op u konſcientie. Daar op antwoorde *Chapot*: Myn Heeren, ik bid u, laat my ſpreken, want ik zal niet ſpreken dat een Chriſten onbetamelyk zy. Aangaande de Maget *Maria*, ik heb van haar niets miszegt, nog ik zou ook niet wille dat ik haar vertoornt had. *Maillard* antwoorde hem daar op: Evenwel moet gyſe aanbidden, of anders zult gy levendig verbrant worden. *Chapot* hem weder na het volk keerende, dede zijn vervolg op de twaalf Artykelen des Chriſtelyken geloofs, betoonende dat de Vader, de Soon, en de H. Geeſt niet meer waren dan een God in drie perſonen onderſchyden, den welken wy alleen moeten aanbidden door Jeſus Chriſtus zijnen Soon onſen Heere. En overmits dat deſe valſche voorſpreker der Maget *Maria*, hem ſonder eenig ophouden zeer moejelyk en laſtig viel, zijde hy op dit Artykel, Geboren uit de Maget *Maria*; dat hy altyt voorſeker en gewis gehouden had, en tot der doot toe bekennen zoude, dat zy Maagt was voor de baringe, in de baringe, en na de baringe, en agte haar zeer gelukkig onder alle de

1545.

1545. Hyligen, gedragen te hebben de Vrugt van onſen Verloſſer, die daar is Jeſus Chriſtus onſe Saligmaker en onſe Geſalfde. Alzo hy nu verder wilde komen, op 't Artykel van 't Nagtmaal, en van 't ondeſcheit dat 'er is tuſſchen de Paapſche Miſſe, en 't Nagtmaal des Heeren, zo wert hem zijn rede terſtont belet, en daar rees eenige murmureeringe onder de Sorbonniſte. Men ſpoeide om hem met alderhaaſt ter doot te helpen. Als men hem nu ontkleede, dede hy zijn gebet tot God, met een ieverig gemoet, en bad voor zijne Regters die hem ter doot veroordeelt hadden. Waar op *Maillard* zijde, dat hy des aangaande wel dede, overmits hy de Maget *Maria* zo klyn geagt had zijne voorſprake te zijn. *Chapot* nu naakt zijnde, om hooge gehegt en verheven, zijde *Maillard* hem wederom: Spreekt maar eens Ave *Maria*, en gy zult verworgt worden. (Dit is de groote gunſte die zy doen den genen die God zouden willen verloogenen.) Maar *Chapot* ſprak ſonder ophouden: *Heere Jeſu Davids Sone ontfermt u mynder.* En alzo hem *Maillard* zeer hart douwde, excuſeerde hy hem, en zijde: Hoe wilt gy hebben dat ik zegge, alzo met deſe koorde geſloten zijnde? Daar op zijde hem *Maillard*, zegt alleenlyk, Jeſus *Maria*, of gy zult anders levendig verbrant worden. Zommige zeggen, dat, alzo hy zeer benaut was in deſe pyne, ontviel hem 't woort Jeſus *Maria* uit den mont; maar het zelve terſtont vervattende, zijde hy: *O Heere, wat heb ik gedaan, vergeeft het my! O Heere u komt alleen de eere toe. Maillard* dede daar na de koorde toetrekken en hem verworgen; nogtans gevoelde hy den brant en hitte des vuurs. 1545.

Tonge uitſnyden wort belooten.

Terſtont dit gedaan zijnde, gink *Maillard* in de kamer van 't Parlement zijn beklag doen, van 't ongemak datmen meende dat geſchiet zoude zijn, om de redenen die *Chapot* opentlyk gedaan had: En alzo hy hem niet had konnen of mogen beletten te ſpreken, door oorzake harer vorige toelatinge, waar over groote murmureringe gereſen was, en indien men zulks in toekomenden tyt den anderen zou willen toelaten, zo zoude de zake t'eenemaal verloren gaan. Eindelyk was hy het Hof zo moejelyk, dat 't beſloten wiert, dat men de Martelaars in 't uitgaan der gevankeniſſe de tonge zoude uitſnyden, gelyk het gebruik was, ſonder eenig aanzien van perſoon, op dat door hare propoolte 't volk niet verlyt wierde. Welk na die tyt wel neerſtelyk in 't werk geſtelt wiert, 't en ware dat iemant de leere des Euangeliums wederriep, de zelve zou de tonge vergunt worden, op dat zy haar dwalinge voor het gemeenen volk mogten weder-roepen.

***MARION**, huisvrouw van Adriaan N. Kleermaker, tot Doornik levendig in d'aarde gedolven, en haar man onthalſt.*

Is 't mannen werk den top des kruisbergs op te ſtygen?
Hier blykt het niet, naardien den man 't geloof verzaakt,
Terwyl de vrouw vol moed voor 't licht der waarheid waakt,
Om de overwinning eens na 't ſtryden te verkrygen:
Men dekk' haar lichaam vry met aarde, 't is geen nood,
De ziel vliegt heenewaarts, en lacht met pyn en dood.

TEn tyde der vervolginge, in 't jaar vyftien hondert vyfenveertig, wert eenen *Adriaan* Kleermaker van zijn handwerk, en *Marion* zijn huisvrouw, gevangen genomen om de waarheit des Euangeliums: maar den uitgank is van dezelve ongelyk geweeſt, want *Adriaan* heeft door ſwakheit wederroepen; en is zeer korts na zijne gevankeniſſe onthalſt geworde, volgens de Plakkaten des Kyſers; zijn huisvrouwe ter contrarie is volſtandig gebleven, en hare ſtantvaſtigheit heeft een zeer dienſtig exempel geweeſt allen geloovigen tot Doornik: en hoewel de vyanden der waarheit door alle middelen haar ſogte wankelmoedig te maken, haar voor oogen ſtellende, dat

1545. dat haren man leetweſen had beweſen, hebben haar niet konnen bewegen, nog zy heeft haar geen geloove gegeven, maar heeft altyt getragt de waarheit voor te ſtaan, gevende genoegſaam te kennen, dat zy geen tormenten vreesde, nog de doot zelve, daar mede de Regters haar op het hoogſte waren drygende. 't Welk zy ziende, hebben haar veroordeelt, gegraven en levendig in de aarden gedolven te worden. En als men haar ter doot gelyt heeft, na de groote mart van de Stad, heeft zy niet opgehouden 't volk te vermanen, en God te bidden voor die nog in blintheit en onwetenheit ſtaken. Paſſerende voorby de gevankeniſſe genaamt 't Belfroi (daar zy meende dat haren man nog gevangen lag) heeft zy met luider ſtemme geroepen: *Adieu Adriaan, ik ga tot een ander Bruiloft-feeſte.* En gekome zijnde op het ſchavot, heeftſe zien leggen de aarde, de kiſt, en ander gereedſchap, die voor haar was beryt, 't welk haar geensins heeft doen vreſen, maar heeft met een blymoedig gelaat en kloek herte geſproken tot de gene die mede op het ſchavot waren, en gezegt: Is dit de Paſteye die gy lieden my beryt hebt? Makende een alluſie op de figure van het holle hout, daar in haar lighaam gelegt zoude worden als in een Paſteye, want het was gemaakt op de gelykeniſſe ofte forme van een dootkiſt, van lengte, van brectte, om een groot vollyvig menſch gevoeglyk inte konne leggen: en op dat 't lighaam van boven wel geſloten zoude worden, zijn daar toe drie yſere handboomen dwers door gebragt, den eenen ontrent de borſt, den anderen in het middel, en den derden beneden op de beenen. Deſe goede arme vrouw in die kiſte gelegt zijnde, heeft den Beul groot gewelt gedaan, eer hy den yſeren middelbout of handboom over haar lighaam heeft konnen doorbrengen, om wel vaſt te ſluiten al eermen de aarde op haar geworpen heeft. Daar was ook een gat ontrent het hooft aan het einde van deſe kiſt, daar den Beul een ſtrop doorbragt om haar te verworgen, 't welk men van onder 't ſchavot toe trekken zou, zo haaſt als men 't lighaam met aarde zou beginnen te dekke. Als *Marion* in de kiſt uitgeſtrekt lag, wel vaſt geſloten met de yſere bouten of handboomen, als gezegt is, zo heeft zy geduuriglyk opwaarts gezien na den Hemel, God biddende, tot dat zy met den ſtrop van onder 't ſchavot toegetrokken, en geworgt is geworden, het aangeſigt en lighaam met aarde bedekt zijnde, heeft deſe deugdelyke Vrouw, door deſe ſchrikkelyke tormenten haar leven en martelarye geeindigt.

wyſe van myn en te delven.

ROCHUS een Brabander.

ROchus uit Brabant is een konſtig Beelt-ſnyder geweeſt, en heeft zig in zijn leven en wandel eerlyk en opregt gehouden. Deſe heeft in 't jaar vyftien hondert vyfenveertig in Spanjen gewoont, in een Stad met name St. *Lucas*, niet ver van Sivilie. Als hem nu God de Heere zijne waarheit eenigſins geopenbaart had, heeft hem zijn handwerk begonne te mishagen, en hy had een agter denken daarin, dat hy de Afgodery en ſuperſtitie met zijne arbyt vorderde, en heeft maar zommige konſtſtukke by gelegenheit gemaakt. Maar hy had voor eenige tyt een konſtryk houten Marienbeelt gehouwen, en had dat in zijn werk-plaatſe ſtaan. Doen ging daar op een tyt een Inquiſiteur voorby, en vraagde hoe dier hy dat Marien beelt geven wilde? De Beeltſnyder zijde wat het koſte moeſte. De Inquiſiteur boot hem nauwelyks de helft daar voor. *Rochus* antwoorde, indien hy 't voor zulken gelt geven zoude, dat hy nauwelyks water verdient had, doen hy daar aan arbyde. De Inquiſiteur ſprak: Ik en geve daar niet meer voor, gy meugt het my om dat gelt wel laten. Maar *Rochus* zijde: Gy zult 1545. het hebben, indien gy my het gene betaalt dat billik is, anders wil ik het liever in ſtukken ſlaan, dan dat ik het u om dat geboden gelt geven zoude. De Inquiſiteur zijde: Lieve, laat zien, beſoekt het eens, en ſlaat het in ſtukken: Doen greep *Rochus* iet van zijn werkgereetſchap, en wierp dat op het Marienbeelt, alzo dat hy des beelts aangeſigt wat kwetſte: daarom is hy terſtont in de gevangeniſſe gebragt, als of hy een groote misdaat bedreven had. Maar hy zijde: Hoe, mag ik met myn werk niet doen wat ik wil, het zelve maken en veranderen na myn believen? Het was my niet wel na myn zin gemaakt. Maar daar hielp geen ontſchuldinge, want men wilde hem niet hooren.

Drie dagen daar na is hy als een Ketter veroordeelt om levendig verbrant te worden. En onder den gemeenen man ging het gerugt, dat hy verbrant wiert, om dat hy de Jonkvrouw Maria beſchadigt had.

Als hy nu in 't vuur gaan zoude, riep hy met luider ſtemme, en vraagde, of daar niemant uit Vlaanderen voorhanden was? Doen antwoorde ettelyke: Ja, dat 'er twee Schepen in de Haven lagen, die op goeden wint wagten, en zouden na Vlaanderen zylen; dat hy daarom vry zou zeggen wat hy te beſtellen had, dat 't voor hem getrouwelyk uitgerigt zou werden. Doen zyde hy: Og lacy! niet anders, dan dat gy myn Vader te Antwerpen aanzeggen wilt, dat ik in deſe Stad verbrant ben, om geen andere oorzake wille, dan gy gehoort hebt. Alzo is dan de goede man verbrant geworden.

PIETER MIOC.

Pieter Mioc is mede in 't Jaar vyftien hondert vyfenveertig te Doornik verbrant, als hy etlyke maanden in een diepen flymiger, en ſtinkenden Toren, onder padden en andere Dieren gelegen had. Als hy voor zijne Overheit geſtelt wert, zyde hy tot haar: Lieve Heeren, hoe komt het dog, dat gy my nu zo vyandig zijt, dat gy my ook na 't leven ſtaat, daar dog te voren, als ik nog een oneerlyk en godloos leven voerde, niemant van u een woort tot my geſproke heeft?

Als hem het exempel van een van zijn bekende, met namen *Bergibian*, voorgehouden wert, welke korts te voren zijn geloof verzaakt had, zyde Pieter, dat men geen menſche in de werelt ſchuldig was in Godlyke zaken te gelooven, maar den Heere Chriſtus alleen.

Als hem ook de vyanden der waarheit zonder ophouden in de woorden vielen, hem nimmermeer wilden laten uitſpreken, zyde hy: Brengt my wederom tot myne padden, die my aan mijn gebet zo niet verhinderen, als gy doet.

Als hy aan den paal gebonden wert, zo wiert hem mede een zacxken buskruit aan den hals gehangen; en als dat aangink, en een groot geluit van zig gaf, zo hadden de Monnikken en haar geſelſchap den omſtaanders geern wys gemaakt, dat dit des brandenden Ketters ziele was, dewelke de Duivel in zulken rumoer weg haalde.

Aangaande den voorſyden *Bergibian*, die is een zeer geleert en begaaft man geweeſt; en hy heeft zig willens, niet agtende op de tranen zijner huisvrouw, ouderen, vrienden en huiſgenoten, in de handen der vervolgers overgegeven. Maar dewyle hy den Heere getenteert hadde, zo is hy ten laatſten door onverduldigheit der gevankeniſſe, en door vreeſe van 't vuur, door het geſtadig aanhouden des Baäls Papen, afgevallen, en heeft zijn geloof verzaakt, en is in plaatſe des vuurs, als een die een Ketter geweeſt was, onthooft geworden. Bergibian.

Vier

Vier Martelaren in Schotlandt.

DAat zijn vier perſonen in Schotlant geweeſt, met namen *Robert Lam*, *Jacob Kanald*, *Jacob Jager* en *Willem Andries*. Deſe zijn wel bekende Koopliedeu in de ſtad St. Jan geweeſt, en zijn tot kenniſſe des Euangeliums gekomen, door dien zy veel met Duitſche Koopliedeu omgingen en gemeenſchap hadden. Als zy nu op een tyt een Monnik hoorden prediken, die de ryne Leere zeer laſterde, zo hebben zy met malkanderen daar van geſproken, en haar beklaagt, datmen het Woort Gods alzo onthyligde. De Monnik merkte zulks, en ſprak haar aan, als het ſermoen uitwas, en vermaande haar ſcherpelyk, dat zy hem ront uit zeggen zouden, wat haar in zijne predicatie mishaagde. Doen ſprak een uit haar: Wy hebben u niet opentlyk willen wederſpreken en in de woorden vallen; maar wy bidden u om Gods wille, dat gy de waarheit des Euangeliums wilt predike, en u op geen kromme wegen begeven, en daar tegen ſtryden. Doen was de Monnik toornig, en ſcholt haar voor Ketters. Daarna liep hy en klaagde haar aan by den Cardinaal van *St. Andries*. Deſe verdagvaarde de voorzyde goede mannen voor hem, hy heeftſe ge-examineert en ter doot verweſen, dat zy gehangen en verworgt zouden werden. Hare wyven gaven rekweſten over, en deden voor den Cardinaal een voetval, en baden, dat hy hare manren het leven wilde ſchenken; waar door zy in gelyken noot kwamen. Want zy werden beſchuldigt, als of zy ook Ketterſſen waren: en inſonderheit eene; met namen *Helena*, dewelke een klyn kint op haren arm aan de borſt droeg, en dat ſoogde. Deſe wiert beſchuldigt, dat zy met geen behoorlyke eerbiedinge van de Jonkvrouw *Maria* geſproken had, 't welke zy ſtantvaſtig loogende en zyde: Dat zy in het Euangelium geleert had dat de Jonkvrouw *Maria* de Moeder des Heer gebenedyt en ſalig gepreſen wert onder alle vrouwen.

Helena.

Dies niettemin wert zy ter doot veroordeelt, en de Beul heeft haar terſtont het kint uit de armen geſcheurt, hare handen op den rugge gebonden, en haar met de vier andere Martelaars tot de geregt-plaatſe gevoert. Maar zy heeft hare wyſſche zwakheit overwonnen, haar dapper en ſterk beweſen, en den Heere Chriſtus meer dan haren man of kinderen bemint. Want als haar man op de ladder zoude klimmen, heeft zy zig tot hem gekeert, en met eenen heerlyken en ſonderlingen trooſt geſterkt, zeggende: *Goede nagt, lieve buis-waart, verwagt getrooſt deſen ſmadelyken doot, en denkt, dat Jeſus Chriſtus God zijnen Vader geboorſaam is geworden tot den doot des kruices: dit is een dier en koſtelyk woort*: Is 't dat wy met hem lyden, zo zullen wy ook met hem heerſchen. *Weeſt daarom getrooſt, wy zullen baaſt by onſen Saligmaker Chriſtus weſen.* Als zy nu haren man alzo getrooſt had, is hy met de andere gedoot geworden; maar zy is aan de Zee gebragt, en aldaar verdronken. Alzo zijn zy ſtantvaſtig in den Heere ontſlapen.

Daar is in de heerſchappye van Nortfolk een Martelaar geweeſt, met namen *Rogier*, welke een Leek geweeſt is, en is door het bevel des Hertogen van Nortfolk verbrant geworden, om dat hy van 't Sacrament een ryne en Chriſtelyke bekenteniſſe gedaan had.

Rogier.

FRANCISCUS d'AUGY.

ALs *Franciſcus d'Augy* wederom van Geneven in Vrankryk gekomen was, zo is hy te Nonnay in Vivarets gevangen, en van 't Parlement veroordeelt geworden, datmen hem levendig zou verbranden, gelyk dan ook geſchiet is. Hy heeft een grooten yver gehad, en een heerlyke bekenteniſſe zijns geloofs gedaan. Want als hy midden in het vuur ſtont, heeft men hem met luider ſtemme hooren roepen: *Weeſt getrooſt, lieve broeders, ik zie den Hemel open, en den Sone Gods ſtaan, die my tot zig nemen wil.* Waar door vele van de omſtaanders alzo geſterkt zijn geworden, dat zy hem met luider ſtemme geantwoort hebben, zo vele als God haar gaf, om haar geloove te bekennen. En het en ſcheelde niet veel, of zy hadden hem ook moeten volgen. Dog daar kwam doenmaals niemant daar over in perykel. 1545.

JOHANNIS DIAZIUS.

JOhannes *Diazius*, geboren in de Stad Cuenca, gelegen in de uitterſte palen van Spanjen, by het Lant van Granaten, boven de Frontieren des Ryks van Toleten. Deſe, na dat hy dertien jaren lank of meer te Parys in de hooge Schole gewoont had, is ten laatſten na Geneven geryſt, om te bezien den ſtaat en de geſtalteniſſe der Kerke, welke hy gehoort had, dat door de geleerden man *Johannes Calvinus* gereformeert, en met de waaragtige en Apoſtoliſche Leeringe gerynigt en vernieuwt was. In welke Stad hy met *Calvinus* en andere Dienaars der Gemynten etlyke maanden lank van de Religie gehandelt en geſproken heeft. 1546.

Daar na is hy vervolgens na Duitslant geryſt om de Kerken te bezien, daar hy wiſt dat het zuiver en louter Woort Gods gepredikt wert. Zo is hy eerſt te Baſel gekomen, daar hy ook de Dienaars der Gemynten, die de Schole en de Kerken regeerden, aangeſproken en vriendelyk gegoert heeft. En is vorders te Straasburg gekomen, daar hy zijn woonſtede genomen heeft; want hy daar veel geleerde mannen vont, welken hy zeer liefftallig en aangenaam was, maar byſonder den geleerden man *Martinus Bucerus*.

Als nu de Kyſerlyke Majeſtyt een t'zamenſprekinge beroepen had te Regensburg, zo heeft het den wyſen Raat van Straasburg goet gedagt *Johannes Diazius*, met *Martinus Bucerus*, van der Stadswege aldaar te ſenden. Als zy nu te Regensburg gekomen waren, zo ſprak *Diazius* aan een Spanjaart *Petrus Malvenda* geheeten, die van der Papiſte wege aldaar geſonden was 't tot beſprek. Als *Malvenda Diazius* zag, met den welken hy te Parys groote kenniſſe gehad had, was hy boven maten zeer verwondert, zeggende: Dat hy nauwelyks kon gelooven dat hy hem met zijn oogen aanſag, ſonderlinge in Duitſlant, en onder den Proteſtanten, die haar meer verheffen en glorieren zullen, dat zy een Spanjaart tot haar gevoelen en geloof gebragt hebben, dan offe tien duiſent Duitſchen, of ontallyk veel ander menſchen daar toe bekeert hadden. Zo vraagde hy *Diazius*, hoe lang dat hy in Duitslant gewoont had, om wat zaken wille dat hy daar gekomen was, of hy de leeringe van *Martinus Bucerus* en van andere Duitſchen voor goet kende? *Diazius* antwoorde, dat hy in Duitſlant geweeſt had ontrent ſes maanden, dat hy om geen andere zake daar gekomen was, dan om 't Lant te bezien, en de Apoſtoliſche Religie, die daar wederom opgeregt was, wel te bekennen, en zijn gevoelen en meeninge daar van met geleerde mannen t'overleggen. Ja voorwaar, zijde *Malvenda*, ſes maanden in Duitſlant zoude een Godtvrugtig menſch geen maanden ſchynen te zijn, maar gantſche jaren, ja gantſche eeuwen, zo ellendig is 't in Duitſlant te woonen voor den genen die de eenigheit der Roomſcher Kerke beminnen.

T'zamenſprekinge te Regensburg.

Malvenda en Diazius.

Na deſe eerſte t'zamenſpraak heeft hy *Diazius* tweemaal alleen aangeſproken, en zeer veel met hem van de Religie gehandelt. In de laatſte t'zamenſpraak heeft *Malvenda Diazius* gevraagt, waar-

1546. *ALPHONSUS, de broeder van JOHANNES DIAZIUS, komt tot Nieuburg in Duitslant tot zijnen broeder, om hem van zijn geloof af te trekken, met een Scherpregter by zig.* 1546.

Hou ſtand, DIAZIUS, in de aangevangen ſtryd
Voor 't Chriſtelyk geloof, en wyk voor lyſt noch logen,
Want die tot Jezus eer hier voor de waarheid lyd,
Zal eens, o groot geluk! de kroon des leevens draagen.
Een' onbekenden ſchat voor hem, die ſteeds verblind,
De waereld in het hert, de deugd in ſchyn bemint.

waarom dat hy te Regensburg gekomen was? *Diazius* heeft geantwoort, dat hy van de Stad van Straasburg gesonden was, op dat hy zijn gebeden toevoegen zoude tot de gebeden der Kerke Christi, en arbyden om eenigheit te mogen vinden in de Artykelen daar 't meeste geschil om was. Zo zyt gy, zijde *Malvenda*, hier te vergeefs gekomen: want in dese gantsche t'zamensprekinge zalder niet van gedaan worden. Maar wilt gy uwen arbyt tot gemeenen welzyn bybrengen, zo zout gy moeten na Trenten ryzen tot het Concilium dat de Paus beroepen heeft, daar alle de gemeene Prelaten vergaderen zullen, en groote vlytigheit doen om dat tot den einde te vordere.

Als *Diazius* dat gehoort had, heeft hy ligtelyk gemerkt dat der Papisten opzet niet anders dan enkel bedrog was: daarom heeft hy hem adieu gezegt, en daarna niet meer met hem willen spreken.

Door de vrymoedigheit van *Diazius*, die hy in dese t'zamensprekinge gebruikt had, was *Malvenda* tegen hem zeer verbittert: en heeft na dien tyt beginnen lagen te leggen, en middelen te zoeken, hoe hy *Diazius* zoude mogen ombrengen. Maar alzo hy dat openlyk niet heeft durven bestaan, zo heeft hy het hymelyk met verfierde leugenen begonnen: en heeft brieven gesonden na des Kysers Hof, aan een Prediker of Jacobyner Monnik, die des Kysers Biegtvader was: in dese brieven gaf hy te kennen dat te Regensburg een Spanjaart was, *Johannes Diazius* genaamt, welk hy te Parys gekent had voor een die de gemeene Kerke ganstig en een gehoorsaam kint der zelver was, (de Kerke noemen zy, diese op de Roomsche Columnen van kwade en boose menschen zelve getimmert hebben) en dat hy hem nu te Regensburg, onder den Protestanten, vont een vyant der hyliger Kerken, en een vrient en voorstander der Luteranen, en dat hy met openbare belydenisse dat bewesen had: begeerde daarom en bad, datmen dog zodanigen kwaet, met eenige geweldige remedie wilde tegen gaan.

Dese vertwyfelde en bloetgierige Papisten vreesden niet anders, dan waar 't zake dat 't voortginge, dat nu begonnen was, dat geheel Spanjen ten laatsten de oogen zoude open doen, en merken de ellendigheit en blintheit, en ook de slavernye en tyrannye, daar zy van dese bedriegers in gehouden en betoovert worden.

Als de Monnik desen brief geleſen had (wat hy nu in den zin had, of wat zijn voornemen was in dese zake, en weet men sekerlyk niet) dede hy 'er niets toe. Als nu *Malvenda* geen beschеit of antwoort op zijn brief kreeg, en zag daarbeneven dat *Johannes Diazius* in zijn bevolen dienst zeer vlytig en neerstig was te Regensburg, zo heeft hy wederom andere brieven, die veel sterker en booser waren dan de eerste, tot den Monnik gesonden. Als nu de Biegt-vader de brieven ontsiek en overlas, stont by geval een ander Spanjaart, *Marquina* genaamt, by hem, die te Romen wat bevels hadde. en doe om eenige gemeene zaken in des Kysers Hof gekomen was. Als dese nu hoordo het gene dat van *Diazius* geschreven was, met wien hy groote vrientschap wel eer gehad had, heeft hy het zeer kwalyk genomen, dat zijn lieve vrient alzo aangeklaagt, en van Ketterye (zo zy 't noemen) beschuldigt wert. En om dat hy hem wel kende, en wiste dat hy een opregt vroom man was, heeft hy hem by

Der Papisten vreese.

Diazius wort onschuldigt

1546. den Monnik beginnen vlytiglyk te ontſchuldigen, opentlyk zeggende, datmen *Malvenda* daar in geen geloove zoude geven; want hy mogelyk door hymelyken haat of nyt, of om eenige andere oorzaken buiten de waarheit geſchreven had: datmen veel beter gelooven mag het gemeen getuigeniſſe van veel heerlyke en treffelyke mannen, den welken dat opregt, redelyk en deugdelyk gemoet van *Jobannes Diazius* altyt zeer wel behaagt heeft: Bad daarom den Monnik, dat hy deſe zake zo lange hymelyk houden, en daar niet in voortvaren zou, tot 'er tyt, datmen daar meer ſekerheits van mogte vernemen. Men zegt dat de Monnik zijde, Waar 't zake dat *Jobannes Diazius* langer by de Ketters bleef, zo zoude hy de Kerke groote ſchade doen: daarom zo waar 't wel noodig, datmen hem wederom bekeerde, of haaſtelyk ommebragt.

Alphonſus Diazius Broeder.

Niet lange daar na is *Marquina* te poſt na Romen geryſt, en heeft aldaar *Alphonſus* de broeder van *Jobannes Diazius*, alle zaken vertelt. Ondertuſſchen is de t'ſamen ſprekinge, die te Regensburg beroepen was, afgebroken en agter gebleven. Zo is *Jobannes Diazius* tot Nieuburg geryſt (welke Stad gelegen is aan de Riviere van den Donau in 't lant der doorlugtigen Vorſt Hertog *Otto Henrik* Paltsgrave) om aldaar te vorderen en te bevlytigen, dat 'er een boek gedrukt zou werden, dat *Martinus Bucerus* gemaakt had.

Als dit nu in Duitſlant geſchiede, zo ruſtede ook *Alphonſus* de broeder *Diazius* te Romen niet: maar heeft de ryſe aangenomen na Duitſlant, op dat hy zijnen Broeder mogte afkeeren van de waaragtige Religie, met wat manieren dat hy beſt konde. Hy heeft ook met hem genomen, een dienaar, die te Romen lange tyt een Scherpregter of Henker geweeſt had. Met deſen en nog een is *Alphonſus* te poſt te Augsburg gekomen: Van daar is hy met den Henker na Regensburg geryſt, hopende daar zijn Broeder te vinden. Daar heeft hy *Malvenda* eerſt aangeſproken, en van hem raat gevraagt, hoe dat hy in deſe zake handelen zoude.

Claudius Senarcleus.

Daar na hebben zy een bode geſonde aan *Claudius Senarcleus*, die een goede vrient van *Diazius* was, om van hem te vernemen en te bevragen, waar *Jobannes Diazius* was, (want zy vermoeden dat *Claudius* voor al dat immers wel weten zoude.) De bode zijde, dat 'er uit des Kyſers Hof brieven tot *Jobannes* geſonden waren, daar zeer veel aan gelegen was. *Claudius* antwoorde, dat hy voorſeker niet wiſt waar hy op die tyt was: maar wilde hy iet aan hem beſchikken, beloofde dat getrouwelyk tot zijnen handen te beſorgen. De Spanjaart ging daar mede weg, gelyk of hy met zodanigen antwoort wel te vreden geweeſt had. Binnen korten tyt kwam hy weder, en zijde tot *Claudius*, dat 'er een Edelman in de Kroon ter herberge was, die een goede vrient van *Diazius* was, die hem uit des Kyſers Hof zommige brieven bragt, daar geen klyne zaken aan gelegen waren; bad daarom zeer vlytiglyk, dat hy dog de plaats wyſen wilde, daar *Diazius* was, of dat hy zelve den Edelman wilde komen aanſpreken in de herberg. Zo is *Claudius* (als de gene die *Diazius* geern gedienſtig was) met den Spanjaart in de herberg gekomen, daar hy *Alphonſus*, den Broeder *Diazius*, vont: welke hem op alle vrientſchap gebeden heeft, dat hy hem dog de plaatſe wilde aanzeggen, waar men *Diazius* konde vinden, want hy groote dingen had met hem uit te regten. Zyde ook, dat hy brieven had uit des Kyſers Hof, van zijn alderbeſte vrienden, en dat hy groote zake met hem moeſte handelen, daar hem veel aan gelegen ware. *Claudius* gaf hem 't zelve antwoort, dat hy te voren den Spanjaart gegeven had, dat hy niet wiſt waar *Diazius* was: nogtans, op dat 'er niet verſuimt zou werden, wilde hy het zelve wel aan andere luiden vragen, en hem dan te kennen geven.

Als nu *Claudius* uitging, heeft hy deſe zake M. *Bucerius*, *Joban. Brentius*, en andere Collokwenten vertelt, en van haar raat gevraagt, wat hy doen zou. Waar over verſchyden gevoelens zyn gevallen, d'een oordeelende, datmen hem *Diazius* zoude wyſen, d'ander, datmen zulks niet zou doen; en een iegelyk had zijn oorzake en redenen daar by. 'T en laatſten is beſloten, datmen hem wyſen zoude waar dat *Diazius* was, 't welk 't ſekerſte zou zijn, op dat 'er niet verſuimt zou werden in eenige nootzaken, door onwetenheit of onvoorſigtigheit; maar men zou arbyden om *Diazius* te voren te waarſchouwen, of 'er eenig perykel mogte zijn. Bucerus en Brentius Collokwenten.

Zo heeft nu *Claudius Alphonſus* te kennen gegeven, dat *Diazius* te Nieuburg was in de naaſte Stad; waar af hem *Alphonſus* hooglyk dankte, en heeft hem gebeden, dat hy dog met hem wilde ryden, want hy een paart tot zijnen dienſt had, met al dat 'er toe van noode was. *Claudius* antwoorde, dat hy op dat pas zulks niet doen konde, maar dat hy aan *Diazius* wel eenen brief ſchryven wilde, en hem ook te kennen geven, waar ontrent hy hem zou konnen vinden. Zo ſchreef *Claudius* haaſtelyk eenen brief, en gaf hem dien; in welken niet anders ſtont dan datmen wel weten mogt. Maar d'andere brieven, daarſe *Diazius* door waarſchouden, zo van *Claudius*, zo van M. *Bucerius*, zo ook van ander goede vrienden geſchreven, hebbenſe den bode, die met *Alphonſus* ryſen zou, gegeven: hem vlytiglyk vermanende, dat hyſe niemant geven of vertoonen zoude dan *Jobannis Diazius* zelve. Daarenboven gaven zy hem de geſchiedeniſſe des Regensburgſchen geſpreks, om aan den Secretaris van Hertog *Otto* te dragen: hebben hem ook hymelyk gelt geſchonken, op dat hy alles te vlytiger zoude beſchikken.

Zo heeft dan *Claudius* affcheit genomen, zo van den bode, als ook ſonderlinge van *Alphonſus*. Welke hem wederom hooglyk bedankt heeft, en zijn dienſt tot allen tyden aangeboden. Ook heeft hy hem ten laatſten gebeden, waar 't dat hy hem en *Diazius* regt lief had, dat hy niemant zeggen wilde, wat tuſſchen haar byden gehandelt was, ſonderlinge dat hy 't *Malvenda* niet te kennen gave; want hy wiſt wel hoe dat *Malvenda* (nadien dat hy hem niet volgen wilde) tegen *Diazius* geſint was: daarom is 't van noode, van *Diazius* wege, dat deſe zake, ſonder weten van *Malvenda*, ge-eindigt werde. In 't kort, dit heeft hy zo ſterkelyk gebeden, dat *Claudius* anders niet meende, dan dat het hem immers ernſt moeſte zijn.

Maar merkt dog, goede Leſer, het ſchandelyk ſchelm-ſtuk van deſen verrader; zo haaſt als *Claudius* van hem geſchyden was, heeft hy van van den bode alle zijn brieven en geſchriften genomen, en is van ſtonden aan daar mede tot *Malvenda* gegaan; en na dat zyſe geleſen hadde, hebben zy de brieven geſcheurt; maar het geſchrift van de handelinge des beſpreks, dat den Secretaris van Hertog *Otto* moeſte overgelevert worden, heeft hy behouden.

Terſtont daarna is dit *Claudius*, en *Martinus Bucerus*, en den anderen ter ooren gekomen, waarom zy nu gantſchelyk dagten, dat deſe menſchen niets goets in den zin hadden; zo hebbenſe wederom met een byſonderen bode geſchreven, en *Diazius* vermaant dat hy zig zelven van deſen menſche wagten wilde.

Daarna is *Alphonſus* na Nieuburg gereden, met de

1546. de brieven die *Malvenda* tot *Diazius* geſchreven had: daar hy hem in vermaande, dat hy zijn Broeder, die hem dog niet anders dan goets raden zou, gehoor wilde geven. Beloofde ook, waar 't dat hy hem volgde tot in Italien, en Duitſlant, met haar Duitſchen (die enkel verdervers zijn van de goede opregte menſchen) verlaten wilde, zo zou hy by den Biegt-vader des Kyſerlyken Majeſtyts zo veel doen, dat alle 't gene, dat te voren van hem geſchreven was, wederroepen en verbetert zoude werden: en dat 't hem geen ſchade zou zijn, het gene dat hy tevoren onvoorſigtelyk geſchreven had. Met deſe brieven is *Alphonſus* met de Scherpregter zijn dienaar te Nieuburg gekomen.

Als nu *Johannes Diazius* hem zag, is hy (als 't wel te gelooven is) boven maten zeer verwondert geweeſt, want hy van hem in lange tyt geen brieven ontfangen had, en meende dat hy nog te Romen was. En als hy hem gevraagt had d'oorzake van zijn onverwagte komſt, zo heeft hy hem de waaragtige oorzaak verhaalt, gelyk wy boven gezegt hebben, waarom hy zo moeyelyken Rys aangenomen had. De goede *Diazius* (want hy een opregt man was) konde niets ergs vermoede, maar hy meende dat zijn Broeder was tot hem gekomen uit regte broederlyke liefde: en hoewel dat hy geern gezien had, dat hy van een anderen zin ware, en van alle zaken een goet gevoelen en een opregt oordeel mogte hebben, zo beviel hem nogtans zijn goet herte en meeninge zeer wel, en ontfink hem gants vriendelyk, niet wetende, dat hy (na 't gemeene ſpreekwoort) een ſlange in den boeſem opvoede, die hem namaals ſchandelyk het leven benemen zoude.

Om zijn Broeder te bekeeren.

Als zy nu met malkanderen begonnen te ſpreken, zyde *Alphonſus*, dat hy zulken grooten, vervaarlyken en moejelyken Rys nergens om begonnen had, dan dat hy zijn Broeder mogte van zijn voornemen, tot een beter, en tot den ſchoot der hyliger Kerke wederom brengen: Verhalende hem ook veel vervaarlyke perykelen, die hem gewiſſelyk nakende waren, zo hy nog daar in volſtandig bleef. Hy wierp hem voor, dat hy van alle heerlyke Mannen, Heeren en Vorſten verſmaat zou zijn, die de Lutherſche leeringe en naam boven maten vyant zijn. Hy hielt hem voor, dat hy zijn gantſche geſlagte ſchande, zig zelven ongeluk, gevankeniſſe, ellende, ja Swaart of vuur op den hals halen zou, en veel diergelyke bragt hy by, om zijns Broeders herte wankelmoedig en twyffelagtig te maken.

Van den Chriſtenen naakende is.

Op zulken relaas en verhaalde oorzaken (hoewel dat het *Diazius* van herten wee dede, dat zijn Broeder zo een verkeerden zin had, dat hy menſchelyk gevaar en tyrannye meer agte dan de kenniſſe der waarheit) zo heeft hy hem nogtans vriendelyk geantwoort, en gezegt: Lieve Broeder, deſe Leeringe hebbe ik aangenomen, niet uit onverſtant, nog uit eenig eigen of vleeſchelyk goetdunken, maar met een ſeker en vaſt oordeel. Ik beken ook opentlyk (nadien dat ik het beginſel en voortgank door de H. Schriftuur beveſtigt vinde) datſe waaragtig is de volmaakte en eeuwige beſtandige Leeringe der hyliger Propheten en Apoſtelen.

De leeringe uit de Schriftuur.

Ik en kan ook zodanige leeringe, die ik uit de byſondere genade Gods bekent hebbe, ſonder groote ſchande en laſteringe niet verwerpen; zo zullen my ook geen wereltlyke perykelen van myn voornemen afbrengen. Overlegt zelve, lieve Broeder, of het een voorſigtig man wel betamen zoude, dat hy het tydelyk ongeluk ontliepe, op dat hy zig in de eeuwige verderffeniſſe wierpe? En daar is voorwaar geen ander ſonde in den H. Geeſt, dan de bekende waarheit ſchelmagtig te vervolgen, welke ſonde nog hier nog in der eeuwigheit zal vergeven worde. 1546.

Daarom hebbe ik geen klyne oorzaken, die my in deſe begonnen loop en belydeniſſe beſtandig hout.

Een vermaninge tot Alphonſus

Ik wenſchte ook van gantſcher herten, myn lieve Broeder, dat gy zo veel neerſtigheit en arbyt wilt aanwenden in den wille Gods te bekennen, als gy vlytigheit gedaan hebt in menſchelyke zaken te onderſoeken en te beſchikken. Na dat ik u vernuftig verſtant aanzie, en de oneindelyke barmhertigheit des eeuwigen Vaders, zo zoude ik niet twyffelen, of God zal u den Schat zijner Hemelſcher wysheit openen, dat gy ook den wille Gods uit de Goddelyke Schriften verkrygen en bekennen zult, zo verre als gy uwen arbyt en verſtant te werke leggen wilt. En og of ik, lieve Broeder, u zulke kenniſſe met myn eigen bloet mogte verwerven! Want gelyk de Sone Gods zelve betuigt, *Dit is het eeuwig leven, dat zy u kennen den eenigen waaragtigen God, en Jeſus Chriſtus, dien hy geſonden heeft*: Zo is het waarlyk een zeer beklagelyke zaak, dat de menſchen in zulke hooge en grootwigtige zaken, zo onagtſaam en boos zijn, dat zy de Goddelyke ſtemme, die van boven uit den Hemel haar geluit geeft, en allen creaturen toeroept, zo ligtelyk veragten, of zo hoovaardelyk verſtooten. Want, wilt gy de zaken zelve regt inzien, wat zaken zult gy dog anders vinden, waarom dat wy van deſe booſe menſchen verdoemt, en by-na alle dagen ter doot gelevert werden, dan dat wy alle onſe hope in den levendigen God, en niet op de menſchelyke dingen ſtellen, buiten den welken geen ſaligheit en is te verwagten? Daarom bekent onſe zake eerſt wel, mijn lieve Broeder: en als gy die te regt zult bekent hebben, zo zult gy zelve zeggen, dat men ſe om geen perykelen des ligchaams behoort te verlate. Voorwaar, zo veel my aangaat, zo is mijn herte door de milde barmhertigheit en goetheit Gods alzo verſterkt, dat ik my op geenderly wyſe van de leeringe, die ik aangenomen heb, zal laten verlyden. Joh. 17. 3.

Een ander ſtrik om te doen vallen.

Als nu *Alphonſus* zijns Broeders beſtandigheit zag, ſtelde hy 't op een ander maniere aan: en dat hy niet kon door vervaarniſſe, vreeſe en perykelen verkrygen, dat hoopte hy wel tewege te brengen door giften en gaven. Hy zyde, dat hy uit de Kerkelyke goederen ontrent vyf hondert Ducaten des jaars had, die hy alle op hem brengen wilde, waar het dat hy met hem te Romen wilde trekken.

Johannes antwoorde hier op, en zyde: Lieve Broeder, ik ben zo geltgierig niet, als gy by geval meent: want had ik rykdom en eere willen ſoeken, zo zou ik mijn leven wel anders aangeſtelt hebben: nu agte ik deſe kenniſſe der Hemelſcher leeringe, die my de Heere door zijn milde goetheit gegeven heeft, voor de alderhoogſte eere, en geruſtheit mijner konſcientie, voor den alderkoſtelykſten rykdom.

Bedriegelyke geynſtheit.

Ten laatſten, als 't ook aldus niet wilde gelukken, heeft hy nog eene anderen vont gevonden, en heeft zijn doortrapte verraderye en bedrog te werk gelegt, daar mede hy zijn eenvoudigen, goethertigen, en opregten Broeder, die geen bedrog of valsheit in het herte had, bedriegelyk zou bevegten. Deſe booſe ſchalk heeft dan een ſchyn der Godſaligheit aangenomen, en als uit het hert ſugtende, heeft hy met een droevig gelaat zijnen Broeder aangeſproken, met duſdanige redenen: Ik merke nu wel aan, lieve Broeder, dat uwe ſtantvaſtigheit, geloove en opregtigheit zo groot is in de kenniſſe en het behouden der Euangeliſcher leeringe, dat gy my ook tot uwer meeninge hebt begonnen te trekken: want

1546. ik en ben niet zo onvernuftig en plomp, myn lieve Broeder, dat ik deſe uwe Godſaligheit, die wel te verwonderen en na te volgen is, niet merken of bekennen zou, of ook zou willen verhinderen het groot profyt, dat de Kerke Gods in 't gemeen, en biſonder de luiden van onſe Landen, uit deſe uwe leeringe zouden mogen verkrygen.

Ja veel meer, laat ons byde van gantſcher herten, en met alle vlytigheit arbyden, dat de ryne leere, van den Sone Gods, in de geheele werelt, zo verre als 't timmers mogelyk is, gepredikt, en 't Euangelium ook in onſe Landen, onder ons volk, verbryt en bevordert mag werden, gelyk onder andere natien is. Maar tot zulk een groot werk Gods, zult gy, lieve Broeder, niet alleen voorſigtig, maar ook gants vlytig de genaden en gaven Gods gebruiken, die u de Almagtige God, boven anderen die uit onſen lande zijn, verleent heeft. Want of gy ſchoon lange tyt in Duitſlant blyft, en woont onder zulke luiden, wiens taal gy niet en verſtaat; wat doet gy dog anders, dan dat gy het talent pont, dat gy van God rykelyk ontfangen hebt, in de aarde tot niemants profyt begraven hout? Gy ziet ook dat in deſe landen veel geleerde mannen zijn, in de goede konſten, en ook in de waaragtige Religie wel geſchikt en ervaren, die uwen dienſt niet en begeeren. Ja alleen niet begeeren, maar ook (zo ikſe te regt ken) u zelve daar toe zullen vermanen en aanzetten, dat gy de leeringe, die gy van haar ontfangen hebt, tot ſtigtinge en reformatie van onſe luiden, en tot onſes Vaderlants profyt gebruikt. Maar om dat onſe Landen in deſe tyt met ongelooflyker tyrannye verdrukt zijn, en gy daar ook niet vry zout mogen woonen, zo zou ik u raden en vermanen, dat gy met my na Italien ryſde: uit deſe ryſe derf ik my zo veel vrugts beloven, en meer nuttigheits te bedryven, in het vorderen van de eere Gods, en te verklaren de Euangeliſche leeringe, als gy oit, of in Duitſlant, of in eenige andere plaatſe zou mogen doen. Eerſt zullen wy te Trenten komen, daar veel Geeſtelyke Prelaten vergadert zijn, die gants genegen zijn tot de Euangeliſche leeringe; hadden zy u nu ook, die haar daar toe vermaande en aanzette, zy zoude ſonder twyffel het gene dat zy in het herte beſlote hebbe, en door de tyrannye des Paus niet durven ontdekken, opentlyk belyden en betuigen. Overdenkt nu by u zelve, hoe een groot profyt dat daar af komen mogt, dat een gants Concilium, dat vergadert is om der booſen tyrannye te beveſtigen, door u mogte gebragt worden, om de waarheit te onderſoeken en te openbaren. Gy zult u gevoelen met die geleerde mannen overleggen: en hebt gy iet beters geleert dan zy weten, zo zult gy (als ik u van harent wege derf beloven) haar vlytige toehoorders in de leeringen bevinden: en deſe uwe leeringe, die anders vaſt, en met het getuigeniſſe Gods verſterkt is, en die gy met uwe deugde en geleertheit verciert hebt, (welke zy ook in u pryſen en, beminnen, die u anders niet veel goets en gunnen) zult gy veel meer beveſtigen. Daar na zullen wy komen te Romen, te Napels, en in de andere ſteden van Italien, in welke ook zeer veel menſchen zijn die de kenniſſe der waarheit hebbe: daar gy niet met ſlegte luiden zult behoeven te handelen, maar met Princen en Heeren, die gy in de waaragtige kenniſſe zult mogen verſterken, die gy by na opentlyk de waarheit zult mogen belyden.

Ten laatſten, als gy alzo gants Italien, of ten minſten de byſonderſte luiden, door uwe leeringe en leven gewonnen had, zo zou het van zelfs volgen, dat gy begeeren zout: namelyk, dat deſe leeringe ſonder u perykel van andere treffelyke mannen in Spanjen zoude gebragt worden.

Cain hadde Abel zijn Broeder geerne buiten op 't velt.

Waar toe zijn dog die luiden nut, welke al zijnſe wel geleert en goet, nogtans alleen onder den ſchyn der Religie in Duitſlant verborgen leggen? My dunkt dat zy alleen voor zig zelven zorgen, en het gaat haar zeer wynig ter herten, in wat jammer en onwetenheit dat andere omleggende luiden ſteken. 1546

Wilt gy nu, lieve Broeder, deſen grooten zaak en nuttigheit veragten, die gy voor oogen ziet en bekent? Wilt gy deſe opentlyke beroepinge Gods u ontſlaan? Of meent gy voor u zelven alleen geboren te zijn? Waarom en wilt gy ander luiden zwakheit ook niet te hulpe komen, die daar tuſſchen vreeſe en hope, tuſſchen zekerheit en twyffelinge ſtaan, en uwe hulpe en onderwyzinge begeeren, ja met weenende oogen en opgeheven handen, de kenniſſe der ryner leeringe eiſſchen en bidden? Voorwaar, gy meugt het zugten en klagen van zo veel Hyligen in den wint niet ſlaan, nadien dat 'er inſonderheit zo groote behulp van veel heerlyke luiden voorhanden is.

Niemant en behoort van zig ſelven alleen te leven.

Zo dan, myns perſoons-halven, wil ik u, als een getrouwe Broeder en dienaar, in dit Godlyk werk behulpzaam zijn; tot myn koſte, moeite en arbyt, in Italien gelyden; u kenniſſe en vrientſchap doen hebben met de treffelykſte; en waar gy myns behoeft, daar wil ik u (gelyk ik ſchuldig ben) als een getrou Broeder byſtant doen.

Johannes Diazius verwonderde zig boven maten van deſe ongewoonlyke redenen zyns Broeders, en wert zeer verblyt, meenende dat zijn Broeder dit van herten ſprak; daarom gaf hy hem nog vriendelyker antwoort, dan hy tot nog toe gedaan had, en zijde, dat hy wel willig en beryt was, de eere des Heeren Jeſu Chriſti, daar hy konde of mogte, ook met verlies zijns levens, te vorderen. Hy prees zijns Broeders voornemen, en liet hem ook zijn raat wel behagen, en beloofde; dat zulks aan hem niet en zou ontbreke. Maar om dat het een groote en gewigtige zake was, en vol ſwarigheits en perykels, zo behoorden 'er ook goeden en rypen raat toe, en met geleerde en verſtandige mannen beſloten te worden, hoe 't alderbeſte behoorde aangelegt te werden, tot verbrydinge der glorie Gods, en tot ſtigtinge der menſchen; daarom zijde hy, dat 't hem goet dogte, dat deſe gantſche handelinge aan deſe t'ſamen-ſprekers, die te Regensburg waren, geſonden werde: wat zy daar in beſloten, dat wilde hy doen.

De zoetigheit van Diazius en Gods woort te vermyden.

Deſen raat behaagde *Alphonſius* ook zeer wel: want hy mogelyk meende, dat, die de zake bevolen wert, tuin-ſtaken waren, en dat ſe zijn hymelyke verborgen liſten, en verraderye niet merken zouden.

Johannes Diazius heeft dan brieven geſchreven aan de Collokwenten te Regensburg, en haar de aankomſt zijns Broeders te kennen gegeven, die van hem zeer begeerde, dat hy met hem na Italien zoude ryſen, waar in hy ſchriftelyk de oorzake verhaalde, waarom dat zijn Broeder zulks begeerde. Ten laatſten ontdekt hy zijn goeden wille, namelyk, dat hy in zijn hert beſloten had, in deſe handelinge niet te doen, dan dat de Broederen goetdunken mogten. Diergelyken brief heeft hy ook geſchreven tot *Bernhardus Ochinus*, die ter zelver tyt het Euangelium van Chriſti te Augsburg predikte, en begeerde van hem zijn goetdunken en meeninge.

Als nu deſe brieven te Regensburg geleſen zijn, zo zijn alle de Collokwenten of t'ſamenſprekers by een vergadert, op dat een iegelyk zijn meeninge en gevoelen daar van zeggen zou. Zo hebben ſe dan te zamen beſloten, dat men de bedrieglyke redenen des moorders geenſins geloove geven zou, den welken zy wel merkten

alleen

1546. *ALPHONSUS preſenteert zijn broeder JOHANNES DIASIUS des avonds na de maaltyt eenig gelt om andere kleederen te koopen, onder ſchyn van vriendſchap om hem alzo te bedriegen.* 1546.

Schynheilige aart mag hier de eenvoudigheid bedriegen,
Die zich onnoozel, zelf in 't grooſt' gevaar, verheugt:
Voorzichtigheid gepaart met liefde tot de deugd,
Laat van dat monſter zich zo ligt in ſlaap niet wiegen.
Dat toont DIASIUS, geſterkt door trouwe raad,
Die ſteeds de keten breekt van 's Broeders wreede baat.

De moort wort voorſien en gezegt

alleen daar op toe te leggen, dat hy zijnen onſchuldigen broeder zou bedriegen. Daar zijnder ook ettelyke op die tyt geweeſt, die de moort, welke deſen bedrieger in 't herte had, voorzijden en propheteerden.

Alzo ſchreven zy gelykerhand aan *Diazius*, en gaven te kennen wat de Broeders in zulken zake beſloten hadden. Desgelyks ſchreef hem ook *Bernhardus Ochinus*.

Als nu *Alphonſus* merkte, dat by overal afgeſlagen en uitgeſloten was, en dat zijn practyken niet langer verborgen konden blyven, hoewel dat 't hem wee dede; nogtans, dewyle hy wel zag dat hem zeer veel was gelegen aan de goetwilligheit zijns Broeders, om deſe booſe daat, die hy in zijn hert voorgenomen had, te volbrengen, zo heeft hy hem met grammige woorden niet willen verbitteren, maar heeft zijn droefheit met groote neerſtigheit gevynſt. Hy zijde, hy en kon dat oordeel en de meeninge der geleerde luiden niet verwerpen. dat zy met haar eigen handen geſchreven hadden; nogtans, om dat hem eenigen dank voor zijn groote moeite en arbyt geſchieden mogte, bad hy *Johannes* zeer ernſtelyk, dat hy 't hem niet en liet beſwaren, met hem na Augsburg te ryden, daar zouden zy alle zaken eindigen en beſluiten.

Merkt dog.

Dit begeerde de bedriegelyke ſchelm uit grooter ſchalkheit en boosheit: want hy zijnen onſchuldigen broeder geern met vriendelykheit op een vry en open velt buiten de ſtad gebragt had, op dat hy hem in een hymelyke plaatſe zo veel te gemakkelyker mogte vermoorden, *Johannes*, die geen arg dagte, zoude hier in bewilligt hebben, ten ware *Martinus Bucerus* ondertuſſchen, eer *Alphonſus* ryſde, te Nieuburg niet gekome, en hem dat verboden had te doen.

God verhinderd de ryſe

Want nadien de Collok wenten te Regensburg niet en handelden, en in 't zin hadden na huis te ryſen, hebben *Martinus Bucerus*, en *Martinus Frechtius* Predikant te Ulms, haren weg na Nieuburg genomen, op dat zy *Johannes Diazius*, 't gene datſe te voren ſchriftelyk gedaan hadden, te beter vermanen zouden, dat hy zijnen Broeder *Alphonſus* noit zou betrouwen, of ook geenſins met hem na Italien ryſen: zo is 't beſloten onder de Broeders, dat *Alphonſus* alleen zou weg ryſen. Dit, hoewel *Alphonſus* kwalyk nam, nogtans vynsde hy dat 't hem al lief was, dat hy niet anders begeerde, dan dat by *Johannes* zijnen broeder, die hy boven maten (zo hy zijde) lief had, behaagde.

doet Bucerus

's Daags eer hy ryſen zou, heeft hy zijn broeder *Johannes Diazius* des avonts na den eten alleen geſproken, en hem vermaant tot ſtantvaſtigheit in de kenniſſe van de waaragtige Religie, en beloofde dat hy, met al dat hy vermogte, altyt tot zijns Broeders dienſt zoude zijn, en heeft hem ten alderlaatſten veertien goude Kroonen gegeve, om nieuwe kleederen te koopen: welke als *Johannes* die wygerde te nemen, heeft hy het ten laatſten moeten doen. Zo hebbenſe over en weder zeer veel woorden gehad, die de broederlyke eenigheit en waaragtige liefde betuigden, en zijn alzo, niet ſonder weenen en tranen, van malkanderen geſchyden, en ſlapen gegaan.

's Anderendaags 's morgens vroeg den vyfentwintigſten Maart, was daar een wagen van

Digitized by Google

1546. *De moort van JOHANNES DIAZIUS begaan, door zijn Broeder en een Henker, geſchiet binnen Nieuburg, in een Stoof of Kaggelkamer.* 154

De ontmenſchte Broeder die hier alles ziet mislukken,
Wat tot zijn Broeders val word aangewend, beſtaat
Een ſchik'lyk ſtuk, 't geen zelf natuur te boven gaat.
O baat! hoe kan uw kragt de ziel van 't beilſpoor rukken?
DIASIUS, belaas! wierd door zyn laſt vermoord.
't Is Cains eeuw, waar in men niet dan gruw'len hoort.

Nieuburg beryt, daar mede *Alphonſus* en zijn dienaar den Scherp-regter na Augsburg zou gevoert worden; zo zijn deſe twee gebroeders van malkanderen geſchyden, wederom met tranen en weenen adieu nemende. Als nu *Alphonſus* weg was, waren de andere, namelyk *Bucerus*, *Frechtius* en *Claudius* zeer verblyt; want zy altyt vreſe voor deſen man gehad hadden. Op den zelfden dag na de middag zijn *Bucerus* en *Frechtius*, doen zy meenden dat 't al ſonder vreſe was, ook weg geryſt.

Als nu *Alphonſus* te Augsburg voor de Stad kwam, heeft hy den Voerman niet toegelaten dat hy binnen zoude ryden, maar heeft hem buiten om de veſten henen doen ryden met groote moeite, tot dat hy in 't huis gekomen is, daar hy wilde zijn, op dat hy in de Stad niet gezien en gekent zoude worden, en op dat de moort niet verhindert werde. Als hem nu de Wagenaar in zijn herberge gebragt had, zijde *Alphonſus* tot hem, dat hy 's anderendaags vroeg na Italien ryſen wilde, maar zou nogtans te voren een brief aan zijnen Broeder ſchryven, en bad hem daarom, dat hy den brief wilde komen halen eer hy na Nieuburg ryſen wilde, het welk de Wagenaar beloofde te doen.

's Anderendaags vroeg, den ſesentwintigſten Maart, kwam de Wagenaar om de brieven. Hem wert geantwoort, dat *Alphonſus* nog op zijn bedde was, om dat hy de voorgaande nagt zeer laat gedronken had, dat hy nu nog vaſt lag in zijn ſlaap, en baden hem, dat hy binnen een ure of twee weder komen wilde, 't welk hy beloofde te doen. Maar dit was al gemaakten raat, om dat de Wagenaar te langer vertoeven zou, op dat nu deſe moorders te beter tyt zouden hebben, om haar moort met minder perykels uit te voeren. Als nu de Wagenaar ten andermaal daar kwam, heeft men hem gezegt, dat hy al na Italien geryſt was, en dat hy te Augsburg geen brieven ſchryven kon, maar hy had belooft van Yſerbrug brieven te zenden. Als men den Wagenaar met wat gelts te vreden geſtelt had, heeft men hem laten gaan, en hy wiſt anders niet, of het was alzo, gelyk men van *Alphonſus* gezegt had: zo is de Wagenaar terſtont daar na met zijn medegeſelle, die ook met *Alphonſus* des daags te voren op den zelven wagen te Augsburg gekomen was, wederom na Nieuburg geryſt. Ontrent de middag zo zijnſe gekomen in een ſtedeken Bothmes genaamt, ten halven wege tuſſchen Nieuburg en Augsburg, elk drie mylen (van malkander). Daar vondenſe in de herberge, buiten haar meeninge, *Alphonſus* over de tafel zitten, met zijn diender den Henker, met een bode van Augsburg, dien zy met haar gelyt hadden, dewelke van haren raat niet en wiſt, en nog een Mispape van die Stad, als ook meer andere gaſten. Als nu *Alphonſus* den Wagenaar en zijn medegeſelle zag, was hy zeer beroert, want hy zorgde, dat, het gene hy voorgenomen had te doen, door haar belet of verſtoort zou werden; maar een vrolyk gelaat makende, bad hy den Wagenaar, dat hy met zijn medegeſelle mede aan de tafel zitten wilde, 't welk de Wagenaar in 't begin wygerde te doen, zo om dat 'er veel aan de tafel zaten, als ook om dat hy t'huis wilde zijn: maar als hy 't immers hebben wilde, zijn zy mede aangezeten. Dewyle dat zy zaten en aten, heeft hy een nieuwen vont gevonden, daar hy den

1546. den Wagenaar mede aangink. Hy zyde, dat hem buiten zijn meeninge een zware zake overgekomen was, daar hy *Jobannes Diazius* zijn broeder uit die plaatſe zekerheit af moeſte laten weten. Maar dewyle daar nog eenige dingen waren te beſchikken, zo bad hy den Wagenaar, dat hy dog dien dag daar wilde vertoeven tot zijnen koſten, op dat hy alle dingen zijn broeder mogte laten weten met een bekenden en getrouwen Bode. De Voerman, hoewel hy zeer geerne dien dag t'huis geweeſt had, nogtans ter liefde van *Alphonſus* die 't zeer van hem begeerde, en om de groote zaken wille, is hy daar nog met zijn medegeſelle dien dag gebleve.

Na de maaltyt, als dit zeker was, heeft *Alphonſus* met zijn Henker raat gehouden, hoe dat zy dit beginnen zouden, want het en diende niet wel met een lang zwaart: zo dagtenſe een byl te koopen in deſe Stad, daar zy *Jobannes Diazius* mede dooden mogten. Nog was daar een ander voorzigtigheit: want zy en wildenſe van geen Bylemaker koopen, op datmen geen agterdenken op haar zoude krygen, maar zy zijn gegaan tot een Timmerman, en hebben dien 'er een afgekogt, en zijn wederom in de herberg gekomen, daar zy doen niemant meer dan den Waart, en den Augsburgſchen Bode gevonden hebben: zo hebbenſe den Waart gezegt, datſe ergens moeſten ryſen, van daar zy terſtont zouden wederkeeren, en de wyle zy hare paarden niet wilden vermoejen, zo hebbenſe bevolen datmen haar andere zou toeberyden, die ſnel en zeer goet waren. Zo is *Alphonſus* met zijn Henker te paart geſeten, en den Bode van Augsburg is gevolgt, niet dat hy ergens af wiſte, maar om dat hy over-al koſt-vry gehouden wert.

In korter tyt daarna zijnſe in een Dorp, Veltkerken genaamt, by Nieuburg gekomen; daar zijnſe doen dien nagt gebleven: des anderendaags den ſevenentwintigſten Maart, zijnſe te Nieuburg gekomen eer men de poorten opende: en als 't nauwelyks dag was, en doe de poorten open gedaan waren, zijnſe van hare paarden geklommen, en die aan een tuin gebonden, en den Augsburgſchen Bode gegeven te bewaren. Doe nam de Henker, *Alphonſus* dienaar, des Bodes hoed en mantel, om dat hy minder bekent zou worden, en is alzo met zijn meeſter in de Stad gegaan: de Henker ging eerſt, en *Alphonſus* volgde, (want zo hadden zy 't beſloten, dat de Henker de moort zou volbrengen, en waar 't dat het niet wel gelukte, zo zou *Alphonſus* hem byſtant doen, en te hulpe komen.) Zo komenſe ten huiſe des Predikants, daar *Jobannes Diazius* t'huis lag, daar klopte de Henker aan, en vraagde des Predikants broeder, die de deure open dede, waar dat *Jobannes Diazius* was? en zijde, dat hy brieven bragt van zijnen broeder *Alphonſus*. De Jongeling antwoorde, dat *Jobannes* nog in zijn bedde was. En om dat hy den Henker en *Alphonſus* van te voren gekent had, vraagde hy hem, wat de veranderinge en zulken fatſoen van klederen beduide.

Maar de Henker, op dat 't zo niet uitkomen zou, wat hy voor genome had te doen, heeft den Jongeling bevolen, dat hy na boven zou gaan, en *Diazius* zeggen, dat hy daar gekomen was met zijns Broeders brieve. Als *Diazius* dat gezegt was, ſpronk hy uit het bed, en nam, door groote begeerlykheit om te weten wat zijn broeder ſchreef, alleen een ligten nagt-tabbert om zijn lyf, en is alzo in een ſtove gegaan, regt tegen over zijn kamer. Als nu de Henker daar ook van den Jongelink gebragt was, zo bleef *Alphonſus* beneden aan de trapdeur ſtaan wagten, dat 'er niemant opgaan zoude, die den moort mogte verhinderen. Maar overmids de Jongeling ook in de ſtove was, zo was de Henker al wat beroert, want de tegenwoordigheit des Jongelings was hem gants hinderlyk om dit fyt te bedryven. Ten laatſten is de Jongeling verſonden, dat hy aan de Fontyne zou gaan, en halen een beker waters. Als nu de Jongeling weg gegaan was, heeft de Henker den brief voortgehaalt, die hy zijde dat van Augsburg geſonden was. 1546.

Jobannes de brieven hebbende, is aan het venſter gegaan, dewyle 't nog duiſter was, om daar te ligtelyker te mogen leſen. Den inhout des briefs was, als men namaals bevonden heeft, dat, zo haaſt als hy te Augsburg gekomen was, hem verkondigt wiert dat zijn broeder in groot peryke was; dat hy daarom door de broederlyke liefde bewogen was, hem te vermanen, dat hy zig zelven wagten zou van de liſten en lagen van *Malvenda*, des Biegt vaders, en haars gelyke, die alteſamen als vyanden van Chriſti om de belydeniſſe der ware Religie in alder maniere arbyden zijn bloet te vergieten. Deſe en diergelyke bedriegelyke woorden waren in den brief geſchreven. Als nu *Diazius* beſig was om deſen brief te leſen, zo heeft de Henker, die agter hem ſtont, de byl (die hy onder zijn mantel had) uitgehaalt, en ſloegie in de regter zijde van den ſlaap zijns hoofts tot den hegte toe. En om dat binnen een oogenblik de ſinnen gants gekrenkt waren door het kwetſen der herſſenen, zo en heeft deſe hylige Martelaar geen geluit gemaakt. Johannes Diazius wort vermoort.

Daar na, op dat het lighaam geen gedruis geven zoude met vallen, en zy alzo in den moord bevonden werden, heeft de Henker het vallende lighaam genomen met byde zijn handen, en heeft het op der aarden nedergelegt, en terſtont de trappen neder gegaan tot zijn meeſter. Dit is al t'ſamen zo haaſtelyk en hymelyk geſchiet, dat 'er niemant daar tuſſchen kon komen, of iet daar van hooren.

Claudius Senarcleus, die nog te bedde lag, en dagte niets goets, ſprong daarom haaſtelyk uit het bed op, zijn kleederen nemende, heeft hy willen in de ſtove gaan, om te bezien wat *Diazius* dede. Als hy uit zijn kamer trat, hoorde hy de moorders nog op de trappen, niet wetende of zy op of af gingen, zo ſloot hy de trap-deur, en ging ſtraks tot de ſtove. Als hy nu daar eerſt in kwam, en het lighaam op der aarden ſag leggen, zo is hy (als men wel gelooven mag) van gantſcher herten verſchrikt en verbaaſt geworden, alzo dat zijn kleederen uit zijn hand vielen, en niet een woort ſpreken konde. Ten laatſten, als hy wat tot zig zelven gekomen was, is hy tot *Diazius* gekomen, die daar op den vloer lag, zijn oogen waren ten Hemel opgeſlagen, zijn handen te ſamen gelegt, als of hy in zijn gebed geweeſt ware.

Zo heeft *Claudius* de byl uit zijn hooft getrokken, om te bezien of 'er ook noch eenigen levendigen adem in hem was, w[illegible] hy in hem gevonden heeft, maar die [illegible]k was, en heeft ontrent een ure lang in [illegible] geweeſt. Hy hielt altyt zijn oogen ten Hemel opgeſlagen, als of hy Gods barmhertigheit aangeroepen had. Als hy van God hoorde vermanen, gaf hy een waarteeken met de oogen, dat hy 't verſtont: zo riep *Claudius* terſtont het gantſche huisgeſin, die al t'ſamen deſen grouwelyken moort aanſagen.

Aldus heeft de hylige Martelaar Gods, *Jobannes Diazius*, zijn tydlyke leven geëindigt, en is door zijns Broeders werk, op *Cains* maniere, te Nieuburg vermoort geworden, den ſeven-entwintigſten dag in Maart, in 't jaar onſes Saligmakers Jeſu Chriſti vyftien hondert ſes-en-veertig.

Daar zijn etlyke vrome Burgers te paarde gezeten,

1546. ſeten, en hebben deſe booſe moorders na gereden; en hebbenſe agterhaalt in een Stad ontrent vier mylen op deſe zijde van Yſerbrug, daarſe in een herberg lagen en ſliepen; zo zijnſe voorby gereden tot Yſerbrug, en hebben 't den Raat te kennen gegeven, en begeert, dat zodanigen moort niet ongeſtraft bleve. Als de moorders te Yſerbrug kwamen, zijnſe terſtont met geweldiger hand gevangen. Daar riepenſe datſe Edellieden waren, en geſonden van de Kyſerlyke Majeſtyt om eenige ſware zaken wille; maar zy kregen geen gehoor, want men wiſt wel den ſchandelyken moort die zy gedaan hadden. Zo heeft de Paltsgrave *Otto Henrik* twee Ambaſſaden geſonden te Yſerbrug, om de doodſlagers ter doot te eiſchen, welke met hen genomen hebben *Diazius* ſlaapmuts, de verſierde brieven, en de bloedige byl; maar deſe moorders hebben brieven te Trenten aan de Kardinalen, en te Augsburg geſchreven, om verloſt te mogen worden. En wat vermag deſe bloedgierige Geeſtelykheit dog niet? Zy hebben 't ten laatſten zo verre gebragt, dat de Kyſerlyke Majeſtyt een bevel gegeven heeft, datmen de gantſche zake van deſe moorders uitſtellen, en daar niet in handele, tot dat hy met zijn Broeder daar zelve in oordeelen zoude.

Zo is een van de Legate van Nieuburg wederom geryſt, merkende dat hem geen hope meer voorhanden was, om juſtitie te mogen verkrygen. De Paltzgrave heeft zelve geſchreven tot de Regenten van Yzerbrug, dat de moorders, met borgen en cautie, overgelevert zouden worden te Nieuburg daar de moort geſchiet is, of toe te laten, dat hy zelfs daar in zoude mogen regt doen; maar de Regenten hebben hem voorgelegt het mandament des Kyſerlyken Majeſtyts.

De Proteſtanten hebben daarna te Regenſburg by den Kyſer begeert, datmen zoude mogen de zake na regt voleindigen en vorderen, maar zy hebben van hem geen antwoort verkregen.

Den Raat van Nieuburg, als de Kyſer daar kwam, heeft ootmoedelyk van hem begeert, dat hy de Regters van Yzerbrug wilde bevelen, datſe in deſe zake regt plegen zouden: maar zy hebben geen ander antwoort gekregen, dan dat de Kyſer geen magt had in het Lant, dat zijn Broeder de Konink van Romen toehoorde, iet te gebieden: wilden zy iet verkrygen, dat moeſtenſe van zijn Broeder begeeren; daar nogtans luttel dagen te voren zijn mandament uit Dinkelſpeel gegeven was, datmen de zake zou opſchorten. Dit mogen wy den Paus en Cardinalen met zijne geeſtelooſe bloetgierige Prelaten danken, dat men den eenvoudige en ontſchuldige vervolgt, en jammerlyk haar goet en leven ontneemt, en de booſe kwaatdoenders en moorders voorſtaat, beſchut en beſchermt: Maar God zal eens regtveerdelyk, ſonder aanſien der perſonen, rigten en oordeelen: dan ſullen (als 'er geſchreven ſtaat) de geweldige geweldiglyk geſtraft worden.

ENSINAS, genaamt DRIANDER, een Spanjaart.

Enſinas, genaamt *Driander*, in Spanjen geboren, is geweeſt de Leer-meeſter van den Godvrugtigen Martelaar *Johannes Diazius*. Deſe heeft ettelyke jaren tegens zijn wil en dank, door 't bidden en begeeren van zijn Ouders en vrienden, te Romen gewoont. Als hy nu van zijn broeder *Franciſcus Driander* (die, om des luiveren Religi wille, in Duitſland woonde) geroepen was, dat hy hem opmaken zoude tot de Gemynte Gods, zo is hy van zijn eigen huiſgeſin verraden en gevangen geworden, en van ſtonden aan in een nauwe gevankeniſſe geworpen en beſloten. Daarna heeft men hem in een groote vergaderinge van volk, daar alle de Cardinalen en Biſſchoppen, die doen te Romen woonden, by-een gekomen waren, gebragt en ondervraagt; alwaar hy de zuivere Leere des Goddelyken Woorts vrymoedelyk en ſtantvaſtelyk beleden en voorgeſtaan heeft, en alle boosheit en bedrog des Roomſchen Antichriſts verdoemt. Door welke vrymoedige bekenteniſſe de Cardinalen, en voornamelyk de Spanjaarts zijne Lants-lieden, zeer zijn beroert geworden, zo datſe riepen, dat men hem zoude verbranden. 1546

Ten laatſten hebben 't deſe vyanden der Waarheit en Godſaligheit zo verre gebragt, dat deſe goede man, en getrouwe Dienaar des Heeren Jeſu Chriſti, zijn leven om het heerlyke getuigeniſſe der Waarheit gelaten heeft, kortelyk na de aflyvigheit van *Johannes Diazius* zijns Diſcipels, in 't Jaar vyftien hondert ſes-en-veertig.

ANNA ASKEW, JAN Lacels, JAN ADLAMS, en NICLAAS BELENIAN.

Anna Askew, van een edel en heerlyke ſtamme in Engelant, in 't Graafſchap van Lincoln, een dogter van Heer *Willem Askew*, heeft in de kenniſſe Jeſu Chriſti zeer ſtantvaſtig en kloek geweeſt. Deſe heeft tweemaal (doen zy vyf-en-twintig jaar out was) met de vyanden des Heeren Chriſti, de zo genaamde Geeſtelykheit, gediſputeert, en haar die grouwelyke godslaſteringe der Miſſe ontdekt en voor oogen geſtelt, om welker zaken wille zy veel ſmaat en lyden heeft moeten verdragen: want na dat ſe gevangen is geweeſt, heeftmenſe zo ongenadiglyk gepynigt en getormenteert, dat de aderen van haar lyf ontſprongen. En daarna hebbenſe haar, om haar ſtantvaſtigheits wille, vervloekt en den Duivel overgegeven, en als een ketterſch en verdoemt menſch. Maar dit heeft zy met zodanigen vrolyken gemoet geleden, dat zy al zingende en den Heere lovende, in de gevankeniſſe is gebragt: wel wetende, datſe alle van Chriſtus Jeſus ſalig genaamt worden, die om zijns Naams wille van de menſchen vervloekt, gelaſtert, en vervolgt worden. Terwyle zy in den kerker lag, heeft zy, uit begeerte van veel geloovige mannen en vrouwen, geſchreven hoe zy van de vyanden der waarheit is onderſogt geweeſt. Haren Brief luit aldus:

Groote standvastigheit over den dogt.

OM u begeerte te voldoen, zo hebbe ik geſchreven de eerſte onderſoekinge tegen my gehouden, in 't Jaar onſes Heeren vyftien hondert vyf-enveertig, in de maant van Maart.

Voor eerſt, *Chriſtoffel*, de onderſoeker aldaar, heeft my onderſogt in de Sale van de Celle-broers, en my gevraagt, of ik niet en geloofde, dat het Sacrament, 't welk hing over den Altaar, het waaragtige lighaam Chriſti was? Waar op ik hem dit vraagde, waarom was *St. Stephanus* geſteenigt? Hy antwoorde my, dat hy het niet en wiſt. Doen antwoorde ik, dat ik ook zijn ydele vrage niet zoude beantwoorden. Het eerſte examen.

Ten tweede zyde hy my, dat in mijn onderſoek was een vrouw, die getuigde, dat ik gezegt had, dat God niet en woonde in Tempelen met menſchen handen gemaakt. Doen bewees ik 't hem uit de Handelingen der Apoſtelen, *cap.* 7. 48. en 17. 24. dat het *Stephanus* en *Paulus* hebben gezegt. Waar op hy my vraagde, hoe ik de ſententie genomen had? Ik antwoorde hem, dat ik de peerlen voor de verkens niet werpen wilde: want het gruis of ſemelen behoort haar genoeg te zijn.

Ten derden vraagde hy my, waarom ik gezegt had, dat ik liever had vyf woorden in den Bybel te leſen, dan in de Kerke vyf Miſſen te hooren? Ik beleet hem dat ik 't gezegt had, niet om de E-

piſte-

1546. piſtelen en Euangelien te veragten: maar om dat heteene my grootelyks ſtigt, en het andere geenſins, als *Paulus* 1 *Cor.* 14. 8. betuigt, zeggende: *Zo de baſuine een onſeker geluit geeft, wie zal zig tot den kryg beryden?*

Ten vierden vraagde hy my, wat ik zyde van de belydeniſſe of biegte? Ik zyde hem daar van mijn gevoelen, accorderende met de woorden van *Jacobus. cap.* 5. 16. *Belyt malkanderen de miſdaden, en bid voor malkanderen.*

Ten vyfden vraagde hy my, wat ik van des Koninks boek zyde? Ik antwoorde, dat ik 't niet en wiſte: want ik het niet gezien had.

Ten ſesden vraagde hy, of ik den Geeſt Gods in my had! Ik antwoorde hem, waar't dat ik dien niet en had, zo ware ik een boos en verloren menſch.

Daar na zyde hy, dat hy om een Paap geſonden had, om my te onderſoeken, welke gekomen zijnde, vraagde my terſtont, wat ik zyde van 't Sacrament des Altaars, zeer begeerende mijn meeninge te weten. Maar ik begeerde, dat hy myn onſchult in deſe zake wilde ontfangen: en ik wilde hem geen ander antwoort geven, om dat hy een Papiſt was.

Ten ſevenden vraagde hy my, of de ſtille Miſſe den dooden nuttig waren? Ik antwoorde, dat 't groote Afgodery was, daar zo veel in te geloove, als in 't bloet Chriſti, die voor ons geſtorven is.

Daar na was ik gelyt tot den Heere den *Meyer*, en hy onderſogt my gelyk de andere te voren gedaan hadden. En ik antwoorde hem van alle zaken als voren.

Boven dien beſchuldigde my de *Meyer* van eene zaak, die ik niet gezegt had, maar zy haddenſe zelve gezegt; 't welk was van deſe vrage, namelyk, of het gewormte, dat de Hoſtie gegeten heeft, ook God gegeten en ontfange had, of niet? Doen gaf ik hem geen antwoort, maar ik lagte; en des Biſſchops Cancelier zyde my dat 't te miſpryſen was, dat ik my onderwont van de Schrifture te ſpreken: want *Paulus* (zyde hy) verbiet de vrouwen te ſpreken, of gemeenſchap te hebben met Gods woort? Ik antwoorde hem, dat ik den zin van *Paulus* zo wel verſtont als hy dede, en 't gene daar in is, 1 *Cor.* 14. dat de vrouwen in de Gemynte niet en behooren te ſpreken om te onderwyſen. En ik vraagde hem, hoe veel vrouwen hy had op den ſtoel zien klimmen en prediken? Hy zyde, dat hy 't niet gezien had. Doen zyde ik hem niemant behoort de arme vrouwen te beſchuldigen, als zy niets misdaan hebben.

nd Major. Doe beval de *Meyer* datmen my weglyden zou. Ik vraagde hem, of hy ook borge voor wy nemen wilde? Hy antwoorde kortelyk, Neen; zo werde ik in de gevankeniſſe gelyt, daar ik twaalf dagen bleef, zo dat 'er niemant van myne vrienden toegelaten was tegen my te ſpreken: maar men zont my een Prieſter, die zijde, dat hy bevel had van de Biſſchoppen, om my te onderſoeken en goeden raat te geven, 't welk hy niet dede. Hy vraagde my ten eerſten, waarom dat ik gevangen was? Ik zijde hem, dat ik 't niet wiſte. Daar na zijde hy, dat het jammer was, dat ik daar ſonder oorzake was, hem gelatende of het hem zeer mishaagt had. Hy vraagde my, of ik gebiegt had? Ik zyde: Neen. Doen zyde hy, dat hy 'er een zoude doen komen om my te biegten. Ik zyde hem, mogt ik een van deſe drie hebben, namelyk, Doctor *Cromme*, Heer *Willem Witebead* of *Huntington*, dat ik te vreden was: want ik wel weet dat het wyſer mannen zijn als iemant van u of eenige andere; ik en veragt u niet, want ik u niet en kenne.

Daar op zijde hy: Meent gy niet, dat ik of een ander die ik u ſenden zal, ook zo eerlyk zijn, als die andere? Want waren wy zulks niet, de Koning zou ons niet toelaten dat wy predikten. Doen antwoorde ik, dat Salomon zegt, dat ik den wyſen hoorende, wysheit verkrygen zal, maar met de zotten gemeenſchap hebbende, zou ik niet dan zotheit verkrygen. 1546.

Daar na zijde hy: Ik vrage, zo de Hoſtie gevallen waar, en een beeſt die gegeten had, of het beeſt God ontfangen had of niet? Daar op antwoorde ik hem: Nadien gy my nog op een anderen tyt deſelve vrage voorgeſtelt hebt, zo bid ik u, beantwoortſe zelve; alzo ik dat niet doen zal, want ik gevoele dat gy komt om my te verſtrikken. Hy zyde, dat het tegen de ordinantie der ſcholen was, dat hy vragen en antwoorden zoude. Ik antwoorde, dat ik een vrouw was, en de maniere der ſcholen niet en wiſt. Dat gezegt zijnde, ſchyde hy van daar met ſchoone woorden.

Den drie-en-twintigſten Maart kwam myn neve *Britaigne* tot my in den kerker, en vraagde my, of 'er geen middel was om my te verloſſen. Na dat wy t'zamen geſproken hadden, gink hy tot den *Meyer*, om hem myn zaken te bevelen. De *Meyer* antwoorde, dat hy geerne doen zou dat hy konde; maar dat hy my niet en konde ontſlaan ſonder conſent van de Officier der Kerker: want gelyk men om dusdanige zake niemant mag vange ſonder bevel des Officiers der Kerker; alzo mag men ook niemant ontſlaan ſonder hem.

Daar na ging hy tot den Cancelier, welke hem zijde, dat de zake zo boos was, dat hyſe niet zou durven beſtaan, ſonder het conſent des Biſſchops van Londen, en dat hy hem daar van ſpreken zoude. Hy ordineerde my, dat ik des anderen daags, na de middag ten drie uren, voor haar zoude komen: Hy zijde ook, dat hy te vreden was, dat men wyſe mannen riepe, die ik hebben wilde, dat zy getuigden mynen wille, en ik ſonder ſtraf heit zou gehandelt werden. Als zy wiſten dat ik *D. Crome*, Heere *Willem Witebead*, en *Huntington* begeerde, liet hyſe met mynen Neve *Britaigne* roepen, op dat ik haar zou zeggen, al wat ik op 't herte hadde.

Des anderendaags dede my de Biſſchop halen ten een ure, hoewel hy 't geordineert had ten drie uren. Als ik by hem kwam, zijde hy, dat hy zeer droevig was om myns verdriets wille, en begeerde de waarheit te bekennen. Ik antwoorde: Myn Heere, om dat gy 't geſtelt heb ten drie uren, zo en zullen myn vrienden niet voor dien tyt komen: U zal believen my te vergeven, is 't dat ik u niet en antwoorde voor dat zy gekomen zijn. Doe ging hy op zijn Galerye, en geboot zijnen Archidiaken, dat hy my ondervragen zou: welke my vraagde, Maiſtreſſe, waar af zyt gy beſchuldigt? Ik antwoorde hem, vraagt het myn beſchuldigers, want ik weet het nog niet. Daarna nam hy het boek, dat ik in myn hand had, zeggende: Deſe boeken zijn de oorzake van u lyden: wagt u, wagt u, want dieſe gemaakt heeft, is verbrant geweeſt op Smits-velt. Ik vraagde hem, of hy verſekert was van dat hy zijde? Hy antwoorde, dat hy wel wiſt dat het boek gemaakt was by *Jan Frebes*. Ik vraagde hem, hoe hy oordeelen konde van een boek eer hy dat gezien had: Het dunkt my, zijde ik, dat een zulk haaſtig oordeel, en ſonder beter ondervindinge, een teeken is van een onverſtandigen Regter. Zo ſchyde hy van daar met ſchande.

Doen kwam myn Neef *Britaigne*, en de Biſſchop zijde tot myn Neef, dat hy my riet te zeggen het verborgen mijns herten, en zijde tot my, dat hy wel wilde dat ik myn vrienden betroude, dat is, dat ik haar te kennen gave, al wat ik op myn hert had, en dat het zelve my tot geen nadeel ſtrekken zoude. Ik antwoorde hem, dat ik niets had te zeggen, want myn hert en konſcien-

1546. tie (God dank) onbeſwaart was. Daarna bragt hy deſe gelyke niſſe voor, maar niet ten propooſte, en zyde: Is het dat een menſche eenige wonde heeft, geen wyſe Chirurgyn zal willen zijn hand daar aan ſlaan om die te heelen, eer hyſe bloot gezien heeft: alzo ook (zijde hy) kan ik u geen goeden raat geven, is't dat ik niet en weet waar mede u konſcientie belaſt is. Ik antwoorde, dat myn konſcientie geenen laſt had: en een plyſter te leggen op het geſont vel, is dwaasheit. Doen zijde hy, gy dwingt my u te belaſten, mits dat gy gezegt hebt, dat het Sacrament, blyvende in de buſſe of ſchappraye, niet anders dan broot is. Ik antwoorde, dat ik zulks niet gezegt had; maar de Inquiſiteurs hadden my zulken vrage gedaan, waar op ik niet en wilde antwoorden, tot dat zy my zijden, waarom dat *Stephanus* geſteenigt was: en zy zijden dat zy't niet en wiſten; doen zijde ik haar dat ik't haar ook niet zeggen wilde.

Doen zijde de Biſſchop, dat ik nogtans de Schriftuur allegeerde. Ik antwoorde, dat ik niet anders by bragt, dan dat *Paulus* zegt tot die van Athenen, *Acter*. 17. dat God niet woont in Tempelen van menſchen handen gemaakt. Hy vraagde my, wat myn geloove was in deſe zake? Ik antwoorde, dat ik geloofde, zo als de H. Schriftuur my bewees. Hy vraagde my, de H. Schriftuur zegt die niet, dat het Chriſtus Lighaam is? Ik geloove het, zijde ik, alzo als't de Schrift zegt. Doen zijde hy my: Wilt gy zeggen, dat de Hylige Schriftuur zegt, dat het Chriſti Lighaam niet en is? Ik antwoorde altyt, dat ik't geloofde alzo als het de Hylige Schrift ſtelt. En daar op vertoefde hy eenige tyt, meenende dat ik hem eenig antwoort geven zoude om zijn fantaſie te vergenoegen; maar myn beantwoordinge was, dat ik geloofde, gelyk ons Chriſtus en zijn Apoſtelen geleert hebben. Hy vraagde my, waarom ik myn woorden ſpaarde? Ik zijde, dat my God gegeven had de gave van wetenſchap, en niet van uitſpreken, en dat *Salomon* zegt *Prov.* 19 *dat het een gave Gods is, dat een vrou luttel woorden beeft.*

Afgoderye. Ten derden zijde hy my, dat ik had gezegt, dat de Miſſe Afgoderye was. Ik antwoorde hem, dat my de onderſoekers vraagden, of de Zielmiſſen den dooden baten of niet, zo riep ik met luider ſtemme: *O Heere, wat grooter Afgoderye! dat wy veel meer de Miſſen gelooven zouden, dan in den doot uws Soons Jeſu Chriſti.* Doen zijde de Biſſchop: Wat antwoort was dat? Myn Heere, zyde ik, hoewel datſe ſlegt was, zo was zy nogtans genoegſaam voor zulk een vrage. Daarna zijde ik hem, dat 'er een Prieſter was die't gehoort had, al dat ik voor den *Meyer* en andere gezegt had: (Deſe Prieſter was de Cancelier des Biſſchops, en was tegenwoordig, welke zijde; Het is waar, dat zy alzo geantwoort heeft.) Daar waren ook nog andere Prieſters, als *Doctor Standiſch*, en andere die my aanvogten, om myn meeninge te weten, maar ik antwoorde hen altyt, dat het gene dat ik den Biſſchop gezegt had genoeg was. *Doctor Standiſch* zijde tot den Biſſchop, dat hy my bevelen zou te zeggen myn meeninge van den Text van *Paulus*. Ik antwoorde, dat het tegen de leeringe van *Paulus* was, dat een vrouw de Schriftuur uitlyde, byſonder daar zo veel geleerde mannen waren.

De Vrouwen moeten zwygen.

De Biſſchop zijde, dat hy wel wiſt van een Prieſter, die my gevraagt had of ik het Sacrament te Paaſchen ontfangen wilde, dat ik hem beſpotte; doen begeerde ik myn beſchuldiger te zien. Maar de Biſſchop liet het niet toe, maar hy zijde: Ik had 'er u een geſonden om u te beraden, maar ten eerſten hebt gy hem een Papiſt genaamt. Dat en loogene ik niet, zijde ik, want ik bevont wel dat hy geen ander was; en daar by gaf ik hem geen ander antwoort. Doen zijde hy, dat ik gezegt had, dat daar feſtig Prieſters waren tot Lincoln tegen my gewapent. In der daat, zijde ik, hebbe ik alzo gezegt; want myn vrienden hadden my gezegt, waar het dat ik daar kwam, dat ik van de Prieſters een grooten aanvegtinge lyden zou, want zy haar des beroemt hadden. Ik ſchroomde nogtans daar niet te komen, want ik wilt dat myn belydeniſſe goet was: ik bleef daar negen dagen, om te zien wat men my zeggen zoude: en als ik daar was in het Klooſter, leſende myn Bybel, zo kwamen zy tot my twee aan twee, vyf aan vyf, en zomwylen ſeſſe, om tegen my te ſpreken, maar zy keerden wederom en zijden niets, gelyk als plompe en onverſtandige menſchen. De Biſſchop vraagde, of zy tegen my niet geſproken hadden? Ik zijde hem, dat 'er ten laatſten een was die tegen my ſprak, maar zijn woorden waren van klyne waarden, welke my ook nu niet voor kwamen. Doen zijde hy my, Daar zijnder vele die leſen, en weten de Schriftuur, maar zy volgenſe niet na. Ik zijde hem wederom: Myn Heere, ik wilde dat alle menſchen myn handelingen wiſten, want ik ben wel verſekert dat niemant (wil hy de waarheit zeggen) iet van my zou mogen verhale, of het is regt en eerlyk. Is't dat gy iemant weet die anders zegt, ik bid u, dat zy voor my gebragt worde. Onſtraffelyk leven.

Daar na ging hy weg, en zijde dat hy myn opinien by artykelen ſchreef: en ſchreef iets, maar ik weet niet wat, want ik konde geen copye krygen.

Ten laatſten preſenteerde haar de Biſſchop een geſchrift, daar hy wilde dat zy haren naam onder ſetten zou. Maar als het in alles niet opregt was, zo heeft zy dit navolgende op deſe maniere geſchreven: *Ik Anna Askew geloove alle dingen, begrepen in't gelove der Chriſtelyker Kerke, &c.* En om dat zy ſchreef, *der Chriſtelyker Kerke*, ging hy met gramſchap tot zijn kamer, en *Britaigne* de neve van *Askew* ging met hem, biddende dat hy haar genadig ware. De Biſſchop antwoorde hem, dat't niet eerlyk gedaan was van haar, alzo te ſchryven, om dat zy een vrouw was. *Britaigne* bad hem, dat hy't ten beſten name, want het vrouwelyke ſwakheit was, en dat hy wyſer behoorde te zijn dan een vrouwe.

Doctor *Weſton* ging tot hem, en zijde: De oorzake, waarom zy geſchreven heeft, *Chriſtelyke Kerke*, is, om dat zy niet verſtaan had dat het woort Kerke van te voren in't geſchrifte geſtelt was. Namaals ging de Biſſchop wederom uit, om haren naam, en harer borgen name te hebben. Doen meenden de vrienden en *Anna* vryheit te krygen, na de ordinantien des weets, maar zy wert in den kerker geſonden tot des anderendaags: En op dien dag las men haar des Biſſchops geſchrift, dat zy op zulker wyſe als voorzegt is onderteekent had: en daar na is zy wederom in den kerker geſonden. Des daags daar na ontboot men haar borgen, om te komen in St. *Paulus* Kerk, 't welk zy dede. Na groote moeite en veel redenen namen zy ſekerheit van de borgen, van haar te preſenteren en te doen komen, zo dikwils zy ontboden wert. Alzo wert zy ten einde verloft.

Op een tyt daar na wert *Anna* ontboden voor des Konings Raat, om te zeggen, of zy in haar belydeniſſe volharden wilde, en wie haar in deſe leeringe onderweſen had. Zy antwoorde, aangaande haar geloof, dat zy breet genoeg geantwoort had, maar van iemant te beſchuldigen, dat zy zulks geenſins doen zou; en hoe dat zy daar meer geſproken heeft, beſchryft zy aldus: Anna voor des Konings Raat.

Ik ben hier niet om te verantwoorden voor myne mede-gevangenen, om dat ik haar onderſoekinge niet gehoort heb: maar het myne is alzo toegegaan, ik voor den Raat zijnde, was gevraagt

1546. vraagt van *Mr. Kyme*. Ik antwoorde, dat myn Heer de Cancelier myn gevoelen in deſe zake wel wiſte. Zy waren met zulken antwoort niet te vrede, maar zijden dat de Koning wilde, dat ik haar de zaken zou openbaren. Ik zijde haar bot uit, dat ik 't niet doen zoude, maar beliefde het den Koning my te hooren, ik wilde hem de waarheit zeggen. Doen zijden zy, dat zulks niet noodig was, want den Koning ander belet had. Ik antwoorde, dat den alderwyſten Koning *Salomon* hem niet verontweerdigde 't geſchil aan te hooren van twee arme gemeene vrouwen: veel meer behoort hy te hooren, door zijn genade, een eenvoudige vrouwe zijne gehoorſame geloovige dogter. Alzo gaf ik haar geen andere antwoort. Doen vraagde my de Cancelier myn gevoelen van 't Sacrament. Ik antwoorde alzo: Ik geloove dat altyt, als ik in de Chriſtelyke vergaderinge 't broot ontfange in de gedagteniſſe des doots Chriſti, met dankzegginge, na de inſettinge Chriſti, dat ik dan ontfange de profyten zijns heerlyken lydens.

De Biſſchop van Wincheſter geboot my opregt te ſpreken. Ik zijde: Hoe zou ik een nieuw liet ſingen in een vreemt lant? Doen zijde de Biſſchop, dat ik by gelykeniſſe ſprak. Ik antwoorde, dat het zo veel te beter was voor hem: want (zijde ik) alwaar 't dat ik u de opregte waarheit zijde, gy zouſe niet aannemen. Doen begon hy te laggen en te ſpotten, zeggende, dat ik een Pappegai was. Ik zijde, dat ik gewillig was om alle ſpottinge van hem te verdragen. Doe werde ik zeer beſtraft van den Raat, om dat ik myn gevoelen niet belyden wilde, in al dat zy wilden. Zo heb ik haar binnen korten tyt genoeg geantwoort, van vele zaken die te lang zouden zijn om te verhalen, want ik was by hem meer dan vyf uren lang.

Daar na lyde my de Klerk van den Raat tot de jonkvrouwe *Garniſch*. Des anderen daags wert ik wederom voor den Raat gebragt, daar wilden zy weten wat ik van het Sacrament zijde. Ik antwoorde, dat ik gezegt had het gene dat ik zeggen konde. Na veel woorden geboden zy my nader te komen. Doen kwam de Heer van *Lyſie*, de Heer van *Eſſex* en de Biſſchop van *Wincheſter*, hertelyk begeerende dat ik belyden zoude, dat het Sacrament vleeſch, bloet en been ware. Doen zijde ik tot Heer *Par*, en tot Heer *Lyſie*, dat 't voor haar ſchande was my te raden het gene zy wel kontrarie wiſte. Waar op zy antwoorden met wynig woorden, dat zy wel wilde dat alle zaken wel ware. De Biſſchop begeerde met my vriendelyk alleen te ſpreken. Ik zijde, dat *Judas* ook zo dede als hy de Heere Chriſtus verried. Doen wilde hy my daar toe dwinge: maar ik wygerde 't hem. Hy vraagde my de oorzaak. Ik antwoorde hem, dat in den mond van twee of drie getuigen alle waarheit beſtont, zo als de Schriftuur zegt: daar na begon de Cancelier alleen met my te ſpreken, en van het Sacrament te onderſoeken. Ik vraagde hem, hoe lange hy op byde zijden mank gaan zou. Doe wilde hy weten, waar ik gevonden had van over byde zijden mank te gaan? Ik zijde, In de Schriftuur, 1. *Reg.* 18. 21 Dat gezegt zijnde, ging hy zeer ſpytig weg.

Na veel andere woorden en redenen over en weder te hebben gehad, beſtrafte de Biſſchop *Anna*, om dat zy de Schriftuur geleſen had: hier door, zyde hy, zyt gy in dwalinge gekomen, en blyft 'er nog zo harnekkelyk by, het en is het officie der vrouwen niet, een iegelyk moet zyn beroepinge waarnemen: het betaamt een vrouw niet meer de Schriftuur te handele, dan het een Seuge betaamt een zadel te dragen. *Anna* wert laggende, en zijde: Myn Heere, het betaamt zo wel een Seuge den zadel te dragen, als 't doet den Ezel een Biſſchops myter.

De Biſſchop drygde haar, dat zy verbrant zou worden. Zy antwoorde, dat zy de gantſche Schrift doorſogt had, maar nog noit gevonden dat Chriſtus of zijne Apoſtelen iemant hadden doen ſterven: Wel aan zijde zy, God zal uwe drygementen beſpotten.

Daar na beval men haar te vertrekken. Doen kwamen Doctor *Core*, en Doctor *Kobinzon* by haar, maar zy konden niet over een komen. Zy ſchreven haar een briefje van 't Sacrament, en wilden dat zy 't onderteekenen zou, maar zy wygerde dat. Daar na wert zy wederom gevankelyk in den kerker geworpen, daar zy zeer ſiek wert, en meende te ſterven: daarom begeerde zy met *Latimer* te ſpreken, maar het mogt niet geſchieden. Hoe dat het vervolgens met haar gegaan is, beſchryft zy aldus:

In deſe plaatſe wert ik Ketterſch genaamt, en veroordeelt voor de Wet, zo verre als ik myne meeninge niet en veranderde. Ik antwoorde hem, dat ik niet ketterſch was, en door Gods Wet den doot niet verdient had, alleen om deſe oorzake wille. De belydeniſſe myns geloofs, en 't gene dat ik den Raat geſchreven heb, zyde ik, en wil ik geenſins loogenen, om dat ik weet dat 't de waarheit is. Doen vraagden zy my, of ik loogende, dat het Sacrament 't lighaam en bloet Chriſti ware? Ja zyde ik: want de Sone Gods, die geboren is geweeſt van de Maget Maria, is nu tegenwoordig heerlyk in den Hemel, en zal van daar ten jongſten dage komen, gelyk als hy opgevaren is: En het gene dat gy uwen God noemt is alleen een ſtuk broots: wilt gy 't beproeven, zo beziet het als 't u gelieft, laat 't in de ſchappraye geſloten blyven, eer dan drie maanden zal 't beſchimmelen en te niet gaan; daardoor ben ik verzekert dat 't God niet is. Daar na wildenſe my een Prieſter ſenden, maar ik begon te laggen. Zy vraagden my, of 't my niet goet en dagt? Ik zyde, dat ik myn miſdaden God belyden zou, en dat ik verſekert waar, dat hy my door zijn genade verhooren zou. Zo wert ik verweſen.

Zy wort een Ketterſe geoordeelt.

Een Biegt-vader.

Myn geloove, dat ik de Raat ſchreef, is dit: Dat het Sacramentiſch broot ons gelaten is, om dat wy 't nemen zouden met dankſegginge, ter gedagteniſſe des doots Jeſu Chriſti, om te verkondigen de eenige remedie onſer zielen; want wy in 't Nagtmaal ontfangen de weldaden en profyten zyns heerlyken lydens.

Daar na wilden zy weten, of het broot dat zy in haar buſſen hadden, God was of niet, Ik zyde: *God is een Geeſt, en wil in den geeſt en waarheit aangebeden zijn.* Joh. 4. 24. Zy vraagden, wilt gy dan gantſchelyk loogenen dat Jeſus Chriſtus in het Sacrament is? Ik antwoorde, Ik geloove, dat Jeſus Chriſtus de eeuwige Sone Gods daar niet woonagtig is.

Op een Dingſdag daar na was ik gelyt uit de gevankeniſſe in de Kroon, daar 'er een genaamt *Mr. Riche*, en de Biſſchop van Londen met alle neerſtigheit en flatteeringe my hebben beproeft, om van God te doen afkeeren. Maar ik heb hare iedele allegatien verworpen en veragt. Een genaamt *Nicolaus Sarton*, riet my te doen, gelyk hy gedaan had: maar ik antwoorde hem, dat 't beter ware voor hem, dat hy niet geboren was, en nog andere woorden meer.

Doen zont my *M. Riche* in den kerker in den toren van Londen. Na dat ik een tyt lang daar geweeſt had, zo geboot my *M. Riche*, en een ander uit den Raat, op de kragt van gehoorſaamheit, te zegge, of ik nog man nog wyf kende van mijn ſecte. Ik antwoorde, Neen ik. Zy vraagden my van vele vrouwen van het Hof en zyden dat het den Koning aangebragt was, dat ik 'er van myner ſe-

1546. ften veel kende. Ik zyde, dat de Koninklyke Majeſtyt kwalyk geinformeert was geweeſt.

Daar na vraagden zy my, wie my in den kerker byſtant gedaan had, en den raat gegeven, om vaſt by myn meeninge te blyven? Ik zyde, dat geen creature my den mont gegeven had; dat ook alle de hulpe, die ik in den kerker had, door mijn kamenier geſchiet was. Want als zy langs de ſtraten ging te Londen, zo hebben de dienaars en leerknegten van de winkels my gelt geſonden, maar wie zy waren en weet ik niet. Zy zyden, dat 'er veel vrouwen en jonkvrouwen my geld geſonden hadden. Ik beleet dat het waar was, maar dat ikſe niet kende, behalven alleen een man, die my twee kroonen bragt, die de vrouwe van Hertford my ſont: en een ander, die my ontrent anderhalve kroone geſonden had, maar ik en kendeſe niet. Boven dien (zyde hy) is 'er in den Raat zeer veel die u byſtant gedaan hebben. Ik zyde, dat het zo niet was.

Dat gedaan zijnde, wiert ik op de pynbank gelegt, om dat ik niet belyden wilde wie met my eens gevoelens waren: daar op wert ik zeer lange gehouden. En om dat ik lytſaam genoeg was ſonder groot misbaar te maken, zo dede de Cancelier zelve, en *M. Riche* den arbyt, om my te trekken en te pynigen met hare eigen handen, zo dat ik byna doot was. Maar de Stadhouder van den toren dede my ontbinden: terſtont viel ik in onmagt, als een menſch die ſterft. Na dat ik een luttel kloekheit gekregen had, hielt my de Cancelier ſprekende ontrent twee uren lang, daar ik op der aarden lag, meenende my van mijn meeninge af te trekken: maar de Heere mijn God (dien ik eeuwiglyk danken zal) heeft my de genade gedaan, dat ik volſtandig bleef, en ook blyven zal (hope ik) tot aan het einde.

Doe werde ik in een huis gedragen en op een bedde gelegt, daar ik in mijn teere ledekens groote ſmerte geleden heb, zo groot (geloove ik) als oit een menſche had: Ik dankte God den Heere. De Cancelier vraagde my nog eens, of ik mijn gevoele verlaten wilde, dat ik wederom in eeren zou geſtelt werden, en my zou niets ontbreken; maar dede ik het niet, hy zou my wederom in den kerker ſenden, en daar na in 't vuur. Ik zyde hem op het kortſte, dat ik liever hadde te ſterven, dan mijn geloof tegen God te vervalſchen. Zo wert zy ten laatſten wederom in den kerker gebragt, daar zy deſe navolgende proteſtatie ſchreef:

Ik *Anna Aſkew*, in vromer hope, weet wel, dat mijn barmhertige Vader my geeft het broot der lighamelyker pynen en lydens, nogtans niet zo groot als mijn miſdaden wel verdient hebben. Ik beken, dat ik een arme ſondareſſe ben voor zijn hooge Majeſtyt, biddende om zijn eeuwige genade. En om dat ik ten onregte van de menſchen verweſen ben om mynes geloofs wille, zo neme ik den eeuwige God, die Hemel en Aarde gemaakt heeft, tot een getuige, dat ik geen gevoele houde tegen zijn Godlyk woort; en ik hope in hem, die een uitdeelder aller genade is, dat hy my beſchermen zal tegen alle gevoelens, die met zijn hylige waarheit ſtryden.

Dat ik ketters geoordeelt ben, is, om dat ik belyde, dat 't broot in 't Sacrament, na de conſecratie van een Paap, is, en blyft altyt broot; en zy gelooven, dat, als de Paap de woorden geſproken heeft, dat 't als dan niet meer broot blyft, maar dat 't het lighaam Chriſti is, dat gehangen heeft aan 't kruis, in vleeſch, bloet, en beenen, 't welk ik niet en geloove; want de Artykelen onſes geloofs zouden moeten valſch zijn, daar uitdrukkelyk gezegt is, dat hy zit ter regterhand Gods des Vaders, en van daar zal komen oordeelen de levende en doode. Ziet nu de ketterye, die ik belyde, die ik houde, en daar ik om ſterven moet. 1546.
Aangaande 't hylige Nagtmaal des Heeren, ik geloove, dat het een zeer noot wendige gedagteniſſe zijns doots en lydens is. Voorts zo geloof ik ook alles dat mijn Verloſſer Jeſus Chriſtus gebiet te gelooven. Ten laatſte geloof ik dat al de Schriften waaragtig te zijn, die hy met zijn dierbaar bloet verſegelt heeft, Ja, gelyk *Paulus* zegt, dat de Schriftuur, die hy ons na gelaten heeft, genoegſaam zijn tot onſer leeringe en ſaligheit. Zo dat ik geloove, dat ons geen ander waarheit ontbreekt, dan deſe die geſchreven is, door welke God zijn Gemeente regeert.

En om dat hyſe my geleert heeft met zijn eigen mont in zijn Euangelium, zo heb ikſe, door de genade zijns Geeſtes) in mijn herte geſloten: en mijn volmaakte hope is, dat zijn Woort (als *David* zegt) een lanteerne voor mijne voeten Pſal. 119. 105.
zijn zal. Daar zijnder die zeggen, dat ik de Euchariſtie verloogene; of het Sacrament der dankzegginge; maar zy zeggen van my valsheit met groote argerniſſe; want ik belyde en geloove, dat, als de Sacramenten bedient zijn, gelykſe Chriſtus ingeſtelt, en zo als hyſe ons nagelaten heeft, dat het een ſonderlinge verſterkinge voor ons allen is. Maar aangaande uwe Miſſen, alsmenſe nu gebruikt, ik zegge en belyde, dat het den aldergrouwelykſten Afgod is, die ter werelt is; want mijn God en wil niet gebeten zijn met de tanden, en hy ſterft wederom niet meer. En ik ben beryt den doot te ſterven, op 't gene dat ik gezegt, en beleden hebbe.

Eer zy gedoot wert, ſprak zy dit navolgende Een Gebed.
gebet met vieriger herten, en zyde: *O Heere, ik heb nu meer vyanden dan hairen op mijn hooft! maar laat niet toe dat ik van haar met ydele redenen overwonnen werde, maar ſtryt gy voor my, want ik hope alleen in uweylaas, ik ben u arme ſchepſel! O ſoete Heere, geeft my altyt vrymoedigheit, te veragten die tegen my opſtaan, want in u is alle myn behagen! O Heere, ik begeere van goeder herten, dat gy door u barmhertige goetheit vergeven wilt den genen die my leet doen of gedaan hebben! Opent ook hare oogen, die bezwaart en overvallen zijn met blintheit, op dat zy hier na mogen doen, dat u behagelyk is, en dat uwe waarheit in dit Koninkryk eenmaal verſchyne, alle menſchelyke verſieringen uitgeworpen zijnde: O Heere, alzo moet 't geſchieden!*

Op deſelve tyt zijn daar ook drie Godvrugtige mannen, *Jan Lacels*, *Jan Adlans*, en *Niclaas Belenian* een Prieſter te Shropſhire, gevangen, om dat zy de ſchandelyke Afgoderye der beelden beſtraften, en de beelden, gelyk de Godlyke Schriftuur doet, verwierpe en vervloekten.

Zo zijn dan ten laatſten *Anna Aſkew*, en deſe drie vrome mannen veroordeelt geweeſt ter doot, en te zamen, om 't getuigeniſſe der Euangeliſcher waarheit, te Londe op Smitsvelt verbrant. Sy gingen goets moeds ter doot, en preſen midden in de vlammen des vuurs den eeuwigen en Almagtigen God met Loffangen: Dit is geſchiet in 't jaar vyftien hondert ſes-en-veertig den ſeſtienden July.

Op dezelve tyt en ure is 'er in de wolken des Misbaar in de lugt gehoort.
Hemels een zeer wonderlyk misbaar gehoort, en God de Heere heeft van ſtonden aan den doot zijner ontſchuldiger Getuigen gewroken, voor der menſchen oogen, aan eenen onſinnigen Heere van *Nordfolk* en zijn ſoon, tot een exempel en voorbeelt van allen anderen, die den Heere Chriſtus Jeſus en zijne litmaten vervolgen, moorden en dooden.

Veertien Burgers te Meaux, in Brie verbrant.

O dubbel zevental van trouwe Kruisgenoten!
De ſchoone zevenſtar aan s'Hemels hooge trans,
Geeft zo veel ſlikkring niet dan uw geloof vol glans:
Al

1546. *Al word gy met een' Zee van rampen overgooten,*
Terwyl de waerelding in welluſt zich verblyd:
Geen nood: dit s't merk dat gy Gods lievelingen zyt.

ONder alle de Steden in Vrankryk, daar 't Euangelium Jeſu Chriſti eenigtins geleert is geweeſt, en die het woort Gods vlytiglyk aangenomen hebben, is byſonder de Stad van Meaux te rekenen, welke in Brie gelegen is, aan de riviere Matron, tien mylen van Parys. Want onder alle de heerlykheit des booſen Antichriſts, zijnder zeer luttel Steden, daar de Godſalige leeringe met zo groote vlytigheit geleert, met zo groote vlytigheit ontfangen, zo ligtelyk vermeerdert, en met zulke ſtantvaſtigheit beſchermt en behouden is geweeſt.

De oorzake, door welke God de Heere deſe Stad verligt heeft met de klaarheit zijns Woorts, is deſe: *Guilielmus Briconnet* was Biſſchop over deſe Stad geſtelt, een geleert man, vlytig om de waarheit te bekennen, en genegen om de zelve te verbryden.

Biſſchops ſchaduwig. Deſe als hy in 't beginſel zijns Bisdoms (gelyk 't eenen goeden Herder betaamt) zijn Kerken onder het Bisdom gelegen, ging beſoeken, zo bevont hy 't volk gants van de kenniſſe Gods vervreemt en verlaten; want zy van de Minderbroeders en ander Bedelſakken alleen geleert worden het gene dat tot haar Kloofters profyt, en haar buiken te vullen, diende. Als nu de Biſſchop haar ſchalkheit en bedrog aanmerkte, heeft hy haar, door eenen hyligen iever bewogen zijnde, in zijn gantſche Bisdom verboden te prediken, en heeft in hare plaatſen andere Godvrugtige, verſtandige, geleerde Mannen geroepen, onder welken was *Jacobus Faber Stapulenſis*, *Michael Arandenſis*, *Martialis* en *Gerardus Rufus*, door welker vlytige neerſtigheit, en ook door des Biſſchops goede genegentheit, die zelve de waarheit Gods verkondigde, en geene koſten ſpaarde om bekwame boeken hier toe te krygen, is de kenniſſe des Euangeliums zeer begonnen verbryt te worden. En door het gantſche Koningryk is de lofweerdige faam geloopen; dat het zommigen zeer lief om te hooren was, maar anderen zeer verbitterde en ergerde.

Zo heeft nogtans dat zaat des Euangeliums, 't welk onder de Gemeente geſaait was, dagelyks meer en meer opgeſchoten, en tot vertrooſtinge ter ſaligheit der uitverkorenen overvloedige vrugten voortgebragt; tot dat de Satan, de Prince der duiſternisſen, en een vyant des ſaligen lichts, den val zijns Ryks aanmerkte, en zijn gewoonlyke inſtrumenten begon te beſigen, namelyk, de Grauw-Monniken, die den Biſſchop *Briconet* in den hoogſten Raat deden roepen, en van Ketterye beſchuldigt hebben. Tot deſe Monnikken hebben zig gevoegt de Sorboniſche Doctoren, en andere vyanden der Euangeliſcher waarheit. De inſtrumenten des Duivels hebben eerſt den Biſſchop aangevogten, den welken zy ligtelyk tot afval gebragt hebben. Daar na hebbenſe d'andere met meerder gewelt aangevallen. Van de gene die zy in't geloove vaſt en ſterk vonden, hebbenſe zommige verbrant, onder welke een jongeling was, een School-meeſter, *Mr. Jacob* genaamt, welke met zulke neerſtigheyt de leere der waarheit vorderde, dat hy alder eerſt te Parys verbrant is geweeſt om de opregte leere des Avondmaals, die doen onder zeer wynig menſchen bekent was. Zommige zijn gegeeſſelt geweeſt, d'andere met grooter ſchande op een ſchavot geſtelt, of verjaagt, of uit gants Vrankryk gebannen: Ja de vyanden des Euangeliums hebben niet afgelaten, voor dat de vryheit van de Waarheit te verbryden, ontnomen, en dat klaare licht de ſaligmakende kenniſſe, welke te voren zo ſchoon opgegaan was, nu gantſchelyk verplet en uitgebluſcht was. Nogtans hebbenſe met alle haren arbyt zo veel niet konnen doen, datſe de kenniſſe der waarheit, die in veler menſchen herten gedrukt en geveſtigt was, konden uitroejen of uitwiſchen. Want de goede menſchen, wiens herten de vreeſe Gods met deſe kenniſſe beſeten hadde, als zy ſagen dat de waarheit in 't openbaar geen plaatſe meer had, hebbenſe beginnen hymelyke vergaderingen met malkanderen te houden, na 't exempel der Propheten, die onder Achab, en der Chriſtenen, die in de eerſte opwaſſende Kerk geweeſt zijn, die op zulk een wyſe, om die grouwelyke vervolgingen wille, hymelyke plaatſen geſogt hebben, die daar bekwaam waren om te bidden. Alzo zijn ook deſe Godvrugtige luiden, na de magt en bekwaamheit dieſe konden krygen, nu in een huis, dan in een hol, zomwylen ergens in een wyngaart of Boſſchagie t'ſamen gekomen. In zodanige vergaderinge heeft de gene, die in de hylige Schrifttuur aldermeeſt ervaren was, d'andere met Gods Woort vertrooſt, vermaant en geleert. Als dan zulks gedaan was, hebbenſe eendragtelyk en zeer vieriglyk den Heere gebeden, altyt voor haar nemende en hopende dat Vrankryk binnen korten tyt het Euangelium zoude aannemen, en niet langer dat booſe en godloos gedrogt des Antichriſts verdragen.

Hymelyke vergaderinge.

Ten laatſten, als zy lange tyt verwagt hadden, en dat 'er gants geen beteringe of veranderinge der Religie kwam, ja dat de leelyke ſuperſtitien en ſchandelyken grouwel van den Paus ingebragt, dagelyks vermeerdert en beveſtigt wert, hebben zommige onder haar, die wat vieriger waren van geeſte, en die zig zelven, van 't beginſel af datſe de kenniſſe der waarheit ontfangen hadde, van alle Afgoderye onbeſmet gehouden hadden begonnen een zeker ordinantie van de Chriſtelyke Kerke te onderhoude, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert ſesenveertig. Om dit te beginnen heeft haar daar toe een byſonder oorzake geweeſt, die uitgenomen ſchoone ordinantie der Walſcher Kerken te Straasburg ingeſtelt, die by een iegelyk in de Godſaligheit beroemt is, welke ook ettelyke van haar beſogt hadden, en neerſtelyk doozien. De byſonderſte beſchikkers en regeerders van deſen gantſchen handel waren *Stephanus Manginus*, een zeer goet man en oud van jaren, *Petrus de Klerk*, een wolberyder van zijn ambagt, maar in de H. Schrifttuur zeer wel geoeffent in de Tale diemen in Vrankryk gemeenlyk gebruik. Deſe hebben met ettelyke anderen, tot veertig of vyftig toe, raat gehouden, een Dienaar onder haar te verkieſen, die haar het woort Gods zou verkondigen, en de Sacramenten uitdeelen: 't welk zy ook niet ligtelyk en onbedagtelyk hebben begonnen: want als zy te zamen met eendragtiger herten ettelyke dagen lang met vaſten en bidden door gebragt hadden, zo is *Petrus de Klerk* met gemeener ſtemmen tot een dienaar verkoren: die zijn beroep zeer neerſtig en vlytig heeft volbragt, en alle de Broeders des Sondags en Hylige daags te zamen vergaderde in't huis van *Stephanus Manginus*. In welke vergaderingen hy de H. Schrifttuur haar uitlyde, na de genade en verſtant hem van God gegeven. Doen ſprakenſe ook te zamen haar gebeden tot God Almagtig: zy ſongen Pſalmen en geeſtelyke Liedekens: daar hebbenſe het Avontmaal eens of tweemaal, gelyk 't van Chriſtus ingeſtelt was, gehouden, na datſe belooft hadden de Paapſche Afgoderye niet meer aan te hangen. Zo heeft dan deſe klyne vergaderinge binnen korten tyt zo aangewaſſen, dat 'er bevonden zijn geweeſt 't getal van ontrent drie of vier hondert menſchen, mans en vrou-

Petrus wort tot een dienaar verkoren.

1546. wen, jonk en oud, die daar te zamen kwamen, niet alleen uit de Stad, maar ook uit de Dorpen, vyf of ſes mylen in 't ronde. Wat de oorzake is geweeſt, datſe door eenige booſe menſchen beklapt en aangeklaagt zijn geweeſt: waar af zy ook van zommige goetgunſtige menſchen gewaarſchout zijn, dat zy haar van de liſten en lagen wagten zouden; maar zy hebben geantwoort, dat alle de hairen haars hoofts getelt waren, en dat het zelve geſchieden zou dat den Heere beliefde.

In 't jaar vyftien hondert ſes-en-veertig den agtſten September, (welken dag de Papiſten de geboortenisſe der *Maget Maria* toegehyligt hebben,) des morgens ontrent ſeven uren, is 'er een Bode tot de Overigheit gekomen, zeggende datſe nu begonnen te vergaderen. Als de Overigheit zulks hoorde, zijn zy en de Amptman gekomen met zijn dienaars en Scharjanten, en ook de Provooſt of Roode-roede, (zo men hem noemt, die het lant vylig hout van moorders en geboefte) met zijn dienaars en knegten.

Deſe zijn tot *Manginus* huis gekomen, en zijn in de kamer gegaan, daar de andere vergadert waren. Petrus lyde de Gemeente uit, en beduide haar een plaatſe uit den eerſten brief Pauli tot den Corinthen. Zy bleven een wyl tyts zeer ſtille ſtaan, even als of zy verwondert geweeſt waren. Ten laatſten heeft haar d' Overigheit gevraagt, wat alle die luiden daar maakten, waarom datſe tot hare Kerken niet gingen? Zy doen, zyde Petrus, 't gene dat gy nu ziet, maar houd u een wynig ſtille tot dat wy dit geeindigt hebbe.

Doen zyden de andere, gy zult met ons gevangen gaan. Wel aan, zyde *Petrus*, is 't dat het den Heere alzo behaagt: en heeft zig terſtont laten binden. Deſelve zagtmoedigheit hebben d'andere ook nagevolgt, zo mannen en vrouwen, tot twee-en-ſeſtig in 't getal.

Onder deſe was een myſken, 't welk nog door de jonkheit niet en wiſt, met wat groote haat de waarheit des woorts Gods verdrukt werde. Deſe, alsſe zag datſe daarom gevangen genomen wert, om datſe in zo een byligen en eerlyken vergaderinge mede geweeſt had, zyde tot de Overigheit: Had gy my in een bordeel of andere oneerlyke plaatſe gevonden, gy zout my aldus niet doen binden hebben. Maar de Overheit heeft haar doen zwygen: en zy is met de gantſche menigte in des Stads gevankeniſſe gelyt. Het ſcheen een zeer wonderlyke zaak om aan te zien, zo veel menſchen van mans en vrouwen zo gewilliglyk en zagtmoedelyk van zo luttel dienaars gelyt te worden; want hadden zy eenige wederſpannigheit betoont, zy zouden ligtelyk van den ouders en vrienden, die in de Stad waren, verloſt geweeſt zijn. Maar dat hebbenſe geenſins willen doen, ja zy zijn vrolyk en blydelyk over de ſtraten gegaan, zingende Pſalmen, en inſonderheit den negen-en-zeventigſten *Pſalm: Heere de Hydenen zijn in u erfdeel gevallen, zy hebben uwen byligen Tempel ontbyligt.*

Als zy in de kerker geſloten waren, heeft men haar beginnen te ondervragen van haar vergaderingen. Onder andere dingen daar zy haar mede beſchuldigden, was het zwaarſte en grootſte Hooft-ſtuk, dat zy 't Avontmaal des Heeren gehouden hadden. Men behoeft hier niet te vragen, hoe dat de Papen en Monniken, om dat ſtuk alleen beroert en vergramt waren, als zy zagen datſe aldus gants in veragtinge komen zouden, als deſe hare groote weerdigheit, die zy dus lange onverhindert bewaart hadden, nu zoude vallen in de handen der ongeleerden en Ambagtslieden: dat ook dat vette Sacrificium, (dat niet ter gedagteniſſe Chriſti gehouden wort, maar om de keuken en den buik te voorzien) als een rook verdwynen zoude. 1546

Als men nu alles ondervraagt had, dat tot de verdrukkinge der onnoſelheit en der waarheit dienen kon, heeftmenſe als ſchapen en lammekens gebonden, en op een wagen geworpen, ſonder ſtro of eenig ander ding daarſe eenig gemak op konden hebben; en alzo zijnſe ſonder ſtille te houden of vertoeve met grooter ſnelheit na Parys gevoert: alzo dat zommige van haar, die door oudheit en veel arbyts krankagtig waren, nu door den zwaren weg en het ſchokken der wagens zeer gebroken en verflauwt geworden, eer datſe nog op de pynbank, daarmenſe onderzoeke zou, geweeſt waren; daarſe namaals geen klyne tormenten geleden hebben, en biſonder de veertien mannen, die van den hoogen Raat van Parys ter doot verweſen zyn. Wert.

Deſe zijn met namen geweeſt, *Petrus de Klerk, Stephanus Manginus, Jacob Bouchebec, Jan Brieſebarre, Hendrik Hutinot, Thomas Honoratus, Jan Boudovin, Jan Fleſche, Jan Piquery, Pieter Piquery, Jan Matheſlon, Philippus Petit, Michiel Caillon*, en *François de Klerk*, die al t'zamen haar vonnis ontfangen hebben, datſe op een horde geſleept, en levendig verbrant zouden worden te Meaux op de groote markt op een bekwame plaatſe, aldernaaſt het huis van *Manginus*, daarſe haar vergaderinge gehouden hadde.

De ander, die in de Godſalige leeringe zo vaſt en volſtandig niet bleven, hebben zo een ſtraf vonnis niet gehad, welke nogtans menigerly is geweeſt; want zommige zijn gegeeſſelt, andere gebannen, etlyke zijnder geſtelt tot grooter ſchande, datſe aanſchouwers zouden zijn van de doot der voorgenoemde mannen, onder welken 'er een was, die onder zijn oxelen gebonden en alzo opgehangen, met een ſtrop om zijnen hals, de andere zoude zien dooden. Zommige vrouwen zijn ook met vonnis geweſen dat zy hare mannen met ſchande zouden zien ombrengen.

Ten laatſten heeft den Raat ook geweſen en geoordeelt, dat *Manginus* huis, daar zy plegen te vergaderen, tot de gront toe afgeworpen zou worden, tot een eeuwige memorie en geheugeniſſe van zulke booſe daat (zo zy het noemden) en datmen in de plaatſe een Capelle timmeren zoude, daar men ter eeren van haren Afgod, die zy uit het broot zelf ſcheppen en maken, alle Donderdag een Sacraments-Miſſe doen zoude, daarmen renten toe ſtellen zou uit het goet der genen dien lyf en goet zeer wreedelyk ontnomen wert. Dit is het gene dat in dat heerlyk Paryſche vonnis beſloten is.

Als de ſententie van den Raat gegeven was, zo heeft de Duivel niet te vreden geweeſt met het bloet der regtveerdigen, ziende dat daar mede niets uitgeregt zou zijn, dat zijn ryk zou verſterken; maar veel meer dat hy overwonnen en beſchaamt zou worden, waar 't dat deſe in de belydeniſſe der waarheit ſtantvaſtig bleven. Zo heeft hy dan alle manieren onderſogt, om haar van haar geloove af te trekken, en haar ſtantvaſtigheit te buigen, als hyſe geweldiglyk niet breken konde. Hy heeft als een Prince en ingever van allen kwaden raat, den Regters geraden, datſe deſe veertien, die ter doot verweſen waren, in de Klooſters ſchikken, en den eenen van den anderen ſchyden, en alzo een iegelyk biſonder beproeven zouden.

Maar als zy 't al beſogt hadden, en bevonden deſe mannen ſtantvaſtig en onwankelbaar, en datmenſe geenſins van haar geloof konde afbrengen; zo hebbenſe haar *Gillis Bertbelot* den Provooſt overgelevert om te Meaux te brengen, en daar het vonnis te voltrekken. En deſe veertien

1546. tien mannen zijn op een wagen gelegt, en op dat zyſe alle verdriet zouden aandoen, en van allen troost berooven, zijnder twee Sorbonisten, *Doctor Maillard*, en *Doctor Picart*, op Muilen ſittende, by de wagen gereden, ſonder ophouden haar met ſchandelyke woorden aanvallende, om de Godvrugtige van 't gelooveaf te trekken, alzo dat *Petrus de Klerk* met een gram gemoet tot *Picart* riep: Gaat van ons, gy Satan, en verhindert ons niet in de gedagtenisſe ons Gods.

Terwyle datſe nu deſe verdrietelyke ryſe met groote moeite, pyne en ook bekoringe dede, zo is 'er van God een zaak geſchiet dat waardig is om te vertellen, het welk die arme menſchen, die nu van geeſte en na den lighaam zeer gekweit, benaut en vol verdriets waren, zeer heeft verſterkt en kloekmoedig gemaakt. Want doen zy door het Bosch van Liuren, dat drie mylen van Parys is, reden, is haar in 't gemoet gekomen uit het naaſte Dorp *Couberon*, een Wever van zijn ambagt: Deſe loopende by den wagen, heeft haar vermaant, datſe vromelyk in de belydenisſe der waarheit zouden volherden. Myn Broeders en Vrienden, zijde hy, weeſt wel gemoet en ſterk van herten, weeſt niet verſaagt het Euangelium, gelyk 't behoort, een vrymoedig getuigeniſſe te geven. Maar dewyle de wagen met grooter ſnelheit voort reet, alzo dat hy van den voorgaanden niet wel gehoort konde worden, zo heeft hy zijn hand om hooge geſteken en heeft luide geroepen: *Broeders, weeſt hem gedagtig die daar boven in den Hemel is.* De Scharlauten en Knegten die den Provooſt volgden, denkende dat het een Luteraan was, hebbe hem ſonder eenig vragen gebonden, en op den wagen geworpen, daar die alderelendigſte op lagen.

Dit zijn de wonderlyke wegen des Heeren, en niemant bekent dan alleen den genen die zijnen wille en voorſigtigheit beproeven en bevinden. Want deſen menſche, die door zulken Godlyken vierigheit haar bejegent is, heeft hare flaauhertigheit en krankmoedigheit alzo verſoet, vertrooſt en verſterkt, hare kragten alzo vernieut, dat zommige beleden, dat deſes menſchen toekomſte haar zo verheugt heeft, of 'er een Engel uit den Hemel tot haar geſonden geweeſt ware, om haar te vertroosten, en die te voren door groote droeffeniſſe ſtille geſwegen hadden, hebben doen begonnen haar hooft op te ſteken, en zig zelve in den geeſt te verblyden. Zo heeft deſe Ambagts-man, komende uit de wilde Boſſchagie, haar een zeer ſterken moet gegeven, om het Euangelium Jeſu Christi te beſchermen. Daar na als zy in het Dorp te Liuren kwamen, en het volk met hoopen na den weg liep, daar de wagens reden, en dit menſch ziende, dien zy wel kenden, riepen zommige, dat hy een Luteraan was, en beter verdient had verbrant te werden, dan eenige die hy hem zaten; 't welk de Provooſt en zijn dienaars te wege bragt, dat zy hem vaſter gebonden hebben.

Als zy nu te Meaux gekomen waren, heeftmenſe wederom in den kerker geſloten, en op de pynbank gelegt, en gepynigt en ondervraagt, ſonderlinge deſe veertien mannen; welke nogtans niemant beklapt hebben der genen die de Euangeliſche leere aangenomen hadde. Terwyle datſe op de pynbank gerekt en geſcheurt werden, was daar een van haar allen, die zeer vrymoedelyk den pyners en Henkers toegeroepen en vermaant heeft, datſe dat onſalige lighaam niet ſparen zouden, dat zo zeer den Geeſt, en wille zijns Scheppers wederſpannig geweeſt was.

Des anderendaags, als menſe ter doot brengen zoude, hebben de Doctoren wederom met haar beginnen te diſputeren, ſonderling van 't Avondmaal. Maar *Picart* en de ander wiſten gants niet wat zy zeggen zouden, als *Petrus de Klerk* haar vraagde, wat gront dat haar veranderinge of tranſſubſtantiatie had; en waar uit dat zy 't wiſten, offe ook, als zy 't broot aten en den wyn dronken, eenige ſmaak van vleeſch of bloet gevoelden. 1546.

Ten laatſten heeftmenſe voorgehouden, dat zo wie in der Mis-papen ooren wat luiſteren, dat is, haar ſonden biegten wilden, dat deſe eenige genade geſchieden zou, namelyk, datmen haar tongen niet uitſnyden zoude. Zo zynder van de voorgenoemde veertien ſeven geweeſt, die door eenige krankmoedigheit, of om dat zy dagten dat 'er niet veel aan gelegen was, de voorgehouden konditie aangenomen hebben, met grooter droeffeniſſe van de andere, die door geenderlei drygemente of belofte wyke wilden.

De tonge uitgeſneden zijn de ſpreekt.

Des namiddags ontrent twee uren zijnſe uit den kerker gebragt. Doen eiſchte de Henker van *Stephanus Manginus* eerſt de tonge; welke hy geern uitſtak. En alſe de Henker uitgeſneden had, ſpouwde *Manginus* 't bloet uit, en ſprak noch zo beſchydelyk, datmen hem wel verſtaan kon, driemaal zeggende: *Den Naam des Heeren zy geprejen:* en is terſtont op een horde geworpen (gelyk ook *Petrus de Klerk* wert gedaan) en weg geſleept; d'andere werden op een wagen gevoert. Maar die ter doot niet waren verweſen, zijn terſtont haar te voet gevolgt, tot op de groote Mart. Daar waren op de Mart tegen over het huis van *Manginus*, veertien galgen opgeregt in 't ront, ringsgewys, en nog een ander galg wat verder van deſe afgeſchyden daar men de jongeling *Michiel Piquery* onder de oxelen aan hangen zoude, dien zy haar ſchaamden te verbranden om zijn jonkheits wille.

Merkt dog.

Doe hebben de Henkers haar aangebonden, als ſchaapkens diemen op offeren zoude. En om dat zy, die haar tongen uitgeſneden waren, den Heere loofden, en d'andere Pſalmen ſongen, zo begonnen de Mis-papen gelyk dulle en verwoede luiden, ook te roepen en te ſingen, *O ſalutaris Hoſtia*, en *Salve Regina*, en zulke ſchandelyke godslaſteringen meer: en hebben van dit geroep en geſchreeuw niet opgehouden, voor dat deſe hylige offerhanden, in eenen ſoeten reuk, door 't vuur verſlonden waren.

Proceſſie drogen.

Maar des anderendaags, welke is den agtſten dag des maants, hebben de vyanden des Euangeliums, als of zy haar dingen wel beſchikt hadden, een heerlyke pompeuſe Proceſſie gedragen, als of zy de waarheit nu gevangen in een triumphe gelyt hadden. In deſe proceſſie hebbenſe haar Hoſtie omgedragen, met ontallyk veel keerſſen en toortſen verciert en verlicht. Als zy nu kwamen ter plaatſen daar deſe H. Martelaaren verbrant waren, daar 't vuur gloeide en brande, zo hebben zy haar Hoſtie daar neder geſtelt. Daar is *Picart* op den prediktſtoel geklommen, welke met goud laken boven over behangen was, op dat de Sonne op zijn hooft niet ſchynen zou; daar heeft deſe heerlyke en wyſe Doctor beginnen te prediken en te ſchelden tegen den genen die daar verbrant waren, zeggende, dat het ter ſaligheit van noode was, datmen gelooven moeſt, dat deſe in het diepſte der hellen verdoemt waren: en al kwam 'er een Engel uit den Hemel die anders zijde, men zou hem niet gelooven; ja dat God geen God zou zijn, waar 't dat hyſe in der eeuwigheit niet verdoemde. Maar met al haar ſchelden en verdoemen hebbenſe de vrouwen (wiens mans verbrant waren) daar toe niet konnen brengen, dat zy zulks ook belyden zouden; maar hebben veel meer daar tegen gezegt, datſe in alle de tyt, diezy met haar

mans

1546. mans overgebragt hadden, van haar anders niet gezien hebben, dan de vreese Gods en alle Godsaligheit, na welke immers de eeuwige verdoemenisse niet en plag te volgen.

Dese bloetgierige menschen waren nog niet verladigt, al haddense dit onschuldig bloet uitgestort, maar zy hebben voort met alle vlytigheit gearbyt als grypende wolven, om de kudde des Heeren te verdrukken en te dooden, en alzo zijn erfgoet te vernielen: zo zijnder zeer vele, door de grootheit en wreetheit der vervolgingen, voortvlugtig geweest, tot andere steden verre en naby gelegen. Welke verstrojinge het Euangelium zeer profytelyk en oorbaar is geweest; want een iegelyk heeft na de bekwaamheit en gelegentheit die hy konde krygen, de waarheit betuigt, beleden en gevordert: gelyk als *Pharon Manginus* te Orliens, en in ander plaatsen gedaan heeft met groote vierigheit, gelyk ook *Petrus Bon pain* hem gedragen heeft te Aubigny, die namaals te Parys verbrant is geworden.

SANCTUS NIVET.

ALs de voorgenoemde veertien verbrant waren, en *Sanctus Nivet* van Meaux in Brie geboren, in de voorschreve Stad gesogt wert, is hy met zijn huisvrouw voor een lange tyt vertrokken na 't Euangelisch lant. Maar als hy bevont, dat hy in de stad van Montbeliard geen profyt doen kon, om dat hy krank van leden was, en geen groot werk konde doen, zo heeft hy willen wederkeeren. De Dienaar des Godlyken woorts, en ook zijn eigen huisvrouw, hebben het hem afgeraden: welke geantwoort heeft, datse daar veel te geruitelyk en gemakelyk zaten, 't welk een oorzake was, datse niet zo vierig waren om Gods woort en eere te verbryden: want voorwaar onder 't kruis is Gods woort in de herten meer ontstekende.

Zo is hy dan wederom tot Meaux gegaan, en in een Burgt, die in deselfde plaatse is, tot St. *Martyns*, stelde hy te koop zommige klyne koopmanschappe in de openbare strate des Burghs. Terstont wert hy bekent en gevankelyk genomen: en zijn proces was haast volmaakt, want hy beleet meer dan de Regters wel wilden hooren.

Onder ander zaken is weerdig om aan te merken, dat hy eens een reden voorgestelt had, en als hem de Regters vraagden, om hem te ontzetten: Wilt gy dat voorstaan of verantwoorden? Zo heeft hy tot haar gezegt: En gy, mijn Heeren, zout gy't wel durven loogenen, dat zo openbaarlyk waaragtig is? Ook als men hem beval om gratie te bidden: zo bad hy ootmoedelyk de Regters, zo wel te Meaux, als ook te Parys, dat zy om de eere Gods medelyden wilden hebben over haar eigen zielen, en aan hare saligheit denken, want zy zo veel onnosel bloeds gestort hadden, oorlogende Jesus Christus en zijn hylig Euangelium.

De Stadhouder van Meaux ziende de vromigheit van desen man (welke hy zyde dat arger was dan alle de voornoemde veertien te zamen) bad *Mr. Peeter Lijet* den President, datmen hem niet zou laten sterven te Meaux, uit vreese, dat (zo hy zyde) dit hartnekkig mensch 't volk mogte verderven, dat is, 't gemeen volk mogt stigten. Zo deden zy hem sterven te Parys, ontrent den jare vyftien hondert ses en-veertig.

GEORGIUS SOPHOCARDIUS.

IN dese tegenwoordige Historie wort ons zeer heerlyk beschreven de onvermetene hoogmoedige stoutheit van een wreet Schots Kardinaal, dewelke altyt daar na tragtede om te beletten den loop des H. Euangeliums, alzo hy dede sterven een getrouw Dienaar des woorts Gods. Maar gelyk ter eener zijde de wysheit en barmhertigheit Gods desen *Georgius Sophocardius* verschenen is; alzo heeft God ter ander zyden laten blyken zijn regtveerdig oordeel in de doot van desen Kardinaal, welke hem voorzegt wert door dese uitnemende getuige des Heeren.

1547. *Jacobus, de vyfde* Konink van Schotlant, doot zijnde in't einde van den jare vyftien hondert twee-en-veertig, zo is het geschiet dat na zijn doot *Maria de Guise*, zijn nagelaten Weduwe, *Jakwes Hammilton*, des Koninks Stadhouder, en *David Betoun*, Kardinaal van *St. Andries*, de zaken der regeeringe en van het Koninkryk waren waarnemende; alzo dat van d'eene zyde, zo veel den Adel belangt, vele van haar in wynige jaren tyts zeer verdrukt werden door verschyden practyken. De Koningen van Engelant en Vrankryk hadden haar met de zake ook van verre bemoeit, zo dat zy door hare Dienaren geheel Schotlant in roere stelden. De Kardinaal verwekt en beweegt zijnde door zijns zelfs eigen eergierigheit, en door de Ambassaatschappen des Paus, door de brieven van Vrankryk, maar voornamelyk van 't huis van Guise, die haar klauwen begonnen te toonen van verre en van na-by, verklaarde hem ook te zijn een gezworen vyant van de gene die de Religie in Schotlant toegedaan waren: en 't gene dat hem nog meer tot rasernye ontstak, was, dat hy bemerkte dat vele Heeren en Edelluiden hare ooren begonnen te nygen om te verstaan en te weten wat het Pausdom voor een Religie ware; zo dat hy dagte dat deselve met 'er tyt zouden bevinden en bemerken de schandelyke abusen die in deselve waren, 't welk oorzaak zou konnen zijn, waar door hare Kerkelyke tyrannye in veragtinge zou komen. Daarom lyde dese Kardinaal wonderlyke lagen tegens eenige van den Adel, maar daar beneffens wierp gy zig altyt op tegens iemant van de Religie, meenende altyt d'een of d'ander uit te roejen. En alzo hy altyt eenigen twist zogt te stigten onder den Adel, zo bragt hy noch eindelyk zo veel te weeg, dat hy op 't einde van't jaar vyftien hondert vyf en veertig maakte, dat byde de contrarie partyen zo geweldelyk en zo wreedelyk aan het gevegt kwamen, dat'er meer dan hondert ter plaatse doot bleven. 't Welk gedaan zijnde, heeft hy hem met den Koning berade van andere nootzakelyke zaken, hy begaf zig na Edenburg ontrent de maant van Februari vyftien hondert sesenveertig: drie weken te voren hadden de Priesterlyken staat en de Papen een gemeene vergaderinge gehouden, alwaar onder andere besloten en voorgenomen wert, dat men *Georgius Sophocardius*, een dienaar des Euangeliums, en zeer welsprekent, vangen zou, (welken *Sophocarbius* een myl weegs van daar was ten huise *Jan Coeburn*, een Schots Edelman. (Volgens dit besluit sent men terstont volk te paart, om *Georgius* aan te grypen en gevangen te brengen. Maar alzo *Coeburn* zeer begeerig was om hem te verberge, hielt het afgeveerdig devolk een zeer langen tyt op, met haar lieden sprekende, waar mede hy wilde verwagten de bekwaamheit van de nagt. De Kardinaal verwittigt zijn verspieders, van de meeninge van *Coeburn*, ging zelve derwaarts met den Stadhouder des Koninks, en stelde wagten op alle wegen en aankomsten: dat gedaan zijnde, zo benaarstigde hy zig om *Georgius* te bekomen; 't welk hy niet konnende verkrygen, nog door woorden, nog door belofte, nog ook door drygementen, liet hy tot zig roepen den Grave van Bothwel, dewelke op een van zijne Pagt-hoeven was. Alzo nu dese Bothwel ook met volk kwam (dewyle hy een zeer aanzienelyk Heer was) verkreeg hy eindelyk zo veel, datmen hem *Georgius* zou bevelen, en dede zijn eed, dat hy

De Schotse Kardinaal is een gezworen vyant der geene die de Religie toegedaan

1547. hy hem voor alle kwaat en overlaſt zou bevryden. De Papen deſen gewenſchten roof hebbende, ſonden haren gevangenen man van Edenburg na *St. Andries*, alwaar hy eenige weken opgehouden zijnde, lieten de Papen haar aldaar in groot getal vinden, niet om met hem te ſpreken, maar om hem te veroordeelen en te verdoemen: en dit geſchiede door ingevinge van de Kardinaal, dewelke allegeerde, als dat het hem niet geoorloft was, by decreet des Paus, iemant ter doot te verwyſen: en hy ſchreef tot den Stadhouder des Konings, hem biddende dat hy wilde een commiſſie beſtellen, en ordonneren eenigen Regters over zaken van lyfsſtraffe, welke tegen *Georgius* zou procederen, die alreede van de Papen en Geeſtelykheit een ketter was verklaart.

Het ſcheen oogmerkelyk dat 'er niets was, dat dat deſe zaak zou hebben konnen verhinderen, 't en ware geweeſt dat *David Hamilton*, zynde maagſchap van den Stadhouder des Konings, welken *Hamilton* deſen Stadhouder verwon, met ſmeeken en bidden, met vermaningen, en met beſtraffingen, waar af den inhout dusdanig was: Dat hy zig zelven verwonderde over de groote vryheit die de Stadhouder zig ſelven toeeigende, dat hy de dienaren des Godlyken Woorts alzo overviel, den welken men nogtans anders geen misdaat kon voorwerpen, dan dat zy het Euangelium Chriſti predikten: dat het ook een kwade zaak is den onnooſelen te verlaten, en datmen deſelve overleveren zoude in de hande van menſchen die in wreetheit de wilde beeſten overtreffen, om alzo van haar gekwelt, gepynigt, en getormenteert te worden. En hy (te weten *Hamilton*) zyde, dat hy wel wiſt wat de Paapſche leere voor een verkeerde leere was, dewelke na den zin en gedagte van menſchen verſiert was: en dat de Papen zelve genoegſaam in hare herten overtuigt waren, dat hare vervalſchte leere een grouwelyke Afgodendienſt was; dit zelve betuigde hy, overmits hy van te voren het Pausdom ook toegedaan was geweeſt, en om dier oorzake wille was hy naderhand afgevallen; maar doen hy de profeſſie van de Leere des Euangeliums gedaan had, zo proteſteerde hy, dat hy deſelve zou onderhouden, en ernſtelyk vermanen die te leſen, ook om die te kennen en uit te drukken met woorden en met werken: hy zijde daar by nog verder, doen hy den Stadhouder des Koning ſprak: Overdenkt en bemerkt eens wat een ieder van u denken en zeggen zal: daarom denkt op de genade, die u God gedaan heeft, dat de Koning, zijnde een ſtraf en wreet man, en u vyant, uit de werelt gerukt is, doen hy in de loopbane liep daar gy nu in loopt: en de gene die hem verlyt en tot het kwade verkeert hebben door haren raat, zoeken u nu ook te verderven. Zy hebben in den aanvang alle haar magt tegens u betoont: en nu door bedriegelyken raat, zoeken zy u ook in den ſtrik te brengen. Weeſt gedagtig van de victorie die gy verkregen hebt ſonder verlies tegen de wederſpannige, en over de vyanden die veel ſterker waren als gy, en wierden nogtans door u verwonnen en verſlagen, grootelyks tot harer ſchande, en zeer vorderlyk voor vele. Gedenkt eens wie, die zijn voor welke gy God verlaat, en overloopt alzo u vrienden. Ontwaakt dog, om te verlaten dien duiſteren miſt der leugenen, die deſe booswigten en kwade menſchen rontom u zijn uitſtortende. Zet u voor oogen *Saul* den Koning van Iſraël, die van een klyne afkomſt zijnde, verheven is tot hooge weerdigheit en Koninglyke eere. Hoe goetgunſtig en goedertierent God 't hem waarts is geweeſt, terwyle hy hem wel en Godſaliglyk gedragen heeft: en ter contrarie met wat ongeluk hy is beſogt geworden, zo haaſt hy God ongehoorzaamheit betoonde. Vergelykt ook alzo den voortgang uwer zaken by den voorſpoet van *Saul*: en weet, dat, zo gy den kwaden raat blyft volgen diemen u geeft, zo zult gy geen ander uitkomſte (dan *Saul*) te verwagten hebben, ja God geve dat zy niet veel erger en worde als des Konings *Sauls*: want wat heeft hy anders gedaan als gy nu doet, om te behagen de verwoede menſchen, die hare boosheit niet konden bedekken.

1547.

De Stadhouder des Konings beweegt zijnde door zulk een remonſtratie, ſchreef aan den Kardinaal, dat hy zig met 't proces van *Sophocardus* niet te zeer haaſten zou, maar dat hy de zaak in haar geheel zou laten tot zijn komſte: en verklaarde dat hy niet wilde konſenteren of toeſtemmen tot de verdoemeniſſe of oordeel van *Georgius Sophocardius*, 't en ware dat de zaak van zijn proces neerſtelyker onderzogt wierde: en dat by zo verre de Kardinaal haaſtig in de zaak was, zo zou hem de wrake daar van over 't hooft komen: en dat hy, zo veel hem aangaat, zijne handen daar van afwaſchte, en proteſteerde geen deel daar aan te hebben, nog oorzake te zijn in het vergieten van dat onnoſel bloet. Waar op de Kardinaal hem zeer ſtraffelyk antwoorde, overmits hy wel wiſt, dat, zo verre hy traag en ſlap in zijn antwoorde ware, de gevangen man, die van het gemeene volk zeer bemint was, uit zijne handen zou verloſt worden: hy wilde ook niet dat zijn proces in eenige konferentie of diſpute geſtelt zou zijn, om dat hy bemerkte zijns eige ongelyk; en derhalven was hy tot zijn voordeel gants geen uitkomſte verhopende. Nu, aangezien hy niet en begeerde dat na de reſolutie, die in de volle vergaderinge van den Prieſterlyken ſtaat genomen was, men eenig onregt vonnis zou geven; hy t'eenemaal met gramſchap ontſteken zijnde, antwoorde, dat hy aan den Stadhouder des Konings niet geſchreven had, als of het in zijne magt ware, maar begeerde dat hy zijnen naam zou voegen tot de ſententie en vonnis des doots, die alreede tegen den gevangen perſoon aangelegt was.

Aldus toornig zijnde, dede hy *Georgius* uit de gevankeniſſe halen, en beval *Jan Viniras* (zijnde een geleert man, die de leere des Euangeliums hymelyk goetgunſtig was) datmen een openbare uitſpraak en oratie doen zou, zo als de zake haar dan toedragende was. *Viniras* nam tot een fundament om zijn uitſprake te doen, de plaatſe uit de Hylige Schrift by *Matthæus cap.* 13. en zijde, dat het woort Gods 't goede zaat was, en dat de Ketteryen waren het onkruit, om dat de Ketteryen regelregt ſtryden tegen het woort Gods, en nogtans zeer obſtinatelyk onderhouden en beſchermt worden: en dat de zelve voortgekomen en ook onderhouden zijn door de onwetenheit van de gene die haar lieten noemen Herders der Kerke, welke gants geen hope en hadden, om te konnen handelen 't geeſtelyk ſwaart des woorts Gods, nog zo en konden zy ook de Ketters niet overwinnen, nog de verdoolde menſchen op den regten weg brengen. Daar na vertoont hebbende, door de authorityt van *Paulus* in den *eerſten Sendbrief tot Timotheus*, het ampt van een ware Biſſchop, zo bewees hy, dat het eenige middel, om alle Ketteryen te wederſtryden, is, 't woort Gods, en datmenſe moeſte wederſtaan door de leere der H. Propheten en Apoſtelen, als zijnde den waren toetsſteen des woorts Gods.

Hoewel het vertoog of Oratie van *Viniras* een opregt oordeel was tegens de opgeblaſentheit en liſtigheit der Papen, die aldaar verſamelt waren,

1547. ren, niet om dat zy *Georgius Sophocardius* en andere van ketterye beſchuldigen zouden, maar op dat zy met woorden en werken zouden betoonen, dat zy zelve Ketters waren, overmids zy deden ſterven de gene, die haar ſtelden tegens hare dwalinge en opgeblaſentheit; niettemin tot haren voordeel nemende, al 't gene voorgeſtelt was, en op dat in hare wyſe en voornemen van procedure eenig goet belyt zou ſchynen te zyn; zo brengen zy *Georgius* in de Kerke, en doen hem op een hoogen Predikſtoel klimmen, alwaar tegen over den zelven nog eene anderen ſtoel ſtont, daar zig vertoonde een Paap, genaamt *Jan Lander*, welke met alle zijn met geſellen omcingelt was, die aldaar gekomen waren om oordeel van de zake te geven. Maar daar was gants geenen regel van eenige vergelykinge of oordeel: want deſe *Lander* ſchandelyke en afgryſelyke ſmaat-redenen uit zijn mont geſpogen hebbende tegens *Sophocardius* (gelyk zulke laſteraars gemeenlyk doen, en altyt gedaan hebben tegens de gene die de ware Religie voorſtaan) zo duurde eindelyk dit zeer lang, nogtans haar defentie zijnde ſonder eenig fundament; zo dat zy eindelyk *Georgius* van daar wederom weg lyden, na 't Kaſteel, en bleef den geheelen nagt in de kamer van den Kaſtelyn, en bragt dien nagt zijn tyt over in gebeden tot God. Des anderen daags morgens ſonden de Biſſchoppen tot hem twee Franſciſcaner Monniken, die hem verkondigden dat hy zou ſterven, hem vragende of hy hem biegten wilde. Hy antwoorde, dat hy met haar niet te doen had, nog wilde haar ook niets openbaren of te kennen geven: maar indien zy hem eenige vrientſchap wilden doen, zo bad hy, dat zy hem wilden toe aten, dat hy nog eens in geſprek mogte komen met dien perſoon, die daags te voren zo ſchandelyke ſmaat redenen uit zijnen mont hadde laten gaan. *Viniras* is door toelatinge der Biſſchoppen in 't Kaſteel gekomen, en was lange tyt ſprekende met *Georgius*; en *Viniras* zijne oogen afgewiſcht hebbende (alzo hy hem van 't ſchryen niet konde onthouden) vraagde hy *Georgius* ſtillekens, of hy het H. Sacrament des Avontmaals niet wilde nuttigen? Waar op *Georgius* hem ſoetelyk heeft geantwoort: Ja, en dat zeer geerne, mits dat het geſchiede onder de twee gedaanten of ſpecien, volgens de inſettinge onſes Heeren en Saligmaker Jeſu Chriſti. *Viniras* wederkeerende tot de Biſſchoppen, verhalende haarlieden dat *Georgius* met alle eerbiedinge voor God den Heere bekent had, dat hy zig onnoſel en onſchuldig kende, van wegen zulke misdaden als men hem oplyde; en 't gene men nu aan hem bewees, en was niet om voor hem te bidden, datmen hem in het leven laten zou, overmits hem den doot aangedient was, maar om den menſchen een zeekere getuigeniſſe na te laten zijner onnoſelheit, die hy wel wiſt dat voor God pryſelyk zou zijn. De Kardinaal ontſteken zijnde met toorn, begon te zeggen: En gy *Viniras*, wy kennen u al over langen tyt. Op de vorige begeerte van de communicatie des Nagtmaals onder de twee gedaanten, antwoorde deſe Kardinaal, na dat hy wat in 't hymelyk geſproken had met de Biſſchoppen, als met haar lieden advys en voorweten, dat het buiten reden zou zijn, dat een obſtinaten en verdoemden Ketter, die van de Kerke veroordeelt was, zou genieten eenige privilegien of weldaden van de zelve.

Het beſchyt gedaan zynde van 't gene te voren gedaan was, alzo de dienaren en huisgenoote des Kaſtelyns haar vergaderden om te ontbyten, ontrent ten negen uren, zo vraagden zy *Georgius*, of hy by haar wilde blyven: waar op hy antwoorde, Ja, veel liever dan ik nog oit te voren gedaan heb, om dat ik zie dat gylieden eerlyke luiden zyt, en met my vereenigt in een ſelfſtandig lighaam Chriſti; gemerkt dat ik weet, dat dit myn leſte eetensmaal is, dat ik in deſe werelt doen zal. Daar na zijn propooſt of geſprek makende met den Provooſt of Kaſtelyn, zijde tot hem, Ik vermane u in den Name Gods, en om de liefde die gy onſen Saligmaker Jeſu Chriſti toedraagt, dat gy u aan deſe tafel voegt, en my wat gehoor wilt geven, tot dat ik voleint heb de korte vermaninge die ik begeere te doen, en tot dat ik de ſegeninge geſproken heb, over 't broot dat wy eten moeten, als Broeders in den Heere: daar na zal ik u God bevelen. De tafel met een wit tafel laken gedekt, en het broot daar op geſet zijnde, zo begon *Georgius* met korte en klare woorden omtrent een half uur te handelen van 't Nagtmaal, en van 't lyden en ſterven Jeſu Chriſti. Hy vermaande ook voornamelyk den Broederen, dat zy alle gramſchap en toorn afleggen zouden, ook alle boosheit, en dat zy een ſonderlinge liefde in hare herten zouden laten woonen, op dat zy ware en opregte leden Chriſti mogten zijn, die altyt by den Vader ons is voor-tredende en voor ons bid, op dat onſe offerhande van dankzegginge hem aangenaam zy ten eeuwigen leven. Dit gezegt en God gedankt hebbende, brak hy 't broot, en nam 't voor, en gaf een ieder van de Communicanten een ſtuk: daar na den wyn geſmaakt hebbende, bad haar alteſamen, dat zy in deſe dankſegginge wilden gedagtig weſen den doot des Heeren: daar by zeggende, dat hem eenen veel bitterder dranк beryt ſtont te drinken als haar lieden, en dat om geen ander oorzaak, dan om dat hy het Euangelium gepredikt had. En na dat hy de dankzegginge gezegt had, vertrok hy in zijn kamer, alwaar hy zijnen tyt in gebeden doorbragt.

Hy beſient het Avontmaal in de gevangenisse.

Korts daar na zijn twee Beuls gekomen in de kamer, d'een kleede *Georgius* met een lang ſwart geverft hemt, d'ander bont aan verſchyden plaatſen zijns lighaams ſaxkens met bus-kruit, en alzo toegeruſt zijnde, lyden zy hem uit die kamer in een ander, hem belaſtende daar te blyven tot dat zy hem kwamen halen. Op dien tyt wert op de plaatſte in 't Kaſteel een ſchavot beryt, om *Georgius* daar op te verbranden. Tegens over dit ſchavot waren ſekere venſters, cierlyk bekleet met Tapyt-werk en kuſſens, waar op de de Kardinaal en zijn Raat ruſtende waren, om hare oogen aan dit ſchouwſpel te verſadigen, want haar zeer aangenaam was den doot van deſen vromen Martelaar. Ja dat meer is, zo liet hy de plaatſe beſetten met krygsvolk, om dat hy te beter ontzien zou worden. Het geſchut wiert ook aan alle plaatſe van 't Kaſteel veerdig gemaakt om te ſchieten. Ondertuſſchen begonnen de Trompetten ook geluit te geven, en *Georgius* beneden gebragt zijnde, klom op 't ſchavot, alwaar hy terſtont aan de paal vaſt gemaakt wert.

Georgius wert veerdig gemaakt om verbrant te worden.

En alzo hy zijn gebet tot God begon te doen, om den goeden voortgang des Euangeliums, zo wenkte de Kardinaal de Beuls, dewelke terſtont het vuur in 't hout geſteken hebben, en zo begon de vlamme aan 't buskruit te komen, daar mede zy *Georgius* behangen hadden.

De Kaſtelyn was zo naby den ſtaak, dat de hitte des vuurs hem verwarmde: niettemin nogtans, zo vermaande hy *Georgius* tot volſtandigheit, dat hy goeden moet zou hebben, en zijn ziele in de handen Gods bevelen. *Georgius* antwoorde hem, deſe vlamme kwelt myn lighaam, maar zy maakt myn ziel niet ſwak. Vorder zijde *Georgius*, En die (te weten, de Kardinaal daar hy van ſprekende was) die my met hoogmoedige

1547.

1547. ge en ſpytige oogen naby aanſchouwende is, die zal in zeer wynige dagen zeer verſmadelyk en ſchandelyk omgeſtooten, en tot ſchande worden, in plaatſe dat hy my nu gemakkelyk en trotſig aanſchout: terwyl hy dat ſprak, zo verworgde hem den eenen Beul met de koorde die hy om den hals had, en benam hem de woorden dat hyſe kwalyk konde uitſpreken. Het lighaam wert in aſſche en ſtof verandert, en de Biſſchoppen, in hare verwoetheit en boosheit volherdende, verboden op ſtraffe van excommunicatie, dat niemant voor de ziele van *Georgius* zou bidden. Dat zelve zoude ook te vergeefs geweeſt zijn: want deſe gelukkige ziel, die was met Jeſus Chriſtus in den Hemel zig verheugende, volgens de ſpreuk des 14. capittels der Openbaringe Johannis: *Salig zijn de doode, die in den Heere ſterven: De Geeſt zegt, dat zy ruſten van haren arbyt, en hare werken volgen haar na.* Alzo veel als de Kardinaal geeert en aangezien was van de ſuperſtitieuſe menſchen, van wegen deſe ongeregtige zaak; zo veel te meer was hy ter contrarie van alle eerbare en vrome luiden mispreten en vervloekt: maar het gene dat *Georgius* hem voorzijde, ſag men hem haaſt overkomen. Want na dat wynige weken voorby waren, heeft de ſoon van de Grave van Rethule, hebbende groot geſchil en gekyf met de Kardinaal gehad, voor zig genomen den zelven Kardinaal uit te roejen met hulpe van eenige Edelluiden. Zo is hy in zeer korte tyt met zijn leven te St. *Andries* gekomen, alwaar nog eenige hem toegedaan waren, en vont goede gelegentheit om op eene morgenſtont vroeg in 't Kaſteel te komen, en maakte zig meeſter van 't zelve, en in de kamer van den Kardinaal komende, zo vermoorden zy hem aldaar met ponjaarden: en alzo die van de Stad daar wilden toeloopen om hem te helpen, zo dede hy van ſtonden aan den Kardinaal, geheel bebloet zijnde van de wonden, uit de zelve venſter hangen, daar hy *Georgius Sophocardius* had zien ombrengen: zo dat een ieder geheel verbaaſt, en met beſchaamtheit na huis vertrok. De geloovige loofden God over zijne wonderbaarlyke oordeelen, die hy liet blyken tot een wrake van 't onſchuldig bloetvergieten aan *Georgius Sophocardius* begaan: gelyk als *Buchananus* dat zelve beſchryft in 't vyftiende Boek der Hiſtorie van Schotlant.

Vyf Martelaaren binnen Parys.

ONtrent deſen tyt is de Stad Langres, een van de oudſte en principaalſte Biſſchoppelyke Steden van Vrankryk, verlicht geworden, met het licht des hyligen Euangeliums. Waarom de Satan, ziende, dat zijn ryk hier door omgeſtoote zoude werde, niet afgelate heeft alle middelen door zijne dienare aan te wende, om dit in eenige manieren te mogen beletten. Waar door dat een goet man, genaamt *Jan Serapbin* van Tours in Touraine, hebbende alreede eene goede gemeente begonnen te verſamelen, gevangen, en met *Micbiel Marſchal*, *Jan Camus*, burgers van Langres, *Jan Camus* de Groote van Dyon met nog een ander wiens name ons onbekent is, in den kerker te Parys gelyt is geworden. Alwaar zy ondervraagt zijnde van haar geloof, Chriſtus en zijn H. Euangelium ſtantvaſtelyk beleden hebben, verwerpende alle menſchelyke inſtellingen, en Paapſche ſuperſtitien, en belydende de zuivere en overvallchte leere, die ons van de Apoſtelen en hare nakomelingen nagelaten is. Hierom zijn zy alle vyf te Parys in 't jaar vyftien hondert ſeven en-veertig levendig verbrant geworden, in welke pyne zy haar zeer ſtantvaſtelyk gedragen hebben, tot verwonderinge van alle de gene die dat ſagen. In de executie van deſe vyf Martelaren, is dit aanmerkens waardig geweeſt: Dat *Francois Picart*, een van de Sorbonniſtiſche Doctoren, verbaaſt zijnde van een zo groote en extraordinaire kragt Gods in deſe Martelaren, in plaats van te roepen en te tieren, na zijn gewoonte, haar allen heeft beginnen te vermanen tot patientie; tot den welken een van deſe vyf, met een laggenden mont zyde, zo luide dat het een iegelyk makkelyk kon hooren: *Myn Heere, gelooft zy God, dat gy uwe kwade blixemende woorden begint te veranderen: maar indien gy nu tegenwoordig waart in mijne plaatſe, zout gy u wel durven beroemen, zulken goeden patientie te hebben, gelyk als de goede God my nu is verlenende?* En alzo hebben deſe vyf vrome Getuigen Chriſti, met groote ſtantvaſtigheit in het midden der vlamme, hare zielen opgeoffert in de handen van haren Hemelſchen Vader.

1547.

Mr. JOHAN de ENGELSCHE.

MEeſter *Joban de Engelſche* geheten, een Advocaat te Sens in Bourgonjen, als hy om de Chriſtelyke Leeringe, die hy door zijn belydeniſſe betuigt had, van den Hoogen Raat van Parys veroordeelt was, dat hy levendig verbrant zou worden, heeft hy het zelve te Sens zeer ſtantvaſtelyk geleden in de maant van Maart, in 't Jaar vyftien hondert ſeven-en-veertig.

Mr. LEONARD du PRE.

MEeſter *Leonard du Pré*, geboren te Limoges, een zeer geleert man, deſe is in het jaar onſes Heeren vyftien hondert ſeven-en veertig in de maant van Juli gevangen in de Stad Bar, gelegen aan de Riviere de Seine. Hy wert verraden van twee vallſche Broeders, die met hem van Dyon tot de Stad toe gekomen waren. Als hem de Amptman der Stad van alle Artykelen der Chriſtelyke Religie ondervraagt, en hy op alles ſtantvaſtelyk zijn belydeniſſe gedaan had, zijn tot hem de Monniken en andere gevynsde hypocryten gekomen: welke als zy van haar valsheit en boos geloove verwonnen waren, hebben zy door de kragt der waarheit eenigerly wyſe hem moeten bekennen een getuige des Euangeliums te zijn.

Daar door is hy niet vry gelaten, maar tot den hoogſten Raat van Parys verſonden, en is van den Raat verdoemt om levendig verbrant te worden. Het welk ook is geſchiet in 't zelve jaar vyftien hondert ſeven-en-veertig in de maant van Auguſtus, en heeft tot den laatſten toe uem de Euangeliſche waarheit beleden en beſchermt.

Agt Burgers van Langres.

ONtrent in 't laatſte des maants September, in 't jaar onſes eenigen Saligmakers vyftien hondert ſeven-en-veertig, zijn te Langres om het Woort Gods verbrant geweeſt, *Jobannes Tuffignon*, en zijn huisvrouw *Jobanna Sejournam*, *Simon Mareſchal*, ook met zijn huisvrouw *Jobanna Bailly*, *Guliame Michaut*, *Jacob Boulereau*, en *Jacob Bretenay*: alle Burgers tot Langres in de ſtad geboren. Welker heerlyke vromigheit en ſtantvaſtigheit in de belydeniſſe der waarheit veel Godvrugtige menſchen en beminners der waarheit grooten troſt en vreugt heeft aangebragt; maar den vyanden gramſchap en toornigheit, niet ſonder groote verwonderinge.

Onder alle andere heeft *Jobanna Bailly*, *Mareſchals* huisvrouw, een zeer vroom en mannelyk hert betoont. Want als zy nu tot den vuure gingen, zo heeft zy alle de andere, en byſonder haren man, met een vroom gemoet tot geduldigheit en Chriſtelyke volſtandigheit vermaant. Men zegt datſe onder andere Godvrugtige redenen tot dit volk ook gezegt heeft, Dat de eenigheit en gemeenſchap des levens en lighaams, die zy in den Houwelyken-ſtaat gebruikt had, niet anders dan houwelyk'ſche voorwaarden en be-

1547. loften geweeſt zijn: maar dat de Heere Jeſus Chriſtus hem aan haar waaragtelyk ten houwelyk zou geven op dien dag, als zy t'zamen met haren doot hem zouden betuigen.

Maar overmits zy de alderjongſte was, zo is zy tot het alderlaatſte gehouden, op dat menſe met ſchoone beloften nog zou moge tot wederroepen bewegen. Maar zy is gelyk ook alle d'andere) zeer ſtantvaſtelyk en onwankelbaar in de belydeniſſe der waarheit tot den einde gebleve. 1554

STEPHANUS PELOQUINUS binnen Parys de tonge uytgeſneden, en daar na met klyn vuur verbrant.

De zon der waarheid ſchoot zyn flikkerende ſtraalen,
Door uw kloekmoedigheid in 't midden van 't gevaar,
O naam-en kruisgenoot van d'eerſten Martelaar
Van Jezus liefdewet! Dus moet de nachgeeſt daalen.
En zwigten voor de kragt van 't kruis; want aards geluk.
Brengt haar meer zielen aan, dan tegenſpoed en druk.

BInnen de Stad Bloys in Vrankryk, is een zeer oud borgerlyk geſlagt van de Peloquins, het welke God de Heere heeft willen vereeren met twee Godvrugtige gebroeders, dewelke hy gemaakt heeft tot twee vroome Campioenen van de Orden zijns Soons Jeſu Chriſti. Deſe hebben alle byde geleert, en in de Chriſtelyke Religie onderweſen geweeſt binnen de ſtad van Geneven, en van daar zijn zy na Vrankryk getrokken, om de geeſtelyken ſtryt voor de waarheit aan te nemen. *Stephanus*, als ouder zijnde dan zijnen Broeder *Dionyſius*, is eerſt tot den ſtryt geſonden, vertrekkende van Geneven (alwaar hy zijn huisgeſin had) na Orleans en Blois, om van daar eenige geloovige Chriſten en binnen Geneven te brengen. Maar de Heere, die door zijn wonderlyke magt geduriglyk is werkende, en alle de beroeringen van zijn creaturen gelyt, heeft terſtont deſen zijn dienaar gehouden, met alle zijn geſelſchap, binnen de ſtad genaamt *Chaſteau Renard*, door een Provooſt van de Mareſchal. *Anne Audebert* (wiens doot hier na zal verhaalt worden) was mede in het voorzyde geſelſchap, om na de ſtad van Geneven te komen: maar haar weg en haar voornemen is verkort geworden, en voor een Stad van toevlugt, die zy hier op der aarden zogt, heeft haar de Heere een blyvende en eeuwig-duurende Stad gegeven. *Stephanus* is van *Chaſteau Renard* na Parys gelyt geworden, alwaar hy geexamineert zijnde, getuigeniſſe gegeven heeft van de Euangeliſche waarheit; zo dat hem de Heeren van de Brandende kamer binnen Parys (want zo werden zy genaamt) veroordeelt hebben om eerſt de tonge uitgeſneden, en daar na met een klyn vuur levendig verbrant te worden. De groote kloekmoedigheit, waar mede hy deſe zware tormenten op de plaatſe van St. Jans Kerkhof verdragen heeft, maakte alle de aanſchouwers van zijne doot verbaaſt en verwondert. Wat aangaat zijn Broeder *Dionyſius Peloquinus*, deſen dede de Heere vyf jaren daar na den zelven weg ingaan, en getuigeniſſe geven van zijne waarheit binnen de ſtad van Lyonnois, gelyk wy hier na hooren zullen.

STEVEN POULLIOT.

S*Teven Poulliot*, geboren in de Stadt van *St. Aubert* by Caudebeke in Normandien, is van daar getrokken te Meaux in Brie, daar hy niet lang zonder vervolginge is geweeſt. Zo is hy gedwongen te vertrekken, en ging tot Fere in Tretenois, vier myleu van Soiſſons, daar hy gevangen wert en gefonden na Parys, en wert in groote benautheit en ſtrengheit aldaar gehouden. Als 't nu voor de Heeren des Parlements kwam, zo kreeg hy een ſententie, dat men hem zijn tonge zoude uitſnyden, en levendig verbranden. En men lyde op zijn ſchouders een pak met bouken, met welke hy verbrant wert.

Als

1547. Als hy uit de gevankeniſſe gelyt wert, eer men hem de tonge uitſneet, zyde hy klagende aldus: *Eylaas mijn God, is de werelt nog in duiſterniſſe! bekent zy nog de waarheit niet!* En is alzo gekomen op de plaatſe te Meauber genaamt, en aldaar om de Euangeliſche waarheit verbrant, in het jaar vyftien hondert ſeven-en-veertig. 1547.

JAN BRUGIER tot Iſſoer in Vrankryk aan een kruisgalge verbrant, met alle zijne boeken.

De krachten van Gods Geeſt gaan 's waerels geeſt te boven.
Dit heeft wel eer de Mond der waarheid eens voorſpelt.
Hier blykt het in 't gedrag van deez' Godvruchten held,
Voor wiens geduld en deugd de vuurgloed moet verdooven
Tot elks verwondering, terwyl de boosheid vlugt,
Door 't ongeruſt gemoed voor zwaarder ſtraf beducht.

JAn Brugier, geboren van een plaatſe genaamt Formaal, welke is een Dorp in het lant van Auvergne, was gevangen om de Euangeliſche waarheit, by des Koninks van Vrankryks Officiers te Siege van Montferand. Maar hy brak uit de gevankeniſſe met nog een ander man om deſelve zaken aldaar gevangen, welke des nagts ten eerſten over de muuren ſprong ſonder hem te kwetſen; maar *Brugier* hem na ſpringende, brak een van zijne beenen, daarom ontkwam hy met grooter pynen en zwarigheit. En daarenboven was 't hem een grooter pyn, dat hem dogte, dat hy zo ſchandelyk ontvloden was de beroepinge daar hem God toe geroepen had, om zijnen Naam te belyden: en beklaagde het dikmaals, zeggende, waar 't dat hem God zo veel tyts gunde, hy wilde zulke ſchade met gewillige gehoorſaamheit vergelden, 't welk hy ook namaals wel bewesen heeft. Want kort daar na is hy wederom van de dienaars des Officiers van Montferand gevangen, en heeft zeer vromelyk de waarheit beleden en voorgeſtaan. y brak uit.

Als nu zijn proces gemaakt was, is hy na Parys geſonden, en in de gevankeniſſe (la Concergerie genaamt) geſloten, en wert aldaar van *M. Pieter Lizet* ondervraagt, die doen ter tyt de eerſte Preſident van 't Parlement was. Als nu het Parlement ſag dat hy ſtantvaſtig en onwankelbaar bleef in het geloove, hebben zy hem verweſen in de Stede van Iſſoer levendig verbrant te werden, t'ſamen met zijn boeken die by hem gevonden ware, en dat zijn goet verbeurt zoude zijn, en opgenome tot des Konings profyt.

Doe wert Brugier wederom gebragt in de voorzyde Stad van Iſſoer. Daar is ook gekomen de Inquiſiteur (*Orri* genaamt) een oude vyant der waarheit, en predikte openbaar op de markt, dat een iegelyk zig wel mogte wagten van het bedrog deſer Lutheranen.

Want in der waarheit (zyde hy) al dat zy zeggen is waaragtig; maar in 't gene dat zy loogenen, daar is valſcheit in gelegen. Zy komen wel met ons overeen, daar in, dat wy gelooven dat God Almagtig en Waaragtig is: dat Chriſtus de Saligmaker der werelt is; dat de H. Schrift door den Hyligen Geeſt geopenbaart is, en ook in al dat in de Artykelen van ons geloof begrepen is. Maar hier is het fenyn, namelyk, in het loogenen; want als zy u zullen zeggen, dat God niet in het hylige hoſtie is: als zy het Vagevuur loogenen, en de Pardonnen van onſe hylige Vader de Paus, de aanroepinge der Hyligen, en andere inſettingen en decreten geordineert en beveſtigt by onſe Moeder de hylige Kerk; daar is hare dwalinge in gelegen: daarom is 't, dat gy u al t'zamen daar van moet wagten.

Alzo vermaande deſe valſche en bedrieglyke Propheet dat arm onverſtandig volk, gelyk zijn maniere van doen is, waar hy kome. Als nu het vonnis des Parlements tegen Brugier in den Raat van Iſſoer geleſen was, by den Stadhouder van Montferand, met den Advocaat, Procureur, en andere Officiers van den Koning in de voorgenoemde Ballouwage: zo begeerde *Orri* den gevangen aan te ſpreken, om hem van 't Arty-el

1547. des Sacraments te onderrigten, willende bewyſen, dat de ſubſtantie des broots en wyns vergingen, en dat het lighaam en bloet Chriſti in de plaatſe kwamen, ja alzo lang en breed als hy was hangende aan het hout des kruyces. *Brugier* antwoorde: Waar 't dat onſe lighamen moeten gevoert werden van die naakte gedaante, ſonder eenige ſubſtantien, zo mogt uwe reden eenigſins beſtaan: maar als dat niet geſchieden kan, wat onderſcheit zalder dan zijn tuſſchen de figuren en 't gene dat 'er beteekent wert? 't welk dog in alle Sacramenten geëiſcht wert; want anders zou 't niet weſen dan een fantaſie, ja een Afgod: 't welk ik niet bekenne. *Orri* zijde: Is 't dat gy loogent, dat het Lighaam onſes Heeren is in de Hoſtie, na dat de Prieſter de Sacramententele woorden (met meeninge om te conſacreren) geſproken heeft; ik zegge dat gy de Almogentheit Gods loogent, welke al vermag dat hy wil. *Brugier* antwoorde: ik en loogene de Almogentheit Gods niet; want wy diſputeren hier niet, of God de magt heeft om dat te doen of niet; maar wat hy in zijn Avontmaal gedaan heeft, en ook wat hy wil dat wy doen zullen. *Orri* aſtatende, zyde tot hem: Wel dan, waarom en ſpreekt gy te Parys alzo niet voor myn Heer den Preſident? *Brugier* antwoorde: Ik heb noit anders voor den Preſident geſproken, en men zal niet bevinden in myn proces, dat ik anders beleden heb. Doe ginck *Orri* van daar, en zijde tot zommige, dat men deſen armen menſch groot leet en onregt dede, en dat zijn gevoelen van 't Sacrament niet kwaat was. Een van deſe die dat hoorde, zyde hem: Waarom hebt gy dan zijn doot onderſchreve en daar in bewilligt? Gy zoud liever zulks aan 't Hof beweſen, en u zelven geſteit hebben tegen de executie. Wat zoude ik doen, zijde *Orri*, ik zou niet weten hoe ik 't beginnen zoude? Is 't mogelyk de ſententie te veranderen dat hy niet verbrant werde, ik wil 't beſte wel doen. Maar des Konings Officiers wilden geenſins daar na hooren, zeggende, datſe niet en zouden durren veranderen, dat by het Parlement beſloten was, uit vreeſe van geſtraft te worden.

De almogentheit Gods.

Daarna zijnder Papen tot *Brugier* gekomen, om hem te vermanen. Zy hebben hem voorgehouden een lang hout kruys, met een beelt daar aan gehegt, 't welk deſe hylige Vaders gemeenlyk Volk vertoonen op den goeden Vrydag, als zy roepen, *Miſericordia*, *Miſericordia*, en zy zijden: Nu, ziet daar *Brugier*, gy ſpreekt zo vele van Jeſus Chriſtus, en dat gy op niemant vertrouwt dan in hem alleen: het is in deſe ure dat gy 't met de werken bewyſen moet. Wilt gy dan niet aanbidden dit waaragtig en weerdig kruys, aan 't welke hy gehangen heeft om uwen en onſent wille? *Brugier* haar van terzyden aanziende, ſchudde zijn hooft, en zijde: Ey arme menſchen! ik bidde niet aan het maakſel der menſchen handen: maar ik bidde den waaragtigen God en Vader aan in den geeſt en waarheit.

Aanroepen van Maria

Men wilde hem dwingen om de Maget Maria aan te roepen. Een van de Officiers zyde hem, dat hyze veragte en onteerde, daarſe nogtans is (zyde hy) een voorſpeekſter der armer ſondaren. *Brugier* antwoorde: Ik wilde wel dat gy my met vreden liet, en gedoogde dat ik een wynig op mynen God mogt denken eer ik ſterve. Ik ben te vreden met den eenigen Advocaat die van God geſtelt is voor de ſondaren: daar mede doe ik de Maget Maria geen oneere aan, gelyk ik zoude doen, als ik zulken grouwelyken ſacrilegie dede: wat wilt gy dat ik doe, dat ik haar lieve Kint van 't officie des Advocaatſchaps ontkleede, om haar als met een geſtolen ding te bekleeden? Dat begeert zy geenſins. Maar wilt gy toelaten dat ik zeggen zal voor al het volk, wat ik uit de Hylige Schriftuur geleert heb, zo zult gy weten van wat grooter waarden dat ikſe houde. Het welk de Officiers des Konioks niet toeſtaan wilden, maar zyden, dat hy hem wagten zoude van 't volk te ſchandeliſeren. 1547

Alsmen hem nu een kruysken wilde geven, zo riep hy overluyd: Neen, neen, dat en is het kruys niet dat ik dragen moet: ik zal zeer haaſt het myne in alle myn leden dragen, met de hulpe en byſtant myns Heeren.

Zoo wert hy uyt de gevankeniſſe ter doot geleyt op een Saterdagſche Markt, daar een zeer grote menigte van volk vergadert was. Op de markt was een kruysgalg opgeregt, welke twee pollien van boven had, en een groote yſeren keten, welke van voren en van agtere over quam, om *Brugier* daar aan vaſt te maken, datmen hem zou mogen omkeeren en trekken. Beneden de kruis-galg waren twee ſtylen gezet ontrent de hoogte van een man, op welke een ſmalle balk dwars lag, en daar het hout en de ſpaanderen rontomme. Hier van was *Brugier* niet verſchrikt, maar heeft zelfs den Scherpregter moet gegeven. Want als hy hem zoude vaſt maken in 't klimmen, zo viel hy neder, en doe riep *Brugier* hem toe, en zyde: Courage meeſter *Ponchet*, zyt gy niet gekwetſt? Na dat hy in het midden zijns lighaams vaſt gemaakt was aan de groote keten, en de handen en voeten met koperdraat gebonden waren, zo hief hy zijn oogen ten Hemel, zeggende: *Ik bidde u ontmoedelyk hemelſche Vader, om de liefde uwes Soons, dat gy my in deſe ure wilt verſterken met uwen H. Geeſt, op dat gy het werk, 't welk gy in my begonnen hebt, volbrengt tot uwer eeren, en tot ſtigtinge uwer armer gemeenten.* En als hy voor zijn vyanden gebeden had, heeft hy hem met gewilliger herte ten vuure gewent, 't welk agter hem was: en de Scherpregter worp de dwerſche balk neder, zo dat *Brugier* geheel in het midden des vuurs bleef hangen, ſonder eenig roepen of kryten, tot dat hy zijn hooft liet zinken, en zeer ſtille zijnen geeſt opgaf.

Het volk beroert zijnde door deſe groote ſtantvaſtigheit des hyligen Martelaars, maakte groot misbaar en geroep: zommige zyden, ziet de wonderlyke kragt Gods: andere dankten God, dat zy in haren tyde een Martelaar hadde zien ſterven. Zo was daar groote verwonderinge en beroeringe onder 't volk. Dat ziende des Konings Officiers, en *Orri*, en de Scherpregter, waren zo vervaart, datſe ſonder omzien na huis keerden en van daar ſchyden, als of zy vervolgt geweeſt, en als of haar zeer groote perykelen genaakt hadden. Zy name haren weg tot Montferand, wel ſes groote mylen van Iſſoer. De Scherpregter ziende dat de andere van daar ſchyden, liet hy den vromen Martelaar hangen half gebrant. De Paſtoor van de Stad, die by *Brugier* geſtaan had, hoewel hy een groot hypocryt was, nogtans gevraagt zijnde van zommige, wat gevoelen hy daar van had, heeft duidelyk geantwoort dat het veel menſchen hoorden: *God wil my de genade doen, in Brugiers geloove te mogen ſterven.* Zulks was de vrugt des doots van deſen hyligen Martelaar, in 't jaar vyftien hondert ſevenenveertig. Het volk wert beroert

MARTEN de Schoen maker.

TE Yperen in Vlaanderen was een Jongeling zeer jong van jaren, een Schoenmakers knegt, zeer vierig in de kenniſſe der Euangeliſche waarheit. Als hy om deſer oorzaken gevangen was, ging hy zeer vrymoediglyk en onverſaagt, zo dat een iegelyk zig verwonderde. In de kerker wert hy zeer aangevogten van de vier Bedelordens Monniken, welke alle haar neerſtigheit daar toe deden, dat zy hem als

een

1547. een Ketter zouden doen veroordeelen. En om dat men daar wynige, om zulker oorzake gedoot had, en de Overheit beter wilde onderſoeken of het regt was iemant daarom te dooden, zo hebben ſe veel meerder vlytigheit daar toe gedaan: want daar was nog zulken gretigheit niet om der Chriſtenen bloet te ſtorten, als wel namaals. Daarom arbyden de Monniken daar zeer toe, maar zy moeſten dikwils met ſchande en ſchaamte wyken: zulken tonge en mont om te ſpreken gaf de Heere deſen Jongeling, 't welk ook de Overheit, en alle die dat hoorden, zeer verwonderde.

Op een tyt, terwyle hy gevangen lag, kwam tot hem een ryk man van zijn maagſchap, en ſprak hem zeer vriendelyk aan, en zyde, dat hy altyt zijn vrienden lieftallig geweeſt was, en dat hy zig nu uit hare goede gunſte niet en behoorde te werpen. Hy antwoorde, dat hy zig geenſins uit zulke gunſte en liefde werpen wilde: en verhoopte ook dat zijn vrienden in hem geen oorzake vinden zouden, om hem de gewoonlyke vrientſchap te ontzegge. De man zyde, zy zijn ook wel beryt om u te helpen en uit deſe gevanckeniſſe te verloſſen, zo verre gy niet hartnekkelyk in uwe voornemen blyven wilt: behoet u leven, gy zyt nog jong, wat luſt u zulks meer te doen dan andere? Al is der Papen leven kwaat, en haar leringe vals, wat gaat u dat aan? Leeft gy wel en zwygt ſtille: laat haar blyve zo zy zijn, en behout gy u leve. *Marten* keerde zig om met een toornig gemoet, Luc. 16. 15. en zyde: Ey, gy Satan, gaat van my, want gy zyt my hinderlyk: zal ik den kelk niet drinke dien my de Heere ſchenke zal? Als nu noch Monniken noch vrienden iet op hem winnen konde, is hy ten laatſten verweſen om levendig verbrant te werden. Daar na ging hy in een venſter legge, en ſag't hout by een dragen daar hy mede verbrant zou worde, zo riep 'er een tot hem, Ziet gy wel? dat is om u te verbranden. Hy antwoorde: Het is een ongelyk klyn vuur, by het eeuwige: my is dog nakende voor een klyn verdriet een eeuwige vreugt. Als hy nu gebonden wert aan den paal, vraagde hem een Monnik, of hy niet afſtaan wilde van zijn gevoelen en meeninge. Hy antwoorde geenſins. Zo verdoemde de Monnik zijn ziel, en verkondigde hem de eeuwige verdoemeniſſe, waar over 't volk zeer beroert wert. Een uit de ſchare riep met haaſtige woorden tot den Monnik, dat hy de magt niet en had de ziele te dooden. Zo wert hy ten laatſten levendig verbrant, en heeft zeer ſtantvaſtelyk zijn ziele den Heere opgeoffert.

De Vrouwe van BYGAARDEN met haar Soon.

NAdien de Antichriſt, en zijn Apoſtelen de Biſſchoppen, Papen en Monniken niet anders dan van de geltſugt ziek zijn, en daarom al te koop hebben, Vaſten, Bidden, Waken, Miſſen, Sacramenten, en alle hare goeden Werken en verdienſten: zo heeft het haar een ſonderlinge goet gewin aangebragt, dat zy de afgodiſche Hyligen in zulker eere gehouden hebben: want hier uit is eensdeels geſproten den Aflaat: hier uit zijn gekomen de Bedevaarden: hier uit komen beloften en verloſſingen der beloften, en diergelyke voordelige koopmanſchappen meer.

Maar als nu den Aflaat door de predicatie des Goddelyken woorts eensdeels gevallen was, zo hebben de luiden ook op de Bedevaarden niet veel geagt, alzo dat het gewin zeer verhindert en verklynt is geworden. Maar op dat het niet geheel vervallen zoude, en door ongewoonte verdonkert worden, zo hebben de Biſſchoppen den luiden (die nu de Hyligen niet meer beſogten van zelfs) de Hyligen t'huis geſonden: en deſe, die te voren Heeren waren, in Tempelen zaten, en van de luiden beſogt werden, zijn ten laatſten bedelaars geworden, in kiſten en kaſſen geſloten, en beſoeken de luiden, zelfs loopende van huis tot huiſe om wat gels te vergaderen: Heere God, ik ſchaam my, dat menſchen, ik laat ſtaan Chriſten menſchen, zulken onredelykheit gebruiken, met doots-beenderen, kleederen, en andere diergelyke dingen! 1547.

Dusdanigen uitgeſonden Ambaſſaat, met de kaſſe deſer geſtorven Hyligen, is 'er op een tyt in 't lant van Brabant te Bygaarden gekomen. En als hy in de Kerke zijn kramerye voorgeſtelt had om iet te krygen, zo is hy daar na op den predikſtoel na ouder gewoonte geklommen, om zijn koopmanſchap hooglyk aan te pryſen: 't welk hy ook zo gedaan heeft, dat alle Godvrugtige herten, die eenigen ſmaak des Godelyken Woorts hadden verſchrikten van die ſchandelyke afgodiſche predicatie. De vrouwe van *Bygaarden* beroert weſende tot de eere des eeuwigen Almagtigen Gods, die hier zo laſterlyk vertreden wiert, heeft haren ſoon geſonden, die deſe godslaſteraar van den predikſtoel gedwongen heeft af te gaan, op dat de eenvoudige menſchen door zijn valsheit niet zouden verlyt en bedrogen worden, en hem zijnen mont geſtopt zoude worden, dat hy de eere van God Almagtig zijn creaturen en ſchepſelen niet zoude toeſchryven.

Als deſe Kaſſe-Pape dus met grooter ſchande uit den predikſtoel geſtooten was, heeft hy haaſt gearbyt om zijn leet te wreken, en heeft dit zijnen Biſſchop aangezegt. Deſe heeft zo lang geloopen en aangehouden, dat hy 't ten laatſten zo verre heeft gebragt, dat de vrouw van *Bygaarden* met haren ſoon gevangen zijn geworden, en om deſer zaken wille byde van haar leven berooft te Vilvoorden op het Slot: en hebben zeer ſtantvaſtelyk de waarheit met haar bloet beſegelt.

MICHIEL MIQUELOT.

Michiel, met byname *Miquelot* geheten, geboren van Froyenne by Doornik, een zeer jonk man, een Kleermaker van zijn ambagt, is om de belydeniſſe des Euangeliums gevangen, en daar na met vonnis veroordeelt geweeſt, datmen hem onthoofden zou, als hy wederroepen wilde, of dat hy levendig verbrant zoude worden, zo hy by zijn belydeniſſe bleve. Als nu de Regter hem vraagde welk van byden dat hy koos, heeft hy met vriendelyk en blyde gelaat geantwoort, die my de genade geven zal, dat ik om zijns Naams wille gewilligly ſterve, die zal my genade verleenen, dat ik de pyne des vuurs om zijner eeren wille ook goets moets zal verdragen konnen. Alzo is hy als een vroom getuige der waarheit levendig verbrant geworden. 1548.

OCTAVIANUS BLONDEL.

Octavianus Blondel van Tours in Tourame geboren, was een Juwelier, en hielt zig den meeſten tyt te Lyons. Als hy de Euangeliſche waarheit eenen langen tyt gekent had, zo heeft hy zig in zijn handel en gantſche leven opregtelyk gedragen, alzo dat hem niet alleenlyk die van de Religie, maar ook andere Koopluden, daar hy mede omging, lief en weert hadden, en dat hy by een iegelyk in groot aanzien was. In 't jaar vyftien hondert agtenveertig kwam daar een gerugt, dat hy een koffer met gout en edele geſteenten liet maken, en dat hy die (zo men zyde) te Conſtantinopelen wilde verkoopen. Daar door werden zommige van zijne vyanden beweegt om op zijn doen en leven te letten. Hy lag in de voorzyde Stad in de Kroon ter herberge. En dewyle hy een vrymoedig, ernſtagtig, en ook te gelyk een vriendelyk man was, zo konde hy van zyn waart niet veel onruſtige woorden en ſuperſtitieuſe gedaantens verdragen, maar beſtraf- 1549.

te

1549. te de zelve openbaarlyk, en leerde hem beter. De Waart had aan dievryheit geen behagen, en nam daarom een haat op hem, en beklapte hem by *Gabriel de Saconnex*, *Cantor of Sanger* in den Dom tot Lyons. Deſe *Saconnex* wagte niet lang met zijn verraderye, en liet Bondel door een Edelman uit Delphinat aanſpreken, dat hy hem wat gelts wilde leenen: maar als Blondel zulks afſloeg, dogten deſe hongerige vliegen, dat zy goede vrienden in 't Parlement hadden, door welke zy een goede buit uit zijn goederen bekomen mogten, en lieten hem in 't begin van Februari aangrypen en gevangen nemen. Als hy des anderen daags van zijn geloove ge-examineert wert, heeft hy opentlyk een Chriſtelyke bekenteniſſe gedaan. De *Sanger* zulks vernemende, maakte hem vrolyk, en hoopte dat hy *Octavianus* goederen zou genieten, en dede daarom zijn neerſtigheit datmen hem alles benemen zoude. Maar zijne goede vrienden maakten 't alzo, dat hem zijn hope miſlukte: daarom liet *Saconnex* niet af *Octavianus* tot 'er doot toe te vervolgen. En terwyle *Octavianus* gevangen was, dede hy den anderen gevangenen zeer veel goets; want zommige maakte hy los, haar gelt gevende dat zy hare Crediteuren betalen mogten; andere gaf hy, daar zy haar mede kleeden, en daar zy van leven konden. Zijn vrienden baden hem dat hy wederroepen wilde, op dat hy met 't lyf daar af komen mogte. Eindelyk heeft hy door menigvoudig aanſoek als hy 't langen tyt tegengeſtaan had, uit menſchelyke zwakheit, tot droeffeniſſe en argerniſſe van vele vromen, zijn bekenteniſſe verandert, en gezegt, dat hy het gene, dat hy voor heen bekent had, niet te regt en genoegſaam verſtaan had. Maar zulke huichelerye heeft hem niets geholpen, en God heeft deſen zijnen val door *Saconnex* wederom verbetert en te regt gebragt. Want doen hem zijn hope miſlukte, heeft hy uit groote bloetdorſtigheit zijn beſt gedaan tot dat hy ter doot veroordeelt wert, hoewel hy wederroepen had. *Blondel* nam dat zwaarlyk, en appelleerde aan het Parlement te Parys. Als hy nu na Parys zoude gevoert werden, en uit de gevangeniſſe ging, zo heeft hem een vroom Chriſten aangeſproken, en hem zijnen zwaren val verweten, dat hy de menſchen meer dan God gevreeſt had; en heeft hem vermaant, dat hy God om vergiffeniſſe bidden, en wederom tot zijne opregte Chriſtelyke bekenteniſſe komen zoude: *Octavianus* heeft deſe vermaninge ter herten genomen, en zy bragt door Gods genade zo veel in hem te weeg, dat hy,) na dat hy te Parys aangekomen was, en van den Regters gevraagt wert, by welke bekenteniſſe van byden hy blyven wilde) vrolyk en ſonder verſchrikken geantwoort heeft, dat hy by de eerſte wilde blyven, op dat hy God behagen mogte. Maar van de tweede bekende hy, dat hy geenſins by de zelve wilde blyven, dewyle de Satan, door aanmaninge van zijne vrienden, en zijn zwak vleeſch, hem daar toe gebragt en verlyt hadde. Daarom bad hy God, dat hy hem zijnen val vergeven, en zijne genade bewyſen wilde, dat hy beſtandig by zijne hylige waarheit volherden mogte.

Na deſe antwoorde is het voorgaande oordeel beveſtigt geworden, namelyk, dat hy levendig verbrant zou worden, 't welk terſtont te Parys geſchiet is. En het is niet te zeggen, hoe zeer haar de vyanden met de executie haaſteden; want zy vreeſden dat hy afgebeden en los gemaakt mogte werden, dewyle hem de Hovelingen lief en weerdig hielden. Daar wiert aan hem een ſonderlinge vrolykheit tot aan zijn einde gezien, waar door vele onwetende menſchen geſtigt en beweegt wierden, dat zy den eenigen Saligmaker en Middelaar Jeſus, en de leere des hyligen Euangeli onderſogten.

Een Boekkooper. 1549

Daar was een Boekverkoper, dewelke van Geneven de Euangeliſche boeken in Vrankryk, ten tyde der vervolginge, plagt te brengen. Deſe had aan Franciſcus Vaſſeus, een Koninglyke Raats heer te Bourges Urias brieven gebragt, van den welken hy terſtont aangeklaagt, en in de gevangeniſſe gelyt is. Als hem nu den Koninglyken Raat examineerde, en hem na zijn geloove vraagde, zo heeft hy hem zeer beneerſtigt, om hem van zijne bekenteniſſe af te brengen, en ten laatſten gezegt: Wel aan, wilt gy immers ſterven, zo zult gy ſterven. Waar op de Boekverkooper antwoorde: Hoewel ik my over den brief, dien ik u gebragt hebbe, te beklagen had, nogtans wil ik 't zelve laten beruſten, en u alleenlyk vermanen en waarſchouwen, dat gy in deſe zake niets tegen uwe konſcientie doen wilt. Waar door de Koninglyke Raatsheer hem billik hadde behooren van zijn boos voornemen te laten afbrengen; maar hy is voortgevaren, en heeft tegen zijne konſcientie de veroordeelinge deſes armen Boek-verkooper onderſchreven; maar als hy daar na vernomen heeft, dat deſe Boekverkooper door zulk aanklaagen verbrant was, zo is *Vaſſeus* van de hand Gods zo ſchrikkelyk aangegrepen geworden, dat hy zig heeft moeten te bedde nederleggen: en hoewel hy nog een jong man was, en men anderſins geen ſonderlinge krankheit aan hem konde merken, nogtans heeft hy van wegen zijne kwade konſcientie in wynig dagen zijn leven, met groote onverduldigheit en grouwelyk geroep, moeten eindigen.

Mr. MATTHEUS, een Schoolmeeſter.

DAar was een vroom geleert man *M. Mattheus* genaamt, die om de leere des Euangeliums van Doornik verdreven was, en is komen woonen te Gent in Vlaanderen. Deſe heeft aldaar School gehouden, en zijn toehoorders en leerjongers onder andere leeringen ook de ſuiverheit des Euangeliums ingeplant, en de grouwelykheden der Papiſten voorgehouden. Deſe als hy ſag dat 'er etlyke om de leere des Euangeliums gevangen waren, heeft hy den Raat der ſtad van Gent gewaarſchout, dat zy haar handen niet en zouden ontrynigen met het onſchuldig bloet der regtveerdigen te ſtorten: ſtellende haar voor oogen den grimmigen toorn des regtveerdigen Gods. Dit ſchreef hy in een brief, en leverde dien den Raat zelfs in handen; om welker oorzaak hy ook gevangen is geworden, en heeft als een Ketter de ſententie des doots ontfangen, om met vuur verbrant te worden. En om dat hy zo veel Duits niet kon dat hy 't omſtaande volk wilde vermanen, zo is hy ſtilſwygende gelyk een lammeken ter doot gegaan, met groot medelyden des gemeenen volk. De Monnik die hem met zijn afgoderye was kwellende en laſtig vielen, heeft hy eens of tweemaal bevolen weg te gaan; en is alzo, zeer ſtantvaſtelyk en met goet betrouwen op den Heere, verbrant geworden.

HUBERT BURRE.

HUbert *Burre*, ſoon van *Jan Burre* van Dyon, oud weſende ontrent negentien jaren, een Kleer-maker, is om de belydeniſſe der waarheit te Dyon gevangen, en is in alles zeer ſtantvaſtig geweeſt: alzo dat hem noch het ſmeeken zijner Ouders, noch de gevarelykheit des doots heeft konnen bewegen, of daar toe brengen, dat hy de waarheit die hy bekent had, zou verloogenen. Zo is hy aldaar in de maant van Maart, in 't jaar onſes eenigen Saligmaker Chriſti Jeſu vyftien hondert negenenveertig, met grooter volſtandigheit verbrant geworden.

Mr.

1549. *Mr. LEONHARD GALIMARD.*

Leonhard Galimard te Vendoſin geboren, is gevangen te Chery by Blois, ontrent den vyftienden Mei in 't jaar onſes eenigen Saligmakers Jeſu Chriſti vyftien hondert negen-en-veertig. Van daar is hy te Parys gevoert en in den kerker geworpen. Daar na als hy zijn belydeniſſe gedaan had, en de ſuivere leere des Euangeliums wel en getrouwelyk had beſchermt, is hy aldaar van den Raat veroordeelt, om levendig verbrant te worden; 't welk hy met groote ſtantvaſtigheit geleden heeft, op den zelven dag als *Florentius Venot* (daar wy te voren af geſchreven hebben) verbrant wiert.

Een-en-dertig Perſonen geſtraft te Valedolit.

Sie het leven van Kyſer Karel, fol. 2[illegible].

IN 't jaar vyftien hondert negen-en-veertig den twintigſten Mei, werden te Valedolit, een Stad in 't Koningryk van Caſtilien, eenen-dertig perſonen geſtraft, die beſchuldigt waren van de Luterſche leere, alwaar in 't geven van de ſententie niet tegenwoordig waren, de Prins *Don Carolus*, Soon van den Koning *Philippus*, *Johanna*, Koningione van Portugaal, Weduwe, Suſter van den Koning van Spangjen, van dewelke vyftien, zo mans als vrouwen, levendig wierden verbrant; d'ander wierden op andere wyſe geſtraft, en alle haar goet wert na de grootheit van de zake, overmids zy ſtantvaſtig bleven by de aangenomen leere, geconfiſqueert en gedeelt. Welke correctie zo rigoreuſlyk gedaan wert (niet tegenſtaande dat het meeſtendeel van dien waren van zeer oude ſtammen, en zeer Edel bloet, en van magtige vrienden en kinderen van Hertogen en Markgraven) om dat het Lant van Spanjen met deſe leere niet zoude beſmet worden, beginnende de Luteraanſche leere te komen onder den Adel. 1549.

Mr. FLORENTIUS VENOT tot Parys verbrant, na dat hy over de vier jaren en negen dagen gevangen gelegen had in een diep gat.

Het lyden voor Gods naam is 't rechte vagevuur,
De ſmeltkroes om 't geloof naauwkeurig te beproeven,
Gelyk het Dierbaar goud. Het ſtryd wel met natuur,
En 's waerelds dert'le vreugd, maar wil u niet bedroeven,
Al word gy jaar op jaar gemartelt, ô VENOT!
Geen nood: verdrukking is de rechte weg naar God.

MEeſter *Florentius Venot*, geboren van Courgivot, by Sedan in Brie, heeft een ſonderlinge groote ſtantvaſtigheit in al le zijn lyden en tormenten bewelen, tot groote verwonderinge der vyanden des Euangeliums. Hy heeft bovenmaten veel en menigerley tormenten geleden, terwyle hy te Parys om der Chriſtelyker waarheit gevangen lag, daar hy gelegen heeft den tyt van vier jaren en negen dagen: onder andere is 'er een plaats in den kerker te Parys, diemen Hypocrates Hoſe noemt, om

Zeer ſchrikkelyke gevanckenis.

datſe onder ſmal en ſcherp, en b[illegible]ven wyt is, na de gelykenisſe en faſſoen van een kruidenierſak, daarmen den drank, diemen Hypocras noemt, in maakt.

In deſe plaatſe (zo de Henkers zelve zeggen) en heeft noit iemant over de veertien dagen gelegen, of heeft in perykel zijns levens geweeſt, of is dul geworden, of heeft zijn ſinnen verloren. In deſe kerker is *Florentius* gelyt, daar hy nog ſtaan, nog ſitten, nog leggen kon: en men heeft hem daar in gehouden ontrent ſeven weken. Het voornemen van deſe wrede Tyrannen, en ſonderling van Mr. *Pieter Lijet* de Preſident, was, om de onwankelbare ſtantvaſtigheit des vromen Martelaars Jeſu Chriſti alzo te breken, of ten minſten in den kerker te doen ſterven: op dat hy door den lieflyken reuk zijns doots, als hy die in 't openbaar lede, geen vrugt zou doen tot ſtigtinge van andere menſchen: maar hy is door

1549. ſonderlinge genade des eeuwigen en Almagtigen Gods alzo gewapent en verſterkt geweeſt, dat hy alle haar voornemen, tormenten en pynen overwonnen heeft. 't Welk hy ook, doe hy by den Raat in een kamer, diemen de Brantkamer noemt, gebragt was, tot den Preſident en d'andere gezegt heeft, datſe arbyden met geduurige tormenten, en menigvuldig verdriet de kragt des geeſts in hem te krenken of hem in den kerker te doen ſterven, maar dat het al verloren arbyt en moeite was: want hy hoopte dat hem van God den Heere die genade zou geſchieden, dat hy het ten einde toe volherden, en den alderhyligſten naam Gods met zijn doot zou loven, pryſen en groot maken.

Deſe goede begeerte heeft hem God na een korte tyt gegunt door zijn overvloedige barmhertigheit: en heeft hem zo goeden en bekwamen tyt gegeven, dat hy zijn belydeniſſe doen mogte, gelyk hy wenſchte; op dat deſe hoogmoedige en opgeblaſen menſchen verſtaan zouden, dat de kragt der waarheit zo groot is, dat aller menſchen raat daar voor moet wyken: en dat God door het gene, dat voor de werelt krank en dwaasheit is, haar groote magt en wysheit ter nederlegt, en betoont hoe ydel en dwaas datſe is.

Op een tyt als men een generaal Proceſſie gehouden had, na dat Koning Hentrik korts te Parys zijn inkomſte gedaan had, is *Florentius* met etlyke andere, die om het woort Gods ook gevangen waren, voorgebragt. Daar heeftmen hem eerſt ontwyet en van zijn Papiſtiſch Prieſterdom ontſet. En als alle deſe ceremonien gehouden waren, heeft hy de ſententie des doots ontfangen, namelyk, datmen hem eerſt de tonge zou uitſnyden, en daar na levendig verbranden. En op dat zy hem te meerder ſchande en oneere zouden aandoen, en ook meerder vreſe aanjagen, hebben zy geordineert, dat hy alle de andere, die doen in verſchyden plaatſen der Stad gedoot wierden, zou aanſchouwen. Maar *Florentius*, al was hem zijn tonge uitgeſnede dat hy niet ſpreken kon, heeft nogtans den anderen eenen moet gegeven, met wyſen, met zijn oogen ten Hemel ſlaan, en met ander teekenen die hy kon doen. Hy is ook zeer verſterkt geweeſt, als hy in haar lieden de wonderlyke genade des Heeren aanſchoude. 1549.

De tonge word uytgeſneden.

Zo is hy ook ten alderlaatſten, na dat hy zeer veel pyn en verdriets geleden had, levendig verbrant geworden in Malberts-ſtrate, 's namiddags ten drie uuren, den negenden Juli, in 't jaar onſes Heeren Jeſu Chriſti vyftien hondert negen-en-veertig. Levendig verbrant.

Een Kleermaker te Parys voor den Koning van Vrankryk ter examinatie gebragt, is daar na verbrant.

Deez' kruisbeld is verbeugt, om dat hy voor zyn' Koning
Het Chriſtelyk geloof eens vry belyden zal:
Maar ach! de Geeſt'lykheid vol roet en bitt're gal,
Niet ziende op waare deugd, op onſchuld, op verſchooning
Beklaagt hem by den Vorſt, die, door haar raad misleid,
Hem overgeeft aan haar verwoede onmenſch'lykheid.

TE Parys in St. *Antonius* ſtrate woonde een arm man, die een Kleer-maker van zijn ambagt was, welke zeer haaſt, na dat de Koning van Vrankryk, Henrik de Tweede, te Parys ontfangen en gehult was, gevangen is geworden van den Onder-amptman van des Konings Hof, om dat hy gewerkt had op eenen Paapſche Hyligendag. De Onderamptman heeft hem gevraagt, waarom dat hy op zulken dag zijn handwerk dede, of hy niet wiſte, dat 't op dien dag verboden was te werken? Hy heeft geantwoort, dat hy werkte om zijns noodruſts wille, en om zijn leven te onderhouden: en dat hy geenen anderen dag en wiſte, dan den Sondag, op welke hy niet zou met goeder conſcientie mogen zijn handwerk doen. De Onder-amptman vraag-

1549. vraagde hem van nog veel andere zaken, daar hy alzo op geantwoort heeft, dat hy hem daar na in den kerker gevangen lyde.

Hier na is de voorzijde Onder-amptman in des Konings Palys gekomen, en om dat hy schynen zou zijn officie wel uitgevoert te hebben, heeft hy den Regenten en Heeren des Palys aangezegt, dat hy een Luteraan gevangen had, die op den Hyligendag had gewerkt; en welken als hy hem veel dingen gevraagt had, hy daar van zo een antwoort had ontfangen, dat hy noit zo boos van eenig mensch gehoort had. Als dit daar na de Koning verkondigt was, is dese gevangen, door begeerte van ettelyke Regenten, voor den Koning geroepen, en in zijn kamer gelaten, op dat hy hem hooren zou.

Hy wert voor den Koning gebragt.

Men dede daar d'Edelen en andere dienaars uit de kamer gaan, en alleen wynige van de opperste Heeren daar tegenwoordig blyven: zo gebiede de Koning den Bisschop van Matscon, *Petrus Castellanus*, die onder de Hovelingen tot zulken handelinge de geschikste en geleertste scheen te zijn, dat hy de Kleermaker zou ondervragen. De Kleermaker ingebragt zijnde, heeft den Koning zijn behoorlyke eere, die hy zijnen Prince schuldig was, bewesen, en God gedankt voor de groote eere, die hem geschiede, dat hy voor zo een magtig Prins gebragt was, om aldaar zijn geloove te betuigen.

Als nu *Castellanus* aan hem veel gevraagt had van de aldergrootste en swaarwigtigste artykelen der Christelyk Religie, heeft hy onbeschroomt sonder eenig haperen, zo wel en bekwamelyk geantwoort, als zulke suivere, eenvoudige, en onvervalschte leere scheen te vereischen. En hoewel dat hem *Castellanus*, en de andere Edelen, schandelyk en spytig overvielen en swaarlyk drygden, zo heeft hy 't met onbewegelyken gemoede geleden, en heeft geensins besweken, wat perykelen of gevaarlykheit men hem voor oogen stelde: maar hy heeft zeer vrymoedelyk de waarheit altyt beleden, voorgestaan en beschermt: 't welk haar allen boven maten zeer verwonderde, die dat hoorde en sagen, dat een arm en gemeen man met zodanige vrymoedigheit en stantvastigheit by den Koning, op alle vrage zo wel en bekwamelyk antwoort gaf.

Maar de Bisschop, en de ander Regenten des Koninglyken Hofs, hebben den Koning wys gemaakt, dat dit een uitnemende boos, en zeer hartnekkig moetwillig mensch was, en dat men hem behoorde wederom tot den Regter te senden, om daar na zijn verdienste gestraft te worden. Zo is dan den Onder amptman bevolen, dat men zijn zaken na Regte vorderen zou, 't welk terstont daar na alzo geschiet is: want in korten dagen is hy van den Amptman van des Konings Hof, met vonnisse verwesen om levendig verbrant te worden. En is alzo, om den naam Jesu Christi, volstandig in de belydenisse der waarheit van zijn leven berooft, in 't jaar ons Heeren en Hylants Jesu Christi vyftien hondert negen-en-veertig.

Men bevint niet dat eenige andere voor den Koning gebragt en gehoort zijn geweest, dan alleen dese Ambagts-man, door welken God Almagtig heeft gewilt dat de Prins de eenvoudige waarheit zou aanhooren. Hoewel dat 'er op dien tyt vele, ja ook kloeke en verstandige mannen gevangen en omgebragt zijn geweest, op dat men geen uitvlugten hebben zou, dat het hooge en onbegrypelyke dingen waren, die men alleen Bisschoppen, Papen en Monniken bevelen zouden, daar men af spreekt en handelt.

CLAUDIUS THIERRY.

Claudius Thierry, een jongman geboren van Chartres, een Apoteker, als hy van Geneve in Vrankryk wederom rysde, is hy te Orliens gevangen genomen, daar hy het geloof, dat hy in de gemynte Gods uit de Euangelitche leeringe ontfangen had, eenvoudelyk heeft beleden, om welker wille hy ter doot veroordeelt is om levendig verbrant te worden, van welke sententie hy noit begeerde te appelleren: maar zijn ouders en vrienden hebben hem zo zeer gebeden, dat hy ten laatsten haar-lieder begeerte is na gekomen, en heeft hem van dat vonnis beroepen tot den hoogen Raat van Parys, daar de voorgaande sententie bevestigt wiert, en is alzo te Orliens wederom gesonden, daar hy met groote stantvastigheit de pyne des doots heeft geleden, en is levendig verbrant geworden, 't welk geschiet is in 't jaar vyftien hondert negenenveertig. 1549.

ANNA OUDEBERT, Weduwe.

IN dit zelve jaar is *Anna Oudebert*, van Orliens geboren, Weduwe van *Peter Geneft*, Apoteker, gevangen in een stedeken Castrorenard, als zy op den weg was om na Geneven tot de gemynte Gods te gaan. Met haar is ook gevangen *Stephanus Peloquin*, die getrouwe getuige en Martelaar Jesu Christi. Nog warender ook met haar ettelyke andere gevangen, die door vreese der menschen het Euangelium niet hebben durven belyden.

Anna is van Castrorenard na Parys gevoert, en aldaar van den hoogsten Raat ter doot veroordeelt, dat se in haar stad te Orliens levendig verbrant zoude worden. In welke Stad zy gekomen is des Saterdags den agtentwintigsten September, en is kort daar na, namelyk, ten twee uren des agtermiddags, tot den vuure gevoert om verbrant te worden.

Een vrolyk gemoet van Anna.

Als zy uit den kerker gelyt wert tot de plaatse Matroi genaamt, en met een touw wiert gebonden, zo zegt men dat se met een blyt en vrolyk gemoet gesproken heeft: *Og, hoe schoon is desen riem, die my myn Bruidegom geeft! Op Saterdag, troude ik mynen eersten man, en op den Saterdag zal ik wederom Christus Jesus mynen Bruidegom trouwen.*

Doe zy sag dat 'er een wagen gebragt wiert, daar men het slyk en de vuiligheit mede plag uit te voeren, heeft se met een blyt hert en vrolyk gelaat gezegt: *Is dit de wagen daar ik op klimmen zal*: En is 'er alzo blydelyk opgeklommen. Dusdanige sterkheit en stantvastigheit heeft dese Weduwe ten einde toe behouden, alzo dat se altesamen zeer verwondert waren diese sagen: maar de gelovige en Godvrugtige menschen zijn door haar doot zeer versterkt geweest. Zo is zy dan levendig om het getuigenisse der Euangelische waarheit verbrant geworden, in 't jaar onses Saligmaker vyftien hondert negenenveertig.

De martelisatie over Mr. NICLAAS.

HEt geschiede ontrent den jare vyftien hondert negenenveertig, dat de vervolginge in Henegou zeer groot wert; want daar werden 'er zeer veel gevangen, en onder ander Mr. *Niclaas* uit Vrankryk geboren, en *Barbara* zijn huisvrouw; *Augustyn Barbier*, en *Maria* zijn huisvrouw, geboren uit een dorp by de stad van Bergen in Henegouwe. Dese hadden te Geneven een tyt lang gewoont, en vergeselschapten malkanderen na Nederlant, om in Engelant te gaan woonen. Als zy nu gekomen waren in 't lant van Henegou, zo bad *Augustyn* den geleerden man M. *Niclaas*, dat zy het klyn kuddeken des Heeren te Bergen zouden gaan besoeken, om haar mede te deelen de gave en genade die haar van God gegeven was, 't welk hy gewilliglyk toestont. Zo zijn zy dan t'samen gekome in de voorzijde Stad, daar zy vriendelyk van de Broeders

Digitized by Google

Al wykt uw Echtgenoot uit zwakheid van den weg
Der waarheid om 't genot van 't wiſſelvallig leeven,
Gy blyft ſtantvaſtig by uw edel overleg,
Om voort uw Bruidegom, uw Jeſus te begeeven.
Al ſtaat die keur u op een dood vol ſmaad en pyn,
De kroon des Levens zal zo veel te ſchooner zyn.

ontfangen wierden: en de gemynte is door de goede vermaningen, van M. *Niclaas* gedaan, zeer geſterkt en getrooſt geworden. Als zy daar een wyl tyts geweeſt hadden, namen zy affcheit van de gemynte, en gingen na Doornik om alzo na Engelant te komen. In 't weggaan wert *Auguſtyn* en zijn huisvrouw bekent en aan de Provooſt beſchuldigt, en vervolgt tot op vier mylen na by Doornik, en daar werdenſe alle gevangen, uitgenomen *Auguſtyn*, welken de Scharjanten niet ſagen, nog ook niet en wiſten waar hy haar ontgaan was. Zo keerden zy met M. *Niclaas*, en de twee vrouwen wederom, welke wredelyk gehandelt en beſpot wierden op den weg van de Provooſt.

Laſteringe des Provooſt. Als zy ter tafel ſaten om te eten, zo riep M. *Niclaas* God aan, gelyk de geloovige gewoon zijn te doen. 't Welk de Provooſt hoorende, ſwoer by den doot en wonden Chriſti, zeggende: Laat ons nu zien of God u uit myne handen verloſſen zal, gy ketterſchen boef. M. *Niclaas* antwoorde hem zeer vriendelyk, zeggende: Myn vrient, ik bid u, wat heeft u Jeſus Chriſtus gedaan, dat gy hem alzo in ſtukken trekt met uwe laſteringe? Ik bid u in den naame Gods, dat gy ophout, en is het dat u herte zo zeer verhit is van verwoetheit tegen den Sone Gods en zijn woort, dat gy u niet kan onthouden van te beſpotte den Heere Jeſus Chriſtus, zo ſlaat op my, en vernoegt daar mede uwen moet: want dat zal my veel aangenamer zijn. Alzo kwamen zy in de ſtad van Bergen, gebonde op een wagen als arme ſchaapkens, en ſongen Pſalmen met een blyt gemoet. Zy werden gelyt op 't Kaſteel der zelver ſtede, in een donkere gevangeniſſe, geketent aan de voeten als Moordenaars. Na eenige dagen kwam tot hem den Hertoge van Aarſchot met veel Papen en Minderbroeders, onder welken de Gardiaan, die een Doctor in de Theologie was. Zy vraagden hem van waar hy was, waar hy henen ging, en wat geloove hy had? Mr. *Niclaas* antwoorde op alle dat hem gevraagt was, zo dat hy de Minderbroeders dikwils beſchaamt maakte, datſe niet en wiſten wat zy zeggen zouden, anders dan zy riepen met gelyke ſtemme: Hy heeft den Duivel in, ten vuure, ten vuure, met den Luteraan. M. *Niclaas* antwoorde: Hoe, myn Heeren, gy zout wel een Jood of Turk hooren tot zijner verantwoordinge: hebt gy zo een groote vrees om verlyt te worden? Is 't dat uwe leere de waarheit Gods is, zo hoeft gy niet te vreſen van overwonnen te worden. Na lange ondervraginge begeerde hy dat men hem toeliet, zijn belydeniſſe te ſchryven, het welk hem toegelaten wert in de gevangeniſſe te doen, daar in hy goede en genoegſame rekeninge zijns geloofs gegeve heeft.

Ondertuſſchen kwamen zijne vyanden tot hem, en vraagden, waar hy geherbergt was, doen hy door Bergen ryſde? Hy antwoorde, dat hy van die ſtad niet was, en daar noit meer dan die ryſe geweeſt had, daarom kon hy geen plaats noemen; maar waar 't, zijde hy, dat ik 't huis ſag, zou konnen zijn, dat ik het kennen zoude: zo bonden zy hem wel ſterk, en lyden hem midden door de Stad; maar hy en wees haar de plaats niet.

Als zy ſagen dat zy bedrogen waren in haar voornemen, gingen zy tot *Barbara* zijn huisvrouw. De Hertoge van Aarſchot nam haar by de hand met vlyende woorden, zeggende: *Barbara*, myn vriendinne, ik bid u, dat gy u leven wilt bewaren, gy zyt nog een jonge vrouw: wilt gy ons noemen waar gy ter herberge geweeſt zyt

Digitized by Google

1549. zyt, ik belove u los en vry uit de gevangeniſſe te laten. De arme vrouwe overwonnen zijnde door dusdanige beloften, heeft het gezegt: 't welk een oorzake was van grooter vervolg, want vele werden aldaar gevangen.

Het vonnis, Na datmen nu tegen *Mr. Niclaas* 't Regt gevordert had, zo wiert hy uit een Toren van Aubron voortgebragt voor de Regters, daar hy de ſententie des doots ontfangen heeft, om levendig tot aſſche verbrant te worden. Als *M. Niclaas* de ſententie gehoort had, verblyde hy zig in den Heere, zeggende: *Gepreſen zy onſen God, die my zo veel eere en deugt doet, dat hy my verkoren heeft om in de zaken zijns geliefde Soons een getuige te zijn.* Daarna ſong hy een Pſalm op, met zulken vierigheit, dat de dienaars die hem bewaarden, haar zeer verwonderden: En verwagtende de ure dat hy ſterven zoude, wert hy gelyt in de kamer van de wagte der gevangeniſſe: daar rynigde hy zijn kleederen van het ſtroo, en zyde:

Vrymoedigheit. Mijn vrienden, ik zuivere my aldus, om dat ik ter Bruiloft en ten Avondmaal des Lams geroepen ben. Binnen deſen tyt dat hy hem alzo toeheryde en rynigde, zo komt 'er een dienaar des Stadhouders, die hem verboot, dat hy het volk niet aanſpreken zoude. Als hy dat hoorde, begeerde hy den Stadhouder zelve te ſpreken: zo kwam de Stadhouder tot hem, en verboot hem 't zelve, of anders zoude men hem een bal in den mont binden. *M. Niclaas* antwoorde, dewyl gy 't my verbiet, ik zal gehoorſaam zijn. Maar ik verſoeke op u, dat gy my toelaat God te bidden en te loven, dewyle ik ter doot ga, 't welk hem toegelaten wiert, mits dat hy het volk niet aanſprak.

Ten twe ure nademiddag kwam hem de Wet halen om ter doot te lyden. Dalende van 't Kaſteel, hief hy zijn oogen blydelyk na den Hemel, en riep den Heere aan. Als hy ter plaatſe gekomen was, volgde hem vele Cordeliers om zijn gebet te verhinderen. Zo riep hy met luider ſtemme, hem keerende tot het volk: O Kaarl, Kaarl, hoe lange zal u herte aldus verſteent zijn! Men liet hem niet voort ſpreken: maar daar kwam een dienaar, die hem in zijn aangeſigt ſloeg. Doe zyde *M. Niclaas:* O arm volk, gy en zyt niet weerdig datmen u Gods Woort voorhoude! Doe wert hy aan een ſtaak geſtelt. De Minderbroeders laſterden hem zeer zwaarlyk, en zyden dat hy den Duivel in had: maar hy zyde haar dat verſken uit uit den ſeſden Pſalm: *Wyt van my alle kwaatdoenders, &c.* En terſtont wert het vuur ontſteken. Doen hief hy zijn aangeſigt ten Hemel, en riep den Heere aan, zeggende: *O eeuwige Vader, in twe handen bevele ik my:* en alzo ſchyde hy ſaliglyk van dezer werelt.

MARIA, huisvrouwe van AUSTYN BARBIER.

NA deſe executie hebben de Regters gehandelt met *Maria Auguſtyns* huisvrouw, en haar ondervraagt wat men te Geneven doet, alsmen het Avontmaal uitdeelt, en of zy daar ook ten Avondtmaal gegaan had. Zy antwoorde: Ja, en beleet datmen 't daar uitdeelden waaragtelyk na de inſtellinge des Heeren Chriſti Jeſu. Op alle andere vragen heeft zy geantwoort na de mate des geloofs die haar van den Heere gegeven was: en bleef zeer volſtandig; zo dat zy noch door belofte, noch door tormenten, van de kenniſſe der waarheit was af te brengen. Zo

Vrouwen werden gedelven. kreeg zy de ſententie des doots, als datmenſe levendig in de aarde begraven en delven zou; 't welk na het Mandament des Kyſers de ſtraffe is, daarmen de volſtandige vrouwen mede ombrengt in de Nederlanden.

Zo wert zy ter plaatſe gebragt daar zy bedolven zou werden. Doe hief zy haar oogen ten Hemel, en loofde den Heere voor de genade die hy haar gedaan had, dat hy haar uit de grouwelyke duiſterniſſe en blintheit verloſt had. In 't graf viel zy op haar knien neder, en ſprak haar gebed tot den Heere. Als de Scherpregter haar neder zou leggen, begeerde zy een ſnuit-doek op haar aangeſigt te leggen, 't welk gedaan wert. Doe wert haar lighaam en aangeſigt met aarde bedekt, en de Scherpregter ſpronk op de aarde en ſtampte met zijn voeten zo zeer op haren buik, dat zy haren geeſt den Heer ſaliglyk opgaf. 1549.

AUGUSTYN BARBIER.

ALs *Mr. Niclaas* en *Maria* gedoot waren, zo ging *Auguſtyn* op de Markten, en verkogt ſpeceryen en andere klyne koopmanſchap, om de koſt te winnen. Zo kwam hy in de ſtede van Beaumont ontrent ſes mylen van Bergen in Henegou. Als hy zijn koopmanſchap daar voorgeſtelt had, wert hy bekent en bedrogen. Doe hy nu ſag datmen gereedſchap maakte om hem te vangen, zo liet hy zijn kramerye op de markt ſtaan, en vloot uit de Stad. Hy was een zeer bovenmaten vreeſagtig en klynmoedig man, zo dat hy dikwils alleen van 't geſigte of ontmoeten van de dienaren verſchrikt was en beefde, zo vreeſde hy omgevangen te worden. Als hy uit de Stad gevloden was met groote vreſe, ging hy in het naaſte boſch om zig daar te verbergen; maar het was te vergeefs, want zijn ure was gekomen. Daar waren zommige op de muuren der Stad, die hem ſagen in het boſch zig zelven verbergen, en hebben 't terſtondt den dienaren te kennen gegeven. Zo wert hy gevangen in de ſtad van Bergen gelyt, om daar zijn proces te vorderen (want Bergen is de hooft-ſtad van Henegou.) Daar wert hy ondervraagt van zijn leven en geloove, daar hy zeer vrymoedelyk op geantwoort heeft, 't welk een zeer groot wonder was: nadien hy zo vreeſagtig en verſaagt altyt geweeſt is, dat hy nu in den meeſte noot en perykel zo vroom en klockmoedig was, dat zijn wederſprekers beſchaamt moeſten zijn. Ziet hoe wonderlyk dat des Heeren werken zijn, en hoe waaragtig hy nu is in zijn beloften, die daar gezegt heeft: *Wanneer zy u overleveren zullen, en zorgt dan niet, hoe of wat gy ſpreken zult: want het zal u in die ure gegeven worden wat gy ſpreken zult: want gy en zijt met die daar ſpreekt: maar de Geeſt uwes Vaders, die door u ſpreekt.* Hy vlugt in een boſch. Matth. 10. 19, 20.

Als nu zijn vrymoedige bekenteniſſe gehoort was, en zijn proces ge-eindigt, wert hy verweſen en veroordeelt om levendig verbrant te worden. Ontrent agt dagen eer de ſententie volbragt zou werden, en eer hy tot Beaumont gevoert wert, kwam de Gardiaan van de Minderbroeders van Bergen, een groot vyant der Euangeliſcher waarheit, en dede een lange vermaninge, willende bewyſen, dat hy ketters en verdoemt zou zijn, zo hy die leringe die hy aangenomen had, niet en verloogende: maar *Auguſtyn* had den mont niet geſloten, want dewyle hy aldus ſtont en predikte, brak hy zeer dikmaal zijn reden af voor de geheele vergaderinge, zeggende: Betuigt het gene dat gy zegt met het Woort Gods, en men zal 't gelooven: gy zegt veel en bewyſt wynig, waar mede gy te kennen geeft, dat gy een Leeraar der leugenen zijt, diemen niet behoort te gelooven. Wat my belangt, ik geloove de Leere der Propheten en Apoſtelen, deſe is my tot mijner ſaligheit genoegſaam.

Na dit ſermoen wert *Auguſtyn* in de herberg (den Engel) gelyt, om aldaar te paart te zitten, om na Beaumont gevoert te worden. In de herberg was een Edelman geherbergt, die hem een volle ſchale met wyn te drinken ſchonk, zeggende: Myn vrient, hebt over u zelven medelyden: en

1549. ten minſten, wilt gy u leven niet behouden, behout u ziele: ik heb groot medelyden met u. *Auguſtyn* antwoorde: Ik danke u van de goede gunſte die gy tot my draagt: gy ziet ook wel dat ik zo groote medogen met my en mijne ziele heb, dat ik mijn lighaam overgeve om verbrant te worden, liever dan tegen mijn konſcientie te ſondigen: maar hier in agt ik my ſalig te zijn want 't gene dat ik lyde, is niet om mijn boos leven, maar alleenlyk om 't woort Jeſu Chriſti, om welke alle Martelaren haar bloet geſtort hebben; 't welk ik ook hope te doen.

Daar na is hy op een paart geſet, en na Beaumont gevoert, met een groote menigte van dienaars, die met ſtokken en wapene hem gelyden. In de Stad gekomen zijnde, wert hy zeer nauw beſloten. Maar om dat men aldaar bezet was met de uitvaart van den ſoon des Hertogs van Aarſchot, die verſlagen was, zo waren daar veel Princen en Heeren gekomen, welke ook den gevangenen beſogten, en van het geloove en Religie ondervraagden, die hy alle vriendelyk heeft geantwoort: Onder andere heeft de Grave van Alam zeer lange tyt alleen met hem geſproken.

Ten laatſten wert hy buiten de Stad op een berg gelyt, om aldaar opgeoffert te worden. 't Meeſtedeel des volks was zo uitſinnig tegen hem, om zijne volſtandigheit en geduldigheit, datſe riepen, datmen hem met de voeten agter een paart behoorde te binden, en alzo tot den berg te ſlepen. Als hy ter plaatſe kwam daar hy geregt zou werden, riep hy den Heere aan: daar na wert hy aan den ſtaak gebonden. Als nu 't vuur in 't ſtroo geſteken was, en hy de hitte gevoelde, begon hy den Heere te loven. Ten laatſten riep hy in 't midden des vuurs met luider ſtemme: *O eeuwige Vader! ik bevele u mijn ziele*: en korts daarna heeft hyſe den Heere opgegeven.

Staat en gelegentheit van de Kerke Chriſti in Nederlant, en van de oorzaken waar door de vervolginge tegens deſelve grootelyks vermeerdert is.

BEminde Leſer, 't en zal niet ondienſtig zijn, eer wy in de Hiſtorien der Martelaren voortgaan, met den anvang van dit jaar vyftien hondert vyftig, wat nader openinge en onderregting te doen van den ſtaat en gelegentheit der Kerke Chriſti in Nederlant, en de oorzaken waar door de vervolginge tegens deſelve grootelyks is verzwaart en vermeerdert geworden.

Oorzaken van de verzwaaringe der vervolginge in Nederlant.

NAdien dan God Almagtig belieft had vele Koninkryken, Vorſtendommen en Landen, enige geur en ſmaak van zijn hylig en alleen ſaligmakende Woort te verleenen, en daar door de Pauſſelyke ſuperſtitien en afgoderye te verloogenen; dat ook allengskens (niet tegenſtaande vele ſtraffe Plakkaten, die om de Religie uyt te roeyen gegeven en ter executie geſtelt werden) het Nederlant in de kenniſſe der ſaligmakende leere meer en meer heeft toegenomen. Want na dat 'er veel bloets vergoten was in verſchyde landen, zo heeft men vernomen, dat al 't zelve niet heeft geholpen: want daar na gevolgt is de opentlyke veranderinge van de Religie in Engelant, Schotlant, Denemarken, Sweden, en eyndelyk mede in Vrankryk, en alzo meeſt in alle landen rontom Nederlant gelegen.

Meeſt alle de Landen rontom Nederlant, verlaten de Roomſche Religie.

En nadien de Nederlanders groote koophandel dreven in alle deſe Landen en Koninkryken, en dagelyks daar in verkeerden en handelden: als ook dat de inwoonders van de zelve Landen, om haren handel te dryven, in Nederlant kwamen, zo werden daar door allengskens meer en meer luyden tot de zelve Religie getrokken; waar toe ook veel heeft geholpen, het verſpryden van de boeken en ſchriften der Leeraren van de zelve Gereformeerde Religie in andere Landen gemaakt en gedrukt, en men heeft in verſchyden 1555
Steden en plaatſen in Nederlant, veel hymelyke vergaderingen gehouden, vermaningen, als ook predicatien gedaan, en 't volk in dezelve Religie geoeffent, onderweſen en geſterkt, zulks dat vele daar in zo yverig werden, datſe zo blydelyk en vrymoedelyk (wanneer zy volgens de Placcaten gevangen en ter doot verweſen waren) derwaarts henen gingen, als of zy tot een heerlyke Bruylofts-feeſt genoodigt waren geweeſt; en ter doot gaande ſongen zy Pſalmen, Loffangen, en Geeſtelyke Liedekens, onderweſen 't volk in hare Religie, en vermaandeſe tot afſtant van de Roomſche Kerke, ſcheldende dezelve voor een Antichriſtiſche Kerke, ja voor een moortkuyl: en gebruykten alle middelen die zy immermeer konden, om 't volk daar van af te trekken.

Nadien nu, zo hier door, als door andere middelen de ingeſetenen van Nederlant meer en meer tot de voorzyde Religie werden getrokken, zo wert de vervolginge tegen dezelve veel grooter, en heeft de genaamde Geeſtelykheit zijne Kyſerlyke Majeſtyt na verſchyden ſollicitatien eindelyk daar toe gebragt, dat hy in dit jaar vyftien hondert vyftig den negen-en-twintigſten April een zeer rigoreus placcaat tegens die van de Gereformeerde Religie heeft laten uytgaan, waar uyt klaarlyk bleek datmen voor had de Geeſtelyke Inquiſitie over al in Nederlant in te voeren, en niettemin door de wereltlyke magt ſtrengelyk te doen uitvoeren de wreede en bloedige Placcaten. 't Placcaat luyde, als volgt.

Ordonnantie, Statuyt, en eeuwig Edict, om te extirperen en te niet te brengen die Secten en erreuren opgereſen tegen onſe byligen Kerſten geloove, en tegen die Ordonnantien van onſer Moeder der byliger Kerken, gegeven te Bruſſel, den negen-en-twintigſten dag van April, in 't jaar vyftien hondert vyftig.

KAarl, by der gratie Gods Roomſch Kyſer, altyt vermeerder des Ryks, Koning van Germanien, van Castilien, van Leon, enz. Aerts-Hertog van Oottenryk, Hertog van Bourgonjen, van Lotring, van Brabant, van Limborg, van Luxenborg, en van Geldre, Grave van Vlaenderen, van Artoys, van Bourgonjen, Paltzgrave van Henegou, van Hollant, van Zeelant, enz. Allen den genen, die deſe tegenwoordig zullen zien, Salut. Al is 't zo dat wy boven alle zaken ſonderlinge toezigt en eenparige zorge altyt gedragen hebben, om het oude opregte geloove en Kerſtelyke Religie, in, en over alle onſe Koninkryken, Landen en Heerlykheden, te onderhouden en doen onderhouden, en alle gevoegelyke middelen en remedie gezogt, om vele en diverſche ſecten, dwalingen en ketteryen, over langen tyt in 't Kerſtenryk gepubliceert en verſpryt, tegen onſen voorzyden geloove, en de leeringen en ordonnantien van onſe Moeder der Hylige Kerſten Kerke te verdryven en extirperen en te dien einde doen decerneren en uitroepen in onſen Landen, van herwaarts over diverſche Plakkaten, Statuten, Edicten en Geboden, ſtellende groote en zware penen tegens den overtreders van dien. Des nogtans niet tegenſtaande, verſtaan wy (tot onſen grooten leetweſen) dat diverſche luiden, zo wel onſe onderſaten, als andere vreemde perſonen, hanterende en verkerende in onſen voorzyden Landen, van herwaarts over, met de voorzyde ſecten, dwalingen en Ketteryen beſmet en geinfecteert zynde, en deſelve verſprydende, haar dagelyks vervorderen ſecretelyk te verlyden, bedriegen, en tot hare vermaledydende valſche en kwade leeringen te brengen en onderwyſen 't eenvoudige volk, in zulker voegen, dat wy grootelyks van node bevinden, dat men neerſtige Inquiſitie en onderſoek doe tegen zulke verlyders, haar lieder Complicen, Faulteuren en aanhangeren, en dat boven dien, onſe voorzyde Plakkaten, Statuten en geboden vernieuwt en wederom uitgeroepen en verkondigt worden, in en over alle onſe voorzyde Landen van herwaarts-over, en d' executien van dien

aldaar

1550. alsdan vervolgt en regoteuselyk gekontinueert: om t' eenemaal te niet te brengen, en exterminieren d'oorsprong, fondament en wortel van dese besmettelyke pelle. Hebbendem de generale vergaderinge van denstaten vanonsen voorzyden Landen (in dese onse Stad van Bruſſel leſtmaal gehoude) haer vermaant, gecommandeert, en bevolen, dat een iegelyk in zyn reſpectivelyken goede neerſtigheit souden willen doen, om haer en den zynen te houden en maintineren in onse voorzyde oude opregte geloove en Kerſtelyke Religie, met alle zorgvuldigheit dienende tot die extirpatie van allen den voorzyden dwalingen, nieuwe en valſche gevoelen: alzo men by exempel van onſer nagebuuren wel bemerken kan, die ſeditien van het gemeene volk, beroerten en perturbatie van den gemeenen Staat, ruſte en welvaren, en andere inkonvenienten die daar uitſpruiten en ſuccederen, boven 't verlies van der zielen.

Zo is 't, dat wy (begeerende uit alle onſer herten en magt daar in te voorzien en remedieren) hebben (by goet en rype deliberatie van Rade, by advyſe van onſe seer leve en beminde Suſter, de Koninginne Douairiere van Hongarien en Boheemen, ent voor onſe Regentreſſe en Gouvernante in onſen voorzyden Landen van herwaarts-over, den Ridderen van onſer Orden, en van den Hooſden, Preſidenten, en leden van onſen Rade van State en Secreten) uit onſe regte geweten en eigen wille, van nieuws verboden, geinterdiceert, geordonneert en geſtatueert: Verbieden, interdiceren, ordonneren en ſtatueren voor een eeuwig gebot en Wet, 't gene hier na volgt.

En eerſt, dat niemant van wat ſtate en condicie hy zy, en zal mogen drukken, ſchryven, uitſchryven, copieren, nogte zyns wetens onder zig hebben, ontfangen, dragen, bewaren, receleren, verswygen, nogte onder zig houden, verkoopen, koopen, geven, diſtribueren, zaajen ofte laten vallen, in Kerken, ſtraten of andere plantſen, eenige boeken, ofte ſchriften, gemaakt by *Marten Luther*, *Johannes Ecolampadius*, *Ulricus Zwinglius*, *Martinus Bucerus*, *Johannes Calvinus*, of andere Ketteren en Autheuren van laetheder ſecten, of van andere kwade en valſche ſecten, geinprobeert by de Hylige Kerken, of hunner aanhangers, ſtoffeerders en complicen, dolende buiten onſen voorzyden Hylgen Kerſten geloof (breder geſpecificeert in zekere * declaratie en verklaringe door onſen bevel van nieuws gedaan by den Rector en die van de Univerſiteyt van onſe Stad Leuven, gedateert van den ſes-en-twintigſten dag van Maart laetſtleden, welke declaratie wy geauthoriſeert hebben en authoriſeren: willende en ordonnerende, dat deſelve nagevolgt, onderhouden en gepubliceert worde, met deſen onſen tegenwoordigen briefve, nogte ook eenige andere boeken, die 't zedert dertig jaren herwaarts geſchreven of gedrukt zyn geweeſt, of hier namaals geſchreven of gedrukt zullen worden, ſonder declaratie van den Autheurs, Drukkers, tyt ol plaatſe. Nogte te ſchilderen, of te doen ſchilderen, verkoopen, of te koop ſtellen, hebben, houden, bewaren of behouden eenige Beelden, Schilderyen, of ſchandelyke figuren van de Maagt *Maria*, of van de Hylgen, gecanoniſeert by de Hylige Kerken, of van den Geeſtelyken Staat. Te breken, caſſeren, en uit doen de Beelden en Schilderyen die ter eeren of gedagtenisſe van dien gemaakt zullen zyn. Nogte in zynen huiſe of andersins te houden, of gedogen gehouden te worden eenige ſecrete Conventiculen, of onbehoorlyke vergaderingen, nogte ook zig in deſelve laten vinden, in dewelken de voorzyde Ketteren en verlyders ſecretelyk en hymelyk haar dwalingen zaajen en leeren, her-doopen, en diverſche conſpiratien tegens de Hylige Kerken, en het gemeenen welvaren ſtuydende zyn.

Inſgelyks verbieden wy alle Leeken perſonen en andere, te communiceren en diſputeren van de Hylige Schriftuur, in het openbaar of in ſecreet, ſonderlinge in twyffelagtige en ſtryttbare materien, of andere voor te leſen en te leeren de Hylige Schriftuur, 't en zy datſe Theologanten, en in de Godtheyt geleert waren, geapprobeert by eenige geleerde Univerſiteyt of andere, daar toe hy de ordinarſen van de plaatſen geadmitteert. Nog ook te preken, defenderen, zeggen en ſuſtineren, in 't openbaar of ſecreet, eenige leeringen van de voornoemde Autheuren, op pene, indien ſemant bevonden ware gecontraveniert, of gedaan te hebben tegens eenige van de poincten boven verklaart, gepunieert te zyn als ſeditieuſe perſonen, en perturbateuren van onſen Staat, en der gemeene welvaart, en voor zulks geexecuteert, te weten, de mans met den zwaarde, en de vrouwen gedolven, so verre zy hare dwalingen niet willen ſuſtineren of defenderen. En indien zy in hare dwalingen, opinien, of ketteryen perſiſteren, ge executeert te worden met den vuure, en in allen gevallen haar goet verklaart, geconfiſqueert en verbeurt t' onſen profyte. Verklarende, dat zy, 't ſedert den dag datſe tegens onſe Ordonnantie, Statuit en verbot gedaan zullen hebben, of in de voorzyde dwalingen gevallen zyn, zullen inhabiel weſen van haar goederen te mogen diſponeren: En zullen alle alienatien, giften, ceſſien, verkoopingen, tranſporten ofte opdragten, Teſtamenten en uitterſte willen by haar gedaan en gemaakt 't ſedert den voorzyden dag, nul ongeloos en van onwaarden zyn.

Ordonneren voorts en verbieden, dat niemant van wat ſtaat of kondiſſie hy zy, zig voordere te herbergen, logeeren, nogte in zyn huis te ontfangen, tracteren, furnieren nogte adminiſtreren eenige victuale, klederen of gelt, met zynen goede by te ſtaan of anderlins zyns weetens te favoriſeren, eenige die gehouden of geſuſpecteert is geweeſt Ketter te zyn. En dat alle de gene die deſelve herbergen, logeeren, ontfangen en tracteren zullen (wetende deſelve zo zynde) gehouden worden, die te denuncieren en aan te brengen den Inquiſiteur of den Officier van de plaats, zo verre deſelve geprivilegeert zy: ingevalle neen, aan den principalen Officier van de naaſte goede Stad van hunne reſidentie. Op de pene, indien zy des in gebreke waren, gepunieert te worden als Faulteurs van den voorzyden Ketters.

Dat de gene die beſmet en verwonnen zullen geweeſt zyn van eenige dwalinge, ketterye, of abus van 't geloove of van de Sacramenten, of konſtitutien van der Kerke, a t een voudigheit onweetenthen en menſchelyke krankheit, en brooshert, ſonder kwaatheit en obſtinate wille van te ſchyden, en zig ſepareren van de Unie der Hyliger Kerken, en ſonder gekontraveniert en gedaan te hebben tegens eenig punct van deſe Ordonnantie, of gekommitteert te hebben eenige openbare ſchandaliſatie, of andere acte of zake komende en vallende ter ſeditie of ſeductie van den anderen daar af de kenniſſe der wereltlyker juſtitie toebehooren zoude) en haar in tyts en gewilligly gekeert en berou gehad hebben, en te dier oorzaken by den Inquiſiteur Apoſtolyke, den Biſchop of zynen Vicaris tot penitentie, abjuratie en gratie geadmitteert zyn geweeſt: en zullen nogtans voortaan niet mogen verkeeren, konverſeren, nog met elkanderen communiceren van eenige materie onſen voorzyden Geloove aangaande en koncernerende. Op de pene van gehouden te weſen van wederom vervallen en relaps.

Desgelyks, indien iemant niet verwonnen zynde van hereſie of dwalinge, maar bevonden geweeſt hebbende grootelyks ſuſpect, en mitſdien gecondemneert by den Geeſtelyken Regter de voorzyde hereſie af te ſtaan, of by der wereltlyke Juſtitie gecondemneert zynde, eenige amende en openbare reparatie te doen, (t welk wy willen en verklaren effect te hebben van abjuratie) hier namaals wederom beſmet ware met hereſie, hoewel niet en bleke, dat hy gecontraveniert of gedaan had tegens eenig punct van onſen voorſchreven Geboden: zo willen wy nogtans, en ſtatueren, dat deſelve (na uitwyſen van de Geeſtelyken Regten) gehouden zy, als vervallen en relaps, en over ſulke gepunieert by verbeurte van lyf en goet, ſonder eenige hope van verlighinge of moderatie der voorzyder penen.

Ordonneren voorts, dat de gene die agterhaalt of by preſentatien informatie geſuſpecteert ſullen hebben geweeſt van hereſie ofte abuſie als voren, (hoewel dat deſelve tot penitentie en in gratie ontfangen geweeſt zoude zyn, zo voorzegt is) en ſullen nogtans niet mogen hebben nog bedienen in onſen voorzyden Landen van herwaarts over, eenigen heerlyken ſtaat, hoedanig die zy, nog in onſen Raden weſen nog van eenigen van onſen Steden. Verbiedende daarom ſeer ſcherpelyk onſen Officieren en den Commiſſariſſen, gedeputeert tot de vermenginge van de Wetten, die te committeren tot State van Schepenen of andere, zo voorzegt is.

Item, wy willen, ordonneren en ſtatueren, dat niemant, van wat ſtaat, qualityt of kondictie hy zy, en zal geadmitteert nog ontfangen worden, in Stad nog in Dorpe van den Lande van herwaarts-over, om aldaar te woo-

* Deſe declaratien hebben wy hier niet by gedaan, uyt oorzaeke dat er een lang Regiſter van verboden boeken, welke menigmaal gedruckt is geweeſt met groote vermenginge.

1550. woonen, 't en zy dat hy brenge certificatie van hunner konverſatien van den Prochiaan, van de plaats van zijne laatſte woonſtede, welke certificatie hy gehouden zal weſen te exhiberen en overleveren in de handen van den principalen Officier van de Stad of Dorpe, daar hy zal willen woonen, op de pene, dat, de gene die zulke certifiatie niet brengen zullen, niet geadmitteert zullen worden aldaar te woonen, maar men zal deſelve houden voor ſuſpect. En wy belaſten den Officieren of den particulieren Heeren, en haar Officieren, dat niet geoorloft weſen zal, zulke perſonen eenig gelyde, of zalve konduit te verleenen.

Item, willen ook, dat alle onſe Juſticieren, Officieren, en Regteren, en die van onſen Vaſſalen en Onderſaten, temporele Heeren, en hooge Juſticieren, op de verbeurte van haar voorzyde officien, jurisdictien en hooge juſtitien, of andere arbitrale pene, na gelegentheit van der zaken, gehouden zullen worden neerſtelyk t' onderſoeken en te procederen, of by haar Officieren doen procederen, ter inquiſitie en verificatie van der materie voorzegt, tegens alle perſonen, van wat kwalityt of konditie zy zijn, ſonderlinge in 't gene dat koncerneert de kontraventie van onſe voorzyde Ordonnantie, en in zaken t'haar-lieder kenniſſe behoorende, en dependerende van haar wereltlyke en temporele jurisdictie.

En dat zy voorts ter requiſitie en verſoeke van den Inquiſiteurs van 't geloove, en van de ordinare Regters van den Biſſchoppen (begeerende t'zamen of by concurrentie, voor zo veel als 't aangaat 't geeſtelyke crimen hereſie, tegens iemant te procederen) haar te doen en te geven alle hulpe, faveur, byſtant en aſſiſtentie tot die executie en volbrengen van haren latt. En voorts. in het vangen, apprehenderen, en defentie van den genen die zy beſmet en geinfecteert bevinden ſullen, navolgende d'inſtructie, die de voorzyde Inquiſiteurs van ons hebben: en haar de mandementen, die wy haar te dien einde hebben doen geven, den welken Officieren, Regteren en de Vaſſalen, wy ordonneren de voorſchreven Aſſiſtentie te doen, ſonder eenig uitſtel of belet: onder 't dekſel van eenig litispendentie, pretentie, of eenige andere oorzake, op de pene van arbitralyk gecorrigeert te worden. Bevelende onſen Procureurs, Generaals, en haar Subſtituiten, te procederen tegens den negligenten: en concluſien nemen, ten fine van privatie van hare Staten ende Officien, en Commiſſie van hare Juriſdictien, en andere penen, zulks als na gelegentheit van zaken bevinden zullen te behooren.

Vermanende voorts, en verſoekende zeer ernſtelyk, zo wel den Aarts-Biſſchoppen, Archi-diakenen, Abten, en andere Prelaten en Capittelen, en haar Vicarſen, en Officialen en andere geeſtelyke Regteren, als ook den voorzyden Inquiſiteurs en haar geſubdelegeerde in onſen voorzyden Landen, en een iegelyk van hen, zo 't hem toebehooren zal, dat zy tot volbrengen van haren laſte, haar eerſt en alvorens informeren, of by haar Gedeputeerde en Commiſſariſſen doen informeren, met alder neerſtigheit van de Geeſtelyke perſonen geinfecteert weſende, en introducerende de voorzyde dwalingen: en ter verificatie, punitie en correctie van dien neerſtelyk procederen, en tegens hen de Proceſſen criminele inſtrueren zo 't behoort, ſonder eenig verdrag of diſſimulatie. En indien boven 't voorzyde crimen of ſuſpicie van ketterye geſchiet ware eenige contraventie tegens onſe Placcaten, of openbare ſchandale ſeditie of andere crimen, zynde van openbare offenſie, in zulken gevalle (nadien 't gemeen delict by den voorſchreven geeſtelyken Regter geweſen zyn zal, 't en ware by condemnatie, midſdien dat zy perſiſteerden in haar dwalingen, of dezelve revocerende en wederroepende, by eeuwige gevangeniſſe, abjuratie of anderſins) zal niet min by onſen voorzyden wereltlyken Regteren tegens hen, als ſeditieuſe perſonen geprocedeert worden, by aantaſtinge en confiſcatie van haar tydlyke patrimoniale goeden, en anderſins, zo zy bevinden zullen te behooren.

Item, dat alle de gene, die weten of kennen zullen eenige met ketteryen beſmet zynde, zullen gehouden weſen terſtont en ſonder verſuim, die te denuncieren, aanbrengen, verklaren en te kennen geven den Inquiſiteurs of Officiers van den Biſſchoppen: en in haar afweſen den Paſtoren en Prochianen van den Prochie Kerken, om haar Overſten daar af te adverteren Inſgelyks indien iemant bevonden ware gedaan te hebben tegens onſe ordonnantien en verboden (ſonderlinge tendeerende tot ſchandaliſatie, beroerte van volk of ſeditie) dat de gene, die de ſelve weten en kennen zullen, gehouden zullen weſen daar af terſtont t' adverteren onſen Procureur of hare Subſtituiten en Gecommitteerde, of den Officiers van de plaats, daar alſulke beſmette Faulteurs of miſdadige woonen zullen. 15

En deſgelyks zullen gehouden weſen (indien zy die plaatſe weten daar eenige van zulke Ketters hen houden en bergen) die bekent te maken den Officier van der ſelver plaatſen, op de pene van gehouden te worden (zo voorzegt is) voor Faulteurs, onthaalders en aanhangeren van de ketteryen, en gepunieert te worden met der ſelver penen, als de Ketter of miſdadige weſen zou, indien hy aangetaſt of gevangen ware.

En, om zo veel te ligtelyker te komen tot de kenniſſe van de ketteryen, dwalingen ende abuiſen voorzegt; wy ordonneren, dat de aanbrengers (zo verre behoorlyken blyke van de miſdaat, en de geaccuſeerde daar af verwonnen waren) zullen hebben de helft van die goederen, van de voorzyde geaccuſeerde, indien deſelve niet meer en bedragen dan hondert ponden groote Vlaamſch eens.

Maar zo verre de voorzyde goeden meer bedroegen dan de voorzyde zomme eens, in zulken gevalle zullen alleenlyk hebben den tienden penning van 't gene de voorzyde goederen meer bedragen zullen, de koſten van Juſtitien eerſt en alvoren afgekort.

En, om de voorzyde vergaderingen, en onbehoorlyke en ſecrete Conventiculen te beletten, in dewelke gezaait en gepredikt worden, die dwalingen en ketteryen voorzegt: wy willen, dat, de gene die eenige accuſeren of aanbrengen zullen, hebbende de voorzyde vergaderingen en Conventiculen gehouden (indien dezelve van de vergaderingen is) vry en ontſlagen werden voor deſe ryſe, ſonder dat hy (uyt zake dat hy aldaar geweeſt zoude hebben) zal mogen gepunieert en gecorrigeert werden, belovende nogtans, hem daar mede niet meer te bemoejen: en zo verre zulke aanbrenger of accuſateur van onſen voorzyden hyligen Kerſten geloove, en van de Hyligen Sacramenten van der Kerken goede opinie heeft, en van der voorzyder vergaderinge niet en is, zal hebben de helft van de voorzyde confiſcatie, indien dezelve niet en excedeert hondert ponden groote munte voorſchreven. En indien zy die excedeert, zal daar afgedaan worden, zo voorzegt is.

Dat alle onſe voorzyde Officieren en Regters, en die van den Steden en particuliere Heeren, zullen gehouden weſen ſorgvuldige en continuele toeſigt te nemen, en haar devoir en neerſtigheit te doen, tot onderhoudinge van deſe onſe Ordonnantie en Verbot, zo voorzegt is: Welverſtaande, zo verre onze Officiers, voorkwamen en prevenieerden den Officiers van de particuliere Heeren, of den Regters van hare Steden, Landen of Heerlykheden, kenniſſe nemende (ingevallen van preventie) van den voorzyden materien, gehouden weſen de confiſcatie toe te wyſen, en te adjugeren, navolgende 't inhouden van deſe onſe Ordonnantie, behoudelyk (aangaande der zelver confiſcatien en de koſten van Juſtitien) haar regt in 't lange begrepen in ſekere onſe declaratie, daar op by ons gemaakt, en in onſen Souverynen Hoven en Provinciale Raden geſonden, in dato van den twintigſten dag van November laaſtleden, anno vyftien hondert negenenveertig.

En, op dat onſe voorſchreven Regters en Officieren, die de voorſchreven Ketters, Herdoopers en overtreders van onſe voorſchreven Ordonnantie en Verboden, gevangen, en geapprehendeert zullen hebben, onder 't dekſel dat de penen zouden ſchynen te groot en zwaar te zijn, en alleenlyk geſtelt tot vreſe van den delinquanten en miſdadigen, gene reden hebben, met het hare Complicen en Faulteuren te diſſimuleren, of dezelve min te ſtraffen dan zy verdient hebben, zo men bevonden heeft hier voortyts dikwils geſchiet te zijn: Wy willen, dat de gene die haars wetens tegens deſe Ordonnantie gedaan zullen hebben. (mids by hen houdende, drukkende, verkoopende, diſtribuerende of publiceren eenige heretique en ſchandaleuſe boeken, ſchriften, of ſchilderyen, of anderſins gedaan en gecontravenieert tegens de puncten hier voren of na verklaart, of eenige van dien) realyken gepunieert, gecorrigeert en geſtraft zullen worden, by de penen boven verklaart. Verbiedende allen onſen Juſticieren, Officieren, en Regters, mitsgaders van onſe Vaſſalen,

en

 en Onderſaten, Temporele Heeren, hebbende hooge Juſtitie, en haar Officieren, de voorſchreven penen in eenige manieren te altereren, modereren of veranderen: maar nadien hen gebleken zal zijn van de voorſchreven contraventie, de voorſchreven penen opentlyk verklaren en decreteren, navolgende deſe tegenwoordige Ordonnantie: op de pene van Privatie van haar Staten, Officien, Juriſdictien, en hooge Juſtitien, en verklaart te zyn inhabyl ten eeuwigen dagen van eenige Officie te mogen hebben of te bedienen, en daarenboven als nog arbitralyken gecorrigeert te worden. Ordonnerende allen onſen Officieren, ons te adverteren, of onſer voornoemder Sufter de Koninginne Regente, wanneer de Regters en Schepenen, of andere, kenniſſe hebben van den voorſchreven delinquanten, zwarigheit maken zullen, onſe voorſchreven Ordonnantien na te volgen, en de voorſchreven penen te ſtellen en wyſen, om tegens hen te doen procederen by de voorſchreven penen: en onſe Procureurs zulke concluſien tegens hen te nemen, als zy na de gelegentheit van der zaken en na de reden zullen bevinden te behooren.

En, want hier te voren, als eenige van de voorſchreven Ketters ofte Herdoopers, geaccuſeert of gedaagt weſende, buiten 's Lants getrokken en gevloden zyn, en haar verborgen gehouden hebben, men tegens haar niet en heeft konnen procederen tot behoorlyke punitien: maar alleenlyk met den banne. En wetende dat haar complicen en aanhangeren tegenwoordig doot of geexecuteert zyn, in der voegen dat den Officier onmogelyk zou weſen, tegens haar ſufficientelyk en genoegſaam te doen blyken, van herdoopt ofte Ketters te zyn: en onder 't dekſel van dien, en hen des betrouwende, hen dagelyks vervorderen ſupplicatie over te geven, om brieven van purgen, ofte andere proviſie van Juſtitie te verwerven, 't welk den voorſchreven Ketters en Herdoopers ſtoutigheit en oorzake geeft wederomme te keeren in hare dwalingen en quade leeringen, en deſelve te verſpryen in onſe voorſchreven Landen, tot groote perykelen, ſchandaliſatie en prejuditie van dien, en van onſen Onderſaten. Willende daar in voorzien, wy verbieden den Hooftden van onſe ſouveraine Hoven en Preſidenten van onſe Provinciale Raden, den voornoemden geſuſpecteerde en geaccuſeerde van der voorſchreven ketterye en her doopinge (die eens in Regte uitgeroepen geweett zijnde, niet gecompareert, maar hen by continuatie zullen hebben laten bannen) te accorderen, verleenen ofte doen ſegelen eenige proviſie van Juſtitien, om hen ter purge te ſtellen, of anderſins in onſen voorſchreven Landen te mogen converſeren: maar verklaren dat zulke Fugitiven en Ballingen gehouden zullen weſen voor verwonnen, en tegens hen geprocedeert worden met de voorſchreven penen.

Insgelyks verbieden wy ook een iegelyk, van wat ſtate of conditie hy zy, op de pene van gehouden te zijn voor faulteurs van den ketters, ons ofte onſen Raden magt hebbende, gratie te verleenen voor de voorſchreven Fugitiven, Ballingen of Herdoopers, nog andere geinfecteerde, ſupplicatie te preſenteren, om gratie te hebben van haar meſuſen, dwalingen, ketteryen, en contraventien van onſen Ordonnantien, dewelke wy, ook niet en willen geaccordeert te zijn, by wien dat het ware, ſonder weten en expreſſe Ordonnantie van ons, ofte onſer voorzyder Sufter der Koninginne: op de pene van eeuwiglyk gehouden te worden inhabyl, om te mogen hebben of bedienen eenig Gouvernement, Officie of Staat, in onſe voorzyde Landen, en daar-en boven arbitralyk gecorrigeert te worden. Verbiedende ook allen Advocaten, Procureuren, Klerken, Practizynen, en Solliciteurs, zulke ſupplicatien te maken, ſchryven ofte preſenteren, op deſelve pene.

Ordonneren en verbieden ook, dat niemant en zal mogen gebruiken van diſpenſie tegens vonniſſe gegeven by den Inquiſiteuren, Biſſchoppen en haar Officialen, ſonder eerſt en alvoren de voorzyde diſpenſen te preſenteren de lieden van onſen ſecreten Rade, en daar op verwerven van onſen brieven van Placet, zo verre de zake daar toe gediſponeert zy.

Voorts, aanmerkende dat de voorzyde Secten en dwalingen principalyk geprocedeert zijn, zo wel by der menigte van diverſche boeken, gemaakt by geinprobeerde en heretyke Autheuren, als midsdien dat diverſche Drukkers, Boekverkoopers, Librariers, en haar byſtanders en affiſtentien, gecorrumpeert hebben die Bybel en andere goede oude Boeken in diverſche ſcientien, getranſlateert in vele talen. En dat eenige Schoolmeeſters hen vervordert hebben, de kinderen voor te leſen en te leeren veel nieuwe boeken niet betamelyk, nogte behoorende ter inſtructie van de jonge ſcholieren: begeerende daar in te voerzien, en ordre te ſtellen, hoe dat de voorzijde Drukkers, Boekverkoopers, en Schoolmeeſters hun voortaan zullen voegen en reguleren, zo hebben wy geordonneert en geſtatueert, ordonneren en ſtatuëren voor gebot als boven:

Dat niemant, van wat kwalityt, State, Natie ofte conditie hy zy, en zal mogen Drukken, of doen drukken, in onſen Lande van herwaarts over eenige Boeken, Refereinen, Baladen, Liedekens, Epiſtelen, Prognoſticatien, Almanakken, nogte eenige andere zaken, oude of nieuwe van de H. Schriftuur, of eenige andere materie en in wat taal dat het zy: het en ware dat hy eerſt en alvorens geadmitteert ware van onſent wegen om te mogen drukken, en daar op onſen verlof en permiſſie verworven had: En dat de voorzijde Boeken, Refereinen, Baladen, Liedekens, Epiſtelen, Prognoſticatien en Almanakken, eerſt geviſiteert zullen worden by den Ordinaris van der Steden, ofte by eenige van onſent wegen gecommitteert, ofte te committeren, en datmen daar op Privilegie en Octroi van ons verworven zal hebben, om te mogen drukken: op gelyke pene als boven, indien in de voorzijde Boeken, Refereinen, Baladen, Liedekens, Epiſtelen, Prognoſticatien, en Almanakken eenige dwalinge bevonden worden. Indien neen, van gebannen te worden ten eeuwigen dagen, uit allen onſen voorzijden Landen, van herwaarts over, en boven dien te vallen in de boete van drie hondert Carolus guldens, dezelve te verhalen en recouvreren op de goederen van den overtreders.

En zullen de Meeſters en principalen Drukkers gehouden worden te verantwoorden voor 't ſtuk van haar medegeſellen en dienaars, die onder hen drukken en beſoigneren. Den welken medegeſellen en dienaars wy verbieden, op deſe penen, iet te drukken in haar of andere huiſen, of in ander hymelyke en ongewoone plaatſen, buiten den winkel van haar Meeſters.

Datmen onſe Brieven van verlof, conſente en permiſſie om te mogen drukken, niet en zal mogen geven, dan nadien de voorzijde Drukkers zullen hebben doen blyken van haar kwalityt, conditie, ſufficientie, goede name, fame en gerugte.

Dat alle de gene, die alſulke Brieven van verlof, konſente en permiſſie verwerven, gehouden zullen weſen, eer dat zy van dien zullen mogen gebruiken en genieten, den eed te doen in handen van zulke Perſonagien en Officieren, als by den voorzyden Brieven daar toe gecommitteert zullen zijn te onderhouden en te obſerveren, 't gene des hier na volgt, op de verbeurte van den lyve.

Eerſt, dat zy niet en zullen drukken, nogte doen drukken, eenige Boeken, Refereynen, Baladen, Liedekens, Epiſtelen, Prognoſticatien, Almanakken, nogte eenige andere zaken, 't zy oude of nieuwe van de Hylige Schriftuur, of eenige andere materie, en in wat taal dat het zy, 't en zy dat deſelve eerſt geviſiteert waren by eenigen van den genen die wy daar toe gecommitteert hebben, of committeren zullen, en dat zy van ons verworven hadden verlof, Octroi en ſonderlinge Privilegie, verleent, en gegeven na de voorzyde viſitatie om de voorzyde Boeken, Refereynen, Liedekens, of eenige andere zaken te mogen drukken.

Dat zy ook niet en zullen drukken, nogte doen drukken, eenige zaken van 't gene des voorſchreven is, elders dan in de Stad, aldaar zy by de voorſchreven Brieven gepermitteert en conſenteert weſen zal te mogen drukken. Dat in alle 't gene dat zy voortaan drukken zullen, zy gehouden zullen weſen te ſtellen in 't beginſel d'inhoud, of ten minſten den zommaris van den voorſchreven Brieven van Octroi en Privilegie, mids exprimerende en uitdrukkende den Naam van den Secretaris, die de voorſchreven Brieven van Octroi geteekent, of ten minſten die het geviſiteert zal hebben, midsgaders haar naam en toenaam, de plaats en dat van der voorſchreven impreſſie en drukkinge.

Dat, nadien zy de voorſchreven Brieven van Octroi verworven zullen hebben, mitsgaders de minute of copy van de Boeke of andere zake, die haar geconſenteert

1550. wesen zal te mogen drukken, onderteekent by de voorschreve gecommitteerde tot de voorschreven visitatie, aleer zy die zullen mogen verkoopen, of andersins distribueren, zullen den voorschreven gecommitteerde brengen een van de voorschreven gedrukte boeken, uytgaders de voorschreven minute of copy, om dieste conteteren en collationeren met de voorzyde minute: En indien men bevint, die te akkorderen, zullen de voorschreven Originale minute geteekent (zo voorschreven is laten in handen van den voorschreven gecommitteerden, die de voorschreven Boeken gevisiteert zal hebben, om by hem bewaart te werden, en daar af te verantwoorden, t'allen tyden en stonden, als hy des verfogt wesen zal: alles op de penen van te verbeuren den effect van de voorzyde Brieven van Octroye, en arbitralyk gekorrigeert te werden.

Item, om te voorzien tot den abuisen, die gecommitteert worden by den Boekverkoopers, Libraniers en den genen die boeken en andere zaken verkoopen, in onsen Landen niet gedrukt zynde: Wy ordonneren, en statueren voor Gehot, dat voortaan niemant van wat state, conditie of kwalityt hy zy, zal mogen verkoopen, of doen verkoopen, eenige Boeken, Refereynen, Baladen, Liedekens Epistelen, Prognosticatien, Almanakken, nogte andere gelyke zaken, in het openbaar of secrete, 't en zy dat hy eerst by ons of by onsen Raden van den Landen aldaar hy de Boeken en andere zaken voorschreven zal willen verkoopen, ofdoen verkoopen, geadmitteert en geapprobeert zy.

Dat de gene, die geadmitteert zullen zijn om boeken en andere prentingen te verkoopen, en zullen gene boeken of andere gedrukte zaken in onse voorzyde Landen mogen verkoopen, 't en zy dat die gedrukt zijn by gesworen en geadmitteerde Drukkers, met insertie van de Privilegien, zo boven verklaart is: En zullen ook niet mogen verkoopen, nogt te koop stellen, eenige boeken of andere zaken, buiten onsen voorzyden Landen gedrukt wesende, sonder daar af geadverteert te hebben den gecommitteerden, eer zy haar Balen ontpakken en op doen zullen, op dat hy, of iemant anders by hem daar toegedeputeert, tegenwoordig zy, in t'opdoen en visiteren van de boeken, die daar inne zyn zullen om desselve te visiteren, eermen die zal mogen verkoopen, of te koop stellen: op de verbeurte van den lyve, indiennen bevont, dat zy eenige boeken verkogt hadden, inhoudende dwalinge: en van twintig Carolus guldens voor elken boek, geen dwalinge inhoudende.

Dat die van onsen Rade niemant zullen admitteren om boeken te verkoopen, t'en zy dat die van goeden naam zijn, en zweren de voorzyde Ordonnantie te observeren en onderhouden. Ook zullen zy niemant admitteren, 't en zy dat hy woone in bellote of geprivilegeerde steden: in dewelke Stede, en in geene andere plaatse hy zijne voorschreven boeken zal mogen verkoopen.

Dat voortaan alle Libraniers of boekverkoopers gehouden zullen wesen te hebben en openbaarlyk te hangen in hare winkels, den inventaris van alle gereprobeerde boeken, navolgende de voorzyde declaratie van onser Universityt van Leuven, ten einde dat zy, of degene die desselve hier namaals zouden willen koopen, gene ignorantie daar van gepretenderen konnen, op de pene van hondert Carolus guldens. Insgelyks den inventaris van de Boeken die zy in haar winkel hebben, sonder eenige daar af te verzwygen, op desselve pene. En ten einde dat de zaken voorschreven te beter mogen onderhouden en geobserveert worden, zo zullen die principale Officieren van der plaatsen, daarmen eenige boeken verkoopen zal, gehouden wesen, ten alderminnen twaemaal 's jaers te gaan visiteren met eenig geleert man, alle de winkels van den voorzyden Libraniers en Boekverkoopers, om te zien of zy aldaar eenige boeken of andere impressien en drukken by dese onse Ordonnantien verboden en niet gepermitteert vinden zullen, om voorts de voorzyde Libraniers en Boekverkoopers te straffen en puniceren by de penen boven verklaart.

En boven dien zullen de voorzyde Officieren de voorschreven visitatie doen, t'allen tyden en stonden als het haar goetdunken zal, en zullen de voorzyde Boekverkoopers gehouden zijn, hen t'elker tyden openinge te doen van hare Huisen en Winkels, en de voorzyde inventarissen vertonen, als zy des verfogt zullen zijn, op de pene van hondert Carolus guldens. En desniettemin bedwongen te worden realyken en by faicte, de voorzyde Inquisitie en visitatie te laten doen, niet teg. nstaande eenige Privilegien, exemptien of Vryheden ter contrarien nogte ook die different e of diversityt van den Jurisdictien: waar toe wy, om de gemeene welvaart en onruste te verhoeden, en alle perykelen en inconvenienten, sonderlinge in faveur en aanzieninge onser Hyliger Christen geloove, van geen aanschouwen en willen genomen te zijn.

1551

En zullen ook voortaan geen kramers of eenige andere, dan alleenlyk de voorzyde geadmitteerde en geapprobeerde Boekverkoopers, zo voorzegt is, niet mogen te koop stellen voor de Kerken en andere openbare plaatsen, nogte te koop dragen in de Stad en agterstraten eenige Geryden, Liedekens, Baladen, Refereynen, Almanakken, Prognosticatien of andere gelyke gedrukte zaken, op de verbeurte van de voorzyde boeken en arbitrale correctie.

Voors, om te verzien, dat voortaen de jonge kinderen in hare eerste jonkheit niet kwalyk worden geleert en geinstrueert, het welk een zeer periculeuse zake is; zo ordonneren wy, dat voortaan niemant van wat state of conditie hy zij, zal mogen openbare Schole houden, om de jonge kinderen, knegtkens of meiskens, te leeren lesen, schryven, spreken, in wat Tale het zij, t'en zij dat hy eerst en alvoren geadmitteert en geapprobeert zy, by den principalen Officier van den steden, en van den Prochia n van der Prochie Kerke, onder welke hy zal willen residieren, of van den Capittelen, of Scholastren, die daar op van ouds opzigt en superintendentie gehad hebben: op de pene van twaalf Carolus guldens voor d'eerste ryse: vier en twintig gelyke guldens voor de tweede ryse, en ten eeuwigen dagen gebannen te worden buiten de plaatsen van sijner residentie en woonstede Welverstaande, dat de voorzyde Officieren, Prochianen, Scholastren, of andere authoritet en magt hebbende van Schoolmeesters te committeren, zullen goede toezigt nemen, daar toe te committeren personen van goeden naam en faam, en geensins gesuspecteert van kwade leeringe: op de pene zulks op hen te verhalen, indien daar in eenig gebrek bevonden ware. Dat de gene, die alzo geadmitteert en geapprobeert zullen zijn Schole te houden, gene andere boeken zullen mogen voorlesen, nog leeren in de particulieren Scholen, dan de gene die beteekent en gedesigneert zijn, by advyse en declaratie van dien van onser Universityt van Leuven, gedateert als boven.

En alhoewel onse meeninge zy dat onse jegenwoordige Ordonnantie eeuwige en perpetuele zy: en dat van geenen noode en is, dezelfde wederom te doen publiceren en uytroepen na d'eerste publicatie: Des nogtans niet tegenstaande, ten einde dat niemant daar van ignorantie en pretenderen, by sonder de vreemde en jonge lieden.

Wy willen, dat van ses maanden tot ses maanden, te weten, 't St. Jans avont in de Somer, en Kersavond by elken Officier van den principalen Steden, en andere plaatsen van onsen Landen van herwaarts over, daarmen gewoonlyken is Publicatie en uytroepinge te doen, de voorschreven Publicatie ververscht, en van nieuws gedaan worde, op de pene van tien Carolus guldens, die d'Officier dies in gebreke wesende, zal gehouden worden te betalen t'onsen profyte voor d'eerste ryse, en van twintig Carolus guldens voor de tweede ryse. En indien hy bevonden ware de voorzyde nieuwe Publicatie geobtineert te hebben voor de derde ryse successivelyken d'een na d'ander, of hy verschyden tyde, dat hy in zulken gevallen, sonder andere declaratie, van zijnen state afgezet en gepriveert zal wesen, den welken inpetrable wesen zal als vacerende Ordonnerende ten zy dat de voorzyde nieuwe publicatie gedaan worden of niet, dat de overtreders van dese Ordonnantie gepuniceert en gecorrigeert zullen worden, by den pene daar in begrepen, sonder verdrag ofte dissimulatie, en sonder geëxcuseert te mogen worde, onder 't dekfel dat de voorzyde Ordonnantie van nieuws niet gepubliceert zoude geweest zyn.

Ontbieden daarom, ende bevelen den voornoemden van onsen Rade van State en Secreten, President en lieden van onsen grooten Rade in Brabant: Stadhouder, President ende lieden van onsen Rade in Luxenborg: Stadhouder, Cancelier, en lieden van onsen Rade in Gelderlant: Stadhouder van Limborgh, Valkenborg, Daalhem, en andere onse Landen van over Mase: Gouverneur, President ende lieden van onsen Rade in Vlaanderen

1550. deren en Artoys: Groot-Baljuw van Henegouwe, en lieden van onſen Rade te Bergen in Henegouwe: Stadhouder die eerſte, en andere onſe Rade van Hollant: Gouverneur, Preſident en lieden van onſen Rade te Namen: Stadhouder, Preſident, en de lieden van onſen Rade in Vrieſlant: Stadhouder van Over-Yſſel en Groeningen: Stadhouder, Preſident en lieden van onſen Rade te Utregt: Gouverneur van Ryſſel, Douay en Orchieren: onſen Provooſt van Valenciene, Rent-meeſteren van Weſt- en Beooſter-ſchelt in Zeelant: Schoutet van Mechelen: ende allen andereu onſen Regteren, Juſticieren en Officieren: en dien van onſe Vaſſalen, haren ſtedenhouderen, en elke van henlieden bysondere zo hem toebehooren zal, dat zy onſe tegenwoordige Ordonnantie, Statuyt en Gebot uitroepen en publiceren en doen uitroeren en publiceren, zo voorzegt is, een iegelyk in de limiten van zyner Juriſdictien en Officien: en een iegelyken bevelen, alle de punctten en artykelen daar in begrepen, onverbrekelyk en ten eeuwigen dagen te onderhouden, en obſerveren na haar forme en inhoude, Procederende en doende procederen tegens den overtreders en ongehoorſame, by executie van den pene boven geſpecificeert, ſonder eenige gratie, fimulatie, ofte verdrag, niet tegenſtaande oppoſitie af appellatie gedaan, ofte te doen: nogte ook eenige Privilegien, Ordonnantien, Statuten, Coſtumen, of Uſantien ter contrarien: de welke wy nieten willen nogte verſtaan, in deſen te moeten ſtant grypen: maar hebben uit onſer regter wetenheit, authorityt en volle magt tot den zelven gederogeert, en derogeren by deſen; des te doen meer dieſe 'er aankleeft, geven wy u volkomen magt, authoritat en ſonderlinge bevel. Ontbieden en bevelen een iegelyk, dat zy hen 't zelve doen ernſtelyk verſtaan en obedieren: want ons alzo gelieft. Des t'oirkonden zo hebben wy onſen zegel hier aan doen hangen.

Gegeven in onſe Stad van Bruſſel, den naaſt leſten dag van April, in 't Jaar onſes Heeren du ſent vyf hondert en vyftig. Van onſen Kyſerryke het eenendertigſte, ende van onſen Ryken van Caſtilien, en andere het vyftendertigſte.

Aldus onderſchreven:

By den Kyſer in zijnen Rade.

En geteekent

VEREYCKEN.

En alhoewel't zelve Placcaat in diverſche Provintien en Steden ſonder vorder inzien of zwarigheit; na d'oude maniere is verkondigt geworden, zo heeft nogtans't zelve terſtont in alle Landen by een iegelyk groote vrees, opſpraak, morringe en agterdenken gemaakt: en eenige Steden hier op beter lettende, hebben niet willen gedogen dat 't zelve Placcaat aldaar zou gepubliceert en afgeleſen werden, aangezien zy voor ogen ſagen, dat hare grondige bederfeniſſe daar uit zou volgen.

Die van Antwerpen wygeren de uitroepinge van de Placcaat.

Die van Antwerpen hebben voornamelyk groote zwarigheit in 't voorſchreven Placcaat gemaakt, en de uitroepinge daar van gewygert, en 't zelve niet willen toelaten ſonder daar tegen eerſt gehoor te weſen: want zy ſagen, dat, zo haaſt veele Koopluiden van dit Placcaat en middel onderrigt waren, gereetſchap maakten om te vertrekken, haren handel na lieten, geen goederen meer kogten nog deden komen, zulks dat de gewoonelyke Neringen grooteiyks verminderden: en de waarde van de huiſen verminderde, de gemeene Borger vont hem neringloos en geldeloos, en des Stads bederfeniſſe ſcheen voor oogen te zijn. Daarom hebben zy door verſtandige perſonen vaſte weetenſchap doen nemen van alle ongevallen, die alreede door vreeſe der Inkwiſitie geſproten waren, en die 'er nog meer uit volgen zouden, doende tot dien einde breeder hooren een zeer groot getal treffelyke Koopliden Inwoonders en andere, en der zelver getuigeniſſe en verklaringe in 't lange by geſchrifte ſtellen, alle 't welke zy daarna met een groote ſchriftelyke vertooninge en bewyſinge uit die voorſchreven weetenſchap, Placcaten, Privilegien, en herkomen van den Lande en van der Stad, en anderſins by een van den een zeer treffelyk gemaakt, door hunne Geſanten geſonden hebben ten Hove, aan loffelyker memorie de Koninginne Maria van Hongarien, als doen van wegen de Kyſerlyke Majeſtyt Gouvernante in dezelve Nederlanden en neffens dezelve en alle andere Heeren en Raden vertoont 't kwaat dat 'er uit volgen zou; en verſogt dat zy neffens de Kyſerlyke Majeſtyt zoude willen gunnen en gebiede, dat zulke Stad van de Inquiſitie mogte blyven ontſlagen, alzo zy der zelver altyt vry geweeſt hadden, en volgens hare Privilegien der Geeſtelyker kenniſſe niet en behoorden onderworpen te weſen. 1551.

Den Raat van Brabant de zake overwegende, heeft ook de vryheit van de Landen voorgeſtaan, en tot ſterkinge van die van Antwerpen, hem tegens d'Inquiſitie en het zelve Placcaat geſtelt en verklaart; de andere Steden van Brabant hebben ook 't zelve Placcaat, volgende 't exempel van Antwerpen, niet laten af kondigen. In 't kort, de klagten, vertooningen, benautheden, en opſpraken van groot en klyn, zijn zeer menigvuldig geworden, ook heeft men des Lants elende en verderf zo merkelyk daar uit beſpeurt, dat de goethertige en Vaderlant gunſtige Koninginne, daarom zelve in perſoon geryſt is by den Kyſer hare Broeder tot Augsburg op den Rykdag weſende, en heeft zijne Majeſtyt de zake zulks vertoont, dat 't zelve Placcaat is verandert, en in zommige poincten wat verſagt; nogtans hebben die van Antwerpen als nog zwarigheit gemaakt, 't zelve Placcaat te laten af kondigen (te meer, alzo zy gewaar werden dat eenige geeſtelyke, ſecrete commiſſien hadden ontfangen, om te weſen Inquiſiteurs) tot datmen haar toegezegt en vaſtelyk belooft heeft, dat zy dies niet tegenſtaande met geenderhande Inquiſitie zouden gekwelt nog belaſt worden; maar dat hare Kooplieden en ingeſetenen blyven zouden by haar oude Vryheden en Privilegien, des zy ook voor de toelatinge der voorſchreven uitroepinge of verkondinge by twee expreſſe Acten op den vier en vyfden November vyftien hondert vyftig geproteſteert hebben.

Den Raat van Brabant ſtelt haar hier mede tegen.

Ryſe van de Koninginne van Hongarien na den Kyſer.

Hoewel 't nu ſcheen dat hier mede de begonne murmuratie en gevreeſde oproerigheit van de gemeente geſtilt en ter nedergelegt was, zo is nogtans in veler menſchen herten meer en meer gewaſſen den haat en afkeer, zo van de Inquiſitie, als van de vervolginge; want hoe de vervolginge grooter was, hoe de menigte der gener die de Roomſche Kerke verlieten, en de Gereformeerde Religie aanhingen, grooter en meerder wert. Waar toe zy te meer zijn veroorzaakt geworden, om dat zy gezien en gemerkt hebben, dat (niet tegenſtaande de voorgaande zwarigheden tegen de Inquiſitie gemaakt) de gene die van den Paus en Kyſer kommiſſie hadde in't ſecreet te weſen Inquiſiteurs, als *Ruardus Tapperus*, en *Remigius Driutius*, niet af en lieten van alle middelen te ſoeken, om hunnen laſt in 't werk te ſtellen, niet alleen door zig zelven, maar ook door andere Geeſtelyke, hare geſubdelegeerde, als *M. Petrus Titelmannus*, *Wilhelmus Lindanus*, *Franciſcus Sonnius*, en andere daar toe verkoren en geſtelt, dewelke eenige haar niet en hebben vermyt in zommige Provintien, daar het voorſchreven Placcaat van April vyftien hondert vyftig was uitgeroepen, volgende hunnen laſt, d'een en d'ander te vervolgen, en te doen dooden, bysonder in Vlaanderen, Hollant, Henegouwe, Artoys, Doornik, Ryſſel en elders, 't welk het volk zeer heeft verdroten, te meer, hoorende der Inquiſiteuren wreetheit, gierigheit, nieuwe vreemde voorſtellingen, en ziende de groote verloopinge van volk, die door de kwellinge en vervolginge

Namen van de Inquiſiteurs in Nederlant, en hare geſubdelegeerde.

1550. der voorſchreven Inquiſiteurs gevolgt is, daar van Weſt-Vlaanderen en andere plaatſen zeer bloot zijn geworden, zo van handwerks volk als rykdom. Dit zijn de eerſte beginſelen van 't verderf van deſe Nederlanden geweeſt.

Die aldus voorgeſtelt hebbende tot onderrichtinge van den Leſer, zo gaan wy nu voort in 't verhaal van de Martelaren, die in dit jaar vyftien hondert vyftig haar leven zeer gewilliglyk voor 't getuigeniſſe der Goddelyke waarheit hebben opgeſet. 1550

FANINUS van PAVENTIA, in de gevankeniſſe zijnde by andere, predikt en vermaant by dezelve van haar godloos leven afſtant te doen, en voort daar na, gevorgt zijnde, verbrant.

Wat boetſtem zag men ooit met levendig gevoel,
Zo kragtig werken op de herten der godlooſen,
Dan uw bazuingeſchal in 't midden van de boozen?
Vermits uw kerker voor een bouge predikſtoel
Verſtrekt heeft, O FAVYN! wie moet uw deugd niet pryzen?
Gy zult eens na den dood in heerlykheid verryzen.

Faninus, uit een Stad in Italien, Paventia genaamt, heeft in 't beginſel zijns tyts geen kenniſſe der Goddelyker leere gehad; maar namaals heeft hy de hylige Schriftuur met alle vlyt beginnen te leſen, gebruikende daar toe boeken, die in 't Italiaans overgeſet waren: want wel wetende dat de kragt des eeuwigen almagtigen Gods niet gebonden was aan eenige zekere ſprake, als hy den menſche zijnen Goddelyken willen en kenniſſe wil openbaren, zo heeft hy zig zelven met zijne gemeene taal beholpen, en daar in zeer neerſtig de hylige Goddelyke Schriftuur onderſogt.

De ſchriftuur te leeſen is den weg tot Godvrugtigheit.

Na dat hy zulks lange gedaan, en de zoete vrugt der Godſaligheit geſmaakt en gekregen had, heeft hy aan God Almagtig over zijn milde gave niet ondankbaar willen zijn, en den ſchat, die hem gegeven en betrout was, by zig zelven niet willen verbergen; maar zijnen Broederen den zelven mededelen en deelagtig maken: want hy wiſt zeer wel, dat het den menſchen niet betaamt, na dat God haar door zijnen Geeſt heeft verlicht, en de kenniſſe zijns willens geopenbaart, dat zy deſe bekende waarheit, die zo koſtelyk en dierbaar is, verholen houden en begraven zouden. Zo heeft hy zomwylen de zelve kenniſſe, die hy uit het Euangelium onſes Heeren Jeſu Chriſti verkregen had, beginnen in verſchyden plaatſen te verbryden, en veel menſchen te openbaren.

Men behoort de bekende waarheit niet verholen te houden.

Niet, dat hy opentlyk een iegelyk zijn gevoelen te kennen gaf: maar het dogte hem genoeg te zijn, dat hy iemant de ſmake mogt geven.

Maar alzo de dienaren des Roomſchen Paus, zijn voornemen gewaar werden, hebbenſe neerſtig gearbyt om *Faninus* gevangen te krygen, gelyk geſchiet is.

Als hy nu in den kerker lag, zo hebben hem zijn huisvrouw, kinderen en vrienden zo gebeden en geſmeekt, dat hy door haar zo verre gebragt is, dat hy de waarheit, en de Leere des Hyligen Euangeliums heeft verloogent, en alzo los en vry uit den kerker gelaten is.

Maar na dat hy uit de gevangeniſſe verloſt was, is hy zo beroert van herten en zo weemoedig geworden, dat hy in groote wanhope en gants in diſperatie ſcheen te vallen. En gewiſſelyk, had hy niet de almogende hand Gods behouden, en door zijn overvloedige barmhertigheit bewaart, geweeſt, hy zou in de aldergrouwelykſte en verſchrikkelykſte wanhope gevallen en verſmoort zijn geweeſt. Want hy wiſt wel dat by Jeſus Chriſtus, die hy te voren met alle vlytigheit aangegrepen, en met groote vrugt des Geeſts beleden had, nu myneedelyk en onweerdiglyk verworpen had, om dat hy in dit leven by zijn huisvrouw en kinderen zoude mogen blyven: en dat hy met zulks te doen betoont had, dat hy de zijner liever had, dan de eere en liefde des Soons Gods

De waarheit te verloochenen is het meeſte hert-zeer.

Digitized by Google

50. Gods: Zijn konſcientie wroegde hem, zo dat hy door het overdenken zijns wantrouwigheits nog dag nog nagt ruſten konde. Zo heeft hy die zware ſonde beginnen te beklagen, en zeer bitterlyk te beſchryen, dat hy Jeſus Chriſtus, den Heere der glorien, die voor hem geſtorven was, en zijn Hylig Woort zo ſchandelyk verloogent had. Daar na heeft hy zijn leven zo droeflyk aangeſtelt, dat niemant hem na dien tyt oit blyde of vrolyk gezien heeft, tot ter tyt dat hy wederom eenen moet gegrepen heeft, om zijnen arbyt en dienſt den Heere getrouwelyker te bewyſen, dan hy te voren gedaan had.

u grept om te-

Als hy nu met eenen moet voor zig genomen had, de zake der waarheit (die by ſchandelyk had laten leggen, met vromer herten wederom aan te grypen en te beſchermen, en alle van vreeſe van perykelen agter rugge te ſtellen, zo heeft hy met een vierigen geeſt het lant van Romagna (daar *Faventia* in gelegen is) beginnen door te ryſen, en in allen ſteden gegaan, daar hy het Goddelyke woort met zodanigen kragt en vierigheit verkondigt heeft, datſe alle zeer verwondert waren die 't hoorden. Warender zommige plaatſen en ſteden daar men het woort zo openlyk niet gewoon was te hooren, dan ging hy alleen tot etlyke luiden, op dat hy alzo vernemen mogte, wie dat 'er bekwaam waren om de leere des Euangeliums te vatten en te begrypen, welke hy met grooter neerſtigheit begeerde te brengen tot de kenniſſe van den wille Gods en haar eigen ſaligheit.

Hy zijde, dat hy in de menſchen te leeren, zodanigen ordinantie en maniere gebruikte, dat hy eerſt de booſe en godlooſe meeningen en dwalingen uit hare herten uitroeide, daarſe mede verſtrikt waren, om datſe de boosheit zouden bekennen en gevoelen, daarſe dus lange in gebreken en veroudert waren: en daar na bragt hyſe tot een beter gevoelen en leven, en leerdeſe alzo, datſe met 'er tyt tot meerder kenniſſe der waarheit kwamen. Hy agte by zig zelfs dat het zeer veel was, als hy uit een plaats ging, dat hy 'er twee of drie in de Godlyke leere wel onderweſen had, om dat een iegelyk van haar ook andere leeren en onderwyſen mogte: en als die ook het zelve deden, zoude der geloovigen getal ontallyk groot worden.

ut woort rom ge-

Als *Faninus* aldus arbyde, is hy wederom gevangen geworden in een plaatſe Bagnacanallo geheeten. In welke plaatſe, als hy verweten was om verbrant te worden, begon hy te laggen, zeggende, dat zijn ure nog niet gekomen was, maar dat dit alleen den ingang was van zijn leere, op dat hy andere te beter zoude mogen helpen: en hy heeft dat ook in der waarheit gezegt; want terſtont daar na is hy na Ferrara gevoert, daar veel gelovige menſchen door zijn Godvrugtige vermaningen geen klynen trooſt ontfangen hebben, en de vreeſe Gods en den waaragtigen Godsdienſt geleert, en in de genade des Heeren meer en meer verſterkt zijn geweeſt.

Maar de Paus, vreſende dat alzo zijn zaken aan 't licht zouden komen, heeft bevolen datmen *Faninus* in vaſter en nauwer gevangeniſſe zou ſluiten. Zo is hy agtien maanden lang in 't binnenſte des Slots gehouden geweeſt, daar hy ſware tormenten geleden heeft, en nog ſwaarder geleden zou hebben, hadden hem de Jacobyner Monniken der Stad in haar gewelt konnen krygen. En hoewel datſe zijn kerker dikmaals veranderden, nu hem in d'een, dan in d'ander vuile en laelyke plaats leggende, zo en heeft hy nogtans geenſins zijn gemoet verandert, maar is altyt vaſt en volſtandig in zijn geloove op Chriſtus Jeſus gebleven.

Zomwylen was hy met andere in een kerker, zomwylen was hy alleen, maar hoe het was, zo was hy te vreden: als hy alleen was, zo ſchreef hy wat, daar hy andere door ſtigren mogte; was hy met andere, zo leerde en vermaande hyſe tot alle Godſaligheit. Ten laatſten was hy met etteliyke in een kerker geſloten, die de Hoofden en Princen waren van de oproermakers, die Italien dikwils in geſchil en tweedragt ſtelden, van dewelke deſe Godvrugtige man dikwils beriſpt is geweeſt. Want dit geboefte moende anders niet, als zy hem aldus hoorden ſpreken, dan dat hy een melankolyk menſch was, en niet wel by zijn zinnen: en gelyk vernuftige en verſtandige mannen, hebben zy hem beginnen te vermanen, bewyſende datmen zulken meeninge behoort af te leggen, en met den menſchen in vryheit te leven: datmen zig zelven niet en behoort te kwellen met dusdanige dingen; maar dat men ſe laten ruſten zal, tot dat 'er wat af beſloten is door het generalen Concilium. Doen heeft *Faninus*, gelyk hy een ſedig en lieflyk man was, haar in den eerſten bedankt voor de ſorgvuldigheit die zy voor hem droegen. Daarna betoonde hy, dat de Leere die hy ſtantvaſtelyk voorſtont, uit geen menſchelyke fantaſie of droomen voort kwam: maar datſe was de ſuivere waarheit Gods, den menſchen geopenbaart in het Woort en 't Euangelium Jeſu Chriſti, en in deſe tyt wederom vernieuwt: dat hy ook geenſins deſe waarheit zou willen verlaten en der menſchen leugenen aanhangen. Ten laatſten, nadien hy een Chriſten was, zo gebruikte hy de aldermeeſte vryheit; Want, zijde hy, in wat plaatſe dat wy ook zijn, zo zijn wy in de gevangeniſſe, zo veel als 't ligchaam en de ſonde aangaat; maar na der ziele, die door het bloet des Soons Gods verloſt is, zo genieten wy een geneugelyke vryheit. Maar aangaande 't Concilium, zo en verwagte de hy geen ander beſluit, dan in het Euangelium geopenbaart was; want Chriſtus Jeſus doen hy deſe blyde bootſchap der genade en ſaligheit bragt, doe gaf hy ons dit Concilium en bevel, en heeft 't zelve met zijn doot beveſtigt; alzo dat wy geen ander beveſtinge of verſterkinge der Concilien noodig hebben.

De Chriſtenen zyn in vryheit.

Met dusdanige redenen heeft hy hare herten alzo beroert, dat hyſe tot een beter leven bragt, en datſe alzo verwondert waren, datſe hem nu een hylig man noemden. Het welk als hy't merkte, heeft hyſe alzo aangeſproken: Myn lieve Broeders, ik beken my zelve een ellendig ſondig menſch te zijn; maar door het geloove, waar door ik de genade onſes Heeren Jeſu Chriſti geniete, worden my alle myne ſonden vergeven; gelyk ſe en ook vergeven zullen worden, is 't dat gy het Euangelium, daar in het ſeker getuigeniſſe der genade Gods is, vaſtelyk gelooft.

Daar waren ook nog ander gevangene die wat eerlyker en ſagter leven gewoon waren, deſe heeft de hardigheit en benautheit des kerkers, en de groote ongewoonte zeer bange en pynlyk gevallen; maar binnen die dagen datſe met *Faninus* gemeenſchap hadden, zijnſe alzo verheugt geweeſt, dat haar de ongewoone benautheit niet aan hing, en haar gevangeniſſe zo ſwaarlyk niet drukten, nog haar verloſſinge zo zeer niet en begeerden, maar van zodanigen gevangeniſſe eenigerleiwys verblyden, waar door zy in veel beter vryheit gekomen waren, dan zy oit te voren geweeſt hadden.

Als nu de ouders van *Faninus* vernamen, hoe dat het met hem geſtelt was, hebben zy ligtelyk gemerkt, dat hy in 't meeſte perykel zijns levens was: zo zijn tot hem gekomen zijn huisvrouw, en zijn ſuſter woonende, als die gants verlaten

1550.

1550. waren. Het was zeer jammerlyk om te hooren, als deſe twee vrouwen zo bedrukt en vol tranen tot hem kwamen, hem aanſprekende, biddende en vermanende, wilde hy op zig zelfs geen agt nemen, dat hy ten alderminſten agt name, en zorg wilde dragen voor zijn kinderkens. En hoewel dat deſe hem zeer mogten bewegen, zo heeft hy nogtans deſe bekoringe zo mannelyk met wonderlyke ſtantvaſtigheit des geloofs wederſtaan, dat alle die 't hoorden en ſagen, haar niet genoeg konden verwonderen. Myn Heere en Meeſter, zijde hy, en heeft my niet bevolen, dat ik hem zal loogenen, om myn huisgeſin voor te ſtaan; laat 't u genoeg zijn dat ik om uwent wille in zodanigen ontrouwe eens gevallen ben, gelyk gy wel weet; hoewel dat ik door de genade des Heeren zo ſchandelyk niet gevallen zoude hebben, had ik zo grooten kenniſſe, gelyk hy my na den val gegeven heeft, gehad. Maar ik bidde u, gaat wederom na huis in vrede, want ik weet nu gewiſſelyk, dat God tot op deſen dag, my in zijnen dienſt gebruikt heeft. Nu is myn einde nakende, dat ik uit dit leven tot hem zal gaan. Doe gingen de vrouwen met veel zugten en weenen weg, maar hy bleef onberoert van herten in deſe wonderlyke vromigheit en ſtantvaſtigheit.

Maar als de Paus *Paulus* doot was, en *Julius* den Derde in zijn plaatſe Paus was gekoren, heeft hy brieven geſonden, daar hy mede beval dat men *Faninus* zou dooden. Zo is 'er een dienaar van de Overigheit tot hem gekomen, die hem verkondigt heeft, dat hy des avonts in de gemeene gevangeniſſe zou moeten gaan, om dat hy ter doot veroordeelt was, en ſterven moeſt. Doen omhelsde *Faninus* den dienaar die hem zijn doot verkondigde, en kuſte hem zeer vriendelyk, en dankte hem van zo blyde en aangenamen bootſchap, en zijde: Den doot die gy my, myn lieve broeder, verkondigt, ontfange ik van herten geerne, om myn Heere en Saligmaker Jeſu Chriſti, die zijn eigen leven niet en heeft geſpaart, om my van de doot te verloſſen. En hy dede daar een ſchoon ſermoen van de eeuwige ſaligheit en leven, voor den genen die daar tegenwoordig ſtonden. Onder welken 'er een hem gevraagt heeft, in wat ſtaat dat hy zijn kinderen nu liet, wie datſe na zijn doot tot een beſchermer en bewaarder zouden hebben? zeggende: Ik bid u, lieve *Fanine*, dat gy uwer klyner kinderkens, en uwer huisvrouw, die gy zo zeer bemint, wilt ontfermen. Ik hebſe, zijde *Faninus*, een goeden toeziender en beſchermer bevolen, in wiens getrouwe bewaringe en toeverſigt zy altyt zijn zullen. Doe vraagde hy, wie dat die was? De Heere Jeſus Chriſtus, zijde *Faninus*, die aldergetrouſte toeziender en bewaarder.

Alzo gaande uit die plaatſe, is hy de wereltlyke Overheit overgelevert, en daar na aan een kiſt des Geweltregters gebonden. Als hy nu in een kamer geſloten was, heeft men zijn voeten in boejen geſloten, en hem alleen de gunſte gedaan, dat hy zijn handen vry mogte hebben, voorts was hy over het geheele lighaam gebonden en geknoopt. Ondertuſſchen mogt 'er niemant van de Stad tot hem komen, dan alleen die van den huiſe of van de dienaars des Geweltregters waren, of de gene die by hem wat vermogten. Alle die tot hem mogten komen, die een groote menigte waren, zijden, dat hy den duivel in had, en dat hy door zijn kragt alzo kon ſpreken; (want alzo blindelyk oordeelen de wereltlyke menſchen van de waarheit Gods) maar als zy zijn groote kloekmoedigheit en ſtantvaſtigheit aanmerkten, en ſagen zijn zagtzinnigheit en geruſtheit van herten, tegen alle vervaarlykheit en grouwelykheit des doots, en dat hy in den mont niet anders had dan het woort Gods, en gantſchelyk ontſteken en brandende was door de vierigheit des Godlyken Geeſt: zo hebben zy ook, gelyk de andere, hem beginnen aan te zien, en hem neerſtelyk te hooren. De vrouwen van de Raatsheeren, als zy hem zo ſoetelyk en met zulken gratie hoorden ſpreken, konden zig zelven van weenen niet onthouden: ja de Henker zelve, die hem van zijn leven zoude berooven, heeft moeten weenen. Maar *Faninus* zijde tot haar allen: Myn Broeders, God zy met u, zyt gy hier gekomen om u met my te verblyden, dat ik uit deſer werelt in den Hemel zal gaan, tot mynen Heere en mynen God? En daar na zijn oogen opſlaande, heeft met zulk een vierigheit gebeden, dat het gantſchelyk ſcheen gelyk een vuur te brand en: En terſtont daar na was hy van herte, en van aangezigt alzo vrolyk, dat een iegelyk hem begeerde te zien, en by hem te weſen, alzo dat ook de gene die tot hem kwamen, om eenen goeden moet te geven, zelve mede van hem trooſt ontfingen.

1551

Faninus wort gebonden.

Daar was een Notaris, die hem vermaande, wilde hy wederroepen het gene dat hy geleert had, dat 't des Paus wille niet en was, dat hy zoude ſterven. *Faninus* antwoorde al laggende: Hadde hy iet dat valſch of kwaat ware, dat hy daar ligtelyk van geſtraft en overwonnen mogt worden; maar dat de waarheit zo kragtig is, al lytſe gewelt, datſe niet wort verdrukt; zo en begeerde hy ook alzo niet verloſt te worden, dat daar door de waarheit verdonkert of uitgebluſt zou worden. Maar den Notaris verlatende, (want 't niet veel te beduiden had, dat hy voortbragt) zo heeft hy beginnen de hylige Schriftuur uit te leggen, daar in hy altyt den Latynſchen text verhaalde van buiten, ſonder eenige plaatſen of capittelen te miſſen; 't welk den toehoorders groot wonder gaf, want zy wiſten wel dat hy in 't Latyn niet geoeffent nog geleert was; alzo dat een iegelyk wel merkte, dat hy door den Geeſt Gods ſprak. Onder andere lydde hy die plaatſen uit, die van de regtveerdigmakinge, van de voorzienigheit Gods, en van andere ſware Hooft-artykelen des geloofs vergadert waren.

Faninus ſchrift

In zijn weſen en manieren ſcheen hy vrolyk en blyde te zijn, en zig zelven bovenmaten te verheugen. Zo ſprak 'er een tot hem, en vraagde: Nadien dat onſe Saligmaker bedroeft was, en in grooter bangigheit zijns herten water en bloet ſwetende, en zijn Vader bad, dat hy niet zou ſterven, hoe dat het by kwam, dat hy dusdanigen vreugt en blydſchap had? *Faninus* heeft hem geantwoort: De Heere Jeſus Chriſtus, hoewel dat hy noit geen ſonde gedaan had, nogtans, op dat hy het oordeel Gods zou genoeg doen, zo heeft hy alle onſe krankheden op hem genomen, en alle ſtraffe en pyne daar voor gedragen en geleden, die wy voor onſe ſonden ſchuldig waren te lyden: zo komt dat hy in den hof, en ook aan het kruis, de weedom des doots, en de pyne der hellen, die wy verdient hadden, ontgelden moeſte. Maar ik, zijde hy, die door het waaragtig geloove bezitte den ſegen Jeſu Chriſti, worde daar door boven maten met blytſchap ontſteken, om dat ik door den doot het eeuwige ſalige en onvergangelyke leven zal verkrygen.

Als *Faninus* aldus wel getrooſt en gemoet was, zo hebbenſe hem drie uren eer het dag was, na de plaats gevoert daar hy ſterven zou, om dat het volk niet hooren zou het gene dat hy voor zijn doot meende te zeggen. Doen bragt men hem een kruis, gelyk men den misdadigen gemeenlyk doet; het welk als hy 't gezien had, zijde hy: Meent gy dog my de gedagteniſſe onſes

Hee-

1550. Heeren Jeſu Chriſti, die in den Hemel leeft en regeert, meer door dit ſtuk houts in te beelden, dan ik ſe in myn herte gedrukt heb? Ên vallende op zijn knien, heeft den Heere vlytiglyk gebeden, dat hy de verſtokte en verblinde herten der geener, die daar tegenwoordig waren, wilde verlichten. Daar na zig zelven aan den ſtaak voegende, met den ſtrop om den hals, heeft hy God den Hemelſchen Vader zijn ziele bevolen, en is alzo verworgt, en zijn lighaam is daar na verbrant, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert vyftig.

DOMINICUS van Baſana.

Niet lange daarna, namentlyk in 't zelve jaar, en in dezelve maant als dit te Ferrara geſchiet was, zo heeftmen te Placentia een gelyke ſpel geſpeelt: want de Slange moet het zaat der Vrouwe in de verſenen ſteken, en zijne litmaten kruicigen tot aan den jongſten dag.

Dominicus à Domo Alba, een Burger in de Stad Baſan genaamt, (welke de Venetianen toekomt) hadde in voorrigen Jaren den Kyſer *Karel* de Vyfde tegen de Duitſchen gedient, en te dier tyt in Duitslant het Euangelium Jeſu Chriſti aangenomen. Waarom hy terſtont den kryg heeft verlaten, de wereltlyke wapenen afgelegt, en de geeſtelyke aangenomen, en is alzo van een wereltskrygsknegt, een krygsknegt Jeſu Chriſti geworden, en heeft namaals die alteſamen tot hem getrokken en aangehaalt, die hy wiſte dat hem in de leere des Euangeliums zouden konnen ſtigten en leeren.

Zo heeft hy dan in de kenniſſe Jeſu Chriſti in korten tyt zeer treffelyk toegenomen, en zeer vele vrugten daar mede gedaan, zo met leeren, als met vermanen.

In 't jaar onſes Heeren vyftien hondert vyftig is hy ten eerſten na Napels geryſt, om aldaar het woort Gods te verkondigen, en des Antichriſts liſtigheit en bedrog te openbaren. Dit heeft hy ook gedaan in zeer vele Steden en Dorpen van Italien. Ten laatſten komende te Placentia, heeft hy aldaar vrymoediglyk op de opene markt beginnen te prediken: ſprekende ſonderlinge van de Oorbiegte, Vagevuur, Aflaten, en andere dwalingen der Roomſche Kerke, 't welk hy gedaan heeft met grooten toeloop, en onder een groote menigte des volks, die hem met groote vlytigheit hoorden.

Des anderendaags daar na, is hy wederom op de zelve plaatſe gekomen, en heeft daar wederom van 't waaragtige geloof, en de kragt en werkinge des geloofs, ook van de goede werken geſproken en geleert: onder ander heeft hy ook van de Miſſe vermaant: en beloofde des anderendaags nog breeder daar van te ſpreken, en den Antichriſt met zijn verwen regtzinnig af te male.

Als hy nu des derdendaags weder kwam en beryt was te prediken, zo heeft de Duivel dat niet langer konnen lyden, dat alzo die menigvuldige Afgoderye, en zijnen opperſten dienaar den Antichriſt, ontdekt en geopenbaart zou worden; zo heeft hy ettelyke van zijne dienaren en werktuigen verwekt, die zulks verhinderden; want dewyle dat hy predikte, is de Overſte Marktmeeſter gekomen, en heeft hem aangeſproken, gebiedende dat hy af zoude komen, en heeft daar na zijne dienaars bevolen, dat zy hem aangrypen, en in de gevangeniſſe werpen zouden. *Dominicus* was wel te vreden, en zijde, dat hy al doen wilde wat hy van hem begeerde, en williglyk henen gaan, waar hy hem hebben wilde, en zijde: My gaf groot wonder, dat de Duivel dit zo lang konde lyden, en my zo onverhindert heeft laten prediken.

Daar na is hy van des Biſſchops Vicarius gevraagt in 't Latyn, of hy een Prieſter was, en van wien hy zulken mag ontfangen had, zo openlyk te prediken? *Dominicus* antwoorde op 't Italiaans, dat hy geen Latyn kon: zo was hy ook geen Papiſtiſch Prieſter; maar een Prieſter Jeſu Chriſti, van welken hy ook, als van den hoogſten en opperſten Biſſchop, tot het predik-amt beroepen en gewyet was. 1550.

Voorts heeft men hem gevraagt, of hy al, dat hy tegen de Roomſche Kerke gepredikt had, wederroepen, of voor goet houden wilde, en daar by blyven: en daarenboven gedrygt, zo hy het zelve niet wilde wederroepen, dat hy den doot zou moeten ſterven.

Daar op heeft *Dominicus* gants getrooſt en onverſchrikt geantwoort, dat hy al het gene, dat by aldaar geleert had, voor gewis, regt en waaragtig bekende, dat hy ook, om zulken waarheit voor te ſtaan, beryt was den doot te lyden, en 't zelve met zijn bloet te verſegelen: en niet alleen zulken doot niet wilde af bidden, maar veel meer God daar voor danken, dat hy om zijner eeren wille, hem weerdig kende den doot te lyden.

Zo heeft men hem voort in de gevankeniſſe gelyt, daar hem de Monniken vermaant hebben, dat hy zijn predicatie, die hy gedaan had, op de opene markt voor alle 't volk wederroepen zou; maar hy heeft het ſterkelyk gewygert, en vryelyk bekent, dat hy liever tienmaal ſterven wilde, dan van den Heere Chriſti af vallen, of hem verloogenen.

Des anderendaags heeft men hem op de markt gebragt, daar men hem zou ophangen en worgen. En als men hem veel Paapſche guiggelinge en narrewerk voorhielt en toebragt, heeft hy zig zelven daar gants afgewent, en tot God den Heere uit den gront zijns herten geroepen en gebeden, dat hy zijnen moorders met alle de anderen, die aan zijn doot ſchuldig waren, vergeven wilde al wat zy aan hem deden, aangezien dat zy uit onwetenheit alzo aan hem ſondigden.

Alzo is hy met groote vreugden, en hertelyk verlangen tot den Heere Chriſtus Jeſus, in deſen lieflyke doot gegaan, byna dertig jaren oud weſende 't Welk geſchiet is in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert vyftig.

MACEUS MOREAU.

Maceus Moreau, is te Trojen in Campagnien om de belydeniſſe der Euangeliſcher waarheit gevangen geworden: en dewyle hy by de Godſalige bekenteniſſe onwankelbaarlyk en ſtantvaſtelyk bleef, zo is hy in 't jaar na de geboorte onſes Heeren Jeſu Chriſti vyftien hondert vyftig, aldaar verbrant geworden.

JOHANNES GODEAU, en GABRIEL BERAUDIN.

Johannes Godeau te Chinod in Toureinen geboren, en *Gabriel Beraudin* van Lodunen, woonende te Geneve in de Gemynte Gods, zijn te Chamberar gevangen geworden, om datſe een Prieſter, die in zijn Sermoen den Naam Gods gelaſtert had, beſtraften en vriendelyk vermaanden.

Johannes Godeau is eerſt in de zelve Stad, als hy de Euangeliſche leere onbevlektelyk en ſterkelyk beleden en beſchermt had, verbrant geworden, in 't jaar vyftien hondert vyftig, in de maant April.

Beraudin was in 't beginſel, door 't grouwelyk overdenken des doots, een wynig wankelmoedig; maar hy is namaals, door den doot dien *Johannes* geleden had, in de belydeniſſe der waarheit alzo kloek en ſterk geworden, dat hy binnen wynig dagen daar na met dezelve doot omgebragt is geweeſt. In welke hy hem zo vromelyk gehouden heeft, dat hem de vyanden der waarheit zijn tongo hebben doen uitſnyden, om dat

1550. dat hy niet meer zoude ſpreken; maar hy en heeft noit zijn ſprake gelaten, beweegt met de kragt des Geeſtes, en heeft altyt zo veel geſproken, datmen hem wel konde verſtaan.

Berandin wert zyn tonge uitgeſneden, en hy ſprak nog.

De Regter, die hem ter doot bragt, dit hoorende, heeft den Henker zelfs beſtraft, als of hy de tonge niet wel afgeſneden had. Daar op de Henker zeer ſtraffelyk heeft geantwoort, zo dat het vele luiden hoorden, dat het in zijn magt niet en was, hem het ſpreken te verbieden.

Deſe twee hebben zeer veel onwetende menſchen tot de kenniſſe des Goddelyken waarheit gebragt, als zy haar groote ſtantvaſtigheit des geloofs, die haar door Gods genade gegeven was, tot den laatſten adem toe beweſen. Alzo hebben deſe vrome Martelaars 't geloove, dat zy te Geneven in de Gemynte Gods geleert hadden, zeer vromelyk beleden, en met haar bloet beſegelt, in 't jaar *onſes Heeren vyftien hondert vyftig*. 1550.

ADAM WALLACH gevangen zijnde, is op een ſtellagie, in 't by zijn van veel Biſſchoppen, beſchuldigt, daar by hem, tegen alle de aanklagte, kloekelyk beeft verdedigt, en is daar na verbrant.

Verblinde zielen in de godsvrucht en 't verſtand!
Gy voert de waarheid daar daar elk kan zien en hooren
Op 't Openbaar tooneel; doch 't geen hier WALLACH plant,
Zal nog veel zielen tot hun eeuwig heil bekooren;
't Is waar, uw baat die hem vermoord is wreet en ſterk,
Maar 't bloed der heiligen is 't zaad van Jezus Kerk.

ALs men te Edinburg een regtelyk Proces tegen *Adam Wallach*, die om de ryne leere gevangen lag, aanſtellen wilde, zo heeft men den ſeventienden July in het jaar vyftien hondert vyftig, agter de Kancelrye in 't Jacobyner Klooſter, een ſtellagie met vele ſtoelen en banken opgeſlagen. Daar op is de Stadhouder met vele Biſſchoppen, Abten, Prioors, Graven, Doctoren, en andere Geeſtelyke en wereltlyke perſoonen nedergeſeten. Daarbeneffens is daar een ſtoel opgeregt, op dewelke de klager *Mr. Jan Laude*, met een rooden rok en bonet, treden en zijne klagte doen zou. Doen is *Adam Wallach*, een gemeen arm menſch, door *Jan van Arnok* des Aarts-Biſſchops dienaar van St. *Andries*, op de ſtellagie gebragt, en in het midden regt tegen over *Jan Laude* den aanklager en Fiſcaal geſtelt geworden; dewelke hem terſtont vraagde hoe zijn naam was? De aangeklaagde antwoorde: Ik heet *Adam Wallag*. De Klager zyde: 't Is my van herten leet, datgy ellendige menſche met uwe ſchandelyke woorden deſe heerlyke vergaderinge zult bemoejen. *Adam* zyde: Ik heb geſproken gelyk my God geleert en genade gegeven heeft, en myne woorden zijn niet ergerlyk nog ſchandelyk geweeſt. De Klager zyde: Og dat gy noit u leefdagen een woort geſproken had! Want gy hebt zulke ketterye uitgegoten, die een menſche noit heeft konnen bedenken: Ik vreeſe dat eenige zwakke lieden door 't verhale der zelver ge-ergert zullen werden. Maar dewyle ik bevel heb, zo aanhoort zulke Artykelen als ik u voorleſen zal.

Eerſtelyk hebt gy gezegt, dat het broot en den wyn in 't Sacrament des Altaars na de conſecratie, het lighaam en bloet Chriſti niet en is. Doen keerde hem *Adam* tot den Stadhouder en de andere Heeren, en zyde: Ik en kan niet bedenken dat ik iet geleert of geſproken heb, dat my deſe H. Schrift niet te voren geleert heeft, (en daar mede wees hy met zijn hand op den Bybel, die hy aan zijn gordel had hangen.) Wilt gy daar mede te vreden zijn, zo zal dit boek mijn Regter weſen. *Klager*: Wat hebt gy dan geleert? *Adam* verhaalde de woorden der inſettinge des H. Avontmaals, en dat hy niet anders geleert had. Daar op zyde de Aarts-Biſſchop van St. *Andries* met de andere Prelaten: Dit alles weten wy wel. De

Grave

1550. Grave van Huutle ſprak: Gy en antwoort niet eigentlyk op de vrage: zegt ront uit, of gy deſe woorden geſproken hebt of niet, en maakt niet veel predikens. *Adam* antwoorde: Indien Gods woort by u lieden plaatſe had, myne woorden zouden u niet wonder ſchynen te zijn, want ik anders niet geleert en heb dan het gene dat daar in begrepen is: Dat zelve woort zal my en de gantſche werelt een Regter zijn. Doen ſprak de Grave van Huutle: En meent gy niet, dat wy u goet en genoegzaam tot Regters zijn? En meent gy niet, dat wy ook God kennen en zijn woort weten? Antwoort alleenlyk op het gene datmen u vraagt. Doen wiert den Klager bevolen, dat hy het eerſte Artykel weder verhalen zou. En *Jan Laude* zyde: Gy hebt geleert, dat het broot en den wyn in het Sacrament des Altaars, na de conſecratie, het lighaam en bloet Chriſti niet en is. *Wallach* antwoorde: Ik hebbe geleert, wanneer men het Sacrament des Altaars getrouwelyk uitdeelt, gelyk het Chriſtus ingeſtelt heeft, dat de Sone Gods aldaar door zijne Godlyke kragt en werkinge, die haar over al in Hemel en op der aarden ſtrekt, tegenwoordig zy. Doen ſprak de Biſſchop van Orcknay: En gelooft gy niet, dat uit het broot en den wyn in het Sacrament des Altaars na de conſecratie, het ware lighaam, vleeſch, bloet en gebeenten Chriſti werden? *Adam* bewees met een tamelyke lange reden uit de natuurlyke eigenſchappen des lighaams Chriſti, dat het broot en den wyn des Sacraments niet weſentlyk in het lighaam en bloet Chriſti verandert worde; en dat 't verlyders waren, die daar zyden, ziet hier of daar is Chriſtus. Doen riep de Biſſchop van Orcknay met luider kele: Dit is een vervloekte ketterye.

Als nu de aanklager *M. Jan Laude* wederom begon te ſpreken, en als de Stadhouder vraagde of *Adam* te regte of t'onregte geantwoort had, zo riep de Biſſchop van St. *Andries* in 't Latyn: *Ad ſecunam, ad ſecundum*, dat is: *Vaart voort tot het tweede Artykel.* De Klager zyde: Gy hebt gepredikt, dat de Miſſe een regte afgoderye en een grouwel voor het aangeſigte Gods is. *Adam* antwoorde. Ik hebbe den Bybel gants doorgeleſen, maar ik heb dat woort Miſſe nergens in gevonden. Ik hebbe ook geleſen dat het gene, dat tegen Gods woort ſtryt, afgoderye is. Indien my nu iemant de Miſſe in de H. Schrift wyſen kan, zo wil ik mijn dwalinge geerne bekenne, maar anders niet. Doen ſprak de Aarts-Biſſchop van St. *Andries*: *Ad tertium*, dat is: *Gaat voort tot het derde Artykel.* De Klager ſprak: Gy hebt openlyk geleert, dat de God, den welken wy aanbidden, uit der aarden komt, in der aarden gewaſſen, gezaait, en van menſchen handen gebakken is. *Adam* zyde: Ik aanbid God den Vader, den Sone, en den H. Geeſt, maar ik en weet niet wat gy voor een God aanbid. De Klager zyde: En gelooft gy dan niet, dat het Sacrament des Altaars, na de woorden der conſecratie het ware lighaam en bloet des Soons Gods, ja God zelve is? *Adam* antwoorde: Ik heb u te voren uit de H. Schriftuur gezegt, wat de natuurlyke eigenſchappen des lighaams Chriſti zijn. De Klager vraagde: Gy hebt vele andere grouwelyke ketteryen tegen de ſeven Sacramenten geleert, die ik om kortheits wille voorby ga. Maar wat zegt gy van de voorzyde artykelen? En bekent gy niet, dat gyſe gepredikt hebt? Wilt gy dat ikſe u nog eens voorleſe, op dat gy u tot antwoorde bedenken meugt? Doen verhaalde de Klager de voorzyde artykele, en zyde nog eens: Wat zegt gy hier van? *Adam* antwoorde ſtantvaſtig en onverſaagt: Ik en weet niet dat ik iet geleert heb, dat met Gods woort niet over een komt. Ik roep God tot een getuige, en gedenke door Gods genade tot aan net einde daar by te blyven, 't en zy dat iemant my uit Gods woort beter onderwyſe. 1550.

Daar na keerde hy hem tot den Stadhouder en de andere Heeren, en zyde: Is 't dat gy my veroordeelt om dat ik Gods woort verdedige, zo zal mijn bloet van uwen handen geëiſcht werden voor den Regterſtoel des Soons Gods, dewelke magtig genoeg is deſe zijne en mijne onnooſelheit te verdedige, voor dien gy ook niet loogene, ja veel min zijn ſtrenge oordeel zult konnen tegenſtaan. Hem wil ik de wrake bevelen, gelyk daar geſchreven is: *Mijne is de wrake en de vergeldinge. Deut.* 32. 35.

Maar dit alles niet tegenſtaande hebben zy hem nogtans na hare wetten veroordeelt, en den wereltlyke arm *Jan Campbel*, die doenmaals Regter was, overgegeven: dewelke hem den Provooſt te Edenburg heeft bevolen, dat hy op de plaatſe Caſtelhil verbrant zou werden. Maar eer zy ter executie konden komen, hebben zy hem boven in een gevankeniſſe gelyt, genoemt Tolbuith, en met de voeten in yſer geſlagen, en de gevangeniſſe des Aarts-Biſſchops van S. *Andries* kruis-drager, met name *Hugo Curry*, die een zeer bloetdorſtig menſche was, bevolen. De Biſſchoppen ſonden twee Bedel monniken tot *Adam*, maar hy wilde met haar niet ſpreken. Zy ſonden ook Jacobyner Monniken, en een Engelſchen Monnik, en een Sophiſt, met namen *Abercromy*, tot hem. Doen had *Adam* den Engelſchen Monnik geerne geopenbaart, en bekenteniſſe van van zijn gelove gedaan, dewyle hy hem het gedenken, dat hy een ſmaak der warer Religie had; maar de armen Monnik antwoorde, dat hy geen bevel had om met hem te diſputeren; en alzo gingen de Monniken weg. Daar na wert de Deken *Laſtarigh* tot hem geſonde, een werelds wys man, die nog vreeſe nog liefde tot God had. Deſe wilde *Adam* nog wys maken, dat het Sacrament des Altaars na de conſecratie het weſentlyke Lighaam Chriſti zy; maar *Adam* geloofde 't niet.

Als het nu avont was, en een iegelyk hem verlaten had, zo heeft *Wallach* de tyt met bidden en Pſalmen te zingen door gebragt (want hy had nog een klyn Pſalm-boekjen by hem, na dat zy hem de Bybel ontnomen hadden.) En als *Hugo Curry* merkte, dat hy nog een boek by zig had, kwam hy loopen en greep hem dat Pſalm-boek uit de hand, laſterde en vloekte hem daar om grouwelyk, op dat hy hem van zijne ſtantvaſtigheit en geloof afbrengen mogt. Zo is de trouwe dienaar Gods tot op den volgenden dag in die yſere banden blyven zitten, doe men het vuur toeruſtede om hem te verbranden. Op den zelven dag is de Stadhouder met de andere weg geryſt. Na haar vertrek is de Deken van Laſtarig wedergekomen, en heeft gearbyt om *Adam* afvallig te maken. Maar *Adam* gaf hem kort beſcheit en zyde: Alwaar 't dat 'er een Engel kwame, en my van mijn geloof afbrengen wilde, zo en zoude ik hem dog niet hooren. Doen trad *Burry* toe, en laſterde hem ſchandelyk, en zyde, hy zoude hem voor den avont wel een ander lied leeren zingen. *Adam* antwoorde: Ik wilde dat gy iet Godvrugtigs by u had, en my in plaatſe van deſer laſteringe trooſtede. Als ik van uwe komſte vernam, bad ik God, dat ik uwe aanvegtinge mogte tegenſtaan. Daarom bidde ik u, gaat van my en laat my met vreden.

En als daar een dienaar kwam en wilde hem halen, vraagde hy: Is 't vuur nog niet gereet? De dienaar zyde: Ja, het is gereet. Doen zyde hy? Zo ben ik ook gereet: waar na vertoevende wy dan: Als hy wierd uitgebragt, ſprak hy een vroom Chriſten onder den hoop aan, en zyde: In den Hemel willen wy gewiſſelyk wederom te zamen

1550. komen. Daarna heeft geen menſch meer met hem geſproken. Ook riep de Provooſt openlyk, dat hy onderwegen niet meer zoude ſpreken, dat hem ook niemant meer aanſpreken zoude, dewyle zulks zijns Heeren bevel was. Het volk ging hem na, en bad God, dat hy hem zijner wilde ontfermen. Als hy tot het vuur gebragt was, zo ſloeg hy zijn oogen twee of driemaal op na den Hemel, en ſprak tot het volk: *Ik bidde u, en wilt u aan de doot, die ik om der waarheit lyden moet, niet ergeren: want de Diſcipel en is niet beter dan zijn Meeſter.* Maar de Provooſt wert daar over toornig, en beval hem dat hy den mont toehoude zou. Maar *Adam* zag wederom na den Hemel, en zyde: *Heere, zy willen my niet laten ſpreken.* Daar mede wert hem den ſtrik aan den hals geknoopt, en het vuur aangeſteken, in't welke hy, tot een ſchande zijner vyanden, ſaliglyk verſchyden is.

MAURITIUS SECENAT.

1551. *Mauritius Secenat*, geboren uit het gebergte Gebenne, te St. Saturnyns, by den Berg Coletum in Deza: als hy ſtudeerde te Niſmes, oeffende hy hem zo wel in alle Godvrugtigheit, als in geleertheit daar hy ook anderen in de huiſen mede vermaande en leerde daar hy konde en mogte: zo is hy gevangen geworden, in't Jaar onſes eenigen Saligmakers vyftien hondert een-en vyftig, en op de Burgt der Stad geſloten.

Looſlyk vragen, looſlyk antwoorden.

Binnen korten tyt daarna is hy van eenen, die de plaatſe des Regters bewaarde, zo vernuftelyk en looſlyk gevraagt geworden van zijn geloove: daer hy ook alzo op geantwoort heeft, dat hy de waarheit, die hy openlyk behoorde te belyden, vynſde, zo dat hy alzo ligtelyk los en vry gegaan zoude hebben. (Want zo doenſe gemeenelyk, ſonderlinge de gene die eenige kenniſſe der waarheit gehad hebben: zy weten haar vragen en onderſoekingen zo dobbel en bedekelyk te doen, om datſe de geloovigen, die Chriſtus beleden hebben, van de opregte en waaragtige belydeniſſe zouden afrekken of afwende.

Mauritius wort wederom ondervraagt, en belyt de waarheit.

Maar als *Mauritius* namaals wederom van den Opper-Regter ondervraagt wert, zo heeft hem zijn dobbelheit en gevyſtheit zo zeer berouwt, dat hy deſelve met openlyke belydeniſſe wilde verbeteren: en de waarheit, die hy te vore verborgen en bedekt hielt, heeft hy nu met een Chriſtelyke getuigeniſſe willen ontdekken en verklaren. Zo heeft hy dan voor den Regter de Euangeliſche waarheit zuiverlyk en onvervalſt beleden, en vrymoedelyk betuigt: om welker zaken wille hy ten laatſten veroordeelt is geworden, om verbrant te worden. Welken doot hy met zulken ſtantvaſtigheit en vrolykheit geleden heeft, dat alle de geloovige, die in de Provintie van Delphinat woonden, daar door ſonderlinge in het opregt geloovige Chriſti en in de waaragtige Religie verſterkt zijn geworden. Zo is deſe vrome Martelaar van dit leven om den Naam Jeſu Chriſti berooft, den ſeſtienden Auguſti in het jaar vyftien hondert eenen vyftig.

Vervolginge in Duitſlant, tegen de Predikanten die't Interim wygeren aan te nemen, om zig daarna te reguleren.

Sleid. l. 22. Thuan. l. 3. fol. 236.

OP den ſes en-twintigſten Auguſti deſes jaars, heeft men vroeg na de Predicatie, de Kerken-dienaars tot Augsburg, die tien in getale waren, ontboden, en doen komen in't Huis van *Granvelle*, Biſſchop van Atregt. Als nu d'een na de ander daar gekomen waren, en niet wiſten wat haar geſchieden zou, zo heeft men haar bevolen een ieder op een byſonder plaatſe te ſtaan, en met den anderen niet te ſpreken.

Daarna, als hem de Biſſchop van Atregt, met *Henricus Haſius*, *Seldius*, *Malvenda*, en eenige andere hadde nedergeſet, heeftmen d'een na d'ander ingeroepen. *Seldius* heeft het woort gevoert, en heeft haar (gelyk hem belaſt was) eenige vragen voorgeſtelt, als namelyk, of zy geloofden dat in't Nagtmaal des Heeren, zo veel onder een geſtalte, als onder byde is begrepen? Daar na, hoe veel Sacramenten dat 'er zijn? Ten laatſten, waarom zy niet en hadden gepredikt,* na de forme die haar over drie jaren van den Kyſer was voorgehouden? Dewyle zy hadden toegezegt, datſe't zelve niet min wilden nakomen als den Raat zelve, en d'andere Staten. Hier op heeft een iegelyk in't byſonder geantwoort dat Chriſtus't geheele Nagtmaal heeft ingeſtelt, wiens voorſchryven men moet volgen. Datmen in de H. Schriftuur alleen twee Sacramenten vint, den Doop en't Nagtmaal des Heeren. Datſe geenſins in de voorgeſtelde leere hadden be willigt, dewyle deſelve ſtryt tegen de H. Schriftuur.

1551

* Te wet het interim het welke boeken v dat den ry tiende Me vyftienhon den aan en veerdig, d den Ryks te Augsb is uitgege waar aan een ydel het ſluk de Rilligh zoude het te dagen tot dat h Concilium van Tren zoude ge digt, of welke wi Philippus lanchton, vinus en re is uit lagt.

Doen heeft de Biſſchop met grammen moede gezegt: Hoe meent gy dat de Kyſer nie t zo wel en vermag in geeſtelyke zaken wetten te maken, en een ſekere forme voor te ſchryven, a ls in wereltlyke zaken? Daar op zyden de Predikanten, wy en diſputeren nu niet wat de Kyſer vermag: maar (gelyk wy voorhenen gezegt hebben) wy en hebben deſe forme niet aangenomen, wy en mogen ons ook deſelve geenſins laten gevallen. Hier door is de Biſſchop nog meer vergramt geworden, en geheel in toorn ontſteken zijnde, heeft hyſe met vele ſcheld woorden uit zijn oogen geboden weg te gaan. Als zy dat ook van de Sacramenten zyden, heeft *Seldius*, een Doctor in de Regten, deſelve dapper voorgenomen; en alzo heeftmenſe alle verlaten, en daar na een ieder, door de trawanten, in een byſonder plaatſe doen ſtellen, op datſe met de anderen niet zouden konnen ſpreken.

Predikan moet en Augsburg treeden.

Kort daar na heeftmen zommige van de voornaamſte Raats perſonen der Stad doen roepen. Deſe nu gekomen zijnde, heeftmen alle de Predikanten doen inkomen, en haar wel ſcherpelyk bevolen, datſe binnen den tyt van drie dagen voor der Sonnen ondergang uit de Stad zouden vertrekken, datſe hier na niet meer binnen de palen des Ryks, en zo verre het gebiet des Kyſers ſtrekte, eenige predicatie voor het volk zouden doen. Datſe niemant van hare vrienden of magen zouden aanſpreken, nog d'oorzake van haar vertrek aan geen menſch bekent maken: ook na haar weg gaan aan niemant ſchryven, of, wat met haar gehandelt was; verklaren. Dit hebben zy met opgeſteke vingeren (als gebruikelyk is) uit vreeſe, belooft. Daar na wert den Raat belaſt, datſe in die Kerken, alwaar de Luterſche leere was gepredikt geweeſt, ſtilſtant zouden bevelen, tot dat de Kyſer anders zou hebben geordonneert.

Deſelyk Schoolm ſters.

De Schoolmeeſters (diemen den ſchult gaf dat dit decreet niet wert onderhouden) wierden uitgedreven.

In ook d van Mem mingen en dere Steden in Swa

Op deſelve wyſe heeftmen ook gehandelt met die van Memmingen en andere Steden in Swaven waar van de Kyſer had verſtaan datſe met de Saxiſche waren vereenigt: waarom hy daar na uitgeſonden heeft den voornoemden *Haſius*, om over al den ſtant der Republyke te veranderen; en een nieuwen Raat in te ſtellen; en de Predikanten en Schoolmeeſters, zoſe dit gebot niet na kwamen, af te zetten. Men heeft insgelyks de Predikant en Schoolmeeſters, die tot Augsburg geroepen, en daar verſchenen waren, verboden te prediken, en tot de hare weder te keeren: en als een van haar zyde, dat zijn huisvrouw zeer na by het baren was, en alle uure den arbyt verwagte, en dat hy daarom op't hoogſte verſogt, en bad, dat hyſe nog eens mogte beſoeken en ſpreken: zo heeft *Granvelle*, zig tot hem keeren-

1551. rende, gezegt, hy noemt die zijn huisvrouw, welke een hoere is. Zy zijn dan verdreven en uitgeworpen, niet sonder groote droeffenisse van alle vrome; eenige van haar hebben de vlugt genomen in Switserlant, andere elders: weggaande hebben vele burgers, en voornamelyk *Johannes Fredericus* Hertog van Saxen, hoewel gevange, door zijne dienaars, haar met gelt en troost-redenen goedertierentlyk versterkt. Men meent dat de Kyser dit heeft gedaan, voor eerst, om dat hy van zommige, en voornamelyk van *Granvelle*, daar toe was opgehitst. Ten tweeden, om dat hy 't daar voor hielt, dat de Predikanten maakten dat zijn decreet in de Religie niet kragtig was. Ten laatsten, om dat hem was aangezegt, dat de Saxensche, Swaafsche en Straasburgsche Predikanten over een kwamen: maar die des Kysers zyde hielden, meenden dat het den naasten weg was, om de handelingen des Conciliums van Trenten te bekorten; want de Predikanten en Theologanten uit de steden verdreven zijnde, zouden de Vaders, die daar vergadert waren, te minder tegenpartyen vinden. Wanneer dese dan rugtbaar is geworden, zo zijn 'er vele menschе door verschrikt geweest. Maar ziet, doe een ieder vol vreese was, heeft God den Koning van Vrankryk tegens den Kyser opgemaakt, die hem d'oorlog aandede, en eenige Nederlantsche schepen heeft aangevallen, vermeestert en in zijne havens gebragt; en in Piemont en Thouryne veel Steden ingenomen, waar door dese begonnen tyrannye en vervolginge in Duitslant is gestuit en gestaakt geworden.

1551. *Joh. Frederic. en vele burgers staan haar by met gift en troost.*

subite verandenge.

JAN van der PUT, de Medicyn genaamt.

IN de Provincie van Delphinat, in een stad Uzes genaamt, was een ongeleert man, die zig zelven met hout te snoeyen en te klieven generde, *Jan de Medicyn* genaamt. Dese heeft de leere en de kennisse der Euangelische waarheit ontfangen op dien tyt, doen alle dingen in ruste en vrede waren, sonder eenige perykelen der vervolginge, en de Bisschop des lants en des Stads het Euangelium zuiverlyk en onvervalst begon te doen prediken, te Uzes en in zijn gantsche Bisdom, door de Dienaars die hy daar toe geroepen en bewilligt had. Daar had dese *Jan* de predicatie zeer neerstelyk gehoort en dezelve leeringe waargenomen, door welke hy tot de kennisse der waarheit gekomen is.

Hoe Jan beschuldigt wert.

De oorzake waarom dat hy by den Regter beschuldigt is geweest, kwam uit het gelchil van een put, welke hy met een ander burger van Uzes had. Zijn tegenpartye, om dat hy zijn zake te schoonder zou maken, en zijnen wille daar in krygen, heeft bedagt hem van ketterye te beschuldigen: en op dat hy zulks te ligtelyker zou konnen bewysen, heeft hy alle de arbyders, die met *Jan* in den Wyngaart gewerkt hadden, gehuurt, en heeft van haar ondervraagt wat hy van de Religie gezegt en gevoelt had, en heeft het alzo den Schout of Amptman aangebragt. Zo is *Jan*, als men dese zake ondersogt, en van de getuigen gevraagt had, gevangen, en in den kerker geworpen.

Als hy nu in de gevangenisse lag, heeft men hem van zijn geloove gevraagt, 't welk hy suiverlyk beleden heeft. Van het Avontmaal des Heeren heeft hy zo wel geantwoort, (hoewel hy ongeleert was) dat het van een geleert man niet verbetert kon werden. Hy zijde, dat hem geleert was, dat de Heere Christus geensins in dat stuk broots beslotен was: en hy bragt by 't Artykel des geloofs: *by sit ter regter hand Gods des Almagtigen Vaders.*

Christus en wort in het brood niet beslotен.

Zo hebben hem de Regters daarom met vonnisse ter doot verweesen, datmen hem eerst worgen zou, en daar na met vuur verbranden. Ondertusschen, als hy in een Kapelleken bewaart wert, tot dat de Regter gereet zou zijn, zo wert daar een misdadig menschе voorgebragt, die om zijn boosheits wille gegeesselt wert; welke als *Jan* gezien, en de zake, waarom dat hy gestraft wert, verstaan had, heeft hy luide geroepen, datse salig waren, die om der geregtigheit wille leden, en heeft daar mede een liedeken opgeheven, dat daar van gedigt was, en heeft 't gesongen, tot dat hy ter plaatse kwam daar men hem zou dooden.

1551.

Jan gaat al singende ter doot.

Eer dat hy met den strop gewurgt zou worden, heeft hy den Heere aangeroepen, en dat gebet van buiten gezegt, datmen gemeenlyk te Geneve des Woensdaags in de gemeente spreekt: daarna heeft hy zig zelven tot 'er doot, gelyk een lammeken, met aller sagtmoedigheit geschikt, en den Heere zijn ziele opgeoffert. Zo is hy dan eerst verworgt geworden, en daarna is zijn lighaam verbrant, op een Maandag, in de maant van Augustus, in 't jaar onses Saligmakers Christi Jesu vyftien hondert eenenvyftig.

THOMAS van St. PAULO.

Thomas van St. Paulo, uit Soissons, was in 't jaar vyftien hondert negenenveertig, met zijn moeder, broeders, en veel van zijn maagschap te Geneven in de gemynte des Heeren gekomen, om God den Heere aldaar suiverlyk en onverhinderlyk te mogen dienen. Namaals in 't jaar vyftien hondert eenenvyftig is hy wederom in Vrankryk gerytt, om eenige zaken aldaar te beschikken. In 't ryden is hy in veel verschyden perykelen gevallen, om dat hy door de beweginge des Geests Gods, die lasteringe niet verdragen kon, maar die opentlyk strafte: zo dede hy ook alle andere misbruiken, die in dat Koningryk alzo in gewoonte gekomen waren, datmensе sonder groten ondank en perykel niet straffen kon. Maar uit alle dese heeft hem God Almagtig geholpen en verloft. Want door zijn sonderlinge voorzienigheit heeft hy hem tot een vermaarder plaatse bewaart, om Gods Naam te belyden, namelyk, in de stad van Parys.

Thomas straft een van de godslasteringe.

Als hy nu in de Stad gekomen was, en wat koopmanschap verkogte, heeft hy een van gods lasteringe vrymoedelyk bestraft: en (gelyk als hy van natuur zeer beleeft en sagtmoedig was) heeft hy hem zeer soetelyk vermaant en onderwesen, dat hy zodanige woorden, die den Christenen niet en betamen, en waar mede den alderhyligsten naam Gods wert gelastert, zoude schouwen. D'ander, zulke Christelyke vermaninge hooronde, die hy onder de Papisten ongewoon was, wert daar door verergert, en dagt, dit moet een Lutersaan zijn: (want alzo noemense den genen die de Euangelische waarheit beminnen.) Zo heeft hy neerstelyk doen waarnemen en toezien, in wat huis dat *Thomas* zou ingaan: 't welk als hy gezien en wel gemerkt had, heeft hem terstont aangeklaagt by *Johannes Andreas*, een vermaart en wreet vyant over de regtgeloovige dienaars Gods, gelyk hy wel in dese voorgaande jaren tegen haar bewesen heeft.

Thomas wort gevangen gelyt.

Zo is *Thomas* ten laatsten gevangen, en op het slot, datmen Chastellet noemt, gebragt: daar hy van de Raatsheeren des Hofs, meer uit zijn eigen woorden en belydenisse, dan uit eenige andere geschriften die men by hem vont, aangesproken en beschuldigt is geworden.

Maar overmits hy nog zeer jong, en boven agtien jaren niet oud was, hebben zy zeer groote vlytigheit gedaan, om hem tot wederroepen en verloogeninge te brengen. Zy hebben hem de gevaarlykheit des doots, de verschrikkelyke pyne, de soetigheit des levens, zijn jonge jaren, en diergelyke dingen meer, voorgehouden: ja dat hy ook weten zou, dat hy sonder eenige schande

Digitized by Google

1551. *THOMAS van St. PAULUS, met eenig goet te koop ſtaande, heeft by 'er een van godslaſteringe beſtraft, van den welken hy aangebragt zijnde, is daar voer gevangen te Parys, en aan een wipgalge verbrant.* 1551

O vroome Jongeling van tweemaal negen jaaren!
Hoe over heerlyk is 't dat gy uw jeugd aan God
Opoffert om 't geloof door 't gruwzaam martellot?
Gy kieſt den Hemel voor een waereld vol gevaaren.
Ach! dat een ieder u in s'leevens morgenſtond
Wou volgen, elks geluk ſtond op een' vaſten grond.

zou mogen ontkomen: zy hebben hem belooft dat hem alleen een boete of amende zou opgelegt worden, wilde hy alleen daar, in haar tegenwoordigheit, wederroepen, 't gene hy beleden had. Maar al haar voorſtel was te vergeefs, want *Thomas* verſterkt door de kragt des Almagtigen Gods, heeft nog om leven, nog om ſterven, de waarheit, waar van hy verſekert was, willen loogenen: maar is 'er ſtantvaſtelyk by gebleven.

De ſtantvaſtigheit van *Thom.*

Daar na heeftmen hem zeer hart gepynigt, en ſwaarder mishandelt dan een openbaar booswigt, om dat hyſe noemen zou, die hy wiſt dat de Euangeliſche waarheit aanhingen: maar de AlmagtigeGod heeft hem door zijn overvloedige genade alzo verſterkt en bewaart, dat hy van niemant een woort geſproken heeft, dan alleen van den genen, die buiten de magt der Regters en uit het gewelt des Antichriſts ontkomen, en nu in de Gemeente Gods woonagtig waren. De Raatsheeren die hem aldus deden pynigen, ſprak hy aan, en zijde: Waarom pynigt gy my zo wredelyk, om dat ik u zo veel eerbare luiden zou noemen? Wat zoude 't u dog baten, dat gyſe alzo mishandelde, als gy my nu doet? Wiſt ik dat gy haar exempel zout navolgen, ik zou u zo wel hare namen noemen, als ik der anderen doe; maar ik ben gewis, kwamenſe in uwe handen, gy zout 'er immers ook zo leelyk mede leven, als gy met my doet. Maar wat hy zijde, zy hebben hem evenwel zo lange gepynigt, dat 't den Henker begon te verdrieten. De andere riepen, dat hy zijn medegeſelle zou noemen, of zy zouden zijn lighaam doen verſcheuren en van een trekken. Doctor *Maillard* de Sorboniſt, en andere

Thomas en brengt niemant in perykel, hoe dat hy ook gepynigt wort.

zijns gelyke, die daar geſonden waren om *Thomas* te bekeeren, ziende zulken grooten en wonderlyken ſtantvaſtigheit in de jongeling, hebben geroepen datmen hem ſterker behoorde te pynigen. Dit hebben geloofwaardige mannen van *Aubert* den Raatsheere zelfs gehoort, welke doen ter tyt zulks uitregten moeſt, een bitter en zeer wreet man, byſonder als 't de Religie aanging; welke nogtans zodanige tormenten niet heeft konnen aanzien, ſonder weenen, en heeft moeten wyken in een ander plaatſe: die ook zijde, daar 't meer dan vyfentwintig menſchen hoorden, dat hy met veel menſchen van de Religie, zo wel hymelyk als openbaarlyk geſproken had, maar dat deſe jongeling immers hem opregt en goet dagt te zijn.

Als nu haar wreetheit door des vromen jongelings ſtantvaſtigheit overwonnen, en de ſententie des doots geleſen was, dat hy in Malbertsſtrate levendig zou verbrant worden: zo is hy daar henen gebragt, vergeſelſchapt met het booſten menſch en alderargſten vyant der waarheit, Doctor *Maillard*, op dat hy hem zou kwellen tot het uitterſten, en arbyden om hem af te lyden van 't aanroepen des Goddelyken Naams, en brengen tot andere ydele meeningen en gedagteniſſen. Deſe heeft hem dikwils gezegt en vermaant, waar 't dat hy zijn eerſte belydeniſſe wilde wederroepen, daar tegen wederom betuigde, dat hy van den Raat magt had hem zijn leven te verſekeren. Als *Thomas* daar op antwoorde, dat hy liever duiſentmaal ſterven wilde, zo is hy (dewyle hy aan een wipgalge gebonden was) terſtont in de lugt opgehaalt. Als hy nu al daar

het

1551. het volk van de genade des Heeren, en van de eeuwige ſaligheit begon te vermanen, is 't vuur ontſteken geworden, en brande: en als hem dat met grooter pyne genaakte, is hy wederom haaſtelyk, door 't bevel van *Maillard* uitgetrokken, die tot hem gezegt heeft, en hem belooft, wilde hy nog op den hoogen Raat beroepen en appelleren, dat hy, zo verre hy zijn meeninge veranderde, vry zou gaan. (Dat dede deſe booſe menſche, om dat hy hem, als hy de verſchrikking des doots voor oogen zag, flauhertig maken, en hem overwinnen zoude.) Maar de waaragtige en getrouwe God, die heeft zijns vromen Martelaars oogen geopent, dat hy zoude aanmerken de onverderffelyke glorie, daar hy toe geroepen wert, en die hy uit gantſcher herten begeerde. Zo heeft hy met luider ſtemme tot haar allen geroepen, zeggende: *Na dat ik op den weg ben om tot mynen God te gaan, zo laat my daar op blyven, en laat my dog tot hem gaan.* Alzo hebbenſe hem wederom in 't vuur gelaten en verbrant. 't Welk geſchiet is te Parys den negentienden September, in 't jaar onſes Heere vyftien hondert eenenvyftig.

CLAUDIUS MONIEX.

Claudius Moniex, geboren in de ſtad van St. Aman de Talenda genaamt in Avergne, als hy in deſe en ook in de ſtad Clermont ſchole gehouden, en de jonkheit in de vreeſe Gods, en in de kenniſſe zijnes hyligen woorts geleert had, hebben de vyande der waarheit (die ſulken Godvrugtigheit niet lyden konde) van hem een kwaat vermoeden gekregen, en hem van zijn ſchool-dienſt afgeſet.

Daar na heeft hy het lant van Avergne, en de omleggende plaatſen doorwandelt, altyt verkondigende en leerende het Woort Gods, tot dat hy door de groote vervolginge van daar is verdreven, en gevloden tot de plaatſe daar hy hoorde dat de Euangeliſche leere ontfangen, en de Kerke door het Goddelyke woort herſtelt, vernieuwt en verbetert was.

Zo is hy tot de ſtad Lauſanne gekomen, welke gelegen is in de heerlykheit van Bern: en dewyle daar een hooge Schole is, niet alleen van de Chriſtelyke en waaragtige Religie, maar van alle vrye konſten, zo heeft hy daar een tyt lank zig ſelven tot ſtuderen begeven. Van daar is hy na Lyons geryſt, daar hy toeſigt had op ettelyke kindere, om die onder bedwang en tot leeringe te houde; dewelke hy zo wel in de H. Schrift onderweſen heeft, dat hy daar door veel Godvrugtige menſchen bekent, en om zijn hylige wandelinge en leven, aangenaam en lieftallig geweeſt is; want hy was zeer vriendelyk, goet en ſagtſinnig, gelyk veel geloovige menſchen daar van wel zouden getuigen, die in de Stad zijn leven en leere onderſogt en bekent hebben. 't Welk hy ook beweſen heeft byſonderlyk in dat teeken dat den geloovigen eygentlyk om de waaragtige en Godſalige leere plag te geſchieden. Want als hy in deſe Stad een wyl tyts alzo in leven en leere geconverſeert had, zo is 't geſchiet op een Sondag den vyftienden July, dat hy in 't huis gegaan is van een die zyn vrient was, en daar hy groote gemeenſchap altyt mede gehad hadde, om hem te waarſchouwen, en aan te zeggen van de toekomſte des Amptmans van de Stad. Als hy hem nu uit de perykelen geholpen en gelyt had, is hy wederom tot dat ſelfde huis gekomen, om de huisvrouw en kinderkens te vertrooſten; zo is de Amptman daar gekomen, en uit agterdenken dat hy *Moniex* in zulken huis vont, heeft hy hem gevangen genomen, en gebragt tot den Officiaal.

Als hy nu van den Officiaal gevraagt wert van de biſonderſte hooftſtukken der Chriſtelyke Religie, en van de aangenomen ſuperſtitien die men in 't Pausdom gebruikt; zo heeft hy alzo geruſtelyk en onvervaart geantwoort, als of hem 't onverziene perykel niet aangegaan had; maar veel meer, als die tot alle dingen beryt was, van het gene dat een Chriſten menſche, om des Euangeliums wille, verwagten moet

Des anderendaags is hy voor 't Geregt gebragt, en gelyk hy van veel dingen gevraagt wert, zo heeft hy met grote ſtantvaſtigheit zeer wyſelyk geantwoort; en heeft zulken getuigeniſſe van de waarheit gegeven, dat men in hem daar door mogte bekennen, de groote wetenſchap der Hylige Schriftuur, en groote ſtantvaſtigheit in de waarheit der Euangeliſcher leere.

Als men van hem zeer begeerde te weten dat hyſe zou noemen, die deſe leere volgden; zo heeft hy niemant genoemt, dan de gene die geruymt ware, en geen perykele meer en vreeſden.

Zo lange als hy in des Aarts Biſſchop van Lyons kerker lag, zo heeft hy de geloovige en Godvreſende menſchen in 't geloove en de Chriſtelyke beroepinge met brieven geſterkt; en den Raat en Regters van Lyons van de onmenſchelyke wreetheit tegen de kinderen Gods, en van haar onverdragelyke Tyrannye, zeer vrymoedelyk vermaant. Om welker zaken wille men hem daarna in duyſterder en dieper gevankeniſſe gelyt heeft, daar hy met groot ongemak en verdriet tot den ſes-en-twintigſten October gelegen heeft, geduldiglyk en geduriglyk altyt blyvende op de belydeniſſe des geloofs, die hy te voren Godſaliglyk gedaan had, hoewel dat hy zeer ſterke bekoringen en groot aanzoek dikwils geleden heeft, en zijn geloove van den Satan beſtreden is geweeſt; zo dat ook zijn vyanden op veel verſchyden manieren, hem van zijn goeden meeningen tragt af te trekken: nogtans heeft hem God door zijn onmetelyke genade altyt in zuivere leere en ſtantvaſtige belydeniſſe des geloofs geduuriglyk bewaart.

Op deſe zelven dag, welke een Maandag was, is hy in de groote ſtrate by den grootſten Tempel, die men St. Jans noemt, gebragt, en aldaar als een Ketter veroordeelt. Daar na is hy van den Vicarius of Wye-Biſſchop van Lyons, ontwyet geworden, en van zijn Papiſtiſch Prieſterdom ontzet, en alzo overgelevert in de handen des wereltlyken Regters. Van daar is hy zeer blyde, om dat hy van dat ſchandelyk teeken ontlaſt was, tot eenen anderen kerker, Roana genoemt, gebragt, en aldaar in een duiſteren put geworpen, tot op den volgenden Saterdag, die den Avont van Alderhyligen van de Papiſten genoemt wert. Op deſen dag wert de ſententie des doots gegeven dat hy levendig verbrant zoude worde.

Hy wort den wereltlyken Regter overgelevert.

Zo heeft men hem daar na gebragt in de plaatſe Sacellum geheeten, dat hy daar blyve zou, en verwagten den tyt tot dat de Regters gegeten zouden hebben. Daar gaf men hem ook een luttel viſchs, broots en wyns, dat hy ook wat zou eten. Als hy nu lange met gebogen knien den eeuwigen Almagtigen God aangeroepen en gebeden had, en wat broots begon te nutten, zijnder twee Grau Monniken, die zig zelven Minder-broeders noemen, tot hem gekomen, die met hem veel verſchyde woorden gehad hebben, in welke *Moniex* haar dapperlyk geantwoort, en hare redenen wederlegt heeft. Zo hebbenſe hem ten laatſten met een ander bekoringe aangevallen, en hebben hem verweten dat hy zo gierig at, zeggende, dat het nu geen tyt van eten was, maar van ander, grooter, en nootzakelyker dingen te bedenken. Waar op hy met groote ſagtmoedigheit vriendelyk geantwoort heeft, dat hy niet uit lekkernye, of om des buiks wille at, maar alleenlyk om het lighaam een wy-

De Monniken verwyten hem dat hy een vraat is.

1551. nig te verſterken, op dat het, nadien het krank was, in de vlytigheit des geeſtes niet en bezweke, of in zulken zwaren en bitteren ſtryt, die het van ſtonden aan gaan moet, niet ontroert worde. Met zulken ſagten antwoort heeft by deſe menſchen groote ſchaamte aangebragt, voor het volk dat 'er by ſtont.

Ontrent twee uren na den middag zyn hem zijn kleederen uitgetrokken, en hy is op een wagen gevoert tot de plaatſe, daar men hem zou ombrengen. Als de Regters zijn ſagtmoedigheit en geduldigheit aanmerkten, zo hebben zy zig zelve van ſugten niet konnen bedwingen, de zommige hebben ook daarom geſchryt en geweent, tot een waarteeken van zijn onſchult.

Eer dat hy van daar zou gaan, heeft hy van haar begeert, dat hem geoorloft zou weſen zijn gebet te ſpreken: 't welk hem ook daar op toegelaten is, dat hy tegen haar geenſins zou ſpreken, of men zou hem (als 't beſloten was) de tonge uitſnyde. Zo is hy dan gebragt geweeſt tot de plaatſe Territorium geheeten, altyt met gevouwen handen, en zijn oogen ten hemelwaart geſlagen, met een vlytig en gants vrolyk gelaat.

Meuken wort van een gegroet. Als hy nu door de Stad henen gelyt wert, en hem een groote ſchare volk tegen kwam, is 'er een geweeſt die hem gegroet heeft, en gezegt: Blyft vroom in Chriſtus; welke terſtont, door 't toedoen der Grauwer-Monnikken, die daar by waren, gevangen is geworden.

Als hy nu tot de voornoemde plaatſe gekomen was, en zijn Geloove, en 't Gebet, dat ons Chriſtus geleert heeft, geſproken had, is hy met een keten aan een wip galge gebonden, en als 't vuur ontſteken was, heeft men hem om hooge getrokken: zo heeft hy lange gebrant eer hy geſtorven is, altyt biddende in 't midden der pynen, en deſe woorden dikwils verhalende: *Myn God, myn Vader*; en alzo heeft hy God den Hemelſchen Vader zijn ziele opgegeven.

GILLOT VIVIER, MICHIEL le FEVRE, JAQUES le FEVRE, ANNA le FEVRE, en MICHAELLA de CAIGNONCLE.

ONtrent deſe tyt is 'er een groote vervolginge geweeſt in Walſlant van den Heere van Lalain, en inſonderheit te Valencien. Onder alle andere zijnder geweeſt *Gillot Vivier*, geboren in een Dorp, drie mylen van Doornik, St. Salvators genaamt, een Wollewever; en *Jaques le Fevre*, een oud man van tſeſtig jaren, met ſijn Soon en Dogter; de ſoon was genaamt *Michiel le Fevre*, een jongman van negentien jaren; de dogter, dewelke *Gillot Viviers* huisvrouw was, is namaals gevangen, en is genaamt geweeſt *Anna le Fevre*. Een iegelyk van deſe heeft de waarheit des Euangeliums zeer vromelyk beſchermt, en ſtantvaſtelyk tot 'er doot voorgeſtaan.

Jaques le Fevre, al was hy in zijn ouderdom eerſt tot de kenniſſe der waarheit gekome, heeft niettemin altyt zeer ſtantvaſtig in de belydeniſſe gebleve. Wat de vervolgers der waarheit voortbragten, hoe datſe hem ſogt te verſtrikken, zo beleet hy het opentlyk; en al kon hy hem niet genoegſaam verantwoorden, of in alles voldoen, zo wilde hy nogtans in de belydeniſſe des Euangeliums beſtandelyk volherden.

Stantvaſtigheit van Anna le Fevre. Zijn dogters ſtantvaſtigheit heeft ook wonderlyk groot geweeſt, die haars vaders, broeders en mans exempel heerlyk nagevolgt heeft; welke, gelyk de andere, om het getuigeniſſe des geloofs veroordeelt is om verbrant te worden. Maar d' andere zijn te voren verbrant geweeſt, en zy (alzo zy zwanger gink) is gehouden tot datſe gebaart had, en is daarna met wonderlyke een mannelyke ſterkheit verbrant geworden.

Michaëlla de Caignoncle was een eerbaar Juffrouw, de Weduwe van *Jacob de Klerk*, die byde ook te Valencien geboren waren. Deſe, eer datſe van de vyanden der Euangeliſcher waarheit gevangen wert, wert zy ten houwelyke begeert van een geloovig en treffelyk man, die haar wilde brengen in de Gemeente Gods, daar men de Euangeliſche leere en het regte gebruik der Sacramenten na de ordinantie Chriſti uitdeelde, 't welk zy zeer manierlyk gewygert heeft, haar onſchult doende, datſe nog door den Geeſt Gods daar toe niet beweegt wert, om haar Vaderlant te verlaten, en datſe door de genade des Heeren ook in haar voorneme alzo geſterkt was, dat zy zig zelven wel onbevlekt zou konnen houden van alle Paapſche afgoderye, en al de grouwelykheden ſchouwen; en wiert zy in zulken voornemen gevangen, zo zou haar de Heere door zijn groote goetheit zulken kragt geven, dat zy zijn naam ſtantvaſtelyk zou belyden.

Waarom Michaëlla haar land niet verlaten wilde.

Als deſe nu met de voornoemde andere gevangen was, en haar ſententie des doots ontfangen had, datſe met *Gillot Vivier* en d'ander levendig zou verbrant worden; heeftſe betoont hoedanigen kragt God dien geeft, die om zijns naams wille lyden: waar in zy alle vrouwen een uitgenomen voorbeelt is geweeſt.

Doe zy met d'andere uitgelyt wert om de ſtraffe des doots te lyden, heeft zyſe alle tot volſtandigheit vermaant, betoonende, dat de Regters, die haar veroordeelt hadden, en nu beryt waren, om haar van 't leven te berooven, niet anders konden krygen, dan de eeuwige verdoemeniſſe: Daar wy, zydeſe, die nu lyden moeten, zeer geruſt zijn van herten, en verkrygen de eeuwige ſaligheit. Doe heeftſe met de andere Pſalmen en Loflangen den Heere geſongen, en is alzo met vrolyken gemoede tot den vuure gegaan; en heeft haren geeſt den Heere opgegeven, om wiens wille zy verbrant wert.

JOHANNES JOERIUS met zijn Dienaar verbrant.

Jan Joerius, geboren in een Dorp genaamt Sanct Joerius, twee mylen van de ſtad Albie, opgevoet te Montauban, uit welke ſtad hy te Geneve gekomen is, om aldaar in alle Godſaligheit meer en meer te mogen toenemen, en in de Gemynte Gods den Heere zuiverlyk te dienen. Als hy daar een tyt lang gewoont had, heeft hy voorgenomen een ryſe te doen na zijn Vaderlant, het welk hy beſtaan heeft in de maant Juli, in 't jaar vyftien hondert eenenvyftig, als hy tweeentwintig jaren oud was. Hy had in zijn geſelſchap een jongen die hem diende. En om eenig profyt te doen op hare ryſe, en ook de geloovige in dit lant te vertroöſten, zo warenſe geladen met goede boeken. Het welk de oorzake is geweeſt dat zy te Mende in 't lant van Languedoc gevangen werden, en daar na met vonniſſe ten vuure zijn veroordeelt. *Joerius* (die dikmaals tot zijn vrienden en medegenooten plag te zeggen: Waar het dat hem de Heere riep om de waarheit te betuigen, dat hy ſonderlinge zeer begeeren zou dat getuigeniſſe te T'holouſe te doen, en met zijn doot te beſegelen) die heeft nu van dit vonnis geappelleert, en zig aan 't Hoogen Geregt beroepen: zo zijnſe nu te T'holouſe tot den hoogſten Raat geſonden, daar *Joerius* een heerlyke belydeniſſe zijns geloofs gedaan, en de zelve met de Schrift beveſtigt heeft, daar hy wel in geoeffent was. In al zijn antwoorden heeft hy zig ſelven zeer geſchikt gehouden.

Joerii dienaars ſtandvastigheit. De jongen zijn dienaar heeft hem ook zeer vromelyk gehouden, en heeft het zelve geloove met zijn meeſter beleden. En dewyle hy, overmits zijn jonkheit en onbedrevenheit in de H. Schrift, niet genoegſaam konde beantwoorden de

1551. *JOHANNES JOERIUS, tot Tholouſe in de gevankeniſſe met veel Monniken gediſputeert hebbende, is daar na in deſelve Stad met zijn Dienaar verbrant.* 1551.

Ach! moet gy ook met uw' getrouwen Dienaar ſneeven
Godvruchte JOERIUS door Geeſtelyke baat,
Die ſteeds van wreedheid, liſt en bloeddorſt zwanger gaat,
Om aan de onnoozelheid den laatſten ſlag te geeven,
Schoon ge ieder dienſt wilt doen, en niemands ruſt verſtoort?
Wat baalt hy op zyn bals die dus de deugd vermoord?

de argumenten der tegenpartye, hem vindende zomtyts geperſt, door de gene die dit proces was bevolen: zo wees hy haar tot zijn meeſter, proteſterende dat hy vaſt bleef by zijn vorige belydeniſſe: en zo zy meerder verkleringe vereiſchten, met beantwoordinge op hare tegenwerpinge, dat zy zijn meeſter daar van zouden vragen, die haar wel zou antwoorden. Als zy zyden dat hy zijn meeſter niet en behoorde te gelooven, die een Ketter was, en gants verworpen, heeft hy haar geantwoort, dat hy hem bekende een goet man, bylig van leven; en dat hy zeker en gewis was, dathy nem niet anders geleert hadde, dan de waarheit die in Gods Woort is begrepen.

Op dien dag, als zy de lententie des doots nu ontfangen hadden, zijnder vele Prieſters en Monniken tot haar in de gevangeniſſe gekomen, om met *Joery* te diſputeren: den welken hy zo onbeſchroomt en goeds moets heeft geantwoort, als of hy ontbonden, vry en ſonder eenige perykelen geweeſt had.

Als zy nu gebragt waren op de verordende plaatſe, daar men 't geregte zoude volbrengen, namelyk, in St. *Georgius* ſtrate, zo is de jongen alderlaatſt gebragt geworden. En als *Joery* op de laatſte vrage antwoorde, hebben ondertuſſchen de hyprocryten den jongen beginnen te raden, dat hy de Maget *Maria* zou aanroepen, en alzo van zijn meeninge afſtaan: en hebben den jongen zo moejelyk gevallen, dat hy heeft beginnen te weenen. Doen heeft *Joery*, die nog met de andere ſprak, zig zelven omgekeert, en als hy ſag dat de jongen van de vyanden der waarheit beſprongen wert, heeft hy hem gehaaſt op te klimmen tot hem. En als hy hem ſag weenen, heeft hy hem aangeſproken en gezegt: Waarom weent gy dog, myn Broeder? Weet gy niet dat wy nu gaan tot onſen alderbeſten en genadigſten God, en dat wy terſtont verloſt en vry zullen zijn van deſe ellendigheit daar wy nu mede gekwelt worden? De jongen zijde, Ik weende, om dat gy niet by my waart. 't En is nu den tyt niet, zijde *Joery*, dat wy zouden weenen: maar laat ons veel liever den Heere zingen. Doen hebbenſe eenen Pſalm opgeheven en geſongen. Als nu het vuur brande in het ligham van *Joery*, zo heeft hy op zig zelven niet gedagt, maar is veel meer beſorgt geweeſt voor den jongen, dan voor zig zelven: zo rees hy by den ſtyl opwaarts, en ſag om na den jonge, om hem te verſterken en moet te geven. Daar na als hy ſag dat hy geſtorven was, heeft hy ook met opener kele de vlamme ontfangen, en nygende zijn hooft, heeft hy God zijnen geeſt opgegeven, in 't jaar vyftien hondert eenenvyftig.

Vertrooſtinge van *Joeris* tot ſijn dienaar.

Groote vrolykheit.

JAN van OOSTENDE, gezagt TROMKEN.

Jan van Ooſtende, met byname *Tromken*, uit den lande van Vlaanderen, is in een groote vervolginge der Chriſtenen, die met wagens vol te Gent gevankelyk gebragt wierden, met een of twee andere, voortvlugtig geweeſt. Maar namaals is hy t' Antwerpen gevangen: daar hy de Chriſtelyke waarheit zeer vrymoediglyk voorgeſtaan heeft.

Terwyle hy in den kerker lag, ſchreef hy brieven tot de Predikanten der Nederlantſche Gemeente te Londen, en voornamelyk tot *Martinus Micron*, hem en allen anderen vermanende, dat

1551. dat zy den vrede, die de Almagtige God den Chriſten geloovigen in den lande van Engelant, door zijn groote genade gegeven hadde, niet wilde misbruiken, en den ſegen des Heeren met dankbaarheit en vreeſe genieten. Waar uit dat 't ſchynt, dat de goede Martelaar te voren ſorgde, dat Engelant om de ondankbaarheit des volks een ſware plage was nakende: het welk wy nu (og lyder!) met onſe oogen aangezien hebbe.

Gods ſtraffe over Engelant, om de ondankbaarheit.

In de gevangeniſſe is hy van verſchyden perſonen onderſogt en ondervraagt geweeſt: 't welke hy zelve in vrage en antwoorde aldus beſchreven heeft.

Vrage. Hoe lange is 't wel geleden dat gy gebiegt hebt?

Antw. Seven jaar.

Biegte. *Vrage.* Hoe komt dat gy in zo langen tyt niet te biegte geweeſt zijt?

Antw. Om datſe uit den menſche is, en niet uit God.

Vergevinge der ſonden. *Vrage.* Gelooft gy dan niet, dat gy door berou, penitentie, en abſolutie van den Prieſter, van alle uwe ſonden gerynigt wort?

Antw. Dat bloet Jeſu Chriſti maakt my alleen ryn van alle ſonden.

Sacrament. *Vrage.* In hoe veel tyts hebt gy niet ten Sacramente geweeſt?

Antw. In twee jaren niet.

Vrage. Hoe komt dat by, dat gy, die een Godvreeſent man wilt zijn, (en met regt alle maanden of ſes weken eens daar behoorde te gaan) in zo lange daar niet geweeſt zijt.

Antw. Om datmen het niet en gebruikt na de inſtellinge en ordinantie Chriſti Jeſu. Want Chriſtus heeft ingeſtelt wyn en broot, en zy geven alleenlyk broot.

Vrage. Zommige geven ook wyn, byſonder de Monniken?

Antw. Dat 's waar, maar zy geven het alleen als wyn, en niet als een deel des Sacraments.

Het Misbroot. *Vrage.* 't Is waar. Wat hout gy van het Sacrament: gelooft gy dat het broot Chriſti lighaam is?

Antw. Neen ik: maar ik geloove, als ik 't ontfange na de inſtellinge Chriſti, dat ik door 't geloove het lighaam en bloet Chriſti ontfange, namelyk, alle die kragten en verdienſten, die my door het breken des lighaams, en uitſtorten des bloets Chriſti Jeſu geſchiet zijn.

Vrage. Gelooft gy dan niet dat door de vyf woorden, die de Prieſter ſpreekt, Chriſtus in des Prieſters handen komt?

Antw. Neen ik: want Chryſoſtomus zegt, *Dat die den diſch byligde in het Avontmaal, die byligt hem nog, en dat uit zig zelven, uit louter genade.*

Aanroepinge der Hyligen. *Vrage.* Wat hout gy van den Hyligen aan te roepen?

Antw. Ik houde my aan dat gebet dat my Chriſtus geleert heeft: *Onſe Vader, die daar zyt in de Hemelen, enz.*

Vaſten. *Vrage.* Wat hout gy van den Vaſten?

Antw. Niets.

Vrage. Chriſtus heeft dog zelve gevaſt: zalmen dan Chriſtus niet navolgen?

Antw. Ja, in alle mogelyke dingen: maar dat is een wonderwerk, en een onmogelyke zaak, 't welk niemant gedaan heeft, dan *Moſes*, *Helias*, en *Chriſtus*. Want zouden wy Chriſtus daar in navolgen, zo moeſten wy ſonder eenig eten of drinken vaſten.

Vrage. Wat houd gy van de kwatertemper dagen?

Antwoorde Niets.

Vrage. Zalmen dan nimmermeer vaſten?

Antw. Ja, als de Kerke in eenige noot is, en datſe haar voor God verootmoedigen, en hem om genade, hulpe en verloſſinge bidden wil.

Vrage. Vaſt gy dan ook? 1551

Antw. Ja.

Vrage. Wanneer?

Antw. Als den noot dat eiſcht.

Vrage. Wat is dat gezegt, als den noot dat eiſcht?

Antw. Dat is, als ik mijn vleeſch kaſtyden wil, of als ik wat ſonderlings van God bidden wil, dat ik van herten begeere te verkrygen.

Vrage. Wat noemt gy dan vaſten-ſpyſe?

Antwoorde. Zulks als ik hebbe, het zy vleeſch of viſch; maar dat matelyk.

Wy hadden ook veel woorden van den Kinder-doop, van de Regtveerdigmakinge, en meer andere dingen, die te lang waren om te ſchryven: maar dit hebben zy geſchreven.

Na deſe t'ſamen ſpraak heeft hy nog eens met ettelyke Monniken gehandelt, die de Sch out tot hem geſonden had, om hem te onderſoeken en te vragen: welke hem gevraagt hebben, of hy ook geloofde dat de Paus het Hooft der Kerken was? En als hy geantwoort had, dat 't Chriſtus was, hebben zy gezegt: Maar gelooft gy niet, dat de Paus ook het Hooft is? Neen, zyde hy, want anders moeſt de Kerk twee hoofden hebben, en een monſter zijn: Chriſtus is alleen dat Hooft, en d'ander alle zijn leden. Ja, zyde de Monnik, dat zeggen alle de Ketters. Is *St. Pieter* dan niet het hooft der Apoſtelen geweeſt: die Chriſtus voor allen anderen Apoſtelen altyt aanſprak, gelyk, daar hy op zig zijn Kerke fondeert; daar hy hem beval den penning uit den viſch te halen: en daar hy hem tot drie ryſen toe zijn ſchapen beveelt te wyden? *Jan* antwoorde: De Apoſtelen hebben gelyke magt en bevel van Chriſtus gehad: en in een leert hyſe gemeenlyk allen, die gelyke officie en dienſt hebben. Daarom, dat Petrus bevolen is, is allen anderen Apoſtelen en Paſtoren bevolen. Want Paſtor beduit een Herder: en een Herder is een ſchapen verſorger of hoeder: zo gaat haar allen dan dat bevel aan, *Hoed mijn ſchapen.* Joh. 21.

Zy vraagden hem, waarom dat hy het Euangelium geloofde? Hy antwoorde: Om dat het de Kerke heeft aangenomen. Waarom en gelooft gy dan niet, zydenſe, al dat de Kerke houd, gebiet en leert? Hy antwoorde daar op: Om dat zy houd, gebiet en leert, dat tegen het Euangelium is, 't welk zy eens voor goet aangenomen heeft, daar zy haar op behoort te houden.

Doe zyden de Monniken: Zijn dan alle onſe ouders verdoemt? *Jan* antwoorde: Dat wil ik het oordeel Gods bevelen, God zal den tyt der onwetenheit aanzien, en haar genadig zijn: maar nu het licht des Euangeliums ſchynt, 't welk een zeer lange tyt verborgen is geweeſt, zo zie een iegelyk voor hem, dat hy het waarneme. Want Chriſtus heeft nu onſer ontfermt, en het Euangelium weder aan den dag gebragt, en met gewelt laten doordringen, en de gantſche aarde daar mede vervult: hoe wel den Paus met alle zijn aanhangers daar tegen zijn. Of de ouders verdoemt zyn.

Ten laatſten, na veel andre woorden zyden de Monniken: wy zijn hier niet gekomen om met u te diſputeren, men zal met geen Ketters diſputeren, wy hebben aan u genoeg: als men diſputeren zal, dan zal men 't in der Scholen doen.

Na dat deſe vrome getuige der waarheit aldus de waarheit beleden, de vyanden der waarheit overwonnen en beſchaamt had, is hy van den Raat der ſtad van Antwerpen ter doot veroordeelt, en in 't jaar onſes Heeren. 1551. in de maant van October verbrant geworden.

Vyf

1552. *Vyf Scholieren van Lauſanne, levendig verbrant.* 1552.

Gelukkig vyftal! hoe verheugt en eens gezind
Verzacht gy 't leeven om in 't Paradys te woonen,
Nu 't God behaagt u met den martel dood te kroonen!
Een teeken dat hy u uit tederheid bemint:
Maar die in dertelheid en welluſt ſchept behaagen,
Leeft als een baſtaard daar geen zorg voor word gedraagen.

Vyf Scholieren uit Lauſanne te Lyon.

DEſe vyf Scholieren uit de Stad en Univerſityt, of hooge Schoole van Lauſanne, zijn alteſamen te Lyons gevangen geweeſt, en in den kerker geworpen: *Martialis Alba*, geboren te Montauban in Cruera, *Petrus Scriba* van Belogne in Gaſcogne, *Bernbardus Sequinus* van Reole in Baſadois, *Carolus le Fevre*, geboren te Blauzac in Angoulnois, en *Petrus Naviberus* van Lymoges.

Als deſe te Lauſanne geſtudeert hadden, d'een langer dan d'ander, hebbenſe te gelyk voor genomen, voor den tyt, diemen in 't Pausdom P'aaſſchen noemt, een iegelyk na zijn Vaderlant te ryſen, d'een na Tholouſe, d'ander tot Bordeaux, d'ander tot Santon, d'ander tot Lymoges, een iegelyk tot de plaatſe daar hy geboren, of woonagtig was: Dit dedenſe uit dier oorzaken, dat zy daar in de glorie des Heeren zouden dienen, en die genade en kenniſſe, die zy van God ontfangen hadden, haren ouders deelagtig maken, en haar alzo tot de Chriſtelyke kenniſſe, waar het mogelyk, trekken en lyden. 'tWelk zy beyt waren, niet alleen haar ouders en vrienden, maar ook allen anderen, die God Almagtig door haren dienſt zou willen roepen, mede te delen.

Deſen goeden raat en voornemen hebbenſe met de Gemynte van Lauſanne beraatſlaagt: welk de Gemynte zeer gepreſen heeft, als dat het een goet en hylig voornemen was, en tot voorberydinge en vermeerderinge des Ryks Chriſti geſchiede. Op dat ook hare toekomſte den geloovigen te aangenamer waren, zo heeft de Gemynte drie van haar, een iegelyk getuigeniſſe mede gegeven van haar gelooven en eerbaarheit, die zy in haar gezien en bevonden hadden, dewyle dat zy in de ſtad van Lauſanne gewoont hadden. Welk getuigeniſſe *Johannes Calvinus*, door het begeeren van *Petrus Viret*, ook onderſchreven heeft. D'andere twee hebben zeer lange tyt in de Stad gedient en geleert, de een by den getrouwen Dienaar des Goddelyken Woorts *Petrus Viret*; den anderen by den goeden en eerbaren man *Theodorus Beza*, en hebben aldaar zo haren dienſt en leven betuigt, dat haar eenvoudige getrouwigheit de Gemynte bekent was. Daar na zijnſe ettelyken dagen te Geneven gebleven: van daar zijnſe voort na Lyons geryſt.

Terwylen dat zy rysden, hebben zy over weg in haar geſelſchap een Burger van Lyons gekregen, welke haar vriendelyk gebeden heeft, datſe dog niet wilden vertrekken, voor dat zy hem beſogt hadden, 't welk zy beloofden te doen.

Doen zy nu te Lyons gekomen waren, zijnſe in een herberg gegaan, daar de drie viſſchen uithingen: want zy geen ander vonden, die haar bekwamer mogte zijn, om twee of drie dagen te vertoeven. Des anderen daags ten twee of drie uuren na den middag zijnſe te zamen gegaan tot des burgers huis, die haar op den weg zo vriendelyk had genoot, wiens huis by de riviere Rodanus ſtaat, in de gelegentheit des ſtads die Ennay genaamt word. Als zy daar een tyt lang in den hof gewandelt hadden, zijnſe van den burger ter maaltyt geroepen. Aan de tafel zittende, hebbenſe den naam des Heeren (als der Godvrugtigen gewoonte is) aangeroepen, en gegeten van het gene dat haar voorgeſtelt was. Ondertuſſchen als zy de gaven des Heeren met dankbaarheit gebruikten, en in den Heere vrolyk waren, is *Poullet* de Amptman der ſtad, en zijn

Digitized by Google

1552. Stadhouder met een groote menigte der dienaren daar gekomen; en als hy in de kamer kwam daar zy zaten, heeft hy een iegelyks naam en bynaam, haar Vaderlant, haar handelinge, en diergelyke meer, gevraagt: daar na heeft hyse twee aan twee doen binden, daar zy nogtans in de ſtad nog nergens iet tegens des Koninks bevel geleert of gehandelt hadden. Zo heeft hyſe ſonder eenige beſchuldinge of opſprake tegen alle geregtigheit, in de Officiaals kerker gebragt, en in een diepe en duiſtere plaatſe geworpen. Ontrent een ure daar na, is een iegelyk van haar, d'een voor, d'ander na, voor den Officier geroepen, en zijn op den zelfden dag in alle hooft-ſtukken der Religie, die de Papiſten met kragt en gewelt voorſtaan en beſchermen, ondervraagt geworden. Op welke zy na de ſonderlinge genade, daar zy van God mede begaaft waren, zeer ſtantvaſtelyk uit Gods woort geantwoort hebben, en hebben hem vereert, zijnen Naam belydende voor den gene die zulks niet geerne hoorden.

Zy worden gevangen.

Des anderen daags zijnſe wederom ondervraagt geworden. Daar na hebbenſe verlof gekregen, haar belydeniſſe in 't geſchrift te mogen ſtellen; 't welk zy zo ſchilyk hebben moeten overgeven, datſe geen affchrift daar van hebben konnen houden. In de navolgende week zijnder etlyke van haar geroepen om ondersogt te worden, daar zy in zekere hooft-ſtukken der Religie, met de drie ſecten van Monniken, Jacobynen of Predikers, Grau-Monniken, en Carmelyten hebben moeten diſputeren.

Ten laatſten, als zyſe nog eens geroepen hadden, om te bezien of zy in hare meninge vaſt bleven: en als zy haar ſtantvaſtigheit merkten, zo hebbenſe haar de belydeniſſen, die daar gedaan waren, doen onderteekenen, en een iegelyk in zijnen verordenden kerker doen lyden.

Des anderen daags, welk een Vrydag was, den dertienden dag in Mei, heeft men een iegelyk alleen in des Officiaals Raat-kamer gebragt. Als zy daar in een groote menigte van menſche, als Ketters verdoemt zijn, en in handen des wereltlyken Regters overgelevert, heeft een iegelyk van dusdanigen vonnis geappelleert en beroepen tot 't Parlement van Parys, om dat ſtuk wille alleen, dat ſe Ketters veroordeelt en gedeclareert waren. De Officiaal, hoewel hy hier in zeer verwondert was, zo heeft hy nogtans haar appellatie toegelaten. Als 'er een van des Officiaals byſitters een van deſe aldus hoorde appelleren, heeft hy gevraagt, of hy ook van het ander deel van 't vonnis het zelve dede. Daar de andere op geantwoort heeft, dat hy verſtont, dat het beſonderſte ſtuk van het vonnis daar in beſtont, dat zy Ketters veroordeelt waren, en daar van, als van 't gene onregt is, appelleerden; van 't ander zyde hy, en verſta ik niet wat gy daar mede meent. Doe zyde de Officiaal, dat het genoeg was dat ſe alzo geappelleert hadden. Zo is haar zake deſe dertien dagen lang van haar tegenpartye ondersogt en gehandelt geweeſt. Wat 'er vervolgens meer van haar gedaan is geweeſt, zal men alderbeſt uit haar ſchriften en brieven konnen zien.

Martialis Alba heeft niets geſchreven, want hy daar niet zo wel in geoeffent was als d'andre; maar hy heeft zig zelven veel tot bidden begeven. Maar *Petrus Scriba* en *Bernhardus Sequinus*, hebben niet alleen in Godvrugtigheit, maar ook in kloekſinnigheit en geleertheit zeer geſchikt, en in de H. Godlyke Schriftuur zeer ervaren geweeſt; 't welk haar brieven, die wy hier na beſchreven hebben, genoeg betoonen. En in den eerſte, 't gene dat *Petrus Scriba* gehandelt en voor 't Regt geantwoort heeft, beſchryft hy aldus:

PETRUS SCRIBA, gevangen om het Woort Gods, wenſcht allen geloovigen Chriſtenen menſchen genade, vrede en ſaligheit, van God den Vader en den Heere Jeſu Chriſti. 1552

De Sendbr. van Petrus Scriba.

ALs ik overdenke, alderliefſte Broeders en Suſters in Chriſto, wat vrugt dat tot de gantſche Kerke mogte komen, waar 't dat die argumenten, die ons tegenſprekers te Lyons in den kerker van het geloove my voorgeworpen hebben, en 't gene dat ik daar op geantwoort heb, u beſchreven waren; zo hebbe ik nogtans deſe myne belydeniſſe u willen beſchryven) tot trooſt van allen geloovigen, en ook tot verbryding des Ryks Jeſu Chriſti; daar ik ook in begrype zal de Artykelen, die ik gehandelt en geſtelt heb in de belydeniſſe, die ik met mijn eigen hand geſchreven, en mijn tegenſprekers, na dat ikſe geleſen had, gegeven hadde.

Als wy dan geſloten waren in den kerker des Aartz-Biſſchops van Lyons, en d'een van d'ander bizonder gelyt waren, en God met gantſcher herten baden, dat hy ons met zijn Geeſt wilde verſterken, om zijn naam met aller ſtantvaſtigheit en vrymoedigheit te mogen belyden; zo is de Suppier tot my gekomen, open doende byde de deure des puts daar ik in lag; hy kwam met de Stadhouder des Amptmans, welke my gelyt heeft tot de Raatkamer van den Officiaal en andere menſchen, die daar in grooter getal en menigte vergadert waren. Doen vraagde my de Officiaal: Hoe zyt gy genaamt? *Petrus Scriba*, zyde ik. Wat is u handelinge? zyde hy. Ik antwoorde, dat ik een ſcholier was. Hy vraagde, van waar dat ik kwam? Ik zyde, uit des Princes van Bernens Lant. Uit wat Stad? zyde hy. Ik antwoorde, uit Lauſanne. Hy vraagde my, wat ik daar dede? Ik zyde, dat ik daar ſtudeerde in 't woort Gods. Wat leeringe, zyde hy, onderhoudenſe te Lauſanne? Des Goddelyken woorts, zyde ik. Hoe weet gy dog, zyde hy dat het Gods woort is, dat zy daar onderhouden? Om dat ik nu lange tyt, zyde ik, in die Stad geſtudeert heb, en ook de predicatie gehoort, die men daar alle dage doet: Ik en heb daar niet anders gezien en gehoort, dan 't ſuivere woort Gods prediken, en zo geloove ik 't: Want de Hylige Geeſt geeft myn herte daar van getuigeniſſe, en verſekert my dat, zo dat ik 'er geenſins aan twyffelen kan of mag. Wilt gy dan, zyde hy, haar Wet ontfangen, en daar na leven? Ja zyde ik, want het dat waaragtig woort Gods is. Gelooft gy? zyde hy, dat het lighaam Jeſu Chriſti in het Sacrament des Altaars is? Neen, zyde ik, want dat ſtryt tegen het Artykel onſes geloofs, daar wy in gelooven en belyden dat hy ſit ter regterhand Gods des Vaders, dat hy van daar niet eer komen zal, voor den grooten en heerlyken dag des oordeels. Ik belyde wel dat zijn Godheit over de gantſche wereld verſpryt is; maar op dat gy niet meenen zoud, dat ik het hylig Sacrament loogene dat van Jeſus Chriſtus ingeſtelt is, zo geloove en belyde ik het Sacrament des H. Avontmaals, in welke ik het lighaam Jeſu Chriſti ete en zijn bloet drinke, niet op de plompe en grove manieren des vleeſchs, als de Capernaiten en Papiſten meenen; maar ik zegge, als ik het broot neme, en den wyn drinke, dan ete ik waaragtelyk het lighaam Jeſu Chriſti, en ik drinke zijn bloet; en dat door het geloof en in den Geeſt.

De Procureur Fiſcaal, een man van grote wetenſchap (als ik daar na verſtont) dien men noemt myn Heer Clepier, die aldernaaſt den Officiaal ſat, zyde: Gy zegt, dat gy in 't Avontmaal, als gy broot en wyn neemt, dan ook 't lighaam en bloet Chriſti ontfangt. Ja, zyde ik, geeſtelyker wyſe, en niet vleeſchelyker wyſe; want hoewel

dat

1552. dat Chriſtus nu in den Hemel is, daar ik hem door den geloove ſoeke; nogtans door de kragt zijns Geests, die verre en verſchyden dingen by een voegt, werden onſe zielen gevoet, onderhoude, en verandert op een wonderlyke wyſe, 't welk met menſchelyk verſtant niet kan begrepen worden, en maakt op ſulk een wyſe, dat wy zijns lyfs litmaten zijn, been van zijn gebeente, en vlees van zijn vleeſche.

Gelooft gy ook, zyde hy, dat 'er een Vagevuur is, daar de zielen gerynigt worden, voor den welken wy bidden moeten? Ik geloove, zyde ik, dat wy door het het bloet Jeſu Chriſti gerynigt worden, waar door dat alle onſe ſonden afgewaſſchen worden; want daarom is't uitgeſtort. Ik geloove of en hou ook anders geen ryninge der ſonden. Want de Schriftuur die ſtelt ons twee dingen voor, den eenen den weg des geloofs ten eeuwigen leven, den andere des ongeloofs, door welke alle ongeloovige, die in Chriſtus niet en gelooven, tot den eeuwigen doot gelyt worden. Want daar ſtaat geſchreven, *die in den Sone Gods gelooft, die heeft het eeuwig leven,* Joh. 3. 36. *maar die in den Sone Gods niet en gelooft, die is nu verdoemt, en den toorn Gods blyft op hem*: daarom en zal men voor den dooden geenſins bidden: want zijn zy in 't Paradys, zo is het gebet te ver geefs, en ganſchelyk onnut voor haar, die nu gevoelen de vrugt des doots en des lydens Jeſu Chriſti, en aller beloften die in het Euangelium voorgeſtelt zijn; maar zijnſe verdoemt, zo mag het gebet haar niet baten, want zy van God in der eeuwigheit vervloekt zijn.

Gelooft gy niet, zyde hy, dat men den Prieſter biegten moet? Ik geloove, zyde ik, datmen alleen God zal biegten, gelyk als David in veel plaatſen zegt, en ſonderlinge Pſalm XLII. zeggende: *Doe ſprak ik, ik wil den Heere mijne overtredinge bekennen, doe vergaf gy my de misdaat mijner ſonden.* Dit is een waaragtige biegte, waarop terſtont de abſolutie en de kwytſcheldinge der ſonden om niet volgt. Zo gelooft gy dan niet, zyde hy, datmen den Prieſters biegten zal? Geenſins, zyde ik, want dat ſtryt ganſchelyk tegen Gods woort, daar wy geleert worden, dat wy God alleen onſe ſonden belyden moeten, Pſal. 51. 6. gelyk David betoont in den XLIIIte Pſalm: *Aan u, aan u alleen heb ik geſondigt en kwaat voor u gedaan.*

Wat gevoelt gy, zyde hy, van de ceremonien der Kerke, als van klokken en andere ingeſtelde dingen? Alzo wy, zyde ik, met deſen vleeſche bekleet zijnde, die Goddelyke dingen niet en konnen begrypen, zo dunkt my, dat wy dusdanige behulpinge nodig hebben, om onſe krankheit te ondersteunen: zo moet men in de Gemynte onſes Heeren ſekere ceremonien onderhouden, in eene plaatſe vergaderen om Gods woort te hooren, en om de Sacramenten, van den Heere ingeſtelt, uit te deelen en te onderhoude, welke ceremonien ik zeer pryſe; maar die van den Paus in de Kerken gebragt zijn, die verwerpe ik ganſchelyk, als die ſchadelyk, en buiten Gods woort ingeſtelt zijn, daar door de menſche van alle Godvrugtigheit en van den waaragtigen Godsdienſt afgekeert worden.

Doe zyde hy: Gelooft gy dat men de Maget Maria bidden mag, en ook de andere Hylige die in den Hemel zijn, en dat zy ons voorſprekers en patroonen zijn? Ik geloove, zyde ik, dat 'er anders geen patroon is, die voor ons by den Vader bid, dan Jeſus Chriſtus: van welke wy ſeeker en gewiſſe beloften hebben, dat in zyne naam, onſe gebeden van God den Vader verhoort zullen worden: hy is ook alleen de Middelaar tuſſchen ons en God, gelyk als de Apoſtel zegt, en daar is 1 Tim. 2. 5. ook geen ander: Maar aangaande de Maagt Maria, zo geloove ik datſe onder alle andere Vrouwen zeer ſalig is, om datſe geloofde, en Jeſus Chriſtus in haar lighaam gedragen heeft, Maagt weſende eer zy hem baarde, en na dat zy hem gebaart heeft: en dat haar geloof en leven waardig is na te volgen; maar datmen God alleen, ook na haar exempel, aanroepen en bidden zal, gelyk als zy ook in haren loffang vermaant. 't Zelve dunkt my ook van de Hyligen, dewelke ik ſalig agte, en datmen haar voetſtappen navolgen zal, en God pryſen, dat hy haar met zodanige weldaden en gaven begaaft en verciert heeft; maar men zal my geenſins daar toe brengen, dat ik haar zal aanroepen of aanbidden, want zy zelve begeert zulken eere niet. 1552.

Als ik nu merkte dat het gene, dat ik zyde, van den Notaris niet geſchreven wiert, en dat de plaatſen der Schrift, die ik by bragt, en in 't ſchryven agtergelaten wierden, zo heb ik den Officiaal daar van vermaant, en van hem papier en inkt begeert, om myn belydeniſſe te ſchryven, en uit ſekere getuigeniſſe der Schriftuur myn geloof te bewyſen, en te betoonen dat myn belydeniſſe ganſchelyk met de waarheit des Godlyken woorts overeen kwam. Als hy my dat toegezegt had, en my beloofde des anderen daags papier en inkt te beſchikken, heeft hy bevolen dat ik myn belydeniſſe zoude onderteekenen, en van den Kerker bewaarder en den Onderamptman in den Kerker gebragt worden: daar ik myn God door Jeſus Chriſtus zijn Soon gedankt heb, dat hy my door de kragt zijns Geests verſterkt had, om voor de vyanden zynen hyligen Naam te mogen belyden: en heb hem gebeden, dat hy my in de belydeniſſe des zelven geloofs tot den einde toe ſtantvaſtelyk wilde bewaren. Na dit gebet, hoewel dat ik in een duiſter en grouwelyke plaatſe was, daar ik nauwelyk myn en adem halen kan, zo ben ik nogtans door de kragt des Geeſt verheugt en verſterkt, en heb zodanigen trooſt en blytſchap ontfangen, die alle myn droefheit benauwtheit en verdriet overwonnen en verſlonden heeft. Des anderen daags, welke maandag was, den tweeden Mei, heeft my de Kerkerbewaarder ten agt uren in een ander plaatſe gelyt, daar ik wat meer lichts om te ſchryven mogt hebben, en heeft my een half blat papiers gegeven om mijn belydeniſſe te ſchryven: 't welk ik gedaan heb, aanroepende den Heere, dat hy my wilde ſtieren en regeeren, om myn belydeniſſe opregt te ſchryven.

Des anderen daags is de Kerker-bewaarder dikwils tot my gekomen, zeer dringende, dat ik het geſchrifte terſtont afmaken zoude. Daar ik op antwoorde, dat ik 't niet konde doen, om dat ik zo veel lichts niet had om te ſchryven.

Maar ontrent twee uren na den middag, heeft my de Onder amptman gebragt in een groote Saal, daar de Officiaal en de Regter Courrier en vele andere van groot aanzien vergadert waren, ook Advocaten, Burgers, Kooplieden en veel andere menſchen, en ook veel Monniken, Jacobynen, Graauw-Monniken en diergelyke andere valſche Propheten, die het teeken des Beeſts op het hooft en over het gantſche lyf hebben.

Doe vraagde my de Officiaal, of ik by myn voorgaande ſententie en gevoelen nog wilde blyven? Aangezien, zijde ik, dat ik niet anders dan het louter woort Gods beleden heb, zo wil ik dat in aller manieren voorſtaan en beſchermen, daar by blyven, leven en ſterven. Hebt gy u belydeniſſe geſchreven, zijde hy, en volkomen? Ik antwoorde: Eensdeels heb ik ſe geſchreven; maar ik bid u, dat ik met u verlof de zelve mag volvoeren, en dat my de Kerkerbewaarder daar toe papier geve. Leeſt het, zijde hy, dat gy

1552. geſchreven hebt. Doen begon ik met luider ſtemme te leſen: welk als het gedaan was, heeft my de Officiaal gevraagt, of ik het gene, dat ik geſchreven had, voorſtaan en beſchermen wilde? Ik zijde, ja, ja tot der doot toe, want het is het ſuivere en loutere woort Gods. En als hy namaals beval dat ik myn belydeniſſe onderteekenen zou, zo heb ik dat gewillig en vlytig gedaan. Doe zijde hy, hier zijn Doctoren, die u wel anders, dan u gevoelen en belydeniſſe is, betoonen zullen.

Laatſe beginnen, zijde ik, want ik ben beryt om te antwoorden. Doe kwam daar een Monnik, welken de andere met eerlyke woorden, Myn Heer den Doctor noemden; deſe begon met my aldus te ſpreken: 'T za, myn vrient, zijde hy, gy zegt in uwe belydeniſſe, dat de Paus niet en is het hooft der Kerke, maar ik zal u anders bewyſen: De Paus is de navolger van St. *Pieter*; zo is hy dan het hooft der Kerke. Ik loogene, zijde ik, u eerſte reden, namelyk, dat de Paus een navolger van St. *Pieter* is. Ik zal 't u bewyſen, zijde hy. De Paus bewaart Sinte *Pieters* plaatſe; zo is hy dan zijn navolger. Ik loogene, zijde ik, dat alles, want de Paus verkondigt Gods Woort niet, als St. *Pieter* gedaan heeft: Maar wie St. *Pieter* navolgen wil, die moet hem daar in volgen, dat hy ook Gods Woort predike, en de ſchapen onſes Heeren Jeſu Chriſti voedde; 't welk de Paus niet doet, als ik u in myne belydeniſſe betoone.

De Paus en predikt niet.

Daarenboven, alwaar de Paus, gelyk een waaragtig Leeraar der woorden Gods, en een Herder der Gemynten, en alzo een navolger der voetſtappen van St. *Petri*, nog ware hy 't hooft der Gemynte Chriſti Jeſu niet, maar alleen een litmaat, of dienaar en Apoſtel. Zo en is 'er dan geen ander hooft der Gemynten, nog ik en ken ook geen ander, dan alleen den Heere Jeſus Chriſtus, ſonder eenige Stadhouder of navolger; want *Paulus* die ſtelt hem alleen het hooft der Engelen en der menſchen. Doe antwoorde de Monnik: Ik weet het wel, dat *Paulus* Chriſtus het Hooft der gantſcher Kerken noemt; maar nogtans zijn Stadhouder, die zijn plaatſe bewaart, is hier op aarden geſtelt. Geenſins, zijde ik, want nadien hy door zijn mogentheit en Goddelyke kragt alle ding vervult, en door zijnen Geeſt de Kerke regeert; daar hy aldus tegenwoordig is, daar mag geen Stadhouder zijn. Ik wil u betoonen, zijde de Monnik, hoewel dat Chriſtus een Koning is over de gantſche Hemel en Aarden, dat hy nogtans veel Stadhouders hier op aarden heeft, Koningen en Princen, die hy wil dat over zijn volk zullen zijn. Het is iets anders, zijde ik, in burgerlyke zaken dan in geeſtelyke zaken. Want in burgerlyke en menſchelyke handelingen, daar wil hy Koningen en Princen hebben, die daar de overhand hebben zullen, om eendragtigheit onder den menſchen te behouden? Maar in de Kerken en in 't ryke Chriſti, 't welk geeſtelyk is, daar behoeft men zulken heerſchappye en regeeringe niet. Doen bragt hy my andere gelykeniſſen by, die ik, als die ligt en veragtelyk waren, voorby gaan wil.

't Hooft der Kerken.

Als nu d'andere geſchoren Koppen ſagen, dat deſe groote Doctor, in deſe diſputatie aldus van my overwonnen was; zo hebbenſe zomwylen twee aan twee gelyk tegen my geroepen, op datſe my met haar misbaar mogten verwinnen. Onder deſen was een Minderbroeder, Doctor *Decombis* genaamt, die my aldus heeft aan geſproken: Gy zegt, zijde hy, dat St. *Pieter* het hooft der Kerken met geweeſt is. Dat is waar, zijde ik. Ik zal wel anders bewyſen, zijde hy. Onſe Heere zegt tot *Petrus*, *Gy zyt Simon de ſone Jona, gy zult Cephas genaamt worden*, en *Cephas* beduit een hooft. Van waar hebt gy dog, zijde ik, deſe beduideniſſe? *Joannes* die legt 't in 't eerſte Capittel zijns Euangeliums wel anders uit, en ſchryft aldus: *Gy zult Cephas genaamt worden*, 't welk beduit *Petrus*. Doe nam *Vilars* de Regter een Nieuw Teſtament in zijn hand, om te bezien, of d' uitlegginge alzo was, gelyk ik gezegt had, 't welk hy alzo bevont. Zo heeft de Monnik met groote ſchaamte zijn hooft nedergeſlage en geſwegen.

Decombis.

Doe heeft de Jacobyn of Prediker-Monnik zijn agtergelaten diſputatie, weder aangenomen op deſer manieren: Gy zegt, zijde hy, in u belydeniſſe, dat de menſche geen vrye verkieſinge heeft, ik zal wel anders bewyſen: Want alzo is 'er in het Euangelium geſchreven, dat 'er een menſche afging van Jeruſalem na Jericho, en is onder den Moorders gevallen, van welken hy berooft en gewont is, en half doot gelaten. *Thomas Aquinas* die legt deſe Parabel uit op den vryen wille, welke hy zegt, dat eensdeels gekrenkt is, maar niet gantſchelyk verdorven en te niet gedaan, alzo dat de menſche geen kragt meer hebben zoude. Deſe uitlegginge late ik geenſins toe, zijde ik. Wat! zijde hy, zijt gy dan geleerder dan *Tomas*? Ik antwoorde en zijde: Ik vermete my zo veel niet, dat ik my zelven geleerder zou agten; maar ik loogene datmen deſe Parabel of gelykeniſſe alzo behoort uit te leggen; maar alleen dat onſe Heere Chriſtus met dat exempel heeft willen voor oogen ſtellen, de liefde die wy over onſen naaſten moeten hebben en bewyſen. Maar in de vrye wille of verkieſinge, hebben wy alle onſe kragt en magt verloren, gelyk als ik in myn belydeniſſe beweſen heb; want wy zijn gants doot, en niet in een deel alleen, gelyk als ook *Paulus* zegt: Doen wy nu eenig goet, dat zullen wy ons zelven niet toereekenen, maar God, die in ons door zijn Geeſt werkt; die ook, als de zelfde Apoſtel betuigt, in ons doet, dat wy 't willen, en dat wy 't volbrengen. Is 't dan God, die zulken wille en kragt in ons werkt en volbrengt, zo behooren wy dat met geen regt ons zelve eenigſins toe te rekene.

De vrye wille. Luc. 10. 30. Eph. 2. 5.

Gy zegt, zijde hy, in u belydeniſſe, dat wy alleen door 't geloove geregtveerdigt worden. Ja, zijde ik. Maar ik zal bewyſen, zijde hy; dat wy door de werken geregtveerdigt worden. Wy verdienen door de werken, zo werden wy dan daar door geregtveerdigt. Ik loogene de eerſte reden, zijde ik. Ik zal 't u bewyſen, zijde hy: *Paulus* zegt in 't laatſte Capittel des Briefs tot den Hebreen: *Weldadigheit en mededeelinge en wil niet vergeten, want met zulken offer wort God behaagt.* Hoort gy wel, zijde hy, [behaagt] beduit daar verdient; zo verdienen wy dan door onſe werken. Ik loogene, zijde ik, datmen alzo daar leeſt, willen wy anders de regte overſettinge volgen. De Officiaal en andere Monniken zijden: Zegt gy dan zelfs hoemen de plaatſe behoort te leſen. Willen wy volgen, zijde ik, de eigentlyke taal en den zin des Apoſtels, zo zal men aldus moeten leſen: *In zulken offerbande beeft God een welbehagen, of dusdanigen offer is God behaaglyk en aangenaam.* Doe beſag *Vilard* de Regter des Minnebroers het Nieuwe Teſtament, en hy bevont dat het zo was als ik zijde. Doe waren die valſche Propheten zo zeer beſchaamt, datſe niet meer konden ſpreken, hoewel datſe anders onbeſchaamt en ſtout genoeg zijn.

Regtmaking door 't geloof.

Heb. 13. 16.

De Monniken beſchaamt.

Maar ik mag u met waarheit wel zeggen, Broeders, dat ik, doe ik met deſe verwyfelde menſchen diſputeerde, zo vry, en vrymoedig was, dat ik op alle het gene dat my voorgelegt wert, ſagtmoedelyk en lieflyk altyt antwoort gaf; maar zy waren gants verſlagen en verbaaſt: zommige lieten het hooft hangen, de andre beten op ha-

Plompheit des Doctors.

1552. hare tanden, gelyk ik ligtelyk merken kon: by-
ſonder waren de Grau-Monniken in deſe diſ-
putatie zeer beſchaamt, 't welk haar van herten
wee dede.

Van de Biegt. Een van haar vraagde my, wat ik van de biegte
gevoelde. Daar op ik antwoorde, datmen alleen
God behoort te biegten; en de plaatſen die hy
by bragt om de oorbiegt te verſterken, als daar
is by *Jacobus* den Apoſtel, datmen die niet be-
hoorde daar te verſtaan, of beduiden, maar
veel meer van broederlyke vereeninge. Zo heb-
ben die arme menſchen geſwegen.

Doe zijde de Officiaal: Ik merke wel, myn
vrient, het gene dat deſe tot uwer vermaninge
bybrengen; maar gy blyft altyt hardnekkelyk
op uwe dwalinge, daarom denkt eens hoe dat u
zaken nu ſtaan. Gy merkt dog wel, zijde ik, dat
haar argumenten, redenen en bewyſingen, die zy
by brengen, my geenſins ſtraffen of overwinnen
konde in 't gene dat ik beleden en bekent heb;
nog zy konnen niet wederleggen het gene dat ik
uit Gods woort voortgebragt heb: zo ben ik
dan niet hardnekkig, nog in geen dwalinge: Ik
brenge ook niet voort dan het loutere woort
Gods, 't welk ik ook tot den laatſten adem mijns
levens beryt ben te beſchermen.

Doen beval hy, datmen my wederom in mij-
nen kerker lyden zoude, daar ik geweeſt ben tot
den navolgenden Dingsdag, welke was den tien-
den dag in Mei, den Heere biddende dat hy my
met de kragt zijns Geeſts wilde verſterken tot
beſcherminge zijner zaken.

't Lighaam Chriſti. En dewyle my in de laatſte diſputatie niets
voorgelegt was van 't Sacrament des Avont-
maals, zo heb ik my beryt om te verantwoorden
't gene dat ik in myn belydeniſſe daar van ge-
ſchreve had: waar in dat de aldergenadigſte God
mijn hope en begeerte genoeg voldaan heeft.

Des dingsdaags den tienden Mei, ontrent ſe-
ven uren, heeft my de Kerker bewaarder geroe-
pen, om tot den Officiaal te lyden, alwaar ook
was de Officiaal *de la Primace* een vyant Jeſu Chri-
ſti, en ook den Heere de *Clepi*, die Procureur is
en Officiaal, met ettelyke andere dienaars des
Antichriſts, en de beſchermers der godlooſer
zaken en ſecten: onder welken ook een Jacobyn
of Prediker-Monnik Doctor was, die in onſe di-
ſputatien geweeſt had, maar hy had met my nóit
geſproken. Als ik nu by deſe gebragt was, zijde
de Officiaal: Mijn vrient, wilt gy nog op uwe
meninge en belydeniſſe blyven die gy gedaan
hebt? Ja, zijde ik, want die heb ik uit Gods
woort gedaan, daar ik voor beryt ben te le-
ven en te ſterven.

Doen zijde de Prediker-Monnik: Gelooft gy
ook dat 't lighaam Chriſti lighamelyker wys en te
gelyk op een ſeker plaatſe in 't Sacrament beſlo-
ten is? Neen, zijde ik: want Gods woort leert
ons dat hy in den Hemel is, en dat hy daar zo lan-
ge zal blyven, tot dat hy weder komen zal om te
oordeelen de levendigen en dooden: en dat is
een Artykel van ons geloof, daar wy belyden,
dat hy in ten Hemel gevaren is, en zit aan de reg-
terhand des Almagtigen Gods: daarom is Chriſtus
Mr. 3. 21. in den Hemel na zijn menſchheit, en moet aldaar
blyven tot dat alle dingen herſtelt worden, als
Petrus zegt: zo en behoort men hem in 't Sacra-
ment niet te ſoeken, als in een plaatſe hier op
der aarden beſloten.

Chriſtus Lighaam is in 't brood. Jeſus Chriſtus, zijde hy, nemende het broot,
heeft gezegt: *Dat is myn lighaam*; zo is zijn lig-
haam dan 't broot. 't En is alzo niet, zijde ik, want
Chriſtus en wilde niet zeggen, dat het broot, dat
hy zijn Diſcipelen gaf, zijn lighaam was, maar
alleen een teken daar van. Want dat Woorde-
ken [is] en wort daar niet genomen voor we-

1552. ſentlyk en natuurlyk zijn, maar het beduit, het be-
teekent en gelyk de Schrift dikwils zegt, daar het
teekent den naam draagt van het gene dat 'er me-
de beteekent wort. Gelyk de Heere in 't eerſte
boek *Moſes* noemt de Beſnydeniſſe zijn verbont Gen. 17. 10.
te zijn: nogtans was de Beſnydeniſſe het verbont
niet, maar het was een teeken of ſegel des ver-
bonts, gelyk als 't in het boek genoemt wort: en
van *Paulus* wort 't een ſegel van *Abrahams* gereg- Rom. 4. 11.
tigheit genoemt. Zo ook van 't Lam is 'er in Exo-
dus geſchreven, dat het is het Paſcha, dat is den Exod. 12. 27.
doorgang des Heeren: nogtans en was het Lam
den doorgang niet, maar het had de beduideniſſe
van 't geen dat 'er geſchiet was, namelyk, der
heerlyker verloſſinge, daar God zijn volk mede
uit Egipten lyde. Zo wort dat woordeken [is] in
deſe twee plaatſen voor het beduide genomen, 't
welk alzo geſchiet, ſonderlinge als men van 't Sa-
cramenten is ſprekende.

of de Sacramenten genade geven. Doe zijde de Monnik: Daar is een groot on-
derſcheit tuſſchen de Sacramenten des Ouden en
des Nieuwen Teſtaments; want de Sacramenten
des Ouden Teſtaments gaven geen genade, ge-
lyk de gene doen die in 't Nieuwe ingeſtelt zijn.
Daar op zijde ik, dat de Sacramenten des Nieu-
wen nog des Ouden Teſtaments genade geven;
maar zy bewyſen alleen dat ons de genade van Je-
ſu Chriſti gegeven wort. Want de Dienaar die
deelt ons alleen de Sacramenten uit; maar Jeſus
Chriſtus geeft ons de genade door de kragt zijns
Geeſts, en hy maakt ons deelagtig der dingen
die ons belooft worden, en in Sacrament hy ons
beteekent en verſegelt wort. Hebben dan, zijde
hy, de Vaders des Ouden Teſtaments der zelver 1 Cor. 10. 3.
beloften, en der zelver genaden deelagtig ge- 4.
weeſt, die wy hedendaags deelagtig worden? Ja
gewiſſelyk, zijde ik. Want *Paulus* ſchryft tot
den Corinthen, dat de Vaders des Oude Teſta-
ments met ons dezelve geeſtelyke ſpyſe gegete,
en den zelve geeſtelyken drank gedronken heb-
ben: waar uit dat volgt, dat zy de zelve genade,
en deſelve beloftenisſe der geregtigheit en des
levens, met ons gemeen gehad hebben, door
den gelove, daar door zy Chriſtus (die haar be-
looft, en met de ſtomme teekenen verbeelt was)
waren verwagtende. Jeſus Chriſtus, zyde de
Monnik, die zegt in 't Euangelie Johannes alzo:
Uwe Vaders hebben in de woeſtyne het Manna gege Joh. 6. 49.
ten, en zijn geſtorven: zo zijnſe dan der zelver ge-
nade met ons niet deelagtig geweeſt. Ik antwoor-
de: Jeſus Chriſtus zegt op die plaatſe van den ge-
nen die het Manna, door den geloove, niet ont-
fangen hebben, het welke een gedenkteekenwas
des levendigen broots, dat hy van den Hemel was
gevende; maar hy en zegt van de genen niet, die
deſe ſpyſe met geloove ontfingen, gelyk *Moſes*,
Aaron, *Joſue*, *Caleb* en andere Godvreeſende
menſchen gedaan hebben, die onder dusdanige
figuren en ſchaduwen des Ouden Teſtaments den
toekomende Chriſtus als van verre aanſagen:
Want van *Abraham* zegt de Heere in 't Euange-
lium Johannes, dat hy zijnen dag gezien heeft, en Joh. 8. 56.
is verblyt geweeſt: en *Abraham* heeft Jeſus Chri-
ſtus gezien niet met lighamelyke oogen, maar
met de oogen des geloofs. Doe was den Heer Do-
ctor zeer beroert, en zo beteutert, dat hy gant-
ſchelyk niet en wiſt wat hy dede, of waar hy hem
keeren zou. En zo dikwils alsik zijn argument ter
nedergelegt had, zo zogt hy altyt uitvlugt, op dat
hy niet gehelyk zou ſchynen verwonnen te zijn.
Dikmaals ſprak hy my met deſe woorden aan:
Hoort, mijn vrient, en ſtellet zo hard niet aan, of
roept zo niet, wagt, wagt wat, Ik zal bewyſen,
zyde hy, dat de menſchen des Ouden Teſtaments
der zelfder genaden met ons niet deelagtig zijn
geweeſt; want Paulus zegt, *De Wet werkt gram-*

1552. Rom. 4. 15. Gal. 3. 10. Deut. 27. 26.

ſchap. En op een plaatſe. *Wie dat onder de Wet zijn, die, die zijn onder den vloek.* Zijnſe dan onder de gramſchap en vloek, zo volgt daar wel uit, dat ſe dan deſelve genade die wy hebben niet deelagtig zijn geweeſt. Paulus, zyde ik, bewyſt in deſe plaatſen, dat de Wet ons niet kan regtveerdig maken, om datſe niemant kan volbrengen: en alle die daar door voor God willen geregtig zijn, dat die vallen in den vloek en gramſchap Gods; maar dat men tot Chriſtus moet vlieden, die deſelve in alles volbragt heeft: en door den geloove in hem, ons die geregtigheit gegeven wort die voor God beſtaan kan, en in het gerigte Gods genoegzaam is. Zo werkt dan de Wet gramſchap, en verdoemt ons alteſamen, niet uit haar natuur, welke tot het leven en ſaligheit gegeven is; maar door onſe ſchult, om dat wyſe niet konden volbrengen. En wy zien dat de Vaders des Ouden Teſtaments de geregtigheit niet in de Wet geſogt hebben: maar in Chriſtus Jeſus die des Wets einde is, daar zy in gelooft hebben. Doen zyde de Monnik: Paulus betoont, dat in het Oude Teſtament niet anders dan gramſchap en drygingе geweeſt is; maar ons in 't Nieuwe genade en barmhertigheit voorgeſtelt wort, als hy alzo zegt: *Ik ellendig menſche, wie zal my verloſſen van 't ligbaam des doots, de genade Gods door Jeſus Chriſtus.* Rom. 7. 24, 25. Paulus, zyde ik, en ſpreekt in die plaatſe niet van het Oude en Nieuwe Teſtament; maar van den ſtryt des vleeſchs en des geeſts, daar de menſche in is, die door den Geeſt herboren is: deſen ſtryt, daar 't vleeſch den geeſt bevegt, toont de Apoſtel in zig zelven. Daarenboven in de boeken die wel overgezet zijn uit de Griekſche taal, en leeſt men niet, *De genade Gods*: maar, *Ik danke God door Jeſus Chriſtus.*

Terwyle dat ik aldus met deſe Monnik diſputeerde, zo wert de Officiaal *de la Premace* woedende van gramſchap, en hy noemde my dikwils met groot geroep en misbaar een Ketter. Als hy nu ſag dat den Heer Doctors mont geſloten was, en dat hy niet konde antwoorden, riep hy tegen my, en zyde: Gy boſe Ketter, loogent gy het hylige Sacrament? Geenſins, zyde ik, maar ik geloove 't en bekenne 't gelyk 't van Chriſtus ingeſtelt, en zijn Apoſtelen uitgedeelt is. Gy loogent, zyde hy, dat het lighaam Jeſu Chriſti in het Sacrament is, en noemt het Sacrament, broot. De Schriftuur, zyde ik, vermaant ons, dat wy Chriſti lighaam in den Hemel zullen ſoeken: en in den eerſten, zegt Paulus tot den Coloſſenſen in 't 3. capittel, *Is 't dat gy met Chriſtus opgewekt zyt, zo zoekt het gene dat daar boven is, daar Chriſtus is zittende ter regterhand Gods.* Maar dat ik zegge, dat 't Sacrament het lighaam Chriſti niet en is, maar broot dat zijn eigen natuur behout, dat zelve doet ook Paulus in den eerſten brief tot den Corinthen in 't 11. capittel: want vier of vyf maal noemt hy 't Sacrament des Avontmaals broot. Doe zyde de Monnik? Jeſus Chriſtus noemt zigzelven het broot des levens En den Officiaal *de la Premace* zyde: Gy boſe Ketter, Jeſus Chriſtus zegt dat hy een wyngaart is, en de deure, daar hy immers figuurlyk en by gelykeniſſe ſpreekt: maar de woorden des Sacraments en zijn alzo niet te verſtaan. Deſe getuigeniſſen, zyde ik, die gy bybrengt, die zijn my meer behulpzaam dan u.

Wel aan, gy booswigt, zyde de Officiaal, wilt gy zeggen, dat het broot des Avontmaals, en het gene dat wy dagelyks in 't eten gebruiken, al een zaak is, en dat 'er geen onderſcheit in is? Ik antwoorde: In de natuur of in de ſubſtantie en is 'er geen onderſcheit; maar in 't gebruik en in de handelinge is 'er groot onderſcheit: want het broot des Avontmaals, hoewel dat 't nogtans van een natuur is, met het gene dat wy dagelyks eten, zo is 't nogtans anders in 't gebruik, als 't tot een Sacrament uitgedeelt wort, en tot verſegelinge des beloften des geeſtelyken en eeuwigen levens gegeven wort. 1552

De wet en kan niet regtveerdig maken.

Doen ſprak hy met gramſchap: Gaat henen gy booſe Ketter, gy zult met vuur verbrant worden, en voor den Duivel varen. Worde ik, zyde ik doen, voor de beſcherminge des Godtlyken Woorts verbrant, zo en zal ik daarom niet voor den Duivel varen. Gy oordeelt nu, en ſtelt alle dingen na uwen wille en meeninge, maar ziet wel toe wat gy doet: want daar is een opperſte Regter, die onze zake geregtelyk, en ſonder aanzien van perſonen zal oordeelen: hy zal den onſchuldigen geregtig oordeelen, om dat zy zijn zaken en zyn waarheit voorgeſtaan hebben: den kwaden en booſen, die nu ongoddelyk zijn Woort vervolgen, dien zal hy verdoemen. Doen begon hy te roepen, als of hy dul en raſende geweeſt ware: Weg met den booswigt, werpt hem in den kerker. Maar ik zyde tot den Officiaal *Buatbier*: Met u verlof, Ik bidde u Heere, dat ik mijn belydeniſſe mag volſchryven. Maar hy, en de Monnik en d'ander Officiaal bevolen, dat ik tot mijn plaatſe wederkeeren zoude. Zo ben ik van haar gegaan met groote weemoedigheit en droefheit; die ik daarom hadde, om dat ik mijn geloove niet genoeg bewyſen en verklaren mogt.

Maar als ik wedergekomen was in mijn plaatſe, hebbe ik God beginnen aan te roepen, en te overdenken de victorie, dat ik deſe godloſe menſchen, des Antichriſts dienaars, en de vyanden der waarheit overwonnen had, dewelke ik met Gods Woort gantſchelyk verſlage had. Doe bragt my de Hylige Geeſt in mijn gedagten, het gene Chriſtus Jeſus den gene belooft heeft, die om zijn zake te beſchermen, voor zijn vyanden zouden moeten komen. *Gy zult*, zegt de Heere, *voor Stadhouders en Koningen geſtelt worden, om mijnen 't wille, haar tot een getuigeniſſe: maar ik zal u dan mond en wysheit geven, welke niet en zullen konnen tegenſpreken nog wederſtaan, alle die haar tegen u zetten.* Mat. 10. 18. Luc. 21. 15. O groote vertrooſtinge en blydſchap, die ik, mijn alderlieffſte Broeders ontfangen hebbe, als ik aanmerke dat deſe beloftenиſſe Chriſti in my volbragt is, en dat het Woord Gods de overhand gekregen hadde tegen den Satan, den Antichriſt en zijn dienaars!

Ik heb wel te voren groote vertrooſtinge van Gods Geeſts ontfangen, na dat my de Heere tot kenniſſe zijns Woorts geroepen heeft, en inſonderheit doe ik in de Kerke Gods, en in de hylige Gemynten en vergaderinge der gelovigen woonde: maar de minſte vertrooſtinge en blytſchap, die ik te voren in deſe myne banden ontfangen hebbe, en nog ontfange, die gaan alle geneugte en blytſchap te boven, die ik oit binnen myn leven gehad hebbe: want nu brengt my de H. Geeſt in den zin die lieffelyke beloften, die den genen gegeven zijn, die om zijnen Naam lyden: ja hy verheugt my met den ſmaak der hemelſcher blytſchappen. Gy zyt gelukkig en ſalig, zegt hy, in deſe duiſtere en onryne plaatſe, hoewel dat gy van de gantſche werelt, als ellendig en onſalig verworpen, en als eenen grouwel geagt wort, nergens anders om, dan om dat gy mynen Naam belyt. Gy legt nu in benauwtheit, ſugten en verdriet, maar 't is tyt, dat gy eenen moet grypt, en in God, die u zulken heerlyken beroep beſchikt heeft, verblyt; en eenen gelukkigen uitgang deſes ſtryts en eenen heerlyken loon der victorie verwagt en voor oogen ſtelt. Wort gy in deſen tyt met groter ſchande en oneere tot lyden gebragt: zo zijt gy wel een ſalig menſche, die voor God en zijn Engelen, allen Koningen en Kyſers der werelt in eere en heerlyk-

1552. lykheit te boven gaat. Want voor eerſt wort gy alzo het Beelt des Soons Gods gelijkformig, op dat gy zijner onſterffelikheit en heerlikheit deelagtig wort. Daarenboven zo ruſt in u de Geeſt der glorien zeer eerlijk: welk zo koſtelijk is, dat alle des werelts genugte en blijtſchap, by zijn vertrooſtinge en vreugde geleken, als ſtof verdwynen. In 't kort gy zijt nu in de Schole en in 't Tugthuis des Soons Gods, daar de Hemelſche Vader alle rykdommen en ſchatten der genade die wonderlijke ſecreten zijns wysheit, en zijn diepe verborgen oordeelen, uitlegt en leert: in welke Schole, alle Propheten, Apoſtelen, en Martelaren gelegen hebbe, en ongelyk, verdriet en ſchande geleden, en als met vuur in cenen Oven beproeft en onderſogt zijn, eer datſe mogten krygen de kroone der onſterffelykheit, die beryt is den genen, die de zake Chriſti, en zijn eere tot 'er doot voorſtaan en beſchermen. Dit is die leſſu, mijn alderlieffſte Broeders, daar mede ons de Hylige Geeſt, de alderbeſte Leeraar der kinderen Gods, en de aldervriendelykſte vertrooſter der gene die in benautheit zijn, dagelyks in deſu onſe ellendigheit vertrooſt en vermaant.

Des anderen daags, welke des Woensdags was, den elfden dag der voorzyder maant, wert ik gebragt in een ander plaatſe des kerkers die zo duiſter niet was, daar ook een broeder en medegevangen om der Euangeliſcher waarheit lag, met welken ik my zelven twee dagen lang vertrooſt heb, in deſe plaatſe ben ik door de wonderlyke voorſinigheit Gods gebragt; want als ik daar was met deſen broeder, zijn wy vermaant geweeſt om te appelleren van de ongeregtigheit des vonnis, in welke zy ons Ketters verklaren zouden, 't welk my, nog ook den anderen broeder, die in de onderſte gevangenis was, noit in den zin gekomen zou hebben, had ons dien raat niet gegeven geweeſt. Daarom, als ik des avonts in myn oude gevangeniſſe weder gebragt wert, zo hebbe ik 't den broeder die onder my lag, beneden door de hymelykheit henen aangezegt.

Om met anderen te appelleren, Actus.

Des navolgende Vrydags, den dertienden dag des maants, heeft my de Karker bewaarder geroepen om by de Officiaal te brengen, by den welken niemant anders was dan den deurwagter en nog een ander, die my vraagde, of ik ook oit in de Stad, Charitas geheeten, geweeſt had? Daar ik op zijde, geenſins, en weet ook niet waar de Stad gelegen is. Hebt gy zijde hy, niet geweeſt in 't geſelſchap van de gene, die *Richard* verloſten, als hy gevangen wert gebragt tot het Parlement van Parys? Ik antwoorde, Neen ik, myn Heere, ik en hebbe *Richard* noit gezien nog gekent, voor dat hy des anderendaags door Saone ryſde, en daar gezegt wert, dat hy 't was. En zyt des zeker, mijn Heere, op den eed dien ik u gedaan heb, dat ik daar niet en ben geweeſt, nog ook wenſte dat ik daar geweeſt ware, en ik pryſe geenſins deſe daat; want 't en is het middel niet waar door men Gods Woort moet beſchermen, of de gene die 't voorſtaan. Wilt gy dan, zyde hy, uwe dwalinge en voorgenomen gevoelens behouden? Dat ik behoude, zyde ik, en voorſta, en is anders niet, dan het Woort Gods, daar ik niet tegen brenge. Hoe weet gy, zyde hy, dat het gene gy belyt, het zuivere Woort Gods is? Om dat het, zyde ik, met de leeringe der Propheten en Apoſtelen, en ook Chriſti Jeſu zelve over een komt; en de Hylige Geeſt geeft my daar van een getuigeniſſe, alzo dat ik 't verſekert ben: en gy hebt ook, Heere, zelve wel gezien en gemerkt, dat mijn tegenſprekers geen reden konnen bybrengen, nog ook my overtuigen, dat het gene ik zegge niet waaragtig is. Want gy hebt wel gezien dat hy overwonnen was, die met my van 't Sacrament en zommige andre dingen diſputeerde. Gy loogent, zyde hy, dat H. Sacrament. Geenſins, zyde ik, maar ik gevoele daar van alzo, gelyk het van de Heere Chriſtus ingeſtelt is, en als 't Auguſtinus uitlegt.

Zekerheit, of wy Gods Woort hebben of niet.

Als ik zag dat d'Officiaal een ander kleet aangedaan had, dan hy plagte gebruiken, en om dat hy 't my te voren ook gezegt had, zo meende ik dat hy nu het vonnis zou uitſpreken, daar hy my een Ketter zou verklaren, en dat het met ons alzo haaſt gedaan zou zijn. Zo zyde ik tot hem: Doen wy door Lyons wilde ryſen, zijn wy gevange ſonder eenige opſprake, daar wy tegen des Koninga geboden niets gezegt of gedaan hadden. Gy hebt ons van ons geloove gevraagt, wat wy van de gantſche Religie gevoelden: wy hebben u uit Gods Woort geantwoort: Men laat een Turk en Jode wel toe, dat hy redenen zijns geloofs en zijner leringe geve, ſonder eenig perykel des levens: waarom zal men 't ons niet toelaten, die nogtans niets buiten Gods Woort voort brengen? Wy weten zekerlyk wel, dat wy niet ſchielyk en by geval in uwe handen gevallen zijn, maar uit den wille en zekere voorſinigheit des Almagtigen Gods. Gy zyt ook van God als Regters geſtelt, om dat gy onſe zake, die goet en regtig is, oordeelen zout. Daarom ziet toe wat gy oordeelt ofte wyſt. Want is 't dat gy anders oordeelt dan regt is, en een goede zake en de waarheit verdoemt, zo is 'er een ander opperſte Regter, voor wiens Regter-ſtoel gy nog eens zult moeten komen, om ook tegen u zelven het oordeel te hooren, is 't dat gy nu iet onregtveerdelyks tegens ons, die der waarheit getuigen zijn, wyſt ofte ſtelt. Als dit tot hem met grooter vuurigheit en kragt des Geeſtes ſprak, zo ging die arme menſche zo verbaaſt en vervaart, dat hy niet een woort konde ſpreken. Hy was zo blyde en vrolyk van gelaat niet, gelyk hy te voren was, doe hy my begon te vragen; maar hy was droevig en bleek, een zeker tecken van groote beroeringe: hy was gants ongeſtadig. Als ik hem het oordeel Gods voorhielt, ſprak hy gants niet, nogtans konde hy niet van my gaan: zo verſloeg de Heere zijn herte, en gaf my groote vrymoedigheit om te ſpreken. En als hy namaals veel woorden had, heeft hy ten laatſten in het weggaan gezegt, datmen dog Gods Woort behoorde te beſchermen. Als hy my dat gezegt had, heeft my de Kerkerbewaarder wederom in myn gevangeniſſe gebragt. Ontrent een vierendeel van een ure daarna, heeft hy my wederom geroepen, om in het Regthuis, tot den Officiaal en andre Regters te brengen, daar een groote menigte volks vergadert was. Doe begon d'Officiaal *Bautbier* myn ſententie en vonnis te leſen, daar hy my voor een Ketter en twiſtmaker oordeelde en verdoemde. Doe zijde ik, dat ik van zulken ſententie appelleerde, in welke zy myn zake, die goet en opregt was, misbruikten: dat ik nu van zulken misbruik appelleerde. Doe zijde de Officiaal: Waarom appelleert gy? Gy ſpraakt flus niet alzo. Ik hebbe, zijde ik, in myn belydeniſſe tegen het misbruik, en niet tegen het Woort geſproken: daarom appelleerde ik van uwe ſententie, als die kwaat en onregt is. Maar na de geleſen ſententie en onſer appellatie, hebben onſe tegenſprekers beginnen te raſen van gramſchap. De Officiaal, als Stadhouder des Aarts-Biſſchops van Lyons, als hy ons verdoemt had, is hy na huis gegaan, bevende en ſchuddende, alzo dat hy zeer beroert en weemoedig was, als hy van onſe appellatie ſprak. Als hy aldus verbaaſt t'huis gekomen was, ontrent anderhalf ure daarna is de Regter *Melier* tot hem gekomen, die hem zijde, dat hy van 's Konings

Een vrymoedige vermaninge.

Appellatie.

1552. nings Legaat of Stadhouder geſonden was, om dat hy de Luteranen (zo hyſe noemde) tot Rouane des Konings gevangeniſſe brengen zoude, om die des anderen daags te dooden. De Officiaal antwoorde hem, dat het alzo niet zijn en zoude, om dat wy geappelleert hadden, en dat hy deſelve appelatie niet wederleggen of wygeren konde. Doe brieſchte de andere als een Leeuw. Wilt gy dan niet, zijde hy, datmen deſe booswigten ſtraffen zal? Ja ik wil 't wel, zijde de Officiaal; maar wy moeten te voren raat ſocken, en ſchryven na Parys, om te weten of haar appellatie regt is of niet. Alzo heeft ons God zeer wonderlyk beſchermt door den genen die ons te voren verdoemt had: En de Leeuw is ons een tyt lang een Herder geworden, om ons voor den muil der andere Leeuwen te beſchutten: waar in dat God zijn ſterk en geweldig werk voor onſen oogen gewrogt heeft, op dat wy alle ons betrouwen in zijn goetheit en barmhertigheit zouden ſtellen: en ſeker weten, nadien dat de alderbeſte Vader dusdanige liefde en ſorgvuldigheit voor ons draagt, dat 'er geen zo grooten gewelt des Duivels of des werelts is, dat ons zoude konnen hinderen: en dat 'er niet een hair van ons hooft verloren zal gaan. Zo moeten wy dan God hertelyk danken en pryſen voor dusdanige verloſſinge, in dewelke hy ons wonderlyk beſchermt heeft, ons leven in 't midden des doots bewarende, en veel Godvreeſende menſchen verwekkende, van den welken wy groote verligtinge des lighaams, en trooſt der zielen dagelyks ontfangen hebben. Daarom laat ons betrouwen en hopen op den Heere die ons alzo bygeſtaan heeft, dat ons geen ding 't eeniger tyt ontbreken zal, en laat ons zijn goetheit altyt gedagtig zijn, en al ons betrouwen daar op ſtellen, laatſe ons pryſen en heerlyk maken. Wy hebben ja tot nog toe zijn ſonderlinge genade en hulpe in ons gevoelt, zo dat nog de vervaarlyke perykelen des doots, nog ook de aangename ſoetigheit des levens, welke ons van onſe tegenſprekers voorgehouden zijn, geen kragt gehad hebben, om ons wankelmoedig te maken, dat wy het geloove op God en Chriſtus niet ſuiverlyk en ſtantvaſtelyk behielden en beleden. Laat ons dan t'eenemaal op zijn getrouwigheit en hulpe verlaten, die zijn zake, eere en heerlykheit ons bevolen heeft te beſchermen: en laat ons hem onſe neerſtigheit en vlytigen dienſt, met alle ſtantvaſtigheit, getrouwigheit, en gehoorſaamheit bewyſen.

De belydeniſſe des geloofs, die Bernhardus Seguinus gedaan, en daar na de Regters van Lyons ſchriftelyk overgegeven heeft, in de maant van Mei, in 't jaar vyftien hondert tweënvyftig.

DE Hylige Geeſt, ſprekende door den mont des hyligen Apoſtels *Petri*, vermaant ons, 1 Petr. 3. 15. *Dat wy altyt beryt zullen zijn om te antwoorden eenen iegelyken, die van ons rekenſchap begeert van de hope die in ons is: en dat met ſagtmoedigheit en vreeſe.* Hy zegt ook door den mont *Pauli*, Rom. 10. 10. *Datmen met 'er herten gelooft ter regtveerdigheit, maar met den monde de belydeniſſe doet ter ſaligheit.* Dewyle het dan God alzo belieft heeft, dat ik in deſe banden geworpen ben, niet om eenigen doodſlag, dieverye, hoererye, of andere gelyke boosdaden en ſchelmſtukken, die ik zou gedaan hebben; maar om dat ik, gevraagt weſende van myn geloof, niet en heb willen bewilligen in ſeker Artykelen, die huidensdaags in geſchil zijn, nog hebſe niet voor waaragtig willen belyden, om datſe tegen Gods Woort en myn conſcientie ſtreden. Volgende dan des Geeſts bevel, zo heb ik my hier toe bevlytigt. En dewyle ik binnen den gantſchen tyt, dat ik gevraagt wert, niet en heb konnen bekwamelyk u mijn geſchreven belijdeniſſe overgeven; maar als my dat toegelaten is, en ik de bekwaamheit kreeg, zo heb ikſe geſchreven, op dat gy meugt verſtaan, dat het geen ydel voornemen, oft een hartnekkigheit is, die ik onvoorſigtelyk in mijn herte begrepen en beveſtigt hadde, welke my konde verhinders hebben, dat ik deſe artykelen der Religie niet bewilligde: maar dat het is een groote verſekeringe de waarheit en gewisheit des herten, door welke ik ſekerlyk weet, dat zulks gantſchelyk tegen Gods Woort ſtryt. 't Welk ik hope ordentlyk door Gods hulpe, in een iegelyk ſtuk te bewyſen, agterlatende de dingen, die ik met allen, die Chriſtenen genaamt worden, gemeen hebbe, gelyk daar zijn de twaalf Artykelen des Geloofs, inwelke ik alle de Artykelen bekenne en belyde, die daar in begrepen zijn.

1552

En voor eerſt, belangende den vryen wille, daarſe den menſche toeſchryven, dat hy uit zig zelven zoude konnen goet en kwaat doen. Ik zegge, dat de menſche (want hy, als Paulus betuigt, na den val des eerſten Vaders Adam vervloekt, is Eph. 2. 3 en een kint des toorns en des doots) uit zijn nature niet anders vermag dan God vertoorne, en zig zelven verdoemen. Want de Schriftuur betuigt, Gen. 8. 21 *Dat het herte des menſchen van zijn jonkheit enkints-heit af, boos is*, genegen tot kwaat, en dat 'er niets goets van kan komen: dat 'er onder de menſchen Pſal. 14. 3 *niet een verſtandig is, en na God vraagt, datſe alle zijn afgeweken, en alle met malkanderen ondeugdelyk geworden*, en alzo van alle kwaatheit en ongeregtigheit vol zijn: dat alle gedagten en genegentheit der menſchen voor God hatig zijn: dat de menſche alzo vol grouwels is, dat hy de booſheit opſuipt gelyk een viſch het water, en ydelder is dan de ydelheit zelfs. Joh. 15. 18

Aangezien nu dat dit al waaragtig is, wat is 't dog dat een menſche van zig zelven kan voortbrengen dan ſonde? gelyk eenen kwaden boom kwade vrugten voortbrengt.

Daarom en kan geen menſche, nadien dat hy dusdanig is, niets goets, ja het alderminſte door zig ſelven niet doen: maar het is van noode dat God dit in hem werkt. Zo en mogen wy dan van alle dat goet dat God in den menſche werkt, ons ſelven geen eere toeſchryven. *Want wat hebt gy*, zegt Paulus, *dat gy niet ontfangen hebt? En zo gy* 1 Cor. 4. 7 *'t ontfangen hebt, wat roemt gy als of gy 't niet ontfangen had?* Zo moeten wy dan de gantſche eere van alle het goet dat wy doen, alleen God, van wien het komt, toeſchryven. Het Geloove is een koſtelyk werk: maar 't zelve is een ſonderlinge gave Gods: *Want niemant kan* (zegt de Heere) *tot my komen, dan die de Vader trekt.* En wederom: *Niemant kan tot my komen, 't en zy dat het hem van den Vader gegeven zy.* Paulus zegt opentlyk, *dat wy niet bekwaam zijn iet te denken, als uit ons zelven, maar dat onſe bekwaambeit uit God is: dat het God is die in ons werkt het wille en het volbrengen, na zijn welbehagen.* Ten laatſten, dat hy ook alleen is, die het gene, dat hy in ons begonnen heeft, ten laatſten dage volbrengt: daarom is het beginſel, het midden, en het einde onſer ſaligheit God alleen toe te ſchryven. Want van hem is den oorſpronk en den voortgang: tot hem is den uitgang onſer ſaligheit te ſchikken. Daarenboven zegt Jeremias: *Ik weet het Heere, dat des menſchen doen niet en ſtaat in zijn gewelt, en dat het niet en ſtaat in iemants magt hoe hy zynen gang rigte* Op een andere plaatſe, *bekeert my Heere, en ik zal bekeert worden.* Ezechiël betuigt ook, gelyk als David, dat 't eigen werk des Heeren is, het herte te vernieuwen, en zijn hardigheit te vermorwen: zijn Wet te ſchryven in onſe herten, en deſelve alzo te veranderen, datſe van ſteenagtige vleeſchelyk worden: en ook in den weg zijner Geboden te

Joh. 6. 44 Vers 65. 2 Cor. 3. 5 Phil. 2. 13 Jer. 10. 23 Jer. 31. 18

wan-

1552. wandelen, de vreeſe zijns Naams alzo in onſe herten te prenten, dat wy nimmermeer van hem wyke. Is het dat wy dan in God gelove, en naamaals in het zelve gelove, en in hyligheit des levens volherde: dat is in ons niet aangeboren, maar het komt van God, en wort ten einde toe van hem gedaan. Want wy konne, eer dat wy gelove, niet anders dan ſondige: gelyk de Apoſtel zegt, *Wat uit den geloove niet en is, dat is ſonde.* Item, *het geloove is een gave Gods*: zo zijn dan ook goede werken, en 't eeuwige leven zelve, een gave Gods, want zy uit den geloove, als uit haar beginſel en oorſpronk, voortkome en ſpruite. Hier uit mag men genoeg verſtaan, wat kragt en vermoge dat 'er in de menſche is van de vryheit des wille, als hy dog niets van zig zelven en vermag dan kwaat te doen: en niets goets kan beginnen, 't en zy dat het God in hem werke, het zy in wille, het zy in gedagten, de menſche en kan niets goets ontfangen, als hy in zijn eigen natuur gelaten wort; maar, gelyk ik voor beweſen hebbe: God die werkt in hem, verwekt, en volmaakt al dat goet en geregtig is.

Rom. 14. 23.

Van de Regtveerdigmakinge, geloove ik, dat de menſche alleen geregtveerdigt word door 't geloove, dat door de liefde is werkende, alzo dat men de werken geen deel der regtveerdigheit, die voor God gelt, toeſchryven mag. Want gelyk 't van nooden is, dat een Boom goet moet zijn, eer hy goede vrugten voortbrengt: alzo moet een menſche door den geloove regtveerdig zijn, eer hy eenig goet werk kan doen. Want de perſoon moet God eerſt behagen, eer dat hy zijn werk aanziet, of dat 't hem behagelyk kan zijn: gelyk 't klaar genoeg is in 't exempel van *Abel*, welken God eerſt aangezien heeft, eer hy zijn gaven aanſag. Zo is 't dan het geloove alleen dat ons voor God geregtig maakt, en niet de werken, gelyk Paulus in alle zijne Brieven bewyſt, en ſonderling tot den Romynen en Galaten, in welke hy aller menſchen eere uitſluit, en geeft in de regtveerdigmakinge t' eenemaal den prys en de eere de genade en barmhertigheit God: Want is de regtveerdigheit, zegt hy uit de Wet, zo is Chriſtus te vergeefs geſtorven. *Zy hebben alle geſondigt, en worden nu ſonder de Wet om niet geregtveerdigt, uit zijne genade, door de verloſſinge die in Chriſto Jeſu is, welken God voorgeſtelt heeft tot een verſoeninge door het geloove in zijnen bloede.* Maar deſe geregtigheit wort ons geſchonken, als wy die uit het Euangelium, daarſe ons geopenbaart en voorgeſtelt wort, door den geloove aangrypen, en de vergiffeniſſe der ſonden wort den geloovigen in den Sone Gods gegeven: want deſe geregtigheit is gelege in de vergiffeniſſe der ſonden, die om niet geſchiet, als ons de ſonden niet toegerekent worden, of in de tegenwoordigheit Gods niet worden gebragt, maar bedekt door zijn barmhertigheit; gelyk als David den menſche ſalig noemt, *dien de overtredinge vergeven, en de ſonde bedekt is.* Zo moeten wy dan, is 't dat wy behouden en ſalig willen zijn, alle eigen geregtigheit der werken, en het betrouwen daar op, gantſchelyk verwerpen, en alleen ſteunen en betrouwen op de geregtigheit des geloofs, op dat wy genade by God verkrygen. Die zullen wy alleen in ootmoedigheit groot agten, en van ons zelven wanhopen: en de gantſche hope en betrouwen onſer ſaligheit alleen in de barmhertigheit Gods beveſtigt en gefondeert houden. Wy zullen den Pharizeus niet navolgen, maar de Tollenaar, op dat wy arm van onſe geregtigheit, ootmoedelyk tot zijn genade en barmhertigheit vlieden, die daar ryk is in barmhertigheit. Laat ons niet volgen het exempel der Joden, welke als zy begeerden haar eigen geregtigheit op te rigte: zo zijnſe de geregtigheit Gods niet onderworpen geweeſt.

In de regtveerdigmakinge.

Rom. 3. 24. 25.

Pſ. 32. 1.

Van den Doop geloove ik, dat het ons eenen ingank is in de Gemynte, gelyk als den Joden de Beſnydeniſſe was: dat de magt, om 't ſelfde te bedienen, den Apoſtelen gegeven is, als daar gezegt is, datſe zouden gaan leeren en doopen in den Naam des Vaders, des Soon, en des Hyligen Geeſt. Die nu by het water, dat God tot dat Sacrament ingeſtelt heeft, iet anders toevoegen, als ſpeekſel, zout, en andere gelyke beuſelingen; die meenen, dat Johannes de Dooper, en ook de Heere Jeſus Chriſtus zelve, niet wys genoeg hebben geweeſt, om dat in te ſtellen: want van 't zout of gewyt water, en vintmen in 't gantſche Nieuwe Teſtament niet eens vermaant; maar wel, dat Johannes de Dooper in de Riviere der Jordane doopte, en dat Philippus den Kamerling van de Koninginne van Ethiopien, aan het eerſte water dat hy vont, gedoopt heeft. Overmids dit nu alleenlyk water was, en een goede creature Gods, tot zo Goddelyken gebruik gehyligt, wat was 't dan van node andere dingen daar by te voegen, die alleen tot ſchendige en verderffeniſſe daar by gehangen zyn?

1552. Van den Doop.

Matth. 28. 19.

Act. 8. 36.

Dat zy ook meenen, dat de kinderkens, die voor den Doop ſterven, verdoemt zouden zyn, of van 't aangeſigte Gods berooft, 't welk een zware verdoemeniſſe is: ik agte dusdanigen meeninge vals en Godloos te zyn: want aldus wort Gods magt vermindert, als of hy op geen ander manier konde ſalig maken, dan hy ingeſtelt heeft, en of de ſaligheit aan de teekenen en verderffelyke elementen gebonden ware: daar men dog veel meer de gewigtige belofte behoort aan te zien, daar God eerſt Abraham en zijnen zade, daar na ook allen geloovigen, die Abrahams nakomelinge zijn, belooft haren God te zijn. Daarom zegt Paulus, dat der geloovigen kinderen hylig zijn, ook als zy nog in 's moeders lighaam zijn: want Jeremias en Johannes de Dooper, van de welke wy niet leſen datſe gedoopt zijn, en hebben nogtans van dusdanige hyliginge niet vervreemt geweeſt. Hoewel dan dat God dit Sacrament ingeſtelt heeft, om op deſe maniere de kinderkens in zijn Gemynte te brengen, en alzo ter ſaligheit te lyden: dat is nogtans zo een nootwendigen Wet niet, dat die genadige God haar niet zoude konnen of willen ſalig maken, die hy de weldaat deſes lichts en levens niet zo lange gegeven heeft, om het Sacrament des Doops te mogen ontfangen en gebruiken.

1 Cor. 7. 14.

Het Avontmaal is een Sacrament van den Heere in zijn Gemynte ingeſtelt, in 't welke hy tegen ons, die zijn huisgezin zijn, het ampt en officie van een goet Huisvader aanneemt, voedende niet alleen onſe lighamen, maar ook onſe zielen met zijn vlees en bloet, daar de geſonde ſpyſe onſer zielen in gelegen is. Daar mede worden wy dan waaragtelyk gevoet, als wy de oogen onſes herten ten Hemel opſlaan, om alzo Chriſtus Jeſus te aanſchouwen, die ter regterhand Gods des Vaders zit, en als wy overdenken de weldaat onſer verloſſinge, in welke hy zig zelven tot een offerhande voor onſe ſonden opgeoffert heeft. Zo zijn wy dan zo waaragtig des lyfs en bloets onſes Heeren deelagtig, als wy door den geloove 't broot en den wyn, als gedenkteekene en gedagteniſſe des geeſtelyken etens, dat de ziele aangaat, nutten en ontfangen, en gelooven, dat de Heere Chriſtus, die voor ons gekruiſt en geſtorven is, niet min gegeven en medegedeelt wort, dan het broot dat van den Dienaar den geloovigen gedeelt wort. Daarom verwerpen ik gantſchelyk de veranderinge ofte transſubſtantiatie, als die deſe inſettinge des Heeren geheel contrarie, en van den Satan en bedrieglyke geeſten gevonden, en met grooter ſchade en verderffe-

Het Avontmaal.

1552. niſſe in de Chriſtelyke Gemynte ingebragt is. Want dat broot mag geenſins het lighaam Chriſti Jeſu zijn, 't welk, als wy in onſe Artykelen des geloofs belyden, en gelyk wy van den Hyligen Geeſt in de H. Schriftuur geleert worden, is na de verryſeniſſe in den Hemel ontfangen, en geſtelt met grooter eeren aan de regterhand Gods des Vaders: en hy is niet meer met den lighame op der aarden, en zal ook niet eer wederkomen, voor dat hy de levendigen en de doode ten oordeele roepen zal. Zo kan ook de natuur des lighaams nog ook de teekenen en de Sacramenten niet lyden dusdanigen veranderinge, of lighamelyke tegenwoordigheit Chriſti in het broot; want een waaragtig lighaam kan op eene tyt niet meer dan op een plaatſe weſen. Maar het lighaam Chriſti, al is 't met heerlykheit en onſterffelykheit verciert, en deſe ſwakheit des vlees niet meer onderworpen, ('t welk hy om onſent wil aangenomen had, om andre dingen) nogtans behout het de natuur des lighaams; zo dat het na zijn groote een ſeekere plaatſen begrypt, en niet op eenen tyt wilt en woeſt op ontallyke plaatſe verſtroit is.

Daarenboven, nadien dat 't lighaam Chriſti heerlyk is, en gants onverderffelyk, en het broot met der tyt verderft: wat veranderinge of vermengelinge kan daar geſchiet zijn? Nu ook, de natuur des teekens betuigt, dat 'er nog een ander zaak moet weſen, waar af dat het een teeken is: dat dit zienlyk en taſtelyk is, maar dat de zaak ſelve van natuur en ſubſtantie gants anders en onderſchyden is, hoewel dat het in eeniger maniere gelyk is met zijn teekenen. Daarom, gelyk het water in den Doop in het bloet Chriſti, daar wy mede gewaſſchen worden, niet verandert wort, alzo en kan ook het broot in 't Avondmaal in het vlees Chriſti niet verandert worden: aangezien dat van byde de Sacramenten eenderlei reden is, en de natuur der teekenen en gedagteniſſen zulks is, datſe van wegens van die dingen onderſchyden moeten zijn, die zy uitdrukken en beteekenen.

De Papiſten Kelk-roven. Ik kan ook geenſins pryſen die booſe gewoonte en laſterlyke ſtoutigheit, daar zy het Avontmaal des Heeren door vermindert hebben, en het gemene volk het eene deel hebben ontnome en gerooft. Want het ſtryt met de inſettinge des Heeren, die gewilt heeft datſe alle uit eenen beker zouden drinken: en het ſtryt ook met het getuigeniſſe van Paulus die daar zegt, dat hy de Corinten de maniere des Avondmaals te houden geleert heeft, zo als hy 't van den Heere ontfangen hadde: Want de Heere voorſtellende byde deſe teekenen, heeft daar mede willen bewyſen zijn gantſche en geheele gemeenſchap. Daarom is 't niet van node, om des lighaams en des bloeds Chriſti deelagtig te worden, als de zelve in de elementen beſloten zijn. Want hoe wel het lighaam Chriſti in den Hemel is; nogtans door het geloove, 't welk dingen, die verre afgeſchyden zijn, begrypt en omvangt, en door de kragt des Geeſt, die zulke dingen by een voegt, zijn wy des ſelven deelagtig. Zo zijn deſe woorden (Dit is myn lighaam) figuurlyk te verſtaan: gelyk als het Lam het Paſcha, ofte den Doorgank des Heeren genaamt wort: en den ſteen, Chriſtus, daar zy alleen teekenen waren der voorleden dingen, daarſe de gedagteniſſe mede af beelt, ofte der toekomender dingen, welke zy met heerlyker betekeniſſe beduiden en voorbeelden. 1 Cor. 11. 23.

Miſſe. Van de Miſſe, welke zy van Chriſtus zeggen ingeſtelt te zijn, en een Offerhande voor den levendigen en dooden, dat zegge ik vals te weſen, en gantſchelyk met Gods woort te ſtryden. Want de inzettinge Jeſu Chriſti vermaant ons wel anders, welke beveelt te eten en te drinken: en niet dat wy hem God tot een offerhande zullen opofferen. Daarenboven komt zulken ampt van op te offeren geen ſterffelyk menſch toe, maar eigentlyk en alleen Chriſtus; 't welk hy gedaan heeft, gelyk als de Apoſtel zegt *Hebr 9. Hy heeft zig zelven eens opgeoffert, en met deſer offerhande heeft hy de zijnen in eeuwigheit gebyligt.* Nu deſe offerhande volbragt is, zo is 'er geen andre offerhande meer. Want om dier oorzaken wille is hy een Prieſter geſtelt, na de ordininge *Melchiſedech*, op dat hy in zijn officie en eere geen medegenoot en navolger hebben zou. Zo wort dan Chriſtus van de eere zijns opperſten Prieſterdom berooft, als het regt van offerhande te doen, en anderen wort bevolen, die dit Sacrificius toegelaten wort te veranderen, te vernieuwen, te beveſtigen, en andre luiden toe te voegen. In 't kort, *Niemant beboort*, als de Apoſtel zegt *Hebt. 5. die eere te gebruiken, 't en zy dan dat hy van God daar toe geroepen zy*; maar wy leſen niet dat 'er iemant anders tot zulken eere geroepen is dan Chriſtus Jeſus. Daarenboven, nadien de beloften, die in deſe woorden begrepen worden, *Dit is myn lighaam, dat voor u gegeven wort*, alleen die toe komen, die het Sacrament ontfangen, zo en kan de nuttigheit en de kragt den dooden niet toe komen, die in deſe gemynſchap niet zijn. Daar toe ook beſtaat de vrugt der Miſſen, die zy willen dat den dooden toe komen zou, in 't ydel en verziert Vagevuur, tegen het loutere woort Gods voortgebragt; 't welk ons leert, dat 'er geen andere ryninge is, dan het bloet Jeſu Chriſti.

Dit is dat ik geloove en gevoele van de Artykelen des geloofs en der Religie, daar men huidensdaags om twiſtig is: in welke gy wel ligtelyk merken kan, dat ik niet uit mijn eigen meeninge bybrenge of zegge: maar dat ik 't, na de genade die my God gegeven heeft, al t'ſamen met zijn hylig woort beveſtige en betuige: Is 't dat gy nu, die veragtende en verwerpende voortgaat om my een Ketter te veroordeelen, gelyk als gy my te voren gedaan hebt; zo ziet toe hoe periculeus dat 't is, alzo tegen hem te handelen, die u het loutere woort Gods voor oogen ſtelt. Maar ik bevele de gantſche zake God Almagtig, die my hier toe beroepe heeft, en beveelſe in zijne handen, hem biddende dat hy my geduldigheit en ſtantvaſtigheit geve, dat ik niet alleen met goeden gemoede, maar ook gewillig verdrage, dat hy my om zijns Naams wille zal wille oplegge. Hem zy eere en heerlykheit in eeuwigheit, Amen.

De Belydeniſſe des geloofs, welke PETRUS Naviberus, na dat hy voor de Regters van Lyons de zelfde gedaan had, ook ſchriftelyk overgegeven heeft, in de Mei maant in 't jaar vyftien hondert tweeenvyftig.

1551.

NAdien dat alle Chriſtene beryt moeten zijn rekenſchap te geven van de hope die zy hebben, een iegelyk, die daar na vraagt, met alle onderdanigheit, ſagtmoedigheit, en eerbiedinge: zo hebbe ik gedagt, mijn Heeren, nadien dat ik van mijn geloove ondervraagt ben, dat het my wel betaamt op uwe vragen te antwoorden. En om dat ik gevoele dat ik in de hylige Schriftuur zo ervaren niet en ben, dat ik 't zo wel zoude konne doen, als de grootheit en weerdigheit des handels wel zou vereiſche; zo begeere ik en bid u, dat gy het my te goede wilt afnemen, is 't dat ik u in alles niet gantſchelyk genoeg doe. Ik meene wel, dat ik niet leeren zal, dan het gene dat met Gods woort overeen komt: gelyk alle geloovige menſchen dat wel verſtaan zullen, en gy ook wel zult mogen bekennen.

Van de Godheit. Voor eerſt geloove ik in eenen onſterffelyken, onzienelyken God, drie onderſchyden perſonen, Vader, Soon, en Hylige Geeſt, die van

1552. en gelyke ſubſtantie en weſen zijn. Tot welke kenniſſe Gods de menſche uit zijn natuur niet komen kan, om dat hy in Goddelijke zaken blint is, niet van kan oordeelen, gelijk *Paulus* zegt: *De* 1 Cor. 2. 14. *natuurlyke menſche en begrypt niet de dingen die des Geeſts Gods zijn: want zy zijn hem dwaasheit, en hy en kanſe niet verſtaan, om datſe geeſtelyk onderſcheyden worden.* Want de eerſte menſch, doe hy zig zelven van God gekeert en vervreemt had, is hy alzo in de ſlavernye der ſonden gevallen, dat hy daar onder verkogt, en als een ſlaaf gehouden wort. Op dat hy nogtans geen onſchult zoude mogen voorwenden, zo is in zijn herte 't getuigeniſſe gelaten, daar hy uit mag gevoelen dat 'er een God is. Maar zo verre is hy daar van, dat hy tot de regte kenniſſe Gods, die daar is door Chriſtus Jeſus, zou konnen komen, dat hy hem alleen bekent een regtveerdige Regter over den genen die hem vertoornt hebben. Zo zegge ik, dat de menſche een gemeene wetenſchap en verſtant heeft, natuurlyk in zijn herte, op dat hy onſchuldig zou zijn. Maar de kenniſſe die daar is door Chriſtus Jeſus, door welken wy hem een Vader mogen noemen, en kan de menſche geenſins hebben; maar het is van noode om hem waaragtelyk te bekennen, dat hy ons de oogen opene, en ons herte alzo verandere, dat het van een ſteenig, vleeſchelyk wort, en daar zijn Woort in drukke. Maar al dit goet komt alleen van God, en niet van de menſche, gelyk Auguſtinus betuigt: *Want nadien, zegt hy, dat de menſche door de ſonde zelven van God gekeert beeft: ze is het alleen de genade Gods die hem bekeeren en wederbrengen kan, en alzo in de geboorſaamheit en liefde zijns Naams behouden.*

Daarenboven geloove ik, dat de menſche niet kan geregtveerdigt worden, dan alleen door 't geloove; 't welk een gave Gods is, ſonder welke het alles ſonde is, wat de menſche doet. Maar na dat hy de gave des geloofs verkregen heeft, zo is 't God al aangenaam dat hy doet, en hy wort door 't zelve geloove voor God regtveerdig geagt. Welk ook in een menſche geenzins ledig en doot, maar levendig en kragtig is, voortbrengende vrugten die den Geeſt Gods weerdig zijn, die in hem woont. En is 't dat God deſe vrugten verſegelt en beloont, dat doet hy gewiſſelyk alleen door zijn genade, niet door eenige onſe verdienſten: want wy en konnen uit onſe natuur niets goets doen. Als dan God de goede werken, die in ons zijn, kroont, zo en kroont hy niet dat ons toebehoort, maar alleen het gene dathy ons door zijn Geeſt gegeven heeft. Dat ook *Jacobus* in 't 2. capittel zegt van de werken, dat weet gy wel dat hy van die zegt, die daar roemden datſe het geloove hadden, welke zy met geen werken, die het geloof weerdig waren betoonden. Daarom die een geloove voorwent, dat van goede werken ydel is, die is verdwaalt: want het geloove kan veel min ſonder goede en Godvrugtige werken zijn, dan een goede boom ſonder goede vrugten.

Ik geloove ook, nadien dat God een Geeſt is, onſterffelyk en onſigtbaar, datmen hem niet en mag of behoort met eenige verderffelyke dingen, maar alleen in den geeſt en waarheit te dienen. Daarom die hem met beelden en gelykeniſſe na maakt, en hem daar in dient, die doet tegen zijn gebot, dat van dusdanigen vereeringe gegeven is, als blykt *Exod.* 20. Die zig zelven ook voor eenig beelt nederwerpt, knielt of buigt, het zelve eenige eere bewyſende, die dient een Afgod. Want gelyk *Paulus* zegt 1 *Cor.* 8. 4. *Een Afgod en is niets in de werelt. Jobannes* in zijn eerſten brief in 't 5. capittel vermaant ons zeer neerſtelyk, dat wy dusdanige beelden zullen vlieden. Hier in zal deſe uitvlugt geen plaatſe hebben, datſe zeggen, het gene dat den beelden gedaan wort, en geſchiet niet om harent wille, maar om zijnent wille, dien het beelt uitdrukt. Want gelyk Auguſtinus zegt, *De gelykeniſſen trekken der menſchen herten meer van den Hemel, danſe die ten hemelwaarts wyſen of ſtieren: om dat wy deſe alzo zien uitgedrukt, en ons gelyk gemaakt, hebbende oogen, mont, ooren, armen, en beenen, zo meenen wy dat het wat byligs moet zijn, en wy hangen 't alzo aan met groote dwalinge.* In Pſa. 113. Deſelve *Auguſtinus* zegt, *Dat het ongodlyk is in de Tempelen der Chriſtenen eenige geſchilderde menſchelyke beelden, gelykeniſſe of figuren op te hangen: dat het ook niet beboorlyk is eenige beeltenisſen van God te hebben.* In cap. 1. ad Rom. Op een ander plaatſe zegt hy, *Alle beeltenisſen zijn door den Euangelium uitgeworpen, vergeten en als begraven.* De Civit. Dei lib. 17. cap. 11.

Van de vereeringe der Hyligen na haren doot, daar leeſen wy niet van in de Schriftuur, nog wy en vinden daar niet van geboden, dat wy haar behulp en voorbidden zouden moeten begeeren; maar alleen dat wy tot God zouden gaan, door Jeſus Chriſtus, die alleen onſe voorbidder en patroon is: die ons niet en beveelt dat wy tot *Petrus* of tot *Paulus* zullen vlieden: maar by *Matth.* 11. 28. roept hyſe alle tot hem zeer goedertierentlyk, die met benauwtheit verdrukt zijn, en hy beloofte verligtinge en ruſte. Daar na by *Jobannes* in 't 14. 15. en 16. capittel, belooft hy ons met veel woorden, dat ons de Vader geven zal dat wy in zijn naam begeeren. Van allen de anderen Hyligen namen of ook voorbidden, en wort niet eens vermaant. *Auguſtinus* ſchryft, *dat onder de gene die dit menſchelyk vlees aangenomen bebben, Jeſus Chriſtus alleen voor ons bid.* In cap. 6. ad Hebr. En op een andere plaatſe zegt hy, *Dat het gebet, dat niet alleen door Chriſtus geſchiet, de ſonden niet en kan uitdoen, maar veel meer tot ſonden ſtrekken.* In Pſa. 108. Ten laatſten, als de Godvrugtige menſchen des Ouden Teſtaments iets van God begeeren, voorſtellende en gedenkende den naam van *Abraham, Iſaak*, en *Jacob*, dat doen zy, overdenkende de belofte Gods die den Patriarchen gedaan zijn.

Van de dooden gebiet ons *Paulus* 1 *Theſſ.* 4. dat wy ons over haar niet en zouden bedroeven, gelyk als de Hydenen en ongeloovige menſchen, die geen hope hebben dat zy wederom zullen opſtaan. D' Apoſtel gebiet niet dat wy voor haar bidden zullen; 't welk hy gewiſſelyk niet zou nagelaten hebben, hadde hy gedagt, dat 't haar zo noodig en profytelyk geweeſt ware, als 't volk nu gemeenelyk zegt en gelooft. *Auguſtinus* zegt, *Dat der dooden geeſten niet toe en komt, dan het gene dat zy in haar leven gedaan hebben:* En hebben zy niet gedaan dewyle zy hier leefden, zo komt haar nu (als zy doot zijn) gantſchelyk niet toe. Daarenboven, is 't datmen haar ſaligheit met gebeden helpen kan, zo moet Chriſtus niet meer dan een helft van onſe verloſſinge volbragt hebben, en de ander helft zouden wy moeten volbrengen; maar het is klaar en gewis, dat hy ten vollen en volkomentlyk het handſchrift uit gewiſt heeft, daar wy aan den Duivel mede verbonden en verpligt waren. *Petrus* bewyſt in zijn eerſten brief in 't 1. capittel, *Dat wy niet met gout en zilver, maar met het d erbaar bloet des onbevlekten Lams Jeſu Chriſti verloſt zijn, en dat 'er in geen anderen naam ſaligheit is.* 1 Petr. 1. 18, 19. Act. 4. 12. Chryſoſtomus zegt, *Als men barmhertigheit van God beGerm. 2. in Pſal. 50. geert, dat geſchiet daarom, om dat over de ſonde geen onderſoek zou geſchieden, op datmen niet en zoude geoordeelt worden na de ſtrengigheit van Gods geregtigheit: want alwaar barmhertigheit is, daar en is geen Helle meer, nog onderſoek, nog geſtrengigheit, nog ſtraffe.* Daarom die eens barmhertigheit door Jeſus Chriſtus verkregen hebben, wanneer

1552. die dit leven hebben verlaten, zo en behoevenſe geen ryninge, nog verwagten ook geen pyn of verdriet; maar worden in het eeuwige leven en eeuwige blydſchap gevoert, vry van alle kwalen. Maar van den dooden ſtaat in de Machabeen; gy weet wel dat dit boek niet ontfangen is onder de hylige Goddelyke Schriftuur, gelyk als *Hieronymus* dat bewyſt.

Twee Sacramenten.

Twee Sacramenten hebben wy in de Chriſtelyke gemynte, van Jeſus Chriſtus ingeſtelt: den Doop, en het hylige Avondmaal. Den Doop is een Sacrament der penitentie, of der gemoetbeteringe, en als een ingang in de gemynte Gods, als die in 't lighaam Jeſu Chriſti ingeplant worden. In dit wort ons voorgehouden de vergevinge der ſonden, zo wel van de voorleden, als van de toekomende; welke ons alleen de doot Jeſu Chriſti ten vollen en volkomentlyk verworven heeft. Daarenboven wort ons in 't zelve beduit en beweſen de afftervinge onſes vleeſchs, en de vernieuwinge in een goet en Godſalig leven, welke byde te ſamen het water afbeelt over het kind gegoten; in welke is een heerlyk en uitdrukkelyk teeken des hyligen Geeſts, die de ſmette onſer ſonden afwaſt en rynigt. En alzo worden wy vermaant, dat gelyk die groote *Pharao* in de Roode Zee verdronken is; dat ook alzo onſen ouden *Adam*, en al dat wy van hem hebben, ondergaan en verdrinken moet. En gelyk het water op het kindeken gegoten wort, niet op dat het daar onder blyven zou en verſmoren, maar op dat het leven zou: dat wy ook alzo moeten wandelen in nieuwigheit des levens, voorts niet ons zelven meer levende, maar Chriſtus Jeſus, met wien wy alzo vereenigt zijn. Anders leſen wy niet dat van Chriſtus in dit Sacrement ingeſtelt of bevolen is, dan de maniere hoe men die in de Gemynte gebruikt, welk men in den Naam des Vaders, des Soons, en des hyligen Geeſts, tot den Sacramente voegt.

Aangaande de olie en andere cermonien, daar leeſt men in de Schriftuur niets van. Wy konnen dat ook niet voor goet aanzien, datmen den uiterlyken Doop, die door het water geſchiet, zo

Ongedoopte kinderen.

nootwendig tot de ſaligheit agt, dat de gene die hem niet ontfangen hebben, niet en zouden konnen ſalig worden; maar dat agten wy een godloos gevoelen te zijn. Want op die maniere zoude de genade Gods aan die uitterlyke dingen alzo gebonden zijn, als offe ſonder behulp van de zelve niet zou konnen ſaligheit geven. Wy leſen in 't Oude Teſtament wel dat de Beſnydeniſſe, welke een figuure des Doops was, die zy doen al leen op den agtſten dag gebruikten, dikwils agtergelaten is geweeſt ſonder eenige ſchuit van de ouders of perykel des kints. Dat zelve mogen wy wel van de kinderkens der Chriſtenen zeggen en gelooven: want de Sacramenten des nieuwen Wets hebben in haar niet meer kragt, dan de Sacramenten des ouden Wets deden, gelyk als Paulus genoeg betoont 1 *Cor.* 10. als hy zegt, *dat de Vaders de zelve geeſtelyke ſpyſe met ons gegeten hebben, en den zelven geeſtelyken drank gedronken:* was daar eenig onderſcheit in deſe Sacramenten, dat is aan den tyt, en aan de Sacramenten zelf geweeſt. Want de Sacramenten des Ouden Teſtaments betoonden de hope in Chriſtus den toekomenden Saligmaker: die ons bewyſen dat hy gekomen is, gelyk als Auguſtinus zegt: alleen moet de veragtinge des Sacraments verre van ons zijn. Zo zijn ook der geloovigen kinderen in de beloftenisſe begrepen, daar God in verſekert, dat hy een God wil zijn van de ouders, en van hare kinderen en nakomelingen tot in 't duiſentſte geſlagte, en zijn ſonder eenige twyffel der ſaligheit deelagtig, die van God (die niet liegen kan) belooft is. Want gelyk *Ambroſius* zegt: *Het is klaar genoeg dat de hylige Geeſt ſonder opleggінge der handen gegeven is, en dat de gene, die niet gedoopt was, vergiffeniſſe der ſonden verkregen heeft; maar die gave des Doops ontfangen heeft, die is met het zigtbaarlyke teeken gedoopt.* En *Auguſtinus* zegt, *dat de Hyligmakinge zomwylen geſchiet, en is, ſonder het zigtbaar Sacrament; en dat het uitwendige ook wel is, ſonder de inwendige hyliginge.* Daarom zeg en beſluite ik, dat den uitwendigen Doop, die met water geſchiet, niet noodig is tot de ſaligheit, en dat de menſche door het behulp des waters niet ſalig wort; maar door 't goede getuigeniſſe der conſcientie, welke het water afbeelt, van de vergiffeniſſe der ſonden, ons door den doot Jeſu Chriſti verworven, welke wy deelagtig moeten zijn, of wy moeten verloren blyve.

1555 In Epiſt. ad Corinth.

Avontmaal

Voorts zo zullen wy nu ſpreken van 't ander Sacrament, 't welk is het hylige Avontmaal, welk, als de vier Euangeliſten en Paulus 1 *Cor.* 11. betuigen, de Heere Jeſus Chriſtus, des nagts eer hy zoude lyden, ingeſtelt heeft, nemende het broot, heeft hy 't gebroken en zijn Diſcipelen gegeven; zeggende: *Neemt eet, dat is mijn lighaam, dat voor u gegeven wort:* En als hy gedankt had, heeft hy ook den beker genomen, zeggende: *Dat is het Nieuwe Verbont in mijn bloet, drinkt alle daar uit: zo dikmaals als gy dit doet, zo zult gy den doot des Heeren verkondigen tot dat hy komt.* Dit is de inſettinge des hyligen Avontmaals: daar gy eerſt in kan merken, hoe dat het gebot, uit de beker te drinken, overtreden is, als men het gemeene volk dien wygert. Alle de oude Doctoren hebben met opentlyke woorden bevolen, datſe altеſamen byde de deelen des Sacraments gebruiken zouden, namelyk, het broot, en den wyn, op dat zy alzo des lighaams en bloets des Heeren deelagtig mogten zijn. *Johannes Chriſoſtomus* zegt, *dat het in dit Sacrament niet en is gelyk in de oude Wet, daar de Prieſters een biſonder deel van het volk namen: Maar in 't Sacrament der Dankzegginge beeft het volk alle dingen met den Prieſter gemeen. Want het zelve lighaam wert een iegelyk voorgeſtelt, en deſelve Drinkbeker. Geliſius* de Biſſchop van Rome, heeft ook geordineert, dat de gene die zig van de Drinkbeker afhielden, dien zoudemen gantſchelyk het Sacrament wygeren. Want, zegt hy, de ſchydinge van deſe verborgentheit en mag ſonder groote Kerkroof niet geſchieden. Maar nu laat ons ſpreken van het gene datmen in dit Sacrament handelt. Gy zegt; dat men daar in het lighaam en bloet Jeſu Chriſti ontfangt. Dat belyde ik wel: Maar laat ons eens bezien. Gy en zult immers dat niet looghenen, dat wy Chriſti Jeſu op geen ander maniere, om ſalig te werden, deelagtig konnen worden, dan door het geloove: welk, aangezien dat het geen lighamelyk ding is, zo en is het niet behoorlyk om Jeſus Chriſtus te ontfangen en te eten, dat wy onſe tanden des vleeſches mede brengen, maar alleen den geeſt en de ziele, die na zulke zalige ſpyſe hongerig is. Het welk gewiſſelyk door den geloove geſchiet, waar door wy alleen Jeſus Chriſtus tot onſer ſaligheit ontfangen.

Van het geloof.

Des geloofs officie en werk is, gelooven en betrouwen. Zo wie dan op Jeſus Chriſtus gelooft en betrouwt, die eet hem in den geeſt: daar in ik gantſchelyk van een gevoelen ben met *Auguſtinus*, die daar vermaant, dat wy niet en durven tanden en buik beryden, maar dat wy alleen gelooven, zo hebben wy gegeten. En het decreet de penitentia luit even alzo. Daarom is dit mijn meeninge en gevoelen, zo wie geloeft dat Jeſus Chriſtus nedergedaalt is van den Hemel, dat hy voor hem geleden heeft, geſtorven is, en door zijnen doot hem van den eeuwigen doot verloſt heeft, en een erfgenaam des Hemels gemaakt heeft, gelooft ook dat hy verreſen is, ten hemel gevaren,

van

1552. van daar hy komen zal om te oordeelen de levendige en de dooden: deſen, zegge ik, dat gantſchelyk Jeſu Chriſti deelagtig is, die zijn vlees eet en zijn bloet drinkt; en op deſe maniere, gelyk *Auguſtinus* zegt, woont Chriſtus in ons, en wy in Chriſtus. Want dit is de waaragtige gemeenſchap die wy met hem hebben, die door den geloove geſchiet: want de veereeninge en gemeenſchap, dat Chriſtus is geworden een ſoon van *Adam*, en heeft zig zelven met het geheele menſchelyke geſlagte vereenigt, en de waaragtige menſcheit aangenomen, en zou ons gantſchelyk niet baten, 't en ware zake dat 'er een ander geeſtelyke vereeninge, die door het geloof geſchiet, toegevoegt ware, daar wy alleen door herboren, en in 't getal der kinderen Gods opgenomen worden, welke die alleen deelagtig worden, die van God verkoren zijn en in Chriſtus gelooven: daar om zo gevoele en meene ik, dat het vleeſchelyk eten des natuurlyken lighaams en bloets Jeſu Chriſti, daar zy zeggen, dat het brood en wyn in verandert wort, geenſins in 't Avontmaal geſchieden kan: Maar ik geloove dat hy zit ter regterhand Gods des Vaders, is het anders dat dit Hooft-artykel onſes gemeenen geloofs, en de Hiſtorie zijns opklimmens my niet en bedriegt, gelykte my geenſins bedriegen kan. Maar door dit gedenk-teeken werden wy alleen vermaant, dat, gelyk onſe lighamen met brood en wyn gevoet en onderhouden worden; dat alzo onſe zielen dan met vleeſch en bloet Jeſu Chriſti gevoet, onderhouden en verſterkt worden, als wy dat door den geloove en in den Geeſt ontfangen. Maar op dat zulks openlyker betoont en beweſe worde, zo laat ons de waaragtige beteken iſſe der woorden Chriſti aanmerken. Hy zegt, *Dat is mijn Lighaam.* Nu, og lieve! laat ons niet van het onſe niet bybrengen, maar laat ons tot onſe conſciertien gaan. *Tertullianus* die legt deſe woorde aldus uit: *Dit is mijns lighaams teeken en figure. Auguſtinus* zegt, *De Heere en beeft niet getwyfelt te zeggen, Dat is mijn lighaam: hoewel dat hy met anders aan een figure zijns lighaams uit deelde.* En daar na, *Jeſus Chriſtus heeft Judas met de Diſcipelen ter maaltyt ontfangen, welken hy het teeken en figure zijns lighaams bevolen en gegeven heeft.* Ja alle de oude Doctoren gevoele en zeggen het zelve. *Ireneus* zegt: *Het aartſche brood, welk den zegen Gods ontfangt, en is nu niet meer gemeen brood, maar het brood der dankzegginge, beſtaande uit twee dingen, waar van het een aartſ is, het ander Godlyk.* Zo ook *Auguſtinus*, ſprekende van dit zelve Sacrament zegt: *Gelyk als 't kinderlyke ſwakheit is, gantſchelyk de letter te volgen, en de teekenen voor de dingen te nemen dieſe beduiden: alzo is 't een ſchadelyke dwalinge, de teekenen ook onnut te agten.* Ik 't dat u dit niet genoeg is, zo laat ons deſe dingen nog dieper inzien. Gy belyt immers dat het Avontmaal Chriſti een Sacrament is. Laat ons nu een voudelyk inzien, wat dog een Sacrament is, *Auguſtinus* zegt, *Het Sacrament is een teeken van een bylig ding: of eenzigtbaar ding van de onzigtbare genade.* Zo en kan dan dat zelve niet zijn het gene dat 't beteekent, want dan zou het niet meer des Sacraments natuur of naam mogen hebben: maar het Avontmaal is een Sacrament, en zodanig teeken, dat een zaak bewyſt; dog alzo, dat het gene, dat daar mede beteekent en bewyſen wort, waaragtelyk uitgedeelt, en gegeven wort, den genen, die dat door den geloove ontfangen, en anders niet. Daarenboven zo weet gy wel, dat het woordeken [is] dikwils in de hylige Schriftuur voor dat woort [beduit] genomen wort, gelyk *Geneſis* in 't 41. *cap.* De ſeven koejen, en de ſeven ayren des korens, zijn ſeven jaren. De ſteenrotze was Chriſtus: Johannes is Elias Ik meene wel dat gy my alle wel toeſtaat, dat men deſe plaatſe moet uitleggen met het woort [beteekenen.] Wat zoude nu verhinderen het zelfde te doen in deſe woorden Jeſu Chriſti, ſonderlinge, nadien de oude Doctoren dit alzo uitgelegt hebben?

1552.

Ten laatſten, dat ſe zeggen dat de veranderinge des broots en wyns in het lighaam en bloet Jeſu Chriſti miraculeuſelyk geſchiet, daar hebben ſe immers geen groote redenen toe. Want wat mirakel zult gy uit de gantſe Schriftuur konnen voortbrengen, dat niet alzo openbaar was, dat alle die 't ſagen en hoorden daar zeer van verwonderden? Gelyk als die gene, welke Moſes in Egypten dede. Maar in het Avontmaal zien wy niet dat het brood en wyn verandert worden, en een ander koleur of ſmake krygen, door welke wy ons zeer mogten verwonderen: zo en is 'er dan geen mirakel in. Gy zegt, dat men het gantſchelyk door den geloove begrypen moet, welk van de woorde Jeſu Chriſti geen twyffel en heeft, door welker kragt deſe diepe verborgentheden begrepen worden. Ja, ik geve u daar in gelyk: Maar dit is nogtans myn meeninge en gevoelen, dat 't geloof zo plomp en vleeſchelyk niet is, dat het in dit Sacrament, en in deſe verborgentheit iet vleeſchelyks of aarts begrypt of ſmaakt, want het is een gants hemelſche en geeſtelyke verborgentheit. Zo moeten wy dan daar in niet denken dat met aarde of vleeſche gemeenſchap heeft: nog en mogen (gelyk in den eerſten Canon des Niceniſchen Concilium beſloten is) onſe oogen niet op 't brood en den wyn ſlaan, welke ons in 't Avontmaal uitgedeelt worden: maar onſe oogen des herten, des geeſts en des geloofs zullen wy opheffen ten Hemel, om te aanſchouwen het Lam dat voor ons eens opgeoffert en ter regterhand Gods geſtelt is: Ik bid u door den Name Gods, dat gy zelve dog aanmerken wilt, of het niet alzo is. Het is u ook wel bekent, dat de Canon van de tranſubſtantiatie of verandering, geen anderen oorſprong te voren gehad heeft, dan van de Paus Gregorius de Sevende. Want dat dit zelve Sacrament van d'oude Godſalige Doctoren een ſacrificium of offerhanden genaamt wort, dat is geſchiet ter gedagteniſſe van d'allerhoogſte en eeuwige offerhande, welke Jeſus Chriſtus aan het kruis eens voor onſe ſonde volbragt heeft. 't Is ook *Euchariſtia* genaamt, dat is dankſegginge: welke offerhande ons alleen gelaten is, die wy God opofferen zullen: gelyk in den brief tot den Hebreen, de vrugt der lippen; en van David een benaut en verootmoedigt herte, offerhanden geheeten worden. Alle andere offerhanden hebben in Chriſtus Jeſus een einde genomen, die zig zelven God den Vader eens opgeoffert heeft, en niemant kan hem vervolgens meer opofferen.

Tranſubſtantiatie.

Offerhande.

Hebr. 13. 15.

Pſa. 51. 19.

In deſe geheele inſettinge des H. Avondmaals, en in de gantſe Schriftuur vint men nergens van de Miſſe of van haar inſettinge, welke men hedendaags zo groot agt. Daarom weet ik niet wat redenen dat zy hebben, die daar zeggen, dat Jacobus te Jeruſalem d'eerſte gedaan heeft. Andre zeggen, dat le van Petrus te Antiochien eerſt begonnen zoude zijn geweeſt. Andere zeggen, dat ſe *Gregorius* gemaakt heeft; andere *Ambroſius*. Hier is geen vaſtigheit om de weerdigheit der Miſſe te bewyſen, welk zy onder de byſonderſte en grootſte artykelen des Chriſtelyken Geloofs ſtellen willen *Paulus* zegt, dat hy den Corinthieren overgelevert heeft, 't gene dat hy van den Heere ontfangen had, en daar is geen twyffel aan, of d'andre Apoſtelen hebben ook 't zelve gedaan. Maar nu is 't ſeker, dat de Heere Jeſus de Miſſe noit ingeſtelt heeft. Zo volgt dan, is 't dat *Petrus* en *Jacobus* die voortgebragt hebben, dat zy geen getrouwe dienaars nog Apoſtelen Jeſu

Miſſe.

1552. Chriſti geweeſt zijn, want zy anders geleert en gedaan hebben, dan haar van haren Heer en Meeſter geleert en bevolen was: het welk men van haar geenſins behoort te vermoeden. Gy weet wel, denk ik, dat de Miſſe haar oorſpronk genomen heeft van de gewoonte der ouder Kerken, in welke ſommige Pſalmen geſongen worden, of eenig capittel der H. Schriftuur geleſen, dewyle het volk met hoope kwam. En 't gene dat nu geoffert wort, heeft zijn oorſpronk van de verſamelingen die d'Ouderlingen ofte Diakenen voor den armen vergaderden. Nu, ziet dog wat groote veranderinge namaals in alle deſe ſtukken geſchiet is.

Vyf valſche Sacramenten.

Voorts zo heb ik geen ander Sacramenten verhaalt, dan alleen deſe twee, welke ik weet dat ze van Chriſtus ingeſtelt en bevolen zijn. Want het Vormſel, d'Oplegginge der handen, en het laatſte Olyſel, daar zie ik geen regte oorzake of reden, waarom datmenſe zou behouden, nadien dat de gave der mirakelen (om welke deſe dingen ingeſtelt waren) nu een einde genomen hebben. Want gylieden en geeft den Hyligen Geeſt immers niet, nadien 't alleen een gave Gods is, gelyk *Ambroſius* ſchryft: en met u olie maakt gy geen zieken geſont, gelyk d'Apoſtels deden; maar brengt haar veel meer een teeken des ſtervens aan, of van een doodelyke ziekte.

In Epiſt. 1. ad Cor. c. 3.

Hooft der Kerke.

Ik geloove ook dat de hylige Kerke geen ander Hooft heeft dan Chriſtus Jeſus, wiens leden dat alle geloovige menſchen zijn: van dewelke d' een niet weerdiger is dan de andre, en niemant heeft eenige magt om den andere hem te onderwerpen: maar zy zijn al t'ſamen alzo broeders in den Heere, datſe malkanderen onderdanigheit en gehoorſaamheit bewyſen, en den eenen den anderen onderdanig zijn: gelyk als 't ook in d'eerſte Kerke onderhouden is, alsmen uit haarlieder ſchriften wel bevinde kan. In den Brief, die *Cyprianus* in 't Concilium te Carthago geſchreve heeft, ſtaan dusdanige woorden: *Wy zullen alle te zamen komen om een iegelyk zijn zin en meeninge te zeggen: is 't dat 'er iemant een ander gevoelen heeft en tegenſpreekt, die zullen wy uit onze vergaderinge niet werpen; want onder ons en is niemant die zig zelven zou durven d'opperſte Biſſchop noemen, of den anderen tot zijn gevoelen dwingen.* Nu ziet gy wel, dat 'er doe geen Biſſchop was, die heerſchappye over den anderen gebruikte, ik laat ſtaan over Koningen en Princen, als huidensdaags de Paus wil hebben. Gy weet dat *Gregorius* deſen naam verwerpt, als hy zegt, *Dat de gene die dien gebruikt en aanneemt, des Antichriſts voorlooper is.* Het zelve zegt ook *Ammianus* de Diaken van *Johannes* de Biſſchop van Conſtantinopelen; die zulken naam hooveerdiglyk gebruikte. Het en is u ook niet onbekent, wat het ampt en de dienſt der ouder Biſſchoppen geweeſt is, wat maniere van leven, leeringe en handelinge dat *Paulus* haar heeft voorgeſchreven; en dat *Gregorius* den genen, die haar officie niet en doen, ſtomme honden noemt. Gy weet ook wel, wat het officie der Prieſteren is, en wat kragt dat die naam heeft. Met dien naam alleen laten de menſchen zig zelven huidensdaags genoegen, het leven en die ryne leere agtenſe niet.

Epiſt. 79. ad Maurit.

Epiſt. 76. & 188.

2 Tim. 3.

Wie de ſonden vergeft.

Hierenboven belyde ik, dat alleen 't Woort de menſchen de ſonden mag vergeven: En dat de menſche (gelyk *Ambroſius* zegt) alleen een dienaar is van de vergevinge; daarom is 't, dat hy iemant verdoemt, dat geſchiet niet door zijn kragt en magt niet door de kragt des Woorts dat van hem verkondigt wort. Dat komt gantſchelyk overeen met de ſententie van *Auguſtinus*, die in het Decreet ſtaat, daar hy zegt: *Dat bet niet en geſchiet door de verdienſten der menſchen, dat de ſonden vergeven worden, maar door de kragt des H. Geeſt. Want de Heere bad tot zijne Apoſtelen gezegt, Ontfangt den byligen Geeſt: en daar by gevoegt. Is 't dat gy iemant zijn ſonden vergeeft, dat en doet gy niet, maar de bylige Geeſt die gy ontfangen bebt. Cyprianus* zegt ook: *Dat een dienaar niet en kan vergeven bet gene dat tegen zijn Heere misdaan is.* Daarom en ken ik ook geen ander Biegte, dan die wy God behooren te doen: en de broederlyke verſoeninge, en die opentlyke belydeniſſe voor de Gemynte, van den genen die eenige argerniſſe aangeregt mogten hebben, gelyk als ook alle de oude Doctoren leeren. Ten laatſten vrage ik van alle getrouwe toehoorders, die der Kerken Hiſtorien doorleſen hebben, of niet de gewoonte der oud Vaderen geweeſt is, datſe den Ketters niet en vervolgden ter doot, maar overwonnenſe met de Schriftuur, en bragtenſe zo verre als 't mogelyk was, met de kragt der waarheit, op den regten weg: en warenſe in hare aangenomen meeninge hartnekkig, zo was de hoogſte ſtraffe, datmenſe als ballingen verſont, op dat zy de andere kudde niet en zouden beſmetten en verderven. Maar in deſe tyt gebruikt men zodanigen wreetheit, alzo dat de menſchen niet en ſchynen te willen of nergens anders toe te arbyden, dan datſe een wreede tyrannige heerſchappye over den anderen zouden gebruiken. Dit zegge ik niet, dat ik in mijn belydeniſſe my eeniger ketterye ſchuldig kenne: Want voor eerſt God is mijn getuigen dat ik niets gezegt hebbe, daar men eenige valſche of booſe meeninge in vinden zal. Daar na zullen 't ook alle waaragtige Chriſtenen, die dit leſen, my na zeggen; en ook gy, mijn Heeren, wilt gy eenwynig in uwe conſcientie treden, en in der waarheit buiten alle kwade genegentheit oordeelen, zo zult gy 't ook bekennen Gode zy ere.

1555

Als nu deſe vyf getrouwe getuigen des Euangelium, daar wy boven af verhaalt hebben, alle gewelt der vyanden der waarheit met grooter ſtantvaſtigheit geleden hadden, van dien dag af datſe in den kerker geworpen zijn, 't welk was den eerſten dag in Mei, in 't jaar vyftien hondert tweenvyftig, hebbenſe altyt zeer ſtantvaſtig geweeſt in de belydeniſſe des Goddelyken Naams, malkanderen ook met gebeden verſterkende, en veel trooſtelyke brieven ſchryvende aan malkanderen zo ook tot andere vrienden en broeders, en ſonderlinge tot eenen *Joban Chambon* genaamt, een Moorder, die door het vlytig vermanen van *Petri Bergery*, daar wy hier na af ſchryven zullen, in de kerker gewonnen is. Deſen hebbenſe ſonderlinge vertrooſt en raat gegeven, hoe hy zig zelven in de ſtraffe des doots houden en dragen zou. Aldus hebbenſe in den kerker zig zelve geoeffent, tot dat het jaar om kwam op den ſeſtienden Mei, in 't jaar vyftien hondert drieënvyftig; welke haar een aangenamen en gelukkigen dag was, om datſe van alle ellendigheit en benautheit ontſlagen zijnde, verworven hebben de kroon der glorien, die haar na den heerlyken ſtryt van God beryt was.

Een Moorder bekert.

Op deſen dag dan, ontrent negen uren des morgens, alzo zy in 't Raathuis te Rouane haar ſententie des doots ontfangen hadden, datmenſe brengen zou ter plaatſe Territorium geheeten, en aldaar levendig verbranden; zo zijnſe geſtelt geweeſt in een plaatſe daar de misdadige plegen haren tyt te verwagten, dat menſe ter doot zou brengen. Als zy nu daar waren verwagtende tot d'eerſte of de twede ure na den middag, hebbenſe ondertuſſchen den Heere zeer vieriglyk en hertelyk gebeden, met grooter verwonderinge der toehoorders. Daarna hebbenſe met blytſchap en vrolykheit den Heere Pſalmen en loffangen geſongen. Als nu de tweede ure kwam, zijnſe uitgelyt,

In Decret.

1552. gelyt, bekleet met aſchgrauwe kleederen en met zeelen gebonden, malkanderen vermanende tot ſterkheit en ſtantvaſtigheit in den geloove, en trooſtende met die lieffelyke beloften, die de Almagtige God den genen toegezegt heeft, die om zijns naams wil lyden.

Als zy nu op de wagen ſaten, hieven zy op en ſongen den negenden Pſalm: *Heer ik wil u uit 't herten gront prijſen, enz.* En hoewel dat zy verhindert wierden den Pſalm uit te ſingen, zo hebbenſe nogtans niet opgehoude van God te loven en te pryſen, en doorgaans zo hebbenſe veel luyden de Schriftuur uitgelegt. Als zy over de Moesmarkt gevoert werden, heeft 'er een van haar de Gemynte aangeſproken, die by den uitgank der brugge ſtonden, die over de riviere Arar legt, met luider ſtemmen, zeggende: *De God des vredes, die van den dooden wedergebragt heeft den grooten Herder der ſchapen, door 't bloet des eeuwige Teſtaments, onſen Heere Jeſus, die make u in allen goeden werken, dat gy zijnen wille meugt doen.*

Heb. 13. 20. 21.

Daarna hebbenſe beginnen te zeggen de Artykelen des geloofs na malkander, alzo dat d'een een artykel, end'ander terſtont volgende, en zijde de anderen. De gene die nu kreeg 't hooftſtuk: *Hy is ontfangen van den H. Geeſt, geboren uit de Maget Maria*, die heeft 't zelve opentlyk met luider ſtemmen geroepen, op dat 't volk zou mogen verſtaan, dat haar vyanden haar valſchelyk en t'onregt belogen hadden, die onder 't volk geſtroit hadden, datſe deſen artykel niet en geloofden, en van de Moeder Gods een kwade meeninge hadden.

De Scharianten, die haar zeer hinderlyk waren, en drygden om datſe ſwygen zouden, hebbenſe tweemaal ſagtmoedelyk vermaant, zeggende: Zult gy met ons alzo handelen, en ons verbieden onſe God aan te roepen en te pryſen in deſe klyne tyt, die wy nog in dit leve zullen zijn?

Doen zy tot de plaatſe gekomen waren, zijnſe met grooter vrolykheit op eenen grooten hoop houts geklomme, die ontrent den ſtaak geworpen was. De twee alderjongſte zijn eerſt de eene na den anderen opgeklommen, welke de Henker de kleederen uitgedaan heeft, die zy aan hadden, en aan den ſtaak gebonden. Ten alderlaatſten klom *Martialis Alba* ook op, de alderoutſte van allen, die zeer lange op het hout geknielt heeft, en den Heere gebeden. Als nu de Henker de andere aan den ſtaak gebonden had, is hy tot *Martiales* gekomen, en heeft hem by de oxelen willen opheffen, om by den anderen te brengen: zo heeft *Martialis* haaſtelyk van den Amptman *Tignatius* begeert, dat hem een zaak mogte toegelaten worden. Doe hy nu vraagde wat hy wilde of begeerde, zijde *Martialis*: Dat ik myn broeders, eer ik ſterve, eens kuſſen mag. Als hem dat toegeſtaan was, heeft hy zig zelven van 't opderſte des houthoops wat nedergebogen, en zijn broeders, die daar gebonden ſtonden, gekuſt, een iegelyk vriendelyk groetende, zeggende: *Adieu myn broeder.* De andere vier hebben dat zelve ook tegen malkanderen gedaan, drajende hare halſen en hoofden, hebbenſe de een den anderen gekuſt en gezegt: *Adieu myn broeder*, en hebben alzo zeer minnelyk en met broederlyke woorden van malkanderen affcheit genomen. Doe *Martialis* zijn broeders Gode bevolen had, eer hy aan den ſtaak gebonden wert, heeft hy den Henker vermaant, dat hy niet vergeten zou 't gene hy hem gezegt had. Daar na is hy ook gebonden gelyk de andere vier. Zy waren al t'ſamen met een keten, die rontom den ſtaak gebonden was, vaſt gemaakt. Als nu de Henker bevel had van de Regters, dat hyſe haaſtelyk dooden zoude, heeft hy aan een iegelyks hals een tou gebonden, en alzo gemaakt, dat die vyf touwen in een kwamen aan een ander groot tou, welke met een rolleken alzo gemaakt was, dat hyſe alle te ſamen daar mede te haaſtelyker mogte worgen en dooden. Zo heeft de Henker haar aangeſigten met ſmeer beſtreken, en rontom ſulpher en ſtro gelegt, en meende met zijn drajende inſtrumenten, haar haaſtelyker te doen ſterven, maar de touwen zijn door de kragt des vuurs in ſtukken geſprongen, en men heeft de vyf Martelaars een wyle tyts gehoort, datſe malkanderen met dusdanige woorden vermaanden, roepende: *Goeden moet, broeders, goeden moet.* Welke haar laatſte woorden zijn geweeſt, die in 't midden des vuurs gehoort zijn.

1552.

Zo hebben deſe ſtantvaſtige Martelaars om de Chriſtelyke waarheit, haar leven zeer vromelyk gelaten, in 't jaar onſes eenigen Hylants en Saligmakers vyftien hondert twee en vyftig, den ſeſtienden Mei.

PETRUS BERGERIUS.

Petrus Bergerius, geboren te Bar, een ſtad aan de Seine gelegen, een Koopman. Deſe was te Lyons in zijns ſwagers huis, wiens ſuſter hy tot een huisvrouw had, daar hy gevangen geworden is op den 4 *Mei*, in 't jaar vyftien hondert twee en vyftig, drie dagen na dat deſe vyf Scholieren gevangen waren, daar wy boven af geſchreven hebben.

Terwyle dat hy in den kerker lag, heeft hy de leeringe Chriſti Jeſu des Soons Gods zeer ſuiverlyk en vromelyk beleden, niet alleen voor de Regters, daar hy voor gebragt wert, maar ook by een iegelyk, die van hem de reden des Chriſtelyken geloofs begeerde.

Een Moorde naar bekeert.

De Almagtige, barmhertige God heeft een ſonderling groot werk door deſen vromen man gedaan tegen een Moordenaar, by den welken hy in den kerker geſloten was; 't welk aldus geſchiet is: Daar lag in deſen kerker een jong menſch *Jan Pieter Chambon* genaamt, welke beſchuldigt was, dat hy over twee of drie jaren zig zelven tot moorden en rooven begeven, en van een Koopman een ſtuk Kamelot genomen en ontweldigt zou hebben. Om deſer oorzake wille hadde by wel tien maanden lang zo nauw en vaſt gebonden gelegen aan handen en voeten, dat hy zig zelven niet roeren kon, en zo vuil en misgemaakt, datmen 't nauwelyks eerlyk zeggen kan. Als nu *Petrus Bergerius* (zo als 't God behaagde) in deſen kerker gelyt wert, zo dat hy hem dikwils beſoeken kon, heeft hy deſen ellendige menſche beginnen te vertrooſten, en te vermanen, met alle vlytigheit en neerſtigheit arbydende om hem den Heere Chriſtus te gewinnen. In 't kort, God de Heere heeft het herte des Moordenaars beroert en bewogen, en door den dienſt *Petrus Bergerius*, tot de kenniſſe Jeſu Chriſti zijns Soons bekeert: alzo dat de gene die te voren God en zijn ouders, daar hy van geboren, en den dag en uure, dat hy ter werelt gekomen was, vervloekte en laſterde, en de mogentheit zijns Scheppers grouwelyk beſpotte, om die groote onlydelyke pyne die hem aangedaan wert; deſelve nu God de Heere ſonder ophouden dankte en prees, om dat hy hem tot de kenniſſe zijner ſonden, en tot de hope zijner ſaligheit geroepen had. 't Welk wy beter uit zijn eigen woorden zullen merken, die hy aan de vyf voorgenoemde Scholieren geſchreven heeft, hoewel hy zeer benaut en vaſt geboeit lag. Deſen brief luit aldus:

Den brief des bekeerden Moordenaars.

ALderliefſte broeders en waaragtige Chriſtenen, in den eerſten zo zegge en wenſche ik u alle te ſamen ſaligheit in Chriſtus Jeſus. Ik heb over langen tyt wel begeert tot u te ſchryven, maar tot nog toe en heb ik de magt niet

1552. *PETRUS BERGERIUS te Lyons gevangen, beeft aldaar eenen Moordenaar JOHANNES CHAMBON van zijn godloos leven in de gevangeniſſe bekeert, en is daar na verbrant.* 1552

Hoe kragtig werkt Gods geeſt in 't midden van uw kerker
BERGERIUS! naar dien ge een moordenaar bekeert,
Door 't woord van Hem, die al wat leeft en is regeert:
O! zulk een liefde daad maakt u in 't lyden ſterker.
Gy voelt door blydſchap in de vuurgloed naauw'lyks pyn,
Nu ge een Behouder van uw broeders ziel meugt zijn.

niet konnen krygen, hoewel dat ik 't nog wel anders begeerde, waar 't onſen genadigen Hemelſchen Vaders wille, namelyk, dat ik met u tegenwoordig mogte ſpreken. Nogtans bid ik u, dat het gene, dat ik u met brieven doe, u alzo aangenaam zy, als of ik 't tegenwoordig dede, en my alzo met u vertrooſten mogte. Dat mag ik u waaragtelyk wel te kennen geven, dat ik van den vierden Auguſti af, doe my van onſen broeder *Petrus Bergerius* u gevangeniſſe verkondigt was, dat ik, zegge ik, van dien tyt af nog u lieden, nog ook zijns vergeten heb in myne gebeden, die ik tot God doe dag en nagt: maar heb uwer (gelyk ik ſchuldig ben) altyt gedagtig geweeſt. En daar en is geen pyne of ellende, die my uwer gedagteniſſe en goetwilligheit verhinderen zal, niet meer dan myns eigen broeders, die ook gevange is om myn boſe daden, die ik gedaan en volbragt heb, in welke hy zo gantſchelyk onſchuldig is, als gy zyt, die noit zulks bedreven hebt. Dit ongelyk dat hem geſchiet, is my meerder hertzeer, dan eenig verdriet of tormenten, die ik in deſe banden lyde: en hier van is my God een getuige. Maar ik wil u danken, alderliefſte Broeders, voor den trooſtelyken en Chriſtelyken brief, die gy tot my geſchreven, en door onſen broeder geſonden hebt; want ik dusdanigen vlytigheit en bedienſtigheit niet verdient hebbe. Uit welken brief ik zulken trooſt en blydſchap heb ontfangen, dat ik 't met geene woorden zou konnen zeggen. Daarom, dewyle ik uwen vlytigen dienſt en goetdadigheit met geen neerſtigheit of arbyt kan vergelden, en u met gelyk betalen, zo mag ik niet anders doen, dan God den gen adigen Vader bidden, dat hy u alzo met zijn geeſt regeere en behoude, dat gy tegen alle de vyanden der waarheit (die ook de onſe zijn) ſtantvaſtige verwinners meugt worden, gelyk als gy wel begeert; of dat ik beter zegge, gelyk als de wille Gods, die in alles goet en geregtig is, dat begrepen en geordineert heeft. Is 't dat ik in dit voorſtellen en ſchryven ergens in dwale, ik bidde u dat gy my daar af vermaant; want ik ben met u lieden in de hemelſche wysheit niet te gelyken, als die van jongs op gelyt ben in den weg des Satans van blinde menſchen die nog leven, die altyt af wyken van den regten weg der ſaligheit, die haar noit geweſen is. Want die bedriegers, die meer meſtvarkens, dan Prieſters zijn, die en ontbinden deſen koſtelyken ſchat der waarheit niet, maar zy houden hem in de duiſterniſſe beſloten, vallende in de vermaledydinge Chriſti, daar hy wee over haar roept, om datſe den ſleutel der wetenſchap wegnemen, deſelve niet in en gaan, en die daar in willen gaan, en laten zy 't niet toe: zo komt het dat het arm volk nog beginſel, nog midden, nog einde der ſaligheit begrypt. Og! waar ik by hen, ik zou de waarheit zelve bewyſen, en geenderlei wyſe hen flatteeren. Maar van dusdanige dingen is nu genoeg, welke gy dog beter weet dan ik, die ſot en onverſtandig daar in ben te agten. Nu dunkt het my noodig, dat ik u ſchryve van de ſonderlinge genade die God in my en myn broeder gewrogt heeft, voor het ongeluk dat hem geſchiet is. Hy is blint, dat is onwetende, van God en zijne waarheit in den kerker te Rouane gebragt, maar door vlytige neer-

Digitized by Google

1552. neerſtigheit van *Petrus Bergerius* onſes broeders, en de wonderlyke barmhertigheit Gods, zo zal hy verlicht met het ſaligmakende licht der waarheit wederom uit den kerker gaan en los werde: 'twelk ik meer agte, dan of hy alle't gout der werelt verkrege had, daar ik zeer in verblyt en verheugt ben. En gewiſſelyk, al had *Bergerius* in den kerker niet meer goets gedaan, zo is dat groot genoeg, dat hy aan myn broeder gedaan heeft. Maar nadien hy aan vele andere dusdanigen hylſamen gedienſtigheit beweſe heeft, zo heeft hy't ook ſonderlinge aan my gedaan, want hy my in myn groote benautheit verlicht heeft en vertrooſt: vertrooſtende my met uwe brieve, die zeer trooſtelyk waren, en ook met de zijne. Hy heeft my ook boeke geleent die vol aller vertrooſtinge waren: alzo dat hy tegen my geen gedienſtigheit agtergelaten heeft, en beloofde my in alles behulpzaam te weſen, waar hy kon en mogte: 't welk gy ook zeer beleefdelyk en minnelyk belooft hebt, daar ik u zeer voor danke, en bidde God dat hy u dat zelve overvloedelyk beloone: maar in deſe myne vertrooſtinge, heb ik wederom groote droefheit, dat myn broeder, die by *Bergerius* plag te zitten, nu van hem geſchyden en geſloten is, alzo dat de eene den anderen niet meer mag zien. Zo is myn broeder daarom ook zeer bedroeft, 't welk hy my door zijn brieven te kenne gegeve heeft: in welke hy ook zegt, dat hy uwer altyt in zijn gebeden gedagtig is. Ik en kan ook broeders, geenſins verſwygen de weldaden die my God in deſen kerker beweſen heeft; en wat ſware tormenten des lighaams en der zielen dat ik geleden heb, eer ik den wille Gods kende, en my zelven onderwerpen konde, en gewilliglyk gehoorſaam zijn. Want de eerſte twee maanden dat ik in deſe duiſtere enſtinkende gevankeniſſe geworpen ben, met dusdanige yſere banden en boejen gebonden, dat ik my niet wenden of keeren, of dag of nagt verroeren konde, alzo dat ik den noot der natuur onder my in de zelve plaatſe daar ik lag, moeſte doen: zo heb ik in dusdanige ellende en ſtank vervloekt, alle de gene die my dus jammerlyk handelen; ja ook Vader en Moeder, door wien ik in het licht gebragt was. Maar als ik aldus riep, heeft my God niet verhoort; maar hy vermeerderde altyt myn weedom en pyne. Daar is my nog een ander verdriet overgekomen, dat nog alle ellende en benautheit te boven gink, namelyk, dat ik zo vol luiſen wert, dat ik 'er by twaalf te gelyk van myn lyf en klederen met mijn vingeren kon grypen. Dit groot verdriet had ik voorwaar wel verdient, al had ik in myn leve geen ander kwaat gedaan, dan dat ik God en myne Ouders zo laſterlyk verſwoer. Want dat en was geen goede remedie daar toe, om alzo den eenen Duivel met den anderen te verdryven, of een brandenden oven met Olye te willen bluſſchen; maar de Heere heeft myns in dusdanige ellende ontfermt, vermaant en geleert, dat men zig alzo niet mogte aanſtellen. Want doen ik ſag, dat myn pyne door dusdanige laſterlyke redenen dagelyks vermeerdert wert, zo heb ik myn gekryt en geween verandert, en my gevoegt gelyk het een Chriſten menſche betaamt; 't welk my een ſonderlinge groote verligtinge aangebragt heeft, zo dat ik begon my zelven en myn leven, 't welk ik in alle boosheit en goddeloosheit doorgebragt hadde, te overdenken, en myn ſonden te overleggen, welker gedagteniſſe my boven alle andre tormenten pynlyk was. Zo heb ik my tot mynen God bekeert, myne ellendigheit beklaagt, en vergiffeniſſe myner ſonden begeert; en gebeden dat hy myns een wynig zoude ontfermen. In deſe myne bekeeringe en gebeden, heeft my de Heere aangezien en verhoort; zo dat ik namaals geen klyne vertrooſtinge myner zielen, en verligteniſſe myner pynen gevoelt hebbe: en heb zodanigen geduldigheit ontfangen die my noit verlaten heeft. Daarenboven ben ik op den zelven dag van de boejen, daar ik zo zeer mede benaut was, verloſt: alle myn luyſen, daar ik vol af was, zyn vergaan, alzo dat 'er nu ſeven maanden zijn, dat ik 'er niet een aan myn lyf gevonden of gevoelt heb. Ik gevoele nu zeer luttel koude, hoewel dat ik geen bedde nog dekſel heb, behalven alleen myn mantel. Ja ook in myn dagelykſche koſt en heeft my de Heere niet vergeten, want te voren gaven zy my zodanig broot, dat de honden (als ons de dienaars zyde) en de paarden niet en mogten: Nu wort my door Gods goetheit alle dage wit broot gegeven, en tweemaal meer toeſpyſe dan ik plag te hebben. Daar komen ook etlyke aalmoeſſe, die de Heere door zijn genade tot my ſchikt: alzo dat ik in dit deel wel genoeg gevoet en onderhouden werde. Maar myn brief zou veel te lang vallen, zou ik u alle den trooſt en weldade vertelle die my God beweſen heeft, daar ik zulks niet verdient en heb: maar veel meerder en zwaarder tormenten dan ik zoude konnen verdragen. Daarom dank ik hem zeer, zo om zijne groote weldaden, zo ook, om dat hy my zo Vaderlyk met grooter ſagtmoedigheit gekaſtyt heeft in deſe ellendige werelt, op dat ik in de toekomende niet verdoemt werde. Al is 't dat myn pyne en ſtraf zwaar is, zo zyn nogtans myn ſonde zodanig, dat ſe veel grooter en zwaarder ſtraffe waardig zijn. Daarom en verwerpe ik deſe ſtraffe en roede des genadigen Vaders niet, als vreemt; maar met groote geduldigheit en geruſter herten ontfange ik ſe, en verwondere my der grooter barmhertigheit Gods, die my zo ſagtelyk handelt: Daarom ben ik gans van herten beryt al te lyden wat hy my opleggen wil.

Duldige getuigeniſſe.

Ulieden bidde ik ook zeer, dat gy my ſchryven wilt, hoe ik my in de doot houden en dragen zal, of ik veroordeelt wierde: op dat ik tegen dien dag beryt mag zijn, en ſpreken, dat ter eeren Gods en myner ſaligheit dienende is. Dat ſal ik van u in grooten dank nemen. Ondertuſſchen bevele ik my in uwe gebeden door de gemeene liefde en goetdadigheit, dat ik u wederom in de myne gedagtig ben. Is 't dat ik zwaarlyk geſondigt heb, gelyk ik gedaan heb, dat is te voren geſchiet, eer my de Heere zijn kenniſſe geopenbaart heeft: en die booſe daat, daar ik nu om in de gevankeniſſe legge, is over drie jaren en zo veel maanden gedaan geweeſt. Hebt gy eenige boeken, zo begeerde ik wel dat gy my daar me wilde trooſten: welke ik onſen Broeder *Bergerius* weder overgeven zal, zo haaſt als ik ſe geleſen heb. Dank heeft God, ik heb op dit pas niet anders van nooden.

De Vader aller barmhertigheit, en de God van alle geduldigheit en vertrooſtinge, wil u vertrooſten, en een vaſte geduldigheit in deſe uwe gevankeniſſe verleenen, u ſterkende door de kragt zijns Geeſt, op dat gy dragen en lyden meugt al dat zy n opleggen, door Jeſus Chriſtus zijnen Sone onſen Heere en eenigen Saligmaker, wiens de eere, heerlykheit en 't ryk in eeuwigheit zy. Amen.

Is 't dat myne brief kwaat te leſen is, zo neemt myn onſchult, want ik had geen licht dan alleen door een klyn gaatjen daar men een hand regt konde doorſteken: en ik kon de penne, die nog kwaat was, niet vermaken. Dit hebbe ik met grooter moeite, vreeſe, en zwarigheit geſchreven. Want op dat ik in 't geheel niet ſchryven zou, zo hebben zy 't my verboden, en papier en inkt ontnomen: dit heb ik met groote zwarigheit

1552. gekregen, 't welk niemant en weet dan alleen een knegt.

U Broeder en Vrient, Jan Pieter Chambon, gevangen om zijne misdaden; maar gy om 't getuigen der waarheit.

Deſe gevangen *Chambon* hebben de vyf Scholieren weder zeer trooſtelyk geantwoort, en veel vriendelyke brieven geſchreven, die ik om kortheit wille agterlate. Als nu *Bergerius* deſe, en ook des ſelfden broeder, in zijn gevankeniſſe den Heere Chriſtus gewonnen had, heeft hy ook zijn huisvrou, die te Geneve woonde, waar in hy haar vermaant, hoe dat een Chriſtelyke Weduwe haar behoort te dragen en te houden.

Daar na, als hy de ſententie des doots ontfangen had, is hy uit de gevankeniſſe gebragt, met alzo vrolyken en blyden gelaat, als hy oit te voren gezien was, alzo dat vele menſchen die dat ſagen zeer verwondert waren. Eer hy nu op den wagen klom, heeft hy van den Regter vriendelyk begeert, dat hy hem een zaak wilde toelaten en vergunnen. Als hem de Regter dat wygerde, zyde *Petrus*: Gy zult my immers toelaten, Heer, dat ik myn Vader onſe en 't Geloove zal mogen zeggen. Doe zyde de Regter: Zegget, wilt gy, maar al gaande. Ik danke u, Heer, zyde *Petrus*, en ik wil God den Heere voor u bidden. Doe zyde de Scergianten, die daar ſtonden, al laggende: Ja waarlyk, hy behoeft u gebeden zeer. Als hy nu op den wagen ſat, bad hy een iegelyk om vergiffeniſſe, en hy vergaf ook een iegelyk. En doorgaans op den weg zyde hy met vrolykheit een iegelyk adjeu, begeerende datſe voor hem baden tot God Almagtig. 1555

Onder het volk was een ouden Italiaanſchen Paap, die hem toeriep en zyde: Huyd en zal uwe woonſtede in de Helle zijn: Doe zyde Petrus: Dat wil u de Heere vergeven. Als hy nu tot de plaatſe, Territorium genaamt, gebragt was, en daar veel volks vergadert ſag, riep hy met luider ſtemme: *O wat groote en overvloedigen oogſt! Heere, ſent dog goede arbyders uit!* Als hy nu op den hoop van 't hout geklomme was, en de zake zijns doots met de belydeniſſe zijns geloofs verklaart had, zo heeft hy zig verneugt en in den Geeſt ontſprongen, met vrolyker herten roepende: *Hoe ſoet, O Heere, en hoe lieflyk is uwen naam.* Als hem nu de Henker aangebonden had, en gelyk de andere Martelaars om hooge trok, heeft *Petrus* zig ſelven gantſchelyk Gode bevolen: *Heere*, zyde hy, *u bevele ik myn ziele*: welke woorden hy dikwils herhaalt heeft.

Ten laatſte met opgeregten aangeſigte, ſlaande zijn oogen ten hemel waarts, riep hy luide: *Ik zie buiden den Hemel geopent.* Als dit zommige menſchen niet en verſtonden dat hy 't met de oogen des geloofs meende, ſagen zy ook na den hemel. Terſtont daar na heeft deſe vrome Martelaar met een zoeten doot den Heere zijnen geeſt op gegeven.

DIONYSIUS PELOQUINUS tot Villa Franche verbrant.

Heeft iemand ooit om 't liebt de duiſternis verſmaad
Van blinde onwetenheid, die bron van gruweldaaden
't Is PELOQUINUS, die den Prieſterlyken ſtaat
Met vreugd verliet, om dat die damps zijn ziel kon ſchaaden.
De zonder waarheid blonk gelyk een Diamant,
In 't midden van den gloed waar by wierd verbrand.

D*Ionyſius Peloquinus*, de broeder van *Stephanus Peloquinus* (daar wy te voren af gezegt hebben, welke ook om der waarheit wille te Parys verbrant was) heeft zijns broeders voetſtappen vromelyk nagevolgt. Als hy te Geneve in de gemynte Gods woonagtig was, is hy in 't jaar vyftien hondert tweeënvyftig den negentienden dag der maant October, in een ſtad Ville Franche genaamt (welke zes mylen van Lyons legt) gevangen geworden. Wat hem aldaar, en ook daar na te Lyons geſchiet is, vinden wy klaarlyk in deſen na volgenden brief, die hy zel-

ve

1552. ve tot een goet vrient geſchreven en geſonden heeft.

ALs ik overdenke hoe zeer dat gy beroert waart door *Stephanus* mijn goeden broeders gevankenis en doot, ſorgende dat het u om mynent wille ook mogte geſchieden, die nu in den zelfden ſtryt en perykel ben: zo heb ik gedagt dat het behoorlyk zou zijn, dat ik beweſe de zake waarom hy zo ſtantvaſtelyk den doot ontfangen en geleden heeft, en ik met aller lytſaamheit en geruſter herten alle dit verdriet en deſe benautheit verdrage, daar my God in beproeft, verwagtende zulken einden en uitgang, gelyk het God, die my hier toe geroepen heeft, believen zal. Dat doe ik des te liever, om dat ik goede bekwaamheit heb tot mijn vrienden te ſchryven, 't welk mijnen broeder niet en had.

En ten eerſten, op dat alle ergerniſſen weg genomen worden, zo moet gy weten, dat 'er in dit leven niet en geſchiet, of ons niet en gevalt, ſonder de voorſinigheit en wille onſes Gods: en dat ook de menſchen geen magt over ons hebben, 't en zy dat God haar die geve, en ook niet grooter dan gelyk haar God dat toelaat. Want hy draagt zulken ſorge voor ons, dat 'er niet een hair van onſen hoofde ſonder zijnen wille vallen zal. Daarenboven lyden wy niet gelyk als kwaatdoenders en misdadige, gelyk dootſlagers, moordenaars, dieven, en die andre luide goet begeeren, maar als Chriſtenen, gelyk als gy ligtelyk zult konnen merken uit 't gene dat mijne tegenſprekers my gevraagt hebben, en uit 't gene dat ik daar op geantwoort heb.

Ten eerſten hebben zy my gevraagt, of ik geloofde dat de Miſſe goet was, en weerdig dat men ſe hooren zoude? Daar ik op geantwoort heb, dat ik geloofde dat het een ſacrificie was van den menſchen gevonden en ingeſtelt, tot groote veragtinge der eeren Gods, om de gedagteniſſe des doots Jeſu Chriſti te verdonkeren, en te niet te doen: want men de Miſſe toeſchryft het gene dat alleen het bloet Chriſti toekomt, tot voldoeninge, zuiveringe, en vergeving onſer ſonden uitgeſtort; zo segt ik dan de Miſſe een zeer grouwlyke afgoderye te zijn, daar alle Chriſtenen zig van vlieden en wagten zullen, willen zy niet vallen in de gramſchap des Almagtige Gods.

Daar na gevraagt zijnde of ik het hylige Sacrament des Altaars geloofde, heb ik geantwoort: Niet op de maniere gelyk het de Paus ingeſtelt heeft: maar het Sacrament des H. Avontmaals onſes Heeren Jeſu Chriſti, gelyk het van hem ingeſtelt is, en in de H. Schrift verklaart wort, en byſonderlyk 1 *Cor.* 11. namelyk; dat wy in 't Avontmaal broot en wyn van des Dienaars handen ontfangende, waaragtelyk het lighaam en bloet des Heeren deelagtig worden. Want gelyk onſe lighamen met dagelykſche ſpyſe gevoet en onderhouden worden; alzo worden onſe zielen met de hylſame ſpyſe des vleeſch en bloet onſes Heeren gevoet, onderhouden en verſterkt: En dit eten wy waaragtelyk niet met den mont en met den buik, maar met den geeſt, en in 't geloove, 't welk niets groots, aarts, of verderflyks in deſe verborgentheit ſoekt of begrypt. Zo en is 't dan niet van noode, om deſe geeſtelyke ſpyſe te ontfangen, dat Chriſtus van den Hemel tot ons hier op der aarde nederdale, of dat wy onſe oogen alleen op dit broot en den wyn ſlaan: maar veel meer, dat wy onſe herten en zinnen ten Hemel opheffen, en Chriſtus, die daar zit ter regterhand Gods, door den geloove aanſchouwen, gelyk als wy hem in onſe Artykelen des geloofs belyden in den Hemel te zijn, en niet eer weder komen zal, dan om te oordeelen: Dit verſekeren ons de Engelen in de Handelingen der Apoſtelen in 't 1. *kappittel.* Daarom verwerpe ik gantſchelyk de veranderinge des broots die de Papiſten verſiert hebben: en geloove dat het broot en de wyn haar natuur behoude, ſonder eenige veranderinge of verwandelinge in 't lighaam en bloet des Heeren; hoewel dat ik van dat broot en den wyn, diemen in 't Avontmaal des Heeren gebruikt en hyligt, zulken gevoelen hebbe, dat 'er groot onderſcheit is tuſſchen de gemeene ſpyſe en drank, zo door het gebruik, zo ook door de kragt der belofteniſſe, om welke te beveſtigen en voor oogen te ſtellen, deſe teekenen ons worden voorgeſtelt. 1552.

Gevraagt zijnde, of men aan den Prieſters ooren de ſonden moeſte biegten, loogende ik 't, en zyde; dat zodanigen biegte geenſins van God geleert of geboden was, want deſe belydeniſſe der ſonden geſchiet tot een menſch die geen magt heeft de ſonden te vergeven, maar dat komt alleen God toe, tegen wien wy geſondigt hebben. Doe wierpen zy my voor de plaatſe van *Jacobus*, daar de gelovige vermaant worden, dat d' een den anderen zijn ſonden belyden zou. Daar ik op antwoorde, dat dat gebot en de vermaninge van *Jacobus* deze oorbiegte niet en raakte; maar ſprak alleen van de broederlyke verſoeninge, daar men alle gramſchap (malkanderen uit liefden de ſchulden vergevende) door neder legt; ware anders deſe plaatſe van zulken oorblaſinge te verſtaan, zo moeſte de Prieſter, als hem een vrouwe gebiegt had, wederom tot de vrouwe biegten. Daarenboven is deze biegt een duivelſche tyrannye, en een wreede pynbank der zielen, om dat men daar eiſt dat men alle de ſonden zou vertellen, dat immers van niemant, ja van den alder regtveerdigſten niet gedaan kan worden; gelyk als wy zien dat *David*, die in onbevlektheit des levens een Engel was, heeft moeten van God begeren, dat hy zig van zijn verborgen zoude wilde rynigen. Daarom geloove ik, dat men de ſonden geen menſchen, maar alleen God, die wy vertoornt hebben, zullen belyden; en niet alleen op etlyke dagen, maar ook alle uuren, is 't mogelyk; gelyk als wy zien dat van den Patriarchen en Propheten, en andere Godvrugtige menſchen geſchiet is. De Oorbiegte. Pſal. 19. 13.

My is ook gevraagt geweeſt, of ik niet en geloofde dat 'er een Vage-vuur was, daar de zielen na haar afſchyden gepynigt worden, en of men voor haar bidden zal? Daar ik op geantwoort heb, dat ik niet en geloofde of en hielt eenig ander Vage-vuur dan 't bloet Jeſu Chriſti, welke, als *Joannes* betuigt, alle onſe gebreken en ſonden uitwiſt. Daarenboven ſtelt ons de H. Schrift uur twee wegen der zielen, den eenen in 't Paradys, daar de Godſalige henen gaan; den anderen in de Helle, welke voor den booſen en goddeloſen beryt is. Dat mogen wy ligtelyk verſtaan, uit het gene Johannes zegt, *Wie in den Sone Gods gelooft en wort niet veroordeelt, maar die niet en gelooft, die is alreede veroordeelt.* Van Gebeden te leſen voor de dooden, Miſſen te doen, en Wy-water te gieten, zyde ik haar, dat het niet alleen verloren arbyt was, maar ook grouwelyke Godslaſteringe, en tot grooter veragtinge Chriſti ingeſtelt, om dat 'er in Gods woort niets af geboden is, maar gants tegen het Woort, van de bedrieglyke geeſten gevonden en opgebragt. Hier bragten ſe my, ik weet niet wat beuſelinge voort, die niet weerdig en zijn dat men ſe vertellen zoude. Vagevuur. 1 Joh. 1. 7.

Daar vraagden ſe my, wat ik van de Maget Maria gevoelde? Daar ik op antwoorde, dat ik geloofde dat ſe de Moeder Jeſu Chriſti was, na den vleeſche, en dat zy Maget weſende hem gebaart heeft, gelyk wy in onze Artykelen des geloofs belyden: dat ſe ook de begenadigde en gezegende Van de Maget Maria.

1552 onder de vrouwen is, gelyk d'Engel van haar getuigt: maar haar aan te bidden, en in onſen noot aan te roepen, de Koninginne des Hemels, de Voorſprakereſſe en Patroneſſe te noeme, en haar dusdanige zaken toe te ſchryven, ik geloove en oordeele, dat zy daar mede niet alleen niet vereert wort, maar veel meer veronteert, en grote ſchande van de menſchen aangedaan wort; want zy en heeft die eere, die alleen Jeſus Chriſtus toekomt, welke hem van den Vader gegeven is, noit willen ontnemen en tot haar trekken; maar daar en tegen zent zy ons tot hem, dat wy hem gehoorſaam zoude zijn, en doen dat hy ons gebiet, *Joh.* 2. 5. Luc. 1. 28.

Daarom doen de menſchen God ſchande aan, en vertoornc hem bove mate zeer, die de Maget Maria aanroepen, diene en bidde, of eenige Sancten en Sanctinnen, nadien van haren dienſt in de H. Schriftuur God niet en heeft bevolen: maar daarentegen, dat wy alleen God zullen dienen, eere, bidden en aanroepen, door den naam Jeſu Chriſti alleen, die van God den Vader een Advocaat en Middelaar geſtelt is tuſſchen ons en God. Maar de waaragtige en alderbeſte maniere, om de Maget Maria, en andere Hyligen te eeren, is dat wy haar hylig en Godſalig leve, ons, om na te volgen, voorſtellen, namelyk, in het gene, daar zy den Heere Jeſus Chriſtus in gevolgt zijn, gelyk de Apoſtel *Paulus* vermaant 1 *Cor.* 11. 1.

Van de Beelden. Van de Beelden en Schilderyen, daar zy God en de Hyligen door namaken, heb ik haar gezegt, dat 't een grouwelyke ſuperſtitie is, van God ſterkelyk verdoemt, gelyk in het tweede gebot des Wets klaar genoeg is. Wy weten wel, dat God vervloekt, zo wel het beelt, als den maker en konſtenaar, gelyk *David* betuigt. *Pſal.* 115.

Van den Paus Van den Paus hebbenſe my gevraagt, of ik niet en geloofde, dat hy was het hooft der Kerken? Daar ik op antwoorde, dat ik 'er al een ander gevoelen van had, en geloofde, dat hy den waren Antichriſt is, die zig zelven tegen God verheffen zou, en zig zelven eenigerlei wys de Godheit en Gods naam toeſchryft. Ik zijde ook, dat ik geloofde, dat hy den grouwel en den Sone der verderffeniſſe is, daar *Paulus* van zegt 2. *Theſſ.* 2. 3. 'T en laatſten, dat de Kerke, daar de Paus het hooft van is, de waare hylige Kerke niet en is; want daar geen teekenen bevonden worden, daar men de Chriſtelyke Kerke aan kennen kan, als daar zijn de predicatie des Godlyken woorts, de wettelyke uitdeelinge der Sacramenten, van de welke nauwelyks eenige voetſtappen gelaten zijn. Dit is 't dat zy my in de ſtad Ville Franſche gevraagt, en ik daar op geantwoort heb.

Namaals, als ik te Lyons gebragt was, hebben my dit altesamen, de Kettermeeſter, Officiaal en andere voorgeleſen en gevraagt, of ik by deſe dwalingen, (zo zy 't noemden) blyven wilde? Daar ik op antwoorde, dat ik zulks wel begeerde, en God alle dage bad, dat hy my daar ſtantvaſtigheit toe wilde verleenen, nadien dat hy my die genade verleent heeft, dat ik uit de Schriftuur bekenne, welk de waarheit is, daar ik mijn geloove op ſtellen en fonderen moet.

De hylige ſchrift. Doe vraagde my de Kettermeeſter, wat ik de hylige Schriftuur noemde? Daar op ik geantwoort heb, datſe was de ſekere en volmaakte waarheit, die niet bedriegen kan, welke in het Oude en Nieuwe Teſtament begrepen is, tot welke men niet en behoort toe te doen, of af te doen; daar gantſchelyk niet in agtergelaten is, van het gene dat tot onſer ſaligheit dient: Daarom agte ik deſe alleen een regel der Chriſtelyke Religie te zijn. Van deſe antwoorde was de Kettermeeſter beroert en gram. Wie heeft u gezegt, zijde hy, dat dit de hylige Schriftuur is, en hoe zout gy dat geweten hebben, hadde 't u de hylige Kerke niet verſekert? Maar ik verſtont wel dat hy dit van de Pauſelyke Kerke meende. Daarom heb ik geantwoort, dat het de Kerke niet en is, die my dat wys gemaakt heeft, maar alleen de hylige Geeſt, die my een ſeker en gewis getuigeniſſe in mijn herte geeft, zo dat ik hem daar in gehoorſaam wil zijn, in leven en ſterven; zo en heeftſe dan hare magt niet van de eerſte en oude Kerke: Want dat is regt verkeert, nadien dat de Kerke beter gefondeert is in de leeringe der Propheten en Apoſtelen onſes Heeren Jeſu Chriſti, als *Paulus* tot den *Epheſen kapittel* 4. betuigt. 1552

Maar als zy wiſten dat ik wel eer een Monnik geweeſt was, hebben zy my gevraagt, wat my daar toe beweegde dat ik zodanig leven verliet? Ik heb haar geantwoort, dat het de genade Gods geweeſt is, welke gedaan heeft dat ik zulk boos een leven gekent en afgelegt hebbe, als het gene dat tegen Gods woort is, en van den menſchen alleen gevonden. Want die zo een leven aannemen, die meenen door zulke werken (die ook van God noit geboden zijn) als met menſchen inſettingen, den hemel te verdienen. Gevraagt zijnde, of men de beloften die men belooft hadde, behoort te houden: antwoorde ik, datmen zulke behoort te houden, die men God of den menſchen doet uit Gods woort; maar die ſonder het Woort, of ook tegen het Woort gedaan of belooft zijn, en zal men geenſins houden, of ook den menſchen niet verhinderen: om die in Godſaligheit en hyligheit te mogen verlaten.

Ryniheit Gevraagt zijnde, waarom dat ik een hulsvrouw getrout had, daar ik nogtans rynigheit belooft had: heb ik geantwoort, dat rynigheit een ſonderlinge gave Gods is, gelyk als 't klaar genoeg is uit *Matt.* in 't 19 *kap.* welke allen Monniken geenſins gegeven is, gelyk men dagelyks wel bevint, en naar ſchandelyk onkuis leven genoeg betoont Dat ik daarom (dewyle ik zodanigen gave Gods en kragt in my niet en vont) dat remedie, namelyk, het houwelyk, aangenomen had, op dat ik onkuiſheit zoude ſchouwen: en daar in heb ik God gebot gevolgt, wel wetende, dat noch overſpeelders, noch hoereerders, noch diergelyke onſuivere menſchen het ryke der Hemelen nimmermeer zullen beſitten. Daarenboven *is het Houwelyk eerlyk onder allen, en het bedde onbevlekt: maar de hoereerders en overſpeelders zal God oordeelen*, als d'*Apoſtel* tot den *Hebr.* 13. zegt. En dat verbot, daar door men zekere menſchen het Huwelyk verbiet, is een leeringe der Duivelen en der bedriegelyker geeſten, 1. *Timot.* 4. 1. 3.

Anders en is my niet ſonderlings gevraagt, dat weerdig is geſchreven te worden. De Kettermeeſter heeft my met ſoete ſmeekende woordekens aangegaan, om my van mijn meeninge te brengen, veel ſchone beloften en ook mijn jonge jaren voor oogen ſtellende, daar gy door het vuur, zijde hy, af berooft zult werden, is 't dat gy in u voornemen blyft: Daarom ziet wel toe, want het is in uwe magt behouden en onbeſchadigt uit te mogen gaan, en uwe ziele, zijde hy, ſtaat in uwen handen. Doe zijde ik tot hem, dat mijn ziele zeer kwalyk bewaart zoude zijn, en in groot perykel weſen, waar 't datſe van niemant anders bewaart of beſchermt wierde, dan van my: dat ik in de Schole onſes Heeren Chriſti Jeſu, een ander leſſe van mijn Meeſter geleert hadde, namelyk, *die zijn ziele behouden wil, datſe die verlieſen zal, maar dieſe verlieſt, datſe die zal behouden.* Dit was nog den Kettermeeſter niet genoeg, maar hy heeft my zijnen Monnik geſonden,

52. den, dat hy my daar toe brengen zoude, daar hy zelve my niet toebrengen konde. Welke als hy gekomen was, heeft hy des Kardinaals *Turnoy* goetwilligheit my verkondigt, om my tot mijn oude Monniks leven wederom te brengen, met dusdanige beloften, dat hy my een goet nieuw kleet zou geven, en senden my ergens in een van zijn eigen Kloosterhuisen. Ik hebbe hem geantwoort, dat ik lange tyt genoeg een swart kleet gedragen had, dat ik nu wel wenschte een wit te dragen: niet dat verderflyk was, maar zodanigen als in *Apocalipsi* in 't sesde Kapittel staat. Dit is de oorzake, alderliefste broeders en susters, waarom dat de kinderen Gods vervolginge lyden, ja Christus zelve in haar: want 't en is onse zake niet die wy voorstaan, maar het is zijn eigen zake. En wy zien ook, dat hy het ongelyk dat ons geschiet alzo aanneemt, als of 't hem zelven gedaan werde, gelyk als hy *Paulus*, die zijn gemynte vervolgde, vermaant heeft. Nadien dan de liefde Jesu Christi zo groot over ons is, dat hy de schande die ons geschiet, op zig neemt: wat grooter ondankbaarheit zoude het dog van ons zijn, na dat wy zo grooten genade van hem ontfangen hebben, dat wy de kenniſſe van de waarheit hebben verkregen, nu zouden schromen zijnen Hyligen Naam te belyden, sonderlinge nadien dat hyse zo swaarlyk drygt die zijns
10. Naams en Euangelium schaamt? *Die my*, zegt Christus, *zal verloogent hebben voor de menschen, dien zal ik ook verloogenen voor mynen Vader: maar wie my belyden zal voor de menschen, dien zal ik ook belyden voor mynen Vader die in de Hemelen is.* Wat is dog dit anders, dan van den Heere Christus niet gekent te worden of verloogent, of met den eeuwigen doot verdoemt te worden? De Tyrannen en de vyanden Gods verbieden ons wel op groote straffe, dat wy Christus Jesus zijn behoorlyke getuigeniſſe niet geven zouden, maar als dan moeten wy ons houden aan het exempel der Apostelen, dat wy God liever gehoorsaam zullen zijn, dan de menschen. Zy en zijn ook niet te vreesen, die, na datse het ligheam gedoot hebben, geen mag meer over de ziele hebben. Wy
1. 29. weten dat ons in dit leven, zo verre als wy Christelyk willen leven, niet anders te verwagten staat dan ongeluk, vervolginge en schande. Maar daar in hebben wy dien troost, dat dit alleen de weg is, die de Sone Gods in zijn vleesch gehyligt heeft: in welken wy door veel verdricts tot de heerlykheit des hemelschen Ryks moeten in-
2 3. 12. gaan. *Paulus* zegt, *Philip. 1. Dat ons gegeven is, niet alleen in Christus te gelooven, maar ook voor hem te lyden.* Op een ander plaaatse zegt hy: *Dat alle die in Christus Godsaligly willen leven, zullen vervolgt worden:* want daar toe zijnse gestelt en geroepen, die God in Christus willen dienen en aanroepen, datse veel tormenten en schande zullen lyden. En dit is eigentlyk by het Euangelium gevoegt, datse al t'samen mede alle verdriet moeten lyden, op dat zy in hem, en met hem, niet alleen vertroostinge, maar alle benauwtheit gemeen hebben. Maar in dusdanige ellendigheit en veragtinge, zegt *Petrus*, dat wy salig zijn, als wy dit om de Naam Jesu Christi lyden, en veragt worden, want in zulker manieren de Geest Gods op ons rust. Zullen wy nu, na een groot en gewigtig getuigeniſſe, agten en meenen, dat wy ons leven verliesen, als wy het voor zo een regtveerdigen en hyligen zaak in de handen onser vyanden leveren? Zullen wy ons zelven ellendig heeten, daar ons Christus door zijnen hyligen mont salig noemt? Of zullen wy meenen, dat wy de doot, gelyk dwase en dulle menschen, aangrypen, daar voor ook Jesus Christus in den Hemel zo een heerlyken loon gestelt heeft? Daarom, mijn alderliefste broeders en susters, vermane en bidde ik u zeer, dat gy de ydele meeninge en gewoonte des werelts niet en volgt, welke alzo verblint is, en met zulke duisterniſſe aller dwalingen overgoten en verdronken, dat zy het leven in den doot, den segen in den vloek niet vinden kan. Wy en zullen ons daar aan dan niet stooten of ergeren, is het dat wy zien dat de Dienaars Gods veel swarigheit en verdriet moeten lyden, als wy weten dat dit alleen den weg en maniere is, door welke wy Christus ons Hooft konnen gelykformig worden, is 't dat wy ons opgelegt kruis hem na dragen: want de knegt en is niet meerder dan zijn Heere. *Daarom laat ons uit-* Hebr. 13. 13.
gaan buiten het Leger, en dragen zijn smaatheit, 14.
want wy en hebben hier geen blyvende Stad, maar wy soeken de toekomende: Daar ons de Heere al t' samen door zijn genade toebrengen, Amen.

1552.

Dit heeft *Dionysius Peloquinus* te Lyons in de gevankeniſſe geschreven, daar hy tien maanden lang gelegen heeft, namelyk van den negentienden October in 't jaar vyftien hondert tweënvyftig, tot op Sondag, den vierden September, in 't jaar vyftien hondert drieënvyftig, op welken dag hy des s'morgens vroeg ten drie uren tot Ville Fransche gevoert is geweest. Des anderen daags is hy van zijn Papistisch Priesterdom ontwyet, en heeft zijn vonnis gekregen, dat men hem levendig zou verbranden. Daar na op den ande- Hy wort ver-
ren maandag den elfden September, heeft hy de brant.
stantvastige belydeniſſe der waarheit met zijn doot besegelt: welke hy zodanig geleden heeft, dat het een iegelyk die 't sag, verwonderde. Want als het onderste zijns ligheams verbrande, heeft hy nog niet afgelaten zijne handen ten Hemel te heffen, en de hulpe des Almagtigen eeuwigen Gods aan te roepen. Zo heeft hy bewesen door zijn volstandige getuigeniſſe, dat een iegelyk Christen en Godvrugtig mensch, de Euangelische waarheit, en de eere Jesu Christi weerdiger agten moet, dan zijn eigen leven.

GODEFROT van Hamelle tot Doornik verbrant.

Godefroy van Hamelle, geboren in Wals-Brabant van Nivelle, woonagtig te Doornik, daar hy zijn ambagt dede, een Kleermaker. Dese is om de Euangelische leere, daar hy zeer wel in geoeffent was, te Doornik gevangen. Hy was een man van groote vierigheit, en zeer ontsteke met de liefde tot de Goddelyke Schrifture; en hoewel hy geen andere taal konde dan zijn Vaderlyke, zo was hy zeer wel geleert.

Doe hy gevangen was, hebbense hem van veel Artykelen des geloofs ondervraagt: en hoewel en bekwamelyk dat hy door de genade des Heeren, daar op geantwoort heeft, zullen wy konnen merken uit eenen brief die hy tot een Christelyke vrouw geschreven heeft, op dat hy haar en andere Godvrugtige menschen door 't getuigeniſſe zijns geloofs, en der Genade Gods die in hem wrogte, in de Euangelische leeringe zoude versterken. Zynen brief, die hy tot de vrouw gesonden heeft, luit aldus:

De genade en barmhertigheit onses alderbesten Vaders door Jesus Christus zynen Sone, werde u ter saligheit deelagtig gemaakt.

Ik danke u van gantscher herten, myn alderliefste Suster, voor dat gy myns gedagtig zyt geweest, en sorge draagt zo wel voor myn ligham als voor myn ziel. Voorwaar zodanige liefde, daar gy myns alzo mede gedagtig zyt, is my zo aangenaam, als die van God gesonden is, en gelyk een zeer zoete reuk. Ik ben ook zeer in den geest verheugt door uwe gebeden, die gy tot den Heere uitstort, daar gy myner altyt in gedagtig zyt: welke ik weet, gelyk gy zegt, datse niet iedel en kragteloos van 't aansichyn des Alder-

Godvruchte GODEFROY, uw yver voor de waarheid
Braveert de wreedheid van 't verblinde Prieſterdom,
Zo wykt de nevel voor de held're zon vol klaarheid;
Zo ſtoot gy door Gods kragt den logenſtandaart om;
Dus wilt ge alleen in 't vuur, niet door 't verworgen ſneeven,
Om van een afval nooit den minſten ſchyn te geeven.

hoogſten wederkeeren. Daarom bidde ik u van herten zeer, dat gy u zulks niet wilt laten verdrieten, nog en wilt van bidden niet ophouden: op dat ik deſen heerlyken ſtryt, daar my de Heere toegebragt heeft, tot zijner glorie, en ſtigtinge zijner Gemynte mag volbrengen, het welk ik hope, en vertrouwe ook dat het door zijn genade alzo zal geſchieden: want hy weet gewiſſelyk wel, hoe zeer dat ik begeere, dat zijnen naam door my zijn klyn inſtrument mogte geëert worden, waar toe hy 't ook gebruiken wil, het zy tot den doot, ofte tot het leven. Ik en wenſche of begeere niet anders, dan dat zijn alderhyligſte wille in my volbragt werde, niet alleen, dat ik in een diepe en duiſtere kerker geworpen, maar ook om zijns naams wille van myn leven berooft worde, zo verre als die eenigzins daar door vereert kan worden. Want ik ben uit zijn woort verſekert, dat Chriſtus my een gewin is, of in 't leven of in 't ſterven. Ik en hadde niet gedagt, alderliefſte Suſter, deſe myne belydeniſſe deſe tyt tot u te ſenden, voor dat ik geweten had, of zy ook iet meer van my wilden vragen: maar, om dat deſe Bode my te kennen gaf, dat hy over twee of drie dagen van huis wilde ryſen, daarom heb ik ſe moeten ſenden. Ik ſendenſe u nogtans uit die oorzaake niet, als dat gy daar uit, gelyk van een hooge en volmaakte wysheit geleert en geſtigt zou mogen worden, maar als een belydeniſſe, des alderminſten Dienaars Gods, die myn talentpont, dat ik van den Heere ontfangen hebbe, niet heb willen begraven: en op dat gy alleen verſtaan zout, dat ik den Heere Jeſus Chriſtus in myne eenvoudigheit niet verzaakt, maar dat ik hem na de mate myns geloofs, die hy my gegeven heeft, beleden hebbe: waar in ik op den Heere betrouwe, dat het hem wel genoegen zal: want ik myn leven niet ſparen wil, om het zelve te behouden, maar veragten en verlieſen, want myn Heere dat weerdig agt voor den menſche verlore te werde.

Hoe hy zich hielt in de aangryping.

Gy ſult weten, myn ſuſter, dat myn herte, doe ik van de Sergianten met grooten aanval en gewelt gevangen wiert, riep: *O Heere, ik ben bereyt niet alleen in den Kerker geworpen te worden, maar ook voor uwen Naam den doot te lyden, mag 't anders tot uwer eere geſchieden.* Dit was myn wille, gelyk 't ook in myn belydeniſſe geweeſt heeft, en zal ook alzo zijn tot den laatſten druppel bloets toe, en het laatſte been myns lighaams, dat verbrant en tot aſſchen gebragt zal worden: want ik ben zyne, of in de doot of in 't leven, hy doet met my wat hem belieft. Ik ben zulks gewis en zecker, dat ik hem toebehoore, of ik leve of ik ſterve: om dat ik zyns Soons Jeſu Chriſti ben, van wien ik met zeer grooten prys gekogt heeft: alzo dat ik nu een erfgenaam Gods, en een mede-erfgenaam Jeſu Chriſti ben: daarom ben ik verſekert, dat het my al toebehoort, of leven, of doot, of tegenwoordige, of toekomende dingen, dat het my, zegge ik, al toebehoort: maar ik behoore Chriſtus, en Chriſtus behoort God toe: en zo ben ik gewis dat Chriſtus, of in 't leven, of in de doot, my altyt tot gewin is. Ik en ſchame my ook niet voor den menſchen te belyden, dat hy alleen geweeſt is, en nog is, in wien dat ik alle de hope myner ſaligheit en des eeuwige levens geſtelt hebbe, met wien ik hope eeuwiglyk te leven. Daarom, dewyle myn hope en het vertrouwen myner

ſalig-

Digitized by Google

52. ſaligheit in geen andere zake is gelegen, dan in de offerhande Jeſu Chriſti, daar hy eens aan het kruis zijn lighaam God den Vader voor myne ſonden opgeoffert heeft: daarom en kan ik geenſins daar toe gebragt worde, dat ik haar gelyk geven zou, die my ondervraagt hebben, en my tot hare meeninge wilden brengen: nadien byſonderlyk Gods Geeſt my een gewiſſe getuige is, en beveſtiger myns gevoelens en geloofs, dat het waaragtig en regt is: en 't gene dat my van myn tegenpartye voorgehouden wort, vals en van alle waarheit des Goddelyken Woorts afgeſchyden is: dat ik ook in my bevinde, dat men met 'er herten geloven moet tot der regtveerdigheit, maar met den monde belydeniſſe doen tot 'er ſaligheit. Daarom de Heere, willende dit klyn inſtrumentken beſigen, heeft my weerdig geagt, dat hy my geroepen heeft tot zodanigen heerlyken belydeniſſe, dat ik voor den menſchen gebragt zynde, uit de overvloedigheit myns herte hem driemaal met den monde belyden zoude.

Myn aldereerſte belydeniſſe die ik gedaan hebbe, is geſchiet den agtien Maart in 't jaar vyftien hondert eenenvyftig, ten drie uren na de middag, als de Deken van Doornik, de Officiaal, en twee Kettermeeſters met een Schryver daar gekomen ware. Eer ik tot de behoorlyke en wettelyke belydeniſſe myns geloofs gekomen ben, is 'er veel gevraagt en gehandelt geweeſt, 't welk te lang zoude vallen om te ſchryven: want ik en denke hier alle de woorden niet te ſchryven, maar alleen op 't kortſte de byſonderſte hooftſtukken, die het Geloove en de Religie betreffen, te verhaalen

En eerſt hebbenſe my gevraagt, in hoe langen tyt ik niet gebiegt had? Waar op ik van haar begeert hebbe, dat ſe my een Nieuw Teſtament geven zoude, daar ik mijn belydeniſſe en geloove in mogt beveſtigen: Als zy my dat wygerden, en wilden alleenlyk, dat ik op haar vrage zoude antwoort geven, hebbe ik haar gezegt, datſe dat wilden over ſlaan.

Daarna hebbenſe my gevraagt, of ik niet en geloofde, dat een Prieſter, van de Roomſche Kerke geſtelt, magt heeft, als men voor hem biegt, de ſonden te vergeven, en te ontbinden door penitentie? Ik heb geantwoort, dat ik geen andere vergevinge of ontbindinge der ſonden verwagte, dan alleen van de barmhertigheit Gods, door de genade zijns Soons Jeſu Chriſti.

Vervolgens vraagdenſe, of ik niet en geloofde in de Roomſche Kerke, daar de Paus het hooft van is, en de navolger van *Petrus*, wien Chriſtus de ſleutelen gegeven zou hebben, en veel ander dingen, die zy plegen by te brengen, om de god delooſe heerſchappye te beveſtigen? Daar ik op antwoorde, dat ik een hylige Kerke geloofde, door den Hylgen Geeſt verſamelt en geſtigt, die Chriſtus alleen tot een Hooft heeft en bekent: en dat dit de navolgers zijn, die de leeringe der Apoſtelen en Propheten volgen: dat ik ook de Roomſche Kerke niet en hielt voor de waaragtige Kerke, maar veel meer voor een Synagoge des Antichriſts, daar men de Schaapkens Chriſti niet alleen niet en onderhout, en met het het gelouſte voetſel des Goddelyken Woorts ſpyſt, maar veel meer van de wreede en bloetgierige wolven verſcheurt en verſlonden, of met de vergiftige dwalingen der menſchelyker leeringen gevoet worden. Ja dog, zijde de Deken, bevelende den Notaris of Schryver, dat hy alle ding opſchryven zoude.

Doe vraagdenſe my, wat ik van de Miſſe gevoelde? Hier hebbe ikſe vermaant, dat wy van die dingen zouden ſpreken, daar men in de Hylige Schrift van handelt; want ik dat woort [Miſſe] nergens, zo veel als ik hebbe konnen leſen, kon vinde, nog in 't Oude, nog in 't Nieuwe Teſtament. Ja zo, zyde de Deken en d'andere, murmurerende: en bevolen, dat het de Notaris opſchryven zou, dat ik de Miſſe nergens in de H. Schrift vont. 1552.

Doe hebbenſe my terſtont gevraagt, of ik ook geloofde, dat het broot in 't lighaam Chriſti verandert wert? Daar ik op antwoort gaf, dat ik geloofde, dat haar de Miſſe een enkel menſchelyke vont en verſieringe was, tot groote ſchande en veragtinge Jeſu Chriſti, om dat zy het volk in zulken booſe en ſchadelyke dwalinge gebragt hebben, datſe gelooven dat Chriſtus in een ſtuk broots geſloten zou zijn en het broot aanbidden; en Chriſtus zelve, die in de Hemelen zit aan de regterhand zijns Vaders, verheve boven alle creaturen, die en zoeken zy niet, nog en eeren, dienen of aanbidden zy niet.

Aangaande de veranderinge, heb ik vryelyk gezegt, dat het my een guigelerye en tooverye dagt te zijn, gelyk de Toovenaars en bezweerders gemeenelyk gebruiken.

Daar na vraagdenſe my, of ik ook de zeven Sacramenten geloofde? Ik antwoorde, dat ik 'er alleen twee hielt. Welke, zyden zy? Den Doop, zyde ik, en 't Avontmaal, welke gy Sacramenten noemt. Doe vraagdenſe, wat ik van 't Avontmaal geloofde, als ik dat een Sacrament noemde? Daar ik eenvoudelyk op geantwoort heb, als ik 't van den Heere ontfangen had, dat het Avontmaal, als 't na de inſettinge Chriſti gebruikt wort, is een geeſtelyke maaltyt, den geloovigen herten onder de geſtalteniſſe des broots en wyns voorgeſtelt; alzo dat de gene die 't broot en wyn ontfangen met den geloove, die ontfangen ook het lighaam en bloet Chriſti: niet dat in het broot het lighaam Chriſti is, of zijn bloet in den wyn, of met den wyn, maar dat ik geloove zulks al geeſtelyk te ontfangen, tot een ſalige vermaninge en trooſt myner zielen: Alzo dat ik het broot etende, en den wyn drinkende, op zulker manieren als ik gezegt heb, zo ben ik des lighaams en bloets Jeſu Chriſti waaragtiglyk deelagtig. Ik en ſlaa ook mijn oogen niet op deſe vergankelyke elementen, die de verderflykheit onderworpen zijn, maar ik zie al veel verder met de oogen myns geloofs, namelyk, op Jeſus Chriſtus, eens voor myne ſonden gekruiſt en opgeoffert. Ik merke de wonde in zijn zyde, daar dat zuivere bloet uitgeſtort is, op dat ik daar door van alle de ſmetten en vlekken mijner ſonden gerynigt, en van alle die ſchult bevryt zou worden, daar ik voor 't geregtige oordeel Gods mede verbonden en belaſt was.

Doe vraagdenſe nog, of het broot alzo zijn natuur behielt, dat het ſonder eenige veranderinge broot bleef en zo ook den wyn? Ik antwoorde, dat in deſe elementen gants niet verandert wort; maar gelyk als die het lighaam voeden en onderhouden, alzo wort door het geloove, welke het lighaam en bloet Chriſti ontfangt, de ziele gevoet, verheugt en geſterkt. 't En is niet van noode, zyde ik, dat Chriſtus van de regterhand zijns Vaders nederdale in deſe onderſte elementen, om ons zijns zelfs deelagtig te maken, en de gemeenſchap te geven: maar veel meer, dat wy onſe herten en gedagten van dusdanige zienlyke dingen, die ons tot een tyt toe gegeven zijn, tot het gene dat eeuwig en geeſtelyk is, zouden keeren; en onſe herten opheffen tot de regterhand des eeuwigen Vaders: van waar wy niet eer zijne lighamelyke toekomſte verwagten, voor dat hy komen zal om te oordeelen levendigen en dooden; dan zal ook de Heere Chriſtus niet komen hymelyk en bedekt, maar heerlyk, en met zijne glorie verciert.

Als

1552. Als wy dit aldus ſpraken en handelden, en ontrent ſeven uren was, zo hebbenſe de onderſoeking niet langer willen uitſtellen, maar zy hebben my in een anderen duiſteren Kerker geſloten, daar ik nog ben, zo lange als 't den aldergenadigſten God belieft.

Zo ben ik van deſen voornoemden dag in Maart in deſe plaatſe gelaten, tot den vyftienden dag der zelver Maant op welken ik zo benaut geweeſt ben van herten, als ik zou konnen ſchryven: niet om de duiſterniſſe des Kerkers, of dat my grouwelde in hare tegenwoordigheit te komen, maar veel meer datſe de redenen mijns geloofs niet meer hooren wilden; want ik begeerde veel meer mijn geloove voor haar te belyden en te betuigen, dan zy van my begeerden te hooren; zo had ik dan den Heere dat hy my zo veel gunnen wilde dat ik dog mijn ſuivere en eenvoudige belydeniſſe zou mogen doen, 't welk hy my door zijn ſonderlinge genade overvloedelyk na mijns herten begeeren gegunt heeft.

Zo heb ik dan op deſen vyfentwintigſten dag van Maart, ontrent agt uuren, des Deurwagters ſtemme gehoort, die my verkondigde dat de Heeren gekomen waren, vermanende dat ik my zou beryden. Die bootſchap was my zeer aangenaam en genoeglyk om te hooren. Doe zyde ik: *Volbrengt, O Heere, dat gy in my begonnen hebt, en geeft my nu het gene dat gy belooft hebt; want dit is ja uwe zake, daar uwe geeſt my in behulpſaam moet zijn.*

De tweede ondervraginge.

Als ik nu in deſe tweede ondervraginge voor haar gebragt was, hebbeſe my gevraagt, of ik ook gedoopt was? Daar op vraagde ik haar wederom, waarom datſe zulks van my vraagden, of zy dan meenden dat ik een Wederdooper was? Maar als zy niet af en lieten, heb ik gezegt, dat ik in mijn kindſche dagen gedoopt ben geweeſt, en noit anders. En als zy my vraagden, of ik zulken Doopſel prees en voor goet hielt, zyde ik, dat ik my daar mede wel wilde laten genoegen.

Van den Doop.

Namaals vraagdenſe my, of ik het Sacrament des Doops in de Schriftuur vont? Dat vraagdenſe daarom, op dat ik 't woort Sacrament uitſpreken zou, en dat zy alzo een weg mogten krygen om 't zelve liſtelyk en bedrieglyk tot die andere verſierde Sacramenten, die zy zelfs opgebragt hebben, te mogen gebruiken: maar ik antwoorde eenvoudiglyk, dat de Beſnydeniſſe Abrahams onſen Vader gegeven is, op dat hy en zijn zaat ten agſten dage beſneden zoude worden, in welke plaatſe namaals 't Doopſel gekomen is, dat de Chriſtenen in haar Gemynte gebruiken, doopende in den naam des Vaders, des Soons, en des H. Geeſt. Daar na vraagdenſe my, of 'er ergens meer in de Schriftuur af ſtont: zo heb ikſe geſonden tot 't tiende cappittel des eerſten briefs, die *Paulus* tot den *Corinthen* ſchryft, daar de Apoſtel verhaalt, dat de Vaders in de Roode Zee onder de wolke gedoopt zijn geweeſt, en dat haar dit genoeg behoorde te zijn. Dat hebbenſe haaſtelyk opgevat, dat ik aldus van het Sacrament ſprak, dat ik haar liſtigheit geenſins vermoede, en hebben terſtont gevraagt, waar ik dat woort Sacrament in de Schriftuur vont. Doe moeſte ik (want ik daar in begrepen was) belyden, 't welk ook waaragtig is, dat ik het woort Sacrament daarom gebruikt heb, om dat zy 't, om beter verſtant te krygen, gewent waren: maar dat ik 't voortaan niet meer en zou noemen, maar alleen gelyk 't de Schriftuur noemt, den Doop en het Avontmaal. Want had ik haar dat woort toegelaten en ontfangen, ik zoude haar zeer gewapent hebben, als 't gene dat haar gedient zou hebben om de Miſſe, het Vage-vuur, en andere meer te beveſtigen, welke zy opgebragt hebben, en nergens in de Schrift genoemt werden daarom zyde ik, dat ik anders geen naam gebruiken wilde, dan de Schriftuur gebruikt.

Sactament.

't Papiſten ſchalkheit.

Doe zijdenſe, (meenende dat ik in deſe vrage beroert en beſchaamt was:) Gy zegt zo dikmaals dat gy anders niet gelooven wilt, of antwoorden, dan 't gene in de Schriftuur ſtaat: wat zegt gy dan van het Huwelyk, agt gy 't niet voor een Sacrament? Ik agte, zijde ik, het Huwelyk voor een hylige inſettinge Gods, en dat het onbevlekte bedde, en die t'ſamenvoeginge en gemeenſchap des levens zo groot is, dat de menſche Vader en Moeder verlaten zal, en zijn huisvrouw aanhangen, op dat twee een vleeſch zijn: daarom zodanigen maniere van leven, dewelke zo noodig en eerlyk is, pryſe ik, en houde die van grooter weerden: het welk ook onſe Heere Chriſtus zo eerlyk geagt heeft, dat hy in Cana Galilea ter Bruiloft zelve gekomen, en de zelve met zijn eerſte mirakel heeft willen vereeren.

Daar was 'er een, die my dogt dat in de hylige Schrift wel geoeffent was, welke zijde: Gelooft gy ook de woorden des Apoſtels? Dat moet immers, zijde ik, verre van my zijn, dat ik hem eenigſins zou tegenſpreken. Gy ontfangt, zijde hy, alleen twee Sacramenten: de Apoſtel nogtans tot den Epheſen, noemt het Huwelyk een Sacrament, zegge: dit is een groot Sacrament: Wat zegt gy daar van, zijde hy? Ik antwoorde, dat ik in geenderlei wyſe anders wilde gevoelen dan de Apoſtel dede, had hy het Huwelyk een Sacrament genoemt, zo wilde ik daar niet tegen zeggen, want de H. Geeſt door zijnen mont geſproken heeft. Zo en heeft my, onder alle het gene dat my voorgelegt of gevraagt is geweeſt, geen zaak meer beroert of benauwt, dan, dat alleen, daar ik niet tegen zeggen konde, of ook en derfde: maar de Heere heeft my in deſe ſwarigheit en twyffelinge niet lange gelaten: want zijnen H. Geeſt heeft my vermaant, dat het alzo niet en was, gelyk als zy 't voortgebragt hadden.

Als mijn memorie van God in deſe plaatſe vernieuwt was, heb ik haar gezegt, datmen in den *brief Pauli* dit alzo niet en behoorde te leſen, als 't van haar verhaalt was: maar datmen voor [Sacrament] moeſte leſen [verborgentheit] na de laatſte overſettinge, zo 't Nieuwe Teſtament uit de Griekſche en Latynſche taal in 't Francois overgeſet is. Doe werdenſe tegen my zeer gram en verſtoort, als zy de plaatſe des nieuwen Teſtaments, te Lyons gedrukt, gezien, en alzo als ik zijde, bevonden hadden: en hebben veel dingen gezegt, die te lang zouden zijn tot u te ſchryven. Maar het twaalfure ſlaan zoude of was, zo is deſe onſe t'ſamen ſpraak geëindigt.

Des anderen daags den feſtienden Maart, ben ik van haar wederom geroepen ontrent ten agture. Gevraagt zijnde of ik het Sacrament des Vormſels geloofde, dat de Biſſchop den menſchen in haar wettelyke jaren uitdeelt: antwoorde ik, dat mijn geloove met dusdanige ceremonien niet verſterkt wert: maar alleen door zulke middelen en kragt des Geeſt, die my in 't Doopſel wederbaarde, en een nieuwe creature maakte, of in 't Avontmaal met de gemeenſchap des lyfs Chriſti in 't geloove voede en verſterkte. Als zy uit het agſte kapittel van de *Handelingen der Apoſtelen* bybragten, dat zy den Gedoopten de handen oplyden: zijde ik, dat ik zulks bekende van *Petrus* en de *Apoſtelen* geſchiet te zijn, en dat zodanigen opleggingen door den H. Geeſt geſchiede: maar dat de Ceremonien namaals een einde genomen hadden.

Vorm.

Daar na vraagdenſe, of ik het Sacrament des laatſten Olyfels geloofde: daar ik op geantwoordt heb, dat ik geloofde dat de waaragtige Olie het

Laat.

Woort

1552. Woort Gods zy, 't welk men den menſchen, die perykeleuſelyk ziek zijn, moet voorhouden, 't welk alleen den geloovigen ſaligheit toebrengen mag: maar die Olie, daar men den zieken mede plag te beſmeeren, is gants onnut en verderffelyk. Om dat zy nu deſe Olie met de Schriftuur bewyſen, hebben zy my den Apoſtel *Jacobi Brief* voortgebragt. Daar ik op zijde, gy hoort nu wel wat ik daar af gevoele of geloove.

Vervolgens, als zy van de Vierdagen vraagden, heb ik geantwoort, dat God de Heere zijn volk heeft geboden te arbyden, en geenen anderen dag in de week toegelaten, om van het handwerk te ruſten dan alleen den ſevenden dag.

Desgelyks van de veertig dagen te vaſten, en de kwatertemper en andere menſchelyke vonden, gevraagt zijnde: heb ik geantwoort, dat zulke menſchen Geboden gevonden waren om 't volk te beſwaren; dat ſe nergens in de Schrift gevonden werden, maar dat 't alleen ander middel en maniere is om het vleeſch te dooden, en dat 't gantſche leven van een menſche een geduurig vaſten moet zijn: niet dat wy eens daags eten zullen, maar dat wy altyt matiglyk leven zullen, ſonder eenige overdaat. Gevraagt zijnde van vleeſch en eyëren in de Vaſten te eten, zijde ik, dat ik (nademaal dat my myn God uit de duiſterniſſe tot het waaragtige licht, en tot de kenniſſe zijner waarheit gebragt hadde) geen onderſcheit der dagen en der tyden gemaakt hebbe, en heb mogen eten en drinke, ſonder eenige wroeginge mijner conſcientie, al dat van God geſchapen is ter nootdruft des menſchen, zo verre als 't uit den geloove geſchiet, waar door dat wy de weldaden des Heeren met dankzeggínge eenvoudiglyk en Godvrugtelyk gebruiken, als d'Apoſtel zegt tot *Timotheus* in zijnen *eerſten brief in 't vierde kapittel*.

Zout gy dan, zijdenſe, zo ligtelyk vleeſch eten op den hyligen goeden Vrydag voor Paasſchen, als op den Paasdag? Ik antwoorde, dat ik hier gants geen onderſcheit der dagen maakte: en of 't in de Vaſten ware, of op een ander tyt, ik en zoude 't niet verſmaden, wat my om te eten voorgeſet wierde, maar ik zou vryelyk eten, in 't geloove met dankzeggínge, ſonder eenig agter denken: Maar zou iemant, die nog krank ware, my zien eten, dan en zou ik mijn vryheit niet willen gebruiken; want het ryke Gods is in de ſpyſe niet gelegen, nog ik en ben des niet te hyliger of beter, of ik ete of niet ete; maar ik ontfange in de Godvrugtigheit geern zulken vryheit, als my door Gods woort genadiglyk gegunt wort met dankzeggínge te gebruiken.

Daar na vraagdenſe, of men de Maget *Maria* aanroepen mogte, op dat zy by haren Soon ter Voorſprakereſſe voor ons bidden zoude. Ik heb daar op geantwoort, dat ik 't wel geloofde dat ſe by God vol genade gevonden is, en onder alle Vrouwen gezegent: en dat de Heere de nederigheit zijns Dienſtmaagts heeft aangezien, alzo dat de Sone des Alderhoogſten, de Saligmaker der werelt, in haar lighaam negen maanden geruſt heeft, dien zy namaals ſonder eenig gebrek gebaart heeft, en dat ſe daarom ſalig geagt is: Maar dat wy ſe meerder eere geven zouden, en de eere van Gods Soon op haar brengen, dat moet verre van my zijn, en van alle de gene die den Naam Chriſti Jeſu waaragtelyk belyden: want zy en heeft my ſelfs dat niet geleert, dat ik haar zou aanbidden, of zulken eere bewyſen, dat ſe by haren Soon mijn Voorſprakereſſe zou worden: maar zy leert my genoeg, ſprekende van haren Soon in de bruiloft te Cana in Galileen, dat hy beveelt en gebiet dat ik dat zou doen.

Zy hebben my ook gevraagt van 't aan bidden en aanroepen der Hyligen, die uit dit leven geſchyden zijn, op dat zy in den Hemel middelaars en voorſprekers mogten zijn. Daar op heb ik geantwoort, dat ik geen ander Advocaat of Voorſpreker kende, dan Jeſus Chriſtus, die regtveerdig is, die door de verdienſten zijns doots, als die alleen onbevlekt en ſonder ſonden is, dat ampt en die eere verkregen heeft, in wien de Vader alleen een goet behagen heeft, in wiens mont dat noit bedrog gevonden is. Daarom bekenne ik hem alleen een Middelaar, een Voorſprake en een Voorbidder, als 'er geſchreven ſtaat 1. *Joh.* 2. 1. Hyligen aanbidden.

Beelden.

Daar wiert ook van de Beelden gevraagt of men het Kruicifix wel hebben mogte? Ik antwoorde, waarom dat ſe dog zulks vraagden, als ſe de Schriftuur zo wel in het Oude als in het Nieuwe Teſtament geleſen hadden, daar dusdanige Beelden zo zeer verboden worden, en dat de eere des eenigen Gods deſe doode Afgoden gegeven wort. Zo en wilt gy dan, zijdenſe, geen Beelden? Neen, zijde ik: want ik uit Gods woort geleert hebbe, dat ſe hem in den Geeſt en waarheit moeten aanbidden, en haar oogen des geloofs alleen op hem ſlaan, en den Hemelſchen Vader hier boven ſoeken, die van God verhoort willen worden. Joh. 4. 24.

Ten laatſten wert ik van haar gevraagt, of ik ook geloofde dat 'er een plaatſe was daar de zielen, als zy uit deſen leven ſchyden, gevaagt en gerynigt worden? Hier op heb ik geantwoort met zo vierigen herte en bryſchap, als of ik met grooten honger tot de ſpyſe gekomen had, alzo dat mijn inwendige leden met geneugte beroert wierden, dat ik zo bekwamelyk van de eere, genade en ſaligheit onſes Heeren Jeſu Chriſti mogte ſpreken. Zo heb ik gezegt, dat ik geen Vagevuur kende, dan het bloet Jeſu Chriſti mijns Saligmakers, van wien ik geloofde dat de eeuwige offerhande volbragt was, daar alle mijne ſonden door gerynigt zijn; ſonderlinge, nu hy na deſe offerhande aan de regterhand Gods des Vaders in eeuwigheit leeft, en door ons bid: Ik en twyffele niet, of God, door zijn groote genade, vergeeft den menſche gantſchelyk zijn ſonden, als hy verlatende zijn oude leven, tot zijn barmhertigheit zijnen toevlugt neemt, en door zijn berouw voor zig neemt zijn leven te beteren: want de Heere en vergeeft de ſonden niet ſtukwys en alleen eensdeels, maar geheel en gantſchelyk vergeeft hy ſe om Jeſu Chriſti zijns Soons wille. Vagevuur.

Dit is het gene dat zy my in de laatſte onderſoekinge gevraagt hebben, of zy ook nog meer vragen zullen en weet ik niet. Een zaak had ik byna vergeten, dat zy nog van my hebben willen weten, om my liſtelyk te vangen en haar Vagevuur te beveſtigen, namelyk, wat boeken der hyliger Schriftuur dat ik ontfing en voor goet hielt. Daar op ik antwoorde: 't Oude en Nieuwe Teſtament. Doe zijdenſe: Houd gyſe al voor hylig en goet? Ja, zijde ik, behalven de gene die men Apocryphe noemt, op welke ik mijn geloove niet fonderen wil, nog tot verſterkinge des geloofs haar Kapittelen of leeringe voortbrengen, waar in de andere my voldoen en genoegſaam zijn. (Waarom, zijdenſe, ontfangt gy d'een meer dan d'ander?) Want deſe hebben, zijde ik, zo heerlyke gewiſſen teekenen, waaruit dat ik ſonder eenige twyfelinge weet, dat ſe uit den H. Geeſt gekomen zijn: van de andere, daar het onſeker af is wieſe geſchreven heeft, en kan ik het zelve niet zeggen, hoe wel ikſe ook om veel goede exempelen en leeringen niet gantſchelyk en verwerpe, nogtans en wilde ik 'er mijn geloove niet op fonderen. Door deſe mijne verantwoordinge zijnſe verhindert haar Vagevuur te mogen De Boeken der Schriftuur.

1552. betuigen. Daarna ſprakenſe met malkander Latyn, en om datſe voor my niet en zouden vreeſen, hebbenſe gevraagt, of ik Latyn konde: Als ik zijde, Neen, zo bevolen zy den Notaris, dat hy het ſchryven zoude.

Dat is, mijn alderliefſte ſuſter, dat zy gevraagt en ik geantwoort hebbe. Na dien tyt en heb ik niemant van haar gezien, dan eenen Kanonik, *Meeſter Quintyn Charlard*, dien zy tot my nu etelyke maal geſonden hebben, op dat hy my tot haar geloove zoude brengen. Ik hebbe een groote diſputatie met hem gehad vier uren lang. Daarom ben ik zeer bedroeft, dat hy nog in zodanigen leven en dwalinge blyft ſteken, en tot dit wonderlyke Licht niet komen kan, 't welk hy nogtans eenigſins aanziet. Want hy heeft wel eenen Goddelyken iever, maar niet uit de wetenſchap Hy ſtaat haar zaken voor, geen ding zo zeer begeerende dan dat ik met hem eens gevoelens zoude worden, byſonderlyk in die leeringe, daar 't Lighaam Jeſu Chriſti in het Sacrament beſluiten wil. Hy brengt ik en weet niet wat reden by, van de nederdalinge des Heeren tot ons, die ik geenſins kan toelaten, om dat 't gants tegen de natuur, en kragt des waaragtigen Lighaams is, dat Chriſtus ten Hemel gevoert heeft, en ook tegen de waarheit des Goddelyken Woorts, en de redenen en belydeniſſe des Chriſtelyken Geloofs. Zo hebbe ik hem tot deſen dag toe ſterkelyk tegen geſtaan, en hope door Gods genade, met behulp van uwe gebeden, dat ik hem voorts tegen zal ſtaan.

Maar ik bid u, mijn alderliefſte ſuſter, en alle de andere die met alle vlytigheit 't Woort des Heeren aanhangen, dat gy gelykelyk voor my den Heere wilt bidden, dat hy my ryn en onbevlekt in 't geloove zijns Soons beware, en ook in de ſtantvaſtigheit mijner belydeniſſe, die ik tot nog toe gedaan hebbe: gevende my zulken overwinninge tegen alle de vyanden des vleeſchs en zijns Godlyken Woorts, als hy belooft heeft. Wil hy dit lighaam gebruiken, op dat tot verſegelinge der Euangeliſcher waarheit mijn bloet uitgeſtort, en mijn gebeente tot aſſchen verbrant werde, zo moet hy my door de kragt zijns Geeſt verſterken, op dat het getuigeniſſe mijns geloofs, ſonder eenige ſchaamt, getrouwelyk en heerlyk tot zijner glorie, en tot ſaligheit zijner uitverkorenen, geſchieden mag. Wil hy my ook in dit leven nog behouden, en tot zijner glorie en ſtigtinge zijner Gemynten bewaren, zo zal hy der Tirannen verwoetheit ſtillen, en my uit den mont der Leeuwen verloſſen. Ik ben in alles beryt om my zelven den Heere op te offeren. Verblyt u met my, mijn ſuſter, en alle andere liefhebbers des Euangelums. Niemant en werde verergert of beroert om de vervolginge die in deſe dagen geſchiet, gelyk als de gene deden, daar het gezaaide zaat op de ſteenen viel: maar ontfangt dusdanige vervolginge veel meer tot verſterkinge uwes geloofs, met aller ſagtmoedigheit en geduldigheit Want hier in worden wy zijnen beelde gelyk, die daar gezegt heeft
Joh 15 20. *Hebbenſe my vervolgt, zo zullenſe u ook vervolgen:* want dit wort een iegelyk voorgeſtelt die Chriſtus waaragtelyk wil belyden, en in hem God ſaligiyk leven. Dit en is ook geen gemeene gave Gods die een iegelyk gegunt wort, maar zy wort alleen gegeven den genen, die God geroepen heeft, namelyk, niet alleen in Chriſtus te gelooven, maar ook om zijns Naams wil le te lyden en te ſterven. Bid dog voor my, en niet alleen voor my, maar ook voor den genen, die u vervolgen: op datſe, is 't dat zy door dwalinge en onwetenſchap daar toe gevallen zijn, van God barmhertigheit mogen verkrygen, en tot den regten weg der ſaligheit en des eeuwigen onvergangelyken levens mogen gebragt worden. Daarom laat ons haar ſegenen en niet vloeken. Groet alle die my liefhebben. De genade des Heeren zy met u allen.

U gevangen broeder voor den Name Jeſu Chriſti.

Deſe *Godefroy* heeft nog andere brieven in den kerker geſchreven: Onder andere ſont hy 'er een aan de Regters van Doornik, daar in hy zeer wel zijn onſchult betoont, en beſcherme zig zelven tegen de Kettermeeſters, die hem t'onregt belaſt, een ketter geoordeelt, en in de handen der Overheit gelevert hadden. Zo heeft hy zijn geloove (op de maniere en orden der Artykelen des Chriſtelyken geloofs) uitgelegt en kortelyk beweſen: in welke belydeniſſe hy een iegelyk, ja ook den kwaden en misgunſtigen menſchen genoeg betoont heeft, dat hy zodanig niet en was in de Chriſtelyke Religie, gelyk als hy van zijn partye beſchuldigt en veroordeelt was.

Den tweeëntwintigſten Juli, in 't jaar vyftien hondert tweeënvyftig, heeft hy de ſententie des doots ontfangen als een Ketter; op welke hy niet anders gezegt of geſproke heeft, dan deſe woorden: *Og! geen Ketter, maar een onnut Dienaar Gods.* Daarna vallende op zijn knien, riep hy God tot een getuige zijner zaken, zeggende: *Heere God, gy weet alleen de zake waarom dat ik ter doot verweſen ben.*

Als hy tot de plaatſe kwam, daarmen hem van zijn leven zou berooven, heeft hy lang genoeg tot het volk geſproken, en haar vermaant datſe in Jeſus Chriſtus zouden gelooven, en alle haar betrouwen der ſaligheit in hem alleen ſtellen, door wiens doot en lyden, alleen door 't geloove in zijnen Naam, zy vergevinge der ſonden verkrygen konde. Hy ſprak met zulken ſtantvaſtigheit, dat een iegelyk door zijn woorden zeer beroert wert, en haar wel ter herten ging: alzo dat de ongeleerde en gemeene man zyde, dat zy niet en wiſten waarom datmen een menſch met de doot ſtrafte, die zo wel van den Heere Chriſtus ſprak. Als hy nu op het ſchavot was, viel hy op zijn knyen en ſprak de Artykelen des Geloofs op een maniere van belydeniſſe. En als hy nu dien Artykel zyde: *Ik geloove een Hylige algemyne Kerke*: zo heeft hem de voorgenoemde Kanonik van Doornik *M. Charlard* vermaant, dat hy zeggen zoude: de Roomſche Kerke. Geenſins, zyde *Godefroy*, maar ik geloove alleen de algemyne Kerke.

Doen ging hy by de galg, daarmen hem zoude aan binden. En als de Henker hem gereet maakte, en aan de keten bont, riep hy: *Hemelſche Vader, verboort het ſugten van uwen armen en verlaten Dienaar.* En als *Charlard* zyde, dat hy zig zelven de Maget *Maria* bevelen zou, op dat zy een Voorſprakereſſe by haren Soon zijn wilde. Jeſus Chriſtus, zyde *Godefroy*, is alleen myn Voorſpraak, Middelaar en Patroon by den Vader die voor my bid, wien ik my alleen bevele en overgeve. Als hy dit gezegt had, heeft hem de Henker uit een beleeftheit en medelyden, om zijn pyne te verkorten, willen verworgen, hem opheffende: maar *Godefroy* heeft zijn gedienſtigheit verworpen, zeggende: Laat ſtaan, laat ſtaan vrient, ik wil het vonnis, gelyk 't gegeven is, lyden en volbrengen. Daar na heeft hy met luider ſtemme geroepen: *Eeuwige Vader, ontfangt heden mynen geeſt in uwe handen.* Als nu het vuur ontſteeken was, en hy de bangigheit des doots gevoelde, heeft hy wederom tot God geroepen: *Hemelſche Vader, ontfangt my in u Ryk*: en is alzo uit dit leven geſchyden, zo geruſtelyk en ſoetelyk, als of hy in een ſlaap gevallen ware, met opgehevenen aangeſigte na den Hemel, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert tweeënvyftig.

De Papiſten roepen Maria aan voor haar Voorſprakereſſe.

PE-

Digitized by Google

1552. *RENATUS POYET.*

Renatus Poyet, geboren te Angiers, de baſtaard ſoon van *Guilielmus Poyet*, in zijnen tyt Cancelier van Vrankryk is om de kenniſſe der Chriſtelyke waarheit gevangen geworden, en dewyle hy zeer ſtantvaſtelyk de ſuivere leeringe voorſtont en beſchermde, zo is hy daarom als een getuige en Martelaar Jeſu Chriſti te Saulmeur in Anjou levendig verbrant geworden, in het Jaar onſes eenige Saligmakers vyftien hondert tweeën vyftig.

GUILIELMUS GARDINERUS.

ALs *Guilielmus Gardinerus* de hooftſtukken der Chriſtelyke Religie en de Latynſche taal in Engelant geleert had, zo is hy in 't ſesentwintigſte jaar zijns ouderdoms na Liſſebon tot een Koopman geſonden, op dat hy aldaar zijn koopmanſchap neffens andere dingen dryven zoude. Maar hy maakte meer werks van de Religie, dan van alle het gelt en goet der werelt. Daarom las hy den Bybel en andere goede Boeken vlytiglyk, hy ging ook geſtadelyk met zijne Chriſtelyke vrome lants lieden om, en ſprak met haar van de zaaken der Religie. Hy plagt ook dikwils zijne groote zwakheit te beweenen, te weten, dat hy de ſonde niet genoegzaam haten, en de ware Godſaligheit niet genoegſaam navolgen konde. Het gebeurde, na dat 'er in den jare vyftien hondert tweeënvyftig den eerſten September te Liſſebon een Koninklyke hoogtyt gehouden zoude werden, tot welke allerly geeſtelyke en wereltlyke Heeren, Vorſten en Edel lieden te ſamen kwamen, en daar ook anderſins een iegelyk, gelyk het een gebruik is, toe liep. Doen vervoegde hem ook de voorzyde *Gardinerus* in de Kerke, daar alle dingen heerlyk en pragtig met geſangen, Orgelen en andere inſtrumenten toegingen, de Miſſe wiert van eenen Kardinaal gedaan. Alle de gene die daar tegenwoordig waren ja de Koning zelfs, maakten haar deſer Afgoderye met grooter aandagtigheit deelagtig. Het welke deſen yverigen jongeling in zijn herte zeer dede, en beweegde zig om God met ernſt en vele tranen aan te roepen en te bidden, dat hy hem gelegentheit en ſterkte wilde verleenen, op dat hy de ellendige vervoerde menſchen harer godloosheit en Afgoderye eenigſins vermanen, en haar daar afkeeren mogte. Dog hy zyde niemant wat hy in den zin had, maar hy maakte alle zijnen handel, ſchulden en reekeningen effen, alzo dat niemant zeggen konde, dat hy hem eenen penning ſchuldig was. Daar na begaf hy zig nagt en dag tot een vierig en yverig gebed: hy at, dronk en ſliep zeer wynig. Ondertuſſchen kwam den Sondag wederom aan, op den welken het nog pragtiger in de Kerke toegaan zoude, als het voor agt dagen gedaan had. Doen trok *Gardinerus* zijne beſte kleederen aan, op dat hy dies te aanzienlyker zijn zoude, en dat hy van den Altaar in de Kerke niet en zou verſtooten werden: en hy ging des morgens vroeg in de Kerke, en nam een bekwame plaatſe by den Altaar in, en hadde het Nieuwe Teſtament by hem, en las daar in tot dat de Miſſe aanging: die wederom van een Kardinaal gedaan wiert. *Gardinerus* ſag deſen grouwel zo lange aan, tot dat de Kardinaal aan de elevatie, of opheffinge des Misbroots gekomen was: doen kon hy zig niet langer onthouden, maar hy liep toe en nam den Kardinaal zynen Afgod met zyn eene hand uit zijne handen, en wierp hem op de aarde, en trapte hem met voete, en met de andere hand ſtortede hy den Kelk om: en dat alles in de tegenwoordigheit van den Koning en vele Edellieden en Burgers. Doen verhief zig daar een grooten oploop; het volk riep en kreet; de Kardinaal was van angſt ontſet; de Edellieden en Borgers liepen toe en grepen *Gardinerus* aan, d'een ſtak hem met een ponjaart in de ſchouder, en zoude ook nog eens toegeſteeken gehad hebben, 't en waar dat de Koning met zijn eigen ſtemme bevolen had, dat men hem zou laten leven. Als nu de oproer eenigſins geſtilt was, wert *Gardinerus* voor den Koning gebragt, en na zijn Vaderlant gevraagt, en waarom dat hy zijn Majeſtyt en het Sacrament der Kerke alzo geſchent had. Daar op heeft *Gardinerus* ſonder verſchrikken geantwoort: Genadigſte Koning, ik behoeve my mynes Vaderlants niet te ſchamen, ik ben van geboorte en Religie een Engelsman, en ik ben van daar om mijn handteringe hier gekomen; maar als ik in een zulken heerlyke hoogtyt zulk een ſchrikkelyke Afgoderye vernomen had, zo en heb ik my om myner conſcientie wille niet konnen onthouden het gene te doen, dat uwe Majeſtyt terſtont van my gezien heeft: en zo verre is het daar van, dat ik zulks tot uwer Majeſtyts veragtinge zoude gedaan hebben, dat ik veel meer voor God betuigen kan, dat het om uwes volks welvaren wille geſchiet is.

Als zy nu hoorden dat hy een Engelſchman was, en wiſten dat de Koning *Eduardus* het Pausdom afgeſchaft had, meenden zy dat hy een Engelſchman was, daar toe uitgeſonden zijnde dat hy hare Religie zou beſpotten, en als zy daarom begeerden te weten, wie hem tot zulken daat aangezet had: zyde hy, dat zy zulken agterdenken zouden laten varen; dat hem niemant anders dan zijn eigen conſcientie daar toe gedreven had; dat 'er geen menſche onder de Sonne was, dewelken hy te gevalle zig zelven in zulk een groot en onvermydelyk perykel des levens hadde willen zetten; maar dat hy voor eerſt God, en daar na hare ſalighit deſen dienſt ſchuldig geweeſt was te doen. En indien zy daar aan een kwaat behagen hadden, dat zy hem zelven de ſchult zouden toeſchryven, die het hylige Avontmaal in een zulke ſchandelyke Afgoderye verandert hadden, tot verſmadinge des Heeren Jeſu Chriſti, tot oneere en ſcheuringe der Chriſtelyke Kerke, en tot hares zelfs eewige verdoemenisſe, indien zy haar niet en bekeerden en boete deden. Als hy nu zo dapperlyk geſproken had, begon hy eindelyk moede en flaauw te werden, want het bloet was hem zeer afgeloopen. Maar zy lieten hem de wonde toe heelen, alleenlyk daarom, dat zy meer van hem vernemen, en hem dies te langer en grouwelyker pynigen mogten: want zy en dogten anders niet, of hy hadde hem van anderen hier toe laten opzetten; waar door ook veele Engelſchen in perykel gekomen zijn.

Zy hebben hem met een grouſame maniere van pynigen, die noit te voren gehoort was, en die alle wreetheit der Tyrannen te boven ging, begonnen te pynigen. Zy lieten een linnen doekjen in 't ronde als een balleken t'zamen naajen. Deſe bal ſtieten zy hem met gewelt door den has tot in de mage. En aan deſen bal was een ſterke ſnoer of riem gemaakt, met welke zy den bal op en neder trokken, en den patient met zulken grooten ſmerte pynigen konden, als of hy hem zijn ingewant in ſtukken geſcheurt hadden.

Als de Beulen van het pynigen moede en verdrietig waren, hebben zy hem gevraagt, of het hem niet en berouwde, dat hy 't zo kwalyk gemaakt had? Hy zyde, Neen, want indien ik het niet gedaan had, zo zou ik my ſchuldig kennen om het zelve nog te doen. En deſe met nog andere woorden, zyde hy met een groote vrolykheit en wonderlyke ſtantvaſtigheit. Als zy nu allerly grouſaamheit bedreven hadden, en ſagen dat hy niet lange leven konde, hebben zy beſloten hem na drie dagen te dooden, en hem in die tyt,

Digitized by Google

1552. ſonder ophouden, te pynigen en te kwellen.

Eerſt bragten zy hem in de Domkerke in een Kapelle, alwaar zy hem de regterhand af hieuwen, dewelke *Gardinerus* met zijn ſlinkerhand opnam en kuſteſe. Daar na bragten zy hem op de Merkt, daar hieuwen zy hem ook de ſlinkerhand af En *Gardinerus* viel neder en kuſteſe ook. Als zy dit na den Spaanſchen aart gedaan hadden, hebben zy hem met armen en voeten aan een paart onder aan den buik gebonden, en alzo op de plaatſe de Kwal laten ſlepen. Doe hebben zy hem een ſeel midden om den rugge en den buik gebonden, en hebben hem met een wip in de lugt opgetrokke, en een vuur daar onder aangeſteke, en hem allengskens nedergelaten, alzo dat hy het vuur met den eerſten maar aan de voeten gevoelen konde. Daar na lieten zy hem etlyke malen met het gantſche lighaam in de vlamme nederſinken, maar zy trokken hem terſtont daar wederom uit, op dat hy alzo (indien het mogelyk ware) die drie dagen lank gekwelt mogt werden. Maar hy bad zo veel te vieriger, en hoe hy vieriger bad, hoe zy hem heftiger branden. Maar als zy wederom vraagden, of hem zijn misdaat niet berouwde, en of hy de Moeder Gods en andere Hyligen niet en wilde aanroepen? antwoorde hy, dat hy niets gedaan hadde dat hem behoorde te berouwen: dat hy ook de Hyligen niet en behoefde aan te roepen, maar wanneer Chriſtus ophouden zouden by den hemelſchen Vader zijn Advocaat te zijn, dat hy als dan *Maria* tot zijne Advocatinne wilde beginnen te gebruiken. Hy zyde ook daar beneffens: Pynigt my zo lange als gy wilt en kan, de waarheit blyft nogtans ongekwetſt, en nademaal ik deſelve in myn leven bekent heb, zo en wil ikſe nu in de doot niet verlooinen. Daar op begon hy God van herten aan te roepen, en ſprak: *O eeuwige God en Vader aller barmhertigheit, wilt uwen armen dienaar in genade annemen!* Maar als zy niet op en hielden hem in zijn gebet te verhinderen, zo begon hy met luider ſtemme den drieënveertigſten *Pſalm* te zingen: *Rigt my God, en voert myn zake tegen het onbylige volk, enz.* Ondertuſſchen trokken zy hem met het zeel op, en lieten hem wederom neder in het vuur. Maar eer hy den voorzyden Pſalm geëindigt had, brak het verbrant zeel, en zijn lighaam viel midden in 't vuur, in 't welke hy ook zijn leven ſaligly geëindigt heeft, en is gekomen in de eeuwige ruſte en heerlykheit.

Pſal. 43. 1.

HUGO GRAVIER.

IN de maant Januari des jaars vyftien hondert tweeënvyftig, heeft *Hugo Gravier*, Schoolmeeſter te Courtaillou, in 't Graaſchap Neufchaſtel in de Stad Broug, in Breſſe zijne eerenkroon ontfangen. Hy was anderſins van Vire geboren in het Hertogdom van Mayne, en had van jonks aan in de vrye konſten geſtudeert, door welk middel God de Heere hem tot zijn kenniſſe gebragt heeft, na dat hy te Geneven gekomen was, alwaar hy de Goddelyke waarheit grondelyk heeft leeren verſtaan. Van Geneven is hy verſtrokken in 't Graaſchap Neufchaſtel, en heeft zig geheel tot het Predikampt begeven. Eerſt wert hy Schoolmeeſter te Boudri, en daar na te Courtaillou, alwaar hy van den omleggenden Kerkendienaren tot een Predikant gekooren is. Maar eer hy in den dienſt is getreden, heeft hy na zijn Vaderlant willen ryſen, om zijne zaken aldaar effen te maken. Maar God (die de zijne niet troofteloos laat, zy zijn waar zy willen) heeft deſe ryſe zijnes Dienaars gebruikt om etlyke arme menſchen uit de duiſterniſſe der afgoderye te roepen, en op een plaatſe, daar zijnen Hyligen Name neffens de ryne Leere des Euangelium aangeroepen wert, te brengen. In 't wederkeeren is hy door de Stad Maſcon geryſt, om zijner huisvrouw en vrienden te beſoeken, van den welken hy vriendelyk ontfangen is. Als hy nu uit zijn huisvrouws vaders huis gaan wilde, zo is hy aan het einde der Brugge by de voorzyde Stad met zijn geſelſchap aangegrepen, en gevankelyk na Bagi gevoert geworden. En nademaal hy vreeſde dat de arme vrouw, die hy met hem voerde, uit menſchelyke zwakheit afvallig mogten werden, zo vermaande hy haar voor alle dingen, dat zy wel toezien zouden, dat zy de bekende waarheit niet en verloogenden. En hy wees haar aan het perykel, daar in zy door den afval zouden komen, nademaal zy nog niet genoegſaam in de Religie gefondeert was. Ik weet gewis, zyde hy, dat ik ſterven moet: want ik en hebbe niet voor my genomen te wankelen, of in het minſte de waarheit te verloogenen, ik hope ook dat myn doot u tot een exempel ter ſtigtinge dienen zal. Maar de wyle gy nog niet genoegſaam onderweſen zyt, en gy door uwen afval in groot perykel des lighaams en der zielen komen mogt, zo is myn raat, dat gy alle ſchult op my legt, en zegt dat ik u aangezet heb, dat gy deſen weg met my gaan zout. Zo is hy dan na zijnen eigen voorſlag en raat in zulker wyſe beſchuldigt geworden, dat zy (niet tegenſtaande dat de Heeren van Bern haare Geſanten etlyke malen aan den Amptman te Breſſe gefonden en voor hem gebeden hebben) hem nogtans niet en hebben konnen los maaken. Want al hoewel de Officiaal der plaatſe zelve hem niet wilde veroordeelen, maar getuigeniſſe gaf, dat hy hem anders niet en bevont dan een vroom man, en die alle zijn woorden met de Hylige Schrifttuur beveſtigde, nogtans is hy eindelyk ten vuure veroordeelt geworden. Tot het welke hy met vreugde gegaan is, niet agtende dat hem de Monniken en Papen met drek wierpen, en als ontſinnige raſende menſchen na riepen. Daar zijn vele door zijne lytſaamheit geſtigt geworden, en zijn vergoten bloet heeft tot een zaat gedient, uit welke daarna vele vrome Chriſtenen gewaſſen zijn.

1555

Vervolginge te Brugge in Vlaanderen.

IN 't Jaar vyftien hondert tweeënvyftig, is 'er een zeer groote vervolginge geweeſt in de ſtede van Brugge in Vlaanderen. Daar wert gevangen *Cornelis Volkaart* Gouſmit, *Hubregt de Drukker*, en *Poſlebert de* (a) *Schrynewerker*: welke ook vromelyk de waarheit beleede, en haar belydeniſſe met de doot beveſtigt en betuigt hebben. Cornelis Kaart, Hubrecht Poſlebert de Schrynewerker, (a) dit, staat.

Ontrent de ſelfde tyt was ook gevangen *Pieter le Roux*, die het waaragtige geloof klaarlyk en wydloopig beleden heeft voor den gantſchen Raat, daarom heeft hy de ſententie gekregen levendig verbrant te werden, en is alzo met grooter ſtantvaſtigheit den Heere opgeoffert. Pieter le Roux.

NICLAAS NAIL.

Niclaas Nail uit Mans geboren, een Schoenmakers geſelle, als hy te Parys etlyke pakken met boeken gebragt had, die van de Hylige Schrift handelden, is hy des Dingsdags den drieëntwintigſten Februari aldaar gevangen geworden. Als hy nu de ſuivere leere des Euangeliums beleden had, is hy daar na met ſware tormenten in den kerker gepynigt geworden, om dat hy ſe zoude noemen, die hy wiſt dat der zelver leeringe gunſtig waren. Maar hoe hy gepynigt wert, en hoe dikwils zijn tormenten vernieuwt werden, ja tot dat hy van zijn leden gerekt wert, is hy altyt met een ſonderlinge kragt en ſterkheit des geloofs ſtantvaſtig gebleven, en niemant genoemt of beſchuldigt.

1555

Ten laeſten heeft hy zijn vonnis ontfangen, dat hy op Malbersſtrate levendig verbrant zou worden. Eer men hem uit de gevankeniſſe braet om Wreedheid

1553. om ter doot te voeren, hebben zy hem een dwershout in zijn mont gebonden, en zo hart aan zijnen nek vaſt gemaakt met touwen, dat uit zijnen mont aan allen kante het bloet ontſprong, en zijn aangeſigt afgryſelyk en leelyk ſcheen. Hy is de eerſte geweeſt die binnen Parys zodanigen wreetheit geleden heeft. Maar deſe vrome Martelaar en getuige Jeſu Chriſti, hoewel hem zijn mont aldus geſtopt was, en heeft hy nogtans noit afgehouden op alle wyſe, teekenen, en door het opſlaan zijner oogen na den Hemel, te bewyſen en te betuigen zijn hope, ſtantvaſtigheit en kloekmoedigheit die hy had: alzo dat doe hy by het Gaſthuis, datmen gemeenlyk het Godshuis noemt, kwam, en in 't voorby gaan gedwongen wert een beelt van Maria eere te bewyſen, zo heeft hy dat geenſins willen doen: Maar doen hem de Scherpregter onderſtuttede, en hem holp met zijn handen, zo heeft hy zig zelven (hoewel dat hy luttel kragt had) met eene moet omgekeert, en zijnen rugge na het beelt gewent. Als dit het volk ſag, dat ſonderlinge in die Stad tot groote ſuperſtitie genegen is, zijnſe alzo daar door beroert geworden, dat zy kwalyk van hem, hoewel dat hy nu ter doot uitgevoert wert, haar handen konden bedwingen.

te eeren.

Papiſten heit.

Als hy nu ter verordender plaatſe kwam, zo heeft men hem zeer wreedelyk gehandelt; want eer men hem aanbont, om in de hoogte op te trekken, zo wert zijn lighaam met vet beſmeert, en buspoeder daar op geſtroit; alzo dat, doen het vuur ontſteeken was, en de vlamme in 't ſtroo kwam, 't vel zijns lighaams en de huit alleen met groote pyne ontſteken en gebladert is geweeſt, maar den brant heeft de binnenſte leden niet geraakt. In deſe groote pyne heeft hem de Almagtige God een ſonderlyken trooſt en behulp gedaan, zo dat hy hem de genade verleent heeft, dat hy zijnen H. Naam met een luide en klare ſtemme, nog in 't midden des vuurs heeft aangeroepen; want de touwen en zeelen zijn in ſtukken gebrant, zo dat het hout uit zijn mond viel. Zo is hy dan in volſtandigen geloove van deſe werelt geſchyden, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert drieënvyftig.

ANTONIUS de GROOTE.

Antonius de Groote te Orleans geboren, in 't gebergte van Avernien, die bragt tydinge, van dat de voorgenoemde Broeders gevangen waren, aan de gemynte van Geneven, en ook van etlyke andere die op den zelven tyt om des Euangeliums wille te Parys gevangen waren, op dat hy voor een iegelyk het gemeen gebet der Kerken zoude verkrygen.

Wynig tyts daar na, als hy om eenige zijner zaken wille wederom in Vrankryk rysde, is hy te Bourges verraden van zommige Papen, die hem in de handen des Officiaals gelevert hebben, drie uren na dat hy tot Bourges in de ſtad gekomen was, den agtienden dag in Maart, in 't 't jaar vyftien hondert drie en vyftig. Zommige dagen daar na is hy van den wereltlyken Regter uit des Officiaals handen genomen, en daar na te Parys gevoert. Daar heeft hy een ſchoone belydeniſſe zijns geloofs gedaan, en is ſtantvaſtelyk daar by gebleven. In den Kerker heeft hy zeer veel tormenten, ſchande en verdriet geleden; maar heeft het al met grooter vromigheit en een onwankelbaar gemoet geleden en verdragen. Ten laatſten heeft hy de ſententie des doots ontfangen, en is veroordeelt datmen hem eerſt de tonge zoude uitſnyden, en daar na levendig verbranden in Malbersſtrate. Zo is de vrome Martelaar om het getuigeniſſe der Euangeliſcher waarheit, na het geweſen vonnis, verbrant geworden in groote ſtantvaſtigheit des geloofs,

tonge uitſneden.

den dertienden Juni in 't jaar onſes eenigen Saligmakers Jeſu Chriſti vyftien hondert drieënvyftig. 1553.

MATTEUS DIMONNET.

Matteus Dimonnet, gezegt van de drie broeders, een Koopman, te Lyons geboren, in zijn onwetenheit lyde hy zijn leven in alle begeerlykheit en welluſtigheit des werelts, alle matigheit en Chriſtelyke Godſaligheit ter zyden ſtellende en verwerpende. In dusdanig leven had hy zulken grouwel van Gods woort en de Godvrugtigheit, dat hy den genen die te Lyons, om Gods naam aan te roepen, haar vergaderinge hielden, nydiglyk en liſtig waarnam. Maar na dat hy tot de kenniſſe des Euangeliums door Gods overvloedige barmhertigheit gekomen is, heeft hy terſtont wonderlyke vrugten van zijne bekeeringe beweſen. Want in korten tyt na dat de Heere hem zijn genade geopenbaart had, heeft men hem in zijn huis gevangen, en de redenen zijns geloofs van hem begeert: welke hy zeer vrymoediglyk ſonder eenige gevynſtheit gedaan en beleden heeft: welk hy ook voor de Regters, na dat hy gevangen was, ſtantvaſtelyk voorgeſtaan en beſchermt heeft. En het is geſchiet, gelyk hy zelve namaals beſchreven heeft, op deſe navolgende wyſe en maniere.

Een vyant der waarheit.

Des Maandags den negenden dag van Januari, in 't jaar vyftien hondert drieënvyftig, als ik aan myn huis was voor des Konings Onder Stadhouder en *Buatier* den Officiaal, en zy mijn boeken onderſogten, daar zy niets onder vonden dat zy konden beſtraffen, behalven een klyn boekjen van geeſtelyke Liedekens, doe wert ik van den Officiaal gevraagt van mijn geloof. Welke, als hy van my verworpen was, als geen Regter over my zijnde, heeft hy den Onder Stadhouder gebeden dat hy my zoude ondervragen. Zo heeft hy my vermaant, nadien ik een Chriſten was, dat ik wel behoorde redenen van mijn geloove te geven; 't welk ik ook ſonder vertoeven gedaan heb, gelyk als volgt.

Het aanroepen der Hyligen.

Als zy my nu gevraagt hadden uit wat Parochie dat ik was, zo vraagden zy daar na, of ik geloofde datmen de Maget Maria en de Hyligen behoort aan te roepen, en of zy ons Advocaten zijn: daar ik op geantwoort hebt, dat de Maget Maria de alderſaligſte der Vrouwen was, en dat alle de Hyligen ſalig waren, welke ons den waaragtigen weg des levens vertoont hebben; zo moeten wy dan haar navolgen: maar dat wy geen ander Voorſprake of Advocaat behoorde te hebbe, dan alleen Chriſtus den regtveerdigen.

Van 't Vagevuur.

Van haar ook gevraagt zijnde, of 'er een Vagevuur was, daar haar zielen na dit leven gerynigt werden: hebbe ik geantwoort, dat Jeſus Chriſtus door zig zelven ons een volmaakte ryninge aller onſer ſonden gemaakt heeft, en datmen geen andere behoorde te ſoeken.

Van de Biegt.

Gevraagt zijnde, of men alle de ſonden ten minſten eens 's jaars den Prieſter moeſte biegten: heb ik geantwoort, dat wy niet alleen eens 's jaars, maar ook alle dage voor God en den menſchen moete bekenne dat wy ſondaars zijn.

Na deſe antwoordinge beval de Onder Stadhouder dat ik hem tot zijn huis toe volgen zou. Als ik daar kwam, en ſag dat ik door zijn bevel in den Kerker moeſte gaan, hebbe ik hem gevraagt, of hy eenig bevel, klagte, of beſchuldinge tegen my had? Daar hy op geantwoort heeft, dat hy des anderendaags met my ſpreken zoude.

Des Maandags, welk den twaalfden des maants was, zijn in de gevankeniſſe gekomen, de Officiaal *Primatius* genaamt, de Officiaal *Buaterus*, de Kettermeeſter *Orus*, en etlyke andere haars gelyke, die my hebben willen ondervragen, en

Digitized by Google

1553. byſonder *Orus*, welke, op dat hy met de magt van zijn officie te meer zou mogen aanvallen, zijde hy, dat hy van den Paus tot Kettermeeſter geſtelt was: welke ik met de anderen geantwoort heb, dat zy geen regt of acte op my hadden: en hoewel dat zy my drygden in den ban te doen, zo heb ikſe nogtans noit voor Regters willen erkennen en ontfangen, maar ik heb my altyt op den Onder Stadhouder beroepen, beryt zijnde hem van myn geloove te antwoorden, als hy my vragen wilde. Zo hebben zy my (want zy niet anders konden) in een duiſtere diepte willen werpen: maar ik vermaande de Deurwagter dat hy zien zou wat hy dede.

Des Vrydags den twintigſten des maants is de Onder Stadhouder met den Officiaal *Buttier*, en met de Kettermeeſter en andere, die my wilden ondervragen, gekomen. Maar ik hebſe gantſchelyk als Regters verworpen, en my keerende tot den Onderſtadhouder, heb ik hem gevraagt (als voren betoont is) van des Konings bevel, wat klagte en beſchuldinge dat my opgelegt wert: heb ook begeert te weten, wie myn beſchuldiger was; en van dat ik gevangen en in den Kerker geworpen was, appelleerde ik: en als ik hier van al t'zamen acte of ſchriftelyk bewys begeerde, zyde hy dat hy 't beſchikken zoude: maar als hy na veel woorden gezegt had, dat hy hier gekomen was om te betuigen dat de Kettermeeſter en de andere van den Koning geſtelt waren, welken ik van myn geloof zou moeten antwoorden.

Wederom gevraagt zijnde, heb ik gezegt, dat ik geloofde al het gene dat de hylige algemeene Kerke met waaragtigen geloove aannam: Zo dat ik geloofde in God den Almagtigen Vader Schepper des Hemels en der aarden: en ook in Jeſus Chriſtus zijnen eenig geboren Sone onſen Heere, ontfangen van den H. Geeſt: geboren uit de Maget *Marta*, enz. dat ik ook geloofde In den Hyligen Geeſt, een hylige algemyne Kerke, gemynſchap der Hyligen, enz. Doe wilden zy dat ik zeggen zou, de Roomſche Kerke: Daar ik op zyde, Is 't niet genoeg dat ik zegge de algemyne Kerke, dat ik van geen andere Kerke en verhale; die ik niet en bekenne? Daar na hebben zy my gevraagt, wat gemynſchap dat Hyligen dat ik verſtont: daar ik op antwoorde, de gemynſchap van alle geloovigen, die vereenigt zijnde door den geloove alzo in Jeſu Chriſti een lighaam maken, als *Paulus* zegt, *Den drinkbeker der Dankſegginge, is die niet de gemynſchap des bloets Chriſti? het broot dat wy breken, is dat niet de gemeenſchap des lighaams Chriſti! Want wy vele zijn een broot en een lighaam, want wy zijn alle eenes broots deelagtig.*

1 Cor. 10. 16, 17.

Van daar zijn zy tot het eten des vleeſchs en bloets des Heeren gekomen: waar over gevraagt zijnde, heb ik geantwoort, dat het geeſtelyk was, gelyk Chriſtus zegt, dat hy het broot des levens is, dat van den Hemel nederdaalt: die tot hem komt, die en zal niet hongeren nog dorſten, dat is, die in hem gelooft: het broot dat hy geven zoude, is zijn vleeſch, dat hy voor des werelts leven zoude overlevere: Daar en boven dat zijn vleeſch de waaragtige ſpyſe is, en zijn bloet een waaragtigen drank; die zijn vleeſch eet, en zijn bloet drinkt, die blyft in Chriſtus, en Chriſtus in hem. Dit zelve verklaren ook de woorden Chriſti, daar hy het Avontmaal mede ingeſtelt, welke van de Euangeliſten verhaalt worden. Deſe bewyſen dat het gebruik des Avontmaals geeſtelyk is, 't welk tot de ſalige voedinge der zielen is dienende

Of 't lighaam Chriſti in 't broot is.

Gelooft gy dan niet, zydenſe, dat het lighaam en bloet Jeſu Chriſti in 't broot is, en na dat het de Prieſter geconſacreert heeft, dat hy daar waaragtelyk en als op een ſeker plaatſe is? Het broot, zyde ik, en den wyn zijn ons gegeven als teekenen en Godspenningen tot behulp onſer krankheit: en men behoort onſe herten op deſe elementen die men zien kan, niet te houden, maar op te regten na den hemel daar Chriſtus opgeklommen is, en zijn lighaam, met alle heerlykheit verciert, mede genomen heeft, van daar hy ook niet en zal wederkeeren tot ons, tot dat hy zal kome om te oordeele de levendige en doode. 1553

Van de Miſſe.

Wat gelooft gy van de Miſſe, zydenſe? Ik loogene, zyde ik, datſe van Chriſtus ingeſtelt is, of dat'er nog eenige offerhande of Sacrificium meer agtergelaten is, na dat Chriſtus het zijne volbragt heeft, door 't welke alleen hy alle andere offerhanden te niete gedaan heeft. En in de H. Schrift wort niet vermaant van eenige Miſſe: maar die zulks nog doen, die kruicigen wederom (zo veel als in haar is) den Sone Gods.

Van den Paus.

Gelooft gy ook niet, zydenſe, dat de Paus het hooft der Kerken is, die Aflaten geven mag? Ik en ken de Paus niet, zyde ik, en houde of bekenne geen ander Hooft der Kerke dan Jeſus Chriſtus, daar alle geloovige leden van zijn.

Daar na, als zy veel ander dingen met my geſproken hadden, hebben zy gewilt, dat ik onderteekenen zou het gene dat ik haar geantwoort had: 't welk ik gedaan heb, na dat zy my alle vragen en antwoorden voorgeleſen hadden; hoewel datſe die niet en ſchreven gelyk ikſe gezegt had.

Des Saterdags, den eenentwintigſten dag der maant zijn wederom tot my gekomen de Onderſtadhouder, de Officiaal en de Kettermeeſter, met zulke voornemen en meeninge, dat zy my nog vorder vragen zouden. Van welke ik begeert heb, dat zy my de Artykelen by geſchrifte zouden geven, daar zy myn geloove van wilden weten, en my tyt geven, om daar op te mogen antwoorden: dat hebben zy my noit willen doen. Dit heb ik daarom van haar begeert, om dat zy my verhinderden als ik de redenen myns geloofs wilde verklaren: en zyden, dat ik prediken wilde, daar zy nogtans kwalyk ſchreven het gene dat van my gezegt wiert.

Als *Mattheus Dimonnet* aldus in de gevankeniſſe lag, en dikmaals van de vyanden des Euangeliums aangevogten wiert, zo heeft hy ook een wonderlyken en ſonderingen ſtryt gehad met de krankheit zijns vleeſchs, daarenboven ook met zijn ouders en vrienden, die geen kenniſſe der waarheit hadden, welke de Duivel heerlyk tot zijn inſtrumenten gebruikt heeft, om te beſchutten den val des Antichriſts, zijns ryks Stadhouder: want zy hebben niet agtergelaten, om hem te bewegen, en van zijn hylige beroepinge af te keeren en te verhinderen. Op d'een zijde ſtelden zy hem voor de grouwelyke tormenten, en ook den ſchandelyken doot: op d'ander zijde, de ſchande en oneere zijner ouderen, daarenboven de groote droeffeniſſe zijns moeders, die zy zijden, dat door rouwe ſtierf: en veel andere dingen, die hem zeer pynelyk en ſwaar zouden geweeſt zijn, had de Almagtige en barmhertige God hem niet verſterkt door zijn Geeſt, en hem geleert (gelyk hy beleet) dat hy moeder, huisvrouw, broeders en ſuſters, ja ook zijn eigen leven verlaten, moeſt, om den alderbeſten lytsman Chriſtus Jeſus te volgen, en zijn eigen zaken te verantwoorden en te beſchermen. Matth. 12.

Als hem nu nog ouders, nog vrienden, nog ook de Regters, van den vaſten grontſteen der waarheit konden bewegen, is hy veroordeelt geworden, en heeft de ſententie des doots ontfangen, en is uitgevoert des Saterdags op den vyftienden dag der maant July, in 't jaar onſes eenigen Saligmakers Jeſu Chriſti vyftien hondert drieënvyftig. Als hy op de plaatſe gekomen was, daar men hem

1553. hem ombrengen zou, heeft hy tot het volk geſproken, en byſonder verklaart het ſchandelyk en ongoddelyk misbruik der Miſſen en des Vagevuurs: En 't volk heeft hem ſtille, ſonder eenig beroerte of verhinderinge, vlytiglyk gehoort. Daarna is hy met vrolyker gemoet ten vuure gegaan, en den Heere aanroepende tot het laatſten toe. heeft alzo hem zijn ziele opgegeven. 1553.

LODOVICUS MARSACUS, met zijn Neef, en STEPHANUS de SCHRYNWERKER tot Lyons verbrant.

Gy kieſt voor de oorlogsdienſt en 't ridderlyk cieraad
Uws Heilands kruiſlivrei, om onder zijn banieren
Te ſtryden tegen 't geen die groote Veldheer haat,
Waar voor ge in 't Vrede-ryk geen bloedige laurieren
Zult plukken, maar een kroon ontfangen, daar al 't goet
Van duizent waerelden, ó Held! voor zwichten moet.

LOdovicus *Marſacus* een Franſman, geboren te Bourbon, na dat hy langen tyt den kryg had gehandteert, zijnden uit het getal van die Ridders, welke verordende des Konings werden genaamt, heeft ten laatſten des werelts regiment veragt, en zig zelven gegeven onder de Banieren des hoogſten Konings Jeſu Chriſti, de welken hy zo getrouwelyk gedient, zijn zake voorgeſtaan, en zijn eere beſchermt heeft, datmen in hem groote vromigheit en ſtantvaſtigheit heeft konnen merken. Zijn belydeniſſe, die hy op den laatſten Juli in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert drieënvyftig gedaan heeft voor de Regters van Lyons, heeft hy zelve beſchreven: welke hy met zijn Neve, en met *Stephanus* de Schrynwerker, zijn medegevangenen om des Euangeliums wille, namaals met zijn doot zeer ſtant vaſtelyk beſegelt heeft.

GEvraagt zijnde van de Officiaal en de gene die met hem waren, of ik geloofde dat in den menſche eenen vryen wille is, en magt heef zo wel om goet als om kwaat te doen? Heb ik geantwoort, dat ik 'er geen kende, nog ook in my zelven geen magt had om goet te doen, 't en ware datſe my van God gegeven wert, en *dat alle goede gaven van boven komen van den Vader der lichten. Jac.* 1. En dat ik wel met *Paulus* zeggen mag, *Rom.* 7. *Ik weet dat in my, dat is, in mijnen vleeſche, geen goet en woont: Want het goet dat ik wil, dat en doe ik niet; maar het kwaat dat ik niet en wil, dat doe ik.*

Item, of ik geloofde de vereeringe der Hyllgen, en dat zy voor ons bidden, en van ons behooren aangeroepen te worden: of zy ook onſe Advocaten en Patroonen niet en zijn, en byſonderlyk de Maget Maria? Ik heb geantwoort, dat ik anders geen Advocaat had of bekende dan alleen Jeſus Chriſtus, die van den Vader een Middelaar en voorbidder geſtelt is. Doe zijden zy my, dat de Hyligen, wiens voorbidden ik verwierp, veel mirakelen gedaan hadden, 't welk men met de Schriftuur konde bewyſen. Doe zijde ik, dat zy 't niet behoefden te bewyſen, want ik 't wel geloofde; maar dat het zulke mirakelen waren, die van d'Apoſtelen gedaan zijn, die teekenen en ſegelen waren der zelver leeringe, die van haar verkondigt wert: door welke mirakelen, kragt en grootheit, het volk meer beroert wert, om Gods woort te hooren, als men in de *Handelingen der Apoſtelen* en *Euangeli Johannis* zien kan. Ik en geloove ook niet anders, en brenge ook geen andere leeringe voort, dan des Goddelyken woorts. Daar zy op dat pas niet tegen zijden, dan dat zy zodanigen Doctor by my zouden brengen, die my ligtelyk zoude overwinnen. Leeringe der Hyligen.

Ik ben ook van haar gevraagt, of ik geloofde dat ik door goede werken en hare verdienſten ſalig wert, en dat de goede werken ter ſaligheit noodig waren? Daar ik op antwoorde, dat ik alleen door het geloof ſalig wert, niet door eenige werken des Wets: dat wy dog de goede wer-

1553. werken doen, die God in ons (die het werk zijner genaden zijn) te voren beryt heeft, op dat wy daar in zouden wandelen: datmen ook nergens anders eenige verdienſten behoort te ſoeken dan alleen in Chriſtus Jeſus, die onſe ſaligheit is: en daar en is geen ander naam onder den Hemel den menſchen gegeven, daar wy door konnen ſalig worden.

Van 't Vagevuur. Daarna zijn wy tot 't Vagevuur gekomen, en gevraagt zijnde of ik geloofde dat 'er een Vagevuur was: ik heb geantwoort dat ik dat Vagevuur wel toeliet en geloofde, daar ik door het bloet des Soons Gods van alle vlekken der ſonden gerynigt was. Doen vraagdenſe my, of ik niet en geloofde dat 'er een vuur is, daar de zielen na de aflyvigheit gerynigt worden? Doe zijde ik, dat ik geen ander en wiſte, dan het ryne bloet Jeſu Chriſti voor onſe ſonden eens uitgeſtort: maar dat de dooden in Gods handen zijn.

Van het Biegte. Zy hebben my voort gevraagt, of men den Prieſter behoorde te biegten, om abſolutie en penitentie van hem te ontfangen? Daar ik op geantwoort heb, dat ik, als my de ſonden overlaaden zijn, tot niemant anders en vliede, of myn ſonden belyde, dan alleen tot God die ik vertoornt heb: welke ons deſelve vergeeft, door de genade die hy ons in Chriſtus Jeſus belooft en beweſen heeft.

Van de Paſtoren. Daar na vraagdenſe my, of ik den Prieſters van onſe Parochie voor myn Paſtoors hielt, en haar in leeringe en leven daar voor bekende? Ik antwoorde, datſe in byde deſe ſtukken valſche Paſtoren waren: en dat zyſe kwalyk voeden, lyden en regeerden, die haar bevolen waren. Agt gyſe dan, ſydenſe, voor onverſtandige? Ik kan haar, zyde ik, of en wil ze ook voor mijn Herders geenſins bekennen. Doe zyde daar een van haar: Gy laat u zelven dunken dat gy veel weet. Ik laat my dunken, zyde ik, dat ik niet en weet, dan Jeſus Chriſtus, die voor my gekruiſt is. Ik ook, zyde hy. Zo komen wy dan, zyde ik, daar in over een.

Van de Vaſten. Daar na hebben deſe ſobere en matige lieden my van de Vaſten gevraagt, of men behoorde te vaſten? Daar ik op geantwoort heb, dat ik zodanigen Vaſten prees die met bidden geſchiede: welk men dan byſonder behoort te houden, als 'er eenigen grooten noot en benauwtheit aanſtaat: of ook als wy ons herte (dat in deſe lighame zeer flauw is) met dusdanige ſoberheit en vaſten, tot den gebeden zou beryden. Gy wilt, zydenſe, den Vaſten na uwen eigen zin ſtellen, niet gelyk als hy van de hylige Kerke ingeſet, en op zekere dagen bevolen is te onderhouden. Den waaragtigen Vaſten, zyde ik, van een Chriſten menſch, die moet het gantſche leven door in alle matigheit en ſoberheit gedurig zijn.

Het Sacrament des Avontmaals. Gelooft gy ook, zydenſe, de Artykelen des Apoſtoliſchen Geloofs? Ja, zyde ik. Daar na hebbenſe van het Sacrament des Avontmaals gevraagt, 't welk zy ook alzo noemden: Daar ik op geantwoort heb, dat ik het zelve geloofde, en dat ik, als 't regtelyk en ſuiverlyk uitgedeelt wort onder de geſtalteniſſe des broots en des wyns, des vleeſchs en des bloets Jeſu Chriſti waaragtelyk deelagtig worde. Maar gelooft gy ook, zydenſe, dat het lighaam Jeſu Chriſti waaragtiglyk in het broot begrepen is? Neen, zyde ik, maar geloove veel beter dat het ten Hemel gevoert en daar in ontfange is geworde, en dat de Here Chriſtus alzo ter regterhand zijns Vaders zit, daar hy geenſins in dusdanige elementen beſlote kan zijn. Doe zy 'er een van haar, dat ik den Capernaitiſchen Joden gelyk was: Want gy wilt het, zyde hy, niet geloven, 't en zy dat gy de lighamelyke tegenwoordigheit Chriſti in 't broot geſloten ziet. Gy kont immers niet loogenen dat Chriſtus gezegt heeft, *Die myn vleeſch eet, en myn bloet drink.* Maar merkt dog eens, zyde ik, hoe dat Chriſtus zig zelven noemt het levende broot, 't welk van den Hemel daalt, op dat hy alle die in hem gelooven het leven zou geven: Dat 't vleeſch niet nut en was, maar dat de Geeſt levendig maakt. Daar en boven heb ik haar ook vermaant, dat zy aanmerken zouden, wat *Lucas* den *Euangeliſt*, en de *Apoſtel Paulus* daar af zegt, daar aldus gezegt wort: *Neemt, eet, dat is myn lighaam, dat voor u gegeven wort, doet dat tot myner gedagteniſſe: Want alzo zult gy,* zegt Paulus, *den dood des Heeren verkondigen tot dat by komt.* Doe vermaande ik haar neeritelyk datſe die plaatſen zouden aanmerken, want daar geen gedagteniſſe der tegenwoordiger dingen, maar der voorleden dingen gehouden wort: En wy behoefde de gedagteniſſe Chriſti niet te houde, waar hy daar voor ons oogen tegenwoordig. Luc. 22. 19. 1 Cor. 11. 26.

Ja, zydenſe, maar wilt gy ook niet aannemen dat van het hylige Concilio, en van den Doctoren ingeſet is? Ja, zyde ik, maar alleen het gene dat met Gods woort, over een komt, en anders niet. *Want alwaar 't dat wy,* zegt *Paulus, of een Engel uit den Hemel u een Euangelium verkondigde, buiten 't gene wy u verkondigt hebben, die zy vervloekt.* Doe vraagdenſe my, waar ik dat geleert had? In het H. Euangelium, zyde ik, en uit Gods woort. Behoort het, zydenſe, u toe, dat gy dat leſen zout, daar gy een leek zyt ſonder eenig verſtant? hoe weet gy dat het 't Euangelium is, en wie heeft het u geleert? God, zyde ik, heeft my dat door zijnen Geeſt geleert: En alle Chriſtenen behooren, dat te leeſen, te hooren, en te bekennen, ſonder welke den weg tot het leven en de ſaligheit geenſins geweten of bekent kan worden. Ten laatſten zo vraagdenſe my, of ik het Boek van *Calvinus* wel gezien had, dat de *Chriſtelyke Inſtitutie* genaamt is? 't Welk ik gantſchelyk beleden heb. En dit is het gene dat zy my in myn eerſte onderſoek gevraagt hebben. Gal. 1. 8.

Het tweede onderſoek is door den grooten Vicarius geſchiet, welke na zijne groote onwetenheit en dwaasheit, my van veel beuſelen ondervraagt heeft die niet weerdig zijn datmenſe hier op dit pas verhalen zou. Namaals heeft hy my gevraagt wat myn leven en handelinge was? Daar ik op antwoorde: Een Ruiter te paart, van de gene die des Konings verordende zijn: en dat ik onder *Lorgio* de Veltheer ſoldye verdient had. Doe zy 'er een van den genen die daar tegenwoordig waren: Die was gewiſſelyk een heerlyk Ridder, hy heeft u tot deſe leeringe niet gevordert. Neen hy dog, zijde ik, want ik en heb dit, als ik te voren gezegt heb, van geen menſche geleert; nog men leert zulks niet in de oorloge terwyle datmen vegt.

Beloften der rynigheit. Gevraagt zijnde, of ik de belofte der rynigheit wel geloofde: Zo heb ik hem gevraagt, wat dat was? Dat de menſchen, zijde hy, religieus worden, en andere dingen doen, ik en weet niet wat. Doen heb ik hem geantwoort, dat ik geen beter rynigheit en wiſt, dan als wy met de prikkelen des vleeſchs gekwelt worden, dat wy tot God vlieden, en van hem begeeren dat hy die kwade en onbehoorlyke luſten des vleeſch bedwinge en uitbluſſche, en dat wy dit met zulke middelen temmen als ons God toegelaten en bevolen heeft: dat ik ook geen andere religieusheit kende, dan daar *Jacobus* af zegt. Jacob. 1.

Welke de Sacramenten zyn. Gevraagt zijnde, of ik de Sacramenten der Kerken geloofde: heb ik hem gevraagt, welk die waren: En als hy my die verhaalt had, zijde ik, dat 'er in de Chriſtelyke Kerke alleen twee van God ingeſtelt en geleert waren, den Doop, en het H. Avontmaal.

Van de Miſſe. Gevraagt zijnde, of ik op dien tyt doe ik myn Ridderſchap onderhielt en volgde, ook Miſſe

ging

1553. girg hooren, en voor de Beelden op myn knien viel, en myn ſonden den Prieſter biegte? Ik beleet dat ik zulks in myn onwetenſchap en groote blintheit voormaals gedaan had, maar dat ik nu God hertelyk dankte, die my van deſe groote dwalinge weder geroepen, en in den weg der ſaligheit gebragt heeft.

Gy zyt, zijdenſe, daar nog verre van. Ik heb 'er, zijde ik, wel eertyts verder af geweeſt. Meent gy, zijde de Vicarius, dat gy nu op den weg der ſaligheit zyt? Ik en meene het niet alleen, zijde ik, maar ik gelooft 't ook, en ben des gewis door de beloftenisſe daar my Chriſtus van myne ſaligheit mede verſekert heeft. Doen zijde hy, dat hy een Doctor zou mede brengen, die my wel ligtelyk betoonen zou, in wat groote dwalinge dat ik ſtak. Daar ik op zyde, dat ik hem gelooven zoude en myn dwalinge bekennen, waar 't dat hy 't uit de Schriftuur bewese. Hy zal 't u, zijde hy, uit de hylige Schrift bewyſen, en ook uit de inſettingen der Concilien. Ik zal hem ook gelooven, zijde ik, is 't dat zijn bewys met Gods woort over een komt: maar is het dat hy een andere leeringe voorbrengt, die daar tegen Gods woort ſtryt, die zal ik (als *Paulus* zegt) als een vervloekſel verwerpen.

Zy bragten my altyt de authorityt en der Concilien en der Doctoren voort; daar ik ook altyt ſterkelyk deſe plaatſe van *Paulus* tegenwierp, en ik bewees dat myn geloof op de authorityt des Godlyken woorts, en niet op eenig menſchelyk gevoelen of gewoonte gegront was.

Drie dagen daar na kwam de Vicarius tot my met den Bloetregter, hopende van my een grooten roof te krygen, en hebben van my het gelt dat ik had, genomen, alleen latende zo veel dat ik genoeg had om te leven. De Vicarius heeft wederom, na veel onbeſcheits dat hy voortbragt, gevraagt, of ik my gants wilde overgeven tot den raat en oordeel der Doctoren, welken alleen bevolen was de H. Schrift te prediken en uit te leggen; en of ik wyſer wilde zyn dan de Koning van Vrankryk zelfs, en het zelve niet gelooven dat hy geloofde? Ik antwoorde hem, dat my hare uitlegginge niet noodig was, en dat ik ſonder zulke uitleggers en Doctoren ligtelyk bewyſen kan, dat het gene waaragtig is dat ik zegge: en dat myn geloof op den Koning niet en ſtont, en dat hy hier niet bywas, op datmen van zijn geloof zou mogen ſpreken. Doe beloofde hy my wederom een Doctor te beſchikken. Hoe, zijde ik, kont gy dat zelve niet doen, byſonder nadien dat gy zodanigen Officie bedient, en een Regter zyt?

Ten derdenmaal zijnſe tot my gekomen met den Onder Amptman: Doe vraagde de opperſte Vicarius, of ik in myn dwalinge (zo zy 't noemde) en in myn meeninge wilde blyven: zo bad ik hem dat hy my wilde doen voorleſen het gene dat ik gezegt had. 't Welk hy gedaan heeft, vragende altyt of ik myn voorneme en meeninge afleggen wilde; en hy beloofde my barmhertigheit. Ik zyde hem, dat ik de zake der waarheit, die zo goet en geregtig was, geenſins afſtaan of verwerpen wilde: dat ik ook van haar geen barmhertigheit begeerde; maar dat ik God bad, dat hy my die geven wilde. Ondertuſſchen, doe my de vragen en myn antwoorde geleſen werden, hebbenſe my van het Euangelium liſtiglyk gevraagt, of 't my toebehoorde het zelve te leſen, en wie my dat geleert had? Daar ik op geantwoort heb, dat het God door zijn Geeſt gedaan had, dat ik 'er eenige kenniſſe uit gekregen heb, en dat ik ſonder zijn genade, en verlichtinge zijns Geeſt, niets konde in het Euangelium verſtaan of begrypen. Doe zijde de Onder Amptman des Konings: Zo veel de vier Euangeliſten aangaat, dat 'er alleen twee waren die goet waren, namelyk, *Matthæus* en *Johannes*; maar *Marcus* en *Lucas* waren van alle ſtukken byeen geraapt, onder welken hy ook *Paulus* agtte. Daarenboven zijde hy, dat hy de brieven van *Paulus* niet meer dan de fabulen van *Eſopus* agten zou, hadden de Doctoren haar zulken magt niet gegeven. Ik zijde hem, dat *Paulus* een goede en gewiſſe getuigeniſſe zijns beroeps hadde, gelyk als in den brief tot den Galaten in 't eerſte *kap.* beſchreven is. Doe zijde hy, dat *Paulus* van zig zelven getuigeniſſe gaf. Ziet gy wel, Broeders, wat groote laſteringe dat 'er tegen het hylig Godlyke woort zeer ſchandelyk geſproken wort. Daarom laat ons hem bidden, dat wy in dusdanige boosheit niet en vallen, maar dat wy door zijn genade daar voor bewaart worden, en door de kragt zijns Geeſt verſterkt in alle gedienſtigheit en gehoorſaamheit zijns hyligen woorts volſtandiglyk mogen blyven.

1553.

Daar na beval de Onder Amptman datmen nog eens verhalen en leſen zou, 't gene dat ik op de vrage des Avontmaals geantwoort had: en vraagde my, of ik niet en wilde gelooven, dat het ware lighaam Chriſti in het broot beſloten was? Ik geloove, zijde ik, het gene dat ik te voren gezegt heb. Doen zijde hy: Ik geloove, dat, zo haaſt als de Sacramentiſche woorden over het broot geſproken zijn, dat net lighaam Chriſti daar in beſloten en begrepen is. En ik verzake dat, zyde ik, en geloove dat Chriſtus ten Hemel geklommen is, en ter regterhand Gods zijns Vaders zit. Dit is myn geloof, zijde hy, daar ik in leven en ſterven wil. Ik wil ook, zy ik, leven en ſterven in 't gene dat ik beleden heb.

Dit heeft het einde van onſe woorden geweeſt, daar in ik niet wel de order heb konnen houden, gelyk ik gevraagt was: en heb liever wat willen laten, dan iet daar by voegen van 't gene dat my niet gevraagt is geweeſt. Ik en heb ook deſe myne belydeniſſe niet beſchreven, om dat menſe in 't licht zou brengen: maar op dat God door deſe myne belydeniſſe vereert mogte worden, gelyk als hy my geëert heeft, en zijn kragt in myn aldermeeſte krankheit bewesen; alzo dat onſe vyande overwonnen en beſchaamt, niet en weten wat zy zeggen zullen, dan, om dat wy de redenen onſes geloofs aan 't gevoelen en oordeel der Doctoren niet ſtellen willen, als of wy wyſer wilden zijn dan zy waren. Ondertuſſchen zijnſe ook verſtrikt, dat zy niet en weten wat zy zeggen zullen, en durven door ſchaamte de Schriftuur niet gantſchelyk verwerpen. Maar ik bid den aldergenadigſten God, en den Vader aller barmhertigheit, van gantſcher herten, dat hy zijn gaven in ons vermeerdere en beveſtige, op dat wy, zo wel in het leven, als ook in de doot, zynen alderhyligſten naam met aller eeren mogen vercieren, op dat alzo zijn Rijk verbryt werde, en de hylige Kerke, die gants verwoeſt en vernielt is, wederom opgetimmert en tot een goeden ſtant gebragt mag werden, en dat onſe ſaligheit verſorgt worde. Dit begeere ik van hem in den naam, en door de hooge genade zijns alderlieſſten Soons onſes Heeren Jeſu Chriſti, die met den Vader, en den H. Geeſt regeert, Amen.

Een ander Brief van LODOVICUS MARSACUS.

Alderlieſſte Broeder, deſe voorleden dagen heb ik tot u brieven geſonden, den vyfentwintigſten Auguſti geſchreven, en nog andere tot onſen lieven broeder en vrint. N. welke ik niet en weet ofſe overgelevert zijn. *Dionyſius Peloquinus* heeft ook tot zijn Neef geſchreve van de dingen die hier geſchiet zyn, hoe dat wy verwagten het vonnis en oordeel van dier mee-

1553 ninge, gelyk ons de lieden agten. Zo is 't ook geſchiet Maandag laaſtleden, den eenentwintigſten deſes maants, dat wy geſchreven hadden. Want na de declaratie, zijn wy al te zamen tot Roua in des Konings gevangenisſe gelyt, behalven alleen *Dionyſius* onſe broeder, dewelke (als wy uit zommige verſtaan hebben) men te Ville Franche brengen zal, op dat hy in deſelve ſtad daar hy gevangen was geweeſt, als een offerhande geſlagt zou werden, en alzo den Naam onſes Gods in verſchyden plaatſen verklaart zou worden door den doot zijner kinderen. Wy verwagten des anderen daags, na dat wy Ketters geoordeelt waren, de ſententie des doots; maar de aldergenadigſte God heeft ons tot op deſen dag bewaart, op dat wy altyts meer en meer verſterkt worden door zijn kragt en hulpe, gelyk wy dat bevinden; zo dat de gene die de alderſlauwſte en krankſte ſchenen te zyn, nu de alderſterkſte en ſtantvaſtigſte zijn: zo zijn dan onſe vyanden zeer beroert geworden om mynen Neef, die zy meenden dat hy in zijn aangenomen geloof niet ſtantvaſtig blyven zou, als of wy een ydelen waan in zijn hooft geblaſen hadden; maar door de genade Gods zijn zy daar in bedrogen. Want zy bevinde in hem een groote ſtantvaſtigheit, die God hem gegeven heeft om zijn woort voor te ſtaan.

Den naaſten Woensdag zijn wy van den Onder Amptman des Konings ondervraagt geweeſt; hy blyvende op zijn gewoonlyke laſteringen, heeft vele en verſchyden dingen ons gevraagt, en byſonderlyk van my, die aldereerſt voor hem gebragt ben, vragende my op zulker maniere als of hy my noit te voren gezien had; de Almagtige God gaf my de kragt des Geeſt om te antwoorden, gelyk hy ook den anderen Broeders dede, dat die arme menſche niets wiſte te zeggen, dan dat ik grof en ongeleert was, ſonder eenig verſtant: dat ik de Schriftuur niet kon weten, welke zo menige menſche van groot verſtant, die vyfentwintig of dertig jaren lang haar tyt daar in verſleten hadden, nog niet en konden verſtaan. Daar ik op geantwoort heb, dat haar dat groote ſchande en oneere was, welke ook voormaals den Schriftgeleerden, Pharizeen, en oude Wetgeleerden geſchiet is: maar dat het God de viſſchers, vrouwen, kreupelen, blinden, melaatſchen, gigtigen en andere diergelyke menſchen geopenbaart heeft, op dat 't waaragtig zoude zijn op alle tyden, dat Chriſtus van zulken volk zegt, dankende zijnen Vader dat hy 't voor 't verſtant der wyſen en geleerden verborgen hielt, en den klynen en eenvoudigen geopenbaart had. Doe begonnen zy te laggen, en my te beſpotten. Ondertuſſchen begon de heerlyke man, de Onder Amptman, ſprekende met des Konings Procureur, by zijn geloof te zweeren; zo hebbe ik hem beſtraft en vermaant, dat de gene die my geleert had, datmen niet zweeren en zal, dat de zelve ook my geleert had, dat 't gene dat ik beleet en voorſtont, zijn hylig en onbevlekt Woort is. Doe wert hy wat beſchaamt, en zijde, dat hy daar wel in konde gemiſt hebben.

Sweert.

Des Konings Procureur zijde my, dat ik immers niet en kon loogenen, dat *St. Jan* te Epheſen Miſſe gedaan had. En als ik hem vraagde, waar hy dat beſchreven vont, of 't in het Euangelium ſtont? zweeg hy en gaf my geen antwoort, dan dat hy my een onwetende beeſt noemde. Ik zijde hem, dat ik dat wel lyden mogt dat ik zulks ware, gelyk hy my agtte; maar dat ik nogtans Chriſtus kende, die hem onbekent was, en dat wy alzo haar groote onwetenheit merken konden.

Voorts, zo veel als 't de menſchen aangaat, zo meenen wy morgen God tot een ſacrificie opgeoffert te worden, en te verkrygen de Kroon der eeuwiger glorien, en dat erfdeel dat ons, eer de werelt gemaakt wert, beryt was, daar wy zeer in verblyt en verheugt zijn, biddende den aldergenadigſten God, dat onſe offerhande hem aangenaam en een goede reuke zy, gelyk wy hopen en betrouwen dat 't ook zijn zal. Want wy gevoelen en bevinden zijn hulpe en kragt in ons zo veel te ſterker, als het einde onſer dagen meer ſchynt te genaken. Het einde, zegge ik, van dit verderffelyk leven, dat vol van alle elendigheit is, daar wy niet anders in merken konnen, dan een groote verwoeſtinge: niet anders, zeg ik, dan een oorzake van veel weenens en groote verſchrikkelykheit, om de aldergrouwelykſte laſteringen, die tegen de Godlyke Majeſtyt uitgeworpen wort. Want op d'een zyde zien wy d'openbare vyanden der Chriſtelyker Gemynten die de zelve Gemynte opentlyk en met gewelt aanvegten, de kinderen Gods vervolgen, uitſtortende t'onnooſel bloet, en daar alleen op toeleggen, datſe dat erfgoet Jeſu Chriſti verwoeſten en gantſchelyk vernielen zouden. Op d'ander zyde, zijn andere vyanden die niet min ſchadelyk zijn, die onder de Gemynte zijn, ongeregelde en ongebonde menſchen, die zig zelven tegen de getrouwe dienaars des Godlyken woorts verheffen, en niet anders arbyden dan om den gantſchen tugt der Kerken onder de voet te brengen, en de geheele Religie en vreeſe Gods weg te nemen. Daarenboven zijnder nog andere, die in haar hymelyke vergaderinge 't onkruit en booſe leeringe zaayen, daar zy de eenvoudige en ongeleerde lieden door verderven. Og ellendige menſchen, die nog zo onverſtandig zijn, dat zy dit groote kwaat niet en merken, 't welk ons veel meerder en grooter oorzaake tot zugten en weenen zijn zoude, dan alle het verdriet dat ons de menſchen mogen aandoen, welk, by de laſteeringe des Goddelyken Naams vergeleken, geheel ligt te agten is.

Vyanden Chriſtelyk gemynte.

Zo behoorde ons dat dan, Broeder, zeer te verootmoedige, dat wy weten, dat ons dit van de genadige God opgelegt wort, om dat wy vermaant, vaderlyk van hem gekaſtyt, verbetert, beproeft, en in geduldigheit geoeffent zouden worden. Want, als *Jacobus* zegt, *Wy moeten 't voor groote vreugt agten, als wy in vele verſoekinge vallen: wetenae dat de beproevinge onſes geloofs lytſaambeit werkt, dog de lytſaambeit moet een volmaakt werk hebben, op dat wy mogen volmaakt zijn, en geheel opregt, in geen ding gebrekkelyk.* En wy mogen gewiſſelyk in Gods Ryk niet komen, dan alleen door den weg, die ons van Chriſtus Jeſus geweſen is; die is nauw en ſcherp, daar men met grooter moeite en verdriet over komen moet. Als ons dit nu bejegent, zo mogen wy zeker weten, dat wy den Godspenning onſer verkieſinge hebben, dat wy kinderen Gods zijn, en nu in 't Boek des levens zijn geſchreven. 't En ware immers niet billyk of regt, dat de dienaar wel ontfangen zoude worden, daar zijn Heere beſpot, beſpogen, met vuiſten geſlagen, en alle ſchanden aangedaan wort.

Jac. 1. 3

Zo moeten wy dan, willen wy met Chriſtus leven, met hem ook lyden, en bitterlyk weenen, als de werelt verblyt is. Maar deſe geſtalteniſſe des levens zal geheel verandert worden, zo dat haar godloos laggen in een eeuwig huilen, klagen en knerſinge der tanden zal verandert worden; en wy, van alle benautheit en verdriet verloſt zijnde, zullen den eeuwigen trooſt en blytſchap genieten. Daarom, mijn alderliefſte broeder, verheugt en verblyt u met ons, dat de genadige God onſe herten alzo verſterkt heeft, dat wy dien dag, die zo gelukkiglyk en wenſchelyk is, met

2 Tim. 2. Joh. 16.

groo-

Digitized by Google

1553. groote blytſchap verwagten, in welke wy hopen en gelooven, dat wy door onſen doot, God zulken eere zullen bewyſen, als wy behoren: dat hy ons zodanigen ſtantvaſtigheit zal verleenen, door welke wy tot den laatſten droppel bloets toe, de zuivere belydenisſe onſes geloofs zullen voorſtaan: zo dat het ryk onſes Heeren Jeſu Chriſti vermeerdert worde, en 't ryke des Satans, en zijn Stadhouders des Antichriſts vermindert en omgeworpen worde: en dat de Kerke, die wy zo bedorren en verwoeſt zien leggen, in een betere ſtant opgerigt werde. Van deſe dingen zien wy nu een beginſel in onſe vyanden, welke als zy met geenderhande verwoetheit ons konnen doen ſwygen, zo vlieden zy tot zulke laſteringe, dat zy de alderhyligſte leeringe onſes Heeren Jeſu Chriſti verwerpen. Gelyk als die ellendige menſche, des Konings Onder Amptman, welke giſteren, vragende een vrouken des Heeren, Copi dienſtmaagt, hem niet en heeft gevreeſt deſe ſchandelyke laſter woorden te ſpreken: *Vervloekt moet de God van die Wet zijn.* Ik bid den barmhertigen God, dat hy zijns genadig zy, en alzo met zijn Geeſt verlicht, dat dat arme menſch tot een waaragtige bekentenisſe zijner ſonden gebragt werde. Dewyle nu den tyt myner ontbindinge is nakende, zo zegge ik u (als uit dit leven ſchydende) adjuerbiddende God dat hy u altyt in den dienſt zijns Godlyken Naams behoude en beware. Myn broeders bevelen zig zelven tot uwen en der gantſcher Gemynten gebeden, zo verre als zy nog in dit leven zijn, als deſe brieven tot u gebragt worden. *De genade onſes Heeren Chriſti zy met u allen.* Op Vrydag den vyfentwintigſten Auguſti.

U alderlieffſte broeder Lodovicus van Marſacus.

Wynige dagen daar na, zijn *Marſacus* met zijn Neef, en *Stephanus de Schrynwerker* (die te Gennabe, aan de Riviere de Ligier genaamt, geboren was, een man zeer vierig van herten, en zeer wel in Gods woort geleert) te Lyons veroordeelt, dat menſe levendig zou verbranden. De Regters, als zy dit vonnis geſproken hadden, zijn boven maten zeer verwondert geworden, als zy ſagen dat deſe drie Martelaren niet alleen den aanſtaanden doot niet en vreeſden: maar datſe God met vrolyker herten dankten en preſen, dat zy van hem weerdig geagt waren voor zijn alderhyligſten Name te lyden, alzo datſe een Pſalm Davids begonnen te ſingen als zy uit de Regt-kamer gingen. 't Welk de Onder Amptman niet en heeft konnen lyden; maar heeft die hylige blytſchap en vrolykheit, die zy in den Heere hadden, willen verhinderen, en met grooter toornigheit bevolen dat menſe zoude doen ſwygen. En uitgaande, zyde hy: Zullen deſe verworpen en onnutte menſchen zig zelven tegen zodanigen heerlykheit des Ryks verheffen? Daar na voegde *Marſacus* zig zelven in eenen hoek, en heeft God daar beginnen te bidden. En als 't hem een van den Schergianten wilde verhindere, zyde *Stephanus*: Is 't regt, dat men ons nu verhinderen zal onſen God aan te roepen en te bidden? Met deſe woorden zweeg de dienaar en ging weg.

Maar eer datſe uit den Kerker gebragt wierden om ter doot te brengen, heeft men de andere twee, namelyk, *Lodewyks Neef*, en *Stephanus de Schryn-werker*, elk een baſt om den hals gedaan. Maar als 'er *Lodovicus* ook een verwagtede, en ſag dat 'er hem geen gegeven wiert, (want de Regters daar op agt genomen hadden, om dat hy een van des Konings verordende Ridders geweeſt had:) zo heeft hy voor den Onder Amptman, en de andre Overigheit met luider ſtemme gevraagt, of zijner Broeders en medegeſellens zake een ander was, dan de zijne: En tot dusdanige woorden bad hy nog en zyde: Og en wilt my dog den hals bant, het teken van zulken heerlyken Orden, niet onthouden! Doen zyde de Onder Amptman: Want hy 't alzo begeert, geeft hem ook eenen baſt, gelyk den andere. Als dat gedaan was, zijnſe gebragt tot de plaatſe daar menſe verbranden zoude, vergeſelſchapt met vier Grauw Monnikken, en een groote menigte van Schergianten, die al te ſamen den wagen omringden, op dat zy deſe drie Martelaren verhinderen zouden tot het volk te ſpreken. Als zy nu daar gekomen waren, zijn zy haaſtelyk aan den paal gebonde, en met droge mutſaarden omlegt. Dewyle dat de Henker het vuur aanſtak, ſongen zy den Loſſang des ouden Simeons: *Nu laat Heere uwen knegt, na uwen woorde, in vrede gaan, &c.* Zo is dan het vuur aangegaan, en heeft haar verſtikt, en haar lighaam verbrant. 't Welk geſchiet is in 't jaar onſes eenigen Saligmakers Jeſu Chriſti vyftien hondert drie en vyftig.

JOHANNES MOLLIUS en een Peruzynſche Wever tot Romen verworgt en verbrant.

JOhannes *Mollius* uit Italien geboren, in de Stad Mont Ileini genaamt, een Minder-broeder, een wel geleert man, heeft in Italien etlyke jaren lang het Euangelium zuiverlyk gepredikt, met zulken vlytigheit en toeloop des volks, dat zijn fame over gants Italien rugtbaar was.

Zo hebben zy den Overſten te Ravenna, (daar *Mollius* als doen was) en des Paus Legaten bevel gegeven, dat zy hem vangen, en met etlyke gewapende mannen gebonden na Romen zenden zouden; 't welk alzo geſchiet is. Als hy nu te Romen was, heeft men hem terſtont in de grouwelyke gevankeniſſe des torens Nome geworpen, daar hy etlyke maanden lang gelegen heeft. Binnen die tyt hebben des Paus Dienaars en Kettermeeſters alle neerſtigheit gedaan, om *Mollius* van de zuivere leere Jeſu Chriſti en der hylige Apoſtelen af te brengen; maar de Almagtige eeuwige God heeft hem bewaart, en niet toegelaten dat zijn voeten zouden ſtruikelen. Als zy nu ſagen dat zy hem in geenderhande manieren konden bewegen, hebben zy ten laatſten beſloten dat men hem niet langer zou laten leve, maar doode.

In 't jaar na de geboorte Chriſti vyftien hondert drie en vyftig op den vyfden September, heeftmen hem, met veel andere, die om der Euangeliſcher waarheit gevangen waren, in den Tempel, St Maria de Minerva genaamt, gebragt, op dat zy alle daar openlyk wederroepen, of levendig verbrant zouden worden. Daar wert een hooge ſtellinge gemaakt, welke met ſtoelen beſet wert, die met goude en koſtelyken lakenen overdekt werden, daar ſes Kardinalen en etlyke Biſſchoppen als Regters op kwamen zitten. Daar zijn deſe gevangenen voorgebragt, een iegelyk met een brandende kaars in zijn handen. Doen hebben de andere al te ſamen door groote krankmoedigheit en vervaarlykheit des doots, wederroepen, uitgenomen alleen *Johannes Mollius* en een Peruſynſche Wever. Als nu de orden tot *Mollius* kwam, dat hy ook zou wederroepen, heeft hy begeert, dat men hem openlyk zou vergunnen te ſpreeken; 't welk hem toegelaten is. Zo heeft hy een ſermoen begonnen, daar hy met ernſtelyke en beweeglyke woorden verhaalt en verſterkt heeft, 't gene hy van alle de Artykelen, daar hy als een Ketter in beſchuldigt was, geleert had; als van de Erffonde, van de Regtveerdigmakinge, van het Geloove en goede Werken, van de eeuwige voorſinigheit en wille Gods, van de Genade en Verdienſten, van de Kerke en Chriſtus haar Hooft, van vereeringe, aanroepinge en aanbiddinge der Hvligen, van 't Vage-vuur, van de Aflaten, van 't Clooſter-leven, van het Houwe-

De Artykelen waar in hy beſchuldigt was.

Digitized by Google

1553. *JOHANNES MOLLIUS en een Peruzynſchen Wever tot Romen verworgt en verbrant.* 1553

't Zy verre 6 MOLLIUS! dat gy voor 't vuur zoud ſchroomen:
O neen! gy tart het Hoofd der Roomſche dwing'landy,
Ten ſtryd, en lacht met al zyn kinderlyke droomen;
Ja uw welſpreekendheid ontdekt geruſt en vry
Zyn gruweldaden en ommenſchelyke vonden,
Waar door hy 't God'lyk recht vertrapt heeft en geſchonden.

lyk der Prieſteren, van den Vryen wille, van de Sacramenten, van de Oorbiegte, van de Miſſe, &c.

Ten laatſten heeft hy verhaalt, wat hy van den Paus en het gantſche Pauſdom hielt en geloofde; als (op dat ik in 't kort begrype) dat den Paus geen nakomeling of erfgenaam des Apoſtels Petri, noch ook geen Stadhouder Chriſti, veel wyniger het hooft der Chriſtelyker Kerken zy; maar veel meer des Antichriſts, en des godloofen vervloekten Antichriſtiſchen Ryksoverſte: die niet door 't Apoſtoliſche, maar veel meer door het moordadige Regt, zig zelven het Ryke, zulken gewelt en tyrannye toegeëygent heeft. Ten laatſten heeft heeft hy hem omgewent tot de Kardinalen en Biſſchoppen die daar zaten, en heeft gezegt:

Kardinalen en Biſſchoppen.

Gy Kardinalen en Biſſchoppen, wiſt ik dat gy zulken gewelt en weerdigheit (die dog voor God en zyne hylige Engelen een grouwel is) regtmatiger wyſe, als door hoog verſtant en eerlyke daden, en niet uit blinde eergierigheit en booſen moetwille, gekregen had, zo mogt ik hier over wel ſtille ſwygen: maar dewyle ik zie en weet dat by u geen maat, geen tugt, geen eerbaarheit, geen deugt, ja gants geen vernuft gelt, worde ik veroorzaakt wat ſcherper tegen u te ſpreken, en my tegen uwe Kerke, die God niet toe en komt, maar den helſchen Duivel, (welke de regte Babyloniſche Kerke is) te verſtouten. Een iegelyk ziet en bekent wel uwe leere, en vals aangenomen gewelt, zo dat het niet van nooden is zulks breeder te verhaalen. Want gewiſſelyk, waar u gewelt regt Apoſtoliſch, gelyk gy dog valſchelyk de hele wereld wilt wys maken, en met woorden, met gelt, en gewelt opdringen, zo zou ſonder eenig twyffel u leere en leven, der Apoſtelen leere en leven dog eenigſins gelykformig zyn.

Nadien nu geen lit aan dit Babyloniſche lyf, ook geen deel in uw leven is, dat niet met hooger ſchande, leugen, en onwaaragtigheit bevlekt is, wat kan ik anders daar af houden of gelooven, dan dat zulken Kerke een regt roofneſt en moortkuil is? Uwe leeringe, is die anders dan een verſierden droom van zommige verlyders, valſche en gevynsde menſchen? U leven is bekent, een iegelyk weet wel wat ligtveerdige en bedrieglyke tongen gy hebt; hoe bloetgierig en hoe vol roofs dat u handen zyn; hoe onverſadigly en vratig dat uwe halſen zyn. Want gy begeert het alles tot u te ſchrapen, ja met ſchande, moetwille en ontugt te vervullen. En dat nog het meeſte is, zo dorſt gy na der vromen Chriſtenen bloet. In 't kort, vol ſchande, onrynigheit, laſteringe en onnuttigheit is geheel u leven; wie wil u dog nu voor nakomelingen der hylige Apoſtelen, en Stadhouders des Heeren Chriſti bekennen en houden, daar gy dog des godloofen Antichriſts, ja zelve des Duivels leden en kinderen zyt? Gy veragt geheel onbeſchaamt Chriſtus en zyn woort: gy meent dat vele uwe leeringe grooter agten zullen, dan Chriſtus en zyn woort: gy en gelooft ook niet dat 'er een God in den Hemel is: getrouwe Dienaars Chriſti vervolgt en doodt gy: gy breekt de Gebooden: gy rooft en ſteelt de arme conſcientien haar vryheit, en trekt tranniſelyk alle magt des doods en des levens, der tydlyker en der eeuwiger welvaart, alleen tot u, ja alleen tot u, zegge ik.

Daaro m zo beroepe ik en vordigvaarde u, grouſame Tyrannen en Moordenaars, ten jongſten

5 3. ſten dage voor den Regterſtoel Jeſu Chriſti, die zig niet laat met groote tytelen en namen, nog met uwe pragtige hooveerdye en hoogmoedige kleedinge, nog met gelt betaalen; nog ook wederom door vreeſe, gewelt, of wapenen verſchrikken. Daar zult gy, en moet gy ook (tegen uwen dank) reekenſchap geven van alle u voorgaande leven. En tot een getuigeniſſe deſer dingen, zo neemt hier wederom uwe kaarſſen, die gy my gegeven hebt. En als hy zulks gezegt had, wierp hy met grooter ernſt en beweeglyk gebaar, de brandende kaarſſe midden onder haar allen neder.

Als nu de Kardinalen en Biſſchoppen zulks gehoort hadden, grimden zy, werden toornig en onverduldig, riepen en zijden: Weg met deſen, voert hem weg. Alzo wert *Jobannes Mollius* met de Peruſynſche Wever (die zig ook zeer vromelyk in de belydeniſſe der Euangeliſcher waarheit gehouden, en alle het gene dat *Jobannes Mollius* geſproken had, beveſtigt heeft) ten vuure veroordeelt.

Doen nu de ſententie gegeven was, zyn zy byde onverſchrikt en onvertzaagt gebleven. *Mollius* heeft zyn oogen ten Hemel geſlagen, en alcus geroepen: *Og Heere Jeſu Chriſti, opperſte Prieſter en eeuwige Herder, my en kan dog niet beters op deſer aarden geſchieden, dan dat ik myn bloet om de belydeniſſe uwes Naams nu mag vergieten.*

Zo zyn deſe twee op den vyfden September met malkanderen op de plaatſe Campo de Flor genaamt, gebragt, met vrolyk gelaat en aangeſigten, niet anders dan gelyk de hylige Apoſtelen vrolyk en goets moets waren, als zy voor den Raat der Schriftgeleerden en Pharizeen ſtonden. De Peruſynſche Wever is eerſt gehangen geworden, welke als hy ter doot ging, heeft hy zig zelven den barmhertigen God bevolen, en gebeden dat hy 't zynen vyanden vergeven wilde, want zy dat onwetende deden.

Ondertuſſchen heeft *Mollius* zyn gebet tot den Heere geſtort, en hem gedankt voor zyn onuitſpreekelyke genade; dat hy hem met de kenniſſe zyner waarheit verlicht, en nu tot een getuige zyns Euangeliums verkoren had. Daar na is hy ook opgehangen en verworgt, en de Scherpregter heeft een vuur onder haar aangeſteeken, en heeftſe byde verbrant, in 't jaar vyftien hondert drieënvyftig, den vyfden September.

Daar was menigerlei oordeel onder het volk van deſe lieden; zommige warender met barmhertigheit over beweegt, weenden, en zyden dat het groote ſonde was zulke treffelyke en vrome menſchen om te brengen: andere zyden, dat zy hartnekkige en verſtokte Ketters waren: andere zyden, men behoortſe niet te dooden, maar te bannen uit den lande, want haar geloove en is in onſe magt niet, maar een werk en gave Gods. d'Eene zyde dit, d'ander wat anders, gelyk voortyts van Chriſtus ook gezegt wert, doe de een hem een Propheet en regtveerdig menſche agtede, zyden andere, dat hy een oproerder en verlyder der menſchen was.

SIMON LALOE.

SIMon Laloë, uit Soiſſon geboren, een Brillemaker, woonende met zyn huisgeſin te Geneven. Als hy, om eenige zaken en koopmanſchap te doen, in Vrankryk rysde, is hy te Dion van de Stadhouder gevangen, 's Dingsdags den ſeventienden September, in 't jaar vyftien hondert drieënvyftig. Terſtont in 't beginſel heeft hem de Stadhouder drie vragen voorgehouden. Eerſt waar hy woonde. Daar na, wat geloove of Religie hy had. Ten laatſten, wat geſellen of medegenooten dat hy in deſe leeringe, die hy beleet, had. Van de plaatſe zijner wooninge, zyde hy, dat hy te Geneven met zijn klyn huisgeſin woonde, op dat hy vry en onverhindert zou mogen genieten de weldaden en den trooſt die God de Heere daar zo overvloedelyk gegeven had, daar hy een Kerke door zijn zuiver woort verbetert had. Belangende het tweede, hy heeft een volkomen belydeniſſe gedaan van zijn geloove, en veel meer gezegt, dan zijn vyanden wel begeerden te hooren. Op het derde, dat zy voor al begeerden te weten, zijde hy, dat hy daar niet ſonderlings op en had te zeggen: en dat hy niet en wiſte, wat zijn medegeſellen, die met hem over weg gekomen waren, geſchiet mogte zijn: en die hy van zijns geloofsgenooten kende, woonden te Geneven, en niet anders hebben zy van hem geweten, hoewel dat zy hem zeer wreedelyk pynigden. 1553.

Zo hebben zy hem ten laatſten ter doot verweſen: welke ſententie hy met alle geduldigheit aangehoort en geleden heeft. Als hy nu uit de gevankeniſſe gelyt wert, heeft hy zeer vieriglyk en van gantſcher herten voor zijn vyanden gebeden: En heeft met grooter ſtantvaſtigheit en onvertſaagt gemoet, volſtandig in de belydeniſſe der waarheit, den grouwelyken doot des vuurs geleden, den eenentwintigſten November, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert drieënvyftig.

Door de groote ſtantvaſtigheit der hyliger Martelaars is de Scherpregter, *Jacob Silveſter* geheeten, alzo beroert geworden, dat hy zodanigen leven gantſchelyk verlatende, het onnooſel bloet niet meer heeft willen ſtorten: maar hy heeft met groote weemoedigheit en bedroefteheit des herten tot den Heere den barmhertigen God zijn toevlugt genomen. Want als hy nu byna gants deſperaat was om de grouwelykheit zijner ſonden, die hy tegen de onſchuldige en regtveerdige kinderen Gods gedaan had, is hy by etlyke broeders gekomen, die hem met de ſoete genade en rykelyke woorden des H. Euangeliums vertrooſt, en van de barmhertigheit des Heeren onderweſen, geleert en verſterkt hebben, zo dat hy terſtont met zijn huisgeſin te Geneven tot de Gemynte Gods gekomen is: daar hy in 't geloove en vreeſe Gods altyt meer en meer toenam en verſterkt wert. De Henker is bekeert geworden.

STEVEN le ROY en PIETER DINOCHEAU.

Steven le Roy, gebooren uit een Dorp in Beausſe, genaamt Couffours, twee mylen van de ſtad van Chartres, na dat hem de Heere de kenniſſe zijns woorts gegeven had, ging hy te Straasburg woonen, om met meerder vryheit Gods woort te mogen hooren, en de H. Sacramenten onvervalſcht te gebruiken: Zo heeft hy hem gevoegt aldaar tot de Francoiſche Kerke.

Een wyle tyts daar na vertrok hy wederom in zijn lant, en woonde tot St. *George*, 't welk is een Parochie by Cauſſours, daar bediende hy het officie van een Notaris; en had met hem eenen *Pieter Dinocheau* genaamt, die hem als Klerk diende. Deſe *Dinocheau* had in voorige tyden te Geneven gewoont, en had ook zeer wel toegenomen in de kenniſſe der waarheit, en was daar in zeer yverig, onderwyſende de onwetende, ſtraffende de blaſphemeerders. Deſe twee vrome Godſalige mannen waren niet lange by malkanderen, of zy waren als Luteranen geagt en beſchuldigt. In de maant van December in 't jaar vyftien hondert tweenvyftig werden zy gevangen van den Provooſt, en gefonden in de ſtad van Chartres in de gevankeniſſe des Biſſchop. Als zy aldaar van haar geloove ondervraagt werden, hebben zy daar klare getuigeniſſe van gegeven. *Dinocheau* heeft zijn zaken in geſchrifte geſtelt, 't welk wy hier eensdeels (als uit het midden des vuurs bewaart) zullen beſchryven. Want de Papiſten hebben dat gebruik, datſe het proces en

Digitized by Google

1553. de handelinge met de Chriſtenen verbranden, op dat niemant namaals haar onnooſelheit zou merken.

't Geloove van God.

Gevraagt zijnde wat ik geloove, heb ik geantwoort: Dat ik vaſtelyk geloove, dat 'er een God is in den Hemel, levende, onſterffelyk, en onzienlyk, in drie perſoonen onderſchyden, een eenig en onderſchyden God, namelyk, God de Vader, beginſel ſonder einde, Auteur, Schepper en Regeerder aller dingen, die Hemel en Aarde gemaakt heeft, en al dat 'er in is, zo wel de Hemelſche creaturen als de aartſche, dat is, alle creaturen en dieren die daar zijn: welke hy lyt en hout onder zijn ſubjectie, altyt de zelve regeerende door zijn hand: en daar en is niet gemaakt ſonder zijn wille. Hy zent den regen en ſchoon weer, vrugtbaarheit, en onvrugtbaarheit, winden en donder, blixem en onweder, geſontheit en ongeſontheit: en door zijne groote voorzienigheit, regeert, onderhout, en voet hy de gantſche werelt, en doet het al na zijn behagen. Hy heeft de vyanden in zijn magt, welke hy zo lyt door zijn wysheit, dat ſe haar niet en konnen keeren of wenden, 't en zy door zijn toelatinge en bevel: zyn geboden moeten zy volbrengen, ook tegen haren wille, dank en voornemen. Daarom moeten wy wel bekennen, belyden en groot maken deſen groten God als onſen beſchermer en regeerder. En den Sone, dit zijn wysheit, goetheit en geregtigheit is, en onſe eenige Saligmaker Jeſus Chriſtus. En de Hylige Geeſt, die daar is de magt en kragt Gods geſtort over alle creaturen. Deſe drie reſideren nogtans t'eenemaal in een.

Jeſus.

Den naam Jeſus was gegeven van den Engel. Jeſus is de Saligmaker, en Chriſtus de gezalfde, ontfangen van den Hyligen Geeſt, om te bewyſen dat hy geſonden was van God om de zijne salig te maaken. Hy heeft vleeſch aangenomen in den buik eener Maget genaamt *Maria*, een uitverkoren vat, en dat van haar eigen ſubſtantie, om te zijn het zaat van *David*, gelyk *Matthæus* in *'t eerſte kap.* en *Lucas* in *'t derde kap.* betuigen: 't welk alzo door de wonderlyke kragt des Hyligen Geeſt geſchiet is, (gelyk de Sonne het glas doorſchynt ſondert te breken) als hy is ingegaan in haar maagdelyk lighaam, ſonder beſmettinge of eenige gemeenſchap des mans: op dat hy de ſonden van onſen eerſten Vader *Adam* zoude verloenen. Deſe Jeſus Chriſtus was verweſen (hoewel hy onſchuldig bevonden was) by een Regter *Pontius Pilatus* genaamt, van den Joden gekruiſt, dragende onſen vloek op hem, om ons te verloſſen van den eeuwigen doot. Geſtorven en begraven: om ons te bewyſen dat zijn doot waaragtig was, en zeer nootwendig, ſonder welken wy in eeuwigheit verloren zouden zijn geweeſt. Is nedergedaalt ter hellen, en heeft der zelver poorten gebroken, om daar uit te trekken de hylige Vaders, en ons te verloſſen uit de magt en tyrannye des Duivels, daar onder wy alle, door de ongehoorſaamheit begaan van onſe eerſte Vader, geworpen waren. Ten derden dage is hy verreſen: om ons te bewyſen dat wy zullen verryſen van het eene leven in 't ander, 't welk is het eeuwig leven. Opgeklommen ten Hemel: om te betoonen dat hy was het einde aller Prophetien en openbaringen, en dat het niet meer van noode en was dat hy in de werelt verkeerde. Daar uit hebben wy ook een groote nuttigheit. Want gelyk hy nedergedaalt is om ons te verloſſen, zo is hy opgevaren om ons tot zig te trekken: om ons te bewyſen dat den weg door hem ons is geopent: en dat hy daar is voor het aanſchyn Gods zijns Vaders om Advocaat en Voorſpraak te zijn, gelyk *Paulus* betuigt. Zo en is hy nogtans niet geheel van ons af, dan alleen met zijn lighamelyke tegenwoordigheit, want hy wil by ons blyven tot het einde der werelt, *Matt.* 18. Hy is geſeten ter regterhand Gods zijns Vaders: om te bewyſen dat hy de heerlykheit over Hemel en aarde ontfangen heeft, op dat hy 't al regeeren en onderhouden zou. Van daar zal hy komen oordeelen levende en doode, dat is, Hy zal verſchynen uit den Hemel, gelyk hy opgevaren is, om zijn regt en vonniſſe te houden, 't welk ons een troost is: want wy ſeker zijn dat hy tot onſer ſaligheit verſchynen zal. Daarom zullen wy na dien dag verlangen, en geen vreeſe hebben, om dat hy, als onſe Advocaat en Voorſpraak, zelve onſe zaken in de hand genomen heeft, om die te beſchermen voor zijn Vader in den grooten dag des Oordeels. In deſen Jeſus Chriſtus ſette ik alleen myn vertrouwe en hope, bekennende dat van hem alle myn ſaligheit en ſegeninge is komende: verſekert zijnde dat ik aller weldaden en verdienſten deelagtig zijn ſal, die hy door zijn lyden en doot verworven heeft. Deſe doet hy ons ontfangen door zijn H. Geeſt. Deſe verborgentheit geloove ik vaſtelyk, niet twyffelende of de Hylige Geeſt woont in ons, om ons de kragten onſes Heeren Chriſti Jeſu te doen gevoelen, en zijn genade te doen bekenne.

1551.

Nota. Deſe dwalinge heeft hy nog benouden.

Ik geloove ook dat 'er een Chriſtelyke Kerke is, welke is de gemeenſchap der geloovigen, die daar leven na Gods gebot en ordinantie. Welke Kerke Jeſus Chriſtus heeft verloſt en gehyligt, op datſe heerlyk zou zijn en ſonder vlekke, *Epheſ.* 5. 27. Zy is verſtroit over de gantſche werelt, daarom is zy Catholyk genaamt, dat is, algemeen, en is in Chriſtus Jeſus vereenigt, die het eenige Hooft van haar is. Want gelyker maar een is in de werelt, die in een geloof en wille in Chriſtus vereenigt is: zo heeft ſe ook maar een Hooft.

Chriſtlyke Kerke.

Ik geloove ook vergiffeniſſe der ſonden, dat God door zijn goetheit en genade vergeeft en kwytſchelt zijn gelovigen, die van zijn Kerke zijn, alle hare ſonden in den naam zijns Soons Jeſu Chriſti: zo datſe voor zijn aanſchyn niet ter verdoemeniſſe gereekent werden. Daar na geloove ik de verryſeniſſe des vleeſch, en dat eeuwig leven, om te bewyſen dat onſe ſaligheit niet en is in dit leven, maar dat wy zouden leeren deſe werelt doorwandelen als vreemdelingen: dat onſe herten niet ruſten zouden in de goederen en welluſten deſer werelt: dat wy een moet grypende, zouden verwagten op de toekomſte onſes Heeren Jeſu Chriſti. Nadien dan dat my God genade gedaan heeft, dat ik hem bekenne waaragtig en onſterflyk te weſen, een Schepper aller dingen, die my na zijn beelt geſchapen heeft, en in deſe werelt geſtelt: zo wil ik hem altyt in myne gedagten hebbe, alle myn vertrouwen op hem ſetten, hem vreeſen, beminnen, dienen, onderdanig zijn na myn vermogen, gelyk hy geboden heeft: In allen myn noot wil ik my tot hem keeren, bekennende dat van hem alles goets komt, en van hem alleen myn ſaligheit verwagten, en van niemant anders

Vergiffenis der ſonden.

Als zy ons vraagden, of de Hyligen magt hadden ons uit den noot te helpen, en of menſe wel aanroepen en bidden mogte, om onſe voorſpraken by God te zijn, om vergevinge der ſonden te verkrygen: hebben wy geantwoort, datmenſe eeren zal: maar dat is haar eere, datmen alleen God pryſe, die haar als inſtrumenten zijner eeren gebruikt heeft; en datmen haar navolge, daar zy Chriſtus in woorden en werken na gevolgt hebben: maar van haar aan te roepen en te bidden als Advocaten, daar hebben wy in de gantſche Schrift geen getuigeniſſe van. En zy nog in de werelt zijnde, predikende Gods woort,

De Hyligen te bidden.

en

1553. en hebben ons niet bevolen haar aan te bidden, maar hebben ons alleen tot God geweſen, door Jeſus Chriſtus onſen eenigen Middelaar en Advocaat: om dat 'er niemant anders en is die alle eere en prys toekomt, en hy alleen een onderſoeker der herten is. Dit is hy zelve, die gezegt heeft, *Joh.* 16. 23. *Voorwaar, voorwaar, zegge ik u, al wat gy den Vader bidden zult in mynen name, dat zal hy u geven*, en 1. *Tim.* 2. 5. is gezegt, dat wy onſen Heere JeſusChriſtus hebben tot eenen Middelaar, en door hem hebben wy eenen toegang tot den Vader. Die zijn betrouwen op een ander dan op God ſtelt, en in 't bidden een ander Advocaat neemt, die dwaalt zeer, en zijn geloove is niet goet, dewyle het niet op God ſtaat: want als men iemant bid, dat is, daarom, datmen van hem hulp verwagt, zo draajenſe haar van den regten weg en gaan verdoolt.

thus. Gevraagt zijnde, of ik niet en geloofde dat de Paus God repreſenteert, en een Stadhouder Chriſti is, in de plaatſe van *Sinte Pieter* geſtelt: zijde ik, dat zulks vals was: want hy de werken Chriſti niet en doet nog ook *Petri*, dien hy geenſins volgt.

hoft der Gevraagt zijnde, of de Paus het Hooft der Roomſcher Kerken is, zijde ik, dat ik niet en wiſt welke de Roomſche Kerke ware, en dat ik geen ander dan alleen deCatholyke, dat is de algemeene Kerke kende, waar van Jeſus Chriſtus het Hooft alleen is, *Epheſ.* 1. 22. welke eenen naam boven alle namen ontfangen heeft, *Philip.* 2. 9 en tot den *Epheſ.* 5. 23 en *Coloſſ.* 1. 18. dat hy het Hooft der Engelen en aller Geloovigen is: en nog *Epheſ.* 2. 20. dat het fondament der Kerke is de leeringe der Apoſtelen en Propheten: en tot den *Epheſ.* 5. 27. dat Chriſtus zijn Kerke gekogt heeft en gehyligt, op datſe zou weſen heerlyk en ſonder vlekke. Zo wie van deſe Kerke aftreet, daar Chriſtus het Hooft van is, en zig zelven ſtelt onder de menſchelyke inſettingen, die van den Antichriſt komen, die en is van de Kerke Gods niet, hy verwerpt de gemeenſchap der Chriſtenen en Geloovigen. Aangaande de magt van te binden en te ontbinden: Het is Gods woort, 't welk de kragt heeft de menſchen te trekken tot de kenniſſe des Euangeliums: die aldus getrokken zijn, en gelooven, die zijn ontbonden: die niet en gelooven, die blyven gebonden.

gevuur. Gevraagt zijnde, of ik niet en geloofde dat 'er een Vagevuur was, daar de zielen geſuivert worden: heb ik gezegt, dat ik geen ander ſuiveringe en kende, dan die daar was geſchiet door het dierbaar bloet Jeſu Chriſti, die volmaaktelyk voor alle de waaragtige gelovige voldaan heeft; en heeft niet ſlegts de helft gedaan, en niet in der menſchen magt onſe verloſſinge geſtelt, die door haar hande of door haar werk zou geſchieden, anders mogt men zeggen, dat wy door de menſchen en niet door Chriſtus verloſt waren. De goede God heeft niet ten halven gedaan, maar hy verloſt t'ſamen van pyne en ſchult. Op dat punct vraagde ik den Inkwiſiteur, of het Vagevuur voor de geboorte Jeſu Chriſti was? Waar op hy niet heeft geantwoort. En ik zijde, dat onſe Heere zegt in zijn Euangelium, Dat den weg zeer breet is, die ter Hellen lyt; en dat dien zeer nauwe is, die ter eeuwiger ſaligheit lyt: En dat, die gelooft en gedoopt is, ſalig zal zijn, en die niet en gelooft, verdoemt. Waar mede hy alleen twee wegen aanwyſt. Alzo zegt Chriſtus den Moordenaar aan het kruis niet het Vagevuur, maar het Paradys toe.

Mis. Gevraagt zijnde, of het broot door de vyf woorden niet en wert het waaragtig lighaam Chriſti, gelyk het in zijns moeders lighaam geruſt heeft: heb ik geantwoort dat het broot en wyn in des Heeren Avontmaal gegeven zijn tot gedenkteekenen en getuigeniſſen des lydens en doots Chriſti, om ons altyt vroom in den geloove te behouden, en dat hy niet en meende nog ſprak, dat het broot voor ons gebroken ware, nog de wyn voor ons uitgeſtort, maar dat hy ſprak van zijn lighaam en bloet, 't welk ons het broot en de wyn repreſenteeren. Men moet ook niet op de verderffelyke elementen letten: maar om de waarheit te hebben, moeten wy onſe oogen ten Hemel opheffen, daar Chriſtus ter regterhand zijns Vaders zit. De H. Schrift betuigt ons menigmaal dat hy ten Hemel opgevaren is, en niet eer nederdalen zal voor dat hy komt oordeelen, hoewel wy gewiſſelyk weten, dat die des Heeren broot in 't Avondmaal eten, door het geloof Chriſtus hebben woonende in haar herten. 't Welk *Auguſtinus* betuigt, zeggende: *Waarom beryt gy uwen mont en buik, gelooft en gy hebt gegeten.* Een van de omſtaanders zijde, dat zulks te verſtaan was van de zieken die het Sacrament niet gebruiken konden. Ik antwoorde, dat het te verſtaan was van het geloove op de beloften Chriſti Jeſu, welke Jeſus Chriſtus in ons doet ontfangen: en dat *Auguſtinus* ſpreekt van de gene die het broot en den wyn in 't Avontmaal ontfangen, en niet van de zieken; of *Paus Gregorius* moet liegen, die 't alzo uitlegt. Onſe Heere Chriſtus Jeſus heeft dit H. Avontmaal ingeſtelt, om ons te verſekeren, dat door de gemeenſchap zijns lighaams, gepreſenteert ofte beweſen by het broot en den wyn, onſe zielen gevoet werden in de hope des eeuwigen levens. Gelyk ook de wyn des menſchen hert vrolyk maakt, verſterkt en verblyt: alzo is ook zijn bloet onſe ſterkheit en geeſtelyke refectie onſer zielen. Zo moeten wy, het broot en den wyn nemende, op het geeſtelyke agt hebben, en gelooven dat Jeſus Chriſtus gedoot is voor onſe ſonden, en dat hy zijn bloet geſtort heeft om ons te verloſſen van de eeuwige doot. Dat hy teekenen en getuigeniſſen zijnen Diſcipelen gaf, dat was om haar te bewyſen, dat hy zyn lighaam en bloet ging geven tot vergevinge der ſonden van velen, op dat zy niet twyffelen zouden, of de weldaden die hy door zyn lyden en doot verkrygen zou, waren tot haar profyt, op dat zy de vrugten en de kragt in haar mogten gevoelen. En het middel, om Chriſtus Jeſus in ons t'ontfangen, en is niet alleenlyk gelooven dat hy geſtorven en verreſen is om te verloſſen van de eeuwige doot, en te verkrygen dat geeſtelyk leven; maar ook dat hy door zijnen Hyligen Geeſt in ons woont, en met ons is vereenigt. In zulken geloove moeten wy zyn lighaam eten, en zyn bloet drinken, als been van zyne beenen, en vleeſch van zynen vleeſche.

Dit is meeſt de gehele inhout van mijn proces. Hier op hebben zy 't vonnis geweſen. Ziet dog hoedanigen tyrannye! Nog doen zy de ſlegte werelt gelooven, dat wy kwade redenen tegen God en zijn Kerke voeren; maar 't blykt wel contrarie: want zy zijn het zelve die de arme werelt in dwalinge houden, die in den weg der ſaligheit meenen te zijn, maar 't is verre van daar.

Steven le Roy heeft ook een breede belydeniſſe gedaan, maar is niet beſchreven. Hy maakte in de gevankeniſſe zommige geeſtelyke Liedekens van zijn geloove en hope die hy had: zo verblyde en verheugde hy zig in den kerker, lovende en pryſende Gods goetheit over hem,

Als zy nu om de belydeniſſe der waarheit verweſen waren, zo hebben zy van 't vonnis des Biſſchops geappelleert aan 't Parlement van Parys, niet om de doot te ontgaan, maar om veel meer

Digitized by Google

1553. meer de leere van den Sone Gods groot te maken, en voor de Magtige deſer werelt te verdedigen. Welke het voorſchreven vonnis geconfirmeert en beveſtigt heeft: zo dat zy byde binnen korten tyt gedoot zijn in de Stede van Chartres, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert drieenvyftig.

JAN SNELL.

IN een zekere Stad, genaamt Bedayle, gelegen in 't lantſchap van Jork, in 't Koninkryk van Engelant, daar woonden twee eerlyke mannen, den eenen *Jan*, den andere *Richare Snell* genaamt, byde van een geſlagte. En om dies wille dat onder de regeeringe van de Koninginne *Maria*, de leere des hyligen Euangeliums in Engelant zeer hatelyk voor de menſche was; en alzo daar eenige ſuſpicie was, dat deſe mannen de Gereformeerde Religie toegedaan waren, zo zijn zy geſonden geworde tot Richemondly, alwaar een, genaamt *D. Dakkens*, bevel had, van wegen den Biſſchop van Wincheſter, haarlieden te examineren, en van haar geloove te ondervragen. Deſe mannen aldus te Richemond gebragt zijnde, werden terſtont in een zeer donkere kerker gelyt, alwaar zy veel ongemak en ellendigheit geleden hebben, tot 'er tyt toe dat den Heer Doctor zig verlegen vont (alzo hy voorgaf) om deſe lieden te examineren; maar (gelyk hy ook aan eenige van zijne vrienden daar na bekent heeft) hy liet deſe arme menſchen met alle ſtrengheit in de gevankeniſſe tormenteren, op dat hy door zulke middelen dies te beter tot zijn voornemen zou mogen komen, en haar van hun lieden goet voornemen afbrengen. Als nu deſe manne een lange tyt in den kerker te water en te broot geſeten hadden, het welke haar nog zeer zoberlyk gegeven wiert, zijnſe eindelyk van den Supier of Kerker bewaarder uitgeroepen en voor den voorzyden *Doctor Dakkeus* gebragt geworden. Als deſe mannen daar nu ſtonden in de tegenwoordigheit van den voorzyden Doctor, zo heeft hyſe gevynsdelyk aangeſproken, zeggende: Mannen, waarom zyt gy hier gebragt? hem gelatende als of hy van haar gevankeniſſe en armoede, die zy in den kerker hadden geleden, niet geweten had: Vorders vraagde deſe valſche hypocryten d'oorzake waar mede zy beſchuldigt waren. Zy hebben hier op zeer ootmoedelyk geantwoort, dat zy geen oorzake en wiſten, daar mede zy zulken zwaren gevankeniſſe zouden verdient hebben, aangezien zy niemant (hares wetens) te na geſproken ofte misdaan hadden. Dit hoorende, heeft hy zig omgekeert na den Officiaal, en vraagde hem: Waar over worden deſe mannen beſchuldigt? (Maar hy vraagde na den bekenden weg, want hy het wel wiſte.) Mijn Heere, zyde de Officiaal, zy zijn hier geſonden van Bedayle in 't Lantſchap van Jork, en zy worden van ketterye overtuigt. Doen vraagde hyſe van haar geloove, 't welke zy ook zeer vrymoediglyk bekent hebben, in alles volgende de Euangeliſche waarheit.

En als deſe tweede Pilatus haar gevoelen aangaande 't geloove verſtaan had, geliet hy zig, als of hy zeer bedroeft had geweeſt van harent wegen, dat zy in zodanige dolinge geraakt waren, begon daarom eerſt haar met ſoetigheit der woorden aan te vegten, en eenige plaatſen van de hylige Schrift na zijnen valſchen zin verdraayende, meenende dies te bekwamelyker deſe eenvoudige mannen het net over het hooft te trekken; maar het was al te vergeefs, want Gods Geeſt heeft de herten van deſe vrome getuigen alzo verſterkt, dat zy den Satan en zijne inſtrumenten met alle hare liſtigheit ſtantvaſtelyk wederſtaan hebben.

Maar als deſe Phariſeus ſag, dat hy met alle zijn gevynſde vleyinge, en ſoete woorden, vol van hypocrytiſche liſtigheit gemengelt, aan deſe mannen niet en vorderde, zo heeft hy op een ander maniere haar lieder gemoederen willen beproeven en bevegten, haar lieden voor oogen houdende alle de grootſte en onverdragelykſte ſtraffen en tormenten die hy bedenken kon, haar daar mede drygende, en zyde, dat zy vele pynen, ja de doot zelve zouden moeten uitſtaan, indien zy volſtandiglyk in hare dwalingen wilden blyven, en indien zy hem en de Catholyke Kerke om geen vergiffeniſſe baden; welke Kerke hy ook zyde, magt te hebben om haar te veroordeelen, byde na ziel en lighaam. Want, zyde hy, zo gy u niet en wilt werpen in den ſchoot van onſe Moeder de Roomſche Kerke, zo wil ik u lieden alle byde als Ketters, dewelke obſtinaatlyk op haar vals voornemen blyven, den wereltlyken Regter overleveren, die u lieden met vuur tot pulfer zal verbranden, welke doot nog het minſte weſen zal, want dit tydelyk leven met een korte pyne geëyndigt wort, maar hier namaals zal het al anders met de Ketters toegaan; want alle de gene die in zulken dwalinge ſterven (alzo noemen zy de leere der waarheit) en van onſe Moeder der Roomſche Kerke veroordeelt zijn, zullen in der eeuwigheit verdoemt blyven, gelyk de Schrifture zegt: *Wat gy op der aarden bint, dat zal in den Hemel gebonden zijn.* Matth. Daarom bedenkt u, mannen, wat u in deſe zake te doen ſtaat, en al is 't dat gy zo hartnekkig zyt, en den Duivel zo veel gehoor gegeven hebt, dat gylieden de tydelyke ſtraffe niet en ontziet: zo behoort gylieden nogtans (na myn goetdunken) van de eeuwige ſtraffe, welke by de tydlyke niet te vergelyken is, een ſchrik en afgryſen te hebben.

Maar het was al te vergeefs; want nog belofften, nog ſchoone woorden, nog drygementen, nog tormenten, en hebben haar eenigſins konnen bewegen, om van haar geloof, dat zy op Chriſtus gebouwt hadden, af te gaan; want het was al te vaſt getimmert, op dien ſterken rotſteen Jeſus Chriſtus. Maar (eylaas!) zy zijn daar na geworpe in een ander gevankeniſſe, in een veel duiſterder, en vuilder gat als te voren, daar ſlekken en padden by menigten in waren, voortkomende door de vogtigheit van de plaatſe; aldaar zijnſe diverſche ryſen aangevogten van de vyanden der waarheit, in zulker voegen, dat den een door menſchelyke zwakheit zijn geloove afgegaan is, 't welke ons zo vreemt niet zal ſchynen te weſen, als wy wel aanzien de ſtrengigheit van haar lieder byder gevankeniſſe, welker by na onlydelyk was; want de teenen waren haar van de voeten afgerot, en alle hare leden waren verſtyft door de koude en vogtigheit, die in hare lighamen getrokken was, aangezien haarlieden niet geoorloft of toegelaten was eenige matten ofte ſtroo te hebben, om daar op met hare lighame te mogen ruſten, nog ook ſtoelen ofte banken, om daar op te zitten, alzo datſe hebben moeten krukken gebruiken, om daar op met hare lighamen te ſteune. Door alle deſe ellendigheit heeft den eenen, in mismoedigheit gevallen zijnde, den vyanden der waarheit gehoor gegeven, en haar met den monde toegeſtemt, als was het, dat hy 't met 'er herten geenſins en meende, en is daags daar na, half met gewelt, in de Kerke gebragt geweeſt, en een Miſſe gehoort hebbende, is hem een aalmoes van de Gemeente gegeven, en hebben hem daar mede alzo weg geſonden. Maar drie of vier dagen daar na, wert de tydinge in de Stad gedragt, dat hy zig zelven van mismoedigheit en groot leetweſen verdronken had, in een riviere, dewelke by Richemuede loopt, genaamt Swayle.

Korts

1553. Korts daar na heeft den voorsyden Doctor den andere uit de gevankeniſſe doen halen, en om dat hy hem met geenderly middelen van zijn geloof konde af brengen, heeft hy een vonnis over hem uitgeſproken, dat hy levendig verbrant zou worden, welke doot hy met groote ſtantvaſtigheit geleden heeft; want alzo hy in het midden van de vlamme was ſtaande, riep hy met luider ſtemmen: *Heere Jeſu, komt myn zwakheit te hulpe*; en alzo heeft deſe Godſalige man zijnen geeſt gegeven, en is in den Heere ontſlapen, in het jaar onſes eenigen Saligmakers vyftien hondert drieënvyftig.

Na dat deſe onſalige Doctor 't vonnis had uitgeſproken, en den Patient den wereltlyken Regter overgelevert, is hy na zijn huis gekeert, en onderwegen zijnde heeft hem een bangigheit bevangen, en zodanig dat zijn dienaars met groote moeite hem levendig t'huis gebragt hebben, en is op den zelfden dag noch geſtorven. Aldus heeft deſe ellendige menſche zijn leven geëindigt, een dag te voren eer den Patient ten vuure gebragt is geworden, tot het welk hy hem nogtans veroordeelt en de ſententie zelve uitgeſproken had. Ziet dog, O Chriſtelyke leſer! de regtveerdige ſtraffe Gods, over deſen godlooſen Regter, dewelke het onnoſel bloet van Gods getrouwe dienaren zogte te vergieten, meende alzo door het verdrukken van Gods hylige woort, het ryke des Antichriſts te beveſtigen en te verſterken, niet denkende dat het bloet der Martelaren is het zaat der geloovigen. Maar hier heeft hy wel loon na zijne werken gekregen: want God, die een regtveerdig Regter is, die geen kwaat ongeſtraft laat, heeft hier, tot grooten trooſt en verſterkinge zijner geloovigen, een wonderwerk aan deſen Tyran betoont: en op dat hy dies te klaarlyker zou bewyſen, dat deſe onregtveerdige Regter veel meer de doot verdient had, dan den genen die hy ter doot verweſen hadde; hierom komt hy met zijne regtveerdige hand, en ſlaat den Tyran in zulken ſtaat, dat hy eerſt den doot geſmaakt heeft, die hy driedubbel verdient had, al eer zijnen verweſen Patient het vuur gevoelt heeft, daar hy ſonder eenige zijne ſchult, door haat en nyt toe verweſen was.

GULIELM D'ALENCON.

1554. OM deſe leeringe des Goddelyken Woorts te vorderen, hebben die geen klyn behulp geweeſt, die in 't Pausdom dagelyks boeken overbrengen, daar in de hylige Schriftuur opregt en onvervalſt uitgelegt en verklaart wort, en alzo behulpzaam zijn den genen, die zulke Godſalige leeringen en hylige vertrooſtingen niet anders hooren of krygen konnen. Van deſen was *Gulielm de Alencon* een, geboren te Montauban: na dat hy in veel verſchyden plaatſen en Landen in het Koningryk van Vrankryk geweeſt had, en ten laatſten te Montpeliers in Delphinat gekomen was, is hy aldaar door de verraderye der valſcher Broederen gevangen geworden, en in den kerker geworpen. En als zy hem van het geloove en de Religie ondervraagt hadden, en zijn ſtantvaſtigheit bevonden: hebben zy de ſententie des doots geweſen, dat hy zou verbrant worden.

n Lakenſcheerder had loogent.

Daar was noch een Lakenſcheerder gevangen, om de leere der Euangeliſche waarheit, die door de krankheit des vleeſchs en lighamelyke vreeſe, van de waaragtige belydeniſſe des Soons Gods afgekeert was, welke de Regters met vonnis geweſen hebben, dat hy een boete of amende zoude doen, en zou moeten ſtaan, en aanzien den doot, diemen *d'Alencon* zou aandoen.

Als nu *d'Alencon* uitgevoert wert ter doot, heeft hy van God Almagtig zulken genade ontfangen, dat hy deſen Lakenſcheerder, die alſus klynmoedig en vervaart was, door Gods woort en zijn exempel zeer verſterkt en tot een waaragtige Chriſtelyke ſtantvaſtigheit wederom geroepen heeft. Als nu deſe Lakenſcheerder een nieuwe kragt en moet gegrepen had, heeft hy van de Regters begeert, of datmen hem wederom in den kerker brengen zoude, of datmen hem met *d'Alencon* zou verbranden: en zijde, dat hy geen ander amende of boete doen zou, dan dat hy deſelve belydeniſſe der Euangeliſcher leeringe, die *d'Alencon* beleden had, met zijn doot zoude beveſtigen. 1554.

In dusdanig ſterk en kragtig geloof, zijn deſe twee heerlyke getuigen der waarheit, en Martelaars Jeſu Chriſti, byde te Montpeliers verbrant geworden, *d'Alencon* de Boekverkooper den ſevenden Januari, d'ander des Dingsdaags daar na op den tienden dag des zelfden maants, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert vierenvyftig.

PARIS PANIER.

Paris Panier van Salins, in 't Graaffchap van Bourgonjen, een geleert man in de Regten, heeft het opregte woort Gods en zuivere leeringe des Euangeliums ter doot toe voorgeſtaan: om welker zaken wille hy te Dole onthalſt is geworden, des Saterdags den ſeventſten April, in 't jaar onſes eenigen Saligmakers Jeſu Chriſti vyftien hondert vierenvyftig.

PIETER de la VAU.

Pieter de la Vau, uit de ſtad Pantillac, vyf mylen van Tholouſe gelegen, een Schoenmaker van zijn ambagt, is te Niſmes in Delphinat om zijn geloofs wille, dat op 't louter woort Gods gegront was, gevangen geworden. Na dat hy een vrymoedige belydeniſſe der Chriſtelyke Religie gedaan had, heeft men hem zeer wreedelyk gepynigt, tot op het breken en verminken van zijne ledematen, om dat hy zijne medegenooten des geloofs zoude noemen: maar hoe zeer dat men hem gepynigt heeft, nogtans en noemde hy niemant. Ten laatſten hebbe zy hem levendig in deſelve Stad verbrant: welken doot hy met een ſterk gemoet heeft geleden, in 't jaar vyftien hondert vierenvyftig.

GILEYN de MUELERE.

TOt Oudenaarde in Vlaanderen, was een Schoolmeeſter van de Vlaamſche ſchoolkinderen, genaamt *Mr. Gileyn de Muelere*, die in de H. Schriftuur zeer wel ervaren was. Na dat hy hem vele jaren in 't Goddelyk woort, met groote ſtilheit en neerſtigheit, geoeffent had, zo is hy eindelyk daar na van ketterye berugt geworden by den grooten Inquiſiteur van Vlaanderen, *Petrus Titelmannus* genaamt: dewelke daarom niet eer geruſt heeft, voor dat hy dat onnoſel ſchaap ter doot gebragt had. Want op een tyt, namelyk den negentienden April vyftien hondert vierenvyftig, is de voornoemde Kettermeeſter, en *Mr. Claas*, met den Deken van Ryſſel te paarde gekomen binnen Oudenaarde, in een herberge den Baas genaamt: waar door vele Godſalige menſchen en liefhebbers der waarheit verſlagen waren, vreeſende dat zijn komſte (zo zy gemeenlyk doet) tot vervolg en verſtrojinge geſchieden zoude. Het gerugt ging, dat hy daar gekomen was om eenige te vangen. Zo vreeſde en wagte hem een iegelyk voor perykel en ongeluk. Maar te dien dage is 'er niets geſchiet. Want de Kettermeeſter, om alle vreeſe en ſuſpicie te benemen, was voor den avont uit de ſtad (zo men meende) na Gendt vertrokken, vynſende als of hy te dier tyt niets doen zou. Maar o ongelacy! het is al anders toegegaan. Want ziet, *M. Claas* des Inquiſiteurs Balju, die des avonds in de ſtad bedektelyk gebleven was, heeft

1554. *GILEYN de MUELERE tot Oudenaarde in zijn huis gevangen, is daar na verbrant.* 15

Gelyk een duiſtere wolk de beldre lucht betrekt,
Godvruchte GELEIN, zo wierd uw ziel beſtreeden
Van angſt; maar toen Gods gunſt wierd aan 't gemoed ontdekt,
Verdween die damp voor 't licht van duizend vrolykheeden,
Waar door ge u, om 't geloof, getrooſt in ſmaad en ſpot
Vrywillig mart'len liet op 't bloedig moordſchavot.

des anderen daags ſmorgens den goeden man in zijn huis beſprongen, en gevankelyk genomen. Zijn gevankeniſſe, belydeniſſe des geloofs, en vervolgens de gantſche geſchiedeniſſe heeft *Mr. Gilein* zelve op 't langſte beſchreven. Daarom willen wy de inhout of begryp van dien tyt uit zijn eigen ſchriften, tot ſtigtinge aller Chriſtene, verhale. Van zijn gevankeniſſe ſchryft hy aldus.

DOnderdags den twintigſten April, tuſſchen ſeven en agt uren, was verſtroit den Herder met de ſchapen, *Gilein de Muelere*, gezegt *Caan*, Schoolmeeſter van de Vlaamſche ſchoolkinderen. Als ik eenen wint en gerugte gehoort had dat 'er iemant gevangen zou werden te dien tyde, zo hadde ik voor my genomen, nogtans niet denkende dat het over my geſchieden zou, om des perykels wil uit den huiſe te gaan, vermoedende dat 'er eenige droefheit was nakende. Zo is 't geſchiet, dat *Mr. Claar*, des Inquiſiteurs Klerk of Officier, met den Onder-Balju en drie dienaars te ſamen in myn huis gekomen zijn. Ik beneden zijnde, en menende terſtont uit den huiſe te gaan, hoorde *Akkenbay* op den ſolder loopen. Doen ik dat hoorde, dagt ik by my zelven, hy komt my dagvaarden, om tegen den Inquiſiteur te komen ſpreken. Daar na liep ik na den winkel, vragende myne dienſtmaagt wat daar ware. Ziet, zo ſag ik daar den voornoemden *Mr. Claar*, met den Onderbalju en nog twee dienaars ſtaande in de deure, alzo ben ik, menende wel ten huiſe uit te geraken, den wolf in 't bakhuis en den vyant in den ſchoot geloopen: myn huisvrouw, die ter markt gegaan was, 't welk zy van twaalf Donderdagen niet eens gedaan had, hadden zy gewagt, op dat zy alzo den vogel op zijn neſt beſpringen mogten, zo wierpen zy terſtont de handen aan my, en namen my gevangen. Wy waren alle bedwelmt van verſchrikkinge. Myn kinderen weenden jammerlyk, en de dienſtmaagden maakten groot misbaar. Daar na lyden zy my boven in de ſchole, en onderſogten my van agter tot voren.

De ſloten dede ik alle open, maar daar en was niet dat hen aanſtont. Doe zy my neder bragten, vielen zy op my aan, taſtende alom, of ik eenige boeken by my hadde. Zy en vonden niet, dan het mandament des Kyſers, en een Nieuw Teſtament, met een klyn boekjen, byde gepreviligeert. Die had ik t'zamen in myn boeſem geſteken, om daar mede uit den huiſe te gaan, hadden zy vertoeft datmen een ſoppe eten zoude, maar de Heere hadde 't anders voorzien.

Ten laatſten aanvaarden my twee dienaars, en lyden my tot in de gevankeniſſe. Doe ik nu ſag dat ik in de gevankeniſſe moeſte gaan, was myn herte gants verſlagen, en zyde: Nu is verſtroit den Herder met de ſchapen; want ik meende nog te voren dat men my in den Baas, aldaar ik meende den Inquiſiteur te zien, alleenlyk brengen zoude. Doe ik my aldus in banden vont, was myn herte tot ter doot toe bedrukt, zo dat ik op myn aangezigt en knyen vallende, den Heere met overvloedige tranen aangeroepen heb, dat hy zig verwaardigen zoude my te vertroosten, niet aanziende myn voorleden ſonde en zwakheit: 't welk hy ook gedaan heeft.

Van mynen druk welken ik drie of vier dagen gehad heb, mids ook van de verſchyden gepynſen, en zou ik niemant ter werelt ten vollen konnen ſchryven: maar inſonderheit de droefheit myner huisvrouw, en vyf klyne kinderkens en ſchaapkens, heeft my voor al 't herte doorſtraalt.

Maar

Digitized by Google

Maar de hemelſche Vader, die een Vader aller rooſt is, heeft my genadelyk bedogt, en zijn be-afte is volkomen. *Betrouwt* (zegt hy) *ik en zal u et verlaten: want ik zal den trooſter tot u zenden.* lzo heeft my de Heere door zijne beloften iendelyk vertrooſt; zo dat ik nu vaſtelyk ge-ove, dat my myn God hier toe verkoren heeft, voor zijnen name te lyden. *Hem zy lof in der wigheit.*

Des Maandags, den vierentwintigſten der zelmaant, was hy des voor en na middag van den ler-Balju alleen in den Baas gelyt: voor byde groote vyanden des geloofs, den Kettermee-en Deken van Ryſſel, en met haar *Mr. Claas* als Notaris of Klerk, ſonder iemant anders by te zijn. Want den Onder Balju, na dat hy hem den wolven, die zijn bloet namaals drinken zouden, gelevert had, is van daar vertrokken. Eer hy voor den Kettermeeſter kwam, was zijnen geeſt door tweederly ſtryt, als met molenſteenen benaut: want aan de eene zijde, vreesde hy de Name des Heere te verloogenen, en aan d'ander zijde iet te belyden, daar door hy zyn leven, met wyf en kindere, in 't perykel en verdriet brengen mogte. Hy ſogte in 't ſpreken God en den menſchen te behagen, en geenſins te vertoornen: dat is, hy wilde twee Heeren, die nogtans ongelyk zyn, van paſſe dienen. Zyn huisvrouw en kinderen, welke zeer diep in zyn herte lagen, vernieuden zyn droeve gedagten, vreeſende voor haar verſtrojingen. In deſen droeven ſtaat, heeft hem de Heere gelaten tot 'er tyt, dat hy ontrent een ure voor den Kettermeeſter geweeſt was. Maar voor byde deſe vyanden ſtaande, en vreeſende wat hy zeggen zou, heeft hem de H. Geeſt die lieflyke ſpreuke Chriſti, daar hy aldus ſpreekt, voor oogen geſtelt: *Zy zullen bare banden aan u lieden ſlaan, en zullen u vervolgen, leverende u lieden in de Synagogen, en gevankeniſſen, en gy zult getrokken worden voor Koningen en Stadhouders, om myns naams wille. Zo neemt dan in uwe herten voor, van te voren overdenken, [hoe] gy u verantwoorden zult. Want ik zal u mont en wysheit geven, welken niet en zullen konnen tegenſpreken noch tegenſtaan, alle die daar tegen u ſetten. Want gy en zyt niet die daar ſpreekt: maar ['t is] de Geeſt uws Vaders die in u ſpreekt.* Alzo bragt hem God zyn belofte in gedagteniſſe, waar door zyn zinnen, die door menigerhande fantaſien verſtroit waren, grootelyks verſterkt zyn. Maar zyn voornemen was altyt, dat hy van zyn geloove niet een woort belyden zou, ſonder voor al te weten de oorzake zyner gevankeniſſe. Want hy dagte dat 'er geene ſuffiſante getuigeniſſe of informatie tot zynen laſte waren, dan alleenlyk ſtraat gerugte. Daarenboven had hy vaſtelyk voorgenomen, by forme van Juſtitie en wereltlyke Regten hem te behelpen, of met vrienden, ten minſten op cautie, hem te doen ligten: alzo dagt hy hem te verweren, ſonder zyn geloof, daar in alle de ſwarigheit gelegen was, te belyden. Dit was de wysheit en raat des vleeſchs, waar door hy de meeſte kwellinge heeft geleden. Maar nogtans 't ſlot was: O Heere, doet uwen wille, hoewel het vleeſch tegen God vegt, ſoekende zig zelven met wyf en kinderen altyt te beſchermen. Nu, hoort de wonderbare verkieſinge Gods, waar door hy zyn uitverkoren verkieſt.

Doe hy nu met het blooten hooft voor deſe vyanden ſtaande, gevraagt wert, en zijn antwoort terſtont begeerde, zo was hy in den geeſt benauwt, alſins de ſleuringe in 't antwoorden ſoekende. Zo begeerde hy dan voor al dat de Overheit der Stad, onder wie hy hem zijde te zyn, daar preſent zou weſen. Dat en doet 'er niet toe, zyde de Kettermeeſter: gy zyt van my gevangen, als van des Paus en des Konings gecommitteerde; zo geeft dan antwoort, en ruſt u hooft. Hier was hy als doot en gants verſlagen. Hy wilde, als te voren, de oorzake zyner gevankeniſſe weten. In 't kort, hy ſogt allerlei uitvlugt, zo dat hy ontrent een halfuur zyn antwoort vertrokke heeft. De Kettermeeſter ziende dat hy zeer noode aan de belydeniſſe zyns geloofs kwam, heeft hem begonnen (gelyk *Caipbas* aan Chriſtus gedaan heeft) by den levendigen God te beſweren, dat hy antwoorden zou. Daar ſtaat, zyde hy, in het hylige Euangelium geſchreven, *Zo wie my belyden zal voor de menſchen, dien zal ik ook belyden voor myn Hemelſchen Vader: maar zo wie hem myns en myner woorden ſchaamt, voor deſen overſpeligen geſlagte, diens zal hem ook de Sone des menſchen ſchamen, wanneer hy komen zal in de heerlykheit zyns Vaders met zyne hylige Engelen.* Item, de hylige *Petrus*, gebiet, *Dat wy beryt zullen zyn om een iegelyk die het begeert, reken ſchap te geven van de hope die in ons is.* Zo begeere ik dan, zyde de Kettermeeſter, reken ſchap uws geloofs. Wat zegt gy hier op *Mr. Gilein*? Hy dat hoorende, zo wiert hy in den geeſt ontſtelt, ja de Geeſt des Heeren dreef hem kragtelyk, en zyde: *O myn God, 't is nu tyt, ſtaat my by na uwe belofte!* Doen hy nu de hulpe des Heeren gevoelde, zo keerde hy hem tot de vyanden, zeggende met vierige woorden: Vraagt nu wat gy wilt, ik zal u regt uit, zo verre my de Geeſt Gods geeft te ſpreken, antwoorden, en niet verſwygen. Zo heeft de Kettermeeſter het examen aldus begonnen: *Gilein*, wie hout gy voor de hylige Kerke? Antwoort. Alle regtgeloovige menſchen, waar die ook zyn door de geheele werelt verſtroit: Alle zegge ik, die op dat eenige fundament Chriſtus Jeſus, als een levende huis getimmert zyn, en den zelven voor haar eenig Hooft en Bruidegom bekenne. *Vrage.* Maar wie zyn deſe? *Antwoort.* Die in den eenigen en eeuwigen God gelooven, en hem door Jeſus Chriſtus in den geeſt, en na zyn woort ſuiverlyk dienen. Hier van zyn vele woorden te lank om te ſchryven, gevallen. Met deſe Kerke dan, zyde *Mr. Gilein*, waar van ik my een lit maat kenne, houde ik my eendragtelyk, geloovende al wat my God in zyn woort geleert heeft, ſonder eenig wederſpreken. Deſe Kerke is een lighaam, een ziele, een geeſt en herte. *Vrage.* Wien hout gy voor 't Hooft der hyliger Kerken? *Antwoort.* Chriſtus Jeſus, welken de Vader een Hooft geſtelt heeft over alle geloovigen, ja over alle Vorſtendommen des werelts. Deſe is dan het hooft, Bruidegom en Man deſer Kerke, welke hy getrout heeft voor zyne Bruit, en geweſſchen door zyn bloet, en beeftſe geſtelt ſonder rimpel of vlekke, op dat ſe hylig zoude zyn voor hem. *Vrage.* Wien hout gy voor het Hooft der Kerken op deſer werelt? Wien zoude ik anders houden (zijde hy) dan Chriſtus alleen, die dog alle magt in Hemel en op aarde toekomt, en die zijn Kerke regeert, leert, trooſt en byſtaat, tot den einde des werelts: want hoewel hy met de lighame van haar geſchyde is, zo is hy nogtans by haar met zijnen Geeſt. *Vrage.* En zijnder dan geen ander Hoofden der Kerken op der aarden? En was *Petrus* niet het hooft der Kerken, en in de plaatſe Chriſti geſtelt? Dat en kan immers niemant loogenen. Zo is dan ook de Paus van Romen, die een navolger *Petri* is, en op zijnen ſtoel zit, het Hooft der Kerken, en heeft alle magt van Chriſtus, als ook *Petrus*, ontfangen? *Antwoort.* Daar zijn altyt geweeſt Dienaars der Kerken, die planten en nat maken, maar God den wasdom geeft; als Biſchoppen, Paſtoren, Predikanten, en andere Dienaars, die God geſtelt heeft als toezienders zijner kudde, welke zy met Gods woort wyden

1554.

Matth. 10. 32

Matth. 10, 33

Luc. 9. 26.

De Geeſt Gods dwingt hem om de waarheit te belyden.

Van het hooft der Kerken.

1554. moeten: Is 't dat de Paus een zodanig dienaar is, die Gods Kerke met goede leere en leven ſtigt, zo houde ik hem voor een Dienaar Gods, die men als Chriſtus zelve hooren zal, als die daar komt in den name des Heeren; maar anderſins en kenne ik hem niet. De Kettermeeſter door zijn antwoorde verſtoort zijnde, zijde ſpytelyk tot hem: Dat weten wy wel; wilt gy ons leeren? Maar wy vragen u, of de Paus niet en is 't Hooft der Kerken op deſer werelt, hebbende dezelve magt als *Petri* om te binden en te ontbinden? *Antwoort.* Ik houde den Paus wel voor 't Hooft der Kerken, ik en wil hem deſer eere niet ontnemen, ik en wil ook den zelven uit zijne ſtoel niet ſtooten. Op dat ik dan u dit toelate, zo bekenne ik hem voor het Hooft der Kerken: Der Kerken, zegge ik, namelyk, der Roomſcher, dat is, der Duivelſcher Kerken: van deſe Kerke, die dog een moortkuil is, een ſpelonke van roovers en moordenaars, een Synagoge des Duivels, is hy het hooft, Koning, Prince en opperſte Prelaat, en regeertſe met zijnen dwalenden en leugenagtigen geeſt: deſe eere van heerſchappen heeft hy van God niet, maar van zijnen vader, namelyk, den Duivel ontfangen, door wiens ingeven, raat en gewelt, hy zig zelven, niet op den ſtoel *Petri*, maar in den Tempel Gods geſtelt heeft. De Kettermeeſter door deſe antwoorde, welke hy niet verwagte, verſlagen zijnde, heeft de vrage van den Paus nagelaten, en een ander van 't Sacrament des Altaars begonnen. Nu wel aan, zijde de Kettermeeſter, wat gelooft gy van het Sacrament des Altaars (alzo noemen zy het Avondmaal des Heeren) en wat gevoelen hebt gy daar van? Ik geloove, dat het Avontmaal onſes Heeren een hylige inſtellinge Chriſti is, waar door de gelovige, om wiens wille het alleen ingeſtelt is, der Goddelyker genaden tot haar, kragtelyk verſegelt, en haars dienſts tot God vermaant werden. Vorder, ik bekenne, zo dikmaal als wy dit Avontmaal na de inſtellinge Chriſti houden, dat wy dan 't lighaam en bloet Chriſti met den geloove, door den H. Geeſt ontfangen, tot een levendige ſpyſe en drank onſer zielen. Dit beduiden ons die uitterlyke elementen, als namelyk het broot en de wyn, welke onſe natuurlyke lighamen voeden, ſterken en verheugen. En gelyk wy broot en wyn uit de hand des Dienaars uitwendiglyk ontfangen, alzo ontfangen wy inwendiglyk door den H. Geeſt Chriſtus Jeſus, die dat levende broot is, van den Hemel nedergedaalt, met alle zijn verdienſten: waar mede onſe zielen geſpyſt, gelaaft, en ten eeuwigen leven onderhouden werden. Ten derden werde ik hier door geleert, dat ik door den doot en offerhande Chriſti, aan het kruis voor ons volbragt, van alle ſonden gerynigt zijnde, aan zijn gebroken lighaam, en uitgeſtort bloet, dat is, aan alle zijne weldaden gemeenſchap hebbe. Zo houde ik dan 't Nagtmaal voor een hoogweerdig Sacrament, waar in vele koſtelyke ſchatten verborgen zijn. *Vrage.* Gelooft gy niet, dat het broot, dat Chriſtus gaf, zeggende: Nemet, etet, dat is mijn lighaam, in 't lighaam Chriſti wert verandert? *Antw.* Ik geloove ook (zijde hy) dat Chriſtus het broot, dat hy nam, dat hy ſegende, dat hy brak en gaf, zijn lighaam noemde, op ſeker wyſe van ſpreken: en dat het broot bleef, en de wyn, ſonder eenige veranderinge. Zo en is dan het broot dat natuurlyke lighaam, nog ook de wyn het bloet Chriſti niet, maar alleen ſigtbare teekenen van dien, die tot verſekeringe den name dragen van het gene dat zy beteekene. Doen *Gilein* aldus geantwoort had, zijde hy, nu is 't met my al gedaan, want het hangt haar al aan deſen Brootgod: De ſtryt dan was van de transſubſtantiatie, dat is, van de veranderinge des broots in vleeſch, en des wyns in bloet. Doe vraagden zy wederom: Gelooft gy niet, dat, na de worden der conſecratie van een Prieſter geſproken, 't broot en de wyn in het lighaam en bloet Chriſti verandert worden; en dat de Prieſter zig zelven en den anderen 't lighaam Chriſti met de handen in den mont ſteekt? *Gilein* antwoorde: Chriſtus en heeft deſe veranderinge niet geleert, nog zijne Apoſtelen na hem: veel min heeft hy den Roomſchen Prieſter (zo gy zegt) deſe magt der veranderinge gelaten. Maar zegt my dog, waar in ſtelt gy deſe veranderinge: In de materie, of in de forme? of in de grootte, lengte, diepte? eindelyk, of in de reuke, ſmake, geſigte, enz. Maar in geen van allen en kont gyſe bewyſen: zo en geſchiet hier dan geen veranderinge. Daarom zal men de ontfanginge des broots en wyns in 't Avondmaal al geeſtelyk verſtaan; alzo de Heere Chriſtus by *Johannes* heeft geleert: Want *'t vleeſch*, zegt hy, *en is niet nut*, *maar de Geeſt maakt levendig.* En hoe wy zijn vleeſch en bloet ter ſaligheit ontfangen moeten, wert ons aldaar van Chriſtus klaarlyk beweſen, namelyk, door het geloove, 't welk alle de mont is, daar mede deſe ſpyſe en drank genut kan werden. Want zo *wie in my gelooft* (zegt Chriſtus) *die heeft 't eeuwig leven.* Zo wie dan in Chriſtus gelooft, die zijn lighaam voor ons gebroken, en zijn bloet vergoten heeft, die eet zijn vleeſch, en drinkt zijn bloet: Die, zegge ik, is deelagtig aan alle de verdienſten, welke ons door de offerhande des lighaams Chriſti verworven zijn. Doen zijden zy: Hy wil zeggen, dat men in 't Avondmaal het lighaam en bloet Chriſti met den geloove, dat is, de kragt des doots Chriſti, en de eeuwige ſaligheit ontfange, 't welk door de uitterlyke Sacramenten, als door zienlyke dingen voor oogen geſtelt en verſegelt wert: zo dat het broot en den wyn, welke maar zienlyke teekenen zijn, haar natuur behouden, ſonder eenige veranderinge. Myn Heeren (zyde *Gileyn*) dat is myn verſtant: gy verſtaat my wel. Maar ik zegge met der waarheit, dat gy 't regte verſtant van dien miſt, dewyle gylieden d'uitwendige teekenen ſchandelyk misbruikt, houdende deſelve voor de verborgen zake, waar van zy maar zienlyke Sacramenten zijn. Hier uit komt dat gylieden van 't broot des Avondtmaals, een grouwelyken Afgod (welken gy terſtont met vele dienſten vereert en aanbid) gemaakt hebt. Daarom verwerpe ik uwe transſubſtantiatie ganſchlyk, daar uit vele ongeſchikte dingen, tegen de natuur der Sacramenten, inſtellinge des Nagtmaals, en tegen den opregte zin der H. Schrift, gebaart werden. Daar na vraagdenſe hem, wat hy geloofde van dat broot of ouwelken, 't welk in de hylige Kerke (alzo noemen zy haar Roomſche Synagoge) aangebeden wert, als God en menſche? *Gileyn* ſtont op van de tafel, zeggende: Ik heb daar van genoeg gezegt: Wat wilt gy meer vragen? *Vrage.* Is het dan niet wel gedaan, dat men dat ouwelken, als God in den Hemel aanbid? Hier wert ik (ſchryft hy) in mijn gemoet ontſtelt, en de Geeſt des Heeren die dreeft my om de waarheit te zeggen. Chriſtus (zyde hy) gaf het broot om te eten, niet om te aanbidden, of daar voor te knielen: Hy en heeft ook nergens deſe aanbiddinge des broots geleert. Maar hy zegt: *De waaragtige aanbidders zullen in den geeſt en waarheit aanbidden.* Daarom houde ik zulke aanbiddinge voor een grouſame Afgoderye tegen het eerſte en tweede gebot des Godlyken Wets: want deſe aanbiddinge geſchiet voor een ſtommen en gebakken Afgod: die alzo men bevinden mag, ook van den honden, katten, en muiſen gegeten,

Jer. 7. 11. Matth. 21. 13.

Van het Avondmaal.

1555. Van de T ſubſtantia

Joh. 6. 64

Joh. 6. 47.

Joh. 4. 23.

Digitized by Google

1554. geten, ja van den worme en ouderdom verrot en verteert mag werden. Heeren ſchaamt gy u niet deſe taſtelyke ſchande, niet alleen den lighame, maar ook der Godheit Chriſti aan te doen? En hoe mag (ik bidde u) de Godheit Chriſti, die over de gehele werelt verſpreit is, in een ſtukjen broots of in uwe ciboriën beſloten worden? Of hoe kan God, die een Geeſt is, met den mondeen buik ontfangen ingeſlikt, ja ook (ik ſchame't my te zeggen) in drek verandert, en door den ſtoelgank uitgeworpen worden? Want zo gy dat ou wolken ook voor God bekent, zo moet hy deſe walgelyke dingen onderworpen zijn. En, alwaar 't ſchoon dat 't broot in 't lighaam Chriſti verandert, en met de tanden verbryſelt kon werden, zo en kan nogtans zijn Godheit geen nuttinge, veel min eenige veranderinge lyden. Daarenboven, Chriſtus en vermaant nergens van zijn vleeſch te eten. Hy noemde ook 't broot zijn Godheit niet, maar zijn lighaam. En aangaande zijn lighaam, 't welk gy in dat ſtukjen broots beſluiten wilt, ik zegge met de ſchrift, dat Chriſtus zijn lighaam, zijn lighaam, zegge ik, dat gekruift, geſtorven, begraven, en van den dooden opgewekt was, in den Hemel boven de wolken, uit de oogen zijner Apoſtelen, ſigtbaarlyk opgevoert heeft, aan de regterhand des Vaders; en zal van daar niet komen, voor dat hy ſigtbaarlyk (gelyk hy opgeklommen is) uit den Hemel zal verſchyne. Want hy moet van den hemelen gehouden worden tot 'er tyt toe, dat alle dinge herſtelt werden, 't welk niet geſchieden zal, dan ten laatſten dage des oordeels. Hierom vermaant ons de *H. Paulus*, dat wy hemelſche dingen, daar Chriſtus is zittende ter regterhand zijns Vaders, zoude zoeken. Chriſtus dan na den lighame, en is hier niet meer te vinden, want hy heeft de werelt verlaten, en is tot den Vader gegaan. Dit betuigt ook *Auguſtinus* zelve, en zegt, *Dat't materiaal lighaam Chriſti alleen in den Hemel is, en zal van daar niet komen, dan ten laatſten oordeele.* En gelyk den blixem haaſtelyk verſchynt, en over al gezien wort, alzo zal Jeſus Chriſtus onſen Saligmaker komen. Zo verzake ik dan uwen Broot-god, welken ik noch eeren, noch dienen wil: en zegge vry uit, dat deſe is de God *Moaſin*, daar af *Daniel* ſchryft, welken de Antichriſt en zijn litmaten, met gout, zilver en diergelyke koſtelykheit eeren zouden: zo waar deſen God aangebeden wert, daar regeert de Antichriſt, en daar is zijn Kerke. Maar hy en wert nergens dan in de Roomſche Kerke aangebeden; zo is 't dan openbaar, dat de Papiſtiſche Kerke, de Synagoge des Antichriſts is. Hy is de God der ſterkten: want hy vernielt en verdrukt alle menſchen die hem niet aanbidden wille: maar zijn aanbidders verheft en eert hy, en deelt ſe de ſchatten en landen des werelts met't lot uit. Hier grimde de Kettermeeſter als een Leeu, om dat hy zijnen Broot god alzo verwierp. Zo zouden wy dan alle, zyde de Ketter meeſter, Afgoden dienaars zijn? Ja gy waarlyk, zyde hy, want gy aanbid eenen vreemden God van meel, den welken onſe Vaders niet gekent hebben. Doe bragten zy wederom by, tot verſterkinge van hare transſubſtantiatie, dat een iegelyk, op dat hy eeuwiglyk leven mogte, het vleeſche Chriſti eten moeſte: maar hy en ſpreekt van geen ander ſpyſe, die zijn vleeſch is, dan van 't broot des Avontmaals. Zo moet dan (zyde hy) het broot in het natuurlyk lighaam Chriſti verandert worden. *Antw.* Daar en is (zyde by) geen ſterker argument tegen u, waar door uwe transſubſtantiatie meer te gronde valt. Want, is het dat 't broot dat weſentlyk lighaam Chriſti is, zo zijnſe alle ſalig die dat in den mont ontfangen en nutten: want Chriſtus zegt, *Zo wie mijn vleeſch eet, die heeft het eeuwig leven.* En wederom, *Zo wie mijn vleeſch eet, en mijn bloet drinkt, die blyft in my en ik in hem.* Alle ongeloovige en onboetveerdige menſchen konnen dat materiaal broot, en den wyn ontfangen. Zo zoude dan ook volgen, dat de goddelooſe menſchen zouden ſalig zijn. Hier uit volgt noch een meerder inconvenient, namelyk, dat de honden, muiſen en diergelyke onredelyke beeſten het lighaam Chriſti eten, en alzo ſalig zouden zijn, waar 't dat zy uwe bezworen en geconſacreerde broot eten, 't welk al te ſchandelyk is om te denken. Judas ontfink ook het broot, dat Chriſtus zijn lighaam noemde, zo wel als d'ander Apoſtelen. Zo moeſte dan ook de verrader Judas, na u leeringe in Chriſtus, en Chriſtus in hem blyven. Maar de Satan is terſtont in hem gekomen. Hier uit beſluite ik dan, dat 't broot in 't natuurlyk lighaam Chriſti niet verandert (want anders zoudenſe alle ſalig zijn, die dat ontfangen) maar dat het alleenlyk een teeken is des lighaams Chriſti voor ons gebroke, voor ons zegge ik, die dat door den geloove ontfangen. *Gileyn*, zyden zy, gy dwaalt grouwelyk: men zal u noch wel anders met 'er tyt bewyſen. Hier mede heeft de vrage van het Avontmaal opgehouden, en een ander van de Miſſe, welke zy uit het Avontmaal geſmeet hebben, gevolgt. Wat gelooft gy (zyden zy) van de Miſſe? *Antw.* Zy is een grouſame Afgoderye, door de welke de doot en offerhande Chriſti gantſchelyk vernietigt, en het Avondmaal des Heeren jammerlyk bedorven en geſchonden wert. Deſe Miſſe is van Chriſtus niet ingeſtelt, noch heeft met de inſtellinge des Nagtmaals niets gemeens, maar zy is gebout op den gront der transſubſtantiatie, en andere menſchelyke ſuperſtitien.

Van de Miſſe.

In den eerſten vraagden zy hem van den Doop, 't welk ik vergeten heb te ſtellen. De *vrage* was dan, of den Doop noodig was ter ſaligheit? *Antw.* Ik houde, zyde hy, den Water doop voor een hylige inſtellinge Chriſti, waar mede de geloovige gerynigt werden van ſonden door het bloet Jeſu Chriſti, waar van het water een ſegel en zeker getuigeniſſe is. Desgelyks bekenne ik den Doop voor een ſegel des Goddelyken verbonds, waar door de kinderen Gods, als ware nakomelingen Abrahams, van de godlooſe werelt onderſchyden werde, gelyk de Iſraëliten de beſnydeniſſe was. Maar ik verzake dat den Doop noodig is ter ſaligheit, want dat was van den Doop een Afgod maken, en de genade Chriſti Jeſu, en eeuwige ſaligheit den verderffelyke elemente toe te ſchryve. Want het water en geeft de ſaligheit niet, noch en waſcht de ſonden niet af, maar het bloet Chriſti, waar van het water een teeken is. Den Doop dan en heeft noch kragt noch nuttigheit dan het bloet Chriſti, in wien alleen onſe ſaligheit beſtaat, als die zijn bloet tot afwaſſchinge onſer ſonden vergoten heeft, 't welk door het water wert afgebeelt. Maar nogtans ik miſpryſe grootelyks, die den Doop, hoewel hy geen ſaligheit geeft, veragten.

Van den Doop.

Vrage. Zo hout gy van de gene die haar kinderen niet en laten doopen, dat zy onregt doen? *Antw.* Dat doen zy waarlyk: want nadien dat de kinderen in Gods verbont ſtaan, zo wel als hare Ouders, en dat haar de belofte der ſaligheit toekomt, (want God belooft onſen God en onſer kinderen God te zijn:) zo is't dan regt, dat men den kinderen, die der geloovigen zaat zijn, het teeken des verbonds en ſegel der ſaligheit, namelyk het waterbad, toediene: want dien het meeſte toekomt, hoe zalmen hem dat minder is ontrekken? Doe zy nu hoorden dat hy geen Wederdooper was, vlyden zy hem, als of zy blyde gewoeſt waren, dat by met haar in deſe deele gevoel-

Van den Kinderdoop.

Gen 17.7.

Digitized by Google

1554. voelde. Maar hy heeft haar gevynſde flatteringe en dobbelheit niet geagt. Gelyk ik dan, zyde hy, de veragters der Kinderdoop verwerpe, alzo veragt en verwerpe ik ook uwe moetwillige boosheit, waar door gy de inſtellinge des Heeren, die alleſins volmaakt was, zo ſchandelyk geſchonden hebt met veelderhande onlydelyke ſuperſtitien. Want ten eerſten maakt gy van den Doop een Afgod, dewyle gy daar aan de ſaligheit en niet aan Chriſtus bint. Ten anderen doet gy de kinderen, en den houwelyken ſtaat groot ongelyk, dewyle gy den Duivel (og boosheit!) uit haar wilt bezweren. Ten derden, gy en onderwyſt den menſchen van de myſterien, en nuttigheit des Doops niet, maar mommelt alleenlyk (*) zekere Latynſche woorden, die het volk, ja by na uwe Mispapen zelve niet en verſtaan, tegen het gebot en leeringe Pauli. Maar wie zou konnen verdragen uwe onnutte Ceremonien, als zout, olie, keerſſen en diergelyke meer, welke gy tot ſchendinge des hyligen Doops ingevoert hebt? Hier uit is nog een ander vrage geſproten, welke is, of hy geloofde dat zijn kint, ſonder Doop ſtervende, ook ſalig ware? Hy zyde, Ja: want der geloovigen kinderen zijn ſalig, gelyk wy, door de verdienſten Chriſti alleen, ſonder toedoen der Sacramenten, gelyk der Joden kinderen voor de Beſnydeniſſe ſtervende, ſalig geagt zijn. Want *Petrus* getuigt, dat haar de belofte met haren Ouderen geſchiet is: de belofte, zegge ik, dat zy God, als zijne kinderen en bontgenooten in Chriſti Jeſus toebenooren. Daarom werden zy van *Paulus* hylig en ryn genaamt. En Chriſtus beval ſe tot hem te brengen, en noemtſe erfgenamen van het Ryke der Hemelen. Zy ſchreven dit al, maar zyden dat hy dwaalde; onder tuſſchen hadden zy ſonderlingen twiſt om zijn woorden, maar in 't Latyn. Zo kwalyk kan den eenen Satan men den anderen accoort zingen.

* *Recede maledicte Diabole ab hac creatura:* Lat is, wykt gy vervloekte Duivel uit dit ſchepſel.

Act. 2. 39.

1 Cor. 7. 14. Matth. 19. 14.

Na den middag is den Deken van Ryſſel na Gent vertrokken. Zo heeft de Ketter-meeſter *M Claas*, den gevangen wederom aldus gevraagt.

Van de Biegt. *Vrage.* Wat hout gy van de Biegt en abſolutie der Kerken? Gelooft gy niet dat men den Prieſter biegten moet, en dat hy de magt heeft de ſonde te vergeven? *Antwoort.* Ik geloove dat wy arme ſondaars zijn, die vergiffeniſſe onſer ſonden van doen hebben: daarom is 't regt dat wy onſe ſonden voor God belyden, welken zy bekent zijn, en die de magt heeft de ſonden te vergeven: daarom heeft ons Chriſtus voor zijnen Vader de ſonden leeren belyden, en om vergiffeniſſe bidden: *Vergeeft ons* (zegt hy) *onſe ſchulden, &c.* Alſo dede ook *David*, zeggende: *Heere, aan u alleen heb ik geſondigt, en kwaat voor u gedaan.* Zo zal men dan God, en niet den Mispape de ſonde belyden, dieſe kan en wil vergeven: want hy roept door den Propheet: *Ik, Ik doe uit u overtredinge om mynent wille.* Daar is nog een ander belydeniſſe der ſonden, van welke *Jacobus* ſchryft: deſe geſchiet wanneer dat d'een broeder met den anderen (zo daar eenige misdaat of twiſt ware) hem verſoent en vereenigt. Zo wie dan iet misdaan had tegen zijnen broeder, moeſte hem vernederen en om vergiffeniſſe bidden; en dien misdaan was, die moeſte de ſchult, na de leeringe Chriſti, kwytſchelden. Daarom zegt Chriſtus: *Zo gy wat uitſtaande hebt met uwen broeder, gaat en verſoent u eerſt met hem, en offert dan uwe gave.* Want gelyk de Wyſeman zegt, hoe derf iemant om genade bidden, die eenen anderen geen genade doen wil? Ik en wil ook niet miſprylen, zo daar iemant met ſware dingen beladen zijnde, raat vrage aan een geleert en geſchikt man, die hem leeren, onderwyſen, en, zo het van noode was, trooſten konde met Gods woort. Maar dat en konde gy onder uwe oorbiegte voor den Mispaap nog niet brengen, 't welk anders niet en is, dan een raatvraginge. Doe zijden zy, wat hout gy dan van de Oorbiegte? Aangaande uwe Oorbiegt (zijde hy, in dewelke gy 't getal aller ſonden, met aller omſtandigheden van dien begeert te weten, verwerpe ik gantſchelyk, als die ſonder Gods woort ingeſtelt is, tot verſtrikkinge der armer conſcientien. Hoe ſchadelyk deſe uwe Oorbiegte is, betuigen uwe ſchandelyke werken: want door uwe Biegten hebt gy der maagden en getrouwde vrouwen rynigheit aangevogten, en menigmaal benomen. Door die middel heeft de Antichriſt in aller menſchen conſcientien ingebroken, en der Koningen en Princen voornemen geweten, waar door hy zijne valſche leeringe en tyrannye verſterkt heeft. In 't kort, hier door is alderhande ſchandelykheit gekomen, en den menſchen oorzake tot ſondige gegeven, dewyle zy meenden door deſe Oorbiegte vergiffeniſſe der ſonden te verkrygen.

Van de Oorbiegte.

Vrage. Wat hout gy van de Penitentie en abſolutie, welke de Prieſter ſtelt tot voldoeninge der ſonden? *Antw.* Ik beken geen ander voldoeninge dan Chriſtes Jeſus, die zijnen Vader, voor allen die in hem geloove, genoeg voldaan heeft. Deſen dan houde ik alleen voor de eeuwige en eenige voldoeninge, als die onſe ſonden op hem genomen, en daar voor in zijn vleeſche betaalt heeft; zo is hy dan onſe vrede, regtveerdigmakinge en verſoeninge by den Vader. *Is't dat wy geſondigt hebben, zo hebben wy een voorſpraak by den Vader, Jeſus Chriſtus den regtveerdigen.* Daar na vraagden zy, of wy zelve niet konden voldoen voor de ſonden, en daarenboven met goede werken den Hemel verdienen? *Antw.* Ik zegge wederom, dat Chriſtus onſe volkomen voldoeninge is, die zig zelven voor ons gegeven heeft, uitwiſſchende het handſchrift dat tegen ons was. Maar hoe konnen wy voor de ſonden voldoen, die dog ellendige ſondaars zijn, die de ſonde als water drinken, en in wiens vleeſch niets goets en woont? En wat konnen wy anders met onſe werken, die gants boos en walgelyk voor God zijn, dan den toorn Gods over ons verwekken? Want van naturen zijn wy kinderen des toorns, die de vermaledydinge en eeuwige doot toekomt; zo dat al 't gene dat wy doen, Gode niet en kan behagen. Daarom moeten onſe ſonden in Chriſtus Jeſus alleen, in wien de Vader een welbehagen heeft, voldaan zijn. Hierom dan verwerpe ik ook uwe valſche meeninge van de werken, waar mede gy den Hemel verdienen wil. Want wat zijn dog alle onſe werken in zig zelven dan ſonde en boosheit? Want alle onſe geregtigheit, gelyk de Propheet zegt, zijn als een onryn kleet: en wy zijn van natuur ſondaars, en konnen niet doen van ſondigen. Wy zijn ellendige ſlaven der ſonde, verkogt onder de ſonde. Is 'er iet goets in ons, dat komt van God, en moet ook God, die den oorſpronk alles goets is, toegeſchreven werden. In ſumma, wy zijn, en blyven altyt ſchuldenaars voor God: want wy de Wet niet voldoen, en daar by de ſaligheit niet verdieden konnen. Daarom blyft de doot en de vermaledydinge op ons, zo lange als wy door de regtveerdigheit der Wet, dat is, door onſe werken, regtveerdigheit zoeken. Want hadden wy met onſe werken konnen voldoen, en het eeuwige leven verdienen, wat zoude het van noode geweeſt zijn, dat de Sone Gods menſch werdende, door zijn doot voldoen, en de ſaligheit verkrygen zou? Maar Chriſtus en is niet te vergeefs geſtorven, want door zijn doot zijn wy behouden. Zo is dan openbaar, dat wy door de verdien-

Van de Penitentie en voldoeninge.

1 Joh. 2. 1.

Mat. 6. 12.

Pſal 51. 6.

Eſa. 43. 25.

Jac 5. 16.

Matth. 5. 23.

1554. dienſten Chriſti, ſonder onſe werken, geregtveerdigt zijn. Daarom beſluit ook *Paulus*, dat wy uit genade, door't geloove in Chriſtus geregtveerdigt werden: en dat ſe alle onder den vloek zijn, die met de werken des Wets omgaan. Alle onſe verdienſten dan beſtaan alleen in Chriſtus Jeſus die ons van den vloek verloſt heeft, dewyle hy voor ons den vloek, aan 't hout hangende, geworden is; op dat de belofte Abraham gedaan, volkomen ware, namelyk, op dat ſe alle in zijn zaat, welk Chriſtus is, geſegent en behouden werden, alle, zegge ik, die aan Chriſtus zouden gelooven. Na dat wy aldus geregtveerdigt zijn, zo doen wy goede en Gode behaaglyke werken, welke hy zelve in ons werkt, maar wy en verdienen daar door niet, dewyle het Gods werken zijn, dewelke hy loont na zijn barmhertigheit. Daarom moeten wy niet werken om loon, of om den Hemel te verdienen: want wy en zijn geen dienſtknegten, die om loon dienen, maar wy zijn kinderen Gods, die onſen hemelſchen Vader, die ons de erve zijns ryks uit genaden belooft, uit liefden dienen, als door den Hyligen Geeſt, die onſe herte verſegelt, gedreven zijnde. Hier na vraagdenſe, of hy niet en geloofde, dat de menſche een vryen wille had, om goet en kwaat te doen zo hy wilde? *Antwoort.* Ik beken wel, dat de eerſte menſche, Adam en Eva, een verkieſinge des vrye willes gehad heeft, waar door hy goet en kwaat, zo hy wilde, doen konde: maar deſe gave Gods heeft hy terſtont door den val verloren, en is een ſlave der ſonden en gants magteloos: En deſe verdorventheit en is niet alleen op hem, den autheur des kwaats, maar ook over alle zijne nakomelingen, dat is, over 't gantſche menſchelyke geſlagte gekomen: zo dat alle vleeſch zijnen weg bedorven heeft, en tot 't kwade genegen is. Door deſe afwykinge des eerſten menſch zijn wy gantſchelyk onmagtig geworden, niet alleen in't verſtant en reden, maar ook in den wille; zo dat wy niet dat Godlyk is begrypen, doen, of willen konnen uit ons zelven. Deſen onſen verdorven aart

1 Cor. 3. beſchryft duidelyk de Propheet *David*: *Zy zyn alle* (zegt hy) *afgeweken, en onbekwaam geworden: Daar en is niet een die goet doet, enz.* Hierom zegt

2 Cor. 3. *Paulus*, *Dat wy uit ons niet goets en konnen denken als uit ons zelven: maar dat alle onſe vermogen van God komt.* Hier by komt het getuigeniſſe Chriſti:

Joh. 15. *Sonder my en kont gy niets doen.* Zo ſtaat dan onſe magt in Chriſtus, de welke in ons, na *Pauli*, woort is werkende het willen en 't volbrengen na zijn

Phil. 2. 13. welbehagen. *Vrage.* Gelooft gy niet, dat de zielen na dit leven in 't Vagevuur geſuivert, en daar

Van het Vagevuur. uit geholpen werden met Zielmiſſen, Jaargetyden, Aalmoeſſen, en andere diergelyke goede werken? Ik weet (zijde hy) geen ander Vagevuur of ſuiveringe, dan het bloet Chriſti, waar door de zielen van alle vlekken volkomelyk gerynigt werden. Hier af waren de beſprengingen der ſtieren en kalveren, bloet, met de aſſchen der rooder koe, een klaar voorbeelt en figure. Want gelyk het volk door zulke beſprenginge gerynigt was van de vlekken des vleeſchs: alzo zijn ook onſe zielen beſprengt met het bloet Chriſti tot vergevinge en afwaſſchinge der ſon-

1 Joh. 1. den. Hierom zegt de hylige *Johannes*: *Het bloet Chriſti rynigt ons van alle onſe ſonden.* Is 't dan dat alle onſe ſonden door het bloet Chriſti geſuivert werden, waar toe dient u verſiert Vagevuur? Schaamt gy u niet den doot en offerhande Chriſti te vernietigen, en deſe kragt uwe fabulen toe te ſchryven? Alzo maakt gy dan Chriſtus eenen halven Saligmaker, wiens bloet niet genoegſaam

Ja 9. 14. Jerem. 14. en is ſonder u verſiert Vagevuur. Maar tot den Hebreen wert klaarlyk geleert, dat Chriſtus een eeuwige en volmaakte offerhande gedaan heeft, die niet vernieuwt mag werden. Want zy is, en blyft altyt kragtig tot ryninge en vergevinge der ſonden. De Levitiſche Prieſters vergoten dikmaal bloet, tot rynmakinge des volks: maar Chriſtus heeft eenmaal zijn bloet vergoten voor de ſonden des werelts: Zo dat 'er nu geene andere ryninge agtergelaten zy voor de ſonde. Want met een eenige offerhande worden zy volmaakt, die daar gerynigt, of gehyligt worden. Chriſtus is eens ingegaan in het hylige der Hyligen, niet door Stieren of Kalveren, maar door zyn eigen bloet, waar door hy een eeuwige verloſſinge gevonden heeft. Uit de klare getuigeniſſe der H. Schrift beſluit ik dan, dat 'er geen ander ſuiveringe noodig is tot rynigmakinge der zielen, dan het bloet Chriſti; nog geen offerhande, waar door zy geholpen konnen werden, dan de eenige offerhande Chriſti, die genoegſaam is voor alle des werelts ſonden. Daarom is uwe leere van 't Vagevuur een Duivelſche leere, door uwe Pauſen verſiert tegen alle waarheit der Schrift. (Tot wederlegginge deſer getuigeniſſen hebben zy zommige plaatſen die tot bewys haars Vagevuurs niet en dienden, en ſonderlinge die plaatſe uit 't tweede boek der *Machabeen*, voortgebragt, welke hy ligtelyk wederlegt heeft.) En in den geeſt ontſtelt zijnde, zijde tot haar: Maar wat is dog u Vagevuur dan der Pauſen keuken, daar op hy en alle zijne Kardinalen, Biſſchoppen, Prieſters, en andere zijne Geſchorene, van den minſten tot den meeſten, goede ciere maken, en 't bloet des armen volks verteeren, onder een ſchyn der lange gebeden? Zo en hout gy dan (zyden zy) van 't Vagevuur niet? *Antwoort.* Nier. Zy ſpraken zeer luttel op zijn woorden, want zy hadden genoeg te doen met ſchryven. Van 't Va- Van de Helle gevuur zijnſe op de Helle gekomen, vragende of hy ook geloofde dat 'er een helle was *Antwoort.* Og wat vraagt gy! Ik gelove van herten dat 'er een Helle is, daar in de verdoemde menſchen, na den doot des lighaams, om haar ongeloofs wille, eeuwiglyk gepynigt worden, door het regtveerdig oordeel Gods. Hier van zijn zo klare getuigeniſſen der H. Schrift, dat ik niet en zie hoe dat iemant, alwaar hy nog zo boos, dat zou derven of konnen loogenen. Hier na vraagdenſe hem, of Van den Hemel. hy ook geloofde dat 'er een Hemel was, daar God met zijne Engelen was regeerende? Hier loeg hy om haar botte, ja zotte vragen, denkende dat zy 't zelve niet geloofden, en haar werken geven getuigeniſſe, dat zy 't niet en gelooven; niet te min, alwaar 't dat zy nog Hemel, nog Helle en geloofden, (zo zy waarlyk in der daat niet en gelooven) zo en zoudenſe maar hare Pauſen en Kardinalen gelyk zijn, onder welke vele geweeſt zijn, die de opſtandinge der dooden verzaakt hebben, waar uit men klaarlyk verſtaan kan wat zy van den Hemel en Helle gehouden hebben. Om deſer oorzaken wille hebben zy het Vagevuur geſtigt, uit wiens kragt zy byde Hemel en Helle te niet gemaakt hebben. En ik laat my zelven dunken, dat ſe zelve het Vagevuur nauwelyk iet agten zouden, 't en ware dat op deſen gront alle haar ſuperſtitien, en ook haar renten gebout waren. Want anderſins indien zy geloofden dat 'er eenige pyne ware, welke de zielen om der ſonden wille in 't Vagevuur moeſten lyden, zy en zouden nimmermeer de ſchelmſtukken, welke zy bedryven, derven voornemen nog andere laten bedryven. Nu, ten propooſte. Gelyk ik dan (zyde hy) geloove dat 'er een Helle is, alzo geloove ik ook dat 'er een eeuwig leven is, in 't welke de geloovige zielen na den lighamelyken doot, by Chriſtus haar Hooft ontfangen worden. *Vrage.* Gelooft gy dat de zielen uit het lighaam ſchydende (gelyk zommige meenen

1554. nen) tot den grooten dag des oordeels ſlapen?
Van den ſlaap der zielen. *Antw.* Ik geloove dat de geloove zielen van het lighame verloſt zijnde, terſtont tot God gaan, en in Chriſtus een ruſte ontfangen, het welk de
Act. 7. 60. Schriftuur by maniere van ſpreken eenen ſlaap noemt, gelyk ook de ongeloovige zielen na haar afſchyden terſtont gepynigt werden. Maar hoe zoude dog de ziel die een geeſt is, en dien volgende geen ſlaap onderworpen, konnen ſlapen? Want al is 't dat de menſche gezegt wort te ſlapen, zo en zalmen dat nogtans niet van den geeſt, maar van het lighaam verſtaan. Is het dan dat de ziel, met het lighaam vereenigt zijnde, niet en ſlaapt; hoe zalſe nu, van 't pak des lighaams ontſlagen zijnde, konnen ſlapen? Deſe Philoſophie is te grof, daarom en geloove ikſe ook niet. Zy ſchreven dit al.

Vrage Maar hebt gy zodanigen noit gehoort.

Antw. Noit: maar ik weet wel dat 'er zulken en ook meer ander Secten zijn, die ik noit gehoort heb. Men hoort de winden wel blaſen, al ziet men die niet.

Van den dienſt der Hyligen. *Vrage.* Gelooft gy niet datmen den Hyligen dienen en aanbidden moet, op datſe onſe Advocaten zijn by God?

Antw. Ten eerſten, aangaande den dienſt der Hyligen, ik zegge vry uit, datmen haar groote ſchande aandoet, alsmen haar eenigen dienſt, die God toekomt, toeſchryft. Daarom doen zy zware Afgoderye tegen het eerſte en tweede Gebot des Heeren, die den Hyligen uit haar vernuft eenigen dienſt of eere doen. Want daar ſtaat geſchreven: Gy en zult niet doen al wat u goet dunkt, maar dat ik u gebiede. Nu hoort 't Gebot
Deut. 10. 20. des Heeren: *Gy zult* (zegt hy) *uwen Heere uwen God alleen dienen.* En zy begeeren zelve deſe eere
Act. 14. 13, 14. ofte dienſt in haren leven niet. Want doenmen den Apoſtelen offerhande doen wilde, ſcheurden zy haar kleederen. Ten anderen, zo zijn ook uwe dienſten, die gy den Hyligen ter eeren doet, en gedaan wilt hebben, enkel afgoderye; als Miſſe, Pelgrimagien, kaarſſen ontſteken, en diergelyke meer, waarom alſulke dienſten te meer afgryſelyk na uwe meeninge geenſins dienen of eeren zal: maar zo wie hen eenen aangenamen dienſt en eere wil bewyſen, die zal haar leeringen en Godſalige wandelinge navolgen. Desgelyks zegge ik, datmen de Hyligen geenſins aanbidden
Deut. 10. 20. mag: want daar ſtaat geſchreven: *Gy en zult uwen God aanbidden.* Daarom zyde d'Engel, doe hem
Apoc. 19. 10. en 22. 9. *Johannes* aanbidden wilde, *Siet dat gy het niet en doet: want ik ben uwe mede-dienſtknegt, aanbid God.*
Van het bidden en voorbidden der Hyligen. Maar daar is groot onderſcheit (zyden zy) tuſſchen bidden en aanbidden. Zo gelooft gy wel datmen de Hyligen wel bidden mag, op datſe onſe Voorſpraken zijn? *Antw.* Ik gelove (zyde hy) zo lange als wy leven in deſen gedurigen ſtryt, dat wy d'een voor den anderen bidden moeten, want de broederlyke liefde vereiſcht dat; maar van geſtorven Hyligen te bidden, en hebben wy nog gebot nog exempel. Chriſtus heeft ons zijnen Vader, die ons alle ding geven wil en kan, leeren bidden: En wederom heeft hy bevolen, dat wy in zijnen Name bidden of begeeren zouden. Ten laatſten geloove ik veel min dat de Hyligen onſe Advocaten zijn by God, 't en zy dat wy Chriſtus, den eenigen Middelaar, van zijn officie berooven willen. Zo houde ik dan Chriſtus alleen voor onſen Advocaat, den welken de Vader (dewyle hy een welbehagen in hem heeft) altyt verhoort. Dit getuigt de hylige Apoſtel,
1 Tim. 2. 5. daar hy aldus ſpreekt: *Daar is een God, en een Middelaar Gods en der menſchen, de menſche Chriſtus Jeſus, die zig ſelven gegeven heeft tot een verſoeninge voor allen.* De Hoogepriеſters des Ouden Teſtaments waren wel als middelaars tuſſchen God en 't volk geſtelt, (daarom verſchenen zy voor God in 't Hylige om voor de ſonden te bidden) niet dat door haar voorbiddinge God gepaait konde werden, of dat zy daar toe bekwaam waren: maar zy waren alleenlyk een voorbeelt Chriſti, dewelke in de dagen zyns vleeſchs verſchynende, een waaragtig Middelaar zoude zijn des Nieuwen Teſtaments. Zo is dan onſe Heere Je- Hebr. 16. ſus Chriſtus nu de eenige Middelaar, dewelke als een Hooge-prieſter door zijn bloet gegaan is in 't Hylige der hyligen, niet dat met handen gemaakt is, maar in den Hemel zelve, om te verſchynen voor het aanſchyn Gods voor ons. Het en is by God niet te doen gelyk by Koningen en Princen, zo gy zegt, daar de weg door vrienden gemaakt moet worden. Want mids dat alle menſchen ſondaars zijn, zo en is 'er niemant bekwaam tot 't middelaarſchap, dan Chriſtus alleen, God en menſche, die onſe vrede, en Vredemaker is voor den Vader. Zo wie dan eenen anderen begeert, die dwaalt en laſtert Jeſus Chriſtus grouwelyk. Op datſe van haar hooftſtukken der Vand Afgoderye niet nalaten zouden, zo is de vrage van beelden, en haren dienſt voortgekomen. Zo vraagdenſe hem, of hy niet voor goet en hielt Gods en der Hyligen beelden met haren dienſt, en ſonderlinge der gener die in de Kerke geſtelt werden? Dat verzake ik byde, zyde hy, als een grouſame Afgoderye tegen den levendigen God en zijn gebot.

Ten eerſten, verwerpe ik alle beelden, die God of zijn weſen eenigſins uitdrukken, of die God onder eenige gedaante der menſchen en creaturen dienen. Maar hoe kan God, die een Geeſt is, onzienlyk, onbegrypelyk levendig door eenige gelykeniſſe afgebeelt werden? Door God bewegen, leven en zijn wy, zo de Schrift getuigt; maar de beelden bewegen nog leven niet: en het zy datſe van den menſchen onderhouden werden, zy vergaan, en vervallen gantſchelyk. Gods oogen zien, en zijn ooren hooren alle ding: de beelden en zien nog hooren geen ding. Het beelt en heeft geenen adem in zig zelven: maar God geeft alleen het leven en adem. Daarom zullen wy niet meenen, dat God het gout, zilvere, of ſteen, door menſche konſte en bedenkinge geſneden, gelyk zy. Waar in ſtelt gy de gelykheit in de gedaante. Zo heeft God, als de menſchen, vergankelyke leden. In de materie? Zo is God dan gout, zilver, of ſteen. God is een Geeſt, en wil in den geeſt, niet door beelden, als met menſchen handen gedient zijn. Zo wie dan het geeſtelyk weſen Gods ſchilderen, of ſnyden, of alzo dienen, die en zal de ſtraffe, welke Paulus verhaalt, niet ontbreken. Hier op en wiſten zy niet te zeggen, dan dat zy bybragte van den Cherubim welke God de de maken: maar zy en konden daar mede nog niet door Want de Cherubim waren niet gemaakt tot ver- Exod. gelykinge God, die onbegrypelyk en onzienlyk 25. 18. is, daar tegenwoordig was. Zodanige teekenen waren ook de Wolke, den Rook, het Vuur, en de Arke des Verbonds zelve, welke de Cherubim met hare vleugelen bedekten.

Ten anderen, zyde hy, zijn desgelyks verbo- Der Hyl den alle beelden, die den Hyligen tot dienſte en beelden eere opgerigt of gemaakt werden: want gelyk God niet en wil door beelden afgebeelt nog gedient zijn, alzo en wil hy ook niet datmen den Hyligen beelden maken, en daar in dienen zal; 't welk waarlyk vreemde goden en valſche Godsdienſten zijn. Hierom en leeſtmen niet, dat in de Iſraëlitiſche Kerke den hyligen Patriarchen, Propheten en anderen Godſalige Mannen en vrouwen, waar af een groot getal was, eenige beelden opgeregt zijn geweeſt. Men leeſt ook niet dat ten tyde der eerſter Kerke eenig beelt Chriſti, of

der

1554. der Hyligen, in der Chriſtenen Tempelen of Bedehuiſen geſtelt waren. Daarom verwerpe ik ganſchelijk alle zodanige, grove, geſneden, geſchilderde en gegoten beelden, die in de Roomſche Kerke of in andere plaatſen tot dienſte en eeringe geſtelt werden. Hier kwamen zy tot den ouden uitvlugt, als dat de beelden der Leeken Boeken ware. De ſchriftuur (zijde hy) en ſchryft den beelden het officie van leeren niet toe, maar zent ons tot de hylige Schrift: Want Chriſtus
Joh 5. 39. zegt, *Onderzoekt de Schriften, want die getuigen*
Luc. 16. 29. *van my.* Item, *Zy hebben Moſes en de Propheten, dat ſe die booren.* Hier by komt het getuigenis van *Pauli:*
2 Tim. 3. 17. *Door het geboor des Woorts Gods komt 't geloove.* Hy en zegt niet, leert van de beelden; maar hoe kan dat ſtomme beelt de waarheit leeren? Hoort wat
Hab. 2. 18. de Propheet zegt: *Wat baat het beelt, dat de beeltſnyder gemaakt heeft, het welke leugen verkondigt? Wee, dien die ten houte ſpreekt: waakt op: en ten ſtommen ſteenen, ſtaat op: Hoe zoude het leeren? Ziet het is met gout en zilver overtogen, en daar en is geenen adem in hem.* Wat kan men klaarder zeggen, de beelden zijn leugenen: Hoe zou het nu de waarheit leeren, dat openbaarlyk leugen is? Zo
1 Joh. 5. 21. zeg ik dan met den hyligen *Johannis: Myn kinderkens,* 1 Joh. 5. 8. *wagt u van de Afgoden.* Item, met *David*, die de beelden maken, zijn gelyk alzo, en die daar op betrouwen. Deſe, of diergelyke woorden, welke zy hem onverhindert lieten ſpreken, ſchreven zy op. Hier hebben zy wederom gevraagt, of hy nog niet geloven wilde, dat de Paus een Stadhouder Chriſti, en een nakomeling van *Petri* ware, die op den ſtoel Gods zat, als 't Hooft over alle Hoofden des werelts, geeſtelyke en wereltlyke? Hier op antwoorde hy als te voren,
den Paus. en vraagde hem of de Paus leerde, gelyk *Petrus* en d'ander Apoſtelen gedaan hebben? Zy zijden, ja, hy leert Gods Woort, gelyk 't in de H. Schrift ſtaat, al verſtaat gy 't alzo niet. Ook en hebt gy alle de H. Schriften niet geleſen: want Thomas, met meer andere onder de Apoſtelen, en tweeënzeventig Diſcipelen hebben ook geſchreven, met nog vele geleerde Doctoren, welke gy niet geleſen hebt.

Ten anderen zo zijnder vele en diverſche Concilien gehouden geweeſt, in dewelke de H. Geeſt vele dingen, die in de H. Schrift zo klaar niet ſtonden, geopenbaart heeft. Zodanige ſtatuten der Concilien heeft de hylige Kerke, die niet dwalen kan, als de hylige Schrift aangenomen, waarom men deſelve alzo gelooven moet. Want de H. Geeſt blyft by haar tot aan het einde der werelt. Doen hy deſe laſteringe tegen God, en zijn hylig Woort hoorde, wert hy in den geeſt
de Paus is de beroert, ſprak met vierige woorden: Uwe Paus Antichriſt. is de ware Antichriſt, dat is, die zig tegen Chriſti zet, die met woorden en werken zig tegen God geſtelt heeft: een Hooft alder boosheit. Hier af
Dan. 11. en 7. zegt *Daniel*, daar hy van den laatſten Diere, en
8. Apoc. 13. woeſten grouwel is ſchryvende. Item *Johannes* in zijn openbaringe: en *Job*. In ſumma, leeſt *Pau-*
Job 40. Tim. 2. 3. *lus*, daar hy de menſche der ſonde en de ſone des verderfs genaamt wert, die zig zelven uitwendig in den Tempel Gods geſtelt heeft. Want hy heeft Gods Kerke met gewelt ingenomen, vervalſt, en zig zelven over haar een God, boven God, en al wat Godsdienſt genaamt wort, geſtelt. Inwendig zit hy in der menſchen conſcientien met zijne valſche leere en wetten, in welken God met zijnen Geeſt, (want zy Gods Tempel zijn) behoor-
Thess 2. 2. 9. de te heerſchen en te wonen. Deſe is die ongeregtige, wiens toekomſte geweeſt is, met leugenagtige teekenen en wonderdaden, tot verderfeniſſe van allen, die de waarheit ongehoorzaam zijn. *Gileyn*, zyden zy, gy dwaalt zeer. Meent gy de *openbaringe Johannes*, en andere diergelyke verborgen en zware ſchriften te verſtaan? Gy zyt gantſchelyk in de ketterye gevallen, door dien gy den blooten text ſonder de uitleggingе der H. Vaderen hebt geleſen. *Antw.* Ik houde my, zyde hy, aan den text, of letter der Schriftuur, welke daar over een komt met de meeninge des H. Geeſts: en ik en wil geene Doctoren nog uitleggingе ontfangen, die daar ſtryden tegen den zin en gelykmatigheit der H. Schrift. De H. Geeſt begrypt de diepten Gods, en is aan Joh 3. 8. geen perſonen gebonden, maar hy blaaſt waar hy Eſa. 54. 13. wil, en geeft 't verſtant dien 't hem belieft: want Jer. 31. 33. Joh. 6. 45. zy worden alle van God geleert. Doe zyden zy: *Geleyn*, wy en wiſten niet, dat gy zo waart. *Antw.* Gy ondervraagt my, zyde hy, en ik belyde u de waarheit, 't welk gy zelfs in uwe herten wel gevoelt. Wy verſtaan, zijden zy, den Apocalyps alzo niet, nog al 't gene dat gy zegt: want *St. Auguſtyn*, en meer andere Doctoren en konnen dat niet verſtaan. *Antw. Auguſtyn*, en zulke Autheuren meer, hebben daar van zo veel verſtants gehad, als haar God openbaarde, en ten haren tyde noodig was: maar in deſe onſe dagen heeft God de ſecreten van dien zeer overvloedelyk geopenbaart, welke wy te beter verſtaan, om dat zy dagelyks vervult werden. En *Johannes* zegt zelve, dat al moet geſchieden dat hy gezien had. Daar meugt gy leſen of 't niet wel dient op uwen Paus en zijn Ryk, al wat hy van de Babyloniſche Hoere voorzegt heeft. Hier op zijde *Mr. Claas* des Inquiſiteurs medegezelle: Ik heb verwondert geweeſt, waar de Babyloniſche hoere zo lange gebleven heeft. *Antw.* Gy zult 'er tyts genoeg af hooren, zijde hy. Deſe hoere heeft de gantſche werelt verlyt, en alle Koningen en Vorſten des aartryks door den wijn haarer hoererye betoovert. Daarom ſpreekt ſe in haar herte: *Ik zitte* Apoc. 18. 7. *als een Koninginne, en zal geen Weduwe zijn. Maar, ziet, bare plagen zullen op eenen dag komen.* Dat wijf is die gevynsde en de uitwendige Roomſche Kerke met haren aanhang. Deſe is dronken geworden van 't bloet der Hyligen. Deſe heeft heerſchappy over de Koningen der aarden, met welke zy boeleren. Deſe is dat verdorven Sodoma en Egypten, daar die geeſtelyke Toovenaars zijn. Item, een wooninge der Duivelen, en aller onryner Geeſten, en hatelyke vogelen. Maar van de andere beeſte, namelyk, Koningen en Princen, op welke de hoere zit, en van wien zy beſchermt wort, ſprak hy zeer bedektelyk. Van deſe hoere zijt gy dienaars, en drinkt met haar dat onnoſel bloet, en ſtryt tegen 't Lam en zijne Hyligen. Maar 't Lam zal de hoere in 't laatſte overwinnen. Og of God uwe oogen opende! Maar (og lacy!) Act. 7. 51. ik vreeſe dat gy de waarheit willens en wetens wederſtaat, en tegen den H. Geeſt ſtryt. Daarom zal uwe ſonde, als die tegen den H. Geeſt mis- Matth. 12. 31. daan is, nimmermeer vergeven werden. Want Luc. 12. 10. gy hebt van daag bekent, dat gy de waarheit wel verſtaat. Maar gy zoekt meer de eere van uwen Paus, dan de eere Gods. Daarom zult gy met uwen Vader de Paus, wiens knegten en ſonen gy zijt, uwen loon ontfangen. In 't kort, hy ſtrafte ſe dapperlyk met veel meer andere woorden, want hy en was zijns zelfs niet: maar de Geeſt des Heeren dreef hem daar toe, gelyk hy dat zelve ſchryft. Doen hy deſe belydeniſſe gedaan had, heeft hyſe ter begeerte des Kettermeeſters onderteekent, maar met deſe proteſtatie: Mijn Heeren (ſchryft hy) zo gy my kont van eenige dwalinge overwinnen, ik zalſe afgaan. Indien niet, ik blyve by mijn belijdeniſſe tot 'er doot. Ten laatſten is de Onder Balju dronken zijnde in den Baas gekomen, welke den gevangen, na dat hy veel van zijn verloſſinge met den Kettermeeſter geſproken had, na zijn muite gelyt heeft.

Digitized by Google

1554. Daar na zijn de vier Paſtoren van Oudenaarde, die zeer groote Sophiſten en Meeſters zijn in de Roomſche Theologie, by den gevangen op verſchyde uuren gekomen, om hem van zijn belijdeniſſe tot haren Roomſchen Paus en zijne leeringe te brengen. Zy hebben den gevangen met valſche redenen aangevogten, maar geen victorie verkregen. Doen hy door hare Sophiſterye van 't geloove niet te brengen was, hebben zy hem zijn huisvrouw en kinderen, wetende zijn groote liefde en zorge tot haar, voor oogen geſtelt, waar door zy hem meende in 't gelove te doen verzwakken. Zo vraagden zy hem aldus: *Gileyn*, bemint gy waarlyk uwe huisvrouw en kinderen? Waar op hy in hare woorden vallende, gezegt heeft: *O myn Heere, myn God, gy weet zekerlyk wel dat ikſe van herten beminne, en dat ik om barent wille den meeſten angſt en droefheit lyde. Daarom zeg ik met waarheit, al ware de gebeele werelt myne, en die root van goude, zo zou ik die geerne verlaten om myner huisvrouw en kinderen wille, al moeſte ik myn leven lang met broot en water leven, en noch te voren groote ſchande, en lange gevankeniſſe lyden.* Daar op zijden zy, is 't dan dat gy haar beminnt, alzo gy zegt, zo laat deſe uwe kwade meeninge varen. Gy behoeft maar een woort te ſpreken, zeggende, dat 't u leet is, en gy zult by uwe huisvrouw en kinderen, als te voren gaan. Dat zou ik geerne doen, zijde hy, ware 't niet tegen God en myn konſciente. Daarom zal ik, noch om wyf, noch om kinderen, noch om eenige creature ter werelt, myn geloof (want het de waarheit is) nimmermeer afgaan, zo lange als my de Heere verſterkt. Hier na bragten zy noch een anderen looſen trek by. *Gileyn*, zijden zy, zout gy zwarigheit maken, waar 't dat gy u propooſt veranderde, vreſende eenige ſchade na den lighame te lyden, of datmen met u gekken zou, en zeggen, hy is afgegaan: zo zullen wy u in deſen deele te hulpe komen. Og neen, zijde hy, had ik ongelyk, ik zou noch ſchande, noch ſpot der werelt vreeſen: want mijn leven is my veel meer waart. Ziet dog de ſchoone en valſche beloften des duivels, waar door zy hem zouden verlyt hebben, alzo hy zelve dat bekent) 't en ware dat hem de ſonderlinge genade Gods bewaart had. Maar deſe Doctoren hebben met al haar fenynige woorden niet uitgeregt; want de Heere onderhielt zijn Dienaar met zijn regterhand.

Na de viſitatie der Paſtoren, zijnder twee Minderbroeders uit het Klooſter van Oudenaarde by den gevangen gekomen, van dewelke hy een wynig aangevogten is geweeſt, de een was genaamt *Broer Marten de Burt*, den anderen kende hy niet: Hy konde ook zeer wynig Duits, maar hy was een groot Sophiſt, en bragt veel Sophiſterye by. *Broer Marten* begeerde van hem te weten de belijdeniſſe zijns geloofs, welke hy de Kettermeeſter en Paſtoren gedaan had, dewelke hy ook alzo die geſchiet was, verhaalt heeft.

Deſe aldus gedaan zijnde, vraagde hy haar wat zy daar van zijden? Wij en komen niet, zijden zy, om met u te diſputeren, hoewel wy zeggen, dat gy verdoolt zijt. Hy begeerde dat zy 't bewyzen zoude. En doen hy haar bleef dringende, zo en wiſten zy niet te zeggen, dan zy zongen het oude liedeken, de Kerke die houdt het zo. Neen, zijde *Gileyn*, *Broer Marten*, gy zult my niet verlyden, hope ik, met uwe valſche reden. *Gileyn* die vraagde 't een en 't ander, maar hy en wilder niet aan: want hy en was geen man om te argueren, maar om een pinte wijns te drinken met zijn kaarkens. Doen de Monniken meenden te vertrekken, vraagde hy haar, of het broot in 't lighaam Chriſti door vyf woorden verandert wert? Zy zijden, dat hy te wijs wilde zijn: hy moeſt 't verſtaan alzo de Kerke dat houd. Wy

Broer Marten zyt niet te diſputeren.

geloven, zijden zy, dat zo haaſt als de woorden van den Prieſter geſproken zijn, dat 't broot het lighaam Chriſti Jeſu wort: zo dat Chriſtus daar is met lighaam en ziel, ja met zijn Godheit zelve. En tot bewijs van hare meeninge, hebben zy de woorden des Avontmaals (*nemet, etet, dat is myn lighaam*) voortgebragt. Daar op zijde hy, zegt voort: want daar volgt, *Deſe Drinkbeker is het Nieuwe Teſtament.* Is 't dan dat het broot na uwe meeninge en opinie het lighaam Chriſti wert; zo moet ook desgelyks de Drinkbeker in 't Nieuwe Teſtament veranderen, het welk veel te plomp ware. Ook zout gy na deſen zin, Chriſti lighaam moeten hebben. Hier bleven zy verſtelt. Als haar nu deſe wapen ontnomen was, hebben ſe een gelykeniſſe uit den binnenſten ſchat der Sophiſterye voortgebragt. Gelyk een ſpiegel, zijden zy, in vele ſtukken gebroken, uwe geſtalteniſſe in elk ſtuk van dien betoont wort, hoewel dat daar altyt maar een aangezigte en een ſpiegel blyft, alzo is 't ook met het broot. Want al is 't in veel ſtukken gebroken, zo is nogtans in elk van dien het lighaam Chriſti, hoewel daar maar een broot, en een Chriſtus is. Deſe Philoſophie heeft hy ligtelyk met Philoſophie als de eene nagel met den anderen verdreven. Daar by voegende de woorden van *Paulus* die daar zegt: *Ziet dat u niemant en roove door de Philoſophie, en ydele verlydinge.* Maar u argument, zijde hy, is ydel, en geheel tegen u. Merkt wel, gy zegt, het broot en is geen broot meer, maar het is het ware lighaam Chriſti Jeſu. Maar de ſpiegel, hoewel ik mijn aanzigt daar in zie, zo en verandert hy nogtans in mijn aanzigt niet, maar blyft altyt een ſpiegel. Zo zou volgen na uwe eigen verſtant, dat het broot, broot bleve, ſonder eenige veranderinge. Hier namen zy de vlugt tot het uiterſten Anker, namelyk, tot Gods Almogentheit, die Hemel en aarde uit niet gemaakt en geſchapen had. Maar my is wel bekent (zijde hy) dat alle ding zijn weſen van God heeft: maar wat dient dat tot uwe Transſubſtantiatie? Want dat meer is, gy ſchryft u zelven deſe magt toe, dat gy niet alleen broot in vlees, maar ook in God zelve (O blasphemie!) verandert. Zou dat broot Chriſtus zijn met de ziele en Godheit, zo moet gy de ziele en Godheit Chriſti met de tanden eten: Daar Chriſtus maar ſpreekt, van zijn vlees te eten. Zo en is dat broot dat natuurlyk lighaam Chriſti niet, maar een teeken des lighaams, hoewel dat het den name des lighaams draagt. Op deſe wyſe wert ook een ring, welk een Bruidegom zijne Bruit geeft, de trouwe genaamt; niet dat de ring in zig zelven de trouwe is, maar beteekent alleenlyk de trouwe: Zo is dan de ring een verſegelinge der trouwe, welke de Bruidegom daar na met 'er daat voltrekt. Alzo ook Chriſtus, die in zijne beloften waaragtig is, geeft niet alleen het teeken zijns lighaams, namelyk het broot, maar zijn lighaam zelve, 't en zy dat wy dat door ongeloove verwerpe; zo zijn dan het broot en den wyn gedenk teekenen des doots Chriſti Jeſu voor ons geleden; want hy zegt, *Doet dit tot myner gedagteniſſe.*

Hier mede zijn de Monniken van hem geſchyden, hem den Heere bevelende, en beloofden voor hem te bidden. Den derde Pinxterdag na de middag, is de Kettermeeſter andermaal by hem gekomen, dewelke hem terſtont gevraagt heeft, of hy van zijn dwalinge (alzo noemen zy de waarheit) nog niet afſtaan wilde. Daar op antwoorde hy, dat hy by zijn geloove ('t en ware dat het kwaat ware) blyven wilde. Doen begon hy veel redenen, tot wederlegginge zommiger poincten, welke in zijn eerſte belydeniſſe verhaalt ſtaan, te verhalen, alzo hy belooft had te doen: maar het ſonderlingſte was van de transſubſtantiatie des broots, 't welk hy voor al begeer-

1555.

Een Sophiſtſche gelykeniſſe.

Col. 2. 8.

Gods Almogentheit.

Luc. 22. 19.

Digitized by Google

1554 geerde te behouden. Wilt gy (zijde de Kettermeester) de klare woorden Christi; neemt, eet, enz. veranderen? Geenzins, zijde hy, maar zy moeten na den geest, en gelykformigheit der H. Schrift, en gantschelyk niet na de letter verstaan werden. Ten anderen, ik kenne (zijde hy) dat Christus zijn belofte van het broot en wyn niet geschyden, maar allezins inwendiglyk volkomen heeft, het gene dat hy uitwendiglyk met het broot beduit: Maar uwe Transsubstantie verzake ik gantschelyk, als die daar stryt tegen alle waarheit der Schrift en natuurlyke redenen. Ten eersten, is 't dat het broot, 't welk de Apostelen in het Avontmaal ontfingen, dat natuurlyke lighaam Christi was, zo hebben zy min dan wy, namelyk, een ongekruist lighaam ontfangen; het welk haar niet nut en was: want alle onse saligheit bestaat alleen in Christus, en die gekruist, dat is in den doot en offerhande Christi, sonder de welke ons Christi lighaam niet nut is. Maar de Apostelen zijn salig geworden, als ook wy, door de offerhande Christi: zo moet dan volgen, dat zy het Lighaam Christi geestelyk door den gelove ontfangen hebben. Ten anderen, heeft ons Christus het Avontmaal tot zyner gedagtenisse gelaten. Indien nu het Broot Christus Jesus zelve is, hoe zal ons dat tot een gedagtenisse wesen den genen die zelve tegenwoordig is? Ten derden, zo moetmen 't Avontmaal des Heeren houden, en zynen doot verkondigen tot dat hy komt. Zo behoorden dan dese oeffeninge op te houden, na dat Christus, alzo gy zegt, nu alreede gekomen is. Daarenboven, uwe transsubstantiatie stryt tegen de openbare getuigenissen der

Joh. 14. 28. Schriftuur: Want Christus zegt, *Siet, ik verlate de werelt, en ga tot den Vader.* Item, *het en zy dat ik henen ga, zo en zal de Trooster niet komen.* Item,

Joh. 16. 7. *my en zult gy niet altyt hebben.* Nog vorder, deze veranderinge stryt ook tegen Christi Hemelvaart, en zitten ter regterhand zyns Vaders. In summa, hier uit spruiten vele ongeschiktheden, die te plomp en onlydelyk zijn. Want voor eerst werden hier door vele nederdalingen en wederkomsten Christi versiert. En dat nog grouwelyker is, is het dat het Broot Christus zelve is, zo wert hy nog dagelyks gebroken, gekruist en gedoot. Eindelyk zo moeste hy nog dagelyks lyden. Item, zo moeten hem de Roomsche Priesters nog dagelyks dooden, en zijn bloet vergieten. O Blasphemie! Doe zyde de Kettermeester, daar zijn twederlei Goddelyke eetingen des Lighaams Christi: De een geestelyk, en d'ander lighamelyk of sacramentelyk. Al is het, zijde hy, dat in 't Avontmaal uitwendige elementen zijn, die onze zwakheit diene, zo is nogtans de spyse en drank, die Christus geeft geestelyk, en moet geestelyk ontfangen werden: want de vleeschelyke ontfanginge en is niet nut, maar de Geest maakt levendig. Zo en magmen dan het vleesch Christi, als ander vleesch, van koejen en schapen, met den tanden niet eten, maar geestelyk door den gelo-

Joh. 6. 51. ve, als Christus zelve leert: *Ik ben*, zegt hy, *dat levende Broot, dat van den Hemel nedergedaalt is: zo wie in my gelooft, die heeft het eeuwig leven.* Niemant kan dat broot geven, dan Christus zelve. De Dienaar geeft broot en wyn, maar Christus geeft het gene, dat by het broot, namelyk zijn lighaam beduit wert. Daar op zyde de Kettermeester: Christus spreekt daar van dat geestelyk eten. Want de Joden meenden, dat zy het vlees Christi, als ander vlees met de tanden eten moesten. Maar wy geven 't in den mont, en het wert zoetelyk ingezwolgen. Gy zijt, zyde hy, den Capernaïten gants gelyk. Zy verstonden 't vleeschelyk, zo doet gy ook; maar u lieder verstant is nog plomper en godloofer; want gy en eet niet alleenlyk het vlees Christi Jesu, waar mede de Joden te vreden waren, maar boven dien verslint gy ook den geheelen Christus, met beenen, zenuwen, huit en hair. En dat schandelyker is, gy slikt ook in de ziel, ja de Godheit Christi. Ziet dog eenmaal, wat schandelyk ding gy begint. De Kettermeester wert om dese redene gants toornig, zo dat hy hem veroordeelde een Ketter te zijn. Doe hy nu de schandelyke woorde des Kettermeesters hoorde, wert hy in den geest beroert, en zyde overluit: De H. Geest getuigt my, dat gy zelve een Ketter zijt, een vervolger der waarheit, en een Discipel des Antichrists. Ik ben, zyde de Kettermeester, een dienaar van den Paus en Kyser. Hout u vastelyk, zyde hy, aan uwen Paus, ik houde my aan myn en Saligmaker Jesus Christus den gekruisten, die onse zaken in den dag des oordeels regt zal oordeelen: aldaar dagvaarde ik u. De Kettermeester zyde, daar zal ik ook wel durven komen. Ja gy zult daar wel moeten komen, zyde hy, al waar het u leet; dan zult gy zien, dat wy de regte leeringe met den bloede betuigt hebben. Dat zouden wy ook wel doen, zyde de Kettermeester, waren wy daar toe gedwongen. Gy zult u des wel wagten, zyde hy: Daarenboven gy hebt een Mandament van den Kyser verkregen, waar mede gy uwe valsche leeringe beschermt. Gy meugt vryelyk disputeren met zulke argumenten; niemant mag uwe leere berispen, noch in uwe Synagogen, noch daar buiten. De ordinantie Pauli is al vergeten, daar 1 Cor. 14. 29. hy toelaat dat de Gemynte zal mogen oordelen. Wil iemant nu iet zeggen, die moet terstont een Ketter zijn. Niettemin de waarheit, die onse wapen is, en kan niet overwonnen werden. Hier begon de Kettermeester schoon te spreken, begeerende dat hy dat poinct van haren Brootgod, zou laten vallen, en 't zoude al wel zijn. Dit dede hy, om hem te beproeven. *Gileyn* zijn valsheit merkende, zyde: *O myn Heere, myn God, sterkt my tot der doot toe, dat ik geen poinct der waarheit verzake* Alzo is de Kettermeester weg gegaan, hem gevende agt dagen tot zijn beraat, of hy berouw wilde toonen of niet. Hier na kwamen nog by hem de Pastoren, en kwelden hem zeer, den welken hy zijn sprake gantschelyk ontzegt heeft. Maar zy lieten niet af, zeggende, dat zy zulks deden van haarder officien wegen, als die Herders over hem waren. Hy antwoorde, dat hy zodanige Herders niet kende. Want Christus zyde,

Joh. 10. 27. *Mijn schapen booren mijn stemme, maar der vreemdelingen stemme en booren zy niet.* Daar na bad hy den Pastoren, dat ze hem een correcten Bybel zouden geven, belovende haar dwalinge daar in te bewysen. Daar op zijden zy, 't zoude al wel zijn, waar 't dat gy wilde aan het poinct komen, dat is, wilt gy bekennen, dat het al goet en regt ware, dat de Roomsche Kerke, die door den H. Geest geregeert wort, gebiet, ordineert, en voor goet hout. Bewyst my, zijde hy, dat al 't gene dat de Roomsche Kerke hout, met de Hylige Schrift accordeert. Wat zeggen is dat, zijden zy? De Roomsche Kerke mogte aannemen, ordineren, gelooven, afdoen en toedoen wat zy wilde, en 't moeste al goet zijn. De Roomsche Kerke, zijde hy, en heeft niet dan de bloote letter der Schriftuur, welke zy met hare valsche glosen verderft, en den regten zin van dien verzaakt. Ten anderen heeft zy alle ordonnantien en den Godsdienst verdorven, en het fundament der saligheit, namelyk, Christus Jesus met alle zijne verdiensten verworpen. Hierentegen heeft se vele menschelyke vonden, contrarie het Woort Gods ingevoert. Al die, en meer andere dingen, zijde hy, zal ik u bewijsen, zo verre gy my enen Bybel geven wilt. Dat zouden wy wel doen, 1 Tim. 5. 16.

1554. zijden zy; maar gy zout daar uit u fenyn ſuigen.
Joh. 5. 39. De H. Schrift, zijde hy, is geſchreven tot leeringe en onderwyſinge aller menſchen, en Chriſtus beveeltſe te onderſoeken; maar gy wilt den Bybel, tegen Gods bevel, verbieden. Niettemin al verbiet gy my de hylige Schrift te leſen, zo ben ik wel geruſt in mynen Heere en God, die my door zijnen Geeſt, al wat noodig is, te ſpreken geeft.

Ten laatſten, des maandags voor Sacramentsdag, is by hem gekomen. *M. Pieter* de vierde Paſtoor, met welke hy lange en veel geſproken heeft. De Paſtoor, om zijn woorden wel te beleggen, heeft in den eerſten van vele zaken ter materie niet dienende, als van Koningryken, Landen en wonderlyke geeſten veel geſproken: daar na ten propooſte komende, heeft alle valſche redenen, om hem van zijn gelove te brengen, bygebragt. Maar doen de gevangen op zijn belydeniſſe ſtantvaſtig bleef, heeft hem de Paſtoor zeer beſpot, om dat hy van de waarheit zo verſekert wilde zijn. Hy dat hoorende, heeft den Paſtoor beſtraft, zeggende, dat hy een vals Propheet was. In 't kort, hy zijde den Paſtoor zo veel van zijnen Paus, dat hy niet en wiſt wat hy antwoorden zoude. Alzo is de Paſtoor van daar geſchyden, en ging eten met den Kettermeeſters in den Baas. Dit is 't gene dat *M. Gieyn de Muelere* in zijn gevangeniſſe geſchiet is.

Doen nu den tyt zijner overleveringe naby was, heeft hy aan zommige broeders in den Heere, de gantſche geſchiedeniſſe, waar van wy de inhout hier boven verhaalt hebben, overgeſonden, tot dewelke hy aldus ſchryft: Lieve Broeders, hier zende ik u al wat my om den name Chriſti geſchiet is. Maar wat my voorts geſchieden zal, is den Heere bekent. Ik denke wel dat zy my pynigen zullen; want ik en heb haar nergens geſpaart, zy zullen myn vlees ook niet ſparen. Maar, lieve Broeders, weeſt dog ſecreet, want anders het ware om u lyf. 't Is een klyne zake van my, want ik ben nu verkogt, en zal myn offerhande doen, als 't den Heere belieft. Daarom bid voor my, want het is wel noodig. Het gebet der Gelovigen vermag zeer veel by God. Jac. 5. 14. Maar wagt u van de valſche Broeders, die nu zeer vele zijn: en zijt neerſtig in 't woort des Heeren te leſen. Maar voor al, wandelt in de vreſe Gods, dewyle gy den tyt hebt. *Gode zy lof en eere in der eeuwigheit, Amen.* 1555

Na dat hy aldus ſtantvaſtig in de waarheit was volherdende als een getrouwe Dienaar Chriſti, zo heeft de Kettermeeſter zijn proces gevordert, en hem de wereltlyke Overigheit overgelevert. Kort daar na wert hy voor den Balju en Schepenen van Oudenaarde gebragt, en heeft aldaar de ſententie des doots ontfangen Zo wert hy daar na, als een onnoſel ſchaap, tot den ſlagtbank gelyt. Onderwege zong hy een Liedeken, en is alzo met blyde gelaat tot het huyſken, dat op de markt gemaakt was, gegaan, aldaar hy ten laatſten, den Name des Heere aanroepende, verworgt en verbrant is geworden, en alzo Godſaliglyk in den Heere ontſlapen, in Juni, Anno vyftien hondert vierenvyftig.

THOMAS CALBERGE buiten de Stad Doornik gemarteliſeert, daar veel gewapende tot aſſiſtentie waren.

Al raakt gy onverwagt, O THOMAS! in 't verdriet,
Geen nood: God heeft u tot zyn lieveling verkooren
Door deeze martel dood, u is wat groots beſchooren;
Dies kreun u aan de pyn van 't bevig lyden niet.
Een oogenblik zal u naar 't voorhof overvoeren
Van 't zalig ryk, daar niets de vroomen zal ontroeren.

DEſe is te Doornik geboren, en een Tapytwever van zijn handwerk geweeſt, en is gevangen geworde den negentiende Juni in 't jaar vyftien hondert vierenvyftig. De oorzake

1554. zake zijner gevankeniſſe is geweeſt, dat hy zommige Pſalmen uit het Geneefſche Pſalmboek met zijne eigen hand in een boek geſchreven had, 't welke hy een van zijne goede vrienden leende, die dat aan een ander van zijn handwerk medegedeelt heeft. Als deſe, by den welke het boek bevonden wert, van de Overheit aangegrepen was, zo melde hy den genen die het hem geleent had. Deſe wert terſtont op het Slot gebragt, en om des boeks wille geëxamineert, en bekende, dat het hem niet toe en behoorde, maar dat hy 't van *Thomas Calbergen* ontfangen had. De Overheit liet *Thomas* halen, en vraagden hem, of het zijn boek was: Maar eer hy antwoorde, begeerde hy dat boek te zien. En als hy 't gezien had, heeft hy bekent dat het zijne was, en dat hy 't met zijn eigen hand geſchreve had. Doen wert hy gevraagt, hoe dat hy zo ſtout was, dat hy zulke geſangen dorſte uitſchryven, die vol dwalinge ſtaken? Maar hy antwoorde, dat hy anders niet en wiſt, dan dat de loutere waarheit daar in begrepe was, welke hy ook dogte te bekenne en te verdedigen. Daarom is hy van zijn gelove geëxamineert, van welke hy een opentlyke bekenteniſſe gedaan had, na de gaven en genade die hem God medegedeelt had. Na dat zulks geſchiet was, is hy op het Slot in de gevankeniſſe gelyt, daar hy in gebleven is van den negentiende Juni af tot den vierentwintigſten toe, als de Papiſten den Geboortedag van *St. Jan* den Dooper plagten te vieren. Op den ſelven dag is hy ontrent negen uren des avonts van 't Slot in het Raathuis gebragt, en onderwegen heeft hy den 34. Pſalm geſongen, *Ik wil zijnde verblyt, God pryſen en maken groot*, *enz.* Des anderen daags is hy voor den Raat geſtelt, en wederom van de principaalſte Artykelen der Religie geëxamineert. En als hy een opregte bekenteniſſe gedaan had, gaven zy hem eerſt goede woorden, en beloofden hem genade, indien hy wederroepen wilde. *Thomas* antwoorde: Zulke aangebodene genade mag wel een verderfeniſſe des lighaams en der ziele genaamt werden, als ik om zulker gemeender genade de waarheit zou verloogenen, van zulk een korte verlenginge deſes armen en ellendigen levens. En als de Raatsheeren ſagen, dat hy geen ander antwoort wilde geven, en dat hy by zijn meeninge bleef, hebben zy eindelyk de ſententie van hem uitgeſproken, dat hy levendig tot aſſche toe verbrant zou werden.

Maar als het gemeene volk dit oordeel vernomen heeft, hebben vele daar over in de Stad gemurmureert, nademaal voor wynige dagen een boosdoender, die een zeer grouwelyke misdaat bedreven had, door voorbiddinge zijner vrienden, en om gelts wille van de doot vry gekogt was, alzo dat vele op de ſtraten overluit zijden: Het is te erbarmen, dat een vertwyffelt booswigt, die zulk een ſchandelyken boosdaat begaan heeft, los gekomen is: en dat deſe man, die hem altyt wel gedragen, en een eerlyk leven gelyt heeft, tot zulken grouwelyken doot veroordeelt moet werden. Dit gerugt wiert zo ſterk, dat de Heeren, om den aanſtaanden oproer te ſtillen, den voorzijden boosdoender wederom in de gevankeniſſe deden leggen, en den Schutteren en gezworenen bevelen moeſten, dat zy met hare beſte wapenen by de executie van deſe *Calbergen* weſen zouden. Als zy hem nu tot den vuure uitvoerden met een grooten hoop geharnaſchte mannen, zo zijde hy onderwegen vele menſche, die hy kende, goeden nagt. En als hy ſag dat een vah zijne geburinnen, uit Chriſtelyk medelyden om zijnent wille weende, ſprak hy: En weent niet, lieve geburinne, maar verblyt u veel meer, want ik met vreugde na mynen God wandele. En om zulke zijne geeſtelyke vreugde te betuigen, begon hy met luider ſtemme te zingen den 118. *Pſalm*: *Danket den Heer zeer hoog gepreſen, want groot is zijn vriendelykheit, &c.* En als een Franciſcaner Monnik, die na de gewoonte met een gevangenen ging, hoorde dat 't volk groot gerugt maakte, zyde hy: *Thomas* zingt hymelyk in u herte. Maar hy hoorden na den Monnik niet, maar zong zijnen *Pſalm* ten einde toe uit. 't Gerigte wert voor de ſtad gehouden, op de plaatſe genaamt den Nonnenkamp, om dat de Kooplieden gebeden hadden, dat men de executie op de markt niet doen zou, om des grooten wints wille, die daar waaide. Als hy nu op de Gerigtplaatſe gekomen was, ſag hy een grooten hoop Franciſcaner en *Auguſtyner* Monniken ſtaan, die *de Seneſchal* van Henegouwe, Hooftman op 't Slot te Doornik, een gezworen vyant en vervolger der Lutheranen, daar beſchikt had, op dat zy den armen gevangen kwellen, en van zijn bekenteniſſe afſlyden zouden. Maar *Thomas* en begeerde anders niet, dan dat hy aan den paal gebonden werde, en zijnen Heere aanroepen mogte. Doen klommen de Monniken d'een na d'anderen op de ſtellagie, om haar handwerk aan hem te gebruiken, dewyle zy dog gewoonlyk zijn de arme Chriſtenen, inſonderheit in de ure des doots, te fexeren en te kwellen: maar zy konden aan hem niet winnen. De Ondervoogt in de Stad, met name *Nicolaus van Calonne*, heeft den Seneſchal een dienſt willen doen, en ſprak veel met *Thomas*: maar hy regtede alzo wynig uit, als de andere. Als de Seneſchal zulks ſag, wert hy raſende na zijne gemene wyſe, en beval den Monniken met den Ondervoogt, dat zy af klimmen zouden, en geboot den Beul, dat hy 't vuur zou aanſteken. En als zy af klommen, waren drie Franciſcaner Monniken niet wel te vreden, en vraagden hem in het af klimmen: *Thomas*, gelooft gy ook dat 'er een Vagevuur is, daar de zielen genoeg moeten doen voor de ſonden? *Thomas* zijde: Ik geloove dat het bloet Jeſu Chriſti ons rynigt van alle onſe ſonden. Een ander Monnik riep: *Thomas*, gelooft gy ook in de Roomſche Kerke? *Thomas* antwoorde: Ik geloove een hylige algemyne Chriſtelyke Kerke, welker Hooft Jeſus Chriſtus is, en niemant anders. En als het vuur op brande, zijde de Gardiaan der Franciſcaner: *Thomas*, bekeert u, het is nog tyt: gedenkt aan de arbyders, die de alderlaatſte in den wyngaart des Heeren kwamen. Maar hy antwoorde midden in 't vuur dat men 't nog hooren kon: Ik geloove, en ben ſeker, dat ik een arbyder ben in den wyngaart des Heeren. Daar na hief hy zijne oogen ten Hemel, en riep drie of viermaal met luider ſtemme: *Myn God*. En alzo gaf hy zijnen geeſt.

1554.

RICHARD le FEVRE.

Richard le Fevre van Rouane geboren, een Goutſmits geſelle, is in den jare vyftien hondert eenenvyftig te Lyons eerſt gevange geweeſt daar hy in de gevankeniſſe een Chriſtelyken broeder, die om des Euangeliums wille gevangen lag, kwam beſoeken: daar hy de waarheit des Euangeliums zo ſtantvaſtelyk belede, voorgeſtaan en beſchermt heeft, dat hy van den Raat en Regters der Stad ter doot verweſen wert. Van welke ſententie hy geappelleert heeft, en beroepen ten hoogen Hove van Parys. Als hy nu daar henen gebragt wert, is hy onderwegen wonderlyker wyſe uit de handen der dienaren, die hem gelyden, ontweldigt geworden. Namaals is hy wederom gevangen te Grenoble. Maar dewyle hy dit al t'ſamen beſchreven heeft, en hoe men hem gehandelt, en wat men hem gevraagt heeft, zullen wy het zelve uit zijnen brief beter konnen verſtaan, welke aldus luit:

Wonderlykheit in't verloſſinge.

1554. IS 't dat gy, alderliefſte Broeder, my wederom gevangen ziet, dat zal u geen wonder geven, wilt gy een wynig aanmerken, dat de Heere Jeſus my in deſe werelt geen rutte gegeven heeft; 't welk ik wel bevonden heb na dien tyt, dat hy my uit doots perykelen en uit de hand der vyanden, die gy wel weet, ontnomen en verloſt heeft. En duſdanigen loop des levens heb ik nu genoeg beproeft, zo dat ik niet anders en denke te verwagten dan nieuwe aanvegtinge, gelyk my de Satan nu dikwils aangevogten heeft. Nog Chriſtus en belooft ons geen grote vrede in dit leven, nog ook geen lange beſtant, hoewel dat ik het wel begeeren zoude. Daarenboven heb ik wel vlytig geweeſt, en alle middelen geſogt om vredelyk en geruſtelyk te mogen leven: Maar gelyk als David zegt, als ik die begeerde en ſogte, zo kwam my ſtryt voor handen. In deſe bekoringe ben ik alzo verſlagen geweeſt, dat ik dikwils ter aarden viel, en ben zo verbaaſt en moedeloos geworden, dat ik gantſchelyk niet en wiſte, waar ik my keeren zoude. In welke perykelen ik zoude moeten vergaan hebben, hadde de Heere myns niet ontfermt. Ik hope dat de Here, is 't dat gy dit wilt aanmerken, u niet en zal laten vallen tot ydele gedagten en wanhoop, ſonderlinge nadien hy u met 't oordeel des Geeſts begaaft heeft, dat gy daar door beroert, zijn voorſigtigheit niet en zou bekennen, of zijnen eeuwigen raat aanmerken, daar door alleen dat deſe myn zake tot deſen dag toe geregeert is geweeſt: waar van ik zulken uitgang verwagte, die tot zijns naams eere, tot ſtigtinge zijner Gemynte, en tot mijner vertrooſtinge zal ſtrekken; gelyk als 'er nu een beginſel van geweeſt is: zo dat 'er veel die minder ondervraagt zijn geweeſt, zo van de Overheit, als ook van andere menſchen, die nog in den Kerker zijn, of buiten duſdanigen ellendigheit, God nogtans vreſen, zeer geſtigt en in den geloove verſterkt zijn geweeſt: die alle getuigen mogen zijn der dingen, die in deſe handel geroert en gedaan zijn. Maar alzo 't veel te lang zoude vallen, al te verhalen dat 'er geſchiet is, zo zal ik u alleen beſchryven het gene dat ik meene dat gy begeert: wel wetende dat gy dit niet uit eenige ligtveerdige curieusheit, maar alleen tot ſtigtinge en opbouwinge der Gemeenten begeert.

De oorzake zijner gevankeniſſe.

't Is kennelyk genoeg, alderliefſte Broeder, dat wy dikwils in zulke tyden en plaatſen kome, daar wy zien, hooren en merken, dat Gods eer ſchandelyk vertreden en gelaſtert wort. Welke de oorzake geweeſt is, dat ik eenen moet gegrepen hebbe om de waarheit Gods, na de magt die my God gegeven had, te beſchermen: En daarom te meer, om dat zy my met alle gewelt daar toe wilden brengen, dat ik hare ſuperſtitien gehoor geven zoude, daar door zy my van de waaragtige Religie en het Chriſtelyke geloof, tot haar ongoddelyke dienſten lyden wilde, daar zy dog zeer wel wiſten dat ik te Geneven in de Gemynte Gods woonde. Zo hebbenſe den Provooſt of Rooderoede, die in het Delphinat geſtelt was, tegen my verwekt, dat hy my, doen ik in de Herberge was, zoude komen vangen. Zo is hy gekomen ontrent ten tien of elf uren des nagts, en heeft my gevangen, en met koorden gebonden: en overmits het nagt was, in een kamer gelyt van een van zijne Scharianten, *Brancbe* genaamt, om des anderen daags in den Kerker te ſluiten, 't welk ook geſchiet is. Op den ſelven dag ben ik tot den Regter des Provooſts gebragt, die my terſtont in een diepen donkeren Kerker heeft doen leggen, daar ik byna twaalf dagen gebleve heb by twee moordenaars, die des avonts in deſelve plaatſe gelyt zijn, welke my zeer ſchandelyk toegeſproken, en groot verdriet aangedaan hebben. Om welker zaken wille veel eerbare en treffelyke luiden, die daar gevangen waren, hoorende mijn benauwtheit, hebben zo veel by den Kerkerwaarder gedaan, dat ik mogte gehoort werden, om daar na een beter plaatſe, daar ik meer lichts mogte hebben, te verkrygen. Zo heeft de kerkerwaarder van de poorte Troine genaamt, vlytigheit gedaan by des Provooſts Regter, dat hy my wilde hooren. Maar als hy en de Biſſchop dit gantſchelyk wygerde, zo ben ik tot den Onderſtadhouder geſonden, en alzo op den eerſten dag mijner gevankeniſſe ront om de Stad gelyt van den eenen kerker in den anderen. 1555

Ten laatſten heeft de Onderſtadhouder in den kerker der Poorte Troine, een Advocaat en Raatsheer, met een Schryver tot my geſonden, om my te ondervragen. Daar ik by veel broeders gevraagt wert, van mynen naam, van mijn Vaderlant, van waar ik kwam, en waar ik henen wilde, wat ik in de Stad ſogte, en ook wat de oorzake was mijner gevankeniſſe, wat boeken en wat woorden dat ik in de Herberge gehad had? Als ik nu daar op met veel woorden geantwoort had, zijde de Advocaat: Gelooft gy de Roomſche Kerke? Geenzins, zijde ik: maar ik geloove de algemyne hylige Kerke. Welke is de algemyne Kerke, zijde hy? De vergaderinge en gemynſchap der Chriſtenen, zijde ik. Welke is die vergaderinge, zijde hy, en waar uit beſtaatſe? Die beſtaat, zijde ik, uit 't getal der gene die God verkoren heeft, datſe litmaten Jeſu Chriſti des Soons Gods zouden zijn, welker Hooft hy ook zelve is. Waar is deſe, zijde hy, en hoe wortſe bekent? Zy is, zijde ik, over de gantſche werelt, in verſchyden plaatſen en landen, verſtroit: en wort bekent door de geeſtelyke regeringe, welke door Gods woort geſchiet; en ook door die Sacramenten, welke de Heere Jeſus Chriſtus zelve ingeſtelt en haar bevolen heeft, gelyk als wy zien dat veel ſteden en natien alzo onderhouden en geregeert worden. Gelooft gy dan, zijde hy, dat de Kerke die te Geneven, Lauſanne, Bern en in ander diergelyke ſteden is, meer de waaragtige Kerke Gods is, dan de hylige Roomſche Kerke? Ja gewiſſelyk, zijde ik, want die hebben de zekere kenteekenen der waaragtige Kerke. Wat onderſcheit, zijde hy, is 'er tuſſchen de Roomſche Kerke, en der gener die wy nu verhaalt hebben? Zeer groot onderſchyt, zijde ik: Want de Roomſche Kerke met menſchen inzettinge geregeert wort: maar de andere alleen met het woort en gebode Gods. Waar hebt gy eerſt, zijde hy, deſe leeringe geleert? In Engelant, zijde ik, te Londen, en ben ook van mijn kintſche dagen af in de H. Schrift opgetrokken en geleert. Hoe lange, zijde hy, hebt gy te Geneven gewoont? Tien jaren, zijde ik, of ten minſten negen. Gelooft gy ook, zijde hy, dat de Maget *Maria* een Voorſpreekſter, en Patroneſſe der ſondaren is? Ik geloove, zijde ik, het gene dat ons door Gods woort betuigt wort, dat Jeſus Chriſtus alleen de Middelaar en der ſondaren Advocaat is: en dat de Maget *Maria* ſalig is, maar nogtans dusdanigen Advocaats officie niet en gebruikt. Wat zegt gy dan, zijde hy, van de Hyligen, hebbenſe geen magt voor ons te bidden? Neen, zijde ik, maar ik geloove datſe ſalig zijn, en wel te vreden met de genade en eere, die zy door de groote weldaden des Heeren genieten, dat zy leden zijn des Soons Gods Jeſu Chriſti: in welken zy met groote dankbaarheit haar zo verheugen, dat zy zulken hyligen officie en Patroonſchap, dat God alleen zijnen lieven Soon gegeven heeft, niet willen aangrypen en aanvaarden, Maar wat gevoelt gy dan, zijde hy, van de gene die der Roomſcher Kerken Religie onderhouden?

De Roomſche Kerke.

Voorſpraak

den?

1554. den? agt gyſe ook voor Chriſtenen? Geenzins, zijde ik, maar als ongeloovigen. Want (gelyk als ik te voren gezegt hebbe) haar Kerke en wort door Gods woort niet geregeert, maar zy ſtryt veel meer tyranniglyk daar tegen. Gelooft gy ook, zijde hy, dat alle die van de Roomſche Kerke afwyken, Chriſtenen zijn? Ik en behoore niet, zijde ik, te antwoorden, dan alleen van myn geloove, en van 't gene dat my opgelegt is: daarom zal 't nu genoeg zijn, dat ik voor my zelven, en niet voor andere antwoorde. Want een iegelyk, als *Paulus* zegt, zal zijnen laſt dragen. Doen viel my de Advocaat wederom aan, en wilde dat ik hem zou antwoorden, en drygde my daar toe te dwingen, waar 't dat ik 't niet en dede. Zo zal 't dan, zijde ik, met geen regt of Juſtitie geſchieden. Maar dat my gevraagt wert van den genen die te Geneven, Lauſanne, en op ander plaatſen de waaragtige Religie onderhouden, heb ik geantwoort, dat ik geloofde datſe Chriſtenen waren. Maar van de genen die van de Roomſche Kerke afwyken, zijde ik, dat 'er veel baſtaarden onder waren, die de regte Religie niet en hadden, als Wederdoopers, Epicureen, en die den luſt des vlees zoeken: welke hoewel zy uit Babylon gegaan zijn, nogtans en zijnſe van de waaragtige Kerke en Gemynte Jeſu Chriſti niet, gelyk als de gene zijn, die haar alleen op Gods Woort verlaten, en haar daar mede met alle gevoegelykheit en manierlykheit laten regeeren. Als ik van dusdanigen volk verhaalt hadde, zijde de Advocaat, dat ikſe wel kende. Ik kenneſe, zijde ik, door de genade Gods, niet dat ik met haar eenige gemeenſchap hebbe; maar veel meer dat ik 'er my afwagten en afſchyden mag. Want myn voornemen is, in de waaragtige Kerke Jeſu Chriſti, en by zijner leeringe te blyven. Ja, zijde hy, in de Antichriſtiſche Kerke. Daar na vraagde hy my, of ik by zulken verdoemden leeringe wilde blyven. Ik en agte deſe, zijde ik, die ik belyde, zodanig niet, maar als zulke, die gants Chriſtelyk en hylig is. Daarom, zo lange als my God de genade geven zal, dat ik hem in dit leven mag aanroepe, zo begeere ik niet anders dan tot den laatſten dag myns levens, en tot den uitterſten adem toe, in deſe leeringe te blyven en te volherden. Gy zijt, zijde hy, op u meeninge zeer hartnekkig. En de wyle hy ſag dat het tyt was om het middagmaal te eten, zo heeft hy bevolen datmen het andere tot des agtermiddags toe ophouden zoude: en datmen my alle de vragen, en het gene dat ik daar op geantwoort had, 't welke de Notaris van woort tot woort had geſchreve, zoude voorleſe. En als ik die na haren wille onderteekent had, is 'er van de Advocaat begeert, dat hy my wat meer licht zoude gunnen: 't welk hy ook gedaan heeft, en veel menſchen die in den Kerker waren, zijn der zeer in verblyt geweeſt. Ik ben van den Kerkerwaarder by zodanige broeders gelaten, die my met alle vertrooſtinge verſterkt en verheugt hebben. Ten een ure na de middag heeft de Onderſtadhouder my in de Regtkamer geroepen. Zo ben ik van den Kerkerwaarder by hem gebragt, daar veel Advocaten waren, en ook een Grauwmonnik. Daar wert my wederom gevraagt, wat ik in myn herberge geſproken had: en ſonderlinge dat ik myne Waart en Waardinne beſtraft had, dat haar kinderen in dat gebet, datmen over tafel ſpreekt, niet beter geleert waren. Ik was daar toe beroert door het gene dat ik in de Gemynte Gods, en onder eerbare luiden gezien en gehoort had: en daarom hebbe ikſe moeten vermanen en leeren, hoemen in duſdanige maaltyden behoort te bidden: zo zijn zy daar door verbittert geweeſt, en hebben verkeerdelyk en heel anders overgedragen, dan ik

over tafel liden.

wel gezegt hadde: welke d'oorzake geweeſt is, dat ik 't ſelfde niet en hebbe willen bekennen of belyden op ſulke maniere als het den Onderſtadhouder my oplyde; maar ik hebbe hem beweſen uit wat oorzake en met wat redenen ik hen vermaant hadde, namelyk, dat alle Chriſtenen behoorden uit der herten en in den geeſt te bidde, en met de tale die van een iegelyken verſtaan wort, gelyk als wy opentlyk uit Gods Woort vermaant worden: het welk daarom geſchiet, op dat andere luiden daar door geſtigt mogten werden. Daarenboven dat duſdanigen gewoonte, datmen in een onbekende ſprake bid, door groote ſuperſtitie ingebragt is: welke in de werelt nog ter tyt, door groote onwetenheit kragtig is. Als de Grauw Monnik dit van my gehoort had, heeft hy verlof begeert om te ſpreken: en met veel woorden willen betoonen dat haar *Benedicite*, en *Gratias agimus tibi*, *laus Deo*, *pax vivis*, *Requies defunctis*, en ander gebedekens, ik en weet niet welke, en ook in alle ſpraken, van God verſtaan worden: en dat de Roomſche Kerken zulken maniere van bidden, van de eerſte Kerke en de oude Doctoren behoude hadde, die deſelve in het Latyn gebruikt hebben: waar 't anders, zo zoude men anders niet dan op het Walſche mogen bidden; en veel andere dingen zijde hy, die te lang zijn om te verhalen. Als ik dat gehoort had, hebbe ik ook begeert gehoort te worden, en datmen 't ook zoude ſchryven het gene ik zegge zoude. Als my dat vergunt was, hebbe ik geantwoort, dat ik niet en zijde, datmen niet behoorde of mogte, in 't Latyn, Grieks, Hebreeuws, of andere taal te bidde, maar datmen in de Gemynte, in een vergaderinge of geſelſchap zulke gebeden behoort te gebruiken, die van een iegelyk verſtaan, en daar een iegelyk door geſtigt mag worden: gelyk *Paulus* dat de Gemynte van Corinthen leert en beveelt. De Monnik ontſteke zijnde met toorn, begon hier af een geheel ſermoen te doen, bybrengende eenige vernuftige en ſubtile redenen uit de Philoſophie, hoemen behoort te bidden en te danken, zeggende van 't gene daar de Euangeliſten afſchryven, van den ingank Jeſu Chriſti in Jeruſalem, dat 'er geroepen wert, *Hoſanna de Sone Davids*. Dat de gene die duſdanigen lof ſongen, die maniere der talen niet en verſtonden, gelyk als *S. Hieronymus* dat uitlegt. Daar ik op geantwoort heb, dat *Hieronymus* wel mogt ſchryven, dat de gene die duſdanigen lof Jeſu Chriſti in zijn inkomſte ſongen, de beduidenisſe en de kragt des Loffangs niet en begrepen: ſonderlinge nadien dat dit Davids prophetie was in den 118. *Pſalm*, daar hy van de toekomſte des Heere en zijnen ingang propheteert: Maar de Euangeliſten, die daar bewyſen dat deſe prophetie in Chriſtus vervult was, en vermanen daar niet van, of zy de woorde verſtonde. Maar *Paulus* ſonderlinge uit den Geeſt Gods ſprekende, heeft een ſekeren regel en een gemeene leeringe allen Chriſtenen gegeven, om te bidden, als hy zegt, datmenſe in zodanige taale zal doen, die van een iegelyk verſtaan wort, en een iegelyk ſtigten mag: 't welk my zo veel doet, dat ik daar benevens zulken ſubtylen en vernuftige Philoſophie niet veel en agte. Doe zijde de Monnik, dat ik onbekwaam was om de Hylige Schrift uit te leggen, byſonder om dat ik geen Latyn konde. Want als hy my veel in 't Latyn aanſprak, begeerde ik van hem, dat hy met my geen ander taal wilde gebruiken, dan gelyk ik ſprak, want wy het Latyn niet en behoefden, nadien dat wy byde François konden. Zo begon hy wederom een ander predikinge, voortbrengende de magt der Concilien en der Doctoren, en ettelyke ander getuigeniſſen der

1554.

1 Cor. 14.

Matth. 21, 9.

men-

1554. zijde ik. Gelooft gy dan, zijde hy, dat hy, als een Stadhouder Jesu Christi, magt hebbe te ontbinden? Neen, zijde ik. Hoe verstaat gy dan, zijde hy, dat hy eenige magt heeft? Ik versta des Paus magt, zijde ik, gelyk hem *Paulus* verklaart in den *tweeden Brief* tot den *Thessalonicensen*, in het *tweede Kapittel*: Dat overmids de werelt de liefde der waarheit niet en heeft aangenomen tot haar behoudenisse, dat God daarom den Satan en zijn Dienaars magt gegeven heeft tot bedrieginge en dwalinge, op dat de menschen de leugenen zouden gelooven, en zulke Herders en Leeraars kregen als zy verdient hadden. Doe bewees my de Grau Monnik, hoe dat Jesus Christus *St. Pieter* magt gegeven hadde om te binden en te ontbinden: en dat de Paus zijn nakomeling of stoelbezitter was, en een Stadhouder Christi Jesu: en dat de Kerke altyt dus geregeert is geweest: datse altyt een Hooft gehad heeft in dese werelt, gelyk als zy in den Hemel een heeft. En al is't dat de Herders haar leven niet aan en stellen na Gods woort dat zy verkondigen, datmen daarom nogtans haar leringe niet en behoorde te veragten: gelyk als Christus *Matt.* 23. leert, en veel ander woorden sprak hy, daar op loopende. Ik hebbe hem geantwoort: Waar t dat de Paus en zijn aanhangers zuiverlyk en getrouwelyk Gods Woort verkondigden, zo datse geen menschen droomen daar by verzierden, en geen inzettinge of wetten na haren moetwille stelden of bybragten, zo zoude ik de zuivere Leeringe Jesu Christi en der Pastoren der Kerke, alwaar haar leven anders, wel willen ontfangen: Gelyk als Christus vermaant *Mattb.* 23. dat de Schriftgeleerde en Pharizeen zaten op den stoel *Mosis*; en beveelt, datmen haar leeringe, en niet haar leven volgen zal. Maar het verschilt al veel, of zy, die de Kerke bewaren, in den stoel *Mosis*, het welk den stoel der waarheit is, zitten: of in den stoel des leugentaals, en in den zetel des grouwels en aller boosheit. Gelyk *Daniel* te voren gezegt heeft, en ook *Paulus*: dat de verdurven mensche, en de groote grouwel zal zitten in den Tempel Gods, en tegen al dat Goddelyk is zig zelven verheffen. Maar dat Christus *Petrus* magt gegeven heeft van binden en ontbinden, daar heeft hy hem een zeker maniere en officie in beschreven, als hy hem en de ander Leerjongers beval, dat zy het Euangelium zouden verkondigen, en heeft sy alzo tot zijn navolgers en tot den dienst zijns Woorts geroepen. Het welk ook *Petrus* en zijn medegesellen wel verstonden, die de Pastoren der Kerke geen ander leeringe voorstelden, dan het zuivere Woort Gods, daar de gantsche kragt en magt van binden en ontbinden, en ook de sleutelen in zijn: daar het Ryke der Hemelen door open gedaan, en gesloten wort. Maar nieuwe wetten te maken, en die op de consciencien der menschen te leggen, dat stryt tegen dusdanigen dienst, en tegen den wille Gods, die tot zijn Woort niet toegedaan of afgetrokken wil hebben: gelyk de Paus gedaan heeft, die na zijnen lust de zuivere Religie, die na Gods Woort gestelt was, vervalst, verdorven en gantschelyk onder de voeten gebragt heeft. En de hylige Kerke en ontfangt of belyt geen ander leeringe, dan Gods Woort, en steunt op geen authorityt der menschen, of op eenige waarheit haars levens: Maar gelyk *Paulus* zegt, zy is den eeuwigen Raat Gods, en in zijn Woort gefondeert, in de leeringe der Propheten en Apostelen gestigt: welker gantsche timmeringe Christus den hoeksteen is, daar de gantsche timmeragie op rust, gelyk deselve Apostel tot den *Ephesen* aanwyst. En de Kerke en kan ook geen twee hoofden hebben, een in den Hemel en 't ander op der aarden: maar alleen Jesus Christus in Hemel en op aarden van groote heerlyker magt, gelyk als *Paulus* in veel plaatsen zijner brieven leert. Daar op vermaande my de Grau Monnik, en leerde, hoe datmen *Paulus* verstaan moeste: Dat ik hem niet en verstont, en dat hy te Romen den Paus had zien prediken: en dat ik dit uit een kwaat herte tegen hem sprak, dat de oude Doctoren de hylige Schriftuur, en de hylige Concilien verklaart had: Dit zijde hy met vele woorden. Maar de Onderstadhouder, als hy zijn voornemen vervolgen wilde, heeft my vermaant dat ik zo hartnekkig op mijn meeninge niet blyven wilde: Dien ik gezegt hebbe, dat ik anders niet antwoorden mogt. Als hy my nu vraagde of ik op een ander tyt te Lyons niet gevangen geweest was: hebbe ik geantwoort, Ja. Gevraagt zijnde, hoe, en om wat zake dat ik gevangen was, en van de gantsche reden en handel der zaken, wat vonnis dat 'er geweesen wert, en hoe dat ik verlost ben, en door wien, en wat haar daar toe beroerde om my te verlossen? Zo heb ik geantwoort, dat ik gevangen was, om dat ik in den kerker kwam bezoeken een die om des Euangeliums wille gevangen lag: en het gene daar ik in beschuldigt wiert, was om myn geloof, dat ik uit het Euangelium aangevangen hebbe. Als ik nu van den Regters van Lyons geappelleert had, tien dagen na de appellatie ben ik zekere liede overgelevert om te Parys ter hooger Vuurschare gebragt te worden: op den weg, als wy over de Riviere de Ligier zouden overschepen, wert ik van zommige vermomde, bedekte en onbekende menschen ontweldigt, die my in het naalte Bos gebragt hebben, en op mynen weg gestelt, en my de genade des Heeren hebben bevolen, en vry laten gaan: zo datse my haar namen noit bekent gemaakt hebben. Doen dede de Onderstadhouder groote vlytigheit, en heeft 'er my dikwils van aangesproken, dat ik hem dese zoude noemen. Als ik stantvastelyk altyt zijde dat zy my onbekent waren, heeft hy 't niet willen gelooven, vragende my of ik my eenigzins wilde begeven tot het gene dat te Lyons eerst in myn zaken gehandelt was? Daar ik op geantwoort heb, dat ik zulks niet en wygerde, maar begeerde.

Wonderlyke verlossinge.

Daar na hebben zy my van de Oorbiegte gevraagt, of ik geloofde datmen den Priester biegten moeste? Daar ik op antwoorde, dat ik geen ander biegte en bekende, dan de gene die wy dagelyks moeten tot God doen: en de broederlyke verloeninge welke ons Jesus Christus en zijn Apostelen zeer aangepresе hebbe. Doen vraagde my de Grauw Monnik, of ik niet gelesen had 't gene Christus in het Euangelium van de biegte, diemen den Priester doen moet, als hy den Melaatschen, die van hem gesont gemaakt was, beval, dat hy zig zelven den Priester vertonen zou: dat dit de oude Doctoren en Concilien van de Oorbiegte verstaan en uitgelegt hadden?

Van de Oorbiegte.

Als ik van dese dingen zijn lange redenen gehoort had, zijde ik, dat de Gemynte des Heeren Jesu Christi noit zodanigen biegte onderhouden had, dat de menschen hare sonden tot des Priesters ooren zouden brengen: en al heeft de Roomsche Kerke zodanigen maniere van biegten opgebragt en onderhouden, daarom en is zy niet regt of nuttig, want de Kerke Christi en heeft die niet geleert. Van den Melaatschen die de Heere gesont gemaakt heeft, en is hem niet bevolen dat hy zijn sonde den Priesters in de ooren zou zeggen: maar dat hy zig zelven vertoonen zou, en getuigenisse geven der gesontheit die hy door den oppersten Priester verkregen had. Maar hoe dat wy onse sonden alleen God zullen belyden, vermaant ons *David* genoeg met zijn exem-

1554. pel en getuigeniſſe, in den 32. 51. en 106. *Pſalm*, daar hy bewyſt, hoe dat hy God zijn ſonden beleden, en van hem vergiffeniſſe verworven heeft, en dat God de droefheit diemen om der ſonden wille heeft, alzo ontfangt, dat hy die weerdiger agt dan alle offerhanden. Als nu de Onderſtadhouder merkte dat den avont aankwam, heeft hy my wederom geſonden, tot den bewaarder der poorten, Troena, in welke plaatſe ik lange tyt met de broeders geweeſt ben; die van den Kerkerwaarder begeert hebben, dat ik by haar mogte ruſten, en by eenige van haar des nagts mogte ſlapen. 't Welk hy op haar belofte en borgtogt toegelaten heeft.

Maar dewyle daar veel menſchen uit de Stad en ook uit den kerker begeerden de leeringe te hooren, die daar verkondigt wert; zo is 't gerugte tot het Parlement in de ſtad gekomen: Daarom is den Onderſtadhouder bevolen, dat ik van haar zou geſchyden en in een ander plaatſe gebragt worden. Zo heeft hy my in 't huis des Biſſchops gebragt: die my, na dat hy het bevel van den Onderſtadhonder en van 't Parlement had, in den kerker geſloten heeft, hoewel dat hy my geenzins in zijn huis hebben wilde; welke de oorzake is geweeſt, dat ik wynig tyts daar na van den Onderſtadhouder en zijnen Raat geroepen ben, daar de Grau Monnik, en de Prediker Monnik, daar wy boven van vermaant hebben, en nog veel andere Papen vergadert waren. Daar hebben zy zeer gearbyt, en alle haar neerſtigheit gedaan, dat ik tot de Pauſelyke Religie zoude komen, en hebben my alle barmhertigheit aangeboden. Maar ik heb haar geantwoort, dat ik geen barmhertigheit en begeerde, dan van myn God, en den Heere Jeſu Chriſti, in wiens genade ik al myn hope geſtelt hadde. De Grauw Monnik bewees doen met een lange ſermoen, wat onderſchyt dat 'er was tuſſchen de Roomſche, en de Geneefſche Kerke. Door welke vergelykinge hy gekomen is tot de vrage, of de Paus magt had buiten Gods woort de conſcienten geboden of wetten op te leggen. Zo bragt hy my voort het gene dat by *Johannes* in 't *laatſte kapittel* geſchreven is: dat 'er veel andere dingen zijn die in dit boek niet geſchreven ſtaan. Item, 't gene dat Chriſtus in 't zelve Euangelium zegt, in 't 15. en 16. *kapittel*, daar hy zijn Diſcipelen vermaant datſe den Vertrooſter den H. Geeſt verwagten zouden, die haar in alle waarheit zou lyden. 't Welk nu de Doctoren der Kerke en de Concilien alle geſtelt en geordineert hadden. Daarenboven dat te Geneven ook zekere wetten geſtelt waren, buiten 't uitgedrukte woort Gods: en dat bewees hy my uit een klyn Pſalmboekjen dat ik by my had, uit de ordinantie daar de gemeene gebeden des Woensdaags mede ingeſtelt zijn, als of dien dag hyliger ware dan de andere. Doe begeerde ik van den Onderſtadhouder verlof om te mogen antwoorden, en de valſche beſchuldinge der Kerke van Geneven te wederleggen: en ook 't gene, dat van haar kwalyk en t'onregte gezegt was, te beantwoorden: Of dat zy my, dewyle zy met malkanderen ſpraken en diſputeerden, zouden ongemoeit laten. Als hy my dat vergunt had, beſag ik de vermaninge die in het Pſalmboek (welk de Grauw Monnik in de hand had) ſtont. Zo heb ik hem beweſen dat des Woensdag in de Gemynte van Geneven verordent was om bekwaamheit en gelegentheits wille, om Gods woort te hooren en in de Gemeente te bidden, ſonder eenige verbindinge der conſcientien of ſuperſtitieuſe onderhoudinge, als of men 't niet en zoude mogen veranderen: en dat ook voormaals de Koningen en Godvrugtige Princen dusdanigen ordinantie en diergelyke manieren onderhouden hebben, om 't volk in de kenniſſe en vreeſe Gods, en in de waaragtiger Religie te behouden: en dat zulks de conſcientien meer verligten, dan bezwaarde. Van 't gene dat hy zijde dat van de Doctoren der Kerke en Concilien beſloten en ingeſtelt was, ſonder het uitgedrukte woort Gods, zijde ik, dat het alzo niet en was, maar dat het in Gods woort al beſchreven en geleert wert, dat tot het regiment der Kerke, en tot des menſchen ſaligheit noodig is, zo datmen voortaan geen beſluit of inzettinge van noode heeft. *Paulus* zegt, dat hy niet en derf zeggen, dat Chriſtus door hem niet gedaan en heeft, om de Hydenen tot gehoorſaamheit des Euangeliums met woorden en werken te brengen. *Johannes* vermaant ook in zijn *tweeden brief*, ſprekende van de leeringe Jeſu Chriſti, datmen hem niet ontfangen zal, die daar komt en die leeringe niet mede brengt. *Paulus* zegt het den *Galaten* zeer ſterkelyk aan, dat, al kwam 'er een Engel uit den Hemel, die een ander leere predikte, dan de leeringe des Euangeliums die hy verkondigt had, dat die vervloekt zy. En dat Chriſtus in het *Euangelium Johannes* bewyſt, dat hy een waaragtige en goede Herder is, en dat zijn ſchapen des vreemden ſtemme niet kennen: maar die uit God is, dat die Gods woort hoort, en dat hy de deure tot het eeuwigen leven is. Item, dat hy zijne Apoſtelen ſont, gelyk hy van den Vader geſonden was. Welk ook geen ander leeringen voorgeſtelt hebben, dan die zy van hem ontfangen hadden: in welke zy alleen namaals van den H. Geeſt verlicht, geleert en verſterkt zijn geweeſt. En *Petrus* in zijn *eerſten brief* in het *vyfde kapittel* vermaant de Paſtoren der Kerken, datſe haar kudde met Gods woort alleen zouden wyden, ſonder eenige heerſchappye daar over te voeren, tot verdrukkinge van de ſchaapkens Chriſti: van welke matigheit de Paſtoren in 't Pausdom verre af zijn, en wiens tyrannye genoeg bewyſt wat regiment der Kerke zy houden.

Gal. 1. 8 Buiten Gods Woorts en zal men niemant gelooven.

Joh. 10. 11.

Menſchelyke inzettingen.

Doe zijde de Grau Monnik, dat de Prieſters en Dienaars der Gemynten in de oude Kerke plegen byeen te komen, op dat zy van die dingen zouden ſtellen met gemeen goetvinden, 't welk hy wel zou bewyſen dat in de Kerke te Geneven niet geſchiet en ware. Dit zou hy my uit myn Nieuw Teſtament wel bewyſen, dat hy in zijn hand had, op dat ik te klaarder de waaragtige geſtalteniſſe der Kerke mogte bekennen. Ik zijde, dat ik zulks wel wilde zien, en heb van hem begeert, dat hy de maniere, welke de Apoſtelen in de ordinantie der Kerken gebruikt hadden, wel zou aanmerken, en niet denken dat de reformatie der Kerken van Geneven ligtveerdig begonnen, of ſonder raat en advys der Overheit en der Dienaren der Gemynte was, of ſunder zulke neerſtigheit, vlytigheit en zorge, als de *Apoſtel Paulus* en *Silas* in de Gemynte te Theſſalonica en Beroa te ſtellen en te ordineren, gebruikt hadden, volbragt was. In welke immers niet buiten de authorityt des Godlyken woorts ingeſtelt is, gelyk 't kenlyk is *Act.* 17. Maar al zijn de Dienaars der groote Kerken van Romen, en haar Bruidegom de Paus, ook tot zulken ordinantie niet geroepen, zo en moetmen nogtans niet denken dat de maniere van anderen Kerkenordinantien agtergelaten zouden zijn. En 't is klaar genoeg uit het Concilium, dat te Jeruſalem vergadert was, om de Antiocheenſche Kerke te beveſtigen, *Act.* 15. dat de Apoſtelen geen Wet of leere voorgeſtelt hebben in de Gemynte, dan alleen Gods woorts, gelyk *Petrus* opentlyk bewyſt, beſtraffende den genen die de Gemynte zodanige jok wilden opleggen, dat nog haar, nog haren Vaderen verdragelyk was. Hebben ook den gelovi-

1555

1554. lovigen die te Antiochien waren overgeſchreven, dat zy zig zelven van den Afgoden zouden wagten, en van diergelyke beſinettinge en grouweſen, die in 't Pausdom groot geagt worden. Doe wierp my de Grau Monnik voor, dat ik in de Pauſche Kerke gedoopt was. 't Welk ik niet geloogent heb: maar dat en verhindert de genade Gods niet, om my onder den zijnen te ontfangen; gelyk als de booſheit en kwaatheit der menſche zijn barmhertigheit niet en verhindert, die hy vertoont over den genen die hy door zijne Geeſt tot het leven herboren heeft, haar zielen beſprengende door 't bloet zijns Soons, gelyk *Paulus Rom.* 6. van 't Doopſel ſprekende, leert. Daar na zy 'er een ander (van die daar tegenwoordig waren, en die my van de Miſſe hoorde kwaat ſpreken, na dat hy verlof hadde verworven om te ſpreeken) dat ik van de Miſſe veragtelyk en ſchandelyk geſproken had, en heeft met veel woorden een onderſcheit gemaakt tuſſchen de Miſſe. oude ſacrificien en 't gene datmen in de Miſſe offert: om dit te bewyſen en te beveſtigen, heeft hy voortgebragt uit den 110. *Pſalm*: Gy zyt *een Prieſter in der eeuwigheit na de ordinantie Melchijedechs*: dit versken uitleggende op 't eeuwige ſacrificie der Miſſen, my vermanende dat ik niet en zou tegen de Goddelyke Schriftuur ſpreken, en vraagde, wat ik daar op zijde: Ik zijde hem, dat de Apoſtel tot den Hebreen voor my genoeg antwoorde, en de gantſche Gemynte vermaande, datſe geen ander offerhande verwagten of gebruiken zouden. Want in dat versken des Pſalms en is door den H. Geeſt van geen ander offerhande geſproke, dan van de eenige en eeuwige offerhande Jeſu Chriſti, die zig zelven eens voor allen Gode opgeoffert heeft, gelykmen dat ligtelyk uit de redenen des Apoſtels kan merken. Daar zijn wel ander offerhanden der Godvrugtigen die God aangenaam zijn, als boetveerdigheit des herten, en leetweſen, daar van in den eenenvyftigſten *Pſalm* ſtaat, en de *offerhande des lofs*, die de *Apoſtel Hebreen* 13. *de vrugt der lippen* noemt. Maar als zy veel bybragten, om my tot de Roomſche Kerke te trekken, heeft my de Onderſtadhouder gevraagt, of ik my wilde begeven tot het gene te Lyons in myn eerſte zake en belydeniſſe gehandelt was. En als ik hem geantwoort had, dat ik 't wel begeerde, hebbenſe my een ſtuk der handelingen getoont, die van my onderteekent waren, en ook 't vonnis op Parkement geſchreven, welk myn doot begreep, namelyk, dat ik op een horde geſleept zoude worden tot de plaatſe Territorium genaamt, en aldaar aan een ſtaak gebonden, gewurgt en verbrant zou werden. Als my dit voorgeleſen was, en de Onderſtadhouder my gevraagt had, of deſe ſchriften overeen kwamen, met die gene die my te Lyons vertoont en geleſen waren: heb ik geantwoort, dat 't gene dat ik onderteekent had, een ſtuk was van mijner zaken, maar dat het vonnis my noit voorgeleſen was: nogtans en wil ik het zelve niet verwerpen, maar gewilliglyk ontfangen, met de appellatie die ik gedaan had, beryt zijnde altyt met myn bloet te verſegelen de Artykelen der Religie en myns geloofs, die ik te Lyons en ook te Grantianopoli met inct onderteekent heb. Daar na is my een ander geſchrift voorgehouden, in 't welke de Procureur des Konings eiſchte, om dat ik niet noemen en wilde de gene die my by de riviere de Ligier ontweldigt hadden, dat ik ter pynbank gebragt zou worden: En voort, om dat ik tegen den Koning en de Roomſche Kerke ſchandelyk geſproken hadde, en ook om de ketterye die my opgelegt was, zou gebragt worden tot de Grauw Monniken ſtraat, en daar de tonge uitgeſneden, en daar na met een klyn en langſaam vuur verbrant worden, enz. als dat my voorgeleſen was, en de Onderſtadhouder my vraagde, wat ik daar op zeggen wilde: heb ik geantwoort, dat *ik* de namen der gener, die my verloſt hebben, noit heb konnen weten. Want zy my noit, wie zy waren, of wat haar daar toe beweegde, dat zy my verloſſen zouden, hebben willen te kennen geven, dan alleen dat zy het om der leere en Religie wille deden, welke zy van my te Lyons gehoort hadden, en daarom konde ikſe ook niet noemen: om dat ik ook niet veragtelyk van de Koning geſproken hadde, en ook geen Ketter was, maar een Chriſten. 't Welke ik, als myn antwoorde op des Konings Procureurs Artykelen, begeert hebbe aangeteekent te werden. Doen ſont my de Onderſtadhouder wederom na de gevankeniſſe, tot 'er tyt dat ik wederom voor hem gebragt ben, met twee getuigen, die valſchelyk en te onregte my beſchuldigden van het gene voor verhaalt is. Maar doe zy tegenwoordig waren, heb ik den Onderſtadhouder de oorzaken beweſen, waarom dat zy valſche getuigeniſſe tegen my brengen wilden. Doen heeft God, die een Vader der Weeſen, en een beſchermer der vreemdelinge is, door zijn voorzigtigheit de zake zo verre gebragt, dat myn wroegers en getuigen, door hare booſe en onbehoorlyke beſchuldinge, en door haar eigen kenniſſe, haren nydigen wille geopenbaart hebben. Als nu de Onderſtadhouder wilde dat ik zoude antwoorden op het gene dat des Konings Procureur tegen my ſtelde, zijde ik, dat ik my hielt aan de ſententie die te voren te Lyons over my geweſen was, met myner aangehangen appellatie. Wie hem verloſten.

Namaals is de zaake onder haar veel en dikwils overlegt: en de Onderſtadhouder heeft my wederom by hem en den andere, die daar Regthouders zijn, geroepen: en heeft my neerſtelyk aangegaan, vermaant en geraden, dat ik my tot hare Kerke zou keeren. Maar ik heb hem geantwoort, dat ik gants voor my genomen heb in de Gemynte Jeſu Chriſti en zijn Woort te blyven, en behalven die, geen ander Religie aan te nemen, en wierde my eenige beter uit Gods woort beweſen, dat ik zo hartnekkig niet en ben, of ik zoude 't volgen, dat my God door zijn woort verklaart.

Doe vermaande my een van de Raatsheeren, dat ik my op myn eigen wysheit en meeninge zo zeer niet verlaten zoude: en waar 't datmen alzo de Concilien verwierpe, dat 'er alle dagen wel een nieuw Chriſtendom opryſen zou, ſonderlinge overmits de Duitſche Kerken d'een van d'ander verſchilde en twiſtede. Ik heb hem geantwoort, dat ik mijn meeninge niet en wilde volgen, en dat ik op geen ander wysheit ſteunen wilde, dan alleen, die overvloedig in Chriſtus geweeſt is, hoewel datſe van de werelt dwaasheit geagt is. Maar dat hy zijde, dat de Duitſche Kerken d'een van d'andere in de Religie zaken geſchil en twiſt hadden, heb ik beweſen, dat de gene die het Euangelium ontfangen hebben, onder malkanderen zeer eendragtig ſonder eenig geſchil zijn, zo veel als 't fundament der Chriſtelyker Religie en Geloofs aangaat, en datmen geen nieuw Chriſtendom derf vreſen, dan dat by de Concilien gemaakt wort: want by *David Pſalm.* 33. en op andere plaatſen der Schriftuur ſtaat, dat den raat der Hydenen en der volken van den Heere te niet gemaakt wort: daarom zalmen Gods raat en zijn woort volgen, zijn authorityt boven alle Concilien en oordeelen aannemen, en dat ik alzo liever in een klyn Chriſtendom, dan in een groot en overvloedig Pausdom blyven zoude.

Daarna heeft my de Onderſtadhouder in des

1554. Biſſchops gevankeniſſe doen lyden. Daar heb ik verſtaan dat ik te Lyons zoude verſonde worden, want zy geen andere zake tegen my en vonden, om my te pynigen, dan de Religie, en myn geloove dat ik beleden had. Daarom begeerde ik zeer met den Onderſtadhouder te ſpreken, 't welk ik door des Biſſchops dienaar dikwils doen vragen heb; maar als het my gewygert wert, heb ik aan de Regters van Grenoble veel brieven geſchreven.

Als ik nu geen ander antwoort van den Onderſtadhouder kreeg, is de Provooſt of Rooroede met zijn Scharianten, en de Schryver der criminele zaken tot my gekomen ontrent tien of elf uren, zeggende, dat ik door bevel des Onderſtadhouders na Lyons moeſte gaan. Zo heeft hy my terſtont tot zijn kamer gelyt, gebonden met yſere ketenen, op dat ik daar zo lange bleve tot dat 't licht wert: daar na, drie uren na middernagt, zijn wy haaſtelyk weggegaan. Ik wert met yſere ketenen gebonden en op een paart gezet. Op den weg daar men na Lyons gaat, zyn wy na Wyen geweken, door vreeſe der lagen en liſten, die de Provooſt uit het gerugte vermoede. Als wy te Lyons kwamen, heeft hy my in den kerker Rouane gebragt, en den Kerkerwaarder bevolen. Daar na heeft hy den Stadhouder van Lyons myn komſte aangezegt; welke twaalf dagen daar na tot my komende, heeft my gevraagt, wie ik was, van wien ik gebragt was, en hoe dat ik genaamt was, en ook van myn verloſſinge, als ook van ſommige de byſonderſte Artykelen des geloofs. Op welke ik alle geantwoort heb, na de genade en wetenſchap die my de Heere gegeven had. Ik en weet gantſchelyk niet wat zy van my beſloten hebben, ik verwagte den ſaligen dag myner verloſſinge, en bidde God dat hy my in geduldigheit zulken behulp doe, als hy weet dat my noodig is: en 't geloove in my alzo vermeerdert en verſterkt, op dat 't de gantſche werelt te boven gaande, in den Hemel klimme in dat eeuwig leven en Hemelſche Ryke, daar ik met onſen goeden God en barmhertigen Vader, en onſen Saligmaker Jeſu Chriſti, eeuwiglyk leven zal.

Hy wert na Lyons gevoert.

Namaals als *Richard* dikwils van de Regter, *Tignac*, en van een Doctor van de Sorbonne ondervraagt was geweeſt van de Hoofdſtukken des Chriſtelyken geloofs, daar hy ook te Grenoble op geantwoort had, als van de magt der Kerke, van de magt des Paus, van 't Avondmaal des Heeren, van de Biegte, van de leere en 't verſtant des Goddelyken woorts, en diergelyke Artykelen meer, in welke hy haar ſterkelyk tegengeſtaan, en de waarheit altyt beſchermt heeft, zo en heeft hy noit met eenige hare argumenten of redenen, nog met drygementen of beloften, daar toe konnen gebragt worden, dat hy zijn meeninge des geloofs afleggen, en de waarheit verloogenen zou; zo is hy overwonnen en ſtantvaſtig in de belydeniſſe des Euangeliums gebleven; beroepende zijn vyanden tot den dag des oordeels, als de Almagtige God met grooter geregtigheit de werelt zal oordeelen.

Zo is hy ten laatſten ter doot verweſen en uitgevoert zijnde, heeft men hem eerſt de tonge uitgeſneden, en daar na levendig verbrant, den ſevenden July op een Saterdag, in 't jaar vyftien hondert vierenvyftig.

PETRUS SERRA.

Petrus Serra, geboren in een plaatſe Leſa geheeten, in de Provincie Cozerana, niet verre van der ſtad Tholouſe. Deſe, als hy Prieſter was, en de kenniſſe der waarheit kreeg, door de genade des Heeren, zo is hy te Geneven in de Gemynte Gods gekomen, daar hy een handwerk, namelyk, Schoenmaken geleert heeft: daar na door ſonderlinge begeerte en lieſde beroert, om 1555 zijn broeder uit het Pausdom, en van den dienſt der Afgoden te brengen, is hy des Winters daar henen geryſt.

Als hy nu in zijn Vaderlant gekomen was, en met zijn broeder en broeders huisvrouw daar van geſproken had, zo heeft de vertrooſtinge des Godlyken woorts die *Petrus* bragte, en de verhuizinge, de vrouwe niet wel bevallen en behaagt. Zo heeft zy haar nabuur te kennen gegeven, dat haar mans broeder gekomen was; welke dat ook alzo verborgen en hymelyk gehouden heeft, dat 't terſtont den Officiaal des Bisdoms ter ooren gekomen is: welke zorgende, dat hy hem zou mogen ontvlieden, heeft hem ſonder eenige onderſoekinge der zaken doen vangen; hoewel dat de onderzoekinge niet noodig was, ſonderlinge in zo opentlyke en gewillige bekenteniſſe, daar *Petrus* in beleet, waar hy woonagtig was, en wat geloove hy had. Maar de Officiaal en medehulpers zorgende dat zy verhindert mogten worden door eenige appellatie, hebben raat gehouden en beſloten, dat men *Petrus* in de handen des Kettermeeſters van Tholouſe zou overleveren. By deſen heeft *Petrus* een heerlyke belydeniſſe zijns geloofs gedaan, zo dat hy den Kettermeeſter tot zijn eigen conſcientie beriep, en hem vermaande dat hy de zuivere waarheit Gods, die hy beleet, ter herten nemen en bekennen wilde: welke hy nem ligtelyk bewees, en ook verklaarde met plaatſen en kapittelen der H. Schrifture: (want hy met een ſterke memorie en verſtant begaaft was) maar 't en heeft niet gebaat, want hy is daar na van den Kettermeeſter, en des Biſſchops van Cozerans Vicarius verweſen geweeſt, en ook een Ketter veroordeelt, en daar na van zijn Papiſtiſche Prieſterdom ontwyet, in een ſtedeken Muretum genoemt, by Tholouſe gelegen, daar hy gebragt was: van daar is by den wereltlyken Regter in de heerlykheit van Tholouſe, die men den Regter der appellatien noemt, overgelevert, den welke ook de ſtraffe der ketteryen toekomt. Doen vraagde den Regter *Petrus*, wat ambagt hy dede: en als hy van hem verſtaan had, dat hy onlangs Schoenmaken geleert had, zo heeft hy van hem willen weten, wat handwerk dat hy te voren gedaan had. *Petrus* zijde: Og ik ſchame't my te zeggen: want ik had zulken leven aangenomen, dat het alderbooſte en arge in de gantſche werelt is. Veel lieten haar hier uit dunken dat hy een moorder of roover, of een valſche muntſlager geweeſt mogte hebben: daarom vermaanden zy hem, dat hy't ſonder vreſe of ſchaamte vry uit zeggen zoude; maar hy was alzo verhindert, dat het overdenken zijns voorgaanden levens hem zijn ſpraake ſcheen te benemen.) Ten laatſten als zy niet af en lieten, heeft hy met groot zugten gezegt: dat hy een Prieſter geweeſt was, en heeft de redenen voortgebragt, waarom dat hy alſulken leven zo leelyk en boos agtede.

Zo heeft hem dan de Regter met vonniſſe verweſen, dat hy eerſt een amende of boete doen zoude, namelyk, dat hy van God en den Koning, en het Geregte vergiffeniſſe bidden zou; daar na dat zijn tonge uitgeſneden en hy levendig verbrant zou worden. Van welke ſententie hy geappelleert heeft: en is gebragt tot de Crimineelkamer des Parlements van Tholouſe, daar hy ſtantvaſtelyk in zijn belydeniſſe gebleven is. Gevraagt zijnde, waarom dat hy geappelleert had? zyde hy: Dat hy het daarom niet gedaan had, om den doot te ontgaan: (want hy zijn leven zo lief niet en agtede, dat hy 't om de eere Gods en getuigeniſſe der waarheit niet en zou willen afleggen: dat hy ook wel wiſte, dat de gene waar voor hy

Digitized by Google

Schep moed, godvruchte ziel, al moet ge uw ſpraaklid derven
Eer 't lichaam word verbrand, gy zult na 't martellot,
De Kroon der zaligheid door Jezus voorſpraak erven,
Schoon uw geloof en deugd geboont word en beſpot.
Wat zal 't een vreugd zyn, als ge in de onvergangb're Hoven
Uw Schepper eeuwig met een nieuwe tong zult looven.

hy geappelleert had, hem zijn leven geenſins en zouden behouden.) Maar dat hy geappelleert had, om dies wille dat hy veroordeelt was van den Koning vergiffeniſſe te begeeren, die hy noit iet miſdaan had: want aangaande dat hy van God het zelve zou begeeren, daar was hy toe verbonden, en ook wel toe beryt. De oorzake zijner appellatie was ook, om dat men hem verweſen had de tonge uitgeſneden te worden, die hem de Heere gegeven hadde om hem te pryſen: zo dogt het hem onregt en onbehoorlyk datmen hem van zulke gaven beroven zoude, byſonder in het laatſte zijns levens. Die ſententie is nogtans door des Crimineels kamers vonnis beveſtigt. Maar dewyle den Opper-Preſident bevolen was, dat hy de zaken die het geloove aangingen zou laten oordeelen in die Kamer, die hem bekwaam daar toe dogte te zijn: en dewyle hy in 't voorgaande jaar de Opperſte Kamer verkoren had, zo bewees de Preſident dat het oordeel deſer zaken voor die Regters niet en mogte geſchieden. Zo zijn dan na den middag de Regters van byde de Raatkamers vergadert, en *Petrus* is voor haar gebragt. En als hy daar ook ſtantvaſtelyk zijn geloove beleden had, en op geenderly wyſe daar af te brengen was, is 'er ten laatſten beſloten dat het eerſte vonnis zijn kragt zoude hebben, behalven de amende of boete, en ook ſonder tonge uit te ſnyde, zo verre hy niet tegen haar Religie en ſprake.

Het beeld aanbidden.

Als hy nu ter doot gelyt wert, en St. Martialis ſchole voorby ging, heeft hem de Regter een beelt van *Maria* getoont, en heeft gewilt dat hy vergiffeniſſe van haar begeeren zou. *Petrus* antwoorde hem, dat hy het geenſins doen zoude, want hy haar niet miſdaan had, en dat dat 't geen gelykeniſſe des Maagts *Maria* was, maar een ſteenen Afgod. Als hy dat gezegt had, beval de Regter terſtont dat hy zijn tonge zou uitſteken, dat hy ſonder vertoeve gedaan heeft, en heeftſe met goeden moet laten affnyden. Daar na is hy aan een ſtake gebonden, om levendig verbrant te worden, en heeft zijn oogen zo geſtadiglyk ten Hemel gehouden, als of hy den brant en de kragt des vuurs niet gevoelt hadde; 't welk het omſtaande volk zeer heeft verwondert. En een Raatsheer des Parlements zyde, datmen de Lutheranen niet meer op zulke wyſe dooden en ombrengen zoude, want het hare Religie meer ſchade dede, dan vorderinge.

FRANCISCUS GAMBA.

Franciſcus Gamba, van Iſen geboren, uit 't Lant van Breſſa in Lombardien, als hy de kenniſſe des Euangeliums gekregen hadde, is hy te Geneve gekomen, om raat te vragen in zommige nootzakelyke dingen van de Godvrugtige en wyſe mannen, die in die Gemynte zijn. Hy was op deſelve tyt in de Stad als men te Pinxter het Avondmaal des Heere uitdeelde, en heeft aldaar met den geloovigen het broot gebroken en gemeenſchap gehouden. Daarna als hy wederom keerde, en over de Meer te Comum zou overſchepen, is hy aldaar gevangen geworden, en alzo te Comum gebragt. Als hy nu aldus gevangen in den kerker lag, zo is hy van zeer vele en verſchyden menſchen beſogt geworden, en inſonderheit van de Doctoren en Edelluiden: welke hem zeer gebeden hebben, dat hy op zodanigen ydelen voornemen of meeninge (zo zy 't noemden) niet en bleve, daar zy meenden dat hy door krankſinnigheit toe gekomen was. Zo ver-

Digitized by Google

1554 maandenſe hem zeer dat hy dog agterdenken en zorge dragen wilde voor zijn goet en ſaligheit, en alle raſernye van hem werpe. Maar de vrome man heeft altyt ſtantvaſtelyk geantwoort, dat het gene hy beleet en voorſtont, geen onnutte ſpeculatien en ydele voornemen waren, en dat hy ook niet krankſinnig of raſende was; maar dat hy de ſuivere waarheit Gods en het hylige Woort, en de ſaligmakende Leere onſes Heeren Jeſu Chriſti beſchermde en voorſtont. Hy bragte Schriftuurlyke getuigeniſſen by, daar hy zijn redenen mede bewees en beveſtigde, zeggende, dat hy liever den doot wilde ſterven, dan de Leere Jeſu Chriſti, daar hy van God toe geroepen was om die te betuigen, te verlaten, ofte te verzwygen.

Ten laatſten, als hy veel met de Doctoren der Stad, met Monniken en Papen gediſputeert hadde, en ook met andere die tot hem kwamen, zommige om hem van zijn meeninge te brengen, zommigen door barmhertigheit bewoge, om dat zy hem voor een goet en regtveerdig man bekenden, zo zijnſe alle eendragtelyk tot hem gekomen, en hebbe hem gebeden, dat hy van zulk gevoele en meeninge zoude afſtaan, belovende hem het Burgerſchap der Stad, met zodanige profyten als hy zou mogen wenſche. Maar als zy hem niet en konden bewegen, hebben zy hem daarna laten aanzeggen, dat zo hy zijn meeninge niet en wilde veranderen, dat hy ſterven zoude. Waar op hy met blyden gemoede geantwoort heeft, dat 't dat gene was, dat hy begeerde, en datmen hem geen aangenamer bootſchap brenge konde.

Ondertuſſchen zijnder brieven gekomen van den Raat van Milanen, met zodanigen bevel, dat *Franciſcus Gamba* zou ſterven, en levendig verbrant worden. Maar als de Regters beſig waren om dat gebot te volbrengen, zijnder ander lofbrieven van Geneven gebragt, die des Kyſers Legaat en veel ander Edelen van Milanen geſchreven hadden: alzo is de executie des doots etlyke dagen uitgeſtelt, in welke tyt hy altyt ſtantvaſtig in 't geloove gebleven is. Niet lange daar na zijnder weder andere brieven gekomen, datmen hem zou dooden: zo is hy uit de gevankeniſſe, daar hy in lag, gebragt geworden voor de Overheit, die men de Potentaat noemt, die in die ſtad Regter is over burgerlyke en bloedige zaken: daar zodanigen vonnis gegeven is, dat hy zou moeten ſterven, waar 't dat hy zijn meeninge niet en wilde veranderen. *Franciſcus* betoonende dat hy daar wel in getroost en blyde was, heeft den Potentaat voor zulken bootſchap gedankt. Maar de Regter bat en vermaande hem met veel woorden, waar 't dat hy wederroepen wilde, 't gene dat hy beleden, en byſonder dat hy van 't Sacrament der Miſſen gezegt had, zo zou hy ſonder eenige twyffel het zelve hem geven, en doen dat hy hem te voren belooft hadde. Maar *Franciſcus* en agtede op dusdanige beloften niet, en hieltſe van geen meerder weerde dan ſtof, en zyde zeer dikwils, dat dusdanige beloften geenſins te vergelyken waren by dat goet, dat by verſekert was van den Heere te ontfangen; gelyk als daar is de kroone der onſterflykheit en het eeuwig leven, 't welk alleen Godſaligen Dienaars Gods belooft en verſekert is. Zyn vromigheit des gemoeds en is ook niet verzwakt geworden, hoewel hem zware en vervaarlyke dingen voor ooge geſtelt wierde, om hem van zijn ſterk voornemen af te brengen.

Brieven van Geneven.

Als dan de Overheit ſag dat hy zo onbewegelyk was, hebben zy beſloten datmen hem des anderendaags doden zou. Des morgens vroeg daar na is tot hem de Scherpregter gekomen, hem vermanende van den doot dien hy hem op dien dag zou aandoen, biddende dat hy hem dat vergeven wilde. *Franciſcus* heeft hem geantwoort, dat hy ſtoutelyk doen zou het gene dat hem bevolen was: Dat hy 't hem van herten niet alleen vergaf, maar ook den Heere bad dat hy hem met zijn genade wilde verlichten, en tot de kenniſſe zijner ſaligheit brengen: zeggende ook, dat hy hem gelt zoude geven, zo hy 't gehad had. 1554

Daarna is hy voor de Potentaat gebragt, die hem wederom gevraagt heeft, of hy het gene, dat hy gezegt had, wilde wederroepen, en zijn meeninge veranderen? Maar *Franciſcus* en heeft geen gehoor wille geven: maar hy heeft by de Euangeliſe waarheit volſtandig willen blyven. Zo heeft de Regter hem gezegt, dat hy niet en wilde dat het hem onbekent ware, dat hy hem uit grooter noot en bedwang zijner Heeren van Milanen moeſte ter doot brengen. Doe heeft hem *Franciſcus* met beleefde woorden bedankt, en gezegt dat hem van herten wee dede, dat zy, die zulks begonnen, niet wiſten wat zy deden: en bad God dat hy zijn barmhertigheit haar deelagtig wilde maken.

Zo haaſt als de dootklokke luide, kwamen daar twee paar Monniken van der Order en Secten der Capucynen, welke hem zijn biegte wilden hooren, en hebben hem eerſt in 't inkomen vermaant, dat hy goets moets en onverſchrikt van herten wilde zijn. *Franciſcus* opziende, zijde haar terſtont, dat hy haar geſelſchap niet en behoefde, en vermaandeſe, dat zy wederkeeren zouden. Maar die Broerkens, gelyk haar maniere is, hadde een kruis in de hand, en toonde hem dat, om alzo de gedagteniſſe des doots Chriſti hem in te beelden. Maar *Franciſcus* zyde, dat Chriſtus in zijn herte ingedrukt was, en dat hy de geheugeniſſe zijns doots in zijn ziele droeg, waar af hy een ſonderlinge kragt in hem gevoelde. En als zy hem zyden, dat hy in wanhope vallen mogte, waar het dat hy het kruis niet en ſag, als hy de pyne des vuurs gevoelde: Antwoorde hy dat zijn herte met zulk een trooſt en blytſchap overgoten was, dat hy nu die vreugde gevoelde, die aller menſchen verſtant en begrip te boven gaat. Maar zo veel als de pyne aangaat, die hy in zijn lighaam gevoelen zou, dat die haaſt vergaan zoude; maar dat zijne ziele deelagtig zou worden der toekomender Hemelſcher ſaligheit, in de gemeenſchap der H. Geeſten en Engelen, met welken wy eeuwiglyk genieten zullen die goederen, die God zijn kinderen beryt heeft, die des menſchen ooge niet gezien, of oore gehoort en heeft. Daar na, als hy deſe en diergelyke trooſtelyke redenen geſproken had, is hem zijn tonge doorſteken, op dat hem het ſpreken benomen zou werden, en dat het omſtaande volk, dat wel ontrent vier duiſent in 't getale daar vergadert waren, hem niet en zouden verſtaan.

Daarna is hy gebragt ter plaatſen daarmen hem van zijn leven zoude beroven. Daar gekomen zijnde, is hy op zijn knyen nedergevallen, en zijn oogen opſlaande ten Hemel, heeft tot God Almagtigen eeuwigen Vader met zodanige vierigheit des herten gebeden, dat 'er een iegelyk af verwonderde. Daarna opſtaande, als hy hem ter doot voegde, gelyk de Scherpregter begeerde, zo is hy met den ſtrop verworgt geworde. (Want hoewel dat hy verweſen was, om levendig verbrant te worden, zo is hem nogtans die genade geſchiet, om zijn pijne te verkorten: zo is het lighaam daarna verbrant geworden.) Aldus is de vrome en ſtantvaſtige Martelaar onſes Heeren Jeſu Chriſti om de belydeniſſe der waarheit, van zijn tydlyk leven berooft, en heeft ontfangen de kroone des eeuwigen levens, die allen getrouwen getuigen der waarheit beryt is van den aanbeginne des werelt af. En is geſchiet den eenentwintigſten Juli, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert vierenvyftig.

DIO-

Digitized by Google

DIONYSIUS le VAIR.

1554. *Dionyſius le Vair*, geboren van Frontenai onder het Bisdom van Bayeux in Neder-Normandien; na dat hy 't Paapſche Prieſterdom verlaten had, is geryſt na Geneven; daar heeft hy leeren Boekenverkoopen, welke hy dikwils na Vrankryk gebragt heeft. Ten laatſten heeft hy zyn wooninge verkoren in de Eilanden van Genze en Guerneze, welke behoorden onder de Kroon van Engelant, en hadden van nieuws tot het Euangelium gebragt geweeſt door den wille des alder Chriſtelykſten Koning *Eduardi de Serde*. Hier dede *Dionyſius* zijn ambagt, en was ook een wyl tyts Dienaar des Goddelyken woorts, in een Dorp van Guerneze, daar hy 't Euangelium predikte. Maar dewyle in 't jaar vyftien hondert vierenvyftig de Papiſtiſche ſuperſtitie wederom de overhand in Engelant nam, en 't Euangelium gebannen en vervolgt wert, zo is *Dionyſius* met meer ander geſelſchap geryſt in Normandien, meenende voort na Geneven te ryſen. Zy zijn gekomen in een Dorp la Fueille genaamt, en *Dionyſius* had een ton vol boeken. Als hy nu was gegaan om een karre te krygen, zo zijn daar gekomen *M. Guliaume Langlois*, Stadhouder van den Grave, met zijn broeder *Jan Langlois*, Procureur des Konings, en wilden de boeken en 't andere goet zien, zo arreſteerden zy dat alle, en ook den man die 't goet bewaarde. Ondertuſſchen kwam *Dionyſius*, en vraagde waarom datmen zijn goet gearreſteert had? Men antwoorde hem, om dat 't boeken van Ketteren waren. Hy zijde, dat het niet en waren: maar boeken der H. Schriftuur, inhoudende de waarheit; welke hem toebehoorden, en niet den man dien zy gearreſteert hadden. Zo hebbenſe terſtont den man los gelaten, en hem te Parys gevankelyk gelyt, daar hy twee maanden en een half zeer nauwe bewaart is. Ondertuſſchen was hy van de Regters der plaatſe onderſogt, die hem voor een verrader beſchuldigden, om dat hy in een Land gewoont had, dat de Engelſche Kroon onderdanig was. Hy antwoorde, dat hy daarom aldaar niet gekomen was, maar alleen om na Gods bevel en zijn hylig Euangelium te leven. Maar dewyle de Wet niet genoeg en haaſtede in zijn Proces, zo hebben hem de Generaal Procureurs doen lyden te Bayeux, daar hy in des Biſſchops gevankeniſſe zes dage lang zo nauw beſloten was, dat hem niemant van zijne vrienden mogt bezoeken of hem iet beraden. Van daar was hy gelyt te Rouane, daar hy verweſen wert levendig verbrant te werden, en in 't branden driemaal uit het vuur getrokken te werden. Als het vonnis geweſen was, dedenſe hem groote moeite aan, om te weten wie dat 'er al van zijn gevoelen waren, en drygden hem te pynigen. *Dionyſius* antwoorde, datſe alle van zijn volk waren die goede Chriſtenen en beminnaars des hyligen Euangeliums waren. Onder welke 't meeſtedeel des Koningryks van Vrankryk zijn, en ook zommige in haarlieder Parlement; en alwaar 't dat zy hem pynigden, hy en zou niet anders zeggen, en niemant in verdriet brengen, en wiſte ook wel, ſtorf hy op de pynbank, dat hy in 't vuur niet ſterven zou. Dat hoorende, en vraagden zy hem niet meer, maar begeerden dat hy weg gelyt zou werden ter doot. Als hy uit de gevankeniſſe ſchyde, zo was daar een groote menigte van volk, welke deſe vrome Martelaar uit Gods woort aanſprak, en hy vermaandeſe. Daarom riep een van de Officiers tot den Scherpregter: Snyt af, ſnyt hem de tonge af, 't welk terſtont gedaan wert. De tonge uitgeſneden zijnde, wilde hem de Monnik een hout kruisken in zijn handen ſteken, die wel ſtyf gebonden waren: maar de vrome Martelaar wygerde het, en keerde den Monnik na zijn vermogen altyt den rugge toe. De Monnik riep met luider ſtemme tot het volk: Ziet, myn vriende, ziet deſe boeve wygert 't kruis te ontfangen. Daar na lyden zy hem voor de groote Kerke, welke zy onſer Vrouwen noemen, en wilden dat hy haar lieder Hyligen eere bewyſen ſou. Maar hy bewees met handen en oogen, en op alle wyſe dat hy kon, datmen God alleen moeſte aanbidden, en keerde den rugge tot haar lieder Afgoden. Daar na wert hy ten vuure gebragt, daar men hem driemaal uitgetrokken zou hebben, gelyk het vonnis gegeven was, maar God heeft het anders voorzien: want zo haaſt als het vuur ontſteken was, verhief haar de vlamme wel een lancie hoog boven den hyligen Martelaar, zo dat byde de Scherpregters met alle haar magt hem niet en konden uitrekken. De Scharianten ſloegen 't gemeen volk, en wildenſe daar toe dwingen, datſe de Scherpregters helpen zouden. Maar 't was te vergeefs, want niemant en wilde de hand daar aan ſlaan. Zo heeft *Dionyſius le Vayr* zijn leven om der Euangeliſcher waarheits wille geëindigt, en is in den Heere ontſlapen den negende Auguſti, in den jare vyftien hondert vierenvyftig.

Tong afſnyden.

JAN FILLEUL, en JULIAAN LEVEILLE.

IN 't jaar onſes Heeren vyftien hondert vierenvyftig, des Donderdaags den vyftienden April, is 't geſchiet op den weg van Deſire, ontrent een myl van Nevers, dat *Gillis de Pers*, Rooroede in 't lant en Seneſchalrye van Borbonnois, voor den Maarſchalk van St. Andries, aangeſproken heeft *Jan Filleul* Schrynwerker, en *Juliaan Leveille* Neſtelmaker, geboren van Sanſerre, en heeft tot haar gevynsdelyk gezegt: Broeders, ik weet wel waar gy gaat, en vreeſt ons zulks niet te openbaren; want wy wilden u wel met onſe mantels dekken, en u voor 't geboefte beſchermen. En vraagde nog eens, na dat hy zijn dienaars weg geſonden had, en zyde: Waar gaat gy, Broeders? Zy antwoorden, wy gaan na Deſire. Voorts vraagde hy, of zy niet vorder gingen, en of zy niet te Geneven wilden gaan, en of zy dat klyne kint en de dogter of Kamenier niet mede lyden? Zy antwoorden: Ja, dat zy de dogters na Geneven lyden. Hy vraagden haar, of 't haar huisvrouwen niet en waren? Zy zyden: Ja 't. Deſe zaken verklaart zijnde, zo bliés hy in zijn vuiſt, en riep zijn knegten, en dedeſe gevangen lyden na Nevers: alwaar zy ondervraagt werden van haar geloove, en waarom zy na Geneven gingen. Zy beleden, om geeſtelyk profyt te doen, 't welk zy in 't Koninkryk van Vrankryk niet doen konden, zo wel om de blaſphemien, afgoderyen, en valſche leeringen, als om 't misbruik der Sacramenten der Kerke, 't welk in de ſtad van Geneven niet geſchiet, want aldaar de ryne en oude leeringe gepredikt en geopenbaart wert. Men vraagde haar, of het broot en den wyn in 't Sacrament niet verandert worden, door de kragt der woorden van den Prieſter geſproken, in het waaragtig lighaam en bloet Chriſti? Zy antwoorden, dat zy geloofden dat Chriſtus opgeklommen is ten Hemel, en zit ter regterhand Gods zijns Vaders, tot dat hy van daar zal komen oordeelen de levendige en de doode, als de Artykelen des geloofs betuigen: en dat 't broot en wyn altyt broot en wyn blyven. De Provooſt vraagde haar van het waaragtig gebruik der Sacramenten. Zy antwoorden, dat het broot en wyn teekenen waren des waaragtigen lighaams en bloets Chriſti. Want gelyk het broot onderhoud en ſterkt des menſchen herte, en de wijn het zelve verheugt, alzo wert de Geeſt geſterkt en onderhouden, door dat dierbaar lighaam Chriſti, en heerlyk verblyt door zijn bloet, want daar door worden

Van het broot en wyn in het Sacrament.

1554. *JAN FILLEUL en JULIAAN LEVEILLE, op den weg na Desire gaande, zyn onderwegen van de Rooroede gevangen, en na Desire gebragt, en daar na tot Parys verbrant.* 15

Al word ge, ô Martelaars in 't eenzaam boſch gevangen
Gy ſpreekt de waarheid zelf ten koſten van uw bloed,
Nooit afgerecht op liſt, op ſlinkſche en kromme gangen.
Gelukkig is hy die in kruis en ramp 't gemoed
Nooit laat bezwalken door de vuile damp van loogen,
Een dwaallicht 't geen hier veel rampzalig heeft bedroogen.

den wy in genade van den Vader ontfangen. Gevraagt zijnde van de nuttinge of ontfanginge des Avondmaals: Antwoorden zy, datmen broot en wyn uitdeelde ter gedagteniſſe des lydens en doots Jeſus Chriſti: en dat doende, ontfingen zy niet alleenlyk broot en wyn; maar door 't geloof, het waaragtig lighaam en bloet Jeſu Chriſti, 'twelk de Geeſt zuivert en onderhout door 't geloof.

Van de Miſſe. Ondervraagt zijnde van de Miſſe, hebben zy geantwoort, dat het een enkel ſuperſtitie was, en een afgoderye van den menſchen verſiert, welke gants vervloekt is. Men vraagde haar, of St. Pieter niet den eerſte Paus was, en de eerſte ſtigter der Miſſe? Zy antwoorden, Neen: en dat hy noit der Miſſe en gedagte, maar was alleenlyk geroepen en verkoren om Gods woort te prediken. En zoude men meenen dat 'er ſaligheit in de Miſſe gelegen ware, zo moeſte Chriſtus te vergeefs geleden hebben. Waar uit men beſluiten kan, dat de Miſſe van geener weerden, en enkel afgoderye is, of Chriſtus heeft te vergeefs geleden. Ondervraagt zijnde, of de Prieſter de magt niet en had het broot te veranderen in 't lighaam Chriſti? Zy antwoorden, dat God niet is onderworpen den menſchen, en der menſchen geboden, maar dat 't hem al onderworpen is: En dat 't tooverye is, des menſchen woorden zulke magt toe te ſchryven. Men vraagde haar, of de Miſſe niet en diende om de zielen uit 't Vagevuur te verloſſen? Zy antwoorden, datſe haar veel meer tot de verdoemeniſſe ſtrekken zou, en de gramſchap Gods tegen haar verwekken. En aangaande 't Vagevuur, zijden zy, dat 'er anders geen en is dan het bloet Chriſti Jeſu, als 'er geſchreven

Van het Vagevuur.

is: en mogen niet geſuivert zijn, dan door de uitſtortinge zijns bloets. De Provooſt zijde: Gy wilt de aanroepinge der Hyligen ook loogenen, nadien gyſe geen eere of reverentie doen wilt. Zy antwoorden, dat zy de Hyligen niet en veragten; maar de eere haar toe te ſchryven, die God alleen toekomt, dat is ook tegen haar eigen wille of begeerte. Want alle eere, als 'er geſchreven ſtaat, behoort God toe. En alwaar 't ſchoon dat zy ons helpen konden, zo zouden zy nogtans de eere niet willen gebruiken, die alleen God den Heere toekomt, van wien alle magt komt. Aangaande het voorbidden, wy kennen maar een die 't doen mag, welk is Chriſtus Jeſus, die door zijn eigen wille en officie onſe Middelaar en Voorſprake is. Gevraagt zijnde, wien dat men biegten moeſte, en of de Prieſters de ſonden vergave? Zy antwoorden, datmen belyden moeſte, niet den Prieſter, die gelyk ander menſchen een ſondaar is, maar God, alleen levende, en alleen regtveerdig zijnde, die alleen de ſonde vergeeft, als 'er geſchreven ſtaat. Men vraagde haar, of dan de Prieſter geen magt had te binden en te ontbinden? Zy antwoorden, dat haar belaſt ware te prediken, en te verkondigen de ryne leeringe des Euangeliums, en Gods woort, waar door de bindinge en ontbindinge, zo wel op der aarden, als in den Hemel geſchiet. Daar na als men haar vraagde of zy voor waaragtig hielden al 't gene dat zy betuigt hadden? Antwoorden zy, Ja, en onderteekenden zulks met hare eigene handen, en proteſteerden hooge en overluit, dat zy zig zelven gelukkig en ſalig kenden, dat haar God weerdig agte zulks te mogen betuigen.

Biegten.

Korts

Digitized by Google

1554. Korts daar na heeftſe de Provooſt van Nevers den Stadhouder der Criminelen tot St. Pieters *le mouſtier* overgelevert, met hare beſchuldingen en belydeniſſen. Daar zijn zy wederom op een nieuw menigmaal ondervraagt op alle Artykelen, en hebben vromelyk geantwoort, en zijn volſtandig gebleven. De Heeren van de Wet, met ſommige Advocaten daar toe geroepe, hebben raat gehouden, wat men met deſe mannen doen zoude. Zy waren vele van verſchyden opinie; maar 't meeſte deel kwamen daar in over een, datmenſe los laten zou, en bannenſe uit Vrankryk, en dat haar goet, (zo zy eenig hadden) verbeurt en geconfiskweert zou zijn. Maar hier tegen was de Stadhouder voornoemt, *Jan Begeron*, welke haar verweſen heeft levendig verbrant te werden, als zy eerſt een boete gedaan zoude hebben, geheel naakt met een toortſe in de hand te blyven ſtaan, dewyle men de Hoogmiſſe doen zou. Van welke ſententie zy geappelleert hebbe te Parys, daar zy ook ſcherpelyk onderſogt zijn, maar altyt volſtandig gebleven. Want al was't dat de gunſte van vrienden voor haar veel ſcheen te doen, zo datſe ook brieven van den Koning kregen, om het proces van nieuws te overzien, ſonder uit 't voorgaande eenig vervolg te trekken, zo en hebben dog deſe vrome Martelaren van de bekende waarheit niet willen afwyke. In die tyt datſe na Parys gelyt waren, zo is de Provooſt zeer onſaligliyk en in vreeſelyker dulheit geſtorven, waar door vele verſchrikt zijn geweeſt; andere waren daar door wel getrooſt, ziende het regtveerdig oordeel des Heeren. Als deſe vrome getuigen van Parys tot St. Peters wederom geſonden waren, werden zy voor den Raat gebragt, en gevraagt of zylieden by haar belydeniſſe nog wilden blyven? Zy antwoorden, Ja: want zy ontrouwe kinderen zijn zoude, waar 't zake dat zy het niet en deden. Doen las de Griffier 't vonnis, gegeven in 't Hof des Parlements van Parys, 't welk inhielt datſe levendig verbrant zouden worden, waar 't dat zy wilden volherden, en datmen haar tonge zoude uitſnyden: maar waar 't zake dat zy wilden wederroepen, zo zoudenſe alleenlyk verworgt worde ſonder 't vuur te zien, en ook ſonder de tonge uitgeſnede te werde. De vrome Martelaars dat hoorende, veragteden zulks gantſchelyk en zijden: Gy zout ons om een zeer klyne weldaat, onſen God doen loogenen: maar gy en zult dat niet doen. Het vonnis behelsde drie ſtukken: het eerſte was, om dat zy kwalyk geſproken hadde van 't H. Sacrament. Zy antwoorde, dat het zo niet en was, maar dat zy wel en heerlyk daar van geſproken hadden. Het tweede was, dat zy den Doop valſchelyk geloogent hadden. Zy antwoorden, Neen: maar wy hebben dien regt beleden. Het derde was, dat zy tegen God en zijne Hyligen gelaſtert hadden. Zy zijden: Wy hebben God zijn behoorlyke eere gegeven, gelyk alle Hyligen dat zelve begeeren: En elk den anderen aanziende, gaven doen malkanderen eene moet, en zijden: Wy en zijn niet alleen beryt een lit of twee te verlieſen, maar ons geheel ligchaam ten vuure over te geven, om de geboden onſes Gods te onderhoude. De Stadhouder drygde haar met de alderwreetſte doot te doen ſterven, daar zy neit van en hadden hooren ſpreken, waar 't dat zy haar gelove niet af en gingen. Zy antwoorden: Doet vry dat gy kont, de tormenten en verſchrikken ons niet, want daar door zullen wy tot onſe erffeniſſe komen, die ons beryt is, alwaar 't zake dat gy ons huiden het een lit, en morgen het ander afnaamt. Doe werden zy ontkleet, en bleven drie uren lang te ſamen gebonden met koorden. Binnen deſen tyt loofden zy God, dat hyſe weerdig had gemaakt om zijn waarheit te lyden: en ſongen daar na den 6. *Pſalm: In uwen toorn wilt my niet ſtraffen, enz.* en daar na *Simions Loſſang: Nu laat Heere uwen dienſtknegt in vrede, &c.* De Stadhouder had van Nevers eene Jacobyner-Monnik doen halen, om tege haar te ſpreke. Maar deſe vrome Martelaars hebbe deſe Monnik zo beſchaamt gemaakt met de H. Schriftuur, dat hy niet anders en wiſt te zeggen, dan, Gaat voor den Duivel. Daar na heeft de Stadhouder haar een hout kruis in de handen geſteken, en om dat de handen zeer vaſt gebonden waren, zo trokken zy dat met de tanden uit, zeggende, dat zy een ander veel edelder en weerdiger kruis moeſten dragen, dan dat: waar door de Stadhouder veel meer tegen haar met toorn is ontſteken. 1554.

Daar na heeft men haar (na luit des vonnis) de tongen uitgeſneden, 't welk zy zeer ſtantvaſtelyk geleden hebben. En des anderen daags vont men de afgeſneden tongen nog in de kamer des Raats leggen. Maar de Almagtige God heeft aan deſe twee Martelaren beweſen dat hy een Heere boven de natuur is, 't welk zy alle konnen betuigen die by deſe executie tegenwoordig geweeſt zijn. Want na dat de tongen afgeſneden waren, heeft God haar magt gegeven te ſpreken. Gekomen zijnde ter plaatſen daar zy ſterve zouden, riepen zy, en zijden: *Nu nemen wy oorlof aan ſonde, vleeſch, werelt, en Duivel, nimmermeer zullen zy ons meer laſtig zyn*, en veel andere woorden en vermaningen. De tonge uitgeſneden en ſpreken.

Ten laatſten heeftſe de Scherpregter aangegrepen, welke voor haar buspoeder en ſolpher beryt maakte. Tot den welken *Jan Filleul* zijde: Zoutet, zoutet dit ſtinkende vleeſch wel. Als 't vuur ontſteken wert, en zy aan de ſtaake vaſt gemaakt waren, hebben zy ſonder eenige veranderinge des aangezigts haren geeſt ſaligliyk den Heere opgegeven.

PAULUS MUSNIER.

DEſe man, een Koperſmit zijns handwerks zijnde, heeft, na de kenniſſe des Pauſelyken misbruiks, een verlangen gekregen om de leere des Heeren Jeſu Chriſti te leeren. Daarom is hy onder ſchyn van een Jaarmerkt van Lyons na Geneven geryſt, alwaar hy geleert heeft dat hy te voren niet en wiſte. Als hy dan t' huis gekomen was, hadde hy zyn wyf geerne van daar gebragt. Maar dewyle de ſtad van Geneve, overmits de ware Religie en Kerkentugt zeer gehaat was, en heeft hy van haar zulks niet konnen verwerven. Na een langen tyt hebben hem ſommige geraden, dat hy na Londen in Engelant ryſen zou, dat hy hem daar wel eerlyk zou konnen generen. Daar toe heeft zijn wyf verſtaan, en zy zijn met malkanderen in het laatſte van December in 't jaar vyftien hondert vyftig met twee klyne kinderen van Orleans daarheen geryſt, en dewyle zijn wyf ſwanger was, heeft zy in den volgenden Mei een ſone gebaart, en hem *Iſaak* genoemt.

Zo lang nu de Koning *Eduard* leefde, en hadden de gene, die om der Religie wille in Engelant gevlugt waren, geenen noot, maar zy hadden de ryne leere des Euangeli tot een ryken trooſt. Maar zo haaſt als de vrome Koning geſtorven was, moeſten haar de arme Chriſtenen terſtont weg maken. *Paulus* maakte hem ook op den weg met wyf en drie kinderen na Diepen, en van daar na Rouane in Normandien, om voorts na Geneven te ryſen. Middelertyt viel zijn huisvrouw in een groote krankheit, waar door *Paulus* in groote bekommerniſſe kwam. Daarom ſprak hy met zijn wyf, indien haar God uit dit leven weg nam, dat hy tegen zijne conſcientie zou-

1555. de moeten doen', ofsterven: en als hy dan doot waar, dat zijn klyne onmondige kinderkens in groot perykel zouden staan. Maar zy werden de zake alzo eens, dat hy de drie kinderen na Parys zoude gelyden, en aldaar in een huis brengen, en dan weder tot haar komen. Indien zy middelertyt storf, dat hy stillekens van daar zou trekken, en hem met zijne kinderen versorgen, onder welke het dogterken negen jaren, het oudste soontjen seven jaren, en *Isaac* het jongste kint bykans vier jaren oud was.

Als *Paulus* haar nu te Parys gebragt had, is hy in een zekere herberg gegaan, en heeft hare Weerdinne (die hy voor een geschikt wyf aansag) bevolen en gebeden, dat zy deselve kinderen sommige dagen met nootdruft versorgen, en tot zijn wederkomste toe bewaren wilde. Als hy te rugge na zijn huisvrouw geryst was, die hy nog kranker vont dan hyse gelaten had, zo heeft de Weerdinne die drie klyne kinderkens bevolen, dat zy ter Misse zouden gaan. En als zy zulks wygerden, is zy terstont geloopen tot den Procurateurs of versorgers der Drieënigheit te Parys, (die geordonneert zijn voor arme Weeskinderkens zorge te dragen) en heeft haar dese wygeringe te kennen gegeven. Dezelve bevolen haar, zo haast de Vader weder kwam, dat zy 't haar zouden te kennen geven.

Als hy nu nauwelyks in de herberg gekomen was, en nog niet gegeten had, zo kwamen de voorzyde Procurateurs, en vraagden hem, of hem dese drie kinderen toekwamen, en of hy haar geleert had, dat zy in de Misse niet zouden gaan. Daar op antwoorde hy stantvastig, Ja. En als hy met wynig woorden de bekenteniſſe zijns Geloofs gedaan hadde, is hy op het groot Chastellet gevoert. En op dat zy vernemen mogten, of hy niet eenige kenniſſe van de Religie had, zo hebben zy hem op de pynbank gespannen, en zo grouwelyk gepynigt, dat hy zijnen geest gegeven heeft. Zijn lighaam is in het water geworpen, en den visschen tot spyse gegeven.

NICLAAS le CHESNE.

DEse *Niclaas* was een Champanier, te Beaumont in Porcien, niet wyt van Retel, geboren, en had zijn woninge te Lausanne, alwaar hy hem begeven hadde, op dat hy na de reformatie des hyligen Euangeli leven mogte. De oorzake, waar over hy gevangen wert, is geweest, dat hy van Lausanne na zijn Vaderlant wilde ryden, meenende een van zijne susters, met haren man, die te Retel woonden, neffens andere, die te Reims in Champagnien waren, te halen, en is terstont na Besanson geryst, den drieëntwintigsten September, in den jare vyftien hondert vierenvyftig.

Als hy van Besanson na Gry ryde, bejegende hem een Monnik die een Inquisiteur was, en wandelde eenen tyt lang met hem. En als zy op den weg voorby een kruis gingen, en *Niclaas* den hoet niet af en nam, zo nam de Monnik gelegentheit daar uit, om met *Niclaas* van de Religie te spreeken. Dog hy en liet hem gantschelyk niet verluiden, dat hy een Inquisiteur was, op dat hy *Niclaas* te ligter in zijne woorden vange mogte. Zo haast als zy in de stad Gry gekomen waren, en *Niclaas* op de aanwysinge des Monniks in een herberge gegaan was, is de Overheit dier plaatse op de voorgaande aanklagte des Monniks gekomen, en heeft *Niclaas* gevangen genomen. En als *Niclaas* den Monnik by de Stads-knegten sag, sprak hy: *O gy verrader, hebt gy my alzo op de vleesbank gelevert!* De Overheit vraagde van waar *Niclaas* was? Hy antwoorde, dat hy te Lausanne in 't gebiet der Heeren van Bern woonde, en dat hy aldaar zijn wyf en een van zijne broeders gelaten had. Vorder vraagden zy, Gy zyt immers daar niet geboren? Hy zyde, Neen, maar op dit dorp niet wyt van Retel. En als hy gevraagt wert, wat hy daar doen wilde? Antwoorde hy, dat hy zijn Suster en Swager, en nog andere lieden van daar wilde halen. Daar op vraagden zy, is de leere te Lausanne regt? Hy zyde, Ja, want men predikt daar het Euangelium des Heeren louter en ryn. Ook hebben zy hem van veele puncten geëxamineert; op welke hy regt geantwoort, en eene ronde bekenteniſſe zijns geloofs gedaan heeft. 1555

Daarom heeft de Overheit desen *Nicolaas* om zijn Christelyke bekenteniſſe ter doot veroordeelt. Etlyke rieden hem, dat hy te Dole zou appelleeren. Maar hy antwoorde: Ik en agte niet dat de menschen te Dole vromer zullen zijn, dan hier: want zy hebben niet lange hier te voren om gelyke oorzake sommige verbrant.

Des daags te voren, eer *Niclaas* sterven zou, wilden zy hem raden dat hy in de Misse zou gaan, en op de knien vallen zo lange tot dat zy hem als eenen doorryſenden Man laten passeeren. Maar *Niclaas* antwoorde, dat hy liever wilde sterven, dan dat hy zulken schandelyken daat begaan zou. Zo is hy dan getroost ter doot gegaan, met aanroepinge des Goddelyken Naams, zo lange hy zijn lyf verroeren konde. Het welk geschiet is den agtsten October, in den jare 1554.

Vervolginge in Oostenryk.

IN 't jaar onses eenigen Saligmakers Jesu Christi vyftien hondert vyfenvyftig, heeft de Roomsche Konink *Ferdinandus*, een Inquisitie of onderzoekinge der Euangelischer Predikanten begonnen, en ook der gener die de regte Religie gunstig waren, en navolgden. 1555

Door dese Inquisite heeft de Heere te Schleyvits agt van zijn Predikanten, die de waarheit voorstonden, en in de Papistische dwalingen niet en wilden bewilligen, aan boomen doen hangen. Agt Predikanten gedood

Op dese Inquisitie heeft de Koning over de hondert van zijn Predikanten en Kerken-dienaars met wyf en kinderen, uit den lande zeer jammerlyk verdreven. Over de hondert Predikanten verdreven

WILHELMUS de DONGNON.

Wilhelmus de Dongnon is geboren in een Dorp, genaamt Jonchere, vier uren gaans van de stad Lyons gelegen. Den agtsten April in 't jaar vyftien hondert vyfenvyftig is hy by de Overheit aangegeven en aangeklaagt geworden, dewelke hem des anderendaags te Jonchere gevankelyk genomen hebben. Den seventienden dag der zelver maant is hy in de stad Lymosin gevoert en *Petro Benedicto* der Regten Licentiaat, de bysitter des Officiaals tot Lymosin, voorgestelt, en van hem geexamineert geworde. En als de Regters sagen dat hy in zijn bekenteniſſe volstandig bleef, hebben zy van *Petro Montano* haren Pastoor begeert, dat hy dese gevangen wilde vermanen, en na zijn vermogen wederom op den regten weg brengen. Ook is 'er bevolen, dat men in de Stad en de Voorsteden in alle Kerken God bidden zou, dat hy hem zijne genade wilde verlenen om van zijne dwalingen en ketteryen af te staan, en dat hy hem wederom tot het regte Catholyke geloove mogte begeven. En dewyle *de Dongnon* een Nieu Testament begeert had, om zijne zake te beter na tedenke, zo heeft men hem 'er een bewilligt en gegeven. Des anderendaags heeft *M. Petrus Montanus* den Koninklyken Raden aangezegt: Dat hy zijn beste met *de Dongnon* gedaan had, maar dat hy halstarrig by zijne verworpen meeninge bleef, en dat het onmogelyk geweest was om hem te bekeeren, hoewel hy hem vele spreuken der hylige Schrifture voorgehouden hadde.

Daar over wierden de Regters verdrietig, en lieten des volgenden daags de uitterste sententie te-

1555. tegen hem gaan, te weten: dewyle daar een geregtelyk proces tegen *Wilbelmus de Dongnon* ingeſtelt was, in 't welke hy een Ketter te zijn verklaart was, dat hy uit de Koninglyke gevanken iſſe op een horde tot de gerigtplaatſe geſleept, en aldaar levendig verbrant zoude werden, en dat alle zijne goederen den Konink geconfiſqueert en vervallen zouden zijn, en datmen hem voor de executie zou pynigen, op dat hy zijne aanhangers aanwyſen, en nog op eenige vraag-ſtukken antwoorden mogte, ten einde dit exempel in verſcher gedagteniſſe mogte blyven, en dat andere haar voor zulke laſteringen en dwalingen mogten weten te wagten, &c.

Van deſe ſententie heeft *de Dongnon* geappelleert aan God en den Konink, en opentlyk gezegt: Dat hy anders niet en verdedigde dan het Chriſtelyke geloove en het woort Gods. Maar hem wert geantwoort dat zijne appellatie niet en wiert aangenomen, maar datmen met de executie zou voortvaren.

Doen hebben zy hem terſtont op de pynbank gelegt, in de tegenwoordigheit der voorzyder Regters, en hebben hem gevraagt, wie dat hem deſe ſecte geleert had, en of hy niemant en kende die der zelve toegedaan was, en of hy zulks in hymelyke plaatſen geleert had, en wie dat hem daar toe aangezet had? Waar op *de Dongnon* antwoorde: dat hy deſe leere uyt het Oude en Nieuwe Teſtament geleert had, dat hy niemant en kende die deſe leere toegedaan was, dewyle hy nog onlangs ſeer in dwalinge geſteken had: dat hy ook in geen hymelyke plaatſe had geweeſt, en dat hy ſonder iemants aanzettinge zulks uit zig zelven gedaan had. Doen namen hem de Scherpregters en bonden hem handen en voeten, en trokken hem met een rolle om hooge, na dat zy hem een grooten ſteen aan de voeten gehangen hadden: en de Regters vraagden hem, wie zijns geloofs genoten waren, en of hy de Jonkvrouwe Maria aanroepen wilde, dat zy hem genade by God verkrege; en wat boeken hy in zijn huis gehad had, doen hy aangegrepen wert? Doen riep de arme patient overluit: *O Jeſu, weeſt my genadig en barmhertig!* Ik en weet van geen mede geſellen: ook en heb ik geen boeken gehad, dan het Nieuwe Teſtament, en een klyn boekjen, gegenaamt *Dominicæ precationis*, ofte *gebeden tot den Heere*: maar ik en weet niet, of menſe mede genomen heeft: Ook was daar nog in 't huis een boek des *H. Auguſtini* over *Jobannes*.

Daar na ſpanden zy hem nog eenmaal, en vraagden hem, in wat plaatſe hy de predikatie deſer leere eerſt gehoort hadde? Maar hy heeft geantwoort als voren. En als zy hem los gelaten, en den ſteen afgedaan hadden, en wederom vraagden, of hy hem niet weder tot het Catholyke geloove wilde begeven? Zo is hy ſtantvaſtig gebleven. En als de Regters nu zijn ſtantvaſtigheit ſagen, lieten zy twee Franciſcaner Monniken komen, op dat hy tegen haar biegten zou: maar hy heeft tegen God alleen willen biegten, zeggende, dat nog Paus, nog Biſſchop nog Prieſter de magt had, om hem zijn ſonde te vergeven.

Terſtont daar na hebben zy hem uit de Koninglyke gevanken iſſe getogen, en den Scherpregters overgelevert, die hem op een horde gelyt, en een bal in den mont gebonden hebben, op dat hy niet ſpreken zou, waar door zijn aangezigt gants ontſtelt is geworden. En als zy hem op de gemeene plaatſe, genaamt des Bancx, geſleept hadden, hebben zy hem den bal afgebonden. Doen zijde de Luitenant tot hem, indien hy van zijne meeninge wilde afſtaan, dat hy hem genade wilde bewyſen. Maar hy antwoorde hem niet een woort, maar dede zijn gebet tot God. Doen wert de Luitenant toornig, en zijde: Doet hem den bal wederom in den mont. Daar op is hy terſtont aan een paal gebonden, met een yzere keten om het lyf, en in den paal was een gat, daar door ging een ſtrik, met welke hem den Beul worgen zou. Maar als de Luitenant de beſtandigheit deſes Martelaars ſag, wert hy dol en raſende, en ſprak tot den Beul: Weg, weg met den ſtrik, ik wil dat hy levendig verbrant worde. Doen ſtak de Beul het vuur aan. En dewyle de bal hol en vol buskruit was, ging het zelve van het vuur aan, en verſtikte *Dongnon*, alzo dat hy terſtont zijn hooft nygde, en den geeſt gaf. 1555.

GULIAME NEEL binnen Eureux verbrant.

ONder de gene die de geloovige in 't lant van Normandien grootelyks geſtigt hebben met leere en exempel, is *Guliame Neel* niet te vergeten. Deſe was in 't Pausdom van de ſecte der Auguſtiner Monniken. En na hy de kenniſſe des Euangeliums verkregen had, heeft hy groote vlytigheit gedaan om de waarheit te verbryden. Het geſchiede in de maant February, dat hy van Rouanen (van daar hy geboren was) ging door Eureux: en als hy kwam tot Nonancourt, ging hy in een herberg om te eten; daar vont hy veel dronke Papen, die ongebonden van leven waren, welke hy zoetelyk beſtrafte en onderwees, gelyk hy gewoon was te doen in de herbergen, als hy over weg ging.

Hy beſtraft de Papen.

Als hy ook nu aanſag de ongeregeltheit der Prieſteren, zo konde hy hem niet onthouden van te ſtraffen, niet alleen haar gebreken, maar ook haar leringe: zo dat de Deken van Ilieres dat horende, hem dede gevangen nemen, en lyden tot Eureux, daar hy in des Biſſchops gevankeniſſe gelyt wert. Daar was een Penitencier van Eureux, genaamt *Mr. Simon Vigor*, een verſtandig Man, die de boeken van de ongevalſchte waarheit en Religie wel doorzien en geleſen had; maar de eergierigheit en gelkgierigheit heeft hem verlyt, hoewel hy den naam niet hebben en wilde, van de waarheit met branden en doden te vervolgen. Deſe *Mr. Simon* was onderſoeker van *Willem Neel*, den welken hy alle de artykelen des waren geloofs beleden heeft, niet alleen daar hy af ondervraagt wert, maar bewees ook met de Schriftuur de valſcheit der Papiſten; en dat en dede hy niet alleen eenen dag of twee, maar geduurende by na alle de veertig dagen lang. In deſe tyt diſputeerde de Penitencier tegen *Neel*, en kon op hem niet winnen, want *Neel* bleef volſtandig by de onverwinnelyke waarheit.

Op een tyt was de Biſſchop van Eureux in de onderſoekinge en ondervraginge van *Neel*: En als de Penitencier ſag dat hy op hem niet en won, zijde hy hem, myn vrient, en ſpreekt niet tegen u conſcientie. En mits dat de waarheit dikwils van den Penitencier bekleet en bewimpelt wert, bat *Willem Neel*, dat hem toegelaten werde zijn belydeniſſe in 't geſchrift te ſtellen, zeggende, datmen dikwils der gevangenen woorden vervalſt, of datmen ook zomwylen zig zelven vergrypt in 't ſpreken, meenende anders te zeggen dan het verſtaan wort. Zo heeft hem de Penitencier dat toegelaten binnen zekere dagen, 't welk alzo geſchiede; zo heeft hy antwoorde geſchreven op de vragen die hem voorgelegt waren, op de maniere als hier volgt, en uit zijn ſchriften hier geſtelt en uitgetrokken is.

Ten eerſten gevraagt zijnde, wat hy gevoelde van 't Sacrament des Altaars (als zy het noemen;) heeft daar op geſchreven: De ware inſtelling des Nagtmaals is, dat Jeſus Chriſtus dat broot nam, 't welk hy brak, en na dat hy gedankt had, zijde hy *Nemet, etet, dat is myn lighaam, 't welk voor u gegeven wort, dit doet tot myner gedagteniſſe:*

1555. *GULIAME NEEL binnen Eureux, na lange gevankeniſſe en ontwyjinge van zyn Monnik-* 155
ſchap, verbrant: 't Schavot was opgeregt voor den grooten Tempel.

Uw deugd, ô Kruisheld! blonk gelyk een zonneſtraal,
In een verbaſterde eeuw vol gruwelen en zonden,
Maar uw geneezing voor de doodelyke kwaal,
Wierd ſteeds verachtt, en gy gelaſtert en geſchonden
Van 't prieſterlyk geſlagt, welks woede u door den brand,
Het beilſpoor baarde naar het eeuwig Vaderland.

Gelykerwys ook den drinkbeker, en zijde: *Neemt drinkt alle daar uit: Dit is myn bloet dat voor vele vergoten wort, tot vergevinge der ſonden.* Op deſe woorden is 't behoorlyk dat wy goede agt nemen. Chriſtus heeft dit Sacrament ingeſtelt in zijn gemynte, om geduriglyk te behouden de gedagteniſſe der verloſſinge van de doot der ſonden, door de offerhande die hy ſelve met zijn eigen lighaam gedaan heeft, als tot den *Hebr.* 6. 7, 8. wel beweſen ſtaat: namelyk dat hy zig zelven eenmaal opgeoffert heeft, en niet meer ſterven zal. Laat ons nu vorder zien op deſe woorden, om te gedenken dat hy dat bloet zijns lighaams vergoten heeft, 't welk hy zijnen Vader opgeoffert heeft, voor de kwytſcheldinge der ſonden zijner gemynte: 't welk hy alleen eenmaal gedaan heeft, om haar eeuwiglyk ſalig te maken. In dit hylige Avondmaal bewyſt hem Chriſtus de Meeſter te zijn, en zijn Gemynte de Dienſtmaagt, hy wil gehoorſaamheit, en dat men opregtelyk doe, het gene hy gebiet: Het is des Meeſters Officie te gebieden, en des Dienaars gehoorſaam te zijn. Chriſtus bewyſt hem hier een Bruydegom zijner gemynten, welk hy uit liefde genomen heeft voor zijn wettelyke Bruit: Nu zo is 't officie van een opregte Bruit, te bewilligen en te doen den goeden wille haars Bruidegoms, doetſe anders, zo en is zy niet wettelyk nog ootmoedig, nog gehoorſaam: maar valſch, verwaant en ongehoorſaam. Item Chriſtus bewyſt hem hier als een Vader die zijn kinderen wil voeden, als hy haar geeſt zijn lighaam en bloet (betekent by het broot en den wyn) welke een onverderffelyke en eeuwige ſpyſe is. Daar is gezegt, dat hy nam broot en wyn, zeggende: *Dit is myn lighaam en bloet, eet, en drinkt alle daar van.* Dit heeft Chriſtus gedaan, aanziende de krankheit des verſtant in de Apoſtelen, gelyk hy menigmaal bevonden had. Zo ſtelde hy daarom in zijn Avondmaal een ſigtbaar en taſtelyk dink voor, om ons te doen verſtaan 't gene dat onſe zielen onſigtbaar voet, 't welk zijn lighaam en bloet is, welke ſpyſe wy nog zien, nog taſten konnen, wantſe geeſtelyk is. Daarom wort hier voor al een levendig geloove geëyſt, anders en is 'er geen leven, maar de tweede doot. Ik heb gezegt, dat Chriſtus hem in 't Avontmaal een Meeſter, een Bruidegom, en een Vader bewyſt, zeggende: Nemet en eet, dat is myn lighaam. Siet in deſe woorden, des Meeſters, Bruidegoms en Vaders officie. Die nu wilde van Chriſtus Jeſu ontfangen zijn, om zijnen dienaar en gehoorſaam leerjonger, kint, en huisvrouw te weſen, die moeſten zijn lighaam nemen en eten, en zijn bloet drinken, gelyk hy dat beveelt, en niet als de Schriftgeleerde en Pharizeen gemeent hebben met de tanden, en laten 't ter kelen ingaan, gelyk als men het broot eet en den wyn drinkt. Nu, laat ons wel bemerken op 't bevel Chriſti, het welke wy wel behooren te onderhoude en niet te breken, dat is, dat Chriſtus, gevende het broot, ons bewees, dat zijn lighaam is dat waaragtig hemels broot, 't welk alleenlyk de ziele voet, gelyk het materiaal broot anders niet dan het lighaam voet. En den wyn gevende, bewyſt hy dat zijn bloet den waaragtigen drank onſer zielen is, welke hy verkwikt en laaft, als de ſonden kwytgeſcholde worde. Want 't bloet

Jeſu

Digitized by Google

1555. Jesu Christi versterkt en verblyt ons, dewyle 't onse sonden uitwist, en onse zielen verwarmt met een goeden yver en genegentheit: gelyk als de wyn verandert, verwarmt, verheugt en versterkt het lighaam. Hier op behoore wy te denken in het Avontmaal, ziende met onse vleeschelyke oogen het broot en den wyn: welke wy onwerdiglyk eten en drinken zouden, als wy niet en aanmerkten, wat ons Jesus Christus presenteert, namelyk, zijn lighaam en bloet tot een geestelyk voetsel. Want de ziele leeft niet van materiaal broot en wyn, daar het lighaam zijn substantie afneemt, nadiense een geest is. Ik zyde, dat men Jesus gehoorsaam zijn moet, om de voornoemde oorzake wille, welke gezegt heeft, *Nemet etet*: en niet, Neemt myn lighaam en offert 't op, tot een offerhande, voor de vergevinge der sonden, en daar na, *Etet*; 't welk in de oude Wet geschiede, daar de Priesters de offerhande der beesten namen: welke, na dat zyse geoffert hadden, aten zy het een, het ander verbranden of verworpen zy: 't welk een figuur der offerhande Christi Jesu was, die hy door zijn lighaam volbragt heeft tot saligheit der geloovige. Nadien de opoffering Jesu Christi, van hem eenmaal gedaan, eeuwig is, welke zijn uitverkorene behout, niet alleen in dese werelt, maar in dat eeuwig leven: zo is der Christenen officie, te nemen en te eten, en niet op te offeren; want Jesus Christus zig zelven offert, welke de zielen voet, en niet den buik. Daarom laat 't ons nemen gelyk het is, en onsen geest zijne spyse niet onthouden, 't welk hy door den geloove ontfangt. Laat ons onsen geest en lighaam den Vader bevelen, in de kragt der hyliger offerhande zijns geliefden Soons, welk hy eenmaal ontfangen heeft tot voldoeninge aller onser sonden, die hy nu niet meer gedenken zal. Want ontfangende dese offerhande, heeft hy ons alle t' samen voor regtveerdige en aangename ontfangen. Nadien Christus ons gevende zijn lighaam en bloet tot onser vermakinge, ons gegeven is met alle dat zijne is, en heeft onse sonde zijne eigen gemaakt: zo heeft hy, die voor zijnen Vader geregtig en aangenaam is, ons met hem geregtig en Gode zijnen Vader behagelyk gemaakt, en onsen Vader door hem; *den welken eere en dankbaarheit zy in der eeuwigheit, Amen.*

Hy was besworen te zeggen of hy niet en geloofde dat het lighaam Christi wesentlyk in het Sacrament des Altaars was, gelyk 't van der *Maget Maria* geboren wes, gelyk hy in de werelt predikte, gelyk hy at en dronk in het Avontmaal, gelyk hy aan het kruis hing, en of men 't alzo in 't Sacrament niet eten moeste? Hy antwoorde, dat het alzo geenzins wesen konde. Want (zijde hy) waar 't alzo, wy en waren niet verlost, en de Schriftuure ware leugenagtig, en ons geloove ydel. Want als Christus uit zijn moeders buik kwam, was hy onderworpen te suigen: predikende, was hy honger, dorst, hitte en koude onderworpen, en ook den vloek des kruices, om dat hy nog sterfselyk was, en niet opgestaan. Ware hy dan nu zulks, zo en zouden wy niet bevryt zijn van den doot in 't leven: want om verlost te zijn, was 't noodig dat hy storve, en van den doot tot het leven wederom opstonde. Het is een openbare en vervloekte ketterye, te zeggen, dat men het lighaam Christi op zulke wyse behoorde te eten. En waar 't alzo, zo zouden wy grootelyks dwalen, om dat wy gelooven dat hy gestorven en verresen is, en een heerlyk en onsterffelyk lighaam heeft. Ik belyde wel dat hy het zelve lighaam heeft, dat uit de Maget geboren is, en dat hy nu is ter regterhand Gods des Vaders; maar daar is een onderscheit hoedanig het lighaam is, en hoe dat wy dat eten. 't Welk niet op zulke wyse geschiet als 't uit het maagdelyke lighaam kwam, maar gelyk als 't zit ter regterhand zijns Vaders, anders zouden 'er in de Gemynte geen Sacramenten zijn. De Sacramenten des Avontmaals en des Doops en zouden geen Sacramenten zijn, nadien zy haar kragt hebben in de uitstortinge des bloets Jesu Christi, in zijn doot en opstandinge. Daarom is de leeringe ketters, die daar leeren, dat hy sterffelyk zou zijn, en men hoortse niet te gelooven, maar te verwerpen, als de leeringe des Satans haars vaders, den vader der leugenen en der verdoemenisse.

1555.

Vrage van het Vagevuur: Of hy niet en geloofde dat 'er een is? Hy antwoorde, dat hy bekende en beweere wilde tot 'er doot toe, dat 't bloet Christi de eenige vaginge en suiveringe is, 't welk de zielen der kinderen Gods van alle hare sonden suivert, als blykt *Hebr.* 1. 7. en 6. en 1. *Joh.* 1. De Schriftuur bewyst ook dat de goede Christenen, vry van alle tormenten en gesuivert, terstont in rusten gaan, alzo haast als haren geest van het lighame scheit. In *Ecclesiaste* staat, *Waar den boom valt daar zal hy liggen*; dat is, is 't dat de mensche niet en sterft in de genade des Heeren, hy zal blyven in een plaatse daar geen genade en is, 't welk de helle is. Eccl. 11. 3.

Want *Paulus* zegt, *Uit genade zyt gy salig geworden door 't geloove, het is Gods gave, niet uit de werken, op dat niemant en roeme: na zijn barmhertigheit heeft hy ons salig gemaakt.* En God heeft noit eenigen sondaar barmhertigheit gedaan, of hy rynigde de ziele. Die dan alzo sterft in de genade en barmhertigheit Gods, en daar door gesuivert is, zal die niet salig zijn? Dat is gewis en seker. Christus zegt by *Johannes*: *Ik ben de opstandinge en het leven, die in my gelooft, sal leven al waar hy ook gestorven: en een iegelyk die leeft, en in my gelooft, en zal niet sterven in der eeuwigheit.* Christus stelt hem voor, als de verrysenisse, en het leven. Daar na verhaalt hy tweederhande doot, d'een lighamelyk, en d'andere eeuwig. Als hy zig zelven noemt de opstandinge, zo en spreekt hy niet van de gemeene; want dan zullen zy alle opstaan, maar niet alle ten leven, om dat zy den tweeden doot gestorven zijn, in welken geen leven is; want *David* zegt, dat het leven der sondaren zal vergaan, zo moet Christus dese woorden dan gesproken hebben van de gene, die in een levendig geloove sterven, welke hy van dese lighamelyke doot verwekt ten eeuwigen leven: *Die in den Sone Gods gelooft* (zegt hy) *die heeft het eeuwige leven, en komt niet in de verdoemenisse; maar is van de doot overgegaan in 't leven.* Ziet, hoe de geloovigen na dit leven in geen Vagevuur, maar in het leven gaan; want dewyle hy hier leeft, is hem het leven gegeven dat eeuwig is: zo is de lighamelyke doot een doorgang tot het eeuwige leven. *Johannes* getuigt dat God ons gegeven heeft het eeuwige leven, en dat het leven in zijn Sone is: die den Sone heeft, dat die het eeuwig leven heeft. Het is ook waaragtig, dat Jesus Christus (die het leven en de waarheit is) niet woonen zal met een ongelovige, maar alleen met den genen die in hem gelooft: zodanige die gelooft, heeft het eeuwig leven. In de *Openbaringe Johannes cap.* 14 staat, *Salig zyn de dooden die in den Heere sterven.* Dat zijn die in hem gelooven. Nu zegt hy datse salig zijn, en niemant is 'er salig, dan die in 't eeuwig leven is. Die dan sterven en elders gaan, die en zijn niet salig. Hier tegen zijden zy: Hem buigen alle knyen die in den hemel, op aarden, en onder der aarden zijn. Onder der aarden noemen zy haar Vage-

Ephes 1. 8, 9.

Joh. 11. 25, 26.

Joh. 5. 24.

Joh. 5. 12.

Phil. 2. 10.

1555. vuur. Maar ik antwoorde, dat *Paulus* daar van geen Vagevuur en ſpreekt, maar wil bewyſen de heerlyke triumphe Chriſti, welke hy door den doot des kruices verkregen heeft, in zulker wyſe dat alle creaturen, zo wel Engelen als menſchelyke, en Duivelſche hem onderworpen zijn, en gedwongen te belyden, dat Jeſus Chriſtus: door zijn victorie is opgevaren ten hemel in de heerlykheit Gods zijns Vaders. Dit is voor ons, want onſe menſchheit, die hy aangenome heeft, is daar. Daarom en moet men niet vreeſen, wy werden ſalig, is 't dat wy een levendig geloove hebben, nadien hy met zijnen bloede onſe conſcientien geſuivert heeft van alle ſonde: *den welken zy prys en eere in der eeuwigheit, Amen.*

Zy zijden ook, datmen het Euangelium niet en zoude geloven, hadde 't de Kerk voor een Euangelium niet ontfangen. Hy antwoorde alzo: 't Euangelium is van zo groote kragt en waardigheit, dat 't niet van doen en heeft eenige creature, die in den Hemel of op der aarden zijn: want daar in zijn beſloten alle ſchatten en rykdommen Gods, namelyk, de beloften van de vergevinge der ſonden, en van het eeuwige leven, door zijn genade. Van de magt en authorityt deſes Euangeliums, ſpreken *Paulus*, *Petrus*, *Jacobus*, en andere Apoſtelen, voor welke 't Euangelium geweeſt is, en zy en hadden uit haar zelven geen magt, en waren ongeleerde en ongeletterde viſſchers, tot 'er tyt dat haar Chriſtus heeft gemaakt Sentboden en Ambaſſaten des Euangeliums, om zijnen naam te verkondigen door de gantſche werelt, zeggende: *Gaat predikt 't Euangelium allen creaturen: Die gelooven zal, en gedoopt zal zyn, zal ſalig worden: En die niet gelooven zal, wert verdoemt.* Ziet hoe dat de Apoſtelen door het Euangelium haar magt verkregen hebben, die zy van te voren niet en hadden. Hierom hebbenſe zienlyk in de gedaanten der vuuriger tongen den H. Geeſt ontfangen: Zy zijn de gene geweeſt, door welken Chriſtus zijn Gemynte heeft willen planten: zy zijn 't, die het uitgedrukt bevel van Chriſtus hebben ontfangen, om zijn volk te leeren, met zijn H. Euangelium. Hy beval haar geen andere dingen te verkondigen dan zijn H. Euangelium, 't welk is het woort Gods zijns Vaders, zeggende: *Gelyk als my de Vader gejonden heeft, alzo zende ik u.* Nu is 't waaragtig, als *Eſaias* getuigt, dat God zijn ſoon Chriſtus Jeſus geſonden heeft om het Euangelium te prediken: Gelyk Chriſtus ook zelve belyt, zeggende: *De Geeſt des Heeren is op my, en heeft my uitgeſonden om den armen te Euangeliſeren.* Alzo heeft Chriſtus zijn Leerjongers ook uitgeſonden, *Luc.* 9. zeggende: *Gaat predikt het Euangelium.* Uit deſen Euangelium is ook openbaar, dat de magt van ſonden te vergeven, in des menſche magt niet en is, maar alleen in Gods magt. Want daar ſtaat by den Propheet *Eſaias*, die daar ſpreekt in den perſoon Gods: *Ik, ik doe uit uwe overtredingen om mynentwille* By den *Euangeliſt Lucas* ſtaat geſchreven, dat de Pharizeen zijden: *Wie kan de ſonden vergeven dan God alleen?* Daarom deſe magt van ſonden te vergeven den genen die ons niet misdaan hebben, en is in den menſche niet. Maar dat Chriſtus zegt: *Wien gylieden de ſonden vergeeft dien worden/e vergeven: en wien gy/e bout dien zyn/e gebouden* Dat geſchiet door Gods woort, dat hy hen beval te verkondigen. Gelyk zy voor haar beroepinge geen mirakelen deden, want zy ook met het Euangelium die magt hadden, en was haar eigen magt niet. Dat wert aan den kreupelen wel beweſen, *Act.* 3. doen zy het volk waren predikende, en zijden: Dat gy deſen ziet wandelen, en is door onſe magt niet, maar door dien, die gy gekuſt hebt, welke is Jeſus Chriſtus van Nazareth. Zo ſchreven de Apoſtelen alle magt en eere God toe, 't welk deſe niet en doen, die hedensdaags haar beroemen nakomelingen der Apoſtelen: want als deſe zeggen, dat zy het Euangelium niet en zouden gelooven, hadde het de Kerke niet ontfangen, zo buigen zy de magt des Euangeliums aan zig zelven; als of zy zijden, wy zijn de Kerke, hadden wy het Euangelium verworpen, het en zou geen Euangelium zijn Maar de Apoſtelen wyſen alle haar magt op Chriſtus en zijn woort, welke dog de eerſte, de hyligſte en volmaakſte Kerke waren. In de Kerke is geen magt, dan alleen uit Gods Woort, het welk de Sleutel is die het Ryke der Hemelen opent en ook toeſluit, den genen die het ontfangen en verwerpen. Nu is het openbaar dat de Gemynte Jeſu Chriſti geen anderen ſtok en heeft om haar te beſchermen, dan Gods Woort. *Paulus* zegt tot den *Corinthen*, *De wapenen onſes ſtryts en zyn niet vleeſchelyk, maar, geeſtelyk.* Daarom vermaant hy de Epheſen te nemen het zweert des Geeſtes, het welk is Gods Woort: (want gelyk als *Paulus* tot den *Hebreen* zegt,) *het is meer doorſnydende dan een tweeſnydende zweert.* Dit is het mes, dat God Jeremie gaf, bernende gelyk een gloejende kole: En *Eſaias* hadde het in zijnen mont, ſnydende aan byden zijden. Dit is de mont en wysheit die Chriſtus zijn Apoſtelen gaf, om haar wederſprekers te overwinnen, die hen niet hebben konnen wederſtaan, gelyk het in *Stephanus* beweſen is, en zal ook alzo zijn in alle Chriſtenen, die met Gods Woort den name Gods en Chriſti zullen voorſtaan en belyden. Ik heb gezegt, dat de Gemynte Jeſu Chriſti voor haar leeringe en voedſel der zielen, niet anders en heeft dan zijn woort, 't welk haar Herder en Bruidegom haar geeft, die ook anders geen ſchapen en heeft, dan die zijn ſtemme hooren, 't welk is zijn Euangelium en het Woort Gods zijns Vaders, zeggende: *Myn ſchapen booren myn ſtemme, en ik kenneſe: zy volgen my, en ik geve baar dat eeuwige leven.* Item, *Die uit God is, die boort Gods woorden.* Deuter. 8 2. *De menſche en leeft niet van den broode alleen, maar van allen woorde dat uit den monde Gods gaat.* En daarom vermaant ons *Jacobus*, dat zelfde te ontfangen met ſagtmoedigheit, 't welk in ons geplant wort, 't welk onſe zielen kan ſalig maken. En daar en is ook geen ander woort, dat het woort des levens, of het Euangelium der ſaligheit genoemt wert, dan alleen Gods Woort: ook en zal niemant een Herder der Gemynte Chriſti genoemt werden, dan die deſe ryne leere des Euangeliums medebrengt: waar 't dat ons iemant een ander leeringe verkondigde dan deſe, laat ons die niet ontfangen, maar veel meer zal hy vervloekt zijn, alwaar 't ſchoon een Engel uit den Hemel. Het onderſcheit des goeden en kwaden Herders, en van byder gemynten, namelyk Chriſti, en zijner wederpartye des Antichriſts, is wel bekent uit Gods Woort. Chriſtus die heerſcht, regeert, ordineert, en belyt zijn Kerke door zijn getrouwe Dienaars, met zijn woort. Als *Paulus* zegt, dat het fundament van de Gemynte Chriſti is de leere der Apoſtelen en Propheten, het welk een Gemynte is ſonder rimpel of vlekke, welke eenvoudig is, als een Duive, voorſigtig als een Serpent, ootmoedig en geduldig als een Schaap onder de Wolven. De Kerke des Antichriſt en zijn dienaren, is vol leugenen, bedrog, ſchalkheit en valſcheit: want zy van Gods woort niet geregeert is, en daar en is anders niet dan een misbruik der leringe Chriſti: Want buite Gods woort en is 'er geen ſaligheit, daar en is ook anders niet dan verwaantheit, ydelheit en wreetheit: Van welke David zegt,

Mare. 16. 15.

Eſa. 61. 1.

Eſa 43. 25.

Van ſonden te vergeven

Luc. 5. 21.

Joh. 20. 23.

1 Cor. 10.

Eph. 6. 17.

Hebr. 4. 12.

Joh. 10. 27.

Joh. 8. 47.

Jac. 1. 21.

Gal. 1. 8.

Eph. 2. 20.

De

1555. *De vergaderinge der booſen heb ik gehaat.* Wy hebben veel exempelen van hare wreetheit, die zy tegen de gemynte Chriſti beweſen hebben. In 't Oude Teſtament vermoorde *Cain* zijnen Broeder *Abel*; *Jeſabel* doode de hylige Propheten; *Manaſſes* vervulde de ſtraten van Jeruſalem met haar bloet; *Pharao* vervolgde de kinderen van Iſraël. In 't Nieuwe Teſtament verhieven haar de Schriftgeleerde en Pharizeen tegen Chriſtus en zijn Apoſtelen, en dooden alle die haar de eeuwige ſaligheit predikten: dit geſchiede niet om dat zy van Gods woort, maar van het woort der leugenen geregeert werden; gelyk 't openbaar is by het geheel Nieuw en Oude Teſtament, en uitgedrukt by *Jer.* 23 Daarom ſullen wy ons nergens anders op verlaten, dan op 't eenige woort Gods: want zo wie onderhout dat gene dat Gods woort gebiet, God zal hem als een gehoorſaam knegt ontfangen. In deſe leeringe volherde ik, daar in wil ik ſterven, verzekert zijnde, dat God my die genade ſal doen, om zijns Naams wille, en om de eere en liefde zijns Soons, die hy voor eenen Saligmaker gegeven heeft, *den welken zy prys en eere in der eeuwigheit*, *Amen.*

Op de vrage van 't Vaſten, en der ſpyſen die men eten mag, antwoorde hy, dat 't vaſten goet
1. 16. en hylig was, en een gebot Jeſu Chriſti: Niet dat hy bevolen heeft op ſekere tyden te vaſten, maar heeft gezegt, als gy zult vaſten, welk geſchiede zal om de wederſpannigheit des vleeſch te temmen, en 't ſelfde in dienſtbaarheit te brengen, op dat 't de Geeſt Gods diene. Deſe en is niet alleen gelegen in te onthoude van ſpyſe en drank, nog in onderſcheit der ſpyſen, maar in een opregt leven, in nugterheit, ſuyverheit, vriendelykheit en liefde des naaſten, als *Eſaias* zegt:
57. *Breekt den bongerigen u brood, en brengt den vreemdelingen in u huis*, is dat niet veel meer het vaſten dat ik verkoren hebbe? Het vaſten is wel goet, als 't ſonder ſuperſtitie of misbruik geſchiet, dat is, ſonder conſcientie te maken van d'een ſpyſe meer dan van d'andere, als of 'er meer hyligheits in d'eene gelegen ware dan in d'andere. *Paulus*
14. 17. zegt tot den *Romeynen*: *Het Koninkryk Gods en is niet ſpyſe of drank.* Want men moet het voedſel nemen van de ſpyſe die ons God gegeven heeft, om dat met dankzegginge te gebruiken: en dat ten monde ingaat en beſmet de ziele niet. Die ons 't voedſel des lighaams geeft, die heeft de ſpyſe gehyligt, en heeft ons de een niet meer verbode
14. 3. dan de ander: nogtans als *Paulus* zegt: *Wie eet, die en veragte niet den genen die niet en eet: en wie niet en eet, die en verdoeme hem niet die eet.* Want die ſterk is, moet wel toezien dat hy met eten den kranken niet en verergere, wel wetende dat het nutter ware, nimmermeer vleeſch te eten, dan daar door te verderven den genen daar Chriſtus voor geſtorven is. Zo moet eens Chriſtens leven geſtigt zijn.

Gevraagt van den Paus, en van zijne magt,
Matth. 28. antwoorde hy, dat God de eenige Meeſter is, die in alle zijne werken onberiſpelyk is, die hemel en aarde en alle dat 'er in is, geſchapen heeft, die den menſche (om wiens wille hy 't al ſchiep) gemaakt heeft na zijnen beelde, welken hy een Wet gaf als hy hem in den aartſche Luſt-hof gezien hadde, zeggende, *eet van alle vrugten, ſonder van den boom des levens, als gy daar van eet, zo ſult gy ſterven.* Ziet daar de eerſte Wet en gebot dat God gaf, om den menſche tot zijn gehoorſaamheit te brengen, en te onderhouden. Maar de menſche willende zig zelven hooger verheffen, dan hem God gemaakt had, wilde God gelyk zijn, en geloofden den Geeſt der eergierigheit, die hem beloofde, dat hy ſulks zou werde door gulſigheit. Hier door is den vloek over alle menſche gekomen; zo dat de eenige Sone Gods deſe ſtraffe der overtredinge heeft moeten dragen, of wy hadden alle verloren geweeſt: 't welk hy gewilliglyk ook gedaan heeft, en voor deſen vloek heeft hy ons verworven den eeuwigen ſegen Gods. Eer hy opgeklommen is ten Hemel, heeft hy ons gelaten zijn hylig Woort, het welk is zijn Euangelium, en heeft ook geſtelt Apoſtelen, Opzienders, Herders en Leeraars die ons zouden lyden in de leeringe der Apoſtelen en Propheten, en wyſen den weg des goedens levens. Deſe moete onſtraffelyk zyn, geen wynſuyper, 1 Tim. 3.
geen overſpeelder of vuylgewin-ſoeker, maar 2. 3.
geleert, en ook alle andere deugden hebben, die in ſulken dienſt ge-eyſcht werden. Het is wel waar dat Chriſtus zegt van de Schriftgeleerde en Pharizeen, *Wat zy u bevelen dat doet*: maar hy Matth. 23.
zegt ook, *Als zy op den ſtoel Moſis ſitten*, dat is, als 2. 3.
zy de Wet Moſis verkondigen, en geen ander leeringe. Zo hebben ook de goede Propheten altyt voorgehouden, niet haar eigen of eenige menſchelyke leeringe; maar zyden altyt, dit zegt de Heere, hoort des Heeren woort, de Heere heeft dit geſproken. Zo deden ook de Apoſtelen, waar van Chriſtus getuigt, zeggende:
Gy en zyt niet die daar ſpreekt, maar de Geeſt uws Matth. 10. 20.
Vaders die door u ſpreekt. Zo moet ook een navolger der Apoſtelen hem navolgen in de leere: gebieden die ook iet anders, dan Gods woort en zijn Euangelium, zo zijnſe verbannen, en zulk een menſche is een valſch Propheet en Antichriſt, alwaar 't ſchoon de Paus: maar die de Apoſtelen in leere en leven navolgt, die is een waaragtig Herder der Gemeente. Ik beken ook wel, dat de Herders Jeſu Chriſti, die niet dan zijn hylig Woort verkondigen, wel mogen ordineren te vaſten, te bidden, en aalmoeſſen te geven, als zy Gods gramſchap voor oogen zien, als oorlog, peſtilentie, hongers-noot en andere roeden Gods over den menſchen.

Gevraagt zijnde van de Menſchelyke inſettin- Menſchelyke inzettingen.
gen: zyde hy, dat noit creature magt had te gebieden iet op onſe ſaligheit, anders dan God door zijn Propheten en Apoſtelen bevolen heeft alwaren 't ſchoon de Engelen des Hemels. Want de Engelen onderwinden haar niet te gebieden uit haren eigen zin, maar zijn alleen dienſtbare geeſten, volbrengende den wille Gods, gelyk ook de Propheten, als gezegt is, ja Chriſtus zelve, die daar zegt, *Mijn leere en is niet mijne, maar des genen die* Joh. 7.
my geſonden heeft: alzo ook de Apoſtelen. Zoude nu de Paus met alle zijne Prelaten meerder weerdigheit en magt hebben, dan de Engelen, Propheten, Chriſtus en de Apoſtelen? Og neen, maar zy laſteren ſchandelyk Gods Naam met hare inſtellingen. Die hoererye of overſpel bedryft, en wert niet geſtraft: maar die alleen wat ſpeks eet op een Vrydag, of iet ſpreekt tegen haar misbruiken, die wert terſtont gedoot.

Op de vrage van de Miſſe, heeft hy geant- Miſſe.
woort, dat alle geboden Gods, om ſalig te werden, in de H. Schrift zijn begrepen. In het Oude Teſtament zalmen geboden vinden van de liefde des naaſte, geen Afgoden te maken: In 't Nieuwe Teſtament vint men van malkanderen te beminnen, zijn vyant lief te hebben, voor de vervolgers te bidden, en haar goet te doen, den hongerigen te ſpyſen, eenvoudig te zijn als duyfkens, voorſigtig als ſerpenten, ſagtmoedig van herten: maar van de Miſſe en wert in de gantſche Schriftuur niet eens vermaant.

Gevraagt zijnde van de Belofte: antwoorde hy, Belofte.
dat alle werken, die ſonder den wille Gods geſchieden, gantſchelyk Gode niet en konnen behagen: en wat de menſche ten dienſte Gods verſiert, dat is vervloekt en een afgodiſch werk. De

be-

1555. beloften die elk menſche doen moet tot zijn ſaligheit, is, God bidden dat hy hem de genade doe, zijnen wille volbrengen, en zig zelven te verloogenen. Want zijn eigen wille is altyt genegen tot boosheit, en niet tot deugt, als *Paulus* bewyſt, zeggende, dat hy doet het gene dat hy niet en wil. Want hy zegt, *Het goet dat ik wil en doe ik niet, maar het kwaat dat ik niet en wil, dat doe ik.* De opregte remedie om ons zelven te verloogenen en onſen wille neder te werpen, is van gantſcher herten tot God te zeggen, Uwen wille geſchiede, betuigende, dat wy anders niet doen willen dan dat hem belieft: die anders doet, die ſpot met God, als hy zegt, Uwen wille geſchiede. Laat ons dan alle onſen wille en vermogen in hem ſtellen, want hy is't alleen van wien alle goet voortkomt, en hy geeft den wille en 't volbrengen en na zijn beliefte. Daarom moeten wy gehoorſaam zijn, het gene *Moſes* in *Deuteronomium* zegt: *Gy en zult niet doen dat u goet of regt dunkt, maar alleen dat God u gebiet, dat zult gy doen, en wykt daar niet af nog ter regter nog ter ſlinkerhand.*

Rom. 7. 19.

Deut. 4. 2. en 12. 32.

Bedevaarden. Gevraagt zijnde van de Bedevaarden: zyde hy, dat de ſalige Bedevaart aller Chriſten geloovigen is, hier in de werelt hyliglyk, in geduldigheit, liefde, ſuiverheit en matigheit te leven, wel wetende dat wy hier vreemdelinge en ryſigers zijn, daar wy nog ure nog tyt hebben. Zo zullen wy ons haaſten tot God te gaan door Jeſus Chriſtus, en bidden om kwytſchelding der ſonden, en het eeuwige leven, en dat hy ons in den laatſten dag aanneme.

Prieſterdom. Gevraagt zijnde wat hy gevoelde van het Prieſterdom: antwoorde, dat alle Chriſtenen Prieſters zijn: Want *Paulus* zegt, dat God ons zijn Sone gevende, ons alle dingen met hem gegeven heeft: Als wy 't dan al hebben, zo behoort het ons ook al toe; zo heeft God ons dan tot Prieſters gemaakt. Hy die een Koning is, heeft ons met hem tot Koningen geſalft, om eeuwiglyk in zijn Ryk te regeeren. Hy die een Prieſter is, heeft ons met hem Prieſters gehyligt door zijn bloet, om offerhanden te doen van ons lighaam, van onſen geeſt, en ons gebroken herte voor God, zijnen en onſen Vader, als 'er ſtaat tot den *Romynen*, *Hebreen*, en in de *Pſalmen*. Van de Prieſters is geſchreven in de *Openbaringe* in het 15. en 20. *capittel*. Ik en ſpreke niet van het Roomſche Prieſterſchap, maar van 't inwendige en geeſtelyke, in welke alle goede Chriſtenen, die een levendig geloove hebben, door den H. Geeſt Prieſters geſalft zijn: Niet dat zy alle opentlyk het ampt van Gods woort te prediken zullen aannemen, (want dat behoort alleen den Herderen toe, die daar toe van Chriſtus Jeſus zijn Gemynte verordent zijn) maar dat zy geeſtelyke offerhanden zullen offeren Gode den Almagtigen Vader, door Jeſus Chriſtus.

Rom. 8. 32.

Als nu de voornoemde *Neel* de belydeniſſe zijns geloofs overgegeven had, zo hebben de Officiers des Biſſchops van Eureux dezelve artykelen verdoemt. Hy wert in de gevankeniſſe zeer kwalyk gehandelt, want het was des Biſſchops gevankeniſſe, en zulk volk is altyt wreeder dan andere. Dit klaagde *Neel* aan den Stadhouder van den bloede der Stad, die hem dikwils kwam beſoeken met een Advocaat, een Godvreſende man; zo dat hy daarom inde gevankeniſſe des wereltlyken Hofs gebragt wert. De Officieren van den Biſſchop dat hoorende, na dat hy nu twee maanden gevangen geweeſt hadde, haaſteden haar om hem te verwyſen, en te oordeelen om ontwyet te werden, op welker ſententie hy appelleerde door den raat van zijne vrienden. De oorzake zijner appellatie heeft hy zelve aldus beſchreven:

Het geſchiede des Woensdaags na Paaſſchen laatſtleden, vyftien hondert vyfenvyftig, dat de Biſſchop van Eureux my voor hem in zijn kamer dede komen, in welke een groot getal der Canoniken was; om te weten, of ik in de belydeniſſe mijns geloofs, die ik gedaan had, wilde volherden. Welken ik zijde, Ik volherde, maar oppoſere tegen het verſoek dat uwe Deke tegen my gedaan heeft, en tegen de getuigeniſſe der getuige, gelyk ik altyt gedaan heb: dat ik de woorden niet gezegt heb die ik dog niet zeggen wilde: want van den eerſten dag des proces tot den einde toe heb ik altyt de voornoemde getuigeniſſen verworpen. Deſe woorden gezegt hebbende, ſont my de Biſſchop wederom in de gevankeniſſe Een uur daar na dede hy my halen, zijnde in het Regthuis zijns Hofs, daar een groote menigte volks vergadert was. Als ik voor hem gebragt was, zo beval hy my te knielen, 't welk ik dede, niet wetende wat hy my wilde zeggen, en doen, want ik had haar een uur te voren gebeden in Gods naam dat zy my dog niet en zouden doen knielen. Ik bewees hem ook dat mijn belydeniſſe niet van klyner weerden was, en dat het leven eens menſchen koſtelyker was dan een luys. Daar op nogtans de voornoemden Biſſchop niet agtende, in het Regthuis weſende, gelyk gezegt is, en voor hem op mijne knien liggende, begon hy te zeggen, dat ik hartnekkig was, en daarom begon hy mijn vonnis te leſen. Ten einde, eer hy mijn vonnis begon, zyde ik hem voor al deſe woorden: Mijn Heere, beter is het laat dan nimmermeer: ik en houde u niet voor mijn Regter, om zekere en genoegſame oorzaken; en proteſtere, is 't dat gy voortgaat, dat het geheelyk van gener weerden zijn zal, wat gy doen zult. Doen ik dit zyde, begon de Officiaal des Biſſchops de ſententie te leſen. Ik zyde terſtont daar op, Ik appellere als van misbruik tot de Heren van 't Parlement: niet tegenſtaande mijn appellatie van misbruik, zo en lieten zy niet af, maar ginge voort ten einde toe. De ſententie geëyndigt zijnde, zyde ik tot den Biſſchop: Mijn Heere, zyt gedagtig dat ik u als als Regter wederlegt heb, om genoegſame redenen, en gy en hebt de zake niet uitgeſtelt, waar van ik geappelleert hebbe, en appellere nog als van misbruik. Ziet dit zijn mijn oorſake: Ik zegge, dat de Biſſchop mijn redenen behoorde te hooren, die ik zyde genoegſaam te zijn om hem voor mijn Regter niet te erkennen. Item, om de reverentie der appellatien van misbruik en behoorde hy niet te vorderen, 't welk hy ten einde toe gedaan heeft. De andere redenen is, dat tegen my opgedragen is, en in't proces zijns Dekens geſchreven, dat ik gezegt heb, dat de Biſſchop een boos menſche is, die zulke eſels Prieſters maakt. Om welke gedrag en heb ik hem voor mijn Regter niet willen bekennen, vreeſende dat hy over my zulks door zijn vonnis zou willen wreken; gelyk nu blykt dat het geſchiet is, en men zien kan by ervaringe in de ſententie van te ontwyen. D' ander oorzake is, dat zijn Deken zyde tot een van de getuigen deſe woorden (gelyk het wel verklaart is in ons proces,) helpt my deſen ſchelm van de werelt doen, 't is een werk van caritaten. De ander oorzake is, dat de Biſſchop met de zijne my voor een Sacramentſchender hebben veroordeelt, daar zy dog zelve dwalen, en de Sacramenten ſchenden. Haar dwalinge is alſulks, als 't blykt by 't proces: dat zy zeggen, dat men gelooven en belyden moet, dat het lighaam Jeſu Chriſti weſentlyk is in hare Euchariſtie, gelyk het uit den buik der Maget *Maria* geſchyden is, en gelyk hy wandelde, at en dronk, nog ſterflyk zijnde hier op der aarden, gelyk hy ook was in zijn H. Avontmaal, etende en drinkende, gelyk hy aan het kruis

1555. Oorzaken appels.

Hy valt den Regt

Appellat

Dat Pa geloov het Sa ment.

1555. kruis gehegt was: 't welk ik loogene, en geloogent heb, dat hy op zulke wyſe in het Avontmaal is, dat Jeſus gehouden en ingeſtelt heeft ter gedagteniſſe zijns doots en verryſeniſſe: en wil u bewyſen, dat zy grootelyks dwalen, als zy dusdanige dingen zeggen en gelooven, gelyk zy voorſtellen. Dit bewyſe ik aldus: Is 't dat wy het lighaam Jeſu Chriſti eten, gelyk 't uit de Maget *Maria* voortkwam, gelyk hy op de werelt geweeſt is, gelyk hy is geweeſt in 't Avontmaal, en aan het kruis, wy zouden nog niet verloſt zijn, ons geloof waar vals, en de hylige Schriftuur was leugenagtig: want wy geloven, dat Chriſti lighaam onſterflyk, heerlyk en vry is van alle pyne en lyde, en geſeten is ter regterhand Gods des Vaders in 't Ryke der Hemelen, gelyk ons de Schriftuur bewyſt. Maar ons geloof is dit. Dat wy gelooven en verſekert zijn, dat, doen Chriſtus nog ſterffelyk was, en den vloek des kruices onderworpen, wy nog niet verloſt waren; maar na dat hy een heerlyk lighaam verkregen had, gelyk hy nu heeft, zo zijn wy van den vloek der ſonde en den eeuwige doot verloſt. Ik belyde met haar, dat het zelve lighaam is dat uit de Maget *Maria* is geboren, en dat nu in de Hemelen is, maar dat zelve en wort niet meer ſterffelyk. Ik heb ook gezegt, dat zy 't Sacrament verlogenen: want de Sacramenten en hebben geen kragt, dan door het uitſtorten des bloets, en door de doot en verryſeniſſe Jeſu Chriſti. Waar nu Chriſtus gelyk zy zeggen, zo en was hy nog niet geſtorven en verreſen, en het zou ons geen Sacrament zijn, als men 't weſentlyk en gedaantelyk ate, gelyk 't van de Maget geboren is. Gy ziet nu haar ketterye, waar by dat zy kwalyk gedaan hebben om my te veroordeelen.

Mijn redenen van hem te wederleggen aldus gedaan hebbende, zyde ik tot mijn Advocaat: Mijn Heere, ik bid u in den naam Jeſu Chriſti, dat gy mijn zaken wilt voorſtaan, of veel meer de zijne; want ik en heb noit eenig woort geſproken, of het is ter eeren Gods, en tot ſtigtinge der Gemynten, 't welk is tot mijner ſaligheit. Noit heb ik eenig onbehoorlyk woort gezegt van iemant te laſteren, maar altyt zijn eige woorden; ik en heb noit iemant geoordeelt, ik doe geen belydeniſſe van eens anders geloof. Ik ſpreke als een man op zijn doodbed, niet denkende dan op mijn conſcientie, gevende getuigeniſſe mijns geloofs, beryt zijnde Gode den geeſt op te geven.

Als hy nu zijn appellatie voorgeſtelt had, gelyk 't verhaalt is, zo is hy op den vetten Dingsdag (gelyk de Papiſten dien dag noemen) uit de gevankeniſſe gehaalt, om na Rouane gelyt te werden. Als hy weg ging, ſag hy de Wet-houders, die hem van wreetheit na riepen, en hy vermaande haar, en bad den Heere voor haar, want zy 't uit onwetentheit deden: maar ziende dat hy geen gehoor had, en ook dat de Scharianten haaſtig waren om te gaan, begon hy den 40. *Pſalm* te ſingen, en over den weg hielt hy niet op zig zelve in den Heere te verblyden, en een iegelyk te vermanen die hem ontmoetede. Als hy te Rouane gekomen was, wert hy terſtont in 't Hof des Parlements gebragt, en by zommige Raatsheeren des Hofs zeer lieffelyk ondervraagt, welke genoeg beweſen, dat zy tot de waarheit goede gunſte droegen, zo dat hy hoopte dat 'er geweſen zou werde kwalyk geoordeelt, en wel geappelleert. Maar alzo hy zeer vierig was in de waarheit te openbaren, heeft hy met groote vrymoedigheit de Euangeliſche leere en byſonder van des Heeren Avontmaal verklaart, en daar by de Miſſe als een grouwel en godslaſteringe verworpen. Daarom wert hy wederom tot Eureux geſonden om ontwyet te werden. De Officiers des Biſſchops en vertoefden niet, maar gaven de ſententie, en deden een Schavot voor den grooten Tempel opregten, om hem daar op te ontwyen. Op 't Schavot kwam de Biſſchop, zijn Officiers, en de Penitencier voornoemt, welke hem beroemde den vromen Martelaar te overwinnen. Zo begon hy tot het volk te ſpreken, wylende met de hand op den goeden man, zeggende: Het kint, na dat het van der moeder ſoetelyk gehandelt is geweeſt, zo en is 't niet alleen haar ongehoorſaam, maar zoekt ook haren val, enz. En na dat hy een zeer lange voorreden gemaakt had, zo bragt hy daar in: Gelijk deſe onſalige menſche doen, die een Religieus Auguſtijn geweeſt hebbende, nu vervolgt en verloogent God en de Kerke zijn Moeder, enz. Op welke woorden *Neel* met luider ſtemmen riep, en zyde: 't En is niet waar; want ik geloove in God, en ben zeker dat de H. Kerke, die ik geloove. Daar na zweeg hy. Hier uit nam de Penitencier een argument tegen hem, en zyde, dat 't wel waar was, dat *Neel* geloofde een onzigbare Kerke: en zo koleurde hy zijn woorden zeer, om de waaragtige Kerke te verduiſteren, en des Paus Kerke te prijſen. En onder andere dingen verhaalt hebbende een Regiſter van de Biſſchoppen der ouder Kerken, maakte hy zijn beſluit, zeggende: Ziet daar, waar op onſe Kerke gebout is: *Mr. Guiliame*, waar is uwe Kerke op gebout? welk zijn uwe oude Biſſchoppen? Doe riep *Neel*: Jeſus, Jeſus, Jeſus Chriſtus, en zijne Apoſtelen.

1555.

Een luttel tyts na datmen hem met grooter pomperye ontwyet had, wert hy veroordeelt levendig verbrant te werden, en datmen hem een bal in den mont zou ſteken, op dat hy belet werde tot het volk te ſpreken. Deſe hylige Man verdroeg met wonderlyker ſtantvaſtigheit alle deſe pijne. Dewyle hy in 't vuur was, viel den bal uit zijn mont, en hy begon tot den Heere te roepen. De Scherpregter dat hoorende, ſloeg hem met een haak op zijn hooft, en wierp hem ter neder, daar 't gemeene volk zeer om ontſtelt was, en riep tegen de Scherpregter. En hoewel zy hem van te voren als een Ketter agteden, ziende nogtans nu zijn groote ſtantvaſtigheit in zulken wreeden doot, hebben zy hem als een opregt man geprefen, en dat hy een Martelaar Gods geſtorven is. De vrouwen weenden, zeggende, dat hy de Penitencier overwonnen had: een ieder ſprak, gelijk hy gevoelde.

Levendig verbrant.

HOSTE.

Hoſte geboore te Gent, en vertrekt na Engelant.

Hoſte van der Canteline, geboren tot Gent in Vlaanderen, is nog jong zijnde in Engelant gekomen, hy is van zijn handwerk geweeſt een Damaſtwerker, waar van hy goede kenniſſe had. In Engelant heeft hem zijn meeſter daar hy werkte vernaamt, overmids 't woordeken *Hoſte* in 't Engelſch Weert beteekent, heeft hy hem *Joris* geheeten, welken name hy altyt daar na buiten 's lants heeft behouden.

Zyn bekeeringe van de Pauſche dwalingen.

Als nu te Londen in Engelant, met approbatie en toeſtemminge des Godſaligen Konings *Eduardi*, de Sesde van dien name, in het jaar onſes Heeren vyftien honder vyftig, het Euangelium Jeſu Chriſti openlyk den Nederlanders daar woonagtig is begonnen gepredikt te werden, door de vrome en welgeleerde *Johannes à Laſco*, Poolſche Baron, *Martinus Macronius* en andere, om alzo, na de Apoſtoliſche inzettingen, den Heere Jeſu Chriſti een Gemynte uit deſelve te vergaderen, zo heeft van 't begin aan de voorzyde *Hoſte* hem tot de Gemynte en openlyke Kerkelyke vergaderinge gevoegt, om 't woort des Heeren uit den mont zijner getrouwer Dienaren te hooren. En overmids hy, door de Roomſche ſuperſtitien verblint zijnde, in 't beginſel de gronde der Chriſtelyker leeringe niet kon verſtaan; zo heeft hy hem begeven tot een neerſtig leſen

1555. *HOSTE, gezegt JORIS van der CATELINE, aan een ſtaak verbrant.* 155

Al moet gy buiten 's lands om de eed'le waarheid vluchten,
Uw ramp ſtuit t'elkens af op 't ſchild van lydzaambeid;
Wat baart die ſchoone deugd al onwaardeerb're vruchten
Van trooſt en hoop in 't hert, dat nimmer werd verleid
Door dert'le weelde? al moet het nietig lichaam ſneeven,
De dood der vroomen is de weg naar 't zalig leeven.

der H. Schrift, de predicatien en wekelyke prophetien heeft hy niet verzuimt, en boven al heeft hy God zeer vierigly gebeden, dat hy hem door zijne groote barmhertigheit op den weg der opregter waarheit zou willen lyden. En aldus heeft hem God, doen hy zeer neerſtelyk de predicatien en prophetien op den brief des hyligen *Apoſtels Pauli tot den Galaten* hoorde, eindelyk verlicht, en met d'opregte kenniſſe zijns Soons Jeſu, Chriſti, door de kragt des H. Geeſts, tot groote vertrooſtinge van zijn ziele, begaaft, gelyk hy daar na, met zijn eigen mont dit alles den voorgenoemden *Martinus Micronius*, in hare Chriſtelyke t'zamenſprekingen met groote blytſchap zijns herten menigmaal heeft verhaalt, en betuigt, hoe wonderlyk hem God tot de regte kenniſſe zijns Soons Jeſu Chriſti, uit de diepte der afgodiſcher ſuperſtitien en werelts leven, had gebragt.

Deſe opregte kenniſſe der waarheit heeft hy niet, gelyk vele doen, klyn geagt of misbruikt: maar de genade Gods waarnemende, heeft hy in alle Godſaligheit en kenniſſe der waarheit zeer toegenomen, en inſonderheit door een neerſtig en geduurig gehoor des Godlyken woorts en der weekelyker prophetien: in de welke de Predicatien der voorgaande weke ordentelyk en opentlyk, na de hylige Schrift, altyt in deſelve Gemynte plegen beproeft te werden.

Als hy aan eenig ſtuk der leere twyffelde, of daar over eenige ſwarigheit had, zo heeft hy vrylyk, dog met aller ſagtmoedigheit van de Dienaren of andere zijne Medebroederen daar over een ſchriftelyke onderrigtinge begeert. Geen ydele, curieuſe, of ligtveerdige vragen bragt hy voort: maar gewigtige, die tot ſtigtinge en opbouwinge in de ware Godſaligheit dienden, daar in volgende de leere des hyligen *Apoſtels Pauli*, 1 *Timoth.* 1. 6. en 6. 5.

D'antwoorde overwoog hy ook wel, eer hyſe aannam of verwierp. By alle Chriſtelyke t'ſamen ſprekingen en diſputatien, 't zy in 't byſonder of opentlyk, waar in van eenig ſtuk der leere wert gehandelt, was hy zeer geern, niet uit curieusheit, maar om daar door tot meerder verſtant der waarheit te komen. Die hy voor wederſprekers der geſonder leere kende, heeft hy in hare huiſen beſogt, en met haar in 't byſonder met groten yver en neerſtigheit uit de H. Schrift gehandelt.

En op dat hy in de waarheit te beter zoude verſterkt weſen, heeft hy de boeken der wederſprekers onſer leere, van den Kinderdoop, Nagtmaal, Menſchwerdinge en Godheit onſes Heeren Jeſu Chriſti, en diergelyke handelingen neerſtelyk doorleſen. En heeft geen mogelyke dingen nagelaten, daar door hy in de kenniſſe der waarheit eenigzings geſterkt, en van dwaling bevryt mogt werden. Hy leeſt ſchriften wederſprekers.

Door deſe Goddelyke neerſtigheit, heeft hy in dekenniſſe der waarheit zo veel toegenomen, dat hy uitnemende bekwaam is geworden, om de Geeſten te onderſchyden, en met een iegelyk van de hooftartykelen, die nu in de werelt twiſtig zijn, bekwamelyk en ſtigtelyk te handelen: niet met nydigheit, roepen, ſchelden, verdoemen en veroordeelen: maar met alle beſchydenheit, vriendelykheit en langmoedigheit. Vele heeft hy met woorden en ſchriften gehandelt tegen de gene die de Godheit of de Menſcheit Jeſu Chriſti verloogenen, kragtelyk uit de H. Schrift bewyſende, dat hy zy onſen eenigen opregten Middelaar, een ware God uit God, en menſche uit menſche in een perſoon. Woorden kwam de ſeeke onderſcheiden.

De-

Digitized by Google

1555. Dese schone en eerlyke gave der opregter wetenschap en kenniſſe des Heren Jesu Christi, heeft hy niet ondankbaarlyk met een ongoddelyk leven argerlyk geschonden: maar veel meer met een vroom en Godvrugtig leven, tot groote stigtinge en vertroostinge der gantscher Gemynte verciert.

Hy heeft zig zelven onder de Broederen voor de minste geagt, en hem over zijne eigene deugden en goede werken niet beroemt: maar veel eer zijne sonden, gebreken en swakheden menigmaal beklaagt, den trooſt zijns herten alleen stellende in de barmhertigheit des Vaders, de verdiensten zijns Soons Jesu Christi, en in de vertroostinge des H. Geests gelyk alle Hyligen altyd hebben gedaan. *Psal.* 51. en 130. *Esai.* 53. *Rom.* 7. *Philip.* 3. In de vreese Gods en liefde zijns naasten, heeft hy in alle eenvoudigheit der woorden en werken sonder argo of list gewandelt, den armen geerne en byna boven zijn vermogen behulpsaam zijnde. Wanneer hy met iemant van eenige noodige wereltsche zaken handelde, zo heeft hy niettemin altyt gesogt wat goets uit Gods woort tot onderlinge stigtinge voort te brengen.

En na dat de Kerke Christi in Engelant door het afsterven des zeer Godsaligen Konings *Eduardi*, in't jaar vyftien hondert drieënvyftig van de aankomende Koninginne *Maria* zijn suster, deerlyk wert vervolgt en verdreven, zo heeft hy uit groote liefde tot de Goddelyke waarheit en Gemynte Christi, Engelant (daar hy nu vele jaren had gewoont, en met gemak hadde konnen blyven) tot zijn uitterlyke groote schade verlaten, en is met andere verdrevene Christenen in Oost-Vrieslant, een vreemt en hem onbekent lant, met zijn huisgezin en zwangere vrouw gekomen, alwaar zijn kint in de Christelyke Gemynte tot Norden, tot zijner vertroostinge, opentlyk in zijn tegenwoordigheit is gedoopt geweest.

Hy heeft na't exempel der hyliger Patriarchen, *Hebr.* 11. en aller kinderen Gods *Psal.* 84. in't midden der Gemynte Christi, daar de stemme des Heeren opentlyk wort gehoort, liever gehad klyn te zijn, en die over al in armoede en ongemak na te volgen, dan daar buiten groot gewin te hebben.

En is in dese zijne gewillige verhuizinge zeer lytsaem en geduldig geweest, sonder eenige groote bekommeringe van tydelyke neringe, altijt vrolijk en blijde in den Heere, en zig tot het kruis berydende, gelijk men zulks uit een brief, dien hy ontrent vyf maanden voor zijn doot aan *Martinus Micronius* heeft geschreven, kan verstaan. Want als hy hadde vernomen, dat den voornoemde *Micronius* om het vervolg eenes Christenbroeders der verstroider Gemynte bedroeft was, zo heeft hy hem daar over eenen troostbrief toegesonden, en onder anderen aldus geschreven:

Laat ons niet klynmoedig zijn in 't opleggen des kruis: maar laat ons dat lieffelyk ontfangen en geerne dragen, ja laat ons met malkanderen verblijden en verheugen, als wy om Christi wille in onse medelitmaten vervolg lyden. D'Apostelen verblijden zig dat se weerdig waren om den name Christi te lijden, *Act.* 5. 41. Wy zullen ons ook verblijden, verheugen, en God danken, dat hy onse verstroide Gemynte, met zulke uitwendige teekenen overvloedelijk verciert. Waar mede hy eensdeels wil betuige en betuigt, dat wy de waaragtige Gemynte Christi zijn en zijne ware ledematen. Niet dat ik wil zeggen, dat de gene die meest lyden de Gemynte Christi zyn, neen, niet zo. Want dan zou de Duivel een Christen zijn, want hy lyt altyt, ja hy vreest en beeft, als hy om den dag des Heeren denkt. Maar men moet proeven, of het lyden om des waarheits halven geschiet. De Papisten, Anabaptisten en Arrianen, hebben tot 'er doot toe geleden, geen van allen 't ware gelove, na 't getuigeniſſe der hyliger Schrift, hebbende. Maar ik ben verzekert, na 't getuigeniſſe der H. Schrift, in myn conscientie, dat dat geloove, welk God ons in zijn gemynte door de kragt zijns Geests heeft geopenbaart, het waaragtig Apostolis geloove zy, waar van Christus 't fundament is. Want wy bederven de Schrift niet; maar wy gelooven 't al, 't welk de voorgenoemde secten niet en doen, dat te beklagen is. Maar niettemin het is altot onsen profyte, want 't is noodig dat 'er secten opstaan, op dat de regtzinnige openbaar werden. 1 *Cor.* 11. 19. En het is ook een middel, waar door wy veroorzaakt werden, de Schrift neerstelyk te onderzoeken: zo dat ik bevinde na de leere *Pauli*, dat het den geloovigen al helpt tot goet, wat 't ook zy, *Rom.* 8. 28. waar van ik God met gantscher herten love, danke en pryse, dat hy 't zo voorzien heeft. Ook wil hy, dat wy zulle weten, dat wy hier als vreemdelinge zijn gezet, hier gene t'huis hebbende, en dat wy ons tot kruis en lyden, en niet tot gemak zullen beryden, op dat wy Christus in ons vervolg en pelgrimagie allen menschen bekent maken. Misschien wat God met onse Gemynte nog doen wil. Daarom bid ik u, myn beminde Broeder, dat gy wel in desen storm des vervolgs zyt getroost, en wilt u blydelyk tot 't kruis Christi beryden. Want het is zeker, dat God dit lant wil straffen met blintheit, en ik geloove, zo waaragtig als God leeft, dat se de Heere straffen zal, alwaar het niet meer dan om dese voornoemde grouwelyke sonde, 't en zy dat se haar uit gantscher herten bekeeren. Want de straffe is naby, ja is begonnen aan 't huis Gods: *O God! waar is baar geloove.* Daarom waar 't goet, dunkt my, dat gy de Gemynte nu en dan vermaande, hoe dat se haar in 't vervolg dragen zullen: en hoe verre dat haar toegelaten is met eenige afgoderye of afgodische Gemynten gemynschap te hebben, op dat se in den tyt der verzoekinge gewapent mogen zijn.

Als hy nu aldus in de Gemynte onses Heeren Jesu Christi wat meer dan vier jaren lang met groote stigtinge had verkeert, is hy na Gent, om noodige dingen te verrigten, geryst. En eer hy de reise aannam, van zommige vriendelyk vermaant zijnde, dat hy hem dog voorzigtelyk midden onde Wolven wilde dragen, op dat hy nergens in perykel kwame, hy antwoorde aldus: Onbedagtelyk en ligtveerdelyk en wil ik niet spreken. Maar zoude ik den Name Gods en zijns Soons Jesu Christi hooren lasteren, dat zy verre van my, dat ik dan zoude zwygen. Want men moet het licht onder een koorenmate niet stellen. *Matth.* 5. 15.

Rijst na Gent.

En op den weg in groote watersnoot zijnde in een schip met vele andere menschen, heeft se in den uitersten noot des doots zeer kragtelyk met Gods woort getroost: en haar daar na, als zy aan lant gekomen waren, tot dankbaarheit en vreese des Alderhoogsten vermaant, onder andere Christelyke woorden zeggende, dat alwaar 't schoon dat se van de perykelen des waters waren verlost, dat God nogtans zommige van haar nog wel met den vuure zoude mogen beproeven, en uit dese werelt wegnemen.

Is op de weg in grooten watersnoot.

Dus verre hebben wy na waarheit zijn leven beschreven. Voortaan willen wy van zijn gevankeniſſe en doot handelen: niet alles, maar 't gene opentlyk is geschiet, en tot onser kenniſſe is gekomen.

Historie van zijn gevankeniſſe en doot.

D'oorzake zijner gevankeniſſe en stervens, is een brandende liefde der waarheit Jesu Christi

1555. geweeſt, daar door hy d'afgodiſche leugenen openlyk en vryelyk met Gods Woort, ſonder vreeſe van lighamelyke perykelen, heeft beſtraft. Want te Gent gekomen zijnde, en van vele hoorende, dat'er een Monnik van de vier biddende ordene, Broer *Pieter de Backer* genaamt, de waarheit Jeſu Chriſti bekende, en 't volk getrouwelyk leerde, waar door hem zeer vele menſche naliepen: zo is hy door dit gerugte veroorzaakt geweeſt, hem eens te gaan hooren, om van de waarheit verſekert te weſen. Is derhalven des Donderdaags voor Paaſſchen in *St. Michiels* Kerke gegaan, en heeft zig regt tegen over den Predikſtoel geſtelt, om alles te beter te mogen hooren en verſtaan: maar ziet hy vont voor gout koper, en voor geſonde ſpyſe fenyn; want de Monnik handelende van 't Sacrament des Avontmaals Jeſu Chriſti, heeft met vele woorden 't volk zoeken wys te maken, dat het Mis-broot, door kragt van vyf woorden, daar over van den Mis Prieſter uitgeſproken, in 't ware lighaam Jeſu Chriſti wert verandert; zo datmen Chriſtus daar tegenwoordig moet eeren, aanbidden, aanroepen en eten. Door zulke en diergelyke woorden is *Hoſte* in zijnen geeſt, de verlydinge des armen volk aanziende, grootelyks bedroeft en beroert geworden, zo datmen een groote veranderinge in zijn aanſchyn heeft gezien.

En hoewel hy door een grooten yver in zijn herte ontſteken zijnde, zeer geerne had geſproken, zo heeft hy nogtans zig zelven bedwongen, en den Monnik laten uitzeggen, en zijn predicatie voleinden. Maar als hy nu dagt uit de Predikſtoel te gaan, heeft *Hoſte*, zijn bonnette van het hooft in de hand nemende, met luider ſtemme den Monnik aangeſproken en gezegt: Hoort mijn vrient, al wat gy hebt gepredikt daar is de gantſche H. Schrift geheel tegen: en is 't dat gy my wilt toelate, ik zal openlyk voor de Gemynte betuigen, dat gy kwalijk en valſchelijk hebt geleert. Als nu de Monnik, zeer beroert zijnde, hem dit aſſloeg, zeggende, hy zoude weg gaan; zo is hy hem nog nader gekomen, en heeft openlyk uit een groot vierigheit des Geeſt gezegt: Og gy valſche menſche, dat gy den lieden zoekt wijs te maken, dat het broot God zy, daar 't maar een gedagtenis is des gebroken lighaams Chriſti voor ons! De Procureur Generaal *Mr. Jacob Heſſels* zulks vernomen hebbende, heeft hem ontrent de Burgſche Walpoorte gevangen genomen, en in 's Graven Kaſteel gebragt, den elfden April des jaars vyftien hondert vyfenvyftig, ontrent tien uren voor den middag. Des namiddags zijn twee Predik Monniken en drie andere perſonen tot hem gekomen, daar hy van de Monniken van de leere des Avontmaals wert ondervogt en ondervraagt, welke handelinge hy zelve op deſe maniere heeft beſchreven.

Hoſte beſtraft den Monnik.

Wort van de Procureur Generaal gevangen.

Mijn examinatie op den Witten-Donderdag.

Zyn diſputatie met twee Monniken van het Avontmaal.

MYn eerſte antwoort, op de vrage des Nagtmaals, was, op de woorden die Chriſtus ſprak, *Dit is mijn lighaam, welke voor u liedengebroken wort.* Waar op ik zyde, dat het niet en was te verſtaan, te zijn 't gene het is genaamt; want 't alzo met de H. Schrift niet over een komt. En dat bewees ik met vele redene en texten der H. Schrift, te weten *Gen.* 17. *Exod.* 12. en *Luc.* 22. daar Chriſtus ſpreekt van 't Paſcha te eten. En dat Chriſtus (*a*) een deure, (*b*) een weg, (*c*) een wynſtok, (*d*) een lam, (*e*) een ſteenrotze, en (*f*) een leeuw wort genaamt. Item, dat *Paulus* 1 *Cor.* 10. 16. den Drinkbeker noemt *de gemeenſchap des bloets Chriſti.* Ik bewees, dat alle deſe texten ſpreke van 't gene zy betekenen en niet van't gene datſe zelve zijn. Waar op datſe my geen antwoort gaven; maar bragten andere reden voort te weten, of ik niet en geloofde, datmen de Sancten behoorde aan te bidden. Waar op ik antwoorde, dat 't ten propooſte niet en diende, en dat ik geen andere Sancten of Sanctinnen aanbad dan God, den welken men aanbidden moet in den geeſt en waarheit, *Joh.* 4. 23. die ook een Sanct is aller Sancten, die daar roept, *Komt tot my die vermoeit en beladen zyt, en ik zal u verkwikken*, *Matth.* 11. 28. En zegt niet, gaat tot de Sancten, die zullen u verkwikken. Deſelve zegt ook, *Wat gylieden den Vader zult bidden in mijnen name, dat zal by u geven*, *Joh.* 6. 23. en niet in der Sancten name.

a Joh. 10. 9.
b Joh. 14. 6.
c Joh 15. 1.
d Joh 1. 29
e 1 Cor. 10. 4
f Apoc. 5. 5.

1555. Van de aanbiddinge der Sancten.

Doe vraagden zy my, of ik niet en geloofde dat 'er een Vagevuur was; daar op een van de Monniken zyde, dat meugt gy wel denken. Ik antwoorde, dat ik na dit leven maar twee wegen wiſt, waar van d'een lyde tot de verdoemeniſſe, en d'ander tot het eeuwigen leven, 't welk men zien mag aan den Ryken man en den armen Lazarus, en aan den Moordenaar die met Chriſtus gekruiſt was, tot den welken Chriſtus zyde, *Heden zult gy met my in het Paradys zyn*: Maar daar ſtaat niet, Heden zult gy in 't Vagevuur gaan, om penitentie of boete te doen.

Van het Vagevuur.

Luc. 16.

Luc. 23. 43.

Wel, zydenſe, wat hout gy van de Paus, is hy niet 't Hooft der H. Kerke? Ik antwoorde, dat ik zulks van hem geenſins en geloofde; maar dat ik geloofde, dat hy is het Hooft der Antichriſtiſcher Kerke; en dat Jeſus, onſer aller Saligmaker en Hoogepriester is, 't Hooft zijner hyliger gemeener ledematen, en niet den Paus. Doen zyde ik, wy arguëren al buiten ons propooſt, laat ons daar toe wederkeeren. Wat zegt gy van die ſpreuke, die *Paulus* gebruikt, daar hy zegt, *'t Broot dat wy breken, is dat niet de gemeenſchap des lighaams Chriſti?* Is dit te verſtaan, zyde ik, van 't lighaam Chriſti, of van de leden Chriſti, welke vele een lighaam uitmaken, waar van Chriſtus 't Hooft is? Hier op antwoorde Broer *de Backer*, dat 't geſproken was van het lighaam, dat uit vele leden is vergadert. Doe zyde ik, zo moet gy dan bekennen, dat gy alle de ledematen Chriſti levende en doode met uwe tanden verſlint: want *Paulus* zegt duidelyk, *dat 't broot, welk'hy brak, was een gemeenſchap des lighaams Chriſti.*

Van de H. Kerke.

1 Cor. 10.

In een brief met zijn eigen hand geſchreven, wort dit navolgende diſputt gevonden.

Verder de van het Avontmaal. Chriſtus en niet heſyl het Avontmaal.

EErſt en geloove ik niet dat Jeſus Chriſtus de Geſalfde Saligmaker, na zijn menſcheit in vleeſch en bloet, is in 't broot, 't welk een Sacrament teeken is.

De oorzake is, om dat het niet over een komt met eenige Sacramenten des Ouden Teſtaments van God zelve ingeſtelt; nog met verſchydene plaatſen der H. Schrift; ook niet met de Artykelen des Chriſtelyken geloofs. Want daar ſtaat dat Jeſus Chriſtus geſtorven, opgewekt, en ter regterhand Gods is. Hy is opgevaren zigtbaarlyk in de tegenwoordigheit zijner Apoſtelen en Diſcipelen, het welk ook waaragtig is. Van welke opvaringe zy getrouwe en waaragtige getuigen waren, gelyk men zien kan *Actor.* 2. 32. 't Welk ook *Paulus* betuigt, *Coloſſ.* 3. 1. wanneer hy zegt, *Is't dat gy met Chriſto opgewekt zijt, zo zoekt het gene dat daar boven is, daar Chriſtus is zittende ter regterhand Gods.* Hier uit moet dan volgen (aangezien Chriſtus is zittende aan de regterhand zijns Vaders, tot dat hy zal komen om te oordeelen de levendige en de doode) dat hy hier op aarden niet is, als de menſchen wil, of waar zommige menſchen willen, in de handen, mouwen, hier geſloten of daar geſloten. Neen, geenſins: want zijn lighaam was noit meer als op een plaatſe te gelyk; zo nu zijn lighaam in den hemel is, zo en is 't op deſelve tyt niet op der aarde. En waar hy op der aarden, zo en zoude hy op den zelven tyt in den hemel niet zijn, na zijne menſchelyke nature: want een waar lighaam kan maar op een plaatſe te gelyk zijn.

Rom. 8.

Act. 1. 9.

Ten

55. Ten andere, ik en heb noit in de hylige Schrift geleſen, dat eenige menſche van Adam afkomſtig, op eenmaal in vele plaatſen te gelyk is geweeſt; maar men vint wel dat een menſche van d'een plaatſe in d'ander is gedragen geweeſt, gelyk *Habacuk* van den Engel gedragen wert uit Judea in Babylonien: maar doe hy in Babylonien was, zo en was hy niet in Judea. Alzo ook *Philippus*, als hy den Kamerling der Koninginne van Candacia had gedoopt, zo ſtaat 'er dat de Geeſt hem haaſtelyk van daar weg nam, en wert gevonden te Azoten. *Act.* 8. 39. 40. Maar daar ſtaat niet dat hy daar bleef, en in d'ander plaatſe te gelyk wert gevonden; maar hy was van daar gedragen. Nu, datmen zegt (nogtans ſonder Schriftuur) dat Chriſti lighaam in vele plaatſen te gelyk is, op een en deſelve tyt, en is noit geleſen nog gezien.

Datmen mede zegt, God doet zulks door mirakel ſonder vertoog of eenig zigtbaar ding, die dwalinge is te groot; want Gods werken en zijne mirakelen zijn openbaar, klaar en ſeker. Hy en dede noit mirakel aan geenderley menſchen ſonder 't zelve openbaar en bekent te maken, want de werken des Heeren zijn niet bedekt, gelyk men in zijn ſchepſel en mirakelen zien mag. Hy ſchiep *Adam* van de aarde; maar *Adam* bleef geen aarde, maar hy wert vleeſch en bloet, gelyk men nog by bevindinge zien kan. *Eva* die was van *Adams* ribbe gemaakt; maar zy bleef geen ribbe in 't geſigte van *Adam*, maar zy wert ook een vrouwe met volmaakte leden.

Nu wil men ons doen verſtaan, hier is Chriſtus, en daar is Chriſtus, en men kan anders niet zien dan broot: en nogtans zegt gy dat het een mirakel Gods is, dat daar het broot en wijn in vleeſch en bloet wort verandert, ja dat hy daar alzo groot is, als hy aan het kruis hing. En nogtans geeftmen broot, men eet broot, men zwelgt broot, ſonder eenige veranderinge des broots; dat mirakel accordeert niet met de H. Schrift. God dede veel mirakelen door *Moſes*, maar zy waren alle zigtbaarlyk, en den menſchen bekent. Hy wierp zijn roede voor *Pharao*, en wert een Slange; maar 't en was doen geen roede meer, maar een zigtbare levendige Slange, welke alle de Slangen der Toovenare op at. Chriſtus maakt den blinden ziende, den doove hoorende, den zieke geſont, den kreupele gaande, en doet vele diergelyke wonderwerken en mirakelen, ja hy wekt op de doode; maar niemant en bleef oit ziek, die hy geſont maakte, nog hy en verwekte ook geen dooden die doot bleven, gelyk gy zegt, dat 't broot zijn lighaam is, en nogtans broot blyft. Hy maakte van water wyn, en het was wyn, en geen water. *Joh.* 2. Alzo leſen wy ook van *Lots* huisvrouwe, zy ſag omme, en zy wert verandert in een zoutpilaar, en bleef geen vrouwe. *Gen.* 19. 29.

Hier uit is klaar, dat God geen mirakelen doet, die hy ons kranke vaten wil bekent maken, dan in zulker voegen dat 't de menſchen met haar verſtant en vyf zinne begrypen, zien en verſtaan konnen. Nu, zulks te zeggende en ſtaande te willen houden ſonder eenige zekerheit en exempelen der H. Schrift, doet vele menſchen dwalen. Ja gy zegt zulk niet alleen, maar gy doet de menſchen met gewelt en dwang zulks gelooven, door vuur, dooden, hangen, vangen en ſpannen, en diergelyke wreetheden; maar is God met ons, zo zult gy ons van de waarheit, door zulke tyranniſche middelen niet trekken: maar God zal u vergelden na uwe verdienſten: *De wrake komt my toe*, ſpreekt de Heere, *Hebr.* 10. 30 *en ik zal 't vergelden.* De H. Schrift getuigt ons, hoe en op wat wyſe dat Chriſtus de Sone des menſchen zal komen, namelyk, zigtbaarlijk en opentlyk voor de oogen aller menſchen. Want *Matth.* 24. 23, 27. zegt de Heere Chriſtus, *Indien iemant tot u lieden zegt, Ziet hier is Chriſtus, of daar, en gelooft het niet. Want gelyk de blixem uitgaat, van het ooſten en ſchijnt tot het weſten, alzo zal ook de toekomſte des Soons des menſchen weſen.* Waar van ook de Engelen Gods tot de Apoſtelen goet getuigeniſſe gaven, *Act.* 1. 11. als zy zyden, *Gy mannen van Galilea, wat ſtaat gy, en ziet op na den hemel: Deſe Jeſus die van u lieden weg genomen is in den hemel, zal alzo komen, gelyk gy hem ten hemel hebt zien opvaaren.* Maar daar en ſtaat nergens, dat hy in het broot bedekt zal komen.

Daar ſtaat geſchreven, *dat by met ons ſal zyn tot de voleyndinge der werelt*, Mat. 28. 20. *En waar twee of drie vergadert zyn in zijnen name, dat by daar wil in 't midden weſen*, Mat. 18. 20. Maar dat verſta ik van zyn geeſtelyke tegenwoordigheit; of anders de Schrift moet zig zelven tegenſpreken. Want daar ſtaat. *Matth.* 26. 11. *De arme hebt gy altyt by u lieden: maar my en hebt gy niet altyt.* Welke woorden ik verſta, datſe zyn geſproken van zyn menſchelyk lighaam. Want wat zyn Godheit belangt, daar mede is hy overal, en altyt met de gene, die hy voor zyne kinderen houd en erkent.

Ik geloove ook dat myn Saligmaker en Verſoener triumpheert in de eeuwige glorie, en dat het zelve lighaam is verheerlykt, en geen ſterffelykheit of krankheit meer is onderworpen. Maar wat volmaaktheit heeft hy dog, als hy komen moet tot uwen bevele, als gy wilt, en 't u te paſſe komt; en niet alleen komen tot uwen gebode, maar als gy hem hebt, zo gaat gy hem eten, byten, breken en zwelgen. Chriſtus is by ulieden veel meer krankheit onderworpen, dan hy was, eer hy verheerlykt was; want hy liet hem doen maar eens breke, niet van zijne Diſcipelen, maar van *Annas*, *Cajaphas*, de Schriftgeleerden en Pharizeen. Gy beroemt ulieden zyne dienaars te weſen, en gaat en breekt nog uwes Heeren en Meeſters lighaam dagelyks, ja gy breekt 't niet alleen, maar gy etet, bytet en zwelgt. De Joden hadden meer medelyden dan gy, want het was haar genoeg, dat zy Chriſtus ter doot hadden gebragt, want zy en aten hem niet t'enemaal op; maar zy lieten hem nog van *Joſeph* van Arimathea heerlyk begraven, ja daar ſtaat, dat 'er geen been aan hem gebroken is geweeſt, op dat de Schrift zoude vervult worden: maar de Schrift is met u hedendaags te niete gebragt, want gy breekt 't al met u tanden.

Maar ik wilde wel weten, wat 't ons zou baten, dat Chriſtus lighamelyk alzo in het broot verborgen zou zijn, aangezien dat hy zelve zegt, *Zo ik niet henen ga*, (tot mynen Vader) *zo en zal de Trooſter*, (te weten de H. Geeſt) *tot u niet komen*; maar als hy opgevaren was, doen ſont hy hem op den Pinxterdag, *Act.* 2.

Doen zy 'er een: Wat gy dog voortbrengt? Staat 'er niet geſchreven, dat Chriſtus zyde, *Dit is myn lighaam, dat voor u gebroken wort*? Daar op antwoorde ik, Ja: maar dat moet verſtaan worde, gelyk het in 't Oude Teſtament van de Sacramentiſche teekenen verſtaan wort. De beſnydeniſſe was van God genaamt een Verbont Gods, welke nogtans maar een teken van Gods Verbont was. Diergelyke maniere van ſpreken gebruikte God, *Exod* 12. 11. als hy de kinderen Iſraëls had gezegt, wat Lam dat zy zouden uitkieſen, en hoe en op wat wyſe dat zy het zoude eten; met de lendenen opgeſchort, met ſtaven in de hande; zo doet hy daar by. *Want het is des Heeren Paſcha*, dat is, *Voorbygank*. Nu, dat het Lam, alzo geheten, de Voorbygank niet en was, dat is klaar, want God was zelve dien voorbygang. Nu, datmen God

1555. niet eten kan, is klaarder, dan datmen 't zoude konnen wederſpreken: want God en is nog vlees nog bloed, maar een geeſt en brandend vuur: Maar 't Lam gedoot, gebraden, en gegeten, was een teeken des Voorbygangs: op dat de kinderen Iſraëls door 't gene dat het teeken beteekende, met dankbaarheit gedagtig zijn zouden hare wonderlyke verloſſinge uit de Egyptiſche ſlavernye en wreede tyrannye van Pharao, op zulke wyſe geloveik dat Chriſtus in zijn laatſte Avontmaal een Sacrament heeft ingeſtelt, over een komende met de voorgenoemde texten. Ik geloove ook dat hy 't zelve Sacramentele teeken heeft genaamt zijn Lighaam, gelyk God het Paaſchlam den Voorbygang noemde: overmits dat het broot, dat hy brak, gaf en gegeten wert, het lighaam Chriſti repreſenteerde en beduide, gelyk het Lam, boven verhaalt, den Voorbygang beteekende.

Nu, is 't alzo, dat Chriſtus is in 't broot, en dat gylieden hem zo eet, zo moet gy ook zeggen dat gy de Godheit zo wel eet als zijn lighaam: want zijn Godheit en Menſchheit en is niet verſchyden; maar zy maken uit een perſoon, en nogtans twee onderſchyden naturen.

Dit is, Chriſtelyke Leſer, 't gene *Hoſte van der Cateline*, van zijn diſputatie (welke hy met de Monniken, als vervolgers der Chriſtelyker waarheit, heeft gehad, in de gevankeniſſe zelve heeft beſchreven; waar in hy klaarlyk betoont hoe ſterkelyk hy de zelve met de H. Schrift heeft beſtreden en overwonnen. In eenen anderen brief zegt hy, dat ook de Preſident tot hem kwam om hem te examineren, met nog tien of twaalf van zynen Raat; maar de arguatien (zegt hy) en waren niet weerdig datmenſe zou ſchryven, wantſe waren veel te ſlegt: en hy heeft haar zo geantwoort, dat zy daarop niet en wiſten te zeggen: dan de Preſident zyde, het is ons verboden op lyf en goet, dat wy leeken van Gods woort zullen diſputeren.

Zyn diſcoors met den Preſident, komende om hem te examineren.

Doen vraagde hem *Hoſte*, of de hylige Schrift niet en was geſchreven tot onſer leringe en ſtigtinge? Hy antwoorde, Jaſe dog: maar wy en mogen daar op niet argueren, maar wy zijn hier geſet om juſtitie te doen van 't gene dat tegen des Kyſers Mandament is. Wel, myn Heeren, zijde *Hoſte*, het ampt is goet, wanneer 't wel wort gebruikt. God geve u de genade, dat gy het gebruiken meugt tot zijner eere en uwer ſaligheit, op dat gy u niet en vergrypt in het uitſtorten des onnoſelen bloeds. Amen, zijde de Preſident.

Hy wort ter doot veroordeelt.

Zo is *Hoſte* ten laatſten, na dat hy volſtandelyk de Goddelyke waarheit voor Papen Monniken en Overheit, Geeſtelyke en Wereltlyke deftig had beleden, voorgeſtaan en beſchermt, veroordeelt geweeſt ter doot, op den ſevenentwintigſten April des jaars onſes Heeren vyftien hondert vyfenvyftig, zynde een man van ontrent dertig jaren.

De ſententie wort geexcuteert.

Na den middag is hy op een ſtellagie (waar op een huisken van hout was gemaakt, om hem daar in te branden) opentlyk, als een onnoſel ſchaap voortgebragt. En als hy nu meende voor zijn doot tot 't omſtaande volk een Chriſtelyke vermaninge te doen, zo is hem zulks door den Procureur Generaal niet toegelaten geweeſt, die den Scherpregter altyt toeriep, doet hem weg, doet u dingen. *Hoſte* genoegſaam vernemende dat hem geenſins zoude toegelaten werden, zijn herte, welk met de kenniſſe en liefde Gods gantſchelyk was ontſteken, tot de Gemynte uit te ſpreken: en dat de Procureur ook tot hem zijde, dat hy in zijn huisken doen zou, dat hy wilde, wert hy grootelyks bedroeft en met een zwaren zugt verſugtende, heeft onder andere woorden tot den Procureur gezegt: Nu zie ik wel dat gy u aan dat onnoſel bloet ſchuldig maakt: maar ik heb den Heere gebede dat hy 't u vergeve. Daar op de Procureur zijde, Amen, Amen.

1555. *Zyn aanſpr. tot den Procureur.*

Doen ſprak *Hoſte* tot het volk: Og, myn lieve broeders, ik hebbe ulieden nog zo veel te zegge: maar 't en is my, tot myn groot leetweſen en droeffeniſſe, niet toegelaten. Zo is de Scherpregter na des lants wyſe voor hem nedergevallen, en heeft van hem vergevinge begeert, van den doot dien hy hem zou aandoen, 't welk *Hoſte* horende, heeft hem zeer vriendelyk gekuſt, zeggende: Ik vergeve 't u met al myn herte, de Heere wil u al u ſonden vergeven. Mitsdien zo knielde hy ook neder en ſprak: *O Hemelſche Vader, die na uwen beloften uwen eenigen Sone hebt geſonden, om voor de ſonden des volks, die in u zouden geloven, zig zelven op te offeren; en alzo ik, een van uwe minſte knegten, van mijne kintſche dagen hebbe geſondigt, zo bid ik u zeer ootmoedelyk om gratie en genade.* U ook, myn lieve Broeders, hertgrondelyk biddende dat gy alle te zamen den Heere voor my wilt bidden, om zijn Goddelyke gratie tot in de ure des doots, gelyk hy den zijnen heeft belooft.

Zyn aanſpr. tot het volk.

Hier heeft de Procureur wederom tot den Scherpregter geroepen, doet weg, doet weg; zo heeft zig *Hoſte* zeer gewillig aan den ſtaak geſet, om voor den name zijns Heeren Jeſu Chriſti verbrant te werden, zeggende: Lieve Broeders al te zamen, wagt u voor de valſche Propheten, die daar zeggen zullen, Chriſtus is hier of daar, maar gelovet niet: want hy is in 't huis zijns Vaders alleen in den Hemel. Mits dien riep hy: *O hemelſche Vader, in uwen handen bevele ik mynen geeſt, u hertgrondelyk biddende, dat myne kinderkens in de vreeſe des Alderhoogſten opgroeyen mogen.* Hier is hy nu verworgt, zijn lighaam verbrant, en daar na onder de miſdadige gehangen.

Hy wort aan den ſtaak geſet.

Matt. 24. Joh. 14.

POMPONIUS ALGIER.

Pomponius Algier van Nola in het Koninkryk van Napels geboren, een Student te Padua, is als een verragter der Pauſelyker Religie voor de *Podeſta* beklaagt, en van hem, als de ordentlyken Rigter dier plaatſe, gevangen genomen. In welke gevankeniſſe hy zig zo ſtantvaſtig beweſen heeft, hoe jonk dat hy was, dat het door gants Italien geklonken heeft, alzo dat hy na eene langdurige gevankeniſſe van den Raat te Venetien eeuwiglyk op de Galeye verweſen is geworden. Vele onder de Raatsheeren te Venetien, die zijne geſchiktheit merkten, arbyden, om hem van zijne ſtantvaſtigheit af te trekken; maar de Heere, die zijn werk in hem begonnen had, heeft hem daar in geſterkt en onderhouden, tot dat hy in de Stad van Romen, door het aanhouden des Paus *Pauli de Vierde* en der Cardinalen, een ſalig einde verkregen heeft.

Als hy onder andere gevraagt wert (dewyle hy hem voor een lit der algemyner Chriſtelyker Kerke uitgaf) waar dat dan zijn Paſtoor was? Antwoorde hy alzo: daar zijn tweederhande Paſtoren op aarden, van dewelke ſommige over wereltlyke zaken geſet zijn, tot beſcherminge der vromen en ſtraffinge der booſen: ſommige over geeſtelyke dingen, op dat zy andere in de vreeſe Gods, en de ware Religie, door Gods woort en goede exempelen mogten onderrigten, en haar de Sacramenten mededelen. Nu beken ik in wereltlyke zaken de Overheit deſer plaatſe, namelyk, de Regeeringe te Venetien, voor myn Paſtoor: Maar aangaande Gods woort en de Sacramenten, en weet ik in deſe plaatſe geen Paſtoor, dewyle hier geen uitterlyke Kerke of verſameling te vinden is, behalven de Papiſtiſche Synagoge, welker litmaat te zijn, of by haar te blyven, ik geenſins begeere.

Doen zy hem wederom in de gevankeniſſe lie-

Digitized by Google

1555. *POMPONIUS ALGIER, na lange gevankeniſſe, te Padua verbrant.* 1555.

O ongodiſten, en gy dwaaze waereldlingen!
Hoort hier ALGERIUS, door d'Almacht van zyn God,
Vol hoop en blydſchap in zyn naare kerker zingen,
O! hoe gelukkig is hy in zyn martellot.
Wie zou al 's waereld's pracht en welluſt niet vergeeten
Die dus een Hemel vind in 't welbewuſt geweeten?

lieten gaan, zyde hy: Ik ga geerne daar henen, ja ook in de doot, zo het Gode op dit maal belieft, ja daarom ben ik hier.

Biegte. Als zy hem op een ander tyt ook van de Oorbiegte examineerden, zyde *Pomponius:* Zulke Confeſſi of Biegte behoorde billyk een confuſie of verwerringe genoemt te werden, nademaal uit deſelve zulke kwade vrugten ſpruiten, namelyk, egtbreuke, bloetſchande, en allerley hoererye en oneenigheit, ja allerley laſter ſtukken, die een menſche bedenken mag, als dootſlagen, verraderye, bedriegerye, en diergelyke; dewyle dan de vrugten alzo kwaat zijn, zo en kan gewiſſelyke aan de wortel en den boom niets goets weſen.

Als hy ook van de voorbiddinge der Hyligen gevraagt wert, en daar een ſprak: Wat zullen wy u veel zeggen, dewyle gy dog gants niet en gelooft? Zo antwoorde *Pomponius:* Ik geloove alleen in Chriſtus, ik heb Chriſtus alleen lief, ik hange Chriſtus alleen aan, dewyle ik verſekert ben, dat Chriſtus de Middelaar en Verſoener is tuſſchen God en de menſchen. Ja, zyde hy ook, nademaal ons Chriſtus zelve alzo heeft leeren bidden, *Onſe Vader, gy die zyt, &c.* waarom willen wy dan andere middelaars en voorſpraken zoeken? Is God onſe Vader, en Chriſtus onſe broeder, wat behoeven wy andere middelaars, die den Vader voor de kinderen mogen bidden? Is 't dat wy lltmaten Chriſti zijn, waarom en willen wy niet zelfs ſonder middelaars tot hem treden, en ons voor hem vernederen, en zelfs veel liever hem om vergevinge bidden, dan door andere middelaars genade zoeken, als of wy halfterrige, en van onſen Vader afvallige kinderen waren?

Ook zyde hy van 't Vagevuur alzo: *Auguſtinus* zegt, dat tuſſchen het Paradys, en de Helle geen derde plaatſe en is. Is dat nu alzo, zo moet u Vagevuur of in het Paradys, of in den Hemel, of in de Helle zijn. Maar het is zeker, dat in het Paradys geen plaatſe der quellinge en is; zo moet dan u Vagevuur in de Helle zijn. Nu kan uit de H. Schrifttuur niet bewefen worden dat 'er iemant uit de Helle weder komt, maar die eens in de Helle komt, die moet eeuwiglyk daar in blyven; zo meugt gy dan u Vagevuur voor u zelven behouden, dewyle gy na u goet dunken daar in en wederom uitkomen kont. Ik en begeere daar niet in te komen, want dewyle ik van uwen aanhang niet en ben, zo zou ik miſſchien daar in moeten blyven. Daar en boven, indien het Vagevuur een plaatſe niet van eeuwige, maar van tydelyke plagen is, wie zal dan na het einde der werelt daar in over blyven? Voorwaar niemant, maar het Vagevuur zal ledig moeten blyven ſtaan. Want als dan zullen de goddeloſe, als de H. Schrift zegt, in't eeuwige helſche vuur, en de vrome in de eeuwige Hemelſche vreugde zijn. Zal dan het Vagevuur ledig blyven ſtaan? Waar zullen dan zo veel duiſent milioenen Aflaten komen, die zo veel blinde en ongelovige menſchen van u gegeven werden? Zullen zy niet waarlyk onnut zijn? Zegt gy dat het Vagevuur als dan ophouden zal, zo zal daar een andere ongerymde zake uit moeten volgen, te weten, dat het Paradys en de Helle niet eeuwig, maar tydelyk zijn, dewyle gy zegt, dat den Hemel en de Helle, aangaande de duerende tyt, gelyke eigenſchappen hebben. Maar ik wil u zeggen (hoewel gy ſonder myne vermaninge wel weet) waar dat u Vagevuur te vinden is, namelyk, in der armer lieden buidel, den welken buidel het veel kragtiger ry-

1555. rynigt en purgeert, dan *Scammonium*, *Caſſia fiſtula*, *Rhabarber* of *Manna* de maag en het ingewant purgeeren konnen. Daarom ook het Vagevuur niet *Purgatorium*, maar *Pagatorium*, dat is, een veeg buidel behoorde genoemt te werden. 1555

Ook heeft *Pomponius* een zeer troofteliyken brief aan zijn mede broeders geſchreven, in welken onder andere deſe woorden te vinden zijn: Ik wil van ongelooffelyke dingen ſpreken. Ik heb honigraten in de gedarmten des Leeuws gevonden. Ik heb verkwikkinge gevonden in een diepen kuyl. Ja in de plaatſe aller bitterheit heb ik rutte gevonden. Ja in de kaken der Hellen heb ik vreugde geraakt, en aldaar ſterkte bekomen daar andere van angſt en vreſe beven. Maar wie wil het gelooven, dat iemant in zulken ellendigen ſtaat, luſt: in zulke eenſaamheit, aangenaam geſelſchap: in zulke harde banden, ruſt vinde zou. Dit wil ik u zeggen, mijn alderliefſte: De ſoete en goede hand Gods heeft my dit alles medegedeelt. Ziet nu is de gene, die te voren wyt van my was, gants na, met, en by my.

De gene, dien ik te voren maar in de duiſterniſſe voelde, en van verre ſag, den zelven zie ik nu gants naby, helder en klaar. De gene, na den welke ik te voren dorſte, die rykt my de handen trooſt my, ja hy vervult my ook met vreugde, en hy doet van my alle treurigheit, en ſchenkt my zijn magt en kragt. O, hoe goet is de Heere! die niet toe en laat, dat zijne dienaars boven maten verſogt werden! O, hoe ligt is zijn laſt! Hoe lieffelyk en ſoet is zijn jok! Wie is gelyk den Alderhoogſten, die de bedroefde aanneemt, de gewonde heelt, en ſterkt de kranke! By welken zullen wy hem vergelyken? Maar zulke Godlyke gaven en konnen van de werelt niet verſtaan werden. Want een onwetent menſch in Goddelyke zaken zoude hier tot my zeggen: Gy en zult in lankheit des tyts den ſtank, de hitte en het zweet deſer plaatſe daar gy in zyt, niet konnen verdragen: Hoe zult gy zo vele duiſent ongemakken en pynigingen lyden? Wilt gy u ſchoone en lieve Vaderlant, den rykdom, eere en welluſtigheit deſer werelt, en uwe lieve vrienden vergeten? Wilt gy uwe konſte en geſchiktheit, die gy maar tot nog toe ſonder eenige vrugt, verkregen hebt, zo gantſchelyk niet agten? Ten laatſten, en wilt gy voor de doot niet ſchromen, die u alle uren en oogenblik voor oogen ſtaat? O, groote ſotheit! Waar op ik met wynig woorden antwoorde: Wat is heeter dan het helſche vuur, 't welke den godlooſen beryt is? Welker herte is kouder dan het herte der gener, die nog in duiſterniſſe wandelen? Wat is harder, ongebaander en omzwevender, dan haar boos leven? Wat is oneerlyker, dan de tegenwoordige werelt? Wederom, welk Vaderlant is lieffelyker, dan het Hemelſche? Welke ſchat is grooter, dan 't eeuwige leven? Welke zijn ware vrienden behalven de gene, die Gods woort gehoorſaam zijn? Waar is meerde vreugde en welluſt, dan in den Hemel? Ja wat ook myne wysheit en geſchiktheit aangaat, en wort ons deſelve niet van wegen de kenniſſe Gods mede gedeelt? ſonder welke kenniſſe wy voorwaar alle moeite en arbyt in ons ſtudeeren te vergeefs zouden gedaan hebben. Wat verkwikkinge kan iemant hebben ſonder God? welke de beſte trooſt en medicyne is. Wat wil my die gene de doot ſchrikkelyk maken, die ſelfs in zijne ſonden doot is? Indien Chriſtus de weg, de waarheit en het leven is, waar zal ik mynen weg nemen, behalve tot hem? De hitte is my een ſchaduwe onder een ſchoonen groenen boom. De koude is my gelyk de Lente. Ja waarom zoude ik voor de hitte vreeſen, die ik voor het vuur niet en vreeſe? En hoe zou hem de koude konnen ſchaden, die in de liefde des Heeren Jeſu Chriſti gantſchelyk brant? Wat nu deſe plaatſe der gevankeniſſe aangaat, het is wel waar, datſe hart en bezwaarlyk is: maar my, als onſchuldig zijnde, is zy lieffelyk, als of zy op d'een zyde van melk, en op d'ander zyde van honig vloeyde, dewyle ik hier alle Gods weldaden zo overvloedigly betragten kan. De plaatſe is in zig zelven wel rou en kwalyk geſtelt, maar my is zy als een ſchoone breede wyde, ja als 't beſte en edelſte deel der gantſcher werelt. Alhier zie ik Koningen en Vorſten, Steden en Volken, ja ook ſlagtingen, in welke zommige overwonnen en verſlagen werden, zommige onderdrukt, en zommige verhoogt werden. Hier is den Berg Sion, hier is de hymelyke borgerſchap, daar myn Chriſtus volkomen byſtant doet. Alhier zie ik rontom my henen, de lieve Patriarchen, Propheten, Apoſtelen, Euangeliſten, en alle trouwe dienſtknegten Gods. d'Een omvangt en hout my, d'andere zetten my aan en vermanen my, de derde openbaart my de vreugt en nuttigheit der H. Sacramenten, andere trooſten en gelyden my, en ſingen Liedekens en Loſſangen onſen God. Hoe derf nu iemant zeggen, dat ik in zulk een vroom en heerlyk geſelſchap alleen, en ſonder trooſt en goede exempelen ben? Want alhier zie ik zommige gedoot, gekruiſt, geſteenigt, en met zagen van een geſneden: andere op den rooſter gebraden, of in heet water, ſmout of olie gebakken. Alhier zie ik, hoe datmen den eenen hier de oogen uitſteekt, daar de tonge uitſnyt, op een ander plaatſe 't hooft, ja ook wel handen en voeten gantſchelyk afſlaat. Item, hoe datmen zommige in eenen gloeyenden vuur oven, andere voor de wilden dieren werpt. Ja ik zie 'er vele, die met menigerhande plagen gepynigt werden, en nogtans levendig, friſch en geſont blyven, nademaal zy alle eenerly medicyne hebben, daar door zy geheelt werden, en daar door ik ook mijne ſterkte bekomen, en alle deſe een korten tyt duerende, zwarigheden lyde, dewyle my de hope der hemelſcher goederen verkwikt en onderhout. Ik vreeſe niet voor vele duiſenden, die haar ſonder oorzake tegen my ſetten, en my verongelyken. Want die in den Hemel zit, beſpot haar, enz. O, hoe groote narren zijn de gene, die my hierom voor een ſot ſchelden!

En datmen my vele van de heerſchappye te Venetien zegge wil, dat zy pragtige, wyſe, wreetzame, barmhertige en doorlugtige Raatsheeren zijn, dat ſtelle ik alles in zijn plaatſe. D'Apoſtelen leeren, dat wy God meer gehoorzaam zullen weſen, dan den menſchen. Daarom, wanneer wy voor alle dinge God, als den opperſten Monarch deſer werelt na behooren gedient hebben, zo zijn wy ook de Overheit ſchuldig behoorlyke gehoorzaamheit te bewyſen. Maar nogtans waar het wel te wenſchen, dat zy voor God onſtraffelyker waren, dan zy zijn. Zy hieten wel *magnifici*, of grootdadig, maar voor God fylt haar vele daar aan. Zy zijn geregtig; maar het gebreekt haar aan het fundament der geregtigheit, welke is Jeſus Chriſtus. Zy zijn wyſe lieden; maar waar is by haar de vreeſe Gods, die een begin en oorſpronk aller hylſamer wysheit is? Zy zijn goet; maar waar is hare Chriſtelyker liefde? Zy zijn vroom en goet; maar het gebreekt haar aan het fundament der ware goetheit. Zy zijn doorlugtig en heerlyk; maar zy verwerpen den Heere aller glorie en heerlykheit. Laat u derhalven onderwyſen, gy Koningen, en laat u tugtigen gy Regters op der aarden. Want wie Gods dienaars vervolgt, die vervolgt God ſelfs.

Daarna doet hy hier by: Is myn bekenteniſſe onregt, dat zy my zulks bewyſen uit Gods woort, zo wil ik dan geerne bekennen, dat zy van my, en niet van God voort komt. Maar is zy regt onſtraf-

1555. ſtraffelyk, zo moet gy tegen uwen wille, en alwaar 't u ſchoon van herten leet, bekennen en toelaten, dat zy van God voortkomt. Is dit nu alzo, wie wil my dan aanklagen? Zullen dat hoogwyſe lieden doen, of zullen dat opregte en regt beminde Regters zijn, die my zullen derven veroordelen? Nu, wel aan, veroordeelt my vry, Gods woort zal daarom niet veroordeelt, vernielt of verhindert werden; maar Gods ryk zal den waaragtigen Iſraëliten en uitverkorenen Gods dieſt te liever en aangenamer zijn, en dies te lieffelyker tot haar komen, enz. Den datum heeft hy aldus geſchreven: Gegeven uit den gants lieffelyken Luſthof der gevankeniſſe, genoemt Leonia, den twaalfden July in 't jaar vyftien hondert vyfenvyftig.

Als nu *Pomponius* een lange tyt te Padua gevangen geſeten had, is hy na Venetien gevoert, alwaar hy vele aanvegtinge heeft moeten lyden. En als hy de bekende waarheit, hoewel daar toe zeer aangevogten zijnde, niet wilde wederroepen, zo is hy eindelyk van de Heeren te Venetien op de Galeye gebannen. Maar God de Heere, die hem tot een getuigeniſſe zijner geregtigheit voor den Antichriſt te Romen verordineert had, heeft den Pauſelyken Geſante, die doen maals te Venetien was, verwekt, dar *Pomponius* door zijn onderhandelinge na Romen geſonden is, de wyle hy 't daar voorhielt dat hy zijn Heere, den Paus *Paulus de Vierde*, uit het geſlagt van Caraffa geboren, daar mede een zeer aangename offerhande zou toebrengen. Gelyk dan ook *Pomponius* aldaar door een grouſaam vuur gedoot is geworden. In welk Martelaarſchap hy allen eerweerdigen Vaderen te Romen, die dit ſchouſpel aanſagen, met zijne ſtantvaſtigheit en dapperen moet een grote verſchrikkinge heeft aangejaagt.

JAN VERNOU, Guyrand Tauran, Antbonius Laborie, Bertrand Bataille, Jan Trigalet.

NA dat de Heere door zijn goetheit zijn H. Euangelium in de ſtad van Geneve geplant, en zijn Gemynte aldaar meer dan twintig jaren onderhouden hadde, heeft hy veel getrouwe arbyders van daar in zijnen oogſt uitgeſonde, en byſonder deſe vyf vrome Mannen, die zijn waarheit voor 't Parlement van Chambery betuigt en voorgeſtaan hebben. De drie van deſe, (namelyk *Jan Vernou* geboren van Poictiers, *Antbonius Laborie* geboren van Cajarc in Quercy, Licentiaat in de Regten, die in Cajarc van 's Konings Raat geweeſt had; en *Jan Trigalet* geboren van Niſmes in Languedoc, Licentiaat in de Regten) zijn verkoren van de Gemynte van Geneve, om 't Euangelium Chriſti Jeſu te gaan verkondigen, welken laſt zy ook gewilliglyk met alle nederigheit aangenomen hebben. En hoewel zy wel voor oogen ſagen de menigvuldige perykelen des lighaams; zo heeft haar nogtans de waaragtige liefde der eere Gods daar toe gedrongen, datſe hare hylige beroepinge met vlytigheit volbragten. Zy ware te voren van een goet perſoon gewaarſchouwt, eer zy de ryſe aannamen, dat zy op den weg verhindert zouden worden: maar zy en hebben om de vreeſe wille niet agterlaten haar beroepinge te vervolgen. D'ander twee Mannen (namelik *Guyrand Tauran*, geboren van Cajarc in Quercy, Koopman van klyne Koopmanſchap, en *Bertrand Bataille* Student, geboren uit Gaſconge,) wilde haar uitgelyde doen. En het voornemen van *Bertrand* was niet verder mede te gaan, dan alleen tot over de brugge van de Arne, die by de Stad van Geneve is, en hy hielp *Antbonius Laborie* zijn paxken dragen: maar buiten zijn voornemen is hy vorder mede gegaan. Zo gingen deſe vyf dienaars des Heeren, met nog agt andere vergeſelſchapt, met vreugden over den weg, lovende en dankende den Heere met geſang. Hare herten waren vervult met een vaſt betrouwen op God: en waren alle beryt en wel gemoet haar ziele te verlieſen om de eere Gods, die haar te werk ſtelde. 1555.

Zy zijn gekomen tot een plaatſe, den hals *Thamis* genaamt, in 't Lant van Foſſigny in Savoyen: daar kwam haar in 't gemoet een Provooſt of Rooroede, die een wynig tyts te voren te Geneve geweeſt was, en zig vynſde tot de regte Religie genegen te zijn: die aldaar een gerugte van de uitſendinge verſtaan had. Deſe ontmoete haar op den weg als of hyſe beſpiet had, en heeftſe op den weg ſtille gehouden. En na dat hyſe veel ondervraagt had, nam hy de brieven en de boeken, en lydeſe d'een aan d'andere mede gebonde, gevangen na Chambery. En al was 't dat hy raalde van wreetheit, gelyk een hongerigen Leeuw tot den roof, zo heeft nogtans de ſagtmoedigheit en vriendelykheit van deſe ſoete ſchaapkens, zijne raſernye alzo ter nedergelegt, datmen alzo wredelyk met haar niet en handelde, als men gewoon is de Chriſtenen te handelen onder de Papiſten. Maar hoe dat 't met haar gegaan is, wat men haar gevraagt heeft, en hoe voorſigtelyk zy geantwoort hebben; hoe mannelyk zy haar in haar kruis gedragen hebben; hoe onverſchrikt zy geweeſt zijn voor de perykelen des doots, kan men klaarlyk uit deſe navolgende brieven wel merken.

De genade des Heeren Jeſu Chriſti zy met u in der eeuwigheit.

MYn broeders, 't heeft onſen goeden God belieft ons deſe eere te doen, dat wy gebonden, de een na den anderen, met ketenen gelyt zijn van de gevankeniſſe tot de Raatkamer voor de Stadhouder van de Stads-Balju, de Provooſt, den Advocaat des Koninks, den Officiaal deſer Stad, en den onderſoeker des geloofs, van 't gebiet van Tarenteſia, den Onderſoeker des geloofs, den Biſchop *Furbiti* genaamt, zommige Monniken, en voort veel meer andere perſonen. Daar heeft men ons wederom van nieuws gevraagt, of wy hartnekkelyk in onſe ketteryen, zo zyſe noemden, blyven wilden. Wy (als wy ons de gelyde des H. Geeſt bevolen hadde) hebben beweſen dat wy, doen wy gevangen wierden, niet en dede dan onſen weg wreetſamelyk wandelen: en aangaande ons geloove, dat het een was met die van Geneve, Bern, en andere Kerken, die door 't Euangelium waren gereformeert, waar van wy alreede eenige belydeniſſe hadden gedaan. Van ons te dwingen om dat te verlaten, en 't geloove der Roomſcher Kerken aan te nemen, dat zy zulks met regt niet doen konden. Aangezien ten eerſten, dat 'er niemant behoort vervolgt te werden, die niet misdoet tegen de publyke ordonnantie, om zijns geloofs wille: alwaar 't alzo ook dat zy op haar zyde het waaragtige gelove hadden, zo en mogt men daar niemant toe dwingen; als de hylige *Hilarius* en *Athanaſius* den Arrianen wel beweſen hebben. Ten anderen, hoewel wy (Gode zy lof) van ons geloove zeker zyn, nogtans indien men met de H. Schriftuur ons van eenige dwalinge konde overtuigen, wy waren beryt onſen Heere en God gehoorſaam te zyn, na dat hy ons de hylige begeerte om hem te dienen gegeven heeft. En in den tyt der onwetenheit, als wy hem in dwalinge dienden, heeft hy ons een middel verwekt, om te onderzoeken op welke zyde de waarheit mogte zyn, in deſe grote beroerte der Religien. En ten einde heeft hy ons na Geneven geſonden, enz. als tot die gene die de waarheit onderſteunen. Wy en begeeren anders niet, dan dat de Bybel voorgelegt

Tot het geloove kan niemant gedwongen worden.

1555. leugenen des Duivels en des Antichrists, zo heeft God den booſen geeſt toegelaten in hem kragtige dwalinge te werken; zo datſe in de plaatſe van des Heeren Avontmaal te ontfangen, een bete broots voor haren God houden en aanbidden. En daar na, door Gods Geeſt beroert zijnde, heb ik kortelyk verklaart, dat van dien tyt aan dat ik tot de Gemynte des Heeren ben vergadert geweeſt, ik eenige nieuwe inwendige beroeringen in my gevoelt hebbe, zo door de predicatie des Goddelyken Woorts, als mede door het gebruik der Sacramenten, welke ik als van den mont des Heeren heb ontfangen, die de tonge van zijne Dienaren als een inſtrument gebruikt. En hadde zy 't zo wel gezien en gehoort als ik, zy zouden wel anders oordeelen. Een van de Monniken vraagde my, hoe dat ik wiſte dat het Oude en Nieuwe Teſtament Gods Woort ware: en zyden, datmen 't niet gelooven zoude, 't en ware dat 't de Kerke alzo hielt. Ik zyde, als van my, ik en geloof anders niet dan Gods woort in de H. Schrift gedrukt: en dat alleen om dat 't Gods woort is, geſproken van den H. Geeſt tot de H. Propheten, Apoſtelen en Euangeliſte Want op't getuigeniſſe dat *Petrus gaf*, dat Chriſtus was de Sone des levendige Gods, en dat hy de woorden des eeuwigen levens hadde: antwoorde hem Jeſus, dat hy ſalig was, en dat hem vleeſch en bloet zulks niet geopenbaart had, maar de Hemelſche Vader. *Matth.* 16. Die ook uit God geboren is, die gelooft dat Jeſus is Chriſtus, en ontfangt zijn woorden. Die den Sone hoort, die hoort den Vader: Die den Sone ziet, die ziet ook den Vader. *Joh.* 8. Deſe zijn van God verſegelt, en hebben den Geeſt Gods in haar: welke met haren geeſt getuigt dat zy van God zijn, en datſe alle van God geleert zijn *Eſa.* 54. *Jer.* 31 en *Joh.* 6. en daar na van het 15. tot het 18. *capittel*, is 't klaarlyk beweſen, dat het Gods woort is.

1. 21. De Propheten, die de toekomſte des Soons Gods voorzyden, en hebben ons niet anders na gelaten dan Gods woort. *Paulus* bewyſt *Rom.* 8. 9. dat de Geeſt Gods in ons woont, en met onſen geeſt getuigt, dat wy Chriſti zijn: En dat het door den zelven geſchiet, dat wy roepen *Abba Vader*. Doen bafte zy alle, gelyk als honde tegen my, om dat ik gezegt had, dat Gods Geeſt in my woonde, die my getuigde dat dit Gods woort was, en drukte en verſegelde in myn herte, de beloften der ſaligheit, de genade, gunſte en liefde Gods tegen my: verſekerende van myn wedergeboorte en ſaligheit in Chriſto Jeſu. Doen bragt de Onderſoeker deſe ſententie voort, dat de hylige Apoſtel *Paulus* van zig zelven zegt, 1 *Cor.* 4. 4. *Ik en bekenne my zelven geenes dinks ſchuldig, nogtans en ben ik daar door niet geregtverdigt.* Welke reden zeer kwalyk ten propooſt van hem voortgebragt was: 't welk nog zommige van de Nicodemitiſche Advocaten niet en konden verſwygen; zo wert hy belagt en beſpot.

Een Minder broeder kwam my van d'ander zyde aan, zeggende, dat het een duivelſche goet dunken of voornemen was, alzo verſekert te zijn van den Hyligen Geeſt, en van de genade Gods: en datmen zulken niet raden konde. Ik heb hem aldus geantwoort, dat het zeer armelyk en ellendig met ons geloove zoude geſtelt zijn, als 't op rading geſtigt ware: maar het is van noode, dat het gefundeert zy op Gods beloften in zijn woort begrepen: En zo wie deſe verſekertheit niet en had, nog ook in zijn herte geen zeker getuigeniſſe van den Hyligen Geeſt en gevoelde, dat zulke niet en weet wat geloove of wat Chriſtenheit is: en dat hy klapt en ſnatert gelyk een Klerk van den krygs handel.

Van de magt des Paus ſpraken wy, van zijn inſettingen, en van de authorityt der Concilien; en het meeſtendeel des volks die de inſettinge der Roomſcher Kerken houden, en niet de Chriſtelyke Religie; en dat des Heeren kuddeken zeer klyn was; dat de poorte enge is die tot het eeuwigen leven lyt, en dat 'er luttel menſchen doorgaan; maar datſe breet is, die ter verdoemeniſſe lyt. Ik bragt hem by het klyn getal dat met Noë in de Arke behouden was; en dat de Iſraëliten luttel ware, by de gehele werelt te agten, die alle Afgodendienaars waren, ſonder God, en ſonder de waaragtige Religie. Zy zyden, Ziet gy niet dat 'er zo veel volks tegen zeggen? Ik antwoorde hem, dat ik Simeons Prophetie daar in vervult ſag, *Luc.* 2. 34. dat Chriſtus is tot een teeken dat wederſproken wort, en *Act.* 28. dat de Joden *Paulus* antwoorden, dat zy wel wiſten dat men alom de waaragtige Chriſtelyke Religie wederſprak. 1555.

Matt. 7. 14.

Een Advocaat ſtont op, en zyde tot my: Tſa, en weet gy niet hoe datmen met vele gehandelt heeft, die alzo waren gelyk gy, datmenſe als Ketters heeft doen ſterve? Ik antwoorde, dat het de eerſte leſſe was die my mijn opperſte Leeraar en Meeſter Jeſus Chriſtus geleert had, *Zo iemant bem wil nakomen, dat die zijn kruis moet opnemen en de bem navolge.* En daar na zegt hy: *Dat zo wie zijn leven zal wille behouden, dat die 't zal verlie/en: maar zo wie zijn leven zal verlie/en om zijnent wille, dat die 't zal vinden*: en dat alle die ons vervolgen en doode, zullen meenen Gode een dienſt daar aan te doen, als Chriſtus zegt, *Joh.* 16. 2. En dat is de conditie der gelovigen, dat zy niet alleenlyk in hem, maar ook om zijnent wille lyden, *Phil.* 1.

Matt. 16. 24. 25.

Daar wert ook vernaalt het getuigeniſſe der hylige Schriftuur uit het Ouden en Nieuwe Teſtament, hoe dat alle waaragtige Dienaars Gods ter doot toe vervolgt zijn geweeſt, als van de drie jongelingen, die in den gloeyenden oven geworpen wierden, om dat zy haar Religie niet en wilden verloogenen, en de opgeſtelde Afgoden aanbidden; en van *Daniel*, en van *Jacobus*, en van *Stephanus*, *Act.* 12. en 7. Van de authorityt der Concilien antwoorden wy, dat wyſe in de Artykelen der Chriſtelyker Religie ontfingen, zo verre zy met Gods woort na de Analogie, dat is, die gelykmatigheit des Geloofs verſtaan werden, als 'er ſtaat *Rom.* 12. Maar dat zy geen Concilien en beriepen dan alleen om de tyrannye des Paus op te houden, welke dog de regte Antichriſt is, die van de Hylige Geeſt levendig afgemaalt is met zijne verven, 2 *Theſſ.* 2. welken *Paulus* alzo beſchryft, op dat wy van hem zouden vlieden, en met hem niet verloren gaan.

Al is 't ook dat gy ons in deſe werelt verdoemt als Ketters met uwe Decreten en Concilien, gy zult in de andere werelt met eenen Regter te doen hebben, die ons als gelovige Catholyk zal afſchyden, en ſalig maken, en u door zijn eeuwige ordinantie veroordelen, en met den eeuwigen doot verdoemen, 't en zy dat gy u bekeert van uwe verdoemelyke wegen, daar u de Paus met zijne leugenen in hout. Ten laatſten waren zy zeer gram, en ſonden my weg, als een hartnekkig menſche.

Den ſeventienden dag verklaarde ons de Monnik met de finitive ſententien, Ketters te zijn, en verbande ons uit de Roomſche Kerke, als verrotte leden. Wy verklaarden haar met blyden gemoede, dat ons dat een teeken en getuigeniſſe was, dat wy leden der Chriſtelyker Kerken waren, en Jeſus Chriſtus voor ons een Hooft hadden, na dat ons de Antichriſt uit de zijne gebannen had, dat wy in den weg des levens moeſten zijn, nadien dat ons des Satans litmaten verklaarden dat wy van den hare niet en zijn. Gelooft zy de Heere voor de genaden, die hy ons gedaan heeft, dat wy geſchyden zijn van de

Digitized by Google

1555. de grouwelyke blaſphemien der litmaten des Duivels. Wy verwagten van dag tot dag ons
Phil. 1. 21. vonnis, en het einde dat ons de Heere Jeſu geven zal, 't welk ons een gewin is, het zy in leven of
Apoc. 14. 13. ſterven. Salig zijn wy, als wy in den Heere ſterven, gelyk in de Openbaringe Johannes ſtaat

Leeſt de brieven die wy ſchryven voor onſe Heeren en Broeders, den Dienaren, en in het gemeen den Broederen die ons geſchreven hebben. Wy hebben een dankbrief geſchreven aan onſe genadige Heeren van Geneven, en een ſupplicatie, byde om te bekennen de genade Gods, en dat hy haar victorie geve tegen de boosdoenders. Wy verblyden ons in ons laatſte verhaal, na dat wy verſtaan dat de hylige ordinantie gedrukt, gepubliceert en aangehegt is. De Heere doe u genade, en allen geloovigen broederen en ſuſteren, dat gy in de Wet des Heeren, en in zijn ordinantien verſterkt meugt werden. Ik bevele my den Heere, en uwe goede gunſten en hylige gebeden. Ten laatſten Adieu zeggende in het ſchyden van deſe werelt, om te gaan tot de hemelſche glorien, en te ontfangen de kroone, die ons beryt is van onſen Koning en Heere Jeſus. Deſen agtienden Juli vyftien hondert vyfenvyftig.

ANTHONIUS LABORIE den Dienaaren der Kerken van Geneve, en allen zijnen goeden Broederen en Vrienden aldaar.

MYn Heeren en zeer beminde Vaders, en zeer lieve Broeders in den Heere. Ik heb wel geproeft (de Heere zy gepreſen) hoe lief dat wy u zijn door de neerſtigheit die gy gedaan hebt, om ons in onſe bande te hulpe te kome, geen middel agterlatende om dat te doen. Waar in gy ook beweſen hebt dat uwe liefde waaragtig is tegen ons. Niet zodanig als der menigen, die het goet en gemak deſer werelt liever hebben, dan dat zy 't den kinderen Gods zouden mogen doen, welke liever zouden zien het onnooſel bloet ſtorten voor haren oogen, dan daar tegen te ſpreken, vreſende om Chriſti wille tegenſpoet te lyden, en nogtans beroemen zy haar Chriſtenen, ja van den Caritatiſten te zijn. Maar ik danke mynen God, die my heeft doen bekennen alle den tyt die ik by u verkeert heb, en meer na myne banden, tot mijner groter ſtigtinge, dat gy waaragtige en getrouwe Dienaars en kinderen Gods zyt, overvloedig in den geloove en liefde, gelyk een iegelyk bekent is, om het getuigeniſſe uwes beroeps, en glorie onſes Gods. De zelve die dit in ons begonnen heeft, die wil ons doen volherden tot den einde toe.

De twee Broeders die hier in deſe voorleden dagen waren, hebben ons door brieven te kennen gegeven, uwe begeerten, dat wy de belydeniſſe des Geloofs ontdekken zouden. Maar na dat de broeder J. G. laaſtmaal by ons was, en hebben wy geen papier nog boeken gehad, nog iet om ons te vertrooſten, daarom hebben wy 't niet bekwamelyk konnen doen, en nu is ons het papier gegeven by de mate zo gy ziet. 'tZal u dan believen my te verontſchuldigen. In 't vergaderen van mijnen belijdeniſſen, hebt gy het byſonderſte in mijn voorgaande brieven, van al datter gedaan is geweeſt tot op het vonniſſe toe, dat wy op de Galeijen zouden zitten. Gy zult u dan te vreden ſtellen met het gene dat ik u nu ſchryve, van het gene dat by den Hove gedaan is geweeſt na het voornoemde vonnis.

Op de Galjen. Nu Woensdage voorleden agt dagen, 't welk was den twintigſten Auguſti, dat onſen eerſten Regter ons eerſt kwam verhalen de ſententie van de Galeye in de gevankeniſſe te vier uren namiddag. Daar op antwoorde wy, dat wy God loofden en dankten, van dat hy ons weerdig maakte om zijns naams wille te lijden en te verdragen. Korts daar na, om dat des Konings Procureur appelleerde op het voornoemde vonnis, zo dede 1555
het Hof onſen broeder *Vernou* halen, welke dien avont lange tijt voor de Heeren bleef. En om dat den tijt kort was, zo ſtelde men hem uit tot 's anderendaags morgens, en hy was dien nagt van ons geſchyden, tot ons groot mishagen, en niet ſonder vieriglijk God voor hem en ons te bidden. 's Anderdaags ('t welk was Donderdaags den tweeëntwintigſten der zelver maant) was hy wederom voor de Heeren gelyt, daar hy den gantſchen morgenſtont bleef, en hy hielt zig zo vromelijk voor haar, en wederſtondſe in zulker manieren, dat zy niets op hem wonnen. Binnen deſen tijt en wiſten wy niet van deſe nieuwe maren, nog ook wat men daar handelde. Namiddag en gaat het Hof niet open. Des Vrydaags morgens ontrent zeven uren komt men my halen, en ik wert gelijt voor de Heeren in de kamer der Vierſcharen. Daar zaten in haar ſtoelen de twee Preſidenten, negen Raatsheeren, des Konings Advocaat, en de Griffier. Zo haaſt als ik ingegaan was, beval een van de Overſte de Griffier, dat men my een tafelken zoude voorhouden, daar in een kruicifix geſchildert was, en beval my dat ik zou knielen. Ik antwoorde, dat het God niet en behaagde, dat ik voor die creature en Afgod my buigen zoude. Doen wert my gezegt, Gy zijt zeer ſpijtig: meent gy dat het Hof, of ook wy, zulks verſtaan zouden, als of gy het beelt aanbad? Neen, maar het Hof beveelt u dat gy God aanbid, en de Overheit eert, en om dat te doen, dat gy uwe knyen buigt, op dat gy voor uwen God zweert, dat gy de waarheit zeggen zult, en dat gy ſe antwoorden zult met alle vreeſe. Myn Heeren, zyde ik, dat is 't dat ik begeere, God aan te bidden, en de Overheit gehoorſaam te zijn, en daarom wil ik u bevel onderdanig zijn, als men den Afgod van daar weg doet, en niet anders; want het zoude anders tegen de eere Gods zijn. Doe beval hy den Griffier het beelt weg te nemen: en wederom beval hy my te knielen, zeggende, dat het Hof anders niet en meende, dat ik iet anders dan God aanbade, voor wien zy begeerden dat ik de waarheit antwoorden, en dat ik haar onderdanig zoude zijn, om wettelijke gehoorſaamheit te bewyſen. Doen betuigde ik, dat ik van geenen zin was, anders te doen, ja liever te willen ſterven: zo knielde ik neder. Terſtont bragten zy my wederom den Afgod, om te ſweren. Dat ziende, wilde ik my opregten, zeggende, dat ik 't niet doen en zou. Doe geboot hy dat men 't weg nemen zoude: en men dede den Bybel brengen, op welken ik ſwoer, dat ik de waarheit zeggen zoude. Dit was de oorzake, dat hy de vrage van de afgoderye eerſt voorſtelde, om my by name te vragen, en hier over werden veel woorden gemaakt. Daar na begeerde hy mijnen naam, mijn geſlagte, en mijn beroepinge te weten. Ik antwoorde hem van alles de waarheit. Daar na vraagde hy my van mijn gevankeniſſe, van mijn proces dat ik by de eerſte Regters gehad had, en ook van 't vonnis, zeggende, dat 'er des Konings Procureur op geappelleert had. Daar op antwoorde ik hem gelyk 't geſchiet was. En aangaande 't vonniſſe, dat ik den Procureur niet en konde beletten te appelleren, en dat ik beryt was te ontfangen al dat my God zoude believen toe te zenden, met alle lydſaamheit, het zy tot verloſſinge, of tot ſterven, of op de Galeye, aangezien het om zijns naams wille was, dat ik lijden zou. Daar op vraagde hy my, waarom ik mijn lant verlaten hadde, en tot Geneven getrokken was. Ik heb hem de waarheit geantwoort.

Doen geboot hy my op te ſtaan: als ik regt op ſtont, zo maakte hy een ſchoone vercierde aantrekkelyke zoete uitſprake, zo aanlokkende als

ik

1555. ik oit gehoort had, om my te bewyſen dat ik zo wel in mijn huis mogte leven en God dienen, als te Geneven, en dat ik God vertoornde, mits dat ik vertrok met ergerniſſe: En hy bragt veel plaatſen der H. Schrift by. Ten laatſten bragt hy argumenten voort, om te bezoeken of wy niet door de werken geregtveerdigt werden, of wy onſen vryen wille hadden, en dat de Paus (hoewel hy in zijn leven een boosdoender was, gelyk hy opentlyk bekende) moeſte gehouden zijn voor een Biſſchop; en dat het kwalyk gedaan was dat men hem den Antichriſt noemde: ook dat de Miſſe het Avondmaal was, en een offerhande der dankzegginge: dat de Ceremonien, die men doet in 't Doopſel, verdragelyk zijn, hoewel zy zeer veel zijn, want ook *Paulus Timotheus* beſneet, en dat hy zig zelven ſcheren liet, en nog veel andere ſchoone woorden meer, met welke zy my baden dat ik my wederom tot haarlieder Kerke keeren zou. Hier op (hoewel mijn vlees grooten ſtryt gevoelde) zo gaf my de Heere hem te antwoorden. Ten eerſten, waarom ik met goede conſcientie onder 't Pausdom niet en mogte woonen, daar ik van de predicatie des Euangeliums en van de Sacramenten berooft zou zijn. Daarna antwoorde ik op de argumenten, die hy my gemaakt had op den vryen wille, en op de werken, en ik bragt andere contrarie argumenten by. Maar hy brak myn redenen, zo dat ik bedwongen was my te beklagen, en te vragen, of het Hof niet wilde dat ik gehoort zou zijn. Doen waren de reden beter geregelt, en hielt aan te onderzoeken van de voornoemde Artijkelen tot tien uren toe. Ik zou u wel by ſtukken verhalen wat 'er ordentlijk geſproken is, maar ik vreeſe dat het papier ontbreken zal. En op dat gy 't te beter bedenken meugt, zo zal ik alleen het einde onſer diſputatien ſtellen, 't welk zodanig was (ik en weet niet, of 't in der waarheit geſchiede, dat hy toeſtont dat wy den vryen wille niet en hadden) dat wy geregtveerdigt zijn door het geloove, en niet door de werken: dat de Miſſe met duiſent aanhangſels beſmet was, ja niet en deugde, en ook geen offerhande voor de ſonden was, maar een dankzegginge: dat 't lighaam Jeſu Chriſti niet en was in het broot, als in een plaatſe, nog ook zijn bloet in den wijn: dat de gene, die 't daar aanbaden, afgoderye deden: dat de Paus geen Biſſchop der Biſſchoppen was, maar Biſſchop van Romen: dat 't ook waar was, dat hy kwalijk leefde, hy en de Biſſchoppen en Prieſters, en datſe in geenderley wyſe haar officie deden; en dat 'er een goede reformatie wel te wenſchen ware. Op 't kortſte, hy ſtont 't my byna al toe, zo dat ik bedwongen was, hem te antwoorden: Mijn Heere, Ik wilde dat God alle Monniken in Vrankryk de genade gedaan had, dat zy alzo goede Theologanten waren als gy, want wy zouden zeer haaſt vereenigt zijn: en na dat ik bemerken kan, men derf niet vreeſen dat gy my veroordeelen zult, 't en zy dat gy tegen uwe conſcientie doet. Want is 't dat ik een Ketter ben, ('t welk ik niet en ben) zo zijt gy 't ook, zo wel als ik. Daar op werden de Raatsheeren laggende: en onſen Onderzoeker zijde my, 't is van noode, dat gy een Ketter zijt, gelijk hy; niet hy, gelijk als gy. Ik antwoorde hem: Mijn Heere, ik en wil niet weſen gelijk als hy, want by geval, ik zou gevynſt zijn: maar ik wilde wel, dat hy, en gy, alle waart gelijk als ik, namelijk, alleen na de meeninge en vals oordeel des werelts. De voornoemde Overſte kwam met een root aangezigte, en begon my nog eenige vermaningen te doen op zijn manicre, om my te doen loogenen. Ziende dat hy niet en vorderde, hebbenſe my wederom weg doen lijden, om dat de ure des middag maaltijts naakte.

Ik was gezet op een kamerken alleen, geſchyden van mijn broeders, 't welk my zeer hart was, want ik had haar wel willen de ſchalkheit der Heeren voorhouden. Maar ik was haaſt grootelijks vertrooſt, gevoelende de hulpe die my de Heere gedaan had: om welker oorzaken wille ik my voegde om hem te loven en te pryſen, en voor mijn broeders te bidden, die nog niet ondervraagt waren. En overmits de Generaal van de Monniken met my alzo overeen gekomen was, als boven gezegt is, zo had ik een grooten luſt om haar te ſpreken, en 't oordeel Gods voor oogen te houden. Daarom bad ik hem die my te eten bragt, waar 't dat mijn Heeren na het middagmaal in kwamen, dat hy haar zoude zeggen, dat ik bad om met haar te mogen ſpreken: 't welk hy my beloofde te doen. Terſtont zo ſtelde ik my om vieriglijk God te bidden, dat hy my de genade wilde doen, dat ik haar nog mogte ſpreken, en haar aanwyſen haar behoorlijke officie, onſe onnoſelheit en het oordeel Gods. Ik bleef alzo biddende, en overpynſende tot twee uren namiddag. Doe kwam de dienaar my zeggen, dat hy 't de Heeren aangezegt had, en dat ik zou komen zeggen, 't gene dat ik wilde. Haeſtelyk verblijt van zulke nieuwe mare, zo ging ik tot de Heeren in de voorzijde plaatſe daar zy alle waren, gelyk als des morgens. Ik ſtelde my regt voor haar. De voornoemde Generaal zijde my alzo: *Mr. Anthony*, wat zegt gy? Ik opheffende myn herte tot God, om hem tot mijner hulpe te begeeren, begon haar te bewyſen haren behoorlyken laſt, hoe en waarom God haar tot wagters over zijn volk geſtelt, en haar zijnen Godlyken naam gemeen had gemaakt: en zo vermaande ikſe, dat zy haar kwyten zouden na den wille Gods. Daar na wees ik haar aan, de onnoſelheit myner broederen, en ook de mijne, welke zy niet vergeten moeſten, want zy 't des morgens ook zelve beleden hadden: en dat zy niet door onwetenheit oordelen konden, op 't gene dat de Monnikken oordelen ketterye te zijn. En datſe haar wel beraden zouden in de zaken Jeſu Chriſti, daar zy nu als Regters in onſen perſoon waren, als in leden Chriſti: dat zy voor haar zouden zien, dat zy tegen den H. Geeſt niet en ſondigden; daar op ſtelde ik haar voor oogen dat levende oordeel Gods. Ten einde wees ik haar aan de ſorge, die de Heere over de zijne draagt, en hoe hy haar bloet eiſcht. Op 't kortſte, God gaf my de genade dat ik van haar gehoort wert, ontrent een ure ſonder verhinderinge, en zijde al dat my de Heere gaf te ſpreken, bewyſende dat met de Schrift; zo dat God te pryſen is van den byſtant die hy my dede door zijn genade. Zo lange als ik ſprak, hadden zy alle de oogen op my, en ik op haar. Ik ſag eenige van de jongſte die de tranen in de oogen hadden. Na dat ik voleint had, zo beleet een van den principale, dat 't al waarachtig was dat ik gezegt had van hare officien; maar dat ik wel wiſte, dat God bevolen had, den Ketteren te ſtraffen: en ten eerſten, dat ik niet loogenen kon, dat ik groetelyks miſdaan, en mynen naaſten geargert had, noemende den Paus den Antichriſt, en 't kint der verderfeniſſe: en dat de Miſſe een vindinge des Duivels, en hooft aller grouwelen is: hierom en kon myn bloet niet onnozel zijn; en nog veel ander propooſte meer. Ik veraccordeerde met hem dat men den Ketteren ſtraffen moeſte, en bragt voort *Servetus*, die te Geneve geſtraft was; maar dat zy wel toeſagen, dat zy geen Chriſtenen of kinderen Gods en ſtraffen, in de plaatſe van Ketters, gelyk 't geheele Hof getuigeniſſe heeft in haar conſcientien, dat wy kinderen Gods zijn. Dat zy haar wagten van het oordeel *Pilati* deelagtig te werden,

1555. den, om de Princen der werelt te behagen, en den Prieſteren Belials. In 't einde bad hy my dikwils met veel ſmeekens, dat ik wederroepen zou een voudiglyk voor haar, en datmen my zou laten gaan, want ik nog veel profyts doen kon, en de wederroeping zou niet periculeus zyn. Doe maakte men my een geheele nieuwe Miſſe, een geheelen nieuwen Paus, geſchakeert met verſchyden verven, en baden dat ik deſe ontfangen wilde. Ik antwoorde, datmen te Miſſe, om wel te verbeteren, moeſte weg nemen, en doen met *Pauli* wederkomen de eerſte inſtellinge des Avontmaals onſes Heeren, dat zoude ik alzo ontfangen en houden. Den Paus zou ik voor een Biſſchop houden, als hy *Petrus* en andere Apoſtelen navolgde in leven en in leeringe.

Daar na wert ik wederom geſonden in myn klyn kamerken. Ten vier uren was onſe broeder *Trigalet* voor haar gebragt, en heeft haar op 't zelve geantwoort (den Heere zy lof) gelyk zy vraagden. Des anderen daags des Saterdags morgens werden de broeders *Bataille* en *Tauran* ontbonden en gelyt, zy werden den geheelen morgenſtont gehouden; die de Heere zo wel byſtont, dat zy triumpheerden van den Satan en zijn liſten te wederſtaan. Daarna werden wy, uit bevel des Hofs, wederom byeen geſtelt met vreugden. Des Maandags den 26. *Auguſti*, werden wy te zamen gebragt voor de Heeren, welke alle groote neerſtigheit deden om ons te bekeeren. *Vernou* onſe broeder, door de genade des Heeren, antwoorde overvloedelyk voor allen; daar wy God onſen Vader al t'zamen voor dankten, dat wy met victorie wederkeerden.

Daar zijn wy van haar verweſen (zo men zegt) alle vyve verbrant te worden. Wy danktenGod, en verwagten de ure, en bevelen ons in uwe gebeden.

Een ander brief.

Gy hebt luttel verſtaan van onſen ſtaat, en wat hope wy hebben van het einde onſer zaken. Zo weet, dat als wy den 21 *Auguſti* des Woondaags ten vier uren namiddag, in de kamer van onſe gevankeniſſe ontfangen hadden de ſententie des doots, zo waren wy des anderen daags gelyt ter offerhanden, 't welk op de Marktdag was. De mutſaarden en ketenen ware beryt, daar en brak niet meer dan de ſtaken te ſtellen, en de mutſaarden op malkanderen te leggen, om ons daar op te ſetten: Maar de Heere door zijn oneindelyke goetheit en barmhertigheit, heeft haar gebeden verhoort, die hem voor ons aanriepen, zo dat 't niet volbragt is. Nu Vrydag laatſtleden ten twee uren na de middag, waren onſe Regters vergadert, om van onſe zaken te oordeelen. Daar was 'er twaalf in 't getal, maar van verſchyden gevoelen. De ſes oordeelden ons om verbrant te worden, d'ander op een Galeye, of gebannen te werden. Dat was de oorzake dat 'er op dien dag niet gedaan wert.

Des anderendaags werde andere tot het veroordeele geroepe, die van nieuws haar gevoelen zijden. Daar wert beſloten, dat Jeſus Chriſtus (wiens leden wy zijn) in ons niet gebrant zou werden, om de ergerniſſe des volks te ſchouwen, maar dat wy gelyk als roovers en moordenaars op de Galeyen zouden geſonden werden, maar op verſchyden manieren, aangaande den tyt. Want *Bataille* en *Tauran* zijn veroordeelt voor tien jaren, en myn twee medegeſellen en ik, voor alle ons leven lang. Zy meende dat zy veel voor ons gedaan hadden, om dat zy ons verloſten van den gelukkigen doot, en ſtelden ons in een leven, dat arger is dan duiſent dooden. Nogtans alzo 't den Heere belieft heeft ons by te ſtaan, dewyle wy in de handen onſer vyanden op 't lant zijn geweeſt, en in den kerker Chambrie; alzo verhopen wy ook, dat hy zijn goetheit zal gebruiken tegen ons op de zee in de Galeyen, onder de handen der Commiſſarien en Patroonen. En gelyk onſe gevankeniſſe niet ſonder profyt en is geweeſt den genen die ons beſogten, en by ons waren, zo zal ook onſe bewaarniſſe op de Galeyen niet ſonder vrugt geſchieden. My gedenkt dat gy my tot anderen tyden vertelt hebt van *Majors* zake, maar deſe onſe (Gode zy lof) is beter, want aan onſe zijde en is geen agterdenken van eenig kwaat, of verloogeninge: maar met medelyden en barmhertigheit beroert zijnde, over vyf perſoonen, om dat zy de gramſchap Gods vreeſden, met zo veel menſchen bloet te ſtorten, zo hebben zy aldus met ons gehandelt. Ziet, dit is ons overkomen, na dat wy lange den wille des Heeren verwagt hadden. Hy heeft zig gekeert tot myner zijden, en myn roepen genadiglyk verhoort. Wy bevele ons in de gebeden der gantſcher Gemynte, en ook de uwe en onſer aller broederen en ſuſteren, ouders, geburen en geburinnen, en allen anderen. Want 't ons nu alzo noodig is, als 't oit is geweeſt, om dat wy zien dat ons eenen ſtaat naakt, daar men te regte duiſent doden voor kieſen zou, mogtmenſe ontfangen. De Heere God, de Vader aller barmhertigheit en de vertrooſtinge, hebbe medelyden over ons, en wil ons meer en meer verſterken, gelyk wy dog nu wel noodig hebben. Alle onſe broeders bevelen hen uwer goeder genaden, begrepen te worden in de gebeden der Gemynten.

Eſai. 53. En met den Looſen is hy geagt.

Van de ſalige doot der vyf Martelaren.

Op 't vonnis der Galeyen, heeft des Konings Procureur geappelleert, als wy gehoort hebben, en na groote en veel redenen, die zy met de Heeren hadden, hebben haar de Heeren verweſen ter doot. Als nu de ſterfdag kwam, zo is 'er een goet perſoon tot haar gekomen, brengende haar de nieuwe mare dat zy ſterven zouden, en heeftſe vertrooſt na de gave die hem God gegeven had, en vermaandeſe dat zy haar vromelyk dragen zouden na de wille Gods, die haar nu tot zijnen dienſte, in het betuigen zijner waarheit verkoren hadde:en, gelyk hy een voorſpoedig begin in haar gehad had, dat zy haar ook vromelyk en ſtantvaſtelyk in het einde des ſtryds houden zouden. Doen hebben zy met gelyke ſtemmen God gedankt, van de eere dien hy haar aan dede. Het Vonnis.

Jan Vernou in 't beginſel, als hy deſe tydinge hoorde, was ſeer verſchrikt, en alle zijn leden beefden. Hy zijde: Ik gevoele in my den meeſten ſtryt, die eenig menſche zou mogen verdragen, nogtans zal de geeſt dit vervloekte vlees overwinnen: en ik ben verſekert dat de goede God my niet en zal verlaten: Ik bid u, myn Broeders, dat gy u aan my niet en wilt ſtooten, ik en zal in geen gebreke zijn: want de goede God heeft ons belooft in onſe benautheit by te ſtaan. Maar ziet hoe verſchyden middelen heeft God om de zijne te beproeven. In duſdanige verſchrikkinge werden wy wel onſer krankheit vermaant, om alleen aan Gods kragt te hangen, wiens kragt in onſe krankheit volmaakt wort. Den kranken heeft hy verkoren, op dat alle beroeminge hem alleen zou toekomen. Jan Vern. 2 Cor. 12.

Als zy nu gekomen waren ter plaatſe daar zy ſterven zoude, zo verkreeg *Jan Vernou* 't gene dat hy betrout had van God te verkrygen, namelyk, goede ſtantvaſtigheit, en heerlyke vromigheit. Hy was de eerſte van de Scherpregter aangegrepen, en eer hy gedoot wert, heeft hy zijn gebet gedaan, aldus beginnende: *Heere God, en Vader Almagtig, ik bekenne ſonder gevynſtheit voor u bylige Majeſtyt, dat ik een arm ſondaar ben*, enz. Boven dien heeft hy voor alle de omſtaanders de belydeniſſe

55. deniſſe zijns geloofs gedaan. Daar na God zijn geeſt bevelende, heeft volſtandiglyk den doot geſmaakt.

Antbonius Laborie was gants onvertſaagt, en gink zeer vromelyk met een blyt gelaat ter doot, als of hy ter bruiloft had gegaan. Eer hy gedoot wert, bad hem de Scherpregter vergiffeniſſe, verklarende dat hy 't niet en was die hem dede ſterven; maar zy, die daar geſtelt waren om regt te doen. Doen antwoorde *Laborie*, zeggende: Mijn vrient, gy en vertoornt my niet; maar door uwen dienſt worde ik van een wonderlijke gevankeniſſe verloſt. Doe kuſte hy hem aan zijn wange. Vele onder het volk waren met medelyden beroert, en weenden. Daar na zyde hy 't zelve gebet, dat *Vernou* gezegt had, en de belydeniſſe zijns geloofs met luider ſtemmen: En zo gaf hy zijnen geeſt met grooter volſtandigheit.

Jan Trigalet gink ook met een groote vrymoedigheit des geeſts tot den doot, en bad voor zijn vyanden, zeggende, dat 'er eenige waren, die niet en wiſten wat zy deden: dat 'er ook andere waren, die 't wel wiſten, en nogtans van den Satan betovert ofte gebonden waren: welken dronken zijnde in de eere dezer werelt, de waarheit nog bekennen nog belyden wilden. *O mijn God* (zyde hy) *ik bid u dat gy/e ontbinden wilt.* Daar na riep hy, zeggende: *O mijn God, ik zie u van nu in den geeſt daar boven in uwen Throon, en zie de Hemelen geopent, gelyk gy die Stephanus uwen Dienaar hebt laten zien.* En na de belydeniſſe zijns geloofs, is hy in den Heere opgeoffert. 1555.

Betrand Bataille, zyde zeer vrymoediglyk voor alle het volk: Wy en zijn hier toe niet gekomen, om dat wy gerooft of gemoort hebben, maar om dat wy Gods woort hebben voorgeſtaan. En zijn gebet geſproken hebben, wert hy gedoot. *Betrand Bataille.*

Ten laatſte, *Guyrand Tauran* zyde eenen Pſalm, die van elk gehoort wert. En hoewel hy de jongſte was, nogtans was hy zo ſtantvaſtig als de andere. Hy bad met groote vierigheit en luider ſtemmen: daar na wert hy den Heere opgeoffert. *Guyrand Tauran.*

Dit is 't einde van deſe vrome Martelaren des Heeren Jeſu Chriſti, die haar leven voor de waarheit gelaten, en deſelve met haar bloet verſegelt hebben, in 't jaar onſes Heeren. 1555.

FRANCOIS en NICOLAAS THYS, tot Mechelen, na lange gevankeniſſe en pyninge, byde verbrant.

De broederlyke liefde in de allerboogſte nood,
Toont hier haar kragt in deez' getrouwe Martelaaren,
Door Gods gena geſterkt, die vreugd en trooſt kan baaren:
De Hemel is hun ſchat, zy vreezen voor geen dood.
Niets kan hun 't Kruisgeloof, dat beilpand, doen verzaaken.
Men zag de blydſchap uit hunne Oogen onder 't blaaken.

TeMechelen in Brabandt is geweeſt een burger, genaamt *Andries Thys*, en zijn huiſvrou *Catharina Thys*, deſe hebben gehad vier kinderen, drie ſonen en een dogter.

God Almagtig heeft *Andries Thys* verlicht met de genade des H. Geeſt, dat hy groot agterdenken gekregen heeft, en zeer daar in bekommert was, dat de ryne leere Chriſti alzo met menſchen geboden verdonkert zoude zijn in de ſtad van Mechelen: zo heeft hy zomwylen daar tegen beginnen te ſpreken; 't welk de Geleerde in de Stad niet hebben konnen lyden, maar hebben hem na zijn leven geſtaan. Daarom is de goede man uit de Stad geweken, en na Engelant getrokken; daar hy ook geſtorven is.

Zijn ſonen zijn ook van Mechelen getrokken na Duitſlant, en hebben aldaar de predikatie des Euangeliums gehoort, daar zy grooten luſt toe hadden, en vlytig in geweeſt zijn. Den Bybel hebben-ſe geleſen, en God den Heere om verſtant gebeden, die haar ook dat verleent heeft, zo dat zy vaſt en ſtantvaſtig op Gods woort bleven, als men hooren zal.

Als

1555. Als zy nu een lange tyt in Duitſlant geweeſt waren, zijn zy wederom te Mechelen gekomen tot haar lieder moeder en ſuſter, die zy nog levendig vonden. Welke zy ook neerſtiglyk onderrigt en geleert hebben in Gods woort: hoe dat alle onſe hulpe en ſaligheit alleen ſtaat in den Name Jeſu Chriſti, en in zijn dierbaar bloet dat hy voor ons vergoten heeft.

Doe nu de Geeſtelyke dit vernamen, en hebben zy 't niet konnen lijden; maar hebben groote oorzake geſogt om deſe gebroeders te kwellen. De Prochiaan van St. Catharina is zeer nijdig tegen haar geweeſt, en heeft beſchikt dat *Ruardus Tapper* van Enchuiſen, Deken van St. Pieters te Leuven, een zeer bloetgierige wolf, met ettelijke andere Schriftgeleerde te Mechelen kwamen, welke daar met de Geeſtelyke raatſlag gehouden hebben, en door den Schout van Mechelen, *Willem de Klerk*, Heere van Bovenkerke, Ridder, hebben deſe twee gebroeders, met de moeder en ſuſter gevangen, en langen tyt in den kerker gehouden. Ondertuſſchen hebben de Geeſtelyke en die andere op menigerlei wyſe gearbyt om de gevangenen van haar geloove af te brengen; maar het en heeft al niet geholpen. Doe heeft men de jongſte broeder in een ander gevankeniſſe gelyt. En hoewel de moeder en dogter een lange tyt zeer ſtantvaſtig bleven, zo zijnſe ten laatſten, door de liſtigheit van een Monnik overvallen en verlyt geweeſt, zo datze haar geloove zijn afgegaan, en deſe ſententie hebben ontfangen, datſe tot een amende of boete, Miſſe zouden hooren, een lange tyt met water en broot geſpyſt werden, en in linnen kleederen agter het Sacrament gaan. De moeder voor den Raat gekomen zijnde, daarſe voor ontboden was, is haar voorgehouden 't gene zy gelooven moeſte. Waar op zy heeft geantwoort: Wilt my dog zo verre niet afluyden: maar laat my daar by blyven: want ik en kan dog niemant aanbidde dan alleen God, door zijnen Sone Jeſus Chriſtus, die heeft my verloſt en niemant anders; waarom zoude ik dan hem niet alleen aanroepen? Om deſe woorden wille heeft zy terſtont dit vonniſſe ontfangen; dat zy haar leven lang gevangen zou blyven, ofte van haar voornemen afſtaan, en haar zoude dan 't Sacrament uit genade des Prieſters gegeven werden, met andere Ceremonien.

Maar de ander twee broeders, *Francois* de oudſte, en *Niclaas* de jongſte, zijn ſtantvaſtig gebleven by Gods Woort en der ryner leere Chriſti Jeſu, en hebben haar geenſins laten bewegen of afſchrikken, hoe ſeer menſe ook heeft gedrygt.

Doe nu de Schriftgeleerde ſagen, dat zy met haar niet en konden uitregten, begonnen zy deſe twee broeders eenige vragen voor te ſtellen, om alzo in de handen des wereltlyken Overheits te brenge, gelyk 't geſchiede. Zo zijn dan de Schriftgeleerde met veel andere Monnikken en Papen vergadert in de tegenwoordigheit der wereltlyker Overheit, en zijn met grooten ſtaat tot den twee gevangen broeders gekomen, en begonnen met hen te ſpreken op deſe wyſe:

Wy hebben groote moeite en arbyt gedaan, om u van uwe dwalinge af te brengen: maar het is al te vergeefs geweeſt. Daarom moet gy u geloove alhier voor de wereltlyke Overheit bekennen: zo mag men zien wat gy voor een geloove hebt.

Hier op heeft de oudſte broeder geantwoort: D'Apoſtel *Paulus* heeft noit gewygert zijn gelove door de geeſtelyke en wereltlyke Overheit te bekennen: waarom zouden wy dan zulks niet doen, zo wy dog een gelyk gelove hebben, als *Paulus* gehad heeft? Zo vraagden de Schriftgeleerde, wat zy geloofden? De oudſte broeder antwoorde: Wy gelooven al dat in 't Oude en Nieuwe Teſtament geſchreven ſtaat. De Geleerde zyden: Wie heeft u het Oude en Nieuwe Teſtament geleert? Zy antwoorden: Wy hebben het geleſen, en in Duitſlant hooren prediken, en God heeft ons zijne genade mede gedeelt, dat wy 't verſtaan hebben. 1555.

Ten anderen vraagden zy haar, wat zy van de Roomſche Kerke hielden, of zy niet de hylige Chriſtelyke Kerke was? De gevangen Broeders antwoorden, Neen. Zy vraagden ook den Geeſtelyken wederom, of 'er ook in de Roomſche Kerke niet veel misbruik en was? de Geleerde antwoorden, Ja. Doe zijden de twee gevangenen: Ergo, zo en kanſe niet de hylige Chriſtelyke Kerke zijn: want daar ſtaat geſchreven, dat de Bruit Chriſti ſonder rimpel of vlekke zijn zal. Eph. 5. a. Daar op antwoorden de Geeſtelyke en zijden: De Roomſche Kerke is de hylige Chriſtelyke Kerke, en de Paus is 't Hooft der hyliger Kerke. Doen Chriſtus op aarden was, zo was hy dat eenige Hooft: maar als hy van hier geſchyden is, zo heeft hy *St. Pieter* tot een Hooft geſtelt, en daar na heeft de Paus zulks van *S. Pieter* geerft. De twee gevangens ſchudde haar hooft, en hebbe de Paus met alle zijn leden niet willen kennen.

Ten derden hebben de Geeſtelyken de twee Broeders gevraagt, wat zy hielden van het hylige Sacrament? Zy antwoorden: Wy houden en gelooven, als 't ons gegeve en gerykt wort in tweederly geſtalteniſſe, na de inſettinge Chriſti, gelyk ons dat de drie Euangeliſten beſchryven, en *Paulus* betuigt: dat wy dan ontfangen het lighaam en bloet onſes Heeren Jeſu Chriſti. Voort hebben de Geeſtelyken gevraagt: Wat hout gy van ons Sacrament, dat wy in de Proceſſie of tot den kranken dragen? Antwoorde: Van het Hyligdom, dat gy tot den kranke draagt, daar en houden wy niet van. Als wy u zien tot den kranken gaan, bidden wy God, dat hy hem wil een regt geloof geven.

Daar op zyden de Geeſtelyken: Is dan God niet in des Prieſters handen in de Hoſtie, als de woorden geſproken zijn? Antw. Neen, God is in alle zijne werken, en wandelt niet in Tempelen met handen gemaakt: hy word ook niet met menſchen handen geëert. Zy zyden: Waar woont God dan? Antw. Den Hemel is zijnen ſtoel, en de aarde is de voetbank zijner voeten. Daar op de Schout antwoorde: Zo moet uwen God lange voeten hebben. Act. 7. 49. Waar God woont.

Ten vierden hebben de Geeſtelyken haar gevraagt, wat zy hielden van de Biegte en abſolutie des Prieſters? gelooft gy niet, dat hy magt heeft in de Biegte de ſonden te vergeven of te houden? Antw. Neen, want Chriſtus zegt, *Komt tot my, alle die vermoeit en beladen zijt, en ik zal u verkwikken.* Matt. 11. 28. *En zo iemand geſondigt heeft, wy hebben een Voorſprake by den Vader, namelyk, Jeſus Chriſtus den regtveerdigen.* 1 Joh. 2. 1.

Ten vyfden vraagden zy of zy haar niet en hadden laten herdoopen? Zy antwoorden: Wat vraagt gy ons? Wy zijn eens gedoopt, daar laten wy ons mede genoege: en willen alleen door den geloove in Jeſus Chriſtus ſalig worden, en niet door den Doop; want 't maar een verbont-teeken is. Daar op zy zyden: Dat is regt en goet.

Ten ſesden, hout gy ook dat de weerdige Moeder Gods en de lieve Hyligen, God voor ons konnen bidden, en begeert gy ook haar voorbidden niet? Daar op antwoorde een van de gevangen broeders: Chriſtus is de deure, wie niet door de zelve ingaat, die is een dief en moordenaar. Zo is hy ook den waren wynſtok, en wy de ranken, wie geen goede vrugt en draagt, zal afgehouwen werden. Vrage. Wat hout gy van de vereeringe der lieve Hyligen, van Vierdagen, keerſſen branden, Joh. 10. 9.

Digitized by Google

55 den, en andere diergelyke? Antw. Dat is al afgodery, want het in de Schrift niet gegront is.

Ten zevenden hebben de Geeſtelijken gevraagt, als de menſchen van deſe werelt ſchyden, en niet zuiver en ryn van ſonden zijn, of zy niet gelooven dat menſe met Vigilien en Zielmiſſen uit het Vagevuur verloſſen kan? De oudſte broeder antwoorde: Ik en vinde nergens in de hylige Schrift een Vagevuur: maar kont gy my dat met de hylige Schrift bewijſen dat 'er een Vagevuur is, zo wil ik 't gelooven. Doen zijden zy dat zy zulks wilden bewijſen.

Daar mede keerden zy haar om, en gingen tot den jongſten broeder, (want zy in geen een gevankeniſſe lagen, en hadden in den zin hem te examineren:) maar zo haalt als zy haar ſag, ſprak hy: Wat komt gy tot my om uwe beuſelingen te verkoopen? Gy argliſtige hypocrijten, gaat van my, laat my met vreden, want ik zal by de waarheit blyven, en uwe fabulen en leugenen niet agten, of het even wel myn leven koſtet.

Na deſe woorden zijn de Geeſtelijken alle gelyk weg gegaan, en op den derden dag wederom tot den oudſten gekomen, en gezegt: Wat raat? Hoe zullen wy best middelen vinden, dat gy van de gevankeniſſe verloſt wert? Gy moet u laten raden. Hy heeft geantwoort: Gaat weg van my gy verlyders, want ik my niet en wil laten verlyden. Die hope heb ik op God: het ware my veel beter uit de gevankeniſſe in een vuur te gaan, dan in een ongeloove te vallen.

Doen nu de Geeſtelijke ſagen dat zy 't niet en konden keeren, (want zy ſtijf op de leere Chriſti en der Apoſtelen bleven) zo hebben zy de gevangenen voor de wereltlijke Overheit doen liden, en hare Artijkelen haar doen voorleſen, en gevraagt of zy daar niet afwijken wilden.

Daar op zy geantwoort hebben, Neen, of gy moeſt ons uwe Artijkelen met de hylige Schrift bewijſen. Doe ſpraken de Geeſtelijken tot den Raat: Lieve Heeren, nadien deſe vervoerde menſchen niet en willen van haar ongeloove afwyken, en hartnekkelijk derven tegen 't Vagevuur ſpreken, 't welk openthijk tegen de Roomſche Kerke is, zo ſnijden wy haar af, als een verworpen lit, en doenſe in den Ban. Daar op de Schout zijde: Zo en zijnſe nu geen Burgers meer, ik wille op de pynbank leggen. Zo zijn dan deſe vrome gebroeders en getuigen des Heeren des anderen daags op de pynbank gelegt; hoewel 'er tweedragt tuſſchen den Schout en den Burgemeeſter was.

Als de oudſte broeder tot de pynbank gelyt wert, hebben de Geeſtelijke tot hem gezegt: Gy hebt ons met vreemde en dobbele tongen willen beſtryden, wy willen u wat anders leeren, dat gy in de Roomſche Kerke gelooft. Daar op de oudſte broeder antwoorde: Wy en hebben met geen dobbele tongen gevochten, maar met Gods woort; om zijnent wille willen wy geern dien, en ook andere pyne lyden. Desgelijk ſprak ook de jongſte broeder, en liet zig pynigen. De Heeren ſagen haar ſtantvaſtigheit aan, dat zy 't met alle vreugde verdroegen, en verwonderden haar zeer, en gingen met malkanderen aan een zijde, en als zy weder kwamen, ſpraken zy tot den gevangenen: Gy moet ons zeggen, wie u meeſter is, en 't geſelſchap dat gy hebt? Zy antwoorden: God is onſe Heere en Meeſter; ons geſelſchap daar gy na vraagt, daar zult gy te vergeefs na vernemen: Wy wilden liever 't een lit van het ander laten trekken, dan onſe broeders verraden. Daar na heeftmenſe wederom in de gevankeniſſe gelyt, en een lange tyt daar in laten leggen.

Daar na heeftmenſe voor het gerigte gebragt, en andermaal haar de Artykelen voorgeleſen, welke zy met vrolijker herten bekent hebben. Alzo zijn zy als Ketters veroordeelt, en den Schout overgelevert. Als nu de Schout haar ſententie van den Biſſchop van Kameryk ontfangen had, heeft hy opentlijk tot haar gezegt: Neemt een Biegtvader, dan wil ik u morgen regt doen. Zy antwoorden: Wy hebben Chriſtus tot een Biegtvader, die kan ons alles abſolveren. Wy zijn beryt in het vuur te gaan, als gy wilt. 1555.

Doen heeftmenſe wederom in de gevankeniſſe gelyt, en des anderen daags des morgens dede de Schout haar voor de Heeren brengen. En als menſe uit den toren bragt, heeft d'een den anderen vertrooſt, zeggende: Lieve broeder, zyt goets moets, wy hebben een getrouwen Herder Jeſus Chriſtus, die zijn leven voor ons gegeven heeft, op dat wy ſalig zouden werden: laat ons van deſen Herder niet wyken, anders zouden ons de wolven verſcheuren en in de eeuwige diepte werpen. Al wort ons ſchoon 't lighaam benomen, men kan ons dog de ziele niet nemen. Wy willen hunden ons geloove met den Apoſtel *Paulus* voor de Overheit dapperlijk bekennen. Met deſe en veel meer andere woorden hebben zy malkanderen getrooſt, alzo dat menige menſche geweent, en een groot medelijden met haar gehad heeft. Maar de Geeſtelyke hebben haar beſpot en belagt. Vertrooſtinge der Broederen.

Als zy nu voor de Heeren gebragt waren, heeft de Schout de ſententie van de Heeren begeert, en de gevangene hartnekkige Ketters genoemt. Daar op de jonge broeder gezegt heeft: Lieve Heeren en Burgers, wy en zijn geen Ketters, wy gelooven aan God den Vader Almagtig, Schepper des Hemels en der aarden, enz. De Schout beval hem te zwygen, en ſprak: Gy zyt Ketters. Zy ſpraken: Wy mogen niet zwygen, 't is Gods Woort. De Schout zyde: Gy hebt genoeg u boos zaat gezaait. Zy antwoorden: Wy zaaijen geen kwaat, wy ſpreken Gods Woort en leeringe. De Schout zijde: Ik heb u genoeg gedaan, veel geleerde mannen heb ik geſchikt, die u geern van u Duivels gelove gebragt hadden. Zy antwoorden: Wy houdenſe voor geleert, maar niet in de leere Chriſti: want zy ons daar van hebben willen afbrengen, en op de creaturen wyſen, daar wy haar in geenderly wyſe hebben konnen volgen: Want Chriſtus is onſe ſaligheit, ſonder hulp van eenige creaturen. De Schout zijde: Zwygt ſtille, u Duivels zaat is genoeg gezaait. Zy antwoorden: Uwe Papiſten en Papen zijn by nagt gekomen, en hebben kwaat zaat onder 't goede gezaait, gelyk de Duivel, *Matth.* 13. Wreetheit van de Schout.

Daar na heeft men nog eens de Artykelen geleſen, t'zamen met de bekenteniſſe. Doe zijn de Burgemeeſters aan een zijde gegaan. Daarentuſſchen hebben de twee broeders met malkanderen uit de Schrift geſproken: het welk de Schout niet lijden wilde, en zijde: Wy en behoeven alhier geen predicatie te hooren, als wy de predicatie hooren willen, zo gaan wy in onſe Kerken. Zy zijden: Wy ſpreken van Chriſtus, die gy niet en kent, den Hemel is Gods ſtoel, en de aarde den voetbank zijner voeten: daar op hebt gy gezegt, onſe God moet lange voeten hebben. Nu, God en laat hem niet beſpotten. De Schout zijde: Swygt, gy zyt valſche verdoemde Ketters. Zy antwoorden: De Phariſeen zijden ook alzo tot Chriſtus: zouden wy dan beter zijn, dan hy, en zijne Apoſtelen? De Schout zijde tot den Scharianten: Neemt ſteenen en ſtootſe haar in den muil. De jonge broeder zijde: Zo doet gy ons gelyk gy te voren over zeventien jaar onſen broeder *Johannes* gedaan hebt, welke ook om der waarheit wille verbrant is. De Schout antwoorde: U en zal niet min geſchieden.

1555. De twee broeders hebben op alle de artykelen, diemen haar voor las, willen antwoorden, maar deSchout verboot het, en ſprak grimmelyk: Men en zal de Ketters niet hooren: de Geleerde hebbe 't anders geweſen: maar zy zijn verſteent met hare hartnekkige koppen. Daar op zy antwoorden: Ja Heer, zy hebben wel gezegt ons met deSchrifture te onderrigte en te bewyſe, maar zy hebben 't niet gedaan: maar hebben ons op een pynbank gebragt, en met pijnigen daar toe willen brengen, dat wy aan de Roomſche Kerke zouden gelooven: Hadden zy 't met Gods Woort gedaan, zo zouden wy haar gelooven, maar anders is 't te vergeefs. De Schout zijde: Speelt nu u ſpel, ik wil namiddag ook mijn ſpel met u bedryven. Zy zijden: Ja Heer, als 't u belieft. Alzo zijn zy ten vuure veroordeelt.

Als menſe nu van het Raathuis bragt, hebben zy begeert afſcheit te nemen van haar moeder, het welk de Schout haar niet heeft willen toelaten: maar heeft haar een ronden gedraaiden kloot in den mont doen binden, op dat zy niet ſpreken zouden. Als zy nu aan den paal gebonden waren, hebben zy ettelijke maal den bal of kloot uit den mont geſpogen, maar hy is haar altijt daar wederom ingeſteken. Den jongſten broeder heeft den zijnen wederom uitgeſpogen, en den Schout gebeden om Gods wille, dat ny den kloot daar uit zou laten, op dat zy malkanderen in zulken hoot trooſten mogten. Het welk de Schout toegelaten heeft.

Doen begon de jongſte broeder te ſpreken tot den oudſten: Lieve Broeder, laat ons nu aldus deſen korten tyt ridderlyk ſtryden in den Heere Jeſu Chriſti, want wy willen huiden by hem zijn, in zijns Vaders Ryk: en hebben begonnen te zingen: *Wy gelooven alle in eenen God*, enz. En als zy zulks geëndigt hadden, hebbe zy den Schout om genade gebeden. De Schout antwoorde: Nu is 't wel tijt als gy daar ſtaat. Ja Heere, ſprak de jongſte broeder, wy ſtaan op onſen Heere Chriſti, die gy niet en kent. Ja, ja, ſprak deSchout. Zo is 't vuur ontſteken, en doen 't aan den jongſten broeder kwam, ſprak de oudſte broeder O gelieve Broeder, ſtryt een klyne tyt, het zal haaſt gedaan zijn. En als hy God den Heere gelooft hadde, heeft het vuur in zijn aangezigt geſlagen. En doe zijnen baart brande, zijde hy: *O Heere, wat klynder pyne is 't, om uwer glorien wille.*

Maar de oudſte broeder is langer in het leven gebleven: Hy heeft God aangebeden in het vuur, voor zijne vyanden, en alzo heeft hy ook zijnen geeſt gegeven. De lighamen hebben zy tot aſche verbrant, en het overblyfſel in 't water geworpen. Daar is voor negen gulden houts met deſe hylige Martelaren verbrant geworden: want het hout op deſen winter zeer diere was. Zo zijn dan deſe hylige Martelaars den Heere opgeoffert te Mechelen in Brabant, in 't jaar vyftien hondert vyfenvyftig, den drieëntwintigſten December.

1555.

BERTRAND le BLAS binnen Doornik grouwelijk gemartelliſeert, zijn hand en voet genepen, zijn tonge uitgeſneden, en eindelyk veel malen op en neder gelaten in een klyn vuur, tot dat hy den geeſt gaf: daar waren twee Schavotten opgeregt.

O driftige LE BLAS! moet ik u pryzen? neen:
Meer reeden heb ik om uw daaden te verachten:
Men moet de marteldood niet zoeken maar verwagten,
Al hebt gy die met moed en lydzaambeid geleên;
Doch Jezus bield die ſchuld, u, om uw deugd, ten goede.
Als de yver meeſter word, wat ſtaat dan voor haar woede?

BErtrand le Blas te Doornik geboren, is van zijn ambagt geweeſt een Hautiſſier, dat is, een Fluweel trypemaker. Na dat hem de Heere de kenniſſe zijner waarheit gegeven had, is hy geryſt na Weſel, onder de heerlykheit van den Hertoge van Kleve en Gulik, om daar den Heere te

1555. te dienen in de Franſche Gemynte, en hem te vermaken in 't gehoor des zuiveren Goddelijken Woorts, en onvervalſt gebruik der Sacramenten, meenende zijn wyf en klyn huisgezin daar ook te trekken, 't welk hy van zijn wyf niet verkrygen konde. Dat was de oorzake dat hy driemaal op verſchyden tyden van Weſel tot Doornik kwam. De laatſte ryſe dat hy van Weſel ſchyde, deden hem veel Broeders uitgeley, onder andere *Mr. Lowys*, Dienaar des Woorts in de Franſche Kerke te Weſel, welke hem vlytiglyk vermaant heeft, om volſtandig te blyven in de ware kenniſſe die hy ontfangen hadde, en hem te wagten van zig te beſmetten in de afgodery. Waar op *Bertrand* geantwoort heeft, dat hy een waaragtige roeringe van Gods Geeſts in zig gevoelde, en dat hy verhoopte niet te doen tegen de kenniſſe die hem de Heere gegeven hadde.

Als hy te Doornik gekomen was, en zijn huisvrouw daar toe niet konde brenge dat ſe de plaatſe der ſuperſtitien en afgoderyen zou verlaten, zo bleef hy daar een lange tyt. Op den Kerſdag, in 't jaar vyftien hondert vyfenvyftig is hy uit zijn huis gegaan, en begeerde dat zijn wyf en zijn broeder God voor hem bidden zouden, op dat hy dog zijn voornemen ten goeden einde mogte volbrengen; maar hy en verklaarde niet wat dat zijn voornemen was. Zo gink hy in de Kerke, die zy onſer Vrouwen noemen, welke de voornaamſte is in de Stad van Doornik. Daar gink hy wandelen rontom het Choor der Kerken, denkende zijn voorneme aan den hoogen Altaar te volbrengen, maar hy heeft het kwalyk konnen bybrengen. Zo ging hy voort in de Parochikappel in de voornoemde Kerke. Daar bleef hy met gedekten hoofde regt op ſtaan, tot dat de Parochiaan ſeer pompeuſelyk zijnen gebakken God ophief. In 't opheffen zo komt *Bertrand* haaſtelyk, en grypt hem uit de handen, en riep tot het volk, zeggende: Og verdoolt volk, meent gy dat dit Chriſtus Jeſus is, de waaragtige God en Saligmaker? Siet, zijde hy, en brak het broot in ſtukken tuſſchen zijn hande, en wierp het op der aarde, en vertrat het met zijn voeten. Het volk ziende ſulken nieuwigheit op alſulken uitgenomen dag, bleef ſeer verwondert, ja verſchrikt. Zo dat *Bertrand* goede bekwaamheit had, om weg te gaan, en uit 't midden des volks te vertrekken; dog God de Heere heeft hem tot breeder getuigeniſſe bewaart. Zo is hy daar begrepen, en gevangen gelyt in den grooten Toren des Kaſteels van Doornik. Dit wert de Seneſchal van Henegouwe, den Stadhouder ofte Regent van Doornik en Tourneſe aangedient, die doen zijn woonſtede had te Biez, daar hy aan zijn gewoonlyke ziekte de artyk zeer zwaarlyk gekwelt lag. Als hy deſe nieuwe mare gehoort hadde, riep hy als of 't al verloren had geweeſt, zeggende: Myn God, is 't mogelyk dat gy u alzo hebt laten handelen van een boeve? Hoe, en hebt gy u niet gewroken? Eylacy! hoe hebt gy zo lytſaam geweeſt? Ik belove u myn God, dat ik zodanigen wrake doen zal, datmen het eeuwiglyk gedenken zal. Hy ontſtak zo zeer, en ſprak woorden van zo groote onbetamelykheit, dat de gene die daar tegenwoordig waren, meenden dat hy uitſinnig zou worden. Korts daar na, zijn ziekte vergeten hebbende, dede hy zig zelven voeren op 't Kaſteel van Doornik, daar hy de Feeſtdagen van Kerſmiſſe bleef. Binnen deſe dagen wert *Bertrand* gevraagt wie zijn medeſellen ware. Van zijn belydeniſſe gevraagt zijnde, heeft hy veel meer geantwoort dan zy wel hoore wilden. Want doen hy ten eerſten gevraagt wert, of het hem leet was dat hy zulks gedaan had, en of hy zulks wel meer zou willen doen? Zo heeft hy met wonderlyke geſtadigheit geantwoort, dat hy het noch hondertmaal zoude wille doen, waar het in zijner magt: en hondertmaal daar voor ſterven, hadde hy zo veel levens, om de glorie en de eere zijns Saligmakers Jeſu Chriſti.

1555.

Maar dewyle zy van hem niet en konden verkrygen, dat hy iemant beſchuldigde: zo drygden zy hem op de pynbank te werpen. Hy antwoorde, dat hy beryt was de pyne te lyden, en dat hy niemant beſchuldigen zou. Zo wert hy driemaal na den anderen gepynigt, en leet zulks alles zeer patientelyk. Des daags na de Feeſtdagen van Kerſmiſſe, ſonder langer te byde, was men in zijn vonnis voortgegaan, en de ſententie luit aldus:

Driemaal gepynigt.

't Proces en dooelyke feyt gezien en belyt bebbende, by en voor ons, tegen u Bertrand le blas, *by den welken, en door de vrye belydingen van u gedaan, ons beboorlyk en genoegſaam bekent is, dat gy te Kerſmiſſe laatſtleden ten Hoogmiſſe tyt, u bebt gevonden in de Parochie Kerke, 't welk is in de Cathedrale Kerke onſer Vrouwen van Doornik: en daar met eenen verkeerden, argen, boefagtigen moet, en met een voorzienig gedelibereert propoost, u ſonder nood bebt vervordert (als de Parochiaan ue Hoogmiſſe celebreerde in deſelve Parochie, en by de bylige geconſacreerde Hoſtie en bet H. Sacrament in de band bielt, beryt om op te beffen, en bet volk te toonen) dat zelve bem met gewelt uit de banden te trekken met uwe regterband, en 't zelve met groote onweerdigheit en verſmaetheit op de aarde te werpen, en met uwen regter voet daar op te treden; en uit te ſpreken deſe of diergelyke woorden: Dit is om te bewyſen de eere Gods, en dat dit geen magt en beeft. En doen gy op 't velt gegrepen en gevangen wert, zo bebt gy ſekere woorden van ketterye geſproken, om 't volk in uwe vervloekte meeninge te brengen. Ook bebt gy de Inquiſiteurs ketterlyk van den H. Sacramente des Doops geantwoort, tegen de H. Schriftuur. En tegen de ordinantie myns Heeren des Kyſers, bebt gy tot diverſche tyden in de ſtede van Weſel geweeſt, eenigen tyt daar gewoont, verkeert, gebanteert en gecommuniceert met den inwoonders. Om alle deſe voornoemde zaken, by advyſe en beſluitinge van mijn Heere de Balju van Doornik en Tourneſe, en zijn Stadhouder verenigt, met den Raatsheeren onſes Heeren des Kyſers in deſe Bailluagie, met grooten en rypen raatſlage, bebben wy u veroordeelt, en veroordeelen u nog, geſleept te worden op een ſlede van de plaatſe des vonnis, dat is, daar de ſententie verklaart wert, tot de groote Markt van de voorzyde Stede, en aldaar op een Schavot uwe regterband met gloejende yſers gedrukt te werden, en deſgelyks uwe regter voet; de tonge uitgeſneden; daar na in bet midden uwes ligbaams regt opgebonden te werden in een wippe, en te weſen gegloeit, gebraden en gebrant, al levendig met klyn vuur, en in dat zelve dikwils op en neder gelaten, en in bet einde tot aſſchen verteert te werde: en nog verklaren wy alle u goet geconfiſqueert tot profyte onſes Heere des Kyſers. Sulks als gy weerdig zyt by onſe laatſte Criminele ſententie, en voor Regt verklaart met opene deuren, by den Hoogen en magtigen Heere, myn Heere den Seneſchal van Henegou, Gouverneur van deſer Stede en Kaſteel van Doornik, Tourneſe, &c. In den Kaſteele van Doornik, en in de kamer van den ſelven Heere, ter pretenſie van den Edelen Heere de Balju van Doornik, Tourneſe, &c.* Mr. Peeter Deventier, *Stadhouder van den voorzyden Heer Balju*; Philips de Cordes, *Crimineele Raatsheere des Kyſers*; *de Advocaten en Procureurs der Fiſcaal des Kyſers, der voorzyden Bailluagie*; Nicolaas Chambrie, Peeter Rachelier, Jaques de Klerk, *Pentionaris der voorzyder Stede*; Nicolaas van Farnagne, *en* Mr. Hermes van Wingles *Raatsheeren van den Kyſer der voorzyder Bailluagie. Saterdags den agtentwintigſte December, anno vyftien hondert vyfenvyftig, was deſe ſententie ter executie gebragt, en* Bertrand *wert geſleept op een ſlede, van 't Kaſteel af tot op de Markt toe; en daar was by op 't Schavot gelyt, gebonde. Doen wert bem de band, daar*

1555. *by de Hoſtie mede genomen had, gebrant tuſſchen twee gloejende yſers, vol naaldepunten. Als de hand een lange tyt tuſſchen twee gloejende yſers gebouden was, en wel vaſt gedrukt, zo verloor zy de gedaante eens hands door den grooten brant. Daar na namen zy noch andere yſers van gelyke forme, daar beeft* Bertrand *gewillig zijnen regten voet in geſteken, met welken by de Brootgod vertreden had. Dat gedaan zijnde, wert by ontbonden en beneden op de aarde gelaten. En dewyle by een yſer in de mont had, om dat by niet en zou ſpreken, zo bebbenje dat uit den mond gedaan, en bem zijn tonge uitgeſneden. Daar na ſtake zy bem bet yſer weder in den mont: want boewel bem zijn tonge uitgeſneden was, en liet by niet af den Heere aan te roepen, daar bet volk zeer af verwondert was Daar na klam by op een ander Scbavot, welk een wynig meer nederwaarts was dan bet andere, daar zijne band en voet gebrant waren: daar ſag men bem opklimmen met zulken moedigheit, als of zijnen voet geneſen had geweeſt. Daar werden bem de voeten met de banden van agter met een keten in bet midden zijns lyfs vaſt gebonden, en alzo op en neder getrokken over een klyn vuur, bet welk een ſchrikkelyk ſchouſpel was om te zien. In dusdanige wreetheit verheugde zig de Seneſchal, en beval niet af te laten tot dat 't ligbaam des vromen Martelaars tot aſche verbrant was. Op deſe wyſe heeft by zeer ſtantvaſtelyk om de eere Gods zijn leven gelaten.*

De kapelle daar dit geſchiet was, is als onhylig verweſen geſloten te werden. Dat arm hout daar de Mispaap op ſtont voor den Altaar, is veroordeelt verbrant te werden. De Marmorſteen daar hy over gink, in ſtukken gebroken te werden. En alzo *Bertrand* beleden had, dat hy geleert had al het gene dat hy wiſte in de Kerke van Weſel, zo wert uitdrukkelyk verboden, dat 'er niemant in de ſelfde plaatſe mogte verkeeren, nog om Koopmanſchap, nog ook om andere oorzaken, op pœne van tegen des Kyſers Placcaat geſondigt te hebben.

JAN MALO.

IN de ſtad van Bergen in Henegouwe is gevangen geworden *Jan Malo*, om dat hy gezegt en voorgeſtaan had in een geſelſchap, dat het Misbroot anders niet dan een Afgod was. Hy wert een geheel jaar in het diepſte des puts gevangen gehouden, en daar na ter doot verweſen. Als hy nu ter doot ging, riep hy: Als wy des Kyſers ſoldaten waren, hoe menigmaal hebben wy onſe leven in perykel des doots voor hem geſtelt, en zullen niet vreſen dat voor den Heere te ſtellen: wy zouden het niet konnen verlieſen voor meerder profyt, want wy en verlieſen niet, maar ſtellen 't in zijne bewaarniſſe. Hy wert gedoot in den jare vyftien hondert vyfenvyftig.

DAMIAEN WITCOCX.

EEn luttel tyts daar na werden ook in deſelve ſtad van Bergen zeer vele menſchen vervolgt, om dat zy vergaderingen hielden Zy kwamen t'ſamen in een Goutſmits huis, *Damiaen Witcock* genaamt: onder welken een jonge Dogter kwam, de Nigte van *Damiaan*, die ook Gods Woort begeerde te hooren. Deſe dogter is ontrent twee of drie dagen daar na van zommige Papiſten verlyt, zo datſe voor de Overheit geroepen is geworden, daar zy in de ondervraginge al belede heeft wat zy gezien en gehoort had, en voorts al 't gene dat zy wiſte. Uit deſe oorzake zijnder veele gevangen geworden. De vyanden der waarheit waren zeer ontſteken en beroert, zo datſe de gevangenen terſtont tyranniglyk ſonder eenige forme van Regt op de pynbank dwonge, haar medegenooten des geloofs te ontdekken. Daar na, ſonder meer van het geloove of Religie te ondervragen, veroordeelden zyſe ter doot.

Onder andere was *Damiaen Witcock* ook gevangen en verweſen onthooft te werden. Als hy zijn vonnis hoorde leſen, ſprak hy tot de Regters: Ik geve mijn leven gewillig over voor den Heere Jeſu. Zy drygden hem dat hy zwygen zou, en verboden hem tot het volk te ſpreken, of zy zouden hem in zulke zaken meer bezwaren, en wederom voor 't Regt lyden, om na den middag verbrant te werden. Maar om zulke drygementen en hielt hy niet op, maar vermaandeſe ſterkelyk. Zo is hy ten laatſten met grooter ſtantvaſtigheit omgebragt, en heeft den Heere door zijnen doot vereert, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert vyfenvyftig

1555.

WALDRUE CARLYER.

LUttel tyts daar na was *Waldrue Carlyer* Weduwe, geboren in de ſtad van Bergen in Henegouwe, gevangen, en kreeg haar vonnis, dat zy ſterven zoude. De byſonderſte oorzake was, dat zy in haar huis gehouden hadden eenig volk, die de hylige Schriftuur laſen. In't welke zy tegen het Mandament des Kyſers gedaan had, maar niet tegen het Mandament Chriſti, die daar beveelt, de Schriftuur te onderſoeken Ten anderen, dat zy haren ſone in haar huis gehouden had, welke Gods Woort las, en dat zy dien aan de Overheit niet en had beſchuldigt. Als zy nu zeer wreedelyk van de vyanden der waarheit gehandelt wert, prees zy God, en riep met luider ſtemme, zeggende: Gelooft zy mijnen Heere Jeſus, het is om zijnent wille dat ik aldus gehandelt werde. Daar na wert zy veroordeelt om levendig begraven te werden, na 't bevel des Kyſers. Als zy dit hoorde, vraagde zy met een blyde gelaat: Is dat al, dat gy doen meugt? Ik zal 't lydſamelyk verdragen, na dat het u alzo behaagt: Maar ik verblyde my in den Heere, dat ik dit om geen moort of rooverye en lyde, dan alleen om Jeſu Chriſti wille. Na den middag wert zy ter doot gelyt, en levendig gedolven. Deſe afgryſelyke doot leet zy met wonderlyke ſtantvaſtigheit. Joh. 5.

JAN PORCEAU.

LUttel dagen daar na was ook aldaar omgebragt *Jan Porceau*, geboren van Bergen, welke om de Euangeliſche waarheit te beveſtigen, zeer gewillig en volſtandiglyk den doot geleden heeft.

Twee Martelaren te Autun.

IN de ſtad van Autun, een Biſſchoppelyke Stad van het Parlement des Lantſchaps Dyon, is 't geſchied binnen de Parochie van Crotee, op de Paaſch hylige dagen, dat op den hoogen Altaar gevallen is de Ciborie of het Sacraments-kasken vol ouwelkens, dewelke uitſtortende gevallen zijn tot op de aarde, het welke toegekomen is, 't zy dat het koordeken, daar mede 't vaſt gemaakt was, verrot is geweeſt, of dat eenige kinderen begeerig zijnde om ouwelkens te krygen, om daar mede te ſpelen, dat zelve, op den Altaar klimmende, hadden doen vallen. Deſe zake is terſtont door de heele Stad verbryt, en de mare liep dat eenige uitlantſche Lutheranen dit zelve ſtuk bedreven hadden: men heeft terſtont goet gevonden, dat men alle de herbergen zoude beſoeken, om te zien of daar geen vreemdelingen gelogeert waren. Dit is de oorzake geweeſt dat 'er twee mannen gevonden zijn in het huis van een armen Wever, met eenige pakken daar boeken van de Religie in waren, welke zy gehoopt hadden in Vrankryk te brengen. Deſe zijn dan terſtont na den kerker gelyt, en om het voorzyde fyt gepynigt zijnde, hebbe zy genoeg te kennen gegeven, dat zy daar van niet met allen en wiſten: maar alzo zy, uit oorzake van de boeken by haar gevonden van haar geloove ondervraagt werden, hebben zy 't zelve vrymoedelyk voor de men-

1555. menſchen beleden, en hebben haar des hyligen Euangeliums niet geſchaamt: daarom zijn zy veroordeelt om levendig verbrant te worden, welke doot zy met een wonderlyke ſtantvaſtigheit verdragen hebben, zo dat vele Godſalige daar door geſtigt, en verſterkt zijn geworden. Aangaande haar boeken, die zijn uit hare pakken genomen, en men ſtak in de plaatſe van deſelve boeken, om de balen wederom te vullen, eenige oude Regiſters en papieren, en zy zijn verdeelt onder eenige Heeren van de Wet, waar af een genaamt was *Gelaude*, Doctor van de Sorbonne, en Canonick van Autun, die ook wel geleert was in de goede letter konſten, hebbende mede een wynig gevoelen van de ware Religie, invoegen dat hy hier door vele menſchen eerlyker lieden gemaakt heeft, dan hy zelve was.

Vervolginge in Engelant.

NA dat de edele Prince, de Godſalige jonge Koning van Engelant *Eduard de Sesde* (die 't Ryk van de Paapſche afgoderye en ſuperſtitien nad geſuivert, en de ware Religie ingevoert) afly vig was geworden: zo is 'er een zeer groote en bloedige vervolginge tegen de ware Chriſtenen ontſtaan. Want tot het Ryk gekomen zijnde *Maria* zijn oudſte ſuſter, profeſſie doende van de Paapſche Religie, welke in wreetheit en bloetdorſtigheit de voetſtappen van de godlooſe *Jezabel* navolgende, geenderhande tirannye en wreetheit heeft nagelaten, om de Paapſche en Afgodiſche leere wederom in dat Koninkryk in te voeren, en de ware en opregte uit te roejen en te vernietigen. 1555.

Daar en is geen lant onder de Sonne, waar in meer Chriſten bloeds in zo korten tijt is vergoten, als in dit Koninkryk, daar meerder tirannye en wreetheit is gepleegt, daar het Euangelium meer met bloet is beveſtigt en betuigt: want in hare regeeringe, die niet veel meer als vijf jaren duurde, zijn (als de Hiſtorien getuigen) over de agt hondert menſchen uit alle ſtaten omgebragt, Edele, Biſſchoppen, Predikanten en gemeene lieden; waar van dikwils agt of tien, en meer in een vuur zijn verbrant.

Maar laat ons komen tot het verhaal van de Martelaren, die onder de regeeringe van deſe bloetdorſtige Koninginne voor de Goddelijke waarheit hebben geleden.

Engelſche Martelaren des jaars 1555.

JOHANNA GRAY, huisvrouwe van GILIORD DUDLEY, Hertoge van Suffolk, Klyn-Nigte van Hendrik de Agtſte, Koning van Engelant, tot Londen op een blok onthalſt.

Gy, die door dertelheid en ſpoorelooze minne
Niet dan van welluſt droomt, en met den Godsdienſt ſpot,
Ziet hier een lentebloem, een jonge Koninginne
Haar troon verwiſſelen voor 't bloedig moordſchavot
Die u, om dat ze ſteeds ſchiep in Gods woord behaagen,
Wel eens in d'Oordeelklag voor 't hoogſte Recht kon dagen.

ONder de deugdelyke Princeſſen, en kloekmoedige vrouwen, die God de Heere tot kenniſſe van zijne hylige waarheit heeft geroepen, is geen van de minſte geweeſt *Johanna Gray*, dogter van *Henrik Gray*, Marquis van Dorcheſter, afkomſtig van de tweede ſuſter van *Hendrik de Agtſte*; die niet alleen van God met de wetenſchap van verſchyde talen en vele deugden was verciert, maar ook tot kenniſſe van de ware Religie, door verlichtinge des Hyligen Geeſtes, was gekomen, en begaaft met een kloeke ſtantvaſtigheit om deſelve te verdedigen in dat Koninkryke, dat van 't zelve nu geheel was afgekeert, en zig daar tegen opſtelde.

En hoewel de vyanden der waarheit deſe heerlijke gaven in deſe Princeſſe ſogten te verduiſteren (voorgevende dat d'oorzake van haar doot was, datſe de Kroon van Engelant haar had laten op-

1555. opſetten, tegen alle regt en billijkheit, als die wettelyk moeſte ſuccederen op *Maria*, d'outſte ſuſter van Koning *Eduard*, ſo en hebbenſe evenwel zulks niet konnen doen, gelyk blykt uit hare ſtantvaſtige belydeniſſe.

't Is wel waar, dat zy van de Koning *Eduard* by Teſtamente in de erfeniſſe van het Ryk was geſtelt, maar dit was alzo belyt door *Joban Dudley*, Hertoge van Northumberlant, een trots en hoogmoedig menſch, om alzo de Kroon tot zijn huis te brengen, want hy had zijn ſoon *Gilford Dudley* aan deſe *Johanna* ten houwelyke beſteet. Niet lange dan na de doot des Konings dede hy haar openlyk voor Koninginne uitroepe, en dat by den laatſten wille en goetvinden des Koninks, die om zekere oorzaken, en voornamelijk om de vaſtigheit der Religie (zo vele hem mogelijk was) te verſekeren, byde zijne ſuſters, *Maria* en *Elijabet* had onterft, en gewilt dat de Kroon op *Johanna* zou komen.

Als nu *Johanna* tegen haren dank, door vele perſuaſien, de Kroon had aangenomen, en voor Koninginne uitgeroepen zijnde, het Ryk niet lange konde behouden, door dien *Maria* van alle kanten grooten toeloop kreeg, en vele van de Groote niet konnende verdragen de preëminentie die de Hertoge van Northumberlant boven haar had, hare vrienden tot hare hulpe opwekten, en alzo eindelyk tot de Kroon kwam, zo heeftſe *Johanna* in den Tour doen werpen.

In welke gevankeniſſe zy zeer wert aangevogten, om de ware leere des Euangeliums af te gaan, en de Paapſche aan te nemen, met belofte van 't leven, van vryheit, van rykdommen en eere, zo zy zulks kwam te doen. Dog zy bleef tot den einde toe beſtendig, tot verwonderinge, ja verbaaltheit van hare vyanden.

Terwyl zy in den Tour tot Londen gevangen lag, kwamen haar dagelyks vele beſoeken, om met haar van de Religie te diſputeren, en van de ware leere af te trekken: onder welke ook was de Prieſter *Fecknam*, die daags voor haar doot, in 't byweſen van verſchyden perſonen, met haar heeft gehandelt van verſchyden poincten der leere, tuſſchen ons en de Papiſten in verſchil ſtaande, op welke zy hem goet beſcheit gegeven en den mont geſtopt heeft, als uit het volgende verhaal zal blyken. *Fecknam* dan een beginſel van de diſpute makende, zyde: Wat is 't dat gy voor alle dingen meent dat nootzakelijk in een Chriſten moet gevonden worden, om te gelooven? Waar op *Johanna* antwoorde: in God den Vader, den Sone, en den Hyligen Geeſt, drie perſonen en een eenig God.

Fecknam. Agt gy dan dat een Chriſten niet meer moet gelooven?

Matt. 22. 37. Luc. 10. 27. *Job.* Men moet niet alleen in God gelooven maar hem met geheeler herten, met gantſchen gemoede, en met alle kragten beminnen, en zijn evennaaſten moet men inſgelijks lief hebben als zig zelven

Fecknam. Zo en behoort men dan niet te zeggen, dat wy door 't geloove alleen geregtveerdigt worden.

Job. Og ja, en men moet dit byde toeſtaan. Want hoewel men God moet beminnen, gelyk ik gezegt heb, nogtans is 't waaragtig 't gene *Paulus* zegt, dat wy door het geloove in Chriſtus geregtveerdigt worden.

Rom. 3. 4, 5. Gal. 2. 16. Eph. 2. 8.

Fecknam. Maar wat zegt deſelve *Paulus* wederom? Zegt hy niet, dat ſonder de liefde en goetdadigheit, het geloove niet een ziere waart is

1 Cor. 13. 2. *Job.* Ja dat zegt hy. Want hoe zal ik oit den genen konnen beminnen, op welken ik myn geloof niet en ſtelle, of den genen niet beminnen, in welken ik van herten geloof? Het geloof en de goede werken zijn zeer nauwe met malkanderen verbonden: en de goede werken en de liefde worden onder het geloove begrepen, zo dat de gene die 't een begeert, ook nootzakelyk 't ander moet hebben. 1 5

Fecknam. Maar hoe moet men zijnen naaſten beminnen?

Job. De liefde tegen onſen naaſten openbaart haar voornamelyk in deſe dingen: Dat wy den hongerigen te eten geven; den dorſtigen te drinken; den naakten om zig te kleeden, en tegens de koude te beſchermen; en eindelyk, dat wy den hongerigen alzo zullen doen, dat wy wilden dat ons geſchiede, zo wy in dien noot en gebrekkelykheit waren, daar wy haar in zien. Matt. 25. en. Matt. 7.

Fecknam. Deſe uwe woorden en geven anders niet te kennen, dan dat de goede werken in ons vereiſt worden, indien wy willen ſalig werden, en dat het geloove alleen niet genoeglaam is tot de ſaligheit.

Job. Dat ontken ik, en zegge, dat het geloof alleen 't inſtrument is, waar mede wy de ſaligheit, die in Jeſu Chriſti is, aangrypen. 't Is niettemin van noode, dat de gene, die regte Chriſtenen willen zijn, en voor zodanige gehouden worden, volgens 't exempel Chriſti, hare goetdadigheit tegen haren naaſten goedertierentlyk bewyſe, en hare broeders met deſelve liefde, als tot zig zelven (zo verre mogelyk is) omhelſen: nogtans en mag men niet zeggen, dat het gene, 't welk wy doen, tot de ſaligheit noodig is: want zekerlyk, als wy ſchoon alles gedaan hebben, dat ons bevolen is, zo zijn wy nog onnutte dienſtknegten: en 't geloove alleen in Chriſtus verloſt ons van de ſchulden, daar in wy zijn vervallen. Luc. 17. Rom. 3.

Fecknam. 't Is genoeg hier van. Zegt my hoe veel Sacramenten dat 'er zijn?

Job. Twee, den Doop, en het Avontmaal des Heeren.

Fecknam. Wat hoor ik u zeggen? Zijn dan de Sacramenten niet zeven in getal?

Job. Dat zoude my met de authorityt der H. Schrift moeten beweſen worden: wat my aangaat, ik kenne maar twee Sacramenten.

Fecknam. Laat ons dat nu laten beruſten, want wy willender hier na van ſpreken. Onderuſſche wilde ik wel, dat gy my verklaarde, wat deſe u Sacramenten beteekenen.

Job. Den Doop toont my, dat ik van den H. Geeſt vernieuwt en gezuivert werde, even gelyk wy zien, dat het lighaam door 't water gerynigt wort. Ik zegge, dat ik door den Doop van buiten aan myn lighaam gewaſſchen, en van binnen in mijn ziele herboren ben: en deſe waſſchinge van buiten verklaart my, dat ik een dogter Gods ben geworden. Maar het Avontmaal is als een ſegel van het Nieuwe Teſtament in Chriſti bloet, het welk uitgeſtort is aan het kruis, door middel van welk bloet ik geloove het hemelſche Koninkryk deelagtig te werden.

Fecknam. Wat is 't dan, dat gy in dit Sacrament gelooft te ontfangen? Gelooft gy niet, dat gy ontfangt het natuurlyke lighaam en bloet Chriſti?

Job. 't Is zo verre van daar, dat ik 't zoude geloove, dat ik 'er zelfs een grouwel van heb. Derhalven belijde ik, dat my in 't Avontmaal gegeven wort het broot en wijn in haar eigen nature, en niet 't natuurlijk lighaam en bloet Chriſti, of in 't broot, zo dat 't broot in zijn weſe blyve, of onder de accidenten van 't broot, 't zelve broot verdwenen zijnde: maar als dit broot gebroken wert, zo maakt het my indagtig, hoe dat 't lighaam Chriſti om onſer ſonden wille aan 't kruis gebroken, en zijn bloet vergoten zy. En als ik dan volgers

55. gens zijne inſtellinge dit broot en den wijn ontfange, zo ben ik waarlijk deelagtig alle 't gene Chriſtus aan 't kruis voor ons verdient heeft.

Fecknam. Spreekt Chriſtus niet zelve deſe woor-
6.26. den, *Neemt, eet, dat is mijn lighaam*? En wat kan der klaarder gezegt worden dan dit zelve: beveſtigt hy niet met zeer klare woorden, dat dat zijn lighaam is?

Job. Wat de woorden belangt zijn wy 't eens: maar 't is mede noodig dat men aanmerke, dat hy, die deſe woorden ſpreekt, ook van zig zelven
:1. zegt, *Ik ben de wijnſtok, Ik ben de deure*; en niette-
) 7. min was hy geen wijnſtok, nog geen deure. *Pau-*
17. *lus* zegt, *Dat God de dingen, die niet en zijn, roept, als ofſe waren.* Maar op dat ik 't u in wynig woorden zegge: 't zy verre van my, te gelooven, of te zeggen, dat ik het natuurlyke lighaam Chriſti ete, of zijn natuurlyk bloet drinke, op wat wyſe het ook zoude mogen weſen. En dat te meer, overmits ik in dier voegen het lighaam Chriſti berooven zoude van de eigenſchappen die de H. Schrifture dat toeſchrijft; en zou te niete doen de verloſſinge, die met de eenige offerhande zijns lighaams te wege is gebragt. Ik zegge, dat, gelovende en zeggende 't gene gy zegt en gelooft, daar twee lighamen en twee Chriſti moeten weſen: en nogtans en kent de Schrifture niet meer dan een eenigen Chriſtus, en ſchryft hem maar een eenig lighaam toe. En indien men toeſtaat dat 'er twee lighamen Chriſti zijn, waarom en zal men ook niet mogen zegge, dat hy 'er drie heeft, waarom niet tien, twintig, duizent, ja ontallyke, om met een woort te zeggen: want genomen dat waaragtig is, 't gene gy dryft, zo moetmen nootzakelyk zegge, dat 't een lighaam was, 't gene aan 't kruis genagelt wiert, en een ander 't gene Chriſtus in het Avontmaal zijne Diſcipelen uitrykte. Volgens dit dryven moet nootwendig gezegt worden, of dat Chriſtus twee lighamen had, of indien hy 'er maar een had, dat dan 't zelve, zo 't de Diſcipele gegeten hebben, niet aan 't kruis genagelt is geworden: en indien 't daar aangenagelt is, dat 't dan de Diſcipelen niet en hebbe gegeten.

Fecknam. Wat wilt gy hier mede zeggen, kan Chriſtus door zijne magt niet heden maken, dat in 't Avontmaal zijn lighaam gegeten, en zijn bloet gedronken wert, gelijk hy ſonder 't mannelijke van zaat een vrouwe heeft konnen geboren worden, en op de zee wandelen, als op de harde aarde, hoewel zijn lighaam niet ſonder zwaarte was, en andere dingen doen, die men klaarlijk ziet dat hy door zijne magt heeft?

Job. Ik beken dat hy 't door zijne magt zoude konnen te wege brengen, indien hy in 't inſtellen des Avontmaals een mirakel had willen doen. Ik en wil dan niet diſputeren wat hy had konnen doen; maar zegge dat het een zeer klaare zaak is, dat Chriſtus als doen geen mirakel wilde doen, nogte eenig mirakuleus werk ordonneren. Hy heeft gewilt dat zijn lighaam aan 't kruis genagelt en gebroken, en zijn bloet om onſer ſonden wille uitgeſtort zou worden. Maar ik wilde wel dat gy my alleen op deſe vrage antwoort gaaft, te weten, in wat plaatſe Chriſtus was, doen hy deſe woorden ſprak, *Neemt, eet, dat is mijn lighaam*? Was hy niet met zijn lighaam aan de tafel? Was hy niet nog levendig op de aarde, en leed hy niet 's anderen daags den doot? Zegt my dan wat hy in zijn handen nam, nam hy niet het broot? Wat brak hy? brak hy niet het broot? Wat rykte hy uit? rykte hy niet uit het broot? 't Gene hy in zijne handen nam, dat brak hy; 't gene hy brak, dat rykte hy uit; en eindelijk, 't gene hy zijne Diſcipelen uitrykte, dat hebben zy ook gegeten, indien hare oogen niet verblint waren.

Fecknam. De Leeraars, die gy in deſe kweſtie volgt, bekennen en ontkennen een en de zelve 1555.
zaak, op een en deſelve tijt; maar in der waarheit gy en hout u niet alleen aan de authorityt der Kerke, aan dewelke men zig zekerlijk behoort te gedragen.

Job. Mijn geloove en ſteunt nergens anders op, dan op Gods hylig woort, gelijk 't behoort, en niet op een vermeende Kerke; dewelke, indienſe is de Catholijke en hylige Kerke, zo moet haar geloove na Gods Woort, en niet Gods woort na haar gereguleert werden: en even zo wynig begere ik mijn geloove na iet anders, dan na Gods Woort te reguleren: want hoe zoude ik deſe Kerke konnen gelooven, al is zy ſchoon oud, daar zy een deel van 't Avontmaal wegneemt en de leeken daar van berooft, om een ik en weet niet wat concomitantie, mids dewelke zy 't zelve de Geeſtelijke ook zoude konnen wygeren. Ons wygerende den drank des Heeren, wygert zy ons niet 't gene waar in een deel van onſe ſaligheit beſtaat? Zy wygert ons 't gene waar in ons een ſonderlinge trooſt wort voorgehouden. Ik zeg dat Apoc. 17. 3.
zulk een Kerke niet is de Bruit Chriſti: maar de hoere des Satans, het welk ik wel met goede reden mag zeggen, nademaal zy haar onbeſchaamdelijk verſtout om een deel te veranderen in 't alderhyligſte Avontmaal des Heeren, een deel daar by te voegen, en een deel, na haar eigen goetvinden, daar van af te nemen. Deſe Kerke zal God een zwaren val toezenden, en haar uit- Apoc. 18. 2.
wiſſchen uit het boek des levens. Heeft *Paulus* 1 Cor. 11. 23.
die van *Corinthen* zo leeren doen, daar hy haar verklaart, hoe zy 't Avontmaal moeſten houden? Heeft hy haar van een deel des zelven berooft? Zal ik dan zodanige Kerke geloove toedragen? Dat zy verre van my.

Fecknam. 't Gene gy beriſpt is tot een zeer goet einde by de Kerke verandert, en alzo geordonneert om een zekere ketterye, die daar uit ſproot, uit te roeyen.

Job. O goede God! zal dan de Kerke zo ſtout zijn, dat zy verandert 't gene God heeft ingeſtelt? Zal de Kerke zo groote anthorityt aan haar nemen in zodanige gehymeniſſen van onſe Religie? Gy weet immers wel wat Saul is wedervaren, en 1 Sam. 15.
nogtans kon de oorzake, die hem beweegde om zulks te doen, een zeer ſchonen dekmantel hebben, indien 't geoorloft ware geweeſt menſchelijke inſigten tegens Gods bevel te ſtellen. Laat het dan verre van ons zijn, zodanige ſtoutigheit in deſe zaken der Religie te nemen.

Dus verre heeft geduurt 't geſprek tuſſchen *Fecknam* en *Jobanna Gray*: en al 't gene voor verhaalt is, heeft zy zelve by geſchrifte geſtelt, en daar agter aan gevoegt deſe navolgende woorden: Dit zijn de poincten met welke *Fecknam* my kwam beſtryden, en dede zijn uitterſte beſt om my weder te brengen tot de Kerke, van dewelke hy zyde dat ik afgeſchyden was: maar de Heere heeft my de genade gedaan van vaſt te ſtaan. Wy hebben van vele andere zake in ons geſprek en diſpuit gehandelt: maar dit zijn de voornaamſte pointen, die ik hier geſchreven hebbe, en alles is geſchiet in 't byweſen van verſchyde perſone.

Fecknam van my ſchydende, ſprak tegens my deſe woorden: *My jammert uwer, want ik ſchyde zo van u, dat ik gants geen hope zie, dat wy t'zamen zouden konnen accorderen.* Waar op ik hem tot antwoort gaf: *Dat is de waarheit; want gewiſſelijk en zullen wy niet t'zamen eens werden, 't en zy God de Heere u verſtant verandere en u bekeere. Indien gy u niet van herten en bedenkt, zo ſtaat gebeelijk aan uwe ſaligheit te wanhopen; en ik bid God de Heere, by zijne onuitputtelyke barmhertigheit, dat by u eenen opregten geeſt wil geven. Want zijne Goddelyke Majeſtyt heeft u zeer overvloediglyk met welſprekentheit ba-*

1555. *begaaft; en bét ſchijnt dat u anders niet en ontbreekt, dan dat by u eenen nieuwen geeſt gave, op dat gy u meugt voegen tot grootmakinge van zijn eere, dewelke gy onder de voeten werpt, deſe uwe welſprekentheit beſtedende aan andere zaken dan 't beboort.* Hier mede heeft ons geſprek een einde genomen. 1555

Hoe wynig kragts de verſchrikkinge van de aanſtaande ſmadelijke doot gehad heeft op deſe doorluchtige Princeſſe, kan daar uit volkomelijk blijken, dat zy haar niet alleenlijk niet en heeft laten vervelen het geſprek met den Prieſter *Feckman* daags voor haar doot te houde: maar dat haar nog de luſt niet en heeft ontbroken (daar zy nu maar eenigen uuren te leven had) om het zelve zelfs by geſchrifte te ſtellen; 't welk indien zy door Gods ingevinge niet gedaan had, hy zoude miſſchien naderhand zijn roem hebben gedragen, dat hy haar in haar geloove doen wankelen, en tot aannemen van de Roomſche leere had gebragt. Maar God de Heere zy gedankt, die hier in heeft voorzien, en haar tot den uitterſten begaift met een zo onbezwykelyken moet en courage, uit haar onwankelbaar geloove in zijnen Sone Jeſu Chriſti, onſen eenigen Saligmaker, midsgaders hare onbevlekte conſcientie (in welke zy de vrede des H. Geeſtes in een overvloedige mate gevoelde) voortkomende.

Zy heeft uit hare gevankeniſſe een zeer deftigen brief geſchreven aan eenen *Thomas Arding*, die van de Gereformeerde Religie tot het Pausdom was afgeweken, hem met vele treffelyke redenen aanmanende, om weder te keeren tot die Religie, die hy uit menſchelyke vreeſe had verlaten.

Zy heeft mede in hare laatſte dagen (na dat haar de doot van wegen de Koninginne was aangezegt) een brief geſchreven aan Mevrouwe *Catharina Gray* haar ſuſter, en dien geſtelt agter haar Griex Teſtament, 't welk zy met een haar toeſtont, haar vermanende 't zelve neerſtelyk te willen leſen, om dat de Wet van God haren Heere (zo ſpreekt zy) en zijn uitterſte Teſtament, dat hy ſtervende ons heeft nagelaten, daar in is begrepen, 't welke haar (zo zy met zulk een voornemen kwame te leſen, als 't behoort) den weg zou banen en openen die naar zou brengen tot 't eeuwige leven.

Des volgenden daags dan na dit geſprek met den Prieſter *Feckam*, is de Princeſſe *Johanna* gebragt ter plaatſe daar zy ſterven zou. Dog eer zy derwaarts ging, heeft de Capityn van den Tour *Thomas Briggs* (die deſe hylige perſonagie in grooter waarde hielt, overmids de uitnemende Chriſtelyke deugden, die hy den ganſchen tyt harer gevankeniſſe in haar geſpeurt had, en noch ſpeurde) op haar verſogt, dat zy hem iet wilde nalaten, waar by hy haar altyt mogte gedenken. Dies heeft zy een tafelboekjen geëiſt, en daar in geſchreven drie ſpreuken, een in de Griekſche, een in de Latynſche, en een in hare moederlyke taal, welke ſpreuken aldus waren luidende.

1. *De doot zal myn ligbaam, de ſtraffe van de faulte doen dragen: maar mijn onſchult zal mijn ziele in 't aangeſigte Gods regtveerdigen.*

2. *Heeft de Juſtitie plaatſe in mijn ligbaam, mijn ziele zal plaats hebben in de barmhertigheit Gods.*

3. Die in 't Engelſch geſchreven was: *De faulte is de doot weerdig: maar mijn onbewuſtheit had wel quijtſchelding en ontſchuldinge by de werelt, en by de Wetten, behooren te verdienen.*

Deſe ſpreuken getuigen van hare onnoſelheit; 't zelve boekjen den Capitein wedergelangt hebbende, is zy gegaan na de plaatſe des gerigts (de Lieutenant van den Tour haar gelydende) gants geen verſlagentheit in haar gelaat toonende, noch eenige tranen in hare oogen hebbende: maar met een blygeeſtig weſen groetende, alle de gene daar zy voorby paſſeerde, en zig in hare gebeden tot God bevelende: en onderwijlen in een gebeden boekjen, 't welk zy in hare handen had, leſende: en aldus is zy gekomen ter plaatſe, daar 't Schavot was opgeregt, te weten, op de Greene tegens over dan witten Tour. Hier zijnde, heeft zy den Prieſter *Feckam* (die zig nu weder by haar had laten vinden, en haar by de hand had) vriendelyk omhelſt, en gezegt: *God wil u vergelden 't goede dat gy my gedaan hebt, hoewel my 't zelve veel verdrietelijker is gevallen, dan my nu deſe doot, die ik moet lijden.* Voorwaar, woorden zulk een Chriſtelijke Princeſſe waardig. Want dat hy getoont had haar een goet herte toe te dragen, en met eenen yver (dog ſonder wetenſchap) getragt hadde haar in 't leven te behouden, daar voor dankte zy hem, en bad, dat God hem zulks wil beloonen. Maar op dat hy ook mogte weten, dat zy nu op 't punct van haar doot ſtaande, even zo gemoet was, aangaande de Religie, als zy altijt door Gods genade geweeſt had, en in hare laatſte dagen had doen blijken; zo voegt zy daar by (op dat hy immers niet denken en zou iet op haar gewonnen te hebben) dat alle 't gene hy, om harent wille, en aan haar gedaan hadde, en voornamelijk de moeite die hy hadde aangewent, om haar van haren zuiveren Godsdienſt af te trekken ('t welk 't oogmerk van alle zijn doen was geweeſt) haar veel verdrietelijker had gevallen, dan de doot zelve haar vallen zou overmids haren ingenomen en vierigen yver, tot de waaragtige Religie, naar altyt een weerſin en verdriet had doen hebben in al 't gene dat daar tegen ſtreet, en veel meer daar in, dat men haar zelfs had geſogt daar van te doen afvallen.

Hier na op het Schavot geklommen zijnde, heeft zy den Capitein *Briggs* gevraagt, of 't haar geoorloft zoude zijn, eenige woorde tot de omſtaanders te gebruiken? Dewelke geantwoort hebbende, ja, Mevrouwe, het ſtaat u vry alles te zeggen wat u belieft: zo heeft zy tot de omſtanders gedaan een aanſprake, vol van Chriſtelijke ſedigheit, en een ſpiegel van hare wonderbaarlijke ijſaamheit en geduldigheit. Want hoewel zy wel wiſte dat de Wet, van dewelke zy haar ter doot veroordeelt ſag, onregtveerdig, wreet, en ongenadig was: hoewel zy ook wel wiſt, hoe ſchandelijk de Regters, van dewelke zy verweſen was, tegens haar gehandelt, en hoe zeer tegens alle regt en billikheit ſtrydende vonnis, zy tegen haar uit geſproken hadden: nogtans en heeft zy, nog over d'een, nog over d'ander geklaagt, gelijk zy wel met de hoogſte reden hadde mogen doen; maar alleenlijk met korte woorden haar onſchult te kennen gegeven. En op dat alle de werelt zou mogen zien en bekennen, hoe diep haar de liefde en vreeſe Gods in 't herte geprent ſtont, zo heeft zy hem nu ook in 't laatſte oogenblik hares levens, gelijk zy altyt gedaan had, de eere willen geven, bekennende haren iever tot het goede (die wy weten zodanig geweeſt te zijn, dat zy een ieder vroom Chriſten tot een levendig patroon mag ſtrekken) geenzins zodanig, nog zo volkomen geweeſt te zijn, als zy wel wenſte; en dat zelfs hier uit God de Heere oorzake genoeg had, om haar deſe ſtraffe toe te ſenden: betuigende eindelyk dat zy alleen door 't bloet hares Hylants Chriſti, betroude de ſaligheit te beërven.

Dog laat ons liever hooren de woorden zelve, welke op wynige na de laatſte geweeſt zijn, die uit den geſegenden mont van deſe waarde en uitverkoren vriendinne Gods zijn voorgekomen. Deſe waren dusdanig: *Ik ben hier gekomen, lieve Gemeente, om den doot te ſterven, waar toe ik by een*

wet-

Digitized by Google

55. wet veroordeelt ben. *Myn misdaat tegen de hoogheit der Koninginne, is alleenlyk, dat ik my heb laten verwilligen tot 't gene dat by andere aangevangen en belegt wiert, 't welk nu voor verraderye wort gehouden. Dog 't en is geenzins geweest op myn verzoek, maar door raat en bestier van de gene, die men zou mogen denken, dat meer verstant van zake beboorde te hebben dan ik, dewelke wynig wete van de Regten en Wetten, en veel wyniger van pretenzien tot de Kroon. Dog dat ik zulks zou begeert, of daar na getragt hebben, of van mynent wege daar na laten tragten, daar van wasschе ik op huiden, in 't aanzien Gods, en van ulieden alle, lieve Gemeente, myne handen in onschult en onnooselheit.* Dit gezegt hebbende, heeft zy hare handen te zamen gedrukt, en zweeg een wynig stille. En daar na hare woorden wederom hervattende, heeft zy verder aldus gesproken:

Ik bid u lieden, beminde Gemeente, myne getuigen te zijn, dat ik in 't geloove Christi myn leven eindige, en dat ik alleenlyk door Gods genade, in 't bloet van den zelven zijnen eeniggeboren Sone Christus Jesus hope en vertrouwe zuiveringe en kwytschelainge myner sonden te verwerven. Ik beken dat ik, kennisse hebbende van Gods woort, het zelve veronagtzaamt, en my zelfs en de werelt bemint heb: daarom is dese kastydinge en straffe regtveerdiglyk en billiglyk over my gekomen. Dog ik danke God voor zijne goedigheit, dat by myn tyt en wyle tot berouw heeft gegeve. En nu, lieve Gemeente, bidde ik u lieden, dat gy my, terwyle dat ik nog nog in 't leven ben, wilt bystaan met uw gebeden. Na dese woorden op hare knien vallende, en haar boeken voor haar nemende, en haar na *Feckнam* toe keerende, zijde zy, Zal 't my geoorloft zijn een *Psalm* te lesen? Waar op hy geantwoort hebbende, Ja 't Mevrouw: heeft zy den geheelen 51 *Psalm*, in hare moederlyke taal, van voren tot agteren met een zeer grooten yver des geestes, uitgelesen. Daar na weder opstaande, heeft zy hare handschoenen en sluijer aan een van hare Staatjuffrouwen, en haar boeken aan den Capitien *Thomas Bridgis* gegeven. Voorts haren langen tabbaart onthaakt hebbende, als de Scherpregter haar dien wilde helpen uitrekken, heeft zy desen zijnen dienst gewygert, en begeert dat een van hare Staatjuffrouwen of Kamenieren, daar tegenwoordig, Meestris *Elling* genaamt, haar de hand daar toe bieden zou, gelyk zy ook gedaan heeft.

En als zy nu hare oogen wilde verbinden, is de Scherpregter voor haar op zijn knien gevallen en heeft haar om vergiffenisse gebeden, die zy hem van herten geerne vergaf. Als doen heeft hy een teeken gedaan, dat zy zoude gaan staan op 't stroo, 't welk daar op 't Schavot lag, alwaar zy, by geval 't blok in de oogen krygende, zyde: Is dit het blok? Waar op by hem geantwoort zijnde, Ja: zy zijde vorders, Ik bid u dat gy my ras afvaardigt. En dadelyk op haar knien vallende, zijde, zal my het hooft afgehouwen werden, eer dat ik my uitstrekke? Daar de Beul op antwoorde, Neen, Mevrouw. Doen voorts haar oogen verbonden hebbende, en met hare handen van haar tastende, zijde zy: Waar is het blok? wat moet ik doen? waar is 't, waar is 't? En als een van de omstaanders haar by de hand nemende, by het blok gebragt had, heeft zy haar daar op nedergeworpen, en haar lighaam en handen uitstrekkende, sprak zy dese woorden: *In uwe handen, Heere, beveel ik mynen geest, wilt myner genadig wesen.* En dit gezegt hebbende, is haar het hooft afgehouwen, met groote droefheit en geween van de omstaanders, zelfs van de gene die 't altyt met *Maria* hadden gehouden, en van de Roomsche Religie waren.

Dese executie is geschiet op den twaalfden Februari in 't jaar onses Heeren vyftien hondert vyfenvyftig.

JOHANNES ROGERIUS te Londen op Smitsvelt verbrant. 1555.

JOhannes *Rogerius*, geboren in Engelant, een zeer Godsalig man, na dat hy van zijn jonkheit aan, in de Universityt van Cantabrigia, in de Goddelyke kennisse opgewassen en toegenomen had, is hy daar na geroepen en gekoren geweest tot een Capellaan, voor de Engelsche Kooplieden die binnen Antwerpen lagen: alwaar hy eerst kennisse maakte met die weerdige en vrome Dienaren Christi, *Willem Tindal* en *Milis Coverdal*: dewelke door den haat, die zy droegen tot de Roomsche superstitie, en uit liefde, die zy hadden tot den waren Godsdienst, haar Vaderlant verlaten hadden. Als hy nu met haar een wynig confereerde, en wat wetenschap van 't Euangelium gekrege had, heeft hy 't zware jok des Pausdoms afgeworpen, merkende dat het niet beter en was, dan een onryne en grouwelyke afgoderye, en voegde hem terstont by haar, om de Schriftuur in de Engelsche taal over te zetten.

Daar na is hy van Antwerpen getrokken na Wittenberg in Saxen, alwaar hy alzo toenam in de kennisse van de Duitsche taal, datmen hem te zijnen laste een gemeente bevolen heeft, dewelke hy veel jaren lang getrouwelijk en neerstelijk heeft gedient, tot dat het God belieft heeft (door den arbyt van zijn uitverkorenen dienstknegt, de Koning *Eduard de Sesde*) de Papisterye uit Engelant te verdryven, en den waren Godsdienst, en het Euangelium in hare plaatse te omhelsen. Alsdan is hy wettelijk geroepen, en met een goede konscientie uit Saxen gekomen, om het Euangelium in zijn Vaderlant te vervorderen; alwaar hy een lange tyt sonder onderhoud was predikende, tot 'er tyt toe dat *Nicolaas Ridley*, Bisschop van Londen, hem een Prebentschap gaf in de Hooftkerke van St. Paulus, en dat de Diaconen en Capittel van de zelve Kerke hem koos voor haar Leser in de Goddelyke lessen, alwaar hy met alle vlytigheit gearbyt heeft, tot dat de Koninginne *Maria* de Kroon van Engelant gekregen had, en het Euangelium wederom begon te vervolgen. Zo heeft hy nogtans niet opgehouden, het Euangelium te verkondigen, en vele menschen tot de kennisse der waarheit te brengen. Want geroepen zijnde tot St. Paulus Kruice om te prediken, heeft hy een yverig sermoen gedaan, om alzulke waaragtige leeringe te bevestigen, die 't volk in de dagen des Godsaligen Konings *Eduardus* geleert was, haar vermanende en biddende, datse stantvastig zouden blyven in de leere des Euangeliums, en haar te wagten voor alzulke afgoderye en superstitie, daar mede men haar zoude mogen vergiftigen.

Hierom de Papisten op hem verbittert zijnde, hebben hem voor den Raat van Engelant doen ontbieden, en als de Kancelier hem ondersogt, vraagde hy hem, of hy met het geloove van de Catholyke Kerke hem wilde vereenigen? Hy antwoorde, dat hy van 't geloove der algemyne Kerke nimmermeer was afgeweken geweest. Doe zijde de Kancelier tot hem: Ik meene de Catholische Kerke, waar over de Paus 't opperste Hooft is. Neen, zyde *Rogerius*, ik kenne geen ander Hooft over de Catholische of Algemyne Kerke, dan Christus. Doen heeft hy hem gesonden by den Bisschop van Winchester, om van hem breeder geëxamineert te worden. En aldaar gekomen zijnde, vraagde hem de Bisschop, ten eersten, of hy niet gelooven wilde, dat het H. Sacrament des Altaars was het ware lighaam en bloet Christi (*realiter & substantialiter*) dat is, *wesentlyk en met der daat*, dat uit de Maget *Maria* geboren is, en dat aan de stamme des kruices genagelt is geweest. Hy antwoorde en zijde tot den

Getrouwe ROGER, *die in voor- en tegenſpoed,*
Uw heilige yver voor den Godsdienſt ſteeds liet blyken
Door uwe boetſtem en 't ſtantvaſtige gemoed:
De Waarheid, waardiger dan duizend Koningryken,
Vond een Beſchermer in uw edelmoedig hert,
Om haar leed gy den dood vol boon en bitt're ſmert.

Biſſchop, dat hy niet en konde verſtaan, dat *realiter & ſubſtantialiter* anders betekende, dan *ligbamelyk*: maar hy geloofde, dat 't menſchelyk ligbaam Chriſti alleenlyk in den Hemel is, en daarom en konde 't niet weſentlyk in 't Sacrament zijn. Want (zijde hy) gelyk de andere poincten van uwe leeringe gants vals zijn, zo ook dit, welk tegen Gods woort is ſtrydende. Hier uit, en om deſe zijns geloofs belydeniſſe wille, hebbenſe hem in de gevankeniſſe van Nieugat geworpen, onder een hoopdieven en moordenaars: en na dat hy aldaar een geheel jaar gelegen had, en in zijn geloove ſtantvaſtig bleef, zo heeft de Biſſchop van Wincheſter hem veroordeelt om op Smitsvelt verbrant te werden, om dat hy de twee voorgaande puncten niet toeſtaan wilde. En als zy hem op Smitsvelt lyden, na de plaatſe der executie, alwaar hy den Heere Jeſu Chriſti zijn offerde zou opoffere, zo vraagde hem de Schrif-of Stadhouder (genaamt *Woodroof*) of hy zijne grouwelyke ketterye wilde herroepen, maar voornamelyk zijn kwaat gevoelen van 't Sacrament des Altaars? Neen ik, antwoorde hy, 't gene ik daar van geleert heb, dat wil ik nu met myn bloet verſegelen. Wel aan, zyde *Woodroof*, gy zyt een Ketter, en ik en zal nimmermeer voor u bidden. Doe antwoorde *Rogerius*, dat zoude blyken in den dag des oordeels, en dat hy evenwel voor hem wilde bidden. Na deſe woorden heeft hy met vrolyken gemoede geſongen den 56. *Pſalm*, zeggende: *Ontfermt u myns, die nu benout ben zeer*, &c. In zulker voegen, dat het volk grootelyks verblyt en verheugt ware zijne volſtandigheit te aanſchouwen, en God daar over lovende en pryſende. Als hy nu aan den ſtaak gebonden was, hebben zy hem de genade van de Koninginne aangeboden, by aldien hy wilde van zijn leere en gevoelen afvallen: maar hy heeft 't gewygert, kieſende liever tot den laatſten toe in de waarheit Gods te volherden; alzo dat hy, doen het vuur was opryſende, zijne handen in de vlamme gewaſſchen heeft, om zijne onnooſelheit te betoonen, roepende met luider ſtemme: *Heere, ontfangt mynen geeſt*. Aldus is deſe vrome kampioen een van de eerſte geweeſt, die den weg lyde voor de geſegende Bende der Martelaren, die in den tyd van de Koninginne *Maria* de waarheit des hyligen Euangeliums tegen de vlamme des vuurs beveſtigt hebben.

LAURENTIUS SANDERS.

NA dat de Koninginne *Maria* in 't eerſte jaar van hare regeeringe, begon door openbare uitroepinge, en wreede Placcaten, de zuivere predicatie des hylige Euangeliums 't onderdrukken en te verbieden: zo waren daar nogtans veel vrome Dienaren des Goddelyken woorts, dewelke laſt hadden over de zielen der menſchen, die niet op en hielden (volgende haar ſchuldige pligt) hare kudde getrouwelijk te voeden, niet gelijk Leeraars, die door opentlijk bevel en authorityt geauthoriſeert waren, (als ten tyde van den doorlugtigen Konink *Eduard de Seſde*) maar gelijk particuliere Leeraars over particuliere kudden. Onder andere was *Laurentius Sanders*, een man die van den Heere met eenen byſonderen yver begaaft is geweeſt: dewelke van zijne kintsheit aan, in de hooge Schole van Eton opgevoet was, en van daar (gelijk de gewoonte is) was geſonden tot de Univerſityt van Cantabrigie, om in 't Collegie van den Konink te ſtuderen, alwaar hy in allerly Godſalige kenniſſe opwies en toenam. Alzo dat hy in 't beginſel van de

1555. *LAURENTIUS SANDERS, te Coventry in Engelant in een bos verbrant, veelmalen onderwegen nedervallende om te bidden.* 1555.

Al word gy om uw deugd en 't Kruisgeloof verraaden,
Geen nood, LAURENTIUS, vertroost u in uw leed;
Al zyn uw vyanden ſchynheilig boos, en wreed,
Zy konnen 't lichaam wel, maar de eed'le ziel niet ſchaden,
Dat koſtelyk juweel, hoe loos door liſt bezwaart,
Blyft, ſchoon 't heel-al vergaat, ſteeds in Gods hand bewaart.

de regeeringe van den voorzyden Konink *Eduard de Seste* (doen den waren Godsdienſt wederom was opgeregt) begon te prediken, welke predicatien by de Heeren en lieden van groot aanzien zo aangenaam ware, datſe hem hebben Profeſſor in de hylige Theologie gemaakt, in de hooge Schole van Fotheringa, daar hy door zijn Godſalig leven en geleertheit, de vrome geſtigt, veel onwetende menſchen tot de kenniſſe van Gods hylige woort gebragt, en de monden van de vyande der waarheit geſtopt heeft. Als nu dit Collegie afgebroken wert, is hy Dienaar over de Gemynte van Lichfield geworden, daar hy zig zelve zo vromelijk gedragen heeft, dat zijne vyanden zelfs hem gepreſen hebben. Maar om dat daar maar wynig vrome arbyders waren in den oogſt des Heeren, ten tijde van de weder opregtinge der Kerke, zo was hy ook te Londen geroepen om Dienaar over een Gemynte, in de Bredeſtraat te worden. Maar als de Placcaten van de Koninginne uitgegaan en publiceert waren, om de vrome Leeraars het verkondigen des hyligen Euangeliums te verbieden, zo heeft hy nogtans (ontſteken zijnde met het vuur van een Goddelijken yver) ten platten lande, daar hy zijn beneficie was genietende, Gods woort onvertſaagt verkondigt, en zijne konſcientie vrymoedelijk uitgeſproken, doen hy ſag de ellendige dagen die Engelant overvielen, verſterkende het volk in den waren hyligen Godsdienſt, haar wapenende tegen alle valſche leeringen, en de grouwelijke dwalingen des Antichriſts, tot dat de vyanden der waarheit hem met gewelt uit zijn beneficie gedreven hebben, zo dat hy gedwongen was wederom van daar na Londen te trekken, om aldaar zijn kuddeken te beſoeken en te ſtigten.

Op Saterdag den veertienden Octobr, doen hy Londen was genakende, zo heeft een Ridder (genaamt *Jan Mordant*) hem volgende agterhaalt die een van de Raatsheeren van de Koninginne was. Deſe vraagde hem, waar hy henen gink? Ik ga na Londen, zyde hy, na mijne Gemynte toe, om haar volgens mijn devoir te leere en te onderwyſen. Doe zyde *Mordant*, Ziet toe, dat gy zulks niet doet en dat gy niet by haar en komt, want ik rade u dat als een vrient. Maar *Sanders* antwoorde: Hoe zal ik dan mijn ſchuldige pligt, en konſcientie voor God kwyten, indien eenige van haar lieden ziek wordende, eenige vertrooſtinge zouden begeeren, indien eenige van haar lieden in dolinge zouden vallen, indien zy de valſche leere zouden aanneme? Doen vraagde hy hem, of hy over wynig dagen in de Bredeſtraat te Londen niet gepredikt had? Ja zeker, zyde *Sanders*, dat is mijn Paſtorye. En hy zyde: Wilt gy daar nog eens prediken? Ja, zyde Meeſter *Sanders*, en indien 't u belieft, gy meugt my morgen in deſelve plaatſe hooren, alwaar ik wil uit de authorityt des Goddelijken woorts beveſtigen al 't gene, dat ik aldaar te voren gepredikt heb. Ik en zou u daar toe niet raden zyde *Mordant*. Doe antwoorde *Sanders*: Indien gy my door wettelijke authorityt wilt verbiede, zo moet ik gehoorſaam zijn. Neen ik, antwoorde *Mordant*, ik en heb geen zulke authorityt, maar als een vrient heb ik u geraden.

Na deſe t'zamenſprekinge zijnſe byde binnen de Stad gekomen, en *Mordant* is van ſtonden aan, ſonder hem langer daar over te beraden, gelijk een verrader, by de Biſſchop van Londen gegaan, om hem te doen waarſchouwen, dat *Sanders* des morgens prediken zoude: en *Sanders* gink met

1555. gantscher meeninge en met een vast besluit na zijn logement, om zulks te doen.

Als hy nu in zijn logement kwam, zo was hy in zijn gemoet beroert, en een die by hem was, vraagde hem, wat hem lette? Voorwaar, zyde *Sanders*, ik ben zo lange in de gevankeniſſe, tot dat ik in de gevankeniſſe komen zal, meenende dat hy zo ontſtelt was in zijn gemoet, tot 'er tyt dat hy gepredikt hadde, en dat hy als dan meer ruſte in zijnen geeſt zoude hebben, hoewel hy daar na in de gevankeniſſe zoude geworpen worden.

Des anderendaags, welke Zondag was, dede hy een heerlyk ſermoen uit de plaatſe daar *Paulus* tot de *Corinthen* ſpreekt: *Ik hebbe u eenen man toegevoegt, om een opregte Maagt tot Chriſtus te brengen: maar ik vreeſe dat niet eenigſins, gelijk de Slange Eva door haar liſtigheit bedroog, alzo ook uwe verſtant verdorven worde, afwykende van de eenvoudigheit die in Chriſtus is.*

Hier uit verhaalde hy een kort begrijp van de ware Chriſtelijke leere, waar door zy Jeſu Chriſti toegevoegt waren, en datſe uit louttere genade haar regtveerdigmakinge door Chriſtus ontfangen hadden, door het gelove in zijn bloet. Daarna heeft hy de Pauſelijke leere vergeleken by de bedriegende Slange, vreeſende datſe daar door ook mogten bedrogen werden: hy heeft een gelijkeniſſe voorgeſtelt, tuſſchen de ſtemme Gods, en de ſtemme der Pauſelijke leeringe. Maar komende tot een meer byſondere verklaringe, heeft hy haar klaarlijk het onderſcheit aangeweſen, tuſſchen de ordeninge van den Kerkelijke dienſt, gepubliceert door Koning *Eduard* in de Engelſche taal, en de Pauſelijke bedieninge, dieſe deden in de Latijnſche ſpraake. De eerſte zyde hy dat het met Gods woort was over een komende, en op de hylige Schriftuur gegront, na het exempel van de eerſte Kerke: maar de ander was kwaat, ſtrydende tegen Gods hylig woort; hoewel eenige goede Latynſche woorden daar onder gemengelt werden, nogtans was het maar gelyk een wynig honig of melk, dat onder een deel fenyn vermengelt is, om dat het dies te lieffelijker zoude ſmaken, om den geheelen kroes met vergift uit te drinken. En dit was 't begryp van zijne predicatie.

Na de middag is hy wederom ter Kerke gekomen, met meeninge zijn Gemeente breeder daar van te vermanen; maar doen de Biſſchop dat wiſt, zo heeft hy een Officier geſonden om hem te verraſſchen, die hem aldaar aangegrepen, en beriſpt heeft over zijn ongehoorſaamheit en wederſpannigheit, bedreven tegen den Biſſchop zijn Meeſter; en van ſtonden aan lyde hy hem uit de Kerke gevangen, dewyle hy predikte, gelyk de Apoſtelen uit den Tempel gebragt waren, voor de Opper Prieſteren, als zy het volk leerden: even alzo ging het ook toe met Meeſter *Sanders*, die voor den Biſſchop geſleept wert, om in zijn Palys te Londen geëxamineert en onderſogt te worden, in de tegenwoordigheit van de voorzyde *Mordant*, en zijne Cappellanen: en aldaar gekomen zijnde, begon hem de Biſſchop te laſteren en te ſchelden van verraderye en ketterye, om dat hy 't Placcaat van de Koninginne gevioleert en geſchent had.

Maar aangaande zijn verraderye en ſeditie, de Biſſchops was te vreden dat ſtilzwygens te laten voorby gaan tot een beter gelegentheit, en voor ditmaal wilde hy hem kwanzuis bewyſen dat hy een Ketter was, en alle de gene die geloofden en leerden, dat de bedieninge van 't Sacrament des Altaars, en andere inſtellingen, die met de ordeninge van de eerſte Kerke overeen kwamen, de alderzuiverſte waren: Want, zyde de Biſſchop, de Kerke in dien tyt, was in bare kintſchap, en konde de volmaaktheit der Ceremonien niet verdragen, daar mede zy namaals voorzien en beſorgt is geworden, overmids dat Chriſtus en zijne Apoſtelen veel ongerymtheden der Kerke verdragen hebben. *Sanders* antwoorde daar op, door de authorityt van *Auguſtinus*, dat van den beginne aan de Ceremonien ingeſtelt en verordent waren, om de botte kintſchap en menſchelyke zwakheits wille; en over zulks was het een merkteeken van meerder volkomentheit der eerſter Kerke, datſe maar wynige Ceremonien hadde: en ter contrarie een teeken van groote plompheit en ongerymtheit in de Roomſche Kerke, dat zy zo veelderly Ceremonien was gebruikende, die eensdeels laſterlyk, eensdeels grouwelyk, en eensdeels onprofytelyk waren.

1555.

Daar na beval hem de Biſſchop zijn gevoelen van de transſubſtantiatie te ſchrijven, het welk hy dede, zeggende daar by, dat hy nu zijn bloet was zoekende, en dat hy dat zou hebben, en bad dat hy daar in alzo mogte gedoopt worden, dat hy daar na de walg van bloetzuiginge mogte krygen, om een beter Chriſten te worden. Dit ſchrift hielt de Biſſchop by hem, tot dat het beter te paſſe kwam, om den ſchyver daar mede de kele af te ſnyden, gelyk daar na is gebeurt. Want na dat de Biſſchop van Londen hem dikmaals onderſogt hadde, zo heeft hy hem geſonden na den Kancelier den Biſſchop van Wincheſter, om van hem ook breeder geëxamineert te worden, gelyk *Annas* Chriſtus na *Caipbas* ſond: en heeft by hem zodanige gunſte gevonden, als Chriſtus zijn Heere by de andere dede. Doen hy voor de Kancelier gekomen was, vraagde hy *Mr. Sanders*, waarom hy tegen de uitroepinge en het Placcaat van de Koninginne derfde prediken? Om dat ik (zijde hy) zie de ellendige dagen, die voorhanden zijn; en midsdien dat ik door den Propheet *Heſebiel* gewaarſchout ben, om myn kudde getrouwelyk te vermanen, op datſe tot den laatſten volherdende, volſtandig mogen blyven in alle 't gene dat zy geleert hebben: desgelyks dat gy daar toe in zijn konſcientie beweegt en geprikkelt was, door 't bevel van den hyligen Apoſtel *Petri*, daar hy zegt, dat hy Gode meer gehoorſaam moeſte zijn dan de menſchen. Daarbeneffens, zyde hy, wy leeren en doen belijdeniſſe van de klaarheit en zuiverheit des Goddelijken Woorts, 't welk hoewel ons nu gewygert en verboden is, om met onſe monden te verkondigen: nogtans en twijffel ik daar niet aan, of ons bloet zal hier namaals de waarheit daar van beveſtigen en openbaren. Doen de Biſſchop aldus in zijn konſcientie aangetaſt was, riep hy met luider ſtemme: Weg met deſen raſenden gek na den kerker. *Mr. Sanders* antwoorde, en zyde tot hem: Ik love den Heere, dat hy my ten laatſten een plaatſe van ruſte en vrede gegeven heeft, daar ik voor de bekeeringe van den Biſſchop mag bidden. Als hy nu in de gevankeniſſe geworpen was, de Biſſchop verbittert zijnde, heeft hem t'onregt gelaſtert en geſcholden van wegen zijn ketterye, en kwade konſcientie: hier op heeft hy hem door een brief aldus verantwoort. Aangaande mijn Religie: Ik zegge met den Apoſtel *Paulus*, *Dat ik na dien weg, welke men ſecte noemt, aldus der Vaderen God diene, namelijk, geloovende alles dat in de Wet en in de Propheten geſchreven is, hebbende hope op God, daar in oeffene ik my zelve altyt, om een ryne konſcientie voor God en de menſchen te behouden:* roepende God tot mijn getuige, dat zy op geen ydele fantaſie gegront is, maar op de ontwijffelijke waarheit des hyligen Woorts Gods, en met het getuigeniſſe zijner uitverkoren Kerke over een komt. Want het is ligtelijk te verſtaan, voor den

Act. 24. 15, 16.

ge-

1555. genen die Jeſus Chriſtus voor haren Herder willen bekennen, en voor den genen die de ware ſchapen zijner wyde zijn, om de regte ſtemme van haren waaragtigen Herder te onderſchyden, van de ſtemme der wolve, huerlinge, en vreemdelingen, nademaal dat Chriſtus zegt, *Mijn ſchapen hooren mijn ſtemme.* Daaromme hebbenſe de gave, om de regte ſtemme hares waaragtigen Herders te onderſchyden, en alle andere te vermijden, gelijk Jeſus Chriſtus zelve zegt, *de ſchapen volgen hem na, want zy kenne zijne ſtemme, en een vreemde en zullen zy niet navolgen, maar zullen van hem vlieden, want zy en kennen der vreemden ſtemme niet.* Dusdanig dan is de inwendige gave des H. Geeſt, die hy in de kinderen Gods is inſtortende, eerſt zijnde van God geleert, die anderſins van zelfs gants onbekwaam, en niet magtig en waren om den regten weg harer geluksſaligheit te verſtaan. En al is 't dat de wolven (gelijk Chriſtus zegt) in ſchaaps kleederen tot ons komen zullen, nogtans voegt hy daar by, dat wyſe aan hare vrugten zullen kennen: zo dan, daar zijn eetelijke vrugten, waar door de wolven zouden konnen ontdekt worden, hoewel datſe anderſins hebben de uitwendige gedaante van een ſlegt ſchaap. Nu, om te bewyſen dat de Roomſche Godsdienſt, is deſe grypende en wolfagtige Religie, daar Chriſtus van zegt, kan klaarlijk blijken uit deſe drie voornaamſte poincten.

Want ten eerſten, zy berooft God van zijn eere, die men hem alleen ſchuldig is, en die hem alleen toekomt.

Ten tweeden, zy neemt weg de ware vertroo-ſtinge der konſcientien, door de verdonkeringe en begravinge der verdienſten Chriſti, en zijn ampt van ſaligmakinge.

Ten derden, zy berooft God van zijn ware Godsdienſt en leere, die hy in zijn geboden in Geeſt en waarheit is eiſchende, en dwingt den menſchen te vallen in de ſonde, welke Chriſtus en den Propheet *Eſaias* zo ſcherpelijk b ſtraft, zeggende, *Dit volk eert my met de lippen, maar haar herte is verre van my. Te vergeefs eeren zy my, leerende leeringen, welk zijn geboden der menſchen:* want verlatende het gebot Gods, houd gy de inſettinge der menſchen. Daarom, de Roomſche Godsdienſt in mijn konſcientie overwogen hebbende, vinde ik, dat het fundament daar van gants wankelbaar, en de geheele timmeragie daar op ydel is: dewyle dat mijn konſcientie op een waaragtige en onverdorven Religie gegront is, welke uit Gods Woort en met de toeſtemminge van de ware Kerke beveſtigt is: om dies wille en mag ik niet, nog en meene ik niet (met de hulpe Gods) een tittel daar van af te wyken: ja, al waar het dat een Engel uit den Hemel een ander Euangelium prediken zoude, dan het gene dat ik nu alreede van den Heere ontfange hebbe.

En alhoewel ik door gebrek van hoog verſtant, en diepe kenniſſe, niet uitſpreken kan, al 't gene ik weet, en oordeele dat behoorde uitgeſproken te worden, gelijk in een geleerde Schribent wel te wenſchen ware: ook niet magtig en ben alzo te verantwoorden, om de wederſprekers te overtuige: nogtans deſe mijn belijdeniſſe zal voor geſtelt worden alleenlijk ten aanzien van de fundamenten en oorzaken te voren aangemerkt. Daarbeneffens, al is 't dat ik niet en kan *explicitâ fide* (gelijk zy lieden zeggen) begrypen al 't gene behoort begrepen te worden, nog en kan ik niet debateren, al het gene behoort gedebateert te worden, nog en kan ik niet kragtelijk genoeg uitſpreken al 't gene behoort uitgeſproken te worden, in het verhaal van onſe waaragtige Religie, waar over ik nu mijn belijdeniſſe doe: nogtans binde ik my zelven, zo aan mijn nederige eenvoudigheit, als aan mijn *fidem implicitam* (gelijk zy lieden dat noemen,) om het zelve onder het geloove der Kerke alzo in te wentelen, dat 'er geen authorityt van de Roomſche Kerke, die daar tegen ſtryt, my van het zelve immermeer zal aftrekken: hoewel miſſchien onſe vyanden door alle middelen willen arbyden, om ons door haar valſche woorden te bedriegen, die eenen ſchyn hebben, en ons willen zoeken te beroove, door haar menſchelijke wysheit en ydele verlydinge, leerende na inſettinge der menſchen, na de ordeninge der werelt, en niet na Chriſtus. 1555.

Doen de Cancelier hem na den kerker zont, als hy derwaarts gink, ſag hy een groote menigte des volks, die rond om hem kwamen, dewelke een wynig te voren van Chriſtus afgeweken waren, en de Paus wederom aangenomen hadden: zo heeft hy haar vermaant van de ſtraffe, dieſe verdient hadden, haar daarenboven ernſtelijk biddende, datſe weder tot den Heere wilden keeren, en weder opſtaan om Chriſtus met een ſterk geloove te omhelſen, en hem tot den laatſten toe te belijden, tot ſpyt des Antichriſts, der ſonde, des doots, en des Duivels, en als dan zoudenſe wederom de gunſte en zegen van den Heere verwerven.

Dewyle hy in de gevankeniſſe lag, genaamt de Counter, die in zijn eigen Parochie was, heeft hy zijn Gemynte vermaant, zo met de mond, als of hy op een Predikſtoel geweeſt had, als ook door veel Godſalige brieven, datſe in de leere des Euangeliums ſtantvaſtig zouden blijven; ſchryvende daarbeneffens verſchyden brieve, zo aan de Biſſchoppen, *Crammerus*, *Ridley*, en *Latimer*, als aan zijn huisvrouw, en andere zijne vrienden, om haar in 't geloove te verſterken.

Na dat hy een geheel jaar en drie maanden geduuriglijk in de gevankeniſſe gelegen had, zo hebben de Biſſchoppen hem eindelijk veroordeelt om levendig verbrant te worden. Op den vierden February kwam de Biſſchop van Londen by hem in de kerker, om hem van hare Kerke te ontwyen: het welk gedaan zijnde, zyde *Mr. Sanders* tot den Biſſchop, ik danke God, dat ik van uwe Kerke niet en ben. Daar na hebbenſe hem in de handen van de wereltlijke Regters overgelevert, namelijk aan de Stadhouder van Londen, die hem ook in de handen van de Guarde der Koninginne overgaf, welke geſchikt waren om hem tot Conventry te ſlepen. En aldaar gekomen zijnde, als zy hem buiten de Stad lyden, na het boſch toe, viel hy dikwils vlak neer op de aarde, en bad. En als hy de plaatſe der executie was nakende, ſprak hem de Officier die over de executie geſtelt was, om te zien datſe uitgerigt zou werden, aan, en zyde, dat hy was een van de gene, die 't Ryk van de Koninginne met valſche leere en ketterye verdorven had, en dat hy daarom den doot verdient had: maar by aldien hy zijn ketterye wilde herroepen, dat de Koninginne als dan hem wilde vergeven en pardonneren: anderſins 't vuur dat hy voor hem ſag, was voor hem beryt. *Mr. Sanders* antwoorde, en zyde tot hem: Ik en hebbe zulks niet gedaan, nog mijne Broeders en mede dienaren des Goddelijken Woorts en zijn niet, die 't Ryk van de Koninginne geſchent hebben; maar gy en uws gelijke, dewelke altyt Gods hylig Woort wedergeſtaan hebt; want ik niet toe en ſtaa, nog maintineere eenige ketterye, maar de klare en zuivere leere Gods, en het hylige Euangelium Jeſu Chriſti, dat wil ik tot het laatſten toe maintineren, dat wil ik gelooven, dat heb ik geleert, en daar van wil ik nimmermeer afwyken. Doen riep deſe verſoeker met luider ſtemme, weg met hem. En als *Mr. Sanders* van hem met een vrolijk gemoed na het

1555. vuur ginк, viel hy weder op de aarde en bad, en opgeſtaan zijnde, ram hy de ſtaak, omhelſde en kuſte hem, roepende met luider ſtemme, *Welkom kruis Chriſti, welkom eeuwig leven:* welke woorden geſproken hebbende, is deſe yverige Martelaar heel lieffelijk in den Heere ontſlapen te Conventry den agtſten February, in 't jaar onſes eenigen Hylants en Saligmakers Jeſu Chriſti vyftien hondert vyfenvyftig.

Een brief, geſchreeven door Laurentius Sanderus, aan de eerwaardige Biſſchoppen, Crammerus, Bilney, en Latimer, om haar in 't geloove te verſterken.

NA ootmoedige groeteniſſe dient deſen aan u lieden eerwaardige Vaderen in Chriſtus Jeſus onſen Heere, enz. Onterffelijken dank, en eeuwige lof zy gegeven, den Vader der genaden, die ons bekwaam gemaakt heeft, om deel te hebben in de erve der hyligen in 't licht: die ons uit de magt der duiſterniſſe verloſt heeft, en overgebragt tot het Ryk zijnes lieven Soon, in den welken wy de verſoeninge hebben door zijn bloet. O aldergelukſaligſten ſtaat! dat op een onuitſprekelijke wyſe ons leven met Chriſtus is verborgen in God: maar zo wanneer Chriſtus ons leven zal geopenbaart weſen, dan zult gy lieden ook met hem geopenbaart worden in heerlijkheit. Want, gelijk wy nu zien voor een ſpiegel, in een duittere reden, alzo wandelen wy ook door geloove, en niet door aanſchouwen. Welk geloove, hoewel dat de reden, door gebrek van een uitterlijk aanſchouwen, het zelve maar alleenlijk agt ydel te weſen, nogtans de uitverkorene kinderen Gods voelen dikwils de kragt daar van, dat het medebrengt en meerderen ſubſtantielen ſmaak, en een levendiger blijdſchap van de waaragtige vreugt en volmaakte gelukſaligheit, dan de reden en zinnen der menſchen konnen begrypen. Door dit geloove hebben wy in onſe beſittinge alle goede dingen, ja zodanige, die geen ooge gezien en heeft, nog oore gehoort, nog in het herte der menſchen gekomen zijn. Daarom, is't dat wy daar door alle goede dingen genieten, zo moet hier uit nootzakelijk volgen, dat wy hebben de genietinge van u E. genade (zeer eerbiedende Vaders,) dewelke geen klyn deel van onſe vreugt is: overmids dat u E. zyt een deel van de goede dingen, die God ons gegeven heeft.

Wy hebben te voren de genietinge van u E. lighamelyke tegenwoordigheit gehad, tot ons onbegrypelyke weldaat, gelooft zy den Heere, onſe genadige God: en nu genieten wy ook de bevindinge daar van in den geeſt, tot onſe onuitſprekelyke vertrooſtinge, door uwe eerwaardige Vaderſchappen, nademaal dat u E. nu door deſen heerlyken ſtaat zyt een Stad geworden die op een berg legt, een keerſſe die op een kandelaar ſtaat, en een ſchouſpel der werelt, en den Engelen en den menſchen. Want gelyk wy tot onſe groote vertrooſtinge hebben gevoelt: alzo mogen u E. ook met den Apoſtel *Paulus* zeggen, dat het gene dat ons geſchiet is, meer tot voordeel des hyligen Euangeliums is gekomen, zo dat onſe banden in Chriſtus bekent geworden zijn, in geheel den Rigthuiſe, en al de andere plaatſen: in zulker voegen, dat vele van onſe Broeders in den Heere, door onſe banden wel gemoet zijnde, derven ſonder vreeſe Gods Woort des te vrymoedige verkondigen: en gelykerwys u E. hier in met Paulus haar hebben grotelyks te verblyden, alzo verblyden wy ons ook van uwent wege, en loven voorwaar met u E. den Heere voor deſe zijne uitnemende en weerdige gunſte t'uwaarts, dat Chriſtus zo groot in u E. gemaakt is: ja zal hier namaals, in uwe lighamen grooter gemaakt worden, 't zy door leven, 't zy door ſterven. Waar van wy gewiſſelyk in onſe gebeden, en door de hulpe des Geeſtes Jeſu Chriſti verzekert zijn. En hoewel voor uwe eigen deelen, Chriſtus u E. gewin is, byde in leven en ſterven: en dat uwe begeerte te meer is, van den lighame te verhuiſen en met Jeſu Chriſti te zijn, 't welke is voorwaar voor u E. het beſte: nogtans om de Kerke Jeſu Chriſti wille, het veel noodzakelyker is, dat u E. in den vleeſche zou blyven, 't welke onſe genadige God geve, om zijns Soons Jeſu Chriſti wille, dat u E. nog mogen in den vleeſche blyven en continueren, tot voordeel zijner Kerke, en tot blyſchap des geloofs, op dat uwe wederkomſte des te meer overvloediger mag zyn, door Jeſus Chriſtus onſen Heere, Amen.

Maar indien 't anderzins de Goddelyke wysheit agt beter te zijn, dat hy u E door een haaſtige doot verordineert heeft, om hem te verheerlyken, de wille des Heeren geſchiede. Want gelyk wy ons verblyden, zo van uwent wegen, als van ons eigen, dat God groot gemaakt is door ons leven, zouden nogtans ons meer verheugen om de continuatie der zelver: alzo hebben wy ook geen minder occaſie, om hem te loven en te pryen voor deſe eere, die hy ons doet, en ons te verblyden, indien het door ſterven zou gewrogt worden, dat wy weerdig zijn geagt om den name Jeſu Chriſti wille te lijden, en dat ons is gegeven in de zake Chriſti, niet alleenlyk in hem te gelooven, maar ook voor hem te lijden. Hier in hebben wy ons ook te verheugen van wegen de Kerke Chriſti, wiens gelove te vaſter zal gegront worden op de waarheit Gods, als zy zien zal, dat ſe door drie zulke weerdige getuigen beveſtigt zal worden. Og, gepreſen zy onſe genadige God voor deſe zijn onuitſprekelyke weldaat!

En dat u E. zeer eerwaardige Vaders mogen verſtaan de waarheit, van ons en van onſen ſtaat, hoe wy in den Heere blyven ſtaan. Ik verſekere u E. eensdeels uit't gene dat wy bemerken konnen door eenige van onſe Broederen, die alhier met ons in de banden zijn, eensdeels door 't gene dat ik van andere plaatſen gehoort heb, en eensdeels door de inwendige ervarentheit, die ik onwaardige menſche voele van de vertrooſtinge Gods, (welke ik in andere overvloediger weet te zijn) dat u E. (met de hulpe Gods) niet en zullen gefruſtreert nog bedrogen worden, van de hope die u E. hebben van onſe ſtantvaſtige volherdinge in de blymoedige belydeniſſe van Gods eeuwige waarheit, tot het laatſten toe. Want gelyk wy 't woort der waarheit ontfangen hebben, namelyk, 't Euangelium onſer ſaligheit, in 't welke wy ook, na dat wy gelooft hebben, zijn verſegelt geworden door den Hyligen Geeſt der beloften, welk is het pant onſer erven, (en dat deſe Geeſt mede met onſen geeſt getuigt dat wy kinderen Gods zijn, daarom heeft God den Geeſt zijns Soons uitgeſonden in onſe herten, die roept Abba, O Vader) zo dat na de mate, die God ons gemeten heeft, wy met de gantſche Kerke Chriſti, en met u ook, eerwaardige Vaders, den zelven Geeſt ontfangen hebbende, gelyk geſchreven is, Ik heb gelooft, en daarom heb ik geſproken: zo geloven wy ook, daarom wy ook ſpreken. Om welker geloofs wille, hoewel wy in deſe verdrukkinge en periculeuſe ſlaverny zijn, den zelven ſtryt hebbende, gelyk wy lieden in u E. gezien en nog hooren, zijn nogtans in geenerly maniere voor onſe vyanden verſchrikt.

En nadien dat wy zulken bedieninge hebben, dewelke de Heere ons door zijn ontferminge gegunt heeft: zo en zullen wy hier van door zijne genade geenſins afwyken, maar na ons krank vermogen met u E. willen arbyden om 't gelove des hyligen Euangeliums te maintineren: zijnde

ver-

55. verſekert, dat hoewel wy hebben deſen ſchat in aarden vaten, op dat de uitnemende magt Gods zy en niet uit ons, nogtans en zullen wy niet in ſtukken geſlagen worden, want de Heere houd ons by de hand. Als wy alleſins worden verdrukt, 2. Cor. 9. maar niet benauwt: wankelmoedig, maar niet miſmoedig: vervolgt, maar niet verlaten: te nedergeworpen, maar niet verdorven: alzo dat wy mogen deelagtig worden in de verdraginge des kruices Chriſti, op dat wy met hem ook verheerlijkt mogen worden: Want het is een getrouw woort, is 't dat wy met hem geſtorven zijn, zo zullen wy ook met hem leven: is 't dat wy verdragen, zo zullen wy ook met hem heerſchappen: is 't dat wy hem verloogenen, zo zal hy ook ons verloogenen. Hierom hebben wy goeden moet, aangezien wy de doodinge onſes Heeren Jeſu Chriſti altyt in onſen lighame omdragen, om dat ook het leven onſes Heeren in onſe lighame zou geopenbaart worden: want wy weten, dat hy, die den Heere Jeſus opgewekt heeft, ons ook opwekken zal door Jeſus, en met u lieden daar zetten. Daarom en verflauwen wy niet; maar al is het dat onſen uiterlijken menſche verderft, zo wort nogtans onſen innerlijken menſche vernieuwt van dage te dage. Want onſe zeer ligtelijk voorby gaande verdrukkinge, werkt in ons een boven maten onbegrypelijke groote der eeuwiger heerlijkheit; dewyle wy niet en zien op het zienlijke, maar op het onzienlijke; want wat zienlijk is, dat is tydlijk, maar wat onzienlijk is, dat is eeuwig.

Wy getuigen voor u E. eerweerdige Vaders, dat wy deſe wateren met vreugden ſcheppen uit 3. de Fontyne des hyls; ons vertrouwende dat wy ook met u E. zullen ſtantvaſtig blijven, om den Heere te loven en groot te maken uit de water putten Iſraëls; ook vaſtelijk geloovende, dat wy met u E. zullen vrolijk zijn in 't groote Avontmaal der Bruiloft des Lams, wiens Bruit wy zijn door het geloove; alwaar wy t'ſamen zullen zin- 5. 6. gen het liet van het eeuwige Halleluia, Amen. Ja, 20. komt Heere Jeſu. De genade onſes Heeren Jeſu Chriſti zy met u allen, Amen.

Een Brief geſchreven door Laurentius Sanderus, aan zijn Huisvrouw en andere zijn getrouwe Vrienden, om haar te vertroöſten, na dat hy ter doot veroordeelt was.

De genade Gods, met de vertroöſtinge des Hyligen Geeſt, tot de beboudinge des geloofs, en eene goede konſcientie, verſterke en beboude u lieden tot vaten der eerlijkheit Gods in der eeuwigheit, Amen.

OG wat weerdige dankbaarheit kan men geven onſen genadigen God, voor zijne grondelooſe en oneindelijke barmhertigheden, die hy over ons uitſtort! En ik onweerdige menſche, en kan nog te deſer ſtonde anders niet doen dan uitſtorten uit den gront mijns herten, de beweeninge van mijne groote ondankbaarheit, bedreven tegen zulken genadigen God en Vader. Daarom bid ik u allen (zo voor mijne menige ſonden, als voornamelijk voor deſe ſonde van ondankbaarheit) God te willen ernſtelijk voor my bidden, dat hy my deſe ſonde vergeven wil, en dat gy my bevelen wilt de groote barmhertigheden Gods in Chriſto. Om deſe barmhertigheden Gods in 't particulier te vertellen, dat ware even of men de druppelen der wateren in de Zee, het zant aan den Oever, of de ſterren aan den Hemel zou willen tellen. Og! mijn lieve Huisvrouwe, en gy mijn andere Vrienden, verheugt u met my, verheugt u met dankzeggingevoor deſe mijn tegenwoordige eere en promotie, dat ik zo weerdig geagt ben, om mijnen God groot te maken, niet alleenlyk dewyle ik alhier leve, door mijnen tragen mont en onbeſneden lippen, die getuigeniſſe zijner waarheit hebben gegeven; maar ook nu door mijn bloet, om deſelve daar mede te verzegelen, ter eeren mijns Gods, en tot beveſtinge zijner Kerke; derhalven verſeker ik u lieden, dat de vertroöſtinge van mijnen ſoeten Chriſtus, van my dryft alle fantaſie en vreeſe des doots. En indien dat Chriſtus, mijn lieve Bruidegom, my een wynig alleen by my zelven zoude laten, eylaas! in wat een ellendigen ſtaat zoude ik dan zijn; dog al is 't dat hy dat dede om my te beproeven, nogtans, ben ik verſekert, dat hy niet lange nog verre van my zal zijn. En al is 't dat hy ſtaat agter den wand, en verbergt hem, (gelyk *Salomon* in zijn Hoogelied ſpreekt) nogtans zal hy door de venſteren zien, en door de tralien kyken, om te zien hoe 't met my gaat. Hy is de ware goethertige *Joſep*, alhoewel hy ſchynt wat hart tegen zijne broeders te ſpreken, en haar wat rouwelyk te handelen; ja drygt *Benjamin* zijn lieve broeder met zware dienſtbaarheit; nogtans en kan hy zig zelven niet onthouden van met ons en over ons te weenen, om ons om den hals te vallen, en ons lieffelyk te mogen kuſſen. Zulken broeder dan is Chriſtus tot een iegelyk van ons; daarom laat ons haaſtelyk na hem henen trekken, gelyk *Jacob* met zijne ſonen en huisgezin dede, verlatende zijn Vaderlant en kenniſſe; want deſe onſe broeder heeft verkregen, dat de ongeloovige *Pharao* ons te hulpe komen zal, en dat wy met wagens tot hem gemakkelyk mogen gevoert worden, gelyk de ervarentheit ons dagelijks leert, dat onſe vyanden zelfs ons helpen tot de eeuwige vreugt door haar ſpoedig weg ſchikkinge, ja dat alle dingen ons daar toe zijn voorthelpende; gebenedyt zy onſen God. Weeſt dan niet vervaart van de Bullemans ofte Bytebouwen, die in de wegen ſtaan; maar vreeſt liever de Slange die den doodelyken prikkel heeft, van welken prikkel gewont zullen worden alle degene, die in Chriſtus niet ingeënt en zijn, door gebrek van geloove en goede konſcientie, om dat zy geen gemeenſchap hebbe met Chriſtus, die de dooder van de doot zelfs is. Maar, O mijn lieve Huisvrouw, en gy mijne Vrienden! wy (zegge ik) die God uit de magt der duiſterniſſe verloſt heeft en overgebragt tot het Ryke zijns lieven Soons, Col. 1. 13. door afleggінge van den ouden menſche, en aanneminge des nieuwen menſch door 't geloove, namelijk, Jeſu Chriſti, die ons van God is geworden regtveerdigheit, en hyligheit, en verloſſinge: wy, zegg' ik, hebben daar mede te trimpheren, tegen deſe ſchrikkelyke en nydige Slange, den Duivel, de Helle, de Doot, en de Verdoemeniſſe: want Chriſtus onſe metalen Slange, heeft den prikkel deſer Slange uitgetrokken; alzo dat zy voortaan van haren prikkel berooft zijnde, wy nu vrymoediglyk mogen met Chriſtus triumpheren, en met alle zijne uitverkorene zeggen: *Doot, waar is u prikkel? Helle, waar is u overwinninge? Maar God zy dank, die ons de overwinninge gegeven heeft door Jeſus Chriſtus onſen Heere.* 1 Cor. 15. 55.

Zo dan mijn alderlieffſte, en alle mijne lieve vrienden en mede erfgenamen des eeuwige Konikryks, weeſt blymoedig en vierig van geeſte, dienende den Here, verblydende in de hope, geduldig in de verdrukkinge, gedurig in den gebede, en bid voor ons, die nu tot de ſlagtinge geſchikt zijn. En om dat ik nauwelyks de gelegentheit kan waarnemen, om u lieden breeder te ſchryven; daarom laat deſe wynige woorden een getuigeniſſe zijn van mijn liefde tot u, en alle de geloovige, die ons lief hebben: maar byſonderlijk tot mijn kudde, onder dewelke ik nu door Gods voorzienigheit een gevangen ben. En al is 't dat ik onder henlieden niet ben gelijk ik te voren geweeſt hebbe, om voor haar uit een ſtoel o- Rom. 12. 12.

pen-

1555. penbaarlijk te prediken: nogtans de Heere predikt nu tot haar door mijne banden, die ik onder henlieden om des Euangeliums Chriſti wille, lijde, waar door God haar ook vermaant, dat zy haar willen wagten van de Roomſche Antichriſtiſche Religie, haar daarbeneffens bevelende, dat zy zullen ſtantvaſtig blyven in de waarheit Jeſu Chriſti, dewelke zeer kaaſt met het bloet van haren Herder verzegelt zal worden: hoewel dat hy zo hoogen bedieninge onwaardig is, nogtans moeten zy agt nemen op haren grooten Herder Jeſus Chriſtus: wiens waarheit door my haar geleert is geweeſt, dewelke ik voorſtont, en waar van nu mijn ketenen getuigeniſſe geven: en zal nu door de kragt van deſe Hoogenprieſter met mijn doot beveſtigt worden. Weeſt niet droevig, nog ſorgvuldig, myn lieve Huisvrouw: maar werpt al u zorge alleen op den Heere, en beveelt my den Heere door een boetveerdig gebed, gelyk ik voor u en onſen *Samuel* doen zal: den welken ik mede als ik aan den ſtaak ben met my zelven Gode wil opofferen. Vaart wel in Chriſti, met hope van by u lieden allen hier namaals gevoegt te werden in de eeuwige vreugde. Deſe hope is in mynen boeſem ingeprent, Amen.

JOHANNES HOPER, Biſſchop van Gloceſter.

JObannes Hoper, geboren in Engelant, een zeer geleert Man in de Latynſche, Griekſche en Hebreeuſche taalen, heeft groote vlytigheit gedaan, met prediken en ſchryven (gelyk een Chriſtelyk Biſſchop betaamt) om veel menſchen tot de kenniſſe der Euangeliſcher waarheit te brengen. Hy ſchreef een boek aan den Hertog van Sommerſet Beſchermer van Engelant, van Jeſu Chriſti en zijn officie: En een ander boek tegen de Sophiſterie des Duivels. In dit boek ontdekt hy de verwoede leugenen van *Steven* de Biſſchop van Winchester, en wederlegtſe met ſterke redenen: welke onderhielt en beſchermde de dwalinge en afgoderye, diemen gewoonlyk in 't Pausdom gebruikte. Hy ſchreef ook onder andere tegen de Egtſchydinge, welke men ten tyden des Konings *Eduards de Sesden* met grooter vryheit gebruikte om zeer klyne oorzaken. Als nu deſe vrome Biſſchop altyt met een ſonderlyken yver predikte en leerde, om 't Ryke Chriſti te verbryden, en het Euangelium te openbaren, zo hebben hem de vyanden der waarheit (als *Maria* Koninginne over Engelant geworden was) gevangen en in een kerker geworpen. Ten laatſten door toedoen der Papiſtiſcher Biſſchoppen, hebben zy hem verweſen om levendig verbrant te werden. Zo is hy in de Stede van Gloceſter, daar hy Biſſchop had geweeſt, met groote volſtandigheit den Heere door 't vuur opgeoffert, den negenden February in 't Jaar vyftien hondert vyfenvyftig.

Doctor ROELANT TAYLOUR.

ROelant Taylour, een Doctor in de Regten, Dienaar des Goddelyken Woorts over de Gemynte van Hadley in 't Hertogdom van Suffolk, een zeer geleert man, was om de predicatie des Euangeliums gevangen, en menigmaal onderſogt van zijn gelove. Onder andere dede hem *Stephanus Gardinerus* Biſſchop van Winchester, Stadhouder des Canceliers van Engelant, voor hem komen uit de gevankeniſſe, en ſprak tot hem, en zijde: *Tailour*, wy hebben u doen halen, om u deelagtig te maken de löslatinge en goede gunſte des Konings en der Koninginne: zo gy u zelven uit den val opheffen wilt, en opſtaan, daar wy alle gelyk in dit Koninkryk in gelegen hebben; waar uit wy nu wederom (Gode zy lof) wonderlyk verloſt zijn. Maar is 't dat gy daar uit niet en begeert geholpen te werden, zo zalmen u ſtraffen gelyk gy verdient hebt. *Tailour* antwoorde en zijde: Myn Heeren, zoude ik my alzo laten helpen, gelyk gy my voorhout, zo zoude ik zulken val, en zo diep vallen, dat, ja den afgront zo diep niet en is. Want ik geloove dat de Religie die wy in dit Lant gehouden hebben, gants en geheel haar oorſprong genomen heeft uit de aderen des Goddelyken Woorts, uit welke alle regulen onſer Chriſtelyker Religie geput zijn geweeſt, van welke ik geenſins meene af te wyken (door Gods genade) zo lange als ik leven zal. 1555

Doen vraagde hem 'er een, die *Burne* genaamt was, zeggende: Wat Religie meent gy? gelyk ſe geweeſt is ten tyde des Konings *Eduard*? Gy weet wel dat 'er doen veel boeken uitgegaan zijn van de Religie, en onder andere is daar een Catechiſmus van myn Heere den Biſſchop van Kantelberg; meent gy zulken? *Taylour* antwoorde: Myn Heer van Kantelberg, heeft een Cathechismus overgeſet in het Engelſchs, (welke de zijne niet en was, maar was op zijn naam uitgegeven) en voorwaar dat zelve boek dede veel profyts in die tyden. Maar na dat onſe goede Koning *Eduard*, van welken God eeuwiglyk geprelen zy, een boek liet uitgaan, inhoudende de manieren des dienſt der 't Gemynten, welk met grooter voorſigtigheit gemaakt was door de bewilliginge van alle Wyſen des Koningryks, en was ontfangen en toegelaten van 't gantſche Parlement, en in 't openbaar van 't gantſche Koningryk; doen was die volkomelyker vernieuwt na de regulen der waaragtige Chriſtelyke Religie; dat is van het boek alzo vermaakt, gelyk ik meene. Catech.

De Kancelier zijde: Hebt gy niet geleſen een boek, dat ik gemaakt hebbe van 't Sacrament? *Tailour* antwoorde, Ja ik. De Kancelier vraagde hem: Hoe behaagt u dat? Doe zy 'er een van den Raat, willende den Kancelier met flatteeringe behagen: Myn Heere, gy doet hem een goede vrage: want ik ben ſeker, dat dat boek hem den mont wel ſtopt, en alle die van zijn opinie zijn. *Tailour* antwoorde zeer vrymoedigiyk: Ik weet dat in dat boek veel dingen ſtaan, gants ſtrydende tegen de waarheit des Goddelyken woorts.

De Kancelier deſe ſchande niet konnende verdragen, zijde tot hem: Gy zyt een onweten de ſchelm. *Tailour*, vynſende de laſteringe die hy hem dede, antwoorde: Ik hebbe de H. Schrifttuur geleſen, ik hebbe de Oude Leeraars onderſogt, van welken ik de leeringe ontfangen heb; als *Auguſtinus*, *Chriſoſtomus*, *Cyprianus*, *Euſebius*, *Originets*, *Gregorius Nazianzenus*, en andere. Ik danke God, dat ik zo zeer onwetende niet en ben, als gy my maakt. Voorts, mijn Heere, zo heb ik ook in de Burgerlyke Regten Promotie gedaan, zo wel als gy doet.

De Kancelier zyde: Gy leeſt alle dingen ſonder verſtant met een verdorven oordeel; maar mijn profeſſie was in de Goddelyke Schrift, welke ik in veel boeken beweſen heb. *Taylour* zyde tot hem: Mijn Heere, gy hebt een boek geſchreven, *De vera obedientia*, ik wilde wel dat gy daar in volſtandig gebleven waart; want voorwaar gy en hebt het noit zo wel verklaart, en met zo goede konſcientie gekent, als in dat boek.

De Kancelier zyde: Ik heb geſchreven tegen *Bucerus*, daar ik 't Houwelyk der Prieſteren verwerpe; maar zulke boeken en behagen u niet, nog zulke boosdoenders als gy zyt, die te lange gehuuwt zyt geweeſt. *Taylour* antwoorde: Ik heb waarlyk gehuuwt geweeſt, en heb negen kinderen in den H. Egten ſtaat gehad, daar ik God voor danke. En ik weet ſekerlyk, dat alle de Wetten, die gy nu tegenwoordiglyk ordineert in dit Koningryk tegen der Prieſteren houwelyk, anders niet en zijn, dan om te onderhouden de leeringe der Duivelen, tegen de natuurlyke en Burger- Taylour gehuwt

Digitized by Google

5. gerlyke Regten, en ook t'eenemaal tegen de geheele ordinantie, zo wel der Apoſtelen, als der oude Doctoren.

De Biſſchop van Dureſme die antwoorde daar op, en zijde: Gy zyt Doctor in de Burgerlyke Regten (alzo gy zegt) zo weet gy dan wel dat *Juſtinianus* ſchryft: Dat de Prieſters haar wydſel ontfangende, Eed doen, dat zy niet gehouwt geweeſt zijn: en daar mede accorderen de Canones der Apoſtelen. *Tailour* antwoorde: My en gedenkt van zulken Wet niet, maar ik weet wel dat *Juſtinianus* ſchryft, *Dat zo een man zijn huisvrouw eenig ding agterlaat, op zulke konditien, dat zy niet meer trouwen en zoude, ja dat zy ſwoere de konditien onderbouden; dat de zelve, niet tegenſtaande den Eed, wederom zal mogen trouwen zo haar man ſterft.* Wie zoude nu willen zeggen, dat een Papiſtiſche belofte, die tegen den H. Egteſtaat is, niet zou gebroken mogen werden? Voorts wort uitdrukkelyk in *Pandectis* gezegt, *Zo een man zijn ſlavinne vry maakt, op konditie dat zy nimmermeer trouwen zal, zo zal nogtans de ſlavinne mogen trouwen, en de Patroon of Heere zal zijn regt verlieſen, om dat by deſe konditie daar by geſtelt beeft, welke onwettelyk en tegen de natuur is.*

De Biſſchop zyde: Zo zegt gy dan, dat de Prieſters na Gods Wet trouwen mogen: Maar hoe zult gy dat bewyſen? Ik kan het wel bewyſen, zyde *Taylour*, met de woorden van *Paulus*, zo wel tot *Timotheus* als tot *Titus*, daar hy van het houwelyk der Prieſteren, Diakenen, en Biſſchoppen ſpreekt: en *Chryſoſtomus* tot *Timotheus* zegt, dat het kettetye is, te zegge dat een Biſſchop niet en zou mogen trouwen.

De Kancelier zyde, aangaande *Chryſoſtomus*: Gy liegt, gelyk alle u medegeſellen ook doen, die de Schriften en Leeraars verdrayen. Zegt gy niet dat de Canones toelaten, dat de Prieſters mogen trouwen? Dat is onwaaragtig. *Taylour* antwoorde: Wy leſen in de Decreten, dat de vier generale Concilien, namelyk van Nicenen, van Conſtantinopelen, van Ephelen, en van Calcedonien, zulken authorityt hebben als de vier Euangeliſten. En in deſelve Decreten leſen wy, (het welk een van de principaalſte boeken van de Canones is) dat 't Concilium te Nicenen door de woorden Paphnuty beveſtigt is, en pryſt den Egteſtaat der Prieſteren en Biſſchoppen. Hier uit mogen dan de Prieſters wyven trouwen, en dat wettelyk. De Kancelier zyde: Gy vervalſcht de generale Concilien: Want daar ſtaat beſchydelyk in de voorſchreven Decreten, dat de Prieſters veel meer zouden behooren geſchyden te zijn van haren wyven, dan getrouwt te blyven. *Taylour* antwoorde vrymoedelyk: Zo die woorden, die gy zegt, daar geſchreven ſtaan, ik ben te vreden dat men my den hals affla; laat de boeken voortgebragt en beweſen werden. Al is't dat het daar niet en is (zyde de Biſſchop van Dureſme) het mag in *Eccleſiaſtica Hiſtoria* ſtaan, die van *Euſebius* beſchreve is, uit welke de Decreten vergadert zijn.

Taylour zyde: Verdraagt my, want het en is de waarheit niet gelykformig, dat de Paus zou willen agterlaten en verlieſen een zodanige ſententie van een Concilium van zo grooten authorityt, welke zo wel dienen zou tot zijn propooſt. Na veel meer andere woorden, zyde de Kancelier tot *Taylour:* Om een einde te maken; wilt gy u ſtellen om met ons te keeren tot den ſchoot der Chriſtelyker Kerke? (Dat zeggende ſtont hy van zijnen ſtoel op.) *Taylour* antwoorde: Ik en wil nimmermeer ſchyden van de Kerke Chriſti, door Gods genade. Daarna begeerde *Taylour* dat het zijne vrienden zouden toegelaten werden, hem in de gevankeniſſe te mogen komen ſpreken, en hem wert geen ander antwoort gegeven, dan, gy zult uwe ſententie van deſe week ontfangen. En terſtont wert hy wederom in de gevankeniſſe geſonden. 1555.

Na dat hy nu menigmaal de vyanden der waarheit tegenſtaan had, en de waarheit vromelyk betuigt, is hy ten laatſten, met vele andere verweſen levendig verbrant te worden.

Zo is by daar na te Hadly, daar hy de gemynte Gods woort gepredikt had, in 't aanſchouwen van allen gedoot, en den Heere door het vuur op geoffert, tot grooter ſtigtinge van vele menſchen, die door de grooter ſtantvaſtigheit van zulk een hoog beroemt Doctor en Predikant, zeer verſterkt zijn geweeſt in de kenniſſe der waarheit.

Dit is geſchiet den negenden February in het jaar onſes Heeren vyftien hondert vyfenvyftig.

MARTINUS BUCERUS, PAULUS FAGIO, en CATHARINA, Huisvrouw van PETRUS MARTYRUS, tot aſſche verbrant.

DE Kardinaal *Polus* voorgenomen hebbende in de hooge Schole van Cambrids wederom in te voeren de Paapſche en afgodiſche leere, zo heeft hy tot dit werk verkoren *Cuthertus Scotus* Biſſchop van Cheſter, en *Nicolaus Ormanctus* Biſſchop van Verona, die met hem uit Italien was overgekomen, *Thomas Varſonus* verkoren Biſſchop van Licoln, *Johannes Chriſtophorſonus* ook verkoren Biſſchop van Chicheſte, en *Henricus Colus*, Opziender van het Collegie te Eton. Deſe (na dat hy brieven hadde afgeveerdigt aan *Andreas Pernus*, die in dit jaar als Vice-Kancelier den laſt had over de hooge Schole, dat hy zou beſorgen, dat op den 11. January, alle die tot de zelve Academie of hooge Schole behoorden, in den Tempel van de ſalige Maget *Maria* zouden tegenwoordig zijn) begeven haar ook derwaarts; daar gekomen zijnde, worden ſe met groote eerbiedinge ontfange en verwellekomt. Op den eerſten dag werden de Tempelen van de Maget *Maria* en *St. Michiel*, waar in de lighamen van *Martinus Bucerus* en *Paulus Fagio* waren begraven, belaſt toe te ſluiten. Des anderen daags wert 'er een vergaderinge gehouden inde Schole der H. Drievuldigheit, daar heeft *Joannes Stokſus* met een lange Oratie hoog geroemt de Godvrugtigheit van de Koninginne *Maria*, en van *Polo* de Kardinaal; en heeft uit name van de Academie begeert, dat genade beweſen zijnde over de vorige zaken, nu voorts de religie en ſcholaſtique diſcipline zou mogen verſorgt worden: en dat de gene, die kwalyk beraden zijnde, waren afgedwaalt, of die door den vloet en gewelt weg gerukt zijnde, van de regte onderwyſinge waren afgeweken, allenskens wederom op den regte weg mogten gebragt worden. En na dat de Biſſchop van Cheſter had te kennen gegeven, dat hy een ſonderling behagen had genomen uit zulk een lange betuiginge van zijne goede wille; zo geeft hy tot antwoort, dat het wel zo, gelyk zy begeeren, zal geſchieden, indien zy, die gedwaalt hebben, hare dwalinge afzweren; dat ſe een grooten voortgang ter geneſinge zouden ſchynen gedaan te hebben, die haar bekende en beleden misdaan te hebben; dat hy meer genygt was tot goedertierentheit, dan tot wreetheit: wyders, dat de ziekte zodanig was, dat ſe ſcherper remedien van nooden had; zo nogtans, dat indien de gene, die gedwaalt hadden, vermaant zijnde, de hylſame raatgevinge volgden, dat men niet en zou toelaten, dat zy, nog den Raat der Academie eenig ampt van beleeftheit en goetwilligheit zouden konnen vereiſchen, zo in die dingen die tot de gemeene zake, als die tot de nuttigheden van een yeder behooren. Van daar voortgegaan zijnde tot de Koninklyke Schole, zo is aldaar den Gods-

Thuan. lib 17. fol 313. Conf. Sleidani lib. 1. fol. 16.

1555. *Ongehoorde wreetheit begaan aan de doode lighamen van MARTINUS BUCERUS, PAULUS FAGIO, geweſen Profeſſoren der hyliger Theologie, en CATARINA, Huifvrou van PETRUS MARTYRUS, opgegraven, en aan ſterke palen diep in de aarde geſlagen, op de Markt tot aſſche verbrant, tot Cambrids in Engelant.* 1555

Wie leeft 'er die niet ſtaat voor deeze gruw'len ſtom?
Waar vond men zulk een' baat by Heidenen en Joden
Dan in den boezem van 't ſchynheilig Chriſtendom,
't Geen hier durft woeden op gevoelenlooze dooden?
Godvruchte zielen die u ſteeds verbeugt by God,
Uw lyken zyn, helaas! niet vry van 't martellot.

dienſt verrigt met een zeer grooten toeloop van volk. Daar na wert in den Tempel van de Maget *Maria* een predicatie gedaan: welk geëindigt zijnde, zo wert terſtont geſproken van 't opgraven der lighamen *Buceri*, en *Fagii*, die nu al 4. jaren waren overleden: en dewyle zy byde in haar leven, niet alleen een ſchadelyke en dwaalagtige leere (zo zy zyden) hadden geſtroit, maar ook onder de ſectariſen voorgangers waren geweeſt; zy niet alleen van de Catholyke Kerke waren afgedwaalt, maar ook anderen een exempel van afval hadden gegeven, dat zy daarom goet vonden dat hare doode lighamen met den eerſten zoude worden opgegraven. Want dat het ſtreet tegen de H. Decreten en diſcipline, dat de lighamen van alzulke, de Kerkelyke begraaffeniſſe zouden genieten; dat daarom de plaatſe, die door haar onthyligt was, wederom moeſte gewyet en gehyligt worden. Daarom dan 't geſchrifte overgegeven hebbende aan de Legaten, zo wert goet gevonden dat deſe zake by forme van Regte zou uitgevoert worden. De dooden dan door 't een en ander gebot gedaagt, en meermaal getuigen tegen haar voortgebragt zijnde, en niemant verſchynende, die hare beſcherminge derfde aannemen, zo zijnſe eindelyk als wederhorige veroordeelt: en is ten beſtemden dage voor den Raat van de hooge Schole van Cambrids (na dat *Cuthertus Scotus* Biſſchop van Cheſter met een Oratie de wreetheit van dit oordeel had geexcuſeert: en gezegt dat 't niet betamelyk en was toe te laten, dat de gemoederen der ſwakken, om deſe ongewroken misdaat, langer zouden ontruſt blyven) de ſententie uitgeſproken, dat de lighamen deſer afgeſtorvener mannen zouden werden ontaardet en opgegraven, en den Koninglyken Raat overgelevert. Ondertuſſchen zijnder eenige dagen verſtreken eer deſe ſententie van den Koninglyken Raat tot Londen wert geapprobeert, en bevel gegeven, om deſelve ter executie te ſtellen.

In die tyt heeft *Pernus*, tegen *Bucerus*, met wien hy nog in 't leven zijnde, zeer gemeenſamelyk had omgegaan, een zeer bittere Oratie gedaan, wiens exempel vele Studenten navolgende, ook verſchyden ſchimpdigten tot ſmaat en oneere van deſe Godſalige en geleerde mannen hebben uitgebraakt.

Ten laatſten zijn op de markt, de kiſten, waar in de doode lighamen deſer mannen waren beſloten, met yſere ketenen aan ſterke palen, die in de aarde diep ingeſlagen waren, vaſt gemaakt, en nevens vele boeken der Gereformeerden, dieſe van alle kanten tot een groote menigte vergadert hadden, tot aſſche verbrant. Dit is geſchiet den 16 Februari 1555.

Niet lange hier na is ook tot Oxfort door *Broco* de Biſſchop van Glocester op dezelve wyſe gehandelt met het doode lighaam van *Catharina*, die huisvrouw was geweeſt van *Petro Martyre*, die ook, voor vier jaren overleden zijnde, in de Kerke na den Heere Chriſtus genaamt, nevens *Freſuidam* (welke eertyts in die Lantſtreke zeer was geagt geweeſt) was begraven. Want mede over-

Digitized by Google

1555 overwonnen zijnde, datse de lere van haren man had aangenomen, zo ille ook veroordeelt geworden: en na dat haar lighaam was opgegraven, is 't gebragt tot Marſallum, Deken van dezelve Kerke, en daar op den Miſthoop geworpen: Maar na de doot van de Koninginne *Maria*, zo zijn door 't bevel van de nieuwe Koninginne *Eliſabeth*, door raat en ingeven van *Matthæo Parkero*, Aarts-Biſſchop van Kantelberg en Primaat van Engelant, *Edmundo Grindallo* Biſſchop van Londen, en *Richardo* Biſſchop van Gloceſter, hare verpieterde gebeenten wederom opgewroet, van daar genomen, en met de gebeenten van *Freſuida* vermengt en begraven, den elfden Januari des jaars 1561.

Na dat den 22 Auguſti, te voren, door 't decreet van de Academie te Cambrids, de eer tytelen, die *Bucero* en *Fagio* van de Papiſten waren benomen, haar waren weder gegeven; en alles, dat tegen hare leere en gedagteniſſe was gedaan, vernietigt: en om dat aan deſe zake niet en zou ontbreken, zo heeft den 29. September daar na *Archivoltus*, in een ſolemnele vergaderinge daar toe beroepen, in den Tempel de ſalige Maget Maria toegehyligt, uit name en laſt van de Academie, met een zeer deftige Oratie den lof en eere van deſe overledene, Godvrugtige en Geleerde mannen vervolgt, en met vele redenen de wreetheit der voriger tyden voorgenomen, die niet alleen over de levendige, maar ook over de doode op een barbariſche wyſe hadden gewoet.

THOMAS THOMKINS.

Thomas Thomkins, een Wever zijns handwerks, is voor *Edmond Boner* den Biſſchop van Londen geſtelt geworden. Onder alle andere Martelaars, die hier na in grooten getale gedoot zijn, is deſe de eerſte geweeſt, die deſes Biſſchops wreetheit beſogt heeft: want aan deſen heeft hy begonnen, en een proefſtuk zijner tyrannye beweſen. Want alhoewel *Tomkins* een Lecke was, en niet geſtudeert had, nogtans had hy zo veel geleert, dat hem de Biſſchop niet overwinnen kon, en hy was zo ſtantvaſtig, dat hy in geen dwalinge bewilligen wilde.

En dewyle deſe Martelaar van zijn bekentenisſe niet afgebragt konde werden, zo heeft *Boner* een nieuwe practyk gebruikt. Want als hy hem met argumenten niet overwinnen konde, heeft hy hem de doot eenigſins laten voelen, eer hy gedoot wiert, op dat hy hem verſchrikken en tot afvallinge brengen mogte. Want hy liet zijnen dienaar een brandende fakkel brengen, en ſprak tot *Thomas*: Gy meent dat 't zulke tytkortinge is de pyne des vuurs te lyden, zo wil ik u met deſe brandende Fakkel leeren, dat gy beſoeken en voelen zult, hoe zagt dat het doet, als men iemant verbrant. Daar na zult gy, indien gy wys zyt, uwe meeninge wel veranderen.

En terſtont geboot hy zijn dienaar dat hy *Tomkins* handen over de fakkel houden zou, meenende dat hy hem alzo door verſchrikkinge der pyne van de bekende waarheit zoude afbrengen. Maar dewyle deſe Wever inwendig van Chriſtelyken yver brande, zo heeft hy dat uitterlyke branden zijner handen zo ſtantvaſtig geleden, dat zijnen Tyran daar mede niet anders en konde uitregten, dan dat hy nog wreeder en bloetdorſtiger daar door geworden is. Want hy en liet hem daar mede niet genoegen, dat hy hem de handen verbrant hadde, maar hy en liet niet af, tot dat hy gants verbrant was: het welke daarna tot Londen, op dezelve plaatſe Smitsvelt genaamt, geſchiet is den ſeſtienden Maart, in het jaar 1555.

GULIAME HUNTER.

IN dit zelve jaar is *Guliame Hunter*, met nog twee andere, om het getuigeniſſe der waarheit gevangen geworden, deſe was nogzeer jong, en geboren van Edele en Godvrugtige Ouders, de welke boven dien dat zy hem God hadden leeren vreeſen, meer dan eenige menſchelyke drygementen, zo hadden zy hem daarenboven ook verſterkt om de vreeſelyke doot voor den name Chriſti gewilliglyk te lyden, hier in hare natuurlyke affecten overwinnende, door een waren yver tot de eere Gods. Deſe Godvrugtige Ouders, ziende dat haren ſoon weg gelyt wiert, om voor den name Chriſti levendig verbrant te worden, en hebbe haar daar over niet miſtrooſtig gehouden, hebben ook mede geen jammerlyke woorden gebruikt, om hem daar door van zijn voornemen af te keeren: maar volgende het exempel van de deugtryke Vrouwe, de Moeder der Machabeen, hebben haren ſone couragie gegeven, en gelyk als zig zelven hier over verblydende, hebben hem vermaant zo zeer als zy konden, dat hy tot den einde toe in den geloove ſtantvaſtig wilde blyven; in voegen dat zy op de zelve ure, als hy levendig verbrant zoude worden, hem wyn geſchonken hebben, om zijn herte daar mede te verſterken, en dat hy dies te kloekmoediger de wreede doot des vuurs zou mogen lyden. In deſe zake zou men kwalyk konnen oordeelen, wie van deſe drie perſone meer te verwonderen was, de Soon, de Moeder, of de Vader: De Soon heeft in 't midden van zijne tormenten geſongen den 84. *Pſalm*, en is geſtorven met groote ſtantvaſtigheit: De Vader en de Moeder aan d'ander zijde, ook mede lydende een doot in hare herten, door het aanſchouwe des wreeden doots van haren Soon, hebben ten deſen aanzien alle menſchelyke en naturelyke paſſien overwonne. De Soon gevende zijn lighaam in de doot, heeft den doot zelve overwonnen, en te boven gegaan alle de wreede tormenten der tyrannen. De Ouders ter ander zijde, hebben dezelve pynen, die den Sone in zijn uitterlyke lighaam was dragende, mede in hare zielen gevoelt. Deſe droevige doot is geſchiet in de ſtad van Burntwood, den 26 Maart, in 't jaar onſes Heeren 1555.

THOMAS CAUSTON, en Thomas Higbed.

Thomas Cauſton, en *Thomas Higbed*, beyde van Edele afkomſte, woonagtig in de Provintie van Eſſex in Engeland, d'een te Hornden, d'ander te Thunderſt: zijnde beyde zeer yverig in den waren Godsdienſt. Want gelyk zy met den Heere haren God niet huichelen, nog met deſe boſe werelt flatteeren konden: alzo ook in deſen tyt van de blinde ſuperſtitie en grouwelyke afgoderye, en konden haar deugde en Godſalig leven niet lange verborgen liggen, onder een hoop van zo boosdadige vyanden der waarheit, tot dat zy voor *Edmond Boner* Biſſchop van Londen zijn ontdekt en valſchelyk beſchuldigt geweeſt, en door zijn beſchikkinge en bevel in de handen van de Regeerders van Colcheſter overgelevert, om aldaar vaſt bewaart te worden.

Maar de Biſſchop merkende, dat zy treffelyke Heeren waren, van groten aanzien en waarde in haar Vaderlant: vreeſende dat daar door eenige oproer onder 't volk mogte ontſtaan: zo is hy zelve te Colcheſter gekomen (vergeſelſchapt met *M. Feecknam* die heel ſubtyl en argliſtig was in de onderſockinge) met meeninge om haar te trekken tot zyn geſelſchap: alwaar hy veel moeite en vlytigheit toe dede, zo door verſchrikkinge, als door drygementen, zo door ſchoone beloften, als door pluimſtrykerye, om haar tot de eenigheit van de Moeder de Roomſche Kerke te brengen.

Als hy nu ſag datſe evenwel in haar geloove ſtantvaſtig en onbeweegt bleven, en dat hy daar niet veel door zyn doen uitregten konde, zo

1555. *THOMAS CAUSTON te Raylen, en THOMAS HIGBED te Hornden, Dorpen in Engelant, in't Lantſchap Eſſex, aldaar op een berg verbrant, met een wagen daar na toegevoert zynde* 15

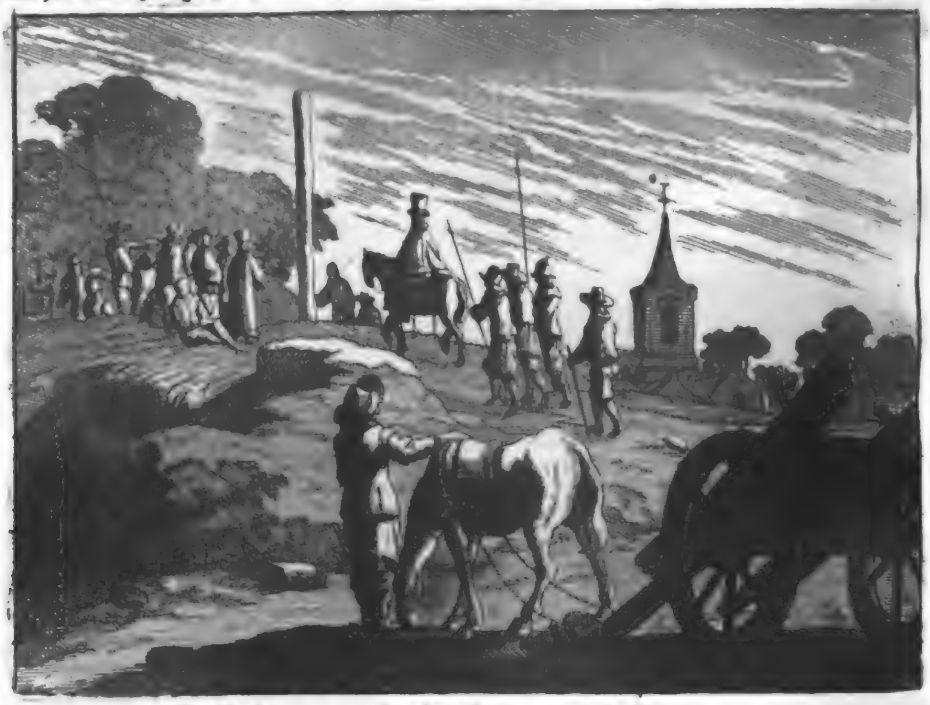

Hoe blonk uw yver, ô godvruchte naamgenooten!
Veel eedeler van deugd dan van 't beroemt geſlagt
Waar uit ge in Engeland zyt beide voortgebragt:
Laat vry gewetensdwang u boonen en verſtooten:
Laat zy u martelen in 't midden van den brand,
Uw kroonen flikkeren in 't eeuwig Vaderland.

heeft hy haar met hem na Londen geſleept, en wierpſe in een gevankeniſſe: alwaar hy en zyn Cappellaan haar ſwaarlyk getergt hebben, datſe van het geloove zouden afvallen: maar merkende dat het al te vergeefs was, en datſe geenſins afwyken wilden, zo heeft hy haar in de Conſiſtorie van St. Paulus geroepen en ontboden, datſe daar voor hem en d'andere Biſſchoppen verſchynen zouden, om van wegen hare ketterye geexamineert te werden.

Als zy nu in de Conſiſtorie van Sinte Paulus gekomen waren, hebben zy haar ſekere Artykelen in ſchrift voorgeſtelt, namelyk, datſe in voorleden tyden na de ordeninge van de Engelſche Kerke zijn gedoopt geweeſt, en datſe nu van 't Geloove en Godsdienſt waren afgeweken, waar over haar Peters en Meters haar belofte gedaan hadden, dewelke in dien tyt onder de Catholyke Kerke zijn gerekent geweeſt: maar voornamelyk datſe met deſe Kerke niet en geloofden, dat het natuurlyk lighaam en bloet Chriſti in der daat en weſentlyk in 't Sacrament des Altaars was, gelyk het uit de Maget Maria geboren is, en aan de ſtamme des kruices geleden heeft: en dit was het begrip van hare beſchuldinge. Waar op zy antwoorden, en zyden, datſe een regtveerdige en wettelyke oorzake hadde, om van het gevoelen der Roomſcher Kerke te ſchyden: nadien datſe meer in de Hylige Schriftuur gezien en geleſen hadden, dan haar Ouders, Peters of Meters, die noit te voren deſelve geleſen hadden, om onderregt te worden in deſe verſchillen: Maar aangaande het hylig Sacrament des Avontmaals, geloofden zy, dat het ware weſen of ſubſtantie van het broot en den wijn, na de hyligige ofte conſecratie is blyvende: en dat het weſentlyk lighaam en bloet Chriſti niet en werd verandert in de gedaante van 't broot en wijn, maar weſentlyk in den Hemel is. Deſe onderſoekinge duurde tot twee verſchyden ryſen toe. Maar als zy de derde ryſe gedagvaart waren om te verſchynen, zo hebbenſe den Biſſchop een belydeniſſe van haar geloove in ſchrift overgegeven, in de tegenwoordigheit van de Burgemeeſters, Schepenen, en het volk, die aldus luide:

Van den Doop.

Ten eerſten, wy gelooven en belyden in den Hyligen Doop, dat wy aldaar de Duivel met zijn werken, ydelheden deſer booſe werelt, met alle de begeerten des vleeſchs verzaken en verlaten.

Van 't Geloof.

Wy gelooven alle de Artykelen onſes Chriſtelyken Geloofs.

Van de Geboden des Heeren.

Wy gelooven, dat wy zijn verbonden den hyligen wille en geboden des Heeren neerſtelyk te houden, en daar in alle de dagen onſes levens te wandelen.

Van 't Gebet.

Wy gelooven, dat in 't Gebet des Heeren alle nootwendige dingen, zo voor de ziele als het lighaam, zijn begrepen; en dat wy daar door zijn geleert alleen onſen hemelſchen Vader aan te bidden, en niet de Engelen of Hyligen.

Van de algemyne Kerke.

Wy gelooven, dat 'er een Algemyne Kerke is, dat is, de gemeenſchap der Hyligen, getimmert op het fundament der Apoſtelen en Propheten, namelyk, Jeſus Chriſtus den uiterſten hoekſteen, voor welke Chriſtus zijn leven overgegeven heeft:

Digitized by Google

1555. heeft: *Op dat hyse uit sulcken zonde heerlyk voor stellen, een Gemynte die geen vlekke ofte rimpel en heeft, ofteiet diergelyke, maar dat sy soude hylig zijn en onberispelyk*, als *Paulus* zegt *Epheſ.* 5. vers 27. Nogtans, wy gelooven datse van selfs is bevlekt met sonde, en door haar eigen verdiensten, de sonde en de doot onderworpe; en dat sy daarom noodzakelyk moet bidden: Vader vergeeft ons onse schulden; maar om Christi en zijn verdiensten wille wert sy kwyt gescholden, en vryelyk vergeven; want hy in zijn eigen persoon hare sonde gerynigt heeft, op dat hy haar onstraffelyk voor hem setten soude. Beneffens hem en is daar geen Saligmaker, gelyk de Propheet *Esaias* zegt. En gelyk *Petrus* zegt, *Act.* 4. 12. *En de saligheit en is in geenen anderen. Want daar en is geenen anderen naam onder den Hemel den menschen gegeven, waar in wy moeten salig worden.*

Van Jesus Christus onsen Middelaar.

Wy gelooven ook, dat gelyk hy onsen eenige Saligmaker is, alzo is hy ook onsen eenigen Middelaar; want de Apostel getuigt, 1 *Timoth.* 2. vs. 5. *Dus daar is een God, en een Middelaar Gods en der menschen, de mensche Christus Jesus.* Daarom, aangezien dat geen creatuure desen naam van God en mensche heeft, dan Christus alleen; ergo, zo kan daar geen ander Middelaar zijn dan Christus.

Van de vervolgirge deser Kerke.

Wy gelooven, dat dese Kerke Christi is vervolgt, ja dikmaals te voren is verdrukt geweest, nademaal dat Jesus Christus zegt: *Joh.* 15 vs. 20. *Gedenkt des woorts dat ik u gezegt heb, is't dat sy my vervolgt hebben, zo sullen sy u ook vervolgen, want de dienstknegt en is niet meerder dan zijn Heere. Want u heeden is gegeven in de zake Christi*, zegt *Paulus*, *Phil.* 1. *vs.* 29. *niet alleenlyk in hem te gelooven: maar ook voor hem te lyden.* En gelyk de Apostel zegt, 2 *Tim.* 3. vs. 12. *Alle die God saliglyk willen leven in Christo Jesu, sullen vervolgt worden.*

Dese Kerke heeft het regte gebruik van Gods woort.

Wy gelooven, dat dese Kerke Christi Gods woort opregtelyk en suiverlyk leert, sonder iet daar by of af te doen: en dat sy de Sacramenten suiverlyk uitdeelt, na de instettinge Christi en de ordeninge van de eerste Kerke.

Dese Kerke gebiet de hylige Schrift uur te lesen.

Wy gelooven, dat dese Kerke Jesu Christi toelaat, dat alle menschen de hylige Schrift sullen lesen, volgens het bevel Jesu Christi, zeggende *Joban. 5. vs.* 39. *Onderstoekt de Schriften, want sy getuigen van my.* En gelyk de Propheet zegt *Es.* 34. *vs.* 16. *Soekt in het boek des Heeren en leest.* Siet ook *Luc* 16. *vs* 29. Desgelyks in de *Handelingen der Apostelen*, daar de Apostel *Paulus* zegt, dat die van Berrheen de Schriften hebben onderstogt, 17. 11. om te weten of de dingen, die hy leerde, waaragtig waren of niet. Ook vermaant ons de de hylige *Paulus* te bidden met verstant, als hy zegt, 1 *Cor* 14. *vs* 15. 16. *Ik sal wel met den geest bidden, maar ik sal ook met den verstande bidden: ik sal wel met den geest singen, maar ik sal ook met den verstande singen*: want anders, *hoe sal de gene*, zegt hy, *die in des ongeleerden plaatse staat, Amen zeggen op uwe dankzeggynge, dewyle by niet en weet wat gy zegt.* Wat is kostelyker dan een waaragtig geloove, dat door 't gehoor van Gods woort ontstaat.

God aanbidden.

Wy gelooven ook, dat God alleen moet geëert en aangebeden zijn, na zijn woort, en niet na de geboden der menschen: *Te vergeefs*, zegt 2 15. 9. Christus, *eeren zy my, leerende voor leeringen geboden der menschen.* Desgelyks is ook van God bevolen, die aldus spreekt door zijnen Propheet: Wandelt niet in de leeringen en geboden uwer Ouders: maar wandelt in myne geboden, zegt de Heere, doet het gene dat ik u gebiede, *Gy en sult daar niet toedoen, noch daar van doen.* Voorts zegt Christus, gy sult Vader en Moeder verlaten en my navolgen. Waar uit wy mogen leeren, dat by aldien onse Ouders ons iet anders wilde leeren, dan 't gene God bevolen heeft, dat wy als dan haar zouden moeten verlaten.

1555. Deut. 12. 32. Matth. 10 37.

Van 't Nagtmaal.

Wy gelooven, dat het H. Nagtmaal des Heeren geensins en behoort verandert te worden; aangezien dat het Jesus Christus selve, die de wysheit zijns vaders is, heeft ingestelt. Want daar is geschreven, Vervloekt is hy, wie de regten des Heeren verandert, en die van zijne geboden afwykt, of iet daar van neemt.

Nu, wy vinden in de H. Schriften, dat dit H. Avontmaal groflyk misbruikt wort.

Want ten 1. het wort maar onder een specie of gestalte uitgedeelt; daar Christus dat in twee gestalten uitgedeelt heeft.

Ten 2. het wort in een particuliere Misse verkeert; daar Christus dat een gemeenschap gemaakt heeft: want hy en gaf 't niet tot een eenig mensche, maar tot alle zijne Apostelen in de naam van de gantsche Kerke.

Ten 3. het wort in een offerhande voor de levende en de dooden verkeert; daar Jesus Christus dat geordonneert heeft tot een gedagtenisse van zijn eenwig slagt-offer, dat hy eenmaal voor allen door de offerhande zijns lighaams gedaan heeft, welk is den volkome en volmaakte prys van onse verlossinge: want waar dese vergevinge is, daar en is geen offerhande meer voor de sonde.

Men 4. het wort aangebeden; strydende tegen Gods gebot, *Gy en sult niet eeren iet dat met banden gemaakt is.* Exod. 20. 4.

Ten 5. het wort uitgedeelt in een vreemde en onbekende taal, alzo dat het regte gebruik het gemeene volk onbekent is, namelyk, dat Jesus Christus om onser sonden willen is gestorven, en dat hy om onse regtveerdigmaakinge wederom opgestaan is: door den welken wy hebben vrede met God, en door hem zijn wy nu in zijne gunste en genade aangenomen, waar van dit Sacrament een gewisse segel en getuigenisse is. Rom. 4. 25. en 5. 1.

Daarenboven het wort opgehangen en in een Cyborihuisken gesloten, ja menigmaal zo lange dat 't gewormte daar in groeit, en alzo door verrottinge vergaat, waar door 't ongeleerde volk geërgert wort, zo datse veragtelyk daar van spreken, die anderssins met eerbiedinge daar van spreken zouden, by zo verre dat dit misbruik gebetert ware.

Daarom de gene die dit aldus misbruikt, heeft de ergernisse daar door ingevoert, en niet wy, die God dagelyks bidden, dat hy 't selve wederom wil brengen tot het regte gebruik, na de instettinge onses Heeren Jesu Christi.

Nu, aangaande de woorden Jesu Christi *Dit is mijn lighaam:* wy en logenen de woorden niet: maar zeggen, dat de meeninge Jesu Christi door andere klaarder plaatsen der hylige Schriftuur moet onderstogt worden; op dat wy tot het geestelyke verstant mogen komen, 't welke meest tot Gods eer strekt, want de hylige Apostel *Petrus* zegt *Dat geen propheti der Schrifture uit eigener ingevinge geschiet*, om dat de Schriftuur is vol van geestelyke en figuurlyke spreuken; waar van wy eenige sullen voortbrengen. *Christus zegt, dese drinkbeker is het Nieuwe Testament in mijnen bloede.* En *Paulus zegt, De steenrotze was Christus.* Item *Christus* zegt in een andere plaatse, *Zo wie een kindeken ontfangt in mijnen name, die ontfangt my*: welke woorden en spreuken, na een geestelyke wyse, en niet na 1 Petr. 1. 20. Luc. 22. 20. 1 Cor. 10 4. Matth. 9 37.

1555. de letter moete verſtaan worden, op dat wy niet en dwalen, gelyk die van Capernaum deden, welke meenden dat het lighaam Chriſti met haar tanden zou gegeten worden, doen hy van een geeſtelyke etinge ſprak, haar antwoordende, dat zulk een vleeſchelyke etinge van zijn lighaam haar niet en konde baten: want het is de Geeſt (zyde hy) die levendig maakt, het vleeſch en is
Joh. 6. 63. niet nut: de woorden die ik tot u lieden ſpreke; zijn geeſt en leven.

Aldus mogen wy dan klaarlyk zien, dat deſe woorden Jeſu Chriſti op een geeſtelyke wyſe, en niet na de letter moeten verſtaan worden: alzo dat de gene, die tot dit hylige Nagtmaal komen, niet hare kaken, nog hare tanden, nog haren buik moete beryde, maar hare herten. *Gelooft* (zegt de hylige *Auguſtinus*) *en gy hebt gegeten.* Wy moeten met ons brengen een geeſtelyken honger: en ge-
1 Cor. 11. 28. lyk de hylige Apoſtel *Paulus* zegt, *De menſche beproeve zig zelve, en ete alzo van dien broode, en drinke van dien drinkbeker*; dat is, indien onſe konſcientien ons getuigeniſſe geven, dat wy waaragtelyk in Chriſtus gelooven, na de meeninge der hylige Schriftuur. Om welke te beveſtigen hebben wy onoverwinnelyke plaatſen der Schrif-
Luc. 22. 19. tuur: want Chriſtus ſelve zegt, *Doet dat tot mijner*
1 Cor. 11. 2. *gedagteniſſe*; *Paulus* ook desgelyks, *Zo menigmaal als gy lieden dit broot zult eten, en deſen drinkbeker zult drinken, zult gy den doot des Heeren verkondigen, tot dat hy komt.* Hier is dan geen veranderinmaar het broot blyft broot, gelyk ook de Euangeliſt *Lucas* betuigt. Voorts Jeſus Chriſtus heeft een
Joh. 14. 3. regtveerdige belofte gedaan, zeggende, *De arme bebt gy lieden altyt met u, maar my en bebt gy lieden niet altyt: want ik verlate de werelt, en ga tot mijnen*
Joh. 16. 7. *Vader: En zo ik niet henen en ga, zo en zal de Trooſter tot u lieden niet komen: en zo ik henen ga, zo zal ik hem tot u lieden zenden.* Zo dan, gelyk hy gezegt heeft, is hy opgevaren ten Hemel, gelyk alle de Euan-
Mat. 3. 2. geliſten getuigen: en gelyk *Petrus* zegt, *De hemel moet hem ontfangen, tot der tyt dat het al weder opgeregt worde*, namelyk, tot den jongſten dag toe.

Aangaande zijn Almogende kragt, wy belijden met *Auguſtinus*, dat Chriſtus byde God en menſche is, en dat voor zo veel als hy God is, hy al omme is, en vervult hemel en aarde: maar voor zo veel als hy menſche is, is zijn menſchelijk lighaam in den Hemel, en alzo en kan hy maar een plaatſe vervulle: want de Schriftuur getuigt, dat, doe hy op aarden was, zijn lighaam niet en is geweeſt in alle plaatſen op een tyt, namelyk, dat zijn lighaam in het graf niet en was, doen het de
Matth. 28. 6. vrouwen aldaar gelogt hebben: nog en was niet te Bethania, daar Lazarus ſtorf, gelyk het blyken
Joh. 11. 15. kan uit Chriſti woorden, zeggende, *Ik ben blyde dat ik daar niet geweeſt en ben.*

Daarom beſluiten wy met de hylige Schriftuur en zeggen, dat Chriſtus is in zijn hylige Nagtmaal op een Sacramentele en geeſtelyke wyſe, voor alle de gene die hem weerdelijk ontfangen: maar dat hy na zijn menſchelyk lighaam is in den Hemel.

Eindelyk verklaren wy verder en belyden voor God die wy in deſe zake tot getuigeniſſe roepen, dat al het gene dat wy gezegt hebben niet en komt uit obſtinaatheit of moetwilligheit, gelyk zommige wel meenen: maar uit een goede konſcientie, welke wy vertrouwen op Gods hylige woort gefondeert te zijn: want eer dat wy ons deſe zake onderwonde hebben, hebben wy God uit gront onſes herten ernſtelyk gebeden, dat wy geen dink mogten doen, dat tegen zijn Goddelyk woort ſtryt: en nadien dat hy zijn kragt in onſe ſwakheit vertoont heeft, zo looven en pryſen wy zijnen hyligen name, door Jeſus Chriſtus onſen Heere, Amen.

Na dat zy de ogregte belydeniſſe van haar geloove overgelevert hadden, zo is de Biſſchop *Boner* nog even wel in zijn boosheit voortgevaren, zoekende zo door ſchoone beloften, als door drygementen, haar van deſe belydeniſſe af te trekken, haar drygende dat hy vonniſſe tege haar wilde uitſprekenen daarom vraagde hy haar, of zy by deſe haar belydeniſſe ſtantvaſtig wilden blyven? Ja, zyde *Meeſter Cauſton*, wy zullen blyven by alles dat in de belydeniſſe onſes geloofs begrepen is: en het gene dat wy met onſe handen geſchreven hebben, dat zullen wy ook met ons bloet verſegelen. Na deſen begon de Biſſchop zijn vonniſſe uit te ſpreke tegen *Meeſter Cauſton*, dewelke den Biſſchop aanſprak, en zyde, dat het een groote onbedagtheit was, ja gants ſonder liefde zijns naaſten, dat hy vonniſſe tegen hen wilde ſtryken, ſonder eens op de belydeniſſe haars geloofs te antwoorden, die zy op de waarheit Gods gegront hadden, en aan dewelke zy zig zelven gewilliglyk wilden onderwerpen. Maar deſe godlooſe Biſſchop, hoewel hy in zijn konſcientie overtuigt was, door de klaarſchynende ſtralen der waarheit die hy in haar bekenteniſſe ſag, zo heeft hy nogtans eerſt *Meeſter Cauſton* veroordeelt om levendig verbrant te worden. Daar na riep hy *Higbed*, en begon ook zijn Artykelen en antwoorden te leſen: en als hy tot het Sacrament kwam, vraagde hem *Boner*, of hy zig wilde bekeeren van zijn kwaat gevoelen van 't Sacrament, en wederom komen tot zijn Moeder de Roomſche Kerke? Neen ik, zyde *Higbed*, gy ſpreekt blaſphemie tegen het lyde Chriſti, en zoekt door alle middelen ons in u liſten en lagen te vange, en ik en wil nimmermeer mijn geloove verzaken, om te geloven in het Sacrament des Altaars uwen God: en hoewel (gelyk gy zegt) dat onſes Voorvaders en maagſchap alzo geloofden, nogtans waren zy bedrogen, want mijn gevoelen is gegront op het Goddelyk woort, het welke zy niet geleſen hebben. Als hy deſe woorden geſproken had, zo heeft de Biſſchop *Boner* hem ook verweſen, gelyk hy *Meeſter Cauſton* gedaan had: En als dat geëindigt was, zo hebben zy haar in de handen van de Stadhouder van Londen overgelevert, dewelke haar lieden wierp in de gevankeniſſe genaamt Nieugat: alwaar deſe Godſalige Heeren den tyt van veertien dagen lagen onder een hoop dieven, niet zo zeer tot haarder verdrukkinge, als wel tot haarder vertrooſtinge, waar over zy God loofden: en om dat haar vertrooſtinge overvloediger zoude werden, zo baden zy alle hare broeders en zuſters in Chriſto, dat zy God ernſtelyk wilden bidden, dat hy wilde voortgaan met dat groote werk van zijne barmhertigheit, dat hy in haar alreede begonnen had, om haar meer en meer te verſterken, alzo dat zy tot den laatſten toe daar in mogten volherden, tot prys en lof des eeuwigen Gods, en tot de vertrooſtinge en verſterkking van alle hare Chriſtelyke broeders.

Eindelyk, als deſe 14. dagen om waren, na den tyt van haar verwyſinge, namelyk, op den 23. *maart*, zijn zy ten vier uren in den morgen, ſtont uit Nieugat gehaalt, en langs door de ſtad van Londe gelyt tot Algaat toe: alwaar zy den Markgraaf van 't Lantſchap van Eſſex zijn overgelevert geweeſt, dewelke haar van daar voerde op een wagen tot de plaatſen daar zy verbrant zouden werden. Namelyk, *Meeſter Higbedt* te Hornden op den berg, en *Meeſter Cauſton* te Raylen, welke Dorpen waren, die byde in 't Lantſchap van Eſſex waren gelegen; alwaar deſe vrome Martelaren, de voorzyde belydeniſſe haars geloofs, met haar bloet tegen de vuur vlammen beveſtigt hebben, ter eeren Gods, en tot verheu-

ginge

55. ginge van de vrome en Godſalige, den 26. dag van de voorzyde Maant in 't jaar onſes eenigen hylants en ſaligmakers Jeſu Chriſti 1555. 1555.

STEVEN KNIGHT.

Laat and'ren vry om goud in berggeweſten graeven:
Men duike om paerelen in 't diepſte van een ſtroom,
't Is alles ydelheid, een ſchaduw, ja een droom
By godvrucht en verſtand, die onwaardeerb're gaven;
Door zulke ſchatten zingt ge, o Kruisheld! in den gloed.
Niets is zo dierbaar dan de rykdom van 't gemoed.

STeven *Knight* was ook mede met *Guliame Hunter*, en nog meer andere, om het getuigeniſſe des Hyligen Euangeli gevangen, die alteſamen ook daar na omgebragt zijn, maar elk in een byſondere Stad: want de vyanden der waarheit hadden vreeſe, indien zy deſe Martelaren al t'ſamen omgebragt hadden, dat daar een oproer onder het gemeenen volk zou ontſtaan hebben, en dat haar deſe proye alzo zoude mogen ontnomen werden. Alzo dat deſe goeden man gevoert is in eene Stad genaamt Maulden, alwaar hy de waarheit vrymoedelyk belydende, om den name Chriſti levendig verbrant is geworden. Hy was een Vleeſch-houwer van zijn handwerk, een man begaaft met groote Godvrugtigheit, en goet verſtant. De Heere heeft gewilt dat het gebed, het welke hy voor zijn doot geſproken heeft, zoude verſameit, en by geſchrifte geſtelt worden, op dat de groote ſtantvaſtigheit in 't ware geloove, van zijn getrouwen dienaar, in toekomende tyden niet verdonkert en zoude werden, en op dat een iegelyk aanziende het Godſalige einde van deſe Martelaar, God in zijnen dienaar zoude loven en pryſen.

Als hy dan gebragt was ter plaatſe daar hy zou ſterven, en de grouwelyke doot des vuur voor zijne oogen ſag, is hy nedergevalle op zijn knien, ſlaande zijn oogen na den Hemel, en heeft aldus zijn gebed met mond en herte tot zijnen hemelſchen Vader uitgeſproken.

O Heere Jeſu Chriſte, om wiens name ik gewilliglyk en met blyder herten dit myn leven te pande ſtelle, liever hebbende te verdragen dit zware torment van myn kruis, en te verliefen alle myne goederen en middelen, dan dat ik die zoude toeſtemmen, dewelke uwen hyligen name laſteren, en uwe geboden verwerpen! Gy ziet wel, O Heere, datmen my het leven van deſe werelt preſenteert, indien dat ik den dienſt van uwen hyligen naam wilde verlaten, en my zelven ſtellen als een ſlave van uwe vyanden; maar ik hebbe door uwe genade liever uitgekoſen deſe tormenten mijns ligbaams, en het verlies van dit leven, agtende alle dingen gelyk ſtof der aarden, op dat gy moogt weſen myn gewin in de doot. En voorwaar in mijn herte is zulk een liefde t'uwaarts ingeprent, dat mijn gebeele ziele tot u is verſugtende en verlangende, gelyk een herte dat moede gejaagt is, dorſt na een fontyne van verkoelende wateren. O Heere! ſtaat my by met de genade van uwen H. Geeſt, door welke de zwakheit mijns vleeſchs mag verſterkt worden, en ſonder welke ik heel zwak en onſterk zou moeten blyven. Gy kent, O Heere, de boosheit van mijnen zinnen, gy weet dat ik anders niet en ben dan onprofytelyk ſtof der aarden Daarom, O Heere, gelyk gy door uwe genade, dewelke ik zo dikwils gevoelt heb, my deſe weldaat gedaan hebt, dat gy my hebt geſtelt onder't getal van uwe uitverkorene, en nu ook weerdig geagt, dat ik door deſen bittere Kelk, die ik hier drinken moet, zou getuigeniſſe geven van u H. Euangelium: alzo bidde ik u nu ook dat uwe Almagtige regterhand my wil verſterken tegen dit vreeſelyk element des vuurs, het welke in den uitterlyken ſchyn zeer grouwelyk en vervaarlyk ſchynt te weſen, in voegen dat het door uwe Goddelyke magt voor my verdraaglyk gemaakt werde: op dat mijn ziele alzo door de kragt des H. Geeſt gewapent zijnde, door de pyne des vuurs in uwen ſchoot ontfangen mag worden, op dat ik, gelyk door een ſop uits gejuivert zijnde, af mag leggen de verdorvenheit van deſe natuur, om wederom by u met een volmaaktheit bekleet te worden. O alderbarmhertigſte Vader! maakt dat dit brant offer en ſacrifycie by u zy van een goede reuke, om die groote offerhande van uwen eenigen Sone Jeſu Chriſti, in wiens name ik u deſe mijne offerhande, hoedanig die zy, opoffere: vergeeft my alle mijne ſonden, gelyk ik vergeve alle die tegen my iet misdaan hebben. Spryt over my uwe vleugelen, O aldergoedertierenſte Heere! maakt my deelagtig van uwe hemelſche ryke, die nu mijnen geeſt in uwen hande bevele.

Als hy deſen woorden geëindigt hadde, wert het vuur rontom hem aangeſteken, welke doot hy zeer ſtantvaſtelyk verdragen heeft binnen Maulden, den agtentwintigſten dag van Maart, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert vyfenvyftig.

RAWLINS WHITE.

OP den ſevenentwintigſten dag der voorzyder maant Maart heeft *Rawlins White* (na dat hy vele aanvegtingen van de Roomſche Prieſters, die hem van 't ware geloove Jeſu Chriſti zogten af te trekken, geleden had) de waarheit met zijn bloet verſegelt, latende zig zelve om den name Jeſu Chriſti levendig aan een ſtake verbranden, in de ſtad Cardiffe, in 't jaar onſes Heeren en Saligmakers vyftien hondert vyfenvyftig.

JOHANNES LAURENTIUS, en GULIAME DIGEL

JObannes Laurentius was Paſtor van Lexdovie, dewelke in zijne zwarigheden gelyk als gemalen zijnde, door het groot gewigte van de yſere ketenen, en lange gevankeniſſe, had zulke kwetſuren gekregen in zijne voete, dat men hem moeſte dragen waar dat zy hem hebben wilden: maar dit niet tegenſtaande, zo was hy nogtans van groote couragie, en magtig in hylige en goede redenen voort te brengen, met dewelke hy de ware Religie, en leere der Apoſtelen was beſchermende; alzo zig zelve betoonende te weſen een vroom kampioen Jeſu Chriſti, in deſen laatſten kamp tot den welken hy geroepen was. Aldus dan vromelyk ſtrydende tegen de Antichriſtiſche dienaren, vyanden van de waarheit, beſchermende de ware en Chriſtelyke Religie, is eindelyk te Colcheſter levendig verbrant geworden, den negenentwintigſten Maart, in het jaar vyftien hondert vyfenvyftig.

Op den zelven dag en maant is binnen Damburie om de leere des Euangeliums verbrant, een Godſalig man, genaamt *Guiliame Digel.*

ROBERT FARRAR tot Carmarden verbrant.

DE eerſte Biſſchop dewelke gevonden wert in de rolle van de gene die om de waarheit geſtorven zijn, na *Johannes Hoper*, Biſſchop van Gloceſtre, is *Robert Farrar*, Biſſchop van St. *David* in Walſch Engelant, dewelke tot deſe Biſſchoppelyke weerdigheit geroepen was, door 't toedoen van den Hertoge van Sommerſet, die, ten tyde van Koning *Eduard*, Beſchermer was van Engelant. Deſe goede Biſſchop is veel moeite en ongemak aangedaan geworden, in den tyt van de Koning *Eduard*, na de doot van deſen voornoemden Sommerſet, Beſchermer van Engelant: en dat principalyk door de oprokkinge van een genaamt *Conſtantin*, dewelke tegen hem eenen haat opgenomen had, uit oorzake (gelyk men zegt) dat hy een Prebende of Canonifye gewygert had aan een ongeleert menſch. Hoedanig de oorzake van deſen haat geweeſt zy, het zy om deſe of om eenige andere oorzake; zo heeftmen nogtans deſen goeden man, deſe wygeringe van de Prebende, al op eenen anderen voet en meeninge te laſte ge-

1555. *ROBERT FARRAR tot Carmarden verbrant, met een klyn vuur van turf, zo dat hy lang-* 1555
zaam door het vuur en grooten rook, verbrant en verſtikt is.

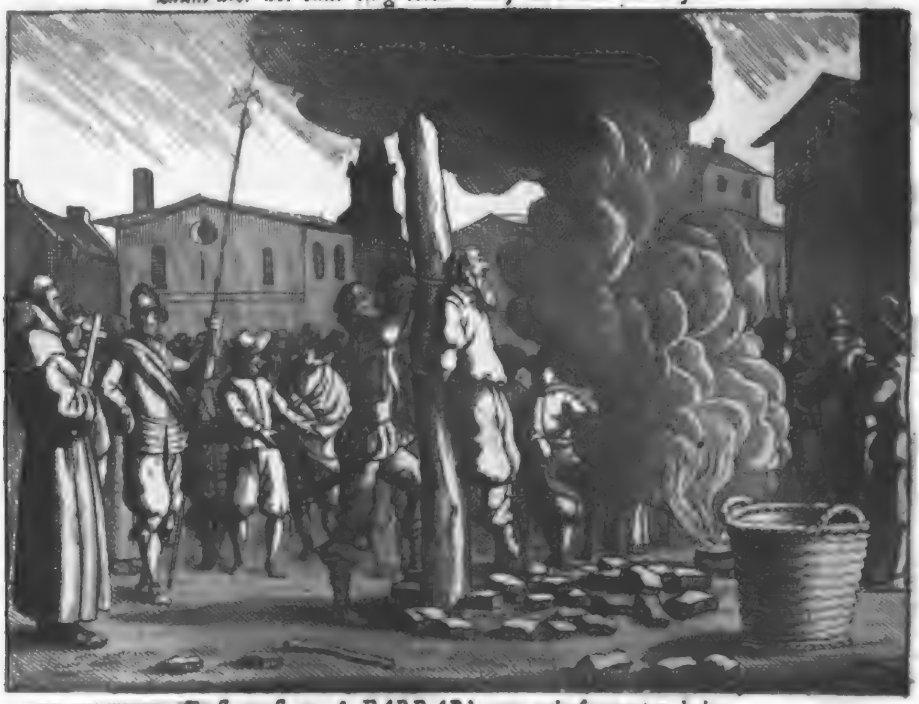

Eerſt moeſt ge, ô FARRAR! van geloofsgenooten lyden
Door bitſe baat en nyt, twee peſten van 't gemoed,
Toen ſloeg geweetensdwang haar klaauwen in uw bloed,
Gebeeten op uw deugd en zeegepraalend ſtryden
Voor 't dierbaar Kruisgeloof, dien koſtelyken ſchat,
Van veelen wreed belaagt, van weinigen bevat.

gelegt. Het fondament waar op deſe *Conſtantin* zijn beſchuldinge bouwde, was dusdanig: Als dat *Robert Farrar* een langen tyt onder zig gehouden had eenige Prebenden van zijn Kerke, tot 'er tyt, dat hy bekwame perſone gevonden had, om haar deſe Prebenden te laten genieten. Voorders zijde hy, dat hy voor zig zelven eenige landen ofte beſittingen gekogt had, 't welke was ſtrydende tegen de openbare Wetten van 't Koningryk van Engelant. Want daar was een verbot gedaan aan alle Kerkelyke perſonen, door de Wetten en Ordinantien van den Lande, als dat zy haar lieden met geen wereltlyke dingen en zouden bemoejen. Hier mede dan heeft hy hem gaan beſchuldigen, daar *Farrar* nogtans noit tot zulken begeerlykheit genegen had geweelt: maar hoort dog hoe dat de zake met hem gelegen was. Een Edelman van zijne naaſte geburen, had op diverſche ryſen zeer groot gebrek van gelt, en had daarom te koop geſtelt een deel van zijne erfgoederen. *Ferrar* ziende de benauwtheit van den Edelman, is beweegt geworden, om liever eenig compact met den Edelman te maken, dan dat hy bedwongen ſoude weſen door gebrek van gelt zijn erfgoet te verkoopen. En al was het dat hy zo heel wel niet voorzien was van gelt, zo heeft hy nogtans, om te hulpe te komen 't gebrek van zijn gebuurman, hem een ſekere zomme gelts gepreſenteert, zo veel hy voor dien tijt van doen ſoude hebben, op konditie, dat hy hem ſoude bewijſen op een ſeker ſtuk lants, zo veel waardig zijnde als hy hem zou verſchiete, welk lant ſoude weſen als een pant en verſekeringe van zijn gelt, en dat hy zijn lant wederom t'zijnwaarts ſoude nemen, zo haaſt als hy de gelegentheit zou hebben, om het ſelve gelt wederom te geven. In deſer voegen dan heeft hy wyſelyk willen handelen, op dat hy in toekomende tyde, in geen perykel en ſoude weſen van zijn gelt te verlieſen: ter ander zijde, op dat de Edelman mogte hebben, waar mede hy zig zelven konde behelpen, ſonder van zijn erf-goederen berooft te worden. (Men moet niet twyffelen of de Biſſchop, dewelke een man was van ſeer goet leven, heeft dit gedaan meer om den Edelman in zijn benautheit te hulpe te komen, dan om zijn eigen profyt.) Het is gebeurt dat deſe ſelve Edelman, korts daarna van meeninge is geworde alle zijn goet te verkopen, en is daar over eerſt gekomen by den Biſſchop *Farrar*, om te vernemen of hy 't ſelve begeerde te koopen: maar alzo hy zag dat *Ferrar* daar gants geen zin toe en hadde, is hy gegaan by een ander Edelman, die over langen tijt een kwaat herte tot *Farrar* gedragen had. De Biſſchop dit alles verſtaan hebbende, en overleggende wat een moeite en ongeruſtigheit dat 'er zou ontſtaan, indien deſe nijdige Edelman eenmaal beſate 't lant, dat hem zo na gelegen was, en vreſende deſe kwade geburſchap, zo heeft hy zelve dit lant gekogt, invoegen nogtans dat de Edelman de verkoper, den vrydom zou hebben om deſe erfgoederen wederom tot zig te nemen, wanneer hy de magt hadde de zomme die daar voor gegeven was te reſtitueren, zo dikwils en zo vele tſeffens gevende, als het hem gelegen zoude komen. Men lyde hem ook mede te laſte, dat hy 't inkomen van het eerſte jaar niet betaalt en hadde aan den Threſorier van den Konink. Daarentuſſchen den Hertoge van Northumberlant, dewelke hem zogt

ter

Digitized by Google

1555. ter doot te brengen (by avonturen om dat den Hertog van Sommerſet hem zo goeden gunſte wastoedragende) zogt in alle manieren hem zijn Bisdom te ontneemen, om hem alzo te doen vallen in de handen van zijne vyanden. Deſe Biſchop dan omcingelt zijnde met alle deſe zwarigheden, is eindelyk van zijne Kerke geſchyden en in den kerker tot Londen geworpen, alwaar hy by na twee jaren lank gelegen heeft, ontrent 't einde der regeeringe van Konink *Eduard*. De autheuren van alle deſe zijn zwarigheden, zijn ook mede oorzake geweeſt, dat deſe goede man geworpen is geworden in het tempeeſt van de groote vervolginge der Koninginne *Maria*. Want terwylen dat hy in den kerker, genaamt Fletien, gevangen lag, zo heeft de vervolginge van de voornoemde Koninginne beginnen op te ryſen, onder welke deſe goede man ten eerſten in den kerker gevonden is. Men zogt aan alle kanten de andere Biſſchoppen om haar gevangen te ſtellen. Zy ſtelden het proces van *Furrar* in de hande van zijne vyanden. Maar God, die de zijne nimmermeer en verlaat, heeft gewilt dat hy tegen haar zoude weſen als een onverwinnelyke ſteenrotſe. (Hier zoude ook wel dienen verhaalt te worden, hoe hart dat deſe Godſaligen man van zijne vyanden de Papiſten, gehandelt is geweeſt, hoedanig dat zijn proces geweeſt zy, en hoe dat hy veroordeelt is: maar men heeft tot nog toe zeer kwalyk de waarheit daar van konne vernemen, dan alleen dat hy na *Jan Hoper* uit de gevangeniſſe gebragt is, om van zijn geloove ondervraagt te worden.) En de Regters ziende, dat zy hem van de waarheit niet en konde aftrekken, dewelke hy ſtantvaſtelyk beleet, hebben zy eindelyk over hem de ſententie des doots uitgeſproken, gelyk zy te voren gedaan hadden tegen *Jan Hoper*: alzo dat hy twaalf dagen daar na gelyt is na 't lant van Walles, in de Stad van Carmarthen, van dewelke hy Biſſchop was, om aldaar met groote tormenten levendig verbrant te worden. Want alzo hy gekomen was ter plaatſen daar hy zijne offerhande zou doen, zo hebben zy hem aan een ſtaak gebonden, leggende rontom zijn lighaam ſeer wynig vuur, waar over dat hy groote pijne geleden heeft, en principalyk om dat in die contryen geen hout en is: maar hebbe daar alleen turven, die zy uit de vette aarde graven; zo dat 't vuur ontſteken zijnde, meer rook van zig was gevende dan vlamme; in voegen dat deſe H. Martelaar half gebraden zijnde, eindelyk verſtikt is door den grooten damp van deſe turven, en heeft alzo voor den Name Chriſti ſeer ſtantvaſtelyk zijn ziele opgeoffert in de handen zijns Hemelſchen Vaders. Hy was een man lang van ſtature, ſterk van lighame, zwart van koleur, ſtantvaſtig in zijne daden en woorden: hy hadde ook mede deſe byſondere gave der memorie, dat hy zo vaſt de H. Schrift van buiten konde, dat men niets daar uit en konde voortbrengen, of hy wiſte te zeggen in wat *boek* en *kapittel* dat het ſelvige begrepen was. Hy is verbrant in de Stad van Carmarthen, den dertigſten *Maart*, in 't Jaar onſes Heeren en Saligmakers vyftien hondert vyfenvyftig.

hier het tran een v Biſ-

JAN ALCOCK.

Op den tweeden dag van de maant *April*, in 't jaar vyftienhondert vyfenvyftig, is *Jan Alcock*, na dat hy een langetyt om het getuigeniſſe Jeſu Chriſti gevangen gelegen had, in een kerker, met name de nieuwe Poorle; van ſiekte geſtorvenen door dit middel is hy ontkomen de wreede doot des vuurs, die hem beryt was. De vyanden der waarheit ziende dat haar deſe proje nu alzo ontnomen was, en dat zy over hem hare wreetheit niet en konden gebruiken, zo hebben zy dit nogtans niet ongewroken gelaten aan zijn doot lighaam, het welke zy zeer onbeleefdelyk hebben doen werpen in den ſtinkenden drek, op het velt buiten de Stad van Londen, waar in deſe godlooſe menſchen vervult hebben, het gene dat gezegt is door den Propheet: *Zy hebben de lighamen uwer knegten den vogelen onder den Hemel te eten gegeven, en het vleeſch uwer Hyligen den Dieren in den lande.* Pſal. 79. 2.

1555.

JORIS MARSCH.

Joris Marſch, een getrouw Dienaar Jeſu Chriſti, was geboren in Engelant in de Parochie van Deane gelegen, in 't Hertogdom van Lancaſter: na de doot van zijn huisvrouw, ſtelde hy zijn huisgeſin en kinderen in goede orden, en ontſteken zijnde met eenen godlyken yver, is hy na de hoge ſchole van Cantabrigia getrokken, om aldaar zijn wetenſchap te vermeerderen: en heeft in allerly Godſalige deugden alzo toegenomen, inſonderheit in de kenniſſe des Goddelijken Woorts, dat hy is geroepen als een medehulper in de verkondinge des H. Euangeliums, benevens den vromen Martelaar *Laurens Sanders*, tot de Gemynte van Langton, alwaar hy vrymoedelyk, tot ſtigtinge der vromen, en tot uitroeijinge van de grouwelyke afgoderye, en ſuperſtitie des Antichriſts was predikende. Alzo dat de vyanden der waarheit tegen hem verbittert zijnde, niet lydende dat hare werken der duiſterniſſe, door de klaarſchynende ſtralen des Euangeliums zouden ontdekt werden, hebben uit haat alle valſche middelen gezogt, om hem ter doot te brengen. Zy en wiſten geen beter raat, om haar lagen aan te leggen, dan hem te beſchuldigen voor den Grave van *Darby*, die een groot vervolger van de ware Godsdienſt is geweeſt: en hebben hem alzo tegen *Joris Marſch* opgehitſt, dat hy hem voor zijn Raat heeft doen ontbieden, om van wegen zijn geloove geëxamineert te worden.

Als hy nu voor den Grave gekomen was, zyde de Grave tot hem, dat hy was een van de gene, die het zaat van tweedragt onder het volk ſtroiden. Ik en ben zulks niet, (zyde hy) daar en is niemant, die my van zulks te regte beſchuldige kan. Maar zijde de Grave, wat hebt gy voor een geloove? Hy antwoorde en zyde tot hem: Ik geloof in God den Vader, en in Jeſus Chriſtus zijnen eeniggeboren Soon, en ook in den H. Geeſt. Ik geloof ook alles dat in het Oude en Nieuwe Teſtament geſchreven is. Ik geloove ook de vier Symbolen des geloofs, namelyk, dat van de Apoſtelen, dat van 't Concilio van Nicea, dat van *Athanaſius*, en dat van *Auguſtinus* en *Ambroſius* gemaakt is. Doe vraagde hem de Paap van Grapnall, die by den Grave ſtont, wat zijn gevoelen was aangaande het Sacrament des Altaars? Ik geloove (zyde hy) dat, zo wie het H. Sacrament des Avontmaals waardiglyk ontfange zal, na het gebruik en inzettinge Chriſti, dat hy eet en drinkt het vleeſen bloet Chriſti, met alle de weldaden zijns doots en wederopſtandinge, tot zijn eeuwige gelukſaligheit, nademaal dat Chriſtus is alomme, en ook tegenwoordig in zijn Sacrament. Na dit vraagde hem de Paap, of het broot en de wyn niet en wert verandert in 't vleeſen bloet Chriſti, 't zy dat 't ontfangen wert, of bewaart in de Ciborie, en dat door de kragt van de woorden die de Prieſter ſprak. Doe zyde hy, dat hy niet verder en wiſte, dan het gene dat hy alreede gezegt had, en bad hen, dat zy hem niet tergen en wilden, met zulke harde vragen, die zijn verſtant te boven gingen, waar door zy mogten zijn lighaam in perykel des doots brengen, zeggende daarbeneven, dat Paulus ons leert, dat wy verwerpen zouden de vragen, die dwaas en ſonder leeringe zijn, wetende dat zy ſtryt voortbrengen.

1555. *JORIS MARSCH wreedelyk aan een ſtaak verbrant, met een tonneken pek en tarre, I 5*
om zyne tormenten te vermeerderen, boven zyn hooft geſtelt.

Uw deugd, ô MARSCH! ſtond pal ſchoon duizend onweervlaagen
In een verbolgen zee van bloeddorſt, baat en wraak
Uw lichaam pynigden, doch die 't met God durft waagen,
Stapt over alles heen, en lacht met ſchynvermaak.
De vrye ziel laat hier zich kluiſteren noch binden,
Zy weet, hoe 't gaat, den weg van 't Paradys te vinden.

Doen was de Grave grootelyks verſtoort, en beval hem dat hy zijn gevoelen van 't Sacrament rondelyker zou beſchryven. Hy antwoorde, dat hy daar van anders niet en konde zeggen, dan 't gene dat hy daar van alreede gezegt had. Doen wert hy meer toornig, en begon zomtyts hem zwaarlyk te drygen, zeggende, dat hy hem als een verrader wilde dooden; en zomtyts meende hy hem te trekken van zyn geloove door ſchoone woorden, zeggende, dat het hem zeer aangenaam zou zijn, en hy zoude hebben een groote okkaſie om hem te verblyden, indien hy tot de Roomſche Kerke wilde komen: Maar merkende dat hy onbeweeglyk was, zo heeft hy hem in eenen donkeren kerker geworpen, alwaar deſe Godſalige man God heeft gebeden uit den gront zijns herten, dat hy zijn geloove wilde verſterken, om Chriſtus vrymoedelyk te belijden, op dat hy door haar menſchelyke wysheit en ydele verlydinge niet bedrogen werde.

Als hy nu in deſe gevankeniſſe lag, hebben de Papen hem zwaarlyk aangevogten, onder andere was 'er een genaamt *Sbereburn*, deſe tergde hem meeſt, en zyde, dat alle de invoerders en lief hebbers van de nieuwe Religie, geen voorſpoet of geluk en hadden, want (zyde hy) zy waren gedoot, of in de gevankeniſſe geworpen, of altyt in perykel van haar leven; en dat ter contrarie die van de Roomſche Kerke altoos voorſpoet en geluk hadden, waar uit 't blykt dat deſe de ware Kerke was. *Joris Marſch* zijde tot hem, dat hy in de Schriftuur geleert was, niet te oordeelen van dingen na den uitwendigen voorſpoet of tegenſpoet, want hy zogt geen ydele glorie in deſe werelt, maar 't eeuwige leven zijner zielen; en niet paſte op de wereldlyke ſchande, maar op de eerbiedende vreeſe, die hy God ſchuldig was. Het jammert my (zijde deſe verzoeker) dat gy een ſchoon jongman zijnde, heel fraai van perſoon, die wel leven kon, en veel goets doen, nu zo vaſt blyft by zulke dwaſe opinien, om u zelven om den hals te brengen. *Joris* antwoorde en zijde, dat hoewel zijn leven, Moeder, Kinderen, Broeders, Suſters, Vrienden, en zegeningen deſer werelt, hem zo dierbaar waren als andere menſchen, en dat hyſe zeer geern zou genieten, zo 't ware met een goede konſcientie, ſonder Chriſtus oneere of ſchande aan te doen; nogtans om Chriſti wille wilde hyſe altemaal verlaten: want (zijde hy) ik agte my zelven nu als een ſchaap, dat tot ſlagtinge geſchikt is, en derhalven wil ik ook geduldelijk verdragen al het gene dat myn Hemelſche Vader my opleggen zal. En dit was de eerſte aanvegtinge die hem voor de Grave te Lathum geſchiet is.

Als zy nu merkten dat hy ſterker en ſtantvaſtiger in Chriſti te belijden geworden was, zo heeft hem de Graaf in 't Kaſteel van Lancaſter geworpen onder een hoop dieven: Alwaar deſe vrome krygsknegt Chriſti zo door Papen, als door die tot hem kwamen, onder 't ſchyn van vrienden, zwaarlyk aangevogten wiert, om hem van zijn geloove af te trekken: Maar hy heeft haar ſcherpelyk beriſpt, gelijk Chriſtus Petrus gedaan heeft, zeggende, Wykt weg van my Satan, want gy zyt my hinderlijk, want gy verſinnet niet dat Gods is, maar dat der menſchen is: en daarom bad hy haar datſe hem niet langer kwellen wilden, want hy wilde door de genadige hand Gods, die hem verſterkt hadde, tot den laatſten toe volſtandig blijven, in al het gene hy geloofde, en in 't gene dat hy van te voren beleden had. Na deſen Matth. 16.

Digitized by Google

55. deſen en hebbenſe hem niet langer getergt: alzo dat hy met luider ſtemme God in den kerker, met een ander medegevangen, aangeroepen en gebeden heeft, en las alle dage twee of drie kapittelen in de H. Schriftuur, dat het volk haar verwonderden, en kwamen rondom de gevangenisſe om hem te hooren. Als de Regtdag gekomen was, dat de dieven haar vonniſſen zouden ontfangen, is de Grave van Darby na Lancaſter gekomen, en heeft *Joris Marſch* ontboden, die onder deſe dieven met ketenen aan zijne beenen in het Regthuis geſleept was, op dat hy zijn hand voor de Vierſchare (gelyk een kwaatdoender) zou ophouden, als een teeken zijn misdaat, en voor den Grave en de andere Regters geëxamineert worden. Doen begon de Grave hem te drygen, zeggende, dat hy hem nu om zijn ketterye zou dooden. *Joris Marſch* antwoorde hem en zijde, dat hy hoopte dat zijn Edelheit, zijnde een Edel Raatsheer van den ſaligen Koning *Eduard de Sesde*, die de Regten en Wetten van de wederopregtinge des geloofs en waren Godsdienſt toegeſtemt, geconſenteert, en geordonneert had, op datſe neerſtelijk onderhouden zouden werden: nu zo haaſtelyk verandert zijnde, in de doot van de arme menſchen, die de waarheit beleden, niet conſenteren zou. En aldus heeft hy deſen vervolger in zijn konſcientie aangetaſt.

Nu regt op deſen tyt kwam Doctor *Georgius Cotes*, Biſſchop van Cheſter, te Lancaſter, door bevel van de Koninginne *Maria*, om de grouwelyke afgoderye en ſuperſtitie des Antichrists weder op te regten, en de zuivere predicatie des H. Euangeliums te verbieden. Deſe is van paſſe gekome, om deſe onnoſele proye in zijne klauwe te vangen: want zo haaſt als hy gekomen was, hebben zy hem voor deſen godlooſen Biſſchop beſchuldigt, overleverende alle zijne belydenisſen in zijne handen: maar om dat hy niet lang aldaar blyven konde, zo nam hy hem van daar na Cheſter toe: en ten eerſte voor zijn wellekom, wierp hy hem in een ſtinkenden kerker, met boejen aan zijn beenen: en na dat hy een lange tyt aldaar gelegen had, heeft hy zijn Raat doen vergaderen, op dat hy voor hem zou onderſogt worden. Ten eerſten vraagde hy hem voor de Kancelier en de andere Papen, waarom hy gezegt had tot den Grave in zyn belydeniſſe, dat 't geloove en leere, die in den tyt van Koninк *Eduard* geleert was, 't ware gelove en de leere van de waaragtige Kerke was, en niet de leere van de Roomſche Kerke, waar over de Biſſchop van Romen 't Hooft is, wiens authorityt en magt hy in Engelant gewygert had: zeggende, dat de Biſſchop van Romen geen meer authorityt in Engelant had, dan de Biſſchop van Kantelberg te Romen; hy vraagde hem ook, wat hem dogte van *Linus*, *Anacletus*, en *Clement*, of zy geen vrome Biſſchoppen waren. Ik en ſpreke niet, zyde hy, van haar perſonen, maar van haar leeringe, die in veel poincten ſtryden tegen de leere Chriſti. Wel, zyde deſe Biſſchop, gy zyt een vermeten gaſt, en wat zijnder dog voor poincten in de leere van de Roomſche Kerk, die tegen de leere Chriſti ſtryden? Og, mijn Heere, zyde *Joris Marſch*, en oordeelt zulks van my niet, die nu ſta op het uitterſte van mijn leven of doot, wat oorzaak van vermetenheit kan yemant hebben, zijnde in mijnen ellendigen ſtaat? Onder andere Hooftſtukken dwaalt de Roomſche Kerke inde uitdeelinge van het hylige Nagtmaal: want Chriſtus doen hy het ingeſet heeft, gaf zijnen Diſcipelen byde het broot, en den
16, 26. drinkbeker, zeggende, *Neemt, eet, drinkt alle daar uit*. Ook desgelyks getuigt *Paulus*, dat het aan de Corinthers gegeven was, ja voor vele hondert jaren in de eerſte Kerke is gebruikt geweeſt. Nu, de Roomſche Kerke neemt weg van de leeke een deel van 't hylig Sacrament, namelyk, den Drinkbeker: daarom indien ik in mijn konſcientie verſekert ware uit Gods hylige Woort, dat het wel gedaan ware, als dan zou ik geerne met u in dit verſchil over een komen. 1555.

Doen riep de Biſſchop met luider kele: *Non diſputandum eſt cum hæretico*, dat is, *men moet niet diſputeren met een Ketter*, en begon hem te laſteren, dat hy vol ketterye was. *Joris Marſch* antwoorde hem, dat hy geen ketterſche opinien en maintineerde: en zyde, dat hy een grouwel had van alle ketterſche opinien, hoewel zy hem van zulks t'onregt beſchuldigt hadden, houdende geen ander gevoelen, dan het gene dat met Gods Woort en de Wetten van 't lant over een kwam, die door openbare Regte en Statuten beveſtigt was, waar in hy tot den einde toe wilde volherden, byde in het leven en ſterven. Doen ſprak de Kancelier tot een genaamt *Leach*, dat hy verder van *Marſch* zoude ſtaan, op dat hy hem met zijne ketterye niet beſmetten zou.

Eindelyk, de Biſſchop trok een geſchrift uit zijn boeſem, en begon het vonniſſe des doots te leſen: en als hy dat half doorgeleſen had, de Kancelier, om zijn doodelyke liefde te tonen, riep hem aan, en zyde: Mijn Heere, hout op, hout op by tyts, want indien gy verder leeſt, daar en is geen remedie om het vonniſſe te wederroepe: en met een vraagde hem de Biſſchop, of hy de genade van de Koninginne wilde omhelſen. Hy antwoorde, dat hy zo geerne zoude genade van de Koninginne aannemen, als iemant van haarlieden, maar hy en derfde zijn Saligmaker Jeſus Chriſtus niet verloogenen om zijne eeuwige genade voor een tydelyke genade te verlieſen, en conſequentelyk de eeuwige doot van zijne ziele te verwerven.

Doen begon de Biſſchop wederom zijn bril op zijn neus te zetten, en de ſententie by na uitgeleſen hebbende, de Kancelier wederom met een laggent en ſchimpig gelaat, bad hem dat hy nog eens ophouden wilde, want by aldien hy verder leſen zoude, zijn wederroepinge en kon hem dan niet baten: en vraagde hem, of hy zijn gevoelen verzaken wilde. Neen ik, zyde hy: en een Paap, die by hem ſtont, nam hem by de mouw, en bad hem, dat hy wilde herroepen en zijn leven behouden. Hy antwoorde en zyde, dat hy zo geerne zou leven als zy lieden: maar de oorzake was, dat, indien hy zijne Meeſter Jeſu Chriſti zou verloogenen, hy zoude hem ook verloogen voor zijnen Hemelſchen Vader. Nu, dit batement ſpel geëindigt zijnde, zo heeft hy t'eenemaal het vonniſſe des doots tegen hem uitgeſproken, en zyde hem tot zijnen trooſt, dat hy nu voor hem niet bidden wilde, niet meer dan of hy een hont ware: en van ſtonden aan hebben zy hem in de handen van de wereltlyke Regters overgelevert, om levendig verbrant te werden. Deſe wierpen hem ten eerſten in een donker gat, genaamt Northgate, alwaar hy lag tot den tyt zijns doots.

De wyle hy nu in deſen kerker lag, zo hebben de vyanden der waarheit hem van alle menſchelyke hulpe en vertrooſtinge berooft; verbiedende alle de gene, die hem eenige byſtant of goet wilden doen, dat zy by hem niet komen zouden, nog met hem ſpreken. Waar door de lieden zo vervaart en verbaaſt waren, datſe niet wel by hem dorſten komen, door vreeſe datſe zelve ook mogten beſchuldigt worden. Nogtans waren der eenige Godſalige mannen, die hem toegedaan waren om des H. Euangeliums wille, deſe kwamen by hem lanks de veſte in den avontſtont, en haar hoofden ſtekende door een gat dat in den kerker uit kwam, riepen hem aan, en vraagden hem, hoe

1555. 't met hem geſtelt was? Hy heeft haar geantwoort, en zyde met een vrolyk gemoet, dat hy zeer wel te paſſe was, lovende en dankende God zeer hooglyk voor deſe zijne oneindelyke barmhertigheit, dat hy hem weerdig had geagt om te ordineren tot een getuige zijner waarheit, en dat hy voor deſelve zou lyden, waar over hy zig zelven grootelyks was verblydende, biddende God dat hy hem met zijn H. Geeſt alzo verſterken en vertrooſten wilde, dat hy onder 't kruis niet verflauwen mogte; maar met alle geduldigheit het zelve verdragen tot eer en prys van zijnen hyligen Naam, en tot vertroofſtinge en ſtigtinge zijner Kerke. Dit en diergelyke gebeden heeft deſe vrome getuige Jeſu Chriſti dikwils uitgeſtort, dewyle hy in deſe gevankeniſſe lag; alzo dat zy zijn bewogen geweeſt (ziende datſe hem by na verhongert hadden) om hem altemet een ſtuk gelts door dit zelve gat in te werpen, het welke *Joris Marſch* tot zijn nootdruft gebruikt heeft.

Als den dag zijns lydens genaakte, in den welken hy deſen bitteren drinkbeker des doots ſmaken zoude, zo kwamen de Officieren met haar Dienaren om hem uit den kerker te halen. Hy is dan met haar gegaan, gelyk een ſchaap dat tot ſlagtinge geſchikt is. En als hy de plaatſe der executie genaakte, zo is 't geſchiet, dat eenige van het blinde volk hem gelt geprefenteert hebben, meenende dat hy met een borſeke ter doot zoude gaan, gelyk de ſtruik roovers deden om gelt voor de Papen te bedelen, op datſe zekere Zielmiſſen zouden zingen voor haar na haar doot, waar door zy deſe ellendige menſchen wys gemaakt hadde, datſe ſalig zoude werde, by aldien zy zulks dede: maar hy ſprak eenige mannen aan, die naaſt by hem gingen, dat hy hem met haar gelt niet bemoejen en wilde, biddende haar, dat, indien iemant hem iet ſchenken wilde, datſe het den armen, of die in de gevankeniſſe waren, geven zouden. Daar na gink hy voort met een boek in zijn hand, met vrolyken gemoede, waar in hy dikwils las: uit welke oorzake het volk begon te zeggen, dat hy ter doot henen gink, niet gelyk een kwaatdoender maar als een die den doot niet verdient en had.

Als hy nu ter plaatſe gekomen was, daar hy God zijnen Hemelſchen Vader zijn offerhande zou opofferen, trok een van de Rigters der Stad een ſchrift uit, en zyde tot hem, dat 't was de vergiffeniſſe van de Koninginne, die hy mogte aannemen, by zo verre hy zijn gevoelen wilde verzaken. Doen antwoorde hy hem en zyde, dat hoewel hy de Koninginne zo lief had als iemant van haar en dat hy haar gunſte gewilliglyk zou wille aannemen: nogtans aangezien dat het ſtrekte tot dien einde om hem van God af te trekken, zo en konde hy haar vergiffeniſſe met zulken koſtelyken prys en konditie niet koopen.

Als hy dit geſproken had, keerde hy zig tot het volk, en begon haar aan te wyſen de oorzake van zijn doot, biddende en vermanende haar, datſe Jeſus Chriſtus zouden aankleven, en hem met een waaragtig geloove aanhangen. Het welke de Officier merkende, begon hem te beriſpen, zeggende: *Joris*, 't is nu geen tyt om te prediken. Myn Heere, zyde hy, vergeeft het my: en met een viel hy vlak neder op zijn knien en bad en als dat gedaan was, trok hy zijn kleederen af tot zijn hembde toe, en met een groote keten die rontom zijn lyf gedaan was, hebben zy hem aan den ſtaak gebonden, werpende een groot getal van buſſen houts onder zijne voeten: maar deſe wreede en onmenſchelyke vyanden der waarheit daar mede niet te vreden zijnde, hebben een tonneken pek en tarre over zijn hooft gehangen, om zijne pyne en tormenten te vermeerden: alzo dat deſe vrome getuige Jeſu Chriſti, overmids dat het vuur qualyk geſtookt was, en dat de vlamme des vuurs herwaarts en derwaarts door den wint gedreven was, groote pynen en tormenten in zijn doot heeft geleden, het welke hy nogtans met groote patientie en geduldigheit heeft verdragen. 1555.

Maar dit moeten wy waarnemen, dat nadien hy een langen tyt in 't vuur gepynigt was ſonder hem eens te roeren, in voegen dat zijn lijf gebraden en opgezwollen was, alzo dat men de keten die ront om zijn lyf gebonden was, nauwelyks zien konde, en dat 't volk meende dat hy al doot was; zo heeft hy nogtans ſubytelyk byde zijne armen uitgerekt, en riep met luider ſtemme: *Hemelſche Vader ontferm u mijner*: en als hy dat gezegt hadde, zo heeft hy den Heere zijnen geeſt gegeven te Weſtcheſter, in 't jaar vyftien honder vyfenvyftig, den vierentwintigſten *April*.

Hier uit was het volk zeer verbaaſt zeggende, dat hy voorſeker een Martelaar was, en dat hy met een wonderbaarlyke lytſaamheit geſtorven was. Om welke gerugten te ſtille heeft deſe godlooſe Biſſchop korts daar na een ſermoen in de Hooft kerke van de Stad gedaan, waar in hy haar wys gemaakt en verſekert had, dat hy een Ketter was, en als een Ketter verbrant was geweeſt, en dat hy nu een vuur brant in de helle was.

Maar tot vergeldinge van dit zijn ſermoen, is het regtveerdige oordeel Gods over deſen Biſſchop gebleken: want korts daar na is hy een ſchandelyke doot geſtorven; uit wat oorzake zijn doot was ſpruitende, zoude ik zeer kwalyk alhier konnen verklaren, om dat de gerugte van 't volk niet altyts nagevolgt moeten worden. Nogtons gink de ſprake onder allen menſchen, dat hy van een hoere, daar hy mede te doen gehad hadde, bedorven was. Nu, of hy van deſe ziekte geſtorven is of niet, en ben ik niet verſekert, om dat ik niet te veel ſteunen wil op het gemeen zeggen: hoewel het voorſeker bevonden is, dat, als hy na zijn doot, door eenige van zijn hymelyke vrienden voor mijn Heeren de Schepenen van de Stad geviſiteert was, om deſe ſchande te bedekken, en de mont van 't volk te ſtoppen, deſe deugdelyke Kerkmeeſter niet vry en was van zodanige lit teekenen, die wel toonden dat zijne kuisheit en maagdom heel wynig was, en dat gerugten van het gemeene volk niet t'eenemaal vals waren: maar om dat ik zo verre van de gemeene liefde niet ſchyden wil, om haar ſchande te ontdekken, als zy wel beryt zijn om de vrome Dienaars Gods ter doot te veroordeelen, hoewel ik breeder daar van ſpreken konde, zal ik 't nogtans hier by laten blyven.

Een vermaanbrief, geſchreven door JORIS MARSCH *aan de Gemynte van Langton.*

De genade en vrede zy u vermenigvuldigt door de kennisſe Gods, en onſes Heeren Jeſu Chriſti &c.

SEer beminde Broeders en mede krygsknegten in Chriſto Jeſu, ik dagte het te weſen mynen ſchuldigen pligt, om uwe gemoedere te verwekken, op dat gy gedagtig zyt de woorden, die u te voren geleert zijn geweeſt, en u lieden ook te vermanen (gelyk *Barnabas* vol des Hyligen Geeſt die van Antiochien dede) op dat gy lieden, met een voornemen des herten by den Heere geduuriglyk moge blyven, en ook in het geloove gefondeert en vaſt zijn, niet beweegt worden van de hope des Euangeliums, die U. L. zo overvloedelyk gepredikt is geweeſt, zo door *Laurens Sanders* uwe Dienaar, als andere getrouwe Leeraars Chriſti: dewelke, doen deſe groote vervolginge ontſtaan is, niet en zijn van de waarheit afgeweke, noch en ſchamen haar des Euangeliums Chriſti niet, maar om uwent wille zijnſe beryt en vlytig, nu de doot het vereiſcht, niet alleenlyk hare

55. hare goederen in deſe werelt te verlaten, als ook haar Vaderlant en vrienden, maar ook deſelve, met de ſtortinge hares bloets te beveſtigen en te verſegelen: en gelyk *Paulus* zegt, zy zijn beryt,
21. 13. *niet alleenlyk gebonden te worden, maar ook te ſterven voor den name des Heeren Jeſu.*

Zo dan u l. mag oordelen, welke van deſe twee ſoorten der Leeraars u l. aangenamer zijn, of de gene, die tragten om u een goeden ſmaak te geven, door 't zout van hare predicatien, hoewel het rouw is; of de gene die niet ſmakelyks hebbende, u l. ſoeken aan te bieden en voor te ſtellen anders niet dan ſtinkende en leelyken drek, welke zijn de droomen en traditien des Antichriſts.

Daarom, myn alderliefſte, ontfangt met alle lieflykheit het woort dat in u geplant wort, het
22. welk uwe zielen kan ſalig maken, op dat gy lieden meugt geleeken zijn by dien voorſigtigen
7. 26. timmerman, die zijn huis op een ſteenrotſe getimmert heeft, en daar is plasregen gevallen, en daar zijn waterſtromen gekomen, en de winden hebben gewaayt, en zijn tegen dat huis gevallen, en het en is niet gevallen, want het was op een ſteenrotſe gefondeert. Dat is, als de Satan in 't geweer is, met alle liſtigheden en ingevingen, als de werelt gewapent is met de magt der Koningen en Princen, door haar argliſtige raatſlagen en bedrieglykheden, om ons te beſpringen: alsdan en verſlauwen wy niet, maar volherde ſtantvaſtelyk en blymoedelyk, en blyven by de waarheit, die wy aangenomen hebben: want wy zijn op Chriſtus die vaſte ſteenrotſe gegront, en op de leere zijns H. Euangeliums, tegen welke de poorten der hellen niet en vermogen. Wy hebben genen anderen ingank tot het Koninkryke der hemelen dan door veelderlei verdrukkinge: is 't dan dat wy om het Koninkryke der hemelen, en de geregtigheit wille vervolginge lyden, zo hebben wy een voorbeelt en exempel, tot onſe vertrooſtinge, Chriſtus, zijne Apoſtelen, en Martelaren, de welke alle voor ons zijn ingegaan door deſe enge poorte en ſmalle weg, die tot het leven lyt: maar is 't dat wy niet te vreden en zijn ons ſelven te verzaken, Chriſti kruice op te nemen, en hem na te volgen, zo en konnen wy zijne Diſcipelen niet worden. Is 't dat wy wygeren met Chriſtus en zijne Hyligen te lyden, dat is een klaar bewys dat wy nimmermeer met hem regeeren zullen: maar by zo verre wy om Chriſti wille ſtantvaſtelyk en geduldelyk alle vervolgingen en verdrukkingen verdragen, dat is ter contrarie een bewys des regtveerdigen oordeels Gods, op dat wy weerdig gemaakt
2. 1. 5. worden het Koninkryke Gods, voor het welke wy lyden: en gelyk *Paulus* betuigt, dat het regt is by God, den genen, die u verdrukken, verdrukkingen te vergelden: en u lieden, die verdrukt wort, ruſte met ons, als de Heere Jeſus ſal geopenbaart worden van den Hemel, met de Engelen zijner magt, met vlammigen vuure, wrake doende over de gene die God niet en kennen, en die het Euangelium onſes Heeren Jeſu Chriſti niet gehoorſaam zijn: dewelke zullen ſtraffe lyden, namelyk, de eeuwige dervinge van het aangeſigte des Heeren, en van de heerlykheit zijner
10. magt: als hy zal komen om vereert te worden in zijne Hyligen, en wonderbaar te worden in alle de geloovige. Dit is 't gene dan dat wy altoos voor onſe oogen moeten ſtellen, en in onſe herten indrukken, op dat wy in den tyt des tegenſpoets en verdrukkinge ſtantvaſtig mogen blyven: want hoe overvloedelyker wy zijn gelaaft geweeſt met de predicatie des hyligen Euangeliums boven andere volkeren; hoe zwaarlyker God ons ſtraffen zal, is het dat wy zijn Hylig Woort en de kenniſſe verwerpe, en zal hem ver- 1555.
oorzaken, het Koninkryke Gods van ons weg te nemen, en 't zelve aan andere volkeren te geven, die meerder vrugt waardig der zelver zullen voortbrengen.

Zo dan, myn beminde broeders in Chriſtus, ziet toe dat gy lieden agt neemt op u zelven, en overlegt wel by u zelven, wat een ſchrikkelyk ding het is, in de handen des levendigen Gods te vallen. En ziet toe dat gy het woort niet te vergeefs en ontfangt, maar arbyt altoos in 't geloove, en bewyſt u geloove uit uwe goede werken, welk zijn de levendige en ware getuigeniſſen daar van, u zelven bewyſende in allen een exempel van goede werken. Nu, onder andere is 't principaalſte, een gewillige gehoorſaamheit aan de Overigheit te toonen, om dat zy zijn de ordonnantie Gods, of zy goet of kwaat zijn; 't en zy datſe dingen gebieden, die tegen den waaragtigen Godsdienſt ſtryden; maar indien zy zulks doen, zo moeten wy altoos denken op 't gene dat den Apoſtel *Petrus* ons leert, zeggende, dat men God meer gehoorſaam moet zijn, dan de menſchen. In deſe zaken, van een geloovig en Chriſtelyk menſche, behooren de wapenen te zijn het zwaart des Geeſtes, het welk is Gods Woort; midsgaders de yverige gebeden, die uit een nederigen en ootmoedigen geeſt voortkomen: en liever beryt te zijn om alle dingen te verdragen, dan eenigen oproer of wederſpannigheit te bewyſen. Zo dan, wie de magt wederſtaat, die wederſtaat de ordonnantie Gods, en dieſe wederſtaan, die zullen het oordeel tegen zig zelven ontfangen: en gelyk wy onſe Ouders eeren, in alle ootmoedigheit, alzo moeten wy ook eeren die in hare plaatſe zijn, als de gene die zorge over ons en onſe welvaart dragen. Wy en moeten ook niet vergeten om zorge te dragen over onſe huisgenooten, op datſe niet alleenlyk met alle nootdruftige dingen en lyftogt zijn verzien, maar ook boven alles haar te beſorgen de Geeſtelyke ſpyſe, die tot het inwendige voetſel harer zielen noodig is. Desgelyks ook, is het onſe ſchuldige pligt, zorge te dragen over de zaken van onſe Chriſtelijke Broeders, en naaſten: altoos denkende op 't gene Jeſus Chriſtus ons leert, namelyk, *dat al wat gy lieden wilt, dat u de menſchen doen zullen, doet gy lieden haar dat ook; want dat is de Wet en de Propheten.* Eindelyk, onſe vyanden zijn ook binnen de palen van onſe broederlyke en gemeene liefde beſloten, volgens den regel en ordonnantie des hyligen Euangeliums, 't welk ons beveelt goet te doen den genen die ons haten, en te bidden voor de gene die ons verdrukken en vervolgen. Want is 't dat wy zulks doen, zo zullen wy een vaſt getuigeniſſe geven, dat wy zyn uitverkorene kinderen Gods geworden. *En nu, Broeders, bevole ik u lieden Gode, en den woorde zijner genade, die u magtig is op te bouwen, en de erve onder alle gebyligden te geven. Biddende u, Broeders, te helpen Adr.* Sanders *en my uwen Dienaar, ja alle de genen die in banden zijn om des hyligen Euangeliums wille, in uwe gebeden voor ons tot God, dat wy van alle de ongeloovige en booſe menſchen mogen verloſt worden: en dat deſe onſe gevangeniſſe en verdrukkingen ter eere Gods, tot voordeel des Euangeliums, en tot profyt onſer Chriſtelyke Broeders ſtrekken mag: en dat Jeſus Chriſtus in onſe ligbamen groot gemaakt mag worden, bet zy door leven, bet zy door ſterven,* Amen.

Matth. 7. 12. Eph. 6. 17. Rom. 13. 2. Act. 5. 29. Matth. 5. 44. Act. 20. 32.

Groet van mijnent wege alle de geloovige Broeders: en om dat ik de bekwaamheit niet krygen kan om haarlieden verſchyden brieven te ſchryven, zo bidde ik u datſe deſen myn brief mogen leſen, op datſe deſelve openbaarlyk hooren leſen. *De genade onſes Heeren Jeſu Chriſti, zy*

1555. *met u allen. Amen.* Deſen agtentwintigſten Juni vyftien hondert vierenvyftig.

Wort behouden van dit booſe geſlagte. Bid, Bid, Bid: nimmermeer en was het meer noodig.

Een andere Sendbrief geſchreven door Joris Marſch *aan zijn goede vrienden de Burgers van Manchester in 't Lantſchap van Lancasbire, om haar te vermanen, datſe in den ſtryt zouden volherden.*

NA groeteniſſe in Chriſto, zo dient deſen, om ulieden te bedanken voor uwe vriendelyke gedagteniſſe tot my waart: hierom denke ik op ulieden, niet alleenlyk in deſen brief, maar wenſche u in mynen dagelykſche gebeden ook zulk eenen ſmaak van den Hemelſchen ſchat, en zodanige een vertrooſtinge des H. Geeſt, dat gylieden altoos meugt arbyden in 't geloove, yverig zijn in de liefde, volherde in de hope, en geduldig zijn in alle verdrukkinge en vervolginge, tot den laatſten toe, en tot de heerlyke toekomſte onſes Heeren Jeſu Chriſti. Derhalven vermane
Col. 2. 7. ik u lieden, gelyk gylieden dan Chriſtus Jeſus den Heere hebt aangenomen, alzo wandelt in hem, gewortelt en opgetimmert in hem, en vreeſt hare vreeſe niet, nog en weeſt niet verſchrikt voor uwe vyanden, hoe veel, ofte hoe magtig dat zy ook mogen weſen, en gy ter contrarie, hoe wynig, en hoe ſwak dat gy zyt: want deſe ſtryt komt de Heere toe, en niet u. En gelyk in voorleden tyden God was met *Abraham, Moſes, Izaac, David*, de *Macbabeen*, en andere, voor welke hy geſtreden heeft; alzo ook na zijn belofte zal hy met ons zijn, alle de dagen tot de voleindinge der werelt en zal u lieden alzo helpen en verſterken, dat niemant zo magtig zal zijn, om ons te weder-ſtaan. *Want gelyk als ik met Moſe geweeſt ben,* (ſprak de Heere tot Joſua) *alzo wil ik ook met u zijn: ik en wil u niet verlaten, nog van u wyken.* Zyt getrooſt, en weeſt onverſaagt: want de Heere u God is met u, in alle 't gene dat gy doen zult. Nu dan, zo God voor ons is, wie is tegen ons?

In deſen onſen geeſtelyken ſtryt en is niemant overwonnen, 't en zy dat hy, gelyk een overloper, zijn Veltoverſte verzaken of verlaten wil; of zijne wapenen wegwerpende, zig zelven gewilliglyk overgeeft in de handen zijner vyanden; of vreesagtelyk zijn rugge omkeerende, zig zelven op de vlugt begeeft. Daarom, myne Broeders, wort magtig in den Heere, en in de
Eph. 6. 11. ſterkte zijner kragt. Doet aan alle de wapenen Gods, op dat gy meugt ſtaan tegen de liſtige aanſlagen des Duyvels. Nu, wat deſe voor wapenen moeten zijn, waarmede gy lieden ſchermen en ſtryden moet, leert dat van dien kloeken kampioen, de Apoſtel Paulus, die dikmaals in deſen ſtryt geoeffent was, die zig zelven ook zeer kloekelyk en onoverwinnelyk gedragen heeft. Want wy moeten denken, dat, dewyle wy in deſe tegenwoordige werelt zijn, ons leven anders niet en is dan een geduurigen ſtryt op der aarden: gelyk de exempelen van alle Godſalige, door alle eeuwen genoegſaam bewyſen. Deſe vrome krygsknegt de Apoſtel *Paulus*, na dat hy zo menigmaal uit de handen van de booſe vyanden verloſt was, en na dat hy uit zo veelderlei perykelen des doods ontkomen was, gelyk hy zelve getuigt: zo heeft hy zig zelven begeven tot de ongeſtuymige baren der Zee, alwaar hy in groot perykel zijns levens is geweeſt: nogtans God was altoos by hem, en beryt om hem te behoude en te vertrooſte, hem gevende een heerlyke verloſſinge, alzo dat niemant hem ſchade doen kon; tot dat hy beleden heeft: (na dat hy een geduri-gen tyt des verdriets en moeite doorgebragt had.) Ik heb myn loop geëindigt, ik worde geof-
2 Tim. 4. 7. fert, en de tyt myner verſchydinge is naby. Ik be-
Phil. 1. 23. geere ontbonde te zijn, en met Chriſto te weſen.

Deſe dingen, myne Broeders, zijn geſchreven 1555.
tot onſer ſtigtinge en vertrooſtinge, en om ons te vermanen, dat 'er geen menſchelyk gewelt en is, dat ons verſchrikken kan, by aldien zy 't Woort gehoorſaam zijn: nog geen perykel daar van hy ons niet verloſſen kan, ja alwaar het de doot zelve. Aangezien 't dan alzo is, laat ons ook alle laſt, en de zeer aanleggende ſonde afleggende, volſtandelyk den ſtryt loopen, die ons is voorgeſet, ziende op den lytsman en volmaker des geloofs, Jeſus Chriſtus, dewelke voor de vreugde, die hem voorgeſet was, 't kruice heeft verdragen, en de ſchande veragt, wiens exempel wy ook behooren na te volgen. Zo haaſt als hy gedoopt en verklaart is geweeſt, de Sone Gods te zijn: zo haaſt was de Satan by hem om hem te verſoeken. Hoe meer een menſche na een Godſalig leven tragten zal, hoe meer deſe booſen vyant hem beſpringen zal, dewelke wy moete wederſtaan, gelyke Gods Soon dede, voornamelyk met de hylige Schriftuur en het Goddelyke Woort, het welke is ons hemelſche geweer, en het zwaart des H. Geeſts. En nadien hy gevaſt heeft, zo laat dat een gedurig exempel voor ons worden van ſoberheit en matigheit, niet na de Aapſche maniere der Papiſten, om veertig dagen te vaſten: maar alle de dagen onſes levens, zo lange als wy te ſtryden hebben tegen den Satan in de woeſtyne deſer werelt. Hy en kan gants niet uitregten, dan 't gene dat de Heere toelaat, niet zo veel als te varen in de zwynen; veel min dan tegen ons, die veel weerdiger zijn voor God, dan een groot getal zwynen, indien wy met een vaſt geloove Jeſus Chriſtus ons eenige Hooft aankleven. Nu, om zo veel te beter met ſtantvaſtigheit gewapent te worden, laat ons voor onſe ooge ſtellen het leven der wereltlyke menſchen die om een wynig voorby gaande geneugte, die maar een korten tyt duurt, zoekende haren welluſt en begeerlykheit na te komen, ſteken zig zelven in groote perykelen, niet alleenlyk van geworpen te worden in de eeuwige gevankeniſſe, maar ook gelyt tot de eeuwige galge. Zo veel dan de deugt beter is dan boosheit, en zo vele als God magtiger is dan de Duivel: zo vele behooren wy de wereltſche menſchen in onſe geeſtelyken ſtryt te overtreffen.

Nu dan, myn Broeders, aangezien dat het God alzo belieft, heeft, om my en dien weerdigen Dienaar Jeſu Chriſti *Johannes Bradfort* uwe Lantsman te ſtellen in de eerſte rye van deſe bataille, alwaar voor een tyt het meeſte perykel is, daarom bid ik u alleen door de barmhertigheit Gods, dat gy ons en alle andere krygsknegten in Jeſu Chriſti, die in dit zelve gevaar en ſtryt ſtaan, gedenken en helpen wilt in uwe gebeden tot God, op dat wy gewapent en verſterkt zijnde door zijn genade, ons zelven vromelyk mogen drage, een exempel van klockheit en volſtandigheit agter latende, die met lytſaamheit en de vreeſe des Heeren gemengt is, en dat gy lieden en andere onſe Chriſtelyke Broeders daar door alzo mogen gemoet en verſterkt worden, dat gy ons meugt navolgen, ja dat gy zelve hier namaals een exempel en voorbeelt van ſtantvaſtigheit meugt worde voor uwe zwakke Broeders, om deſe ſtryt en bataille des gelukkelyker na te volgen en te voleinden. Merkt wat ik zegge, want de Heere geve ons verſtant in allen. Broeders, den tyt is 1 Joh. 2. 18.
voortaan kort, is overig dat die deſe werelt gebruiken, als niet gebruikende: want 't weſen deſer werelt gaat voorby. Hebt de werelt niet lief, nog wat in de werelt is: maar zoekt 't gene dat boven is, daar Jeſus Chriſtus is zittende ter regterhand Gods. Weeſt zagtmoedig en lank- Col. 3. 12
moedig, malkanderen ſtigtende en dienende, na

't

55. 't talent-pont, dat een iegelyk van God ontfangen heeft. Ziet toe dat niemant u bederve met valſche leere, legt den ouden menſche af, die door de begeerten der dwalinge verderft. Wagt u van alle hoererye, onrynigheit, gierigheit, zot-
4 u. ten klap, en valſche leere, datſe uwe zeden niet en verderven. En drinkt u zelven niet dronken in wyn, waar in overdaat is, maar wort vol des H. Geeſtes, ſprekende tot malkanderen met Pſalmen en Loffangen, en geeſtelyke Liedekens, ſingende Pſalmen den Heere in uwe herten. Houd op van ſondigen, en beſteet de reſte van u leven om te denken aan den hyligen wille Gods, en de liefde tot uwen naaſten. Weeſt nugteren, en neerſtig in het gebet, geduldig in de verdrukkinge, en laat de eere Gods, en de welvaart van uwen naaſten, u eenig oogmerk zijn zo lang als gy leven zult. Bekeert u van u voorgaande kwaat leven, en neemt wel waar den toekomende tyt, en
25. weeſt wys. Boven alles aanhangende den genen, die om onſe ſonden wille geſtorven is, en opgewekt is om onſer regtveerdigmakinge. *Den welken met den Vader en den Hyligen Geeſt, zy eere en dankzegginge van eeuwigheit tot eeuwigheit, Amen.*

Groet van mijnent wegen alle geloovige Broeders in Chriſto, die ons lief hebben: en maakt haar deelagtig van deſen mijnen brief, na uwe diſcretie. Eindelyk bid voor my, en alle de gene die om het hylige Euangelium wille in banden zijn: op dat de Heere, die ons zo genadelyk uit het Pausdom geroepen heeft, en overgeſet tot de kenniſſe van zijnen waren Godsdienſt, en nu ter tyt ons geloove en lyfaamheit beproeft na zijne groote barmhertigheit en ſterke hand, ons wil verloſſen, en een Godſalige uitkomſte geven, het zy door leven het zy door ſterven. Uit Lancaſter den dertigſten Auguſti vyftien honderd vierenvyftig. 1555.

Den vyfentwintigſten Mey zijn mede verbrant *Jan Ardeley* en *Jan Simſon*, en gelyk zy in een plaatſe waren geboren, en eenerly dienſt gedaan hadde (want zy waren byde Diakone geweeſt) alzo zijnſe ook byde eenerly doot deelagtig geworde. De oorzake van hare gevankeniſſe was, datſe den Prieſter, die de Miſſe doen wilde, het Misboek en de kleederen die tot de Miſſe behoorende, wygerde te geven. Om welke oorzake zy als Ketters aangeklaagt, ter doot veroordeelt, en verbrant zijn. *Ardeley* te Railey, en *Simſon* te Rocheford.

Jan Ardeley en *Jan Simſon.*

JOHANNES CARDMAKER, en JOHANNES WARNE tot Londen byde verbrant.

Uw angſt, ô Kruisheld! doet de waarheid niet te kort,
O neen: zy port u aan om tegen 't vleeſch te ſtryden,
Want uw gebed, vol kragt en yver uitgeſtort,
Verjaagt den doodſchrik om de zwaarſte pyn te lyden.
Hier ziet men hoe Gods geeſt de vroomen in hun druk
Kan ſterken, door de hoop op 't eeuwige geluk.

Johannes Cardmaker, hebbende een prebende in de Kerke tot Wellen, ten tyde van Konink *Eduard*, is gebruikt geweeſt: om het Woort des Hyligen Euangeliums getrouwelyk over al te zaayen: maar daarna in de groote verſtroyinge en vervallinge der Kerke, is hy gevangen geworden met de Heer *Barlow*, Biſſchop van Bathe; en hier na is hy gevangen gelyt in de Stad Londen. Het Parlement en had doen ter tyt nog niet afgelegt de Wetten en ordinantien, die de Konink *Eduard* te voren hadde laten publiceren: en de Wet des oordeels (welke zy 't Officie noemen) en was nog niet geſtelt in de handen van de Biſſchoppen. Zo haaſt dan als de magt en vrydom gegeven was aan de Biſſchoppen, om hare authoriteyt wederom te werk te ſtellen, zo heeft men onder nog meer andere deſe *Cardmaker* met *Johannes Warne* uit den kerker doen komen, om ondervraagt en geëxamineert te worden van hare leere. De Kancelier zig zelven keerende tot zijn oude liedeken, heeft haar voor oogen geſtelt de goedertierenheit van de Koninginne, indien zy hare Religie

1555. gie en geloove wilden veranderen, en haar laten onderregten, en gehoorſaam zijn hare Princeſſe. Zy hebben hier op in zulker voegen aan de Biſſchoppe en hare aanhank geantwoort, dat zy los en vry gelaten zijn geworden, als de genedie zy meenden Catholyk genoeg te zijn. En laat het zo weſe dat deſe twee dat gedaan hebbe door menſchelyke zwakheit, ofte veel eer dat dit geſchiet is door loosheit van den Kancelier, en door bedriegelyke diſſimulatie; hoe dat het zy, en kan me niet zekerlyk weten, dan alleen dat het laatſte de waarheit meer gelyk is, te weten, op dat deſen looſen vos eenig argument ofte coleur zou hebben, om te betoonen dat deſe twee verloogent hadden, om dit zelve andere voor te houden, dat zy deſe al zo mogten navolgen. En het is alzo geſchiet; want zo dikwils als hy daar na met eenige andere iet te doen had, en geen middel en ſag, om naar van den regten weg af te trekken, zo lyde hy haar altyt voor oogen den afval van *Cardmaker* en *Barlow*, en hy prees haar als mannen van goet verſtant en geleertheit. Welke looſe practyken den *Cardmaker* en *Barlow* verſtaan hadden, hebbenſe haar zeer vrymoedelyk tegen deſe looſe voſſen verantwoort, in voegen dat *Barlow* wederom in den kerker geworpen is; uit den welken hy met eenige ſubtyle middelen ontkomen zijnde, is van daar in Duitſland gevlugt, alwaar hy als ballink zijnde, openbare belydeniſſe des Hyligen Euangeliums gedaan heeft. Maar *Johannes Cardmaker* is in een ander byſondere gevankeniſſe gelyt, in den welken een wynig tyts daarna *Laurens Sanders* mede gebragt is, van wien hier te voren is geſproken geweelt. Dit en is niet geſchiet ſonder de byſondere voorſienigheit Gods, want *Cardmaker* gemeenſchap houdende met *Laurens Sanders*, heeft ſterkheit verkregen om de Leere des Hyligen Euangeliums te beſchermen. Het is geſchiet dat *Boner* Biſſchop van Londen, zig zelven alles goets van *Cardmaker* betrouwende, overal uitſtroide dat hy hem haaſt vry uit den kerker zoude laten gaan, na dat hy zoude onderteekent hebben de leere van de transſubſtantiatie, met nog eenige andere artykelen. Maar *Johannes Cardmaker* valt blyvende in zijn goet voornemen, en niet verflauwende door drygementen ofte ſchoone beloften, die zy hem voorſtelden, heeft wel betoont, hoe ydel dat de beroeminge van den Biſſchop was, en dat 't volk al te ligtelyk zijne ligtveerdige redenen geloof gegeven hadde.

Als nu dan *Laurens Sanders* van hem geſchyden, en ter doot gelyt was (gelyk hier te voren verhaalt is) en *Johannes Cardmaker* alleen in den kerker bleef, zo heeft hy veel aanvegtingen van de Papiſten, langen tyt geduurende, moeten wederſtaan, dewelke altelamen een groote hope hadden, van hem nog aan haar zeel te krygen. Vele hebben daar toe gearbyt, zy kwamen dikwils met heele hoopen teffens, en bragten al by wat zy konden bedenken, om hem van zijn gelove af te trekken: Zy diſputeerden, zy drygden hem, zy vervaarden hem, zy baden hem, zy ſmeekten hem. Ziende zig zelven dan aldus van alle kanten beſprongen, en zig zelven niet wel konnende ontwerren van hare ſtrikken, heeft hy gebeden dat zy alle hare redenen by geſchrifte wilden ſtellen, en dat hy haar by geſchrifte ook zoude antwoorden.

Een Doctor onder andere heeft gebeden, dat men hem deſen laſt van tegen deſen Ketter te ſchryven, zoude overgeven. Deſe was genaamt *Martin*, hy was gefatſoenneert na de hand van den Cancelier, zijnde in zijne Schole opgetrokken, en wel onderweſen in de looſe practyken van de menſchen te bedriegen: het was een man van redelyke verſtande onder de Papiſten, indien hy zijne gaven had willen gebruiken, meer om de waarheit voor te ſtaan, dan zig zelven te voegen tot die verſmadelyk pluimſtrykerye; of indien hy zig zelven onthouden hadde binnen zijne palen, in dewelke hem zijn profeſſie bepaalt had, en hem niet verder en had ingedrongen dan zijn beroep was toelatende. Zo dat hy zig zelven hier in te buiten gaande, wel getoont heeft dat hy meer was een onbeſchaamden twiſtdryver, dan een geleert Theologant: Dit is genoeg verklaart door een klyn boekjen, dat hy geſchreven heeft in de gemeene taal, in 't jaar vyftien honderd vierenvyftig, in het welke hy groote zwarigheden bybrengt tegen het houwelyk der Prieſteren. Deſen frayen Doctor dan, is met *Cardmaker* in diſpute getreden, om ſtaande te houden en te beſchermen de leere van de transſubſtantie en andere artykelen. *Cardmaker* heeft ook zeer wel tegen hem geſchreven, en wederſtont zeer bekwamelyk de ſtoutigheit van deſen Doctor, hem betoonende, indien hy wys geweeſt ware, dat hy hem beter onthouden zoude hebben binnen zijne palen, ſonder hem daar buiten met ſchande te begeven. In deſer voegen is *Cardmaker* een langen tyt, en van vele diverſche menſchen vervolgt geworden, en is nogtans ſtantvaſtig gebleven by de Leere des H. Euangeliums tot 'er doot toe, dewelke hy om den Name Jeſu Chriſti niet gevreeſt en heeft. Ziende dan de vyanden der waarheit dat zy hem nog met ſchoone beloften, nog met grouwelyke drygementen van zijn gelove konden aftrekken, hebben hem veroordeelt om levendig verbrant te worden: welke doot hy korts daarna zeer patientelyk heeft verdragen.

Jan Warne, een voorkoper of groſſier binnen de ſtad van Londen, was veroordeelt om t'ſamen met *Cardmaker* verbrant te worden. Als zy nu alle byde gekomen waren ter plaatſe, daar zy zouden ſterven, is *Cardmaker* alleen geroepen van de Schepenen der Stad, met dewelke hy zo lange geſproken heeft, dat *Jan Warne* daar tuſſchen tyt had om zijn gebed te ſpreken, zijn kleederen uit te ſchieten, en om aan de ſtaak geſtelt te worden: en eindelyk, al 't gene dat van noode was om iemant te verbranden was alrede gereet, en wagte daar nog een tyt lank, tot dat het vuur in 't hout zou getteken worde, daar mede hy omcingelt was. Terwyle dat *Cardmaker* daar met de Schepenen ſprekende gehouden wert, was het volk in grooten angſt en vreeſe, want zy hadden te voren al wat hooren murmureeren van de wederroepinge van *Cardmaker*; en gebragt zijnde in deſe ſuſpicie, verwagten zy anders niet, dan dat hy gedwongen zou worden, daar by de aſſche van den verbranden *Jan Warne* zijn gelove te wederroepen. Maar na dat hare propoo-ſten geëindigt waren, *Cardmaker* verlaten de Schepenen, is gekomen ter plaatſe, daar zijn medegeſel nu alreede vaſt gemaakt was, en nog gekleet zijnde, met zijne gewoonelyke kleederen, is terſtont op zijn knien gevallen, en heeft lange by zig zelven gebeden, ſonder van iemant gehoort te worden. En dit heeft de ſuſpicie van het volk vermeerdert, om dat hy nog t'eenemaal gekleet was, en om dat hy ſtillekens was biddende, en te meer om dat hy geen teken en maakte van eenige vermaninge te willen doen. En om 't kort te maken, *Cardmaker* was in een periculeuſen en twyffelagtigen ſtaat. Men gaf hem nog vrydom om zig zelven te bedenken, en te herroepen. Indien hy de konditie wygerde, die hem van wegen de Koninginne gepreſenteert was, zo zag hy de tegenwoordige doot voor zijne oogen, de zake en mogte ook niet uitgeſtelt worden, hy en had

daar

1555.

555. daar ook den tyt niet, om zig zelven lange te beraden. Men verwagte van twee zyden wat hy antwoorden en doen zoude: hy zag de perykele aan alle zyden, aan d'een zyde 't perykel des lighaams aan d'ander zyde het perykel der ziele Aan d'een zyde was hem zijn konſcientie prikkelende, aan d'ander zyde was zijnen geeſt zeer deerlyk verſlagen, door de verbaaſtheit van het grouwelyke vuur: Maar gelyk hy van twe zyden de perykelen was ziende, alzo voorſag hy ook zeer wel de vergeldinge en loon van byde 't leven en de victorie: 't een in deſe werelt, welke ligt was om te verkrygen, maar vergankelyk: 't ander in den hemel onvergankelyk, maar zwaar om te verkrygen; nogtans de verkieſinge was hem vry, welke hy van byde begeerde, dat mogt hy uitkieſen. De Schepenen (gelyk men genoegſaam konde bemerken) hadden hem toegelaten te verkieſen, 't gene dat hem goet zou denken. Hy had hier tegenwoordig de hulpe des Almagtigen Gods wel van noode, dewelke deſe armen menſche in zijne benautheit niet en heeft verlaten. Want na dat *Cardmaker* zijn gebet geëindigt had, heeft hy regt op zijne voeten geſtaan, zig zelven tot het hemde toe met blyden gemoede ontkleedende: En na dat hy dit gedaan had, is hy geloopen tot zijnen medegeſelle *Jan Warne*, daar hy vaſt gebonden ſtont om verbrant te worden, en uitſtekende zijne armen en handen, heeft hy de ſtake gekuſt, en *Jan Warne* zijne hand gegeven, hem vermanende goede moet te willen nemen: daarna heeft hy zig zelven aan den Beul gewilliglyk gepreſenteert om aan de ſtake vaſt gemaakt te worden. Het gemeene volk dit ziende boven hare meeninge, heeft zo veel te blyder geweeſt als het te voren beroert geweeſt hadde, en hebben al t'zamen uit eenen mont zeer luide begonnen te roepen, zo luide als men oit te voren in zulken geval gehoort hadde: *De Heere zy gebenedyt: Jan Cardmaker, de Heer wil u verſterken: De Heere Jeſus ontfange uwen geeſt.* En 't volk en hielt niet op van aldus te roepen, tot 'er tyt dat het vuur ontſteken was, en dat zy alle byde haren geeſt gegeven hadden in de handen van haren Hemelſchen Vader, tot een welriekende offerhande, te Londen op Smitsvelt den dertigſten Mey, in 't Jaar onſes Heeren Jeſu Chriſti vyftien hondert vyfenvyftig.

Jan Warne had een volkomen belydeniſſe zijns geloofs gedaan, daags te voren eer hy ter doot gelyt wert, hebbende kortelyk verklaart de twaalf Artykelen des Chriſtelyken Geloofs. En hier mede verklaarde hy ook opentlyk zijn gevoelen, aangaande de leere der Sacramenten, zig zelven genoegſaam beſchermende tegen de veroordeelingen van zijne vyanden, welke belydeniſſe wy hier mede by gevoegt hebben.

Ik geloove in God den Vader, den Almagtigen Schepper des Hemels, en der Aarden.

Dat is: Een Vader, om dat hy is de eeuwige Vader onſes Heeren Jeſu Chriſti, die het eeuwige Woort is, 't welke hy zelfs voor alle eeuwen gegenereert heeft, welk Woort is vleeſch geworden: en heeft alzo zig zelven wonderbaarlyk geopenbaart, en verklaart zijne Sone te weſen, in den welken hy ons tot kinderen en erfgenamen zijns Koninkryks aangenomen heeft: en om dies wille is hy onſe Vader. Een almogende God, om dat hy uit niet alle dingen, zienlyke en onzienlyke, geſchapen heeft, byde in den Hemel en op aarden, namelyk, alle de creaturen daar in begrepen; die hy zelve ook door zijn Goddelyke voorſigtigheit regeert.

Ende in Jeſus Chriſtus zijnen eenig geborenen Sonen, onſen Heere.

Om dat hy 't eeuwige Woort is, volkomen en waaragtig God met zijnen Vader, van gelyke kragt in alle dingen, en van het zelve weſen met den Vader, en van gelyke eere en glorie, door den welken alle dingen zijn gemaakt: en hebben door hem haar weſen en leven, en ſonder den welken geen ſchepſel leven kan. Hy is ook waaragtig menſche geworde, en alzo waaragtig God, en waaragtig menſche in een perſoon, en is geworden de eenige Saligmaker, Verloſſer, en Verſoener, van alle de gene die te voren in Adam onſe Voorvader verloren waren. Hy is de eenige Middelaar van onſe verloſſinge, de Hope van ons hyl, en de Borge van onſe ſaligheit. 1555.

Die ontfangen is van den Hyligen Geeſt, geboren uit de Maget Maria.

Dat is: Na de genadige belofte des Vaders, dat de eeuwige Sone Gods, verlatende zijn hemelſche glorie, zig zelven alzo vernedert heeft, dat hy vleeſch van een Maget aangenomen heeft, gelyk de Schriftuur getuigt; in zulker voegen, dat hy 't weſen der Godheit met het weſen der menchheit, het welke hy nam uit de ſubſtantie der gebenedyde Maget *Maria*, aangenomen en in een Perſoon vereenigt heeft, om daar door den waren *Meſſias*, de geſalfde Konink en Hoogepriеſter te worden, die van alle eeuwigheit verordineert is om zijns Vaders tooren te ſtillen, dewelke over ons allen, om onſer ſonden wille, regtveerdelyk uitgebryt was.

Geleden heeft onder Pontio Pilato, is gekruiſt, geſtorven en begraven, nedergedaalt ter Hellen.

Dat is: Hy was aangeklaagt voor den Regter Pontius Pilatus Stadhouder in het Joodſche Lant, en zo onregtveerdelyk voor den zelven van vele misdaden beſchuldigt, dat de Regter zelve hem ontſchuldig veroordeelt heeft, en door alle middelen zogt te verloſſen: maar nogtans gants kontrary tegen de bekende juſtitie, heeft hy Barnabas laten los gaan, die de doot verdient hadde, en heeft Jeſus Chriſtus overgelevert om gekruiſt te worden, die de doot niet verdient en hadde: het welke klaarlyk getuigeniſſe geeft, dat hy om onſer ſonden wille geleden heeft, en onſer misdaat wille verwondet, en van God geſlagen is, gelyk de Propheten getuigen, op dat 't geopenbaart mogte worden dat hy 't Lam Gods is, die de ſonden der werelt wegneemt. Daarom lydende om onſe ſonden, heeft hy ontfangen en gedrage onſe verdiende verdoemeniſſe, namelyk, de pyne des doots, de ſmaak van verwerpinge, en den ſchrik der Hellen, overgevende zijnen geeſt in de handen zijns Vaders, en zijn lighaam in de aarde om begraven te worden. Eſa. 53. 5. Joh. 1. 29.

Ten derden dage wederom opgeſtaan van den dooden.

Om te volbrengen 't volmaakte en geheele werk van onſe verloſſinge, en regtveerdigmakinge. In het zelve lighaam dat gekruiſt was, is hy ten derden dage wederom verreſen van den doden, door de kragt zijns Vaders, en door de glorie zijner Godheit. Hy is d'eerſtelink der verryſeniſſe geworden, die door zijne opſtandinge de victorie over de doot gekregen heeft: op dat wy alle door hem wederom zouden opſtaan van den dooden. Door den welken alle boetveerdige ſondaars vrymoedelyk tot zijnen Vader mogen komen, om te bidden voor de vergevinge harer ſonden.

Opgevaren ten Hemel, zit ter regterhand Gods des Almagtigen Vaders.

Na dat hy door zijn doot, en wederopſtandinge, de ſonde, de doot, en de helle hadde overwonnen: en veertig dagen daarna op de aarde verkeert, zijnde gezien van zijne Apoſtelen, en meer dan van vyf hondert broeders t'ſeffens, is hy in 't ſelve lighaam, in het welk hy dat groote werk onſer ſaligmakinge gewrogt heeft, opgeva-

1555. ren ten Hemel, met eeuwige victorie en triumphe, over de doot, sonde en de helle: hebbende den weg open gelaten, door welke alle ware geloovigen in zijn Hemelsch Koninkryk mogen en sullen komen: alwaar hy nu zit ter regterhand zijns Vaders, dat is, van gelyke kragt, en glorie, en van gelyke eeuwige Majesty met zijnen Vader.

Van daar by komen sal te oordeelen de levende ende de dooden.

Hy sal wederom in groote glorie verschynen, om zijne uitverkorene tot hem te ontfangen, en zijne vyanden onder zijne voeten te treden: veranderende alle levendige menschen in een oogenblik, en opwekkende alle de dooden, op dat alle menschen voor zijne regterstoel mogen gebragt werden, en een ygelijk ontfangen na 't gene dat hy gedaan heeft, het zy goet ofte kwaat: Namelyk, den genen, die hem nagevolt hebben in de wedergeboorte, welkers sonden in zijn bloet afgewasschen, en met zijn geregtigheit bekleet zijn, zullen dat eeuwige Koninkryk ontfangen, en met hem heerschen in eeuwigheit: en den genen die haar bedorven geboorte in Adam, en den ongebonden loop des vleesches navolgen, sullen de eeuwige verdoemenisse ontfangen, met den Duivel en zijne Engelen.

Ik geloove in den Hyligen Geest.

Dat is: Ik geloove dat de Hylige Geest God is, de derde persoon in de drie-eenigheit, in eenigheit van de Godheit, gelijk met den Vader, en den Sone, die door Christus ons gegeven is, om in onse geesten te woonen: door den welken wy gevoelen en smaken de groote magt, kragt, en goedertierenthéit Jesu Christi onses Heeren. Want hy is de gene die onse zielen verlicht, verkwikt, en met onse geesten getuigt, dat wy lieden versegelt zijn tot den dag der verlossinge: door den welken wy wedergeboren en nieuwe kreaturen geworden zijn: in den welken en door den welken wy ontfangen de overvloedige weldaden, die in Christus ons belooft zijn.

Ik geloove een Hylige algemyne Christelijke Kerke.

Welke is een hylig getal, die uit den geslagte van Adam uitverkoren, vergadert, gewassche, en gerijnigt is in 't bloet des Lams van den beginne der werelt: en door deselve verstrooit is, door het gewelt en tyrannye van Gog, en Magog, welke zijn den Turk, en den Antichrist, anderssins genaamt, de Roomsche Bisschop met zijne Engelen, gelijk wy heden genoeglaam geleert zijn.

De gemynschap der Hyligen

Welk zijn een hylige Gemynte, getimmert op het fondament der Apostelen en Propheten, namelyk, Jesu Christi, den uitterssten Hoeksteen. Eph. 2. 20. Hoewel datse nu door het gewelt en de tyrannye des Satans en zijner Dienare is vervolgt, eensdeels door gevankenisse, eensdeels door den doot, en eensdeels door andere verdrukkinge en ellendige tormenten: nogtans blyft zy, en sal eeuwigelyk blyven in een volkomen en ware eenigheit, byde in 't geloove en gemeenschap: welke eenigheit is op sulk een onuitsprekelyk wyse t'samen geknoopt, zo wel van de gene die uit dit sterffelyk leven geschyden zijn, als van de gene die nu op der aarden nog leven: welke ook hier namaals in desen heerlijken staat zullen komen, en alzo kontinueren tot dat zy malkanderen zullen ontmoeten in 't Koninkryke der Hemelen; alwaar zy met haar Hooft Jesu Christi en alle zijne ledematen, van welk getal ik sekerlyk geloove dat ik een ben, zullen volmaakt, t'samen geknoopt en vereenigt zijn, om met hem te regeren in vreugde in der eeuwigheit.

Vergeving der sonden.

Ik geloove dat mijn sonden, en alle hare sonden, die de H. Schriften opregtelijk gelooven, alleen door Jesus Christus zijn vergeven: door welken alleen ik belijden, dat ik mijn gantsche en volkomen saligmakinge en verlossinge heb; welke, gelijk Paulus getuigt, niet en komt uit onse eigene werken en verdienssten, maar vryelijk uit genade, op dat niemant en roeme. Door het bloet zijns kruis zijn alle dingen byde in den Hemel en op der aarden versoent, en in vrede met den Vader gestelt, sonder hem en is geen hemels leven, nog eenige vergevinge der sonden. Eph. 2. 8. 9. Col. 1. 20.

Weder opstandinge des Vleesches.

Ik geloove, dat ik en alle andere menschen, van de doot zullen opgewekt worden. Want Christus (gelyk Paulus spreekt) is van den dooden opgewekt, als d'eersteling van de gene die ontslapen zijn. Want nadien door een mensche de doot is, zo is ook door een mensche de opstandinge der dooden. Dese mensche is Christus, door de kragt van wiens verrijssenisse ik geloove dat wy alle zullen weder opstaan in dese onse lighamen, de uitverkorene gekleet zijnde met onsterffelijkheit, om met Christus in eeuwigheit te leven: en dat de verworpene ook zullen weder opstaan met onsterflyke lighamen, om met den Duivel en zijne Engelen in de eeuwige doot te leven. 1 Cor. 15. 2. Vers 21.

Ende een eeuwig leven

Door desen Christus en door geen ander ben ik versekert van 't genieten deses eeuwigen levens: Hy alleen is de weg, en den ingank tot 't Koninkryke des Hemels. Want alzo lief heeft God de werelt gehad, dat hy zijnen eenigen geboren Sone gegeven heeft, op dat een ygelijk die in hem gelooft, niet en verderve maar 't eeuwige leven hebbe: van welke besittinge ik versekert ben, zo haast als ik uit desen aartschen tabernakel verhuist zal wesen, om ten jongsten dage, byde in ziele en lighaam het zelve in eeuwigheit te besitten; *waar toe God gevе, dat alle menschen mogen geraken.* Joh. 3. 16.

Ik geloove dat de hylige Sacramenten, des Doops, en des Nagtmaals, zijn segelen van Gods genadige belofte, die hy tot den menschelijken geslagte gedaan heeft. In den Doop, dat gelijk ik door 't uitwendige schepsel des waters gewasschen ben van de vuiligheit die mijn vleesch was aanklevende; alzo geloove ik sekerlijk dat ik ook door het bloet Christi schoon gewasschen ben van alle onrynigheit mijner sonden, door den welken ik een vast vertrouwen heb van mijn saligheit. In de uitdeelinge van 't H. Nagtmaal des Heeren, gelijk ik 't wesen van het broot en wijn ontfange, (die de eigenschap hebben om het lighaam te versterken:) alzo ontfange ik ook door 't gelove de verlossinge die aan het kruis door 't gebroken lighaam Christi gewrogt is, dat is, het leven in zijn doot, en weder opstandinge in zijne verrijssenisse: in summa, alle de weldaden die Christus in zijn lighaam om my salig te maken geleden heeft: welke ik ook ontfange tot versterking mijns geloofs. Want ik geloove dat God de etinge en drinkinge zijner schepselen, namelijk, het broot en wijn in het hylige Nagtmaal ingestelt heeft om mijn gemoet te verwekken, dat ik alle de voorgaande artykelen soude geloven.

Dit is mijn geloove, en dit is 't gene ik geloove, en ik ben te vreden, door de genade Gods, om de waarheit der zelver met mijn bloet te bevestigen en te versegelen.

THOMAS HAUKES.

Thomas Haukes, treffelyk van Adel, en een jonk schoon man, is een eerlijk Christen mensche geweest, die hem langen tyt by den Grave van Oxfort te Hove onthouden had: maar als de Grave zijn Religie had verandert, heeft hy zig wederom in zijn huis begeve, en als hem daar een soonken geboren was, en heeft hy 't op

1555. 't op de Paapſche wijſe niet willen laten dooppen, maar heeft het ettelijke weken lang ongedoopt gelaten. Daar op is hy aangeklaagt geworden, als of hy een ſchender en veragter der Kerkelijker Sacramenten, en inſonderheit des hyligen Doops ware. En eindelijk is hy daarom in de gevankeniſſe gebragt.

Als hem in de verhooringe de exempelen van zommige andere voorgehoude werden, die door vreeſe des kruis wederom van het Euangelium afgevallen waren, en als hy vermaant wert desgelijks te doen, zyde hy: Myn geloove en is niet gegront op deſen of op een anderen, ook niet op u of eenige menſchen ter werelt: maar het is gegront op den eenigen Chriſtus Jeſus, dewelke een beginner en eindiger mijns geloofs is: ja alwaar 't ſchoon dat de gantſche werelt haar meeninge veranderde, zo hoop ik nogtans door de genade Gods by de waarheit te volherden. En als *Boner* de Biſſchop van Londen tot hem zyde: Gy weet dat ik uwe Paſtoor en Zielſorger ben, en dat ik voor 't hoogſte Gerigte voor uwe ſaligheit rekenſchap geven moet, indien ik u na behooren niet onderweſen heb. Doen antwoorde *Thomas*: Deſelve uwe rekenſchap en zal my niet ontſtrafbaar make, indien daar eenig gebrek in myn geloove bevonden wert. Want daar ſtaat geſchreven dat niet alleen de blinde lyders, maar ook de blinde zelve, die haar alzo laten verlyden, in de gragt vallen zullen. Daarom hebik ook met Gods hulpe by my beſloten tot in de doot toe by mijne gedane bekenteniſſe te volherden, en geen creature en zal my daar van afvallig maken. En als een van de Prieſters tot hem zyde: Indien hy hem niet en bekeerde, dat hy daar na geen gemeenſchap met haar hebben en konde: zo antwoorde *Thomas*: Hoe dat ik verder van u ben, hoe dat ik my ſaliger agten wil. Als zy hem ook na 't Sacrament des Altaars vraagden, antwoorde hy: Dat hy geen Sacrament en kende, dat in de H. Schrifture alzo genoemt wert. En als zy hem met 't vuur drygden, en zyden, dat het hem wel tot een ander meeninge zou brengen: zo zyde *Thomas*: Ik en bekommere my niet veel met u vuur, gy en zult my dog niet meer konnen doen, dan Gods genadige wille is. En als zy ook zyde, dat zijne onwetenheit geerne te hulpe wilden komen, indien hy hem maar wilde laten leeren: zyde *Thomas*: Is 't dat gy my niet beter en waaragtiger onderrigt, zo gelove ik u niet, al wildet gy ſchoon al u kragt en magt aan my verſoeken. Doen daar ook van de menigerly talen geſproken wert, daar de Apoſtelen mede begaaft waren, en als *Boner* vraagde, wat het voor nieuwe tongen waren, daar zy het nieuwe Euangelien mede ſpraken? Zo antwoorde *Thomas*, Dat wil ik u wel zeggen: Als ik te voren allerlei godslasteringe tegen God met mijnen mont uitgeſpoge had, zo heb ik nu na de bekenteniſſe des Euangeli mijne tonge en ſprake verandert, en heb begonnen zeer op een ander wijſe, namelijk, van hylige, eerlijke, en Goddelijke dingen te ſpreken. En als *Boner* nog eens zyde: Ik wil u ketter laten verbranden, indiens gy u in de zake niet anders en ſchikt. *Thomas* zyde: Ik begeerde wel van u onderrigt te zijn, of Chriſtus of de Apoſtelen ooit jemant om de Religie wille omgebragt hebben. En als *Boner* in zijn antwoort van den Ban ſprak, antwoorde *Thomas*: Daar is een groot onderſcheit tuſſchen bannen en verbranden. Als ook een ander tot hem zyde: *Thomas*, gy zijt nog een jonkman, gy zout u van de Ouden laten onderwijſen, en u na den tijt voegen, en de huik na de wint hangen: antwoorde *Thomas*: Ik en wil my niet meer en anders na den tijt voegen, als my in Gods woort voorgeſchreven en bevolen is. Als *Boner* hem ook voor een zot ſcholt, die geen onderſcheit tuſſchen een Afgod en Beelt wiſte, zyde *Thomas*: De ware kentekenen der afgoden zijn, dat zy monden hebben en niet ſpreken, ooren en niet hooren, voeten en niet en gaan: En hy vraagde of deſe beſchrijvinge met de Beelden niet over een kwam? En dewijle hy wederom voor eenen Ketter geſcholden wert, zyde hy: Gelijk gy ons voor Ketters houd, om dat wy uwe menſchelijke inſettinge niet aannemen, en ons na uwe Kerken willen reguleren: alzo houden wy u wederom voor valſche Propheten, om dat gy Chriſtus verlaat, en u tot den Antichriſt begeeft. En als *Boner* hem nog vorder drygde, zeggende, dat hy alle Ketters in Engelant wilde laten hangen en verbranden, zyde *Thomas*: Ik en ontſette my niet voor u ſchrikkelijk drijgen en vloeken, want ik ben verſekert, dat u de roede des Heeren haaſt verteere, en dat u de wormen en motten als een kleet op eten zullen. 1555.

Als hy nu ettelyke maanden in de gevankeniſſe geſeten hadde, is hy eindelyk tot het vuur veroordeelt, en na zijn Vaderlant na Coxe-hal gevoert, alwaar hy beneffens andere mede-Chriſtenen zijn Martelaarſchap uitvoeren zoude. Maar dewyle die zelve niet zo moedig waren, en zig voor de grouwelyke vuurvlammen was ontſetten, heeft *Thomas* op den weg bykans anders niet gedaan, dan dat hy haar trooſte, en volherdig maakte. Ook wert van hem begeert, dat hy d'andere zou voorgaan, en midden in het vuur, indien hy konde, een teeken geven, of hem de vlamme lydelyk of onlydelyk aankwam; Item, of hy zijn gedagteniſſe en ſtantvaſtigheit midden in het vuur konde magtig zijn, of niet. 't Welke *Thomas* ook bewilligde te doen, indien 't hem mogelyk was. En dit zoude het teeken zijn: indien 't vuur onlydelyk ware, zo zoude hy ſtil ſtaan en zig niet bewegen: maar indien het lydelyk en ligtelyk te verdragen waar, dat hy voor zijn doot de handen om hooge over zijn hooft verheffen zou. Doen heeft hy een yverig gebet gedaan, en hy is aan den paal vaſt gemaakt, en het vuur is aangeſteken. Als hy nu een goeden tyt in 't vuur geſtaan had, en als hem alreede de huit en 't aangezigt verſchrompen en verdorven, en de vingeren aan de hande aangeſteken waren, en een jegelyk meende dat hy alzoterſtont den geeſt geven zou, doe wert *Thomas* nog denkende op de belofteniſſe, die hy zijn mede gevangene geloofs genooten gedaan had, en hief gants onverſiens byde de handen, d'een tegen d'ander om hooge. Het welke ook met groote vrolykheit van alle het volk aangezien is. Daar na nygde hy zijn hooft neder en ontſliep. Dit is te Coxe-hal geſchiet den tienden Juny, in 't jaar vyftien hondert vyfenvyftig.

THOMAS WATS.

DEſelve Biſſchop *Boner* heeft nog in het zelve Graafſchap van Eſſex doen ombrengen deſe navolgende perſonen.

Thomas Wats, die ook verbrant is te Chelmeford, Den tienden Juny in het jaar vyftien hondert vyfenvyftig.

Den veertienden der zelver maant is *Niclaas Chamberlain*, Wever, een Godvrugtig en zeer ſtantvaſtig Chriſten, te Colcheſter door 't vuur gedoot. *Niclaas Chamberlain.*

Thomas Oſmond, Volder is te Manningtree door een gelyke doot omgebragt en *Willem Bradford*, anders genaamt *Butler*, een Wever, beyde te Harwich op gelyke wyſe de eere kroone verkregen. *Thomas Oſmond.*

JOHANNES BRADFORD.

JOhannes *Bradford*, gevangen zijnde om dat hy het Euangelium onvervalſcht gepredikt had, en nu in deſe veranderinge geenzins en wilde afwyken, wert voor den Kancelier gebragt.

Laat vry de laſtergeeſt zyn tanden op u wetten,
Geen nood, ô BRADFORDT! want het lyden zonder ſchuld
Stuit op 't geweeten af door willeloos geduld.
De gladde marmerſteen ontſangt geen vuile ſmetten.
Al word ge op 't moordſchavot misbandelt en verbrand,
Uw eer kroon blinkt vol glans in 't eeuwig Vaderland.

Hy was een vermaart en geleert man. Als hy voor den Kancelier kwam, zag hem de Kancelier toorniglyk aan, om hem verſchrikt en verbaaſt te maken: maar dat en heeft *Bradford* geenzins beroert, want hy zijne oogen altyt ten Hemel hief. Als de Kancelier dat zag, beval hy hem toe te hooren op het gene dat men hem zeggen zou: En begon hem te zeggen, dat hy wel te regte zo lange gevangen geſeten had, om dat hy in 't jaar vyftien hondert drieënvyftig den dertienden Auguſti een oproer gemaakt had, by St. *Paulus* kruis: en ook om der valſcher leeringen wille, die hy gepredikt had, ſonder bevel en authorityt. Maar nu (zyde hy) is ons een tyt der genade gegeven, en daarom de Majeſtyt van de Koninginne willende u genade bewyſen, heeft u voor ons doen halen, en wil 't u vergeven, is 't dat gy u bekeeren wilt met ons, en doen zo wy gedaan hebben; dat wil ik u verſekeren. *Bradford* antwoorde: Mijn Heeren, ik bekenne wel dat ik lange in den kerker geweeſt ben: en ik weet ook, dat gy my (behoudens uwe eerwaardigheit,) t'onregt beſchuldigt. Want ik en heb geen oproer gemaakt, nog ook eenige valſcheit, bedrog ofte boosheit voorgeſtelt, nog in woorden, nog in werken: maar ik heb veel meer de waarheit gepredikt, eenigheit en vrede gemaakt, gelyk als 't een getrouwe en onderdanig onderſaat betaamt; alle middelen zoekende om den Biſſchop van *Batb* te bewaren, die nu tegenwoordig Biſſchop is: en ook *Mr. Bourne* die predikte tot St. *Paulus* kruice, daar ik ook predikte, om 't volk tot vreede en eendragt te brengen. De Kancelier zyde, dat 't gelogen was; want 't werk (zyde hy) was oproerig, als gy wel weet, mijn Heere, (ſprekende tot *Boner* den Biſſchop van Londen.) De Biſſchop antwoorde: Gy zegt de waarheit, Heere, ik heb het met mijn eigen oogen gezien: want hy begon zeer vermetelyk het woort te voere en het volk te regeeren: waar by haar klaarlyk bewees dat hy een ſtigter des tweedragts was. *Bradford* antwoorde: Hoewel de Biſſchop zulks zegt, nogtans zegge ik de waarheit: En daar zal een dag komen, O mijn Heeren en Biſſchoppen, die het al ontdekken zal, als wy alle voor God verſchynen zullen. Nu, nadien ik gants geen gehoor by u en hebbe, zo ben ik beryt te lyden, al dat u God toelaten zal met my te doen. De Cancelier zyde: Ik weet wel dat gy een welſprekende tonge hebt, en dat gy uitwendiglyk een grooten ſchyn van goetheit toont: nogtans ſpreekt gy leugens. Nu zo en heb ik niet vergeten uit hartnekkigheit die gy beweeſt, doe gy voor ons waart in den Toren van Londen, en dat gy daarom in den kerker geſonden waart. Het gedenkt my wel hoe dat gy u droeg. En daarom zyt gy wel met regt dus lange in den kerker gehouden geweeſt; want gy meer kwaats gedaan hebt, dan ik wel zoude konnen vertellen. *Bradford* antwoorde: Mijn Heere, dat ik gezegt hebbe dat zegge ik nog. Want gelyk als ik voor u ben, zo ben ik ook voor God: Daar zal een dag komen, dat wy alle voor hem zullen verſchynen, dan zal de waarheit bekent worden, die gy nu niet en wilt ontfangen: Ja, mijn Heere, ik derf zeggen dat de Biſſchop van *Batb*, *Mr. Bourne*, met my wel getuigen zoude, dat ik zogt vrede te maken in groot perykel mijns levens, daar van ik God danke. De Biſſchop van Londen zyde: 't Is niet waar *Bradford* antwoorde, dat zoude *Mr. Bourne* zelve wel getuigen; want hy bad my dat ik hem onderſtant doen ſoude om het volk te paayen, 't welk ik dede ſonder hem te begeven, tot dat 't in zekerheit was.

Maar

55. Maar van 't gene dat 'er in den Toren van Londen geſchiet zou zijn voor uwe Eerwaardigheit: zo ik iet gedaan of gezegt zou hebben dat onbetamelyk is, als ik van uwe Heerſchappye hoore, welk dat 't is, ik zal my verantwoorden. Doen zyde de Kancelier: Wel aan, (om deſe redenen te laten varen) wat zegt gy nu, wilt gy u dan bekeeren en doen gelyk wy gedaan hebben, en ontfangen van de Koninginne vergiffeniſſe? Myn Heere, zyde *Bradford*: Ik begeere wel vergiffeniſſe met de barmhertigheit Gods, maar de Heere behoede my, dat ik vergiffeniſſe begeere met zijn gramſchap.

Hoe wel (daar ik God af danke) dat myn konſcientie my niet en beſchuldigt iet gezegt te hebben, daar ik genade van behoore te begeeren; maar veel meer vergelding en loon. Want wat ik gezegt of gedaan heb, dat heeft geweeſt met het ryne woort Gods, en den Regter van dit Koninkryk, die doe geordineert was. De Kancelier antwoorde: Nadien gy niet ophouden en wilt met uwe hooveerdige tongen te klappen, gelyk gy verwaant en onwetende zyt, en wilt de genade niet ontfangen die u aangeboden wert: zo zyt des zeker, dat de Koninginne wel beraden is dit Koninkryk te rynigen, van u, en uws gelyken. *Bradford* antwoorde en zyde: De Heere, voor welken ik ſta, die weet wat ydele glorie dat ik daar in geſogt heb: Zijn genade en vergiffeniſſe begeer ik. Ik zoude my verblyven dat ik leven mogte in de genade der Koninginne, als haar onderſaat, ſonder belaſtinge mijner konſcientie; maar anders is my de genade des Heeren beter dan mijn leven. Ik weet wel wien ik mijn leven bevolen heb: Ik hebbet betrouwt in zijn handen die het wel bewaren zal, zo dat het geen menſche my benemen zal dan als hy dat toelaat. Daar zijn twaalf uren des daags, niemant zalſe verkorten, want daar en is geen magt boven hem: Zijnen wille geſchiede.

Te leven in verdriet, is meerder pyne dan den doot: en te ſterven met vreugde is het waaragtige leven. Ik weet wel, zyde de Kancelier, dat wy pragtige woorden genoeg van u zullen hooren. Daarom denkt vryelyk, nadien gy 't volk met valſche en Duivelſche leeringen bedrogen hebt, dat gy met deſelve betaalt zult worden. *Bradford* antwoorde: Ik heb 't volk niet bedrogen: Ik heb ook geen leeringe voortgebragt, of ik wilſe betuigen (door Gods genade) tot 't einde mijns levens toe, datſe de waaragtige ryne Leere is, en 't louter Woort Gods. Dat gy die een valſche en Duivelſche leere noemt, dat en zout gy met de waarheit niet konnen bewyſen.

Hoe zo, zyde *Tunſtal* de Biſſchop van Dureſme: Zegt gy, wat hebt gy geleert van de bedieninge des Sacraments, en wat gevoelt gy nu tegenwoordelyk? Mijn Heere (zyde *Bradford*) en gy alle mijne Heeren, ik begeere van u (eer ik u antwoorde op uwe vragen die gy begint) of gy my vraagt uit den naam des Roomſchen Biſſchops? Ik heb in voorleden tyden zes maal met eede gezworen, dat ik geenſins in dit Ryk gehoorſaam zijn zal eenige heerlykheit of magt des Biſſchops van Romen; daarom zou ik u niet derven of mogen antwoorden, of ik zoude myneedig geagt worden; 't welk de goede God my niet toe en late. Hebt gy zes maal gezworen, zyde de Secretaris *Bourne*, wat officie hebt gy dan in dit Ryk beſeten? Ziet hier een openbare leugen, zyde de Kancelier. *Bradford* antwoorde: Het is de waarheit; want driemaal heb ik gezworen in de groote Schole van Cantabrigia. Ten eerſten, als ik Meeſter in de konſten wiert. Ten tweeden, doen ik opgenomen wert in het Hof van Penbroek. Ten derden, doen de onderſoekinge in de hooge Schoolen geſchiede. Ten vierden, als ik mijnen dienſt aanvink. Item, doen ik mijn prebende ontfink. Ten laatſte, als ik geroepen was om des Koninks Capellaan voor zijn doot te zijn. Ja, zyde de Kancelier (hem beſchimpende) dat zijn Eeden gelyk *Herodes* dede, en even ook zo noodig om te houden. *Bradford* antwoorde: Zulke Eeden en zijn niet met *Herodes* Eeden te gelyken: want zy zijn goet en opregt na Gods woort, waar mede gy zelve wel tot anderen tyden gevoelt hebt. Doen ſprak daar een ander pluymſtryker, namelyk, de Biſſchop van Rocheſter, en zyde: Myn Heere, ik en wiſte nog niet waarom deſe man zo lange gevangen had geweeſt: Nu verſta ik, dat het niet goet geweeſt en hadde hem vry te laten gaan, Ja, zyde de Secretaris *Bourne*, ons is overgebragt dat hy meer kwaat gedaan heeft (dewyle dat dit Parlement duurde) door zijn brieven en vermaningen die hy dede tot den genen, die hem in de gevankeniſſe beſogten, dan hy gedaan heeft door zijne predicatien, doe hy nog vry was. Hy heeftſe al t'ſamen verbannen en verdoemt die valſche leeringe leerden, (zo noemde hyſe die met zijn leeringe niet over een kwamen) en vermaande haar te volharde in 't gene dat zy van hem en zijn gelijken ontfangen hadden. Dit beveſtigden ook vele andere van den Raat. Als nu deſe pluimſtrijker van hoogmoet gezwollen en opgeblaſe was, zyde hy tot *Bradford*: Wat zegt gy Heere, hebt gy geen tweedragt gemaakt door u ſchrijven en vermanen tot het volk? *Bradford* antwoorde: Ik en heb geen dingen van tweedragt geſchreven of geſproken; nog (daar ik God voor danke) en wenſche of begeere ik in mijn herte geen ſulke zake, en hope dat ik zulks nimmermeer doen zal. Ja wel, zyde de Secretaris, gy hebt immers brieve geſchreve. Doen zyde de Kancelier wederom waarom en ſpreekt gy niet? hebt gy dat gedaan, dat hy zegt, of niet? Dat ik geſchreven heb, zyde *Bradford*, dat heb ik geſchreven. Daar was een ander die *Soutwel* genaamt was, die zyde: Heere God, wat vermeetagtig, verſtokt, boeragtig menſch is dit, die hem zo verwaandelijk draagt voor des Koninginnen Raat. En haar oogen op malkanderen ſlaande, verontweerdigden zy hem aan te zien. Doen ſprak *Bradford* tot haar: Mijn Heeren en Meeſters, de Heere en eeuwige God, die daar is, en zijn zal onſer aller Regter, die weet dat ik my niet anders voor u in woorden en manieren en drage, dan als in zijne tegenwoordigheit: zo gy dat anders neemt, zo ben ik verſekert dat 't God eenmaal nog gedenken zal, daar en tuſſchen zal ik lijtſamelijk uwe woorden en werken verdragen. Na zommige andere woorde ſprak de Kancelier tot hem, en zyde: Wy en zullen met u nimmermeer gedaan hebben; maakt het ons kort. Begeert gy vergiffeniſſe te hebbe? *Bradford* antwoorde: Ik bid God, dat hy my vergiffeniſſe geve; en zo gy de uwe met de zijne wilt uitrigten, zo en wygere ikſe niet, maar anders niet. Na deſe woorden was daar veel onder malkanderen te zeggen, d'een zyde op d'een maniere, de ander op een andere, want zy en wiſte niet hoe zy hem wel zouden konnen ter doot brengen, om dat hy van 't volk zo ſeer bemint was. Daarom ſogten zy alle middelen, dat hy des Koninginnes genade zou willen aannemen: en doen zy 't hem nu wederom aanboden, antwoorde hy daar op: Myn Heeren, mogt ik vredelijk leven, als een onderſaat ſonder eenige bezwaarniſſe mijner konſcientie, ik ſoude u danken van uwe kwijtſcheldinge; maar ſoude ik in zulke vrijheit, niet konnen leven, wat zou my dan uwe kwijtlatinge en vergiffeniſſe helpen? Om dan hier van een einde te maken, zoude ik zulken vrijheit niet mogen hebben, gelijk ik tot nog toe van u niet heb konnen verkrijgen, zo moet de

1555.

1555. wille Gods met my geſchieden. Daar op begon de Kancelier een lange reden te doen, van de valſche leeringe daar 't volk ten tijden des Koninks *Eduardi* door bedrogen had geweeſt: En tenlaatſten vraagde hy *Bradford*, zeggende: Wat zegt gy daar toe? *Bradford* antwoorde: Myn Heere, de leeringe die ten tijde des Konings *Eduardi* geleert is, was de waaragtige Religie Gods, welke ik geheel, gelijk ikſe gelooft heb, nog veel meer geloove, dan ik ooit gedaan heb: En ben ook veel meer beryt om dezelve te ontfangen, en het volk te verklaren, dan ik was doen ik gevangen wert. *Tinſtal*, de Biſſchop van Dureſme, vraagde hem, en zyde: Wat Religie meent gy, van de tijden des Konings *Eduardi*? en in wat jaar zijns Rijks? Ik meene, zyde *Braaford*, van den zelven jare dat hy aflyvig wert, en doen ik als Dienaar om te prediken ontfangen was. Hier ſchreef de Secretaris *Bourne*, en maakte een Nota. Zeer haaſt daar na begon de Kancelier te zeggen, dat de leeringe die ten tijden *Eduardi* geleert is, ketterye was, ſonder eenige bewijsredenen voort te brengen, dan alleenlijk, dat in die tijden groote ongehoorſaamheit, en zomwijlen verraderije was, 't welk hy een teken agte dat de leeringe niet goet konde zijn. *Bradford* antwoorde: Og, mijn Heere, my verwondert dat gy in het ſanctuario, en verborgentheit Gods derft treden, en zo ligtelijk van een zake oordeelt.

Daar na heeft de Kancelier hem wederom des Koninginnes goetwillige genade en gunſte aangeboden. Maar *Bradford* bleef op zijn eerſte antwoorde, dat hy geen ander genade en begeerde, dan die met Gods genade overeen kwam. Terſtont begon de Kancelier een klokje te luiden om iemant te roepen: en zyde tot den genen die by hem waren, dat hy vreeſde voor oproer. Als 'er nu een in de kamer gekomen was, zo zyde de Secretaris *Bourne* tot den Kancelier: Het is beter, mijn Heere, dat gy deſen goeden geſelle overlevert in de handen des Kerkerbewaarders. Daar na riep men de Onder-provooſt, tot welken de Kancelier zyde: Wy geven u deſen man tot uwen laſte, op dat hy wel geſloten zy, ſonder iemant te laten ſpreken, als gy daar niet tegenwoordig zijt. En byſonderlijk ziet weltoe dat hy geen brieven en ſchrijve, want wy geven hem u tot meerder laſte dan wy te voren deden: zo daar eenig gebrek in bevonden wort, gy zult het verantwoorden. Zo wert hy dan wederom in den kerker gelyt.

Korts daar na hebben zy hem verweſen levendig verbrant te werden, om dat hy niet afſtaan wilde van de leeringe des Euangeli, die hy met groote vlijtigheit gepredikt had. Zo is hy dan ten laatſten te Londen op Smits velt gebragt, en aldaar met wonderlijke ſtantvaſtigheit levendig verbrant, den tienden July in het jaar onſes Heeren vyftien hondert vyfenvyftig.

HUNFROY MIDDLETON, en NICLAAS SCHETERDEN

Hunfroy Middleton, en *Niclaas Scheterden*, zijn met ſonderlinge Godſaligheit en geſchiktheit begaaft geweeſt, hoewel zy handwerkslieden waren. Meeſter *Harpsfield* Archidiaken, en *Mr. Collins* Commiſſaris hebben *Scheterden* geëxamineert, in maniere als wy hier op het kortſte zullen verhalen.

Harpsfield. De bloote woorden Jeſu Chriſti, dat is mijn lighaam, enz. veranderen het weſen, ſonder eenige andere uitlegginge. *Scheete*. Met dit argument kan men ook bewyſen, als de Heere gezegt heeft, deſen Drinkbeker is myn bloet, enz. dat 't weſen des drinkbekers in't bloet verandert wort ſonder eenige uitlegginge: daarom willen wy niet zeggen, dat den wyn, maar dat den drinkbeker verandert wort. *Harpsfield*. Als hy van den drinkbeker ſpreekt meent hy den wyn die in den drinkbeker is. *Scheet*. Indien de Heere Chriſtus iet met woorden uitdrukkelyk zegt, dat nogtans anders verſtaan moet worden, zo volgt dat de blooteworden het weſen niet en veranderen, maar dat wy bedenken moeten wat de meeninge Chriſti zy, in het gene dat hy van 't broot en den drinkbeker ſpreekt. *Harpsf*. Aangaande den drinkbeker en moeten wy in geen ander meeninge nemen, dan de woorden luiden: maar aangaande het broot, moeten wy by de woorden ſonder eenig figuurlyk verſtant blyven. *Scheet*. Zo hoore ik wel dat gy wilt datmen in't Avontmaal een deel figuurlyk, en't ander deel ſonder figure verſtaan zal: en alzo maakt gy twee manieren des Avontmaals. *Harpsfield*. Al heeft de Heere Jeſus Chriſtus ſchoon gezegt, Deſe drinkbeker is mijn bloet: nogtans heeft hy dat van den wyn, en niet van den drinkbeker verſtaan. *Scheet*. Zo moet ik u wat vragen: Wanneer de Prieſter de woorden over den drinkbeker ſpreekt, veranderen dan de woorden of de gedagten des Prieſters het weſen? *Harpsf*. Dat doen de gedagten des Prieſters, en de woorden niet. *Scheet*. Indien dan de Prieſter (gelyk de gedagten der menſchen ongeſtadig zijn) op een hoere, of op vreten en zuipen dagte, zo zou het volk in plaatſe des bloets, of de Papen hoere, of der braſſerye eerbiedinge doen, en nimmermeer verſekert zijn, of dat het bloet Chriſti ware of niet.

Daar over was *Harpsfield* ontſtelt, en keerde zig tot den Commiſſaris en ſprak: Lieve, vraagt hem dog een langen tyt: want hy antwoort my zo ſeltſaam, dat ik nolt myn dagen diergelyke gehoort en heb. Doen ſtont de Commiſſaris op, en wilde het gantſch ſubtyl maken, en zyde: Gy zyt tegen u zelven. Gy bekent dat 't broot de figure des lighaams Chriſti niet en zy: Nadien dan de drinkbeker geenſins een figure des bloets Chriſti weſen kan, nog ook zijn ware bloet, zo volgt, dat 't Chriſtus van den wyn, en niet van den drinkbeker verſtaan heeft. *Scheet*. Ik en ben niet tegen my zelven. Want ik en zegge niet, dat den drinkbeker weſentlyk verandere in 't bloet Chriſti, of een figure des bloets Chriſti zy: maar dewyle gy zegt, dat de blooten woorden des Prieſters het weſen der dingen verandert, zo zegge ik, dat zulks zo wel van den drinkbeker, als van het broot verſtaan moet werden. *Commiſſaris*. Het en kan van den drinkbeker geenſins verſtaan worden, als hy zegt, Deſen drinkbeker is myn bloet; maar hy heeft het alleen van den wyn verſtaan. *Scheet*. Daar op is te voren geantwoort. Zo ſtaat 't dan daar op, dat de Heer Archidiake antwoorde op myne vrage, of de gedagten des Prieſters, of de woorden over den drinkbeker geſproken, den wyn in het bloet veranderen? *Commiſſaris*. De gedagten en de woorden des Prieſters doen zulks met malkanderen. *Scheet*. Indien de gedagten, midſgaders de woorden des Prieſters het weſen des bloets maken, zo volgt nootzakelyk, dat den beker met den wyn in het bloet verandert moet worde, nadien de woorde van den drinkbeker geſproken worden, als hy zegt: Deſe drinkbeker is myn bloet.

Hier na heeft de Commiſſaris in de kamer bekent, dat alleenlyk de aandagtigheit des Prieſters, eer hy nog Miſſe doet, een oorzake der weſentlyker veranderinge zy, ſonder de woorden. Want indien hy een voornemen heeft, dat hy 't gene doen wil, dat de hylige Kerke geordonneert heeft, zo geeft zulke aandagtigheit des Prieſters der Sacramenten een kragt en werkinge. *Scheet*. Indien de kragt en werkinge der Sacramenten in de aandagtigheit des Prieſters, en niet in Gods

Woort

55. Woort gelegen is, zo moet gewiſſelyk in vele Kerken (daar de Prieſters kwalyk onderweſen zijn, en booſe gedagten hebben) het arme volk ſchandelyk bedrogen worden, niet alleenlyk in den Doop, maar ook in het Avontmaal, alzo dat 't in plaatſe van God, 't broot aanbidden moet. Want nademaal de woorden des Prieſters niet ſterk en kragtig genoeg zijn, zo moet 't volk altyt twyffelen, of zy Chriſtus of het broot aanbidden.

Doen liet de Commiſſaris deſen ſtryt vallen, en kwam op een ander, te weten, dat de menſcheit Chriſti te gelyk op twee plaatſen weſen konde. 't Welk hy met de ſpreuke van *Johannes* bewyſen
1. 13. wilde, daar Chriſtus zegt, *Niemant en is opgevaren, dan die uit den hemel neder gekomen is, &c.* En uit dit argument wilde hy beſluiten, dat hy lighamelyk te gelyk in den hemel en op der aarde was. *Scbet.* Deſe en diergelyke ſpreuken zijn te verſtaan van de eenigheit des perſoons, dewyle Chriſtus God en menſche is: maar daar wy nu van ſpreken, is van de Godheit Chriſti te verſtaan, of wy zouden in ſchrikkelyke dwalingen vallen. *Commiſſ.* Het moet nootzakelyk van de menſcheit Chriſti verſtaan werde, want daar wert by gezegt, *de Soon des menſchen die in den hemel is. Scbet.* Indien deſe ſpreuke van de menſcheit Chriſti te verſtaan is, zo moeten wy in de dwalinge der Wederdopers vallen, welke zeggen, dat Chriſtus zijn vlees van Maria niet en heeft aangenomen. Want is 't dat 'er geen lighaam ten hemel gevaren is, dan 't gene dat van den hemel gekomen is, zo wert de menſchwerdinge des Soons Gods weggenomen, en wy moeten bekennen dat hy zijn vlees van den hemel afgebragt heeft. *Commiſſ.* Ey lieve, hoe geerne zout gy ons een dwalinge toeſchryven, daar gy dog uwe dwalinge niet en wilt bekennen. Maar dit en kan van de Godheit niet verſtaan worden, 't en zy dat gy zeggen wilt, dat God 't lyden onderworpen is: maar gelyk hy geen lyden onderworpen is, alzo kan hy ook niet van den hemel afkomen. *Scbet.* Indien God niet van den hemel gekomen is, om dat hy geen lyden onderworpen is, zo moet volgen, dat hy niet in den hemel zit, en dat den hemel zijnen throon niet en zy: ja, gelyk zommige hedendaags zeggen, dat hy geen regterhand heeft, aan welke de Heere Chriſtus geſet is. *Commiſſ.* Dit is wel gezegt; want God heeft in der waarheit geen regterhand. *Scbet.* Wat meent gy dat eindelyk uit de Chriſtelyke Religie werden zal, indien wy om dier oorzaken wille, dat wy niet eigentlyk en weten hoe dat hy van den Hemel gekomen is, loogenen wille, dat hy gants niet van den Hemel is gekomen? En dewyle wy niet doorgronde konnen, hoe dat 't eigentlyk met de regterhand Gods gelegen is, dat wy God daarom gantſchelyk van deſelve berooven willen? Hierenboven zal de Propneet valſchelyk ge-
139. 9. leert hebben, als hy zegt, *Nameik vleugelen des dagenraats en bleve aan het uyterſte der Zee, zo zou my dog uwe hand aldaar lyden, en uwe regterhand my houden:* wanneer men gantſchelyk zeggen wilde, dat hy geen regterhand heeft. Eindelyk zou ook volgen, dat hy in den Hemel niet en zit, en dat den Hemel niet is zynen throon, ja dat 'er gants geen hemel is. *Commiſſ.* Hoe, en zegt de Schrift
4. 24. niet, *dat God een Geeſt is? Scbet.* Dat is ſonder twyffel waar, dat God een Geeſt is, daarom behoort hy ook in den geeſt en waarheit aangebeden te werden. En gelyk hy een Geeſt is, alzo heeft hy ook een geeſtelyke kragt, een geeſtelyken ſtoel, een geeſtelyke regterhand, en ook een geeſtelyk zweert, 't welke wy eenmaal voelen zullen, is 't dat wy voortvaren te zeggen, God en heeft geen regterhand, geenen arm, &c. dewyle wy eigentlyk niet en weten, wat het voor een regterhand is. Want in zulker wyſe mogte wy ook haaſt zeggen, dat 'er geen Chriſtus nog Gods Sone en is. 1555.
Maar de *Commiſſaris* en wilde hier van niet meer met hem ſpreken.

Als nu *Niclaas Scbeterden*, en *Hunfroy Middleton*, byde handwerks mannen, de Goddelyke waarheit ſtantvaſtig bekent hadden, zo zijn zy daar na den twaalfden July te Kantelberg verbrant geworden.

Met deſe zijn ook in een vuur verbrant, twee Godſalige Predikanten, *Johannes Bland*, en *Johannes Franckesb.* Wat *Johannes Bland* aangaat, die was in zulker voegen geboren tot nut van andere menſche, dat hy niets voor zig zelven had 't welke niet mede en was tot gemeen nut van alle zijne vrienden. Hy hadde eenige jaren eer hy gevangen wert, gebruikt geweeſt om de jongejeugt te onderwyſen in de goede leerkonſten en deugt: hy is mede leer meeſter geweeſt van eenige jongelinge, die daarna een groote naam van geleertheit verkregen hebben, onder andere konnen wy noemen Doctor *Sanders*, een man van groote geleertheit, en zulken Schoolmeeſter wel weerdig. Daar na geroepen zijnde tot Dienaar des hyligen Euangeliums, en ontſteken zijnde door eenen brandenden yver tot de Kerke Gods, heeft in zulker voegen zijn beroepinge waargenomen, dat hy, nadien hy om de predicatie des Euangeliums te Kantelberg gevangen had geweeſt, en tweemaal door middel van zijn vrienden verloſt was, wederom is gekeert tot den dienſt des Euangelium. *Johannis Bland, en Johannes Franckesb.*

Om deſer oorzaken wille voor de derde ryſe gevangen gezet zijnde, zo hebben hem zijne vrienden belooft wederom te verloſſen, mids konditie dat hy niet meer en zou prediken. Deſe konditie heeft hy gewygert, en heeft klaarlyk getoont, wat een yver dat hy had om de eere Gods te vorderen, en de Kerke des Heeren te helpen opbouwen. Zo is hy dan van de Dienaren des Antichrists veroordeelt, om met *Jan Frankesb* en de voorgenoemde getuigen Chriſti levendig verbrant te worden, welken doot zy zeer ſtantvaſtelyk, om den name Chriſti verdragen hebben.

Nog zijn in deſelve maant van Julius om het getuigeniſſe der Goddelyker waarheit verbrant, deſe navolgende perſonen.

Den tweeëntwintigſten, *Dirrik Caruer* en *Jan Launder* te Lewes in Suſſex. *Dirk Caruer* enz.

Nog in deſelve maant *Margreta Polley* te Tumbridge; en *Thomas Jueſon* te Chicheſter. *Margareta Polley*, enz. *Jean Alewortb.*

Jan Alewortb is mede in het laatſte van deſe maant te Reading verbrant.

JACOB ABBES te Edmundsbury verbrant.

ONtrent deſen zelven tyt is 'er geweeſt een zeer Godvreeſent man, met namen *Jacob Abbes*, zeer wel gefondeert in de leere des hyligen Euangeliums: en alzo hy wel wiſte dat men het talent pont, het welke men van den Heere ontfangen heeft, in de aarde niet en behoorde te begraven, maar zijn profyt daar mede doen; zo en heeft hy ook de gave die hy van God ontfangen hadde, by zig zelven alleen niet willen verborgen houden, maar heeft andere daar van ook willen deelagtig maken. Want alzo hy een gebuerman had, met namen *Wade*, die zeer ryk was van tydelyke middelen, maar arm van geleertheit en wetenſchap, heeft hy deſen leeren leſen, en ook in de Godlyke Schrift onderweſen; waar in hy binnen korten tyt zo wel toegenomen heeft, dat hy merkende de misbruiken van de Papiſten, een af keer van hare ſuperſtitien heeft beginnen te krygen, in voegen dat hy niet meer zo yverig na hare Kerke ging als hy wel plag; het welke de Papiſten hebben beginnen te merken, en namentlyk een Schepen van de Stad, ge-

Getrouwe Herder die uw leeven hebt gewaagt,
Om voor de welſtand van uws Broeders ziel te waaken;
Helaas! wat laſtergeeſt heeft u door liſt belaagt
Om 't Chriſtelyk geloof, ô ABBES! te verzaaken?
Doch dat verlies wierd met een dubb'le winſt betaalt,
Toen uw berouw heeft in den ſtryd gezegepraalt.

genaamt *Idden*, dewelke hem daar over voor den Biſſchop ontboden heeft, alwaar *Wade* met zijn *Mr. Jacob Abbes* verſchenen is. Als zy daar gekomen waren, heeft de Biſſchop *Wade* terſtont beginnen te examineren van zyn gelove. Maar *Wade* en wilden daar voor dien looſen vos, zo terſtont geen rekenſchap van zijn gelove geven; maar hy eiſchte een dag, waar in hy ſchriftelyk alle de vragen van den Biſſchop zou beantwoorden. *Jacob Abbes*, die met hem aldaar gekomen was, geliet hem, en gaf daar van ook eenige tekenen, als of hy de antwoorde van *Wade* voor goet hielt, daar mede laggende en hem toeknikkende. Dit heeft de Biſſchop terſtont gemerkt, en heeft *Abbes* gevraagt, wat hy daar met *Wade* te doen had? Waar op hy antwoorde, dat het hem wel geoorloft was, een eerlijk man te vergeſelſchappen. Hoe, zyde de Biſſchop, zegt gy deſen een eerlijk man te zijn? *Abbes* zyde: Daar voor houde ik hem voorwaar, indien hy blijft by de goede meeninge, die hy had, doen hy van zijn huis ging. Waar op den Biſſchop toornig wordende, met gramme gemoede op *Abbes* uitgevaren is, en zyde: Zegt gy my dan, wat gy gevoelt van het H. Sacrament des Altaars? Hy antwoorde: Ik zegge dat 't is een van de aldergrouwelijkſte afgoderye, die men ooit gehoort heeft. Hy is hierom terſtont in den kerker gelyt, en in den Stok geſloten in de ſtad van Lamam: Daar na zijn zy door *Jan Milles*, Provooſt van Wiſſon, gelyt na den Regter *Idden*. Op dien dag en was den Regter niet t'huis, maar hy is korts daar na 't huis gekomen, en als doen zijn *Wade* en *Jacob Abbes* uit haren vryen wille van zelfs voor den Regter gekomen: de Regter heeft haar wederom na den Biſſchop toe geſonden, dewelke haar heeft doen lyden in den Kerker tot *Berie*. En om dieswille dat hem dogt, dat zy daar nog veel te ſagt geëxamineert werden, heeft hy ze doen vervoeren in de gevankeniſſe tot Norwig, en heeft aldaar bevolen, dat *Jacob Abbes* alderſtrengelijkſt geſloten en gehouden zou worden. Hy dede hem een yzere keten om den hals en aan byde zijne voeten, zo dat hy zijn arme lighaam kwalyk regten of buigen konde. Men gaf hem ontrent 't vierdedeel van de ſpyſe die een menſche behoeft om zijn leven te onderhouden, en voor al zijn drinken gaf men hem een wynig water Eindelijk, den honger, den dorſt, en de ſtrengigheit van den kerker, deden hem byna alle zijn zinnen verlieſen, in voegen dat hy gedwongen wert zijn gelove te verzaken: En de Biſſchop met den Kancelier, hebben hem met een klyn briefken geſonden aan den Paſtoor van de Stad, op dat hy openbaarlijk in de Kerke zoude belijden het gene dat in dit briefken geſchreven ſtont: en deden aan hem daar na zo veel gelts tellen, als hy van doen had om zijn ryſe te doen Na dat *Abbes* zijn geloove aldus verloogent hadde, is hy van ſtonden aan met zulken leetweſen beroert geworden, dat hy wederom gekeert is na den Biſſchop, al was 't ſchoon dat hy een langen weg te doen had: en hebbende een goede okkaſie beſpiet, is hy regt na den Biſſchop toegegaan, daar hy was onder een groote menigte van volk; en in de tegenwoordigheit van alle deſe menſchen, heeft hy dit briefje wederom gegeven, en zyde, dat daar in meer geſchreven was, dan hy verſtaan had, en hier mede gaf hy haar ook wederom het gelt, 't welke zy hem gegeven hadde, om zijn ryſe te doen. En ziende dat zy dat niet en wilden ontfangen, heeft hy het in 't midden van haar geworpen, zeggende: Verderven moet

5. moet gy met u gelt. Waarom hy terſtont gevangen en in den kerker geworpen wert, en korts daar na heeft hy de ſententie ontfangen om levendig verbrant te worden. Als hy nu de plaatſe genaakte daar hy zijn offerhande den Heere zou opoffere, zo heeft hy den Regter gebeden dat hy 't volk wilde toelaten een gebet met hem tot den Heere te ſpreken. De Regter zyde, dat wil ik u geerne toelaten, dog op konditie dat gy u zult bekeeren. Waar op *Abbes* zyde: Ik geloove in Jeſus Chriſtus den eenigen Saligmaker der werelt: Waar van wilt gy dat ik my bekeere? Daar na keerde hy zig na het volk, en bad haar dat zy dog met hem wilden bidden, en heeft dat ook nog voor zijn doot verkregen, dat hare ſtemmen gehoort zijn geworden t'ſamen met de zijne: Maar 't meeſtedeel ſprak heel zoetelyk, uit vreeſe dat zy van de tyrannen gehoort mogten werden, en daar en warender maar drie onder den heelen hoop die met luider ſtemme baden, te weten *Ammon*, *Jan Ros*, en *Alie Spenſer*. In deſe volſtandigheit is deſe vrome Martelaar te Berie verbrant, in't jaar onſes Heeren vyftien hondert vyfenvyftig, den tweeëntwintigſten Auguſti.

JAN DENLET, Edelman, en JAN NEWMAN.

IN Auguſti deſes jaers hebben de vyanden der waarheit zo ſchrikkelyk tegen de vrome Chriſtenen geraaſt, dat zy niemant geſpaart hebben. Onder andere zijn ook *Jan Denley* en *Jan Newman* uitgevoert om verbrant te werden. De Artykelen der klagte, die haar van *Edmond Boner* Biſſchop van Londen voorgeſtelt zijn geweeſt, zijn deſe:

1. De gevangenen behooren alle byde onder de Dioceſe van Londen, en onder de jurisdictie van den Biſſchop van Londen.

2 Zy zeggen, datmen niet en heeft beleeft nog zal beleven, dat 'er is of zijn zal een Catholyke Kerke Chriſti hier op aarden.

3. Zy zeggen, datmen niet en heeft beleeft, nog zal beleven, dat deſe tegenwoordige Kerke van Engelant, is een deel of lit van de voorzyde Catholyke Kerke.

4. Dat de Miſſe in Engelant een godloosheit, afgoderye en overgeloove is, en dat zy daarom niet en denken ter Miſſe te gaan.

5. Dat de Oorbiegte, gelyk die in Engelant gebruikt wert, geen gront in de hylige Schrift heeft.

6. Dat de abſolutie, die van den Prieſter geſproken wert, den woorde Gods niet gelykmatig is, maar daar tegen ſtrydende.

7. Dat de Doop, gelyk die nu onder de Engelſchen gebruikt wort, tegen Gods woort ſtryt. Zy zeggen insgelyks, dat de Vorminge der klyner kinderen, de Orden, Metten Veſper; item, de Wyjinge des broots en waters, mitsgaders andere Ceremonien, na menſchelyk goetdunken gegevonden zijn.

8. Dat 'er niet meer dan twee Sacramenten zijn, namelyk, den Doop en het Avontmaal des Heeren.

9 Dat 't lighaam Chriſti in 't Sacrament niet is, dewyl hy zekerlyk ten hemel is opgevaren.

Op deſe Artykele hebben de gevangenen geantwoort.

1. Den eerſte artykel en wederſpreken wy niet.

2. Den tweeden ontkennen wy. Want agtervolgende de Artykelen des Apoſtoliſchen geloofs, gelooven wy, dat 'er eene hylige algemyne Chriſtelyke Kerke zy, die gebouwt is op den gront der Propheten en Apoſtelen, welker Hooft Chriſtus Jeſus is. Wy gelooven ook, dat deſe Kerke een verſamelinge aller hyligen en geloovigen is, die de Antichriſt in alle Landen der werelt verſtroit heeft. En waar twee of drie in den name Jeſu Chriſti verſamelt zijn, dat daar de ware leden der zelver Kerke zijn, die aan geen zekere 1555 plaatſe der werelt gebonden, maar over al verſtroit is, daar Gods Woort ryn gepredikt, en de Sacramenten na de inſettinge Jeſu Chriſti gebruikt worden.

3. Wy zeggen, dat de Kerke in Engelant, na de Religie, daar zy nu in onderweſen wort, geen lit der Catholyker, maar der Roomſcher Kerke zy, van welke de Paus van Romen 't Hooft is. Want na dat zy Gods Teſtament verandert en weggenomen hebben, hebben zy een ander Teſtament van menſchelyke inzettingen, 't welke vol godslaſteringen is, in de werelt ingevoert.

4 Wy zeggen, dat de Miſſe, gelyk die nu in Engelant gebruikt wort, vol godloosheit en godslaſteringen is, niet alleenlyk om dat 'er vele aanzienlyke godslaſteringen in bevonden worden, maar ook om dat zy regt tegen de H. Schriftuur ſtryt. Want de Heere Jeſus Chriſtus heeft in zijn hylige Avontmaal het Sacrament des broot en wyns geordineert, dat wy dat zouden gebruiken tot gedagteniſſe zijns lighaams en bloets, op dat die ons tot ſpyſe zou dienen, en niet dat wyſe als eenen afgod zouden aanbidden.

5. Wy zeggen dat de oorbiegte, gelijk die nu gebruikelijk is, ons gantſchelyk niet en behaagt. Want de Heere Chriſtus is de gene die ons onſe ſonden en overtredingen vergeeft.

6. Dewyle den zesde Artykel aan den vyfden hangt, en met den zelven gemeenſchap heeft, zo blyven wy by de voorgaande antwoorde.

7. Wy zeggen, dat den Doop der jonge kinderen, van de eerſte inſettingen zeer wyt verſchyden is. Want *Johannes* en de *Apoſtelen* hebben in den Doop anders niet dan water gebruikt. Daarom zijn de dingen, die verder by den Doop gebruikt worden, neffens andere menſchelyke inſettingen en ceremonien der Roomſcher Kerke, den woorde Godes niet gelykmatig, maar ſtryden daar tegen.

8. Op den agtſten artykel antwoorden wy kortelyk, dat Gods woort niet meer dan twee Sacramenten en kent en aanneemt, te were den Doop, en het H. Avontmaal: het zy dat gy den Regenboge daar by doen wilt. Want als men in 't gemeen ſpreken wil, zo kan men alle 't gene een Sacrament noemen, dat een beloftenisſe Gods heeft.

9. Aangaande den laatſten artykel, is het onnodig wydloopig daar op te antwoorden, de wyle wy onſe bekenteniſſe daar van alrede gedaan, en met onſe handen onderteekent hebben.

Na dat zy deſe voorgaande artykelen met vele getuigeniſſen der H. Schriftuur (die wy hier om kortheit wille niet by gedaan hebben) bekent en verdedigt hadden, is *Jan Denley* te Urbridge den agtſten Auguſti verbrant geworden. En den eenendertigſten Auguſti is *Neman* zijn medegeſelle na Safronwalden gevoert, en aldaar verbrant. Deſe heeft de bekenteniſſe zijns geloofs kortelyk voor zijn doot in ſchrifte geſtelt en nagelaten.

Ook is op den zelven dag, namelyk, den 8. Auguſti, na de Heere *Denley*, een eerbare Weduwe, *Varenna* genaamt, verbrant geworden. *Varenna.*

Op den zelven dag is mede *Guliame Ailewarde* in den kerker te Reding (daar hy om de belydeniſſe der waarheit gevangen lag) geſtorven. *Guliame Ailewarde.*

ROBERT SMITH en andere.

Robert Smith, van zijn handwerk een Schilder, om der warer Religie wille gevangen zijnde, heeft den vyfden July eenen dapperen ſtryt tegen *Boner* den Biſſchop van Londen gehad.

En eerſtelyk vraagde hem de Biſſchop: In hoe langen tyt en hebt gy tegen geen Prieſter gebiegt? *Robert.* Van die tyt af, dat ik eenig verſtant gehad

1555. *ROBERT SMITH en andere na ſcherpe examinatie wierden op een kamer gebragt,* 1555
en in ten hoek geſtelt, alwaarſe, terwyl den Biſſchop met twee andere goetçier maakte,
van de knegts en lakkayen beſpot wierden.

Met zyn gedagten op Gods heerlykheid te ſpeelen,
Ver boven zon en maan in 't ongenaakbaar Hof,
Draaft booger dan de vrucht der ſchoonſte kunſt-penſeelen
O braave ſchildergeeſt! wat vond ge niet al ſtof,
Om door 't geloof voor elk een wonderſtuk te maalen
Tot veeler heil, ſchoon gy 't moeſt met den dood betaalen.

hebbe: ook en heb ik noit geagt noodig te zijn tegen zodanige Prieſters te biegten. *Boner.* Gy verklaart terſtont, dat gy uwe Schilderkonſte verlaten hebbende een Ketter geworden zyt. *Rob.* Ik en hebdit handwerk noit gebruikt om daar van te leven; want ik (God lof) ſonder dat genoeg heb, om my met den mynen te geneeren. *Bon.* Hoe lange hebt gy't Sacrament des Altaars niet ontfange, en wat gelooft gy daar van? *Rob.* Ik en heb 't noit van die tyt af ontfangen, dat my God ware kenniſſe gegeven heeft, en begeere 't nimmermeer te ontfangen, dewyle het tegen Gods inſettinge ſtryt. *Boner.* En gelooft gy dan niet, dat het weſentlyke lighaam Chriſti na de conſecratie in het Sacrament is? *Rob.* Ik zeg, dat zulks met de inſtellinge Chriſti niet over een en komt: ik zwyge dat dit brood weſentlyk God zou zijn, maar het brood en den wyn behouden haar weſen.

Na vele woorden zyde *Boner.* Ik en kan nergens met u henen, maar ik moet u in het vuur werpen. *Robert* antwoorde: Daar mede en doet gy niet nieuws, maar 't gene dat gy nu langen tyt vele vrome lieden gedaan hebt; maar en denkt niet Gods Geeſt daarom wort uitgebluſcht, en uwe zake beter kan werde. Gy meugt altyt wel moorden en onſchuldig bloet vergieten, en daar na de wonde uwer konſcientie met een plyſter bedekken; maar deſelve wonde en zal nimmermeer alzo geheelt werden, of zy zal wederom opbreken, en tot uwe groote ſchande een grouwelyke ſtank van haar geven.

Doen wert hem bevolen, dat hy in den Hof zoude gaan, tot 'er tyt dat zijn medebroeder *Heroaldus* geëxamineert zou zijn. En dat gedaan zijnde, heeft hem de Biſſchop wederom laten roepen, en gezegt: Zyt gy met *Heroaldo* van gelyke meeninge, aangaande de Catholyke Kerke? *Rob.* Ik geloove dat 'er een algemeene Kerke ofte verſamelinge der geloovigen op aarden is, getimmert op de Apoſtelen en Propheten, der welker hoekſteen Chriſtus Jeſus is. Deſe Kerke en beroept haar nergens anders op, dan op Gods Woort, ſonder 't welke zy ook niet en kan of behoort te doen, van welke Kerke ik door Gods genade een litmaat ben. *Boner.* Gy weet, wanneer de eene Broeder tegen den anderen ſondigt, en hy tot verſoeninge verſogt zynde, daar toe niet en wil verſtaan, dat men zulks de Kerke moet aangeven: indien nu uwe Kerke, daar gy u van beroemt, alzo geſchapen is, waar zou ik deſelve vinden, by zo verre als ikſe t'eeniger tyt van doen hadde? *Rob.* Het blykt uit de werke der Apoſtelen, doen de Kerke van den Tyrannen vervolgt wert, dat de broeders in huiſen en verborgen plaatſen t'ſamen kwamen, gelyk de onſe hedendaags doen, en dat evenwel zulke verſamelingen de Kerke des Heeren waren. *Boner.* Hare Kerke en was niet onbekent: want Paulus ſchryft tot de Corinthers, dat zy den bloetſchender zouden ſtraffen. Indien de Kerke doenmaals niet zigtbaar ware geweeſt, zo en hadde Paulus zulks niet behoeven te doen: maar uwe Kerke is onbekent, en men en weetſe nergens te vinden. *Rob.* Is 't datſe u niet bekent en is, hoe kont gyſe dan in alle plaatſen vervolgen? Maar gelyk de Kerke te Corinthen God en Paulus bekent was: alzo is hedendaags onſe Kerke God en zijnen gelovigen bekent. Doen zyde een van des Biſſchops Prieſteren: Myn vrient, ik

Mark. 1

zie

Digitized by Google

1555. zie wel dat gy zulken flegten Idioot niet en zyt, als gy u laat dunken. *Rob.* Ik ben die ik ben door Gods genade, en ik hope dat my niet te vergeefs genade van God geſchiet is. Daarom lagte *Boner*, en zyde: Wat is dan uwe meeninge van de Kerke? *Rob.* Ik hebbe dat terſtont gezegt, en zegge noch, dat 'er in Engelant een verſamelinge der geloovigen is, als ook in de gantſche werelt. *Boner.* Wat verſtaat gy door 't woort Catholyk? en wat noemt gy de Kerke? *Rob.* Het woort Catholyk is zo veel gezegt, als Algemeen: Het woort Kerke beduit een gemeenſchap der Chriſtenen.

Daarna ſchikten zy hem wederom in den hof, met zijn broeder *Heroaldo*. En als zy byde by malkanderen waren, zyde een van des Biſſchops Prieſters tot hem: Houd gy u niet voor een gevangen? Doen antwoorde hy: Aangaande myn lighaam, ben ik gevangen, maar aangaande myn ziele, ben ik door Jeſus Chriſtus bevryt. Daarna diſputeerden zy met malkanderen van 't Sacrament des Altaars, en bragt den Prieſter daar toe, dat hy opentlyk bekende, dat den Brootgod in de mage wert geſlokt, verdout, en neffens andere in den ſtoelgank (met verlof) wederom uitgeworpen; dat nogtans zijne Godlyke eere daar door niet vermindert wert, gelyk die ook niet vermindert wert, doen hem de Joden, de vyanden Chriſti, in 't aangezigt ſpogen. *Rob.* Maar gy lieden, die Chriſtus vrienden wilt zijn, en hem, gelyk gy zegt, gants in 't hymelyk gemak werpt, en verdient gy hier mede geen zware verdoemeniſſe? Maar als de Prieſter geen uitvlugt konde vinden, zyde hy eindelyk: De menſcheit Chriſti is onbegrypelyk, gelyk hy door beſloten deuren tot zijne Diſcipelen ingegaan is. *Rob.* Dat en dient tot u voordeel niet. Want doen hebben de Apoſtelen Chriſtus gezien, gehoort en getaſt; daar hy dog van u nog gezien, nog gehoort, nog gevoelt wert: Ook en is hy doenmaals nog noit in twee plaatſen te gelyk geweeſt. Maar als de Prieſter hier op niets bekwaams en had te antwoorden, wierp hy 't in een ſpotterye, en pakte hem weg.

Doen bragt de Biſſchop den Meyer der ſtad Londen met hem, op dat hy by de bekenteniſſe der zake zijn zou. De Biſſchop liet *Robert Smith* op een hooge kamer brengen, daar hy met den Meyer en nog een Bevelhebber der Stad aan een tafel ſat, en maakten goede chier, en lieten de bekers en wynglaſen dapper om gaan. Ondertuſſchen moeſt deſen armen bloet in eenen hoek ſtaan, en laten zig van een iegelyk beſpotten. Doen dagt hy op *Herodes* en *Pilatus*, hoe dat die met malkandere vrienden wierden tegen Chriſtus, wiens beſpottinge niemant ter herten ging. Als zy nu een ſterken dronk gedaan hadden, liet de Biſſchop de voorzyde artykelen voortbrengen, en vraagde *Robert*, of hy niet alzo geſproken had, gelyk daar geteeckent en geleſen was? Daar op hy zyde: Ik en hebbe met mynen mont niet geſproken, dat ik niet uit gront myns herten alzo en meene.

Na vele redenen, die zy vorder met malkanderen gebruikten, zijn de gevangens wederom in de gevankeniſſe Nieugat gebragt. Maar van *Robert* heeft de Biſſchop den Kerkermeeſter een ſonderling bevel gedaan, dat zy hem in het alderdiepſte ſtinkgat, het welke zy Limbum noemen, werpen zoude. En des na volgende Saterdags ontrent ten een ure na den middag, heeft men *Smith* wederom in des Biſſchops kamer gebragt, om hem ten tweedemaal te examineren; 't welke ook geſchiet is. En de tweede examinatie gedaan zijnde, begon de Biſſchop de ſententie te leſen, in deſer maniere: In den name Gods, Amen, &c. Doen viel *Smith* in zijne woorden, en ſprak: Gy begint u vonnis kwalyk in deſe name. Waar ſtaat in den Bybel geſchreven, datmen iemant om der konſcientie wille ter doot veroordeelen zal? Maar de Biſſchop en liet hem niet ſtoren, maar voer voort, en las de ſententie ten einde toe uit, en daar na beval hy, datmen de gevangene terſtont weg brengen zoude. Doen keerde zig *Smith* tot den Meyer en ſprak: Heer Meyer, en is het niet genoeg dat gy den weg des Heeren verlaten hebt, moet gy nog daar toe den Heere Chriſtus ſonder oorzake in zijn litmaten helpen veroordeelen? *Boner* antwoorde: Gy en kont niet zeggen, dat ik u niet voor en heb gehouden, wat regt en billik is. Ik heb u lieden aangeboden, die u op den regten weg brengen zouden: Zegt nu maar, dat *Boner* een bloethont is, en menſchen bloet begeert te vergieten. Daar op antwoorde *Smith*: Heer Biſchop, indien nog ik, nog eenige menſchen van uwe daden ſpraken, zo zouden nogtans deſe ſteenen daar over roepen, en dezelve aan den dag brengen. *Boner* riep overluit: Brengt my den Keerel van hier, brengt hem haaſtelyk weg. Doen ſprak *Robert Smith*: Ik neme u alle tot getuigen, hoe datmen met ons handelt, hoe dat wy ſonder eenige oorzake uit de Schriftuur en ſonder eenig bewys als Ketters veroordeelt werden.

Als *Robert* nu den Meyer ook ſcherpelyk vermaant had, dat hy zijn zweert tot beſcherminge der vromen, en niet tot tyranniſche onderdrukkinge der zelver behoorde te gebruike, zo heeft men hem terſtont wederom in de gevankeniſſe Nieugat gebragt, daar men de gene plag te bewaren, die men begeerde om 't leven te brengen. En is daar na den agtſten Auguſti vyftien hondert vyfenvyftig met groote ſtantvaſtigheit te Uxbridge verbrant.

1555. Den dertienden Auguſti, zijn te Kantelberg ſes in een vuur verbrant, te weten, de Heer *Guliame Koker*, een Engelſch Edelman van goeden huiſe, *Richard Collier*, *Henrick Laurence*, *Guliame Hopper*, *Guliame Stere*, en *Richard Wrigt*. *Guliame Koker*, met vyf andere.

Den veertienden der zelver maant is te Weſtmunſter, om de goede belydeniſſe der waarheit, verbrant, *Guliame Flower*, en te *Tantone Robert Cirier*. *Guliame Flower*, enz.

Den ſesentwintigſten is *Georgius Tanckerfield*, en met hem *Guliame Baumeford* te St. Albaan verbrant. *Georgius Tanckerfield*, enz.

Ten zelven dage is *Patricius Pachingham* door het vuur gedoot, in de Stad Uxbridge. *Patricius Pachingham.*

In deſe maant van Auguſti is mede te Stratford Bow, niet verre van Londen, verbrant *Eliſabeth Warne*, Weduwe. *Eliſabeth VVarne.*

Den negenentwintigſten Auguſti is *Steven Hardwood*, na dat hy de waarheit des Euangeliums ſtantvaſtelyk had beleden, te Stratford verbrant, en *Thomas Fuſt* te Ware. *Steven Hardwood*, enz.

Guliame Haile, is op het einde van deſe maant te Barnet verbrant. *Guliame Haile.*

ROBERT SAMUEL met verſchyden andere.

TE dien tyt waren in de heerlykheit van Suffolke vele mannen en vrouwsperſonen, die om des Soons Gods wille de pijne des vuurs hebben moeten lyden. Maar onder alle andere is de Hiſtorie van *Robert Samuel* weerdig om beſchreven te werden.

Deſe was een Kerkendienaar te Barſolde, in 't Graaffſchap van Suffolke, en leerde zijn Gemeente trouwelyk. Hy en verliet ook zijn ampt niet, tot dat 't hem met gewelt verhindert wert. Eindelyk, als hy door 't bevel der Koninginne neffens andere Predikanten van zijn Kerke verjaagt wert, en heeft hy het gewelt der perijkeleuſer tijden niet konnen ontlopen: en evenwel vlijtig voor zijn Schapen geſorgt. Want hoewel hy niet opentlyk dorſte prediken, nogtans heeft hy de Chriſtenen hymelyk na zijn vermogen onder-

1555. weſen, en in de waare Leere geſterkt. Te dier tijt liet de Koninginne *Maria* een gebot uitgaan, in 't welke allen Predikanten, die ten tijde des Konings *Eduardi* egte wijven getrouwt hadden, bevolen wert, dat zy haar wyven van haar zoude doen. Maar *Robert* agte dat gebot onbillijk te zijn, en dat men om der menſchen ordonnantien wille Gods geboden niet en behoorde te overtreden.

Daarom behielt hy zijn egte wijf, en woonde te Ipswig. In welke plaatſe hy niet en liet de Gemeente, die daar tamelijk groot was, hymelijk te onderwijſen. Als nu de Regter der zelver plaatſe, genoemt *Foſter*, zulks vernam, beſtelde hy zijnen verklikker, om daar agt op te nemen, wanneer hy zijne huisvrouwe by hem hadde, op dat hy hem alzo mogte gevangen nemen. Als het dan der Overheit te kennen gegeven was, hebben zy hem terſtont zijn huis met Sergianten omcingelt: maar zij hadden *Robert* goet te vangen, dewijle hy hem ſonder eenig wederſtant in de handen gaf. En dit geſchiede des nagts: want zy vreeſden, dat 'er een oproer onder 't volk mogte opſtaan, alzo dat zy het des daags niet doen en dorſten. Zyne wederpartijen hielden aan, dat hy van Ipswig na Norwig gevoert mogt werden, alwaar hy van den Biſſchop ſeer onvriendelijk getrakteert wert. Want onder alle vervolgers is deſe Biſſchop de booſte geweeſt, om de arme Chriſtenen grouwelijk en onmenſchelijker wijſe te pynigen. D'andere Biſſchoppen hebben den bedrukten Chriſtenen wel veel verdriets aangedaan, maar zy hebben 't daar by laten blyven, dat zy dezelve gevangen en gedoot hebben. Maar deſe en heeft het daar by niet gelaten, maar hy heeft de arme menſchen op het uitterſte gepynigt, en ook zommige tot afval gedwongen.

Zulks wilde hy ook aan *Robert Samuel* beſoeken, den welken hy eerſt in een duiſteren toren heeft geworpen, en aan een opgeregten balk alzo vaſt gemaakt, dat hy altijt nagt en dag regt opſtaan moeſte. Hem werden alle dagen drie beten broots, en drie lepelen waters zeer ſpaarſaam uitgereikt: en nogtans bleef de vrome man zo ſterk, dat hy zijn pijne uitherden konde. Waar uit de Duivelſche raſernye der vyanden Gods, en de wonderlyke kragt des Soons Gods in zijne Dienaren oogenſchijnlyk te zien is. En dewyle hy zo vele ellendigheit in de gevankeniſſe heeft moeten lijden, zo is hem den laatſten ſtryt na zijne veroordeelinge dies te ligter gevallen.

Na dat hy vele dagen alzo met honger en dorſt geplaagt was geweeſt, is hy eenmaal (gelijk hy naderhand zelve vrome lieden vertelt heeft) midden in de pyne ſluimerende geworden, alzo dat hy ook begon te ſlapen: in dien ſlaap dogte hy, dat hem een menſche in witte kleederen verſcheen, hem trooſtende, en uitdrukkelijk zyde: O *Samuel Samuel*, hebt eenen moet, en verblijt u: want na deſen dag zult gy geen honger nog dorſt meer hebben. Gelijk hem ook in der daat gebeurt is Want als hy uit de gevankeniſſe getrokken was, heeft hy etlijke dagen friſch en geſont, ſonder eten en drinken geleeft, en daar na de eeuwige ſaligheit bekomen.

Samuel zyde ook, dat hy wel meer diergelijke vertrooſtingen en openbaringen zou hebben konnen vertellen, indien hy zig niet geſchaamt hadde van zig zelven zulks te zeggen en te roemen. Het waar nog te wenſchen, dat hy hier in zo ſchaamagtig niet geweeſt en ware, op dat de onuitſprekelijke goetheit en forgvuldigheit Gods voor zijne dienaren dies te beter betuigt mogte werden, en dat haar de bedrukte Chriſtenen daar mede te beter mogten trooſten.

Onder andere heeft hy in den ſlaap een geſigte gehad van drie ladderen, die na den Hemel opgerigt waren, en d'een was langer dan d'ander: eindelijk dogt hem dat uit de drie eene wert. Het welke een openbaringe kan geweeſt zijn daar mede hy en de twee Chriſtelijker vrouwen martelaarſchap, die haaſt na hem verbrant zijnde, hem ſtraks in het eeuwige leven gevolgt zijn, beteekent is geworden. Als men hem tot 't vuur uitvoerde, ontmoetede hem een deugtſame Chriſtelijke jonkvrouwe, dewelke hem kuſte, De vyanden Chriſti hebben dezelve vlytiglijk laten na zoeken, op dat zy ook gevangen en verbrant mogte werden: maar God heeftſe voor hare handen bewaart, hoewel zy nog langen tyt in die Stad gebleven is. Maar *Samuel* is door een koſtelijke doot, die hy in het vuur heeft geleden, den eenendertigſten Auguſti in 't Jaar vyftienhondert vyfenvyftig te Ipswig, uit de kwellinge deſes jammerdaals verloſt.

1555

Richard Hooke is op de zelve tijt, en voor de zelve zake te Chicheſter met een gelyke doot omgebragt. *Richard Hooke.*

George Catmer, Robert Streater, Anthonius Burward, George Bradbridge, Jacob Tuttii, zijn alle om de Goddelijke waarheit te Kantelberge verbrant in de maant van September. *Gorgius en ander.*

ROBERT GLOVER, met verſchyde anderen.

Robert Glover was uit een edele ſtamme geboren, en hy is van den Heere beroepen geweeſt, om met zijn doot der Goddelijker waarheit getuigeniſſe te geven. Hy heeft uit de gevankeniſſe een brief aan zijn huisvrouwe geſchreven, in welke deſe woorden te vinden zijn: De meeſte menſchen doen, gelijk den Haan in *Æſopus*, dewelke een gerſtenkoornken liever hebben wilde, dan een edele peerle Want niemant en verſtaat genoegſaam, hoe groten ſchat Gods woort is, hoewel deſe wereltlijke goedere veel meer geagt worden. Daar nogtans dezelve met Gods woort vergeleken zijnde, nog veel ydelderder zijn dan het alderklynſten gerſtenkoornken.

In den zelven brief bid hy ook in deſer voege: *O my ellendige en verdorven menſche: wat een groote weldaat is dit, dat ik onder de dappere ſtrijders en helden gerekent werde, die in de deſe tijt, om des byligen Euangeli wille, lijden moeten! Voorwaar, wanneer ik eensdeels mijne onweerdigheit, mijne ellendigheit en ſondige leven be:ragte: en anderdeels ook uwe oneindelyke genade en goetheit, die gy my tot zulken gelukſaligheit beroepen hebt, bebertige: zo dunkt my, dat ik uit groote verwonderinge en vreugde des herten niets by my zelven en ben. O Heere, gy bewyſt uwe magt in onſe zwakheit: uwe wysheit is in onſe ſotheit: uwe barmhertigheit midden in onſe ſonden: wie zou u konnen of willen verhinderen, dat gy niet hier en daar na u goetdunken de gene verkieſen zout, die u aangenaam zijn? En alhoewel ik tot deſe tijt toe ſonder alle gevynſtheit uwe Godlijke waarheit heb, zo en agte ik my nogtans de eere niet weerdig te zijn, dat ik om uwes naams eere wille lijden zoude.*

Hy zyde ook tot den Heere *Hopkin*: Een ſtille en vreetſame konſcientie is wel een teere, maar een diere en koſtelijke zake.

Item: Ik heb tot deſe' tijt toe by een iegelijk aangehouden, ja ook vele byſonderlijk tot beſtandigheit in de kenniſſe der waarheit vermaant; ja ik ben in deſe zake een heir-trommel geweeſt, om andere lieden moedig te maken. Hoedanigen eeuwigen ſchande zoude 't my dan zijn, indien ik mijne plaatſe verlaten en mijnen ſchilt weg werpen zoude? Ja hoe zeer zou ik alle vrome Chriſtenen bedroeven? Wat groote gelegentheit zou ik den vyanden Chriſti geven, om my te beſpotten en te belaggen? Daarom en wil ik om des hoveerdigen werelts ongunſte, nog mijnes eigenen vleeſches aanporringe, van de ver-

Fig. 1. — Le Maître-Autel de la Cathédrale de Tournai.

Fig. 2. — Le Maître-Autel de la Cathédrale de Tournai.

Fig. 3. — Le Maître-Autel de la Cathédrale de Tournai.

Fig. 4. — Le Maître-Autel de la Cathédrale de Tournai.

Fig.

1555. had, en zag dat de Papiſten hem zeer benyden, zo heeft hy by geſchrifte verſogt om onpartydige Regters te mogen hebben, die kenniſſe zijner zaken nemen mogten, en dat 'er een zeker getal toe verordent werde, op dat ſe niet met giften verlyt, nog door gunſte verandert, nog door vreeſe gebogen werden: en dewyle 't geſchil om de leeringe en de Religie was, dat hy mogte antwoorden voor volk van goet verſtant en oordeel. Maar de Preſident en Commiſſariſſen hebbe hem drie Artykelen voorgeſtelt, op welke zy antwoort begeerden. Op deſe heeft *Ridlei* geantwoort als hier na volgt, 't welk geſchiede te Oxfort, den twintigſten April in het jaar vyftienhondert vyfenvyftig.

Ik ontfing van u giſteren, hoogweerdige Heeren, mijn Heere de Preſident, en mijn Heeren Commiſſariſſen die daar geordineert zyt, zo wel van wegen de Majeſtyt der Koninginnen, als van haren Rade, drie propoſitien: op welke gy my huiden belaſt te antwoorden. Ik aanziende den laſt, die my van te voren betrouwt was, over het kuddeken Jeſu Chriſti, waar van ik eenmaal rekeninge doen moet, 't welk haaſt geſchieden zal:
1 Petr. 3. 15. aanziende ook 't bevel van d'Apoſtel *Petrus*, dat ik altyt behoore beryt te zijn eenen iegelyk te antwoorden en reden te geven van de hope die in my is, met zagtmoedigheit en vreeſe: daarenboven aanmerkende, dat ik de Gemeente Chriſti en u, die bevel en opentlyke magt hebt ſchuldig ben: Zo heb ik voor my genomen uwe geboden gehoorſaam te zijn, en u in 't breede mijn gevoelen te verklaren van deſe drie voorgeſtelde redenen.

Nu, hoewel ik (om de waarheit te zeggen) op andere tyden anders gevoelt heb van dele zaken die gy my gevraagt heb, dan ik nu tegenwoordig doe: zo roepe ik God aan, op mijn ziele, dat ik niet en liege, dat my geen menſchelyke geboden, nog perykelen deſer werelt, nog ook eenige hope of begeerte van tydelyk gewin, daar toe hebben gebragt of gedwongen om mijn gevoele te veranderen, en dit aan te nemen daar ik nu tegenwoordig in ben; maar alleen de liefde der waarheit, die my door Gods genade geopenbaart is, gelyk ik in my zelve zeker ben door het leſen des Goddelyken woorts, en de boeken der oud Vaderen, die zeer wel en Chriſtelyk geſchreven hebben, zo heb ik nu deſe mijne redenen willen voortbrengen. Want wie weet, of 't gene dat my geſchiet is tot zijnen tyde, ook iemant van u mogte geſchieden, namelyk, of God u eenmaal mogte openbaren van deſe voorgeſtelde redenen (daar gy nu anders in gevoelt, dan ik doe) gelyk het hem belieft heeft die aan my te openbaren. Maar eer ik ten propooſte kome, wil ik proteſteren, dat ik van het mijne niet zal zeggen, hoe klyn dat 't ook zy, dat in eeniger manieren tegen Gods woort zal ſtryden, of ook tegen de regelen des geloofs, en der Chriſtelyker Religie, welke, door Gods woort in de Gemynte Chriſti Jeſu geordineert en geſtelt zijn; welken ik my, en alle 't mijne eeuwiglyk onderwerpen wil. En om dat de zake der belydinge zeer groot, en een iegelyk van u wel kenneiyk is, dat wy kwalyk beryt zijn te antwoorden, zo wel om de kortheit des tyts die my geſtelt is, als ook om dat ik van mijne boeken vervreemt ben. Om deſer oorzaken wille betuige ik, dat ik van u huiden begeere, dat ik tot de antwoorde, uitleggingen en beveſtredenen toedoen en af doen mag met beter en ryper aanzien, zo als het bekwamer en behoorlyker bevonden zal werde. Dat betuigt en voorgeſtelt hebbende, zal ik op 't alderkortſte dat ik kan, de propoſitien beantwoorden.

De eerſte propoſitie geput uit de verdorven putten der Papiſter leeringen. 1555

In 't Sacrament des Altaars is weſentlyk tegenwoordig, onder de gedaante des broots en wyns, 't natuurlyk lighaam Chriſti, ontfangen van de Maget *Maria*, en insgelyks zijn natuurlyk bloet, door de kragt der woorden Gods uitgeſproken van den Prieſter.

Chriſtelyke antwoorde van NICOLAUS RIDLEY.

IN Godlyke zaken en moet men niet ſpreken na 't gevoelen der menſchen of des werelts. Deſe eerſte reden is met veel woorden vermengt, die daar ſtryden tegen de H. Schriftuur, en zy is duiſter en twyffelagtig. Na de meeninge, gelykſe van de Scholaſtyken uitgelegt, en in de Roomſche Kerke onderhouden wort, zo is hy vals en dwalende, en geheel tegen de leeringe der Schriftuur.

Men twyffel voor eerſt daar aan, dat 'er ſtaat [*door de kragt der woorden Gods*,] en dit woort Gods, 't welk van zulke kragt is, of men dat in de Euangeliſten, of in *Paulus*, of in eenige andere leeſt? En vint men 't onder deſe, daar uit weet men of kan men bewyſen dat het zulk een kragt heeft.

Men twyffelt ook daar aan, dat 'er ſtaat [*by den Prieſter*,] namelyk, of niemant Prieſter mag worden geheeten, van die magt heeft offerhande te doen voor levendige en de doode, en waar men 't bewyſen zoude dat iemant op aarden zulke magt gegeven is, behalven alleen Jeſu Chriſti.

Men twyffelt ook, na wiens ordinantie dat de Prieſter in zijn offerhande zal weſen, na Aarons, of na Melchiſedechs. Want de Schriftuur ſpreekt alleen van deſe twee, en van geene andere Ordeninge, dat ik weet.

Boven dien twyffelt men ook in dat woort [*weſentlyk*,] of men 't verſtaan zal van alle die tot den lighame Chriſti behooren, of dat men het verſtaan zal van een lieflyk ding, levende met de ziele, 't welk het Godlyk weſen aangenomen heeft in eenigheit des perſoons: Na zulke bekenteniſſe moet men zeggen, dat het lighaam Jeſu Chriſti alleen weſentlyk is in den Hemel, want het is een natuurlyk en waaragtig lighaam. Alzo en is het op der aarden niet.

Ten laatſten, in deſe woorden [*onder de gedaante des broots en de wyn*,] twyffelt men ook, of de gedaante hier alleen voor eene uiterlyken ſchyn genomen wort van broot en wyn, of voor weſentlyk, zigtbaar en taſtelyk natuurlyk broot en wyn.

De dwalinge en valſcheit deſer redenen, na 't gevoelen en de meeninge der Roomſche Kerke, en der Scholaſtykſcher Doctoren, is daar in openbaar, dat zy zeggen dat 't broot in vleeſch verandert zy, 't welk met 't Godlyk weſen vereenigt is: en dat (gelyk zy zeggen) door de kragt van Gods Woort. Deſe maniere hebben zy uit zig zelven verziert, welke men in geen van alle de Euangeliſten, nog ook in *Paulus* vint. Deſe propoſitie is gegront op het fundament der transſubſtantiatie 't welk een ongeſchikt en monſtreus ding is, dat de gelykmatigheit der Sacramenten verkeert en uitwiſcht: zo is dan deſe propoſitie vals en dwalende, en moet getelt worden onder de ketterye der Sacramentiſten.

Deſe vleeſchelyke tegenwoordigheit is ſtrydende tegen Gods woort: want de Heere Chriſtus zegt, *Joh. 16. 7. Ik zegge u lieden de waarheit, het is u goet dat ik henen ga: want zo ik niet henen na, zo en zal de Troeſter tot u niet komen: en zo ik henen ga, zo zal ik hem tot u lieden zenden.* En hy zal uitſenden den genen, die u van te voren gepredikt is geweeſt Jeſus Chriſtus: *Welken den Hemel moet* Act. 3. 21.

5 5. *ontfangen tot den tyt dat het al weder opgeregt wort, wat God geſproken heeft. Konnen ook de Bruiloftskinderen treurig zijn zo lange de Bruidegom by haar is? Maar de dagen zullen komen dat de Bruidegom van haar zal genomen worden, en dan zullen zy vaſten. Ik zal u weder zien, en u herte zal zig verblyden.* Ik zal wederom komen en u tot my nemen. *Indien dan iemant tot u lieden zegt: Ziet hier is Chriſtus, en daar, en gelooft 't niet. Want waar een doot ligbaam is, daar zullen ook de Arenden vergaderen.*

Het ſtryt ook tegen de Artykelen des geloofs, *Hy is opgevaren ten Hemel, en zit ter regterhand zyns Vaders, van waar*, en niet van elders (zegt *Auguſtinus*) *by zal komen om te oordeelen de levendige en de dooden.*

Het vernietig ook en verwerpt de inſtellinge des Nagtmaals des Heeren, welke ons geboden is te onderhouden tot dat hy komt. Is hy nu daar tegenwoordig met zijn lighaam en bloet, zo volgt 'er uit, dat het Nagtmaal ophouden, en ook een einde nemen moet. Want de gedagteniſſe en geſchiet niet van 't gene dat tegenwoordig is, maar van het gene, dat weg is. Gedagteniſſe en tegenwoordigheit is onderſchydentlen gelyk een van de oud Vaders zegt, *Te vergeefs ſtelt men een figure, daar de gefigureerde tegenwoordig is.*

Dele propoſitie geeft ook 't hylige den onhyligen, uit welke veel ongerymde dingen volgen moeten: want daar volgt uit, dat Overſpeelders en Moordenaars, ja (gelyk zommiger Papiſten meeninge is) de ongeloovige en verſmaders Gods, en ook rotten en honden ontfangen konnen 't lighaam des Heeren, waaragtig, weſentlyk en lighamelyk, daar dog de volheit des Geeſt, des lichts, en der genade in woont. Dit is gants tegen de openbare woorden Chriſti, *Joh.6.* Hier volgt ook uit een grouwelyke menſchvretinge, en een beeſtelyke wreetheit. Want het is veel meerder wreetheit een menſche levendig te verſlinden, dan te dooden.

Hier zouden ook uit volgen veel monſtreuſe mirakelen, ſonder noot en buiten het bewys en bevel van Gods woort. Want door de tegenwoordige toekomſte des lighaams Chriſti, verdryven zy de ſubſtantie des broots, daar na ſtellen zy een gedaante ſonder weſen, en zetten het lighaam Chriſti ſonder zijn gedaante, en ſonder de eigenſchappen eens waaragtigen lighaams: is 't dat het Sacrament te lange bewaart wert, en dat 't ſchimmelt, of dat 'er wormen uit groeijen: zo zeggen zommige van haar dat de ſubſtantie des broots wonderlyk wederkeert: andere verzaken dat. Zommige zeggen, dat 't Lighaam Chriſti weſentlyk daalt in de mage van den genen die 't Sacrament ontfangt, en dat het daar geheel blyft zo lange als hy beſtandig in het goede blyft. Andere zeggen, dat het lighaam Chriſti in den Hemel vliegt, zo haaſt als men de gedaante met de tanden begint te breken. O ellendige en wiſpelturige Kamerſpeelders! Voorwaar voorwaar, ik zie in u lieden vervult dat *Paulus* van te voren gezegt heeft, namelyk, *Om dat zy de liefde der waarheit niet en hadden aangenomen, om ſalig te werden: daarom zal haar God zenden de werkinge der dwalinge, op dat zy de leugen gelooven, op dat geoordeelt werden alle die de waarheit niet gelooft en hebbe*

Deſe tegenwoordigheit heeft ons ook gebaart de fabel van de concomitantie, dat is, dat 't lighaam ſonder bloet niet en is; waar door wy berooft zijn, en ons vernietigt is het bevel Chriſti, van den Drinkbeker des Heeren in 't gemeen aan een iegelyk, namelyk, zo wel Leeken als Klerken uit te deelen.

Men geeft ook daar door den ketters oorzake om te dwale, haar dwalinge t'onderhouden, als *Marcion*, die daar zyde dat Chriſtus een fantaſtlyk lighaam had; en als *Eutiches*, die de twee naturen in Chriſtus vermengde. 1555.

Ten laatſten maaktmen hier mede vals de woorden der oud Vaderen, welke zeer wel en Chriſtelyk geſchreven en geleert hebbe, en ook ons algemeene geloove, 't welk *Vigil* de Martelaar en een hoogberoemde Autheur zegt, dat 't door den Apoſtelen overgelevert is, en met 't bloet der Martelaren beſegelt, en tot zijnen tyt toe onder den geloovigen bewaart is geweeſt. Maar als ik zegge de woorden der Vaderen, zo verſta ik *Juſtinus, Ireneus, Tertullianus, Origenes, Euſebius, Emiſſeus, Athanaſius, Cyrillus, Epipganiut, Hieronymus, Chryſoſtomus, Auguſtinus, Vigilis, Bertrandus*, en diergelyke oud Vaders, welker gevoelen ik ook zeer wel geleſen hebbe, en ben zeker dat zy voor my doen in deſe zake, en datſe tegen de Papiſten zijn. En die my wilde toelaten myn boeke te gebruiken, ik belove haar dat zelve te bewyſen, op perykel myns levens, en op verlies van al dat ik in de werelt hebbe.

Meent niet, Broeders, om dat wy de tegenwoordigheit des lighaams Chriſti in het Sacrament wederleggen, gelyk de eerſte propoſitie uitdrukt, gelyk ikſe ook in de waarheit voor vals, verziert en boos agte, welke by de Pauſen van Romen in de Gemynte tegen Gods Woort is ingebragt en ingevoert; dat wy daarom verwerpen de waaragtige tegenwoordigheit des lighaams Chriſti, in het Avontmaal, als 't na behoorlyke wyſe uitgedeelt wert, welke dog in Gods Woort beweſen wort, en van d'oude gelovige Leeraars der Kerke ook geleert is. De gene die zulks van my vermoeden, de Heere weet het, dat zy zijn bedrogen. En om dat gy alle dat ook weten meugt, zo zal ik met korte woorden verklaren, hoedanige tegenwoordigheit des lighaams Chriſti ik in het Sacrament des Avontmaals geloof, en dat na de Hylige Schriftuur en oude Leeraren.

Met den Euangeliſt *Lucas* en *Paulus* de Apoſtel, zegge ik, dat 't broot na de dankzegginge is het Lighaam Chriſti, om te oeffenen altyt by den gelovigen de gedagteniſſe Chriſti en zijns doots, tot dat hy komt. Ik zegge, dat het broot dat wy breken, is de gemeenſchap des lighaams Jeſu Chriſti.

Met de hylige Vaders en Leeraars die wel en Chriſtelyk geſchreven hebben, geloove ik, dat het Sacrament niet alleenlyk een betekeniſſe des lighaams Chriſti is: maar bely de ook, dat de geloovige en de Godvreeſende met 't Sacrament ontfangen de gaven des lighaams Chriſti, te weten, het voetſel des levens en onſterffelykheits, 't welk ik met *Cyprianus* zegge. Ik bekenne ook met *Auguſtinus*, dat wy 't leven eten en drinken: met *Emiſſenus*, dat wy den Heere in genade tegenwoordig gevoelen: met *Athanaſius*, dat wy de Hemelſche ſpyſe die van boven komt, ontfangen: met *Hylarius*, de eigenſchap der natuurlyker gemeenſchap: met *Cyrillus*, de nature des vleeſchs en levendmakender zegeninge in 't broot en wyn: en nog met den zelven, en kragt des eigen vlees Chriſti, en 't leven, de genade zijns lighaams, de eigenſchap des eenigen Soons, dat is te zeggen, 't leven, gelyk hy dat zelve klaarlyk uitlegt, ik belyde ook met *Baſilius*, dat wy ontfangen de geeſtelyke toekomſte Chriſti, en de kragt zijner waaragtiger nature: met *Ambroſius*, het Sacrament des waren vleeſchs: met *Epipbanius*, 't lighaam door genade: het geeſtelyk vleeſch, maar anders dan dat 'er gekruiſt is geweeſt, met *Hieronymus*: de uitvloejende genade der offerhande, en de genade des H. Geeſt, met *Chryſoſtomus*: de genade en onzienlyke waarheit, de genade en gemeenſchap der lede des lighaam Chriſti, met *Auguſtinus*. Ten laatſten beſluiten wy met *Bertrandus*, die de laatſte van deſe alle geweeſt is, dat 't lighaam Chriſti

in

1555. in het Avontmaal des Heeren is, zo verre als de Geeſt Chriſti in't zelve is, dat is, de magt des Goddelyken Woorts, welke de ziele niet alleen voet, maar ook zuivert en rynigt. Hier uit mag men merken wat ik geloove, en hoe verre wy zijn van de meeninge der gener die ons beſchuldigen, dat wy leere dat de geloovige van des Heeren Tafel alleen de figure des lighaams Chriſti ontfangen.

De tweede propoſitie by de Papiſten voorgeſtelt.

Na de conſecratie en blyft de ſubſtantie des broots en wyns niet meer, nog ook eenige andere, dan alleen de ſubſtantie Gods en des menſchen.

Antwoort.

DE tweede ſluit reden is gants ſtrydende tegen Gods Woort, tegen de natuur der Sacramenten, en de hoog beroemde leeringe der ouder en geloovigen Doctoren, gelyk ik op de eerſte propoſitie beweſen hebbe.

1. Het is openbaar in Gods woort, dat Chriſtus zijn diſcipelen broot en wyn gaf, het welk hy zijn lighaam noemde; maar de ſubſtantie des broots is anders, dan de ſubſtantie Chriſti God en menſche. Want dat hy nam, daar hy over dank zyde, dat hy brak, dat gaf hy zijne Diſcipelen, en noemde't zijn lighaam Maar hy nam het broot, en over het broot zyde hy dank, en brak het broot, het welk ook betuigt wert met de authority t der Vaderen, *Ireneus*, *Tertullianus*, *Origines*, *Cyprianus*, *Epiphanus*, *Hieronymus*, *Auguſtinus*, *Theodoretus*, *Cyrillus*, *Rabanus*, *Bede*, 't welk ik beryt ben te bewyſen, zo verre my het gebruik mijner boeken toegelaten wert. Dat broot is het lighaam Chriſti, zo is 't dan broot.

A tertio adiacente ad ſecundum adiacens cum verbi ſubſtantivi copula.

2 En niet anders, dan gelyk het broot in des Heeren Nagtmaal 't natuurlyk lighaam Chriſti is, alzo is 't ook geeſtelyk lighaam Chriſti: Maar het en is het geeſtelyk lighaam Chriſti niet door transſubſtantiatie. Zo volgt hier uit, dat het ook het natuurlyk lighaam Chriſti door de transſubſtantiatie niet en is: Want dat het op gelyke wyſe een geeſtelyk en natuurlyk lighaam Chriſti genoemt wert, wort in de Schriftuur betuigt. Chriſtus Jeſus die de waarheit zelve is, heeft van het broot gezegt: *Dat is mijn lighaam, 't welk voor u gegeven wert*, ſprekende daar van zijn natuurlyk lighaam, *Paulus* ook gedreven door den Geeſt der waarheit, heeft gezegt: *Wy vele zijn een broot en een lighaam, want wy zijn alle eens broots deelagtig.*

Matth. 26. 26.

1 Cor. 10. 17.

3. Men moet ook niet meer gelooven dat het broot hem verandert in 't lighaam Chriſti, dan de wyn in 't bloet. Maar de wyn en wort niet verandert in bloet, als 'er ſtaat *Matth.* 26 29. en *Marc.* 14. 25. *Ik en zal van nu voort niet meer van deſe vrugt des wynſtoks drinke*, &c. deſe vrugt was de wyn, daar Chriſtus van dronk, en zijnen Diſcipelen gaf te drinken: Zo volgt dan, dat het broot ook in 't lighaam niet verandert wert. Deſe ſententie betuigt ook *Chryſoſtomus* op het 26. capit. *Matthei*: en *Cyprianus* zegt ook: Waar't dat den wyn in den Drinkbeker ontbrake, dat alzo ook het bloet zou ontbreken.

4. De woorden in *Matthæus*, *Lucas*, *Paulus*, over den Beker geſproken, hebbe alzo veel magts, als die over het Broot geſproken worden; maar die over den Beker geſproken worden, en doen den Beker niet veranderen: zo volgt dan, dat de woorden over het Broot geſproken, ook de magt niet hebben; want hadden de woorden de magt over den Beker, zo moeſte de Beker of dat 'er in is, in de ſubſtantie des Nieuwen Teſtaments verandert werden. Maar nu en kan nog het een nog het andere alzo zijn, want het ware een groote ongeſchiktheit dat te belyden.

5. Het verſtant deſer Schrifture van 't Sacrament, moet zijn na de Analogie der Sacramenten, gelyk ook de oud Vaders dat betuigen. Maar in des Heeren Nagtmaal bewyſen de woorden de circumſtantien der Schriftuur, de Analogie der Sacramenten, en de oude Doctoren, dat het een figuurlyke maniere van ſpreken is.

1555

De circumſtantien der Schriftuur zijn, *Doet dat tot myner gedagteniſſe: en zo menigmaal als gy lieden dit broot zult eten, en deſen drinkbeker zult drinken, zo zult gy den doot des Heere verkondigen, tot dat hy komt. En dat de menſche zig zelven beproeve, en alzo van dien broode ete, en van den drinkbeeker drinke. En zy kwamen te zamen om het broot te breken, en braken het broot in de huiſen. Het broot dat wy breken. Wy vele zijn een broot, en een lighaam.*

Luc. 22. 19. 1 Cor. 11. 26. Vers 28. Act. 2. 46. & 20. 7. 1 Cor. 10. 16, 17.

De Analogia der Sacramenten is noodig: want zo de Sacramenten geen gelykeniſſe hadden, met de dingen daarſe Sacramenten van zijn, zo en waren dat geen Sacramenten. Nu, deſe gelykeniſſe in het Avontmaal des Heeren, wert in drie manieren genomen. Beziet *Rabanus*, *Cyprianus*, *Auguſtinus*, *Ireneus*, en volkomelyk *Iſidorus*, genomen uit *Bertrandus*. Daar zal men bevinden dat de eerſte beſtaat in het voedſel, de tweede in de vermenginge van vele dingen in een, de derde in een onſchynbare gelykeniſſe, gelyk als dat broot dat wy eten ons lighaam is geworden; alzo ook wy wettelyk gebruikende het Sacrament, worden door den geloove in 't lighaam Chriſti ingelyft.

By de oud Vaders wert ons ook beweſen, dat het een figuurlyke maniere van ſpreken is, Metaphora genaamt, *Origenes*, *Tertullianus*, *Chryſoſtomus*, *Auguſtinus*, *Ambroſius*, *Baſilius*, *Gregorius*, *Nazianzenus*, en boven al *Bertrandus* en *Hilarius*, ſtrydende tegen de transſubſtantiatie. Boven dien, alle de plaatſen en ſpreuken der Vaderen doen ik dat kuk door my, daar wy de namen boven van verhaalt hebben in de verantwoordinge van de eerſte propoſitie. Maar byſonder hebben daar alderbreedit en klaarlykſt van geſchreven, *Ireneus*, *Origenes*, *Cyprianus*, *Chryſoſtomus*, *Auguſtinus*, *Gelaſius*, *Cyrillus*, *Epiphanius*, *Rabanus*, *Damaſcenus*, en *Bertrandus*.

IK wilde u hier wel ootmoediglyk bidden, myn Heer de Lantvoogt, en u myn Heeren de Commiſſariſen, dat u gelieve te verſtaan en te bekennen, dat ik niet alleen op myn opinie gefundeert ben, in 't gene dat ik tot nog toe myn verantwoordinge geſchreven heb: maar dat nog tot myn behulp is, al dat *Bertrandus* geſchreven heeft, een wel geleert man, welke over ſeven hondert jaren, tot nu toe, altyt voor Catholyk gehouden is. Die hem leeſt en de Schriftuur wel aanmerkt, aanziende zijn oudheit, geleertheit, hyligheit, de betuigeniſſe der Vaderen die hy bybrengt, de ſterke en overvloedige redenen die hy voorlegt, 't en is niet te denken dat men eenig Godvreeſent menſche zoude vinden, die hem met goede konſcientie zou konnen wederleggen in de handelinge des Avontmaals. Het is de eerſte Autheur die my de geeſt verwekt en beroert heeft, om te verlaten de gemeene dwalinge der Roomſcher Kerke, en om neerſtelyker te onderzoeken de waarheit van deſe zake, zo wel in de hylige Schriftuur, als in de boeken van de oude Leeraars der Kerken. Dit zegge ik voor God, die weet dat ik niet en liege.

De derde Propoſitie der Papiſten.

In de Miſſe is een levendigmakende offerhande der Kerke, de ſonden vergevende, zo wel van levendige als van doode.

Antwoort.

IK antwoorde op deſe derde Propoſitie, als op de eerſte, en zegge voort, dat ſe in den zin, die de woorde ſchynen mede te brengen, niet alleen dwalende is, maar ook vernietigt den doot en het ly-

55. lyden Chriſti, datmenſe behoort te houden met goeden regte(alzo ikſe agte)voor een laſteringe tegen 't alderdierbaarſte bloet Chriſti Jeſu. 1555.

De gantſche H. Schriftuur en heeft niet een ſyllabe van deſe Roomſche Miſſe, nog van haar levendigmakende offerhande, tot vergevinge der ſonden, voor levendige en dooden. Men twyffelt ook van dat woort [*Miſſa*] wat dat beduit, en ofte nog heden zulks is, als men zegt datſe geweeſt is in voorlede tyden by den Ouden, aangezien dat daar de leeringe des geloofs, nog der gemoetsbeteringe niet uitgedeelt en wert. Daar na van deſe woorden [*levendmakende offerhande der Kerke.*] twyffelt men of zy dat nemen figuurlyk en Sacramentelyk, voor het Sacrament der leventmakender offerhande, gelyk wy zulks niet loogenen te hebben in des Heeren Avontmaal: Of dat zy 't eigentlyk en ſonder eenige figure nemen, gelyk als 'er maar een zodanige offerhande geweeſt is, eenmaal opgeoffert, namelyk, aan het kruis. Daarenboven in deſe woorden [*zo wel, en als*] of zy die zeggen ſpotſche wyſe, gelyk men van een onwetende zot zegge zoude: Het is een man alzo wel goet als wys. En van dat woort [*vergevende,*] twyffelt men of 't hier zo veel doet als kwytſcheldende en zuiverende, of dat het zoude werden vergeven, dat is te zeggen, of men 't neemt, *inſignificatione activa vel paſſiva*

Nu, de valſcheit der zin die de woorden ſchynen mede te brengen, is, dat zy op 't fundament der transſubſtantiatie gebout zijn, namelyk, dat het lighaam Chriſti levendig met ziel en Godheit vereenigt, bedekt is onder de accidenten of ſchynſelen des broots en wyns; 't welk vals is, alzo wy hier boven gezegt hebben. En timmerende op dat zelve fundament, zeggen zy, dat 't lighaam aldaar Gode opgeoffert wort door den Misprieſter in zijn Miſſe, die hy alle dage doet voor de zuiveringe der ſonden van levendige en dooden. Hoewel dat 't openbaar is uit den brief tot den Hebreen, dat 'er niet meer dan een eenige opofferinge, en alleen een eenige leventmakende offerhande der Gemynte is opgeoffert op den Altaar des kruices, welke geweeſt is, en nog is, en weſen zal eeuwiglyk tot verſoeninge voor de ſonden der gantſchen werelts; maar waar de zelve vergevinge is, zegt de Apoſtel, daar en is geen opofferen voor de ſonden meer.

1. Daar ook geen Prieſter bekwaam is om door zijn offerhande de ſonden te vergeven, daar en mag ook zulken offeringe niet geſchieden: Maar geen Prieſter is daar toe bekwaam dan Chriſtus alleen; zo en mag dan zulken offer door de Misprieſters in haar dagelykſche Miſſen niet geſchieden, of geoffert werden

2. Het officie van offerhande te doen, is een groote eere, maar niemant neme zig zelven die eere aan, dan die daar toe van Gode geroepen is; en niemant is daar toe geroepen dan Jeſus Chriſtus; zo volgt dan daar uit, dat niemant zulk een offerhande doen mag, dan hy. Dat niemant geroepen is dan Chriſtus, wort daar in beweſen, dat 'er in Gods woort maar van twee ordeningen der Prieſters wort gewag gemaakt, namelyk, na de ordinantie Aarons, en Melchiſedechs. Nu en is 'er geen Prieſter dan Chriſtus alleen, die het eeuwige Prieſterdom heeft.

3. 't Gene datmen doet ſonder eenige nootwendigheit, dat is te vergeefs: Maar 't en is nu niet meer noodig te offeren, voor de vergevinge der ſonden van levendige en van doode, nadienſe Chriſtus eenmaal volkomelyk volbragt heeft; zo volgt dan dat het te vergeefs in de Miſſe geſchiet.

4. Na dat de eeuwige verloſſinge gevonden is, zo en is 't niet meer van noode dagelyks offerhande te doen: Maar Chriſtus komende, een hooge Prieſter, heeft ons verworven en verdient de eeuwige verloſſinge: zo en is 't dan niet meer nodig voor levende en doode dagelyks te offeren voor de zuiveringe harer ſonden.

5. Zonder bloetvergieten en geſchiet 'er geen vergevinge: Maar in de Miſſe is geen bloetvergieten; zo en is 'er ook geen vergevinge nog offerhande voor de ſonde in de Miſſe.

6. In de Miſſe en is het lyden Chriſti in der waarheit niet, maar alleenlyk als het Avontmaal na de ordinantie des Heeren gehouden wert, zo werde daar door de verborgentheden beteekent; maar daar Chriſtus niet en lyt, daar en is hy ook in der waarheit niet opgeoffert, want de Apoſtel zegt niet, dat hy zig zelve dikmaal offere, anders hadde hy menigmaal moeten lyden van de grontlegginge der werelt aan. En waar Chriſtus niet geoffert is, daar is geen *Sacrificium propitiatorium*, dat is, een verſoenoffer: zo en is dan geen in de Miſſe: Want Chriſtus is in de volheit des tyts eenmaal verſchenen door zijn eigen offerhande, om de ſonden te vernietigen. En gelyk den menſche is geſtelt eenmaal te ſterven, en daar na het oordeel: alzo is ook Chriſtus eenmaal opgeoffert, om weg te nemen veler ſonden, en zal namaals ſonder ſonde gezien werden van de gene die op hem wagten ter ſaligheit. Hebr. 9. 27, 28.

7. Waar een offerhande geſchiet die volmaken kan den genen die daar toegaan, daar moeten de menſchen ophouden te offeren *Sacrificia expiatoria, propitiatoriaque*, dat is, offerhanden der ryninge en der verſoeninge: Maar in het Nieuwe Teſtament is over lange tyt een eenige offerhande geoffert, die volmaken kan, die daar toe gaan. Zo behoort men dan in 't Nieuwe Teſtament op te houden van te offeren *Sacrificia expiatoria*. Hebr. 10. 14.

De plaatſen der H. Schriftuur, komen openlyk over een met deſe zin en meeninge, daar men alle argumenten uit maken kan: namelyk: *In welke wy gebyligt zijn door de offerhande des lighaams Jeſu Chriſti eenmaal geſchiet.* Wederom, *Deſe ook, nadien by een ſlagtoffer voor de ſonden geoffert heeft, is in eeuwigheit geſeten ter regterhand Gods, &c. Want met een offerhanden, heeft by eeuwiglyk volmaakt die gebyligt worden: door hemſelven de verloſſinge onſer ſonden gedaan hebbende.* Aanmerkt dog, bidde ik u, dat woort [*hemſelven*], het welk wel ingezien zijnde ſonder twyffel goet onderſcheit kan geven. d'Apoſtel loogent volkomelyk, *Dat voor den genen die het bloet des Teſtaments onryn gt agt zal hebben, daar by door gebyligt was, geen offerhande voor zijn ſonde meer gebleven is.* Chriſtus wil niet meer dan eenmaal gekruiſt zijn: en wil met zijn doot geen ſpot gedreven hebben. En tot den *Col.* 1. 22. ſtaat, *Dat by ons verſoent heeft in 't lighaam zijns vleeſchs.* 1 *Joh.* 2. 1. *Is 't dat iemant geſondigt heeft, wy hebben een Voorſprake by den Vader, Jeſus Coriſtus, welke is de verſoeninge voor onſe ſonden.* Ik weet wel datmen deſe Schriftuur verdraait door twee Sophiſtiſche argumenten. De eene met een onderſcheit te maken tuſſchen een bloedige offerhande, en een offerhande ſonder bloet: als of de offerhande die wy hedensdaags hebben, iets anders ware, dan een dankzegginge en gedagteniſſe of verkondige, of een Sacramentelyk bewys teeken der offerhande met den bloede, die Chriſtus eenmaal opgeoffert heeft. De ander Sophiſterye is, dat zy de ſpreuke der goeder en hyliger oude Leeraren verkeeren, en verdraayenſe in eenen anderen zijn, danſe de Leeraars zelve hebben verſtaan. Vers 12. Vers 14. Vers 16. De eerſte Sophiſterie doet de Miſſe.

Men kan ligtelyk oordeelen, hoedanig haar meeninge geweeſt is, door 't gene *Auguſtinus* geſchreven heeft in zijne Sentbrief tot *Bonifacius*: en in 't 83 *kapitt.* des negenſten boeks *contra Fauſtum*

1555. *ſtum Manichæum*: en in veel andere plaatſen. Desgelyks kan men ligtelyk merken uit de ſchriften van *Euſebius*, *Emiſſenus*, *Cyprianus*, *Coryſoſtomus*, *Fulgentius*, *Bertrandi*, en andere, wat voor een eenigheit en accoort zy hebben in den Heere, namelyk dat nadien de verloſſinge eenmaal in waarheit geſchiet is, door Jeſus Chriſtus, dat zy heeft en hebben zal haren loop, en haar zal uitſtrekke tot des werelts einde toe; dat de offerhande eenmaal gedaan eeuwiglyk duurt ſonder voleint te worden; dat 't lyden Chriſti nu en altyt zo magtig is, als doen hy leet; dat de kragt des bloets Chriſti eenmaal vergoten tot vergevinge der ſonden, nu zo magtig is, als het was op den dag doen 't uit zijne dierbare zyde vloeide; desgelyks dat onſe gantſche offerhande, die men in de Gemeente in 't Nagtmaal onderhout, beſtaat in bidden, loven en dankzeggen ter gedagteniſſen van de eenige offerhande, eenmaal geoffert op het Altaar des kruis, welke men dikmaal celebreren en doen moet door het Sacrament des Avontmaals, welk maar eens alleen en niet meer geoffert is tot een prys onſer verloſſinge.

Ziet daar eerbare Heeren, mijn Heeren de Lantvoogt, en gy andere Commiſſariſen en Gedeputeerde, 't gene ik nu hebbe konnen antwoorden op deſe drie propoſitien, die my van u voorgeſtelt zijn, hoewel ik van raat en behulp mijner boeken berooft ben: Waarom ik my beroepe op mijn eerſte proteſtatie, en bid ootmoediglyk dat my toegelaten werde my daar mede te behelpen En om dat gy deſe voorleden dagen tegen my een ongeregtig oordeel gegeven hebt: zo appellere ik van het zelve tot 't oordeel en cenſure van eenen regtveerdigen Overrigter, daar toe geſtelt, en verordineert by den geapprobeerde ſtaat der Gemynte van Engelant; welke nogtans my onbekent is, hoedanig datſe nu in dusdanige beroerte en veranderinge weſen mag En zo het my niet toegelaten wert op der aarden, 't oordeel dat ik begeere, zo zal ik mijnen toevlugt nemen tot het oordeel des regtveerdigen Regter den Almagtigen Gods: den welken ik my geheel, en alle mijne zaken onderwerpe, verſekert zijnde dat ik daar tot een Voorſprake en beſchermer heb mijnen Saligmaker Jeſus Chriſtus. Welken met den eeuwigen Vader, en den H. Geeſt, den Hyligmaker van alles, zy prys en eere in der eeuwigheit, Amen.

Aldus heeft *Nicolaus Ridley* de Papiſten geantwoort, en de grouwelen van hare afgodiſche Miſſe ontdekt. Deſgelijken heeft ook *Hugo Latimer* een vroom kamp-vegter in deſen ſtrijt geweeſt. Hy was Doctor in de hylige Schrift in de hooge Schole van Cantabrigia, en daar na Biſchop van Worcheſter Hy was ſeer vierig tot vorderinge van de waaragtige Religie, daar hy veel profyts in dede. In zijn Biſſchops officie heeft hy ook ſeer getrouw geweeſt, in te leeren en te prediken 't Euangelium Jeſu Chriſti, wakende over de Schapen die hem van God bevolen waren.

Des Antichriſts onderſaten vielen hem ſeer laſtig, en wilden hem zulks verbieden, zo maakte hy hem zijn Bisdom kwijt, maar hy en verliet daarom den dienſt des Godlijken Woorts niet: want hy arbyde altijt daar toe, dat hy het Koninkryk van Engelant in de eerſte eenvoudigheit des geloofs mogte behouden, en beſchermen van de grouwelen der booſer leeringe, die de valſche Propheten wederom opbragten, daarom zijn zy raſende geworden: en gelijk zy bloetgierig zijn, zo hebbenſe deſe twee vrome mannen gevangen, en wreedelijk gehandelt, en die zy met de Schrift niet en konde overwinnen, hebben zy met gewelt willen verdrukken.

Na lange gevankeniſſe, en groote aanvegtinge, zo heeft men over haar byde de ſententie des doots geſtreken. De goede Vader *Latimer* dede veel ſchoone vermaningen eer hy ter doot gebragt wert, en byſonder tot den genen die hem poogden te doen afwijken, en de waarheit verlogenen. In deſer tegenwoordigheit heeft hy (na dat hy God gebeden hadde) als tegen zig zelven beginnen te ſpreken, zeggende: Waarlijk *Latimer*, gy moet bedenken wat deſe perſonen u zeggen en wederroepen, en gy zult u leven behouden. Ja (zyde hy) maar wie zijt gy die my zulke raat, gy en dorſt uwen naam niet noemen, maar ik zal hem noemen: Gy zijt de raatsman, die van Chriſtus de Satan genoemt wert, als gy hem raden wilt den doot te ſchouwen. Maar vertoeft een wynig, dan zal ik wederroepen. En gy wort heden vermaant dat 'er niet meer dan een eenig middel is om te komen tot het eeuwige Koninkrijke, dat is, door het Euangelium Jeſu Chriſti onſes Saligmakers. 15

De vrede pinge v *Latime*

Als hy haar nu veel vermaant had van het oordeel Gods over 't Koninkrijk van Engelant, begon hy te zeggen: Ik hebbe u belooft te wederroepen, en daarom hebt gy my gehoor belooft: maar hebt een luttel geduldigheit, en gy zult horen waar van ik wederroepen zal: alzo kreeg hy gehoor om in zijne redenen voort te gaan. Ten einde, zyde hy, het is tijt dat ik mijn belofte kwyte, van te wederroepen. Nu hoort dan: Het gedenkt my, dat ik op anderen tijden in mijne predicatie gezegt heb, dat de Antichriſt niet meer in dit Koninkrijke gewelt had, na dat het zo wel door Gods woort geregeert wert. (Maar de Heere heeft het wel beweſen, dat wy dikwils ſonder hem rekenen, ons op vleeſchelijke en ſterffelijke armen verlaten, en op die uitterlijke middelen, die wy voor oogen zien: dit is dat ik nu wederroepe.) Hoort, daar is nog meer: My gedenkt ook dat ik gezegt heb dat ik op Smits-velt ſterven zou, en ik zie dat ik gelogen heb, want ik tot Oxfort ſterven zal. Daarom neme ik u alle tot getuigen, dat ik dat wederroepe, tot een eerlijke verbeteringe.

Van u ven.

Deſe woorden kwalijk geëindigt hebbende, door 't geroep zijner tegenpartije, die daar verbaaſt waren van ſchaamte en kwaatheit, datſe zo lange te vergeefs, en nog beſpot zijnde, vertoeft hadden, hebbenſe ten laatſten deſe twee vrome Martelaren ter doot gebragt, welke niet op en hielden te vermanen, leeren en onderwijſen tot den einde toe. En zijn tot Oxfort den Heere door het vuur opgeoffert, in October des jaars vyftien hondert vyfenvyftig.

JAN PHILPOT.

JAn Philpot, de ſone van *Pieter Philpot*, een aanzienlijk en vermaart Ridder in de heerſchappye van Hampton, is de laatſte geweeſt, die in dit jaar vyftien hondert vyfenvyftig de eeren kroone bekomen heeft; eerſt heeft *Philpot* te Winchester ter ſchole gegaan, en daar na heeft hy verder in de Univerſityt van Oxfort geſtudeert: en heeft zig begeven tot 't Kyſerlijke Regt, als ook tot de vrye konſten en ſpraken, inſonderheit tot de Hebreeuwſche tale. Daar na had hy luſt om de Landen te bezien, en ryſde in Italien en na Romen. En als hy van Venetien op Padua trok, kwam hem een Franciſcaner Monnik aan, en beſchuldigde hem van ketterye, alzo dat hy in perykel zijns levens zoude gekomen hebben, indien hy zig by tijts niet weg gemaakt hadde. Als hy ten laatſten wederom te huis gekomen was, is hy Archidiaken geworden onder *Jan Ponet*, die doenmaals te Winchester Biſſchop was Maar na de doot des vromen Konings *Eduardi* hielden de Biſſchoppen in Engelant een Concilie, in dien tijt,

1555. tijt, doen de vervolginge tegen 't Euangelium begon. En *Philpot* is een van de eerſte geweeſt, die dat beneffens andere verdedigt heeft, dewijle hy zig tegen de aldergrootſte vyanden des Euangeli ſtelde. Om deſer oorzaken wille, is hy eerſt van *Steven Gardiner* Biſſchop van Wincheſter gevangen genomen, en daar na *Boner* den Biſſchop van Londen toegeſonden, welke beneffens andere Papiſtiſche dienaars dikwils met hem gehandelt heeft.

Als men hem dan uit de eene gevankeniſſe in d'ander geſleept had, zyde *Philpot*: Gy hebt nu magt mijn lighaam na u goetdunken herwaarts en derwaaris te ſlepen, maar over de ziel en hebt gy niet te gebieden. En als hy met nog ſes andere gevangen in des Biſſchops van Londens Koolhuis een nagt over op de aarde in 't ſtroo gelegen had, zyde hy, dat zy aldaar (God lof) veel beter en ſagter geſlapen hadden, als andere, die zig op hare ſagte bedde herwaarts en derwaarts keren.

Doen zy hem voorwierpen, dat hy hoveerdig en eergierig was, verantwoorde hy zig, zeggende: Meent gy dat ik in deſen mijnen ellendigen en beſwaarlijken ſtaat, daar ik in perykel ſta, om of het leven deſes lighaams onder uwe handen, of 't eeuwige leven in den Hemel te verlieſen, zo veel tijts hebbe, om my zelven lief te hebben, of op wereltlijken eere te denken? Nogtans wil ik liever in uwen handen vallen, dan voor God eeuwiglijk verloren te zijn. Als hem ook van een Doctor der H. Schrift voorgeworpen wert, dat hy met zo vele hooggeleerde en verſtandige lieden niet overeenſtemmen wilde, zyde hy: Ik wil met allen den genen geerne accorderen, die met Jeſus Chriſtus en zijn woort overeen ſtemmen. Maar ziet gy toe, lieve Heer Doctor, dat den reuk eenes oneerlijken gewins u niet tot eenen menſchen knegt, en van 't gene dat u Chriſtus geleert en bevolen heeft, afvallig make. En hoewel de Biſſchop van Londen deſen *Philpot* in zijn gevankeniſſe veertien dagen lank jammerlijk hadden laten liggen, zo dat hy nog bedde, nog licht, nog vuur konde bekomen: nogtans doen hy hem by avontuure ontmoetede, als men hem wederom na verhoringe in de gevankeniſſe bragt, zyde de Biſſchop na zijn gewoonlijke corteſie: Heer *Philpot*, heb ik iet in mijn magt, daar mede gy gedient kont weſen, zo eiſcht en gebruikt het zelve niet anders. dan of 't u eigen toe kwame. Maar dewijle *Philpot* in der daat bevonden hadde, hoe dat men zulke ſchijnwoorden behoorden te gelooven, antwoorden hy: Ik en begeere niet anders van u, dan dat gy met mijn proces en de executie des zelven, na inhout uwer commiſſie, haaſtig en dapper voortvaren wilt, op dat ik dies te eerder uit dit ſterffelijke en verdrietelijke leven, in het eeuwige en ſalige leven mag komen.

Als hy op een ander tijt wederom voortgebragt was, op dat hy van 't Sacrament der Miſſe zijn bekenteniſſe doen zoude, en als daar by gezegt wert, dat hy daarom geen perijkel en behoefde te vreeſen, antwoorde *Philpot*: Lieve Heeren, van dit punt en heb ik tot nog toe het gene niet gezegt, dat ik daar van in mijn herte gevoelde, dewyle ik wiſt, dat ik zulks ſonder perykel mijns levens niet doen konde. En hoewel zommige onder u als Leeken weſen mogen, by den welken ik dieshalven mijn meeninge vry mögte uitſpreken; nogtans weet ik, dat 'er ook zommige hier tegenwoordig zijn, die uit mijn woorden oorzake en materie zullen nemen om een vuur aan te ſteken, en my daar in te verbranden.

Daar op is dan een lange diſputatie gevolgt, in welke *Philpot* onder andere ook ſtaande gehouden heeft, 't gene volgt: Wanneer in het gebruik des Sacraments de inſettinge Chriſti niet volkomelijk gehouden wort, zo en is 't geen Sacrament meer; gelijk in voortyden de offerhande der tien ſtammen Bethel geen regte offerhanden en waren, dewyle God in zijn Wet niet verordineert had. En daarom, indien iemant beneffens de woorden der inſettinge deſe drie ſtukken daar niet by en doet, zo en is 't geen Sacrament, te weten, ten eerſten, de dankzeggingе voor de verloſſinge, die door Jeſus Chriſtus verkregen is. Ten tweeden, de verkondinge des doots Chriſti tot ſtigtinge der Kerke. Ten derden, Neemt, eet en drinkt, enz.

1555.

Als hy wederom van den Kancelier vermaant wert, dat hy zig zelve wilde ſparen, zijn meeninge te veranderen, en zig zelven in eere, welſtant, en in 't leven behouden; antwoorde *Philpot*: Myn konſcientie geeft my getuigeniſſe, dat ik niet door menſchelijke genegentheden, maar door de vreeſe Gods hier toe gedrongen worde: anderſins moeſte ik wel de ſotſte menſche op aarden zijn, indien ik met verlies van zo vele goede gelegentheden en voordeelen, die ik in deſe werelt wel hebben kan, my zelven zulk een ſchrikkelijke ſententie op den hals laden wilde. En als men hem van den Paufelijken Apoſtoliſchen ſtoel zeggen wilde, zo zyde hy: Indien men daar van iet lekers zou beſluiten, dat men te voren verſekert moeſte zijn, of de Apoſtoliſche leere aldaar ook louter en ryn gebleven, en nog voor handen ware: want by zo verre men zulks niet en konde bewijſen, dat men alsdan te Romen zig even zo wynig van den Apoſtoliſchen ſtoel konde beroemen, als of den Turk te Antiochia ofte te Jeruſalem zijn zitplaatſe had, en zig des Apoſtoliſchen ſtoels beroemen wilde, om dat de Apoſtelen in voortijden in die zelve plaatſe gepredikt hadde.

Op dat hy haar ook verklaren mogte hoe groten onderſcheit tuſſchen de Miſſe en het Avontmaal des Heeren zy, ſprak hy: De Heere Chriſtus zegt, Neemt, eet, drinkt alle daar uit, en doet 't tot mijner gedagteniſſe. Maar gy lieden zegt: Hoort, ziet, ſlaat op u borſt, drinkt niet alle daar uit, bid 't aan, offer 't voor levendige en voor doden. Is het niet een grouwelijke godslaſteringe tegen God en zijn Sacramenten, daar zo toe te doen en af te nemen, en de inſtellinge Chriſti alzo om te keeren en te vervalſchen? En als *Harpsfelt* zijn uiterſte toevlugt, tot de Almogentheit Gods nam, zeggende, dat Gode niets onmogelijk was; antwoorde *Philpot*: De Almagtigheit God en wil nog en zal nimmermeer het gene volbrengen en in 't werk ſtellen, dat tegen zijn Godlijk woort, eere, en waarheit ſtrijt: maar wat kan meer tegen de eere Gods ſtrijden, dan dat God hem na des Prieſters goetdunken in een beetken broots moet laten ſluiten en verbergen? Daar toe en behoort men Gods woort, indien het te onregten en niet ſchriftmatig verſtaan wert, gantſchelijk niet voor Gods woort te houden. Matth. 26. 26, 27. Luc. 22. 19.

Maar als *Philpot* nu langen tijt geëxamineert was, en groote diſputatien uitgevoert hadde, en als de vyanden der waarheit niet langer verdragen konden, dat *Philpot* zo getrooſt en ſonder vreeſe de ryne leere des Euangeli verdedigde, en daar by beſtandig bleef: zo hebben zy met *Boner* den Biſſchop van Londen hem ter doot veroordeelt, en de ſententie geſtadelijk onderſchreven.

Johannes Baleus getuigt, dat *Philpot* vele boeken geſchreven heeft, uit welke zijn hooge en treffelijke gaven, daar mede hy van God begaaft was, te merken zijn. Om welker oorzake vele van de Ridderſchap neerſtelijk arbeyden, dat zy hem in 't leven mogten behouden, en tot grobte eere brengen, indien hy maar een wynig hadde willen vynſen: het welke ook de oorzake geweeſt is,

1555. dat hy zulken tyt gevangen geſeten heeft, en dat 'er zo menigerhande examinatien van ongelyke perſonen tegen hem voorgenomen zyn geworden. Maar de Heere heeft hem alzo geſterkt, dat hem nog beloften, nog pyningen, nog drygementen des grouſamen doots van zijn voornemen hebben konnen af brengen: want hy hadde voor zig genomen, dat hy de leere, die hy bekent en verdedigt hadde, met zijn bloet zoude verſegelen en beveſtigen: en is in de maant van December, in 't jaar onſes Heeren vyftienhondert vyfenvyftig, te Londen op Smits-velt levendig verbrant.

Hier eindigen de Engelſche Martelaren des jaars vyftien hondert vyfenvyftig.

Nu volgen de Martelaren in 't gemeen van 't jaar vyftien hondert ſesenvyftig.

ADRIAAN van LOPPHEN.

1556. *Adriaan van Loppben*, geboren van Brugge in Vlaanderen, komende uit de Gemynte van Franckfoort met veel boeken der H. Schriftuur, ryſde door de ſtad Aſie in Henegouwe: daar ging hy in een herberge, en gaf de Weerdinne het pak te bewaren. Als hy uitgegaan was, heeft de Waardinne 't pak ontbonden, en vont daar veel boeken in, en riep hymelyk een Paap, en toonde hem de boeken. Als nu *Adriaan* wederom in de herberge kwam, wert hy terſtont aangegrepen, en gevankelyk geſtelt, daar hy zeer nauwe bewaart en gehouden wert. Als hy van zijn geloove ondervraagt wert, heeft hy de Euangeliſche leeringe zeer ſtantvaſtelyk voorgeſtaan, en de valſche leeringe verworpen; zo dat hy haaſt daar na verweſen wert in een klyn vuur verbrant te werden. En deſen vreeſelyken doot leet hy volſtandiglyk, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert ſesenvyftig. 1556

JULIAAN van den SWEERDE.

IN deſelve ſtad van Aſie was ook gevangen om het getuigeniſſe der waarheit, *Juliaan van den Sweerde*: en volſtandig blyvende in den geloove, leet ook zeer vromelyk den doot, en wert alzo den Heere opgeoffert in 't zelve jaar.

CLAUDIUS van CANESIERE, na Geneven ryſende, is tot Lyons gevangen, en door geſabrykte ſleutels daar uit geraakt, daar na wederom gevangen en levendig verbrant.

Uw vlugt ô CLAUDE! kon uw Schepper niet behaagen?
Dies wierd ge op nieuw gevat: dit leerde u met meer moed
Het opgelegde kruis door lydzaambeid te draagen.
't Geduld maakt rampen ligt, en 't bitter bonigzoet
Dit beht gy klaar getoont, toen ge om 't geloof uw leeven
Niet dierbaar achtte om aan de felle vlam te geeven.

Claude van Caneſiere, geboren van Parys, woonende in de ſtad van Angiers, een ſpeelman op inſtrumenten, na dat hy de grouwelyke misbruiken des Pausdoms bekende, wilde hy tot Geneven trekken, om na 't woort des Heeren te mogen leven. Hy ryſde door de ſtad van Lyons, daar hy gevangen wert in Mey, in 't jaar vyftien hondert vyfenvyftig: maar zijn wyf en kinderen en werden niet gevangen, maar ryſden na Geneven. Terwyle hy te Lyons gevangen lag, had hy veel aanſtoots, zo van de zyde des Satans en zijner dienaren, als mede van zijn eigen Ouders en Maagſchap na den vleeſche, en zelve van eenige die haar uitgaven voor geloovige: maar de Heere gaf hem een onverwinnelyke ſtantvaſtigheit in alle deſe aanvegtingen; alzo dat hy de waarheit des Euangeliums heeft behouden, tot den laatſten adem zijns levens. Gelyk alles zeer klaarlyk zal blyken in de volgende handelinge, uit 't gene hy met zijn eigen hand heeft geſchreven.

Zyn eerſte belydeniſſe na dat hy te Lyons gevangen was.

LIeve ſuſter, gy zult weten, dat terſtont na dat gy uit de Stad geſchyden waart, als ik Sebaſtiaan

1556. ſtiaan meende te vinden, ging ik in een huis, daar de koffers en kiſten waren. Dewyle ik tegen de Waardinne ſprak, zo kwam daar de man dieſe gearreſteert had, en vraagde my of de koopmanſchap my toebehoorde? Ik antwoorde hem, datſe my voor een deel toebehoorde, en dat 't roerlyke dingen waren, die ik hadde doen brengen in deſe Stad, en dat ik een ſpeelman der inſtrumenten was. Hy vraagde my, of ik getrouwt was? Ik antwoorde, Ja. Hy vraagde, of myn huisvrouw hier was? Ik zyde, Neen, maar dat zy haaſt hier komen zoude. Komt met my (zyde hy) en ik zal uwe dingen doen loſſen. Ik zyde hem, dat ik te vreden was.

Doen lyde hy my voor myn Heer *Buatier* den grooten Vicarius en Officiaal van Lyons: doen vreesde ik wel dat ik gevangen was. Hy leverde my hem over, die my begon te ondervragen. Ten eerſten vraagde hy, of 't lighaam onſes Heeren Jeſu Chriſti in 't Sacrament des Altaars niet was, alzo lang en alzo groot als 't was in 't lighaam der Maget *Maria*, of als 't was aan het hout des kruices? Ik zyde hem terſtont, dat ik niet en wiſt of kende wat het ware. Binnen deſen tyt lieten zy niet na te doen ſchryve dat zy wilde. Daarna zyde hy tot my: Ik geve u te kennen dat ik de groote Vicarius des Paus ben, en dat ik u van u geloove moet ondervragen. Waar op ik hem als van te voren antwoorde. Nogtans en liet die Judas des Provooſt Stadhouder niet af van my te vangen en in den kerker te lyden, en ontnam my al myn gelt. Des anderen daags kwam de Heer *Buatier* in de gevankenis, en vraagde my, of ik myn advys niet verandert en hadde. Ik antwoorde hem, dat hy mijn Regter niet en was, en dat ik hem niet antwoorden zoude. Zo ging hy van my.

Des andere daags bragt hy my by myn Heer *Puy* Stadhouder van Lyons, die my voor hem beval te antwoorden, 't welk ik dede, en ik verhaalde van te twaalf Artykelen des geloofs: Ik geloove in God den Vader Almagtig, enz. Daarna antwoorde ik haar, dat ik niet geſtudeert en hadde, en ik geen Klerk en was: Maar dat is 't dat ik gelove, en alle Chriſtenen menſchen ſchuldig zijn te geloven, en wilden zy my van de Muziek ondervragen, dat ikſe wel verantwoorden zou. Zy antwoorden my dat het wel goet was: maar dat 't niet genoeg en was Doen zijde ik haar, dat ik dan niet en wiſte wat zy van my begeerden. Hy vraagde my, of ik niet en geloofde dat 't lighaam Jeſu Chriſti alzo groot, als 't aan het hout des kruices was, in het broot des Avontmaals beſloten was? (zo ſprak hy) Ik zijde, Neen, en dat de Artykel des geloofs vals zou zijn, als wy zeggen dat hy opgevaren is ten hemel, zittende ter regterhand Gods zijns Vaders. Hy vraagde my, of ik myn Paaſſchen gehouden hadde, en of ik my tegen den Prieſter gebiegt hadde? Ik antwoorde, Neen. Hy vraagde, of ik niet en geloofde dat men tegen den Prieſter biegten moeſte, ten minſten eenmaal des jaars? Ik antwoorde hem dat men alle dage, alleen tegen God belyden moeſte. Daar na vraagden zy my of men de Hyligen en de Maget *Maria* niet aan bidden moeſte? Ik antwoorde, dat men God alleen aanbidden moeſte, in den Naam zijns Soons onſes Heeren Jeſu Chriſti. Zy vraagden my, of wy niet onſen wille en hadden, en of wy geen zuiverheit en mogten beloven, gelyk de Nonnen en andere doen? Ik antwoorde dat wy niet en hadden, en al wat wy goets deden, dat kwam van God en niet van ons. Dat wy ook geen zuiverheit beloven konden, nadien dat het een uitnemende gave Gods is, zig zelven te konnen onthouden. Zy vraagden my, of 'er geen Vagevuur en was? Ik antwoorde haar, dat ik 'er geen ander en kende, dan het bloet Jeſu Chriſti. Zy

n het Avontmaal.

ontdinge t Hyligen.

1556. vraagden, of 't niet goet en was beelden op te rigten? Ik zyde haar, dat ons zulks verboden was door Gods bevel: want daar gezegt is: Gy en zult u geen geſneden beelden nog gelykeniſſe maken, van dat 'er boven in den Hemel is, nog van dat 'er beneden op der aarden is, nog van dat 'er onder de aarde in de wateren is, gy en zultſe niet aanbidden of dienen. Ziet, dit zijn d'eenvoudige antwoorden, die my van God gegeven waren. Zy hebben my veel brabbelingen daar op verhaalt, die ik u niet al vertellen kan. En gewiſſelyk ik was zeer verblyt, dat my de Heere de genade gedaan hadde, om zijn woort voor de menſchen te belyden. Doen ik nu wedergekeert was in de plaatſe daar men my geſtelt hadde, zo dankte ik den Heere, en bad hem dat hy my mont, wijsheit en ſterkheit gave, om te volherden tot den laatſten adem mijns levens, in het gene dat ik begonnen hadde. Een Commiſſaris van Lyons, bragt voor my eenen Sathan van de Sorbonne, meenende my te bekeeren van het gene dat ik beleden hadde. Hy wilde my doen gelooven, dat het Lighaam Jeſu Chriſti in 't broot was: maar met die zelfde redenen daar hy het mede bewees, wederlyde ik het hem, zo dat hy in geenderhande maniere iet van my verkrygen konde (God lof) van al dat hy voorbragte. Hy bad my dat ik 't al van hem verdragen zoude, hy wilde my haaſt van haar helpen. Ik antwoorde hem, aangaande van my, ik en heb niet gezegt, 't en was goet, en bidde God, dat hy my de genade doe, om daar in te volherden tot den einde toe, daar ik in begonnen hebbe. Anders niet hebben zy van my verkregen.

Van Mey vyftien hondert vyfenvyftig, tot November des zelven jaars gevangen liggende, ſont hy zijn huisvrouw en vieeſchelyke vrienden veel brieven, welke hier om des kortheits wille agtergelaten werden. Ontrent deſe tyt was deſe *Claude van Caneſiere* begeert van myn Heere van Anguyen, om dat hy zeer veel wel op den Hoorn en Cynke ſpelen konde; maar zijn tegenpartye heeft dat niet willen toelaten. Hadde de Heere van Anguyen een moordenaar of oproermaker begeert, men zoude hem dien niet gewygert hebben: maar midsdien dat deſe een van de ledekens Chriſti was, zo moeſte hy daar in ook zijnen Meeſter en Voorganger gelykformig werden, die min geagt was dan Barnabas.

Claude word uit de gevankeniſſe begeert.

In deſe tyt vont *Caneſiere* met zijn medegeſelle een middel om uit den kerker te geraken, op een wonderlyke wyſe: want ziende de ſleutelen in de handen des poortiers, onthielden zy de gedaante, welke zy in een ander Stad, door eenen broeder deden maken. Twee van de byſonderlykſte ſleutelen kregen zy alzo, en ontdeden den kerker en gingen uit. Doen de gevangenen op de brugge van de Sauve kwamen, werden zy van de Scharianten gezien, welke den voornoemde *Caneſiere* kenden, en hem wederom gevangen namen. d'Ander zijn mede gevangen ontliep het, en kwam te Geneven. Met wat manieren dit geſchiet is, ſchryft hy zelve tot zijn huisvrouw in een brief, den vyftiendn December, in 't jaar vyftien hondert vyfenvyftig, luidende aldus:

Lieve Suſter en Huis-rouwe, de oorzake dat ik u mijn nieuwigheit niet eer overgeſchreven hebbe, is geweeſt dat ik luttel bekwaamheits van papier en inct gekregen hebbe; dat het my ook pynlyk viel om zulken tydinge u te kennen te geven; dat ik weder gevangen was.

Als wy nu uit den kerker gegaan waren, en kwamen in de groote St Jans ſtrate, zo zag ik drie of vier Scharianten ſtaan, welke ik wel kende, want wy haar gewoonlyk in den kerker zagen. Zy en wiſten niet dat wy 't ontloopen waren. Als ik my haaſtede na *Mr. Francois* te gaan om my zelve te

1556. beſchermen, zo en konde ik 't niet volbrengen, want daar was een die met my gevange geweeſt hadde, die my kende, welke tot een ander zyde: Ziet daar een met een gevoerden Tabbaart, die zo ras gaat, ik geloove dat het *Mr. Claude* is: laat ons zien of zijn zaken goet zijn: hy mogt wel uit de gevankeniſſe gebroken zijn. Doen begon hy zig te haaſten, en ik ook. Als hy zag dat ik meer en meer haaſtede, zo liep hy my na tot 't einde van de brugge, en riep een ander die gewapent was. Als hy begon te loopen, liet ik mynen gevoerden Tabbaart vallen op de aarde, ſtellende my ook tot loopen. Als hy nu zag dat ik koorden aan de beenen hadde, en niet wel loopen konde, zo kwam de gewapende, en wierp hem van agter op my, zo dat wy byde ter aarden vielen. Ziet, mijn lieve Suſter, alzo werde ik wederom gevangen. Zy lyden my in den kerker. In den ingank gaf my *Guliame* de poortier, voor eenen goeden dag, twe vuiſt ſlagen, de een tuſſchen mijn ſchouderen, de anderen aan het agterſte mijns hoofts, maar daar was volk die verhinderde hem dat hy niet meer kwaats en dede, 't welk ook de Scharianten deden.

Hy wert wederom gevangen.

Daar na wiert ik voor den Regter *Coubrier* gelyt, welke my vraagde, hoe ik uitgekomen was: en ook bevonden zy by my nog een ſleutel. Ik zyde, dat 'er een man gekomen was van Geneven, welke ik de patroonen gegeven hadde, en dat hy in den naam van een ander in den zelven kerker gekomen was.

Doen wert ik in eenen duiſteren put gebragt, daarmen nog Hemel nog aarde zag. Daar bad ik den goeden Hemelſchen Vader, na dat hy my de eere wilde doen, dat ik (die niet dan drek en vuilniſſe en ben) een getuige zijner waarheit zou mogen weſen, dat hy my ook de genade dede, dat ik na zijnen wille genoorſaam mogt zijn. Eylaci, lieve Suſter, ik ben weerdiger om mijn misdaat gekaſtijt te zijn, dan om 't getuigeniſſe zijns naams te lijden. Nu dan, na dat het hem alzo belieft, zo is 't wel reden dat ik mijn hooft opheffe: want voorwaar ik en hadde van te voren niet verſtaan, dat hy my zo veel eere zoude willen doen, voor dat ik nu gevangen ben geweeſt.

Na het middag eten (hoewel zy my nog eten nog drinken gegeven hadden tot den avont toe) was ik gelyt voor myn Heeren; daar wert ik neerſtelyk onderſogt, hoe dat ik de ſleutelen hadde doen maken. Ik antwoorde haar, gelijk ik *Coubrier* geantwoort had. Zy zyden datſe niet en geloofden, dat ikſe tot Geneven had doen maken: maar datſe in deſe Stad gemaakt waren, en dat het onmogelijk is ſleutelen te maken ſonder te zien. Ik antwoorde, dat 't alzo was gelijk ik gezegt had, en wilden zy't weten, ik zoude haar die konſte wel toonen. Doen bewees ik haar hoe dat ik gedaan hadde. Ten anderen vraagden zy my, of ik altyt wilde volherden in myn meeninge. Ik antwoorde daar op, dat ik niets gezegt en had, of het ware goet en den woorde Gods gelykformig, dat het ook de waarheit was, welk ik begeerde te verantwoorden. Daar na vraagden zy my van des Paus magt, en vele andere zotheden meer, welke te lank waren om u al te ſchryven, ook en is het niet weerdig verhaalt te werden.

Daar na kwamen zy des Woensdags morgens wederom, om nog eens te zien hoe ik die ſleutelen had doen maken. Doen bad ik haar, dat zy my wederom in de klyne kamer laten wilden, daar ik van te voren in geweeſt was, 't welk de kerkerbewaarder niet doen wilde; maar in ſpyt zijner tanden was hy daar toe gedwongen. Want ik zyde haar, dat ik de muuren met mijne vingeren niet breken konde. Doen lieten zy 't toe, en bevolen het hem. Des Saterdags daarna, kwamen der vyve of ſeſſe, en getuigde my dat zy mijn doot niet en begeerden, maar dat ik my bekeerde om te leven, en dat 'er niemant en was die myn goet begeerde. Zy baden my weder te keeren tot de eenigheit der H. Catholijke Kerke, namelijk, te doen als mijn Voor-vaders en Ouders, die hyliglyk geleeft hadden. Daar op vraagden zy my, of zulken bewijs mijn herte niet beroerde. Ik antwoorde, dat ik haar grootelijks dankte van hare groote gunſte t'mywaarts, en van dat zy my vermaande. Van wederom te keeren tot eenigheit der hylige Catholijke Kerke, zyde ik, dat ik 'er niet afgekeert en was: maar dat ik 'er my niet aan wilde houden, en leven en ſterven als een Chriſten menſche toebehoort. Dat ook haar vermaninge my niet en beroerde, om dat ik niet anders gezegt hadde, dan dat den Woorde Gods gelijkformig was. Doen zyden zy: Wilt gy 't dan verantwoorden dat gy gezegt hebt? Ja mijn Heeren, zyde ik, en wil daar in leven en ſterven.

1556.

Doen zijden zy, zo en is 'er geen raat toe. Zo begonnen zy wederom haar beulelingen voort te brengen, en als de een ophielt, zo begon de andere, en dikwils braken zy mijn redenen van 't gene dat ik hen zeggen wilde. Maar het ware lank om te ſchrijven, en 't en is den arbyt niet weerdig.

Des Maandags daar na kwamen zy om my te verwijſen ter doot. Men dede my duimyſers aan de handen, van vreeſe dat ik voor haar te kwaat mogte zijn, want zy hadden my groote kragt zien bedrijven. Als ik nu voor haar ſtont, deden zy *Anthonius* komen, die met *Mr. Francois* gevangen was, en deden hem de vuurſchaare (om my te grooter leet aan te doen) een boete doen. Voorwaar, het herte dagt my te ſplyten, van zodanigen ellendigheit en laſter tegen God te aanſchouwen. Nu dan, myn lieve Suſter, laat ons den goeden God bidden dat hy ons daar toe niet en laat komen, maar dat hy altyt met zijn hand ons onderhoude en ons volſtandigheit geve in zijn hylig Woort. Want Chriſtus Jeſus zegt, *Niemant en kan tot my komen, 't en zy de Vader die my geſonden heeft, hem trekke.* Laat ons dan den goeden Vader bidden, dat hy ons trekke: en dat wy regt mogen gaan tot den goeden Saligmaker Jeſus Chriſtus. Joh. 6. 44

Na dat deſe heerlyke verſoekinge des geloofs gedaan was, vraagden zy my, of ik altyts in mijn meeninge blyven wilde. Ik antwoorde haar, dat ik wilde onderhouden het gene dat ik beleden hadde: Dat ik ook niet anders gezegt en had, dan dat den woorde Gods gelykformig, en ook de waarheit was. Doen geboden zy den Griffier te leſen. En als hy geleſen had, en my verklaart een Ketter en oproermaker te zijn; antwoorde ik: Nu wel, gy verklaart my een Ketter en twiſtmaker te zijn, om dat ik niet en hebbe gewilt, en niet en wil aanhangen de geboden en Duivelſche ordinantien van u Hooft en Meeſter, den Roomſche Antichriſt, en hem niet voor eenen God bekennen. Doen riepen zy alle, als ik zyde Duivelſche (want daar een groote menigte volk rontom ons was) en zyde, Ha, ha, de Schelm en wenkten de dienaars te hoope, lyt hem op Ruane. Daar ben ik nu noch verwagtende den wille des lieven Vaders, om zulks te doen als hem believen zal. Nu, lieve Suſter, ik weet wel dat gy een wynig verblyt waart, als gy mijn verloſſinge waart wagtende, welke u haaſt benomen was. Maar nu is mijn verloſſinge nakende: hoewel niet alzo, gelyk gy verwagt had. Verblyt u dan in den Heere, en bedroeft u niet: Wagt u van tegen God op te ſtellen: want gy ziet in de eerſte en tweede gevankeniſſe, dat het door Gods voorſigtigheit geſchiet is: want die my vingen, nog de eerſte nog

Hy wert a Ketter verklaart.

de

1556. de tweede, en waren daar van niet gewaarſchout. Aanmerkt hoe God den zynen wil roepen. Verbiyt u dan in hem die u zo veel eere gedaan heeft, dat hy uwen Man heeft willen tot een getuige zijner waarheit voortbrengen.

Og, mijn lieve Suſter, konden wy aanmerken de groote weldaat die ons de hemelſche Vader doet, met ons te roepen tot zo hyligen lyden, en tot zo ſaligen ſtryt! wy en zouden niet alleen gaan, maar ook met vlytigheit loopen. Voort en weet ik niet of ik eenige gelegentheit meer hebben zal om u te ſchryve: want ik nog dag nog ure weet, wanneer het de Vader believen zal my tot hem te roepen: daarom zo bevele ik u de vreſe Gods voor allen dingen, en ook de kinderen die God ons gegeven heeft. Is het ook dat gy u niet en kond onthouden van wederom te houwelyken: zo ziet ten minſten wel toe, dat gy een man neemt, die de vreeſe Gods heeft, en die niet tot de gierigheit genegen is: want zy is een wortel van alle kwaat. Ik weet wel dat gy groot gebrek hebt van aardſche goederen, maar beziet hoe ryk gy in den Hemel zyt: en dat gy eenen Vader hebt die u niet en zal verlaten. Want is 't dat de tydlyke Vaders, die van naturen kwaat zijn, haren kinderen goede gaven konnen; hoe veel te meer deſe, die dog geheel goet is, zal u geven al dat u van noode weſen zal, en u en zal niets gebreeken; Zet dan al in hem u en alle uwe handteringe: want hy is 't die voor u zorgt. Hy hout u onder den zijnen, gelyk hy dat wel bewyſt

Nu, om u van my een gedenkteeken na te laten: zo late ik u den 73. *Pſalm*, welke is: *God is nogtans trooſtelyk en goet*. En als gy dien zingt, zult gy myns gedenken. Niet dat zulke gedagteniſſe in droeffeniſſe zijn zal, maar in blydſchap. Ik geve u dien boven alle anderen daarom, want gy zult daar in vinden al dat my over gekomen is van den tyt af dat ik gevangen ben geweeſt. Voorts zult gy myns gebiedeniſſe doen aan myn Heer *Johannes Calvyn*, en aan alle Dienaars, en alle onſe vrienden, die gy kent. Zegt ook *Mr. Francois*, is 't dat gy hem ziet, dat ik my zeer aan hem gebiede: en dat ik my verblyde om dat hem God die genade gedaan heeft, en hem uit den kerker heeft verloſt; maar dat hy my veel meerder doen wil, en my niet alleen verloſſen uit den kerker, maar ook van deſer aarden, daar niet anders dan alle katyvigheit en ellendigheit is: en my ſtellen in alle blydſchap en ſaligheit, nu en eeuwiglyk. Gebied my aan zijn huisvrouwe. En voor een beſluit. ik groete u met eenen H. kuſſe, Gode u bevelende, in wiens hylige bewaringe ik u late. Deſen seventienden December.

By uwen Man en goeden Vrient Claude van Caneſiere.

Aldus vromelyk heeft hy zig gedrage ten einde toe, en heeft alle aanvegtinge door Gods genade volſtandig wederſtaan en overwonnen. Na dat hy nu zijn vonnis ontfangen hadde om levendig verbrant, en zijn lighaam tot aſſche verteert te werden, zo wert hy des Saterdags den eerſten February uit den kerker, tot de plaatſe, diemen te Lyons den Aardhoop noemt, gebragt om zijne offerhande te doen.

Dewyle hy daar gelegt wert, vermaande hy 't volk, dat zy haar tot den Heere bekeeren zoude. Als hy by de plaatſe kwam, begon hy het beginſel des Pſalms te zeggen, *Mijn ziele wilt den Heere met lof-ſank pryſen*.

Daar na bad hem de Scherpregter vergiffeniſſe van den doot die hy hem aandoen zou. *Claude* antwoorde hem zeer vriendelyk zeggende: Myn vrient, de ſonderlyke vergiffeniſſe behoort gy van God te begeeren, aanziende uwe konſcientie; want 't vonnis is onregt en kwaat: en God zal 't van haren handen eiſchen die daar in bewilligen, is 't dat hy haar geen barmhertigheit doet. Als hy nu in 't vuur ſtont, hief hy zijn oogen op na den Hemel, en riep den Heere aan tot dat hy zijnen geeſt opgaf. Aldus is hy in den Heere ontſlapen, den eerſten February, in 't Jaar 1556. 1556.

ROBERT OGUIER, met zyn Huisvrouw en twee ſonen verbrant.

TE Ryſſel in Vlaanderen, had de Heere zijn Euangelium zo klaarlyk geopenbaart in deſe tyden, dat 'er een groote menigte volks haar by een voegden, om de ſtemme Chriſti Jeſu te hooren. Zy vergaderden hymelyk, om de groote tyrannye der Overheit, die het ryke des Antichrists met gewelt hielden ſtaande, en volgden daar in het exempel der Propheten ten tyden des Konings *Achabs*, en der vrome Chriſtenen in de eerſte Kerke.

Maar nadien de Gemynte des Heeren dagelyks wies, door de goede ordinantie van Gods Woort te predike, den armen en behoeftige by te ſtaan, den kranken en ollendigen te vertrooſten, vrede en eendragt met malkanderen verzorgende, de Chriſtelyke ſtraffe of diſcipline onderhoudende, voor allen noot den Heere biddende, en voor de gemeende welvaart hem dankende: zo heeft de Satan door zijne inſtrumenten beginnen te raſen. Want als de Minder-broers zulks vernamen, hebbenſe in haar predicatien tegen dusdanige vergaderingen beginnen te roepen, 't gemeene volk te beroeren, de Overigheden te beſchuldigen om datſe ſlap waren in 't bloet te vergieten, en zulken Chriſtelyken gebruik te verwoeſten en te verſtoren.

Als nu deſe hylige vergaderinge ontrent drie jaren geduert hadde, zo ſtont daar een beroerte op in 't jaar vyftien hondert vyfenvyftig, zo dat de vyanden der waarheit voorgenomen hadden, de gantſche verſamelinge te vangen, welke nu van de valſche broeders verkogt was. Zo ſtelden hem doen in de wapenen, de Provooſt van Ryſſel, des Saterdaags den 1esden Maart, des avonds ontrent tuſſchen negen en tien uren: en dewyle daar dan geen vergaderinge wert gehouden, zo viel hy doen met zijne Scharianten met gewelt in het huis van *Robert Oguier* een Godvreeſende man, welk zijn huisgezin, klyn en groot, knegten en maagden in de vreeſe des Heeren opgebragt en onderweſen had. Als zy nu in 't huis waren, onderzogten en doorliepen zy dat zelve van boven tot beneden, en bragten de boeken voort die zy vonden, om die mede te dragen. Maar den byſonderſten die zy zogten en was daar niet, namelyk, *Boudewyn Robert's* ſone, welke uitgegaan was om van Gods Woort met zommige geloovige te handelen, gelyk zijn gewoonte dikmaals was Als hy nu van daar wederom na huis kwam, ſtont *Marten* zijn broeder aan de poorte hem verwagtende. Als hy hem nu hoorde, zyde hy tot hem: Maakt u van hier, ik bidde 't u, gy en zult nu hier niet in komen. *Boudewyn* dat hoorende, meende dat zijn broeder hem niet en kende, zo riep hy: Ik ben *Boudewyn*, doet de poorte open, ik wil ingaan. Dit hoorden de Scharianten, en lieten hem in, en zyden: *Boudewyn*, gy zyt wellekom, want wy hebben groote begeerte gehad om u te vinden. Hy antwoorde: Ik bedanke u, myn vrienden, gy zyt ook wellekom in Gods naam in ons huis. Doe zyde de Provooſt: Geeft u alle gevangen van 's Kyſers wegen.

Zo lieten zy haar al t'ſamen binden, namelyk, de Vader, de Moeder, en de twee Sonen: en lieten de twee Dogters 't huis bewaren. Als zy nu in den nagt over de ſtraten gelyt werden, zo riep *Boudewyn* met luider ſtemmen: *Og Heere, geeft ons niet alleen gevangen te werden om uwen wille*,

maar

1556. *ROBERT OGUIER, met zyn Huisvrouw en twee ſonen, gevangen zynde, wierden voor* 1556
den Raat gebragt, alwaar den oudſten Soon zyn gebet ſpreekt, om den Raat te overtuigen van Tyrannye, en zyn daar na verbrant.

Veel Vaders gaan met hun rampzalig kroost verlooren,
Door wellust, geldzucht en gebrek van goede tucht;
Maar gy, ô ROBERT! plukt de koſtelyke vrucht
Van Gods genadeſchat, u is wat groots beſchooren
Met uw' godvruchten zoon: al ſterft gy in den gloed,
Geen nood: na 't bitter proeft men 't allerſmaak'lykſt' zoet.

maar doet ons ook de genade dat wy onvertſaagt, oprechtelyk voor de menſchen uwe hylige leere mogen belyden, en die met de aſſche onſes ligbaams verzegelen, tot ſtigtinge van uwe arme Gemynte. Zy werden dan in de gevankeniſſe gelyt, daar zy wreedelyk gehandelt waren: Maar voor alle het verdriet, datmen haar aandede, loofden en preſen zy den Heere.

Als zy nu voor de Overheit der Stad gebragt waren, zo ondervraagde men haar van haar leven en wandel, en zyden tot den Vader aldus: Ons is wel te kennen gegeven van u en van u huisgezin, dat gy u ninmermeer en vint in de Miſſe, en dat gy zelve een iegelyk ontradet en ook verhindert daar toe te gaan. Boven dien is ons ook kennelyk, dat gy in u huis verſamelingen en conventiculen gehouden hebt, daar men dwalende leeringen gepredikt heeft tegen onſe Moeder de hylige Kerke. In deſe dingen hebt gy tegen het mandament der Kyſerlyke Majeſtyt misdaan. Wat heeft u dan beroert zulks te doen? *Robert Oguier* antwoorde hen met vrymoedigheit, zeer zoetelyk zeggende: Myn Heeren, gy vraagt my, waarom ik ter Miſſe niet geweeſt en hebbe? Ik zal het u gewilliglyk zeggen: Het is, om datmen daar den doot en het dierbaar bloet des Soons Gods, en zijn offerhanda gantſchelyk vernietigt en onder de voeten treet: want tot den *Hebreen* in het tiende *kapittel* ſtaat, *Dat Jeſus Chriſtus met een offerhande in eeuwigheit heeft volmaakt de gene, die gehyligt worden.* Ziet, d'Apoſtel zegt, met een offerhande, maar de Prieſters zeggen, dat zy hem alle dage in vlees en beenen offeren; dat doende verloogenen zy den Heere, die haar verloſt heeft. Men leeſt ook niet in de gantſche Schriftuur, dat de Propheten, Chriſtus of zijn Apoſtelen oit Miſſe gedaan hebben, of ook daar af wiſten te ſpreken; maar zy hebben wel het Avontmaal gehouden, daar alle het Chriſten volk gemeenſchap hielt, maar men dede daar geen offerhande. Leeſt de Schriftuur, gy en zult nergens bevinden, datmen van Miſſe eenig verhaal doet: zo is dan openbaar, datſe van menſchen gevonden is: en daar van zegt Chriſtus, *Matth 15. 9. Te vergeefs eeren zy my, leerende voor leeringen geboden der menſchen.* Waar't dan, dat ik of myn huisgezin ter Miſſen hadden gegaan, zo zegt my Chriſtus, dat ik hem te vergeefs zou gedient hebben.

Voort en verloogene ik niet, dat wy verſamelingen gehouden hebben met eerlijk volk, die den Heere vreeſen: maar dat en heeft niemant ſchadelijk geweeſt, maar veel meer gedient tot vermeerderinge der glorie Jeſu Chriſti. Het is wel waar, dat het my bekent was, dat 't de Kyſer verboden had: maar wederom, zo wiſt ik dat 't Jeſus Chriſtus bevolen had. Alzo en mogt ik den eenen niet gehoorſaam zijn, ſonder den anderen ongehoorſaam te zijn. Het is beter God gehoorſaam te zijn, dan den menſchen, 't welk my betuigt *Petrus, Act 5 29.* Doen vraagde hem de Overheit, wat men in die verſamelinge dede? Doen begon *Boudewyn* te ſpreken, zeggende: Mijn Heeren, is 't dat het u belieft te hooren, ik zal 't u op het langſte verklaren. De Heeren dat hoorende, ſagen d'een op d'andere, en zyden hem: Wel aan, ſpreekt. *Boudewijn* ontſonkt zijnde van de lierde om Gods eere te verbryden, begon te zeggen:

Als

56. Als wy alle in des Heeren name vergadert zijn om zijn hylig woort te hooren, zo vallen wy dan alle gelijk op de aarden neder op onſe knyen, in ootmoediger herten onſe ſonden en overtredinge voor Gods Mogentheit belijdende: daar na bidden wy dat Gods Woord opregtelyk en ryneliyk geprepikt en verkondigt mag worden. Wy bidden ook voor onſen Heere den Kyſer, en voor alle zijnen raat, op dat de Gemeente in vreede mogte geregeert en de eere Gods verbryt werden. Ook zo en wert gy, mijn Heeren, niet vergeten, want wy uwer ook in gedagteniſſe hebben als onſe Heeren en Overſte, biddende onſen goeden God voor u, en voor de gantſche Stad, op dat God u zou in alle deugden onderhouden. Ziet, dit zijn de ſtukken die wy daar doen.

Dunkt u nu, myn Heeren, dat wy zo grooten kwaat doen, dusdanige vergaderinge houdende? Waar heeft men ooit gelelen, dat de gene, die by een kwamen om voor de Regeerders des lants te bidden, den dootweerdig waren? Voorwaar, het en heeft nooit gehoort geweeſt. Boven dien, begeert gy de gebeden te hooren die wy doen, ik ben beryt u die te zeggen. Zommige van de Overheit gaven hem een teeken dat hy het zoude doen. Doen viel *Boudewijn* ter aarden voor hen allen, en begon de gebeden te doen, met zulken vierigheit, dat nooit zulken brant des Geeſt (gelijk hy beleden heeft) nog ſterker beroeringe in hem gezien is geweeſt. Zo dat vele van d'Overheit, ziende de groote vierigheit en brandende affectien in zulken jongen menſche, de tranen uit haar oogen vloeiden. Daar na opſtaande van den gebede, zyde hy tot haar: Ziet, myn Heeren, dit is 't datmen in onſe vergaderinge handelt. Dewijle dat zy daar voor d'Overheit waren, verklaarden en beleden zy ook alle viere haar gelove. Daar na werden zy wederom in den kerker gelyt, en ſtraks daar na ſcherpelyk gepynigt, om dat zy die gene zouden melden, die tot haren huiſe verkeert hadden; maar zy en beklapte niemant, dan dieſe wiſten dat van te voren weg gegaan waren. Ontrent vier of vyf dagen daar na wiert de Vader met zyn twee ſonen wederom voor de Regters gebragt, en na veel woorden was haar gevraagt, of zy haar onderwierpen der Heeren wille. *Robert Oguier*, en *Boudewijn* zijn ſone, zyden met yoorſigtigen raat, Ja wy: maar doen zy het *Marten* den jongſten ſoon vraagden, antwoorde hy, dat hy zig tot haren wille niet onderwerpen konde, maar wilde nog zijn Moeder geſelſchap houden. Zo wert hy wederom in den kerker gelyt: en d'andere twee werden veroordeelt levendig tot aſſche verbrant te werden. Maar eermenſe verwees, en de Regter op zijnen Regterſtoel ſat, ſprak hy, als hy haar volſtandigheit en lytſaamheit aanſag, en zyde: Heden zal uwe woonſtede zijn met allen Duivels in 't helſche vuur. Als zy daar na de ſententie des doots ontfangen hadden, werde zy wederom in de gevankeniſſe gebragt, haar verblijdende van de eere die de Heere haar gedaan hadde, datſe in het boek der Martelaren geſchreven zouden werden. Terſtont als zy in 't gevangen-huis waren, kwamen daar een hoop Minder-broers, onder dewelke was Doctor *Hazard*, en de Pater van *Sinte Claren*: welke onder het volk half voor Hylige geagt wierden. Doen ſprak daar een van deſe, en zyde: Ziet de ure is gekomen, myn vrienden, in welken gy u dagen einden moet. De twee getuigen Jeſu Chriſti antwoorden: Wy weten dat wel: maar gepreſen zy de goetheit onſes Gods, die ons heden uit deſen kerker wil verloſſen, om ons te ontfangen in zijn heerlijk Ryk. Doctor *Hazard*, als een dienaar des Antichriſts, dede groote neerſtigheit om haar van haar hylig geloove af te trekken, zeggende: Mijn Vader *Robert*, gy zijt een oud Man, ik bidde u dat gy in deſe laatſte ure dog uwe ziele behout: En is 't dat gy my hooren wilt, keert u tot my, en alle dinge zullen u ten beſten vergaan. *Robert* antwoorde hem: O menſche, hoe derft gy zo ſchandelijk ſtelen de eere des eeuwigen Gods! Want aan uwe woorden ſchynt 't dat gy myn Saligmaker zijn wilt, en mijnen Heere Jeſu Chriſti dat officie ontſtelen: Neen, neen, ik hebbe eenen eenigen Saligmaker, die my zeer haaſt uit deſe ellendige werelt verloſſen zal. Ik hebbe ook een eenigen Leeraar, dien my de hemelſche Vader heeft bevolen te hooren. Ik en wil geen anderen. 1556.

De Pater van *St. Claren* ziende de volſtandigheit van deſen hyligen man, zyde hem: Mijn Vader, hoe antwoort gy den Magiſter noſter alzo? Gy behoort nu beter beraden te zijn dan gy ooit geweeſt zijt, en niet alzo ſottelyk te verwerpen den goeden raat die men u geeft, want deſe begeert de ſaligheit uwer ziele. Ik hebbe u over langen tijt gekent voor een kint onſer Moeder de H. Kerke, maar nu zijt gy geworden een kint der verderffeniſſe: maar dewyle dat het nog tyt is, zo hebt medelyden met u arme ziele, welke Jeſus Chriſtus verloſt heeft. *Robert* antwoorde: Gy vermaant my medelyden over mijne arme ziele te hebben, daar danke ik u van. Want ik zorge alzo voor mijn ſaligheit, dat ik om den Naam mijns Gods, myn lighaam ten vuure overgeve, en verhope als heden by hem in zijn Heerlykheit te zijn. Alle mijn betrouwen is op hem, en alle mijn hope is in den doot zijns Soons, hy geeft my een regt geloove om ſalig te werden. Want ik geloove al dat de hylige Propheten en Apoſtelen geſchreven hebben: daar op zo wil ik leven en ſterven. De Pater dat hoorende, zyde: Deſe ſchelm denkt dat hy een Chriſten is. Neen, neen, het miſt hem vele. Gaat henen, gy hond, gy zijt onweerdig eens Chriſten naam te dragen: Men behoort u dien naam te ontnemen, nadien gy uwen God niet en wilt bekennen. Gy weet zo wel te zeggen dat Jeſus gezegt heeft, die my voor den menſchen verloogent, dien zal ik voor mynen Hemelſchen Vader verloogenen. Het is groot jammer van u, en uwe ſonen, dat gy u alle gelijk in de hellen werpt voor de Duivelen met ziele en lighaam.

Daar na ſchydemen den oudſten ſoon van zijn Vader, en in 't ſchyden zyde hy: Myn vrienden, ik bidde u, dat gy myn Vader verdragen wilt, en hem alzo niet beroeren. Hy is een oud man en krank van lighaam, en verhindert hem als heden niet te ontfangen de kroone der Martelaren. Doe ſprak hem een ander Minder-broer zeer ſtraffelyk toe, en zyde: Gaat henen, gy ſchelm, het is om uwent wille dat u Vader verloren is. En hem keerende tot den Scherpregter, zyde hem: Wel op, wel op, Officier doet u officie, wy willen ons van haar ontrekken, want 't is dog al verloren moeite, zy zijn zo verduivelt, het en is niet mogelyk datmenſe winne ofte van haarder dwalingen aftrekken. *Boudewijn Oguier.*

Doe wert de ſoon in een kamer afgeſchyde van zijn Vader gelyt, en zijn kleederen werden hem uitgedaan, en wert alzo geſtelt gelyk hy ter offerhanden zou gaan. Als hem het bus poeder voor de borſt hing, zo was daar een die tot hem zyde: Waart gy myn broeder, ik verkogt liever al myn goet, en kogt mutſaarden om u te verbranden: men doet u te veel genade. *Boudewijn* antwoorde: Ik danke u, myn vrient: de Heere wil u barmhertigheit doen.

Eenige die daar tegenwoordig waren, zyden: O God, men mag wel medelyden hebben met deſe arme menſchen! Daar was een Doctor by, die

1556. die antwoorde: Wat medelyden wilt gy met hen hebben? Ik en zoude hen zo veel genade niet doen, en zo ſagtelyk niet handelen, datmenſe poeder zoude geven. Ik zoudeſe braden gelijk men *St. Laurens* dede. Binnen die tyt datmen aldus met den Soon handelde, zo waren de Monnikken by den Vader: en rieden hem dat hy ten minſten een kruisken in de handen houden zoude, op dat 't volk (zydenſe) niet en murmurere Hebt u herte tot God opgeheven, gy weet dog wel dat dit alleen een hout is. Doen bonden zy hem dat beelt in zijn handen.

Als nu zijn Soon neder kwam en hem genaakte, riep hy: O myn Vader, wat maakt gy: zult gy een Afgoden-dienaar werden in uwelaatſte ure? Met dien greep hy 't hem uit de handen, daar 't in gebonden was, en wierp 't agterwaarts, zeggende met luider ſtemme: Dat doe ik op dat 't volk aan ons haar niet en ergert, om dat wy geenen Chriſtus van hout en willen, want wy dragen Jeſus Chriſtus in onſe zielen, den levendigen Sone Gods, en in onſe herten is zyn hylig Woort geſchreven met gulden letteren. Als zy nu uitgelyt werden ter doot, zo waren alle de dienaars der Stad in de wapenen, gelykmen de Princen plag te gelyden. Op het ſchavot begeerde *Boudewijn* verlof van de Regters, dat hy zijn geloove het volk mogte belyden. Maar hem wert geantwoort: Ziet daar uwe Biegtvader, myn vrient, belyt voor hem u gelove. Zo en wert 't hem niet toegelaten, maar men ſtelde hem wel harde aan een ſtake. Zo begon hy den ſeventienden Pſalm te zingen. Doen riep 'er een Minderbroeder: Hoort, myn Heeren, wat dwalingen dat deſe booswigten zingen om 't volk te verlyden. *Boudewijn* ſprak tot den Monnik: Ey arme menſche, zegt gy dat de Lofzangen Davids dwalinge zijn? Maar het is uwe oude gewoonte den H. Geeſt te laſteren.

Doen keerde hy zig tot zijnen Vader, die nu aan den ſtaak gebonden wert, en riep: Zyt goets moets, myn Vader, het zal haaſt gedaan zijn Dewyle de Scherpregter den Vader vaſt maakte, ſloeg hy hem met den hamer een ſlag op de voeten, op dat hy zou nader treden. Zo riep de goede oude man: O vrient, gy doet my wee: waarom handelt gy zo onbeleeft met my? De Monnik dat hoorende, zyde: dit geſpuis willen den naam der Martelaren dragen, en alsmenſe een wynig raakt, zo krytenſe, als ofmenſe vermoorden. *Boudewijn* ziende den overlaſt diemen zijn Vader dede, zyde tot den Monnik: Meent gy dat wy de tormenten en de pyne des doots vreeſen? Neen, neen. Want hadden wyſe gevreeſt, wy hadden onſe lighamen de ſchandelyke doot niet overgegeven. Daar na zo verhaalde hy menigmaal deſe woorden: *O God, O eeuwige Vader, laat dog de offerbanden onſer ligbamen u bebagelyk en aangenaam zijn, in den naam uwes welgeliefden Soon.* Een van de Minderbroeders riep daar tegen: Gy ſchelm, gy liegt, 't en is u Vader niet, maar gy hebt den Duivel tot een Vader. In deſen ſtryt zijnde, ſloeg hy zijn oogen ten Hemelwaarts, en zyde tot zijn Vader: Myn Vader, ziet, ik zie de Hemelen open, en duiſent millioenen der Engelen ontrent ons, verblydende haar van de belydinge der waarheit, die wy voor de werelt gedaan hebben. Laat ons verblyden, myn Vader, die heerlijkheit Gods is ons geopent. De Monnik riep daar tegen: Ik zie de helle open en duiſent Duivelen hier tegenwoordig, om u als heden ter helle te voeren.

In die ure verwekte de goede God, die nimmermeer de zijne verlaat, en beroerde het herte van een arm onnoſel menſche, die daar tot zulken ſchouſpel gekomen was, welke met medelyden ontſteken zijnde riep met luider ſtemmen: Hebt goeden moet *Boudewijn*, hout u vromelijk, uwe meeninge is goet, ik ben van de uwe. Na zulke woorden ſchyde hy van daar. 1556

Als nu het vuur ontſteken was, en deſe vrome Martelaars van beneden gebrant waren, zo bleven zy ſonder veranderinge door de hitte des vuurs, en riepen d'een tot den anderen. *Boudewijn* riep uit het midden des vuurs, zeggende: Zyt goets moeds mijn Vader, nog een luttel verdriets, en wy zullen in 't eeuwige huis gaan. Op 't laatſte in den grooten brant des vuurs, hoorde menſe voor de laatſte ſtemme roepen: *Jeſu Chriſti Sone Gods, wy bevelen u onſen geeſt:* en alzo ſtorven zy in den Heere.

JANNEKEN de Moeder, en haar jongſten Soon MARTEN OGUIER.

ONtrent agt dagen daar na, wert *Janneken de Moeder*, en ook de jongſte Soon omgebragt. Maar den grooten ſtryt en aanvegtinge die zy van te voren leden, is weerdig om te vertellen. Daar waren een groote menigte Monnikken tot haar geſonden, om haar van 't geloove af te keeren. En om dat zy beter tot haar voornemen mogten komen, hebbenſe den Soon van de Moeder verſchyden geſtelt. Zo hebbenſe de Moeder eerſt aangegaan, en hebben haar daar van afgebragt, gelyk een krank vaatken. Daarom bedreven de vyanden der waarheit zeer groote blydſchap van de heerlyke victorie. Maar als dat arme hoopken der geloovigen dat vernamen, waren zy zeer bedroeft; maar de Heere heeft haar lieder droefheit aangezien, en zijn volk wederom vertroost. Want op een tyt als de Monnikken in de gevankeniſſe kwame, zo rieden zy de Moeder datſe hare Soon zou aftrekken van zijn voornemen: 't welk zy beloofde te doen. Als nu de Soon by zijn Moeder gebragt was, en verſtont dat zy afgeweken was, zo begon hy al weenende te roepen en te klagen, zeggende: Og, myn Moeder, wat hebt gy gedaan? hebt gy den Sone Gods verloogent, die u verloſt heeft? Eylaci wat heeft hy u misdaan, dat gy hem alzo onteert en gelaſtert hebt? nu ben ik in 't ongeluk gevallen dat ik aldermeeſt vreesde. O myn God! waarom hebt gy my zo lange laten leven, dat ik zien moet het gene dat myn herte doorſnyt? De Moeder hoorende deeſe weemoedige klagten, zodanige zugten en weenen als haar Soon dede, wert zy beroert van binnen, en weenende riep zy met luider ſtemmen: O myn God, zyt myns genadig, en werpt myn misdaden onder uwes Soons verdienſten. Geeft my vromigheit en kragt om na te volgen en te verſterken myn eerſte belydinge, hout my dog volſtandig tot den einde des levens toe. De moeder viel van het geloove.

Luttel tyts daar na, kwamen de Monniken die haar zo jammerlyk verlyt hadden, meenende dat zy nog in 't zelfde gevoelen ſtont, daarſe in gelaten was. Maar doen zy nu de Monniken vernam, zyde zy tot haar: Weg Satan, gaat henen van hier; want gy hebt nu aan my niet. Ik wil onderteekenen mijne eerſte belydinge: En is 't dat ikſe met inkt niet onderteekenen mag, zo zal ik 't met mijn bloet doen. Van nu voortaan, zal ik vromelyk dragen dit vaatken, dat zo krank geweeſt is. Als nu de Tyrannen haar volſtandigheit vernomen hadden, zo hebbenſe ook zeer haaſtig geweeſt om haar te dooden. Zo zijnſe byde veroordeelt levendig tot aſſche verbrant te werden, en datmen de aſſche in de lugt werpe zou. Als zy nu het vonniſſe gehoort hadde, en na den kerker gelyt werde, zyden zy: Gepreſen zy de goetheit onſes Gods, die ons altyt doet triumpheren overalle onſe vyanden door Jeſus Chriſtus zijnen Soon. Want dit is de gewenſchte ure, de goede tijt is nu gekomen. Nu, mijn Moeder, in 't ſchyden zo laat ons

5 6. *De Huysvrouw van ROBERT OGUIER is van de Papen zo aangevogten, na de doot* 1556.
haars mans, datſe haar geloof verloogent heeft, de jongſte Soon dit vernemende,
heeft haar al weenende beſtraft, tot datſe 't wederroepen heeft.

Uw Oud'ren gaven u naaſt God het derbaar leeven
O Braave Zoon! maar gy in 't nypen van de nood,
Verloſte uw Moeder van den geeſtelyken dood.
Wat krygsman heeft ooit zulk een helden daad bedreeven?
Nu tart zy nevens u den vuurgloed om 't genot
Van Sions heerlykheid, der vroomen erf en lot.

ons niet vergeten de groote eere en heerlykheit die God ons doet, welke ons gelyk maakt den beelde zijns Soons. Zyt gedagtig der gener die hem nage volgt hebben; want zy en hebbe anders geene weg gewandelt, dan deſe. Laat ons dan die kloekelyk in treden, mijn Moeder; en volgende den Sone Gods, laat ons zijn verſmaatheit drage met alle zijne Martelaren. Door deſen zullen wy ingaan in de eeuwige glorie des levendige Gods. Want door veel verdriets en vervolginge, moeten wy komen in het Ryke Gods: Dit zijn de woorden van *Petrus*, zy en konnen niet liegen.

werden bekz.

Daar was een van de omſtaanders die deſe woorden hoorde, maar kondenſe niet lyden, zeggende: Gy booswigt, nu ziet men wel dat u de Duivel beſeten heeft in lyf en ziele, gelyk hy u Vader en Broeder gedaan heeft, die nu met de Duivelen zijn. *Marten* antwoorden zoetelyk, zeggende: Vrient, u vervloekingen zijn my voor God en zijnen Engelen ſegeningen. Een ander zyde tot *Marten*: Mijn kint, gy zyt ſlegt, en in uwe zake kwalijk beraden, want gy meent het wel te weten: Nogtans, hoewel dat 'er veel menſchen voor u geweeſt zijn, die alzo niet gelooft en hebben als gy doet, en hebben noit tegen het geloove der Kerken opgeſtaan, zy zijn nogtans behouden. Maar u voornemen is niet goet, want het binnen korten tyt eerſt begonnen heeft. En het regte geloove en Gods Woort heeft noit opgehouden, want het blyft in der eeuwigheit, hoewel gy het gelove en de leeringe Gods haat. *Johanna* de Moeder hoorende deſe woorde van den man, zyde tot hem: Vrient, de weg die ter verderffeniſſe legt (zyt Jeſus Chriſtus) is breet, en vele zijnder die den zelven ingaan: maar de weg die ter ſaligheit legt is enge, en luttel zijn der die den zelven vinden. Men ziet wel dat wy het klyne hoopken zijn, en werden geagt als vuilniſſe deſer werelt; het is openbaar dat wy in den engen weg zijn, want wy lyden. Zo zal ons deſen weg ten eeuwigen leven lyden. Gy zegt dat wy het geloove en Gods Woort haten: Voorwaar, dat zy verre. Want wie is 'er dog onder u, die zijn lighaam zou willen ten vuure overgeven om de leeringen die gy hout? Het is dan wel een gewis teeken, dat gy op den regten weg niet zyt. Al uwe begeerte en is anders niet, dan den buik, welke ook uwe God is: Gy zoekt alleen u gemak. Ziet dog u leven en't leven uwer Papen en Monniken aan. Maar wy begeeren alleen Jeſus Chriſtus, en dien gekruiſt, en wy begeeren geen ander leeringe, dan 't Oude en Nieuwe Teſtament. Zijn wy dan Ketters om dat wy alleen de leeringe der hyliger Propheten en Apoſtelen gelooven? Dat en kan dog niet zijn. Daarom aanziet u zaken wel, want gy meent 't te hebben dat gy niet hebt. Overleeſt de Schriftuur, en gy zult bevinden wie gy zyt. Daar was een Minder broeder, die zyde tot *Marten*: Myn kint, overlegt uwe zaken wel: want u Vader en Broeder hebben de ſeven Sacrameten der Kerken bekent, gelyk als wy: en gy, die maar een arm eenvoudig leer kint zyt, hebt een booſen Ketter gehoor gegeven, die u dit ingeblaſen heeft, en hy meent wyſer te zijn, dan alle Leeraars die over duiſent jaren geweeſt zijn. *Marten* antwoorde: 't En behaagt God niet dat ik my beroeme, maar Jeſus Chriſtus zegt zelve, dat God zijne hymelykheden voor den wyſen deſer werelt verborgen heeft, en heeftſe den klynen Luc. 10. 21

1556. geopenbaart. En de Propheet *Esaias* zegt, dat de Heere den Wysen begrypt in hare wysheit. Dat gy ook zegt dat mijn Vader en Broeder de zeven Sacramenten bekent hebben: daar aan bewyst gy wel, datmen u niet gelooven mag, in alle dat gy zegt; want de Satan is een Vader aller leugenen. Is het u niet genoeg, dat ik 'er alleen zo veel beken, als Gods Woort daar bewyst, namelyk, den Doop en het Avontmaal?

Terstont daar na kwam mijn Heere van *Barras*, en mijn Heere *Baufremes*, welke *Marten* groote dingen beloofden, hadde hy willen wederroepen, en wederkeeren tot de Roomsche Kerke. De Heeren *Baufremes* zyde onder andere redene tot hem: Mijn kint, ik heb groot medelyden met u, aanziende uwe jonkheit: wilt gy u bekeeren, zo belove ik u, dat gy nimmermeer dese schandelyke doot sterven zult; ja dat nog meer is, ik belove u hondert ponde vlaamsch te geven: dat zeggende, wert hy weenende. Maar *Marten* antwoorde hem, en zyde: Mijn Heere, gy biet my groote dingen na de werelt, die ik dog niet agt. Meent gy, mijn Heere, dat ik zo slegt ben, dat ik een eeuwig Koninkryk verlaten zou, om een wynig tydlyk levens? Neen, neen, 't is nu geen tyt om van wereltlyke dingen te spreken, maar van die dingen, die my de Heere heden beryt heeft in den Hemel. Ik begeer geen ander goet; maar ik wil u gebeden hebben, om een ure respyt om te bidden, en mijn God aante roepen. Gy weet wel dat 't morgen agt dagen is, dat mijn Vader van dese werelt schyden; en in die tyt en hebt gy my niet een ure gegeven om te rusten. Den tyt die ik had, heeft meer geweest om te dromen, dan om te slapen. Daar hebben altyt agt of negen personen ontrent my geweest, die met my spraken, welker voornemen was, om my van dese gelukkigen dag te berooven. Wilt gy my niet laten drinken den kelk die my God geschonken heeft? En belet ons niet, bid ik u, gaat dog weg, want onse ure die naakt. Doen was daar een geroep: Ten vuure, ten vuure, met den Schelm, en vervloekten Ketter. Zy antwoorden: Wy bedanken u, de Heere wil u zegenen, en geve u uwe misdaden te bekennen. Zo werden zy een wynig stille gelaten. Doen liep *Marten* haastelyk tot sommige der Broederen die daar wreedelyk gevangen lagen, en zyde tot haar met een brandende liefde: Wel op, wel op, mijn Broeders, grypt een moet, 't is al gedaan, ik heb den laatsten stryt geleden: En hy greepse by de hand, en bevalse den Heere, zeggende: Ik bid u, mijn Broeders, en vergeet de hylige leeringe des Euangeliums niet, en alle de goede onderwysingen, die gy gehoort hebt van onse Broeder *Guido*: bewyst dat gy die met 'er herten ontfangen hebt; en niet met de ooren alleen. Volgt ons na, wy gaan u voor, en vreest niet, God zal u niet verlaten. Adieu, myne Broeders: en alzo schyde hy van daar. Korts daar na wierden zy gebonden en ter doot gebragt. Doen de Moeder op het Schavot geklommen was, riep zy tot haren Soon: Klimt op *Marten*, klimt op mijn Sone. En als *Marten* begon te spreken, zyde zy: *Marten* spreekt luide, op datmen merke dat wy geen Ketters zijn. *Marten* wilde zijn geloove belyden; maar het wert hem verboden. De Moeder riep luide, en sterk, als men haar aan de stake bont, zeggende: Wy zijn Christenen, en dat wy lyden, dat is niet om moort of roof, maar om dat wy anders niet gelooven willen, dan Gods woort. Daar waren zy byde vrolyk en in den Heere verblydende. Als het vuur in 't stroo gesteken was, verdroegen zy den brant stantvastelyk, en hare oogen ten Hemel opheffende, riepen zy met eender stemme: *Heere Jesu, in uwe handen bevelen wy onsen geest*. En alzo ontsliepen zy in den Heere. Dit waren de vrugten uit dese hylige Gemeente. De ander die daar nog waren, vlugteden dagelyks meer en meer, om de groote tyrannye en wreetheit diemen den geloovigen aandede. 1555

JAN RABEC aan een Wipgalge verbrant.

MEester *Jan Rabec*, geboren van Cerisy-Montpinson in Normandien, onder het Bisdom van Constance, was van de Orden der Minder-broeders te Vire. En als hy de waarheit des Euangeliums bekende, en aanzag de grouwelen van zijn secte, heeft hy den Heere opregtelyk willen navolgen. Zo is hy dan van daar getrokken tot in het Land daar 't Euangelium opregtelijk sonder Papistische superstitien gepredikt wert, en bleef te Lausanne om in de hooge Schoole aldaar meer toe te nemen. Daar bestelden hem de Heeren van Bern leeftogt, om dat hy onverhindert zou mogen studeren, en in toekomende tyden de Gemynte profytelyk zijn. Na een wyle tyts heeft hem de Heere eenen lust en begeerte in zijn herte gesonden, om zijn Broeders in Vrankryk te gaan besoeken, om haar mede te deelen de genade die hem de Heere overvloediglyk gegeven had, en om haar uit de duisternisse tot het licht te brengen. Zo is hy dan daar henen geryst; maar niet lange heeft hy verborgen gebleven. Want de Satan, die voor zijn ryk bevreest is, heeft hem niet konnen lyden, bysonder om dat hem zulke gewelt geschiede van een die uit zijn hyrleger vlugtig was.

Na dat hy dan in zijn Vaderlant geweest was, daar hy veel menschen geleert en vermaant had, keerde hy weder in de stad van Angiers, daar hy in een gesellschap was, daar hem onder andere redenen vele vragen voorgestelt werden. Zo wert hem ook gevraagt, of *St Pieter* geen Misse gesongen hadde. Daar op dede hy zulken antwoorde, dat zijn wederpartye zig schaamden, en namen voor met hem te verdragen. Daarom besloten zijne vrienden, dat hy haastelyk van Angiers soude schyden, en weder keeren na zijn Vaderlant. Zo nam hy zijnen weg na het Kasteel van Gantier, ontrent agt mylen van de Stad. Daar bleef hy twee of drie dagen. Hy was in een huis daar hy den man van den huise uit de Historie der Martelaren een wynig voor-las, 't welk een Schariant, die daar aldernaast in de gebuurte woonde, hoorde, dese ging hem terstont aanklagen. Zo wert hy dan gevangen gelyt den eersten Augusti, in 't jaar vyftien hondert vyfen vyftig. En als hem de Officier ondervraagde, en wilde hy hem niet antwoorde, zeggende, datse zijn Overheit of Regters niet en waren. Zo wert hy van daar gevankelyk gevoert tot Angiers op het Kasteel. Maar om dat hy bekende, dat hy had geweest in de grouwelijke secte der Minderbroeders, zo wert hy overgelevert in de gevankenisse des Bisschops. Daar bleef hy zeer lange, en wert van vele en verschyden personen aangevogten en ondersogt.

Men vraagde hem, of men de Hyligen wel mogte bidden, om ons voorbidders te zijn; hy antwoorde, Neen, om dat zy met ons geen gemeenschap meer hebben, en ons bidden niet hooren. Ja dat hy geen ander Middelaar, Voorspreker of Advocaat bekende, dan Jesus Christus; want hy ons daar toe in de Schrift uur alleen wort voorgestelt. Maar van de levende Hyligen beken ik (zyde hy) dat zy d'een voor d'ander bidden. 't Welk zy ook verbonden zijn te doen, want de Schrift uur gebiet zulks: *Epb.* 6.18. *Col.* 4.3. en wy hebben veel exempelen daar van. *Jak.* 5.16, 17. *Gen.* 18. 23. *enz.* Van de aanbidding der Hyligen.

Zy zyden: De Hyligen konnen onse begeerten zien in het Goddelyke wesen, en om dat haar God zulks verkondigt. Hy antwoorde, dat is on-

se-

1556. *JAN RABEC tot Angiers om zijn Religie gevangen, en van den Biſſchop ontwyet, en alzo den wereltlyken Regter overgelevert, en daar na aan een Wipgalge verbrant: de ontwyding geſchiede voor den Tempel.* 1556.

De zonneſtraal blinkt nooit zo heug'lyk in elks oogen
Dan 't licht van waarheid in eene onbeſprouke ziel,
Die nooit door luſt of laſt van 't ſpoor der deugd verviel;
Die glans, ô Kruisbeld! beeft door 't eeuwig Alvermoogen
Uw geeſt verſterkt in boon en de allerzwaarſte pyn,
Die ooit van een tiran, hoe wreed, bedacht kan zyn.

ſeker, en kan met geënderhande Schriftuur beweſen werden.

de Maget Maria. Zy bragten voort, dat de Hylige dewyle zy leefden, baden voor haar medebroeders; hoe veel te meer als zy nu uit dit leven, en in eere verheven zijn, want haar liefde nu veel grooter en ſterker is. *Rabec* antwoorde, dat hy wel geloofde, dat zy in dit leven voor malkanderen baden, want zulks de Schriftuur ook betuigt; maar dat zy nu zouden bidden, en kan men met Gods woort niet bewyſen, daarom en is 't niet te gelooven.

Zy vraagden hem, wat hy van de Maget Maria geloofde, en of men ook haar niet moeſte aanroepen, om voor ons te bidden? Hy antwoorde: Ik geloove, dat zy een hylige Maget is, en gebenedyt onder alle andere vrouwen; dat zy van haare ſubſtantie door de kragt des H. Geeſts ontfangen en in haren lighaame gedragen heeft, en gebaart Jeſus Chriſtus, Maget blyvende: maar (zyde hy) van haar aan te roepen om onſe Voorſprekereſſe te zijn, dat en zoude haar geen eere zijn, maar tot harer grooter verſmaatheit geſchiede. Want nooit en heeft zy willen aanveerden de eere die haren eigen en eenige Sone toebehoorde, gelyk men kan bewyſen *Job.* 2. 5. Hy bewees haar ook dat zy dat woordeken [Hyligen] zeer misbruikten, om dat zy 't alleen den geſtorven toeſchreven, daar het nogtans de Schriftuur voor alle geloovige gebruikt. Dat dogte haar zeer vreemt te luiden, en zyden dat 'er niemant in dit leven hylig genaamt mogte werden. Hy bewees haar uit den eerſten brief tot den *Corinthen* in 't beginſel, dat alle geloovige Hyligen waren, daar *Paulus* zegt: De Gemynte Gods tot *Corinthen, den gebyligden in Chriſtus Jeſus, den geroepen byligen, met allen die den naam onſes Heeren Jeſu Chriſti aanroepen.* Zy zyden dat 't een groote vermetelheit ware, dat iemant zig zelven regtveerdig agtede in dit leven. *Rabec* bewees hen, dat men in dit leven regtveerdig konde zijn. Het is openbaar (zyde hy) aan *Zacharias* en *Eliſabeth*, van welken gezegt is, *Luc* 1. 6. *Zy waren byde regtveerdig voor God, wandelende in alle geboden en regtveerdigmakingen des Heeren onſtraffelyk.* Wie de regtveerdige zyn.

Hy bewees haar dat de geloovige, regtveerdig en ſondaars zijn. Zy zijn (zyde hy) regtveerdig in Chriſtus Jeſus, om dat haar zijn regtveerdigheit toegeëigent wort, en dat haar ſonden ter liefden van hem, haar niet toegerekent werden. Zo zegt *Paulus Rom.* 8. 1. *Daar en is geen verdoemeniſſe voor den genen die in Chriſtus Jeſus zijn, die niet en wandelen na den vleeſche, maar na den geeſt.* Zy zijn ook ſondaars in zig zelven, als *Jobannes* betuigt, 1 *Joh.* 1. 8. *Dat wy zeggen dat wy geen ſonden en hebben, zo bedriege wy ons zelven, en de waarheit en is ons niet.* Dat bewyſt ook *Paulus* tot den *Romynen* overvloediglyk en byſonder *cap.* 7. Zy zyden, wy en mogen ons niet gelyken met *St. Paulus*, en andere Hyligen. *Rabec* antwoorde: Wy moeten, ja zijn gehouden te ſtaan in de zelve leeringe, geloove en belydinge, en moeten op gelyke wyſe zeker en gewis zijn van onſe ſaligheit, gelyk als zy waren

Zy vraagden hem, of hy niet en geloofde dat 'er een Vagevuur was voor den genen die in genade Van het Vagevuur.

1556. geſtorven waren. Hy antwoorde, dat hy geen ander vaginge of ſuiveringe en kende, dan 't bloet Jeſu Chriſti. Zy dronge hem zeer op de reden van *Paulus*, 1 *Cor*, 3. 15. *Hy zal behouden worden, doch als door het vuur*. *Rabec* antwoorde, dat het vuur aldaar genomen wert, en beduit de beproevinge of aanvegtinge. Ja dat ook *Paulus* daar niet eens en roerde van eenig Vagevuur. Zo en zoudenſe ook zulke uitleggingе niet konnen met eenige Schriftuur beveſtigen.

Doen kwam daar een vette Minderbroeder voort, de Gardiaan des Convents, en willde het Vagevuur betuigen met de Schrift, 2 *Mach* 12. 46, 47 *Zo is dan de gedagteniſſe bylig en goet voor de dooden te bidden, op dat ben de ſonden vergeven werden*. Waar op *Rabec* antwoorde, dat dat boek van de Kerke niet ontfangen of voor Schriftuur aangenomen was, dat 't ook door den H. Geeſt niet
2 Mach. 15. 39. geſchreven en is. Want de Autheur begeert dat men hem vergeven zoude daar hy gemiſt had, zo en is 't dan door den H. Geeſt niet geſchreven, die niet miſſen kan.

Zy vraagden, wat hy van de Kerke gevoelde (zy verhaalden dikwils de Roomſche Kerke.) Hy antwoorde: Ik geloove dat 'er een algemeene Kerke is, welke is de gemeenſchap aller gelovigen over de gantſche werelt verſtrooit, vereenigt en gebonden in een geeſt en geloove, welke geregeert wort door den H. Geeſt en dat eenige woort Gods. Ik geloove ook (zyde hy) dat de Roomſche Kerke een onder deſe is gelyk alle de andere.

Van den Paus. Zy vraagden hem, of hy niet geloofde, dat de Paus 't Hooft der Kerken was. *Rabec* antwoorde: Ik gelove geen ander Hooft der Kerke, dan Chriſtus: want de Schriftuur van geen ander Hooft en ſpreekt. Wat gevoelt gy dan (zydenſe) van de Paus: gelooft gy niet dat hy het Hooft der Kerke is? *Rabec* antwoorde, Neen ik: maar ik geloove dat hy de Antichriſt is.

Van de Oorbiegte. Myn Heere *van den Boſſche* vraagden hem, wat hy van de Oorbiegte gevoelde, die men den Prieſter behoorde te doen, om van hem geabſolveert te werden. Hy antwoorde, dat de Schrift daar geen mentie van en maakte, en dat hy daarom niets goets daar van en gevoelde, en dat 't ook onmogelijk is de ſonden op te tellen, als *David* betuigt *Pſalm* 19. 13. *Wie kan merken hoe dikwils hy fylt, enz.* Ik weet nogtans wel (zyde hy) dat 'er een belydinge der ſonde is daar 1 *Joh.* 9 afgeſchreve ſtaat, welk men voor God doen moet, die alleen de ſonde vergeeft. Welke biegte men dagelyks en totaller ure doen moet, want wy altyt ſondigen: als *David* betuigt *Pſ.* 51. 5. zeggende: *Mijn ſonden zijn altyt voor my*. Zy wierpe hem voor de Schriftuur, daar Chriſtus
Joh. 20. 23. zegt: *Wien gy de ſonden vergeeft, dien zijnſe vergeven, en wien gyſe bout, dien zijnſe gebouden*. *Rabec* antwoorde, dat zulke bindinge en ontbindinge der ſonden, door de predicatie des Godlyken woorts moeſte geſchieden, en niet door de Oorbiegte die men den Pape dede. 't Welk hy bewees met de woorden Chriſti, die zijne Apoſtelen beval te gaan verkondigen het Euangelium, en die dat geloofden, zoude zy verſekeren kwytſcheldinge der ſonden, en haar openen den hemel; daarentegen, die dat niet geloofde, dat hare ſonden gehoude waren, en den hemel geſloten. Daar is ook (zyde hy) een groot verſchil tuſſchen de Papen, en de Apoſtelen of waaragtige Dienaars des Godlyken woorts. Deſe magt (van Chriſtus gegeven) hebben eigentlyk de Apoſtelen en opregte Dienaars die Gods woort verkondigen, en niet de Mispapen, die dat niet en prediken, en ook den Apoſtelen in generhande maniere navolge. Zy bragten hem voor dat *Jakobus* zegt *cap.* 5. 16. *belyt malkanderen de misdaden*. *Rabec* antwoorde, dat *Jakobus* daar ſprak van de verſoeninge die die de een met den anderen doen moet, als zy malkanderen vertoornen of iet misdaan hebbe, en dat in zulke belydinge de vrouwen en de Prieſters gelykelyk verpligt waren, en ook gelyke magt hadden. 1551

Van de Miſſe. Men vraagde hem, of hy de Miſſe niet nootzakelyk goet en voor hylig agte? Hy antwoorde, dat de Miſſe van menſchen gevonden was, en uit de Schriftuur niet beveſtigt kon werden. Ja (zyde hy) de Miſſe is een groote grouwel en opentlyke afgoderye, om dat men daar een ſtuk broots voor Chriſtus Jeſus aanbid, en vergiffenis der ſonden toeſchryft, voor de levende en doode, welk een vernietinge des bloets Jeſu Chriſti is, welk dat alleen doen kan, en ook alleen genoegſaam is tot onſer verloſſinge. Door de Miſſe kruicigen de Mispapen den Sone Gods andermaal, zo veel als in haar is; want zy een offerhande daar af maaken: daar nogtans Chriſtus door zijn doot de offerhande des Wets ten einde gebragt heeft, en hy is zelve eenmaal opgeoffert, om eeuwiglyk volkomen te maken die daar gehyligt werden. Door zijn offerhande eens gedaan, heeft hy den Vader verſoent, en voor ons voldaan. Nu leeft hy altyt om een voorbiddinge voor ons te doen.

Hem wert gevraagt, of hy niet en geloofde dat Jeſus Chriſtus lighamelyk is in de handen des Prieſters als hy de Hoſtie opheft? Hy antwoorde, Neen ik: maar ik geloove dat hy in den hemel is geſeten ter regterhand zijns Vaders, van waar hy ook komen zal om te oordeelen de levendige en de doode, gelyk in de Artykelen des Geloofs, en *Act.* 1. en 4. geſchreven ſtaat. Zy verweten hem dat hy een Sacramentaris was, en dat hy het hylige Sacrament verzaakte. Hy antwoorde, dat zulks onwaaragtig was, en beleet dat het Sacrament des Avontmaals van Chriſtus Jeſus was ingeſtelt: En dat de gene die het weerdiglyk ontfingen, na het bevel Chriſti, dat zy ontfangen dat waaragtig lighaam en bloet Chriſti geeſtelyk: waar van onſe zielen gevoet werden, gelyk het lighaam van broot en wyn gevoet wort. En bewees, dat in de Miſſe zulken Avontmaal niet en was, want daar de inzettinge en ordinantie Chriſti niet onderhouden, maar gants verdorven was. De Heere *van den Boſſche*, crimineel Regter, vraagde hem, hoe dat men 't dan behoorde te gebruiken. Hy antwoorde, gelyk als *Matth.* 26. en 1 *Cor.* 11. beſchreven is. En als hy breeder beſcheit begeerde, zo bragt hy voort op 't kortſte de maniere gelyk men 't in de Gemynte Chriſti te Lauſanne gebruikt, altyt bewyſende uit de Schrift de inzettinge Chriſti, en daarentegen het grouwelyk misbruik der Papiſten. Dit hoorden de Doctoren, Papen, en Monniken, maar zy en konden daar niet tegen zeggen: maar zy ſtonden zeer ſtyf op de woorden, Dat is myn lighaam, willende daar uit bewyſen dat Chriſtus lighamelyk moeſte weſen onder de gedaante des broots en wyns. *Rabec* zyde daar tegen, dat Chriſtus met deſe woorden niet anders wilde zeggen, dan dat broot en wyn in het Avontmaal beduide zijn lighaam en bloet. En dat het broot en wyn aan den lighame doen, dat het zelve ook het lighaam en bloet Jeſu Chriſti aan de ziele doet. En gelyk onſe lighamen materiaal zijn, en haar ſpyſe ontfangen en verteeren met lighamelyke tande: alzo neemt ook de ziele, welke geeſtelijk is, geeſtelyke ſpyſe, met geeſtelyke tanden. Hy bewees ook dat Chriſtus in 't Avontmaal met een figuurlyke maniere van ſpreken geſproken heeft, gelyk men in de Schriftuur gewoonlyk was te gebruiken, als *Gen.* 17. daar de beſnydeniſſe een eeuwig Verbont genoemt wert. *Paulus* noemt, 1 *Cor.* 10. 4. den ſteen in de woeſtyne, Chriſtus. *Johan-*

nes

5 6. *nes* de Dooper noemt, *Joh.* 1. 32 de Duive, Gods Geeſt: welke een teeken daar van was. Doen hy
1. 10. de woorden van *Paulus* voortbragt, als dat de Drinkbeker weſentlyk een Nieuw Teſtament moeſte zijn door de kragt der woorden, gelyk als zy wilden dat het broot weſentlyk het lighaam zoude zijn; zo en wiſten zy daar niet op te antwoorden, maar moeſten bekennen, dat 't een figuurlyke maniere van ſpreken was, daar de Drinkbeker een Teſtament genoemt wort, voor den wyn die in den Drinkbeker is; Waar uit dat *Rabec* bewees, dat het teeken ook genoemt wert met den naam, van het geene dat het beteekent.

De Heere van *Brerond* vraagde hem, wat onbehoorlykheden dat daar uit volgen zouden, dat 't lighaam Chriſti daar tegenwoordig in het Broot ware? *Rabec* antwoorde, dat daar uit zou volgen, dat Chriſti lighaam op eenen tyt in veel verſchyden plaatſen zoude zijn, ja de ganſche werelt vervullen, en dat men niet en bevint, dat hy na zijn verryſeniſſe in veel plaatſen gelyklyk is geweeſt; dat hy ook in zijn verryſeniſſe wel beweſen heeft, dat hy geen phantaſma of geeſt en is geweeſt, maar dat hy vleeſch en beenen had, welk men in de Miſſe onder de gedaante des broots en wijns niet en bevint, onder welke de Papen zeggen dat hy beſloten zou zijn.

Hy bewees ook, dat de Papen ſchanlyk dwaalden, die den Leeken (zo zyſe noemen) het broot des Avontmaals geven, en den wijn onthouden tegen 't openbaar bevel Jeſu Chriſti, die daar beveelt en zegt, *Drinkt alle daar uit*: wel bewytende dat hy deſe dwalinge, die nu is, voorſag. Want van het broot, zegt hy alleen, *Neemt, eet*; maar van den drinkbeker zegt hy veel klaarder, *Neemt en drinkt alle daar uit*. Zo heeft de Heere het Sacrament zijns lighaams en bloets, niet in eten alleen, of in drinken alleen: maar in eten en drinke te zamen, bevolen te onderhouden.

n Zy vraagden hem, of den Doop ook goet en nootzakelyk ware? Hy antwoorde: Ik geloove wel dat den Doop goet en nootzakelyk is: maar men behoort daar geen bezweringe, olie, zout, keerſſe, ſmeeringe, nog andere zulke dingen by de inzettinge en ordinantie Jeſu Chriſti te hange, maar alleen in water bedient te werden, gelyk men in de Euangeliſten en de Apoſtoliſche ſchriften, en ook uit haar gebruik bemerken kan.

allen, n, enz. Zy vraagden hem, wat hy gevoelde en geloofde van de ordinantien der Vaſten van de veertig dagen, Vigilien, *Quatuor tempora*, en diergelyke? Hy antwoorde: Ik geloove dat de ſuperſtitieuſe ordinantien, daar door men zoekt eenige verdienſten of regtveerdigheit, zeer kwaat en boos zijn, gelyk men in deſe hyligheit en verdienſten zoekt: en daarom zo en behoort men ſe niet te onderhouden, want zy berooven Chriſtus Jeſus van zijn behoorlyk ampt. Maar de Vaſten-dagen die om eenige polityke of gemeene zaken verordent werde van de Overheit, die is de Gemynte ſchuldig te onderhouden, nogtans ſonder eenig ſuperſtitieus gebruik.

Zy vraagden hem, waarom hy zijnen religieuſen ſtaat verlaten had? Hy antwoorde: Om dat de Schriftuur zulken ſtaat verdoemt, als men in den tweeden brief *Petri* zien kan: Ook, om dat hy beſtaat in ſuperſtitieuſe ordinantien, die men regtveerdigmakinge en verdienſten toeſchryft, welke opentlyk tegen de verdienſten des bloets Chriſti zijn. Zy wilden hem als een myneedigen beſchuldigen: maar hy beweeſt, dat zulken eed en beloften van de Schriftuur verboden en verdoemt waren, dewyſſe kwaat en tegen Gods Woort zijn, en dat men daarom daar toe niet verbonden is, om die te onderhouden: maar veel meer om die te breken, gelyk alle andere booſe beloften. De beloften der zuiverheit (zyde hy) en is in onſe magt niet. En daarenboven beſluitſe in zig het verbot des houwelyk, 't welk een leringe der Duivelen is, als *Paulus* zegt. De be- 1 Tim. 4. 1.
loſte der armoede is onbehoorlyk, want zy is een gront en fundament der bedeleryen, welke van de Schriftuur verboden en verworpen is. Als hy aldus van alle dinge redenen gaf uit de Schriftuur, zo overriepen hem de Geeſtelyke, en lieten hem zijne redenen niet uitſpreken, het welk ook den Prince ſcheen te mishagen; maar zy en lieten niet af.

1556.

Als nu deſe vragen en antwoorden in geſchriften geſtelt waren, en de Biſſchop deſelve gezien had, heeft hy daar raat op gehouden. Daar na den vierentwintigſten Octoober, als de Biſſchop zijn vergaderinge van Mispapen hielt, zo beval hy dat men *Rabec* in de volle vergaderinge voor hem zou brengen, en dede hem knielen. Daar dede hy hem by vonnis in den ban als een Ketter, twiſtmaker en afvallige, en veroordeelde hem om die oorzake ontwyet, en daar na in hande van de wereltlyke Overheit overgelevert te werden. *Rabec* appelleerde van de ſententie, en beriep zig op't Parlement van Parys. Daar om wert hy wederom in de gevankeniſſe gelyt, daar hy een gants half jaar bleef liggen tot den tienden April, ſonder zijn appellatie te verheffen.

Ondertuſſchen dede zijne vrinde groote neerſtigheit om hem te verloſſen: welke de Heere van Bern daar toe bewilligde, dat zy aan den Koning van Vrankryk ſchreven tot zijner verloſſinge. Maar't en helpt al niet, als God de menſchen roepen wil, gelyk het aan hem wel gebleken is. Binnen die tyt heeft hy nog eenigen aanſtoot geleden van de Monniken: Hy beklaagt zig in zijn brieven byſonderlyk van *Horry* en zijn hoop, welke hem niet alleen de boeken, die hem van de Overheit toegelaten waren, ontnamen, maar ook van t gewelt dat zy hem dede, zijn ſpyſe en drank ter aarden werpende.

Ten laatſten heeft de Biſſchop verkregen van den ſecreten Raat des Koninks, dat hy met zijn ſententie van *Rabec* te ontwyen zoude mogen voortgaan, niet tegenſtaande zijn appellatie. Zo is *Rabec* met de wagt van de gevankeniſſe voor den Biſſchop gebragt welke hem verklaart heeft, dat de Konink toegelaten had zijn vonnis te volbrenge van de ontwyeinge, niettegenſtaande zijn appellatie: zo hief *Rabec* zijne oogen ten Hemel, en zyde: *O Heere, hoe gelukkig ben ik, dat ik een getuige zal zyn!* Daar na wert hy gebragt voor St. Mauricius Tempel daar een groote ſtellagie opgeregt was, op welke de Biſſchop in zijn Biſſchoppelyke kleederen met zijn Officialen en Prieſters geſeten was. Daar wert *Rabec* voor hem gebragt. En men wilde hem met Misgewaat kleeden, maar hy wygerde 't lange, daar na hebben zy 't hem met gewelt aangedaan, en alzo haar batement-ſpel van hem te ontwyen, voorgeſpeelt. Na de ontwyeinge wert hem een groene ſots bonette op 't hooft gezet: En de Biſſchop gaf hem alzo over in de handen des wereltlyken Overheits, met groote gevynſtheit, zeggende: Handelt dog zagtelyk met hem; en ſchudde zijn hooft. Daar na wert *Rabec* in des Koninks gevankeniſſe gebragt.

Een wyle tyts daar na heeft de Regter *Rabec* doen komen in de Capelle van de gevankeniſſe, en en hem zijn vonnis geleſe, als dat hy veroordeelt was van den Raat levendig verbrant en in de lugt opgetrokken te werden. *Rabec* antwoorde, dat hy bleef by zijn appellatie. Maar als dat afgeſlagen was, zo loofde hy God, zeggende: Gepreſen zy God, hy geve my ſterkheit ten einde toe te volherden: en met luider ſtemmen riep hy: *Myn God*,

Jan Steen, *De Verloren Zoon*, ca. 1660-1665, olieverf op doek, 154 × 128 cm, Rijksmuseum Amsterdam, SK-A-2860

voorzyde *Rabec* lag, door wien hy grootelyks in de kenniſſe die hem God had gegeven, is verſterkt geweeſt: dit geſchiede in het jaar vyftien hondert vyfenvyftig, in de maant van October.

Haaſt daar na wert hy van zijn gelove ondervraagt, zo wel van des Biſſchops Vicariſſen, als van des Konings Officiers, en van veel andere Prieſters en Monnikken, 't welk hy zelve beſchreven heeft, en luit aldus:

Ten eerſten vraagden zy, wat ik geloofde van het Sacrament des Altaars? Ik antwoorde, dat zy Gods woort vervalſchen, als zy 't gene dat in de Schriftuur het Sacrament des Avontmaals genoemt wert, noemde het Sacrament des Altaars. *Vrage.* Gelooft gy niet dat in de Miſſe het lighaam Jeſu Chriſti is, als de Prieſter de Sacramentiſche woorden over de Hoſtie geſproken heeft? Ik antwoorde: Het gene dat de Prieſter doet, dat doet hy alleen voor zig zelven: Want de gene die ontrent hem zijn, hebben alleen 't geſigte, 't welk niet en is na volgens de ordinantie die onſe Heere heeft gehouden met zijne Apoſtelen, en die zy daar na hebben waargenomen. Want hy gaf haar 't geſigte en ſmake, wanneer hy tot haar zyde, Neemt het alle, op dat gy alle meugt deelagtig zijn aan myn doot, welke gy lieden zult verkondigen tot dat ik kome. Want Chriſtus beval dat zy het alzo zouden nutte, op dat zy alle zijn doot deelagtig waren, welke zy verkondigen zouden tot dat hy kwame. Dit moeten wy ook doen, om zijn ordinantie te volgen. De Apoſtelen verſtonden wel, wat Chriſtus met het Avontmaal meende, uit de figuure des Paſſcha, die hy regt te voren gebruikt had, enz.

Zy vraagden wat my dogte van den Doop, en wat ik daar af geloofde? Ik antwoorde: Het gene dat de vier Euangeliſten daar af betuigen, hoe dat Johannes predikte den Doop der gemoeds beteringe tot vergevinge der ſonden. Zo wy nu 't zelve geloovende ontfangen, en den Euangelio gelooven, zo is 't ons een eeuwig verbont met Chriſtus Jeſus. Wy zijn alleen in Chriſtus, begraven in zijn doot door den Doop.

In de werken der Apoſtelen zijn ook de kapittelen vol, hoe d'Apoſtelen predikten Jeſus Chriſtus gekruiſt om onſe ſonden, en verreſen om onſe regtveerdigmakinge: en dat men het Euangelio zou gelooven, en hem laten doopen. Zy gebruikten ook alleen water, na het exempel van *Johannes*, die daar zyde, dat na hem een kwam, wiens ſchoenriemen hy niet weerdig en was te ontbinden, welke met den H. Geeſt zoude doopen.

Zy vraagden, of men de Maget Maria en de Hyligen in het Paradys niet en behoorde aan te roepe. Ik antwoorde, dat ik geerne mijn gebeden aan God ſtierde, na de leeringe van *Johannes* die daar zegt: *Zo iemant geſondigt heeft, zo hebben wy een Voorſprake by den Vader Jeſus Chriſtus den regtveerdigen. Deſe is de verſoeninge voor onſe ſonden, en niet alleen voor onſe ſonden, maar ook voor de ſonden der gantſcher werelt.* Hy kanſe volkomelyk ſalig maken, die door hem tot God komen. Hy is altyt levende, om voor haar een voorbiddinge te doen, die hem met goeder herten aanroepen, en op hem haar vaſt betrouwen alleen ſtellen: want hy zegt, *Komt alle tot my die vermoeit en belaſt zijt, en ik zal u verkwikken.* En door den Propheet zegt hy: *Ik en wil mijn eere geenen anderen geven, noch mijnen lof den Afgoden.* Item, dat alle, die op geſneden beelden betrouwen, zullen beſchaamt worden.

Zy vraagden, of ik niet en geloofde dat 'er een Vagevuur was om der geſtorven menſchen ziele te ſuiveren? Ik antwoorde, dat 't bloet Jeſu Chriſti onſe ſonden ſuivert, dat ik geen ander ſuiveringe geloofde. Want die in Adam onryn zijn geworden, die zijn door 't bloet Jeſu Chriſti geſuivert en gewaſſchen, anders zou zijn doot ons te vergeefs zijn geweeſt.

Van de Biegte.

Zy vraagde, wat my van de Biegte dogte? Ik antwoorde, dat 't noodig is de ſonden God te belyden, na 't exempel van Moſis, Aaron en Samuël, welke haar eigen ſonden en ook des volks van Iſraëls voor God alleen hebben beleden, welke men de ſonden belyden moet om abſolutie te krygen. Is 't dat wy onſe ſonden belyde, God is getrouw die- 1 Joh. 1. 9.
ſe ons vergeeft. En voorwaar, wy hebben een grooten Overprieſter Jeſus den Sone Gods, die door de hemelen ingegaan is, welke onſe ſonden Hebr. 4. 14.
vergeven en abſolveren kan: Hy (zegge ik) en niemant anders. Tot hem alleen zal onſe biegte geſchieden. *David* is in zijn Pſalmen vol van de belydenиſſe zijner ſonden, die hy alleen voor God dede.

Van de Vaſten.

Zy vraagden van de Vaſten. Ik antwoorde, dat 't vaſten goet, ja nootzakelyk was: Niet door de geboden van menſchen, welke niet dan gevynſtheit zijn, met haar droevige aanſigten en magere wangen. Zy wilden wel dat men de Trompet ſloege als zy eenig werk ter eeren Gods doen willen: maar dat is al tegen zijn woort. Want hy zegt, *Als gy vaſt, zo zalft u hooft, en waſt u aangeſigte, op dat gy den menſche niet en ſchynt te vaſten.* Matth. 6. 17. 18.

Den agtienden October in 't jaar vyftien hondert vyfenvyftig, was ik gelyt voor des Konings mannen, en voor de Officiers des Biſſchops van Angiers: Daar wiert my wederom gevraagt, of ik by myne antwoorden blyven wilde? Ik zijde, Ja: want zy zijn beveſtigt met de authorityt der Schriftuur. Doen wert ik omcingelt met eenen hoop gehemde Canoniken, en gekapproende Doctoren, en meer andere die verſchyden kleederen droegen. Zo vraagden my, onder andere een Cordelier, zeggende: Wel aan, gelooft gy niet, doen Jeſus Chriſtus zijnen Apoſtelen het broot gaf, dat in 't broot weſentlyk zijn lighaam was, en in den kelk zijn bloet? Ik antwoorde, dat is laſteringe, dat gy zegt dat zijn bloet in den kelk was, eer dat 't uit zijn lighaam geſtort was. Want het broot en den wyn in den drinkbeker, welke hy zijnen Apoſtelen gaf, waren alleen ter gedagteniſſe zijns lighaams en bloets, welke voor ons ter doot overgelevert werden, als *Paulus* betuigt, zeggende, *Zo dikwils als gy dat broot zult eten, en* 1 Cor. 11. 25.
deſen drinkbeker zult drinken, zo verkondigt den doot des Heeren tot dat hy komt. Zy zijden: Chriſtus Jeſus heeft gezegt, *Dat broot dat ik u geven zal, is* Joh 6. 51.
myn vleeſch. En wederom: *Voorwaar, voorwaar,* Vers 53.
't en zy dat gy eet het vleeſch des Soons des menſchen, en drinkt zijn bloet, zo en hebt gy geen leven in u. Wie Vers 54.
myn vleeſch eet, en myn bloet drinkt, die heeft het eeuwige leven. Ik antwoorde: In 't zelve kapittel ſtaat Vers 60.
geſchreven, dat vele van zijn Diſcipelen dit hoorende, waren verergert: en Jeſus by zig zelven wetende dat zy daar over murmureerden, zijde tot henlieden. *Ergert u dit? Wat zal 't dan zijn* Vers 61. 62.
gy den Sone des menſchen ziet opvaren, daar by eerſt was? De Geeſt is 't die levendig maakt: 't vleeſch en is niet nut. De woorden die ik tot u ſpreke, zijn geeſt Vers 63.
en leven. Zo en is daar 't lighaam Jeſu Chriſti niet, gelyk gy ons wilt doen gelooven: dat ware tegen zijn Woort. Want Chriſtus verbiet ons zulks, zeggende: Zo u iemant zegt: *Ziet hier is Chriſtus* Matth. 24.
of daar, gelooft het niet. Ziet, hy is in de woeſtyne, 23.
en gaat 'er niet om uit. Ziet, hy is in de binnenkamer, en gelooft 't niet. Zo en kan dan 't lighaam en bloet Chriſti in 't broot en wyn niet beſloten zijn, zo gy zegt, maar men moet hem in den Hemel ſoeken: Maar in 't Avontmaal, als 't na de inſettinge Chriſti gebruikt wort, gelyk als het d'Apoſtelen onderhouden hebben, ontfangen wy 't lighaam en bloet Chriſti geeſtelyk en door den geloove.

1556. De arme Monnik was zeer beſchaamt, en d' omſtaanders murmureerden alle tegen my: ja ook myn Heere *van den Boſſche* Crimineel Regter zelve, die zijde: Hoe dan? zult gy met uwe woorden ons alle Afgodendienaars verklaren te zijn; Ik antwoorde hem: Gy verſtaat beter dan gy ſpreekt. De Doctor des Biſchops ſprak my aan van de offerhande, zeggende, dat de Prieſters mogten d' offerhanden doen en conſacreren. Ik antwoorde, dat ik geen offerhande doender en wiſte, anders dan Jeſus Chriſtus, welke in de hoogte opgevaren is, als een voorbidder voor ons, die geworden is een Hoogepriester in der eeuwigheit na de ordeninge Melchiſedechs; En wy zijn gehyligt door de offerhande zijns lighaams eenmaal gedaan, door welke eenige offerhande hy in eeuwigheit volmaakt heeft, die gehyligt worden. Ik vermoede dat deſe, die een Doctor genaamt was, den brief tot den Hebreen nog noit geleſen had; want hy en antwoorde my niet, en bleef ook zeer beſchaamt. Des Konings Procureur verhief zig tegen my met grooter gramſchap, en dede my ontkleeden, om te onderſoeken of ik nog meer gelts of boeke hadde, en daar wiert my veel verdriets aangedaan. Ik bidde u, denkt hoe dat het toegaat met een arm ſchaap onder de wolven, die alle met opener kele roepen: *Crucifige*, *Crucifige*.

Van de offerhanden der Prieſteren.

Hebr. 7. 11.

Wynig dagen na zijn vrome en volſtandige belydeniſſe der waarheit, wert hy veroordeelt levendig verbrant te worden. Maar alzo hy van de grouwelyke ſecte des Pauſelyken Prieſterdoms geweeſt was, zo wert hy voor al, met vonnis als een ketter verweſen, en daarom geoordeelt ontwyet te werden. Maar hy appelleerde en beriep zig op 't Hof des Parlements van Parys, en verhief zijn appellatie. In de maant van *April*, in den jare vyftien hondert ſeſenvyftig, hadde de Koning verordent eenen *Mr. Remigius Ambroſius*, den Preſident van Aix, om dat hy kenniſſe nemen zoude, en oordeelen alle zake der gener diemen Ketterſche ofte Lutherſche noemde. Deſe andermaal gehoort hebbende de belydeniſſe des geloofs van *Pieter van Roſſeau*; en na dat hy hem beſtandig ('t welk zy hartnekkig noemden) bevonden hadde, vervolgde hy het vonnis dat lange van te voren van den Regter van Angiers gegeven was; en dede hem ontwyen des Vrydags den tweentwintigſte *Mei*. Daarna om zijn wreetheit te bewyſen, (want hy daar drie dagen van te voren eerſt gekomen was dede hy den vromen Martelaar onmenſchelyk zeer pynigen tot driemaal toe, 't welk hy geduldig verdroeg. Daarna ontrent vier of vyf uren na den middag des zelve daags, dede hy hem de tonge uitſnyden, en nog eenen yſeren bal in den mont ſteken. Alzo gebroken en geminkt van zijne leden, wert hy op een ſlede ten vuure gevoert op de Haven van Angiers. Als hy nu gebonden en in de lucht opgeheven wert, ſloeg hy zijne oogen ten Hemel; en de eeuwige goede God heeft wel beweſen, dat hy hem niet en verliet. Want als hy nu ſwart van 't vuur was, en byna half gebraden, zo dat den bal uit zijnen mont viel, zo riep hy den Naam des Heeren aan, zeggende: *Jeſu Chriſti ſtaat my by: Heere God helpt my.* Waar van veel menſchen verwondert waren. En alzo is hy volſtandiglyk in den geloove uit deſen leven geſchyden.

De tonge uitgeſneden.

LAURENS de Schoenmaker, en JAN FASSEAU.

IN 't Jaar onſes Heeren vyftien hondert ſeſenvyftig, was in de Stad van Bergen in Henegouwe een groote vervolginge der Chriſtenen, om dat de Wet vernieuwt was, en tot Regters verkoren waren onverſtandige menſchen die de Euangeliſche waarheit niet en wiſten, en daar van ook vyanden waren. Om haar wreetheit te bewyſen, overvielen zy het huis van *Laurens* de Schoenmaker, geboren van Bruſſel in Brabant, en ook van *Jan Faſſeau*, geboren uit een klyn Dorpken by Bergen, Giuri genaamt. Op deſe mannen haddenſe agterdenken datſe de Schrifture laſen: en daarom werdenſe gevangen. En als men haar proces voltrokken had, werden zy verweſen onthooft te werden, ſonder te ondervragen van haar geloove. Als *Laurens* zo haaſtigen vonnis hoorde, zijde hy tot de Regters: Myn Heeren, gy zyt grootelyks verdoolt, dat gy met vuur en ſwaart Gods Woort meent uit te roejen, het welk dog eeuwig blyft. Als zy hoorden en bemerkten dat hy altyt beter gemoet wert, hebben zy (hoewel dat 'er een Schavot opgeregt was om hem te onthoofden) ook een vuur doen beryden om hem te verbranden, indien hy veel woorden maakte. Zy hebben hem dan ter doot gebragt, daar hy vrymoedelyk na toe ging, lovende en pryſende den Heere, en is onthooft geworden. Een wynig tyts daar na hebbenſe ook om deſelfde oorzake *Jan Faſſeau* onthalſt. Alzo zijn deſe twee Martelaren, om dat zy de Schrifture neerſtelyk onderſogten en Chriſtelyk daar na leefden, den Heere opgeoffert geweeſt.

1556

ARNOUT MONIER, en JAN de CAZES.

Arnout Monier, geboren uit de ſtad van St. Milion in Bordelois, een jongeling ontrent van vyfentwintig jaren, was van *Antbonius de Leſcure*, des Konings Procureur Generaal, gevangen in de ſtad van Bourdeaux, den vyfentwintigſten *April*, des avonts ontrent ſes uren, in 't jaar vyftien hondert ſeſenvyftig. Na dat hy in 't huis van den Procureur ondervraagt en reden zijns geloofs gegeven hadde, en van wat Religie hy was, zo is hy in de gevankeniſſe des Hofs gelyt. En hoewel dat de Procureur Generaal door kragt der waarheit overwonnen was, en zeer ſcherpelyk vermaant wert, dat hy zijn handen niet beſmetten en zou met het onnoſel bloet der geloovigen, of anders dat het God zou oordeelen: nogtans door vreeſe van zijn officie te verlieſen, heeft hy 't Hof aangegeven dat *Monier* gevangen was.

Des Woensdaags daar na, den negenentwintigſten *April*, wert *Monier* in de kamer der misdadigen geroepen voor de geordineerde Commiſſariſſen, en aldaar ondervraagt van alle ſtukken zijns geloofs, namelyk, van de Miſſe, van het Vagevuur, van de eere der Hyligen, daar hy genoegſaamlyk op geantwoort heeft: en nogtans heeft hy tot meerder verſterkinge deſe navolgende artykelen op den dertigſten dag van *April* geſchreven.

De goede God believe my te helpen door zijnen Hyligen Geeſt, Amen.

DE reden, waarom ik geen ſwarigheit gemaakt heb vleeſch te eten op alle tyden, is, om dat *Paulus* zegt, dat het verbot van te trouwen, en de ſpyſe te nutten die God geſchapen heeft, om met dankzegginge te gebruiken, 1 Tim. 4. 3. een leeringe der Duivelen is. Dat ik ook het Nagtmaal in deſe landen niet gebruikt en heb, is daarom, dat ik niet en wiſte wie dat regt bediende na de inſettinge en ordinantie Jeſu Chriſti.

Dat ik my tegen den Prieſter niet gebiegt en heb, is, om dat ik in de gantſche Schrifture niet en vinde dat 't my van God bevolen is. Dat ik niet en ben gegaan om Miſſe te hooren, is, om dat de Miſſedoenders een offerhande willen doen voor levendige en doode, om God te verſoenen. En ik weet uit de H. Schrift, dat de eenige offerhande Jeſu Chriſti, eenmaal door hem zelven gedaan, genoegſaam is geweeſt om dat te doen.

Dat ik geen Vagevuur en geloove, is, om dat 't bloet

5 6. *ARNOUD MONIER, en JAN de CAZES tot Bordeaux verbrant. Men blies de Trompetten, op dat haar aanſprake tot het volke niet zoude geboort werden. Als de Scherpregter op't boogſte der krukke was, viel hy van boven neder; 't welk zulken ſchrik veroorzaakte, datſe malkander vertraden.* 1556.

Geen zeilſteen kan zo vlug het yzer naar zich trekken
Dan uw geneegenheid uw aller waardſten vrind
O CAZES! om hem tot vertrooſter te verſtrekken,
Daar hy zich om 't geloof op 't ſtrengſt' gekluiſtert vind;
Maar die doorluchte proef van vriendſchap koſt u 't leeven,
Om eens in eeuwigheid vol vreugd te zyn verheeven.

bloet Jeſu Chriſti onſes Heeren genoegſaam is om my te rynigen', waſſchen en te ſuiveren van alle myne ſonden, gelyk de Schriftuur my dat verſekert in verſchyden plaatſen.

De oorzake, waarom dat ik de Hyligen die in den Heere geſtorven zijn niet aan en bid, is, om dat het my van God niet geboden is. En onſe Heere Jeſus leerende hoemen bidden zal, zegt, als gy zult bidden, zo zegt aldus: *Onſe Vader, die daar zyt in de Hemelen, enz*

De Religie die ik hadde, en daar ik (door Gods hulpe) in begeere te leven en te ſterven, is overvloedig beſchreven in de boeken der hyliger Schrifture, zo wel in het Oude als in het Nieuwe Teſtament, en is op het kortſte begrepen in de vier beſonderlyke ſtukken, namelyk, in 't Gebed, 't welk begint, *Onſe Vader, die daar zyt in de Hemelen, enz* In de geboden Gods beginnende, *Hoort Iſraël, Ik ben de Heere uwe God, enz.* In de Artykelen des geloofs, die daar beginnen, *Ik geloove in God den Vader, enz.* In de Sacramenten, die onſe Heere Jeſus Chriſtus in zijn Gemynte heeft verordent.

Geteekent Monier.

Op den zelven dag, zijnde den dertigſten *April*, is binnen Bordeaux gekomen *Jan de Cazes* woonagtig binnen Libourne, een groot vrient en makker van den voorzijden *Monier*. En daar verſtaan hebbende dat *Monier* was gevangen, en berooft van alle trooſt; indagtig zijnde de klagte Chriſti: *Ik was in de gevankeniſſe, en gy en hebt my niet beſogt:* zo is hy met een Chriſtelyken yver ontſteken geweeſt, om hem eenigen trooſt toe te brengen, en te verſterken met de beloften. Gods. Waarom hy toegang tot den voorzijden *Monier* heeft verſogt, die in de Conciergerie gevangen lag; maar wort hem tot drie of viermaal toe gewygert, met belaſtinge dat hy van daar zou vertrekken, om dat het Hof wel duidelyk had geboden, datmen alle die gene zou vangen, die daar kwamen om *Monier* te beſoeken en met hem te ſpreken. Deſen niet tegenſtaande heeft *Cazes* (na dat hy zyn affcheit had genomen van alle de gelovige te Bordeaux) ook voorgenomen, *Monier*, indien 't mogelyk ware, aan te ſpreken, en met vertrooſtinge te verſterken: maar hem wert als voren den toegang gewygert. Als hy nu ontrent 't Palys gekomen was, in meeninge van dadelyk te vertrekken, zo heeft de Concierge hem een nageſonden, *Francois* genaamt, om hem te roepen, en aan te zeggen dat hy hem wilde ſpreken. Maar *Cazes* gaf voor antwoort, dat, overmids hem te voren den toegank was gewygert, hy niet en wilde komen; maar zo *Francois* hem iet had te zeggen, hy by hem zou komen. *Francois* over deſe zijne antwoorde ontſtelt zijnde, gaat tot hem, grypt hem terſtont aan, en brengt hem in de Conciergerie, ſonder eenige tegenſtant. Daar zynde, wert hy gevangen gehouden, en men verwittigde hier van terſtont den Heere van *Aleſme*, d'oude Commiſſaris van *Monier*. Deſe daar gekomen zijnde, en ſprekende met den voorgenoemden *Cazes*, zo wert hy hem kennende uit een proces van Burgerlyke zaken, dat *Cazes* wel eer voor 't zelve Hof had gehad, waar van hy rapporteur was geweeſt, en zijde eindelyk: O, ik kenne *Cazes* zeer wel. ik en denke immers niet, dat hy ook is van de ſecte van dien anderen booswigt, mee-

th 25. 43.

1556. nende *Monier*; of dat hy niet en heeft gebiegt, en zijn Paaſſchen niet gehouden Na deſe woorden van *Aleſme* wert *Cazes* geſonden buiten de Conciergerie, en was genoegſaam vry: maar niet konnende deſe laſteringen verdragen, en met zijn ſtilſwygen den voorzyden *Monier* kwetſen, in zulk een regtveerdige klagte, zo keert hy wederom tot den voorzyden Heere van *Aleſme*, en zyde: Myn Heere, ik weet voorſeker dat *Monier* is een wel geagt en eerlyk man: maar wat my aangaat, ik ben gewoon myne ſonden voor God te biegten, en voor geen andere. En hebbe myn Paaſſchen geeſtelykerwyſe gehouden, en niet met afgoderye, alsmen in 't Pausdom gewoon is; alwaar ik 't om tien duiſent dooden niet zou willen houden. Als *Aleſme* hoorde, dat hy in zijn meeninge bedrogen was, beval hy deſen vromen man zeer vaſt te binden, en in eenen diepen put te ſetten, tot des anderendaags toe, zynde den eerſten *Mei*, wanneer hy van zyn gelove zoude ondervraagt werden, gelyk hier nu volgt, uit de wettelyke acten genomen.

JAN de CAZES, geboren en woonagtig te Libourne, oud ontrent ſevenentwintig jaren.

GEvraagt zijnde hoe lange tyt hy in deſe Stad geweeſt was: Zyde, dat hy eergiſteren van Libourne daar gekomen is, en dat hy ten zelven dage tot de Conciergerie is gegaan om eenige brieven te brengen, die zijn Neef ſont aan de Concierge, om eenig gelt van hem te ontfangen: en dat hy, daar zijnde, verſogt heeft om *Arnoud Monnier* eens te mogen aanſpreken, dien hy verſtaan had daar ter plaatſen gevangen te zijn; en dat d'uitgeſonden bode van de Concierge, genaamt *Francois*, hem had gevangen genomen, en in eenen diepen put geſet, alwaar hy tot nu toe is gebleve. Maar op den eed, dien hy gedaan heeft, getuigt hy, dat hy den voorgenoemden *Monier* niet en heeft gezien, nog geſproken.

Gevraagt, of hy den voorzyden *Monier* kende, en of hy wiſt dathy te Geneve geweeſt was: Zegt, dat hy niet zekerlijk en weet of hy te Geneve geweeſt is: anders dan dat hy hem had hooren zeggen, dat hy daar geweeſt was komende uit Duitslant, en dat hy met deſen *Monier* heeft omgegaan al over vyf jaren; en dat zy in hare tyt t'ſamen ter ſchole hadden gelegen: maar dat hy hem niet en heeft hooren voeren eenige propoſten, nog eenige verboden boeken zien hebben.

Gevraagt van zijn geloove, en wat hy van het Sacrament des Altaars gevoelde? Zegt dat't vier jaren geleden was, dat hy niet gebiegt en had, nog zijn Paaſſchen gehouden, om dat in deſe landen geen Dienaar is, om het H. Avontmaal uit te delen na de ordinantie Jeſu Chriſti. En dat de Dienaar moet zijn een Biſſchop, die geen hoereerder, nog laſteraar is. En dat hy na den tyt van vier jaren zijnen Schepper altyt heeft ontfangen, met leetweſe zijner ſonden, in geloove en geeſt, en niet anders. En indien hy hem voor dien tyt heeft ontfangen, gelyk men gewoon is te Paaſſchen te doen, dat hy daarin geabuſeert is geweeſt.

Gevraagt, of hy geloofde dat 't dierbaar lighaam van onſe Heere is in 't hylig Sacrament des Altaars, na dat de Sacramentele woorden zijn uitgeſproken? Antwoort, Neen. En zo hy daar weſentlyk ware, dat dan de Artykelen des geloofs vals zouden zijn, in welke ſtaat, dat onſe Heere ten hemel is opgevaren, en dat hy zit ter regterhand Gods zijns Vaders, en dat hy van daar zal komen, om te oordeelen de levende en de doode. En na datmen hem veel onderrigtinge had gedaan, dat zijne woorden ſtreden tegen de ordinantie van onſe Moeder de hylige Kerke: heeft hy geantwoort, dat 't uit de H. Schriftuur niet en blykt, dat 't lighaam onſes Heeren weſentlyk is in 't Sacrament des Altaars. Zegt wel, dat het geeſtelyk is in 't Avontmaal, en dat het gezegde Sacrament anders niet en is, dan een teken en pant, dat ons de Heere nagelaten heeft tot den dag der opſtandige toe. En heeft ons boven dien gezegt, dat onſe Heere zig zelven niet en zal laten vallen in de handen des Prieſters, die een ſondaar, hoereerder, dronkaart en laſteraar is. 1555

Gevraagt, of hy ook de Miſſe ging horen, en of hy de Kerke frequenteerde? Antwoort, dat't vier jaren geleden was, dat hy geen Miſſe gehoort hadde, nog groote, nog klyne, dat hy ook geen Veſper, nog Completen heeft gehoort, nog anders ter Kerke gekomen dan als men predikte.

Gevraagt, of hy eenige predicatie had gehoort in deſe Stad? *Antwoort*, dat hy ſeven of agt ryſen een Auguſtiner Monnik hadde gehoort in de laatſtleden veertig dagen: welke Monnik predikte na den Euangelio.

Gevraagt, of hy de Maget Maria en andere Hyligen, die nu in 't Paradys zijn, aanbad? *Antwoort*, datmen de Hyligen niet en moet aanbidden. Want Chriſtus heeft ons leere bidden, zeggende: *Onſe Vader, die daar zyt in de Hemelen, enz.*

Daarenboven zegt hy, en houd 't ſtaande, dat hy niet en vint datmen de Maget Maria moet aanbidden. Hy zegt wel datſe van de Engel is gegroet, gelykmen geſchreven vint *Luc.* 1. Maar dat hy in zijne gebeden niet gewoon is te zeggen Ave Maria, om dat Jeſus Chriſtus dat zelve niet en heeft gevoegt by't gebed, dat hy ons heeft voorgeſchreven om God zijnen Vader te bidden,

Hy heeft ook in zijne antwoorden ſtaande gehouden, dat onſe Heere Jeſus Chriſtus onſe voorbidder is, en datmen alleen eenen eenigen God moet aanbidden, in den name zijns Soons Jeſu Chriſti. Ook zegt hy, dat hy geen uren, nog andere gebeden waarneemt, als de geboden Gods; 't Gebed des Heeren, het Symbolum, met eenige gebeden die hy in 't byſonder heeft, waar door hy van God begeert vergevinge van zijn eigen ſonden.

Gevraagt, wat hy gelooft van 't Vagevuur? *Antwoort*, dat daar geen ander Vagevuur is, dan 't dierbaar bloet onſes Heeren, 't welk vergoten is geweeſt voor ons, tot ſuiveringe en behoudinge onſer zielen en konſcientien. En indien men zegt dat 'er een ander Vagevuur is, dat dan 't dierbaar bloet onſes Heeren te vergeefs zoude zijn uitgeſtort. Daarbeneven zyde hy ons nog, dat als een menſche ſterft, hy gaat in 't Paradys, of in de helle tot den dag des oordeels toe, wanneer onſe Heere de goede van de kwade zal ſchyden.

En wat het Vaſten aangaat, zegt dat het ware vaſten is, zig zelven te onthouden van kwaat te doen, en de geboden Gods na te komen, na zijn beſte vermogen. En dat hy niet en gelooft dat 'er een ander vaſten is, ten minſten dat hy 't in 't Euangelium niet heeft gevonden.

Gevraagt, of hy Wywater nam, als hy in de Kerken ging: Zegt Neen, om dat hy anders in de Kerken niet en komt, dan als men daar predikt, en dat ook alle wateren zijn geſegent.

Gevraagt, of hy over de zielen van zijn Vader, Moeder, en andere Vrienden heeft laten bidden: Zyde hy, Neen: en dat hy, nadien hy de kenniſſe van God gehad heeft, ('t welk vier jaren of daar ontrent is) hem niet en heeft laten vinden in de uitvaarden, of dienſten over de doode. En zegt daarenboven, dat gelykmen de Medicyne geeft aan zieken, terwyle hy nog leeft: datmen ook alzo God voor malkanderen moet bidden, zo lange men leeft. Maar wat de gebeden aangaat, die gedaan worden voor de gene die van hier geſchyden is, dat hy in de Schriftuur niet en vint dat zulk een gebed eenige kragt heeft.

Ge-

Digitized by Google

56. Gevraagt, wie hem had verlyt en zulke leeringen geleert? Hy zegt, dat het de Hylige Geeſt is. 1556.

Gevraagt, wat boeken hy hadde? Zegt, dat hy nu geen boeken heeft; maar dat hy hier te voren een Bybel heeft gelesen die te Lyons was gedrukt, welken hy gekogt had van een Paſſagier, dien hy niet en konde noemen, en dat dien koſte twee kroonen, dien hy gaf aan een perſoon van Sainctonge, dien hy ook niet en konde noemen, 't welk geleden is een jaar of daar omtrent.

Ook zegt hy, dat hy geleſen heeft de Pſalmen *Davids*, overgeſet van *Marot*, en dat hy geene andere boeken heeft geleſen.

Hy is vermaant te zeggen, of hy over deſe boven gezegde Artykelen met *Monier* niet en had vergeleken. Zegt, dat hy over eenige van de boven genoemde Artykelen met *Monier* heeft geſproken, en datſe byde over een kwamen met de hylige Schrift.

Gevraagt, of hy niet en kende eenige perſonen in deſe ſtad van Bourdeaux, Libourne of elders, die de voorzyde opinien met hem aanhingen? Hy zegt, dat hy 'er geene kent.

Gevraagt, wat hy geloofde van 't Sacrament des Houwelyks? *Antwoort*, dat het houwelyk een eerlyk en hylig ding is. En dat God het houwelyk heeft ingeſtelt, op dat de Chriſtenen in kuisheit zouden leven, ſonder hoererye. En dat hy niet en vint dat het Houwelyk een Sacrament is.

Onder ſtont aldus geteekent

De CAZES.

Des anderen dags is de voorzyde *de Cazes* voortgebragt in de kamer van de torenkers, daar hem ook de bovenverhaalde Artykelen zijn voorgeleſen. En hoewel hem vele vermaningen zijn gedaan, om weder te keeren, en te gelooven als een goet en Catholyk Chriſten. Heeft daar op gezegt, dat zijne bovengezegde Artykelen de waarheit behelsden, dat hy daar by wilde blyven en niet anders gelooven.

Daar na heeft men opgehouden van meer met haar te handelen, tot ter tyt dat 'er vier Doctoren in de Godheit zouden komen, en met haar handelen, ten einde zy haar (zo 't mogelyk ware mogten weder brengen tot het opregte gelove, en hare dwalingen klaarlyk voor oogen ſtellen, 't welk nog in dien eigen dag geſchiet is, en dat in de tegenwoordigheit van drie Raatsheeren van den Hove, en des Konings Procureur.

Als deſe gekomen waren, is *Aarnout Monier* en *Jan de Cazes*, d'een voor en d'ander na gehoort geweeſt. En eerſt is den voorzyden *Monier* zijne Artykelen voorgeleſen, d'een voor en d'ander na, die hy aan 't Hof had overgelevert, geteekent met zijn eigen hand En de Doctoren hebben met vele redenen en argumente uit de hylige Schriftuur zoeken te beweren, dat zijne voorgenoemde Artykelen dwaalagtig waren: waarom zy hem rieden weder te keeren tot God en zijn hylige Catholyke Kerke. Zy bragten vele Oude Doctoren der Kerke en Concilien voort, met welken zy *Moniers* artykele wederlyden. Maar hy antwoorde op 't kortſte, dat het gene dat hy gezegt en betuigt hadde, de waarheit was, en dat hy in het Euangelium niet en vont, dat hy anders behoorde te gelooven; en zyde datmen hem uit het Euangelium, of ook uit de hylige Concilien niet en konde bewyſen dat hy onregt hadde, en begeerde zulks beweſen te hebben, op dat hy mogte oordelen of het regt of onregt was. Men wilde hem doen verſtaan dat het nodig was, dat hy de geboden en leeringe der Kerken geloofde en onderhielt, gelyk zy en alle goede Chriſtenen deden. Hy antwoorde, dat hy de Geboden Gods en zijn Evangelium gehoorſaam wilde zijn, en niet anders. Daar op hebben de Raatsheeren raat gehouden met de Doctoren. Ten laatſten is 'er beſloten by den Procureur Generaal, en des Konings Advocaat, dat *Monier* en *Cazes* zouden verweſen werden geſleept te worden op een ſlede voor de gewoonlyke plaatſe der Stad: en voor St. Andries Kerke een eerlyke boete te doen, en te bidden God, den Koning, en de Overheit om vergiffeniſſe, en daarna voor 't Palys levendig verbrant te werden, en dat zy voor al gepynigt zouden werden, om hare medegenoten te zeggen. Deſen eiſch heeft het Hof en de Raatsheeren overzien, en na dat een ygelyk zijnen zin en oordeel daar over gezegt hadde, zo zijnſe ſeer verſchyden geweeſt. Zommige wilden dat *Monier* en *Cazes*, als hartnekkige Ketters zouden ſterven, en gepynigt werden om haar medegezellen te weten: andere rieden datmenſe voor twee of drie maanden lang in een Convent zoude ſtellen, eer datmen eenige ſtraffe tegen haar zoude beginne, nadien zy beleden alle de Artykele des Geloofs, en alle het gene dat by den Propheten, Euangeliſten en Apoſtelen bevonden wert, ook om dat deſe Artykelen die zy beleden, in den laatſten Concilio opgehouden waren: Dat het ook in de Hylige Schrift, als ook in de wereltlyken Regte niet gevonden wert, datmen ymant heeft gedoot om der diſputatien wille van Gods Woort, nog ook ten tyden der eerſter Kerke, uitgenome binnen veertig jaren herwaarts, 't welk een zaak is dat den Chriſten kwalyk betaamt. Ondertuſſchen mogtmen *Monier* en *Cazes* uit de boeken der Ouder Doctoren breeder onderwyſen Niet tegenſtaande deſe redenen, zijn de voornoemde Martelaren ten laatſten veroordeelt op een horde geſleept te werden, behoorlyke boete te doen voor God, den Koning, en de Wet, en daar na voor het Stadhuis verbrant te werden.

Des Vrydags den ſevenden *Mey*, heeft haar de Scherpregter op een horde gebonden, en aan het agterſte van den Wagen geſleept door de ſtrate, door het ſlyk en modder Haar volgde de Wet, Deurwaarders, Schariante, Krygsknegten en Buſſchieters des Kaſteels, Trompetſlagers, Schutters en Hellebaardiers Doen nu *Cazes* zijn medegeſelle bedroeft zag, ſprak hy tot hem: Hebt moet, mijn broeder, hebt moet, en alzo malkanderen vertrooſtende en verſterkende, zijn zy voor het Stadhuis van Bourdeaux gebragt. En hoewel dat in deſe hylige Martelaren geen wederſpannigheit en was, zo deden de Heeren nogtans de poorten der Stad ſluiten en wel ſcherpelyk bewaren, binnen den tyt datmenſe ombrengen zou. Zo werden *Monier* en *Cazes* aan een krukke gehegt, en bewelen groote volſtandigheit, en blytſchap, zy agteden haar gelukkig te zijn, dat zy des lydens Chriſti mogten deelagtig werden. Dewyle dat *Monier* in het hoogſte der krukke was, zyde hy: O Heere God, ik danke u menigvuldelyk, van dat het u heeft belieft ons te roepen om uwen naam te belyden: Doet ons dog de genade, dat wy ten einde toe volherden. Dewyle dat zy malkanderen vermaanden, en zomwylen tot het volk ſpraken, ja ook haar gebed tot den Heere deden: zo blieſen de Trompetſlagers ſonder ophouden op hare trompetten, om dat het volk de lieflyke vermaningen uit haren mond niet en zoude hooren.

Als de Scherpregter boven in 't hoogſte der krukke was, om *Cazes* te verworgen (gelyk 't Hof verordent hadde) zo viel hy van boven neder op de ſteenſtrate, dat zijn hooft gewont was, en 't bloet daar uit runde. En als hy opgeſtaan was, worgde hy *Monier*, welke ſonder beroeringe zijnen geeſt gaf: Maar *Cazes*, om dat hem het vuur beving, wert levendig verbrant met onmenſche-

1556. lyke pyne: hy was altyt roepende tot God den Heere, en zijn beenen waren byna verbrant, eer hy zijnen geest gaf. Alzo zijn zy den Heere opgeoffert

Doen zy byna tot asschen verbrant waren, kwam den vyanden der waarheit en allen omstaanders zulken verschrikkinge en vervaartheit over, dat zy alle liepen of zy gejaagt geweest hadden. De Heeren vloden, de gewapende en 't volk liepen en vielen d'een over d'andere, zy vertraden malkanderen met voeten, en niemant en wiste de oorzake van dese beroerte. De Prior van St. Anthonius was gevallen, en een groote menigte volk liep over hem, eer men hem opheffen konde. De Griffier *Pontak*, zittende op een Muil met zijnen rooden Tabbaart, wert door het gedrang des volks, op de strate genaamt Poitovine, van zijnen Muil geworpen, en viel zo zwaarlyk, dat men hem tot de Weduwe van Pichom in huis dragen moeste, en nep daarentusschen: Verbergt my, behoet mijn leven, ik ben doot, my dunkt het is de laatste beroerte, vrienden bergt mijn Ezelinne, dat mense niet en kenne, een ygelyk sloot zijn deure toe in de gantsche Stad. Als dit gedaan was, zo vraagde een ygelyk wat het mogte zijn: maar de vervolgers van de waarheit Gods en verstonden niet dat de Almagtige God zijn vyanden zo verschrikte. In dese tyt, dewyle men in de Kerken in vreemde talen song, daar 't volk niet door gestigt kon werden, en de Herders of Pastoren stomme honden geworden waren, zo hebben de kinderen op de straten Psalmen en Lof-sangen gesongen. Terwyle dese vrome Martelaren gevangen waren, zo heeft het Parlement een mandement daar tegen doen uitroepen, haar verbiedende zulks te zingen, op de straffe van den strop: alzo hebbense den Pharisseen nagevolgt, die daar verboden te zingen, *Hosanna, de Sone Davids, enz.*

JAN BERTRAND.

DEse is in't jaar vyftien hondert sesenvyftig, den vyfden *February* te Blois gevangen genomen, om dat hy op een plaatse gezegt zou hebben, dat de Misse een grouwelyke en afschrikkelyke zake was, in welke het arme volk van den Priesteren bedrogen en verlyt wert. Als hy nu door oorzake van zulke woorden, die hy gestant dede, gevraagt wert, zo zyde hy: Ik heb (God lof) byde 't Oude en Nieuwe Testament neerstig doorlesen, en heb nogtans het woort Misse daar in niet konnen vinden; daarom hebbe ik ook billyk een grouwel voor de Misse, insonderheit dewyle *Paulus* zijne Galaten leert, *indien haar ook een Engel uit den Hemel een ander Euangelium predikte, buiten't gene zy ontfangen hadden, dat zy hem niet en zouden gelooven* En *Johannes* schryft op het einde zijner Openbaringe uitdrukkelyk, *Is't dat iemant daar iet toedoet, dat God over hem zal toedoen de plagen die in dit boek geschreven zijn: en zo iemant daar iet afdoet, dat God zijn deel zal afdoen uit 't boek des levens. enz.* Ja dewyle Christus ook aan het kruis gesproken heeft: *Het is volbragt*, zo is 't immers een grouwel, dat men hem dagelyks op een nieuw in de Misse martelisseren en offeren wil.

Gal. 1. 8.

Apoc. 22, 18.

Als hy vorder gevraagt wert, waar hy dit jaar zijn Paasschen gehouden had? Zyde hy: Ik heb zulks by my zelven in den geest en in den gelove gedaan; nademaal de instellinge Christi in de Misse gants omgekeert en vernietigt is. Als zy hem tot den vuure uitvoeren wilde, boden zy hem aan een kruicifix, dat hy dat kussen, en aan eenen onder haar lieden biegten zoude: maar hy beval haar van hem gaan, en zyde, dat hy met haar niets te doen had. Hy zyde ook daar by, dat het zelve het regte kruis niet en was dat hy behoorde te dragen, maar verre een ander, het welke niet van hout, zilver of gout was gemaakt. En als hem een Papistisch Edelman tot den afval brengen wilde, en onder andere zyde, of hy niet van zijn ingebeelde meeninge aflaten, en andere menschen gelooven kon, of hy wyser wilde wesen dan de geheele werelt? Zo antwoorde hy: Ik en ben daarom niet hier dat ik eenige dwalinge verdedigen wil: ik neme ook God tot een getuige, dat ik anders niet gesproken heb, dan 't gene dat waar is. En als de Edelman wederom zyde, indien hy anders niet spreken en wilde, dat hy sterven moeste; zyde *Bertrand*: Is het dat gy of andere meent, dat ik om dit aanstaande lyden iet gesint ben te doen, dat tegen God zy, of my van zijne bescherminge en gunste berooven mogte, zo dwaalt gy gantschelyk, en zyt verre op eenen onweg: gelyk hem ook, geduurende de gevankenisse, een goet man, om alzo te doen, door een brief vermaant hadde, in welke dese woorden te vinden zijn: *Wagt u voor der Papen bedrog en listigheit: weest voorsigtig gelyk de Slange, lyt veel liever dat u bloet van droppel tot droppel vergoten werde, eer gy iet tegen u konscientie doen zout, daar door u Hooft Jesus Christus mogte gekwetst werden.* Als het vuur aangesteken wert, riep hy overluit, en sprak: *Myn Heer myn God, reikt nu my uwen knegt uwe hand.* Ik bevele u mijn ziele. En alzo is hy sagtmoedig en geduldig verschyden, den eersten *Juni*, in het jaar vyftien hondert sesenvyftig.

BARTHOLOMEUS HECTOR.

BArtholomeus *Hector* van Poictiers geboren, dewelke een langen tyt een voerman geweest hadde, heeft hem eindelyk met wyf en kinderen na Geneven begeven uit eenen yver om God den Heere getrouwelyk te dienen. En op dat hy zyn klyn huisgesin eerlyk opbrengen mogte, heeft hy boeken der H. Schriftuur herwaarts en derwaarts gedragen en verkogt. Maar als hy in Piemont was, is hy van een Edelman, met name du *Parrier*, gearresteert en gevangen genomen: dewelke zulks terstont 't Parlement te kennen gegeven, en een Register zijner boeken met de brieven en schriften, die hy by hem gevonden hadde, overgesonden heeft. Doen heeft 't Parlement Commissarissen geordonneert, dewelke na Pinereul togen, al ware *Hector* gevankelyk gehouden wert. Den agsten en negenden *Maart* lieten zy *Hector* voor haar komen, om hem te examineren. Maar eer dat *Hector* een woort antwoorde, knielde hy neder en bad God, dat hy hem zijnen mond openen en genade geven wilde, dat hy anders niet spreken en mogte dan het gene, dat tot Gods lof, en stigtinge zijner Kerke diende.

Als nu *Hector* wytloopig ondervraagt en geëxamineert was, en als hy een stantvastige belydenisse der warer Religie gedaan had, zo is hy ten laatsten van het Parlement van Turin veroordeelt geworden, dat hy op de plaatse voor het Slot, op een Marktdag, als een swarmgeest en Ketter, (gelyk hy ook te voren van de Ketter-meesters voor zulks verklaart was) ja ook als een verlyder en verstoorder van de vrede in de Christenheit, en een breker der Koninglyker Edicten en Ordonnantien, levendig verbrant zoude werden. Dat ook de boeken, die hy van Geneven te koop had gedragen, voor zijne oogen zouden werden verbrant: en dat alle goederen en waren, die hy by zig hadde, den Koning zouden geconfiskweert en vervallen zyn, mids dat d'onkosten, gedurende zyn gevankenisse daar van eerst betaalt zou werden. En dit oordeel was alzo onderschreven, *Hieronymus Purpuratus*, en *Anguſtinus de Eccleſia*, den negentienden *Juni*, in 't jaar vyftien hondert sesenvyftig. Onder aan de sententie

1559.

was

1556. was een vooruit behoudinge des Parlements geſtelt, namelyk, als 't vuur aangeſteken wort, datmen dan *Hector* zou worgen, op dat hy geen pyne en mogte voelen.

Des anderendaags, namelyk den twintigſten *Juni*, is de ſententie *Bartholomeus Hector* voorgeleſen. De welke God gedankt heeft voor de genade die hy hem beweſe had, dat hy om zijns Naams wille lyden zoude. Daarna beſtrafte hy het volk van wegen hare blintheit, en inſonderheit de gene die het Parlement tot hem geſonden had om hem te bewegen tot afſtant, en datmen hem 't leven ſchenken, en ongekwetſt daar van zoude laten komen. Want hy en heeft haar niet alleen niet willen gelooven, maar altyt gezegt: Dat hem niet lievers nog aangenamers gebeuren konde, dan dat hy om een zo goede zake wille mogte ſterven.

Als nu 't Parlement zijn ſtantvaſtigheit uit de verordineerde Raden vernomen hadde, en datmen niet anders van hem krygen konde, zo hebben zy hem gedrygt, indien hy onderwege veel ſpreken wilde, datmen hem de tonge uit zoude ſnyden: maar hy en heeft daar gantſchelyk niet voor gevreeſt, en hy is hoe langer hoe hertiger geworden, en heeft deſe ſonderlinge genade van God gehad, dat hy 't volk tot de vreeſe Gods vermaant, en haar aangeweſen heeft, in welke dwalinge dat zy ſtaken. En als hy aan de Gerigtplaatſe kwam, liet hem het Parlement nog eenmaal aanzeggen: Indien by van zijn meeninge afſtaan en wederroepen wilde, dat hem het leven zou geſchonken werden. Maar hy en liet hem door haar beloftenisſen niet aanvegten, maar knielde neder en dede zijn gebed tot God, 't welk tamelyk lang duurde, en onder andere bad hy God met luider ſtemme, dat hy 't zijnen Regters vergeven, en haar de oogen openen wilde, op dat zy de waarheit zijns Goddelyken Woorts verſtaan mogten. Daar na dede hy nog een vermaninge tot het volk, onder welke vele menſche bedroeft werden en zijnen doot beweenden, en verwonderden haar, datmen zulken menſche ombragt, die niet anders, dan van God en ſprak. Als men hem nu aan den paal beveſtigde, en polver aan zijnen hals hinge, hief hy zijne oogen op na den Hemel, en zijde: *O Heere, hoe is my dit zo lief en aangenaam?* Daarna is hy verworgt, en tot aſſche toe verbrant geworden, tot eene offerhande en eenen ſoeten reuk den Heere en zijn Kerke. 1556.

HIERONYMUS CASAUBONE te Monſtanquin gevangen, en aldaar voor den Raat geweeſt zynde, komt een Vicaris van der Vrouwenkerke voorby met zynen Brootgod, waar voor een van de dienders knielden, en wilden HIERONYMUS dwingen zulks mede te doen: 't geſchiede voor 't Raatbuis.

Dat vry uw ſchyn-vriend zyn' wraakgierig' aart betoone,
Om u te leveren door afgunſt en verraad,
Aan 't ſchrik'lyk monſter dier, den geeſtelyken baat;
't Kan u niet ſchaad'lyk zyn, godvruchte CASAUBONE:
Uw vaſt geloof is een onoverwinbaar ſchild,
Waar op de wreedheid ſteeds vergeefs haar kragten ſpilt.

De van Agen hebben te dien tyde *Hieronymus Caſaubone* van Bearne geboren, tot een Leeraar en Prediker der Euangeliſcher waarheit gehad. Als deſe een langen tyt te Monſlankwin in het Bisdom van Agen Schoolmeeſter geweeſt hadde, heeft hy veler goeder lieden kinderen in de Godſaligheit en vreekonſten onderweſen. Maar het gebeurde dat in 't Jaar vyftien hondert ſesenvyftig een Monnik van Perigneur in de Vaſten te Monſlankwin predikte, en het arme volk met vele godslaſteringen ſchandelyk verlyde. Als de Monnik des Dingsdaags voor Paaſ-

1556. Paaſchen van den predikſtoel ging, vermaande hem *M. Hieronymus*, dat hy de arme onverſtandige menſchen niet verder in dwalinge verlyden, en den Phariſeſchen ſuerdeeſſem daar niet voorder onder mengen zoude. De Monnik geliet hem of hem deſe vermaninge niet tegen en was: en hoorde hem geduldelyk, en liet *Hieronymus* met hem gaan tot in zijn herberge, tot eene Prieſter der zelver Stad, dewelke alleenlyk in wellustigheit leefde, en anderſins niet veel na de Religie en vraagde. Als de Monnik nu in zijn herberge was, en meende dat hy aan zijnen Weert wat byſtants had, begon hy zijnen Ergo voort te brengen, en te zeggen, dat hy anders niet dan de waarheit gepredikt, en zulke leere gebruikt had, dewelke de hylige Moeder der Kerke in alles gelykmatig was: maar daarentegen alle het gene dat *Hieronymus* hem voorhielt, dat rook na den brant. Deſe diſputatie duurde tot datmen 't middagmaal eten zou, en dat de ſpyſe opgedragen wert: doen nam *Hieronymus* zijn afſcheit van den Monnik, die hem dankte voor zijne goetgunſtigheit, dat hy en zijns gelyken hem weerdig agteden, om haar met hem in vriendelyke en Godſalige t'ſamenſprekingen te begeven, en bad dat hy meermaals tot hem komen, en met hem confereren en ſprake houden wilde. Maar als *Hieronymus* weg was, ging de Monnik met zijnen Weert, en beklaagde *Hieronymus* by de Overheit, eer dat zy nog eenen beet gegeten of gedronken hadden, hoewel het eten nu al opgedragen was.

De Regter, die hare klagte aannam, hiet *Faber*, en was kortelyk uit de gevankeniſſe van Bourdeaux gekomen, in welke hy om vrybuiterye geleten had. Deſelve was verblyt, dat hy gelegentheit hadde, om zig zelven by den Parlements Heeren een name te maken, dat hy Juſtitie oeffende, dewyle hy wel wiſte, dat zy der genoemder nieuwer Religie zeer felle vyanden waren. Daarom nam hy terſtont met den Papen en Monniken raat, hoe dat hy *Hieronymus* in gevankeniſſe brengen mogte, en ſont henen in het huis te Pallokwe, en liet hem in de tegenwoordigheit des Koninklyke Procureurs vaſt maken. Des volgenden daags is hy in het Raathuis gebragt, ontrent ſes uren des morgens, en is van den Regters en Burgemeeſters, van vele Artykelen gevraagt, namelyk van 't Vagevuur, van de Engelſche groete, van het Sacrament, en van de broederſchap onſer liever Vrouwe, die van den Auguſtiner Monniken in die ſtad ingevoert was: maar inſonderheit vraagde zy hem van de Miſſe en van het Vaſten; waar toe de tegenwoordige tyt haar oorzake gaf.

Als nu *Hieronymus* op zodanige vragen alleen (om zo te ſpreken) met ja en neen geantwoort had, en beryt was daar op en wytloopiger en grondelyker verklaringe te doen, zo is hem zulks gantſchelyk van den Regters afgeſlagen geworden, welke zijden, zy hadden genoeg. Nogtans hebben zy hem na den middag weder om op 't Raathuis laten komen, om zijne aanklagers in zijne tegenwoordigheit te verhooren. En hoewel hy haar met zijn beantwoordinge ſchaamroot maakte, zo hebben nogtans de Moniken en Papen, dewyle zy onbeſchaamt waren, zulke ſchande in een laggen verandert, om daar mede te kennen te geven, dat zy hem veragteden. Het welke de Regter ook zelfs merkte, en ſwoer, zeggende: By St. Tonis, deſe gevangen is een geleert man. En terwyle zy de andere getuigen hoorden, droeg de Vicarius van onſer liever Vrouwen Kerke zijnen Brootgod tot een kranken voorby 't Raathuis, alwaar *Hieronymus* met des kerkerbewaarders dienaar ſtont. Deſe dienaar viel op de knyen voor den Afgod, en wilde hebben, dat *Hieronymus* ook nederknielen zoude; maar *Hieronymus* wygerde zulks te doen, en begon de omſtaanders uit eenen Chriſtelyken yver te vermanen, en te betuigen wat een grouwelyke afgoderye het was voor eenen Afgod neder te knielen, en datmen den eeuwigen en levendigen God alleen behoorde aan te bidden, in den name Jeſu Chriſti, die daar is ter regterhand Gods zijnes Vaders, en niet in de handen des Prieſters, die met zulken ſchouſpel het arm onverſtandige volk bedriegt en vervoert. 1556

Na dat de getuigen verhoort waren, wert *Hieronymus* wederom in de gevankeniſſe gebragt, en den Schout wiert bevolen, dat hy hem binnen vyftien dagen te Bourdeaux leveren zou, neffens de klagt en gehoorde getuigeniſſen. Hierentuſſchen ſchreef *Hieronymus* een brief aan de Chriſten geloovige, en begeerde, dat zy God voor hem wilden bidden, en haar aan hem niet ergeren, dewyle hy gelegentheit gehad hadde om los te werden, maar dat hy dezelve niet en hadde willen gebruiken: want hy zijde, hy wilde hem liever na Bourdeaux laten ſlepen, en aldaar rekenſchap van zijn geloove geven, dan dat de vyanden door zijn vlugten oorzake zouden hebben om de Goddelyke waarheit, die van hem bekent was, te laſteren. De Schout hielt hem nog twee maanden lang by hem, en gaf hem dikwils gelegentheit om te vlugten. Maar als hy zag dat hy 't niet verſtaan wilde, heeft hy hem met een klyn geſelſchap na Bourdeaux gebragt. De arme gevangen en begeerde niet te loope, maar hy heeft op de ſtraten en in de herbergen een iegelyk geleert, dat zy de aangebodene ſaligheit door Jeſus Chriſtus aannemen, en alle afgoderye zouden laten varen.

Als hy nu te Bourdeaux aangekomen was, en als des Schouts dienaar zijn Proces des Parlements Notaris overgegeven had, zo is daar terſtont een ſententie op gevolgt. De Parlements Heeren vraagden hem, of hy by zijn meeninge dogte te blyven? Hy zyde, Ja: want daarom heb ik verlangt om voor u te verſchynen, op dat ik myne bekenteniſſe te breeder doen, en de ware leere onſes Heeren Jeſu Chriſti met uitſtortinge myns bloets beſegelen mogte. En als men hem na het geweſen vonnis op de pynbank bragt, om te vernemen, of hy te Monſlankwin iemant kende, die zijn meeninge aanhinge, zo en heeft men nog met drygen nog met pynigen iet van hem konnen gewaar werden.

Eindelyk, als de Regters hem geboden, dat hy eerſtelyk God, daar na de Jonkvrouwe Maria en alle Hyligen, en ten laatſten het Gerigte, om vergevinge bidden zou, heeft hy het eerſte goetwilliglyk gedaan, en heeft God met eenen grooten yver om vergevinge zijnder ſonden aangeroepen: maar als zy hebben wilden dat hy vorder zou gaan, en ook Maria en de Hyligen aanroepen, en dezelve, mitsgaders de Gerigts heeren om vergiffeniſſe bidden: zo wygerde hy zulks, en zijde: Ik en heb haar immers myn leven lang noit vertoornt. Terſtont daar na wert hem de tonge uitgeſneden, en hy is verbrant geworden. Als hy midden in de vlamme ſtont, hief hy byde de handen om hooge na den hemel, daar mede genoegſaam te verſtaan gevende, van wien hy hulpe en verloſſinge verwagte. 1556

ANDOCHE MINART.

NA dat God *Andoche Minart* tot de kenniſſe zijner waarheit gebragt had, die te voren in diepe duiſterniſſe geſteken had, dewyle hy een Capellaan in de Domkerke te Saulieu hadde geweeſt: zo heeft hy zijn proven verlaten, en is na Geneve getoge: alwaar hy hem een langen tyt

Digitized by Google

1556. onthouden heeft, op dat hy de leere des Euangeliums deste grondelyker verſtaan, en zig daar mede trooften en ſterken mogte. Maar als hy wederom na Bourgonjen wilde ryſen, is hy in een Vlek, met name Monſenis, gevangen genomen, om dat hy zommige godslaſteringe geſtraft had. En om dat hy een heerlyke bekenteniſſe zijns geloofs gedaan had, is hy te Autun voor de groote Kerk te St. Ladre levendig verbrant geworden, den vyftienden *October* in den jare vyftien hondert ſesenvyftig.

Engelſche Martelaren des jaars 1556.

THOMAS WITTHLE

Thomas Wittble is een Prieſter geweeſt te Kyrbie in de Dioceſe van Londen, en na de doot van de vrome Koning *Eduard*, is hy van de Biſſchoppen hart aangevogten, en met gewelt onderdrukt. Nogtans en heeft hy niet nagelaten het Euangelium te prediken, zo dikwils als hy daar toe gelegentheit konde bekomen. Eindelyk is hy van een, met name *Alabaſter*, gevangen geworden, dewelke niet anders dede, dan dat hy met huigelerye na geeſtelyke proven ſtont. Zo heeft hy *Wittble* dan tot den Kancelier *Gardinerus* den Biſſchop van Wincheſter gebragt, dewelke onlangs in een krankheit gevallen was, aan welke hy naderhand jammerlyk geſtorven is. Maar de Kancelier heeft deſen pluimſtryker, in plaatſe van goetgunſtigheit te bewyſen, heftelyk beſtraft, en gezegt: En is 'er niemant anders dan ik, tot welken gy deſen voddigen hoop brengen kont? Pakt u aan een galge met u ontydig overloopen. Als hem nu zijn hope faljeerde, bragt hy den gevangenen tot den Biſſchop van Londen. Deſe zogt met liſtigheit en gevynſde vriendelykheit deſen *Wittble* tot afval en wederroep te brengen: daar toe gebruikte hy zeer vele vriendelyke woorden en eerbiedingen, en prees hem van wegen zijn groot verſtant, zeggende, dat hy weerdig was een groot Prelaat in een vermaarde Kerke te weſen, en vermaande hem, dat hy op zijn eigen welvaren en leven agt hebben zoude. Desgelyks zogten de dienaars en Prieſters des Biſſchops alle middelen om hem te verlyden. Zy en lyden hem in geen gevankeniſſe, maar in een heerlyke vercierde kamer, als of hy een Biſſchop geweeſt ware. Zy hielden braſſeryen, en gebruikten genoeglyke tytkortige woorden met hem: en zy bragten 't met hem zo verre, dat hy een wynig begon te wankelen. En als zy zulks merkten, en hielden zy niet op hem te beſtormen, tot dat zy hem gantſchelyk tot eenen afval bragten.

Zo is dan *Wittble* door deſe middelen overwonnen geworden, alzo dat hy alles, wat zy begeerden, onderteekende. Daar op wiert een dag en plaatſe beſtemt, in welke hy de Leere, die hy te voren gepredikt hadde, wederroepen zoude. Alzo is deſe arme menſche den Satan tot een roof geworden, en van de Baniere Jeſu Chriſti veltvlugtig zijnde, heeft hy van de werelt en de Paus ſoldye beginnen te nemen.

Maar ziet, God heeft zijn genade wonderbaarlyk laten zien, en hoewel hem zijn Soldaat ontloopen was, zo en heeft hy nogtans niet toegelaten dat de Papiſten lange over hem triumpheren zouden. Want als *Wittble* de genade Gods in zijn herte gevoelde, is hy verwekt geworden om zijnen val te bekennen en te beweenen, en God om vergiffeniſſe te bidden; en zijn treurigheit was zo groot, dat hy daar bykans in verſlonden geweeſt is. Maar eindelyk ging hy tot den Notaris die zijn wederroep geſchreven had, en bad hem dat hy zijnen wederroep langen, en de namen der getuigen wilde laten leſen, want hy zijde dat hy vreeſde, dat hy alle dingen niet vlytig genoeg en mogte getykent hebben, die tot den wederroep behoorden. De Notaris geen agterdenken hebbende, toonde hem terſtont den wederroep, en *Wittble* ſcheurde den zelve in ſtukken. De Notaris wert boven maten toornig, en liet *Wittble* aangrypen en tot den Biſſchop *Boner* brengen. Als nu de Biſſchop vernomen hadde, hoe dat de zake geſchiet was, heeft hy als ontzinnig zijnde, met gewelt op den armen gevangen gevallen, en hem met d'een hand in den baart gegrepen, en met d'ander hand met voller magt in 't aangeſigt geſlagen, alzo dat hem de mont en neuſe bloede: en hy en liet niet af te razen tot dat de arme menſche voor doot op de aarde lag. Maar als *Wittble* wederom tot zig zelven kwam, ſprak hem de Biſſchop ſmadelyk toe, en zyde: Og, gy hylooſe menſche, hoe ſmadelyk hebt gy my bedrogen, dewyle gy my geen geloove gehouden hebt! En heeft hem in de gevankeniſſe laten werpen.

1556.

Daar na is *Wittble* tien weken lang gevangen gebleven, waar over ſig niet alleenlyk zijne medegevangenen, maar ook veel andere vrome Chriſtenen buiten de gevankeniſſe verblyt hebben. Want den genen die daar buiten waren, heeft hy terſtont zijnen ſtaat overgeſchreven. Zijn medegevangenen heeft hy vertrooſt en vermaant, dat zy na zijn exempel ſtantvaſtig zijn wilden. Onder andere gevangenen was daar ook een *Arriaan*, met den welken *Wittble* veel diſputeerde, en bragt hem tot de regte leere, alzo dat hy ſtantvaſtig met *Wittble* geſtorven is.

Terwylen *Wittble* gevangen was, zijn daar vele tot hem gekomen, die hem met woorden zeer hebben aangevogten. Maar als de Biſſchop van Londen zag, dat alle moeite aan hem verloren was, liet hy hem uit de gevankeniſſe halen, en met een Prieſterlyken rok bekleeden, op dat hy zijn ſententie mogte aanhooren, en gedegradeert ofte van zijn Prieſterlyke orden berooft te worden. Daar waren in deſe vergaderinge ſes Biſſchoppen, vele Doctoren en andere Pauſelyke Dienaars. *Boner* trok hem den Prieſterlyken rok, en d'andere Geeſtelyke kleederen uit, eer dat hy hem de ſententie voorlas. Daar na degradeerde hy hem: en dat gedaan zijnde, zijde hy tot hem: Pakt u, gy hylooſe menſche, van hier. Daar op antwoorde *Thomas*: Hout my, zo het u belieft, duiſentmaal voor een Ketter, ik paſſe daar minder dan niet op, als my alleenlyk myn Heer myn God voor zijnen Dienaar hout. Daar na is men tot onderſoekinge der zake gekomen, 't welke vier uren lang geduurt heeft, alwaar hem *Thomas* voorſigtelyk gedragen, en zijn bekenteniſſe heerlyk uitgevoert en verdedigt heeft. Maar gelyk hy met zijne goede zake haar overwonnen heeft, alzo hebben zy hem met gewelt en grouſaamheit overvallen, en de ſententie is tegen hem uitgeſproken. En na dat *Thomas* nu ter doot veroordeelt was, wort hy wederom in de gevankeniſſe gebragt, alwaar hy de klyne tyt, die hy nog te leven hadde, met bidden overgebragt heeft, en heeft zijn medegevangen Broeders getrooſt, en aan zijn goede Vrienden geſchreven: en eindelyk is hy te Londen op Smitsvelt, met nog ſes vrome Chriſtenen, te weten, *Bartelet Greene*, Edelman, *Jan Tudſon*, handwerksman, *Jan Went*, handwerksman, *Thomas Brouwne*, *Habel Forſter*, een Vrouwe, en *Johanna Warren*, anders genaamt, *Lasbford*, in een vuur verbrant, onder welke ook geweeſt is de gene die hy van de Arriaanſche ketterye bekeert hadde. Dit is geſchiet den ſevenentwintigſten *Januari* vyftienhondert ſesenvyftig.

Meeſter BARTELET GREENE, Edelman.

Bartelet Greene, geboren van Londen, een aangenomen ſoon van zijn Oudgrootvader

1556. Doctor, *Bartelet*, in zijn jonkheit oeffende hy zig in de Latynſche en Griekſche talen, in de hooge Schole van Oxfort. Daar na begaf hy zig tot de Regten in de ſtad Londen. In welke hy zo toenam, dat hyſe alle te boven ging, die van zijnen tyt waren, en was een voorbeelt aller Studenten. Zynen wandel en manieren waren zoet en vriendelyk, en om zijne redelykheit wille, begeerde een iegelyk zijn vrientſchap. Hy was kloek en hoog van verſtant. De kenniſſe der waarheit kreeg hy te Oxfort als Doctor *Petrus Martyr* de hylige Schriftuur aldaar verklaarde en uitlyde.

Petrus Martyr.

Na het overlyden des Konings *Eduardi* deSesden, als Maria het Koninkryk verkregen had, en groote vervolginge verwekte, zo zijnder vele door groote benauwtheit vlugtig geweeſt om der Euangeliſcher waarheit wille. Zo dede de Koninginne een mandament uitroepen, dat men niemant byſtant doen zou, of eenige brieven ſchryven den genen die voortvlugtig waren uit het Koninkryk om der ſecten wille, die men Lutheranen noemt. In deſe vervolginge werde een Bode betrapt, veel brieven dragende, onder welken *Greene* ook een aan eenen zijnen getrouwen vrient geſchreven had. Deſe brieven in den Raat gebragt zijnde, wert *Greene* gedagvaart in eigen perſoone te verſchynen. Gekomen zijnde, bekende hy ſonder eenige zwaarigheit te maken, dat't zijnen brief was. De Kancelier zyde hem in volle vergaderinge des Raats, dat hy gedoot zou worden, om dat hy den brief aan een Ketter geſchreven had. *Greene* antwoorde hem met een vroolyk gelaat, zeggende: Og, of het alzo ware: En bad den Raat dat zy haar eere aanziende, tegen haar belofte niet en deden, maar haar woorden haaſtelyk volbragten. Zulken brandende begeerte had deſen hylige man om voor de belydeniſſe des Godlyken naams te ſterven. De Heeren ziende zijn volſtandigheit, en dat hy met zulken vierigheit ſprak, waren zeer verwondert, en wiſten niet wat zy hem zouden antwoorden: maar zy deden hem gevangen nemen. Als hy nu gevangen was, zo leed hy grooten aanſtoot van zijn Ouders en Vrienden, ja van de Papiſten zelve, die hem met lieflyk bidde en tranen vermaanden, (want hy was zeer bemint) dat hy zijn eere en leven wilde bewaren, en wederroepen. Ten laatſten, na veel bidden en ſmeeken, hebben zy zo veel van hem verkregen, dat hy zommige artykelen onderteekende, geſchreven in een papier, welk hem zijn vrienden voorhielden, om zijn leven te behouden. Maar terſtont zig zelven bedenkende, greep hy het papier uit hare handen, en ſcheurde 't in ſtukken. Om deſer oorzaken wille wert hy des anderen daags verweſen, op Smitsvelt levendig verbrant te worden. Zo wert hy van d'eene gevankeniſſe in de ander gebragt, te weten, van den grooten Toren wert hy in Nieugat gelyt, 't welk de gevankeniſſe der moordenaars is. In deſen kerker ſchreef hy des nagts, eer hy gedoot wert, een brief aan zijn Vrienden, welke zeer trooſtelyk en vol ſententien was, op deſe en diergelyke woorden, *Beter is den dag des doots, dan den dag der geboorte, enz* en nog vele zulke ſpreuken meer.

Vtymoedigheit van Greene.

Eccl. 7. 1.

Des zelven daags, zijnde den ſevenentwintigſten Januari, is hy met de voorverhaalde getrouwe getuigen Jeſu Chriſti verbrant. Het is grootelyks te verwonderen, dat in een perſoon van zo jonge jaren, zo groote kloekmoedigheit en ſtantvaſtigheit gezien is geweeſt, om de pyne des vuurs te verdaagen.

Na deſe voorgaande ſeven Martelaren, zijn den eenendertigſten January te Kantelberg in een vuur verbrant *Jan Lomas*, een jongman, *Anna Albrigt*, *Jan Catmer*, *Agnes Snoth*, weduwe, *Johanna Sole*, een vrouwe. 1557

THOMAS CRANMER, Opper Biſſchop van Kantelberg, Primaat van Engelant.

THomas *Cranmer*, Doctor in de hylige Schrift, Opper-Biſſchop van Kantelberg, Primaat des gantſchen Koninkryks van Engelant, een lieflyk en ſagtſinnig man van natuur, met veel ſchoone deugden en goede leeringen begaaft. Deſe was het Euangelium des Heeren Jeſu Chriſti ſeer gunſtig: En ſorge dragende over zijne kudde, die hem de Heere vertrouwt had met alle vlytigheit: niet gelyk hedensdaags doen de gemyterde Biſſchoppen der Papiſten, die niet anders dan ſtomme honden zijn, en alleen ſoeken met de wolle der ſchapen bekleet te zijn, en te doode dat vet is; maar hy was predikende en leerende het woort des Heeren, en zijn ſchapen regeerende, en tegen alle wolven en huurlingen beſchermende, zig zelven ſtellende als een muur voor het huis des Heeren. Hy heeft hem ſeer wyſelyk gedragen in den Raat, voortbrengende veel nootzakelyke dingen om 't Euangelium te verbryden, en alle godslaſteringe uit te roejen. Daartoe heeft hy ook zommige boeken gemaakt en uitgegeven. Hy leet veel aanſtoots van de valſche Propheten, door welke ook zijn leven dikmaal in groot perykel kwam.

Ten laatſten is hy ook als een volſtandig getuige der waarheit gevangen, en na lange gevankeniſſe, door het tyrannig bevel der Koninginne *Maria*, verweſen om levendig verbrant te werden. Maar hoewel de ſententie gegeven was, zo heeft men lang uitgeſtelt het vonnis te volbrengen, op dat men hem zoude aftrekken van zijn volſtandigheit: Daar toe hebbenſe alle haar practyken te werk gelegt. Na veel aanſtoots en menigvuldige aanvegtinge, hebben hem de Papiſten een klyn briefjen gepreſenteert, begeerende dat hy dat alleen zou willen onderteekenen, en hy zou zijn leven behouden. Zo is hy ten laatſten door groote klynmoedigheit en hope zijns levens zo verre gekomen, dat hy 't zelve heeft onderteekent. Doe hem nu de Papiſten zo verre gebragt hadden, pogten zy zeer hooglyk daar mede, en lieten dat drukken met de onderteekeninge des Opper Biſſchops, op dat hare victorie by een iegelyk bekent mogt werden.

Het geſchiede in 't jaar vyftien hondert ſeſenvyftig, den eenentwintigſten *Maart*, na dat hy lang gevangen had geweeſt in de ſtad van Oxfort, dat hy wert uit de gevankeniſſe (Bocarde geheeten) in den Tempel der Maget Maria gelyt, om aldaar den Doctor in de Theologie (Cole genaamt) te hooren prediken. Deſe Doctor was een die voor de Koninginne Miſſe dede. Na dat hy nu zijn predikatie voleint had, zo heeft *Thomas Cranmer* met luider ſtemme tot het volk beginnen te ſpreken:

Chriſten menſchen, alderliefſte Broeders en Suſters in den Heere Jeſu, ik bid u ootmoedelyk uit myn gantſcher herte, dat gy God nu voor my bid, dat hy my myn boosheden, en zo afgryſelyke misvallen, vergeve. Het getal mijner ſonden is groot en oneindelyk, en men ſoudenſe met menſchelyke woorden niet konnen uitdrukken. Nogtans is 'er een dink dat myn herte en geeſt grootelyks benauwt, van welke ik namaals breeder zal ſpreken, zo 't den Heere belieft. Hoewel (zegge ik) myn ſonden onmetelyk en vreeſſelyk zyn, bid nogtans den Heere, dat hyſe my door zijn goetheit en genade gelieve te vergeve. Na dat hyſe aldus vermaant had, dede hy zijn gebed tot God in deſer voegen:

O *Hemelſche Vader, O Sone Gods, Verloſſer des menſchelyken geſlagt, O H. Geeſt, een eenig God*

1556. *God in drievuldigheit, zyt mijn arm, ellendig en verloren ſondaar genadig! Ik heb Hemel en aarde vertoornt, en veel zwaarlijker dan men zou konnen zeggen. Waar zal ik my keeren, en tot wien zal ik vlieden? tot den Hemel? Maar eilaas! ik ſchaame my de banden en de oogen op te heffen: en op der aarden en vinde ik genen trooſt. Wat zal ik dan doen? Zal ik den moed verloren geven? Dat zy verre. O goedertieren en barmhertige God, die nimmermeer die gene verwerpt, die u hulpe begeeren, tot uwe goetheit is alle mijn toevlugt, en ik begeere met aller ootmoedigheit uwe groote barmhertigheit. O myn God en Heere! mijn ſonden zijn leelyk, en mijn overtredingen grouwelyk: maar zyt mijns genadig na uwe groote goedertierenheit. Dat hooge myſterium, dat God menſch geworden is, dat en is niet volbragt geworden om eenige klyne gebreken uit te wiſſchen, of om eenig klyn getal der ſonden en overtredinge te verſoenen. O Hemelſche Vader! gy hebt uwen geliefden Sone niet in den doot overgelevert, op dat by alleen eenige klyne ſonden door zijn bloet zou rynigen: maar op dat by alle de misdaden aller menſchen in 't gebeel en over al zou zuiveren hoe zwaar zy ook waren. Ja jekerlyk, de ellendige ſondaar zal de verdienſten des doots Chriſti gevoelen, zo by zig bekeere en met goeder herten uwe barmhertigheit en genade begeere. Daarom, O Heere, wetende dat myn gebreken oneindelyk groot zijn: en gevoelende wel te regt myn groote kuityvigheit; zo keere ik my tot u met diepe ootmoedigheit: Vergeeft my Vader der barmhertigheit, wiens goetheit eeuwiglyk duurt, en de grouwelyke leelykheit mijner ſonden kan kwytſchelden: hebt medelyden met my na uwe groote goedigheit*

Ik en kome voor u niet met eenige weerdigheit mijner werken, om vergiffeniſſe mijner ſonden te verkrygen; maar bid alleen ootmoedelyk, toont uwe goedertierenheit over my, om uwes byzigen naams wille, op dat ik door het zelve middel mag ſalig geagt werden, en dat alleen door Jeſus Chriſtus uwen welgeliefden Soon. Onſe vaader, die daar zijt in de Hemelen, gebeyligt werde uwen Name, enz.

Nadien ſtont hy op, en ſprak wederom tot het volk, zeggende: Alle die tot der doot verweſen zijn, hebben voor een gewoonte, als zy haar einde zien genaken, haar begeerte door een goede vermaninge tot het volk te openbaren, welke eenige nuttigheit tot harer gedagtenisſe na haar doot voortbrengen mogte. Daarom bid ik den Heere dat hy my die genade doe, dat ik het by mijnen afſcheit ſpreken mag, dat tot vorderinge zijner glorie dient, en daar ook u lieden alle, eenige nuttigheit van zou mogen komen. Het doet my warelyk wee, dat ik zo groten meenigte van volk zie, die zo zeer in de ſotte liefde des werelts verwert zijn, en zo ſorgvuldig om ydele dingen, zo datſe God veragten, en niet en arbyden om
2. 2. 17. Godſalig te leven. Ziet, ik wil u vermanen dat gy u begeerte niet zo zeer en ſtelt op deſe werelt, die dog vergankelyk is: maar ſtelt al u luſt op God
Ps. 1. en dat Hemelſche leven. Leert dog, en drukt in u herte de leeringe van Johannes, dat de liefde deſer werelt vyantſchap tegen God is.

Voort wil ik u vermaant hebben, dat gy naaſt God, gewilliglyk den Koning en Koninginne gehoorſaam zyt, ſonder murmureren of agterklap. Niet alleen door vreeſe of ontſag, maar by ſonder om de eere Gods, wiens dienaars zy zijn, die ſe ook geſtelt heeft om over u heerſchappye te hebben. Daarom zo iemant haar wederſtaat, die wederſtaat God en zijn bevel.

Zo vermane ik u ook, dat gy malkanderen lief hebt: want 't is een ſchrikkelyke zaak om te zien, dat de Chriſtenen door haat en nyt twiſtig en tweedragtig zijn, en dat de broederlyke liefde uit het midden van haar gebannen zijnde, zy malkanderen verdrukken, door raſende vyantſchap, als of zy doodelyke vyanden waren. Daarom begeere ik dit van u lieden dat gy u beneerſtige eenen iegelyken goet te doen. zo verre als 't mogelyk is. Ik zeg den ryken, en bid haar zeer ootmoedigly k, dat zy willen aanmerken de twee getuigeniſſen der H. Schrifture. D'een is voortgekomen uit den mont ons es Heeren Jeſu Chriſti, die daar zegt, *Dat een ryke zwaarlyk in 't Koninkryke der Hemelen zal ingaan*, 't welk een zeer verſchrikkelyk vonnis is van hem die de waarheit zelve is. D'ander is van d'Apoſtel *Johannes*, zeggende, *Wanneer iemant 't goet deſer werelt heeft, en* 1 Joh. 3. 17. *ziet zijnen broeder gebrek hebben, en ſluit zijn herte voor hem toe, hoe blyft de liefde Gods in hem?* De ryke bemerken deſe ſententie dog wel.

Tot den Ryken.

Matth. 19. 23.

Nu, na dat ik gekomen ben ten einde mijner dagen, zo hangt mijn gantſche leven, zo wel het voorgaande, als ook 't toekomende, daar aan, of dat ik met mijnen Heere Jeſu in groter vreugden leve, of dat ik met de booſe geeſten eeuwiglyk gepynigt werde. Nu zie ik, of dat de Hemelen open zijn om my te ontfangen, of de helle om my te verſlinden. Daarom zo zal ik u myn geloove verklaren ſonder eenige dobbelheit of gevynſtheit, want het en is nu geen tyt van vynſen.

Van zyn eldagen leven.

Ik geloove in God den Vader Almagtig, Schepper des Hemels, enz. Ik belyde het Catholyke geloove, en al dat 'er geordineert is, door ons en Heere Jeſus Chriſtus de Sone Gods, en door zijn hylige Apoſtelen en Propheten, alzo wel in het Ouden als in het Nieuwen Teſtament. Nu keere ik my tot het gene dat ik van den beginne gezegt hebbe, en dat mijnen geeſt grootelyks ontruſt en wee doet. Daar en is geen dink dat my zo pynlyk kwelt in myn konſcientie, als een geſchrifte van mijner hand, 't welk tegen de waarheit is. Het geſchrifte (zegge ik) dat onlangs in't licht gebragt is. Nu verdoeme ik 't zelve en verwerpe het. Het is wel waar, ik hebbe het met mijne hand geſchreven: maar mijn herte wederſprak het. Ik heb't gedaan door vreeſe des doots, en om mijn leven te behouden, is 't anders dat men dat mag heeten't leven behouden. Ik ſpreke van dat briefjen daar ik in jnen naam onder geſchreven hebbe, na dat ik van den dienſt der Kerke berooft ben geweeſt. En om dat mijn hand misdaan heeft, ſchryvende tegen de waarheit en het getuigeniſſe mijner konſcientie: zo zal zy ſekerlyk de eerſte zijn, die de pyne gevoelen zal. Want zo haaſt als ik tot het vuur komen zal, zal mijn hand eerſt gebrant werden. En aangaande den Paus, ik verwerpe hem, als den Antichriſt, en een vyant van den Sone Gods: Ik verwerpe hem met alle zijne booſe en valſche leeringen. Van de verborgentheit des Nagtmaals, beveſtige ik 't gene dat ik geſchreven hebbe in het boek tegen den Biſſchop van Wincheſter. En myn leeringe in dat zelve, is zo opregt en hylig, datſe niet en vreeſt haar te preſenteren voor het oordeel Gods: daar de leeringen der Papiſten van ſchaamte hare oogen niet en zouden durven opſlaan.

Belydeniſſe des geloofs.

Tegen zyn wederparty.

Van het Nagtmaal.

Als de Raatsheeren van de Koninginne, en andere die daar tegenwoordig waren dusdanige woorden hoorden ſpreken, met zulken brandenden yver, waren zy zeer verwondert.

Doctor *Cole*, die deſen vromen Martelaren zeer hoog gepreſen had, begon met luider ſtemmen hem aan te roepen, en de herten der Commiſſariſſen te verwekken om hem ter doot te brengen. Het is al gedaan (zegt hy) want hy is wederom in zijn dwalinge gevallen.

Als nu de Opper Biſſchop gebragt was op de plaatſe daar hy ſterven zoude: zo werd hy vaſt gemaakt aan een ſtaak. Doe men het vuur rondom hem aangeſteken hadde, ſtrekte hy zijn regterhand uit in de vlamme, zeggende: Gy zult

1556 eerſt de vlamme gevoelen. En den Naam des Heeren aanroepende, ontſliep hy ſaligliyk in den Heere.

De Hiſtorien getuigen, dat zijn herte geheel en ongeſchent in zijn aſche is gevonden geweeſt.

AGNES POTTEN, en JOHANNA TRUNCHFIELD.

ONder de gene die de vane Jeſu Chriſti gevolgt, en ridderlyk geſtreden, en eindelyk de victorie behouden hebben, werde billyk twee vrouwsperſonen gemelt, te weten *Anna Potten*, huisvrouw van *Robert Potten*, en *Johanna Trunchfield*, huisvrouw van *Michiel Trunchfield*: d'eerſte was een Bierbrouwers, d'ander een Schoenmakers huisvrouw, byde in de ſtad Ipswig woonagtig. Deſe waren van *Robert Samuel*, Predikant tot Bartholt in de heerſchappye van Suffolk, in de ryne leere onderweſen. In de tyt als *Robert Samuel* ten vuure gevoert wert, zijn byde deſe vrouwen aangegrepen en gevangen geworden. De jonkvrouwe die *Robert Samuel*, als hy tot de gerigtsplaatſe geſleept wert, een hyligen kus gaf (gelyk hier boven gezegt is) had goede kenniſſe met deſe twee vrouwen, en had d'een geraden, dewyle zy de Koninginne in de Papiſterye niet en wilde volgen, dat zy haar wel by tijts uit den lande op een ſekere plaatſe mogte begeven, dewyle zy nog goede bekwame gelegentheit daar toe had, in betragtinge, dat ook den vromen Chriſtenen dagelyks uit menſchelyke zwakheit vele tegenſpoets toekomt. Daar op antwoorde dezelve Godſalige vrouwe: Ik weet wel dat ons geoorloft is te vlugten, en gy kont ook, wanneer 't u belieft, zulken middel wel gebruiken; maar mijn zaken zijn alzo gelegen dat ik het niet doen kan: ik ben aan een egten man verbonden, en heb eenentamelyken hoop kinderen: Daar benoffens en weet ik niet, hoe mijn man, die nog vleeſchelyk is, myn vertrek verſtaan zou. Daarom heb ik beſloten, dat ik alle 't gene dat my God toeſchikken zal, om Chriſti en zijner eeuwiger waarheit wille lyden en uitvoeren wil.

Den derden dag van September, welke was de naatſte dag na dat *Robert Samuel* verbrant was, heeft menſe in een harde gevankeniſſe gelyt, en dewyle zy wat teer waren, viel haar de harde gevankeniſſe met den eerſten zeer bezwaarlyk. Boven dat hadde des Bierbrouwers huisvrouw groote inwendige aanvegtinge.

Maar de Heere Chriſtus heeft zijne arme dienſtmaagt met de oogen zijner barmhertigheit aangezien, en in zulken ſtryt niet verlaten, maar alzo getrooſt en geſterkt, dat zy na de langdurige gevankeniſſe eene gewiſſe verloſſinge verwagt heeft. Eindelyk hebben zy in 't laatſte van *Februari*, of in het begin van *Maart*, als andere ſchryven, te Ipswig een ſalige verloſſinge bekomen alwaar zy met vuur zijn verbrant: maar triumpheren nu met Chriſtus in zijn eeuwig Koninkryk.

WILLEM TYMS en andere.

ALhoewel in de dagen van de goddelooſe Koninginne *Maria* van Engelant de openbare oeffeninge der Religie, en 't gebruik der Kerken den geloovigen gewyger en verboden was: zo is 't nogtans datſe hebben bedekt-elyk by malkanderen verſamelt, zo in huiſen, als boſſchagien, om te hooren de ſtemme van haren waaragtigen Herder *Willem Tyms*: want 't is geſchiet in 't jaar onſes Saligmaker vyftien hondert ſesenvyftig, dat daar waren twee ſermoenen gepredikt in de boſſchen by Hocly in 't lantſchap van Eſſex, alwaar meer als honderd van de geloovige verſamelt waren. Maar de Duivel niet lydende dat zijne werken der duiſterniſſe door het licht des Euangeliums zouden ontdekt worden, 1 55
heeft korts daar na (door eenige van zijne inſtrumenten) dit ter oore gebragt van een vervolger genaamt *Tyrell*, die deſe boſſchen toe kwamen. Deſe man hielt zig zelven daar over zeer kwalyk, dat zijne boſſchen met de predicatie van 't hylige Euangelium zouden beſmet worden: aangezien hy ook een Juſticier was, die, uit bevel van de Koninginne, geordonneert en geauthoriſeert was, om de verkondiginge des hyligen Euangeliums te onderdrukken.

Hierom was hy van ſtonden aan in het geweer om haar te verraſſchen en te ſtoren: en heeft zijne dienaars uitgeſonden om den Leeraar *Willem Tyms* te vangen: welke voor hem gekomen zijnde, als hy hem gelaſtert en geſcholden had, begon hy van zijnen Afgod te ſpreke die in 't boſch was, zeggende: My dunkt als dat ik dat gebenedyde beelt aanzie, dat ik dan terſtont in mijn herte beroert worde, om op God te denken. Waarom, zyde *Tyms*, indien een Afgod, die met de handen der menſchen gemaakt is, u van God indagtig zoude maken; hoe veel te meer behooren dan zijne ſchepſelen (als een menſche, die God na zijn evenbeelt geſchapen heeft, of de bloemen op de velden) u van God indagtig te maken? Doen hy zag dat zijnen mont geſtopt was, wert hy toornig en noemde hem een verrader. Hoe zo, zyde *Tyms*, hebt gy zelve deſe waarheit niet toegeſtemt in den tyt van Koning *Eduardus de Sesde*? Neenik zyde *Tyrel*, ik en heb het nooit met myn herte gemeent.

Verdraagt my dan, antwoorde *Tyms*: want ik en ben geen verrader. Maar als hy niet en wiſt hoe hy hem onderſoeken zou, en na dat hy hem op alle vragen overtuigt had, zo ſont hy hem na *Boner* den Biſſchop van Londen. Aldaar gekomen zijnde, heeft hy desgelyks hem geſonden by *Stephanus Gardiner*, Biſſchop van Winchester: Deſe wierp hem ten eerſten in een gevankeniſſe, genaamt des Koninks Berg: en na dat hy aldaar een langen tyt met andere geloovige, die om 't Euangelium in banden waren, gevangen gelegen had, zo heeft de Kanceliер haar lieden in de handen van *Boner* de Biſſchop van Londen overgelevert.

Als zy nu in *Boners* klaauwen gekomen waren, met de voorzyde geloovige, die by een ander vervolger, genaamt mijn Heere Biſſchop van Winchester uit Eſſex geſonden waren: zo heeft hy haar gedagvaart binnen de Conſiſtorie van *S. Paulus*, om geëxamineertte worden van wegen haar geloove, beginnende ten eerſten met *Willem Tyms*, zeggende, dat hy de voornaamſte verlyder was van dien hoop, en de gene die haar met ketterye beſmet had: en dat hy hem by aldien, zijn ſchult tot ſchade van andere niet geſtrekt en had, genade zou bewyſen: Voorts zyde hy, ik zoude u geſtraft hebben volgens den regel van 't Euangelium tuſſchen u en my; indien gy my geen gehoor gewygert had, ik en zou u niet alzo verlaten, maar een of twee by my genomen hebbe; en indien dat niet genoeg geweeſt en had, zo zoude ik het de gemynte gezegt hebben: maar gy blyft zo vaſt by u dwalinge, en u ſchult is zo openbaar, dat ik op een ander maniere met ute werk moeſt gaan: te weten, dat ik u ſondigende zou ſtraffen in aller tegenwoordigheit, op dat ook de andere vreeſe hadden: Hierom heb ik u alhier voor 't aangezigte van dit volk ontboden, op dat gy (by u voornemen blyvende) na u verdienſte mogt veroordeelt worden: ſpreekt nu voor u zelven. Doe antwoorde *Tyms*, en zyde: Myn Heere, ik verwondere my, dat gy ten eerſten met een leugen begint, gy noemt my de voornaamſte verlyder van dit geſelſchap, hoe onwaaragtelyk gy ſpreekt, zal hier namaals blyken. Daar en is niemant

1556. mant van deſe myne Chriſtelyke Broeders, dewelke alhier in banden zijn om het Euangeliums wille, of zy hebben belydeniſſe van 't geloove gedaan, eer ik haar kende: en hoe konde ik dan haar verlyder weſen? Laat de werelt dan oordelen hoe onwaaragtig gy my ſchent. Wat aangaat myn ſchult, die gy zo zwaar ſoekt te maken, oordeelt van my 't gene gy wilt, ik ben verſekert dat ik geen ander geloove en Godsdienſt voorſta, dan 't gene Chriſtus zelve gepredikt, de Apoſtelen getuigt, en de eerſte Kerke aangenomen heeft, en 't welk van alle de Apoſtoliſche en Euangeliſche Leeraars deſes Koninkryks onlangs is geleert geweeſt, die gy gebrant hebt, en nu ons bloet ook zyt ſoekende. Ik verſta dan, zyde *Boner*, dat gy voor geen verlyder en wilt gerekent zijn; wilt gy dan, gelyk een gehoorſaam kint, u zelven de H. Catholyke Kerke onderwerpen, op dat gy in genade aangenomen mogt worden: anderzins zal ik u veroordeele als een Ketter. Hier op heeft een van de geloovigen geantwoort: Myn Heere, gy en zyt geen regtveerdig Regter: want gy oordeelt na u eigen welbehagen, en niet na Gods woort: indien gy ons oordeelen wilt na den regel van het H. Euangelium, als dan zullen wy ons zelven u oordeel gewilliglyk onderwerpen. Maar de Biſſchop aldus in zijne konſcientie aangetaſt zijnde, begon hem te berispen: en zyde, dat, indien hy niet ſwygen wilde, dat hy nem zoude zenden daar hy luttel ruſte zou hebben. En daar na begon *Willems Tyms* wederom aldus te antwoorden: Ik en twyffel daar aan niet, zyde hy, of ik ben een van de Catholyke Kerke: maar aangaande uwe Roomſche Kerke, gy hebtſe zelfs in den tyt van den Godſaligen Koning *Eduardi de Sesde* verzaakt en ontzegt: en zelve met een eed beveſtigt dat gy daar toe nimmermeer conſenteren nog haar voorſtaan wilt; maar nu, gantſchelyk tegen uwen eed, zyt gy de principaalſte die de Pauſelyke leere wederom aangenomen hebt, tegen dewelke gy en de Biſſchop van Wincheſter een boek geſchreven had, geintituleert *De vera obedientia*, dat is, van de ware gehoorſaamheit; in 't welke gy klaarlyk wederlegt de Opperhoogheit van den Paus, en zijn geroofde authoriteyt en magt: en nu verbrant gy de geloovige, om datſe de Paus voor haar opperſte Hooft niet en willen bekennen.

Daar na begon de Biſſchop tegen haar te zeggen: Gy roemt u zelven van wegen uwe wetenſchap, en gy en weet gants niet; gy ſpreekt van de Schriftuur, en gy lieden en weet niet wat de Schriftuur is; zegt my dog wat voor een ding het zy dat gy lieden Schriftuur noemt? Als doen antwoorde *Robert Drakes* op deſe godslaſterlyke vrage: Ik ben verſekert, zyde hy, dat het Nieuwe en Oude Teſtament Gods Woort is, om dat zy de menſchen hare eeuwige ſaligheit in Chriſtus wyſen: en daarenboven alle menſchen van een goddeloos leven, tot een ryn en onbevlekt leven, afroepen. Doen vraagde hy. En hebben ook de Hydenſche Schryvers de geboden van een goet leven niet geleert, zo wel als de Schriftuur, en nogtans haar Schriftuur en zijn niet voor Gods Woort gerekent? Hier op antwoorde *Tyms*, en zyde, dat het Oude Teſtament getuigeniſſe geeft van 't gene dat in het Nieuwe geſchreven is: en daar en wort anders niet in geleert, dan 't gene in de Wet en Propheten gepropheteert is geweeſt. Ik loogene het, zyde de Biſſchop; wat zegt gy dan? Ik zegge, zyde *Drakes*, dat de gene die den Geeſt Gods hebben, ligtelyk konnen onderſchyden, en oordeelen welke Gods woort is: want de

Ian 59. 21. Heere zegt, *Myn Geeſt, die by u is, en myne woorden, die ik in uwen mont gelegt hebbe, en zullen van uwen munde niet wyken, nog van de monde uwes zaats, nog van de monde uwes zaats zaats, ſpreekt de Heere, van nu aan tot in der eeuwigheit*: meenende hem te bewyſen, dat de gene die eenmaal den Geeſt Gods hadden, ligtelyk konnen onderſchyden en oordeelen Gods H. Woort van de Schriften, leeringen en geboden der menſchen: maar eer dat hy zijn meeninge uitſpreken konde, heeft deſe Godslaſteraar hem doen zwygen, en zijne woorden afbrekende, is voortgevaren om het vonniſſe des doots tegen haar uit te ſpreken: en begon te leſen eerſt de Artykelen van *Willem Tyms*, die hy hem tot een antwoort op zijn Paapſche argumenten en redenen in ſchrift gegeven hadde, die aldus luiden:

1556.

Ten eerſten: Ik gelove en belyde, dat ik een litmaat der algemyne Kerke Chriſti gedoopt ben, en dat als ik gedoopt wert met het element des waters en met Gods Woort na de inſettinge Chriſti, myn Peters en Meters voor my belooft hebben, dat ik de hylige Geboden Gods, midsgaders de Artykelen onſes Chriſtelyken geloofs, getrouwelyk onderhouden en gelooven zoude: dewelke ik hedensdaags geloove, en houde, en gelooven wil tot het laatſten toe: want de boosheit van den Paap die my gedoopt heeft, en konde het hylige Sacrament Gods niet verſwakken ofte kragteloos maken.

Item, ik geloove en belyde, dat Chriſtus heeft op der aarden een zigtbare Kerke, waar in Gods Woort opregtelyk en onvervalſcht wort gepredikt, en in dewelke de hylige Sacramenten ſuiverlyk bedient en uitgedeelt worden.

Item, ik belyde, dat in de ware Kerke Chriſti maar twee Sacramenten zijn, namelyk, den hyligen Doop, en het Avontmaal: en dat Chriſtus daar in tegenwoordig is op een geeſtelyke wyſe.

Item, ik belyde, dat de Roomſche Kerke zulks is, als de Kancelier *Stephanus Gardinerus*, Biſſchop van Wincheſter, en als *Boner* de Biſſchop van Londen in haar boek *De vera obedientia*, uitdrukkelyk beleden hebben. Ook gelyk *Johannes Balee*, in zijn boek genaamt het Beelt van byde de Kerken duidelyk verklaart heeft.

Item, ik belyde, dat de Miſſe een groote blaſphemie is tegen het lyden en ſterven van onſe eenige Hylant en Saligmaker Jeſu Chriſti.

Eindelyk belyde ik, dat in 't Sacrament des Avontmaals, niet en is weſentlyk, nog vleeſchelyk het lighaam Chriſti: maar gelyk zy lieden dat gebruiken, is 't een grouwelyke Afgod. En deſe waren de Artykelen waar mede *Boner* hem beſchuldigt hadde.

Als hy nu dit geleſen hadde, begon hy hem ernſtelyk te vermanen dat hy deſe ketterye zoude verwerpen, en voegen zig zelven by de Roomſche Kerke. Doen antwoorde *Willem Tyms*, en zyde, dat hy hem nimmermeer daar by zoude voegen: maar loofde den Heere voor deſen hoogen dag, in welken hy een getuige zyner waarheit zoude zijn, hopende dat God zijne vloeken in zegenen zou veranderen. Als hy nu zag dat hy zo ſtantvaſtig en onbeweeglyk by zijn gevoelen bleef, heeft hy hem eerſt ter doot veroordeelt. Daar na vraagde hy *Robert Drakes*, of hy tot zijn Moeder de Roomſche Kerke wilde komen? Neen ik, zyde *Robert Drakes*, gantſch niet, want ik verſmade en verzake dezelve, met alle haar werken der duiſterniſſe, gelyk ik den Duivel en zijne werken verzake. Doen heeft hy hem geſegent, gelyk hy *Willem Tyms* gedaan hadde. Eindelyk riep hy *Thomas Spurge* en andere drie Martelaren aan, en heeft haar ook verweſen om levendig verbrant te worden, om dat zy de voorgaande puncten voorſtonden, en om dat zy ter Miſſe niet komen en wilde: Deſe zyn vrymoedelyk by haar geloove gebleven, alzo dat hy haar

1556. t'ſamen in de handen van de wereltlyke Regters heeft overgelevert; in voegen dat deſe ſes vrome Martelaren met vrolyken gemoede, de belyniſſe haares geloofs binnen Smitsvelt te Londen in een vuur met de ſtortinge haars bloets hebben verſegelt, ter eeren Gods, tot beveſtinge van 't Euangelium Chriſti, en tot verheuginge en verſterkinge van 't geloove aller waarer gelooviger, den drieëntwintigſten *April*, in 't jaar van onſen eenigen Hylant en Saligmaker Jeſu Chriſti vyftienhondert ſesenvyftig.

Een brief geſchreven door WILLEM TYMS aan zijn getrouwe Suſter AGNES GLASCOCKE woonende te Hockly.

De genade, barmhertigheit, en vrede van God onſen Vader, Jeſus Chriſtus onſen Heere en eenigen Saligmaker, met de blymoedige vertrooſtinge van zijnen byligen en almagtigen Geeſt, tot voltbrenginge van zijnen byligen wille, en tot uwe eeuwige vertrooſtinge, zy met u lieve Suſter Glaſcocke, *nu en in der eeuwigheit, Amen.*

Lieve en welbeminde Suſter, ik mag u liever met regt een Moeder heeten dan Suſter, om de moederlyke ſorge die gy voor my draagt: waar over ik God danke, die u met zulken liefflyk herte begaaft heeft tot het vervolgde Euangelium Chriſti en tot zijn verdrukt kuddeken. Biddende God dat hy u, gelyk gy God ſaliglyk begonnen hebt, alzo nu ook wil verſterken, om meer en meer in zijne kenniſſe voort te varen, en nimmermeer wederom te rugge te zien: vreeſende nog vuur, nog zwaart, en als dan verſeker ik ulieden, dat gy niet verre te loopen hebt.

Alderliefſte, onthout wel 't gene dat ik u geleert heb, doe ik tegenwoordig met u lieden was: en desgelyks 't gene ik u ſchryve nu ik abſent ben. Wy zullen korts malkanderen wederom ontmoeten, met vrolyke groetinge. Op Vrydag naaſtkomende den twintigſten *Maart*, ga ik tot den Koolhuiſe van *Boner* de Biſchop van Londen, alwaar ik niet lange hope te blyven, of ik zal, mijne lieve Broeders en Suſters in Chriſto, korts navolgen, die in een vuurigen wagen ten hemel opgevoert zijn. Daarom neme ik nu mijn afſcheit van u, tot dat wy malkanderen ontmoeten in den hemel. Haaſt u, want ik heb een langen tyt na u gewagt, daarom om dat gy zo lange vertoeft eer gy beryt zyt, zo en kan ik u lieden niet langer wagten. Gy zult my vinden in het einde van mijn ryſe ſingende met vrolyken gemoede: *Hylig, Hylig, Hylig, is de Heere Zebaoth.* Spoeit u dan, mijn alderliefſte, en vertoeft niet op den weg, op dat u den nagt niet overvalle, en dat gy niet en wert buiten de deure geſloten met de dwaſe maagden. En nu, mijn lieve Suſter, tot een gedagteniſſe dat ik u lieden anders niet en heb geleert dan de waarheit, zo ſchryve ik alhier mijnen name met mijn eigen bloet, ook tot een getuigeniſſe van de eenvoudige leere, die ik u lieden voormaals geleert heb, verſekerende u lieden dat ik haaſt met de reſte van mijn bloet dezelve leere zal verſegelen. En aldus eidigende, de *Heere beſcherme u lieden van den Antichriſt en alle zijne valſche Propheten*, Amen.

Deſe woorden hier onder waren met zijn bloet geſchreven.

Weeſt gedurig in 't gebed. Bid in het geloove, en verkrygt u begeerte.

By my WILLEM TYMS gevangen in de Konings Berg, om het Euangelium Chriſti wille.

Een ander brief geſchreven door WILLEM TYMS aan zijn Suſter COLYSOXE, en ANNEKEN GLASCOCKE.

Genade en vrede van God den Vader der barmhertigheit, door de verdienſten zijns lieven Soons Jeſu Chriſti, onſen eenigen Saligmaker, door de inwendige en magtige werkinge van den vertrooſter den H. Geeſt, zy in uwe herten geſpeurt en bevonden, lieve Suſters nu en in der eeuwigheit, Amen. 1 ¶

Lieve en welbeminde Suſters, na hertelyke groeteniſſe dient deſen, om u liede volgens mijn ſchuldige pligt te vermanen, op dat gy liede u wagten zout van uwe vyanden de Papiſten, die eene argliſtigen Meeſter dienen: ja zodanig een, 1 Pet. die niet en ſlaapt, maar gaat om als een brieſſende Leeuw, zoekende wien hy verſlinde. Want uwe gevynſde vrienden en wereltſche medegeſellen, als zy zullen zien, dat gy lieden met haar tot den Tempel der Afgoden niet lopen en wilt, zal het haar teer vreemt zijn, dat gy niet mede en loopt in deſelve ongebonden overdaat (gelyk *Petrus* zegt) en daarom zullenſe u verſmade, vervolgen, en kwalyk van u ſpreken.

Maar, lieve Suſters, laat het u niet eens kwellen, nog en verwondert u daar over niet, want 't is om u te beproeven. Als zy u zulks voorhoude, denkt waarom het is, en om wiens wille gyſe zult wygeren, namelyk, om dat gy God niet verzaken en wilt, gelyk zy gedaan hebben: want den haat die zy u lieden toedragen, is om Gods woort wille, en alzo komt de zake God toe, en hy ſalſe wreken. Daarom, is 't dat gy verſmaat en gekwelt wort om zijnent wille, denkt u zelven de aldergelukkigſte te zijn: en is 't dat gy met de Patriarchen, Propheten, en Apoſtelen ook mede lyt, zo zult gy voorzeker mede deelagtig worden van dezelve vreugt die zy genieten. Gy hebt te voren gehoort uit Gods H. Woort, hoe wreedelyk de Tyrannen altyt de ware litmaten Chriſti hebben vervolgt; en gelyk Chriſtus getuigt, zy zullenſe vervolgen tot de voleindinge der werelt. Daarom, om u memorie te ververſchen, zal ik u indagtig maken van dien H. Martelaar *Stephanus*: dewelke, om dat hy de leere (om welkers wille wy nu lyden) gunſtig was, gemainctineert, en verdedigt heeft tegen de vyanden der waarheit, zo wert hy een laſteraar geheeten, en binnen Jeruſalem ter doot geſteenigt. De Apoſtelen van Act. 7. 15. Chriſtus waren door dit adderen gebroetſel op veelderleimanieren verdrukt. *Antipas* de getrouwe getuige Chriſti was te Pergamus gedoot. *Jaſon*, Apoc. om dat hy *Paulus* en *Sylas* ontfangen had, met eenige andere Diſcipelen en Leeraars Chriſti wert Act. geſleept voor den Raat en Synagoge te Theſſalonica, en beſchuldigt als een muitmaker en verrader tegen den Kyſer. 't En is dan geen wonder, indien wy hedensdaags aldus gekwelt werden, dewyle wy dezelve leere mainctineren, en de Leeraars der zelver gunſtig zijn Is 'er nu eenigen andeern loon voor de getrouwe Dienaren Gods, dan het gene in voorleden tyt geweeſt is: Neen het voorwaar, gelyk Chriſtus verklaart: Is het dat zy hem vervolgt hebben, zy zullen nootzakelyk zyne litmaten vervolgen: hebbe zy den Huisheere Beëlzebub geheeten, hoe veelte meer Matt. zijne huisgenoten: en gelyk Chriſtus zelfs getuigt, wy zullen gehaat worden van alle men- Matt. ſchen om zijns naams wille.

Het en is dan geen nieuwigheit, myn lieve Suſters, om te zien in deſe onſe dagen de ware litmaten Chriſti aldus getracteert en gehandelt, ſonder eenige redelyke of regtveerdige oorzake. Want zy alle onder hen moeten voor ketters gerekent worden, die de menſchelyke traditien en geboden niet navolgen willen. Alzo mogten zy Chriſtus ook een Ketter heeten, nademaal hy hare vuile Ceremonien niet geapprobeert nog voor goet gehouden heeft: want hy en heeft nooit in de proceſſie gegaan met een kaſuffel, kruis, of kandelaar: hy en heeft noit eenige beelden gewierookt, nog heeft voor haar noit eenige Latynſche Miſſen geſongen: hy en heeft noit in den

56. den Biegtſtoel geſeten, nog van 't Vagevuur gepredikt, of iet van eenige Pauſſelyke pardonnen geleert: hy en heeft noit de Hyligen aangebeden, nog Miſſe voor de doode gedongen: hy en heeft ons niet bevolen op een Vrydag of op een Vigilie, of in den Vaſten ons van vleeſch te onthouden: hy en heeft noit geen Donkermiſſen of Lichtmiſſen ingeſtelt: hy en heeft noit Kerke, nog Kelk, Aſchen, Palmen, Kandelaren, nog Klokke geweyet, Maar alle zulken ſtomme Ceremonien, zijnde niet van God ingeſtelt, noemt hy den ſuurdeeſſem der Pharizeen, dat is haar verdoemelyke
16 6. 12. 1. gevynſtheit, vermanende zijne Diſcipelen dat ſe
4. haar voor al daar van zouden wagten, vervloekende daarenboven alle de gene, die zulke gebrekkelyke ſchaduwen tot zijn hylig Woort zouden willen toedoen, en dat hy haar deel zal afdoen, uit het boek des levens. En d'Apoſtel *Paulus* betuigt, dat zy geen deel en hebben met Chriſtus, die zig zelven wederom wende tot kranke en gebrekkelyke inſettingen, en tot het jok der dienſtbaarheit.

Daarom, mijn lieve Suſters, aangezien dat onſe goede God, ons door 't licht zijns hylige Woorts verloſt heeft van alzulke duiſtere, ſtomme, blinde, en gebrekkelyke inſettingen: zo ſtaat dan in de vryheit, daar mede ons Chriſtus vry gemaakt heeft, en wort niet wederom met het jok der dienſtbaarheit bevangen. Maar laat ons altyt beryt zijn, verwagtende de toekomſte onſes Heren en Saligmaker Jeſu Chriſti: dewelke, gelyk *Petrus* betuigt, zal komen als een dief in de nagt:
24. 43. en onſe Hoofdman Chriſtus zegt, dat, hadde de huisheere geweten op wat tyt den dief komen zou, hy zoude voorwaar gewaakt hebben. Daarom, myn alderliefſte, hebt goeden moet, hoe zeer de werelt tegen u woeden: let wel tot u vertrooſtinge op de grondelooſe barmhertigheit Gods, die na zijn belofte om onſe zwakheit wille, de hitte des vuurs heeft verſoet; in voegen dat onſe Broeders die voor ons ten Hemel zijn opgevoert, veel meer een vreugde bevonden hebbe, dan een pyne of torment: en denkt ook voorwaar daar dat God u alzo genadig zal zijn, als hy daar alreede betoont heeft, op dat gy met den A-
8. 35. poſtel *Paulus* meugt zeggen, *Wie zal ons van de liefde Chriſti ſcheyden? Verdrukkingen, of benauwtheit, of vervolginge, of honger, of naaktheit, of gevaar, of ſwaart, gelyk geſchreven is, om uwent wille worden wy gedoot den gantſchen dag, enz.*

Daarom, mijn alderliefſte, is 't dat, om u leven te behouden, eenige van deſe ſchynhyligen u met haar na den Tempel der Afgoden tragten te brengen, zegt haar. Neen: want onſe Meſter Jeſus
10. 39. Chriſtus zegt, *Dat wie zijn leven zal behouden hebben, die zal't verlieſen*, en op een ander plaatſe zegt
9. hy tot onſer vertrooſtinge, *Daar en valt niet een haar van uwen hoofde ſonder den wille uwes Hemelſchen Vaders.* En weeſt niet van haar geſelſchap, die nog kout nog heet zijn, op dat God u
3. 16. uit zijnen mont niet ſpouwe: maar antwoort haar aldus, zeggende, dat de hylige Apoſtel *Paulus* ons
6. 14. beveelt, *geen ander jok aan te trekken met de ongeloovigen: want wat mededeel heeft de geregtigheit met de ongeregtigheit? en wat gemeenſchap heeft het licht met de duiſterniſſe? en wat eendragtigheit heeft Chriſtus met Belial? of wat deel heeft de geloovige met den ongeloovigen? of wat t'ſamenvoeginge heeft den Tempel Gods met de Afgoden? Want gy lieden zijt den Tempel des levendigen Gods: gelyk God gezegt heeft, Ik zal in haar woonen en wandelen, en zal haar God weſen, en zy zullen myn volk weſen. Daarom gaat uit het midden van haar, en ſcheydet u af, zegt de Heere, en taſt niet onryns aan, en ik zal u lieden ontfangen: Ende ik zal u lieden tot een Vader weſen, en gy zult my tot Sonen en Dogters weſen, zegt de Heere Almagtig.* Aldus, mijn alderliefſte in Jeſu Chriſti, gelyk ik begonnen heb, alzo eindige ik, u lieden biddende dat gy u wagten wilt van uwe vyande, nemende u kruice op, volgende uwen lydsman Jeſus Chriſtus na, door de enge poorte van vervolginge: als dan zult gy verzekert zijn, met hem te regneren en te triumpheren in zijn eeuwig Koninkryk, dat hy u lieden met zijn dierbaar bloet gekogt heeft. *Den welken met den Vader, en den Hyligen Geeſt, een eenigen en eeuwigen God, zy lof en prys in der eeuwigheit, Amen.*

1556.

By my Willem Tyms.

JOHANNES HULLIER, Dienaar des Woorts.

SO wanneer de Heere deſe weldaat en genade betoont aan zijne Martelaren, dat zy niet alleen de waarheit des hyligen Euangeliums beſegelen met haren bloede, maar datſe ook voor hare doot ſchriftelyk mogen getuigen, hoedanig dat zy in de leere der H. Schrift uur geweeſt zijn, en met wat wapenen dat zy gewapent zijn geweeſt, om andere geloovige en zig zelven mede te beſchermen: als dan is de Kerke Gods dobbele weldaat en genade van den Heere genietende. Alzo is de Kerke te Babram, onder het gebiet van Cambrige, en de heele gemeente aldaar, in den perſoon van hare getrouwe Dienaar *Johannes Hullier*, genoegſaam onderweſen en geleert geworden, om alle beſmettinge en Afgodendienſt te wederſtaan, en die te vervloeken, dewelke de waarheit eens gekent hebbende, de zelve met onregtveerdigheit onderdrukken, zig zelven voegende na alle veranderinge van Religie, na den wille van de gene die over haar in deſe werelt heerſchen: van welke menſchen niet alleenlyk het Koninkryk van Engelant, maar de geheele werelt vervult is, en hierenboven zijn zijne litmaten der Kerke door haars Herders exempel zeer wel gewaarſchouwt, hoe dat zy haar moeten wagten van de ſpotters, die met God, zijn hylig Woort, en met alle Religie ſpotten. Maar op dat wy te beter zouden mogen verſtaan, door wat geeſt dat deſe hylige man gedreven is geweeſt, zo heeft hy ons nagelaten een brief als een Teſtament, die hy in den kerker der Tyrannen geſchreven heeft. Den welken wy hier by gevoegt hebben, op dat een iegelyk Chriſten menſch zoude mogen zien, met wat een yver dat deſe goede man tot den waren Godsdienſt onſteken is geweeſt.

JOHANNES HULLIER over langen tyt gevangen, en nu veroordeelt ter doot om het getuigeniſſe onſes Heeren Jeſu Chriſti, tot het beele geſelſchap der Chriſtenen, en aan de beele vergaderinge der geloovigen: die by wenſche volſtandigheit des herten, en verſterkinge des Hyligen Geeſt, zo wel tot geſontheit des ligchaams, als tot ſaligheit der zielen, Amen.

VErvult zijnde van de vertrooſtinge mijner ſaligheit, en verſterkt door Gods Geeſt, mijn beminde Broeders in Jeſus Chriſtus (waar voor ik mijne Hemelſchen Vader eeuwigelyk danken zal) ze heeft my mijne konſcientie zo verre gebragt, dat ik my zelven niet en heb konnen onthouden, om aan u lieden deſe verklaringe te doen, door welke, indien dat gy zorge draagt voor uwe ſaligheit, gy vermaant zult worden van te vliede alle gemeenſchap der Papiſten, gedenkende de woorden van *Johannes*, de welke geſchreven ſtaan in zijn Openbaringe, *Is het dat iemant de Beeſte aanbid en haar beelt, en een merkteken neemt op zijn voorhooft, of op zijn regter hand, die zal ook drinken van den wijn des toorns Gods, van den louteren wijn geſchonken in den drinkbeker zijns toorns: en zal gepynigt worden met vuur en ſulpher voor de hylige Engelen en voor het Lam, en den rook haarder pyninge zal opgaan van eeuwigheit tot eeu-* Apoc. 14. 9. 10, 11.

wig-

1556. *JAN HULLIER in Engelant gevangen, is aldaar verbrant, levendig in 't vuur geſmeten zynde.* 1 §

Gewinzucht, doodsgevaar, noch baaſt vergangbaare eer,
Kon u beweegen om de waarheid te bewimpelen,
Godvruchtige HULLIER! gy hebt uws Heilands Leer
In herten zonder vlek en ſchyndeugds diepe rimpelen,
Door medewerking van Gods geeſt met vrucht geplant.
6 Zuiv're ſchets van een regtzinnig Predikant!

wigheit, en zy en zulle geen ruſte hebbe dag nog nagt, die de Beeſte en haar beelt aanbidden, en is 't dat iemant het merkteeken haars naams ontfangt. Broeders en gelovige Chriſtenen, ik bid dat gy liede door uwe voorſigtigheit wilt overdenken, welk deſe Beeſte zy, en wie die zijn die haar aanbidden, tot de welke de Engel deſe grouwelyke tormenten bootſchapt. Voorwaar deſe Beeſte, waar van ik hier ſpreeke, en is anders niet dan het vleeſchelyk ryk des Antichriſts, in het welke de Paus het Opperhooftſchap geniet, en bezit het ſouveraine gebiet met alle rappalie van zijne dienaren en valſche Propheten, dewelke, op dat zy hare groote weerdigheit zouden mogen maintineren en verſterken, nieten ontzien alle ongeſchiktheit aan te regten, op dat zy mogen geraken tot het gene dat zy voorgenomen hebben, vervullende de heele werelt met moorderyen en wreede dootſlagen, bedwingende alle menſchen hare inſtellingen en ordonnantien te ontfangen, welke niet alleenlyk met de Chriſtelyke Religie niet over een komen, maar die de zelve t'eenemaal verdrukken, en alle de gene die daar regtelyk tegen ſtryden. Deſe dan, die alrede de beſmettinge van deſe ſuperſtitien verloogent hadden, door het gehoor des Godlyken Woorts, en de kenniſſe zijns Zoons Jeſu Chriſti onſes Saligmakers, en daar na wederom gevallen zijn in delelve vuiligheit, en haar beſmetten door een vuile vynſinge, toonende een zake met uitterlyke werken, door vreeſe dat zy hatelyk zouden worden voor den menſchen, en verbergende een andere binnen hare herten: ik bid u, wat doen die anders dan de Beeſte aanbidden? Hier door gebeurt het, dat zy door een gevynsde gehoorſaamheit in eere houden, die anders niet weerdig en waren gegroet te worden, en voegen haar zelven by de Kerke der booſen, dewelke zy behoorden te haten en te vervloeken gelyk een ſpelonke van vrybuiters en moordenaars, en gelyk een bordeel of afgront van hoererye en alderhande ſchandelyke onſuiverheden des vleeſchs, enz. Eindelyk en behoorden zy niet alleen te vlieden 't gehoor van zulke ſtemme, die zo kwalyk over een komt met dat zoete accoort der H. Schriftuur, maar deſelve te haten en te wederſpreken met alle hare magt, gelyk ons de ware Herder van onſe zielen Jeſus Chriſtus, zeer wel in zijn Euangelium vermaant.

Vorders, de gene die alleen door den uitterlyken ſchyn zig zelven by de Papiſtiſche Religie voege, en deſelve gunſtig zijn, als of zy mede van deſelve Bende waren, en ondertuſſchen is het alleen de ſchaamte die haar belet Jeſus Chriſtus en zijn hylig Euangelium te belyden: wat doen deſe anders, dan het teken van de Beeſte op hare handen en voorhoofden dragen? Maar Jeſus Chriſtus en zal deſe vynſinge niet konnen verdragen, van dewelke hy zegt, *Die bem mijns, en mijner woorde zal geſchaamt bebben in dit overſpelig en ſondig geſlagte, diens zal bem de Sone des menſchen ook ſchamen, als by zal komen met zijne Engelen, in de heerlykheit zijns Vaders.* En daarom zegt de Heer door zijnen Propheet *Maleachi*: Vermaledyt zy de bedrieger. Gy zyt eens geroepen geweeſt tot 't licht en kenniſſe van zijn hylig Woort, en ſmaak van zijnen H. Geeſt, en tot de magt van te konnen komen tot het eeuwigeleven, maar zegt de Heere in zijn hylig Euangelium, *Niemant en is bekwaam tot den Koninkryke Gods, die zijne hand aan den ploeg ſlaat en agterwaarts ziet.* In deſer voegen d'Apoſtel *Johannes* ſprekende van de gene die zig zelve af keeren van de goede Leeraren der ware Religie,

Matt. 8.

Mal. 3.

Luc. 9.

Digitized by Google

56. gie, sluit haar opentlyk buiten het getal der goe-
1. Joh. 2. 19. de, zeggende, *Zy zijn van ons uitgegaan, maar zy en waren uit ons niet: want hadden zy uit ons geweest, zy zoude met ons gebleven hebbe, maar het is geschiet, op dat zy zouden openbaar worden, dat se niet uit ons en zijn.* Voorwaar, terwylen wy ons zelven veranderen in alderhande gedaanten en soorten van Religie, en door een gevynst koleur dragen een teeken in onse herten, en een ander op onse voorhoofden, zo en zijn wy in de waarheit niet. Want na het getuigenisse van *Paulus*, Eph. 5. 13. *Al dat openbaar maakt, is ligt.*

Daarom bidde ik u lieden, mijne Broeders, en bedriegt u zelven niet door de wysheit van dese werelt; dewelke een dwaasheit is voor God, maar versterkt veel meer uwe geesten door de zekere en onbedriegelyke getuigenissen der H. Schriftuur. Want al is het dat de genade en goetheit Gods haar oneindelyk uitstrekt over alle menschen; nogtans niet tegenstaande komt zy alleenlyk en eigentlyk tot de gene die met een vast betrouwen op God ondersteunt zijnde, stantvastig blyven tot den einde toe, niet aflaten goet te doen, maar zig zelven van dage tot dage te boven gaan, en meer en meer in alle deugt toe-
Openb. 10. nemen. Daarom past hier op zeer wel de passagie van de *Openbaringe Johannes, Hier is de lyt saambeit en't gelove der Hyligen.* Door welke woorden men genoegsaam kan zien, hoe dat God zomtyts voor een lange tyt gebruikt den dienst der tyrannen, en dat alleenlyk, op dat 't gelove en geduldigheit van de zijne te openbaarder werde. En indien dese twee deugden ons ontbreken, zo en moete wy geen gemeenschap verwagten met de hylige en
1. 8. gelovige. Maar, gelyk op een ander plaatse gezegt wort. *Den vertsaagden haar deel is in den brennenden poel met vuur en swlpher, welke is de tweede doot.* Maar zalmen zeggen, hoe dan? Zullen wy ons zelve met opgesetten wille in den doot werpen? Ik en rade dat niet, maar ik myne, indien wy willen deelagtig zijn der eeuwiger vreugt, zo moeten wy ons t'eenemaal gehoorsaam aanstellen, en ons Gods goeden en hyligen wille onderwerpen, die hier uitgedrukt wort in zijn hylig Woort: daar na moeten wy alle onse sorge op
1. 4. hem werpen, verzekert zynde dat alle goet toekomen zalden genen die hem beminnen. Nu dan, ziet hier wat hy ons gebiet, *Gaat uit van haar mijn volk, op dat gy hare sonden niet deelagtig en zyt, en van hare plagen niet en ontfangt.* Die dese vreesselyke stemme des Heere drygende en bevelende zal hooren, en weten dat zy niet is te ontvlieden, en nogtans deselve niet terstont en gehoorsaamt, wat neemt die anders voor, dan den Heere met
27. een opgesetten wille te temteren? Maar dat een iegelyk wel overlegge het gene dat de Wyseman zegt: Die het perykel bemint, die is weerdig dat hy daar in vergaat. Laet 'er dan niet wesen, dat u lieden zou bewegen, om hare zottigheden mede toe te stemmen. Gaat liever weg uit het midden van haar, en maakt geen compact met de onregtveerdige: ja zelfs en geeft geenderhande teeken met u lighaam, waar uit dat men zou mogen denken, dat gy hare dwaasheden gunstig zijt. Eert veel liever God (gelyk dat behoorlyk is) zo wel uitterlyk met den lighame als innerlyk met den geest.

Aangezien 't dan alzo is, zo moeten wy ons lighaam en zijnen wille, den geest onderwerpen en gehoorsaam maken, op dat het te vlytiger zy in die dingen, die de goetheit Gods van ons vereischt. Andersins en moeten wy niet verwagten,
1. 13. dat wy deelagtig zullen worden zijner beloften met de ware kinderen *Abrahams:* want, gelyk wy onderwesen zijn van den Apostel *Paulus*, de kinderen des vleesch en zijn geen kinderen Gods. Indien dat wy na den vleesche leven, zo zullen wy sterven, want de genegentheit des vleesch is 1556.
den doot, maar de genegentheit des geest is leven Rom. 7. 8.
en vrede: en laat ons weten dat het verstant des vleesch, vyantschap is tegen God, want't wort de Wet Gods niet onderdanig. De gene dan, die na den vleesche leve, en konnen God niet behagen.

Na dat ik u lieden, Broeders, nu ter tyt voorgestelt hebbe te verkiesen, welken weg dat gy liever hebt in te gaan: den engen weg die tot de saligheit lyt, of den breeden weg die tot't verderf lyt, in den welken de kinderen van dese werelt haar een wynig tyts verheugen. Wat my aangaat, lieve Broeders, beminnende u lieden welvaart en geluk, heb dese brief aan u lieden willen schryven, om u lieden te vermanen uit goeder affectie en Vaderlyke zorge, die ik voor u lieden saligheit dragen. Daarom hier door vermaant zijn, overlegt wel neerstelyk by u zelven wat weg dat gy wilt ingaan, en door wat middel dat gy kond komen ter saligheit, en verkrygen vrede voor uwe zielen. En aangaande alle 't gene dat ik u lieden schryve, dat ben ik beryt met inct en papier te besegelen, maar veel beryder het zelve met het uitstorten mijns bloets te bevestigen, als den dag mijner offerhande gekomen zal wesen, in den welken my dit tydlyk leven ontnomen zal worden, welke tyt niet verre van hier en is, zo ik versta. Daarom, beminde Broeders in den Heere, bevele ik u lieden onsen Broeder Jesu Christi wiens genade u lieden altyt by blyven wil, Amen. Bid en waakt, Bid en waakt, Bid den Heere, Amen.

Als nu dese getrouwen dienaar Jesu Christi een langen tyt gevangen gelegen had, en nu den tyt gekomen was, dat hy den Heere door't vuur zoude opgeoffert werden, zo is hy gelyt ter plaatsen daar hy zoude sterven, alwaar 't vuur al beryt stont, om hem daar in te verbranden, welke doot hy niet gevreest heeft om den name Christi te lyden: maar al eer hy zig ten vuure beryde, zo heeft hy een zeer schoon gebed gesproken, het welke getrouwelyk versamelt zijnde, wy hier by gevoegt hebben: want alzo hy de wreede doot voor zijn oogen zag, is hy op byde zijne knien gevallen, en zijne oogen opslaande ten Hemel, heeft hy aldus gesproken:

O Almagtige God, en barmhertige Vader, om wiens wille ik nu verlate die dingen die my alderliefst en weert zijn: Mijn Huisvrouwe, mijn Kinderen, mijn Ouders en Vrienden, en alle de pompeusheit van dese werelt: mijn eigen begeerlykheden en wellusten, (indien daar eenige wellusten in dese werelt zijn) en eindelyk ik nu beryt ben mijn leven voor u te pande te stellen. Laat het, O Heer, u nu gelieven door u groote goetheit en genade, my in dese mijnen stryt de genade te doen, dat niet van alle het gene dat ik verhaalt hebbe, my en belette desen stryt vlytelyk te stryden, tot besscherminge van u hylig Euangelium, weg werpende alle beletselen deser werelt. Ik bidde u dan, Oalter genadigste Vader, dat gy na uwe groote barmhertigheit my wilt bystaan met de kragt van uwen Hyligen Geest, en principalyk in myne laatste ure, als ik het aldermeest van noode zal hebben. Sent uwen Engel, om my met eene secrete vertroostinge te vermaken, om my te versterken met zijne hulpe, om my te gelyden in zo perykeleusen en slibberagtigen weg, op dat ik door de nauwe poorte mag komen in de verseekerde haven van uwe hemelsche ruste. Door welke poorte en weg onse eenige Saligmaker Jesus Christus, uwe eenige wel beminde Soon, voor ons allen nu alreede met kragt en gewelt ingetreden is, hebbende verkregen een heerlyke victorie, op dat by den weg te bekwamer en te ligter maken zou aan alle de gene, die door een ware en stantvastige liefde hem in desen weg zouden navolgen, niet aan de gene die het Euangelium alleenlyk in den mond hebben, maar die haar toonen Euangelisch te wesen, door een goet en hylig leven, en zig zelven zoeken gelykformig te maken aan 't Beelt uwes Soons, door een

1556. goede maniere van leven, door liefde, patientie, zuivere Religie, waarheit, getrouwigheit, en voorzigtigheit. Daarom werpe ik my zelven t'enenmaal onder u, O Vader van groote barmhertigheit, op niemant anders mijn hope en vertrouwen zettende, dan op u alleen, en op 't kruice, doot, en bloet onses Heeren Jesu Christi uwes Soons, door den welken de werelt my, en ik de werelt gekruicigt ben, niet anders soekende of begeerende dan de saligheit myner ziele, op dat ik met Christus mag leven, die myn leven is, myn weg, myn hope, alle mynen troost, eindelyk alle de vreugt mijns geests. O Heere, dat vreeselijk en brandende vuur zal my schynen te wesen een zware en grouwelyke zake: maar uwen almagtigen arm verleene my genoegsame magt om dit al t'zamen te konnen verdragen, op dat mijn ziele door uwe goetheit en genade behouden blyve, hebbende medelijden met my, O God, Schepper en regeerder aller creaturen! En om dat gy door uwe onuitsprekelijke goetheit my zo versterkt, en de couragie gegeven hebt, dat ik u alleen vreese, meer dan eenige tormenten, en dat ik alle mijn hope en betrouwen op u alleen stelle: daarom vergeve ik, in de tegenwoordigheit van dit volk, alle de misdaden die iemant tegen my zoude mogen misdaan hebben, ja ik vergeve 't haar van goeder herten: Engy, mijn genadige God, vergeeft my ook alle mijne schulden, en bedekt alle de misdaden van mijne wulpsche jonkheit, wist uit mijne ongeregtigheden, na de grootheit, van uwe genade en barmhertigheit, en zuivert my van mijne bedekte sonden, door den Heere Jesus Christus uwen wel beminden Soon, en door zijn dierbaar bloet, dat hy voor my onwaardig sondaar uitgestort heeft. Want alle onse goede werken en zijn van geener waarden, indien zy gewogen werden in de schale van uwe regtveerdigheit; evenwel, dewyl gy door uwen Hylige wille de goede werke geordonneert en geschikt hebt om daar in te wandele, tot bevestinge onses geloofs, en voor zo veel het ons betaamt deselve te volbrengen, zo moeten wy ons zelven daar toe poogen. En wy, dis dese goede werken zullen gedaan hebben, en zullen daarom niet laten onnutte knegten te wesen, niet met allen doende dat iet zoude mogen verdienen, maar alleenlyk dat wy schuldig zijn: en wat goet dat wy ook zouden mogen gedaan hebben, zo is het ons nogtans van noode, te roepen met den armen Tollenaar: O God weest my sondaar genadig: en dat wy alleenlyk genade zoeken in Jesus Christus, en niet in onse deugden, die anders niet en konnen geregtveerdigt worden, dan in onsen Saligmaker Jesus Christus. Waarom, O goede God, in dese doot, die ik om het getuigenisse uwes Euangeliums moet lijden, danke en love ik u, dat gy door uwen goeden wille my hebt belieft te roepen tot een zo grooten eere: verleenende my kragt en sterkheit, om 't zelve alles vromelyk voor uwen Name en waarheit te lijden. Want ik ontfange door een bysondere genade van uwe barmhertigheit en goetheit, alle dese volstandigheit en sterkte zo groot als zy is, en daar over danke ik u, en bekenne geerne dat ik dit alles van u, en niet uit my zelven en hebbe. Om dese oorzake wille, O Heere bidde ik u zeer hertelyk, dat gy alzo myne voetstappen wilt versterken, dat ik van den regten weg uwes willes nimmermeer af en wyke: maar dat ik, na dat desen loop des levens zal volynt wesen, in uwe eeuwige vrede mag rusten. Vermeerdert in my de gave van geduldigheit, zo vele als gy na uwe grondeloose wysheit weet dat ik van noode hebbe, en zo veel als my profytelyk is: want gy zyt alleen, O God, den gever van alle lydsaamheit en ootmoedigheit. En nu beffe ik op, uit gantscher herten, mijne handen en oogen, en geheel myn verstant tot den Troon van uwe genade, begeerende uwe hulpe en bystant in het midden van dese groote en zware verdrukkingen, en dat na de maniere die gy ons zelve geleert hebt. Nu dan, O Heere, doet na 't woort van uwe beloften, laat een klyne verkwikkinge van uwe goetheit mijn arme ziele, die zo benaut is, nu te bate komen: laat uwe sterkheit myne zwakheit ondersteunen; in voegen dat ik gewilligh- 15
lyk desen doot verdragende, die my beden beryt is, aan mijne Broederen een vast getuigenisse der waarheit mag agterlaten, gelijk voor my gedaan is door andere Broederen, dewelke stantvastelyk gestorven zijn, om den Name Jesu Christi uwes lieven Soons. Het is aan u, O eeuwige en zouveraine God, dat ik mijnen toevlugt neme, dewelke door een almagtige en onuitsprekelijke kragt, maakt dat dese wonderlijke groote des Hemels over ons uitgespryt is, dat alle creaturen onderbouden werden: welk gy alles uit niet hebt geschapen. Gy, die 't volk Israëls droogs voets door 't Roode Meer gelyt hebt, nog min of meer, dan of zy over 't vaste lant gegaan hadden: Gy die uwen Engel gesonden hebt voor haar aanschyn, om 't volk te verjagen uit het Lant van Beloften: Gy, die door uwen sterken arm de drie jongelingen gesont uit den barnenden oven getrokken hebt: die de hongerige kelen der Leeuwen gesloten, en uwen Dienaar Daniel van haar verlost hebt: die de uwe beproeft door 't vuur der verdrukkinge, niet meer of min, dan gelijk men 't gout zuivert in den oven, op dat de vuiligheden van hare verdorvene nature gezuivert werde, en dat zy mogen verkrygen eenen schoonderen glans, om weerdiger te verschynen voor u aanschyn: alzo is't dat gy niet toelaten en zult, dat zy meer verdrukt werden dan zy zouden konnen veraragen, maar geeft haar veel meer een gelukkige uitkomste in het midden van hare verdrukkingen, en doet dat met groote vrugt; 't zy, dat zy gesont en ongeschent ontkomen, of dat zy door lydsaamheit komen tot de kroone der victorie. Want daar en is niet onmogelyk, nog niet zwaar voor u, O Almogende God! die uwen getrouwen kampioen Stephanus onverwinnelijk gemaakt hebt tegen de tyrannye zyner vyanden, doen hy om de belydenisse Jesu Christi zoude gesteenigt worden: eindelyk, gy die verrykt zyt van genade en goetheit tegen alle de gene die uwen hyligen Name aanroepen in waren en sterken geloove, ik bidde en smeeke u uit gront mijns herten, u, O Prince en Heere boven alle Heeren, die van den beginne aan versterkt hebt alle de Propheten, en alle geloovige Hyligen, die om uwen hyligen Name de wreede doot en tormenten der tyrannen niet ontzien en hebben: dat gy my niet en ontrekt uwe gunstige hulpe, uwe barmhertigheit en Vaderlyke goetheit, in desen mijnen ellendigen staat: laat het veel liever uwen wille zijn, dese uwe belydenisse voor te staan in mijnen stryt, op dat uwe Soon Jesus Christus geëert en groot gemaakt werde in dit mijn ligbaan, dat nu den doot toegeëigent is. Ik en hebbe geen hope op mijn eigen zelven, maar alle mijn betrouwen is alleenlyk op u, die de doot in 't leven verandert. Ik en zie nu ook niet op eenig ander einde, dan alleenlyk dat de glorie van uwen name geëert en verklaart werde in dese vergaderinge des volks, tot grooten troost in Jesus Christus, die den beginner en volmaker is van ons geloove, en op dat alle volkeren hem met een accoort eeuwiglyk loven en pryssen, Amen.

Door dit gebed tot God, is het herte van *Johannes Hullier* in zulker voegen versterkt en getroost geworden, dat de wreede doot des vuurs, die hy geleden heeft, hem eenen lytsman geweest is tot het eeuwigen leven. Dese wreede doot des vuurs heeft hy met groote volstandigheit uitgestaan en geleden tot Kantelberg, in *April* vyftien hondert sesen vyftig.

CHRISTOFFEL LYSTER, Jan Macee, Jan Spenser, Simon Joyne, Richard Nicols, Jan Hamond.

EEn wynig tyt na de doot van de vrome Dienaars des Godlyken woorts *Robert Drakes* en *Willem Tyms*, die met andere Martelaren op Smitsvelt te Londen geëxecuteert waren: zo begonnen nu de vyanden der waarheit (na dat zy 't bloedige Placcaat van Koning *Philippus* en Koninginne *Maria* gekregen hadden) in alle plaatsen

1556. *CHRYSTOPHORUS LYSTER, JAN MACE, JOHANNES SPENSER, SIMON JOYNE, RICHARD NICOLS, en JOHANNES HAMOND, binnen Colchester openlyk verbrant.* 1556.

Gy hebt, ô dubb'le tritz van dierb're Kruisgenooten!
Geſtreeden om den Kroon des levens, wyl 't gemoed
Van waereldliefde ontlaſt, in 't midden van den gloed,
Wierd met een zee van trooſt en blydſchap overgooten.
O Wonderbaare kragt en werking van Gods geeſt!
Waar door 't godvruchtig hert voor dood noch rampen vreeſt.

ſen de geloovige te vangen, en haar met hoopen om te brengen. Onder andere waren, door de Graaf van Oxfort, deſe ſes vrome mannen gevangen, binnen het Bisdom van Londen, en ſtraks na *Boner* geſonden. Nu, om dat zy met hoopen na hem van alle kanten geſonden waren, en dat het hem zeer moeijelyk viel, om een iegelyk Martelaar beſonder te onderzoeken, zo heeft hy eindelyk by zig zelven gereſolveert, om haar negen artykelen voor te ſtellen, en by aldien zy haar daar na niet voegen wilden, datſe als dan ſonder eenige genade de wreede pyne des vuurs zouden ſmaken. Deſe dan voor hem gebragt zijnde in zijn huis te Fulham, ging hy terſtont in de Kerke, en ſtelde haar voor de negen navolgende artykelen, dat zy daar op ſchriftelyk zouden antwoorden.

Negen Paapſche Artykelen de geloovige voorgeſtelt, van wegen een Inquiſitie of onderzoekinge.

1. Dat gy N. in voorleden tyden ſtantvaſtelyk en volſtandelyk gelooft hebt, en nu ook te deſer tyt gelooft, dat daar maar een Catholyke Kerke is, in dewelke het geloove en de Religie Jeſu Chriſti waaragtelyk beleden, aangenomen, gehouden, onderhouden, en voor goet bekent is, van een iegelyk geloovige en ware Chriſten menſche.

2. Item, dat gy N. in voorleden tyt gelooft hebt, en nog gelooft, dat daar zijn in de Catholyke Kerke zeven Sacramenten, door God ingeſtelt en verordineert: welke door de toeſtemminge van de hylige Kerke, geapprobeert, ontfangen, en onderhouden zijn.

3. Item, dat gy N. in voorleden tyt gedoopt zijt in 't geloove van deſe zelvige Catholyke Kerke, belydende door den mont van uwe Peters en Meters, 't geloove en Religie Chriſti te onderhouden, verzakende aldaar den Duivel met zijne werken en opgeblaſentheit: en door dit Sacrament des Doops de Catholyke Kerke zyt ingelyft en een geloovig litmaat der zelver gemaakt.

4. Item, dat gy N. doen gy tot uwe verſtandige jaren gekomen waart, niet afgeweken en zyt van de profeſſie en geloove der zelver Kerke, nog en hebt geen mishagen in de zelve gehad, maar, als een geloovig Chriſten menſche behoort te doen, volherdende gebleven zyt in de zelve profeſſie den tyt van ettelyke jaren, waar door gy deſelve beveſtig hebt.

5. Item, dat gy N. alles niet tegenſtaande nu onlangs binnen den tyt van twee jaren, binnen de Stad en Bisdom van Londen van zommige deelen van de Catholyke leere en gelove afgevallen zyt, onder andere poincten hebt gy een mishagen gehad in de Miſſe, en ernſtelyk geſproken tegen de offerhande der zelver, het Sacrament des Altaars, en eenigheit der Kerke, blamerende en beriſpende de authorityt van den Roomſchen ſtoel, en het gevoelen der zelver.

6. Item, dat gy N. voormaals gewygert hebt, en te deſer ure wygert u zelven wederom te vervoegen en te verſoenen met de eenigheit der Kerke, erkennende en belydende dat de magt van den Roomſchen ſtoel onwettelyk is.

7. Item dat gy N. verſmadende 't Sacraficie der Miſſe, en 't Sacrament des Altaars, gewygert hebt tot de Kerke van uwe Parochie te komen, om Miſſe te hooren, en het Sacrament te ontfangen: en zegt uitdrukkelyk, dat in 't Sacrament des Al-

1556. taars niet en is weſentlyk nog in der daat het ware lighaam en bloet Chriſti: zeggende daarbeneffens, dat de Miſſe een Afgoderye en grouwel is, en dat in 't Sacrament des Altaars geen andere ſubſtantie dan alleenlyk het weſen des broots en wyns is, dewelke maar teekenen en zegelen zijn van het ware lighaam en bloet Chriſti, dat in den Hemel is, en geenſins onder de gedaante van 't Sacrament des Altaars.

8. Item, dat gy N. ontboden zijnde voor zekere Juſticiers en Commiſſariſſen, om uwe ongeregeltheit wille obſtinaat, hartnekkig, en moetwillig bevonden wert, alzo dat gy lieden door haar bevel tot my geſonden zyt om myn gevangen te worden, op dat gy door my meugt onderſogt worden, en op dat ik tegen u van wegen deſe misdaat procederen zoude.

9. Item, dat alle deſe beſondere voorgaande Artykelen waaragtelyk openbaar zyn, en u zelven niet alleenlyk befaamt en geſuſpecteert, maar ook daar aan ſchuldig kent. Daarom, nademaal dat gy waart en zyt onder dit gebiet en jurisdictie van my *Edmund Boner*, Biſſchop van Londen, en nu na d'ordeninge der Kerkelyke Regten voor my gedagvaart zijt, zo moet gy ook door my geſtraft en gecorrigeert worden.

De antwoorde van de voornoemde Martelaren op elken Artykel in 't beſonder.

Ten eerſten, op den Artykel van de Kerke, ſtemmen zy eendragtelyk toe, en accorderen, dat daar maar een algemyne Kerke is: *Johannes Spenſer* voegde nog daar by, dat de Roomſche Kerke geen deel van de Catholyke Kerke Chriſti is, nog dat zy niet en geloven, nog geloven willen, dat de Leere en Religie die in deſe booſe Kerke geleert en voorgeſtelt wert, den waren Godsdienſt is.

Op den tweeden Artykel antwoorden en zeggen zy, dat zy gelooven dat in de algemyne Kerke Chriſti maar twee Sacramenten zijn, namelyk, het hylige Sacrament des Doops, en het Sacrament des lighaams en bloet, Chriſti.

Op den derden Artykel belyden zy eendragtelyk, dat zy in 't geloove van de algemyne Kerke Chriſti gedoopt zijn, en dat hare Peters en Meters voor haar beleden en belooft hebben, gelyk in dezelve Artykelen wert begreepen.

Op den vierden antwoorden zy, datſe altoos volhert hebben, en tot nog toe volherden en continueren willen in de profeſſie en belydeniſſe des geloofs, daar in zy gedoopt zijn: *Richard Nicols* voegde daar by, dat hy veel duidelyker de waarheit zijner belydeniſſe in den tyt van Koning *Eduardi* geleert hadde, waar op hy zijn geloove getimmert hebbende, in 't zelve door Gods genade tot den laatſten toe volherden wilde.

Op den vyfden antwoorden zy, dat zy nog afgeweken, nog geſchyden zijn van 't algemyne geloove in Chriſtus, dat zy van te voren geleert hadden, hoewel zy bekennen dat zy voormaals ernſtelyk geſproken hebben, en nu te deſer ure ſpreken, met een groot mishagen, tegen de Miſſe en tegen het Sacrament des Altaars, verſekeren haar datſe niet en wilden komen om dezelve te hooren, nog daar aan deelagtig te worden: overmids dat zy geloofden, en nog gelooven, dat zy gepubliceert en gebruikt wert tegen de leere der hyliger Schriftuur, en alzo tegen de eere Gods waren ſtrydende. Daarbeneffens belyden zy dat zy geſproken hebbe tegen de geroofde authorityt des Roomſchen Biſſchops, als de gene, die een verdrukker is van de Kerke Chriſti, en de leere zijns hyligen Euangeliums, en dat hy geen authorityt in Engelant behoort te voeren. Van welk ſpreken zy geen leetweſen hebben, maar veel eer verblyt zijn.

Op den ſesden antwoorden zy, dat zy noit gewygert hebben, nog te deſer ure wygeren haarte verſoenen met de algemyne Kerke Chriſti: maar ter contrarie zeggen zy, dat zy nu of nimmermeer tot de Roomſche Kerken wilden komen, of geenſins bekennen de authorityt van den Roomſchen ſtoel; maar dezelve gantſchelyk verſmaden, om dat zy het Boek Gods (genaamt den Bybel) verboden en ter neder gedrukt hebben, en in plaatſe van dien de Babyloniſche Miſſe met alle haar Koopmanſchap verheven en opgeſet hebbe. 15

Op den ſevenden bekennen zy de kragt der zelver. *Simon Joyne* breeder verklarende, dat de oorzaak, waarom hy gewygert heeft deelagtigte worden aan haar bedrog, was, om dat de Geboden Gods aldaar gebroken, en de inſettinge Chriſti verar dert en te niete gedaan, en de Roomſche ordeninge en traditien in de plaatſe der zelver ingeſtelt waren. Voorts, aangaande het Sacrament des lighaams Chriſti, *Chriſtopherus Lyſter* zegt ſtantvaſtelyk, dat in het Sacrament des Avontmaals het weſen des broots en wyns zo wel na den hyliginge, als van te voren is, en dat in 't zelve niet is het ware lighaam en bloet Chriſti, nog weſentlyk nog ſubſtantielyk, maar dat 't alleen door het geloove wert ontfangen van alle de geloovige op een geeſtelyke en Sacramentele wyſe, belydende daarenboven dat de Miſſe geen ſoenoffer of verſoeninge en is voor de levendigen en dooden, maar een enkele en grouwelyke afgoderye.

Op den agſten zeggen zy, dat zy door de Officiers des Konings en Koninginne na de gevanke niſſe van Glocheſter geſonden waren, om dat zy ter Miſſe binnen haar Parochi Kerke niet komen wilden: en van daar waren zy door haar geſonden na den Biſſchop van Londen, om voor hem van wegen haar geloove onderſogt te worden.

Op den negenden belyden en accorderen zy eendragtelyk, dat alles wat hy daar in verklaart hadde waaragtig was, en dat zy onder het Bisdom van Londen waren.

Deſe antwoorden aldus gedaan zijnde, heeft haar de Biſſchop voor dien tyt ontſlagen tot den namiddag toe: En als hy gegeten hadde, heeft hy haar wederom binnen de Kerke ontboden: en aldaar gekomen zijnde, na dat hy hare artykelen en antwoorden door geleſen hadde, zogt hy allerlei middelen, om haar van deſe Chriſtelyke belydeniſſe af te trekken: maar merkende dat zy volſtandelyk bleven by 't gene zy beleden hadden, en haar niet en wilde keeren tot de eenigheit van de Roomſche Kerke: zo heeft hy vermetelyk het wreede vonniſſe des doots over deſe Godvrugtige mannen uitgeſproken, haar bevelende in het gewelt van de wereltlyke Regters, om levendig verbrant te worden, binnen de Stad van Glocheſter. Alwaar deſe vrome mannen ſtantvaſtelyk en blymoedelyk haar ſterffelyk leven in een vuur geeindigt hebben, ter eeren Gods, tot bebeveſtinge van de Leere des hyligen Euangeliums, en tot verheuginge van alle gelooviger, den agtienden *April* vyftien hondert ſeſenvyftig.

HUGO LAVEROCKE, Schilder, en JAN APPRICE, een blint man.

GElykmen niet genoeg en kan verwonderen over de groote en grondelooſe barmhertigheit Gods, dewelke uitkieſt (ſonder uitneminge der perſonen) zo wel de lamme, de blinde, en de kreupele, om zijn eere te verbryden en zijne waarheit te beveſtigen, als de ryke, de geſonde, en de magtige deſer werelt: alzo ook en kanmen niet genoeg met verwonderinge aanzien de onbarmhertige daden der Papiſten, namelyk, van *Boner* en zijne conſoorten, die haar wreetheit zijn toonende aan alderlei ſoorten der menſchen, 't zy lamme of blinde, 't zy jonge of oude, gelyk by deſe arme menſchen blyken kan, die, niet tegenſtaande hare gebrekkelykheit, zijn bloedige handen niet en hebben konnen ontgaan

56. *HUGO LAVEROCKE een kreupelen, en JOHANNES APRICE een blinden, drie mylen van Londen, gemartelizeert.* 1556.

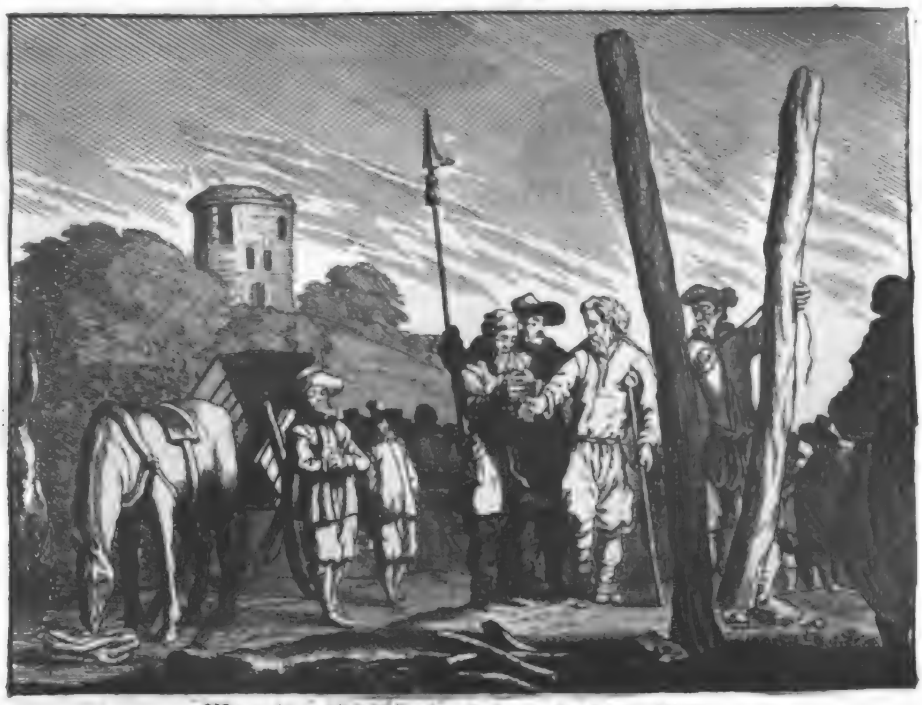

Wie meld, APRICE, hoe de kroon des levens blinkt
In uw gedachten, ſchoon gy moet uw oogen derven?
En gy ó LAVEROCKE! al zyt gy hier verminkt:
Gy zult, ó Helden! na veel boon en pynlyk ſterven,
Met vlugge voeten 't nieuw Jeruzalem van goud
Bewand'len daar de deugd voor eeuwig bruiloft houd.

gaan. Want *Hugo Laverocke*, Schilder, oud agtenſeſtig jaren, en kreupel, met *Jan Apprice* een blint man, door ſekere verſpieders, voor *Boner* de Biſſchop van Londen, en de Officiers des Konings en der Koninginne beſchuldigt zijnde, waren aangegrepen en gevangen, en na den Biſſchop geſonden, om van haar geloove onderſogt te werden. Als zy nu voor hem geſleept waren, binnen zijn Palys te Londen, heeft hy haar voorgeſtelt de negen voorgaande artykelen, gelyk hy de andere voorgaande gedaan had. Hier op hebben zy geantwoort gelyk *Chriſtopborus Lyſter*, *Johannes Mace* en de andere gedaan hadden: alzo dat zy wederom na den kerker geſonden zyn tot den negenden *Mey* toe. Als zy in de Conſiſtorie van Sinte Paulus Kerke ontboden waren, om haar artykelen nog eens te hooren leeſen, hebben zy alle argliſtigheit gebruikt om deſe ſlegte menſche te doen herroepen, inſonderheit haar gevoelen van 't hylige Sacrament des Avontmaals. Hier op heeft *Hugo Laverocke* eerſt geantwoort, en zyde: Ik wil blyven by mijne antwoorde, en by 't gene dat ik beleden heb; want ik en vinde niet in de H. Schriftuur, dat de Prieſters bevolen wert een ſtuksken broots over hare hoofden op te heffen, om aangebeden te worden. Doen keerde zig de Biſſchop na *Joban Apprice*, en vraagde wat hy wilde zeggen? Ik zegge (zyde hy) dat u leere, die gy lieden de menſchen leert en voorſtelt, en die de werelt zo aangenaam is, met Gods hylig woort niet over een en komt, en gy en zyt niet van de Algemyne Kerke Chriſti, want gy maakt bloedige wetten, om de menſchen te dooden om haar geloove, en aldus maakt gy de Koninginne tot uwen Beul.

Als hy de Biſſchop aldus in zijn konſcientie met deſe woorden aangetalt had, en heeft hy hare verwyſinge ter doot niet langer wille uitſtellen, want zodanig was zijne vierige liefde t'hemwaarts, dat hy zijne dienaren beval, dat zy na middag by hem te Fulham zouden geſleept worden, alwaar hy zijn middagmaal wilden eten: als zy nu na middag daar gebragt waren, ging hy van ſtonden aan (na zijn ſolemnele gewoonte) binne de Kerke om het wreet vonniſſe des doots tegen haar te prononciëren, en haar overleverende in de handen van de wereltlijke Regters, meende alzo zijne handen van haar te ontſlaan, maar en konde alzo zijne konſcientie niet ontlaſten voor 't regtveerdige oordeel Gods, van de ſchult deſes onnooſelen bloeds.

Deſe arme menſchen dan zijnde in 't gewelt van de wereltlyke Regter overgelevert, en waren niet lange met vreden gelaten, om aldaar te blyven, eer dat zy uit den kerker van Nieugat gehaalt waren, en op een Karre geſet, om gevoert te worden na Stratford bow, drie Engelſche mylen buiten Londen. Alwaar zy gekomen, en aan den ſtaak gebonden zijnde, *Hugo Laverocke* zijn kruk van hem werpende, vertrooſte zijn medegeſel, zeggende tot hem: Hebt goede moet, mijn lieve Broeder, want mijn Heer de Biſſchop van Londen is onſen Doctor geworden, hy zal ons by de terſtont geneſen, u van uwe blintheit, en my van mijn lammigheit. Aldus dan deſe twee hylige mannen, God met groot geduldigheit en vrolyken gemoede in 't midden des vuurs pryſende, hebben hare zielen den Heere overgegeven, door een levendig geloove in Chriſtus,

1556. dien zy ſtantvaſtelyk tot het laetſten toe hebben beleden: tot grootmakinge zijns hyligen naams, en tot haar eeuwige gelukſaligheit, den vyftienden *Mey*, ſeſtien hondert ſesenvyftig.

Des aanvolgenden daags, na dat de voorzyde kreupele en blinde man waren verbrant, zijn op deſelve wyſe, en om deſelve oorzake, te Londen op Smitsvelt verbrant, *Catherina Hut*, weduwe; *Johanna Hornes*, maagt; *Eliſabeth Thackuël*, maagt; *Margriete Ellis*, maagt.

Catharina Hut, en drie andere vrouwen.

In de maant van *Mey*, zijn *Thomas Drowry*, een blinde jongen; en *Thomas Croker*, te Glocheſter te gelyk ten vuure veroordeelt, om 't zelve getuigeniſſe der waarheit. Hare zielen bevelende in de handen hares Heeren Jeſu Chriſti.

Thomas Drowry, *Thomas Croker*.

Na de doot van de twee voorgaande, zyn te Beckles in Suffolke, in een vuur verbrant, *Thomas Spicer*, oud negentien jaren; *Jan Denys*, en *Edmund Poole*.

Thomas Spicer, en twee andere.

Den ſeſtienden *Juni*, zijn te Lewes verbrant, deſe navolgende perſonen, *Thomas Harland*, timmerman; *Jan Oswald*, Bouwman; *Toomas Avincton*, en *Thomas Read*.

Thomas Harland, en drie andere.

Den twintigſten *Juni*, zijn in deſelve ſtad Lewes, op gelyke wyſe, en om deſelve oorzake omgebragt, *Thomas Wood*, Dienaars des Goddedelyken woorts; en *Thomas Milles*.

Thomas VVood. *Thomas Milles*.

In de gevankeniſſe genaamt des Koninks Bench, is den vierentwintigſten *Juny* geſtorven *Willem Adberall*, Dienaar Jeſu Chriſti; des gelyks ook *Jan Clement*.

VVillem Adberall, en *Jan Clement*.

HENRICK ADLINGTON, Laurens Parnam, Henrick Wije, Willem Hallywel, Thomas Bowyer, Joris Searles, Edmund Hurſt, Lyon Caweb, Ruſe Jackſon, Jan Derifal, Jan Routh, Eliſabeth Pepper, Agnes George. Deſe dertien zijn alle in een vuur verbrant.

DE wreede magt van de vyanden des H. Euangeliums wieſch van dage tot dage in 't Koninkryk van Engelant, onder de regeeringe van de Koninginne *Maria*, niet alleenlyk tegen de vrome kampioenen en ſterke helden in den geloove, maar ook tegen de arme en eenvoudigen Chriſtenen, die zeer wynig tot den ſtryt waren beryt.

Wy hebben hier eenige, dewelke alle vreeſe van de lighamelyke doot overwonnen hebben: en belydende de ware Chriſtelyke leere, hebben deſelve met haar bloet verſegelt. Hare belydeniſſe is uit 't Engelſch vertaalt, als volgt.

Het geloove en hylige over een ſtemminge der gevangen Chriſti, gepreſenteert aan den Biſſchop van Londen tot Fulham, in de maant Juny, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert ſesenvyftig.

WY belyden alle, en gelove ſtantvaſtelyk, dat 'er maar een God is, levende in der eeuwigheit, van oneindelyke magt, wysheit, en goetheit, Schepper en behouder aller dingen, zo wel de zienlyke als onzienlyke: en dat in de eenigheit van zijn Godheit zijn drie perſonen van gelyke magt en weſen, ſonder vermengelinge der eigenſchappen, en ſonder eenige ongelykheit, te weten, de Vader, de Soon, en de H. Geeſt, gelyk alle ware Chriſtenen, en gelyk de Kerke Jeſu Chriſti, getimmert op Gods hylig woort, ons is onderwyſende, van welke Kerke wy ons zeggen en bekennen ware en levendige lidmaten te zijn, d'een aan d'andere vaſt gevoegt zijnde.

Wy belyden en geloove, ſonder eenigſins daar aan te twyffelen, dat de tweede perſoon in de hylige Drie-eenigheit, te weten, de eeuwige Soon van God de Vader, om onſer liefden wille, de menſcheit heeft aangenomen, in den buik van de gelukſalige Maget *Maria*, zijnde ontfangen van de eigen ſubſtantie der zelver Maget, door de kragt des H. Geeſt: En dat van het oogenblik aan zijner ontfanginge, de perſoon des Soons is onafſchydelyk vereenigt geworden, met de menſchelyke natuur in een perſoon, welke is Jeſus Chriſtus, ware God en menſche, wiens ryke zal weſen ſonder einde. 1556.

Wy belyden en geloove uit gantſcher herten de artykelen des Chriſtelyken geloofs, begrepen in het Symbolum, het welke gemeenlyk genaamt wort, den Credo, ofte, het geloove, en ook in het Symbolum beſchreven van Athanaſius.

Wy bekennen ook getrouwelyk, dat de vergevinge der ſonden, de verloſſinge, de regtveerdigmakinge, en de hyligmakinge, ons geheelyk en alleenlyk toekomen uit de loutere genade Gods in Jeſu Chriſti, verkregen door zijn doot en uitſtortinge zijns bloets, ſonder eenige onſe verdienſten of werke, hoedanig en hoe goet die ook ſchynen te zijn: Nogtans uit vreeſe dat 'er iemant mogte zijn, die ons kwaalyk zoude verſtaan, en meenen dat wy willen verloogenen en te niet doen alle goede werken: wy bekennen, dat alle menſchen door Gods woort gehouden zijn, goede werken te doen, niet om daar door mede te werken in hare ſaligmakinge, of iet daar mede te verdienen, maar om daar mede te betonen onſe gehoorſaamheit, door de vrugten des geloofs, op dat het licht van onſe goede werken alzo mag lichten voor de menſchen, dat God de Autheur der zelver daar door geëert en gepreſen werde. En delgelyks hebben wy een ſchrik van een doot geloove, daar *Jacobus* van zegt, 't welke geen goede werken heeft, die dat navolgen. Voorts zeggen wy, dat God ons om onſe goede werken ten uiterſten dage niet regtveerdig agten zal, want het alderbeſte werk, dezelve vergeleken zijnde met de ſuiverheit des Wets, zal bevonden worden, als de Propheet zegt, gelyk een beſmet kleet: het is dan alleenlyk om Chriſti wille, wiens dierbare doot, en volmaakte ſacrificie, is 't volkomen rantſoengelt voor de ſonden der werelt. Matth. 5. Jac. 2. Eſa. 64.

Wy gelooven ook, dat 't Sacrament des Doops, niet alleen en is een teeken onſer belydeniſſe, en een merk van onderſcheit, waar door de Chriſtenen van andere ongeloovige onderkent worden, maar dat 't ook is een merkzegel der wedergeboorte, door het welke, als door een inſtrument, de gene die den Doop regt ontfangen, de Kerke Chriſti ingegriffelt en ingelyft zijn: dat de belofte van de vergevinge der ſonden, en aanneminge tot kinderen Gods, hier door zienlyk beteekent, en het geloove beveſtigt worden: dat de maniere van de jonge kinderen in de Kerke te doopen, en dezelve Gode door gebeden te recommanderen, behoort voorgeſtaan en behouden te worden.

Alzo gelooven wy, dat 't Nagtmaal des Heeren niet alleen is een bloot teeken der eenigheit, welke de Chriſtenen onder malkanderen behooren te onderhouden: maar ook een Sacrament ofte teeken van onſe verloſſinge door den doot en lyden Jeſu Chriſti; invoegen, dat aan de gene die weerdelyk en met geloove dit zelve ontfangen, 't broot, 't welke zy t'ſamen breken, voor haar is de gemynſchap des lighaams Chriſti, en den drinkbeker der dankzegginge, voor haar is de gemeenſchap des bloeds Chriſti. En het en is van God niet beſloten, dat men 't zelve zoude bewaren en opſluiten, ofte dragen agter de ſtraten, of 't zelve boven onſe hoofde verheffen, om aangebeden te werden.

Wy gelooven ook, dat de hylige overdenkinge der eeuwiger predeſtinatie of voorſchikkinge Gods, en onſe verkieſinge in Jeſus Chriſtus, vol is van genoegelyke ſoetigheit en onuitſprekelyke

ver-

556 vertroostinge voor alle Godvrugtige persoonen, die in zig zelven gevoelen de werkinge des geests Gods, doodende de werken des vleesches en de aartsche leden, en haar verstant optrekken tot hemelsche dingen. Ten andere, dat dese kennisse ons grootelyks versterkt in't vertrouwen van onse saligmakinge, die wy hebben door Jesus Christus: Maar voor de curieuse en vleeschelyke menschen, die den Geest Christi niet en hebben, is het een perykeleusen Doolhof, door welken den Duivel zulke menschen kan om verre werpen, en in wanhope brengen, of verwekken om een ongebonde leven te lyden in alle vuiligheit.

Wy gelooven eindelyk, dat de offerhande, door Jesus Christus eenmaal gedaan, heeft voor eeuwiglyk de gramschap Gods ter neder gelegt, en voldaan voor de sonden der werelt, zo wel voor de erffelyke als dadelyke sonden: en dat 'er anders geen voldoeninge en is voor de sonden, als dese alleen. Daarom 't Sacrificie der Missen, in 't welke zy zeggen dat de Priester Jesus Christus opoffert voor de levendige en doode, is een seer perykeleuse bedriegerye, en zo verderffelyk, als er ooit iet gevonden is geweest.

Dese belydenisse des geloofs, was geteekent met de handen van alle de bovengenoemde personen. 1556.

Die gene, die dese belydenisse eerst uit het Engelsch handschrift, dat met haar eigen handen onderteekent was, in de Fransche taal overgeset heeft, schryft, dat hy de Martelaren al t'samen heeft zien verbranden, een halve myl buiten Londen, te Stratfordbouw, alwaar zy den name des Heeren grootmakende, gelyk ware getuigen Christi stantvastelyk in den Heere zijn ontslapen, den seevenentwintigsten *Juni* vyftien hondert sesenvyftig.

Na dat dese voorgenoemde dertien personen te Stratfordbouw waren verbrant, is den seevenentwintigsten *Juni*, in de gevankenisse genaamt des Konings Beng, in Southwarke, door gevonden *Thomas Parret* en den negenentwintigsten *Martin Hunt*, enz. en *Jan Norice*. *Thomas Parret*, enz.

Na de voorgenoemde zijn dese navolgende Martelaren, den dertigsten *Juni* te St. Emont Bury in Suffolkke, in een vuur verbrant, *Roger Bernare*, *Adam Foster*, en *Robert Jawson*. *Roger Bernare*, en twee andere.

Jan Carles is doot gevonden in des Konings Beng den veertiende *Juli*. *Jan Carles.*

JULIUS PALMER met twee andere tot Newbery verbrant.

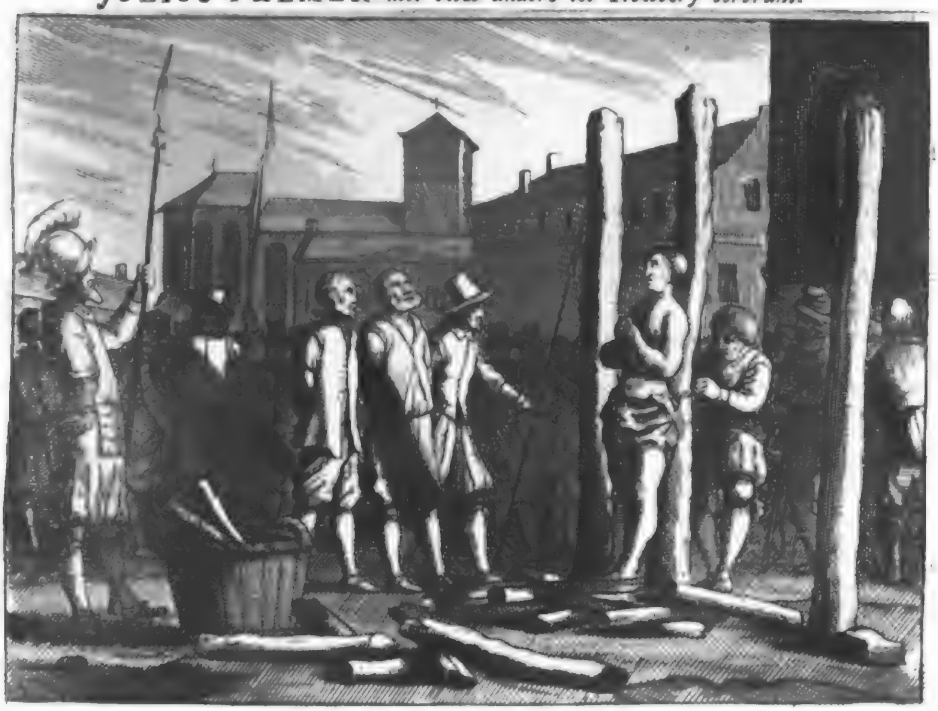

ô Licht van godsvrucht en geleerdheid! die de woede
Van 't Bygeloof ontvloed door Gods genadestraal,
Schoon 's Moeders baat uw met onmenschelyk ontbaal
Bejegende, geen nood: het strekte uw ziel ten goede;
Zoo zwigt geen palmboom, ô PALMER! voor de Orkaan.
't Heel al verdwyne en zink', de deugd zal nooit vergaan.

GElyk alle de werken Gods wonderbaarlyk zijn, in het roepen van alderlei soorten der menschen tot bevestinge zijner ongetwyffelder waarheit, die de vyanden der zelver soeken door alle middelen te vervalschen en te verdraajen, om het vleeschelyk Koninkryk des Antichrists op te rigten: alzo en is 'er geen exempel onder de gantsche bende der Martelaren, die in den tyt van de Koninginne Maria geleden hebben, dat weerdiger is aangemerkt te worden dan dit tegenwoordige, namelyk, dat een, die uitnemende Papist was, in de dagen van den Godsalige Koning *Eduardus de Sesde*, en zo obstinaat en versopen in de Roomsche superstitie, dat hy van alle Godsalige gebeden, en suivere predicatien een grouwel hadde, veragtende en vermydende de vrome Leeraars der zelver, zo dat hy daarom van alle vrome menschen gehaat, veragt, en met den vinger nageweson was: dat dese nogtans, zeggeik, in den tyt van de voorzyde Koninginne, doen

1556. doen de meeſte vervolginge geſchiet is, de wreede doot van de handen der Papiſten ontfangen heeft, om dat hy een vrome belydeniſſe der waarheit gedaan hadde.

Deſe was genaamt *Julius Palmer*, geboren te Couventri, alwaar zijn Ouders woonagtig waren, en zijn Vader hadde Burgermeeſter van de ſtad geweeſt; hy was van zijn jonkheit aan opgevoet in de Univerſityt van Oxfort in 't Collegie van Magdalena, in voegen dat hy door zijn vlytigheit geworden is een van de Regenten, en Leſer in Dialectica: Hy hadde een ſnelle en ſterke memorie, hy was kloek van verſtant, en ſeer wel geleert in de Latynſche en Griekſche talen En hoewel hy in zijnen laatſten tyt zig ſchikte tot de Theologie, nogtans heeft hy de voorgaande tyt door zijn neerſtigheit wederom ingehaalt: want hy gaf een klaar getuigeniſſe, indien de Heere hem 't leven langer gelpaart hadde, dat hy in de Godſalige kenniſſe alzo opgewaſſen en toegenomen zoude hebben, dat hy daar door een cieraat der Kerke Chriſti in zijn Vaderlant zoude hebben geworden.

Nu, 't is geſchiet, dat een wynig tyts eer de Godvrugtige Koning *Eduard* ſterf, te Oxfort zekere laſteryke en ſchimpige paſquillen op de muren geplakt, en onder het volk geſtrooit waren, die tegen Doctor *Haddon*, Preſident van't voorzyde Collegie, geſchreven waren. En niet wetende de Autheur der zelver, en om dat *Palmer* zo verbittert was tegen den waren Godsdienſt, hebben zy hem uit ſuſpicie geexamineert, dewelke niet alleenlyk dezelve ſtoutelyk bekent heeft, de zijne te weſen: maar ſprak daarenboven de Officieren aan met veel ſchimpige en veragtelyke woorden; alzo dat hy voor deſe misdaat, die hy tegen den Preſident bedreven had, was veroordeelt als een onweerdig lit, niet langer in dit Collegie te mogen weſen: maar voor deſe zijne Paapſche feiten (aangezien dat hy zo obſtinaat en hartnekkig daar in was blyvende) wert hy van zijn officie afgeſet en uit het Collegie gebannen.

Doen is hy een Schoolmeeſter geworden, ter tyt dat de Inquiſitiemeeſters hem wederom ingeſtelt hebben in zijn voorgaande officie, in 't beginſel van de regeeringe van de Koninginne *Maria*. Maar alsdoen was de Heere hem zo genadig, dat hy van een hartnekkig Papiſt een voorſtander der leere des hyligen Euangeliums geworden is: want ten eerſten, als hy in 't Collegie wederom ingezet was, heeft God alzo zijn herte bewogen, dat hy zeer vlytig is geworden, om te onderſoeken en te verſtaan, hoe en op wat wyſe de Martelaren gevangen waren, om wat Artykelen zy geleden hebben, en hoe zy zijn geſtorven: invoegen dat hy een Student op zijn eigen koſten expreſſelyk na Glocheſter geſonden heeft, om te verſtaan de maniere van *Mr. Hoper*, en op dat hy hem een waaragtig verhaal der zelver zoude brengen. Maar korts daar na is het gebeurt, dat hy de ervarentheit daar van met zijne eigen oogen te Oxfort gezien heeft: want als hy de vrome Biſſchoppen *Ridlee* en *Latimer* had zien verbranden, die ſtantvaſtelyk de waarheit met haar bloet verſegelt hadden, en hy wederom t'huis kwam, bewogen zijnde met compaſſie, heeft hy onder zijne medegeſellen deſe woorden uitberſtende geſproken: *O raſende wreetheit! O treurige tyranye, die meer dan Barbariſch is!*

Van dien tyt aan begon hy neerſtelyk de waarheit t'onderſoeken, en heeft tot dien einde een boek geleent van een Student in het zelve Collegie, welke was de uitlegginge van *Petrus Martyr* op den Sentbrief *Pauli* tot de *Corinthen*: en na dat hy van God ernſtelyk gebeden had, heeft hy de waarheit met groote blytſchap aangenomen: en na dat de Heere de oogen zijns verſtants geopent had, was hy zo yverig en ernſtig om dezelve nu te omhelſen, als hy te voren wel beryt was om dezelve te haten en te vervolgen: alzo dat hy eindelyk (door de genade God's) opwies tot zulken rypigheit en verſtant in de waarheit, dat hy niet gevreeſt en heeft de vonxkens daar van te ontdekken in zijn uitwendige handelinge. Want als hy ter Miſſe komen zoude om haar Paapſche grillen na te volgen, in 't buigen en ſlaan van zijn borſt, dewyle de Pape den Confiteor was zingende, maar inſonderheit doen hy zig zelven opwaarts en nederwaarts zoude buigen, als hy de Hoſtie was opheffende, is zijn herte zo ontſteken tegen deſe grouwelyke afgoderye, dat hy de walg gehad heeft van zodanige goddelooſe ſeden, en ging dikwils expreſſelyk uit de Kerke om dezelve te vermyden. 1556

Als hy nu zag dat hy van den Preſident en andere groote Meeſters daarom geſuſpecteert en gehaat was, die van te voren zijn voornaamſte en beſte vrienden waren, voelende op d'een zijde een grooten ſtryt en wroeginge der konſcientie, dat zijn nieuw leven en oude wandelingen niet en konde te ſamen accorderen en beſtaan: en vreſende op d'ander zyde, nu het wederom veel heeter geworden was als in de regeeringe van Koning *Eduard*, dat hy nu om de waarheit wille nog eens uit het Collegie mogt geſtooten worden; heeft ten laatſten gereſolveert liever het Collegie te verlaten, dan met ſchande uitgedreven te worden: en als hy van daar ging, gevraagt zijnde van een byſonder vrient (die hem geerne ter contrarie geraden zoude hebben) waar hy henen ging, en hoe hy leven wilde? Antwoorde hem en zyde: De aarde is des Heeren, en wat daar in is, ik wil my God en de wyde werelt bevelen: en laat de Heere zijn werk met my uitvoeren.

Aldus dan verlatende zyn Regentſchap, is hy daar na een Rector te Reading geworden, alwaar hy zeer bemint was van alle de gene die God vreeſden, zo om zijn geleertheit als om zijnen yver die hy tot de waarheit droeg: maar de Satan, die een vyant is van alle Godſaligheit, heeft etteliyke dobbele huichelaars van ſtonden aan tegen hem opgemaakt, die door haar gevynſtheit, en onder 't dekſel van eenen yver, die zy het Euangelium waren toedragende, gelyk zy hem zyde, hebben door haar ſchynhyligheit zijne ſecreten onderkropen; alzo dat hy zijne meeninge tegen haar heeft geopenbaart: want gelyk hy zelve zeer yverig ontſteken was met liefde tot allerley Goddelyke leere: alzo had hy ook een vierige begeerten om andere te trekken en te brengen tot de kenniſſe en profeſſie der zelver.

Deſe waren de gene die hem verraden hebben, en nemende haren tyt waar, hebben in zijn abſentie zijn Studeerkamer geplondert en namen zekere ſchriften daar uit, die hy tegen de Pauſelyke leere geſchreven had (maar inſonderheit een tractaatken tegen de wreede en onmenſchelyke tyrannye die zy tegen de hylige Martelaren bedreven hadden,) waar mede zy haar lagen in 't werk konden ſtellen, drygende hem datſe dezelve wilden overleveren in de handen van mijn Heeren den Raat van Engelant, by aldien hy zijne Schole niet overleveren wilde aan eenen die zy daar toe zouden ordineren. Uit vreeſe dan van haar drygementen is hy gedwongen om zijn Rectorſchap en Schole te verlaten, en om zijn leven te behouden is hy uit de Stad gegaan, en wiſte geen beter raat dan na Cuſſham te ryſen by zijn Moeder, meenende aldaar zeker gelt te ontfangen, dat zijn Vader by Teſtament hem nagelaten hadde: maar als hy zijn ellendige ſtaat aan

zijn

56. zijn Moeder te kennen gegeven hadde, in plaatſe van een ſegen heeft hy een vloek gekregen: want als hy by haar kwam, vallende op zijn knyen om haar ſegen of benedictie te bidden (gelyk 't de gewoonte in Engelant is) antwoorde zy hem en zyde: Den vloek Chriſti hebt gy, en de mijnen, waar dat gy gaat. Doen antwoorde hy: Og lieve Moeder, u eigen vloek meught gy my geven, maar den vloek Chriſti niet, want hy heeft my alreede geſegent Neen, zyde zijn Moeder, gy zyt uit den ſegen Gods gegaan, als gy uit het eerweerdige Collegie van Oxford gebannen wert: en nu zyt gy ook om de ketterye uit Reading gedreven: Eilacy, lieve Moeder (zyde hy) zy hebben u daar over kwalyk geinformeert, want ik en was van daar nog verbannen nog uitgedreven, maar hebbe gewilliglyk het Collegie verlaten, nog ik ben ook geen Ketter, dewyle ik de ware leere niet wederſta: Wel zyde de Moeder, ik ben verſekert dat gy niet en gelooft als ik, u Vader, en uwe Voorvaders gedaan hebben: maar gy hebt dezelye leere aangenomen, die ons geleert wiert ten tyde van de Koning *Eduard*, dewelke een verdoemelyke ketterye is. Ik belyde (zyde hy) dat ik dezelve leere ontfangen hebbe, welke geen ketterye en is, maar de ſuivere waarheit, die van den tyde Chriſti af en zijner Apoſtelen is geleert geweeſt. Indien gy alzo gelooft (zyde zijne Moeder) maakt u van hier, en komt niet meer onder mijne oogen. Aangaande het gelt, dat gy meent dat uwe Vader u nagelaten heeft, ik en hebbe geen gelt nog goet voor een Ketter: Ik hebbe wel een buſſel houts om u te verbranden, maar anders en krygt gy van my niet. Og, lieve Moeder (zyde hy) hoewel gy my vervloekt hebt, nogtans wil ik God bidden, om u te ſegenen en te doen proſpereren alle de dagen uwes levens. En met zulke lieflyke woorden, en overvloedige tranen, die van zyne oogen waren vallende, is hy van zijn Moeder geſchyden; alzo dat hier vervult wert het gene Chriſtus gepropheteert heeft, zeggende, dat de Moeder tegen den ſoon zoude weſen.

Aldus dan van zijn Moeder wreedelyk verſtooten zijnde, en van alle zijn Vrienden verlaten, daar hy de meeſte vriendſchap meende te vinde, alzo dat hy niet en wiſte werwaarts hy zig wenden zoude: heeft nogtans ten laatſten by zig zelven beſloten hymelyk na Oxford te gaan, om te krygen brieve van recommandatie, van den Preſident *Mr. Cope*, om hem tot een Rectorſchap in de Provintie van Glocheſter, die ledig was, te verconderen. Maar eer hy derwaarts ging, met de brieven van den Preſident, is hy bedektelyk na Reading gegaan, om zijne boeken te halen, die hy aldaar gelaten hadde, en is gaan logeeren in den Kardinaalshoet, biddende zijn Weerdinne dat hy in een kamer ſtillekens by zig zelve mogt weſen, en dat zy niemant van zijne komſte te kennen wilde geven, nog iemant by hem laten komen: maar hy en konde zo bedektelyk niet komen, ofte dit addere gebroetſel hebben de weet daar van gehad, en zijn in den nagt met lanteernen en hellebaarden gekomen om hem van zijn bedde te doen halen: en om haren ouden ingekankerden haat te volbrengen, hebben hem ten eerſten in een ſtinkenden kerker geworpen, alwaar zy hem groote pyne aandeden: en na dat hy daar tien dagen gelegen had, heeft hem de Burgermeeſter na Newbery geſonden, op dat hy van de Inquiſitiemeeſters zoude onderzogt en geexamineert worden.

De examinatie en beſchuldinge van JULIUS PALMER voor de Inquiſitiemeeſters, genaamt Doctor Jeffrei, St Richard Abridges, Johannes Winchombe, en de Paſtoor van Engelsvelt, in de Choor van de groote Kerke te Newbery, den tienden July vyftien hondert ſeſenvyftig. 1556.

Jeffrey. Wy hebben zekere ſchriften en Artykelen tegen u ontfangen, van den eerweerdigen Burgermeeſter van Reading, en andere Juſticiers, waar uit wy verſtaan hebben, dat gy voor haar ontboden zijnde, van zekere ketterye zyt overtuigt, namelyk:

Ten eerſten, dat gy loogent de Opperhoogheit en authorityt van onſe Hylige Vader de Paus.

Ten Tweeden, dat daar maar twee Sacramenten zijn

Ten derden, dat de Prieſter in de Miſſe toont en opheft eenen Afgod, en om dieswille en wilde gy niet ter Miſſe komen, doen gy te Reading waart.

Ten vierden, dat daar geen Vagevuur is.

Ten vyfden, gy zyt een zaajer van tweedragt en oproer onder het volk, en zoekt te ſchyden de eenigheit die tuſſchen hare Majeſteit en hare onderdanen is. Zegt my, hebt gy dit fraay boek geſchreven tegen de Pauſelyke wreetheit, en ook deſe ſchoone veerſen *Epicedion* geintituleert?

Palmer. Ja: Ik hebſe geſchreven, en heb mijn proefſtukken uit de hylige Schrifture genomen.

Jeffrey. Ik zal u dezelve doen herroepen, en wringen een *peccavi* uit u leugenagtige lippen, eer ik met u gedaan heb.

Palmer. Hoewel ik van zelfs niet magtig en ben om iet te doen, nogtans gy, en alle mijne geeſtelyke en lighamelyke vyanden, en zijn niet magtig genoeg om zulks te wege te brengen, nog en vermeugt niet tegen den Almagtigen Geeſt Gods, door wiens magt wy de waarheit verſtaan, en te vrymoedelyker uitſpreken.

Jeffrey. Gy zyt vol des Geeſt, zyt gy met den Hyligen Geeſt vervult?

Palmer. Ja, myn Heere, want niemant en kan gelooven, 't en zy dat het hem door den H. Geeſt ingeſtort en gegeven wort, anderſins en kon ik geen waaragtig Chriſten worden; want daar is geſchreven: Zo wie den Geeſt Chriſti niet en heeft, die en komt hem niet toe.

Jeffrey. Ik zie dat u geen woorden ontbreken.

Palmer. Neen 't: want Chriſtus heeft ons belooft, dat hy ons niet alleenlyk overvloedige en hylſame woorden wilde geven, die wy ſpreken zouden, maar ook zodanige die de poorten der hellen niet en zullen overweldigen.

Jeffrey. Chriſtus heeft zulk een belofte aan zijn Apoſtelen gedaan, maar ik hope dat gy u zelven by haar niet gelyken en wilt.

Palmer. Neen, ik en wil my zelven in geenderlei wyſe by de Apoſtelen vergelyken, nog ook vertrouwen op myn eigen wysheit of verſtant, dat heel wynig is, hoewel ik verſekert ben, dat die belofte Chriſti toekomt allen den genen, die de waarheit Gods willen beſchermen en voorſtaan, in den tyt der vervolginge.

Jeffrei. Behoort deſe belofte u deſgelyks ook toe?

Palmer. Ja zy: want ik ben verſekert dat ſe in deſe ure my aanraakt, en zal door Gods genade blyken, zo gy my toelaten wilt met u te diſputeren voor dit volk, om te verdedigen alle 't gene dat ik geſchreven heb.

Jeffrey. Gy zyt een jongen, die ſonder baart is, die maar giſteren uit de ſchole gekomen is, en derft gy onderſtaan met een Doctor te diſputeren?

Palmer. Onthout, Heer Doctor, dat de Geeſt Gods blaaſt waar hy wil: dat hy uit den mont der jonge kinderen en ſuigelingen een magt heeft toegerigt: dat Chriſtus zegt, *Ik danke u, O Vader,*

1556. *dat gy deſe dingen voor de Wyſe en verſtandige verborgen hebt:* waar uit blyken kan dat God aan geen tyt, plaatſe, wysheit, verſtant, nog perſoon gebonden is: want hoewel uwe geleertheit en verſtant de myne verre te boven gaat, nogtans u geloove aangaande de waarheit, en uwen yver om dezelve te handhaven en te maintineren, is minder als den mijnen.

Jeffrey. Wel aan, gy zult verſtaan dat ik geen Commiſſie en heb met u te diſputeren, nog 't en is geen reden, dat wy in twyffel wederom zoude trekken die Artykelen en puncten, dewelke by onſe Moeder de hylige Kerke alreede gedebateert en ingeſtelt zijn, welke wy behooren ſonder waarom te gelooven: maar de oorzake waarom gy alhier ontboden zijt, is, op dat gy op ſekere Artykelen zout antwoorden: en voor eerſt, wat zegt gy van u Moeder de hylige Kerke?

Palmer. Door u hylige Kerke verſtaat gy de Roomſche Synagoge, die maar een particuliere Kerke is, van een hoop geſchoren Papen: maar ik geloove een hylige algemyne Kerke, niet om dat zy hylig is van wegen haar eigen verdienſten, maar overmids dat zy haar geloove op 't woort hares Bruidegoms Chriſti gefondeert heeft.

Jeffrey Hout op van uwe latteringe, en antwoort my directelyk, of gy by uwe ſchriften blyven wilt?

Palmer. Indien gy my bewyſen kont, dat daar in eenige ſententie begrepen is, die met Gods Woort niet over een komt, ik zalſe terſtont herroepen.

Jeffrey. Gy zyt een onbeſchaamt geſel: heb ik u niet gezegt, dat ik niet hier gekomen en ben om met u te diſputeren, maar om u te examineren?

Doe begon de Paap van Engelsvelt hem met zijn vinger te wyſen de Ciborie die in de Kerke ſtont, en vraagde hem, wat ziet gy daar?

Palmer. Ik zie een overhangſel van zijde, dat met gout geborduurt is

Pape. Maar wat is 'er in?

Palmer. Een ſtuksken broots, dat in een doekxken gewonden is.

Pape. Maar gelooft gy niet, dat alle de gene die het hylige Sacrament des Altaars ontfangen, eten het ware en natuurlyke lighaam Chriſti?

Palmer. Indien het hylig Sacrament des Avontmaals, na de inſettinge Chriſti ſuiverlyk wert bedient, als dan zegge ik dat de geloovige ontfangers eten en drinken het lighaam en bloet Chriſti tot haar eeuwige gelukſaligheit.

Pape. Wat zegt gy dog de geloovige ontfangers? Gy kont onſe oogen niet verduiſteren door uwe Sophiſterye: want allerly ſoorte van ontfangers, zo goede als kwade, zo geloovige als ongeloovige, ontfangen zy niet 't ware natuurlyk lighaam Chriſti, onder de gedaante des broots?

Palmer. Neen zy.

Pape. Hoe zo: kont gy my anders bewyſen?

Palmer. Daar is geſchreven, Wie my eet (zegt Chriſtus) die zal leven door my.

Pape. En leeſt gy ook niet, zo wie den naam des Heeren zal aanroepen, dat die zal behouden weſen? ergo, zijnder geen andere dan de Godſalige die den naam des Heeren aanroepen?

Palmer. d'Apoſtel ſpreekt van de geloovige.

Pape. d'Apoſtel ſpreekt desgelyks tot den *Corinthen* in het *elfde kapittel*, dat de godlooſe eten het ware lighaam Chriſti tot haar verdoemeniſſe.

Palmer. d'Apoſtel *Paulus* en ſpreekt niet alzo.

Pape. Hoe: zegt hy niet, wie mijn lighaam eet, of deſen drinkbeker des Heeren onweerdiglyk drinkt, die is ſchuldig des oordeels?

Palmer. Ik bidde u leent my u boek.

Pape. Neen ik.

Richard Abridge. Ik bidde u leent hem u boek: doe gaf hem den Pape zijn boek.

Palmer. Hier is geſchreven, *Wie dit broot eet, of deſen drinkbeker des Heeren onweerdiglyk drinkt, die is ſchuldig des lighaams en bloets des Heeren.* 1556.

Pape. Maar in de overſettinge van *Hieronymus* is 'er dit woordeken *Corpus* gebruikt, dat is het lighaam.

Palmer. Niet alzo, Heer Pape, gelooft zy God dat ik u mont met u eigen boek geſtopt hebbe.

Jeffrey. Daar is niet veel aan gelegen, of hy ſchryft broot of lighaam, want wy konnen u bewyſen, dat hy zijn lighaam gemeent heeft, en daar gy zegt, dat de gelovige alleenlyk eten op een geeſtelyke wyſe het lighaam Chriſti, dat is maar een blinde uitvlugt.

Palmer. Hoe zoude ik anders konnen zeggen?

Jeffrey. Gelyk de H Kerke ſpreekt, te weten, weſentlyk, lighamelyk, of ſubſtantielyk.

Palmer. Met zo goeden reden mag ik zeggen, onbetamelyk, grouwelyk, en ſeltſaamlyk.

Jeffrey. Gy ſpreekt als een boos menſche: Zegt my, is Chriſtus tegenwoordig in 't Sacrament, of niet?

Palmer. Ja, hy is tegenwoordig

Jeffrey. Op wat maniere, en hoe is hy tegenwoordig?

Palmer. Na een onuitſprekelyke wyſe, en gelyk de School-doctoren zeggen. *Modo ineffabili*, waarom vraagt gy my dan? Og, of God wilde dat gy een herte zo verblyt had om het zelve te gelooven, of dat ik een tonge had, die het zelve konde uitſpreken.

Jeffrey. Wat zegt gy van den Doop der kinderkens?

Palmer. Ik zegge, dat die over een komt met Gods Woort, en derhalven moet hy noodzakelyk in de Kerke gebruikt en onderhouden worden.

Jeffrey. Gy vergeet u zelven, nademaal gy ſchryft, dat de kinderkens konnen ſalig worden ſonder den hyligen Doop.

Palmer. Ja, zulks heb ik geſchreven, en zal het zelve voor goet maintineren.

Jeffrey. Hier uit volgt dan, dat het niet van noode is, langer in de Kerke gecontinueert te worden.

Palmer. U reden is valſch,

Jeffrey. En wilt gy daar by blyven.

Palmer. Ja, met de hulpe Gods.

Jeffrey. Schryft dat op Regiſtermeeſter.

Doen ſprak hem aan Heer *Richard Abridge*, en zyde: By zo verre gy u wilt na mijnen zin conformeren en voegen, en leetweſen hebben over uwe ketterye, ik belove u voor alle dit volk, dat ik u de koſt, boeken, en een hondert gulden 's jaars geven wil, zo lange als gy by my woonen zult, en is 't dat gy gezint zyt om te trouwen, ik wil u een vrouwe krygen, en u met een hoeve verzien die wel geſtoffeert zal worden.

Palmer. Ik bedanke u zeer, maar aangaande mijn geloove, ik en wil nimmermeer daar van wyken, ik hebbe mijn beneficie tot twee ryſen toe, om Chriſti wille verzaakt, en nu ben ik ook beryt met de hulpe Gods, zo 't hem belieft, om mijn zelve over te geven voor den name Chriſti.

Richard. Wel dan Palmer, ik merke dat een van ons twee zal verdoemt worden, aangezien dat wy zijn van verſchyden geloove, overmids dat ik verſekert ben, dat daar maar een geloove is dat ten leven en ſaligheit lyt.

Palmer. Og, mijn Heere, ik hope wy zullen by-de ſalig worden.

Richard Abridge. Hoe kan dit zijn?

Palmer. Seer wel, want gelyk het onſe genadige God belieft heeft my te roepen ontrent de derde ure des daags, dat is in de fleur van mijn jonkheit, doe ik maar vierentwintig jaren oud was;

Digitized by Google

1556. was; alzo hope ik dat hy u geroepen heeft of u roepen zal ter elfder ure uwes ouderdoms, en u geven het eeuwige leven voor u deel.

Richard Abridge. Wel, ſpreekt gy alzo, ik en twyffel niet indien gy een maant in mijn huis waare, gy zout my, of ik zoude u bekeeren.

Wincocome. Hebt medelyden met u ſchoone jonkheit, dewyle gy nu in den fleur uwes levens zyt, eer dat het te laat is.

Palmer. Mijn Heere, ik verlange na de ſpruitende bloemen die nimmermeer verdwynen zullen.

Winco. Is 't dat gy zo obſtinaat blyft, zo hebbe ik met u gedaan.

Als hy nu aldus geëxamineert en onderſogt was, wierp hy hem in een ſtinkende kerker, met twee andere ſlegte menſchen, met name *Jan Gwin*, en *Thomas Aſkine*, die zy verweſen hadden in de Conſiſtorie, en overgelevert in de handen van de Markgraaf om levendig verbrant te worden.

Des anderen daags, zijnde den elfden *July*, hebbenſe *Julius Palmer* wederom in de Kerke ontboden: op dat hy zekere Artykelen onderteekenen zoude, namelyk, dat de leere die hy voorſtont, een hatelyke, grouwelyke, verdoemelyke, ketterſche, en duivelſche leere was: maar *Palmer* heeft 't gewygert, en zyde, dat de leere die hy maintineerde een goede hylſame leeringe en op Gods hylige Woort gegront was.

Jeffrey. Wilt gy dan eenige genade hebben, zo herroept u ketterye.

Palmer. Neen, ik verzake den Paus, met alle zijnen aanhang, en alle zijne vergiftige leeringen en ketteryen.

Als hy dit geſproken hadde, hebbe zy het wreede vonniſſe des doots tegen hem uitgeſproken, en hebben hem in de handen van de wereltlyke Regters overgelevert, om met de twee andere in een vuur levendig verbrant te worden: het welke geſchiet op dien zelven dag. Nu, ontrent een ure, eer zy ter plaatſe ter executie gelyt werden, begon *Julius Palmer* zijn medegeſellen te vertroöſten, zeggende: Hebt goeden moet, mijn lieve Broeders, en verflaut u niet: onthoud wel de woorden van onſen Saligmaker Jeſu Chriſti, die
1 Joh. 3. 13. zegt aldus: *Salig zyt gy lieden als u de menſchen verſmaden en vervolgen, en alle kwaat tegen u ſpreken, liegende om mijnent wille: Verblyt en verheugt u,*
v. 4. *want uwen loon is groot in de Hemelen.* Ende, *En vreeſt niet die het ligbaam dooden, en daar na niet meer doen konnen.* Wy zullen ons leven in het vuur niet e- ynde, maar het is een doorgang tot een beter le ven, voor kolen zullen wy peerlen ontfangen, want de Geeſt Gods betuigt mede te deſer ure met onſe geeſten, dat ons in deſen avontſtont een lieffelyk Avontmaal in den Hemel beryt is, om zijnent wille die voor ons eerſt geleden heeft: Daarom, mijn Broeders, hebt goeden moet Met deſe en zodanige woorden heeft hy zijn onnooſele Broeders getroöſt, die met hem ter ſlagtinge geſchikt waren: alzo dat hy overvloedige tranen uit de oogen des volks die daar tegenwoordig waren gewrongen heeft. En even doen als zy een Pſalm waren zingende, zo kwam de Markgraaf, genaamt *Willem Raynford*, vergeſelſchapt met andere Officieren van de Stad, en een hoop gewapende mannen om haar uit de gevangeniſſe te halen en na het vuur te lyden. En gekomen zijnde ter plaatſe daar zy lyden zoude, zijnſe vlak neer op de aarde gevallen, en baden: Maar *Julius Palmer* heeft met luider ſtemme den 31. *Pſalm* geſongen, dewyle de andere God in 't hymelyk baden.

Als nu *Julius Palmer* opgeſtaan was, kwamen daar twee Papen agter hem, en vermaanden hem zijne ketterrye te herroepen, en zijn ziele te behouden: maar *Palmer*, zo haaſt als hy dat hoorde, zyde tot haar: Weg van my, weg van my, en verſoekt my niet langer: wykt alle van my die ongeregtigheit werkt, want de Heere hoort mijn weenen. En daar na hebben zy hare kleederen uitgetrokken, en gingen met een vrolyk gemoet na den ſtaak toe, en kuſten hem. En doe zy aan den ſtaak gebonden waren, keerde hem *Palmer* na het volk, om haar te vermanen, zeggende: Goede lieden, bid voor ons, op dat wy tot den laatſten adem volherden mogen: en om Chriſti wille, wagt u lieden van deſe vergiftige en Pauſelyke leeraars, die u lieden bedriegen. Als hy dat gezegt had, wierp een van de dienaren die daar by ſtont, een buſſel houts tegen zijn aangezigt, zo dat 'er het bloet op driederly plaatſen uitſprong: om welke daat den Markgraaf hem op den kop geſlagen heeft, dat het bloet daar uit liep, noemde hem daar benefiens een wreet menſche. Eindelyk, doen het vuur ontſteken was, en de vlamme rontom hare lighamen begon te ryſen, hebben zy haar handen na den Hemel opgeheven, en riepen met een zoete ſtemme, als of zy geen pyne gevoelt hadden: *Og, Heere Jeſu, verſterkt ons! Og, Heere Jeſu ſtaat ons by, Og Heere Jeſu ontfangt onze zielen!* En alzo hebben zy geduurig geroepen, ſonder haar eens te roeren, opheffende hare handen, ſlaande hare borſten, en riepen den name *Jeſu* aan, tot dat zy haar ſterffelyke leven in de handen van haren Schepper overgegeven hadden. 't Welk geſchiede te Newbery, den ſestienden *July* ſeſtien hondert ſesenvyftig. 1556.

Nu, onder andere dingen haars lyden is dit weerdig aangemerkt te worden namelyk, dat, nadien hare drie hoofden door de kragt van de woedende en verſlindende vlamme in een hoop by malkanderen gevallen waren, het welk wonderbaarlyk was om te zien, en dat het volk meende dat zy lange doot geweeſt hadden; zo heeft men *Palmer*, alseen die den uit ſlaap ontwekt was, roerende zijn tonge en kaken, ſubytelyk hooren roepen, *Jeſu*: En daar na verteert zijnde tot aſſche toe, heeft by God zijnen Hemelſchen Vader zo een blymoedige ziele gegeven, als eenige andere Martelaren die oit te voren tot de zelve eere geroepen zijn geweeſt, om voor zijnen hyligen Name te lyden. *God geve dat een iegelyk van ons met zodanigen geeſt, die in onſe herten werkt, moge verwekt worden, op dat wy ook ſtantvaſtelyk en vrymoedelyk in de beſcherminge en belydeniſſe des hyligen Euangeliums mogen blyven, tot den laatſten adem toe, Amen.*

Juſtus ut Palma florebit.

Dat is:

De regtveerdige zal bloejen gelyk een Palmboom.

CATHARINA CAMPHES, met haar twee dogters en dogters kind verbrant.

ONder alle byſondere Hiſtorien, die in dit Martelaarsboek worden verhaalt, gelyk vele zeer jammerlyk, beklagelyk, grouwelyk, en deerlyk zijn: alzo en is 'er bykans geen, die zo verre van alle compaſſie en medelyden verſchyden is, als deſe ombarmhertige daat der Papiſten, die zy tegen een arme Weduwe, en haar twee Dogters en een kindeken, in 't Eilant van Garnſey te St. Peters Haven bedreven hebben. Want deſe bloetdorſtige vyanden der waarheit, merkende dat deſe Godſalige vrouwen profeſſie en belydeniſſe deden van den waren Godsdienſt: zo wiſten zy geen anderen raat om haar lagen in 't werk te ſtellen, dan haar onregtveerdelyk te beſchuldigen met een tinne ſchotel, die in haar huis bevonden wert, waar uit het merkteken geſchrabt was. Daarom hebbenſe deſe vrouwen gevangen, overmids datſe in een huis t'zamen woonden, en alle hare goederen zo roerlyke

1556. *CATHARINA CAWCHES, met haar twee dogters tot St. Pieters Haven, in 't* 1556
Eylant Garnesey verbrant, met haar dogters kind.

Bloeddorſtige aart, moet gy op teed're vrouwen woeden,
En jong geboorenen? Geen bongerige Leeuw
Heeft ooit een welp vermoord. Zyn we in Manaſſes eeuw
Die zuigelingen wierp in Molochs beete gloeden?
Of by den wreeden Scyt die menſchenleeden knaagt?
Is 't mooglyk dat God deez' gruweien verdraagt.

als onroerlyke geconfiſqueert, en in den kerker van het Kaſteel geworpen, alwaar zy een langen tyt in groote ellende en verdriet gelegen hebben, tot dat zy voor de Officiers des Konings op den Regtdag ontboden waren. En na datſe voor deſe Regters ſtrengelyk onderſogt en geëxamineert waren, zo werde zy van de gemeende misdaat onſchuldig bevonden, waar mede de godlooſe vyanden haar t' onregt beſchuldigt hadden: nogtans deſe onregtveerdige Regters (hoewel zy haar ſuiver van de voorgaande misdaat verklaart hadden, en dat niemant iet tegen haar konde bewyſen, en wilde haar geenſins los laten gaan, tot dat zy gedwongen zyn geweeſt om te appelleren aan 't getuigeniſſe van hare geburen: zeggende dan benefſens, dat by aldien zy iet hadden misdaan tegen de Regten van hare Majeſtyt (gelyk zy in der daat niet gedaan en hadden) alsdan waren zy beryt en gewillig om haar alle ſtraffe te onderwerpen, die zy op haar zouden leggen.

Als nu deſe atteſtatie van hare geburen voor de Regters overgelevert was, die na haar eigen ſin wert geſchreven, zo was daar in verhaalt, dat deſe vrouwen gelyk eerlyke lieden by haar geleeft hadden, dan alleenlyk datſe ter Miſſe niet en kwamen, nog haar de hylige Regten der Kerke niet onderworpen en hadden, maar anderzins, zy hadden zig zelven in alles vromelyk gedragen. Dit was het gene dat zy te voren wel meenden, want hier uit hebbenſe occaſie genomen, om een nieuwe zwarigheit op de hailen van deſe Godſalige vrouwen te dringen, en om haar bloet te ſoeken dat ſelve een andere maniere meenden te ſtorten; alſo dat deſe godlooſe Regters, om vrientſchap te maken met de Geeſtelykheit, deſe onnoſele vrouwen in de handen van de Papen hebben overgelevert, om van wegen haar geloove onderzogt te worden: en om hare zake te beter te vorderen, ſchreven zy een brief aan den Deken, genaamt *Jacobus Amye* en de andere Curateuren, die aldus was luidende:

Heer Deken, en gy andere Juſticiers binnen u geeſtelyk Hof en Jurisdictie, naar vriendelyke groeteniſſe zult gy lieden geliefven te verſtaan, hoe dat wy geinformeert zyn door het getuigeniſſe van ettelyke perſonen, die voor ons van wegen een inquiſitie of onderzoekinge gepaſſeert is, de welke *Catharina Cawches* en haar twee dogters haar onderworpen hadden, om haar t' onſchuldigen van een zekere misdaat: datſe nogtans de hylige ordeninge en geboden der Kerke niet gehoorſaam zyn geweeſt, vermydende en verzakende de Miſſe en andere Regten der zelver, tegen 't bevel van den Koning en de Koninginne. Derhalven, nademaal dat deſe zake is geeſtelyk en u officie toekomt, zo dragen wyſe u lieden over, op dat gy lieden daar in meugt procederen na uwe diferentie, en dat met alle vlytigheit als mogelyk is. Hier mede bevelen my u lieden den Heere, die u de genade geven wil te doen het gene dat regt is. Actum den eerſten *Juli* 1556.

Als deſen brief en informatie ter handen van *Jacobus Amye*, en de Curateuren kwam, zo hebben zy deſe vrouwen van ſtonden aan, ſonder haar eenig te examineren verordineert, meenende dat het genoeg was om haar te verdoemen, aangezien datſe niet ter Miſſe en kwamen; en met alle haaſt londen zyſe wederom na den Baljuw en d'andere wereltſche Regters om verbrant te wor-

1556. worden: Maar doe de Baljou en de andere Justiciers verstonden datse by den Deken en zijne medegezellen niet onderzogt en waren, van wegen haar gelove; zo en wilden zy op dien dag niet in het Regt zitten, maar stelden den tyt uit tot dat zy haar wederom by den Deken en Curateuren gesonden hadden, en dat zy van haar geloove onderzogt waren; alzo dat dese vroulieden nog eens uit de gevankenisse gesleept, en voor den Deken geëxamineert zijnde, wederom by den Baljou gesonden zijn geweest, met een Latyns vonnisse, onderteekent by de Geestelykheit, het welk in 't Nederlants vertaalt zijnde, aldus luit:

IN 't jaar duisent vyf hondert en sesenvyftig, den veertienden *Juli*, is in de Kerke van St. Pieter, binnen de stad van Portu Petri in Eylant van Garneley, door my, myn Heer den Deken, onderzoek gedaan van 't Catholyke geloove, over de Kerkelyke Sacramenten, te weten, over 't Sacrament des Doops, des Vormsels, der Biegte, des Priesterschaps, des Houwelyk, over 't sacrament des Altaars, en het laatste Olysel: Daarenboven over de Ceremonien der Kerke, en van de eerbiedinge en reverentie der Maget *Maria* en andere Hyligen, van Misse en hare kragt, en dat aan den persoon van *Catharina Cawches* en hare twee dogters, geheeten *Wilmina*, en *Perotina*, zo wel besonderlyk als t' zamentlyk, volgende den gemeenen weg des Regts. En al is 't dat wy haar lieden dikwils gebeden en vermaant hebben, dat zy vergisfenisse zouden bidden en hare sonden belyden, zo hebben zy nogtans alles geloogent dat wy hier voren verhaalt hebben, en loogenen by desen, dat zy oit gesproken hebben eenig idel, onteerlyk, ledig, of onbehoorlyk woort tegen het Catholyk geloove, de Sacramenten en andere Ceremonien der Kerke. Daarom gehoort hebbende de loogeninge der voornoemde vrouwen, en de getuigenissen en eeden der getuigen door ons gezien, overleget en overwogen zynde; zo oordeelen wy, en bevinden ter opinie van alle de omstaanders, myn Heeren de Curateuren, en Vicarissen, *Catharina*, *Perotina*, en *Wilmina*, van Ketterseh gevoelen te wesen. Daarom leveren wy haar nu, myn Heere den Baljou, in uwe handen, gelyk wy haar ook te voren overgelevert hebben. *Thomas Coll* door bevel, *Johannes Alles*, *Guilelmus Panquet*, *Petrus Tardije*, en *Johannes Manatiel*.

Aldus waren dan dese arme vrouwen van den eenen godlooser hoop tot den anderen gesonden, tot dat zy eindelyk ter doot zyn verwesen geweest: want zo haast als de Baljou en andere dit vonnisse van de Papen gekregen hadden, zo hebben zy dese arme menschen van stonden aan uit den kerker gehaalt, om de voorgaande sententie te hooren lezen: en doen zy voor de Vierschare gekomen waren, zo baden zy dese bloedige Regters, dat zy haar eer doot niet veroordeelen wilden sonder haar beschuldigers voor den dag te brengen: want zy en wisten niet waar in zy misdaan hadden tegen de Regten van zijne Koninglyke Majestyt, of Koninginne, of tegen de ordeninge der Kerke, maar zouden geerne de Regten en ordonnantie van haar Majestyt gehoorsaam zyn, gelyk alle vrome onderzaten geobligeert waren te doen. Maar dit en konde haar niet te bate komen, want dese onregtveerdige Regters zyn voortgevaren om haar te veroordeelen, volgende 't vonnisse dat de Baljou tegen haar uitgesproken heeft, 't welk aldus luit:

Op huiden den zeventienden Juli, zo zyn voor my Helyer Gosseline *Baljou, in de tegenwoordigheit van dese navolgende personen*, Thomas de Vikke, Pieter Martine, Niclaas Cary, Jan Blundell, Niclaas Devise, Jan le Marchaant, Jan le Feaver, Peter Bonamy, Niclaas Martin, en Jan de la March *Regters*: Catherina Cawches, Perotina Massey, *en* Wilmina Gilberts, *veroordeelt en verwesen op huiden levendig verbrant te worden, tot dat zy tot assche verteert zyn, in de gemene plaatse der executie, midsgaders de confiscatie van alle hare goederen zo roerlyke als onroerlyke, tot behoef des Konings en Koninginne, na en volgens de kragt van een sententie der justitie my overgelevert door myn Heere de Draken en de Curateuren op den veertienden July: waar in zy voor Ketters zyn bevonden geworden.*

Na dat zy dit wreede vonnisse des doots tegen dese onnooselе vrouwen uitgesproken hadden, als zy merkten datte uit hare bloedige handen niet raken en konden: zo hebben zy aan den Koning, en de Koninginne, en haren Raat geappelleert, om haar leven te behouden, maar dese onbarmhertige menschen en wilden haar geen gehoor geven: alzo dat de Baljou (niet tegenstaande dese appellatie) haarlieden in de handen van zijne dienaars heeft overgelevert, om volgens den inhout van zijn voorgaande vonnisse geëxecuteert te worden.

Als nu den tyt om was, in den welken dese drie dienstmaagden des Heeren lyden zouden, zo waren daar drie staken gezet in de plaatse die zy tot haar Martelisatie geschikt hadden, han de middelste was de moeder gebonden, en aan haar regterhand stont haar oudste dogter, en haar slinkerhand stont haar jongste dogter. Als de Beul dat gedaan hadde, wierden zy verworgt, maar eer dat zy doot waren, is de koorde gebroken, alzo dat zy onder malkanderen midden in 't vuur vielen. Op dien tyt was *Perotina* haar jongste dogter zwanger, en ging op haren uitersten tyt in voegen, alzo zy op haar zyde vallende, daar een bedroefde en deerlyke zake geschiet is, niet alleenlyk voor de oogen van alle de gene die dit sagen, maar ook in de ooren van alle de gene die dese Historie lesen zullen: want door de kragt der vuurvlammen, is den buik van dese ellendige vrouwe geborsten, alzo dat haar kint, zijnde een schoone Soon, in het vuur gevallen is, dewelke straks door *Willem Hals* opgeraapt zijnde, wert op 't gras daer by gelegt. Daarna hebbende dit onnooselе lammeken opgenomen, en droegen het zelve by den Provoost, dese van stonden aan sont het by den Baljou, de welke een vonnisse daar over gaf, dat men dit arme bloeiken wederom na de plaatse der executie zou dragen, op dat het in 't vuur wederom geworpen, en met zijn moeder verbrant zou worden; in voegen dat dit onschuldige lammeke, dat noit de werelt gezien hadde, om te vervullen het getal van Gods Hyligen, is in zijn eigen bloet gedoopt, en by de een Martelaar geboren en gestorven, latende zig in de werelt na een deerlyk en beweenelyk exempel van de Herodische wreedheit, en noch dan onmenschelyke onbarmhertigheit der Papisten. *Ad perpetuam rei infamiam.* Tot eeuwige schande van hare daat.

Op dezelve tyt dat dese drie vrouwe met het jonge kint te Garsel werden verbrant, zijn insgelyks nog drie den Heere ten vuure opgeoffert, voor de goede zake, te Groenstad in Sussex, namelyk, *Thomas Dungate*, *Jan Foreman*, en Moeder *Tree*. *Thomas Dungate* en twee andere.

Den seventwintigsten *Juli*, is te Schefler verbrant, *Thomas More*, een Bouwman, oud ontrent vierentwintig jaren, om dat hy hout gezegt, dat zijn Schepper was in den Hemel, en niet in de Ciborie. *Thomas More.*

Den 29sten *September*, is te Brisslow, ten vuure veroordeelt, een zeer Godvrugtig en yverig persoon, genaamt *Eduard Scharpe*, oud ontrent veertig jaren. *Eduard Scharpe.*

1556. Na de Martelarye van den voorzyden *Scharpe*, is te Mayfield in Suſſex, den vierentwintigſten *September* verbrant, een die genaamt was *Foure*.

Foure.

Ten zelven dage zijn ook verbrant te Mayfield in Suſſex, *Jan Hart*, Schoenmaker, en *Thomas Raversdale*, Bode.

Jan Hart en een ander.

Den vyfentwintigſten *September*, is te *Briſtouw* gedoot een jongman, een Timmerman van zijn ambagt.

Briſtouw.

Den ſeventwintigſten *September*, zijn door 't vuur gedoot, om den name Chriſti, *Jan Horne*, en een Vrouwe, te Wotton Underhedge in Glocheſter.

Jan Horne, en een Vrouwe. Een Schoenmaker.

In de Maant van *October*, zijn ook om de belydeniſſe der waarheit verbrant in de ſtad Northamton, een Schoenmaker.

En *Willem Foſter*, *Alice Potkins*, en *Jan Archer* een Wever, zijn te Kantelberge verbrant.

Willem Foſter, en twee andere.

Fox zegt, dat in dit jaar vyftien hondert ſesenvyftig, om de Religie zijn omgebragt, meer dan agtenveertig perſonen, getrouwde, ongetrouwde, Mannen, Vrouwen, Weduwen en Maagden.

Hier eyndigen de Engelſche Martelaars des jaars vyftien hondert ſesenvyftig

Nu volgen de Martelaren in 't gemeen, van 't jaar vyftien hondert ſevenenvyftig.

ARNOUD DIERICKS.

1557. *Arnoud Diericks*, een Godvrugtig en eenvoudig man, geboren uit Weſt Vlaanderen een Lantman van zijn handelinge, is uit zijn Vaderlant vertrokken, om Gods woort in de Gemynte des Heeren te mogen hooren en daar na te leven. Zo is hy in Ooſt Vrieſlant by de geloovige gekomen, en daar een wyle tyts zeer vlytig en neerſtig geweeſt, om den wille Gods te leeren kennen, door de predicatie des Euangeliums.

Daar na is hy eenmaal wederom geryſt, om zijn vrienden in Vlaanderen te beſoeken, gelyk hy wel t'anderen tyden gedaan hadde: En als hy nu in 't wederkeeren was, zo zijn de Scharianten van Brugge uitgeryſt om een Kerkdief te zoeken (want de Papiſten vercieren haar Tempelen met gout en zilver, meenende dat God met zulke uitterlyke dingen vereert wort, die dog een Geeſt is, en in den geeſt gedient wil zijn: en daarom zijn hare afgodiſche juwelen dikwils den dieven tot roof) middelerwyl zijn dezelve in de Herberge gekomen, daar *Aarnoud* op dien nagt geherbergt was, en hebben hem gevangen, meenende zy hadden den dief gevonden.

Als hy nu gevangen was, hebben zy zijn paksken open gedaan, en brieven gevonden, welke ſommige Broeders uit Vlaanderen aan de Broeders van Embden geſchreven hadden. Doen bevonden zy wel dat hy den dief niet en was dien zy ſogten: maar beſchuldigden hem voor een Ketter, en deden hem van zijn geloove ondervragen. *Arnoud* bad haar, dat ſe dog wilden vertoeven tot den morgen, hy zou haar al belyden wat zy hem vraagden. Zo heeft hy op den zelfden nagt God vieriglyk aangeroepe, dat hy hem na zijn belofte wilde geven zijnen Hyligen Geeſt, die door hem mogt ſpreken, om de Euangeliſche waarheit te betuigen. Als 't dag was, zijn by hem in de gevankeniſſe te Brugge gekomen, vier Monnikken, en hebben hem van zijn geloove ondervraagt, 't welke hy met groote vrymoedigheit bekent heeft, en met de Schriftuur het valſch geloove en de verſierde Sacramenten en Ceremonien der Papiſten wederlegt. Het was wonder om te hooren, hoe eenvoudelyk en lieflyk dat hy op elk artykel de hylige Schriftuur voortbragt: zo dat een iegelyk die 't hoorde, des verwonderde.

Zy ſagen dat hy een lantbouwer was, dat hy in geen Hooge Schole geſtudeert en had: en merkten nogtans dat de Monnikken (die als Geleerde geagt waren) hem niet en konden wederſtaan, maar zelve van hem met de Schriftuur overwonnen en beſchaamt gemaakt waren. Zo zydenſe: Hy moet den Duivel in hebben, hoe zou hy alzo de Schriftuur weten. Na dat nu de Geeſtelykheit dikwils met hem gehandelt hadden, en inſonderheit van dien artykel, te weten, of ook de Hyligen onſe Advocaten, Voorbidders, of Middelaars by God zijn: en alzo *Arnoud* Chriſtus zijn behoorlyke eere gaf, die geen creaturen toe en komt; (want Chriſtus alleen onſe Middelaar, Advocaat en Voorbidder by den Vader is) zo is hy veroordeelt by vonniſſe, dat hy verbrant zou werden; welken doot hy met groote en wonderlyke ſtantvaſtigheit geleden heeft. Zo heeft hy dan de eere des Soons Gods met zijn doot betuigt, en is ontſlapen in den Heere, 't welk geſchiet is in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert ſevenenvyftig, den tweëntwintigſten *Maart*, te Monikeree in Vlaanderen, daar hy eerſt aangegrepen en gevangen was.

1557.

Mr. PHILIBERT HAMELYN, met noch eenige andere.

ONder de gene, die in deſe tyt het Euangelium Jeſu Chriſti in Vrankryk met groote beſwaarniſſen hebben verkondigt, en is Mr. *Philibert Hamelyn* de minſte niet geweeſt. Want als hy in het eerſten een Monnik was, en daar na tot beter kenniſſe kwam, is hy na Geneven getogen, om een beteren gront der hyliger Schriftuur te verſtaan. Zyn eenige en meeſte verlangen was, dat hy de Kerke Chriſti geerne wilde dienen: Daarom liet hy hem in de Drukkerye gebruiken, daar men den hyligen Bybel drukte, in welken dienſt hy zig wel gekweten heeft. En op dat de Francoyſen zijne lantslieden te meer gebetert mogte werden, ryſde hy in Vrankryk, om haar den weg der ſaligheit te verkondigen, niet alleen door boeken, die hy daar henen liet voeren, maar ook met de levendige ſtemme, en predikte haar het Euangelium. Als hy overal door het lant rysde, nam hy alle gelegentheden waar, als de arbyders op den velde aten en anderſins, dat hy haar leerde bidden, God danken, en in Chriſtus Jeſus alleen gelooven: mids haar drygende met de eeuwige verdoemeniſſe, indien zy zulks niet en deden.

Als hy nu zulks een langen tyt in verſchydene plaatſen in Vrankryk gedaan had, om de lieden tot de kenniſſe der waarheit te brengen, zo is hy eindelyk in de ſtad Allevert in Santonge tot een Prediker beroepen, in welke plaatſe, als ook in de omliggende plaatſen, hy groote nuttigheit gedaan heeft, dewyle hy vele menſchen in de leere des Euangeli geſtigt heeft. Maar als de Dienaars des Satans hem ſonder ophouden na gingen, zo is hy te Saintes, 't welke de Hooftſtad dies lants is, gevangen geworden, in 't jaar vyftien hondert ſevenenvyftig, en zijn Weert met hem, die een Prieſter was, den welken hy in de leere des Euangeli onderweſen hadde.

En als hy door het aanhouden des Koninklyken Procureurs gevraagt wert, heeft hy met zulken yver zijns geloofs bekenteniſſe gedaan, dat zijne wederpartye gedwongen werden goet daar van te ſpreken. Hier na heeft hy dezelve ſchriftelyk vervat, en met getuigeniſſen der hyliger Schriftuur beveſtigt. En als hy dezelve den Regters vertoonde, verſchrikten zy nog meer dan te voren, alzo dat zy meerder gelegentheit ſogten om hem los te laten, als verder tegen hem iet wreeders voor te nemen, inſonderheit dewyle het lantvolk hem zo lief hadden, dat zy ſorgden, dat haar iet kwaats mogte wedervaren. Ook gaven hem

57. hem zijne vrienden middelen in de hand, hoe dat hy vry komen zoude: maar hy was wel gemoet den doot in zo goe een zake te lyden: daarom sloeg hy alle middelen af, zeggende, dat het zeer kwalyk voegen zoude, dat hy, die anderen Gods woort gepredikt hadde, om het perykel des lighaams uitbreken en vlugten zoude: dat het veel beter betaamde, dat hy de gepredikte waarheit midden in de vuurvlammen verdedigde. Daar na is hy in 't beginsel van *Maart* na Bourdeaux gevoert, en den Presidente en Raden dier plaatse voorgestelt, voor welke hy zijn bekentenisse met groote dapperheit gedaan heeft.

Een wynig tyts hier na gebeurde het, dat een Priester met de geheele Miskraam in des Stokwaarders huis kwam, om aldaar Misse te doen. Als *Philibert* dat vernam, brande hy met eenen heftigen yver, en trad toe, en wierp den Kelk, Kandelaar, en alles wat tot dese kraam behoorde, met een groote verstoringe op de aarde, en zyde: Wilt gy dan, dat den name Gods op alle plaatsen geschent worden? Is 't niet genoeg, dat gy in de Kerken alzo lastert? Moet gy dan ook de gevankenisse onthyligen, op dat 'er alzo van u gantsch niet onbesmet en blyve? De Stokwaarder wert boven maten toornig, en sloeg *Philibert* eerst met een groote klippel; en wierp hem in 't diepste gat, dat in de gevankenisse was: en hy begeerde van de Overheit, dat men *Philibert* uit zijne bewaringe wilde nemen, en in een ander gevankenisse leggen, overmids hy zulken grouwelyken syt by hem gedaan had. Want hy zyden dat hy den Duivel liever, dan desen *Hamelyn* te bewaren wilde hebben, overmids bykans alle zijne gevangene en huisgenooten van hem zijn hylloose leere ontfangen hadden.

Zo is dan *Hamelyn* in een ander gevankenisse overgebragt, die aan het Raathuis was, 't welke zy St. Liege noemen, en aldaar is hy met yzere ketenen in een stink-gat alzo vast gemaakt, dat hem de beenen daar van opliepen en zwollen. Etteliyke dagen te voren, als hy vernam, dat zijn Waard de Priester, die 't Euangelium met hem en anderen bekent hadde, afvallig geworden was, dede hy alle neerstigheit, om hem wederom te bekeeren: maar als hy vernam, dat hy Christus gantschelyk verloogent had, zyde hy onder andere dese woorden tot hem: O gy ongelukzalige en meer dan ellendige mensche! hoe hebt gy 't konnen doen, dat gy in desen uwen ouderdom (in welke gy ook na de natuur niet lange leven kont) de waarheit verloogent hebt? Daarom zult gy weten, of gy schoon met desen afval 't lighamelyke vuur ontkomen zyt, dat gy nogtans daarom niet en zult te langer leven; want gy zult gewisselyk nog voor my sterven, en God en zal u de genade niet bewysen, dat gy om zijnent wille 't leven laten zult: maar hy wil u tot een exempel maken, daar alle afvallige haar aan spiegelen mogen. *Philibert* en had dese woorden nauwelyks uitgesproken, doen dese Priester uit de gevankenisse was gegaan, of is van twee Edellieden, die iet met hem te doen hadden, gedoot geworden. Als *Philibert* dit hoorde, zyde hy, dat hy van het voornemen dese Edellieden gants niet geweten hadde, maar dat het gene hy hem gezegt hadde, van den H. Geest voortgekomen was, die zijne tonge hadde wille gebruiken om de sententie over desen afvalligen Priester uit te spreken. Daar uit nam hy een oorzake om van de voorsienigheit Gods een vermaninge te doen, die Christelyk en Godsalig was, daar door hy vele van haar in hare konscientien geraakt heeft, alzo dat zy haar naderhand tot de waarheit bekeerden.

Uit dese stads gevankenisse is *Philibert* des Saterdags voor *Palmen* wederom in der Parlements gevankenisse gebragt, op dat hy van de Regters zijn sententie mogte aanhooren. En hoewel dat hy wist, dat hy ter doot veroordeelt was, zo heeft hy hem nogtans over 't middagmaal met d'ander gevangen vrolyk gemaakt, en met haar van 't eeuwige leven gesproken, en haar hertelyk getroost. Van daar wert hy in de pynlyke Gerigts kamer voor de Raden gebragt, die hy in den beginne bad, dat hy voor alle dingen zijn gebed tot God mogte doen: En als hem zulks bewilligt wert, dede hy een lang yverig gebed, en rigte zijne oogen regt op na den Hemel: En tusschen vier en vyf uren tegen den avont, wert hem zijn vonnis uitgesproken, en wert door den Stadsknegt in den Tempel van St. Andrea gesleept, misschien om hem aldaar te degraderen. Daar na wert hy wederom voor 't Parys gebragt, daar hem zijn martelaarschap beryt was. En op dat hy van niemant mogte gehoort worden, zo heeftmen de trompetten geblasen: nogtans heeft een iegelyk aan zijn wesen konnen merken dat hy bad, dewyle hy zijne oogen altyt na den Hemel sloeg. Maar hy is eerstelyk gehangen en verwogt, en daar na tot asschen verbrant, in 't jaar vyftien hondert sevenenvyftig, op den Saterdag voor *Palmen*.

Philippus de Cena tot St. Peeter aan de Dyne in Normandien geboren, een jong man, en eens Apotekers knegt te Geneve, is om de Godlyke waarheit wille te Dyon gevangen, en etteliyke dagen daar na met zijn medegesellc *Jacobus* verbrant. *Philippus de Cena.* *Jacobus.*

Archambout Seraphin was van Pamoleyere in Bazadois geboren. Dese hadde zijn wooninge en huisboudinge binnen Geneve gehad. En na dat hy in Vrankryk om zijn zaken te verrigten geryst was, is hy in het wederkeeren in 't jaar vyftien hondert zevenenvyftig, te Dyon in 't Hertogdom van Bourgonjen aangegrepen en gevangen geworden. En God heeft hem de eere aangedaan, dat hy over de Wysen deser werelt getriumpheert, en den schrikkelyken doot door Gods kragt overwonnen heeft. *Archambout Seraphin.*

Nicolaus du Rousseau was van Angoulesme geboren, en is een lange tyt der nieuwer beginnender Kerke te Parys Advocaat en voorstander geweest, een wel bedaagt man, en in alle vryc konsten, maar insonderheit in de H. Schriftuur wel geoeffent. Hy was na Geneven gesonden van wegen de Kerke van Parys, om met de Predikanten aldaar van sommige strydende puncten te zamen te spreken. In het wederkeeren, als hy met Meester *Nicolao Galasio*, Predikant tot Geneve, na Parys rysde, wert hy in Bourgonjen op de Frontieren te Ausonne aangegrepen, en om eenige brieven wille, diemen by hem vont, na Dyon gevoert, alwaar hy in de gevankenisse grooten jammer en ellendigheit geleden heeft: En hy heeft zo lange in de gevankenisse moeten leggen, tot dat hy ellendiglyk, overmids grooten jammer gestorven is. Maar de vyanden der waarheit en hebben haar daar aan niet laten genoegen, maar zy hebben ook hare wreedheit aan zijn doot lighaam bewesen, 't welke zy opentlyk op een gemeene plaatse tot affche hebben laten verbranden. *Nicolaus du Rousseau.*

JORIAEN SIMONSZ, en CLEMEMT DIRCKSZ.

In 't jaar onses Heeren vyftien hondert zeven en vyftig, den sesentwintigsten *April*, zijn te Haarlem in Hollant, om de belydenisse van opregte Christelyke Religie, als Ketteren verbrant *Joriaan Simonsz* van Hallum in Vrieslant, en *Clement Dirckse* van Haarlem, Linnewever. *Amsterd. Martyrol. in de beschryvinge van Haarlem p. 447.*

CAROLUS de KONINK tot Brugge gevangen.

Carolus Regius, was in voorleden tyden een Carmeliter Monnik te Gendt in Vlaanderen, en na dat hy de kennisse der Euangelischer

1557. *CAROLUS de KONINK te Brugge gevangen, is van zyn Broedr, nevens twee Monniken, vermaant om de Monniks-kap, by hem verlaten, weder aan te nemen, maar by daar toe niet verſtaande, is aldaar levendig verbrant.* 1557.

Geen Koningryken, maar zyn togten te bedwingen,
Te ſtoppen over 't geen de waereld dierbaarſt acht,
Is Vorſtelyk, hoe zeer gebaat, verdrukt, belacht.
't Geruſt gemoed kan in een kerker vrolyk zingen,
Het zend zyn' hoop voor uit ver boven 't Stargewerf;
Dus waart ge, o KONINK! een Bebeerjcher van uw zelf.

ſcher waarheit door Gods genade verkregen had heeft hy des Monniks habyt en leven verlaten, en is in Engelant de Gemynte Chriſti gevolgt: daar hy zig oeffenende in boeken over te zetten, gelyk hy den Apocalypſen, en het grouwelyk leven en doot van *Franciſcus Spira*, die de waarheit verloogent hadde, in de Nederlantſche ſprake overgeſet heeft.

Vervolginge in Engelant.

Als nu de Gemynte des Heeren door de tyrannye der wreeder Jeſabels, namelyk, door *Maria* de Koninginne van Engelant vervolgt en verdreven wert, zo is hy ook met den Broeders tot Embden in Ooſtvrieſlant gekomen. Daarna heeft hy eenmaal begeerte gekregen om de verſtrooide Broeders in Brabant en Vlaanderen te beſoeken, zo is hy in den jare vyftien hondert ſesenvyftig daar henen geryſt. Als hy van Embden afſchyde en te ſchepe ging, zo dogte hem dat hy in een vuur ging, 't welk hem ook andermaal tot Groeningen ten huiſe van den Godſaligen Doctor *Hieronymus* geſchiet is. Als hy dat daar vertelde, zo heeft hem de Doctor geraden dat hy in die Papiſtiſche Landen niet ryſen zoude, daarmen de Chriſtenen nog zo jammerlyk vermoorde. Hy antwoorde: Ik moet nog deſe ryſe doen, en dan niet meer.

Tot Antwerpen.

Als hy nu tot Antwerpen by de Gemynte des Heeren (daar *Caſpar van der Heiden* doen ter tyt Dienaar des Goddelyken Woorts was) een wyle tyts geweeſt hadde, is hy na Gent geryſt, daar hy de Broeders ook aangeſproken en vermaant heeft. En alzo daar zeer groot vervolg was, zo was ook de liefde van velen verkout, daarom heeft hy hen ſcherpelyk vermaant datſe dog Chriſtus ongevynsdelyk zouden dienen, en ſchuwen alle Papiſtiſche ſuperſtitie gelyk fenyn: zeggende, dat de Heere niet lyden en kan die op beyde zyden mank gaan, die nog heet nog kout zyn. Daarna is hy tot Brugge geryſt. Daar zyn terſtont by hem gekomen alle die den Heere lief hadden, en hongerig waren na de geregtigheit Gods door zijn Woort te ſmaken: Hy vermaandeſe tot een opregt Chriſtelyk geloove en tot een Godſalig leven. Maar de Satan, die een menſche moorder van den beginne geweeſt is, voelende dat zijn ryk alzo zoude vallen door de klaarheit des Euangeliums, heeft zijne krygsknegten de Geeſtelykheit opgeruit, dewelke liſten gelegt hebben om te vernemen waar hy met den Chriſtenen vergaderen zoude, en na de vermaninge hebben zy hem, uit den huiſe gegaan zijnde, in de Ezelſtrate gevankelyk doen nemen, en in een kerker doen ſluiten. Als nu dit zijn vleeſchelyke broeder te Gent vernam, heeft hy twee Karmeliter Monniken bewilligt, dat zy met hem zouden wille ryſen, hopende datmen hem met zulke middelen (als een die onder den regel en de gehoorſaamheit des Priors ſtaat) zoude mogen verloſſen. Zo is hy tot zijn broeder gekomen, en hem daar toe vermaant dat hy de gehoorſaamheit bekennen zoude, en nemen 't Monnikskleet aan. *Carolus* antwoorde hem zeer vrymoediglyk, dat hy het kleet, en het teeken des Beeſts verzaakt had, dat hy door Chriſtus tot vryheit geroepen was, en daarom geen ſlave der menſchen werden mogte, en bad zijnen Broeder dat hy zijnen koſt en ar-

Digitized by Google

1557. arbyt ſpareh wilde, want het te vergeefs was. 1557.

De Monnikken en andere Papen hielden vele en lange diſputatien met hem; maar zy en hebben niet vermogt tegen de waarheit der Hylige Schriftuur. Hy en wilde noit tegen haar ſpeken dan in de tegenwoordigheit des Overheits: want hy wiſt wel dat zy gewoonlyk met leugenen haar zaken zoeken te verſchoonen, en de waarheit te verduiſteren. Zy bragten menigwerven de oude Doctoren der Kerken voort, om haar Miſſen, Vagevuur, en de aanbiddinge der Hyligen te beveſtigen: Maar hy bragt wederom daar tegen de oude Doctoren, dat zy zulks alle verwierpen, en beveſtigde dat nog met de Hylige Schriftuur, 't welk zy niet doen konden. Zo beſtrafte hy de Monnikken in de tegenwoordigheit der Overheit, en zyde dat zy, gelyk ſchrifteloose Ezels, niet anders dan diſtelen en doornen uit de oude Leeraars raapten; en dat 'er in haren boeken Chriſtelyk en goet was, en met de Schriftuur accordeerde, dat zy dat niet aan en roerde. De Overheit en den Raat merkten wel dat hy een onverwinnelyk fondament in de Schriftuur hadde, en ſommige waren ook in haar konſcientie overtuigt, dat hy de waarheit voorſtont; nogtans door vreeſe en ontſag des bloetgierigen Geeſtelykheits, hebben zy anders geſproken, als de Geeſtelykheit tegenwoordig was, dan als zy Carolus alleen ſpraken. Als myn Heere N. zulken goeden verſtant en geleertheit der Hylige Schriftuur in Carolus bevont, zo dat hem noch Papen noch Monnikken, noch ook eenige Geleerde konde tegenſtaan, maar dikwils beſchaamt van hem gingen: zo heeft hy hem belooft uit te helpen, zo verre hy zo hartnekkelyk niet en wilde blyven: Beloofde hem ook van den Paus verlof te verkrygen, om de Monnikskappe te verlaten, indien hem die zo zeer tegen ſtont: En boven dien alle, dat hy hem zoude verſorgen en beſchikken een ryke Canonnie. *Carolus* antwoorde: Myn Heere, ik bedanke u van uwe goede gunſte; maar gy en weet niet wat gy biet: waarom wilt gy my een ryke Canonnie geven, om dat ik vredelyk en geruſtelyk daar op zoude mogen leven? Maar gy weet dog wel, dat geen rykdom geruſtigheit van herten geven kan, als de konſcientie ongeruſt is. Nu zo arbyt gy daar toe, dat ik de bekende waarheit des Euangeliums zoude verzaken, en de leugenen aanveerden, dat zoude my een groote onruſte maken, en een eeuwige knagende worm in mijne konſcientie verwekken; wat zoude my dan groot goet en rykdom baten? Daarom is't my beter voor de waarheit des Heeren den doot te lyden, dan de waarheit te verloogenen en eenen geduryen doot te ſterven.

Na dat nu de Geeſtelykheit zag dat zy op hem niet winnen en konnen, zo is hy van haar openlyk by vonnis een Ketter verklaart, en daar na van het Papiſtiſche Prieſterdom ontwyet den tweeëntwintigſten *April*. Zo heeft hem dan de Biſſchop overgelevert in de handen des wereltlyken Overheits, gelyk als Chriſtus den Hydenen overgelevert wert van de We. geleerde en Prieſters. De Overheit heeft hem veroordeelt levendig verbrant te worden. Daar hy haar allen voor gedankt heeft; en riep den Heere aan, dat hy 't haar wilde vergeven, die hem door onwetenheit ter doot vervolgden. Daar na is hy met groote ſtilheit en ſagtmoedigheit, gelyk een lam meken ter doot gelyt. Aan de ſtaak gebonden zijnde heeft hy zijne oogen opgeheven, en den Heere aangeroepen. Als het vuur brande, heeft hy de pyne zo lytſamelyk verdragen, dat een iegelyk dies verwonderde; en is alzo in den Heere ontſlapen. Na luttel dagen dat hy overleden was, heeft de Almagtige God, de konſcientie van eenen, die de oorzake zijner gevankeniſſe was, zeer beroert, zo dat hy 't met de doot betaalde. God is een geregtig Richter over den hoofen. Alzo is *Carolus Regius* den Heere opgeoffert ten vuure, in het jaar vyftien hondert ſevenenvyftig, den ſevenentwintigſten dag *April*.

NICOLAUS SARTORIUS.

DE ſtad d'Oſte, daar van het dal d'Oſte zijnen name heeft, is ook in die tyden met het bloet van *Nicolaus Sartorius*, de welke van Quier in Piemont geboren, en by de ſeſentwintig jaren oud was, begoten geworden. Deſe is in *Februari*, in 't jaar vyftien hondert ſevenenvyftig, van Chambery tot d'Oſte gekomen, om eeniger affairen wille een Koopman betreffende, in dien tyt dat zy hare Pauſſelyke Vaſten hielden. Als hy nu aldaar ſtille leggen moeſte, en men hem vele fabulen vertelde, die de Gardiaan in 't Franciſcaner Klooſter op den goeden Vrydag in 't ſermoen van de Paſſie voortgebragt hadde, zo heeft hy dezelve beſtraft, en den grouwel zulker laſteringen, die de Monnik tegen de Goddelyke waarheit en de H. Schriftuur uitgegoten had, aangewеſen en wederlegt.

Zulks gedaan zijnde, is terſtont een Secretaris, met namen *Ripet*, tot *Nicolaus* gekomen, en heeft hem alzo aangeſproken: Hoe, en heeft onſe Predikant niet te regte gepredikt? *Nicolaus* zyde, Neen: maar hy heeft ſchandelyk gelogen. Doe ſprak *Ripet*: Zo en gelooft gy niet, dat de Heere Chriſtus in de Hoſtie zy? *Nicolaus* antwoorde: Dat zy verre van my, dat ik zulks zoude gelooven, want in uwen Credo ſtaat geſchreven: Hy is opgevaren ten hemel, en zit aan de regterhand Gods, enz. Terſtont is de Secretaris tot den Franciſcaner Monnik en andere Pauſſelyke dienaars gegaan, en heeft begeert dat *Nicolaus* mogte aangegrepen werden: het welke hem door ſommige vrome Chriſtenen bekent gemaakt is, die hem waarſchouwden dat hy om het perykel te vermyden uit de Stad vertrekken zoude. Maar hy en wilde van daar niet wyken, en hy wert vrolyk, en zyde: *O God, wilt gy my deſe eere aandoen, dat ik om uws naams wille lyden zal?* Dog zijne goede vrienden hielden zo lange by hem aan, tot dat hy eindelyk bewilligde uit te trekken, en zy gelyden hem ſonder perykel tot Eſtroble, drie mylen weegs van daar. Terſtont heeft men in alle plaatſen na hem geſonden of men hem betrappen mogte, en hy is te St. Reny aangegrepen, onder aan den berg des grooten St. Berrardt, en zy voerden hem in de Stad. Als hy nu van den Schout der Stad *Antbonio de l'Eſcheux* en andere Heeren geëxamineert wert, heeft hy rondelyk en opregtelyk geantwoort alzo dat zy haar daar over hebben moeten verwonderen. Als men hem pynigen zou, en wilde hem de Beul niet om hooge trekken, alzo dat de Schout zelve met den Fiſcaal en een Domheer de handen daar aan ſloegen, en hem hart ſpanden, van meeninge zijnde, dat zy hem tot afval en wederroep brengen wilden. Ondertuſſchen hebben de Heeren van Bern voor hem gebeden, als voor haren Onderſaat, dewyle hy in haar gebiet te Lauſanne gewoont, en aldaar geſtudeert had. Maar de Heet van Oſte, na dat zy den armen patient dikwils geëxamineert hadden, en niets aan hem winnen konden, hebben haar met de executie gehaaſt, en de ſententie tegen hem uitgeſproken, dat hy levendig verbrant zou worden, den vierden *Mey* in 't jaar vyftien hondert ſevenenvyftig. Op dien dag als hy ter doot uitgevoert wert, heeft hem de Heere zulken kragt en ſterkheit verleent dat, noch de Fiſcaal, noch d'andere vyanden des Euangeli in het minſte iet aan hem winnen, of hem afvallig maken konden. Maar hy is in de ware aan-

1557. roepinge des Soons Gods beſtandig gebleven, zo lange als hy een lit aan zijn lighaam roere konde. 1557

JAN BIERON.

JAn Bieron is van Aſpremont in Neder Poictou geboortig geweeſt, en heeft over de drieëntwintig jaren te Craon op de grenſe van Anjou en Britanje gewoont, en is niet alleenlyk in de voorzyde Stad, maar ook te Angiers gevangen geweeſt en vervolgt geworden. En na dat hy ſonder eenig gerigte los gelaten was, heeft hy hem na Geneven vervoegt, En na twaalf jaren is hy van daar met zijn Soon na Craon getogen, om eenig gelt te vorderen van wegen zijn huis, het welke hy *Jacob le Seure* verkogt had. Als nu *Andrea Goullay* de Koninklyke Procureur dier plaatſe zijn komſte vernomen hadde, zo is hy op een Sondag in dat voorzyde huis gegaan en heeft hem geſogt. En op dat hy oorzake mogte hebben om hem aan te grypen, geboot hy hem ter Miſſe te gaan. En nadien hy dat afloeg, nam hy hem gevangen, en voerde hem op het Slot.

Als hy den negenden *Juni* in 't jaar vyftien hondert ſesenvyftig voor den Seneſchal te Craon geſtelt, en op 't aanhouden des Koninklyken Procureurs gevraagt wert, hoe oud dat hy was? antwoorde hy, dat hy 't ſeſtig jaren oud was. Als zy hem vraagden, hoe lange hy te Geneven gewoont had, en hoe lange hy geen Miſſe gehoort en had, zyde hy, dat hy over twaalf jaren te Geneven getogen was, en dat hy indien tyt geen Miſſe gehoort had, en dat hyſe voortaan niet en begeerde te hooren, dewyle de Miſſe een regt misbruik was. Maar hy zyde, dat hy geloofde dat het Nagtmaal te Geneve te regte gebruikt wert. Als hem van de voorbiddinge der Hyligen gevraagt wert, zyde hy: Wy en hebben maar eenen Voorſpreker, die onſe gebeden voor God brengt, namelyk, Chriſtus den regtveerdigen. *Vrage.* Wat hout gy van 't Sacrament des Doopſels?

Antwoort: Dat 't het eerſte Sacrament is, 't welke Chriſtus in het N. Teſtament ingeſtelt heeft, 't welke hy bevolen heeft, in den name des Vaders, des Soons en des H. Geeſt, met ſlegt water ſonder eenige Pauſelyke inſettinge te onderhouden. *Vrage.* En hebt gy in de twaalf jaren het hylige lighaam Chriſti niet ontfangen? *Antwoort.* Niet gelyk gy 't verſtaat, maar ik heb den Heere Chriſtus dikwils in 't hylige Avontmaal na zijn inſettinge ontfangen. *Vrage.* Wat dunkt u van de Oorbiegte? *Antwoort.* Men en behoort geen menſchen die de ſonden niet vergeven konnen, maar God alleen de ſonden te belyden. Hy zyde ook, dat men voor de dooden niet en behoefde te bidden, en dat daar anders geen Vagevuur en was, dan 't bloet onſes Heeren Jeſu Chriſti, het welke ons rynigt van onſe ſonden. *Vrage.* Waarom hebt gy 't Catholyk gelove verlaten, en zyt in de ketterſche ſtad Geneven getogen? *Antwoort.* Myn geloove is beter, dan der Papiſten geloove: en nadien myn Vaderlant vol dwalingen is, zo wilde ik liever aller werelt goet verlaten, en te Geneven woonen, indien my God daar wederom hielpe. Deſe vragen en antwoorden zijn hem voorgeleſen, op dat hy hem verklaren zou, of hy daar by dogte te volherden. Daar op hy zyde, dat hy niets geſproken en hadde, dan de waarheit, en dat hy beryt was het zelve met de hylige Schrifttuur te bewyſen.

Daarna heeft hem de Rigter den Theologanten toegeſonden, en der Geeſtelykheitte Angiers alle 't gene te kennen gegeven, dat met hem geſchiet was De Biſſchop te dier plaatſe ſont eenen Domheer met namen *Mr. Jan Chailliaud*, op dat hy zijn bekenteniſſe wederleggen zou. Deſe heeft Chriſtophorus de Prince, eenen Koninklyken Raatsheere, te hulpe mede genomen, en is den ſevenentwintigſten *Juni* op het Slot te Craon gekomen. En in plaatſe dat hy hem zijn dwalinge aanwyſen, en hem wat beters onderrigten zoude, begon hy hem te examineren, als of hy zijn Regter geweeſt had, en wilde hem een nieuw proces maken.

Eerſtelyk vraagde hy hem, wie dat hem aangeklaagt hadde, en wat de oorzake zijner gevankeniſſe was: *Bieron* antwoorde: Men wil my ſchult geven, als of ik kwalyk van de Chriſtelyke Religie geſproken hadde, het welk nogtans zo niet en is: want ik denke by de bekenteniſſe myner Religie te blyven, dewyle zy opregt, en uit de heilige Schriftuur genomen is. Maar zy en hebben hem hier op 't tegendeel niet beweſen, dan zy vermaanden hem, dat hy hem tot de eenigheit der Koomſcher Kerke bekeeren, en hem tot de gehoorzaamheit, die hem van God en den Koning bevolen was, begeven zou: dat hy anderſins na 't Edict des Konings geſtraft zouden worden. *Bieron* antwoorde: dat hy Jeſus Chriſtus voor het Hooft der Kerke hielt: dat de geboden beſchreven waren *Exod.* 20. dat Chriſtus deſelve in zijn Euangelio beveſtigt hadde: dat de Apoſtelen het Euangelium Jeſu Chriſti gepredikt, en voor God en der menſchen een ronde bekenteniſſe hares geloofs gedaan, en haar op God alleen, en niet op menſchelyke inſettingen verlaten hadden, dat alle trouwe dienaars des Euangeli alleen 't gene predikten dat in Gods woort begrepen was, ſonder daar iet by te doen, of af te doen, &c.

Als de Regters ſagen, dat zy nog met drygementen, nog met beloften van hem te ontſlaan niet konden uitregten, zo vraagden zy hem, of hy wilde, dat zijn bekenteniſſe, die hy te Craon voor den Seneſchal gedaan had, hem voorgeleſen zou werden? Hy zyde, Ja. Zy vraagden hem ook, of hem de Scharianten, als hy voorby St. Niclaas ging, niet vermaant hadden, dat hy 't kruis eerbiedinge bewyſen zoude? Hy zyde, Ja: maar dat God verboden had beelden eere aan te doen: dat men de menſchen, als Overheden, &c. een iegelyk na zijnen ſtaat behoorlyk behoorde te eeren. Als hy gevraagt wert, wat misbruik en ſotheit hy in de Miſſe vont? Zo zyde hy, dat hy in de Schrift niet en vont dat Chriſtus de Miſſe ingeſtelt had, of dat de Propheten en Apoſtelen Miſſe gedaan hadden: ook zyde hy, dat Chriſtus na zijn verryſeniſſe van den dooden ten hemel opgevaren was, en dat hy voor den laatſten dag niet lighamelyk wederom komen zoude: hy zyde vorder, dat de Prieſters en Monniken het volk in dwalinge hielden, als eertyts de Pharizeen, dewyle zy de arme menſchen van 't regte gelove afbragten, en de waare Chriſtenen dooden.

Dit is de bekenteniſſe des geloofs, die *Jan Bieron* voor zyne tegenſprekers gedaan heeft. Daarom hebben hem de voorzyde Regters en Raden veroordeelt, dat hy opgehangen, verworgt, en zijn lighaam verbrant zoude werden. Als hem zulken oordeel voorgeleſen was, dankte hy God, dat hy om zijns hyligen Naams wille lyden zou. Als zyn Regters dit hoorden, verwonderden zy haar: en na dat zy 't Goddelyke gerigt in hare konſcientie gevoelden, vraagden zy hem, of hy van dit oordeel niet en wilde appelleren? Daar op antwoorden *Bieron*: En hebt gy Heeren niet genoeg daar aan, dat gy uwe handen met myn bloet beſmet? Wilt gy daarenboven geernezien, dat ook andere haar in gelyker wyſe beſmetten, en, gelyk gylieden, aan myn doot ſchuldig zouden werden? Door dit antwoort werden zy nog meer ontſet: en daarom wert hy tot zijne Martelaars plaatſe van haar geſigte weg gevoert. En als hy daar quam, is hy ſtantvaſtig geſtorven: na dat hy eerſt heerlyk van 't geloove en de hope, die in hem was, geſproken had, namelyk dat hem onſe Heere Jeſus Chriſtus terſtont in zijn eeuwige ruſte opnemen zoude.

AN-

57. *ANGELUS MERULA, gezegt Heer ENGEL, Paſtoor tot Heenvliet, in 't Graaffchap Hene-* 1557.
gouwe ten vuure veroordeelt, na het Gerigte gaande, leunende op een ſtok, ontmoet zyn Broeders ſoon: voor het Gerigte zynde, ſterft in zyn gebed; gyter hebbenſe 't doode ligbaam op een houtheop verbrant.

6 Wakkere ANGELUS, 6 Engel! die uw licht
Van waar geloof en deugd met leevendige ſtraalen
Liet in de herten van uw tydgenooten daalen:
Wat was de Kerk niet aan uw dienſt en vlyt verpligt?
't Was God, die u, op dat ge een wreeden dood zoud derven,
In 't midden van 't gebed deed zacht en zalig ſterven.

Merula Hiſto. Angelus, 8 1.

Angelus Merula, geboren in 't jaar onſes Heeren veertien hondert tweeëntaggentig, uit een goet en eerlyk geſlagt van den Briel, te Parys 4. jaren geſtudeert hebbende, en daar Magiſter Artium, en Licentiatus Theologie gemaakt zynde, is in zyn Vaderlant wedergekeert, en tot Utrecht in den Dom Prieſter geworden, en na eenige jaren, om zyne uitnemende Godvrugtigheit en geleertheit, met grooten yver, tot Paſtoor van Heenvliet beroepen, van Heer *Jooſt*, Heere van Cruningen, Heenvliet, Haſerswou, &c. Deſe aldaar 't ampt, dat hem van God was opgelegt, zeer getrouwelyk waarnemende en behertigende, zo heeft hy door een neerſtig onderſoek der H. Schrift, allengskens verder bemerkt, dat de Roomſche Kerke met vele dwalingen was verſtrikt, waar door geſchiet is, dat hy (nevens vele andere van dien tyt) heeft beginnen te leeren, dat de Kerke met vele vlekken was beſoedelt, en als begraven lag in vele onverdragelyke dwalingen, en niet vindende geraden, op een oogenblik alles dat hen mishaagde en tegen Gods woort ſtreet, te veranderen, zo heeft hy de hand aan het Misboek beginnen te ſlaan, en daar in, beneven andere poincten, de Collecta, die op Allerhyligen dag geſongen werden, te veranderen, en langſamelyk zynen Heere, en anderen zijnen toehoorderen, na datſe konden begrypen, voor te dragen, leeringen gants verſchillende van de Roomſche Kerke, en zo in 't openbaar in zijne predicatien, als mede in 't particulier, by velen de ſmetten en dwalingen van de Roomſche Kerke aan te wyſe, genoegſaam naar zijnen wenſch, zo lange de voornoemde Heere van Cruningen leefde, die vele dingen, door raat en ingeven van zijnen Paſtoor, had doen verbeteren: maar hy zijnde overleden, en in zijn plaatſe gekomen zijn ſoon *Joban van Cruningen*, &c. getrout met *Jacoba*, Suſter van *Maximiliaan van Bourgonjen*, Heere van Beveren, Marquis van ter Vere, Stadhouder van Hollant, Zeelant, &c. Zo zijn deſe Heeren (hoewel anders van natuur ſagtſinnig en mededoogende) van ſommige kerkelyke perſoonen, waar onder de Inquiſiteurs de voornaamſte waren, door drygementen en anderſins zo verre gebragt, datſe het doen van *Angelus*, door brieven hebben bekent gemaakt aan Maria, Koninginne van Hongaryen, en Gouvernante van Nederlant, welke den Provincialen Raat van Hollant heeft belaſt op dit ſtuk onderſoek te doen, welke *Chriſtiaan de Weert*, Raat en Procureur Generaal, hebben afgeſonden, om inſpectie oculair te nemen van de veranderinge van Collecta, hier voren gemelt. Deſelve wert in de Misboeken dus geleſen: *Omnipotens ſempiterne Deus, qui nos omnium Sanctorum merita ſub una tribuiſti celebritate venerari, quæſumus, ut deſideratam nobis tuæ Propitiationis abundantiam, multiplicatis interceſſoribus, largiaris.* Dat is, *Almagtige, eeuwige God, gy die vergunt hebt, dat wy aller Hyligen verdienſten eeren onder eenen vierdag: wy bidden u, dat gy ons wilt geven de verwagte volheit van uwe voldoeninge, door de menigvuldigheit van de Middelaars.* Deſe woorden had *Angelus* aldus verandert en verbetert. *Omnipotens ſempiterne Deus, qui nos omnium Sanctorum gloriam ſub una tribuiſti celebri-*

tot het ſtempe en.

het dat verſche met dwalin- ver-

in hen ver- op het van Ge-

Wort beſchuldigt by de Regente. Door wiens bevel het Hof van Hollant onderzoek begint. 1552.

1557 *tate venerari, quæſumus ut deſideratam nobis tuæ Propitiationis abundantiam, ſolius unigeniti tui, qui omnium Sanctorum eſt gloria, interceſſione largiaris, &c.* Dat is, *Almagtige, eeuwige God, gy die vergunt hebt, dat wy aller Heiligen lof en prys op eenen dag eeren: wy bidden u, dat gy ons wilt geven de verwagte volheit van uwe voldoeninge, door de interceſſie alleen van uwen eenig geboren Zone, zynde de glorie en lof van alle Hyligen.* De *Weert* zulks volkomelyk vernemende, en ook binnen Geervliet, alwaar hy vertrokken was, in het hymelyk hebbende geexamineert de oudſte inwoonders en toehoorders van Heenvliet, en alles by geſchrifte geſtelt hebbende, is ſonder *Angelus* aan te ſpreken, wederom na den Hage gekeert, en heeft het Hof van alles berigt. Na wynige maanden, ontrent de Vaſten, is *Sonnius*, Doctor in de Theologie, en Canonik van den Dom tot Utrecht, Kettermeeſter geſtelt by den Paus en Kyſerlyke Majeſteit, over Hollant, Zeelant, Vrieſland en Utrecht, by wien *Angelus* was beklaagt, tot Heenvliet gekomen, en heeft door den Officier van de plaatſe, *Adolph Rutenburgh* alle zijn boeken, papieren en ſchriften doen ondersoeken, heeft hem daar na op het Hof aldaar, Wilenſtein genaamt, ontboden, alwaar de Fiſcaal *Dirrick Wolf*, ſtaande hy *Sonnius*, de Artykelen heeft voortgehaalt, welke Artykelen waren ſeventien in getal van de gemeene leeringe, (want 't gene hoog en zwaar was hadde overtreft het verſtant der toehoorderen) als dat hy geloofde:

Den dertigſten *Augſti.*

1557. *Sonnius* begint het ondersoek tegens *Angelus.*

Seventien Artykelen tegens *Angelus* ingebragt.

1. Datmen de Hyligen niet en moeſte aanroepen in zijne gebeden, nog op deſelve ſtellen zijn betrouwen: dat zy niet en waren, nog ook mogten zijn Middelaars by God.

2. Datmen hare beelden niet en moeſte viere, nog met gout, ſilver, of op andere manieren: dat men haar geen Waskaarſſe moeſte aanſteken, nog Sacrificien doen, overmids dat het al hout was en ydele blokken.

3. Dat Beloften en Bedevaarden waren ydele dingen en Duivels-ſpel.

4. Dat hy verhindert had de offerhanden: die de Pelgrims voor gewoonte hadden te doen aan de beelden van de Kerke tot Heenvliet.

5. Dat hy afgelaten had op gewoonelyke Kermiſſen en Feeſt-dagen van proceſſie te gaan; en dat hy deſelve dagen niet meer geviert hadde als werkdagen.

6. Dat hy zo veel te wege hadde gebragt met zijn predicatien, dat 'er gants geen Bevaarden gedaan wierden tot *St. Cornelis* en *St Lenart.*

7. Dat hy lange gewygert had te zingen het lof van onſe lieve Vrouwe, *Salve Regina*; ook verkluart hebbende, dat hy 't zelve om niemants wille en wilde zingen.

8. Dat onſe goede werken niet verdienden.

9. Dat de voldoeninge niet en was het derde deel van de boetveerdigheit.

10. Dat het beter was tien Miſſen te verzuimen, dan een predicatie.

11. Datmen niet en moeſt gelooven dan het gene vervat ſtont in Gods Woort en de hylige Schrift.

12. Datmen de menſchen tot geen uiterlyke Ceremonien en moeſt verbinden, als om op zekere dagen te vaſten, te vieren, dit of dat te eten, leſen, doen, of ſpreken.

13. Dat de gene, die iet anders is belovende dan de hylige Schrift leert, geen regte en behoorlyke beloften en doet; en dat over zulks die zodanige beloften gedaan heeft, daar aan niet en is verbonden.

14. Datmen ook dikwils uit hem gehoort zou hebben, dat de orden der Monniken, hoe ſtreng ook en hart, van geener waarden waren.

15. Dat God alleen begeerde het gemoet en een herte, op hem, en dingaders op zijn hylig en levendigmakent woort betrouwende, hem gehoorſamende en vreeſende. 1557

16. Dat hy ook dikwils vele door zijne brieven vermaant had, doornamelyk de Monniken en andere Geeſtelyke perſonen, om alle menſchen leeringen, Wetten, Regulen, Ceremonien en ordren te verwerpen, alzo alle deſelve niet met allen en deden, tot leeringe of ter ſaligheit.

17. Eindelyk, datmen niet met allen en moeſt agten de leeringen en inſtellingen van de Kerke, die in Gods Woort niet begrepen ſtonden.

Na drie dagen *Angelus* van *Sonnius* gevordert zijnde, is gekomen op 't voorſyde Hof met zig brengende de antwoorde opde voorgemelde artykelen, verſterkt met het getuigeniſſe der hylige Schrift en Oudvaderen: daar by voegende onder anderen, dat, zo veel belangde de Offerhanden, diemen na gewoonte dede aan zommige beelden in de Kerke van Heenvliet, de overleden Heere van Cruningen zelve den Kerkmeeſters had verboden, dat zy deſelve niet meer en zouden toelaten, nog ook eenige extraordinare Proceſſien, en dat deſelve Heere mede verklaart had, zijnen wille niet te zijn, dat de jaarlykſe Kermiſſe, of door de Paſtoor van den predikſtoel verkondigt, of van den Koſter met eenige pompe zou geviert worden.

Sonnius alles gehoort en geleſen hebbende, en heeft niet gevonden waar over hy *Angelus* met regte mogte kwellen. Zo heeft hy dan van hem begeert eenige boeken, waar in zijn predicatien geſchreven waren, welke hy hem heeft overgelevert. Daar na heeft *Sonnius*, vergeſelſchapt met Heer *Marten* Paſtoor van Naaldwyk, wiens hulpe hy in deſe zake verſogt hadde, als ook met den Fiſcaal *Wolf*, en Notaris *Weſenboge*, met zeer groote verwoetheit, zijn kantoor en gantſche huis doorſogt, ſonder den minſten hoek vry te laten; alzo betonende, datſe niet min en waren betragtende, dan de behoudeniſſe der armer zielen, het welk nogtans den opregten Theologanten betaamde: maar datſe als een brieſſchende Leeuwinne alleen zogte 't gene zy mogten vernielen.

Sonnius krygt in handen eenige Postillen.

Doorſoekt zyn huis en kantoor.

Van daar vertrekkende, hebben zy met zig genomen een grooten hoop boeken en brieven, en en onder deſelve is gevonden een boekjen genaamt *Interim*, alwaar *Angelus* op den kant met zijn eigen hand, op eenige poinſten zijn oordeel hadde geſchreven, en op 't einde des zelvigen hadde hy aangeteekent, dat de Autheur in het zelve boekjen, met een uitnemende behendigheit was vorderende, de leere van den Antichriſt.

Ontbreekt hem al zyn boeken.

Alle 't welke *Sonnius* neerſtelyk overgeleſen hebbende, met gramſchap en raſernye ontſteken zijnde, hem op 't Hof heeft ontboden, en na dat hy zeer tegen hem had uitgevaren, zo heeft hy hem in de banden doen ſlaan, den Heere bevelende hem neerſtelyk te doen bewaren, en verbiedende iemant tot hem te laten komen, uitgeſondert alleen zijns broeders ſone, *Willem Merula*, op dat hy zijnen Oom, oud zijnde, en vele zickten geſtadelyk onderworpen, helpen zoude, daar den noot zulks vorderde. Daags daar aan heeft *Sonnius* den Fiſcaal en Notaris bevolen, op te ſchryven en te bezegelen alle des gevangens goederen, welke nogtans wynig tyts daarna uit het arreſt zijn ontſlagen; *Willem Merula*, met een ander daar voor borge wordende. Uit 't boekjen voornoemt, heeft *Sonnius* tegen *Angelus*, behalve de voorverhaalde ſeventien artykelen, nog andere agtenderig vergadert, behelſende de voornaamſte hoofdſtukken der leere, en hem gegeven om die te beantwoorden, welke hy daarnog verſterkt heeft met andere twee en veertig,

Werpt hem in de gevangenis.

ver-

Digitized by Google

57. vergadert uit zijne predicatien, en nog vyfentwintig die hy getrokken had uit zijne aanteekeninge op een boekjen van eenen Biſſchop van eenen Biſſchop van Canarien, daar in hy de ſchriften van *Philippi Melanthon* examineert, die hy hem ook dede leveren om te beantwoorde. Hier neffens gingen nog agtien artykelen, op geſogt uit zekere aanteekeninge, die *Augelus* geſtelt had tuſſchen de linien van 't voorzyde boekjen genaamt *Interim*, als ook nog twaalf artykelen, getrokken uit d'aanteekeningen, die *Angelus* met zijn eigen hand had geſchreven op de poſtillen van *Claudius Guillaudus*, Doctor van Parys. Op alle deſe artykelen, zijnde hondert en vyftig in getale, heeft *Sonnius* begeert, dat *Angelus* met korte woorde, in wyninge dagen zou antwoorde. En hoewel hy, overmids vele en verſchyden ziekten (als 't root meliſoen, 't drukken en koortſen) 't zelve niet en kon zo bekwamelyk en overvloedigly doen, als hy wel wilde, ook berooft zijnde van zijn boeken; zo heeft nogtans *Sonnius* dapper aangehouden, dat hy ten minſte yder ſtuk zou proberen en veſten, met wynige worden, het welk hy gedaan heeft, en *Sonnius* overgegeven.

En na dat *Angelus* daar te Heenvliet, op het Hof van den Heere van Cruningen, ontrent ſes weken gevangen had gelegen, zo is hy door laſt van Heer *Maximiliaan* van Bourgonjen, met advys van den Provincialen Raat, gebragt in 's Graven Hage, en gelogeert op de voorpoorte; alwaar hy met den voornoemden *Sonnius*, *Ruardus Tapper*, Opper Kettermeeſter en Kancelier van de Univerſityt van Leuven, en andere genaamde Geeſtelyke perſonen, vele conferentien en diſputen heeft gehad over de ſtukken der leere.

Den negenden Juli, zijn door 't bevel van *Maria*, Koninginne van Hungarien, enz. in den Hage gekomen, de voorzyde *Tapper*, *Jodocus Raveſtyn*, met zijnen Fiſcaal *Jan van Cloetingen*, en de Notaris *Quintyn*, *Macquet* en andere, en hebben terſtont, om haren aangenomen laſt met een ſchrik te beginnen, bevolen dat *Angelus* ſtrengelyk zou beſet en bewaart worden, met verbot, dat men niemant, zelfs zijn Neve *Gulielmus Merula*, by hem acces of ſprake zou verleenen; waar toe. met advys des Hofs, des anderen daags na de middag, twee gezworen boden van 't Hof zijn gekomen, om alle toegangen te ſluiten, en neerſtelyk te verhinderen dat geen brieven of boeken tot den gevangen zouden gebragt worden: waar door deſen ouden man berooft is geweeſt van alle trooſt, die hem ſomwylen toe kwam, door brieven van zijn goede vrienden.

De Preſident *Aſſendelft*, en Chriſtiaan de *Weert*, Raat en Procurer Genereal, ondertuſſchen *Angelus* betuigende, dat den Raat, medelyden hebbende met zijn harthoorigheit, gecommitteert had, door laſt van de Gouvernante, twee uit haar Collegie, de *Hr. Cornelis van Weldam*, en de Procureur Generaal, die opzigt zouden hebben op alle finiſtre handelinge; en zijn zake, behoudens eere en eed, tegens alle bitterheit handhaven.

Korts daar na op den zelve dag, zijn in de Prooſdye gekomen *Ruardus* en *Tiletanus*, Kettermeeſters, de Heeren *Weldam* en *Weert*, Raden van 't Hof Provinciaal, de Fiſcaal *Cloet*, de Notaris *Marquet*: en na dat *Ruardus* een lange harangue gedaan had, en de Fiſcaal *Cloetinge*, om in deſe zake een vaſten gront te nemen van zijne en der anderen magt, voorgehaalt had twee bullen van den Paus, daar by *Ruardus*, zo lange hy leefde, opgelegt wert het ampt van Inquiſitie over Brabrant, Vlaanderen, Hollant, Zeelant, Vrieſlant, en andere Provincien onder het gebied van den Kyſer *Karel de Vyfde*, als Prince van Nederlant, en ook de brieven hadde vertoont van de Koninginne *Maria*, waar mede *Ruardo* wert belaſt de zake van *Angelus* by der hand te nemen en ten einde brengen: zo heeft hy voortgehaalt de artykelen te by *Sonnius* in't voorleden jaar opgeſogt, met de antwoorden en verklaringen van *Angelus* daar op gedaan; en *Angelus* gevraagt hebbende, of hy die voor de zijne bekende, en daar op tot antwoorde ontfangen hebbende, dat hyze bekende, zo heeft *Ruardus*: ziende dat 't lang en verdrietig zoude zijn alle de Artykele die *Sonnius* vergadert had te examineren, en dat *Angelus* zeer wel beryt was, om dezelve met de H. Schrift en Oudvaders te beweeren) gewilt dat men eenige nieuwe artykelen van de leere zou opſoeken, op welke de gevange gehouden zou zijn met korte woorden te antwoorden, om den tyt (zo hy zyde) niet onnuttelyk te verſlyten, wenſchende dat de zake in vier dagen zou moge geëindigt worde, liever dan dat men een maent daar mede zou beſig zijn, dewyle hy en d'andere op zijns eigen koſten gekomen waren, 't welk de gevangen ook verklaarde te wenſche, overmids nu lange genoeg het veelvoudig verdriet en ongemak van gevankeniſſe had geleden: maar de dagen werden verandert in weken, en de weken in maanden. 1557.

Ruardus met de zyne komen wederom in de Prooſdye.

Drie dagen daar na is *Ruardus* met de zijne wederom in de Prooſdye gekomen, vergeſelſchapt met Hr. *Nicolao de Caſtro* Licentiaat in de Theologie, Canonik van onſe lieve Vrouwe, en de Fiſcaal, in geſchrifte voorthalende meer als hondert artykelen, op een ieder van dewelke hy wilde dat *Angelus* zou antwoorden, met de woorden, Ik geloove en geloove niet: en hoewel de gevangen zulks eerſt afſloeg, zeggende, dat zulke zaken een ander maniere van doen vereiſchten, zo heeft hy evenwel eindelyk daar in verwilligt met beſprek, dat hy nergens in wilde verſtrikt werden: maar dat hy begeerde niet alleen met woorden, maar ook by geſchrifte te handelen, en na dat hy hem zulks had toegezegt, zo heeft de gevangen in den tyt van een uur geantwoort op hondert en agt Artykelen, ſonder voorgaande overdenkinge.

Angelus diſputeert byna een maant met Ruardus en de zyne.

Daar na heeft *Angelus* ook met onverwinnelyke welſprekentheit gediſputeert byna een maant lang tegen *Ruardus* en de zijne; en heeft met een wonderbare ſtantvaſtigheit ſtaande gehouden, de voornoemde Hooftſtukken van de Chriſtelyke leere en 't geloove, in tegenwoordigheit niet alleen van den Stadhouder, den Preſident en Raden: maar ook van andere gequalificeerde mannen *. Daar na heeft hy by geſchrifte, door een van *Ruardus* Deurwaarders, eens voor al geopent zijn gevoelen in de Hooftſtukken der Leere, En na dat de Preſident *Aſſendelft* en *Chriſtiaan de Weert*, hem, gevangen, hadden getoont, door laſt van de Inquiſitie, de artykelen die by geſchrifte waren geſtelt, zo om te belyden, als ook om te wederroepen, en daar op zyn verklaringe begeert, en hy verklaart had, dat hy veel liever wilde verbrant worden, dan te wederroepen 't gene hy beveſtigt had, en voornamelyk den artykel van de voldoeninge.

* Sommige ſchryven dat de wederpartyen zelve bekent hebben, dat zy almeemeer in gelyke zake gezien hebben een harder ſtryt, en dat ten genen tyden in het Hof der Inquiſiteurs meerder vreeſe en gewoel is geweeſt; want daar en was geen ſchyn, dat de gevangen in het minſte zoude wyken, zo wel was hy gewapent tegen des Inquiſiteurs aanvallen en beſtormen.

Daar na hebben zy nog eenige byeenkomſten gehad in't huis van den Heer Preſident *Aſſendelft*, en vele woorden gevoert, in de tegenwoordigheit van den Stadhouder, den Preſident, Raden en andere, van zijn wederroepinge: maar te vergeefs; *Angelus* ondertuſſchen klagende, dat hy door liſten van zijn wederpartye verſtrikt wert. Zo hebben dan eindelyk de Kettermeeſters den negentienden *September* haren Fiſcaal, met den ſubſtituit van den Procureur Generaal, geſonden, om den gevangen van daar in zijn oude gevankeniſſe te trekken, waar in hy met zwakke beenen des namiddags ontrent een uure is gekomen.

1557. *Ruardus* en *Caſtrenſis*, cum komen by *Angelus* op de voorpoorte, en zoeken hem aan tot afzweringe, dog te vergeefs.

Wynige dagen daar na zijn op de voorpoorte gekomen *Ruardus* en *Caſtrenſis* Kettermeeſters, vergeſelſchapt met de Heeren Raden, *Segers* en *Weldam*.

Hier heeft men hem wederom zeer aangezogt, met bidden en drygen, tot de afzweringe: dog te vergeefs, zeggende, *Ik en kan de waarheit niet afſweren, nog en moet ook 't zelve niet doen; hoe zoude ik konnen afſweren dat men door den geloove met God handelt, door de liefde met zynen naaſten? hoe dat alleen de doot Chriſti, en zyn bylig lyden is een voldoeninge voor onze ſonden hoe vele andere dingen, die ik met myne ſchriften (gy hebt deſelve) beweert hebbe te zyn waaragtig? en die gy lieden daar en tegen nog niet met een woort en hebt konnen wederleggen, of omſtooten:* daar by voegende, *dat by liever tienmaal wilde ſterven, dan iet onbehoorlyks aanregten tegen de waarheit. Ruardus* zulks hoorende, heeft gezegt, *Dat men hem, gevangen, zoude van de Kerke afſnyden, voor een Ketter by allen luiden agten, ontwyen en van 't Prieſterlyk gewaat ontledigen; den wereltlyken Regter overleveren, met vuur verbranden, en voorts dat by van leve, naam en faam, midsgaders van alle zijne goederen berooft zijnde, in den helſchen poel met den Duivel en den ongelovigen eeuwiglyk zoude branden.*

Schikkelyk drygen van *Ruardus*.

Op welke zijn drygen en blixemen, de gevangen ſtille zwygende en niet antwoordende, heeft hem *Ruardus* wederom gevraagt, *Of by iet anders wilde?* Niet anders zeggende, heeft hem bevolen te vertrekken, daar by voegende, *dat by na twee dagen zijn ſententie zoude hebben.* Hierna *Gulielmus Merula* ontbiedende, hebben hem vermaant, *dat by zyn Oom zou ſoeken te bewegen, zo vaſt op zijn opinie niet te blyven: want dat ook by en andere bloetverwanten, in een groote ſchande en oneere zouden komen, indien de zaken baar zo toedroege, dat zijn Oom moeſt als een ketter verbrant worden.*

Wert by *Angelus* wynig geagt.

Twee dagen daarna alsmen meenden dat het vonnis over *Angelus* zoude uitgeſproken worden, zo zijn alle alle de ſtraten van den Hage vol gewoels geweeſt van 't volk, het welk niet eenen dag en liet voorby gaan, of het en kwam met menigte ter plaatſe daarmen juſtitie zoude doen. Meeſt alle Inwoonders van Hollant waren met bygaande eerbiedinge ontſtelt over het ongeluk en de calamityt des ouden mans: meer waren zijne zaken toegedaan en gunſtig, dan die zulks opentlyk dorſten bekennen. Zy riepen alle, *dat de Kettermeeſters noit zodanigen ſtuk en zouden beſtaan hebben, ingevalle de twee Heeren* Jooſt en van Cruningen, *des Heeren Johans Vader en Broeder, die haren Paſtoor als in haren ſchoot droegen, in 't leven hadden geweeſt, of ten minſten ingevalle van maagſchap aan 't huis van* Beveren *niet verandert had geweeſt 't berte, dat anders goet was, des Heeren* Johans van Cruningen.

Groote verſamelinge van volk in den Hage, meenende dat *Angelus* gedoot zoude worden.

De gevangen wiert voorts zeer gerecommandeert en groot geagt, door zijn uitnemende geleertheit, onſtraffelyk leven, en wonderbare welſprekentheit, daar by komende andere goede genegentheden en natuurlyke gaven, voor al een uitſprekelyke mildigheit tegens den Armen, die een ſtemmig over al riepen, *Dat ben ontnomen wiere baar Vader, voorſtaander eenigen trooſt, en noodhelper in bare armoede en tegenſpoet.* Want *Angelus* ryk en wel gegoet zijnde, hadde de arme luiden in de Stad van den Briel voorzien van eenige woonplaatſen.

De Kettermeeſters ziende 't gene gezegt is, en als van te voren wetende wat geſchieden zoude, zogten alle middelen hoe zy met ſtraffen zoude ontgaan't aanſtaande oproer: zy zoude hem geerne los gelaten hebben; maar vreesden dat de verſtandige en wyſe luiden het los laten zoude duiden een kwytinge van de zake, als tegen regt en reden begonnen. Het ſcheen niet wel mogelyk te zijn, dat hy met een regtmatig vonnis konde veroordeelt werden, overmids 't volk, voornamelyk de Regtsgeleerde en Advocaten, alle riepe, *Dat den Hove in deſe zake kragt en gewelt geſchiede, en dat daar in alle ordre wiert gebroken.* 1557.

De Biſſchop van Hebron verdert in tot leugen.

De uitſprake dan van het vonnis voor twee dagen uitſtellende, hebben zy opgemaakt den Biſſchop van Hebron, Suffragaan zijnde van Utregt, en ook Paſtoor van Haarlem, die alleen op de voorpoorte komende, als hy een ieder had doen vertrekken, heeft gepoogt den gevangen te induceren, *Dat by zijne dwalingen zoude bekennen, en met een gewenſchte wederkomſte begeven tot het gevoelen van de Catholyke Kerke: ook dat by zig zou wagten in ſchande en oneere te brengen zijne bloetverwanten, ja een leelyke vlekke toe te voegen zijnen naam en faam; alzo by tot dien tyt toe van een ieder geagt hadde geweeſt, een vroom geleert en Catholyk Man te zijn.* Waar op *Angelus* geantwoort heeft: *Dat by niet en wiſt dat by van de Kerke was afgeweken, maar ter contrarie dat by daar altyt in was gebleven, en voorts wilde blyven: Dat by, overmids ontallyke abuiſen en gebreken, daar mede de Kerke over langen tyt bevlekt was geweeſt, vele dingen hadden aangeteekent; in regard van dewelke by nu overlaſt leet, tegens alle billykheit: Dat hem oorzake tot ſchryven hadde gegeven het Concilium* (te weten van Trenten) *de Ayjer, de Staten des Ryks, voor al het boekjen van de reformatie: Dat, om het zelve te examineren, beroepen waren tot Utrecht alle Geeſtelyke perſonen, die eenigſins beroemt waren door geleertheit; ook by gevangen, dog dat by genootzaakt is geweeſt, overmids zijne indiſpoſitie en krankheit t' huis te blyven, hebbende evenwel eenen Procuratorem geſonden tot de Biſſchop, door wiens aanmaninge by heeft derve aanteekenen vele poincten, ook gepoogt vele te verbeteren die de Kettermeeſters nu op de baan bragten, en van ketterye beſchuldigden, nademaal by nogtans ter oorzake van die geen oproer gemaakt, of eenig diſputeren aangeregt, maar alles tot zijns gevangens behoefte en gebruik weg gelegt en bewaart hadde.* De Suffragaan zeggende: *Dat* Ruardus *over hem klaagde, dat by geen dwalinge had willen bekennen of wederroepen.* Heeft geantwoort: *'t En ware* Ruardus *deſe zake met zijn myneedigheit beſoetelt hadde, dat het gantſche geſchil ligtelyk had konnen ter nedergelegt worden: Dat den Raat voor eenige dagen geappoincteert had, dat by gevangen in het generaal zou belyden in zommige middelmatige dingen gedwaalt te hebben, en dat zijn gemoet, om al den oproer uit het midden des volk te weren, van zodanig beken niet gantſch vreemt is geweeſt: maar dat* Ruardus *'s daags daar aan volgende, aangebouden heeft dat by alle de Artykelen, hoewel met de bylige Schrift beveſtigt en verſterkt, in het byſonder zoude afſweren: Dat by zulks niet en heeft willen doen, en gezegt die iet doet tegen zijn conſcientie, dat de zelve zigbout de helle.* En diergelyke propooſten meer. Als de Biſſchop verklaarde, *Dat by daar van geen kenniſſe en had; maar dat* Ruardus *zyde, dat by gevangen geen dwalingen en wilde bekennen, en dat by tot dien einde was gekomen, om hem beter gevoelen in te blaſen, en daar toe te brengen, dat by zyne dwalingen wilde belyde, alzo't dwale was menſchelyk.* Zo heeft Angelus gezegt, *Dat by wel had konnen, tegenwoordig konde dwalen, maar dat zijn conſcientie nog van eenige dwalinge onder het volk geſtroit te hebben, konde overtuigen.* Als de Suffraguan *Angelus* vermaande van vele andere dingen, heeft hy gezegt, *dat by te geenen tyde zoude wyken van die Artykelen, God alleen in den noot aan te roepen en te hidden; Chriſtus alleen te houden voor onſen Middelaar en Voorſpraak, 't eeren der beelden te zyn ydel en onnut, ook onbehoorlyk te zijn, den zelven eere te bewyſen; de regtveerdigmakinge alleen te zyn uit den geloove,*

Klaagt over de myneedigheit van hem dan.

Angelus is ſtandig in zyn voornem.

Digitized by Google

57. *loove, niet uit eenige werken: de verdienſten des lydens en ſtervens Chriſti alleen te zijn een voldoeninge aller onſer ſonden.*

Daags daar aan is de voorſchreven Biſſchop van Hebron weder tot *Angelus* gekomen, dewelke, als by okkaſie wynig gehandelt was van den Canon der Miſſe, van 't Sacrament der confirmatie, en van andere klyne en onwigtige poincten, zo heeft hy den gevangen wederom begonnen te vermanen tot abjuratie: dan deſelve antwoorde, *dat zulks nimmermeer en zoude geſchieden*, heeft hem de Biſſchop berispt, *dat by alleen wyſer wilde zijn dan de gebeele Kerk.* Waar op *Angelus* zyde, *by na Gods Woort wys was, en dat by zig gantſch ſtelde na des zelfs voorſchrift, ſonder te willen hangen aan menſchen, of der zelver gedigten, maar alleen aan God en zijn woort; dat men als groote abuiſen moeſten houden het Reſponſorium Chriſti virgo, en de Antiphonam, O Maria cujus oratio de potenti procedit Brachio: dat de Kerke deſe dingen en andere meer was ſingende, daar deſelve nogtans niet en waren na den aard van Gods Woort, als ook niet 't gene in zommige plaatſen van de bylige Maget geboort wiert, Agna Dei, quæ tollis peccata mundi &c.* Dat is, *Lam Gods, die gy wegneemt de ſonde der wereldt.* De Biſſchop vermanende dat men dusdanige dingen den Overſten en Hoofden moeſte te kennen geven, heeft hy gezegt: *Hoe kan ik beter en bekwamer doen, dan al 't zelve tuſſchen God en my aanteekenende.* De Biſſchop wederom op de abjuratie aandringende, heeft zulks plat uit gewygert, zeggende, *dat by op geenderly wyſe iet van de waarheit zoude loogenen, hoewel by veel drygde.*

Het is eindelyk gebeurt den agtentwintigſten *September*, dat de Kettermeeſters (die agteden) dat nimmermeer in iemant, die van de eerſte inſtellinge van de Inquiſitie geſtraft waren, gewigtiger oorzake van de doot en hadde geweeſt, dog bekenden, dat zy geen middelen zagen, om ſonder perykel hares levens uit dien doolhof te geraken) hebbende doen beryden alles wat tot 't branden noodig was, dog zoberlyk en gevynsdelyk, om oproer te weren, hebben *Angelus* doen voorhalen, om zijn ſententie aan te hooren. Hy verblyt zijnde, dat nu eens het einde van zo vele ellendigheden voorhanden was, van *Gulielmus Meruld* zijn Neve, met een vredekus adieu nemende (want hy en dagt niet dat hy wederom zou keeren, te meer, alzo *Ruardus* tot hem geſonden had een Biegtvader) en met vrolyk gelaat voortkomende is van de Fiſcaal en de dienaren gebragt in de Raatkamer: alwaar behalven den Gouverneur, Preſident en alle de Raden, ook gekomen waren, niet alleen de Kettermeeſters, die op dien dag de triumphe hadde te verwagten, en by den welken het hoogſte gebiet was; maar ook de Heere, waar van te vore gezegt is, en zommige Leenmannen uit 't gebiet van Heenvliet.

Hier is wederom van de andere, buiten Raat zijnde om zig zelven uit de aanſtaande zwarigheden te ontwerren, de Biſſchop van Hebron op gemaakt, weſende een man zeer welſprekende. Deſe vallende aan de knien des gevangens, bloots hoofs met gevouwen handen, ook eenige tranen uitdrukkende, heeft met luider ſtemmen (alzo *Angelus* overmids den ouderdom harthoorig was) gezegt, *dat zy al wel wiſten, ingevalle men eenige vergelykinge wilde doen, dat by gevange bondertmaal geleerder was, dan de Magiſtri, en ook geen kwade zake en was woedende; dog dat zy alle baden, by wilde dog, om alle oproer te weren, weder keeren tot de Moeder de bylige Kerke, en zig der zelver meeninge onderwerpen: dat by wel ſag, 't volk zo verre verbit te zijn, dat, ingevalle iet harts zoude gedaan werden, de Doctoren en Regters nauwelyks zouden konnen ontkomen: dat by het niet zou agten voor een Godſalig werk, zijn wederpartyen te ſtellen in de genade en luſt van het onſtuimig en raſende volk. Indien gy, zyde hy, u leven ſad en moede zyt, wat wilt gy ons daar over ſchuldig maken: ingevallen uwe begeerte is voort te varen, gy zult ligtelyk een ander vinden, met dit fyt te belaſten, die niet zo veel als wy, van uwe heerlyke gaven zal houden, of ook verſtaan van hoe groote weerde gy zyt, alzo daar toe veel tyts en ervarentheit vereiſcht wort: maakt niet dat wy met ſteenen overvallen worden (want zulks hebt gy, herrewaarts komende van de voorpoorte gemerkt voor handen te zijn) eer wy reken ſchap geven van onſen handel: zo zal evenwel deſen agtbaren Raat getuige zijn, dat gy met een roekeloozen yver geſogt hebt de eere van een Martelaar te ſterven, en ons uwes doots ſchuldig te maken: dat by zig over zulks zoude bedenken, en niet willens en wetens zig zelven ombrengen, dien zulks onnoodig was, indien by wilde: aat by zig zoude behouden de trane van zo vele arme luiden, het gunſtig hert van 't gemeen volk, het ernſtig verwagten van zo vele luiden, en voornamelyk der gener, die tegenwoordig waren; voorts, dat by den Doctoren zoude ſchenke, als een uitnemende weldaat, daar door zy mogten, ook tegens de opinie van velen, geagt worden behouders van Godvrugtige menſchen, en geen onderdrukkers: dat by haar zoude geven het leven dat zy hadden, beryt zijnde te kennen 't zelve door hem hoewel daar van geen Autheur zynde, te bezitten, nademaal in zijne magt geweeſt had hen het zelve te benemen: dat het klyn en gering was, daar door by konde alle ongeval voorkomen, zijn eere handhaven, zijn, en veler leven behouden, ingevalle by te rugge ſtellende alle zware en gewigtige Artykelen des geloofs, en van de Chriſtelyke leere alleenlyk wilde bekennen dat by onvoorzigtelyk voortgehaalt had zommige middelmatige poincten, door een Godvrugtig gebruik afgeſchaft: Zo doet, zyde hy, en leeft, en wy met u. Indien gy alhier uwe konſcientie beſwaart: wy ſtellen onſe zielen te pande voor den hoogſten Regter, dat deſelve geſtraft werden, en de uwe onſchuldig blyve.* De Kettermeeſters voegden hier by eenen eed, d'een hand den gevangen gevende, d'ander aan de borſt drukkende; behalven dat ook de Raatsheer *Waſſenbove* haar toeſtemde, verſoekende, *dat de gevangen zijn dwalende konſcientie zou op hem werpen, het zijnde, ingevalle by ergens in misdede, daar voren voor den Regterſtoel Gods te antwoorden.*

Als tot beken van zommige middelmatige poincten.

Met al deſe woorden heeft de Biſſchop van Hebron den gevangen zo beweegt, dat hy den Hr. Preſident *Aſſendelft* aanſprekende, vraagde, *Wat zijne Edelheit meende dat by doen moeſte:* de Preſident gaf voor antwoort: *Dat by gevangen veel eer met zijn eigen gewiſſe en gemoet zou te rade gaan, als met andere. Angelus* den H. Preſident niet wel, overmids zijn harthoorigheit, verſtaande, en zig ſchamende andermaal met vragen zulk een aanzienelyk perſoon moeyelyk te vallen, heeft de antwoorde des zelven wynig tot zijn voordeel geduit, te meer, alzo den Biſſchop van Hebron terſtont daar by voegde, *Waarom by nog twyffelde, alzo die van den Raat zodanig voorſlag voor goet hielden.* Alles dan tot myneedigheit geprepareert zijnde, zo zijn de Inquiſiteurs, en d'andere, vergeſelſchapt met den Preſident en die van den Rade, gegaan na de audientie: de welke aldaar geſeten zijnde, zo is de gevangen in het aanſchouwen van 't volk (die aldaar uit alle de Steden van Hollant, en de bygelegen Provintien, voornamelyk uit Gelderlant, by een ware gevloeit) gebragt. Daar heeft men op ſtaande voet, dewyle 't gewoel des volks nog duurde, uit het Inkwiſitieboek opgeleſen, met de middelmatige Artykele, daar van in de Raatkamer gewag was gemaakt; maar eerſt ſevenenſeſtig, die *Angelus* langen tyt te voren ſonder verſchrikken beleden had, en tot

Woort voor het volk op de rolle bedrogen.

be-

1557. beweringe van welke hy verklaart had alles te wille lyden, en die zy betuigden dat nu van hem, gevangen, werden wederroepen: daar na andere, in gelyken getale, tegens de voorgaande, na der Inkwiſiteuren luſt en goetdunken, geſtelt, dewelke van den zelven gevangen, als doen in plaatſe van de voorgenoemde wierden aangenomen en beleden: alles ter loops, zeer haaſt, en ook met een ſagte ſtemme; zo dat nog 't byſtaande volk konde hooren, wat daar wert gehandelt, nog de gevangen, overmids zijne harthoorigheit, iet kon verſtaan, en ook met praten wiert opgehouden van zommige die de Kettermeeſters tot dien einde geſuborneert hadden. Tot de voorgenoemde Artykelen hebben de voorzyde Kettermeeſters nog eenige woorden by gevoegt, dewelke mede op deſelve wyſe geleſen zijn geweeſt, als de Artykelen die wederroepen waren: *Dat de gedaagde voorts abjureerde en vervloekte allerhande ketterye, zo van* Martinus Lutherus, *als van andere; ook alle dwalingen eenig ſins ſtrydende met 't Ortbodox geloove, en d'inſtellingen van de H. Roomſche Kerke: daarenboven, dat by gevoelde, bield en bekende* Martinus Lutherus, *en alle die hem volgden, als Ketters, met bare leeringen, boeken en ſchriften, te regt van den byligen Apoſtoliſchen ſtoel veroordeelt en verworpen te zijn, en midsdien verboden, deſelve ſchriften, boeken, tractaten, ſermoenen en anders geleſen en bewaart, ja wel bevolen met yver verbrant te werden: Dat daar beneven en gedaagde met eede verklaarde, dat by zig voortaan niet meer met de voorgenoemde dwalingen* (te weten met de ſeven-enſeſtig Artykelen eerſt geleſe, als wederroepen) *of met eenige, andere eenigſins met 't Catbolyke gelove, of met de Ortbodoxe inſettinge van de Roomſche Kerke ſtrydende, zoude bemoeyen, nog voortaan gelyke dwalingen begaan, of bulp, raat en gunſt toonen, in 't openbaar of bymelyk, directelyk of indirectelyk, den gene die alſulke dwalingen zoude doen, of aanbangen.*

Tot de Artykelen die aangenomen wierden, en die de gevangen tegen de voorgeleſen zoude belyden ('t welk ook myneedelyk te wege gebragt is) zijn de volgende woorden bygevoegt, voorts ook op deſelve maniere en met gelyke haaſtigheit geleſen: *Dat volgens de gedaagde gevoelde met de bylige Roomſche Kerke, 't welk het Catholyke geloove, en de Chriſtelyke Religie is concernerende; en ook geloofde en beleet, alle 't gene de bylige Roomſche Kerke, en het Apoſtoliſch geloof, tot nog toe beleden badde en gelooft, en nog was belydende en geloovende; voorts dat by alle de voorgenoemde Artykelen* (te weten de ſevenenſeſtig, die tegens de vorige geſtelt waren om aan te nemen) *bekende niet gevynsdelyk, maar met een opregt gemoet, volkomelyk van de waarheit onderregt zijnde: daarenboven dat by met ſolemnelen eede verklaarde by de H. Drievuldigheit, dat by voortaan altyt zoude blyven in de eenigheit en waerheit van de Roomſche Catholyke Kerke; agtende beneffens deſen, dat alle dit tegens dit geloove, met bare leeringen poogden te arbyden, den eeuwige vloek weerdig waren: indien by tot eenigen tyden 't welk verre moeſte zijn en nimmermeer geſchieden, iet daar tegens gevoelde, of met woorde en ſchriften voortbragt, dat by beryt was zig te ſtellen onder de ſtrengigheit van de Canonyke Regten, ja beleet alreede, zig zelven van doen af verbonden aan de eeuwige ſtraffe: dat mede de gevangen aan alle een ieder Chriſtgelovige was verſoekende, dat zy God Almagtig voor hem ootmoediglyk en van gantſcher herten wilden bidden, en zijne barmhertigheit vorderen over de dwalingen die by begaan had, eindelyk aanhouden by allen, die hy mogt door zijn dwaalſchriften en predicatien van de waaragtige Catholyke leere der bylige Roomſche Kerke verlyt, en afgekeert hebben, dat zy wilden wederkeeren tot de eenigheit van 't Catholyke geloove, en de ware Chriſtelyke Religie; midsgaders hem gevangen alles vergeven.* Alles opgeleſen zijnde, het was te verwonderen hoe de gemoederen der toehoorders verandert zijn geweeſt: men zag en hoorde in plaatſe van gunſte, wangunſte, van medelyde, gramſchap en toorn. 1557. Een yder om hier

Gevraagt zijnde, of hy 't gene geleſen was alzo wederriep, heeft getoont teekenen van conſent, niet denkende dan op middelmatige dinge, waar in zy by na geaccordeert waren, zijnde ook na des gevangens goetdunken en meeninge verandert en verbetert. Als hy voor de ondertekeninge (want dewyle de lecture geſchiede, zo en hadde hy niet konnen verſtaan) alles aandagtelyker begeerde te overleſen: zo riepen de Inquiſiteurs, *dat men moeſt haaſten, zo overmids 't razende Volk; als ter oorzake dat daar nog meer te doen ſtont.*

Nademaal de voorzyde Inquiſiteurs den toeziënders (van welke 't verwagten noit in gelyke zake grooter of yveriger hadde geweeſt) met bedrog en liſten hadden miſlyt, en de gevangen met een leelyke vlekke van onſtantvaſtigheit hadden beſoedelt; zo heeft door laſt van *Ruardus, Nicolaas de Caſtrus*, Licentiaat in de Godheit, alſtaande de ſententie gepronuntieert, in 't Latyn als volgt: *Dat* Angelus *ſwaarlyk gedwaalt badde tegens het Catholyke Roomſche geloof; en dat deſelve geweeſt, ook tot dien dag toe gebleven bad een openbaar en hartnekkig Ketter, ſonder berou, en dat by over zulks gevallen was in de ſententie van excommunicatie, midsgaders andere Eccleſiaſtique Cenſuren en Penen, tegens den Ketters geſtelt, zo by de Canonyke Regten, als andere Ordonnantien van den Apoſtoliſchen Stoel: maar nademaal deſelve nu eindelyk zijn ſchuld bekennende, na het goetdunken der Inquiſiteurs, zijne voorzyde dwalingen en alle ketteryen bad wederroepen en afgeſworen, dat by mede waaragtelyk en ſonder gevynſtheit voorbodig was, zig wederom te begeven tot de eenigheit van 't Catholyk geloof, en boetveerdigheit; dat by* (te weten *Ruardus*) *den zelven waaragtig berou hebbende, toegelaten heeft tot zodanige wederroepinge en afſweringe; niettemin willende en bevelende, dat zijne boeken en alle andere ſchriften, ketterye ſmakende met vuur verbrant werden, en dat de gevangen gepriveert werde van de Paſtorye van Heenvliet, en alle andere beneficien, indien by eenige zoude mogen hebben; en daar van ten eeuwigen dagen gepriveert blyven, met verbot van voortaan te doen eenige predicatien, te booren eenige biegten, of iet anders te plegen, den dienſt en het ampt een Paſtoor betreffende. Ordonnerende voorts, dat de gevangen binnen den tyt van veertien dagen, op eenen Sondag, of andere Feeſt, zyne abjuratie en confeſſie van de ſtoel in de Kerke van Heenvliet, als 't Volk daar meeſt, om Miſſe te booren, zou vergadert zyn, zal doen leſen en publiceren. Ten laatſten, dat by den gevangen condemneerde, eensdeels tot een eeuwige kerker in een plaatſe daar toe te beſtemmen, om aldaar in brood en water van droefheit penitentie te doen, en zijne ſonden te beſchryen; anderdeels in alle de koſten, zo van de apprehenzie, incarceratie, bewaringe, als van 't vorder proces, boedanig deſelve zouden mogen zijn, tot taxatie en moderatie van hem Inquiſiteur.* Senaud van Ag

Dit alles uitgeſproken zynde, zo heeft de Biſchop van Hebron, om den oproer des volks een wynig te verzagten, met woorden daar by gevoegt: *Dat de gevangen zijne goederen zou gebruiken; dat* Gulielmus Merula, *en andere zijne Vrienden, tot hem zouden hebben vryen toegang; dat hem zoude vergunt worden onbekommerde oeffeninge in zijne Studien; dat zodanige ſtaat in zijn regard genaamt zoude werden gevankeniſſe; midts betalende de koſten, binnen zekeren tyt by den Inquiſiteurs in geſchrifte geſtelt, na alle billikheit* Gulielmus Merula *over te leveren, of aan zulke perſonen, die by gevangen zelve zou ſtellen over den ontfang van zijne goe-*

De Biſ van Hebr voegt ee woorden de ſeuue om het v te ſtillen

deren;

557. *deren; dewelke, by gevangen buiten moeiten zijnde, 't gelt zouden fournere: Dat alsdan de goede mannen, en voornamelyk by* (met deſe woorden ſtak de voornoemde Biſſchop de regterhand uit tot het volk, als doende een ſolemnele belofte) *zouden eenen weg vinden, om den gevangen zelve te berſtellen, tot het bewint van zijne goederen: Dat tot dien tyt toe de eenſaamheit van zyne Studien den naam zou hebben van een peniterende kerker, dog met een tafel, die eerlyk zoude zijn en weerdig zodanige perſone.*

Het volk het einde verſtaan hebbende, wederom tot medelyden beweegt zijnde, begonnen te loven en te pryſen de billikheit van de Regters. Want mentie gemaakt zijnde van de Geregtskoſten, zo verhoopte een yder, dat hy vrygelaten zoude werden, zo haaſt de koſten betaalt zijn; 't welk den gevange ligt om te doen was, als wel gegoet en gelant zijnde. Daar waren ook niet wynige, die het bedrog en de liſten van de Inquiſiteurs gewaar werdende, zommige met gramſchap ontſteken, andere met een verſlagen gemoet na huis vertrokken. Het wenſchen van alle de luiden was, dat *Angelus* den doot met kloekmoedigheit verdragende, den Inquiſiteurs eenen haat mogte gemaakt hebben by het volk: maar zy met liſtigheit daar tegens arbydende, hebben zo veel te weeg gebragt, dat hy ter gelegener tyt by andere Spectateurs zoude lyden die dingen, door welke het perykeleus was hem 't leven te benemen, by dien, die hem zo gunſtig waren, gelyk wy hier na zullen hooren. Wederom op de voorpoort gebragt zijnde, en niet lange daar na verſtaande uit *Gulielmus Merula*, die daar van door andere berigt was, hoe dat hy door bedrog en kwade practyken, *Ruardus* en zijner complicen wederroepen hadde, hoewel ſonder zijn weten en ſchult, boven maten bedroeft en weemoedig zijnde, en voorziende, dat hy door zodanige daat velen zoude ergeren, zo zyde hy: *O mijn God, hoe bedrieglyk hebben met my gehandelt, die getabberde agterklappers en ſaamroovers: Zal dan een, die nu den eenen voet in 't graf heeft, en na den loop der naturen half doot is, ſchynen zo den doot gevreeſt te hebben, dat uwe waarheit gewelt geſchiet zy, en myneedelyk afgeſworen? Dat zy verre van my, aldergenadigſte Vader, zulks en hebbe ik noit gedagt, zulks is my noit in den zin geweeſt, zodanige raatſlagen heb ik noit aangegaan met de vyanden van uwe waarheit. O God, zy hebben my deerlyk bedrogen, en u Volk verlyt.* Daar en was niemant, die den ouden man, zeer ontſtelt zijnde, konde te vreden ſtellen, en de weemoedigheit is in wynige dagen zo diep in zijn herte gewortelt; dat hy in een zeer zware krankheit, niet ſonder perykel zijns levens, gevallen zijnde, *Gulielmus Merula* genootzaakt is geweeſt met Requeſte aan die van den Rade te verzoeken, dat zijn Oom mogte uit die harde gevankeniſſe gebragt worden in een gemakkelyker plaatſe. Den Raat uit de Medicynmeeſters verſtaan hebbende dat de zake zo was gelegen, als in de Rekweſte was verhaalt, heeft met advys van den Biſſchop van Hebron toegelaten, dat hy zou vervoert worden na Delft in St. Magdalenen Klooſter, om aldaar te blyven tot de maant van *Maart* in 't volgende jaar, daar in hy op den zelven dag met een Wagen gebragt is; *Gulielmus Merula* zig verbindende voor de herſtellinge in de gevankeniſſe, ingevalle zulks noodig zou bevonden werden. Te Delft zijnde, heeft hy geſchreven niet alleen een vaſte Apologie of verantwoordinge tot bewerir ge van zijn onſchult: maar ook een bondige wederlegginge van de ſententie die *Ruardes* tegens hem had uitgeſproken, beveſtigt met Civile en Canonyke Regten, midſgaders met paſſagien van verſchyden Doctoren en andere, bewyſende op vele manieren, *Dat deſelve ſententie om verſchyden oorzaken was uitgeſproken tegens de beſchreven Regten en konſcientie; dat deſelve was onregt, boos en verkeert, vals en vol leugens, vol ongelyks, door corruptien te wege gebragt, overzulks ſonder krugt en van geender waarden.* 1557.

Daarentuſſchen heeft *Ruardus* alle neerſtigheit gedaan om den gevangen te mogen vervoeren na Leuven, voorgevende dat hem ongelegen was, wederom in Hollant te keeren, en dat nog vele dinge, by den Biſſchop van Hebron belooft, te doen ſtonden. Waar toe hy eindelyk verlof heeft gekregen van Vrouw *Maria* Gouvernante van Nederlant, en is door den Procureur Generaal, uit zijn Vaderlant getrokken in Brabant, en te Leuven beſteet in 't Cellebroerskloo ſter, in een plaatſe zeer ongemakkelyk en onryn; berooft van den toegang zijner Vrienden, als ook zijns Neefs *Gulielmus Merula*, die hem in zijne nootzakelykhedenzoude te hulpe komen. *Ruardus* voortgaande in zijn ongenadigheit, is in zodanige bitterheit geſtort, dat hy niet alleen den gevangenen verboot de tafel die de Cellebroers, by dewelke hy geſtelt was gemeen was: maar ook alle onderhandelinge, met wien ook deſelve zou hebben konnen geſchieden; ja beval mede, dat men den gevangen driemaal ter weke, Maandag, Woensdag, en Vrydag, alleen zou aanregten broot en water: want de wederpartyders lieten verluiden, dat hy door menigvuldige byeenkomſten en t'ſamenſprekingen velen met zijn fenyn was bedervende, in voegen dat de Pater wert afgeſet en een ander in zijn plaatſe geſurrogeert; behalven dat ook vele Monniken uit het Klooſter liepen, de blyvende ondertuſſchen haar over zijn ongeluk en tegenſpoet erbarmende, ook onder 't bedelen, (het welk haar Profeſſie is) by een yder recommanderende des gevangens Godvrugtigheit en lytſaamheit; midsgaders verbrydende by alle luiden alle het gene zy hymelyk uit hem verſtaan hadden.

1555. *Ruardus* zoekt den gevangen na Leuven te vervoeren.

Bedryft daat groote wreetheit tegen Angelus.

De Monniken erbarmen haar over Angelus.

Angelus in deſe gevankeniſſe vele ſtryts gehad hebbende met *Ruardus* en andere Geeſtelyke en wereltlyke perſonen, en *Ruardus* wel ziende dat hy van zijn gevoelen niet en zou konnen afgetrokken worden, geenzins willende verſtaan, iet aan te nemen tegens de H. Schrift; en het daar voor houdende dat hy beter zou gebroken worden, indien men hem vervoerde in verder gelegen Landen, en tot eenen ongenadigen kerker, heeft aan Koning *Philips* by Rekweſte verzogt, dat hem zou toegelaten worden den gevangen van Leuven te trekken, en in een ander Provintie te brengen. Het welk hy ligtelyk verkregen hebbende, heeft den ouden man (van alle beweringen, zo door naturelyke en beſchreven Regten als anders, midsgaders van alle boeken en ſchriften, die hy wederom met groote moeiten vergadert had, onbeleefdelyk berooft zijnde) doen vervoeren in de Abdye van Liſſieux, gelegen in het Graafſchap van Henegouwe. En na dat hy in deſelve Abdye ontrent een Jaar was geweeſt, en vele diſputen en onderhandelingen met den Abt en andere over de Hooftſtukken der Leere hadde gehad; is hy den vierden *Juni* vyftien hondert ſevenenvyftig, van daar vervoert na Bergen, en geworpen op 't Slot in de gevankeniſſe. Ten einde nu den handel niet en zoude ſchynen vermengt te zijn met bedrog, onregt, of gewelt, zo lieten de Magiſtri Noſtri onder het volk ſtrojen, dat hy in de naaſtgelegen plaatſe was gevangen. 1556

Ruardus verzoekt den Koning, dat *Angelus* verder vervoert werde.

Wert vervoert in de Abdye Liſſieux. 1557.

Wort van daar vervoert na Bergen in Henegouwe.

Alles wert ook met groote behendigheit hymelyk gehouden, ten einde geen tydinge daar van zoude gebragt worden in Hollant: want 't ſcheen dat deſe Provintie, den handel der Kettermeeſters tegen *Angelus*, die met het violeren der Privilegien vervoert was, vernomen heb-

1557. bende, wel eenig oproer zouden aangeregt hebben. Daar door is 't geſchiet, dat de tydinge van 't vervoeren van *Angelus*, en van 't gene daar op ſcheen te willen volgen, zeer laat in Hollant is gekomen.

Terſtont zijn van *Ruardus* na Bergen geſonden Meeſters *Enthenius* een Jacobyn Monnik, en eenen *Dionyſius*, byde Doctoren, d'een in de Theologie, d'ander in de Medicyne, met den Fiſcaal en Notaris, dewelke wederom met *Angelus* hebben beginnen te diſputeren van de voornaamſte Artykelen des geloofs; alles op dien tyt gehandelt, gelyk ook vele andere ſtukken door liſt en kwaatwilligheit der wederpartydigen onderdrukt en verdonkert zijnde.

Zy dan ziende dat *Angelus* beſtandig bleef in die poincten, die hy eens lange te voren met de H. Schrift beveſtigt had, ja dat hy ook zijne handen opſtekende na den hemel, zig zelven veel geluks ſcheen te wenſchen, en verheugt te zijn, *Dat de ure van zijne verloſſinge na by was, en dat by met de eere van de waarheit vromelyk voorgeſtaan te hebben, zig zelven Jeſus Chriſtus, en zijnen eeuwigen name zou opofferen:* zo hebben zy hem ten laatſten met hare ſententie verklaart *te weſen Relaps, en arger als een Ketter*; hem overleverende den wereltlyken Regters: welke hem, ontwyet zijnde, veroordeelt hebben met vuur levendig verbrant te werden op den vierentwintigſten *Juli*. Op den zelven dag alsmen hem zou ombrengen, zo heeft God almagtig 't zelve merkelyk verhindert en uitgeſtelt, tot 'er tyt dat 'er een uit Hollant daar zou komen, die een zeker getuige mogte zijn van den gantſchen handel der Inquiſiteurs tegens *Angelus*, by een vreemde Natie, en in een verre gelegen lant Want als *Gulielmus Merula*, des gevangens broeders ſoon, gelyk dikwils gezegt is, uit getrouwe boden zeer ſpade had vernomen, dat zijn Oom van Liſſieux in een ander plaatſe vervoert was, daar uit vermoedende, dat zijn einde nu voor de hand was, zo is hy op ſtaande voet getrokken na Bruſſel, daar *Ruardus* op dien tyt was; en tot den zelven zeer laat op den avont gaande, heeft van hem begeert een brief jen van recommandatie, om daar door te hebben akces tot zijn Oom, welk anders, zo vrienden als vreemden, gewygert wert. *Ruardus* een wynig ſtilzwygende heeft gezegt: *Ziet Sone, ik hebbe u iet in 't ſecreet te zeggen, en wil niet dat andere daar van kenniſſe hebben. U Oom onlangs te Liſſieux zynde, heeft doen preſenteren zekere Rekweſte van den Koning van Engelant, om het gantſche Kloofter te hebben tot een gevankeniſſe. De Koning heeft de voorſchreven Rekweſte aan my geſonden, met bevel, dat hy zou van Liſſieux vervoert worden na Bergen (daar hy nu op 't Kaſteel gevangen zit) dat voorts tot hem, (alzo de Koning verſtaan had, dat hy was Relaps) geſonden zouden werden twee Commiſſariſen. Ik* Ruardus *hebbe zulks laten doen, en derwaarts geſonden eenen* Magiſtrum Dionyſius, *Doctor in de Medicyne, en eenen Doctor* Enthenius *van de Predikerordre, met den Notaris* Marquet, *en de Fiſcaal Petrus. Deſelve Commiſſarius, hebben hem na een groote diſputatie verklaart Relaps; en arger dan een Ketter, en dan by oit te voren geweeſt hadde. Deſe diſputatie is geſchiet in des Abts huis, en heeft zig zeer wonderbaarlyk toegedragen. En zy hebben hem overgelevert in handen van den wereltlyken Regter.*

Wort veroordeelt ten vuure.

Gulielmus Merula komt tot *Ruardus*.

Trekt na Bergen.

Merula zulks gehoort hebbende, en boven maten verſlagen zijnde, als *Ruardus* hem zijn verzoek ontzyde, daar by voegende, dat hy zijn Oom niet en zoude in het leven vinden, is ſonder vertoeven over nagt over dag getrokken na Bergen.

In de Stad komende ontrent tien uren voor den middag, is hem zijn Oom te gemoet gekomen, uit den kerker getrokken, op een ſtok leunende, zeer mager en ongezien (want hy had ontrent ſes weken in een zeer onryne en ſtinkende plaatſe gelegen) en zig zelven niet gelykende; vergeſelſchapt met een Franciſcaner Monnik, dewelke de verdienſten onſes Saligmakers Jeſu Chriſti als vergeten hebbende en aan d'een zyde ſtellende, den veroordeelden *Angelus* in den uitterſten ſtryt was aanſtygende, tot het aanroepen van de Maget *Maria*, en andere die voor ettelyke hondert jaren waren overleden. *Angelus* op Chriſtus alleen zijn vertrouwen zettende, als hy zijn broeders ſoon gezien had, zig tot hem keerende heeft gezegt: *Sone, ziet nu is gekomen de laatſte ure, daar ik met groot verlangen na gewagt, en met eenen brandenden yver na gewenſt heb. Deſe is de ure, in welke die groote God* (zijn oogen opheffende, ſtrekte zijne regterhand na den hemel, want krank en onmagtig zijnde was ongebonden) *my zeer genadiglyk vergunt heeft; om niet alleen met zijn bloed te beſegelen, en met den ſuren doot te beveſtigen alle 't gene ik tot nog toe tegen Gods vyanden, uit zijn bylig Woort in 't openbaar en bymelyk heb beleden, maar ook om bekent te maken, geen van alle die dingen; die zy tegens my in 't Hof van den Hage verciert hebben, waaragtig te zyn. Uit Hollant door verſcheyden plaatſen zeer leelyk getrokken zynde, ben ten laatſten hier gekomen; beryt zijnde my zelven, als een ryne en zuivere offerbande, op deſen dag mynen Saligmaker Jeſu Chriſti op te dragen. Tot God verlangt myn ziele, welke myn wederpartyders zeer roekeloozelyk gezegt hebben, dat je zoude weſen een eigendom des Duivels. Dat zy verre, zulks oordeelen zy verkeerdelyk, en maken 't zelve het Volk wijs, eensdeels uit myn leere, welke nogtans met Gods Woort overeenſtemt, en die zy met 't geringſte argument niet en hebben konnen wederleggen; anderdeels uit myn ſwak en teer ligbaam, het welk hoewel lange te voren gants uitgeteert, nogtans tot nog toe zo onweerdiglyk getracteert is geweeſt, dat een ieder 't ſelve aanziende, een walgirge daar over heeft. Want ziet deze vuiligheden, indien uwe oogen een afkeer daar van hebben, de ſtank zelve zal zig openbaren. Men plag dieven en moordenaars met meerder gunſte te bejegenen. Gaat nu henen en verkondigt den Vrienden, bekenden, en anderen in ons Vaderlant, het gene gy gezien heht en zult hooren U, als myn erfgenaam, kwam toe alle 't gene mijne was; maar wilt dog 't verlies van u erfdeel verdragen, met zodanigen kloekmoedigheit, als ik het verlies myns levens. 't Verſtant en ontbreekt u niet, nog ook de geleertheit, welke gy weet dat ik altyt, zo lange als my zelve mogelyk en doenlyk is geweeſt, in u gevoet heb. Gy komt tot uwe jaren; neemt, dewelke ik, nog vry zynde, u beſcheert heb Ik heb een goet werk gewrogt in de familie van de* Heermans *en* Kerkwerven: *God zal den wasdom geven. Betrouwet op hem, by zal u ſegenen. Helpt vorderen, zo veel u mogelyk is, de woonplaatſen, dat ik in de Stad van den Briel geſtigt en den armen beryt heb. God geve dat deſelve, en de renten daar toe geordonneert, den behoeftigen niet ontnomen werden door de Fiſque, dewelke ik hope dat genadiger zal zijn, en door barmhertigheit zal beweegt werden.*

Als de dienaars aandrongen, en zy *Merula* ook, overmids de familiare t'ſamenſprekingen, waren drygende, *Siet*, zijde *Angelus*, *ik ga: ik en kan God mijne allergenadigſten Vader niet ten vollen danken, dat ik in het openbaar zal ſterven, ten einde mijne wederpartyders het middel alzo benomen zy, myne ſtantvaltigheit, my van God ingeſtort, met calumnien en laſterlyken propoſten te overvallen, 't welk zy buiten alle twyffel zoude gedaan hebben, ingevalle zy my of in eenen zak geſtooten, en verdronken hadden, 't welk zy in de Abdye van Liſſieux gepoogt hebben te doen, of met fenyn vergeven. Mijn bloet zal evenwel niet uitbluſſchen den brant die tegens haar is opgegaan: deſelve zal in korten tyt tot hooger vuur uitberſten, om welke te verſmoren, nog zy, nog hare Succeſſeurs immermeer zullen de magt hebben.* Dit gezegt

Angelus doet ſyn gebet: Neemt a

1557. zegt zynde, als *Merula* zijnen Oom met wynige woorden getrooft had, en vermaant, *Hy zoude dog vaſtelyk gelooven, dat hy binnen korten tyt zoude zien, het goet des Heeren in den Lande der levendigen: Dat hy vromelyk en onverſaagt ſtrijdende, den Heere met een vaſt en kloek gemoet zoude verbyden.* Zo zijn zy van een getrokken.

Angelus voortgaande, heeft niet opgehouden in de Franſche taal ('t welk, als onverwagt zijnde, den bygaanden Monnik en andere zeer voor 't hooft ſtiet) het volk over den gantſchen weg te vermanen, *tot de waaragtige kenniſſe, liefde, vreeſe Gods*; mitsgaders *tot het geſtadig overdenken van de doot en verdienſten onſes eenigen Saligmakers Jeſu Chriſti, voorts tot een vervloekinge van eige werken:* verklarende onder de oorzake zijns doots een van de voornaamſte te zijn, dat hy gezegt en beveſtigt had, *Dat men God alleen beboord aan te roepen.* Als hy buiten de Stad, ter plaatſen daar hy zou omgebragt werden, gekomen was, heeft verſogt dat men hem wilde toelaten aan den ingang van 't huisken (daar hy terſtont in zoude geſtelt werden) van ſtroo gemaakt: Item, met mutſaarden en ander hout omlegt en geſteunt, zijn gebed tot God te ſtorten, en in den uitterſten ſtryt zijne genade en barmhertigheit af te ſmeeken, 't welk ſonder zwarigheit verkregen hebbende; als hy met gebogen knien en opgeheven handen vierig lyk was biddende, zo heeft men gemerkt, dat hy na de regter zyde was nederzijgende. Als de wederpartyders meenden dat hy in onmagt viel, overmids de vreeſe van den aanſtaande pyne, toeloopende, hebben zy bevonden dat hy doot was. De aldergenadigſte God hadde tot ſig gevordert (daar van wy wynige exempelen hebben) en geroepen zijn ziele, ten einde hy, die nu alreede door ſiekten, ouderdom, en by na vyf jarige gevankeniſſe gants overwonnen was en gebroken, geen pyne in zijn uitterſte zoude gevoelen.

De Beul, zeggende dat de juſtitie voldaan was, als hy, door 't ongewonelyk mirakel verſchrikt zijnde, wygerde voort te gaan: zo hebben zommige van de dienaars daar van gezegt is, 't vuur in 't huisken geſteken, de toezienders, die van verre ſtonden, niet anders meenende, of *Angelus* was daar in geſtelt. Het zelve tot de gront toe verbrant zijnde, als de voorzyde dienaars des Overledens lighaam, 't welke evenwel moeſte tot aſſche gebragt worden, genomen hebbende op een hoop houts zouden werpen, onvoorſigtelyk om hoog geheven zijnde, hebben die, die van verre ſtonden, 't ſelve gezien nog geheel, nergens van den brant geraakt, ja de hairen, zo van den baart, als van 't hooft, die langs de ſchouderen en over de borſt waren vloejende, gants ongeſcheut. En als deſelve verre ſtaande niet en wiſten, dat hy in 't gebed (want dit wert op alle manieren verholen gehouden) was overleden, zo is terſtont een ander gerugte onder 't volk geſtroit, *Dat 't vuur op den byligen man geen kragt en had gehad.* Zodanig is geweeſt, door d'uitnemende ontrouwe en myneedigheit der Inquiſiteurs, het einde van *Angelus*; alle zijne goederen, die zijn broeders ſoon *Gulielmus Merula*, als zijn eenigen naaſte erfgenaam, toekwamen, geconfiſqueert zijnde. Was doen oud vyfenſeventig jaren.

Een groote en ſware vervolginge der Kerke Chriſti binnen de Stad van Parys ontſtaan, in 't jaar vyftien hondert ſevenenvyftig.

DEn vyfden *September*, in 't jaar onſes Heeren en Saligmakers Jeſu Chriſti vyftien hondert ſevenenvyftig, wert eene groote vergaderinge der geloovigen gehouden in de Stad van Parys, in een huis niet verre van 't Collegie van Pleſſis, in St. Jacobsſtraat, alwaar de geloovige t'ſamen gekomen ware ontrent drie of vier hondert in getale, om aldaar in den voor avont het hylige Avontmaal des Heeren onder malkanderen uit te deelen. Dit is terſtont vernomen en geopenbaart geworden door eenige Prieſters van 't voorzyde Collegi van Pleſſis, want deſe bloetdorſtige wolven (anders niet zoekende dan 't kuddeken Chriſti te verſtoren, en zijne geloovige als onnooſele ſchaapkens ter ſlagtbank te brengen) hadden over langen tyt aldaar wagte gehouden, door dien zy vernomen hadden, dat daar dikmaals vele menſchen vergaderden en des avonts t'zamen kwamen. Over zulks hebben zy vele menſchen van haren aanhang by een geroepen, en ziende dat 'er nu een goet getal van geloovige t'ſamen gekomen waren, zo hebben zy geſonden aan de wagt van de Stad, om haar dit zelve te kennen te geven, en hebben alle dingen doen gereet maken, die zy meenden nootzakelyk te weſe om dit Godſalig geſelſchap te verſtoren. Nogtans eer de vyanden der waarheit konden komen tot haar voornemen, en eer alle hare dingen, die tot den aanſlag dienden, gereet konde gemaakt werden, heeft God zijne geloovige deſe genade betoont, dat hy haar tyt gegeven heeft om haar hylig voornemen te volbrengen, om 't welke zy aldaar gekomen waren: en dat in zulken geruſtigheit, als zy nog nit gedaan hadde. Want alzo zy niet t'ſamen gekomen waren om iet kwaats te doen, alzo en dagten zy ook niet op den kwaden wille van haar vyanden.

Den aanſlag van deſe Moorders was dusdanig, indien de wagt van de Stad niet in tyds gekomen had, om dit huis te overweldigen, dat zy zelve onder haar al zoude doen dat mogelyk ware, om te beletten dat 'er niet een menſche zoude uitkomen. Zy hadden dan een groote hoop ſteenen by een vergadert in hare venſters, zo dat zy de mueren daar ontrent by na t'eenemaal geſchent en om verre geworpen hadden, op dat zy daar mede zouden werpen op de gene die eerſt uit den huiſe kwamen. Alzo dat zy ontrent de middernagt, als de vergaderinge ſchyde, en een iegelyk in ſtilligheit na zijn huis wederom keeren wilde, deſen wreeden en bloedigen aanſlag in 't werk hebben beginnen te ſtellen, werpende met ſteenen na de gene die uit den huiſe meende te komen met een ongeloovelyke furie. Zy voegden daar nog by een zeer vervaarlyk geroep en gekryt, op dat zy van alle zyden mogten hulpe krygen: En op dat zy het volk te beter mogten bewegen, hebben zy geroepen dat 'er eenen hoop dieven, roovers, en verraders by een vergadert waren. Door dit gerugte zijn de gebueren daar ontrent wakker geworden, en deſe hebben ook een teeken gegeven aan de gene die nog verder woonden, gelyk 't gemeenlyk gebeurt zo wanneer daar eenig verraat op handen is, dat de gemeene welvaart zou mogen krenken: in voegen dat op eenen korten tyt de Stad in de in de wapepenen is geweeſt. Want het volk was alreede op 't ander einde van Parys (dat nogtans een groote Stad is in de volle wapenen, en men had haar laſt gegeven dat zy haar by malkanderen zoude houden. Een iegelyk nam zijn geweer, en liep na de plaatſe daar het gerugte haar was lydende. Als zy nu verſtonden dat het geen dieven, maar Lutheranen waren (alzo noemden zy in dien tyde de geloovige Chriſti, die de gereformeerde Religie en zuiverheit des H. Euangeliums aangenomen hadden) zo is het meeſtendeel des volks met nog meerder wreetheit, dan te voren, ontſteken geworden, en zy en waren anders niet verſoekende dan 't bloet van deſe onnooſele menſchen. Zy beſetteden alle de enge ſtraten, zy ontſtaken in diverſche plaatſen groote vuuren, op dat 'er niemant door de donkerheit des nagts zou ontkomen.

1557. Dit perykel zo haaſtelyk en onverwagt opkomende, heeft de gene die in den huiſe waren een groote vreeſe en bangigheit aangejaagt, want zy meenden dat zy in deſer ure al t'ſamen omgebragt zouden werden. Nogtans de Kerkendienaars, en andere, wien de zorge over de Gemynte bevolen was, hebben haar verſterkt en goeden moet gegeven zo vele als zy konden, en deden een klyne vermaninge zo vele als de kortheit van dien tyt was lydende, en na dat zy God al t'ſamen met vierige gebeden aangeroepen hadden, zo hebben zy goet gevonden dat zy zouden reſolveren, wat haar in deſe zake te doen ſtont. Zy moeſten van twee dingen een kieſen: of verwagten de toekomſte der Regters en Magiſtraat, en dienvolgende een ſekere doot, zo wanneer zy een belydeniſſe haars geloofs zoude vereiſchen: of door dit dulle en furieuſe volk doorbreken, 't welke het huis aan alle kanten beſet had. Eindelyk is 'er door de aanradinge van zommige, den welken de bloodigheit van deſe canalie van Parys wel bekent was, beſloten, datmen met gewelt door 't midden van dit ongebonden volk zou doorbreken, en dat de mannen, dewelke rapieren en eenig ander geweer hadden, vooruit gaan zouden, om den weg te maken voor d'andere. Dit is aldus geſchiet, en daar zynder verſchy den door diverſche wegen ontkomen: maar niet ſonder duiſent perykelen eerſt gepaſſeert te hebben. En 't is zeer te verwonderen geweeſt, dat 'er nog een menſche geſont en ongequetſt heeft konnen t'huis geraken, want de ſteenen hagelden aan allen zyden: eenige beſetteden de ſtraten met pieken en hellebaarden: andere waren uit vreeſe in hare huiſen geloopen, en ſmeten met hare pieken door de venſters op de geloovige die daar voorby kwamen geloopen: andere die bragten wagens en karren, en ſetteden deſelve dwers over de ſtraten, om alzo den loop te beletten der gener die uit den huiſe kwamen. Nogtans en heeft dit alles God niet belet de zijne door alle deſe perykelen te doen paſſeren, welke hy voor dien tyt nog voorgenomen hadde te bewaren: op dat een iegelyk mogte verſtaan, dat alle het gewelt des volks de andere in den huiſe niet en zoude hebben konnen geſloten houden, 't en ware dat hy die had willen voor de Overigheit brengen, om aldaar door hare ſtantvaſtige belydeniſſe gelooft en gepreſen te werden, en op dat de verloſſinge der andere eeuwiglyk een getuigeniſſe zoude zijn van zijn wonderlyke Almogentheit, over de gene die het hem belieft te bewaren. En alzo is een iegelyk geleert geworden dat hy zijnen weg en leven moet bevelen in 't gelyde van Gods voorſigtigheit.

Een alleen, onder deſen grooten hoop door alle deſe beletſelen niet wel konnende paſſeren, is met een ſteen geraakt geworden, waar door hy zeer gekwetſt zynde op de ſtraten nedergevallen is, alwaar hy door diverſche houwen en ſteken van dit raſende volk zeer jammerlyk vermoort is geworden, alzo dat hy door alle de wonden en het overvloedig uitſtorten ſijns bloets geen menſchelyke gedaante behouden heeft. Van daar is het doode lighaam geſleept voor het Kloſter van Sinte Benedictus, en is aldaar gelegt tot ſpot en overlaſt van alle menſchen: in voegen dat het geen goet vrient Gods en was, die hem niet en bewierp met ſlyk en vuiligheit, of die dit doode lighaam niet eenen ſteek of ſlag en gaf, vergeſelſchapt met eenige laſterlyke woorden, uit haat en nyt die zy het Evangelium waren toedragende. Na dat 'er vele uit de handen van deſe bloetdorſtige wolven ontlopen waren, en bleven daar geen andere in den huiſe dan vrouwen, en dogters, en eenige mans, die door vreeſe niet en dorſten wegloopen, en van deſe mannen waren nog eenige gevallen over de muuren in de naaſtgelegene hoven, alwaar zy opgehouden werden tot dat den Magiſtraat zou komen; andere meenende in het aankomen des daags met gewelt door te breken, zyn van het volk opgehouden en bewaart geweeſt, na dat zy zeer deerlyk geſlagen en geſtooten waren van deſe onbeleefde canalie of geſpuis van volk. Als de vrouwen nu zagen dat de hope van hulpe, welke zy in de mansperſonen geſtelt hadden, weggenomen was, hebben zy zig zelven in de venſters des huis bloot begeven, begeerende genade van dit ongeſtuimig en raſende volk, dat nu alreede begon in den huiſe met gewelt in te breken, en al te nemen wat zy konden krygen. Deſe vrouwen betoonden hare onnooſelheit, en begeerde dat men haar voor het Regt wilde brengen, en dat men met haar in behoorlyke maniere van Regt wilde handelen. Maar in dit onbeleeft volk en was niet een vonksken van redelykheit overig gebleven, want zy geen reden gehoor en gaven, maar waren voortvarende met hare ongebondene roekeloosheit. Alzo dan waren zy alreede haar zelven berydende om haar te begeven in de handen van hare vyanden, gelyk een hoop onnooſele ſchapen om van hare vyanden gedoot te worden; maar *Martinus* de Procureur van den Koning is met eenige Commiſſariſſen en vele Sergianten regt te paſſe gekomen, om (gelyk het God beliefde) deſe wredelyke moort te beletten. Men heeft hem terſtont de deuren geopent met alle ſijne dienaren, om dieſwille dat hy quam van wegen de hooge Overigheit: alleenlyk waren die van binnen hem biddende, dat hy de raſerny des volks een wynig zou ſtillen, en beletten dat zy hare bloetgierige handen aan deſe arme vrouwen en dogters niet en ſloegen: want het volk door de toekomſt van de Procureur was ſchuimende van boosheit, om dies wille dat zy meenden dat haar nu deſe proye zou ontnomen worden. *Martinus* binnen gekomen zijnde, heeft de zaken in zulken ſtant gevonden, dat hy genoegſaam konde merken de onnooſelheit van deſe menſchen: ja zelfs als hy was aanziende hare ſimpelheit, de gehoorſaamheit en eerbiedinge die zy de Juſtitie en Magiſtraat waren toedragende, heeft hy zig niet konnen onthouden van weenen. Nogtans en heeft hy niet afgelaten met zijne zaken voort te varen, en heeft zeer neerſtig onderſoek gedaan van alle het gene dat aldaar binnen dien huiſe gedaan en gepaſſeert was. Hy heeft bevonden datmen daar een langen tyt, terwylen dat zy al t'zamen vergaderden, de hylige Schriftuur geleſen had in de gemeene tale, alzo dat het een iegelyk verſtaan en zijn profyt daar mede doen mogte: en dat de Dienaar des Goddelyken Woorts, na dat zy al t'zamen vergadert waren, Gode gebeden hadde, de andere al te zamen op hare knien ter aarden liggende: en uitgelegt hebbende de inſtellinge des hyligen Avontmaals, uit den eerſten brief tot de *Corinthen* in het *elfde kapittel*, dat hy als dan het volk voorgedragen had hoe men het zelve Nagtmaal behoorde te gebruiken, en met wat eerbiedinge een iegelyk tot deſe Tafel des Heeren behoorde te komen: en na dat hy geëxcommuniceert ofte van deſe Tafel verbanne hadde alle oproerige menſchen, en de gene die hare Overſten niet gehoorſaam en waren, alle deugenieten en dieven, enz. hen lieden verkondigende dat zy haar niet en zoude vervorderen tot de Tafel des Heeren te komen: Dat als dan alle de gene die weerdig geagt werden dit hylige Sacrament te ontfangen, gekomen zijn tot de voorzyde Tafel, en aldaar ontfangen hadden broot en wyn uit de handen van den Dienaar des Woorts, met deſe woorden, *Dit is de gemeenſchap des ligbaams en bloets Chriſti*: dat 'er ook gebe-

1557

gebeden gedaan waren voor den Koning en den voorſpoet van zijn Ryk, voor alle arme bedrukte menſchen, en in 't generaal voor de geheele Kerke: dat 'er ook eenige Pſalmen geſonge waren. Hier kan men zien den inhoud van 't geheel Proces tegen haar, gelykmen het zelve nog hedensdaags in de Secretarie by den Griffier kan vinden, uit het welke dit alles getrouwelyk genomen is. Niet tegenſtaande heeft men bevolen dat zy wel vaſt gebonden en na de gevankeniſſe gelyt zouden worden: het volk was uitgeſpryt langs de ſtraten om haar te verwagten met wapenen, God en den Magiſtraat vervloekende, om dat de executie en moort over deſe arme menſchen niet alreede gedaan en was, na het welke zy waren haakende gelyk een hongerigen wolf na het bloet van een onnooſel ſchaap. In voegen dat als deſe arme hede alzo gebonden en geknevelt gelyt werden, niet alleenelyk beſpot en met duiſent ſchimpwoorden gelaſtert werden, maar eenige hebben haar daarenboven geſlagen en geſteken met helbaarden en korte ſpieſen; en principalyk de gene die zy zagen tot hare jaren gekomen te zijn, en lange mantels of tabbaaren daan hadden, want zy beelden zig zelven in dat dit Predikanten waren. *Martinus* de Procureur des Konings dit ziende, dat die mannen zo ongenadelyk getracteert werden van dit raſende volk, heeft de vrouwen in den huiſe willen geſloten houden, tot dat den heeten moet en gramſchap des volks eenigſins verkoelt zoude weſen: maar hy en heeft dat geenſins konnen te wege brengen. Want dit volk drygden dat zy zelve de Beulen zouden weſen en het vuur in 't huis ſteken, indien hyſe niet uit en liet lyden, gelyk hy de andere gedaan hadde. Hierom is hy gedwongen geweeſt deſe vrouwen uit te laten, en te ſtellen in de furie van dit raſende volk. Deſe vrouwen en hebben zy niet meer geſpaart als zy de mans te voren gedaan hadden, ſonder eenig reſpect of onderſcheit te maken onder vrouwen en mans, dogters en kinders, edele of onedele. Want vier of vyf uitgenomen, zo waren 't alle te zamen Vrouwen en Jonkvrouwen van goeden huiſe, deſe zijn al t'zamen hoeren genoemt geworden, zy zijn met alle maniere van beſpottingen en ongelyk overlaſt geweeſt, geſlagen, geſmeten, geſtooten, hare kleederen zijn in ſtukke geſcheurt, hare caproenen van den hoofde geworpen, haar lieden hair uit den hoofde getrokken, hare aanzigte beſmeert en bedekt met ſlyk en vuiligheit van de ſtrate. In zulken ellendigen ſtaat zyn zy al t'ſamen na den kerker gelyt, na dat zy ze s uren lang in het huis belegert hadden geweeſt, zy waren ontrent ſes of ſevenentwintig in getale. En al was het ſchoon zo, dat het ſtreet tegen alle Regten, dat perſonen die gevangen en gebonden waren, en gelyt door het bevel des Magiſtraats, alzo door particuliere perſonen overlaſt zouden worden: nogtans is het zo, dat 'er noit beklag over gedaan is, om dies wille dat het Gereformeerde Chriſtenen waren, die den overlaſt geleden hadden: maar God heeft alzo willen geëert worden in de ſchande en overlaſt die den zijnen aangedaan wert. Nu is het zo, dat zy zeer jammerlyk getracteert werden over de ſtraten, zy en hebbe 't ook niet beter gehad in de gevankeniſſe, genaamt het Chaſtelet, in het welke zy eerſt gelyt zijn geweeſt. Want de roovers en dieven zijn uit de putten en vuile plaatſen getrokken geworden, om plaatſe te maken daar deſe gelovigen zouden in gelyt werden: het drinken en eten is voor eenen langen tyt deſe arme menſchen onthouden geworden: daar is mede verboden geweeſt dat 'er niet een menſche by zoude komen, daar zy eenigen trooſt van hadden mogen krygen. Nogtans God almagtig, die de zijne nimmermeer en verlaat, maar altyts zorge daar voor draagt, heeft voorzien dat zy niet en zijn gebleven ſonder eenigen trooſt. Want om de groote menigte der gevangenen, hebben de opſluiters van de gevangene gedwongen geweeſt, veel gevangenen in een en de zelve plaatſe te leggen, in voegen dat 'er altyt ymant gevonden is, ſterker en beter gemoet dan zijne medegeſellen, dewelke aan alle de andere goede couragie gegeven heeft, en haar verſterkt in 't geloove. Zy ſongen van alle kanten den Heere Pſalmen en Loſſangen, en vervulden het heele Chaſtelet met Gods lof: het welke een genoegſaam teeken was van een byſonder betrouwen van hare onnoſelheit, het welke zy in hare herten ware dragende.

1557. 1557.

Ondertuſſchen liep 't gerugt de gantſche Stad door van deſen buit, die de vyanden der waarheit verkregen hadden, en daar wiert van deſe arme gelovige op diverſche plaatſen verſchydelyk geſproken, aangaande het gene dat zy in de vergaderinge gedaan hadden: en gelyk de onwetenheit ligtelyk kwaats doet geloove van de gene die zy haat, zo was de gemeene opinie, dat de geloovige aldaar vergadert waren om een banket t'zamen te houde, en daar na de kaarſſen uit geblaſen zijnde, hoererye, overſpel, en bloetſchande ſonder onderſcheit met malkanderen te begaan. Zy voegden daar nog by, om hare leugens beter te bekleeden, dat 'er Nonnen en Monniken gevonden waren: zulken goeden name en ſchyn van hyligdom hebben die hylige Prieſters en Nonnen des Pausdoms by den menſchen verkregen, dat, indien daar ergens vermaan of gewag gemaakt wort van hoererye en oneerbaarheit, daar moeten zy mede van de benden weſen, ja zelfs door het getuigeniſſe der gener die haar gunſtig zijn, gelyk het hier klaarlyk gebleken is. De Papen en Monniken aan hare zyde gebruikten vele redenen in hare ſermoenen om het volk deſe leugenen nog vaſter in te prenten, zeggende daar by, dat zy in deſe vergaderinge klyne kinderkens dooden, en andere diergelyke dingen, met welken de Satan de oude Kerke ook heeft willen beſchuldigen en leelyk maaken voor de oogen der menſchen. En dit gerugte en was niet alleen onder het gemeene volk, maar onder de principaale des Hofs, ja ook by den Koning zelve, den welken zy ſogten wys te maken dat deſe dingen waaragtelyk onder de geloovigen geſchieden. *Carolus van Loraine* den Kardinaal was doen ter tyt alleen, die zeer veel vermogt in het Hof: Deſe heeft een van de Regters gevraagt, de welke deſe geloovigen had helpen vangen, die, na den wille van de vyanden der waarheit, tegen de Koning openbaarlyk dorſte zeggen, dat men in de ſale des huis, alwaar zy hare vergaderinge gehouden hadden, gevonden heeft een goet getal van ſtroyzakken, op dewelke, alzo zy zyden, deſe hoererye en overſpel bedreven wert, en daar beneve de gereetſchap van een groot banket, 't welke zy t'zamen zoude gehouden hebben, indien zy niet belet en hadden geweeſt. Deſe dingen hebbe de Koninglyke Majeſtyt tot groote toornigheit ontſteken: want daar en was niemant die daar een woort dorſt tegen zeggen. De Koning deſen dingen verſtaande, en door de vyanden der waarheit aangeport werdende, om 't bloet deſer Chriſtenen te vergieten, en om niet langer op de werelt te laten leve zulke menſchen, die met zo vele misdaden geladen waren, heeft eindelyk laſt gegeven, dat men een man zoude zoeken, die bekwaam zoude zijn om dit volks proces haaſt te eindigen, en haar van leven ter doot te brengen.

Daar was doen ter tyt binnen Parys eenen met namen *Monier*, een oproerig menſche, en genegen tot alle wreetheit, dewelke van een ſlegt ſolliciteur opgekomen was tot het Luitenantſchap in Burgerlyke zake. Wel is waar, dat hy

1557. doen ter tyt zig zelven verborgen hielt, van wegen een vals oordeel dat hy uitgesproken had tegen den Dienaar der Gravinne van Senignan, dewelke in het proces was tegen den Hertoge van Aarschot, want hy den zelven dienaar, door vals getuigeniſſe beſchuldigt zynde, onnooſelyk had doen ſterven: nogtans heeft men deſen man zo bekwaam gevonde, om deſe onnoſele menſchen ter doot te brengen, dat men hem, aangezien dat hy nu zyn pardon gekregen hadde, of ten minſten dat 't proces, het welke tegen hem gevoert wert, ſtille ſtont, deſe zaak, als den alderbekwaamſten perſoon om uit te voeren, overgelevert heeft. Deſe ziende dat hy wederom in crediet gekomen was, en op eenen goeden weg om zyn gratie en genade by den Koning te verwerven, heeft voor hem genomen te doen al het gene dat hem dogte dat aangenaam zou weſen, den genen die de oorzake geweeſt waren dat deſe commiſſie hem zo bequamelyk in de handen gevallen was. Hy nam een hoop boeven en ſchelmen, gelyk hy zelve was, tot zyn hulpe: hy gebruikte aan zommige ſchone beloften, aan zommige gebruikte hy zware drygementen, al na dat hy zag dat de arme gevangene gemoet waren. Indien hy eenige der gevangenen zag die twyffelmoedig ſpraken van de ware Chriſtelyke Religie, en die door de vreeſe des doots deſelve niet en dorſten openlyk voor de menſchen belyden deſe hielt by voor, indien zy den Heere Jeſus Chriſtus niet en beleden, dat zy van hem ook niet en zouden geholpen worden, en bedwong alzo hare konſcientien om de ware Religie te belyden, door dien dat zy gedagtig waren aan de woorden die *Monier* haar gezegt hadde, meenende dat hy dat uit eenen goede Chriſtelyken yver dede: maar hy had hier in al een ander oogmerk: want hy dede dit alleenlyk, op dat hy haar lieden ſtantvaſtig blyvende, dies te beter ter doot mogte veroordeelen, en alzo een okkaſie hebben om meer het Chriſten bloet te vergieten; in voegen dat hy op een korten tyt vele proceſſen zo verre gebragt heeft, dat alleenlyk de ſententie daar over uit te ſpreken was.

Ziet hier, hoe dat de vyanden der waarheit in het belyt van deſe zake haar waren dragende. Daar was een groote blyſchap door de geheele ſtat van Parys, alzo datmen aan alle kanten niet en ſag dan victorie en triumpheringe, als of op eenen dag alleen de gantſche leere des hyligen Euangelium uitgebluſcht had geweeſt. Maar aan d'ander zyde de geloovigen die nog overgebleven waren, vonden zig zelven in een groote en wonderlyke benautheit, om deſe zware gevankeniſſe van hare Broeders en Suſters, daar en wert anders niet dan ſugten en kermen gehoort door alle hare huisgezinnen. Nogtans en hebbe zy den moet niet t'eenemaal verloren gegeven. De gene die het belyt der Kerke Chriſti hadden, vertroöſteden d'een d'ander, en hielden malkanderen voor oogen de groote voorſigtigheit Gods, voor dewelke zy byna al t'zamen van dat groot peryckel uit de handen des raſenden volks geraakt waren: het welke een genoegſaam teeken was, dat God haar nog wilde gebruiken, om het begonne werk te onderhouden. Ten andere, dat deſe vervolginge haar niet en was overgekomen, ſonder dat zy die van langen tyt voorzien hadden, weſende daar toe van te voren al beryt, gelyk tot een zake die gemeenlyk over komt allen den genen, die een voornemen hebben om God onſen Heere Jeſus Chriſtus ſuiverlyk te dienen: en daarom zo zeer niet en behoorden verſlagen te zyn, dat zy haren dienſt verlaten zouden, tot welke God haar geroepe had. Dat de verdrukkinge niet en zou weſen den ondergang der H. Kerke Gods: maar veel meer den opgang en aan was derzelver, en dat God op deſe maniere zyn Ryk plagt te vermeerderen, en de predicatie zyns hyligen Euangeliums te verbryden. Zy hadden deſe beloften in Gods woort, en de bevindinge in den ſtant der Ouder Kerke. Met zulke en diergelyke vertroöſtingen onder malkanderen verſterkt zynde, en haar leven in Gods handen bevelende, hebbe zy ten eerſten verordonneert. dat een iegelyk in zyn huisgezin eenen byſonderen Biddag zoude houden, en zig zelve vernederen voor de hooge Majeſtyt Gods. Ten tweeden, dat deſe valſche gerugten, dewelke van hare hylige vergaderinge, tot groot nadeel der Kerke Chriſti onder het volk geſtroit wierden, mogte wederlegt en door ſchriftelyke verantwoordingen ter nedergeſlagen werden. Eindelyk, dat de gevangenen eenige troöſtelyke brieven van wegen de geheele Gemeente mogten krygen, en dat zo dikwils als het mogelyk zoude weſen. 1557

Zo hebben zy dan een zeer lang vertoog aan den Koning geſchreven, en hebben dat zelve ſecretelyk doen vallen in zyn kamer, en alzo laten komen in zyne handen: met het welke zy anders niet en zogten dan het herte des Konings te vermorven, en gehoor te krygen in haren zaken, op dat hy mogte verwerpen deſe kwade opinie die hy alreede van haar voor waaragtig aangenomen hadde.

Zy vertoonden dan 't groot ongelyk was, dat men haar met zulke zware en leelyke zaken voor de Koninglyke Majeſtyt beſchuldigde, welke niet en waren dan enkele laſteringen, niet van deſen tyt alleen voortgekomen, maar door welke de Kerke Jeſu Chriſti van 't beginſel aan altyt gelaſtert hadde geweeſt, waar door de Satan de oogen der Koningen en Princen had zoeken te verblinden, en haar alzo op te maken tegen de onnooſelheit der Chriſtenen: En dat alle deſe dingen de Koninglyke Majeſtyt van niemant anders overgebragt en was, dan van de gene die anders niet en zogten, van de ware Religie te onderdrukken, om te behouden hare rykdommen, die zy door hare vervalſchte leere in hare Kerken verkregen hadden. Dat zijne Koninglyke Majeſtyt wel behoorde goet onderſoek van deſe zaken te doen, al eer hy deſelve zoude gelooven, principalyk in een zake daar zo veel aan gelegen is. Want indien het genoeg ware te beſchuldige, wie zou 'er onnoſel konnen bevonden worden? Indien het zijne Majeſtyt beliefde de waarheit wel neerſtelyk te onderſoeken, hy zoude bevinden, dat dit arme volk om geen andere oorzaak t'ſame gekomen was, dan om God te bidden voor de Koninglyke Majeſtyt, en voor de welvaart van het heele Ryk van Vrankryk. Dat hare leere ook niet en was ſtrekkende tot eenigen oproer, of verderf van de Opperhoogheit des Konings, gelyk men haar te laſte lyde: want de ervarentheit had zijne Majeſtyt wel contrarie beweſen.

Voorts, aangaande het groot getal der geloovigen die t'ſamen gekomen ware, dat was ſterk genoeg om een oproer te maken; maar Gods Woort ('t welke den eenigen regel is daar zy haar leven na aanſtellen) dat onderwyſt haar niet aan te vangen, 't welke zoude ſtrekken tot nadeel zijner Maajeſtyt maar alle eere en gehoorſaamheit te bewyſen aan alle Overheit die van God ingeſtelt is. Voor 't beſluit hebben zy wel ernſtelyk gebeden, dat hy dog niet wilde toelaten, dat de zake van zo veel eerlyke lieden zoude veroordeelt worden, ſonder eenig gehoor al voren te mogen verkryge, aangezien dat het zelve noit aan eenige roovers en dieven gewygert wert. Deſen brief is opgeraapt in de tegenwoordigheit des Konings, en alle de gene die in de kamer waren, maar hy en heeft niet met allen te wege gebragt: want de vyanden der waarheit beſchuldigden den zelven

ter-

1557. terſtont van valſcheit, en dat hy vol leugens was, en ondertuſſchen en dorſt niemant daar een woort tegen ſpreken, om deſe valſche beſchuldinge te wederleggen, en het tegendeel ſtaande te houden.

Daar is nog een ander Apologie of verantwoordinge in openbaren druk uitgegeven, om het gemeene volk daar door te verſtaan te geven der waarheit van alle de voorverhaalde dingen. En deſe verantwoordinge was in ſulker maniere geſchreven, dat alle de oude Doctoren daar in gebragt werden als haar ſelven verantwoordende, gelyk of de zaken, die de Chriſtenen hier opgeworpen werden, haar zelven aangegaan hadden. Daarbeneven en hebben ook de geloovige, die de handen harer vyanden, en de groote perykelen ontkomen waren, niet vergeten te trooſten en te verſterken de gene, die in de tormenten en zwarigheden des kerkers lagen, die alle dagen, en zo dikwils als het den tyt was toelatende, brieven geſchreven hebben aan hare bedroefde mede broeders. Ja zelfs de Gemynten dewelke verre van daar gelegen waren, hoorende de groote zwarigheit die hare medebroeders overgekomen was, hebben mede haar beſt gedaan om hare Broeders te trooſten en met goede raat by te ſtaan. Onder andere hebben de Broeders van Geneve byſonder brieven geſonden aan de vrouwen van Parys, dewelke in den kerker in groote zwarigheden waren liggende, waar van den inhoud van een brief hier is volgende.

Een Brief geſchreven van de Broeders van Geneve aan de bedrukte gevangen vrouwen na Parys.

WY en verwonderden ons niet, beminde Suſters in den Heere, indien gy lieden verſlagen zyt van herten, in deſe zware aanvegtinge en tegenſtryt met u vleeſch, het welke ulieden zo veel te meer bevegt, als God Almagtig in u lieden zijne werken wil openbaren door zijnen H. Geeſt. Indien de mans perſonen zwak en ligtelyk beroert zijn, zo is de zwakheit van u lieden geſlagte nog veel meerder volgens den loop der naturen: want deſelve natuur de mans met meerder ſterkheit begaaft heeft als de vrouwen. Maar God, dewelke zeer wel kan werken in de brooſe vaatkens, kan ook zeer wel betoonen zijne ſterkheit in de zwakheit der zijner. Daarom is hy 't alleen, tot den welken gy lieden moet hebben u lieden toevlugt, hem geduriglyk aanroepende, en hem biddende, dat 't onbederffelyk zaat, dat hy gezaait heeft in u lieden herten, en door het welke hy u lieden aangenomen heeft om zijne kinderen te zijn, zijne vrugt ten profyte mag voortbrengen, en dat gy liede door het zelve meugt verſterkt weſen, om alle benautheit en verdrukkinge te mogen wederſtaan. Gy lieden weet zeer wel wat den Apoſtel *Paulus* zegt, te weten, *dat God de dwaſe deſer werelt uitverkoren heeft, om de wyſe daar mede te beſchamen: en dat hy de zwakke dingen heeft uitverkoren, om de ſterke ter neder te werpen: de veragte en verworpen dingen, om die te vernietigen dewelke groot en koſtelyk van pryſe zyn in de oogen der menſchen.* Dit moet gy liede wel overleggen, op dat de zwakheit van u lieden geſlagte u niet en doe verſlaauwen, al is 't dat het zelve zeer dikwils van de menſchen mispreſen wort. Want eenige hooveerdige en opgeblaſene menſchen, hoe hoogmoedig dat deſelve ook zijn, en dewelke met veragtinge God beſpotten, en alle de gene die hem dienen, deſe nogtans, zegge ik, zijn gedwongen een verwonderinge te hebbe over de kragt en eere Gods, in wat plaatſe dat ſe deſelve zien uitſchyne en lichten. En hoe dat het vaatken kranker is, door het welke God zijne wonderdaden is werkende, hoe veel te meer dat zy in zig zelven bedwongen zijn te verwonderen de groote en ongemeene kragt Gods, dewelke zy in geener maniere konnen wederſtaan.

1 Cor. 1. 27.

1557.

Gylieden ziet zeer wel, dat de waarheit Gods, in wat plaatſe dat deſelve gevonden wort, haarlieden zeer haetelyk is, en dat zy niet min van zulken volk gehaat wort in de manne als in de vrouwen, in de oude als in de jonge, in de wetende als in de onwetende, in de ryke als in de arme, in de groote als in de klyne. Indien zy eenige oorzake nemen op 't geſlagte, of uitterlyke hoedanigheit, om ons daar mede meer te kwellen: (gelyk wy zien dat zy gekken met de vrouwen, en met de arme ambagtslieden, gelyk of 't haar niet toe en kwame van God te ſpreken, en hare zaligheit te bekennen) laat ons weten dat dit alles is een gemeniſſe tegens haar, tot hare groote ſchande. Maar aangezien dat het God beliefft heeft ulieden tot hem te roepen alzo wel als de mannen, want hy en is geen aanziender van mannen of vrouwen) zo is het van noode dat gylieden u beſte doet om zijn eere te verbryden, na de gaven die gylieden van den Heere ontfangen hebt; en dit zijt gylieden met alzo grooten neerſtigheit gehouden te doen, als de aldergroottſte perſonagien, dewelke hy met groote geleertheit en ſterkheit in 't geloove begaaft heeft. Aangezien dat Chriſten voor ulieden geſtorven is, en dat gy door hem verhoopt uwe zaligheit, zijnde gedoopt in zijnen hyligen Name: wy en moeten niet traag zijn om hem die eere te geven, welke hem toekomt: en door dien dat wy een gemeene zaligheit hebben in hem, zo is het van noode, dat wy allen met een gemeene overeenkominge, zo wel de vrouwen als mans, de belydeniſſe zijns naams beſchermen, en tegen alle vyanden der waarheit verdedigen. Zo wanneer het zyne Goddelyken wille is ons in den ſtryt te ſtellen, tot een proeve tegen zijne vyanden, en dat wy daar over voortbrengen onſe zwakheit, om alzo ons zelven te ontrekken uit deſen ſtryt, en zyne vyanden wygeren te wederſtaan; dat en zal ons geenzins voor de Goddelyke Majeſtyt verſchoonen, maar het zal ons beſchuldigen van ontrouwigheit. Want de gene die ons in den ſtryt ſtelt, verziet en beſchermt ons terſtont met alle noodzakelyke wapenen, en geeft ons bekwaamheit om deſelve te konnen gebruiken: daar en is anders niet overig dan dat wy deſelve aanvaarden, en dat wy ons van hem laten regeeren. Hy heeft belooft dat hy ons zoude geven eenen mont en wysheit, welke onſe vyanden niet en zouden konnen wederſtaan: hy heeft belooft dat hy zoude geven de ſterkheit en volſtandigheit aan de gene die in hem betrouwen. Hy heeft zijnen Geeſt uitgeſtort over alle vleeſchen doet ſonen en dogteren propheteren, gelyk hy voorzegt hadde door zijnen Prophect *Joel*; het welke wel een teeken is, dat hy beſonderlyk en in het gemeen zijne noodzakelyke gaven uitdeelt, en dat hy nog ſonen, nog dogteren, nog mans, nog vrouwen en berooft van die gaven, welke dienen om zijnen name voor de menſchen ſtantvaſtelyk te beſchermen. Zo en moeten wy aan niet daperig weſen om deſelve van hem te eiſſchen, nog niet ſlap om die te ontfangen en te gebruiken, als wy het ſelve van noode hebben, aangezien dat wy ſe daarom van hem ontfangen.

Joël 2.

Overdenkt gylieden by u zelven hoedanig dat geweeſt is de ſterkheit en volſtandigheit der vrouwen in den doot van onſe Heere Jeſu Chriſtus: en dat doen ter tyt als alle de Apoſtelen hem verlaten hadden, zy lieden by hem gebleven zijn in wonderbare volſtandigheit: en dat een vrouwe zy geweeſt de eerſte die den Apoſtelen geboodſchapt heeft de verryſeniſſe Chriſti, dewelke zy niet en konden gelooven of verſtaan. Indien God Almagtig de vrouwen doen zo veeren

1557. en met zulken ſterkheit begaaft heeft, meent gy lieden dat hy nu minder magt heeft, of dat hy verandert is van wille? Hoe veel duiſent vrouwen zijnder wel geweeſt, dewelke haar leven en bloet niet geſpaart hebben, om den name Jeſu Chriſti te beſchermen, en zijn Ryk de menſchen te verkondigen? Heeft God haar lieden doot niet laten profytig weſen door de geloovige? Heeft haar lieden geloove niet zo wel victorie gehad over deſe werelt, als het geloove der Martelaren? En ſonder verre te gaan, zien wy niet voor onſe oogen, hoe dat God dagelyks is werkende door hare getuigeniſſe, en hoe dat hy daar door zijne vyanden beſchaamt? in voegen dat 'er geen predicatie des hy ligen Euangeliums van zo groote kragt en is, als de ſtantvaſtigheit en de volherdinge die zy gehad hebben in de belydeniſſe van den name Chriſti. En ziet gy lieden niet hoe dat deſe ſententie onſes Heeren Jeſu Chriſti in hare herten is ingewortelt geweeſt, door dewelke hy zegt, Den genen die my verzaakt voor de menſchen, dien zal ik ook verzaken voor God mynen hemelſchen Vader: en den genen die my belyden zal, dien zal ik ook belyden voor God mynen hemelſchen Vader? Zy en hebben niet gevreeſt dit vergankelyk leven te verlaten om een beter te verkrygen, het welke, zijnde vol van gelukſaligheit, eeuwiglyk dueren zal. Stelt u lieden dan voor oogen de uitnemende exempelen, om u lieden zwakheit daar mede te verſterken, en om u lieden te ruſten in hem die zo groote werken aangeregt heeft in zulke kranke vaatkens, en bekent wat eene groote eere dat hy u lieden aangedaan heeft om u lieden alzo tot hem te laten lyden: wel verzekert zijnde dat hy magtig genoeg is om u lieden in het leven te behouden, indien hy daar door nog langer wil gedient weſen, of indien hy eene wiſſelinge wil doen, en u lieden voor dit ſterffelyk leven een eeuwig geven, zo zyt gy lieden wel gelukkig, dat gy meugt dit leven, dat zo onzeker is, te pande ſtellen voor de eere uwes Saligmakers, welke van zo groote waarde is, om eeuwiglyk met hem te mogen leven. Maar daar toe zijn wy geſonden in deſe werelt, en door de genade Gods verlicht, op dat wy hem zouden groot maken in ons leven en in ons ſterven, op dat wy eens t'eenemaal met hem mogen verſamelt zijn. *De Heere geve u lieden de genade, dat gy lieden deſe zaken moogt neerſtelyk overdenken en in uwe herten wel indrukken, op dat gy lieden u zelven t'eenemaal gelykformig maakt met zijnen goeden wille. Alzo geſchiede het.* Uit Geneve.

Matth. 10. 32, 33.

Beſluit deſer Hiſtorie.

OM wederom te komen tot de vyanden der waarheit, terwylen de geloovige poogden haar tegen de leugenen harer vyanden te beſchermen, en malkanderen in den Heere te trooſten, zo hebben de vyanden der waarheit aan d'ander zyde haar gehaaſt om deſe arme menſchen ter executie te brengen: En de Luitenant crimineel, wien deſen laſt opgelegt was, en heeft niet nagelaten om deſe zake met den eerſten te vorderen. Het volk was ook zeer dikmaals t'ſamen komende ter plaatſen daar men gewoonlyk is juſtitie te doen, om hare oogen te verſadigen met zo droevigen ſchouſpel, na 't welke zy zo zeer verlangden. Eindelyk den zeventienden *September* de Koning gewaarſchouwe zijnde van den Luitenant crimineel, dat de proceſſen der geloovigen nu alreede zo verre gebragt ware, dat zy ſtonden om 't oordeel en laatſte ſententie te ontfangen, zo heeft hy hem terſtont geſonde na het Regthuis, om aldaar te doen ophouden alle hare andere affairen, en haar van ſtonden aan te doen voorvaren met het vonniſſe der geloovigen, en dat na het aandienen van den Luitenant, den welken hy begeerde dat zoude geadmitteert worden in haar lieden raat: alhoewel dat door bevel van 't Hof niemant toegelaten was iet aan te brengen, of mede oordeel te geven, 't en ware dat hy was een litmaat van den zelven Raat. Hy heeft hier toe ook verkoren tot Commiſſariſen, die hem goet dogte over deſe zake geſtelt te werden, te weten twee Preſidenten en twaalf Raatsheeren, ofte twaalf mannen van aanzien, dewelke het Hof daar toe bekwaamzouden agten. De commiſſie gekomen zijnde, en heeft den Raat niet konnen verſtaan dat de Luitenant zoude geadmitteert worden in de ſchydinge der proceſſe onder haar, om dies wille dat het zelve ſtreet tegen de conſtuime en gewoonte van 't Parlement, en ook om dies wille dat hy bevonden was kwaat oordeel geſproken te hebben over de Gravinne van Senigan. Hierom is *Lowys Gayan* Raatsheer, en *Baptiſte du Meſuil* Advocaat aan den Koning geſonden, om deſe zake aan hare Majeſtyt te vertoonen. Dit vertoog nu aan den Koning alzo gedaan zijnde, heeft hy toegeſtemt, dat de zaake zoude geëindigt worden ten rapporte ofte aandienen van de Luitenant en een Raatsheer; deſe brieven aldus gegeven zijnde, is men tot het vonniſſe der proceſſen voortgevaren. De eerſte die ter doot veroordeelt zijn geweeſt, waren *Nicolaus Clinet*, *Tauren Gravelle*, Juffrouwe *Philippina de Luns*, Weduwe van mijn Heere de Graveron, dewelke al t'ſamen, met nog meer andere na haar, zeer ſtantvaſtelyk in den Heere zijn geſtorven, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert ſevenenvyftig.

1557.

NICOLAUS CLINET.

Nicolaus Clinet van Xantonge geboren by de t'ſeſtig jaren out, en is niet traag geweeſt om andere de waarheit te openbaren, zo haaſt als hy deſelve verſtaan heeft, ook in zijn jonkheit in Vaderlant, als hy School hielt. Waar voor hy haaſt den dank der werelt ontfangen heeft, dewyle zy hem vervolgt uit de Stad verdreven, en in een figure of beelteniſſe verbrant hebben. Daarna is hy te Parys getogen, en is een kinder leermeeſter geworden, alwaar hy terſtont in de hymelyke Gemynte opgenomen is. En daar na is hy, om zijner leere en zijns Godſaligen levens wille, tot een Ouderling der Kerke verordineert, in welken dienſt hy zig altyt getrouw en vlytig beweſen heeft. Zijn ouderdom maakte hem by den Regters ſuſpect, dat zy meenden, dat hy een Predikant was. En daarom wilden zy hem met hare principale Doctoren in een diſputatie brengen, op hope dat zy hem alzo overwinnen, en van de Euangeliſche waarheit triumpheren zouden. Maar hy was haar beſtant genoeg, dewyle hy in de H. Schrift, en de boeken der Oud Vaderen wel geoeffent, en in de nieuwe Schooltheologie der Sorboniſten niet onverſtandig en was. Als hy dan eenmaal aan *Maillard* den Sorboniſchen Doctor geraakt was, heeft hy hem in de tegenwoordigheit des civilen Luitenants in ſulker wyſe benauwt, dat hy ſchaamroot geworden is, alzo dat deſelve Luitenant daarna by zommige perſonen bekent heeft, dat hy zijn leven lang geen geleerder man en hadde hooren ſpreken. Zijn bekenteniſſe is uit het Gerigtsboek getrokken, die de vyanden der waarheit alzo beſchreven hebben, dat zijne ſtantvaſtigheit daar zeer wel uit te bemerken is.

Vrage. Hebt gy ook te biegte gegaan? *Antwoort.* Neen ik en heb aan niemant gebiegt, dan God alleen. *Vrage.* Waarom en gaat gy niet tot den Prieſter te biegte? *Antwoort.* Om dat 't in Gods Woort niet bevolen is. *Vrage.* Heeft de Prieſter ook magt om te abſolveren, wanneer men hem biegt? *Antw.* Een Prediker heeft magt om te abſolveren: maar zulke magt en komt niet van hem, maar van Gods woort het welke hy verkon-

1557. konligt. Want niemant en vergeeft de ſonden, dan God alleen, door de beloftenisſen der vergevinge, die in zijn woort geſchreven zijn. *Vrage.* Gelooft gy niet, dat 't lighaam Jeſu Chriſti in de Hoſtie is na de conſecratie des Prieſters? *Antw.* Ik en kan dat niet gelooven, nadien ik weet, dat Jeſus Chriſtus in den Hemel is, gelyk in de Artykele des geloofs begrepen is. *Vrage.* Zalmen ook tot de Hyligen eenen toevlugt hebben, en haar aanbidden? *Antw.* Ik doe mijn gebed tot God alleen: want men en behoort niemant anders aan te bidden. *Vrage.* Gelooft gy ook dat 'er een Vagevuur zy? *Antw.* Neen: want de zielen der geloovigen komen terſtont in den hemel, en de andere in de helle.

Op eén ander tyt moeſt hy met *Maillard* in de Gerigtskamer te Chaſtelet diſputeren, alwaar de borgerlyke zaken verhoort werden. *Vrage.* Gelooft gy dat het lighaam Chriſti na de conſecratie in de Hoſtie is? *Antw.* Wanneer 't Nagtmaal te regte gebruikt wert, zo wert 't lighaam des Heeren van den geloovigen geeſtelyker wyſe en na den aart der Sacramenten ontfangen: maar ik en geloove niet dat hy daar met vleeſch en bloet tegenwoordig is. *Vrage.* Hoe lange is het geleden, dat gy 't lighaam onſes Heeren Jeſu Chriſti uit de hand des Prieſters niet en hebt ontfangen? *Antw.* Ik ontfange het alle dagen door den geloove. *Vrage.* Wat gelooft gy van de Oorbiegte? *Antw.* Het gene dat ik te voren daar van bekent hebbe. *Vrage.* En behoort men niet voor de dooden te bidden? *Antw.* Ik ben verſekert, wanneer ik ſterve, dat ik in 't eeuwige leven kome, en geloove geen ander Vagevuur, dan het bloet Jeſu Chriſti. *Vrage.* En behoort men de Jonkvrouwe *Maria* en den Hyligen in den hemel niet aan te bidden? *Antw.* Men behoort niemant aan te bidden, dan God, in den name Jeſu Chriſti, dewelke alleen onſe Voorſpreker is.

TAURIN GRAVELLE.

NA dat *Taurin Gravelle* van Dreux in het Bisdom Charters in de Regten te Toulouſe geſtudeert had, is hy te Parys tot de practyke gekomen, en is tot een Advocaat des Parlements aangenomen. Aldaar is hy tot de ware kenniſſe Gods gekomen, en na dat hy in de hymelyke gemeente opgenomen was, is hy om zijnes Godſaligen levens wille tot een Ouderling der Kerke gekoren. Als hy nu ſag, dat de Gemynte tot hare verſamelinge geen plaatſe genoeg en hadde, heeft hy haar de huizinge van *Mr. Barthomiers* zijn Neve goetwilliglyk aangeboden, alwaar de Gemynte naderhand overvallen is geworden. En als de overval geſchiede, had hy wel met de andere weg konnen komen, maar hy bleef willens in 't huis, op dat hy van zijn daat reden en antwoort geven mogte, namelyk, dat hy wel en Chriſtelyk gedaan had, dewyle hy de gene had gebergt, die niet anders dan na Gods ordonnantien te ſamen kwamen. De tegenſprekers waren op hem aldermeeſt verbittert, maar hy verdedigde de waarheit met een onoverwinnelyke ſtantvaſtigheit tegen alle de gene die hem aanvogten, inſonderheit tegen *Maillard* den vermaarden Sorboniſt, die den armen gevangen met zijne ſcherpzinnige diſputatien meer te doen maakte, dan alle de andere. *Gravelle* had *Maillard* te voren wel gekent, en wiſte wel hoe dat hy zijne jonge knegten en dienaren huis plagt te houden. Daarom als *Maillard* den mont open dede, en iet tegen den Godſalige verſamelinge der Chriſtenen wilde ſpreken, zo wiſte *Gravelle* hem den mont te ſtoppen, met verwytinge zyner ſchandelyker ſyten en grouwelyker boevenſtukken, en noemde hem eenen knegtkens ſchender: want zulks en konde hy niet loogenen, dewyle niet alleenlyk *Gravelle*, maar ook de kinderen op de ſtraten daar van wiſten te ſpreken. Evenwel 1557. dorſte deſe hylooſe en onbeſchaamde boeve voor de Overheit treden, en de arme Chriſtenen van hoererye en bloetſchande valſchelyk beſchuldigen.

Als hy gevraagt wert, of hy 't Avontmaal gehouden, en broot en wijn ontfangen had? Antwoorde hy, Ja. Hier beneffens had men ook in zijn huis gepredikt, en hy had bevel gehad om de andere tot deſe verſamelinge te roepen, die men in het huis gevonden hadde. Als hy gevraagt wert, wat hy hielt van het gebed tot de jongvrouwe *Maria*, en de andere Hyligen? zyde hy: Dat hy van geen anderen Voorſpreker en wiſte, in wiens name men God aanbidden moeſte, dan van Jeſus Chriſtus: en dat de gene die God in den name deſes Voorſprekers aanbad, hope hadde, dat hy verhoort zoude werden; dewyle wy (zyde hy) daar van in Gods woort bevel en beloftenisſe hebben: maar wanneer wy de Hyligen aanbidden, zo en zijn wy van de verhooringe niet verzekert; waar door ook de Sorboniſtiſche Doctoren wat in twyffel raakten, inſonderheit *Maillard* met den welken hy ook te voren gediſputeert hadde. *Vrage.* Wat houd gy van de Beelden? *Antw.* Het is een afgoderye, alsmen deſelve om der Religie wille hebben en aanbidden wil. *Vrage.* En is 't dan niet regt, datmen voor de dooden bid? en is 'er na dit leven geen Vagevuur? *Antw.* Wy werden ſalig door het bloet Jeſu Chriſti, ook en weet ik van geen ander Vagevuur, dan van het bloet Jeſu Chriſti, 't en zy dat my iemant uit Gods woort een ander aanwyſe. *Vrage.* Hebben u Vader en u Moeder u dit geleert? *Antw.* Neen: maar de Hylige Geeſt. En deſe leere is ook van de oude Kerke gedreven, en van de Propheten en Apoſtelen (die ik ook voor de regte Vaders en Kerkenleeraars houde) ſchriftelyk verwat geworden. *Vrag.* Behoort men ook by den Prieſter de Oorbiegte te doen? *Antw.* Men en behoort niemant zijne ſonden te bekennen, dan den Heere Jeſu Chriſtus, dieſe alleen vergeven kan, en daar en is geenzins een Oorbiegte van noode.

Van de uitkomſte deſes *Gravelle* zullen wy hier na ſpreken.

PHILIPPINA de LUNS.

VRouw *Philippina de Luns*, was van Gaſe geboren, in het Kerkſpel van Luns, in 't Bisdom van Perigeux, dewelke is in het drieëntwintigſte jaar haars levens Martelareſſe geworden. Deſe is uit Gaſcogne met haren Heere te Parys gekomen, op dat zy haar tot de Chriſtelyke Gemynte begeven, en daar by leven mogte: en zy leefde zo Godſaliglyk, dat een iegelyk een exempel aan haar nemen konde. Haar huis ſtont altyt open voor de verſamelinge der geloovigen. In *Mey* heeft haren man, de Heere van Graveron, (weſende een Ouderling der gemynte) een hitſige koortſe gekregen, aan welke hy geſtorven is. In haren Weduwelyke ſtaat en heeft zy niet opgehouden God den Heere te dienen: alzo dat zy neffens andere in de voorzyde verſamelinge overvallen en aangegrepen is geworden. In de gevankeniſſe wert zy zwaarlyk aangevogten, zo wel van de Regters, als ook van de Sorboniſten. Maar zy is beſtandig gebleven, en heeftſe alle overwonnen. Haar gewoonlyke antwoort was, dat zy haar gelove uit Gods woort geleert had, en dat zy daarom daar by leven en ſterven wilde. Als de Domheer van Parys *Maillard* tot haar kwam, heeft zy hem van haar afgeweſen, en gezegt, dat zy zulken onverlaſt niet en dogte te antwoorden. Als zy den Regters voorgeſtelt wert, zugte zy zomwylen: maar dede nogtans hare antwoort getrooſt, en met een vrolyk herte. Als zy op een tyt voor den Luitenant

1557. *Monſmar* ſtonde, en gevraagt wert, of zy niet en geloofde, dat het lighaam Jeſu Chriſti in 't Sacrament des Altaars was? ant woorde zy: Heere, wie zou dog gelooven, dat dit het lighaam des genen zou zijn, welken alle gewelt gegeven is, en die boven alle Hemelen opgevaren is, dewyle de muſen 't zelve knagen, en meerkatten en apen het zelve opvreten? Daar op vertelde zy een Hiſtorie, die in haar Vaderlant met den Brootgod geſchiet was, en dat dede zy met zulken vrolyk aangezigte, dat zy genoegſaam te verſtaan gaf, hoewel haar de tranen in de ogen ſtonden, dat zy niet klynmoedig en was, en voor de doot niet en vreesde. Als haar de Luitenant wederom in de gevankeniſſe liet brengen, dede zy deſe bede aan hem. Heere, gy hebt mijn Suſter van my afgeſchyden: en bevolen, dat men my alleen bewaren zal: waar uit ik merke, dat de ure mijns doots niet verre af en is. Heb ik dan ooit trooſt van noode gehad, zo heb ik ſe nu van noode. Daarom bidde ik, dat gy my een Bybel, of ten minſten een Nieuw Teſtament wilt laten toekomen, op dat ik daar eenige trooſt uit ſcheppen mag.

Deſe Godſalige vrouwe is ook van hare gebueren aangeklaagt en beſchuldigt (niet tegenſtaande deſelve moeſten bekennen dat ſe onſtraffelyk leefde, en zeer weldadig was) dat 'er in haar huis Pſalmen geſongen, en twee of drie maal ontallyk veel menſchen uitgekomen ware. Als mede doen haar man geſtorven was, dat 'er geen Prieſters by hem geroepe waren, en men ook niet wiſte waar hy begraven was. Ook en hadmen noit gehoort, in wat Kerke of van wien hare kindeken gedoopt was: want zy hadde dat in de Chriſtelyke verſamelinge der regtgeloovige laten doopen. Maar God heeft zijn regtveerdig oordeel in deſe zake ooglchynlyk laten merken: want twee van de gene, die tegen de Chriſtelyke vrouwe getuigt hadden, zijn daar na op den weg met malkanderen oneens geworden, en de een heeft den anderen met een brootmes doorſteeken.

Daarna hebben zy haar geëxamineert, en zodanige artykelen voorgeſtelt, gelyk zy den gevangenen Chriſtenen gewoonlyk zijn voor te ſtellen, op dewelke zy met een ſonderlinge vrymoedigheit beſtandiglyk heeft geantwoort.

Nu volgt de ſalige uitkomſte der voorzyder drie Martelaren, te weten NICOLAUS CLINET, TAURIN GRAVELLE, en der Vrouwe van GRAVERON.

DEn ſeventienden *September* zijn deſe drie hylige Martelaars van de verordineerde Commiſſariſen op het aanhouden des Civilen Luitenants veroordeelt geworden. En na dat zy gepynigt en in de Kapelle gebragt waren, hebben zy op de zalige ure des doots gewagt. Doen kwamen de Doctoren daar, en kwelden haar na haar gewoonte. Maar zy zijn dapper van haar afgeweſen, alzo dat zy by haar bekenteniſſe beſtandig bleven, en zijn eindelyk uit de gevankeniſſe op eenen wagen na de geregteplaatſe gevoert.

Clinet antwoorde den genen die hem van 't geloove afvallig wilden maken, dat hy niets bekent, nog verdedigt en hadde dan de waarheit Gods. En als hem een Doctor vraagde, of hy den hyligen *Auguſtinus* niet en wilde gelooven? zyde hy, Ja: ik wil den hyligen *Auguſtinus* geerne gelooven: want ik en heb niets geſproken dat ik uit *Auguſtinus* niet bewyſen kan.

Als de vrouw van *Graveron* zag dat 'er een Prieſter tot haar kwam, en haar tot biegten vermaande, zyde zy: Ik wil God myne ſonden bekennen, en ik weet zekerlyk, dat hy deſelve vergeven zal. Ik en geloof ook niet, dat iemant anders dan God de ſonden vergeven kan: want alzo ben ik uit Gods Woort onderweſen. Als ook ettelyke onder de Regters haar daar toe brengen wilden, dat zy het houten kruicifix in de hand nemen zoude, gelyk anderen deden die men ter doot voerde, dewyl daar geſchreven ſtont, een iegelyk zal zyn kruis dragen: zo ant woorde de Vrouwe *Philippina*: Lieve Heeren, gy legt my wel een ander en veel zwaarder kruis op te dragen, nadien gy my tegen regt en billikheit ter doot veroordeelt hebt, om dat ik alle myne hope op Chriſtus ſette, die noit van zulken kruis, daar gy van zegt, iet geleert heeft. 1557.

Gravelle was van goede verwe, en vrolyk van aangezigte, niet anders dan of hy gelaggen had, en bekommerde hem met zyn vonnis gantſchelyk niet. Als hem een van zyne vrienden vraagden, tot wat doot hy veroordeelt was? zyde hy: Ik weet wel dat ik ter doot veroordeelt ben, maar ik en heb 'er niet op gelet, wat het voor een doot zyn zal: want ik ben verſekert, dat God my byſtaan zal, ik ſterve dan wat doot ik wil. Als hy uit de Kapelle ging, zyde hy deſe woorden: *Myn Heer, myn God, wilt my byſtaan.* En als men hem aanzyde, dat het Parlement hem de tonge wilde laten uitſnyden, indien hy hem niet en bekeerde: antwoorde hy, dat het in zyn vonnis niet begrepen was, en daarom wygerde hy een wynig. Maar als hy vernam dat het Parlement zulks bevolen had, gaf hy de Beul zyn tonge goetwilliglyk om uit te ſnyden. En na dat zyn tonge afgeſneden was, heeft hy verſtandelyk geſproken, *Ik bid u, bid God voor my.* Als men ook van Vrouw *Philippina* begeerde, dat zy haar tonge zoude laten afſnyden, dede zy dat gans gewillig, en ſprak: Dewyl ik om myn gantſche lighaam niet en treure, waarom zoude ik dan om der tongen wille treuren? Neen, gantſchelyk niet.

Na dat zy nu alle drie alzo afgeveerdigt waren, gingen zy van 't Paleys. *Gravelle* had een wonderlyke ſtantvaſtigheit, en met zyn diepe zugten, en opgeregt aangezigt na den hemel, betuigde hy genoegſaam, hoe ernſtelyk hy in zyn herte tot God bad. *Clinet* ſloeg ook zyn oogen op na den Hemel: maar hy ſcheen een wynig treuriger te zyn dan de andere, overmids zynen grooten ouderdom, en om dat hy in de gevankeniſſe uitgepynigt was. Maar Vrouw *Philippina* ſcheen veel vrolyker en moediger te zyn dan de andere, haar overmaten ſchoon aangezigt en veranderde zy gants niet. Een tyt te voren had zy om hares afgeſtorven mans wille rouw klederen gedragen, en had haar met witte ſluyeren na de gewoonte des lants omhangen: maar doen heef. zy alle haar rouw-klederen en weduwelyke kleederen afgelegt, en vier-kleederen aangetrokken, als of zy in eenen heerlyken triumph haren Bruidegom den Heere Chriſtus Jeſus toegevoert wert. Als zy nu op de plaatſe Malbert gekomen waren, zyn *Clinet* en *Gravelle* levendig verbrant geworden. Vrouw *Philippina* is eerſt aan den paal verworgt, en daar na onder de voeten en onder het aangezigt geſengt geworden.

NICOLAAS LE CENE, en Pieter Gabart.

DAar na hebben die van Parys twee andere gedoot. De een genaamt *Nicolaas le Cene*, een Medicyn van St. Pieter aan de Dyve, niet wyt van Liſſieux in Normandien geboren. Zo haalt als deze te Parys gekomen was, en vernomen hadde, dat men in St. Jacobsſtrate een Chriſtelyke verſamelinge houden zoude, zo is hy met een hertelyk verlangen om Gods woort te hooren in zyn leerſen daar henen gegaan. En als hy met de andere gevangen wert, heeft hy de waarheit des Euangeli tot in zyn doot bekent.

De tweede, met name *Pieter Gabart*, was by de dertig jaren out, en van St. George by Montagu in Poictou geboren. Hy was een Procureur. Zyne ſtantvaſtigheit heeft by d'andere gevangens

1557. *NICOLAAS le CENE, en PIETER GABART, niet willende 't kruis eerbewyſen, zyn eerſt de tonge uitgeſneden, en daar na met klyn vuur verbrant: daar zyn ook eenige Bybels en Nieuwe Teſtamenten in 't vuur geſmeten, om de patienten daar mede te beſchadigen.* 1557.

Getrouwe NICOLAAS, en moedige GABART,
Hier moeten kruiden en gerechtsgedingen wyken,
Nu gy den wreedſten dood en feiſte pynen tart;
Maar wie zou op de proef van 't Kruisgeloof bezwyken,
Die dus gemartelt word door 't aangeſteeken vuur
Der blaad'ren van Gods Wet en heilige Schriftuur?

gens groote nuttigheit gewrogt. Want als hy in de gevankeniſſe, genoemt *Chaſtelet*, neffens veel Studenten gevangen was, en als hy zag, dat dezelve veel van de Philoſophie diſputeren wilde, zyde hy: Neen, neen, wy moeten dit alles vergeten, en zien, hoe dat wy de hemelſche waarheit verdedigen konnen. Want wy zien hier dat wy het Ryk onſes Heeren Jeſu Chriſti bekennen en betreden zullen. Doen leerden hy haar, hoe dat zy van alle puncten der Chriſtelyke Religie antwoorden zouden, en dat zo aardig, als of hy zyn leeven lang in de Theologie geſtudeert gehad hadde. Als hy daar na van de andere afgeſchyden, en in een diep onnut ſtinkende gat geworpen wert, daar het van ongedierte in krielde, zo en heeft hy nogtans niet opgehouden Pſalmen te zingen, en met luyder ſtemmen den anderen trooſtelyke ſpreuken toe te roepen, die van de gevangene wel konden verſtaan werden.

Daar na is hy geëxamineert geworden, en hem wert gevraagt, of men in het huis daar hy gevangen was, het Nagtmaal gehouden hadde? Wat zy voor de houdinge des Nagtmaals hadden gedaan? Hoe vele Communicanten dat 'er geweeſt waren? Of daar Edellieden, Damoſellen, Jonkvrouwen en andere het Nagtmaal gehouden hadden? Of hy deſelve ook kende? Of hy voor het Collegie des Konings van Navarre geweeſt hadde, om aldaar de predikatie te hooren? Of hy ook te Paaſſchen gebiegt had? Waarom hy niet en hadde gebiegt? Of hy ook vaſtelyk geloofde, dat het lighaam Jeſus Chriſtus na de conſecratie in de Hoſtie was? Of hy ook te Geneven geweeſt was? Of hy te voren ter Miſſe gegaan had? Of hy niet geloofde, datmen de Jonkvrou Maria en andere Hyligen aanroepen moeſte, om voor ons te bidden? Op welke Vragen hy rondelyk, Chriſtelyk, Schrifturelyk, en ſonder gevynſtheit geantwoort heeft.

Hy had ook een Neve in een ander gevankeniſſe ſitten, een jong knegt, den ſelven vraagde hy, wat de Regters met hem gehandelt hadden? De knegt antwoorde, dat zy hem daar toe gebragt hadden, dat hy een geſchildert cruicifix eere beweſen had. Daar over wert hy verſtoort, en zyde: Gy kwade boef, en hebbe ik u de hylige tien Geboden Gods niet geleert? En weet gy niet dat daar in geſchreven ſtaat: Gy en zult u geen beelteniſſe maken? En hy verklaarde het zelve Gebot, datmen het ook verre hooren konde. Na de voorzegde examinatie is *Gabart* op een ander tyt den Regters voor geſtelt, en by den ſelven zyn Neef gebragt. Daar wert hy vermaant, dat hy by God en by het lyden Chriſtus, 't welke aldaar in een tafereel geſchildert was, zweren zou, dat hy de waarheit zoude zeggen. Maar hy zyde: Ik wil by God zweren, en niet by het geſchilderde lyden Chriſti.

En na dat hy veel met zyne Neef geſproken had, wert hem wederom gevraagt, of hy broot en wyn met de andere ontfangen had? *Antwoort.* Ja, ik heb 't Nagtmaal met de andere ontfangen. *Vrage.* En hebt gy in langen tyt niet gebiegt, en is het niet regt dat men te biegte gaat? *Antw.* Het is genoeg, dat men God de ſonden bekent. *Vrage.* En heeft God St. Pieter en zynen navolgers de magt niet gegeven, om te binden en te ontbinden: en hebben de Prieſters de magt niet

1557. om te abſolveren? *Antw.* De Kerken-dienaars behooren Gods woort te prediken, maar God kan alleen de ſonden vergeven. *Vrage.* Hebt gy de Sacramenten der Kerken ontfangen? *Antw.* Ik hebbe het Sacrament des Doops ontfangen. *Vrage.* Hebt gy 't Sacrament des Altaars niet ontfangen, en gelooft gy niet dat het vleſch en bloet Jeſus Chriſtus daar tegenwoordig is, gelyk de Kerke gelooft? *Antw.* Ik en vinde daar van in den Bybel niet geſchreven. *Vrage.* Hebt gy dan de Schrift zo veel gelezen, en hebt gy zo veel Latyn geleert, dat gy uwe bekentenisse verdedigen kont? *Antw.* Ik kan wynig Latyn, en dat heb ik van Geleerde lieden geleert, daar ik veel tyde heb omgegaan. *Vrage.* Zegt dan deſe woorden in 't Latyn, Ik en vinde daar van in de Schrift niet. *Antw.* Ik en kan niet: maar de Bybel is over lange in de Moederlyke taal overgeſet, en ik heb nergens daar in konnen vinden, dat God bevolen heeft, datmen Miſſe doen, en Chriſtus opofferen zal. *Vrage* En is 'er geen vleeſch, en zynder geen beenen in het Sacrament des Altaars? *Antw.* Neen: want ik en vinde daar niet van geſchreven. *Vrage* Waarom wert dan gezegt, Dat is myn lighaam? *Antw.* Door 't broot heeft de Heere ſijn lighaam willen afbeelden, en het ſelve den genen waaragtelyk overgeven, die hem in den geloove ontfangen, om haar tot 't eeuwige leven door de kragt ſijnes Geeſts te ſpyſen, na den aart en wyſe, die in alle Sacramenten gebruikelyk is. *Vrage* Dewyl gy geen Latyn geleert en hebt, waarom onderwint gy u dit te verdedigen? *Antw.* 't Is waar, ik ben geen groot Latiniſt: maar ik wil zo veel verdedigen, als ik in de Schrift geleert hebbe.

Na dat deſe twee manende ryne leere ſtantvaſtig bekent en verdedigt hadden, zyn zy ter doot veroordeelt geworden. Als *Nicolaas le Cene* op de pynbank gevraagt wert, wat hy van de hylige Jonkvrouw Maria en andere Hyligen Gods hield? Antwoorde hy, dat hy ſe voor zalig hielt: maar dat het den Hyligen zelfs verdrietelyk zou zyn, indien men haar de eere der aanroepinge, die God alleen toekomt, mede wilde deelen, dewyl daar geſchreven is, datmen God alleen door Jeſus Chriſtus aanbidden zal. Als hy van het Sacrament des Altaars gevraagt wert, zyde hy, dat hy in het Nagtmaal, wanneer het na de inſettinge des Heeren gehouden wert, het lighaam onſes Heeren Jeſus Chriſtus geeſtelyk ontfangt. Van de pynbank zyn zy alle byde in de Kapelle gebragt: alwaar terſtont Prieſters waren, den welken zy biegten zouden. Maar zy weſen deſelve van haar, zeggende, dat zy God alleen hare ſonden wilden bekennen: en zy hebben een langen tyt met malkanderen gebeden, en Pſalmen geſongen.

Na den middag vraagde des Parlements Deurwaarder den Subſtituit des gerigtsſchryvers, die daar tegenwoordig was, of de Patienten aan God en aan het lyden ſijns Soons Jeſus Chriſtus niet en geloofden? Daar op d'ander antwoorde: Zy gelooven alles wat in het Oude en Nieuwe Teſtament begrepen wert, maar zy en willen de inſettingen der Kerke niet gelooven. Als *Nicolaas* dit hoorde, riep hy overluit: Het en is Gods Kerke niet, maar het is een Pauſſelyke Babyloniſche Kerke.

Ook kwamen daar vele Doctoren, om de arme gevangenen verder te plagen, en onder ander twee Franciſcaner Monniken, van welken d'een *Nicolaas* een Houten Krucifix voorhielt: maar *Nicolaas* ſtiet het van hem. Daar uit nam de Monnik oorzake om van de beelden met hem te ſpreken; maar *Nicolaas* antwoorde, datſe van God verboden waren. De Franciſcaner kuſte het krucifix, en zyde, dat de beelden van God tot een gedagteniſſe geordineert waren. *Nicolaas* zyde: Waarom leert gy dan, dat het volk deſelve kuſſe en eeren ſal? En is dat met regelregt tegen het tweede gebot Gods gehandelt? Maar als de Doctoren *Nicolaas* met hare ſubtiele vragen veel kwelden, zyde hy, dat hy by zyn gedane bekenteniſſe leven en ſterven wilde

Als nu de tyt der executie genaakte, wert haar te kennen gegeven, indien zy wederroepen wilden, zo zouden zy gewurgt werden, zo niet, zo zouden zy levendig verbrant, en hare tongen uitgeſneden werden; maar zy hadden beſloten allerley pyne om Jeſus Chriſtus wille te lyden. Daarom hebben zy den beul goetwilliglyk hare tongen uitgeſteken.

Doen begon *Gabart* te ſugten, om dat hy God met ſijn tonge niet meer pryſen kon. Maar *Nicolaas* trooſte hem met den hoofde. Alzo zyn zy van daar in de Voorſtad tot St. Germain op een wagen tot de plaatſe genoemt *du Pilori* geſleept.

Die van Parys, die zeer raſende waren, hebben de arme Patienten onderwege met allerley verſmadingen gelaſtert, en hebben nauwelyks zo lange konnen wagten, tot dat de Beul de executie volbrengen konde, maar zy hadden zelfs geerne Beuls aan haar geweeſt. Den hadden zyn zy met een klyn vuur grouwelyk gepynigt geworden, dat als de onderſte deelen des lighaams al verbrant waren, de bovenſte lidmaten noch ongeroert en ongekwetſt bleven. In welke groote martelaarſchap de Patienten nogtans met opgerigten hoofden na den Hemel zagen, en betuigden, dat zy in den geloove tot haar einde toe ſtantvaſtig bleven. En daar werden ook beneffens haar veel Bybels, en Nieuwe Teſtamenten, midsgaders andere nutte boeken in het vuur geworpen, om de patienten daar mede te beſchadigen, en 't vuur groter te maken. Bybels en Teſtamenten verbrant.

FRANCISCUS REBEZUS, en FREDERIK DANVILLE.

Hier na heeft deſe raſernye der vyanden noch twee jonge geſellen aangetreft, d'een was genaamt *Franciſcus Rebezus*, ontrent twintig jaren oud, van Aſteffort, in 't Hertogdom van Conde geboren: en d'andere was veel ouder, met name *Frederik Danville* van Oleron in Bern geboren, byde Studenten te Parys.

Als deſe gevangen waren, zyn zy ſeer lange en ſcherpelyk geëxamineert geworden, en zy hebben een wytloopige en ſchoone bekenteniſſe hares geloofs gedaan, en deſelve met vele getuigeniſſen der hyliger Schriftuur beveſtigt. En als zy den twee en twintigſten *October* in de pynkamer gebragt waren, zyn zy aldaar zeer gemartelaſeert geworden. Daar waren drie Raatsheeren, die eerſt tot Franciſcus zyden: Heft uwe handen op, gy zult zweren by het lyden Jeſu Chriſti, 't welke gy hier geſchildert ziet? *Antw.* Heere, ik wil zweren by het lyden Jeſu Chriſti, 't welke in myn herte uitgedrukt is. *Vrag* Waarom ſpreekt gy alzo, en waarom en laat gy het niet by het gene blyven, dat wy u gezegt hebben? Het Parlement heeft geordineert, dat gy op de pynbank zult geſpannen werden, indien gy de waarheit niet en wilt bekennen. *Antw* Gy Heeren, ik ben beryt alle pyne te lyden om mijns Gods wille. *Vrag.* En wilt gy niet anders ſpreken? *Antw.* Neen. Doen zyden zy tot hare dienaars, trekt hem uit tot op het hembde toe, op datmen hem leere de waarheit zeggen. En dat geſchiede terſtont. En eer dat zy hem de handen bonden, beval hem een Raatsheer, dat hy een kruis maken, en zig zelven God en der Jonkvrouwe *Maria* bevelen zoude. Daar op zyde hy: Ik en wil my niemant dan mynen God alleen bevelen, die ſterk genoeg is om my te helpen, en my uit den mont der Leeuwen te verloſſen. En als zy hem

om

1557. om hoog trokken, riep hy: *Staat op, O Heere, en toont uwe kragt*, enz. En zy ſpraken: *Franciſce*, zegt ons de waarheit, zo willen wy u los laten En hy voer voort in zijn gebed tot den Heere, alzo dat zy niet een woort van hem en konden krygen. De Raden zyden: Hoe, en wilt gy niets bekennen? Hy zyde, ik en weet u anders niet te bekennen. Welaan zyden zy laat hem af en brengt hem na 't vuur. En als hy los gelaten was, zyde hy: Zyt gy de kinderen Gods gewoonlyk alzo te tracteren? Even alzo hebben zy met *Frederik Danville* gehandelt, en dezelve antwoorde hebben zy ook van hem bekomen.

Als zy van de pynbank gekomen waren, en hebben zy niet opgehouden God voor zijne genadige bystant te pryſen. *Rebezus* was op de pynbank deerlyk verſcheurt, alzo dat hem de een ſchouder hooger was, dan d'ander, en dat hem den hals alzo krom was, dat hy hem niet verroeren konde. Dog hy bad zijne broeders, dat zy hem op een bedde wilden leggen, op dat hy zijn bekentenisſe ſchriftelyk vervatten mogte. Als de nagt aankwam, hebben zy haar alle byde verblyt, en de een den anderen met de overdenkinge des eeuwigen levens en veragtinge des werelts vertroost: en zy hebben Pſalmen geſongen tot dat den dag aan kwam. *Rebezus* riep twee of driemaal, Satan, pakt u van my. Doen vraagde hem *Frederik*, die na by hem lag, en zyde: Wat hout u den booswigt voor, wil hy uwen loop afkeeren? *Rebezus* antwoorde: Deſe ſchelm plaagt my met myne Ouderen: maar hy en zal door Gods genade aan my niet winnen.

Als het dag was, werden zy voor de Heeren geroepen, en zy meenden, dat zy hare ſententie ontfangen zouden. Daarom omhelsden zy hare broeders, en vermaanden haar dat zy haar tot den ſtryt zouden wapenen. Maar zy en ontfongen doenmaals haar vonnis nog niet, dan zy werden alleenlyk gevraagt, of zy hare geloofsgenooten aanwyſen wilden? Daar op zy zyden, Neen. Item, of zy halſtarrig by hare dwalinge wilden blyven? Zy antwoorden: Wy en hebben geen dwalinge verdedigt, maar alleenlyk de zuivere waarheit Gods, en denken ook door Gods genade tot in de doot toe volſtandig daar by te blyven.

Zo zijn zy dan ſonder vordere handelinge en ſonder vonnis wederom in de gevankeniſſe gebragt, waar over zy haar zeer bedroefden, meenende dat hare executie nog langer opgeſchort zou werden, daar zy dog door Gods genade willig waren om op den zelven dag alle tormente te lyden. Maar dit vertoeven en heeft niet lange geduert; want ontrent elf uren zijn zy uit het ſtinkgat getogen en in de Capelle gebragt, waar over zy God met een vrolyk herte loofden. Daar is hen lieden haar vonnis voorgeleſen, dat zy op eenen wagen na Malberts plaatſe gevoert zoude werde, en dat hare monden geknevelt, en dat een iegelyk aan een paal gebonden, en gewrogt zijnde, tot aſſche toe verbrant zoude worden. Terſtont hebben zy haar een kruicifix gerykt, maar zy hebben 't van haar geſtooten, zeggende dat zy 't kruis Chriſti in 't herte gedrukt hadden, 't welke daar nimmermeer uitkomen zoude. *Rebezus* riep tot zijn medegeſelle: Lieve broeder, wagt u voor deſe verlyders. En als een iegelyk tot 't middagmaal gegaan was, hebben zy ondertuſſchen Pſalmen geſongen en God gelooft, tot dat de Doctoren kwamen, en haar in hare Pſalmen belette. En als de Doctoren haar met kruicifixen en andere aanvegtingen zeer gekwelt hadden, en op haar niet winnen konden, zo zijn zy van haar geſchyden. Doen werden zy ontrent drie of vier uren uit de gevankeniſſe gevoert, byde in den mont geknevelt zijnde. Zy waren altyt wel te vreden, en hadden een vrolyk aangeſigt. 1557.
En als zy hare ſententie hoorden leſen, dat zy verbrant zouden werden, ſloeg *Franciſcus* op zijne borſt, en gaf *Frederik* een teeken: en alzo hieven zy alle byde haar oogen op na den Hemel, en preſen God, dat hy haar deſe genade gedaan hadde. En als zy op de Gerigtplaatſe kwamen, heeftmen haar wederom een kruicifix voorgehouden, en gevraagt, of zy *Maria* wilden aanbidden; maar zy en zijn geenzins van hare Chriſtelyke bekenteniſſe afgeweken. Doen werdenſe alle byde aan een paal tegen malkanderen over gebonden, en zy riepen God te gelyk aan, zeggende: *Heere, wilt ons beden deſen dag by ſtaan, op dat wy 't eeuwige leven mogen bekomen.* Als zy alzo baden, riep daar een, men zoude haar daar af helpen. Maar *Frederik* antwoorde: Lieve, laat ons eerſt ons gebed tot God doen. Daar na zyde de een tot den anderen: Lieve broeder, laat ons ſtryden, laat ons ſtryden. Pakt u van ons weg, gy Satan. Doen riepen zommige leugenagtige menſchen: Hy roept den Satan aan Maar *Johannes Marelius* (die naderhand ook een Martelaar Chriſti geworden is, maar doemaals nog niet gevangen was) ſtont daar by, en zyde: Lieve, hoort dog wat zy zeggen, zo zult gy vernemen, dat zy den Name Gods aanroepen Doen zwegen zy ſtille, en hoorden, dat zy midden in den vuure riepen: *O Heere ſtaat ons by!* Daar na hebben zy hare ziele den Heere ſagtelyk opgeoffert, als of zy geen pyne geleden hadden.

Verſtroyinge en verdrukkinge van de Kerke Chriſti, door de ſebikkinge Gods vergadert in Braſilien, een Lantſchap van America of de nieuwe Werelt.

OM te komen tot de Hiſtoire, dewelke wy hier na zullen verhalen, van eenige Martelaren, die haar zeer vrymoedelyk voor den Name Jeſu Chriſti in de doot begeven, en met haar bloet die dorre en droge aarde van Braſilien beſprengt hebben, op dat zy de Leere des Hyligen Evangeliums, die daar nieuwelyks ingevoert was, zouden beveſtigen: Zo zal't nootzakelyk weſen dat wy verhalen de maniere en de eerſte oorzake, waar door deſe Kerke in zo verre landen vergadert is geworden. De memorie van zulke gedenkweerdige zaken, in die tyde geſchiet, behoort, ons te verwekken om te overdenken de wonderlyke daden Gods, en te dienen om ons te doen gelooven, dat de vergetentheit en onderdrukkinge der zelver, tot zijnder tyt zeer dier zal verkogt worden, aan de gene die magt hebben gehad om het zelve te verkondigen en te laten weten over de heele werelt. Den inhout van deſe Hiſtorie is van groote kragt en aanzien, om de omſtandigheden en der plaatſe wille, alwaar deſe geſchiet is: want heeftmen oit beſchreven gevonden, dat in een nieuwe werelt, die nu onlangs eerſt ontdekt is geworden, iemant opgeoffert of gedoot is geweeſt, om 't getuigeniſſe der waarheit? Wy hebben gehoort en geleſen, dat de Wilde menſchen aldaar woonagtig, vele Portugeeſen en Francoiſen gedoot, opgeoffert, en gegeten hebben: maar waarom? om dies wille dat zy door hare gierigheit en ongemetene begeerlykheit deſelve menſchen overlaſt en ongelyk gedaan hadden. Het is een iegelyk kennelyk genoeg, dat de Portugeeſen en Francoiſen die deſelve landen hanteren, noit een woort van onſen eenigen Saligmaker Jeſu Chriſti tegen de arme Wilde menſchen van dien lande geſproken hebben. Aangezien dan dat deſe drie perſonen (wiens door wy mer na zullen verhalen) gelyk als de eerſte vrugten van dat lant, God opgeoffert zijn, zo zoude het zeer kwalyk gedaan weſen haar lieden gedagteniſſe onder de menſchen in vergetentheit begraven te laten: daar zoude ook mede een dag komen, dat haar lieden bloet wra-

1557. ke zoude eiſchen over de onagtſaamheit der gener, die de magt hebben gehad om het zelve te verbryden over de heele werelt.

Zo willen wy dan eerſt in't korte verhalen, hoe de Gemynte in Braſilien vergadert, en daarna verſtroit is geworden *Nicolaus de Villegagnon* Vice Admiraal in Bretanje, was met een ander Edelman van dien lande in kweſtie geraakt om een zeker Kaſteels wille, en hadden t'ſamen daar over zo grooten twiſt, dat de zake eindelyk den Koning van Vrankryk, *Henricus de Tweeden*, ter ooren gekomen is: maar alzo den anderen Edelman beter in de gratie des Konings ſtont van *Villegagnon*, zo heeft hy alle hope verloren van tot zijn voornemen te komen, wel wetende, dat in de Hoven der Koningen de gunſte en faveur vele vermag, zo dat hy, de walg krygende van zijn Vaderlant, om een geringe oorzake het Koninkryk van Vrankryk verlaten zoude hebben: ondertuſſchen was hy vele ommegaande met een Comys van den Threſorier van Breſt, dewelke in gemeene t'ſamenſprekinge hem dikmaals verhaalde zijn ryſe, die hy gedaan hadde na America en 't lant van Braſilien, pryſende hem de getempertheit des luchts, de vrugtbaarheit der aarde, en overvloet van ryke koopmanſchappen. Deſe woorden behaagden *Villegagnon* zo wel, dat hy terſtont met een begeerte is ontſteken geworden, om dat zelve lant te gaan beſoeken; maar alzo hy zo groote middelen niet en hadde om zijne ſchulden eerſt in Vrankryk te betalen, en om zulken ryſe aan te nemen, zo heeft hy eenen looſen vont gevonden, om tot zijn voornemen te komen, want hy ging by alle de gene van dewelke hy eenige hulpe verwagte, en die hem met gelt en goet konden aſſiſteren, welke hy ook wel wiſte dat de gereformeerde Religie toegedaan waren: deſe heeft hy voorgehouden de groote vervolginge en zwarigheden die de geloovige om des Hyligen Euangeliums wille in het Koninkryk van Vrankryk waren lydende, en zyde dat hy een plaatſe gevonden had, alwaar zy vry van alle tyrannye geruſt in hare gereformeerde Religie zouden mogen leven, welke plaatſe was in America in het Lantſchap van Braſilien, het welke gepreſen wert van alle de gene die aldaar gevaren hadden. De gene daar hy alle deſe dingen tegen vertelden, preſen ſijnen aanſlag, en beloofden hem in alles behulpig te weſen by den Koning, op dat zy van hem verkregen alle het gene dat van noode was tot zulken langen ryſe, dewelke zoude ſtrekken tot eere en profyt van ſijn Ryk. Deſe zake is zo neerſtelyk te werk geſtelt geworden, in voegen dat zy in korten tyt van den Koning verkregen hebben twee ſchoone Schepen, verzien zijnde met wapenen en amunitie, zo van buskruit als Geſchut en andere nootzakelykheit met nog tien duiſent guldens tot behoef der gener die mede zoude varen. Voorts hadden zy verkregen alderhande groot Geſchut, en een groot getal van yſere kogelen, met veel gereetſchap om aldaar een Kaſteel te bouwen. Als hy dit nu alles verkregen hadde, is hy overgekomen met de Capiteinen en Scheeps-lieden, om deſe Schepen te gelyden, en aldaar Braſilie-hout en andere Koopmanſchap te laden: zo dat hy anders niet van doen had dan eenige eerlyke lieden om het lant aldaar te bewoonen, om welke te verkrygen, liet hy uitgeven, dat hy niet en zogte dan lieden met eeren, en die God vreeſden, wel wetende, dat hy van zulke lieden meer dienſt zoude hebben, als van andere, gelyk van de gene, die vele zouden doen, om een goede vergaderinge ter eeren Gods by een te verſamelen. Waar door vele Godvrugtige menſchen, niet aanziende de perykelen ofte lange ryſe, met deſe ſchoone woorden en zoete beloften bevangen zyn geweeſt. Boven deſen was het ook van noode mede te lyden ambagtslieden, dewelke hy met groote moeite heeft gekregen, en het meeſtendeel van dien was een zeer boeragtig en onbeleeft volk, en genegen tot alderhande onzuiverheden. Terwylen dat zy de tyt verwagteden om t'ſchepe te gaan, heeft gy zeer dikmaals by de eerlykſte van de Compagnie vermaant de regten en wetten die hy in dat nieuwe lant zoude inſtellen na haarlieden raat en goetdunken: ten anderen, dat hy in den zin had aldaar een Gemynte te vergaderen, en te reformeren na de Wetten en Ordonnantien van Geneve, welke woorden de eenvoudige een goede hope gaven van voorſpoet in dezen aanſlag: wel is waar, dat 'er vele waren die een kwaat vermoede hadden, dewelke hem te voren wel gekent hadden, dat hy niet zeer gereformeert in ſijn leven en handel geweeſt en was, voorts dat hy vele wreetheden op de Galyen in ſijn jonkheit aangeregt hadde.

1557.

In deſe goede meeninge is dit geſelſchap te ſchepe gegaan binnen Abre de grace in Normandien, in 't Jaar vyftien hondert vyfenvyftig den vyftienden *July*, en hebben hare ryſe alzo gevordert, dat zy in wynig maanden, na dat zy veel ongemaks en hitte van de brandende linie geleden hadden, in Braſilien gekomen zyn, alwaar de Inwoonders van dien lande, die met groote menigte kwamen om de Francoiſen te zien, haar wel ontfangen hebben, brengende haarlieden Eetwaren en andere Koopmanſchappe van dien lande, om met henliede te handelen, en alzo een eeuwige vrientſchap te maken. Maar alzo *Villegagnon*, vertrekkende uit Vrankryk, geen ſpyſe medegebragt had, voor de gene die daar zoude blyven woonen, om voor eenen tyt die te gebruiken, tot dat zy gewent zouden worden mede te eten de ſpyſe van dat lant, zo zynder vele geweeſt die door de haaſtige vernieuwinge der ſpyſe ziek geworden zijn, en konden ook tot haar geſontheit niet geraken, aangezien dat daar niet te vinden en was, daar mede een ziek menſche zoude mogen verkwikt werden, of opkomen; in voegen dat 'er een grooten twiſt onder het volk opgereſen is, beſchuldigende *Villegagnon* van zijne overtollige gierigheit, dat hy het gelt des Konings meer tot zijn eigen, dan tot het gemeen profyt aangelegt hadde; en dit nog zo veel te kwalyker verdragende, om dieswille dat zy alle dagen moeſte werken in de hitte der Sonne, en niet meer etens en kregen voor haar vieren, als een menſch alleen wel zoude opgegeten hebben.

Waar door de werklieden, een volk van klynen verſtande en eere, haar zelven ingebeelt hebben, dat het einde zeer perykeleus zoude weſen, aangezien het begin zodanig was: en de wyſte of voorſigtigſte onder haar, zagen zeer wel, indien zy dit jok haar lieten opleggen, terwylen zy nog geſont waren, dat den tyt zoude komen, dat zy zwakker geworden zijnde, 't zelve van hare halſen niet en zouden konnen werpen.

Hierom hebben zy de hoofden t'ſame geſteken en geraatſlaagt, hoe zy van deſe ſlavernye mogte bevryt worden: eenige zijde, dat zy wel zoude doen, en begeven haar onder de Wilden van dat lant, en leven liever onder haar als onder zulken Tyran: andere zijden, dat het beter ware, dat zy haar begaven onder de Portugeeſen, die niet verre van daar woonden, dewelke blyde zoude zijn dat zy met zulk een fraay getal van volk vermeerdert werde: andere meenden 't ware veel beter, dat zy de dienſtbaarheit t'eenemaal weg wierpen, en hen niet en begaven onder de Wilden ofte Portugeeſen, die met 'er tyt over haar ook zouden willen heerſchen, en om dit te wege te brengen, dat 't van noode was *Villegagnon*,

1557. non, die een Tyran was, 't leven te benemen, dit heeft haar allen goet gedagt, en hebbe hier over onder malkanderen beſloten, hoe dat zy deſen aanſlag te werk zouden ſtellen, en bevonden dat zy zeer wel tot haar voornemen konden geraken, by aldien dat zy drie Schotſche ſoldaten, die van de guarde van *Villegagnon* waren, tot deſen aanſlag mede konden bewilligen: hierom hebben zy voor haar genomen deſe ſoldaten den zelven aanſlag te kennen te geven, niet twyffelende of zy zouden het zelve mede toeſtemmen, als een zake ſtrekkende tot haar lieden vryheit. Zo haaſt als de ſoldaten hier van gewaarſchout werden, hebben zy haar gelaten als of zy deſen aanſlag voor goet en profytelyk geagt hadden, voegende daar mede by, dat *Villegagnon* zulks wel verdient hadde, op dat zy ook te beter mogten verſtaan alle de gelegentheden van den aanſlag, het welke zo haaſt als zy het wiſten, hebbe *Villegagnon* daar van gewaarſchouwt, hem de geheele zake te kennen gevende, met de namen der gene die de principaalſte autheuren daar van waren. Als hy aldus veradverteert was, heeft hy terſtont doen vergaderen alle de gene die hem wel toegedaan waren, en de wapenen in de hand nemende, heeft hy zes van de principaalſte roervinken gevangen genomen, waar van hy 'er terſtont vier heeft doen doode, om de andere perſonen eenen ſchrik en vreeſe aan te jagen, de twee andere beroerders heeft hy, met ylere ketenen vaſt gemaakt zijnde, alle dage met hare medegeſellen in de heete en brandende Sonne doen werken, gevende haar daarenboven zeer luttel ſpyſe, niet meer dan hem dogt dat zy van noode hadde om het leven te behouden.

Aldus is den aanſlag te niete gedaan: waar toe *Villegagnon* geholpen wert van veel eerlyke lieden, die om de liefde der Religie met hem te ſchepe gekomen waren, welke weldaat hy zeer kwalyk daar na geloont heeft. Dit perykel des doots heeft hem in korten tyt zeer Godvrugtig gemaakt, alzo dat hy hem geliet, als of hy een groote begeerte hadde om een fraaje Kerk te ſtigten, alwaar Gods Woort zuiverlyk mogte geleert worden: hy wenſchte ook zeer dikwils eenen goeden Predikant, zo om zijn huisgeſin te onderwyſen, als om die arme menſchen van dat lant, dewelke ſonder eenige kenniſſe van God waren levende, den weg ter zaligheit te openbaren: hy beklaagde mede zijnen ellendigen ſtaat, ziende zig zelven vergeſelſchap met zo luttel eerlyke lieden, dewelke, al waren zy klyn van getal, hem nogtans zijn leven hadden helpen beſchermen, tegen die ongeregelde werklieden. Dit heeft hem doen agterwaarts denken, dat zijn leven veel beter zoude bewaart weſen onder de handen van Godvrugtige en eerlyke lieden, als onder eenen hoop huurlingen, die van alle deugt en eerlykheit berooft waren. Hierom heeft hy in alle neerſtigheit geſchreven aan den Kerkenraat van Geneve, dat hy groot gebrek had van Predikanten, als zijnde daar in zo verren lant alleenlyk gekomen, om de geloovige, die in het Koninkryk van Vrankryk ten vuure en ten ſwaarde vervolgt werden, een plaatſe te verleenen, alwaar zy God met een geruſte konſcientie in de ware Gereformeerde Religie zouden mogen dienen: ten anderen, om Gods Kerk alzo te vermeerderen, en de ongeloovige Braſilianen (waar het mogelyk) tot de kenniſſe des hyligen Euangeliums te brengen. Met deſe brieven heeft hy een Ambaſſadeur na Geneven geſonden, dewelke met den monde deſe ſchoone beloften gedaan heeft, aan alle de gene die na deſe landen zouden willen ryſen: als te weten, dat *Villegagnon* beryt was alle de vrouwen, die gehouwt zijnde daar kwamen, goede gagie te geven, en een goet onderhout voor de werklieden. 1557.

Als de Kerkendienaars van Geneven deſe tydinge ontfangen hadden, hebben zy God gedankt van zulken verbrydinge des H. Euangeliums in zo verre landen, daar na hebben zy hare neerſtigheit gedaan in de verkiezinge van twee Predikanten, den eenen genaamt Meeſter *Pieter Richer*, oud zijnde ontrent de vyftig jaren, den anderen Meeſter *Guliame Chartier*, oud zijnde dertig jaren, deſe waren van goede leere en leven: met haar zijn ook t'ſamen verkoſen een goet deel ambagtslieden, van welke eenige gehouwt, andere ongehouwt waren: hier over is opperſte Capityn geſtelt *Philippus Corguileray*, een Edelman van goeden huiſe, woonagtig niet verre van Geneve. Als nu deſe Compagnie t'ſamen door het Koningryk van Vrankryk was trekkende, om te komen binnen Honfleux een haven van Noormandien, alwaar de ſchepen haar verwagten, zo is de 't gerugt over al geloopen door dat lant, in voegen dat 'er vele, ontſteeken zijnde met eenen yver van der ware Religie, haar gevoegt hebben by dit Godſalig geſelſchap, om de Kerke Jeſu Chriſti in Braſilien mede te helpen ſtigten, daar kwamen der zo vele van alle de omliggende ſteden, om mede te ſchepe te gaan, dat zy niet alle ingenomen en konden worden, alzo dat 'er vele genootzaakt waren te lande te blyven, en wederomme na hare huiſen te keeren. Als nu de ſchepe uit de haven van Honfleur afgeſteken waren, zijn zy in korten tyt, verlatende het lant van Europa, by Africa gekomen, alwaar zy het beginſel van hare toekomende ellendigheden geproeft hebben: want men begon haar het eten zo ſoberlyk uit te deelen, als of zy tien maanden lang op het water geweeſt hadden, 't zy dat het zelve by de menigte des volks toegekomen is, of anderzins door de gierigheit der Capitynen, hoe het zy, het gebrek is zo groot geweeſt, dat 'er vrybuiterye en onbehoorlyke rooverye na gevolgt is, het welke de Schippers bekenden dat zy't deden uit gebrek van victualie. En alhoewel de Kerkendienaars daar zeer tegen waren, henlieden voor oogen ſtellende het groot ongelyk en overlaſt dat zy de arme Koopvaarders aandeden, henlieden beroovende van alle haar goederen en ſchepen: hebben nogtans daarom niet opgehouden, en de Predikanten kwalyk toeſprekende en met haar gekkende, zyden zy, dat haar zulks van *Villegagnon* belaſt was te doen. Hier over de Predikanten zeer kwalyk te vreden zijnde, hebben nogtans moeten zwygen en niet een woort ſpreken, hoe grooten ongebondenheit der Schippers zy ook zagen.

Na dat zy zagen dat 'er op de Zee niet meer te rooven en was, zo hebben zy haren loop genomen regt na het lant van Braſilien, alwaar zy gearriveert zyn, na dat zy vier maanden op de Zee geweeſt waren. Zy zijn te lande gegaan in 't jaar onſes Heeren vyftien honderd ſeſenvyftig den ſevenden *Maart*, alwaar zy van *Villegagnon* wel onthaalt zijn geweeſt, en hy heeft door uitterlyken teekenen, als door het groot geſchut af te ſchieten, door vuuren en anderſins, genoegſaam getoont dat dit geſelſchap, 't welk hem tot hulpe geſonden wert, zeer aangenaam was. De Predikanten hebben hem gegeven de brieven van hare verkieſinge, welke geteekent waren van *Johanne Calvino*. *Villegagnon* deſe brieven geleſen hebbende, geliet zig al of hy verblyt had geweeſt, dat zijnen aanſlag van zo veel Godzalige en geleerde mannen gepreſen wert, voegende daar by, dat hy om geen ander oorzake Vrankryk verlaten had, dan om dat hy door wellust van dat lant, van den waren Godsdienſt afgetrokken wert, en dat hy daar door nu verkoren hadde een lant daar hy God geruſtelyk en ſonder wereltly-

ke

1557. ke beletſelen zoude mogen dienen. Daar over bad hy de Predikanten, en de gene die met haar gekomen waren, dat zy de Kerkelyke zaken zouden ordonneren, na de maniere van die van Geneve, in welke Gemynte hy beloofde zig zelven van ſtonden aan te begeven. Zo veel de wereltlyke regeeringe was aangaande, daar toe verkoos hy tien van de verſtandigſte mannen, uit het geſelſchap dat hem van Geneve geſonden was, hier over zoude hy als Hooft weſen, om alle kweſtien en geſchillen, die daar zouden mogen opryſen, ter neder te leggen. Deſen goeden yver van *Villegagnon* behaagde de Predikanten van Geneve zeer wel, en hebben daar over de Gemeente vermaant, dat zy in alles de goede Wetten en ordonnantien wilden gehoorzaam zijn, het welke zy ook gedaan hebben, want de Predikanten predikten alle dage eens, en des Sondaags tweemaal: de werklieden deden ook mede haar devoir in het bouwen van 't Kaſteel, en in andere nootzakelyke werken; maar dit en duurde niet zeer lange, want terſtont is 'er een grooten twiſt gereſen tuſſchen de Predikanten, en eenen jongen Student, genaamt *Jan Cointack*. Deſe *Cointack* zijnde wel geleert in de letterkonſten en in andere wetenſchappen, is ontſteken geworden met eergierigheit, alzo dat hy, zig zelven geleerder agtede dan de Predikanten, het Biſſchopdom over haar begeerde, en zijde daar by, dat het zelve hem belooft was, doen hy uit Vrankryk ſchyde; maar hy is afgeſlage als een verwaant en onbeſchaamt menſche, en is daar na in een kwaden naam geweeſt by de heele Gemeente. Hierom heeft hy eenen onuitbluſſchelyken haat tegen de Predikanten opgenomen, en heeft de leere der zelver in alle manieren zoeken te beriſpen, en te betoonen dat zy de zuivere waarheit den volke niet voor en droegen: en om dit het volk te beter wys te maken, gebruikte hy vele welſprekende woorden, en ſubtyle Philoſophien, dewelke hy te Parys onder Sorboniſtiſche Doctoren zeer wel geleert had; in voegen dat hy *Villegagnon* aan zijn zijde gekregen heeft.

Als nu den tyt gekomen was, datmen het Avontmaal zoude uitdeelen, (want daar geordonneert was, datmen het zelve alle maanden zou doen) zo heeft *Cointack* gevraagt, waar dat de Prieſterlyke kleederen en de gewyde vaten waren tot zulken gebruik verordonneert, zeggende daar by, dat het betamelyk en nootzakelyk was ongedeeſemt broot te gebruiken; datmen den wyn met water moeſte mengen, en zulke meer andere kweſtien heeft hy voorgeworpen: hy beveſtigde zijn argumenten met de ſchriften der Oudvaderen, als te weten, *Juſtini Martyris*, *Irenei*, *Tertulliani*, en andere. Waar op de Predikanten geantwoort hebben, dat 'er geen getuigeniſſen of exempelen, om deſe Ceremonien te beveſtigen, in Gods woort te vinden waren, dat 't over zulks betamelyk was hier in Chriſtus en zijne Apoſtelen te volgen. Daarenboven hebben zy vertoont de belofte die haar in Vrankryk geſchiet was door den Ambaſſadeur van *Villegagnon*, te weten, dat zy zouden leven na de reformatie van Geneve.

Villegagnon voegde zig by *Cointack*, conſiderende de Schriften der Oudvaderen, dewelke hy zijde meer authorityt te hebben dan de nieuwe Doctoren van Geneve: en alzo hy zag dat *Clement*, korts na de tyden der Apoſtelen, water in de wyn gemengelt hadde, zijde hy vaſtelyk, dat die zelve mengelinge behoorde te geſchieden, en dat zy ook geſchieden zoude, aangezien dat hy het Hooft was van de heele Compagnie; want hy niet en zag wat hem zou mogen beletten. De Predikanten en het meeſtendeel van de Gemeente, en waren niet van meeninge dat deſe mengelinge nootzakelyk moeſte gebruikt worde, ja meenden dat deſelve geenſins en behoorde toegelaten te worden, op dat deſe ſuperſtitie niet allengskens in de Kerke Gods in en krope, 't welke hier namaals een oorzake zou weſen van grooten beroerten. Hierom hebben zy begeert, dat de beloften, die men haar in 't Koninkryk van Vrankryk, en aldaar eerſt komende gedaan hadde, onverbrekelyk mogten onderhouden worden. 1557

Maar 't was hier mede nog niet genoeg, want *Villegagnon* en *Cointak* die voegden hier nog al meer andere artykelen by, te weten: dat alle 't broot, 't welke ter Tafel zoude gebragt worden, na dat den Predikant de woorden daar over geſproken had, gewyet zou weſen, en dien volgende, indien daar iet overſchoot, dat 't zelve hylig zoude blyven, en dat het betamelyk was het zelve te bewaren, gelyk hylige overblyffelen, na de maniere der Roomſe Kerke. Deſe kweſtien werden al t'ſamen voorgeworpen, eer men het hylige Nagtmaal zoude uitdeelen, en zijn ligtelyk geſtilt geworden, op datmen den tyt van 't hylige Nagtmaal niet en zou behoeven uit te ſtellen: hierom gelieten zy haar van byde zijden als of zy te vreden geweeſt waren, op konditie dat 't hylige Nagtmaal voor deſe ryſe zoude uitgedeelt worden na de maniere van de Gereformeerde Kerken in Vrankryk: maar *Cointak* en *Villegagnon* ziende dat zy zo veel op Predikanten niet en konden winnen, dat zy zouden bekennen deſe mengelinge te weſen een noodige zake, en hangende aan het weſen des hyligen Sacraments, zo hebben zy ſecretelyk door den Botteliermeerſter water onder den wyn doen mengelen. Als nu de beſtemde dag gekomen was, dat het Sacrament des hyligen Avontmaals zou uitgedeelt worden, zo heeft de Predikant een ygelyk vermaant, dat zy zig zelven eerſt zouden beproeven aleer zy van deſen broode zouden eten, en van deſen drinkbeker drinken, en met namen heeft hy *Cointak* en *Villegagnon* gebeden, aangezien dat zy door de voorgaande kweſtien by de Gemynte een wynig ſuſpect waren, dat zy zo vele wilden doen, om alle kwade ſuſpicie te weeren, en eens openbaarlyk haar lieden geloove belyden, 't welke *Cointak* en *Villegagnon* gedaan hebben, meer door gevynſtheit als door hyligheit, gelyk het daar na wel is gebleken.

Korts hier na is *Cointak* gekomen by *Villegagnon*, en beklaagde zig van 't groot ongelyk dat hem geſchiet was in de volle vergaderinge, alwaar de Predikant hem meer als andere zyn geloove hadde doen belyden. Hierom heeft hy alle de oude kweſtien wederom uit de gragt gaan halen, en hebben onder haar byden alle okkazien gezogt, waar mede zy der Predikanten leere mogten beriſpen. Zy vergeleken de Oudvaren met de nieuwe Doctoren van Geneve, alwaar zy groot onderſchyt tuſſchen vonden; in voegen dat zy zyden, dat die van Geneven een hoop Ketters waren. Nogtans en bekenden zy alle de poincten der Papiſten niet voor goet, in dewelke zy zyden een groot misbruik te weſen, desgelyks wilden zy eenige Ceremonien der Hoogduitſchen behouden, die haar goet dogten, en af en toe doen, alle het gene dat haar goet dogt te weſen, zynde van meeninge een nieuw geloof uit haar eigen herſſenen te ſmeden: hare artykelen waren; dat den Doop moeſte bedient worden met Zout, Speekſel, en Olye: dat 't broot in 't hylige Nagtmaal gehyligt wort, alleenlyk door de woorden die den Prieſter daar over ſpreekt, niet aanziende het geloove van den genen die het ontfangt: dat 't van noode was datmen het zelve broot zou dragen by de zieken als zy het zelve begeerden, en veel meer andere, die te lang zouden weſen om hier te verhalen. Hierenboven

57. ven zijnder nog eenige andere pluimſtrykers geweeſt, dewelke *Villegagnon* wys maakten, dat 't gerugte door het geheel Koninkryk van Vrankryk liep, dat hy na Bralilien getrokken was met een hoop Lutheranen en Ketters, welken roep den Koning zoude mogen bewegen om een kwaat herte tegen hem te krygen, en zijne goedere te confisqueren, of ten minſten te beletten, dat 'er niemant eenige hulpe of byſtant den zelven Ketteren beweſen. Welke woorden hem een groot agterdenken maakten, en overdagt zeer neerſtelyk hoe hy zig in deſe zake ten beſten zoude mogen dragen, om deſe goede lieden, die hy met liſt en practyken daar gekregen had, nu te verdrukken en te vejagen; waar toe dat het ook eindelyk gekomen is, gelykmen hier na in het vervolg der Hiſtorie genoegſaam zal konnen verſtaan.

Het is gebeurt, dat 'er twee Capitynen in de volle vergaderinge der Gemynte getrouwt wierden, waar over dat alle de Officieren en ſcheepslieden zig in de predicatie hebben laten vinden. Op deſen dag moeſte *Richer* prediken, want 't zijn beurte was, en zijn text luide van den Doop van *Johannes*: deſe plaatſe verklarende, heeft hy berispt de menſchelyke inſtellingen, door dewelke zy dit H. Sacrament verdorven hebbe, zeggende, dat alle de gene die het Speekſel, Zout, en Olie ingevoert hebben, valſche Leeraren waren, afdwalende van de regte inſtellinge Chriſti: *Villegagnon* (de predicatie geëindigt zijnde) klaagde voor de heele vergaderinge over de valſche leer die *Richer* net volk was voordragende, zeggende daar by, dat de gene die 't Speekſel, Zout, en Olie ingevoert hadden, eerlyker mannen waren dan *Richer* en zijns gelyke, en zo veel hem aanging, dat hy niet en wilde zijn zelve afſonderen van een gebruik dat meer dan duiſent jaren onderhouden was, om een nieuwe en valſche Calviniaanſche ſecte aan te hangen: hy beloofde daarenboven dat hy van nu voortaan niet meer in hare vergaderinge verſchynen zou. *Richer* was hier over zeer geſtoort en bedroeft van wegen zijn arme gemynte, die onder de regeeringe van deſen Tyran gekomen was, hy zag zeer wel dat alle de ſchoone beloften niet en waren geſchiet dan uit een hypocrytiſche gevynſtheit: hierom meer zorgvuldig zijnde voor zijn Schapen dan voor zijn eigen zelven, gelyk het een goeden getrouwen Herder betaamt, heeft alle middelen bedagt waar door hy zijn Gemynte van alle perykelen mogte bevryden. Eindelyk heeft hem goet gedagt dat hy by *Villegagnon* zoude gaan, om hem deſe woorde zijner predicatie te doen verſtaan, en zig zelven, alzo van de laſteringe te bevryden, op dat hy alzo vrede mogte maken, denkende dat *Villegagnon* dit alleen door een haaſtigheit gezegt had. Dit heeft hy alzo gedaan: waar op *Villegagnon* hem gelaten heeft, als of hy tot geen akkoort met *Richer* te bewegen ware, dan alleenlyk mids konditie, dat de poincten die in diſpute tuſſchen haar waren, zouden geſonden worden na Vrankryk en Duitſchlant, om aldaar geoordeelt te worde, en hier mede zou geſonden worden den jongſten Predikant genaamt *Chartier*: ondertuſſchen zou *Richer* wel mogen prediken, mids dat hy de Sacramenten niet en bediende, nog deſe poincten die diſputabel waren niet en roerde.

Al was het dat deſe konditien onredelyk ſchenen te weſen, en ook ſtrekten tot prejuditie of voor oordeel der Kerke Gods, nogtans om den pys te koopen, heeft *Richer* en de heele Gemynte deſe konditien aangenomen, hoopende dat het oordeel van die van Vrankryk en Duitſchlant over deſe twiſtende poincten gegeven, daar na onverbrekelyk onderhouden zou worden. Maar ei- laas! zy zijn zeer deerlyk bedrogen geweeſt; 1557. want *Villegagnon* had voor zig genomen niet anders voor goet te houde, dan het gene dat de Sorbonne van Parys in deſe zake zouden ordonneren. En alle het gene dat hy dede, dat was alleenlyk om tyt te winnen; want indien hy zijn wreetheit terſtont hadde beginnen te werk te ſtellen, zo zouden, alle de Francoiſen die hem te hulpe geſonden waren terſtont wederom vertrokken hebbe, want de ſchepe daar zy mede gekome waren, en ware doen ter tyt nog niet wedergekeert, en alzo zoude *Villegagnon* daar alleen gebleven hebben onder de wilden, tot een proye van zijn vyanden. Dit voorſag deſe looſe vos zeer wel, daarom zogt hy alle verlenginge des tyts, tot dat de ſchepen wederom vertrokken waren, waar mede *Coartier* met de artykelen des geſchils ook vertrok, mids konditie dat zy binnen ſes maanden beſcheit van de zake zoude overſenden. Als hy nu zag dat de Francoiſen hem niet en konden ontvlieden, zo heeft hy zijn gevynſtheit terſtont afgelegt, en toonde wel, dat hy onder de ſchaapskleederen een grypende wolf was. Want ten eerſten heeft hy het Concilium van Geneve voor niet geagt, regeerende wereltlyke en kerkelyke zaken na zijn eigen zin. Hy heeft *Richer* verboden niet meer te prediken, of t'ſamen te komen om te bidden, 't en ware dat hy zijne predicatien en gebeden veranderde, dewelke hy zyde kwalyk gefundeert te zijn. Hy meende ſe eindelyk tot zulken benautheit te brengen, dat zy gedwongen zouden weſen een Religie aan te nemen, die hy uit zijn eigen herſſenen hen lieden zoude voorſtellen. De droefheit was zeer groot onder deſe arme menſchen, om de tyrannye, die zy zagen dat nu over hare hoofden hing, en voornamelyk, om dat zy zagen dat haar alle gelegentheit ontnomen was, om wederom na Vrankryk te mogen keeren. Zy hebben zeer dikwils en ootmoedelyk gebeden aan *Villegagnon*, dat hy haar dog wilde konſent geven om t'ſamen te mogen komen, om God te dienen in Chriſtelyke gebeden, tot 'er tyt toe dat hare ſchepen wederom zouden keeren, om dies wille dat zy haar dog by de Wilde menſchen niet en konden begeven, dewelke geen kenniſſe en hadden van de Chriſtelyke Religie, 't welke zy noit van hem en konde verkrygen: ja zelfs hy wygerde haar paſſagie op zijne ſchepen, hen lieden zo katyvig agtende, dat de Zee haar niet en zoude konnen gedragen ſonder haar te verſlinden, en dat zy alzo de oorzake van het verderf zijner ſchepen zoude weſen. Indien daar oit ellendiger menſchen gevonden werden, zo zijn deſe ellendig geweeſt, zo verre verſtroit zijnde van haar Vaderlant: want van alle de redelyke begeerten die zy deſen tyran geopenbaart hebben, en hebben zy noit iet konnen verkrygen.

Maar ondertuſſchen is aldaar gearriveert, een ſchip komende van Havre de grace, uit Normandien, welk ſchip niet en was van *Villegagnon* of zijn geſelſchap, maar 't was een Koopvaardyſchip voerende zijn eigen koopmanſchappen. De Capityn van dit ſchip heeft hem zeer vriendelyk getoont aan deſe verdrukte gelovige, en principalyk aan de Predikanten *Richer* en *Dupont*. Met deſen Capityn zijn zy veraccordeert dat hy ſeſtien perſonen overbrengen zoude in Vrankryk, mids hem daar voor betalende hondert goude kroonen, voor welke zomme *Dupont* zig zelven borge ſtelde voor alle de andere: dies moeſten zy haar paspoort en conſent verkrygen van *Villegagnon*, anderſins en wilde de Capityn haar lieden niet in nemen. Zo haaſt als *Villegagnon* verſtaan had, dat zy alreede met den Capityn veraccordeert waren, is hy zeer verſtoort geweeſt op den Capityn, en wilde daarom beletten dat hy

1557. geen goet van de Wilde menſchen van dat lant koopen of laden zoude: maar de Wilden waren alreede met den Capityn en zijne Officieren geaccordeert, van hem te doen hebben alle 't gene dat hy van doen zoude hebben. *Villegagnon* wygerde het conſent dat *Richer* en *Dupont* van hem begeerden, zeggende, dat zy belooft hadde hem geſelſchap te houden tot de wederkomſte van zijn ſchepen; 't welk zy zyden waaragtig te zijn, indien hy van zijn zyde niet eerſt de beloften gebroken had, haar verbiedende, tegen zijn gegeven trouw, meer te prediken, ja zelfs in volle geſelſchap, God niet meer te bidden: waar door hy haar beroofde van 't grootſte goet dat zy zouden konnen wenſchen. En om dieswille dat hy de voorleden dagen genoegſaam te kennen gegeven had, dat hy niet anders in den zin en had, dan henlieden t'eenemaal te verdrukken, en de Chriſtelyke leere uit te roeyen; daarom zyden zy, dat zy nu de okkaſie waargenomen hadden om wederom na Vrankryk te keeren, 't zy dat hy conſent wilde geven of niet. Met deſe vrymoedige woorden gaven zy genoeg te kennen, dat zy hem niet meer en kenden voor een Chriſtelyk Opperhooft, maar voor een Tyran, nademaal hy zijn trouwe gebroken, en van de ware Religie afgevalle was *Villegagnon* hoorende haar zo ſtoutelyk ſpreken, heeft haar moeten konſent geven, vreſende voor oproer, want alle zijn Edellieden gaven hem groot ongelyk, aangezien dat hy, die te voren zijn heel huisgezin zelve in de Gereformeerde Religie onderweſen had, nu zulken vuilen Apoſtaat en afvallige geworden was: hierom heeft hy *Richer* en *Dupont* terſtont uit zijn Eilant doen vertrekken, tot 'er tyt toe dat zy weg varen zouden, dewelke getrokken zijn een halve myle van daar, in een klyn dorpken dat de Francoiſen, die van *Villegagnon* verjaagt waren, aldaar onlangs gebout hadden: En hy heeft zijn huisgezin vermaant, dat zy dog met de nieuwe leeraren niet en wilden aanhouden, welke leere niet alleenlyk en ſtreet tegen de H. Schriftuur, maar ook tegen de leere van alle de Oudvaderen, die over zo veel hondert jaren geleert hadden. Dit dede hy daarom, om dat hy vreesde dat alle zijn volk hem begeven zou hebben, want hy zag wel dat zy de andere toegedaan waren, en dat zy hem hielden voor een wyffelaar: hierom zogt hy haar met ſchoone woorden het net over het hooft te trekken.

In deſe plaatſe daar *Dupont* en *Richer* vertrokken waren, was ook mede verſtooten *Jan Cointak*, daar wy hier voren af geſproken hebben. Deſe had zeer wel zijnen loon van eergierigheit: want hy te voren de eerſte had geweeſt, die, om het Bisdom te verkrygen, de Kerke Gods in roere geſtelt had: nu was hy om eenigen twiſt die hy met *Villegagnon* gehad had, verjaagt uit het Eilant daar hy te voren gewoont had: hy vervloekte zeer dikwils de uure, dat hy uit Vrankryk gekomen was, om dieswille dat hy als een verlaten menſche, aldaar onder de Wilden zijn leven moeſte lyden: Alzo weet God zeer bekwamelyk te ſtraffen de gene, die oorzake zijn dat zijn Kerke alzo verſtroit wert. *Dupont* en *Richer* met haar geſelſchap, leefden van de ſpyſe die de Wilde menſchen haar bragten, als wortelen, viſſchen, en andere vrugten des lants, welke zy van haar koopen moeſten met hare kleederen, die zy daar voor gaven, tot 'er tyt toe dat zy met de ſchepen vertrekken zouden.

Wy zouden hier nog verhalen veel wreetheden, die *Villegagnon* betoont heeft aan de gene die nog by hem gebleven waren, al eer *Richer* en *Dupont* vertrekken konden uit America, en terwyle dat zy na den wint wagteden: maar het zoude wel een beſonder boek behoeven, daarom zullen wy alleenlyk hier een Hiſtorie in 't korte verhalen, van een arbyder, die den grooten arbyt en honger niet langer konnende verdragen, een rekweſte gegeven heeft aan *Villegagnon*, om uit zijnen dienſt ontſlagen te worden, zeggende, dat hy zig zelven liever wilde begeven onder Wilde menſchen, dan langer in zulken bloedigen arbyt en honger te leven: waar over *Villegagnon* verſtoort zijnde, heeft hem terſtont van hem weg gejaagt. Deſe menſche heeft zig begeven by de Wilden, dewelke hem eten en drinken gegeven hebben, zo lange als hy kleederen hadde om die daar voor te vermangelen: maar als hy nu geen kleederen meer en hadde, zo hebben hem de Wilden van haar gejaagt, en wilden hem geen eten meer geven: als deſe armen menſche zig zelven alzo benauwt vont, en wiſte hy anders geen raat dan weder te keeren na zijnen Heere *Villegagnon*, en hem te bidden om genade, het welke hy ook gedaan heeft: Maar deſe Tyran en is met geen medelyden beroert geworden, alzo dat hy hem tot diverſche ryſen van hem weg gejaagt heeft, dat hy wel wiſt dat deſe menſche nergens geen toevlugt en hadde, want hy leefde alleenlyk by de kruiden der aarden, etende zo wel dat hem ſchadelyk, als dat hem geſont was; in voegen dat hy zo ellendig geworden is, dat hy ook de ſteenen met zijn deerlyke magerigheit zoude beweegt hebben: maar deſe Tyran, wiens herte veel herder was als eenen diamant, is onbewegelyk gebleven, alzo dat deſe ellendige menſche eindelyk op eenen morgenſtont doot gevonden is, leggende onder eenen boom, alwaar hy van honger geſtorven was.

1557.

Als de Capityn, dewelke *Richer* en *Dupont* met d'andere geloovige overvoeren zoude, zyn ſchip geladen hadde met alle het gene dat hy van noode hadde, heeft hy alle 't volk doen 't ſcheep komen, dewelke ſeſtien in getale waren. Het ſchip maakte gereetſchap in de riviere van Colligny, om van daar te varen na de wyde Zee, tot groot mishagen en ſpyt van *Villegagnon*, en eeniger ſcheepsliede, dewelke van *Villegagnon* omgekogt waren, om de ryſe van deſe lieden, waar het mogelyk, te beletten. Deſe Schippers waren alleenlyk ſimpele huurlingen, dewelke geen profyt of deel en hadden in alle het gene daar het ſchip mede geladen was, en daarom zouden zy ook geerne belet hebben, dat deſe lieden niet mede gevaren hadden, aangezien dat zy aan de hondert kroonen geen deel hebben zouden, vreeſende ook dat voor zo veel menſche op zulken grooten ryſe geen victaile genoeg weſen zouden. Deſe en meer oorzaken hadde *Villegagnon* haar al t'ſamen ingegeven, hebbende ook eenige omgekogt, die *Richer* en *Dupont*, zo haaſt als zy in Vrankryk kwamen, aan de juſtitie zouden overleveren, als een hoop ketters en rebellen, met eenige brieven door *Villegagnon*, het welke zy ook daarna gedaan hebben. Maar om te komen tot de Hoſtorie van onſe Martelaren, waar van wy terſtont zullen verhalen, zo moeten wy weten, dat dit ſchip daar zy nu mede weg gevaren en ontrent vyf of ſesentwintig mylen in de Zee gekomen waren, lek geworden is, alzo dat het veel Zeewaters ontfangen heeft, het welke alle de ſcheepslieden en ook de paſſanten een groote vreeſe aanjaagde, want het water met pompen en anderſins kwalyk uit te krygen was, zo dat de ſcheepslieden eindelyk tegen den Capityn zyden, dat hy het ſchip iedelder van volk moeſte maken, of zy moeſte alle te ſamen vergaan: want, zyden zy, de een menſch belet d'ander, en het ſchip is zo vervult met volk dat men zig kwalyk roeren of keeren kan. Dit heeft de Capityn het volk voorgehouden, of daar iemant was, die in een klyn ſcheepjen, dat agter het groote ſchip getrokke wiert, wederom te lande wilde keeren: want, zijde hy, wy zijn al t'zamen in perykel van

te

1557. te vergaan. Daar zijnder eindelyk vyve van een sin geweest, om wederom na America te keeren, tegen dank van 't heele geselschap, want zy vreesden dat *Villegagnon* haar kwalyk tracteren zoude. Dese niet tegenstaande, zijn dese vyve, betrouwende op hare onnoselheit, wel wetende dat zy *Villegagnon* niet misdaan hadden, in 't scheepjen getreden, en hebben affscheit genomen van hare broeders, die, in 't groote schip blyvende, na Vrankryk trokken, en zy zijn met haar klyn schip wederom in Brasilien gekomen, alwaar de drie om de waarheit des hyligen Evangeliums zijn omgebragt, als hier na volgt. 1557.

Als zy nu met haar scheepjen van het groote schip schyden, mogten zy van 't lant af wesen, ontrent agtien of twintig mylen. Den adjeu was zo droevig, zo wel voor d'een als voor d'ander, want 't perykel dat over byden zyden byna even groot was, dat was de oorzake van een droeve schydinge. Nu, aangaande de gene die in 't klyn scheepjen getreden waren, en hadden gants geen verstant van de Zeevaart, om dies wille dat zy noit de Zee gehanteert hadden, van dien tyt af dat zy uit Vrankryk in Brasilien gekomen waren, en zy wisten kwalyk waar zy het roer des schips zouden draajen, om het schip in eenige haven te lande te brengen. En dat nog meer is, 't schip en hadde nog maist, nog zylen, nog touwen, nogte andere nootzakelyke dingen om te varen; want als zy uit 't groote schip kwamen, was een iegelyk zo besig om het water uit 't schip te hoosen, dat zy niet en dagten om haar eenig gereetschap mede te geven, daar mede zy zouden konnen weg komen, en zy waren zelfs ook zo bekommert dat zy daar niet eens op en dagten. Den voorsigtigsten onder haar plantede eenen riem vast om hooge in 't schip, in de plaats van een maist, van hare hembden maakten zy een zyl, van hare riemen maakten zy de schooten, of touwen daar het zyl mede vast is, zy zukkelden alzo vier dagen lang over de Zee, die zeer kalm en stil was. Op den vyfden dag, alzo zy meenden te lande te komen, is de lucht overtrokken geworden met een zwarte wolk, en hier uit is een grooten storm van wint ontstaan, met regen en donder, zo dat de Zee van stonden aan zeer beroert geworden zijnde, zeer schrikkelyke baren opgeworpen heeft. In dit vervaarlyk tempeest zijn zy van hare streek gekomen, zy hebben het roer van haar schip verloren, en wierden herwaarts en derwaarts vervoert, sonder dat zy een palme zyls dorsten voeren. Den volgenden nagt en is dit kwaat weder niet overgegaan, maar wiert erger en erger, zy wierden door de kragt des waters gesmeten tusschen de steerrotsen in zeer perykeleuse engten des waters, alwaar de Piloten in den schoonen dag genoeg te doen zouden gehad hebben, om daar door te passeren. Eindelyk zijn zy gedreven onder een groote steenklippe, alwaar zy aan lant zijn blyven leggen tot dat den dag aan kwam, doen zijn zy te lande gegaan, om te soeken eenig vers water, of andere vrugten der aarden om te eten, maar de aarde was aldaar zo onvrugtbaar, dat zy, na dat het tempeest over was, wederom gedwongen waren van daar te vertrekken vier mylen vorder, alwaar zy zoet water gevonden hebben. Als zy daar vier dagen lang gerust hadden, om haar zelven te ververschen, zynder een deel wilde menschen, die aldaar woonagtig waren, by haar gekomen, de welke een goet gelaat betoonden aan dese arme bedroefde Francoisen, en ziende haarlieden in gebrek van spyse, hebben zy haar wel dier verkogt eenige wortelen en meel, om dies wille dat de inwoonders aldaar begeerig en curieus zyn na de kledingen der Francoisen. Voorts kwamen zy zo wel met dese arme en verlatene menschen overeen, dat zy wel gewilt hadden dat zy daar lange gebleven hadden, het welke dese Francoisen niet en konden doen, zo om de schaamteloosheit van de inwoonders aldaar, zo ook om den angst dien zy hadden, door dien zy van het geselschap der Francoisen afgesneden waren. Daarom hebben zy voor haar genomen haar te begeven onder de Christenen; en onder 't volk van haar moederlyke tale. En principalyk die niet wel te passe waren, en konden hare gesontheit niet verkrygen, zo lange als zy by de Brasilianen verkeerden, dewelke vervreemt waren van alle Christelyke eerbaarheit. Eenige, te weten, die wel te passe waren, en waren niet van sinne te vertrekken, vreesende of *Villegagnon* haarlieden kwalyk zoude tracteren, om dieswille dat hy haar geen goet herte toe en droeg om der Religien wille, en eenige dagen zijn zy in desen twyffel geweest. Eindelyk hebben de zieken zo begeerigelyk aan hare medegesellen gebeden, dat zy dog van daar wilden vertrekken na de riviere van Coligny, alwaar *Villegagnon* met de andere Francoisen woonagtig waren: zo dat zy ten einde daar in geconsenteert hebben, alzo dat zy te schepe gegaan zijn om van daar te vertrekken: de Brasilianen zouden geerne belet hebben dat zy niet vertrokken hadden, en toonden door haar droevig gelaat, dat zy daar in niet wel te vreden waren. Zy waren meer dan drie dagen onderwege om dese dertig mylen te varen, om dies wille dat zy al contrarien wint hadden. Als zy nu gekomen waren in de riviere van Colligny met groote zwarigheit en perykel, ja zelfs in groot twyffel, of het de riviere was of niet: om dies wille een dikken mist de aarde bedekt had, en alzo zy onder malkanderen daar van twyffelagtig waren sprekende, is de mist gevallen, en hebben terstont gezien het Kasteel van Colligny, en het Dorp van de Francoisen, leggende op het vaste lant, ontrent een boogscheut van 't Kasteel. Als zy te lande gekomen waren, zo hebben zy *Villegagnon* gevonden in 't Dorp der Francoisen, die daar des morgens gekomen was om eenige afferren wille. Zy hebben haarlelven terstont voor hem gepresenteert, verklarende de oorzake van hare komste, het perykel waarin zy haar schip gelaten hadden, en hem biddende dat hy haar wilde ontfangen onder het getal van zijne dienaren, en zijden daar by, dat zy daarom te stouter hadden willen wederom keeren, om dies wille dat zy versekert waren in hare conscientie, dat zy noit iet tegen hem misdaan hadden: en daarom nad het haar beter gedagt te komen by haar eigen natie de Francoisen, dan haar over te geven aan de Portugeesen, by dewelke zy mogelyk wel zouden ontfangen geweest zijn, of te blyven by de Brasilianen, van dewelke zy wel ontfangen hadden geweest, en ook beleefdelyk onthaalt, droevig wesende doen zy van daar vertrokken. Zy voegden daar nog by, indien het stuk van de Religie hem alleenlyk beweegde om haar kwalyk te ontfangen of te verwerpen, dat hy wel wiste dat de artykelen waar over 't geschil in de Religie was, nog niet gesolveert en waren by de geleerde Doctoren van Vrankryk en Duitslant: Daarenboven dat hy zelve over een jaar professie gedaan had van hare gereformeerde Religie, eindelyk vertoonden zy hem, dat zy niet waren Spanjaarden, of Portugeesen, veel min Hydenen, Turken, Libertinen, of godloose menschen: maar dat zy Christenen waren, gedoopt in den name onses Heeren Jesu Christi, en Francoisen van geboorte, geen vlugtige of gebannen menschen om eenige kwade daat; maar dat eenige van haar verlaten hadden vrouwen en kinderen om hem te komen dienen in zo verren lant, en om den name Christi aldaar te verbryden, waar toe zy ook haarlieden beste gedaan hadden om hem te die-

1557. nen na haar vermogen. En indien oit arme menſchen verdrukt zijn, die door de tempeeſten der zee, en verdreven aan vreemde Eilanden, of door d'oorloge berooft van alle hare goederen, of door eenige andere ongelukken van iemant behoorden beklaagt te worden, zo zyden zy, dat zy wel behoorde onder het getal van zulke menſchen begrepen te worden: want boven dien dat zy verloren hadden alle haar goet, waren zy nog door de onſtuimigheit der zee tot de uiterſte ellendigheit gebragt. Dit alles nogtans niet tegenſtaande, zo preſenteerde zy haar zelven zodanig als zy waren ten dienſte van *Villegagnon:* hem biddende dat hy haar wilde laten leven met zijn andere dienaren, tot 'er tyt dat God haar de gelegentheit zou geven wederom in Vrankryk te keeren. Na dat zy aldus hare gelegentheit en begeerte van *Villegagnon* vertoont hadden, heeft hy haarlieden een zoete en eerlyk antwoort gegeven, te weten, dat hy God loofde, dat hy haar alzo bewaart had, en gebragt in een zo goeden haven, daar zy nogtans geen wetenſchap van de ſchipvaart en hadde. En na dat hy wel neerſtelyk van haar vernomen had, hoe dat het alles by gekomen was, en wat hope dat zy hadden van haarlieden ſchip dat zy in een ſoberen ſtaat op de wyde zee gelaten hadden, heeft hyſe vertrooſt, henlieden toelatende te leven met zijne andere dienaars in dezelve privilegien en vryheit.

En om dieswille hy vreeſde of zy haar by de Portugeſen of Braſilianen begaven, heeft hy een zeer zoete maniere van ſpreken gebruikt, zeggende, dat hy met groote blytſchap aangehoort hadde de maniere van hare veloſſinge, die hem zeer deden verwonderen, by zo verre zy waaragtig waren; en dat hy hier over, al waren zy de vreemſte van de werelt, ja zelfs zijne vyanden, hen lieden geen goet tractement en herberge wygeren wilde. Niet tegenſtaande dat hare medegeſellen tegen zijnen dank van daar vertrokken waren, en by na gelyk zijne gezworene vyanden, tegen dewelke hy het regt van vyantſchap met reden zou mogen gebruiken, zo wanneer zy in zijne handen zoude gevallen zijn, nogtans wilde hy voor deſe ryſe vergeten alle het voorgaande ongelyk, en goet voor kwaat vergelden, te vreden zijnde met de wrake die God over zijne vyanden zou doen. Hierom heeft hy haar laten genieten de privilegien en vrydommen van de andere Francoiſen, nogtans onder zulken konditie dat zy niet een woort van de Religie vermanen zouden, op pene van de doot, dat zy daarom haar wyſſelyk wilden dragen, op dat zy hem geen oorzaken en gaven, van haar kwalyk te tracteren.

Villegagnon heeft terſtont dat ſcheepjen genomen, waar mede deſe lieden te lande gekomen waren, 't welke haar met alle regt toekwam. En al was 't dat hy wel zag haar lieden groot gebrek, daar zy in waren, niet hebbende waar mede zy eten zoude mogen koope, en heeft hy haar lieden nogtans niet eenen nagel daar van gegeven. Deſe dan zijn aldaar om de ſchoone beloften te lande gebleven, haar begevende onder de dienaren van *Villegagnon*, en begonnen alreede wat te bekomen, en te geraken aan hare oude ſterkheit. De andere Francoiſen ſtonden haar by met ſpyſe, kleederen, en andere noodzakelykheden te geven, want zy heel naakt en berooit aangekomen waren: in deſe ruſte zijn zy gebleven ontrent twaalf geheele dagen. Want *Villegagnon* van dien tyt af dat hy tegen haar geſproken had, heeft hy hare antwoorden en geſchiedeniſſen van het ſchip, die zy hem vertelt hadden, beginnen te overleggen. En hy is eindelyk in een opinie geraakt, dat alle 't gene dat deſe voornoemde perſonen verhaalt hadden, leugenen en valſche praktyken waren, hy en meende anders niet dan dat 1557. 'er bedrog in hare woorden was, en dat dit alzo gebrouwen was door *Dupont* en *Richer*, aangezien dat zy uit Braſilien getrokken waren, om de hitte des lugts aldaar, en om dat zy ruſte van haren arbyt in Vrankryk mogten krygen: daarom dagte het hem zeer vreemt te weſen, dat deſe lieden haar nu wederom in den arbyt zouden begeven. Deſe gedagten deden hem ligtelyk gelooven, dat deſe vyf gekomen waren, om te verſpieden de gelegentheit van zijn Fort, en om de andere Francoiſen zijne dienaren, die *Villegagnon* niet zeer wel mogten lyden, om zijne ongeſtadigheit en wreetheit wille, mede aan hare zyde te brengen, om alzo, als zy goede gelegentheit zouden zien, met dat ander ſchip, het welke hy meende verborgen te leggen, in een ander Riviere niet verre van daar, zijn Kaſteel in te nemen, en hem alzo met alle zijne aanhangers om te brengen.

Deſe valſche en kwade opinie heeft hy zo vaſt in zijn zinnen geprent, dat hy 't voor vaſt en zeker hielt En van dien tyt aan hadde hy een misvertrouwen van alle zijne oude en getrouwe dienaars, alzo dat hy nu op den eenen, nu op den anderen, ſonder reden was roepende en tierende of hy dul geweeſt ware. Om de minſte misdaat nam hy een okkazie, van haar met ſtokken te doen ſlaan en te ſmyten, van haar met yzere ketenen vaſt te maken en honger te laten lyden. Het welk deſe arme dienaars zo onredelyk dagt te weſen, dat den meeſtendeel van haar wel zouden gewenſt hebben, dat de aarde haar geopent hadde om haar te verſlinden, zulken begeerte hadden zy om van zulken tyranniſchen meeſter verloſt te weſen. Op den dag was deſen kwaden menſche bezig om zijn volk te kwellen en alle verdriet aan te doen, den nagt was hem nog veel moejelyker. Want zomtyts droomde hy (gelyk die vleeſchelyke menſchen plegen, in welke den Geeſt Gods niet en woont) dat men hem de kele affneet, zomtyts dat *Dupont* en *Richer*, met een groot getal van volk hem wel naauwe belegert hadden, ſonder hem eenige genade zijns levens of appointement te willen konſenteren.

Zijn zelven aldus, door deſe valſche vermoedingen, inbeeldende dat deſe vyf perſonen, die wederom gekeert waren, verraders en verſpieders waren, dagt by zig zelven dat het noodzakelyk was, om zijnen ſtaat in dit lant te onderhouden, deſe menſchen te doen ſterven. Hy overdagt by zig zelven hoe hy de ſchande en opſprake van de menſchen mogte ontvlieden, hy hadde haar wel willen overtuigen van verraderye, maar dat en konde hy niet doen, nog door giſſinge, nog door waarſchynelykheit.

Hierom heeft hy overlegt op wat maniere dat hy zijne wreetheit mogte te werk ſtellen, ſonder eenige ſchantvlekke by het volk te behalen, en zo is hem in den zin gekomen, dat zy 't gevoelen van Luther en Calvinus in hare Religie navolgden, waarom dat hy als Luitenant van den Koning in deſe Landen (na de ordonnantien van de Koning *Francois* en *Henricus de Tweede*) van haar lieden mogt eiſchen rekenſchap van haar lieden geloove. En zo veel als hy haar kende, meende hy dat zy zo ſtantvaſtig daar in zouden blyven, dat zy liever den doot zouden lyden, als dat zy zouden verzaken dat geloove, dat zy openbaarlyk voor de heele gemynte eens beleden hadden. En alzo en zoude hy niet alleenlyk verloſt weſen van de vreeſe, die hem het leven deſer arme menſchen aandede, maar zoude hier door in Vrankryk geëert en gepreſen worden, als een beſchermer van het Paapſche geloove. Want hy wiſt wel dat het meeſtedeel van het Hof van Vrankryk haar genoegte namen in de

op-

1557. opofferinge van de arme Chriſtenen, en dit zoude hem dienen tot een getuigeniſſe dat hy ontſteeken was met een ware vreeſe Gods, en eenen yver om de ketterye uit te roejen, en het Ryke Chriſti te verbryden, gelyk hy eenige jaren te voren in Vrankryk aan eenige Papiſten te kennen gegeven hadde. Om nu te komen ter executie, die hy alreede beraatſlaagt hadde, heeft hy eenige Artykelen by geſchrifte geſtelt, op dewelke hy wilde hebben dat deſe vyve zouden antwoorden, en haar deſe artykelen ſendende, heeft hy belaſt, dat zy binnen den tyt van twaalf uren op alles ſchriftelyk zouden antwoorden.

De Artykelen zal men uit de belydeniſſe haars geloofs konnen verſtaan, welke hier na terſtont zullen volgen.

De Francoiſen die aldaar woonden, wilden haar op alle maniere beletten, dat zy dog geen rekenſchap van haar geloove zouden geven aan deſen Tyran, dewelke anders niet en zogte, dan een okkazie om haar te doen ſterven: maar zy rieden haar lieden, dat zy zouden vertrekken by de Braſiliaanen of natuurlyke inwoonders van dat lant, of begeven haar onder de genade van de Portugeeſen, by dewelke zy meer beleeftheit zouden vinden, als by *Villegagnon* dewelke geboren was tot alderhande wreetheit en tyrannye.

Maar buiten de meeninge van alle deſe raatslieden, heeft God de Heere dit arme volk verſterkt met een wonderlyke ſtantvaſtigheit; want al was 't dat zy keure hadden, om het een of 't ander te doen, en al konden zy te lande vertrekken waar zy wilden, het zy by de Wilden of Portugeeſen, ſonder dat *Villegagnon* of de zijne dat zouden hebben konnen beletten: zo hebben zy nogtans alle deſe middelen verſmaat en veragt, ziende dat de ure gekomen was, in dewelke het betaamde een proeve te doen van de kenniſſe, die God haar gegeven hadde. Hierom hebben zy zeer geerne de hulpe Gods aangeroepen, hebbende voorgenomen deſe Artykelen, die *Villegagnon* haar geſonden hadde, te beantwoorden, betrouwende dat in deſen hyligen ſtryt de Heere met zijnen H. Geeſt haar zoude byſtaan, en haar volkomentlyk onderwyſen, wat zy op alles antwoorden zouden. De voorſchreven Artykelen waren in grooten getale, en eenige poincten waren zo zwaar om te beantwoorden, als 'er in de hele Schriftuur te vinden zijn, met welke te beantwoorden een geleert Doctor, hebbende alle behulp van boeken, wel een maant van doen zou gehad hebben. Deſe arme menſchen hadden kwalyk eenen Bybel om eenige paſſagien na te zoeke, en daarenboven waren eenige niet wel te pas, eenige verſlagen door de vreeſe des doots eenige in de Hylige Schrift niet wel ervaren.

1557.

JAN du BORDEL in Braſilien van den Tyran Villegagnon gevangen, is, na dat hy zyn gebed geſproken hadde, van een ſteen oiſe levendig in zee geſmeeten en verdronken.

Al word gy over zee by blinde Braſiljaanen
Door een tiran, die zich een Chriſten noemt, gedood
Voor de eer van Jezus Wet, dat dierbaar zielkleinood:
Schep moed BORDEL, zo ſtreeft men door een zee van traanen.
Naar 't eeuwig ryk, gy zult u in dat zalig oort
Verheugen, ſchoon gy hier word in den vloed verſmoort.

DIt is de oorzake geweeſt, dat zy onder malkanderen verkooren hebben eenen *Jan du Bordel*, den oudſten onder haar, en alderbeſt in de Goddelyke wetenſchappen geoeffent, om een wynig kenniſſe die hy had in de Latynſche tale. En in der waarheit zo was hy den genen, die de meeſte gaven van den Heere ſcheen ontfangen te hebben onder alle de andere. Hy verwekte zeer dikwils zijne medegeſellen tot volſtandigheit, en wanneer hy zag dat zy

1557. begonden te verflauwen, heeft hy haar vertrooſt en couragie gegeven, op dat zy getrouwe dienſtknegten van haren Heere mogten blyven, in den welken zy alle haar vertrouwen ſtelden. Deſe *Jan du Bordel* heeft by geſchrifte geſtelt een belydeniſſe des geloofs, alwaar hy de artykelen die van *Villegagnon* voorgeſtelt waren, wytloopig beantwoort heeft: deſe belydeniſſe heeft hy eerſt zijne medegeſellen voorgeleſen, haar op alle Artykelen byſonderlyk ondervragende, of zy zulken belydeniſſe niet en hielden voor Catholyk en gefundeert op den woorde Gods, het welke zy al t'ſamen bekent hebben, en baden God (indien het zijnen wille ware) dat hy haar deſelve belydeniſſe zijns naams met haren bloede wilde laten beveſtigen. En om te betoonen dat zy deſe belydeniſſe des geloofs waren houdende, als haar eigen, zo hebben zy deſelve met haar eigen handen onderteekent. Welke belydeniſſe, beminde Leſer, wy hier ook bygevoegt hebben, gelyk zy van woort tot woort uit haarlieden handſchrift getrouwelyk overgezet is. Daarom indien die niet zo wytloopig bevonden wort, gelyk de materie wel zou vereiſchen: ik bidde u wilt eens overdenken, in wat plaatſe dat deſe arme menſchen waren, in wat een benautheit zo wel des lighaams als des geeſtes, ſonder eenige gunſte, raat, of hulpe van menſchen, boeken, of iet dat haar zou mogen behulpſaam geweeſt hebben, tot verſtant der hyligeSchriftuur.

De belydeniſſe haars geloofs.

1 Pet. 3. 15. VOlgende de leere des Apoſtels *Petri* in zijnen *eerſten Senbrief*, moeten alle Chriſtenen altyt beryt weſen om reekenſchap te geven van de hope die zy hebben in Jeſu Chriſtus, en dat met alle zagtmoedigheit: Wy ondergeſchreven, Myn Heer van *Villegagnon*, hebben eenſamentlyk (na de mate der genade die ons de Heere gegeven heeft) antwoorde gegeven op elk poinct, gelyk gy ons bevolen hebt: en beginnende van den eerſten Artykel.

1. Wy gelooven in eenen eenigen God, onſterffelyk en onzienlyk, Schepper des Hemels en der Aarden, en aller zienelyke en onzienlyke dingen; welke God onderſchyden is in drie perſonen, de Vader, de Soon, en den H. Geeſt, die van een eenige ſubſtantie en eeuwig weſen zijn, en van eenen zelven wille. De Vader is de oorſpronk en beginſel van alle goet: De Soon in der eeuwigheit van den Vader gegenereert, de welken, als de volheit des tyds gekomen was, in den vleeſche de werelt geopenbaart is, ontfangen zijnde van den H. Geeſt, geboren van de Maget *Maria*, geworden onder de Wet, op dat hy de gene, die onder deſelve Wet waren, zoude verloſſen, en op dat wy tot kinderen Gods mogten aangenomen worden: De H. Geeſt voortkomende van den Vader en den Soon, een Leeraar van alle waarheit, ſprekende door den mont der Propheten, ingevende alle die dingen die door de Apoſtelen zijn geſproken: Deſe is de eenige Vertrooſter in alle verdrukkinge, gevende ſtantvaſtigheit, en volherdinge in alle deugt. Wy gelooven, dat men alleenelyk en perfectelyk moet beminnen, bidden en aanroepen in den geloove de Almagtige Majeſtyt Gods.

2. Aanbiddende onſen Heere Jeſus Chriſtus, zo en verſchyden wy de eene nature van de andere niet, maar belyden de twee naturen, te weten, de Goddelyke en menſchelyke, dewelke in hem onverſchydentlyk zijn.

3. Wy gelooven van de Sone Gods, en van de H. Geeſt, alle het gene dat het woort Gods, de leere der Apoſtelen, en het *Symbolum* des geloofs ons daar van onderwyſt.

4. Wy gelooven, dat onſen Heere Jeſus Chriſtus zal komen oordeelen de levendige en dooden, in een zienelyke en menſchelyke gedaante, gelyk hy ten Hemel opgevaren is, dit oordeel te werk ſtellende gelyk ons het zelve beſchryft *Mattheus* in ſijn 25. *Kapittel*: hebbende alle magt om te oordeelen, hem van den Vader, voor zo veel als hy menſche is, gegeven. En voor zo veel aangaat het gene wy zeggen in onſe gebeden, dat de Vader verſchynen zal in het oordeel in de perſoon van zijnen Soon; wy verſtaan daar door, dat de magt des Vaders gegeven aan zijnen Soon, hem in dit zelve oordeel zal openbaren, nogtans niet alzo, dat wy de perſonen willen onder een mengen, wel wetende dat deſelve dadelyk van malkandere onderſchyde zyn. 1557

5. Wy gelooven, dat in 't hylige Sacrament des Nagtmaals, met de lighamelyke teekenen des broots en wyns, de zielen der geloovigen dadelyk gevoet worden van de eygen ſubſtantie onſes Heeren Jeſu Chriſti, gelyk onſe lighamen gevoet worden van de zienlyke ſpyſen; maar wy en willen niet zeggen dat het broot en wyn verandert worden in 't lighaam en bloet Chriſti: want het broot blyft in zijn natuur en ſubſtantie, en alzo ook den wyn, en daar en geſchiet geen beroeringe of veranderinge. Nogtans maken wy een onderſcheyt tuſſchen dit broot en dezen wyn, en ander gemeen broot verordonneert tot onze dagelykſche ſpyze: voor zo veel als dit een Sacrament of teeken is onder het welke de waarheit ongetwyffelt ontfangen wort.

Deze ontfanginge en geſchiet niet dan door 't gelove, en men moet hier in niet vleeſchelyks overdenken, nog ook de tanden gereet maken om deze ſpyſe te nutten, gelyk de hylige *Auguſtinus* ons vermaant, zeggende: *Waarom beryt gy uwe tanden en buyk? gelooft, en gy hebt gegeten.* Het teken dan en geeft ons de waarheit niet, nogte de zaake die daar beteekent wort: Maar onſe Heere Jezus Chriſtus door ſijne magt en goetheit voet en onderhout onſe zielen, en maaktſe deelagtig ſijns vleeſchs en bloets, en aller zijner weldaden.

Wy komen nu tot de uitlegginge der woorden Jeſu Chriſti, *Dit is myn Lighaam. Tertullianus* in het vierde boek dat hy geſchreven heeft tegen den Ketter *Martion*, verklaart deſe woorden aldus: *Dit is het teeken en de gedaante van myn lighaam. Auguſtinus* zegt: *De Heere en heeft niet ontzien te zeggen, Dit is myn Lighaam, als by maar het teeken zyns Lighaams was gevende.* Daarom (gelyk het gebooden is in het eerſte artykel des Conciliums van Niceen) en moeten wy in dit Hylige Sacrament niet vleeſchelyks meenen, nogte onſe zinnen ſtellen op het broot of wyn, welke als teekenen voorgeſtelt worden: maar moeten onſe herten en geeſt opwaarts heffen na den hemel, om door 't geloove aan te ſchouwen onſen Heere Jezus Chriſtus, zittende ter regterhand Gods zynes Hemelſchen Vaders. Tot deſen propoofte zouden wy ook mogen byvoegen den artykel der Hemelvaart Chriſti, met nog veel meer andere Sententien van *Auguſtinus*, welke wy al t'zamen na laten, vreeſende dat wy te lang zouden vallen.

Vindinghe der woorden Dit is myn Lighaam.

6. Wy gelooven, indien het van noode geweeſt ware, water te mengen onder den wyn, dat de Evangeliſten, en den Apoſtel *Paulus*, deſe zake, als 'er zo veel aangelegen ware, niet en zouden nagelaten hebben. En zo veel aangaat de oude Leeraren, die 't zelve onderhouden hebben (ſteunende op het gemengde bloet met water, dat uit de zyde Chriſti geloopen is) aangezien dat dit gebruik in Gods Woort niet gegront is, en dat dit geſchiet zy, lange na de inſtellinge des hyligen Nagtmaals: zo konnen wy niet zeggen dat zelve nu ter tyt noodzakelyk te zyn.

7. Wy geloven, dat 'er geen ander hyliginge des Sacraments en zy, dan welke gedaan wort door

door den Dienaar des Woorts, als men het H. Nagtmaal uitdeelt, en als de Dienaar in de gemeene taal aan het volk verhaalt d'inſtellinge deszelven Avontmaals, na de maniere die Jezus Chriſtus ons zelve voorgeſchreven heeft. En zelfs, gelyk *Auguſtinus* zegt, *De byligingeis het weart des Geloofs, dat gepredikt en ontfangen is in't geloove.* Waar uit dat klaarlyk volgt, dat de woorden die hymelyk en ſecretelyk over de teekenen geſproken worden, geen hyliginge en konnen weſen, gelyk 't blykt uit de inſtellinge onzes Heeren Jeſu Chriſti, doen hy tot de Diſcipelen, die daar tegenwoordig waren, zyde met luider ſtemme: *Neemt, en eet.*

8. Het Sacrament van het H. Avontmaal en is geen ſpyſe voor den lighame, maar voor de ziele, (want wy en eten daar niet vleeſchelyks: gelyk wy in het vyfden Artykel verklaart hebben) ontfangende het zelve door het geloove, het welke niet vleeſchelyk en is.

9. Wy gelooven, dat den Doop is een Sacrament der boetveerdigheit, en gelyk een ingang in de Kerke Gods, om den Heere Jeſus Chriſtus ingelyft te worden. Dit zelve ſtelt ons voor oogen de vergevinge van onſe voorgaande en toekomende ſonden, welke vergevinge volkomelyk verkregen is door de eenige doot Jeſu Chriſti. Daarenboven wort ons hier in beteekent de afſtervinge onſes vleeſchs, en voor oogen geſtelt een zuiveringe en afwaſſchinge, welke beteekent wort door het water daar de kinderen mede gedoopt werden, welk water een teken is des bloets onſes Heeren Jeſu Chriſti, waar door onſe zielen waaragtiglyk geſuivert en afgewaſſchen zijn. De inſtellinge hier van wort ons geleert in Gods Woort, welke de Apoſtelen onderhouden hebben, doopende met water in den Name des Vaders, des Soons, en des Hyligen Geeſtes. Zo veel aangaat de banningen des Satans, de Salvinge, het Speekſel en Zout, die verwerpen wy al t'ſamen gelyk als inſtellingen der menſchen, ons te vreden houdende alleen met de maniere en inſtellinge, die ons van den Heere Chriſtus en zijne Apoſtelen nagelaten is.

10. Zo veel aangaat den vryen wille, wy gelooven, dat den eerſten menſche, geſchapen zijnde na den Beelde Gods, de vryheit en wille gehad heeft, zo wel tot goet als tot kwaat, en hy alleen heeft geweten wat het was van den vryen wille, zijnde nog in zijn volmaaktheit: maar hy en heeft deſe gave des Heeren niet lange bewaart, maar is daar van door zijne ſonde berooft geworden, en alle de gene die hem nagevolgt zijn; in voegen dat niemant, afkomende uit den zade *Adams*, eenige bewegingen en heeft tot het goet. Hierom
1 Cor. 2. 14. zegt den Apoſtel *Paulus*, *De naturelyke menſche en begrypt niet dat des Geeſtes Gods is: want het is hem dwaasheit, en hy en kan't niet verſtaan.* En de
Hoſ. 13. 9. Propheet *Hoſeas* roept tot de kinderen van Iſraal, *U verderf is uit u Iſraël.* Wy verſtaan dit van den menſche die nog niet herboren en is door den Hyligen Geeſt. Zo veel aangaat een Chriſten menſche, gedoopt zijnde in 't bloet Chriſti, dewelke wandelt in nieuwigheit des levens, onſe Heere ſtelt wederom in hem eenen vryen wille, en hermaakt zijnen wille tot alle goede werken: nogtans niet in alle volmaaktheit, want de uitvoeringe van den goeden wille en is niet in zijne magt, maar komt van God: gelyk de Apoſtel dat zeer wytloopig verklaart in het ſevenſte *kapittel* tot de *Romynen*, zeggende,
Rom. 7. 18. *Den wille heb ik wel, maar het goet te volbrengen dat en vinde ik niet.* De menſche die van God verordonneert is ter eeuwiger zaligheit, al is 't dat hy door menſchelyke zwakheit ſondigt, nogtans en kan hy niet vervallen in onboetveerdigheit. Hierom zegt d'Apoſtel *Johannes*, *Dat by*
1 Joh. 3. 9. *niet en ſondigt, want het zaat Gods blyft in hem.* 1557.

11. Wy gelooven, dat het alleen den woorde Gods toekomt de ſonden te vergeven; van welk woort, gelyk *Ambroſius* zegt, de menſche maar een dienaar is: daarom indien hy iet bint of onbint, 't en is niet hy, die deſe ophoudinge of vergevinge der ſonden werkt, maar Gods Woort, het welke hy verkondigt. Den vromen Leeraar *Auguſtinus* zegt zeer wel tot deſen propooſte, *Dat het niet en is door de verdienſten der menſchen, dat de ſonden vergeven zijn: maar door de kragt des H. Geeſtes. Want de Heere hadde gezegt tot zijne Apoſtelen, Ontfangt den H. Geeſt.* Daarna voegt hy hier by, *Indien gy iemant zijn ſonden vergeeft, &c.* Cyprianus zegt, *Dat een dienaar niet en kan vergeven de miſdaat die begaan is tegen zijnen Meeſter.*

12. Zo vele aangaat d'opleggінge der handen, die heeft in haren tyt gebruikelyk geweeſt, en 't en is niet van noode dezelve nu te onderhouden: want wy en konnen daar door den H. Geeſt niet geven, 't welke God alleen toekomt. Aangaande de kerkelyke ordeninge, wy gelooven daar van alle 't gene d'Apoſtel *Paulus* geſchreven heeft in zijnen *eerſten brief* tot *Timotheus*, en andere plaatſen.

13. De ſchydinge tuſſchen de man en vrouw, die wettelyk door het houwelyk vereenigt zijn, en mag niet toegelaten worden, dan alleenlyk om overſpel, gelyk ons de Heere Chriſtus leert in het Euangeli *Matthei* in het 5. en 19. *kapittel.* En deſe ſchydinge om 't overſpel, en mag niet ligtveerdelyk toegelaten worden: maar de zake moet eerſt wel onderſogt weſen door de wereltlyke Overheit: de gene die niet geſondigt en heeft, en door wiens miſdaat deſe ſchydinge niet geſchiet is, zijn zelven niet konnende onthouden, zal met een ander mogen trouwen, gelyk de vrome Leeraar *Ambroſius* zegt, op het *ſevende kapittel* van den *eerſten Sentbrief tot de Corinthen:* nogtans moet de wereltlyke Overheit in alles met rypen raat voortvaren.

14. De Apoſtel *Paulus* leerende dat een Biſſchop alleen eener vrouwen man moet zijn, en verbiet daar door niet dat een Biſſchop na de doot zijner eerſter vrouwe, geen andere en zoude mogen trouwen: maar hy verbiet de veelheit der huisvrouwen, tot dewelke de menſchen in die tyden zeer genegen waren: nogtans laten wy het oordeel hier af aan de gene die beter in de H. Schriftuur ervaren zijn, aangezien dat ons geloove op dit poinct niet gegront en is.

15. Het en is niet geoorloft Gode eenige beloften te doen, 't en zy dat hy daar een goet behagen in heeft. Maar nu is 't alzo, dat de Klooſter beloften nergens toe en ſtrekken dan tot een verderf van den waren Godsdienſt. Het is ook een groote ſtoutigheit en verwaantheit in de menſchen, dat zy gaan beloven boven de mate van haar beroep, aangezien dat de H. Schriftuur ons leert, dat d'onthoudinge van vrouwen of mans, zy een byſondere gave Gods. Waar uit dat klaarlyk volgt, dat de gene die zig zelven deſen laſt opleggen, verzwerende het houwelyk alle de dagen haars levens, niet en konnen ontſchuldigt worden van een zeer groote ſtoutigheit en verwaande onbeſchaamtheit. En hier door en doen zy anders niet dan God temteeren, aangezien dat de gave van onthoudinge in eenige menſche maar voor een tyt is, en de gene die deſe gave voor een tyt lang gehad heeft, en zal deſelve niet hebben voor de reſte van ſijn leven. Hierom dat de Papen en Monniken en andere van dat volk, die haar verbinden en beloven in zuiverheit te leven, ſtellen zig zelven tegen God, voor zo veel als het in haar magt niet en is te onderhouden het gene dat ſy beloven. *Hieronymus* in ſijnen elfden brief ſpreekt aldus: Indien de maagden zig

zel-

1557. zelven uit goeder herten Gode toegeëigent hebben, dat zy in zuiverheit blyven willen sonder gevynstheit, zijnde zo sterk en volstandig dat zy verwagten den loon die haar beryt is voor hare zuiverheit: Indien zy niet en willen nogte en konnen volherden gelyk zy belooft hebben, zo is 't beter dat zy trouwen, dan dat zy zig zelven werpen in het vuur van hoererye door haare onbehoorlyke begeerten en wellustен. Aangaande de plaatse des Apostels *Paulus*, 't is waar dat de weduwen die men nam om in de Kerke te dienen, zig zelven onderwierpen om niet meer te trouwen, zo lange als zy den zelven dienst zouden betreden: niet dat men daarom haarlieden eenige hyligheit toeschreef: maar om dat zy haren dienst zo wel niet en konden waarnemen, wanneer zy een man getrout hadden. En als zy wederom wilden trouwen, zo verlieten zy haar beroep daar de Heere haar in geroepen hadde: en zo verre is 't daar van dat zy de beloften zouden volbrengen, die zy in de Kerke gedaan hadden, dat zy zelve die beloften braken, die in het ontfangen des Doops gedaan zijn, waar in dit poinct begrepen wort: dat een iegelyk den Heere moet dienen in de beroepinge daar hy van den Heere in geroepen is. De weduwen dan en deden dese beloften van onthoudinge niet, dan voor zo veel als 't houwelyk niet bekwaam en was tot sulken Officie, daar toe zy haarlieden begaven, en zy en hadden anders geen oogmerk dan zig zelven in haren dienst wel te kwyten. Zy en hebben ook niet alzo bedwongen geweest, dat het haar niet eer geoorloft en was te trouwen, als te branden, en te vallen in eenige schande of oneerlyke daat. Dat meer is, d'Apostel *Paulus* in 't voornoemde kapittel, om zulke ongevallen voor te komen, verbiet dat zy niet ontfangen en werden om zulke beloften te doen, voor dat zy gekomen zyn tot den ouderdom van t'sestig jaren, welken ouderdom by na pleeg vry te wesen van alle vleeschelyke genegentheden. Hy voegt daar nog by, dat de gene die men daar toe zal verkiesen, niet meer als een ryse moeten gehouwt geweest zyn, op dat men daar uit alrede een teeken mag zien van onthoudinge.

16. Wy gelooven, dat Jesus Christus is onse eenige Middelaar, Voorsprake en Advocaat; door den welken wy eenen toegang hebben tot den Vader, en dat wy geregtveerdigt zijnde, in zijn bloet verlost zullen wesen van de eeuwige doot, en door hem alreede versoent zijnde by den Vader, victorie zullen hebben tegen de doot. Zo veel aangaat de overleden Hyligen, wy zeggen, dat zy na onse saligheit en welvaart begeerig zijn, en dat zy wenschen dat het Ryke Gods vervult werde: nogtans en moeten wy ons selven tot haar niet begeven door voorsprake, om iet van God te ontfangen, want wy zouden doen tegen het gebot Gods: maar wy lieden, zo lange als wy leven en t' samen vereenigt zyn, gelyk litmaten van een lighaam, zo moeten wy d' een voor d' ander bidden: gelyk wy in vele diversche plaatse der hylige Schriftuur onderwesen worde.

17. Aangaande de dooden, d' Apostel *Paulus* 1 *Thess.* 4. 13. verbiet ons over deselve droevig te wesen: want dat komt de Hydenen toe, dewelke geen hope en hebben van wederom uit de doot opgewekt te worden. D' Apostel en gebiet nog en onderwyst ons ook niet dat wy voor deselve zouden bidden, het welke hy geensins vergeten zou hebben, indien hy geweten hadde, dat het noodig geweest ware. De oude Leeraar *Augustinus* schryvende op den 48. Psalm, zegt: *Dat het de geesten der dooden alleen te bate komt het gene dat zy in haar leven gedaan hebben, en indien zy niet gedaan en hebben in haar leven, so en komt haarlieden ook niet te bate na hare doot.*

Op 't einde van dese Artykelen was met hare eigen handen geschreven het gene hier na volgt: 1 55

Dit zijn de antwoorden die wy doen op de artykelen door u gesonden, na de mate der gaven die wy van den Heere ontfangen hebben, en wy bidden God onsen Hemelschen Vader, dat het hem believe, dat ons geloove niet doot in ons en zy, maar dat het vrugten voortbrenge sijner kinderen weerdig; in voegen dat hy ons gevende vermeerderinge en volstandigheit in 't selve, wy hem mogen loven en danken in der eeuwigheit. Alzo geschiede het.

Daar onder stonden hare namen aldus geschreven:

Jan du Bordel. *Pieter Bourdon.*
Matthias Vermeil. *Andries de Lafon.*

DEse belydenisse haars geloofs wert gesonden aan *Villegagnon* als een antwoort, op de artykelen, die hy dese mannen voorgelegt hadde. Dit schrift overleggende en overpynsende by zig selven, altyt gedreven wesende door een kwaden geest, heeft haar terstont verklaart Ketters te wesen op de artykelen van 't Sacrament des Nagtmaals der beloften en andere, haarlieden veel meer te schouwen agtende, als de gene die met een pestilentiale ziekte besmet zijn. Hy en schaamde zig ook niet te zeggen, dat het niet geoorloft en was haarlieden langer te laten leven, op dat sijne andere dienaren door haarlieden fenyn niet vergift en werden. Hebbende eindelyk by zig zelven besloten haarlieden te doen sterven, heeft hy dat nogtans gevynst, van vreese dat zy veradverteert ofte gewaarschout zijnde, hem zouden mogen ontloopen. Men zegt dat hy geen mensche ter werelt te kennen gegeven heeft het gene dat hy met dese arme menschen in den sin hadde, en heeft hem alzo stille en secreet gehouden tot des Vrydags daan aan, den negenden dag *February*, in 't jaar vyftien hondert sevenenvyftig, op welken dag des morgens, wetende dat zijn schip moeste gaan na het vaste lant (alwaar dese lieden met de andere Francoisen waren) om eenige victualien te gaan halen, heeft die van 't schip last gegeven, dat zy *Jan du Bordel* met zijn medegesellen zouden met haar brengen. Desen last en bevel gegeven zijnde, meenden zijne dienaars dat het was om haarlieden te ondervragen op de belydenisse van haar geloove, welke zy korts te voren hem overgelevert hadden, hebben hierom in vrese en zorge geweest, dat zy dese arme lieden zouden in 't verdriet brengen; niet tegenstaande aan het lant gekomen zijnde, hebben zy dit *Jan du Bordel* geboodschapt, dat hy terstont met zijne medebroeders by *Villegagnon* moeste komen. Hierom zijn alle de Francoisen aldaar, dewelke dese mannen om haar deugtzaamheit en stilligheit zeer beminden, met groote droefheit beweegt geweest: zy baden al t'same eendragtelyk met weenende oogen, dat zy haar dog by desen Tyran, wiens wreetheit haarlieden genoeg bekent was, niet en wilde begeven, en zig selven alzo op de vleesbank brengen, want zijne bloetgierigheit haar genoeg betuigde, dat hy anders niet dan na het onnoosel bloet van dese arme menschen was dorstende. Dit alles niet tegenstaande, heeft *Jan du Bordel*, een man van groote kloekmoedigheit, en begaaft met een wonderlyke stantvastigheit, de Francoisen gebeden dat zy dog wilden ophouden van weenen, en dat zy door hare droevige woorden zijne medegesellen niet en wilden flauwhertig maaken, maar veel liever couragie en goeden moet geven, om niet alleenlyk stoutelyk te gaan alwaar zy nu ontboden waren, maar benselven ook, indien het God beliefde, gewilliglyk om den name Christi in de doot te begeven, en heeft haarlieden vermaant met dese navolgende woorden: Myn Broeders, ik zie zeer wel dat de Satan ons geerne zou belet-

57. letten, dat wy van deſen dag niet en zouden verſchynen voor het aangeſigte van *Villegagnon*, om aldaar de zuivere leere des Euangeliums te belyden, en ik worde alreede zeer wel gewaar dat eenige van de onſe meer vervaartheit aangenomen hebben dan het wel betaamde, gelyk of wy miſtrouwen van de hulpe en byſtant onſes getrouwen Heere, den welken wy weten dat ons leven in zijne hand is hebbende, in voegen dat de Tyrannen van deſe werelt ons het zelve niet en konnen benemen ſonder zijnen hemelſchen wille.

Hierom bidde ik u lieden dat gy met my wilt aanmerken, in wat maniere en waarom wy in dit vreemde lant gekomen zijn: wie dat ons meer dan twee duiſent mylen ter zee heeft doen paſſeren, wie dat ons wonderbaarlyk in 't midden van vele perykelen bewaart heeft. Is het niet de gene die alle dingen regeert en onderhout door zijne oneindelyke goetheit, de zijne helpende door wonderbaarlyke middelen? Het is zeker dat wy hebben drie magtige vyanden, te weten, de Werelt, de Duivel en het Vlees, welke wy door onſe eigene kragten niet en konnen weder-ſtaan. Maar ons zelven werpende onder de beſcherminge Chriſti, die deſelve voor ons overwonnen heeft, laat ons ons zelve geruſt ſtellen, laat ons ons zelven in hem verzekeren: want hy zal ons helpe en byſtaan, gelyk hy belooft heeft. Laat ons dan goeden moet nemen, myne Broeders, laat de wreetheden, de rykdommen, de ydelheit van deſe werelt ons niet beletten by Chriſtus te komen. Zyne medegeſellen hebben eenen ongeloovelyken trooſt en blytſchap uit deſe woorden verkregen, en hebben uit eenen hyligen yver God gebeden, dat hy haar wilde verſterken, en byſtaan met zijnen Hyligen Geeſt, die haar zoude onderwylen te antwoorden voor de menſchen van de kenniſſe die zy van God uit zijn Hylige Woort verkregen hadden. Daarna zijn *Jan au Bordel*, *Matthias Vermeil*, en *Andries Laſon* in 't ſchip gegaan dat aldaar voor haar lieden beryt was, om daar mede te varen na het Eilant van Colligny, om aldaar *Villegagnon* te ſpreken. *Pieter Bourdon* bleef aldaar te lande, zeer ziek weſende en niet konnende mede varen.

Als zy nu gekomen waren in het Eilant van *Villegagnon*, heeft hy terſtont bevolen dat men haar by hem zoude brengen, en heeft haar lieden gevraagt (hebbende hare belydeniſſe in zijne handen) of zy dit alzo gemaakt en geteekent hadden, en of zy beryt waren het zelve ſtaande te houden? Zy hebben hier op eendragtelyk geantwoort, dat zy deſe belydeniſſe alzo gemaakt en geteekent hadden, elk bekennende zijn eigen handſchrift; en aangezien dat zy deſelve hielden voor Chriſtelyk, als die geput was uit de H. Schriftuur, na de belydeniſſe der Apoſtelen en Martelaren der eerſter Kerke, zo waren zy beryt met de gratie Gods, deſelve ſtaande te houden en te beſchermen tot 'er doot toe: zig zelven nogtans altyt onderwerpende het gevoelen en oordeel der gener, die meerder gaven en verſtant zouden mogen hebben in de H. Schriftuur. Als zy kwalyk deſe wynige woorden geëindigt hadden, heeft *Villegagnon* terſtont een gram en toornig aangezigt getoont, en drygde haar om hare groote ſtoutigheit te doen ſterven, indien zy van deſe ongelukkige opinie (alzo hy zyde) niet afwyken wilden. En heeft zijn Scherpregter terſtont belaſt dat hy haar met de beenen in het yſer zoude ſluiten, en hangen elk een yſere keten aan den hals van vyftig of ſeſtig pont gewigte. (Men zegt dat hy van zulken huisraat genoegzaam verzien was, want hy de arme Braſilianen daar mede zeer deerlyk in ſlavernye was houdende, in de plaatſe dat hy haar van God zoude onderweſen hebben.) Niet te vreden zijnde dat hy haar alzo in het yſer hadde doen werpen, zijn zy daarenboven in eenen zeer donkeren en ſtinkenden kerker gelyt geworden, alwaar zy van vele ſoldaten, die daar toe verordineert waren, bewaart wierden. De arme gevangen en ter contrarien verblyde haar, en zongen Pſalmen en Loſangen Gode almagtig, malkanderen vertroo-ſtende en verſterkende uit eenen waren Chriſtelyken yver. 1557.

Alle het volk van 't Eilant is hier over zeer beroert geweeſt, en een iegelyk begon voor zig zelven te vreeſen. Niet tegenſtaande eenige van haar, als *Villegagnon* in zijn ruſte was, of op eenige andere plaatſen bezig, zijn ſecretelyk by de gevangene gekomen, gevende haar lieden goeden moet, voort verſagen zy de arme gevangene ook van ſpyſe, die zy wel gebrek hadden, want hy liet haar lieden grooter honger lyden. Maar om dieswille dat 'er niemant en was van eenig aanzien onder de gene die haar kwamen beſoeken, welke de ſtoutigheit zoude hebben dorven nemen, van aan *Villegagnon* zijne ongeregtigheit en tyranny te betoonen, die hy over deſe arme onnoſele menſchen gebruikte, zo en hebben de gevangene geen hulpe van die van 't Eylant verwagt. En van het vaſte lant en konde ook geen byſtant voor haar komen, om dat *Villegagnon* verboden hadde, dat 'er dien dag geen ſchepen uit het Eylant zouden varen op lyf-ſtraffe: alzo dat die van 't vaſte lant niet konde vernemen wat dat deſe Tyran in 't Eylant was brouwende. Deſen heelen dag heeft *Villegagnon* zeer wynig ruſte gehad, wandelende rontom zijn Kaſteel: dikwils ging hy na den kerker om te zien of de poorten wel geſloten waren, ja kwam tot op de ſloten met zijn neus, om te kyken of zy ook niet vervalſcht waren. Hy nam alle de wapenen die de ſoldaten en werk lieden in hare kamers hadden, en dede die in zijn huis wel vaſt opſluiten, uit vreeſe of het volk haar tegen hem had willen opwerpen.

Deſe dingen aldus verordonneert zijnde, heeft hy de reſte van dien dag, en den heelen navolgenden nagt overgebragt, in te overpynſen, met wat maniere van doot hy haar zoude doen ſterven: eindelyk heeft hy beſloten dat hyſe zoude doen verdrinken in de Zee, om dieswille dat zijnen Beul niet wel geſtileert ofte ervaren was in andere zoorte van juſtitie. En al was het dat hy dit alzo beſloten hadde, en dat de gevangene wel vaſt geketent en geboeit zijnde, hem niet en konden ontloopen, nogtans en heeft hy dien nagt niet een uur geruſt konne ſlapen, maar ſtont zelve op van het bedde, en zont alle alle ure na den kerker om te zien of die ook wel geſloten was. Ondertuſſchen heeft *Jan du Bordel* niet afgehouden van zijne medegeſellen te vermanen, dat zy God zouden danken voor de eere die hy haar aandede, haar lieden roepende tot getuigeniſſe zijns Euangeliums, en belydeniſſe van zijnen Hyligen Name, en dat in zo een vreemt en Barbariſch lant, gevende haar lieden altyt goede hope dat *Villegagnon*, tot zulken wreetheit niet en zoude gedreven worden, dat hy haar om de belydeniſſe des geloofs zoude doen ſterven: dan dat zy alleenlyk alle haar leven lang in ſlavernye en dienſtbaarheit zoude moeten leven. Maar zijne medegeſellen wel kennende de wreede natuur van *Villegagnon*, hadden klyne hope des levens, aangezien dat hy over langen tyt deſe bekwaamheit geſogt hadde, die hem nu regt te paſſe gekomen was.

Des anderen daags 'smorgens, 's Vrydaags is hy, wel gewapent zijnde, met een Pagie in een ſalet of benedekamer gekomen, alwaar hy *Jan du Bordel* by hem heeft doen komen, wel geketent zijnde,

1557. de, deſen beeft hy gevraagt de verklaringe over den artykel van 't Sacrament: Waar op hy beleden heeft dat het brood en wyn niet meer en waren als teekenen des lighaams en bloets Chriſti, het zelve beveſtigende met de woorden des Leeraars *Auguſtinus*: en willende de paſſagie verhalen om zyne woorden te beveſtigen, is *Villegagnon* met zulken toornigheyt ontſteken geworden, dat hy zijne vuyſt verheffende hem zulken ſlag gegeven heeft op zijn aangeligte, dat 't bloet zeer overvloedelyk hem ten neuſe en ten monde uitgeſprongen is: en hem ſlaande, zo voegde hy daar nog by deſe woorden: Gy hebt gelogen, gy kweden boeve, de Leeraar *Auguſtinus* en heeft die woorden op zulken zin niet verſtaan, daarom zal ik u van deſen dag, eer ik eten zal, doen ſmaken de vrugt van uwe obſtinaatheit. Deſe arme menſche aldus verdrukt zijnde, en heeft hem anders niet geantwoort, als dat het in den name des Heeren moeſte geſchieden. En alzo hem eenige tranen met den bloede langs de wangen afliepen uit de groote pyne des ſlags dien hy ontfangen had, heeft *Villegagnon* al gekkende hem eenen teeraaart en poppemanneken geheeten, om dat hy van een ſlag was ſchryende. Hy heeft hem nog eens gevraagt, of hy dan wilde blyven by 't gene dat hy geſchreven, en onderteekent hadde? *Du Bordel* heeft daar op geantwoort, dat hy daar niet afwyken zoude, 't en ware datmen hem met de hylige Schriftuur beweſe dat hy ongelyk hadde. *Villegagnon* ziende zijn ſtantvaſtigheit, heeft den Beul bevolen dat hy hem zoude binden aan de handen en armen, en hem alzo lyden op een hooge ſteenrotſe, waar onder de zee tweemaal daags was vloeyende: *Villegagnon*, en zijnen Pagie met de wapene in de hand, hebben deſe armen patient vergeſelſchapt tot de voorgeſchreven plaatſe. *Jan du Bordel* paſſerende voorby den kerker daar zijn andere medegeſellen in gevangen lagen, heeft met luider ſtemme geroepen dat zy dog goeden moet zouden hebben, aangezien zy zeer haaſt verloſt zouden weſen van dit ellendige leven. En alzo gaande na de door, heeft hy van groote blytſchap Gode Pſalmen en Loflangen geſongen, 't welke den Beul en de wreetheit van *Villegagnon* verbaaſt maakte. Als zy nu boven op de ſteenrotſe gekomen waren, heeft deſe goeden man kwalyk reſpyt konnen verwerven om God te bidden, eer hy van de werelt zou ſchyden, om de groote haaſte wille die *Villegagnon* had om dit onnooſel ſchaap van de werelt te helpen; eyndelyk heeft hy nog toegelaten dat hy op zijn knien zou valle, alwaar hy God alle zijn ſonden heeft beleden, bidden hem om vergifeniſſe en genade in den name van zijnen eenigen Soon Jeſu Chriſti, in wiens handen hy zijnen geeſt was bevelende. Daarna heeft hy zig zelven ontkleet tot op het hembde, hem gevende onder de handen en genade des Beuls, en biddende dat hy dog niet en zoude verflauwen. *Villegagnon* ziende dat deſe executie zo lange aanliep, heeft den Beul gedrygt dat hy hem met ſtokken zoude doen ſlaan, indien hy hem niet en haaſte; hierom heeft de Beul deſen vrome getuige Chriſti, aanroepende den naam des Heeren, met 'er haaſt in de zee geworpen, alwaar hy de hulpe des Heeren aangeroepen heeft, tot dat hy door de ongeſtuimige zeebaren overwonnen zijnde, zijn ziele opgeofiert heeft in de handen van zijnen Hemelſchen Vader.

MATTHIAS VERMEIL.

ALs *Jan du Bordel* alzo jammerlyk in de zee verdronken was, heeft den Beul terſtont *Matthias Vermeil* op deſe plaatſe gebragt, dewelke zeer verſlagen was in de dood van zijn medegeſelle, nogtans is hy volſtandig gebleven. Want alzo hy na deſe plaatſe gebragt wert, heeft hem *Villegagnon*, den welken hy zulken haat niet en was toedragende als *Jan du Bordel*, gevraagt of hy zig zelven wilde verderven, en om eene valſche opinie te beſchermen in de dood begeven; maar deſe Godſaligen man en is met deſe woorden niet beweegt geworden. Wel is waar, dat zy zig zelven op de ſteenrotſe ontkleedende, een natuurlyke vreſe des doots gekregen heeft, en daarom verzogt hy datmen hem de reden zou zeggen, waarom men hem dede ſterven: O mijn Heere van *Villegagnon* (zyde hy) hebbe wy iet geſtolen? hebben wy eenige van de minſte uwe dienaren overlaſt gedaan? hebben wy uit geweeſt om u te dooden? hebben wy eenige zaken te wege gebragt, welke zou ſtrekken tot uwe ſchande of oneere? Neen, gy boef, antwoorde *Villegagnon*, gy nogte uwe medegeſellen en ſterven om geene van die dingen die gy verhaalt hebt: maar om dat gylieden zyt als ſchadelyke peſten afgeſchyden van de Kerke, daarom moet men ulieden afſnyden, gelyk verrotte litmaten, op dat gy de reſte van mijn gelſchap niet en bederft. Hier op heeft *Matthias* aldus geantwoort: Aangezien dat gy de Religie neemt voor een dekmantel, zo bid ik u, hebt gy niet ('t en is geen agt maanden geleden) volle belydeniſſe der pointten en Artykelen gedaan, om dewelke gy my nu doet ſterven? Daar na vallende op zijne knien heeft hy zijn gebed aldus geſproken:

O eeuwige God! aangezien dat wy om de zake van uwen Sone Jeſu Chriſti van dage moeten lyden, aangezien dat men ons, om dieswille dat wy zijn hylig woort en leeringe voorgeſtaan hebben, nu als ſchapen ter ſlagtbank is lydende, wilt door uwe barmhertigheit wakker worden en de uwe bystaan, nemende bare zake, welke de uwe is, in uwe handen: op dat de Satan, nog de magt deſer werelt geen magt over my en kryge. Dit gezegt hebbende, keerde hy zig na *Villegagnon*, en bat hem dat hy hem dog niet en wilde doen ſterven, maar houden voor zijn ſlave. *Villegagnon* beſchaamt zijnde, en wiſt niet wat hy zou antwoorden op die deerlyke requeſte of begeerte van deſe arme man, eindelyk zyde hy, dat hy niet en wiſt waar toe dat hy hem zou beſigen, agtende hem veel minder als de vuiligheit op den weg. Dan nogtans zyde hy dat hy zig bedenken wilde, indien hy zijn geloove wilde verzaken, en bekennen dat hy gedwaalt had. Als *Matthias Vermeil* zag, dat de hope die men hem gaf was ſtrekkende tot nadeel van zijn ſaligheit, en dat ſelve nog onſeker was, heeft hy reſoluteelyk met luider ſtemmen uitgeroepen: Dat hy liever had te ſterven om eeuwiglyk in den Heere te leven, dan eenen korten tyt te leven om eeuwiglyk met den Satan te ſterven. En na dat hy zijn gebed gedaan had boven op de hooge ſteenrotſe, en zijn ziele bevolen had in de handen van zijnen Hemelſchen Vader, heeft hy den Beul gewilliglyk met hem laten begaan, en roepende met luider ſtemme, *Heere Jezus weeſt myner genadig*, heeft hy zijnen geeſt gegeven.

De derde, te weten, ANDREAS DE LAFON, die en is niet volſtandig gebleven, daarom en ſtellen wy hem hier niet als een Martelaar, maar alleenlyk als een verhaal der Hiſtorie.

NA dat deſe twee vrome getuigen ſeer ſtantvaſtelyk voor den name Jezus Chriſtus geſtorven waren, zo is de derde, te weten *Andries de Lafon*, een Kleermaker van zijn handwerk, van den Scherpregter ter plaatſe van juſtitie gebragt: gaande na de ſteenrotze daar hy zou ſterven, heeft hy een iegelyk vergifeniſſe gebeden indien hy haar iet miſdaan had, aangezien dat het de wille Gods was dat hy om den name des Heeren Jezus Chriſtus zou ſterven. *Villegagnon* zou deſen wel hebben willen voor zig zelven be-

1557.

1557. behouden alleenlyk om het goet handwerk dat hy konde, op dat hy van hem zou mogen gedient worden, want daar niet een Kleermaker in zijn huis en was: nogtans en konde hy dit niet doen sonder berispt te worden, dat hy den eenen meer gunste was toedragende als den anderen. Hierom heeft hy een van zijne Pagien uitgesonden, om desen goeden man te vermanen dat hy medelyden met zig zelven wilden hebben, en hem de middelen aan te zeggen waar mede hy zijn leven zou konnen behouden: het welke dese Pagie met nog een andere zeer neerstelyk gedaan hebben: want zy hebben hem geraden, dat hy aan *Villegagnon* zou zeggen, dat hy zo heel wel niet ervaren en was in de H. Schriftuur, om te konnen antwoorden op alle de poincten die men hem zou mogen vragen. *Andreas Lafon* en maakte geen groot werk van desen raat, mynende dat hy geen vergevinge der menschen, maar de vergevinge Gods van nooden had. Dese Pagie met den anderen deden den Beul vertoeven, en ondertusschen zijn zy by *Villegagnon* gelopen, dewelke niet verre van daar en was. Zy hebben van hem versogt dat hy tog het leven wilde schenken aan den armen Kleermaker, hem vertoonende dat hy noit gestudeert had, en dat hy niet en begeerde obstinaat in zijne opinie en voornemen te blyven, en dat hy met 'er tyt by avonture van zijn opinie veranderen zoude, zo wanneer men hem met de hylige Schriftuur van zulks breeder zoude onderregten. Daarenboven zyden zy nog hier by, dat dese voorzyde Kleermaker hem zeer dienstig zoude zijn in zijn huis, en zoude de plaatse vervullen van een anderen, dien hy tot zijne groote kosten zoude moeten onderhouden. *Villegagnon* heeft met den eersten zig gevynit, als of hy deser lieden versoek geensins en hadde willen aanhooren, en zijde met een gram gemoet, dat de Kleermaker obstinaat zoude blyven by de schadelyke opinie van zijne medegesellen: maar dat hem dat zeer leet was, want hy hadde hem gekent voor een stil en vreedsaam man, van den welken hy wel zoude konnen gedient worden: daarom indien hy zijn dwalingen wilde bekennen, zo zoude hy hem leven schenken. Dit geboot hy dat men hem eerst zoude afvragen, eer de Beul hem dooden zoude. Dese arme menschе zijnde al beryt om de doot voor de belydenisse des Evangeliums te lyden, is door dese Pagie met zijn medegesel zeer aangevogten en gemeekt geworden, dat hy zijn geloove wilde afgaan, of beloven dat hy zijn dwalinge zoude bekennen, of ten minste dat hy zoude zeggen niet obstinatelyk by zijn opinie te willen blyven, zeggende, dat 'er anders geen middel en was om zijn leven te behouden. Eindelyk hebben dese aanraders den armen Kleermaker zo verre gebragt, dat hy om de doot te ontvlieden gezegt heeft, dat hy niet en wilde obstinaat wesen in zijn gevoelen, zo wanneer men hem anders door Gods Woort zoude bewysen. *Villegagnon* verstaan hebbende dat hy beloofde te verloogenen het gene dat hy van te voren zo stantvastelyk voorgestaan had, heeft den Beul bevolen dat hy hem zou ontbinden, en laten met vreden gaan in zijn Kasteel, het welke hem gegeven wert voor eenen kerker, alwaar hy gevangen blyvende zijn handwerk gedaan heeft voor *Villegagnon* en alle zijn huisgesin.

Alle dese dingen zijn volbragt en geëndigt geweest des morgens vroeg al voor negen uren, eer het meestendeel desvolks dat in het Eilant woonde daar af gewaar schout waren. Het welke als zy daar na verstaan hebben, ziende de Barbarische wreetheit van *Villegagnon*, hebben zy met regte beschuldigt hare eigene klynhertigheit, om dieswille dat 'er niemant van haar zig zelven had derven stellen tegen dit groot ongelyk, begaan in 't vergieten van het onnooselbloet deser vromer getuigen Christi: en om dieswille dat niemant de eerste en dorste wesen om met eenig woort te betoonen, dat het *Villegagnon* niet toe en kwam iemant om zijn geloove te laten dooden, zo hebben zy zig zelven op hare kameren opgesloten, van vrese dat zy onder 't volk komende, by avonturen haar eenig woort zouden laten ontvallen, dat haar daar na ook het leven zou kosten. 1557.

PIETER BOURDON op zijn doodbedde leggende, is van den Tyran Villegagnon daar afgebaalt, en veroordeelt om van een steenrotze in Zee verdronken te worden.

Godvruchtige BOURDON! wil nooit uw lot beklaagen
Denk steeds aan 's Heilands druk in 't droef Getsemani,
Nu gy van 't krankbed naar de Rechtplaats word gedragen,
En onvoorziens gestort van eene rots in zee
Deez' sprong vervult het hert met duizend vreugdestraalen.
Die hier met Jezus lyd, zal met hem zeegepraalen.

Dit bloedig Sacrificie van *Villegagnon* en is hier mede nog niet geëndigt geweest, den vierde was nog overig, te weten, *Pieter Bourdon*, den welken hy uittermaten zeer hateden, dese was gebleven aan het vaste lant om dieswille hy met een groote ziekte overvallen was; invoegen dat hy met zijne medegesellen niet en had konnen t' schepe gaan. *Villegagnon* om zijne begonne executie te voleinden, is met eenige Schippers in een schuit getreden (vresende dat in zijn afwesen *Pieter Bourdon* eenige gunste by zijne dienaren zou gevonden hebben) als hy gekomen was daar *Pieter Bourdon* hem onthielt, is hy met zijn twee aan 't lant getreden, latende de reste van zijn volk in het schip: gekomen zijnde in zijn huis heeft, hy na den Draajer gevraagt (want *Pieter Bourdon* een houtdraajer van zijn handwerk was) dien zy hem voor doot te bedde leggende getoont hebben. De eerste groetenisse die hy tot desen armen zieken menschе sprak, was, als dat hy van stonden aan uit het bed opstaan, en in alle vlyt met hem in zijn schip zoude komen. En alzo hy door woorden en door zijn ziekte genoegsaam te kennen gaf, dat hy voor dien tyt *Villegagnon* geenen dienst en konde doen, in eenige dingen daar hy zijnen arbyt zoude mogen van doen hebben, aangezien hy door zijn groote ziekte onbekwaam was tot eenigen dienst. *Villegagnon* antwoorde hem, dat 't was om hem te doen genesen en wel te tracteren. Maar alzo hy zag dat desen armen zieken menschе zig zelven op zijn voeten niet en konde houden staan (zo verre was 't van daar dat hy zoude hebben konnen voortgaan) zo heeft hy hem tot in 't schip doen dragen. Terwyl hy gedragen wert, vraagde hy op den weg, of men hem tot eenigen dienst wilde gebruiken; maar daar en was niemant zo stout die hem een woort dorste antwoorden.

Daar na is hy van *Villegagnon* gevraagt of hy de belydenisse wilde staande houden, welke hy met de andere drie onderteekent hadde? waar op hy antwoorde dat hy op de zaken zoude denken: nogtans sonder eenig uitstel, zo haast als zy te lande gekomen zyn, heeft hem den Beul (gelyk hem belast was) wel vast gebonden, daar na heeft hy hem gelyt ter plaatse daar de andere haar leven den Heere opgeoffert hadden, hem vermanende dat hy op zijn konscientie zoude denken. Zo heeft dese ellendige menschе zijn oogen opgeheven na den hemel, en zijn armen die over dwers gebonden waren, om hooge heffende, heeft hy door zijn droevig gelaat genoeg getoont hoe zeer zijn herte benauwt was, door dien hy wel zag dat dit de plaatse was, daar zijne

1557. medegeſellen, om de waarheit haar leven gelaten hadden: nogtans inwendig verſterkt wordende door den Hyligen Geeſt, heeft deſe droefheit zeer vromelyk wederſtaan, roepende met luider ſtemmen: *Heere God Almagtige Vader, ik ben gewyt in deſelve wyde met myne medegeſellen, dewelke met glorie en eere deſen ſtryt vromelyk in uwen name geſtreden hebben: ik biede u dat gy my niet en laat beſwyken in het midden der aſſouten of aanvegtingen, met welke de Duivel, de werelt, en het vleeſch my nu aanvalt, en wilt my vergeven alle myne ſonden en misdaden, die ik begaan hebbe tegen uwe Goddelyke Majeſtyt, en dit alles in den name van uwen welbeminden Sone, onſen Heere Jeſu Chriſti.*

Aldus gebeden hebbende, heeft hy zig gekeert na *Villegagnon*, hem vragende welke de oorzake was van zijn doot? Men antwoorde hem hier op, dat 't was om dieswille dat hy een ketterſche en ſchandelyke belydeniſſe onderteekent hadde. En alzo hy hier op weder wilde antwoorden, en vragen, in wat poinct dat hy overwonnen was een Ketter te weſen, aangezien hy nooit geëxamineert, hoe veel te min overwonnen was geweeſt: maar zijne ontſchuldingen en bebben hier gantſch geene plaatſe gehad, om dieswille (gelyk *Villegagnon* zyde) het nu geen tyt en was om zijn zake met kegt te verdedigen, maar om op zijne konſcientie te denken: hier mede heeft hy den Beul belaſt dat hy met neerſtigheit in zijn werk zoude voortvaren. Deſe arme menſche ziende dat alle Goddelyke en menſchelyke Wetten, alle eerlyke en Borgerlyke Ordonnantien, alle Chriſtelyke liefde by deſen Tyran gelyk als begraven waren, zo heeft hy zig zelven gewilligtyk begeven onder de handen van den Scherpregter, en aanroepende in zijnen uiterſten noot, zo hy van de rotſe geſtooten wert, de hulpe en byſtant van God Almagtig, is Gouſaligtyk in den Heere ontſlapen.

Als dit droevig ſchouwſpel alzo geëindigt was, heeft *Villegagnon* zig zelven zeer vertrooſt gevonden in zijnen geeſt, zo om dat hy nu volbragt hadde het gene hy lange in den ſin gehad hadde, als ook om het proefſtuk dat hy gedaan hadde, van zijn magt en tyrannye onder de zyne. Ontrent ten tien uren heeft hy zijn volk by een verſamelt, en door een lang relaas haar vermaant, dat zy dog verſmaden en vlieden zouden die ſchadelyke ſecte der Lutheranen, door dewelke hy zelve ook had bedrogen geweeſt, en dat tot zijn groote ongenoegte, om dieswille dat hy de Schriften der Oudvaders niet wel doorleſen had. Den genen die obſtinaat hy haar opinie zouden blyven, hielt hy groote drygementen voor, zeggende, dat zy niet min en zouden hebben als die drie, die om hare obſtinaatheits wille nu den doot geleden hadden: voegende daar by, dat hy niet meer medelyden en zoude hebben met haar, als met de andere: Dat daarom een iegelyk zijn beſte zoude doen om te onderhouden en te bewaren het gene dat de Oudvaders met zulken reverentie en eerbiedinge ingeſtelt hadden. Hy ordonneerde datmen dien dag de werklieden overvloedelyker te eten en te drinken zoude geven, tot blytſchap dat hy drie mannen zo deerlyk vermoort en omgebragt hadde.

Van deſe tyt aan zijn de zaken van deſen Tyran alle dage agterwaarts gegaan. Hy ſchreef aan eenige Edellieden in Vrankryk, dat hy anders niet en begeerde dan datmen zijne leere, die hy in Braſilien had laten prediken, wel zoude onderſoeken, want hy deſelve voor de Catholyke leere hielt, en indien men dat niet en dede, dat hy de Dienaren des woorts, welke kwaat van hem zijden, met redenen ſtom zoude maken. Daar na is hy uit America wederom in Vrankryk gekomen, en om in de gratie der Papiſten te geraken, heeft hy een boek in 't Latyn laten uitgaan, dat zeer duiſterlyk handelde van de ſuivere leere. Men heeft hem hier op geantwoort onder den name van *Pieter Ateber*, en deſe arme Doctor is zeer deerlyk door den moſtaart geſleept geworden, zo dat hy in plaatſe van eere te verkrygen, in den haat gekomen is van alle menſchen, die hem zijde niet wel met het hooft bewaart te zijn. 1557.

Onder de regeeringe van *Franciſcus* de tweede, heeft hy met de levende ſtemme daar na ook ſchriftelyk gedisputeert tegen Mr. *Simon Broſſier*, Dienaar des Goddelyke woorts binnen Loudun, gevangen onder de handen des Biſſchops van Tours: Maar *Broſſier* heeft hem zo klaarlyk wederlegt, dat genoeg konde blyken, dat *Villegagnon* een heel ongerymt menſche was, ſonder eenige kenniſſe van de ware Religie. Na dat hy dan een langen tyt herwaarts en derwaarts geloopen had, door de keukens van de groote Heeren, die hem dikmaals waren noodende, om hem van die vreemde Eilanden te hooren ſpreeken, is hy eindelyk met een doodelyke ziekte bevangen geworden, te weten, met een hymelyk vuur, het welke hem allengskens uitgedroogt en verteert heeft; invoegen dat hy zijn leven eindigde met eene doot, die zeer wel met zijne voorgaande wreetheden was overeenkomende, ſonder berouw te hebben van zijne afvalligheit, en van het kwaat dat daar na gevolgt is.

Vervolginge in Engelant.

DE wreede en bloedinge vervolginge der vrome Chriſtenen in Engelant en heeft met het voorgaande jaar nog niet opgehouden: maar is in dit volgende jaar vyftien hondert ſevenen vyftig nog grootelyks vermeerdert, door dien in den aanvang van 't zelve jaar een nieuw bloedig Placcaat van Koning *Philips* en Koninginne *Maria* is uitgegaan, waar door een groot onweder der vervolginge is ontſtaan. En hoewel alle de Provintien niet vry waren van dit tempeeſt: nogtans was 'er geen die de tyrannye van de vyanden meer onderworpen was als het Aarts-Biſdom van Kantelberg, overmids daar de Inquiſitiemeeſters (nu gewapent zijnde met een nieuwe laſt, en meerder magt) over al beſtonden te woeden en te raſen, inſonderheit *Richard Thornton* Suffragaan van Douer, en *Nicolaus Harpsfield*, Opperdiaken van Kantelberg, die uit haren eigen booſen aart zo uitſinnig en bloetgierig waren, dat zy geen opwekkinge en behoefden, om de kolen van haren brandenden toorn, tegen het onnooſele kuddeke Jeſu Chriſti te ontſteken: nadien zy vele hyligen te voren hadden omgebragt.

Zijn dan terſtont in den aanvang des jaars namelyk den vyftienden *Januari*, te Kantelberg, om de belydeniſſe der Godlyker waarheit, deſe ſes getrouwe bloetgetuigen Jeſu Chriſti verbrant, te weten, *Steven Kempe* van Nortgate, *Wilm Wateret* van Bedingden, *W. Haye* van Hithe, *W. Lowieke* van Crabroke, *Thomas Hudſonne* van Salange, *W. Prowting* van Thorram. *Steven Kempe*, en vyf andere.

In deſelve maant zijn *Jan Philpot* van Tenterden, en *Thomas Stevens* tot Wie levendig verbrant. Den ſeftienden der zelver maant zijn te Aſhfort te gelyk verbrant, *Nicolaus Finall*, en *Matthews Bradbridge*, byde van Tenterden. *Jan Philpot* en een ander. *Nicolaus Finall* en een ander.

Den twaalfden *April* zijn vyf Godvrugtige Martelaren te Londen op Smitsvelt verbrant, namelyk, *Thomas Loſeby*, *Henrick Ramſei*, *Thomas Thirtel*, *Margareta Hyde*, en *Agnes Stanley*. *Thomas Loſeby*, en vyf andere.

Na de voorgaande zijn in de maant van *Mey*, in St. Gregoryvelt, in Southwarke verbrant, *Wilm Morant*, *Steven Gratwicke*, en een genaamt *King*. *Willem Morant*, en vyf andere.

Den ſevenden *Mey* zijn verbrant in de ſtad Briſtow, met groote ſtantvaſtigheit des Geloofs, *Richard Pe*, en ses andere.

1557. loofs, *Richard Sharpe*, en *Thomas Hale*. 1557.

Engelſche Martelaren des jaars 1557.

JAN BRADBRIDGE, Walter Appelbey, Petronella zijn huijsvrouwe, Edmund Allen, Catherina zijn Huijsvrouwe, Johanna Mannings, Eliſabeth, een blinde Maagt.

DEſe ſeven getrouwe getuigen Jeſu Chriſti waren te gelyk van de Inquiſitiemeeſters gevangen genomen: onder welke een was met name *Edmund Allen*, een Molenaar, woonagtig te Fritenden onder de jurisdictie van 't voorſchreven Bisdom. Deſe was een zeer Godſalig Man, en den armen zeer gunſtig; want in eenen dieren tyt, als zy haaſt verhongert waren, heeft hy haar gevoet niet alleen met zijn koorn, dat hy verkogt eens zo goet koop als andere, maar ook met de ſpyſe en het voetſel des geeſtelyken levens, haar leſende en uitleggende de H Schrifttuur. Als dit ter ooren van de Papen (die daar woonden) gekomen was, met namen *Johannes Tailor*, en *Thomas Henden*, is hy door haar beſchikkinge voor Heer *Jan Baker* beklaagt en beſchuldigt, die hem ontboot, en wierp hem, en zijne huisvrouwe in een gevankeniſſe: maar daarna als hy daar uit los gekomen was, zo is hy om deſe vervolgers te ontvlieden, van daar na Calis in Vrankryk gevaren om aldaar te woonen. Maar doe hy een langen tyt daar gebleven hadde, was zijn konſcientie zeer ontſtelt, alzo dat hy op een tyt als *Johannes Webbe*, zijn lantsman, by hem kwam (die hem op de vlugt begeven hadde om te ontloopen de tyrannye van Heer *Jan Baker*) zijde hy tot hem, dat hy daar niet langer in zijn konſcientie geruſt konde weſen, want (zijde hy) God heeft iet met my voor om in Engelant uit te rigten, zijn wille geſchiede, en korts daarna is hy wederom na Fritenden gekeert.

Als hy nu weder gekomen was, en de Paap *Johannes Taylor* daar van kenniſſe had gekregen, en de naaſte Sondag zag dat *Edmund Allen* in de Miſſe niet en was, zo keerde hy zig (als de Miſſe half geſongen was, en beryt ſtont om den Brootgod op te heffen) tot het volk, en beval haar dat zy haaſtelyk na *Allens* huis zouden loopen, om hem aan te grypen: zeggende, dat zo haaſt als de Miſſe uit was, hy haar ſtraks zouden volgen, het welke hy dede: want hy hadde niet zo haaſt *ite Miſſa eſt* gezegt, en zijne Pape kleederen afgelegt, of hy liep na zijn huis, en heeft hem gevangen, en lyde hem voor Heer *Richard Baker*, om geëxamineert te worden, klagende dat hy het volk uit de Hylige Schrifttuur was onderwyſende en leerende, om welker misdaat deſe vervolger hem en zijn huisvrouw nog eens in de gevankeniſſe geworpen hadde, en zont zijne dienaren met de Papen om alle zijne goederen te plunderen, alwaar zy zijn gelt, Bybels, Pſalmboeken, en ander goet genomen hebben, en den Paap *Thomas Henden* gegeven.

De examinatie van EDMUND ALLEN Molenaar, voor deſe vervolger RICHARD BAKER, en MARTIN COLINS zijn Capelaan.

Baker. Wie heeft u de authorityt gegeven om te prediken, en de Schrifttuur uit te leggen? zyt gy een Prieſter? of zyt gy daar toe geroepe, toont my u beſcheit.

Colins. Voorwaar (myn Heere) hy is een uitnemende Ketter, en weerdig verbrant te worden.

Allen. Myn Heere, indien het UE. gelieven zal, om my toe te laten van wegen myn gelove te antwoorden, zo zult gy verſtaan, dat ik verſekert ben, dat God my deſe authorityt geeft, gelyk hy alle andere Chriſtenen gedaan heeft. Waarom zyn wy Chriſtenen geheeten, indien wy Chriſtus niet en zouden navolgen! Indien wy zijn Hylig Woort niet leſen zouden, en 't zelve uitleggen voor den genen, die minder verſtant daar in hebben als wy lieden? Is niet Chriſtus onſe Vader, en mag niet een Soon de voetſtappen zijns Vaders navolgen? Is niet Chriſtus onſe Schoolmeeſter, en zal het den Diſcipelen verboden zijn, de leſſen en geboden hares meeſters te leeren en te verkondigen? Is niet Chriſtus onſe Verloſſer, en zullen wy hem niet loven, pryſen en dienen, die ons van de helle, ſonde, en verdoemeniſſe verloſt heeft? Als Chriſtus maar twaalf jaren out was, heeft hy niet met de Leeraars gediſputeert, en onder haar den Propheet *Eſaia* uitgelegt, hoewel hy van het Prieſterlyke geſlagte *Levi* niet en was, maar van de Koninklyke ſtamme *Juda*? heeft hy eenige uitwendige Prieſterſchap aangenomen? Ergo, wy alle die Chriſtenen zyn, moeten hem hier in navolgen.

Colins. Myn Heere, wat een boeve is dit, die zig zelven by Chriſtus vergelyken wil.

Baker. Laat hem zijn gang gaan, hy zal terſtont eenen ontallyken hoop van ketterye uitſpouwen: kont gy iet anders voor u zelven ſpreken?

Allen. Ja ik, was *Adam* niet toegelaten van God zijne nakomelingen te leeren? Was *Abraham* van God niet bevolen zijne kinderen te onderwyſen? Leert ons *David* 't zelve niet in verſchyden Pſalmen? Predikt *Salomon* 't volk niet, leerende ons in zijn boek genaamt den *Prediker*, dat 'er geen onterffelyke vreugde in dit leven te vinden is dan in 't toekomende? *Noë* heeft gepredikt die ongehoorſaam waren te zijnen tyt, en wert daarom genaamt den agtſte Prediker der regtveerdigheit. Inſgelyks, heeft *Moſes* niet t'ſeventig mannen onder de oudſten Iſraels uitverkoren, om het volk te leeren en te regeeren, en nogtans *Eldad* en *Medad*, die daar toe niet geroepen waren, predikten het volk in de hutten, alzo dat *Joſua* daar over geërgert zynde, haar heeft voor Moſes beklaagt, zeggende, Myn Heere, verbiet ſe: waar op Moſes hem geantwoort heeft, *Wilde God dat alle het volk des Heeren propheteerde*, Num. 11. 29.
dat is, *predikten*.

Colins. Uwe authoritYt is uit het Oude Teſtament, 't welk te niet gedaan is, en gy zyt een dwaas, en weet de termen der hooger Schole niet. Is de Wet niet in driederly maniere gedeelt, namelyk de Wet der ceremonien, de Wet der Zeden, en de Wet der politie?

Allen. Ik bekenne, dat, als Chriſtus de beloofde Meſſias gekomen was, de ceremonien hebben opgehouden, gelyk de Apoſtel *Paulus* ons bewyſt in zijne Sendbrieven tot den *Hebreen* en *Coloſſenjen*, zeggende, *Dat u lieden dan niemant en oordeele in eten of in drinken, of in den deele des Feeſtdaags, nieuwe maans ofte der Sabbatben, welke zijn de ſchaduwen der toekomender dingen: maar het lighaam is Chriſtus.* Col. 2. 16.

Colins. Zyn de judiciale Regten door Chriſtus vernietigt?

Allen. Zy zijn door Chriſtus in 't vyfde *kapittel Matthei* beveſtigt, en ook door den Apoſtel *Paulus*, 1 *Tim* 1. 9 alwaar d'Apoſtel zegt, *Dat den regtveerdigen de Wet niet gezet en is, maar den ongeregtigen, den doodſlagers, den boereerders, den myneedigen, en diergelyken.*

Colins. Gy zyt een Ketter, wilt gy herroepen, en wederom inſtellen de ſtraf bare Regten van *Moſis*? wilt gy dat overſpel nu met de doot zoude geſtraft worden? of de ongehoorſame kinderen ter doot geſteenigt? wilt gy hebben *Legem talionis*? gy zyt een ezel, waarom ſpreekt gy in 't Latyn tegen een dwalende Rebel? zullen wy nu ooge om ooge, en tant om tant uitſlaan? gy zyt weerdig om byde uwe tanden en tonge uitgetrokken te worden.

Allen. Indien wy nu zulke Wetten hadden, zo zouden wy geen ongehoorſame kinderen, nog Overſpeelders, nog Eedbrekers, nog Doodſlagers hebben.

1557. *EDMUND ALLEN, met nog ſes andere, te weten, vier vrouwlieden en twee mannen, tot Maidſtone in een vuur verbrant.* 1557.

O edele ALLEN! die was 't moogelyk aan allen
Uw mildheid toonen zoud, door een meedoogende aart
En zuiv're godsdienſt; die geen midd'len hebt geſpaart
Om 't zwakke Chriſtendom voor ſtruikelen en vallen
Door Gods genade te beboeden; dies de dood
Uw ziel naar boven voerde uit alle ramp en nood.

Baker. Mr. *Colins*, laat ons tot ons eerſte propooſt wederom komen. Waarom hebt gy het volk geleert, 't welk gy zegt gevoet te hebben zo lighamelyk als geeſtelyk, aangezien dat gy geen Prieſter en zyt?

Allen. Om dat wy zijn als Koningen om over onſe booſe affecten en welluſten te regeeren, beryt te verkondigen de deugden en het woort Gods, en gelyk Petrus zegt, als levende ſteenen voor andere te ſchynen: want gelyk men uit een vuurſteen ſlaat het gene dat magtig is om de geheele werelt in brant te ſteken: alzo behooren ook uit een Chriſten de ſtralen des hyligen Euangeliums te ſpringen om de gantſche werelt te ontſteken. Indien ons bevolen is een ygelyk rekenſchap van ons geloove te geven, en konſekwentelyk u lieden die het zelve nu van my zyt eiſchende, moeten wy dan niet nootzakelyk in de Hylige Schriftuur ſtuderen en practiſeren? Wat baat 't een menſche ſpyſe te hebben, indien hy deſelve niet eeten wil: kleederen te hebben, en hy wilſe niet dragen: of een ambagt te konnen, en hy en wil het niemant leeren: of een Regter te zijn, en hy wil het Regt niet uitſpreken? Zal een konſtenaar toegelaten, ja van alle menſchen gepreſen werden, indien hy zijn konſte en wetenſchap niet te werke en ſtelt? En zal een Chriſten menſche verboden zijn zijn ampt te oeffenen? Is niet een ygelyk Chriſten een navolger Chriſti? Zal onwetenheit (die in allerly konſten te miſpryſen is) van een Chriſten te werke geſtelt worden? Gebiet de Apoſtel ymant zijnen Geeſt uit te bluſſchen? Verbiet hy ymant, die met geeſtelyke gaven verciert is, deſelve te gebruiken: dan alleenlyk dat de vrouwlieden niet prediken zouden? Hebben de Joden dit oit ymant verboden, leeſt de Handelinge der Apoſtelen? De reſtrictie of bedwang was eerſt door den Paus *Gregorius* gemaakt, gelyk ik een Geleert man in de dagen van Koning *Eduard* heb hooren prediken.

Colins. Deſe ſchelm, myn Heere, is uitzinnig, by myn Prieſterſchap, ik geloove, dat hy eindelyk wil zeggen, dat een Prieſter geen meerder authorityt en magt heeft dan eenander menſche: zegt my, een Prieſter bint, en ontbint hy niet?

Allen. Het is myn ſonde die my bint, en myn leetweſen dat my ontbint: een iegelyk Chriſten dan als hy ſondigt, bint zig zelven, en als hy berou heeft over zijne ſonden, ontbint zig zelven: maar indien iemant anders door myn vermaninge van zijn ſonden ontbonden is, als dan wert het gezegt, dat ik hem ontbinde: en is 't dat hy, niet tegenſtaande myne vermaninge, in zijne ſonden blyft leggen, en daar in volhert, dan wert ook gezegt dat ik hem binde, hoewel het God is die eigentlyk hyde bint en ontbint, en den wasdom geeft. Hierom zegt Chriſtus, *Waar twee of drie vergadert zijn in mijnen name, daar ben ik midden onder haar, en wien gy lieden de ſonden vergeeft, dien worden'ſe vergeven, en wien gy'ſe boud, dien zyn'ſe gebouden.* De Paus en heeft ook geen ſleutelen om de ſonden te binden of te ontbinden, dan de ſleutelen der dwalinge: overmids dat de ſleutel die het ſlot van de verborgentheden en ſaligheit Gods opent, is de ſleutel des geloofs en berouws; gelyk ik veel Geleerde mannen heb hooren leeren, dat *Auguſtinus* en *Origenes* van dit gevoelen waren. Als hy nu dit uitgeſproken had, waren zy vertoornt, en begonden hem

Mark. 11.

te

1557. te verſmaden, en zetteden hem dien geheelen nagt in den ſtok: en als hy daar was, kwamen daar eenige, die hem meer gunſtig waren als d'andere, beweegt zijnde datſe hem zulken gewelt aan deden, datſe hem baden, dat hy zijne konſcientie by zig zelven zoude behoude, en volgen den raat van *Baruch*, zeggende, *Wanneer gy lieden het volk ziet, dat voor en agter gaat de Afgoden aanbidden, zo ſpreekt in uwe herten, Heere, u alleen zal men aanbidden.* Met deſe woorden hadden zy hem verlyt om 's anderendaags ter Miſſe te gaan: maar doen hy by het Kerkhof kwam, voelende eenen grooten ſtryt in zijn gemoet, en overleggende by zig zelven, dat zulk een klyn ſtuk broots tuſſchen de vingeren des Prieſters, Chriſtus niet en konde weſen, nog een weſentlyk lighaam met een ziele levende, met zenuwen, beenen, handen, vleeſch, en andere litmaten, is wederom gekeert, en beklaagde zig zelven, dat hy door deſe plaatſe verlyt had geweeſt, zeggende, dat zijne konſcientie hem getuigeniſſe gaf, dat het geen Canonyke Schriftuur en was, of moet een andere beduidinge en meeninge hebben: alzo dat hy nog eens gevangen en voor deſe vervolger gelyt wert, dewelke hem vraagde, waarom dat hy gewygert had het hylige ſacrament des Altaars aan te bidden?

Allen. Om dat het een Afgod is.

Colins. Het is het Lighaam Chriſti.

Allen. 't En is niet.

Colins. By de Miſſe het is.

Allen. Het is een ſtuk broots.

Colins. Hoe kont gy my dat bewyſen?

Allen. Als Chriſtus ter tafel zat met zijne Diſcipelen, gaf hy haar niet het broot te eten?

Colins. Broot, gy boeve?

Allen. Ja broot, dat gy het lighaam Chriſti noemt zat hy ter tafel, of was hy byde ter tafel, en in haremonden ook? want indien hy byde ter tafel was zittende, en in haar monden desgelyks, zo moet dan nootzakelyk twee lighamen hebben, of anderſins een fantaſtyk lighaam, het welke een grouwel is om te denken.

Baker. Het lighaam, Chriſti was een verheerlykt lighaam, en kon in twee verſchyden plaatſen weſen op een tyt.

Allen. Zo moet hy dan nootzakelyk twee lighamen hebben, aangezien dat gy hem twee plaatſen zyt gevende.

Colins. Gy botten ezel, leeren de Schooldoctoren niet dat een verheerlykt lighaam alomme kan weſen?

Allen. Is't dat het lighaam Chriſti niet verheerlykt en was, eer hy van den dooden was opgewekt, zo en was het niet verheerlykt in zijn laatſte Avontmaal, en daarom en konde het niet byde ter tafel zijn, en in haar Sacramenten ook, gelyk uit uwe eigen reden blyken zal.

Colins. Een verheerlykt lighaam en bezit geen plaatſe.

Allen. Het geene dat geen plaatſe en vervult, kan nog God nog iet anders weſen. Nu, gy zegt dat het lighaam Chriſti geen plaatſe en vervult, hier uit dan moet nootzakelyk volgen, dat het nog God, nog iet anders is, dat gy lieden aanbid; want is 't dat het niet is, zo moet ook uwe Godsdienſt niet weſen: en is 't dat het God is, dan ſtelt gy lieden vier perſonen in de drieëenigheit, namelyk de perſoon des Vaders, de perſoon des Soons, de perſoon des Hyligen Geeſt, en de menſchelyke natuur Chriſti: want is 't dat hy Chriſtus niet en is (gelyk gy nootzakelyk bekennen moet, indien hy geen plaatſe en vervult) zo ware onſe Godsdienſt en geloove te vergeefs, en onſe hopen ſonder loon.

Colins. Deſe Rebel en wil niet anders gelooven van de Schriftuur. Hoe weet gy dat dit Schriftuur is, dan door de Kerke, gelyk *Auguſtinus* zegt?

Allen. Ik en weet niet wat *Auguſtinus* zegt: maar ik ben verleekert dat dit het Goddelyke woort is, uit verſchyden argumenten. 1557.

Ten eerſten, om dat de Wet Gods in my werkt mijne verdoemeniſſe, en bewyſt my dat ik van my zelven ben verdoemt, en deſe verdoemeniſſe (Meeſter *Colins*) moet gy eerſt in u zelven bevinden, eer dat gy tot leetweſen en bekeeringe komt: want gelyk deſe droefheit en wroeginge der konſcientie ſonder geloove, wanhope is, alzo ook een opgeblaſen en een Roomſch geloove, ſonder een beklaginge en leedweſen over de ſonden, is vermetentheit.

Ten tweeden, om dat het Euangelium, een kragt Gods ter ſaligheit is, allen die gelooven: Rom. 1. 16.
en Gods Geeſt betuigt mede met mijnen Geeſt dat ik Gods kind ben, en dat de hylige Schriftuur Rom. 8. 16.
zijn Godlyk woort is.

Ten derden, het zijn Gods wonderbaarlyke werken, die my oorzaak geven om te gelooven dat 'er een God is, hoewel wy die niet en vereerren als God, de Son, de Man, de Sterren, en alle de andere ſchepſelen en wonderwerken Gods, verkondigen my dat 'er een God is, gelyk David ons leert in den negentienden Pſalm, en dat deſe hylige Schriftuur is om datſe ons leert de almogentheit, de kragt, de voorzienigheit, en de Majeſtyt Gods, leerende ons daarbeneffens dat God de Wet der naturen geſchapen heeft.

Ten vierden, om dat Gods woort de Kerke authorityt gegeven heeft in het Paradys, zeg- Gen. 3. 15.
gende, dat het zaat der vrouwe den kop van de ſlange zoude vertreden: Dit zaat is het Euangelium Chriſti, en de gantſche Schriftuur; want door deſe belofte, welke Chriſtus is, zijn wy verzekert van het eeuwige leven, waar uit het blykt dat deſe woorden (*het zaat der vrouwe zal den kop van de ſlange vertreden*) de Kerke authorityt gegeven heboen, en niet de Kerke aan de H. Schriftuur.

Baker. Wat zegt gy van 't Sacrament?

Allen. Gelyk ik te voren gezegt hebbe.

Baker. Weg met hem na den Kerker toe.

Aldus was hy om zijns geloofs wille veroordeelt met de ſes andere geloovige, te weten, vier vrouwlieden en nog twee mannen, hier te voren genoemt, om t'ſamen te Maidſtone in een vuur verbrant te worden, alwaar zy met vrolyken gemoede de belydenisſe hares geloofs ter eeren Gods, en tot beveſtinge van de Euangeliſche waarheit, met haar bloet beveſtigt hebben den agtienden *Juni*, in 't jaar onſes Saligmakers vyftien hondert ſevenenvyftig.

RICHARD WOODMAN met nog negen anders, vier vrouwlieden en vyf mansperſonen verbrant.

Richard Woodman, geboren in Engelant, woonagtig te Warbledon in het Landſchap van Suſſex, een zeer kloek en Godvrugtig man, ten eerſten was hy om zijns geloofs wille in een gevankeniſſe geworpen met *Johannes Philpot* en andere gelovige: maar als den vromen Martelaar *Philpot* verbrant was, is hy door de voorzinigheit Gods uit de bloedige handen van *Boner* den Biſchop van Londen ontkomen. Nogtans daar na hebben de vyanden der waarheit hem vervolgt, en is door zijn eigen broeder wederom verraden en in haar handen overgelevert: want zy hem in zijn eigen huis gegrepen hebben door de beſchikkinge van zijn broeder, dewelke haar de plaatſe wees, alwaar hy hem voor haar dikmaals verborgen hadde: alzo dat zy hem eindelyk gevangen hebbende, en zeer kwalyk tracterende gelyt hebben voor den Biſchop van Chicheſte, Doctor *Story*, Doctor *Cokeen* andere, alwaar hy onderzogt en geexamineert was als volgt.

De examinatie van RICHARD WOODMAN voor

1557. *RICHARD WOODMAN, met nog negen andere, te weten, vier vrouwlieden en vyf mansperſonen, tot Lewes in een vuur verbrant.* 1557

De deugd, 6 WOODMAN, beeft ſteeds in uw ziel gewoont,
Schoon gy van vyanden vervolgt wierd en verdreeven,
Van tafelvrienden laf verlaaten en geboont;
Schoon gy ſteeds dwaalen moeſt en zwerven in dit leeven
Wat was uw trooſt en vreugd in 't gruwzaam martellot?
Het vroom geweeten en de byſtand van uw God.

voor de voorſchreven Papen, aangaande het hylige Sacrament des Avontmaals, gelyk by dat zelve beſchreven beeft.

Chicheſter. Wat zegt gy van 't Sacrament des Altaars?

Woodman. Zegt my eerſt wat gy op den Altaar offert.

Chicheſter. Wy offeren in 't hylige Sacrament des Altaars het lighaam Chriſti, om den toorn Gods des Vaders te ſtillen.

Woodman. Maar d'Apoſtel *Paulus* zegt tot den *Hebreen, Dat wy gebyligt zijn door de offerhande des lighaams Jeſu Chriſti eenmaal gedaan: en een ygelyk Prieſter ſtont alle dage dienende, en eenderly ſlagtofferen dikmaal offerende, dewelke nimmermeer en konnen de ſonde weg nemen.* Deſe is de offerhande die gy lieden opoffert: en zo verre als ik verſtaan kan, gy zyt Prieſters na de ordeninge *Aäron*, die offerhanden voor haar eigen ſonde, en de ſonde des volks opofferen.

Chicheſter. Neen. De offerhande *Aäron* was gedaan met bloet, 't welk betekende het ſterven Chriſti, die aan het kruis door zijn bloetſtortinge volbragt is: maar wy zijn Prieſters na de ordeninge *Melchiſedechs*, die broot en wyn droeg voor *Abraham* in gedagteniſſe zijner victorie, 't welk betekende de gevinge van 't lighaam Chriſti, onder de gedaante des broots en wyns, in zijn laatſte Nagtmaal aan zijne Diſcipelen, gebiedende datſe 't zelve gebruiken zouden tot 't eynde des werelts: en dit is de offerhande die wy opofferen.

Woodman. My dunkt gy hebt de zake zeer duidelyk verklaart, als gy zegt, dat, gelyk Chriſtus het einde van alle offerhande was: alzo is hy ook het beginſel van de Sacramenten, bevelende zijne Diſcipelen deſelve te gebruiken tot zijner gedagteniſſe, zo lange als de werelt duurt.

Chicheſter. Wat? tot zijner gedagteniſſe, en niet hy zelfs, gelyk de woorden luiden, *Neemt eet, dat is myn lighaam*? 't is niet alleenlyk 't teeken, maar de zake zelfs; is 't niet zijn lighaam, zo haaſt als de Prieſter deſe woorden geſproken heeft? antwoort my kortelyk daar op, want ik mag niet lange toeven.

Woodman. Mijn Heere, indien het u E. gelieven zal, my op een Sacrament te antwoorden.

Chicheſter. Ja ik ben zeer wel daar mede te vreden.

Woodman. Is 't dat gy de woorden des Doops ſpreekt over het water, en daar en is geen kint by, is dat dan het ware Doopſel?

Chicheſter. Neen't: want daar moet tegenwoordig zijn, het water, 't woort, en het kind, dewelke t'ſamen maken het Doopſel.

Woodman Zeer wel, is 't dan dat een kint wert gedoopt in den naam des Vaders, en des Soons, dat en is niet het waaragtig Doopſel.

Chicheſter. Neen 't want het kint moet gedoopt worden, in den naam des Vaders, en des Soons, en des H. Geeſt: anderzins en kan het niet te regt gedoopt worden.

Woodman. Daar en mag dan niet toegedaan of afgedaan worden van de H. Sacramenten?

Chicheſter. Neen 't.

Woodman. Nu zal ik, myn Heere, u antwoorden op u eygen vrage, indien 't u belieft.

Chicheſter. Wel aan: Hoe zegt gy dan tot deſe woorde, *Neemt, eet, dat is mijn lighaam*: is 't dan het lighaam Chriſti niet, zo haaſt als de Prieſter deſe woorden geſproken heeft?

Woodman. Mijn Heere, 't gene dat gy my geantwoort op den Doop, is waaragtig namelyk, dat ge-

Digitized by Google

1557. lyk het water, het woort, en het kint t'ſamen maken den waaragtigen Doop: alzo ook 't broot, de wyn, en het Goddelyk Woort, maken t'ſamen het H. Sacrament des Avontmaals, en de eter, deſelve met een waaragtig en levendig geloove etende, maakt het lighaam Chriſti; maar ik zal u bewyſen dat dit broot 't lighaam Chriſti niet en is, dan alleenlyk voor de geloovige ontfangers: nademaal dat Chriſtus zegt, *Neemt, etet, dat is myn lighaam*, alzo dat hy het noemt zijn lighaam niet voor de etinge, maar daar na: en gelyk de vrome Oudvader *Auguſtinus* zegt: *Crede & manducaſti*, dat is, *gelooft, en gy hebt gegeten* En de Euangeliſt *Johannes* zegt, *Wie in God gelooft, woont in God, en God in hem.* Daarom 't is onmogelyk te woonen in God en zijn lighaam te eten, ſonder een waaragtig geloove.

Pape. Het is dan 't geloove des ontfangers, het welke dat lighaam Chriſti maakt, en niet zijn woort, gelyk gy zeggen wilt: zegt my dog wat heeft Judas gegeten?

Woodman. Judas at 't Sacrament Chriſti, en de Duivel met een.

Pape. Hy at het lighaam Chriſti onweerdiglyk, gelyk St. *Paulus* betuigt.

Woodman. Niet alzo, want hy en ſpreekt niet van de onweerdige etinge des lighaams, maar van het onweerdig etens des Sacraments, zeggende, *Wie dit broot eet, of deſen drinkbeeker des Heeren onweerdiglyk drinkt, die eet en drinkt hem zelven het oordeel, niet onderſcheydende 't lighaam des Heeren*, en niet om dat hy het eet het lighaam des Heeren: want indien *Judas* het lighaam Chriſti gegeten had, zo zou nootzakelyk daar uit volgen, dat *Judas* zou behouden worden, dewyle Chriſtus zegt, *Wie mijn vleeſch eet, en mijn bloet drinkt, die heeft het eeuwige leven, en ik zal hem opwekken ten uitterſten dage.*

Pape Mijn Heere, deſe menſche is een uitlegger geworden na zijn eygen zin.

Conſeſter. Ik zie dat 't verloren moeite is met u te ſpreken. Gelooft gy niet, dat, nadien deſe woorden uitgeſproken zijn, daar nog broot nog wyn blyft, maar in het ware lighaam Chriſti weſentlyk verandert is? Antwoort my rondelyk daar op, want ik en kan niet langer met u ſpreken.

Woodman. Mijn Heere, ik zal u een regt antwoort daar op geven, en na mijn gevoelen van het H. Sacrament, dewelke is deſe: Ik geloove, dat, indien ik ter Tafel des Heeren kome, om het Sacrament des lighaams en bloets Chriſti te ontfangen, (en dat 't zelve wert ten regte bedient) vaſtelyk geloovende dat Chriſtus om mynent wille geboren is, en dat hy voor my de bittere doot des kruices geleden heeft, en dat ik door zijn dierbaar bloet zalig zal worden, ontfangende alzo het Sacrament tot zijner gedagteniſſe, als dan geloove ik den heelen Chriſtus te ontfangen, namelyk God en menſche op een verborgen wyſe tot mijn eeuwige gelukſaligheit, en dit is mijn gevoelen.

Conſeſter. Hoe, is het niet het lighaam Chriſti ſonder geloove? Is dan Gods Woort van geen kragt, gelyk gy zegt?

Woodman. Mijn Heere, ik heb u daar over mijn gevoelen rondelyk gezegt ſonder gevynſtheit: meer en krygt gy van my niet, 't en zy dat gy met de Schrifture disputeren wilt, als dan zal ik het u bewyſen op drie of vierderlei maniere, het welk gy zelve niet en zult konnen loogenen.

Daarna begonnen zy te laggen, en ſonden hem na den Biſſchop van Wincheſter, op dat hy hem breeder onderſoeken zoude. Als hy daar gekomen was, zo begon de Biſſchop en der Archdiaken van Kantelberg hem te beſpringen, zeggende, dat zy hem niet en zogten te veroordeelen, maar zijn ziele te behouden, by aldien hy hem na haren zin wide reguleren.

1557. *Woodman.* Mijn ziele te behouden, dat gaat u magt te boven, want gelooft zy God zy is alrede behouden, niemant en kan mijn ziele ſaligmaken, dan alleen Jeſus Chriſtus, hy heeftſe ſalig gemaakt eer des werelts gront gelegt was.

Pape. Wat een Ketter, mijn Heere, is dit, hy brengt nog een ander ketterye by, zeggende, dat zijn ziele is zalig geworden eer des werelts gront gelegt was: weet gy wat gy zegt, konde uwe ziele zalig worden eer zy een weſen hadde?

Woodman. Ja zy: ik weet zeer wel wat ik ſpreke, en ik en zegge anders niet dan de waarheit. De Apoſtel *Paulus* zegt, *Epb.* 1. 3, 4. *Gelooft zy de God en Vader onſes Heeren Jeſu Chriſti, die ons geſegent heeft met allerlei geeſtelyken ſegen in de temelſche [goederen in] Chriſtus, gelyk by ons in hen uitverkoren heeft, eer des werelts gront gelegt was, op dat wy zouden weſen bylig en onſtraffelyk voor hem in de liefde*: daar toe zijn wy gepredeſtineert, en dit zijn de woorden des Apoſtels, welke ik gelove waaragtig te zijn mijn geloove is in en door Chriſtus alleen, die my alleen ſalig maakt, en niet gy heden of iemant anders.

Pape Wat, geloove ſonder werken! dewyle d'Apoſtel *Jakobus* betuigt, *dat het geloove ſonder werken doot is*: hebbende eenen vryen wille om goede werken te doen. Jac. 2. 26.

Woodman. Ik hope daar en is niemant hier, die meent dat ik de goede werken miſpryſen of verwerpen wil: want een waaragtig en een levendig geloove, ſonder goede werken en kan niet beſtaan, nogtans wy en hebbenſe niets uit ons zelven, het is Gods gave, en, gelyk *Paulus* zegt, *Het is God die in ons werkt, het willen en het volbrengen na zijn welbehagen.* Phil. 2. 13.

Wincheſter Wel, wilt gy bekennen dat *Judas* het lighaam Chriſti onweerdiglyk gegeten heeft zegt my u gevoelen daar van duidelyk?

Woodman. Mijn Heere, indien U E. of iemant anders my uit de hylige Schrifture kan bewyſen, dat iemant oyt het lighaam Chriſti onweerdiglyk gegeten heeft, ik zal my gewilliglyk by u lieden voegen, en daar over roepe ik nu alle dit volk die hier tegenwoordig zijn, tot getuige.

Pape. Zult gy, zo zullen wy terſtont eens zijn: zegt d'Apoſtel *Paulus* niet alzo?

Woodman. Bewyſt my in wat plaatſe, en verhaalt my zijne woorden.

Pape. 1 *Cor.* 11. 27, 29 Alwaar d'Apoſtel zegt, *Zo wie dit broot eet, of deſen drinkbeker des Heeren onweerdiglyk drinkt, die eet en drinkt hem zelven het oordeel, niet onderſcheidende het lighaam des Heeren.*

Woodman. Bewyſen dan deſe woorden dat *Judas* het lighaam Chriſti onweerdiglyk gegeten heeft? Ik bidde u laat my de woorden nog eens leſen, met het welke zy lieden te vreden waren. Doen zyde ik: Goede lieden let hier wel op, de woorden die hy geleſen heeft luiden aldus: *Wie dit broot eet, of deſen drinkbeker des Heeren onweerdiglyk drinkt*, hy en zegt niet, Wie dit lighaam eet, of dit bloet onweerdiglyk drinkt, *maar wie dit broot eet, of deſen drinkbeker des Heeren onweerdiglyk drinkt*, (welke zijn het H. Sacrament) *die eet en drinkt hem zelven het oordeel*, om dat hy geen onderſcheit maakt tuſſchen het hylige Sacrament, het welk repreſenteert het lighaam des Heeren, en ander broot en drank: hier uit kont gy, geliefde in den Heere, ligtelyk verſtaan en oordeelen, dat zy niet magtig en zijn om haar eigen woorden waar te maken: daarom en wil ikſe niet in iet anders, dat zy zeggen zullen, gelooven.

Wincheſter. Gy zyt voorwaar een uitnemende Ketter: een uitlegger na uwen eigen zin, nu wil ik het vonniſſe tegen u uitſpreken.

Woodman. Oordeelt niet, op dat gy lieden niet geoordeelt en wort, want met zulke oordeel als Matth. 7. 1, 2.

1557. gy lieden my oordeelt, zult gy geoordeelt worden.

Doen las hy het vonniſſe des doots tegen my, en ik ſprak hem aan en zyde: Wilt gy het vonniſſe des doots tegen my uitſpreken, en zal ik niet weten waarom?

Winchefter. Gy zyt een Ketter, en daarom zult gy afgeſneden worden.

Woodman. Ik roepe hemel en aarde tot getuige, dat ik geen Ketter en ben. Ik verſmade alle Ketters: en is 't dat gy my voor zulks oordeelt, de Heere zal u verdoemen, by aldien gy u niet en bekeert; maar God geve u de genade om leedweſen te hebben, indien het zijnen hyligen wille is. Daar na las hy het vonniſſe uit in de Latynſche taal, maar wat hy las dat en weet ik niet. De Heere zy Regter tuſſchen haar en my. Als hy gedaan hadde, zoude ik geerne mijn meeninge tegen hem uitgeſproken hebben, maar zy riepen met luider ſtemme: Weg, weg, van hier met hem, alzo dat zy my van ſtonden aan na de gevankeniſſe genaamt de Marſchalſea geſleept hebben, alwaar ik nu ben, en daar zal blyven zo lange als 't God gelieven zal: hierom love ik den Heere uit gront mijns herten, dat hy my tot deſe hoogen ſtaat en weerdigheit uitverkoren en te voren geſchikt heeft, om verſmaatheit te lyden voor zijne hyligen name: *Og, gebenedyt zy zijnen byligen name, daar voor nu, en in der eeuwigheit, Amen.*

Aldus hebt gy, beminden Leſer de examinatie van dien kloeken kampioen *Richard Woodman*, die hy met zijn eigen hand geſchreven heeft: waar in gy meugt zien de wonderlyke genade Gods, blykende in hem, en de ongerymde onwetentheit en barbariſche wreetheit van de vyanden der waarheit, inſonderheit *D. Witbe* de Biſſchop van Wincheſter.

Eindelyk, na dat hy tot ſes verſchyden ryſe toe onderſogt en geëxamineert was, en na dat hy tegen haar ſtantvaſtelyk en vromelyk geſtreden hadde, wederleggende haar dwalingen en ſophiſtiſche argumenten met den toetſteen van de hylige Schriftuur, hebben zy hem met nog negen andere vrome Martelaren veroordeelt (gelyk te voren gezegt is) en overgelevert in de magt van de wereltlyke Regters om levendig verbrant te worden. De namen van de andere Martelaren zijn deſe, *Joris Stevens, Wilm Mainard, Alexander Hofman* zijn dienaar, *Thomaſine Wood, Mainards* dienſtmaagt, *Margareta Moris, Jacob Moris* haar ſone, *Denys Burgis, Afdons* wyf, *Groves* wyf. Alle deſe, met de voorzyde *Richard Woodman*, hebben haar leven met vrolyken gemoede in een vuur te Lewes den Heere overgegeven, tot getuigeniſſe zijner eeuwiger waarheit, den tweeëntwintigſten *Juni*, in 't jaar onſes eenigen Heilands en Saligmaakers Jeſu Chriſti vyftien hondert ſeven-en vyftig.

Een brief geſchreven door RICHARD WOODMAN, *aan een Godſalige vrouwe, genaamt Juffrouwe* ROBERTS, *woonagtig te Hawburſt.*

DEgenade, barmhertigheit, en vrede van God onſen Vader, en van zijne lieven Sone, onſen Hylant en eenige Saligmaker, door de inwendige werkinge des Hyligen Geeſt, zy u lieden overvloedelyk vermenigvuldigt: op dat gy, lieve Suſter, het kruice Chriſti daar gy nu onder zyt, met blydſchap meugt dragen: tot uwen eenigen trooſt, en tot verbeuginge van alle onſe andere Broeders en Suſters, die rontom u lieden woonagtig zijn. Nu en in der eeuwigheit, Amen.

Na groeteniſſe dient deſen aan u lieden, en alle onſe beminde Broeders en Suſters in Chriſti, die onſen Heere lief hebben van gantſcher herten en ſonder gevynſtheit, om u lieden te verſtaan te geven, hoe ik, en alle mijne andere Broeders en Suſters, die hier met my in banden zijn, vrolyk en blyde zijn: dagelyks verwagtende de ontbindinde van deſe onſe ſterffelyke lighamen, na het welbehagen onſes Hemelſchen Vaders, lovende hem desgelyks voor uwe ſtantvaſtigheit, en de goethertigheit, die u lieden aan de uitverkoren kinderen Gods, in deſe onruimige tyden der vervolginge zyt toonende, het welk een gewis pant en merkteeken is van de liefde en gunſte Gods t'u waarts, en voor allen den genen die daar van hooren zullen: want *ſalig zijn de barmhertige, want zy zullen barmhertigheit verkrygen*: daarom aan de vrugten zal men den boom kennen; want *een goet menſche, brengt goets voort uit den goeden ſchat zijns herten.* Matth. 5. 7. Matth. 12. 35.

Dernalven, lieve Suſter, het en gaat niet alzo toe in onſe dagen, gelyk zommige wel meenen; dat God maar alleen het herte der menſchen is vereiſchende, en niet de werken: dit ware het grootſte ongelyk dat men tegen God en zijn hylig Woort zou konnen bedryven, dewyle de Apoſtel *Jacobus* zegt: *Bewyſt my u geloove uit uwe werken, en ik zal u uit mijne werken mijn geloove bewyſen. De duivelen* (zegt hy) *gelooven ook en grouwelen*; en nogtans en zullen zy maar Duivelen zijn, om dat haar meeninge noit was om goet te doen: laat ons by haar niet vergeleken worden, maar laat ons liever ons geloove de gantſche werelt openbaren door onſe goede werken: op dat gy lieden onbeſchuldig zyt, en eenvoudig en onſtraffelyke kinderen Gods, midden in dit kromme en verdraayde geſlagte, onder welke gy ſchynt als lichten der werelt. Jacob. 2. 18, 19. Phil. 2. 15.

Og, alderliefſte, nu is den tyt dat het Euangelium Chriſti met veel duiſtere en donkere wolken der vervolginge overſpreit is; zo dat 'er wynige zijn die haar oogen zoeken te verlichten met de ſtralen des hyligen Euangeliums, uit vreeſe dat zy haar goet en de ſchatten deſer werelt verlieſen zouden, die maar ydelheit zijn, en vergaan zullen. Laat ons dan niet geleken zijn by den genen, die een licht onder een koorenmate ſtelt: maar laat ons liever onſe keerſſe op een Kandelaar zetten, op dat zy lichten mag alleen die in den huiſe zijn, dat is, laat alle het volk, die in het huisgezin Gods zijn, uwe goede werken aanſchouwen, verdragende alle dingen geduldiglyk, die om 't Euangeliums wille op ons zullen gelegt worden, ja alwaar 't de doot zelve.

Daar zijn ettelyke die zeggen willen, dat haar geloove opregt en goet is, en nogtans laten zy haar vinden daar alle de grouwelyke daden des Antichriſts bedreven worden: niet beſchaamt zijnde, om zekere Schriftuurplaatſen valſchelyk te-allegeren om haar boosheit ſtaande te houden, namelyk, dat de Apoſtel *Paulus* zegt, dat te geloven met der herten den menſche regtveerdigt, en te belyden met den monde hem zalig maakt: Og, goede God, hier uit mogen alle menſchen duidelyk zien, dat niemant waaragtelyk kan gelooven, 't en zy dat hy ook de werken heeft: en wie twyffelt die is gelyk den vloet der zee, die door den wint gewaagt en gedreven wort: want zulk een menſche denkt ook niet dat hy iet ontfangen zal van den Heere. Mogen wy niet van zodanige menſchen oordeelen, dat zy zijn gelijk den genen daar van Chriſtus zegt, *Apoc.* 3. 15. dat zy nog kout nog heet zijn, en dat de Heere haar daarom uit zijnen mont zal ſpouwen? Indien wy dan een kwaat gevoelen hebben van zodanige lieden, hebben zy ons geen okkaſie gegeven? had het haar niet beter geweeſt dat eenen meulenſteen aan hare halſen gehangen ware, dan dat zy zulk een ergerniſſe aan de uitverkoren kinderen Gods zouden geven, door haar dagelyks loopen na de Synagoge des Satans, om aldaar het merkteeken der Beeſte te ontfangen, en aldaar te hooren den hyligen Name Gods laſ- Jac. 1. 6. Matth. 18. Apoc. 19.

te-

1557. teren? Zo wanneer zy ſtille zwygen, geven zy daar mede de werelt niet te kennen dat zy haar daden approberen en voor goet houden? En alzo en beſmetten zy niet alleenlyk haar eigene zielen, maar verſterken de Papiſten zelve in hare grouwelykheden: gevende ook daar door een oorzake haren zwakken broeder en tot afval, 't welk de Heere van hare handen zal eiſchen, en zal een laſt en pak zijn dat al te zwaar voor haar zal weſen om te dragen, indien zy haar niet by tyts en bekeeren: want den genen die bekent hebben den wille haars Heeren, en haar niet beryt en hebben, en niet gedaan en hebben na zijnen wille, die zullen veel geſlagen worden. Merkt gy niet, dat dit nu is den aangenamen tyt, daar van Chriſtus zegt? ja nu is ook de byle aan den wortel des booms gelegt, daarom alle boomen, die geen goede vrugt en draagt, zal afgehouwen, en in 't vuur geworpen worden: Nu is de Heere gekomen met zijn wan in zijn hand, en zal zijnen dorſchvloer door zuiveren, en zijn tarwe in zijn ſchuere verſamelen, en het kaf met onuitbluſſelyken vuure verbranden, gelyk te voren gezegt is. Nu is den tyt dat wy de Bruidegom moeten te gemoete gaan met oly in onſe lampen: wy zijn ook ter Bruiloft genoot, laat ons geen onſchult of excuſe voortbrengen. Nu is den tyt dat onſe Heere ons zijne talenten overgegeven heeft, God geve ons die genade dat wyſe mogen wel te werke leggen, op dat als hy komt, hy zijne talenten met gewin mag ontfangen. Nu is de Heere gekomen om te zien of daar eenige vrugt op den vygenboom is; want indien de Heere komt, en vint daar niet op, hy zal zeggen tot ons, gelyk hy tot den vygenboom gedaan heeft, Uit u en worde geen vrugt meer in der eeuwigheit. Insgelyks, is het dat wy den Bruidegom zouden te gemoete gaan ſonder oly in onſe lampen, met meeninge om iet te koopen: wy zullen ſonder twyffel getracteert worden gelyk de dwaſe Maagden, en God zal tegen ons zeggen, gelyk hy tot haar gedaan heeft, Wykt van hier, ik en kenne u niet. Of indien wy ons wilden excuſeren ter bruiloft te komen, daar zullen andere in onſe plaatſen genoot worden: en is't dat wy onſe talenten niet wel en beſteden, zy zullen van ons weg genomen, en anderen gegeven worden, en alle zulke onnutte dienſtknegten zullen geworpen worden in de uitterſte duiſterniſſe, daar weſen zal weeninge der oogen, en knerſſinge der tanden.

Og, Heere God, hoe menige ſchrikkelyke ſpreuken zijn hier begrepen? wat Chriſtelyke herten zullen hier na niet neerſtelyk luiſteren? Mogen niet alle menſchen merken dat dit den tyt is daar van Chriſtus onſen Heere zegt: dat de vader twiſtig zou zijn tegen zijnen ſoon, en de ſoon tegen zijnen vader: de dogter tegen haar moeder, en des ſoons wyf tegen haar mans moeder: in voegen dat d'een broeder den anderen zal overleveren ter doot, ja de booſe zullen alle kwaat tegen ons ſpreken, om Chriſti naams wille: hier van hebbe ik dikwils de waarheit bevonden, God zy gelooft, die my verſterkt heeft om deſelve geduldelyk te dragen: want ik denke. daar en kan geen kwaat geraatſlaagt worden, of zy hebben het tegen my te werke geſtelt, ja myne naaſte vrienden, gelyk David zegt: nogtans, gelooft zy de Heere myn God, zy en waren niet magtig genoeg om haar zeggen waar te maken, hoewel zy zoeken te beſchuldigen den genen die God uitverkoren heeft: om dat zy zelve het kruice Chriſti niet dragen en wilden nog hem navolgen: maar zy ſpreken kwaat van 't gene daar in zy onwetende zijn: waar over zy rekenſchap zullen geven, voor den genen die komen zal om te oordeelen de levende en de doode.

Maar myn vertrouwen is, dat alle het volk Gods haar na den raat van haren waaragtigen Herder reguleren zullen, dewelke zegt, *Myn ſchapen* Joh. 10. 4. 5. *hoopen myn ſtemme, en een vreemden en zullen zy niet navolgen, maar van hem vlieden, want zy en kennen der vreemde niet*: gevende daar mede te kennen, dat wy geen vreemdelingen geloven zouden, maar houden alle die voor vreemdelingen, die zijn Euangelium zoeken te verwoeſten en t'onderdrukken: daarom moet gy wel op haar letten, haar wel beproevende eer gyſe gelooft, na den raat van *Johannes*: zeggende: *Gelooft niet* 1 Joh. 4. 1. *eenen ygelyken Geeſt: maar beproeft de Geeſten of zy uit God zijn*: gevende daar mede te verſtaan, dat alle die uit God niet en zijn, geen goet zullen ſpreken van iemant dan van haars gelyken. Daarom, lieve Suſter, hebt goeden moet, en gelooft ſe niet, hoe kwalyk dat zy van ons ſpreken: want ik betrouwe op de genade Gods, dat de gantſche werelt haaſt zien en weten zal, dat ik nergens op en agte, nog ook myn bloet niet dierbaar voor my zelven en houde, wanneer 't de Heere gelieven zal myjnen vyanden toe te laten het zelve te ſtorten: maar vaſtelyk geloovende, dat God, die in my dit goet werk begonnen heeft, het zelve ook zal volbrengen: my de genade gevende om zijn lieffelyk jok te dragen, 't welk ik altoos bevonden hebbe, God zy daar over gelooft.

Want doen ik in de gevankeniſſe lag, zomtyts ketenen en boejen dragende, zomtyts op de aarde leggende, zomtyts in den ſtok zittende, zomtyts met ſtroppen gebonden, zo dat myn vlees daar door gezwollen was, en bykans overwonnen door den ſtryt die ik in myn vlees gevoelde: zomtyts gedwongen in boſſchen en velden 't nagts te leggen, dwalende herwaarts en derwaarts, berooft zijnde van alle geſelſchap, om dat zy by my niet en derfden komen uit vreeſe van Tyrannen: zomtyts geſleept voor Regters, Stadhouders, Heeren, Biſſchoppen, en Doctoren, en van haar geheeten Hont, Duivel, Ketter, Hoerjager, Verrader, Dief, Verlyder, met diergelyke veragtelyke namen; ja van mijn eigen bloetvrienden, en die mijn broot aten, verraden: Nogtans alles wat my overgekomen is (God zy gelooft, die my van myn moeders lyf aan daar toe geſchikt hadde om het zelve om zijns naams wille te lyden) is my ligt geweeſt, en ik hebbe my daar over meer verheugt en verblyt, dan over eenigen ſchat die ik oit gehad hebbe; en myne vyanden en hebben in alles niet magtig geweeſt om iet van haar zeggen waar te maken, maar na dien weg, die zy ketterye noemen, diene ik den Heere mijnen God: want over al waar zy my geſleept hebben, heeft de Heere my mont en wysheit gegeven, om haar alzo te antwoorden, dat myne wederpartyders my niet weder-ſtaan en konden, gelooft zy daar over onſe genadigen God.

Daarom, lieve Suſter, gy, en alle onſe Broeders en Suſters in Chriſtus, hebt goeden moet, en zorgt niet, hoe, of wat gy ſpreken zult; want het zal u in die ure gegeven worden. Deſe belofte hebbe ik dikwils waar gevonden, gelyk gy en alle andere uitverkorene kinderen Gods bevinden zult, als de tyt komen zal. En daar ik en veel andere gehoopt hadden, dat deſe vervolginge voor deſen tyt een einde zoude gehad hebben: nu merke ik dat God een verder beproevinge hebben wil, om alle huichelaren uit te roejen, op 1 Cor. 3. 21. dat niemant in zig zelven zoude roemen, maar dat hy hem in God roeme. Daarom, 't zy dat de Prophetien te niet gaan, of de tongen opbouden: nogtans de liefde en vergaat nimmermeer. Want vreeſe brengt moejelykheit, maar een opregte liefde verwerpt alle vreeſe. Deſe liefde, hope ik, dat de Heere zo overvloediglyk in uwe

1557. herte geſtort heeft, dat geen dingen in deſe werelt magtig en zijn om u lieden van God te ſchyden. Want ik ben verzekert, dat nog doot, nog leven, nog Engelen, nog Overheden, nog Magten, nog tegenwoordige, nog toekomende [dingen,] nog hoogte, nog diepte, nog eenige andere creaturen, ons zullen konnen ſchyden van de liefde Gods, welke is in Chriſtus Jeſu onſen Heere: maar hope dat gy door hem, en alle andere gelovige die tot den einde toe volherden, in dat nieuwe Jeruſalem zult ingaan, om met hem in eeuwigheit te leven, aanſchouwende de heerlykheit Gods met de zelve oogen die gy nu hebt, geeft alle lof en eere God den Vader, God den Sone, en God den Hyligen Geeſt, drie perſoonen en een eeuwig God, nu en inder eeuwigheit, Amen. 1557

Rom. 8. 38, 39.

Een met name *Ambroſe* is ter zelver tyt, dat de voornoemde Martelaren gedoot waren, te Maidſtone in de gevankeniſſe geſtorven.

Juffrouw JOYCE LEWES, huisvrouwe van THOMAS LEWES van Manceter in Engelant, aan een ſtaak verbrant: als zy na de Gerigtplaatſe ging, en aan den ſtaak gebonden ſtont, wiert zy van eenige Papiſten, die daar toe opgemaakt waren, beſpot.

O ed'le LEW'ES! ô kloekmoedige Heldin!
Gy hebt de paerel dan van 't Kruisgeloof verkooren,
Voor dert'le pracht en praal, en 't'le woereldmin.
O! welk een lot is u in 't eeuwig ryk beſchooren,
Daar 't al met heerlykheid en ſchoonheid is vervult?
Schoon gy een wreede dood moet lyden zonder ſchuld.

Juffrouw *Joyce Lewes*, een vrouwe van edelen bloede, was zeer delicatelyk opgetrokken in de welluſten van de werelt, hebbende haar vermaak in koſtelyke kleederen, en diergelyken dwaasheden, waar mede het meeſtendeel van de Edelluiden van Engelant doen ter tyt beſmet waren, gelyk zy ook nog doen: is eerſt getrout geweeſt met eenen *Appelby* genaamt, en naderhand met eenen *Thomas Lewes* van Manceter. In 't beginſel van den tyt en regeringe van de Koninginne *Maria*, ging zy ter Kerken, en hoorde Miſſe, gelyk de andere deden: maar doen zy verſtont van het verbranden van dien Godſaligen en zeer geleerden Martelaar *Laurens Sanders*, dewelke te Couventry gedoot was, zo begon zy wat neerſtiger op de zake te letten, en onderzogt zeer ernſtelyk by de gene, die zy wel wiſt dat God vreesden, de oorzake van zijn doot; en doen zy vernam, dat 't was om dat hy wygerde ter Miſſe te gaan, zo begon zy beroert te worden in haar gemoet, en wiert zeer ongeruſt. En om dat haar huis zeer digte by *Mr. Jan Glovers* huis ſtont, (een man van een ſonderling exempel der ongevynsder Godſaligheit, en van vele verdrukkingen, die hy om des Euangeliums wille uitgeſtaan had) zo ging zy menigmaal by hem, verzogt op hem, dat hy haar dog wilde aanwyſen de gebreken die in de Miſſe waren, en andere dingen daar men doen ter tyt zeer op drong, als nootwendig ter ſaligheit. Hy dan bemerkende haar ongeruſt gemoet, en ook de begeerte die zy hadde om de waarheit te weten, onderwees haar zeer neerſtelyk in de wegen des Heeren, bewyſende haar uit Gods hylige woort, dat de Miſſe, met alle andere Papiſtiſche vercierſelen, zeer hatelyk was voor Gods aangezigte: en behalven dit, zo beſtraften hy haar ook, om dat zy zulken behagen hadde in de ydelheden deſer werelt; door welken Godſaligen raat die hy haar gaf, het geviel, dat zy een tegenheit begon te krygen in de werelt, en ook van herten bedroeft wiert over hare ſonden, ontſteken zijnde met de liefde tot God, begeerig om hem te dienen na zijn woort, en ook vaſtelyk voornemende alle zulke dingen te vermyden, die den Heere haren God mishaagden. En overmids zy geleert had, dat

Digitized by Google

1557. dat de Misse kwaat en grouwelyk was, zo begon zy die ook te haten. En doen zy op een tyt door de strengigheit van haar man gedwongen wiert om te Kerke te gaan, zo is 't dat zy op den zelven tyt als het Wywater gesprengt wiert, het zelve den rugge toe keerde, en betoonde dat zy een mishagen hadde in haar godslasterlyke Wywater, dat den bloede Christi zo nadeelig is; waar over zy terstont is beschuldigt geworden by den Bisschop, als een die hare Sacramenten versmaat had. Terstont daar op wiert haar een dagement gesonden ten huise van haren man, om van stonden aan voor de Bisschop te verschynen. De Bode die het dagement bragt, leverde het over aan haren man, dewelke dat aanziende, en gewaar wordende wat het was, wiert met toornigheit ontsteken, en begeerde dat den Bode den daagbrief wederom met zig nemen zou, of anders zoude hy hem dien doen op eten. De Bode wygerde dien wederom te nemen, want hy mynde dat niemant zo stout zou hebben dorven zijn, hem daar over moeyelyk te vallen. Maar ten laatsten zo dwong *Lewes* den voornoemde Bode den daagbrief in der daat op te eten, mids hem een rapier op zijn herte zettende, en doen hy dien gegeten had, zo dede hy hem daar op ook drinken, en zo liet hy hem henen gaan. Maar terstont daarna wiert de voornoemde *Lewes* met zijne huisvrouw belast te verschynen voor den Bisschop, alwaar de voornoemde *Lewes* zig zelven terstont tot gevoeg gaf, en verzogt aan den Bisschop, dat hy hem wilde genadig zijn, zig zelven excuserende ten besten dat hy konde. Waar op de Bisschop te vreden was zijne vernederinge aan te nemen, op konditie dat zijn huisvrouw haar zelven ook alzo onderwerpen zoude. Maar zy antwoorden den Bisschop zeer vrymoediglyk, dat zy met het wygeren van het Wywater, nog tegen God, nog tegen eenige van zijne wetten gesondigt hadde. Over welke woorden de Bisschop zeer heftig gestoort zijnde, en wilde nogtans met haar (om dat zy een Edele Juffrouw was) niet ten hardsten handelen, geiyk hy zyde, maar gaf haar een maant respyt, en haren man wiert borge voor haar, mids dat hy zoude betalen duisent gulden, by aldien hy haar ten einde van de maant daar niet wederom en bragt, en zo liet men se alle byde henen gaan.

Doen zy nu in haar huis gekomen waren, zo begaf haar Juffrouw *Joyce Lewes* tot ernstige gebeden, en aanroepinge van den Naam des Heeren: ging sonder vertrek na den bovengenoemden man Gods, *Mr. Jan Glover*, die haar zeer neerstig onderwees uit Gods Woort, haar vermanende dat zy geenzins zoude te doen hebben met die zake ten aanzien van ydele eere, of om haar zelven eenen naam te verkrygen, haar voor oogen stellende het groot perykel daar zy zig zelven na alle apparentie in steken zoude, indien zy haar anders in Godlyke zaken dragen zoude dan Christus leert.

Doen de maant nu byna ten einde, en de tyt voorhanden was dat zy voor den Bisschop zoude gebragt worden, wert haar man van de voornoemde *Jan Glover* en andere gewaarschout, dat hy haar voor den Bisschop niet brengen zoude, maar eenig ander middel zoeken om haar te salveren, of indien het ten ergsten gaan wilde, te vreden te zijn om zo veel gelts op te brengen, liever dan dat hy zijn eigen huisvrouw in 't vuur zou werpen: Hy antwoorde, dat hy om harent wille gants niet wagen of verliesen wilde: en alzo, even als een moordenaar van zijn eigen wyf, bragt hy haar by den bloetdorstigen Bisschop, daar zy geëxamineert wiert, en wiert nog veel vrymoediger bevonden, dan eer zy met de doot gedrygt was. En om een begin van hare martelery te maken, zy wiert na zulken stinkenden kerker gelyt, dat een zeker maagt, die daar bestelt was om haar gesellschap te houden, in dien kerker beswymde. 1557.

Aldus in de gevankenisse gehouden zijnde, en menigmaal geëxamineert en altyt vrymoedig bevonden zijnde, zo wiert zy ten laatsten voor de vierschare gebragt, en aldaar veroordeelt als een ketterssche, die waardig was verbrant te worden. Als de Bisschop met haar sprak, en vraagde, waarom dat zy niet in de Misse wilde komen, en ontfangen de Sacramenten en andere instellingen van de hylige Kerke? zo antwoorde zy: Om dat ik die dingen in Gods woort niet en vinde, die gy zo dryft, en zo veel daar van hout, als van dingen die gants nootwendig zijn tot des menschen saligheit. Indien dese dingen in 't zelve woort Gods geboden waren, ik wildese van gantscher herten agten, aannemen, en gelooven. De Bisschop antwoorde: Indien gy niet meer en wilt gelooven dan in de Schriftuur is, in zaken van Religie, zo zyt gy in eenen verdoemelyken staat. Over welke woorden zy wonderlyk zeer verbaast was, en door den Geest Gods bewogen zijnde, zijde tot den Bisschop, dat zyne woorden ongodlyk en boos waren.

Na hare verwytinge bleef zy een heel jaar lang in de gevankenisse, aangezien zy bevolen was aan eenen nieuwgekoren Luitenant, die men niet en konde dwingen om haar in zijn tyt te dooden, gelyk hy betuigde: om welker oorzaken wille hy ook na hare doot zeer gekwelt wiert, en was in perykel van zijn leven. Alle den tyt die zy in de gevankenisse lag, was hare gestalte byde in woorden en werken zodanig, dat alle de gene, die eenige vonkkens der Godsaligheit of borgerlyke eerbaarheit had, haren staat zeer grootelyks beklaagden, dat zy ter doot zoude gebragt werden.

Doen nu de tyt begon te genaken, die God tot hare overleveringe bestemt had, en dat het schrift *de comburendo* (gelyk zy het noemen) van Londen gekomen was, zo begeerden zy dat 'er eenige van hare vrienden by haar zouden mogen komen, met dewelke zy (doen zy gekomen waren) beraatslaagde, hoe zy haar zoude moeten dragen, op dat hare doot vast mogt strekken ter eeren Gods, tot troost van zijn volk, en dien volgende ook tot verschrikkinge van Gods vyanden. Wat de doot zelve belangt, zyde zy, daar en passe ik niet veel op: wanneer ik aanschouwe dat vriendelyke gelaat Christi myns waarden Saligmakers, zo en ontzet ik my niet zeer voor die schrikkelyke gedaante des doots. Gedurende welken tyt zy veel troostelyke en stigtelyke propoosten had uit Gods woort, van Gods verkiezinge en verwerpinge.

Des avonts voor den dag dat zy gedoot wiert, kwamender twee Priesters uit 't Klooster van Lichfield, ten huise van den Onder Markgraaf, daar zy lag, en lieten haar door den Markgraaf aanzeggen, dat zy waren gekomen om hare biegte te horen; want zy zouden zeer bedroeft zijn, indien zy sonder de zelve kwame te sterven. Zy liet haar wederom bootschappen, dat zy hare biegte gedaan had aan Christus haren Saligmaker, van wien zy verseker was vergevinge haarder sonden te zullen verkrygen. En wat aanging de oorzake waarom dat zy nu sterven zou, zy en had geen reden om die te biegten: maar veel eer om God in alle ootmoedigheit te danke, dat hy haar waardig gemaakt had om zijns woorts wille den doot te sterven: En nopende die absolutie die zy lieden haar geven konden uit magt van de Paus, die verzaakte zy uit gront hares herten. Doen de Priesters dit hoorden, zydense tot den Markgraaf: Wel, morgen zal hare stoutigheit beproeft en

1557. beſogt worden. Want al heeft zy nu miſſchien eenige vrienden die haar de ooren vol blaſen, zo zullen wy morgen wel zien, wie 'er zo ſtout zal derven weſen, dat hy by haar zal komen; en zo gingen zy wederom henen met toornigheit, en hare biegte en abſolutie was veragt.

Dien gantſchen nagt was zy wonderlyk blymoedig en vrolyk met een zekere deftigheit, in voegen dat zig de Majeſtyt des Geeſt Gods zeer merkelyk in haar vertoonde, welke de vreeſe des doots uit haar herte dreef, den gantſchen tyt doorbrengende met bidden, leſen, en ſpreken met de gene, die met zulken voornemen by haar gekomen waren, om haar met Gods woort te vertrooſten.

Ontrent ten drie uren in de morgenſtont, zo begon zig den Satan (die nimmermeer en ſlaapt, inſonderheit wanneer de doot voor de deure is, tegen haar te verheffen, op haar los ſchietende die vuurige pylen, welke hy tot allen tyde pleeg te ſchieten op de gene die met hem oneens zijn, haar vragende, hoe zy konde zeggen, dat zy verkoren was ten eeuwigen leven, en dat Chriſtus voor haar geſtorven was. Ik ſtaa 't, zyde hy, u toe dat hy geſtorven is: maar hoe kont gy zeggen dat hy voor u geſtorven is? Over welke booſe ingevinge, dewyl zy zeer ontroert was, zo raaden haar de gene, die by haar waren, dat zy zoude volgen 't exempel van *Paulus*, daar hy zegt; *Die my lief gehad heeft, en die zig zelven voor my gegeven heeft.* Als ook, dat hare roepinge tot de kenniſſe van Gods woort een merkelyk teeken was van Gods liefde tot haar; inſonderheit dewyle dat die zelve Hylige Geeſt Gods in haar herte wrogt die liefde en zugt tot God om hem te behagen, en om door hem geregtveerdigt te worden door Chriſtus, &c. Door deſe en diergelyke redenen, en met namen door de trooſtelyke beloften van Chriſtus geput uit de H. Schrift tuur, wiert de Satan op de vlugt gedreven, en zy zeer kragtiglyk getroost in Chriſtus.

Ontrent agt uren kwam de Markgraaf by haar in haren kamer, zeggende deſe woorden: Juffrouw *Lewes*, ik ben hier gekomen, om u te brengen de bootſchap van der Koninginne wille en voornemen, welk is, dat gy niet langer in deſe werelt en zult leven dan een uur; derhalven zo beryt u zelven daar tegen. Over welke woorden, zo rouw en onverwagt uitgeſproken van zulken Officier als hy was, zy al eenigzins verſlagen was. Waarom een van hare vriende en bekende die by haar ſtont deſe woorden tot haar zyde: Juffrouw *Lewes*, gy hebt groote oorzake, om God te danken, dat hy u zo ſpoediglyk uit deſe werelt wil wegnemen, en u weerdig maken om te weſen een getuige zijner waarheit, en om Chriſtus getuigenis te geven dat hy den eenigen Saligmaker is. Na dat deſe woorden aldus geſproken waren, zyde zy: Heer Markgraaf, uwe boodſchap is my zeer wellekom, en ik danke mijnen God dat hy my wil weerdig maken, om mijn leven te avonturen in deſen ſtryt. En zo ging de Heer Markgraaf weder henen: en binnen den tyt van een uur kwam hy wederom, *cum gladiis & fuſtibus*, dat is, *met zweerden en ſtokken*: en doen hy boven op de kamer kwam, zo begeerde een van hare vrienden van hem, dat hy hem wilde vergunnen, dat hy met haar gaan mogte na den ſtaak, en haar vertrooſten en verſterken, 't welk de Markgraaf voor dien tyt toeliet, maar wiert naderhand als zy al geſtorven was, daarom zeer gekwelt.

Nu doen zy door de Stad gelyt wiert, in de tegenwoordigheit van een grote menigte volks, vergeſelſchapt met twee van hare vrienden, met namen Mr. *Micbiel Reniger*, en Mr. *Anguſtyn Bernberts*, zo wiert zy gebragt ter plaatſe, daar zy haar offerhande doen zoude: en overmids dat 't wat verre te gaan was, en dat het gedrang des volks zeer groot was; en dat zy ook de verſche lucht niet gewoon en was, (dewyle dat zy zeer lang in den kerker gelegen had) zo ſont een van hare vrienden ten huiſe van den Markgraaf om wat drinkens: daar na heeft zy tot drie verſchyden ryſen zeer ernſtelyk gebeden, dat God dog wilde te niete doen de Afgodiſche Miſſe, en dat hy dat Koninkryk van het Pausdom wilde verloſſen (ten einde van welke gebeden 't meeſtendeel des volks riep Amen; ja ook de Markgraaf zelve, welke by haar ſtont, en nu gereet was om haar in het vuur te werpen, uit oorzake dat zy de Miſſe niet en wilde voor goet kennen, die riep op dit haar gebed ook met de reſt van 't volk Amen.) Doen zy dus gebeden had, nam zy den beker in hare handen, en zyde: Ik brengt allen dien, die 't Euangelium Jeſu Chriſti opregtelyk liefhebben, en wenſchen na de uitroeyinge van het Pausdom. Doen zy nu gedronken had, zo dronke ook de gene die haren vrienden waren. En na haar dronken ook met haar vele andere menſchen, inſonderheit de vrouwen van die plaatſe: waar over zy namaals openbaarlyk in de Kerke hebben moete boete doen, door de wreetheit der Papiſte. 1557

Doen zy nu met de keten aan den ſtaak vaſt gemaakt was, zo toonde zy zulken blymoedigheit, dat 't alle menſchen begrip te boven ging, zijnde zowel geverwt in haar aangezigt, en zo lydſaam, dat het meeſtedeel van de gene die eerbare herten hadden, daar over jammerden, ja ook met tranen beweenden de tyrannye der Papiſten. Doen het vuur aangeſteken was, zo en worſtelde nog en beweegde zy haar niet, maar hief alleen hare handen op na den hemel, en was zeer haaſt doot: want den Onder-Markgraaf had haar op het verzoek van hare vrienden zulke ſtoffe gegeven, waar door zy zeer ſubielyk verloſt wiert uit deſe ellendige werelt.

Dit en mag hier onder andere dingen meer niet vergeten worden, dat de Papiſten eenige opgemaakt hadden, die deſe vrome en Godſalige Martelareſſe openbaarlyk zouden beſchimpen en beſpotten, byde als zy na de gerigtplaatſe ging, en als zy aan den ſtaak gebonden ſtont. Onder andere was 'er eenen ouden Prieſter, die een tafelboekjen in zijn handen had, in 't welke dat hy opſchreef de namen van die vrouwen, die mede uit haren beker gedronken hadden, beſchreef ook de andere en hare vrienden by haar kleedingen: want hy en kende zo terſtont hare namen niet, maar vernam naderhand na hare namen, en zo wiert terſtont daar aan tegen haar geprocedeert, zo te Couventry, als op andere plaatſen: maar God, wiens voorzienigheit niet en ſlaapt, beſchermde haar voor de handen van die wreede tyrannen.

In de maant van *Juni*, is *Richard Lusb*, om de ware Religie verbrant in de Dioceſe van Bath in Wals Engelant. *Richard Lusb*

Den dertienden *Juli* zijn in Norwich verbrant *Simon Miller* en *Eliſabeth Cooper*. *Simon Miller met een vrouw.*

Den tweeden *Auguſti* zijn te Colcheſter verbrant vyf mans en vyf vrouwen, waar van deſe ſesvoormiddag zijn verbrant, *Wilm Bongeor*, *Wilm Purcas*, *Thomas Benold*, *Agnes Silverſide*, anders genaamt *Smit*, *Helena Ewring*, *Eliſabeth Folkes*. *Willm Bongeor, met negen anders.*

En deſe vier namiddag, *Wilm Munte*, *Jan Ibonſon*, *Alice Mynt*, en *Roſe Allin*, een zeer Godvrugtige en ſtantvaſtige Vrouws perſoon.

Ten zelven dage is een genaamt *Fryer*, en de ſuſter van *Joris Eagles*, te Rocheſter verbrant. *Fryer en een vrouw.*

JORIS EAGLES.

OVermids dat 'er vele zou konnen gevonden worden om te verhalen en te beſchryven, wat de opregte en ware Dienaars Gods, die de zake

1557. *JORIS EAGLES eerſt half verworgt, daar na van de galg nedergelaten zynde, is* 1557.
by gevierendeelt, het hooft wiert op een ſtaak gezet, en de kwartieren wierden in byſondere plaatſen opgehangen.

Die 't kwaadſte Lot verwagt, en dikwils ſtelt voor oogen,
En 's waerelds waan mistrouwt, byzonder in een tyd,
Wanneer de wreedheid door geweld 't Geloôf beſtryd,
Word nooit, hoe 't gaan mag, in zyn reekening bedroogen;
Dus hebt ge u tot de ſmert en felſten dood bereid
ô Kruisheld! door geduld, door liefde en matigheid.

ke der Chriſtelyker Religie gehandhaaft hebben, al hebben geleden en uitgeſtaan, en met wat een groote volſtandigheit: zo hebben wy hier oorzake genomen om te verhalen de Hiſtorie van den vromen en Godſaligen man *Joris Eagles*, op dat men hem wel waardig zou houden onder 't getal aller Martelaren; overmids hy een ongeleert man zijnde in de taalen, nogtans groote daden volbragt heeft, tot vorderinge van de Kerke Gods, gelyk men hier in dit verhaal wel zal konnen verſtaan.

Het belieft God menigmaal ſlegte en veragte lieden te verwekken, om hem daar door te laten dienen, en den menſchen zijne magt en heerlykheit te openbaren: gelyk wy in 't Oude Teſtament van vele leſen, die van klynen ſtaat en konditie zijnde, nogtans tot het Prophetiſche ampt beroepen zijn geweeſt. De Heere, zeg ik, heeft deſen man beroepen, zijnde nogtans een ſlegt menſche, een Kleermaker van zijn handwerk, tot de bedieninge des Predikampts, ja zelve op eenen zeer vreemden en gevaarlyken tyt, en gaf hem de genade, niet alleen om zijn woort zuiverlyk te prediken, maar ook om voor het zelve te ſterven. Alzo dan deſe Kleermaker zijnen geeſt tot hooger dingen was verheffende, als tot het Kleermaken, en alzo hy een ſonderlinge gave had in 't ſpreken, en dat met wynige woorden, begaf hy zig geheel tot het leſen en onderzoeken der H. Schriftuur, en dede Gods Kerke grooten dienſt: en hoewel hy onder de regeeringe des Konings *Eduardus de Sesde*, het talent des Heeren, dat hy ontfangen had, tot nut en ſtigtinge aanlyde, zo dede hy 't zelve noch veel meer doen de verwoeſtinge der Kerke Chriſti geſchiede, ten tyde dat het meeſte deel der Prekanten des hyligen Euangeli herwaarts en derwaarts verſtroit zijnde, geenſins den mont en derfden openen. Alzo nu deſe *Joris* in verſchyden plaatſen rysde, en niet veel in een plaatſe ſtille bleef, vertrooſte en verſterkte hy zeer wonderbaarlyk de miſtrooſtige, den eenen tyt in de Steden, den anderen tyt in 't velt: en alzo hy gewaar wert dat de vyanden der waarheit hem vervolgden, verborg hy zig zo veel hy konde in boſſchen en wilderniſſen: zo dat hy van wegen zijn moeite en arbyt, die hy dede van herwaarts en derwaarts te loopen, genaamt wert de Looper. Hy bevont hem dikwils in deſe benauwtheit, dat hy onder den blauwen hemel moeſte ſlapen, zo dat hy menigmaal den nagt overbragt in gebeden, en ſmeekingen tot God. Hy leefde en onderhielt zig zeer ſoberlyk, zo datmen in den tyt van drie jaren, dat hy vervolgt wert, niet anders aan hem en konde ſpeuren, dat hy eenigen anderen drank genut hadde als water, hoewel hy hem nogtans (door Gods genade) niet te ſwakker en gevoelde, want hy zig daar toe heel gewende, om tot zulks bekwaam te mogen zijn, zo den noot het zelve kwame te vereiſchen: hebbende alzo den tyt van eenige jaren gaande en komende, den Kerken grooten vorderinge gedaan, voornamelyk in 't land van Colcheſter: de Satan middelertyt, die daar is een vyant van Chriſtus geloovige, lyde zijn lagen en practyken te werk, door eenige lieden van de juſtitie, men hielt wagte en verſpieders, op alle plaatſen om hem te vangen, in wat manieren het konde geſchieden. Zy waren daar toe een langen tyt te vergeefs arbydende, om dat alzo wel hy, als eenige

1557. nige andere Chriſten geloovige, altyt op haar hoede waren, haar verbergende in boſſchen, kelders, en ſolders van eenige huſen. Daar na lieten zy een plakkaat uitgaan in den naam van de Koninginne *Maria*, 't welk afgekondigt wert in vier Bisdommen, te Eſſex, Suffolke, te Kantelberg, en te Nordfolcke, inhoudende dat zo wie *Joris Eagles* konde vangen, die zoude hebben drie hondert kroone. Vele beweegt zijnde door deſe aangeboden zomme, poogden door alle middelen dit te wege te brengen, en haar te verryken tot koſte en ſchade van dien armen *Eagles*. Het is ondertuſſchen geſchiet, dat hy op een tyt te Colcheſter zijnde, van een vyant der waarheit gezien en bekent wert, die hem terſtont ging aanklage, aan de gene die hem vyant waren. Deſe *Eagles* twyffelde hier eeniglins aan, en vertrok van daar zo haaſt het hem mogelyk was: nogtans niet ſonder vervolgt te werden, hy hadde zig verborgen in een klyn boſchken, doen men hem zogte, alwaar hy zeer haaſt uit kwam, van vreſe dat men hem daar zoude vinden, zo dat hy zig terſtont daar na in een velt begaf, dat met gerſte beſaait was, 't welk zeer na by 't boſchken ſtont: dat zelve dede hy niet ſonder groote zwarigheit en perykel, om de menigte van 't volk dat herwaarts en derwaarts liep: en alzo de gene die hem vervolgden, hem niet konden vinden, hoe neerſtig en yverig zy hem ook zogten, zo keerden zy alt'ſamen wederom, een ieder naar zijn huis, behalven een alleen, die de ſnootſte en vilynſte onder den gantſchen hoop was. Want hy 't zelve genoegzaam dede blyken, overmids hy met alle neerſtigheit op eenen hoogen boom klom, op dat hy hem te beter mogte gewaar worden, zo hy ergens uit te voorſchyn kwame.

Alzo *Joris* nu niemant meeren hoorde, en meende alle perykel ontkomen te zijn, viel hy op zijn knien, en zijne handen ten hemel opheffende, dankte God van de genade die hy hem had beweſen. En alzo hem deſe doortrapte vyant der waarheit gewaar wert, midden in de ayren, die hem door eenige weer klank zijner ſtemme hoorde, doen hy zijn gebed tot God dede, zo kwam hy terſtont af van den boom daar hy op geklommen was, om hem te verſpieden, en dede 't zelve zo behendelyk, als hy konde, nam hem gevangen en bragt hem te Colcheſter: deſe verſpieder liet zig betalen met twee goude kroonen, hoewel op zijn perſoon, als verhaalt is, een goede zomme gezet was.

Alzo wert *Joris* door dit middel in de gevankenisse tot Colcheſter gezet, tot groot leetweſen en droefheit der Kerke: van daar wert hy gelyt te Chelmesford, alwaar hy zo wredelyk wiert gehandelt, dat men hem ter weke niet meer en gaf dan twee pons broots, en een wynig waters.

Een tyt daar na gebragt zijnde voor de juſtitie, wert hy beſchuldigt van *crimen læſæ Majeſtatis*, overmids hy tegen verbot, vergaderinge gehouden had. Want men had in Engelant een Wet gemaakt, onder ſchyn dat men alle oproer en muitinatie onder 't volk wilde voorkome, indien men meer dan ſes perſonen by een konden vinden in eenige vergaderinge of verborgen plaatſe, dat zy zouden beſchuldigt werden van crimineele zaaken. Alzo nu *Joris* gehoort wert voor het gerigte, verbergde hy zijn zake in zulker voegen, dat hy de omſtaanders met verwonderinge dede raſen, als woedende honden: en dat overmids hy de redenen vertoonde, waarom de Religie in haar geheel behoorde beſchermt en bevryt te werden.

Dit alles niet tegenſtaande, wert hy veroordeelt als een Rebel en wederſpannige, eerſt gehangen te werden, en datmen hem daar na, nog half levendig zijnde, zoude in vier kwartieren van malkanderen ſchyden.

Met zulk een vonniſſe en ſententie werden ook ter doot verweſen eenige dieven en roovers, welke des anderendaags t'ſamen met *Joris* voor de juſtitie gebragt wierden. *Joris* vermaande deſelve, alzo zy na de plaatſe daar zy ſterven moeſten t'ſamen gingen, d'een der zelver beſpotte de vermaninge van deſe hylige man, zeggende: Wy en moeten geenzins twyffelen, of wy zullen regt henen na den Hemel toe varen, gemerkt wy deſen hyligen man tot eenen lydsman hebben, en dat hy ons voorgaat de plaatſe te beryden. *Joris* beſtrafte hem hier over, gelyk ook d'ander misdadige dede, die altyt aanhoorde 't gene *Joris* zijde, dewelke zijn boos leven, dat hy gelyt hadde, verzaakte, en bad God dat hy haar wilde genadig zijn: maar zijn medegeſelle volherde in zyn boosheit. Zy kwamen eindelyk tot de galg, en *Joris* wiert van daar op een ander plaatſe gebragt. Aangaande nu deſe twee dieven, het is geſchiet dat een van haar tweën, namelyk, die *Joris* gehoor gegeven had, op de ladder geklommen is, het volk vermanende, met een leetweſen zijner voriger misdaden, dat een ygelyk zig aan hem zou ſpiegelen, en na dat hy God zijn ziele bevolen hadde, ſtierf hy met een zeer goede bekenteniſſe. 1557 Wonderlijke Hiſtorie van twee dieven.

Daar na wert de andere voortgebragt, die een ſpotter en laſteraar was, en hy wilde, na gebruik, 't volk ook aanſpreken, maar en konde geenzins uitbrengen 't gene hy wilde zeggen: want hoe hy zig meer by het volk zogt te doen verſtaan, en konde hy geen duidelyke woorden voortbrengen. De Regters bevolen hem dat hy het Vader-onſe zou ſpreken, maar hy en konde dat niet doen, en om het zelve te doen, en was daar niet dat hem meer belette als zijn eigen tonge: men begon hem 't een woort voor en 't ander na te ſpreken, om hem te doen verſtaan hoe hy moeſte zeggen, en of men het hem ſchoon voorzyde, zo en konde hy 't evenwel niet na zeggen.

De gene die daar ſtonden, om dit ſchouwſpel aan te zien, wiſten niet wat zy daar van denken of zeggen wilden, zo waren zy daar over ontſet en verwondert: selve de gene die wiſten hoe de zake van den zelven misdader gepaſſeert was, bedenkende dat 't een regtveerdige ſtraffe en wrake Gods was over deſen booswigt.

Ondertuſſchen wert *Joris* ook gerigt, en bleef tot den einde toe vollſtandig, eerſt wert hy half verworgt, en daar na van de galg nedergelaten zijnde, in vier ſtukken gedeelt.

Het hooft wert op een hoogen ſtaak gezet, de vier kwartieren werden tot een ſchrik van alle menſchen opgehangen: en tot Colcheſter, d'ander te Harwich, Chelmesford, en te St. Rouſes.

In dusdaniger voegen ſtierf de Godſalige Martelaar, veragt, beſpot, verſinaat en gelaſtert: maar in zeer grooter weerde en hoog verheven by onſen Heere Jeſus Chriſtus, daar hy nu triumpheert met alle Godſalige Martelaren en getrouwe bloetgetuigen. Deſe executie geſchiede te Colcheſter, in het jaar onſes Heeren en Saligmaker Jeſu Chriſti vyftien hondert tevenenvyftig, in *Auguſtus*.

Den derden der voorzyder maant *Auguſtus*, is te Norwich om 't getuigeniſſe Jeſu Chriſti ten vuure veroordeelt *Richard Crasfield*, van Wymoundham. *Richard Crasfield.*

Den ſevenentwintigſten *Auguſtus* is om het zelve getuigeniſſe der waarheit te Briſtow verbrant *Thomas Benon*. *Thomas Benon.*

Den ſeventienden *September* zijn te Iſlington verbrant *Raſe Allerton*, *Jacob Auſtoo*, *Margareta Auſtoo* zijn huisvrouwe, en *Richard Roth*. *Raſe Allerton en dry andere.*

Ten zelven dage zijn te Colcheſter verbrant *Margareta Thurſton*, en *Agnes Bongeor*. *Margareta Thurſton. Agnes Bongeor.*

Den twintigſten *September* is te Northamton, vollſtandig in 't ware geloove geſtorven door 't vuur *Jan Kardes*. *Jan Kardes.*

JAN

57. *JAN NOYES te Laxfield aan een ſtaak verbrant zynde, wiert 'er een put ge-* 1557.
maakt, waar in zy de aſſche en de kolen begroeven, onder welke zy een voet von-
den met de kouſſe daar aan, die nog onbeſchadigt was gebleven.

De vreeze Gods verwind de vrees voor pyn en dood.
Kloekmoedige NOJES, zulks is aan u gebleeken,
Wanneer het u geluſte in 't nypen van den nood,
De waarheid onverſchrikt tot Jezus eer te ſpreeken.
ô Liefde tot Gods wet! ô edelmoedige aart!
Voor zulke Helden word des Leevenskroon bewaart.

In 't jaar vyftien hondert ſevenenvyftig, in de maant van *September*, heeft ook om de belydenisſe der waarheit te Laxfield geleden *Jan Noyes* een Schoenmaker, in de Provintie van Suffolk, en wiert gevangen genomen op den negentienden *April*. Waar van de Hiſtorie deſe is:

Mr. Thomas Lovell zijnde op dien tyt opperſte Conſtapel van Hoxton Hundred, in de Provintie voornoemt, en eenen *Jan Jacobſz*, en *Willem Stannard*, zijnde Onder-Conſtapels van de voornoemde ſtad Laxfield: en *Wolfert Douſing*, en *Niclaas Stannard* in deſelve Stad, als doen gehouden voor geloovige en Catholyke Chriſtenen, hoewel zy ſonder twyffel zig zelve betoonden te weſen de alderwreetſte tegenſtanders van de ware belyders Chriſti en zijnes Euangeliums, met meer andere, deſen allen was bevolen op een zeker dag te verſchynen voor de Regters, welker namen waren *Mr. Thurſton*, *St. Jan Tyrell*, en *Mr. Kene*, en *St. Jan Silliard* op datmaal opperſte Markgraaf. Dewelke zittende te Hoxton in de voorſchreven Provintie van Suffolk, en aldaar de voorgenoemde Borgers van de voorzyde Regters bevolen zijnde, om in hare Stad zeer neerſtelyk te onderſoeken, of 'er niemant en waar, die nalatig was in het komen tot haren Godsdienſt, en voornamentlyk tot de Miſſe, en indien ja, dat zy zouden vragen na de oorzake, waarom zy 'er niet wilden komen, en dan daar op de zake bekent maken aan de voornoemde Regters, binnen veertien dagen daar aan volgende: Deſe menſchen dan t'huis gekomen zijnde, met een ingenomen haat tegen de waarheit, en zeer begeerig zijnde om geavanceert te mogen worden, die hebben terſtont met malkanderen raat gehouden, hoe zy den voornoemden *Jan Noyes* zouden mogen aangrypen ſonder eenig vorder uitſtel.

Dit dan aldus met malkanderen beſloten hebbende, door den raat en aandryven van *Mr. Thomas Lovell*, *Wolfert Douſing*, en *Niclaas Stannard* voornoemt, zo wiert dadelyk zijn huis aan alle kanten met goede wagt beſet. 't Welke alzo gedaan zijnde, zo vonden zy *Jan Noyes* aan de agter zyde van 't huis, na buiten gaande, en *Niclaas Stannard* riep hem toe, en zyde: Waar gaat gy? Hy antwoorde, by mijne geburen: En *Niclaas Stannard* zyde daar op: U Meeſter heeft u bedrogen, gy moet met ons gaan. Maar *Jan Noyes* zyde: Neen, maar ziet toe, dat u Meeſter u niet en bedriegt. En zo namen zy hem gevangen, en bragten hem 's anderendaags by de Regters. Na zijne verſchyninge voor de Regters, en verſchyden redenen ter wederzyden bygebragt zijnde, zo wierpen hem de Regters en de Markgraaf in de gevankeniſſe, en daar lag hy een ſekeren tyt; en wiert van daar na Norwig gebragt, en kwam alzo voor den Biſſchop, alwaar hem deſe navolgende artykelen wierde voorgehouden.

1. Of hy ook geloofde, dat de Ceremonien die in de Kerke gebruikt wierden, goet en Godlyk waren, om de herten der menſchen tot devotie op te wekken.

2. Of hy ook geloofde, dat de Paus 't Opperhooft van de Kerke hier op aarden is.

3. Of hy ook geloofde, dat 't lighaam onſes Heeren Jeſu Chriſti in 't Sacrament des Altaars, is onder de gedaanten van broot en wyn, na de woorden der conſecratie.

Digitized by Google

1557. Waar op hy antwoorde, dat hy meende dat 't natuurlyke lighaam Chriſti alleen in den Hemel was, en niet in 't Sacrament, &c. Ons en is van zijne ondervraginge en verantwoordinge niet meer ter hand gekomen dan dit wynige. Immers 't is 'er zo mede gegaan, als't blykt uit de uitkomſte, dat hy alzo geantwoort heeft, dat de ſententie des doots van den Biſſchop uitgeſproken wiert, en dat in de tegenwoordigheit van de gene die doen daar ſaten, te weten, *D. Dunning* Kancelier, *W. Woodhouſe*, *Thom. Woodhouſe*, *George Heyden*, *Mr. Spenſer*, *W. Farrar Guderman* te Norwich, ena en meer andere.

Ondertuſſchen kwam zijn ſchoonbroeder by hem, met naamen *Nic. Fiſk* van Dumington, om hem te vertrooſten gedurende dien tyt dat hy in de Guildhall van Norwich gevangen lag, en na vele Chriſtelyke vermaningen vraagde hy hem, of hy den doot niet vreeſde, doen de Biſſchop hem ter doot veroordeelde, en dat uit aanmerkinge van de ſchrikkelykheit der zelver? Waar op de voornoemde *Noyes* antwoorde: Hy dankte God, dat hy den doot op dien tyt niet meer en vreesde, dan hy, of iemant anders die los en vry waren, deſelve vreesden. Doen begeerde *Nic. Fiſk* op hem, dat hy hem dog zoude willen zeggen de oorzake van zijn condemnatie. Op welk verſoek de voornoemde *Jan Noyes* met zijn eygen hand geſchreven heeft deſe navolgende zaken.

Ik zijde, dat ik niet en konde gelooven dat in het Sacrament des Altaars zy het natuurlyke Lighaam Chriſti, dat eigen lighaam dat uit de Maget *Maria* geboren was: maar zijde, dat het Sacrament des lighaams en bloets Chriſti van het Chriſten volk wort genut ter gedagteniſſe van Chriſti doot, als een geeſtelyke ſpyſe, indien het bedient wort na de inſtellinge Chriſti.

Maar zy zijden, dat ik niet en wiſt wat geeſtelyk te zeggen was

De Biſſchop zijde, dat het Sacrament God was, en dat 't als God moeſt aangebeden worden: Zo zijde de Kancelier ook.

Doen antwoorde ik daar op: Myn Heere, ik en kan dat zo niet gelooven.

Daar op zijde de Biſſchop: Waarom? Zegt dan maar, dat gy gelooft. Maar evenwel en konde hy, niet tegenſtaande alle hare looſe ſtreken en bewimpelingen, my daar toe niet krygen, dat ik zoude zeggen, dat ik geloofde dat het lighaam Chriſti in het Sacrament des Altaars natuurlyker wyſe tegenwoordig is.

Nu dan veroordeelt zijnde, zo wiert hy wederom geſonden van Norwig in de gevankeniſſe van Laxfield, en op den eenëntwintigſten *September* des jaars vyftien hondert ſevenën vyftig ontrent ter middernagt wiert hy uit de gevankenis te Laxfield gebragt om gebrant te worden, en wiert des anderdaags 's morgens heel vroeg na den ſtaak gelyt, alwaar zijne komſte waren verwagtende, de voornoemde Regter *Mr. Thurſton*, *Mr. Wallez.* als doen Ondermarkgraaf zijnde, en *Mr. Th. Lovell* zijnde zijn Opperkonſtapel, als boven gezegt is, dewelke hare dienaars belaſten alles gereet te maken, wat tot zulk haar godloos voornemen van noode was. Nu het vuur was meeſt op alle plaatſen in die ſtraat uitgebluſt, behalven dat de voornoemde *Lovell* nog vernam dat 'er ergens uit den top van eenen ſchoorſteen rook uitging, na welk huis den Markgraaf, met *Grannow* zijnen dienaar terſtont henen ging, en brak de deure op, en nam het vuur dat daar was, en bragt het ter plaatſe der executie.

Doen nu *Jan Noyes* kwam ter plaatſe daar hy zoude verbrant worden, zo knielde hy neder en zyde den 51. *Pſalm*, met nog eenige andere gebeden, en zy haar haaſtende, bonden hem aan den ſtaak, en gebonden zijnde, zo zyde *Jan Noyes*: En vreeſt niet de gene, die het lighaam doden, maar vreeſt hem die magtig is byde lighaam en ziele te dooden, en in het eeuwige vuur te werpen. En doen hy zag dat zijn ſuſter om zijnent wille zo zeer ſchryde en kermde, vermaande hy haar om hem niet te ſchryen, maar om hare ſonden. En doen eenen zekeren *Nicolaus Cadman*, een kloek kampioen in zaken van den Paus, eenen mutſaart bragt, en zette dien tegen *Jan Noyes*: zo greep *Jan Noyes* dien mutſaart op, en kuſte hem, zeggende: Geſegent zy dien tyt dat ik oit gebooren was om hier toe te komen. Doen gaf hy zijn Pſalmboek aan den Onder Markgraaf, hem biddende, dat hy hem dog zou willen vriendelyk en genadig betoonen aan zijn huisvrouw en kinderen, en geven haar dat zelve boek: en de Markgraaf beloofde hem dat hy 't doen zou, hoewel hy daarna zijn belofte noit volbragt heeft Doen zyde *Jan Noyes* tot de omſtaanders: Zy zeggen, dat zy God konnen maken van een ſtuk broots, maar en gelooft haar niet: en zyde nog daar by: Goede luiden, weeſt mijn getuige, dat ik geloove zallig te zullen worden door de verdienſten en het lyden Jeſu Chriſti, en alzo wiert het vuur aangeſteken, en brande rondsom hem henen; doen zyde hy: *Heere, weeſt my genadig: Jeſu Chriſti, ontferm u mijner: Davids Sone, weeſt my genadig.* En alzo gaf hy zijn leven over. En doen zijn lighaam verbrant was; zo maakten zy eenen put, om de Kolen en aſſchen daar in te begraven, en vonden onder deſelve een van zijne voeten die nog niet verbrant en was, gants tot den enkel toe, met de kouſſe daar nog aan, en dien begroeven zy ook met de reſte.

1557. Nu terwyl hy verbrant wiert, zo ſtont daar ook eenen zekeren *Jan Jarvis*, eens mans dienaar van deſelve plaatſe, een eenvoudig menſch, dewelke zyde: Goede God, hoe krimpen de zenuwen van zijne armen op! En agter hem ſtont eenen *Grannow*, en *Benet* dienaars van den Markgraaf, en die zyden tegen haren Heere, dat *Jan Jarvis* zou gezegt hebben: Wat ſnoode booswigten zijn dit! En haren Heere beval haar dat zy hem grypen zouden, en zy deden alzo, en knevelden hem, en bragten hem voor de Regters op den zelven dag en de Regters examineerden hem over de voorzyde propooſten; maar hy ontkendeſe, en zyde, dat hy anders niet gezegt had, dan dit: Goede God, hoe krimpen de zenuwen van zijne armen op! maar evenwel de Regters verbonden byde zijn Vader en zijn Meeſter aan de ſchult van vyftig gulden elk, dat zy hem zoude leveren tot allen ſtonden als zy zouden begeeren. En des Woensdaags daar aan wiert hy wederom gebragt voor de Regters. *Mr. Thurſton*, en *Mr. Kene*, daar zy te Freſſingfield by een vergadert waren, daar ordineerden en geboden zy dat *Jan Jarvis* voornoemt, in de boeyen zoude gezet worden, tot op den naaſten Marktdag, en alzo naakt rontom de Markt gegeeſſelt worden. Maar zijn *Mr. Willem Jarvis* verzogt daar na vriendelyk aan den Conſtapel, en verkreeg zo veel, dat zy hem niet in de boeyen en zetten voor Sondaags 's morgens, en doen wiert hy 's agtermiddags rontom de Markt gegeeſſelt met een hondeſwiep met drie koorden, en zo lieten zy hem gaan.

CICELY ORMES.

ONtrent den zelven tyt heeft ook geleden te Norwich een *Cicely Ormes*, huisvrouw van *Edmond Ormes* Wever, woonende in de Parochie van St. *Laurens* te Norwich: was tweendertig jaar oud of wynig meer, wiert gevangen op deſelve tyt doen *Simon Miller* en *Eliſabeth Cooper* gedoot wierden, op een plaatſe genaamt Lollaartsput buiten de Biſſchopspoorte te Norwich, om

17. om dies wille dat zy gezegt had; dat zy die vrome Martelaars wilde beſchyt doen uit den zelve beker, daar zy uit gedronken hadde. Want zo haaſt als zy die woorden geſproke had, zo is zy van eenen *Mr. Corbet van Sprowſon* by Norwich gevangen, en geſonden na den Cancelier. Doen zy voor hem kwam, zo vraagde hy haar, wat zy zyde van het Sacrament van Chriſti lighaam? Zy antwoorde, dat zy geloofde, dat het was het Sacrament van Chriſti lighaam. Ja, zyde de Cancelier, maar wat is dat het welk de Prieſter boven zijn hooft hout? Zy antwoorde, en zyde: 't Is broot, en zo gy 't beter wilt maken, zo maakt gy het erger. Op welke woorden de Kancelier haar weg zont na des Biſſchops gevankeniſſe, aan eenen Stokwaarder *Fellow* genaamt, met vele drygementen en heftige woorden, als een menſche die zeer geſtoort was.

Op den drieëntwintigſten *Juli* wiert zy wederom gedaagt voor den Kancelier, dewelke in 't Regt was gezeten met *Mr. Bridges* en andere. De Kancelier preſenteerde haar, indien zy wilde te Kerke gaan, en ſtilzwygen, men zou haar los laten, en zy mogte gelooven zo als zy wilde. Maar zy zyde hem, dat zy zijne booſe begeerte in dien deele niet toeſtaan wilde, hy mogt met haar doen wat hem beliefde: want indien zy zulks dede, zyde zy, God zou haar gewiſſelyk plagen. Doen zyde de Kancelier tegen haar, dat hy haar meer gunſte beweſen had, dan ooit aan iemant, en dat hy haar niet geern en veroordeelde, aangezien dat zy een onwetende, ongeleerde en dwaſe vrouwe was; maar zy niet paſſende op zijne woorden, zyde hem: Indien hy haar wilde veroordeelen, dat hy niet en zou konnen zo dorſtig zijn na haar ſondig vleeſch, als zy wel (door Gods genade) zou beryt zijn om 't zelve over te geven in zo goeden zake. Doen ſtont hy op, en las de bloedige ſententie des doots tegen haar, en leverde haar alzo over in de wereltlyke magt van de Markgraven der Stad, *Mr. Thomas Sutberton*, en *Mr. Leonard Sutberton* gebroeders, dewelke haar terſtont daarna bragten na de *Guild Hall* te Norwich, alwaar zy bleef tot dat zy ſtierf.

Deſe *Cicely Ormes* was een zeer gemene ſlegte vrouwe, dog yverig in Gods zake, was geboren in Ooſt Deram, en was de dogter van eenen *Thomas Hound*, Snyder. Zy wiert gevangen op den vyfden dag *July*, en wederriep een jaar te voren eer zy gevangen wiert, maar en was noit daar na geruſt in haar gemoet, tot dat zy gants en t'eenemaal alle Papiſterye verlaten hadde. Tuſſchen den tyt dat zy wederriep, en dat zy gevangen wiert, zo had zy een brief geſchreven aan den Kancelier, om hem te laten weten, dat zy uit gront haars herten groot berouw en leetweſen hadde van hare wederroepinge, en dat zy noit zo lang als hy leefde het zelfde wederom beſtaan zou. Maar eer zy nog haren brief overleverde, wiert zy gevangen en in den kerker gelyt, gelyk te voren gezegt is.

Zy wiert gebrant op den drieëntwintigſten *September*, tuſſchen zeven en agt uren des morgens, de voornoemde twee Markgraven daar tegenwoordig zijnde, en ontrent twee hondert menſchen. Doen zy by den ſtaak kwam, zo knielde zy neder, en dede haar gebed tot God, 't welk gedaan zijnde, zo ſtont zy op, en zyde: Myn goede Borgers, ik geloove in God den Vader, God den Soon, en God den H. Geeſt, drie perſonen en een God. Dit en wil ik niet wederroepen, nog en doe het ook niet: maar ik wederroepe, gantſchelyk uit gront myns herten, het doen van den Paus van Romen, en van alle zijne Prieſters, en geſchoren Kruinen: Ik wygere en verzake die gantſchelyk, en wil noit wederom iet door Gods genade daar mede te doen hebben. En mijn goede Burgers: Ik en wil niet dat gy van my zult denken, dat ik geloove, dat ik zal ſalig worden, uit oorzake dat ik my zelven hier ter doot overgeve om Chriſti wille: maar ik geloove, dat ik zal ſalig worden door den doot van Chriſtus lyden: en deſe mijne doot is en zal ook altyt weſen een getuigenis van myn geloove aan u lieden allen die hier tegenwoordig zyt. Vrome Burgers, alle gy die gelooft als ik geloove, bid voor my. Doen kwam zy by den ſtaak, en ſloeg hare hand daar aan, en zijde: Wellekom kruis Chriſti. 't Welk gedaan zijnde, en op hare hand ziende, zagſe datſe zwart was geworden van den ſtaak, zo veegde zy die aan haar hembde af. En na dat zy den ſtaak met haar hand geraakt had, zo trad zy toe, en kuſte dien ook, en zijde wederom: Wellekom gy ſoet kruis Chriſti; en zo gaf zy haar over om daar aan gebonden te worden. Doen nu de Beulen 't vuur om haar ontſteken hadden, zyde zy: *Myn ziel maakt groot den Heere, en myn geeſt verheugt hem in God myn Saligmaker*: En dat zeggende, lyde zy hare handen te ſamen regt tegen haar borſt, en ſloeg hare oogen en hooft opwaarts na den Hemel, en ſtont alzo, hare handen allenskens opheffende, tot dat zig de zenuwen van hare armen afſchyden, en doen vielen zy neder: maar zy gaf God hare ziele zo geruſtelyk, als of zy in een ſlaap geweeſt hadde, of als een die geen pyne en voelt. Zo wonderbaarlyk wrogt de Heere in haar; zijnen naam zy daarom ook in der eeuwigheit gepreſen, Amen.

1557.

JAN ROUG.

IN deſe furieuſe tyden der vervolginge, heeft ook om de waarheit moeten lyden de ſtantvaſtige en getrouwe Martelaar Jeſu Chriſti *Jan Roug*, in Schotlant geboren, dewelke gelyk hy zelve hier na bekent in zijne antwoorde op *Boners* Artykelen) om dat hem ſommige van zijn maagſchap geerne afgehouden hadden van zijn regt van erfteniſſe, 't welk hy had tot zekere landen, doen hy nog maar ſeventien jaren oud was, zo begaf hy zig in ſpyt van zijne vrienden, in de ordre van de zwarte Monniken te Sterling in Schotlant: alwaar hy bleef den tyt van ſeſtien jaren, tot 'er tyt dat de Heere *Hamilton* Graaf van Arren, en Gouverneur van 't Koningryk van Schotlant, hem zeer toegedaan zijnde, op den Aarts Biſſchop van St. Andries verzogt, dat de voornoemde *Jan Roug* zou mogen ontſlagen worden van zijn ordre, om dat hy hem als een wereltlyk Prieſter zoude mogen dienen voor zijn Capellaan: op welk verſoek de Aarts Biſſchop te wege bragt by den Provinciaal van dat huis, als daar toe gemagtig zijnde, dat hy over zijn habyt en ordre zoude willen diſpenſeren.

Dit verſoek aldus van den Graaf verkregen zijnde, zo bleef *Jan Roug* een gants jaar in zijnen dienſt, gedurende welken tyt het God beliefde hem zijne oogen te openen, en hem eenige kenniſſe te geven van zijne waarheit, waar op hy van den voorſchreven Gouverneur wiert geſonden, om openbaarlyk hier en daar te gaan prediken, waar in hy vier jaren kontinueerde, en doen wiert hem na de doot van den Kardinaal van Schotlant opgelegt te St. Andries te blyven, en daar was hem toegezegt een jaarlyks penſioen van twee hondert gulden van de Koning *Henricus de Agtſte* Koning van Engelant. Dog ten laatſten by zijn zelven overwegende zijn eigen perykel, en ook een afgryſen hebbende van de afgoderye en ſuperſtitie van zijn eigen lant, en hoorende van de vryheit des Euangeliums in 't Koninkryk van Engelant, zo beſloot hy by zig zelven niet langer daar te blyven; en daarom, zo haaſt als de diſputatie te Muskelenborg geëindigt was, zo kwam hy eerſt te Charliel, en van daar by den Hertog van Sommerſet, die doen Beſchermheer van Engelant was, en door hem

1557. wiert hem uit de thesorie des Konings toegelegt een pensioen van twee hondert gulden jaarlyks, en wiert als een Predikant gesonden om te bedienen de Kerke van Carliel, Barwik en Nieuwcastel. Van waar (na dat hy volgende Gods wetten, en de ordinantie van dat Koninkryk een lantvrouwe tot zijn wyf genomen had) hy van den Bisschop van Jorke geroepen wiert tot een zekere beneficium of prebende digt by de stad Hull; alwaar hy bleef tot de doot van dien goeden en Gadsaligen Koning *Eduard de Sesde*.

Maar in 't begin van de regeeringe van de Koninginne *Maria*, ziende de veranderinge van de Religie, en de vervolginge die daar op noodzakelyk zou moeten volgen, en gevoelende ook zijn eigen swakheit, zo vloot hy met zijn huisvrouwe na Oostvrieslant, en woonde daar in een plaatse Norden genaamt, zeer neerstig arbydende om zijn broot te winnen, in 't bryen van mutsen, kousen, enz. tot 't einde van de maant *October* vyftien hondert sevenenvyftig, op welke tyt hy Garen en andere dingen, tot onderhoudinge van zijne neeringe dienstelyk, gebrek hebbende, wederom in Engelant over voer, om zig daar van alles te versorgen, en kwam op den tienden *November* te Londen: alwaar hy, hoorende van de hymelyke vergaderingen der gelooviger kinderen Gods, zig zelve daar by voegde, en daar na tot haren Predikant verkoren zijnde, zo bleef hy nog eenige tyt haar trouwelyk leeren en vermanen, en versterkte se om in de waarheit en by het Euangelium Jesu Christi te blyven. Maar ten laatsten (de voorsienigheit Gods zodanig zijnde, die alles ten besten weet te stieren) zo wiert hy met eenen *Cuthert Simson* en andere, door de loose en verradische ingevinge van een vals hypocryt en gevynst broeder, met namen *Rogier Sergeant*, een Snyder, op den twaalf den *December* gevangen genomen, van den Vicekamerling van des Koninginnen huis, aan het Saracenen hooft te Islington; alwaar de vergaderinge op datmaal zou gehouden worden, om haar selven te oeffenen in hare Godsalige en gewoonlyke gebeden, gehoor des Goddelyken woorts, &c. welk haar voornemen zy nogtans daar na in hare examinatie, om de andere te salveren, hebben bedekt en geëxcuseert met een seker spel, dat zy op die plaatse zouden hebben gaan aanschouwen. De Vicekamerling, na dat hy haar gevangen had, bragt *Roug* en *Simson* by den Raat, die haar beschuldigde, dat zy hadden vergadert geweest om 't Avontmaal des Heeren te houden. En daarom na verschyden examinatie en antwoorden, sonden zy *Jan Roug* na Nieuwgat: maar zijne examinatie sonden zy aan den Bisschop van Londen, met eenen brief onderteekent met hare handen, aldus luidende:

Na onse hertelyke recommandatie aan uwe Eerwaardigheit, wy senden u hier in gesloten de examinatie van een zeker Schotsman, *Jan Roug* genaamt, dewelke door 't bevel van der Koninginnen Majesty t dadelyk is gesonden na Nieuwgat, zijnde een van de principaalste van de gene, die op Sondag laatstleden, onder den dekmantel van een spel te gaan zien, aan 't Saracenen hooft te Islington, reetschap hadden gemaakt om 't Avontmaal te houden, en aldaar onder andere te ontfangen zekere oproerige en ketterische menschen. En voor zo veel als het uit *Rougs* examinatie, vervattende de Historie en voortgang van zijn voorgaande leven, wel blykt van wat slag dat hy is: zo heeft de Hoogheit der Koninginne begeert dat wy hem uwe Eerwaardigheit zouden toesenden, ten einde hy voor u uit de gevankenisse geroepen zijnde, zo menigmaal als 't uwe Eerwaardigheit zal goet vinden, gy meugt procederen, byde tot zijn vordere examinatie, en anderzins over hem disponeren, na de Wetten, als de zake zal vereischen. En aldus bidden wy van herten, dat uwe Eerwaardigheit mag welvaren. Van St. *Jacob*, den vyftienden *December* vyftien hondert sevenenvyftig. 1557.

Uwer Eerwaardigheits goede vrienden,

Nicolaas Ebor.	*Antony Montague.*
F. Shrewsburie.	*John Hourne.*
Edward Hastings.	*Henry Jermegam.*

BOner de Bisschop van Londen, meenende nu korte expeditie te maken, die zond binnen drie dagen na het ontfangen van desen brief, op den agtienden *December*, om desen *Rough* tot het gevangenhuis van Nieugat, en liet hem brengen in zyn Palys te Londen, alwaar hy hem twaalf artykelen voorhielt: van dewelke wy hier maar een stelle, de gene, dewelke ygentlyk behooren tot de zaken des geloofs, die doen in verschil waren, en aldermeest voorgeworpen wierden den Martelaren en Hyligen Gods, en zyn in effecte dese:

1. Dat gy, *Jan Rough*, directelyk gesproken hebt tegen de seven Sacramenten, die gemeenlyk en eerbiedigly k gebruikt worden, als dingen die in de Catholyke Kerke in groote weerden gehouden worden: en dat gy ook de substantie van de voorschreven Sacramenten tegengesproken en verworpen hebt, maar insonderhyt het Sacrament des Altaars, bevestigende dat in 't zelve niet waarlyk en dadelyk en is het waaragtige lighaam en bloet Christi: en dat de Biegte aan den Priester, en de absolutie die door hem gegeven wort (als door den Dienaar Christi) tot vergevinge der sonden niet van noden, ja nergens toe dienstig is.

2. Item, gy hebt een mishagen getoont, en ook berispt de Religie, en den Kerkelyken dienst, gelyk die nu in dit Koninkryk gebruikt wort, en hebt toegestaan de Religie en den dienst die in de laatste jaren van den Koning *Eduard de Sesde* gebruikt wiert; en hebt dselve, zo veel als in u geweest is, met woorden, schryven, en werken verbryt, geleert en gepredikt in 't openbaar: en op verschydene plaatsen betuigt, dat de voorschreven Engelschen Godsdienst en leere die daar onder begrepen is, in allen deelen overeen komt met Gods woort en de waarheit, condemnerende ganschelyk den Latynschen Godsdienst, die nu in de regeeringe van de Koninginne gepleegt wort, en ook andere daar toe brengende om na u exempel ook het zelve te doen.

3. Item, gy hebt op verschyden plaatsen in dit Koninkryk gepresen en voor goet gekent het gevoelen en de leere van *Thomas Cranmer*, nu laatst Aarts-Bisschop van Kantelbury, *Nicolaas Ridle*, en *Hugo Latimer*, nopende het Sacrament des Altaars, bevestigende dat 'er na de woorden der consecratie in 't Sacrament, materiaal broot en materialen wyn blyven, sonder eenige transsubstantiatie of veranderinge van de substantie.

4. Item, gy hebt in verschyden plaatsen van dit Koninkryk, zedert de regeeringe van de Koninginne, het H. Avontmaal bedient en ook ontfangen op zulke wyse als men pleegt te doen ten tyden van Koning *Eduard de Sesde*, en gy kent, of immers hebt gehoort van sommige, die als nog by haar hebben boeken van het zelve Avontmaal, en diese in 't hymelyk gebruiken in hare huisen buiten de Kerke, en zijn van gevoelen tegen het Sacrament des Altaars.

5. Item, gy hebt op verschyden plaatsen in dit Koninkryk gesproken tegen den Paus van Romen, en zynen Apostolyken stoel, en hebt de authority t van dien klaarlyk veragt en versmaat, niet toestaande, maar een merkelyk mishagen hebbende in het geloove en de leere van dien, en hebt 'er directelyk tegen gesproken, en hebt door

1557. door u exempel andere onderdanen van dit Koninkryk verlyt, om ook het zelve te ſpreken en te doen. 1557.

6. Item, gy kent, en hebt verkeert met alle, of immers met een groot deel van zulke Engelſche, die om de Religie wille uit dit Koninkryk gevlugt zyn, en zyt met deſelve eens geweeſt in hare opinien, en hebt die geholpen, en zyt geweeſt een overbringer van hare oproerige brieven en boeken in dit Koninkryk.

7. Item, gy hebt gezegt, dat gy te Romen geweeſt zyt, en dat gy daar ontrent dertig dagen of wat langer vertoeft hebt, en dat gy daar wynig of niets goets gezien hebt, maar zeer veel kwaats: Onder andere, dat gy daar zag eenen grooten grouwel, dat is te zeggen, een menſche (of Paus) die over de aarde behoorde te gaan, dat die gedragen wiert op de ſchouderen van vier mannen, even als of hy God en geen menſche geweeſt en ware. Als ook dat een Cardinaal zyn hoere openbaarlyk agter hem had rydende: En ten derden, een Bulle van de Paus, die uitdrukkelyk toeliet de bordeelen te hebben en te hanteeren, en om openbare hoerhuiſen te houden door des Paus approbatie en authorityt.

8. Item, dat gy, zedert uwe laatſte overkomſte in Engelant uit de overzeeſche kwartieren, verſchyden onderdanen van dit Koninkryk zeer ſchadelyk hebt vervloekt en verſterkt, byde jonge luiden, en oude mannen en vrouwen, om te hebbe en te gebruiken het boek des Avontmaals, in het licht gegeven in de tyden van den Koning *Eduard de Sexte*, en hebt dien ook zelve geleſen en verſpryt, en zyt oorzake geweeſt dat andere ook het zelve gedaan hebben, en dat zy nagelaten hebben te komen tot hare Parochie Kerken, om aan te horen den Latynſchen Godsdienſt die nu gepleegt wort.

9. Item, dat gy op den derden Sondag van den Advent, den twaalfden deſer maant *December*, anno vyftien hondert ſevenenvyftig, gevangen waart op 't Saracyns Hooft te Iſlington, in het Graafſchap van Middelſex, en Dioceſe van Londen, door der Koninginne Vicekamerlink, met eenen *Cuthert* een Snyder, en *Hugh* eenen Kouſemaker, en verſchyden andere aldaar verſamelt, onder den dekmantel van een ſpel te gaan horen, aldaar hebt geleſen het boek des Avontmaals, en hebt gebruikt die wyze en aangenomen gewoonte, als ten tyden des Konings *Eduards* in gebruik was.

De Antwoorde van JAN ROUGH, op de voorſchreven Artykelen.

OP den eerſten artykel zyde hy en bekende, dat hy geſproken had tegen het getal van de Sacramenten, ten volle verſekert zynde dat 'er maar twee Sacramenten, te weten, den Doop en 't hylig Avontmaal zyn: en wat de andere vyve belangt, hy ontkende dat 't Sacramenten waren, en had daarom tegen deſelve geſproken. En wat aangaat het Sacrament des Altaars, (het welk hy doen noemde het Avontmaal des Heeren) hy bekende dat hy geſproken en geleert hadde, dat in het zelve Sacrament niet dadelyk en ſubſtantielyk was het waaragtige lighaam en bloet Chriſti, maar dat deſelve ſubſtantie des broots en wyns blyft in 't zelve Sacrament, ſonder eenige verandering der ſubſtantie. Vorder, aangaande de Biegte der ſonden aan den Prieſter, zo antwoorde hy, dat hy 't voor nootwendig hielt, indien de misdaat tegen den Prieſter begaan ware: maar indien de misdaat tegen een ander begaan ware, dan was de Biegte die aan den Prieſter gedaan wort niet van noode; maar daar moeſt alleenlyk verſoeninge geſchieden met die partye diemen misdaan hadde.

2. Op den tweeden antwoorde hy, dat hy doen, gelyk ook te voren, een mishagen had gehad in de maniere van de Latynſchen Godsdienſt die doen gepleegt wiert: en dat hy ook voor goet kende dien Godsdienſt die 'er gebruikt wiert ten tyden van de regeringe des Konings *Eduardi*, om dat de hylige Schriftuur het zelve doet; en daarom ſtont hy haar toe, dat hy leerde en verbryde, den voorſchreven Engelſchen God-dienſt, gelyk hem zulks in den zelven artykel wort te laſte gelegt.

3. Op den derden, hy bekende dat hy had voor goet gekent de leere van de voorſchreven perſonen, als overeenkomende met Gods woort, en dat zy Godſalige geleerde mannen waren, en zodanige dewelke volkomen verſtant en kenniſſe hadden van die dingen, die in den zelven artykel begrepen zyn.

4. Op den vierden antwoorde hy, dat hem het Avontmaal, zo als 't in de tyt van des Konings *Eduardus* regeeringe bedient wiert, wel behaagde; maar zyde dat hy 't zelve in Engelant niet bedient nog ontfangen had zedert der Koninginne regeringe, nog ook niemant en kende die de boeken daar van had. Maar over d'ander zyde kenden hy 'er vele, die de boeken hadden en dat hy daar ook 't Avontmaal op verſchyden plaatſen ontfangen had.

5. Het gene in het vyfden Artykel begrepen was, bekende hy waaragtig te weſen.

6. Op den ſelden, bekende hy dat hy familiaar geweeſt had met verſchyden Engelſche mannen en vrouwen doen hy in Vrieſland was, en dat hy met haar eens van gevoelen was, als met namen *Mr. Scory*, *Th. Young*, *Joris Roo*, en andere, tot het getal van hondert perſone, die derwaarts gevlugt waren om de Religie, gebruikende aldaar de ordre, die in de tyden van den Koning *Eduard* in tryn was, en anderzins ontkende hy het gene voorts in dien Artykel begrepen was.

7. Den inhout van den zevenden artykel, bekende hy ook in alle deelen waaragtig te zyn.

8. Op den agtſten Artykel antwoorde hy en bekende, dat hy zedert zyn laatſte komſte in Engelant ('t welk was ontrent den tienden *November*) op verſchyde plaatſe in de voorſtede van Londen gebeden en geleſen had zodanige gebeden en Godsdienſt, als daar voorgeſchreven wort in 't boek des Avontmaals, en begeert dat ook andere zoude van gelyken doen, byde mannen en vrouwen, welke hy wel kende van aanzigt, maar niet by namen. Hoewel dat hy noit iemant zig had doen ontrekken den Latynſchen Godsdienſt, maar zyde dat het beter was, te bidden in een taal die zy verſtaan konden, dan in een onbekende.

9. Op den negenden bekende hy, dat hy op de voorſchreven tyt en plaatſe tegenwoordig was om een ſpel te zien en te hooren, en dat hy daar gevangen wiert, enz. maar anderſins ontkende hy den inhout van dien Artykel.

Op deſe antwoorden wiert hy weggeſonden, en des anderendaags, zynde den negentienden *December*, wiert hy wederom gebragt voor den voornoemden Biſſchop en andere, de welke doen zy zyne ſtantvaſtigheit vernamen, beſloten hem den volgenden dag te brengen in de Conſiſtorie, om hem aldaar te veroordeelen en als een Ketter te verdoemen: welk haar voorneinen zy ook volbragten. Want op den twintigſten dag des agtermiddags, wiert hy in de tegenwoordigheit van den Biſſchop van Londen, en *Sr. Davids*, met *Feckenam Abbot* van Weſtmunſter, en andere, voortgebragt. Alwaar *Boner* de Biſſchop van Londen, na vele en menige ſchoone aanradingen, hem voorlas de Artykelen en Antwoorden voornoemt, in dewelke zy hem te laſte lyden, dat hy de ordre der Kerke aangenomen hadde, en dat hy dien volgende niet en vermogt te trouwen, en dat hy gewygert hadde voor goet te kennen den Latynſchen

1557. Godsdienſt, die als doen gepleegt wiert in de Kerke. Waar op hy doen antwoorde en zyde, dat hare ordren niet met allen en waren, en dat hy een Prieſter zijnde wettelyk trouwen mogt, en dat zijne kinderen, die hy by zijne huisvrouwe had, wettige kinderen waren. En nopende den Godsdienſt die doen in gebruik was, die verfoeide hy gantſchelyk, zeggende, dat, alwaar't dat hy zo lange zoude leven als Methuſalem, dat hy evenwel noit en wilde te Kerke komen, om te hooren die grouwelyke Miſſe en haren anderen Godsdienſt, zodanig zijnde als hy doen was. Op welke woorden de Biſſchop procedeerde tot de actuële degradatie van den voornoemden *Rougb*, hem beroovende van alle beneficien en voorbaten harer Kerke, en daarna veroordeelde hy hem als een Ketter, gaf zijn lighaam over in de wereltlyke magt, dewelke hem nemende tot haren läſt en zorge, voerde hem na Nieuwgat.

Van deſe *Jan Roug* en mag niet verzwegen worde, dat hy, ten tyden van den Koning *Eduard de Seſde* zijnde in 't Noortkwartier, is geweeſt een middel om *Dr. Watſons* leven te ſalveren, welke ten tyden van de Koninginne *Maria* was Biſſchop van Lincoln, en dat om een predicatie die hy aldaar gedaan had. De voorsz *Watſon* ten tyde van de Koninginne *Maria*, met *Boner* zijnde by de examinatie van den voorſchreven *Jan Roug*, om hem te vergelden die weldaat dat hy hem zijn leven geſalveert had, betuigde aldaar van hem, dat hy, te weten *Jan Rougb*, een zeer ſchadelyk Ketter was, dewelke meer kwaats dede in de Noordtkwartieren, dan hondert andere van zijn gevoelen. Tot den welken *Jan Rougb* wederom zyde: Hoe, mijn Heere, is dit den loon die ik ontfange voor dat ik u 't leven geſalveert hebbe, doen gy niet dan ketterſche leere predikte, in de dagen *Eduardi de Seſde*? Deſe *Mr. Rougb* zyde dat hy dertig jaren geleeft hadde, en dat hy zijne knien noit voor den Baal gebogen en had: en by *Boner* zijnde, zyde hy onder andere propooſten, dat hy tweemaal te Romen geweeſt hadde, en dat hy daar wel duidelyk met zijne oogen gezien hadde, en dat hy daar wel duidelyk met zijne oogen gezien hadde, het gene 't welk hy te voren menigmaal gehoort hadde, namelyk, dat den Paus den regten Antichriſt was: want hy had daar gezien, dat hy op der menſchen ſchouderen gedragen wiert, en dat het vals genoemde Sacrament voor hem gedragen wiert; en datmen hem nogtans meer eere bewees, dan 't gene, 't welk zy voor haren God houden. Doen *Boner* dat hoorde, zo ſtont hy op, en geliet hem als of hy zijne kleederen zoude verſcheurt hebben, en zyde: Hebt gy te Romen geweeſt, en hebt gy aldaar gezien onſen hylige Vader den Paus, en laſtert gy hem op zulken wyſe, en hy vloog toe en greep *Jan Rougb* by zijnen baart, en rukte hem een ſtuk daar van uit zijn aangezigt, en maakte daarna zeer groote haaſt om hem ter doot te helpen. Hy verbrande hem ten half ſeſſen in den morgenſtont, op dat den dag niet lang en zou geſchenen hebben, voor dat hy een boosheit gedaan hadde. Is ook zeer gedenkweerdig van deſen *Jan Roug*, dat hy tegenwoordig zijnde, doen eenen zekeren *Auſtæ* in Smitsvelt verbrant wiert, en dat hy wederom na huis keerende, ontmoete eenen zekeren *Mr. Farrar*, een Koopman van Hallifax, welke hem vraagde, waar hy geweeſt had. Den welken hy antwoorde: Ik hebbe geweeſt, waar ik niet en wilde om een van mijne oogen, of ik had 'er geweeſt. Waar hebt gy dan geweeſt, zyde *Mr. Farrar*? Voorwaar, zyde *Jan Rougb*, ik heb geweeſt daar men den weg leert kennen; en zo zyde hy hem dat hy had geweeſt by de verbrandinge van *Auſtæ*; alwaar hy ook zelve korts daar na is verbrant geworden.

1555

Een brief geſchreven van JAN ROUG, aan eenige van zijne Godſalige vrienden, deſelve verſterkende in de waarheit.

DEn trooſt des Hyligen Geeſtes make u magtig om andere te vertroöſten in deſe gevaarlyke tyden, in dewelke de Satan los gelaten is, ſlegs tot beproevinge der uitverkorene, en dat het onſen God belieft zijne terwe van het kaf te ſchyden. Ik en heb de moeite nog ook den tyt niet om te beſchryven de zware verzoekingen daar ik onder ben. Ik ſpreke tot Gods eere: mijn zorge was om de zinnen mijner zielen geopent te hebben, dat ik mogt vernemen de ſtemme Chriſti, zeggende: Zo wie my verloogenen zal voor de menſchen, dien zal ik ook verloogenen voor mijnen Vader en zijne Engelen. En haar lighamelyk leven te behouden, is het eeuwige leven te verlieſen: En zo wie niet en wil met Chriſtus lyden, die en zal met hem niet heerſchen. Derhalven, zeer wel beminde, ik heb door God het vleeſch overgegeven in den ſtryt met mijnen geeſt, en de geeſt heeft de victorie behouden. Het vleeſch zal nu eer lange aflaten van ſondigen, de geeſt zal in der eeuwigheit heerſchen. Ik heb den doot verkoren, om te beveſtigen de waarheit die ik geleert heb. Wat kan ik meer doen? Bedenkt by u zelven, dat ik 't gedaan heb tot beveſtinge van Gods waarheit. Bid dat ik tot den einde toe volſtandig mag blyven. Het grootſte deel van den ſtryt is voorby, ik danke mijnen God. Ik heb in alle mijnen ſtryden gevoelt de tegenwoordige hulpe en byſtant mijns Gods, waar voor ik hem van herte danke. En ziet niet te rugge, nog en ſchaamt u des Euangeliums Chriſti niet, nog ook der banden, die ik om het zelve geleden heb: gy kont daar uit verzekert weſen, dat het Gods ware woort is. De Hyligen zijn met het zelve merkteeken verſegelt geweeſt: Het en is geen tyt, datmen om het verlies van een menſche, in den ſtryt te rugge zoude keeren. Op met der menſchen herten, werpt te neder de vervallen mueren der ketterye, dat de een het Vaandel neme, en een anderde Trompet: Ik en wil niet zeggen datmen lighamelyke wederſtant zal doen; maar bid, en gy zult hebben de beſcherminge van *Elias*, en het geſelſchap van *Eliſeus*, om voor ute ſtryden. De zake is des Heeren. Nu, mijn Broeders, ik en kan niet meer ſchryven, den tyt en wil het niet toelaten, en mijn herte is met de angſten des doots bevangen, maar ik ben nog van binnen levendig met mijnen God. Bid voor my, en groet malkanderen met eenen hyligen kus. *De vrede Gods blyve by u lieden allen Amen.*

Uit de gevankenis van Nieuwgat, met grooter haaſt, op den dag mijner verwyſinge.

JAN ROUGH.

Een anderen brief van JAN ROUGH geſchreven aan de Gemynte twee dagen eer by leed.

DE Geeſt aller vertroöſtinge zy met u, ſta u by, en make u ſterk, om te loopen tot den ſtryt die u is voorgeſet: waar mede God in alle eeuwen zijne uitverkorene beproeft heeft, en heeftſe in zig zelven weerdig gevonden door de vereeninge met haar Hooft Jeſu Chriſti, in wien, zo wie Godſalig wil leven, die moet nootzakelyk vervolginge lyden. Want het is haar gegeven, niet alleen te gelooven, maar ook te lyden. En de dienſtknegt, of de diſcipel en kan niet grooter weſen dan zijn Heere of Meeſter, maar door den zelven weg, waar langs het hooft is ingegaan, moeten ook de ledematen volgen; daar en is geen leven in de ledematen, die van het lighaam afgeſneden zijn: zo en hebben wy ook geen leven dan in Chriſtus; want door hem leven, ſweven en zijn wy. Mijn lieve ſone, nu uit dit leven ſchydende tot mijnen grooten voordeele, zo verwiſſele ik de ſterffelykheit met de onſterffelyk-

57. lykheit, en de verderffelykheit om de onverderffelykheit aan te doen, om mijn lighaam te maken gelyk het kooren 't welk in de aarde geworpen is, het welke geen goede vrugten kan voortbrengen, 't en zy dat 't eerſt ſterve. Over zulks zo is my de doot een groot gewin, want daar door laat het lighaam af van de ſonde, en keert daar na wederom tot zijnen eerſten oorſpronk; maar daar na zal het wederom verandert worden en zal klaarder gemaakt worden dan de Sonne of de Mane. Wat zal ik ſchryven van deſe tydelyke doot, aangezien dat het by God beſloten is, dat alle menſchen eens moeten ſterven, gelukkig zijn die, die in den Heere ſterven, het welk is te ſterven in 't geloove Chriſti, 't zelve belydende en betuigende voor vele getuigen. Ik danke mijn God, ik heb de zelve dagryſe gepaſſeert door veele verſoekingen, de Duivel is zeer bezig om te verlokken, en de werelt om te verlyden met beloften en ſchoone woorden, welke ik nalate te ſchryven, op dat niemant en denke, dat ik tragte na ydele eere, welke alderverſt van mijn herte is. 't En laatſten, het perykel van zommige valſche Broeders, dewelke voorgenomen hadden voor den Biſſchop van Londen een onwaarheit te bekennen in mijne tegenwoordigheit, heeft God verhindert; want dien God die Balaäm beſtierde, beweegde hare herten alzo, dat, waar zy meenden te ſpreken tot mijner beſchuldinge, daar dede hy haar ſpreken tot mijner verſchooninge. Wat een ryſe ik, door Gods magt, agt dagen voor deſen dag gedaan heb, dat is boven vleeſch en bloet te konnen dragen: maar gelyk *Paulus* zegt, *Ik vermag alle ding door hem, die my magtig maakt, Jeſus Coriſtus*. Broeders, ik heb mijnen loop geëindigt, ik heb eenen goeden kamp gekampt, de kroone der geregtigheit is voor my weg gelegt, en mijnen dag om die te ontfangen en is niet verre. Bid, Broeders, want de vyant beſpringt my nog. Staat volſtandig tot den einde toe, zo zult gy uwe zielen bezitten. Wandelt weerdiglyk die beroepinge, waar toe gy geroepen zyt. Vertroost de Broederen. Groet malkanderen uit mijnen name. En ſchaamt u des Euangeliums des kruices niet, 't welk van my gepredikt is, nog ook mijns lydens: want ik beveſtige dat met mijn bloet. Ik ga voorhenen, ik lyde eerſt 't baſſen van de vleeſchhouwers honden: nogtans en heb ik niet gedaan het gene ik wel behoorde gedaan te hebben: maar ik en twyffel niet, of mijne zwakheit wort volbragt in de kragt Jeſu Chriſti: en uwe wysheit en geleertheit zal aannemen dat klyne talentpont, 't welk ik u lieden medegedeelt heb, als een getrouw Rentmeeſter: en zo 'er iet ongedaan gebleven is, ſchryft dat toe mijne zwakheit en onwetentheit, en bedekt met uwe liefde 't gene in my naakt is, en geweeſt is. God weet dat gy lieden alle zeer hertelyk t'mywaarts genegen zyt; zo berſt ook mijn herte van liefde t'uwaarts. Gy lieden zyt niet ſonder den grooten Herder uwer zielen: dewelke u zo lief heeft, dat zo 'er geen menſchen te vinden waren, (gelyk daar God lof geen gebrek van menſchen en is) zo zou hy zelfs de ſteenen tot uwen dienſt opwekken. Werpt uwe zorge op dien rotzſteen, en den wint der verſoekinge zal u niet te magtig weſen: vaſt en bid, want de dagen zijn boos. Ziet op met de oogen uwer hope, want de verloſſinge is na by: (maar mijne godloosheit heeft verdient dat ik 't niet zien en zal.) En ook het gene 't welk nog agter is van 't bloet onſer Broederen, het welk ook onder het Altaar zal gewyet worden, dat zal roepen om uwe verligtinge. De tyt en wil my nu niet toe laten een langer brief aan u te ſchryven. De Geeſt Gods lyde u in en uit, opſtaande en nederzittende bedekke hy u met de ſchaduwe zijner vleugelen, beſcherme u tegen de tyrannye der goddeloozen, en brenge u gelukkelyk tot de haven der eeuwiger zaligheit, alwaar alle de trane van uwe oogen zullen afgewaſſchen worden, en daar gy altyt zult weſen met het Lam. 1557.

JAN ROUGH.

Hier eyndigen de Engelſche Martelaren van het jaar vyftien honderd zevenenvyftig.

Nu volgen de Martelaren in 't gemeen van 't jaar vyftien honderd agtenvyftig.

Mr. JAN du CHAMP Schoolmeeſter.

MEeſter *Jan du Camp* Schoolmeeſter, geboren van Bavay, woonende tot Antwerpen, heeft aldaar tafel gehouden voor de uitlandiſche Kooplieden. Op een tyt was daar een Engelſchman ter herberge gekomen, welke hem onderweſen heeft van het Batementſpel der Miſſe, en hoe grouwelyk dat daar het Avontmaal des Heeren Jeſu Chriſti vervalſt en geſchent wort. Als *Mr. Jan* dat hoorde, heeft hy wat neerſtiger onderzogt en ondervraagt: en als hy de waarheit verſtont, zo heeft hy zig afgehouden van de Papiſtiſche afgoderye, en zig gevoegt by de Gemynte des Heeren Jeſu Chriſti, die men de Walſche Gemynte noemt binnen Antwerpen, om aldaar de waarheit te hooren. 1558.

Als hy nu wat verſtant begon te krygen, heeft hy terſtont zijn licht wille laten ſchyne, en heeft daar toe gearbyt dat hy ook andere tot Chriſtus en zijne waarheit mogte trekken: zo heeft hy dan een brief geſchreven aan een van zijne Neven, welke een Monnik was; dezen heeft hy de Papiſtiſche grouwelen voorgehouden, en geraden dat hyſe vlieden zoude. Dezen brief is wederom overgezonden aan den Markgrave van Antwerpen, welke hem tot zijnen huize ontboden heeft, en als hy daar kwam, dede hy hem vangen.

Na dat hy nu in de gevankeniſſe menigmaal ondervraagt was van zijn geloove, zo van Monnike en Papen, zo ook van ettelyke Schepenen, zo heeft hy altyt zijn geloove na de Schriftuur beleden.

Als men hem van het Avontmaal des Heeren ondervraagde, en hy beleet dat de gelovige aldaar genieten door den geloove, en niet door den mont of keele, het waarachtige lighaam en bloet Jeſu Chriſti; zo hebben zommige van de Schepenen beleden, dat zy met hem in 't geloove, het Avontmaal aangaande, eens waren, nogtans hebben zy ten laatſten hem ter doot veroordeelt.

De oorzake zijns doots, na dat hy negen maanden gevangen had gelegen, is deſe geweeſt. In de ſtad van 's Hertogenboſch was by nagt een Wederdoper met gewelt uit de gevankeniſſen geholpen, om dat men hem (hoewel hy zijn dwalinge afging) nog wilden ter doot brengen, welke wreetheit menig menſche mishaagde: Dezen roep is in 't Hof van Brabant gekomen, daar doen ter tyt Koning *Philippus* met den Kardinaal *Caraffa* tegenwoordig was. Door deſe roep was de Markgraaf zeer beroert, en heeft den vromen Martelaar ter doot geëiſcht; 't welk hem de Schepenen toegeweſen hebben, God weet met wat ongeruſter kouſcientien. Zo is hy dan den vyfden dag *February* t'zamen met een Wederdooper voortgebragt op de markt voor 't Stadhuis. Dewyle de Wederdooper gewurgt wert, betuigde hy voor de gantſche Gemynte, dat hy niet om eenige dwalinge en wederdoopery en ſtierf; maar alleen om de regte leere der Apoſtelen en Propheten: Doen begon hy den Heere aan te roepe met vuuriger begeerten, en te bidden voor zijne vyanden: en hielt niet op voor dat hy aan den ſtaak verwurgt was, en den Heere zijnen geeſt opgaf. Als de gelovige Broeders, die daar met groote menigte omtrent ſtonden, zijn groote volſtandigheit aanmerkten, zo waren zy daar in zeer vertroost. Men zag

daar

1558. daar zommige haar oogen ten Hemel opſlaan, zommige met overvloeyende tranen den Heere danken, dat hy haar medebroeder geweerdigt hadde tot een getuige zijner waarheit te kieſen. En om dat het vervult zoude werden, dat de Propheet van den kinderen Gods zegt, zo hebbenſe het gebraden lighaam den vogelen tot ſpyſe geſtelt op het galgevelt buiten de Stad. Dit is geſchiet den vyfden *February* in het jaar vyftien hondert agtenvyftig.

JOHANNES MORELLIUS.

IN de vervolginge van Parys is ook deſe jonge en welgeleerde Student *Johannes Morellius* van Auge, in 't Bisdom Liſſieux geboren, des vermaarden Boekdrukkers *Guilielmi Morelly* broeder, gevangen geworden. Hy en was geen twintig jaren oud, en had niettemin zijne vryе konſten wel geleert. Als 'er een tot hem zijde, of hy niet en wiſte, dat 't een groote ketterу was iet tegen de Miſſe te ſpreken? antwoorde *Morellius*: Dit weet ik wel, dat 't een kettery is, wanneer iement tegen Gods woort ſpreekt, maar tegen de Miſſe te ſpreken en heet niet tegen Gods woort ſpreeken: Daarom en is het geen kettery, wanneer iemant tegen de Miſſe ſpreekt. Als de Doctoren van de transſubſtantiatie met hem ſpraken, zy *Morellius*: Indien Chriſtus gewilt hadde dat het broot in zijn lighaam zoude verandert werden, zo en zoude hy niet gezegt hebben, Dat is mijn lighaam, maar, dat werde mijn lighaam, of dat verandert in mijn lighaam. Maar als de goede Heeren hem daar op niet en wiſten te antwoorden, kwamen zy altyt met de Almagtigheit Gods op de baan: even of God zijn Almagtigheit, om eens ygelyks verzieringen en droomen waar te maken, misbruiken wilde. Maar *Morellius* zijde: Men kan uit de almagtigheit Gods) of iets geſchieden kan of niet geſchieden kan niet zekers beſluiten, 't en zy datmen te voren van zijnen wille verzekert zy; want Gods almagtigheit, waarheit, en wille, konnen niet van malkanderen geſchyden werden. Ook heeft *Morellius* uit de gevankeniſſe onder andere deſe woorden tot zijne vrienden geſchreven: Daar zijnder vele, dewelke als zy geexamineert werden, twyffelagtige antwoorden gebruiken, en niet op den inhout der gedaner vragen zien willen. Dit zullen de regte Chriſtenen geenzins doen: want alle beantwoordingen, of anderzins aangenomen manieren van ſpreken, door welke, of door vreeſe, of om andere oorzaken wil de waarheit des Euangeli verborgen en verdonkert, of Gods woort veragt, of de onverſtandige en ongeloovige in hare dwalinge geſterkt, of anderzins geergert werden: zulke woorden, zegge ik, zijn alle van den Duivel, die een vader en ſtigter der huicheleryе en gevynſtheit is. Hy ontdekte de liſtigheit des Duivels met deſe woorden: de Duivel heeft deſe maniere, wanneer hy tot ſondigen wil brengen, zo hout hy ons de goedigheit en barmhertigheit Gods voor oogen, door welke de gedane ſonde ons ligtelyk vergeven konnen worden. Maar wanneer hy ons in de ſonden gebragt heeft, zo laat hy ons daar in leggen, ja hy ſpringt ons zelver op de ſchouderen, en brengt ons zo langs zo meer dieper daar in, op dat wy niet wederom boven komen, maar in deſen ſtank verſtikken, en vergaan mogen. Als dan ſtelt hy ons de oordeelen Gods ſcherpelyk voor, en wil ons wys maken, dat het onmogelyk zy, dat ons God zou genadig zijn, en ons onſe ſonden vergeven. Hy ſchryft ook dat hem de Duivel in gelyke maniere gekwelt heeft, mids dat hy hem deſe perykeleuſe gedagten ingegeven heeft: Meent gy dat God u de ſonden wil vergeven? En weet gy niet dat God zelve gezegt heeft, wanneer iemant willens na de bekenteniſſe der waarheit ſondigt, dat hy anders niet en heeft dan het regtvaardige oordeel Gods te verwagten? En weet gy niet datmen de barmhertigheit Gods niet en behoort te misbruiken? Als *Eſau* en *Saul* geſondigt hadden, hebben zy geroepen, maar zy en zijn niet verhoort geworden. Hy heeft *Petrus* wel genade beweſen, maar meent gy dat gy zo wel met hem ſtaat als *Petrus*? Of meent gy, dat hy u meer en liever vergeve zal, dan *Franciſcus Spira*, welke gelyk gy, God verloogent had? In ſumma (zegt hy) ik heb in deſen ſtryt geleert, wat een ſchrikkelyken zake het is, in de handen Gods te vallen: maar nogtans is God altyt den zijnen genadig, en of zy ſchoon vallen, zo en laat hy dog niet toe, dat zy gants en geheel vergaan. Gelyk hy ook my den grondeloоſen ſchat zijner barmhertigheit weederom heeft laten zien, en my verzekert heeft, dat hy myn ſonden genadiglyk vergeven heeft, welke of zy te voren wel bloetroot waren, zo zijn zy nogtans nu voor hem witter dan ſneu. O zoete en lieflyke ſtemme! O hoe groot is de vreugt mijns herten, nadien ik voele, dat my deſe vrome Vader, omhelſt, hoewel ik een verloren en verdorven ſoon geweeſt ben! Ja nademaal hy my ook te verſtaan geeft, dat hy my voortaan met zijne hand ophouden, lyden en regeeren wil, en dat my deſe aanvegtinge alzo geſchiet zy, op dat ik daar uit leeren zoude, dat 't in mijner magt niet en ſtont in deſen ſtryt de victorie te behouden, maar dat zulks alles van zyne almagtige genade en barmhertigheit herkomt. Hy vermaande ook alle vrome Chriſtenen, dat zy door het gehoor en betragten des Goddelyken woorts, haar in tyds tot zulken ſtryt beryden zouden.

Hy ſchryft ook aldaar, dat een Chriſten niet al te zeer voor de gevankeniſſe behoort te vreeze: want, zegt hy, de gevankeniſſe is anders niet, dan een goede wel geordineerde Schole, in welke de kinderen Gods haar leſſe leeren, en voor haren Vader en Meeſters opzeggen moeten. In de gevankeniſſe leert men, dat God in zyne beloftenиſſen waaragtig is. En of men ſchoon 't beginſel deſes geloofs en betrouwens ook in ander kruis en tegenſpoet hebben en gevoelen kan, nogtans bewyſt hem God dies aangaande in de gevankeniſſe volkomelyk tegen zyne kinderen. In de gevankeniſſe geeft hy haar kragt, om duiſterniſſe, ſtank, banden tormenten en pynigen, en andere diergelyke dingen te overwinnen. Ja, om kortelyk te zeggen, zo zijn de gevankeniſſen anders niet dan Chriſtelyke Vechtſcholen, alwaar men van den alderbeſten meeſter leert afſchutten alle ſlagen en ſteken, die ons onſe eigen vleeſch, de Duivel, en de werelt geven kan. Ja die zelve Meeſter geeft ons het weten, willen, en vermogen, om zulke ſteken en ſlagen te verſetten. Daarom en vreeſe niemant al te ſeer voor de gevankeniſſe, dewyle aldaar de plaatſe is, daar God zijne genadige geſchenken volkomelyk uitdeelt. Groote Heere en Vorſten zullen in de gevankeniſſe vinden den Koning *David*. Eerbare vrouwe de lieve *Judith*, die om des Heeren wille haar leven in perykel ſtelde. Oude lieden zullen aldaar vinden den vromen *Eleazar*. De jonge geſellen, *Sadrach*, *Meſach*, en *Abednego*, en de ſeven ſonen met haar Moeder, daar het boek der *Machabeen* van ſpreekt. Zo zullen ook alle Dienaren Chriſti aldaar vinde *Daniel* en *Johannes* den Dooper, ja ook alle Propheten en Apoſtelen, die om gelyker oorzaken wille gevangen zijn geweeſt. Hier ziet men *Habakuk* den gevangenen Prophete ſpyſe toedragen. Ja men vint hier Jeſus Chriſtus met banden omwonden. Daar beneffens en behoeven wy in de gevankeniſſe niet te ſorgen, dat ons ergens een beelt of Afgod te gemoete gedragen zal werden. Aldaar en is geen luſt

1559

der

58. der oogen, of andere wereltlyke verzoekinge of aanporringe tot ſonde. Daar kan men onverhindert bidden en Pſalmen zingen: alzo dat de gevankeniſſen veel meer voor Kerken, als voor kerkers behooren gehouden te werden, dewyle men (na de ſpreuke van *Hilary*) meer Pſalmen in den kerker, dan in heerlyke Palyſen hoort zingen. In de gevankeniſſe is men in 't geſchap aller Prophete en Apoſtelen, ja Chriſti zelve den Heere aller Heere, en Koning aller Koningen, dewelke alle in gelyker maniere met ons veroordeelt, geſleept, beſpot en gedoot, ja voor een ſtank deſer werelt gehouden zijn geweeſt. Wat willen wy ook ons al te zeer voor deſen ſtryt ontzetten, dewyle wy zo dappere Hooftlieden en Helden voor ons hebben, die onder de vane des kruices Chriſti eerlyk hebben geſtreden? En willen wy om zulke eere en heerlykheit te bekomen, die geen ooge gezien, geen oore gehoort, nog in geen menſchen herte gekomen is, niet een vierendeel van een uur ongemak lyden? Daar wy dog zien, hoe veel dat zommige wel verdragen alleenlyk om een vergankelyke Kroone, en een onbeſtandig goet te verwerven. Ja dat menig menſche, die niet een vierendeel van een uur met Chriſtus en heeft willen lyden, daarna in zijn eigen huis veel grooter ſmerte en herten leet heeft moeten verdragen, of om een kwade konſcientie, of om andere beſwaarniſſen. *De lieve God, die ons tot de bekenteniſſe zijner Hyligen Naams geroepen heeft, verleene ons ook de genade, dat wy weten en betrugten mogen, hoe groot en heerlyk dat de eere is, die by ons aies halven aandoet, en ſterke dus in alles, op dat wy in den tyt des ſtryds ridderlyk kampen, en alle tyt onſe oogen na den Hemel, tot de heerlykheit die ons beryt is, opheffen mogen, Amen.*

Als *Morellius* geëxamineert wert, zyde hy ook tot zijne Regters alzo: Lieve Heeren, hoe vele menſchen hebt gy wel laten dooden om de waarheit te dempen, en hebt dog niets uitgeregt: want in plaatſe van een, den welken gy ombrengt, komen daar wel duiſent wederom voor den dag. Daarom drygde hem de Preſident, dat hy hem de tonge en vingeren wilde laten afnemen: Maar *Morellius* antwoorde: Wanneer gy my ſchoon de tonge, ja de handen en de voeten afhouwt, en my de huit over 't hooft trekt, zo hope ik nogtans met Gods hulpe dat ik de Macchabeen zal navolgen, en even daar komen, daar zy zijn. Ziet, lieve Heeren, een groot tyken, dat onſe leere waaragtig is, dewyle de magt en het gewelt der gantſcher werelt haar nog uitroeijen, nog onderdrukken kan. Als daar bevolen wiert datmen hem in een gat alleen zetten zoude, zyde hy: 't Is onmogelyk, dat gy my op een plaatſe brengen kont, daar ik alleen ben: want ik weet verzeker dat Gods Geeſt my altyt geſelſchap houden, en nimmermeer verlaten zal, gelyk ik tot nog toe met 'er daat bevonden hebbe. Als zy ook met hem diſputerende zyden, dat het ligchaam Chriſti in en onder het broot was, vraagde hy haar, waarom dat zy dan in de Miſſe ſongen: *Surſum cerda, &c.* verheft uwe herten om hooge? Als zy hem vraagden, of hy ook ergens in 't hymelyk predikatie gehoort hadde, behalven de de gene die in 't openbaar geſchiet waren? zyde *Morellius*, Ja: maar ik wil u nog plaatſe nog perſonen aanwyſen, ook niet zeggen wien ik aldaar gezien of gehoort hebbe. Daar op vraagden zy hem, of hy niet gezworen en hadde de waarheit te zeggen? Hier op antwoorde *Morellius*: Het is waar, ik hebbe gezworen: maar daarom en ben ik niet verbonden, dat ik mijne broederen verraden en beklagen zal, want gy daar mede niet gedient en zyt, behalven alleen, dat gy u ook aan haar, gelyk gy nu aan my doet, beſondigen, en haar marteliſeren en pynigen mogt, gelyk gy my nu marteliſeert en pynigt. Hier op vraagden zy hem in goet Italiaanſch: Daar ſtaat dog In 't Euangelium, dat de gene ſalig zijn, die om der geregtigheit wille lijden: waarom wilt gy dan uwe broeders van zulke zaligheit uitſluiten? *Morellius* antwoorde: Ik agte my voor miin perſoon in der waarheit zalig te zijn, om dat ik om Chriſti wille lyde; maar daar uit volgt niet dat ik mijne broeders verraden en aanklagen zal. Ja al waar 't dat gy my alle dage het eene lit na het ander afnaamt, zo en wil ik u dog niet een van mijne broederen naamagtig maken. 1558.

Ook is deſe *Morellius* in de gevankeniſſe zeer kwalyk getracteert geworden, zo datſe hem dikwils in vierentwintig uren niet een dropken wyns of waters gaven; en als men hem immers wat gaf, zo was het vuil en ſtinkende, ja het broot was deſen ketter goet genoeg, dat de honden of muiſen ergens hadden laten liggen. Daarbeneffens vermoede men, dat hy met vergift moeſte vergeven weſen: want de Phariſeen hielden het voor onraatſaam, datmen hem vorder gerigtelyk voorſtellen, of anderzins dooden zoude; want zy vreesden, dat hare dwalinge en boevery zo veel te meer aan den dag komen zoude. Zo is dan *Morellius* in de gevankeniſſe doot gevonden, en (gelyk men zulke lieden gewoon is) begraven geworden. Maar hier mede en zijn de bloethonden nog niet verſadigt geweeſt. Maar daaris van den Koninglyken Procureur Generaal en Byzitters beſloten geworden, datmen het ligchaam van *Morellius* wederom opgraven, en op het galgevelt brengen, en van daar op eenen miſtwagen op de plaatſe by St. Marienkerke voeren, en aldaar tot aſſche verbranden zoude, het welke alzo geſchiet is den zevenentwintigſten *Februari*, in 't jaar vyftien hondert agtenvyftig.

GEORGE TARDIF, Niclaas Guilotet, en Jan Caillou, en Neclaas van Jenvile.

ALs 'er in Vrankryk een groote vervolginge tegen de geloovige was, zo zijn daar onder andere vier perſoonen ter doot veroordeelt geworden, en daar is van het Parlement te Parys bevolen, dat zy op de plaatſen gevoert zouden werden daar henen zy geappelleert hadden. *George Tardif* is te Sens in Borgonjen gedoot, wiens doot veele Chriſtenen in de waarheit des Euangeli geſtigt heeft.

In de zelve Stad, en even ontrent de zelve tyt, heeft *Robert Hemard* Crimineel Luitenant, een groot vyant der warer Kerke, *Niclaas Guilotet* van Neufville geboren, onder Guyo gevangen, ten vuure veroordeelt: dewelke hem zeer ſtantvaſtig beweſen heeft, alzo dat hy van deſes bloetdorſtigen Regters vonnis niet en heeft willen appelleeren. *Niclaas Guilotet.*

Jan Caillou is met vyf of zes andere perſonen gevangen geworden, als zy met malkanderen uit een bos niet wyt van de ſtad Tours weder kwamen, in welke zy hare gebeden tot God gedaan hadden. Als deſe *Jan* op eenen tyt der Overheit voorgeſtelt wert, begeerde hy, datmen hem gunnen wilde, dat hy God te voren aanroepen mogte, eer dat hy antwoorde, op dat hem God wysheit wilde geven om het zelve uit te regten. Dit en heeft men hem niet durven wygeren. Zo heeft hy dan zijn gebed, met bekenteniſſe zijner ſonden en aanroepinge Gods, om de genade zijns Hyligen Geeſt begonnen. Daar na heeft hy voor alle Staten gebeden: voor den Koning en behoudinge zijns Koninkryks, voor alle andere Overheden, en voor den noot aller bedroefder en aangevogten herten, en dit alles met een ſonderlingen yver. Daar na ſprak hy het Apoſtoliſche Symbolum of Credo, als een bekenteniſſe zijns geloofs. Doen is hy wederom opgeſtaan, en heeft antwoort gegeven op de vrage- *Jan Caillou.*

1558. die men hem voorgeſtelt heeft, en dat zo beſchydelyk, dat hy veler menſchen herte daar mede geraakt heeft, alzo dat zy de tranen lieten vallen, en genoegſaam te verſtaan gaven, dat zy hem geerne los hadden willen maken.

Niclaas van Jenvile was van Geneven gekomen, om eenig gelt te vorderen, en wiert van zijn eigen Vader by de Lantvrouwe die 'er plaatſe aangegeven. Hy was nog zeer jong, en een handwerksgeſel, maar in de hylige Schriftuur wel gegront. En na dat hy een langen tyt op der voorzyder Vrouwen Slot gevangen gezeten had, heeft zy hem (als zy haar agter een gordyne verborgen hadde) laten veroordeelen, dat hem de tonge uitgeſneden, en levendig verbrant zou werden, om dat hy den Heere Chriſtus Jeſus bekent hadde.

De Beul, die tegenwoordig was, wilde hem den zelven dag regten, en wierp hem terſtont eenen ſtrik aan den hals, maar hy wierp den zelven tweemaal van hem, en appelleerde van dit vonnis. Maar als hy zag, datmen hem den ſtrik ten derdemaal om den hals wierp, en dat zijne appellatie niet gelden wilde, zo heeft hy den ſtrik aangenomen, en doen riep hy overluit: *Gelooft zy God, want nu ben ik met eene hemelſche ordre verciert.* Doen gingen de Regters te rade, en bevonden, hoewel de Lantvrouw begeerde datmen zijn appellatie niet en zoude aannemen, dat het nogtans dienſtelyker was, dat hy het Parlement toegeſonden worde; maar dit is jammerlykerwyſe geſchiet. Want als hem zijn vader op de karre zag zitten, kwam hy en ſloeg hem nog daar toe: om dieswille ſtrafte hem een Bevelhebber, en gaf hem wederom eenen ſtreek. Maar dit en behaagde den jongen gantſchelyk niet, en hy ſprak: Heere, ik bidde u om Gods wille, en ſlaat mijn Vader niet, want hy heeft magt, om met my na zijnen wille te handelen: ſlaat liever op my, als op mijnen Vader. Daarop antwoorde de Bevelhebber: Gy booswigt, het is my leed, dat ik niet op u heb geſlagen. *Nicolaas* zijde: Dat wilde ik weet, wat mijn Vader gedaan heeft, dat hy 't uit onwetenheit gedaan heeft. En als zy hem na Parys bragten, waar dat hy in een Stad of Dorp kwam, zo lyden zy hem eenen yzeren knevel in den mond. Niet te min gaf hem God genade en ſterkheit, dat hy tamelyk verſtandig ſpreken, en het woort der ſaligheit verkondigen en betuigen konde, dat de oorzake, om welker wille hy zo onmenſchelyk getracteert wert, goet en hylig was. Als zy nu te Parys aangekomen, en een langen tyt in de gevankeniſſe gezeten, en de waarheit des Euangelium met een wonderlyke ſtantvaſtigheit bekent hadde, zo heeft hy vernomen, dat hy ten vuure veroordeelt was. Van dien tyt af en heeft hy niet opgehouden God te pryſen, dat hy hem de eere aangedaan had, dat hyom zijnent wille lijden zoude. En als hy wederom te Jenvile gekomen was, is hy na de moetwilligheit zijner vyanden jammerlyk verbrant en gedoot geworden: allen vromen Chriſtenen tot een exempel der ſtantvaſtigheit.

1558.

JAN BARBEVILLE te Parys verbrant, wiens handen gebonden zynde, onder 't branden los gingen, daar zig de Dienders van de Juſtitie zeer over ontzetteden.

Hoe ſteekt het ſtikken u van uw bekeering af
6 BARBEVILLE! by de nevelen en dampen
Van ſchand'lyke afval die u ziel bynaar in graf
Van eeuwig doodsgevaar en onberſtelb're rampen
Gedompelt had, maar God heeft u in 't kruis verſterkt,
Wiens kragt, tot heil en trooſt, in vroome zielen werkt.

Arbeville was een Metſelaar zijns handwerks, en een oud man. Als deſe van Geneven kwam, en zijn geburen onderwyſen wilde, is hyvan haar ontdekt en aangeklaagt, en alzo gevangen gewor-

1558. worden. In 't beginſel is de arme menſche in het geloove zwak geweeſt, alzo dat hy alle zyne gedane redenen verloogent heeft: ja hy is zo verre gekomen, dat hy God gelaſtert, en nu met den eenen, dan met den anderen getwilt heeft: Want alzo heeft God zyne ontrouwigheit willen tugtigen. Hierenboven lag hy in des Officiaals gevangeniſſe, alwaar de Papen rondom hem waren, en hem gantſchelyk verdorven.

Eindelyk gebeurde het, dat hy beneffens andere gevangenen, hem ook aan den Stokwaarder vergreep, dewelke hem ook daarna wat harder bewaarde, welk middel God gebruikt heeft, om hem wederom te regt te brengen. Want hy is by den voorzyden *Johannes Morellius* gelyt geworden, dewelke hem na zyne maniere uit Gods Woort begon te vermanen, en God gaf, dat zulks niet ſonder vrugt af en liep, alzo dat de arme menſche begon zyn ſonden te bekennen, en dezelve bitterlyk te beweenen. Hy bad den Stokwaarder om vergiffeniſſe, en beloofde, dat hy zig voortaan beter tegen hem dragen, en alle het gene wederroepen wilde, dat hy tegen de eere Gods geſproken hadde. Te voren was hy geheel klynmoedig, en als hy zyne Regters aanzag, begon hy te ſchudden en te beven. Maar nu waren alle dingen met hem verandert, alzo dat hy hem verblyde over de barmhertigheit Gods, die hem geſchiet was, en hadde verlangen na de ure dat hy voor de Regters geſtelt mogte worden, om zyn bekeernige te betuigen, het welke den ſeſtienden of ſeventienden *January* geſchiet is, doen hy voor de geeſtelyke Regters geroepen is geworden.

Want aldaar heeft hy rondelyk bekent, dat men God alleen behoorde aan te bidden, en daarom heeft hy de aanroepinge der Hyligen, en der Jonkvrouwe *Maria* verworpen. Des anderen daags heeft hy even dezelve bekenteniſſe wederom verhaalt. En als hem de Officiaal voorhielt, dat hy daarom gevangen was, om dat hy gezegt hadde, dat de Prieſters in de Kerken waren gelyk als guigelaars, in geel, groen, root, en andere verwen gekleet, antwoorde hy: Ik heb 't gezegt En indien gy voorvaart, zo wil ik u noch wel meer zeggen. Over welke beſtandigheit zy haar alle ontzetteden. Den agtienden *February* is hy voor 't Parlement gebragt, alwaar hem de Officiaal beſchyden hadde, en op den zelven dag is hy in de groote kamer voorgeſtelt. Daar zynde is hem gevraagt, waarom dat hy geappelleert hadde? *Antw* Om der langduriger gevangeniſſe, in welke de Officiaal my gehouden heeft. *Vrage.* Waarom? *Antw.* Om dat ik een van myn gebuuren de Geboden Gods verklaart hadde. *Vr.* In hoe lange en zyt gy niet ter Miſſe geweeſt? *Ant.* Te Paaſchen heb ik ter Miſſe geweeſt: maar God wilde, dat my daar eenen Leſſenaar op het been viel, waar van ik gekwetſt zynde t'huis moeſte gaan: en het is my leet, dat ik daar oit geweeſt ben, om der afgoderyen wille, die daar in bedreven wert. *Vr.* Wat afgoderye? *Antw.* Datmen voor de beelden nedervalt en die aanbid. *Vr.* En zal men dan God door de beelden niet aanbidden? *Antw.* Neen: want daar ſtaat geſchreven, God en woont niet in Tempelen, die met menſchen handen gemaakt zyn. En het is ook *Exod.* 20. uitdrukkelyk verboden. *Vr* Waar hebt gy dat geleert? *Antw.* In de H. Schriftuur. *Vr.* Zy is dog in 't Latyn, verſtaat gy Latyn? *Antw.* Neen. Maar ik hebſe in Francois gezien. *Vr.* Zyt gy dan in de verzamelinge geweeſt, die te Montfaucon en in de huizen gehouden werden? *Ant.* Neen ik: maar ik hadde daar geerne by geweeſt, indien ik daar toe had konnen komen. *Vr.* Zyt gy te Geneve geweeſt? *Antw.* Ja: maar agt dagen. Ik heb aldaar myn handwerk gebruikt, en ik was 't huis gekomen, om myn kint daar henen te brengen. 1558.

En als hy veel meer andere vragen wyſſelyk en Chriſtelyk beantwoort hadde, zo hebben zy hem voorgeworpen, dat hy een ſlegt handwerkman en een arme *beſtia* of beeſt was, en dat hy daarom de H. Schriftuur niet verſtaan konde. Maar hy antwoorde: Of ik dan ſchoon niet dan een Ezel en waar, wat zoude u dat helpen? En hebt gy niet gelezen, dat God den mond der Ezelinne Balaäms geopent heeft, om tegen Balaäm te ſpreken, van den welken zy onbehoorlyker wyze geſlagen wiert, als hy leugen propheteren wilde tegen de kinderen Gods? Is 't dat God nu den mond eener Ezelinne geopent heeft, hoe verwondert gy u dan zo zeer, dat hy my ook tegen uwe leugenen en valſche leere, die gy onder Gods volk uitſtroit, ſprekende maakt? En gelyk Balaäms Ezelinne, overmids den laſt met welke zy van dezen valſchen Propheet gedrukt wert, heeft beginnen te ſpreken; alzo werde ik ook gedwongen om tegen u te ſpreeken, overmids den laſt uwer menſchelyker inzettingen, daar mede gy my en andere menſchen zulken langen tyt belaſt hebt.

Als de Monnik *Benedictus* de Kettermeeſter tot hem kwam, en zyde, dat hy hem trooſten en de waarheit verkondigen wilde, zo antwoorde *Barbeville*: Hoe kont gy my de waarheit zeggen, dewyle gy een kleedinge eenes leugenaars om en aan hebt? Ik en begeere by u de waarheit niet te zoeken. Want hoe kanmen druiven lezen van doornen, ofte vygen van diſtelen? En dit zyde hy om dat *Benedictus* een Monikskap aan hadde: en als hy meer woorden met deſen Monnik gehad, en zyne leugenen ſcherpelyk geſtraft hadde, zo beval hem ten laatſten den Officiaal, dat hy nederknielen, en zyn vonnis aanhooren zoude: zo zyde *Barbeville* tot hem: Zyt gy dan een God, dat men u aanbidden moet? De Officiaal antwoorde, dat hy 't niet hem, maar het Kruycifix dat tegen over hem aangenagelt was, ter eeren doen zoude. Geenzins, zyde *Barbeville*, want in dier maniere zoude ik afgodiſch worden. En alzo heeft hy ſtaande zyn ſententie aangehoort, en God gedankt, om dat hy van de Synagoge der Schriftgeleerden en Pharizeen verſtooten, en een waaragtig litmaat der Kerke Chriſti geworden was.

Na deze ſententie is hy den wereltlyken arm overgelevert, en den derden *Maart* in de gevangeniſſe des Palys gebragt. Den leſten *Maart* is hy van den Regters in de groote Kamer ten vuure veroordeelt. Men heeft noit een menſche gezien, die hem wyniger voor de doot ontzettede, als hy. Den yver over Gods Woort heeft oogenſchynlyk in hem toegenomen, alzo dat hy den mont noit ſtil en hielt. Want als hy by menſchen was, zo onderwees hy die in de waarheit: als hy alleen was, zong hy Pſalmen, en verveugde zig in den Heere. Als hy buiten de Audientie by een ſat, die om dieverye gevangen was, zo heeft hy den zelven alzo vertrooſt en vermaant, dat hy met een ſonderlinge bekeeringe hem tot de doot het voeren: maar de Sergianten en hebben zulks niet konnen lyden, en hebben hem in een kamer alleen geſloten.

Ontrent elf uuren wert hy in de Kapelle gebragt, alwaar hy zyn doot verwagte, en een ſonderlinge ſtantvaſtigheit vertoonde. Eindelyk heeft men hem een knevel in den mont gelegt, en ter doot uitgevoert op de plaatſe voor des Stads Herberge, genoemt Greve. Het oordeel was, dat hy aan een paal gebonden, en gewurgt zou werden; maar het razende volk en wilde niet lyden dat hem zyn pyne verkort zoude werden, en zy wierpen een hoop ryzen op hem, tot

1558. over zyn hooft toe, en verhinderden den Beul, dat hy hem niet worgen konde. Maar hier en tuſſchen en hielt hy niet op den Name des Heeren aan te roepen. Want als 't vuur aanging, gebeurde het wonderlyker wyze, dat de ſtrik, daar mede hem de handen t' zamen gebonden waren, los ging. En hy vouwde byde de handen t' zamen, en hiefze om hoog na den Hemel, om daar mede te bewyzen, van waar hy hulpe en verloſſinge verwagte. Waar over ook de Beulsknegten haar niet wynig ontzet hebben. Maar hy is in het vuur ſonder bewys van eenige ſmerte zagtelyk in den Heere ontſlapen. 1558.

BENEDICT ROMAN Kramer, van de Papen te Dravignan vilyn gekwelt en by den baart getrokken zynde, is daarna grouwelyk gepynigt en verbrant.

Uw diamanten en koraalen door de waan
Des waerelds Meeſteres geacht van dierb're waarde,
Godvruchtige ROMAN, is maar wat blinkende aarde
By Sions heerlykheid die nimmer zal vergaan:
Gy zult eens deelen in die onuitſpreekb're ſchatten,
Onmoog'lyk door 't vernuft, hoe ſcherander te bevatten.

Benedict Roman, een Kramer van Villards d'-Arrennes in Delphinaat geboren die zig met wyf en kinderen na Geneven, om na het Hylige Evangelie te leven, begeven hadde, plagt herwaarts en derwaarts te ryzen, gelyk de Kramers doen moete, die haar daar alzo generen willen: En alzo hy een Juwelier was, toog hy van Geneven na Marſeille om zyn Waar aldaar te verkoopen. En als hy door Dravignan ryſde, liet hy een van zyn hanteeringe, met namen *Lanteaume Blank*, zyne Waar zien. En dewyl zy den koop niet eens konden werden, wiert *Lanteaume* onverduldig, om dat hem deze ſchoone Waar ontgaan zoude. Alzo hy dan wiſte, dat *Roman* te Geneven woonde, verriet hy hem by een Raatsheer des Parlements te Aix, genoemt *de Lauris*, die doenmaals te Dravignan was. Zo riet dan deze *Lanteaume Blank Benedict*, dat hy zyne Waar, den Heere *de Lauris*, toonen zoude, zeggende, dat hy daar meer voor geven zoude, dan een ander. De arme man ging terſtont tot *de Lauris*. Als *de Lauris* de geſteentens gezien en den prys der zelven vernomen hadde, en als *Benedict* wederom weggegaan was, zont *de Lauris* terſtont na de Schout der Stad, en liet hem weten, dat 'er een vertwyffelde Lutheraan voor handen was, den welken hy terſtont arreſteren en vangen moſte.

Doen ging de Schout met zyn Sergianten, die anders niet dan een ryke buit zogten, in de herberge, daar *Roman* gelogeert was: en na dat hy hem van 's Konings wegen gevangen genomen hadde, heeft hy zyn gantſche Kraam geplondert, en de twee daghuurders, die *Roman* om zyn Waar te dragen gehuurt hadde, berooft. Doen riep de goede man overluit: Dit en hebbe ik niemant te danken dan *Lanteaume Blank*, die deze verraderye tegen my geſtigt heeft. Doen heeft de Schout nog andere tot hem genomen, en hebben *Roman* gevraagt van waar hy kwam, hoe dat hy de Paaſſchen gehouden hadde, of hy ook voor Paaſſchen gebiegt had, of hy hem ook des Vrydags, Saturdags, en in de Vaſten, van vleeſch te eten onthielt, hoe langen tyt hy niet in de Miſſe geweeſt hadde? Op welke vragen hy vrymoediglyk en Chriſtelyk geantwoort heeft. Zy geboden hem ook, dat hy 't Pater Noſter, 't Credo, en 't Ave Maria lezen zou. Hy heeft het Pater Noſter en het Credo gewilliglyk gelezen, maar 't Ave Maria en wilde hy niet lezen.

Doen is hy in de gevankeniſſe geworpen, en met yzere ketenen vaſt gebonden geworden: en den Stokmeeſter wert bevolen, dat hy hem alleen houden, en niet een menſche met hem laten ſpreken zoude, of hy zoude in zyn plaatze gezet werden. Doen ontboot de *Lauris Antonius du Reveſt* des Seneſchals Luitenant, dat hy een uitnemenden Lutheraan ontdekt, en in de gevangeniſſe gebragt hadde, en begeerde dat hy met

1558. met hem in de gevankeniſſe wilde gaan, om zyne tytkortinge met den gevangen te nemen.

Maar de Luitenant die alreede wiſt hoe dat de zake toegegaan was, zyde openlyk, dat het hem niet en behaagde, dat hy hem daar toe had laten gebruiken, nademaal hy zelve een van de gene was, die van de zake oordeelen, en ſententie daar over geven zoude: op dat nogtans de Luitenant zyn officie genoeg mogte doen, zo ging hy nog den zelven dag met *Philibert Baronis* zyn Byzitter in de gevankeniſſe, en liet *Benedict Roman* voor hem komen. En de Luitenant heeft hem bykans dezelve vraagſtukken voorgeſtelt, die hem te vooren voorgeſtelt waren, op dewelke hy inſgelyks ſtantvaſtiglyk heeft geantwoort. Na deſe geſchiedeniſſe hebben zommige goethertige Chriſtenen *Roman*, geraden, dat hy bekwame middelen om los te komen zou zoeken, en dat hy den Luitenant te gemoete zou gaan, en zeggen dat hy in't Koninkryk niet gepredikt, nog eenige argerniſſe aangeregt hadde: dat hy zyn bekenteniſſe daarom gedaan hadde, om dat men hem op zynen eed bevolen hadde de waarheit te zeggen, dat hy alleenlyk zyn Koopmanſchap gedaan hadde, het welke ook den Switſers als bontgenooten des Konings, en volgens haren bontgenooten den Geneefſchen vry ſtont; dat hy daarom begeeren zoude, dat hy zynen Regters wederom mogte voorgeſtelt werden, of zo hem zulks afgeſlagen wert, dat hy aan den grooten Raat zoude appelleren. Maar *Roman* en was niet gezint om zig zelven door zulke middelen los te maken, maar hy was beryt om in de bekenteniſſe zyns geloofs te ſterven.

Als nu 't gerugt van de ſtantvaſtigheit deſes *Romans* in de ſtad kwam, kreeg *Barboſi* de Regter der Stad Dravignan, een ongeſchikt menſche, luſt om hem te zien en aan te ſpreken. En hy ging in de gevankeniſſe en ſprak tot *Roman*: Aan wien gelooft gy? gelooven die van Geneven ook aan God, bidden zy ook? *Benedict* wert verſtoort over deſe narriſche en godlooze vragen, en dewyle hy den man niet en kende, maar alleenlyk zag, dat hy een ongeſtelt, dik en ſlompig menſch was, met een groote, platte en breede neuſe: en leelyk van aangezigt, zyde hy tot hem: Wie zyt gy, dat gy zo hylloſlyk durft laſteren? *Barboſi* antwoorde. Ik ben de Stads Regter. *Roman* ſprak: Wie heeft u zo groven ongeſlepen ezel in dit officie geſtelt? meent gy, dat wy geen Chriſtenen en zyn? de Duivelen bekennen God, hoe zoude ik hem dan verloogenen? Meent gy, dat die van Geneven God niet en bekennen? Neen, neen. Wy Gelooven in God, wy bidden en roepen hem aan, en zetten ons vertrouwen en hope op hem. Deze antwoorde verbitterde *Barboſi* nog meer, alzo dat hy niet af en liet *Roman* op het uiterſte te vervolgen. Ondertuſſen maakte de Luitenant, dat zyn proces afgeveerdigt, en de ſententie gegeven wert: Maar *Roman* begeerde, dat men hem gunnen zoude, dat hy zynen God mogte aanbidden: En als hem dat toegeſtaan was, heeft hy met eenen ſonderlingen ernſt en yver gebeden, en dat dies te langer, op dat *Barboſi* zien zoude, dat hy eenen God hadde, den welken hy diende, en in den Name Jeſu Chriſti aanriep. De Luitenant en de Koninglyke Advocaten zyden: Siet, wat een heerlyk gebed is dat? Maar *Barboſi* zyde: Ja, ja, hy zal een Martelaar aller Duivelen in de Helle werden. Deſe *Barboſi* bragt een geroep in de Stad, dat *Roman* ſterven zoude, en dat men 'er meer zou vangen; daarom vreeſden de Chriſtenen, dat *Roman* door groote tormenten eenige in perykel mogte brengen, en lieten derhalven hem daar toe bewegen, dat hy de voorzyde middelen om los te komen zoude gebruiken, dewyle niet tegen God en waren. Doen begeerde *Roman* den Luitenant te ſpreken: dewelke met zynen Notaris kwam. Maar nademaal *Roman* niet geſtudeert en hadde, en hem der geregtszaaken niet en verſtont, zo en heeft hy zyn voornemen nauwelyks konnen voortbrengen. Nogtans zyde hy ten laatſten, dat hy wilde appelleren aan zyne Heeren te Geneven, ofte indien dat appel niet gelden mogte, zo wilde hy aan des Konings grooten Raad appelleren. De Luitenant vraagde hem, wie hem zulks geraden, en alzo te ſpreken geleert hadde? *Roman* antwoorde: God heeft my door zynen Hyligen Geeſt dien raat gegeven en niemant anders. 1558.

Eindelijk is *Roman* veroordeelt geworden, dat hy levendig zoude verbrant werden, en indien hy wilde wederroepen, zo zoude hy eerſt werden gewurgt. En als men hem na Aix voerde door Dravignan, zo zag de Koninglyke Advocaat uit het venſter, en riep hem toe; dat hy hem wel ter doot had helpen veroordeelen, maar hy bad God, dat hy het hem vergeven wilde. *Roman* antwoorde: God zal ons ten laatſten dage alle te zamen oordeelen. Zo haaſt als hy te Aix aangekomen en van 't Parlement verhoort was, heeft men hem een Monnik toegezonde, die drie gantſche uren by hem geweeſt is. En alzo hy aan *Roman* ſtantvaſtigheit bevont, heeft hy 't Parlement aangedient, dat hy een verdoemt Ketter was. Daarom is het voorgaande oordeel op den zelven dag beveſtigt, en *Roman* is den Luitenant, om de executie uit te voeren, wederom overgeſonden. Na zijn wederkomſte geboden de Burgemeeſters, dat de Paſtoren den Geregtsdag in alle Parochikerken op den predikſtoel zouden verkondigen, op dat een iegelijk zulks gewaar werden, en tot het ſchouſpel komen mogte. Zy lieten ook de trompetten blaſen, en uitroepen, dat alle vrome Chriſtenen hout op de Markt toedragen zouden, om een Lutheraen daer mede te verbranden.

Des Saturdaags, welke was den ſeſtienden *Mey*, als de Luitenant niet te huis en was, ging de Subſtituet, de Burgemeeſters en zommige andere, en wilden den armen Patient op de pynbank laten ſpannen. En eerſtelyk toonden zy hem de zeelen, yſers en gewigten die men gewoonlyk is den armen lieden aan de voeten te hangen, om hem daar mede te verſchrikken, en zyden, dat hy nu zijne geloofs-genooten naamagtig maken, en van zijn bekenteniſſe afſtaan moeſte, dewyle hy daar uit verſtaan konde, dat zy regt over hem geoordeelt hadden, nademaal het oordeel van 't Parlement beveſtigt, en zijne leere van zulke treffelyke lieden wederlegt was. Daar op antwoorde hy met een ſtantvaſtig gemoet: Ik en weet van geen geloofsgenoten. Ook en geloove ik anders niet, dan 't gene dat Chriſtus zelfs te doen en te gelooven bevolen, en door zijne Apoſtelen geleert heeft. En hoewel gy zulke leere als ketterſch verdoemt, nogtans zalſe God in het laatſte oordeel voor goet en hylig houden, en de gene dieſe vervolgen, in der euwigheit verdoemen. Als hem gevraagt wert wat hy in de Stad te doen hadde? Zyde hy, dat hy daar gekomen was om zyne Koralen en edele geſteenten te verkoopen. Als hem gevraagt wert, wie dat hem geraden had, dat hy appelleren zoude? Antwoorde hy, dat het hem God door zijnen H. Geeſt geraden hadde. En als hy om dit artykel grouwelyk gepynigt wiert, riep hy ſonder ophouden, *O God, ontfermt u myner, om uwes Soons Jezu Chriſti wille.* Zy wilden hem dwingen, dat hy de Jonkvrouwe *Maria* zou aanroepen, maar het was te vergeefs. Zy hebben hem wederom alzo op de pynbank laten ſpannen, dat zy zelfs meenden dat hy zou geſtorven hebben. Daarom lieten zy de Chirurgyns over hem gaan: en na-

1558. dien zy zagen dat hy 't niet langer herde en kon, haasteden zy met hem na het vuur. En na dat zy hem door de Monnike en Pape genoegsaam laten kwellen hadden, hebben dezelve Priesters den Beul geholpen om hem op het hout te brengen, en met ketenen aan den paal vast te binden. En *Roman* dede zijn gebed tot God. Daar over wierden de Papen rasende, en klommen wederom op het hout, en geboden hem Ave Maria te spreken. Maar als hy zulks wygerde te doen, werde zy grimmig, en sloegen den armen patient, en trokken hem by den baart: maar hy nam zijne toevlugt tot God, en bad hem om lytsaamheit. En als hy noch meer aangevogten was, heeft de Beul het vuur in 't stroo en klyn hout geworpen, 't welk zeer haast was verbrant. En als hy beneden bykans rontom gants verbrant was, zo zag men hem nog zijne lippen roeren, als hy niet meer spreken en konde, en alzo gaf hy God zijnen geest op.

Een zware vervolginge der geloovigen binnen Valedolid in Hispanjen, geschiet in 't jaar vyftien honderd agt en vyftig, alwaar om de belydenisse des hyligen Evangeliums omgebragt zyn deze onderschreven veertien Perzonen.

Doctor Augustinus Casalla, Franciscus de Bevero, Juffrouwe Blancel de Bevero, Juffrouwe Constance de Bevero, Alphonse Peres, een Priester. Christoffel del Campo, Christoffel de Padilla, Antbonius de Huezuelo, Catherina Romain, Franciscus Erren, Catherina Ortegue, Isabelle de Strade, Joanna Velasques, Een Ambagsman.

ALzo daar vele personen van groter en klynder af komste in het Koninkryk van Spanjen een smaak gekregen hadden in de suivere leere des Euangeliums, en dikwils om de predicatie van Gods Woort te hooren, byeen kwame, zo hebben de vyanden der waarheit en onderstaten des Antichrists niet afgelaten dezelve te beschuldigen en te lasteren na hare gewoonte, noemende hen lieden Lutheranen. Terstont hebben de Inquisiteuren gevangen genomen alle de gene, die haar dogten van dit gevoelen te wesen, en hebben haar doen brengen binnen Valedolid, welke een Stad is daar de Koning gemeenlyk zijn Hof houd, alwaar zy voor Ketters verklaart, en haar lieden proces geëindigt zijnde, is 'er een dag gestelt, te weten, den eenentwintigsten *Mey*, om haar lieden vonnisse des doots uit te spreken, en om haar liede te straffen tot een gedenkweerdig exempel voor alle andere, met zeer veel ceremonien en mysterien, of veel meer Signorien en pompeusheden, die dese natie der Spanjaarden gelyk als eigen zijn.

Ten eersten heeft men opgeregt een Schavot op de groote markt van de voorzyde Stad van Valedolid, tusschen de Kerke van St. Franciscus, en de Consistorie ofte geestelyk Regthuis, op welk Schavot men opgeregt heeft een gestoelte van ses trappen hoog, het welke van een iegelyk zeer wel konde gezien worden. Dit gestoelte was gestelt regt tegen over het Stadhuis, beneden heel breet zijnde, zo dat 'er gemakkelyk tien menschen konden opzitten, en boven heel smal, zo dat 'er maar plaatse was voor een mensche alleen te zitten op den hoogsten en alderlaatsten trap. Aan d'een zijde was gemaakt een galdery op de maniere van eenen deurgang, door dewelke men konde komen van het Schavot op 't Stadhuis, sonder eenigzins door het gedrang des volks belet te worden. In dese galerye ofte deurgang is gemaakt, een theatrum of stellinge, van dewelke men vlak konde zien op de grote markt. Op dese stellagie kwamen daar na zitten eerst de Princesse, Suster van den Koning Philippus, en de Jonge Prince, soon van den Koning, met noch andere Princen en groote Heeren: om te zien het oordeel, en te hooren de sententie van dese arme geloovige.

Ontrent een kwartier myls van de voorzyde Stad van Valedolid, zyn opgeregt geworden, veertien houte staken, elk even hoog en wyt van malkander, voor dewelke een doorgaande trap, drie hoog was gemaakt; in voegen dat men van den eenen staak konde gaan aan den anderen, zonder de trappen af te gaan. 'sMorgens vroeg in 't eerste aankomen des daags, als dese executie zou geschieden, is 'er een zeer groot getal van volk gekomen, om aan te horen 't oordeel en sententie van dese ellendige menschen, zo dat niet alleenlyk de vensters en huisen, maar ook alle de straten die rontom de markt zijn, vervult waren van 't volk, dewelke alle gekomen waren om dit droevig schouspel aan te zien. Op dezen dag ontrent tien uren, zag men hier aankomen de Princesse *Johanna*, Zuster van de Koning *Philippus*, de eerste Regente van 't Koninkryk van Spanjen. De Prins *Carolus*, Soon van den Koning, met zijn groot Hofmeester en Schoolmeester, met nog veel meer andere Princen en Heeren, met namen de *Conestable*, den Admiraal van *Castilien*, de Marquisen van *Astorgas*, van *Nia* en van *Sarria*, de Graven van *Miranda*, van *Nieva*, van *Oforno*, van *Ribadeo*, en van *Andrada*: Mijn Heere van *Montesa*, mijn Heer *Don Garcia de Toledo*, met nog een grooten hoop Ridders en Edellieden, hier mede waren ook gaande de Archiers en Hellebaardiers. Gekomen zijnde uit 't Koninklyk Hof op de groote markt, zijn zy al t' zamen gegaan in 't Stadhuis, met vier Herauten, welke voor al uitgingen, dragende de wapenen des Konings, en de Grave van *Buendia*, dewelke droeg het blote swaart. Na dat de voorgenoemde Princen en Heeren gegaan waren in de voorzyde plaatse, en gesseten op de stellinge die aldaar voor haar beryt was, zo zijn terstont uitgekomen van 't Stadhuis de Aarts Bisschop van Sivilien, Overste van de Synagoge, de Inquisiteurs met alle de geestelyke Regters en den Raat der Inquisitie, daarbeneven de Bisschop van Valence, en de heele Regeeringe, Raat en Geestelyk Hof van *Valedolid*: Dese zijn al t' samen gegaan op het ander schavot komende door de voorzyde galderye, met gelyke pompeusheit en magnificentie.

1558. Men lyde met haar, als in een triumphe, dese arme gevangenen om den name Christi, dewelke dertig waren in getale (daar wert ook met haar gedragen de figure of schilderye van een edele vrouwe, die over langen tyt gestorven was) dese menschen droegen al t' samen het *Sambenito*, gelyk de Spanjaarden dat noemen, het welke een kleet is van geel laken voor en agter met roode kruicen, en hadden brandende wassekaarssen in haare handen: de aldermisdadigste, dewelke de sententie des doots moesten ontfangen, hadden op hare hoofden papieren Myters, die men in 't Spaansch *Coracas* noemt, voor dewelke ook gedragen wert een kruicifix, bedekt met een swarte lampert in teeken van droefheit. Na dat den heelen hoop van de Geestelyke Regters en Inquisiteurs t' samen op het schavot vergadert waren, heeft men de gevangenen beginnen in orden te stellen, en doen zitten op 't gestoelte van ses trappen hoog, daar hier voren af gesproken is: een iegelyk is gestelt na zijn verdiensten, en na dat zijne misdaat groot was. Onder anderen. Doctor Augustinus *Casalla*, een man seer wel ervaren in de Goddelyke wetenschappen, en Predikant van Kyser *Karel de Vyfde*, welke den dienst des Goddelyken Woorts bedient had in Hoog en Nederduitschlant, geduurende den tyt van vele jaren: dese dan is gestelt geworden op den hoogsten trap, op een verheven plaatse, en alle de andere na advenant. Als zy in deser voegen elk na zijne verdiensten gestelt waren, is 'er gekomen een Monnik van de Orden van St. Domini-

1558. *Verſcheyden Chriſten gelooviger te Valedolid in Spanjen gevangen zynde, heeft men op de Markt aldaar een Schavot opgeregt, op 't welk een geſtoelte met ſes trappen was gemaakt, daar men de gevangens op dede neder zitten: waar nevens een ſtellagie wiert geſtelt, op 't welk veel aanzienlyke perſonagien haar vertoonden, om de ſententie over deſe ellendige gevangens uit te ſpreeken: onder welke veertien der zelver veroordeelt wierden om verbrant te worden. Alle d'andere zyn ook zeer ſchandaleuſelyk geſententieert.* 1558.

Geweetens dwang vol woede uit d'afgrond opgereezen!
6 Schrik'lyk monſter! 't geen ſtoeds vuur en vloeken braakt,
Schoon gy de Koningen doet ſidderen en vreezen,
Gy kunt een Chriſten, die in Jezus liefde blaakt,
Hoe fel gy 't lichaam plaagt en martelt, nimmer deeren,
Zyn ziel ruſt veilig in de ſterke hand des Heeren.

minicus, genaamt *Melchior Canus*, deſe heeft een ſermoen aldaar gedaan, 't welke ontrent een uur lang duurde.

Als dit ſermoen geëindigt was, is de Procureur Generaal, verandert zijnde van ſtoel, gaan zitten op een ander plaatſe, die aldaar voor hem beryt was. Terſtont daarna is de Aarts Biſſchop van Sivilien van het ſchavot gegaan, daar de misdadigen op ſaten, en gaande door de galderye na de ſtellagie, alwaar de Regente *Johanna*, en *Carolus* de jonge Prince, met de andere Edellieden dit alles aanſagen, heeft van haar lieden begeert eenen ſolemnelen eed, welken zy moeſten doen, hebbende haar vingeren gelegt op een kruis dat geſchildert ſtont in een Misbock: welke eed daar toe ſtrekte, dat hare Majeſtyt zig gunſtig moeſte betoonen aan deſe Inquiſitie, en dat zy dezelve alle faveur en liefde moeſte toedragen: hier mede betuigende haren goeden wille tegen dezelve, en dat zy niet alleen geen beletſel zouden zijn tegen deſe hylige en weerdige Inquiſitie, maar dat zy haar nog meerder magt zou geven, om van nu voorts te vangen en te executeren alle de gene, welke de hylige Roomſche Kerke verlatende, zig zelven voegen by eenige andere Ketters en Lutheranen, ſonder eenig aanzien te hebben van perſonen, van hoe groten afkomſte en geſlagte dat dezelve zouden mogen weſen. Dit was 't gene dat zy moeſten zweeren voor het eerſte. Ten tweeden moeſte hare Majeſtyt beloven, dat zy hare onderdanen zouden bedwingen gehoorſaam te weſen aan de Roomſche Kerke, en dat zy alle de geboden van haren hyligen Vader den Paus in alle waarde en reverentie zouden onderhouden: dat zy ook zouden beloven hare Majeſtyt alle hulpe en byſtant te doen met goet en bloet, tegen alle de gene die van de Lutheraanſche ſecte waren, of dezelve goede jonſte toedroegen. De Princen zwoeren dit ook al t'ſamen na hare orden en beurte. Dit gedaan zijnde, heeft de Aarts Biſſchop haar al t'ſamen de benedictie gegeven, zeggende: Dat uwe Hoogheden lange op de werelt mogen leven. Dit zelve wert ook begeert met luider ſtemme van alle de Heeren die daar tegenwoordig ware.

AUGUSTINUS CASALLA.

NA dat dit alles aldus voleindigt was, heeft men beginnen te leſen de proceſſen en ſententien der gevangenen. De Procureur Fiſcaal riep voor het allereerſten den Doctor *Auguſtyn Caſalla*, Prieſter van Valedolid, en Predikant van Kyſer *Karel de Vyfde*, welke afgekomen zijnde van zijnen ſtoel, is geſtelt in eenen andere neven den voorzyden Procureur Fiſcaal, om zyn ſententie aan te hooren, welke dusdanig was: Na dat myn Heere de Inquiſiteurs verſtaan hadden, dat deſe voorſchreven *Caſalla* was als een zeer bekwame haven voor alle Ketters, en de gene die van de Lutheraanſche ſecten waren, zijnde een Predikant en Leeraar van dezelve ſecte, dat hy daarom de eerſte moeſte weſen die ontwyet, en terſtont daar na tot aſſche toe verbrant

1558. brant zoude worden: en alle zijn goet zouden geconfisqueert worden ten profyte van de Justitie.

FRANCISCUS de BEVERO.

VOor den tweeden heeft hy geroepen *Franciscus de Bevero*, Priester van Valedolid, en broeder van den voorzyden *Augustinus Casalla*, dewelke gelyke sententie ontfangen heeft, te weten, van ontwyet en daar na verbrant te worden. En op dat hy niet en zoude konnen aanwysen de misbruiken van de Roomsche Kerke, en van dese weerdige en hylige Inquisitie, gelyk hy gedaan had binnen en buiten de gevankenisse, met groote stoutigheit en vrymoedigheit berispende hare schandelyke leeringe en bedriegerye, daar zy de arme gemene mensche het net mede over het hooft trekken: en alzo hy van't volk bemint was, en op dat 'er door zijne woorden geen beroerte onder het volk mogte komen, hebben zy hem den mont in zulker voegen toegeschroeft, dat hy niet een woort konde spreke.

BLANCEL de BEVERO.

DE Suster van dese twee bovengenoemde personen, *Juffrou Blancel de Bevero*, is van den Procureur Fiscaal voor de derde afgeroepen, en gelyk zy met haar in de ware Christelyke Religie van gelyke vrymoedigheit en stantvastigheit geweest was, zo heeft zy ook een gelyke sententie des doots met hare broeders ontfangen, beryt wesende om den name Christi haar bloet zeer geerne te laten vergieten.

Voor den vierden wiert geroepen *Jan de Bevere*, broeder van de drie voorschreven, en na dat hy voor een Ketter veroordeelt was, is hy verwesen tot een eeuwige gevankenisse, en dat hy alle zijn leven lang zoude dragen het *Sambenito*, het welk is het kleet van schande en oneere.

CONSTANCE de BEVERO.

JUffrou *Constance de Bevero*, suster van de voornoemde, en weduwe van *Fernandus Ortis*, woonende binnen Valedolid, is mede gelyk hare broeders ter doot veroordeelt geworden, om eerst aan een staak verworgt, en daar na tot assche verbrant te worden. De sesde veroordelinge is gelyk een blixem gedreven tegen de dootsbeenderen van Juffrou *Leonora de Bevero*, moeder van alle de bovengenoemde personen, dewelke over langen tyt gestorven was binnen Valedolid. Dese deugtsame vrouw had in haar leven de Christelyke Religie in groote suiverheit onderhouden, en zy had veel hylige vergaderingen gehad in haar huis, alwaar Gods woort in de suivere waarheit gepredikt wert. Over dese dootsbeenderen, dewelke in een dootkist op't schavot gebragt waren, heeft de Procureur Fiscaal de sententie uitgesproken, te weten, om dese dootsbeenderen, en de figuur of schilderye verbrant en tot assche verandert zouden worde, als overblyffelen van een Ketterssche en Lutheraansche Vrouwe: dat alle hare goederen zoude wesen geconfisqueert ten profyte van de Hooge Overigheit: dat haar huis tot den gront toe zou afgeworpen worden. En om te kennen te geven de oorzake van dese afbrekinge, dat op die zelve plaatse daar dit huis gestaan heeft, eene marmersteen zou opgeregt worden, in welken steen de oorzake, waarom dat dit huis uitgeroeit was, in geschreven zoude werden.

ALPHONSE PERES.

ALphonse Peres, Priester van Valence, is de sevende geweest, welke de sententie ontfangen heeft, om eerst ontwyet, en daar na gelyk een Ketter verbrant te worden, en alle zyne goederen roerlyke en onroerlyke geconfisqueert ten profyte van dese hylige Vaders de Inquisitie, welke niet alleenlyk na het bloet, maar ook het goet der menschen zijn dorstende.

De reste der selver Historie, overgeset uit sommige Hoogduitsche brieven, welke van dese zaken handelende, in Duitslant gesonden zijn geweest. 1558

NA dat dese bovenverhaalde personen hare sententie ontfangen hadden, zo heeft de Bisschop van Valence zijn Bisschoppelyke klederen aangetrokken, en heeft den Doctor *Augustin Casalla* ten eersten met Priesterlyke kleederen gekleet, daar na zijn Broeder *Franciscus de Bevero*, en *Alphonse Peres*: en hy heeft haar elk een Priesterlyke Kelk in de hand gegeven, daar na heeft hy haar op dezelve maniere ontkleet, gelyk hyse van te voren gekleet had. Daar na heeft hy een wel snydende vlym genomen, daar mede hy haar de vingeren geschrapt, en de kruine gevilt heeft, alzo van haar wegnemende alle de Priesterlyke salvinge en smeeringen. Dit gedaan zijnde, heeft hy op hare schouderen gelegt een kleet van geel laken met roode kruicen, en heeft op hare hoofden geset papiere Myters, waar in seer lelyke swarte Duivelen geschildert waren. Als dit geëindigt was, heeft *Augustinus Casalla* beginnen te spreken, biddende de Princen en Heeren die daar tegenwoordig waren, dat zy hem dog wilden gehoor geven; maar hem en is niet toegelaten een woort te spreken, dat tot zijn verantwoordinge zoude mogen dienen, en is seer wreedelyk wederom gedreven na de plaatse daar hy te voren gesseten had. Nogtans, eer zy hem van daar konden krygen, heeft hy seer klaarlyk zijn geloove beleden, om het welke hy seer onmenschelyk als een Ketter getracteert wert, zeggende daar by, dat hy geen Lutheraan of Ketter en was, maar dat zijn geloove gelykformig was met het suivere en waaragtige woort Gods: om het welke hy hem ook zyde beryte wesen met den vuure verbrant te worden, gelyk een waar Christen mensche, en niet gelyk een Ketter. Hy bragt nog voort zeer veel schoone spreuken, terwylen datmen de andere gereet maakte om hare sententie te ontfangen; maar de vyanden der waarheit, niet konnende lyden dat hare schelmeryen en boeveryen den menschen door de waarheit bekent gemaakt werden, maakte zo groten gerugte daar ontrent, datmen niet verstaan konde wat hy zyde.

Voor de agtste wert voorts geroepen *Don Pedro de Sarmiente*, Ridder van de Orden van Alcantaria, woonende binnen Valence, soon van den Marquis de *Possa*: dewelke verklaart zynde een Ketter te wesen, wert veroordeelt dat hy alle zijn leven soude dragen dat schandelyk kleet, het *Sambenito*, en wert verwesen tot een eeuwige gevangenisse, boven dien wert hem voorgelesen het verlies van zijne orden, en ontneminge van alle zijne goederen, welke zouden blyven ten profyte van de Inquisitie: ten anderen wert hem ook verboden, dat hy nimmermeer en zou drage Gout, Silver, Peerlen, of eenige kostelyke gesteenten. Men riep na hem zijn huisvrouw, Juffrouw *Mencia de Figueroa*; welke, na dat zy verklaart was ketterssch te wesen, is veroordeelt tot dezelve straffe gelyk haren man. Voor den tienden wert geroepen *Don Louis de Roxos* soon en erfgenaam van den Marquis de Possa: dewelke, na dat hy verklaart was een Ketters en Lutheraans gevoelen te hebben, door groot voorbidden en tussche by de spreken alleenlyk opgelegt wert dat hy het schandelyk kleet zoude dragen op het Stadhuis, en alle zijne goederen werden geconfisqueert. Men riep daar na Juffrouw *Anna Heniques*, woonende te Thoro, dogter van den Marquis van *Alcanizes*, moeder van den voornoemden Marquis de *Possa*, en huisvrouw van mijn Heere Absonse de Fonseque: welke, na dat zy ook verklaart was van een ketterssch gevoelen te zijn, is verwesen het *Sambenito* of schandkleet te moeten dragen tot op het Stadhuis, en haar goederen zijn geconfisqueert.

CHR.

58. *CHRISTOPHORUS del CAMPO.* 1558.

DAar na wert geroepen *Chriſtopborus del Campo*, een Borger van de Stad Samora: welke, na dat hy verklaart was de Gereformeerde Religie toegedaan te zijn, is veroordeelt om verbrant te worden, en zijne goederen geconfiſqueert ten profyte van de hylige Vaders der Inquiſitie

CHRISTOPHORUS de PADILLA.

Chriſtopborus de Padilla, Borger van Semoia, en heeft hem des H. Euangeliums Chriſti niet geſchaamt, maar heeft de waarheit tot den laatſten toe zeer ſtantvaſtig beleden. Daarom is hy geweeſt den dertiende die de ſententie des doots ontfangen heeft, te weten, om aan een ſtake tot aſſche verbrant te worden.

ANTHONIUS de HUEZUELO.

DE veertiende is geweeſt *Anthonius de Huezuelo*, een geleert man, woonende te *Toro*: deſe, na dat hy verklaart was een Ketter te weſen, en zijne goederen geconfiſqueert waren, is verweſen om buiten Valedolid met de andere verbrant te worden: En hem is een yſer in den mont geſteecken, op dat hy tegen het volk niet ſpreken zou, nog zijn geloove openbaarlyk belyden: met zulk een regt, brengen deſe bloetdorſtige menſchen de Martelaren Chriſti ter doot, om dat zy vreeſen, dat iemant zijn geloove zoude belyden, en aanwyſen de oorzake waarom men haar bloet is vergietende.

CATHERINA ROMAIN.

Catherina Romain, een borgerreſſe van Pedroſa, is de vyftiende geweeſt, welke van den Procureur Fiſcaal uitgeroepen wert: deſe, na dat men haar voorgehouden had, haar boos en ketterſch gevoelen (alzo noemen zy de belydeniſſe des H. Euangeliums) is met d'andere ten vuure veroordeelt, alle hare goederen geconfiſqueert zijnde ten profyte van de Hooge Overigheit.

FRANCISCUS ERREN.

OP deſe zelve maniere is de Licentiaat *Franciſcus Erren*, gebooren van Petqueranda, als een Ketter en vervloekten Lutheraan veroordeelt om levendig verbrant te worden, en alle zijnen goederen zijn geconfiſqueert.

CATHERINA ORTEGUE.

DAar na wert geroepen Juffrouw *Catherina Ortegue*, woonende binnen Valedolid, dogter van den Fiſcaal *Fernando Piazo*, en weduwe van Capityn *Lowys*, deſe is verklaart geworden voor een ketterſche en Lutheraanſche vrouwe, en als meeſterſſe van deſelve ſecte, is zy verweſen om verbrant te worden, en alle hare goederen, volgende de maniere der Inquiſiteurs, zijn geconfiſqueert.

ISABELLA de STRADE en JOHANNA VALESKWES.

MEn riep na haar Juffrouwe *Iſabella de Strade*, en *Johanna Velaeskwes*, byde woonagtig tot Pedroſa, welke alle byde t'ſamen veroordeelt zijn om verbrant te worden, en hare goederen zijn geconfiſqueert.

Een Ambagts-man.

EEn werk man in wit yſer, om dies wille dat hy vergaderingen der geloovigen in zijn huis gehouden, en voor deſelve des nagts gewaakt hadde, heeft hy de zelve ſententie des doots ontfangen.

Daar was onder deſe geloovigen, die ter doot veroordeelt waren, een Jood, dewelke een Portugees was van geboorte, genaamt *Gouſſale de Vaas* van Libone, den welken eerſt Joods geboren zijnde, daar na gedoopt, en daar na wederom gekeert tot zijn Joodſchap, is mede by dit getal der geloovigen gevoegt geworden, om de Martelaren dies te grooter ſchand aan te doen, en alle de gene welke de ware leere des H. Euangeliums belyden: en het en is hier niet anders toegegaan met deſe geloovige Martelaren, als met haren Heere en Meeſter Jeſu Chriſti, dewelke onnooſel zijnde tuſſchen twee moordenaars geſtorven is. Deſe Jood heeft dan ook gelyk de andere Chriſtenen de ſententie des doots ontfangen, om buiten de ſtad verbrant te worden, en alle zijne goederen zijn ook gelyk als d'andere geconfiſqueert ten profyte der Inkwiſiteurs.

Daar na is geroepen geworden Juffrouw *Jabanna de Sylve*, huisvrouw van *Jan de Bevero*, broeder van *Auguſtyn Coſalla*, dewelke verklaart is een ketterſche Religie te hebbe: en haar is opgelegt alle haar leven lang tot een teeken van hare dwalinge te dragen het *Mantelyn*, het welke een ſchandelyk kleet is voor de vrouwen, gemaakt van geel laken met roode kruicen, gelyk de *Sambenito* ſchandelyk is voor de mans perſoonen, daar en boven is alle haar goet geconfiſqueert ten profyte van de Vaders der Inkwiſitie. *Johanna de Sylve.*

Daar na is geroepen op gelyker wyſe Juffrouw *Leonora de Lisveros*, huisvrouw van den voornoemden *Anthonius Huezuelo*. Item, *Marine de Salavedrine*, huisvrouw van *Cysveras de Sareghus*. Item, *Daniel Quadra* van Pedroſa de welke al t'ſamen voor Ketteren verklaart zijn geworden, en veroordeelt om penitentie te doen over hare dwalingen in een eeuwige gevangeniſſe, met confiſcatie van alle haar lieden goederen. Juffrouw *Maria de Royas*, Suſter van den Marquis *de Royas*, om dies wille dat zy in een Bagynen Klooſter langen tyt gewoont had, en dat zy van Grooten en Edelen Huiſe was, heeft zy een barmhertige ſententie ontfangen, te weten, dat zy het *Mantelijn* zoude dragen tot op het Stadhuis, mids confiſcatie van alle hare goederen. Item, *Anthonius Dominique de Pedroſa*, na dat hy afgeroepen was, wert hy veroordeelt drie jaren lang in een Kerker penitentie te doen van zijn ketterye, gekleet zijnde met den gelen mantel en roode kruicen, en boven dien werden alle zijne goederen geconfiſqueert. Men riep daar na *Anthonius Baſor*, welke, om dies wille dat hy een Engelſchman was, is veroordeelt te moeten dragen het *Sambenito* tot op het Stadhuis, voor penitentie van zijne ſonden, en van daar gelyt te worden in een Klooſter, om daar een heel jaar lang in geſloten te blyven, op dat hy aldaar mogte onderweſen worden in de ordonnantien, leeringen, en wetten der Roomſcher Kerke. *Leonora de Lisveros.* *Marine de Salavedre.* *Daniel Quadra.* *Maria de Royas.* *Antonius Dominique.* *Antonius Baſor.*

Na dat deſe ſententien uitgeſproken waren, zo zijn de menſchen, welke veroordeelt waren om verbrant te worden, midsgaders de dootsbeenderen en de ſchilderye, daar boven af geſproken is, overgelevert in de handen van de wereltlyke Regters, welke haar voorts gaven in het gewelt van hare Beulen, dewelke belaſt waren, dat zy zy met de executie terſtont zouden voortvaren. Zo haaſt als deſe onnooſele menſchen den Beulen overgelevert waren, is het volk met groote hopen gelopen buiten de Stad, alwaar de gereetſchap al gemaakt was om deſe menſchen te verbranden. Zy werden elk op eenen ezel gezet, en zijn alzo gereden van de grote Markt tot buiten de poorte der Stad, genaamt de poorte del Campo, alwaar zy den Heere hare ſterffelyke lighamen den vuure zouden opofferen. Als zy nu ter plaatſe van de Juſtitie gekomen waren, alwaar deſe vertien ſtaken, daar wy te voren af geſproke hebben, al gereet ſtonden; zo hebben de Beuls de verweſene elk aan eenen ſtaak geſtelt, alwaar zy na de maniere van Spanje eerſt gewurgt, en daar na verbrant zijn geworden. Alleenelyk *Anthonius Huezuelus*, den welke zo wel in de gevankeniſſe als daar buiten, zeer ſtantvaſtelyk de gereformeerde Religie was voorſtaande, en verſmade

1558. *Ter plaatſe der executie zyn veertien ſtaken opgeregt, voor dewelke een doorgaanden trap drie boog was gemaakt; in voegen, dat men van d'eene ſtaak tot d'andere konde gaan. Ter zelver tyt zyn ook verbrant de dootsbeenders en figure van Juffr. LEONORA de BEVERO, Moeder van de voorſchreven perſonen. Ontrent het Geregt vertoonden haar als voren zeer veel aanzienlyke perſonagien, met gevolg van een groote menigte volks.* 1558.

Schrikt niet geloovigen, al valt het hard en bang
Dus in den vuurgloed met een ſpotgewaad te ſneeven,
Uw marteldood is maar een ſchielyke overgang
Van de aarde in 't voorpaleis van 't onverderf'lyk leeven,
De haven van uw ruſt. Dat boog vertrek is vry
Van haat, verleiding, heon, geweld en tyranny.

de de Opperhoogheit der Pauſen is levendig, verbrant geworden, zijn mont met een yſer toegeſloten zijnde, op dat hy tegen het volk niet ſpreken of zijn geloove niet openbaarlyk belyden zou. Alzo hebben deſe ware Chriſtenen en getuigen der waarheit, den doot om den Name des Heeren zeer ſtantvaſtelyk geleden, gelyk als onnooſele ſchapen die ter ſlagtbanke gelegt worden: malkanderen niet alleenlyk in de zware tormenten trooſtende, maar ook met zeer ernſtigen gemoede vermanende, tot groote verwonderinge van alle de omſtaanders, welke verbaaſt waren, ziende de groote volſtandigheit van deſe menſchen in den geloove, en hare blymoedigheit in het ſterven. Dit geſchiede binnen Valedolid den eenentwintigſten van *Mey*, in den jare onſes Heeren en Saligmakers vyftien hondert agtenvyftig.

Den genen die deſe Hiſtorie uit Spanjen in Duitſland overgeſonden heeft, ſchreef in het laatſte van zijnen brief deſe navolgende woorden: Men zegt dat 'er binnen Valedolid nog ſevenendertig andere geloovige gevangenen zijn, welke bewaart worden tot nog een ander ſpectakel en ſchouwſpel van de wreetheit deſer bloediger Inquiſitie.

RENATUS du SEAU, en JAN ALMARIC.

Renatus du Seau, van Xantonge geboren, is in die tyt zyner onwetenheit zo arm geweeſt, dat hy op de hoeken der ſtraten met zingen voor de Afgoden zijn broot heeft moeten verdienen. Maar God heeft hem in een korten tyt alzo aangeraakt, dat hy Jeſus Chriſtus voor zijn eenige ſaligheit bekent en aangenomen heeft: en de bekenteniſſen heeft hy zo grondelyk gevat, dat hy door geen pyniginge in de gevankeniſſe daar van en heeft afgebragt konnen werden. Daar was hog een met namen *Jan Almaric*, van in Provence geboren. Deſe ſtreet al gereets met de doot, en kon nauwelyks op zijn beenen ſtaan, doen hy voor 't Parlement om zijn oordeel te hooren geroepen wert. Daar na heeft hy zijn kragten wederom beginnen te krygen, en heeft zo blydelyk voor het Parlement geſproken, dat men geen ſwakheit aan hem gemerkt heeft, ja dat hy uitdrukkelyk zijde, dat hy voor de Regters gants geen bangigheit gevoelt had. Als hy onder andere van de Miſſe gevraagt wert, antwoorde hy: Jeſus Chriſtus zit aan de regterhand Gods zijns Vaders, ook en moet men hem in het Nagtmaal niet vleeſchelyk eten. En tegen alle valſche uitleggingen, die men hem voorhielt, zyde hy, dat de woorden onſes Heeren Jeſu Chriſti geeſt en leven zijn, en dat de menſchen daarom dezelve niet en behooren na haar menſchelyk verſtant te verkeeren en te draayen.

AONIUS PALEARIUS.

Over twaalf of dertien jaren herwaarts, is 'er in het licht gekomen een Latyns boek met deſen tytel: *Aonii Palearii Verulani Martyris Jeſu Chriſti actio in Pontifices Romanos, & eorum aſſeclas*, dat is, *de klagten van* Aonius Paleārius *van Verula in Italien, Martelaar Jeſu Chriſti, over de Roomſche Pauſen en haarlieden aanhangers.*

Deſe

Getrouwe AONIUS, 6 belderſtraalend licht!
Gy wiſt de herten tot oprechte deugd te ontvonken.
Hoe hebt gy onder 't kruis tot Jezus eer geblonken!
Hoe wierd Gods kerk door uw ſtantvaſtigheid geſticht!
De waereld mogt u om uw marteldood verachten,
Wat nood? 't geſtarnte blinkt op 't ſchoonſte in winternachten.

Deſe geleerde perſonagie had dit Proces tegen de Pauſen met zijn eigen hand zeer welſprekende geſchreven, ontrent het jaar vyftien hondert vyfenveertig, als men begon te ſpreeken van een algemeen Concilium, dat daar na van de Paus beſtemt wert binnen Trenten; zynde van meeninge hem te laten vinden in het Concilio, het welke hy meende dat vry zoude hebben moeten weſen: hy wilde zijne ſchriften doen preſenteren door de gedeputeerde van den Kyzer en van de Princen van Duitſchlant; maar ziende dat deſe zake lange uitgeſtelt wert, en datmen die alzo, ſonder eenige neerſtigheit te doen, hielt draajende, heeft hy voor zig genomen een copye van deſe Schriften aan een van zijne goede vrienden na te laten, op dat, indien het kwame dat hy belet wert, gelyk het daar na ook geſchiet is, de Kerke Gods verſtaan mogte welke het voornemen geweeſt ware van deſe vrome getuige der waarheit. Het was een man vol van Chriſtelyken yver, en zeer bekwaam om een iegelyk te doen verſtaan zijn hylig voornemen, gelyk vele in diverſche plaatſen van Italien deſe getuigeniſſe van hem geven, alwaar hy eyndelyk van de vyanden der waarheit is ontdekt, alzo dat zy hem langen tyt liſten en lagen gelegt hebbende, eyndelyk gevangen en te Milanen in den kerker geworpen hebbe in 't jaar onſes Heeren en Saligmakers Jeſu Chriſti vyftien hondert agtenvyftig. Korts daar na hebben zy hem na de Stad van Romen geſonden, alwaar hy een ſtantvaſtige en ware belydeniſſe zijns geloofs gedaan hebbende, levendig verbrant is geworden, hy ſtierf blymoedelyk in den Heere. In deſer maniere wert vervult de Prophetie, die daar zegt: *Ik hebbe gezien de vrouwe dronken weſende van het bloet der Hyligen, en van de Martelaren Jeſu Chriſti.*

Wy hebben gezien eenige Latynſche ſchriften van deſen geleerden en welſprekenden man, te weten, twaalf deftige Oratien, daar in navolgende den vermaarden Roomſche Orateur *Cicero:* Drie boeken geſchreven in Rymſcher wyſe van de onſterffelykheit der zielen, en vier boeken geſchreven heeft aan diverſche perſonen, alles gedrukt te Bremen. 1619. Zyn Proces tegen den Paus, het welke in 't jaar vyftien hondert ſesennegentig eerſt in 't licht gekomen is, vervattende eerſt zijne belydeniſſe gedeelt in twintig artykelen: deſe artykelen, met een voorreden van deſelve Autheur, hebben wy hier by gevoegt, op dat het gevoelen en de geſontheit in de Leere des H. Euangeliums van deſe Godtſalige Martelaar Jeſu Chriſti een iegelyk zoude mogen bekent weſen.

De Voorreden van den Autheur.

AOnius Palearius *van Verula, Dienaar Jeſu Chriſti aan alle volkeren en natien die den naam des Heeren aanroepen.*

Ter goeder uren zy het geſchiet, voor alle doorlugtige en onverwinnelyke Princen, en voor alle Chriſtene menſchen: wy zijn gekomen tot een tyt, die een ſtantvaſtige en waaragtige getuigeniſſe voor den name Chriſti vereiſcht. By geval zo zijn wy eenigſins te excuſeren, dat wy deſe voorgaande jaren ons alzo niet en hebben konnen dragen, dat wy een proeve zouden gedaan hebben van onſe getrouwigheit, reverentie, en liefde tegen onſen Heere Jeſus Chriſtus, door oorzake dat men ons een vreſe aanjoeg, ons verdrukte, geeſſelde, brande, en ſonder eenig regt of reden vervolgde. En al hadden wy verdragen de zwaarſte tormenten die men zou mogen bedenken, zo ſcheen dat nog onprofytelyk te weſen, en ſonder eenige onſe geneſinge, ten aanzien van onſe Broeders, welke met ons verwagteden dien verhoopten tyt der vertrooſtinge van den gebeelen en publyken ſtaat der Kerke. Nu

1558. *dan deſe verwagten tyt ons geopenbaart zijnde door God den Vader onſes Heeren Jeſu Chriſti, autheur van alle goet: wat is 'er mannen broeders, daarom wy zouden twyffelen? Zullen wy vreſen geſtelt te worden tot ſpot en gekkerye van alle de wereld? Zullen wy vreeſen gegeeſſelt en gebrant te worden voor het getuigeniſſe der waarheit? 't En is van beden nog van gisteren niet, dat alzo getracteert zijn geworden de gene, die Jeſus Chriſtus baren Heere en Meeſter wilden navolgen.*

Gedenkt, ik bid u lieden, dat de groote vergaderingen van de vyanden, volgens 't gene dat de Heere voorzegt had, verdoemt en veroordeelt hebben deſe byligе perſonagien, die van den tyt onſer Vaderen haar leven overgegeven en haar bloet geſtort hebbe, om getuigeniſſe te geven van de waarheit des byligen Euangeliums. Wy zullen zeer gemakkelyk alle dingen om den name Chriſti verdragen, indien wy, ſonder eenig agterdenken te hebben hoe wy zullen mogen beſtaan, na dat de Satan door zijn bedrog zal verdrukt hebben het Euangelium des Soons Gods, alleenlyk denken om onſe Broederen goeden moet te geven, en haar tot Chriſtus te lyden, op dat zy haar leven voor hem te pande ſtellen: haar lieden voor oogen houdende, hoe zeer dat alle Chriſtenen verbonden zijn deſelve waarheit te verſegelen, niet alleen met den monde, maar ook met haar bloet, agterlatende een authentyke getuigeniſſe aan alle onſe nakomelingen.

Ik Aonius Palearius, *Dienaar Jeſu Chriſti, ſtelle hier voor in alle vertrouwen myn getuigeniſſe, met konditie van myn leven te pande te ſtellen voor dit gelooven, het welke ik ſchuldig ben aan Chriſtus den authеur van myn vrede en ſaligheit.*

Hier volgen de twintig Artykelen of getuigeniſſe zyns geloofs.

1. Van de tyden der Apoſtelen aan, zijnder geweeſt vele valſche Leeraars, welke, ſchuilende onder de ware Kerke, in dewelke zy waren als de principaalſte, om de gelovige allenskens van Chriſtus af te trekken, begonnen hebben door zekere ſchaduwen te verduiſteren het licht, 't welke ons door den Heere gebragt was, te bedekken de weldaat van zijn vergoten bloet, te verminderen en te verflauwen de hyligmakinge des Geeſtes van onſen God, of deſelve te ſchenden in het wederbrengen of volgen van de ceremoniele Wet: waar van d'Apoſtel *Paulus* zig beklaagt in den brief tot den *Galaten*. Item, de Ouderlingen der Kerke, zeggende tegen den zelven Apoſtel: Gy ziet, Broeder, het groot getal geloovigen, welke alle de Wet toegedaan zyn. Act. 21, 20. 1 Joh. 2, 18. En d'Apoſtel *Johannes*, ſprekende van zulken volk, noemtſe al t'ſamen Antichriſten. Daarom en moeten wy niet verwondert zijn, indien na 't af weſen der Apoſtelen, door de aanradinge van de Duivel, eeuwige vyant van 't menſchelyke geſlagte, en van onſe ſaligheit, deſe de waarheit ſtoutelyk hebben durven ſtellen onder eenige ſchaduwen, figuren, en ceremonien der Wet, op dat vervult werde het woort des Heeren, geſproken door den Propheet *Eſaias*, zeggende, *Ik ſtrekke myne hand den gantſchen dag uit, tot een ongehoorſaam volk, dat zijne gedagten na wandelt, op eenen weg die niet goet en is.* Eſai. 65. 2.

2. Men moet niet gelooven, dat de leere der Apoſtelen, genomen en vergadert uit de levende ſtemme der Apoſtelen, een andere leere geweeſt is, als die zy ons door hare ſchriften nagelaten hebben. Het is veel meer geloofweerdig, dat d'eene wel nauwe met d'andere overeen gekomen is. Indien dan ons eenige leere voorgeſtelt wort, onder het dekſel dat zy van hand tot hand van de Apoſtelen ons nagelaten is, dewelke nogtans ſtryt tegen de Apoſtoliſche ſchriften, of een ander Euangelium de menſchen voorhielt: die leere en is niet gekomen van de Apoſtelen, maar van de valſche Leeraars, welke by aventuren hebben willen gehouden zijn voor diſcipelen van d'Apoſtel *Paulus*, en andere Apoſtelen: of hebben wel geweeſt hare Diſcipelen, maar zy en hebben niet volhert in de eenigheit der Apoſtoliſcher leere. Hierom heeft d'Apoſtel *Johannes* met luider ſtemme geroepen: *Zy zyn van ons uitgegaan, maar zy en waren uit ons niet: want hadden zy uit ons geweeſt, zo zouden zy met ons gebleven hebben, maar [het is geſchiet] om dat zy zouden openbaar werden, dat zy niet alle uit ons en zijn: Dit hebbe ik u lieden geſchreven van de gene die u verlyden.* 1 Joh. 2, 19.

3. De Biſchoppen van Romen, welke d'een na d'ander zijn gevolgt over eenige hondert jaren, hebben nagevolgt de voetſtappen der gener die yverende waren na de Wet; invoegen dat zy met langheit van tyden, door eenen ongeregelde yver uitgeroeit hebben de weldaat en verdienſten des doots Chriſti, zy hebben ons de leere van de Apoſtelen nagelaten met duiſterniſſe omkleet, en het H. Euangelium t'eenemaal na haren zin verdraait: het welke wy met exempelen zeer ligtelyk zouden konnen waar maken, welke wy om de kortheit wille voorby gaan. Dit alles is geſchiet, op dat de dingen die door den Hyligen Geeſt voorzegt zijn, zouden vervult worden: De menſche der ſonde, namelyk den ſoon der verderffeniſſe, zig zelven verheffende boven al dat genaamt wort God, of Godsdienſt, zo dat hy, als of hy God ware, zit in den Tempel Gods, zig zelven uitgevende voor God, heeft nu gemerkt de verborgentheit der ongeregtigheit. 1 Tim. 4, 1.

4. De Biſchoppen van Romen hebben God getemteert, doen zy in de plaatſe van de zeer zoete genade Jeſu Chriſti, door dewelke wy verzekert zijn van onſe ſaligheit, ons opgelegt hebben een onverdragelyk jok van een onnoemlyk getal der menſchelyker inzettinge, daar de Apoſtel *Paulus* en *Petrus* hen lieden zo zeer tegen geſtelt hebben, *Act.* 15. *Rom* 14. *Col.* 2. en daar en is niet aan te twyffelen, of de Pharizeen van Jeruſalem zijn geweeſt een voorbeelt van deſe menſchen, waar van Chriſtus zegt: *Zy binden zware en ondragelyke laſten, en leggenſe op de ſchouderen der menſchen, maar zelve en willenſe die met een vinger niet aanroeren.* Matth. 23, 4.

5. De gene die door den Geeſt Gods geregeert worden, weten zekerlyk dat den hyligen Geeſt geſproken heeft door den Apoſtel *Paulus*, wiens leeringe goet en hylig is. Zo dan, alle de gene die de leeringen der Apoſtelen verwerpen, die verwerpen den hyligen Geeſt, en zijn veroordeelt door deſe woorden des zelven Apoſtels, 2 *Cor.* 13. 3. *Dewyle gy beproevinge zoekt van Chriſtus, die in my ſpreekt.* Nu hebben de Pauſen in zulker maniere de leere en onderwyzingen der Apoſtelen alzo verdraait en verdorven, dat haar lieden ſlaven en onderdanen, die den Roomſchen ſtoel Apoſtoliſch zeggen te zijn, 't kwaat zeggen goet te weſen, en het goet zeggen kwaat te zijn: dat zy den nagt nemen voor den dag, en de duiſterniſſen voor het licht.

6. De Pauſen hebben zo onbeſchaamt geweeſt, dat zy Gods woort beſneden hebben, om hare menſchelyke inzettingen te beveſtigen. Deſe heeft den Propheet *Jeremias* wel voorzien dat zy zouden komen in de laatſte tyden, als hy zegt *kap.* 23. *vers* 31, 32, 33. *Ziet, ik wil aan de Propheten, ſpreekt de Heere, die haren eigen woorden voeren, en ſpreeken, by heeft het gezegt: Ziet, ik wil aan die, die valſche droomen propheteren, ſpreekt de Heere, en prediken die zelve, en verlyden myn volk, met hare leugenen en looſe bedingen, zo ik ſe dog niet geſonden, en ben niet bevolen en hebbe, en zy ook deſen volke niet nut en zijn, ſpreekt de Heere. Wanneer u dit volk of een Propheet vraagt, of een Prieſter vragen, en zal zeggen: welke is den laſt des Heeren? zo zult gy tot hen zeggen, wat de laſt zy: Ik wil u weg werpen, ſpreekt de Heere.*

7.

Digitized by Google

1558. 7. Dit zijn dese onbeschaamde en verkeerde Monsterdieren, dewelke in Concilien en raatslagen de geboden Christi verandert hebben, op dat zy hier door zouden loslatinge geven aan de konscientien der menschen: en die gewilt hebben dat de inzettingen der Pausen zouden genoemt worden, geboden der Kerken. Ter kontrarien behoorden die genaamt te worden, inzettingen en versierselen der menschen: en die hare Concilien geven den name van de geboden Gods, een naam die haar geenzins toe komt: gelyk de Heere expresselyk gezegt heeft, *Matth.* 5. 19. *Zo wie dan een van dese alderminste geboden ontbint en de menschen alzo leert, die zal de alderminste gebeeten worden in't Koninkryke de Hemelen. Maar diese doet en [de menschen] leert, die zal groot gebeeten worden in het Koninkryke der Hemelen.*

8. De inzettingen der menschen, de decreten en geboden der Pausen, de Canones of regelen der Concilien, alle schriften dewelke stryden tegen het Euangelium Jesu Christi, en tegen de ordonnantien van de twaalf Apostelen, begrepen in de Canonyke boeken van het N. Testament, zijn leeringen des Duivels: en de menschen en hebben haar niet konnen versamelen in den name Christi en des Hyligen Geests, tegen Christus: zeggende, *Wie met my niet en is die is tegen my, en wie met my niet en vergadert die verstrooit, Matth.* 12. 30.

9. Nu, zo veel aangaat dese nieuwe Pharizeen, welke voorwaar een schyn hebben van hyligheit, en haar beroemen dat zy't gemeene volk zeer wel zouden konnen bedriegen, en dat zy zig zelven nogtans zeer wel zouden konnen ontlasten van't gene datmen haar tegen zou mogen werpen; dese menschen moeten wy te gemoete gaan. Zy vragen ons: Hoe weet gy dat dese boeken van de Bybel Canonyk zijn? Wie heeft u lieden gezegt, dat Christus Gods Soon is? Wy zeggen, volgende het exempel van de Samaritanen *Joh.* 4. wy hebben hooren spreeken in de Kerken van Christus en zijne boeken: maar zo veel aangaat de onbegrypelyke verholentheit Gods, wy zijn tot Christus gelyt geweest, en aan de zijne geopenbaart, niet door vlees, nog door bloet: maar door den Vader en door den H. Geest, en ik en weet niet wat Goddelyks dat 'er wonderbaarlyk in onse herten geprent is; in voegen dat wy gedoopt zijn door den H. Geest, en door het vuur, berooft van opgeblasentheit, en vervult van stantvastigheit, wy zeggen tegen de Samaritaansche vrouwe, gelyk ons de Euangeliste leert: *Wy en gelooven [nu] niet meer om uwer woorden wille: want wy hebben't zelve geboort, en weten dat dese waaragtig is Christus, de Saligmaaker der werelt.* Alzo getuigt Gods Geest in onse herten, dat door de vier Euangelisten, en door de Apostelen, *Paulus*, *Jacobus*, *Petrus* en *Judas*, ons't H. Euangelium geschreven en gebootschapt is: en dat de Boeken van't Nieuwe Testament, welke wy lesen, inhouden de ware leere ter saligheit. Wy zeggen het gene dat wy weten, en onse wetenschap is waaragtig, niet voortkomende van de menschen maar van de zalvinge, dat is te zeggen van den H. Geest, die ons onderwyst. Volgende het gene dat d'Apostel *Johannes* zegt in zijn 2. *kap.* van zijnen eersten algemynen Sendbrief: *En de zalvinge die gy van hem ontfangen hebt, blyft in u, en gy en hebt geen noot dat u iemant leere: maar gelyk u deselve zalvinge leert van allen, zo is zy ook waaragtig, ende en is niet leugenagtig, en gelyk zy u geleert heeft, zult gy in hem blyven.*

10. De Hylige Kerke Gods, altyds steunende op Gods Woort, heeft door het zelve onder steunt geweest van de Propheten voor de komste Jesu Christi: na dat Christus de werelt geopenbaart is, heeft hy deselve Kerke beschermt en onderhouden met het zelve Woort Gods: na dat Christus opgevaren was ten Hemel, de Apostelen ontfangen hebbende den H. Geest, hebben dezelve bewaart en geregeert beproevende alle't gene dat zy de menschen voordroegen met den Woorde Gods. Alzo hebben haar gedragen dese groote personagien, die van God uitverkoren waren, eer des werelts gront gelegt was, en die door de regeeringe des H. Geests verkondigt hebben een zelve Euangelium, met konditie dat de gene die een ander Euangelium verkondigde, zoude wesen een vervlockinge, en vermaledyt. De gene dan die niet en willen gebonden wesen aan de Canonyke Boeken des Bybels, dewelke staande willen houden dat hare authorityt is boven Gods Woort, welke de getuigenissen uit de Hylige Schriftuur tegen hare inzettinge voortgebragt, niet en willen verstaan of aannemen: die, zegge ik, zijn t'eenemaal te verwerpen, en men moet hare boose opinien niet toestemmen, voor zo veel als zy niet en zijn ledematen van de ware Kerke, gelyk de Heere zegt in het 8. *kap.* van den Apostel en Euangelist *Johannes*, *Wie uit God is, die hoort de woorden Gods: hierom en hoort gyse niet, om dat gy lieden uit God niet en zyt.*

11. De vrome leeraar *Augustinus* vermaant ons, dat de boeken van d'aldergeleertste en agtbaarste Theologanten, die men zoude konnen noemen, geenzins te vergelyken zijn met de uitnementheit van de Hylige Schriftuur. Met dit gevoelen komt zeer wel over een de Leeraar *Cyrillus*, zeggende: *Het beste zal wesen, niet veel te vragen na de dertelheit van de tegensprekers, dewelke wel zoude willen dat wy onse zinnen verlooren: maar't is veel beter dat wy ons dragen na den regten regel des geloofs, dat is te zeggen na de leere der Apostelen, en men moet geen andere toestemmen dan haar, tegen dewelke wy mogen zeggen: Gy en zyt het niet die daar spreekt, maar de Geest uwes Vaders, die in u spreekt.* *Lib. 4. Dial.*

12. De Overzetters of Uitleggers, welke men Doctoren en Leeraars noemt, welke zorgvuldiglyk doorlesen hebben de Orateuren, Poëten, en Philosophen, hebben zomwylen zig zelven laten verlyden, en zijn nagevolgt de dwalinge van hare Meesters. Daarom en moet men het niet houden voor Artykelen des geloofs, het gene zy schryven, maar men moet het zelve beproeven aan den Toetssteen des Goddelyken Woorts: want daar is geschreven, *Esai.* 43. 27. *Uwe Vaders hebben gesondigt, en uwe Leeraars hebben tegen my misbandelt.* Item, *Esai.* 49. 17. *Uwe bouwmeesters zullen snel toegaan: daarentegen uwe brekers en verstoorders zullen haar daar van maken.*

13. De fabel van het Vagevuur, is meestendeel ontleent van de Pythagorische en Platonische Philosophen, en van de Poëten. De verdedinge van dese verzierde leugens vernietigt de leere van de vergevinge der sonden, vertreet onder de voeten het bloet onses Heeren Jesu Christi, wiens kruis en lyden zy ook vernietigt, en stelt zig zelven tegen de leeringen der Apostelen.

14. Het H. Sacrament des Avontmaals, is door onsen Heere Jesus Christus zeer neerstelyk ingestelt geweest, en van de Apostelen en Discipelen des Heeren, en andere gelovige, eenige hondert jaren zorgvuldelyk onderhouden, sonder daar in iet te veranderen. Maar men moet daar wel op letten, dat in desen artykel, gelyk in vele andere, de vermetenheit van zekere menschen, dewelke haar lieten voorstaan dat 't haar al was geoorloft, het misbruik des Nagtmaals ingebragt heeft. Indien de Apostel zelve niet gemeent heeft dat hy desen artykel moeste aanroeren, zo zien wy zeer wel hoe haar d'andere menschen daar van hadden moeten onthouden: want wat zegt d'A-

1558. poſtel 1 *Cor.* 11 23. *Ik hebbe het van den Heere ontfangen het gene dat ik u lieden ook overgegeven hebbe.*

15. Het kan ook weſen, dat gedurende den tyt der onwetenheit en ſuperſtitie, eenige dwalingen ingekropen zijn in de publyke of gemeene gebeden. Daarom gy Dienaars des Heeren, beſorgt dat de zelve hylig, zuiver en Euangeliſch zijn, en dat de alderſlegtſte menſchen zig zelven gewennen wel te leeren bidden. Hier toe moet ons vermanen de woorden des Apoſtels *Jacobus* in het 4. *kapittel: Gy bid*, zegt hy, *ende en verkrygt niet om dies wille dat gy kwalyk bid.*

16. De ongebondenheit der Biſſchoppen en Papen is onverdragelyk. De Kyſers en Koningen hebben haar gegeven groote privilegien, op dat in onnoſelheit en hyligheit haar leven zou ſchynen in de Kerken gelyk lichten der zelver; maar hare groote middelen hebben haar geworpen in den afgront van alderly kwaat, ſonder dat zy konnen bedwongen worden door eenige borgerlyke wetten. Nu, aangezien dat al zulke privilegien gegeven zijn, om eenige goede en regtveerdige oorzaken, alzo magmen nu tegenwoordelyk deſelve om wettige oorzaken wederom nemen en verbreken. Zo veel aangaat de Schriftuurplaatſen die de Papen voortbrengen om hare inſtellingen te beveſtigen, op dat haar niemant zoude mogen beſchuldigen, veroordeelen, nog ſtraffen, ja zelfs niet en zouden mogen roepen voor de wereltlyke Regters, dat en is anders niet dan de waarheit overlaſt aangedaan, om deſelve in leugenen te veranderen: want zy ſchryven haar zelven vele dingen toe, die geſproken zijn van onſe Heere Jeſu Chriſti, en andere zaken, die geſproken zijn tot alle Chriſtenen, die eigenen zy haar zelve alleenlyk toe: Zy maken een groot ſemblant van woorden, dewelke niet veel meer te beduiden en hebben dan oudewyvenklap. Daarom de Kyſer, de Koningen, Princen, en Chriſtelyke Magiſtraten, mogen zeer wel deſe vryheden en Privilegien wederom nemen en vernietigen, aangezien dat deſe bedriegers der menſchen deſelve zo langen tyt misbruikt hebben, en een Placcaat laten uitgaan, door welke het geoorloft zy aan alle Chriſtenen, te verjagen deſe Geeſtelykheit, niet weerdig zijnde dien name te dragen, om hare misdaat en ſchelmerye wille, en te zetten in hare plaatſen mannen van goede leere en leven, op dat de Geeſt der waarheit, welken de Heere geven zal aan zijn volk, uit den Tempel jage de koopers en verkoopers, omſmytende de tafelen der Wiſſelaars, en de ſtoelen der Kooplieden.

17. Deſe en moeten niet Ketters ofte Heretyken genoemt worden, maar ware Catholyke Chriſtenen; dewelke vaſtelyk gelooven, dat Gods Kerk getimmert is op den ſteen Jeſus Chriſtus. Indien de Pauſen gebleven hadden by dit gevoelen, daar zoude minder misbruiken weſen in de Kerke: want afgeweken zijnde van dit gevoelen, en aanhangende een opinie, dat de Kerke Chriſti getimmert is op eenen ſteen, welke is *Petrus*, en dienvolgende (na hare voorſtellinge) op de Pauſen en haar lieden inſtellingen, is 'er wel eenige proye die vry is van hare bloedige en gierige klauwen? Hebben zy niet gezegt, dat het haar lieden al geoorloft was? Op dat eindelyk zoude vervult worden de Prophetie van den Propheet *Jeremia*, welke zegt: *U trots en uwes herten hoogmoet heeft u bedrogen, dewyle dat gy in rotsſteen-kloven woont, en hooge gebergten inne hebt. Mijn volk heeft geweeſt als verloren ſchapen, en hare herders hebben haar doen dolen.*

Jer. 49. 16, en 50. 6.

18. Al is 't dat eenigen autheurs van goeden name geſchreve hebben, dat Gods Kerk getimmert is op den ſteen, welke is *Petrus*, daarom en hebbe nogtans de Pauſen niet meer voordeel als andere Biſſchoppen: Zulke woorden met eene gemeene liefde geſproken zijnde tot den Apoſtel *Petrus*, wiens voetſtappen en leven zy niet nagevolgt en hebben, gelyk ons het zelve beſchreven wort in de *Handelingen der Apoſtelen.* En zo veel aangaat zijne leere, begrepen in zijne brieven, die hebben de Pauſen alzo vertrede en verdraait, dat zy veel meer verdienen den name van verkeerders en vertreeders, als van navolgers van *Petrus*, welke zeer wel voorzegt, dat den weg der waarheit door zulk een volk gelaſtert zal worden: en zy zullen door gierigheit, met gemaakte woorden, gewin van u lieden zoeken. 1558.

19. De Apoſtel zegt, *Rom.* 1. 18, 19 *Dat den toorn Gods ontdekt is van den Hemel over de godloosheit en ongeregtigheit der gener die de waarheit des Heeren in ongeregtigheit onderbouden, om dieswille dat 't gene dat kennelyk is aan God, in haar openbaar is: want God heeft het haar geopenbaart.* Maar al is 't dat deſe wel geweten hebben, dat de Heere Jeſus ons is geworden wysheit, regtveerdigheit heiligheit en verloſſinge, en hebben nogtans hem niet geprezen nog gedankt: maar zy zijn verydelt geworden in hare gedagte, haar onwys herte is verdonkert geworden, en hebben gegeven de eere van den Sone Gods aan doode dingen, zig zelven daar voor nederwerpende en die aanbiddende. Daarom heeft haar God overgegeven tot ſchandelyke bewegingen, zo dat zy dingen gedaan hebbe, die niet en betamen, na de voorzegginge van den H. Geeſt, door den mont des Apoſtels. Bedenkt nu wel of de gramſchap Gods niet en is over de godloosheit der menſchen: ziet of de Pauſen en hare Onderdanen, welke de waarheit Gods t'onder gehouden hebben in ongeregtigheit, niet en zijn na het leven afgeſchildert in deſe woorden des Apoſtels *Paulus* welke haar 2 *Tim.* 3. *vers.* 2, 3, 4, 5. nog meer in het lange is afbeeldende, zeggende: *Dat 'er menſchen zullen weſen, haar zelven lief hebbende, geldgierig, vermetelyk, hooveerdig, laſteraars, den Ouderen ongehoorzaam, ondankbaar, onbylig, ſonder natuurlyke liefde ſonder verbont, valſche beſchuldigers, onmatig, bart, ſonder liefde tot de goede, verraders, roekeloos, die de wulpsheit liever hebbe dan God, hebbende een gedaante van God ſaligheidt, maar de kragt daar van hebbe zy verloogent:* maar zy en zullen voortaan haren ſtaat zo zeer niet meer konnen vorderen, om dat hare dwaasheit een iegelyk genoeg bekent zal weſen.

20. De kwade gewoonten, en misbruiken, moeten door een openbaar Placcaat ter nedergelegt worden: want hier uit ſpruiten de Bacchus-feeſten, de ſpelen vol brootdronkenheit en ongebondenheit, den Afgodendienſt. Daar en dient nu niet meer by te komen, want de menſchelyke zwakheit verlyt zijnde door de liſten des Satans, heeft de afgeſtorven Hyligen nu geſtelt als Goden, zorge dragende over alle ziekten; in voegen dat op den dag van heden in de Kerke van St. *Pieter* tot Rome de koortſen afgebeden worde door den naam van de Maget *Maria.* En door toelatinge van den Paus hebben de viervoetige Dieren eenige Hyligen gekregen voor patroonen en genoſers. De hoererye blyft ongeſtraft, de kortiſanen ofte hoeren zijn openbaarlyk toegelaten: en deſe voorleden jaren heeft men 'er binnen Romen gevonden tien duiſent. De Papen ontfangen tribuit van deſer hoeren ſchandelyk gewin, gelyk zy ook doen van de Joden, die haar betalen agt ten hondert, op dat zy mogen konſent hebben gelt te geven op zo groote woeker als zy konnen krygen. De Tyranniſche ſchattingen, de geweldige heerſchappye, de verraderyen, de koopingen en verkoopingen van Kerkelyke dienſten en andere ſchandalen, domineren alzo in de Stad van Romen, dat alle de gene, die gedreven worden door Gods Geeſt, geſchreven

zien

1558. zien voor de poorten van 't Hof van Romen deſe woorden: *Dit is de groote Babylon, de moeder van alle boereryen en grouwelykheden der aarden. Apoc. 17.5.*

Aangezien dat de Pauſen en hare aanhangers, zo veel grouwelen, misbruiken, ſchandalen, en zware overtredingen ingevoert hebben, en dat 'er kweſtee is om over deſe dingen te oordeelen, zo en moeten zy de ſententie daar van niet uitſpreken. Want indiemen moet houden aan haar lieden gevoelen, een ygelyk weet dat wy deſelve uitſpraken over deſe dingen zullen hebben, gelyk wy altyt gehad hebben, zo lange als 't oordeel aan haarlieden zinnelykheit gehangen heeft. Wat meent gy dat zy nog hedensdaags anders begeeren, dan dat haarlieden ordinantien beveſtigt zouden worden onder een groote vergaderinge der Princen, en volkeren, om alzo aſchen en ſtof beryt te hebben, het welke zy werpende in de oogen der grooter Heeren, haar lieden de oogen daar mede zouden mogen verblinden; in voegen dat zy op den tyt van korte jaren zouden vertreden alle Goddelyke en menſchelyke wetten, om met gewelt te loopen tegen alle de gene die haar zouden durven ſtellen tegen deſe ongebondene Geeſtelykheit? Meent gy dat zy opgeklommen zijn tot dewereltlyke heerlykheit en uitterlyke magnificentie, om iet te verlaten van hare vermetenheit? Of dat zy iet zouden willen afleggen van hare groote inkomſten en ongebondene dertelheit? Wy, die zo dikwils beproeft hebben dat deſe menſchen branden van gierigheit, en gedoopt zijn in 't ſlyk des Satans, weten wy niet wat dat deſe muitmakers broeden, welke door zo veel ſtormwinden gedreven worden? De Apoſtel zegt, *Dat de aarde, die den regen die op haar menigmaal komt, indrinkende, bekwaam kruit voortbrengt: den genen daar zy van geoeffent wort, die ontfangt zegeninge van God: maar die doornen en diſtelen voortbrengt, die is verworpelyk, en naby der vervloekinge, wiens einde is om te verbranden. Hebr. 6. vers 7, 8.* De Biſſchoppen en Prelaten dan alzo bedorven zijnde, dat wy de grouwelykheden zien ſtaan in 't midden van de hylige plaatſen, zo moeten wy loopen op de gebergten. En wy zullen loopen onder u belyt Jeſu Chriſti, en wy zullen onſen toevlugt nemen tot de Bergen de Chriſtelyke Princen. Door dit getuigeniſſe dan bid u lieden ootmoedige dienaar aan al de gene dewelke laſt hebben over het volk Gods, en op dewelke alle Natien hare oogen geſlagen hebben, dat gylieden, overdenkende de tweede toekomſte onſes Heeren en Regters Jezu Chriſti, vlytelyk deze zake wilt beneerſtigen. De Heere Jezus, welke een waaragtig getuige is, 't beelt des Vaders, en in wien geen duiſterniſſen zyn, zal in u lieden herten ſchynen. O Princen, implojeert u lieden wel tot dezen dienſt, weerdig u lieden grootheit, gy lieden kont gemakkelyk verkieſen, in Steden en Chriſtelyke Provintien, bekwame perſonen om van deſe zaken te oordeelen: perſonen die God vreelen, 't welk de Propheet *Joël 2. vers 16.* heet *klyne, en zuygelingen:* met zulke menſchen, die zig zelven groot agten, en willen Prelaten genoemt worden: niet die bedorven zyn door gierigheit: niet hooveerdige, geen uitnemers der perſonen; maar zulke mannen, wiens hylig leven en geleertheit u lieden zal betuigen dat zy mannen Gods zyn: mannen, die u lieden bevolen zyn: mannen, welke God (die u lieden geroepen heeft uit de duiſterniſſen door zyn wonderlyk licht des Evangeliums) voor hem verordineert heeft al eer des werelts gront gelegt was: mannen, voor dewelke Chriſtus ter doot overgelevert is, op dat hy haar zoude hyligen, haarlieden zuiverende door de waſſchinge des waters in 't Woort des Levens, op dat hyze voor hem zou laten verſchynen als volk ſonder eenige ſmette. Niemant en twyffele dat deze hylige perſonagien verkoren zynde van de Kerke Gods, om de gemeene welvaart van de Kerke Chriſti, niet zouden konnen oordeelen van deze vreeſelyke grouwelykheden en verdorventheit der Biſſchoppen, die zo groot zyn, datmen noit diergelyke gehoort of gezien heeft. Deze Biſſchoppen het meeſtendeel gevordert zynde ('t gene dat ik zegge, zegge ik met groote ſmerte en droefheit myns herten) door ſchandelyke praktyken, d'andere ingedrongen door koopingen van Kerkelyke beneficien, en door gereet gelt, op dat de inkomſten der Pauſen daar door mogten toenemen, en vermeerdert worden: Andere gekogt zynde als om ſlaven te wezen van deze opgeblaſene Pauſen, in welkers keukenen zy vet geworden, en door hare meeſters tot groote rykdommen gekomen zyn, deſe zyn al t'zamen bedwongen hare ſchouderen te beryden om daar op te dragen het Pauſſelyke jok van ontallyke grouwelykheden. Indien eenige vreedzame mannen gekomen zyn tot de Biſſchoppelyke weerdigheit, die zult gylieden daar aan kennen, dat zy zeer ligtelyk zullen toeſtemmen u lieden Chriſtelyk voornemen, en bidden voor de gene die daar toe verkoren zyn, dat de H. Geeſt haarlieden tonge regeere, op dat de ware Kerke, vervult van den H. Geeſt, agt nemende op de ware Biſſchoppen, dien kwaden hoop der Paapſcher Biſſchoppen doe gedenken de woorden die de Heere geſproken heeft door den mont van zynen Propheet *Ezechiel kap. 34. verſ. 2. tot 10.* welke aldus luyden: *Wee den Herder Iſraëls, die haar zelven wyden, zullen niet de Herders de kudde wyden? Dog gy eet het vette ende bekleet u met de wolle, en ſlagt het gemeſte, dog de ſchapen en wilt gy niet wyden. Den zwakken en neemt gy niet waar, ende de kranke en beelt gy niet, 't verwonde en verbint gy niet, 't verblyſterde en baalt gy niet weder, en het verlatene en zoekt gy niet, maar ſtrenge en harde heerſchet gy over haar. En mijne ſchapen zijn verſtroit als die geenen herder en hebben, en zijn alle wilden gedierten ten ſpyſe geworden, en gants verſtroit, en gaan verblyſtert vier en daar op de bergen, en op de booge klyne bergen, en zijn op den gantſchen lande verſtroit: en daar en is niemant die na haar vraagt, ofte haar agt. Daarom boort gy herders des Heeren woort: zo waaragtig als ik leve ſpreekt de Heere Heere, dewyle gy mijne ſchapen laat 't ten roove, en mijn kudde allen wilden gedierten ter ſpyſe werden, dewyle zy geenen herder en hebben, en mijne herders, na mijne kudde niet en vragen: maar zijn zulke herders, die haar zelven wyden, maar mijne ſchapen en willen zy niet wyden. Daarom gy herders, boort des Heeren woort: zo ſpreekt de Heere Heere, ziet ik wil aan de herders, en wil mijne kudde van hare handen eiſchen, en wil met haar een einde maken, dat zy niet meer en zullen herders zijn, ende en zullen haar zelven niet meer wyden: ik wil mijne ſchapen verloſſen uit haren mont, dat zy zevoortaan niet meer verſlinden zullen.* Indien de Chriſtelyke Princen haar lieden niet en ſtellen tegen deſe valſche Biſſchoppen en Prelaten, en haar alles toelaten: zo zal Gods Kerk de leſſe des Propheets zingen tegen die verlyders, welke alle de Provincien van de Chriſtenheit beſmet hebben, door hare grouwelykheden, misbruiken, duiſterniſſen, verlydingen, kwade praktyken, ſchandalen en ontallyke boosheden: 't welk ik *Aonius Palearius* verklare, getuige en verſekere, hebbende, gedurende den tyt van vele jaren, zeer hertelyk gewenſcht en verwagt deſen dag in den welken ik mijne broeders bekwamelyk vermanen en bidden mag, niet uit een kwaden gront en haat, (dat weet God) maar door

1558.

de

1558. liefde van de waarheit en eere Gods, dat zy wille voorſtaan het ware Chriſtelyke en Apoſtoliſche geloove, waar van ik mijn getuigeniſſe geſchreven heb, in de voorſchreven twintig Artykelen, van dewelke ik belove nog breeder verklaringe te doen, wanneer den tyt en plaatſe dat zou mogen vereiſchen, beryt weſende mijn leven te verlieſen voor de beſcherminge van deſe waarheit, indien het zelve mogte diene voor een zegel van mijn belydeniſſe. Indien iemant nu tegenwoordelyk mispryſt, of hier namaals mispryſen zal. het gene ik gezegt hebben in een zuivere, geſonde, en bylige konſcientie, wie dat het zy, ik dage hem van u af te verſchynen zelfs in perſoon binnen drie korte dagen voor den regterſtoel Jeſu Chriſti, Koning over alle volkeren en tyden, tot welken Koning ik haar lieden roepe, op dat zy verantwoorden die beſchuldinge, daar mede zy mijn getuigeniſſe verwerpen. Het en is niet *Aonius* die aldus ſpreekt, maar hy, die my couragie geeft tot het goet, die my beveelt dat ik hem tot getuige zou roepen, van wien ik getuigeniſſe geve, te weten, Jeſus Chriſtus de Sone Gods, Regter van levende en doode.

Indien wy hadden konnen verkrygen zijne onderzoekingen en antwoorden, gegeven in den kerker van Milanen en Romen, als mede de brieven van deſen uitnemenden Martelaar, wy zoudenſe hier ook bygevoegt hebben. Maar de vyanden der waarheit hebben dezelve zo verduiſtert en verborgen, datſe ons nog niet ter hand geſtelt hebben konnen werden.

Mr. GEFFROY VARAGLE.

Na dat *Mr. Geffroy Varagle* van Busque in Piemont uit den grouwelyken ſtank des Kloſterlevens tot bekenteniſſe des Heeren Chriſti gekomen was, heeft hy zig in de voortplantinge der Euangeliſcher leere alzo gebruikt, dat hy om der predicatien wille, die hy in Angrongerdal gedaan had, gevangen is genomen, en daar na zijne bekenteniſſe te Turin in Piemont met zijn bloet beſegelt heeft. Want als hy van Busque na het Angrongerdal rysde, is hy te Barres gearreſteert, en op den ſeventienden *November* des jaars vyftien hondert agt en vyftig, om perſoonlyk voor den Luitenant die 'er plaatſe te verſchynen, beſchyden geworden. Deſe Luitenant heeft hem terſtont een eed opgelegt, dat hy, op de pene van hondert kroonen en driemaal geſtroppedekoort te werden, de waarheit zeggen zou van het gene dat men hem zoude vragen.

Daar na vraagde hy hem, van waar hy geboren, hoe oud, en van wat hanteeringe hy was, en wat zyn vermogen was aan have en goederen? *Varable* antwoorde: Ik ben van Buſque geboren, vyftig jaren oud, een Predikant des woorts Gods, ende en heb geen goederen. *Vrage.* Weet gy waarom gy gearreſteert zyt? Neen, behalven dat ik verſtaan heb, dat gy bevel van 't Parlement te Turin hebt, om de gene te vangen, die de leere prediken, die gy als ſuſpect hout. *Vrage.* Hebt gy de zelve leere gepredikt? en waar, en uit wiens bevel hebt gy ze gepredikt? *Antwoort.* Ik heb Gods Woort in Angrondergal, en tot St. Jan in Lucernerdal gepredikt: en de Predikanten van Geneven hebben my door het verzoek der armer Chriſtenen daar henen geſonden. *Vrage.* En weet gy niet, dat de Koning en het Parlement verboden hebben, dat 'er niemant tegen de Roomſche Kerke prediken moet? *Antw.* Ik weet wel, dat de Borgemeeſters in de voorzyde plaatſe verboden hebben, dat men geen Predikanten houden, nog eenige nieuwe leeringe invoeren zoude: maar van andere verboden en weet ik niet. *Vrage.* Hebt gy in de voorgenoemde plaatſen de valſche, Lutherſche, en van den Paus verboden leere gepredikt? *Antw.* Ik heb Gods Woort gepredikt, hoewel ik te voren Papiſt geweeſt ben. *Vrage.* Hebt gy te voren ook wel Miſſe gezongen, en een Monnik geweeſt? *Antw.* Ja, ik ben zeven en twintig jaren een Monnik en Mispaap geweeſt, 't welke my van herten leet is, dewyle ik nu zie, dat de Miſſe tegen Gods woort ſtryt. Daar zijn hem ook veel andere vragen voorgeſtelt, en inſonderheit hebben zy daar hart opgedrongen, dat hy, de Geneefſche leere predikende, 't gebot des Konings zijns Lantsheeren overtreden had. Daar op antwoorde *Geffroy*: Ik en geloove niet dat ik, het Euangelium predikende, onregt gedaan heb. En indien de Koning zelve in de leere, die ik in Angrongerdal gevoert heb, onderweſen wert, ik en zoude niet hopen, dat hy deſelve, dewyle zy regt is, tegenſpreken of verbieden zou. En als men hem de authorityt der Concilien voorhielt, zyde hy, dat 'er vele Concilien, na dat *Bonifacius de derde* den Pauſelyken name aangenomen had, na des Paus wille ingeſtelt en gehouden waren, om de Roomſche Kerke door onbehoorlyke middelen ryk te maken: maar aangaande d'andere Concilien, die tot ſtigtinge der Kerken na Gods woort gehouden waren, als 't Niceenſche en zommige andere, dat hy hem deſelve geern wilde onderwerpen, als zy met de Oud Vaderen, te weten, met de Propheten en Apoſtelen over een ſtemmen.

Als nu de Luitenant en zijne Byzitters hoorden, dat *Varagle* zo getrooſt en vrymoedig antwoorde, hebben zy de zaken aan het Parlement te Turin gebragt. En de Luitenant heeft terſtont lieden geordineert, die hem te Turin voeren zouden, op dat hem aldaar zijns proces mogte gemaakt worden. En als nu zijn proces gemaakt was, en hy een heerlyke bekenteniſſe zijns geloofs gedaan had, en als zy zagen dat *Geffroy* een geleert man was, hebben zy hem toegelaten, dat hy het alles dicteren mogte, gelyk het geprotocolleert zoude werden.

Na deſe handelinge heeft het Parlement de ſententie tegen *Varagle* gegeven meer uit vreeſe van verwytinge der Geeſtelyken, dan dat zy in waarheit bevonden, dat hy den doot verdient had. Zo is dan *Varagle* uitgevoert geworden, op dat hy op de plaatſe voor het Slot mogte verbrant werden. En als hy daar gekomen was, heeft hy voor een iegelyk bekenteniſſe zijns geloofs gedaan, om daar mede te betuigen dat hy geen Ketter, maar een Chriſten was. De meeſte die by deſe handelinge waren, verwonderden haar over zijne leere, en zijden overluit: Wat wil men van deſen man zeggen, die zo wel en Chriſtelyk van God, van de Jonkvrouwe *Maria*, en van alle dingen ſpreekt? Men doet hem ongelyk, datmen hem om 't leven brengt; want men heeft daar geen oorzake toe. Ook was daar een Prieſter tegenwoordig, dewelve *Mr. Geffroys* medegeſelle in zijne onwetentheit was geweeſt, deſe riep alzo tot hem: Meeſter *Geffroy*, bekeert u, bekeert u. Den welken de Patient antwoorde, Bekeert gy u: met deſe woorden te kennen gevende, dat de Mispaap zelfs wel oorzake had, om hem van zijne blintheit en ellendigen ſtaat te bekeeren. Als hy nu aan den paal gebonden was, en op een voetbank ſtont, en als hem de Scherpregter, gelyk het gebruikelyk is, om vergevinge bad, zyde *Geffroy*: Ik heb het al over lange niet alleen u, maar ook den genen die my eerſtmaal te Barges aangrepen, en den genen, die my tot deſe plaatſe gebragt, ja ook den genen, die my tot deſe doot verdoemt hebben, uit gront mijns herten vergeven. Grypt eenen moet, en doet wat u bevolen is: Mijn doot en zal niet ſonder vrugt weſen. Daar na heeft hy zijn gebed tot God gedaan, en als hy met luider ſtemme bad, heeft hem de Beul aan den paal gewurgt, en het vuur aangeſteken.

1558.

58. *GODEFROY GUERIN is na ſware gevankeniſſe op de Gerigtplaatſe gevoert, alwaar by van de kykers den Beul byna ontweldigt wiert, om datſe hem uit boosheit wilden om hals brengen.* 1558.

Zo ſchandelyk als uw verzaaking is geweeſt,
Zo lieffelyk was uw bekeering in Gods oogen,
Door de inſpraak en de kracht van zyn vertrooſtb're geeſt;
Die heeft u, ó GUERIN! tot waar berouw bewoogen;
Die gaf uw lydzaambeid in 't midden van den brand,
En voerde uw veilig naar der vroomen Vaderland.

GODefroyGuerin, van Ponteau de Mer in Normandien geboren, is in 't vyfentwintigſte jaar zijns ouderdoms, neffens vele andere in de ſtad van Parys gevangen geworden. En in den beginne heeft hy een bekenteniſſe gedaan van alle punctẽ diemen hem voorgelegt heeft; alzo datmen m eende, dat hy een van de eerſte zoude zijn geweeſt, diemen dooden zou. Maar daar na is hy uit vreeſe te rugge getreden, en heeft hem door de vyanden tot een afval en wederroep laten brengen. En men meent, dat hy van een booswigt, die met *Caſtalionis* dwalingen beſmet was, verlyt is geworden; die hem wys maakte, datmen hem om der Religie wille zo zeer niet en behoefde te bekommeren, en dat God zulken bloetvergieten der menſchen geenzins en behaagde, dat 't een middelmatige zake was ter Miſſe te gaan, en de Religie in de tyt der vervolginge, te verloogenen. *Guerin* wiſte wel, of het alzo was of niet. Dewyle hy nogtans voor de doot vreesde, zo liet hy hem dit kuſſen onderleggen, om zijne konſcientie in ſlaap te brengen, en zijnen val daar mede te verſchoonen. Als hy dan wederom voor de Regters kwam, dede hy wat zy van hem begeerden, en is den vyfden *December* veroordeelt, dat hy met het bloote hooft en blootsvoets, van de gevankeniſſe af tot de groote Kerkdeure der Jacobyner Monniken gaan, en een brandende waſſekaarſſe van twee pont in zijne hand dragen, en aldaar op de knyen nedervallen, en openlyk boete doen zou, met dit verbot, dat hy zig voortaan in de hymelyke verſamelinge niet meer en zou laten vinden. Dit is alzo in het werk geſtelt, met groote droeffeniſſe der gener die hem kenden, en wat beters van hem gehoopt hadden. En dewyle het vonnis mede bragt, dat hy na de openlyke boete den Officiaal voorgeſtelt zou werden, op dat hy vorder het Geeſtelyke oordeel zou werden onderworpen, heeft men hem in des Biſſchops gevankeniſſe gebragt.

Aldaar heeft hem God, na dat hy hem zeer vernedert had, door zijne barmhertigheit wederom opgeregt. En na dat hy hem zijn oordeel waaragtelyk heeft laten voelen, heeft hy hem door zijne trooſtelyke genade wederom geſterkt. Alzo dat hy het andere deel der gegevener ſententie niet en heeft willen voldoen; maar heeft door een ronde bekenteniſſe het gene wederom willen verbeteren, dat hy te voren uit zwakheit ſchandelyk ingewilligt hadde. Van dien tyt af heeft hy begonnen een bekenteniſſe zijns geloofs te maken, en heeft deſelve het Parlement overgegeven, (voor 't welke hy te voren de waarheit verloogent had) op dat zy gelegentheit mogten hebben om een nieuw proces tegen hem in te ſtellen. Daar mede heeft hy te kennen gegeven, dat hy by zijn wederroepinge niet en begeerde te blyven, dewyle hy daar in zulke dingen ingewilligt hadde, die regelregt tegen Gods Woort ſtreden. En dewyle hy wiſte, dat hy, daar by volherdende, geen hope der ſaligheit, maar niet anders dan Gods oordeel te verwagten hadde, zo wilde hy by de bekenteniſſe blyven, die hy nu met zyne eigen hand geſchreven en overgegeven hadde. En alle 't gene dat hy in deſe zijne bekenteniſſe beleden hadde, heeft hy met heerlyke getuigeniſſen der H. Schrifture beveſtigt. Ook heeft hy aan zijne gevangene mededroeders een brief van zijne bekeeringe geſchreven, op dat zy door zijnen val niet geërgert, maar door zijn exempel geleert

1558 zouden werden, hoe dat zy haar zouden dragen.

Als hy nu door Gods kragt geſterkt was, heeft hy zo ridderlyk geſtreden, dat hy den eerſten *Juli* de victorie behouden, en zijnen ſtryt voleint heeft: want d'Overſte Preſident riep hem in een kamer op 't Palys, alwaar haar vier Sorboniſche Doctoren lieten vinden, met welke hy langen tyt heeft moeten diſputeren van 't Sacrament des Altaars, en hy zyde uitdrukkelyk, dat 't geen Sacrament en was, indien het uitterlyke teeken de onzigtbare genade niet en beteekende. De andere en wiſten niets te antwoorden, dan dat de transſubſtantiatie door de Concilien aangenomen en beveſtigt was. *Guerin* zyde, dat hy den Concilien niet en wilde gelooven, dan voor zo veel als zy met Gods Woort overeen kwamen. D'andere vraagden: Wat noemt gy Gods Woort? *Antw.* De H. Schriftuur. *Vrag.* Gy verklaart de H. Schriftuur op een andere maniere, als wy, wie zal van den ſtryt oordeelen? *Antw.* De Hylige Geeſt. *Vrag.* Een iegelyk zal zeggen dat hy den H. Geeſt heeft? *Antw.* Alsdan moetmen een Concilie beroepen, gelyk in de Handelinge der Apoſtelen in het 15. *cap.* gehouden is. Daarna kwamen zy op de vrage, of *Maria* de Moeder Gods niet en was? Daar op antwoorde hy, dat zulks van wegen de perſonelyke vereeninginge der byder naturen in Chriſtus Jeſus te regt konde gezegt werden; maar datmen nootzakelyk het onderſcheit daar by moeſte doen, opdatmen niet en meene, dat zy moeder der Godheit zy, maar alleen der Menſcheit. Maar de Magiſtri Noſtri wilden hem wys maken, dat zy ook zijn moeder na de Godheit was, tot dat eindelyk de Beul daar kwam, dewelke de Preſident laten halen had, en hem ſonder eenig regtelyk proces in de Kapelle bragt.

Als nu *Guerin* in de Kapelle kwam, ſtont daar een Prieſter en de Miſſe, over welken grouwel hy met luider ſtemmen riep: O gy ſtinkende Miſſe! En als zy hem daarom ſlaan wilden, wilde hy zijn zeggen verdedigen: maar zy kwamen en laſen hem zijn ſententie voor, 't welk hy lytſamelyk aanhoorde. En als zy ten einde toe uitgeleſen was, begon hy met vreugde een Pſalm te zingen: *Oordeelt my Heere, en voert mijne zake uit tegen het onbylige volk, &c.* En hy liet niet af met zingen tot ontrent twee uren toe, in welke ure hy gedoot is geworden. Maar eer dat zy hem ter doot bragten, hebbe zy zeer gearbyt om hem twyffelagtig te maken. De ſchryver die zijn ſententie geleſen hadde, zyde tot hem: Gy zyt van zo vele Doctoren vermaant, maar gy blyft gelyke halſterrig. *Antw.* Ik en heb hare vermaningen niet willen aannemen, om dat zy de ryne Leere des Euangelium vervalſchen: en als ik daarom lyde, zo lyde ik om Chriſti wille, 't welke billyk is, nademaal hy den verſmadelyken doot des kruices voor my geleden heeft. Men heeft hem ook een hout kruis voorgebragt, 't welk hy verworpen heeft. *Maillard* kwam ook na het middagmaal om hem te kwellen, en ſtelde hem vele Papiſtiſche vragen voor, welke hy alle t'ſamen Chriſtelyk en Godſaliglyk beantwoort heeft. Daarna kwam een Raatsheer tot hem, en zyde: Gy moet wel een heillooſ menſche zijn, dat gy zeggen durft, datmen de Jonkvrouwe *Maria* niet en behoort aan te bidden. Ik moet u eens vragen: Indien gy by een Koning of Vorſt te doen had, zout gy zo koen zijn, en by hem terſtont in zijn kamer loopen, en niet door eenen anderen voor u laten bidden? Antw. Lieve Heere, hoe durft gy de almagtige, goedige en barmhertige Godheit met zodanige menſchelyke zaken vergelyken, daar ons God om Chriſti wille een vryen toegang tot hem geſchonken heeft, om voor den Throon zijner genade te verſchynen? Doen kwam de Beul, en als hy hem tot de Gerigtplaatſe brengen wilde, boot hy hem aan een root geſchildert kruicifix. Maar *Guerin* en wilde't niet aannemen, zeggende, dat hy 't lyden en ſterven Jeſu Chriſti al over langen in zijn herte gedrukt hadde. Doen zyde een Monnik, dat hy het doen zoude om niemant te ergeren. Maar *Guerin* zyde, dat haar daar aan geen vrome, maar alle booſe ergeren zoude.

1558

En als zy wytloopig met hem geſproken hadden, hebben zy hem eindelyk uit de Kapelle voor de gevankeniſſe gebragt, en een knevel in den mont gelegt. Doen wert hy eenen gevangenen gewaar, den welken hy in de gevankeniſſe had leeren leſen, en ſprak tot hem: Myn vrient, *Jan Julior*, oeffent u geſtadig in 't leſen der H. Schriftuur, en leert God aanbidden, zo en zal hy u niet verlaten. En tot d'andere zyde hy: Gy lieve vrienden, God geve u allen goeden nagt: ik gaa in de doot, op dat ik het leven bekomen mag. En als men hem op de wagen wierp, aan bad hy God om volſtandigheit in den geloove, en zyde: *Ik geloove in God den Almagtigen Vader*, enz. En las de Artykelen des geloofs geheel uit. Daarna is hem zijn vonnis nog eens voorgeleſen. En als men kwam tot de oorzaken zijner veroordeelinge, namelyk, dat hy een argerlyke en ketterſche leere verdedigt hadde, riep hy met luider ſtemme: Dies roep ik God aan tot eene getuige. En als daar gezegt wert, dat hy levendig verbrant zou werden, ſprak hy met een vrolyk aangezigt: God zy gelooft. Van het Palys is hy op Malberts-plaatſe gevoert geworden. En als hy aan de Gerigtplaatſe kwam, en heeft 't hem aan Beuls niet ontbroken. Want het gemeene volk kwam daar met hoopen, en zommige onder haar waren zo bloet doritig, dat zy met vuiſten op hem ſloegen, en allerlei godslatteringen tegen hem uitſpogen. Onder alle hadden de paardekoopers zelfs hout toegedragen, en het vuur aangeſtookt. En als *Guerin* aankwam, namen zy hem uit des Beuls handen, en wilden hem ombrengen. Het welke boven maten grouwelyk en ſchrikkelyk was om aan te zien, alzo dat de Beul zelfs medelyden met den armen Patient had, en zig beklaagde, dat men hem in zijn officie viel. Maar *Guerin* bleef even ſtantvattig, alzo dat hem een iegelyk over zijne dapperheit heeft moeten verwonderen.

Aldaar heeft men hem zijn ſententie nog eens voorgeleſen: en als men tot de woorden kwam, dat hy God gelaſtert, en de Sacramenten veragt had: antwoorde hy: Dat zy verre van my, dat ik mijnen God laſteren zou; maar aangaande de Sacramenten heb ik de waarheit geſproken, en deſelve geenſins veragt. Daar na deden zy hem den knevel af, en zyden tot hem, indien hy wederroepen wilde, en zeggen Jeſus Maria, datmen hem worgen zoude. Maar hy zyde: Ik heb mijn geloove genoegzaam bekent, en mijne Religie genoegzaam verklaart, daar by wil ik leven en ſterven: Vaart alleenlyk met my voort. Doen bonden zy hem den knevel wederom in den mont, en trok hem met een rolle in de lucht. En hy hief zijne oogen op na den Hemel, en riep met luider ſtemme: *Heere God, doet op uwen Hemel, en neemt uwen knegt tot u.* En in dit gebed heeft hy volhert, tot dat hy zijnen geeſt opgegeven heeft.

NICLAAS BURTON Engelſchman.

Onder andere Martelaren, welke geſtorven zijn om de belydeniſſe der waarheit, en wiens bloet vergoten is door de wreede Tyrannen der Spaanſcher Inquiſitie, moeten wy hier ook verhalen het lyden van die vrome Martelaar *Niclaas Burton*, wiens volſtandigheit in 't gelove, en geduldigheit in 't lyden, wel weerdig in deſe onſe Hiſtorien verhaalt te worden, tot een byſonder exempel van alle Chriſten menſchen, waar uit wy mogen leeren niet bevreeſt te zijn

om

558. *NICLAAS BURTON Engelsman in Spanjen gevangen zynde, is buiten Civilien aan een ſtaak verbrant, met een papieren Myter op 't hooft, rydende op een Ezel, met het aangezigte na den ſtaart, na de plaatſe om te ſterven.* 1558.

Wie acht zich veilig, ô BURTON! in 't broſſe leeven,
Nu u geweetensdwang heeft onverhoeds gevat:
Dat monſter, voor wiens naam elk ſidd'ren moet en beven,
Beroofde u wel van 't aards, maar van geen Hemelſchat.
Ge ontſlipte naau 't gevaar der onbetemb're golven,
Of vond uw dood door laſt van wreede Tempelwolven.

om de waarheit in 't midden der vyanden Chriſti te beſchyden, gelyk als deſe Martelaar vromelyk gedaan heeft, als hy van de Inquiſitie in Spanjen gevangen was, gelyk het vervolg van zijne Hiſtorie ons zal leeren.

Den derden *November*, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert agtenvyftig, is 'er van Londen afgevaren een koopman, met name *Niclaas Burton*, voerende zijn koopmanſchappen na Spanjen, om aldaar deſe goederen, die eensdeels hem eigen waren, en eensdeels andere Kooplieden toe kwamen, te moge verkoopen, om alzo zijn broot eerlyk daar aan te winnen. Na dat hy nu de perykelen der Zee overkomen was, is hy gearriveert in een ſtad genaamt Cadix, gelegen in Andaluſia een Lantſchap van Spanjen, alwaar hy is gaan logeren in een goede herberge, tot dat zijn goet geloſt, en hy wederom gereet zou weſen om na Engelant te varen: maar de Heere had hem al elders toe geroepen. Want alzo de Engelſche een wynig ſuſpect zijn, als komende uit een lant dat de gereformeerde Religie toegedaan is, zo is 'er in zijn herberge gekomen een Judas of verrader, welke zeer gemeen was met de Vaders van de Inquiſitie, welke vraagde, of daar nier een Engelſchman gelogeert was, met name *Niclaas Burton*: en alzo de Waart, niet kwaats denkende, daar op antwoorde, ja: heeft hy zig gevynſt dat hy brieven had om hem die zelve in handen te geven. Maar alzo *Niclaas* terſtont by hem kwam, en dat hy geen brief en had om hem te geven, heeft deſe verrader door het ingeven des Duivels, wiens dienaar hy was, terſtont wat anders verziert, en zyde dat hy wat goets wilde laden in zijn Schip om na Londen te ſenden. Hier op antwoorde *Niclaas Burton*, dat hy vry zo veel laden zou als hy wilde, het zou zeer wel beſchikt worden, en hy wilde terſtont wederom vertrekken, wanneer zijn goet, dat hy daar gebragt had, ontladen was, en als hy ander koopmanſchap geladen zou hebben. Aldus waren zy t'ſamen ſprekende tot dat 'er een Sergiant van de Inquiſitie gekomen is, den welken deſe verrader gedagvaart had, die deſen goeden man *Niclaas Burton* gevangen genomen heeft. Als hy zag dat zy hem waren aangrypende om in den kerker te lyden, wel wetende dat hy niet misdaan had, en dat hy in de geweſten van Spanjen nier geſproken had, tot nadeel van de wereltlyke of geeſtelyke Regten, maar dat hy in deſe dingen onnoſel was; zo heeft hy haar gebede dat zy hem dog wilden zegge de oorzake daar mede dat zy hem beſchuldigden, en waarom zy hem als een dief gebonden en gekoort in den kerker waren lydende. Dit nogtans alles niet tegenſtaande, hebben zy hem gelyt in een zeer donkeren kerker binnen Cadix, ſonder dat zy hem oit antwoort gaven op zijne woorden, alwaar hy gebleven is ontrent veertien dagen, liggende onder eenen hoop kwaatdoenders en dieven, onderwyſende deſe arme gevangenen met Gods woort in de ware Religie, na de mate der gaven die hy van den Heere ontfangen had, 't welke hy zo bekwamelyk dede, gebruikende de Spaanſche tale, dat op een korten tyt de arme Spanjaarden, verwerpende alle Pauſelyke ſuperſtitien, de zuivere leere des Euangeliums omhelſt hebben. Het welke zo haaſt als de Officieren van Cadix vernamen, hebben zy t'ſamen raatſaam gevonden dat

1558. zy hem zouden zenden by de Vaders der Inquisitie binnen Sivilien, 't welke zy gedaan hebben zo haast als hy binnen Sivilien gebragt was, hebben zy hem gewopen in eenen leelyken kerker Tryana genaamt, alwaar hy zo lange gelegen heeft tot dat de Vaders der Inquisitie tegen hem secretelyk geprocedeert hadden, na hare oude gewoonte en tyrannische maniere, verbiedende aan den kerker bewaarder, dat hy niet een mensche, nog Engelschman, nog andere natie by hem zoude laten komen, om een woort tegen hem te mogen spreken; invoegen dat men nog op dese ure niet en weet wie dat zijne beschuldigers geweest zijn.

Op den twintigsten *December* des voorzyden jaars, hebben zy *Niclaas Burton* uit de gevankenisse gebragt, met nog een groot getal van gevangenen, die om de belydenisse der waarheit gevangen waren, en hy was gekleet met een kanefassen rok, op welke aan alle zyden geschildert was een leelyken zwarten Duivel, die een ziele in 't vuur was pynigende, en op zijn hooft had hy een papieren Myter, waar in dat ook twee zwarte Duivels geschildert waren: aldus toegemaakt zijnde, is hy gekomen op de groote markt van Sivilien, alwaar de hylige Vaders van de weerdige Inquisitie in 't Regt saten: hier heeft hy zijn sententie des doots ontfangen, te weten, dat hy buiten de Stad aan een staak levendig verbrant zoude werden. Zo haast als hy zijn sententie ontfangen hadde (tegen dewelke hy niet een woort spreken konde, om dies wille dat zy hem den mont met een yser gestopt hadden, uit vreese dat hy zijn geloove voor 't volk zou belyden, en dat hare ongeregtigheit voor den menschen openbaar zou worden, hebben hem de Beulen aangegrepen, en gestelt op eenen Ezel, met het aangezigte na den staart, en hebbe hem alzo gevoert ter plaatse daar hy den Heere zijn ziele zoude opofferen door de vreesselyke vlammen des vuurs, welke doot hy zeer verduldelyk verdragen heeft, en uit zijn gebaar met de handen, en uit de opheffinge zijnes hoofts na den Hemel, konde men genoegsaam afnemen en verstaan, met wat een stantvastig herte en gemoet dat hy tot dese wrede doot was gaande. Als hy nu ter plaatse gekomen was daar hy zou sterven, en dat het vuur ontsteken zijnde begon te branden, is hy zo zoetelyk in den Heere ontslapen, dat de omstaanders zyden, dat de Duivel zijn ziele al weg hadde eer hy doot was, alzo dat hy daarom de pyne des vuurs niet en gevoelde.

Hier in dit exempel kan men zeer wel aanmerke de groote bloetgierigheit van dese Spaansche Inquisitie, dewelke eenen uitlander daar komende, en zig zelven stille dragende, nogtans niet gespaart hebben: maar om te betoonen dat met de wreetheit ook een groote geltgierigheit is vergesellschapt, zo staat ons wel aan te merken het gene dat na de doot van desen *Niclaas Burton* geschiet is: welke Historie wy hier hebben willen byvoegen, om dat een iegelyk de groote gierigheit, en boose streken van dese Papen, als in eenen spiegel zouden moogen aanschouwen.

Zy en hadden desen goeden man zo haast niet gevangen, of zy hebben gearresteert alle zyne goederen en koopmanschappen, met dewelke hy uit Engelant in Spanjen gekomen was, volgende alzo hare oude maniere van de Spaansche Inquisitie. En zy hebben niet alleenlyk genomen de koopmanschappen die hem toekwamen, maar ook de goederen die andere Kooplieden toebehoorden, waar over hy alleen Factoor was, na de maniere en gewoonten der Kooplieden. Als nu een Koopman binnen Londen, die hem veel goet mede gegeven had, verstont dat zyn Factoor *Niclaas Burton* in Spanjen gevangen was, en dat alle zyne goederen, dewelke zeer vele waardig waren, aldaar aangeslagen bleven, heeft hy terstont een man met goede procuratie na Sivilien gesonden, om zyne goederen met regte wederom te eischen. Dese man nu in Spanjen gekomen zynde, en zyne brieven gepresenteert hebbende voor dese hylige Viersschare, heeft hy gebeden met ootmoedige woorden, dat het de Heeren believen zou zyne goederen te ontslaan, aangezien zy een ander Koopman, wiens Factoor *Niclaas* alleen was geweest, toekwamen. Myn Heeren de hylige Vaders antwoorden hem (op dat zy de zake dies te langer zouden mogen houden drajen) dat hy zyn dingen schriftelyk zoude overleveren, en dat hy, om dit te bekwamelyker te doen, een Advocaat zoude nemen; ja om dat zy zouden toonen, dat zy heel beleefdelyk in dese zaaken wilden handelen, hebben zy zelven dese man een Advocaat gewesen, welke hem in dese zake zoude mogen behulpzaam zyn, het welke hy ook zeer bekwamelyk gedaan heeft: want deze Advokaat schryvende alle deses mans requesten, en schrifturen, dewelke voor de Inquisitie meesters overgelevert wierden, heeft niet meer genomen als agt Realen, dat is twee guldens voor elk schrift, welke nogtans al t'zamen niet meer te beduiden en hadden, als of hy stille gezeten en niet geschreven hadde.

1558.

Dese goede man bleef alzo drie maanden lang solliciteren sonder vrugt, en liep alle dage tweemaal voor de schynhylige Vaders, te weten, 's morgens en na den middag, staande alzo met de bonet in de hand, en met gevouwen knien biddende dat zy dese zaake wilden vorderen, en voornamelyk neeg en boog hy zig voor myn Heere den Bisschop van Terracon, die doen ter tyt Opperhooft was van de Inquisitie binnen Sivilien, en bad hem dat hy door zyn authorityt die hy had, wilde te wege brengen dat zyne goederen hem dog wederom gegeven werden: maar hoe veel te meer dat dese koopmanschap waardig was, en wat aan had om daar in te mogen byten, zo veel te kwalyker kon hy dezelve proye dese hongerige en stekende vliegen ontnemen. Na dat hy dan vier geheele maanden te vergeefs doorgebragt had, niet tegenstaande alle zyne biddingen en requesten, is hem eindelyk geantwoort: Dat zyne schriften, welke hy mede uit Engelant gebragt hadde, niet suffisant of volstandig genoeg en waren, en dat hy moeste hebben breeder procuratie, en zekerder certificatie, om ontlastinge van zyne goederen te verkrygen.

Hoewel dese man wel zag dat zy dit alleen deden om hem moede te maken en de zake te doen verdrieten, zoekende alzo alle uitstel en tyt te winnen: zo heeft hy nogtans dese ryze hem niet laten verdrieten, maar is met vlyt wederom na Londen gevaren, van waar hy in korten tyt binnen Sivilien zo goeden bescheit en certificatie gebragt heeft, als zy zouden hebben konnen wenschen, welke schriften hy haarlieden overgelevert heeft. Maar dese goede begeerige Vaders en hebben niet haastig geweest om hier op te antwoorden, zig zelven hier over excuserende, zeggende, dat zy eenige andere affairen te beschikken hadden, daar meer aan gelegen was, als aan dese zake. En alzo hem uitstellende van dage tot dage, hebben zy hem nog vier geheele maanden lang gaande gehouden: in voegen dat door de groote onkosten die zy desen mensche aandeden, zyn beurse byna heel ydel geworden was. Nogtans heeft hy niet opgehouden van wel neerstelyk te solliciteeren, zo dat zy hem verstonden aan myn Heere den Bisschop, den welken als hy sprak, zyde, dat hy alleen was, en dat zyn zake zo wel hing aan de andere Inquisiteurs, als aan hem. Op dese maniere speelden zy met desen ellendigen mensche gelyk met eenen kaatsbal, staande en versendende hem van den

1558.

ee-

1558. eenen tot den anderen. Eindelyk nogtans zyn zy moejelyk en verſtoort geworden door zyn gedurig aanhouden, zo dat zy t'zamen voor haar genomen hebben, dat zy hem op eenen zekeren dag zouden afveerdigen, want zy anders van hem niet ontſlagen konden worden.

Zyn afveerdinge was duſdanig: de Licentiaat *Gaſco*, in de Paapſche boeveryen zeer wel ervaren, heeft hem bevolen dat hy zig na de middag zou laten vinden op het gevangenhuis. De Engelſchman blyde zynde van zulke nieuwe tydinge, meende dat hy zou gelyt werden by den gevangen *Niclaas Burton*, om te overzien eenige rekeningen die zy t'ſamen hadden (gelyk hy dikwils verſtaan had uit den mont der Inquiſiteurs, ſonder dat hy oit geweten heeft haar lieden voornemen in deſe zake, te weten, dat het van noode was dat hy eens zoude ſpreken tegen den gevangen *Niclaas Burton*:) dit alzo ter goeder trouwen meenende, is tegen den avont gekomen ter plaatſe daar zy hem beſchyden hadden: maar terſtont hebben de Inquiſitiemeeſters bevolen aan den kerkerbewaarder, dat hy deſen man zoude lyden in eenen kerker, die zy hem van te voren gezegt hadden. Deſe menſche, meenende met den eerſten dat men hem zou lyden om met de anderen te ſpreken, is zeer verbaaſt en verwondert geweeſt, dat hy zig zelven tegen alle hope vont geſloten in eenen donkeren put, alwaar hy drie of vier dagen lang geſeten heeft, ſonder dat iemant van de Inquiſiteurs na hem omſagen. Daarna zyn zy gekomen en hebben hem laten voor haar brengen. Als nu de Engelſchman, (niet wel te vreden zijnde, dat zy zo ontrouwelooſelyk met hem handelden) voor haar gekomen was, heeft hy terſtont beginnen zijnen ouden zang te zingen, en begon te vragen, waarom zy hem zijne koopmanſchappen niet wederom en gaven? Maar deſe looſe Voſſen en hebben daar niet op geantwoort: maar een uit haar, ſonder eenige voorreden te maken, zyde tot hem deſe woorden: *Jan Pbrontom* (alzo was de Engelſchman genaamt) zegt eens op u Ave Maria: hy zyde, dat hy liever zijn goet wederom gehad hadde, en dat hy daarom in Spanjen gekomen was, maar niet om zijn Ave Maria op te zeggen: maar dit alles en mogte hem niet baten, zy bleven alle by haar propooſt, en zijden: Nu *Jan*, en zyt zo bekommert niet met u goet, men moet zo goetgierig niet zijn, zegt op u Ave Maria, laat ons eens hooren hoe wel dat gy dien van buiten kont. Met deſe en diergelyke woorden hebben zy hem zo gekwelt, dat hy eindelyk begon in deſer voegen op te zeggen: *Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus, & benedictus fructus ventris tui Jeſus, Amen.* Dat is: *Weeſt gegroet Maria vol van gratien, de Heere is met u, gebenedyt zyt gy onder alle vrouwen, en gebenedyt is de vrugt uwes ligbaams Jeſus, Amen.*

De Griffier heeft dit alles tot een woort toe geſchreven, en ſonder eens een woort te ſpreeken van hem zyne koopmanſchappen wederom te geven (want dat en was ook niet noodig) hebben zy hem wederom doen lyden in dat donker gat, daar hy van te voren in geſeten hadde, en hebben terſtont een actie tegen hem gemaakt als tegen een Ketter, dewelke zijnen Ave Maria niet opgezegt en had, na de maniere van de Roomſche Kerke: maar dat hy opgehouden hadde aan een plaatſe dewelke ſuſpect was, daar hy hadde moeten by voegen deſe woorden: *Sancta Maria, Mater Dei ora pro nobis peccatoribus, nunc & in hora mortis noſtræ, Amen.* Dat is: *Hylige Maria Moeder Gods bid voor ons arme ſondaren, nu en in de ure onſes doots, Amen.*

Door welke afſnydinge deſes gebeds, het heel openbaar was, dat hy niet voor goet en kende de voorbiddinge der Hyligen. En op deſe oorzake, welke haar regt wel te paſſe kwam, hebben zy hem langen tyt in den kerker gevangen gehouden. Daar na hebben zy hem eenen geelen tabbart met roode kruicen aangetrokken, en lyden hem alzo gelyk een Ketter tot ſpot van alle menſchen door de geheele Stad, daarenboven hielden zy hem nog een jaar lang gevangen, daarna is hy wederom ſonder eenig goet na Engelant getrokken: maar hy en wilde niet meer wederkeeren by deſe hylige Vaders, die hem, in de ſtede van zijn goet weder te geven, zijn Ave Maria hadden leeren opzeggen. 1558.

GILLIS VERDICT tot Bruſſel aan een ſtaak verworgt en verbrant.

NA dat *Gillis* Verdict* van Hilverſele in Vlaanderen, door zijn broeder *Antbonius Verdict* tot de kenniſſe der waarheit was gebragt, heeft hy gereiſt om de Gemynte te gaan beſoeken daar men Gods Woort ſuiverlyk predikten, en de Sacramenten na des Heeren ordinantie uitdeelde en gebruikte; en is te Embden en te Norden gekomen, daar hy een wyle tyt met *Micronius* heeft omgegaan, en te Embden onder *Gualterus Delerus* de Griekſche leſſen gehoort. Ten laatſten heeft hy voort na Zurich in Switſerlant geryſt, daar hy voort in de Griekſche tale toegenomen heeft. Daar na is hy wedergekeert tot Antwerpen, daar hy de Gemynte des Heeren gedienſtig, en behulpſaam is geweeſt. Als men nu daar den agttienden *Juni* 't Avontmaal des Heeren in den nagt uitdeelde, zo heeft hy ook met de geloovige het broot gebroken. Daar na heeft de Duivel een verraderſſe in 't herte gegeven, dat zy ſommige van de broederen in des Markgraven handen zouden leveren: zo wert eerſt het huis, daar *Caſparus van de Hyden* Dienaar des woorts in geherbergt was, ingenomen, daar hy mirakeleuſelyk genoeg uit verloſt wert: maar zijn Huiswaart wert gevangen. Daar vondenſe 't Ordinantieboek, en de namen der Ouderlingen en Diakenen, onder welken was *Antbonius* de broeder van *Gillis Verdict*. Zo heeft de Markgrave tot *Pieter Vermaarts* zijn dienaars geſonden, daar zy *Antbonius* meende te vinden, en grepen *Gillis* aan, meenende dat hy *Antbonius* was: maar als zy verſtonden dat hy het niet en was, lieten zy hem gaan. Daarna ontrent drie weken, is hy in zyn Vaderlant gegaan, daar zijns ſulters man geſtorven was. Als nu 't lighaam ter aarden gebragt wert, en heeft hy niet willen mede gaan; maar hy heeft zijn ſuſter in 't huis geholpen. Na de begraafeniſſe zijnder Papen en Monniken, en andere lieden meer, tot zijn ſuſter ten eten gekomen. Over de maaltyt zijnder woorden geweeſt tuſſchen *Gillis* en de Monniken, van Zielmiſſen en Vagevuur. Daar verweet *Gillis* haar, dat zy zulks om haars buiks wille verziert hadden, en geen gront in de Schrift en konden vinden, om dat te bevestigen: maar dat het daarom met alle kappen en kruinen vervallen zoude, gelyk als planten die van God niet geplant en zijn. Daarna is hy buiten gegaan, en heeft het ander volk vermaant, datſe niet voor de zielen en zouden bidden: maar alleen God aanroepen, dat hy haar alzo gave te leven, dat zy zalig mogten ſterven: want de ziele nu haar loon ontfangen heeft, en dat men daar te vergeefs voor bidden zoude. Daarna kwam hy weder tot de Monniken, welke zeer op hem vergramt waren, en drygden hem dat te vergelden, gelyk zy ook namaals deden. Want als hy zijns ſulters koorn met te wagen in de ſchure bragt, en zijn dagwerk gedaan hadde, zo kwamen daar mannen te paart om hem te vangen: maar als zy voren in huis kwamen, zo vloot *Gillis* agterwaarts uit, en loopende over 't velt, ontkwam hy haar handen. Als nu de Kettermeeſter

* Andere Vedikje.

Martinus Micronius.

Hy ſtraft de Monniken.

Wie word, ô Kruisbeld! niet tot yver aangeſpoort,
Om met ſtantvaſtigheid door de engepoort te ſtreeven,
Die van uw wakk're trouw en godsvrucht leeft en boort?
Gelukkig die met u in 't wiſſelvallig leeven
De waarheid kieſt voor waan en 's waerelds ſlaverny.
Ach! was elks hert van die vergulde keetens vry.

de Deeken van Ronſſe, hoorde dat hem de vink ontvlogen was, zo zogt hy de pluimen, en dede *Gillis* dagen voor het geeſtelyk Hof, met afgeleſen brieven: en na dat hy hem driemaal gedaagt had, zo heeft hy hem in den ban gedaan. *Gillis* ziende wat de Deken voor zig genomen had, heeft ook brieven aan de Kerkdeure aangeſlagen; daar hy de Deken, en alle die met hem de Papiſtiſche grouwelen voorſtonden, vermaande, dat zy afſtaan zouden van zulks meer te doen, en aflaten van de Chriſtenen om 't leven en goet te brengen: of dat hy als nu en ten eeuwige dage uit het gantſche Koninkryke des Soons Gods uitgeworpen verjaagt en verbannen zoude zijn. Dede ook een appellatie van den Deeken, als die partydig was in de zaken der Religie, tot den opperſten Regter, Chriſtus Jeſus, uit wiens mont hy de deciſie des geſchils begeerde. Dit laſen veele menſche die te Kerke kwame, en ook de Paſtoor.

Binnen deſen tyt is 't geſchiet dat de Gemynte van Bruſſel een dienaar begeerde, die haar in 't woort des Heeren en in de uitdelinge der Sacramenten zoude voorſtaan. Zo heeft zig een gevynſt en eergierig menſchen opgeworpen, en den dienſt aangeveert: 't welke als 't den Dienaren van Antwerpen verkondigt was, hebben zy goet gedagt zulks te verhinderen, op dat de Broeders niet bedrogen, en de Gemynte niet gelaſtert werde: zo hebbenſe op *Gillis* begeert, dat hyſe met de gave, die hem God gegeven had, wilde voorſtaan. Maar als hy dat wygerde, en liever een ambagt leeren wilde, zo wert hy ſcherpelyk vermaant, dat hy zijn talent dat hem de Heere gegeven hadde, niet in de aarde en wilde begraven, of de Heere zoude 't hem ontnemen, en als een onnutte knegt kaſtyden. Zo heeft hy ten laatſten bewilligt, dat men zijn gaven mogte beproeven: zo is hy met *Adrianus Haamſtedius* aldaar geryſt, en hebben t'ſamen met een Wederdooper gehandelt. Zo heeft *Adrianus* van de Gemynte begeert, dat zy den andere zoude ontſlaan, en *Gillis* voor een langen tyt beproeven, of hy haar bekwaam zoude dunken.

Matth. 25. 25. 28. 30.

Daar na heeft de ander zijn gevynſtheit ontdekt, en zig zelve gantſch tegen de Gemynte opgeſtelt, zoekende niet alleen den zwakken te verlyden, maar veragte ook de ordinantie des Heeren Chriſti als poppenſpel. Zo heeft hy zommige der broederen voorzegt, dat, eer drie dagen, eenige van haar om den hals zouden komen, 't welk ook alzo geſchiet is: Want eer drie dagen is de Amptman in 't huis gekomen daar *Gillis* woonagtig was, en heeft den Huiswaart, de vrouwe, en *Gillis* gevangen genomen, en zeer ſcherpelyk op de Steenpoorte doen bewaren. Ondersoeking.

De Amptman is korts daar na by *Gillis* gekomen en hem beginnen te ondervragen van zijn officie, leeringe en gelove. Daar hem *Gillis* zeer kloekelyk en verſtandiglyk op geantwoort heeft, dat hy daar begeert was om zijn medebroeders te ſtigten met des Heren woort: dat hy ook geen ander leeringe onderhielt, dan de leeringe der Apoſtelen en Propheten: en dat zijn geloove op de zelve leeringe gefundeert was. Hy vraagde hem van 't Sacrament des Altaars. *Gillis* antwoorde, dat hy zulken Sacrament niet en kende. Zo zyt gy dan (zyde de Amptman) een Sacramentaris. Neen ik, mijn Heere (zyde *Gillis*) maar uwe Papen en Monnike, die zijn voorwaar Sacrament-ſchenders, die ons, en ook onſe ouders, dus lange in blintheit en dwalinge gelyt, tot ſtomme Afgoden gebragt, en byna tot de verdoemenisſe tot in de helle geſtooten hebben. Als nu de Amptman

58. man meer van de Sacramenten wilde handelen, zyde *Gillis* tot hem: Laat dog uwe Doctoren en Papen komen, ik zal haar bewyſen hoe ſchandelyk zy u bedrogen hebben. Doe zy 'er een van de Schepenen: Zo hoore ik wel aan u, wy zijn alle verdoemt. *Gillis* antwoorde: Neen mijn Heere, gy meugt u bekeeren, en gy zult leven. De Amptman vraagde hem, hoe lange dat hy het hylige Sacrament niet ontfangen hadde? Hy antwoorde, 't Sacrament des Avontmaals heb ik binnen een half jaar ontfangen in de Gemynte des Heeren tot Antwerpen. Doe zyde de Amptman: Komen hier niet tomwylen van Antwerpen, van u volk, om uwe predicatie te hooren? *Gillis* antwoorde, myn predikatie, mijn Heeren, en zijn niet te gelyken by die te Antwerpen geſchieden, Daar moeſt gy gaan, als gy wilt hooren prediken: daar doet men 't opentlyk, zo dat een iegelyk mag oordeelen van de leeringe: ik ben alleen van haar gefonden. De Amptman vraagde hem, wie daar predikte? Hy antwoorde: *Aarianus Haamſtedius*. Hy vraagde hem, wat volk dat hier in de Gemynte was? Hy antwoorde: Zy zijn my nog onbekent, want ik hier zeer onlangs gekomen ben. Als nu de Amptman wilde weg gaan, zyde hy, beryt u, ik zal u geleerde mannen toeſenden. *Gillis* antwoorde, mijn Heere, waart dat my mijn boeken toegelate werden, ik zou my verblyden, zelfs opentlyk op de Markt voor alle menſchen tegen de Doctoren van Leuven te diſputeren. Og, of my toegelaten ware! De Amptman zyde: Men zal u boeken doen hebben die gy begeert, en zo ging hy van daar.

offert Daar na is de Paſtoor van St. Goelen by hem geweeſt, en ook namaals veel Papen en Monniken, met welke hy veele woorden gehad heeft, en byſonder van de offerhanden der Miſſe, door welke zy de eenige offerhande Jeſu Chriſti vernietigen. Hy bewees haar, dat Chriſtus niet meer opgeoffert en kon werden voor de ſonden, of hy moeſte zijn bloet vergieten: want ſonder bloetvergieten en geſchiet 'er geen vergevinge der ſonden. Hy bewees ook, dat hy maar eens geoffert is, en daar door de eeuwige verloſſinge gevonden heeft, gelyk dit alle in den brief tot den *Hebreen* klaarlyk uitgedrukt wort. Hy vraagde haar twee vragen, in dewelke zy zeer beſchaamt waren. De eerſte was: uit wat bevel der Schriftuur zy magt hadden offerhande te doen voor levendige en doode? Hier op waren zy gants ſtom, en wiſten niet wat zy zeggen zouden, 't welk vele toehoorders verwonderde. d'Andere vrage was: met wat Schriftuur zy konden beveſtigen, dat men de Gemynte in 't Avontmaal den Drinkbeker mogte onthouden? Hier hebbenſe veel uitvlugten gezogt, welk alle ſonder gront waren, en niet en konden beſtaan tegen het uitgedrukte bevel Chriſti, die daar zegt, Drinkt alle daar uit.

Daar na liep het gerugte door de gantſche ſtad
16. van Bruſſel, dat 'er een zeer geleert jongman (want hy maar vierentwintig jaren out was) gevangen lag om de Schriftuur, dat hy alle Prieſters en Monniken ſtom maakte. Dit was een groote ſpyt voor haar: daarom predikten zy in alle Tempelen van *Gillis*, en van deſe Ketters en verlyders, zo zy de Chriſtenen noemen, en logen ſchandelyke leugenen van hem; want nadien dat ze haar ryk met Gods woort en de waarheit niet ſtaande en konnen houden, zo moetenſe met liegen en moorden (gelyk des Satans aart is) de geloovige verdrukken.

De Amptman, hoewel hy ook aanmerkte dat *Gillis* niet ſonder Gods woort voort en bragte, en hoorde dat de Papen hem niet en konden wederſtaan, heeft van *Gillis* begeert, dat hy zijn geloove in geſchrifte zoude ſtellen; het welke hy ook gedaan heeft, en heeft alle zijne artykelen betuigt met de authorityt der Ouder Doctoren. 1558.
Maar van te proteſteerde en betuigde hy, dat hy haar authorityt gebruiken wilde, zo verre zy met de H. Schriftuur over een kwam, en niet verder: want zy ook menſchen geweeſt, en menſchelyke zwakheit gebruikt hadden. Als d'Amptman zijn belydeniſſe gezien hadde, heeft hy op hem begeert dat hyſe korter zou maken: want zy was wel agt bladeren groot. Zo heeft hyſe de helft minder gemaakt, en hem alzo overgegeven. De Amptman beſchuldigde hem meeſt, dat hy verboden vergaderingen gehouden had, 't welk tegen het mandament des Konings was. *Gillis* zyde: Heer Amptman, is 't my niet geoorloft Gods woort te ſpreken: of het volk van hare boosheit te ſtraffen? De Amptman antwoorde: Men behoort in de Kerke te prediken, d'ander predicatien ſtrekken tot oproer. Daar op zyde *Gillis*, dat het gene dat in de Kerke goet was gepredikt, en konde in het velt niet kwaat zijn: en konde niet gelooven dat des Konings meeninge was Gods woort te verbieden: maar alleen den oproer, welk aan de Gemynte niet bevonden en kon werden, die meer met Teſtamenten en Bybels, dan met buſſen en zwaarden uitgingen.

Korts daar na ſchreef hy aan den Amptman een Latyniſchen brief, daar hy in bewees dat de geregtigheit zo aangenaam is geweeſt, zo wel den Hydenen, als den Joden, en de Chriſtenen, dat veel vrome en edele mannen daar voor goet en leven gewaagt hebben: bad daarom den Amptman dat hy nu aflaten wilde van de geregtige te vervolgen. Ik weet wel (zyde hy) dat gy niet met vreden gelaten wort van de bloetdorſtige Geeſtelykheit, en ik bid ook niet om mijn verloſſinge: want zy moeten haar gierige kelen een wynig vogtig maken met mijn bloet. Maar alleen de arme ſchapen deeren my, en voor haar bid ik, dat gyſe niet en vervolgt, maar liever eenige ruimte geeft datſe de Wolven ontvlieden mogen. Voorts bewees hy den Amptman, dat de Monniken en Prieſters haar te vergeefs beroemen van de hylige Kerke: want de H. Kerke in de Schriftuur de Bruit Chriſti, een Heer, en een Duifken genaamt wert: welke dog niet ſtrytbaar, wreet, of bloetgierig zijn: maar altyt vreeesagtig, en vlugtig voor de vervolgers. Wien betaamt dog min ten ſtryt te gaan, dan een Bruit en maagdeken? Wie is 'er eenvoudiger dan een duifken, welke gants ſonder galle en bedrog is? Wie is 'er meer vlugtig voor den ſtryt dan een wilt Hert, 't welk niet wraakgierig is? Maar wilt gy de Papiſten by de Gemynte vergelyken, gy behoeft beter Hoeren, Leeuwen, Beeren, en Wolven aan te zien. Aanmerkt (zijde hy) hoe datſe in de ſtad van Bruſſel haar Bordeel getimmert heeft in allen ſtraten, en op alle wegen heeftſe teekenen haarder hoereryen geſtelt. Zy heeft haar beenen open geſpert voor alle die voorby gaan, en haar onzuiverheit vermenigvuldigt. *Ezech.* 16. Beziet hoe de hoeken der ſtraten verciert zijn met Afgodery: alle wegen met Kapellen en geeſtelyke hoerhuiſen gebout zijn, dat men het volk van den eenigen God tot den Afgoden lyt: en zy doen overſpel (als *Jer. kap* 3. zegt) met hout en ſteen. Zy zyn alle op bergen gegaan, en onder alle boomen bedryven zy onkuisheit. Zoude deſe de Bruit Chriſti zijn? en niet veel meer een overſpelige Hoere des Duivels geheeten worden? dat meugt gy zelve bedenken. Het en betaamt een maagt en Bruit niet bloetgierig te zijn, de ledekens Chriſti te vervolgen en te verdrukken, de geloovige te ſteken in zakken en te branden, dit betaamt den Wolven veel meer. Daarom, myn Heere de Amptman, wagt u van zulken, en gelooftſe niet, al is 't dat zy in ſchaapskleederen voortkomen.

Van de Hylige Kerke.

De Papiſtiſche Kerke is een Hoere.

De-

1558 Dewyle hy gevangen lag en zeer ſtrengelyk bewaart wert, zo is *Antonius* zijn broeder daar gekomen om hem zijn nootdruft te verzorgen: want hy in de koude winter nauwelyks ſtroo hadde om op te ſlaapen, en zijn ſpyſe was klyn. Maar ten laatſten heeft de Amptman *Antonius* ook gevangen, als wy namaals hooren zullen, het welk *Gillis* een groote droeffeniſſe in zijn herte veroorzaakte om zijns ouden Vaders wille, die hy vreesde dat van rouwe zoude ſterven, om dat byde zijn ſonen gevangen waren. Maar hy heeft zig zelven in den Heere vertrooſt, hem biddende dat hy alle dingen ten beſten keeren wilde, na zijn gewoonlyke barmhertigheit, en zijnen broeders volſtandigheit geven.

Hy wort vertreden.

Als hy nu ontrent ſes of ſeven weeken gevangen had geweeſt, en menigen aanſtoot geleden, zo is hy den tweeëntwintigſten *December* ter Vierſcharen gebragt, en als een Ketter veroordeelt om verbrant te werden. En gelyk hy een ſtil weſentlyk man was, ryp van verſtant, zo heeft hy met manierlyke en verſtandige redenen den Raat aangeſproken, en haar gedankt van haar vonnis: biddende ook dat het God haar wilde vergeven, om dat zy 't door onwetentheit deden. Daar na zyde hy: Mijn Heeren, meent gy dat de Chriſten geloovigen, die gy Ketters noemt verdrukken en uit te roeyen met branden en dooden? Og gy zyt verre verdoolt. Gelooft dat d'aſſche van myn lighaam over de Stad zal ſtuiven, en daar zullen veel Chriſtenen door opgroeyen, want der Martelaren bloet is een zaat der geloovigen. En zo wert hy van daar gelyt tot de gevankeniſſe. Over den weg heeft hy met grooter vrymoedigheit het volk vermaant, en met Gods woort onderweſen, dat zy haar zouden bekeeren van der Papiſten afgodery. Het volk die daar met grooter menigte gekomen waren, werden zeert beroert door zijn vermaningen; en gedagten nog van *Gillis Tielman*, die ook om deſelve oorzake wille gedoot en verbrant is geweeſt.

Des Kyſers uitvaart.

Des anderen daags als men *Gillis* zoude gedoot hebben, zo hieltmen de uitvaart van Kyſer Karel de Vyfde, de Vader kan Koning *Philippus*, die nu tegenwoordig te Bruſſel was. En om dat de pomperye niet verhindert zoude werden, zo heeft men den Regtdag van *Gillis* te verbranden uitgeſtelt tot Kersavont, den vierentwintigſten *December*, in't jaar onſes Heeren vyftien hondert agtenvyftig. Als nu de Koning de uitvaart zijns Vaders gehouden had, zo wert *Gillis* voortgebragt om te ſterven, en den gantſchen weg door, die hy ging tot dat hy aan den ſtaak geſtelt wert, en hielt hy niet op van 't volk te vermanen. Hy was gants onvertſaagt, en in zijn aangezigt en veranderde hy niet, maar bleef altyt eens weſens en gemoeds; zo dat een ygelyk daar af verwonderde, dat een zo jong man zo onvertſaagt voor de doot was, en volſtandiglyk de waarheit voorſtont.

Als hy nu aan den ſtaak geſtelt was, riep hy den naam des Heeren aan met vieriger begeerten. Zo dede Scherpregter de koorde om zijnen hals, en verworgde hem: daar na ontſtak hy het vuur en verbrande het doode lighaam. Ik vermoede wel dat de Monniken meenden, dat deſes Martelaars bloet zou zijn tot laveniſſe van des Kyſers ziele in het Vagevuur. Alzo plegen de Hydenen menſchen te offeren, en te dooden in de begraveniſſe der grooter Princen; daar mede bewyſende, dat de gene die bloetgierig in haar leven geweeſt waren, ook met bloedige offerhanden ter hellen moeſten gaan.

Sic Martyrum cruore purgatorum
Ignem ſacrifici ſuffocant,
Sat incruentas obtulerunt Hoſtias
Miſſam cruentam præferunt.

Dat is:

Zo bluſſchen de Papen des Vagevuurs gloet
Met der getuigen Chriſti bloet,
Haar offer is lange onbloedig geweſt,
De bloedige Miſſe is haar nu beſt.

1558

GERARD HAGENS, tot 's Hertogenbos veroordeelt om met den zwaarde geregt te werden: maar d'executie is aan hem niet volbragt.

Gerard Hagens, Borger tot 't Hertogenboſch, om de Gereformeerde Religie aldaar gevangen ontrent den jare vyftien hondert agtenvyftig, en by ſententie veroordeelt, om met den zwaarde geregt te werden, zijnde alle preparatie tot de executie gemaakt, is den naaſt voorgaanden nagt, voor den dag tot de executie beſtemt, door eenige Burgeren, de Gereformeerde Religie toegedaan uit de gevangeniſſe geholpen, en alzo ontkomen. En waren d'aanlyders van dit werk *Daniel Hermans Jagelingh* (van welke eenige kinds kinderen in den jare ſeſtien hondert negenveertig nog in Hollant woonden) en *Jan Hermans Jagelingh* zijn broeder, die de inſtrumenten hier toe noodig gepractiſeert, en alles in perſoon, den voorſchreven nagt, na wenſch daar mede geeffectueert hebbe; terwyle d'andere van hare complicien ontrent de naaſte advenuen en ſtraten de wagt hielden, om in haar werk niet ſchielyk geſtoort en betrapt te werden, en bragten den verloſten gevangen van de gevangenpoorte, ten huiſe van een burger van deſelve Gereformeerde Religie, genaamt *Antonius Gerard Geubels*, woonende in de Kerkſtraat (van dewelke nog een dogter in den jare ſeſtien hondert negenenveertig te 's Hertogenboſch in't leven was) die den zelven in zijn huis drie dagen verborgen hielt: dog door het ſterk onderzoek dat na den voorſchreven gevangen gedaan wiert, was genoodzaakt op middelen te denken, om den zelve uit de ſtad te helpen. Is dan de voorſchreven *Antonius Gerard Geuvels* in den nagt na de Vuchterpoorte gegaan, en heeft aan de Poortier verzogt, dat hy deſen man, dien hy by zig had, in der haaſt uit zou laten, zeggende, dat 'er een ongeluk gebeurt was, 't welk de Poortier verſtaande, gelyk het in die tyden gemeenelyk verſtaan wert, van dat iemant doodelyk gekwetſt, of doot gebleven mogte zijn, heeft de poorte terſtont open gedaan, en een gewoonelyke klyne vereerige voor zijn moeite ontfangen. Des anderen daags zijn door het verhalen des Poortiers, ſuſpicien en diſcourſen gevallen van den losgebrokenen gevangen, 't welk *Geubels* voorſchreven gewaar werdende, verſtak hem in een hymelyke plaatſe van zijn huis: en dewyle op hem onderzoek wert gedaan, heeft zig, daar niet langer betrouwende, des nagts begeven in 't huis van eenen van de zelve Religie, zijnde een Koopman in lakenen, wiens dogters dogter nog in den jare ſeſtien hondert negenveertig tot 's Hertogenboſch woonde, welke den voorſchreven *Geubels* in een ſchuit onder de lakenen, die hy dede uitvoeren, verbergende, hymelyk uit de Stad heeft geholpen, en is daar op de confiſcatie van al des gevlugten *Geubels* goederen gevolgt.

Deſe *Hagens* heeft daar na tot Aken gewoont, alwaar hy ook is geſtorven, en waren daar nog in den jare ſeſtien hondert negenenveertig eenige van zijne afkomelingen te vinden.

Daniel, en *Jan Jagelings*, werden ook na verloop van eenigen tyt zo verre geſuſpecteert of ontdekt, dat de Hoog-ſchout laſt kreeg om des nagts dezelve van 't bedde te ligten en te verſeekeren. Dog een uure of twee te voren, door een van de dienaars (die wat geroken hadde) trouwelyk gewaarſchouwt zijnde, vielen over des Stads muren, en ſwommen over de graft, vlugtende na de Grave, daar zy eenige van hare maagſchap hadden:

58. den: en na dat zy eenige tyt omgeſwerft hadden, geraakten zy elk tot een goede gelegentheit, te weten, *Jan* tot opziender en werkmeeſter van 't Kanon, Vuurwerken, Roers, Wapenen, en 't geheele Wapenhuis, des Hertogen van Kleef, *Wilhelmen Daniel* van gelyke tot opzienders en werkmeeſters by den Prince van Oranjen *Wilhelmus*, in wiens dienſt hy eenige jaren daar na tot Breda (hebbende hem door 't vallen van een Kanon, daar hy iet aan verzien zou, zwaarlyk verzeert, waar van hy een geruimen tyt gekwynt en te bedde gelegen hadde) is geſtorven. Hare huisvrouwen wierden na 't vlugten van hare mannen, door den Hoog-ſchout en dienaars uit de Stad van 's Hertogenbos gelyt, en daar na ook alle hare goederen geconfisqueert.

Engelſche Martelaren des jaars 1558.

CUTBERT SIMSON, Deken van de Chriſtelyke vergaderinge tot Londen.

NAar de Martelaarſchap van *Mr. Jan Roug*, Dienaar van de gemynte van Londen, van wien hier te voren is geſproken, is ook in gelyke Martelaarſchap hem gevolgt, de Deken van de voorſchreve Godlyke vergaderingen tot Londen, genaamt *Cutbert Simſon*, een man van een geloovig en ieverig herte tot Chriſtus en zijne regte kudde; alzo dat hy nooit op en hielt in aller neerſtigheit te arbyden en te tragten, niet alleen hoe hy dezelve zoude mogen behouden ſonder beſmettinge van de Paapſche Religie, maar was ook altyt zeer zorgvuldig en wakker, hoe hy dezelve zou mogen by een houden buiten perykel van vervolginge. Den arbyten moeite, den yver, lytſaamheit en getrouwigheit van deſe man in het beſorgen van deſe vergaderinge, gelyk die niet ligtelyk kan uitgedrukt worden; zo is ook zeer wonderbaarlyk daar in te bemerken Gods voorzienigheidt door verſchyden geſigten, aangaande de beroerte van deſen getrouwen Dienaar Chriſti, en Godſaligen Deken, gelyk zulks uit het volgende kan blyken.

Want des Vrydags nagts eer de voornoemde *Mr. Roug*, Dienaar der Gemynte, gevangen wiert, op zijn bedde zijnde, zo droomde hy, dat hy zag twee van de Guarde die *Cutbert Simſon* den Deken van de voorſchreven Gemeente lyden, en dat hy by hem had het boek, waar in de namen van alle die van de Gemynte waren geſchreven ſtonden. Waar over hy zeer verbaaſt zijnde, ontwaakte en riep tot zijn huisvrouw, dat zy licht ſlaan zoude, want ik ben deſen nagt zeer beroert en gekwelt met onſe broeder *Cutbert*. En doen zy dat gedaan hadde, las hy een wyle in zijn boek, en gevoelende dat hy vaak kreeg, zo dede hy de kaarſſe uit, en begaf zig wederom tot ſlapen. In ſlaap zijnde, zo droomde hy wederom het zelve, en daar mede wakker geworden zijnde, zo zyde hy tot zijn huisvrouw: O *Catherina*, mijn broeder *Cutbert* is bedorven. Zo ontſtak zy wederom de kaarſſe en ſtont op. En terwyle hem *Mr. Roug* gereet maakte om na *Cutbert* te gaan, om te vernemen hoe 't met hem was, zo kwam ondertuſſchen *Cutbert* in met het boek, waar in de namen en 't getal der Gemynte begrepen waren, den welken als *Mr. Roug* gezien had, zo zyde hy, broeder *Cutbert*, gy zijt wellekom, want ik heb deſen nagt met u zeer ontroert geweeſt, en zo verhaalde hy hem zijnen droom, en daar op begeerde hy van hem, dat hy dien boek van hem zoude willen afleggen, en niet meer by hem dragen. Waar op *Cutbert* antwoorde, dat hy 't niet doen en wilde: want droomen, zyde hy, en zijn maar fantaſien, en men behoefte niet te geloven. Doen belaſte Mr. *Roug* hem terſtont in den name des Heeren, dat hy 't doen zou: en *Cutbert* nam doen zulke dingen by geſchrifte uit het zelve boek, als hy hem belaſt had, en liet dadelyk het boek by Mr. *Rougs* huisvrouw. 1558.

Den volgden dag had Mr. *Rougb* des nagts wederom een andere droom in zijne ſlaap, aangaande zijn eigen beroerte. Den inhout daar van was deſe: Hem dogt in zijnen droom, dat hy zelve met gewelt tot den Biſſchop gebragt wiert, en dat de Biſſchop hem zijnen baart aftrok, en den zelven in 't vuur wierp, daar by voegende deſe woorde: Nu magik zeggen, dat ik een ſtuk van een Ketters baart in mijn huis verbrant hebbe, gelyk het ook alzo geſchiede, als te voren in zijn Hiſtorie is aangeweſen.

Nu, om te komen tot *Cutbert Simſon*, gelyk wy iet geroert hebben aangaande deſe geſigten, zo ſtaat ons nu ook te verhalen, hoe dat dezelve wynig tyds daar na is gevangen geworden, en wat pynen en tormenten hy op de pynbank en anderzins uitgeſtaan heeft, even als een vrouwe *Laurentius* om der vergaderinge wille, gelyk hy dat zelve met zijne eige hand beſchreven heeft, als hier na volgt.

Een waaragtig verhaal, hoe ik bejegent wiert in den Tour van Londen, daar benen geſonden zijnde van den Raat op den dertienden December.

DEs Dingsdags daar na wier ik geroepen in 't wagthuis voor de Conſtapel van den Tour, en den Boekhouder van Londen *M Cholmley*, welke my gebode te zeggen, wie nik bevolen had niet te gaan in den ordinairen Engelſchen Godsdienſt; maar ik antwoorde, dat ik dat niet en begeerde te openbaren. Waar op ik in een yſere inſtrument geſtelt wiert om gerekt te worden, het welk over einde ſtont, en dat na mijn bedunken ontrent den tyt van drie uren lang. Doen vraagden zy my of ik 't zeggen wilde. Ik antwoorde als vooren. Doen wert ik los gelaten, en wederom in mijn logement gebragt. Sondags daar aan, wiert ik wederom op deſelve plaatſe gebragt voor den Luitenant en Boekhouder van Londen: maar ik antwoorde wederom gelyk te voren. Doen beſwoer my de Luitenant, by God, dat ik het zeggen zoude. Doen bonden zy mijne twee voorſte vingers t' ſamen, en ſtaken een klynen pyl daar tuſſchen, en trokken dien zo haaſt wederom uit, dat het bloet daar op volgde, en dat de pyl brak. Doen pynigden zy my tot tweemaal toe, en wert daar na wederom in mijn logement gebragt. En tien dagen daar na vraagde my de Luitenant, of ik niet en wilde bekennen het gene zy my te voren hadden afgevraagt. Ik zyde, dat ik zo veel had gezegt als ik wilde. Doen ſont hy my vyf weken daar na tot den Opperprieſter, daar ik dapper beſpronge wiert, en onder wiens handen ik den Paufelyken vloek en ban ontfing, om dat ik getuigenis had gegeven van de opſtandinge Jeſu Chriſti. En aldus bevele ik u lieden Gode, en den woorde zijner genade, met alle die gene, die den name Jeſu ongevynſdelyk aanroepen, wenſchende dat God, na zijn oneindelyke barmhertigheit, ons al t' ſamen wil brenge in zijn eeuwig Koninkryke, Amen. Ik danke God voor zijne groote genade aan ons beweſen. Singt Hoſanna den Alderhoogſten met my *Cutbert Simſon*. God wil my mijn ſonden vergeven. Ik bid de gantſche werelt vergiffeniſſe, en ik vergeve de gantſche werelt, en aldus verlate ik deſe werelt, op hope van een heugelyke en heerlyke opſtandinge.

Nu ſtaat ons vorder te verhalen, aangaande deſen *Cutbert Simſon*, dat *Boner*, ſprekende van *Cutbert Simſon* in zijn Conſiſtorie, aldaar dit getuigeniſſe van hem aan het volk gegeven heeft, dat hy zyde: Gy ziet deſen menſche, wat een obſtinaat man dat hy is. En na dat hy hem zo gepreſen had, zijde hy nog vorder, wat aangaat zijne lytſaamheit, ik zegge u, by aldien hy geen Ketter en waar, dat hy is een menſche zo geduldig, als ooit

1558. iemant voor my verſchenen is. Want ik verklare u, dat hy driemaal op eenen dag in den Toren is gepynigt geweeſt. Zo heeft hy ook in myn eigen huis al eenige ſmerte moeten uitſtaan, en evenwel en is zijn lytſaamheit daar door niet gebroken geweeſt.

Op den dag eer deſe vroome Diaken en Martelaar Gods, na dat hy gepynigt was, voor *Boner* zoude verſchynen tot zijn vonnis om gebrant te worden, zijnde in de boeyen in des Biſſchops Koolhuis, zo had hy een zeer zeltſame verſchyninge of gezigte, 't welk hy met zijn eigen mont aan Mr. *Auguſtyn* verhaalt heeft, ook aan zijn eigen huisvrouw, en *Thomas Simſon*, en ook nog eenige andere beneffens haar, in de gevankenis van Nieugat, een wynig voor zyne doot. Waar van den inhout deſe was, namentlyk, dat *Cluney* zijn beſorger of bewaarder ontrent negen uren in den avont met zijn ſleutels in de gevankeniſſe kwam, daar hy in de boeyen zat, en dat na zijn gewoonte, om het gevangenhuis te bezigtigen, en te bezien of ook alle de gevangenen daar nog waren, en ziende, dat *Cutbert Simſon* daar nog was, zo ging hy wederom henen, en ſloot de deuren agter hem toe. Binnen twee uuren daar na ontrent elf uren, zo hoorde deſe *Cutbert Simſon* (maar of hy in een ſluimering, of dat hy wakker was, en kan ik niet zeggen) een in komen, die eerſt de buitendeure open dede, daar na de tweede, en daar na ook de deure daar *Cutbert* binnen was, en zag hem aan, niet hebbende eenige kaarſſe of toortſe, dat hy zien konde, maar een grooten glants en klarigheit van zig gevende, waar door hy in zijn herte zeer verheugt en getroost was: en zijde tot *Cutbert Simſon*, Ha, en ſchyde zo wederom: wie het was, en konde *Cutbert* niet zeggen, en kan ook van my niet getuigt worden. Door welk gezigte hy zulken grooten troost verkreeg, dat hy dien niet en konde laten uit te drukken, zo menigmaal als hy dat aan andere verhaalde; gelyk hy dat ook tot vier of vyf maal toe aan den zeer geleerden man *Mr. Auguſtyn* en andere met vreugde verhaalt heeft.

Hem zijn op den negentienden *Maart* eenige artykelen tot zijn beſwaringe van den Biſſchop voorgehouden geweeſt, waar van deſe navolgende de voornaamſte waren.

1. Dat gy in deſe Stad en Bisdom van Londen menigmaal en met opzet geſproken heeft deſe woorden en ſpreuken die hier volgen, namentlyk, dat, hoewel uwe ouders, voorouders, maagſchap en vrienden, ja ook gy zelve, voor de tyden van de laatſte ſcheuringe hier in dit Koninkryk van Engelant, hebben en hebt gemeent, dat het geloove en Religie die in voortyden in dit Koninkryk van Engelant is onderhouden geweeſt, het waare geloove en de regte Chriſtelyke Religie was, in allen deelen en artykelen, hoewel zy in de Kerke geoeffent wiert in de Latynſche tale, en niet in de Engelſche: dat gy nogtans gelooft en zegt, dat het geloove en Religie, die nu geoeffent wort in dit Koninkryk, niet in de Engelſche maar in de Latynſche taal, het ware geloove en Chriſtelyke Religie niet en is. maar deſelve wel uitdrukkelyk kontrarie en tegenſtrydig.

2. Dat gy binnen deſe Stad en dit Bisdom van Londen al willens en wetens, en met veragtinge hebt gedaan en geſproken tegen de wyſen en ceremonien, die hier in 't gemeen in dit Koninkryk gepleegt worden, en die over al in de Kerke van Engelant waargenomen worden.

3. Dat gy gemeent hebt, en zekerlyk gelooft, en ook in het Bisdom van Londen beveſtigt en met opzet gezegt, dat 'er in de algemeene Kerke geen zeven Sacramenten zijn, nog ook niet van zulker kragt, als in het gemeen in de Kerke van Engelant gelooft wort.

4. Dat gy ook gemeent en gelooft hebt, ja ook in de Stad en Bisdom beveſtigt en geſproken, dat in 't Sacrament des Altaars niet dadelyk, weſentlyk, en waarlyk en is het waaragtige lighaam en bloet onſes Saligmakers Jeſu Chriſti. 1558.

5. Dat gy geweeſt zyt, en ook nog tegenwoordig zyt met alle u vermogen een voorſtander van alle die gene, dewelke of voor deſen in dit Koninkryk Ketters zijn genoemt geweeſt, of immers door de Kerkelyke Regters voor Ketters gehouden, en als zodanige veroordeelt zijn geweeſt.

6. Dat gy tegen de ordre van dit Koningryk van Engelant, en tegen het gebruik van de H. Kerke van dit Koninkryk, op verſchyden tyden en plaatſe binnen de Stad en Bisdom van Londen in conventiculen en vergaringen zyt geweeſt, daar een groote menigte van volk was, om te plegen den Engelſchen Godsdienſt, zo als hy geoeffent wiert in de vorige jaren van Koning *Eduard de Sefde*, als om te hooren het leſen van 't Boek des Avontmaals, en het Avontmaal te gebruiken, by de gy en die daar vergadert waren. Item dat gy gemeent hebt, en geſproken, gelyk gy ook nog doet, dat de voorſchreven Engelſchen Godsdienſt, als ook het boek des Avontmaals, en alle de dingen die daar in begrepen zijn goet en prysweerdig zijn, en dat gy deſelve ook nog tegenwoordig toeſtaat en voor goet hout.

Op alle deſe artykelen heeft de voornoemde *Cutbert Simſon* aldus geantwoort:

Op den eerſten, tweeden, derden, en vierden Artykel, en ook den vyfden antwoorde hy, dat hy bekende waaragtig te weſen alle het gene daar in begrepen was.

Maar op den zeſden zyde hy, dat hy niet gehouden was daar op te antwoorden zo als hy geloofde.

Een brief, geſchreven aan CUTBERT SIMSON uit het Koolhuis aan zijn Huisvrouw.

SEer welbeminde in den Heere Jeſus Chriſtus. Ik en kan aan u niet ſchryven zo als ik wel wenſchte. Ik bid u met mijn ziele, begeeft u zelven onder de magtige hand onſes Gods, vertrouwende op zijne barmhertigheit, en hy zal ons gewiſſelyk helpen, zo als het zal ſtrekken tot zijner eeren, en onſen eeuwige trooſt; hier van verſekert zijnde, dat hy ons geen ding zal laten overkomen, dan 't gene ons alderprofytelykſt zal weſen: want het is of een ſtraffe voor onſe ſonden, of een beproevinge onſes geloofs, of om zijne eere te verbryden, of alle te ſamen, en daarom moet het nootzakelyk wel gedaan zijn. Want daar en is niet, 't welk ons by geluk of gevalle overkomt, maar door de voorzienigheit onſes Hemelſchen Vaders. En daarom zo bid onſe hemelſchen Vader, dat hy ons altyt zijne genade wil verleenen om dat zo te bemerken. Laat ons hem van herten danken voor deſe zijne Vaderlyke kaſtydinge, want hy geeſſelt eenen iegelyk dien hy liefheeft. En ik bid u nu hebt goede moet, en agt het kruice Chriſti grooter rykdom, dan alle de iedele welluſten en vermakelykheden van Engelant. Ik en twyffele niet (ik danke God daar voor) of gy hebt met Chriſtus het Avontmaal gehouden, dat is, in hem gelooft: want dat is de vrugt van dien; en dan moet gy ook van zijnen Kelk drinken, dat is, zijn Kruice, want dat wort daar door betekent. Neemt dien Kelk aan met een goeden luſt en begeerte in den Name des Heeren, en dan zult gy verzekert zijn, dat gy den goeden wyn, dat is Chriſti bloet, zult hebbe voor uwe dorſtige ziele. En wanneer gy den wyn hebt, zo moet gy hem drinken uit deſen Kelk en Drinkbeker. Leert dit, als gy tot het Avontmaal des Heeren komt. Bid ſonder ophouden. Weeſt dank-

1558. dankbaar in alle dingen. In den Name Jeſu zullen alle knien buigen. 1558.

CUTBERT SIMSON.

Hugo Fox. Jan Devenish. Met deſen *Cutbert Simſon* zijn ook nog twee andere getuigen Chriſti gevangen geweeſt, met namen *Hugo Fox*, een Kouſemaker, en *Jan Devenish*, dewelke met den voornoemden *Cutbert Simſon* ter examinatie gebragt zijnde voor *Boner* den Biſchop van Londe, op den negentienden *Maart* ook aldaar van den zelven Officier zijn ondervraagt geweeſt, en zijn haar ook voorgehouden geweeſt byna de zelve artykelen die *Cutbert Simſon* voorgehouden waren, doch niet alle op een tyt. Op dewelke zy alle zeer verſtandelyk en kloekmoedelyk ſonder eenige vreeſe en ontzag van menſchen hebben geantwoort, elk na dat hem de Geeſt gaf uit te ſpreken. En daar na, te weten op den agtentwintigſten *Maart*, zijn deſe drie vrome getuigen Jeſu Chriſti gebragt na Smitsvelt, en hebbe daar alle drie den doot ſtantvaſtelyk geleden, en zijn verbrant geworden; om welke ſtantvaſtigheit wille God de Heere (in wiens zake en ſtryt zy geleden hebben) den gever van alle genade, en regeerder van alle dingen, zy geprefen tot in der eeuwigheit.

Wilm Seaman, en twee andere. Den negentienden *Mei* zijn te Norwich verbrant drie Godvrugtige Martelaren, met namen *Wilm Seaman*, *Thomas Carman*, en *Thomas Hudſon*.

Wilm Harries, en twee andere. Den zesentwintigſten *Mei* zijn drie ſtantvaſtige getuigen der waarheit te Colcheſter verbrant *Wilm Harries*, *Richard Day*, *Chriſtiaan George*.

Henrik Ponde, en ſes andere. Den ſeventwintigſten *Juni* zijn te Londen op Smitsvelt verbrant ſeven Godvrugtige getuigen der waarheit, *Henrik Ponde*, *Rainold Caſterlandt*, *Robert Southam*, *Matthias Kicarby*, *Jan Floyd*, *Jan Holiaax*, *Rogier Hollandt*.

ROGIER HOLLANDT.

Deſe *Rogier Holland*, een Koopman en Snyder van Londen, was eerſt een leerknegt by eenen *Mr. Kempton*, in den zwarten Jongen in de Watlingſtraat, alwaar hy zijne leerjaren uitdiende, niet ſonder groote moeite en kwellinge van den Meeſter die hem geerne afgetrokken hadde van zijne al te grooten vryigheit en ongebondenheit, daar hy te voren in opgebragt was, zig zelve begevende tot alle wulpsheit van danſſen, ſchermen, ſpelen, banketteren en ligtveerdig geſelſchap, en boven dit alles was hy een heftig en partiaal Papiſt, alzo dat 'er zeer klyne apparentie was van dit te komen tot zulken einde, waar toe de Heere hem daar na geroepen heeft, 't welk is als volgt:

Alzo zijn Meeſter hem, niet tegenſtaande dit zijn ongebonden leven, veel vertrouwde, alzo dat hy hem tot zijnen Kaſſier maakte, zo had deſe *Rogier* voor zijnen Meeſter op een tyt eenig gelt ontfangen tot de ſomme van drie hondert gulden, en gerakende by kwaat gezelſchap, verloor hy het zelve gelt met den teerlingſteen by graatjens, dat is na onſe rekeninge by zeven grooten teffens; nu dit gelt kwyt zijnde, en zag hy geen middel hoe dat hy het by zijn Meeſter zou verantwoorden, en daarom reſolveerde hy by zig zelven, zig weg te maken over de Zee, 't zy na Vrankryk of na Vlaanderen. Dit dan aldus by zig zelven voorgenomen hebbende, zo roept hy des morgens heel vroeg by hem een oude en diſcrete dienſtmaagt van den huiſe, *Elizabeth* genaamt, die belydeniſſe dede van de Leere des Euangeliums, met een leven daar mede overeen komende, en dewelke altyt zeer beſtrafte de moedwillige en obſtinate Papiſten, als ook het ongeregelt leven van deſen *Rogier Holland*. Tot dewelke hy zyde, *Eliſabeth*. Ik wilde wel dat ik uwe goede vermaningen en vriendelyke beſtraffingen waargenomen hadde; want zo ik dat gedaan hadde, zo en zou ik noit gekomen zijn in die ſchande en ellende, waar in ik nu vervallen ben: want deſe nagt heb ik verloren drie hondert gulden van mijn Meeſters gelt, en ik en vinde my zelve niet magtig om hem dat te betalen, en goede rekeninge voor hem te doen: Maar ik bid u doet zo veel, en verzoekt op u vrouwe, dat zy haren man wil bewegen, dat hy de Obligatie van mijn hand aanneme, waar mede ik bekenne dat ik hem zo veel ſchuldig ben, en zo ik t'eeniger tyt de magt hebbe, ik zal hem zien te betalen, verſoekende op hem dat het mag ſecreet blyven, en dat niemant van mijn maaglchap en vrienden dit leelyk ſtuk oit ter ooren kome. Want zo het mijn Vader komt te vernemen, het zoude zijn grauwen hairen zeer haaſt in 't graf brengen; en daar mede ging hy henen.

De dienſtmaagt bedenkende dat dit wel zou mogen ſtrekken tot zijn uitterſte verderf, vertoeft wat, zyde zy, en hebbende by haar leggen een zeeker ſomme gelts, die haar van een van hare vrienden (die men meent *Dr. Reamon* te weſen) by teſtament gemaakt en vereert was, zo bragt zy hem drie hondert gulden, zeggende: *Rogier*, ziet hier is zo veel gelts als gy van doen hebt; ik zal u dat laten hebben, en ik zal deſe Obligatie nemen. Maar aangezien dat, ik dus veel voor u doe, om u te helpen, en om uwe eere te bewaren, zo zult gy my beloven, dat gy zult verzaaken en afgaan alle kwaat en ligtveerdig geſelſchap, alle zweeren en onkuiſche propoolten, en zo ik oit verneme dat gy maar een ſchelling verſpeelt, 't zy met den teerling, 't zy met de kaart, dan zal ik deſe Obligatie aan u Meeſter laten zien. Daarenboven, gy zult my hier ook beloven, dat gy alle dage zult gaan horen leſen in d'Allerheyligen Kerke, en alle Zondage de predicatie in St. Pauwels Kerke, en dat gy zult van u doen alle uwe Paapſche boeken en ligtveerdige liedekens, en krygt het Teſtament en het boek van den Godsdienſt, en leeſt de H. Schrift met vreeſen en eerbiedinge, God geduriglyk aanroepen om zijne genade, om u in zijne waarheit te beſtieren. En bid God zeer vieriglyk, dat hy u wil vergeven alle uwe voorgaande ſonden, en dat hy niet en wil gedenken de ſonden uwer jongheit; en weeſt altyt beſchroomt om eenige van zijne geboden te overtreden, of zijne Majeſtyt te vertoornen: dan zal u God bewaren, en geven ú uwes herten begeeren. Het welk *Rogier* aannam te volbrenge.

Na deſe tyt had God in een half jaar zulken verandering in deſen perſoon gewrogt, dat hy een zeer ernſtig belyder der waarheit geworden was, en verfoeide alle Papiſterye en kwaat geſelſchap; alzo dat hy was een wonder aan alle de gene, die zijn voorgaande leven en goddeloosheden gezien en gekent hadden.

Doen ryſde hy na zijnen Vader in Lankeshire, en bragt eenige goede boeken met zig, en gaf die aan zijne vrienden, alzo dat zijn Vader en andere eenige ſmaak begonnen te krygen van de waarheit, en te verfoeyen de Miſſe, afgoderye en ſuperſtitie; en ten laatſten zo gaf hem zijn Vader een zeker zomme gelds om eenige Neringe daar mede te beginnen, tot de ſomme van vyf hondert gulden.

Doen trok hy wederom na Londen, en kwam by die dienſtmaagt die hem het geld geleent hadde, daar hy zijnen Meeſter mede betaalde, en zyde tot haar: *Eliſabeth*, hier is u geld, 't welk ik u afleende, en voor de vrientſchap, goeden affectie, en goeden raat die ik van u ontfangen hebbe, en ben ik niet magtig vergeldinge te doen, anders dan dat ik u tot mijne huisvrouwe make; waar over zy t'ſamen eens geworden zijnde, niet lange daarna trouwden. Het welk geſchiede in 't eerſte jaar van de regeeringe van de Koninginne *Maria*. En een kind by haar gewonnen hebbende, zo liet

1558. hy dat van Mr. *Roſe* in zijn huis doopen: maar even wel wiert hy verraden en overgebragt aan de vyanden der waarheit; en terwylen hy op 't lant getrokken was, om het kindeken daar ergens te beſteden, op dat 't in de klauwen der Papiſten niet komen zou, zo had *Boner* de Biſſchop van Londen al zijn goet laten aanſlaan, ook zeer wreedelyk gehandelt met zijn huisvrouw.

Na deſen zo bleef hy hymelyk in de ſtad en op het lant, in de vergaderingen der geloovigen, tot op het laatſte jaar van de Koninginne *Maria*. En doen wiert hy met de voorgenoemde ſes gevangen, in, ofte niet verre van St. Jans Boſch, en gebragt te Nieugat op Meidag in den morgenſtont, vyftien hondert agtenvyftig.

Daar na geroepen zijnde voor den Biſſchop, *Dr. Chadſey*, byde de Harpsfieldes, en eenige andere: na vele andere ſchoone en ſchalke vermaningen van *Dr. Chadſey*, om hem tot hare Babiloniſche Kerke te verlokken, zo begon de Biſſchop hem aldus te examineren en toe te ſpreke:

Holland. Ik wenſch u mynenthalven alles goets, en dat nog te meer om uwer vrienden wille. En gelyk my *Dr. Standiſch* verhaalt heeft, gy, en hy zyt alle byde geboren in een parochie, en hy kan u Vader voor een eerlyk en Catholyk man. En deſelve Doctor heeft my verhaalt, dat hy over een jaar met u geſproken heeft, en bevonden dat gy zeer hartnekkelyk ſtaat op u eigen goetdunken. Zo hebben ook verſchyde luiden van de Stad my van u gezegt, dat gy zyt geweeſt een groot bevorderaar van der luiden dienſtboden tot uwe Religie, en om tot uwer vergaderingen te komen: maar aangezien dat gy nu zyt in perykel van de Wetten des lants, zo wilde ik wel dat gy u hier in wyſlyk droeg: zo en zal u niet ontbreken eenige gunſte, die ik u zou konnen doen of beſchikken, zo om u eigen, als om uwer vrienden wille, dewelke luiden van eere en crediet zy, en wenſchen u alles goets, by myne waarheit, *Rogier*, ik doe ook alzo.

Doen zyde *Mr. Edgleſton*, een man van Lankeſhire, een na bloetvrient van *Rogier*, die daar tegenwoordig was: Ik danke u goede Heere, uwe eerwaardigheit meent het wel met myn Cozyn, ik bidde God dat hy de genade mag hebben om uwen raat te volgen.

Holland. Myn Heer, gy en weet niet wat gy van God bid: ik bidde God dat hy u de oogen wil openen, om het licht zijns Woorts te aanſchouwen.

Egleſton. Rogier, ſwygt ſtil, op dat u myn Heere niet kwalyk tractere.

Holland. Neen, my en zal niet overkomen dan 't gene dat God belieft. want de menſche en kan niet meer doen, dan hem God toelaat.

Daarna de Biſſchop en de Doctoren met *Johnſon* de Schryver haare hoofden by een ſtekende, zo zyde *Johnſon* ten laatſten: *Rogier*, wat zegt gy? wilt gy u zelven myne Heere onderwerpen, eer dat gy opgeſchreven wort in't boek van verſmadinge.

Holland. Ik heb noit andere gedagten gehad dan my zelven de Overigheit te onderwerpen, gelyk ik dat geleert hebbe van *Paulus*, *Rom.* 13. en zo verhaalde hy den text.

Chadſey. Zo zie ik dan, dat gy geen Wederdooper zyt.

Holland. Ik meen dat ik ook geen Papiſt ben: want die, en de Wederdoopers, komen overeen in dit ſtuk, dat men zig niet mag onderwerpen onder eenig ander Prince of Overigheit, dan de zulke die eerſt een eed gedaan hebben om haar en haar doen te handhaven.

Chadſey. Gedenkt wat ik u gezegt hebbe, *Rogier*, als ook wat myn Heere u belooft heeft, hy zal 't ook volbrengen met meer andere vriendſchap. Ziet toe, *Rogier*, want uwe rypigheit des verſtands heeft u in deſe dwalingen gebragt.

Holland. Heer Doctor, ik heb uwe woorden als nog in memorie, dog zy en hebben geen kragt om my te bewegen. 1558.

Doen mommelden zy wederom wat te zamen, en tenlaatſten zyde *Boner*: *Rogier*, ik verſta dat gy na geen goeden raat wilt luiſteren, nog aannemen 't gene dat ik, of uwe vrienden; ofte iemant anders zegt.

Holland. Ik mag tot u wel zeggen, myn Heer, gelyk *Paulus* zyde tot *Felix* en d'andere Joden, als het blykt *Act.* 22 en 1 *Cor.* 15. 't En is myn Meeſter, by den welken ik een leerjongen geweeſt ben, niet onbekent, dat ik van deſe uwe blinde Religie, die nu geleert wort ook geweeſt ben, en dat ik obſtinatelyk daar by gebleven ben tot het einde van de regeeringe van Koning *Eduard*; in voegen, dat ik zulken vryheit hadde onder uwe Oorbiegte, dat ik geen konſcientie en maakte van de ſonde, maar vertroude my in des Prieſters abſolutie, hy ook om geld eenige boete voor my doende; 't welk na dat ik gegeven hadde, zo vraagde ik niet meer daar na wat ſonden ik dede, niet meer dan hy ook, na dat hy myn gelt ontfangen had. Daarna vraagde ik, of hy ook voor my met water en broot vaſtede of niet; alzo ik ſlemperye, vloeken, en alle andere gebreken niet en agtede voor misdaden, daar eenig kwaat in gelegen was, zo lange als ik die voor gelt konde geabſolveert krygen. Zo ſtriktelyk onderhiel ik uwe regelen der Religie, dat ik ook aſſche begeerde op den Aſchdag, al hadde ik des nagts nog zo veel goddeloosheit gepleegt. En al mogt ik om der konſcientie wille geen vlees eten op den Vrydag, zo en maakte ik nogtans geen konſcientie met allen van alle de nagt lang te vloeken, te drinken, of te dobbelen. En zo ben ik opgebragt, en daar in heb ik voortgegaan, tot onlangs, dat God my het licht zijns Woorts heeft geopenbaart, en my door zijn genade geroepen tot bekeeringe van myne voorgaande afgodery en godloos leven: want in Lankeshire is hare blindheit en hoorery al veel meer, dan met eerbare ooren kan gehoort worden. Nogtans deſe myne vrienden, die niet vry zijn van deſe openbare ſonden, meenen dat de Prieſter haar met zijne Miſſe kan behouden, al laſteren zy God, al houden zy Concubynen beneffens hare vrouwen, zo lang als zy leven. Ja, myn Heer, ik ken eenige Prieſters die zeer devoot zijn, en zijn nogtans zulke, dat zy ſes of ſeven kinderen hebben by vier of vyf verſchyden vrouwen.

Heer Doctor, nu kome ik tot uwe outheit, eenigheit, en algemeenheit (want deſe hadde Dr. *Chadſey* geallegeert als merkteekenen van de opregtigheit haarder Religie.) Ik ben ongeleert: ik en hebbe geen Sophiſtery om myne reden daar mede te bekleeden; maar ik vertrouwe dat ik de waarheit hebbe, die geene geſchilderde verwen van doen heeft tot hare recommandatie. De oudheit van onſe Kerke en komt niet voort van de Paus *Nicolaas*, of de Paus *Johanna*, maar onſe Kerke is van den beginne, even van dien tyt af dat God tot *Adam* zijde, dat het zaat der vrouwe de ſlange den kop zou vertreden: en ook tot den regtveerdigen *Noach*, tot *Abraham*, *Iſaac* en *Jacob*, den welken belooft was, dat haar zaat zou vermeerderen als de Sterren aan den hemel; en ook tot *Moſes*, *David*, en alle de hylige Voorvaders, die van den beginne geweeſt zijn, tot de geboorte onſes Saligmakers Chriſti. Alle de gene die deſe beloften geloofden, die waaren van de Kerke, al was het getal der zelver zomtyts heel klyn en wynig, gelyk ten tyden *Elie*, doen hy meende, dat hy alleen was overgebleven, die zijne knyen voor Baal niet gebogen had, doen God nog ſeven duiſent behouden had, die hare knyen voor dien Afgod nog noit gebogen hadden, gelyk ik ook vertrouwe dat 'er nog ſeven hondert duiſent meer zyn als ik weet, die

haar

1558 haar knyen voor den Afgod der Miſſe en uwen God *Maozim* niet gebogen hebben: het ſteunſel van welken God is uwe bloedige wreetheit, dewyle dat gy dagelyks vervolgt *Elias* en de Dienaren Gods, haar dwingende (gelyk *Daniel* in zyne Kamer) den Heere haren God in 't hymelyk te dienen; en even gelyk wy ook door deſe uwe wreetheit genootzaakt zijn in de velden God te bidden, dat zijn hylig woort dog eenmaal opregtelyk en ſuiverlyk onder ons wederom zou mogen gepredikt worden, en dat hy deſe afgodiſche en bloedige tyden, in dewelke alle wreetheit de overhand heeft, verzagten en verkorten wil. Hier en boven, in onſe Kerke hebben geweeſt de Apoſtelen en Euangeliſten, de Martelaars en Belyders Chriſti, die tot allen tyden en in alle eeuwen om het getuigenis des Goddelyken woorts zijn vervolgt geweeſt. Maar wat oudheit kont gy toonen tot bewys en ſteunſel van uwe Kerke en Religie? Ja, de Miſſe, dien Afgod en voornaamſte pylaar van u Religie, en is nog geen vier hondert jaren oud, en zommige van uwe Miſſen zijn nog jonger, gelyk de Miſſe van St. *Thomas Bekket* de verrader, waar in gy bid, dat gy meugt ſalig worden door het bloet van St. *Thomas*. En wat aangaat uwen Latynſchen dienſt, wat zijn wy leeken daar door gebetert? Ik meene dat iemant, die uwe Prieſters zou hooren haren dienſt mommelen, al verſtont hy wel Latyn, dat hy evenwel wynig woorden daar van verſtaan zoude. De Prieſters die rabraken en rabbelen die zo, dat nog zy zelve weten wat zy zeggen, nog die gene dieſe hooren, en ondertuſſchen zo is 't dat het volk, wanneer zy behoorden met den Prieſter te bidden, op hare Paternoſters gezet zijn om te bidden het Pſalmboek van onſe Lievevrouw: zo liſtig is de Satan in deſe zijne droomen te vercieren (die gy met mutſaarden en vuur voorſtaat) om 't licht des Godlyken woorts uit te bluſſchen: 't welk (gelyk *David* zegt) een lanteerne voor onſen voeten behoorde te weſen. En wederom, hoe zal een Jongman zijnen weg onſtraffelyk gaan, anders dan na Gods Woort? En evenwel wilt gy lieden dat voor ons verborgen houden in een onbekende taal. *Paulus* had in de Gemynte liever vyf woorden teſpreken met verſtant, dan tien duiſent in een onbekende taal; en evenwel wilt gy lieden uwen Latynſchen Godsdienſt en gebeden liever hebben in een onbekende taal, waar van het volk t'eenemaal onwetende is dat 't van zulken oudheit is. De Griekſche Kerke, en ook daarbenetſens een goet deel van de Chriſtenheit, en heeft uwen Godsdienſt in een onbekende taal noit aangenomen, maar in hare eigen natuurlyke taal, die alle het volk verſtont: nog ook uwe transſubſtantiatie, dat hy het Sacrament alleen geniet, nog in Vagevuur, nog uwe beelden.

Ook wat aangaat de eenigheit die daar is in uwe Kerke, wat is die anders dan verraderye, moort, het vergeven van malkanderen door fenyn, afgodery, ſuperſtitie, godloosheit? Wat eenigheit was 'er dog in uwe Kerke doender drie Pauſen teffens waren? Waar was het hooft vande eenigheit, doen gy een vrouwe had tot uwen Paus?

Hier wiert *Rogier Hollandt* in zijne reden geſtuit, en men liet hem niet voortgaan, want de Biſſchop zijde tegen hem: *Rogier*, deſe uwe woorden zijn zeer laſterlyk, en door middel van uwe vrienden heeft men u toegelaten te ſpreken, en zyt al te vermeten, om hier een ieder van ons te willen leeren. Derhalven Stokwaarder, neemt hem weg.

De tweede examinatie van ROGIER HOLLANDT.

OP een ander dag, doen hy met nog eenige andere voortgebragt was om geëxamineert te werden, zijde Dr *Chadſey* tot hem: *Rogier*, ik hope, dat gy nu beter gedagt en gelet hebt op de Kerke, dan gy voor deſen gedaan hebt. 1558

Hollandt. Ik denke dit: dat 'er buiten de Kerke geen ſaligheit en is, gelyk verſchyden Doctoren zeggen.

Boner. Dat is wel gezegt Mr. *Egleſton*, ik hoop dat u Coſijn een goet Catholyk man worden zal. Maar *Rogier*, gy meent, denk ik immers, de Kerke van Romen?

Hollandt. Ik meene die Kerke, die Chriſtus tot haar Hooft heeft, die ook zijn woort heeft, en zijne Sacramenten na zijn woort en inſtellinge.

Chadſey. Doen vielder *Chadſey* tuſſchen, en zijde: Is dat een Teſtament dat gy daar in u hand hebt?

Hollandt. Ja 't, Heer Doctor, 't is het Nieuwe Teſtament, ik meene dat gy geen faute zult vinden in de overzettinge: 't is u eigen overzettinge, 't komt over een met den grooten Bybel.

Boner. Wat zegt gy? Hoe weet gy dat het Chriſti Teſtament is, anders dan alleen door de Kerke? want de Roomſche Kerke heeft dat, en bewaart het, en heeft uit dat zelve gemaakt Decreten, Ordinantien, en waaragtige uitleggingen. Neen, zyde *Rogier*, de Roomſche Kerke heeft dat, en onderdrukt het leſen van 't Teſtament. En (ik bidd' u) wat een waaragtige uitlegginge hadde de Paus daar van gedaan, doen hy zijn voet op des Kyſers hals zette, en zyde: *Gy zult op Leeuwen en Adderen gaanzen treden op de jonge Leeuwen en Draken, Pſalm.* 91. 13.

Doen zyde de Biſſchop: Zulke ongeleerde wilde hoofden, als gy en andere, zout geerne uitleggers der hylige Schriftuur weſen. Wilt gy dan dat de oude Geleerde (hoedanige hier eenige zijn zo wel als ik) van u zouden geleert worden?

Hollant. Gy hebt u vermaak in ydelheit. Mijne wildigheit heeft wat grooter geweeſt door uwe leere, dan ik oit uit dit boek Gods geleert hebbe. Maar, mijn Heer, ik neme dat het eenige van de oude Doctoren zeggen; indien een ſlegt Idioot zijne redenen en bewys uit Gods woort brengt, die moet men meer geloof geven dan een geleerde, al zijnſe nog groote Doctoren: want de gave der kenniſſe was den geleerden Doctoren geweygert en ontrokken, en den armen Viſſchers gegeven. Dog evenwel zo ben ik beryt om van de Kerke onderrigt te worden.

Boner Dat is zeer wel gezegt *Rogier*. Maar gy moet weten, dat de Roomſche Kerke de Catholyke Kerke is. *Rogier*, om uwer vrienden wille belove ik u dat ik u alles goeds wenſche en ik meene het ook wel met u Stokwaarder, ziet dat hem niet en ontbreke. *Rogier*, indien gy let van doen hebt eenig geld, enz. ik zal zorge dragen dat u niets ontbreke. Dit zyde hy tot hem alleen, wanneer daar niemant van zijne medeſellen by was, met nog vele andere ſchoone beloften, en zo wiert hy weder na den Kerker gebonden.

De laatſte examinatie van ROGIER HOLLANDT.

DEſe laatſte examinatie van *Rogier Holland*, geſchiede doen hy met nog eenige andere gebragt was in de Conſiſtorie, en daar alle de andere geëxcommuniceert wierden behalven *Rogier*, in de preſentie van de Heer *Strange*, de Heer *Thomas Jarret*, Mr. *Egleſton* Ridder, en verſchyden andere aanzienlyke luiden, zo van Cheſhire als van Lankesbire, dewelke van *Rogier Hollants* maagſchap en vrienden waren, en by den Biſſchop zeer ernſtelyk aangehouden hadden voor hem, hopende hem nog het leven te zalveren. Nu, de Biſſchop hopende hem nog te winnen met zijne ſchoone en flatterende woorden, begon hem op deſe maniere aan te ſpreken

Boner. *Rogier*, ik heb u voor deſen op verſchy-

1558. den ryſen tot mijnent t'huis ontboden en heb met u geſproken, en al zyt gy niet geleert in de Latynſche taal, zo blykt het nogtans, dat gy een goede memorie hebt, en kont wel diſcoureren, maar gy zyt zomtyts wat te haaſtig, 't welk by zommige een natuurlyk gebrek is. En voorwaar, zulke menſchen zijn van den kwaatſten aart niet, want ik zelve zal nu en dan wel wat haaſtig weſen, maar mijn toorn is haaſt gedaan. Alzo *Rogier*, voorwaar ik heb een goet gevoelen van u, dat gy u zelve met deſe booswigten niet t'eenemaal wilt affcheuren van de Kerke van uwe ouders, en uwe vrienden die hier zijn, alle zeer goede Catholyke (gelyk ik verſtaan heb) en gelyk ik u ook voor goet houde, zo weeſt wys, en komt met den verlorenSoon wederom t'huis, en zegt: Ik heb geloopen in deKerke derScheurmakers en Ketters, van de Roomſche Catholyke Kerke, en ik verzekere u, gy zult niet alleen gunſte vinden byGod, maar de Kerke, die magt heeft, zal u abſolveren, en u nieuwe kleederen aandoen, en dooden het gemeſte Kalf, om u wel te tracteren, dat is, dat gy zo doende, zo grooten geruſtigheit des gemoeds zult vinden, in het t'huis komen tot de Kerke, als den hongerigen Sone verkwikt wiert door die lieflyke ſpyſe, daar hy te voren zwynendraf had moeten eten; gelyk gy ook gedaan hebt met die Ketters, die zig zelven van deKerke afſchyden. Ik geve haar een zagten naam, maar zy zijn erger (zijn hand aan zijn Kappe ſlaande uit eerbiedinge) dan zwynendraf; want zy kennen de Kerke, en willenſe niet volgen. Indien ik dus vele tot een Turk zyde, ik meene dat hy my gelooven zoude. Maar *Rogier*, zo ik u en uwe vrienden geen goet herte toe en droeg, ik en zou zo veel niet gezegt hebben, als ik gedaan hebbe.

Op welke woorden zijne vrienden die daar waren den Biſſchop zeer bedankten voor zijne goede affectie t'hunwaarts, als ook voor zijne moeite, welke hy om zijnent en harent wille aangenomen hadde.

Boner. Wel *Rogier*, wat zegt gy nu? Gelooft gy niet, dat, na dat de Prieſter de woorden der conſecratie geſproken heeft, daar als dan blyft het lighaam Chriſti weſentlyk en lighamelyk onder de gedaanten van broot en wyn? Ik meene het eigen zelve lighaam, dat van de Maget *Maria* geboren, en aan 't kruice genagelt was, en op den derden dag wederom opgeſtaan is?

Hollandt. Uwe eerwaardigheit zegt, Het zelve lighaam dat van *Maria* geboren, en aan het kruice genagelt was, en 't welk op den derden, enz. maar gy laat daar uit, 't Welk in den Hemel opgevaren is; en de Schrift zegt, dat hy daar blyven zal tot dat hy komt om te oordeelen de levendige en de doode. Zo en is het dan niet onder de gedaanten van broot en wyn door *Hoc eſt corpus meum*, &c.

Boner. *Rogier*, ik zie dat myne moeite en goede affectie niet vermogen, en indien ik met u diſputeren zou, zo zyt gy zo eigenzinnig (gelyk alle uwe medegeſellen zijn, die ook in u gevoelen ſteeken) dat gy wel zeven jaar aan een dus iedelyk zout blyven praten, zo men u liet begaan. Antwoort of gy de dadelyke en lighamelyke tegenwoordigheit des lighaams Chriſti in 't Sacrament wilt bekennen, of niet?

Hollandt. Mijn Heer, hoewel u God door zijne toelatinge hier geſtelt heeft, om zijne waarheit en eere te verbryden aan ons zijne getrouwe Dienaars; zo is nogtans uwe meeninge zeer verre af van den yver Chriſti: en in alle uwe woorden hebt gy den zelven iever, die *Annas* en *Caiphas* hadden, u vertrouwende op hare authorityt, traditien, en ceremonien, meer dan op Gods Woort.

Boner. Indien ik het hem toeliet, hy zou van ſpreken tot raſen komen, even als een herſſeloos Ketter.

Rogier, zijde de Heer *Strange*, Ik zie dat mijn Heer wil hebben dat gy hem zout zeggen, of gy u zelven hem onderwerpen wilt of niet. 1558.

Boner. Ja zijde *Boner*, en ook bekennen die tegenwoordigheit daar ik van geſproken hebbe.

Rogier zig zelven hier mede keerende tot den Heer *Strange*, en de reſt van zijne magen en vrienden, knielde zeer blymoediglyk neder op zijne knyen, en zijde: God heeft door den mont zijns Dienaars *Paulus* gezegt: *Een iegelyk zy der* Rom. 13. *voornementlyker magt onderdanig; en wie die wederſtaat, die zullen het oordeel tegen haar zelven nemen* En gelyk gy een Overigheit zyt geſtelt door den wille Gods, alzo onderwerpe ik my zelven u, en allen die tot Overigheden geſtelt zijn.

Boner. Dat is wel gezegt, ik zie dat gy geen Wederdooper zyt. Wat zegt gy dan van de tegenwoordigheit des lighaams en bloets Chriſti in 't Sacrament des Altaars.

Hollandt. Ik zegge, en bidde u allen, dat gy bemerkt en met my getuigenis heeft (want zo zult gy doen voor den Regterſtoel Gods) van 't gene dat ik ſpreke; want hier is het ſlot: En gy mijne waarde vrienden (hem keerende tot zijn maagſchap) ik bidde u, verhaalt mijn Vader het gene dat ik zegge, op dat hy mag weten dat ik een Chriſten menſche ben. Ik zegge en geloove, en ben daar van ten vollen verſekert door deSchrifttuur, dat het Sacrament van 't Avontmaal onſes Heeren, 't welk in de hylige Gemeenſchap der Geloovigen bedient wort na Chriſti inſtellinge, wanneer ik rouwig en boetveerdig ben over mijne ſonden, en voor hebbe myn zelven te beteren en een nieuw leven te lyden, en alzo waardiglyk aan Gods Tafel kome in opregte liefde, dat ik daar dan ontfange door het geloove het lighaam en bloet Chriſti: en al is het dat Chriſtus na zijne menſchelyke natuur gezeten is aan de regterhand zijns Vaders, nogtans (door den geloove zeg ik) is zijn doot, zijn lyden, zijne verdienſten mijne, en door den gelove blyf ik in hem, en hy in my. En wat aangaat de Miſſe, de transſubſtantiatie, en de aanbiddinge van 't Sacrament, die en zijn niet dan loutere goddeloosheit en afgryſelyke afgodery.

Boner. Ik dagt wel, zyde *Boner* (hem niet meer toelatende te ſpreken) dat hy hem zou betoonen zo een regt laſterlyk Ketter als ik oit gehoort hebbe. Hoe oneerbiediglyk ſpreekt hy van de Miſſe? En alzo las hy zijn bloedige ſententie der veroordeelinge, hem verwyſende om verbrant te worden.

Allen deſen tyt was *Rogier* zeer ſtil en lytzaam, en als hy zou vertrekken zo zyde hy: Mijn Heer, laat my nog twee woorden ſpreken. De Biſſchop en wilde hem niet hooren, maar hiet hem weg gaan: Nogtans, van een van zijne vrienden daar toe verzogt zijnde, zyde hy, Spreekt, wat hebt gy te zeggen?

Hollant. Ik zyde u terſtont dat uwe authorityt van God was, en door zijne toelatinge: en nu zeg ik u, God heeft verhoort het gebed zijner dienaren die tot hem met tranen geſtort zijn voor zijne verdrukte Hyligen, die gy dagelyks vervolgt, gelyk gy ons nu doet: maar dit derve ik in God vrymoediglyk zegge, ('t welk ik door zijne Geeſt bewogen ben te zeggen) dat God de hand uwer wreetheit verkorten zal, dat gy voor een tyt zijn Gemynte niet kwellen zult. En dit zult gy lieden, mijne waarde broederen, in korten tyt wel bevinden waaragtig te zijn; want na deſen dag, en zalder niemant meer op deſe plaatſe van hem gebragt worden tot de beproevinge van vuur en mutſaart. En 't geſchiede ook alzo: want na deſen dag en was 'er niemant meer (Gode zy dank) die in Smitsvelt geleden heeft om het getuigenis des Euangeliums.

Na dat hy deſe woorden geſproken hadde, zyde

1558. de *Boner*: *Rogier*, ik zie dat gy zo dol zyt in dese uwe ketteryen, als oit *Johanna Butcher* geweest is: in rook en gramschap zout gy geerne een rasent Propheet worden. En al zoutgy, en alle die van uwen slag zijn, my wel geern hangen zien, zo zal ik nogtans leven om te brande; ja ik wil verbranden alle die van uwen slag in mijne handen komen, en 't Sacrament des Altaars niet willen aanbidden; en zo ging hy henen.

Doen begon *Rogier Hollandt* zijne vrienden te vermanen tot bekeeringe, om een goet gevoelen te hebben van de gene, die om het getuigenis des Euangeliums lyden moesten: en daar mede kwam de Bisschop wederom te rugge, en beval den Stokwaarder, dat niemant hem aanspreken zoude sonder zijn consent, en zo 't iemant dede, dat die zouden gevangen worden.

Daar na wiert hy met de bovengenoemde uitgebragt ter plaatse daar hy zijne offerhande zoude doen; en daar was op dien dag uitgeroepen, dat niemant zo stout zoude wesen, dat hy een woort zoude spreken tegen die gene die doen lyden moesten, of iet van haar nemen, of haar aanraken, op de straffe van gevangen te worden, sonder eenige borge te mogen stellen; met vele andere drygementen die in de zelve proclamatie begrepen waren. Maar desen niet tegenstaande zo riep alle het volk uit, en baden God dat hy die vrome getuigen wilde versterken: van gelyken baden ook geduuriglyk de getuigen Christi voor het volk, en de wederoprigtinge of herstellinge van Gods Kerke.

Ten laatsten *Rogier* den staak en het stroo omhelsende, zyde dese woorde: *Heere ik danke uwe Majesty in aller ootmoedigheit, dat gy my van den staat des doots geroepen hebt tot het licht van u Hemelsch Woort, en nu ook tot de gemynschap uwer Hyligen, dat ik mag zingen en zeggen: Hylig, hylig, hylig is de Heere Zebaoth. En Heere, in uwen handen bevole ik mijnen geest, Heere, zegent dit u volk, en bewaart sie voor afgoderye.* En alzo eindigde hy zijn leven, na den Hemel opziende, biddende en God lovende: voor welke heugelyke stantvastigheit de Heere zy gepresen.

De Huisvrouwe van een die genaamt was PREST.

ALhoewel het onmogelyk is onder zo vele hylige Martelaren, een iegelyk in 't bysonder te verhalen, die om 't Euangelium Christi ten tyde van de Koninginne *Maria* de wreede pyne des vuurs stantvastelyk geleden hebbe, om dies wille dat zommige ons onbekent, zommige agtergelaten, of zommige vergeten zijn: nogtans en zullen wy niet voor by gaan een eenvoudige en arme vrouwe, die in de stad van Exeter is verbrant geweest. Dese vrouwe was getrouwt met eenen genaamt *Prest*, woonagtig in 't Lantschap van Cornwal, die zig zelven t'eenemaal tot de grouwelyke superstitie der Papisten overgegeve had: alzo dat zy dikmaals van haren man en kinderen benspt, getergt en gedwongen was om na den tempel der afgoden te gaan, hare sonden tegen een Paap te biegten en te loopen na 't kruis in de processie en ommegang, om God den Heere te danken over de wederopregtinge van het Antichristische ryk: maar dese Godsalige Vrouwe voelde een grooten stryt in haar conscientie, zo dat zy zulks niet langer verdragen konde: en heeft den Heere ernstelyk gebeden, dat hy haar met zijne hulpe, bystant en genade wilde versterken; in voegen dat korts daar na, als zy op een tyt ter middernagt in haar bedde lag, is haar een lieffelyke beweginge, en een zeer uitnemende troost overgekomen, zo dat zy van dien tyt af sterker geworden zijnde, begon haren man en kinderen te haten om Christi wille, en haar te verlaten, alzo dat zy van stonden aan geen goet met haar nemende van haar getrokken is, en herwaarts en derwaarts gaande haren kost met spinnen heeft gewonnen: en van haar man gescnyden zijnde, heeft zy vrymoedelyk haar geloove geopenbaart en verkondigt; om welkers wille de vyanden der waarheit haar wederom t'huis gebragt hebbende, begonnen haar te beschuldigen, slepende haar voor den Bisschop van Exeter, genaamt *Troubleville*, en den Cancelier *Blackstone*, en aldaar gekomen zijnde, om geëxamineert te worden, het principaalste punct, daar mede zy haar beschuldigden, was, dat se een kwaat gevoelen had van 't Sacraments des Altaars, en dat zy tegen hare Afgoden en Beelden iet gesproken had, gelyk het door de getuigenisse en verklaringe van de gene die daar by waren, en door haar examinatie voor den Bisschop gedaan, kan blyken, welke aldus luit:

1558.

Bisschop. Gy dwase Vrouwe, ik hoore zeggen, dat gy tegen het H. Sacrament des Altaars, 't welke het lighaam Christi is, gesproken hebt, foei, schaamt gy u niet, dat gy, een ongeleerde vrouwe zynde, u zelven bemoeit met zulke diepe zaken, die 't verstant van alle de Doctoren der werelt te boven gaan, spreekende van zulke mysterien en verborgentheden? Moeit u zelven met het gene daar mede gy te doen hebt, dit en is geen vrouwen werk te spreeken van dese mysterien, als zy kaarden en hekelen: en by zo verre het alzo is, gelyk ik geinformeert ben, gy zyt weerdig om verbrant te worden.

Vrouwe. Myn Heere, ik vertrouwe dat gy my toelaten zult, om voor my zelven te spreken?

Bisschop. Ja in trouwen, daarom heb ik u hier ontboden.

Vrouwe. Myn Heere, ik ben een arme vrouwe, die van den arbyt myner handen leve, en gewillig om een penning te winnen, daar van ik een deel den armen geve.

Bisschop. Dat is wel gedaan: hebt gy geen man?

Vrouwe. Zo lange als ik vry was, zo heb ik man en kinderen gehad, en heb haar niet verzaakt: maar nu sta ik alhier in de zaake Christi en de belydenisse zyner waarheit, alwaar ik van twee een moet kiesen, of ik moet Christus, of myn man verlaten: ik zal Christus mynen Hemelschen Bruidegom alleen aanhangen, en mynen anderen man verloogenen; want wie zyn Vader, Moeder, Zusters, Broeders, Man, om Christi wille niet en verlaat, die en is zijns niet weerdig. Matth. 10. 37. Luc. 14. 26.

Bisschop Christus sprak dat van de hylige Martelaren, die geen offerhande aan de valsche Goden wilden doen.

Vrouwe. Voorwaar, myn Heere, ik hadde liever te sterven, dan dat ik dien grouwelyken Afgod, die in u Misse is, aanbidden zoude

Bisschop. Gy katyvige vrouwe, wilt gy zeggen, dat het Sacrament des Altaars een grouwelyken Afgod is?

Vrouwe. Ja voorwaar, want daar en is nooit zulk een Afgod geweest, als u Sacrament is, gemaakt door uwen eigen Priesteren, dewelke bevelen dat het van alle menschen zou aangebeden worden: met veel ydele fantazien, strydende tegen het gene dat Christus ons bevolen heeft, namelyk, dat het zou gegeten en gedronken worden tot gedagteniisse zijns lydens, en onser verlossinge.

Bisschop. Ziet dog dese kakelaresse, heeft niet Christus over 't broot gezegt, *Dit is myn lighaam*, en over den wyn, *Dit is myn bloet*?

Vrouwe. Ja hy trouwens, maar hy meende dat het zijn lighaam en bloet is, niet op een vleeschelyke, maar op een Sacramentele en geestelyke wyse.

Bisschop. Dese vrouwe heeft eenige kakelinge gehoort onder dese nieuwe Predikanten, of anderzins in zommige kwade boeken gelegen: eylucy,

1558. lacy, arme vrouwe, gy zyt verdoolt en bedrogen.

Vrouwe. Ik en doe niet, myn Heere, het gene ik geleert heb, is van vrome Leeraars, en uit Godsalige boeken, die ik hebbe hooren leſen: en by zo verre gy my toelaten wilt, ik zal u de oorzaake verklaren, waarom ik het Sacrament des Altaars niet aanbidden wil.

Biſſchop. Wel. ſpreeck voort, ik ben verzekert dat het fraaje ſtoffe zyn zal.

Vrouwe. Voorwaar, myn Heere, zulken ſtoffe om welkers wille ik mijn arme leven verlieſe zal.

Biſſchop. Zo zult gy dan een Martelareſſe worden.

Vrouwe. By aldien ik om verloogeninge van uwen broot God moet ſterven, zo zal ik dien doot gewilliglyk en van gantſcher herten lyden.

Biſſchop Spreekt uwen zin vrymoedig uit.

Vrouwe. Verdraagt my dan, myn Heere, om dat ik maar een arme vrouwe ben.

Biſſchop. Dat zal ik doen.

Vrouwe. Ten eerſten, myn Heere, vrage ik u, of gy de Artykelen uwes Chriſtelyken geloofs verzaken kont, die daar uitdrukkelyk zeggen, dat Chriſtus na zijne ziele en lighaam geduriglyk in den Hemel is, zittende ter regterhand Gods zijns almagtigen Vaders, van daar hy komen zal om te oordeelen de levende en de dooden, of dat Chriſtus na zijn menſchheit in den Hemel zynde, onſe Voorbidder is tot God zijnen Hemelſchen Vader.

Nu, indien het alzo is, en dat hy hier op aarden niet en is een ſtuk broots, nog niet en woont in Tempelen die met menſchen handen gemaakt zijn, maar in den Hemel, gelyk de Schriftuur betuigt, waarom zouden wy hem dan alhier zoeken? Indien hy door een offerhande zijn lighaam eenmaal voor allen opgeoffert heeft, om den toorn Gods te ſtillen, waarom maakt gy dan een nieuwe en dagelykſche offerhande? Indien hy met een eenige offerhande onſe gantſche verloſſinge volmaakt heeft, waarom maakt gyſe door uwe valſche offerhande wederom onvolmaakt? Indien de hylige Schriftuur ons beveelt, om Chriſtus in den Geeſt en waarheit aan te bidden, waarom aanbid gy hem in een ſtuk broots? Indien hy door't geloove, en na een geeſtelyke wyſe moet gegeten en gedronken worden, en
Joh. 6. 63. dat hy zelve zegt, *dat zyn vleeſch niet nut en is*, waarom maakt gy ons wys dat gy zyn lighaam en vlees maakt? en zegt ter contrarie dat het nut is, byde voor ziele en lighaam? Eylacy, ik ben maar een ſlegte vrouw, nogtans liever dan ik zukls doen zou, ik zou wenſchen niet langer te leven, en dit is 't gene, myn Heere, dat ik te ſpreken had.

Biſſchop. Gy zyt een fraaye Proteſtant, in wat Schoole zyt gy dog opgevoet geweeſt?

Vrouwe. Zondags heb ik ter predikatie des Goddelyken woorts gegaan, alwaar ik in deſe dingen onderweſen ben, die zo vaſt in mijnen boeſem ingeprent zijn, datſe de doot zelfs niet wederom uitwiſſen zal.

Biſſchop Og, gy dwaſe vrouwe, wie zou zijn adem verlieſen om met u en uws gelyken te ſpreken: maar zegt my, hoe komt het dat gy van uwen man zyt geloopen? Indien gy een eerlyke vrouw geweeſt waart, gy en zout uwen Man en Kinderen niet verlaten om een Lantloopſter te worden.

Vrouwe. Mijn Heere, ik en ben geen Lantloopſter, maar heb voor mijn leven gearbyt, gelyk Chriſtus mijn Heere my bevolen heeft: want als ik in een Stad vervolgt was, zo heb ik tot een andere gevlugt.

Biſſchop. Wie heeft u vervolgt?

Vrouwe. Mijn man en kinderen: want als ik hem ten beſten geraden had, om dat hy zijn afgoderye verlaten zoude, en den God die in den Hemel 1558
is aanbidden, zo wilde hy my geen gehoor geven: maar hy en zijne kinderen hebben my getergt, beriſpt en gekwelt, om dat ik zulks niet doen wilde: hierom heb ik my op de vlugt begeven, en niet om hoererye of dieverye: maar alleenlyk om dat ik de bedieninge van deſen grouwelyken Afgod der Miſſe niet deelagtig wilde werden, alzo dat ik, alwaar ik geweeſt ben, liever dan ik ter Miſſe komen zou, my zelven vermyd en geëxcuſeert hebbe, op dat ik tot uwe Roomſche Kerke niet komen zou.

Biſſchop. Het ſchynt dan dat gy een fraaye huisvrouwe zyt, dewyle gy byde van uwen man, en de Kerke loopt?

Vrouwe. Wat mijn huisvrouwſchap aangaat, dat en is niet veel byſonders: God geve my zijn genade dat ik altyt na de waaragtige Kerke gaan mag.

Biſſchop. Wat verſtaat gy by de waaragtige Kerke?

Vrouwe. Niet uwe Paapſche Kerke, die vol van alle afgoderye en grouwelen is: maar de Kerke Chriſti, daar twee of drie in zijn name zijn vergadert, derwaarts wil ik henen gaan, zo lange als ik leve.

Biſſchop. Het blykt dan dat gy een Kerke hebt van u eigen. Doe zyde hy, werpt haar in de gevankeniſſe tot dat wy haar man ontboden hebbe.

Vrouwe. Ik heb maar een man, die is alrede in deſe Stad, en zal met my zijn in de gevankeniſſe, van den welken ik nimmermeer ſchyden zal: en daar mede is voor dien dag haar examinatie afgebroken. Dewyle zy nu in de gevankeniſſe geworpen was, zo wilde *Blaſtone* de Cancelier met de andere Papen, die daar by waren, de Biſſchop wys maken dat zy dul en uitſinnig was, en niet by haar regt verſtant (maar dit en is geen nieuwigheit, nademaal de wysheit Gods onder de vleeſchelyke menſchen deſer werelt is geagt als dwaasheit) en daarom hielden zy t'ſamen raat om haar uit de gevankeniſſe te laten.

Als zy nu los gelaten was, zo nam de Sippier van de gevankeniſſe des Biſſchops haar tot zijn dienſtmaagt, om te ſpinnen en ander werk te doen, nogtans alzo datſe vrydom hadde in de Stad te gaan, wanneer en waar zy wilde, en altemet als zy in de ſtad ging, hadden veel lieden een groot vermaak om haar te hooren ſpreken: de meeſte propoſten die zy gewoonelyk voerde, waren tegen het Sacrament des Altaars, 't welke meeſt in haren krop ſtak: daarna haar man ontboden zijnde, wygerde zy met hem t'huis te gaan, uit vreſe dat haar Religie daar door mogte geſchandaliſeert worden; aangezien dat zy in de verdedinge derſelve zo ſtantvaſtelyk voor den Biſſchop en de andere Papen geſtreden had.

Als zy nu haar vrydom had om te verkeeren by haar kenniſſe die in de Stad woonagtig waren, begonnen de Papen haar wederom te kwellen en te tergen, op dat zy haar kwaat gevoelen van 't Sacrament des Altaars verzaken zoude, zeggende, dat 't het natuurlyk lighaam Chriſti was. Maar zy antwoorde en zyde tot haar, dat het niet anders en was dan enkel broot en wijn, en dat zy haar behoorden te ſchamen zulks te zeggen, dat een ſtuk broots zoude door een menſche getransſubſtantieert en verandert worden in 't natuurlyk lighaam Chriſti, welk broot didmaal van menſchen gebeten en gegeten wort, ja menigmaal beſchimmelt en verbrant, het hylige lighaam en wil alzo niet getracteert en gehandelt worden, nog in de Ciborien als of het in een gevangekeniſſe ware, nog in u Sacramenthuiskens geſloten gehouden worden: laat dat u God zijn, maar het en zal nimmermeer myn God weſen. Myn Saligmaker zit ter regterhand Gods zijns

Al-

Digitized by Google

58. Almagtigen Vaders, alwaar hy voor my bid: want te maaken en te veranderen dit Sacramentelyk broot (het welke door Chriſtus tot gedagteniſſe zijns lydens ingeſtelt is) in het natuurlyk lighaam Chriſti, en het zelve met Goddelyke eerbiedinge aan te bidden, is maar een enkel dwaasheit en een Duivels bedrog. Doe zyden de Papen dat de Duivel haar verlyt hadde.

Neen hy (zyde zy) ik ben verſekert dat den levendigen God de oogen myns verſtants geopent heeft, die heeft my onderweſen in 't regte verſtant van dit zijn hylig Sacrament, 't welk in de ware Kerke te regte gebruikt is, hoewel het in de valſche Kerke misbruikt wert.

Doe vraagde haar een Minderbroeder die daar by ſtont, wat haar van zijnen hyligen Vader de Paus dogte?

Ik denke (zyde zy) dat hy de Antichriſt en een Duyvel is, en dit geſproken hebbende, begonnen zy te laggen: en lagt niet (zijde zy) het is ulieden veel noodiger om te weenen en leetweſen te hebben, dewyl gy Koopmannen zijt geworden van uwe Babyloniſche hoere. Ik verſmade hem met alle zijn bedrog: maakt u van hier, want gy ontſtelt mijn konſcientie, dewijle gy my zoekt op uwe booſe wegen te brengen. Ik zal dit ſterfelyk leven verlieſen, liever dan ik van myn gelove afvallen wil; daarom wykt van my.

Pape. Gy dwaſe vrouwe, wy zyn by u gekomen om u profyt, en om te zoeken uwer zielen ſaligheit.

Vrouwe. Og, wat profyt kont gylieden my toebrengen, dewyle gy leugenen voor de waarheit leert? Hoe kont gy de zielen der menſchen behouden, als gy anders niet dan verdoemelyke leugenen en het bederven der zielen predikt?

Pape. Kont gy ons dat waar maken?

Vrouwe. Ja ik, want gy verdoemt de zielen der menſchen, als gy 't volk leert de Afgoden, Beelden, Stokken, Blokken en Steenen aanbidden in plaatſe des levendigen Gods: en leert haar alzo eenen valſchen God eeren, namelyk een ſtuk broots, dat gy zelve gemaakt hebt. Leerende daar beneffens dat de Paus de Stadhouder Chriſti is, hebbende magt om de ſonden te vergeven. Dat daar een Vagevuur is, na dat Chriſtus ons van alle onſe ſonden door zijn bloet gerynigt heeft: zeggende daar en boven, dat gy God dagelyks maakt om opgeoffert te worden, na dat het lighaam Chriſti eenmaal voor allen is opgeoffert geweeſt. Leert gy niet het volk haar ſonden te biegten, en in uwe ooren te tellen, haar wysmakende dat zy anderſins ſouden verdoemt worden, by aldien zy niet alles beleden, regelregt tegen de Hylige Schrifture, die daar zegt: Wie kan zijn ſonden tellen? Belooft gylieden niet Dootmiſſen en Zielmiſſen, en verkoopt alzo uwe gebeden om gelt? dwingende het volk om uwe pardonnen te koopen: en aldus vertrouwt gy u zelven op u eigen dwaſe inventien, en volgt uwe booſe gedagten, die tegen de geboden Gods ſtryden. Leert gy ons niet op Pater-noſterkens te bidden, en de geſtorven en overledene Hyligen met Goddelyke eere aan te roepen? Maakt gy niet Wywater en Wybroot, het volk wysmakende dat gy de Duivelen daar door kont vervaart maken? Bedryft gylieden niet duiſent andere grouwelykheden, die te lang zyn om te verhalen, en nogtans zegt gy, dat gy by my zyt gekomen om myn profyts wille, en om myn ziele te behouden: vaart wel met u eigen zaligheit, want ik hebbe de myne alleen op God geſtelt.

Dewyle zy deſe vryheit hadde, die maar een maant duurde, is zy in de Kerke van St. Pieter gegaan, en aldaar aanſchouwende een Duitſchman die nieuwe neuſen aan zekere Beelden pleiſterde, welke ten tyde des Godſaligen Konings *Eduardus* mismaakt en afgeſmeten waren, zijde zy: Wat zijt gy voor een uitzinnig menſche, om de Beelden nieuwe neuſen aan te zetten, zy zullen haaſt haar gantſche hoofden verlieſen. Doe beriſpte haar deſe Duitſchman, leggende haar deſe woorden te laſte als een groote ſwarigheit. Waar op zy antwoorde en zijde: Vervloekt zijt gy met alle uwe Beelden. Doe noemde hy haar een hoere. Ik en ben geen hoere, zijde zy, maar uwe Beelden zijn hoeren, en gy zijt een hoerejager: want de Heere zegt, Gy hoereert vreemde Goden na, beelden die u eigen handen gemaakt hebben: en gy zijt een van de gene daar de Heere van zegt. Hierom wert zy wederom voor den Biſſchop aangeklaagt, en voor hem ontboden zijnde, wert zy wederom in den Kerker zeer vaſt geſloten. Als zy nu in de gevankeniſſe was, zo kwamen daar veel lieden om haar te bezoeken, onder andere een edele vrouwe van een kloek verſtant, de huisvrouwe van een Edelman genaamt *Walter Raugbley*. Deſe Juffrouw in den Kerker gekomen zijnde, begon zy haar Chriſtelyk geloove te leſen, en voortgeleſen hebbende tot den artykel, Opgevaren ten Hemel, hielt zy op, biddende deſe Juffrouw wel daar op te willen letten, en het hylige lighaam Chriſti in den Hemel te zoeken, zittende ter regterhand Gods, en niet op de aarde: want (zijde zy) God en woont niet in Tempelen, die met menſchen handen zijn gemaakt: en dat het H. Sacrament anders niet en betekende, dan dat het ingezet was tot een gedagteniſſe des lydens Chriſti, het welk de Papiſten in een Afgod verkeert hadden, verre verſchyden van de gedagten des lighaams en lydens Chriſti; welke afgodery niet lange dueren zoude: en ik bid u Juffrouw (zijde zy) dat gy dat niet kwalyk van my nemen wilt. Deſe Juffrouw t'huis by haar man gekomen zijnde, verklaarde dat zy noit eenige vrouwe had hooren ſpreken met zulk een yver, een voudigheit en Godſaligheit; in voegen, dat indien de Heere niet met haar geweeſt en had, dat zy met zulk een verſtant zulke dingen niet en hadde konnen uitſpreken: waar op zy niet magtig en was haar te antwoorden, hoewel zy leſen kon, en deſe ſlegte vrouw niet.

1558.

Eindelyk, merkende dat nog gevankeniſſe, nog vryheit, nog drygementen, nog vleyinge haar konden bewegen, maar dat het alles te vergeefs was, en dat zy geenzins haar tot haar ſuperſtitieus doen en grouwelyke daden voegen wilde, zo noemde zy haar een Wederdooper, en zijden, dat zulke hooge punčten haar verſtant te boven gingen, en dat zy niet magtig was daar op te antwoorden.

Vrouwe. Ik beken (zijde zy) dat deſe dingen myn verſtant te boven gaan: nogtans ben ik te vreden als een getuige van 't ſterven Chriſti te lyden, daarom haalt u heden en ſtelt den tyt niet langer uit: want ik en zal my nimmermeer tot uwe grouwelyke afgodery keeren.

Biſſchop. De Duivel heeft u verlyt.

Vrouwe. Neen hy, myn Heere, den Hyligen Geeſt is de gene die my lyt, en die is 't, dewelke my ter middernagt, als ik in myn bedde lag, inwendelyk heeft geroepen, en my zijn waarheit heeft geopenbaart. Als de Papen dat hoorden, begonnen zy met luider kele te laggen.

Hier op is het vonnis uitgeſproken, het welke dusdanig was, namelyk, dat zy eerſt ter plaatſe daar zy van daan was zou gelyt worden, en van daar na de plaatſe der executie om levendig verbrant te worden. Als zy derwaarts ging, loofde zy den Heere onder het volk met luider ſtemme, zeggende: Og, Heere mijn God, ik love en danke u voor deſen hoogen en gelukſaligen dag, dien ik nu gevonden heb, zijnde het gene dat ik

1558. zo lange gezogt heb, om uwe hylige waarheit wille te mogen lyden: deſe goddeloose menſchen ſpotteden en ſcheerden den gek met haar, het welke zy met groote geduldigheit verdroeg. Na dat dit vonniſſe geleſen was, begonnen zy haar deſe valſche gepretendeerde gunſte aan te bieden, namelyk, dat by aldien zy haar tot haar lieden keeren wilde, en haar geloove herroepen, dat zy haar leven zou behouden: maar zy antwoorde haar, en zyde, dat zy verre, dat ik het eeuwige leven verlieſen zou, voor een tydelyk en vleeſchelyk leven. Ik nu of nimmermeer my van den Hemelſchen Bruidegom af keeren tot myn aardſche man, nog van de gemeenſchap der Engelen en Hyligen tot ſterffelyke menſchen. Indien myn man en kinderen haar tot God keeren willen, en geloovig worden, als dan ben ik de hare. Maar anderzins, God is myn Vader, God is myn Moeder, God is myn Broeder, Suſter en Maagſchap, ja God is myn getrouwe Vrient.

Nu in de handen van de Stadhouder overgelevert zijnde, en door zijne Officieren en dienaren gebragt ter plaatſe der executie, genaamt Southenthey, buiten de wallen van de ſtad Exeter, zo kwamen eenen hoop Papen by haar om haar te verzoeken en te temteren; maar zy bad haar dat zy haar niet langer tergen wilden, en om haar mont te ſtoppen, en haar geen gehoor te geven, riepſe met luider ſtemme: Og Heere, weeſt my ſondareſſe genadig! Og, Heere, weeſt my ſondareſſe genadig! tot dat zy aan den ſtaak gebonden en met de woedende vuurvlamme verteert was; welke zy met grooter geduldigheit verdragen heeft: en aldus gaf zy haren geeſt den Heere, met zo groote ſtantvaltigheit in 't geloove, als oit eenige vrouwe te voren gedaan had. Doe zy leefde, was zy zo een eenvoudig vrouwe, als men oit iemant gezien hadde: en als zy ter doot ging, had zy zulk een vrolyk en blymoedig gelaat, toonende dat zy beryt was, als in den dag des Bruilofts, om het Lam te gaan ontmoeten: zy ſprak met groote geduldigheit in alle haar vragen en antwoorden: zy was heel ſlegt gekleet, en ſober in haar ſpyſe en drank: altoos werkende, en nimmermeer ledig gaande: den armen zeer toegedaan, en zeer trooſtelyk voor alle de gene die met haar ſpraken. Dewyle zy in de gevankeniſſe was, en wilde zy geen gelt van iemant nemen, zeggende, dat zy zoude henen gaan na een Stad, daar het gelt geen heerſchappy en had, en dat, zo lange als zy op aarden was, God haar belooft had te voeden. Aldus eindigde zy dit ſterffelyk leven om den Name Chriſti wille, tot beveſtinge van de Euangeliſche waarheit.

WILLEM FETTY, een Kint van agt jaren.

INdien de bloedige tormenten, en de wreede doot van een arm onnooſel menſche, niet lydende om eenige van zijne eigen boosheden, maar om de Waarheit Chriſti en zijne Religie, een Martelaar maakt, zo en verdient het kint van eenen zekeren *Jan Fetty* niet min onder het getal der H. Martelaren gerekent te worden, het welk in 't huis van den Biſſchop *Boner* zeer ongenadelyk tot 'er doot gegeeſſelt wiert, gelyk uit deſe volgende Hiſtorie te zien is.

Onder die gene, die vervolgt en gevangen wierden om de belydeniſſe der waarheit, en nogtans wonderbaarlyk verloſt door Gods voorzienigheit, is geweeſt eenen *Jan Fetty*, een arm Godzalig man, woonende in de Parochie van Klerkenwell, een Snyder, oud tweeënveertig jaren, welke verklaagt was aan den Prieſter van die Parochie van zijn eigen wyf, om dat hy met haar niet en wilde te Kerke gaan, en hare afgoderye mede deelagtig worden, en wiert door de beſchikkinge van dien Prieſter gevangen genomen van den Conſtapel aldaar; maar terſtont na zijne apprehenſie, is zijn wyf met dolligheit geſlagen. En hoewel dit exempel, miſſchien by gebrek van kenniſſe en onderregtinge in zulke zaken, wynig bewegen de konſcientien van die arme dwaſe menſchen, om hare vervolginge op te ſchorten; zo wrogt nogtans het natuurlyk medelyden tot die ondankbare vrouw alzo in hare herte, dat zy tot behoudeniſſe van haar en hare twee kinderen, die anders apparentlyk moeſten verloren gaan, voor dien tyt haren man los lieten, en bragten hem niet in de gevankeniſſe, maar lieten hem geruſtelyk in zijn huis blyven. Gedurende welken tyt hy, gelyk als vergetende die onbeleefde daat die zijn wyf hem bewezen had, haar zo wel tracteerde en van alles verſorgde, dat zy door Gods genadige voorzienigheit binnen drie weeken wederom gebetert was, en ten meeſtendeele haar verſtant en zinnen weder gekregen had.

1558.

Maar de kragt des Satans in het herte van dien booſe vrouw was zulks, dat zy, niet tegenſtaande de vriendelyke handelinge haares mans met haar, zo haaſt zy eenige kloekheit weder gekregen hadde, wederom haaren man ging beſchuldigen; waar op hy voor de tweedemaal gevangen wiert, en gebragt tot *Sr. Mordant Ridder*, een van der Koninginnen Commiſſariſſen, en na dat hy hem geëxamineert hadde, ſont hy hem door *Cluny* des Biſſchops Dager na den Lollaarts toren, alwaar hy met den eerſten in zeer pynlyke boejen gezet wiert, en had daar eenen ſchotel met water by hem ſtaan, met een ſteen daar in, tot wat einde weet God, 't en waare om te toonen, dat hy niet veel ſpyze behoefde te verwagten.

Na dat nu deſen *Fetty* aldus den tyt van vyftien dagen in de gevankenis gelegen had, hangende in de boejen zomtyts met een been en een arm, zomtyts met een ander, en zomtyts ook met byde, zo gebeurde 't dat een van zyne kinderen, een jongen van ontrent agt of negen jaren, kwam ten huiſe van den Biſſchop, om te zien of hy konde verlof krygen om zyn Vader te ſpreken. En als hy daar kwam, zo ontmoette hem een van des Biſſchops Capellanen, die hem vraagde, wien hy begeerde te hebben. Het kint antwoorde, dat het kwam om zynen Vader te zien: de Capellaan vraagde wederom, wie zyn Vader was; doen wees de jongen op den Lollaarts toren, en toonde hem dat zyn Vader daar gevangen lag. *Hoe*, zyde de Prieſter, u Vader is een Ketter. Het kint zynde van een gauwen en vrymoedigen geeſt, en ook Godzaliglyk opgebragt, en van zyn Vader in de kenniſſe Gods onderweſen, antwoorde en zyde: myn Vader en is geen Ketter, maar gy zyt een Ketter: want gy hebt Baalams merkteeken.

Daar mede nam de Prieſter het kind by de hand, en bragt hem in des Biſſchops huis (of by den Biſſchop, of niet, en weet ik niet, maar 't is wel waarſchynelyk dat hy 't gedaan heeft) en daar hebben zy dat teere kint onder haar zeer ſchandelyk en ſonder eenige compaſſie zo geſlagen en gegeeſſelt, moedernaakt zynde, dat het niet dan enkel bloet en was, en doen, om te poggen met hare Catholykſche tyrannye, lieten zy dat kint door *Cluny*, die de kleederen van dat kind op de armen had, in zyn hembt gebragt worden by zyn Vader in de gevankenis, het bloet by de hielen nederloopende.

Als het kindt by den Vader kwam, zo viel het voor hem neder op zyn knyen, en eiſchte den zegen van hem. Den armen man zyn kint aanziende, en merkende dat het zo wreedelyk getracteert was, riep uit van droeffeniſſe, en zyde: Eylaas *Willem*! wie heeft u dit gedaan? Den jongen antwoorde, dat, als hy was gegaan om te zien hoe hy zyn Vader zou konnen ſpreken, een Prieſter met Baalams merkteeken hem genomen hadde in des Biſſchops huis, en dat hy daar zo getracteert was.

1558. was. *Cluny* rukte daar mede het kint met gewelt uit zyns Vaders handen, en droeg het wederom in des Biſſchops huis, alwaar zy 't nog drie dagen daarna gehouden hebben.

En ten einde van de drie dagen, zo beſloot *Boner* (om de zake wat te beteren, en den armen man wat te vreden te ſtellen over dit haar grouwelyke feit) den zelven los te laten, en liet hem daarom heel vroeg in den morgen brengen uit den Lollaarts toren in zyn ſlaapkamer, alwaar hy den Biſſchop hemzelven vont zitten bakeren voor een groot vuur; en als hy eerſt in de kamer kwam, zo zyde *Fetty*: God zy hier en vrede, God zy hier en vrede. *Boner* zyde, dat is niets, Godzegene u, of goeden morgen. *Fetty* zyde, indien gy maar kikt tegen deſe vrede, zo is dit de plaatze niet die ik zoeke.

Een van des Biſſchops Capellanen daar by ſtaande, keerde den armen man om, en meenende hem te beſchamen, zyde al ſpottende: Wat hebben wy hier? een Comediant? En terwyle deſe *Fetty* in des Biſſchops kamer ſtont, zo zag hy ontrent des Biſſchops bedde een paar groote ſwarte Paternoſters hangen: waar op hy zyde: my dunkt dat de Beul niet verre van hier is; want den ſtrop (wyſende op de Paternoſters) is hier alreede. Op welke woorden de Biſſchop zeer ontſtelt was. Doen zag hy ook terſtont daar na in een venſter van des Biſſchops kamer ſtaan een klyn kruicifix (daar *Boner* apparentelyk voor plag te knielen in zyne gebeden) en hy vraagde den Biſſchop wat het was? Hy antwoorde, dat het Chriſtus was. Was hy zo wreedelyk getracteert als hy hier geſchildert is, zyde *Fetty*. Ja hy, zyde de Biſſchop. En even zo wreedelyk, zyde *Fetty*, wilt gy ook tracteren die voor u verſchynen. Want gy zijt aan Gods volk even dat *Caiphas* was aan Chriſtus. De Biſſchop zijde in groote gramſchap: Gy zijt een ſnoode Ketter, ik zal u verbranden, of het zal my koſten al wat ik aan myn en tabbert heb. Neen, zijde *Fetty*, 't waar beter dat gy hem aan een arm menſche gaaft, op dat hy voor u mogte bidden.

Maar *Boner* evenwel by zig zelven overdenkende het perykel daar 't kind in was, door het geeſſelen, en wat perykel daar op zou mogen volgen, oordeelde het beter te weſen, deſen man te ontſlaan, 't welk ook gedaan wiert. Want na deſe en diergelijken propooſten zo heeft hem de Biſſchop nog ten laatſten los gelaten, hem bevelende dat hy zou t' huis gaan, en zijn kint met zig nemen, 't welk hy dede, en dat met een bedroeft herte, om dat hy dat arm onnoſel ſchaap in zulke uitterſte pyne en ſmerte moeſt zien. Maar binne veertien dagen daar na ſtierf het kind, of 't zy geweeſt door de wreede geeſſelinge, of eenige andere zwakheit, en weet ik niet; en daarom ſtelle ik de waarheit daar van aan God den Heere, die alle verborgen dingen weet, als ook aan het beſchyden oordeel van den verſtandigen lezer. Maar hoe het geweeſt zy, zo heeft evenwel de Heere deſe haare wreede daat gebruikt als een middel zijner voorzienigheit, tot verloſſinge van deſen goeden armen man en gelovig Chriſten; zijnen Name zy daar voor gepreſen, Amen.

Verſchyden Chriſten gelovige in Engelant ter doot gebragt, een wynig tyds voor 't overlyden van de Koninginne Maria en de Kardinaal Polus.

Deſen lof is men de Engelſchen ſchuldig, dat zy zeer neerſtig zijn geweeſt om te behouden de gedagteniſſe en zalige memorie van hare Martelaren, niet alleen van de gene, die in groot aanzien zijn geweeſt, en door hare ſchriften de Kerke onſes Heere Jeſu Chriſti hare memorie toegeëigent hebben; maar ook van de namen der gener die openbaarlijk opgeoffert, of in de gevankeniſſe door eenige tormenten, van de vyanden der waarheit om 't getuigeniſſe des hyligen Euangeliums, van haar leven zijn berooft geworden, gelyk men hier vooren overvloedig leſen mag. Nu, de namen der gener die wynig tyds voor het ſterven van de Koninginne *Maria* zyn omgebragt, gelyk *Johannes Foxus*, en andere Engelſche Hiſtory ſchryvers verhalen, zyn, beneven de voorverhaalde, nog deſe navolgende:

1558.

Den tienden *July* is te Norwich verbrand *Richard Yeoman*. — *Richard Yeoman.*

Den veertienden *July* zijn te Rainsford in een vuur verbrant zes Martelaren, te weten, *Robert Milles*, *Steven Cotton*, *Robert Dynes*, *Stephanus Wight*, *Jan Slade*, *Willem Pikes* of *Pikers*, een Leer-touwer. — *Robert Milles*, en vyf andere.

Den negentienden *Juli* is te Wincheſter verbrant *Thomas Benbrige*, een Edelman. — *Thomas Benbrige.*

En te Suffolke *Jan Cooke*, *Robert Miles*, *Alexander Lane*, *Jacob Aſbley*. — *Jan Cooke*, en drie andere.

Den vierden *November* zyn te Ypſwich verbrant *Alexander Gouche*, een man van ſesendertig jaren, en *Alice*, *Drivers* wyf. — *Alexander Gouche* en een Vrouw.

In de maant van *November* is te Exeter een vrouw verbrant, oud vierenvyftig jaren. — Een Vrouw.

Den tienden *November* zijn te Kantelberg, ſes dagen voor de doot van de Koninginne *Maria*, vier Martelaren in een vuur verbrant, zijnde de laatſte in haar tyt, te weten, *Jan Carneford*, *Chriſtoffel Brouwne*, *Jan Herſt*, *alias Smit*, *Catharina Knight*, anders gezegt *Tynley*, een oude vrouwe. — *Jan Carneford*, en drie andere.

Na de doot van *Thomas Crammerus*, Primaat van Engelant, tot het overlyden van de Koninginne *Maria*, worden getelt hondert ſesenſeventig menſchen, die in verſchyden Steden en plaatſen van dit Koninkryk, om de Religie, zo by openbare executie zyn gedoot, als die veroordeelt zijnde, hymelyk in den Karker zyn omgekomen, of van honger geſtorven.

Nu, hoewel de Koninginne *Maria* en andere voorſtanders des Antichriſts voorgenomen hadden de gantſche verſtooringe en uitroejinge der geloovigen in Engelant, zo is 't nogtans dat God de Heere voorziende den ondergang van zijne vyanden, als dan de zijne eenige ruſte en verkwikkinge geeft. 't Is zeker en gewis, dat tot allen tyden de vyanden der waarheid eindelyk zyn geſtraft geworden. De Koninginne *Maria*, naar veel perſecutien en vervolgingen, die zy de arme Chriſtenen heeft aangedaan, als hier vooren is verhaalt, heeft ook wel gevoelt hoe ſterk den arm des Heeren is tegen de gene, die hem in zijn litmaten verdrukken en vervolgen: naar zware en uittermaten groote krankheit, is zy bezogt geworden met ellendige en onlydelyke pyne, ja in de alderſecreetſte delen haars lighaams, zulks dat zy eindelyk daar van geſtorven is in de maant van *November*, anno vyftien hondert agt envyftig, ontrent twee maanden naar het overlyden van Kyſer *Karel de Vyfde* van dien naam, die haar Schoonvader was. De Cardinaal *Polus* Engelſchman, die te vooren van de ware Religie bekenteniſſe gedaan hadde, hebbende tegens zijn eigen konſcientie in Engelant wederom opgerigt den grouwel der Roomſcher Antichriſtiſche leere, is ook eenige dagen daar na geſtorven, door verſchrikkinge, angſt en groote vreeſe die hem vergezelſchapte tot in zijn doot. Alzo weet de Heere, als een goet lantman, uit zijnen akker te weeren de groote diſtelen die dat goede zaat verſtikken: hy gaf door een gewenſchte veranderinge, na *Maria*, de Koninginne *Eliſabeth*, tot trooſt der gener die op hem hopen, te niete doende alle 't raatſlaan en voornemen, van die haar tegen de waarheit en eeuwig woort verheffen, door welk woort hy wil regeeren, en alle menſchelyke wysheit en verſtant gevange neme.

1559. *Hier eindigt de laatſte wreede vervolginge der geloovige Chriſtenen in Engelant.*

Nu volgen de overige Martelaren in het gemeen, beginnende met den jare vyftien hondert negenenvyftig.

ANTHONIUS VERDIKT te Bruſſel op de Markt gewurgt en gejengt, en daar na den vogelen op 't velt ten rouf gegeven.

(a) Andere Vedikt.

ANtbonius (a) *Verdikt* van Hilverſſeele, de broeder van *Gillis* voornoemt, was een Canefaſſier van zijn koopmanſchap, oud negenentwintig jaren. Hy was een Diaken, of verſorger der armen in de Gemynte des Heeren Jeſu Chriſti binnen Antwerpen, zo vlytig en neerſtig in zijn dienſt, dat hy ook zijn eigen profyt in de handelinge der Koopmanſchap verlaten heeft, om den behoeftigen en gevangen by te ſtaan en te helpen. Hy heeft dikwils in perykel zijns levens op de ſtrate gegaan, de gevangenen vertroost, en van ſpyſe en koſt verzorgt. De vierigheit in den dienſt des Heeren, die deſen man beweſen heeft, en zoude men nauwelyk met pennen konnen beſchryven.

Als hy over weg ergens ryſde, het zy te voet, te wagen, of te ſchepe, zijn mont en was nimmermeer ſtille van den onwetenden te leeren, den hartnekkigen te ſtraffen, en den zwakken te vermanen. Hy was in de wegen Gods gantſch vrymoedig en onvertſaagt. Hy had zijn hope alzo op den Heere geſtelt, dat hy alle de drygementen der Tyrannen (die Gods Woort zoeken te verdrukken) gelyk als kinderſpel heeft geagt. Hy was zo ingenomen met de liefde Gods, dat, wanneer hy van zijn voorzienigheit en liefde over ons ſprak, hy in zijn woorden brande gelyk een vuur. Als men den agtienden *Juni*, in 't jaar vyftien hondert agtenvyftig, het Avontmaal uitgedeelt had in de Gemynte Chriſti te Antwerpen, en daarna een vervolginge oprees, zo dat *Antonius* ook in 't huis, daar hy woonde gezogt wert van des Markgraven dienaars, heeft hy een wyle tyds zeer geduldiglyk by de verſtroyde broeders op S. Willeboortsveld, buite de ſtad Antwerpen, gebleven: en daar na zommige broeders uitgelyde gedaan, en behulzaam geweeſt, die met wyf en kinderen agter lande moeſten gaan dwalen, om de tyranye diemen den Chriſten gelovigen aan dede. Hoe dikwils verſugtede hy tot den Heere, en beklaagde den noot der ellendige. Hoe lieffelyk vertroofte hyſe met de woorden des Heeren, die om der waarheit wille haar Vaderlant en neeringe verlaten moeſten. Inden gebeden was hy zeer vierig, zo dat hy ook andere menſchen door zijn veirigheit het herte beroerde, en tot zugten en weenen ontſtak.

Na deſe vlugt heeft hy wederom een moet gegrepen, om tot Antwerpen by de Broeders te keeren, voor zig nemende niet meer van daar te vlieden, maar de Gemynte in alle noot by te ſtaan en behulzaam te zijn. Want (zyde hy) Antwerpen is gelyk een werelt, men mag zig daar wel in verborgen houden, ſonder daar uit te vlieden. Daar na ging hy gantſch vrymoedig over de ſtraten, den armen en kranken beſoekende en verſorgende; het welk nu alleen zijn bekommeringe was: want hy zig de Koopmanſchap gants ontſlagen had. Als men nu geen huiſe konde krygen, om de Gemynte te vergaderen, en een iegelyk bevreeſt was door het vervolg en gewelt dat men den Chriſtenen aandede, zo arbyde *Antbonius* daar toe, dat men in het velt vergaderen en by een komen zoude om Gods Woort te prediken. Hy verblyde zig bovenmaten zeer, als hy zag dat zelfs de Lantbouwers met groote menigte uit de omliggende Dorpen toevloeiden om des Heeren Woort te hooren. Hy gaf den Predikant een moet, dat hy vrymoediglyk prediken zou, op dat de onwetende mogten verſtant krygen, en den

Anthonius vrymoedigheit.

Heeren leeren kennen en vreeſen. Hy ryſde ook dikwils over in zijn Vaderlant, in Vlaanderen, en dede alle neerſtigheit daar toe dat hy daar het Euangelium planten mogte, op dat het den Heere behagelyke vrugten mogt voort brengen. In de ſchepen vermaande hy openlyk de menſchen, dat ſe dog vlieden zouden van der Papiſten ſuperſtitie en afgoderye; dikwils had hy 'er diſputatien zo met Libertynen, als ook met Papiſten. Als dit de Deken van Ronſſe hoorde, dede hy *Antbonius* ook indagen voor het Geeſtelyk Hof, tot driemaal toe, op de ſtraffe van zeker gelt, (daar het hem byſonderlyk om te doen was) en als hy niet verſcheen op den gezetten dag, zo dede hy hem in den Ban. Maar op zulken Ban en heeft *Antbonius* niet veel geagt, wel wetende dat het hem een zeegen voor God was, van de Papiſten vervloekt en verbannen te zijn: maar heeft altyt neerſtig geweeſt, om zijn Lantluiden tot de waarheit te trekken; zo dat ze ook van daar af tot Antwerpen kwamen om de vermaninge te hooren.

Van de Wederdoopers.

Hy was ook dikwils handelende tegen de Wederdoopers, welker onverſtant hy menigmaal beklaagde. Zy yveren na de geregtigheit (zyde hy) maar niet in wetenſchap. Hy hielt haar gemeenlyk in allen diſputatien voor, dat zy alleen met de Schriftuur zouden handelen, en niet met vernuftige redenen: dat zy niet ſchelden, of vervloeken en verdoemen zoude, of ook van iemant ſpreken die daar niet tegenwoordig ware: want hy niet de menſchen, maar de waarheit des Heeren wilde verantwoorden: dat zy ook ongevynsdelyk en ſonder dobbelheit (daar de Wederdoopers een groot gebrek van hebben) vragen en antwoorden zouden, even of zy voor de oogen des Heeren rekenſchap gaven. Hy zyde, dat de Papiſten en de Wederdoopers byde veel te zeer op 't uitterlyk teeken, namelyk op den Waterdoop ſtonden, en nogtans op verſchyde manieren. De Papen verdoemen alle de gene die ſonder den Waterdoop ſterven. De Wederdoopers verdoemen, alle die haar kinderen jong laten doopen, en agten dat een groote Godslaſteringe te zijn.

Als nu de broeder *Antbony* te Bruſſel om des Heeren Woort gevangen was, zo ryſde hy daar henen, en verzorgde zijn broeder van den lighamelyken nootdruft: en dewyl het hem niet toegelaten was zijn broeder te ſpreken, zo vertroofte hy hem met eenen troofstelyken brief. Daar na is hy wederom tot Antwerpen gekeert, en vlytig in zijnen beroepen dienſt geweeſt.

Maar als hy de tweedemaal daar henen zou ryſen, zo heeft de Heere merkelyke teekenen aan hem beweſen, waar uit men wel merken konde dat hem perykelen nakende waren, 't welk hy *Adrianus Haamſtedius*, en *Jan de Weert* te voren te kennen gaf: maar niemant en begreep de verborgen oordeelen Gods, voor dat ſe ontdekt en geopenbaart waren.

Te Bruſſel komende, heeft hy wederom aan zijn broeder een brief geſchreven. En als *Gillis* hem wederom ſchreef, zo heeft de Steenwaarſter *Antbonius* verraden en den Amptman aangebragt, welke hem op den zelven avont gevangen genomen heeft, en in een ander gevankeniſſe geſtelt dan zijn broeder was. Den eerſten nagt, en den gantſchen dag daar aan gevoelde hy niet dan vleeſch en bloet: want hy ſcheen heel van den trooſt en verſterkinge des Heere verlaten te zijn.

Daar na is de Amptman met zijnen Klerk by hem gekomen, en heeft hem beginnen t'ondervragen, zeggende: *Antbony*, hoe lange is het geleden dat gy niet ten Sacremente zyt geweeſt, na des lants maniere? *Antbonius* antwoorde: Mijn Heere, weet gy my nergens in te beſchuldigen? waarom hebt gy my dan gevangen?

1559

1559. gen? Ik vrage u, zyde de Amptman, hoe lange dat het geleden is, dat gy na des lants gebruik niet ten Sacramente zyt geweest? *Antbonius* antwoorde: Weet gy op my niet te zeggen, Heer Amptman, zo laat my gaan. Gy zyt mijn tegenpartye, en zout geerne uit mijnen mont weten, daar gy my my voor den Raat mede beschuldigen zout: Neen, zo zot niet. De Amptman zyde tot hem: Wilt gy 't dan niet zeggen, zo zal ik anderen raat zoeken *Antbonius* antwoorde: Mijn Heere, doet gelyk gy van regts wege schuldig zyt te doen: en weet gy iet op my te zeggen, zo beschuldigt my: weet gy niet, zo ontslaat my. Wat redenen zijn dat? Zoude ik tegen mijn partye mijn biegte spreken? Dat zy verre.

Als zy aldus met malkanderen onderlinge lange redenen hadden, en *Antbonius* den Amptman altyt als zijn tegenpartye verworp, en de Amptman anders niet krygen konde, zo zyde *Antbonius* ten laatsten: Mijn Heere, dus lange hebbe ik u opgehouden, op dat gy niet denken zout, dat gy een kint voorhanden had, als of ik niet en wiste wie mijn Regter of wie mijn partye is: maar ik en hebbe noit iemant gewygert mijn geloove te belyden; ik en zal 't u ook niet verborgen houden: want of ik 't voor u alleen doe, of morgen voor Schepenen, dat gelt my even veel. Daarom vraagt nog eens, ik zal u antwoorden

Doe vraagde hem de Amptman wederom: Hoe lange is 't geleden dat gy na des lants gebruik het Sacrament niet ontfangen hebt? *Antbonius* antwoorde: Twee, drie, of vier jaren: en het is myn leet dat ik 'er oit geweest hebbe, en dat ik de Sacramenten Christi zo hebbe helpen verderven. Doe vraagde hy voort van den Doop. *Antbonius* beleet, dat het Doopen, die in den Naam des Vaders, des Soons, en des Hyligen Geests geschiede, opregt en goet was, het zy dat het de oude of jonge ontfingen; maar dat de aanhangselen, die men in 't Pausdom daar by voegde, niet dan enkel grouwelen waren. Daar na vraagde hy hem van de ander vyve. Hy antwoorde, dat 'er twee alleen van Christus ingesteit waren, en dat men van de andere geen Schriftuur en hadde, dat se Sacramenten, dat is, genade teekenen waren.

Na dat de Amptman van dese en meer andere artykelen hem ondervraagt hadde, zo is hy van hem gegaan, zeggende: Ik zal u doen onderrigten by de Geleerde. *Antbonius* antwoorde: Mijn Heere, ik bidde u, dat gy my met geen Monniken of Papen doet spreken, want zy verdraayen en verkeeren altyt ten argsten ook het gene dat wel gezegt is, om dat zy ons doodelyke vyantschap dragen. Wel, wel (zijde de Amptman) ik zal u andere geleerde mannen bybrengen. Na dese tyt dat *Antbonius* de waarheit vrymoediglyk beleden had, heeft hy alsulke vertroostinge in zijn herte gevoelt, dat hem alle verdriet en benautheit des vlees klyn dagt te zijn, dewelke hy om des Heeren Name leet. Hy dankte den Heere, dat hy hem in zijn verantwoordinge bystant gedaan had, bad ook dat hy hem voortaan zijnen Geest geven wilde, gelyk hy belooft hadde, welke door hem spreeken mogte. Zommige dagen daar na is de Amptman wederom tot *Antbonius* gekomen met eenige geleerde mannen, en heeft gezegt: Ziet, *Antbonius*, ik brenge u hier geleerde mannen, die u mogen onderwysen, 't welk geen Papen of Monniken zijn, gelijk gy van my begeert hebt. *Antbonius* antwoorde: Myn Heere, dat ik geen Papen of Monniken en begeerde, dat was dog een zwakheit myns vlees: maar nu ben ik te vreden, brengt Papen en Monniken, ja ook alle de Doctoren van Leuven, ik beroepse alle: want de waarheit des Goddelyken Woorts is onverwinnelyk. Daar na zijde hy tot de Geleerde: Myn Heeren, wilt gy met my 't van 't geloove handelen? Zy zijden, Ja. Doe zijde hy voorts: Gy weet dat het geloove op Gods Woort behoort gevestigt te zijn, gelyk *Paulus* zegt *Rom.* 10. 17. daarom bidde ik u, dat gy alleen met Gods Woort voorkomt, en niet anders by en brengt. Doe zy 'er een van haar: Wel dan, gelooft gy niet dat het lighaam Christi waaragtelyk in des Priesters handen is, als hy in de Misse de woorden Gods over het broot gesproken heeft? *Antonius* antwoorde: Myn vrient, die een huis timmeren wil, die en zal van 't dak niet beginnen, maar hy laat eerst het fundament leggen: Zo laat ons van 't fundament beginnen, eer wy van het hooftstuk des Sacraments spreken. De andere en wilde daar niet aan: maar hy bleef altyt op zijn vrage van 't Sacrament: en *Antbonius* wilde dat men eerst zoude spreken van 't geloove in Christus. Want hy wilt dat zy in 't Sacrament onverstandig waren; gelyk zy daar door zaligheit zoeken, om dat zy de kragt des geloofs in Christus Jesus niet en verstaan of begrypen; 't welk hy haar alle bewesen heeft. Zy vielen hem alle lastig met roepen en kryten: maar hy en hielt niet op haar te bewysen haar plomp onverstant, dat zy Christus den eenigen Middelaar der saligheit verwierpen, en stelden de elementen der Sacramenten tot middelen der saligheit. Zy riepen wederom dat hy de woorden Christi niet en geloofde: en dat hy in 't Sacrament alleen een iedel teeken stelde. *Antbonius* antwoorde: Gy beliegt my, want ik en stelle in 't Avontmaal geen iedel teeken: en begeert u wel te bewysen, hoe dat de geloovige daar met het natuurlyk lighaam en bloet Christi gespyst werden. Maar wy moeten eerst van 't fundament der zaligheit beginnen, van 't geloove, dan zullen wy het andere te beter konnen verklaren. Maar daar wilt gy niet na hooren, want gy gevoelt wel dat u fundament op menschelyke leeringe gestelt is, en ligtelyk omgestooten kan werden. Daarom laat u dat niet aanraden, of alle uwe timmeragie zoude vallen. Wagt u daar voor.

Als de Amptman zag dat zijn Geleerde met woorden niet uitregten konden, heeft hy van *Antbonius* begeert, dat hy de belydenisse zijns geloofs van 't Sacrament des Altaars, (zo hy dat noemde) van den Doop, van 't Vormsel, van de Biegte, van de Priesterlyke ordeninge, van de Misse, van 't Huwelyk van 't laatste Olysel, en van de geboden der Kerken, in geschrifte zoude overgeven: en zo zijnse van hem geschyden. De Geleerde schaamden haar van 't geroep voor den Amptman: en *Antbonius* was vrolyk in den Heere, en song een loffang.

Een wyle tyts daar na heeft hy dese belydenisse des Avontmaals overgegeven, en betuigt dat dit zijn geloove was, in welke ook op 't kortste van den Doop gesproken wort.

De Belydenisse die ANTHONIUS in geschrifte overgaf.

Christus regeert door zijn Woort over zijn Gemynte.

CHristus Jesus, die het Hooft zijner Gemynten is, en een Koning over zijnen H. Berg Zion van zijnen Vader gestelt, regeert over zijn volk met zijn H. Woort en Sacramenten, hy betuigt zelve dat hem God daar toe gesalft heeft, dat hy zoude prediken het Euangelium. Eph. 1. 22. Psal. 2 6. Esa 61. 1. Luc. 4. 18.

Zo heeft hy ook Predikanten en Leeraars uitgesonden in de gantsche werelt, zeggende: *My is gegeven alle magt in Hemel en op aarden, daarom gaat henen en prediks het Euangelium allen creaturen, doopt se in den Naam des Vaders, en des Soons, en des H. Geests, en leert se onderhouden al wat ik u geboden hebbe.* Matth. 28. 18, 19. Marc. 16. 15, 16.

Door 't woort Gods is dan het ryke Christi opgebout, verbryt, vermeerdert, en wert door het zelve onderhouden en bevestigt, sonder het zelve, Ephes. 4 11, 12.

1559. ve Woort en kan geen Ryk of Gemynte Chriſti
Gal. 1. 8. zijn: wie daar afwykt en een ander woort predikt, die is vervloekt, alwaar 't ook een Engel uit den Hemel.

Door Gods Woort en de Sacramenten worden wy ſalig of verdoemt.

Joh. 8. 51. CHriſtus die zweert ons met eenen eed, dat zy alle zalig zijn, en den doot geenzins aanſchouwen zullen in der eeuwigheit, die
Rom. 1. 16. zijne woorden houden. *Paulus* zegt ook, dat het Euangelium een kragt Gods is ter zaligheit eenen iegelyk die daar aan gelooven. Alzo ook van de
Act. 22. 16. Sacramenten: want *Ananias* zijde tot *Paulus*, *Wat vertoeft gy, ſtaat op en laat u doopen, en uw' ſonden afwaſſchen*, aanroepende den Name des Heeren.
1 Petr. 3. 21. En *Petrus* zegt ook, *Dat ons den Doop behout: wy*
Eph. 5. 26. *werden gerynigt* (zegt de Apoſtel) *met het waterbad*
Tit. 3. 5. *in het Woort*: hy noemt ook den Doop *een Bad der Wedergeboorten*. En Chriſtus zegt ook tot *Petrus*,
Joh. 13. 10. *Wie gewaſſchen is, die is gants ryn*. Ook zegt *Paulus*, dat het Broot en den Drinkbeker des Heeren,
1 Cor. 10. 16. *De gemynſchap des ligbaams en bloets Chriſti is*: het welk immers een hylige gemeenſchap is.

Gelyk dan van Gods Woort gezegt wort, dat wy daar door behooren zalig te worden, alzo mag men ook van de Sacramenten bemerken, gelyk verhaalt is.

Maar hier moet een menſche neerſtelyk en wyzelyk toezien, dat hy den creaturen geen magt toeſchryve om de ſonden te vergeven, of zaligheit aan te brengen. Want ons en is geen ander middel gegeven om zalig te werden dan door Jeſus Chriſtus, die de eenige middelaar is, en verzoeninge voor onze ſonden.

Als men dan zegt, dat Gods Woort en de Sacramenten zalig maken, zo zullen wy het uitterlyke niet aanzien, maar het inwendige. En om dat wel aan te merken, zo zullen wy agt hebben op tweederhande dienaars en uitdeelders des Goddelyken Woorts en der Sacramenten. De eene dienaar die daar zigtbaar is, als Apoſtelen, Propheten, Leeraars of Herders: De ander Dienaar is God zelve, die den menſche onzigtbaarlyk leert en onderwyſt,

Nu en is het woort der Apoſtelen en Propheten van geen kragt, is 't dat God de herten van binnen door zijnen Geeſt niet en beroere. Want te vergeefs zullen zy planten en nat maaken, als
1 Cor. 3. 6. God geen waſdom en geeft. Zo zegt ook Chriſ-
Joh. 6. 44. ſtus, *Niemant en komt tot my, 't en zy dat hem de Vader trekke*.

Alzo is 't op gelyke maniere in de Sacramenten. Uiterlyk zo gebruikt de Dienaar des Woorts in den Doop het water: en in het Avontmaal broot en wyn. Maar Chriſtus Jeſus gebruikt inwendiglyk den Doop des H Geeſt: en in 't Avontmaal ſpyſt hy ons inwendig met de gemeenſchap zijns lighaams en bloets.

Luc. 4. 16. Dit onderſcheit leert ons zeer wel *Johannes de Dooper*, als hy van zijnen dienſt en den dienſt Chriſti ſpreekt, zeggende: *Ik bebbe u wel met water gedoopt: maar by zal u doopen met den Hyligen Geeſt*. Dat wert ook met exempelen bewezen: als doe Chriſtus van *Johannes* met water gedoopt wert, zo heeft hem God ook in zigtbare gedaante met den H Geeſt gedoopt. Daar van ſprak ook
Act. 1. 4, 5. Chriſtus tot zijn Apoſtelen, doe hy haar beval niet van Jeruzalem te wyken, maar te verwagten de belofte des Vaders: welke gy (zegt hy) van my gehoort hebt. Want *Johannes* heeft wel met water gedoopt: maar gy zult met den H. Geeſt gedoopt werden.

Chriſtus zegt van duſdanige Dienaars aldus:
Joh. 6. 32, 33. *Voorwaar, voorwaar zegge ik u: Mozes en gaf u dat broot niet dat uit den bemel is: maar myn Vader geeft u lieden dat waaragtige broot uit den bemel. Want het broot Gods is by die uit den bemel komt, ende geeft de werelt het leven.*

Zo is dan *Paulus* wel onſe Predikant: maar God is inwendig de Leermeeſter, die 't woort door zijnen Geeſt in onſe herten vrugtbaar maakt. 1 5 [illegible]
Dat is, hy beroert onze herten om dat woort Act. 16. 14
door den geloove aan te nemen, welke de herten rynigt en hyligt. Alzo doopen ook de Apoſtelen en Leeraars met water: maar de H. Geeſt rynigt ons in de konſcientien van ſonden, en maakt ons alleen hylig. Alzo geeft Mozes en andere Dienaars het lighamelyk broot: maar God geeft ons alleen het waaragtige voedſel des Geeſt, in 't ligbaam Chriſti Jeſu.

Der Predikanten leeringe en heeft geen magt iemant te bekeeren, hoewel zy Gods woort prediken. Haren Doop en kan niemants ſonden afwaſſchen, hoewel dat zy 't uit Gods bevel doen. Zy en konnen niemant de zaligmakende ſpyze des lighaams en des bloets Chriſti geven, al deelen zy het Avontmaal na des Heeren wille uit: zo lange als de Hylige Geeſt inwendig in den menſche zijne werk niet en doet.

Zo is 't dan God, Vader, Soon, en Hylige Geeſt, die ons eigentlyk leert en onderwyſt, die ons doopt en rynigt van ſonden, die ons in Chriſto ſpyſt tot het eeuwigen leven: niet de Predikant, nog eenige uitwendige teekenen.

Zo is dan Gods Woort een dwaasheit voor den genen die verloren gaan, en is voor haar bedekt: ja het is haar een reuke des doots, dat den geloovigen een reuke des levens is. Zo is het woort Chriſti, gelyk als ook Chriſtus zelve, gezet tot een val, en opſtandinge van velen, en tot een teeken dat men wederſpreekt. Zo zijn ook de Sacramenten tot een oordeel en verdoemeniſſe den onboetveerdigen.

Om dan het regte verſtant van Gods woort te krygen, zo moet God zelve de leermeeſter weſen: om de kragt der Sacramenten te krygen, zo moet God zelve de verborgentheit in den menſche werken.

Hoemen de verborgentheit en de vrugt des Avontmaals verwerft en verkrygt.

WY hebben gehoort, dat Gods woort ter zaligheit is den genen, die door den H. Geeſt dat leeren en weten, en dat het ook den ongeloovigen tot verdoemeniſſe is: alzo is ook 't Sacrament des Avontmaals, daar wy nu van zullen ſpreken, den geloovigen tot zaligheit: maar den ongeloovigen of onboetveerdigen tot een oordeel of verdoemeniſſe.

Het uitwendige ontfangen wy gelykelyk van den Predikant, zo wel de geloovige als de onboetveerdige en gevynsde; maar het inwendige, 't welk de Hylige Geeſt aandient, ontfangen alleen de geloovige en boetveerdige; want daar door verkrygt men vergevinge der ſonden.

De onboetveerdige en konnen de zaligmakende gemeenſchap des lighaams en bloets Chriſti niet krygen, want zy geen honger of dorſt tot zodanigen ſpyſe hebben tot de opregtigheit. En Chriſti lighaam en is voor haar in den doot niet overgegeven, nog ook zijn bloet tot vergevinge harer ſonden niet vergoten. En het is openbaar uit den woorde Chriſti, dat 'er geen ander vlees of bloet in 't Avontmaal gegeven wert, dan dat tot vergevinge der ſonden gegeven is. 't Welk alleen toekomt den genen die vergevinge der ſonden ontfangen, dat is, den geloovigen en niemant anders.

Daar geen geloove en is, en een onvoetveerdig herte, daar en is niet dan ongeregtigheit, ſonde en verdoemeniſſe. Maar daar Chriſtus is, daar is geregtigheit, vergevinge der ſonden, en het eeuwig leven. Zo en konnen dan de ongeloovige Chriſtus niet hebben. Want wat gemeenſchap kan Chriſtus met Belial, de geregtigheit 2 Cor. 6. 15
met

met de ongeregtigheit, en het licht met de duisterniſſe hebben?

Zo wie dan de gemeenſchap des lighaams Jeſu Chriſti in het Avontmaal ontfangen wil, die en derf zijnen buik of tanden niet beryden (als *Auguſtinus* zegt) dat is, hy en behoeft met geenen lighamelyken honger, om met lighamelyke ſpyſe verſadigt te worden, tot des Heeren tafel te komen: maar hy moet tot dusdanige geeſtelyke ſpyſe een geeſtelyken honger bybrengen. Want de gemeenſchap des lighaams en bloets Chriſti te hebben, is een geeſtelyke ſpyſe die ons van God zelve aangedient en gegeven wort, als boven breeder verhaalt is. Deſen honger en hebben de onboetveerdige niet: zo en konnen zy met deſe geeſtelyke ſpyſe niet verſadigt worden.

Dit is de regte proeve eer men tot des Heeren Tafel gaat.

ALs dan een menſche voor oogen heeft zijn menigvuldige ſonden, den toorn Gods en de eeuwige verdoemeniſſe: Als hy zig zelven ſpiegelt in de Wet des Heeren, en aanziet hoe dikwils en menigmaal hy deſelve overtreden heeft, en aanhoort de ſententie en vonnis des geregtigen Gods (die daar zegt: *Vervloekt is hy die niet en blyft in alle 't gene dat 'er geſchreven is in het Boek des Wets om dat te doen*:) zo verſchrikt zijn konſcientie, en is verſlagen in zijn gemoet. Want hy weet wel dat God waaragtig is en niet liegen kan: en daarom weet hy ook wel dat de verdoemeniſſe hem naakt. Want God zulks geſproken heeft, en ook na zijn geregtigheit kan hy geen
10. ſonden ongeſtraft laten. Want hy zegt: De ziele die daar ſondigt, die zal ſterven. Zo zoekt deſe vertzaagde en verſchrikte konſcientie, of 'er ook geen hulpe of trooſt te vinden is, om van de ſtraffe Gods over de ſonden, en van de verdoeniſſe verloſt te worden.

Dit is dan den regten honger, die een menſche tot de hylige maaltyt moet dryven brengen, dat zy geen geregtigheit en niet goets in zig zelven, nog ook geen hulpe in eenige creature vinden, welke haar van den grimmigen toorn Gods, en van de eeuwige verdoemeniſſe, daarſe om der ſonden wille in gevallen zijn, zoude mogen bevryden.

Dusdanige, die alzo hongerende en dorſtende zijn na de geregtigheit, noemt Chriſtus zalig, en hy belooft dat zy verzadigt zullen worden.

Ja, Chriſtus ſtelt zig zelven voor als een levende broot, van welk die daar eten, geenzins ſterven zullen, maar het eeuwig leven hebben.

Op deſe maniere worden wy geſpyſt en verzadigt: wy hebben honger en dorſt om van ſonden vry te zijn.

Chriſtus die ſpyſt ons als hy zelve onſe ſonden op hem neemt, en belooft de kwytſcheldinge en ryninge der ſonden, door het uitſtorten zijns bloets, gelyk de beloften in 't Avontmaal luiden.

Wy hongeren en dorſten om vry te mogen zijn van den toorn en ſtraffe Gods: Chriſtus die ſpyſt en laaft ons met de beloften, dat hy den toorn en ſtraffe Gods in zijn lighaam ontfangt, en om onſer ſonden wille geſlagen en in den doot overgelevert wort: en tot zulken verzekeringe ſchenkt hy ons zijn lyden, zijn bloetvergieten, en zijn doot, ja zijn gants en geheel lighaam, om dat wy gewis zouden zijn, dat wy met zijn geregtigheit en verdienſten geſpyſt, van ſonden vry, en met God verſoent zijn.

Als ik dan hongere om van den doot (welke den loon der ſonde is) bevryt te zijn, zo ſpyſt my Chriſtus, als hy tot my zegt: Mijn lighaam is voor u in den doot gegeven: Neemt dat geve ik u.

Als ik dorſte om van de vergevinge te hebben, zo komt Chriſtus en zegt: *Mijn bloet is vergoten tot vergevinge uwer ſonden: Neemt, dat geve ik u.*

Deſe beloften met den geloove aannemende en ontfangende, en verſegelt zijnde met dat hylig teeken des broots en wyns, zo ben ik dan verſadigt, dat is, getrooſt in mijn konſcientie, om dat ik zulken gemeenſchap in Chriſtus Jeſus hebbe, dat ik zijn lyden, mijn eigen lyden, zijn doot, mijn eigen doot, zijn verdienſten, mijn eigen verdienſten noemen mag; ja dat Chriſtus gants en geheel my eigentlyk gegeven is en toebehoort. 1559.

Matth. 20. 1 Cor. 3.

Aldus is het lighaam Chriſti een geeſtelyke ſpyſe, en zijn bloet een geeſtelyken drank, niet een lighamelyke. Want men komt hier niet om na den lighamen, maar na den geeſt en na de ziele geſpyſt te werden. En het zelve heeft ons Chriſtus by Teſtamente geſchonken, en het zelve Teſtament met zijn doot beveſtigt, gelyk ook zijne woorden luiden: *Deſe drinkbeker is het Nieuwe Teſtament in mijn bloet, 't welk voor u lieden vergoten wort.* Luc. 22. 20.

Gelyk dan het natuurelyk lighaam Chriſti een geeſtelyke ſpyſe is, alzo wert deſelve ſpyſe ook geeſtelyk, dat is, door den geloove, en niet door den mont of kele gegeten en genut.

Zo ontfangen wy op zulk een maniere (als boven verhaalt is) dat waaragtig natuurlyk en weſentlyk lighaam en bloet Chriſti Jeſu, dat over vyftien hondert jaren op den berg van Calvarien gekruiſt is, en nu aan de regterhand zijns Vaders in den hemel zit, dat zelve lighaam (zeggen ik) en geen ander ontfangen wy in 't Avontmaal des Heeren. Nu en is 't niet van noode dat Chriſtus van den Hemel wederom afdale om zulk een ſpyſe voor ons te werden. Want ons geloove en ſtrekt niet ontrent het broot des Avontmaals, maar tot den berg daar hy over meenige jaren aan het kruis gehangen heeft, ja tot den Hemel daar hy nu victorieuſelyk met zijnen Vader regneert, daar gemieten wy hem door den geloove. En deſe gemeenſchap werkt de Hylige Geeſt in onſe herten.

De oorzake waarom dat eigentlyk Chriſtus ons deſe hylige maaltyt nagelaten en verordent heeft, en bevolen te onderhouden, is, om dat wy zo heerlyken weldaat (dat hy ons door zijn doot van den eeuwigen doot, en door zijn bloetvergieten van ſonden bevryt heeft) niet en zouden vergeten. Daarom zegt hy, *Zo dikwils als gy dit doet, zo zult gy het tot mijnder gedagteniſſe doen*: en *Paulus, Zo dikwils als gy dit broot zult eten, en deſen drinkbeker zult drinken, zo verkondigt den doot des Heeren tot dat hy komt.* De gedagteniſſe. Luc. 22. 19. 1 Cor. 11.

Want de Heere wil ons hier mede inſonderheit de weldaat zijns doot inbeelden, en in eeuwige gedagteniſſe doen houden. Dit is de principaalſte oorzake.

Hier mag men nog wel andere byvoegen, Als dat dit Avontmaal is een bant om de liefde te beveſtigen, en de eenigheit te onderhouden.

Zo zegt *Paulus, Wy vele zijn een broot en een lighaam, want wy zijn alle eens broots deelagtig. Wy zijn alle ledematen eens lighaams, en zijn alle tot eenen geeſt gedrenkt.* Daar en kan immers geen ſterker bant zijn om de liefde te onderhouden, dan ons in dit Sacrament beweſen wort, dat wy leden zijn van een lighaam, daar ons de Heere Chriſtus in vereenigt heeft, t'ſamen met hem door zijnen Geeſt, op dat wy malkanderen met ryner herten en met opregten gemoede zouden liefhebben en beminnen. De eenigheit. 1 Cor. 10. 17. 1 Cor. 12. 13. 1 Cor. 15.

Daar en boven mag 't ook een oorzake zijn, dat wy God onſe lieven Vader danken, om dat hy ons zijnen welbemindenSoon Jeſus Chriſtus geſchonken heeft. In ander dingen hebben wy wel oorzake om God te danken: maar deſe weldaat gaat alle menſchelyk verſtant te boven, dat God ons zijnen Soon gegeven heeft, niet als een ſtraffen Regter, maar tot eenen Saligmaker en behouder:

niet

1559. niet als een die arm en behoeftig is, maar die van alle Godlyke ſchatten en rykdom overvloeit. Welke ons geſchonken is tot een Voorſprake, Verſoener en Verloſſer: Die ons geworden is van God tot wysheit, geregtigheit en hyligmakinge:
1 Cor. 1. 30. Die zijn leven en bloet niet geſpaart en heeft om ons zalig te maken. En hoewel wy die geenzins konnen vergelden, zo zullen wy nogtans onſe herten opheffen ten Hemel, en den milden Vader danken, gelyk als Chriſtus in de inſtellinge des H. Avontmaals gedaan heeft: en vaſtelyk voortaan betrouwen, dat God ons niet wygeren zal, die voor ons zijn en Soon niet geſpaart en heeft.

Voorts moet ook een menſche bedenken, die tot des Heeren Tafel komt, dat hy Chriſtus (wiens litmaat hy is) moet navolgen. En gelyk Chriſtus zijn liefde tegen zijn vyanden bewesen heeft, dat hy op gelyke maniere allen menſchen liefde bewyſe, ja tot 'er doot toe. En gelyk Chriſtus zijn lighaam voor onſe ſonde heeft overgegeven in den doot, dat hy ook zijn lighaam voortaan begeve tot een levendige en hylige offerhande, en de de ſonden afſterve, om met Chriſtus in een nieuwigheit des levens te verryſen en te wandelen:
Rom. 12. 1. en 6. 4. want deſe geeſtelyke ſpyſe en wort niet verandert in onſe natuure, maar zy verandert ons in de
Rom. 14. en 9. natuur van Chriſti, zo dat wy met hem een lighaam en geeſt werden, en met zijn onnoſelheit, geregtigheit, en gehoorzaamheit bekleet en verciert, zijn erfdeel des eeuwigen levens be-
Joh. 6. 57. zitten zullen. *Wie my eet*, zegt Chriſtus, *die zal leven door my.*

Hier uit mag een iegelyk wel merken, dat wy ſchandelyk belogen worden van zommige menſchen, die daar zeggen, dat wy in de Sacramenten alleen een ydel of bloot teekenſtellen. Want gelyk als wy Gods Woort niet ydel of bloot agten, maar een Woort des levens en der zaligheit, alzo agten wy ook de Sacramenten Chriſti waaragtige tekenen onſer zaligheit.

Hoe men de woorden des Avontmaals (dat is mijn lighaam) verſtaan zal.

HEt is nu te bezien hoe datmen de Sacramentele woorden verſtaan zal. Zommige meenen deſe woorden te gebruiken, op de maniere gelyk de tooveraars zomwylen de hylige woorden gebruiken, om de nature van eenige dingen te doen veranderen. Want zy ſpreken tot het broot, *Dat is myn lighaam*, en zeggen dat het broot met deſe vyf woorden in menſchen vlees verandert wort, als of zy zijden tot het broot, Wert verandert in mijn lighaam.

Zommige andere zijnder, die deſe woorden (Dat is mijn lighaam) uitleggen, zo vele te zijn als te zeggen: Met dat, of ontrent dat, of in dat broot is mijn lighaam: maar de Heere Chriſtus en zegt niet: Met dat broot, of ontrent, of daar in is mijn lighaam; maar gevende het broot, zegt hy, *Dat is mijn lighaam*, het broot zelve zijn lighaam noemende.

Zo zijn deſe alle byde in een misverſtant, en byſonder d'eerſte, die alzo het gantſche Sacrament weg nemen, als zy ons broot en wijn weg nemen, welke die uiterlyke teekenen zijn, en het element des Sacraments. Want gelijk zy zelve zeggen, is 't dat 't woort komt tot het element, zo wort het een Sacrament: is de materie des Sacraments het woort en element, zo kan 't geen Sacrament zijn als het element weg is. En uit dit misverſtant is 'er een zeer ſchandelyke en ſchalyke afgodery gereſen. Want als zy leerden dat het broot door vyf woorden veranderde in 't lighaam Chriſti, zo hebben zy bevolen dat aan te bidden en te vereeren als een God, en willen ons alzo Chriſtus wyſen in de gedaante des broots. Maar de Schriftuur leert ons, dat wy zodanige menſchen niet gelooven zullen, die daar roe-
Matth. 24. 26. pen, *Chriſtus is hier of daar.* Maar *Paulus* zegt, *wy zullen hem zoeken daar boven in den Hemel, daar by zit aan zijns Vaders regterhand.* 1559. Col. 3. 1.

Hier moet een menſche wel aanmerken, dat de woorden, en het broot en wyn geen Sacramenten en maken, 't en zy datſe na den regel en inſtellinge Chriſti gebruikt worden, dat is, als het broot en de wyn in de gemynte tot gedagteniſſe des doots en bloetvergietens Jeſu Chriſti gegeten en gedronken worden. Zo is 't dan een groote dwalinge, een Sacrament te noemen het gene datmen by de ſtraten draagt, of in een Ciborie beſloten hout: geiyk ook geen Sacrament en is het Vontwater, zo lange als men niet en doopt.

De andere die met het broot het lighaam Chriſti willen eten, en met den wyn zijn bloet drinken, hoewel zy niet zo verre verdoolt zijn als de eerſte, zo hebbenſe nogtans een groot misverſtant, datſe meenen dat het lighaam Chriſti in 't broot is, gelyk de ziele in 't lighaam (als zy zeggen) of gelyk het koren in een zak, of den wyn in een fleſſche, of gelyk het vuur in een gloeyende yſer is. Want zodanige plompe en ongeſchikte gelykeniſſe imageren en geven zy. Hier uit hebbenſe willen beweeren dat de godelooſe het zaligmakende lighaam Chriſti ook ontfangen zouden, het welk dog geenzins beſtaan kan: want Chriſtus zegt, *Wie myn vlees eet, en myn bloet drinkt, die blyft in my en ik in hem.* Joh. 6. 56. Nu is 't klaar dat de godlooſe menſchen ſonder God en Chriſtus zijn, zo en etenſe dan het vlees Chriſti niet.

Dit misverſtant is daar uit gekomen, dat ze wel weten dat in 't Avontmaal broot en wyn blyven, en niet verandert konnen werden, of het Sacrament zoude geſchent zijn. En zy hooren dat Chriſtus ons zijn lighaam geeft, zo imagineeren zy dat hy zyn lighaam in 't broot geeft. Maar als wy boven verklaart hebben, 't lighaam Chriſti en zijn bloet worden ons in 't Avontmaal geſchonken, niet als een lighamelyke ſpyſe, maar als een geeſtelyke: daarom wordenſe door den geloove ontfangen. Zulks konnen dan de ongeloovige booſe menſchen niet ontfangen, want zy het geloove niet en hebben, maar zy ontfangen wel het uiterlyk teeken, 't welk met den monde en keele ontfangen wort.

Nu zullen wy bewyzen, hoe men de woorden die men in 't Avontmaal gebruikt, verſtaan zal. De woorden luiden aldus: *En als zy aten, nam Jeſus het broot, en als hy gedankt hadde, brak hy 't, ende gaf 't zynen Diſcipelen, en zyde, Nemet, etet, dat is myn lighaam, dat voor u gebroken wort, doet dat tot myner gedagteniſſe.* Matth. 26. 26, 27, 28. 1 Cor. 11. 24.

En hy nam den drinkbeker, en gedankt hebbende gaf haar dien, ende zyde, Dat is myn bloet des Nieuwen Teſtaments, dat voor velen vergoten wort tot vergevinge der ſonden.

Lucas en *Paulus* verhalen dit van den beker een wynig anders, en zeggen aldus:

Dezen drinkbeker is het Nieuwe Teſtament in myn bloede dat voor u vergoten wort: Dit doet zo menigmaal als gy dien drinken zult tot myner gedagteniſſe. Luc. 22. 20. 1 Cor. 11. 25.

Ten eerſten dan, op dat de een met d'andere uitgelegt en verſtaan mag worden, zo is zeker en gewis, dat het broot op zulke wyſe het lighaam genoemt wort, gelyk den beker het bloet: Zo laat ons nu dan bezien hoe de beker of den wyn het bloet is.

Paulus en *Lucas* zeggen, dat de beker is een Nieuw Teſtament in 't bloet Chriſti. Zo is 't dan ook op gelyker wyze van den broode te zeggen, dat het is een Teſtament in den lighame Chriſti, en daarom draagt het broot en den wyn den name van 't gene daar 't een Teſtament van is. Zo wort het broot het lighaam genoemt, en den wyn wort bloet genaamt.

Even

1559. Even gelyk de Steen daar de Iſraëliten by Moſes tyden uit dronken, genaamt wort Chriſtus, als
1 Cor. 10. 4. *Paulus* zegt, *De ſteen was Chriſtus*: daar nogtans Chriſtus menig hondert jaren daarna eerſt in de
Luc. 2. 6. werelt geboren wert. Alzo worden de offerhandenſonden genaamt, die voor de ſonden geoffert waren, en de Prieſters eten die ſonden des volks.

Accoort.

In ſomma hier in komen wy met alle die de Euangeliſche leeringen, aangenomen hebben over een.

Dat men in 't Avontmaal byde de ſpecien broot en wyn behoort te gebruiken, en uit te deelen. Zo en behoort men dan de gemeente den beker niet te onthouden, 't welk is
Matth. 26. 27. tegen 't gebot Chriſti, die daar zegt, *Drinkt alle daar uit.*

2. Dat in 't Avontmaal het broot en den wyn
1 Cor. 11. 26. niet verandert en worden, want *Paulus* noemt het voor en na broot. En Chriſtus noemt den
Matth. 26. 29. wyn daar na ook de vrugt des wynſtoks.

3. Datmen het broot des Avontmaals niet en behoort op te ſluiten, of in vertooningen te vereeren: want Chriſtus heeft het bevolen te eten, en niet aan te bidden.

1 Cor. 11. 4. Dat het Avontmaal geen offerhande en is voor levende en doode, want Chriſtus is eenmaal door zyn eigen bloet in dat Hylige ingegaan, een eeuwige verloſſinge gevonden hebbende. En niet dat hy hem dikwils opoffere, anders had hy menigmaal moeten lyden.

1 Cor. 11. 26. 5. Datmen in 't Avontmaal den doot des Heeren Chriſti verkondigen zal, en alzo tot zyner gedagteniſſe doen, 't welk men in de Miſſe niet en doet.

6. Dat het Avontmaal ſonder geloove, dat op de beloften, die daar verkondigt worden, betrouwt, niet nut en is, zo verwerpt men *Opus Operatum*, zo zy 't noemen.

7. Dat de gene die in 't Avontmaal de beloften gelooven en aannemen, waaragtelyk hebben en ontfangen de gemeenſchap des lighaams en bloets Chriſti Jeſu, voor ons aan het kruis gebroken en uitgeſtort.

8. Datmen 't Avontmaal niet voor een alleen uitrigten mag, maar in een vergaderinge, als
1 Cor. 11. 33. *Paulus* leert, zeggende: *Verbyd malkanderen*, waar door alle winkelmiſſen daar een alleen eet en drinkt, verworpen worden.

't Geſchil.

DAar in is dan de kweſtie alleen, of dit Sacrament des Avontmaals een ſpyſe des lighaams is, dat is, of in 't Avontmaal ons lighaam, met het vlees en bloet Chriſti, natuurlyk door eten en drinken geſpyſt worden. Zommige zeggen ja: wy zeggen Neen, en om dat te verſtaan moetmenſe alle deſe fantazien voortbrengen:

Dat het lighaam Chriſti over al is.

Dat den Hemel daar hy in geklommen is, over al is, ja ook in de helle.

Dat Chriſtus lighamelyk by ons blyft tot den einde des werelts toe.

Dat hy een onzienlyk en ontaſtelyk lighaam heeft.

Dat zijn lighaam en bloet van malkanderen geſchyden zijn, enz.

Een vrage op de woorden, Dat is mijn lighaam.

OF het broot het lighaam Chriſti genoemt wert? Zeggenſe Neen. *Antw.* Chriſtus nemende het broot ſpreekt alzo, *Nemet, eet, dat is myn lighaam*, zo noemt hy het broot zijn lighaam: zeggenſe Ja, zo accorderen wy. Zo vraagt, op wat maniere dat het broot Chriſti lighaam is, figuurlyk, of weſentlyk: zeggenſe weſentlyk? *Antw.* Zo moet Chriſtus een broodig, en niet een vleeſchelyk lighaam hebben. Want het broot
Matth. 26. 24. blyft in zijn weſen onverandert. Zeggen zy figuurlyk, zo accorderen wy, want alzo wort de ſteen ook Chriſtus genaamt, en het Paaſchlam den Doorgang, en de beſnydeniſſe het Verbont daarſe teekenen en zegelen van zijn.

1559.
Exo. 12. 27. Gen. 17. 10. Rom 4. 11.

Dit, hope ik, zal den eenvoudigen, die de waarheit van gantſcher herten zoeken, mogen genoeg doen. Want de gene die twiſt zoeken en tegen ons verbittert zijn, en kan men met geenderly argumenten paayen. En is 't dat iemant deſe Sacramentele woorden beter en verſtandiger weet te verklaren, dien bid ik datſe daar in geenen arbyt ſparen, maar deelen mildelyk uit dat haar de Heere heeft gegeven, ſonder bitterheit of ſchelden, want zulks en betaamt de Chriſtenen niet. In een kwaatwillig herte en kan den ſagtmoedigen Geeſt des Heeren niet ruſten, die leeren wil, die leere met ſagtmoedigheit. En zo lange wy leven, begeeren wy uit Gods woort geleert en onderweſen te worden, en danken ook den genen van gantſcher herten, die haar om ons te leeren bevlytigen. Chriſtus Jeſus, die de eeuwige wysheit des Vaders is, geve ons al t'ſamen den Geeſt des eenigheits, zijnen H. Geeſt, die ons in de waarheit lyde, Amen.

Van de andere Artykelen, die by zommige wat breeder heeft beſchreven; maar om der kortheit wille op het kortſte verhaalt werden.

Van den Doop.

DAar na bewees hy ook van den Doop, en verklaarde, dat de kragt des Doops niet in 't water gelegen is, om de ſonden uit te doen, en dat God verboden had tot zijnen woorde iet af of toe te doen; maar alleen dat hy bevolen heeft, behoort men te onderhouden. Zulks heeft Chriſtus ook zijnen Apoſtelen geleert, als hyſe uitſont te doopen, *Matth.* 28. Daarom (zyde hy) zullenſe zwaarlyk geſtraft worden, die boven het bevel Chriſti met zouten, ſmouten, Duivel uit te jagen, en diergelyke aanhangſelen, de Sacramenten verduiſteren, ja den elementen toeſchryven, dat alleen het officie Chriſti is: als des Duivels gewelt te benemen, de ſonden te vergeven, weder te baren, voor den Regterſtoel Chriſti te bevryden, en het eeuwig leven te geven. Hy bewees ook dat Chriſtus na zijn Goddelyke wysheit, in de Sacramenten volkomelyk verordent had 't gene dat noodig was, datmen geen menſchelyke ordinantie daar by en behoefde.

Vormſel.

Van 't Vormſel bewees hy, dat 't niet anders dan Zimineſpel was, van dat oude gebruik van de kinderen in den geloove te confirmeeren. Men plag in voorleden tyden de Kinderen, den Ouders, den Peters en Meters te bevelen, op dat zyſe in den geloove zouden leeren en onderwyſen. Als de kinderen dan reekenſchap hares geloofs gaven voor den Biſſchop of Predikant, zo zegende hyſe. Nu zit den Biſſchop en ſpreekt den kinderen in Latyn toe, hy ſmeertſe met olye, en ſlaatſe voor het kinnebakken, en laatſe gaan. Is dat een Paſtoors officie, alzo den kinderen te onderwyſen en in den geloove te confirmeren?

Oorbiegte.

De Oorbiegte bekende hy eenen menſchen vont en verzieringe te zijn, en datmen voor God moeſte belyden 't gene men tegen God geſondigt had, en ook voor zijnen broeder, datmen tegen zijnen broeder geſondigt had. Want dat ik tegen den Amptman misdaan hebbe, dat kan my de Paſtoor van St. Goelen niet vergeven. Van dusdanige broederlyke verſoeninge zegt Chriſtus *Luc.* 12 *Matth.* 18. en *Jacob.* 5.

Prieſterlyke order.

Van de Prieſterlyke ordeninge, gelykſe nu geſchiet, dat is een Jootſche ordinantie, welke in Chriſtus geëindigt is, die daar is Prieſter in der eeuwigheit, en door zijn eenige offerhande volkomelyk ſalig maakt die daar gehyligt werden. Men leeſt in de geheele Schriftuur niet dat Chriſtus iemant bevolen heeft Miſſe te doen, dat is, te offeren voor levendige en dooden.

Maar hy heeft over zijn Gemynte wel Predi-

1559 kanten geſtelt, die het volk na Gods woort en bevel leeren zouden, en de Sacramenten uitdeelen, *Matth.* 28. *Epheſ.* 4. 11. Maar een geeſtelyk Prieſterdom zijn alle Chriſtenen, 1 *Petr.* 2. 5. *Apoc.* 1. 6.

De Miſſe is van menſchen verſiert, gelyk men uit verſchyden Hiſtorien bevint, en kan geen offerhande voor de ſonden zijn. *Want Chriſtus is eenmaal door zijn eigen bloet in 't hylige ingegaan, een eeuwige verzoeninge gevonden hebbende*, *Hebr.* 9. 12. En zo waar de vergevinge is, *daar en is niet meer opofferinge voor de ſonde*, *Hebr.* 10. 18.

Het Houwelyk is een hylige ordinantie Gods, in het Paradys verordent, welke onder alle menſchen eerlyk is, *Hebr.* 13. 4. De Papen agten dit Sacrament, welke zy nogtans malkanderen verbieden als onryn; aldus ſtryden zy tegen zig zelven. Maar alle ordinantien Gods en zijn geen Sacramenten, gelyk als de Overheit, aalmiſſen geven, en bidden, geen Sacramenten zijn, al zijnſe van God ingeſtelt en verordent. Maar dat de Papen en Monniken malkanderen het huwelyk verbieden, dat noemt *Paulus* een leeringe der Duivelen, 1 *Tim.* 4. 3.

Laatſte Olyſel. Het laatſte Olyſel, daar men de geſtorven Hyligen aanroept, en heeft geen gront in de H. Schriftuur. Dat *Jacobus* zegt van den kranken met olye te ſalven, *kap.* 5. 14. is van dat gebruik der Apoſtelen geſproken, daar zy den kranken mede geſont maakten. *Marc.* 6. 13. Maar dewyl de Papiſten niemant konnen geſont maken, zo is 't te vergeefs met olye geſmout. Anders zo mogenſe ook haar ſweetdoeken nemen, en leggenſe op de zieken, als *Paulus* dede, en noemen 't een Sacrament, zo zullenſe wel hondert Sacramenten vinden. Ik laat ſtaan de Schriftelooſe aanroepinge der dooden, welke daar geſchiet, dat immers enkel afgodery is, daar men Chriſtus door verwerpt, die onſe eenige Advocaat en Voorbidder is. 1 *Joh.* 2.

Kerkelyke en menſchelyke geboden. Van de geboden der Kerke bewees hy, dat de Kerke of de Gemynte des Heeren de Bruit Chriſti is, en daarom alleen de ſtemme haars Bruidegoms hoort. Zy en ſtelt zelve geen geboden om by God iet te verdienen of te verbeuren, op de zaligheit of verdoemeniſſe, gelyk de Roomſche Kerke haar menſchelyke leeringen dryft: van ſpyſe te verbieden, 't welk een Duivelſche leeringe is, 1 *Tim.* 4. 3. Van Vierdagen te onderhouden, *Col.* 2. 16. van Getyden en lange Gebeden te ſpreken, *Matth.* 6. 7. waar van dat Chriſtus zegt, *Matth.* 15. 7, 8. *Gy gevynsde, wel heeft Eſaias van u gepropheteert, zeggende, Dit volk genaakt my met haren monde, en eert my met de lippen, maar haar herte is verre van my. Maar te vergeefs eeren zy my, leerende voor leeringen geboden der menſchen.* Niet dat Chriſtus of de Apoſtelen, Vaſten, Bidden, en andere ordinantien in de Kerke verdieden, maar zy ſtraffen zulke misbruiken als men hedensdaags in de Pauſelyke Kerke ziet, datmen daar hyligheit en verdienſten in zoekt, of ook de conſcientie daar mede verſtrikt, op pene van ſonden.

Na dat *Antbonius* op deſe maniere zijn belydeniſſe gedaan hadde, is zijn broeder *Gillis Verdikt* omgebragt en gedoot geworden, daar hy den Heere voor gedankt en gepreſen heeft, zingende den 79. Pſalm, *De Hydens zijn, O Heer, geloopen in dyn erve, ende hebben beſmet dynen Tempel, enz.*

De Chriſtelyke Leſer zal weten dat de Pſalmen, die de Martelaren te deſer tyt zingen, en nog vele jaren hier na, zyn de Pſalmen van Johannes uit den Hove.

Zijn Vader en andere Broeders kwamen hem in de gevankeniſſe beſoeken, waar uit zijn gemoet zeer bezwaart is geworden, byſonder als hy den weemoet en droeffeniſſe des oude mans aanzag, die aldus van byde zijne kinderen berooft zoude zijn. *Antbonius* trooſte zig ten beſten dat hy konde, en heeft hem vermaant dat hy daar in meer behoorde te verblyden, dat God Almagtig zijn kinderen tot zulken hoogweerdige officie geroepen had, dat ſe getuigen zijner waarheit zouden zijn. 1559

Ten laatſten, als de vyanden des Euangeliums binnen Bruſſel de onverwinnelyke vrymoedigheit in *Antbonius* zagen, en aanhoorden de vlytigheit die hy in zijn Vaderlant, en tot Antwerpen in de Gemynte Gods getoont hadde, zo hebbenſe gehaaſt om hem dat te vergelden. Zo is hy verweſen geworden, dat hy op de markt geworgt en verbrant zoude werden.

Zo hebbenſe hem den 12. *January*, in 't jaar. 1559. voortgebragt, en aan een ſtaak geworgt, en het lighaam verbrant, welke hy met zulken onvertſaagden herte verdroeg, dat zy alle verwonderden, die hem zagen. Zo is deſe vrome Martelaar om 't getuigeniſſe der waarheit van zijn leven berooft, en ruſt nu in den Heere.

Zy meenden hem alle hymelyk des morgens vroeg om te brengen, maar God verhinderde haar voornemen, want de Scherpregter en kon niet gereet vallen. Zo geviel het ontrent agt of negen uren. Men luide geen klokke, op dat het volk zulks niet vernemen zoude: want zy zagen wat grooter ſtigtinge dat uit *Gillis* doot over de Gemynte kwam. Na dat zijn lighaam verſengt was, hebben zy 't den vogelen tot ſpyſe geſtelt, maar *Gillis* lighaam was tot pulver verbrant. Men zyde onder 't gemeen volk dat de aſſche van *Gillis* in der menſchen boeſem gevloden was, daarom en wert *Antbonius* niet verbrant tot aſſche.

ADRIAAN de SCHILDER, en HENRIK BOCKHALT, Kleermaker.

ALs nu het Euangelium tot Antwerpen openbaar gepredikt wert, waar over haar alle Godvrugtige verheugden, zijn de Papen en Monniken verwoet geworden van wreetheit. Zy liepen ten Hove des Konings, en deden haar beklag, beſchuldigden de Overheit der Stad van Antwerpen, datſe onagtzaam waren om de geloovige te verderven. Zo heeft de Markgrave Heer *Jan van Immerſeele* de Overheit geraden om een ordinantie te maken, daar men de geloovigen door bekennen kon, welke hy heeft doen uitroepen den twaalfden *December* vyftien hondert agtenvyftig. Maar als hy zag dat het volk even vierig was om buiten de ſtad te loopen, om Gods Woort te hooren, zo heeft hy ook de lighamen van zommige vrome Chriſtenen, die de Gemynte des Heeren Jeſu voorſtonden en verzorgden, om gelt te koop geſtelt. De Predikant was gewaardeert op drie hondert Carolus guldens: d'andere Dienaars op vyftig. En dewyle hy ook zommige van de Dienaren in de gevankeniſſe had, zo heeft hy gearbyt om deſelve van haar leven te berooven. Zijn wreetheit en bloetgierig gemoet wert dikwils ontſteken door het beklag der Grauw Monniken, hoewel den Raat der Stad daar menigmaal tegenſtont, en zulks verhinderde. Zo heeft hy het ten laatſten begonnen aan deſe twee Godvrugtige mannen, *Adriaan de Schilder*, en *Henrick Bockbalt*, Kleermaker, welke een langen tyt om des Euangeliums wille, met nog andere veertien of vyftien Broeders gevangen geſeten hadden, waar af zommige van de Walſche, en d'andere van de Duitſche Gemynte waren.

De Vader verraat zynen ſone.

Adriaan de Schilder is eerſt gevangen geworden door 't verraden zijns eigen Vaders, op dat de woorden Chriſti waaragtig zouden zijn, die daar zegt, *Matth.* 10. *d'Een broeder zal den anderen in den doot overleveren, en de Vader het kint.* Want als zijn huisvrou een kind gebaart had, zo heeft *Adriaan* dat niet willen laten doopen van de Papen, om dat zy zeer groote grouwelen en enkel toovery e in het doopen gebruiken, ja ook groote godslaſteringe tot vernietinge des lydens en doots Chriſti

Digitized by Google

1559. ſti Jeſu daar aanhangen en byvoegen. Daarom heeft hy 't kind in de Chriſtelyke Gemynte doen doopen. Als dat de Vader vernam, heeft hy hem geſcholden en zulken getier gemaakt, dat het overal rugtbar wert, en heeft zijns Soons kint genomen, en van de Papen nog eens laten dopen: haaſt daar na wert *Aariaan* gevangen. 1559.

uit een oude Oorkonde.

Henrik Bockbult de Kleermaker, een verkoren Ouderling in de Gemynte des Heeren, heeft zeer daar toe gearbyt, dat 'er geen twiſt in de Gemynte zou opryſen, by ſonder in de leeringe. Hy was zeer vlytig om zijn hoopken dat hem bevolen en toebetrouwt was, in de fundamente of Catechiſmus te onderwyſen. En om dat 'er zommige verwerpe en twiſtige geeſten opſtonden, zo heeft hy dezelve dapperlyk met de Schriftuur tegenſtaan, 't welk hem en vele andere bekent gemaakt heeft in de gebuurte: zo is hy ten laatſten gevangen en gepynigt geworden. En hoewel dat de Markgrave hem zeer wreedelyk handelde, zo heeft hy nogtans dat geduldiglyk verdragen, en heeft niemant in verdriet of perykelen gebragt, hoe veel dat men hem na zijne medebroeders vraagde.

Als nu de Papen en Monniken om de verklaringe des Euangeliums raaſden en verwoet werden, zo heeft de Markgrave deſe twee vrome mannen voor de vuurſchare doen brengen, om ter hefde der bloetgieriger Geeſtelykheit om te brengen, het welk hy zijn Onder Schout beval te uitſchen, die dat zeer noode dede, aanziende de vromigheit der Godfaliger Martelaren. Ook waren 'er zommige van den Raat die zulks niet geern zagen, en daar over oordeelden. Want (zo ik vermoede) zy waren gedagtig wat de Almagtige God de opperſte Regter luttel dagen daar te voren met een van hare mede Schepenen gedaan hadde, *Gaſper de Renialbe* geheeten, welke, als hy de onnoozele ter doot veroordeelt had, heeft hy half deſperaat zijn ſententie des doots ook van God in deſelve vuurſchare ontfangen: en is tot zijn huis gelyt, roepende en beklagende dat hy het onnoozel bloet veroordeelt had, en is haaſt daar na geſtorven. Dit exempel heeft de Schepenen nog verich voor de oogen geſtaan: niettemin, om niet ſuſpect te werden des Kortings Hofs, zo hebbenſe deſe twee vrome mannen voortgebragt, welke na een vrome berydenisſe der waarheit haar ſententie ontfangen hebben, dat menſe byde voor 't Stadhuis op de Markt aan een ſtaak verworgen en verbranden zoude. Daar op dankte *Henrick* de Heeren van haar vonnis, en zyde: Dit is den tyt die wy lange begeert hebben. Wy lyden zulken doot geern om Gods Woort en waarheit wille: maar u, mijn Heeren, zal het zwaarſte vallen, God wil het u vergeven. De Heeren keerden haar om en gaven hem geen gehoor. Doe wert *Aariaan* beroert, en vermaande haar, datſe hare oogen zoude open doen, en zien wat zy deden; want God zou nog wrake nemen over het bloet zijner uitverkorenen dat zy zo jammerlyk vergoten.

Des avonds daarna gingen de Broeders der Gemynte Chriſti by deſe Godtvrugtige mannen op den Steen, en aten by haar een afcheidsmaal, en en hebbenſe vertroost met de liefelyke en troſtelyke beloften Gods, en hebbenſe alzo met vriendelyk omhelſen en kuſſe den Heere bevole.

Des anderendaags was op de Markt een groote menigte volks vergadert, om de volſtandigheit deſer Martelaren tot in den doot toe aantemerken. Zy werden voortgebragt, en gingen gants onvertzaagt, betuigende voor alle man dat zy niet als misdaders, ketters, of oproermakers ſtorven, maar alleen om het getuigeniſſe des Euangeliums Jeſu Chriſti. Als de dienaars dat hoorden, die van den Markgrave bevel hadde haar ter doot te lyden, zo maakten zy groot gebaar, om dat men de Martelaars niet zoude hooren ſpreken: zo zijnſe daar na aan een paal gebonden.

Dewyle de Scherpregter bezig was, haar aan den paal te binden heeft God Almagtig zulk een beroerte onder het volk geſonden, datſe met eenen roep riepen: Slaat doot, ſlaat doot: de menſchen vertraden malkanderen, de huiſen en winkels werden geſloten, de Scherpregter wierp zijn tuig en inſtrumenten uit zijn hand, en liet deſe hylige Martelaars gebonden aan den paal ſtaan, de Markgrave zat op zijn paart, en wiſt niet waar te vlieden, want hy van het volk zoo omcingelt was, dat hy niet weg konde. Daar zat hy op zijn paart in groote vreeſen: zijn Schariaten velden hare hellebaarden, en beefden van vervaarthеit: de Schout ſprong van zijn paart, en liep na de Kerke toe, en als hy na huis ging, zo vertrooſten hem zommige lieden, vermanende dat hy daar niet in en wilde verſlagen zijn, 't was alleen door eenen dief toegekomen die een noſe geſneden had. Og, zyde de Schout, ſchuddende en bevende, ik heb 't wel van te voren gezegt, dat 't alzo zou gaan, het heeft geenen dief gedaan, maar alle oproeren moeten een oorzake hebbe. Alzo heeft God deſe bloetgierige verſtrooit, en beweſen hoe luttel dat zy tegen hem vermoge. Hy drygtſe gelyk hy *Paulus* dede jen bewyſt haar dat 't haar hart zal vallen tegen den prikkel te ſtooten: maar eylaas! zy zijn verſteent, en willen de wonderdaden des Heeren niet aanzien. Het gaat met haar toe, als 't met *Pharao* in Egypten dede, dewelke, hoewel hy door de Propheten Gods vermaant was, wat ſtraffe dat zijn volk en hem overkwam, hy en agte dat niet, denkende dat zulks alle toovenaars konden doen; en Gods hand bekende hy niet. Daarom kwam hem een ſnelle verderffenisſe over, als hy Gods volk vervolgde.

O Antwerpen, Antwerpen! u is Gods Woort en wille verkondigt, men heeft u tot boetveerdigheit geroepen, maar gy hebt uwe ooren toegeſloten, die u vermaanden hebt gy vervolgt, en hoe dat u de Heere kaſtyt, drygt en ſtraft, gy hebt geen gevoelen. Wat denkt gy dog dat u nakende zal zijn? U boosheit is tot den Hemel geklommen, Weduwen en Weeſen verdrukt gy, haar goet en have hebt gy ontnomen, haar mannen verſlagen, en het bloet der Martelaren vloeit over uwe ſtraten. Zoude dit de alderhoogſte God aanzien en niet wreken? Denkt dat niet. Daarom bekeert u nog van uwe boosheit, en laat daar van af, want het en is nog niet te ſpade, of anders u verderffenisſe is nader dan gy wel weet, God zal u ſtraffen. Vermaninge tot de ſtad van Antwerpen. Pſal. 66.

Als nu de beroerte een wynig geſtilt was, zo is de Scherpregters knegt toegeloopen, en heeft deſe vrome getuigen Jeſu Chriſti verworgt, die dus lange aan den ſtaak gebonden bleven, en altyt den naam des Heeren aanriepen. Daar na is het vuur aangeſteken, en men heeft de doode lighamen verbrant. Zo zijn zy den Heere opgeoffert in het jaar onſes eenigen Saligmakers Chriſti Jeſu vyftien hondert negenen vyftig, den negentienden *January*.

Nog en heeft de Markgrave niet verzadigt geweeſt, maar is des Sondags daar na by nagte met gewelt in de huiſen gevallen, en heeft zommige vrome Broeders aangegrepen en in de gevankeniſſe gelegt; welke onſe goedertieren Vader, na dat zy zeer langen tyt gevangen geweeſt waren, wonderbaarlyk heeft verloſt.

BOUTSON le HEU.

Boutzon, of *Boudewyn le Heu*, een Tapitzier en afſetter van de Tapitſerye, een goet werkgeſelle van zijn handwerk, van Doornik om des Euangeliums wille tot Antwerpen gevlugt, om aldaar in de Walſche Gemynte Gods Woort vrye-

1559. vryelyker te hooren. Hy was een opregt en Godvrugtig man, zagtmoedig en geduldig in eenig ongelyk te verdragen, zijn nerte was alzo ontſteken tot de liefde Gods, dat hy dikwils plag te zeggen: O hoe gelukkig zoude ik zijn, dat my de Heere tot een getuige zijner waarheit riepe! wat groote eere zou my dan van God geſchieden!

Zo is 't geſchied, dat hy met *Antbonius Verdict* van Antwerpen tot Bruſſel geryſt is, en is met hem in den Eenhoorn buiten de ſteenpoorte ter herberge gegaan. Als nu *Antbonius* verraden was, en de Amptman hem gevangen zou nemen, zo zag hy twee of drie andere mannen by hem, welke hy t'ſamen gevankelyk nam, onder deſe was mede *Boutzon*. Daar na heeft de Amptman hem ook ondervraagt van zijn geloove, 't welk hy zeer vrymoedelyk beleden heeft. Zo dat de Amptman hem gevangen hielt, hoewel hy een ander liet uit gaan die een getuigeniſſe kreeg dat hy wel eer bekent was voor een dronkaart en hoereerder: hier uit mag een iegelyk merken hoe de werelt verkeert is. Dronkenſchap en hoererye is van God alzo verboden, dat hy het ſtraffen wil met de eeuwige verdoemeniſſe, ja niet min dan dootſlag en moort; maar dat is voor de werelt ongeſtraft, en zulke getuigeniſſe te hebben is goet, en daarentegen diemen weet, dat de eere Chriſti Jeſu voorſtaat, afgoderye ſtraft, en een Godſalig leven lyt, dien zal men dooden. Dit ziet men dagelyks voor oogen.

Als nu *Boutzon* zijn geloove vrymoediglyk beleden en met een vroom gemoet tegen de Monniken en Papen met de Schriftuur betuigt hadde, 1559 zo hebbenſe voort gearbyt om hem van zijn leve te berooven. Maar dewyl de vyanden der waarheit zagen dat door de voorgenoemder Martelaren doot veel ſtigtinge onder het volk geſchiede, en over zulks het gemeen volk door de groote ſtantvaſtigheit en vrymoedigheit beroert wert de oorſake des doots wat meer te onderſoeke, zo hebbenſe gedagt deſen vromen Martelaar zo ſecretelyk om te brengen, als het mogelyk ware. Maar alzo de Overheit van Antwerpen onder vreemde Natien een kwaat gerugte kreeg, om datſe mannen en vrouwen, om der Religie wille, op den Steen hymelyk vermoorden, en nogtans dieven en moorders opentlyk ſtraften, zo hebbenſe dat ook op zulke wyſe niet derven beſtaan. *De Antwerpſche gruwaniſſe en moorderij.*

Daarom zijnſe des morgens met hem buiten geloopen als het volk daar alderminſt op vermoede, om hem onder de galge het hooft af te ſlaan, want branden hadde te veel moeite en toebereydens, zo dat het de burgers ligtelyk vernemen zouden.

Als zy nu met hem buiten gingen, zo was *Boutzon* wel gemoed in den geeſt, en heeft den Heere vieriglyk aangeroepen. Zo hebben zy hem, ter plaatſen komende, haaſt doen nederknielen, en onthooft. Alzo is deſe vrome getuige Chriſti in den Heere geſtorven in 't jaar onſes eenigen Saligmakers vyftien hondert negenenvyftig, in de maant van *Januari*. *Boutzon op den ſtaak onthooft.*

CONELIS HALEWYN, Slootmaker, en HERMAN JANSZ. BUSMAKER, tot Antwerpen verbrant zynde, zo ontſtont 'er een groote beroerte onder het volk.

Al word de waarheid hier geſchandvlekt en verſchooven:
Al ſtaat zy meeſt ten doel voor bitſe laſtertaal,
Zy ſteekt, als 't God behaagt, haar glansryk hoofd naar boven,
En voert haar vyand om als in een zeegepraal.
Schrikt dan, ô Martelaars! voor laſteren noch ſchelden,
Zy zal uw ſmaad en ſmert met 's Levens kroon vergelden.

Als deſe vrome Chriſtenen, *Cornelis Halewyn* Slootmaker, burger van Antwerpen, en *Herman Jansz.* van Amſterdam Busmaaker, gevangen waren om het getuigeniſſe onſes Heeren Jeſu Chriſti van den Markgrave van Antwerpen, *Jan van Immerſeele*, een bloetgierig menſche: zo is *Her-*

59. *Herman* terſtont daar na zeer jammerlyk gepynigt geweeſt, om dat hy zijne medebroeders beklappen zou, maar hy bleef 'er vaſt by, dat hy hem liever doot wilde laten pynigen, dan dat iemant door hem in perykel zoude komen.

Zy beſchuldigden hem daar in meeſt, dat hy in zijn huis vergaderinge gehouden had daar men predikte: daar op antwoorden *Herman*, dat hy geen vergaderinge toegelaten hadde, die van God verboden ware, maar alleen zulke die God geboden had in de hyligeSchriftuur: daar na vielen zy hem zeer laſtig, om dat hy zijn huisvrouw in de Gemynte des Heeren Jeſu Chriſti getrout had. Want de Papiſten hebben byna niet onbeſmet gelaten, van alle de ceremonien dieſe in der Kerken gebruiken, en dwingen nog de menſchen tot het gebruik van haar onzuivere en afgodiſche ſuperſtitien, daar dog een iegelyk Chriſten menſche een walge van heeft.

Dewyle *Herman* gevangen was, is het gerugte tot Amſterdam gekomen, dat hy om kettery wille gevangen was: zo ſchreef hy tot zijne vrienden het getuigeniſſe zijns geloofs op deſe maniere:

WY gelooven en belyden alle het gene dat ons in de Prophetiſche en Apoſtoliſche Schriften door den Hyligen Geeſt overgelevert is, en verwerpen alle ketteryen en leeringen die deſelve tegen zijn.

In den eerſten, dat 'er een eenig God is, *Deut.* 6. 4. *Eſa.* 45. 5. Drievuldig in perſonen, Vader, Soon, en Hyligen Geeſt. 1 *Joh.* 5. 7.

Dat de eenige God door zijn almogentheit alle ding geſchapen heeft uit niet, en het zelve door zijn goetheit altyt regeert en onderhout, zo dat 'er niet en geſchiet onder alle creaturen, of het geſchiet door zijnen wille en magt: Het komt al van hem, geluk of ongeluk.

Daarom gelooven en belyden wy, datmen deſen eenigen God alleen dienen en eeren, in allen noot al leen aanroepen en bidden zal, hem voor alle geluk en welvaart alleen danken en pryſen zal. *Deut.* 10. *vſ.* 11. *Eſai.* 42. *vſ.* 8. *Mattb.* 4. *vſ.* 10. Zo verwerpen wy daar tegen, alle die daar leeren datmen de doode hylige menſchen aanroepen, bidden of vereeren zal. *Eſai.* 63 *vſ.* 16. *Judic.* 10. *vſ.* 6. 10.

En dewyle het gebed kragteloos is ſonder geloove, en het geloove uit Gods Woort komt, *Rom.* 10. 17. zo gelooven en belyden wy, datmen God niet anders behoorde te bidden of te dienen, dan na het bevel en voorſchrift zijns Woorts. *Deut.* 12. 1.

Daarom verwerpen wy alle verſierde Godsdienſten, en verzierde Middelaars, en voorbidders. 1 *Joh.* 2. *vſ.* 1. *Hebr.* 7. *vſ.* 25. en 1 *Tim.* 2. *vſ.* 5.

Den regten inwendigen Godsdienſt is gelegen in geloove, liefde, gehoorſaamheit, hope, geduldigheit, onnoſelheit, zuiverheit, en barmhertigheit. *Deut.* 15. 5. *Micb.* 6. 8.

Den uitwendigen Godsdienſt beſtaat in de predikatie des Goddelyken Woorts, en in 't gebruik der Sacramenten, daar een iegelyk Chriſten menſche toe verbonden is.

De Sacramenten zijn genadeteekenen van Chriſtus ingeſtelt, welke de Schriftuur ons twee aanwyſt, namelyk, den Doop en het Avontmaal.

Den Doop belyden wy dat toekomt allen den genen die door het bloet Chriſti gewaſſchen en gedoopt zijn, en alzo Chriſtus aangedaan hebben, *Gal.* 3. 27. onder welken ook de kinderen gerekent zijn: want zy ook door Chriſtus van ſonden ryn, en erfgenamen des eeuwigen levens zijn. *Mattb* 19. *vſ.* 14.

Het Avontmaal is een hylige maaltyt, ter gedagteniſſe des doots Chriſti ingeſtelt met broot en wyn. *Mattb.* 26. *Marc.* 14. *Luc.* 22. 1 *Corintb.* *in 't elfde kap.*

Hier verwerpen wy alle, die deſe Sacramenten door haar aanhangſelen verduiſtert en vervalſt, en nog veel andere buiten de Schriftuur verziert hebben. Want Chriſtus beveelt zijn Apoſtelen, dat zy ons leeren zouden al wat hy bevolen hadde. *Mattb.* 28. 19. 1559.

Dit ſont hy zijn vrienden over, om te bewyſen dat hy geen valſche leringe onderhielt: maar de Markgrave die hielt hem altyt op het Mandement, en beſchuldigde hem meeſt om de vergaderinge. De Duivel en kan eigentlyk de vergaderinge niet lyden, want hy gevoelt wel dat daar door zijn Ryk verſtoort en omgeworpen wort. Daarom rade ik alle Chriſtenen, dat zy by den anderen komen om Gods woort en wille te onderzoeken, en alzo het Ryke Chriſti te helpen opbouwen. Al is 't dat de Duivel en de Tyrannen daar tegen raſen; zo hebbenſe nogtans Chriſtus zelve by haar, en wilſe overvloediglyk byſtant doen en zegenen: want hy heeft gezegt, *Waar dat 'er twee of drie vergadert zijn in mijnen naam, daar ben ik in 't midden onder haar.* Wat zy eendragtelyk begeeren, dat zullenſe verkrygen. Ziet, wat trooſtelyker beloften. Matth. 18. 19. 20.

De Belydeniſſe des Geloofs, die CORNELIS HALEWYN gedaan heeft.

Cornelis Halewyn wiert ook ondervraagt in de tegenwoordigheit van twee Schepenen, daar hy op het kortſte zeer verſtandiglyk antwoorde. So vraagde hem de Markgrave, of hy hem wilde laten onderwyſen? Hy antwoorde: Ik en ben zo onredelyk niet, kan my iemant bewyſen eenige dwalinge uit Gods Woort, ik wilſe wel afſtaan. Hierentuſſchen liep de Vader van *Cornelis* by den Markgrave en zijn huisvrouw, welke (zo ik meene) *Cornelis* Meter was, die zeer groote vlytigheit dede om zijn Soon uit te helpen. Zo hebben zy 't ten laatſten zo verre gebragt, dat zy ſchriftelyk zouden Regten, en haar zaken voortſtellen.

In het Libel of Plytboek dat op *Cornelis* naam uitging, en van den Advocaat in de vuurſchaar voortgebragt wert, haddenſe geſtelt dat *Cornelis* zijn ſchult bekende, en dat hy voortaan te biegte en te Sacramente wilde gaan, en zig zelven ſtellen in den ſtaat van gratie, gelyk een goet kint der hyliger Kerke: dat hy ook beleet dat de predicatien van geender weerden waren, om dat hy bemerkte datſe op geen gewyde plaatſe en geſchieden: zulke en diergelyke dingen meer haddenſe overgegeven op den naam van *Cornelis*, en begeerden voort, had hy zig zelven ergens in vergrepen of misdaan, datmen dat zijn jonkheit zoude toeſchryven of vergeven.

Daarentuſſchen ſchreef *Cornelis* dagelyks tot de Broeders, en bewees groote vrymoedigheit en volſtandigheit in 't geloove, zo dat een iegelyk daar in verblyt was, en den Heere van zijn weldaden hooglyk dankten; dog zommige hadden altyt een agterdenken, en begonnen aan dit proces te twyffelen, datmen zo hymelyk en bedektelyk in den raat overgaf. Zo heeft de Predikant der Gemeenten met behendigheit het proces in handen gekregen, en haaſtelyk uitgeſchreven. Ziende nu zulke dingen die tot grooter ergerniſſe ſtrekten, en tot openbare verloogeninge der waarheit, heeft hy dat den Ouderlingen en Diakenen der Gemeente aangegeven, welke alle zeer bedroeft waren van de zwakheit haars medebroeders.

Zo heeft de Predikant een ſcherpe vermaninge aan hem geſchreven, biddende dat hy zig wilde bekeeren, en zijn verloogeninge met ongevynſder belydeniſſe voor den Raat boeten en beteren. Als *Cornelis* deſen brief ontfing, dewelke zeer ſtraf en ſcherp was, is hy zo ontſtelt geweeſt, dat alle de gevangenen Broeders genoeg

Digitized by Google

1559. te doen hadden om hem te vertroosten. Het bloet ſprong hem ten neuſe uit, wrong zijn handen, en maakte groot misbaar: Wat zoude ik (zijde hy) de waarheit loogenen; daar moet my God voor beſchermen: Og God! dat de Broeders zulken vermoeden van my hebben, ik ben des onſchuldig, ik en heb het niet gedaan. Zo rieden hem de Broeders, waar 't dat zijn proces zulks niet in en hadde, dat hy een afſchrift van zijn Plytboek krygen zoude, en dat de Broeders overſenden, tegen het gene daarmen hem in beſchuldigde, en dat hyſe alzo zijn onſchult zoude bewyſen.

Als hy met zijn Advocaat daar van geſproken had, en hy zelve zijn proces beſag, zo bevont hy dat hy te regte beſchuldigt was; bewees nogtans dat zijn vrienden en de Markgrave zulks gedaan hadden ſonder zijn weten. Zo gaven hem de Broeders voor den beſten raat, dat hy met een openbare belydeniſſe voor den Raat de waarheit betuigen zou, en de valſcheit ſtraffen en in 't openbaar brengen. Dit was hem hart om hooren, zo hebben de Broeders nogtans met langmoedigheit zijn beteringe verwagt.

Ten laatſten heeft het de Almagtige en barmhertige God gegeven, dat alle den raat en toedoen des Vaders, des Markgraafs, en de behendigheit des Advocaats te vergeefs was. *Cornelis* die wert ſterk en vrymoedig, en zo veel te meer, om dat hy den voorgang van *Adriaan* de Schilder en *Henrick Bockbalt* de Kleermaker geſien hadde; waar door *Herman* zeer verſterkt was, die ook altyt met *Cornelis* ter Vuurſcharen gekomen was, en ſchriftelyk voor den Raat handelde. Zo hebben de vyanden der waarheit niet afgelaten de zake te vorderen tot datſe deſe mannen om den hals bragten. Het is te verwonderen hoe dat zy zo gierig zijn tot het bloet der Chriſtenen, die haar zelven geeſtelyk laten noemen.

Als dan *Cornelis* en *Herman* byna een jaar lang gevangen hadden gezeten, zo zijnſe voortgebragt in de Vuurſchare, in 't jaar vyftienhondert negenenvyftig, den agtentwintigſten *February*. En daar hebben de Heeren met malkanderen 't vonnis beſloten, maar niet uitgeſproken, op dat het volk daar niet afweten zou: Alzo dat de gevangene zelve niet en wiſten wat men met haar doen zou, ter tyt toe datſe wederom op een Steen gebragt waren. Doe vraagdenſe de dienaars, wat men in de Vuurſchaar gehandelt hadde? of zy nog uitgeſtelt waren gelyk men nu menigmaal gedaan hadde: of dat zy ſterven zouden? De dienaars antwoorden, dat zy wederom veertien dagen uitſtel hadden. Maar als de gevangenen meenden wederom op haar oude plaatſe in den gemeenen Steen te gaan, zo wert den dienaars bevolen, dat zy haar boejen aan doen zouden, en in den put lyden, het welk een ſeker teeken was dat zy ſterven zouden. Zo hebben de Godzalige Martelaars haar in den Heere verheugt, dat den tyt gekomen was, dat zy met 'er daat bewyſen zouden haar onvervalſcht gelove.

In zulken noot en aanvegtinge plegen de Broeders en ander goede vrienden op den Steen in de gevankeniſſe te komen, om de gevangenen te vertroosten en te vermanen. Maar nu was de Steenwaarder bevolen, dat hy niemant daar by laten zoude, dan uit bevel des Markgraafs, dat is, de Monniken of zulken gedrogte, die haar mogten kwellen met haar biegten en andere beuſelingen, welke ook te vergeefs kwamen; want de getuigen Chriſti en wilden zulke wolven niet gelooven of hooren.

Des Markgraven vlyt om *Cornelis* te doen wyken.

Des anderendaags 's morgens vroeg is de Markgrave met de Monniken op den Steen gekomen, en hebben de gevangene voort doen brengen: daar heeft hy nog een goede gunſte tegen *Cornelis* willen bewyſen, hoewel hy hem 't leven niet geven en mogte, dat hy hem een zagter doot wilde aandoen, zo verre als hy de Monniken wilde toelaten. *Cornelis* antwoorde: Heer Markgrave, dat moet verre van my zijn dat ik zulks zou doen, doet gy met my wat u belieft. Doe zy nu gebonden werden om ter doot te gaan, zo vermaande *Herman* den Markgrave, dat hy voor hem zou zien wat hy dede: want het en zal (zyde hy) voor Gods oogen niet klyn geagt werden, dat gy ons van ons leven berooft. Daarom bekeert u, Heer Markgrave, eer u de Heere ſtraft: het kan niet lange met u duren, het zal God ten laatſten eens verdrieten. Ik gelove dat de Heere dikwils alzo Tyrannen doet waarſchouwen, eer hyſe wil ſtraffen: maar dat is zeer te beklagen, dat zy geen ooren en hebben om te hooren: daarom komt haar den valſtrik over den hals eer zy 't vermoeden. Zy denken dat zy voor God genoeg onſchuldig zijn, als zy het Mandement des Koninga voorwenden: Alzo waſſchen zy met *Pilatus* hare handen, maar te vergeefs: want haar gants lighaam met bloet beſmet is, en de Heere en wil niet dat wy eenige Koningen boven hem zouden gehoorzaam zijn. Og of zy dit bedagten!

1559

Als nu deſe Martelaars gebonden waren, zo heeft de Markgrave gewilt, dat zy een hont kruisken in de handen zoude nemen, en de Monniken by haar laten gaan, en beloofden *Cornelis*, wilde hy alleen dat doen, hy zou 't zweert hebben en niet verbrant worden. Zy wierpen de kruicen daar henen, en zyden, datſe geenſins eenige teekenen wilden toonen, dat zy in het minſte zouden ſchynen haar geloove afgegaan te hebbe: en waren te vreden wat doot dat zy ſtorven, want zy in den Heere ſterven zouden, en om het getuigeniſſe zijner waarheit: dat het ook een klyne pyne was verbrant te worden, en niet eens te gelyken by de toekomende glorie, die den geloovigen geopenbaart zal worden.

Doe zy nu gebonden waren, werdenſe uitgelyt na de markt toe: zo hief *Herman* zijn herte tot den Heere, en zong den 130. *Pſalm: Uit dieper noot ſchrei ik tot dy, Heere God, &c.* En *Cornelis* vermaande ondertuſſchen het omſtaande volk met groote vrymoedigheit. Als zy op de markt gekomen waren, lag het zweert gereet, daar menſe mede onthalſt zou hebben, haddenſe willen het afgodiſche kruis in de hand nemen, en met Monniken vergeſelſchapt zijn: maar wildenſe in 't minſte niet wyken, zo was 't ook toegeruſt om haar te verbranden.

Doe viel *Cornelis* op zijn knyen, en riep tot God met vieriger herten, en bad voor zijne vyanden, dat haar de Heere wilde vergeven, die het onwetende deden. Daar na werdenſe in het huisken dat van mutsaarden gemaakt was, gelyt, en aan den ſtaak verwort.

Dewyle datſe nu geworgt werden, kwam daar een zulken gedruis onder 't gemeen volk dat een iegelyk vreesde, als of daar een oploop gekomen had. De Beul greep 't zwaart in de hant om zig zelven te verweren, want hy vreesde dat 't aan hem eerſt beginnen zou, maar het was haaſt wederom geſlift. Doen ontſtak hy het vuur, en verbrande de doode lighamen der vromer Martelaren, die om het getuigeniſſe Jeſu Chriſti dit ſterffelyk leven afgelegt hadden, en in den Heere ruſteden.

Als 't vuur gebluſt wert, om datmen het gebraden vlees de vogelen tot ſpyſe zou voorſtellen op het galgevelt, en de Markgrave meende weg te ryden, zo is 'er wederom zulk een gewoel en beroerte onder het volk gekomen, dat een iegelyk zeer verſchrikt en bevreeſt was. De Markgrave was zo wit beſtorven als een doek, van vervaartheit, want hy zag dat zijn dienaars de vlugt namen, en hy dagte alleen in 't perykel te moeten blyven.

Als

1559. Als ik dusdanige beroerte aanmerke, zo moet ik beklagen de blintheit van den Raat en Overigheit van Antwerpen, die niet en bemerken hoe God haar verſtoort en vreeſe aanjaagt, om dat zy tegen hem en zijnen gezalfden opſtaan. Og, of zy niet op de menſchen, maar op God zagen, en verſlagen zijnde van herten, met *Paulus* riepen, *Heere, wat wilt gy dat wy doen zullen?* Maar eylaas, zy werden dagelyks meer en meer verhart en verſteent, het welk de meeſte ſtraffe is, die God de menſche mag overſenden.

Merkt dog eenmaal, lieve Leſer, hoe dat het ten tyde onſes Saligmakers Jeſu Chriſti gegaan is: men beſchuldigde Chriſtus als een oproermaker, die 't gantſche lant, van Galilea af, beroert had: De geeſtelyke Prelaten zyden, dat 't beter ware dat Chriſtus ſtorve, en gedoot werde, anders vreesdenſe, dat de Romynen komen zouden en haar lant verderven. Als zy nu Chriſtus omgebragt hadden, en meenden in vreden te leven, zo zijnſe aldereerſt door oproer van den Romynen verdorven en te gronde uitgeroeit. Op deſe onſe tyden gaat 't op gelyker wyſe toe, om de Chriſtenen om den hals te brengen: de Tyrannen en Geeſtelykheit vreeſen voor oproer en voor gewelt, daar dog de Chriſtenen zulks niet in den zin en hebbe, gelyk zy wel genoeg betuigt hebben. Maar nu bewyſt God, dat hy de ſtraffe die zy vreeſen, op haren hals wil brengen: daarom werden zy zo dikwils beroert: daarom ſtaan zy altyt in vreeſe. O, gy menſchen, de Almagtige God drygt u te ſlaan, daarom bekeert u, eer u den ſlag op den hals valt. Hy zent tot u zijne Leeraars en Predikanten, datſe u leeren en vermanen zouden, dat gy afſtaan zout van uwe booſe wegen, op dat gy zalig mogt worden; gy ſtopt uwe ooren, en vervolgtſe ter doot. Hy komt en geeſſelt, en kaſtyt u, op veelderhande manieren, maar gy en hebt geen gevoelen. Wat zal de Heere met dit verſtokte volk maken, die zo ongevoelyk zijn als blokken? Voorwaar het onvrugtbaar hout zal afgehouwen werden. Ziet de Byle is aan den wortel der boomen gelegt. 1559. Matth. 3. 10.

O, gy Overigheit, aanhoort wat u de Wyſeman zegt, *Sap.* in 't 6 *kap. verſ.* 4, 5, 6, 7. *U is magt gegeven* (zegt hy) *van den Heere, en het gewelt van den Alderhoogſten, welke vragen zal hoe gy lieden handelt, en doorgrondet wat gy oordeelt: want gy lieden zijt zijns Ryks Amptlieden, dog gy en voert u ampt niet zijn uit, ende en houd geen regt ende en doet niet na dat de Heere geordineert heeft. Hy zal gants grouwelyk en haaſt over u komen, en daar zal een gants ſcherp gerigte over de Overheeren gaan. Want den ſlegten geſchiet genade: dog de geweldige zullen geweldiglyk geſtraft worden.*

***PIETER CHEVET** Wyngaardenier te Parys verbrant, wiert in 't afſteden van den wagen door den Reul van boven nedergeſlooten, dat hy met het hooft nederwaarts viel.*

Gy hebt het edel vocht uit rype wyngaardranken
Gewrongen, ô CHEVET! tot 's leevens onderhoud;
Dus word gy ook gedrukt om dat ge op God vertrouwt,
Waar door ge uw Schepper looft met blyde zeege-klanken.
De druifpars levert wyn, uw lichaam dierbaarbloed
Voor 't Kruisgeloof geſtort, om 't eeuwigduurend goed.

DEſe *Pieter* was een arme Wyngaardenier van Ville Pariſi geboren, welke plaatſe vyf Franſche mylen van Parys gelegen is, op den weg van Meaux, en woonde aldaar en geneerde zig met den arbyt zijner handen in de Wyngaarden. Hy was over de zeſtig jaren out, en had de ware kenniſſe Gods een langen tyt gehad, en alzo daar in toegenomen, dat hy 't Nieuwe Teſtament bykans van woort tot woort van buiten konde; ja hy had ook voor dien tyt al wat om der

1559. der waarheit wille moeten lyden, en hy en bezwaarde zig niet neffens andere na Parys te gaan, om Gods woort aldaar in de hymelyke verſamelinge te hooren.

Daar kwam in den Advent, in't jaar vyftien hondert agtenvyftig, een Franciſcaner Monnik in 't dorp, en wilde Prediken by den welken de Wyngaardenier terſtont van wegen zijn Religie aangeklaagt wert. De Monnik die hem verraden wilde, liet hem by zig komen, in eenen ſchyn, als of hy uit Gods woort met hem wilde ſpreeken. De goede oude man en wygerde zulks niet, maar ging met twaalf andere zijne goede vrienden, die ook eenige kenniſſe der waarheit hadde, tot den Monnik. Eerſtelyk had de Monnik de andere wederom geerne na huis laten gaan: maar *Pieter* en wilde zulks niet lyden, en zyde: Indien hy eenige gave van God ontfangen had, zo zou hy dezelve ook den anderen, en niet hem alleen deelagtig maken: En hy ſprak zo vrymoedig, dat de arme Monnik niet een woort en durfde ſpreken. Eindelyk vraagde hy haar, wat zy in zijn huis dede? *Cbevet* antwoorde: Wy bidden, wilt ons zeggen, of Jeſus Chriſtus de eenige Hylant zy, dan of wy ook andere neffens hem zoeken en aannemen zullen? De Monnik wees haar terſtont op de Hyligen, op de werken en menſchelyke inzettingen, door welke men de zaligheit meent te bekomen. Maar de goede man ſloeg terſtont het nieuwe Teſtament op, en wederlyde des Monniks antwoorde met ontallyke vele ſpreuken, die hy zelfs las, of liet leſen. Inſonderheit als zy tot het Misoffer kwamen, wert het 9. en 10. *capittel* tot den *Hebreen* van woort tot woort geleſen, met grooten onwille des Monniks, die niet en wiſte wat hy daar van zeggen zou, alzo dat hy uit toornigheit op het Slot van een edele Vrouwe liep, en bragt zo veel te wege, dat de goede *Pieter* aangegrepen en gevangen wert: dog *Pieter* gaf hem gewilliglyk gevangen. En als hy voor de Vrouwe van Ville Pariſi, en nog eenige Gerigtsperſonen, en een Schryver dier plaatſe bekenteniſſe zijns geloofs gedaan had, is hy des anderen daags na Parys in de gevankeniſſe Caſtelet geſonden.

Over tien of twaalf dagen daar na is hy voor den Crimineel Luitenant gebragt, en alzo hy 't Nieuwe Teſtament by hem droeg, zyde hy, dat hy daar by leven en ſterven wilde. En als hy op de artykelen, die in zijn proces begrepen waren, Chriſtelyk geantwoort had, is hy den Officiaal voorgeſtelt, maar hy en heeft hem voor zijnen Regter niet willen bekennen. En dewyle hy van hem appelleerde, zo is hy met *Barberille* in de gevankeniſſe des Palys gebragt. Zo haaſt als de Regters in de groote kamer de bekenteniſſe van onſen Heere Jeſu Chriſti van hem gehoort hadden, hebben zy zijn appellatie gecaſſeert, en hem den Officiaal wederom toegeſchikt, die hem vele vragen voorſtelde, waar op hy ten einde toe ſtantvaſtelyk geantwoort heeft, alzo dat hy van hem als een Ketter veroordeelt wert. En als hem de Officiaal vraagde of hy ook in de Miſſe geloofde? Zo vraagde *Pieter* wederom, of ſe ook in het Nieuwe Teſtament begrepen was? En als de Officiaal antwoorde, Neen; zo zyde *Pieter*: Wel aan, zo en geloove ik daar ook niets van. En daar op grondede hy alle zijn antwoorden, dat hy niet ſchuldig en was iet anders te gelooven, dan in de H. Schriftuur geſchreven ſtont, dewyle de menſchen de magt niet en hadden, iet daar af te nemen of by te doen. Ja of daar ſchoon een Engel uit den hemel kwame, die iet anders predikte, dat hy hem niet en wilde aannemen, maar vervlocken. En hy zyde daar by: Als mijn Ouders ſterven zouden, hebben zy my tot eenen uitvoerder van haren uitterſten wille geordineert. Maar als ik meer gedaan had, dan my in hare ordinantie bevolen was, zo en hebben mijne mede erfgenamen zulks niet voor goet willen aannemen: alzo en wil ik ook niemant gelooven, die tot het Teſtament myns Vaders en Verlooſers iet toedoet. Als hem gevraagt wert, waar hy dit alles geleert had, dewyle hy maar een ſlegte Wyngaardenier was? Antwoorde hy, daar ſtaat geſchreve: Zy zullen alle van God geleert zijn. Waarom en zoude ik niet weten, wat tot mijne zaligheit dient, nademaal ik zulken treffelyken Schoolmeeſter heb, namelyk, den Geeſt Gods? De Officiaal zyde: Gy zult u zelven in perykel ſtellen, en miſſchien verbrant worden. Hy antwoorde: Ik en ben over lange geen beter loon weerdig geweeſt; en of gy my ſchoon de huit levendig wildet aftrekken, zo en wil ik dog mijnen Heere Chriſtus niet verloogenen; want daar is geſchreven, *Matth. 10. 32. Wie my belyden zal voor de menſchen, dien, zal ik ook belyden voor mijnen Vader die in de Hemelen is.* Als hem gevraagt wert, of hy niet biegten wilde? Vraagde hy wederom: Ik biegte mijne ſonden alle dage onſen Heere God: Maar nogtans, wie is 'er onder u lieden, die hem onderwint de ſonden te vergeven? De Officiaal zyde, ik. *Cbevet* zyde: O gy ellendige menſche! gy hebt genoeg met u zelven te doen, en wilt gy nog andere zalig maken? De Officiaal drygde hem, dat hy hem dies te langer in de gevankeniſſe wilde laten zitten. Ja (zyde *Chevet*) al zou ik daar ſchoon in verrotten, zo en wil ik nogtans (zo God wil) mijne tegenwoordige meeninge niet veranderen. Den tweeden *Maart* is hy wederom voor den Officiaal gebragt, om zijn ſententie aan te hooren. De Officiaal beval hem te knielen, maar hy en wilde voor geen créature knielen, dog hart daar toe gedrongen zijnde, zyde hy: Wel aan, zo wilik het dan God ter eeren, maar niet om uwent wille doen. Doen wert zijn vonnis in Latyn geleſen: maar *Chevet* zyde: Leeſt my dat oordeel in Francois, want Latyn en verſta ik niet. Doen zyde de Officiaal: Ik zegge, dat gy een Ketter en muitmaker zyt. *Chevet* ſprak: Dat is niet waar: ik geloove beter in God dan gy zelve. En als men hem uit de Sale ſleepte, riep hy met luider ſtemmen, Heere God, ik danke u, dat ik heden uit des duivels Synagoge verſtooten, en in uwe groote triumpherende Kerke aangenome werde. En als daar een riep: Ten vuure, ten vuure met hem; zyde *Chevet*: Wagt u voor het eeuwige vuur, dat nimmermeer uitgebluſcht wert.

1559.

Den vierden *Maart* is hy den wereltlyken arm overgelevert, en in de gevankeniſſe des Palys gebragt. En als hy voor den Inquiſiteur en Raatsheeren der grooter kamer by de bekenteniſſe des Euangeliums beſtendig bleef, zo is hy van haar tot den doot des vuurs veroordeelt. Deſe Martelaar is van perſoon een klyn manneken, maar in den geloove zeer ſterk, en in de Religie yverig geweeſt. Want met wien hy ook ſprak, zo ſprak hy altyt van Gods woort, en het ontbrak hem nimmermeer in zijne verantwoordingen aan de getuigeniſſen der hyliger Schriftuur.

Dewyle hy dan de leugen in plaatſe der waarheit niet aannemen wilde, zo moeſte hy op Malberts plaatſe ter doot weg gevoert werden, alwaar hy veel kwalyker, dan andere voor hem, getracteert is geworden. Want de executie is den alderwreetſten Beul des Parlements, die daar oit hadde konnen weſen, bevolen geworden. De zelve heeft hem eenen knevel zo hert in den mont gebonden, dat hy hem daar door zijn geheele aangezigt ontſtelde. Hy en liet niet af hem met vuiſten te ſlaan, om dat hy des Mispapen kruicifix niet kuſſen wilde. En de Paap heeft den Beul zijn ampt helpen bediene, dewyl hy den armen Patient met voeten ſtiet. Deſe Beul zijde, dat hy hem meer pynigen wilde, dan hy oit eenig men-

menſche gepynigt had: en dat hy geen wreetheit
59. ſparen zou, die aan eenen Beul bevonden konde 1559.
worden. Als hy aan de paal kwam, en gaf hy hem zo veel tyts niet, dat hy hem van de wagen hadde laten klimmen, maar hy wierp hem met gewelt van boven neer, dat hy met het hooft op de aarde viel. Terſtont hier na heeft hy hem jammerlyk over het vuur opgetogen, en zo lange in de lugt gehouden, tot dat hy verſchyden is. Als men hem de kleederen van den hals ſcheurde, riep hy met opgeregten aangeſigte na den hemel: *O hoe ſalig, en overſalig ben ik!* Maar 't volk riep, dat hy de alderſchandelykſte en vervloekſte Ketter was, dien zy oit gezien hadden. En alzo is deſe Martelaar Godſalliglyk in den Heere geruſt.

GEORGIUS DE GESE, tot Milanen in een huisken met klyn vuur verbrant.

Dat ieder Chriſten, 6 godvruchtige DE GESE!
De brandende yver voor Gods wet, de wakk're trouw,
En zuiv're zeeden uit uw heerlyk voorbeeld leeze,
Op dat de grondveſt van het geeſtelyk Gebouw
Steeds pal ſta in een' ſtorm van hoon, en ſmaad, en lyden.
Die overwinnen wil moet onopbroud'lyk ſtryden.

Georgius de Geſe, geboren van Milanen in Italien, gekomen zijnde tot zijn jaren van verſtant, heeft zig begeven tot het werken in de Syde, en is een zeer konſtig Sydetwynder geworden. Gehouwt zijnde, heeft hem God een fraaje huisvrouw en ſchoon huiſgeſin gegeven. 't Gebeurde dat hy groote kenniſſe had met eenen Koopman van Fuſtein en Bombazyn, geheeten *Euangeliſt*, geboren van Locarne een klyn ſtedeken in Switſerlant. Met deſe man heeft hy zeer dikwils geſproken, of men binnen Zurich dit ambagt van in de Syde te werken niet en zoude konnen invoeren, want hy meinde dat dit hantwerk daar zeer goet zou weſen, om dieswille dat Zurich is een van de principaalſte ſteden van Zwitſerlant: eindelyk heeft het haar goet gedagt, en zijn alle byde derwaarts getrokken. *Georgius* lyde een van zijn grootſte dogters mede, op dat zy de vrouwen en dogters tot Zurich zou leeren de Syde van een ſchyden. Als zy nu gekomen waren, zijn zy daar wel onthaalt, en hebben beginnen te werken met goeden voortgank, tot groote vergenoeginge en contentement van de Heeren en Kooplieden aldaar. Daar waren doen ter tyt eenige Italianen van Locarne binnen Zurich, dewelke belydeniſſe deden van de zuivere leere des H. Euangeliums, en hadden aldaar hare Chriſtelyke oeffeningen in hare tale, na de maniere dewelke gebruikt wert in de Kerke Gods tot Zurich. *Georgius* daar eerſt gekomen zijnde, heeft willen weten en zien wat dat men in deſe vergaderinge dede, en na een korten tyt heeft beginnen een ſmaak te krygen in de leere der waarheit, eindelyk zig zelven van gantſcher herten verblydende, heeft hy God almagtig gedankt, dat hy hem de oogen des verſtands geopent had, om den gekruiſten Jeſus voor de ſaligheit van de uitverkoren te mogen aanſien, en den zelven door de waaragtige predicatie des hyligen Euangeliums te mogen ontfangen. Alzo heeft hy van die ure aan met groote vlytigheit omhelſt de ware Religie. Als hy nu een langen tyt binnen Zurich gewoont had, heeft hy zigzelven geroert gevonden van wegen zijn huiſgeſin, 't welke hy nog gelaten had binnen Milanen, en heeft by zig zelven beginnen te diſputeren of hy na Milanen moeſte gaan om het zelve te halen, of nog te Zurich te blyven. En hierentuſſchen, terwylen hy zo twyffelagtig was, heeft hy horen ſpreken van de ſtad van Geneve, en heeft voor zig genomen derwaarts zijn ryſe te maken, om aldaar te gaan verſoeken de Italiaanſche gemynte, welke aldaar vergadert was, en zig zelven daar onder te begeven. Aldaar met zijne dogter

1559 gekomen, en zeer vriendelyk ontfangen zijnde, heeft zijne meulens en een zeer schoonen winkel van Zijde daar opgeregt, zo dat hy zeer goet profyt, aangaande de wereltlyke goederen, dede, maar nog veel meer nam hy toe in de kennisse des hyligen Euangeliums en Christelyke Religie, met een bysonder vernoegen en genoegte zijner ziele, zo dat hy de gaven, dewelke hy van den Heere ontfangen had, mededeelde aan andere geloovige Italianen zijne Broeders, dewelke alreede een zeer welgeltelde gemeente hadden, welke gemeente van dien tyt af, tot op den dag van heden toe, door de genade en gunste Christi in deselve stad van Geneve onderhouden is. *Georgius* begeerig zijnde om zijn huisgezin van dese geestelyke gaven mede deelagtig te maken, heeft nog eens voor hem genomen na Milanen te rysen, om zijnen outsten Zoon met hem tot Geneve te brengen. Hy heeft zeer vlytelyk dese ryse gedaan, maar hy en heeft zynen Zoon niet gevonden, dewelke met zijn Oom geryst was na Venetien: daarom is *Georgius* terstont wederom gekeert, door dien dat de reste van zijn huisgesin doen ter tyt nog niet beryt en was om te volgen. Daar was binnen Geneve een Koopman, dewelke met Koopmanschappen zeer veele op Milanen handelde: dese heeft door het gedurig aanhouden van *Georgius* zeer geerne den last aangenomen van zijn Zoon met hem te brengen, het welke hy ook zeer bekwamelyk gedaan heeft: maar hy is daarna in groote zwarigheit gekomen, want hy een heel jaar lang gevangen zijnde, door last van de Kardinaal *Berromee*, eindelyken met groote swarigheden en onkosten daar uit ontkomen is. Desen Soon nu gekomen zynde binnen Geneven, is daar gebleven tot den jare sestien hondert seven met zijn Suster, welke gehouwt zijnde, en daar na Weduwe geworden is, en met een zijn jonge Broeder, uit wiens mont dit verhaal van dese Historie gekomen is. *Georgius* heeft eindelyk besloten, dat hy zoude beproeven om de reste van zijn huisgesin over te brengen: en na dat hy hem met wyse mannen daar over beraden had, heeft hy zig zelven op de ryse begeven: tot Milanen gekomen zijnde, heeft hy zijn beste gedaan om zijn vrouw daar toe te brengen, dat zy mede zoude gaan na Geneven: maar zy ter contrarie heeft daar by gebleven, en gesegt, dat zy haar Vaderlyke Stad niet en wilde verlaten: en om haren man aldaar te mogen houden, is zy gegaan by den Kardinaal *Berromee*, hem biddende dat hy in dese zake dog wilde voorsien. De Kardinaal heeft terstont gesonden de Officieren van de Inquisitie ten huise van *Georgius* om hem te vangen. Dit geschiede den agtienden *Juni*, in 't jaar onses Heeren vyftien hondert sevenenvyftig, ontrent ses uren des avonts. Dese Officieren binnen gekomen zijnde, heeft een van haar gesegt, *Georgius*, myn alderdoorlugtigsten Heer *Berromee*, wil u terstont eens spreken. *Georgius*, sonder een woort daar tegen te spreken, heeft zijn mantel genomen en is terstont met haar lieden gegaan. De Kardinaal hem ziende, heeft hem op staanden voet in den Kerker gesonden, en twee dagen daarna is hy ondervraagt in de tegenwoordigheit van de Inquisiteur, waar dat hy zijn vrou leiden wilde?

Georgius Na de Stad van Geneve.

Inquisiteur. Hoe, hebt gy u zelven alzo laten verlyden van den Duivel, en u geloove veranderd? Zyt gy nog niet te vreden dat gy u zelven verdorven hebt; wilt gy u heel huisgesin verderven en met u in de eeuwige verdoemenisse trekken?

Georg. Myn meeninge en de waarheit, myn Heer, is geheel anders, want ik heb een valsche leere verlaten, en heb my begeven tot de ware bekentenisse des Euangeliums, waar toe ik myn huisvrouw en mya huisgesin ook geerne zou brengen, gelyk een getrouw Huisvader schuldig is te doen. 1559

Inquisit. Waar hebt gy gewoont, gedurende dien langen tyt, die gy uit Milanen geweest hebt?

Georg. Eerst een wyle tyts tot Zurich, daarna te Geneve.

Inquisiteur. Welke zijn uwe handgesellen, kent gy geene die van de Religie zijn binnen Milanen?

Georg. Ik en heb geen handgesellen, nog t'sedert myne komste en heb ik met geen menschen gemeenschap gehad, als met myn huisgezin.

Inquisiteur. Wat boeken hebt gy hier met u gebragt uit Geneve?

Georgius. Ik en heb anders geen boeken mede gebragt als eenen Catechismus, den welken ik mynen Zonen gegeven heb.

Kardinaal. Houd gy niet de Roomsche Religie voor het ware Catholyke geloove?

Georgius. God heeft my de genade gedaan, dat ik de ware Catholyke en Apostolische Religie gekent hebbe, terwyle dat ik tot Zurich en te Geneve geweest ben.

Kardinaal. Gy zyt een dwaas, die op u eigen verstant betrouwt.

Georgius. Ik en ben niet dwaas, nog ik en vertrouwe niet op myn eigen verstant, aangezien het gene dat ik geleert hebbe, goet is: God (wiens genade ik aangeroepen hebbe, die myn stemme verhoort heeft, en wiens woort en beloften ik neerstelyk overlegt heb) die heeft my bygestaan, en gestiert om alle valsche opinien te verwerpen, en de waarheit aan te nemen, 't welke ik geenzins nu loogenen wil.

De Kardinaal ontsteken zijnde met gramschap door zulke woorden, heeft tot hem gezegt: Gy zyt uitsining, de Duivel die jaagt u: Gy wilt wyser zijn dan wy altesamen en uwe voorouders. Hy is daar gevraagt geworden op alle de Artykelen des geloofs, dewelke by de Papisten in twyffel getrokken worden, op dewelke hy met groote volstandigheit geantwoort heeft. Daarna heeft de Inquisiteur gezegt: Wel aan, wel aan, wy zullen hem met 'er tyt zijn dwalingen wel doen bekennen. Hier mede is hy gelegt geworden in eenen zeer donkeren en diepen put, onder een toren, daar hy geen licht altoos en zag, nog en konde zig zelven niet opregten. Zomwylen wert hy daar uitgetrokken om met erglistige woorden gekwelt te worden, op dat zy hem alzo mogten doen afvallen van zijn geloove; maar hy is volstandig gebleven, niet tegenstaande de schoone beloften, drygementen, vreesen, en uitterste zwarigheden des kerkers. Zy lieden meenende zijne stantvastigheit te breken, hebben hem gesloten in een zwaarder kerker dan te voren, alwaar zy hem agtien maanden gehouden hebben, sonder dat 'er uit mensche tegen hem mogt spreken: daarna hebben zy hem gelegt in een hooger kerker, klaarder en en wyder dan de twee andere geweest waren, meenende hem, door de vreese van wederom in den voorgaanden kerker geworpen te worde, twyffelagtig te maken.

Ondertusschen zijnder geweest andere gevangenen, welke gevangen waren om andere kwade feiten, als om de Religie, dese hebbe een middel gevonden om uit den kerker te breken, maar alzo zy niet en konde komen tot haar voornemen, sonder den muur duur te breken van de kamer daar *Georgius* zat, hebben zy de stoutigheit genomen om den muur te breken, en den muur gebroken hebbende, vermaanden zy *Georgius*, dat hy zig zelven nu zou bewaren, en mede vlugten, het welke hy gedaan heeft. Dit gebeurde ontrent den middernagt, en het was zeer donker en en kout. *Georgius* niet dorvende gaan by zijn vrouwe, is uit de Stad gegaan ontrent vyf mylen

van

1559. van Milanen, alwaar zijnen Schoonbroeder woonde, meenende daar vry en ſonder zorge te weſen. Deſe Schoonbroeder heeft hem ontfangen met groote vrientſchap: maar hy heeft van ſtonden aan een van zijne ſoon geſonden na den Inquiſiteur, om hem te laten weten als dat zijn Schoonbroeder aldaar dien nagt gekomen was. Als de Inquiſiteur dat verſtaan hadde, was hy beroert, niet wetende hoe dat hy uit den kerker gekomen was, en heeft van ſtonden aan zijn Provooſt en Sergianten met deſen jongeling geſonden, om hem te vangen en wederom binnen Milanen te brengen, het welke zy gedaan hebben; want eer den dag aankwam, waren zy voor de poorte van 't huis, alwaar zy *Georgius* hebben gevonden, en wederom na den kerker gelegt; hier heeft hy ontrent vyftien dagen lang geſeten: daar na is hy veroordeelt levendig verbrant te worden, welke ſententie hy zeer blymoedelyk ontfangen heeft, ſonder eenig teeken van droefheit te toonen, maar ter contrarien heeft hy zeer wel gemoet geweeſt, zo dat hy zijn huisvrouw en kinderen wilde zien al eer hy na de doot zoude gaan, dewelke hy al t'ſamen zeer yverig getroost heeft. De Papen en Mouniken zogten in alle manieren hem te trekken van zijn ſtantvastigheit, hem voor oogen ſtellende hare Beelden en kruicifixen. Maar hy, als eenen die t'eenemaal genegen was om alleen God zijnen Saligmaker aan te roepen, heffende zijne oogen ten Hemel, heeft met groote couragie God zijnen Almagtigen Vader aangebeden, het welke deſe Dienaars des Antichriſts van kwaatheit dede ſchuimen. Als hy nu gekomen was ter plaatſe, daar hy den Heere zijn ziele door de vlamme des vuurs zoude opoſſeren, is hy van zelfs gegaan in't huisken, het welke aldaar voor hem beryt was, in welk huisken eenen ſtaak ſtont, waar aan hy vaſt gemaakt zijnde, met een klyn vuur verbrant is. Hier heeft hy een proefſtuk van zijn geduldigheit getoont, want hy aanroepende den name onſes Heeren Jeſu Chriſti, is volſtandig in den geloove tot den laatſten oogenblik gebleven. Zijn lighaam maar half verbrant zijnde, is aldaar gelate om daar na voor een ſpyſe der vogelen gegeven te werden. Maar daar was doen ter tyt binne Milanen een Schoolmeeſter, dewelke een groot gevoelen van de Chriſtelyke Gereformeerde Religie begon te krygen. Deſe heeft daarna bekent dat *Georgius* doen hy na de doot was gaande, hem meer was beziende als eenig ander menſche, waar door hy zig zelven zo beroert vont, dat hy den navolgenden nagt uit der Stad gelyk als gedreven wert, en heeft zig zelven in groot perykel geſtelt, want hy hem verſtout heeft het lighaam van *Georgius* te begraven, het welke half verbrant zijnde aldaar gelaten was, om voor de beeſten geworpen te worden: daarna heeft hem deſe man begeven in de Gemynte der Italianen binne Geneve, alwaar hy zijn broot eerlyk was winnende, verlatende het Hertogdom van Milanen. De Catechiſmus van *Georgius* wert verbrant in tegenwoordigheit van den ſone, al eer de Vader gedoot wiert; maar Gods woort dat blyft eeuwiglyk, en de doot der geloovigen is dierbaar in de oogen van haar Hooft Jeſu Chriſti. Deſe Soon van *Georgius*, die doen ter tyt nog geen kenniſſe en hadde van de ware Religie, heeft daar na nog zijn belydeniſſe gedaan binnen de ſtad van Geneve, in't jaar onſes Heeren ſeſtien hondert zeven. Deſe Martelaar Jeſu Chriſti heeft zijn bloet van de vyanden der waarheit laten vergieten op den 13 dag van *Maart*, in't jaar vyftien hondert negenenvyftig.

NICOLAUS BALION, ende NICOLAUS GUENON.

In deſe vervolginge is *Nicolaus Ballon* te Parys ook gedoot geworden. Hy was een oud man, 1559. en had hem na Geneven met der woon begeven, op dat hy dies te zekerder God dienen mogte. Zijn hanteeringe was, dat hy Bybels en andere nutte boeken van Geneven in Vrankryk droeg, alwaar hy met groot perykel zijns lighaams en levers zijn neeringe zogte, en de uitbrydinge des Ryks Chriſti bevorderde. In't jaar vyftien hondert ſesenvyftig is hy met boeken aangegrepen, en te Poictiers gevangen, en aldaar na de gedane bekenteniſſe van den Heere Chriſti, ter doot veroordeelt geworden. Van dit oordeel heeft heeft hy geappelleert, en is na Parys gevoert, alwaar door zijne ſtantvaſtigheit vele geſtigt zijn geworden. Hy heeft dapper tege *Maillard* den Sorboniſt gediſputeert, en hy heeft een grondelyke geloofsbekenteniſſe ſchriftelyk geſtelt, en de zelve den Regters overgegeven, welke daar over ſchaamroot geworden zijn. In de gevangeniſſe bragt hy alle zijnen tyt daar mede toe, dat hy de gevangens onderrigtede, en haar leerde, hoe zy bidden zoude. Doen vernamen de vyanden dat hy groote nuttigheit in de gevangeniſſe ſchafte, en dat de Rigters een nadenken hadden, om hem te veroordeelen, dewyle zy geen oorſaake des doots aan hem en vonden: en daarom bragten zy te weeg, dat de Koning een uitgedrukt bevel gaf, datmen hem dooden zou.

Daarom is 'er beſloten dat hy na oordeel des Rigters te Poictiers gewurgt, en in een vuur zoude geworpen werde. Maar God wilde hem doenmaals nog ſparen; want onderwegen ontliep hy uit de handen der Sergianten, en kwam wederom te Geneven, het welke de vyanden alzo verdroot, dat zy op verſchyden plaatſen des Koninkryks lieten uitroepen, dat de gene die hem leveren konde, een groote zomme gelts tot beloninge zoude hebben: dewyle zy gevoelde, dat hy na zijn verloſſinge veel grooter nuttigheit ſchaffen zou, nademaal hy in de gevangeniſſe by den gevangenen zo veel uitgeregt had. Daar na kwam hy wederom met gelyke waren van Geneven in Vrankryk en wert te Chalon in Champangien ten tweedemaal gevangen. Men had hem miſſchien ſchult mogen geven, dat hy zottelyk en vermetelyk gehandelt had, dat hy wederom in het perykel was gekomen, daar hem God zo wonderbaarlyk eenmaal uit verloſt hadde: maar hy ontſchuldigde zig, dat dit zijne beroepinge was daar toe hem God beroepen had. Het is wel waar dat hy in een zeker perykel ſtont, maar God heeft heeft hem ook zulke kragt gegeven, dat hy een betrouwen had, om zijn zake uit te voeren, het viel dan zo het wilde, en hy zyde, dat het zijne inerlyke beroepinge was, dat hy voor den ongeregtigen den name Jeſu Chriſti bekennen zou, en dat deſe beroepinge zo ſterk was, dat hy wederom in Vrankryk ryſen moeſte, niet tegenſtaande wat hem zijn vrienden daar tegen rieden: in ſumma, den uitgang heeft hem genoegſaam van alle vermetenheit ontſchuldigt. Van Chalon is hy na Reims gevoert geworden, en van daar na Parys na dat hy van het gegeven oordeel geappelleert had.

Als hy nu te Parys gekomen was, is bekent geworden dat hy de zelve was, die over twee jaren uit de handen der Sergianten was ontloopen. Daarom vraagden zy hem ſcherpelyk, wie dat hem los gemaakt had; maar het was te vergeefs. Eindelyk, als hy by zijn eerſte bekenteniſſe volherde, is hy van de Regters in de groote Kamer veroordeelt geworden, dat hy met een toegeſtopten mont tot de galge gevoert, aldaar gewurgt, en in het vuur geworpen, en tot aſſche verbrant zou werden. En dewyle men zorgde, dat hy den tweedemaal den Beul uit de handen

1559. genomen mogte werden, zo is de executie den Crimineel Luitenant bevolen, dat hy met zijne trauwanten toezien zou, dat 'er geene onordeninge op en ſtont. Eer dat hy uit de gevangeniſſe Chaſtellet gevoert wert, heeft hy menigerlei ſtryt tegen alderhande Monniken gehad. Maar hy bewees haar wat voor een ſchandelyke leere zy voerden, alzo dat zy van toornigheit en gramſchap ſchuymbekten. Als men op de gerigtsplaatſe kwam, wilde het volk verhinderen, dat hy niet geworgt zou werden. En een Sergiant meenende dat hy nog geen pyne genoeg geleden hadde, ſtak hem met een hellebaart in zijn zyde. En alzo heeft hy zijnen geeſt den Heere opgegeven.

Nicolaus Guenon.

Nicolaus Guenon, een jong geſelle is *Nicolaus Ballons* dienaar geweeſt, en om gelyke oorſake wille gevangen genomen, en daar na op St. Jans Kerkhof wynig dagen na de doot des Konings *Henrici* verbrant geworden. En deſe Martelaar is van het gemeene volk zeer kwalyk getracteert geweeſt. Want men vreesde dat de doot des Konings *Henrici* een nieuw regiment zou veroorſaken, en dat de vervolgingen een langen tyt te rugge geſtelt zouden werden. Als dan het gerugte voorkwam, dat deſe ter doot veroordeelt was, zo was het volk van deſe zorge ontſlagen, en zy vervreugden haar bovenmaten en kwamen op de voorzyde plaatſe, en gebruikte haar gewoonlyke moetwilligheit aan hem, alzo dat hy langen tyt jammerlyk ſterven moeſte.

MARIN MARIA.

Marin Maria, van St. Georgen geboren, in het Bisdom Liſſeux in Normandien, heeft te Geneven om des Euangelium wille zijn wooninge gehad. En als hy wederom met een laſt boeken in Vrankryk gekomen was, is hy te Sens in Bourgonjen gevangen geworden. Na dat hy dan zijne boeken bekent, en de waarheit des Euangeli dapperlyk verdedigt had, is hy van de Overheit der zelver plaatſe veroordeelt geworden, dat hy uit de gevankeniſſe op eenen wage na St. Stevens Kerkhof gevoert, en aldaar aan een paal gehangen en geworgt, en zijn lighaam met vuur tot aſſche toe verbrant zou werde. Van zulke ſententie hy geappelleert heeft, en is in de gevankeniſſe des Palys te Parys gevoert geworde. En nadien hy zijne gedane bekenteniſſe wederom verhaalt en beveſtigt had, is hy van 't Parlement veroordeelt geworden, dat hy op Malberts plaatſe zijn doot zou lyden. Aldaar is hy van 't volk en de Sergianten kwalyk gehandelt geworden, om dat hy het Kruicifix niet kuſſen wilde, maar het zelve den Monnik uit de hant ſloeg. Als hy met een rolle in de lucht getogen wert, om levendig verbrant te werden, heeft men twee ſtroowiſſchen aangeſtecken, en hem onder het aangezigt geſtooten. Daar na is het vuur eerſt onder hem ontſteken geworden. En als het vuur onder het aangezigt kwam, verbrande het den ſtrik, met welke men hem den knevel na gewoonte in den mont gebonden had. Doen begon hy te ſpreken en te bidden; maar zy lieten hem terſtont in 't vuur vallen, op dat hy van den omſtaanders niet verſtaan zou werden. Tegen hem over was een paal opgeregt, aan welke de boeken hingen, die men by hem gevonden had, te weten, ſommige Bybels en Nieuwe Teſtamenten, dewelke agtervolgende het vonnis ook in 't vuur geworpen, en verbrant zijn geworden. En dit geſchiede den tweeden *Auguſtus*, in 't jaar vyftien hondert negenenvyftig.

Bybels en Teſtamenten verbrant.

MARGERETA LE RICHE.

Margareta la Riche, genoemt de Vrouwe *de la Calle*, te Parys geboren, de huisvrouw van den Boekverkooper *Antonius Richout*, heeft te Parys gewoont op St. Hilariusberg, het huis genoemt in de groote Wachtel, en is den negentienden *Auguſtus* op Malbertsplaatſe gebrant geworden. Dit wyf is een zulke dappere heldinne geweeſt, als men oit eene heeft konnen vinden. Zy heeft de Pauſelyke misbruiken, door onderwyzinge van haren man leeren kennen, maar zeer ſlegtelyk. Want haar man was daar mede te vreden, dat zy de afgodery en ſuperſtitien liet varen, en daar by liet hy het blyven: want hy was een menſche, die hem met den Godsdienſt niet zeer en bemoeide. Maar zy dogt dat 't niet genoeg en was, dat men den booſen weg kende, en zig voor den zelven wagtede, maar dat men ook den regten weg, die tot de ſaligheit lyt, na zoeken, annemen, en God den Heere dienen moeſte. Als zy dan vernam dat 'er Chriſtelyke verſamelingen in de Stad gehouden werden, vont zy goet, dat zy ook daar by kwam, en nam zo vele in de kenniſſe Gods toe, dat zy gantſchelyk voor haar nam, haar leven lang niet meer ter Miſſe te willen gaan, en haar liever wilde laten dooden. 1559.

En als zy door oorzaake van dien van haren man kwalyk getracteert wert, en hy haar drygde, dat hy haar tegen Paaſſchen op den hals nemen, en in de Miſſe dragen wilde, en als zy ook een lange tyt veel van haren man had moeten lyden, dewyle hy hebben wilde dat zy met hem vynſen zoude, op dat hy in geen perykel mogte komen, en als zy voor zijn raſen vreesde, zo is zy op den Paapſchdag tot hare vrienden gegaan, en heeft liever hares mans ongunſte, dan Gods toornigheit op haar willen laden, om den welken te dienen zy haar gantſchelyk overgegeven hadde. Maar als de dag over was, en wilde zy niet langer van hare huishoudinge blyven, en ging wederom tot haren egten man, hoewel zy wol wiſte, dat zy kwalyk van hem ontfangen zoude werden. Zo haaſt als zy in huis kwam, is zy van den Paſtoor van St. Hilarius verraden, en in de gevangeniſſe des Palys geſleept geworden. Als haar gevraagt wert, waar dat zy Paaſſchen gehouden hadde? antwoorde zy rondelyk, dat zy uit haar huis tot hare geloovige vrienden gegaan was, op dat zy het Avontmaal des Heeren niet en zoude onthyligen, maar dat zy nogtans het zelve na de inſtellinge Jeſu Chriſti in de verſamelinge der geloovigen ontfangen hadde. En als haar gevraagt wert, of zy tot de hymelyke vergaderinge der geloovigen gewoonlyk ging? antwoorde zy, ja, en dat zy 't voor de hoogſte welvaart hielt, die haar oit gebeurt was, dat zy daar toe was gekomen. En als haar hier na van de Raatsheeren, van de Miſſe, van 't Vagevuur, van de Oorbiegte en andere puncten, gevraagt wert, heeft zy rondelyk het gene bekent, dat zy daar van in Gods Woort geleert hadde: alzo dat 'er den vyfden *Mey* beſloten wert, dat zy den Biſſchop van Parys of zijnen Officiaal voorgeſtelt zou werden, of zy miſſchien van hem beweegt, en op eenen anderen weg gebragt konde worden. Maar als de Officiaal niets aan haar winnen konde, en als zy by hare gedane bekenteniſſe beſtandig bleef, ſprak hy het oordeel over haar, en verklaarde haar voor een ketterſche, die eenzinnig en halſtarrig was, en leverde haar wederom den wereltlyken arm in de gevangeniſſe des Palys over. 1559.

Als zy nu wederom voor het Parlement kwam, heeftmen Doctoren en andere geleerde lieden by haar laten komen, en met haar laten diſputeren. Maar haar geloove en heeft niet gewankelt, en zy is tegen alle aanvegtigen ſtantvaſtig gebleven. Daarom is zy van het Parlement veroordeelt geworden, datmen haar op eenen wagen na Malberts plaatſe voeren, eenen knevel in den mont leggen, en tot aſſche verbranden zoude:

en

1559. en datmen haar voor de executie pynigen, en vragen zou na hare geloofsgenoten en bekenden, inſonderheit in wat huis zy op den Paaſchdag gegaan was. Deſe vrouwe heeft haar kruis met onuitſprekelyke dapperheit gedragen, want zy heeft altyt Pſalmen geſongen, en God gedankt. Zy en wert nimmermeer treurig in de gevankeniſſe gevonden. Altyt dede zy den anderen gevangenen vrouwen Chriſtelyke vermaningen en vertrooſtingen. De Martelaars, die uit de gevangeniſſe ter doot gebragt werden, moeſten voorby haar kamer gaan, maar zy en wert niet klynmoedig, al was het ſchoon, dat zy de zelve in des Beuls handen zien moeſte: maar zy riep haar toe, en vermaande haar, dat zy haar verblyden, en de ſmaatheit onſes Heeren Jeſu Chriſti lytſamelyk dragen zouden. Ja zy heeft ook *du Bourg* zelfs aangeſproken en geſterkt. Want uit haar Kamer ging een klyn venſterken in des Heeren *du Bourgs* Kamer, en daar door was zy gewoon met hem te ſpreken, of hem toe te wenken, als hem zijn vyanden hart aantreften, en zy vermaande hem tot beſtandigheit, en vertrooſtede hem; alzo dat *du Bourg*, wanneer hem de vyanden der waarheit kweldeu, dat hy wederroepen zou, openbaarlyk ſprak: Daar heeft my een vrouw een leſſe gegeven, en my geleert, hoe dat ik my in dit beroep dragen zal: want hy bekende, dat hy de kragt deſer vermaninge, die hy van deſe geringe vrouw hadde gehoort, gevoelt had.

En als zy hare ſententie ontfangen had, is zy in de Kapelle der gevangeniſſe gebragt, gelyk dat gebruikelyk is. Aldaar en heeft zy niet opgehouden andere te onderrigten of Pſalmen te zingen, tot dat zy op een wagen geworpen, en na de gerigtplaatſe gevoert wert. Hare ſtantvaſtigheit was in de Stad alzo vermaart, dat de lieden met groote hoopen op de Straten ſtonden, en haar begeerden te zien. En God heeft gewilt dat hare gaven en wonderlyke kragt des H. Geeſtes, die haar in deſe arme vrouwe vertoonde, van vele menſchen gezien en betuigt zou werden. Zo is dan *Margareta* als een triumph midden door het volk getogen, en heeft haar gantſchelyk niet ontzet, maar zy heeft met een opgeregt aangezigt, 't welke wel geverwt was, na den Hemel opgezien. En hoewel haar een knevel in den mont gelyt was, nogtans heeft zy evenwel vrolyk en wel te vreden daar by geweeſt: waarom zig ook onder den verſtokten volke vele over haar verwondert hebben, en niet anders en wiſten te zeggen, dan deſe woorden: Ziet die looſe mere en kan anders niet doen dan laggen. Als zy op de gerigtplaatſe was, vraagden haar de Rigters, of zy hare meeninge niet en wilde veranderen, indien zy zulks dede, datmen haar zou worgen? Daar op antwoorde zy, dat haar geloove en bekenteniſſe zo wel in Gods woort gegront was, dat zy daar niets aan en dogte te veranderen. En op dat een iegelyk zien zou, dat zy voor de doot niet en vreesde, begon zy zelfs hare kleederen af te leggen, op dat de Beul hem met haar niet behoefde te bekommeren. Als men haar in de lucht optoog, wert haar nog eenmaal gevraagt, of zy de aangebodene genade des Parlements niet en wilde aannemen, op datmen haar worgen mogte? Maar zy gaf een teeken, dat zy zulken genade niet en begeerde. Zo is het vuur aangeſteken, en zy heeft haren geeſt zagt en ſtille in den Heere opgegeven.

Immer- Ook is 'er een jong Timmergeſelle, die van des Rigters te Sens ſententie geappelleert hadde, wynig dagen na de doot deſer vrouwe in de groote Kamer veroordeelt geworden, dat hy op St. Johans Kerkhof zou verbrant werden, ook om de bekenteniſſe onſes Heeren Jeſu Chriſti wille. Het oordeel bragt mede datmen hem zoude worgen; maar het gemeene volk heeft het zelve verhindert. Als hy in de lucht opgetogen wert, verbrande het vuur den ſtrik daar mede hem den knevel in den mont gebonden was. Doen riep hy den name des Heeren eenen goeden tyt lang aan, met deſe woorden: *O Heere, myn God, den welken ik diene, ſtaat my by.* En alzo gaf hy zijnen geeſt.

JOHANNES PONTIUS.

ONder de gene, die met haar bloet de Euangeliſche waarheit verzegelt hebben, en die van den Inquiſiteuren te Sivilien den vierentwintigſten *September* deſes negenenvyftigſten jaars uitgevoert, en op de ſchouplaatſe voorgeſteit zijn geworden, wert *Johannes Pontius* van Leon in Spanjen, *Roderici Pontius* des Graven van Bailena of *Bugena* Soon, te regte in de eerſte plaatſe geſtelt. Want benalven dat hy van hoogen ſtamme geboren was, hadde hem God met ſonderlinge Chriſtelyke deugden begaaft. De gene die hem gekent hebben, getuigen dat zy in langen tyt zijns gelyke in Spanjen niet gezien hebben. Want hy heeft uit Chriſtelyke liefde zijne Vaderlyke erfgoederen, daar hy zijnen Adel heerlyk op had konnen onderhouden, den armen Chriſtenen medegedeelt, en hy is zelve tot de uitterſte (hoewel gewillige) armoede gekomen. Maar als de Inquiſiteurs te Hiſpalis of Sivilien deſen lieffelyke reuk des Chriſtelyke levens, als een vrugt der warer Religie niet verdragen konden: zo hebben zy hem niet geſpaart, maar zo wel als perſonen van klynen ſtaat gevangen genomen, en alle Inquiſiteuriſche ranken en practyken aan hem in 't werk geſtelt, op dat zy hem van't ware geloove afvallig mogten maken. En met den eerſten hebben zy hem alzo aangevallen, dat hy in ſommige puncten gewankelt heeft, waar door hy in grooten angſt en bekommerniſſe geraakt is. Maar God heeft hem alzo geſterkt, dat hy in den triumph d'eerſte plaatſe, als de aldergrootſte Ketter heeft moeten innemen. Uit de ſententie, die tegen hem uitgeſproken is, konnen afnemen, wat zijn geloove en bekenteniſſe geweeſt zy. Want onder andere is dit principalyk geleſen geworden, waarom hy tot den vuure veroordeelt is: Dat hy hem altyt voor de ſchandelyke afgodery, die in de aanbiddinge des broots gedaan wert, ontzet had. Want zo menigmaal als hem den Brootgod te gemoete gekomen was, als de zelve met groote pragt in de huiſen der kranken gedragen wert, dat hy hem dan haaſtig op een anderen weg begeven had, op dat hy hem geen eere en behoefde te bewyſen. Dat hy hem ook dikwils den rugge toegekeert hadde, als hy by avonture in den Dom gekomen was, op dat hy hem den Pape niet zou zien opheffen. Item, dat hy gemeenlyk by de Pilaren, daar men de Chriſtenen om de waarheit wille aan plag te verbranden, zijn wandelinge gehad hadde, op dat hy alzo door geſtadige overdenkinde der Martelaarſchap, en inſonderheit der heerlyker bekenteniſſen, die de Martelaars aldaar haren Heere Chriſtus ter eere gedaan had, in zijn herte beveſtigt mogte werden, en wanneer het ook eens tot hem kwam, dat hy hem dies te wyniger daar voor ontſetten mogte, ja dat hy daar door de menſchelyke huit afleggen, en een harder huit aantrekken mogte, die zulke pyne ſtantvaſtig en verduldig dragen konde. Item, als de beſtemde dag gekomen was, in welke hy na de gewoonte het Misbroot zoude ontfangen, dat hy alsdan zijne knegten ergens heen verſonden hadde, en dat hy zig na hare wederkomſte hadde gelaten, als of hy daar geweeſt ware. En dat zulks daarom van hem geſchiet was, op dat de knegten haar aan zijn vryheit niet en zouden argeren.

1559. Maar den inhout van zijn bekenteniſſe was deſe: Eerſtelyk, dat de regtveerdigmakinge des menſches alleen beſtaat in de eenige verdienſten Jeſu Chriſti, en in 't ware geloove in hem. Ten tweeden, dat 'er geen Vagevuur is. Vorder dat des Paus Aflaatbrieven en Bullen anders niet en zijn dan een bedrog en Bullen, dat is, ledige waterblaſen. Item, dat de Roomſche Paus de regte Antichriſt is, enz. Item, dat hy dus lange een heerlyke begeerte gehad hadde om der waarheit wille verbrant te werden, of een ander Martelaarſchap te lyden Item, dat hy nergens anders toe rykdom begeert hadde, dan om deſelve tot beſcherminge en voortplantinge der ryner leere te gebruiken. Item, dat hy wenſchte, en God dagelyks zonder ophouden bad, dat hy ook zijn wyf en kinderen de genade wilde verleenen, dat zy ook geerne om der waarheit willen de doot wilden lyden.

Deſe zijne heerlyke bekenteniſſe hebben die van het heilige Gerigt begeeren te verklynen en te verduiſteren, en dat onder den ſchyn, om dat hy eenmaal in den loop der Godſaligheit geſtruikelt hadde: maar zy hebben de ſtandvaſtigheit deſes vromen mans met hare eigene woorden beveſtigt, dewelke alzo luiden: *Johannes Pontius* van Leon is als een Lutherſche hartnekkige Ketter verbrant geworden. Dit eenige woort hardnekkig overtuigt alle de gene, die van de ſtantvaſtigheit deſes mans twyfelen, en het wyſt genoegzaam aan, dat de Inquiſiteuren bedriegelyk gehandelt hebben.

JOHANNES GONSALVUS.

IN deſen triumph voerde men ook eenen Prediker uit, die *Johannes Gonſalvus* genoemt was, dewelke wel uit der Papen order, maar niet minder dan een Mispaap, ja veel meer van eenen eerbaren opregten wandel, en in de H. Schriftuur treffelyk wel ervaren was. Want hy had uit deſe alleen, de Sophiſtiſche Theologie verlaten hebbende, de ware Godſaligheit geſchept en geleert. En het liet zig etlyke jaren lang in zijne predicatien aanzien, als of hy uit voor bedagten raat voor zig genomen had om op den predikſtoel het volk de regte gelegentheit onſer regtveerdigmakinge wel inteſcherpe, namelyk, dat zy gantſchelyk niet in eenige werken der menſchen, zy zijn hoe zy willen, maar alleenlyk in 't gelove in den Heere Chriſtus beſtaat. En zijne Chriſtelyke neerſtigheit moeſte zulk eenen uitgang hebben, als alle getrouwe Dienaren Gods tot allen tyden, en hy ook eindelyk bekomen heeft. Aangaande zijn bekenteniſſe, dezelve kwam, gelyk de Inquiſiteuren zelve zeggen, met de bekenteniſſe van *Johannes Pontius* gantſchelyk overeen. Want dewyle zy altyt goede vrienden met malkanderen geweeſt hadden, zo was het ook billik, dat zy in de bekenteniſſe hares geloofs t'ſamen ſtemden, en eindelyk eenerlei doot leden. In de laatſte nagt, als hy des anderen daags uit deſe werelt zoude ſchyden, heeft hy zijnen Biegtvaders zeer groote moeite aangedaan: en als daar vele geroeps aan byde zijden geweeſt was, heeft hy haar met ſchanden wederom heeten afwyken. Als hy uit het Slot Triana op de ſchouwplaatſe gink, hielt hy hem hart, niet tegenſtaande, dat zijne twee lieflyke Suſters tot gelyke doot uitgevoert werden, en dat zijn Moeder met zijne twee Broeders in de gevankeniſſe lag, dewelke ook terſtont daar na met den eenen Broeder verbrant is geworden. Als hy voor 't Slot kwam, ſprak hy den hondert en negenden Pſalm: *God mynen roem en zwygt niet, want zy hebben bare godlooze en valſche monden tegen my opgedaan, &c.* Op de ſchouplaatſe en was hy des niets te vreeſagtiger, of zy hem ſchoon het houten gebit in den mont gedaan had. 't. Welke zy hadden gedaan, om dat hy de eene Suſter, die hy wiſte wat teer van nature te zyn, met dappere klare woorden tot ſtantvaſtigheit vermaant hadde. Als hy ten vuure veroordeelt was, verblyde hy hem, en de degradatie ofte afſettinge van den Prieſterlyken ſtaat leet hy zeer geerne. Het Misgewaat afgelegt hebbende nam hy andere kleederen, mitſgaders de wapenen ofte tekenen zijner bekenteniſſe aan, namelyk, den Ridderrok of Sambenit. Item, den ſtrik, de papieren hoet, welke wel voor den menſchen verſmadelyk ſchynen; maar voor God en den Engelen eerlyk, ſchoon en heerlyk zijn. Alsmen tegen den avont, van de gene die verbrant zouden werden, eiſchte, dat een iegelyk de Artykelen des geloofs ſpreken zoude, zo hebben zy zulks gedaan. Maar als zy tot den artykel kwamen, *Ik gelove eene bylige Kerke*, zo is haar bevolen, dat zy 't woordeken Roomſche daar by zoude doen. Als de Papen by de huisvrouwe *Johannes Gonſalvus*, en andere vrouwe die verbrant zouden werden, ook daarom aanhielden, dat zy het woordeken Roomſche daar toe doen zouden, zijden zy: Wat *Johannes Gonſalvus* doet, dat willen wy ook doen. Het welke zy niet en zijden, om dat zy niet en wiſten wat zy zeggen zouden, of wat *Gonſalvus* doen zoude: maar op dat *Gonſalvus* door deſe gelegentheit de tonge los gemaakt mogte werden, en dat hy alzo van deſen artykel en van zijn gans geloove een klare opentlyke bekenteniſſe mogte doen: 't welk ook geſchiet is. Want als hem den knevel uit den mont kwam, zijde hy, dat zy onbevreeſt zouden zijn, en niet meer daar by doen. En na deſe zijne laatſte bekenteniſſe worgden zy hem en de andere, eer dat den hoop houts aangeſteken wert, en alzo is hy met de andere in den Heere geruſt.

ISABELLA VAENIA, BOHORQUIA, en eenige andere.

ONder de gene, die te Sivilien de ware Religie bekent hebben, zyn vier treffelyke Godvreſende vrouwe geweeſt, namelyk, *Iſabella Vaenia*, *Maria Viroëſia*, *Cornelia*, en de jongſte *Boborquia*, dewelke naawelyks eenentwintig jaren oud was, en hoewel zy in Godzaligheit den andere gelyk was, nogtans overtrefte zy haar in zommige ſtukken verre. Want zy was in de H. Schriftuur zo wel ervaren, dat 't in zulken jonkvrouw een mirakel mogte ſchynen te zijn. Door geſtadige lezinge en t'ſamenſprekinge met Godſalige geleerde mannen, en inſonderheit door de oeffeninge der Godvreeſentheit, is zy zo geſchikt geworden, dat zy niet alleenlyk boven hare ſpeelgenooten, maar ook boven geleerde Doctoren geagt mogte werden, dewelke zelfs bekent hebben, dat zy menigmaal in de gevankeniſſe van haar ſchaamroot gemaakt zijn geweeſt.

1559.

Het huis van *Vaenia* is altyt een Schole en eenen Tempel der Godſaligheit geweeſt, in welke de Chriſtenen t'ſamen kwamen, en God met zijnen Zone Jeſu Chriſti dag en nagt gelooft en gepreſen hebben. Daar henen wert het Inquiſiteurſche net geworpen, en heeft deſe vier jonkvrouwen, neffens eenige andere, met eenen trek gevangen, en dat zonder twyffel door Gods ſchikkinge, welke haar bekwaam agte, dat zy zijnen Name heerlyk heerlyk zouden bekennen. De jonkvrouw *Boborquia* heeft daar door een groot behulp gehad, om tot zulken hoogen verſtant der H. Schriftuur te komen, om dat zy tamelykerwyſe in de Latynſche taal geoeffent was. Want dewyle de H. Schrift, in de moeders tale te leſen, verboden was, konde zy de Latynſche Bybel na haar believen gebruiken. Doctor *Egidius*, by den welken zy haar dikwils, als by haren leermeeſter voegde, plag van haar te zeggen, dat hy altyt nog wat uit hare t'ſamenſprekinge ge-

59. geleert hadde, zo menigmaal als zy tot hem gekomen was. Ook hielden de Dominicaner Monniken met haar, terwyle zy nog in de gevankeniſſe was, wonderbaarlyke geſprekken en diſputatien. Want zy heeft hare Sophiſtiſche vragen en argumenten met het tweeſnydende zweert des Goddelyken Woorts alzo van malkanderen geſneden, datmen in haar met groote verwonderinge een ſcherp verſtant zien konde. Hare memorie was zo ſterk, dat zy niet alleenlyk het gene dat zy eenmaal in de hylige Schrift geleſen had vaſt onthielt, maar dat zy het zelve veerdig voortbragt, en anderen te verſtaan gaf. Zo dikwils als de Monniken zelfs wederom van haar gingen, gaven zy haar een heerlyk getuigeniſſe van hare beſtandigheit en wysheit, hoewel onder den name van halſterrigheit.

Als nu eenen langen tyt in de ongure gevankeniſſe gelegen, en alzo met allerlei tormenten gepynigt was, dat zy ook haar eigen Suſter *Johannes Boborquia* (die ook de ware Leere voorſtont, en daarna jammerlyk in de gevankeniſſe ſterven moeſte) aanwyſen moeſte: zo voerdemen haar eindelyk uit in een triumph met andere Godzalige mannen en vrouwen, die wy hier boven genoemt hebben. En zy was zo vrolyk en moedig, dat 't ſcheen, dat zy meer over den Inquiſiteurs triumpheerde, dan zy over haar deden. Maar de nydige Vaders hebben de openlyke bekenteniſſe der waarheit, en de Godlyke loffangen des Jonkvrouwkens haaſtelyk belet: want zy deden haar op den weg een gebit in den mont, 't welke zy haar nogtans, eer datmen op de ſchouwplaatſe kwam, wederom afnamen. Als hare ſententie geleſen was, dat zy verbrant zoude werden, vraagden de Inquiſiteurs, of zy nog niet wederroepen wilde? Zy antwoorde rondelyk: Neen. Doen wilden de huichelaars wederom, dat de Martelaars in 't ſpreken des Apoſtoliſchen geloofs de Roomſche Kerke zoude bekennen: maar deſe jonkvrouwe ſtelde haar Ridderlyk daar tegen, en wilde dat geenzins doen. Daarom dagten de onbeſchaamde booswigten, hoe dat zy deſen roem der Martelaren mogten verdonkeren, en hebben haar terſtont verworgt, als regt of zy in haar laatſte einde de Roomſche Kerke bekent had, en dat haar daarom deſe genade van den Inquiſiteurs geſchiet was, dat zy niet levendig, maar doot verbrant werde.

FERDINANDUS van St. JAN, en Morſilius.

Ferdinandus van St. Jan was nog jong, maar hy voerde een Godzalig leven; daarom hy ook over de Schole geſtelt is, om de jonge jeugt te onderwyſen. Maar als hy nu dit officie agt geheele jaren lang in zulker wyſe bedient had, dat een iegelyk hem van zijne neerſtigheit lof en eere na zijde, zo wert hy eindelyk Lutherſch, dat is, bevonden in de ware Godzaligheit regt onderweze te zijn. Tot welke Godzaligheit hy ook beneerſtigde zijne bevolen jeugt te brengen, zo vele als onder zulken grooten tyrannye geſchieden kondo. Maar hy is daar van geloont, gelyk de ondankbare werelt gewoonlyk loont. In het pynigen hebben zy zo wreet en onmenſchelyk met hem omgegaan, dat zy hem niet eer van de pynbank en namen, dan als alle zijne ledematen zo in ſtukken waren, dat hy die niet meer gebruiken konde. Daar na ſleepten hem de Inquiſiteurſche Scharianten met de voeten, gelyk een ſtinkende proye, van de plaatſe af daar hy gepynigt was tot in zijn gevankeniſſe toe. De oorzake deſer wreetheit en toornigheit der Inquiſiteurs was, dat hy rondelyk en ſtantvaſtiglyk antwoorde, dat 't onmogelyk was hem eenigzins afvallig te maken. Ook heeft hem God in deſe harde gevankeniſſe tot zijn werk gebruikt, en door hem een Monnik, met name *Morſilius*, die ook uit het Klooſter des *H. Iſidori*, om de bekenteniſſe des Euangely wille, in de gevankeniſſe geſleept was, wederom op de regte bane gebragt, en in de bekende waarheit beveſtigt. Want hy had zig door de ſoete woorden en beloftenisſen der Inquiſiteurs laten bewegen, dat hy hem een weinig te voren, eer *Ferdinandus* tot hem kwam, van de Chriſtelyke bekenteniſſe af liet brengen. Zo ſchikte het dan God wonderbaarlyk door zijne voorzienigheit (want hy hadde deſen *Morſilius* zonder twyffel in zijnen Zone Jeſus Chriſtus lief) dat *Ferdinandus* van den Inquiſiteurs by hem moeſt gelyt werden, op dat hy hem tot vollſtandigheit vermanen mogte, 't welke hy ook vlytig gedaan heeft. Want zo haaſt als hy op de onbedagte daat des jongen menſches vernomen had, heeft hy hem met harde woorden geſtraft, en voor den Regterſtoel Chriſti als eenen afvalligen aangeklaagt. Eindelyk bragt hy hem daar toe, dat hy zig bekeerde. Doen rigtede hy hem weder op, troofte en ſterkte hem in 't gelouve, zo veel als hem mogelyk was. Wynig dagen daar na begeerde *Morſilius*, dat men hem tot verhooringe wilde laten komen. 't Welk geſchiet zynde, beſuigde hy met eenen gewoonlyken eed voor den Inquiſiteur, dat niet zyne gedane wederroepinge, maar zyne eerſte bekenteniſſe des geloofs, die hy nu voor Chriſtelyk hielt, gelden zou. Waarom hy ook verbrant is geworden.

1559.

Maar de Inquiſiteur vraagden *Ferdinandus*, na dat zy zyne ſententie op de ſchouplaatſe geleſen hadden, of hy no gezint was in zyn dwalingen te volherden? Dewelke haar voor alle het volk geantwoort heeft: Alle het gene dat ik bekent heb, is het Euangelium Jeſu Chriſti zelfs, en het gelove aller warer Chriſtenen: daarom en wil ik het in geener maniere voor dwalinge bekennen. Van ſtonden aan, als hy dit gezegt had, namen zy het houten kruis van hem, 't welke zy met gewelt by zyne handen tuſſchen de koorden ingeſteken hadden, en lyden hem een knevel in den mont, den welken hy ook daar in hielt, tot dat hy van 't vuur verſtonden wert. Zo is hy dan levendig verbrant geworden.

JULIANUS FERDINANDUS.

Julianus had te Geneven een Famulus of Dienaar der Spaanſcher Kerke geweeſt, en hy wert door eenen ſonderlingen yver gedreven, dat hy een grooten hoop goede en Chriſtelyke boeken, die in de Spaanſche ſprake gedrukt waren, ook met perykel zyns levens in Spanjen heeft willen brengen, en aldaar de leere des H. Euangeli weder uitbryden. En hoewel de Inquiſitie op alle plaatſen wagt geſtelt had, nogtans gaf God genade, dat *Julianus* de voorzyde boeken in de Stad Sivilien heeft gebragt, welke boeken de benaude Chriſtenen aldaar geweeſt zyn, gelyk eenen vrugtbaren regen, die het kooren ryp maakt, en tot den Oogſt voorberyt.

Maar de Inquiſiteurs hebben dit haaſt vernomen, eensdeels door een zeer ſuperſtitieus menſche, anderdeels door een myneedigen *Judas*, die onder het momaanzigt der Euangeliſcher bekenteniſſe, een trouloos vyant der Chriſtenen, en een trauwant der Inquiſiteurs was. Daarom hebben zy op een tyt ontrent agt hondert perſonen oud en jong gevangen genomen, en alzo de zuivere Kerke daar gantſchelyk verſtrooit en verwoeſt. En de hylige Vaders der Inquiſitie hebben haar zelfs over den grooten hoop Ketteren moeten verwonderen; en zy en hebben geen gevankeniſſen en ſtinkgaten genoeg gehad, om de gevangens te bewaren, maar moeſten ook ſommige byſondere huiſen daar toe huuren. Onder deſe gevangenen is ook geweeſt de voorzyde *Julianus*, dewelke drie gantſche jaren lang in groote beſwareniſſe gevangen heeft moeten zitten. En

de

1559. de pynigers zelfs hebben haar over de ſterkheit in zulken klynen en mageren lighaam moeten verwonderen. Tot de pynbank ging hy met vreugden, en kwam nog vrolyker wederom daar van. Want als men hem na de pyniginge wederom voorby zijne medegevangenen na de gevankeniſſe ſleepte, zo heeft hy, tot een teeken der victorie dat zijne vyanden te ſchande geworden waren, in de Spaanſche taal een liedeken geſongen, in deſer meeninge:

De ſterken zyn van de lamme verjaagt en beſchaamt:
Zy zijn gram ende met ſchande weg geronnen,
Haar neuſen laten ook hangen de Papen beſaamt,
Gelyk honden hebben zy nu ook begonnen,
In 't gras te loopen, want zy zyn overwonnen.

Als men hem met ſommige andere tot het vuur wilde brengen, ſprak hy zijne medegevangenen met deſe woorden aan: *Vry op, myn dappere en lieve Broeders; nu is de ure voorhanden, in dewelke wy als ſtrytbare helden het getuigeniſſe der waarheit Jeſu Chriſti den menſchen voordragen, en maar een korte proeve om zijnent wille lyden zullen, op dat wy ons alzo terſtont hier na met hem in het Hemelſche geſelſchap in der eeuwigheit verblyden en triumpheren mogen.* Doen is hem eenen knevel in den mont gedaan, op dat hy niet meer ſpreken zou. Maar *Julianus* (als hem de ſprake benomen was) en hielt niet op met een vrolyk gelaat zijn vreugt en ſtantvaſtigheit den toeziendens te kennen te geven. Kortelyk voor zijn einde wilde nog een Doctor, met name *Ferdinandus Rodribuius*, aan hem Ridder werden, en liet hem den knevel weg doen, op dat hy onverhindert ſpreken mogte, want hy meende dat *Julianus* uit vreeſe des aangaanden vuurs zijne voorgaande bekenteniſſe wederroepen zou. Maar *Julianis* begon alzo met deſe Doctor te ſpreken, en hem in zijn booſe konſcientie te prikkelen, dat hy zig ſchamen moeſte: en daarom beval hy den Beul, dat hy hem terſtont voorthelpen zou. En alzo is hy verbrant geworden in den jare vyftien hondert negenenvyftig.

Daar is ook in deſelve tyt een jonge jonkvrouwe, die haar leven in een Klooſter door gebragt hadde, om gelyke oorzake vrolyk en wel gemoet verbrant geworden.

JAN van LEON en FERDINANDUS van VALEDOLID.

DEſe *Jan van Leon* is eerſt in de Stad Mexico een Snyder geweeſt, en heeft zig van daar wederom na Sivilien begeven, en wert een Monnik in het Klooſter des hyligen Iſidori te Sivilien, in 't welke doemaals het meeſtedeel der Monniken na den waren Godsdienſt begonnen te tragten. Als hy nu ſommige jaren onder zulke tugt geweeſt hadde, en door de bywooninge der Godſaliger Monniken in de ware vreeſe Gods eenigzins ouderweſen was, zogt hy wederom uit 't Klooſter te weſen. Maar als hy nu eenen langen tyt daar uit geweeſt was, verlangde hy wederom na de Godſalige t'ſamenſprekinge, die hy met ſommige in het Klooſter gehouden, en uit welke hy het beginſel der waren Godſaligheit geſchept had. Daarom begaf hy zig alleenlyk om de Chriſtelyke t'ſamenſprekingen daar toe wederom. Maar de gene, om welker wille hy wederom in 't Klooſter gekomen was, waren alle daar uit na Duitſland vertrokken. Dewyle hy dan niet om des buiks wille, maar door de vreeſe Gods beweegt zijnde wederom in 't Klooſter gekomen was, moeſte hy etlyke dagen daar in vertoeven, tot dat hy vernam, waar dat zijne voorgaande medegeſellen henen gevlugt waren, om hem daarna wederom van daar te pakken. En 't Klooſter wederom verlaten hebbende, heeft hy zijne medegeſelle niet ſonder groote moeite te Frankfoort gevonden. Van Frankfoort trok hy met haar na Geneve, om eenen tyt lang daar te blyve.

In deſelve tyt gebeurde 't, dat na de doot *Maria* der Koninginne van Engelant d'Engelſche Kerke, die doenmaals door de tyrannye der voorzyder Koninginne in gants Duitſland verſtroit en verjaagt was, uit ſonderlinge genade Gods, en hulpe der Koninginne *Eliſabeth*, wederom opgerigt, en de verdreven Chriſtenen wederom te huis beroepen werden. Daarom lieten haar de Spanjaarts dunken, die haar te Geneve om der Religie wille in ballingſchap hielden, dat Engelant haar veel bekwamer zoude zijn, dan andere plaatſen, om aldaar uit Spanjen een Kerke te verſamelen; daarom trokken etlyke met de Engelſchen henen, dog niet met hoopen, maar met verdeelde geſelſchappen, op dat zy niet verraſt mogten werden. Want d'Inquiſiteurs hadden tot Antwerpen, te Keulen, Frankfoort, tot Geneven toe, en van Geneven na Milanen toe, op alle ſtraten hare brakken, ſpoorhonden en verklikkers, die op de Chriſtenen wagte, en haar aangrypen zouden. Deſe werden zeer rykelyk uit des Koninks ſchatkiſte onderhouden. Als nu deſe *Jan Leon* zyn ryſe door Duitſland op Engelant aangeſtelt, en *Jan Hernand*, of *Ferdinandus van Valedolid*, tot een medegeſelle bekomen hadde, zo wert hy te Straatsborg ontdekt, alzo dat hy en zyne medegeſelle in Zeelant gevangen zyn geworden. Tegen de gene die hem aangrepen en zyde hy anders niet, dan dit: Nu wel aan, laat ons maar henen gaan, God en zal ons ſonder twyffel niet verlaten, maar trouwelyk byſtaan. Als zy in de Stad gebragt waren, werden zy op het alderſcherpſte gepynigt, en daar wert van haar geëiſt, dat zy hare medegeſellen verraden zouden. Na wynige dagen werden zy in een ſchip gelegt, en in Spanjen gebragt; en zo lange als zy ryſden, moeſten zy eenen muilkorf dragen, die een helm gelyk was, en het gantſe hooft met 't aangezigt bedekte. En in den mont hadden zy een plat yſer, 't welke wel gelyk een tonge gemaakt was, maar verhinderde nogtans 't gebruik der zelver. Ook waren zy aan handen en voeten met yzere banden hart gebonden, en alzo werden zy in de geheele ryſe geſtadig gepynigt. Eindelyk kwamen zy in der Inquiſiteurs gevankeniſſen, *Jan van Leon*, te Sivilien, en *Ferdinandus* te Valedolid, alwaar hy naderhand om de bekenteniſſe der ware Religie levendig verbrant is geworden.

Jan van Leon lag een geruime tyt in de Inquiſiteurſche gevankeniſſe, in welke hy d'Inquiſiteurſche tyranny door allerly tormenten, als ook in tracteringe van eten en drinken, boven maten heeft moeten beſoeken. Daarna wert hy in den triumph uitgevoert met den Sambenietrok gekleet, en met alle wapenen verciert, met welke de alderſtantvaſtigſte betekent en uitgevoert werden. Zyn aangezigt was ingevallen, alleenlyk met een blaawe huit over de gebeenten bedekt, en zo mager, dat het vervaarlyk was om aan te zien. Hier beneffens kwetſte 't ſcherpe gebit zijn tonge zo zeer, dat 'er, of hy ſchoon regt op ſtont, nogtans een dik lank zeever op de aarde afhing. Maar als zy hem na de gelezene ſententie, in welke hy ter doot veroordeelt wert, wegvoerden, en zijne tonge los maakten, meenende dat hy Chriſtus verloogenen zoude, zo dede hy het tegendeel. Want als hem toegelaten wert te ſpreken, bekende hy zynen Verloſſer en Zaligmaker wel met wynige, maar met dapperewoorden, zo vrolyk en onbevreeſt, als of hy op een plaatſe geweeſt hadde, daar hy geen perykel en had te vreezen. In de ure zijns doots worde hem een Monnik uit het Klooſter des H. *Iſidori* tot eenen wederſpreker gegeven, op dat hy met hem diſputeeren, en hem wederom tot afgodery brengen zoude. Maar hoe veel te meer zy haar konſten en ranken gebruikten, om zyn geloove

559. daar door wankelmoedig te maken, zo veel te klaarder en dapperder verweerde hy hem. Eindelyk heeft hy ook den grouwzamen bitteren doot met groote vrolykheit en een onvertzaagt gemoet geleden. 1559.

FRANCISCA CHAVESIA.

Ook heeft een uittermaten Godſalige jongvrouwe, met namen *Franciſca Chaveſia*, een Nonne uit het Klooſter der H. Iſabella deſen triumph verciert. Haar leermeeſter was geweeſt Doctor *Egidius*, een treffelyk geſchikt man in den Euangelium Chriſti, gelyk wy hier na van hem hooren zullen. Zo en heeft dan dit Goddelyke Licht der waarheit onder de koorenmate niet eeuwiglyk verborgen mogen blyven, maar op de beſtemde, en van God verordineerde tyt uitligten, en met zijn ſchynſel de Chriſtelyke Gemynte verlichten, en de godlooſe duiſternisſe en afgodery geweldiglyk verdryven, en het onregt moeten ſtraffen. Want na dat zy den Inquiſiteurs aangegeven, en na het gemeene gebruik van haar getracteert was, zo heeftmen haar tot den triumph uitgevoert, en alzo ten laatſten verbrant. Dog zy hadde de Inquiſiteurs te voren, zo menigmaal als zy tot de verhooringe voorkwam, met hare manlyke dappere antwoorden zo ſchaamroot gemaakt, dat iemant hem daar over had mogen verwonderen, inſonderheit dewyle zy haar leven lang niet gewoon geweeſt en was met den lieden te ſpreken. En een iegelyk, die haar maar aanſag, konde oogenſchynelyk merken dat zy de tormenten en de doot klyn agtede. Want zy ging met een vrolyk aangezigt tot de doot.

CHRISTOPHORUS LOSADA, Medicijn.

DEſe heeft ook het beginſel der water? Godſaligheit van Doctor *Egidius* door byſondere hymelyke onderwyzinge geſchept. Terſtont wert hy door oorzake der boeken, die *Julianus de klyne* in Spanjen bragt, den Inquiſiteurs aangegeven, en gevangen genomen. En hy moeſte na gedane ronde bekenteniſſe eerſtelyk de grouwzaamheit der gevankeniſſe en tormenten beſoeken, daar na onuitſprekelyke ſmaatheit in den triumph lyden, en eindelyk tot aſſche verbrant worden. Als hy boven op de plaatſe ſtont, diſputeerde hy treffelyk van de ware Religie, tegen de looſe huichelaars, dewelke hem begonnen hadden op hare liſtige Sophiſteryen te antwoorden, om hem van zijn Chriſtelyke meeninge afvallig te maken. Maar om dat het omſtaande volk niet verſtaan en zoude wat dat 'er aan byde zijden gezegt wert, zo begonnen zy de gemeene taal in de Latynſche taal te veranderen. En alzo *Chriſtophorus* miſſchien daar op niet lettede, waarom zulks geſchiede, zo heeft hy haar ook in 't Latyn geantwoort. Hy heeft zo volkomelyk en wel geſproken dat een iegelyk zig daar over verwonderde, hoe dat dog een menſche, die terſtont ſterven zoude, nog zo wel by zig zelven heeft konnen weſen, dat hy ook in die tyt de cierlykheit der woorden niet en heeft laten vallen. Want hy en is voor de aanſtaande pyne des vuurs gantſchelyk niet verſchrikt geweeſt, maar heeft eindelyk getrooſt zijnen geeſt den Heere opgegeven.

CHRISTOPHORUS ARELLANIUS.

Chriſtophorus Arellanius was een uit het Klooſter des H. Iſidori te Sivilien, en hy is (gelyk de Inquiſiteurs zelve gezegt hebben) de geleertſte onder alle de gene geweeſt, die oit voor hem in de Inquiſiteurſche gevangeniſſe gekomen zyn. Maar zijn ſchoonbroeders bragten hem in het Net der Inquiſiteurs, den welken hy zograns, overmits zijne geſchiktheit, profytelyk, en zulk een cieragie geweeſt is, als zy oit een gehad hadden. Maar de Inquiſiteurs hielden hem daarom voor een treffelyk wel geleert man, om dat hy in de ſchriften der Theologanten, diemen *Scholaſticos*, of Schoolgeleerde noemt, zeer wel ervaren was, te weten, in de ſchriften *Aquinatis*, *Scoti*, *Lombardi*, en andere diergelyke meer. Want net gene deſe Scribenten van een iegelyk ſtrydende punct der Religie, der waarheit gelykmatig zijnde, ergens, hoewel onwetende, geſchreven hebben, dat behielt hy altyt in verſcher gedagteniſſe, en konde dat aardiglyk tot beveſtinge zijner meeninge gebruiken. Maar hy dede zulks niet eer, voor dat hy zijne meeninge met den gront der hyliger Schriftuur, en met de getuigeniſſe van andere autentyke Leeraars beweſen hadde. Alzo geſchiede het daar door dat alle de vyande, die de ſchrifte der voorzyder Schoolgeleerden hooger dan de H. Schriftuur agteden, met hare eigene zwaarden geſlagen en overwonnen wierden.

Maar dit alles niet tegenſtaande wert hy eindelyk ten vuure veroordeelt. Want zijne geſchiktheit en de waarheit zelve en konde van zulke onguere grimmige Tyrannen niet anders dan met hout en vuur wederlegt werden. En als hy op de gewoonlyke ſchouplaatſe, om zijn ſententie aldaar aan te hooren, geſtelt wert, zo hoorde hy, datmen hem van een laſterlyk beſchuldigde, het welke zy gants onbeſchaamdelyk van hem verciert hadden, namelyk, dat hy zou gezegt hebben, dat de ryne en onbevlekte Jongvrouw en Moeder Chriſti alzo wynig een Jongvrouw geweeſt was, als hy. Maar als *Arellanius*, die even doenmaals uit ſonderlinge ſchikkinge Gods zijn tonge los hadde, deſe Godslaſteringen hoorde, riep hy overluit, dat het volk wel verſtaan konde, dat het een onbeſchaamde groote leugen was; overmits hy het tegendeel altyt gehouden had, en nog hielt, na uitwyzinge veler plaatſen in de H. Schriftuur, uit welke hy 't geleert hadde: en bery was, wanneer de noot zulks eiſte, het zelve klaar en helder daar uit te bewyſen. Daar na is het vuur terſtont aangeſteken geworden, en alzo heeft hy de bekenteniſſe des geloofs, die hy te voren in de gevangeniſſe gedaan hadde, met zijn bloet bezegelt, en door zijn ſtantvaſtigheit vele van zijne medegezellen getrooſt en geſterkt.

M. GARSIAS ARIAS.

DEſe *Arias*, die anderzins, om zijnes witte huit en hairs wille, *Blancus* genoemt wert, is zeer ſcherpzinnig, en na zijn ouderdom genoegſaam in de hylige Schriftuur ervaren geweeſt. En dewyle hy een Predikant was, zo ſprak hy in zijne predikatie alzo duidelyk om zommige Paufelyke misbruiken, afgoderyen en gevynſtheit, dat 'er vele onder den tochoorders oorzake en gelegentheit hier door bekwamen, om deſe dingen verder na te denken. En hoewel zijne predicatien niet geheel ryn en onſtraffelyk waren, nogtans en liepen zy niet ſonder vrugten af. En deſe *Garſias* was ook met den eerſten wat ligtveerdig wankelmoedig, liſtig en booſagtig, alzo datmen (menſchelyker wyze te ſpreken) zou gemeent hebben, dat hy een godloos en van God verſtooten menſche was, den welken de Godlyke waarheit niet regt ernſt en was. Maar zo haaſt als hem de getrouwe God in de Schole der gevangeniſſe gebragt had, zo is hy gantſchelyk een ander man geworden.

Want hy begon terſtont zyn voorgaande leven te verdoemen. En gelyk hy te voren voor de Spaanſche Inquiſitie vreeſagtig geweeſt hadde, gelyk een haſe, alzo wert hy terſtont (zo te ſpreken) in een oogenblik moedig, gelyk een Leeuw. Ja hy ſprak de Vaderen der Inquiſitie harder toe, dan iemant voormaals mogte gedaan hebben. Het minſte der zelver was, dat zy veel liever met ezelen en met andere beeſten omgaan, en deſel-

Digitized by Google

1559. ve wyden zouden (want dat betaamde haar veel beter) dan dat zy haar voor Opmerkers des Chriſtelyken geloofs uitgeven wilden, daar van zy niet en verſtonden. Eindelijk is hy als een Ketter van haar verbrant geworden. En hy heeft zulk een Chriſtelijken afſcheit genomen, dat alle vrome Chriſtenen met *Paulus* hebben moeten zeggen en bekennen, dat Gods hymelyke raat gedaan heeft, dat hy barmhertigheit heeft bekomen, of hy ſchoon derſelver onweerdig geweeſt zy, op dat hy alzo allen armen ſondaren tot een exempel der genade mogte werden, die in toekomenden tijt in zijnen name zouden gelooven.

Doctor JOHANNES EGIDIUS, *en Doctor Conſtantinus Fontius.*

Of ſchoon deſe Doctor *Egidius* tot goede konſten te leeren niet ongeſchikt, en om daar in voort te varen niet verſuimende was, zo heeft hy nogtans het meeſtedeel zijns ouderdoms met zulke onnut ſtuderen toegebragt, dat hy nog doenmaals, doen hy alle vrye-konſten geleert, en de hoogſte titelen in de Scholen verkregen had; ja nog doen hy de H. Schriftuur langen tijt openlijk verklaart had, nauwelyks te regte Latyn ſpreken konde (zo wel was het doenmaals met de talen en vrye konſten gelegen.) Beneffens deſe onwetenheit der talen en goede konſten was daar een godlooze veragtinge der H. Schriftuur: want D. *Egidius* heeft zelve bekent, dat het te dier tyt alſo met de Theologie gelegen was, dat de gene die in de hooge Schole te Compluto of Alcala de Henares, in welke hy geſtudeert had, haar een wynig tot de H. Schriftuur begaven, geen geleerde heuen, maar Bybliſten genaamt werden, om dat zy haar met de Bybel bemoeiden: want zy hebben, de H. Schrift verlatende, *Lombardo*, *Aquinati*, *Scoto*, *Gregorio*, en diergelyke ſcribenten alle wysheit en Theologie alleen toegeſchreven. Als hy nu te Signents in de Schole openlyk de H. Schrift verklaarde, wert hy te Sivilien tot eenen Dompredikér beroepen, en een iegelyk heeft hem geagt in de Theologie een wel geleert man te zyn. Maar nademaal *Egidius* nog openlyk gepredikt, nooit of ooit de Bybel geleſen had, zo wert hy, op den predikſtoel klimmende, onbekwaam tot dat officie bevonden, alzo dat hy den dienſt wederom dogt te verlaten, dat ook den genen die hem beroepen hadden, zomwylen in de zin kwam hem af te zetten.

Als hy nu zommige jaren in de moejelykheit toegebragt hadde, kwam daar een gemeen man tot hem, en onderwees hem kortelyk wat het Predikampt was, en dat hy andere boeken en wegwyſer moeſte gebruiken dan hy tot nog toe gedaan hadde. 't Welk *Egidius* wonder gaf, dat zulken ongeleerden Leek, nem, zodanigen Doctor zynde, zulks dorſte onderwinden. Maar dewyle hy van naturen goet was, en de zake het Predikampt aanging, zo heeft hy hem dies te liever willen hooren. En *Egidius* alzo vermaant zynde, wert terſtont een ander man, en dogt dat hy een anderen weg moeſte gebruiken, om tot de Goddelyke wysheit te komen, daar van hy het A. B. C. nog niet geleert had. En alzo begon hy de regte leere des Euangeliums van Chriſto te leeren, daar hy te voren in zo vele jaren noit van gehoort had. Daar na maakte hy kenniſſe met *Chriſtopboro Fontio*, die een zeer geleert man was. En dewyl zy haar in de Theologie neerſtelyk oeffenden begon *Egidius* zeer toe te nemen, en zulke Chriſtelyke en yverige predicatien te doen, dat het wonder was, wanneer menſe tegen zijne voorgaande ongeſchikte predicatien vergeleek. De toehoorders ontfingen ook de kragt dezer ryner leere, en hoe veel te meer zy uit de duiſterniſſe der onwetentheit verloſt werden zo veel te meer zy *Egidius* en andere vrome Leeraars agteden: maar de huichelaars en valſche leeraars hebben zy dies te meer veragt. 1559

Daarom kwamen dagelijks groote klagten voor de Inquiſiteurs over deſen beſchermer der waarheit En inſonderheit hebben zy eenen haat op hem geworpen, doen hy om zijn geſchiktheit wille van den Kyzer *Karel de Vyfde* te Doctor tot een Biſſchop gekoren wert. Want doen vreeſde de huigelaars, dat haar ryk een grooten krak krygen zou, indien hy het Biſdom bekwam. Daarom beſloten zy, dat zy hem met aller magt wilden onderdrukken: 't welk ook geſchiede. Want hy wert terſtont voor het gerigte der Inquiſiteurs geroepen, en zijn zaak wert zo heftig aangedreven, dat hy in de Inquiſiteurſche gevangeniſſe moeſte. De principale puncten, daar men hem af vraagde, waren deſe: Van de regtveerdigmakinge des menſchen, van het vagevuur, van de betalinge voor de ſonden, van den eenigen Middelaar Chriſtus, van de verzekeringe des geloofs in de gene, die regtveerdig geworden zijn. Item, van de afgodery, en zulks geſchiede door oorzaake van een ſchandelyk beelt van Maria, 't welke op zommige Feeſten der Jongvrouw Maria met groote pragt getoont wert: ook door oorzake van een ſtuk houts, 't welke men in den Dom met grouwelyke afgodery vereerde, als of het van het kruis geweeſt ware, aan welke Chriſtus gehangen had. En dewyle *Egidius* begeert had, dat men dit, om de afgodery te ſchuwen, tot aſche veranderen zou, zo hebben zy ook daar van met hem gehandelt. Item, van de aanroepinge der verſtorvene Hyligen. Item, van het gene dat hy gezegt hadde, dat men op de predikſtoelen der Chriſtenen geen menſchelyke leere en behoorde te lyden, maar dat men het ryne woort Gods alleen aldaar het volk behoorde voor te dragen, enz.

Op alle deze dingen gaf *Egidius* zijne antwoorden, en inzonderheit zo veel de hooftpuncten aanging, en verdedigde deſelve zeer treffelyk. Maar de Inquiſiteurs waren nog zo koen niet, dat zy zulken treffelyken man om deſer oorzake wille dorſten dooden, hoewel de tegenſprekers haar daar toe zeer aanporden. En daarom zogten zy middel om zijn leven te ſparen, dewyle het Kapittel der Gemynte te Sivilien, ja de Kyſer *Karolus* zelfs voor hem baden. Ook was daar een oud man onder de Inquiſiteurs, met namen *Corranus*, die ſtont *Egidius* in zijne zake trouwelyk by: niet tegenſtaande, dat zijn godlooſe medegeſel *Petrus Diazius*, die de waarheit ſchandelyk verloogent had, zig heftiglyk tegen hem ſtelde.

En dewyle men dan ſcheids-lieden aan byde zijden zogte, die van deſe den Spanjaarts onbekende leere oordeelen zouden, en nadien daar zommige niet tegenwoordig waren, dewyle ook andere wygerden zulken perykeleuzen oordeel uit te ſpreken, zo wert eindelyk een Dominicaner Monnik daar toe geordineert, met name *Dominicus Azotus*, een vermaart Sophiſt in de hoge Schole te Salmantica. Dezelve kwam eindelyk te Sivilien, en verwat hem groote dingen uit te regte, en hy begon met *Egidius*, die zeer eenvoudig was, liſtiger te handelen dan de andere gedaan hadde. Want hy liet zig verluiden, dat hy met hem in de leere eens was, en bekoutede hem, dat hy de ſtrydende puncten deſer leere openlyk met bekwame verklaringe het volk te verſtaan zou geven, op dat hy alzo zijn ſchantvlekke afwiſſchen mogte: en dat hy (*Azotus*) hem zulke bekwame uitlegginge voorſchryven wilde, die hy gebruiken mogte, indien ſe hem behaagde. Na dat *Azotus* de verklaringe geſtelt had, handelden zy met malkanderen daar van, en kwamen zo wel overeen, dat alle oneenigheit tuſſchen haar afgedaan

wert.

1559. wert. Daarom ſtelden de Inquiſiteurs een ſonderlingen dag daar toe, in welke deſe verklaringe opentlyk geleſen zou werden. Als nu de tyt tegenwoordig was, zo heeft men twee predikſtoelen in den Dom toegeruſt, den eenen voor *Egidius*, en den anderen voor *Azotus*, en het volk liep met groote hoopen daar toe. En na dat *Azotus* de predicatie geëindigt had, trok hy terſtont een formulare verklaringe uit zijnen boeſem, die ganſch tegen de gene ſtreet, daar in zy met malkanderen over een waren gekomen, en die de waarheit gelykformig was. Maar in de verklaringe van *Azotus* ſtont, dat *Egidius* alle het gene opentlyk wederriep, daar van hy aangeklaagt was, en dat hy twee jaren lang in de banden dapperlyk verdedigt had.

De twee predikſtoelen ſtonden tamelyk wyt van malkanderen, en het gemommel des volks, 't welke van deſe zake menigerlei redenen gebruikte, was zo groot, dat *Egidius* niet vernemen konde, wat *Azotus* zijde. En alzo vraagde *Azotus Egidius* met wenken en klare woorden op een iegelyk punct des bedrieglyke wederroeps, of het gene dat hy geleſen hadde ook zijn meeninge was? Waar op de onagtſame *Egidius* met wenken wederom te verſtaan gaf, dat zijne meeninge alzo was gelyk *Azotus* in het formulier gelezen had. Daarom wert hy tot eene driejarige gevangeniſſe veroordeelt ('t welke de Monnik te wege gebragt had) en hem wert geboden dat hy in tien jaren niet prediken, leſen, of ſchryven, nog uit de grenſen des Koninkryks van Spanjen wyken zou. Maar hy en merkte niet, dat men zo bedrieglyk met hem gehandelt had, en hy verwonderde zig over deſe ſtraffe. Als men hem dan wederom in zijn eerſte gevankeniſſe bragte, en als hem zyne goede vrienden dieshalven beſchuldigden, dat hy de waarheid verloogent hadde, doen merkte hy eerſt dat het bedrog was.

Maar *Egidius* leefde nog wel vier of vyf jaren na deſen bedrieglyken wederroep, en was de Gemynte Gods niet wyniger nut dan hy geweeſt had, doen hy nog in vryheit tot haar mogte prediken. En als hy op een tyt te Valedolid geweeſt hebbende wederom te Sivilien kwam, is hy krank geworden, en na wynige dagen uit dit elendige leven in de eeuwige ſaligheit opgenomen. Maar de Inquiſiteurs lieten zijn doot lighaam opgraven, en op de ſchouwplaatſe ſlepen. En aldaar hebben zy in zijn plaatſe een beeld van ſtroo gemaakt, het welke zy de ſtraffe aandeden, die zy *Egidius*, die doenmaals in de eeuwige ſaligheit met Chriſtus leefde, aangedaan zouden gehad hebben, indien hy nog op aarden geweeſt had.

Na de doot van *Egidius* is Doctor *Conſtantinus Fontius* in zijn plaatſe gekomen, de welke hem zo wel onderweſen hadde, dat hy in een korten tyt in de ware Godſaligheit en kenniſſe der ryner leere zeer toegenomen heeft. Als deſe om de bekenteniſſe des Euangeliums, en overmids hy eigene boeken van de ware Religie geſchreven had, in de gevangeniſſe geworpen was, en als hy de groote hitte der Sonne in den brandenden oven der enger gevankeniſſe niet lyden konde, en daarom dag en nagt tot op het hembde toe bloot deggen moeſte, zo is hy ſaliglyk in den Heere Chriſti Jeſu geſtorven. Maar op den triumphdag hebben zy zijn doode lighaam uitgegraven, en op de ſchouplaatſe gebragt. Aldaar ſtelden zy in plaatſe des verſtorvenen een beeld van ſtroo op den predikſtoel, het welke d'eene hand om hooge ſtak, en zig met d'andere hand aan den predikſtoel hielt, en was zo konſtelyk gemaakt, dat het even aan te zien was, als *Conſtantinus*, wanneer hy plagte prediken. En na dat zijn oordeel geleſen was, hebben zy na hare Inquiteurſche gewoonte, aan de verdorde en uitgegravene beenen des hyligen mans, en aan het ydele beeld hare tyrannye gebruikt, en het zelve verbrant. 1559.

THOMAS MOUSTARDE.

DEſe is te Valencen gevangen genomen, om dat hy tot een Prieſter gezegt had, dat zijnen Broodgod in de Miſſe anders niet en en was dan een grouwel, daar door het arme volk jammerlyk bedrogen wert. Men meende eerſt, dat hy zulke woorden in dronkenſchap geſproken had, om den Paap daar mede te kwellen. Maar als men het hem des anderen daags voorhielt, en vraagde, of hy by die woorden bleef? Antwoorde hy, Ja: en zijde vorder, dat het een bedrog was, dat men Jeſus Chriſtus anders ergens dan aan de regterhand der heerlykheit Gods wilde zoeken. En zijde, dat hy beryt was by zulke bekenteniſſe te leven en te ſterven. Zijn proces wert gemaakt, en hem wert de ſententie geſproken, dat hy levendig verbrant zoude werden. En als hy uit de gevangeniſſe gebragt wert, is hy met een vrolyk aangezigt en verblyt herte tot het vuur gegaan, en heeft hem hooglyk verblyt, dat hem God deſe eere aangedaan hadde. De Beul haaſtede zig met hem, dat hy hem terſtont aan den paal binden, en voort helpen mogte. En de Patient ſtont midden in het vuur, en hief zijn oogen op na den Hemel, en riep tot den Heere, dat hy zijne ziele wilde genadig zijn. En alzo is deſe Martelaar met een ronde bekenteniſſe en ſtantvaſtig geloove verſchyden, den 1ſten *October* in 't jaar vyftien hondert negenen vyftig.

Een zeer wreede en moordadige daat, aan den perſoon van ANTHONIUS de RICHEND, Heere van Mouvans in Provence.

IN 't jaar onſes Heeren en Saligmakers Jeſu Chriſti vyftien hondert negenen vyftig, is 'er een zo grouwelyke moort geſchiet over den perſoon van *Anthonius de Richend*, dat diergelyke niet veel geboort is. De hiſtorie daar van is zodanig: De Heeren van Mouvans hebben een huis binnen de Stad van Caſtellane in Provence, in het welke *Anthonius* en *Paulus*, twee gebroeders, en Heeren van Mouvans, haar huis gemeenelyk hielden. Deſe twee gebroeders, na dat zy den principalen tyt van haar lieden jongheit overgebragt hadden in den dienſt des Konings van Vrankeryk, zo lange als de oorloge duurde: gekomen zijnde tot de kenniſſe van de Euangeliſche waarheit, hebben in zulker voegen haar leven aangeſtelt, dat door hare deugtſaamheit en geſchiktheit in allen haren handel, veel Edelmannen, vrienden, en geburen, met nog andere uit het gemeene volk getrokken zijn tot de ſelve kenniſſe van de waarheit des hyligen Euangeliums Chriſti. Als zy nu ſagen dat haar geral zeer vermeert was, en dat zy alteſamen een goeden yver hadden om nog breeder in de leere der ſaligheit onderweſen te worden, hebben zy eenen Predikant ontboden van Geneven, welke aldaar gekomen is in 't beginſel van de maant *Januari*, in 't jaar vyftien hondert negenen vyftig. Korts daar na zijnder vele menſchen verſamelt tot het gehoor van het Goddelyk woort, komende dan alle de omliggende plaetſen daar ontrent, dewelke niet ontziende de koude des Winters, nog de ſwarigheden des wegs, ontſteken zynde met een waren yver tot het Euangelium, gekomen zijn ten huiſe van deſe voornoemde broeders van Mouvans. Maar de vyant van het waaragtig ligt, en liet haar niet lange in deſe Chriſtelyke ruſte: want hy heeft van ſtonden aan zijne inſtrumenten en dienaars gebruikt om het zelve te beletten, dewelke tot Caſtellane gefonden hebben een Grauw Monnik met wyde mouwen, die aldaar den geheelen Vaſten prediken zoude. Deſe heeft zo wel zijn perſonagie geſpeelt, dat de Burger-

1559. germeesters van de Stad en het gemeene volk zeer haast toestemden om een oproer binnen de Stad te maken, en alzo de geloovige aldaar te verstooren en om te brengen. Om welke zaake te beter te wege te brengen, hebben zy volk van buiten in de Stad ontboden, die het huis van mijn Heere de Mouvans zouden innemen, en haar lieden alle overlast doen die zy konden. Hierom is *Paulus de Mouvans* secretelyk van de geloovige uit de Stad gesonden, om te gaan na het Parlement van Aix, en aldaar dese saake te kennen te geven, liever hebbende met gewoonelyke maniere van Regte tegen dese ongebondene menschen voort te varen, als met magt haar lieden te wederstaan; maar alzo hy sag dat hy daar zeer luttel gehoors hadde, en dat Raadsheeren door eenen onuitblusschelyken haat die zy hadden tegen de Gereformeerde Religie, zyne vyanden meer toegedaan waren als hem, zo is hy na Parys by den Koning vertrokken, alwaar hy brieven verkregen hadde om dese saake te mogen beroepen by het Parlement van Grenoble, brengende ook brieven van indictie, dat die van Aix in dese sake niet en zouden mogen voortvaren, nogte iet aanregten tegen de persoonen of goederen van den voorzijden Here van *Mouvans*. Die van het Parlement van Aix zijden, dat zy met dese brieven geensins te vreden waren, belovende dat zy deselve haast zoude doen herroepe. Aldus is dese zake een wynig tyts blyven hange, dog korts daar na heeft *Antbonius* de Mouvans brieven gekregen van *Antbonius de Revejt* Luitenant van Dravignan, en Bruny, Ontfanger van den Koning in de plaatsen aldaar, welke schreven als dat eenige Raatsheeren van het Parlement van Aix daar gekomen waren, om met haarlieden over een te komen, en een accoort te maken tusschen hem en die van Castellane, hem biddende dat hy dog de conditien niet en wilde verwerpen die zy zoude voorhouden. Als *Antbonins de Mouvans* desen brief gelesen had, is hy terstont na deselve plaatse geryst, vergesellschapt met eenige van zijne Neven, en met *Honoratus Auldol*, genaamt *le Bramaire*, Waart binnen Castellane in de uitspanninge, genaamt het witte paart. Daar gekomen zijnde, heeft hy niemant daar gevonden als den Ontfanger *Bruny*, met den welken als hy een wynig gesproken had, is terstont van daar geryst na Dravignan, welke stad vier mylen van daar is, om aldaar met eenige van zijne vrienden, en mannen van verstant te mogen spreken, die hy last gegeven had van een zeker proces dat hy aldaar had. Hier gekomen zijnde ontrent den avont, is hy gaan logeren in een herberge, genaamt de drie Koningen, den drieëntwintigsten *October* in het jaar vyftien honders negenen vyftig, daar hy gevonden heeft den Marquis *de Trans* met wien hy niet zeer lange over en weder was wandelende, of hy is terstont van eenige Priesters bekent geworden, welke terstont de kinderen van de strate opgemaakt hebben, dat zy zouden roepen: Den Lutheraan. Dit beginsel alzo aangeregt zijnde, (gelyk het gemeene volk altyts genegen is tot oproer) is den roep van huise voortgegaan, als dat *Mouvans* daar gekomen was om haar lieden oorloge aan te doen, gelyk hy die van Castellane dede. *Mouvans* ziende dat hy nagevolgt en getergt wert van de kinderen van de strate, heeft eenige met drygementen van zig gekeert; waar door de andere nog meer verergert zijnde, hebbende dies te luider beginnen te roepen, en hem na te volgen. *Mouvans* dit ziende, en dat hem den Marquis kwam waarschouwen, dat hy met den eersten zoude vertrekken, zo heeft hy afscheit van den Marquis genomen, en meende alzo van stonden aan te paarde te zitten en mede te vertrekken: Maar hy is van dese Canailje zo vervolgt geweest, dat het hem niet mogelyk en was uit de Stad te geraken, zo dat hy met groote moeite wederom in zijn herberge gekomen is met nog drie andere, alwaar zy de poorte van stonden aan gesloten hebbe, haar lieden begevende om God te bidden, ziende dat zy berooft waren van alle menschelyke hulpe: maar de gene die haar niet lange relpyt om te bidden, want zy 't huis van stonden aan met gewelt ingenomen hebben. Als zy nu zagen dat zy van alle kanten van dit volk besprongen waren, hebben zy voor haar genomen en onder malkanderen besloten, dat elk zijn lyf zou beschermen en verbergen, zo veel als het mogelyk ware. Ondertusschen zijnder eenige goede menschen van Dravignan geweest, dewelke dese furie des volk met schoone woorden geerne belet zouden hebben: maar het was zo verre van daar, dat zy het volk zouden gestilt hebben, dat zy zelve genoeg te doen hadden dat zy haar eigen leven ontdroegen. Als nu alle hope des levens verloren was, is 'er een jonge geweest, dewelke mijn Heere van Mouvans lyde op den alderhoogsten solder, hem toonende aldaar een veinster dat hy zijn leven nog zoude hebben konnen zalveren, indien hy daar door in een ander huis had konnen komen. *Antbonius* dese uitvlugt ziende, is terstont op de veinster geklommen: maar hy was zo haast daar niet op gekomen, of hy wert met een busse in 't lyf geschoten, daar af hy zeer gekwetst was, niet tegenstaande is hy nog van het eene dak op het ander gespronge. Zijn Cozijn die hem nagevolgt was, is van boven neder in een Paarden stal gevallen, alwaar een grooten tobbe of wynkuip was staande, hier heeft hy zig verborgen, en is alzo de groote dulheit des volks ontkomen. Eindelyk als dit ongebonden volk zag dat *Antbonius* in een kamer gekomen was, en dat den nagt haarlieden overviel, zo heeft het haarliede goet gedagt dat zy de Justitie zouden gaan halen. De Officier van de Stad en wilde daar met den eersten niet wel aan, en wygerde met haarliede te gaan; maar alzo hy zag dat hy van dese rappailje gedrygt wert, is hy uit vreese met haarlieden gegaan. Op de trappen gekomen zijnde, heeft hy *Mouvans* geroepen dat hy zig gevangen zoude geven. *Antbonius* antwoorde, dat hy hem tegen de Justitie niet en wilde stellen; maar hy bad dat zy hem dog zijn rappier niet ontnemen zouden, het welke de Officier hem consenteerde: en komende in de kamer, heeft hy de Roede van Justitie voor uit gesteken, dewelke *Antbonius* met eene hand vast gehoude heeft, menende daar mede zeer wel tegen dese ongebondene menschen beschermt te weten. Aldus met den Officier sprekende, zijn daar een deel oproermakers binnen gekomen, onder dewelke een Muilettier was, die hem met een stok, die met yser beslagen was, op den rugge geslagen heeft; terstont nog een ander Muilettier sloeg hem desgelyks tusschen hals en nek, dat hy neder ter aarden gevallen is, en had geen respyt dat hy zig zelven zoude hebben konnen verweren tegen dese onbeleefde en wrede menschen moorders. Als hy nu half doot zijnde, ter aarden neder lag, hebbe zy hem by de voeten gebonde, en met het aangezigte na de aarde gesleept tot aan het Stadhuis. En alzo hy nu in zijn uitterste was, beryt om zijne geest te geve, heeft dese Godsalige man, zo hy zijn oogen ophief na den Hemel, eenen ongehoorde overlast van dese vuile en onbeleefde rappailje moete verdragen: want daar zijn boeven geweest, die van alle eerbaarheit zo verre vervreemt waren, dat zy haar niet geschaamt hebbe, dese miserabele menschе op't aangezicht te pissen, daar nog by doende dese woorden: Gy wilt geen Wywater hebbe, daarom zult gy van dit water ontfangen: om haren

Mailmin een de M len of Ex voordyt.

toor-

59. toornigen moet nog meer te mogen verkoelen, zijn zy wederom na de herberge gekeert, om de ander te zoeken, die zy te voren vervolgt hadde, en daarom te meer, om dies wille zy hadden hooren zeggen dat 'er een Predikant met hem in de herberge geweeſt was. Maar aldaar niemant vindende, zo zijnder vier van de ſnoodſte boeven te paarde geſeten, om die van Caſtellane te gaan vertellen haar ſchoon feit dat zy bedreven hadden, om haar dies te beter op te rokkenen dat zy het zelve met den anderen Broeder ook begaan zouden, en hem gevangen nemen al eer hy van de doot zijns Broeders gewaarſchouwt zou weſen. Het doode lighaam van *Anthonius* een dag lang in den kerker geweeſt hebbende, en deſe raſende menſchen nog niet verzadigt zijnde, hebben hem den buik open geſneden, en zijn ingewant met de darmen daar uitgetrokken, welke van de klyne kinderen agter ſtraten geſleept zijn geweeſt. Hier mede nog niet te vreden zijnde, hebben zy het herte genomen, en dat in ſtukken ſnydende, heeft elk een ſtuksken op den punt van eenen ſtok gedragen, tot een roem van hare ſchone daat. Een anderen nam een ſtuk van dit herte en preſenteerde het zelve aan zijnen hont om te eten, welke daar geen werk af en maakte, maar zig zelve daar van afkeerende, gaf genoegzaam te kennen zijns Meeſters vileinie, het welke deſe menſche den toorne nog meer heeft ontſteken; in voegen dat hy blaſphemerende, en God vloekende: deſe woorden tot zijn hont was uitſprekende: Gy ſchelm, zult gy ook een Lutheraan zijn, gelyk deſe *Anthonius Mouvans* 1559.

Na dat deſe raſernye des volks een wynig geſtilt was, hebbe eenige lieden van de ſtad dit doode lighaam willen begraven, onder het dekſel dat 't ſtinkende lighaam de ſtad mogte infecteren of bederve. Maar de Papen, die deſen ſchoonen dans gelyt hadden, hebben zo veel te wege gebragt, dat de gene die beſig ware om dit lighaam te gaan begraven, bedwongen zijn geweeſt het zelve wederom in den kerker te brengen, alwaar het gebleven is tot de komſte van de Raatsheeren van 't Parlement van Aix, welke gekome zijnde, dit lighaam hebben doen zouten, en hebben haar proces, 't welke daar begonnen was tuſſchen *Mouvans* en die van *Caſtellane*, gevordert, ſonder eens te vernemen wie de principaalſte roervinken van deſen oproer geweeſt waren, of eenige informatie te nemen hoe dat dit toegegaan was. Een van deſe Raatsheeren zyde tegen een van Caſtellane, dat die van Dravignan een leſſe gegeven hadden aan borgers van Caſtellane: daar mede te verſtaan gevende, dat na de doot van de outſten broeder alleen nog overig was de moort van de jongſte broeder. Daar was nog Advocaat nog Procureur die eenige toegang by deſe Commiſſariſſen kon krygen om eenig Requeſt voor den voorſ. *Mouvans* te mogen preſenteeren.

HONORATUS AULDOL tot Aix levendig verbrant.

Gy deelt, belaas! dan mede in 't vyands wreede baat,
Gewoon de onnoozelheid uit bleeddorſt te belaagen,
ô Vuurbaak van geduld! ô eed'le HONORAAT!
Doch zalig zyn ze die hier 't kruis van Jezus draagen.
Schoon de aardsgezinde menſch die wyze keur belacht,
Hy kent geen ſchat, dan die de waereld dierbaar acht.

AAngaande *Honoratus Auldol*, daar wy hier voren afgeſproken hebben, die met Mouvans van Caſtellane geryſt was, na dat hy een goede belydeniſſe gedaan hadde van zijn geloove, is hy in de maant van *November* gelyt geworden in de ſtad Aix: met hem wert ook mede gevoert het doode lighaam van myn Heere van *Mouvans*, vergezelſchapt met veel volks, dewelke geweeſt waren in de voorzyde beroerte, welke alle dage zekere beloninge hadden, om

Digitized by Google

1559. dat zy wettelik haar werk waren verlettende. Om kort te maken, die van 't Parlement van Aix ſchenen openbaarlyk conſent te geven, om de Lutheranen (gelyk zy de geloovige noemen) zo veel te kwellen als het mogelyk ware. Ondertuſſchen heeft de Capityn *Poulin*, van wien hier voorgeſproken is in de vervolginge van Merindol en Cabriëra, zijn neerſtigheit gedaan om te vervolgen den broeder van deſen *Mouvans*, en nog andere geloovige van Provence. Nogtans is deze bovenverhaalde daat zo onmenſchelyk bevonden, dat de Regters, vreeſende den oproer des volks, deſe zake ſtil gehouden hebben, tot den vyfden dag van *February* vyftien hondert negenenvyftig, als doen heeft het lighaam van *Mouvans* de uitterſte ſententie ontfangen. Op den zelven tyt heeft *Honoratus Auldet* de ſententie ontfangen van levendig verbrant te worden, op de plaatſe van de Jacobyner-Monniken binnen Aix. Tot welke martelſtatie hy zo blymoedelyk gegaan is, dat zy alle verwondert waren die hem van te voren gekent hadden. Den grooten overlaſt die hem aangedaan wert zo hy na het vuur ging, geeft genoeg te kennen zyn goede en vreedſame natuur. Want alzo hy met een ſteen op het hooft geſmeten wert, dat het ſtopſel, waar mede ſijn mont geſtopt was, daar uit viel, heeft hy zeer ſtilleekens gezegt tegen den genen die hem dat dede: God wil u dat vergeve En in zulke ſtantvaſtigheit heeft hy zijnen geeſt gegeven in de handen van zijnen Hemelſchen Vader, in het jaar onzes Heeren 1559.

ADRIAEN D'AUSSI.

Adriaen d'Auſſi, genaamt *Douliancourt*, een daghuurder, is te Clermont in Beauvoiſin gevangen genomen, na datmen hem, met vele boeken en brieven beladen zynde, aangetreft had, dewelke hy van Geneven had gebragt. Zyn proces wert hem van den particulieren Luitenant der zelver plaatſe gemaakt. En nademaal hy een goede en hylige bekenteniſſe zijns geloofs gedaan heeft, zo is hy zonder ſententie in de gevankeniſſe des Palys te Parys verſonden. Daar over zijn de Parlements-heeren verſtoort geworden, en hebben den voorzyden Luitenant verboden, dat hy voortaan geen gevangens ſonder ſententie in hare gevankeniſſe ſenden zoude. Hy en heeft hem miſſchien niet willen verordeelen, om dat hy zijne handen daar af waſſchen, en hem aan het onſchuldig bloet deſes armen mans niet en zoude vergrypen. Het is zommige Scharianten bevolen, dat zy hem na Parys brengen zouden, dewelke hem op den weg zeer kwalyk handelden: maar hy leet dat al t'zamen verduldelyk, en was nog vrolyk daar by. Als hy nu voor 't Parlement was, bevont men neffens deze tegenwoordige klagte, dat hy ook te voren om gelyke oorſake wille van den Crimineel Luitenant geſtraft was geweeſt. Dewyle hy dan by de ryne bekenteniſſe der Evangelicher waarheit bleef, is hem het vonnis gevallen, dat hy wederom na Clermont gevoert, en aldaar levendig verbrant zou werden, en datmen hem voor de executie nog eenmaal pynigen zoude, op dat hy alle de namen en toenamen der gener bekent zoude maaken, aan welke hy de brieven droeg, en waar dat zy woonden, en wat ambagten dat zy deden. Daarna begeerde de Koninklyke Procureur, datmen hem te Parys dooden zouden, dewyl dagelyks veel gevangens, die men weg en weder voerde, uit der Scharianten handen genomen werden. Daarom vreeſde hy, dat deſe, den welken hy inſonderheit vyant was, door dit middel vry mogte komen.

Daarom is 'er beſloten geworden, dat hy in de ſtrate de Seine, in de Voorſtad tot St. Germain, levendig verbrant zoude werden. Zo is hy dan den drieëntwintigſten *Octobér* op 'een drekwagen, met een knevel in den mont, gelijk de andere, daar henen gevoert geworden. Hy was kwalijk gekleet: want zijne kleederen waren hem in de gevankeniſſe van den Scharianten en anderen, die hem dagelijks ſloegen en kwalyk handelden, aan den hals in ſtukken geſcheurt.

1559.

Maar in zulken ellendigen ſtaat, toonde haar de wonderlijke kragt des Geeſts Gods ſchynbaarlijk. Want zijn aangezigt was aan te zien, als of hy vrolijk en wel te vreden had geweeſt, zijne handen en oogen rigteden hy geſtadig op na den Hemel, en riep God aan, alzo datmen hem tamelijk wel verſtaan konde. Daarna kwam een Prieſter en boot hem aan een kruicifix, dat hy dat kuſſen zoude. Maar hy hief zijne oogen na den Hemel, en ſloeg dat kruicifix van hem. Daar over begon 't volk te roepen, en hepen toe, en wilde hem doot ſlaan. Als de Deurwaarders zulks zagen, zyden zy, dat zy haar haaſten zouden, om hem na de Gerigtsplaatſe te brengen. God gaf hem een wonderlijke ſtantvaſtigheit in zijn doot. Want hoewel men hem met een klyn vuur ſmookte, nogtans bleef hy onbeweeglijk, en hielt hem, als of hy het vuur niet gevoelt en hadde. En alzo heeft hy zijnen geeſt gegeven.

MARTIN ROUSSEAU verbrant.

Den navolger des dags is geëert geworden met dezelve doot van drie andere Kampers onſes Heeren Jeſu Chriſti (van welke de eerſte geweeſt is *Martin Rouſſeau*, van Bontigne in Gaſtinerlant geboren) een Goudſmitsgeſelle, in de Kalverſtraat, niet wyt van Chatellet woonende: de tweede was *Gillis le Cour* van Lyons, een Student in 't Collegie der genade: en de derde *Philips Parmentier*, op Malberts plaatſe woonagtig. *Martin Rouſſeau* had al gereets een langen tyt gevangen geſeten, doen d'andere in Chatellet gebragt werden, na dat zy met ſes of ſeven andere Chriſtenen van eenen Verrader verklikt en gelevert waren. Want als de Papiſten hare feeſten hielden, zo hadde de arme Chriſtenen het gebruik dat zy te zamen kwamen, en haar met Pſalmen te zingen en bidden vervreugden; zulks en kon de Duivel niet lyden. Daarom verwekte hy ook den voorzyden verrader, die hem gelet, als of hy mede in hare verſamelingen begeerde te komen. En als hy daar toegelaten was, gaf hy den Commiſſaris de ure te kennen, in welke zy om te bidden te zamen komen zouden. Alzo zyn deſe twee, neffens ſeven of agt andere, van den Commiſſaris onder het gebed aangegrepen, en in 't Chatellet gevankelyk gelet. Daar op zynſe terſtont in hare huiſen geloopen, en hebben hare goederen genomen, als of zy met het bidden een groot kwaat bedreven hadden, dewyl zy inſonderheit verboden boeken, gelyk zy die noemen, als Bybels, en niewe Teſtamenten, in de Franſoiſche taal gevonden hebben. En daarom heeft men haarlieden haar proces gemaakt, en principalyk daarop gegront. En nademaal zy de Evangeliſche waarheit rondelyk bekent, en goetwilliglyk geſegt hebbe, dat zy tot de Gereformeerde Kerke behoorden, en dat zy gewoon waren in de heimelijke vergaderingen te gaan, zo heeft de Crimineel Luitenant haar veroordeelt, dat zy verbrant, en alle haare goederen geconfiſqueert en den Koning toegeëigent zouden worden.

Gillis le Cour.

Philips Parmentier.

Martin Rouſſeau is haar in zulke Martelaarſchap tot een medegeſelle geordineert geworden. Zy hebben alle drie aan het Parlement geappelleert, by het welke zy even alzo klyne gerechtigheit of gonſte harer onſchuldigheits halven bevonden hebben: want na dat zy altyt volſtandig bleven by de Euangeliſcher waarheit, is het vonnis over haar gegaan, 't welke alzo luit: *Dat de ſententie, die de Criminele Luitenant geſproken had,*

Digitized by Google

1559. *MARTIN ROUSSEAU, met twee andere, levendig verbrant.* 1559.

Heeft Sions Harpenaar drie Helden uitverkooren,
Die Hem bewaakten en beſchermden in den nood;
Gy hebt, ô Drietal! ook uw Koning trouw gezworen,
Dat tuigt uw moed, die in den pynelyxten dood,
Hoe afgemartelt, nooit bezweek in 't bevig ſtryden.
De grootſte dapperheid beſtaat in wraakloos lyden.

had, kragt zoude hebben. Dat zy daarom alle drie op Mulberts plaatſe gevoert, en alsaar levendig verbrandt zouden werden. Als zy vernamen dat zy ter doot veroordeelt waren, begonnen zy God te loven, en malkandere tot ſtantvaſtigheit te vermanen, op dat zy de kroone der Martelaars ontfangen, en met hare doot onſen Heere Jeſus Chriſtus pryſen mogten. Alzo dat zy getrooſt en met vreugden ter doot gingen, en ſongen (want haar en waren geen knevels in den mont gebonden) tot dat zy aan de gerigtplaatſe en de opgeregte palen kwamen, aan welke zy terſtont gebonden werden. En als zy ſagen, datmen het vuur aanſtak, ſongen zy met luider ſtemme den Loffang Simeons: *Nu laat gy Heer opregt, gaan in vreed' uwen knegt, enz.* Tot een danklegginge voor de eere die God haar aandede, dewyle hy haar op deſe maniere in zijn hemelſche ryk opeiſte. De Rigters meenden dat *Parmentier* wat vreesagtiger was dan de andere, daarom hebben zy den Beul bevolen, dat hy hem worgen zou. Maar hy en heeft hem niet minder dan zijne medegeſellen ſtantvaſtig beweſen, en hy is, gelyk ook de twee andere, levendig verbrant. Ja als hy ook beneden gants verbrant was, heeft hy evenwel God den Heere nog gelooft en geſongen.

PIETER MALET.

Pieter Malet is haar na twee dagen gevolgt, en heeft even op deſelve plaatſe de eerenkroon om de bekenteniſſe des Euangeliums bekomen. Hy was van Doux in Champagnien geboren, ne heeft een langen tyt niet wyt van Dreux zijne wooninge gehad, alwaar hy ook een wyf genomen heeft, met welke hy na Parys getrokken is, op dat hy God dies te beter dienen, en zijn woort in de Chriſtelyke Gemynte hooren mogte. Hy was een kramer van zijn hanteringe, en hielt met zijn huisgeſin Godſaligliyk huis. Deſe is de gene, die de vrouwe de *La Caille* in den tyt haarer ellendigheit op den Paaſchdag opgenomen hadgelyk hy zig tegen den vervolgden zeer goedertieren bewees. Als de vervolginge aanging, en de Chriſtenen overal gevangen werden, ſchikte hy zyn huisgeſin uit de Stad, en bleef om zijn affairen wille daar. En dewyle hy van nature zeer vreesagtig was, ging hy van huis tot huis, en meende alzo vry te komen; Maar God had 't anders met hem beſloten. Want als de Scharianten om andere oorſaken wille niet wyt van St. Germain in een huis kwamen, werden zy hem gewaar. En hoewel zy, aangaande zijn perſoon, geen bevel en hadden, dewyle zy nogtans een klyn vermoeden op hem hadden, namen zy hem gevangen, en bragten hem in 't Chaſtellet. De Crimineel Luitenant was van ſinne hem weder te laten lopen, dewyl daar geen klagten tegen hem voor hande was. Maar daar kwam een bevel van het Parlement, dat de Koning uitdrukkelyk geboden hadde, datmen geen gevangen zoude los laten, of hy en was te voren van zijn geloove geëxamineert. En daar op heeft men hem geëxamineert. En God die zijne kinderen in den ſtryt niet en ſtelt, 't en zy dat hyze te voren met de kragt des H. Geeſt genoegſaam gewapent heeft, gaf hem genade, dat hy alle vreeſe liet varen, en op alle vragen onbeſchroomt antwoorde.

Het eerſte punct was, waar dat hy zijn Paaſſche gehouden hadde, en of hy in de Vaſten eenen Prieſter gebiegt had? Antwoort. Ik heb uit Gods woort geleert, datmen anders behoort te gelooven en te leven, dan (God betert) onder het arme volk gebruikelyk is. Ik hebbe het Avontmaal dikwils in de Chriſtelyke gemynte gehouden, maar ik en heb geen Prieſter gebiegt, nog ergens

in

Digitized by Google

1559. in 't Euangelium een hevel gevonden, dat ik zulks doen zoude, maar ik beken God dagelyks myne ſonden. De Rigter vraagde vorder (gelyk het gebruikelyk is) van de Miſſe, van 't Vagevuur, en andere dingen. Daar op *Malet* zo ſtantvaſtig geantwoort heeft, dat hy terſtont daar na ter doot weggenomen is: dog is hem gegunt geworden, zijne huisvrouwe tot een goeden adieu eenen brief te ſchryven, en haar te troosten: in welke hy neffens andere dingen aanwyſt, dat hem zonder den wille zijns hemelſchen Vaders niets geſchiet en was: en dat billyk was, dat zy alle byde met den wille Gods te vreden waren, dewyle zy al over lange geleert hadden, dat de gene die in Chriſti Jeſu Godſaliglyk wil leven, vervolginge lyden moet: dat zy daarom haar niet en behoorde te bekommeren, als of haar iet vreemts voorkwame, als zy hem in deſe tegenſpoet zien moeſte. Item, dat hem God een groote eere aangedaan had, dat hy niet om dieverye of om moorderye wille als een boosdoender en behoefde te lyden maar om der getuigeniſſe zijns woorts, om welker wille zo vele treffelyke Dienaren Gods voor hem hadden moeten lyden. Dat zy ook gedenken zoude aan de beloften iſſe en drygementen, die zy dikwils in de predikatie gehoort had, namelyk, dat onſe Heere Jeſus Chriſtus de gene voor zijnen hemelſchen Vader bekennen wil, die hem alhier voor de menſchen bekennen, en dat hy de gene verloogenen wil, die hem voor de menſchen in dit leven verloogenen. Dat zy haar ook niet en zou argeren, dat hy haar en hare kinderen om zijner eeuwiger ſaligheit, liever wil verlaten, dan dat hy den genen verlogenen zou, tot den welken te dienen zy haar alle byde den tyt hares levens begeven hadden. Dat God hare en harer kinderen Vader zou zyn. Dat ook zyne doot haar niet tot oneere, maar tot eere zoude ſtrekken. Dat zy daarbeneffens alle te ſamen aan hem een exempel hebben, en met 'er daat ondervinden zoude, dat God de gene, die hem getrouwelyk dienen, nimmermeer en verlaat, maar byſtaat, op dat zy goets moets tot haar einde toe by de waarheit mogen volherden. Dat zyne zwakheit en vreesagtigheit haar niet onbekent en was, dewyle hem God zulken byſtant bewees, dat hy zijn leven lang niet beter te vreden was geweeſt, dan hy nu was, en dat hy hoopte, dat zijn blydſchap nimmermeer van hem en zoude genomen werden, dat hy evenwel eenen doot lyden moeſte, wat het dan ook voor een doot was. Dat zy daarom van wegen der liefde die zy hem toedroeg, haar niet alleenlyk niet en behoorde te bedroeven, maar veel meer te verblyden over de genade, die hem God alreede bewesen had. Ziet, alzo heeft *Malet* zijn huisvrouwe ſchriftelyk getrooſt. Nu willen wy wederom tot zijn proces komen.

De Crimineel Luitenant heeft hem over agt dagen na dat hy gevangen was veroordeelt principalyk om dat hy hem in de hymelyke vergaderinge had laten vinden) dat hy op Malberts plaatſe levendig verbrant zou werden. Welk oordeel in de tyt der Vacantie of ſtilſtant van alle gerigtsſaken beveſtigt is geworden. En alzo is hy op de voorſyde plaatſe gebragt, en onderwege heeft hy God gelooft en gepreſen: want hy en had geenen knevel in den mont. Wie hem te voren gekent hadde, die heeft moeten bekennen dat hy zijn leven lang noit zo vrolyk en wel te vreden geſien was, dan even op den dag zijner executie. Als hy op de gerigtsplaatſe was, is hy driemaal op zijn knien gevallen, en heeft God met een grooten iever aangeroepen, voor het gantſche volk, en niemant heeft hem zulks konnen beletten.

De Beul dede hem een ſtrik aan den hals, en zyde, indien hy wederroepe wilde, dat hy geworgt zou worden. Maar hy antwoorde, Neen: want ik 1559. wil veel liever een ure lyden, en daar na in den Hemel komen. Als men hem zijn oordeel voorgeleſen hadde, vraagde hy, door welke ſpreuke der hylige Schriftuur hy veroordeelt was? Daar op wert hem geantwoort: Het is des Konings wille. Doen zyde hy: Zo laat ons voortvaren, en tot God wandelen, en ons daar niet tegen ſetten. Als hy nu om hooge getrokken wert, begon hy den eenen vyftigſten Pſalm te ſingen: *Ontferm u over my arme ſondaar.* Zo haaſt als het vuur aangeſteken wert, kwam het aan 't ſtroo, dat onder de oxelen ſtak, daar af verbrande hem zijnen baart, en het haar op zijn hoofd. Maar hy liet niet af te ſingen, ja doen hem de beenen al afgebrant waren, heeft hy nog geſongen. Des Beuls boeven hebben hem altyt om hooge getrokken tot dat 't zeel brak, en hy midden in het vuur viel, en zijne geeſt opgaf.

PETRUS ARONDEON, van *Angoleſme*.

NA dat de gelovigen by een zijn gekomen en vergadert, om Gods Woort te hooren, en zijnen hyligen Name met gemeene gebeden aan te roepen, 't getal der zelver is dagelyks vermeerdert door Gods zegen, niet tegenſtaande veel verhinderniſſen, en zeer groote tegenſtant die de vyanden des Euangeliums al om gedaan hebben. De ſtad vad Rochelle, al waant grooten koophandel gedreven wort, om goede gelegentheit van de Zee, is niet de geringſte nog de leſte geweeſt, daar hylige vergaderingen zijn gehouden. Ten tyde van de groote vervolginge, die door geheel Vrankryk geſchiede, was 'er eenen *Petrus Arondeon*, een man van klyne middelen, die vertrokken zijnde uit zijn lant in het jaar vyftien hondert negenen vyftig, hem begaf tot de Gemeente Chriſti, hem voegende tot het gehoor van de hylige predikatien en vermaningen binnen der ſtad van Rochelle, al waar hy hem geneerde met kramerye, dragende die dagelyks te koop by de ſtraten: maar dit heeft niet lange mogen duren, want de voorſtanders des Antichriſts, dien 't licht der waarheit eenen reuk des doots is, hebben deſen man aangetaſt, hem vraagende waar hy ter Miſſe ging: daar op dezelve *Arondeon* geantwoort heeft, dat hy die maar al te veel gehoort had tot zijn groot leetweſen, en nadien het God belieft had hem de oogen te openen door zijn heilig woort, bekende dat de Miſſe niet anders en was als eenen grouwel, t' ſamen geſmeet in den winkel van den gemeenen vyant des menſchelyken geſlagt. Nu de gene, daar tegen hy aldus geantwoort heeft, waren Papen, die hem wel kenden: een onder dezelve genaamt *Monroy*, heeft d'andere tot getuigen genomen, en zijn alzo ſtraks gegaan ten huiſe van den Luitenant Crimineel, hem te kennen gevende de voorverhaalde redenen die *Arondeon* geſproken had: de depoſitie wert ontfangen, en d'informatie gedaan zijnde, volgde terſtont 't beſluit van hem gevangen te nemen. En hoewel een groot vrient van *Arondeon* hem waarſchoude van zijn aanſtaande perykel, heeft het wynig geagt, maar heeft hem voor zijne vyanden vertoont, die hem deden gevangen nemen: in de gevankeniſſe zijnde, kwamen hem veel litmaten der Kerke beſoeken en vertooſten, maar hy diende veel meer tot eenen trooſt en verſterkinge van deſelve, als ook van de gene die met hem gevangen lagen. De Papen waren zeer neerſtig om den voorſz. Luitenant tot vorder procederen aan te porren, hoewel hy van zig zelfs genoeg daar toe genygt was, zulks dat *Arondeon* geëxamineert wert, bleef zeer volſtandig in zijne voorſchreve bekenteniſſe, ja nog veel meer daar by voegende; de Luitenant wilde hem bewyſe dat hy grootelyks dwaalde, en beloofden hem los te laten, zo hy afſtant doen

1559. *PETRUS ARONDEON kramer te Rochelle, aangeſproken van de Papen, is daarna te Parys verbrant.* 1559.

Gy veilt uw Koopmanſchap, oprechte ARONDEON,
Terwyl de Geeſt'lykheid uw beſte ſchat wil rooven,
De paerel van 't geloof die alles gaat te boven,
Maar gy, in 't hert verlicht door Gods genade-zon,
Laat al de hoop van winſt op aardſche goed'ren vaaren,
Om 't eeuwige genot van de onvergangb're waaren.

doen wilde. *Arondeon* perſiſteerde in zijne antwoorde, en zyde: Indien my kan beweſen worde uit Gods hylig Woort, dat ik dwale, zal geerne afſtant doen, maar anders niet. De Luitenant ſiende en hoorende de groote volſtandigheit van *Arondeon* (die hy t'onregt hartnekkig noemde) heeft hem ter doot verweſen. *Arondeon* zulks hooronde, heeft God gelooft en gedankt van die groote genade, daar door hy hem weerdig gemaakt had voor de waarheit des Euangeliums te lyden, en van blydſchap heeft hy een Pſalm geſongen, met reſolutie de ſententie ſonder appel te accepteren: maar zijn vrienden hebben zulks niet wel genomen, en zijn tot hem gekomen, zeggende, datmen zijn leve zo geringe niet behoorde te agten, en alzo ten roeme van zijn vyanden over te geven, God gaf middel om t'appelleren, zyden zy, datmen van die remedie niet en behoorde te verwerpen. Eindelyk heeft hy tot appel verwilligt: het appel gedaan zijnde, de Luitenant voorſchreven willende de vyanden der waarheit eenen dienſt doen, byſonder den Kardinaal van Lorayne, heeft den zelve *Arondeon* zeer haaſt vroeg op eenen morgenſtont uit de Stad geſonden, wel bewaart en vergeſelſchapt met zijn dienaars en Sergianten, die hem door ſlimme wegen met groote moeite en arbyt binnen Parys hebbe gebragt, en in de gevankeniſſe geworpen, bevelende hem twee Preſidenten, *Magiſtri*, en *St. André*, door dewelke de ſententie van den Luitenant beveſtigt, uitgeſproken, en ter executie gelyt is geworden, op den vyftienden *November*, op welken dag *Arondeon* levendig verbrant werde, in de ſtad van Parys, op de plaatſe genaamt Greve. De groote kloekmoedigheit die hem God gaf, daar door hy volſtandig en victorieus is gebleven, heeft eenen ſpiegel en zeer dienſtig exempel, ja als een voorberydinge ter doot geweeſt, voor den Raatsheer *Anne de Bourg*, en meer andere geloovigen, die om de waarheit des Euangeliums geleden hebbe, van dewelke elk op zijn plaatſe geſproken is. Zeer korts na dat *Arondeon* zijn leven gelukſaliglyk geëindigt hadde, is geſchiet, dat de voorverhaalden *Monroy*, die een van *Arondeons* voornaamſte beſchuldigers was, van God de Heere met een popelſie geſlagen is geweeſt, en is alzo zeer ſubyt en ellendig geſtorven. En de voorſz. Luitenant, die *Arondeon* gevangen en veroordeelt hadde, en is ook van God niet ongeſtraft gebleven, want hy niet lange na deſe verhaalde geſchiedeniſſe, is gedagvaart geworden te moeten compareren in den Princen Raat des Konings van Vrankryk, ten verſoeke van een zeker Edelman van Polen genaamt *Antboni*, ter oorſake van zeekere onregtveerdige ſententie die hy gegeven hadde, tot laſte en groote ſchade van den zelven Edelman, die van de ſententie appelleerde, en de zake zo verre heeft gebragt, dat alle des Luitenants valſcheit en bedrog ontdekt is geworden, zulks dat de Luitenant in een groote amende wert gecondemneert, en van zijnen ſtaat afgeſet, ook verklaart, onweerdig en inhabil, om eenige ampten of officien meer te bedienen, tot zijn groote ſchande en eeuwige confuſie.

Monroy treft de popelſie geſlagen.

ANDRIES COIFFIER.

Andries Coiffier is ten tyden deſer grouſamer vervolginge in de Stad Dammartin aangegrepen en gevangen geworden. En na dat hem de Schout dier plaatſe zijn proces gemaakt had,

1559. had, heeft hy hem in de gevankeniſſe des Palys gelevert, alzo dat hy aldaar van't Parlement veroordeelt wert. Hy heeft zijn Regters niet alleen mondelyk geantwoort, en een Chriſtelyke bekenteniſſe voor haar gedaan, maar ook naderhand zijn belydeniſſe ſchriftelyk geſtelt en overgegeven, en deſelve tot in de doot toe beſtandiglyk verdedigt: want na dat zijn proces, mitsgaders zijn belydeniſſe voor den Koninklyken Procureur gekomen was, en als nu de vraagſtukken wederom verhaalt waren, en daar op gefloten was, zo is gevonniſt en beſloten, dat hy als een Ketter en halſtarrig Sacramentarius, die de doot verdient had, zoude verklaart worden, dat zijn lighaam verbrant, en tot aſſche zoude gemaakt werden: en dat men een paal te Dammartin in de ſtad, daar het bequaamſt was, opregten, en hem daar aan in de lucht optrekken, en in't vuur werpen zou: en dat alle zijne goederen geconfisqueert, en na des Konings Edict en ordonnantie gebruikt zouden werden. Dit vonnis is den eenentwintigſten *December* gegeven en uitgeſproken geworden; maar de executie is den Schout te Dammartin bevolen, met een ernſtelyk gebot, dat hy hem verſekert op de voorzyde plaatſe gelyden en brengen zou, en als hy aldaar aangenomen was, is hy van't gemeene volk, het welke het Euangelium doot vyant is, en lange daar na gewagt hadde, zeer kwalyk gehandelt geworden. Maar hy heeft den Name des Heeren aangeroepen, en heeft de kroone der ſtantvaſtigheit met eere bekomen

ANNE du BOURG, Raatsheer in het Hof tot Parys.

In't jaar na de geboorte onſes Salighmakers Jeſu Chriſti vyftien hondert negenenvyftig, na dat den Pays geſloten was tuſſchen Koning Philips van Spanjen, en Koning *Henrik de Tweede* van dien name van Vrankryk, daar van het eerſte artykel was, dat byde de Koningen zouden bevlytigen dat 'er een algemeen Concilium mogte gehouden worden, om de Lutheranen (zo zy de Chriſtenen noemen) te vernielen, zo dat 'er een gemeen ſpreekwoort ging, dat deſe twee Koningen hadden Pays gemaakt, om Oorloge aan te rigten tegen de Lutheranen

Byde deſe Koningen gaven genoeg te kennen, dat zy een ſonderlinge begeerte hadden, om in de zaken der Religie te voorzien; dewyle zy dagelyks vernamen, dat het getal der Lutheranen grootelyks vermeerderde. Hier toe werden zy opgehitſt en aangedreven door den Kardinaal van Lorynen, en *Granvelle*, Biſſchop van Atregt, die byde zeer genegen waren tot den ſtoel van Romen.

Ja *Strada* verhaalt, dat deſe twee Koninge, door middel van onderhandelinge van den Hertoge van *Alba*, waren overgekomen om alle Secten der nieuwer Religie geheel uit te roeyen, en te niet te doen, hy in Vrankryk, en *Philippus* in Nederlant; alwaar hy voorgenomen hadde op te rigten een zekere Vuurſchare van onderſoek des geloofs, die hem (zegt hy) niet min als ſterke Kasteelen dienen moeſten om't lant in den toom te houden.

Het geſchiede nu dat 'er in Vrankryk tot Parys een vergaderinge gehoude wert, die men noemde Mercuriale dag, 't welk was in *April* den leſten Vrydag na Paaſſchen, in welk elk Raatsheere zijn meeninge vry uitſprak, na ouder gewoonte: Zo warender eenige die wat te zeer tot voordeel van die van de Gereformeerde Religie ſchenen te ſpreken, van 't welk Koning *Henrik* (doen tot Parys zijnde) wert gewaarſchouwt, door den eerſten Preſident genaamt *le Maiſtre*, en den Preſident *Mynart*.

't Gene dat zy den Koning te kennen gaven, was onder andere, dat 't gene daar men lange tyt aan 1559
getwyffelt had, te weten, dat veel Raatsheeren van 't voorzyde Hof Lutheranen waren, hem nu zou openbaren, en't ware zake dat het aangevangen van deſen Mercurialen Rykſdag niet werde belet, de gantſche Kerke zoude ſonder eenige hope verloren gaan. Ja het was een grouwel zommige van deſe Raatsheeren te horen, zo grouwelyk als zy van de Miſſe ſpraken: zy agten gantſchelyk niet op de wetten en ordinantien des Konings, en ſpotteden met de gene, die na deſelve ordinantien haar vonniſſen weſen, en ginge meeſtendeel zelfs mede in de vergaderingen der Lutheranen; het welke zy zyden, om dat *Anthonius Fumetus* van vele gehaat, om der Religien wille (daar hy ſuſpecter om was dan vele andere) zijn meeninge zeggende, bewesen had, dat 'er vele misbruiken en dwalinge in de Kerke ware, en den oorſprong van deſelve had ontdekt, zo wyt, dat hy ook ſprak van 't Avontmaal onſes Heeren Jeſu Chriſti, en het misbruik in't zelve.

Anthonius Fumetus wort vermoort om de Religie.

De Koning wert alzo beroert en ontſteken, door het aanbrengen van deſe Preſidenten, dat hy zelve in perſoon op den tienden *Juni* daar aan volgende, in 't Parlement is gekomen, 't welk doen ter tyt wert gehouden te Parys in 't Auguſtynen-Klooſter, om dat men de groote Sale en Kameren des Palys beryde, voor de bruiloft van des Konings Dogter *Eliſabeth*, met den Koning van Spanjen *Philippus*, en van Vrouw *Margriete* zijn eenige Suſter, met den Hartoge van Savoyen. Daar gekomen zijnde, by zig hebbende den Kardinaal van Loreinen, van Guiſe zijnen Broeder, de Princen van Montpenſier, en de la Roche Surion, den Hertoge van Guiſe Conneſtable, de Kardinaal van Sens, zegel-bewaarder, en andere, zo heeft hy gezegt Aangezien het God belieft hadde, hem den Pays te geven, alzo beveſtigt door het middel der houwelyken, dat hy hoopte den zelfden t'onderhouden: zo heeft hem goet gedagt, dat hy behoorde in den twiſt der Religien te voorzien, als een zaake die hem liet dunken God alderaangenaamſt te zijn; hier door was hy gekomen zelve in den Raat, wetende dat zy daar van handelden, en dat om te hooren in war gelegentheit de zaken ſtonden, op datſe meer magts zouden krygen door des Konings tegenwoordigheit.

De Koning komt ten Rykdag.

Daar na ſprak de Kardinaal van Sens, dat het des Konings wille was, dat men voorts handelen zou, in 't begonnen artykel op den Mercuriaaldag, aangaande 't punct der Religien, en dat de gene, die haar meeninge nog hadden te verklaren, zouden ſpreken, 't welk geſchiede: en de voorzyde Raatsheren ſpraken hare meeninge uit, in des Konings tegenwoordigheit, en dat met zulke vrymoedigheit, als de vorige hadden gedaan. De gene die haar meeninge zyden in des Konings tegenwoordigheit, waren onder andere *Claudius Violetus*, die van meeninge was om een Concilium te doen houden. *Anne du Bourg*, een zeer geleert en welſprekent man, dewelke na dat hy veel redenen gebruikt had van Gods voorzienigheit, van zijnen eeuwigen raat, die niemant kon wederſtaan, was ook van der zelfder meeninge van het Concilio, en ophoudinge des vervolgs, tegen de gene die men Ketters noemde. Insgelyks *de Faux*, een zeer kloek en verſtandig man, dewelke na dat hy zekere gelegentheit der Kerken ontdekt hadde, zo zyde hy, dat men wel moeſt verſtaan, welke de gene waren, die de Kerke verſtoorden, op dat niet en geſchiede 't gene dat *Helias* tot *Achab* zyde: Gy zyt het die Iſraël verſtoort: zijn meeninge was ook van een Concilium, en dat men middelertyt van het vervolgen zoude ophouden.

Elke Raatsheer aldus zijn meeninge hebbende

ge-

Digitized by Google

59. gezegt, en zommige geraden datmen de Lutheranen een tyt van zes maanden zou geven om te wederroepen, en van haar voornemen af te ſtaan, en blevenſe na deſe zes maanden volherdig, datſe uit het Koninkryk zouden worden gebannen en verjaagt, behoudende hare klyodien, dat is te zeggen, met het gene datſe zouden mogen dragen, van welke opinie, een genaamt *Gaſton van Grien*, autheur was. Zommige andere waren van meeningen, men zou na des Konings Plakkaten voortvaren, en de gene die in de ketterye volherden, ter doot verwyſen.

De Preſidenten van Harlei en Segnier, zyden, dat het Hof, dat hem altyt in regte wel had gekweten, zijn beſte doen zou om daar in te volherden tot vereeringe Gods, des Konings, en zijnen volke.

De Preſident van Thou, dat de Prokureur Generaal en zijn Advocaten met regt mogten geblameert zijn, om dat zy in de vonniſſen des hofs hebben willen treden. De Preſident Baillet, datmen de vonniſſen en proceſſen moeſte voorſien, daar des Konings volk over klaagde. De Preſident Minat, datmen des Koning Edict moeſte onderhouden. De eerſte Preſident desgelyks, na dat hy veel exempele verhaalt had van den Concilien, en ſtraffe executien gedaan, ten tyde van Koning *Philippus Auguſtus*, die op eenen dag ſes hondert Ketters liet verbranden: en van de Waldoiſen van Lyons, die verſmoort werden in haar huiſen en tavernen, of andere plaatſe daarſe waren geweken, met andere middelen, ſtrekkende tot dien zelve einde, van hem aldaar bygebragt.

Ten laatſten de Koning alle deſe meeninge gehoort hebbende. De voorzyde Kardinaal, legelbe waarder, ſtont op, en ging den Koning aanſpreken, dieſe al te ſamen by hem dede roepen die hem hadden gevolgt, met de voorzyde Preſidenten des Hofs, en na dat die voorzyde wederom op haar plaatſen waren geſeten, de Koning van haar lieden raat hebbende genomen, en de voorzyde Kardinaal ook wederom op zijn plaatſe was gegaan, riep den genen die daar geſchreven, en alle de Raatsheeren meeningen aangeteekent had, genaamt *van St. Germain*, een van die nieuwe Notariſſen van 't voorzyde Hof, tot den welken (op een knie by hem geſeten zijnde) hy zyde dat hem de Koning beval, alle de geſchreven meeningen te leſen, het welke hy dede. Als doe geboot hem de Koning, dat hy hem dat blad papier zou geven daar deſe opinien in waren geſchreven: dit gehoorſamelyk volbragt hebbende, en de Koning het papier uit zijne handen genomen hebbende, heeft dat zelve den voorzyden Kardinaal van Sens gegeven. Daar na ſprak de Koning, door de antwoorde van ſommigen in zijn tegenwoordigheit gegeven, dat hy groot vermoeden had, dat 'er in zijn Hof lieden waren van 't gelove verdwaalt, en dat het hem bovenmaten zeer verdroot, 't welke hem als nu bekent was, en van ſommige had gehoort: wetende ook dat hy onder zijn Raatsheeren goede had, dewelke hy zou voorſtaan, en ook andere die hy zou laten ſtraffen, gelyk dat behoorde, op datſe anderen tot een exempel zouden weſen. En riep op dezelve ſtont een Conneſtable, en beval hem dat hy uitnemen zoude den tweeden en derden die in zijn tegenwoordigheit geſtemt hadden, het welke waren *Louis van Faux*, en *Anne du Bourg*, dat hy ook dezelve in handen van den Capitein van zijn wagt zoude overlevere. De Conneſtable van zijn ſtoel opgeſtaan zijnde, ging in de Audientiekamer, en nam met hem de voorſyde perſonen, *Louis van Faux*, en *Anne du Bourg*, en gafze in handen van den Grave van Montmorency, Capityn van de wagt, die dezelve bragt op 't Kaſteel de Baſtille. Daar na wert geſproken van de voorzyden Kardinaal van Sens, dat de Koning verordent had, en verordende, dat de Criminele proceſſen, en vonniſſen op dezelve gegeven, daar hier van vermaant is, hem in handen zoude werden gebragt, om als dan dezelve den Koning te geven. 1559.

Daar na door 't aanporren van den eerſten Preſident (gelykmen zyde) beval hy twee Capiteinen van zijn wagt, datſe zoude gevangen nemen *Ferrier*, *Antbonius*, *Fumeus*, *Nicolaas de Val*, *Claudius Violetus*, *Euſtatius de la Porte*, *Paulus de Fois*, al t'ſamen Raatsheeren van den voorzyde Hove; het welke alzo geſchiede, behalven *Ferrier*, *de Val*, *en Violetus*, die vlugtig waren. Deſe gevangenen werden ook gebragt op de Baſtille, zeer nauw beſloten, elk in een kamer alleen, met ſcherpe wagte, zonder boeken, papier of inkt, of iemants aanſprake. De Koning *Henrik* bleef alzo in zijn gemoet verſtoort, dat hy ondere andere redenen ſprak, dat hy met zijne oogen den voorzyden *Anne du Bourg* zoude zien branden. Des Konings gemoet tot *Anna du Bourg*.

Den negentienden der zelver maant werden tot Commiſſariſſen geſtelt, om het proces van de voorzyde gevangenen Raatsheeren uit te regten, de Preſident van *St. Andries*, *Jan Jacobz* van Mesmes Requeſtmeeſter, *Lodowyk Gayant*, en *Robertus Bovetus*, Raatsheeren des voorzyden Hofs, de Biſſchop van Parys van *Belan* genaamt, en de Ketermeeſter *Democares*, welke Commiſſariſſen op den zelven dag deſen *Anne du Bourg*, out zijnde dertig jaar, wilden beginnen te ondervragen: maar om dat hy bewees, dat over hem geen andere Regters mogten worden geſtelt, dan Raatheeren van 't Parlement, na de privilegie der Raatsheeren, en dat hy niet mogte gedwongen worden voor andere te antwoorden, werde terſtont open brieven gegeven, waar door bevolen wert, dat hy en de zijne zoude antwoorden voor de voorſchreven, op pene van verklaart te worden vervallen en verwonne te zijn in 't gene dat haar wert opgelegt, en van wederſpannigheit tegen den Koning. *Anne du Bourg* deze brieven gezien hebbende, zyde beryt te zijn om den Koning gehoorzaam te zijn, met proteſtatie nogtans, van 't gene hy beweſen had, te weten, dat hy met regt niet gehouden en was dan voor dezelve Raatsheeren te antwoorden, dewelke op den ſesentwintigſte der zelver maant hem begoſten te ondervragen, wat hy van de leere der hyliger Kerken hielt, van de ſeven Sacramenten, en der zelver bevelen, van de Geboden, Vaſtendagen, van de Vaſten, van de hylige dagen, Sancten en Sanctinnen, te Biegten te gaan, van de Miſſe, van 't Vagevuur, Gebeden voor den overledene, het voorbidden der Hyligen en diergelyke. Dit vragen en antwoorden voleinde op den tweeentwintigſten der navolgender maant, waar door ik daar van op deſe plaatſe anders niet vermanen zal, om dat hy na der tyt zijn belydeniſſe des geloofs in geſchrifte overgaf, alle de artykelen inhoudende, die wy hier na zullen verhalen. Na het ondervragen verklaarde de Biſſchop van Parys denzelven *du Bourg* voor een Ketter, en verordende, om dat hy wel eertyts zekere Wyingen had ontfangen, dat hy zou worden gedegradeert, en als dan den wereltlyken Regter overgegeven, waar van hy appelleerde, zeggende, dat vonnis misbruikt te zijn. *Du Bourg* wort ondervraagt.

Middelertyt geſchiede, dat op den laatſten *Juni*, doen men in des Konings Hof nergens van en wiſt, dan van vreugt en blydſchap, maaltyden en banketten, tournoien en ſpelen, en dat door 't celebreren van de houwelyken in den vrede beſloten, de Grave van Montgommery, genoegſaam gedwonge zijnde om met den Koning in 't Tournoiſpel te lopen, in 't loopen zijn lancie op des Konings harnas heeft gebroken, waar van een ſplinter is geſprongen in des Konings geſigt, dat De Koning wort in het Tournoyſpel met een ſplinter van de lancie in de oogen gekwetſt.

1559 niet wel en was geſloten, en vloog zo diep in zijn ooge, dat het agterſte deel des hoofts daar van geſwollen was, en de herſſenen beroert; van welk hart treffen deſe groote Prince terſtont nederwaarts begon te zijgen, maar wert zeer haaſt van de voornaamſte Princen en Heeren ondersteunt, en gebragt in 't Hof van Les Tournelles, alwaar hy ſterf in groote pynen en ſmerten, den tienden *Juli*, in 't dertiende jaar zijns Ryks, out zijnde tweeënveertig jaren. Zommige zeggen, dat hy daar, onder anderen dingen ſprak, dat hy vreesde ongelyk gedaan te hebben, aande gene die hy op de voorſchreven plaatſe de Baſtille had doen gevange legge; maar dat de Kardinaal van Loreinen hem zyde, dat 't de Duivel was die hem kwelde, zo dat hy wel zou toezien, vaſt in 't geloove te blyven: van welke kwetſure hy den tienden *Juli* ſtierf.

Het vervolg tegen de voorſchreven gevangenen Raatsheeren des Parlements, en heeft nogtans hierom niet opgehouden, maar 't appel van *Anne du Bourg* wert terſtont geweſen, waar over tot Regters waren de Kardinaal van Lorynen en van Sens, van den voorzyden *du Bourg* (aangeſien deselve zijn tegenpartye waren, vyanden Gods, van zijn woort, en van hem) tot Regters gewygert: en wert van haar gezegt, dat in zijn vonniſſe geen misbruik en was; waar door hy voor zijnen Kerken-regter wert geſonden, van welken Regter de voorzyde *du Bourg* appelleerde tot zijnen Overſten, het welke de Kardinaal van Sens was, door zijn Aarts-Bisdom, dewelke zyde dat hy een regt vonniſſe van den Biſſchop van Parys had ontfangen, daar hy ook van misbruik appelleerde, dewelke als de voorgaande zyde, dat 'er geen misbruik in en was.

Dit gedaan zijnde, zo beriep hem deſelve *Anna du Bourg* aan zijnen Opperſten, het welke de Aarts Biſſchop van Lyons was, die de ſententie van de andere beveſtigde, waar van weder deſelve *du Bourg* zig beriep op het Hof, dan wert voor de derdemaal veroordeelt en ontwyet, welke ontwijinge hy ontfing met een blymoedig herte en vrolyk aanzigte, zeggende, dat hem daar door het Caraſter van de Beeſte (daar in Apocalypſi af ſtaat geſchreven) was ontnomen, zo dat hy geen vlekke van den Roomſchen Antichriſt meer en behiel.

Terwylen dat deſen regtshandel duurde, in d'een beroepinge op d'ander geſchiet, ſommige Raatsheeren van 't Parlement, en andere zijden, dat alle deſe verlengingen niet anders dan gezogte vertrekkingen waren, om tyt te winnen, en dat deſelve wel toonden, dat zijnen yver niet zo groot en was tot God en de Religie die hy hadde, als hy daar eenen ſchyn van gaf. Daar wert alzulken neerſtigheit in dit vervolgen van deſen handel gedaan, zo wel van de gene die hem vervolgden, als van de gene die daar Regters over waren, dat min dan in den tyt van drie of vier maanden, ſes of ſeven appellatien of beroepingen werden voleint, zo wel by Regters van de Kerke, als van den Hove des Parlements. Het proces van den Heere *du Bourg* by na genoeg gefourniert zijnde, en zijn tegenklagt en beweringe geweſen, en een Rekweſt civil daarenboven verworven, van den zelven *du Bourg*, die wederom hervraagt hadde geweeſt, zo wert van hem een Rekweſte gemaakt, en den Hove overgegeven vervattende zijn gantſche belydenisſe, welke hy voor goet en opregt bekende, wederroepende een andere belydenisſe, die wat twyffelagtig, en van dobbelen aanzigte gemaakt was, daar hy van ſommige goede vriende toe was geraden op dat hy den doot mogt ontgaan. Door deſe laatſte zeer lange belydenisſe, die men gedrukt vint met het gantſche proces, zegt hy, dat hy 't gene gelooft, dat in de boeken des Heeren is begrepen, te weten, in het Oude en Nieuwe Teſtament, 't welke voor Canonyk en geauthoriſeert van de Catholyke Kerke is gehouden, het ware woort Gods te zijn, van den H. Geeſt gedigt, geſchreven door de opregte Schryvers de Propheten en Apoſtelen Gods, om de hylige vergaderinge der Chriſtenen te zigten. Tot dit alderhyligſte woort en is niet geoorloft van iemant, 't zy van wat ſtaat hy ook mag zyn, iet af of toe te doen, het zy in Wetten, Bevelen, Ceremonien, of anders, daar 't de politie der Chriſtelyke Religie aangaat, verhalende veel ſpreuken uit de H. Schrift om dit te beveſtigen, daar uit beſluitende, dat alle de inzettingen van Pauſen of andere gemaakt, de Chriſtelyke Religie aangaande, de Chriſtenen niet gehoorſaam maken om eenigen anderen regel of leere na te volgen, dan de gene die in den Bybel is vervat, om dat gelyk God volmaakt is, zijn leere ook volmaakt is, en heeft geen byſtellinge of vermeerderinge van noode, anders zouden d'Apoſtelen kwalyk haar Kerke hebben geregeert, om datſe zo veel ſuperſtitien hebben na gelaten, die hedensdaags zo overvloedig by de Papiſten zyn. 1559

Tot Gods woort al men af noch doen.

Dat hy daarom ruſtende op 't eenige woort Gods alle Pauſelyke inſtellingen verwerpt, als van den genen die wyſer hebben willen zijn dan Chriſtus en zijn Apoſtelen, en Chriſtus gantſchelyk wederſtryden: God had in *Exod.* 20. geſproken, *Ses dagen zult gy arbyden, en op den ſevenden dag zult gy ruſten:* dog de Paus, die wyſer meent te zijn, verbiedt op zekere dagen, van hem ingeſtelt, te arbyden. Jeſus Chriſtus laat alle creaturen toe, die de waarheit hebben bekent, alle ſpyſe te nutten met dankbaarheit, 't zy op wat tyt het zy: dog de Paus verbiet zulks. Jeſus Chriſtus zegt, dat de gene die de gave van onthoudinge niet en hebben, mogen trouwen: en de Paus verbiet den Prieſteren het houwelyk, hoewel dat 'er vele huisvrouwen gehad hebben in de eerſte Kerke tot de tyden des Paus *Calixti*. God verbiet beelden in de Kerke te hebben: de Paus laat zulks toe, door welke middelen hy ook te regt wort genoemt de Antichriſt, en wort ook afgebeelt in den *tweeden brief tot den Theſſalonicenſen* in het *tweede kapittel*.

1 Tim. 4. Chriſtus het houwelyk toe.

Doe nam hy voor hem alle de artykelen daar hy op gevraagt was, en beantwoordeſe alteſamen d'een na d'ander. Te weten, of men de verſtorven Hyligen zal aanroepen. Of het geoorloft is Beelden in de Kerke der Chriſtenen te hebben. Van de Sacramenten, van 't Vagevuur en andere diergelyke, beſluitende zijn belydinge aldus:

Kennende de groote dwalinge, en valſche Godsdienſten, daar ik te voren in heb geſteken, verloogene als nu de afgoderyen en valſche leeringen, die de leere mijns Meeſters Jeſu Chriſti kontrarie zijn en wederſtryden, het welke is het hylige en zuivere woort Gods, vervat in de Canonyke boeken des Ouden en Nieuwen Teſtaments, door den H. Geeſt geopenbaart, dewelke ik neme voor mijnen Leitsman in dit ſterflyke leven, waar door ik gelyt worde, gelyke de kinderen Iſraël in de Woeſtyne gelyt werden, door de colomme des vuurs, tot dat zy in het gewenſchte beloofde lant kwamen, en zal altyt de lanteerne myner voeten weſen. Daarbeneven belove ik in toekomende tyt, en zo lange als ik leven, te wandelen en te leven na zijn leeringe, zo ik alderbeſt kan door de hulpe des H. Geeſt, die my zal byſtaan, en al myn wegen ſchikken, ſonder welken ik niet vermag, en door den welken ik het al vermag, zo dat het alles tot lof des Heeren zal zijn, tot vervorderinge van het Ryke Jeſu Chriſti, tot opbouwinge zijner Kerken, en ſaligheit myner zielen; den welke ik danke in eeuwigheit. Den zelven bidde ik in den name zijns Soons onſes

59. ſes Heeren Jeſu Chriſti, dat hy my wil ſtantvaſtigheit geven, en volſtandig houden door zijnen Hyligen Geeſt in dit geloove, tot den einde toe, en my alzulken genade, kragt en magt geven, dat ikſe met hert en mond, zo wel voor geloovige, als ongeloovige Tyrannen en Scherpregters des Antichriſts, tot den alderbeſten droppel myns bloets mag belyden. Ik begeere gantſchelyk in dit geloove te leven en te ſterven, wetende en verſekert zynde, dat het op 't eenige woort Gods is gegront, en dat in 't zelve geleeft hebben, en op het zelve, alle de Hylige Oudvaders, en Patriarchen, Propheten, en Apoſtelen Jeſu Chriſti geſtorven zijn. Het is de waaragtige kenniſſe des Heeren, daar des menſchen ſaligheit in is gelegen, gelyk de Hylige *Johannes* in zijnen Euangeli zegt: *Dit is het eeuwige leven, datmen u kenne den eenigen waaragtigen God te zijn, en Jeſus Chriſtus die gy geſonden hebt.* Dit is het geloove, daar ik in leven en ſterven wil, en heb deſe myne belydinge met myn hand geteekent, beryt om deſelve te verzegelen met myn bloet, om de leere Jeſu Chriſti voorte ſtaan; den welken ik in alle ootmoedigheit en van goeder herten bidde dat hy uwe verſtanden wil openen, en dit myn gelove bekent maken, op dat gy de waarheit meugt bekennen; het welke ik van hem begeere op zulke wyſe, als wy zelve van hem geleert zijn, zeggende: *Onſe Vader, die daar zyt in de Hemelen*, enz.

De Keurvorſt, Palsgraaf op den Rhyn, Prince des Ryks, bad middelertyt door brieven en Ambaſſaten den Koning van Vrankryk, dat hy hem deſen voorzijden *Anne du Bourg* wilde ſchenken, om daar van gedient te zijn, tot een Profeſſor in zijn hooge Schole: waar van gewaarſchout zijnde, zommige, die om het einde van het gene zy vervolgden wenſchten, deden zo veel by den Koning en het Hof des Parlements, dat de voorſchreven belydenisſe verſtaan en gehoort zynde, en by den voorſchreven *du Bourg* beveſtigt en onderteekent, by vonniſſe van den voorſchreven Hove op den eenen twintigſten *December* geweſen wert, dat hy door deſelve veroordeelt was levendig tot aſſche toe verbrant te werden, hoewel de voorſchreven Keurvorſt aanboot deſe gave zo hoog aan te nemen, datſe plaatſe zou hebben, voor alzulke beloften als hem de Koningen van Vrankryk hier voormaals hadden gedaan.

Dit vonniſſe over hem zijnde gegeven, begon hy God te loven en te danken van deſe blyde mare, en van eenen zo gelukkigen dag, van hem lange gewenſt: God biddende, dat hy 't den Regters wilde vergeven, die hem na hare konſcientie hadden veroordeelt; maar dat het niet en was na de wetenſchap en ware wysheit Gods.

Voortaan begon hy den ſelve Regters te bewyſen, hoe dat het de leugen was, een valſche bedriegſter, een bode der hellen, hooftvyandt der waarheit, die hem voor haar had beſchuldigt om dat hyſe hadde verlaten, dewelke zy al te ligtelyk hadde gelove gegeven, en hem veroordeelt, en alle de gene die deſelve zake voorſtaan, als hy dede voor andere menſchen dan zy waren, want zy waren kinderen Gods, welken God zy bekenden voor haren Vader, en aanbaden hem in den Geeſt en waarheit, als de gene die de uiterlyken ſchyn niet aan en neemt, zonder den welke men niet en vermag, en buiten den welken geen ſaligheit en is. Zijn liefde was de menſchen geopenbaart, niet na de werken der geregtigheit die zy hadden gedaan, maar na de oneindelyke barmhertigheit Gods. Dat het de gene was, den welken zy als nu meer dan oit te voren moeſt gehoor geven, als den aldergrootſten Heere, die haar de oorloge aanzijde. Dat het een onmatelyke eergierigheit was, en een onverdragelyke weder-

1559. derſpannigheit des menſchen, datſe Gods ordinantie, die zo zuiver, ryn, hylig, en zo zeer volkomen is, derven vernietigen.

Zullen wy, zijde hy, onſe verloſſinge laten met voeten treden, en het bloet het welke zo mildelyk voor my is geſtort geweeſt? Zullen wy onſen Koning niet onderdanig zijn, dewelke hebben wil, dat wy hem zullen voorſtaan, die ons zoekt, ons onderhout, en die eerſt in de verdrukkinge is? Mag de vreeſe ons wankelbaar maken? magſe ons doen zwigten? zullen wy niet veel eer ſtouter zijn, ja onverwinnelyker, kennende een zo klynen wederſtant tegen ons te zijn, niet dan menſchen, arme aartwormen, en dit volk begeert en wil hebben, dat wy gehengen zullen datmen onſen God laſtert? inſgelyks dat wy verraders tegen hem zullen zijn: en om dat wy zulks niet en willen doen, zo vervloektmen ons, en men ſchelt ons voor oproermakers en Ketters. Zy zeggen, dat wy onſe Princen ongehoorſaam zijn, om dat wy den Baal geen offerhande en doen.

O gy onſe zeer goede Heer, en Almagtige God, zult gy nog langer in des menſchen herte laten regeeren een ongeregelde begeerte, glorie en vermetelheit, die u willen dienen na haar vernuft, ſonder datſe haar uwen wille, die alleen regtveerdig en redelyk is, willen onderworpen! Og hebt dog middelertyt met ons medelyden! O gy onſe zeer goede, lieve en barmhertige Vader! helpt ons, lyt ons, om door uwe genade de waarheit volſtandiglyk te mogen onderhouden. Toont haar, O goede Heere en barmhertige Vader, toont haar, dat zy het zelve zijn, die haren Prince ongehoorſaam zijn, en ik zal't haar verkondigen. Is het ongehoorſaamheit, is het ontrouwe zijnen Prince en Overſten gedaan, hem alles te geven dat hy hem eiſt, ja ook tot onſe hembden toe, waar 't zake dat hy zulks van noode had? is het ongehoorſaamheit des Konings dat wy God voor hem bidden om ſaligen voorſpoet, dat zijn Rijk mogte geregeert werden in alle vrede en eendragt, en dat alle afgoderye en valſche Godsdienſten uit zijn Ryk mogten gebannen worden? Ook den Almagtigen God en Vader te bidden, dat hy hem en alle de gene die onder hem onſe Overſte zijn, met zijn kenniſſe wil begaven, in alle geeſtelyke wetenſchap en wysheit, op datſe altezamen vlytiglyk in de wegen des Heeren onſes Gods mogen wandelen, en hem aangenaam zijn.

Zal men niet veel meer agten, dat 't ongehoorſaamheit is, God te onteeren, hem met zo menigerly manieren der godloosheit te vertoornen, te lyden datmen zijn heerlykheit den ſchepſelen toeſchryve, en voorts op alle inſtellingen der menſchen ſtaan, en ons daar gantſchelyk toe begeven, 't welk nogtans niet dan leugenen zijn? Datmen de laſteringen zijns naams voor deugt zal agten, de bordeelen toeſtaan, en duizent andere diergelyke onbehoorlyke dertelheden, die niet geſtraft worden.

O myn weerde Heere, hebt gy alleenlyk het zwaart des Heeren, om te dienen zijne gramſchappen, en om wrake van den kwaatdoenders te nemen! Siet dog, dat bid ik u, hoe dat gy ons veroordeelt, en doorziet dog wel de booſe daat die wy hebben begaan, en onderſcheit voor al, of het regtveerdig is, God gehoorſaam te zijn dan u. Zyt gy zo dronken gedronken uit den beker van 't groote beeſt, dat zy u ligtelyk fenyn voor medicyne doet drinken? Zyt gy de gene niet, die u ſchamele volk doet ſondigen, aangezien gy het af keert van den waaragtigen dienſt Gods? Hebt gy nu eenig opzien meer op menſchen dan op God? Overlegt dog in haar herte, in wat agtinge gy meugt zijn in andere landen, en

1559. de klagte die van u geſchieden aan zo veel groote Heeren, van zo veel lieden die gy gevangen neemt, door het bevel van eenen *Phalaris*, hoewel zout gy wreede Tyran een einde mogen maken van onſe ſugten, dewelke voor alle u alleen, 't zy wien het lief of leet is, een magt der Ephoren hebt aangenomen, niet tot welvaren van de Gemynte, maar om alles na u hooft te regeeren.

Phalaris was de gene die het metale Beeſt ordineerde tot pyne der Chriſtenen.

Om ſijnen wille rekt gy, mijn Heeren, alzo ons onſchuldige leden, dat gy daer ſelve medelyden mede hebt. Og, wat groote wreetheit is dit voor u zelven. Ik zie ſommige van u ſchryen. Waerom ſchryt gy dog, wat wil deze overtuiginge zeggen, anders dan dat gy uwe konſcientien beſwaart vint, en dat ons deerlyk roepen uwe Crocodilſche oogen tot het ſchryen dwingt? Als nu leert gy hoe uwe konſcientien van Gods oordeel worden vervolgt, en de gene die gy veroordeelt hebt, die ſtaan daar in 't midden des viers met grote vreugt, en haar dunkt datze nimmermeer beter leven, dan als zy in het midden der vlammen zyn, uwe groote ſtraffen en verſchricken haar niet, 't ongelijk en maakt haar niet zwak, haar eeuwige eere tegen de tydelijke doot ſtellende; zo dat het ſpreekwoort met u, mijn Heeren, zeer wel over een komt, *de verwinner ſterft, en de overwonnene beklaagt hem.* Waarom zal ik my dan beklagen, dat ik van hier worde genomen? Ik weet, O Heere mijn God! is 't ſake dat alle overtredinge en ongehoorſaamheit regte vergeldinge des loons heeft ontfangen, dat wy niet zullen ontvlieden, is 't dat wy in zo grooten weldaat onagtſaam zijn, als de gene is, die wy bekennen te hebben in onzen Heere Jezu Chriſti Ik omhelſe, O mijn Heere mijn God, dit woort, het welke gy geſtelt hebt in den mont van uwe gelovige Martelaren, te weten, dat hy dobbele ſtraffe weerdig is, die hier de leere van onzen Saligmaker verloogent, om dat hy een verrader geweeſt is, tegen Chriſtus den Sone Gods, en den menſchen bedriegt. Neen, neen, mijn Heeren, niemant en zal ons van Chriſto konnen ſchyden, wat ſtricken datmen ons ſtelt, en wat lijden men ons lighaam aandoet. Wy weten, dat wyover lange tijt tot den ſlagtbank geſchikt zijn, als ſlagt-ſchapen. Men doode ons dan, men morſelen ons aan ſtucken, daarom en ſullen de doode des Heeren niet laten te leven, en wy ſullen te ſamen verrijſen. Eindelijk, hoe 't met my is, ik ben een Chriſten menſche, ja ik ben een Christen, ik ſal 't ſtervende nog luyder roepen, tot de glorie Chriſti mijns Heeren. En aangeſien't aldus is, neemt my weg, gy Scherpregter, en lijt my ter galgenwaart. En wederom ſijn reden zeer heftig verhaalt hebbende, zo dat hy de Regters bitterlijk dede weenen, ſprak tot haar, datze hem ter doot veroordeel hadden, om dat hy anders nergens in ſijn geregtigheit, genade, reininge, verdienſten, voorbiddinge, voldoeninge en ſaligheit wilde ſtellen, dan in Jeſu Chriſti; zo ſterft hy als dan om de leere des Euangelium. Dit alles op 't breetſte hebbende verhaalt, en beſluitende, ſeyde hy: Hout op, hout op met verbranden, en bekeert u tot den Heere in beteringe uwes levens, op dat uwe ſonden mogen werden uitgewiſcht: de booſe verlate zijnen weg, en zijn verkeerde gedagten, en bekeere zig tot den Heere, en hy zal zijner genadig zijn. Leeft dan, en bekommert u met hem, mijn Heeren, ik ga na den doot, en heb geſegt.

Een Crocodilus ſchreit, en na het ſchryeen hy den menſche op.

Nota. Hier van is een geheel boekjen, het welk bovenmaten zeer ſchoon geſtelt is.

Aldus wert hy gevoert na de oude gewoonte op een karre, ter plaatſe geheeten St. Jan in Greve. Omtrent hem waren vier of vijf hondert gewapende mannen, toonende altijt een ſtantvaſtig aangeſigt, tot 't ontkleden toe van zijn klederen, die hy zelve uitgetrokken heeft. Als hy naakt was, zeer zugtende, ſprak hy tot het volk: Mijn vrienden, ik en ſta hier niet als een dief of moordenaar, maar 't is om 't Euangelium Jeſu Chriſti. En zo men hem om hoge trok, ſprak hy zeer dikmaal: *Mijn God, en wilt my niet verlaten, op dat ik u niet en verlate*, en is eindelijk gehangen en verworgt, en zijn doot lighaam tot aſſche verbrant, den 23. *December* 1559. Aldus beveſtigde hy met zijn eygen bloet, het gene hy met ſijn eigen hand had onderteekent, gelijk hy ook betuigt had in zijn belijdeniſſe. 1559

Korts daarna werden ook andere tot Parys en elders verbrant, om dezelve zake der Religie, hebben verſchyden middelen geinventeert, om te maſſacreren die langs de ſtrate gingen, en geen reverentie dede aan de beelden, van nieuws op alle hoeken van de ſtraten opgeregt, en waren de paſſanten gedwongen, gelt in de buſſen, die haar gepreſenteert werden, te doen, om te beſtellen toortſen en lichten voor deze beelden; anderſins was 't haar om 't leven te doen.

JAN TZABEAU

YSabeau een Span-beddemaaker, van Bar aan de Aube geboren, niet wijt van Troyes in Champagnien, is om gelijker oorſake willen in de ſtad Tours gevangen geworden; en zijn ſententie is hem gevallen, dat hy eerſt met bloten hoofde, en knielende voor de grootſte Kerk-deure des heiligen Gratiani te Tours, openlijk boete ſoude doen, daar na op de groote Markt der Stad gevoert, aldaar aan een galg gehangen, geworgt, en als dan tot aſſchen ſouden verbrant werden: dat ook alle zijne have en goederen den Koning geconfiſqueert en vervallen zoude zijn. Van deze ſententie heeft hy geappelleert, en hy is in de gevankeniſſe des Paleis te Parijs gevoert geworden. En dewijle hy de ryne leere des H. Euangeliums aldaar nog beſtandiger bekende en verdedigde dan te voren, zo is hem de ſententie den 30. *December* geſproken, dat zijne appellatie gecaſſeert en van geener waarde zoude zijn. En nademaal hy tegen de infettinge der Kerke geſproken hadde, zo zoude hy te Parijs op het Kerkhof van Sint Jan levendig verbrant werden. Boven dit ordineerde 't Parlement, dat hy ook te Tours op de groote Markt in Schilderye zoude werden verbrant. Alſo is deze goede Man op den voorſyden dag, doen hem zijn ſententie geſproken was, te Parijs verbrant geworden. Maar de tweede executie met de ſchilderye is te Tours den 5esden *February* geſchiet.

JAN JUDET

Jan Judet, was, aangaande zijn beroepinge, een Boekverkooper te Parijs, en is terſtont na de doot van *Jan Tzabeau* gerigt geworden. Hy hadde de heimelijke Gemeinte Gods te Parijs langen tijt gedient; want hy had de Chriſtenen tot de verſamelinge en aanhoorige des Goddelijken woorts te ſamen geroepen. Als hy ten laatſten in de tegenwoordige vervolginge zeer bekent was, en eenige boeken by hem gevonden werden, zo heeftmen hem in de gevankeniſſe geworpen. Hy heeft een langen tijt gevangen gelegen en heeft groote ellendigheit moeten lijden, inſonderheit in de gevankeniſſe des Paleis. Ook en is hy niet te wyniger altijt lijtſaam daar by geweeſt, tot dat hy eindelijk van het Parlement veroordeelt is geworden, dat hy levendig verbrant zoude werden. En alzo heeft zijn leven en ellendigheit op eenen dag een zalige einde genomen.

JAN GEOFFROY.

Daar was een Slootmaker, woonende te Parijs in de ſtraat de la Mortellerye, met name *Jan Geoffroy*, welke God altijt zeer gevreeſt, en zijn arme huys voor de Chriſtelijke verzamelingen niet toegeſloten, maar als het al ſchoon perijkeleus was, haar ingenomen hadde.

En

59 En hy was uittermaten begeerlijk om de leeringe des Euangeliums te leren. Want dewijle hy van natuur gebrekkelijk was, doof of haruhoorig, heeft hy uit middel gevonden, dat hy zijnen Jongen beval dat hy zeer neerstelijk op de predicatien merken, en na gedane vermaninge hem de leere in zijne ooren roepen zouden. En het zelve liep zo wel af, dat hy groote nuttigheit dede, door de hulpe des gene, die met de kragt zijns H. Geests zijnen wille den genen genoegsaam te kennen geeft, welke hem begeeren te kennen. Hy hielt zig met zijn gantsche huisgezin zo opgeregt in den Godsdienst, dat hy zig van alle afgoderye en wangeloove onthielt: waar over zijn gebuuren hem doodvyant werden, en dikwils drygden, dat zy hem wilden overvallen en doodsmijten. Dit liet zig *Geoffroy* niet eens aangaan. Het gebeurde, dat God hem een jong kindeken gaf, 't welk hy in de Christelijke vergaderinge liet doopen: want hy hielt't daar voor, dat een Christen mensche, den welken God de kennisse des Euangeliums gegeven had, hem van alle valsche Godsdienſten, daar door de ordinantie Gods gebroken wert, behoorde te onthouden, en de zijne daar mede niet laten besmetten: insonderheit wanneer hy middel had de Gereformeerde Kerke te bekomen, en den rynen Godsdienst te gebruiken: zulke beſtandigheit heeft zijn gebuuren nog meer verdroten. Daar na kwam even de tijt dat de luiden hare huisen met tapitsserye behangen, en haren God omdragen; den zelven en wilde hy ook geen eere bewijlen, nog eenige tapitsserye voor zijn huis ophangen. Dit was de twede proeve zijner ſtantvaſtigheit. Eindelijk, als zijn nabuuren geheel rasende waren, gebeurde het dat 1559.
'er een klynen Hylig te vieren was, op welke dag hy niet zou gearbyt hebben, op dat hy niemant met de middelmatige dingen mogte argeren: maar hy had noodigen arbyt af te veerdigen, van wegen het tournoy en vreugdenspel, 't welke daar voorhanden was, alzo dat hem bevolen was te arbyden.

Als nu de nabuuren het arbyden met de hamers hoorden, zo en hebben zy niet op het bevel gezien, 't welk hy van de Overheit had om te arbyden, maar zy liepen ſtraks toe, sonder eenige voorgaande aanspraak of beschuldinge, en braken hem zijn huis met gewelt op: en na dat zy hem geslagen hadde, leverden zy hem den Commissaris, die hem gevankelyk in't Chastelet bragte. Als hy nu langen tyt in een diepen kuil gelegen had, heeft hy van den Crimineel Luitenant zijn oordeel ontfangen, dat hy op de plaatse genaamt Greve levendig verbrant zou werden: dog dat hy te voren om zijns geloofsgenoten wille gepynigt zoude werden. En dit alleenlyk daarom, dat hy de hylige leere onses Heeren Jesu Christi bekent, en hem dapper in het gene verdedigt hadde, dat hy zijn kind na de inzettinge Christi had laten doopen; welk oordeel van het Parlement beveſtigt is geworden, behalven dat hem het pynigen kwytgeschonden is. En alzo is hy in een ſtantvaſtige bekenteniſſe der Euangelischer waarheit in *December* op de plaatse Greve levendig verbrant geworden, met een getuigeniſſe van een sonderlinge beſtandigheit en opregtigheit des geloofs.

JAN MASSON Steenhouwer onthooft.

Al wrogt ge in ſteen, MASSON, uw hert was niet van ſteen,
Gelyk uw Heer, die u door eigenbaat verkorte
En bragt op 't moordſchavot. Gy ſtapte moedig heen
Op Gods genade, die u ryk'lyk overſtortte
Met blydſchap in de ziel. Wat vraagt hy naar de pracht
Van praalpaleizen, die een ſtad van goud verwagt?

In 't jaar na de geboorte Christi vyftien honderd negenenvyftig, is in Switserlant in een principale Pausselyke Stad (gelyk *Josias Simlerus* in 't leven van *Henrici Bullingeri*, Dienaar des God-

1559. Goddelyken Woorts tot Zurich, vermelt) een Borgemeeſter geweeſt, die een ſchoon heerlyk huis wilde laten timmeren, daar toe hy van vele plaatſen ervarene timmerlieden, en onder andere ook deſe Steenhouwer van Trenten, beſchreven heeft. Maar hy wygerde met den eerſten te komen, en zyde, dat hy met den Borgemeeſter van geen eenderhande Religie en was, en geen Miſſe hoorde, en dat hy daarom niet vry op de plaatſe weſen konde. De Borgemeeſter zyde, dat hy tegen zijn conſcientie niet beſwaart zoude werden, dat hy maar vryelyk aankomen zoude. Zo kwam dan Meeſter *Jan*, en wrogt voor den voorzyden Borgemeeſter een tamelyke lange tyt vlytiglyk. Maar als hy eindelyk zijn beloninge hebben wilde, werden zy oneens, en kwamen in eenen twiſt met malkanderen, alzo dat de Borgemeeſter den Steenhouwer gevangen liet nemen, en beklaagde hem daar na, dat hy de Roomſche Religie veragt, en onbehoorlyk daar van geſproken had. Daar over wert hy veroordeelt, dat men hem het hooft afhouwen zou. En deſe Borgemeeſter was in deſe zake partye, aanklager, en Regter gelyk.

Als nu deſe *Jan* uitgevoert wert, was hy onbevreeſt, en zyde: Ik wil voor de Religie den doot geerne lyden. Maar de onregtveerdige Borgemeeſter, die een oorſake mijns doots is, moet niet temin na drie dagen ook ſterven, en voor 't gerigte Gods verſchynen, en van zijn oordeel rekenſchap geven; gelyk ook geſchiet is. Want de Borgemeeſter, die anderſins nog een jong en ſterk man was, is nog op den zelven dag met een ſonderlinge krankheit bevangen geworden, in welke hy d'een tyt onlydelyke nitte, en d'ander tyt wederom onlydelyke koude gevoelde, en moeſte binnen drie dage ſterven, en zijnen ſteenhouwer navolgen.

Prophetie van *Meſſen.*

CHRISTIAAN de QUEKERE, Mr. JACOB DIEUSSART, en JANNEKEN SALOMES.

1560. Als'er nu vele uit de Nederlanden om de ſware verdrukkinge en vervolginge in vele verſchyden plaatſe verjaagt zijn geweeſt, zo zijnder inſonderheit vele gevlugt tot Londen in Engelant, om dies wille dat zy aldaar onder de protectie van de aldergenadigſte Koninginne *Eliſabeth*, Koninginne van Engelant, enz. mogten genieten den openbaren dienſt van Gods woort, in alle rynigheit; zo zijn aldaar, onder alle andere, deſe drie Godſalige liede, namelyk, *Chriſtiaan de Quekere*, *Jacob Dieuſſart*, en *Janneken Salomes*, gekomen, en hebben haar aldaar met openbare belydeniſſe haars geloofs tot de gemynte begeven. Deſe dan een zekeren tyt daar gewoont hebbende, zijn om zekere affairen wille van Londen afgeſcheept, en tot Nieupoort gearriveert, ontrent 't einde des maants *Juni*. En om dies wille dat het maar een weinig in den namiddag, was, zo hebben zy niet willen tot Nieuwpoort blyven: maar (zo zy meenden) na Honſcote ryſen. Maar als zy nu niet verre van Veurne kwamen, en *Chriſtiaan* (om dat hy ziek was) niet wel konde voortgaan, zo zijn *Jacob* en *Janneken* voorzegt, een wynig voorgegaan. Het is geſchiet, doe zy door de Stad gepaſſeert waren, dat *Chriſtiaan* met ziekte, en met een pakjen geladen daar in ſommige boeken waren, niet verre van't gerigte by het Zuit-gaſthuis, ontmoet heeft den Hoog Balju met ſommige Keurheeren, van dewelke, en inſonderheit van *Simphoriaan van Giſſele*, hy aangeſproken is geweeſt, en gevraagt van waar hy kwam, waar dat hy ging, wat hy voor een man was, enz. waar op hy ook matelyk geantwoort heeft, haar ook beſtraffende van hare dronkenſchap. Als zy nu merkten, dat hy in zyn pakjen boeken had, zo hebben zyſe daar uitgenomen, en hem gevangen doen lyden na de ſtad. En om dat zy verſtonden dat hy niet alleen, maar ook nog met andere gekomen was, zo heeft de Hoog Balju van ſtonden aan zijn Stadhouder, met namen *Michiel Peel*, geſonden, met dienaars op den weg van Honſcote, om haar ook te vange. Als deſen Tyran tot den nagt toe raſende niemant en konde vinden, (want deſe twee om de zwaare vervolginge uit den weg in de vrugten ontweken zijnde, haar verborgen hielden) zo is hy in de herberge genaamt 't Swaanken, met zijne Sargianten gegaan, vraagde, of, die hy zogte, daar niet en waren. Als hyſe nu daar niet en vont, is hy 'er met de zijne gebleven. Des morgens zeer vroeg, tuſſchen twee of drie uren, hebben ſommige Schippers met luider ſtemme tot malkanderen roepende, zo zy plegen, haar beginnen te beryden in 't waterken, dat tegen over de herberge leit, om te varen na Nieupoort. Hier door is de Stadhouder wakker geworden zijnde, heeft op de zelve ſtont door de venſter zien paſſeren *Jacob* en *Janneken* voorzegt, welke hy terſtont met toornigen moede heeft nageloopen, en niet verre van de herberge als ſchaapkens gevangen genomen. Deſe heeft hy terſtont gebonden ook na de Stad gebragt, en by *Chriſtiaan* in de gevankeniſſe gelyt. Aldus heebenſe deſe hylige Martelaars voor eenen kleynen tyt by malkanderen in de gevankeniſſe gelaten, en tot twee of drie ryſen toe geëxamineert: maar de Duivel en heeft dit niet lange konnen lyden. Want om dat zy malkanderen zo zeer vertroofteen en verſterkte, heeft hy zijne dienaars ingege. en, datmenſe afſonderlyk leggen en examineren zoude; het welke ook daar na is geſchiet.

Chriſtiaan ontmoet den Balju.

Jacob wert gevangen.

Nu, aangaande haar belydeniſſen, zullen wy niet anders ſchryve, dan dat uit haar eige ſchriften geſonden, tot den Broeders van Honſcote gekomen, en van ons gehoort en geſien is.

In de eerſte examinatie, geſchiet den derden en vierden *Juli*, door ſommige Paapſche Geleerde, die de H. Schrift zeer wel konden verdraajen, zo is ten eerſten *Jacob Dieuſſart* gevraagt, waarom hy zig zelven van de Roomſche Kerke afgeſchyden had? Waar op hy geantwoort heeft, om dat zy de Gemynte Chriſti niet is. Waar uit bekent gy (zyde de Papen) dat zy 't niet en is? Om datſe (zyde hy) niet en heeft de opregte verkondinge van Gods Woort, nog het regteinnig uitregten der Sacramenten, nog ook dat neerſtig gebruik der Chriſtelyker ſtraffe. De Paap zyde, hoe kont gy dat weten? Antwoort. Uit dien dat zy veel meer menſchen inſtellinge predikt dan Gods Woort: en meer leert ſalig te zijn uit de werken dan door Chriſtus. Bewyſt my dat zyde de Paap: zo heeft *Jacob* met veele woorden beweſen, dat zy in 't Pausdom geen ſaligheit zoeken nog verwagten dan door Miſſen, Bedevaarden, Jaargetyden, Aalmoeſſen, lange Gebeden, door het aanroepen van de Hyligen, en valſch betrouwen op dezelve, en nog door veel ander beuſelingen. Doen zyde de Paap: Daar beliegt gy ons, want wy zeggen, dat zonder Chriſtus geen ſaligheit is: hoewel wy ook zeggen, datſe ſalig zullen weſen, die Chriſtus geſpyſt hebben als hy hongerig was, gelaaft als hy dorſtig was, gekleet als hy naakt was, enz. Hier hebben zy alle wel zo vele gezegt, en een iegelyk 't zyne ten propooſte voortgebragt, dat *Jacob* nog de andere geen tyt hadden om te ſpreken. Ja als hy tot verſchyde tyden had beginnen te ſpreken om haar dingen te beantwoorde, zo hebben zy 't hem uit den mont genomen, en belet te ſpreken.

Haar uitvaarden, en diergelyke dienſten over de doden, hebben zy willen beveſtigen met de paſſagie 2 *Mach.* 12. En ten anderen haar Vagevuur met die woorden, *Phil.* 2. 10. die daar leere,

Dat

60. *CHRISTIAAN de QUEKERE, met twee andere gewoorgt en verbrant, de Beul ſteekt JACOB met een Schippers baak in zyn regte zyde.* 1560.

Godvruchte Martelaars, 6 ſpiegels van de deugd!
Al kan geen voorſpraak van een Biſſchop u voor 't ſterven
Bevryden, 't is geen nood, zyt vrolyk en verheugt,
Gy zult de gunſt nooit van den grootſten Voorſpraak derven.
Uw Heiland, die aan 't kruis uw ſchulden op zich nam,
En u, om 't zalig heil, doet juicben in de vlam.

Dat in den Name Jeſu alle knyen buigen moeten, der gener die in den Hemel, en die op de Aarde, de die onder de aarde zijn. Want by die onderde aarde zijn, verſtonden zy de gene die in 't Vagevuur liggen: welke daar met zulken lyden moeten ſatisfactie doen. Item, om dit zelve nog te bewyſen, bragte zy voort de ſonden tegen den Hyligen Geeſt, om dat daar van ſtaat, *Matt.* 12 32. *Datſe nog in deſe, nog in de toekomende wereit wort vergeven.* Ergo, zyden zy, zo wert 'er ſonde in de toekomende werelt vergeven, het welk immers niet anders kon weſen dan in 't Vagevuur. Item, dat 'er ſtaat 1 *Cor.* 3. 15. *Hy zal behouden worden als door vuur.*

En terſtont daar na hebben zy hem gevraagt van den Doop, hoe dat hy konde bewyſen dat zy dien niet regt en gebruikten. Hier op antwoorde *Jacob* en zyde, om dat gy meer de elemente toeſchryft, dan de vergietinge des bloets Chriſti. In ſumma, dat gy zo den Doop verduiſtert hebt met uwe inſettinge, dat men kwalyk merken kan dat't een Doop is. Dog zyde zy: Hoe, zyt gy dan met deſen Doop te vreden? *Jacob* zyde: Zo ik nog te doopen ware, ik en zoude dien van u niet willen ontfangen: maar om dat ik weet dat gy de woorden en het element gebruikt hebt, en dat ik nu van andere Chriſtelyke Dienaars uit de Hylige Schrift ten vollen onderrigt ben, hoe ik my volgens de leere des Doops ſchuldig ben als een Chriſten te dragen, daarom houde ik den zelven van waarden. Daar na wilden zy bewyſen dat d'Apoſtelen veel gedaan hadden, dat Chriſtus haar niet en hadde bevolen: en dat hy derhalven de Kerken ook geoorloft was zommige zaken te mogen gebruiken, hoewel zy in de H. Schrift niet en ſtaan, zo zy, na haar goetdunken, behulpzaam zijn om den menſchen tot God te lyden. Want, zyden zy, Chriſtus heeft bevolen te doopen, in den Naam des Vaders, ende des Soons, en des H. Geeſtes; maar men leeſt dat de Apoſtelen alleen in den Name Chriſti gedoopt hebben: en ook dat *Paulus Timotheus* heeft beſnede. Daarna vraagden zy hem terſtont van het Nagtmaal: En waren zy kwalyk over een gekomen in 't eerſte, hier in accordeerden zy nog veel min. Matth. 28. 19. AA. 2. 38. en 8 16. AA. 16. 3.

Ten laatſten vraagden zy *Jacob*: Hoe hy zou konnen bewyſen dat zy de ſtraffe niet en hadde? Hier heeft *Jacob* verhaalt hoeſe Chriſtus inge ſtelt heeft en hoe zy een ander ingeſtelt hebben. Doen zyden de Papen: Wat kennen wy die lieden om te gaan ſtraffen? Dat en ware ons niet mogelyk. Maar wy prediken dat zy niet en zoude ſondigen, en dat zy malkanderen zouden vermanen. En hoe zoude wy eenen dronkaart, of eenen anderen zondaar ſtraffen konnen, als wyſe ſien gaan agter ſtrate? want wy en kennenſe niet. En als 'er iemant gevallen is, zullen wy dat eenen iegelyken gaan zeggen, en op ſtraten uitroepen? Neen: maar wy gaan tot den Biſſchop en zeggen 't hem, en hy doetſe vermanen, twee of driemaal: en zo de zulke haar niet bekeeren werden als dan verlaten en afgeſneden. Doen zyde *Jacob*: Ja, gaat dit dog toe na de inſtellingen Chriſti? Maar zy hebben hem geen ander antwoort willen geven. Straffe. Matth. 18. 15.

Nog hebben zy willen bewyſen dat de kinderen ſonder Doop ſtervende, verdoemt waren, uit de woorden Chriſti, *Het en zy dat iemant geboren worde uit den water ende Geeſt, zo en kan hy in het Koninkryke Godts niet ingaan.* Hoort, zyden zy, ſpreekt Chriſtus daar niet van 't water? Waar op *Jacob* geantwoort heeft, dat de meeninge Chriſti Joh. 3. 5.

1560. niet en is geweest, dat 't water eenige kragt der zaligmakinge toegeschreven zoude werden; maar hy wilde *Nicodemus* daar mede bewysen, dat hy moeste alleen door zijn verdiensten, en door de ryninge en afwasschinge zijns bloets de zaligheit verkrygen.

Des Donderdaags, welk was den vierden *Juli* hebben zyse nog eens ondervraagt, maar alleen van het Nagtmaal. Alwaar de Papen veel argumenten gebruikten, om de lieflyke tegenwoordigheit Christi in 't Nagtmaal te bevestigen. Maar dese hylige Martelaars hebbense vromelyk met vele schriften en reden wederlegt.

Zeer haast na desen zijn zy andermaal geëxamineert geweest voor twee van dese bloedige Tyrannen, en wreede vyanden der hyliger waarheit, die, om haren ouden aart te tonen, van de Heeren over dese geroepen zijn, den name van den eenen was broeder *Jan Campo*, Gardiaan der Minoriten van Dixmuide; des anderen name was broeder *Pieter Pannet*, Prior der Carmeliten tot Ypre. Dese, ten eersten om een schyn te maken, hebben de gevangene gevraagt na de artykelen haars geloofs, welke zy terstont opgesegt hebben. Ten anderen vraagden zyse, of zy ook bekenden, dat Christus zijn menschelyke natuur aangenomen had van *Maria*. Waar op *Jacob* antwoorde: Ik bekenne dat Christus zy het zaat der vrouwen geworden, gelyk het ons van God belooft was, *Gen.* 3. Item, 't zaat *Abrahams* uit de lenden *Davids*. In summa, ik bekenne dat Christus zijnen broederen in alles gelyk geworden is, uitgenomen de sonde. Nog hebben zy hen gevraagt of zy bekenden dat 'er een Christelyke Kerke was? Doe zyde *Jacob*: Ja wy. Doen vraagden zy: Hoe veel Sacramenten zijnder dan? Hy zyde, twee: namelyk, den Doop en 't Nagtmaal Christi. Doen zyden de Papen: Wy zeggen dat 'er zeven zijn. *Jacob* zyde: Bewyst ons dat 'er zeven zijn. Doe vraagden de Papen, waarom zyse Sacramenten noemden, nademaal dat woordeken in de Schrift niet te vinde was? Doe zyde *Jacob*: Waarom en zoude ikse niet alzo wel Sacramenten mogen noemen als gy? Want gy vraagt my met dat woordeken Sacrament; ik mag ten minsten u met dat zelve woort wel antwoorden. En terstont vraagde hyse, wat dat woordeken Sacrament beduide: hier op wilde zy kwalyk antwoort geven, hebben nogtans ten einde gezegt, dat het een verborgentheit beteken het een verborgentheit betekent. Het is wel waar, zyde *Jacob*: maar 't beteken veel beter een hylig teeken. De Papen die vraagden, of ook de kinders mogten gedoopt worden? Ja, zyde *Jacob*: want den doop komt haar toe. Zy vraagden of de kinders, sonder doop stervende, verdoemt waren? *Jacob* antwoorde, Neen: by zo verre als de kinderen van gelovige ouders geboren zijn. Doen zyden de Papen, wat profiteert hen lieden dan de Doop? *Jacob* zyde: Zo veel profiteert den Doop, voor eerst, dat wy daar door verzegelt werden van d'inwendige genade Gods, ons van God den Vader in Christus bewesen. Ten anderen, wy bewysen hier mede onse gehoorsaamheit: want nadien Christus dit geboden heeft, zo moeten wy 't doen zo verre als 't mogelyk is. Ten derden wy hier ook vermaant, dat wy in hyligheit en geregtigheit moete leven al ons leven lang. Doen zyden de Papen, staat 'er niet by *Johannes*, *kap.* 3. 5. *Zo iemant niet geboren en wort uit water en geest, dat by in 't Koninkryke Gods niet en kan ingaan?* Dat bekenne ik ook, zyde *Jacob*, maar de meeninge der woorden Christi moet aangemerkt worden. Want Christus leert *Nicodemus*, en ook ons allen, nademaal wy al t'samen onder de verdoemisse, om der overtredinge Adams, stonden, dat wy door geen ander middel konden gerynigt worden dan door 't bloet Christi, door 't welke alleen, als een ryn water alle gelovige besprengt, en alzo door den H. Geest nieuwgeboren werden. Want ik bekenne met *Paulus*, *Tit.* 3. 5. *Dat wy niet zalig gemaakt en zijn om de regtveerdige werken wille die wy gedaan hadden, na zijn barmhertigheit, door het bad der wedergeboorte, en vernieuwinge des Hyligen Geestes.*

Ten derden werde zy van 't Nagtmaal gevraagt op dese wyse: Gelooft gy niet, als de Priester de Misse consacreert, dat 't lighaam Christi daar zy? Neen, zyde *Jacob*, en dat en is het Nagtmaal Jesu Christi niet, nog de Apostelen hebben 't zo niet gebruikt. Want wy vinde dat zy ter tafelen hebben gesseten, en dat het aan allen die daar waren, uitgedeelt is geweest. Nog vinden wy in de *Handelingen der Apostelen*, *kap.* 2. 42. dat de geloovige te zamen gekomen zijn, en hebben het broot te zamen gebroken. Maar wy lesen niet, dat het een alleen gedaan heeft, daar d'andere op zagen. Want is 't dat die van Corinthen van *Paulus* zijn bestraft geweest, om dat een ygelyk zijn eigen Avontmaal nam voor zig zelven te eten, hoe veel te meer zyt gy dese bestraffinge duisentmaal weerdiger? En hoe zou dit een Nagtmaal konnen genaamt zijn, daar men niet kan vinden dan uwe versieringe en instellinge? Boven desen, wat grousame afgodery wert hier van u aangerigt? Want gy doet daar een stuk broots aanbidde, als of 't God ware. Dit is dog regt tegen het woort Gods gedaan. Want daar staat geschreven, *Deuter.* 6. 13. en 10. 20. *Dat men God alleen zal bidden en dienen*, Gy zyt dan wel van het getal der valscher Propheten, daar af ons Christus waarschout, *Matth.* 4. 10. *Dat wy ons van zulk zouden wagten, die daar zeggen hier is Christus, en daar is Christus.* Maar wat zegt hy nog, *en gelooft het niet.* Desgelyks zo waarschout ons ook *Paulus* wel van u lieden. Doen zyden zy: Ja, zijn dit de woorden Christi niet? Dat is mijn lighaam, dat is mijn bloet, enz. Doen zyde *Jacob*: De woorden en zijn na de letter niet te verstaan, want se met de Schrift niet en zoude over een komen. Zo moet men dan dese op zulke wyse uitleggen, al wy lesen dat de woorden des Sacraments, der Besnydenisse, en des Paaschlams van den H. Geest zelve uitgelegt zijn geweest. Want aldaar wert de Besnydenisse het verbont genaamt, en het Paaschlam de voorbygang des Heeren, daar dese nogtans niet anders dan teekenen daar van waren, alzo in anderen tyden en plaatsen van God zelve verklaart is geweest: en nog veel meer andere woorden, die *Jacob* tot bevestinge dier zaken gebruikt heeft, welke te lang zouden vallen om te schryven: Doen vraagden hem de Papen, of God ook niet Almagtig waren? Ja hy zyde *Jacob*, maar hy en doet tegen zijn woort niet. Doen zyden de Papen, zegt, gy dan dat het Broot onverandert blyft? Nogtans schrift *Paulus*, 1 *Cor.* 11. 27. *Zo wie onwerdig van desen broode eet, en van desen drinkbeker drinkt, die eet en drinkt hem zelven het oordeel, niet onderscheiden het lighaam en bloet des Heeren.* Dat bekenne ik ook, zyde *Jacob*, daarom zal de mensche zig zelven beproeven, hoe dat hy met God en zijnen naasten staat, en alzo zal hy eten van desen broode, en drinkbeker. Want *Paulus* straft de Corintheren, om datse twistig waren onder malkanderen. Waar mede hy leeren wil dat een iegelyk zig zelf met God en zijnen naasten zal versoenen. Nog beken ik, dat ik in het Nagtmaal onses Heeren niet alleen broot en wyn ontfange, maar ook de ware gemeenschap des lighaams Christi, alzo *Paulus* leert, gelyk ik ook zeker ben, dat, gelyk het lighaam met broot en wijn gespyst wort, alzo ook mijnen geest gespyst wort door het geloove met het lighaam Jesu Christi.

Ten vierden vraagden de Papen, of het Houwelyk geen Sacrament en was? Neen, zyde *Jacob* want de Christenen zijn aan de Sacramenten verbon-

Menschwerdinge Christi.

Gal 4. 4. 2 Sam 7. 12. Act. 2. 30. Hebr. 2. 17. en 4. 15.

Van het woort Sacrament.

1 Pet. 1.

1562.

Van het Nagtmaal.

1 Cor. 11.

Houwelyk

1560. bonden, maar niemant is aan het Houwelyk verbonden. Want *Paulus* zegt: *Die trout die doet wel, maar die niet en trout die doet noch beter.* Voort zo 't Houwelyk een Sacrament is, waarom verbiet gy te trouwen? *Zo* agte ik dan na de hylige Schrifture den Houwelyken ſtaat een hylige Ordinantie Gods te zijn, van den beginnen des werelts in het Paradys ingeſtelt, en van Chriſtus grootelyks verciert met zijn eerſte mirakel. Voort zeg ik nog met *Paulus*, *Dat den Houwelyken ſtaat eerlyk is onder allen, en een onbevlekt bedde, maar dat Godt de hoereerders en overſpeelders zal oordeelen.* Die hen zelve dan niet en konnen onthouden, die behooren na de leere *Paulus* te trouwen: *Want het is beter te trouwen dan te branden.* Nogtans (zyden de Papen) ſchryft *Paulus* van het houwelyk, dat 't een groot Sacrament zy. Doen antwoorde *Jacob*: Dat is van het Houwelyk niet geſproken: want *Paulus* zegt, ik ſpreke van Chriſtus en zijn Gemynte. Want *Paulus* ſpreekt hier van een ſonderlinge verborgen eenigheit, die Chriſtus heeft met zijn Gemynten, waar by de eenigheit des mans en der vrouwen wort vergeleken.

Nog hebbe zy gevraagt of zy de Biegte niet en bekenden voor een Sacrament? Waar op *Jacob* antwoorde, zeggende: Ik heb u gezegt, dat ik maar twee Sacramenten in de hylige Schrift vinde, of gy moeſt my eerſt bewyſen, dat 'er meer te vinden waren in de hylige Schrift. Ik beken wel, dat men zijn ſonden voor den Heere belyden moet, als *David*, de verloren Soon, en meer andere gedaan hebben, haar ſonden van herten voor God belydende, met een waaragtig leedweſen, en een zeker voornemen van niet meer te ſondigen. Is 't dat wy alzo onſe ſonden belyden, God is getrouw, alzo *Johannes* zegt, om onſe ſonden te vergeven. Maar voor den Paape de ſonden te belyden, agt ik voor gants onnodig en ongeoorloft allen Chriſtenen, nadien dat het geen gront in de H. Schrift en heeft. Doen zyden de Papen, daar ſtaat nogtans, *Belydt malkanderen de misdaden.* Dat beken ik ook, zyde *Jacob*, dat wy verbonden zijn onſe ſchult te bekennen, tegen den genen, daar tegen wy misdaan hebben. Want met zodanigen bekenteniſſe onſes ſchults, gebied ons God dat wy ons moeten verſoenen, zo wy verſoeninge onſer misdaden van God verkrygen willen. Doen zyden de Papen: Daar ſtaat dat Chriſtus zegt, *Al wat gy bind op der aarden, zal in den Hemel gebonden zijn, enz.* Dat is waar, zyde *Jacob*, maar dat zyne Chriſtus van de Chriſtelijke ſtraffe, die men in de Gemynten gebruiken moet, hoe dat d'een d'ander vermanen zal. En zo daar eenige waren, die de vermaninge niet aan en namen, dat die zelve uit de Gemynte, door de Dienaars Chriſti zouden uitgeworpen worden. Want alzo verbiet *Paulus* met de gene, die zig zelven laten Broeders noemen, en zijn nogtans hoereerders, afgodendienaars, gierigaarts, laſteraars, dronkaars, enz. te eten. En dat gy deze ſtraffe niet hebt in uwe Kerke, is baarblykelijk. Maar de hylige Oly, zyden de Papen, is dog een Sacrament, daar van *Jacobus* de hylige Apoſtel zo klaarlijk leert. Doen zyde *Jacob*: Ik en bekenne die ook voor geen Sacrament. Want ik heb dog voren gezegt dat 'er maar twee zijn. Maar dat gy nu uit *Jacobus* verhaalt, dat en dient tot uwe Oly gantſch niet: want dit is een gemeen gebruik Chriſti en der Apoſtelen over den genen, die zy mirakeleuslijk van uiterlijke krankheit wilden genezen, daſte deſelve met uiterlijke Oly beſtreken hebben: en dit gebruik heeft niet langer in de Kerke geweeſt dan de uitterlijke kragt der geſontmakinge. Dit en kan met uwe Oly niet overeenkomen, want gy en zalft geen andere dan die, van welker gezontheit gy deſpereert, en dat niet tot gezontheit des lighaams, maar der zielen. Ik bekenne wel, als ymant krank is, dat men eenen Ouderling halen ſal, om den kranken te vertrooſten en voor hem te bidden, maar niet om te ſmouten.

1560.

Vormſel.

Nog vraagden de Papen, of het Vormſel niet een Sacrament en was? Daar op antwoorde *Jacob*, dat hy in de gantſche hylige Schrift van geen Vormſel en las, en dat hy derhalven daar niet en wiſt te ſpreken. Hier deden ſy ſchryven, *non credit.*

Prieſterlyke ſtaat.

Nog vraagden de Papen, of de Prieſterlyke ſtaat niet een Sacrament en was? Hoe, ſyde *Jacob*, zoude dat ook een Sacrament zijn? Ik leze gantſch daar van in de Hylige Schrift niet. *Petrus* 1 Petr. 2. 9. ſegt wel dat alle geloovige, een uitverkoren geſlagte, een Koninklyk Prieſterdom, een hylig en verkregen volk zijn, om dat ſy ſouden verkondigen de deugden des genen, die haar uit de duiſterniſſe geroepen heeft tot zijnen wonderbaren ligt. Alſo leert ook *Johannes* in zijn *Openbaringen*, Apoc. 1. 6. dat hy ons gemaakt heeft tot Koningen en Prieſters. Maar van geſmeerde Biſſchoppen en geſalfde Papen vintmen in de H. Schrift gants niet: ja dat zelve ſtryt tegen dat Saligmakende Ampt Chriſti, die alleen een eenig Prieſter is, na de ordeninge van Melchiſedek. Voort zyden zy, wat hout gy van den Paus? Waar op *Jacob* antwoorde: Ik houde van den Paus anders niet, dan *Daniel* en *Paulus*, namelyk, dat hy de Antichriſt zy. Want even gelyk als deze hem beſchreven hebben, zo ſtelt hy hem in allen ſtukken aan. Want hy komt in leugenagtige teekenen, hy ſit in den Tempel Gods, zig verheffende boven al dat God genaamt is: nog verbiet hy het houwelyk dat God ingeſtelt heeft, en ſpyſe die God geboden heeft te nutten. Uit duſdanige beſchryvinge meugt gy merken, wat wy en alle geloovige van den Paus moeten gevoelen.

Pſalm. 110: Hebr. 5. 6.

Paus.

Dan. 11. 2 Theſſ. 2. 3. 1 Tim. 4. 3.

Vagevuur.

Nog vraagden zy van 't Vagevuur, daar op *Jacob* zyde, dat hy geen ander Vagevuur kende, dan het bloet Chriſti, 't welk alleen rynigt en zuivert van alle ſonden. Zy vraagden ook, of men de Hyligen mogte aanbidden, en of zy voor ons niet bidden? Daar op zyde *Jacob*, dat men God alleen aanbidden moet: En wy leſen dikmaal, dat zy nog op deze werelt zijnde, niet hebben willen lyden, dat men haar aanbad; hoe veel te min zouden zy dit nu begeeren. Want zo lange als men hier is, om de aangeboren verdorventheits wille zoekt men altijts hoogheit, maar in het toekomende leven, is men gantſchelyk van alle ſodanige affecten vry. Ja de Engelen hebben ook niet willen lyden, dat men haar zou aanbidden, zo men in de *Openbaringe Johannes* leeſt. In deze examinatie waren meer andere zaken verhandelt, maar 't papier dat *Jacob* gekregen had was veel te klyn.

1 Joh. 1. 7. Aanbiddinge der Hyligen.

Apoc. 19. 10. en 22. 9.

De derde examinatie.

Nog zijn ſy de derde ryze geëxamineert geweeſt, den veertienden *Auguſti*, door een ouden en wreeden tyran der Chriſtelyke Religie, by name *Petrus Titelmanus*, Inquiſiteur van Vlaanderen. Voor den middag is *Janneken* alleen voor hem gebragt geweeſt, dewelke hy vele ondervraagt heeft van Steenwerke (want zy van daar geboren was) en of zy *Karel vander Kauwe* (welk een vroom Chriſten was) gekent had. Sy zyde, ja; maar dat hy nu doot was. Hy vraagdeſe ook na haren name. Sy zyde, dat zy *Janneke Salomes* (die men 's Koninks noemde) hiet. Daar na heeft hyſe gevraagt van 't Nagtmaal onſes Heeren. Waar op zy haar zeer treffelyk en vrymoedelyk verantwoort heeft. Maar van geen andere ſonderlyke ſtukken en is zy ondervraagt geweeſt, nogtans was zy daar wel twee uren of meer. Als *Jacob* daar voor de Heeren gebragt is geweeſt, wert hy van zulke dingen niet gevraagt, maar als

Janneken wort voor de Kettermeeſter gebragt.

1560. hy voor 't aangesigte van allen gestelt was, zo heeft de Inquisiteur hem toegesproken op deze wyze: Lieve jonkman, gy zyt nog een fraay, jonk en sterk gesel, derhalve hebben de Heeren van deze Stad veel gedaan, om u van deze nieuwe leeringe en opinie te trekken, op dat zy u op den regten weg zouden stellen, en dat gy alzo u lighaam en ziele behouden mogt: want zy begeeren uwe doot niet, en nogtans na dat ik versta, gy wilt u na dezen raat niet schikken. Daar op *Jacob* geantwoort heeft: Aangaande dat gy segt, dat ik eenige nieuwe leeringe, of myn eigen opinie toesta of dryve, en is zo niet. Maar ik zegge, en gy zult my ook niet anders konnen bewysen, dan dat ik de waaragtige leere der Heilige Propheten en Apostelen aangenomen heb. Waar op de Inquisiteur zyde: Gy staat tegen het Christen geloove, dat over menige jaren gestaan heeft. Maar dese leeringe is eerst opgeresen, als *Martinus Lutber* gekomen is, want hy was de eerste. Bewyst my nu wie de Leeraar voor *Martinus Lutber* was van u gelove, en wie het Hooft van uwe Kerke is? Hier op zyde *Jacob*: Het schynt aan uwe woorden, dat *Martinus* alleen in 't verborgen in de waarheit gearbeit heeft, daar vele voor en na zyne tyden gearbeit hebben, en nog trouwelyk arbeide: Als *Johannes Wiclef*, *Johannes Hus*, *Huldericus Swinglius*, *Johannes Calvinus*, *Joban à Lasco*, *Martinus Micron*, en nog veel meer andere in Engelant, Vrankryk, Vrieslant, enz. En nog kan men u wel bewysen, dat 'er in Engelant en in Vrankryk lange voor de tyden *Martini*, om ons waaragtig geloove gedoot zijn geweest, hoewel het doen zo openbaar niet en was, als nu. Want den afval begint nu al te geschieden, daar van *Paulus* gepropheteert heeft: Onder deze zake zijn nog veel meer andere woorden gevallen, maar op geen zake die hy voortbragt kwam eenig bewys: want de Inquisiteur bleef daar altijt by, vragende wie de Leeraars waren voor de tyden *Lutheri*. Waar op *Jacob* antwoorde: Hoe zou ik u al de Leeraars noemen, die eertijds geweest zijn? Ik heb'er u daar genoemt, en daar zijnder nog meer die voor en met dese zijn geweest, die ik niet en weet, die nogtans God wel gekent
1 Reg. 19. 18. heeft, gelyk hy de seven duisent geloovige ten tyde *Elie* wel kende, hoewel zy nogtans van *Elia* niet bekent en waren. En is 't dat *Elias* hier van onseker was, hoe veel te meer mag ik van dese zake, ja die voor mynen tyt geweest is, onseker zijn, nademaal het selve ons geloove en saligheit niet aan en gaat: Dit weet ik nogtans sekerlyk, dat Christus tot allen tyden zijne ware gemynte gehad heeft, verstrooit over den gantschen aardbodem. Maar wat willen wy hier van veel spreken? Bewyst my dat ik de leere der Apostelen wedersta. Maar wat hy zyde, hy vorderde niet, want zy anders niet en sprake, dan zy gesproken hadden. Daarna wert 'er gehandelt, hoe dat de gemynte Christi altyt vervolgt hadde geweest: met welke bewysreden *Jacob* wilde toonen, dat hy van de ware gemynte Christi was. Doe syde de Inquisiteur: Wy zijn nu ook in Engelant vervolgt, want onlangs warender (zo hey syde) sommige Papen gevankelyk genomen. Waar op *Jacob* syde, dat is niet waar ik weet wel, doen ik van daar kwam, dat zo vele als 'er van u geloove waren, nog vry zijn geweest, ja ook Prochiepapen, Cononnikken, enz. alleenlyk was haar verboden Misse te doen. Het is wel waar, dat de Bisschop van Londen gevangen is geweest, maar dat was niet om het geloove, maar om zijn eigen boosheit wille, en om dat hy zo veel onnosel bloet vergoten had, gelyk gy ook doet. Aldus dan en gaan zy niet om met de uwe, als gy doet met ons. Vorder spraken zy nog van 't aanroepen der Hyligen; want de Inquisiteur wilde betoonen uit de H. Schrift, zo hy syde, en insonderheit uit een plaatse der *Maccabeen*, dat men de Hyligen mogte aanbidden. Maar hier op antwoorde *Jacob*, dat hy van geen andere Advocaat of Voorsprake en wiste, dan van *Christus Jesus*, boven den welken hy geenen anderen begeerde. Nog bestont de Inquisiteur te bewysen, dat men *Maria* mogte eeren, seggende, is 't dat 'er geschreven staat, dat men alle man eeren moet, hoe veel te meer zijn wy dan schuldig dit de Moeder Gods te doen? ja wat eere wilt gyse doen, syde *Jacob*, met voor eenen blok of steen te knielen, en haar als God aan te roepen? wat grouwelyke versieringen zijn dit? Hoe en schaamt gy u niet, uwen mont zo lasterlyk tegen God op te doen? Nog vorderde de Inquisiteur te willen bewysen, dat men gelykenisse maken mogte. Want 't is *Mosi* geoorloft geweest Cherubynen te maken (syde hy) over de Arke, zo is 't ook de Gemynte Christi geoorloft het selve te doen. Waar op *Jacob* hem antwoorde met de generale geboden Gods, 't welke door een privaat exempel ('t welk ook, na den gebode *Mosi* gedaan, geschiede) niet konde geweest zijn. Hy heeft hier op veel meer geantwoort, maar om dat hy zo wynig papier had, zo en heeft hy 't niet al konnen schryven. Daarna hebben zy gesproken van het Nagtmaal Christi, en van de Misse. En de Inquisiteur syde, dat de Misse 't Nagtmaal was. Is dat waar, syde *Jacob*, zo doet gy ten minsten dat de Corinthers deden, een yegelyk onder u etende zijn eigen Nagtmaal; waarom gy op alle maniere behoort gestraft te worde, al doet gy hier niet meer kwaats. Maar dit is nog al 't minste onder u; waarom men met regt seggen mag, dat gy nog Nagtmaal ontfangt, nog ook hebt. Nog heeft hy hier meer gesproken, 't welk hy om der ongelegentheit niet en konde beschryven.

Beelden.

Misse.

Na den middag is *Cqristiaan de Quekere*, die nu alleen in de Stads gevankenisse gelegt was, gebragt voor den Inquisiteur, en wert aldaar lange en vele ondervraagt, die hem in alles zeer vrymoediglyk gedragen heeft; en insonderheit als hy gevraagt wert van't Nagtmaal, daar de Inquisiteur hem wilde doen verstaan, dat Christus met zijn lighamelyke tegenwoordigheit in 't Nagtmaal moeste zijn. Maar *Christiaan* heeft bewesen met ses of seven treffelyke redenen uit de H. Schrift, dat het niet geschieden konde, en gantschelyk street tegen de waarheit.

Christiaan de Quekere voor de Inquisiteur gebragt.

De vrome getuigen Christi zijn (zo wy boven gelegt hebben) ten eersten al bymalkanderen gelyt geweest in 's lants gevankenisse. Maar als de Tyrannen merkten, dat zy door de dagelykse vermaningen, en gedurige gebeden, malkanderen seer versterkt hebben, en dat ook sommige Burgers van de Stad, diese spyse bragten, niet wynig begonnen verligt te werden, zo hebbenzy ten eersten *Janneken* alleen gelyt; en merkende dat'er vele dagelyks tot dese gingen, om haar spyse te brengen, die ook wederom van dese het geestelke broot ontfingen, zo hebben het de Tyrannen benyt en verboden, dat niemans zig soude vervorderen om dese gevangenen eten te brengen, zo dat zy dikwils groot gebrek moesten lyden.

Aanroepinge der Hyligen.

Ten laatsten, om dat zy malkanderen niet zouden mogen vertroosten, zo hebben zy *Christiaan* van *Jacob* geschyden, en gelegt in de Stads gevankenisse. Hier hebben zy ook zeer veel zware aanvegtingen geleden, van wegen de godloose, diese hebben geraden Christo af te gaan, en de Duivel aan te hangen, seggende, datse jonge lieden waren, en datse nog lange zouden konnen leven, en dat te blyven by haar gevoelen niet anders was dan zig zelven 't leven te nemen. Zy schreven ook selve van die groote schrik des vleesches tegen den doot, biddende in alle hare brie-

brieven zeer ernſtelyk, datmen dog in alle Gemynten geſtadelyk voor haar bidden zoude.

Als nu 't gerugte deſer vanginge tot Londen gekomen was, zo is de Gemynte aldaar zeer bedroeft geweeſt, en inſonderheit de Dienaars: dewelke na datſe rypelyk met malkanderen van deſe zake geſproken hadden, zeeker zijnde dat deſe in ſtilheit ryſende, ſonder iemant eenige zwarigheit aan te doen, gevangen waren, zo hebben zy voor goet aangezien deſe zake den Biſſchop van Londen, haren Superintendent aan te geven, dewelke de zake hoorende heeft 'er niet wynig mede bekommert geweeſt, maar hy heeft het tot den Aartsbiſſchop van Kantelberg en nog meer andere gerefereert, dewelke te ſamen eenen brief geſchreven hebben, en ondertekent, die zy terſtont hebben na Veurne geſonden, aan de Heeren, waar in zy begeerden dat zy deſe zouden willen los laten, nademaal zy van valſch geloove of boos leven niet beſchuldigt waren. Den inhout deſes briefs is als volgt:

des an die ume ren.

EDele en eerwaardige Mannen, ons is gewiſſelyk aangebragt, dat 'er drie onſer Gemynte om ſekere hare beſchaffinge na haar Vaderlant ryſende, over een maant ongevaarlyk, by u gevankelyk zyn genomen geweeſt, en nog gevangen liggen, en ook dat hen der Religien halven groote zwarigheit aangedaan wert, even als of zy van 't regte geloove der algemyne Kerke Gods afgeweken waren. Maar wy konnen ons niet genoegſaam verwonderen over dit haaftig vangen, inſonderheit na dat zy, gelykerwys het ons van treffelyke Mannen overgeſchreven is, haren weg in ſtilheit agtervolgt hebben, nog eenige diſputatie met iemant aangevangen; alzo datmen niet van zeggen, dat zy ja tegen eenige uwes lants ordeninge geſondigt hebben. Aangaande haar geloove, welk nu van ſommige in twyffel gebragt wort, wy weten gewiſſelyk, dat zy van Chriſtus den Heere, welken de Wet en alle Propheten getuigeniſſe geven, een ryn en ſuiver geloove hebben, dewyle zy bekennen dat hy ware God zy, uit den ware God den Vader, mede eeuwig gelykmatig: Ook dat hy ware menſche zy, uit menſche, namelyk, uit de ſubſtantie en weſen der Maget *Maria*: en de eenige Koning, Prieſter, Leeraar, Middelaar, en Behouder des menſchelyken geſlagt, voornamelyk der geloovigen. En dat hy zy de eenige deure zijner Schapen, die zijn ſtemme alleen hooren, door welken zo wie ingaat, zal behouden werden: maar zo wie elders door ingaan willen ten eeuwige leven, dat het dieven zijn en moordenaars, en datſe in geenderlei wyze behouden konnen werden, na het getuigeniſſe Chriſti des Heeren, die daar is de waarheit zelve en niet liegen kan. Van welk geloove van Chriſtus den Heere en van anderen Hooftſtukken der Chriſtelyker Religie, hebben de voorgemelde Broeders by ons openlyk belydeniſſe gedaan, en haar begeven onder alle broederlyke vermaninge en ſtraffinge na Gods Woort, en na den wille der Koninginne. Alzo het gants ongetwyffelt zy, dat zy geen ligtveerdige lantloopers zyn, maar getrouwe onderſaten deſer onſer Kerken welke voor het meeſtedeel alreede langen tyt buiten 's lants gewoont hebben: en hebben hier ook een groote wyle by ons gewoont, zonder iemant eenige aanſtoot te geven. En zijn (mids behoudende hare wooninge alhier) om haar nodige zaken uit te rigten, derwaarts geryſt, op hope van haaſt weder tot ons te keeren. Derhalven wy u bidde, zo ernſtelyk als het ons mogelyk is: dat gy dit zelve gevoelen van haar wilt hebben, ook mede dat gy zo veele doet, dat zy, namelyk, *Jacob Dieuffart*, *Chriſtiaan de Quekere*, en *Janneken's* Konings jonge dogter, uit de gevankeniſſe haaſtelyk mogen ontſlagen werden, opdat zy tot den haren geſont mogen keeren. 1560.

Wy, dien de Koninklyke Majeſtyt alle commiſſie en magt gegeven heeft in de ſaken der Religie, hebben tot nu toe niemant van den uwen, of eenigen vreemdeling eenige moeielykheit aangedaan, om de zake der Religien, zo verre al zy haar niet oproerlyk gedragen hebben. Zo nu haar, die haar onſe opſigt bevolen hebben, en litmaten onſer Gemynten zijn, in anderen landen zo gehandelt worden, zo wor den wy bedwonge (hoewel wy 't ongeerne doen) andere natien met dezelve mate in te meten. Dog wy verhopen alle goet van uwe redelykheit. Maar wy vermanen u, dat gy u verre affcheit van alle raat, die daar tot onnoſel bloetvergietinge ſtrekken mogte, 't en zy dat gy in dat ſtrenge gerigte des levendige Gods, in wiens handen het grouwſaam is te valle) wilt vallen: inſonderheit, zo gy de waarheit bekennende het onnoſel bloet vergiet. Tot Londe den twintigſten *Juli* vyftienhondert ſeſtig, uwer Hoogheits Medebbers, *Matthæus Cantuarienſis Archiepiſcopus*, *Eamundus*, *Epiſcopus Londinenſis*, *Wilhelmus Melus*, *Walterus Haddonus*. N. D. *ac ſupplicum libellorum perfectus*, *Thomas Huikel* Doctor.

Als de Heeren van Veurne deſen brief ontfangen hadden, na wat raatpiegens over den zelven, zijnder twee met den brief na Bruſſel geſonden: alwaar den brief van des Konings Raat is geleſen: maar men heeft niet ſeekers konne verſtaan wat zy daar van gevoelt hebben. Het gerugte liep wel onder het volk, dat des briefshalven onder de Raatslieden en Edelen twiſt was, maar wat 'er zeker af was, en wiſt men niet. De Papen en anderen kwaatwillige, ſtroiden onder 't volk dat deſen brief van deſe Heeren uit Engelant niet: en was, maar van eenige Lutheranen (als zyſe noemen) onder een hage of in een ſchure verdigt. Immers, eindelyk heeft de Raat des Konings te Bruſſel een antwoort gegeven op den brief, datmenſe niet zou hooren: en dat de drie gevangenen na de commiſſie haars Konings zouden verbrant werden. Laſteringen der Papiſten.

Als nu dit beſcheit te Veurne gebragt was, zo hebben de Heeren begonnen voorberydinge te maken, om de gegeven ſententie ter executie te leggen: en hebben de vrome Martelaren meer en meer doen aanvegten met hare Geleerde, geenen arbeit ſparende om deſe van Chriſto af te trekke, zo het haar mogelyk geweeſt ware. Als nu de gevangenen merkten, dat haren tyt naby was, niet tegenſtaande dat zy een brief geſonden hadden tot de Broederen, waar mede zy affcheit van haar genomen hadden: zo heboen zy nog een anderen brief aan haar geſchreven, in welke zy verklaarden, dat haren tyt nakende was, begeerende ook ernſtelyk, dat zy den Heere voor haar wilde bidden. En ten laatſten bidden zy zeer ootmoedelyk aan alle Broeders vergiffeniſſe van 't gene dat zy tegen iemant mogten misdaan hebben, biddende datmen dit zelve in alle Gemynten, daar zy gewoont hadden, zoude laten weten. Als nu dan de Heeren alle middelen gebruikt hadden, en niet vorderden, hebben zy gantſchelyk voor haar genomen, met de zake voort te varen: en om dies wille, datmen niets ſeekers van den dag konde vernemen, maar dat 't gerugte liep onder 't volk van den Maandag: zo is op den zelven dag zeer veel volk in de Stad gekomen. Dewelke als zy nu zagen dat 't niet zoude geſchieden, zo is 'er een deel weggegaan, en een deel gebleven, denkende datmen 't des anderen daags doen zoude. Als het dan ook niet geſchiede, maar dat 'er nogtans zeekerder tekenen geſien werden dat het gebeuren zou, (want de Beul was geſien in de Stad komen) zo heeft men overal gedagt, dat het des

1560. Woensdags op de Marktdag, na ouder gewoonte, geſchieden zoude. Maar de Heeren ſiende de menigte van 't volk, en vreeſende voor oproer, en dorſten 't niet beſtaan op den Woensdag: ja om dat het volk wederom zou vertrekken, zo hebben zy den Beul openlyk op de markt ontrent den middag op zijn paart doen zitten, om zo een ſchyn te geven, als of hy vertrokken hadde. Hy heeft ook tot ſommige met klare woorden gezegt, dat hy vertrok, want 'er nog geen gereetſchap was. Maar dat dit maar yoel ſambland was, is wel gebleken; want hy maar een half myl buiten de ſtad rydende, aldaar zyn paart tot den avont toe wyde, en kwam hymelyk 's avonts weder in de ſtad. Ontrent den avont is de Hoogbailliu met ſommige Keurheeren tot een ieder der gevangenen in 't byſonder gegaan, en hebbenſe aangevogten, en met vele ſmeekens en beloften gebeden, dat zy zouden willen afſtaan, en maar een woordeken ſpreken, zy wildenſe van ſtonden aan los laten. Maar dit hebben zy zeer vromelyk wederſtaan, en door des Heeren genade overwonnen. Als zy dan nu zagen, dat zy haar goddeloos oplet niet konde te wege brengen, zo hebben zy begonnen alle gereetſchap te laten maken tegen des anderedaags: als ketenen, hout, ſtaken, en diergelyke meer, want men zyde datſe voor zig genomen hadden, 's morgens des anderendaags zeer vroeg deſe Chriſtenen te dooden. Maar haar boos oplet heeft de Heere ligtelyk belet: want het van 's morgens tot des middags zo regende, dat 'er niemant op ſtrate nog op de markt duuren konde. Daar waren ook twee paar Monnikken ontboden, de Prior van de Carmeliten van Ypre, namelyk, Broeder *Pieter Pannet*, daar van wy geſproken hebben, met een van zijn onderſaten, die tot Nieuwpoort predikte, genaamt broeder *Jan Bels*, en de Gardiaan van de Minoriten van Dixmuide, genaamt broeder *Jan Campo*, van wien hier voren is geſproken, met nog een van den zijne. Deſe na haren booſen raat, hebben des morgens ontrent agt uuren begonnen deſe hylige getuigen Chriſti zeer vyandelyk aan te vegten, arbydende om eezelve van 't regte geloove af te trekken. Het welke als zy 't niet hebben konnen doen met *Chriſtiaan* en *Jacob* (want *Chriſtiaan* was van 's avonts te voren by *Jacob* gebragt) zo zijn zy gegaan tot *Janneken*, by dewelke zy ook niet hebben konnen vorderen door hare valſche en grondelooſe argumenten: zo hebben zy dit beſtaan te doen met openbare leugenen, zeggende: Want wilt gy alleen dit geloove aanhangen, daar uwe complicen van dat zelve afgevallen zijn? Hier over is deſe hylige Maget niet beweegt geweeſt, maar heeft zeer vrymoediglyk geantwoort en gezegt: Hoewel ik deſe twee woorden niet en geloove, nogtans, alwaar't ſchoon waaragtig, zo en zou ik niet willen afgraan van het gene dat ik in myn herte ſeker ben dat 't goet is; want myn geloove op geen menſche, maar alleen op Chriſtus gebouwt ſtaat. Als nu dan deſe verlyders ſagen, dat het al te vergeefs was dat zy deden, zo zyn zy weg gegaan. Maar de gevangenen hebben malkanderen tot vromigheit vermaant, en zig zelven zeer vrymoedelyk als ware ſlagtſchapen tot de doot bereyt: daar na hebben zy hooge en overluit, ſittende in de gevankeniſſe, opgeheven en geſongen den 79. *Pſalm: De Heiaens zyn, O Heere, geloopen, enz.* Op dat nu deſe moorderye, daar van de Heeren haar genoeg ſchaamden, des te heimelyker zoude mogen volbragt werden, zo zijn de poorte der ſtad geſloten gehouden tot dat het al gedaan was. Nogtans zijnder vele broeders en meer andere gekomen, die ingelaten zijn geweeſt, mids dat zy haar geweer lieten (zo haar bevolen was) aan de poorten. Als het nu dan tyt was, en de Heeren in de Vuurſchare ſaten, zo zijn de gevangenen uitgehaalt, en voor de Heeren in de Vuurſchare gebragt. Maar onderwegen zijnder vele broeders door 't volk toegeloopen, haar vlytelyk trooſtende, vermanende, by de hand nemende, en tot de Vuurſchare toe gelydende, 't welk haar een moet gegeven heeft.

Valſheit der Monniken.

1560.

Zy dan geſtelt zijnde door de Heeren, zo heeft de Hoogbailliu in den eerſten eiſen onder andere dingen ook dit voorgehouden, dat zy Ketters waren. Daar op *Chriſtiaan* vrymoedelyk geantwoort heeft, dat zy, nog alle naar Geleerde, dat niet hadden konnen bewyſen met de hylige Schrift, en nog niet bewyſen konden: daar was ook nog geleſen, dat zy de Sacramenten in onwaarden hielden. Daar op zy geantwoort hebben, dat zy de Sacramenten na de ordeninge Chriſti gebruikt, in meerder waarden hielden dan zy. Zo zijn de Heeren in een ander kamer vertrokken, en een wynig t'ſamen geſproken hebbende, zijn doen wederom in de Vuurſchare gekomen, en hebben over deſe drie, deſe ſententie des doots gepronuncieert, welke inhielt datſe geworgt zouden, en daar na gebrant, en de doode lighamen op't galgevelt aan ſtaken gehangen. Deſe ſententie hebben zy dankelyk aangenomen, de Heeren ook vermanende, dat zy wel agt zouden hebben, wat zy deden. Zo zijnſe daar na terſtont van de Vuurſchare na de ſlagtbank gelyt. Onderwegen ſpraaken zy met de Broeders, van haar afſcheit nemende, van den welken zy ook trooſtelyke vermaningen ontfingen: het welke van den Hoogbailliu zeer kwalyk genomen wert. Waarom ny van agter roepende, *Janneken* zo met den voet ſtiet, dat zy byna van de trappen gevallen hadde; het welke het volk zeer kwalyk nam; zo zijnſe dan beneden in een kamer alleen gelyt geweeſt, aldaar zy toeberyt werden om te gaan ſterven. Als zy nu daar ontrent een klyn uurken geweeſt hadden, zo werden zy met den Sergianten (onder welke ook waren die bitterlyk ſchryden) en ook met de Beul voortgebragt gebonden aan malkanderen, d'een voor en d'ander na. Voor aan was *Chriſtiaan*, en daar na *Janneken*, de agterſte was *Jacob*, den welken volgden de voorgenoemde Monniken. Als zy nu uitgekomen waren, hebben deſe drie getuigen Chriſti met blyden aanſchyne, en inſonderheit *Chriſtiaan* en *Janneken*, begonnen het volk zeer kloekelyk te vermanen, zeggende: Wagt u dog neerſtelyk voor deſe valſche Propheten, die u met ziele en lyf zoeken te verderven, met hare valſche en booſe leere. Dit en diergelyke ſpraken zy onderweeg. Als zy nu ter plaatſe kwamen daar zy ſterven zouden, na dat zy met vele woorden het volk vermaant hadde, zo is *Chriſtiaan* alderceerſt van zelfs gaan ſtaan aan een ſtaak, en *Janneken* is hem terſtont nagevolgt. Hier was van vele omſtaanders en geloovige perſonen gehoort, dat Broeder *Jan Bels* tot *Janneken*, eer zy van hem ſchyde, deſe en diergelyke woorden gezegt heeft: *Janneken, ſtryt vromelyk, want de kroone der glorien is voor u lieden bereyt*: en *Janneken* alzo van hem ſchydende, heeft den naaſten ſtaak gekoren. Den derde heeft ook *Jacob* aangenomen. Want de Papen, te weten, de Minoriten, riepen zeer tot den Hoog Baillju, dat menſe haaſt van kant zou helpen. Maar eer *Janneken* haar aan de ſtake ſtelde, zo heeftſe een lange tyt op haar knien zeer vieriglyk gebeden, en is daar na opgeſtaan. Als nu de Beul haar begon met yſere ketenen onder aan de voeten, en boven aan den hals vaſt te maken, zo hebbe zy zeer kloekelyk beginnen te zingen den 130. *Pſalm, Uit dieper noot, &c.* Hier ſchenen de Papen raſende dul te worden. Want Broer *Jan Campo*, als een uitſinnig menſche, riep uit, en zyde: Nu ziet men wel,

Sententie des doots.

Broeder Jan Bels vermaant Janneken tot vromigheit.

Zy zingen den 130 Pſalm.

60. wel, dat gy geen Chriſtenen zyt. Want Chriſtus ging al ſchryende ter doot. Hier tegen riep een uit het volk met luider ſtemme: Daar liegt gy aan gy valſche Propheet. Daar na is *Michiel Peel* de Stadhouder voorſchreven, met een groot deel boeken gekomen, die zy voorgaven haare boeken geweeſt te zijn. Maar *Chriſtiaan* merkende dat'er andere boeken onder ware dan de hare, zyde opentlyk, dat het niet alle hare boeken en waren. Als zy nu ontrent twee clauſulen des Pſalms geſongen hadden, is de Beul gekomen met een baſt van agter om *Chriſtiaan* te verworgen. Zo hebben zy opgehouden van zingen, en zeer vrymoediglyk roepende tot haren Broeder, zyden zy: Stryt vromelyk, lieve Broeder. En *Chriſtiaan* zijn oogen en handen zeer vieriglyk ten Hemel geſlagen hebbende, heeft tot twee of drie ryſen gezegt: Heere God Hemelſche Vader, in uwe handen bevele ik heden mijnen geeſt. En wederom daar na: Lieve Vader, wilt haar dog vergeven die my de doot aandoen. Desgelyk deden ook neerſtelyk *Jacob* en *Janneken*: en hebben alzo haren geeſt opgegeven.

halfwurgt. Maar overmits dat *Jacob* de laatſte was, die verworgt wert, en 't volk door medelyden op den Beul begon te roepen, zo heeft de Beul met 'er haaſt, eer *Jacob* half verworgt was, het vuur genomen, en eerſt aan *Jacob* aangeſteken: en om dat hy nog niet doot en was, heeft hy hem tot twee of drie ryſen gewrongen: 't welke veel liede met weenende oogen aangezien hebben. De Beul dat ziende, en zeer beroert zijnde, heeft met een ſchippers boom, die gemeenlyk plompe yſers hebben, tot twee of drie ryſen tot in zijn regte zyde geſteken: en is alzo ten einde ook in den Heere ontſlapen. Na dat zy nu van 't vuur geſengt waren, werden zy zeer veragtelyk op een wagen geworpen, en gevoert op 't galgeveld, en aldaar aan drie ſtaken gehange, maar zy zijn korts daar na van de Broeders afgedaan en begraven.

Deſe navolgende Artykelen zijn tot Veurne uit de Griffie bekomen, en zijn ſtukken des geloofs van deſe voorſchreven drie getuigen, namelyk, *Chriſtiaan de Quekere*, *Jacob Dieuſſart*, byde van Nieuwkerke geboren, mids gaders *Janneken Salomes*, *Filia Martbei* van Steenwerke, voor de Overheit beleden: waar in zy volherdende eindelyk geſtorven zijn in 't jaar vyftien hondert ſeſtig.

1. Eerſt gevraagt, elk byſonder van de Menſchwerdinge Chriſti, *Credunt Catholicè*: dat is, *zy gelooven als de Catholyken*.

2. Gevraagt van de vergevinge der ſonde zeggen dat men voorwaar ſchuldig is Chriſtus zijn ſonden te belyden, en niet den Prieſter: en dat'er geen vergevinge der ſonde, dan door Chriſtus is.

3. Gevraagt van de zeven Sacramenten der Roomſcher Kerke, zeggen, dat 'er twee zijn, namelyk, de Doop en het Nagtmaal des Heeren.

4. Gevraagt van den Doop, zeggen, dat zy haren doop, in de jongheit ontfangen, van waarden houden, en niet begeeren herdoopt te zijn, maar gelooven dat de kinderen van geloovige ouders zijn verſeekert van 't eeuwige leven, al ſterven zy ſchoon ongedoopt, dewyle zy ook voor den Doop van de erfſonde door 't bloet Chriſti geſuivert zijn. Want de uitwendige Waterdoop en maakt haar niet zalig.

5. Van 't Vormſel, *non credunt eſſe Sacramentum*: dat is, zy en gelooven niet, dat het een Sacrament is, maar gelooven, dat de woorden *Act.* 19. en elders goet zijn, daar mede de Papen 't zelve beveſtigen.

6. Van de Penotentie gelooven zy niet, dat ſe eenige menſchen doende, kan zalig maken: want de waardigheit en verdienſten des lydens Jeſu Chriſti alleen, kan ons zaligmaken, en niet onſe werken, hoewol de goede werken tot gehoorſaemheit te doen noodig zijn.

7. Van 't Prieſterſchap zeggen zy, dat het niet dan menſchen inſtellinge is, en bekennen wel de regte ordeninge der Dienaren in de Gemynten, maar niet voor een Sacrament, perſiſteren in haar eerſte verklaringe. 1562

8. Van 't Sacraments des Altaars, zeggen zy, datſe niet gelooven dat Chriſtus in bloet en vlees in de conſecratie des broots en wyns is. Dat ook in het Avontmaal het broot en wyn niet en veranderen in 't vlees en bloet Chriſti, maar broot blyft broot, wyn blyft wyn in hare natuure, maar de zelve nuttende, ontfangt men Chriſtus in den geeſt door 't geloove.

9. Van den Huwelykenſtaat zeggen zy ook, dat het is een Godſaligen ſtaat van God ingeſtelt, maar zy en kennen dat niet voor een Sacrament, als ook geen teeken der genade Chriſti zijnde.

10. Van 't Olyſel, zeggen dat't maar geltfeeſten zijn, en dat men in een winkel of penuarie alzo vele ware geeft voor een oortje, als de Papen voor zeven ſtuivers, eſtimerende by dien Olyſel geene zaligheit.

11. Van de Moeder Chriſti *Maria*, geloven zy, dat die Moeder en Maget zy, voor en na 't baren; maar hoe zy hare maagdelykheit beleeft heeft, daar van en weten zy niet te ſpreken.

12. Gevraagt van de Hyligen, ſeggen, dat zy gelooven dat de Hyligen die doot zijn, en ook de H. Engelen onſe herten en conſcientie niet en kennen, daar by zy ook gelooven, dat zy voor ons niet bidden konnen Wy hebben ook, ſeggen zy, geen Middelaar by den Vader dan Chriſtus.

13. Van de ſacraficien der Maſſe, ſeggen ſy, dat het een afgoderye is, overmids datmen ſegt Chriſtus in bloet en vleeſch daar te weſen, en 't ſelve is nogtans maar broot en wijn. En gelooven niet dat Chriſtus daar in is, alſo de Roomſche Kerke geloofe.

14. Seggen dat de ceremonien, ordinantien en dienſten der Roomſcher Kerke, niet dan menſchen inſettingen zijn. Datmen ook niet gehouden is deſelve te onderhouden, mids datſe God ſelve niet geboden heeft. Want zy verbieden te trouwen en ſpyſe te nutten tegen het naakte gebot Gods.

15. Gevraagt van de Roomſche Kerke en authoriteit derſelver, van de Paus Stadhouder Chriſti, en van de Biſſchoppen, ſeggen, dat zy den Paus voor 't Hooft der Kerken niet bekennen, nog ook de Biſſchoppen der Roomſcher Kerke Stadhouders Petri, veel min Chriſti te weſen.

16. Van de excommunicatien der Roomſcher Kerke, geloven wel, dat de ware Kerke de magt en authoriteit heeft, om de openbare ſondaren in den Ban te doen, en te excommuniceren, en dat alzo die in den Ban ſterven, binnen haren levenden lyve haar ſonden niet latende, en haar met God en de Gemynten niet verſoenende, verdoemt zijn. Maar geloven dat de Roomſche Kerke ſulks niet en vermag, 't en ware dat de Paus en zijne Biſſchoppen, verlaten alle grouwelyke afgodiſche dienſten en ceremonien, onderhielden de leere die Petrus en d'andere Apoſtelen gehouden, geleert en gedreven hebben.

17. Van de hylige Dagen weten zy niet te ſpreken, dan van den Sabbath of Sondag, welken een ygelyk ſchuldig is te hyligen.

18. Van 't wydſel des water en gelooven zy nimmermeer dat het noodig is.

19. Gelooven ook niet dat 'er Vagevuur is, als maar twee wegen zijn be.

20. Van de pardoenen en gelooven zy niet.

21. Van de ſatisfactie en verdienſte, ſeggen zy, dat het Chriſtus al t' ſamen en t' eenemaal verdient heeft en dat ook onſe goede werken niet te bate konnen komen, hoewel wy ſchuldig zijn goede werken te doen.

JAN

1560. *JAN LODEWYK PASCHAL, in 't beweſen van de Paus, Kardinalen en Prelaten, tot Romen gehangen, daarna in 't vuur geworpen en verbrant.* 1560

Gelukkig by die zich verlaat op Gods genade,
Al moet by zwerven in een zee van ongeval;
Dus was uw vroom gedrag, kloekmoedige PASCHAL!
Gy gingt in Jezus dienſt met vleeſch nog bloed te rade,
Maar ſtreed in 't martelperk voor 't Kruisgeloof met vreugd.
d'Almachtige beloont: de waereld baat de deugd.

In 't jaar vyftien hondert ſeſtig, was de leeringe des hyligen Euangeli ook in 't Koninkryk van Napels, en inſonderheit in Calabria gekomen. En de regtgeloovige in Calabria hebben van de Italiaanſche Kerke te Geneve (alwaar doenmaals niet alleenlyk Francoyſche, maar ook Italiaanſche, Spaanſche, en Engelſche predicatien en verſamelingen gehouden werden) een getrouwen Kerkendienaar begeert. Nu en wiſten zy niemant, die daar dienſtelyker toe ſoude mogen zijn, als deſe *Paſchal*, die te voren aldaar geſtudeert had. Daarom verkoſen zy hem ook eendragtelyk in zijn afweſen, en lieten ſodanige Chriſtelyke verkieſinge ſchriftelyk tot hem brengen. En *Paſchal* en was nu niet meer dan twee dagen te voren, eer deze brieve aankwamen, met een eerbare jonkvrouwe in Piemont, genoemt *Camilla Guarina*, getrout; maar niettemin nam hy die brieven zeer geerne aan, en hy zyde ook zijn huisvrouw, wat aan hem geſchreven, en waar toe hy van de Kerke van Geneve verkoren was. Hy zyde ook daar by, nademaal de voorſyde verkieſinge en beroepinge ſonder twyffel van God voortkwam, en tot Gods eere dienen ſoude, dat deſelve ook meer dan alle wereltlyke dingen behoorde geagt te werden. Dat daarom zijn lieve huisvrouwe in ſulke ryſe geerne bewilligen, en daar mede immers niet kwalyk te vreden ſoude zijn. De jonge vrouwe die ook in de vreeſe Gods opgetrokken was, gaf haren wille in Gods en hares nieuwen egten mans wille ſeer geern over: Nogtans bad zy, dat hy wederom komen zoude, zo haaſt hy immers konde. Alzo zijn deſe twee jonge egte lieden terſtont met malkanderen te Geneven aangekomen: en *Paſchal* heeft het ampt, daar toe hy beroepen was, aangenomen, en is met ſommige andere, na dat hy zijn teſtament gemaakt en afſcheit genomen hadde, in Calabrien geryſt, en heeft zijnen Kerkendienſt aldaar begonnen. En d'arme Chriſtenen van Guardia in tot St. Sixto, welke twee ſteden zijn gelegen in het Koninkryk van Napels, daar over *Salvator Spinello* Heer was, hadden hem van Geneve beroepen. Als nu *Paſchal* tot de voorſyde plaatſe aangekomen was, heeft hy den armen Chriſtenen, welke hongerig waren na de wyde des Geeſtelyken levens, de Leere des H. Euangelium begonne te prediken, dog niet ſonder grooten ſtryt en wederſtant. Maar de Duivel heeft den lieffelyken reuk des H. Euangeli onder den ſtank der Antichriſtiſcher afgodery niet konnen lyden: maar hy heeft door allerley middelen verhindert, dat de leere der ſaligheit niet gepredikt, nog van den menſchen aangenomen zoude werden. Daarom liet hy allezins verluiden, dat 'er een Lutheraan in 't lant gekomen was, die met zijn leere alle dingen verwoeſtede. Een iegelyk begon te morren, alzo dat zommige met de tanden knerſten; zommige riepen, datmen hem met alle zijn aanhangers verdelgen zoude, met meer andere beſwaarlyke woorden, die onder het gemeene volk uitgeſpreit werden. Als de Heer *Salvator* zulks vernomen hadde, die doenmaals te Fiſcaula was, een ſtad niet wyt van Guardia en St. Sixto gelegen, zo liet hy de principaalſte uit byde die ſteden voor hem roepen: deſe baden *Paſchal* haren Kerkendienaar, dat hy met haar ryſen wilde, op dat hy voor haar antwoorden, en haar goede zake verdedigen mogte, dewyle hy zulks beter als

zy

1560. zy uitregten konde. Het welke hy haar geerne inwilligde. Alzo rysden zy met malkanderen voort, en kwamen tot Fiſcaula. En na dat zy aldaar aangekomen waren, rieden zommige Dienaars des Heeren *Salvators*, dat *Paſchal* hem wederom weg maken, en niet zoude laten zien: maar hy en wilde het om der voorzyder oorzaken wille niet doen. Als hem nu de Heere *Salvator* wert ziende, beval hy terſtont, datmen hem gevangen zoude nemen, en de andere wederom te huis laten ryſen, want hy dogte, dat 't werk van zelfs wel zoude vallen, als hy haren Predikant gevangen had. Alzo is *Paſchal* te Fiſcaula gevangen, en hy heeft by de agt maanden lang gevangen moeten blyven. Daar na is hy te Coſenſa gevoert, en aldaar eenen langen tyt bewaart geworden. Van daar hebben zy hem na Napels, en eindelyk na Romen geſleept, en in den toren genoemt Nana gelyt, alwaar zy hem drie maanden hebben laten liggen. In alle deſe plaatſen heeft hy een ronde bekenteniſſe van zijn gelove en ware Religie gedaan, en in alle ellendigheit ſtantvaſtig gebleven.

Daar na is *Jan Lodewyk Paſchal* den agtſten *September*, in 't jaar 1560. op eenen Sondag des morgens vroeg in een Monniken Klooſter gebragt, genaamt la Minerva, alwaarmen de gene, die als Lutheranen aangeklaagt waren, gewoon was te brengen, op datmen haar lieden hare Proceſſen voorleſen mogte. Als hy nu in dat voorzyde Klooſter gebragt, en hem zijn proces voor het gantſchen volk voorgeleſen was, zo heeft hy alle zijne antwoorden, die hy zeer heerlijk gedaan hadde, beveſtigt, ſonder eenig bedenken, en met een dapper en vrymoedig herte, dewyle hy God dankte voor de eere, die hy hem beweſen hadde. En doen is hy wederom in de gevankeniſſe gebragt. Des anderendaags, 't welk was den negenden *September*, is hy gebonden gevoert op de plaatſe voor Engelenborg, niet verre van de brugge des Tybers, alwaar de Paus zelve midsgaders de Kardinalen, en andere genaamt de geeſtelyke Prelaten, tegenwoordig ware. Aldaar heeft de Patient met wynige dog lieffelyke woorden aangewеſen, dat hy niet als een kwaatdoender, maar als een liefhebber en bekenner Jeſu Chriſti, en zijner leere, op die plaatſe gebragt was. Hy zyde ook uitdrukkelyk, dat de gene, die den Paus voor eenen aardſchen God en Stadhouder Jeſu Chriſti hielden, gantſchelyk op eene onweg waren; overmids hem de Paus altyt als een doot vyant der leere Chriſti, en des waren Godsdienſt vertoonde, en overmids alle zijne aanſlagen, doen en laten genoegſaam bewеſen, dat hy de regte en waaragtige Antichriſt was. Maar als deſe Patient den Paus en zijnen aanhang alzo begon te prediken, riep een iegelyk en hielp daar toe, dat hy terſtont gedoot mogte werden. En alzo is deſe *Jan Lodewyk Paſchal* van den Beul haaſtelyk opgehangen, gewurgt, in 't vuur geworpen en verbrant den negenden *September* in 't jaar 1560. 1560.

JAN HERWYN tot Honſcote verwurgt en verbrant.

Hoe laagt ge in eene poel van gruwelen verzonken,
Eer Gods genadezon zyn ſtraalen in u ſchoot?
Maar toen gy waart geraakt door Jezus liefdevonken;
Verdween de vrees voor boon, voor ſmaad, voor ſmert en doot;
Dus toont, ô HERREWYN! het eeuwig Alvermoogen
In uw berouw en deugd een ſpiegel voor elks oogen.

Jan Herrewyn, gezegt Gerſtekooren, geboren in een dorp genaamt Houtkerke, gelegen in Bergambagt in Weſtvlaanderen, is ook wel eertyds van een zeer roekeloos leven geweeſt, die in drinken, ſchinken, dobbelen, tuiſſchen, kyven en ook vegten veel tyts doorgebragt heeft. Den kryg heeft hy een tyt lank gevolgt, en in 't korte, van al het gene dat wereldſche en wulpſche

1560. ſche lieden plegen te handelen, heeft hy niet nagelaten. Maar als den beſtelden tyt van God gekomen was, in den welken het hem beliefde, deſen uit zo grooten en diepen afgront der ſonden te trekken: zo heeft hem de Heere ingegeven, dat hy na Londe in Engelant ryſen zoude, alwaar hy ook in 't jaar 1560. voor Paaſſchen getogen is.

Hier heeft hy zig by een Brouwer beſtelt om te arbyden, want hy van deſelve hanteringe was.

En hoewel hy in de Brouwerye veel geſelſchaps vond, die hem oorſake waren van vele booſheden, en inſonderheit van dronkenſchap, zo is 't nogtans geſchiet door de wonderlyke beſchikkinge onſes aldergenadigſten Vaders, dat hy tot de gemeenſchap zommiger Godſalige geloovige gekomen is, door wiens ernſtige vermaning hy heeft beginnen de booſheit af te gaan, en de Godſaligheit toe te ſtaan. Aldus is hy tot de Duitſche gemynte dikmaal gelyt geweeſt, en door het gehoor des Godlyken woorts dat daar gepredikt wert, heeft in 't geloove en ware kenniſſe Chriſti beginnen toe te nemen. Het is nu geſchiet (als men in Engelant, om de gerugten der oorlogen die daar doen waren, zyde, dat 'er knegten aangeſchreven zoude werden) dat de voorſchreven *Jan Herrewyn* veroorſaakt is geweeſt om wederom uit Engelant na Vlaanderen te trekken. Zo is hy dan ontrent den laatſten *Juni* met *Chriſtiaan de Quekere*, *Jacob Dieuſſart*, en *Janneken* 's Konings ſchepe gekomen, en zijn gearriveert te Nieupoort. Als nu *Jacob* en *Janneken* voorzegt by het ſwaanke gevange ware, tuſſche Veurne en Honſcote, zo was hy ook met deſe, maar voor die ryſe is hy de handen der Tyrannen ontſprongen: Het welke *Michiel Peel*, Stadhouder van den Bailju van Veurne zeer kwelde, die ook daar na, hoorende dat hy te Honſcote was, den Bailju van Honſcote groote klagte over hem gedaan heeft.

Joris Mataret Bailjuw van Honſcote.

Als nu de Bailju, *Joris Mataret* genaamt, hier voor gedrongen wert te vernemen na deſen *Jan*, en het nu over al byna kennelyk was, dat hy in zijns Suſters huis gelogeert was, zo is hy op een nagt gekomen tot deſen huiſe met zijn Dienaars, en heeft deſen *Jan* (hoewel hy zeer ligt hadde konnen hare hande ontvlieden) gevangen genomen.

De Bailju vangt hem.

Als hy nu dan gevangen en gebonden gelyt wert na de gevankeniſſe, ſo ſijnder een deel dronkaarts den Bailju te gemoete gekomen, die ook hierom aldus ſprak: *Men zegt dat 'er te Honſcote veel volks van de Schrift is: maar aan deſe dronkaarts en blykt het niet.* Doen zyde *Jan*: Is 't dan kwalyk gedaan, datmen dronke drinkt? De Bailju zyde: Ja, zoud't niet: Waar op *Jan* wederom dyde: Waarom en vangt gy die niet; Want gy zyt geſtelt om de booſe te ſtraffe, en den Godſalige te beſcherme. Rom. 13. 4.

Alzo is hy in de gevankeniſſe gebragt, waar in hy zo vrymoedig geweeſt is, dat een iegelyk hem dies verwonderde. En dewyle hy niet zo haaſt na zijne verwagtinge voor den Raat gelyt wert, is hy zeer bedroeft geweeſt, vragende eenen iegelyken, wie hy ſpreken kon, waar door het verhindert wert: want zijn herte was ontſteken met groote vierige begeerte om den Name Chriſti voor de Regters te belyden. Vele zijnder geweeſt die dagten dat hy de waarheit niet zoude hebben beleden, eensdeels om zijn voorgaanden ongeſchikten wandel, en eensdeels om dat hy den Euangelium maar gehoor hadde beginnen te geven: maar de menſchen fylen meeſt altijts in deſe haar oordeelen. Als hy nu een langen tijt aldus verlangt had, om voor de Heeren te mogen gebragt werden, zo is hy ten laatſten voor de Schepenen gebragt, alwaar een Paap was, om tegen hem te diſputeren. So heeft de Pape dan ten eerſten gevraagt, of hy binnen langen tijt niet te biegte had geweeſt, en wat hy van de Biegte hielt, en van ſodanige beuſelingen meer. Waar op *Jan* zeer Chriſtelyk geantwoort heeft, hoewel veel korter dan hy namaals dede, want de gevankeniſſe heeft hem als een ſchole geweeſt, in dewelke hy dagelyks zo toenam, dat hy deſelve niet ſcheen te zijn: niet tegenſtaande dat 'er zeer ſelden eenige menſchen hem mogten aanſpreken, of 't en ware zijne bloetvrienden, die alleen by hem mogten komen om hem ſpyſe en drank, en ſchoon lijnwaat te brengen. Daar na vraagde de Paap nog: Gelooft gy niet dat 'er ſeven Sacramenten zijn: Waar op de Bailju antwoorde; Of 'er ſeven of twee zijn (want hy 'er twee bekent had) wat legt daar zo vele aan? die 'er zijn, die ſal hy 'er laten. Doe ſyde de Voorſprake, *Jan Prieſſen* genaamt: Gelooft gy niet dat de Heere ruſt op den Altaar in vleeſch en bloed? Doe heeft *Gerſtekoorne*, met *Stephanus* geantwoort, *dat de Alderhoogſte niet en woont in Tempelen met banden gemaakt*, alzo de Propheet zegt: *De Hemel is mijnen ſtoel, ende de aarde den voetbank mijner voeten: Wat buys zult gy my bouwen, ſpreekt de Heere, of welk is de plaatſe mijner ruſte? Heeft dit niet al mijn hand gemaakt?* Doe heeft hy d'Overheit zeer dapperlyk vermaant, uit oorzake deſer vrage, en den text der Schrifture daar tegen voortgebragt, datſe der Papiſten leere neerſtelyk wilde beproeve met den proefſteen der hyliger Schrift, op dat zy mogten merken, hoe dat die tegen de hylige Schrift ſtryt, eer zy ſententie daar over gaven: want zegt hy, zo gy dit niet en doet, als gy en ik zullen ſtaan voor den Regterſtoel Chriſti, daarwy alle moeten compareren, dan zult gy zien (maar te ſpade) hoe onwyſelijk gy zult gedaan hebben. Bemerkt ook neerſtelyk de kragt der woorden *Petri* door welke wy verbonden zijn, meer Gode gehoorzaam te zijn dan den menſchen. Het is nu dan nog tyt (zyde hy) dat gy deſe zake rypelijk bedenkt. Want in 't uitterſte oordeel en zullen uwe Papen, nog Inquiſiteurs, nog Placcaten der Koninklyker Majeſteit niet konnen ontſchuldigen. Daarom proeft hare leere wel, niet om mynent wille, maar om des Heeren wille: want dan zal een iegelyk zijn eigen pak moeten dragen. En de Hylige Geeſt zegt, *Dat bare werken baar zullen navolgen.* Het is wel waar (zyde hy) dat de Roomſche Kerke, in der Apoſtelen tyden en daar na, een ware Kerke Chriſti geweeſt is, gelyk der Corintheren, Galateren, Philippenſen, enz. Kerke ook was. Maar nadien zy van 't ware woort Gods geweken is, en anders niet dan fabels en leugens heeft beginnen voor te houden, de Sacramenten Chriſti vervalſchende, en andere meer door haar eigen authoriteit daar toe doende, de Chriſtelyke ſtraffe in een abuiſelyke Oorbiegte, en des Paus blixem veranderende, zo is God van haar geweken, en kan niet meer Gods, maar des Duivels Kerke genaamt zijn. Want hy en wil, nog en kan ook aan geen volk of lant verbonden zijn. Doe heeft de Voorſpraak bevolen datmen hem weg doen zoude. Als hy dan dus ettelyke ryzen voor de Heeren vrymoediglyk zijn geloove beleden hadde, zo heeft hyſe gebeden, datſe met hem ten eenen of ten anderen, het beſte wilden doen. Zo baden hem de Heeren en Papen, dat hy wilde zijn opinie (zo zy 't noemden) afgaan. Waar op hy antwoorde, dat hy geen opinie en dreef, maar dat de Hylige Geeſt hem leerde 't goede na te jagen, en 't kwade te ſchouwen. Ja, zyden zy, ziet gy niet, dat van deſer leeren wege de gantſche werelt oproerig is, en dat 'er zo vele Geleerde mannen geweeſt zijn, die 't zo niet hebben konnen verſtaan? Doen zyde hy, den oproer en is van wegen de leere niet, want zy in zig zelven vreedſaam is: ja deſe leere alleen kan alle bedervinge, twiſt en tweedragt weg nemen; maar alle beroerte is de booſheit der menſchen toe te ſchry-

1561. Jan wordt ſterk in kennis gevaan

Aa. 7. Eſa. 66.

Aa. 4. 8

Apoc. 14.

De waarheit van 't oor ſchuldigt.

1560. ſchryven. Want zy zig zelven onder deſe leeringe niet en willen buigen. Dat vele Geleerde deſe waarheit niet hebben konnen begrypen, is waargtig; want zy dat hebben willen doen met haar eigen wijsheit, 't welk onmogelyk is. waarom zy ook dwaas geworden zijn, zo *Paulus* leert. Hierom is 't ook, dat Chriſtus zijnen hemelſchen Vader dankt, dat hy dit voor den wyzen verborgen, en voor den klynen geopenbaart heeft. Als nu de dienders hem lyden van het Stadhuis na de gevankeniſſe, vermaanden zy hem dat hy ſchoon ſpreken zou, zeggende dat het wel zoude gaan. In 't laatſte ſchier zijns levens wert hy nog eens voortgebragt, en zeer ſcherpelyk aangevogten over het ryn gevoelen dat hy haddevan hetNagtmaal, met een deel der getuigeniſſen der oude Leeraars, en voornamelyk *Auguſtinus*, waar mede zy arbyden hem wijs te maken, dat wy daar geen gemeen broot nog gemeenen wijn ontfangen. Item, met 't valſch verdraajen der woorden Chriſti, *Dat is mijn lighaam*, en nog met andere argumenten meer. Waar op hy zeer wyſſelijk en ook Chriſtelijk geantwoot heeft, dat hy ten geenen tyde wederſproken hadde, en nog niet wederſprak dat Chriſtus in 't Avontmaal tegenwoordig was, maar alleen loogende de lijflijke tegenwoordigheit. Hy zyde, dat hy bekende, dat men in 't Nagtmaal de gemeenſchap des lijfs en bloets Chriſti ontfing, maar dat alleen geeſtelyker wyſe. Aldus heeft hy der Sophiſten lange, en (zo het ſcheen) ſware argumenten met wynige woorden geſolveert en neder gelegt Om dies wille dat hy (alzo wy boven gezegt hebben) met niemant ſpreken mogte, zo heeft hy op zulke wyze als hy konde, zijnen naaſten gearbeit te ſtigten en te leeren Want hy heeft het volk niet wynig ontſteken tot de waarheit met leeren en vermanen, en met dagelyks zeer veel Pſalmen en Geeſtelyke Liedekens der welke hy ettelyke gemaakt had te ſingen. Als nu de Papen ſagen, dat 't volk met groote hoopen kwam aan de gevankeniſſe ſtaan, raaſden zy zeer, en drygden 't volk, en arbyden te beletten dat hy niet meer ſingen zou. Want hy inſonderheit dat ſingen gebruikte des Sondags en leegdags als'er veel volks op de Markt wandelde. In deſen zelven tyt zynder met hem twee dieven geweeſt in de zelve gevankeniſſe, op dat deſe Godzalige getuige Chriſti des te ſwaarlyker zou beſogt worden. Want de Papiſten plegen met de goddeloosheit der ongeregtiger menſchen den geloovigen zeer te pynigen: het welke ook de hemelſche Vader alzo toelaat, op datſe hare hoofde Chriſtus Jezus, gelykformig zouden weſen, die onder de godloose gerekent is geweeſt. Als nu dan deze twee dieven by hem in de gevankeniſſe lagen, zo hebben zy van haar vrienden ſommige inſtrumenten ſecretelyk gekregen, met welke zy brake gedaan hebbende, zyn weg geloopen. Maar *Gerſtekoorne*, hoewel de gelegentheit zeer bekwaam was, en heeft niet willen ontloopen, eensdeels, om dat hy vreeſde datmen deſe brake den Broeders zoude opleggen, eensdeels ook om dat hy zig zelven niet gevoelde inwendig geroert te zijn om te vlugten, maar om te blyven. Waar mede hy beweſen heeft, ten eerſten zijn vierige liefde tot God, met een brandende luſt, om zig zelven te laten opofferen voor de waarheit. Ten anderen, ook de liefde des naaſten. Als hy nu voorzeker vernomen hadde, dat de ſententie van 't Hof gekomen was, dat hy ſterven moeſte, zo is hy met een groote vreugt ontſteken geweeſt, den Heere loovende en dankende, dat hy hem weerdig gemaakt hadden, om voor zijnen Naam te lyden. Dusdanigen vreugt die hy hadde heeft hy in een brief, tot den Broederen geſonden, betuigt, in den welken hy haar ook neerſtelyk vermaant tot volſtandigheit. Als nu de Heeren van Honſcoten ſagen, dat zy van wegen der gegeven ſententio gedrongen waren dit onnooſel ſchaap, op den ſlagtbank te brengen, zo hebben zy om deſe hare boosheit te volbrengen verkoren den vierden *November*. Want om dat het op dien dage te Sinte Wynoxberge feeſte was, zo verhoopten zy dat'er vele tot deſer feeſte zouden trekken, denkende alzo haar voornemen met minder zorge van oproer ('t welk zy in deſe zaken vreeſden) en met minder ſchaamte te mogen uitrigten. 1560.

Des morgens den vierden *November*, hebben zy den gevangen zeer vroeg ontrent te vier of vijf uren uit de gevankeniſſe doen brengen op 't Stadhuis, alwaar zy hem uittermaten zeer gekwelt hebben, hem biddende dat hy wilde afſtaan, en haren Brootgod van eenen Grauwen Monnik, die daar Miſſe dede, ontfangen, often minſten bekenne, dat Chriſtus in vlees en bloet in 't Avontmaal was, belovende, zo hy dat dede, dat zy hem wilden van ſtonden aan vry laten gaan: maar hy heeft 't al gewygert te doen Ten laatſten heeft de Miſpape beginnen Miſſe te doen. Zo hebben zy *Jan* gebonden in de Kapelle doen lyden, en aldaar gedwongen te blyven. Maar *Jan* heeft den Miſpape den rugge toegekeert, oogen en ooren geſtopt, alzo hy hare laſterlyke boosheit noch zien noch hooren wilde. Als nu de Miſpape den brootgod ophief ('t welk zy conſacreren noemen) zo heeft 'er een, die neffens *Jan* knielde, gevraagt, zeggende: Is Chriſtus nu niet in des Prieſters hande? Doen antwoorde *Jan*, Neen, neen, og neen: Hy ſit ter regterhand zijns Vaders in de Hemelen. Als nu de gewoonlyke uure gekomen was, en alle zaken gereet waren, welziende dat zy aan hem niet konden winnen, zo is hy inde Vuurſchare gebragt, alwaar hy verweſen is, om alseen Ketter verbrant te worden: al hetgeen hy om dat hy niet en geloofde dat Chriſti vleeſch en bloet in 't Avontmaal tegenwoordig was. Als nu de ſententie geleſen was, heeft hy zeer treffelyk beweert dat zijn belydeniſſe de hylige waarheit gelykformig was: en valſch, het gene dat zy met vuur en zwaart voorſtonden. Aldus is hy in des Bruls handen overgelevert, die hem ook zeer haaſt heeft voortgebragt met vele knegten. Als nu *Jan* in de deure van het ſtadhuis ſtont, op den opperſten trap, het volk aanſiende met een zeer blyt aanſchyn, als of hy gelaggen hadde, heeft hy de omſtaande ſchare zeer vrymoedelyk beginne te vermanen met Gods Woort, ſprekende op dusdanige wyſe: Alzo loont deſe booſe werelt de neerſtige Dienaars des Heeren. Want in voorleden tyden, als ik gedronken en geſchonken, getuiſcht en gedobbelt hebben, als ik in alderlei boosheit en goddeloosheit leefde, zo en haddeik geenen noot van dusdanige banden (en ſtak met dien zijn gebonden handen op) dan was ik een ygelyks vrient, van alle man gepreſen en verheve; maar zo haaſt als ik my tot de Godſaligheit hebbe begeven, zo heeft my de werelt beginnen een vyant te zijn, my vervolgende, vangende, en dodende; maar hier in ben ik zeer wel gemoet en getrooſt. Want noit wiſte ik, dat Gods Woort zo kragtig was, als ik nu eerſtmaal gevoele. Daarom, lieve Broeders, wilt vrymoedig zijn: want al ziet menſe aldus vangen, binden en koorden) toonende wederom zijn handen) het en mag al niet ſchaden; want aldus hebben zy Chriſtus ook gedaan: *Hebben zy* (zegt hy) *my vervolgt, zo zullen zy u ook vervolgen: Ende de knegt en is niet beter dan zijnen Heere.* Als *Jan* aldus in 't perk gekomen was, zo is een Broeder tot hem gekomen, hem by de hand nemende en trooſtende, die ook van hem niet en ſcheide, tot dat hy in het huisken ging om verbrant te werden. Daar na heeft *Jan*, de eerſte zyde des perks opgaande, altyt tot het volk geroe-

Hy weert verweſen om verbrant te werden.

Joh. 15. 20.

Een broeder neemt den Patient by de hand en trooſt hem.

1560. roepen, en is van vele ook vertrooſt en vermaant geweeſt: en aan het einde gekomen zijnde van die zyde, heeft begonnen den 130. *Pſalm* te ſingen: *Uit dieper noodt ſchreye ik, enz.* En als hy de eerſte clauſel begonnen hadde, zo kwam de Minderbroeder (die door het gedrang des volks zeer kwalyk konde geraken) op dat hy hem in de laatſte uure zijns levens nog zoude kwellen. Als hy nu door het volk geraakt was, kwam hy, en viel voor *Gerſtekoren* neder op zijn knien, zeggende: *Jan* bekeert u, het is nog tyt. De Patient hier niet op agtende, heeft hem den rugge gekeert. De omſtaande Broeders hebben tegen den Minderbroeder geroepen, zeggende: Bekeert u zelven, gy hypocryt. Aldus heeft *Jan* onverhindert altyt voortgeſongen. Als nu de Minderbroeder zag dat hy niet vorderde, ſtont hy op, begon het volk aan te ſpreken, haar vermanende dat zy haar niet zouden laten ontſtigten, al hoorden zy den Ketter (zo hy zyde) van God ſingen. Ettelyke Broeders, die daar ontrent ſtonden, riepen: Swygt, daar en is niemant in onſtigt. Doe keerde hem *Jan* tot den Monnik, en ſprak: Zou 'er ook iemant in ontſtigt mogen worden, om dat men Gode lof ſingt? Doe riepen de omſtaande Broeders, Neen, daar en is niemant in ontſtigt. Zo ſong hy voort, en voleinde den *Pſalm*. Vele ſongen daar mede al ſtillekens, ettelyke ook met luider ſtemme. Der gener die hem trooſteden en vermaanden vrymoedelyk voort te varen, zo hy begonnen hadde, zeggende: Stryt vroom myn Broeder, uwe verloſſinge is naby gekomen, en diergelyke, warender meer dan vier hondert. Vele ſtraften ook den Monnik zeer dapper. Maar *Jan* op de troostelyke woorden der Broederen antwoordende, zyde, dat hy daar gekomen was, om met des Heeren hulpe te ſtryden.

De Monnik komt hem noch kwellen.

Als nu de Monnik zag, dat noch *Jan*, noch 't volk hem geen gehoor gaf, viel hy op zijn knien in 't ſlyk, en vermaande het volk om voor den ellendigen Ketter (zo hy zyde) te bidden: en hy geliet hem, als of hy ook gebeden hadde: Maar niemant en wilde met hem nog bidden, nog kniele, dies hy ook het volke een toornig aanſigte toonde. Als nu *Jan* den *Pſalm* voleint hadde, viel hy neder op zijn knien, en bad God vieriglyk en kortelyk. Terſtont is hy opgeſtaan, en heeft wederom 't volk als te voren vermaant, dat zy wilden neerſtelyk de H. Schrift onderſoeken, op dat zy met geen valſche leere verlyt werden. Hy heeftſe ook vermaant, dat zy de menſchen niet en zouden vreeſen, maar God, zeggende tot drie of viermaal toe, Vreeſt de menſchen niet, want zy moete vergaan als kaf, als wint, als een out kleet. Zy en hebben ook de magt niet een haar van onſen hoofde te weeren, 't en zy den wille des Vaders. En met dat hy nu in 't huisken begon te gaan, zy hy: Mijn broeders, nu ga ik voor u ten offer, volgt my gewillig en vrymoedig na, als het de Heere met u ook alzo zal geſchikt hebben. Wanneer hy nu ingegaan was, en zig zelven aan den ſtake gevoegt had, kwam wederom de Monnik, en viel voor hem op zijn knien, en zyde: *Jan*, 't is nog tyt, wilt u dog bekeeren: maar *Jan* en heeft na hem niet gehoort. Hy dan ſtaande aan den ſtaak bad voor zijn vervolgers, en beval zijnen geeſt menigmaal Gode Almagtig. De Broeder die hem by de hand genomen had ſtont in 't midden der Sergianten en by den Beul.

Eſai. 40. 6. Syr. 14. 18. Jac. 1. 10. en 4. 14. 1 Petr. 1. 24.

En hoewel hy den Patient altyt vermaant, en van de dienaren, voornamelyk van den Beul, ernſtelyk begeert had, dat zy hem zoude laten ſpreken, dewyle het nu zijn leven golt, zo en was 'er nogtans niemant van allen, die hem beſtont te vangen: want zy meer verbaaſt, verlegen en beſchaamt ſtonden, dan die daar den doot moeſte lyden.

De Beul, overmids hy in dit ampt nog niet wel geoeffent was, heeft *Jan* zeer deerlyk verworgt, en alzo verbrant; zo dat die daar omſtonden zeer beroert zijnder, iepen: Gy moordenaar, hoe vermoort gy den man alzo tegen ſententie? Aldus heeft deſe vrome getuige Chriſti Jeſu zijnen geeſt den Heere opgegeven, den vierden *November* vyftien hondert ſeſtig. Zyn lighaam is tot aſſche verbrant geweeſt, en is de aſſche op de markt begraven. Vele zijnder door de doot deſes Martelaars in de kenniſſe des Euangeliums verſterkt; desgelyks ook vele verligt.

1560. Hy wert onmedelyk vermoort.

Verſchyden Martelaren in Vrankryk.

Daar is een Slootmaker te Agen, niet verre van de ſtad Penne aan het water Loth geboren, verbrant geworden. Als deſe van *Melchior Flavin*, een Barvoete Monnik, voor een Ketter verklaart was, en na de gegevene ſententie uitgevoert zou werden, vraagde hem de Luitenant *Rhedon*, of hy ook dorſt hadde? De Slootmaker antwoorde: Indien gy my te drinken geven wilt, ik zal 't in dank aannemen, want ik heb groten dorſt. Doen gaf hem *Rhedon* een glas vol waters. En als de Patient een wynig daar van gedronken had, vraagde hem *Rhedon*, wat hy meende dat hy gedronken had? De Slootmaker antwoorde: Ik weet anders niet dan water. Ja (zyde *Rhedon*) het is Wywater, dat men u te ſuipen gegeven heeft, op dat de Duivel, daar gy mede beſeten zijt, van u uitgedreven mag werden. De Patient zyde: Ik houde alle creaturen Gods in haar weſen voor goet: maar indien gy my gezegt had, dat het Wywater was, zo wilde ik liever dorſt geleden hebben, want het Wywater is met afgoderye beſmet. Doen goot hem de Luitenant het overige water in 't aangeſigt, en wierp het glas met gewelt daar na, alzo dat des Patients aangeſigt merkelyk gekweſt wert. De voorzyde *Melchior Flavin* was te Agen gekomen, op dat hy de Vaſten over aldaar prediken zoude: maar hy heeft zeer godloote en oproerige predikatien tegen de geloovigen gedaan, en niet afgelaten, tot dat hy 't zo verre gebragt heeft, dat de Slootmaker gevangen, en ten viere veroordeelt is geworden. Welke doot hy voor Paaſſchen met ſtantvaſtigheit heeft geleden.

Niet lange daar na is 'er een ſteenen kruis gebroken op een Dorp, genoemt St. Severyn voor de ſtad van Bourdeaux, het welke, gelyk men naderhand vernomen heeft, zommige Engelſche Schippers knegten gedaan hadde, waar over een groot alarm opgereſen is: welk kruis in een gemeene Proceſſie wederom opgeregt is. De Abt ten hylige Kruice en Deken van St. Severyn, met namen *le Lante*, en was daar niet mede te vreden, maar hy riep verradelyker wyſe eenen ryken Koopman, die van wegen de Religie ſuſpect was, met namen *Pieter Feuger*, tot hem in zijn huis, en liet hem aangaan, als of hy hem ter goeder meeninge niet en wilde verbergen, dat hy een ſterk vermoeden had, dat hy (*Pieter*) het kruis had gebroken. Als nu de Koopman zommige woorden tegen de afgoderye des kruis liet vallen, bragt hy zo veel by den Preſident *Roſſignan* te wege, dat hy *Feuger* des morgens op het bedde liet aangrypen, en voor hem brenge. En na dat hy hem voor den middag geëxamineert, en zijn bekenteniſſe aangehoort had, heeft hy hem terſtont veroordeelt, en na den middag voor het Paleis levendig laten verbranden, en heeft hem een gebit in den mont gelegt, dat hy tot het volk niet ſpreken konde.

Pieter Feuger

Den eenentwintigſten *November*, in 't jaar vyftien hondert ſeſtig, zijnder drie perſonen van de Religie te Angiers gedoot geworden. d'Eerſte was *N. de Marne*, Heer van Pruviers, den welken het hooft afgeſlagen wert, na dat zy hem grou-

N. de Marne Heere van Pruviers Jan Poitet

we-

1560. welyk gepynigt hadden. De tweede was *Renatus Preudhomme*, en de derde *Jan Picald*, welke alle by-de gehangen werden.

De Grave van Vaillars, heeft den Predikant van Aigues-mortes, van Perigord geboren, een man van vyftig of feftig jaren, genaamt *Elias du Bosquet*, door den Heere van Joyeufe gevangen laten nemen. En nademaal hy by de bekenteniffe der leere, die hy te voren gepredikt had, beftandig bleef is hy gehangen geworpen voor de Kerke te te Aigues-mortes, den 14. *November*, alzo dat't zijn wyf en arme kinderen aanzien moeften. En zijn lighaam is tot aan de vierden dag blyven hangen, en is vande boeven met fteenen geworpen, en alle fmaatheit aangedaan geworden.

Te Valence zijn twee Predikanten onthooft; insgelyk *Marquet*, der Stads Procureur, een yverig man: als ook een met namen *le Chaftelain* de Soyon, en *N. Blanchier*, welke de principaalfte in de Stad waren, zijn alle te zamen ftantvaftig geftorven. De Predikanten worden gedoot, onder den fchyn, als of zy oproerige geweeft waren. Daarom wert haar ook een brief jen aan den hals gehangen, daar op geftchreven ftont: *ziet, dit zijn de raatgevers onder de oproerige.*

Na dat zy te Valence haar moet willigheit bedreven hadde, zijn zy na Roman getogen, en hebben aldaar twee mannen gehangen, namelyk *N. Robertum*, die den Predikant geherbergt hadde, en *Matthews Robours*, om dat hy de Kerke tot St. Roman met een armborft en rappier bewaart hadde in hare proceffen werden zy befchuldigt, dat zy ronde bekenteniffe hares geloofs gedaan, de Miffe verworpen, en gezegt hadden, dat zy niet en geloofden dat God in zulker godlooferlieden, namelyk der Mispapen hande kwam, van dewelke dat een iegelyk wifte, dat het meeftedeel hoereerders, dieven en moordenaars waren. Zy werden op een horde na de gerigtplaatfe gefleept, en zijn gants ftantvaftig geftorven, en hebben de wreetheit der vyanden met hare lytfaamheit overwonnen.

JAN de CREUS.

Nadien door de wonderbare genadige verligtinge Gods nu in Weftvlaanderen vele van't Pausdom afwykende, den H. Euangelium toegedaan zijn geweeft, zo zijn de Tyrannen daar over zeer verftoort geweeft: en infonderheit heeft die oude Tyran de Inquifiteur, Deken van Ronffen, *Petrus Titelmanus* genaamt, gezogt de geloovige overal, alwaar hy maar van eenige hoorde, te vangen, en zo zy wilden volftandig in de waarheit blyven, met ontallyke pynen en martelryen te vergelden. Zo hyfe ook eenigfins konde afvallig maken, liet hy geen middel onbeproeft, om alzo de Roomfche Hoere met haar ellendig wederroepen te verheerlyken en te vercieren.

Zo is't dan gefchiet in't jaar vyftien hondert feftig, dat *Jan de Creus*, *Jacobs* fone woonende in de Parochie van Berthene in Weftvlaanderen, onder Belambagt van zijn Paftoor genaamt Heer *Matbieu* van de Valeye, by den Deken van Rouffen aangeklaagt, en van den zelven Deken den dertienden *October*, 's morgens ontrent drie of vier uren, in zijn huis is gevangen genomen, alwaar de voorfchreven Deken met zijne Sergianten van den Paftoor, die de lanteerne droeg, gelyt was. Als zy nu dan ten huife van *Jan* gekomen zijn, die eerft van de Predicatie t'huis gekomen was, zo hebben zy alle de deuren en venfters met knegten bezet, en hem alzo gevangen nemende, van ftonden aan na Ypre gelyt, en aldaar op's Gravenwal ('t welk men gemeenlyk ter Zalen noemt) in eenen diepen Kerker geworpen.

In de gevankeniffe is hy ten diverfchen tyden van den Deeken van Ronffen Inquifiteur, van de Paapfche Hooftftukken des geloofs geëxamineert geweeft, alwaar hy zeer vrymoedelyk de ryne waarheit beleden heeft, de Papen ftraffende van hare abuifen en afgodery. En hy en is niet alleenlyk van den Inquifiteur onderzogt geweeft, maar ook van een zeer grooten vyant der hylige waarheit Broer *Jan Heyda*, een Monnik van der Jacobynen ordre, (welk men Predikheeren noemt) welke defen hylige getuige Chriffi ook vele aanvegtinge aangedaan heeft. Eindelyk hebben zy in't byfonder altyts zeer gevraagt na zijne medegefellen. Maar om dieswille dat hy niet heeft willen bekennen dan van eenen *Pieter de Kuiper*, die hem eerft tot de kenniffe gebragt had, hoewel hy zelve niet konde leefen, en was alleen door't middel van t'famenfprekinge gefchiet, 't welk haar dagte zeer veragtelyk, ja onmogelyk te zijn: zo hebben zy hem na lange gevankeniffe zeer hardelijk op de pynbank gelegt: 't welk gefchiede op den dertienden *December* des jaars voorfchreven, maar hebben niet meer befcheits gekregen dan van te voren. Daar na hebben zy hem nog twee of drie dagen zeer beftreden om van de waarheit te doen afwyken, hem belovende in vrede met wyf en kinderen te laten woonen; maar hy is ftantvaftig op de gront der waarheit gebleven, en heeft haar wederom de Hooftftukken des geloofs verhaalt, belydende, hy wilde daar by blyven: hoewel hy anderzins de waarheit benoudende, zeer wel begeert had met zijn huisvrouw en kinderen te leven. Zo hebben zy hem dan den agtienden *December* in haar Conffitorie gehaalt, en wederom gevraagt, of hy niet wilde affiaan. Daar na heeft de Inquifiteur, zijn volftandige antwoorde gehoort hebbende, beginnen de excommunicatie, en de oorzake der zelver uit eenen brief te leefen, ondertuffchen ophoudende, en dikmils *Jan* aanfprekende, met defe en diergelyke woorden: *Jan* bid om gratie, 't is nog tyt, zo lange gy nog in onfe handen zijt: maar wanneer gy in de wereltlyke hand zijt, dan en is 'er geen genade meer. Wy zijn genadig, maar zy en mogen nog en konnen geen genade bewyfen. Als *Jan* nu altyts volherdende in't ware geloove, bad en begeerde, hy zou voortvaren, zo heeft de Inquifiteur de excommunicatie over hem uitgefproken, en met de overleveringe in de wereltlyke hand, (zo als zy't noemen) ook de fententie des doots gegeven, de zelve met ettelyke fpreuken der hyliger Schrift verfterkende en bewyfende, dat alle bomen die geen goede vrugten dragen, afgehouwen en in't vuur geworpen worden, en diergelyke. Zo is hy dan uit de Roomfche Kerke gebannen, en den Heeren van Ypre overgelevert, om na inhoud van het Koninklyke Plakkaat ter doot verwefen te werden. Maar zy, onder't dekfel dat hy op haar heerlykheit niet gevangen was, hebben hem gewygert aan te nemen: zeggende dat het regt was, dat hy verwefen zoude werden van der Juftitie, onder wiens heerlykheit hy gevangen hadde geweeft. Zo heeft dan de Inquifiteur hem wederom na Belle doen lyden, alwaar de hylige getuige Chriffi, ettelyke dagen in gevankeniffe liggende, van zijn bloetvrienden tot verloogeninge der hyliger waarheit zeer aangevogten wert; maar hy heeftfe alle door Gods genade overwonnen. Zo hebben hem de Heeren van Belle, op den drieëntwintigften *December*, laten op het Stadhuis voorhalen, alwaar zy door't ingeven der Papen, in zijn tegenwoordigheit, zijne Artykelen valfchelyk en verkeerdelyk begonnen te leefen, op dat zy des te beter onder fchyn van Regt, den onnoofelen mogten verdrukken. Waar op hy ook riep: Og, myn Heeren, ik heb 't dog zo niet beleden, laat het volk dog hooren wat ik in der waarheit beleden heb, om het welk

Hy wert na Belle gelyt.

1560. ik ook sterven moet: en zo gy 't niet zeggen wilt, laat 't dog my verklaren. Daar op de Ontfanger of de Voorspreker *Jan van den Kouwenbuije* genaamt, zeer verstoort en beroert geantwoort heeft: Zulks zal men u geenzins toelaten: want het volk heeft des genoeg gehoort, een ygelyk mag nu gaan daar hy te doen heeft: wy zijn 't ook niet die u dooden, maar 't Plakkaat des Konings, en het vonnis t'Ypre over u gegeven: want de zake en gaat ons gants niet aan. Doen sprak de hylige getuige Christi: Ik ben wel beryt den doot om Christi Jesu Name te lyden. Maar dit wil u eenmaal ten argsten gedyen, dat gy 't onnoosel bloet, sonder de zake te hooren, of aan te zien, sonder schaamte aldus veroordeelt ter doot. Hier tegen riep de Voorsprake wederom: Zorgt voor u zelven, wy zullen voor ons zelven wel zorge dragen. Als hy nu neder kwam van 't Stadhuis, song hy zeer vromelyk, dankende zijnen Hemelschen Vader dat de uure zijner schydinge naby was. Daar waren gereet zesendertig mannen, die uit de drie Schutters Gilden genomen waren, van elks twaalve, sonder nog de Stadsdienaars, die altesamen hem terstont omringt hebben, en zo gelyt ten vuure. Maar desen allen niet tegenstaande, heeft hy vrymoedelyk tot de Broederen geroepen, vermanende haar, dat zy om geen perykelen de waarheit zouden willen afgaan, maar vast blyven gefundeert op den waren hoeksteen Christus Jesus. En de Broeders hebben wederom tot hem geroepen, hem ook vermanende dat hy vromelyk zou stryden, en op Christus vast gefundeert blyven, hem betrouwende en aanroepende in allen noot. Zo is hy daar na aan den stake gestelt, alwaar hy tot God heeft geroepen, zeggende: *O Vader, gedenkt myner nu, alzo gy des Moordenaars zijt gedagtig geweest*: en heeft met opgeheven herte en oogen zijn geest Gode bevolen. Doen heeft hem de Beul half verworgt, en half met vuur het leven ontnomen. Alzo is dese vrome getuige Christi met waren geloove in den Heere ontslapen.

Luc. 23. 24.

Zijn lighaam wert uit den vuure getogen, op een wagen geworpen, en buiten Belle op de gerigtplaatse aan een stake gehangen, en zeer korts daar na van eenige der Broederen begrave.

JAN BUISSON, met verscheyden andere.

In dien tyt is ook een met name *Jan Buisson*, van Lile of Ryssel in Vlaanderen geboren, een Koopman, tot een getuige des Euangeli gevangen geworden: welke na de klyne kenniss, die hy van de Euangelische waarheit had, met eenen vierigen iver en Christelyke stantvastigheit van God begaaft was. Maar de Heere heeft hem voornamelyk daar toe wille gebruiken, dat hy het getuigeniss sijns H. Naams voor de inwoonders der Stad Antwerpen dragen zou, welke een ryke Koopstat, en daarom, gelyk die van Corinthen, alle idelheit, pragt, wellusten, gierigheit, en onverzadelyke begeerlykheit, onderworpen is. De se man had de waarheit in de hymelyke versamelingen der geloovigen leeren verstaan. En na dat hy in de gevankeniss gekomen was, heeft hy tot uitstortinge sijns bloets toe, de leere der Euangelischer waarheit verdedigt, en daarom is hy ter doot veroordeelt geworden. Maar dewyle de vyanden der waarheit vreesden, dat het een oproer in de Stad van Antwerpen veroorsaaken mogte, zo is hy des nagts tusschen een en twee uuren in de gevankeniss onthooft.

Pieter Klyn Simon Willemsz. en Jan Denys.

Pieter Klyn, een Wever van Hontschootsezaayen, na dat hy voor de Overheit en gantschen volk de ryne leere des Euangeli bekent hadde, is hy tot Ryssel verbrant geworden. *Simon Willemsz.* een Borat-werker, en *Jan Denys* een jongman tweeëntwintig jaren, en een litmaat der hymelyker Gemynte, die om der vyanden wille in de Stad van Ryssel gehouden wert, zijn met malkanderen aldaar levendig verbrant, en men heeft haar knevels in den mont gelegt, op dat se tot het volk niet spreken zouden. 1562

Simon Hermansz. een Kleermaker, wert aangeklaagt, dat hy over een langen tyt iet tegen de Roomsche Kerke zou gesproken hebben. En als de getuigen op 't Raathuis in zijn tegenwoordigheit gehoort waren, is hy ten zwaarde veroordeelt. Doen is hem den hoet van 't hooft genomen, en wert alzo bloots hoofts wederom in de gevankeniss gebragt. En nademaal hy na de ure des doots moeste wagten, hebben zy Barvoeter monniken tot hem gesonden, op dat hy biegten zoude, of op dat zy hem na hare gewoonte pynigen en kwellen mogten: den welken dese Godzalige man sulker maniere bejegent heeft, dat zy verstonden, dat hy de gene niet en was, daar zy hem voor hielden. En als dese Monniken weder kwamen tot de gene die haar uitgesonden hadde, zyden zy, dat dese *Simon* de aldergrootste Ketter van alle was. Als de Heeren der Stad sulks vernamen, sonden zy hem zijnen hoet wederom, tot een teeken, dat zy de gegeven sententie ophouden, en een nieuw proces tegen hem aanstellen wilden. Ondertusschen had *Simon* gelegentheit en middel om zijne zaaken te beschikken, zijn vrienden te troosten en te versterken, en hy en agtede de tormenten en de toekomende doot, die hy verwagten moeste, gantschelyk niet. Over drie dagen wert een ander vonnis tegen hem uitgesproken, namelik, dat hy levendig verbrant, en zijn lighaam tot assche gemaakt zou werden. En alzo heeft dese gertouwe Dienaar Gods midden in de grouwelyke vuurvlammen een zalig einde tot Ryssel bekomen. *Simon Hermansz.*

JAN DE LANOY.

Onder de dappere Ridderen Jesu Christi, die om zijne waarheit Ridderlyk gestreden hebben, en behoort *Jan de Lanoy* te Dermeau, niet wyt van Renay in Vlaanderen geboren, niet vergeten te werden. Zijn ronde bekenteniss en stantvastigheit in 't gelove tot den laatsten adem zijnes levens toe, is een iegelyk te Doornik en in de omleggende plaatsen zo bekent geweest, dat de gedagteniss van *Jan Tapitsier*, gelyk hy gemeenlyk genoemt wert, billik by alle vrome Christenen voor hylig geagt wert. Zo lange als hy leefde is hy een iegelyk als een spiegel eens Christelyken en opregten levens geweest, en insonderheit de gemynte te Doornik, in welke hy als een Ouderling der Kerke, zo vele in hem was, veel goets gedaan heeft.

En na dat't vuur der vervolginge te Doornik om de openbare versamelinge op de straten, in de welke zy *Psalmen* zongen, een wynig te voren aangegaan was, zo heeft een iegelyk bekent, dat dese man haar van God toegesonden was, om haar de vervolginge te verkondigen, en alle vrome herten te wapenen, dat zy't ouweder der vervolginge sonder gevynstheit mogten lyden. Hy heeft den onmatigen en ontydige yver van zommige jonge lieden alzo gematigt, dat hem menig mentsche daar over verwondert heeft. Ook en hebben de vervolgers niet vergeten hem in zijne veroordeelinge zulks voor te werpen. Zo is is hy dan te Doornik op de groote Markt gebragt, aldaar tot assche verbrant, en zijne goederen zijn geconfisqueert geworden.

JAQUES van LOO, in de vervolginge van Ryssel in Vlaanderen.

De schriften die JAQUES van LOO nagelaten heeft, bezegelt met de vergietinge zijns bloets, zijn ons gegeven tot vertroostinge, op dat wy na zijn exempel God met een yverige affectie zouden dienen, en in de vergaderinge der Godsaligen getuigeniss geven van zijn eeuwig Woort.

1561 Door de schriften van *Jaques van Loo*, zijn wy tot kenniss gekomen van de strenge ver-

vol-

Gelyk een eik nooit zwigt voor bulderende orkaanen,
Een rots nooit wankelt door 't verbolgen zeegeweld,
Dus was 't, ô Kruisbeld! met uw eedle ziel geſtelt.
Laat vry de vleiery door dreigen en vermaanen
Uw welbewuſt gemoed beſtryden tot den dood,
Gy boud u vaſt aan God, uw toevlugt in den nood.

volginge binnen de ſtad van Ryſſel in het begin van *Januarius*, in 't Jaar vyftien honderd eenenſeſtig. En hoewel deſe perſoon een ſlegt ambagtsman was, heeft hy nogtans door de ſonderlinge gratie Gods zeer bezorgt geweeſt, om te ſchryven aan de Kerke van de voorſchreve ſtad, de manierе van zijn gevankeniſſe, met t'ſamen 't geheel inhouden van zijn ondervragingen en antwoorden, die wy 'mede hier by gevoegt hebben, tot een getuigeniſſe van zijn leven, wandel, en geſonde leere: en ook op dat een iegelyk kenne de gaven die God den klyne geeft, den yver, tegenſtant, en ſtantvaſtigheit, genoegſaam om de vyanden te beſchamen, als ook ſonderlinge en bekwaam tot vertrooſtinge en opbouwinge van zijn Kerke, gelyk men zal mogen zien door de brieven die hier navolgen.

Broeders en Suſters in den Heere, u en is niet onbekent, hoe dat op Woensdag den negenentwintigſten of dertigſten *Januari*, de Provooſt van de Stad, vergeſelſchapt met zommige van de Schepenen en eenige dienaars, 's morgens tuſſchen vyf en ſes uren in myn huis kwamen, kloppende aan de deure (ik meende dat 't myn werklieden waren welke binnen komende haar van malkanderen ſchyden. De Provooſt met een van de Schepenen, zogten onder en boven na mijn boeken, en gevonden hebbende 't gene zy zogten, hebben ons gevangen weggelyt: als men my over ſtrate lyde, zyde ik in my zelve, *O Heere! niet alleenlyk gevangen te worden, maar ook te ſterven, als 't tot uwer eeren mag geſchieden.* A's wy op de markt kwamen, meende ik dat men my in de gevankeniſſe zou lyden, maar men dede my op het Stadhuis gaan daar ik een tyt lang was, eer mijn Heeren kwamen. Zy gekomen zijnde, ik groeteſe ootmoedelyk. Doen geboden zy my in een ander kamer te gaan, daar ik mijn vrouw vergelſchapt vont met drie of vier dienaars. Ik wert terſtont geroepen, om geëxamineert te werden. En om te beginnen, de Griffier vraagde mijnen naam. Ik antwoorde, dat ik hiet *Jaques van Loo*. De Penſionaris van de ſtad hebbende voor nem mijn boeken, vraagde my in hoe langen tyt dat ik niet te biegte geweeſt hadde? Ik antwoorde hem, dat ik 'er niet af en wiſte, en dat ik op den tyt geen agt genomen hadde. Zy zyden my weder, dat ik wel wiſte, of het drie of vier jaar geleden was? *Antw.* Ja Gevraagt zijnde, waarom ik my tegens de Papen niet en biegte. Ik zyde, dat ik my alle dage tegens God biegte, dien ik vertoorne met mijn ſonden. Ik voegde ſtraks daar by de reden, en zyde dat ik daar in den Propheet *David* navolgde, zeggende: *O God, waſt my wel van mijne misdaat, en rynigt my van mijne ſonden: want ik bekenne mijn misdaat, en mijn ſonde is alle wegen voor my. Aan u alleen heb ik geſondigt, en kwaat voor u gedaan.* Pſal. 51. 4. 5. En elders: *Ik bekenne u mijn ſonden, ende en verbele mijne misdaat. Ik ſprak ik wil den Heere mijne overtredinge bekennen, doen vergaaft gy my de misdaat mijner ſonden.* Pſal. 32. 5. Aangaande dan, dat ik my tegens de Prieſter niet en biegte, 't is om dat ik tegen hem niet misdaan heb, en om dat hy my van mijne ſonde niet kan geneſe. Gy weet, mijn Heeren, dat de knegt niet en kan vergeven de misdaat bedreven tegen zijn Meeſter. Veel beter, zeg ik, zo ik iemant misdaan had, wilde ik my met hem verſoenen gelyk my Chriſtus Jeſus leert: Zo gy voor den Altaar komt om uwe gave te offeren, en dat het u daar indagtig wort dat u broeder iet tegen u uitſtaande heeft, laat daar uwe gave

De knegt kan niet vergeven de misdaat bedreven tegen zyn Meeſter. Matth. 5. 23. 24.

Digitized by Google

1561 ve voor den Altaar, en gaat eerſt met uwen broeder verſoenen. Alle deſe antwoorden werden door hun zeer neerſtelyk geſchreven. Den Penſionaris vraagde my in hoe lange dat ik niet ontfangen had't Sacrament des Altaars? Ik antwoorde wederom, dat ik 'er niet af wiſte. *Vrage.* 't Is wel vier of vyf jaren geleden, is 't niet? *Antw.* Ja 't *Vrage.* Waarom en gaat gy'er niet? *Antw.* Mijn Heeren, ik proteſtere hier voor u lieden, dat ik niet anders zeggen nog ſtaande houden wil, dan alleenlyk dat in de Canonique boeken van het Oude en Nieuwe Teſtament begrepen is: en zo het u belieft dat ik den Bybel nemen, ik zal 't u wyzen. Zommige wilden dat ik uit my zelve zou ſpreken ſonder boek: nogtans zo liet my de Penſionaris toe dat ik den Bybel in de hand nadde. Ik las haar voor de plaatſe 1 *Cor.* 11. aangaande de inſettinge des Nagtmaals, haar beduidende elk woort. De Penſionaris zyde, dat niet en ſtreet tegen het Sacrament des Altaars, 't welk de Prieſter alle dage celebreerde. Ik zyde hem, dat men het volk een bete broots toonde, haar doende gelooven dat 't zelve het lighaam des Heeren is, dadelyk en lighamelyk: tegens de leere Chriſti Jeſu, die by *Matthæus* in 't 26. *kapittel*, het broot zijn lighaam noemt, door beteekeninge, en op een Sacramentiſche wyſe van ſpreken: want gelyk het broot gegeten zijnde, onderhoud en voet ons lighaam, alzo ook deſgelyks het lighaam en bloet onſes Heeren Jeſu Chriſti, voeden en onderhoude onſe zielen tot het eeuwige leven. Alle deſe dingen wierden ook door den Griffier geſchreven.

Men vraagde my, of men niet en moeſte bidden voor de overledene, en of ik met mijn gebueren niet en ging in den dienſt der dooden? En om dat ik was by het 25. *kapittel* van *Matthæi*, las ik haar van 't toekomende oordeel, om haar te bewyſen, dat aangaande de levende die overblyven zulle, d'ene tot den leven, en d'andere tot de doot zullen gaan. Zy drongen my zeer te antwoorden, of ik daar door wilde beſluiten dat 'er maar twee wegen waren? Ik antwoorde, als zijnde een wynig verſtoort: Gy zout wel willen van my een woort krygen om my daar op te oordeelen, maar ik zal ook voordeel hebben, dat zo gy my oordeelt, dat gy ook het woort des Heeren zult oordeelen.

Nu, ziende dat zy volherden om van my te weten, of men voor de doode mogte bidden, en of 'er maar twee wegen waren: Ik zijde dat Chriſtus Jeſus by *Johannes* in 't vyfde *kapittel vers* 24 zegt: *Voorwaar, voorwaar, zegge ik u, die myn woort hoort, en gelooft hem die my geſonden heeft, die heeft het eeuwige leven, ende en komt in de verdoemeniſſe* Joh. 5. 18. *niet: maar is uit den doot overgegaan in 't leven.* Item, *die in hem gelooft, en wort niet veroordeelt: maar die niet en gelooft, is alreede veroordeelt:* en door veel andere expreſſe paſſagien der Schrifture.

Ziende dat zy van my niet en konden krygen dan getuigeniſſe der Schrifture, zijde de Penſionaris dat het een deerlyke zake voor hun en my zoude zijn, zo daar maar twee wegen waren. Ik vraagde hem, of hy niet en wiſte tot wat oorzake
1 Tim. 1. 15. de Zone Gods in deſe werelt gekomen was? Zy vraagden my, om welke ik bragt hun de paſſagie tot *Timotheus* voort, *Dat is een getrouw woort, en aller aanneminge weerdig, dat Chriſtus Jeſus in de werelt gekomen is om de ſondaren ſalig te maaken onder dewelke ik de meeſte ben.* Zy wierpen my voren, datſe God ter zelver ure niet alle zalig en maakte, maar dat hyſe rynigde. Ik antwoorde, dat zoſe God niet alle ter zelver ure zalig maakte, dat het was om dat zy in den Sone Gods niet en geloofden: maar dat hyſe al zalig maakte die in hem geloven, en dat hy van nu voortaan haar geeft het eeuwige leven. Daar na zo heeft men my gevraagt, of ik niet en geloofde, dat 'er een Vagevuur was? Ik antwoorde, ſcherpelyk genoeg, Ja ik. Zy vraagden my, wat Vagevuur? Ik had nog den Bybel in de hand, en las haar den text van 't 1561 Hebr. 1. 3. *eerſte kapittel* tot den *Hebreen, dat Chriſtus Jeſus door hem zelven de ryninge onſer ſonden gemaakt heeft*: daar by voegende het eerſte *kapittel* van den *eerſten Sendtbrief Johannes*, daar hy zegt, *Dat het bloets zijns Soons ons rynigt van alle Sonde*: En approbeerde van woort tot woort 't gene ik zyde, niet alleenlyk door deſe plaatſe, maar ook door vele andere. Zy lyden my ook te voren, dat ik op eenen viſchdag vlees had doen beryden. Ik 1 Tim. 4. 4. antwoorde, dat ik uit de hylige Schriftuur wiſte, dat alle creature Gods goet zijn, en dat 'er niet verworpelyk en is, als het met dankzegginge genomen wort: maar dat ik 'er my van onthiel, op dat ik niemant geen ergerniſſe en zoude geven. 1 Cor. 8. 13. Want *Paulus* zegt, dat hy liever in der eeuwigheit geen vlees en wilde eten, dan dat hy zijn broeder zou argeren. Daarna hebbenſe my gevraagt, of men op de Hylige dage ook binne myn huis arbyde. Ik zyde, dat het ſomwylen geſchiet was om de behoeftigheit van myn werklieden te hulpe te komen; maar datmen op den Sondag niet en wrogt. En alzo van de vergaderinge ondervraagt zijnde, zijde my dat ik den Predikant was, maar ik hebbe 't ontkent. Zy volherden, dat ik niet logenen konde vergaderinge gemaakt te hebbe op St. Vincentsdag. Die droevig en verſlage was, dat was ik: want hoorende haar alzo ſpreken, was ik gedwongen haar toe te ſtaan dat ik vyf of ſes perſonen 's avonts ten eten gehad had. Doen vraagdenſe my, wie die waren? Daar van ik nog meer perplex en droevig was, om dat my te dier ure niet in de memorie en kwamen zommige onbekende namen. Zylieden ziende dat ik zo lange vertoefde met antwoorden, zijden, dat ik niet liegen zoude, want gy hebt belooft waaragtig te zijn. Zo haaſt als ik gedagt had dat het een Avontmaal was, ik noemden 'er eenige. De Penſionaris zijde, dat hy op zulken Avontmaal noit geweeſt had. Agtervolgende dat, zo vraagden zy na onſen Broeder *Guydo*, hem heetende gelyk gy weet: Ik zijde haar, zomwylen in zijn geſelſchap geweeſt te hebben. Hoe (zyden zy) hy heeft menigmaal in deſe ſtad geweeſt, makende groote vergaderinge van lieden. Daarop zy weder te voorſchyn bragten de ſelfde vervolginge, en dat ik menigmaal geweeſt hadde in 't geſelſchap van *Robrecot Oguier*: Ik zyde, ja ik, ter oorſaake om dat wy al van eenen ſtaat waren. Gevraagt zijnde, wie my zo wel onderweſe had? Ik zyde, dat 't Chriſtus Jeſus was

Ziet daar in ſumma 't gene daar van ik de eerſte ryſe onderſogt ben geweeſt, latende vele woorden die niet weerdig zijn om te verhalen. Ik en weet niet wanneer zy my ontbieden zullen. Ik verwagte alle dage datmen my de verlyders ſende, maar ik en ben niet van meeninge tegens haar te ſpreken, ſonder dat 'er mijn Heeren tegenwoordig zijn. Ik had geenen grooten wille u lieden mijne ondervragingen te ſenden, 't en hadde geweeſt dat ik dogte, en voorſeker hielt, dat gy die begeerde, niet ſiende na de welſprekentheit, nog na de wetenſchap, maar alleenlyk na de mate van de klyne gaven die onſe Heere Jeſus Chriſtus my gegeven heeft. Ontfangt 't dan, mijn Broeders en Suſters, met ſulken goeden hert als ik 't u ſchenke. Ik beſegele het nu met inkt, bid God met my, dat hy my de gratie doe 't ſelve te bezegelen met mijn bloet, in de vlamme des vuurs, zo 't zijnen wille is. Geſchreven met haaſt, den derden *February* vijftienhondert eenënſeſtig. Uwe Broeder *Jaques van Loo*, een gevangen Jeſu Chriſti, in de gevankeniſſe van Ryſſel in Vlaanderen. Te Gode. Als den tyt gekomen zal zijn, wilt mijn vrienden deſe Schriften deelagtig maken.

Een

61. *Een anderen Brief van* JAQUES VAN LOO, *gesonden aan de Godzalige, haar vermanende al tyt te wandelen in de Christelyke beroepinge, niet tegenstaande alle kwellingen die de vyanden haar zoeken aan te doen* 1561.

Mijn zeer lieve Broeders en Susters in Christo Jesu, nadien 't den goeden God en barmhertigen Vader belieft heeft my de genade te doen, dat ik u by geschrifte gestelt hebbe mijn eenvoudige belydenisse: en nog papier en inkt genoeg hebbende, heeft het my goet gedagt, udesen klynen brief te senden, om oorzake dat ik sulke goede gelegentheit niet meer verwagte. Ik ben gedreven door de liefde tot u wel vaart en saligheit, mijnen mont en herte spreken tegen u: biddende in den name Gods, en door de sagtmoedigheit en goedertierentheit onses Heeren Jesu Christi, dat gy wandelt gelyk het behoort, in de hanteeringe daar in u God geroepen heeft, dragende sorge te wandelen na het Euangelium onses Heeren Jesu Christi.

En weest geensins beroert van de wederpartyders: want 't gene haar dunkt verderf te zijn, is ons een verklaringe van saligheit. Ons en is niet alleenlyk van Christus gegeven in hem te geloo en, maar ook om zijnent willen te lyden. Ik bemerke het nu alle t' sedert vijf of ses dagen dat ik hier in de gevankenisse geweest ben, welke in 't vierkant maar vier stappen groot, en anders geen licht kan ontfangen, dan door twee klyne spleten, zo enge dat'er kwalyk eenen vinger kan steken: niemant spreekt my aan, ik verwagte van dage tot dage, en van uure tot uure, om op de pynbank uitgerekt te worden als francyn. Ik verwagte eindelyk een strenge rigoreuse sententie om levendig verbrant te worden.

Het zijn verschrikkelyke zaken voor't vleesch, en nogtans zo weet mijn God, dat'er niet dan vreugt en blydschap in my is, als ik denke op de beloften onses Heeren Jesus Christus, en als ik overdenke dese spreuke *Petri*, die zegt, dat als wy mede deelagtig worden des lydens Christi, dat wy ons daar in moeten verheugen, en wy zijn salig: want den Geest der heerlykheit Gods rust op ons. Ik heb een vertroostinge, die alle verdriet te boven gaat.

Broeders en Susters, wagt u wel van u te schyden, om enig kruis en lyden dat u zoude mogen overkomen, van 't geselschap Jesus Christus: ter kontrarie, vermaant en neemt malkanderen met 'er hand, en wilt te gader zeggen, *Komt laat ons op den berg des Heeren gaan, ten huise des Gods Jakobs, dat hy ons leere zyne wegen: ja zelfs gaan wy buiten den leger om zijne versmaetheit te helpen dragen: want wy en hebben hier geen blyvende Stad, maar wy zoeken de toekomende.* En gelyk d'Apostel ons vermaant, *dewyle wy dan met zo groote een wolke der getuigen omringt zijn, laat ons alle last, en de zeer aanleggende sonden afleggen: loopen ae vol standelyk den stryt die ons voorgeset is, ziende op den Lytsman en volmaker Jesus.*

Mijn Broeders en Susters, laat ons op dese woorden wel agt nemen. Hy zyde somwylen: Komt, laat ons gaan, en op een andermaal, als hebbende groote haast: Laat ons loopen, ontwaakt, ontwaakt van uwe traagheit, en laat ons begeven ten dienste des Heeren. Ik wil u wel indagtig maken de woorden van onse Broeder, die voor my ter martelisatie gegaan is, dewelke dikwils zyde, dat 't geen tyt en was om te slapen, nog op zijn gemak te zijn, als wy (u litmaten) in lyden en verdriet waren. Maar ik bid u, die heden by u kwamen, en zouden wy u niet slapende vinden, dat is te zeggen, geheel en al besig met uwe aartsche bekommeringen? En zouden wy dan tegen u niet wel mogen zeggen 't gene Christus tegens zijne Discipelen zyde: *En kond gy niet een uure met my waken? Waakt ende bid, op dat gy niet in verzoekinge en komt.* Wel op dan, Broeders, bid voor de arme gevangenen Jesus Christus: en dat dese spreuke altyt in uwe ooren klinke, *Gedenkt der gevangenen, als of gy mede gevangen waart.* Hebr. 13. 3.

Ik bevele u mijn arme Vrouw en Suster, en vergeetse niet in uwe gebeden, en zo het gebeurt dat zy van dese gevankenisse verlost wort, ik beveelse u wederom, want om het getuigenisse Jesus Christus, heeft zy alle haar goet (zo vele zy't had) in Perykel gestelt. En doet niet met haar, gelyk ik wel heb zien doen met zulke arme weduwe en verlatene van alle vertroostinge. Helptse, mijn Broeders, en houdse by u, toont datse Christus met een man voorzien heeft: want hare vrienden sullense geensins wederom willen ontfangen, gelyk gy weet dat zulke onwetende lieden haar Christus schamen. Aangaande my, ik sette mijn zake in de handen Gods, my bevelende alle dage tot uwe gebeden. Ik meenden u meer geschreven te hebben, maar den tyt heeft my ontbroken. Ik heb goede hope dat God my eenen bekwamen steen tot zijn gebouw zal maken; 't welk ik hope te verwerven door onsen Heere Jesus Christus, *den welken zy lof, prys en eere, van eeuwigheit tot in der eeuwigheit, Amen.*

Ik bedanke u van uwe brieven en goede vermaningen, en bid dat ik 'er dikwils ontfange. En boven al, wederom zeg ik, bid voor ons: want 't en is nog maar spel. Ik verwagte gepynigt te worden, 't welk ik hope patiet tlijk te verdragen, mids de gebeden die gy voor my aan God doen sult: 't welk een einde zal zijn, u bevelende in zijne bewaaringe en beschermingе, *den welken zy eere in der eeuwigheit*, Amen. Den derden *February*, vifuen hondert eenenseftig.

De tweede Ondervraginge en Antwoorden van JAQUES VAN LOO, *in dewelke vele puncten der Schrifture verklaart en uitgelegt worden.*

Seer lieve in Christus Jesus, alzo het God believt heeft my de gratie te doen u van mijn eerste ondervraginge te senden, zo wil hy my nu ook de genade verleenen, u de tweede te senden, op dat gy meugt zien de volherdinge die hy my geeft in mijn eerste belydenisse. Zo gy't in 't lange begeert na't gene daar van zy my ondersogt hebben, den tyt zou my ontbreken, want ik heb voor hun gestaan sedert een wynig na twe uren, tot 's avons na half seven, alzo dat ik weder in de gevankenisse gebragt zijnde, de klok straks seven uren sloeg.

Zy deden my een lang verhaal op eenen brief van Frankfort, my vragende of ik die niet kende die daar in genoemt stonden, en wie desen Meester *Francoys van de Riviere* was, en desen Meester *Guillam Houbraake*? Ik antwoorde, dat't Dienaars waren van de Kerke te Frankfort. Zy vraagden my, wat 't was een Dienaar? Ik zyde, dat 't was een die verkosen en geroepen is, met gedooginge van alle het volk, en bevestigt met de ware oplegginge der handen. Zy vraagden my, welk daar is 't officie van een Dienaar? *Antw.* Te predikken het Woort Gods, en te bedienen de Sacramenten, en andere behoorlyke dingen. Gevraagt zijnde van de Christelijke straffe. Ik antwoorde, dat 't was de Consistorie der Predikanten en Ouderlingen. Zy vraagden my, of ik hier geen Predikant hadde? Ik antwoorde haar duisterlijk: daarom indien zo ik ja gezegt had, dat wat anders zou mogen hebben voortbrengen. Verder, wie dat ik hier voor mijn Overste kende? Ik antwoorde, God en de Magistraat. *Vrage.* Wie is dese Magistraat? Ik zyde, dat zyse waren: en dat de Magistraat van God verordineert was, welke wy moeten gehoorsaam zijn in al 't gene dat tegen God niet is. Zy wesen my een klyn papierken, dat onsen broeder *Guydo* my geschreven had,

1561. daar in hy uitlyde 't *vijfde Capittel* van den *eerſten brief tot Timotheus*, ik zegge de paſſagie daar mede de Papiſten willen beveſtigen haar Paapſche en Kloosterſche beloften) en vraagden waar ik 't gehaalt hadde? Ik zyde, t'Antwerpen. Nu, om dat dit papiertjen hare beloften, Paapſche beloften noemde, zo vraagden zy my, wat Papiſt te zeggen was? Ik zyde, dat 't was de gene die doet en leeft na des Paus geboden. Gevraagt zijnde, welke die waren? zyde ik tot hen, die contrarie Gods Woort zijn. Zy zyden daar op, dat St. Pieter dan tegens God geweeſt hadde, want hy te Roomen Paus was. Ik antwoorde, datmen my dat door geen Hiſtoriſche waarheit, nog met Gods Woort zoude konnen bewyſen.

Het woordeken Papiſt.

Gevraagt zijnde, waarom dat ik de Predikers van hier niet en ging hooren? *Antw.* Daarom, om dat zy de zaligheit door de vergieting des bloets Chriſti den lieden niet en leeren, maar door de werken. Niet (zyde ik) dat ik de werken wil mispryſen, want men die doen moet, overmids zy van God geboden zijn: maar zy en zijn ons niet noodig ter zaligheit, als of wy door deſelve het eeuwige leven verworven: want het is door 't geloove dat wy zalig worden. Ik verhaalde hun uit het *derde Capittel* van den Euangeliſt *Johannes*, *God heeft de werelt zo lief gehad, dat hy zijnen eenigen Soon gegeven heeft, op dat een iegelijk die in hem gelooft niet en verderve, maar het eeuwige leve hebbe*, enz. Daar op zy my voorwierpen 't gene dat in 't laatſte oordeel geſproken zal worden. Matth. 25 35. *Komt gy gebenedyde mijns Vaders, als ik hongerig was, hebt gy my geſpyſt, en als ik dorſtig was, hebt gy my te drinken gegeven*, enz. Ziet gy wel, zyden zy, hoe de werken ons ter zaligheit van noode zijn? Ik antwoorde haar, waar 't datſe haar oog merk wel naamen op de woorde Chriſti, zy en zouden niet zeggen dat het door de werken zy, aangezien dat hy zegt: *Beſit het Ryke dat u beryt is van den beginne der werelt*. En voor zo vele als gy van de werken mentie maakt, dat hy ſpreekt van de gene die door het geloove geſchieden, toeeigenende dikwils (na de maniere van ſpreken der Schrifture) het geloove 't gene dat de werken toekomt, en de werken 't gene dat 't geloove toekomt. Gevraagt zijnde, of ik nooit het Nagtmaal gehouden hadde? Ik antwoorde haar met twyffelagtige woorden, nogtans t' mynen grooten leedweſen, op dat niemant zoude beſwaren.

Vorders, vallende wederom op het eerſte punct, daar van zy my ondervraagt hadden in mijne eerſte ondervragingen, te weten, aangaande de Oorbiegte, zo vraagden zy my, of ik nog bleef by 't gene dan ik 'er van gezegt hadde op den dag doen ik gevangen wert? Ik zyde, Ja. Indien 't alzo is, zyden zy, datmen hem niet en behoort te biegten, de Apoſtelen (uit kragt van 't gene dat gezegt is in het 20. *kappittel* van St. Jan: *Wien gy de ſonden vergeeft*, enz.) vergaven, ende en wiſten niet wie. Ik antwoorde haar, datſe den text niet geheel verhaalden: want daar is gezeegt eer Chriſtus haar aanblies, *ontfangt den Hyligen Geeſt*: om te bewyſen dat zy uit haar eigen kragt niet en vergaven, maar door de kragt des Geeſt die in haar was: en daarom en behoort, nog en is deſe magt niet gegeven, dan aan de gene die den Geeſt Gods hebben, uit kragt van de predikatie in den Naam Jeſu; gelyk men daar van een exempel mag zien in 't 2. *kapittel* van de *Handelingen der Apoſtelen*. Gevraagt, na datſe de Kerke toegedaan zijn, zo zy in ſonde kwame te valle, hoe datſe dan vergevinge der ſonde zouden mogen verkrygen? Voors antwoorde las ik hen het 2. *kapitt.* 1 Joh 2. 2. des *eerſten briefs Johannes*, daar hy zegt: *Zo iemand geſondigt heeft, wy hebben Jeſus Chriſtus eenen regtveerdigen Voorbidder by den Vader: en hy is de verſoeninge voor onſe ſonden*. Item, zy hebben my gevraagt, of de Hylige Schrifture, dat is het Euangelium van *Mattheus*, van *Marcus*, van *Lucas*, van *Johannes*, en de *Sentbrieven der Apoſtelen*, Gods Woort was? Ik antwoorde hen, daar van ſeer wel verſekert te zijn. En zy my weder vragende, hoe ik daar van verſekert was? Ik zyde, dat ik den Hyligen Geeſt in my gevoelde, die my daar van verſeekerde. Doen vraagden zy my (na mijn advys) een ſotte vrage, te weten, hoe dat ik wiſte dat het de Hylige Geeſt was, en wie de gene was die my dat gezegt hadde? Wy waren langen tyt beſig met deſe reden. Ik zyde altyt, dat deſe zake niet twyffelagtig was, ja zelfs onder de ketters die nu in de werelt zijn, dewelke, hoewel zy zeer verſchyden van opinie zijn, nogtans zo bekennen zy dat het Gods Woort is. Zy gekten met my, zeggende, dat het een vermoedinge was die ik verfierde: aangezien dat *Auguſtinus* en andere gezegt hebben, datſe niet en dorſten zeggen dat het de Goddelyke Schrifture was, zo ze de Kerke daar van niet en verſekerde. Als ik haar wederom zyde, dat ik my daar van verſekert hiel, riepen zy al gekkende: Wie heeft 't u gezegt? Ik zyde hun te vooren de paſſagie van Jac. 1. 17. *Jacobi*, *Alle goede gifte ende alle volmaakte gave, is van boven komende van den Vader der Lichten, en by beeft ons na zijne wille gegenereert door het Woort der waarheit*. Item, dat zy naar bewyſt, het Woort Gods te zijn, om dat zy waaragtig is: want 't gene zy voorzegt, geſchiet dagelyks. Zy zegt dat de gene die Godſaliglyk willen leven, vervolginge ſullen lyden. Ik bevin het nu, en meer andere diergelyke dingen. Chriſtus vraagden zijne Discipele, wie zeggen de menſchen dat ik ben? En Matth. 16. 13, 14. zy antwoorden: Sommige *Johannes de Dooper*, ſommige *Elias*, ſommige *Jeremias*, enz. Maar wie zegt gylieden dat ik ben? En *Petrus* antwoorde: *Gy zijt Chriſtus, de Sone des levendigen Godts*. Chriſtus zyde hem: *Salig zijt gy Simon Jona ſone, want vleeſch en bloet en beeft u dat niet geopenbaart, maar mijnen Vader die in de Hemelen is*, te weten, door zijnen Geeſt. Ik zoude wel meer andere getuigeniſſe voortgebragt hebben, gelyk als Rom 8 maar ik zag wel dat ik 'er niet mede en vorderde.

Gevraagt zijnde, of ik nog voor goet hielt, 't gene ik van 't Sacrament des Altaars, op den dag doen ik gevangen wert, gezegt hadde. Ik zyde haar, Ja. Zy zyden my vriendelyk genoeg, dat ik my daar in abuſeerde: en om hun propooſt te beveſtigen, bragten zy by de plaatſe 1 *Cor.* 11. 27. *Zo wie onweerdelyk eet van deſen broode, die eet hemſelven het oordeel, niet onderſcheydende het lighaam des Heeren*. Siet gy wel, zyden zy d'een tegens d'ander, hoe dat gy loogent dat hy 't zijn lighaam noemt? Ik antwoorde, dat ik 't niet en loogende dat hy 't zijn lighaam noemde, maar dat men gade behoort te ſlaan, hoe 't den Apoſtel zelve daar en elders broot noemt, en het broot zijn lighaam: daarom dat het teeken den naam draagt van 't gene dat 't beduit. *Vrage.* Wilt gy klaarder ſpreken, dan daar geſproken is, *Hoc eſt enim corpus meum*: Ziet daar is mijn lighaam? Ik en zegge niet dat hy zyde, *Siet daar*, maar dat hy zyde, *Dat is*, 't welk ik beken, maar als in betekeninge en Sacramentiſcher wyze van ſpreken, gelyk ik meermaal gezegt heb. Daar zijn veelderly diergelyke manieren van ſpreken vergeleken by de Goddelyke Schriften: gelyk als *Paulus* zyde, 1 Cor. 10. 4. En de ſteen was Chriſtus. Het welke niet verſtaan mag worden na de letter, om dat Chriſtus geen ſteen en is, niet meer als hy broot is. Item, *Joh.* 10. 9. noemt hy zig zelven de deure te weſen: wilt gylieden dan zeggen, dat hy een deure van hout is, diemen open en toe doet, gelyk die aan de huiſen? Men moet dan verſtaan dat hy door de deure beteekent wort. En als de hylige Schrift zegt dat de Luc. 11. 52. Schriftgeleerde en Pharizeen de huiſen der We-

duwen

1561. duwen op aten: wilt gy dan zeggen dat zy de wanden en de muuren aten? De Schrift zegt uitdrukkelyk, datſe de huiſen aten, en daar en tuſſchen en verſtaat gy dat alzo niet, nog gelyke ſpreuken die men in de hylige Schrift vint. Zy wenden my
6. 55. voor uit, het 6. *kap.* van *Johannes*, *'t En zy dat gy eet het vleeſch des Soons des menſchen, en drinkt zijn bloet, zo en hebt gylieden geen leven in u.* Ik antwoorde hun, dat daar geſchreven ſtaat, dat de Joden murmureerden, zeggende: Zal deſen ons zijn vleeſch te eten geven? Op het welke Chriſtus antwoorde, Ergert u dit: wat zal 't dan weſen, is 't dat gy ziet den Sone des menſchen opklim-
6. 61, men daar hy eerſt was? *Het is de Geeſt die levendig maakt, het vleeſch en is niet nut: de woorden die ik tot u ſpreke, zijn Geeſt en leven.* Veel meer andere reden wierden op dit artykel verhaalt, maar dit is byna het byſonderſte.

Gevraagt zijnde, hoe veel Sacramenten ik hielt? Ik antwoorde, Twee. *Vrag.* Of ik niet voor een Sacrament en hielt de hylige Olye, of laatſte ſalvinge, 't Sacramen des Prieſterſchaps, en het Sacrament des Houwelyks, dewyl ik gehuuwt was? Tot deſen gaf ik hun voor antwoort, 't gene geſchreven ſtaat *Hebr.* 13. 4. *Het Houwelyk is by allen eerlyk, en een onbevlekt bedde, maar de hoereerders en overſpeelders ſal God oordeelen.* Ik belydet, zyde ik, te weſen een hylige inſtellinge Gods, en van Chriſtus Jeſus *Johannes* 2. beveſtigt. Gevraagt zijnde, waarom ik veel eer den Doop en het Avontmaal voor Sacramenten hielt als de andere vijve, aangezien de Schriftuur die alzo niet en noemt? Ik was gedwongen te zeggen, dat 't my geen zwarigheit en was, die te noemen met de namen onder ons in gebruik zijnde. Terſtont namen zy my dat kwalyk af, zeggende, dat ik dan medegeſellen had. Ik antwoorde haar, dat, als ik zyde: Onder ons, dat ik daar mede zeggen wilde, onder haar en my. Zy vraagden my ook, of ik nog voor goet hiel 't gene ik gezegt had van 't Vagevuur, en van de gebeden voor de overleden of doode? Ik gaf hun tot antwoort, aangezien ik niet gezegt en had, dan door 't ſuyvere woort Gods, dat ik 't ſelve wilde ſtaande houden. Daar na hebben zy my voorgeleſen een liedeken, 't welke gemaakt was van onſe Martelaar in deſe ſtad omgebragt, beginnende: In 't jaar vijftienhondert, enz. vragende wat ik daar van zyde, en of 'er nog hedendaags Martelaren Chriſti in de werelt zijn? Ik antwoorde, Ja, en dat ik 'er met den vuure zien verbranden had. Verſchyde andere propoſten meer hebben zy my voor gehouden aangaande de eerſte vervolginge voor de laatſte: en houdende voor hun een papier, hebben my gezegt van een vergaderinge gehouden in de Houtſtrate. Zy hebben ook hart gedrongen om van my te weten of ik met niemant van deſe leere in de Stad geſproken had. Ik zyde, dat ik 'er van geſproken had met *Guydo*, ten huiſe van wylen *Robrecht Oguier*, en met meeſter *Francoys van der Riviere* t' Antwerpen. Voorts, myn Broeders, bidde ik u in den Name Gods, dat niemant uwer bevreeſt zy: want ik voor my genomen hebbe met Gods hulpe (ſonder dewelke ik niet en kan, en met dewelke ik alles vermag) my veel eer te laten verſcheuren, dan iemant in perykel te brengen. En zo veel mijn vrouw belangt, blijft daar by, datſe niemant en kent, en dat zy van deſe Stad niet en is. Bid God voor ons, dat hy in ons beveſtige de verſeekertheit zijns goeden willes t'onswaarts. Groet de Gemynte in mijnen naam, dewelke God wil bewaren van alle kwaden, Amen. U Broeder *Jaques van Loo*, een gevangen Jeſus Chriſtus, den 5. *February*.

De derde ondervraginge van JAQUES VAN LOO, voor de Magiſtraat van Rijſſel.

Mijn ſeer lieve Broeders in den Heere, gylieden ſult weten dat deſen Vrydag den agtſten *February*, de Overheit my voor haar dede komen, en zyden, aangezien ik gehuuwt was, dat ik dan te zeggen had waar ik getrouwt was, en in wat manieren. Ik antwoorde, gelyk op den dag mijner gevankeniſſen, binnen Antwerpen. Zy vraagden my, in wat kwartier der Stad, en of het in de Kerke geweeſt was, en door een Prieſter? Op het welke merk nemende op de broosheit mijner armer huisvrouw, ik zyde dat 't een Prieſter en een waaragtig Dienaar Gods was, en dat het was in de Kerke Gods. Gevraagt zijnde of men 'er Miſſe gedaan had: zyde ik haar, Neen. Of den Prieſter de ſtole had: ik zyde haar geen gezien te hebben. *Vrag.* Wat dede men daar dan? Ik antwoorde, dat men 'er dede de beloften des houwelyks, en dat men 'er den name des Heeren aanriep, op dat hy ons zegende, en diergelyke andere dingen als men ſchuldig was te doen. Hier in, mijn Broeders, weet dat ik haar duiſtere antwoorde gegeven hebbe. Nogtans houde ik 't daar voor dat zylieden my wel verſtaan hebben, en hebbe alzo geſproken, gemerkt hebbende op mijnen naaſten.

Dit gepaſſeert zijnde, ſpraken zy tot my: *Jacob*, gy en houd niet voor kwaat dat men de Hyligen bid en aanroept? Ik antwoorde, dat Chriſtus de opperſten Meeſter en Doctor, den welken de hemelſche Vader heeft bevolen te hooren) ons heeft leeren bidden in deſer manieren: *Onſe Vader die zyt in de Hemelen, &c.* Hy heeft ook gezegt, dat alle 't gene wy begeeren zullen aan zijnen Vader in zynen naam, hy ons 't zelve zal geven. Zy zyden wederom tot my, dat men in 't aanroepen en bidden der Hyligen ook God bad, om dat zy God voor ons bidden, en zijn onſe Advocaten. Ik wees hun aan de paſſagie 1 Joh. 2. 1. van *Johannes*, *Is 't dat iemant geſondigt heeft, wy hebben Jeſus Chriſtus eenen regtveerdigen Voorbidder by den Vader.* Ik houde my aan deſen eenigen gewiſſen Advocaat. Gevraagt zijnde, of menſe niet moeſte aanroepen? *Antw.* Als zy zelve op de werelt waren, en hebben zy het niet Act. 14. 13. willen lyden, alzo het blykt in de *Handelingen der Apoſtelen*, als men *Paulus* en *Barnabas* wilde offeren en aanbidden, *Hebben zy geroepen, ſcheurende hunne kleederen, Mannen, waarom doet gy dit? Wy zijn menſchen, 't zelve lyden onderworpen gelyk gy, u verkondigende dat gy u zout bekeeren van deze ydele dingen tot den levendigen God, die den Hemel, en de Aarde, en de Zee gemaakt heeft, en al wat daar in is.* Item. *Apoc.* 19. 10. en 22. 9. *Johannes* meende den Engel aan te bidden, maar hem wert gezegt, *Siet dat gy dat niet en doet, ik ben u mededienſtknegt en uwer Broederen der Propheten, der gener die de woorden dezes Boeks bewaren: Aanbid God.* Item, van *Cornelius*, *Act.* 10. en andere gelyke plaatſen: en na mijn dunke worden zy genoeg geëert, als men navolgt hun geloove, lytſaamheit en liefde. Zy hebben my gevraagt van hun Wywater, en of ik niet en agte de zegeninge der Prieſters? maar hebbende geantwoort dat God hun gebenedyt heeft, en dat alle dinge ryn en zuiver den rynen zijn; hebbe zy my weder beſprongen op de materie van 't Avontmaal, en my bybrengende uit het 7. *kap. Exodi*, dat de roede van Aaron door Gods bevel veranderde in een Serpent, zyden zy: Is 't dat de Dienaars de magt gehad hebben van d'een zake in een ander te veranderen, hoe veel te meer zal des Meeſters woort magt hebben 't broot te veranderen in 't lighaam, door de Sacramentele woorden? Ik zyde dat het geen gelyke of eenderhande zake was. Want als de roede in een Serpent verandert was, en heeft-ſe geen roede meer geweeſt en is voor zulks niet meer aangezien. Maar in 't Sacrament en ziet men niet veranderen, maar men ziet zulks als 't te voren was, van gelyke ſmaak, groote en zwaarte. Nu aangaande de lighamelyke, of weſentlyke te-

1561. genwoordigheit Chriſti over al, heb ik haar ook wederlegt, zeggende, dat het lighaam Chriſti in den Hemel blyft, tot den dag des oordeels: want
1 Cor. 11. 25. daar ſtaat geſchreven, *Zo menigmaal als gy deſe dingen zult doen, zult gy den doot des Heeren verkondigen, tot dat hy komt.* En *Petrus* in de *Handelingen*
Act. 3. 21. *der Apoſtelen* zegt, *Dat den Hemel Chriſtus moet ontfangen, ter tyt toe dat het al weder opgeregt wort wat God geſproken heeft door den mont aller zijner hylige Propheten, van eeuwigheit aan.* Item by den
Joh. 12. 8. Euangeliſt *Johannes* zegt hy, *De armen hebt gy lieden altyt met u: maar my en hebt gy lieden niet altyt.* Item, *Col. 3. 1. Is 't dat gy met Chriſtus opgeſtaan zyt, zo zoekt de dingen die boven zijn, daar Chriſtus is zittende ter regterhant Gods.* Hier en boven omdat ik geſegt had dat ik niet wilde zeggen, dan 't gene met de H. Schrift accordeerde, zo hebben zy my gevraagt, waar ik vont dat men getrouwt moet weſen door een Prieſter? Antwoordende heb ik
Matt. 19. 6. gezegt, dat het Gods ordonnantie is, dat het gene hy t'ſamen gevoegt heeft, geen menſche en ſchyde. Hy is 't die van den beginne het Houwelyk ingeſtelt heeft van de twee eerſte. Aangaande de Miniſters die trouwen, die zijn daar toe geſtelt door gemeene beroepinge der Overheit, en des gemeenen volks, om den name Gods aan te roepen, dat en is niet tegen Gods woort.

Zy hebben my ook gevraagt, waar ik geſchreven vont van den Sondag, dewyle de hylige Schrift daar van niet en melt? Ik bragt haar by de Tien Geboden, ſprekende van den Sabbath of Ruſtdag. Weder ſprekende zyden zy dien den Saterdag te weſen. Ik antwoorde, dat deſe dag wel mogte verſtelt worden by den Apoſtelen. Zy zyden my neen. Nu merkende hare harnekkigheit, en ook dat my God niet in de memorie en bragt om hun te voldoen van deſe materie, en ſprak ik niet veel daar van. Daarom, is 't dat gy lieden eenige getuigeniſſe hebt tot deſe twee ſententien, zal u believen my die te beſtellen: en bidde u lieden my goeden raat te geven op mijne vragen, namelyk, of het u goetdunken is dat ik met deſe verlyders (die ik verwagte) in diſputatie treden, want zy mogten vele tegenſtrydende redenen bybrengen, daar ik my niet voor gehoet en hadde. Zo vele my belangt, ik hadde eensdeels voor my genomen te zeggen: Neen, mijn Heeren, gy lieden hebt mijne belydeniſſe en geloove gehoort, 't welk ik beweſe hebbe met Gods woort, zo vele in my is geweeſt.

Hy onderwerpt zig geheelyk het oordeel der Kerken.

Mijn Broeders, deſen tegenwoordigen ſchryvende, heb ik onder mijn papieren gevonden goede waarſchouwingen en leeringen om deſe voorſchreven verlyders tot antwoort te geven. Ik bender zeer blyde mede, bid God voor my. Aangaande u lieden, zyt ſterk in den Heere en vreeſt niet. Ik zorge voor u lieden, en vreeſe dat gy u vergaderingen, zult nalaten door deſe klyne verſtoringe. Weet gy lieden niet dat den Apoſtel u lieden vermaant dit niet na te laten, maar veel meer te verſterken hoe gy den dag meer ziet genaken? Og, mijn Broeders, neemt agt op u zelven, weet gy niet dat onſe dage getelt zijn, en dat, die, die voor Iſrael waakt, niet en ſlaapt nog ſluimert? De gene die op u wagten, en u aan allen kanten zoeken te beſpieden, en zijn zy den ſlaap niet onderworpen, of ten minſten ſlaperig? Betrouwt my, ik zegge dit niet om u te brengen in 't perykel daar ik in ben, de Heere weet hoe ik voor uwe gelukzaligheit bid, maar ik vermane u lieden om verre van u te doen alle traagheit en vreeſe, want gy mishaagt den Heere, den welken ik bidde u te verleenen ſterkheit, ſtantvaſtigheit en kloekmoedigheit, met alle voorzigtigheit en wysheit, om wel te volvoeren uwe beroepinge ter eeren Gods, en tot ophoudinge der Kerken, Amen.

Jaques van Loo, gevangen in Chriſti Jeſu, deſen negenden *Februari* vyftien hondert eenenſeſtig des morgens. Bid God voor my. 1561

Brieven van den zelven, door den welken by de Godſalige bid, die te Ryſel zijn, van zijn gevankeniſſe niet te willen oordeelen, dan door de voorzigtigheit Gods, en vermaantſe goeden moet te hebben, en ſtantvaſtige te blyven.

De God der vertrooſtinge, en de Vader der barmhertigheit, hebbende my (onweerdige) in deſe laatſte tyden verkoſen om zijn waarheit getuigeniſſe te geven, heeft my tot nog toe zulke genade gegeven, dat ik met goede konſcientie mag zeggen, dat ik triumphere in 't midden van mijne klyne kwellagien, ik noemſe klyne, ten aanzien van den genen voor wien ik (die zo groot en onuitſprekelyk is) lyde. Ik begin in my te bemerken de waarheit van 't gene *Paulus* zegt, *Dat God getrouw is, welke u niet en zal toela-* 1 Cor. 10.
ten verſogt te worden boven u vermogen, maar zal met de verſoekinge ook het uitkomen geven. Wel aan dan, mijn Broeders, wat reſteert nu, gemerkt dat wy zulke beloften van God hebben, om eenen moet te nemen, en niet te vreeſen van in de handen der menſchen te vallen? Want ik verſekere u dat hier niet dan blytſchap en vertrooſtinge is, God is hier in zijne beloften waaragtig bekent. En op dat gy niet zout denken dat ik u met een te groote ſtoutigheit wil bedriegen, ik en zegge u niet dat mijn vlees alzo gedoot is, dat ik geen aanvegtingen in my gevoele. Want zedert dat ik hier gevangen geweeſt ben, heb ik 'er wel groote ontfangen, tot bedenkens toe, dat zo ik mijn vrouw had willen gelooven, dat ik hier nu niet zou zijn, my wenſchende uit deſe gevankeniſſe. Maar hoe? God die de ootmoedige vertroost, heeft hy my lange in deſen ſtryt gelaten? Ik zegge u neen: want na dat ik 't al bedagt had, kwam ik daar toe, te weten, dat ik hier toe niet geraakt was by geval, maar door de hylige voorſigtigheit en ordonnantie God. Hoe dat? Daarom, dat, als ik uit mijn Huis was (gelyk ik menigmaal dede) tot twaalf en een ure toe, om te voorkomen het perykel daar ik nu in ben, ja zelfs dat ik den geheelen nagt uit geweeſt hadde, zo is 't dat in deſelve ure doen zy my kwamen vangen, ik weder te huis geweeſt ben, en dat, al hadde ik alle den nagt in vreeſe geweeſt, in de ure doen ik gevangen wert, ik als doen gelyk in pys en vreede geſlapen hebbe.

Om deſer oorzake dan, mijn Broeders, doet weg van u deſe ydele redenen, als gy zegt: Ja men zou wel te veel mogen doen. Zo hy my had willen gelooven, zal de ander zeggen, hy en zoude niet weſen daar hy is, hy ziet nu wel hoe 't hem vergaat. Doet weg van u (zegge ik) deſe reden, en werpt weg zulke gedagten onweerdig voor een Chriſtelyk herte; Leert met my de Euangeliſche Schoole bekennen de voorzigtigheit Gods, die alle dingen regeert, ende en laat ons God geen tyt ſtellen, om te zeggen dat hy niet en kan beſchermen dan in zulken en zulken dag, of op zulken tyt. Hy heeft bewaart de kinderen van Iſrael, vervolgt en beſprongen van *Pharao*, en van de Roode Zee, dezelve doende droogs voets daar door gaan: en was dat niet tegen 's menſchen hope? Sagen zy niet vervult 't gene *Moſes* (den Dienaar Gods) belooft had, te weten, dat zy niet vreeſen zouden, en dat de Heere voor hun ſtryden zou? Dat meer is, zijnde de zee doorgegaan, en komende in die groote wilderniſſe, alwaar dat zo vele vreeſelyke gedierten waren, Leeuwen, Draken, Lupaarden, Beeren, Tygers, menigte der Serpenten, en meer andere wilde Beeſten, God heeft zijn Volk op zulk eenen moeyelyken en perykeleuſe weg wel konne bewaren. En nu, mijn Broeders en Suſters, den arm des Heeren is hy nu kort, dat hy ons niet en zoude konnen bewaren

51. waren voor kwaat, gelyk hy t'allen tyden zijn Volk gedaan heeft? Ik zegge zo wy in den ware geloove voortgaan, dat hy niet alleen magtig is ons te bewaren voor alle onſe vyande, maar ook in 't midden van dit boos en verkeert geſlagte (onder het welke wy woonen) ons te doen waſſen en toenemen

Laat ons dan, mijn Broeders, hem geduuriglyk bidden, op dat hy ons gelyde in zijne wegen, en dat wy tot zijner eeren den korten tyt onſes levens mogen voleinden. Aangaande my, ik zie dat de afbrekinge mijns Tabernakels na by is. Ik ſpreke nu met *Paulus*: Ik en houde mijn leven niet dierbaar voor my zelven, als ik mijnen loop met blytſchap mag vervullen, en den dienſt, welken ik van den Heere ontfangen hebbe, om het Euangelium der genaden Gods te betuigen.

ne O mijn vrienden! ja nog eens mijn vrienden! gy ge- alteſamen, aan wien de Heere zijn kudde in bewaringe gegeven heeft, en ſpaart u zelven niet. Want als den grooten Herder onſe Heere Jeſus Chriſtus verſchynen zal, zo zult gy uwen loon des erfdeels ontfangen. Wel op dan, mijne Broeders, vordert met aller magt en neerſtigheit de opbouwinge des Heere, ende en verbeid de ander niet, maar dat een iegelyk in zijn beroep voortga. Voor de reſte, ik vermane u alle in 't generaal, en elk een in 't byſonder, dat het gene hy van den Heere ontfangen heeft, hy 't heimwaarts gebruike, 't en is nu geen tyt zijn eigen te zoeken, maar 't gene eens anders is. Welk is't gene dat u belet dat gy in u beroep niet voort en vaart? en is't niet de liefde van u zelven? en is het niet dat gy u zelven zoekt? Oordeelt gy u zelven, op dat gy niet van den Heere geoordeelt wort. Seer lieve, ik en heb u deſen Brief niet geſchreven, om u den moet te benemen, maar om u dien te geven, en om geheel tot des Heeren dienſt genegen te zijn: want den tyt is kort en naby: Nog een wynig tyds, en den genen die komen moet, zal komen en niet vertoeven. En gedenkt u niet wat Chriſtus onſe Meeſter zyde: Als gy den Vygeboom ziet bloeyen, dat als dan de Somer na by is? Alzo ook, als gy de vervolginge en verdrukkinge ziet, zegt dan dat dien dag voor de deur is: en nadien dat wy over lange deſe dingen gezien hebben, zyt op u hoede, op dat gy niet overvallen wort. Vorder, zo en kan ik den goeden God voor alle zijne weldaden die hy my doet, niet genoeg love. Bid altyds voor ons, want wy bidde voor u.

Ik heb heden morgen droevig geweeſt, en dat duerde tot den middag, meenende dat God zommige van onſe Broeders den vyanden in handen gegeven hadde, ter oorzake dat men heden morgen ontrent vyf uren, drie of vier gevange bragt, maar ik wert wederom verblyt, doen ik verſtont dat het dieven waren. Den tyt ontbreekt my, laat ons een moet grypen, ik hope zeer haaſt het einde te zien om by mijnen God te gaan.

Door uwen Broeder *Jaques van Loo*, deſen ſeſden *Februari*. vyftienhondert eenenſeſtig.

Een vermaan van Jaques van Loo geſonden aan Guido de Bres. Door den welken hy hem vermaant te doen zijn devoir en ampt tot de kudde Chriſti.

ALs ik bemerke, zeer lieve Broeder, hoe *Jonas*, een Propheet en Dienaar Gods, door een ſeker voorzigtigheit geworpen wert in de Zee, ontfangen en ingeſlokt van dien grooten vreeſſelyken Viſch, daar gebragt door den wonderlyken raat Gods, gelyk gy beter weet dan ik doe, en dat deſen *Jonas*, zeg ik, hem op de Zee begeven heeft, op dat hy zoude myden en vlieden den wille Gods, en om de vreeſe der menſchen: ik agt dat God de Heere my verkoren heeft, en het lot is op my gevallen, gelyk 't op *Jonas* viel, ja dat ik geworpen zynde in den afgront en in 't diepſte der Zee van deſe werelt, deſe kerker zynen mont open gedaan en my ingeſlokt heeft, en alle de baren en golven des Heeren over my moeten dryven, op dat door dit middel het perykel een einde neme. En gelyk *Jonas* dootlyk ſondigde, willende vlieden voor het aangezigte des levendigen Gods, alzo bekenne ik ook van gantſcher herten dikmaals tegens de Goddelyke goedigheit misdaan te hebben, zo door onagtzaamheit, als door myne onwetenheit en diergelyke dingen. En gelyk de Zee geſtilt wert *Jonas* ontfangende, alzo hoop ik ook dat dit onweder, dat hem verheven heeft, voor deſe ryſe geſtilt zal worden en dat het klyn ſchipken van onſe vergaderingen zijnen weg volbrengen en behouden zal aankomen. Om die oorzake ik het u, mijn Broeder, bevele, gelyk het zekerlyk. En overmits mijn einde nu gekomen is, zo neme ik te meerder ſtoutigheit om u te vermane, dat gy u geſtadelyk en neerſtelyk wilt dragen in u dienſtampt, u vertoonende in alles en alomme een exempel kennelyk voor God en voor de menſchen) van andere. Ik en zegge deſe dingen niet, om dat ik twyffele aan uwe ſtantvaſtigheit en neerſtigheit, want ik ben u een getuige, dat zedert dat ik met u omgegaan hebbe, gy u in het midden van den ſtryt gedragen hebt zo 't behoort, maar de zorge die ik voor u hebbe, verwekt my u te vermanen als mijnen wel beminden. En hoewel gy in de tegenwoordige waarheit beveſtigt zyt, ik agte nogtans dat het een geregtige zake zy, u, zo lange ik nog in deſen Tabernakel ben, door vermaningen, te verwekken.

1561.

Wel aan dan, mijn Broeder, neemt eenen moet, en zyt kloek van geeſte, en de Heere zal u verwekken een medehulper in u Dienſtampt, en zal door u doen proſpereren zijn werk, gelyk gy zulks genoeg gezien hebt. En vertrekt niet uit Nederlant, ende en ziet niet na de gene die de plaatſen zoeken om in hun gemak te blyven. Ziet na het gene dat Chriſtus tegens zijn Apoſtelen zyde *Ik zende u als ſchapen midden onder de wolven*, en na zulke diergelyke ſpreuke. Ik en zegge deſe dingen niet om te laſteren en te mispryſe de ware Dienaars die in verſekerde plaatſen zijn, maar ik ſpreke voor die blooiſaarts, die niet dan hun gemak zoeken. Voor de reſte, mijn Broeder, hebt agt op u zelven, en op de geheele kudde, over dewelke de Heere u Biſſchop en Wagter geſtelt heeft, om zijn volk te lyden tot zijn glorie, en tot opbouwinge van zijn Gemynte. Ik heb u zeer kort geſcheven, om dat ik bekende dat het mijn doen niet en was u te ſchryven, maar veel eer om te hooren. Groet in mijnen naam alle die ten Dienſtampte zijn, en zegt hun dat zy hun vertrooſten en eenen moet grypen. Bid God voor my, op dat hy my de genade doe te voleinden mijnen loop tot zijner eeren, en opbouwinge der Kerke. Het licht van den dag begeeft my, daarom ik een einde make. *Jaques van Loo*, een gevangen Jeſu Chriſti, in de gevankeniſſe van Ryſſel in Vlaanderen, deſen agtſten Februari vyftien hondert eenenſeſtig.

De gelukkige uitkomſte die God JAQUES van LOO, zijnen dienaar gaf, den vyftienden February vyftien hondert eenenſeſtig.

DEſe bovenverhaalde ſchriften, geven een genoegſame getuigeniſſe van de waarheit Gods, die deſe hylige perſoon zeer ſtantvaſtelyk heeft voorgeſtaan. Nu reſtreert 'er te weten, hoe hy de waarheit met zijn bloet tot beveſtinge en vertrooſtinge der Gonſaligen bezegelt heeft. Na dat hy dan vele aanvegtingen weder ſtaan had, die hem de Magiſtraat alle dage aandede, zo ordonneerde men zommige Minderbroeders, die tegen hem diſputeren zoude, welke om een goet gelaat te toonen, zo ſonden zy voor haar henen

1561. in de gevankeniſſe een oud boek, om te betoonen dat zy daar uit haar argumenten wilden halen. Maar *Jaques van Loo* en was niet zeer bekommert om haar te antwoorden, want alle haar diſputatien en waren niet dan van hem na te roepen, gelyk verwoede en raſende lieden, hem noemende: Vermaledyt, vermaledyt, in 't vuur, in 't vuur. En zy ziende dat hy geen groot werk maakte van haar dryginge en overlaſtige woorden, werden nog meer verbittert, boven al, om dat hyſe verſmade, mids dat hy altyds antwoorde aan de Schepenen van Ryſſel, aan dewelke hy met manieren en zagtmoedigheit ſprak, vergeſelſchapt met ſtantvaſtigheit, 't welk zy verlyders obſtinaatheit noemden, ſpruitende, gelyk zy zyden, uit hoveerdigheit, en ydele glorie, en om van hem te doen ſpreken. Van *Loo* zyde, dat hy in alle dit geen hooverdye en zag, nog eenige begeerte van eere der menſchen, maar veel eer eene afgront van oneere van de werelt, vergeſelſchapt met een wreet aangezigte van de doot die hy verwagte. Ik en zie, zyde hy, na geen ander eere, dan na de gene van mijnen God, om dewelke voor te ſtaan, ik bereit ben te ſtryden tot 'er doot toe. Dit geſchiet zijnde, werden alle zijn boeken geſonden in 't Minderbroeders Klooſter, om die te viſiteren. Onder alle zo was 'er een Bybel, gedrukt te Geneve, den welken wert veroordeelt om verbrant te worden.

Den Bybel veroordeelt.

Als deſen hyligen perſoon veroordeelt was om levendig verbrant, en zijn lighaam tot aſſche gebragt te werden, hebbende gehoort zijn ſententie, zo riep hy met luider ſtemme: *O Heere, en rekent haar deſe ſonden niet toe, want zy en weten niet wat zy doen.* De voorzyde ſententie wert geëxecuteert den vyftienden *Februari* in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert eenenſeſtig. Ontrent vier uren na den middag wert hy na 't Gerigte gevoert, alwaar hy hem zeer ſtantvaſtelyk hielt, biddende altyds voor zijne vyanden. Als hy met de ketenen vaſt gemaakt was, gelyk de gewoonte is, een van zijne Regters ſpottende met hem, was zo onbeſchaamt, dat hy zyde: Ziet hem daar in groote eere aan zijn tafel, hy heeft zijn ſervetten van gelyken, noemde de yſere ketenen zijn ſervetten. En alzo paſſeerde hy de ſchande en beſpottinge der werelt, om in de vlamme des vuurs zijn ziele op te offeren den Heere Jeſu Chriſti, in zulken yver dat zelfs de gene die hem veroordeelt hadden, daar van overwonnen, konfuis en verbaaſt bleven.

Een grouwelyken ſpot.

JAN de BOSSCHERE.

Jan de Boſſchere geboren te Bruſſel, een Tapitſier van zijn hanteringe, is een Diaken der Duitſcher Gemynte van Antwerpen geweeſt. Zijn groote vierigheit, vromigheit en neerſtigheit, welke hy in zynen dienſt was bewyſende, en zoude niemant ten vollen konnen beſchryven. Hy was zo wel ervaren in de H. Schriftuur, dat hy alle menſchen, mannen en vrouwen, die na de waarheit ſtonden, met Gods Woort konde onderwyſen, en den wederſprekers en Ketters kragtelyk wederſtaan. Maar dewyle hy de Kerke Gods alſus vorderde, zo heeft de Satan, die van den beginne een Moordenaar is, deſen Godſaligen en neerſtigen Dienaar Gods groote lagen gelegt, om hem van zijn leven te berooven, 't welk hy ook namaals door zijn litmaten volbragt heeft.

Als nu dan den tyt, die God voorzien en geſtelt had, gekomen was, zo is hy met zijn huiſvrouw, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert tſeſtig in de maant *November* gevangen genomen, en in de gevankeniſſe gebragt. Dewyle hy op den Steen gevangen was, hebben hem de Papen, Monniken, en andere Vyanden der waarheit zeer aangevogten, welke hy alle vromelyk wederſtaan, beſchaamt en overwonnen heeft.

Na dat hy alzo op den gront der waarheit beſtandig bleef, is hy op een Vrydag, weſende den laatſten *Februari* anno vyftienhondert eenenſeſtig, ter Vuurſchare gebragt, om aldaar de ſententie des doots te hooren. In de Vuurſchare voor de Heeren ſtaande, heeft hy Chriſtus den Sone Gods en zijn hylig Euangelium met een vrymoedige bekenteniſſe zyns geloofs verklaart, en de Heeren met zulke vierigheit en welſprekentheit vermaant, dat een iegelyk die daar tegenwoordig was, grootelyks verwondert was. Als hy nu zijn ſententie ontfangen had, wert hy wederom by de Sergianten na den Steen gelyt. Onderweege heeft hy het volk vieriglik vermaant, en ſommige Chriſten Broeders, die hy daar tegenwoordig zag, met een bly aangeſigte toegeroepen, zeggende: *Lieve Broeders, grypt eenen moet.* Alzo is deſe vrome getuige Chriſti op den Steen gekomen, aldaar hy groote en mannelyke ſtantvaſtigheit beweſen heeft. Doe nu den avont gekomen was, zo hebben ſommige Chriſten Broeders ontrent den Steen gewandelt, om te horen hoe men met den Patient handelen zoude, vermoedende dat hy ſecretelyk in den nagt gedoot zou werden, 't welk ook alzo geſchiet is. Want de Heeren vreeſende voor eenigen oploop, en wetende dat hy een zeer welſprekende man was hebben zy hem op den Steen hymelyk doen verdrinken, 't welk niet ſonder grouwſame moorderye geſchiet is. Want boven dien dat de tobbe enge en klyn genoeg, en hy een lang friſch perſoon was, zo had ook de Beul zo wynig water genomen, dat hy den Patient daar mede niet verdrinken konde, zo dat hy ten einde bedwongen was hem te doorſteken, gelykmen naderhand in 't doode lighaam bevonden heeft.

Hy wert vermaant.

Hy wert verdronken.

Alzo heeft deſe Godſalige Martelaar oud zijnde ſevenentwintig jaren, zijn leven op deſe werelt geëindigt, en is tot zijnen Broeders, die om het getuigeniſſe Chriſti ook gedoot zijn, vergadert, 't welk geſchiet is in 't jaar vyftienhondert eenenſeſtig, den agtentwintigſten *Februari*. Het doode lighaam hebben zy des anderen daags op het galgevelt geſtelt, maar is haaſt daarna van de Chriſten Broeders afgedaan, en begraven geworden.

JAN de KEYSER.

't Avonts des voornoemden Vrydaags in welke de voorzyde Martelaar verweſen en gedoot is geweeſt, hebben ſommige Chriſten Broeders, alzo wy hier boven verhaalt hebben, voor den Steen gewandelt, begeerende het einde des Patients te weten. Onder andere is geweeſt *Jan de Keyſer*, een Gerbeleurder, dewelk uit groote liefde en vierigheit des herte voor den Steen over en weder ging wandele.

Als nu zommige Scharianten die uit den Steen kwamen, een groote menigte voor de poorten vonden ſtaande, zo hebben zy met toornigen moede in den hoop grypende, de handen aan *Jan de Keyſer* geſlagen, zeggende: Gy zyt van dit volk: en hebben hem alzo gevankelyk op den Steen gelyt. Hy was een Ouderling der Duitſcher Kerke binnen Antwerpen, een vriendelyk en ſagtmoedig man in alle zijn handelingen, maar nogtans neerſtig en wel begaaft om de onwetende te leren en te onderwyſen. Op den Steen gevangen zijnde, heeft hy de leeringe des Chriſtelyke geloofs zeer vromelyk voorgeſtaan, en met diverſche Papiſten van de ſtukken der Religie gehandelt: maar inſonderheit is hy van een Paſtoor van Marien Kerke ondervraagt geweeſt, het welk hy zelve op deſer maniere beſchreven heeft.

Een Paſtoor van Marien ſpreekt hem.

Myn lieve Broeders in den Heere, u zal believen te weten, dat ik met een Paſtoor van Marien Kerke geſproken had, maar gelyk gy ook wel denken meugt, ik en heb met den zelven niet vele

51. le uitgerigt, dan alleenlyk hy is met my over een gekomen in die plaatſe *Gen.* 3. 15. daar belooft is, dat het vrouwenzaat het Serpent den kop zoude vertreden.

Maar ik hadde veele en lange handelinge met hem, eer ik hem zo verre brengen konde. Hy wilde altyt behouden en beweeren, dat de vrouwe, namelik *Maria*, het middel onſer verloſſinge en overwinninge tegen den Duivel moeſte zijn. Want *Maria* (zijde hy) heeft Chriſtus dat beloofde zaat voortgebragt, waarom zy ook tot onſe zaligheit een middel is geweeſt, ſonder welke dat beloofde zaat niet geboren of voortkomen konde. Deſe zijne meeninge zogt hy te beveſtigen met de overſettinge haars Bybels, over- daar aldus ſtaat: *En zy zal u den kop vertreden.* Ik hebbe hem geantwoort, dat dit wonderlyk werk niet de vrouwe, hoewel zy Chriſtus gebaart had, maar alleenlyk God toe te ſchryven was. Want gelyk God uit Adam een ribbe genomen, en daar van een medegeſellinne gemaakt heeft, niet door Adams kragt en werkinge, maar door zijn eigen 5. mogentheit: alzo heeft hy na zijn belofte, in den bekwamen tyt door de werkinge des Hyligen Geeſt, 't zaat, 't welk is Chriſtus, laten voortkome, welke door zijne Goddelyke kragt het hooft des Serpents, dat is, alle des Duivels gewelt, doot, helle en verdoemeniſſen te niete gebragt, en overwonnen heeft. Deſe eere van der overwinninge komt alleen Chriſtus toe, en niet *Maria*, welke zelve, als ook wy, door het geloove in Chriſtus zalig moeſte werden. Want daar is geen ander zaligheit dan in zijnen name. Door deſe en meer andere redenen heeft hy zijn dwalinge laten vallen, het welk ik begeerde geſchreven te hebben: maar de Paap met de zijne en wilden 'er niet aan. Ten anderen hebbe ik met een die valſche overſettinge der plaatſe *Gen.* 3. wederlegt, en als valſch verworpen

Daarna heeft my de Paap van 't Avontmaal des Heeren ondervraagt. Waar op ik geantwoort hebbe, dat wy in 't Avontmaal alzo waaragtelyk door den gelove Chriſtus ontfangen, als wy 5. broot en wyn met den monden nutten. Het broot en de wijn ſpijſt en verheugt onſe lighamen, maar Chriſtus, die dat levende broot is, ſpijſt en verheugt onſe zielen. Zo zegge ik dan, dat wy door den geloove, het welke in deſen deele de mont is, deelagtig worden des doots en aller verdienſten Chriſti, die zijn lighaam voor ons gegeven, en zijn bloet aan het hout des kruices vergoten heeft, tot vergiffeniſſe onſer ſonden. Hier op zyde de Parochiaan: Dit zegt ook *Calvinus Antwoort.* Alle 't gene dat de Doctoren regt ſchryve, dat zelve houde ik voor goet, om dat het der waarheit gelyk formig is.

Vrage. Bekent gy niet dat 't broot verandert in 't lighaam Chriſti? *Antw.* Kont gy dat uit Gods woort bewyſen, zo zal ik 't gelooven. Doe zyde hy ja: want Chriſtus zyde, *Aemet, etet, dat is mijn lighaam.* Ziet, Chriſtus noemt het broot zijn lighaam eer hy 't zijnen jongeren gaf. Zo moeſt het dan te voren in zijn lighaam verandert zijn. Het broot was figuurlyk zijn lighaam, niet natuurlyk. Want *Paulus* den ſin en meninge Chriſti verklarende, zegt niet dat het broot zy het weſentlyke 10. 16. lighaam in Chriſti, *maar dat het is een gemeenſchap des lighaams Chriſti, en den drinkbeker de gemeenſchap des bloets Chriſti.* Doe vraagde ik hem, wat dat woort Sacrament te zeggen ware? Hy antwoorde, dat 't een verborgentheit beduide. Wel aan, zyde ik, dat is ook mijn verſtant. Zo zijn dan 't broot en wijn maar uitterlyke teekenen van een verborgen zaak. Zo nu de teekenen de inwendige en beduide zaak zelve ware, wat verborgentheit zou daar in gelegen zijn? Doe zyde de Parochiaan: Ik zeg nog eens, dat 't broot het lighaam Chriſti is. Is 't dat het brood (zyde ik) Chriſtus zelve is, zo behoeven wy onſe herten opwaart tot Chriſtus niet te heffen: en dat meer is, zo hebben wy eenen vreemden God, daar *Daniel* van voorzegt heeft. De Paap zyde, dat ik groot ongelyk had. Maar ik bewees hem daarentegen, dat *Daniel* van deſen haren Brootgod geſproken had, den welken zy als God zelve eeren en aanbidden zouden. De Iſraeliten hebben wel diverſche Goden verſiert en gedient, maar van deſen uwen God en hebben zy noyt geweten. Maar hier in zijt gy hun gelyk, namelyk, gelyk zy het metalen ſerpent, 't welk een figuur op Chriſtus was, namaals voor haren God gedient en aangebeden hebben, alzo hebt gy van het Avontmaal des Heeren een zeer ſchandelyken Afgod gemaakt. Hier na begon hy van de Miſſen te zeggen, en willende my wijs maken, dat 't broot, dat zy opheffen, Chriſtus ware. Hier op zyde ik hem, dat *Daniel* lange voorzegt had, als 't dageDan. 11. 31. lyks offer en ſacrificie weg genomen zoude werden, dat dan de Antichriſt komen zou. Hier mede zo wilde de Paap beveſtigen, dat de ſacrificien des Ouden Wets, figuren geweeſt zijn van de Miſſe, die alleen dat eenige en eeuwige ſacrificie is: daarom zo wie deſe Miſſe zou wegnemen, die zoude zelve de Antichriſt zijn. Hier heb ik den Paap over zijn laſteringe geſtraft, om dat hy door de Miſſe de eenige offerhande Chriſti te niete wilde doen. Daar na heb ik ſommige Schriften voortgebragt, daar mede ik haar verſiert ſacrificie der Miſſe te gronde nedergeworpen heb. Ik Pſal. 110. 4. bewees hem ook, dat Chriſtus nu alleen onſe Prie- Hebr. 5. 6. ſter, was niet na de bedieninge der Leviten, maar na de ordeninge Melchiſedecha, want God heeft Chriſtus tot een eeuwig en eenig Prieſter geſteld, en in hem dat oude Levitiſche Prieſterdom, 't welk maar een ſchaduwe op Chriſtus was, gantſchelyk weggenomen. De Wet heeft menſchen, die zwakheit hebben, tot Prieſters gemaakt, maar dat woort des eeds ſtelt de Sone eeuwiglyk volkomen. Chriſtus dan als een opperſte Prieſter gekomen zijnde, heeft dat oude Prieſterſchap met alle zijne offerhanden weggenomen, dewyle hy zig zelven tot een volkomen offer aan den kruyce eenmaal opgeoffert heeft, tot verloſſinge van allen die aan hem gelooven zouden. Waar alſulke vergevinge is, daar en is geen offerhande meer voor de ſonden nagelaten.

Daar na vraagde hy my, of men de Ketters niet Van het dooden der Ketters. en mogte dooden? Ik antwoorde hem, dat men niet alle menſchen, hoewel zy in eenige dwalinRom. 13. 4. ge zijn, ſtraffen mogte. Maar ik beken (zyde ik) dat de Overheit alſulke menſchen door ſeditie en oproer de gemeene vrede en welvaart verderve, met den zweerde, dat is, met 'er doot mag ſtraffe. Want de Overheit draagt niet te vergeefs 't zweert, en is van God geſteld om de godloſe te ſtraffen, maar ik en bewillige geenſins, dat de Gemynte Chriſti iemant met den zweerde zal ſtraffen: want zy en voert geen ander zweert Epheſ. 6. 17. dan Gods Woort. Hier mede zal zy de ketter- Matt. 18. 17. ſche menſchen ſtraffen, en indien zy ongehoor- 1 Cor. 5. 13. ſaam blyven, zo zal hy de gene die onder haar zyn, uit de Gemynte werpen, als een verrot lid, op dat het gantſche lighaam niet verdorven werde.

Daarna heeft hy my gevraagt waar mijn kinderen gedoopt waren? Ik antwoorde hem, dat mijn eerſte kinderen in hare Roomſche Kerke gedoopt waren, maar dat het laatſte in de Kerke Chriſti, na 't bevel Chriſti gedoopt was. Dit is 't ſonderlingſte, lieve Broeders, dat ik met de Parochiaan gehandelt hebbe, God de Heere wil my door zijnen Geeſt verſterken, dat ik altyt zijnen Sone Chriſtus, en zijn waarheit vrymoedelyk belyde.

Ge-

1561. Geſchreven deſen agtſten *Maart*, in het jaar vijftien hondert eenenſeſtig.

By my JAN DE KEYSER, gevangen om het getuigeniſſe des Euangeliums.

Granvelle met den Markgrave komen hem beſoeken.

Haaſt daar na is de Markgrave van Antwerpen met de Kardinaal *Granvelle* op den Steen gekomen om deſen gevangen te beſoeken. Maar deſe vrome getuige Chriſti, geen perſonen aanziende, heeft den Heere Chriſtus en zijn Woort voor deſen grooten vyant der waarheit ſtantvaſtelyk beleden, betuigende dat hy voor zijn geloove, 't welk op God en zijn Woort alleen ſteunde, geen perykel of maniere des doots vreeſde. De Kardinaal dit hoorende, heeft den Markgrave ſcherpelyk bevolen, zeggende, doet weg den Ketter, en maakt hem u kwijt, en zijn alzo uit den Steen vertrokken. Maar *Jan* was vrolijk in den geeſt, dankende zijnen Saligmaker en Heere Chriſtus, om dat hy hem weerdig geagt hadde, de hylige waarheit voor zodanige Hoofden des werelts te belyden.

's Woenſdags daar na, 't welk was den negentienden *Maart*, is deſe getuige Chriſti, om het getuigeniſſe des hyligen Euangeliums ter doot verweſen, en ten ſelven dage op den Steen hymelyk verdronken. Alzo is deſe vrome Martelaar, oud zijnde ontrent vierendertig jaren, in den Heere ontſlapen, en heeft een ander leven, 't welk in Chriſto verborgen is, verworven.

Het doode lighaam is des anderendaags op het galge velt geſtelt, maar wert van den Broederen afgedaan en begraven.

PIETER ANNOOD, en DANIEL GALLAND.

Het is geſchiet in den jare vijftienhondert eenenſeſtig, als vele uit West-Vlaanderen, inſonderheit van Meeſſen en daar ontrent vlugten na Engelant, dat'er vele in den aanvang des Winters te Nieupoort verſamelt zijn, die om den contrarien wint, wel ſes weken ongevaarlyk gedwongen zijn geweeſt, daar ſtille te legge met haare huisgeſinnen. Het geſchiede dan als eens de wint wel ſtont, dat 'er een ſchip vol van Nieupoort afgevaren is na Londen: maar om dat de wint ſeer haaſt veranderde, zo zijnder nog ſommige met hare huisgeſinnen gedwongen geweeſt te blyven. Op den agtentwintigſten *November*, zo zijn dan *Francoys Bolle* met zijn huisgeſin, en *Jan Godſchalk*, met zijn huisgeſin, byde van Meeſſen: Item, *Gerard Matte* van Ypere, met zijn huisgeſin, en *Jacobus Bucerus*, 's nagts ontrent de midder nagt t'ſchepe gegaan om te varen na Londen. Maar op dat de wint, zo haaſt als zy in de zee waren, verandert is, zo is de Schipper gedwongen geweeſt te Duinkerken in de haaven te loopen. En hoewel zy hier niet langer dan een getyde meenden te blyven, en mitsdien zy voor haar genomen hadden uit den ſchepe niet te gaan, om des perykels wil, zo heeft nogtans de Schipper, om dat hy kwade hope had, haar en ook de kinderen gezegt dat zy uitgaan zouden. Zo zyn zy ontrent den middag uit den ſchepe in de Stad gekomen. *Francoys Bolle*, en *Jan Godſchalk*, zijn ten huiſe van een Burger, die zy wel kenden, met hare huisgezinnen, ter herberge gegaan. Maar *Geraart Matte*, en *Jacobus Bucerus* in de wilde Zee. Op deſe wert van 't volk en van den Bailliu merk genomen. Des anderen daags zijn ook in de ſtad gekomen *Pieter Annood*, *Daniel Galland*, *Jan Campen*, en nog andere Broeders, die al in Beſelare logeerden. Als nu dan 't gerugte groot was in de ſtad, dat'er zeer vele Lutheranen (zo zy ze noemde) van Nieupoort, en van Zuitwaart gekomen waren: zo heeft de Baillieu beſtaan bezoek te doen, 's morgens ontrent ten agt uren beginnende. Ten eerſten is hy gekomen in de wilde Zee, aldaar *Geraart Matte*, en *Jacobus Bucerus* geherbergt waren, vragende na de zelve. Maar zy waren op ſtaande voet uitgegaan, om ter Zee waart in te wandelen, niet wetende van het gene dat'er geſchiede. Als nu dan de Bailliu niet en vont die hy zogt, beſtelt hebbende twee Dienaars ontrent de deure der voorſchreven herberge, om de twee mannen, als zy komen zouden te apprehenderen, zo is hy na andere plaatſen gegaan, en is eindelyk gekomen in de herberge, genaamt Beſelare, alwaar hy *Pieter Annood*, en *Daniel Galland* gevangen heeft genomen, uit oorzake (zo men zegt) aldermeeſt dat hy by haar ſommige boekjes gevonden waren. Ondertuſſchen dat de Baillieu in deſe herberge kwam om te vangen, zo was *Jan Campen* met nog andere uitgegaan, om na ſchepen te zien: uit welke oorzaak het geſchiet is, dat zy voor deſen tyt nog in handen niet gekomen zijn. *Pieter Annood* dan, en *Daniel Galland*, na dat zy gevankelyk genomen waren, werden terſtont voor de Heeren gelyt, van de welke zy wel vier uren lang geëxamineert zijn geweeſt.

De Bailliuw doet huisſoekinge.

Zo zijn dan deſe twee in de gevankeniſſe ontrent een half jaar gehouden geweeſt, en zijn op menigerlei wyſe van Monniken en Papen, van vrienden en magen aangevogten. En als zy zagen dat zy aldus niet en vorderden, zo hebben zyſe beginnen met de pynbank te drygen: waar door *Pieter Annood* zeer bevreeſt zijnde, (want hy een zeer teer man was) wat heeft beginnen te wyken van zijn voorgaande vrymoedigheit. Maar *Daniël* door de genade Gods, heeft hem altyt even vroom gehouden, nog pyne, nog ſmerte, ja nog ook de doot vreſende, om de kragtige liefde die hy tot Chriſtus zynen Saligmaker hadde. Zo is dan *Daniël* zeer jammerlyk gepynigt geweeſt, om zyne medebroeders te wroegen: maar hy heeft niemant bedragen, niet tegenſtaande hy zo jammerlyk gepynigt was, dat hy gantſchelyk de gedaante eens menſchen ſcheen verloren te hebben. Want niemant, 't en ware dat hy een ſteene herte gehad hadde, konde hem ſonder tranen aanſchouwen. Daar na is hy van *Pieter* verſchyden in een zeer duiſteren kerker (als ook te voren) gelyt, zo dat niemant tot hem, nog ook tot *Pieter* toegang krygen konde.

Langduryge gevankeniſſe.

Annood vreeſt de pynbank.

Ten laatſten hebben de Heeren ontboden eenen zeer vermaarden Papiſt van Brugge, die altyt met grooten haat het hylig Euangelium heeft geſogt te verdrukken, een Doctor in haar Theologie, uit de ſecte der Monniken, genaamt de Auguſtynen, geheeten *Rogerius de Jonge*; en van Ypre Broeder *Jan Heyda*, Baſelier van de Jacobynen Orden. Maar deſe en hebben niet vele met haare Sophiſteryen konnen uitrigten. Want *Daniël*, als de gene die op den waren hoeksteen Chriſtus vaſt gefundeert was, heeft hem door geen winden der valſcher leere laten bewegen. *Pieter Annood*, als hy nu hoorde, hoewel hy den Papiſten hare begeerte in velen gedaan had, dat hy niet en mogte het lyf ontdragen, en nu de hope had van niet te banke te komen, (want hy zulks veel meer dan de doot vreeſde) zo heeft hy wederom met groot leetweſen des herten, zijn eerſte belydeniſſe, zo wel voor de Heeren van Duinkerken, als den Deken van Rouſſen by hem gedaan, vrymoedelyk aangegrepen, begeerende by deſelve, ook tot 'er doot toe te blyven, alzo hy ook door Gods genade gedaan heeft. Van zijne, nog ook van *Daniëls* bekenteniſſe, heeftmen niet veel zekers konnen krygen (hoewel men zekerlyk weet datſe zeer treffelyk en overvloedig geweeſt zijn) om de ſtrenge en zeer benauwde gevankeniſſe. Als *Pieter* nu door de kragtige hand Gods dus opgeregt was, een wynig voor zijn doot, zo heeft hy terſtont zijnen medebroeder *Daniël Galland* hertgrondelyk om

Annood hy zijn ende belydeniſſe.

zag,

Digitized by Google

61. vergiffeniſſe gebeden, en daar na allen Gemynten op de gantſche werelt, belaſtende ook zommige broeders, die hy in zijn doot tegenwoordig zag, dat zy zouden willen aan allen Gemynten de bootſchap brengen of ſenden, van zijn wederopſtanding; en bad haar dat zy 't in aller Gemynten name hem zouden willen vergeven. Heeft ook in geſchrifte een klyn affcheit brief ke aan allen Gemynten nagelaten, 't welk hy met eigener hand (hoewel met groote en ongelooflyke pyne) zelve geſchreven heeft, 't welk hier na volgt:

ADieu Gemynte Gods, die hier op der aarden zijt, de Bruit Chriſti, zijn uitverkoren Duive, die geens anders ſtemme en hoort dan uwes Bruidegoms. Gy zijt zyne, en hy uwe
t. 2, Gy zijt een ware lelie onder de doornen, en een
.25. ware Gemynten Chriſti, daar van hy het Hooft is, en een eenige Saligmaker: van welke Gemynte ik my bekenne een krank litmaat te zijn, die in deſe leven dikmaal door myne krankheit heb gevallen, maar ben ook dikmaal door zijn genade weder opgeregt.

Adieu gy, die nu opregtelyk gevoelt en gelooft van alle Artykelen des geloofs, noodig ter ſaligheit: ook met den Apoſtelen meer overeen komende in alle rynigheit des dienſts, dan eenige vergaderinge op aarden.

.en Adieu gy, die daar Chriſtus regt bekent in zijn Goddelyke en ook menſchelyke nature, en in
2.17. zijn officien, zo veel als daar noodig is ter zaligheit te bekennen. Want gy bekent hem voor
18 15. waaragtig God, en ook voor waaragtig menſche,
11. beſtaande deeſe twee naturen onvermengt, ver-
2. 6. eenigt in een perſoon, elke natuur haar eigen-
1.7. ſchap behoudende. Die hem ook bekent in zijn
1.14 officien, waaragtig Koning, Hoogeprieſter en Propheet te zijn. Uwen eenigen Beſchermer, Regeerder, en Voorſtander, uwe Middelaar, Verſoener en Voorſpraak, die u gehyligt heeft met de eenige offerhande zijns lighaams en bloets, volkomelyk in der eeuwigheit, die ook is uwe eenige Propheet en Leeraar, door wiens kragt en Geeſt alle Propheten en Leeraars in u geprophe-teert en geleert hebbe, en nu nog leeren, en leeren zullen tot aan het einde des werelts

Adieu gy, die daar opregtelyk houd en gevoelt van de Sacramenten uwes Bruidegoms en Verloſſers, die in getale twee zijn, namelyk, de Doop en het Nagtmaal des Heeren, van Chriſtus ingeſtelt en gebruikt. Gy, zegge ik, die geen Koophandel hier mede en dryft, als de Papiſten, die ook met groote onbeſchaamtheit beneven de goddeloo-ſe vervalſchinge, uit haar eigen authorityt nog vyf andere Sacramenten tot die andere toedoen,
piſten als daar zijn, het Vormſel, de Oorbiegte, haar O-
heit. lie, Ordere, Houwelyk. En al is 't dat zy van deſe Sacramenten veel leeren in haren Scholen, onder alle die tegen my geſproken hebben, en is 'er nogtans niet een geweeſt, die my wiſt te zeggen wat een Sacrament ware: waar uit men ligtelyk merken kan, dat dusdanige haaſt konnen vallen tot een dwaſe aanneminge zommiger dingen tot Sacramenten, want zy bekennen dog niet, waar door men andere dingen van de Sacramenten behoort t'onderſchyden. Als nu dan dusdanige blinde lyders in zulke grouwelyke onwetenheit dus lange geſtaan hebben, zo hebben zy ligt de andere blinde gemeene lieden konnen verlyden, en
5.14. zijn byde in de gragt gevallen. Alzo men ook ziet dat gants Europe met deſer menſchen valſche leerende toverye, tot een ſtraffe der ongehoorſaamheit der menſchen, betoovert is geweeſt.

Adieu gy, die de Sacramenten Chriſti niet en ſchent alzo de Papiſten u valſchelyk nageven, want zy dat zelve doen; maar gy gevoelt en gelooft van het Sacrament des Doops, daar van *Jobannes* de eerſte Dienaar geweeſt is, het welk de Apoſtelen voor en na de doot Chriſti getrouwelyk bedient hebben: dat het is een waaragtigen zegel (alzo *Paulus* van de Beſnydeniſſe leert) der geregtigheit des geloofs. Gy houd ook na de Schrift, dat tuſſchen den Doop *Jobannes* en zijner Apoſtelen geen onderſcheit en is, gelyk de Papen tuſſchen deſe een onderſcheit maaken. Want van een waren Doop maken zy 'er twee, niet verſtaande de woorden *Jobannes*, die zy ten deſen haren propooſt trekken, die dus luiden: *Ik doope u wel met water, maar die na my komt, zal u met den Hyligen Geeſt en met vuur doopen* Met welke woorden *Jobannes* hier een onderſcheit maakt tuſſchen hem en alle andere Predikanten en Officien in den Doop, en tuſſchen het Officie en werk Chriſti. 1561. Rom. 4. 11. Mat. 3. 11.

Want de dienaars (nog ook *Jobannes* zelve) konne hier anders niet dan water bedienen, maar Chriſtus geeft alleen den Hyligen Geeſt.

Uwe Vrouwen en doopen ook niemant, alzo de Papiſten doen: maar uwe Dienaars des Woorts bedienende den dienſt des hyligen Euangeliums, hebben ook de bedieninge der Sacramenten. Gy houd ook en gelooft, dat alle kinderkens der geloovigen, uit de kragt der belofteniſſe Gods, (ja alwaar 't ſchoon dat zy den Doop niet konden bekomen) zalig zijn. Want zo Chriſtus zegt, haar komt dat Ryke der hemelen toe: Daar de Papiſten contrarie leeren, te weten, dat de kinderen die niet gedoopt werden, niet konnen behouden zijn. De Vrouwen mogen niet doopen. Mat. 19. 14.

Adieu waaragtige Gemynte Chriſti, gy die onderhoud het hoogweerdig Nagtmaal Chriſti onſes Heeren, na zijn hylige inſtellinge, ſonder daar af, of toe te doen; ſonder daar mede eenige Jaarmarkt, of Medicinen tegen alle zeerten, ziekten en wonden (alzo de Papen doen) aan te regten: die dat zelve ook onderhoud tot zijner gedagteniſſe, gelyk hy 't bevolen heeft, zijn doot verkondigende, tot dat hy komen zal. Nagtmaal. Luc. 22. 19. 1 Cor. 11. 23.

Gy die dat zelve gebruikt, tot verſterkinge des geloofs aller gelovigen die dat ontfangen, en niet en zegt met de Papiſten, dat het den dooden zoude mogen helpen. Gy ontfangt ook Chriſti lighaam en bloet door 't geloove, en verloogent alzo de veranderinge des broots en des wyns in 't Nagtmaal.

Uwe Dienaars en onthouden ook niemant den geſegenden drinkbeker, gelyk de Papiſten den zelven ſchandelyk allen Leken ontnemen en ſtelen. Gy en aanbid niet, nog doet ook aanbidden een ſtuksken broots, nog een ſopken wyns voor uwen Saligmaker, maar alleen den eenigen en eeuwigen God.

Als nu dan deſe twee hylige Martelaren van den twintigſten *November* vyftien hondert ſeſtig, tot den agtienden *April* vyftien hondert eenenſeſtig, gevangen gelegen hadden, zijn zy van de Heeren van Duinkerken verweſen ten vuure: en om dat zy ſe te geruſtelyker, en met minder vreeſe mogten ombrengen en vermoorden, zo hebben zy de Stadspoorten van 's morgens tot dat het fyt gedaan was, geſloten gehouden; maar 't en hielp niet veel, want zommige zijn door 't water, zommige met bootjens en anderzins in de ſtad gekomen. Als nu dan deſe twee hylige Mannen en getuigen Chriſti gelyt waren uit de gevanke-niſſe, aan malkanderen gebonde, na de Vierſcha-re, heeft *Pieter* drie ſonderlinge oorzaken al gaande verhaalt, waarom de geloovige zig in haar Kruis verblyden. Ten eerſten, om dat ſe om een goede zaak lyden. Ten tweeden, om dat ſe van de zekere en tegenwoordige hulpe Gods in haar lyden gewis zijn. Ten derden, om dat alle hare benauwtheit eenen korten tyt durende, ſtrekt tot een eeuwige vreugt. Zo hebben zy byde 't volk zeer vrymoedelyk aangeſproken, en zijn ook van de Broederen onderwegen met troofte-
De poorten werden geſloten. Waarom de Chriſtenen in 't kruis verduldig zijn.

1561. lyke vermaningen verſterkt geweeſt. In de Vierſchaar gekomen zijnde, en de ſententie des doots ontfangen hebbende, hebben zy de Heeren van hare ſententie bedankt, zeggende: Gy kont niet beter geven, dan gy zelve hebt. Voor het Regthuis was op de ſtraat (diemen noemt de Kruiſtrate) alle gereetſchap ten offer bereit. Maar om dat *Pieter Annood* een zeer begaaft en welſpreekent man was, hebbe zyſe niet willen t'ſamen ter doot lyden, vreeſende of hy 't volk tot de waarheit mogten bewegen, maar hebben *Daniel* (die wat ſtilder van ſpreeken was) eerſt alleen ter plaatſe daar zyſe dooden zouden, gelyt, en aan den ſtaak gehegt: en daarna *Pieter* met 'er haaſt uit de Vierſchaar lydende, ook in het huisken geſteken, niet tegenſtaande dat de Bailliu hem belooft hadde te mogen vrymoedig uitſpreken. Maar *Pieter Annood*, hoe haaſt dat hy voortgedreven wert, heeft niet nagelaten de omſtaande ſchare zeer treffelyk te vermanen, dat zy van 't hyllooſe Pausdom een afſcheit zouden maken, bewyſende dat het gants onmogelyk was, den genen die'er in bleven ſteken, zalig te mogen worden. Bewees ook met klaare duidelyke woorde, welke de ſonderlingſte oorzaken waren waarom 't gantſche Pausdom, inſonderheit 't lant van Vlaanderen in zulke taſtelyke blintheit bleef ſteken. Ten eerſte, zyde hy, om dies wille, dat 'er nu ettelyke hondert jaren, in de plaatſe van Godſalige en trouwe Dienaars des Godlyken woorts, anders niemant dan valſche Leeraars, Huurlingen, ja Wolven, in den Kerkelyken dienſt gedult waren, en de Godſalige vervolgt, verdreven, en onderwylen ſchandelyk ter doot gebragt. Daarbeneven dat ook de Overheit door de Paufelyke authorityt lange tyt verblint is geweeſt, en alzo alle afgoderye en valſchen Godsdienſt beſchermt heeft, en nu noch neerſtelyk voor vegt. En ten derden, om dat zy ook in de plaatſe van Godvreeſende Schoolmeeſters, die de kinderen in hare jonkheit, in de vreeſe Gods, en Hooftſtukken des geloofs zouden onderrigten, anders geene wilden lyden, dan die kinderen in alle ſuperſtitien, ſchadelyke Ceremonien, ja ook meer dan Hydenſche afgoderyen, van hare kintſche dagen af tot volkomen ouderdom gants dronken maken. Dit zijn, zyde hy d'oorzaken aller dwalinge, wanneer deſe drie gebetert ware, 't zou met 't Pausdom al haaſt gedaan zijn, en diergelyke. In ſumma, hy heeft de gave der wel ſprekentheit, die in hem was, en ook zijn groot verſtant in de hylige Schrift wel laten blyken. Daar na heeft hy aan de Broederen, die hy aldaar droevig zag, zeer lieffelyk afſcheit genome, deſelve trooſtende, vermanende, en de boſe met den aanſtaanden toorn Gods ernſtelyk drygende. Zo dat hy ter plaatſen daar hy ſterven zou, met zulke en diergelyde koſtelyke redenen, een lange tyt doorgebragt heeft. Ten laatſten deden zy haare bedroefde Moeders zeer groeten, en hebben haar alle byde met blyden gelaat zeer gewilliglyk ter doot begeven: en na dat zy den Heere vieriglyk aangeroepen hadden, haar zielen in zijne handen bevolen, en voor hare vyanden gebeden, zo zijn zy verworgt en verbrant geworden, en zaliglyk in den Heere ontſlapen. Daarna uit den vuure getrokken ter galge op een ſlede gevoert, alwaar zy aan zeer hooge en ſterke ſtaken zijn gehangen, en met zeer groote en ſterke ketenen den Dieren des velts voorgeſtelt. Maar den tweeëntwintigſten *April* des avonts tuſſchen tien of elf uren werden haar lighamen van de Broederen met dankzegginge tot God afgedaan en begraven.

Hy vermaant het volk.

Een Linnewever.

Als 'er des daags naar Pinxteren, het welke was den ſesentwintigſten *Mey* in 't jaar vyftien hondert eenenſeſtig, een Linnewever van Jarqueau, het welke twee ure gaans van Chaſteauneuf gelegen is, alwaar hy des voorgaanden daags hot hylig Avontmaal gehouden hadde, wederom te huis gekomen was, zo is hy van zommige booſe boeven, door aanporringe van *N. Verdet*, des Koninks Procureur van die plaatſe, in zijn eigen huis te Chaſteauneuf, 't welke zeven uren gaans van Orliens is, overvallen geworden. Na dat de zelve het huis met geweld opgebroken hadden, hebbe zy onmenſchelyke wreetheit aan hem gebruikt: want zy hebben hem de oogen uitgeſteken, en op alle ſtraten door het ſlyk geſleept, en eyndelyk de neus en oore afgeſneden, en in de Loire geworpen. En als hy daar wederom uit ſwemmen wilde, hebben zy hem met ſteenen geworpen, alzo dat hy heeft moeten ondergaan en verdrinken. 1561.

In dit jaar vijftien hondert eenenſeſtig is 'er in Vrankryk op verſchyden plaatſen een wreede en onmenſchelyke vervolginge geweeſt, te weten, te Vaſſy, te Nemours, te Aurillac, te Cahors, te Grenade, te Carcaſſonne, te Villeneufve, te Avignon, te Marſilargues en elders. Behalven dat de vyanden der waarheit aldaar hare grouwſame wreetheit met rooven, plonderen, branden en diergelyke tyranniſche feiten aan den gelooviigen getoont hebben, zo hebben zy ook daarenboven een ontallyke menigte der Chriſtenen mannen en vrouwen, jammerlyk vermoort en om den hals gebragt. Wreede volgingen geloovigen Vranryk.

Een groot getal van menſchen, die om de belydeniſſe des H. Euangeliums in het Lantſchap van Calabrion zeer deerlyk zijn omgebragt.

In 't jaar onſes Heeren en Saligmaakers vyftien hondert eenenſeſtig, korts na de doot van M. *Lodewyk Paſchal*, is 'er een groote vervolginge geſchiet in 't Koninkryk van Napels, maar eer wy komen tot verhaal van deſe Hiſtorie, zo moeten wy weten, dat Meeſter *Lodewyk Paſchal* geweeſt is een Predicant van de ſecrete Kerke, welke waren binnen Guardia, en Sainct Sixte, byde Steden in 't Koninkryk van Napels, deſe goede man (als boven verhaalt is) was geſonden van de Kerke van Geneve, om aldaar 't Woort Gods te verkondigen, 't welke hy, volgende zijn beroep, zeer neerſtelyk gedaan heeft, verlaten zijn huisvrouw die hy nog geen agt dagen getrouwt had, alzo dat hy eindelyk van *Salvator Spinello*, Heere *dela Guardia*, gevangen geworden is, en veel trooſtelyke brieven aan zijn bedroefde jonge vrouw en aan de Broeders der Gemynte van Geneve geſchreven hebbende, heeft eindelyk de leere des H. Euangeliums, die hy den volke getrouwelyk voorgedragen had, met zijn bloet verzegelt. Als nu deſe goede Herder van de vyanden der waarheit gedoot was, zo zijn de ſchapen verſtroit geworden niet alleen binnen Guardia, maar ook in de omliggende plaatſen; invoegen dat 'er in korten tyt vele geloovige gevangen zijn geworden, om dies wille dat zy de ware Chriſtelyke Religie waren belydende: de vyanden der waarheit noemden deſe goede menſchen, Ketters, Lutheranen, Heretyken, en met diergelyke namen zogten zy hen lieden hatelyk te maken voor de menſchen, en om deſer oorzake wille en zijn de gelovige niet meer geagt geworden, dan of het beeſten geweeſt waren, en zy hebben vele tormenten moeten verdragen, ja zijn zo jammerlyk en in zo groten getale vermoort geworden, dat het een ſteenen herte tot weenen zoude bewegen.

Andreas Honſdorf ſchryft in zijn boek, genaamt het Toneel der exempelen, dat 'er op den elfden *Junius*, na getuigeniſſen dewelke *Job Fineel* is gevende in zijn derde boek van de mirakelen van onſe tyt, binnen Montalto een ſtad in 't Ryk van Napels, vele geloovige gevangen zijn gebragt geweeſt, alwaar zy van ſtonden aan in den Ker-

ker

1561. ker geworpen, en korts daar na ter doot veroordeelt werden. Als de ſententie des doots uitgeſproken was, heeft de Beul d'een voor en d'ander na gelyk eenen hoop ſchapen de keel afgeſteken: op deſen tyt werden 'er agtentwintig menſchen op eenen dag alzo deerlyk omgebragt: hare lighamen werden gekwartiert, en de ſtukken werden gehangen op de groote wegen of Heirbanen van Calabrien.

Korts daar na werden 'er nog ontrent hondert Vrouwen om de belydeniſſe des hyligen Euangeliums gedoot, en ſeven Ouderlingen levendig verbrant. Deze vervolgers met zo veel Chriſtenen bloet nog niet verzadigt zijnde, en hebben niet opgehouden de geloovigen door heel Calabrien te vervolgen: in voegen dat 'er gevonden werden ontrent ſeſtien hondert gevangenen, van dewelke ſommige ſtantvaſtig in den geloove gebleven zijn, en hebben haar bloet voor den name Chriſti laten vergieten, ſommige verflauwende in den geloove, hebben haar door tormenten laten omſetten, en zijn van de waarheit afgeweken, andere zijn 't ontlopen, en hebben haar in andere plaatſen, zo lange als deſe vervolginge duurde, onthouden.

Nu zouden wy voorts verhalen, hoe dat deſe vervolgers van den name Chriſti, met deſe gevangenen geleeft hebben, en hoe dat zy het bloet van deſe Martelaren zeer deerlyk vergoten hebben: maar het en is niet nodig daar toe onſe woorden te gebruiken, aangezien dat tot onſe handen gekomen is een brief van een Papiſt geſchreven uit Montalto, waar in vervat wort de maniere hoe zy met deſe ellendige menſchen gehandelt hebben: met hare eigene ſchriften de Barbariſche wreetheit, die zy tegen de geloovigen getoont hebben, gelyk als in eenen ſpiegel alle de werelt voor oogen ſtellende. En hierom hebben wy liever hare eigene woorde hier te gebruiken, op dat de getuigeniſſen van onſe tegenpartye zo zo veel te meer zouden dienen om de bloetgierigheit der Papiſten te ontdekken, tot haarder grooter ſchande en eeuwige beſchaamtheit.

Den inhoud van onſen brief uit het Italiaanſch getrouwelyk overgeſet, luit aldus:

Eerwaardige Heere, ik heb u. tot nog toe geſchreve al wat deſe dagen gepaſſeert is, aangaande den handel die wy gedreven hebben met de ketters die alhier gevange waren. Nu is 'er alleen over ig te verhalen 't gene deſen dag gebeurt is. Ter goeder uren heeft men begonnen een grouwelyke juſtitie te doen tegen deſe voorſz. Lutheranen, aan dewelke als ik begin te denken, zo beeft my het herte, en ben beroert van den ſchrik. Ik mag dit volk u lieden wel gelyken by eenen hoop ſchapen. Zy waren al t'ſamen geſloten in een huis: de Beul gekomen zijnde, heeft beginnen een daar uit te ſlepen, en zijn oogen verblindende met een doek, heeft hem gelyt op een groote plaatſe, die niet verre was van dit huis, daar zy al t'zamen ingeſloten waren: daar gekomen zijnde, heeft hy hem doen neder knielen, en een welſnydent mes uit zijn ſcheede trekkende, heeft hem daar mede de keel afgeſneden, en liet hem aldaar leggen zo lang als hy was. Terſtont heeft hy de doek daar mede dat hy verbonden was, al bebloet zijnde, afgetrokken, en is met het mes in de hand gelopen, om eenen anderen te halen, den welken hy op deſelve manier getracteert heeft, niet ophoudende voor dat hy 'er ontrent agtentagtig op deſe maniere de kele afgeſteeken hadde. Ik laat u lieden denken hoe droevig dat dit ſchouwſpel was om aan te zien. Zo veel my aangaat, de tranen vallen my uit de oogen terwyle ik u lieden dit ſchryve. Daar en was niemant van de aanſchouwers, dewelke, gezien hebbende een alzo de keel afſnyden, zo ſterk van herten zoude geweeſt hebben, om den tweeden ook te zien vermoorden, om dieswille dat zy zo ootmoedelyk na de doot waren gaande, zo dat het onmogelyk is, dat het iemant, die het niet gezien heeft, zoude konnen gelooven. Eenige zijn geſtorven, zeggende, datſe geloofden het gene dat wy gelooven, niettemin het meeſtendeel van haar zijn geſtorven in hare vermaledyde opſtinaatheit, en de oude grysaarts gingen zeer blymoedelyk na de doot: maar de jongelingen met grooter vreeſe. Ik beef wanneer ik deſe dingen overdenke, my zelve voor oogen ſtellende dien onverſaagden Beul, dewelke in zijnen mont was hebbende dat bloedig mes, en dien bebloeden doek, daar hy haar de oogen mede verblinde, in zijne hand, zijne armen gebadet zijnde in dat menſchen bloet, en alzo komende gelopen na het huis daar hy deſe ellendige menſchen uithaalde. Als hy nu een gegrepen hadde, zoude men gezegt hebben, dat hy een vleeſchhouwer geweeſt ware, die daar kwam om eenen hoop ſchapen de keel af te ſnyden. Men heeft ordre gegeven, om eenige karren te doen komen, die nu alreede hier aangekomen zijn, op welke al de kwartieren van deſe menſchen geladen werden, welke al t'ſamen gevoert zullen worden tot op de uitterſte pale van deſe Provintie: en aldaar een zeker ſtuk weegs van den anderen geſtelt op den grooten weg daar de Poſt is rydende, tot op de einden toe van Calabrien. Indien zijne Hyligheit de Paus, of mijn Heer de Viceroy niet en gebieden aan mijn Heer den Marquis op te houden, zo zal hy voortvaren met de andere die hy nog gevangen heeft, en leeren haar al t'zamen deſen zelven weg ingaan. Van daag is 'er order gegeven, dat men hondert van de oudſte Vrouwen zoude brengen binnen deſe Stad, om deſelve te laten pynigen, en daar na ook mede ter doot te verwyzen, om alzo een ronde rekening te maken van hondert mannen en hondert vrouwen. Dit was het gene dat ik ulieden van deſe juſtitie konde vertellen. Het ſlaat nu vier uren na den middag, en wy zullen terſtont weten, van eenige zekere perſoonen, de propoſten die zy gehad hebben in 't gaan na de doot. Daar zijnder ſeven die verhard zijn in haar opinie, dat zy geen kruis zien willen nog haar zelven biegten, deſe zullen levendig verbrant worden. De heretyken of ketters die binnen Calabrien gevangen zijn, zijn duſent en ſeshondert in getale, alle verwezen. Die tot nog toe omgebragt zijn, zijn deſe agtentagtig daar boven verhaalt. Deſe menſchen hebben haren oorſprong van die uit de Valleye van Angronje op de Frontieren van Savoye, in Calabrien, wy heeten haar *Ultramontani*: en onder haar was regnerende die vreeſſelyke bloetſchande die zy onder malkanderen ſonder eenig onderſcheit van perſoonen zijn begaande, als zy de kaarſſen uitblaſen, ſprekende deſe woorden *Crejcite & multiplicamini*: gelyk vele onder haar bekent hebben. In dit Ryk zijn nog vier plaatſen in diverſche Provintien, alwaar dit volk woont, niet te min men hoort niet dat zy kwalyk leven. Dit is al ſimpel en onwetent volk, Dorplieden en arbyders. Ik hebbe verſtaan dat 'er in de doot ſeer vele zig begeven hebben tot de gehoorſaambeit van de Roomſche Kerke. Geſchreven uit Montalto den elfden *Juny* in het Jaar vyftien hondert eenenſeſtig.

Een openbare leugen.

De lafteringen van deſen armen Papiſt die in zijnen brief gemengelt zijn, tegen de onnoſelheit en ſtantvaſtigheit van deſe Martelaren, die zijn zo grof en plomp, dat men geen papier ofte inkt hoeft te verkwisten, om d. ſelve te wederleggen. Men weet genoeg waar mede de hylige vergaderingen der Chriſtenen altyts van oude tyden af beſchuldigt zijn geweeſt. Hedendaags

1561. en durven de grootſte geſworene vyanden der waarheit ſulke valſche laſteringen niet ſtrojen, dan onder hare afgoden dienaars. En by aldien dat eenige van deſe onnooſele menſchen, door menſchelyke ſwakheit de waarheit zo ſtantvaſtelyk niet voorgeſtaan hebben, gelyk zy wel hadden behooren te doen, de moordes voortvarende in hare grouwelyke moorderyen tegen ſulke menſchen, zijn zo veel te min te excuſeren, om dieswille dat zy haar beſte gedaan hebben, volgende den raat van den moortagtigen geeſt, om de zielen t'ſamen met de lighamen te verderven.

Maar alzo wy deſen brief gekregen hadden, en beſig waren om den ſelven in ons boek te brenge, als een getuigeniſſe van een onmenſchelyke wreetheit, begaan tegen de ware geloovigen Chriſti, zo is ons ter hand gekomen een Hiſtorie van het Koninkryk van Napels, geſchreven in 't Italiaans, en gedrukt in 't Jaar vijftienhondert een en tnegentig, waar uit dat wy genomen hebben het gene dat deſe Autheur, weſende een devoot Papiſt, van deſe zelve vervolginge geſchreven heeft, zijne woorden luiden als volgt:

Het verbaal der ſelver Hiſtorie genomen uit een Italiaans boek, geſchreven in 't jaar viftienbondert een en negentig.

In deſen tyt (te weten in't Jaar viftien hondert) zijn in Calabrien vele Ketters ontdekt geworden, dewelke zijnde plomp en ſimpel, van haar zelven by na niet met allen wetende, nogtans door een verborgen en aangenomen kwaatheit hebben zy t'ſamen geſpannen tegen het Catholyk geloove, en tot henlieder grooter ſchade en verderf hebben zy geſonden na Geneven, van waar eenige van haar geboren waren, en deden twee Predikanten van daar komen, dewelke in deſe nieuwe opinien zeer wel onderweſen waren, deſe hebben openbaarlyk gepredikt; in voegen dat op korten tyt de Stad van Guardia en St. Laurents (ofte Sixte) welke plaatſen behooren onder de Jurisdictie van Salvator *Spinello*, Ridder van Napels, met nog eenige andere ſteden, van deſe Ketteryen t'eenemaal vervult zijn geweeſt: waar af *Spinello* gewaarſchout zijnde, heeft eerſt door zijn eigene middelen, daarna door hulpe van den Viceroy alle dit volk met den zweerde uitgeroeit, om dieswille dat zy als opſtinate menſchen liever hadden te ſterven in deſe moedwilligheit, dan henlieden onder de gehoorſaamheit van de Kerke te begeven Daar warender vele die met groote hoopen haar te velde begaven, meenende alzo met magt te weerſtaan de ſoldaten die van den Viceroy geſonden waren. Maar zy zijn eindelyk alle omgebragt geweeſt; in voegen datmen op eenen dag heeft doen ſterven ontrent de hondert en tagtig menſchen. En *Spinello*, gelyk een Catholyk Prins, heeft liever gehad zijn lant te ontvolkeren, ofte ydel van menſchen te maken, dan dat hy ſulk een Peſt onder zijn Jurisdictie zoude verdragen. Hare goederen geconfisqueert zijnde, werden gebragt binnen Napels, en aldaar openbaarlyk ten profijte van de Hooge Overigheit, brengende te zamen uit, een groote ſomme van penningen.

Op een dag gedoot ontrent hondert tagtig menſchen.

Het gene dat deſen Paapſchen Hiſtoryſchryver zegt, dat eenige van deſe arme menſchen haar zelven hebben geproeft te verweeren met wapenen, dat is anders niet dan een ſtinkende laſtering, want niemant van haar en heeft oyt wederſtant geboden: En het gene dat hy korts daar by voegt in zijne annotatien, ontdekt klaarlyk de miſerie van deſen Pauſchen ſuppooſt of onderdaan. Hy voegt dan daar na, in zijne annotatien by, het gene dat hier in 't kort volgt.

Breeder verbaal, genomen uit het zelve Italiaans Boek. 1561

La Guardia en Sainct Sixte, zijn Steden in 't Koninkryk van Napels, de Inwoonders van deſe Steden, met namen die van Guardia, hebben vier van de principaalſte mannen onder haar geſonden na Geneve, op dat zy van daar mogten verzien worden van uitnemende Predikanten, die haar wel zouden onderwyzen in hare Duivelſche dulligheit daar zy in gevallen waren. *Salvator Spinello*, die daar na geworden is Marquis van Fiſcale, was Heer van Guardia en Sainct Sixte, welke Steden hingen aan het Hertogdom van Montalto: behalven deſe Steden waren nog eenige klyne plaatſen, die correſpondentie hielden met deſe vermaledyde Ketters, als te weten, Faito, Caſtelluccio, Lucelle, Montleon, en Montagui: maar alle deſe plaatſen en Dorpen hebben door de neerſtigheit van de Biſſchop van Bovine, Inquiſiteur aldaar, haar valſche leeringen verzaakt, door welke middelen zy ontkomen zijn de ſtraffe die zy anderzins verdient hadden. Die van St. Sixte en van Guardia nog veel ſtantvaſtiger blyvende in hare opſtinaatheit, hebben haar alzo gedragen, dat het Hof tegen haar met alle ſtraffigheit der juſtitie voortgevaren is, en principalyk die van Guardia, waar van *Spinello* laſt gekregen heeft deſelve te vervolgen en te ſtraffen.

Spinello conſidererende dat de ſtad Guardia gelegen was op een plaats daarmen zeer kwalyk konde by komen, zulks dat zy zeer kwalyk te winnen was met openbare wapenen, zo heeft hy voor zig genomen deſelve Stad met bedrog te overvallen, t welke hy ook gedaan heeft, op de maniere als volgt. Hy heeft genomen vyftig van zijne dienaren daar hy hem wel op betrouwde. Deſe heeft hy, wel gebonden weſende, met ketenen geſonden na Guardia, vergeſelſchapt met nog vijftig andere ſoldaten, dewelke haar daar bragten, als in een plaatſe daar zy wel bewaart zouden wezen, elk hebbende onder zijn kleet verborgen een Piſtool. Dit volk aldus gekomen zijnde binnen Guardia, hebben de Stad vermeeſtert ſonder eenigen wederſtant, daarna hebben zy met de ketenen, daar hare medegeſellen mede gebonden waren, gevangen genomen, en gebonden de principaalſte van de Stad: dit gedaan zijnde, hebben zy met een busſchoot aan *Spinello* de wete gedaan, die niet verre van daar in een bosſchaatſie was leggende, met driehondert welgewapende mannen. Als hy binnen de ſtad gekomen was, heeft hy de gevangene, met alle de andere lantslieden, die zy daar in 't lant gevangen hadden, doen uitlyden, dewelke na dat zy alle gebragt waren op een plaatze, met een wreede, maar welverdiende doot omgebragt zijn geweeſt, eenige zijn gekeelt, d'andere 't ligbaam opgeſneden, de andere van hooge ſteenrotzen afgeworpen. Het is een wondere zaak om te hooren ſpreken van de opſtinaatheit van dit volk': want terwijl dat de Vader zijn Soon de keel zag afſteken, en de Soon zijnen Vader, de een maakte daar geen werk af, d'ander nog minder, maar alleenlyk zyden zy haar zelven verblydende, dat zy Engelen Gods zouden weſen. Alzo hadde de Duivel, den welken zylieden tot een proye gegeven waren henlieden de oogen verblint. Dus verre den Paapſchen Hiſtoryſchryver.

Nu is 'er alleenlyk nog te verhalen, hoe dat deſe tyrannen en vyande der waarheit geleeft hebbe met de vrouwen, welke zy gevange hadde. Eenige van haar zijn in den kerker met vergift omgebragt, welke doot niet te min wreet was, als de doot van hare mannen, ouders en vrienden. Zo veel aangaat de blaſphemien van deſen Napelſchen Hiſtorieſchryver, die zijn genoegzaam weder-

Digitized by Google

1561. derlegt, door de onnoſelheit, patientie en onverwinnelyk lydzaamheit deſer Godſalige Martelaren, welke hy ſelve getuigt, tot groote ſchande en oneere van de vervolgers. 1561.

BARTHOLOMEUS VAN HOY.

In het jaar onſes Heeren vijftien hondert eenenſeſtig op den derden *Auguſti*, als men te Antwerpen groote triumph gemaakt heeft, van wege der Rethoryke ſpelen (zo zy die noemden) tot welker aanſchouwinge vele lieden van alle plaatzen plegen te komen, zijn de geloovigen, die duſdanige ydelheit altyt ſchuwen, in grooter menigte na een boſch niet verre van Markſem, op de heerlykheit van Akeren liggende, uitgetogen, om aldaar de levendige leere des H. Euangeliums (waar in zy alle haar vermaak ſtelden) te hooren. Als dit de Droſſaart van Makſem vernomen had, zo is hy met zijne Sergianten ter plaatze daar de geloovigen verſamelt waren, gekomen, en vernomen hebbende van Herders die de Koeyen hoeden (welke hy nieuwe kleederen beloofde te geven) in wat deel van't boſch zy nu de predicatien deden, zo heeft hy met twee of drie paarde buiten blyvende zijn knegten binnen gezonden. Als nu de onnoſele Schaapen Chriſti ſagen dat den bloedigen Wolf haar zo naby was, hebben zy beroert geweeſt, en een iegelyk (als ook de ſchapen plegen) hebben beginnen (zo zy beſt konde) te vlugten. Het welke als de Dienaar des Woorts merkte heeftze ernſtlyk vermaant (en nog andere broeders met hem) datze niet vlieden maar blyven wilden. Want hy voor groote ſchade vreeſde, van wegen de beroerde en onbedagte vlugt. En om dieſwille dat zy een grooten hoop geloovigen waren, namelyk, ontrent vier of vijfhondert, en de vervolgers maar vijf of ſes, zo dagte hy ook, zo zy bycen gebleven hadden, dat zy geen groote ſchade hadden konnen lyden. Maar dit beſchikt de Heer alzo, op dat die ſchandelyke leugens der Papisten aan den dag moeten gebragt werden, met welken zy de geloovigen altyt met oproer en ſeditie willen bezwaren. En hoewel de Tyrannen wel meenden den Predikant gevangen te nemen, den welken zy nu zeer naby waren, zo heeft de Heere dat nogtans niet toegelaten, maar zy hebben een andere Broeder in zijn ſtede gegrepen: en verblyt zijnde (meenende alzo drie hondert gulden gewonnen te hebben) hebben zy gezegt: Hier hebben wy den Schelm; en hebben hem zeer met ſtokken geſlagen. Hy, als een ſagtmoedig Lam, heeft niet gewygert gevangen te zijn, nogtans altyt belydende dat hy den Predikant niet was. Deſen niettemin hebben de Sergianten buiten tot haaren Meeſter gelyt.

De Droſſaart nu hoorende uit zijn mont, dat hy den Predikant niet en was, heeft hem daarom niet ontſlagen, maar hem behoudende, heeft hy (als een hongerige Wolf op den avont) daar en boven de verſtroyde Kudde nog nagejaagt, en op de Heerlykheit van Akeren nog twee gevangen. En is met deſe drie, en met haar mantels, kappen, huiken, voorſchoten en andere dingen, deſe arme verjaagde Chriſtenen ontvallen ofte ook ontnomen, na Markſem getrokken. Onderwegen heeft hy op zijn Heerlykheit nog twee andere (dewelke hem dagten ook als ſchapen ſonder Herder te ontloopen) geapprehendeert, waar van den eenen *Barthol omeus van Hoy* genaamt was, geboren te Hoy, in 't lant van Luyk, een Schrynwerker van zijn handwerk, oud ontrent veertien jaren. Deſe vyf gevangene dan heeft deſe verhongerde Wolf tot Markſem, en ten Damme verſchyden in banden doen leggen. Onlangs daar na zijn de drie, die op de Heerlykheit van Akeren aangetaſt waren, na Akeren gelyt, en een tyt daar in des Voeſters huis gehouden zijnde, heeft God een bekwaam middel gegeven, dat zy nog uit hare banden ontkomen zijn, en ſonder iemants hinder, ſchade of gerief, door hulpe van ſommige broederen, een heerlyke verloſſinge verworven hebben. D'andere is van zijn bloetvrienden (zo men zegt) met gelt, eer men hem van't geloof onderzogt hadde, uitgeloſt: zo is dan *Barthol omeus* voorſchreven alleen in banden gebleven. Wat deſe eenvoudige Chriſten van de vyanden der waarheit dagelyks heeft moeten lyden, laat ik een iegelyk vroom broeder bedenken. Want de Paſtoor van Markſem met meer andere, hem dagelyks voor oogen ſtelden en vraagden: Waarom hy, een fluks jong man zijnde, niet liever by die heerlyke en cierlyke Kerke bleef, die daar vol gouts, vol ſilvers en koſtelyke geſteenten, vol Muſyke, geſangs en ſpels, in ſumma, die vol van alle genoegte was; dan dat hy zig by de verworpene, verjaagde, en over al veragte Chriſtenen voegen wilde? Maar hy alle haar aanvegtinge door Gods Geeſt overwinnende, heeft beweſen, dat al 't gene dat hoog is voor den menſchen, nootwendiglyk voor God grouwelyk weſen moet. En na dat hy nu een korten tyt gevangen geweeſt, en de Papiſten van hare booze leere en leven ernſtlyk ten diverſchen tyden geſtraft had, beſtandig by de waarheit blyvende, is op den negentwintigſten *Auguſty*, des ſelven jaars en maants als boven, des morgens tuſſchen vier en vyf uuren onthalft geworden; want zy't op den middag voor al de werelt vreeſden te doen. Waar uit men hare kwade konſciente over zulks ligtelyk kan merken. Op deſen dag, als de Papiſten Sint Jans Baptiſten onthoofdinge vieren, heeft deſe den zelven loon na den lighame, van de booze Tyrannen, en ook ontwyffelyk na de ziele, van Gode, met *Johanne* ontfangen. Alzo is dan deſen H. Martelaar in 't ware geloove in Chriſtus ontſlapen, nalatende een jonge weduwe, en een jongen Sone *Abraham* genaamt, oud ontrent drie of vier maanden. God onſen Vader geve hem, en ook alle Chriſtenen, deſes Vaders voetſtappen vrymoedelyk na te volgen.

Een met gelt uitgekogt.

Hy wert onthalft.

Den droevigen ſtaat der Kerke Chriſti in de Nederlanden

Alzo de vyanden der waarheit niet af en lieten de geloovige te vuur en te zwaard te vervolgen: maar nog dagelyks voortvoere in hare ongebonde wreetheit, welke zy in vele plaatzen door geheel Chriſtenryk, maar met namen tot Antwerpen, Doornik, Ryſſel, Gent, Brugge, en meer andere Steden van Nederlant getoont hebben: (gelyk in ons Martelaarsboek breet en wytloopig verhaalt is) zo hebben de geloovige van de zelve Nederlanden, om de groote tyrannye van haar halſen te mogen keeren, daar na geſchreven een belydeniſſe hares geloofs, welke zy in den jare vyftien hondert tweeënſeſtig geſonden hebben aan den hoogmogenden Koning van Spanjen, daar nog byvoegenden een vertoog aan de Magiſtraten en Overheden van deſelze Landen henlieden te kennen gevende hoe zware en ongeregtige zaak het was, iemand te veroordeelen eer hy gehoort was geweeſt, en dat het niet mogelyk was te weten het regt van die zyde, welke men gehoor wygerde. Biddende daarom den Koning en zijne Magiſtraten, dat zy dog de arme geloovige zouden hooren ſpreken, en dit doende haar belydeniſſe des geloofs ontfangen: dewelke wel overleſen zijnde, zoude henlieden genoegzaam betoonen, dat zy tot nog toe zeer onregtvaardelyk ter doot veroordeelt hadden geweeſt, 't welk zy zyde geſchiet te zijn, door twee ſoorten van menſchen gedreven zijnde door verſchyden genegentheden, nogtans byde t'ſamen daar toe dienende om de ſenten-

1561. tien der Regters met kragt te dwingen, om alzo haar bloetgierigheit te mogen verzaden: d' een gedreven zijnde door een oude en ingewortelde dwalinge: d' ander gedwongen door een vreeze die zy hebben van 't Euangelium, 't welke ſtryt tegen haarlieden godloosheit, gierigheit, begeerlykheit, hoereeren, moorden, dronkenſchappen en andere boosheden: en daarom ſtryden zy tegen het Euangelium zo veel als zy mogen: dat het ook mede was een groote vermetenheit der menſchen, te derven veroordeelen als een misdadiger, den genen die alle zijnen trooſt en hulpe zoekt in Jeſus Chriſtus en in zijn Hylig Woort, op dat zy zouden mogen ſtaande houden de inſtellingen der menſchen: datmen de menſchen, aleer zy veroordeel worden, behoorde t' overwinnen dat zy Ketters waren, en het zelve te bewyzen uit het Hylige Woort Gods, in den Bybel begrepen, en niet te gebruiken in de plaatze van reden het vreeslyke vuur: dat men haar niet en behoorde de tongen af te ſnyden, en de monden toe te ſchroeven, de welke anders niet en zoeken, dan te betoonen dat haarlieden leere gebouwt is op den vaſten ſteen, welken is Chriſtus, wiens woort alleenlyk is het zweert, met het welke alle menſchen geregt behoorden te worden.

Zo veel aangaat haarlieden belydeniſſe des geloofs, die hebben wy hier van woort tot woort bygevoegt, met een brief die zy geſchreven hebhebben aan den alderdoorlugtigſten Koning van Spanjen. Den brief luit als volgt:

De geloovige die in de Nederlanden zijn, welke na de waaragtige Reformatie des Euangeliums onzes Heeren Jeſus Chriſtus begeeren te leven, aan den onverwinnelyken Koning Philippus, haren overſten Heere.

Waar 't ons toegelaten, O genadigſten Heere lons voor uwe Majeſtyt te preſenteren, om ons te ontſchuldigen van de bezwaringen, daar men ons mede bezwaart, en de geregtigheit van onſer zake te bewyſen wy en zouden deſen verborgen middel niet zoeken, om u te kennen te geven, het bitter zugten van uwen volke, door een ſtomme Requeſte of geſchreven Belydeniſſe: maar na dat onſe vyanden u de ooren met zo veel valſche aanklagen en rapporten vervult hebbe, dat ons niet alleenlyk verhindert wort voor u aangezigt te verſchynen, maar worden verjaagt uit uwe Landen, vermoort, en verbrant, in wat plaatſen wy gevonden worden: ten minſten, genadigſte Heere, verleent ons in den Name Gods, het gene dat geen menſche ook en kan wygeren den Beeſten: namelyk, ons klagelyk roepen als van verre tot uwen ooren te laten komen; op dat, zo uwe Majeſtyt ons gehoort hebbende, ſchuldig oordeelt, de vuren dan vermeerdert, de pijningen en tormenten vermenigvuldigt worden in uwen Koninkryk: en ter contrarie, zo onſe onnoſelheit voor u openbaar worde, dat gy haar zyt voor een ſteunſel en toevlugt tegen het gewelt onſer vyanden: want og laeen! genadigſte Heere, zo men anders niet en behoeft dan te beſchuldigen, zo allen weg en middel der beſcherminge den beſchuldigden ontnomen wort, wie zal geregtig bevonden worden? Van welken is 't, dat de onnoſelheit onder den menſchen verzekert weſen zal? Wy zijn, zeggen zy, ongehoorſame, oproerige, niet anders begeerende dan alle Politiſche of Burgerlyke regeeringen te breken, een confuſie en vermenginge in de werelt te brengen: en niet alleenlyk ons te bevryen van uwe heerſchappye en mogentheit, maar ook u den Scepter uit den handen te rukken. O misdaden! niet weerdig onſer Belydeniſſe, niet weerdig eens Chriſten menſche, niet weerdig den gemeenen naam des menſchen, weerdig dat het

Tertullian. in zijn Apologie, gelyk een ſpreekwoort is: De Chriſtenen ten vuure.

oude ſpreekwoort der Tyrannen weder voort- 1562
gebragt worde: De Chriſtenen voor den Beeſten. Maar het en is niet genoegſaam te beſchuldigen, het is al in het bewys gelegen. De Propheten, de Apoſtelen, en zelfs die van de eerſte Kerke Jeſu Chriſti, hebben beſwaart geweeſt: ja na de uiterlyken aenzien en vleeſchelyken oordeel der menſchen, verdrukt met gelyke laſteringen. Maar gelyk zy tot haren tyde opentlyk betuigt en geproteſteert hebben, alzo proteſteren en betuigen wy nu voor God en zijne Engelen, dat wy niet hoger en begeeren, dan onder de gehoorſaamheit der Overheden in ſuiverheit der konſcientien te leven, God te dienen, en ons na zijn woort en hylige Geboden te reformeren. En boven deſe verborgen getuigeniſſe onſer konſcientien, de gene die over onſe proceſſen, vonniſſen, oordeelen en ſitten, zullen goede getuigen zijn, dat zy noit eenige zake in ons bemerkt hebben, die tot ongehoorſaamheit ſtrekte, die iet voornemen tegen uwe Majeſteit, of de gemeene ruſte beroert: maar hebben veel meer gevonden, dat wy in onſe verſamelinge bidden voor de Koningen en Vorſten der Aarden, en inſonderheit voor u, O genadigſte Heere, en die gy geſtelt hebt in het Regiment en regeeringe van uwen lantſchappen, landen en heerſchappyen: want wy zyn geleert, zo wel door het Woort Gods, als door gedurige onderwyſinge onſer Leeraars, dat de Koningen, Vorſten, en Overheden zijn van der Ordinantie Gods: en dat zo wie de Overigheit wederſtaat, wederſtaat Gods Ordinantie, en zal verdoemeniſſe ontfangen. Wy ſtaan toe, en bekennen dat door de eeuwige wysheit Gods de Koningen heerſchen, en de Vorſten het regt ſetten. Kortelyk, dat zy niet door onregt of tirannye daar toe gekomen zijn, maar door de eigen inſtellinge Gods. En om te bewyſen, dat dit niet alleen in onſe monde, maar in het dieptſte onſer herten ingedrukt en ingebeelt is: wie is oit onder ons gevonden, die u, genadigſte Heere, gewygert heeft de ſchattinge of tol hem opgelegt? Maar ter contrarie, heeft de gehoorſaamheit in een iegelyk zo haaſt geweeſt om te betalen, als het gebot. Wat dragt van wapenen, wat raatſlag heeft oit ontdekt geweeſt, zelfs als wy door de gene, die haar dekken met uwen name en magt, om haat tot alle wreetheit te begeven, zo wreedelyk gepynigt en getormenteert geweeſt zijn, dat het genoeg was, om het gedult van den aldergoedertierenſten en ſagtmoedigſten te tergen, en dat te doen veranderen in gramſchap en wanhope. Maar wy danken onſen God, dat het bloet onſer Broederen om onſe cauſe en zake, of eer om de zake Jeſu Chriſti, en getuigeniſſe der waarheit, uitgeſtort, betuigt: en de banningen, gevankeniſſen, pynbanken, ballingſchappen, pyningen, en andere ontallyke verdrukkinge, bewyſen wel, dat onſe begeerte en geſintheit niet vleeſchelyk en is, dewyle wy na den vleeſche veel gemakkelyker zijn mogten, ſonder deſe leere voor te ſtaan en te beweeren: maar hebbende de vreeſe Gods voor oogen, verſchrikt zijnde van dat drygement Jeſu Chriſti, die daar zegt, dat hy ons zal verloogenen voor God zijnen Vader, zo wy hem voor de menſchen verloogenen; wy bieden den rugge, den ſlagen: de tonge, den meſſen: de mont, den brydelſtokken, en het gantſche lyf ten vuure; wetende, dat wie Chriſtus volgen wil, hy zijn kruice opnemen en zig zelven verlooge-nen moet: en nimmermeer zal eenen welgeregelden geeſt, en niet verblint en van ſinne berooft, konnen gedenken, dat die arbyden om alles te beroeren, die haar verlaten haar lantſchap, haar maagſchap, en vrienden, om in vrede en in ſtilligheit te leven; dat die ſtaan om de kroone den Koning af te nemen, of iet bedriegelyks tegen hem

voor

162. voor te nemen, die ſterven om het Euangelium, waar in zy zien geſchreven te zijn: *Geeft aen Kyſer dat des Kyſers is, en God dat Godes is.* Waar by offerende en overgevende hare lighamen en hare goederen den Koning, bidden ootmoedelyk zijne Majeſteit, dat haar toegelaten worde, Gode te geven dat hy eiſcht: het welke wy hem met regt niet konnen wygeren, dewyle hy ons zijne gemaakt heeft, en ons hem verworven door eenen dierbaren en koſtelyken prys en waarde.

En het en is ook niet van noode, dat onſe vyanden zo zeer uwe goetheit en lytſaamheit misbruiken, dat gyſe behoeft te hooren, indien dat zy u te kennen geven, dat het is om het klyn getal dat wy zijn, dat wy niet tegens u opſtaan, als of een iegelyk van onsin zijn herte ware ongehoorſaam en oproerig, anders niet dan de menigte verwagtende, om hem te velde te ſtellen, om u te beſpringen, en zijn raſernye te werk te ſtellen: want laatſe de zake zo zeer verkeeren als zy willen, wy verſekeren u, Genadigſte Heere, dat in uwe Nederlanden meer zijn dan hondert duiſent mannen, houdende en volgende de Religie, van welke wy u nu de belydeniſſe overleveren, en nogtans in niemant van dezelve wort eenige berydinge van oproer gezien, ja van dezelve en heeft niet een woort daar toe ſtrekkende, gehoort geweeſt. Dat wy u zeggen van het groot getal onſer Broederen, en is niet, genadigſte Heere, om te verſchrikken of vreesagtig te maken de minſte van uwen Officiers en Dienaren: maar zo wel om de laſteringe der gener, die ons niet benyt zouden konnen maken, dan door leugenen te wederleggen, als ook om u tot barmhertigheit te verwekken. Want, og iacen! zo gy uwen arm uitſtrekt, om dien in 't bloet van zo veel menſchen, te weken, en te waſſchen, O God! wat vernielinge zult gy doen in uwen Onderſate, wat wonde in uwen volke, wat weeningen, wat verſugtingen, wat kermingen van vrouwen, van kinderen, van maagden en vrienden, wat ooge is 't, die droog, en ſonder haar in tranen te baden, zal mogen zien, dat zo veel heerlyke Burgers van elk een bemint, en van niemant gehaat, na een duiſtere en verſchrikkelyke gevankeniſſe, na pyningen en verdrukkinge overgelevert worden, tot een zo ſchandelyken doot en torment, het alderwreetſte en vreemſte, dat oit de Hydenſche en onhylige Tyranne hebben mogen verdigten? En hier entuſſchen hare vrouwe, zo zy het hebben konnen ontvlieden, dolen in vreemde lande, haar broot van deure tot deure met hare kinderkens aan den hals bidden? O genadigſte Heere, dat de nakomentheit u Ryk niet als bloedig en wreedig beſchryve: datmen niet en zegge, dat de eere van uwen Grootvaderen, de hoogheit van uwen Vader, en uwe eigen deugde en vromigheden verduiſtert geweeſt hebben door een wreetheit: wreetheit, zegge ik, die natuurlyk is den beeſten, beneden de weerdigheit eens menſche: maar zeer onweerdig, en als vyandig van eenen Prince en Vorſt, van welken de hoogheit en ſonderlyke vroomheit, aldermeeſt in goedertierentheit en ſagtmoedigheit beſtaat, een waare teeken, en eigen onderſcheit tuſſchen een ware Koning en eenen Tyran: Want aangaande, datmen ons vervolgt, niet alleenlyk als vyanden uwer Kroonen, en gemeener welvaart, maar ook als vyanden Gods en zijner Kerke, wy bidden u ootmoedelyk, dies te meer te willen oordeelen, na de belydeniſſe des geloofs die wy u preſenteren, beryt en veerdig, zo 't van noode is, die met onſen eige bloede te verſegelen. Door dezelve, als wy hopen, zult gy bekennen, datmen ons ten onregte noemt Schismatyke, of verſcheurders der eenigheit, ongehoorſame en Ketters, dewyle wy toeſtaan en belyden niet alleenlyk de voornaamſte puncte des Chriſtelyken geloofs, begrepen in 't *Symbolum*, en gemeen geloove, maar de gantſche leeringe door Jeſus Chriſtus geopenbaart tot onſen leven, regtveerdigheit en ſaligheit: verkondigt door den Euangeliſten en Apoſtelen, verſegelt door 't bloet van zo veel Martelaren, bewaart ſuiverlyk en geheelyk in de eerſte Kerken, tot datſe door de onwetenheit, gierigheit, en eergierigheit der Predikanten, door menſchelyke vonden en inſtellingen, contrarie der rynigheit des Euangeliums, verdorven geweeſt is. Het welke onſe tegenpartye onbeſchaamdelyk loogenen te zijn de kragt Gods ter zaligheit, eene iegelyk die daar aan gelooft: als zy ons verdoemen en vermoorden, om dat wy niet en houden het gene dat in het zelve niet gevonde wort: ende en konnen haar van laſteringen tegen den H. Geeſt niet onſchuldigen, als zy zeggen, dat de geheele ſchatten der wysheit Gods, en de middelen, overvloedelyk en genoegſaamlyk tot onſer ſaligheit, in het Oude en Nieuwe Teſtament niet vervat en zyn, maar dat hare vonden noodig zijn: dat die vervloekt zy, en niet weerdig des menſchelyken geſelſchaps, weerdig te niete gedaan te worden in zijnen lyve, en in zijn ziele verſonken te worden in den afgront der helle, dieſe niet en houd in zulken, of hoogeren graat en waarde als het Euangelium. De ſwakheit onſes vleeſches, heeft voor deſe woorden verſchrikt geweeſt van de drygementen der genen die magt hebben 't zelve tot aſſchen te maken: maar van der ander zyden, hooren wy dat de Apoſtel zegt: Al waar het dat een Engel van den hemel afkwame, en ons iet anders dan dat Euangelium verkondigde, die zy ons vervloekt, en afgryſelyk. Wy hooren St. Jan, die zijn Prophetie met deſe woorden ſluit: Want ik betuigt eenen iegelyk die daar hoort de woorden der Propheten in dit boek: Zo iemant daar toe doet, zo zal God toedoen op hem de plagen die in dit Boek geſchreven ſtaan. Kortelyk, wy zien dat ons geboden wort, het woort Gods alleenlyk te volgen, en niet dat ons goet dunkt: met verbot van toe te doen of af te doen van den hyligen geboden des grooten Gods. Jeſus Chriſtus zegt ons, dat hy onste kennen gegeven heeft, al wat hy van zijnen Vader gehoort heeft. En zo hy om de zwakheit der Apoſtelen haar wat verſwegen heeft, dat hy haar belooft heeft (door den H. Geeſt, dien hy haar zou zenden) dat te openbaren: wy zijn verſekert dat hy haar (dewyle hy de waarheit zelve is) de belofte gehouden heeft. Waar door dat de verborgentheden vervat zijn in den Euangelio en geſchriften der Apoſtelen, gemaakt na de voorzyde belofte en ontfanginge des H. Geeſt. Waar door blykt, dat dezelve de paſſagie der Euangeliſten misbruiken, die door dit woort verborgen, dat de Apoſtelen niet en konden gedragen, verſtaan hare Ceremonien en onnutte ſuperſtitie, contrarie den woorde Gods. Alzo wy preſenteren, en het zou ons ligt zijn te bewyſen door de getuigeniſſen der Schrifturen, 't en ware dat wy (vermaant zijnde van den middel en kortheit die men in eenen brief behoort te gebruiken) vreesden uwe Majeſtyt moeyelyk te zijn: U ootmoedelyk biddende in den name des zelven die u heeft geſtelt en vaſt behouden in uwen Koninkryk, dat gy niet toe laat, dat die door gierigheit, eergierigheit, en ander kwade genegentheit haar begeven hebben, uwen Arm, Authorityt, en magt te gebruiken, om haren luſt genoeg te doen, om haar te verſadigen en te vervullen met den bloede van uwe Onderſaten, bewinpelende en ophangende allen goeden yver des Godvreeſentheits en Godsdienſtigheits, onder de woorden van oproer, afwykinge, ergerniſſe en andere, met welken zy u tegen ons ont-

Rom. 1. 16.

Gal. 1. 8.

Apoc. 22. 18.

Deut. 4. en 12.

Joh. 15. 15.

Joh. 16. 13.

1561.

1562. ontsteken. Maar og lacen! genadigſte Heere, aanmerkt dat noit geweeſt en is, of de werelt heeft het licht gehaat, en heeft tegen de waarheit opgeſtaan. Hierentuſſchen, die dit woort der waarheit in zijnen mont draagt, is hy oproerig, om dat de menſchen haar hier tegen ſtellen. Ter contrarie, men moet den oproer en ergerniſſe toeſchryven den onverſoenlyken vyant Gods en der menſchen, namelyk den duivel, die om zijn ryk niet te verlieſen, welk beſtaat in afgoderye, valſche Godsdienſten, hoereryen, en ander ontallyke gebreken, die door den Euangelium afgeſneden zijn, hem beroert en verheft om den loop te verhinderen. Midsgaders de ondankbaarheit der werelt, die in de plaatſe van met dankzegginge te ontfangen het woort hares Meeſters, Herders, en haars Gods, ſtellen haar op tegen 't zelve, niet anders voor alle reden voortbrengende, dan de lankheit des tyts, dat zy in hare dwalinge geleeft heeft: willende wederſtaan door preſcriptie of voorſchryvinge des tyds, dien, die de werelt en eeuwen gemaakt heeft, en voor welken alle ding tegenwoordig is. Het behoort u toe, Genadigſte Heere, het behoort u toe, kenniſſe deſer zaken te hebben, om u tegen de dwalingen te ſtellen, hoe verwortelt dat zy door lankheit des tyds zijn: en te beſchermen de onnooſelheit van dien, die tot nog toe in het regt, meer verdrukt dan verhoort zijn geweeſt. Alzo de Heere wil u zegenen en bewaren, de Heere late zijn aanzigte over u ſchynen, en beſcherme, en onderhoude u in alle voorſpoedigheit, Amen.

Waaragtige Chriſtelyke belydeniſſe des geloofs, inboudende de eeuwige ſaligheit der zielen.

Het 1. Artykel

2 Cor. 3. 12. Joh. 4. 24. Iſa. 40. 28. WY gelooven alle van herten, en belyden met den monde, dat daar is een eenig, en eenvoudig geeſtelyk weſen, welk wy noemen God, eeuwig, onbegrypelyk, onzienlyk, onveranderlyk, oneindelyk: welk is geheel wys, regtveerdig, en goet.

Het 2. Artykel.

Eph. 4. 16. 2 Tim. 2. 5. Deut. 6. 4. Wy bekennen, dat hy zulks is, en dat door twee middelen. Het eerſte, door de werelt, die hy geſchapen heeft, onderhoud, en regeert, welke werelt is voor onſe oogen als een ſchoon boek, in welke alle creaturen, klyne en groote, dienen als letteren, om ons de onzienlyke dingen Gods te doen aanmerken: te weten, zijn eeuwige Kragt en Godheit, gelyk de Apoſtol *St. Paulus* zegt, *Rom.* 1. 20. welke dingen alle genoegſaam zijn, om de menſchen te overwinnen, en haar ontſchuldig te maken. Ten tweeden, geeft hy hem ons te kennen, nog openbaarlyker en klaarlyker, door zijn hylig en Godlyk Woort, in welk hy hem de menſchen zo klaarlyk te kennen geeft, als het in deſen leven, en tot haarder zaligheit van noode is.

1 Cor. 11.

Het 3 Artijkel.

2 Petr. 1. 21. Pſal. 102. 19. Exod. 17. 14. Exod. 34. 27. Wy belyden, dat dit Woort Gods niet en is gefonden geweeſt, nog voortgebragt door menſchelyken wille; maar de hylige Mannen, door den Geeſt Gods gedreven, hebbe het geſproken, gelyk St. Peter zegt, daar na door de ſonderlyke zorge die God over ons en onſe zaligheit heeft, heeft hy zijnen Dienaren den Propheten en Apoſtelen geboden, zijn geopenbaarde Woort by geſchrifte te ſtellen. Ja, en hy heeft zelve met zijnen vinger de twee Tafelen der Wet geſchreven. Hierom noemen wy zulke geſchriften, Hylige en Godlyke Schriften

Deut. 5. 22. Exod. 31. 6.

Het 4. Artijkel.

Wy vervatten de H. Schriftuur in twee boeken, des Ouden en des Nieuwen Teſtaments, welke zijn de Canoniſche boeken daar niet tegen te zeggen valt. Der welker getal dit is: de vyf boeken *Moſis*, 't boek *Joſue*, der Rechteren, *Ruth*, de vier Boeken der Koningen, de twee Boeken der Chronyken, geheeten *Pharalipomenon*, het eerſte *Eſdre*, *Nehemie*, *Eſther*, *Job*, de Pſalmen *Davids*, de drie Boeken *Salomonis*, namelyk, de *Proverbia*, *Eccleſiaſtes*, en *Cantica*: de vier groote *Propheten*, *Eſaias*, *Jeremias*, *Ezechiel*, en *Daniel*, daar na de twaalf klyne Propheten. Het Nieuwe Teſtament: de vier Euangeliſten St. *Matheus*, St. *Marcus*, St. *Lucas*, St. *Johannes*, de Werken der Apoſtelen, de veertien Brieven van Paulus: en de zeven Brieven van d'andere Apoſtelen: de Openbaringen van St. *Jan* den Apoſtel.

1561

Het 5 Artijkel.

Wy ontfangen alle deſe Boeken alleenlyk voor Hylig en Canoniſch, om ons geloove daar na te reguleren en te beveſtigen: en gelooven ſonder eenig twyffelen, al het gene dat in d'ſelve vervat is. Niet zo zeer, om dat de Kerke ontfangt en voor zulks houd; maar alder meeſt, om dat ons de Hylige Geeſt in onſe herten getuigt, dat zy van God zijn, en ook, om dat zy door haarzelven voor zulks beweſen werden, als zy iet zeggen, en dat het alzo geſchiet.

Het 6 Artijkel

Wy ſchyden deſe hylige Boeken van de Apocryphe en andere Kerkelyke Boeken, dewelke de Kerke wel mag leſen, en leeringen daar uit nemen, in de dingen daar zy over een komen met de Canoniſche Boeken: maar zy en mag daar uit geen getuigeniſſe voortbrengen, om iet van de Wet of Chriſtelyke Religie te beveſtigen.

Het 7 Artijkel.

2 Tim. 3. 16. Wy geloven, dat deſe H. Schriftuur in haar volkomelyk vervat den Godlyken wille, en alle't gene dat de menſche moet ter zaligheit gelooven, volkomelyk daar in geleert wort. De ganſche maniere des Godsdienſts, die God van ons eiſt, is 'er op 't langſte in beſchreven. Waar door de menſchen, al waren zy Apoſtelen, anderſins niet leeren mogen, dan gelyk ons alreede door de H. Schriften geleert is: alwaar 't ook, dat 't ware een Engel uit den Hemel, als *Paulus* zegt. Want men al dat verboden is, iet toe te doen of af te doen aan den woorde Gods, dat bewyſt genoeg, dat de leeringe zeer volkomen is. Een iegelyk moet zig dan wel wagten, daar iet toe te doen, of af te doen: daar mede dat hy de menſchelyke wysheit met de Goddelyke wysheit vermengelen mogte. Ook moet men de ſchriften der menſchen, hoe hylig zy geweeſt zijn, de Goddelyke Schriften niet tegen ſtellen: nog de gewoonte tegen de waarheit; want de waarheit is boven al; nog 't groot getal, nog de oudheit, nog de agtervolginge der tyden, nog de perſonen, nog de Concilien, nog de Decreten en beſluiten, want alle menſchen zijn leugenaars, en naar wysheit en kan God niet onderworpen worden. Zy zijn ydeler dan de ydelheit zelve. Daarom verwerpen wy al dat met deſen onwederſprekelyken regel niet over een komt, gelyk wy geleert worden door de Apoſtelen te doen, zeggende: *Beproeft de geeſten, of zy van God zijn*: hy bewyſt dat men ſe door zijne ſchriften kennen zal. Item, zo iemant tot u komt, ende en brengt deſe leeringe niet mede, dien ſuldy in u huis niet ontfangen.

Deut. 18. 15. Joh. 5. 46. Eph. 5. 30. 1 Joh. 4. 1. 1 Joh. 10.

Het 8. Artijkel.

Volgende deſe waarheit en woorden Gods, gelooven wy eenen eenigen God, welk is eenig, in weſen en ſubſtantie, maar drie in perſonen, de Vader, de Sone, en de H. Geeſt. De Vader is oorzake, oorſpronk, en beginſel van alle dingen, zo wel zienlyke als onzienlyke. De Sone is eenſamt 't Woort, de Wysheit, en Beelt des Vaders. De Hylige Geeſt is de eeuwige weſentlyke kragt en mogentheit. En hierentuſſchen en maakt zulk een onderſcheit niet, dat de eenigheit Gods in drie Goden gedeelt zy, na dat de Schrift ons leert, de Vader, de Sone, de H. Geeſt, te hebbe een iegelyk

Exod. 15. 11. Joh. 5. 18. Prov. 8. 12. Joh. 1. 1. Joh. 14. Mat. 3. 16. Mat. 28. 19. en 3. 16. 17.

Digitized by Google

62. lyk zijne onderſchyden ſubſiſtentie, of beſtandigheit, en zijn eigentheit alleen: alzo nogtans, dat deſe drie maar een eenig God zijn. Het is openbaar, dat de Vader niet en is de Soon, en dat de Soon niet en is de Vader: insgelyks dat de H. Geeſt niet en is de Vader, nog de Soon. Deſe perſonen alzo onderſcheiden, en zijn niet verſchydelyk gedeelt, nog ook vermengt. De Vader heeft geen vlees aangenomen, nog ook de H. Geeſt, maar alleenlyk de Soon. De Vader heeft noit geweeſt ſonder zijnen Soon, nog ſonder zijnen Hyligen Geeſt. Zy zijn alle drie van gelyke eeuwigheit en weſen: daar en is nog eerſte, nog laatſte, want zy zijn alle drie gelyk in waarheit, magt, goetheit, en in barmhertigheit.

Het 9. Artijkel.

De getuigeniſſen der H. Schrifturen, die ons leeren te gelooven deſe hylige drievuldigheit, zijn beſchreven in vele plaatſen des ouden Teſta-
16. 17. ments, als God in het boek *Geneſis* zegt: *Laat ons den menſche maken na onſen Beelde en gelykeniſſe, enz.* God ſchiep dan den menſche na zijnen Beelde: hy
11. ſchiep hem, zegge ik, na den Beelde Gods. Ziet Adam is gemaakt als een van ons. Het blykt daar door, dat 'er pluraliteit of veelheit van perſonen in de Godheit is, als hy zegt: *Laat ons den menſche maken na onſen Beelde*, en daar na bewyſt hy ook de eenigheit als hy zegt: *God ſchiep,*
16. *enz.* 't Is waar dat hy daar niet en zegt, hoe veel perſonen, dat 'er zijn: maar dat ons in het Ouden Teſtament duiſter is, is ons zeer klaar in 't Nieuwe. Als onſe Heere gedoopt wert in de Jordane, de ſtemme des Vaders wert gehoort, zeggende: *Dat is mijn Sone*: de Soon wert in het water gezien, en de H. Geeſt verſchynt in de gedaante van eener Duive: En zijnder daar niet drie? Item,
19. *doopt alle volken, in den Name des Vaders, des Soons, en des Hyligen Geeſts.* In 't Euangelio by St. *Lucas*, zegt de Engel *Gabriël* tot *Maria* de Moeder on-
11. ſes Heeren: *De H. Geeſt zal over u komen en de kragt des Alderboogſten zal u omſchaduwen: en hierom 't Hylig dat van u geboren zal worden, zal Gods Sone genaamt worden.* Wy zien dat hier de Vader genoemt wert, de Alderhoogſte, daar na de Sone Gods die van de Maget geboren wert, en H. Geeſt
1. 13. die de Maget omſchaduwet. Item, *de genade onſes Heeren Jeſu Chriſti, en de liefde Gods, en de gemynſchap des Hyligen Geeſts zy met u.* En hier ziet men
7. 'er klaarlyk drie genoemt: *Drie zijnder, die getuigeniſſe geven in den Hemel, de Vader, het Woort, en de H. Geeſt, en deſe drie zijn een.* In alle deſe plaatſen worden wy volkomelyk geleert van drie perſonen, in een eenigen Godlyken weſen. En hoewel dat deſe leeringe 't menſchelyk verſtant te boven gaat, nogtans gelooven wyſe nu door het woort, verwagtende der zelver vrugt en geniet in den Hemel. Boven dien, iegelyk perſoon van de Godheit bewyſt haar werk en ampt aan ons, de Vader wort genoemt onſe Schepper, de Soon is onſe Saligmaker en Verloſſer door zijn bloet, de Hylige Geeſt onſe Hyligmaker, door zijn woninge in onſe herten. Deſe leeringe van de hylige Drieëenigheit, heeft altyds in de ware Kerken bewaart en onderhouden geweeſt, van den Apoſtelen tyt af tot nu toe, tegen de Joden, Mahometiſten, en tegen zommige valſche Chriſtenen en Ketters, als *Marcion, Manicheus, Praxea*, en *Sabellius, Somoſatenus, Arrius*, en andere diergelyke, dewelke met regt van de hylige Vaders verworpen en verdoemt geweeſt zijn. Wy ontfangen gewilliglyk in deſe materie de drie *Symbola*, namelyk, der Apoſtelen, dat van Nicea, en van Athanaſius, en insgelyks 't gene dat daar van door de hylige Concilien beſloten geweeſt is.

Het 10. Artijkel.

7. 13. 18. Wy geloven, dat Jeſus Chriſtus na zijner Goddelyker natuure, is de eenige Sone Gods, van hem van eeuwigheit geboren, niet gemaakt nog geſchapen, (want alzo waar hy een creature en ſchepſel:) hy is een in weſen met den Vader, me-
Joh. 10. 30. de eeuwig, 't eygen beeld der ſubſtantie des Va-
Hebr. 1. 3. ders, en den glants zijner heerlykheit, hem in al en over al gelyk: hy is niet alleenlyk de Sone
Mat. 3. 17. Gods na den tyt zijner geboorten, maar hy is van eeuwigheit de Sone Gods, gelyk ons deſe getuigeniſſen leere. *Moſes* zegt, dat God de werelt ge-
Gen. 1. 1. ſchape heeft. *Johannes* zegt, dat alle dingen door
Joh 1. 3. 't woort, welk hy God noemt, geſchapen zijn, en dat *Johannes* 't woort noemt, noemt *Paulus* Sone,
Hebr. 1. 2. zeggende, dat God de werelt of eeuwen door zijn Sone gemaakt heeft. Daarenboven zegt *Pau-*
Col. 1. 16. *lus*, dat God alle dingen door Jeſus Chriſtus heeft geſchapen. Hy kon alle dingen door zijn Soon niet ſcheppen, of hy moeſt van doen alreede zijn. En daarom zegt de Propheet *Micheа*: Zijn uitgang
Mich. 5. 2. is van aanbeginne en eeuwigheit. Hy is d'eerſte
Col 1. 15. geboren voor alle Creaturen. Hy is ſonder begin
Hebr. 7. 3. der dagen, ſonder einde des levens. In den tweeden *Pſalm*: *Gy zyt mijn Soon ik heb u heden geboren:*
Pſal. 2. 7. *Kuſt den Sone, enz.* Hy is de ware eeuwige God, de
1 Joh. 5. 20. Almagtige, dien wy aanbidden en aanroepen alle de dagen onſes levens.

Het 11. Artijkel.

Wy gelooven en belyden ook, dat de Hylige
Joh. 14. 16, Geeſt van eeuwigheit van den Vader en den So-
17. en 25. ne voortkomt, ende en is nog gemaakt nog ge-
26. ſchapen, nog ook geboren: maar is alleenlyk van byde uitgaande, die daar is de derde perſoon der
Gen. 1. 2. drieëenigheit, van eenes zelvigen weſens, Maje-
Pſal. 33. 6. ſtyt en Heerlykheit met den Vader en den Soon, en is een ware en eeuwig God, als ons de Hylige Schrift leert.

Het 12. Artijkel.

Wy gelooven, dat deſe eenige God, na zijn wel-
Gen. 1. 1. gevallen heeft, den Hemel, de Aarde, en alle Cre-
Iſa. 40. 26. aturen uit niet, door zijn Woort (dat is, door zijnen Soon) en geeft elke Creature haar weſen,
Joh. 1. 3. geſtalte en figure, en een iegelyk voor hem zelven verſcheide officien en ampten, haren Schepper te dienen. Ook zo onderhoud en regeert hyſe
Pſal. 145. 15. na zijne eeuwige voorzienigheit, en door zijn
enz. oneindelyke kragt, om den menſchen te dienen,
Act. 17. 28. op dat de menſche zijnen God diene. Hy heeft ook de Engelen goet geſchapen, op dat zy zijne
Pſal. 91. 11. dienſtboden waren, en ook dienden zijne uitver-
en 103. 20. koren: van welke Engelen ſommige afgevallen
Hebr. 17. 14. zijn van der hoogheit daar ſe God in geſchapen
Joh. 8. 44. hadde, in de eeuwige verderffeniſſe: en d'andere
Luc. 8. 30. zijn door de genade Gods in haren eerſten ſtant volhert en gebleven. De laatſte die wy Duivelen noemen, en booſe geeſten, zijn alzo verdorven, dat zy zijn geworden vyanden Gods, en alles goets, loerende en ſtaande na haren gantſchen vermogen, na der Kerken, om die zelve gantſchelyk te verderven, en te vernielen door haar listigheit en bedrog; ja ook zo verre, dat zy van een iegelyk aanbidden doen, en beloven groote dingen den menſchen; en dat en is geen wonder, gemerkt hy voor Chriſtus heeft dorven komen, om hem van den zelven te doen aanbidden, en daarom zijn zy door haar eigen boosheit veroor-
Mat. 25. 41. deelt ter eeuwiger verdoemeniſſe, en wagten haar ſtraffe en pyne. En hier over verwerpen en verbannen wy de dwalinge der Sadduceen, wel-
Act. 23. 8. ke loogenen dat 'er Geeſten en Engelen zijn, en ook de dwalinge der Manicheen, die daar zeggen, dat de Duivelen uit haar zelven haren oorſprong hebbe, en zijn kwaat van haar der eigen natuure, en zijn niet tot eeniger tyt verdorven geworden.

Het 13. Artykel.

Wy gelooven, dat deſe goede God, na dat hy al-
Pſal. 115. 3. le dingen geſchapen hadde, die zelve niet over-
Prov. 16. 4. gegeven heeft den gevalle of fortuine, maar
1. 1. 4. onderhoudſe en regeertſe in zulker wyſe, na zij-
Joh. 5. 17. nen Hyligen wille, dat 'er niet en geſchiet in deſe

Digitized by Google

1562. werelt, ſonder zijne verordeninge: Hoewel nogtans dat God niet en is oorzake of ſchuldhebber des kwaats dat 'er geſchiet: want zijn magt en goetheit is zo groot en onbegrypelyk, zo dat hy ordineert, werkt zeer wel en regtveerdelyk, dat de Duivel ende en menſchen onregtveerdelyk werken: en aangaande 't gene dat hy werkt boven den begrype des menſchelyken verſtants, en willen wy niet curieuſelyk onderſoeken, meer dan ons begryp vermag, maar in alle ootmoedigheit en eerwaardigheit aanbidden wy de regtveerdige oordeelen Gods, die ons verborgen zijn, en ſtellen ons te vreden, dat wy mogen zijn Leerjongeren Chriſti, om alleenlyk te leeren, het gene dat hy ons door zijn Woort aanwyſt, en willen deſe paalen niet overtreden. Deſe leeringe geeft ons eenen onuitſprekelyken trooſt, als wy geleert worden door de zelve, dat ons niet en mag aankomen by gevalle, dan door
Mat. 19. 30. de beſchikkinge onſes goeden Hemelſchen Vaders, die over ons waakt met vaderlyke zorge, en houd alle Creaturen onder hem, alzo dat ook elk hairken onſes hoofds getelt is. Een vogelken en mag op der aarden niet vallen ſonder den wille
Job 1, 12. Mat. 8. 31. Apoc. 20. 3. onſes Vaders: hier op verlaten wy ons, en weten dat hy den Duivel en alle onſe vyanden gebrydelt houd, dewelke ons ſonder zijne toelatinge en goede niet mogen beſchadigen. Hier over verwerpen wy de verdoemelyke opinie en meeninge der Epicureen, die zeggen dat hem God niet meer yewers mede en moeit, en laat alle dingen by gevalle geſchieden.

Het 14. Artykel.

Gen. 2. 7. Wy gelooven, dat God den menſche geſchapen heeft van der Aarden, en heeft hem gemaakt en geformeert na zijnen beelde en gelykeniſſe,
Gen. 1. 26. goet, regtveerdig, hylig, en gants in alle dingen volmaakt, die daar konde door zijnen wille in al, en overal met den wille Gods verwillige en overeenkomen. God heeft hem dan geſchapen en gemaakt van twe dingen, van lyf en ziele: het lyf is van de aarde gemaakt, en den geeſt en leve, heeft hem God ingeblaſen, alzo dat men in den menſche zulken excellentie en uitnementheit ziet, dat het menſchelyk verſtant te klyn is, om dat uit
Pſal. 8. 6. te ſpreeken. Hy is zulks geweeſt, zegt *David*, dat hem niet meer en gebrak dan God te zijn: hy is met eeren en heerlykheit gekroont geweeſt. Maar wanneer de menſche in eeren was, en heeft hy daar niet van geweten, ende en heeft zijn hoogheit niet verſtaan, maar is het Vee gelyk geworden, en heeft de ooren den woorde des Dui-
Joh. 8. 44. vels geboden. Het gebot des levens dat hy ontfangen had, heeft gy overtreden, en heeft hem van God die zijn ware leven was, door zijne ſonden afgeſnede, en heeft zijn nature gantſchelyk verdorven, en heeft het lyf en den geeſt ſchuldig gemaakt des lighamelyke en geeſtelyken doots, en is geworden boos, erg, verblint van verſtant, verdorven in alle zijne wegen, en heeft verloren alle zyne hooge gaven die hy van God ontfangen hadde, en hem en is niet meer gebleven dan een klyn overblyf deſer gaven, welke genoegſaam is, om den menſche niet te mogen ontſchuldigen: maar niet om ons goet te doen vinde, aangezien dat al in ons in duiſterniſſe verandert is, gelyk de
Joh. 1. 5. Schrift ons leert: *Het licht ſchynt in duiſterniſſen, ende de duiſterniſſen en hebben 't niet aangenomen.* Daar noemt St. *Jan* de menſchen duiſterniſſen.
Pſal. 36 9. In den *Pſalm* wort gezegt: *By u Heere. is de fontyne*
Joh. 1. 34. *des levens, en in uwen licht zien wy klaar.* Het blykt hoedanig dat de vrye wille des menſchen zy, die daar is een knegt der ſonden: nadien dat de menſche niet ontfangen mag, dan dat hem van den Hemel gegeven wort. Chriſtus zegt, *niemant en kan tot my komen, 't en zy dat hem mijn Vader trekke,*
Joh. 6. 44. *die my geſonden heeft.* *Paulus* zegt, *dat de natuurlyke menſche zulks is, als hem Adam in zijnen val voortgebragt heeft.* Hy zegt ook, *dat wy van ons zelven niet bekwaam en zijn, iet te denken als van ons zelve:* *maar onſe bekwaambeit is van God.* Denken is veel min dan doen. En daarom zegt d' Apoſtel met regt: *God werkt in u het willen en het volbrengen.* *Sonder my*, zegt Chriſtus, *en vermeugt gy niet te doen.* En Chriſtus zegt nog: *Die ſonde doet, is der ſonden knegt:* waar is dan zijnen vryen wille?

1 Cor. 2. 1 Cor. 3. Phil. 2. 13. Joh. 15. 5. Joh. 8. 34.

Het 15. Artijkel.

Wy gelooven, dat door Adams ongehoorſaamheit de Erfſonde over het menſchelyke geſlagte gekomen is, 't welk is een verdervinge der gantſcher nature, en een erflyk gebrek, met welke ook de kinderkens in den buik haars moeders beſmet zijn, en brengt in den menſche voort alle ſoorte van ſonden, als de wortel daar toe dienende. Ja alle dit groot gebrek is zo ſchandelyk en boos, dat het genoegſaam is, om het menſchelyke geſlagte te verdoemen, ende en wert ook door den Doop niet weg genomen, al is het nogtans dat het den kinderen Gods, door zijne genade en barmhertigheit, ter verdoemeniſſe niet gerekent wort, en het gevoelen deſer verdorventheit doet menigmaal de geloovige verſugten, en begeeren van haren lyve ontſlagen te worden. Hier over verwerpen wy de dwalinge der Pelagianen, die daar zeggen, dat deſe ſonden anders niet dan een nadoen en navolginge zy.

Gen. 6. 5. 8. 21. Joh. 3. 6. Rom. 5. 12. Pſal. 51. 7. Joh. 3. 6. Rom. 5. 12. 7. 8. Rom. 7. 18.

Het 16. Artijkel.

Wy gelooven, dat, nademaal de gantſche afkomſte Adams in verderf en verdoemeniſſe, door des eerſten menſches ſchult, alzo gevallen is, dat God hem alzo beweſen heeft, als hy is, namelyk, barmhertig en regtveeerdig. Barmhertig, dat hy verloſt en behoud van deſen verderve, de gene die hy in zijnen eeuwigen en onveranderlyken raat, door zijn louter goedigheit in Jeſus Chriſtus onſen Heere voorzien en verkoren heeft, ſonder eenig aanzien van hare goede werken: en mitsdien dat hy de andere laat in haar verderf en val daar zy in gevallen zijn. Hier mede bewyſt hy hem een medelydende en barmhertig God, aan de gene die hy zalig maakt, dewelke hy niet ſchuldig en was: gelyk hy hem ook verklaart een regtveerdig Rigter, met bewyſinge zijner regtveerdiger ſtrengigheit over de andere. En hier en tuſſchen en doet hy haar geen ongelyk: want dat hy zommige zalig maakt, en geſchiet niet, om dat zy beter dan de andere zijn, aangezien dat zy alle in een zeeker verderf gevallen zijn, tot dat ſe God afſcheit en verloſt door zijn eeuwig en onveranderlijk voornemen, dat in Jeſus Chriſtus gegront ſtaat, eer de werelt geſchapen was. Na zulk een verſtant dan zo en kan niemant van zig zelven tot deſer heerlykheit komen, aangezien wy van ons zelven niet bekwaam zijn eenig goet te denken, 't en zy dat God door zijn genade en louter goetheit ons voorkomt; zo is onſe natuure verdorven.

Exod. 33. 19. Deut. 10. 15. Tit. 3. 4. 5. Eph. 1. 4. Rom. 11. 6. 2 Cor. 3. 5.

Het 17. Artijkel.

Wy gelooven, dat onſe goede God door zijn wonderlyke wysheit en goedigheit, na dat hy zag, dat hem de menſche alzo in den doot zo, wel lighamelyk als geeſtelyk geworpen had, en hem gants onzalig gemaakt, heeft hy hem begeven dien zelven te zoeken, doen hy al bevende van hem vlood, en vertrooſtede hem met het beloven zijns Soons, dien hy hem geven wilde, van der vrouwen geworden, om het hooft des Serpents te vertreden, en hem zalig te maken.

Gen. 3. 15. Gal. 4. 4.

Het 18. Artijkel.

Wy belyden dan, dat God de belofte die hy den ouden Vaders gedaan heeft, door den mont van van zijne Propheten, vervult heeft, mitsdien dat hy geſonden heeft in de werelt zijnen eigenen, eenigen, en eeuwigen Sone, ter tyt van hem verordent:

Gen. 12. 18. 2 Sam. 7. 12. Luc. 1. 31.

Digitized by Google

1562. ordent: welk aangenomen heeft de geſtalte eens knegts, wert gelyk als andere menſchen, enz. Heeft voorwaar aangenomen een ware menſchelyke natuure, met alle hare zwakheden, uitgenomen de ſonde: en is ontfangen in den lyve der gelukſaliger Maget *Maria*, door de kragt des Hyligen Geeſts ſonder toedoen des mans: ende en heeft niet alleenlyk aangenomen de menſchelyke natuur, maar ook eenen ware menſchelyken geeſt, op dat hy ware een waaragtig menſche: want na dat de geeſt zo wel als het lyf verloren was, zo was 't van noode, dat hyſe byde aan nam, om die te gelyk zalig te maken. En wy belyden tegen de ketterye der Wederdoopers, die daar loogenen Chriſtus het menſchelyke vlees aangenomen te hebben, dat Chriſtus deelagtig geworden is des zelven vleeſchs der kinderen; hy is de vrugt der lendenen *Davids* na den vleeſche, geworden van den zade *Davids*, na den vleeſche; hy is de vrugt des lyfs der Maget *Maria*; hy is van eener Vrouwe; hy is een ſpruite *Davids*; hy is van Juda uitgeſproten; hy is afgekomen van den Vaderen na den vleeſche; hy is van den zade *Abrahams*; hy is in alles zijnen broeders gelyk geworden, uitgenome de ſonde; hy is gegenereert van *Maria*: alzo dat hy door deſen middel geworden is onſe Emanuel, dat is, God met ons.

Het 19. Artykel.

Wy gelooven, dat de perſoon des Soons, door deſe ontfangeniſſe onafſcheidelyk vereenigt en te zamen gevoegt geweeſt is, met de menſchelyker natuur, alzo dat 'er niet en zijn twee Sonen Gods, nog twee perſoonen, maar twee naturen in een perſoon vereenigt, daar een iegelyke natuur haar onderſcheidelyke eigenſchap behoud: De Goddelyke natuur is altyt gebleven ongeſchapen, ſonder begin der dagen, en einde des levens, en vervult Hemel en Aarde. De menſchelyke natuur en heeft haar eigenſchappen niet verlooren; zy is een creatuur of ſchepſel gebleven, die daar heeft begin der dagen en einde des levens: is geëindigt, en behoud de eigenſchappen eens waren lyfs: hoewel nogtans dat hy door zijn wederopſtandinge, den zelven onſterflykheit gegeven heeft: hy en heeft nogtans de waarheit zijner warer natuur niet verandert. Deſe twee naturen zijn alzo te zamen vereenigt, en maken een perſoon, dat zy ook door zijn doot niet van malkanderen geſcheiden geweeſt zijn. Het gene dat hy zijnen Vader beval, dat was eenen waren menſchelyken geeſt, die uit zijn lighaam ſchyde: maar hier en tuſſchen bleef de Godheit altyt met der menſcheit vereenigt, dat als hy in't graf lag, de Godheit en liet niet in hem verborgen te zijn, gelyk zy in hem was, als hy een klyn kind was, ſonder haar voor een wynig tyds te bewyſen. Ziet de oorzake, waarom wy hem belyden dat hy zy een ware God en ware menſche; een ware God, om te verwinnen den doot; en ware menſche, om voor ons te mogen ſterven.

Het 20. Artijkel.

Wy gelooven, dat nademaal God volkomelyk barmhertig, en ook gants regtveerdig is, heeft hy geſonde zijnen Soon, om aan te nemen de natuur, in welke de ongehoorzaamheit geſchiet was, om in de zelve te voldoen: en te ſtraffen de ſonde door den alderwreetſten doot en lyden zijns Soons. God heeft dan zijn regtveerdigheit bewesen aan zijnen Soon, die met onſe ſonden geladen was, en heeft zijn goetheit en barmhertigheit op ons ſchuldige en der verdoemeniſſe weerdig uitgeſtort; en heeft voor ons, door een volkomen liefde, zijnen Soon in den doot gegeven: en heeft hem, om onſe regtveerdigheit, wederom opgewekt, op dat wy door hem onſterffelykheit en het eeuwig leven hadden.

Het 21. Artijkel.

Wy gelooven, dat Jeſus Chriſtus zy een Hoogprieſter in eeuwigheit met eenen Eed, na de ordeninge Melchizedech, en heeft zig zelven geſteld in onſe name, voor zijnen Vader, om zijn gramſchap te ſtillen, en heeft zig zelven met volle voldoeninge geoffert op den Altaar des kruices, en uitgeſtort zijn dierbaar bloet ter ryninge onſer ſonden: gelyk de ſpreuken der Propheten vervatten. *Eſaias* ſchryft dat de ſtraffe, waar door wy vrede krygen zouden, op den Sone Gods gelegt is, en wy door zijne wonde geheelt zouden worden; hy wert ter doot gelyt, als een lammeken; hy wert met den ſondaars gerekent, en veroordeelt als een kwaatdoender, door *Pontius Pilatus*, hoewel hy hem regtveerdig voor allen uitſprak; hy heeft betaalt dat hy niet gerooft en had; hy heeft geleden, hy die geregtig was, voor de ongeregtige, ja in zyn lyf en in zyn ziele, alzo dat hy ſmaakte de grouwelyke pyne, die onſe ſonde toekwam; hy heeft bloet en water gezweet; hy heeft geroepen: *Mijn God, mijn God, waarom hebt gy my verlaten*; hy heeft dat al, op dat onſe ſonden vergeven worden, geleden, en daarom met regt zeggen wy met St. *Paulus*, dat wy anders niet en weten, dan Jeſus, en die gekruiſte: wy agten alle dingen als drek, om de uitnementheit der kenniſſe onſes Heeren Jeſu Chriſti. Wy vinden alle trooſt in zijne wonden, ende en hebben niet noodig te zoeken ofte vinden eenige andere middelen om ons met God te verſoenen, dan dit alleen en eenig Offer, eens geſchiet, dat de geloovige in eeuwigheit volkomen maakt. 't Is ook de oorzake, waarom hy van den Engel Gods, Jeſus genoemt wort (dat is Saligmaker) om dat hy zijn volk van hare ſonden moeſte zalig maken.

1562.
Pſ. 110. 4.
2 Cor. 5. 19.
21.
Col. 2. 14.
Eſa. 53. 5.
Vers. 7.
Pſal 69. 5.
1 Pet. 3. 18.
Pſ. 22. 1.
Mat. 27 46.
1 Cor. 2. 2.
Phil. 3. 8.
Mat. 1. 21.

Het 22. Artijkel.

Wy gelooven, dat door de ware kenniſſe deſer hooger verborgentheit de Hylige Geeſt in onſe herten ontſteekt een ware geloove dat Chriſtus vat, met alle zijne verdienſten, en maaktſe zijn, ende en zoekt buiten hem niet met alleen meer. Want alles dat tot onſer zaligheit van nooden is, moet dog noodiglyk in Jeſus Chriſtus niet zijn, of zo het daar alles in hem is, dat de gene die Jeſus Chriſtus door het geloove heeft, alles heeft, ende en heeft geen gebrek meer. Te zeggen, dat Chriſtus niet genoegzaam en is, maar dat hem iet anders meer gebreekt, dat is een groote grouwelyke laſteringe tegen God. Want daar zoude uit volgen, dat Chriſtus maar eenen halven Saligmaker ware, en daarom met regte oorzake zeggen wy, na St. *Paulus*, dat wy geregtveerdig worden door het geloove alleen, ofte door het geloove ſonder de werken. Wy en verſtaan niet eigentlyk te ſpreken, dat het door het geloove is (dat is, om des geloofs wille) dat wy geregtveerdigt worden: want dat zelve geloove is maar een inſtrument, daar door wy Chriſtus onſe regtveerdigheit omhelſen. Jeſus Chriſtus dan, en alle zijne verdienſten, zo veel hylige werken als hy voor ons gedaan heeft, is onſe regtveerdigheit: en het geloove is het inſtrument, dat ons met hem in de gemeenſchap van allen zijnen goeden zet, nadien datſe dan onſe zijn, zo zijnſe meer dan genoegzaam, om ons te abſolvere en vry te maken.

Pſal. 51. 8.
Eph. 2 17. 18.
Jer. 23. 6.
en 33. 16.
Tit. 3. 5, 7.

Het 23. Artijkel.

Wy gelooven, dat onſe zaligheit gelegen is in de vergevinge van onſe ſonden, om Jeſus Chriſtus wille, en daar onſe geregtigheit voor God in vervat is: gelyk als *Paulus* en *David* ons leeren, verklarende de zaligheit des menſchen dien God de geregtigheit ſonder werken toeſchryft. De zelve Apoſtel zegt, dat wy om niet uit genaden, door de verloſſinge, welk is in Jeſu Chriſti, zijn geregtveerdigt. En daarom houden wy deſen gront in eeuwigheit vaſt en geven God de gantſche eere,

Rom 4 6, 7.
Pſal. 32. 1.
Rom. 3. 24.

1562. verootmoedigen ons en bekennen ons zulks, als wy zijn, sonder iet van ons zelven, nog van onse verdienſten te beroemen, ſteunen wy ons, en ruſten op de gehoorzaamheit des gekruiſten Chriſti, welke zo wy in hem gelooven, onſe is. Deſelve is genoegſaam alle ongeregtigheden te bedekken, en ons vrymoedigheit te geven, dat wy niet en dorven, gelyk als onſe eerſte Vader, dewelke bevende, hem wilde met vygebladeren bedekken: alzo, waart dat wy voor God verſchynen moeſten, en op ons zelven, of op eenige andere creaturen zo wynig als ook mogt zijn, ſteunen wilden, og lacen, wy zoude verſlonden worden. En daarom moet een iegelyk met *David* zeggen: *O Heere, en wilt met dynen knegten in't gerigte niet treden: want voor u zal geen menſche die leeft, geregtveerdigt zijn.*

Rom. 4. 1. 1 Cor. 1. 29. 30. Pſ. 143. 2.

Het 24. Artijkel.

Wy gelooven, dat dit ware geloove, wanneer het door het gehoor des woorts Gods, en door de werkinge des Hyligen Geeſts voortgebragt wort, den menſche herbaart, en maakt hem niew, maakt hem levendig in een nieuw leven, en maakt hem vry van de ſlavernye der ſonden: zo verre is het daar van, dat dit regtveerdigmakende geloove, de menſchen zouden doen verkouden in eenen goede en hyligen leven, dat zy ſonder dat zelve nimmermeer iet zullen doen, om de liefde Gods, dan om de liefde van haar zelven en uit vreeſen van verdoemt te worden. Het is onmogelyk, dat dit hylig geloove in den menſche ledig zoude zijn: wy en ſpreken niet van den ydelen geloove, maar van het gene dat de Schrift noemt, geloove dat door de liefde werkt, het welke de menſche brengt om zig te oeffenen in de werken, die God door zijn woort geboden heeft: zulke werken, wanwanneer zy voortkomen van den goeden wortel des geloofs, zo zijn zy goet, en van God ontfangen: hier en tuſſchen en komen zy niet in rekeninge, om ons te regtveerdigen. Want het is door 't geloove in Chriſtus, dat wy geregtveerdigt worden, en wy zijn geregtveerdigt, eer wy de goede werken doen: anders en zouden zy niet goet konnen zijn, niet meer, dan de vrugt eens booms goet zijn kan, of de boom is eerſt goet. Wy doen dan goede werken, maar niet om te verdienen, want wat zouden wy verdienen? Wy zijn eer God ſchuldig, voor de goede werken die wy doen, dan hy t'onſwaarts, om dat hy is die in ons werkt 't willen en 't volbrengen, na zijn welbehagen, en gelyk geſchreven ſtaat: *Als gy al gedaan hebt, dat u geboden is, zegt: Wy zijn onnutte knegten, dat gene dat wy moeſten doen, hebben wy gedaan.* Wy en willen hier en tuſſchen niet loogenen, of God en beloont de goede werken, maar het geſchiet door zijn genade. Ten anderen, al is 't dat wy goede werken doen, zo en veſten wy daar op onſe zaligheit niet: want wy en konnen geen werk voortbrengen, 't en zy door onſen vlees beſmet, en ook der ſtraffe weert: en al konden wy eenig voortbrengen, de gedagteniſſe van eener ſonden, is genoegzaam om van God verworpen te worden. Alzo zouden wy altyts in twyffel zijn, en herwaarts en derwaarts, ſonder eenige zekerheit dryven, en onſe arme konſcientien zouden altyds bekommert en gekwelt worden, zo zy niet vaſt en ruſteden op de verdienſten des doots en lydens onſes Saligmakers.

Rom. 6. 4. Tit. 2. 11. 12. Joh. 15. 5. Gal. 5. 6. Rom. 9. 30. 31. 32. Mat. 7. 17. Phil. 2. 13. Luc. 17. 10. Pſa. 62. 13. Eph. 2. 5.

Het 25. Artijkel.

Wy gelooven, dat de Ceremonien en figuren der Wet, in de toekomſte Chriſti opgehouden hebben, alle ſchaduwen hebben een einde genomen, alzo dat zulk gebruik onder den Chriſtenen geweert moet worden: hier en tuſſchen is ons de waarheit en ſubſtantie in Jeſu Chriſti gebleven, in welke zy haar vervullinge hebben: nogtans gebruiken wy getuigeniſſen uit de Wet en Propheten genomen, om ons in den Euangelium te beveſtigen, en ook om ons leven, in alle eerbaarheit, ter eeren Gods, daar na te reguleren.

Rom. 16. 4. Gal. 3. 4.

1562.

Het 26. Artijkel.

Wy gelooven, dat wy geenen toegang tot God hebben, dan door eenen eenigen Middelaar en Voorſpraak Jeſus Chriſtus, die daar regtveerdig is, die om deſer oorzaake wille menſchen geworden is, met vereeninge Gods, en des menſchen, om ons eenen toegang te doen hebben tot de Majeſtyt Gods: anders en hebben wy daar geenen toegang, niet meer dan de doornen hebben tot den vuure. Wy hadde door zijne ſtemmen alleen verzonken geworden, gelyk als by Adam blykt, die voor den Heere vloot al bevende: en by den Iſraëliten aan den berg Sinai, die eenen Middelaar begeerende uit vreeſe, op dat zy alle niet en ſtorven, om de ſtemme des Heeren wille. Nu, deſen Middelaar, die de Vader ons tuſſchen hem en ons verordent heeft, en moet ons om zijn hoogheit niet verſchrikt maken, om ons eenen anderen na onſe fantaſie te doen zoeken: want daar en is niemant in den hemel, nog op der aarden onder de Creatuuren die ons liever heeft, dan Jeſus Chriſtus, dewelke, hoewel hy in Goddelyker geſtalte was, heeft zig zelven te buiten gegaan, met aan te neme de geſtalte eens knegts, om onſent wille. Hy is nu alles zijnen Broederen gelyk geworden. Hy die daar ryk was, is om onſent wille arm geworden: zo wy ons eenen anderen Voorbidder, die ons lief heeft, moeſten vinden, wien zouden wy vinden, die ons liever had, dan hy, die zijn leven om onſent wille gelaten heeft, ja dat, doe my nog vyanden waren: en zo men eenen vinden moet, die daar geloof en magt heb, wie is 'er, die dies zo veel heeft, als die ter regterhand Gods is gezeten, en die alle magt heeft over hemel en aarde? En wie zal eer verhoort worden, dan de eenige wel geliefde Sone Gods? Het ongeloove alleen heeft deſe gewoonte ingevoert, op die wyſe de Hyligen te onteeren, daar menſe behoorde te eeren, met te doen des gene, dat zy noit gedaan hebben: maar hebben 't verworpen, gelyk als 't blykt by haare Schriften. Men moet hier niet voortorengen dat wy 't niet weerdig zijn: want hier vraagt men niet van onſe gebeden op onſe weerdigheit te preſenteren, maar alleenlyk op de uitnementheit en weerdigheit Jeſu Chriſti, welks geregtigheit onſe is, door het geloove: en daarom met regte, als ons de Apoſtel wil deſe dwaſe vreeſe, of eer ongeloove, afnemen, zegt ons, dat Jeſus Chriſtus zijne Broederen in alles is gelyk geworden, op dat hy zoude zijn een Hoogepriester, barmhertig en getrouw, om de ſonden des volks te rynigen: want door dat hy is verzogt geweeſt, is hy ook magtig te helpen die verzogt worden: en daarna, om ons te beter moed te geven, om tot hem te komen, zegt hy: Wy hebben dan eenen Hoogenprieſter, Jeſus den Sone Gods, die in de hemelen gevaren is. Laat ons aan die belydeniſſe vaſt houden: want wy hebben niet eenen Hoogenprieſter, die niet kan medelyden hebben met onſe zwakheden. Laat ons dan toegaan met vrymoedigheit tot den Genadenthroon, op dat wy barmhertigheit verwerven, en vinden genade geholpen te worden. Hy verandert hier den verſchrikkelyken throon der Heerlykheit, in eenen throon der Genade, om ons tot hem te doen komen. Deſelve Apoſtel zegt, dat wy hebben vrymoedigheit in te gaan in dat Hylige, door dat bloet Jeſu. Laat ons dan, zegt hy, toegaan in een verzekert geloove, enz. Deſelve zegt nog: Chriſtus heeft een eeuwig Prieſterdom, waar door hy volkomelyk zalig maken kan, die door hem tot God treden, en leeft altyt, om voor haar te bid-

1 Tim. 2. 5. Gen. 3. 8. Exod. 20. 19. Phil. 2. 7. Heb. 2. 17. 2 Cor. 8. 9. Heb. 1. 3. Heb. 4. 14. 15. 16. Heb. 10. 19. Ver. 22. Heb. 7. 24. 25.

Digitized by Google

1562. bidden. Wat behoeft 'er meer, na dat Chriſtus zelve zegt: *Ik ben de weg, de waarheit en dat leven: niemant en mag tot mijnen Vader komen, dan door my.* Waar toe zouden wy eenen anderen Voorſpraak zoeken, na dat hy zegt, dat men tot zijnen Vader niet kan komen, dan door hem? Na dat 't God belieft heeft, ons zijnen Soon te geven, dat hy onſe Voorſpraak ware, zo en laat ons hem dan niet verlaten, om eenen anderen te nemen. Want als God ons hem gegeven heeft, zo wiſt hy wel, dat wy zondaars waren: daarom volgende 't gebod Chriſti, aanroepen wy den hemelſchen Vader door Chriſtus onſen eenigen Voorſpraak, gelyk als hy ons geleert heeft, door het gebed des Heeren, daar door verzekert zijnde, dat alles, dat wy den Vader bidden zullen in zijnen naam, wy verwerven zullen.

Het 27. Artykel.

Wy geloven en belyden, dat 'er is een eenige Catholiſche en algemyne Kerke, welke is een hylige vergaderinge en verſamelinge der waren gelooviger Chriſtenen, die daar hare gantſche ſaligheit verwagten door Jeſus Chriſtus, dewyle zy gewaſſchen zijn door zijn bloet, gehyligt en verſegelt door den H. Geeſt. Deſe Kerke heeft geweeſt van aanbeginne der werelt, en zal ook zyn tot den einde, als hier door blykt, namelyk, dat Chriſtus is de eeuwige Koning: daar uit volgt, dat hy ſonder onderſaten niet kan zijn. En deſe hylige Kerke wort van God beſchermt en onderhouden tegen de raſernye der gantſcher werelt, ende en zal nimmermeer te niette gedaan worden, hoewel zy voor eenen tyt lang zeer klyn in 't aanzien des menſchen is, en ſchier als uitgedaan. Hierentuſſchen heeft de Heere hem zeven duiſent menſchen over behouden, die haar knien voor Baäl niet gebogen hebben. Ook deſe H. Kerke en is niet gelegen, gebonden, nog aan een zeker plaatſe afgepaalt, of aan zekere perſonen gehegt; maar zy is verſpreit en uitgeſtroit over de gantſche wyde werelt, nogtans met 'er herte en met wille verſamelt en vereenigt in eenen zelven Geeſt, door de kragt des geloofs.

Het 28. Artykel.

Wy gelooven (na dat de Hylige verſamelinge der gener, die daar ſalig worden, en dat buiten deſelve geen ſaligheit en is) dat niemant, van wat ſtaat en kwaliteit hy zy, hem voor zig zelven mag afſonderen, om op zijnen eigen perſoon te ſtaan: maar zy moeten haar al tot deſelve begeven en vereenigen, en onderhouden de eenigheit der Kerken, met hen onder haar leere, en ſtraffe te onderwerpen, en buigen den hals onder het jok Jeſu Chriſti, en dienen tot ſtigtinge hunner Broederen, na de gaven die haar God heeft uitgedeelt, als gemeene leden eens zelven lyfs: dit is aller geloovigen ſchuldig pligt, na den woorde Gods, dat zy hen afſcheyden van den genen, die van der Kerken niet en zijn, en hen onder deſe vergaderinge begeven, in wat plaatſe datſe God geſtelt heeft, alwaar het ſchoon dat de Overheit en der Princen mandamenten en geboden daar tegen waren, en dat de doot en lyffelyke ſtraffe daar aan hinge: alzo dan, alle de gene, die hen hier van onttrekken, of hen daar onder niet en begeven, doen tegen de verordeninge Gods.

Het 29. Artykel.

Wy gelooven, dat men moet neerſtelyk onderſchyden met goeder wysheit by den woorde Gods, welke de regte en ware Kerke zy, uit oorzake dat alle ſecten, die heden in de werelt zijn, haar met deſen naam der Kerken bedekken. Wy en ſpreken hier niet van den geſelſchappe der Hypocryten, die onder de goede in de Kerken gemengelt zijn, en zijn te zamen met deſen tytel der Kerke bedekt; en hierentuſſchen en zijn zy daar niet in, al is 't dat zy daar in na den lyve zijn: maar wy ſpreken van te onderſchyden de ware Kerke, van alle anderen ſecten, die haar zeggen van der Kerken te zijn. De teekenen om de ware Kerke te bekennen, zijn alzulke: Zo de Kerke gebruikt de loutere leere des Euangeliums: zo zy gebruikt de ryne bedieninge der Sacramenten, gelykſe Chriſtus verordent heeft: zo de Chriſtelyke ſtraffe, om de gebreken te beteren, in 't gebruik is: kortz, zo men hem na 't ryne woort Gods reguleert, met verwerpen alle des genes dat daar tegen is, en houden Jeſus Chriſtus voor het eenig Hooft, daar door mag men verzekert zijn, de ware Kerke te bekennen: en aangaande de gene, die van der Kerken zijn, kan men bekennen aan 't teeken der Chriſtenen, dat is, 't geloove, en worden daar aan bekent, dat zy eenen eenigen Saligmaker Jeſus Chriſtus aannemen, dat zy de ſonden vlieden, en volgen de geregtigheit: en hebben lief den waren God, en haaren naaſten, ſonder ter regter of ter ſlinkerhand uit te wyken: zy kruicigen haar vlees met zyne werken, niet nogtans, of daar en zy wel groote zwakheit in haar, maar zy ſtryden daar tegen door den Geeſt, haar leven lang, en nemen doorgaans haren toevlugt tot den bloede, tot 'er doot en lyden, en gehoorſaamheit des Heeren Jeſu, door welke zy hebben vergiffeniſſe harer ſonden, in 't gelove des zelven. Aangaande de valſche Kerke, zy ſchryft haar en harer ordonnantien meer magts en authoriteit toe, dan den woorde Gods: zy wil haar den jok Chriſti niet onderwerpen: zy bedient de Sacramenten niet na den bevele Chriſti in zynen woorde, maar zy doet daar toe en af gelyk als 't haar belieft, zy ſtaat en grondet haar meer op de menſchen, dan op Chriſtus Jeſus: zy vervolgt de gene, die hyliglyk na den woorde Gods leven, en dieſe ſtraffen van hare ſonden, van hare gierigheit, van hare afgoderye; alzo dat deſe twee Kerken goet zijn te bekennen, om d'een van d'ander te onderſchyden.

1562.

Gal. 1. 8.
Matt. 18. 19.
Col. 1. 18.
Joh. 17. 20.
Gal. 5. 24.
Apoc. 17. 5.

Het 30. Artijkel.

Wy gelooven, dat deſe ware Kerke na der Politie en regeringe, die onſe Heere ons door zijn woort geleert heeft, moet geregeert worden: dat 'er zijn Dienaars en Herders, om het woort des Euangeliums te prediken, en de Sacramenten te bedienen: dat 'er ook Opzienders en Diaconen zijn, dat zy als een raat der Kerken zijn: en door deſen middel de ware Religie te bewaren, en te maken dat de ware leere hare loop heeft: en ook dat de ſondige menſchen geſtraft, en onder eenen brydel gehouden worden, ook op dat de arme en benaude geholpen en getrooſt worden, na dat zy dies van nooden hebben: en door deſen middel zullen alle dingen wel, en by goeder ordeninge gaan in de Kerken, als zulke geloovige en getrouwe perſonen verkoren worden, en na den regel die ons St. *Paulus* tot *Timotheus* is gevende.

Eph. 1. 1.
Act. 6. 3.
1 Tim. 4. 11.
Tit. 1. 5.
1 Tim. 3.

Het 31. Artijkel.

Wy gelooven, dat de Dienaars, Ouderlingen en Diakens, in haren dienſt moeten door wettige verkieſinge verkoren worden, met aanroepinge des Naams Gods, en keurſtemmen der Kerken: daar na met oplegginge der handen, in haren dienſt beveſtigt worde: gelyk als ons zulks Gods woort leert. En een iegelyk moet zig wel wagten, dat hy hem niet door onbehoorlyke middelen in en dringe: maar ygelyk moet op Gods roep wagten: op dat zulke, een getuigeniſſe haarder beroepinge hebben, om verzekert te zijn, dat zy daar van God toe verkoren zijn: en zo veel als den Dienaars des woorts aangaat, in wat plaatſe zy zijn, hebben een gelyke magt en authorityt,

1562. dewyle zy alle Dienaars Jesu Christi, des eenigen Hoofts der Kerken zijn, en daarom heeft geen Kerke eenige magt nog heerschappye over d'andere, om daar over te heerschen; boven dien, een iegelyk moet de Dienaars des Woorts, en de Regeerders der Kerken in sonderlinge agt houden, om des werks wille, dat zy doen, en met haar in
1 Thess. 5. 12. 13. vrede zijn, sonder murmelinge, zo verre als 't geschieden kan.

Het 32. Artijkel.

Wy gelooven hierentusschen, al is het dat den Regeerders der Kerken nut en goet is, zekere ordeningen onder haar te verordenen, om het ligh-haam der Kerken te onderhouden, dat zy haar nogtans wel wagten, dat zy niet af en wyken van
Mat. 15. 2. 't gene, dat Christus onse eenige Meester, ons verordent heeft: en daarom verwerpen wy alle menschelyke vonden, alle Wetten, die men zoude willen inbrengen om God te dienen, en de konsciențien daar mede te binden. Wy ontfangen dan alleen dat gene, dat daar eigentlyk
1 Cor. 5. 5. dient om eendragtigheit en eenigheit te onderhouden, en alle in de gehoorzaamheit Gods te houden: waar toe ons grootelyks dient de Excommunicatie ofte Ban, die daar geschiet na den woorde Gods, met het gene dat daar aanhangt.

Het 33 Artijkel.

Rom. 4. 11. Wy gelooven, dat onse God, die daar agt heeft op onse grovigheit en zwakheit, ons verordent heeft Sacramenten om zijn beloften daar mede in ons te versegelen, en dat zy onderpanden zijn der goeder gonste en genaden Gods tot ons-waarts, en ook om ons gelove te voede en te onderhouden: welke hy tot den woorde des Euangeliums toegedaan heeft, om te beter onse uitwendige sinnen te representeren en voor te stelzo wel 't gene dat hy ons te kennen geeft door zijn woort, als het gene dat hy inwendig doet in onse herten, en maakt ons de zaligheit vast en
1 Pet. 3. 10. ongetwyffelt. Zy zijn dan waarteekenen en zienlyke merken der dinge, die inwendig en onzienlyk zijn, door welke God door de kragt zijns Geests in ons werkt, ende en zijn geen ydele en ledige teekenen, om te bedriegen, want zy hebben Jesus voor haar waarheit, sonder welke zy niet met allen zijn zouden. Boven dien, zo laten wy ons genoegen met het getal dat ons Christus onse Meester verordent heeft, welke maar alleenlyk twee zijn: namelyk, het Sacrament des Doopsels, en het Avontmaal onses Heeren Jesu Christi.

Het 34. Artijkel.

Wy gelooven en belyden, dat Jesus Christus, dewelke is het einde des Wets, heeft door zijn uitgestorte bloet, een einde gemaakt van alle andere bloetvergietinge, en heeft weggenomen die Besnydenisse, die door het bloet geschiede: en in de plaatse der zelver verordent 't Sacrament des Doopsels: door welke wy uitterlyk in de Kerke Gods aangenomen worden, en afgesondert van allen anderen volken en vreemde Religien, om hem gantschelyk toegeëigent te zijn, als die daar dragen zijn teeken en merk: welk ons is een getuigenisse, dat hy in eeuwigheit onse God zijn wil, en een genadige Vader. Hy heeft dan geboden te doopen, alle de gene die zijne zijn in den Name des Vaders, en des Soons, en des Heiligen Geests, met ryn water: en geeft ons daar door te kenne, dat gelyk als het water op ons gegoten, rynigt en afwast de vuiligheit des lyfs, en alzo waaragtelyk als dit water, dat gezien wort, op den lyve des genen die gedoopt wort: zo werkt ook dat zelvige het bloet Christi, inwendiglyk door den Hyligen Geest, aan de zielen, besprengtse en rynigtse van hare sonden, en maakt door de wedergeboorte van een kint des toorns, een kint Gods. Het en is door het materiaal water niet, dat dit al geschiet, maar het geschiet, door het dierbaar bad des bloets des Soons Gods, welk is onse rode Meir, door welk wy moete doorgaan, om te ontkomen de tirannye van *Pharao*, die daar is de Duivel, en in te gaan in het geestelyk lant Canaän. De Dienaars geven ons alleenlyk het Sacrament, en dat daar zienlyk is; maar onse Heere geeft het gene dat door het Sacrament betekent wort, te weten, de gaven en onzienlyke genaden: wast, suivert, en rynigt onse zielen van alle vuiligheden en boosheden, vernieuwende onse herten, en vervultse met allen troost, geeft ons ware versekeringe zijner Vaderlyker goedigheit, en bekleedende ons met den nieuwen mensche, trekt den ouden uit, met alle zijne werken: dat meer is, zo wie na het eeuwig leven staat, die moet eenmaal (zo verre het eenigsins geschiede kan) gedoopt worden, en hem vergenoegen laten met desen eenigen doop, sonder den zelven immermeer te vernieuwen, want wy mogen niet twemaal geboren worden: en desen Doop is niet alleen nut, dewyle het water op ons is, en wy die ontfangen, maar ook alle de dagen onses levens: anders zouden wy altyts moeten het hooft in het water hebben. Hier over verwerpen en verbannen wy alle dwalingen der Wederdoopers, die haar met een eenige Doop, dien zy eenmaal ontfangen hebben, niet genoegen laten: en daarenboven verdoemen den Doop der klynen kindere der Geloovigen: van welke wy houden, dat zy gedoopt en versegelt moeten worden met het teken des Verbonts, gelyk als de klyne kinderkens in Israël besneden werden, op dezelve beloften, die onse kinderen gedaan zijn. En Christus en heeft niet min zijn bloet gestort om de klyne kinderkens der Geloovigen te wasschen, dan hy voor den volwassen gedaan heeft. En daarom moeten zy ontfangen het teken, en het Sacrament, van het gene dat Christus voor haar gedaan heeft, gelyk als de Heere in de Wet geboot, dat-mense deelagtig maken moeste het Sacrament des doots en lydens Christi, als zy nieuw geboren waren, met offeren voor haar een Lammeken, welk was een Sacramentelyk teken Christi. En dat meer is, het gene dat de Besnydenisse dede aan het Joodschen volk, dat zelve doet ook den Doop aan onse kinderen. Dit is de oorzake, dat St. Paulus den Doop noemt, de Besnydenisse Christi.

1562.
Apoc. 14. 3. 4.
Tit. 3. 5.
Mat. 3. 11.
Act. 22. 16.
Gal. 3. 27.
Eph. 4. 5.
Act. 8. 16.
Mat. 19. 14.
Lev. 12. 6.

Het 35. Artykel.

Wy gelooven en belyden, dat onse Saligmaker Jesus Christus verordent en ingestelt heeft het Sacrament des H. Avontmaals, om te voeden en te onderhouden, die hy alreede heeft wederboren, en in zijn huisgezin ingegrifft, welk is zijn Kerke. Nu de gene, die wederboren zijn, hebben in haar tweederlei leven: het een lieflyk en tydlyk, dat zy met hen van der eerster geboorte (welk een iegelyk gemeen is) mede hebben gebragt: het ander is geestelyk en hemelsch, welk hen in de tweede geboorte gegeven wort, welk geschiet door het woort des Euangeliums. Dit leven en is niemant, dan den uitverkorenen Gods gemeen. God heeft ons verordent, tot het onderhouden des lyflyken en aardschen levens, een aardsch broot, welk bekwaam is om dit leven te onderhouden, welk broot een iegelyk gemeen is, gelyk het leven: maar om te onderhouden het geestelyk en hemelsch leven, dat den Geloovige toekomt; heeft hy haar een levendig broot, dat van den hemel afgedaalt is, gesonden, welk is Christus Jesus: die daar voet en onderhoud het geestelyk leven der Gelovigen, wanneer hy genut en ontfangen wort, door den geloove in den Geest. Tot desen geestelyken en hemelschen broode, heeft Christus verordent een aardsch en zien-

Luc. 11. 13.
Joh. 5. 25.
Joh. 6. 51.
Mat. 26. 26.

Digitized by Google

1562. zienlyk broot, welk is een Sacrament zijns lyfs, 1 Cor. 10. 17. en de wyn zijns bloets: om ons te betuigen, dat alzo waaragtelyk als wy nemen, en houde in onſe handen dat broot en den wyn, en eten en drinken met onſen monde, en onderhoud ons leven: alzo waaragtelyk ontfangen wy door het geloove, het ware lyf, en dat ware bloet Chriſti onſes 1 Joh. 1. eenigen zaligmakers in onſe zielen, tot onſen geeſtelyken leven. Jeſus Chriſtus heeft ons zijne Sacramenten niet te vergeefs aangeboden. Daarom werkt hy in ons al het gene dat hy door ons zijn hylige tekenen aanbiet en repreſenteert, hoewel dat het ons verſtant te boven gaat, en ons onbegrypelyk is: hierentuſſchen zo en konnen wy niet feilen, zo wy zeggen, dat het door het geloove geſchiet. Zo zeggen wy dan, dat het gene dat genut wort, is het eigen en natuurlyk lyf Chriſti, en zijn eigen bloet: maar de wyſe waar 1 Joh. 1. door wy nutten, en is niet de mont, maar de geeſt door het geloove: en alzo blyft Jeſus Chriſtus altyt ter regterhand Gods zijns Vaders in de Hemelen, ende en laat daarom niet, ons zijner door het geloove deelagtig te maken. Deſe maaltyt is een 1 Cor. 10. 21. Geeſtelyke Tafel, in welke ons Chriſtus hem zelven met alle zijnen goeden deelagtig maakt: en doet ons daar in genieten der verdienſten zijns doots en lydens: voet, verſterkt, en vertroost onſe arme troosteloose zielen, door het eeten zijns vleeſchs, en maaktſe dronken door den drank 1 Cor. 12. 29. zijns bloets daarenboven, al is't dat de Sacramenten met de betekende dingen vereenigt worden, zy en worden nogtans van een ieder niet met deſe twee dingen ontfangen. De boſe ontfangt wel het Sacrament tot zijner verdoemenisſe, maar hy ontfangt de waarheit des Sacraments niet: gelyk als *Judas* en *Simon Magus* ontfingen byde het Sacrament, maar niet Chriſtus, die daar door betekent wort. Ten laatſten ontfangen wy dit Sacrament in de verſamelinge des volks Gods, met ootmoedigheit en eerwaardigheit, en houden onder ons een hylige gedagteniſſe des doots Chriſti onſes Saligmakers, met dankzegginge: wy doen daar belydeniſſe onſes geloofs; en des Chriſtelyken Religie: en niemant en komt daar, hy en hebbe zig zelven wel beproeft, op dat hy door 't eten deſes broots, en drinken deſes bekers, niet en ete en drinke zijn verdoemeniſſe. Kortelyk, wy worden door het gebruik deſes hyligen Sacraments beweegt en ontſteken tot eener vieriger lief de tot God en onſen naaſten. Wy verwerpe alle onreine vermenginge, en verdoemelyke vonden, die de menſchen in de Sacramenten gevonden en gemengt hebben, als verontheiligingen en prophanacien derzelver: en zeggen, dat men hem moet genoegen laten met 'er ordeninge die Chriſtus en zijne Apoſtelen hier inne geleert hebben, en daar van te ſpreken, gelyk zy daar van geſproken hebben.

Het 36. *Artykel.*

Wy geloven voortaan, dat onſe goedige God, om de verdorventheit des menſchelyken geſlagts, heeft verordent, Koningen, Princen, Vorſten, en Overheden, daar mede hy wil dat de werelt geregeert worde, door hare Wetten en politiſche ordonnantien, op dat de wulpſigheit der menſchen bedwongen wort, en dat alle dingen by goede ordeninge onder de menſchen aangerigt werden. Hierom heeft hy 't zweert in de hand der Overheit geſtelt, om de boose te ſtraffen, en de goede en eerbare lieden te beſchermen, en te behoeden. En haar Ampt en Officie en is niet alleenlyk, te bedwingen en te waken over de burgerlyke regeeringe en politie maar ook over de Kerkelyke zaken: om te weeren en te niet te doen alle afgoderye en valſche Godsdienſte, om te gronde te werpen het Ryk des Antichriſts, en om te vorderen het Koninkryk Jeſu Chriſti: het woort des Euangeliums over al te doen prediken, op dat God van een iegelyk geëert en gedient worde, gelyk als hy dat door zijn woort eiſcht en vordert. Boven dien, een iegelyk, van wat ſtaat, 1 Pet. 2. 17. kwaliteit, of konditie dat hy zy, moet der Over- Act. 4. 17, 18. heit onderdanig zijn: en die betalen, tollen en 19. ſchattingen, die dezelve in eere en waardigheit houden, en hen gehoorſaam zijn in allen dingen die den woorde Gods niet tegen zijn, en bidde voor haar in hare gebeden, op dat de Heere haar wil beſchikken in alle hare wegen, en dat wy in goeden vrede en geruſtheit mogen onder haar leven. En hier over verwerpen en verbanne wy Jud. 17. 5. alle de gene die de Overheden en Magiſtraten ſoeken te verwerpen, en de geregtigheit om te keeren, met de goeden gemeen te maken, en te verwerren de eerbaarheit, die God onder de menſchen verordent heeft.

Het 37. *Artykel.*

Ten laatſten, gelooven wy, na den woorde Mat. 13. 39. Gods, dat als den verordende tyt des Heeren zal gekomen zijn, die allen creaturen onbekent is, en dat 't getal der uitverkorene zal vervult zijn, dat onſe Heere Jeſus Chriſtus komen zal van den Apoc. 6. 11. Hemel, lyflyk en zienlyk, gelyk hy opgevaren is, met grooter heerlykheit en Majeſteit, om hem te verklaren een Rigter der levende en der dooden: en zal deſe oude werelt in vuur en vlamme ſtelle, om dezelve te verteeren. Dan zullen voor deſen Mat. 24. 30. groote dag perſoonlyk verſchynen alle creaturen, zo wel mans, vrouwen en kinderen, welko geweeſt zijn van den aanbeginnen der werelt, tot den einde toe: daar zy toe gedaagt zullen 2 Pet. 4. 5. worden door de ſtemme en het ſchrikkelyk geſchrei der Engelen, Archangelen, en Over Engelen, en door 't geluit der Godlyker trompetten. Want alle die te voren geſtorven zulle zijn, zul- 1 Theſſ. 4. 16 len wederom opſtaan van der aarden, en de Geeſt zal wederom met zijn eigen lighaam daar hy in geleeft heeft, t'ſame gevoegt en vereenigt worden. En aangaande den genen die daar nog leven Mat. 24. 35. zullen, en zullen dan niet ſterven gelyk als de andere, maar zullen in een oogenblik verandert worden, van verderflyk in onverderflykheit. Dan Hebr. 9. 27. zullen de boeken open gedaan worden, (dat zijn de konſcientien) en de doode zullen geoordeelt worden, na 't gene dat zy in deſe werelt gedaan hebben, 't zy goet of kwaat: ja de menſchen zul- 2 Theſſ. 1. 5. len rekeningen geven van alle yuele woorden die zy geſproken zulle hebben, dewelke de werelt maar voor tytkortinge agt: de verborgentheden en hypocryſien der menſchen zullen dan openlyk voor een iegelyk ontdekt worden. En daarom is met regt dit overdenken deſes oordeels den booſen gantſch grouwelyk en verſchrikkelyk: en zeer begeerlyk, en van grooten troost den goeden en verkorenen, om dat dan haar gantſche verloſſinge zal vervult worden, en zullen daar ontfangen de vrugten haars arbeits en moejelykheits, die zy geleden hebben: haar onnoſelheit zal dan van een iegelyk bekent worden, en zullen zien de grouwelyke wrake, die God doen zal over de booſe, dieſe met tyrannye onderdrukt, benauwt, en geplaagt hebben in deſe werelt: welke overwonnen zullen worden 1 Pet. 2. 9. door 't getuigeniſſe haarder eigener konſcientie: en zullen alzo onſterflyk worden dat zy eeuwiglyk gepynigt zullen worden in 't eeuwige vuur, dat daar bereit is den Duivelen en zijnen Engelen. En ter contrarien, zullen de gelovige en ver- Mat. 24. 40. korene met heerlykheit en eere gekroont worden: De Sone Gods zal hare namen voor God zijn Vader en zijn hyligen uitverkorene Engelen belyden: alle tranen zullen afgewiſcht worden van Eſai 25. 8. hare oogen, hare zake, die als nu voor die Regters en Overheden, als ketterye en boos verdoemt wort, zal bekent worden, dat 't zy de zake Eſai. 66. 5.

des

1562. des Soons Gods. En tot vergeldinge zal haar de Heere doen beſitten een heerlykheit, alzulke, als noit geen herte des menſchen heeft konnen bedenken. Hierom verwagten wy deſen groten dag der vergeldinge met een groot verlangen, om volkomelyk te genieten de beloften Chriſti onſes Heeren.

Luc. 14. 14. 1 Cor. 2. 9.

By deſe hare belydeniſſe hebben zy nog gevoegt een vertoog aan de Overheden van de Nederlanden, en luyt van woort tot woort aldus:

Vermaninge en Vertoog tot den Overheden van de Nederlanden, namelyk, Vlaanderen, Brabant, Hollant, Zeelant, Henegouwe, Artoys. Kaſtelynſchap van Ryſſel, en andere omleggende Lantſchappen.

Na dat wy verwonnen zijn van zo veel verdrukkingen, hebben wy onſe toevlugt genomen tot de goedertierentheit van den Koning onſen Overſten Prince en Heere, en hebben hem ootmoedelyk in den Name Gods gebeden, niet van onſe zake, na 't overbrengen der aanklagen onſer tegenpartye te willen oordeelen, maar na de belydinge des geloofs by ons, zijner Majeſteit aangeboden. Wy en hebben niet willen nalaten, insgelyks, aan u, ô vrome Overheden, en grootdadige Heeren te doen, mitsdien dat gelyk als wy met der herten en monde belyden den Koning van God verordent te zijn, over zijn volk, wy ook u bekennen voor zijn Stadhouders en Gecommitteerde over zijne lantſchappen, en door deſen middel, magtig gemaakt, in uwe Heerſchappyen, Ampten en Dienſten, niet allenlyk van den Koning, maar van den levenden God, van wiens regtveerdigheit gy Dienaars geroepen zijt, tot wraak en vreeze der booſen, ſteunſel en vertrooſtinge der goeden. Het welke ons te vrymoediger maakt, onſe aanklage en vertoog te preſenteren, hopende, dat gelyk uwe Staten van God zijn verordent, dat hy u behulpelyk en byſtandig wezen zal, in 't oordeel van zo vele arme onnoſele, dewelke tot nu toe eer hebben veroordeelt geweeſt, dan ondervraagt van haren geloove en redene, ofte deſſelfs gront: eer verbrant, dan in haare onnoſelheit en geregtigheit verhoort. 't Welke wy nogtans wel bekennen, van u, niet gekomen te zijn, maar van den twee geſlagten van menſchen onſe vyanden, door verſchyden (ja contrarie) gezintheden gedreven; maar alle hier na ſtaande, door ongeſchiktheit uwe ſententien en oordeelen te overweldigen, om die tot haarder wreetheit te gebruiken. Want al is 't dat een ontallyk getal van menſchen het Euangelium vervolgt, alzo dat Chriſtus de zijne noemt een klyn hoopken, en de Propheet zegt door verwonderinge: Wie is het, die onze woorden gelooft heeft? nogtans zijnder voornamelyk twee ſoorten, die op ons loopen, als op eenige raſende beeſten, en die haar bekragtigen, u door alle middelen te vervreemden, en te transformeren ofte veranderen, van uwe natuurlyke goedertierentheit en goetheit in haarlieder bloedige en raſende wreetheit. d'Eene voor alle redene, en hebben maar een verſtandelooſen yver en liefde van eenige (ſonder te weten hoedanige) Religie, ruſtende alleenlyk op een algemeen en verouderde dwalinge. d'Andere vervolgen ons, niet om dat wyſe in hare devotie verſtoren (want'er daar geene in haar is:) maar om dat het Euangelium (na het welke wy ons begeeren te reformeren) contrarie is haar godloosheit, gierigheit, eergierigheit, hoererye, doodſlagen, dronkerye, en andere boosheden, in welke zy wroeten en wentelen als beeſten. Aangaande de eerſte weten wy, dat zy zijn van den genen, daar Jeſus Chriſtus af ſpreekt dat zy meenen God een dienſt daar aan te doen met ons te leveren in den doot, onſchuldig weſende, zo het ſchyut voor des menſchen oogen, maar voorwaar ſchuldig voor God: mitsdien dat de Religie, dieſe met alſulke wreetheit voorſtaan, niet gegront is op 't woort Gods: maar op haar fantaſie, en opinie van haren Voorvaders.

1 Sam. 8, 9.

Exod. 22, 28. Deut. 16 18. Exod. 23. 6, 7, 8. Rom. 13.

Luc. 12. 32.

Iſa. 53. 1. Rom. 10. 16.

Joh. 16. 2.

1561.

En zo het Euangelium genaamt wort den hoorn der ſaligheit, den dienſt of bedieninge des levens, de kragt Gods, den Scepter des Konings Jeſu Chriſti, den geeſt zijnder lippen, daar hy ook den Antichriſt mede verderven moet, een yſeren roede daar mede hy bryſelen zal alle ongehoorſaamheit en afvallige tegen hem op den dag, het licht, een vrede, een vierig zweert, fonteyne der wysheit, en zoeten reuk, enz. O menſche! wie dat gy zyt, derft gy wel regten, als ſchuldig den genen die hem vertroost, en ſteunt op 't zelve? Derft gy wel als een Ketter agten, en werdig der doot en vervloekinge oordeelen, die gene die hem gevoelt, en ziet vry gemaakt te zijn, van de verdoemeniſſe der wet, door Jeſus Chriſtus, die voor hem een vloek geworden is, en rantſoen of foengelt voor zijne ſchult? met welke hy nu beveſtigt zijne geloovige ziele, om deſe hylige vryheit, door Chriſtus verworven, te genieten, te laven met dit hylige water, daar hy uit genade toe geroepen is: en hy vernoegt hem, en is daar mede te vreden, en wil uit deſe waterbakken, gragten, en ſtinkende putten, niet putten, dewelke gy u hebt gegraven, dat zijn u vonden, die gy contrarie de woorde Gods hebt gevonden, moet gy u alzo daar tegen opſtellen? De eeuwige, en Almagtige God, heeft van den hemel geſproken, dat Jeſus Chriſtus is zijn geliefden Sone, in welke hy zijn welbehagen heeft. Gy die maar een menſche zijt, dat is, alle zwakheit en verdervinge, zult gy zeggen, dat het welbehagen Gods, in Chriſtus niet is, maar in uwe vonden? Zo gy in het midden der vlammen, en benauwtheden des doots, den geloovigen Martelaar niet kond ontrekken het betrouwen, dat hy heeft in Jeſus Chriſtus geſtelt, en zult gy niet belyden, dat gy Jeſus Chriſtus van nieuws vervolgt, en kruist, als gy u hert en handen baat, in het bloet van dien, die door een levendig geloove arbeit, hem in zijnen beelde te veranderen, en hem aan te doen, door den geeſt der wedergeboorten? Wy bidden u in den name Gods, dat gy wilt een wynig ophouden, en onderlaten deſen uwen verſtandelooſen wreden yver, en denken, zo 't Apoſtel Paulus, niet tegenſtaande zijnen yver, om de Wet Gods te beſchermen, en voor deſelve te ſtryden, wort geheeten een vervolger Chriſti: dat gy, die geen wreetheit na en laat, om te beſchermen de ordeningen, die de menſchen geſmeet hebben, of om tot grooten ſtaat te komen, of om haren buydel te vullen, of door eenige menſchelyke wysheit kontrarie, en vyant der wysheit Gods niet ontſchuldig weſen zult, om uwe goede meeninge, of yver, mids dat uwe wysheit, uwen yver, u Religie, uwe goede meeninge, alzo gyſe noemt, behoorde te ruſten, en te ſteunen op het woort Gods, buiten het welke al het gene dat wy van den onſen ſmeden, maar ydelheit is, nog hem niet en mogen behagen, dan door het gene, hy ons in de hylige Schrift verklaart heeft, hem te behagen. En gy, O vrome en groot geagte Heeren! hoe lange zult gy in zulke lydſaamheit hooren, die daar zeggen, het licht duiſterniſſe te weſen, en duiſterniſſe het licht? Hoe lange zult gy den onnoſelen onverhoort verſteken, en u niet tegen het gewelt van zijn tegenpartye ſtellen, die hem te gelyk beſchuldigen en veroordeelen, en u maar maaken executeurs en bedienaars van den Cenſuren, agting en meeninge der Monniken, Papen, Beneficianten, Scholaſtieke Doctoren, dien het voornaam-

Luc. 1, 69. 2 Cor. 3. Rom. 1. 16. 2 Theſſ. 1. 8. Pſal. 2. 9. Rom. 1. 18. Eſa. 9. 5. Luc. 2. 14. Joh. 1. 14. Mat. 3. 17. 8. 9. Act. 9. 4. Phil. 3. 6. Gal. 1. 13. Eſa. 5. 20.

Digitized by Google

62. naamſte onderſcheit aangaat in die zelve zaak, en der dwalingen daar questie om is? Zal't in eeuwigheit zijn, dat zy u zullen agten voor wereltlyke en ongewydde, of onheilige lieden, zo dat gy niet en zult mogen van der Schrifture uuren ſpreken, nog oordeelen van der leeringe en zaken der Religie? Als de Heere *Joſua* ſtelde tot een leidsman en Regeerder over zijn volg, zo gebiet hy hem, dat den Wetboek niet en wyke, nog
.7 8. van zijn oogen, nog van zijnen handen. Zullen
17. 18. deſe u 't zelve met gewelt ontnemen, om die kenniſſe weg te nemen, van hare laſteringen tegen God: En zo deſe drie Keyſers, *Gratianus*, *Valentianus*, en *Theodoſius*, zeggen te zijn een misdaat van kerkroove, dat zy verzwymen of niet en weten de Wet Gods, de gene, dieſe regelyk behoorden verſtandelyk te leſen, te verkondigen en uit te roepen: zullen zy u dat ontnemen, om u met deſe misdaat te beſmetten, of zo zy u dat oelaten, zullen zy u het gebruik weeren, welk is door die zelve, van die leeringen, dwalingen en godloosheden te oordeelen? Alzo behoort men, eer men onſe perſonen zo wreedelyk overvalle, te bewyſen, hoe dat wy Ketters zijn, dwalende in het geloove, en ons te verwinnen door texten des Bybels, of des Euangeliums, ſonder voor alle redenen ons tegen te zetten die vuuren, die tongen uitſnyden, die monden met haken toeſluiten, der gene die niet begeeren, dan te bewyſen dat hare leeringe gegront is op den vaſten ſteen, welke is Chriſtus. Het meeſte deel der oude Leeraren, hebben geagt, dat de Overheit niet geoorloft is, de conſcientien aan te roeren, om die te verweldigen, en te bedwingen te gelooven, mitsdien, dat het materiaal zwaart haar in de handen gegeven is, om de roovers, dieven, doodſlagers, en andere, die deſe menſchelyke regeeringe beroeren, te ſtraffen. Maar aangaande de Religie, en het gene dat tot 'er zielen behoort, het eenig, geeſtelyk zwaart des woorts Gods, moet en mag hier in neerſtelyk remedieren, ſchyuende den yver en Religie, die iemant beſchermt van de oproerigheit, en verſtoringe der regeeringe. Maar wy zijn in deſe zaak te vreden, niet te volgen, nog te gelooven deſe goede Leeraars. Wy belyden, dat
.en de Overheit moet de kenniſſe hebben der ketteryen, dewelke wy toeſtaan te zijn verſtoringe onder het gemeen volk, zo verre dat onder dit dekſel de onnoſelheit niet verdrukt worde, door het eenig aanbrengen van zijnen vyanden, ſonder gehoort en verſtaan te worden: maar dat de Overheit denke op het gene, dat de Wyſe man zegt, wie den godlooſen regt zegt te weſen, en den geregten verdoemt, die zijn by de den Heere eenen grouwel. Waar by het van noode is, dat de Rigter van zigzelven bekenne en verſekert zy van die ongeregtigheit, en ketterye, door den woorde Gods overwonnen, eer hy zijne hand uitſteeke, om den beſchuldigden te overvallen. Maar tot nu toe is daar een verkeerde opinie of meeninge onder de menſchen geweeſt, dat wy Gode bidden, dat die nimmermeerr onder u zy, namelyk, datmen gedagt heeft, dat die hyligheit, geregtigheit en waarheit gehegt en gebonden was aan de kappen, en verworpen kleederen der Monniken, in't vercierſel en uitwendige pomperye der Papen en Parochianen. En die menſchen zijn gemeenlyk zo onredelyk, verſchrikt om te verwonderen, deſe uitwendige hypocriſie, dat voor alle beſluit des levens of des doots des regtvaardigen men niet aan en neemt, dan het aanbrengen deſer kappaarts en vermomde, die niet meer neerſtigheits en doen, om haar te reformeren, dan de Duivel doet om tegen den zelven te ſtryden. Maar laat ons aanmerken in den name Gods, wat zy zijn, en willen navolgers geagt worden, der gener die de Propheten, en ten laat- 1562.
ſten den Sone Gods gedoot hebben. Zy zijn, zegge wy, navolgers van den Scriben en Pharizeen, die onder den tytel der Kerken, en groote hyligheit des Tempels Gods haar betrouwende en ruſtende, beſtonden den waren Godsdienſt te vervalſchen: en hierom ſtelden de Propheten haar hier tegen op, haar ontnemende dit yuel betrouwen, vergelyken hare Synagogen en vergaderingen by Sodoma, Gomorra, en Babylonien. Ook zo en is de Geeſt Gods aan de menſchen niet gebonden, maar zo lange als zy in zijn woort blyven, is hy met haar: zo zy hem veragten, zo ſteken zy haar in den geeſt der dwalinge en confuſie, en de God deſer werelt verblint haar verſtant, op dat haar het licht des Euangeliums niet en verlichte. Het welke blykt over lange tyten de Dienaren 1 Cor 4. 4.
der Kerken geſchiet te weſen (die daar zeggen) in zo veel, dat zy voor alle beſcherminge haarder dwalinge, anders niet voort en brengen, dan die gewoonte, en het oud gebruik, zelfs hare Canones niet aanmerkende, die tot een voor-oordeel der waarheit verbieden, voort te brengen de gewoonte, aangeſien dat gewoonte zonder waarheit, maar een oude en verouderde dwalinge is, en dat Jeſus Chriſtus geſegt heeft: *Ik ben de weg, de waarheit, en het leven*: niet, Ik Joh 14. 6.
ben die gewoonte, daar in de menſche hare ondankbaarheit bewyſen, zo zy in de plaatſe van te omhelſen't gene dat de Geeſt Gods openbaart, dat verwerpen, niet anders voortbrengende, dan dat zy in een lang, en verouderd gebruik haarder boosheit zijn, en niet ziende dat de Joden, Turken, en Hydenen, niet levendig van ons en zouden konnen wederſtaan worden, zo men voor een ſteunſel der Religie voortbrengt, of de goede gewoonte, of goede meeninge, het welke byde zo wel in haar als in ons te vinden is.

Aangaande de gene die ſonder eenigen yver der Religien ons zo vyant zijn, van die zelve ſpreekt de Schrift, zeggende, van welke den buik haren God is. Item, de booſe heeft in zijn herte geſproken, daar en is geen God: want al is 't dat zy deelagtig worde in de ſuperſtitien der Roomſcher Kerken, haar herte is vol aller goddeloosheit, ſpot met allen, ende en helpen of vorderen in de Tempelen niet, dan om de opinien der menſchen te dienen, en gelyk zy zeggen, om voor geen Lutherianen genouden te worden: en door deſen middel, vryheit aan te nemen, om in alle boosheit te wroeten, niet beminnende des Paus leeringe, dan om haar door een uitwendige hypocriſie, en gevynſtheit kwytende met zomtyts ter Miſſe te gaan, te oorbiegten, enz. Dat zy toe laat te leven in zulke ongeſchiktheit als men wil. Ter contrarien, het Euangelium is haar eenen reuk des doots, als ten naulten de herten der menſchen onderſoekende, haar gevynſtheit ontdekkende, en hierom laſteren zy ons, als voor oproerige, en verſtoorders der gemeene welvaart te weſen, noemende de gemeene ruſte, haar eigen begevinge tot alle ſonden, uit al welke zy niet en mogen lyden opgewekt te worden. Og, of 't God beliefde dat wy zo veel exempelen, van dit geſlagte der menſchen in deſe Nederlanden niet en hadden! Het is waar dat zy niet alle in godloosheidt gelyk zijn: want zommige, en zelve de Monnikken, Scholaſtyke Doctoren, hebben die genade veragt, die de Heere haar gedaan had, om te bekennen de rynigheit des Euangeliums, en die te onderſcheiden, van de dwalingen en ontheilinge des hyligen dienſt Gods. Waar door deſe veragtinge wrekende, (mitsdien, dat zy hem niet aangebeden, noch verkondigt hebben, gelyk hy hem daar geopenbaart had door zijn geregtig oordeel) heeft haar in eenen verkeerden zin overgegeven, alzo dat zy met

 loſ-

1562. loſſen toome, tot aller boosheden toeloopen, en wy hebben geen meerder vyanden dan die, want zy voor allen dingen vreesende, dat haar geloof of authorityt vermindert werde, en dat zy geagt worden, dat zy lange tyden de menschen in dwalinge hebben gehouden, zo en konnen zy niewers door tot een belydinge harer onwetenheit of boosheit gebragt worden. Maar, og lacen! alzulke bekenteniſſe haarder misdaat ware wel zo pryselyk, als de hartnekkigheit, van de oogen te ſluiten voor het ligt, grouwelyk is voor God: Ja zelfs, dat in deſen deele geen ander ſonde, dan tegen den H. Geeſt gevonden wort, dewelke door den mont Jeſu Chriſti onvergeeflyk verklaart wort, welk is, te vervolgen tegen zijn eigen kenniſſe en konſcientie die gene, die in alle eenvoudigheit belydinge des Euangeliums doen. De andere en zijn zulks niet, nog zo grouwelyke veragters Gods, maar alleen zijn zy behangen met begeerten des vlees, en des werelts, even als of er geen ander toekomende leven dan dit tegenwoordige ware, nog en gevoelen niets, dat Chriſtelyk is: dit is het eenvoudige volk, 't welke hen zo zeer en onbeſchaamdelyk tot dronkenſchap begeeft, dat men zelve, boven het uitwendig ſchynſel des aangezigts, nauwelyks eenig onderſcheit tuſſchen haar, en den beeſten zien kan, zo geweldelyk van drinken vervoert, vallen zy d'een op den anderen, en ontleden en verſcheuren haar: of agten zy hierentuſſchen (O eerbare Heeren!) haar deſe dertelheden vry te weſen, om haar te kwyten, mits ter miſſe te gaan, niemant ziende geſtraft, dan die gene, die daar niet en gaan, wat goet teken, dat zy daarbeneven hebben. En alzo is 't een ſententie, zeer wel van *Plato* beſchreven, dat alzulke de Burgers in een der Gemynten, als de Overheden weſen zullen: en de boosheit waſt, daar de ſtraffe van wynigen, niet en is de vreeſe van velen. Waar door u zwaart, niet en is dan om in ons bloet te weeken, uitſtrekkende, bidden wy u ootmoedelyk, ziet toe, dat gy voor God niet ſchuldig gehouden wort, van zo veel hoereryen, laſteringen, en dootſlagen, die onder het volk geſchieden: en vergelykt onſe maniere en leven met onſe vyanden; want door die zelve kent men den menſche, gelyk den boom by de vrugten. Wy danke God, dat onſe vyanden zelve gedwongen worden, eenige getuigeniſſe onſer manierlykheit, vromigheit en lytſaamheit te geven: alzo dat haar gemeen zeggen is: Hy en zweert niet, hy is een Lutheriaan: hy hoereert niet, nog en drinkt niet dronken, hy is van der nieuwer Secte. En niet tegenſtaande deſer getuigeniſſen der eerbaarheit, en wort nogtans geen maniere van ſtraffinge vergeten, om ons te pynigen. Begint dan, O onſe Heeren! begint onſe zake in handen te nemen, en te onderſoeken van onſer onnooſelheit, die door 't bedrog, laſteringen, en het gewelt van onſer tegenpartye, heeft onderdrukt geweeſt, op dat de Heere zijn gramſchap over u niet uit en ſtreke. En veragt het weenen, en verſugten, zo veel der onnooſelen niet, op dat de Heere in uwe gebeden verhoore, en u in al dat gy doen zult voorſpoedig maake. Dat moet geſchieden, Amen, Amen.

FLORENTYN van KEULEN op den Rhijn

In 't jaar vyftien hondert tweeënſeſtig is eenen *Florentyn* van Keulen, Spelmaker van zijn handwerk, geëxecuteert geweeſt te St. *Niclaas* in Loryne, d'omſtandigheit der plaatſen, der perſonen, en der middelen, die de Heere weet te beſchikken tot vorderinge zijns H. Euangeliums, in 't midden der duiſterniſſen, en grouwelyke afgoderyen, ſtaat ons in deſen Hiſtorie wel aan te merken, en wort hier in zeer ordentlyk verhaalt.

Aangezien, beminde Leſer, dat deſe Hiſtorie van den vromen Martelaar *Florentijn* de zake der Kerken aangaat, en de verwoeſtinge der zelver, en de Heere hem daar toe heeft willen verkieſen, op dat hy zijn bloet om 't getuigeniſſe des Naams Jeſu Chriſti zou uitſtorten: zo is 't derhalven noodig dat men deſe Hiſtorie zijner martelisatie, en't gene hem bejegent, wat in't lange verhale. Ons ſtaat derhalven te bemerken, dat onder de deelen van Europa, het lant van Lorynen, is een lant daar de Heere zijn Geeſtelyke gaven alderminſt heeft laten blyken, 't zy om de boosheit en de goddeloosheit des volks, genygt zijnde tot den afgodendienſt, of om de ongeregtigheit der Overigheit, die over deſelve Landen zijn regeerende. Derhalven heeft hy oogen ſchynlyk zijn oordeel en regtveerdige ſtraffe over deſe Natie laten blyken: en het is verre van daar, dat het verblint volk deſes lants in eenige groote agtinge gehad heeft de Chriſtelyke waarſchouwinge, die deſelve aangeboden is door d'opregte Ambaſſadeurs en Propheten des Heeren: maar ter kontrarie hebben zy haar tegen zodanige geſtelt, en deſelve vervolgt, en hebbender vele doen ſterven door vuur en ander tormenten, zo wel te Nancy als te St. *Micbiel*, Merincourt, en elders. In 't midden van dit lant is een zeer ſchoon Dorp, daar grooten handel over langen tyt in gedreven is geweeſt, en derhalven genoemt wiert Port, en naderhand genoemt is geworden St. *Niclaas*, van wegen den grooten afgodendienſt die aldaar bedreven wert, want aldaar veel Pelgrims kwamen van alle plaatſen, haar (nogtans in hare blintheit) bedrogen vindende door de mirakelen van eenen Afgod, die zy St. *Niclaas* noemen, men geeft den zelven de Pelgrims te kuſſen, geſloten zijnde in een zilveren kaſſe, zo dat men van deſen Sanct onuitſprekelyke ſchatten verſamelt heeft, daar mede men heeft ryk gemaakt eenen Abt van Gorze, mitsgaders eenen Prior van Warengeville, dewelke van outs in 't bezit gehad heeft de Heerlykheit van 't zelfde Dorp, van welkers inkomſte en penningen ook gebouwt is geweeſt het koſtelyke werk, in't welke dat beelt opgeregt en aangebeden is geweeſt. En alzo te deſer plaatſe middeler tyt gekomen was, om aldaar te woonen, eenen *Louys Desmaſures*, dewelke door Gods genade verlicht was met de kenniſſe der waarheit, heeft hy met zommige andere perſoonen van deſe plaatſe, tot vyf of ſes in 't getal, een by een komſte gehouden, om van de H. Schrift te ſpreken; en doen zy by een kwame, hebben zy altyt hare gebeden voor God uitgeſtort hem biddende dat hy haar lieden wilde vermeerderen, en verſterken met de gave zijns H. Geeſtes, om in den waren Geloove geſterkt en onderweſen te werde. Dog eindelyk baden zommige der zelver perſoonen, dat deſe *Desmaſures* het ampt des Herders wilde aannemen, om zijnen naaſten te vermanen en te winnen, met alſulke gaven als hem van den Heere daar toe verleent waren, 't welk hy haar niet en konde nog ook wilde ontſeggen; en zijnen dienſt bywylen volbragt hebbende beſloten zy t'ſamen te ſchryven aan de Dienaren van de Kerke tot Metz, dat zy hun lieden iemant uit hare vergaderinge wilden toeſenden, om 't zelve klyn hoopken langs zo meer te verſterken, en te onderwyſen in de kenniſſe der waarheit, die de Heere haar lieden had beginnen te openbaren, tot deſe bede en begeerte waren deſelve Dienaren zeer geerne luiſterende en verſtaande, zo dat deſe onderlinge oeffeninge eenen zekeren tyt verborgen, en in 't ſecreet gedaan wiert door middel van verſchyde Dienaren, die ter zelver plaatſe van St. *Niclaas* by beurte geſonden werden: tot der tyt toe dat het geſchiede op eenen Vrydag den drieëntwintig-

ſten

§ 2. ſten *January* in 't jaar vyftien hondert tweeën-tſeſtig, dat de huisvrouw van een der Broederen, (genaamt *Niclaes Simonz.* een Neltelmaker van zijn handwerk) van een dogter in 't kinderbedde bevallen was, deſe vraagde raat aan *Deſmaſures*, wat hy te doen had aangaande den Doop van zijn kind: waar op hem *Deſmaſures* antwoorde, dat hy voorziende het perykel dat zoude konnen ontſtaan door den Doop van 't zelve kind, men derhalven het zelve zoude brengen in de Kerke te Metz, en aldaar den Doop laten bedienen na den regel der Gereformeerde Kerke, alzo men daar eertyts nog eenige andere kindere gedoopt hadde. Waar op M. *Niclaes* antwoorde, dat M. *François Coriſtoffels* (zijnde een Dienaar der Kerke Gods) tot St. *Niclaes* geſonden was van die van Metz: en gemerkt het ongelegen zou zijn 't zelve kint te Metz te laaten doopen, begeerde hy liever zijn kind daar (te weten te St. *Niclaes*) gedoopt te laten worden als elders te brengen. Dog wat vertoogredenen hem *Deſmaſures* dede van 't aanſtaande perykel, als dat de Kerke daar door zoude mogen verſtoort worden, hem veel eer radende het zelve kind op een andere plaatſe te brengen, en datmen den Dienaar, vergeſelſchapt met eenige Broeders, aldaar zoude doen komen om den Doop aldaar te bediene; hy bleef even vaſt by zijn voornemen en eerſte provoolt, als datmen het kint te St. *Niclaes* zoude doope, en keerde alzo terſtont wederom met dit opſet en voorneme. Het kint ontfing eindelyk zyn Doop, door den zelve M. *François Chriſtoffels*, in de Zale van een nieuw gebout huis, dat van te voren van geen perſoonen bewoont was geweeſt, alwaar men eenen Pſalm dede ſingen: en zo men de predicatie bediende, is 't gebeurt, dat ſommige kwade en ongeſchikte kinderen van eenige booſe en godlooſe menſchen (van dewelke de Stad vervult was) van hare Ouders geſonden zyn, en begonen een groot gerugte aan te ſtellen op de ſtrate, met ſteenen te werpen tegens de deuren en venſters van dit nieuwe huis, ſonder dat zy nogtans door den fellen ſtortregen, die 'er als doen viel, geenſins belet wierden, maar bleven even fel werpende. Nogtans vermaande de Dienaar 't volk dat in de verſamelinge was, dat zy niet zouden vreeſen (den meeſtendeel der luide waren aldaar gekomen om te leeren en te ſien dingen die zy noit te voren geſien nog gehoort hadden) want hy haar lieden zyde en verſekerde dat de Heere met haar lieden was. Des anderendaags kwamen te St. Niclaas eenen *Mr. Hendrik Touſſaint*, ſubſtituit van den Procureur Generaal, welke van zijn Prince geſonden was om naar alle den handel te vernemen. Tot den welken haar preſenteerden veel van de voornaamſte der Stad; hem aandienende, dat zy bereit waren haar geloove te belyden, ja zelfs een ieder in eigen perſoon voor haar lieden Prince te gaan (zo hy 't zelfde begeerde) om reden van haar lieder geloove te geven. Gedurende deſe informatie wert een opentlyke predicatie door den zelven Dienaar gedaan, alwaar vele toehoorders waren om hem te hooren: deſen ſubſtituit zulken menigte van volk ſiende tot het gehoor des Godlyken woorts, wert bevreeſt voor zijn eigen perſoon: en overmits hy zig zelven kwalyk zijn eigen lyf verſeekerde, gemerkt de vreſe die hy had, zo gebruikte hy ſoete woorden tegens de gene die hy ondervraagde, dewelke zeer vrywillig bekenden en depoſeerden alle 't gene dat haren handel aanging. Des daags daar aan volgende (zynde Sondag) vergaderde een groote menigte volk tot 't gehoor der predicatie die als doen in dezelve Sale gedaan wiert, gedurende den tyt dat de Hoogmiſſe geſongen wert in de Kerke van den Afgod; zo dat de geheele Stad, of luttel min, den Pape alleen lieten ſtaan, de Miſſe doen voor hem zelven, of voor wynige luiden. Alzo deſen ſubſtituit dien dag genoeg vernomen en geſien had, keerde hy wederom op 't alderſpoedigſte na Nancy, alwaar hy des avonts inkwam. Dit rapport en verhaal wert geſien en gehoort van den Requeſtmeeſter des Princen, geheten *Monſieur Louis de la Motte*, dewelke terſtont dit zelve overdroeg aan de Hertoginne, de Moeder van den zelven Prince, welke doen ter tyt was ten huiſe van den Grave van Vaudemont, alwaar men een Bruilofsfeeſt was houdende van een jonkvrou van de Gravinne, huisvrouw van de voornoemde Grave van Vaudemont. Ter zelver tyt na den avonteten ging de Douagiere uit de Sale alwaar men danſte en ſprong op het ſpel der vedelen en andere inſtrumenten: en komende in de kamer die by de Sale was, dede zy den Hertoge haren Sone roepen, met den Raat, alwaar na verſcheiden raatſlagen gereſolveert en beſloten wert onder 't danſen, dat den Baljuw van Nancy, genaam *Jean Savigni* (welke tot deſe reſolutie en beſluit ook ſtemde) den laſt op hem zou nemen, om met een deel Edelluiden des nagts uit Nancy te ryzen tot het volbrengen der voornoemder executie, met eenige andere die hy daar toe zou verkieſen, met een hoop volks te voet en te paarde, om deſen voornoemden *Deſmaſures* te gaan vangen, (dien zy agten te weſen het hooft en autheur van alle 't voorgemelde kwaat) mitsgaders den Dienaar of Predikant welker namen aangeteekent waren. Dit beſluit aldus genomen zynde, ging hem de Bailliu toeruſten, en volgens de commiſſie die hem gegeven was vertrok hy uit Nancy drie of vier uren voor den avont, gevolgt zynde van de Edelluiden die hy bevolen had dat zy haar weerdig en bereit zoude houden, met den Provooſt van Nancy, mitſgaders ook een compagnie volks, die tot dienſt der Stad altyt onderhouden was. Zy namen ook mede den Beul, wel voorzien zynde met ſtroppen en koorden, en alzo verreiſden zy al te zamen, te voet en te paart, als of zy eenigen grooten roof of buit in vyanden lant hadden willen halen. Als zy nu gekomen waren aan een Lazarushuis, genaamt *la Magdalena*, ſtaande ontrent een half ure van St. *Niclaes*, bleef de Bailliu daar ſtille ſtaan met alle zijn volk, en na dat hy eenigen raat met den zijnen gehouden had, ging een ieder zijns weegs om te volbrengen hare commiſſie, maar voornamelyk belaſte hy den Provooſt, dat hy zoude gevangen nemen den Predikant en *Jaques Maillotte*, wien t' huis toebehoorde daarme in gepredikt, en den Doop bedient en uitgerigt had, hoewel nogtans dat de voornoemde *Jaques* in het zelve huis, daar den Doop uitgerigt was, niet woonde, maar in een ander huis hem ook toekomende. En den derden perſoon, den welken hem belaſt was te vangen, wiert genoemt Meeſter *Antboni de Paſquier*, Apotheker. Aan een ander van zijn krygsknegten gaf hy laſt om te vangen *Renand Go*: een anderen zijner trawanten belaſten hy te vangen *Niclaes Simons*, zynde de Vader van 't gedoopte kint, en den anderen trawanten belaſte hy te vangen wien zy krygen konden. En den Bailliu zou gevangen nemen den perſoon *Deſmaſures*, om ten dien aanzien te betoonen de erkenteniſſe en beleeftheit die hy t' hem waarts wilde gebruiken, van wegen de gemeenſchap, kenniſſe en liefde die zy malkanderen toegedragen hadde, doen zy in voorleden tyt t' ſamen geſlapen hadde in de kamer van den overleden Kardinaal *Jan de Loraine*, wiens dienaars zy geweeſt waren, en naderhand ook t' ſamen geleeft hadden in den dienſt van den Hertog van Lorcyne, en alzo zy t' ſamen woonden, hebben zy dikwils met malkanderen geſproken,

1562.

Digitized by Google

1562. en geconfereert van eenige poincten en zaken die de Religie betreffen, van dewelke de Bailliu ook te voren goede kennisse gehad hadde. Als nu alles na hare meeninge volbragt was, zo reisden zy vorder om hare executie te volbrengen: maar de goede God, die de raatslagen en het kwade voornemen der godlooſen kan te niete maken, beſchikte de ſake der zijner anders, als zy wel gemeent hadden, want in de Stad gekomen zynde, en willende hare commiſſie in het werk leggen, zo en vonden zy niet de gene die zy ſogten, overmits dat zy gewaerſchout waren door eenen man, die God de Heere daar toe verwekte om haar zulks te verwittigen, zo dat zy door deſe waarſchouwinge haar ten verſcheiden plaatſen verſtroiden. De Provooſt ging in de huyſen die hem belaſt waren, en de andere ook ter zulker plaatſen als haar bevolen was; maar zy en vonden anders niemant, dan de vrouwen en kinderen. En alzo den Bailliu nu uit het huis van *De ſmaſures* gekomen was, bleef hy ſtille ſtaan, en zag het manne volk herwaarts en derwaarts over de Stad loopen en vlugten daar zy beſt konden: alzo 'er nu een Vleeshouwer was die *Florentyn* de Spellemaker ter veinſter uit zag kyken, zyde hy tot den Bailliu: Ziet daar is een van de Hugenoten die gy zoekt; en terſtont dat hoorende liepen de ſchutters der wagte om hem te vangen, en alzo deſe arme man zag dat zy met aller vlyt tot hem toe kwamen om hem te vangen, liep hy met aller neerſtigheit om laage, en ging hem verbergen onder het bedde van zijn huisvrouwe, die geheel onlangs in 't kinder-bedde gelegen was. Deſe ſchutters hem in dezelve kamer volgende zo haaſt zy konden, zyn zeer furieuſelyk en raſende ingekomen, en vraagden de arme vrouw die met 't jong geboren kint in 't bedde lag, waar den man was: de vrouw geheel verbaaſt zynde, en wiſte niet waar zy loopen of wat zy ſpreken zoude, maar alzo de Lyfſchutter alle hoeken doorſogten en doorneſtelden, kwamen zy eindelyk na het bedde toe, om hem onder het bedde te zoeken, en alzo de vrouwe zag dat zy met hellebaarden en rappieren in het bedde ſtaken, vreesde zy dat haren Man mogten doorgeſtoken worden, derhalven wert zy uitroepende met luider ſtemmen, zeggende: komt uit, komt uit, myn lieve man, of anders zullen zy u doden. Derhalven *Florentyn* alzo ontdekt zynde door 't geroep en geſchrei zijner huisvrouw, gaf henluyden ſprake, haar de hant eiſſchende om hem uit te helpe: want hy en konde zig zelven alleene niet helpen om uit de verborgene plaatſe te komen, en alzo gevangen zynde, wiert hy voor den Bailliu gebragt, den welken middelertyt gegaan was in de Sale daar de predicatien geſchiet waren. Als nu *Florentyn* te voorſchyn gebragt wert, vraagde hy hem, of hy ook een van de muitmakers en oproerige was, die hare Prince niet en wilden gehoorzamen? Den welken hy antwoorde, dat hy nog oproerige nog muitmaker was, maar dat hy zijne Prince altyt onderdanigheit toegedragen en beweſen had, na zijn vermogen volgende 't bevel Gods. De Bailliu vraagde hem nog vorder, of dat de Sale was daar de predicatien en de bedieninge van den Doop des kints geſchiet ware? Waar op hy antwoorde, Ja. Daarna vraagde hem de Bailliu nog vorder, of hy niet en wilde leven in 't gelove van zijn Prince? Waar op *Florentyn* antwoorde, dat hy niet en wiſte welke en hoedanig 't geloove van zijn Prince ware: maar hy antwoorde daar op nog vorder, dat hy beryt was te leven en te ſterven in het geloove dat hy had, hopende zijn ſaligheit in Jeſu Chriſtus, volgende het onderwys dat hy van Chriſtus en zijne hylige Apoſtelen ontfangen en geleert had, en wat vorder eenige andere zaken belangde, wilde hy zijnen Prince gehoorſamen, gelyk hy (naaſt God) in alles altyt gedaan had. Op deſe woorden en belydeniſſe die hy dede, wert hem aangezegt van den Bailliu, dat hy zou gehangen worden. *Florentyn* antwoorde hem daar op: Gelooft en gedankt zy den Name Gods in der eeuwigheit over zulks, dat ik waardig geagt worde om den Name myns Heeren en Meeſters Jeſu Chriſti te lyden en te ſterven; want 't zal dog niet zijn om eenige kwade en ſchelmagtige ſtukken, die ik bedreven of begaan heb, nog ook om eenige ongehoorſaamheit, die ik tegen mijnen Prince heb betoont, want ik hemaltyt geerne hebbe betaalt zulke ſchattinge en tributen, alsmen my opgelegt heeft. In deſer manieren, of ſonder eenig voorder procedeeren, wert hy overgegeven in handen van den Beul, die hem de koorde om den hals dede, en bont hem, en lyde hem ter plaatſe der juſtitie; en alzo hy ter ſtrate af kwam van den Scherpregter gelyt zijnde, zijde hy tegen ſommige luyden van zijn kenniſſe die hem bejegenden, dat hy den goeden God loofde, om dat hy hem de genade beweeſe, dat hy om zo regtvaardigen zake moeſte lyden: daarna trok hy een hair uit zijn hooft, en 't zelve vertoonende, zyde hy, dat hy wel verzekert was, dat niet een hair van zijnen hoofde vallen zou ſonder den willen Gods, dien hy dankte dat 't hem belieft hadde 't einde zijns levens tot zulks verordonneert te hebben. Den Beul lyde hem zo henen, ende en durfde met hem niet gaan ter plaatſe daar men de juſtitie plag te doen, welke plaatſe buiten de Stad was, overmids hy 't volk vreesde, maar hy lyde hem agter op de plaatſe van de Halle of Stadhuis, alwaar een dak was daar men gemeenlyk met den kaatsbal op ſpeelde. Als 'er nu te deſer plaatſe geen ladder was, om tot aan 't dak te mogen ryken, verbyde hy wat tyds tot datſe twee ſchabellen haalden, die hy had belaſt te doen brengen. *Florentyn* zyde hem, waarom dat hy ſchabellen uit een ander huis had laten brengen? en dat 'er wel in zyn huis waren, zo hy dezelve wilde doen halen, men zoudeſe hem niet ontzeggen. Met welke woorden genoegſaam bleek de onnooſelheit van deſen H. Martelaar, en de gewillige onderdanigheit tot het getuigeniſſe van de waarheit des Euangeliums, daar toe de Heere hem geroepe hud. Als nu de twe ſchabellen gebragt werden, en daar op geklomme zijnde, *Florentyn* op d'een, en den Beul op d'ander, zo is 't geſchiet dat 'er een Paap tegen woordig zijnde by dit ſchouſpel, zijde al laggende en verblyt zijnde: Singt nu uwe Pſalmen, gy zijt nu veerdig om te zingen: den welken *Florentyn* antwoorde: Ik bid u ſpot met my niet, want ik u geen oorſake daar toe en geve. Hier uit konnen de geloovigen bemerken een opregte navolginge Chriſti, den welken doen men hem ter vleeſchbank bragt, heeft hy zijnen mont niet opgedaan, en als men hem laſtermge aanſyde, en ſprak hy daar niet tegen, maar gaf zig zelven te eenemaal over den genen die regtveerdig oordeelt. Ondertuſſchen is 't geſchiet dat *Florentyn* (alzo hy moeſt hangen) den Soon van zijne huisvrouw wert ziende, die zy by haren eerſten Man gehad hadde, weſende nog een klein jongſten: dit kind was zijn vader gevolgt om te zien welk zijn einde zou weſen: en alzo *Florentyn* zag dat dit jongsken jammerlyk ſchryde, ſprak hy tot hem: Myn ſone, en ſchryt niet om 't gene dat gy uwen Vader ziet overkomen, of van 't gene men hem aandoet, wilt u des nimmermeer ſchamen voor den menſchen, want men kan u met waarheit niet verwyten, dat men my om ſchelmagtige of booſe ſtukken den doot doet ſterven, maar het is om een goede en geregtige zake, die God de Heere t'zijner tyt wel wreken zal, onthout wel myn lieve zone de leeringe die ik

1562.

1562. ik u geleert en gegeven hebbe, en leeft altyt in de vreese Gods. Ziet dog, hoe dat dese Martelaar in plaats van getrooft te worden van de menschen, ontfing hy zijnen trooft van den H. Geest, die hem versterkte, zo dat hy diende tot trooft van andere. Als *Florentyn* nu op de eene schabelle, en de Beul op de andere schabelle was, zyde *Florentyn* tot den Beul: Het en gebreekt maar aan my, u een kwade parte te spelen, maar ik wil't niet doen: hy meende met dese woorden, dat hy agt nam op de voeten des Beuls, die op de schabellen nevens hem stont, dat zo hy de schabelle met een voet gestooten had, zo zou de Beul nedergevallen hebben, 't welke wel een oorsaak had konnen wesen van zijn verloffinge. Dog also hy zijn gebed tot God gedaan had, wiert hy opgehangen, en stierf gelukfalig in den Heere. De Bailleu belaste (om zijn commissie te volbrengen) dat van stonden aan het huys van *Jaques Maylotte* (alwaar de predicatie en den Doop bedient was) zoude afgebroken en geraseert worden, 't welk nogtans het koftelyktte en schoonste huys was van de geheele Stad, en was nieuw getimmert, en noit bewoont geweest. Dit geschiede aldus volgende zijn commissie, en is nog huiden ten dage geraseert, tot een teeken van den haat en nijt die zy de zuivere waarheit des heiligen Euangeliums toedragen, die aldaar volgens Gods Woort geleert was. Dese *Jaques*, hoewel hy nogtans ziek van lighaam was, heeft hem door de voorsienigheit Gods gesalveert, en vertrok na Toul, en korts daarna na Metz, met eenige andere die met hem ontvlugt waren. De Dienaar *M Francoys Coriftoffels*, bleef een geheelen dag verborgen, en ook des anderendaags tot den middag toe, doen ging hy uit en vertrok na Metz. D'een vertrok na St. Maria, d'ander na Straasburg, andere verborgen haar in de velden en andere verschyde plaatsen. Na dat den Baljuw dit alles na zijn voornemen volbragt had, dede hy zijn ogtent maal in de herberge van St. Glaude; en also hy niet en wift waar *Florentyn* geëxecuteert was kwam hy weder na Nancy, en passeerde daar hy gehangen was: en alzo hy hem sag hangen, zonder op hem eenigsins te denken, wert hy bevangen met een schrik en groote vreese, welke verschrikkinge en vreese hy den tijt zijns levens behielt, hoewel den tijt zijns levens niet lang duurde: want also hy met een geduurig beven bevangen was; droogde hy t'eenemaal uit, zo dat hy te Nantis stierf, een jaar na de executie van *Florentyn*, en was zo uitgeteert en verdroogt, dat doen hy overleden was, zijn lighaam scheen gelyk te zijn een parkement dat op eenig hout gelymt was, en men konde geen raat tot zijn ziekten vinden. Als nu *Florentyn* omgebragt was, liet men zijn lighaam hangen dien geheelen dag, en ook des anderendaags, en men wilde hem nog Woonsdag laten hangen, overmids 't Markdag was, op dat hy van alle 't volk der omliggende plaatsen gesien mogte werden, om haar een vrees en schrik van de Religie te doen hebben, want de plaats daar hy gehangen was, was op de Markt, maar sommige Christgelooviгen kwamen hem des nagts afhalen, zo dat de gene die van de Meyer daar toe gestelt waren om 't lighaam te bewaren, dat niet konden gewaar worden, en droegen hem op het Kerkhof van 't Gasthuys, hem werpende over eenen hoogen besloten muur, die rontom het Kerkhof gemaakt was, en wiert naderhand aldaar begraven. Aangaande vorder den Baljuw, geduurende zijn ziekte, die was bevangen met vrees en angst, van wegen den toorn Gods, die hy op hem gevoelde, over de executie die hy begaan hadde aan den onnooselen Martelaar *Florentyn*; het welk hy nogtans tegen zijn conscientie gedaan hadde om zijn Prince te behagen. Dese zelve Baljuw aldus twyffelmoedig zijnde, vraagde aan sommige verstandige en Godvrugtige luiden, die by hem waren in zijn ziekte, of God de sonden niet en vergaf als men leedwesen daar over had, zonder dat hy hen zyde of te kennen gaf de oorsaak zijns leedwesens, of wat voor een berouw dat hy had, evenwel en durfde hy niet verklaren wat hem op 't hart lag, of waarom dat hem de vrees van 't oordeel Gods also bevreest en benaauwt maakte; overmids dat hy vreesde in de ongenade te komen van zijn Prins, door zijne opentlyke belydenisse en berouw. Hy eindigde zijn leven in dusdanige benaauwtheit en bevinge: terwylen hy zo ellendig lag, zo liet hem God een klaar getuigenisse voorkomen van den angst en vrees die hy had van den eeuwigen doot, van wegen de ongeregtige zaak die hy begaan had, want also hy zijn Testament voor den Notaris liet beschryven, ordonneerde hy expresselyk, in de verklaringe des zelven, dat men u t zijn gereetste goederen zou geven de dogter van den voornoemden *Florentyn* zaliger, de somme van vijfhondert Franken, van de welke de moeder in 't kinderbed lag, doen hy hem dede executeren, welke somme (na zijn doot) de erfgenamen des zelven Testaments verklaarden zelfs schuldig te wesen aan de moeder der voornoemde dogter: en betaalde haar alle jaar daar voor een rente van vijf ten hondert, om haar lieder voetsel en onderhout daar af te hebben, tot dat de dogter tot haar jaren gekomen was, en dat haar daarna de geheele somme van vijfhondert Franken zoude aangetelt worden: en alhoewel nogtans dit regtveerdig oordeel Gods zo klaar en blykende was over de gene die de Kerke Gods vervolgden, bleven zy in 't zelve lant van Loreyne al even hartnekkig en verblint, hoewel daar de Heere door desen Baljouw heeft willen laten waarschouwen, maar zy hebben deselve waarschouwinge evenwel in de wint geslagen. De Heere wil haar en alle verdwaalde menschen, die als nog in de blintheit des Pausdom sitten, eenmaal de oogen openen, op dat zy zijne waarheit en zijne regtveerdige oordeelen kennen, in zijn vreese en wegen voortaan mogen wandelen, tot hyligmakinge zijns naams, en trooft zijner Kerken, Amen.

van Illin.

THOMAS WATELET, uit het Markgraafschap van Françimont, in het lant van Luik.

Luik, volgt de voorgaande voetstappen van Ryssel na, byee ryke en magtige steden, uit welke de Heere door zijn genade, van de meeste veragtste in 't aanzien, die hem goet dagten, tot getuigen van zijn zake getrokken heeft, om den hoogmoet van de grootste Epicureen van desen tijt te beschamen.

Daar zyn in de stad van Luyk acht Collegien van Kanonniken, vier groote Abdyen, tweeënderdig Prochiekerken, drie Vrouwen Kloosters, ende alle de biddende Orden, sonder noch alle de andere Kerkenkloosters en Gasthuysen.

De stad van Luyk (gemeenlyk geheeten het Paradys der Papen, ter oorzaak van de ryke Collegiale Kerken, Kloosters en Conventen die in haar besluit begrepen zijn,) hadde hier te vooren, ten tijde den Bisschop *Everard vander Marthe* daar zijnen Kardinaalsche Hoet op hing, gedronken van sommige Martelaren bloet, en nu God, om het zelve te ververschen, brengt te voorschyn een of twee getuygen van zijne waarheit, die stellende tegens zo vele Abten Canonniken, Papen en Monniken van de selve Stad.

Thomas Watelet, geboren in Beko, in het Mark Graafschap van Françimont in 't lant van Luyk, een man van een slegte konditie, dewelke door de stemme des Euangeliums gehoort hebbende, dat Jesus Christus alleen was de weg, de waarheit en het leven der gener die in zijne beloften gelooven, wert met zulke vierige begeerten ontsteken, om breeder de hylige Schrifture te weten, dat hy in zeer korten tijt leerde

1562. leſen, oud zijnde ontrent twintig jaren. Hy dede zo gelukkelyk vorderen 't gene hy van de ware kenniſſe had, dat hy (zijn koſt winnende met den meeſt gebruikelykſten arbeit van dat lant, te weten, ter plaatſen daar men de ſteenkolen graaft) de gene die met hem uit zijn dorp arbeiden, met al zijn vermogen onderwees: maar de Prins deſer werelt verwekte hem terſtont een wederpartye, genaamt *Hendrik Koenraatſz*, Kastelyn van het voorſchreven Françimont, dewelke, na dat hy informatie op het aanbrengen van ſommige Papen gedaan had, deſe *Thomas* gevangen nam, hem brengende in de ſtad van Luyk, in 't jaar vijftienhondert agtenvijftig. Nu, gedurende zijn gevankeniſſe, zo dede hem eenen hoop Inquiſiteurs en Monniken, daar toe geſtelt van den Biſſchop (die ook het tydelyke van het voorſyde lant beſaten) menige aanvegtingen aan, maar in plaats van op hem iet te winnen, zo behaalden zy voor de wereltlyke Regters aan hem den meeſten tijt ſchande.

Men ſegt van een genaamt *Antbonius Guinart*, Kanonnik van St. Jan Euangeliſt, in de voorſyde Stad, dat hy na een lange diſputatie, van ſpijt, om dat hy niet ten einde konde geraaken met deſen armen Koolgraver, zijn haar uit het hooft trok. En een wynig tyts daar na, eenen genaamt Broeder *Lambrecht*, Doctor en Prioor van de Auguſtynen, ook mede een van de voorſyde Inquiſiteurs, predikende met luider kelen tegen *Thomas*, een van die welke zy Lutheranen en Calveniſten noemen, bleef zeer kort in 't midden van zijn Sermoen ſteeken, alzo dat hy verſtant en ſpraak verlieſende, van den ſtoel in zijn Convent gedragen wert, en ſommige dagen daar na vont men hem in een ſloot verdronken. Andere van den zelven hoop, waren van zulke exempelen alzo verſchrikt, dat zy verlatende hunne proceduren en vervolgingen, de gevangene ſtelden in handen van de wereltlyke Regters.

Extract. van de belydeniſſe des geloofs der gevangenen van Luyk.

Hierentuſſchen zo dede *Thomas* en ſommige andere gevangenen (beſtendig in de Euangeliſche leer) een belydeniſſe des Geloofs, innoudende, dat zy gelooven in God Almagtig, Schepper des Hemels en der Aarden, die de belofte van zijn lieven Soon aan *Abraham* en aan alle zijne nakomelingen gedaan heeft, dewelke in de volheit des tijds, als deſelve zijn Soon door de kragt des hyligen Geeſt zijn vleeſch van de Maget *Maria* aangenomen had, volbragt is geworden, ons vereenigende door zijn doot met God zijnen Vader. En aangaande de Sacramenten, dat ſe geloove dat den Doop van Jeſus Chriſtus ingeſtelt was, en dat alle Chriſtenen dien behoorden te ontfangen, ja zelfs ook hunne klyne kinderen, overmids dat 't eene verſekeringe van de afwaſſinge onſer ſonden is, die hy ons door de verſekeringe zijns bloets verworven heeft.

Dat het Nagtmaal is, om de ware geloovigen met het lighaam en bloet Jeſus Chriſtus te ſpyſen, houdende zijn woorden voor waaragtig, ja voor de waarheit zelve. Dat zy van de aanbiddinge des Sacraments niet en hielden, nog van 't zelve met toortſen en kaasſen over de ſtraten ten toon te dragen. Kortelyk, dat het geen Sacramenten waren dan als zy met de woorden des Heeren bedient werden. Dat het Houwelyk een Goddelyke inſtellinge, was, die in alles na de H. Schriftuur moet nagevolgt worden.

Brieven van *Fredricus* Paltzgrave.

Deſe bekenteniſſe wyder beſchreven, wert door zommige Godſalige (die de verloſſinge deſer gevangene verzogten) gepreſenteert aan den Doorlugtigen Prince en Keurvorſt, *Frederik* Paltzgrave, den welken tot haar voordeel aan den Biſſchop van Luik brieven zont om hare verloſſinge, volgende d'ordonnantie geaccordeert onder de Vorſten des Ryks *Robrecht* den broeder van den Marquis van Bergen, doen Biſſchop zijnde, en gekwelt met melancoliſche hymeuren, dede ontſchuldinge, en antwoorde door de gene die hem regeerden. En hierentuſſchen zo lieten d'Inkwiſiteurs de gevangenen niet met vreden, alzo dat 'er zommige van haar door zwakheit hare bekenteniſſe des geloofs afgingen: maar *Thomas*, niet tegenſtaande het lange vertrek, en alle de drygementen van pyningen diemen hem voorhiel, bleef altyt volherdig. Eindelyk is in 't begin van *Mei* vyftien hondert tweeënſeſtig de Provinciaal van de Minderbroeders geſonden geweeſt om met hem te diſputeren. *Thomas* in zijn vierigheit en heftigheit, ontfing hem met deſe groete: Gy Antichriſts dienaar en grypende wolf, komt gy om my (gelyk als alle d'andere) te verlyden? Neen ik, zyde de Monnik, maar om u uit uwe dwalinge te helpen, als ook om u te verkondigen, dat onſe goede Heere en Biſſchop u nog zes dagen reſpyts geeft, om u te bedenken dan te wederroepen, 't welk uwe verloſſinge zal zijn, en zo gy 't niet en doet, zo zult gy na uwe verdienſten, en na de mate van uwe laſteringen geſtraft worden. Waar op *Thomas* tot den Heere riep, zeggende: *O mijn God en Vader!* En ſtraks zo voer de Minderbroeder in zijne woorden en zyde: God is u Vader niet, maar de Duivel, zo men u alle dagen driemaal een geeſſelinge gave, gy en zout zo veel ſnaps niet hebben. Nog zyde hy: Gelooft gelyk ik, en gy zult behouden zijn: Want ik geeft mijn lighaam, en ſtelle mijn ziel voor God te pande, dat ons Roomſch geloove goet en zalig is, en geef my geheel den Duivel over, zo 't uwe niet kwaat en boos is. Op welke woorden *Thomas* zyde: O valſche verkooper! wilt gy alzo verbinden en geven dat uwe niet en is?

Brieven van den Kyſr Ferdinando.

Daar na zo verſcheen wederom deſe Provinciaal in de gevangeniſſe, den ſevenden der voorzyder maant, om *Thomas* aan te zeggen, dat men een Placcaat van den Kyſer ontfangen had, 't welk zijn doot, en die van zyns gelyken verklaarde, en meende hem alzo daar mede te ontſetten. Dit Placcaat (gemaakt te begeerte van de Kanonniken en Papen) hiel in, hoe dat de Kyſer *Ferdinandus* aan den Biſſchop van Luik ontboot te ſtraffen met 'er doot, alle de gene die hy van zijne Onderdanen in zijn lant contrarie de Roomſche Kerke vont, niet tegenſtaande de Wetten des Ryks, enz. en meer andere ongebruikelyke Artykelen, ja zelfs tegen des Kyſers Brieven. Zo veel is 'er af, dat onder 't dekſel der zelver na veel onderſoekingen, ondervragingen, diſputatien en informatien, verhaalt tot verſchyden ſtonden, en die zelve geſchreven en verſamelt door een van de Inquiſiteurs Notariſen, genaamt *Thomas Maſſot*, eindelyk, de uitterſte ſententie tegens *Thomas Watelet* verworpen wert, dewelke hem eenen ſtouten onbeſchaamden van de Minderbroeders orden, genaamt *Collet*, in de gevangeniſſe in deſer manieren kwam vertoonen: Wel, uwen ſterfdag is gekomen, wat zeg dy? Gelooft zy God, zyde *Thomas*, den God mijner verloſſinge. Daar na zyde hy: Maar om wat oorzake doet my de Biſſchop ſterven, my hebbende den tyt van vier jaren in de gevangeniſſe gehouden, het behoorde hem genoeg te zijn, dat ik den meeſtendeel van dien tyt hem min gekoſt heb dan een van de klynſte honden van zijn Hof: want men had hem niet dan broot te eten en water te drinken gegeven, alzo hem d'Inquiſiteurs daar op geſtelt hadden.

Het vonniſſe van de Schepenen van Luik op den tweeëntwintigſten *Mei* geweſen, was, dat hy levendig verbrant zou worden, en dat gedaan zijnde, na de galge geſleept, en daar aan tot een ſpectakel van afgryſelykheit gehangen. Werdende nu na 't gerigte tuſſchen twee Monniken gelyt, alzo

Digitized by Google

52. alzo zy voor by de groote Kerke van St. Lambrecht gingen, zyden zy tot *Thomas*, dat hy hem aan de Maget *Maria* de Moeder Gods, en aan andere Hyligen die daar voor de Kerke ſtonden zoude bevelen: en hy antwoorde hun op zijn Luiks, dat hy met zulke beveelders niet te doen hadde, en dat hy hem al aan zijnen Heere en Saligmaker Jeſus Chriſtus bevolen had. Den Minderbroeder *Collei* die beneffens hem ging, vreeſende dat het volk iet van zijne woorden mogte hooren, zyde tegens den Meyer, dat hy over byde de zyden paarden zou doen gaan, op dat m'er niet by en zou komen om hem te verſtaan. Waar op *Thomas* met luider ſtemme zyde: Nu wel, zo zal ik dan ter doot gelyk een ſchaapken gaan ſonder een woort te mogen ſpreken, want ook zo ſpreekt mijne zake genoeg voor my. Hy ſterf ſtantvaſtig in 't midden der pynen des doots en verſmaatheden, die hem de Monniken en Papen aandeden, om hem tot eenen grouwel voor 't volk te maaken. Maar zijne gedagteniſſe is gezegent gebleven voor God, en voor die van de ware Kerke te Luik.

ANDRIES MICHIEL.

Als *Andries Michiel*, met blintheit van God beſogt zijnde, alle neerſtigheit aanwende om zijn verloren geſigte wederom te mogen bekomen, zo heeft hy door Gods ſonderlinge genade het gezigte uit het ligt der Goddelyker waarheit verkregen. Ontrent de maant van *September* in 't jaar vyftien hondert eenenſeſtig, heeft hy te Doornik van de Voorſtaanders des huis, in welke de blinde menſchen onderhouden werden, conſent en verlof verworven, om in Vrankryk te ryſen, en aldaar te verſoeken of hy raat tot zijn gezigte konde vinden. En als hy te Parys kwam, wert hy tot St. Germain in Laye geweſen, op dat hy met ſommige Medicyns des Konings van Vrankryk, aangaande zijn gebrek, ſpreken mogte. Als hy nu in eens Medicynmeeſters huis was, en hoorde, dat men voor en na den eten bad en Pſalmen zong, zo vraagde hy een van de Dienaars na de plaatſe, daar men predikte, en daar zijn Heer gewoonlyk was te gaan. En als hem de plaatſe geweſen was, en zommige predicatien gehoort, en daar uit een verlangen om God te kennen bekomen had: zo keerde hy wederom na Doornik, ende en liet niet af zijnen bekenden te vertellen, wat hy in Vrankryk uit de predicatien verſtaan had. En zulks dede hy onbeſchroomt en zo lange, tot dat hy gevangen genomen wert, even in delelve tyt, als de Commiſſariſen van 't Hof na Doornik geſonden waren, van dewelke hy tot verſchyde ryſe, aangaande zijn geſproken woorden, geëxamineert en gevraagt wert. Waar op hy zo verſlage geantwoort heeft, dat zy hem wederom op zijn vrye voeten geſtelt hebben, dog met dit beſprek, dat hy voor den Officiaal alle dwalingen afſweren zoude.

Maar dewyle *Andries* zommige puncten der Chriſtelyker leere niet afſweren wilde, maar dezelve met ſpreuken der H. Schriftuur verdedigde, zo is hy in de gevankeniſſe des Biſſchops van Doornik gelyt geworden. En nademaal hy zijne medegeſellen en geloofsgenooten niet verklikken wilde, zo hebben zy hem op de pynbank geſpanne, en dat met zulke onmenſchelyke wreetheit, dat ook de Heere *Doignie* des Biſſchops Vicarius, in plaatſe dat hy hem in zijne tormenten trooſten zou, hem niet ſchaamde de zeelen aan te grypen, en te voelen, of zy ook hart genoeg na zijn welbehagen aangetogen waren. Het welke ook noit van de alderſtrengſte Rigters der Chriſtenen gehoort is geweeſt, alzo dat hem de Beul zelfs daar aan geargert heeft. Maar zy en hebben den blinde met die wreetheit daar toe niet konnen brengen, dat hy iemant beklapt heeft. Doen hebben zy hem in een diep ſtinkgat gelyt, daar hy een langen tyt met water en broot geſpyſt wert. En als zy merkten, dat zy ook alzo aan hem niet winnen konden, zo wilden zy zijn proces bekorten en hem voor een Ketter verklaren. Doen heeft de Officiaal de ſententie tegen *Michiel* uitgeſproken, en hem voor een Ketter verklaart, en den wereltlyken arm overgelevert. Maar daar ſtont eenen ſtryt op tuſſchen de Bevelhebbers des Konings, en de Heeren der Stad. De Heer *Manſart*, doenmaals Amptman zijnde, heeft den blinde in zijne bewaringe wille neme, en liet hem in de hallen brengen, daar hy zommige dagen gevangen lag. Van daar wert hy in een Stads toren gebragt, na zekeren tyt is hy daar uit wederom in de Halle geſleept geworde. Maar de ſecreten Raat des Konings heeft geordineert, dat de Regters des Konings en der Stad alle byde den blinden veroordeelen zouden. En als zy vernamen, dat hy hem dagelyks met de ſpreuken der hyliger Schriftuur ſterkte, zo hebben zy geordineert, dat hy nog eens zou gepynigt worden, op dat hy zijne konſoorten, en de gene die hem tot ſtantvaſtigheit vermaanden, aanwyſen zou. De Heer *Manſart* hadde den blinden van jongs aan wel gekent, en daarom verwonderde hy hem over zijn leer en ſtantvaſtigheit, en hem dikmaals in de gevar geniſſe beſoekende, zogt hem met ſchoone beloftenisſen en ſcherpe drygementen tot afval te brengen, maar het was te vergeefs, en de blinde dankte God, dat hy om zijnes naams wille lyden zoude. Ook beſogt hem in de gevankeniſſe een goet vrient, die hem met vele woorden tot ſtantvaſtigheit vermaande, en onderweeſe, wat hy den Examinateurs op zommige vraagſtukken antwoorden zoude.

1562.

Maar als zy hem van den toren wederom in de andere gevankeniſſe ſleepten, zyde hy tot zijnen vyanden: Gy gaat even met my om, gelyk de katte met de muis: want, als zy daar lange genoeg mede geſpeelt heeft, zo vreet zyſe eindelyk op. Zijne vrienden hebben hem ook aangevogten, en tot wederroepen vermaant, en belooft, dat zy hem gelt en alle nootdruft wilden geven. Maar den hartſten ſtryt heeft hy den tweentwintigſten *Mey*, in 't jaar vyftienhonderd tweeënſeſtig met de Jeſuiten gehad. Deſe hielden hem voor, indien hy by de leere, die hy tot nog toe bekent hadde, bleef, dat hy als dan ſonder God was, en dat hy eeuwiglyk verloren en verdoemt moeſte zijn. Daar op *Andries* antwoorde: Ik geloof in een Schepper des Hemel en der Aarden, en daarom zal ik niet verdoemt werden. Maar als de Jeſuiten niet op en hielden tegen de Goddelyke waarheit en de verdienſten der gehoorſaamheit Jeſus Chriſtus te ſpreken, zo ſtopte *Micbiel* zijn ooren met byde zijn handen, op dat hy de godslaſteringen niet en mogte hooren, het welke haar alzo verdroot, dat zy overluit riepen: Hy is verdoemt. Na dat het vonnis geſproken was, begon *Micbiel* met luider ſtemme het Vader Ons, en de Artykelen des algemynen Chriſtelyken geloofs met zulken yver te bidden, dat'er vele van de omſtaanders weenden, en inſonderheit de Amptman *Manſart*, welke het geregt gaarne opgehouden hadde, maar had door vrees in zijn veroordeelinge moeten bewilligen. Op de Geregtplaats komende dankte hy de Regters, dat zy hem zo lange gevangen gehouden hadden, want hy zyde, dat hy daar door ſterker in de kenniſſe der waarheit geworden was. Hy ſtelde de Regters het ſtrenge oordeel Gods voor oogen, en bedankte de gene die hem in de gevankeniſſe goet gedaan hadden. Het gene dat *Johannes* van de groote hoere ſpreekt *Apoc.* 10. wiſt hy zo aardig op de Roomſche Kerke te trekken,

Digitized by Google

1562. ken, dat de omſtaanders bekennen konden, dat de Geeſt Gods door hem ſprak, en niet de gevangen, welke een arm blint menſch was, en niet geſtudeert had. En daar riep een jong geſel uit het volk tot hem: Weeſt getrooſt *Anarea*, weeſt getrooſt. Doen ſpraken zommige wyven: Hoe zou hy anders getrooſt zijn? En ziet gy niet, dat hy ſtantvaſtig blyft? En na dat hy zijn ziel Gode trouwelyk bevolen had, zo is hy met den ſtrik gewurgt, en zijn lighaam is tot aſſche verbrant geworden, ontrent negen uren voor den middag in de maant *Mey*.

ANTHONIUS KARON, REINHOLDINA FRANSZ, en meer andere.

ONder de gene die uit Kamerik geweken waren, om de tirannye van *Maximiliaan van Bergen*, Biſſchop aldaar, te vermyden, is geweeſt *Antbonius Karon*, in de Stad geboren, een Wever van Kamerixdoek, met zijn huisvrouwe *Claudia*, en met *Reinboldina Franjz de l'Eſtre*, een Koopmans huisvrouwe te Kamerik. Deſe hebben haar te Mondier begeven, op dat zy in de Gereformeerde Kerke leven, en Chriſtelyke oeffeningen der Godſaligheit gebruiken mogten. Maar als zy op een tyt na Peronne wilden ryſen, zijn zy verraden en gevangen geworden, en eindelyk in des Biſſchops handen gekomen, welke geen moeite geſpaart heeft, om haar by de wereltlyke Overheit, dewelke na zijn goetdunken oordeelen moeſte, ter doot toe te vervolgen. *Antbonius Caron* is ſtantvaſtig by de bekenteniſſe der ryner leere gebleven, en hy en heeft hem nog door het drygen deſes Biſſchops, die hem een grouwſame doot drygde, nog door de ſmeekende woorden der Papenknegten tot wederroepinge laten brengen. Hy had hem langen tyt te voren tot ſtantvaſtigheit gewent, en was van herten vyant de dingen, waar door Gods waarheit verdonkert wert.

Reinboldina was te voren om de leere des Euangeliums gevangen geweeſt: maar dewyle zy doenmaals alleen een klyn beginſel der ware bekenteniſſe had, heeft zy uit menſchelyke zwakheit een wederroep gedaan. Maar als zy nu wederom den Biſſchop in handen gekomen was, heeft zy haren gedanen val in zulker wyſe verbetert, en betuigt wat zy in Vrankryk uit de predicatien des Godlyken Woorts onthouden had, namelyk, dat zy nog door drygementen des doots, daar de Regters haar mede verſchrikten, nog door ſmekende woorden harer vyanden van de ware bekenteniſſe des Godlyken Naams afvallig konde gemaakt werden. En eindelyk is zy in de maand *Juli* in het jaar vyftien hondert tweeënſeſtig te Kamerik om Chriſti wille verbrant geworden, en heeft in plaatſe deſes ellendigen levens de eeuwigduurende zaligheit bekomen.

Insgelyk is ook *Antbonius Caron* in de ſtad Kamerik tot aan zijn einde toe vollſtandig gebleven. De ſententie des doots, namelyk, dat hy levendig verbrant zou werden, is zo grouwelyk in 't werk gewelt, dat ook de alderbloetdorſtiger tyrannen wreetheit daar door had mogen verzaat en geſtilt werden. Het een deel des lighaams was al verbrant, doen het andere deel in de uitterſte pyne zig nog roerde. In welke tormenten *Caron* niet op en hielt den naam Gods door Jeſus Chriſtus aan te roepen: waar door vele van de omſtaanders zeer geſtigt zijn geworden.

In de vervolginge der armer Chriſtenen in Nederlant zijn te Doornik vele jonge dogters en vrouwen geweeſt, die op 't Slot gevangen lagen, en hebben alzo van den Euangelium getuigt dat zy vele zwakgeloovigen te regte tot een exempel der ſtandvaſtigheit voorgeſtelt konnen werden. En onder andere was daar een met name *Barbare*, en nog eene *Jaquelina van S. Amand* genaamt, welke in haar zwakke geſlagte bewe- 1561
ſen hebben, hoe groot en wonderbaarlyk de kragt des Heeren in den zijnen zy. Het is wel waar, dat de Commiſſarisen en Rigters gearbyt hebben om hare gedagteniſſen en namen te verdonkeren, dewyle zy deſelve perſonen hymelyk verdronken hebben: maar de Heere, voor welkers oogen de doot, die om de bekenteniſſe der waarheit geleden wert, koſtelyk is, zalſe dies te meer in 't ligt brengen, tot zijner eere en tot ſchande van 't ryke des Antichriſts.

Daar is ook in den jare vyftien hondert tweeënſeſtig een ongehoorde onmenſchelyke vervolginge der geloovigen in Vrankryk geſchiet, namelyk, te Parys, te Senlis, te Amiens, te Abbeville, te Meaux, te Chalons, te Troys, te Bar aan de Seine, te Eſpernaie, te Sainct Eſtienne, te Diarre, te Ceant en Othe, te Sens, te Auxerre, te Nevers, te Cerbigni, te Chaſtillon aan de Loire, te Moulins, te Iſſoudun, te le Mans, in Vendeſmois, te Angiers, te Cran, te Blois, te Mer, te Tours, te Bogueil, te Poictiers, te Rouan, te Caan, te Venlongnes, te Vire, in Bretange, in Guienne, te Angouleſme, te Coignac, te Perigueux, te Aurillac, te Toulouſe, te Guillac, te Negrepeliſſe, te Montauban, te Coſtelnaudarri, te Carcaſſones, te Limous, te Beaucaire, te Revel, te Souvraize, te Nonnoy, in Rovergur, te Foix, te Orange, Provence, enz. In deſe en zeervele andere plaatſen, zijn een onuitſpreelyke menigte der Chriſtenen zeer moordaadig omgebragt.

JAN van NAMEN Luikenaar.

Deſen volgende heeft men bevonden dat de Prochianen van 't Pausdom, ware grypende wolven zijn, de ſchapen ſteelen, en deſelve in alle gierigheit en wreetheit ten roove voor d'Inquiſiteurs ſtellen.

IN de aangevangen vervolginge, gelyk gezegt is, van Luik, een visdrager en verkooper, genaamt *Jan van Namen*, geboren in een Dorp ontrent twee mylen van de Stad van Luik, was een van de gene die in de ware belydeniſſe van de Chriſtelyke Religie, met *Thomas Watelet*, Martelaar voorzegt, voliſtandig is gebleven, en deſelve met zijn bloet heeft verzegelt. De Prochiaan van zijn Dorp beſchuldigde hem van ketterye, om dat hy by hem gevonden hadde een Nieuw Teſtament, waar in vele bladeren gevouwen en aangeteekent waren op de paſſagien die (zo hem dogte) tegens de Miſſe ſpraken, daar van zy een wynig diſputeerden, als ook van 't Nagtmaal des Heeren. De Prochiaan dede hem vangen door die van Luik; en op zijn aanbrengen en betuigen, hebben de Inquiſiteurs tegens hem geprocedeert. Daar na als verhit zijnde in 't vervolgen van het Chriſten bloet, zo veroordeelden zy hem als een Ketter, hem gevende in de handen van de wreede Juſtitie der wereltlyke Regters, den tweeëntwintigſten *Mey* vyftien hondert tweeënſeſtig. Mr. *Antboni Guinart* (van welken geſproken is ter plaatſe van den voorzyden *Watelet*) en meer andere, zijden hem eenige genade toe, zo hy hem de Roomſche Kerke wilde onderwerpen, maar hy zijde haar kortelyk dat hy het niet doen wilde. 't Zedert deſe antwoorde, zo dede men hem in de gevangeniſſe zijn zinnen vergaderen, tot den derden *Auguſti* toe, op welken dag hem gezegt wert, dat hy des anderen daags zoude ſterven. Hy antwoorde, als door eenen propheterenden geeſt, aan de gene die hem deſe tydinge bragten: Keert vryelyk wederom, want mijn uure van mijnen God nog niet gekomen is. En 't was ook zo, maar twee dagen daar na, te weten op den vyfden der zelver maant 'smorgns zeer vroeg, zijde hy tegens de gene die in gevangeniſſe waren: Verblyt u met my, ziet, mynen Bruiloftsdag is nu gekomen, en ik zal by mynen God gaan. Ontrent twee of drie uren

62. uren daarna, zo kwam daar een Minderbroeder om hem te biegten, dien hy zyde dat hy hem tegens zijnen God gebiegt hadde De Monnik toonde hem een Kruicifix: maar hy, leggende zijn armen over malkanderen in de gedaante van een Kruis, zyde hem: Ziet, hier is 'er een zo 't my van noode waar, en zo God geen ander in myn herte geprent hadde.

Als men hem na 't gerigte lyde, zo ſong hy eenen Loffang in teken van verheuginge, waar op de Meyer zijde: En wilt zo veel niet zingen, maar veel eer op u ziele denken. De Patient antwoorde: Myn ziele is in de handen Gods, en zorgt gy 'er niet voor. Zommige zijden hem dat hy Miſſe zoude laten doen, en datmen voor hem bidden zoude: en hy zijde hun: De Miſſen en deugen niet, maar bid gy voor u zelven. Hy wert in een bodemlooſe pektonne geſteken, en in 't midden van 't lyf vaſt gemaakt zijnde, en 't vuur ontſteken, riep hy menigmaal met luyder ſtemme, *Og Jeſus! genade*; en gaf in de vuurige vlamme alzo zijnen geeſt over.

KAREL ELINK.

IN 't Jaar onſes Heeren vyftien hondert tweeënſeſtig, was binnen de Stad van Honſcote een jongman, genaamt *Karel Elinx*, die na 't Euangelium des Heeren Chriſti Jeſu, waar in hy zeer vierig was, zijn leven tot alle Godſaligheit begeven hadde. Als dit de Kettermeeſter van Vlaanderen vernomen hadde, zo is hy te Honſcote gekomen, en heeft den voornoemden jongman gevankelyk genomen, en in eenen diepen Kerker (alwaar hy langen tyt geweeſt is) doen werpen.

Daar na heeft hy met meer andere vyanden der waarheit groote neerſtigheit gedaan, om hem van zijn geloove, tot haar Roomſche Synagoge te brengen, maar het was al te vergeefs, want de Heere Chriſtus Jeſus gaf zijnen Dienaar, hoewel hy jong van jaren was, een wonderbare ſtantvaſtigheit, en mannelyke wysheit, welke de tyrannen, nog door lange gevangeniſſe, nog door hare Sophiſterie en kloekzinnigheit hebben konnen overwinnen. De bekenteniſſe zijns geloofs, en voorts de handelinge, welke hy hadde met den Kettermeeſter en Raatsheeren van Gent, in 't byweſen van de Overheit van Honſcote, heeft hy zelve op het kortſte beſchreven, en aan de Broeders van Honſcote geſonden, welke wy hier by ſtellen zullen.

Ik KAREL ELINK, wenſche alle Broederen en Suſteren die God van herten zoeken, genade, vrede en eendragtigheit, tot onderboudinge des bands der liefde, van God den Vader, en den Heere Chriſtus Jeſus.

DEwyle het ons in de H. Schriftuur geboden is, lieve Broeders in den Heere, dat wy den Name Chriſti, voor Koningen en Overheden gebragt zijnde, trouwelyk belyden, en der hope die in ons is, rekenſchap geven zullen: zo wil ik nu dan God alleen tot myn hulpe nemen, op dat ik myn bekenteniſſe, welke ik, voor de Regters geſtelt zijnde, tot verantwoordinge mijns geloofs gedaan hebbe, gelykſe in der waarheit geſchiet is, hoewel die ſlegt is, aan u lieden mag overſenden. Zo zal ik dan op 't kortſte verhalen, hoe en wat my de Kettermeeſter en twee Raatsheeren van Gent voor de Heeren van Honſcote gevraagt hebben, en wat ik hen daar tegen geantwoort hebbe.

Roomſche. In den eerſten hebben zy gevraagt, of ik in de Roomſche Kerke niet en geloofde? Waar op ik geantwoort hebbe, Neen: maar ik geloove in God, en houde my alleen aan zijn Woort: Want zo ik in de Roomſche Kerke geloofde, zo hadde ik een wankelbaar en ongeſtadig fundament. Maar God en zijn woort blyvt in der eeuwigheit.

Vrage. Wat houd gy van 't Nagtmaal onſes Heeren? *Antw.* Mijn Heeren, gy doet onregt dat gy van 't hoogſte vraagt, eer gy van 't fundament geſproken hebt. Ja wy zullen nog wel (zyden zy) van al het andere ſpreeken, maar zegt ons nu, of gy niet en gelooft, dat d'Apoſtels 't vlees Chriſti aten, en zijn bloet dronken? 1562. Nachtmaal.

Antw. Ik zegge nog eens, myn Heeren, dat het geen maniere van doen is, datmen in het timmeren de kappe maaken zal eermen het fondament gelegt heeft, nog datmen niet van boven nederwaart, maar van onder opperwaart timmeren ſal.

Vrage. Wel, wy vragen u nu van 't Nagtmaal des Heeren, waar voor dat gy 't houd? *Antw.* Het Nagtmaal, myn Heeren, houde ik voor een verbondteeken of een zegel der genade Gods in den doot zijns Soons beveſtigt, 't welke hy zijner Gemynte tot een Godſalig gebruik, namelyk, tot gedagteniſſe zijns doots nagelate en ingeſtelt heeft. Want na dat wy zwakke menſchen zijn, en de doot Chriſti ons mogte ligtelyk uit gedagteniſſe gaan, zo heeft Chriſtus hier in onſe krankheit willen te hulpe komen, en de Sacramenten ons als levendige beelden nagelaten, om ons zwak geloove te verſterken, en de memorie te ververſchen. Matt. 26. 28. 1 Cor. 11. 24. Luc. 22. 19.

Vrage. Gelooft gy niet dat Chriſtus zijne Apoſtelen, zijn vlees te eten, en zijn bloet te drinken gegeven heeft, en dat wy nu ook het ſelfden in 't Nagtmaal nutten? *Antw.* Ja ik, myn Heeren, maar op een ander wyſe dan gy meent Want voor al verſake ik dat uitwendig eten met de tanden, en dat ook met *Auguſtinus*, die daar zegt: *Wat beryt gy de tanden en aen buyk, gelooft, en gy hebt gegeten.* Maar in 't Nagtmaal des Heeren verſta ik een Geeſtelyk eten, het welk door den geloove geſchiet, zo datmen daar niet brengen zal een hongerige mage, maar een hongerige en dorſtige ziele, die daar begeerig is gelaaft en gevoet te zijn tot den eeuwige leven met de verdienſten Chriſti Jeſu, welke hy voor ons in zijn lighaam volbragt heeft. Dit is het waaragtig nutten des lighaams en bloets Chriſti, welke ik in 't Nagtmaal bekenne te zijn. *Vrage.* Bekent gy niet Chriſtus Jeſus in vlees en bloet te zijn in 't Sacrament des Altaars? *Antw.* Myn Heeren, ik hebbe liever den Hyligen Geeſt te gelooven, die door den mont *Petri* geſprooken heeft, dat hem de Hemelen moeten innemen tot den tyt toe dat alle dingen herſtelt zullen zijn Het welk ook in het *Symbolum Apoſtolorum*, of de twaalf Artykelen des Geloofs begrepen is, alwaar openlyk verhaalt wert, dat Chriſtus ten Hemel opgevaren is, en van daar niet komen zal dan ten uitterſten oordeele, het welk dog zigtbaarlyk, gelyk de blixem verſchynt, geſchieden zal. Want gelyk hy zienlyk opgevaren is, alzo zal hy ook, nade woorden des Engels, zienlyk weder komen. Daarom verzake ik gantſchelyk die onzigtbaare wederkomſte Chriſti. Maar zegt my, myn Heeren, waar door komt Chriſtus in 't Sacrament des Altaars? *Antw.* Door de kragt der woorden. *Vrage* Hoe, op tooveraarſche wyſe? Of ik die woorden (*Hoc eſt enim corpus meum*) over het broot ſpraake, zoude Chriſtus daar ook terſtont komen in vlees en bloet? Neen hy voorwaar, want u en is de magt niet gegeven, (zyden zy) nog gy en zyt geen Prieſter. Act. 3. 21. Act. 1. 11.

Vrage. Wie heeft de Papen de magt alleen gegeven om God te doen komen in vlees en bloed? *Antw.* De Paus. Maar zegt ons nu, wat gy van het Sacrament des Altaars houd?

Antw. Van 't H. Nagtmaal onſes Heeren houde ik in alle manieren zeer vele, en hebbe 't in grooter waarden. Maar het Sacrament des Altaars, en weet ik niet wat het zy. Nu zegt my ook myn Heeren, hoe gy wilt datmen het lighaam Chriſti in 't Nagtmaal nutten zal, geeſtelyk, of vleeſchelyk?

1562. lyk? Hier op hebben zy lange tyt (want zy niet en wiſten te antwoorden) gezwegen. Ten laatſten heeft 'er een van de Raatsheeren van Gent geſproken, zeggende: gy en moet ons niet vragen, maar wy moeten u vragen.

Myn Heeren (zyde ik) gy hebt gezegt, dat gy my van alles onderwyſen zout. En mag ik u dan niet vragen? Daarom zegt my, hoemen het lighaam Chriſti in het Nagtmaal nutten zal? inwendig door den geloove, of uitwendig met den monde en tanden? Ten laatſten heeft de Kettermeeſter daar op met lange woorden en klein beſcheit beginnen te antwoorden, 't welk ik hier om der kortheit wille niet en ſtelle. De ſomma was, dat hy zeggen wilde, dat wy het lighaam Chriſti op twee manieren nutten, namelyk, geeſtelyk, en ook vleeſchelyk. Waar op ik haar aldus hebbe geantwoort: Ik verſta geen uitwendige nuttinge des lighaams Chriſti in het Nagtmaal, alzo ik in myne voorgaande bekenteniſſe verklaart hebbe. Ook zo verloogene ik alle transſubſtantiatie in het broot, maar verſta de woorden Chriſti (*Neemt, etet, dat is myn lighaam*) Sacramentele woorden te zijn, want zo de transſubſtantiatie waaragtig is, zo en mag 't Nagtmaal geen Sacrament zijn. Want in de Sacramenten moet altyt blyven de gelykeniſſe, waar van het een Sacrament is, alzo *Auguſtinus* ſchryft, *Neemt de ſimilitudo of gelykeniſſe weg, zo en is 't geen Sacrament.* En ook d'ander diffinitie, welk deſelve *Auguſtinus* geeft, geeft wel genoeg te kennen, dat in het Sacrament het element niet en wert verandert, als hy zegt, *Laat het woort komen tot den elemente, en het wort een Sacrament.* Zo beſtaat dan een Sacrament uit twee dingen, uit het woort en element. Want alzo hy zegt, laat het woort komen tot den elemente, zo en neemt dat woort (toekomen) het element niet weg, maar eiſcht veel meer, dat 'er een element zijn moet, waar by het woort gevoegt wert. Als wy gelooven dat tot de Goddelyke natuur Chriſti de menſchelyke gekomen is, en nu alzo is waaragtig God en menſche in een perſoon, zullen wy daar zeggen, dat de menſchelyke natuur, die tot zijn Godlyke natuur gekomen is, de Godlyke natuur heeft doen verandere, zo datſe niet meer zijn zoude? Dat zy verre. Daarna bragt ik nog vele zodanige en diergelyke redene voort, betonende dat de kragt der woorden 't broot niet en veranderen. Nu, dat het broot den name draagt van 't lighaam Chriſti, dat is den Sacramenten gemeen, dat zy den name dragen der dingen, daar van zy Sacramenten zijn. Alzo wert de Doop genaamt het bad der wedergeboorte, de Beſnydeniſſe het Verbont, den ſteen Chriſtus: ook zegt *Auguſtinus, dat Chriſtus niet getwyffelt heeft dat zijn lighaam te noemen, doen by het teekenen zijns lighaams gaf.* Zo is myn beſluit dan hier op, dat het broot en de wyn in 't Nagtmaal teekenen zijn, maar niet ydele teekenen, maar van het lighaam Chriſti. Hier mede zyn zy van my geſchyden, en deden my weg lyden. Ontrent ſes weeken daar na zo is de Kettermeeſter wederom by my gekomen met de Overheit en de Papen van Honſcote, met nog veel meer andere die ik niet en kende. Zo hebbe zy my dan wederom aldus beginnen te ondervrage. *Vrage.* Zyt gy nog in dat provooſt, daar gy in waart, doe wy uw d'ander ryſe ſpraken, en ſtaat gy nog op uwe opinie? *Antw.* Myn Heeren, ik heb met Gods woort altyts met uw gehandelt, en zo gy my beter betoonen kont, ik zal uwe leere toeſtaan. Ten anderen, zo en dryve ik geen vreemde opinie, gy en kont dat ook niet van my zeggen. *Vrage.* Wilt gy de wyſte zijn van de geheele werelt? *Antw.* Neen ik, myn Heeren, ik en houde my niet voor wys, maar myn wysheit is Chriſtus zelve: en 's Werelts wysheit is voor God dwaasheit. *Vrage.* Waar zout gy de hylige Schrift geleert hebben, en hoe zout gy 't al konnen weten, daar gy nog maar een jong kind zyt? *Antw.* 't Is waar, myn Heeren, ik ben nog jong, maar als God werken wilt, hy en ziet de jonkheit, of outheit der dage niet aan. Daarom en wilt ook myne jonkheit niet veragten, maar gedenkt veel meer de Prophetie *Joël*, die voorzegt heeft, dat in de laatſte tyden den jongers zal gegeven werden te propheteeren. De Joden hebben Chriſtus ook, doe hy haar de Schrift uitlyde, voor ongeleert en een Timmermans Soon gehouden; daarom en zal men na het aanzien niet oordeelen, want men zoude hem alzo dikwils mispryſen, gelyk of de Geeſt Gods niet alzo wel in de jonge, als oude menſchen konde werken. *Vrage.* Gelooft gy niet, dat de heilige Olye een Sacrament is? *Antw.* Neen ik, myn Heeren, en gy en zout het met de heilige Schrift niet konnen betoonen: want het gebruik der Olye ten tyden der Apoſtelen heeft geen gelykeniſſe met uwe Olye en ſmoutinge, want zy 't alleenlyk gebruikten tot gezontmakinge des lighaams, en niet der zielen: maar gy gebruikt het niet tot gezontmakinge des lighaams, maar der zielen: want zo gy dagtet, dat de menſchen die gy gaat ſmouten, niet ſterven ſouden, gy en zoutſe waarlyk niet ſmouten?

Vrage. Gelooft gy niet dat den Doop de erfzonden weg neemt, welke wy van Adam hebben?

Antw. Ik en geloove niet, dat de uitwendige waterdoop de erfzonde, ja eenige zonde kan wegnemen, maar Chriſtus die voor ons geſtorven, en zijn bloet tot afwaſſchinge aller zonden vergoten heeft. 't Water zuivert niet dat uitwendiglyk, en beduit ons, dat wy inwendiglyk aan onſer zielen door het bloet Chriſti gezuyvert werden.

Vrage Hoe veel Sacramenten gelooft gy dat 'er zijn?

Antw. Twee, namelyk, de Doop, en het Nagtmaal, en dezelve houde ik in grooter weerden.

Vrage. Gelooft gy dan niet dat 'er zeven Sacramenten zijn?

Antw. Neen ik, myn Heeren, nog gy en kond het my ook nergens in de Schriftuur bewyſen. Hoe zijt gy dan zo ſtout, te leeren van ſeven Sacramenten, dewyle gy het met de Scnrift niet bewyſen kond?

Vrage. Gelooft gy niet dat de Prieſters magt hebben de ſonden te vergeven?

Antw. Neen ik, mijn Heeren. Maar ik geloove dat de Apoſtelen, die van Chriſtus geſonden waren om het Euangelium te prediken, de magt hadden de ſonden te vergeven in den name Chriſti. Maar van de Papen en gelooven ik niet, datſe de magt hebben, dewyle zy van Chriſtus niet geſonden werden, en in zijnen Naam niet en prediken; maar zijn veel meer van den Paus de Antichriſt geſonden, in wiens Naam zy ook prediken, en niet in den Naam Chriſti Jeſu Daarom en geloove ik geenzins dat deſe de magt der Apoſtelen hebben.

Vrage. Waar gelooft gy dan datmen de ſonden biegten zal?

Antw. Chriſtus zegt, *Komt alle tot my, die vermoeit en beladen zijt, en ik zal u verkwikken:* daarom zo wil ik tot hem alleen gaan, en tot geen menſche. Want hy is het alleen die aflaat der ſonden geeft. Maar niettemin ik wil my wel tegen mijne broeder verſoenen na het bevel Chriſti, als ik iet tegen hem misdaan hebbe.

Vrage. Gelooft gy niet dat de Paus van Romen de Stadhouder Gods is?

Antw. Myn Heeren, ik geloove dat de Paus de Antichriſt is, die hem plat tegen Chriſtus ſtelt.

Vrage. Gelooft gy niet, dat hy in de plaatſe *Petri* gekomen is?

Antw.

Tit. 3. 5. Gen. 17. 13. Exod. 17. 6. 1 Cor. 10. 4.

Joël. 2. 28. Act. 2. 17. Mat. 13. 14. 15.

Van 't Olye.

Getal der Sacramenten.

Abſolutie.

Mat. 16. 19.

Biegten.

Mat. 11. 28.

Mat. 5. 24.

Paus.

Digitized by Google

62. *Antw.* Neen ik, en ik en geloove ook niet, dat *Petrus* zelfs te Romen oit gepredikt heeft, veel min dat hy Paus geweeſt is. Want zo hy in de plaatſe *Petri*, en een Stadhouder Gods ware, zo zou hy die leeringe voorſtaan, welker hy nu geheel contrarie is, leerende zijn eigen droomen, en oude wyven fabelen, gelyk als *Paulus* daar van te voren gepropheteert heeft.

Vrage. Gelooft gy niet dat 'er een Vagevuur is?

Antw. Ik geloove dat het bloet Chriſti het regte Vagevuur of zuiveringe is, 't welk alle ſonden gezuivert en uitgewiſt heeft.

Vrage. Gelooft gy niet datmen de Hyligen aanroepen moet, op dat zy God voor ons bidden zouden?

Antw. Johannes zegt: *Kinderkens, is't dat iemant geſondigt heeft wy hebben eenen regtveerdigen voorbidder by den Vader, namelik Jeſus Chriſtus.* Paulus zegt, *dat 'er een Middelaar is tuſſchen God en de menſchen, namelyk, de menſche Chriſtus Jeſus.* Daarom en zullen wy tot geenen anderen Advocaat gaan, dan tot dien eenigen Middelaar, en zo wie andere Advocaten zoekt, die berooft Chriſtus van zijn officie, 't welk hem alleen toe komt.

Vrage. Gelooft gy niet, dat men verdient met goede werken te doen?

Antw Neen: Want dewyle de Schriftuur zegt, *Dat Abraham Gode gelooft heeft, en dat het hem tot regtveerdigheit gerekent is:* zo zegge ik dan, dat de menſche geregtveerdigt wort alleen uit den geloove, ſonder eenige werken der Wet. Want ik zegge met *Paulus. Is 't dat het uit de werken is, zo en is het geen genade meer.*

Vrage. Waarom moet men dan de goede werken doen, aangezien dat men daar mede niet en verdient?

Antw. De goede werken, mijn Heeren, zijn niet verwerpelyk, maar grootelyks te pryſen in de Chriſtenen, en werde ook van haar geeiſcht, niet niet om te verdienen, maar om ons geloove te betoonen, 't welk ſonder de werken doot is. Ten anderen, om onſe dankbaarheit te bewyſen, welke wy Gode altyt ſchuldig zijn, voor de weldaden die hy ons beweſen heeft, in't geven van zijn Sone. Ten derden, om dat ſe onſen naaſten profytelyk zijn. Tot zulken einde, mijn Heeren, moeten wy de goede werke doen; maar die door zijn goede werken in den Hemel komen wil, die is een Dief en Moordenaar, want hy gaat door de regte deure, welke Chriſtus is, niet in.

Vrage. Houd gy de dagen al even goet, en maakt gy geen konſcientie van op den Vrydag vlees te eten?

Antw. Geen dagen en onderſchyde ik, mijn Heeren, dan alleen den Sabbath, op dien dag wil ik ophouden van mijn handwerk, om my in de Gemynte Chriſti te begeven, om zijn woort te hooren, en in alle zijn hylige inſtellingen my den gantſchen dag te oeffenen, hoewel zulks wel alle dage mag en behoort te geſchieden. Maar van op den Vrydag vlees te verbieden, agte ik duivels te zijn, als dat men daar mede de konſcientie der menſchen bezwaren zou. En *Paulus* verhaalt ons van de valſche Propheten, die daar in de laatſte tyden het huwelyk en de ſpyſe verbieden zouden; daar nogtans alle ſpyſe, als zy met dank zegginge genomen wert, ryn is. Chriſtus zegt ook, dat het gene dat in den mond gaat, den menſche niet en beſmet.

Vrage. Gelooft gy niet, dat 'er een Overheit zijn moet in de werelt; en wilt gy geen hebbe? *Antw.* Mijn Heeren, ik bekenne van gantſcher herten dat de Overigheit een Dienareſſe Gods is, die daar niet te vergeefs het zwaart draagt, maar tot ſtraffe der kwaden, en beſcherminge der goeden. Ik wil my geerne in alles dat regt is, der Overheit onderwerpen, en beken my ook ſchuldig voor de Overheit te bidden, op dat wy, als *Paulus* zegt, een geruſt en ſtil leven onder haar beſcherminge mogen lyden in alle Godſaligheit. Daarom, zo wie de Overheit wederſtaat, die wederſtaat Gods ordinantie. 1562.

Vrage. Gelooft gy niet, dat de kinderen die ſonder Doop ſterven, verdoemt zijn? Ongedoopte kinderen.

Antw. Neen ik, mijn Heeren: want ik en hange de zaligheit aan den Doop niet, anders zo waar ik een Afgodendienaar, als gy: want *Abraham* en is niet geregtveerdigt in de beſnydeniſſe, maar in de voorhuit, en ontfing de beſnydeniſſe tot een zegel der geregtigheit des geloofs.

Dit is, beminde Broeders, dat ik op het kortſte voor de Overigheit tot tweemaal beleden hebbe, en hope by deſe bekenteniſſe tot 'er doot toe te blyven. Dat gunne my God door zijnen Hyligen Geeſt, Amen.

By my KAREL ELINK.

De Broeders van Honſcote ſchryven aan hem.

Hierentuſſchen hebben hem de Broeders van Honſcote met brieven vertroost, biddende en vermaande dat hy in de belydeniſſe zijns geloofs, als een vroom Chriſten menſche, beſtandig zoude blyven; 't welk hy ook gedaan heeft. Nu de Kettermeeſter en andere vyanden der waarheit zagen, dat hy door hare aanvegtinge van zijn geloove niet en konde gebragt werden, maar dageliks meerder en meerder vierigheit bewees, zo hebben zy hem ten einde als een Ketter veroordeelt, en in handen des wereltlyken Regters over geleverd. Maar deſe vrome getuige Chriſti en is daar door niet verſchrikt geweeſt, maar zogt veel meer den Heere Chriſtus met zijn doot te verheerlyken. Ten laaſten, als hy vernomen had dat den tyt zijner overleveringe na by was, zo heeft hy eenen brief aan de Gemynte van Honſcote op deſe wyſe geſchreven.

Genade en vrede met de onuitſpreekelyke liefte des Vaders, wenſche ik u beminde Broeders door Chriſtus Jeſus onſen Hoogenprieſter en Voorſprake by den Vader met de gemeenſchap des H. Geeſts. Amen.

Na alle Chriſtelyke groeteniſſe believe u te weten, beminde Broeders, dat ik uwen brief ontfangen heb, dewelke my zeer groote vreugt en troost in mijne banden en aanvegtinge gegeven heeft. Ten anderen zo bedanke ik u lieden dat gy mijner in uwen gebeden tot God altyt gedagtig zyt. Ik zal ook den Heere in't midden myner benautheit voor u allen bidden, en vertrouwe aan onſen Goeden God, dat hy ons na zijne Barmhertigheit verhooren, en uit alle benauwtheit verloſſen zal, als wy met opgeheven hande en herten hem aanroepen. Want hoe zou hy nu onſer niet ontfermen, nademaal hy ons doe wy nog zijne vyanden waren, genadelyk opgenomen heeft: hoe zoude hy ons nu niet veel meer verhooren, als wy nu zijne lieve kinderen door Chriſtus geworden zijn, en ons uit alle dwalinge en duiſterniſſe gebragt heeft, in dat wonderbaar ligt en Ryke zijns Soons? Hierom mag ik vrymoediglyk met den Propheet *David* zeggen, dat de Heere mijn toevlugt en beſchermer is tegen alle noot en verdrukkinge mijner vyanden. Waarom ik ook niet vreeſen en zal wat my de menſchen doen. Want de liefde, welke God in onſe herten geſtort heeft, verdryft niet alleenlyk de vreeſe des geregtigen oordeels en drygementen Gods, maar ook alle verſchrikkinge en en verdrukkinge der Tyrannen. Want alzo vermaant ons *Eccleſiaſticus*, zeggende: *En ontziet u niet van het aangezigte der geweldigen, verdedigt de waarheit tot in den doot, zo zal God de Heere voor u ſtryden.* Daarom zegge ik met *Paulus* dat ik gewis ben door den Hyligen Geeſt, dat noch hoogte, noch diepte, noch gevaar, noch zwaart, hoe veel te min deſe verderflyke creaturen, my niet en zullen konnen ſchyden van de liefde, die daar is in Chriſtus Jeſus onſen Heere, den welken zy prys in eeuwigheit, Amen.

Rom. 5. 10. Col. 1. 13. 1 Petr. 2. 9. Pſal. 18. 13. Pſal. 5. 6. en 18. 6. 1 Joh 4. 18. Syr. 4. 33. Rom. 8. 38. 39.

1562. Vorder geliefde Broeders in den Heere, op dat ik uwe begeerte voldoe, zo zal u believen te weten, dat ik in den Heere zo wel gemoet ben, dat ik 't met geen penne of inct en zoude konnen ſchryven. En van alle den tyt dat ik in deſe zware banden en ketenen geweeſt heb, en heeft my noit eenige gedagteniſſe overgekomen, dat ik ja van de alderminſte artykelen der Chriſtelyker Religie zoude afwyken, ende en kan niet bedenken, hoe hem een menſche begeven kan, om de bekende waarheit, door vreeſe eeniger tormenten en lyden, te verzaken. Daarom luit en verlangt my, om met mijn lighaam een brantoffer te doen, en dat zelve ten brande te ſtellen voor de waarheit, 't welk ik ook alle den tyt mijner gevangeniſſe, die niet kort geweeſt is, begeert heb. Want 't zijn nu alreede wel drie maanden dat my de Kettermeeſter en de gemyterde Biſſchop van Ipre in de wereltlyke handen overgelevert hebben. Maar ik denke dat zy my zo lange houden, om dat ik gezegt heb, zo daar eenige onder haar waren, die met de H. Schrift my ongelyk te hebben bewyſen konden, dat ik van mijn geloove zou afſtaan, en haar leeringe toevallen. Dit zyde ik tot hen, niet dat ik eenigſins van de leeringe, dewelke ik voorſta, twyffelde (want ik in mijn conſcientie door den Hyligen Geeſt verſekert ben, dat 'er gene plaatſen der hyliger Schrift, des Ouden nog des Nieuwen Teſtaments mijn geloove contrarie zijn) maar om dat zy my van obſtinaatheit te regte niet zoude beſchuldigen. Maar zy diſputeren my niet na mijn begeerte, namelyk met getuigeniſſen der Bybelſcher Schrifturen, (want zy haar daar in kwalyk gefondeert vinde) maar met ſtrikte banden en ſtinkende Kerkers, en denken my daar mede te overwinnen, maar ik betrouwe aan mijnen God, dat hy my byſtaan zal, en geenſins laten overwinnen, maar ter contrarie een heerlyke victorie geven, om alle haar tormenten te veragten, en den Heere groot te maken, en zijne waarheit, niet alleen met den monde, maar ook met mijn bloet te verzegelen. Hier mede, lieve Broeders, bevele ik u God, en 't woort zijnder genaden, die u beware in de opregte waarheit, Amen. Met haaſte, deſen ſeventwintigſten *September* vyftien hondert tweeënſeſtig.

Argumenten der Papen.

By uwe Dienaar en Broeder, KAREL ELINK, gevangen om de waarheit.

Hy wert ter doot verweſen.

Als deſe gevangen aldus by zijn belydeniſſe vaſt bleef, zo heeft hy ten laatſten de ſententie des doots van de Heeren van Honſcote ontfangen. En alzo hy een wel begaaft en vrymoedig jongman was, zo hebben zy hem hymelyk doen verdrinken, op den agtſten *October* in 't jaar vyftien hondert tweeënſeſtig.

Daar na hebben zy het doode lighaam na hare gewoonte den Vogelen des luchts tot ſpyſe voorgeſtelt.

Vervolginge der Chriſtgeloovigen in de Stad van Rouane, in Normandien, en met name van AUGUSTINUS MARLORATUS, Dienaar des byligen Euangeli aldaar.

Triumvirat zyn drie principale Gouverneurs.

Na dat de ſtad Rouane, zijnde een hooftſtad van Normandien, eerſt was belegert door de Hertog van *Aumale*, en nu de tweedemaal door het Leger van het Triumvirat in de maant van *October* vyftien hondert tweeënſeſtig, zeer dapper wert ondergraven en gemineert, den tyt van drie weken, is eindelyk den ſesentwintigſten der zelver maant ontrent den middag ingenomen en overvallen van de gene die den ſtorm aanbragten, zo dat de Mijne haar een groote openinge maakte. Het is middelertyt geſchiet dat een Edelman uit het lant van Berne, genaamt Capityn St *Columbe*, dewelke te voren profeſſie van de Religien gedaan hadde, ſtreet naderhand voor het Triumvirat, tegen zijn konſcientie, en was een van de gene die de Stad groot gewelt aan dede, maar de ſtraffe volgde haaſt op de ſonde: want hy korts daar na een ſcheute van een roer op zijn aangezigt ontfing, daar hy in de Stad af ſterf, openbaarlyk roepende, dat hy wel te regte van God geſtraft was, en dit zelve wel verdient had, om zijn ſonden die hy had begaan, tegen zijn eigen konſcientie. Geduurende dit beleg *Anthoine de Bourbon* Koning van Navarre, zig afgeſondert hebbende van zijne getrouwe vrienden en dienaren om te gelieven het Triumvirat, wert korts daar na geraakt in de ſlinker ſchouder, van de ſchote eenes roers of handbuſſe den vyftienden *October*, daar van hy ſterf den ſeventienden der navolgende maant, wynig tyts voor zijn doot de tranen in de oogen hebbende, bad God om vergiffeniſſe, en dede een belydinge zijns geloofs, na den regel der ware Chriſtelyke Religie: (hoewel hy nogtans agt dagen te voren, door kwaden raat, en ter begeerte van den Biſſchop een verſogt te hebbe daar hy hem aanbiegten mogte, het welk geſchiede ter ooren van den Officiaal van Rouane, en communiceerde op de Papiſtiſche maniere.) Nogtans naderhand proteſterende, zo hy had mogen geneſen, dat hy het Euangelium door 't gehele Koninkryk van Vrankryk zoude hebben doen prediken. Hy was een Prins begaaft met vele Goddelyke gaven, en met een ſagtmoedige genegentheit, hoewel nogtans vroom en ſtout in het feit van wapenen: maar vorder was hy zo onderworpen zijne genoegten, dat hy om deſelve te gebruiken, alle andere ligtelyk in vergetenheit ſtelde, en had dit ongeluk, dat hy zeer kwalyk gedient was, en nog veel eer, was hy haaſt vergetende de trouwe dienſten van zijne aldergetrouwſte en goetgunſtigſte dienaren, alzo wel als het onregt en laſteringe zijner meeſte vyanden. O onvolkomentheit! die Vrankryk gekoſt heeft een Miljoen lighamen, boven alle die grouwelyke verdervingen daar men het einde nog niet van en ziet.

Om nu te komen tot het gene gezegt is geweeſt van het innemen der ſtad Rouaan, een ieder wort hier voorgeſtelt, het verderf van zulk een ſtad, dewelke de tweede van Vrankryk is, uitgegeven in perykel, en ten roove geſtelt van zulke vyanden, doodende alles wat zy bejegenden, de huiſen gewelt aandoende, ſchendende dogteren en vrouwen, en om met een woort te zeggen, hanterende haare wreetheden ſonder eenig aanſien van ouderdom of perſonen. De Graav van Montgommeri, welke in de Stad bevel hadde, ziende d'ongeregeltheit, ſonder nogtans eenige remedie daar toe te konnen doen, begaf zig in Galeye, belovende vryheit te verleenen aan de Chiorne. Een ieder van de gene die daar waren, hun beneerſtigende tot den laatſten noot, om weg te konnen raken, was de palliſſade van Caudebek vervalſcht bevonden, en alzo ſalveerde hy hem in de handen, met de gene, zo Mans, als Vrouwen, die met hem in de Galeye konden ingaan: groot getal van vrouwen en kinderen kwamen hun ſchikken langs de rivier, meenende haar alzo te bewaren door het behulp der Schepen, van dewelke een groot deel verdronken waren. Die de rivier overgeſcheept, en die haar uitgeworpen hadden om hun te beſcherme in 't velt, wierden gedoot, of geplundert, of gevangen genomen door de vyanden, die ten alle kanten verſpreit lagen. Vele en onder andere de Dienaren en Predikanten, die toen ter tyt binnen Rouaan waren, die in de Stad dienden, dezelve beſchermden haar in een plaats genaamt het oude Palleis, en werden geſommeert den zelven dag harer gevankeniſſe, dat zy haar op zouden geven, mids haar lyf geſalveert zijnde: op welke belofte en konditie hem een overgegeven heeft, genaamt *S. Eſtienne*, dat is *Steven*, den welken daar

Digitized by Google

62. daar na als Gouverneur met zijn Vader ingelyt wert, nogtans wel voor hem nemende, niet tegenſtaande het verdrag ofte accoort gemaakt zijnde, dat hy evenwel alle de Predikanten zoude bezyden geſtelt hebben, en meer andere die hy wel wiſt datſe aangeteekent waren, van de gene die hem te werk ſtelden. Maar God verloſtender een deel den navolgenden nagt, hoe ſcherpen wagt men ook hielt. Dit niet tegenſtaande, maakte hy hem meeſter te worden van den Heere van Mandreville, den welken genoegſaam bemerkte den kwaden wil van den Kapityn, beloofde hem tweeduiſent Kroonen, indien hy hem in het leven wilde behouden: ende een van hare Dienaars of Miniſters genaamt *Marloratus*, welken hy hem belooft hebbende, zo heeft hy van ſtonden aan de plaatſe ontdekt, daar hy wiſt dat *Marloratus* verborgen was, te weten in een toren, alwaar hy zig met zijn houisvrouw en kinderen verborgen hadde, met nog eenige andere, derhalven wert hem *Marloratus* voortgebragt, en werden terſtont wederom alle byde ſtrengelyk opgeſloten en in de gevangeniſſe gelyt: des anderen daags den ſevenentwintigſten der maant, de Conſtapel vergeſelſchapt met den Hertog van Guyſe, gekomen zijnde om de plaatſe te bezigtigen, begeerde *Marloratus* te zien, tot den welken hy zyde dat hy een verlyder was van al dat volk. Sijn antwoord was, dat zo hyſe verlyt had, zo had God hem eerſt verlyt. Want (zyde hy ik en hebbe haar al te zamen, die my gehoort hebben, niet anders gepredikt, geleert, nog ook onderweſen of voorgedragen, dan het ſuiver Woort Gods. Waar op den Conſtapel antwoorde, dat hy een oproermaker was, een oorſake van het verderf der Stad. Hy zyde ter kontrarie, dat hy hem gedroeg aan alle de luiden van de Stad, zo wel van d'een als van d'andere Religie, of hy hem met eenige Politiſche dingen bemoeit hadde, of dat hy eenige oproerige redenen of propooſten gebruikt hadde, of dat hy anders als het zuivere Woort Gods geleert en gepredikt hadde. De Conſtapel zweerende, verhaalde het wederom, dat hy en zijns gelyke voorgenomen hadden, den Prins van Condé Koning te maaken, en den Admiraal Hertog van Normandien, en *Dandalot* Hertog van Brittanje: waar op de *Marloratus* volkomen antwoorden, vertoonde de onnooſelheit der zelver Heeren, zo en won hy evenwel anders niet dan dat de Conſtapel zwoer met goeder meeninge, dat hy hem zou te kennen geven in wynig dagen, dat hem zijn God uit zijne handen niet verloſſen zoude, en vertrok alſo met groote raſende gramſchap: en kort daar na wiert *Marloratus* gelyt na het Hof, met *Mandreville*, *Soquence*, *Coton*, en andere van de voornaamſte Kerke, en men wilde die vier voorgenoemde perſoonen ten kwaatſten aantaſten, en men lyde terſtont hare ſaake in regt en proces, waar op volgde het arreſt of daginge ten verſoeke van *Bigot*, Advokaat van den Koning, zulks als hier na volgt.

Gezien by den Hove de informatien gedaan te Louvers door ordonnantie ofte bevel des zelven, tegen de oproerige en rebellen der Stad Rouaan, en andere plaatſen van deſen lande, interrogative, en belydingen gedaan in 't zelve Hof, de kameren vergadert zijnde door M. *Jan du Boſch*, Heer van Mandreville, Preſident in 't Hof tot Rouaan, *Vincet de Gruchet*, Heer van Soquence, oud Raatsheer in deſelve Stad, *Noel Coton*, Heer van Berthonuille, Notaris en Secretaris van den Koning, ook zijnde Raatsheren der zelver Stad, en *Auguſtijn Marlorat*, Predikant der zelver Stad, Monnik, Paap, en getrouwt, gevangen in de conchergie van 't zelfde Hof, concluſie tegens haar aangenomen by den Procureur Generaal van den Koning: alles aangemerkt, is 't geſegt, dat het Hof verklaart heeft en verklaart mits deſen den voorſchreven *du Boſch*, Heer van Mandreville, *de Gruchet*, Heer van Soquence en *Coton*, geraakt en overwonnen van *Crimen Læſæ Majeſtatis* tegens alle hoofden tot ſtraffe en wederopbouwinge, van welkers het Hof haar veroordeel heeft, en veroordeelt mits deſen, te weten, den voorſz. *du Boſch*, Heer van Mandreville, geſleept te worden, naakt in zijn hemt op een horde op d'oude markt, en ter zelver plaatſe het hooft afgeſneden te werden, op het ſchavot binnen deſer ſtede. Dit gedaan zijnde, 't hooft geſtelt te worden op een houte paal, die opgerigt zal worden op de brugge deſer ſtede. En aangaande den voornoemden *Gruchet* en *Coton* zullen inſgelyks, ook naakt in 't hemt geſleept, een ieder op een horde voor het Stadhuis deſer Stede, om aldaar gehangen en verworgt te worden aan een galg. Daarna hare hoofden van 't lighaam afgeſneden, en op eenen ſtaak geſet, om op de brugge deſer Stede ten aanſchouwe te ſtellen, en haar lighaam onder de galg begraven te worden. En aangaande den voornoemde *Marlorat*, het Hof zegt, dat hy geraakt en overwonnen is, te zijn een van de Autheurs der grooter vergaderinge, welke oorſaak geweeſt zijn van rebellie, wederſpannigheit, en inlantſche oorlogen: tot ſtraffe en weder opbouwinge der zelver miſdaden, heeft 't Hof veroordeelt, en veroordeelt mits deſen den voornoemden *Marlorat*, geſleept te worden op een horde, gehangen en verworgt te worden aan een galg, voor de Kerk van onſe Vrouwe te Rouaan, dit gedaan zijnde, het hooft van het lighaam afgeſneden te worden, en op een houten paal geſteken te zijn, en op de brugge deſer ſtede geſtelt te worden, ten aanſchouwe van alle perſonen, hare goederen en have verbeurt en geconfiſqueert ten profijte des Konings, als voren, gaande de burgelyke voldoeninge van de noodſakelyke partyen, volgens het vonnis des Raats van den ſesentwintigſten *Auguſty* laaſtleden, en beneden was geſchreven: Dit tegenwoordig vonnis is uitgeſproken en ter executie gelyt, in 't byweſen van de Heeren Commis, *Alexander Moyſi*, *Mortereul* en *Siren* de Deurwaarders, den laatſten dag van *October* vijfhondert tweeënſeſtig. Zulks was het vonnis alzo heftig uitgeſproken tegen deſe uitnemende en notable perſonen: onder dewelke *Mandreville* gelyt zijnde op de oude Markt, betoonde een wonderlyke ſtantvaſtigheit, met een vaſt en voiſtandig gemoet den dood verwagtende, ſonder dat hy geblint wilde zijn, God aanroepende, en vertoonden de regte beſcherminge en onſchult der Kerke, inde leeringe van dewelke hy proteſteerde en betuigde God zijn ziele op te wille offeren.

1562.

Nu, aangaande *Marloratus*, was een man van uitnemende deugt, en onberiſpelyk van leven, ja dat meer is, dit getuigenis had hy ook zelfs van de gene die de Roomſche Kerke toegedaan waren, dat hy noit iet gepredikt en hadde van eenige zaken die tot oproer ſtrekten: men hiel ſig niet te vreden hem op een horde zeer ſmadelyk geſleept te hebben, maar hem wierden ook nog duiſent laſteren toegeſproken, door den Conſtapel, en door een van zijne Sone genaamt *Monbron*, dewelke zeer haaſt daarna doot geſmeten wiert, in de ſlag van Dreux, daarenboven gaf hem *Villebon* eenen harden ſlag met een lange roede, hem daar beneffens met vele laſterlyke redenen injurierende. Dit alles niet tegenſtaande bleef hy zeer ſtantvaſtig, en gekomen zijnde ter plaatſe daar hy geſtraft moeſte worden, dede zeer ſchoone en uitnemende bewyzingen en vertoogredenen, na den tyt die hem daar toe verleent wert, vermanende *Gruchet* en *Coton*, die mede met hem ter executie gebragt werden, dat zy kloeklyk en ſtantvaſtelyk volharden zouden tot den einde,

Digitized by Google

1562. gelyk zy ook bydé deden, nogtans daarom, en hielt de verwoetheit en boosheit van sommige menschen niet op, ter tyt toe, dat een krijgsman die daar by was, *Marloratus* eenen slag met het rapier gaf op zijn beenen, hoewel hy nogtans doot was, over welke daden of actien, God de Heere wynig tyds daar na een openbare straffe en wrake t' hemwaarts liet blyken, 't welk niet te vergeten staat: want de Kapitein die *Marlorat* gevangen had, wert drie weken daar na vermoord, en omgebragt, door een der slapste soldaste van zijn Compagnie: en zo veel de Rigters belangt, daarwaren twee derselver die zeer haast daar na een vreemde en wonderlyke doot storven, te weten, de een die President was, verloor al zijn bloet, sonder dat maar daar eenigen raat konde toe doen, en de andere zijnde een Raatsheer, maakte zijn water door zijn fondament, dat niemant by hem durfde komen. Aangaande *Villebon*, hy wert ook gestraft in de maniere als hier na volgen zal.

Des anderen daags na de doot van *Marlorat*, en d'andere bovengenoemde, werden ter doot veroordeelt vijf Kapiteinen, daar na *Jan Brygot*, Ouderling der Kerke en Secretaris vanden Koning, om dat hy geteekent en gezegelt had het relief van Appel geteekent by die van de Religie in het Hof van het Parlement, 't welk als doen te Louvers was, zoude ook met allulken straffe veroordeelt geweest zijn, als 't niet geweest was dat hy den vijfden *November* brieven van pardon gepresenteert had, waar over zijn Regters vergramt zijnde, middelertyt dat eenige van hun tot de Koninginne Moeder gegaan waren, veroordeelden ter doot *Jan Quidel*, in wiens huis ten anderen tyden gevangen is geweest, een van de voornaamste verspieders van die van *Guyse*, dese was den laatste die ter doot gebragt wiert in dese furie, onder schijn of deksel van Justitie, en sedert dien tyt wiert het den Hove verboden niet te procederen tegen de beschuldigde personen, welke vergevinge en remis van den Koning hadden, nog ook tegens niemant anders, sonder schuldige informatie tegens deselve personen gedaan te zijn. Maar ondertusschen was het een grouwelykheit de ongeschiktheden en konfusien aan te zien, dewelke door de geheele Stad geschieden, hoewel nogtans ongestraft blyvende. Want al was het zaake dat de Koning bevolen hadde dat het rooven en plunderen maar duuren moest, vierentwintig uuren, het duurde nogtans langer als vierentwintig weeken, niet tegenstaande 't verbod dat gedaan wiert geen meubelen of huisraat uit de Stad te vervoeren. De koopluiden van Parijs, Amiens, Beauvais, en van elders, en deden anders niet als de karren vollen en over lant voevoeren, en ook de Schepen langs de Rivieren, hoewel nogtans vele van hun, daar niet lange genut af hadden, gemerkt dat zy berooft en geplundert werden, door andere roovers die op de wege waren. Men hoorde binnen dien tyt in de Stad van Rouaan anders niet omgaan dan liedekens, onnutte woorden, ongeschikte manieren, en afgryselyke hoererye en overspel: oversulks, dat veele hun niet en schaamden opentlyk uit te spreken, hun lief te zijn, dat de Misse en de bordeelen door eenen storm wederom in de Stad gekomen waren: De Papen die liepen ook aan alle kanten en plaatsen, om haaren dienst weder in te planten, waar over het gebeurde dat zy een belaggelyke en bespottelyke zaak aanstelden, want overmids zy beelden gebrek hadden, liepen zy op de Stads vesten, en elders om eenige stukken van beelden te versamelen, zy versameldese daar na zo onbekwamelyk, datmen op eenen tyt een hooft vont van eenen St. *François*, verset op de beenen van eenen Duivel van St *Michiel*. Men herdoopte de klyne kinderkens met den trommelslag, en vele werden gedwongen te hertrouwen in de Misse, ten aanzien en spot van alle omstanders. Veele Engelsche en Schotten gekwest zijnde, deden haar wonden meesteren en kureren, dewelke nogtans wynig tyds na het innemen der plaatse op karren geladen werden en in de riviere gesleept: en om dat zy die van de Religie te beter onderkenne mogten, hadden zy dese lose malkanderen gegeven, dat indien'er iemant gevonden wert die God niet en lasterde of vloekte, dat die van haar volk niet en was: en met moet zig niet verwonderen, dat het gemeene volk haarlieden in deser voegen zo ongeschikt hielt, want de nieuwe Raatsheeren en Schepenen, ja zelfs eenige Raatsheeren van 't Parlement van den Hove, onder schyn dat zylieden onderzoekinge van wapenen deden, gingen rooven en plonderen alle het gene wat zy krygen en bekomen konden, en dat kwader is, bedwongen de hoofden van de huisen te bezweeren, en t' onderteekenen de artykelen van de Sorbone, executerende haar vonnis van Louvere. De Luitenant *Brenedent* en staat onder andere niet te vergeten, dewelke eindelyk moede wordende zo veel processe te voeren, alsmen hem iemant van de Religie voortbragt, waarom, zijde hy, God verloogenende, vervult gy de gevankenisse? Weet gy niet watmen daar mede doen moet? de riviere is 'er voor: de boose kloekmoedigheit deses volks, is zo ontsteken tegens zommige daar zy eenen haat op hadden, hoewel nogtans dezelve niet waren verklaart van de Relige te zijn. Van dit getal was den eersten President genaamt de Heere van St. Anthot, een deugtzaam man, dewelke in perykel was van geplondert te werden door het afgevallen volk: daarna eenen genaamt *Gaurelet* Klerk van de Griffie of Secretarie, dewelke uitnemende zeer gehaat was van *Brigot* en *Periçart* Advocaat en Procureur van de Koning, van dewelke hy dikwils verklaart hadde in de tegenwoordigheit van 't geheele Hof, vele kwade en boose stukken. Nu den zelven veroordeelt wesende van de gene die hem afgevallen waren, en sonder nogtans van eenige misdaat beschuldigt te zijn, wert ter punitie of straffinge gelyt, gevolgt zynde in de wapene van de meestendeel der oproerigen, dewelke somtyds spottende songen *Ave Maris stella*, en by wylen andere ligtveerdige grillen en spotspreuken. Eindelyk den voornoemden President wert ook gehangen en verworgt met dese ongeschikte spotredenen en ceremonien: vier of vyf dagen daarna de Heere van Bosroger Advocaat van den Koning, ook eene van de gene die de oproerige begeerden dat gedoot zou werden, hoewel hy nogtans nimmermeer professie der Religie gedaan hadde, maar alleenlyk om zulke oorzake als de voornoemde *Gaurelet*, om dat hy poogende was hem uit de Stad te salveren of bevryden, zonder dat het van iemant bemerkt mogte worden, en hy wort vorspiet, en ten halven de riviere zijnde, wert hy vervolgt door de Schepen die vol Krygsvolk waren, het welk hy ziende, dwong zijner Schipper alzo, dat hy by belofte van gelt, in de galeye op de riviere liggende, verborgen wert, die daar geheel na by was, alwaar hy ontfangen wert, en beschermt door de Soldaten die daar waren den tyt van drie uren: maar eindelyk, na dat zijne vyanden wel duisentmaal gesworen hadden, dat zy hem geen leet aan zouden doen, maar dat hy zou in de hand van de Magistraat of Justitie overgelevert worden, wert hy hunluyden eindelyk overgelevert, en doen hy haarovergelevert wert, sprak hy dese navolgende woorden: Myn Heere, ik en ben niet belast of beschuldigt met eenige gemeene openbaare of kwade misdaat, daar en is geen beschuldiginge of informatie tegens my. In alle dese voorledene op-

1562.

De Heer van Andet.

1562. oproeren en heb ik niet gedaan, dat ik de Juſtitie zoude mogen vreeſen, door wat Wetten of Regters zy ook mogten geoeffent worden, maar veel eer zoude ik God vertoornt hebben, dat ik verkout of verflout ware in den dienſt van zijnen hyligen Naam, en om te vele nagevolgt te hebben het gevoelen der gener die God niet en beminnen, nog ook haarzelven: O *God! dynen wille is onſchouwelyk en ontvliedelyk Ik bidde dy door dyne barmhertigheit, dat den overlaſt, die dit volk my mogten aandoen, myn ziele niet en kwetſe of kwelle.* Doen zijde hy: Nu laat ons gaan myne vrienden, alzo hy onder haar handen was, wert hy gelyt tot by de poorte, alwaar hy aankomende, zijn lighaam dekten met zo ongenadige ſlagen van helbaarden, piſtolen, en ander geweer, dat hy terſtont doot ter aarden viel, en zijn lighaam bleef agtentwintig uuren liggen, ter plaatſe daar zy hem doot geſmeten hadden, zonder dat daar iemant van de Raat eenig werk af maakte. Maar zeer weinig tyts daar na, liet God de Heere een openbare ſtraffe blyken over den perſoon van *Villebon*, welke daar zijnde als Luitenant van den Koning, en bygeſtaan met groote magt van volk om de oproerige te ſtraffen, moeſte de eerſte zijn, om de hant daar aan te houden, zo is't geſchiet dat de Markgrave van *Vieille Ville* te Rouane gekomen zijnde, om in de zake van Rouane te verzien, en ordre te ſtellen, hem ten eten genoot hadde, en na eenige verſcheiden propoosten en redenen, na dat het middagmaal genouden was, beklaagde hy den jammerlyken ſtant van zulken Stad, en de afgryſelyke boosheit diemen toeliet onder ſchyn van oogluykinge, onder welke niet vergeten was de moort van *Bofragart*, waar over hy *Villebon* vermaande, dat hy daar ordre toe ſtellen zoude: hy wert daar over zo vergramt, dat hy menigmaal zijde, dat, zo daar iemand ware de gene die zijde, dat hy zijn neerſtigheit niet gedaan en had, hy zou hem daar aan heeten liegen: 't welk hy zo menigmaal, en dat met zulken heftigheit tegen *Vieille Ville* zyde, dat hy daar na genoodzaakt wiert (door groote heftigheit) zijn hand aan 't rappier te ſlaan, en het zelve uittrekkende, ſloeg hem zo hart eenen ſlag toe, dat zo *Villebon* zijn hand niet voor hem gehouden had, om zijn hooft te bevryden, hy zoude hem hem hooft tot den tanden toe gekloven hebben: waar over dat anders niet na en volgde, dan dat hy zijn hand verloor, waar mede hy *Marloratum* onverdient geſmeten had ter plaatſe van de Juſtitie. En op dat den zelven *Villebon* te beter zijn ongeluk beklagen mogte, dede by zijn hand begraven met zo vele, ja meer ceremonien, dan zijn lighaam weinig tyts daar na begraven wert. Eindelyk dat indien zo vele jammers en deerlykheit niet genoeg ware geweeſt, om t'eenemaal te verderven de gene daar men op vergramt was: *Bigot* bragt te wege dat een quote of ontleeninge van gelde, van ſevenmaal duiſent kroonen op de Stad van Rouane geſommeert wiert, op verbeurte van aan lighaam en goet geſtraft te worden, om 't welk te volbrengen en in 't werk te ſtellen, werden geordonneert als Commiſſariſen, de Preſident *Lalemand*, de Heere van *Proville*, Preſident van de behulpen, een genaamt *Romey*, en de General *Bonacourſy*, alle welke eertyts daden der Religie bedreven hadden, en dezelve toegedaan hadden geweeſt, met dewelke nogtans *Bigot* de rolle maakte na zijnen wenſch: en men moet zig niet verwonderen van zodanige ongeregtigheden, gemerkt dat in wat zake het was, het zy eiſſchende of verbiedende, borgerlyk of met juſtitie, alle de gene die bekent ware van de Religie te zijn, werden op 't velt veroordeelt: ja zelfs was het zo verre, dat een menſche iet koopende of verkoopende, zijn lyf of leven niet verſekert was, 't en ware geweeſt dat hy by den H. Naam Gods gezworen hadde. Dit was, Chriſtelyke Leſer, den ſtant van de arme ſtad van Rouaan, tot den tyt van den Vredehandel toe. 1562.

FRANCISCUS VARLUT, en ALEXANDER DAYCKE, byde ontbooft.

DOen (*a*) *Varlut* naby Doornik uit de predicatie neffens vele andere aangegrepen en gevangen weg geſleept wert, zijde hy tot zijne medegevangene: Wel op lieve Broeders en Suſters, wy zijn byde in leven en ſterven des Heeren, laat ons daarom moedig in den Heere tot den ſtryt gewapent zijn: nademaal Chriſtus onſe Hooftman ons opentlicht, den welken wy trouwelyk te dienen ſchuldig zijn. En zien wy niet, hoe veele Krygslieden om eenes Princen wille haar lyf en ziele in perykel ſtellen, en wete menigmaal niet, of zy om een goede zake krygen ofte niet? En zulks doen zy om vier kroonen ter maant: waarom willen wy dan te ruggen trekken? Neen, gantſchelyk niet, want wy weten, dat wy onder een goede Heere zijn, die een regtveerdige zake heeft: en de ſoldye, die wy te verwagten hebben, en is geen gout of ſilver, maar een eeuwigduurende Koningryke. Daar toe en ſtryden wy niet op het onſekere, maar wy zijn van de victorie alzo verſeekert, als of wyſe al in de handen hadde. Hy zegt ook in eenen brief tot zijne medebroederen te Doornik aldus: Lieve broeders, ik hebbe nu oorſake, om God hooglyk te pryſen, want hy heeft my alzo geſterkt, dat ik in de gevangeniſſe eenen beteren moet heb, dan ik op de ſtraten, of vrye velden gehad heb Ja, doen vreeſde ik wel voor eenen handwerksman, maar nu en vreeſe ik niet voor den gantſchen Raat: 't welke niet van my, maar van Gode herkomt. Als zy ook van de zekerheit zijner ſaligheit vele met hem diſputere wilde, zyde hy: Chriſtus is waaragtig in zijn beloftenisſe: en dewyle ik Jeſus Chriſtus met de ware gelove aangenome, en in hem het eeuwige leve bekome hebbe, zo ben ik verſekert van mijn ſaligheit, en weet ook, dat noch duivel, noch doot, noch hel, magt over my hebben. En of ik ſchoon zulken treffelyken Dienaar Jeſu Chriſti niet en ben, als *Paulus* of andere geweeſt zijn, nogtans ben ik een Lidmaat aan 't lighaam Chriſti. En hoewel *Paulus* aan het zelvige lighaam een ander lid is, en ik een veel minder lid ben, zo volgt nogtans, dewyle wy lidmate eens lighaams zijn, dat wy een Hooft hebben, namelyk Jeſus Chriſtus. En nu is't met den genadenbalſem, die van zijn hooft nedervloeit, alzo gelegen, dat hy ook de de alderminſte lidmaten vogtig maakt. Daar uit volgt, dat ik van de zelvige genade, die *Paulus* deelagtig geworden is, ook mijn aandeel bekomen heb. Want de genade Chriſti heeft deſe kragt, dat zy ook den genen, die niet dan den minſten droppel daar van bekomen heeft, een vol genoegen maakt. Want het is een levendig water, en die maar een wynig daar van ſmaakt, dien en dorſtet niet meer in der eeuwigheit. En als een ander tot hem zyde, dat by zijn ziele daar voor te pande wilde zetten, dat de Doctoren, die hy allegeerde, waaragtig waren, zyde *Varlut*: Vervloekt zy de menſche, die hem op menſchen verlaat: maar zalig is de gene, die hem verlaat op den Heere. Alzo en wil ik my ook niet op u, maar op den Heere verlaten. Als zy hem om de Miſſe te beveſtigen het verklaarde lighaam Chriſti voorhielden, antwoorde *Varlut*, dat het lighaam Chriſti nog niet verklaart en was, doen hy het Avontmaal inſtelde, ja dat hy ook na zijn verryſeniſſe van den dooden de eigenſchappen eens waaragtigen lighaams behouden hadde. Als hem ook voorgeworpen wert, dat de regtgeſinde Leeraars in onſe tyde geen mirakele en deden, zyde *Varlut*: Wanneer eenen openen brief van iemant bezegelt is, en gelt dat zegel niet, zo lange als den brief ongekweſt blyft? Dewyle een iegelyk hier op ſtil zweeg, zyde hy:

(*a*) Andere *Baxlut.*

Na-

Godvruchtige VARLUT, en dappere ALEXANDER,
Gy ſtreeft Oreſtes met zijn Pilades voorby,
Naardien gy eensgezind de grootſte tiranny
Verdraagt door 't martellot. Wat is by wys en ſchrander,
Al acht de waereld hem voor dwaas en onbezint?
Die 't kruis, en 't hoogſte goed, voor de aardſche ſchat bemint.

Nademaal dan den brief des Godlyken woorts met zijne zegelen of mirakelen nog gants ongekwetſt is, zo is hy ook genoegſaam beveſtigt. Als hem ook voorgeworpen wert, dat hy van de zekerheit zijner zaligheit al te zeer roemde, als of hy zijne zaligheit zig zelven wilde toeſchryven, zyde hy: Aangaande mijn perſoon, ben ik een arm ſondaar, die God dagelyks vertoornt, en daarom der eeuwiger verdoemeniſſe wel weerdig ben: maar dewyle God my mijne ſonden heeft laten kennen, en my de genade gegeven heeft, dat ik om Chriſti wille om vergevinge mijner ſonden bidden, en ook begeeren kan, dat hy de gehoorſaamheit Jeſu Chriſti tot betalinge voor mijn ſonden aannemen wil, zo gelove ik gewiſſelyk, dat hy mijne ſonde door Chriſtus vergeven heeft, en nog vergeeft. En dewyle ik alzo door den geloove met Chriſtus vereenigt ben, zo weet ik, dat zijn bloet de afwaſſchinge mijner ſonde, zijne gereg igheit mijne geregtigheit, ja ook zijn doot mijn leven zy, en dat ik door hem een kind Go.is, en een erfgenaam des Hemelſchen Koninkryks zy, en blyve in alle eeuwigheit. Aangaande zijn gevankeniſſe ſchryft hy ook tot zijn Vrienden, hoewel die, overmids ſtank en duiſterniſſe, onluſtig is, dat hy deſelve luſtiger bevont, dan zijne vyanden hare heerlyke geſchilderde Palyſen deden, dat hy met de ketenen aan zijne voeten meerder praalde, dan zijne vervolgers met hare goude ketenen deden: dat ook het geluit zijner ketenen in zijn hert hondertmaal luſtiger was, dan de Muſyken en allerly Snarenſpel in de herten zijner vyanden. Hy trooſte ook zig zelven tegen de aanſtaande vuurvlammen met deſe merklyke woorden: Het is wel waar, wy moeten eerſt door het vuur gaan, eer wy tot Chriſtus komen: nogtans weten wy dat wy door de doot in 't leven, en van de aarde in den hemel komen. Is 't dat wy met Chriſtus veragt werden, zo zullen wy ook met hem verhoogt worden. Is 't dat wy met hem lyden, zo zullen wy ook met hem regeeren. Is 't dat wy zijner doorenkroone deelagtig worden, zal hy ons ook zijner eeren kroone deelagtig maken. Is 't dat wy ons voor de gantſche werelt met ſchande op de ſchouplaatſe laten brengen, en ons, gelyk hy gedaan, heeft laten verbranden en dooden, zo zullen wy ook in de eeuwige vreugde en heerlykheit met hem leven. Hy wederlyde ook de veranderinge des broots in het weſentlyke lighaam Chriſti uit den 16. *Pſalm*, Het lighaam en zal niet verrotten. Maar dat broot in de Miſſe, het welke gy zegt het weſentlyke lighaam Chriſti te zijn, wert ſomwylen van de muiſen, wormen, ofte motten verteert, en het verſchimmelt en verrot In ſumma, als deſe Martelaar hem altyt zo geruſt, getrooſt, en onbevreeſt aanſtelde, heeft hem Mr. *Pieter Dentier*, een Koninklyke Luitenant daar over ontzet, en onder andere woorden met een bedroeft aangezigt geſproken, dat hy bykans de gantſche nagt om harent wille ſonder ſlapen lag, en dat hy hem veel meer bekommeerde met de doot deſer armer menſchen, dan zy zelve. Ja, dat hy een deel zijns eigenen bloets daarom wilde geven, dat het anders mogte toegaan.

Alexander Daycke van Brayne te Chaſteau geboren, was mede gevangen. En als daar een van de Heeren tot hem zyde, dat alle de gene beeſte waren, die daar zyden of geloofden, dat het lighaam Chriſti zo lang en breet, en zo dik in de Miſſe was, als hy aan 't kruis gehangen had: zo zyde *Alexander*: Zo en en zal 't ook voorwaar op uwe zyde in Kerken en Scholen aan beeſten niet onbreken: want uwe Leeraars en prediken hier niet anders van, dan op deſe wyſe. Als zy alle byde op deſe plaatſe gebragt waren, daar zy ſterven zouden, *Alexan. Dayck.*

1562. den, ſprak *Alexander* alzo zijne Rigters aan: Lieve Heeren, gy die dat van God gegeven en verordineert zweert voert, tot beſcherminge der vromen en ſtraffe der kwaatdoenders: ik bid u om Godes wille, dat gy de hoereerders en dronkaarts, welk al te veel over al onder u liede zijn, ſtraffen wilt, en dat gy ook den tyt en den arbyt die gy aanwent om de kinderen Gods uit te roeyen, veel beter tot uitroeyinge deſer en diergelyke laſteringen beſteden wilt. Vreeſt alleenlyk den genen, die u in zijn groote en laatſte gerigte wederom oordeelen zal.

Als hy ook eenen Raatsheer tegenwoordig zag, dewelke altyt, hoewel hy blint geworden was, de principaalſte plagt te weſen, als men de onſchuldige Chriſtenen veroordeelen en dooden zou, zo ſprak hy hem aan met deſe woorden: Mijn Heer, het verwondert my niet wynig, nademaal gy het licht deſer werelt verloren hebt, dat gy ook vorder het Hemelſche licht van u ſtoot, het welke u de getrouwe God zo menigmaal door de gene heeft laten aanbidden, die gy neffens andere ter doot veroordeelt hebt. Voorwaar gy en ſondig niet uit onwetenheit. De blinde Raatsheer antwoorde: Dat geſchiet alleenlyk daarom, om dat ik niet gelooven wil, gelyk gy. En zy zijn alle byde onthooft geworden. 1562.

JAN GREFFIN, en de Luitenant van Pontoiſe, byde gehangen: hare hoofden zijn afgeſneden, en gerolt langs der ſtraten als houte bollen. N. LA FAJE in 't water geworpen zijnde, wert daar weder uitgehaalt, en veroordeelt aan een Wipgalg verbrant te werden.

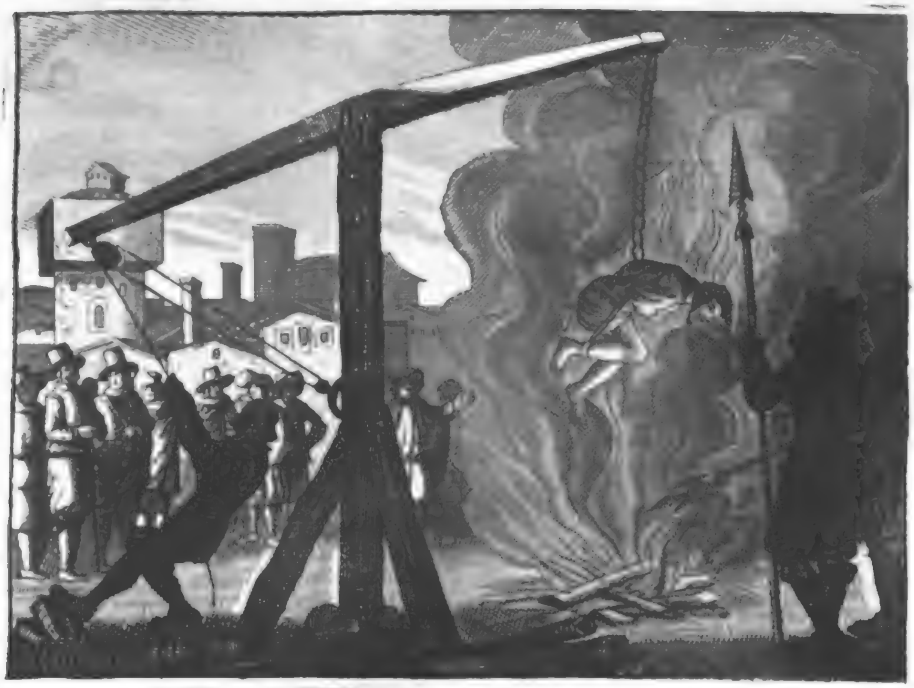

Gelukkig is by die de jeugd in Godsvruchts ſchoole
Verſtandig onderwyſt, en door getrouwen raad
De ziel naar boven voert op dat ze nimmer doole.
Dus lof'lyk kweet gy u, LA FAJE, tot de baat
En tirannij met hunne onmenſchelyke plaagen,
U deed een dood vol ſmert voor 't Kruisgeloof verdraagen.

In 't jaar vyftien hondert tweeënſeſtig, hebben de geloovigen in Vrankryk en voornamelyk in de ſtad van Parys vele vervolgingen om de belydeniſſe des hyligen Euangeliums moeten uitſtaan: door dien dat de Prince van Conde met nog meer andere Heeren en Edellieden, voor haar genomen hadden met alle geoorlofde middelen de eere Gods, de ruſte des Ryks, den ſtaat en vryheit des Konings voor te ſtaan, en de Kerken van de Gereformeerde Religie in ruſte te brengen. Nu, alhoewel 't niet alleenlyk zwaar, maar ook als onmogelyk is, te verklaren zo wel de diverſche manieren van wreetheden, als het getal der geloovigen die van de vyanden der waarheit in diverſche plaatſen van Vrankryk, gedurende de inlantſche oorlogen, om de ware Religie zyn omgebragt geweeſt, zo zullen wy nogtans de voornaamſte verhalen. Na dat het Parlement een Plakkaat had laten uitgaan, tegen alle de Heeren, Edellieden, en Magiſtraten, de welke zy vermoeden de Gereformeerde Religie toegedaan te zijn, als dat zy haar binnen drie dagen zouden laten vinden in 't Paleys des voorzyden Parlements van Parys, op pene van uit Vrankryk gebannen te worden: zo is 'er binnen Parys zulken beroerte ontſtaan onder het gemeene volk, dat den naam van Ketter of Lutheraan genoeg was om in de Riviere geworpen te worden, in de plaatſe van gelyt te worden na de gevankeniſſe: en om de raſende dulligheit des volks dies te beter te mögen voldoen, zo zijnder twee heerlyke manne gehangen geworden, met namen *Jan Greffin*, en den Luitenant van Pontoiſe, om dies wille dat zy beſchuldigt waren, dat zy binnen de ſtad van Pontoiſe en Senlis toegelaten hadden de predikatie des hyligen Euangeliums, en de bedieninge van het Sacrament des Doops. Zo haaſt als deſe mannen gehangen waren, is het raſende volk komen loopen, en hebben haar de hoofden afgeſneden, zo dat de ligha- *Jan Greffin. De Luitenant van Pontoiſe.*

1562. men en de hoofden onder de galg ter aarden gevallen zijn, alwaar zy dese hoofden langs der straten gerolt hebben, gelyk houte bollen: en na dat zy daar lange een bloedig en wreet spel mede gespeelt hadden, hebben zy de lighamen eindelyk verbrant, en het hooft van de Luytenant gebragt binnen Senlis, alwaar zy het gezet hebben op eenen staak.

De la Faye. Op den selven tyt was 'er een Godsalig man binnen Parys, met name *de la Faye*, dewelke lange tyt geweest had Opziender van de Kerke binnen de Stad van Parys: desen om de groote vervolginge vertrokken zijnde na een Dorp genaamt Bantellu, niet verre van Pontoise, is daar ook in groote swarigheit gekomen, want hy aldaar by na gevallen was in de handen zijner vyanden: maar de Heere heeft hem nog voor dien tyt gespaart, zo dat hy van daar gevlugt is, en heeft zig begeven op den weg van Orleans, met eenige jonge kinderen zijne discipelen, dewelke hy in de vreese Gods onderwees. Als hy nu gekomen was in een zekere plaats, genaam Meulan, alwaar hy met zijn scholieren passeerde, om na Orleans te ryzen, is hy ondervraagt van zijn geloof: *la Faye* heeft hier op zeer vrymoedelyk het Euangelium Christi beleden, en heeft zijn gevoelen daar klaarlyk en sonder vreese des doots, uitgesproken. Als de vyanden der waarheit verstonden, dat hy de Gereformeerde Religie toestont, hebben zy hem terstont verweesen, gehangen en verworgt te worden: waar op *la Faye* zig zelve beroepen heeft aan het Parlement van Parys: het gemene volk dit hoorende, hebbe hem met gewelt gerukt uit de hande der genen die hem lyden, en hebben hem van boven neder een brugge in de riviere geworpen; daar na is hy wederom uit het water getrokken, en wert van daar gevangen gelyt in den kerker van Meulan: na dat hy daar een tyt lang in groote ellende gelegen had, is hy van daar gevoert na Parys, alwaar zijn proces op eenen korten tyt geëindigt zijnde, een zeer wrede sententie des doots ontfangen heeft, te weten, dat hy gebonden zijnde aan een wip, uit en in het vuur zou getrokken worden, tot dat hy van levenden lijve ter doot gebragt ware. Dese schrikkelyke doot heeft dese vroomen kamptoen Christi niet gevreest, maar is zeer blymoedelyk gegaan ter plaatsen daar hy zou sterven: en daar gekomen zijnde, is hy gestorven in groote volstandigheit des waren geloofs, aanroepende tot den einde toe den name des Heeren, in 't jaar vijftien hondert tweeënsestig.

1563. Beminde Leser, alzo in dese Historie der Martelaren, de vervolgers der Christen gelovige, in de uitvoeringe der sententien tegens haar gegeven, dikwils (en voornamelyk dan, wanneer daar over eenige beroerte onder het volk ontstont) haar hebben soeken te verontschuldigen met het mandament of Plakkaat des Konings, zeggende en roepende: Wy zijn 't niet die haar dooden, maar des Konings mandament; zo heeft ons goet gedagt, alzo ons een der zelver Plakkaten ter hand gekomen was, 't zelve hier by te voegen. En luit als volgt:

Placcaat, Ordinantie, en Edict der Koninklyke Majestyt, tot extirpatie der Secten, en conservatie van onsen ouden opregten Geloove, en Catholyksche Religie in zijne Erfnederlanden.

By den Koning.

Onsen lieven en getrouwen de Stadhouder, President en luyden van onsen Rade in Hollant. Saluyt ende dilectie.

Alzo wy beboorlyk geinformeert zyn, dat niet tegenstaande de Placcaten en Ordinantien, tot diversche stonden in onsen Lande en Graafschappye van Hollant gepubliceert, om voor te komen en te obviëren tegens de Secten en Heresien aldaar opkomende, dezelve nogtans dagelyks langs zo meer zyn wassende en vermenigvuldigen in onsen voorschreven Lande van Hollant, en nog meer zoude, indien daar tegens in tyds niet verzien en worde, zo is 't (dat zelfde aangemerkt, en begerende te voorziene tot extirpatie van alle secten, dwalingen, en ketteryen, tot welvaren en eendragtigheit, rust, en vrede van onsen voorschreven Lande en Onderzaten van Hollant) wy om dese en andere redenen ons daar toe bewegende, hebben by advys en deliberatie van onse zeer lieve en zeer beminde Suster de Hertoginne van Parme en van Playsance voor ons Regente en Gouvernante in onse Landen van herwaarts over, en van onse lieve en getrouwe de Hooft-Presidenten luyden van onsen Rade van Staten en secreten neffens haar wesende, verboden, geinterdiceert en geordineert, verbieden, interdiceren en ordineren respectivelyk 't gene hier na volgt.

1563

In den eersten, dat niemant van den Inwoonderen van dese onse Nederlanden, van wat staat, of kondite by zy, en zal geadmitteert nog ontfangen worden in eenige Steden of Dorpen van onsen voorschreven Lande van Hollant, om aldaar te woonen, 't en zy dat by brenge certificatie van den Procbiaan, Officier, en Wet van der plaatse van zijn woonstede, inboudende dat by gebouden wort Catholyk, en niet besmet of befaamt van eenige beresien, welke certificatie by gebouden sal wesen te exhiberen en overgeven, in banden van den principalen Officier van de Stad of Dorpe, daar by zal willen woonen, op de pene dat de gene die alzulker certificatie niet en brengt, niet geadmitteert en zal worden aldaar te woonen. Belastende den Officieren tegens den zelven wel neerstelyk hem te informeren, en procederen hoe 't behooren zal. En indien iemant bevonden wort hem in desen uyt valschbe certificatien te behelpen, zal tegens den zelven oy punitie kapitale geprocedeert worden. En zulle ook de voorsz. Officiers ben neerstelyk ondervragen, zo van de gene die van nu voortaan binnen de voorsz. Steden en Vlekken zullen komen woonen, als van de gene die binnen de naaste vier jaren herwaarts van buyten aldaar gekomen zyn, hoe verre eenige notabele suspicie tegens dezelve valt of opkomt: en dit zo wel van de gene die binnen de Stads muuren, als in de buyten Steden ben met 'er woonstede begeven hebben, van welken zy recouvreren zullen beboorlyke certificatie van den Procbiaan, Officier en Wet, al op pene als boven. En zullen insgelyks de voorschreven personen gebouden wezen beboorlyke schyn en blykzel te brengen, dat bare kinderen die zy byben bebben, na de gewoonte en usantie van de bylige Catholyke Kerke gedoopt zyn.

Item, dat in alle Steden en Vlekken in onsen voorsz. Lande van Hollant, geen Vrouwen geadmitteert zullen worden, tot 'er exercitie van Vroetvrouwen te wesen, 't en zy dat dezelve beboorlyken eed doen, dat zy geen kinderen, nog ryk nog arm en zullen ontfangen, of zy zullen goede aanschou en toezigt nemen, dat die zelve kinderen kerstен gedaan worden, en indien zy eenige zwarigheit daar inne bevonden, zullen 't zelve den Officier van der plaatse op baren eed gebouden wesen aan te geven. En aangaande die Vrouwen die voor gene Vroetvrouwen uitgaan, nog eed gedaan en bebben, en nogtans in last, en noot, baar vrienden of buren dikwils bebulpsaam zyn, zullen insgelyks gebouden wesen goede toezigt te dragen, dat zulke kinderen die zy ter werelt helpen, beboorlyk gedoopt worden, op pene indien iemant van ben van het gene voorschreven is, in gebreke bevonden wort, dat tegens den zelven geprocedeert zal worden na behooren. Ende want dikmaals gebeurt dat zommige vrouwen ten uitersten zwaar gaande van kinde, buiten de plaatse van baar residentie, of te woonstede baren, zullen alzulke vrouwen, zo baast als zy t' huis komen, gebouden wesen, beboorlyke certificatie te brengen van de plaatse daar zy in den kraam gelegen bebben, dat bare kinderen na de usantie van de bylige Catholyke Kerke gedoopt zyn, en dit op pene, dat zy voor suspect gebouden zullen worden; en alzo tegens baar geprocedeert.

Item, dat alle de Pastoren, en Capellanen, van nu voor-

Digitized by Google

1563. voortaan ſchuldig zullen zyn, pertinent boek ofte regiſter te houden, van alle de kinderen die zy zullen doopen, oplykenende den dag, jaar, naam van de kinderen, en Ouders, die ter vonde gebragt ende by hem gedoopt zullen worden. 1563.

Item, zullen de voorſchreven Paſtoors en Capellanen van hare voorſchreven Regiſters, t'allen tyden binnen's jaars openinge ende viſie doen, den Officier van der plekke, des verzogt zynde. *En* zullen boven dien van jare te jare gehouden weſen het voorſchreven Regiſtre te brengen in handen van de Wetbouders van de plaatſe van haarlieder reſidentie, den welken wy belaſten dezelve behoorlyk te doen en regiſtreren en bewaren. En dit al op alzulke pene, als men na de kwaliteit van der zake ende perſoon, bevinden zal te behooren, ende ten einde dat al het zelve te bed in train gebragt, en generalyken onderhouden mag worden, en zal voortaan geen Paſtoor geinſtitueert worden ſonder hem mede onder andere te laſten, ende ordineren Regiſtre te houden, en't zelve jaarlyks der Wet over te leveren, als voorſchreven is.

Item, zullen alle Officiers goede toezigt dragen, en hen neerſtelyk informeren op alle Herdoopers, en den genen die conventriculen houden, agtervolgende d'ordinantie en Plakkaten, eertyts by wylen hoogloffelyker memorien den Kyſer Karel de Vyfde des naams, onſen lieven Heere en Vader (wiens ziele God genadig zy gemaakt, en te meer ſtonden daar op gepubliceert.

Verbieden voorts dat op Sondagen en ſolemnele hylige dagen, niemant zig en vervordere, ten minſten gedurende de Hoogmiſſe, en het ſermoen voor noen, in Herbergen te gaan, drinken, of met den bal te ſpelen, of de kloot, of ook op de Doel te ſchieten, op de pene van twintig ſtuyvers, t'elker ryſen als hy daar op bevonden zal worden, en zullen de Taverniers aldaar 't zelve geſchien zoude, verbeuren het dubbel van dien.

Ordonnerende inſgelyks dat de Ouders, hare kinderen, weſende van bekwame ouderdom, ſchuldig zullen weſen deſelve ter ſchole, en ter Kerken te ſenden, om haar Vader Onſe, haar Geloove, en dierghelyke te leeren, ter plaatſe daar Scholen gehouden worden, ten minſten die arme haar kinderen op Sondagen en H. dagen, en die andere ten minſten twee of drie maal ter weke, op arbitrale pene aan dezelve Ouders te verhalen. *Bevelen* onſen Officiers dat zy dikmaals en ten minſten alle drie maanden eens viſiteren zullen de huyſen van alle de Boekverkoopers, om te zien of zy geen boeken en hebben verboden by de voorgaande Plakkaten, en of zy in hare verkopinge hen reguleren volgende dezelve Plakkaten: en zullen ook zeer neerſtelyk toezien, dat geene Kramers met eenige boeken omgaan, of die en verkoopen, en onderſoeken of zy in haar Murſſen geen boeken hebben, of de zelve onder haar waren verbergen.

Item, dat alle de gene die eenige verboden vergaderingen, of conventiculen zullen weten ergens gehouden te worden, zullen ſchuldig zyn't zelve den Officier van der plaatſe te kennen te geven, daar voor men hem geven zal, voor elk huys daar de Officier op haar aanbrengen bevinden zal conventiculen gehouden te weſen, vyfentwintig Carolus guldens, die den Officier in zyne rekenunge gepaſſeert zullen worden. *En* want voor al van noode is te voorzien, dat de kinderen wel geinſtitueert en geleert worden in de vreeſe Gods, wy bevelen dat terſtont en ſonder vertrek goede Scholen opgeſtelt zullen worden in onſe voorſchreven lande van Hollant, daar kinderen geleert zullen worden, zo het by den Aartsbiſſchop van Utrecht, en den Biſſchop van Haarlem, mitsgaders by u geadverteert zal worden, die hier op met de voorſchreven Prelaten en daar het behooren zal, zult communiceren.

En ten einde dat niemant van deſen onſen Ordinantie en verbot ignorantie ſoude mogen pretenderen, ontbieden en bevelen wy u zeer ſcharpelyk by deſen, dat gy terſtont en ſonder vertrek deſe jegenwoordige doet uitroepen en publiceren, niet alleen in de Steden van onſe voorſchreven Lande van Hollant, maar ook in de principale Dorpen, daar men anders niet gewoonlyk en is publicatie van Plakkaten te doen, daar en zo vet u dunken zal te behooren. *Procederende* en doende procederen tegen den overtreders by executie van de penen boven verhaalt, ſonder eenige gratie, gunſte, diſſimulatie, of verdrag. Des te doen met dies 'er aankleeft, geven wy u en den voorſchreven Regters, en Officiers, elk in't zyne volkomen magt, authoriteit en ſonderling bevel.

Ontbieden en bevelen voorts eenen iegelyken, dat zy u, en de voorſchreven Officiers, doende 't gene des voorſchreven is, ernſtelyk verſtaan en obedieren. *Want* ons alſo gelieft.

Gegeven in onſer Stad van Bruſſel, onder onſen contre zegel hier opgedrukt in Plakkate den negenentwintig ſten dag van Maart, vyftien hondert drieënſeſtig voor Paaſſchen.

By den Koning in zijnen Rade
D'OVERLOPE.

GULIAAM CORNU, uit Henegouwe.

DEeſe perſoon heeft zeer kloekelyk wederſtaan de aanvegtinge van verſcheide vyanden: en onder andere van eenen wereltlyken wyſen Raatsheer te Doornik. Hy en heeft niet alleen reden gegeven van den laſt daar van hy t'onregte beſchuldigt was, maar ook van vele puncten der Chriſtelyker Religie, gevende bekwame ſolutien op de contrarie voorwerpingen die hem de voorzyde vyanden deden.

Guliaam Cornu, geboren te Bury in Henegou, Kleermakersgeſelle, Ouderling der Kerken tot Doornik zijnde in den fleur van zijn leven, na dat hem God zijne waarheit geopenbaart had, beneerſtigde hy met al zijn vermogen de vorderinge van de Kerke des Heeren. By gebreke dat hy niet gevonden en wert, doen de groote vervolginge, om 't gezang der Pſalmen, in Doornik begon, en de Commiſſariſſen uit het Hof van Bruſſel gekomen waren: *Cornu* en meer andere Godſalige, in drie dagen gedaagt zijnde, gelyk zy zeggen, om dat zy niet gecompareert waren, werden op lyfſtraffe uit de Landen van Koning Philips gebannen.

't Gebeurde des Donderdaags den tweeden *July* vyftienhondert drieënſeſtig, dat hy 's avonds van den eten uit den huſe van een van zijn vrienden komende, gevonden wert van de wagt van de ſtad, en met die gene die hem vergeleſchapten tot zijnen huſe, in de gevankeniſſe gelyt. In de eerſte ondervraginge die de Regters deden, lyde men hem te voren dat hy op lyfſtraffe gebannen had geweeſt. Als ook dat hy was de gene die een zeeker openbaar gebed in de ſtad van Valencyn gedaan hadde, daar veel luyden met duſenden gevonden werden, die ter oorzake van deſe nieuwe leere, twee gevangen ontſet hadden. Op welke twee beſchuldingen *Cornu* antwoorde, dat, aangaande d'eerſte, het dagement aan zijnen perſoon niet gedaan was, nog behoorlyker wys verklaart om hem daar in te voorzien. En dat aangaande de tweede, men hem te onregt beſchuldigde, dat hy oorzake zou geweeſt zijn van den oproer, of verloſſinge van de gene die van de Juſtitie gevangen ware. Daar na vraagde men hem ook van zijn gelove: daar van hy een deel by geſchrift geſtelt hadde, 't welk wy uit vele ondervragingen getogen hebben, als volgt:

Des Donderdaags 's morgens den agtſten *July* agtervolgende 't gene myn Heeren my alrede gevraagt hadden, aangaande de Sacramenten, drong men my zeer hart met genoeg bewimpelde woorden: Of ik niet en agtede dat men geloove behoorde te geven, en hem te houden aan een algemeen Concilium, gelyt door den H. Geeſt? Ik antwoorde met gemene woorden, dat 'er niemant onder den Hemel was, die iet tegen 't woort Gods zou konnen beſluiten, gelyk *Paulus* dat *Gal* 1.8. bewyſt, zeggende: *Dat zo ik, of een Engel uit den Hemel u anders predikte, dan ik u gepredikt*

't Geluk beſtaat niet in een onbedachtzaam oordeel
Het geen de dwaasheid velt, maar dat Gods geeſt ons leert:
Die hier de wellust voor de wysheid dan begeert,
Vermoort zyn ruſt, en doet de ziel meer ſchade als voordeel.
Verbeug u, ô CORNU! en denk in 't martellot:
Die 's waerelds vriend wil zyn, word vyand van zyn God.

dikt heb, die zy vervloekt: en Chriſtus zegt *Joh.* 10. 4, 5. *Mijn ſchapen hooren mijn ſtemme, en volgen my na, ende en zullen geenen vreemden herder hooren, maar van hem vlieden.* Meeſter *Pieter Dentiere* zyde my: Maar komt hier *Cornu*, alwaar 't dat God my verdoemen wilde, en dat ik hem zyde: Heere, ik heb een raat van de algemeene Concilien, en van de Doctoren der Kerke, met het geloove der Vaderen en Voorouders ontfangen: meent gy dat God mijns dan niet en zou ontfermen? Gelooft dan den raat der gener die zo wel hare zaligheit zoeken als gy. *Antw.* Mijn Heeren, zo ik tegen God zyde: (is't dat men zo behoort te ſpreken) Heere, gy hebt gezegt, dat 'er valſche Chriſtenen en valſche Propheten in uwen naam komen zullen, en zullen 'er vele verlyden, enz. Dat uwe ſchapen u ſtemme hooren, en niet die van de huurlingen, ik bidde u, dat u believe door uwen H. Geeſt mijn klyn verſtant te verlichten in de ware kenniſſe uwes woort. Dat is wel een ander gebed dan het uwe: want het is gelykformig zijnen wille. *Vrage.* Gy ziet wel dat alle de Kerken, zo die van Conſtantinopelen, en andere gereformeert van de Apoſtelen, vergaan zijn, alzo dat 'er maar die van St. *Pieter* overgebleven is, tegen dewelke (na de belofte Chriſti) de poorten der hellen niets en zullen vermogen. Want Chriſtus zyde tegens St. *Pieter* dat de Satan hem begeerde als tarwe te ziften, maar dat hy voor hem gebeden had, op dat zijn geloove niet en zou ophouden. Daarom het ook zeer wel te gelooven is, dat het de ware Kerke Gods is en dat God, volgens zijn belofte, die zo lange niet zoude hebben laten dwalen. En te zeggen dat die van Geneven, die maar over dertig of veertig jaren geweeſt is, de ware Kerke zou zijn, dat waar Chriſtus een groote ſchande aangedaan. *Antw.* Gy zout willen zeggen, mijn Heere, dat de Kerken die door de predicatien van d'andere Apoſtelen, en niet van St. *Pieter* opgeregt zijn, niet van God en waren: maar ter contrarie, zo ſchynt het veel eer waarachtig te zijn, dat de Roomſche Kerke meer door de predicatie van *Paulus* dan door de predicatien van *Petrus* opgeregt is, gelyk men dat in de Handelingen der Apoſtelen wel kan bemerken. Ja dat meer is, daar en is geen zekerheit af, dat St. *Pieter* oit te Romen geweeſt heeft: want St. *Paulus* ſchryvende van Romen tot Timotheus, en in andere plaatſen, zegt dat ſe alle hem verlaten hadden, 't welk St. *Pieter* niet zoude hebben gedaan, indien hy daar geweeſt had. En aangaande het gene dat gy uit het 16 *kapittel* van *Mattheus* verhaalt hebt. *Auguſtinus* deſe paſſagie uitleggende, gebruikt zulke woorden: Doen Chriſtus zyde dat des menſchen Sone overgelevert zou worden in de hand en der ſondaren, zo zyde St. *Pieter*: Heere, dat zal u geenzins geſchieden. Chriſtus antwoorde hem: Gaat weg van my Satan. Daar hy te voren gezegt had, dat vlees en bloet hem dat niet geopenbaart en had, maar den Geeſt Gods zijns Vaders, zo komt hy nu en zegt ſtraks daar na: Wykt Satan, om dat hy des Geeſts niet en ſmaakte. Waar in gy ziet, dat (na *Auguſtinus* zeggen) hy maar van 't geloove ſprak, 't welk hy bekent had, en dat wy Chriſtus den Sone Gods tot een vaſt fundament onſer zaligheit ontfangen. Aangaande d'ander paſſagie, Chriſtus wederſtaat daar zijn ſtoutigheit, als iet van zig zelve gevoelende: want gy zegt, dat de Duivel begeert had hem als tarwe te ziften. En *Petrus* betuigt zelve, zeggende, dat onſe wederpartye de Duivel om ons gaat als een brieſſchende Leeuw, zoekende wie hy zou mogen verſlinden. Nu, zo vele belangt het gene Chriſtus zegt, dat hy voor hem gebeden

Een provooſt van eenen wereldlyken wyſen.

Joh 10. 5.

Mat. 16. 18. Luc. 22. 31.

2 Tim. 4.

Marc. 8. 33.

1 Petr. 5. 8.

Digitized by Google

beden heeft, op dat zijn geloove niet op en houde, daar mede bewyst hy de zorge die hy voor ons (als wy meenen in verzekertheit en op ons gemak te zijn) draagt: En dit is't gene *David* zegt, dat de behoeder Iſraals niet en ſlaapt nog en ſluimert. Waar in haar klaarlyk vertoont de Vaderlyke zorge die God voor ons draagt. Voor de reſte, zo wyſt ons ook die paſſagie de zwakheit onſes geloofs aan, zo wanneer wy van God niet onderhouden worden. Ziet daar in 't geheel de propoſten die wy t'ſamen hadden.

Maar ik en mag ook niet vergeten, hoe dat zy op my begeerden, dat ik haar zou verhaalen de gebeden, die ik op de Markt van Valencyn, ten zelven dage, doe de gevangene ontſet werden, dede. Ik verhaaldeſe gelyk als die in de Catechismus ſtaan, te weten, de gebeden die gemeenlyk in de Kerken geſchiede: ſommige dieſe aanhoorden, ſugteden. Nu, ter begeerten van Meeſter *Heerman*, zo zyde ik met een, de Artykelen des geloofs: die voleint hebbende, zyden zy tot my datſe deſelve ook geloofden. Nogtans, zyde ik, zo ziet gy wel waar ik om dit zelve geloof, dat gy gelooft, ben: daar op zy niet anders en antwoorden, dan dat ik met mijn ziel medelyde wilde hebben: maar ik zyde haar, dat ik mijn lighaam tot mijner zielen zaligheit in de handen Gods, en mijner Heeren gaf, om daar mede haaren wille te doen.

Gy zult ook weten, Broeders, hoe dat ik voorleden dingsdag in 't perk (daar de Luitenant van 't Kaſteel was) gelyt wert: dewelke (zo ik verſtaan heb) begeert had om my te hore ſpreken: nogtans zo en wert my nergens na gevraagt, dan na de zaak van Valenzyn. Zy drongen my zeer, dat ik iemant zou melden, zeggende, dat alle kinderen Gods (van dewelke ik my een noemde) behoorden waaragtig te zijn, en dat zo ik mijn medegeſellen niet met goetheit wilde noemen, dat zy't my met gewelt zouden doen doen. Ik zyde kortelyk, dat (aangaande 't gewelt dat zy zyden my te doen) zy mijn lighaam tot haar wille hadden. De Luitenant van 't Kaſteel zyde my al gekkende, dat ik een van die geſellen was, die wel begeerde goede cier te maken, ſonder te vaſten. Met verlof, mijn Heeren, zyde ik, ik geloof en houde, dat eens Chriſten leven ſober en matig behoort te zijn. En om in propooſt van onderregtinge te geraken, verklaarde ik haar, dat de Dienaars en Paſtoren, van de Kerke Gods wettelyk beroepen, wel mogen in tyt en ſtond, met toelatinge, beſtemmen ſommige dagen om te vaſten en te bidden, nogtans ſonder eenige ſuſuperſtitie en afgodery. Niet, zyde ik, dat 't ſonde zy om maar eens of tweemaal te eten, (want God bekommert hem daar mede niet) maar ik meen ſulk een zoberheit die de welluſtigheit des vleeſch, zo wel in eten als in drinken afſnyt, op dat de geeſt te bekwamer zy om God te bidden. Zy antwoorden my, dat 't zeer wel geſproke was.

Nu, mijn Broeders, ik heb u dit met een willen ſchryven, denkende dat zy my niet meer daar van zullen ſpreeken, of dat ik geen middel zal hebben, u te ſchryven.

Nu keer ik wederom tot den Donderdag, daar van ik in't beginſel geſproken heb, op welken my gevraagt wert, uit het 5. *Kappittel* van *Jacobus*: Ik antwoorde hun, dat zy niet loogenen konden, dat't olye was die de Apoſtelen gebruikten (doen de gave van geneſen nog in de Kerke was) in 't geneſen der kranken, om de Euangeliſche leere (die doen, als d'Apoſtel deſen brief ſchreef, in de Kerke begon gepredikt te worden, gelyk *Marc.* 6. 13. ook een wynig daar van gerort wort) met mirakelen te beſtigen: maar nu is de gave van te geneſen niet meer in de Kerke. Nu, zo de Prieſters Chriſtus en de Apoſtelen, daar in wilden navolgen, zo moeſten zy niet alleen dat element, maar ook andere) welke zy bezigden in 't genezen van veelderley ziekten gebruiken. Maar zy volgen d'Apoſtelen kwalyk daar in na, aangezien dat het maar aan de zieken gebezigt wert, om die te geneſen en geſont te maken, ter kontrarie, zo en bezigen zy deſe hare olye niet aan de ziekken, dan als haar alle hope van langer te leven benomen is. *Vrage.* En waarom zegt hy dan, datmen de Prieſters der Kerke zou roepen, en dat zy die met oly zouden ſtryken: endat zo hy gezondigt heeft, dat vergeven zy hem? *Antw.* Gy en verſtaat niet, hoe d'Apoſtel eerſt den oorſpronk van de ziekte raakte, te weten, onſe ſonden. Nu zo moet de oorzaak van ziekte eerſt weg genomen worden, eer den kranken kan geneſen zijn: gelyk doen Chriſtus den Melaatſchen rynigde, tot hem eerſt ſprak: Uwe ſonden zijn u vergeven, want de oorzaak weg genomen zijnde, het weſen ligtelyk vergaat. Nu, zo kan de ſonde niet weg genomen worden, dan door de gebeden, die in den geloove geſchieden, welke (zo hy zegt) van groote kragt zijn, want *Elias* die een menſch was, (mede gelyke bewegingen onderworpen als wy,) heeft door zijn gebed (in't geloof geſchiet) de Hemelen geſloten, alzo dat het in drie jaren en ſes maanden niet en regende. De ſonde dan (die de eerſte oorzaak onſer ziekten en kwalen is) door de gebeden die in den geloove geſchieden, weg genomen zijnde, zo wert daarna de olye gebezigt, maar tot geenen anderen einde, dan tot de geſontheit des lighaams, en niet om de zielen in't Paradys te gelyden, gelyk men ons doet gelooven. Om deſe ſterkte, welke de ſonde is, te verjagen, daar toe de olye al te magteloos is, moet men een veel ſterker dan die hebben, te weten, 't gébed, welk veel vermag.

Matth. 9. 2. Jac. 5. 16.

Dit is't gene ik u tegenwoordig weet te ſchryven, en hoewel het al in't lange belyt is geweeſt, zo is nogtans hier in 't kort begrepen. Hierentuſſchen, mijn Broeders en Suſters, nemende in't goede de klyne gaven die my God verleent heeft mijn klyn verſtant en zwakheit te hulp, bid ook dat hy, 't gene hem belieft heeft, my door zijn genade deelagtig te maaken, wil vermeerderen, en onderhouden ten einde mijns levens toe: my verleenen de volherdinge en ſtantvaſtigheit, op dat het met my niet en gaat, als met den boozen krygs-knegt, dewelke zijnen Heere verlaat, als's t van nooden is te ſtryden. Nu zulks zou my dagelyks voor oogen komen, 't en ware ik ſteunde, en my vaſt hiel aan de goetheit en ſterkheit Gods door de gebeden die gy voor my doet. God heeft my den wille gegeven, ik hoop en verſekere my van hem 't volbrengen te verwerven, alzo hy belooft heeft.

U Broeder en Vriend, gevangen om Gods Woort, G. Cornu.

1563.

Neffens de boven verhaalde onderzoekingen, heeft *Guliaam Cornu* vertelt aan eenen zijnen Vrient die hem in de gevankeniſſe kwam beſoeken, dat ſekeren dag te voren, een Doctor van de Sorbonne, wiens toenaam was *van der Hagen*, Kanonnik te Doornik, vergeſelſchapt met ſommige Jeſuiten, zig beroemt hebbende, dat hy wel haaſt zoude weten of *Cornu* Hugenoot was, hem kwam onderzoeken in de gevankeniſſe voor des Konings Luitenant en den Provooſt der ſtad en andere. Deſe wyſe Doctor hem hebbende ondervraagt op het punt der Tranſubſtantiatie of veranderinge in 't Sacrament, hem vindende zo wel voorzien van antwoorden, vertrok terſtont: en liet aldaar de voorſchreve Jeſuiten wel bezig. Doe kwam daarna de Parochiaan van St. Jacob, vergeſelſchapt met andere, om met den voorſz. gevangen te diſputeren: maar hy zyde hem, dat hy dagelyks met hare Regters ſprak, en niet antwoorden wilde, dan in hare tegenwoordigheit. Nogtans ondervraagt zijnde, wat hy van de ver-

Van de verdienſten.

1563. dienſten hielt, zyde, dat hy niet konde verdienen dan den vloek des eeuwigen doots, wat goede werken hy ook dede: haar 't zelve bewyzende met klaar blykende paſſagien der hylige Schrift. De Regters daarna vraagden hem, of de Paus het Hooft der Kerken was, en de navolger en afgenaam van St. *Pieter*. Eer hy haar antwoorde, vraagde hy haar, of zy ſpraken van den tegenwoordigen Paus, of van haar alle vervolgens. Zy antwoorden, dat zy meenden van alle. Hy antwoorde, dat Jeſus Chriſtus alleen was het Hooft zijner Kerke, gelyk daar geſchreven ſtaat *Epb.* 4. *v.* 15 en bewees hun, dat veele Pauſen tot het Pauſdom door tooverye (gelyk Silveſter) geraakt waren: en hoe zouden, zyde hy, zulke Hoofden zijn, die zelve noit daar van leden waren

Gedenkwaardig antwoort.

Men dede hem vragen waar hy gelogeert had, en dat hy zoude openbaren, die van zijn Religie waren: maar hy en noemde geen der zelver, noch en bragt niemant in perykel. Ten leſten, na alle vervolg in Regte, wert hem 's Maandaags den dertienden *July*, 's morgens tuſſchen ſeven en agt uren, de ſententie des doots verkondigt. Dit gedaan zijnde, lyde men hem in een kamer, niet wyt vande plaats daar de ſententie geëindigt was: in welke kamer *Cornu*, in tegenwoordigheit van eenige Regters, zeer heerlyk van de verryſeniſſe zijns lighaams ſprak. Waarom hy gedrygt wert, dat men hem een ſtopſel of bal in den mont zoude ſteken, zo hy niet beloven wilde te ſwygen, alsmen hem na 't gerigt zoude voeren. Hy beloofde haar daar in gehoorzaam te zijn, op konditie van God te bidden en aan te roepen. En als men hem na 't Gerigte lyde, zyde hy: *Nu ga ik ter Bruiloft des Lams: og hoe geerne ſterve ik ter liefden en ter eeren Gods!* Sommige zeggen, dat, als hy by de ſtellagie was, een jonge dogter die hem in 't gemoet kwam, zyde: Myn Broeder, wy zullen malkanderen niet meer zien. *Cornu* antwoorde haar: Wy zullen, en dat in 't eeuwige leven. De dogter zyde, Amen. Als hy op de ſtellagie was, riep hy den Heere aan, zeggende: *O God, zyt mijn genadig, en ziet niet aan mijne misdaden, maar uwe barmhertigheit.* En na dat hy de artykelen des geloofs gezegt hadde, zyde hy: *En treet niet Heere met uwen knegt in't gerigte.* En als hy deſe woorden ſprak, wert hy verworgt, en zijn lighaam verbrant, den vijftienden *July* vijftienhondert drieënſeſtig.

WOUTER OOM.

Onder vele deugdelyke en ſtantvaſtige Chriſtenen, die binnen de ryke en vermaarde ſtad van Antwerpen de waarheit des Euangeliums ſtantvaſtelyk voorgeſtaan en met haar bloet verzegelt hebben, is ſonder twyffel ook te rekenen *Wouter Oom*, een vriendelyk jongman, oud ontrent ſeſentwintig jaren, geboren in de voornoemde ſtad van Antwerpen, den welken de Heere met ſonderlinge gaven en wetenſchap zijns woorts begaaft had. Zijn handwerk of Ambagt is geweeſt, Metſen, daar mede hy zijn broot na het bevel Gods eerlyk gewonnen, en den behoeftigen na zijn vermogen mede gedeelt heeft. Na dat hem de barmhertige God belieft had, uit de duiſterheit der ſonden tot het licht zijns waarheits te roepen, zo heef hy alle ydelheit des werelt, daar mede de jonkheit aldermeeſt bekommert pleeg te zijn, ganſchelyk verlaten, en zijn leven als een waaragtig dienaar en kint Gods tot alle geregtigheit, matigheit en Godzaligheit begeven. En dewyl hy merkte, dat de gemeenſchap der wereliſcher jonkheit, welke hy eertyds gevolgt hadde, hem in den weg der zaligheit ſchadelyk was, (want kwade t'ſamenſprekingen verderven goede zeden) zo heeft hy hem der zelver t'eenemaal ontſlagen, en hem by de Chriſtelyke Broeders der Gemynten Chriſti gevoegt, van dewelke hy begeerde dikmaal geleert, vermaant, en onderweſen te werden. Als nu vele Chriſten Broeders zijn groote vierigheit, geſtadigheit en Godzaligheit ſagen, zo hebben zy den zelven, met belydeniſſe zijns geloofs, in de gemeenſchap der geloovigen ontfangen, by dewelke hy zo ſtigtelyk en vriendelyk gewandelt heeft, dat een iegelyk den Heere grootelyks pryſen en danken moeſte van de groote genade, welke hy aan deſen haren Broeder beweſen had. In de H. Scrift was hy zo grondig ervaren, en ook boven dien, met zulken welſprekentheit begaaft; dat vele Godzalige menſchen, ja ook de Dienaren des woorts, hoewel hy nogtans een ongeleert man was, dikmaal met hem ſogten te ſpreken.

1563.

Hy was een Metſer. Gen. 3. 19. Pſal. 121. Eph. 4. 28.

1 Cor. 15. 33.

Maar doe nu vele geloovige deſer Nederlanden, om de zware vervolgingen, na Engelant vertrokken, zo is ook *Wouter Oom* daar henen gevaren, en te Londen gearriveert, aldaar hy een tyt lang gewoont heeft. Want daar ook een Chriſtelyke Kerk der Nederduitſche natie was, *in* welke het Euangelium en den Godlyken dienſt zuiverlyk bedient wiert, van de Godzalige en geleerde *Petro Deleno*. zo heeft hy hem, ook aldaar tot den Godlyken dienſt begeven. Gelyk hy dan t'Antwerpen gedaan had, alzo heeft hy ook te Londen met aller ſtigtinge en minſaamheit gewandelt, zo dat hy alle vrome Chriſtenen zeer aangenaam was. Nu, bemerkt de wonderbare voorzienigheit en beſchikkinge Gods, waar door hy de zijne, welke hy van den beginne tot getuigen zijner waarheit verkoren heeft, tot het kruice roept en ſtiert. Als hy nu dan eenen zekere tyt in Engelant gewoont hadde, heeft hem God in den ſin gegeven en inwendig geroert, om wederom na Antwerpen te keeren. Maar doen hy daar eenen zekeren tyt gewoont had, is hy des nagts in de nieuwe Stad, ten huiſe van een burger van Antwerpen gevangen geworden, 'twelk geſchiet is in de maant *Auguſtus*, Anno vijftienhondert tweeënſeſtig. Men zegt voor waaragtig, dat hy van een perſoon, die hem in Engelant gezien en gekent had, aan den Markgraaf van Antwerpen verraden is geweeſt. Maar wat hier van waaragtig zy laten wy den Heere, die alle ding bekent en vergelt, oordeelen.

Hy reyſde na Engelant.

Hy wert verraden.

Nat dat deſe vrome Chriſten alzo gevangen was, heeft hem niet lange daar na de Markgraaf met ſommige Schepenen bezogt, en van verſchyden dingen, maar inſonderheit van de Dienaren des woorts en Chriſtelyke vergaderinge, zeer neeſtig gevraagt. Waar op de gevangen altyt wyſſelyk, en ook vrymoedelyk geantwoort heeft, zo dat de Markgraaf tot zijn vermeten en voornemen niet konde geraken. Hier na hebben hem de Heeren der Stad van Antwerpen nog dikmaal bezogt, alle neerſtigheit doende om hem tot den ſchoot der Roomſche Kerk wederom te brengen. Want overmids hy een wel begaaft en lieflyk jongman was, zo en ſtonden zy na zijn bloet niet, maar ſogten hem hier toe te brengen, dat hy zijn ſchult bekennen, en zijn geloove afſtaan zou. Maar *Wouter* door den Geeſt Gods verſterkt zijnde, heeft haar altyt verklaart, dat hy haar begeerte (want zy tegen zijn konſcientie ſtreet) geenſins inwilligen konde: maar dat hy veel meer bereit was de waarheit met zijn bloet te betuigen. Geen andere antwoorde en konden zy van hem krygen, hoewel zy nogtans zo wel met ſchoone woorden, als met drygementen alle neerſtigheit daar toe deden: maar het was al te vergeefs, want de gevangen hadde zijn gelove als een wys timmerman, op eenen vaſten gront gebout, waar tegen noch vloeden noch ſtorm winden magt hadden.

De Markgraaf verraadt hem.

Boven deſe kwamen hem zeer dikmaal beſoeken zommige Papen en Monniken, en inſonderheit Mr. *Adriaan van Voſſenbole*, een boven maten eergierig Libertyn, de welke hem van zijn geloo-

ve

1563. ve zogten af te trekken, en met haar Sophiſterye te overwinnen. Maar de gevangen heeft hare aanvegtingen en Schriftlooſe diſputatien vromelyk wederſtaan, bewyſende met de hylige Schrift, dat zijn geloove ſteunde op den waren gront der Propheten en Apoſtelen, het welke ook zo veel duſent vroome Martelaren met haar bloet beveſtigt hadden. Hierentuſſchen bewees hy haar uit den woorde Gods, dat haar geloove en Kerke geen ander fundament en had, dan den Paus en zijne Duivelſche inzettingen: 't welk daarom haaſtelyk vergaan moeſte, hoewel zy 't zelfde met branden en moorden zogten ſtaande te houden. Daarenboven heeft hy haar gevynſtheit, bedrog, en ſchandelykheit, zo naaktelyk voor oogen geſtelt, dat zy niet en wiſten wat zy antwoorden zouden.

De geeſtelyke Doctoren aldus beſchaamt gemaakt zijnde, en vreeſende dat daar door haar dwalingen en godloosheit aan den dag gebragt zoude werden, hebben daar na groote neerſtigheit gedaan, zo aan den Markgrave, als aan de Heeren der Stad van Antwerpen, begeerende dat zy den Ketter, van wien geene bekeeringe te verhopen was, van de werelt helpen zouden. Maar de Heeren wel wetende den bloedigen aart der Geeſtelykheit, en zijn daar door niet terſtont beweegt geweelt om den gevangen te dooden, hopende hem door lange gevankeniſſe te overwinne, en alzo tot hare meninge te brengen, hoewel zy verloren arbyt deden. Want de gevangen wert dagelyks meer en meer in den Heer verſterkt, niet anders begeerende, dan den name zijns Heeren en Gods, niet alleen met den monde, maar ook met 'er doot groot te maken.

ryft ve- ryen. Dewyle hy op den Steen gevangen lag, heeft hy zeer ſchoone en treffelyke brieven aan zommige geloovige perſonen geſchreven, waar uit men ligtelyk zijn goet verſtant, en volſtandig herte verſtaan mag. Maar overmids dezelve, zo men die alle hier ſtelle wilde, te lang vallen zouden, zo zullen wy met een of twee te vrede zijn. Aldus ſchryft hy:

Genade en vrede van God den Vader door zijn Soon Jeſus Chriſtus, wenſche ik u mijn lieve Broeder en Suſter in den Heere, Amen.

BEminde Broeder, en uitverkoren Suſter in den Heere, welk ik lief heb om der waarheit wil, en u geloove aan Chriſtus. U lieden believe te weten, dat ik na den vleeſche wel te paſſe ben, en inſonderheit na den geeſt wel gemoet: de Heere heb lof van zijn genade, de welke ook magtig is ons te ſterke met zijnen Hyligen Geeſt tot den einde toe.

Mijn alderliefſte, alle die haar van deſe godlooſe werelt onthouden, en navolgers Chriſti willen zijn, moeten veel lydens en verdrukkinge verwagten. Want Chriſtus heeft voorzegt, dat wy van de werelt om zijns naams wille gehaat, vervolgt, en verjaagt zouden werden. Dit zullen zy u doen (zegt hy) om dat zy my, nog den Vader niet gekent hebben: maar en vreeſt niet, ik heb de werelt overwonnen. Dit zelve betuigt ook *Paulus*, zeggende: Alle die Godſaligliyk leven willen in Chriſti Jeſu, zullen vervolginge lyden. En wederom, ons is gegeven niet alleenlyk in Chriſtus te gelooven, maar ook voor zijnen name te lyden. Maar wel zalig zyt gy, zegt Jeſus Chriſtus, als u de menſchen vervolgen, en alle kwaat tegen u ſprekende, liegende om mijns naams wille. Verheugt u; want uwe loon is groot in de hemelen.

Mijn alderliefſte, hier toe zijn wy geroepen, op dat wy alzo gelykformig zouden zijn onſe Heere en Meeſter. Want Chriſtus heeft geleden voor onſe ſonden, ons nalatende een exempel, dat wy zijne voetſtappen zouden navolgen. Dewelke voor de vreugt die hem voorgezet was, het kruice heeft verdragen en de ſchande veragt: hy is arm geworden voor ons, op dat hy ons ryk maken zou. Door den welken wy ook de toelydinge hebbe door het geloove, tot deſe genade daar wy in ſtaan, en verheugen ook in de verdrukkingen, wetende dat de verdrukkinge lytſaamheit werkt. Daarom, mijn lieve Broeder en Suſter, weeſt neerſtig om uwe beroepinge en verkieſinge vaſt te maken, zo zal u rykelyk den ingang in het eeuwige Koninkryke onſes Heeren en Saligmaker Chriſti toegedient worden.

Hierom en zulle wy niet vreeſe, al is't dat ons de Heer een wynig kaſtyt. Want waar is 'er een Vader die zijn ſoon lief heeft, en niet en kaſtyt? Alzo kaſtyt ook de Heere dien hy lief heeft. Maar is 't dat wy ſonder kaſtydinge bevonden worde, welker de Chriſtene deelagtig zijn, zo zijn wy baſtaarde en geen kinderen. Daarom zegt de Wyſeman: Mijn ſoon en verwerpt de kaſtydinge des Heeren niet, nog en verſtuwt niet, als gy geſtraft wort. En laat ons dan niet vreeſen de voetſtappen Chriſti na te volgen; want wy zijn zijne litmaten, en hy is ons Hooft. Gelyk dan ons Hooft zijn heerlykheit en blytſchap door lyden en ſmerte moeſte innemen: alzo moete wy ook na zijn exempel door lyden tot de Hemelſche Stede, dat nieuwe Jeruſalem zoeken te komen. Daarom moeten wy met *Paulus* zeggen, *Chriſtus is mijn leven, en ſterven is my een gewin.* Laat ons dan met den zelven roepen, *Ik ellendig menſche, wie zal my verloſſen van dit ligbaam des doots!* Merkt hoe dat de geloovige altyt verlangen gehad hebben, om by Chriſtus haar Hooft en Bruidegom te zijn. Want zy hebben gezien met *Abrahams* op die ſchoone Stad die fundamenten uit God had, wiens Bouwmeeſter God zelve is. Alzo, mijn alderliefſte, laat ons den Heer met ganſcher herten navolgen, en in lytſaamheit onſe zielen beſitten. Want God ſpreekt door den Propheet, dat 't een koſtelyk ding is, lytſaam te zijn, en op de hulpe des Heeren te hopen. O hoe goet is 't den menſche dat hy dat jok des Heeren van zijnder jongheit op hem neme, die een wynig bedrukt is als hem wat tegenvaart: want de Heer zal hem ten einde trooſten, en doen ontfangen waaragtige vrolykheit des herten. Lieve Broeder en Suſter, dit is voor ons eenen goeden trooſt, voor ons, zegge ik, die den Heere vreeſen, en op zijne genade hopen. Want de zaligheit der regtveerdigen is in den Heere, en de Heere is haar een beſchermer in den tyt der verdrukkinge. Daarom, mijn lieve Broeder en Suſter, laat ons alle neerſtigheit doen, en bewyſen hier toe deugt in onſen geloove, en in de deugt wetenſchap, in wetenſchap, matigheit, in matigheit lytſaamheit, en in lytſaamheit Godvrugtigheit, en in Godvrugtigheit broederlyke vriendelykheit, en in broederlyke vriendelykheit liefde. Want als wy deſe dingen hebben, en daar in overvloedig zijn, zy en zullen ons niet ledig nog onvrugtbaar laten tot de kenniſſe onſes Heeren Chriſti Jeſu. 't Welk ons gunne God de Vader door Chriſtus, Amen.

Uit myne muite deſen elfden *December*, vyftien hondert tweeënſeſtig.

By my Wouter Oom, gevangen om de waarheit.

Een anderen Sendbrief.

GEnade en vrede zy u van God den Vader onſen Heere Jeſus Chriſtus, die u geve na zyne heerlyke rykdommen, dat gy met kragt verſterkt meugt worden door zijne Geeſt, na den inwendigen menſche, en dat Chriſtus Jeſus door het geloove woone in uwe herte, dat gy in de liefde ingewortelt en gefundeert zynde, meugt begrypen met alle uitverkoren, welke de breete zy, en lengte, en diepte, en hoogte, en bekenne de uitnemende liefde der kenniſſe Chriſti, op

Heb. 12. 2. 2 Cor. 8. 9. 2 Pet. 1. 11. Hebr. 10. 6, 8. Prov. 3. 11. Phil. 1. 21. Rom. 7. 24. Hebr. 11. 10. Thren. 3. 26, 27. Pſal. 3. 9. en 33. 20.

1563. op dat gy vervult wort met alle wysheit Gods. Dit wenſche ik u, mijn lieve Suſter in den Heere, voor een vriendelyke groeteniſſe, Amen.

Myn hertgrondelyke lieve en zeer beminde Suſter, welke ik hertelyk lief heb, met opregter liefde, door de gemeenſchap des H. Geeſts, ik bidde u dat gy u dog niet laat behagen den weg der godlooſe, ende en wandelt niet in haare paden, maar hebt een welbehagen in de Wet des Heeren, en weeſt begeerig na de redelyke en onvervalſchte melk, als kinderkens die maar nieuw geboren zyt, en ſtaat neerſtelyk na dat Ryk Gods, en zijn geregtigheit. Want de geregtige zullen in eeuwigheit leven, en haar zielen zijn in de handen Gods. Daarom, op dat wy de genade Gods niet te vergeefs ontfangen hebben laat ons tot volkomenheit voortgaan, niet wederom leggende den gront des berouws van doodlyke werken. Want dat licht heeft geen gemeenſchap met de duiſterniſſe, nog de geregtigheit met de ongeregtigheit. Daarom, mijn beminſte Suſter, vliet dog den luſt der ongeregtigheit en alle ydelheit: maar ſtaat na de geregtigheit, na de liefde en vrede met alle die den Heere aanroepen met ryner herten. En zo gy om verſtant bid, en dat van boven begeert, en dat gy 't zoekt als zilver, zo zult gy de vreeſe des Heeren verſtaan, en Gods kenniſſe vinden, dewelke alle koſtelyke ſchatten te boven gaat: want gelyk *Salomon* zegt: Wysheit is beter dan alle koſtelyke rykdommen: en de vreeſe des Heeren is 't beginſel der wysheit, en 't kwade te ſchouwen is verſtant. Maar de ongeregtige en dwaſe veragten de wysheit en onderwyzinge. En wandelt dan niet in hare paden: want haren weg is ydel en niet dan ongeval. Zy en kennen den weg der geregtigheit, nog den weg des vredes niet, en daar is geen geregtigheit in hare gangen: want hare wegen zijn verwert. Zo wie daar in wandelt, die en weet van den vrede niet. Daarom beklaagt ook de Propheet, dat de geregtigheit te rugge geweken is, en dat de waarheit legt gevallen op de ſtraten: en dat het gene dat louter en klaar is, niet mag te voorſchyn komen. Ja de waarheit wert gevangen gelegt, en zo wie hem van den booſen af keert, die moet alle mans roof weſen. En zo wie Godzaliglyk wil leven in Chriſtus Jeſu, die zal vervolginge lyden. Hierom heeft ons Chriſtus deſe leſſe gegeven, zeggende: Zo wie my navolgen wil, die moet zig zelven verzaken, zijn kruike opnemen, en my navolgen. Alzo dan moeten haar alle Chriſtenen bewyſen, als gehoorſame Kinderen des Hemelſchen Vaders, als uitverkoren en geroepen hylige Gods, als Dienaars des Euangelums, die daar vierig zijn tot goede werken: als kinderen des lichts, die niet meer in de duiſterniſſe, maar in dat licht wandelen, met aller ootmoedigheit en zagtmoedigheit. Laat ons dan wandelen gelyk het onſe beroepinge betaamt, daar mede wy geroepen zijn, op dat wy niet meer zijn als kinderen die beweegt worden met allerley winden der leere, in ongeſtadigheit der menſchen. Maar laat ons na de waarheit ſtaan, en met liefde allezins opwaſſen, in hem, die 't Hooft is, namelyk, in Chriſtus. Hier toe is de zaligmakende genade allen menſchen verſchenen, en onderwyſt ons, op dat wy de godloosheit en wereltlyke begeerlykheden zouden verſmaden. Want is het dat iemant de werelt lief heeft, de liefde des Vaders is in hem niet: want al dat in de werelt is, is begeerlykheit des vlees, begeerlykheit der oogen, en grootsheit des levens. Daarom, mijn alderlieffſte, en maakt u zelven de werelt niet gelykformig. Want de werelt vergaat, en hare begeerlykheit: maar zo wie den wille Gods doet, die blyft in der eeuwigheit. Hierom weeſt niet onvoorzigtig, maar verſtaat welk dat den wille Gods zy, en wert verandert door de vernieuwinge uwes gemoets, op dat gy meugt beproeven welke de goede en welbehagelyke, en volmaakten wille Gods zy. Maar dit is den wille Gods dat wy zijne geboden onderhouden. Want zo gy mijne geboden onderhout (zegt Chriſtus) zo zult gy in mijne liefde blyven: gelyk ik ook mijns Vaders geboden gehouden heb, en blyve in zijne liefde. Daarom laat ons altyt vaſt houden aan de waarheit, gelyk Chriſtus zegt: *Blyft in my, en ik in u.* Gelyker wys de wijnranke geen vrugt dragen kan van haar zelven, 't en zy datſe in den wijnſtok blijft; alzo ook wy, 't en zy dat wy in Chriſtus blyven. *Ik ben de wijnſtok*, zegt Chriſtus, *en gy zijt de ranken: zo wie in my blyft, en ik in hem, die draagt vele vrugten: En zo iemant in my niet en blyft, die is uitgeworpen als een ranke buiten den wijngaart, en is verdorret. Maar zo gy in my blyft, en mijne woorden in u blyven, wat gy begeeren zult, dat zal u geſchieden.*

Hierom bidde ik u dan, ik die gevangen ben, dat gy wandelt zo het uwe beroepinge betaamt, op dat de God onſes Heeren Jeſu Chriſti, de Vader der heerlykheit u geve den geeſt der wysheit, en der openbaringe door zijn kenniſſe, en verlichte de oogen uwes verſtants, op dat gy meugt zien hoedanig de hope zy, daar toe hy ons geroepen heeft. Want wy zijn Gods maakſel, geſchapen in Chriſtus Jeſu tot goede werken, die God ons te voren beryt heeft, om dat wy daar in wandelen zouden, en dat wy zouden weſen hylig en onſtraffelyk voor hem in de liefde, alle de dagen onſes levens: gelyk ons zijne Goddelyke magt alle ding, dat tot het leven en Godzaligheit noodig is, gegeven heeft, door de kenniſſe des genen die ons geroepe heeft tot de heerlykheit en deugt, daar mede ons die zeer groote en heerlyke beloften gegeven zijn: op dat wy alzo der Godlyker nature deelagtig zouden werden, en de verderflykheit die in de werelt is, ontvlieden zouden. Daarom, alderlieffſte, wilt dog tot dit zelve neerſtigheit doen, en bewyſen hier toe deugt in uwen geloove, en in deugt wetenſchap, enz.

Want als gy deſe dingen hebt, en daar in overvloedig zijt, zy zullen u niet ledig nog onvrugtbaar maaken tot de kenniſſe onſes Heeren Jeſu Chriſti. Maar die deſe dingen niet heeft, die is blint, en taſt met de hand na den weg, en heeft de ryninge zijner ouder ſonden vergeten, ende en heeft zijn herte niet gereinigt van zijn voorgaande ſonde. Daarom, mijn alderlieffſte, weeſt liever neerſtig om uwe beroepinge en verkiezinge vaſt te maken: want als gy dat doet, zo zult gy tot geenen tijde ſtruikelen. Dewijle wy dan deſe ſchoone beloften hebben, laat ons ons zelven rynigen van alle beſmettinge des lighaams en des geeſts, en de hyligmakinge volbrengen in de vreeſe Gods.

Laat dog in alle dinge uwe begeerte by God bekent worden, door biddinge en ſmeekinge, met dankzegginge. En is 't dat gy hem tot eene Vader aanroept, die ſonder aanzien der perſoonen oordeelt, na een iegelyks werk, zo wandelt met vreſe, den tijd die gy hier woont, wetende dat gy niet met vergankelyke dingen, zilver en gout verloſt zijt uit uwe ydele wandelinge, maar met de dierbaren bloede Chriſti, als eens onſtraffelyken en onbevlekte Lams. Dewijle wy dan zulke vryheit hebben tot den ingang des Hyligdoms door 't bloet Chriſti, door den nieuwen weg, die tot den leven lyt, welk hy ons beryt heeft door het voorhang, dat is, door zijn vlees, zo laat ons toe gaan met een waaragtig herte, en vrymoedigheit des geloofs, met een gerynigt herte van de kwade konſcientie, en gewaſſchen aan 't lighaam met ryn water, op dat wy ryn worden. Want ik wil u (ſpreekt de Heere) uit de Hydenen halen, en uit alle

Digitized by Google

563. alle landen verzamelen, en u weder in u lant brengen, en wil ryn water op u gieten, op dat gy ryn wort van alle uwe onrynigheit, en ik wil u een nieuw herte en eenen nieuwen geest geven, en ik wil dat steene herte uit uwen vleesche weg nemen, en u een vleesche herte geven. Ik wil mijnen geest in u geven, en zulke lieden van u maken, die in mijn Geboden wandelen, en mijn Wetten houden, en daar na doen, dat zy bezitten zullen, en ontfangen de genoeglykheit harer herten. Want de Heere heeft een welbehagen aan den genen die hem vreesen, en op zijne wegen wandelen. Zo laat ons dan altyt enen goeden moet hebben tot de waarheit, en aankleven den weg der geregtigheit, in welken weg wy eenen goeden lytsman hebben, Jesus Christus, die daar het handschrift heeft weggenomen, en den middelmuur gebroken, op dat hy ons met God versoenen zou door hem: door welken wy eenen vryen toegang hebben, door het geloove tot dese genade die ons God beryt heeft door Christus Jesus zijnen lieven Sone, die ons lief gehad, en een eeuwigen troost en hoop gegeven heeft: welke ons gemaakt heeft tot Koningen en Priesters, Gode zijnnen Vader. Den Koning der eeuwen, den onvergankelyken, den onzienlyken, en alleen wysen God, zy eere en heerlykheit, in alle eeuwigheit, Amen.

Geschreven uit mijn muite, desen vijftienden December vijftien hondert tweeenjestig.

Hierentusschen hebben de Geestelyken, die nimmermeer van der Christenen bloet versadigt zijn, aan des Konings Hof tot Brussel groote klagten over den gevangen gedaan, begeerende dat zy desen Ketter, die haar hylig geloove dagelyks groote schade dede, bevelen zouden te dooden. Zo is dan eindelyk den Heer van Antwerpen by den Hove bevolen, dat zy den gevangen, sonder langer uitstel, ter doot verwysen zouden. Na dat dan *Wouter Oom* ontrent een jaar gevangen geseten had, zo is hy, in de waarheit bestandig blyvende, ter doot veroordeelt, en op den steen verdronken geweert, in 't jaar vijftien hondert drieentestig in 't begin des maants *Augusti*.

JAN DE WOLF.

Dewyl de voorschreve vrome getuige Christi *Wouter Oom* op den Steen gevangen zat, zo is ook aldaar nog een ander Godzalig Man, genaamt *Jan de Wolf*, geboren tot Oudenaarde, gevankelyk gebragt: dewelke ook in de bekentenisse der waarheit volstandig blyvende, den selven loon van de godlooze tyrannen ontfangen heeft. Maar door wat middelen desen man gevangen is geworden, wille wy hier met'er haast overlopen. Als hy nu t'Oudenaarde woonde, en klaarlyk voor oogen zag, dat hy sonder groot prykel zijns levens, of sonder der besmettinge der konscientie daar zeer kwalyk blyven konde, zo heeft hy voor hem genomen, tot Antwerpen te gaan woonen. Daarenboven was zijn huisvrouw, welke hy maar onlangs te voren getrouwt had, met kind bevrugt, om welker oorzaak wille hy sonderling beweegt was, om van daar te vertrekken, op dat hy zijn kind zuiverlyk na de instellinge Gods, in de Christelyke Kerke zou laten doopen. Zo is hy dan met zijn huisvrouw, dewelke doen ter tyt noch zwak en jong in 't geloof was, na Antwerpen gereyst, om aldaar in meerder vryheit te woonen. Nu, ziet de wonderbare voorzienigheit en beschikkinge Gods, waar door hy zijnnen eeuwigen raat volbregt en openbaart, over alle de gene die hy voor des werelts gront tot den kruise verkoren heeft.

Doe hy nu eenen tyt lang tot Antwerpen gewoont had, en uit het prykel meende te zijn, zier, zo heeft hem dan aldereerst het peryksel des doots, alseen haastig tempeest overvallen. Want de Markgraaf van hem verstaan hebbende, heeft hem gevangen genomen, en op den Steen gebragt. Door die, en meer andere exempelen, behoorden wy alle ydele en vleeschelyke wysheit en voorzienigheit, waar mede wy den wille Gods voorkomen willen, en ons zelven menigmaal benauwen, van ons te werpen, en met lyf en ziel, ons den Heere geheel te bevelen. Want wy weten, en merken sekerlyk, dat God zijnen onveranderlyken wille, hoe zeer wy nogtans daar tegen worstelen, over ons volbrengen zal, dat niemant zijne palen, welke hem de Heere gestelt heeft, zal konnen overtreden. Daarom laat ons altyt vrymoedig en vast by de waarheit blyven, ontwyffelyk geloovende, dat 'er over ons niet en zal gelschieden, dan 't gene God van eeuwigheit aan voorzien heeft. Nu, ten propoofte dat dese man in des Markgraaf zijn handen gekomen is, is geschiet door een van zijn gebuuren, dewelke hem uit haat en nyt der Godlyker waarheit, aan den Markgraaf bedragen en verraden heeft.

Dewyl hy dan aldus gevangen was, heeft hem de Markgraaf ten diversschen tyden van veele en verschyde dingen ondervraagt; maar in sonderheit begeerde hy voor al te weten, waar, van wie, en in wiens tegenwoordigheit zijn kind gedoopt was. Hier antwoorde *Jan*, dat zijn kind in de Christelyke Kerke, na de instellinge Gods, van een Christelyk Dienaar gedoopt was. De Markgraaf met dese antwoorde niet te vreden zijnde, heeft hem om desser zaken wille dikmaal groote molestatie aangedaan, drygende hem ten diversschen tyden op de pynbank te werpen. Maar de gevangen door dese drygementen niet verschrikt zijnde, is hy by zijn eerste antwoort gebleven: zo dat niemant door zijn belydenisse in eenigen druk, verdriet of prykel gekomen is.

Ten anderen kwamen hem ook dikmaal op den Steen besoeken, vele godlooze Paapen en Monnikken, welke hem met vele en lange onnutte disputatien gekwelt hebben, zoekende hem van't waaragtige geloof af te trekken. Maar boven alle andere vyanden des geloofs, heeft hem zeer moejelyk gevallen een hoovaardig en opgeblasen Libertyn, by name *Adriaan van Vossenbole*, dewelke alle neerstigheit dede, om den gevangen onder een schoonen schijn der waarheit tot verloogeninge zijns geloofs te brengen: maar't was al te vergeefs: want de gevange heeft alle aanvegtinge, door de genade des Heeren wederstaan, en is alzo volstandig by de waarheit gebleven. Boven dit zwaar verdriet en kwellinge, welke hem de vyanden der waarheit aandeden, heeft hy den aldermeesten stryt in zijn vleesch gelede, waar in hy zulke zwakheit en beroeringe gevoelde, dat hy geerne den doot ontgaan zoude hebben. De sonderlinge oorzaak deses stryts is geweest de groote liefde en affectie tot zijn jong kind en huisvrouw, welke een schoone vriendelyke jonge vrouw was. Wie zoude konnen verhaalen, hoe grooten angst, verdriet en smerte hy om harent wille in zijn herte geleden heeft? Over d'een zijde zogt hy den Name Gods met een volstandige belydenisse, groot te maken, en over d'ander zijde begeerde hy by zijn huisvrouw en kind te blyven. In summa, de Satan heeft den gevangen in desen deele zo benauwt, en in den geest geprikkelt, dat vele Christelyke broeders anders niet verwagteden, dan dat hy in dese aanvegtinge zoude beswiken hebben. In desen swaren stryt, waar in hy by na verslonden was, heeft hy den Heere met overvloedige tranen, en met vele smeekingen gebeden, en als uit het midden des doots tot hem geroepen, dat hy na zijn barmhertigheit zijne zwakheit te hulpe wilde komen. Zo heeft dan de Heere, die nimmermeer verlaat die op hem hopen, zijn dienstknegt in den bekwamen tyt verhoort, en hem, hoewel hy na menschen oordeel overwonnen

1562.

Matth. 10.

Hy wert verraen van zijn gebuur.

Hy wert met de pyn bank gedryg.

Grooten stryt tegen zijn vlees.

Psal. 9. 11. Deut. 4 31.

1563. ſcheen te zijn, alzulke vromigheit en beſtandigheit gegeven, dat hem nog Duivel, nog hel (veel min eenige menſchelyke kreaturen) vande liefde Gods, die daar is in Chriſtus Jeſus, heeft konnen ſchyden. Gelyk dan Chriſtus Jeſus zijnen dienſtknegt van den Satan liet beſoeken, alzo heeft hy ook den ſelve in de beſoekinge behouden en victorie gegeven.

Hier uit mogen wy merken, dat niemant Gods uitverkorenen, welke hy tot zaligheit voorzien heeft, uit zijn gewelt zal konnen nemen. Gelyk ook Chriſtus zegt: *Niemant en zal de ſchapen, welke my de Vader gegeven heeft, uit mijn hand rukken.* In deſe zijnen noot en aanvegtinge hebben hem ſommige Chriſtenen, en inſonderheit de voornoemde *Wouter Oom* zijn mede gevangen, troofteliyke brieven geſchreven, waar door hy niet wynig verſterkt is geweeſt.

Joh. 10. 28. 29.

Alzo is dan de gevangen, door de genade des Heeren in de ware bekenteniſſe zijns gelooft gebleven, waar in hy begeerde, voor het getuigeniſſe des Euangeliums zijn leven op te offeren. En hy is ten laatſten, in de waarheit volſtandig blyvende, ter Vierſchare gebragt, alwaar hy de ſententie des doots ontfangen heeft. Na dat hy aldus verweſen was, zo is zijn huisvrouw na den middag by hem op den Steen gekomen, met dewelke hy een langen tyt geſproken heeft.

Syn huisvrouw beſoekt hem.

En doe nu den tyt zijner ſchydinge was nakende, hebben zy van malkanderen vriendelyk afſcheit genomen, maar met ſo vele en overvloedige tranen, dat ook een ſteenen hert daar door beweegt zoude geweeſt zijn. In het afſchyde heeft hy zijn huisvrouw gebeden, dat zy dog in den weg der waarheit wandelen wilde, en dat zy het jonge kind in de vreſe des Alderhoogſten zou opbrengen. Haaſt daar na wert hy op den Steen verdronken, en is alzo in den Heere ontſlapen, Anno vijftien hondert drieënſeſtig. Het doode ligchaam is des anderen daags op het galgevelt geſtelt geweeſt, en den vogelen des luchts tot ſpyſe gegeven.

*MICHIEL * ROVILLART van Atrecht.*

* Andere *Robillart.*

So de werelt, de ouders en vrienden, ja de tranen en den rouwe van de Moeders, Broeders en Suſters by een vergadert, beletten den loop en't vervolg van een hylige beroepinge: wy hebben in deſen jong geſel een ſpiegel, om in alzulken noot de hulpe Gods te verhopen: met kragt en magt, de hooveerdige wysheit deſer werelt beſchamende, dewelke, vergeleeken met de gene die God den zijnen geeft, niet en is dan enkele ydelheit en dwaasheit.

Het gemeen en hyzondere proef dat van de Martelaren voortkome.

Hoewel deſe exempelen in het gemeen den Godzaligen tot onderwyzinge en vertroofstinge dienen, zo ſtrekken zy in 't byſonder veel meer tot trooſt van die Landen en Steden, uit welke God zijne getuigen roept en voortbrengt. Daarom hebben wy eenige, uit zo vele plaatſen en natien, op dat wy in 't gemeen en byſonder, met exempelen voorzien zijnde, beweegt worden, om die (als 't van noode is) na te volgen. Die van Atrecht hadden in langen tyt geen zulk gemeen exempel als in *Michiel Rovillart*, niet alleen om dat hy van eerlyke ouders, die ook in de regeeringe geweeſt waren, afgekomen was: maar ook om dat hy veroordeelt is geweeſt, door Mr. *Pieter Aſſet*, Heer van Naves, Preſident van Artois. Nadien dan zo wel de veroordeelde als de oordeelder, haar bekent is, en zy van een en de zelve ſtad van Atrecht zijn, zo zal 't zelve ook tot haar byſondere waarſchouwinge dienen, om aan d'een zyde te mogen zien de ſchalkheit en liſtigheit der wederpartyders, den hoogmoet der Regters, van hun anders niet voortbrengende, dan nadeel der verdoemeniſſe in een onbekende zaak: en over d'ander zyde, in de onpoſelheit van den veroordeelden, een wonderlyke kragt en ſtantvaſtigheit. Hy wiert te Doornik gevangen geſtelt in 't jaar vyftienhondert drieënſeſtig na Paaſſchen, en zijn vonnis hem gemaakt zijnde door den voorſz. Preſident *Aſſet*, Commiſſaris in die deele, wiert langen tyt in de gevankeniſſe gehouden, daar men de gene gemeenlyk inſet die 'er niet uit en gaan, dan als zy ſterven moeten. Nogtans zo en is deſe zijne ſtantvaſtigheit, die hy in't begin had, noit beweegt geworden, nog door de arguëringen der wederpartyders, nog ook door drygementen van de Regters, nog door de tranen, klagten en geſchry van zijn moeder, broeder, ſuſter, vrienden en maagden, die expreſſelyk van Atrecht te Doornik gekomen waren, om hem af te trekken van 't gene daar toe hem de Heere geroepen hadde. Aangaande den arbeit en de kwellagien, die hy geleden heeft, als nu aangevogten door drygementen, als dan door flatteringe, van Jeſuiten, Auguſtynen en ander gepeupel van Monniken, dat waar te lang te verhalen. Met den kortſten gezegt, zo beſtelde men hem alle zoorten van wederpartyders, om hem van de ware leere af te trekken, en deſelve te doen verzaken, beneffens datmen hem zulke klyne en naauwe voetſel geordonneert had, dat noit moorder geen ſtrenger en leet: gelyk dat al verſtaan zal worden, door ſommige zijne brieven die wy hier onder byg voegt hebben. Een Minder broeder die des Biſſchops prediker geheeten wert, beſprong hem na de andere in de tegenwoordigheit van vele van de Stad, en van ſommige Kanonniken en Prochianen, op deſe punten: maar d'onbeſchaamtheit van deſe raaskop wiert daar openbaar. Aangaande de Schriften, die hy gedurende zijn gevankeniſſe gemaakt heeft, hy en heeft niet alleen in 't gemeen, die van de Kerke vertroolt, maar ook in net byſonder aan ſommige van haar geſchreven. Hy heeft in maniere van een Belydeniſſe des geloofs, in het bre de verhandelt, alle de punten der Chriſtelyker Religie, om te bewyſen de gelykformigheit en overeenkomſte van zijn leer, met de Kerke, hem funderende op de hylige Schriftuur. Aangaande de diſputatien, die heeft hy niet alleen mondeling tegen de bovengemelde vyanden gehad, maar ook by geſchrift: overmids zylieden hem boeken en ſchriften van haren ſuurdeeſſem ſonden: om welke te wederleggen, hy niet alleen bybragte vele expreſſe paſſagien uit 't Oude en Nieuwe Teſtament, maar ook (als 't van noode was) d'authorityt der Oud Vaderen. En als hem de H. Geeſt in zijn memorie inbragt eenige ſchone paſſagie, of authorityt der Oudvaderen, zo wert hy daar over zo zeer verblyt, dat hy ſtraks wenſchte met zijne wederpartyders te mogen ſpreken, om hun die te verklaren. En als hy 't middel had, en konde hy niet nalaten deſe blydſchap door brieven aan die van de Kerke te laten weten: in ſulker voegen, dat hy dikmaal de gene dieſe lazen met deſe woorden opwekte: Lacht lacht met my mijn Broeders en Vrienden, ik ben bly van 't gene my de Heere geeft, ik ſpring op van blydſchap in mijn palys. En elders: Mijn vrinden, ik bidde u dat gy den tyt, dewyl gy die hebt, wel beſteet met u te verſterken tegens de liſten en lagen deſes volks. Voorwaar, ik had noit gemeent datſe zo doortrapt geweeſt waren, gelyk zy zijn. Daarom bid ik u, alle neerſtigheit te willen doen. En de oorzaak waarom ik het u bid, is, om dat ik nu zelf weet en beken, dat'er groote onwetenſchap in my is, door gebrek, dat ik mijn tyt niet anders beſteet hebbe. Ik bid u, mijne Vrienden, dat gy dog wilt gevoelen, de banden daar in ik nu ben, op dat gy daar door bekent hoe grootelyks ik u lieden van doen hebben, te weten, dat gy God voor my bid, dat ik nog ter regter nog ter ſlinkerhand af wyke, maar dat ik volſtandig blyf tot den einde. Ik heb groote begeerte,

Gefan-gen Reyn.

zeer

63. zeer haſt en dikmaals (is 't mogelyk) van u eenige vertroofſtinge te ontfangen. Te Gode, myn Broeders, u biddende my met u goet leven en wandel, de eere Gods te helpen vorderen: u belovende, dat ik van mijnent wegen, mids de hulpe Gods en de gebeden die gy voor my doen ſult, 't beſte dat my mogelyk is, doen zal, of veel eer de Heer in my, niet alleenlyk gevangen te zijn, maar ook om zijnen naam te lyden, als 't te zijner eeren geſchieden mag.

Ingo leven.

En door eenen andere brief vermaant hy die van den lande in deſer maniere: Broeders, 't gene dat ik op u begeere, en is niet dat ik u rade dat gy u in 't perykel zout geven, om in der vyanden hand te komen, maar alleenlyk dat gy met een goede en hylige wandelinge onder den zwakken en ongeloovigen leeft: want zy zeer neerſtelyk daar op zien, niet om een exempel daar aan te nemen, maar om dat zy 'er mede ſpotten, en 't ons verwyten zoude, als wy voor hun ſtaan, zeggende: Waarom en doet gy niet 't gene gy zegt? Waarlyk men zoude ons niets onverdraaglyker konnen verwyten dan dat: ik zegge de ongeloovige. Daarom bidde ik u, mijn Broeders en Vrienden, in den Name Gods, en zo zeer, als 't my mogelyk is, dat u leven zy als een brandende kaarſſe, om de zwakke tot de waaragtige Leere te hehten.

Een brief van MICHIEL ROVILLART, inhoudende de eerſte aanvegtinge die hy van zijn moeder, broeder, zwager en ſuſter (daar expreſſelyk gekomen) hadde: daarna de dysputatien geſchiet voor de Preſident van Artois, tegen eenen Auguſtiner Monnik, die met ſmeekende woorden hem zogt van de waarheit af te trekken.

Myn Broeders en Vrienden, middel en gelegentheit hebbende u te ſchryven, en hebbe ik 't niet willen nalaten, verſtaande (gelyk ik ook wel weet) wat begeerte gy hebt om van mijnen voorſpoet en zaken te weten. Aangaande mijn geſontheit, dank ik God, ik en zou die niet beter konnen wenſchen: hem biddende dat 't met u allen aldus ook zy. Aangaande mijne zaken zult gy verſtaan, hoe dat leſtleden Donderdag, die men St. Jans dag noemt, ontrent twee uren na middag, de Preſident in de Halle kwam, vergeſelſchapt met een Commiſſaris en een man van de Stad, den welken zo ik kan bemerken van den Raat is: want hy altoos boven was als men my daar riep. De Preſident dede my voor hem halen, en vraagde my: Wel, *Michiel*, wilt gy altoos hartnekkig in uwe boosheit blyven, en hebt gy op uwe zaken niet gedagt? Ik antwoorde hem: Ik bidde God dat 't gene hy door zijn genade in my begonnen heeft, heeft hy believe te voleinden. Het is de Duivel, zyde hy, en niet God, want gy zyt een opgeblaſen jongeling, die wyſer begeert te zijn dan u Vader geweeſt is, die zulk een eerlyk en Catholyk man was. Meent gy dat wy uwe vermetelheit niet en merken: gy behoorde u te bemoeyen met u potten en ſchotelen te maken, en u daar mede te genoegen? *Antw.* Nogtans zo moet ik zorg dragen, mijn Heere, om te kennen het gener tot mijner zielen zaligheit van nooden is, nadien het God belieft heeft my ook in deſe werelt te ſtellen. Wel, wel, zyde hy, wy en zitten hier niet om u te hooren ſpreken; maar men zal u wel anders doen ſpreken.

Inge Preſident aan.

Wel, wat zout gy nu zeggen, zo men u uwe moeder, dewelke gy van rouwe doet ſterve, liet ſpreken? *Ant.* Ik ben droevig, mijn Heere, dat God haar de oorzake van haar rouw niet en doet verſtaan. Wel, wel, gy zout haar alreede wel willen gewonnen hebben, want 't is uwer aller gebruik de geheele werelt altoos te willen winnen. Ik en zou haar geen grooter goet konnen wenſchen, mijn Heere. Nu wel, zyde hy, men zal u nog al anders doen ſpreken: gaat daar binnen, gy zult daar uwe moeder vinden, men zal hooren wat wellekom gy haar geven zult: en dat zeggende, zo volgden zy my na. Zo haaſt ik binnen gekomen was, een iegelyk begon te weenen, mijn moeder, broeder, ſuſter, ſwager en ik ook.

1563.

Ik meende mijn moeder al groetende t'omhelſen, en by haar te zitten, maar zy ſtiet my van haar, zeggende: Gy en zyt mijn ſoon niet, ik en ben uwe moeder niet, zo lang als gy zo zyt. En haar verlatende ging ik by mijn Broeder, en daarna by d'ander, en hebbende eenen moet genomen, zyde ik: De natuur moet hare gang hebben, mijn moeder, trooſt u in God, en bid, hem dat hy u de genade doe te bekennen hoe gelukkig dat ik ben. Ik en konde niet voleinden, ter oorzake, zo van hare als van mijns broeders en andere lamentatien. Mijn moeder zyde my: Zult gy altoos zo zijn gy Duivels kint? en wilt gy u niet bekeeren? Den H. Geeſt heeft u zo dikmaal ingegeven dat gy zout wederkeeren, en gy wederſtaat het alle dage, zult gy ons nog lange deſe ſchande aandoen? De tranen beletteden haar meer te ſpreken. Doen zyde ik haar: Og! mijn moeder, hoewel ik u waaragtige dingen zegge, gy en wilt 'er niet van gelooven: maar hierentuſſchen bid ik u trooſt u in God, en bid hem dat hy u genadig zy. Daarna zyde my mijn broeder: Wilt gy alzo mijn moeder doen ſterven? en zult gy geen agt op haren ouderdom hebben? Ik en zegge niet dat gy veranderen zout; maar dat gy, om de liefde van die gy alzo miſtrooſtig ziet, wat diſſimuleren wilt. Ik antwoorde hem: Og! mijn broeder, nadien men God boven al beminnen moet, zo en mag men den gevynsden niet ſpelen gelyk ons Chriſtus dat leert. Mijn ſuſter nam het woort, en zyde: Moet ik zulk een broeder hebben? gy en zyt mijn broeder niet: gy hebt een wonderlyk herte, mijn moeder alzo te konnen zien, en geen werk van haar te maken. Doen zyde ik haar: Weeſt te vreden, ik verſlyt mijnen tyt met u wat te zeggen: maar bid God dat hy u de genade doe, hem in Chriſti Jeſu te mogen kennen.

Nu, zo ik meende gedaan te hebben, zo kwam my mijn ſwager, (een wys man in de oogen der lieden) zeggen: En zyt gy niet wel ellendig, u moeder alzo te zien ſterven, en evenwel noch zo hartnekkig te blyven, u lieden in het verderf gevende? Ik zyde: Gy zegget: maar ik weet wel beter, en begon hem van de beloften Gods te ſpreken, vragende of hy die niet voor waaragtig hiel? Daar was 'er een die riep: Hy begint te preken, herwaarts, herwaarts, neemt affcheit van uwe moeder, als gy anders niet zeggen wilt. Ik keerde my na mijn moeder toe, en haar kuſſende, zyde ik: Te Gode, mijn moeder, te Gode voor de leſte ryſe, denkt een wynig op het gene ik u andermaal gezegt hebbe, het is tyt: ik bidde God dat hy met u zy. Zy zyde my: Ik mag wel lyden dat ik 'er niet op en denke: maar wilt gy u op uwe zaken denken, dat gy u alzo aan alle de Duivels verdoemt. Men liet my niet toe dat ik haar antwoorden zoude, en ook zo was my het herte geſloten, haar ziende alzo ſchryjen: nogtans, wederom van haar allen affcheit nemende, zyde ik haar: Ik bidde God dat hy met u wil blyven, en dat gy hier na in vrede meugt leven. En den Sergeant lyde my wederom in mijn paleis, daar ik nog ben, God lof, mijn eigen Broeder, my tot beneden toe gelydende, zyde: Het is zeker een groote zake, dat gy om de liefde van uwe moeder, en u te verloſſen, u niet een wynig kont voegen. Wat verloſſinge, vraagde ik hem? gy weet beter dan gy zegt. Hy zyde my weder: Ik en begeer uwe woorden niet te hooren, dan alleen wilt op uwe moeder agt hebben. En daar mede zyde ik hem, Adieu.

Rovillart voorzien van ſtantvallig-heit.

Ziet daar ons vertrek, na het welke ik God loofde dat 't zo wel vergaan was, verloſt zijnde van

1563. zulke tentatien. Maar ontrent een uur daarna, zo wert ik weder gehaalt om voor de Commiſſariſen te komen. Ik vont daar twee Auguſtyner Monniken, daar van de een (zo hy my zyde) Doctor was. Men dede my om leeg op een ſchabelle ſitten, doen zyde my deſe Doctor: *Micbiel* mijn vrient, mijn Heeren de Commiſſariſſen hebben my ter begeerte uwe moeder doen halen, dewelke haar gebeden heeft, dat zy een wys man wilden krygen, om u weder in 't geloove en op den regten weg te ſtellen. Ik antwoorde hem: Ik en ben buiten het geloove niet. Hoort *Micbiel* mijn vrient (alzo ſoetelyk ſprak hy, de handen altyt t' zamen hebbende) ik ben gekomen om de waarheit te zeggen, *Micbiel* myn vrient: meent gy dat ik u zou willen bedriegen: en of ik wilde, En ziet gy hier mijne Heeren de Commiſſariſſen niet, die my ſtraffen zouden, zo ik anders dede. Wel aan, hoort toe, *Micbiel* mijn vrient, dat bidd' ik u, gy hebt gezegt, dat gy God bid, dat hy u de genade wil doen, te leven en te ſterven na zijne geboden, waar ſtaan zy geſchreven? Ik zyde: In 't 20. *kapittel Exodus*. Het is wel gezegt, *Micbiel* mijn vrient, gy hebt gelyk: en wilt gy van d'andere niet houden? *Ant.* Ik ben met deſe wel te vreden: of vint gy 'er nog andere die God bevolen heeft te houden? Hy zyde my: De gene die de Kerke gebiet, gelyk, op alle Sondagen en Hylige dagen Miſſe te hooren: en (de handen om hoog ſtekende) al u ſonden te biegten, ten minſten eens 's jaars. En daarna: Meent gy, *Micbiel* mijn vrient, dat 't kwalyk gedaan is, dat wy heden den dag vieren van die glorieuſe zant. S. *Jan*, van den welken zo veel gezegt is? en is hy 't niet wel waart? Beſiet zijn afkomſte: zijn Vader was ſtom, en zijn Moeder onvrugtbaar, en hy is van zijns Moeders lyve aan gehyligt geweeſt: en dat meer is, doen hy gedoopt wert, zijn moeder begeerde dat hy *Jan* zoude heeten: en ook onſe Heere Jeſus Chriſtus, en heeft hy van hem niet geſproken, dat 't zijnen voorlooper was? Zulken lang verhaal maakte hy, op het welke ik hem meende te antwoorden, om hem zijne beeſtigheit te bewyſen, maar hy gaf my geen gehoor, zeggende: Mijn vrient, als ik gedaan hebbe, dan zult gy ſpreken. Zegt my dan: Is 't kwalyk gedaan de hylige dagen te houden? *Antw.* Ja 't, aangezien 't geboden is ſes dagen te arbyden en al ons werk te doen, en den ruſtdag te houden na het exempel Gods, die in ſes dagen den Hemel, Aarde, Zee, en al dat 'er in is, gemaakt heeft, en op den ſevenſten dag ruſtede, en hem hyligde. De Monnik zyde: Neen, neen, mijn vrient: daar ſtaat in den Pſalm, dat God zo haaſt niet geſproken hadde, of 't en was al gemaakt: maar 't is een regel die God *Moſis* gaf, om zijn volk, dat hy hem gegeven had, t'onderwyſen, en zyde dat 't een figuur was. Ik bewees hem zijn dwalinge, en verklaarde hem hoe den Sabbat in den Sondag verandert was, en waarom: maar hy bleef altyt by zijn propooſt, en zyde: En hout gy niet van den dag der Beſnydinge, en van den dertienden dag doen de Koningen gekomen waren om Chriſtus aan te bidden? *Ant.* Ik houde alzo vele van den eenen als van den anderen: en dat 't wel hylig dag gehouden was, als men 't Hylige Woort des Heeren hoorde of las, om zijn leven, gelijk 't behoort, daar na te ſchikken. Gy zegt wel, *Micbiel* mijn vrient, 't is zeer wyſelyk gedaan te leſen 't gene ons tot memorie van wel te leven, nagelaten is; maar zo veel Concilien die gehouden en goet gevonden zijn, wilt gy daar tegen zeggen? *Ant.* Mijn Heere, ik heb hier maar voor my 't Woort des Heeren, 't welk ik u allegeere. Hy zijde my: Mijn vrient, ik zie wel wat gy zeggen wil, te weten, dat men van Gods Woort nog af, nog toe doen moet: Maar daar is geſchreven, dat men in den Naam des Vaders, des Soons, en des H. Geeſts doopen zal: en nogtans zo bevint men in de Handelinge, dat d' Apoſtelen alleenlyk maar in den Naam Jeſu doopten, zy hebben dan Gods Woort verminderd. Ik antwoorde hem: Mijn Heere, de gene met dewelke d'Apoſtelen te doen hadden, kenden God en den H. Geeſt: maar den Naam Jeſus, in den welken d'Apoſtelen de zaligheit predikten, was haar een afgryſen, om dat zy hem gekruyſt hadden. De Monnik zijde: Gy hebt gelyk, *Micbiel* mijn vrient, maar denkt eens op de Concilien, en op 't gene dat zo veel wyſe mannen over zo langen tyt goet gevonden hebben. Ik meende dat hy vervolgens ook d'andere geboden van haar Kerke zoude verhaalt hebben, daar van ik zeer blyde was, maar hy hiel daar van op, en zijde: Laat ons nu tot de Sacramenten komen: gelooft gyſe ook *Micbiel*. Doen zijde de Preſident: Dit is het punct, want zijn Kerke gelooft 'er maar twee? *Antw.* Dat is waar. De *Auguſtyn* vraagde: Welke zijnſe *Micbiel*, mijn vrient? (hy hadde dat woort altyt in den mont) meenende my met zijn ſchoon ſpreken tot zijn meeninge te trekken. Ik antwoorde hem: 't een Doop, en 't Nagtmaal. Maar veel eer de Miſſe, zijde den Preſident. Ik zijde hem, dat de H. Schrift uur maar van een Nagtmaal ſprak. En den Monnik zijde: Gy hebt gelyk, *Micbiel* mijn vrient, om dat 't na den avont eten was: en hy ſprak in Latyn tegen den anderen Commiſſaris, dewelke vraagde: En aangaande de vijf andere, en hout gy 'er niet van? *Antw.* Ik houder zo vele van als de hylige Schrift uur ons leert: gelyk aangaande de penitentie, 't welk leetweſen en berouw is, ik houde dat 't een opregt mishagen van de bedreven misdaden en ſonden zy, 't welk een bedroeft en verſlagen herte alle uuren voor God bekent, die ook gezegt heeft: Dat hy den doot der ſondaren niet en begeert, maar dat hy zig bekeere. En, gelyk *David* in den 32. *Pſalm* zegt: *Ik zal den Heere mijne misdaden belijden.* Het is wel gezegt, *Micbiel* mijn vrient. Maar en heeft hy deſe magt St. Pieter en zijn navolgers niet gegeven, zeggende: *Het gene dat gy op der aarden binden zult, dat zal ook in den Hemel gebonden zijn: en 't gene dat gy op der aarden ontbinden zult, dat zal ook in den Hemel ontbonden zijn:* en heeft hem de ſleutelen des Hemelryks gegeven. *Antw.* Dat is waar, aangaande de ſleutelen, gelykerwys door de Predicatie van Gods Woort ons den Hemel tot een eeuwige woonſtede voorgeſtelt wort, alzo wort hy ons ook door deſelve geopent. En aangaande van de bindinge en ontbindinge, Gods Woort leert ons hoe ons onſe ſonden gebonden zijn, en hoe wy door het zelfde daar van ontbonden worden, dat is te zeggen, als wy door de ſtemme des Euangeliums bekennen dat ons de genade Gods in Chriſtus Jeſu aangeboden wort, den welken ons zo lieffelyk tot hem roept: *Komt al tot my, gy die belaſt en beladen zijt, en ik zal u verkwikken.* Gy zegt wel *Micbiel*: maar is de beveſtinge geen Sacrament? Ik vraagde hem wat 't was een Sacrament? Het is, zijde hy, een uitterlyk teeken door 't welke ons een innerlyk, tot zaligheit onſer zielen, aangewеſen wort. Ik antwoorde hem, dat een Sacrament ſonder belofte en Gods Woort niet kan zijn. *Antw.* Het is waar, zijde hy, maar verſtaat my wel, ik bid u, ik zal het teken, de belofte, en Gods Woort wyſen; zult gy dan ook te vreden zijn? De handen, is dat niet een teken, 't welk ons de getuigeniſſe der beloften aan wyſt, dat de gene op wien zy gelegt worden, waardig zijn die t'ontfange? En de Oly diemen haar geeft, beteekent die niet de genade des Hyligen Geeſts, gelijk in de *Handelinge der Apoſtelen* geſchreven ſtaat, dat door d'oplegginge der handen zy den Hyligen Geeſt ontfingen? En daar na zo is 'er het Woort Gods, ik zalve u in den Naam des Vaders, en des Hyligen Geeſts. Ik zijde hem: Gy vint dat

Zoetheit om te bedriegen.

De geboden van de Roomſche Kerke.

Of 't kwalyk gedaan is de hylige dagen te houden.

1563.

Matth. 11.

Digitized by Google

63. dat in de Handelinge niet: maar aangaande uwe beveſtinge, zo verſta ik dat hier voortyds 't gebruik was, datmen tot den ouderdom des verſtands gekomen zijnde, een ſolemnele proteſtatie dede van de belofte diemen in den Doop gedaan hadde: en dat voor den genen die Paſtoor of Biſſchop was, dewelke dan God bad, dat hy hun de genade wilde doen deſelve beloften te bewaren, of andere diergelyke gebeden, ſonder oly of ander grillery van zalve te gebruike. De Monnik zijde my hier op: Houdſe dan voor een Sacrament, agtervolgende 't gene gy zelfs daar van zegt. *Antw.* Ik zal. Den Prochiaan van St. *Jacob*, die daar tegenwoordig was, zijde: En 't Sacrament der zalvinge zo gy het loogent, zo, liegt St. *Jacob*. *Antw.* Hy noemt het geen Sacrament. Doen nam hy een Latyns Teſtament, en las daar in, maar hy vont het niet, en ik zijde hem, dat heeft met de Apoſtelen een einde genomen, 't was een gave der heelinge die God naar gelaten hadde om haar leere daar mede te beveſtigen. Maar ik vrage u, alle de gene die gy nu zaift, ontfangen die geſontheit? Zommige, zijde hy. Hoe, zijde ik, gy en zoutſe niet zalven, waar't dat gy wiſt datſe niet ſterven zouden: kortelyk, het meeſtendeel van de gene die gy zalft zijn meer doot dan levendig: en dan zegt gy dat dit Sacrament genade geeft, 't zoude dan om te ſterven zijn. Ik laat ſtaan uwe andere laſteringen in 't aanroepen der Hyligen.

Dit is een deel van 't gene dat'er gezegt wert. Ik hope morgen tegen den zelven *Auguſtyn* nog te ſpreken: maar ik ſende u dit, hem verwagtende.

Copy van een anderen Brief van den voorzijden RO. VILLART, inhoudende dat hy voor den Preſident van Artoys met der Jeſuiten diſputatien aangevogten is geweeſt: En hoe hy met levendige bewysredenen wederſtaan heeft de opgeblaſene onwetentheit, of veel eer beeſtigheit, van de grootſte en wyſte van dien Lande.

MYn Broeders en Vrienden, deſen zal dienen om u te laten weten, hoe dat ik van daag gebragt zijnde voor mijn Heeren de Commiſſariſſen, en de Provooſt deſer ſtad, vergeſelſchapt met twee Jeſuiten, de Preſident van Artoys dede my zijne gewoonlyke vermaninge, my verhalende van mijne ouders en vrienden, en boven al van mijn moeder: Meent gy, zijde hy de H. Schrifture te verſtaan? Neen, neen, moeit u met u ambagt, en denkt op uwe zaken, of het zal u kwalyk vergaan. *Vrag.* Gy houd maar twee Sacramenten? *Ant.* Neen ik mijn Heere. Doen zijde een van de Jeſuiten, en wy houdender ſeven *Ant.* Ik weet het wel: maar waar zult gy u vijf andere halen, behalven de twee die Chriſtus ingeſteld heeft? *Vr.* Maar waar zult gy vinden dat 'er maar twee zijn? *Ant.* In 't 26. en 28. *kap. Matthei.* Het een is in plaatſe van de Beſnijdeniſſe gekomen, en het ander in plaatſe van 't Paaſchlam. *Vrag.* Gy zult 'er het woordeken van twee niet vinden. *Antw.* *Auguſtinus* verklaart dat genoegſaam, als hy zijn reden maakt van 't gene dat de Heere ons niet met vele teekenen belaſt heeft: en elders, zegt hy, dat Chriſtus in de Chriſtelyke Kerke wynige Sacramenten (ligt om t'onderhouden, en heerlyk in beduidinge) geordineert heeft, namelyk, den Doop, en de gemeenſchap des lighaams en bloets Chriſti. Hy ſpreekt maar van twee

Vrag Het zy zo: maar de Catholyke Kerk heeft 'er ſeven ontfangen, en zo veel hebbender de Concilien ook geordineert. En agt gy niet dat de Kerke Gods van den H. Geeſt geregeert wort? *Ant.* Ja ik. *Vr* En dat hy tot zijne Apoſtelen gezegt heeft: Ik heb u nog veel te zeggen, dat gy nu niet dragen en kont? Ik zal u den H. Geeſt ſenden, die 't u al leeren zal. Nu, in de Concilien zijn van alle kanten mannen geweeſt gedreven door den H. Geeſt, die in 't midden van hare vergaderinge gezeten heeft, en den welken niet dolen kan. *Antw.* Hy en kan niet dolen, maar ter contrarie zo mag men zulks van den menſche wel zeggen. Ik geve het u over, indien gy de Concilien geleſen hebt, die de vyf Sacramenten (gevoegt by de twee van de eerſte Kerke) ingeſtelt hebben. Zo gy begeert te zeggen 't gene gy mogelyk daar van gevoelt, gy en zout niet zeggen datſe van den H Geeſt gedreven zijn

Mijn Broeders, dit is al zoetkens in zijn werk gegaan, d'een d'andere verſtaande, maar daarna zijnſe alle ſes d'een na d'ander ſprekende, tegens my opgeſtaan: te weten, de twee Commiſſariſſen, den Propooſt, eenen klynen Raatsheer en de twee Jeſuiten, alzo datmen zeer verhit wert. *Vr.* Maar welk is uwe Kerke die gy gelooft? *Ant.* De Kerke Gods, welke is de vergaderinge der Godzaligen, die *Paulus* 1 *Tim.* 3. het huis Gods noemt, 't welk (gelijk tot den *Eph.* 2. ſtaat) getimmert is op 't fundament der Propheten en Apoſtelen, daar Chriſtus den uitterſten hoekſteen van is, waar op geheel de timmeringe gevoegt wort, en waſt tot eenen H. Tempel in den Heere, deſe geloven wy. Nu, myn Heere, overmids dat vele Secten haar met den naam der Kerke bedekken, zo zalmen de ware door de H. Schriftuur ligtelyk konnen kennen, en ook of 'er Gods Woort zuiver gepredikt wort, en de Sacramenten bedient, gelyk die Chriſtus ingeſtelt heeft, en 't zedert d'Apoſtelen na hem

Doen was 't aan 't roepen: Waar was uwe Kerke voor *Calvinus*, of over vijftig jaren? *Antw.* Ik zal u ook wat vragen: Waar was de Kerke doen *Elias* de klagte dede, *Heere, zy hebben uwe Propheten gedoot, en ik ben alleen overgebleven, en nog zoeken zy my te dooden:* en nogtans zo zyde God, dat hy 'er hem nog ſeven duiſent behouden hadde, die haar knyen voor Baal niet gebogen hadden. Alzo, myn Heere, al is 't dat het getal der Godzaligen zomwylen onbekent is, nietteminder houden wy, dat, nadien Chriſtus een waaragtig Koning is, hy ook ware Onderdanen heeft, of datſe de geheele werelt door zijn. *Vrag* Hoort, daar ſtaat geſchreven: *Zo uwen Broeder tegen u geſondigt heeft, vermaant hem, en zo hy u niet en hoort, zegget de Kerke.* Waar is deſe Kerke? moet men te Geneve gaan? *Antw.* Myn Heere ik hebbe u gezegt, dat de Kerke de vergaderinge der Godſaligen is, en daar is een Kerke, daar de Godſaligen haar verſamelen: men moet juiſt te Geneve niet gaan. *Vrag.* Hebt gy 'er dan hier gezien? *Antw* ik hebbe, myn Heere, te Parys, te Orleans, te Poictiers, en in andere ſteden van Vrankryk geweeſt, daar vergaderingen der Godſaligen waren. *Vrag* Maar dat was onder de ſchouwe? *Antw* Ja wel in kelders en holen, en ook zomtyds in de hoven. En is het ook niet wel reden, myn Heere, nadien de valſche Kerke aan de opregte geen verſekerde plaatſe gelaten heeft daar zy haar mag oeffenen? *Vrage.* Wat teeken hebt gy van de ware Kerke? *Antw.* De predicatie van het louter en zuiver Woort Gods, en de volkomen bedieninge der Sacramenten *Vrage.* Houdt gy niet van de aanroepinge der Maget *Maria* en andere Hyligen? *Antw* Neen ik, want het tegen Gods Woort is. *Vrage.* De Engel heeftſe nogtans gegroet, en *Elisabeth* ook, zeggende: *Gebenedyt is de vrugt des ligbaams:* wy behoorenſe ook dan na haar exempel te groeten? *Antw.* Wilt gy dan datſe nog bare? De Engel en *Elizabeth* groetenſe doen zy Gods Soon baren zoude *Vrage.* Gy hebt geſproken van de beelden dat God die verboden heeft: Waarom heeft hy dan *Moſis* geboden Cherubins op te rigten? is God dar tegen zig ſelven? *Antw* Die ware niet opgeregt om aan te bidden, gelykmen nu in uwe Kerken de beelden tegen het expres gebod Gods aanbid. Daar aan ziet men ook wel dat Chriſtus daar van het hooft niet en is. *Vrag.* Myn vrient, gy zout zeer wel doen,

De Kerke Gods.

1 Reg. 19. 18.

Joh. 18. 37.

Matth 18. 15.

Wel geantwoort.

1563. u by ons te voegen, en met u ziele en leven deernisse te hebben? *Ant.* Myn ziele en lighaam zijn in de handen Gods: hebt deernisse met de uwe, ik en zou geenzins in u plaatse willen staan. Zy vonden haar van dese woorden zeer verstrikt.

Gy zout u verwonderen, myn Broeders en Vrienden, wat zy my afvraagden als dan d'een, en als dan d'ander. En als ik den eenen meende te antwoorden, zo begon straks de andere een ander provoost, gelyk: Wie heeft uwen *Calvinus* ingestelt? waarom laat gy u alzo verbranden? Ik heb *Calvinus* Boeken gelesen, ik heb hem hooren prediken: hy heeft expresselyk vier sermoenen gemaakt, om de zijne te verwekken dat zy haar zouden laten brande. En voorts zo is't maar een man alleen: hy is hartnekkig en tegen Luther, en als hy doot zal zijn, zal een ander tegen hem opstaan. Hy verwerpt de Boeken der *Machabeen*, om datse hem contrarie zijn. Daar na zo zijden zy: En alle u Ouders, waar zijn zy gevaren: daarna met spytige woorden, en dan met zoetigheit: Mijn vrient, geeft u verstant aan de Doctoren gevangen: meent gy dat wy ons zouden willen verliesen en de andere ook, gy zijt ik en weet wat voor een volk: 't is u dingen niet, u met de H. Schriftuur te bemoeje, nog ook te predike: gelooft eenvoudelijk dat de kerk gelooft, sonder na dit of na dat te vragen, het welk doende, zult gy uit de handen der Justitie geraken, en u ziele in ruste zijn. En mijn Heere de President maakende gelijk als de conclusie van zulke vermaningen, zijde: Ik ben droevig van zijn ongeluk.

Mijn Broeders, men moet deernisse hebben met hare zake. Zy en deden niet dan laggen en spotten met Gods woort, en verzieren niet dan beuselagtige kwestien, die nog slot nog rede hebben. Gelijk als sprekende van haar Vagevuur, my vragende: Wel, gy zegt dat 'er maar twee wegen zijn, waar was dan *Lazarus*, doen hy verrees: zo hy in de helle was, hy en konde daar niet uit komen: zo hy in 't Paradys was, daar uit ook niet: daar moet dan nog een andere plaatse zijn: Alzo dat al haar zaligheit niet en is dan om de Godsalige te kwellen. En wat bewys dat men haar met de H. Schriftuur doet, zy vallen altyds wederom op eenige stukkens der passagien die zy verstalt
1 Cor. 11. 34. hebben. Gelijk als sprekende van 't Nagtmaal, zy dogten my te bewegen met het woort dat *Paulus* gezegt heeft: Het andere zal ik ordineren als ik kome. Zy zijn zo verwaant, dat zy 't al op haar derven nemen, als of de Apostelen eerst maar begonnen hadden, en aan zulke catyvige oorlof gegeven de reste te voleinden. Nu, mijn Broeders, wilt God voor my bidden, dat hy my sterkheit geve tot den einde toe, dat ik voleinden mag 't gene hy in my begonnen heeft. En dewyle u God den tyt geeft, zo oeffent u zo veel als mogelijk is, in de hylige Schriftuur, op dat gy met wapenen voorzien meugt zijn, om zulke aanvegtingen en bespottingen der vyanden te wederstaan. Bid God, dat hy my, 't zy in leven of in sterven, patientie en moet geve, Amen. Uit Pepigni. 't Geloove verkrygt al.

MICHIEL ROVILLART.

Een brief van den voorzyden ROVILLART, aan een zijnen vrient in 't bysonder, door welke hy hem te verstaan geeft, met wat lyt saambeit hy 't klyn lighamelyk voedsel, dat zijne Regters bevolen had hem te geven, gedragen heeft: en voorts wat profyt hy daar van ontfing, aangaande zijnen geest

Zeer lieve Broeder en Vrient, verstaande door uwen Brief de groote begeerte die gy hebt te weten van mijne lighamelyke gesontheit, en heb ik niet willen nalaten u te believen. Ik heb groote oorzaak God te loven, dat myne vyanden zo bedrogen zijn, my meenende mat te maaken, met het verminderen mijner dagelykse portie, en met my te water en broot te zetten, als of God, het middel en de magt niet had t'onderhouden, de gene die maar droog broot eten, als de gene, die alle wellustigheit hebben: maar de arme men- Matth. 4.
schen en weten niet, dat den mensche niet alleen van den broode leeft, maar ook van alle woort, dat uit den mond Gods komt. 't Is wel waar, dat 't in't begin mijn vleesch moeyelyk was, maar ik ben dat nu al gewoon; alzo dat ik'er mijn geest veel bekwamer en sorgvuldiger, in de beroepinge daar in my God gestelt heeft, kan vinde: ik heb genoeg bemerkt, door sommige woorden van de Cipiereesse, dat zo ik meer begeerde, ik dat wel hebben zoude: maar ik vreesde, dat zo my de Commissariissen dat op een eed afnamen, dat mijn konscientie my zou beklagen, zo ik de waarheit niet en sprak, en andere zouden daarom in lyden komen. Ik heb de Cipiereesse gezegt, op dat zy haar daar in kwyten zou, wat men naar man op 't lyf verboden heeft, my anders niet te geven, en dat hy't my zelf brengen zou, sonder hem op zijn huisgezin te betrouwen: ik heb den Cipier zelfs gewaarschouwt dat hy toezien zou. Aangaande de gevankenisse, 't en is my geen gevankenis, dan dat mense zo noemt: want weet gy wel wat ik doe, in den dag zo rust ik wat, en in den nagt, zo lang hy duurt, begeef ik my tot lesen, niet doorgaans, maar het meestendeel. En overmids het hier zeer rumatyk is, zo trek ik myn koutien niet aan, dan als men my roept om voor mijn Heeren te komen, om dat ik die alle dage vinde, als of zy in den dauw gelegen hadden; in voegen, dat, zo wanneer ik die aantrekke, ik wel een uure lang schudde en beve, tot dat de koude over is. En om zulks te vermyden zo neme ik mijn kappe om my, hier zijnde, gelyk als doen ik ter studie lag, alzo dat my maar gebreekt waar mede te studeren, 't welk my het grootste verdriet is. Ik hebbe de Cipiereesse gezegt, dat zy aan den Provoost zoude spreken dat ik een Testament mag hebben om te studeeren, en te zien na de passagien die my dese raaskoppen bybrengen. Zo 't maar aan 't eisschen gebreekt, ik zal 't wel zo dikwils eisschen dat ik 't mogelyk wel krygen zal. Maar ik en weet niet hoe ik het met desen Provoost heb, als hy by my is, schynt hy my gehoor te geven, maar als ik boven ben, zo is hy geheel anders, 't welk my bemerken doet, dat 'er hypocrisie schuilt. Nogtans en zal ik niet nalaten, hem van zijn zaligheit te vermanen, als ook wat tractement ik heb, 't welk men den grootsten schelm van de werelt, die alle species des doots verdient heeft, niet zoude geven. Ziet hier, mijn Broeder en Vrient, hoe 't met mijn lighamelyke gesontheit gesteit is.

Aangaande nu mijn geestelyke gesontheit, de- Zon verbl.
welke eerst behoorde te komen, zo ik oorzake hebbe God van de lighamelyke te danken, dese behoortse te boven te gaan, want zy van meerder waarde is. 't Is de gene die de vyanden my niet en zullen konnen benemen, nog ook het middel waar mede ik die onderhoude, gelyk zy dien van mijn lighamelyke zoeken te doen, aan dewelke zy ook niet anders zullen vermogen, dan haar God toelaten zal, en al wat zy doen, dat zal eindelyk tot haarder verstoringe zijn, zo zy haar niet en bekeeren. Zy meenen dat zy 't al gewonnen zullen hebben, om een of twee die zy tot het tydlyke vuur veroordeelen zullen, en meenen daar mede den loop van Gods woort te beletten: maar zy en weten niet dat der Godzaligen asschе het zaat des Euangeliums is, en dat door een alleen, duisent ter zaligheit konnen gestigt worden. Laat ons hier in aanschouwen, hoe genadig dat hem God t'onswaarts bewyst, ons tot hem roepende door zijnen Sone, onsen Heere Jesus Christus, den welken hy in de doot gegeven heeft, ja schandelyk en afgryselyk, ja vervloekt: gelyk geschreven staat, dat hy eenen vloek ge-

wor-

53. worden is, om ons zijne eeuwige gebenedydinge declagtig te maken. Ziet, dit waren zijne oeffeningen in de gevankeniſſe.

Hy ſchreef in zijne hoogſte benauwtheit aan zijn moeder aldus: Alderliefſte moeder, uwen brief ontfangen, en verlof gekregen hebbende van mijn Heeren u te mogen ſchryven, heb ik my t'uwaarts wel willen kwyten. Gy zult dan weten, dat aangaande't gene gy my ontboden hebt, dat ik my voor des Satans bedriegeryen zoude wagten, ik noit zulke vermaningen zo grootelyks van doen had, als nu: want hoe dat een menſche hem meer poogt onder de gehoorſaamheit Gods te begeven, hoe dat ook de Satan des te meer alle zijn kragt gebruikt om hem daar van te wederhouden, en te bedriegen, boven al, als men de doot genaakt. Daar is dan in te voorzien, namelyk te waken, en te bidden den genen die gezegt heeft: Volgt my na, u zelven verzakende,
6. 24. en u kruice dragende. Men moet hem na onſen wille niet volgen, maar na den zijnen. En hy en ſpreekt niet van een houten of zilveren kruis, nog van dat te kuſſen of aan te bidden: maar van dat op hem te nemen en te dragen, dat is, lydende patientelyk armoede, tegenſpoet, gevankeniſſe, pyninge, en vervolgens den doot. En daarom zo zegt hy ook: Die zijn leven zal willen be-
24. houden, die zal 't verlieſen, en ter contraate, die hier zijn leven (daar by de oorzake voegende,) om mynent wille verlieſt, die zal 't behouden. De gene dan die het Euangelium Jeſu Chriſti aanneemt, die en moet niet alleenelyk in hem gelooven, maar ook met hem lijden: en is ook 't gene dat hy met deſe woorden, *Volgt my na*, wil zeggen, nadien hy ons Hooft is, en wy zijn leden zijn: Als het Hooft eenen weg houd, zo en mogen de leden door geenen anderen gaan: 't is ook waar om dat hy zegt: En verwondert u niet als u de werelt haat, want zy heeft my eer dan u gehaat: Daar aan zult gy weten dat gy van de werelt niet en zijt, als zy u haat. 't Vleeſch ſpreekt wel anders, want het begeert niet dan zijne luſten die ter doot lijden: Maar ik heb waar mede my tegen 't vleeſch te verweeren: en 't gene dat
11. *Paulus* zegt, heb ik voor oogen: *Is 't dat gy na den vleeſche leeft, zo zult gy ſterven, maar is 't dat gy door den geeſt de werken des ligbaams doot, zo zult gy leven.* De werelt zegt: Gy zijt wel zot, dat gy niet gelyk andere kond doen, gy zout in vreden met u ouders u goet bezitten, ziet hoe datſe ſpreekt: Maar Chriſtus die zegt wel anders, *Wat*
6. 26. *zal 't den menſche baten of hy de gebeele werelt won en zijn ziele ſchade leed?*

In 't begin van de maant *Auguſtus* werden hem de hartſte aanvegtingen der diſputatien gegeven: en God verleende hem niet alleen waar mede hy zijne wederpartyders konde antwoorden, maar ook zijn Kerke niet brieven te vertroosten. Zondags den agtſten der voorzijder Maant, des nagts aan haar ſchryvende, vermaande hyſe, dat zy neerſtig zouden toezien, dat zy met kwaat
die geſelſchap te hanteeren, haar allenskens niet en
voor zouden bederven: en gebruikte een gelykeniſſe
lige van de meluwen die haar meeſt in de exquiſiſte voejeringe houden, en die bederven: en dat het eens wyſen Peltiers werk was, daar principalyk agt op te nemen. Den dertienden *Auguſti*, liet hy hun weten dat hy 't zedert den tweede der voorzyder voor de Commiſariſſe niet geweeſt had, en datmen hem doe drie of vier dagen tyds gaf om op zijn zaken te denken. En ik laat ſtaan dat hem den moet beſwyken zoude, dat hy dien veel eer, hoe hy meer zijn einde genaakte, verſterkt vont. Laat ons voor verzekert houden, zijde hy, dat wat Cadetten of groote Hanſſen dat 't ook zijn, dat God altyds haar Meeſter is, en dat mijn dagen
8. getelt zijn: en hy heeft gezegt dat mijn leven hem alzo koſtelijk is, als den appel van zijn ooge. En al is 't dat wy de daat en 't volbrenge van een zulke volmaakte vereeninge niet en zien, zo is 't nogtans dat wy 't zelve (als den beſtemden tyt gekomen zal zijn) tot onſer zaligheit, en tot hunne groote verdoemeniſſe zien zullen. Des Donderdags den negentienden der voorzyder Maant tegens vyf ure na den eten, zo kwam hem de Procureur van de ſtad, vergeſelſchapt met twee Scharianten, van wegen den Gouverneur, Heer van Montigny, aandienen, dat 's anderendaags zijnen leſten dag zoude zijn, om levendig verbrant te werden, of dat by afſtant van zijn dwalinge moeſte doen. Hy hadde met hem een Doctor van de *Auguſtynen* gebragt, die hem van zijne dwalinge zoude onderrigten: het was den zelven Doctor die drie dagen te vooren in de Halle van de Heeren van de Stad hem vele dingen voorgehouden hadde, en die hem een geſchrift, aangaande de Sacramenten op de Roomſche wyſe, gepreſenteert hadde. *Micbiel* middel hebbende, ſchreef wederom daar tegen, 't welk hy principalijk dede om de ſtigtinge van vele. In 't einde van den brief, gedateert op den voorzyden negentienden dag, ſtelde hy deſe woorden: Mijn Broeders, dit is bykans al met tranen en druppelen zweet geſchreven, ik bid u laat ons God bidden, dat hy my de genade doe, te volherden tot den einde toe.

1563.

Een wynig tyts na dat hy alle deſe aanvegtingen kragtelijk wederſtaan had, ontfing hy de ſententie des doots, en wert op de Markt te Doornik verbrant, belijdende tot den einde toe den name Gods.

FARRESIER, met nog eenige andere en PIETER BONNET, Dienaar des Godtelijken Woort binnen Maſcon.

Op den eenentwintigſten dag van *Auguſtus*, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert drieënſeſtig, hebben de vyanden der waarheit de ſtad van Maſcon in Vrankryk met verraderye ingenomen, alwaar zy zeer veel menſchen om de belydeniſſe des hyligen Euangeliums zeer jammerlijk vermoort en omgebragt hebben: onder andere is 'er geweeſt een zeer eerlijk man van leven, gelijk de Roomsgeſinde ook zelfs van van hem getuigt hebbe, met namen *Farreſier*, een ryk koopman, dewelke belijdeniſſe dede van de Gereformeerde Religie binnen dezelve ſtad van Maſcon, deſen hebben de vyanden der waarheit met gewelt uit den huiſe geſleept, en hebbe hem gebragt op een brugge, van waar zy hem van boven neder in de riviere geworpen hebben. En alzo hy wederom in 't water boven kwam, heeft hy geroepen: *Jeſu Coriſti, zijt my arme zondaar genadig*: het welke eenige ſoldaten gehoort hebbende, zijn geſprongen in een klijn ſchuitken, dewelke hem voorts gedoot hebben, zeggende tot hem wederom, zo dikwils als hy Jeſus Chriſtus was aanroepende: Roept uwen Jeſus Chriſtus dat hy u nu beware. Alzo hebben deſe goddelooſe menſchen deſen goeden man met nog zes of zeven andere zeer deerlijk vermoort. Hier mede nog niet verſadigt zijnde, hebben zy een Dienaar des Godlijken Woorts, met namen *Pieter Bonnet*, gevangen genomen: deſe man was geboren van Maſcon uit goeden huiſe, en ouden geſlagte; hy was een man van groote geleerheit, een zeer Godſalig en onberispelyk leven lydende, dewelke de Kerke Gods gedient hadde ontrent de twintig jaren. Deſe goede ouden man hadde wel drie ryſe van diverſche ſoldaten gerantſoeneert geweeſt, maar dit alles en mogt hem niet baten, want, eenige ſoldaten hem gevangen genomen hebbende, zijn met hem gaan wandelen over de kruisſtraat, hem beſpottende en ſlaande met vuiſte, zo dat het een jammerlijke zake was om aan te ſien, hoe dat deſe godlooſe menſche met Gods hylige Woort waren ſchimpende en ſpottende. Zy riepen met luider ſtemme, of 'er iemant was

Veel menſchen vermoort.

Pieter Bonnet.

die

1563. die deſe Godvrugtigen de devote Predikant wilde komen hooren prediken, dat zy zoude komen op de plaatſe daar men de beeſten vilt, alwaar zy deſen ellendige menſche ſlaande en ſmytende gebragt hebben: daar gekomen zijnde, hebben zy met hem geſpot, en gegekt, ſlaande hem met vuiſten, gevende hem kinnebakſlagen, den eenen van agter, den anderen van voren, en dit duurde ontrent twe uren lang: eindelyk heeft deſe arme Martelaar gebeden, dat zy hem dog wilde reſpyt geven om zijn gebed te ſpreeken, als hy zoude ſterven: zo haalt als deſe godlooſe boeven dit hoorden, hebben zy hem den halve neus en een oor afgeſneden, zeggende tot hem: Bid nu zo lang als gy wilt, daarna zullen wy u voor alle Duivelen zenden. Hier mede heeft deſe Godzaligen man zig zelven op de knyen geworpen, en heffende zijne oogen na den Heemel, heeft hy met zulken ſtantvaſtigheit gebeden, dat eenige van deſe beulen, daar door beroert zijnde, al zugtende van daar gegaan zijn. Daar na heeft hy zig zelven omgekeert, en heeft den genen die hem den neus en't oor afgeſneden had, met deſe woorden aanſprak: Mijn vrient (zegt hy) ziet hier, ik ben nu bereit te verdragen alle tormenten, ja de doot zelfs welke gy my aandoen wilt: maar ik bid u en uwe medegeſellen, dat gylieden wat nader wilt overdenken, uwe wrede daden, die gylieden in deſe arme Stad begaat: want daar is een God, daar voor gylieden eens rekening zult moeten geven van alle uwe werken. Deſe woorden ſprekende is'er zulken overvloedigheit van bloet uit zijn neus gekomen, dat hy niet meer ſpreken kon: met een is daar gekomen een Kapitein, de welke tot de ſoldaten riep: Laat deſe ellende en katyvig mens voor den Duivel loopen, wat wilt gylieden uwen tyt daar langer met hem verſlyten. Dit gezegt hebbende, is'er een ſoldaat geweeſt, die hem by de hand genomen heeft, en lyde hem van daar aan de rivier, hem gelatende, als of hy hem lyde om daar gewaſſen te worden van't bloet, daar hy zeer deerlyk mede miſmaakt was. Daar gekomen zijnde, dede hy hem gaan in een klyn bootje, dat op de kant van de rivier lag, alwaar hy zo haaſt niet in getreden was, of zy hebben onder haar twee of drie, dat bootje omgeſmeten, zo dat hy in de rivier gevallen is, alwaar hy God Almagtig om genade roepende, van deſe wreede beulen, met ſteenen doot geworpen is. Aldus heeft deſe Godzalige Martelaar zijn ziel geoffert in de handen van zijnen Hemelſchen Vader, in de maant van *Auguſti* in't jaar vijftien hondert drieënſeſtig. 1563

NICASE de le TOMBET tot Doornik levendig verbrant.

Dat vry de geeſt'lykheid om uw bekeering raaze
En vloeke 't geen haar wraak en bloeddorſt klaar ontdekt;
Geen noot: uw yver, ô Godvruchtige NICASE!
Voor 't dierbaar Kruisgeloof beeft veele opgewekt,
Om met uw onvertſaagt te ſtryden tot den bloede.
Gods kragt is ſterker dan al 's weerelds baat en woede.

Nicaſe de le Tombet, woonagtig te Doornik, aldaar exercerende, de nering van Zaayverkoopen, was den meeſten tyt van zijn leven gepaſſeert eer hy tot de ware kenniſſe des Euangeliums getrokken wert. En om daar in volkomelyk onderweſen te worden, is hy met zijn huisvrouw en de gantſche familie na Weſel gereiſt, alwaar hy zig onder de Walſche gemynte begeve heeft, om aldaar den Heere na zijn Woort te dienen, en de Sacramenten te gebruiken. Maar de Satan, die een vyant is, van de gene die God van herten vreſen, heeft terſtont daarna al zulke hylige vergaderinge, met zijn gewoonlyke prakſyken zoeken te verſtoren, zo dat'er vele van de geloovige van daar wederom zijn vertrokken, zo na Frankfort, Straasburg en elders *Nicaſe* trok wederom na Doornik van daar hy gekomen was, niet om zig wederom te begeven onder de grouwelyke Superſtitien des Pausdom, waar in hy zo lang geleeft had: maar om hem te voegen onder de Chriſtelyke Gemynte der zelve Stad, en aldaar te doen blyken, de vrugten, die hy door het gehoor

De ſtad van Weſel ender

Digitized by Google

63. hoor des Woorts des Heeren ontfangen hadde, en is alzo (de Broederen van zijne zaken kennis gedaan hebbende) by den geloovige mede aangenomen: onder welke hy hem alzo heeft gedragen, datmen niet anders in hem konde bemerke, als een eerlyk leven en ommegang, gepaart met een brandende begeerte, om de eere Gods in het opbouwen van zijn Kerk te helpen vorderen. En nadien de vervolging is de regte toetsteen, om de ware geloovigen uit de hypokryten t'onderkennen, als de Commissariissen te Doornik waren gekomen, om de Burgers eed af te nemen, van na de ordonnantien der Roomsche Kerk te leven, *Nicasius* toonde als doen het gene hy lang binnen gehouden had; want niet tegenstaande alle kwellingen en drygementen diemen hem aandede, om de voorschreven eed te doen, hy bleef altyt konstant, sonder te toone eenig gelaat of vrees, van het gene hem zoude mogen overkomen. Eenige van zijn vrienden raaden hem, dat hy vooreen tyt uit de Stad zoude vertrekken, tot dat het gerugte van den eed zoude over zijn, en dat zijn huisvrouw, gedurende zijn absentie, in een ander huis haar logijs zoude nemen. Hy zoude ook desen raat gevolgt hebben, maar de Heer, die het al regeert, willende hem in zijnen dienst gebruiken, heeft hem daar gehouden, op dat hy het getuigenisse der waarheit met zijn bloet zoude bezegelen. Hy was al gereet om te vertrekken: maar alzo een van zijn geburen, vyant van de waarheit des Euangeliums, hem aan den Commissaris bedroeg, van dat hy niet en hadde gedaan of willen doen den eed by den Koning geboden, zo wert hy dan des Donderdaags den eenentwintigsten *October* vyftien hondert drieënsestig vast gehouden, en voor de Commissariissen gebragt, die hem vraagden, of hy den eed, als geordineert was, wilde doen? *Nicasius* antwoorde, dat hy den inhoud van den eed eerst wilde hooren, eer hy konde antwoorden: zo wert hem gezegt datse inhielt, dat men moeste beschermen en onderhouden alle de oude ordonnantien der Roomscher Kerke, van ter Misse te gaan, van driemaal des jaars te biegten, en zo voorts. Terstont als hy dat hoorde, heeft hy geantwoort dat hy geensins beraden was zulken eed te doen, nog zijn konsicientie wilde kwetsen in dingen die opentlijk stryden tegens de uitgedrukte geboden Gods. Hy gaf ook terstont reden zijns geloofs, beklagende alle de gene die zulke eed hadden gedaan. Als hy nu den eed wygerde te doen, als boven gezegt is, zo wert hy in een wreede gevankenisse gelyt, tot Vrydags den twaalfden *November* vyftien hondert drieënsestig: en heeft als doen de sententie des doots ontfangen, dat hy op de Markt der zelver stad levendig tot asschetoe verbrant zou werden.

Als zijn sententie gelesen was, heeft hy zig opgeheve, zeggende: *Gelooft zy God*, en meenende nog meer te spreken, is 't hem door den Procureur, die daar tegenwoordig was, verboden, dewelke zeer verstoort zijnde, hem belaste voor te gaan: van 't Stadhuis komende, is hem een van zijn vrienden ontmoet, den welken (na dat zy malkanderen vriendelyk omhelst en adjeu gezegt hadden) hy God heeft bevolen.

Komende by Besseroy, en aldaar ziende eenen grooten hoop volk vergadert, om hem te zien passeren, heeft hy met luider stemmen geroepen, zeggende: *Opent u oogen gy volk van Doornik, ontwaakt gy die slaapt, en God zal u verlichten*, en biddende om vergiffenis, zo hy iemant misdaan had: vergaf 't ook van gelyken uit gront zijns herten, die hem iet mogten misdaan hebben. 't Volk dit hoorende begon groot gerugt te maken, zodat de soldaten die in de wapenen waren, en den Patient gelyden, niet konden in haar order en gelederen passeren, zodat eenige haar gelieten, of zy onder 't volk hadden willen schieten: maar 't volk, dat ziende begon nog meer beroerte te maken, zo datmen vreesde voor een grooten oproer. 1563.

En alzo zy voort passeerde, en de plaatse genaakten daar 't vuur lag, dede *Nicase* anders niet als God bidden, toonde altyt een stantvastig en kloek gemoet, en terstont namen hem de Beuls en bragten hem aan de staak, en als hy gebonden was, zyde hy: *Hemelsche Vader, weest my genadig, alzo gy belooft hebt allen den genen, die u in den Name uwes Soons Jesus Christus van herten aanroepen*: op dese wys, heeft hy God tot den laasten toe gebeden. En hoewel men door't gerugt van 't volk, en 't geklank der trommelen kwalyk zijne woorden konde verstaan, zo is 't nogtans alzo, datmen hem den Naam Jesus Christus met groote vierigheit, zo lang als 'er adem in hem was, heeft hooren aanroepen.

ROGIER DU MONT.

Rogier du Mont, van Doornik geboren, is van de Commissariissen van Brussel gevangen genomen, om dat hy den eed niet wilde doen, diemen alle den genen opgelegt had, die van wegen de nieuwe leer suspect waren. De Pastoor van St. Margriet, in de Parochie, daar *Rogier* onder hoorde, heeft hem in zijne swarigheit besogt en vermaant, dat hy biegten, en zijnen Schepper ontfangen zou, gelyk een goet Catholyk mensch schuldig is te doen. Maar *Rogier* zyde: Gy behoeft u mynent halve, u niet te bemoejen, want ik ben wel te vreden, en van mijn zaligheit gants verseker, door de genade Gods, van wegen zijn Soon Jesus Christus. En doe de Pastoor zag, dat zijne vermaningen te vergeefs waren, begon hy te drygen, en zyde tot *Rogier*, dat hy hem zijnen Schepper brengen, en hem om den zelven te ontfangen, met gewelt hem dwingen wilde. Met dese woorden ging hy toornig van hem. Maar de Heere heeft *Rogiers* gebed verhoort, en hem alzo gesterkt, dat hy niet alleen en vreesde voor sulke drygementen en klagten, die de Pastoor by den Commissariissen over hem doen mogte, maar dat hy ook nieuwe kragt van den Geest des Heere ontfing, alzo dat hy voor zig nam, met lydsaamheit al 't gene te verwagten, dat hem de mensche toevoegen mogten. Ondertusschen liet hy niet af de kennisse des Euangeliums voort te planten, na zijn uitterste vermogen, dewyl hy hem hooglyk van de genade Gods roemde, die hem als een lam en onmagtig mensch rykelyk wedervaren was. Men had hem noit te voren in zijnen welstant zo vrolyk gezien, als nu in zijne elendigheit en vervolging, alzo dat vele vrome Christenen haar daar over verwondert hebben. Want als zy kwamen om hem te troosten, zijn zy van hem getroost geworden. En insonderheit hadden de jonge handwerksgesellen, eenen lust om hem te besoeken, en zijne vermaningen aan te hooren, dewyl hy haar leerde, dat zy God vreesen, en alle afgodery schuwen zouden. En dit dede hy ontrent twee jaren lang, in welke hy zijne leden niet meer magtig was, en anders niet en dede, dan hy met andere van Gods woort handelde. Hy wenschte menigmaal, dat God hem de genade wilde bewysen, dat hy om zijns naams wille, den doot mogt lyden: 't welk ook eindelyk geschiet is. Maar God heeft hem te vooren een sigtbaar teken gegeven, om hem te vermanen, dat hy hem tot den stryt beryden zoude. Want op den dag in welke *Nicase de le Tombet*, om de Religie verbrant wert, als *Rogier* in zijn herberg tot God bad, dat hy *Nicasio* sterkheit wilde verleene, om den doot met stantvastigheit te overwinnen: zo heeft hy twee vuurvlammen in den hof gezien, die regt voor hem nedervielen. En zulks heeft hy als een teeken aangenomen, dat hy korts daarna om gelyke oorzaak verbrant moest werden. Zijn huisvrouw, en sommige vrienden in de gebuurschap, hebben

1563. zulke vuurvlamme ook gezien. En dit is geſchiet des Vrydaags den twaalden *November*, in 't jaar vijftien hondert drieënſeſtig. Des volgenden Maandag daarna is *Rogier* van den Paſtoor aangeklaagt, en van den grooten Stadvoogt van Doornik, genaamt *Jan Grent*, in de gevankenis gelyt.

Eerſtelyk wiert hy in de Stads halle gebragt, alwaar hem gevraagt wert, of hy ook, agtervolgende de nieuwe ordonnantie, die van Bruſſel gekomen was, den eed gedaan had, en of hy als nog niet beryt was, den zelven gelyk andere te doen? Daar hy op antwoorde, neen. En na dat zy hem veel gevraagt hadden, hebben zy hem wederom in de gevankenis gelevert. Gedurende de gevankenis, is hy dikwils tot afval aangeport, dat hy met de vyanden der waarheit vereenigen zoude. En hier toe hebben zy lieffelyke woorden gebruikt, te weten, dat zy hem om de zwakheit zijns lighaams, zijn leven lang verſorgen, en geen gebrek en wilde laten lyden, indien hy alleenlyk, gelyk andere, den eed doen, en op zijn goet Catholyks leven wilde: maar hy bleef vaſt en onbeweeglyk. En als de vyanden zulks zagen, vreesden zy, dat hy in de gevankeniſſe, overmids de groote zwakheit zijns lighaams, die hem overvallen hadde, ſterven mogte: zo is hy des Donderdags den tweeden *December* in 't jaar vijftien hondert drieënſeſtig veroordeelt geworden, dat hy op een wagen gevoert, (dewyl hy aan zijne voeten lam was, en niet gaan konde) en op de ſchouwplaatſe na gewoonlyke maniere verbrant zoude werden. Als hem nu de ſententie voorgeleſen was, heeft hy overluit geſproken: *Gelooft zy God: Ik dank God en alle vrome Chriſtenen, die my in mynen noot troſtelyk en behulpſaam geweeſt zijn. En aangaande u, gy Heeren Regters, ik bidde God, dat hy u bekenteniſſe uwer ſonden geven, en barmhertigheit bewyſen wil, op dat gy in het Hemelryk komen meugt, gelyk ik geloof, dat ik heden deſen dag daar in komen, en de zelven deelagtig werden zal.* En als hy dit gezegt hadde, heeft hem eenen onder zijne armen genomen, en van 't Raathuis afgedragen, en op een wagen gelegt. Zo haaſt als hy daar op gekomen was, heeft hy den 25. *Pſalm* beginnen te zingen. En als hy den zelven voleint had, heeft hy den 6 *Pſalm* geſongen, ten einde uit. Als hy nu aan de Geregtsplaats kwam, nam hem de Beul in zijne armen, en leverde hem zijnen knegt, dewelke hem op de ſchouwplaats droeg. En terwyl de Beul alle dingen toeruſte, ſprak hy de Artykelen des Chriſtelyken Geloofs, en het Onſe Vader. Doe nam hem de Beul, en droeg hem aan de paal, en ſette hem aldaar op een ſtoel, op dat hy daar op verbrant zou werden. Als nu *Rogier* op den ſtoel zat, heeft hy dit gebed etlyke malen verhaalt: *O mijn God, en Hemelſche Vader, ontferm u over my uwen armen dienaar, en weeſt my genadig*: en hy verhaalde deſe woorden met grooten yver, tot dat hy eindelyk den geeſt gaf. Dit is den zaligen uitgang deſes Martelaar geweeſt, waar door veel zwakke te Doornik zeer geſterkt zijn geworden.

Een klyn Kind in twee ſtukken overmidden geſneden.

Op den zelven tyt had de Heere een Kerk vergadert binnen Gyen, een Steedje in Vrankryk, leggende aan de rivier de Loire, alhier hebben de geloovige den Heere inde ware Gereformeerde Religie gedient, geduurende alle de Oorlogen in Vrankryk, tot den tyt toe, dat de vyanden der waarheit de Stad van Bourges ingenomen hadden. Want alsdoen de geloovigezienden, dat het haar onmogelyk was, de vyanden, dewelke nu zeer haaſt voor hare poorten waren, te mogen wederſtaan, zo zijn zy om meer kwaat te ontvlieden, gevlugt binnen de Stad van Orleans. Als zy nu van daar getrokken waren, zijn de vyanden der waarheit, met volle heirkragt gekome rontom de ſtad Gyen, en in alle het omleggende lant, alwaar zy veel onuitſprekelyke wreetheden bedreven hebben, zo dat zy ook daar toe gekomen zijn, dat twee Italiaanſche ſoldaten een kind genomen hebben, uit een haat van de Gereformeerde Religie, het zelve levendig in ſtukken overmidden geſneden hebben, etende daar na de lever van het zelve kint: welke wreetheit den Papiſten tot haar eeuwige ſchande zal toegerekent worden. 15

JAN DE MADOCK.

Jan de Madock uit Langedok van geboorte, heeft hem terſtont, na dat hy tot de kenniſſe der waarheit gekomen was, te Geneven vervoegt, op dat hy daar in toenemen en te meerder oeffeninge der Godzaligheit hebben mogte. En alsde Kerke, zijn iever zag, is hy te Baſlin in Arzier geſonden, om het Euangelium te prediken. Maar als hy daar wynig voordeel doen kon, is hy wederom met zijn huisvrouw, die zwanger was, en met vijf klyne kinderen na Geneve geryſt. Maar God gaf, dat hy terſtont van de Gemynte tot St. Niklaaspoort in Lotheringen beroepen wiert. En als hy twe maanden lang te Niklaaspoort zijn officie trouwelyk bedient had, zo wert hem van ſommige Broederen in de Gemynte aangezegt, dat de Heere de *Deulley* tot de kenniſſe der waarheit gekomen was, en hem voorgenomen had voortaan by de Chriſtelyke Gemynte te blyven. Daarom nam hy voor, hem, op het goet dunken der Broederen, om na Gerbeville te ryſen, en den voorzyden Heer te bezoeken, en in de kenniſſe, die hem God gegeven had, te ſterken. Als hy nu den vierentwintigſten *Mey* in 't jaar vijftien hondert vierenſeſtig van St. Niklaaspoort met een geloovige Broeder van Luneville getogen was, zo is hy door Luneville gereiſt, en overnagt te Viller by een geloovigen Broeder gebleven, alwaar ook twe andere kwamen en hem beſogten, nadat zy zijne aankomſt vernomen hadden. Maar de Satan, die niet en ſlaapt, verwekte ſommige looſe boeven op de ſpeelplaatſe, niet wyd van Viller, die begonnen te vloeken en te zweeren, zeggende: Ey, dat dog alle Hugenoten van Luneville terſtont tot ons kwamen, en dat wyze doden mogten. Terſtont kwam daar een Sergiant, met name *Guetillard*, en trad onder aan het venſter by de Kamer daar *Madok* met zijne Medebroederen ter herberge was, en ſprak overluit: *indien ik wiſt dat 'er een Predikant in dit huis was, ik zoude hem wel haaſt mijnen Heer den Provooſt aanwyſen.* Doe zijn zy uit dat huis geweken, en hebben *Madok* door een onbekenden weg in des eenen Broeders huis gebragt, alwaar hy nog dien zelven avont tot twaalf perſonen een Chriſtelyke vermaninge gedaan heeft. 15

En midden onder de predikatie heeft hy vernomen, dat de Propooſt met gewapender hand te Viller gekomen was, om hem te zoeken. *Madok* en ontſettede hem niet, maar voleindigde de vermaninge, en dede het gebed met den Broederen, en liet een iegelijk na huis gaan. Des anderendaags heeft hem de Waart gezegt, dat de Provooſt de poorten ſterk bezet, en de poortiers bevolen had, dat zy niemant vreemts ſonder zijn conſent uit de Stad zouden laten trekke. De Broeders dit hoorende hebben haar zeer bedroeft, en inſonderheit zijn Waardinne, welke niet en wiſte waar dat zy hem verbergen zou. Maar hy heeft haar lieden getrooſt, en tot zijn Waardinne gezegt: alwaar het dat zy ſchoon de Stad verlaten, en het lant ruimen moeſte, dat zy nogtans dan niet doen en zoude, als Lots wyf dede, welke te rugge zag. Na deſe vermaninge dagte zy op middel, hoe zy uit de Stad ontloopen en te Gerbeviller komen mogten. Daar op dede hy zijn gebed tot God met de Broederen. En als hy dat bykans geëindigt hadde, kwam de Provooſt met zijn Scharianten in de Kamer, en nam hem gevangen.

En

64. En als *Madok* zijne Broeders den Heere bevolen had, volgde hy den Provooſt na. De Heer van *Deullet* dit vernemende, liet de Provooſt bidden, dat hy hem los wilde laten, dewyle hy geen bevel van de hooge Overheit had, om hem te vangen. De Provooſt antwoorde, dat hy de zake des Hertogen Procureur Generaal had laten weten, en dat hy hem daarom niet los laten konde.

Gedurende zijn gevankeniſſe, liet de Provooſt verſchyden perſonen by *Madok* komen, om met hem te diſputeren. Onder andere kwam daar een met name *d'Amoudant*, Raatsheer des Hertogen van Lothringen, tegen den welke *Madok* bewees, dat de leere der transſubſtantiatie een valſche leere was. Daar kwam eenes jongen Edelmans Tugtmeeſter, die de Miſſe wilde verdedigen: maar *Madok* toonde hem dat de Miſſe een verloogeninge der eeniger offerhande Chriſti was. Ook wilde een Koopman, die te voren een Schoolmeeſter geweeſt had, zeggen, dat de weerdigheit der Kerke boven het woort Gods was: den welke *Madok* zijne grove dwalinge klaarlyk aanwees. Eindelyk kwam ook den Abt van Beaupre, meer om een Hugenoot te zien, dan dat hy met hem begeerde te diſputeren, dewyle hy niet veel geſtudeert had. Want als hy hoorde dat *Madok* Latyn ſprecken konden, ging hy met zijne Monniken weg.

Den agtentwintigſten *Mei* kwam de Procureur Generaal te Luneville, met twee ſchutten van de roode Roede. De geloovige dit hoorende zijn zeer bedroeft geweeſt, niet zo zeer om haar zelfs perſonen, als om *Madoks* wille; dog en zijn niet uit de Stad geweken, maar hebben haar tot het gebed begeven, en haar der voorzienigheit Gods bevolen. Des anderen daags liet haar de Procureur Generaal voor hem komen, en beval haar, indien zy na de Roomſche Religie niet en wilden leven, dat zy haar binnen den tyt van zes weken uit den lande pakken zoude, of zy zoude gehangen en gewurgt werden. Hy verklaarde ook, dat hy een van hare Predikanten in de Stad gevonden had, den welken hy geboot, dat hy op verlies zijns lyfs en levens in drie dagen hem uit den lande maaken zoude. Na dat dan de Procureur *Madok* bevolen had, dat hy in drie dagen het lant zou ruimen, heeft hem de Provooſt onder den ſchyn, als wilde hy hem gelyden, op een plaatſe gebragt, daar hy wiſte dat de roode Roede met zijne ſchutten verborgen lag, en ter beſtemder ure op hem loerde. Zo haaſt als de Provooſt een van de ſchutten uit het bos zag komen, zyde hy tot *Madok*: Wel aan, weeſt God bevolen, en hy toog wederom in de Stad. Als nu *Madok* de roode Roede en zijn geſelſchap overgelevert was, hebben zy hem zeer onbarmhertelyk geſlagen, en hart op een paart gebonden, en door wilde woeſte plaatſen zo verre gevoert, daar zy hem dooden wilden: doen lieten zy hem van het paart afklimmen. En na dat hy zijn gebed tot God den Heere gedaan hadde, hebben zy hem onder aan eenen boom gewurgt, en in een dikke hegge geworpen. En alzo heeft deſe Martelaar om het getuigeniſſe Jeſu Chriſti wille zijn tydelyke leven geëindigt.

CHRISTOPHORUS FABRITIUS, en OLIVIER de BOK.

Chriſtophorus Fabritius, of *Smit*, geboren te Brugge in Vlaanderen, een Karmeliter Monnik binnen deſelve ſtad, na dat hy de waarheit bekent had, heeft de grouwelen des Pausdoms gantſchelyk verlaten, en zijn leven, 't welk hy in alle begeerlykheit des vlees gelyt had, tot alle Godzaligheit, als een vroom Chriſten, begeven. En eerſt, op dat hy te beter in de kenniſſe des Godlyken Woorts, en voorts in alle Godſaligheit mogt toenemen, zo heeft hy zig zelven by de Chriſtelyke Kerken in Vlaanderen begeven, en met de Dienaren des Woorts voor een tyt omgegaan, om alzo met haar van alle ſtukken der Religie te handelen. Hierentuſſchen heeft hy zommige predikatien gedaan, door de bewillinge en begeerte van de Dienaars des woorts, op dat zy alzo zijne gaven mogten beproeven. Daar na heeft hy na den raat *Pauli* een Chriſtelyke huisvrouw getrout, waarom hem de Papen en Monniken zeer gelaſtert hebben. Maar *Chriſtoffel* dagelyks meer en meer verſterkt zijnde, heeft de grouwelyke dwalinge en het ſchandelyk leven der Papiſten dapper beſtraft. Ten laatſten, doe'er nu veel uit Weſtvlaandere na Engelant vertrokken, om de zware vervolginge, zo is *Chriſtoffel* ook met zijn huisvrouw, die niet wynig bevreeſt was, zorgende altyt voor eenigen aanſtoot, na Santwyk gaan woonen: alwaar hy zig tot zeker handwerk heeft begeven, en zeer onſtraffelyk gedragen. Maar als hy daar een tyt gewoont had, zo hebben de Nederduitſche Kerken en inſonderheit die van Honſcote aan hem geſchreven, begeerende dat hy de Chriſtelyke Gemynte ten dienſte komen zoude. Zo is *Chriſtoffel* dan, om zijn gehoorſaamheit te bewyſen, na Vlaanderen getrokken, om hem na raat der der Broederen tot eenige Kerkendienſt te begeven. Eindelyk na rype deliberatie heeft 't velen en ook hem goet gedagt, dat hy tot Antwerpen zou blyven: eensdeels om dat hy in Vlaanderen te zeer bekent was, eensdeels om dat de Kerkelyken dienſt van Antwerpen, die zeer zwaar en laſtig was, op eenen Dienaar ruſtede. Zo heeft *Chriſtoffel* dan den dienſt der duitſche Kerke van Antwerpen aangenomen: waar in hy zig zeer vromelyk en ſtigtelyk, met grooten lof van alle Chriſtenen gedragen heeft. Maar (eilacri!) dit kon de Satan, die een vyant alles goets is, niet langer verdragen. Want na dat hy daar ontrent een half jaar de Bazuine des Goddelyken woorts geblaſen had, zo is hy ten einde op den tweeden *Juli* vyftien hondert vierenſeſtig verradelyk gevangen geweeſt: 't welk geſchiet is in manieren als hier na volgt.

1564

Hy leert een ambagt.

Hy wert beroepen tot Predikant.

Hy wert by die van Antwerpen aangenomen om te predikken.

In 't jaar onſes Heeren vyftien hondert vierenſeſtig, ontrent Pinxter, was binnen de ſtad van Antwerpen een vrouwe der Jeſuitiſcher ſecte, genaamt lange *Margriete*, een bonet verkoopſter, welke haar vynsde (gelyk zy des voorleden jaars ook gedaan hadde) groote begeerte te hebben, om met een geleert en Godſalig man, die haar in de waaragtige Religie onderwees, te handelen. Dit vernomen hebbende een Ouderling der Gemynten aldaar, die in 't voorgaande jaar met haar geſproken had, is wederom by haar gekomen, vragende wat haar begeerte ware?

Lange *Margriete*.

Daar op zy gevynsdelyk geantwoort heeft, dat zy van herte groot verlangen had, om in de waarheit onderrigt te werden, en alzo den Heere bekennende, opregtelyk na te volgen. Met dit antwoort is de goede man van haar gegaan, belovende haar de zaake, zo verre 't hem mogelyk ware, te beneerſtigen. Maar (eilaci) 't was al bedrog, en geſchiede om een verraderye, welk zy lange in haar herte gedragen had, waar toe zy ook van Papen, Moniken, en Jeſuiten opgemaakt was, aan te ſtellen: gelyk 't daar na wel is gebleken. Deſe valſche vrouw niet ophoudende, op dat zy tot haar voornemen mogte komen, heeft langs zo meerder luſt en vierigheit tot de waarheit gevynſt te hebben, zo dat zy ten laatſten by den voornoemden *Chriſtoffel* gebragt is geweeſt: welke als hy verſtont, dat zy begeerde in zekere Artykelen des geloofs (waar in zy zyde ongeruſt te zijn) onderrigt te werden, zo heeft hy haar van de zelve met de H. Schrift neerſtelyk onderweſen. Na deſe ryſe heeft zy nog veel vieriger geſchenen, zo dat zy dikwils begeerde vermaant te zijn, zo wel tot haren huiſe, als aan haar kraam, tot dat zy na haar begeerte in een predikatie of vermaninge (die haar hymelyk in de Gemynte Chriſti uit vreeſe geſchiede) gebragt was op den

1564 *CHRISTOFFEL FABRITIUS na grouwelyke martelisatie tot Antwerpen levendig verbrant zijnde, onistont 'er een schrikkelyke beroerte onder het volk: en alzo den Schout met een Pistool drygde te schieten, zo wiert de verwerringe nog grooter. Zulks dat den Markgraaf om hulpe begon te roepen: maar nog Schutter nog Burger stak de hand uit om te helpen.* 1564

Afgrys'lyk gruwelstuk gesproten uit den baat
En blinde onweetenheid van geestelyke hoeders!
Wie kan, FABRITIUS, wie kan u in deez' staat
Aanschouwen zonder schrik? wie zag ooit iets verwoeders?
Maar schoon uw lichaam word gemartelt en verbrand,
De ziel vlieg veilig naar het eeuwig Vaderland

Sacramentsdag (zo men dien noemt) den eersten *Juni*: alwaar de voorzyde *Fabritius* de predikatie gedaan heeft, handelende van het waaragtig gebruik des Avontmaals, gelyk het van onsen Heere Christi Jesu ingestelt, van den Apostelen gebruikt, en menig hondert jaren daar na in de Christelyke Kerke onderhouden is geweest.

Na de predikatie wert de voorzyde *Margriete* gevraagt, hoe dat 't haar beviel? Zy antwoorde: Redelyk, dog moeste noz breeder met *Christoffel* daar van spreken, om hem't een en't ander te vragen. Om welker oorsaken wille de voorgenoem- *Christoffel* ten diversche tyden by haar is gekomen; maar zy (willende meer dan een verraden) begeerde met nog een geleert man te spreken. *Christoffel* dan kennisse hebbende met een zeer geleerden en Godvreesende man, genaamt *Olivierius Bokkius*, van Aelst in Vlaanderen geboren, Professor der Latynscher sprake in de vermaarde hooge Schole van Hydelberg, in des Paltsgraven lant, die korts te voren herwaarts over gekomen was, om zekere zijne affairen en zaken wille, heeft den zelven by *Margriete* gebragt, den welken zy gehoort hebbende, begeerde meer met hem te spreken, maar 't en was doen ter tyt zo niet gelegen. Daarna heeft zy ook begeert en gebeden, dat men met hare Pastoor, genoemt Heer *Simon*, zoude willen spreken, om alzo van byde zyden onderrigt te werden en onderscheit te horen, vastelyk belovende haar te houde aan de zyde der gene, die zijn geloove alderbest met Gods Woort bewysen zou, en met waarheit verseekerende, dat nog van haar, nog van hare Pastoors wegen eenig perykel of zwarigheit zou komen.

Olivierius Bokkius.

Olivierius spreekt met Margriete.

Heer Simon Prochiaan van Marien Kerke.

Og (zyde zy) of zulks door my kwame, waar zou ik my wende, waar zou ik my keeren? 't en zou nimmermeer van myn herte gaan, en ik zou ook nimmermeer gerust zijn. Om dese en meer andere hare klagelyke en lamenterende woorden, heeft *Fabritius* bewoegt geweest op een zekeren dag ontrent den sesde *Juni*, in't by wese van *Margriete* en haren Man, met den Pastoor te handelen, den welken hy vele en diverscheSchriften uit het Ouden en Nieuwen Testament voorgehouden heeft, waar op den Pastoor niet veel wetende te antwoorden, heeft hem beroepen op de Oud Vaders en Leeraas der Kerke, met welke hy zijn leer wilde bevestigen. Hier op zijn zy van den anderen gescheyden, na dat zy eenen anderen dag bestemt en verordent hadden: zommige hebben brant geroken en voor eenige verraderye gevreest. Maar *Coristoffel*, die de zake begonnen had, begeerde se met Gods hulpe te volbrengen: en was daar toe te vlytiger en te vieriger, om dat de voorzyde *Margriete* hem toegezegt hadde: Indien hy haar konde winnen, dat hy'er wel honder met haar zou winnen.

Disputatie tusschen Fabricius en Heer Simon.

Ten anderen, was hy daar door ook beweegt, om dat zy van rouwe en groot verlangen (zo zy haar geliet) eens in groote ziekten gevallen was, om dat men wygerde of immers te lange vertoefde met haar te spreken, te onderwysen, te vermanen en te vertroosten. Door dese dobbelheit is de goede en eenvoudige man jammerlyk bedrogen geweest. Zo is dan ten desen einde de tweede t'samensprekinge ontrent den sesen twintigsten *Juni*, tusschen *Fabritius* en den voorsz Prochiaan toegegaan. In dese disputatie heeft de Pro-

O wonderlyke gerustheit.

Digitized by Google

1564.

14. Prochiaan aldereerſt wat voortgebragt en geallegeert uit *Auguſtinus*, dat hem dogte goet en
ſtan- tot zijn materie behulpig te zijn. Deſe ſententie handelde van het Nagtmaal en van de transſubſtantiatie, dat is, van de veranderinge des broots in vlees, en des wijns in bloet, door de kragt van de vijf woorden, die daar over geſproken werden. Hier op heeft *Fabritius* andere plaatſen en allegatien (die veel klaarder waren) ook uit *Auſtinus* voortgebragt, *Auguſtinus* met *Auguſtinus* wederleggende, of immers uitleggende, en begeerde van den Prochiaan dat hyſe leeſen wilde. De Paſtoor ſpytig antwoordende, ſprak, dat hyſe zelve laſe: 't welk by *Chriſtoffel* gedaan zijnde, zo en heeft het de Paap aldus niet willen verſtaan: maar ziende dat hy te zeer door de plaatſen en meer ander (die *Fabritius* uit de Oud Vaders voortbragt) gedrongen wert, heeft finalyk *Auguſtinus* en alle de Oud Vaders en Leeraars der Kerken (daar op hy zig eerſt beroepen had) met eenen hoop t'zamen verworpen, gelyk hy van te voren in de eerſte t'zamenſprekinge geen Schriftuur wilde geallegeert hebben, ja dat meer is, en grootelyks te verwonderen, ook niet de eigen Decreten van zijn Kerke, die zy nogtans meer agten en in meerder waarden houden, dan de H. Schrift en Oud Vaders, om dat de voornoemde plaatſen daar in verhaalt en geallegeert ſtonden, het welk *Fabritius* (nemende de Pauſelyke Decreten in zijn hand) den Prochiaan klaarlyk betoogt en beweſen heeft. Hierenboven heeft de Paſtoor na oude gewoonte der Papiſten en andere Ketters, zijnen uitvlugt met ſchelden en drygen geſogt. 'sDaags daarna is 'er een Broeder tot *Margriete* gekomen, om te vragen, hoe zy uit de voorgaande diſputatie gemoet was. Waar op zy antwoorde, dat 't beter was dan te voren, maar ik was zeer verſlagen (zyde zy) hoo-
de. rende dat de Paſtoor *Chriſtoffel* alzo drygde: daarom heb ik voor my genomen van hier te verhuiſen, en met de Paap niets gemeens meer te hebben. Want ik merke wel, dat zy't regte niet voor hebben, dewyle zy haar zaken met drygen willen ſtaande houden. Maar dewyle zy met twiſt geſchyden zijn, waar door ik geen volle onderſcheis konde krygen, zo zoude ik geerne met *Chriſtoffel* en *Olivier* alleen ſpreken. Deſe begeerte was haar geerne geconſenteert, eensdeels om dat de Paap na Loven ryſen zoude; ten anderen, om dat zy de plaatſe der t'zamenkomſte niet zoveel als eens begeerde te weten. Zo is haar dan des Saterdags den eerſten *Juli* de wete gedaan, dat zy des Sondags 'smorgens ten ſes uren op de Wyngaartbrugge komen zoude, van daar zy ter plaatſen der t'zamenſpreekinge gelyt zoude werden. Ter zelver ure des Sondags voorſchreven, is *Margriete* met haren man ter beſtemder plaatſe gekomen, van daar zy in een zeker huis gebragt is geweeſt. Korts daar na is de voornoemde *Chriſtoffel*, met *Olivier*, en nog een ander man, by haar gekomen, welke zy terſtont de hand gegeven, en zeer vriendelyk wellekom geheeten heeft. Doe zy nu t'zamen gezeten waren, hebben zy *Magriete* in 't ſtuk des Avontmaals, waar in zy haar meeſt ongeruſt te zijn vynde, grondelyk onderweſen, en de grouſame afgodery des Roomſchen Brootgods ſwaarlyk beſtraft. *Margriete* dit hoorende, en merkende dat de Markgrave te lange vertoefde, is ter aarde nedergezegen, vynſende door bangigheit in onmagt te vallen: zo datmen haar wat kruits ten eerſten in den mont gegeven heeft. Dewyle zy haar met ſchoone woorden troofteden, ziet zo zijn de Markgraaf en Schout met haar dienaars in de kamer gekomen, dewelke terſtont *Chriſtoffel* en *Olivier* gevangen hebben genomen en als onnoſele ſchapen na den Steen gelyt.

Deſe t'ſamenkomſte met alle d'omſtandighe-
den is den Markgraaf al te voren bekent geweeſt: want als deſe valſche Vrouw de wete ontfangen had, zo is zy des avonds ten huiſe van de Markgraaf gegaan, den welken zy van der tafel geroepen hebbende, de zake te kennen gegeven heeft. Dewyle zy nu des Sondags ter plaatſen der t'zamenſprekinge gelyt wert, is 'er een van agter gevolgt, die 't huis daar zy in ging, waargenomen heeft. Alzo zijn deſe twee Godzalige mannen, door deſe valſche vrouw jammerlyk verraden.

Des anderendaags wert *Chriſtoffel* op de pyn- *Chriſtoffel wert gepynd.*
bank geworpen, en zeer onmenſchelyk gepynigt, alwaar hy van zijn perſoon, ampt, handelinge, en of hy een huisvrouw getrouwt had, ondervraagt is geweeſt. Ten anderen hebben hem de Heeren na diverſche perſonen, en ſonderlinge na de Dienaren des Woorts gevraagt. Waar op hy ook zeer wyſſelyk geantwoort heeft, zo dat 'er niemant door zijnen mont in eenigen noot gekomen is, hoewel 't zommige kwaatwillige laſteraars belieft heeft den vromen getuige Chriſti in deſen deele valſchelyk te beſchuldigen. Ten laatſten gevraagt zijnde, of hy niet wilde goeden raat van geleerde en Godzalige mannen volgen, antwoorde hy, dat hy geenen goeden raat wilde verwerpen.

'sDaags daar na zijn de Karmelieten tot hem *De Karmeli-*
gekomen, en zogten hem met vele ſmeekende *ten beſoeken*
woorden wijs te maken, dat hy hem de goeder- *den gevan-*
tierentheid des Prioors der obedientie des or- *gen en*
dens onderwerpen zoude. Daarna is de Heer *Si-* *Chriſtoffel.*
mon, door wien de zwarigheit meeſt gekomen was, met nog een ander Prochiaan van Marie Kerk by hem gekomen, en hebben van het Nagtmaal des Heeren met hem gehandelt. Ten laatſten hebben zy hem voorgehouden, 't gene de Overheit te voren gedaan hadde, dat hy na goeden raat hem ſchikken wilde, en op zig zelven niet ſtaan. *Coriſtoffel* antwoorde als te voren, dat hy daar niet buiten doen wilde, goeden raat altyt te volgen. Zommige die daar by ſtonden, zijden: Met u zal wel te doen zijn.

Uit deſe zijne en de voorgaande antwoorde hebben zommige, die by 't examen geweeſt hadden, als Papen en ander gevynsde Libertynen, onder 't volk gezaait, dat *Chriſtoffel* zijn geloove verzaakt, en begeert hadde wederom in zijn Klooſter ontfangen te werden. Dit gerugte, 't welk zy alomme neerſtiglyk verbryden, was van vele gelooft, niet ſonder zware droefheit van vele Godſalige mannen en vrouwen: maar inſonderheit heeft het den gevangen *Chriſtoffel* een doodlyke wonde in zijn herte gegeven, ziende dat daar door de Leeringe en Kerke Chriſti gelaſtert zou werde. Maar de Heere die de zijne nimmermeer verlaat, heeft de ſchandelyke leugenen der Papiſten, en inſonderheit der Libertynen te niet gemaakt. Want *Chriſtoffel* wert dagelyks meer en meer verſterkt, en bewees groote vrymoedigheit, waar door dit kwade gerugte by nagants te nedergelegt is. Maar na dat *Chriſtoffel* wel een jaar in den Heere was ontſlapen, heeft *Adriaan van Voſſenbole* met zommige verloogende Chriſtenen, zekere brieven op des overledens name verſiert, welke zy ter burſe getoont, en daar na in druk gegeven hebben: waar mede zy het oude gerugte zogten te vernieuwen en beveſtige, maar het is al te vergeefs geweeſt. Want zijn vrome doot heeft alle voorgaande en toekomende laſteringen met haar Autheuren beſchaamt, overwonnen en den mont geſloten. Nu ten propooſte:

Kwaat en valſch gerugt.

Als *Chriſtoffel* van zommige Chriſtelyke Broeders verſtaan hadde, dat deſe kwade gerugten alomme geſtroit werden, zo heeft hy met brieven aan de gantſche Gemynte zijn onſchult gedaan. En tot meerder beveſtinge van dien, heeft hy

Digitized by Google

1564. Hy ſchryft brieven en belydeniſſe uit zijne banden.

terſtont daar na een belydeniſſe zijns geloofs aan de Gemynte geſchreven, betuigende dat hy deſelve, als weſende de ryne waarheit, beryt was met zijn bloet te beveſtigen. Daarna heeft hy zommige zeer ſchoone en treffelyke brieve aan de voornoemde Gemynte geſonden, welke hier om kortheits wille nagelaten worden. En alzo zy alle met nog een ander belydeniſſe des geloofs in haar orden geſtelt zijn in een beſondere Hiſtorie, zo is 't gants onnodig dezelve hier wederom te verhalen. Daarom zo wie dezelve met nog veel andere brieven aan zijn huisvrouw, en aan diverſche perſonen geſchreven, begeert te leſen, die magſe aldaar zoeken.

Die alles te ſamen gedrukt Anno 1565.

1 Petr. 3. 8.

Hierentuſſchen heeft de Satan, die altyt omgaat als een briesende Leeuw, zoekende wien hy zoude mogen verſlinden, niet opgehouden den gevangen door zijn inſtrumenten veelzins te kwellen. Want dagelyks kwamen by hem Monniken, Papen, en eenen hoop Libertynen, met welke hy veele en verſchyden diſputatien, waar in zy haar zeer ongeſchikt droegen, ten diverſche ſtonden gehouden heeft. Wie zou konnen verhalen alle haar latterlyke woorden tegen God, en zijnen Soon Chriſtus, inſonderheit als zy van 't Avontmaal handelden? Alle haar woorden waren vloecken, bannen en drygementen. Menigmaal verdoemden zy hem als een hartnekkig Ketter, en godloos menſche, van God verbannen, verdoemt en verworpen: en dat deden zy met veel ſcheldens, roepens en getiers, ſonder oit eenige reden te gebruiken. In zomma, zy waren zo verbittert, verhit, ontſteken en vertoornt op hem, dat hy noit eenige reden tot zijner verantwoordinge konde uitſpreken. Maar alle deſe laſteringen en onredelykheit, heeft *Chriſtoffel* als een zagtmoedig lam geduldelyk verdragen, gedagtig zijnde de woorden zijns Heere Chriſti Jeſu, daar ny aldus zegt, *in lydſaambeit zult gy uwe zielen beziten Luc.* 21.

Niet lange daar na is 'er een Paſtoor, *Sebaſtiaan*, by den gevangen gekomen, die hem tydinge bragt, dat hy die week niet overleven zou, meenende hem alzo te verſchrikken en wankelbaar te maken. Maar *Chriſtoffel* antwoorde hem, dat hy daar in niet wynig verblyt was, en verklaarde hem, dat hy zijn bloet geerne vergieten wilde, 't welk hem en zijns gelyke tot eenen val, en daarentegen tot grootmakinge Gods en zijner Gemynte weſen zou. De Paſtoor zong het oude liedeken, dat hy een verlyder was, ſonder God en Gods kenniſſe. Maar *Chriſtoffel* heeft hem daarentegen met de Schrift bewesen, dat hy zelve geen God en had, dan den Paus, en een ſtuk gebakken broots: en dat hy zelve het volk verlyde van den weg der waarheit buite Chriſtus.

Hierentuſſchen hebben de Kamerliten van Brugge groote neerſtigheit gedaan, om den gevangen in haar Klooſter te mogen vervoeren, dewelke hy boven al gevreest heeft, veel liever hebbende den doot te ſterven, dan in haar handen te komen. Want hem was wel bekent de ongenadige ſtraffe, en hymelyke moorderye, welke zy tegen de overtreders haarder Orden plegen te gebruiken

Als zy nu zagen, dat hy door drygen en kwaatſpreken niet beweegt en wert, om zijn geloove te verzaken, zo hebben hem de Markgraaf, Schout, en andere, met ſchone en pluimſtrykende woorden, en gevynſde beloften beproeft, om hem alzo te doen wankelen. Maar *Chriſtoffel*, als die in de waarheit gefondeert was, heeft haar valſche woorden geen plaatſe gegeven.

Dewyle hy in de gevankeniſſe was, heeft hy ook zeer krank na den vleeſche geweeſt: boven dien was hem een groot en pynlyk geſwel aan 't lyf gekomen. In alle dit ſwaar verdriet heeft hem de steen waarder zeerwynige trooſt en hulpe van menſchen toegelaten. Alzo had hem de Heere in de proeve geſtelt, op dat hy eenmaal een wel geſuivert gout, voorden Heere verſchynen mogt. Doe hy aldus krank en ziek was, hebben hem ſommige geloovige perſonen wat wyn geſonden, den welken hy matelyk, tot vermaak en ook tot verſterkinge des lighaams genoten heeft. Hierom hebben hem ſommige Wederdoopers, onder welke hy doen ter tyt gelyt was, voor een wynzuiper en vleeſchlyk menſche (na haar ouden aart en koſtuime) gelaſtert en geſcholden.

1563.

De Wederdoopers laſteren en ſchelden den gevangen.

Boven deſe laſtering en zwaar verdriet, waar mede hy te onregt beſwaart moeſt zijn, heeft hy zeer grooten ſtryt tegen zijn vleesgehad: waar in hy zulke zwakheit en ſchrominge, ſonderling in het eerſt gevoelt heeft, zo dat het vleeſch alle uitvlugten geerne geſogt hadde. Maar de genadige God, in wiens hand hy beſloten was, heeft zijn Dienaar kloekheit gegeven, om tegen alle aanvegtingen des vleeſch, en verſchyde kwellinge zijner vyanden beſtandig te blyven.

Olivier de Bok, wert ook van Papen en Monniken aangevogten.

Deſgelyks heeft ook de ander gevangen *Olivier de Bok*, van Papen en Monnikken aangevogten geweeſt: want deſen geſchoren hoop vloog den Steen uit en in, gelyk een kudde byën ſwermen, om van Godzalige mannen Papiſt genoten te maken. De Papen wilden hem ook, gelyk zy *Chriſtoffel* gedaan hadden, van zijn geloof ondervragen, op dat zy hem om den hals mogten brengen. Maar *Olivier*, als een verſtandig en voorzigtig man, en wilde met de Papen en Monnikken niet te doen hebben: maar heeft hem op den Paltzgraaf, als op zijn Overheer, in wiens dienſt hy was, altyt beroepen. Als de Paltzgraaf de gevangenis zijns dienaar verſtaan had, zo heeft hy eenen Legaat met Brieven aan den Graaf van Egmont, en aan den Markgraaf van Antwerpen, uitgeſonden. Daar na heeft hy nog andere brieven, ten verſoeke des Legaats, aan het Hof tot Bruſſel geſchreven, en voorts alle neerſtigheit gedaan: zo dat deſen gevangen op den eerſte *September* des jaars voorlz. uit de gevankenis verloſt is geweeſt. Maar *Olivier* was zo krank en jammerlyk in alle zijne leden geſtelt (gelyk hy een wyl daar te voren ook geweeſt had) dat hy nauwelyks voortgaan konde. Daar na is hy zo magteloos, lam, en ſprakeloos geworden, dat hy voor doot gerekent wiert, en heeft een langen tyt aldus geſtelt geweeſt Daar is groote ſuſpicie, dat die krankheit uit ſenyn, hem op den Steen gegeven, geſproten zoude zijn, waar toe de eerwaardige Vaders, die hem belogt hadde, niet te hylig waren, gelykerwys zy voor deſen, den Kyſer *Henrico* haar Sacrament des Avondmaals, tot een doodlyk vergift hebben derven ingeven. Want haar is leet dat 'er een Godzalig menſch overblyft.

Hy beroept zich op den Paltzgraaf.

Olivier wert verloſt.

Maar gelykerwys dan *Olivier* by vonnis des Hofs voorſchreven uit de gevankenis ontſlagen was; alzo is ook de ſententie uit den Hove gekomen, aan de Heeren van Antwerpen, dat *Chriſtoffel* levendig verbrant zoude werden: 't welk als *Chriſtoffel* verſtaan had, zo heeft hy voor al eenen heffelyken en trooſtelyken affcheit brief, aan zijn bedrukte huisvrouw, ontrent den laatſten *September*, geſchreven. Ten zelven tyt heeft hy nog meer andere affcheitbrieven aan verſchyde perſonen geſonden, en ook ontfangen: dewelke in de voornaame Hiſtorie, van woort tot woort verhaalt ſtaan. Dingſdags daarna, 't welk was den derden *October* 's ſmorgens ontrent ten ſeven uren, is *Chriſtoffel* voor de eerſte en laatſte rys ter Vierſchaar gebragt, en aldaar met geſlote deuren verweſen. In de Vierſchaar wiert hy na zijn geloof niet gevraagt, maar heeft het van ſelfs, zo ver de kortheit des tyds toeliet, vrymoedelyk beleden. Daar na vermaande hy de Heeren dat zy de belydenis zijns geloofs wel aanmerkende een geregtig oordeel zouden uitſpreken, als die

Sententie is door den Hove van Bruſſel.

Hy weert vierſchaar gebragt, en belyt zijn geloove.

Hy vermaant de Heeren.

Digitized by Google

64 die ook eenmaal voor den Regterſtoel Chriſti moeſten verſchynen. Waar op de Schout antwoorde, ſeggende: wy vragen nu na u geloof niet, maar of gy een Leeraar geweeſt zyt, en in ſecrete plaatſen geleert hebt? Dat beken ik, zy *Chriſtoffel*, en het berouwt my niet: maar het is my leet, dat ik niet meer gedaan heb. Zo dooden wy u dan niet, (zy de Schout) maar des Konings mandament. Daar op *Chriſtoffel* antwoorde: Ziet dan wel toe dat u dit mandament onſchuldige in den groten dag des oordeels. Hier na hebben zy hem, volgens het voornoemde Plakkaat ter doot veroordeelt, maar met zo bleeken aanſchyn, dat men daar uit de beroertheit harer konſcientien ligtelyk konde merken. De Patient het vonnis ontfangen hebbende, wert van de dienaars met groote vrees en haaſt, om de menigte des volks na den Steen wederom gelyt. Zo haaſt als hy ter Vierſchaar uitkwam, heeft hy zeer vrymoedelyk) gelyk hy te vooren ook gedaan had) tot het volk geſproken, en haar tot liefde der waarheit vermaant. Alzo is hy wederom op den Steen gekomen, alwaar hy hem zeer vroom heeft gedragen.

Terſtont daar na is 'er een hoop Papen, Monniken, en vleeſchelyke Libertynen by hem op den Steen gekomen, welke hem verfoeit, gelaſtert, en gekwelt hebben. Maar onder andere is den Patient zeer moeyelyk geweeſt, op een Prediker Monnik, met namen *Broer Balten*, een verlogen Chriſten: de welke hem niet alleenlyk met ſchelden en roepen heeft overvallen, maar ook zodanige blaſphemien tegen God en zijn Gemeente uitgeſpogen, dat de Patient bedwongen was zijn ooren te ſtoppen. Ten laatſten is by hem gekomen Mr. *Aariaan van Voſſenbole*, een Medicyn binnen Antwerpen, met zijnen Libertynſchen medegeſelle, van welke de Patient zeer jammerlyk gekwelt, beſpot, en verdoemt is geweeſt: 't welk zy op andere tyden meer gedaan hadden. Maar de Patient, niet tegenſtaande alle dele aanvegtingen, heeft hy nogtans zeer vrolyk in den geeſt geweeſt, zo dat 'er een merkelyke en ongewoone blydſchap in zijn aangezigt gezien wert, waar door een ygelyk verwondert is geweeſt.

Als nu de uure des middagsmaal gekomen was, zo is *Chriſtoffel* aan de tafel geſeten, alwaar hy al de gene die met hem aten, en tegenwoordig waren, zeer vriendelyk vertrooſt, en ſtigtelyk vermaant heeft. Na het middagmaal, heeft hy aan zijn vrienden, en andere die met hem het middagmaal gehouden hadden, met vele vriendelyke en vierige woorden afſcheit genomen, zo dat haar allen, de tranen uit de oogen gevloeit zijn. Dewyl hy nog afſcheit nam, zynder twee Karmeliter Monniken, om met hem te ſpreeken, op den ſteen gekomen, met welke hy niet wilde te doen hebben. Maar om dat de Steen waarder zeer begeerde, dat hyze nog deſe rys wilde ſpreeken, zo is hy in een andere kamer, daar de Monnikken waren, gegaan. Dewelke hem ziende, waren grootelyks verwondert van d'ongewoone blytſchaps zijns aanſchyns, en vraagden hem waarom hy zo vrolyk zag? Om (zyde hy) mijn verloſſing naby is. Daar na heeft hyſe met de hylige Schrift neerſtelyk vermaant en onderweſen: zo dat de Monnikken met grote weemoedigheit des herten van daar vertrokken zijn.

Na middag ontrent ten drie uure is hem een ſchoon hembt gebragt, daar mede hy zijn offerhande doen zou, 't welk als hy 't aangedaan had, begon hy zig zelven tot de doot te beryden, zijn kleederen afveegde, zijn haar en baart kammende, eindelyk zijn aanſchyn tot vrolykheit ſtellende, als of hy ter bruiloft, of maaltyt gaan zou. Aldus heeft hy den tyt, namiddag met groote ſtigtinge van al die hem kwamen bezoeken, in vrolykheit des geeſt en ook des lighaams overgebragt.

Gelyk hy des middags gedaan had, alzo heeft hy hem ook des avonds over maaltyt gedragen, tot by de middernagt. De lieffelyke woorden, en vierige vermaningen, die hy dede, zoude men ten volle niet konnen beſchryven. Hy ſprak ſonderlinge veel van de vreugt des toekomende levens, met zulk een vierigheit des geeſtes, dat een iegelyk daarin verwondert moeſt zijn. Want zijn woorden waren als woorden eens Godlyken Engel, vol kragtige en vierige bewegingen. Onder andere woorden hadde hy deſe ſpreuke *Pauli Phil.* 1. 23. in den mont: *Ik begeere ontbonden te worden en met Chriſtus te zijn.* Endiergelyke meer. 1564

Op deſen avont is 'er een groote menigte van volk voor den Steen vergadert, die daar den gantſchen nagt bleven (want zy meenden dat men hem by nagt zou ombrengen) Pſalmen, en geeſtelyke Liederen gezongen hebben.

Des anderen daags 's morgens, ontrent ſeven uuren, is de Markgraaf en de Schout te Paart, met een menigte der Schargianten en Hellebaardiers na den Steen gekomen, om den Patient voort te brengen. Doe is de Beul tot den Patient ingegaan, en nederknielende, heeft hy na de oude coſtuyme vergiffenis gebeden: waar op de Patient zeer vriendelyk antwoorde, dat hy zijn doot hem geerne vergaf: en heeft met dien zigzelven, tot op het hembt ontkleet. Daar na heeft de Beul den Patient yzere boeje aan de handen gedaan, en alzo als een onnoſel ſchaap midden onder de wolven voortgebragt. De Sergianten, die daar ſtonden als brieſſchende leeuwen en raſende honden, ſloegen terſtont de handen aan hem, en zijn alzo met een gedruis henen gelopen, hem voortſtouwende gelyk een beeſt. Zy leefden met den Patien zo rouw, dat hy ten einde gedwongen was te zeggen: Hoe leeft gy met my aldus? Ik ga gelyk een ſchaap, en gy handelt met my, als of ik een beeſt was. Onderweeg heeft hy het volk gebeden, vreeſende voor eenig oproer, dat zig niemant om zijnent wil roeren wilde, op dat hy den Heere niet wederſtont. Ten anderen vermaande hy de Chriſten Broeders die hy daar zag, dat zy in de waarheit wilden volharden. Hierentuſſen hebben hem zommige Broeders in den Heere op diverſche plaatſen toegeſchoten, en by de hand genomen, zegende: Stryt vomelyk, lieve Boeder, dit is uwe uure. Het welk de Markgraaf gewaar werdende, riep en tierde, met luider ſtemme, zeggende tot zijne trawanten: Vangt, ſpant, ſmijt, ſlaat doot: en drygde met zijn piſtool te doorſchieten: want hy vreeſde, dat hem de prooy en roof ontnomen zoude werden.

De Markgraaf en Schout brengen de Patient voort.

Hy vermaant de Broeders en gemeene volk.

Doe nu de Patient gekomen was op de Markt ter plaatſe daar hy verbrant zou werden (alwaar hem terſtont een Hellebaardier, de Bonnet zeer bitterlyk van 't hooft gerukt, en den Tabbaart van 't lijf getrokken heeft) zo is hy voor het huisjen op zijn knyen gevallen, om zijn gebed tot God den Heere te doen, in deſen zijnen laatſten ſtryt, het welk hem niet gebeuren mogt: want de Sergianten en Hellebaardiers trokken hem zeer wreedelyk op, en drongen hem fortſelyk in het huisjen tot aan den ſtaak, aldaar hem de Beul met een yſere keten vaſt gemaakt, en een ſtrop aan den hals geworpen heeft, op dat hy niet zoude bidden, of tot het volk ſpeken: 't welk nogtans in alle Steden en plaatſen den Patienten, aan wat kwade delicten en feyten zy ook ſchuldig zijn, wort toegelaten. Als hy nu aan de ſtaak ſtont, zo hebben vele omſtaande Broeders in diverſche plaatſen Pſalmen opgeheven, en begonnen te ſingen, en onder andere den 130. *Pſalm.* Het welk de trauwanten hoorende, zijn ſeer verſtoort geworden, en geboden te zwijgen, drygende en ſlaande in den hoop, ſonder yemant aan te zien, groot of klyn. Want onder die, die niet en ſongen, en haar te naby ſtonden, hebben zy ook geſtoo-

Hy wil bidden, maar het wort hem belet.

Sommige ſingen Pſalmen.

1564. geſtoote en geſlagen, injurierende en kwetſende ſommige Burgers en Burgers kinderen. Hier door is grote beroerte en oploop onder 't gemeen volk gereſen, zodat vele van haar tot toorn en wraak verwekt zijnde, met ſteenen na den Beul en Sergianten hebbe geworpen. De Schout zijn piſtool veerdig hebbende, drygde tot diverſche ſtonden te ſchieten. Maar de Markgraaf begon te vreeſen, en ſprak tot hem: Wat gy maakt en ſchiet niet; want indien gy ſchiet, zo zijn wy alle lyfloos. Ja hy wert ten einde zo bevreeſt, dat hy van benautheit ſchreeuwde als een kind, en riep: Ey Burgers ſtaat ons by, ey Schutters ſtaat ons by. Mijn lieve Burgers, wy en zijn 't niet die hem dooden: maar des Konings mandament. Ziet wat gy doet, 't is 's Konings juſtitie. Maar hy was zo bemint van de Gemynte, dat nog Burger, nog Schutter, nog groot nog klyn een hand uitſtak om hem te helpen. De Schout vreeſende dat het ſchaap hem zoude ontloopen, heeft hardelyk tot den Beul geroepen, dat hy hem met het vuur zou haaſten: 't welk hy met zijne knape neerſtelyk dede.

De Schout drygt te ſchieten.

De Markgraaf roept hulpe.

In deſe verwerringe en beroerte (waar in de ſteenen van alle kanten dapper vlogen) is een groote verſchrikkinge en verbaaſtheit het volk overvallen, zo datſe over en weder herwaarts en derwaarts liepen, en tuimelden overhoop, d' een over d'ander, als zeebaren in groot onweder en tempeeſt. Andere ſloten deuren, venſters, winkels, en kelders toe, vreeſende voor meerder beroerte en kwaat. Sommige een wynig van daar vliedende bleven ſtaande, om't einde hier van te zien. Zommige begonnen dapper en in ernſt met ſteenen te werpen (want in't eerſte was het maar kinderſpel) ziende dat de Hellebaardiers, door zulk werpen luttel beroert zijnde, even wakkerlyk met bloote ſwynſprieten, hellebaarden, en zweerden na 't volk ſtootende, het perk niet en wilden verlaten. De Beul, met de dienaars en Hellebaardiers hebben eindelyk de vlugt genomen. Zommige vlugten in de kelders van 't nieuwe Stadhuis, zommige liepen haarder ſtraten. De Markgraaf en Schout zijn met groote haaſte op 't Stadhuis gevloden, alwaar zy haar een wyl tyts verborgen hielden: maar zo haaſt de Hellebaardiers en dienaars (door wien de beroerte en occaſie des oproers gemaakt was) uit het perk gevloden waren, zo is de beroerte en het tempeeſt haaſt geſtilt geweeſt. Waar uit ligtelyk te merken is, dat den oorſprong deſer beroerte den Hellebaardiers en Scharianten, en niet het gemeene volk toe te ſchryven is.

De Beul en Hellebaardiers vlugten.

Hierentuſſchen zijn eenige in 't perk geſprongen, hebben de mutsaarden afgetrokken, den ſtrop en keten los gemaakt, verhopende den Patient nog te zalveren: maar eylaci! het was te vergeefs. Want de Beul had hem het hooft en de herſſenen met een yſeren hamer doorſlagen, en van agteren in den rugge met een grooten poenjaart doorſteken: gelyk van boven uit de venſteren gezien is, en naderhand in 't doode lighaam bevonden wert. Als zy nu zagen dat 'er geen hulpe aan en was, zo hebben zy opgehouden de mutſaarden af te trekken, te meer, om dat zommige riepen: Wat maakt gy mannen, lieve mannen, wat maakt gy? gy doet den man dobbele pyne aan. Want hoewel het vuur nu eerſt begon te branden (welk de Beul vlugtende met een wynig ſtroo in zijnen baart aanſtak) zo zagen zy nogtans dat de Patient, die zo jammerlyk doorwont, bebloet en doorſlagen ſtont, den doot nimmermeer konde ontgaan. De Patient ruſtende op de keten, en met den eene voet in't vuur knielende, en met den anderen buiten het vuur ſtaande, is van langer hand met groote pyne door klyn vuur (meer ſpruitende uit het ſmout en vettigheit zijns lighaams, dan uit het hout) verbrant geweeſt. 't Volk dat rontomme ſtonde, ziende zijn jammerlyke en lange pyne, wert met compaſſie en medelyden ontſteken, roepende, *O God, hoe kont gy zulks verdragen!* Men zag hem in 't vuur een lange wyle leven, zijn hooft over en weder gaan, mont, lippen en handen open en toe doen, tot dat hy eindelyk in 't vuur gevallen zijnde zijnen geeſt in de handen zijns Heeren opgegeven heeft.

Wreede moordadigheit des Beuls over den Patient.

1564

Na dat nu deſe vrome Martelaar alzo in den Heere was ontſlapen, wert zijn lighaam eenen langen tyt in 't vuur gebraden, zo dat vele meenden, dat het tot aſſche verbrant moeſte werden. Daar na is 't vuur eindelyk gebluſt geweeſt, op dat het lighaam niet geheel tot pulver en werde verbrant. Maar 't zelve was door de groote pyne en lange tijt zo ingekrompen en klyn geworden, als van een kind van agtof negen jaren. Het hooft (beneven dat het bekkeneel ingeſmeten was, als gezegt is) was geheel onkenbaar, mids dat alle het vlees, hair, oogen, neus, ooren, lippen en anders verbrant waren. Aan de handen en armen die nog in de yſere boejens geſloten lagen, wert niet gezien dan bloote beenderen. De beenen en knien waren zo deerlyk geborſten, en de zenuwen opgeloopen, dat het vervaarlyk en jammerlyk was om te zien. De rugge en buik, die als een tonne opgezwollen was, waren zo mismaakt, geplukt, gevlegen en doorwont, dat menig menſche ſonder vele tranen zulks niet konde aanſchouwen. In ſumma, daar was in zijn lighaam niet geheels, dan een deel van zijn eene voet, die, mids het knielen, buiten het vuur was. Het zelve bleef daar alzo in't ſlyk wel agt uuren leggen, tot een ſpectakel en gaapſpel van alle menſchen, die dat met groote hoopen kwamen aanſchouwen. De een beklaagde en beweende het, d'ander hielt daar mede zijnen ſpot. Het wert met de voeten gerolt, gekeert, gewentelt en geſtooten van een iegelyk, het was zo mismaakt, ellendig, en jammerlyk, datmen niet vele desgelyks gezien heeft: zo dat ook zijn meeſte vyanden (zo daar maar een eenige droppel van medelyden by haar was) tot medelyden moeſten beweegt worden.

't Doodelyk lighaam lang tyts in 't ſlyk legt.

Vele onder 't volk murmureerden, datmen 't doode lighaam zo lange op de ſtraten ('t welk noit binnen Antwerpen gezien was) liet leggen: waarom zy voor haar genomen hadden 't zelve te begraven.

Eindelyk, tuſſen drie en vier, uuren namiddag, is de Markgraaf en de Schout met een grooten hoop Hellebardiers en Sergianten, ter ſlagtplaatſe gekomen, en hebben het doode lighaam op een karre doen werpen, om alzo na 't galgevelt (zo men meende) na gewoonte gevoert te werden: maar het is anders uitgevallen, want de Markgraaf merkende dat hem een groote ſchare naliep, heeft hy het na 't water doen voeren, en aan een grooten ſteen gebonden zijnde, in de Schelde doen werpen, eensdeels uit vrees des volks, en eensdeels om de gedagtenis van zulk een ſchandelyke moort uit de menſchen oogen te weren, welk noit veel gezien is geweeſt.

't Lighaam wert aan een ſteen gebonden, en in de Schelde geworpen.

Aldus heeft deſe vrome Martelaar en getuige Chriſti, oud zijnde tuſſen de ſeven en agtendertig jaren, na dat hy den tyt van drie maanden gevangen geſeten hadde, zijn leven op deſe werelt geëindigt, en is alzo door veel lyden en tormenten des doots in het Koninkryk Gods ingegaan, in 't jaar onſes Heeren vijftien hondert vier en ſeſtig, den vierden *October*.

Ad. 14.

PAULUS MILLET, toegenaamt de Ridder, Dienaar des Goddelyken Woorts in Nederlant.

De gevangeniſſen doen de uitverkorene in hunne zwakheden gevoelen, dat God hun eenen bekwamen Vader is, hun betonende de volkomentheit van alle zijne beloften.

Meeſter

by Google

64 Meester *Paulus Millet*, toegenaamt de *Ridder*, Dienaar des Euangeliums in Nederlant, en voornamelyk te Ryssel in Vlaanderen, had in zijn tyt Monnik geweest van de Minnebroeders order binnen Doornik, van een tamelyke goede en eerlyke konversatie, ten aanzien van de plaats, den poel en wilde beesten onder welke hy woonde. Want boven den last die hy had van sommige klyne leerkinderen t'onderwyzen, zo preekte hy ook somwylen: En hoewel dat het op de manier van d'andere was, nogtans van dien tyt aan, viel hem dikwils wat uit den mont, dat de waarheit zeer by kwam, en ontdekte't gene dat de andere zo zeer beneerstigden te verbergen. Dit is waardig genoteert te worden, als een zaak die zelden gebeurt, te weten, dat als men eenige kwaatdoenders dede sterven, hy daar by geroepen zijnde, dese gave had, deselve zeer wel ten propoost te vermanen, en t'onderwysen, voor en geduerende het regten, tot groot behaagen van de misdadige, en het volk. Ten einde zo openbaarde hy hem aan een Minnebroeder zijn medgesel; invoegen dat een genaamt *Guliaam Cornu* (van den welken wy hier voren mentie gemaakt hebben) dit verstaan hebbende, zulken vervolg daar op dede, dat den voorzyden *Paulus* en zijn medegesel met malkeren beslote weg te loopen, met belofte van niet meer weder te keeren, en alzo de Monnikskappe verlaten hebbende, sont mense met brieven van addres na Rouaan, alwaar op dat pas de waarheit in 't openbaar gepredikt wiert, op dat (na de beproeving van de geschiktheit van haar verstant en geest) men die gebruiken mogt des noots zijnde.

Een wynig tyds daar na, *Paulus* van de Kerke te Valencyn ontboden zijnde, na dat hy van de Predikanten van Rouaan onderzogt was, wert bevonden te mogen eenigzins dienstig zijn, tot opbouwinge der Kerke Gods: om welke oorzake hy daar ook gesonden wert. Maar hy die van goede konscientie was, niet willende tegens dezelve bestaan, ontschuldigde hem menigmaal: en zelfs tot Valencyn gekomen zijnde, alzo men hem in des Dienaars ampt wilde bevestigen, hem voelende onbekwaam tot zulk een beroepinge, bad zeer ootmoedelyk de voorzijde Kerke, dat al eer zy hem zulk eenen last oplyden, zy hem voor een tyt te Parys wilden senden, om nog wat geschikter te worden. Dit geconsidereert zijnde, zo raatslaagdemen om hem daar te senden, maar overmids datmen daar zo geheel Gods Woort niet en gebruikte als t'Orleans, zo trok hy daar henen om beter geleert en onderwesen te worden dan hy was. Hy was 'er den geheelen tyt van 't beleg van Orleans, doende zijne erstigheit om te hanteren de Predikatien, en om hem te besteden in 't werken aan de fortificatie van de Stad, geduurende welken tyt men wel bemerkte dat hy een waaragtige vreese Gods en liefde tot zijn Woort hadde, om dat hy boven den arbyt die hy met d'andere dede, groot gebrek leet, en dat met alle eerbaarheit en lydzaamheit, sonder zijnen noot te klagen.

Na dat den Pais door middel van den Prins van Conde ter eener zijde, en den Constabel ter andere, gemaakt was, zo vont hy goet, agtervolgende 't advys van de Predikanten van Orleans (dewelke hem een attestatie gaven van zijn goet leven en wandel) in Nederlant te trekken, om oorzaake dat de Kerken daar zeer vermeerderden en toenamen. Nu tot Valencyn gekomen zijnde, verklaarde hy de oorzake van zijn komste, uit kragt van de getuigenissen die hy hadde, en hem wert toegelaten daar te prediken tot 'er tyt dat de Kerken daar van anders met gemeene bewillinge ordineren zouden, 't welk korts daar na ge beurde: want alle de Kerken van Nederlant vergadert zijnde, om te voleinde haare affairen, in het gene dat de eere Gods en de Kerkelyke regeeringe aangaat, bevestigden hem (niet tegenstaande de reden en ontschuldinge die hy om zijne onbekwaamheit te bewysen dede) in den dienst. 1564.

Dat gedaan zijnde, kwam hem in den zin van te willen houwen, en trouwde een eerlyke dogter, geheeten *Mayken*, dewelke om de Religie wille van Armentiers (alwaar zy van geboorte was) was vertrokken. Maar zedert dat hy getrouwt was (men weet niet hoe dat 't kwam) begon hy den moet te verliesen, en verdrietig in dat Lant te worden, uit oorzake van eenige vreese die hem bevangen hadde, en zogt alle middelen, hem mogelyk zijnde, om in Vrankryk te geraken, alzo datmen eindelyk hem affcheit geven moeste: nogtans met zulke kondities, dat hy hem altoos aan de Nederlandsche Kerken verobligeert zoude houden, en dat wanneer men hem weder ontboot, hy gehouden zoude zijn, sonder eenig langer vertrek en excusen, wederom te komen. Van Antwerpen met zijn Vrouw getrokken zijnde, hebbende in de vergaderinge geweest, alwaar hem ook zijn affcheit gegeven wert, kwam hy na de Stad van Ryssel, om aldaar eer hy vertrekken zou zijne zaaken te beschikken. Maar God, den welken alle dingen tot zijner eeren kan keeren, schikte dat al anders dan den voorzijden *Paulus* wel meende. Want zijnde juist op het punt van te vertrekken, wert hy van zinne met zijn vrouw 's avonds te gast te gaan by eenen genaamt *Mattbys*, een Godvreesent man, en Diaken van de Kerke, den welken als doen ter oorzaken van de Religie van de Justitie van Ryssel zeer gezogt wert. Zijn gebuuren wetende dat hy dien avont t'huis was, waarschouden het den Deken van de Stad, den welken het zelve straks aan de Justitie ontboot, op datse veerdig zou zijn als hyse van doen had. Nu, overmids dat zy zeer spade aten, *Paulus* denkende dat het niet wel geraden zou zijn, hem zo spade tot zijn huise te doen lyden, zijde tegens *Mattbys* dat hy dien nagt by hem zoude blyven. *Mattbys* verhaalde hem het perykel dat 'er was, en dat hy beter zoude doen daar niet te blyven slapen, overmids dat anders d'een nog d'ander niet verzekert zou zijn, en dat in een ure gebeurt het gene dat in hondert niet en zou gebeuren: nogtans zo en konde hy hem zo wel niet raden dat hy na zijn huis zoude gaan. Ontrent twee of drie uren des morgens op den laatsten dag van Pinxteren, des Konings Procureur in 't Gouvernement en Kastellynschap van Ryssel, vergeselschapt met Sergianten, kwam aan *Mattbys* huis, en in 't aankomen klopten zy zagtelyk aan de deur. En ziende datmen niet en haastede om hem open te doen, braken zy een venster in stukken daar zy door klommen, om voor haar zelven de deur open te doen.

Nogtans en konden zy zo haast de venster niet breken, nog de deur open krygen, of *Mattbys* en zijn vrouw waren lange agter uit den huise ontloopen. *Paulus* met zijn vrouw blyvende leggen, had ook wel 't middel om weg te geraken, 't en hadde geweest dat God hem daar toe geenen moet gegeven had. De Sergianten ziende, dat de gene die zy zogten, haar ontloopen waren, begonnen onder en boven te zoeken. En in de Kamer komende daar *Paulus* met zijn vrouw was, vraagden zy aan de Suster van *Mattbys*, wie dat dese man en vrouw, daar by malkanderen leggende, waren. Zy antwoorde, dat het een Koopman uit Vrankryk was, die daar was blyven slapen. En overmids hy redelyk goet Francois sprak, zo dogten zy het alzo te wesen, ende en dorsten hem niet gevangen nemen, sonder dat zyeerst mondeling order gevraagt hadden aan den voorzijden Deken, dewelke haar beval dat zy hem vangen zouden.

1564. Terwylen zy na den Deken gingen, van vreese dat haar den roof niet ontgaan zoude, zo lieten zy wagters in de Kamer. Niettemin, zo stont nogtans zijn vrouw op, en haar gelatende of zy zick was, ging zy beneden: alwaar zy niemant vindenden, ten huise uit liep, en ontkwam 't alzo. Hy wert regt na 't Kasteel van de Stad gelyt, en straks gevraagt zijnde van waar hy was, van wat handelinge, wat hy in de Stad maakte, en principalyk in 't huis, daar hy gevangen wert: Antwoorde hy opentlyk, en verklaarde 't haar, wie dat hy was, en in wat beroepinge hy zig oeffende: 't welk zy hoorende wel verwondert waren, en boven al dat zy hem zo wysselyk en bekwamelyk hoorden spreken.

Zijnde op dit Kasteel (daar hy lang genoeg was) en hielt men niet op, hem menigte Monniken toe te senden, om met hem te disputeren, maar het was al verloren arbyt, overmids God hem tegens haar zo verzag, dat zy aan hem niet en hadden, nog niet op hem winnen konden. Een wynig tyds daar na wert hy na Doornik gebragt, en wert daar gevangen gestelt in 't Hof van den Bisschop in een zeer wreede gevankenisse (gelyk men door zijne brieven zien mag) alwaar hy een langen tyt bleef, lydende groote aanvegtinge en tentatien, tot dat hy weder binnen de Stad van Rysel gebragt was, in dewelke hy wederom gevangen gestelt zijnde, men hem eenen Minderbroeder, geheeten *Desbonnets*, voorstelde, de welken desen *Paulus* zeer aanporde om te doen wederroepen, ja hem tot zijn konscientie toe te beroeren, alzo dat *Paulus* hem bad hem met vreden te willen laten, of dat hy met hem andere propoosten zoude voeren. Op een dag als *Desbonnets* hem gevraagt had: En gelooft gy, niet dat nadien de woorden over d'offerhande gesproken zijn, het broot in 't lighaam Jesu Christi verandert?

Paulus antwoorde hem: Waar't dat ik een slegt persoon waar, zo zout gy my ligtelyk konnen doen verstaan 't gene dat gy wilt, maar nadien gy weet dat ik'er op uwe wyse meer dan duisent opgeoffert heb, ja die op den Altaar gedekt gelaten zijnde met het kussen van de Misse, 's nagts de Muisen en Ratten kwamen eten: waarom vraagt gy my zulke dingen, als of ik niet en wiste hoe 't daarmede gaat?

Nu, om des te beter te mogen verstaan zijne aanvegtingen, die hy niet alleen uitwendig tegen zulken soorte van volk gehad, maar die hy ook inwendig tegens zig zelven wederstaan heeft, het wel bekwaam en van noode is, beneffens de de Historie zommige brieven, die hy geduurende zijn gevankenisse geschreven heeft, hier by te voegen, welke ook aan den Leser te verstaan mogen geven de hylige leere daar mede dese God-zaligen Martelaar van den Heere begaaft was, op dat wy na zijn exempel in diergelyke tegenspoet en tentatien, standvastig en gestadig zouden zijn, gelyk een opregt Christen toebehoort. En overmids het groot getal van de zelve brieven, zo hebben wy maar in 't korte den inhout van de langste verzamelt, en de andere waardig in desen Boek te staan in 't lange gestelt, zijnde vol van alle Christelyke vertroostinge. Ten eersten dan zo schreef hy aan den geloovigen Broederen van Rysel (doende een getrouwen Dienaars devoir, niet moede wordende in het onderwysen) dat, zo dikwils en menigmaal als een Christen Gods hand op hem bezwaart voelt, hy daarom niet en behoort te twyffelen nog mistroostig te worden, maar hem over zulk een zake te verblyden, wetende dat het gelyk als van de hand des Vaders komt, die zijn kind niet en begeert te verliesen; invoegen dat zulke kastydingen ons geheel profytelyk zijn, want zy ons opwekken en God leeren kennen, die van ons vergeten was. Hy badse en vermaandese ook door deselve, datse niet op zouden houden voor hem te bidden, ziende dat hy den doot niet en konde ontgaan, nog de verschrikkinge van dien, van zo vele vyanden werdende besprongen: dat zijne zwakheit behoorde versterkt te worden met geduurige gebeden der Kerke; datse de liefde onder haar zouden oeffenen: datse malkanderen alzo beminnen zouden dat'er nimmermeer tweedragt onder haar kwame; datse eenen opregten yver Gods zouden hebben, tot zijn eere en glorie; datse d'onnooselheit van de klyne kinderen zouden gelyk zijn; datse haar wel wagten zouden van in hare sonden te blyven, en datse God om genade zouden aanroepen. Eindelyk, datse gedagtig zouden zijn de goede vermaningen die hy haar gedaan hadde. 1564

En door eenen anderen brief ontboot hy haar, dat hy had beginnen te schryven een belydenisse des geloofs om haar die te senden, maar dat 't den tyt niet lyden wilde die te mogen volienden, mids dat hem de doot zeer genaakte: dat den lust der zaligheit die hy voor haar allen hadde, een oorzake was dat hy haar zo dikwils de vreese des Heeren en de vermaningen die hy haar gedaan had, voor oogen stelde: dat hy de hulpe van boven grootelyks van doen had, zijnde zwak en bloode van natuur: maar dat hy door hunne gebeden de genade der stantvastigheit van God zoude mogen krygen. Nu, onder alle andere brieven, zo zijn de gene die hier navolgen om de kortheit wille hier bygevoegt: daar van d'een aan zijn vrouw is, en d'ander aan een Juffrouw van dien lande, welke hy in de H. Schrift onderwesen hadde. Copie van onder hant

Genade, vrede en barmhertigheit zy u van God den Vader, en den Heere Jesu Christus in der eeuwigheit.

MYn zeer lieve en welbeminde vriendinne, ik groet u met geheeler herten, en bidde u patientie te willen hebben in het verdriet daar in ons God de Heere belieft heeft te stellen. Ik bidde hem dat het zijnen goeden wille zy, dat ten besten te willen keeren, t'zijner eere, en t'onser zaligheit. Ik verwonder my, dat ik zo zwak ben, en worde op my zelven gram: want alzo haast als ik my den doot voor oogen stelle, en dat ik besluite die te willen lyden, zo verflaut mijn geest, en ik en doe niet dan beven, in voegen dat ik geheel mistroostig worde. Want als dan zo zugte ik duisentmaal na den Hemel: mijn oogen weenen sonder ophouden, bemerkende dese ongeschiktheit van lyf en ziele, en gerake in zulke vertwyfelinge, dat den lust die ik behoorde te hebben om by Christi te zijn, verre van my wykt, konnende nauwelyks den mont openen om hem aan te roepen. Daarom zo bidde ik u, dat men alle dage voor my aan God bidde, dat 't hem believe my niet te willen verlaten. Hy is 't die den stommen kan doen spreken, hy is 't die den wille en het volbrengen geeft, 't is door hem dat wy iet vermogen, en sonder den welke wy niet en konnen. Ik weet, en bekenne, dat alhoewel hy ons in onse boosheit en ellenden liet, ja alwaar 't dat hy ons verdoemde, dat hy ons geen ongelyk zoude doen. Bid hem van gantscher herten dat hy wil gedagtig zijn zijner grooter barmhertigheit, en dat hy my niet en oordele na mijne verdiensten. Zo het hem belieft my tot den einde toe te beproeven, zijn wille geschiede, maar dat hy my niet en verlate, ik hope door zijne genade patientig te zijn. Zo hy met my in 't gerigte wil gaan, ik veroordeele alreede mijn ongeregtigheit. Zo hy my in't verderf en in den afgront wilt stooten, ik belyde dat hy altyt regtveerdig zal zijn, en bevonden worden regt gedaan te hebbe, en verwinnen zal die contrarie zullen zeggen. Maar ik bidde hem met *Job*, dat hy met zijnen kragtigen en verschrikkelyken wint een dorre

blat

64. b'at niet vervolgen wil, nog met zijn verteerent vuur het ſtroo genaken. Als 't hem believen zal, zo zal hy mijns ontfermen, en my genadig zijn: hy zal mijne broosheit te hulp komen, en zal my t'zijnder eeren gebruiken, of hy zal my verloſſen. Grypt een moet (mijn lieve vrindinne) en wagt u te vallen in de handen van deſe grypende wolven, want men lyt 'er wonderlyke tentatien. Ik wenſche na de doot, en ik en kanſe niet vinde, gelyk ik wel begeere dat zy my toekome. Gods werke, zegt *David*, zijn wonderlyk, en zijne oordeelen onbegrypelyk, ik heb 't bevonden, en bevinde het nog. Voorts, ik vaar wel, en beter dan ik wel gemeent had, alzo dat ik my verwondere hoe dat 't komen kan, gemerkt ik in 't beginſel zo zwak was: maar 't is Gods werk, dewelke doet dat hem belieft, ziende aan het einde 't welk hy verordineert heeft. Aangaande u, trooſt u in God, laat hem gewerden, ende en beroert u niet in 't gene dat hy met my doen zal, mids hy my voor een van zijne uitverkoren houde, en my byſta, my gelydende door zijn genade tot een ſalig einde mijner zielen. Ik en agte niet op alle de kwellingen die ik geleden heb, en de gene die ik nog lyden zal, maar daar en is niet dat my verſchrikt, dan mijne broosheit en vreeſe. En daarom zo bid geduuriglyk voor my, dat ik zo bloode nog klynhertig niet en zy, dat ik in den geloove niet en zoude volherden.

Nu, de Heer wil u zegenen en behoeden. Ik en twyffele niet of gy hebt zeer geweent, en dat gy deſe ellende onder ons niet voor gemeen houd.

Maar hebt eenen moet, en trooſt u in den Heere. Zo hy met my is, 't is al wel. De grootſte droefheit die ik heb, is, dat ik vreſe dat hy my van wegen mijne zwakheit (daar veel aan gelegen is) niet en verlate.

Ik vreeſe zo grootelyks tegen hem te misdoen als 't mogelyk is, en ik ben (gelyk ik u gezegt hebbe) zo krank, dat ik my zelve niet kan beheerſchen. Ziet in wat bangigheit dat ik ben. O God, die ik van gantſcher ſinne en van gantſcher kragten beminne, komt uwe arme Dienaar te hulp, en wilt hem niet verlate, op dat hy mede van de uwe, en een van de minſte van uwe Kerke blyve mag. Ik hebbe u lief Heere, gy weetet, en ik zoeke uwe eere te verbryden, gelyt my daar gy my hebben wilt, alwaar het ook in den doot. Gy kent O God, mijn herte, en den wille die ik heb een van de uwe te zijn. Og ſterkt my, mijn God, en vervult my met ſtantvaſtigheit, op dat ik niet en dole. Uwen wille geſchiede, en niet den mijnen.

Onſe Heere en Saligmaker Jeſus Chriſtus geve u zijn genade en vrede eeuwiglyk.

Ik en twyffele niet, Juffrouw en lieve vrindinne, of gy hebt eenigſins bedroeft en gekwelt geweeſt, dat ik nu in de handen der vyanden des Euangeliums gevangen ben. Want ik weet wel dat gy my gunſtig zyt, en zeer geerne mijne vermaningen, van in de vreeſe des Heeren te wandelen, aangenomen heb, om dat gy my altyt voor zulks hielt als ik wenſche te weſen, namelyk, regt uit te wandelen ſonder gevynſtheit en hypocriſie. Nu, als gy ziet dat ik tot den einde toe gekwelt en geplaagt worde, als of God my verlaten hadde, ik en zoude my niet verwonderen, zo de Satan een vyant onſer zaligheit, u van opinie niet en zogt te doen veranderen, om my voor geheel anders te houden, op dat hy u daar door zo verre zoude brengen, dat gy mijne goede vermaningen, die ik u gedaan heb, zou veragten en mispryſen. Deſe dingen dan conſidererende, Juffrouw, hebbe ik gedagt u deſen te ſchryven, niet tot zulker intentie, van my te regtveerdigen, of om u te doen gelooven dat ik ſonder ſonde ben. Dat en wil God niet, dat ik zo verblint zou zijn, mijn zelven niet te kennen: want ik weet dat 'er niet goeds in my en is, en dat ik door ontallyke gebreken misdaan heb. Dit's dan mijn meeninge: dat ik u bidde in den Name Gods, dat gy altyt eenen moet grypt, en tege alle des Duivels aanvegtingen kloek wilt zijn. Dankt God, dat hy u onder de wolven en vyanden van zijn hylig woort bewaart heeft, en zyt verſekert dat hy u nog bewaren zal. Zijne hylige Engelen hebben haar om u gelegert, op dat zy u niet en zouden hinderen: betrouwt u dan op hem, en leeſt den 91. *Pſalm*, volgt den raat na, die daar in alle geloovigen gegeven wort. En wilt om een klyne vreſe niet bezwyken, want God u boven u vermogen niet en zal laten bezegt worden. Ik weet wel dat 'er een wonderlyke bekoringe is, als wy de werelt zien triumpheren, en de gene die geheel tot ſondigen genegen zijn, alles na haren wens hebben, en ten ander zyde, als wy zien de gene die in Gods vreeſe zoeken te leven, het water der bitterheit met volle kroeſen drinken. Als wy (zeg ik) de werelt alzo verwert zien, dat den onnoſelen verdrukt en wreedelyk geplaagt wort, dat wy dan dikwils uit bitterheit des herten gedrongen worden met *David* te zeggen: *Is 't ook mogelyk dat 'er een God in den hemel is, die zulks ziet, en 't zelve verdraagt? Ziet hoe de booſe triumpheren, en de andere klagen.* Nu zo en moet men daarom niet murmureeren, maar zwygen: want het komt den kinderen Gods toe, datſe lyden. Fundeert altyt u geloove op Gods woort, en niet op de menſchen. De menſchen konnen fylen en liegen: maar God is waaragtig, en de waarheit. God heeft u vele weldaden gedaan, ziet toe dat gy daar over niet onagtſaam en zijt, van vreeſe dat hy u onder den verworpenen niet en late. *David* zegt, dat de gene die in zijnen dienſt niet getrouw zijn, dat die nootzakelyk moeten vergaan. Bid God dat hy u ſterke, leert geſtadelyk zijnen wille kennen, en maakt dat gy hem doet. Vliet zo zeer als gy meugt de ſonde. En verſchoont u nimmermeer in eenige misdaat, maar beklaagt u altyt voor God met droefheit, berouw, en ware beteringe. Want leetweſen hebben ſonder zig te beteren, is met God geſpot. Ik bevele u dikmaals aan God, dat hy u voor een van zijne kinderen aannemen wil, en dat hy u de genade doe, hem wel gehoorſaam te zijn: weeſt van uwent wegen zorgvuldig om hem te dienen en te eeren, ende en doet deſe dingen niet met klynen yver, maar met groote liefde en vierige affectie. Als gy in u zelve krankheit, rouwe, en laffigheit gevoelt, en dat gy bekent dat gy 't goet dat hy geerne doen zout, niet doen en kont, ſchreit dan en weent, en opwaarts na den Hemel ziende, zegt met *Paulus*: *Og ik ellendig menſche! wie zal my verloſſen van dit ligbaam des doots?* Rom. 7. 24. Zo weet dan (Jufvrouw en goede Vriendinne) dat 'er noit iemant zo volmaakt en was die niet altyt zijne gebreeken by hem en hadde.

1564.

Daarom en wilt den moet niet verloren geven, maar u veel eer verſterken, en denke dat de Propheten en Apoſtelen ook kranke vaatjens geweeſt zijn, en dat God met haar medelyden gehad heeft. God laat ons in onſe krankheden, op dat wy oorzake zouden hebben ons altyt te verootmoedigen, en 't gene dat wy niet en hebben, dat wy dat van hem zouden leeren begeeren, als van den Rentmeeſter alles goeds. Zo gy uwe krankheden gevoelt, dat is alreede een goet begin, doet neerſtigheit die nog meerder te kennen, want zy in u een ootmoedigheit zullen verwekken. Die hem vernedert, ſegt Chriſtus, die zal verhoogt worden. Ik bid u, Jufvrouw, dat gy niet eenen dag voor by wilt laten gaan, ſonder iet te leeren dat tot vorderinge van Gods eer en uwe zaligheit dienſtelyk is, anders zo zegt dat het verloren tyt is. Want alle 't gene dat gy tot Gods eere vorderen zult, dat en zal niet vergaan: maar 't gene gy aan 't ligbaam vorderen zult, dat zal verrotten. Hebt dan agt op uwe zaake, ende en

1564. maakt u de werelt niet gelyk, van vreese, dat gy met haar niet in 't verderf en valt: Ik en zegge dit niet om u te vermanen dat gy een Monniks of Nonnen leven zou lyden, die haar leven schikken na der gevynsder menschen inzettingen, en die door de listigheit des duivels gedigt zijn: maar alleenlyk dat gy zorgvuldig wilt zijn, van gantscher kragt en allen uwen gemoede in de vreese en geboden Gods te wandelen. Weest sterk in 't geloove, en maakt dat het met alle deugden verciert zy. Bid voor my, op dat myn geloove in desen stryt des geests en des lighaams niet t'onder kome, want ik zie wel dat de afscheidinge niet lange vertoeven zal, zijnde in de handen van zulke groote vervolgers.

Groet my alle Broeders en Vrienden zeer, en bout Mayken aan u bevolen, en dat zy uwe dienstmaagt en vrindinne zy. De Heere blyve met u.

Na alle dese aanvegtinge en beproevingen, den dag van God verordineert gekomen zijnde, om aan dese zijn knegt overwinninge en ruste te geven, de sententie des doots wert hem gepronuncieert, en d'executie van dien door de groote pyne des vuurs beryt. Die van Ryssel hebbe voor hare oogen een spiegel van de wonderlyke kragt en goetheit Gods gehad. Zy hebben gezien den genen die van te voren de doot zo zeer ontzag, zo zeer tegen 't vleesch gestreden, en zo grootelyks geklaagt heeft, beklagende de zware afscheidinge van zijn huisvrouw, met dewelke hy maar ontrent negen maanden geweest had, alzo versterkt en gemoet te zijn, dat de tormenten hem eenigzins in geen afgrysen waren: ja daar hy hier te voren bleek en dootverwig was, doen op eenen oogenblik bloosende en van bly gelaat wert: voorwaar een merkelyk teeken, dat hem God de hand gereikt hadde, en nog reikte, om hem geheel victorieus over zijne vyanden te maaken.

Ter uuren doe men hem uit de gevankenisse haalde om na 'tgerigte te gaan, zo bad hy gedumriglyk, dat men hem toelaten wilde slegts maar vyf of ses woorden tot het volk te spreken, 't welke hem gewygert wert, met drynginge, dat zo hy aan iemant anders dan aan zijnen Biegtvader, (die desen Minderbroeder *Desbonnetz* was) sprak, datmen hem een bal in den mont zou steken, en daar mede nog niet te vreden zijnde, deden zy hem met eede beloven, dat hy zwygen zou. Alzo hem *Desbonnets* zyde en vermaande dat hy op zijn saligheit denken, zijne dwalingen verloogenen, en weder tot God keeren zoude. *Paulus* antwoorde hem, dat over lang zijn saligheit al geschiet was, en dat hy hem daar op vertrouwde en steunde: aangaande de dwalingen, verklaarde hy 'er geen te hebben. En zijne ogen om hooge slaande, aanbad hy God, zeggende: *Heere, sterkt altyt uwen knegt tot den einde toe: Heere, behout uwen knegt altyt vast in 't geloove:* en alzo biddende gaf hy den geest, den twaalfden *December* vyftien hondert vierensestig, stervende alzo wel stantvastelyk, als Christelyk.

JOOS DE CREUL.

1565. Te Ronse in Vlaanderen zijn over vele jaren sommige mannen geweest, dewelke door de predikatien des Dekens van Ronse, die naderhand de Kettermeester van Vlaanderen, en een groot vervolger der waarheit geworden is, de smaak des Godlyken woorts ontfangen hebben: waar door het vuur der waarheit te Ronse, en daar ontrent grootelyks ontsteken is geweest. Onder andere is daar geweest, een goet en eenvoudig man gennamt *Joos de Creul*, geboren te Ronse, dewelke de superstitie des Paufdoms zogt te ontdekken, en de leeringe des Euangeliums na zijn klyne gave te vorderen. Om dese oorzake, is dese lief hebber der waarheit te Ronse gevangen geweest, maar alzo hy uit vrees des doots, door de Geestelykheit zo verre gebragt wiert, dat hy de waarheit verloogende, zo wert hy uit de gevankenis verlost. Na dat hy ontslagen was, heeft hy voor zig genomen, om alzo den Heere na te volgen, de plaatse zijner wooninge te verlaten, en in een ander, daar de Godsdienst vry was, te gaan woonen. Zo is hy dan na zekeren tyt uit Ronse vertrokken, en heeft de Christelyke Gemynte in Duitslant, Engelant, en Oostlant besogt, en is ten laatsten tot Embden gekomen, alwaar hy eenen tyt gewoont heeft. Maar doe hy nu om zekere affairen, in den jare vyftienhondert vierensestig, te Ronse gekomen was, zo is 't geschiet, dat hy aldaar door de wonderbare beschikkinge Gods wederom gevangen is geweest. Ziet, Broeders, alzo weet God de zijne door eenig middel tot den kruyse te roepen, dewelke hy van eeuwigheit daar toe voorzien en verkoren heeft. Daarom laat ons altyt in de waarheit vrymoedelyk voortvaren, wel wetende dat wy de palen, welke God gestelt heeft, niet en zullen overtreden.

1565. Weder pa ten.

Als nu de vyanden der waarheit, en insonderheit de Kettermeester en de Papen van Ronse, de gevankenis van desen man verstaan hadden, zijn ze zeer verblyt geweest: en zijn daarna verschyde maalen by hem gekomen, om hem van zijn gelooof te ondervragen. Eerst vraagden zy hem, of hy in Duitslant en Engelant geweest had, en wat Religie en maniere van leven datmen daar onderhielt? Waar op *Joos* geantwoort heeft, dat hy in Engelant en Duitslant geweest had, en de Christelyke Gemynte aldaar besogt, dat hy daar de waarheit gehoort, en den regten Godsdienst gezien had. Daar na vraagden zy hem, of hy 'er daar geen en kende, die van desen lande waren, en of hy hier niemant en wist die zodanig gelooof had? *Joos* antwoorde, dat hy niemant begeerde te beklappen, dat zulks tegen de liefde was. Maar insonderheit hebben zy hem lang en veel van het sluk des Avondmaals ondervraagt, waar van zy dikmaals groote disputatien, die te lang zouden vallen, met hen gehouden hebben. Wie zoude konnen verhalen al hare lasteringen, die zy tegen den gevangen uitgespogen hebben? maar dese gevangen heeft haar alle met het woort Gods wederstaan, en is vast by de waarheit gebleven. Want de Heere gaf zijnen knegt, mont en wysheit, welke zy niet konden tegenstaan. Dewyl hy gevangen was, heeft hy een langen brief aan de Christelyke Broeders van Ronse geschreven, den welken wy om kortheits wille, hier nalaten,

Matth. 10. Marc. 13. Luc. 12. 21. 14.

Als nu dese getuige Christi in de bekentenis zijns geloofs bleef, zo is hy op den tienden *February*, anno vyftienhondert vyfensestig voor de Wet van Ronse gebragt geweest, alwaar hem de Baljuw ter doot geëyscht heeft. De Patient nu desen eisch en beschuldinge des Baljuws gehoort hebbende, heeft zijn zaak, ja de zaak des Soons Gods vrymoelyk voorgestaan, betuigende, dat hy zijn leven voor den naam Christi geerne in den doot geven wilde.

Terstont daar na hebben hem de Schepenen van Ronse, volgende den eisch des Baljuws, veroordeelt met den zweerde geëxecuteert te werden. De Patient zijn vonnis gehoort hebbende, heeft de Heeren van haar sententie bedankt. Doe hy nu ter doot gelyt wiert, heeft hy den 84. *Psalm* gesongen: *Hoe lieflyk zijn u Tempels woonstede Heere, enz.* En is alzo met bly gelaat ter plaatsen daar hy sterven zou, gekomen: alwaar hy terstont op zijn knyen gevallen zijnde, den Heere vieriglyk aangeroepen heeft, hem lovende en dankende dat hy hem verkooren had, om een getuige zijner waarheit te zijn. Daar na begeerde hy aan al het volk, dat daar vergadert was, dat zy eenmaal voor hem, dewyl hy nog leefde, bidden wilden, het welk zy ook gedaan hebben: als hy

Nota. De Deken van Ronse.

met

65. met den volke gebeden had, zo heeft hy ten laatſten voor zijn vyanden gebeden. Daar na heeft hy overluit gezegt: *O Vader, ik bevele u mijn ziel:* doe heeft hem de Beul terſtont het hooft afgeſlagen. Alzo is deſe Martelaar in den Heere ontſlapen, ten dage en jare voorſchreven.

JAN DISRENEAUX, geboren van Torquoin.

Dat den uitterſten ouderdom den ouden niet en verhindert een oud misbruik te verlaten, het welk zy lang voor de ware Religie gehouden hadden, dat betuigt ons hier *Jan Disreneaux*, ten minſten ſeventig jaren oud weſende. Want hoewel hy doorſopen, en veroudert was in zijne oude ſuperditien des Pauſdoms, zo heeft hy nogtans, zo haaſt als hem de Heere met zijnen Hyligen Geeſt geraakt heeft, geheel zijn maniere van leven verandert, en heeft ſonder vertrek de vergaderingen en predikatien gevolgt, welke hier en daar onder het Kaſtileynſchap van Ryſſel geſchieden, na de zuiverheit des Euangeliums: en zag geenzins aan, dat hy in een lant woonde, daar men dikwils de Chriſtenen brande: zo koſtelijk was hem, in zijne oude dagen het woort Gods. De geloovige daar ontrent woonende, aanziende den yver des vroomen mans, verheugden haar zeer: gedagtig weſende den grooten Vader des huisgezins, die haar voorzegt had, dat hy vele in zijnnen wijngaart riep, op den avont als den dag onder gaat: en hoewel hy nog leſen nog ſchryven kon, zo was hy des niet te min, zo veel te gewiſſer in zijn gemoet, dat hy generhande prykel nog ſwarigheit en ontlag.

Als nu God den tyt geſtelt had, dat hy hem wilde voortbrengen, om een getuige te weſen zijns Soons Jeſus Chriſtus, zo kwam de Overheit van Ryſſel om hem te vangen, en tot Ryſſel te voere, om hem aldaar zijn vonnis te geven. Zo nam hy dan afſcheit van zijn dogter en vrienden, en gaf haar genoeg te verſtaan, dat dit den laatſten adjeu zijn zou, zijn rekening makende, dat hy ſterven moeſt. De dienaars die hem gevangen hadden, aanmerkende zijnen grooten ouderdom, baden den Paap van het Dorp, dat hy voor hem wilde ſpreeken, en hem een goet woort verleenen: maar even als de wolf medelyden met de ſchapen heeft, zo antwoorde ook de Paap, dat den ouden grysaart over lang den doot verdient had. Weſende dan gevangen gelyt, en van zijn geloof ondervraagt, bekende hy rondelijk zijn geloof na de H. Schrift. En zo de ſecte der Papen en Monnikken oit vlijt deden, om iemant te winnen, en van 't regte geloof af te trekken, zo deden zy 't aan deſen vromen man: maar zy en vorderden niet, maar hy gaf haar kort af deſe antwoorde, dat hy wilde blijven by de belijdenis, die hy alreede voor 't Gerigte gedaan had: en ziende dat zy niet op en hielden hem te kwellen, zyde hy haar: Gy breekt u hoofden en verliest uwen tyt: meent gy dat ik om eenen rok, die ik misſchien nog zoude mogen verſlijten, mijnen Saligmaker wil verloogenen?

Daar na wert hy verweſen, den eenentwintigſten *February* vijftienhondert vijfenſeſtig, om tot aſſche verbrant te werden op de Markt van Ryſſel, dog zulks en ontſtelde hem niet eens, volhart blyvende in zijn voornemen als voren. De goede God, die nimmermeer de zijne en vergeet, minderde hem zeer zijne tormenten: want vele getuigen, dat hy van den rook verſtikt was, eer 't vuur zeer ontſtak, zo dat hy 't niet ſonderling en gevoelde. Een Paap nu, die by de offerhande ſtont, ziende dat hy niet had konnen winnen op den levenden, begoſt overluit van den dooden tot het volk te roepen, datmen voor hem niet zoude bidden, overmids (zyde hy) dat hy verdoemt was. Zulke redenen ſpouwen gemeenlyk ſodanige bedriegers uit, om alzo de Martelaren Gods voor 't arme volk ſtinkende te maken.

JAN DE GRAAF, Molenaar tot Hulſt in Vlaanderen. 1565.

De H. Geeſt ſpreekt door den mond des Propheten *Joëls: Ik zal in die laatſte dagen* (zegt de Heere) *van mijnen geeſt uitgieten over alle vleeſch: en uwe ſoonen en uwe dogteren zullen propheteren, enz.* Broeders, deſe prophetie wert nu volkomelyk en ſonderling in deſe onſe tijden vervult: want wy zien klaarlijk, dat het Godlijk woort, 't welk hier, in voortijden wynig geopenbaart was, nu zeer rykelijk wert verkondigt, over alle landen, en volken der werelt. Zo dat wy te regt, met den Apoſtel mogen roepen: *En hebbe zy het niet geboort? Want haar geluit is gegaan, over 't gebeel aartryk, en haar ſtemme tot de uitterſte einden der werelt.* Rom. 10. 18. Maar zy hebben den Euangelio niet alle gehoorſaam geweeſt. Voorwaar, 't zijn nu de dagen, van welke de Heere Chriſtus Jeſus geſproken heeft, in welke dat Euangelium des Rijks verkondigt wert over de gantſche werelt. Matth. 24. 14. Want in alle Koninkrijken, Lantſchappen, Steden en Dorpen, wort nu de ryne leeringe der waarheit zo nauktelijk gepredikt, zo dat zy alle van de meeſte tot den minſte, na de Goddelijke belofte, God mogen zien, en zijnen wille kennen. Ja de kenniſſe zijns woorts, is nu zo rykelijk uitgeſtort, dat vele verborgene ſchatten der Goddelijke wetenſchap, die in voorleden eeuwen geſloten en bedekt waren, den menſchen wonderlijk geopenbaart zijn. Een iegelijk, wie hy zy, groot of klijn, arm of rijk, edel of onedel, geleert of ongeleert, mag nu van God hooren, en zijnen wille leeren, 't en zy dat hy zijn ooren en oogen, voor de waarheit wil toeſluiten: want God leert nu zijn woort ſonder eenig voorhangſel, zo dat het ſchijnbaar is voor alle menſchen, en voor niemant bedekt, dan voor de gene die verloren gaan, in de welke God deſer werelt de zinnen verblint heeft. Vele Landen, die ſonder eenige Godskenis waren, en vele hondert jaren onder het Pausdom verdronken lagen, in alle ontwetenheit en verblintheit des gemoeds, heeft God de kennis zijns woorts, in deſe onſe tyden laten verſchynen; alwaar de leeringe des Duivels verdreven zijnde, de menſchen in de zuivere waarheit en waren Godsdienſt neerſtelijk werden onderweſen. Die zijn volk niet en waren, heeft God door zijn genade, tot zijn volk en eigendom aangenomen, en van de gene die hem niet en kenden, is hy bekent geworden. Waar wy henen gaan, in wat lant het ook zy, alomme vinden wy God vreſende menſchen, mannen en vrouwen, wiens herten en oogen, met de kennis des Goddelijken Woorts verlicht zijn. En al is 't dat door de werkinge des Satans grouſame en bloedige vervolgingen ondertuſſen opgereſen zijn, tot verduiſteringe en verdrukkinge der waarheit, zo en is nogtans, daar door, de leering des Euangeliums niet verhindert geweeſt: maar in tegendeel heeft ſe, veel meer, in alle Lantſchappen des aartrijks ingenomen, ontſteken, en bekeert. Want doe de kenniſſe des Godlyken Woorts, in ſommige landen ontſteken was, en vele van het Pauſdom afweken, als in Duitslant, Engelant, Schotlant, Ooſtlant, Vrankrijk, en meer andere omleggende Landen en Steden, wat hebben dog de magtige Tyrannen, metal haar bloetſtortingen uitgeregt, dan dat der menſchen herten tot de liefde der Godlyker waarheit hoe langs hoe meer verwekt zijn? Wie heeft (ik bidde u) konnen verhinderen, dat Gods Woort over deſe Landen niet en is verkondigt geworden: In ſpijt der werelt, zo zal dat Euangelium des Soons Gods de gantſche aarde doorgaan, en alomme gepredik werden, eer het einde des werelts komen zal. Hoe vyandelijk de Koningen daar tegen vallen, zo kan God door eenige middelen der menſchen herten verlichten, en genade geven, dat zijn waar-

1565. *JAN de GRAVE tot Hulſt in Vlaanderen in een huisjen verbrant, met een Nieuw Teſtament aan zijn hals.* 1565

Helaas! is 't niet genoeg, godvruchtige DE GRAVE,
Dat ge in den kerker meer dan duizend dooden lyd?
6 Neen: gy moet door 't vuur beproeft zyn in den ſtryd.
Dat vry de Geeſt'lykheid haar wreede bloeddorſt laave,
Zy zal met u eens voor den Opperrechter ſtaan,
Die elk vergelden zal naar 't geen hy heeft gedaan.

heit vrymoedelyk geleert en aangenomen werde: alzo wy in de bovengenoemde Landen voor oogen zien, alwaar het nu geoorloft is dat zuivere woort Gods te prediken, en Godzaligly daar na te leven. Defgelyks heeft het den Heere ook belieft, deſe onſe blinde Nederlanden over zekere jaren te verlichten door de klaarheit zijns woorts, en velen die in de ſchaduwe des doots langen tyt geſeten hadden, het licht zijner kenniſſe te laten verſchynen. Daar de valſche leeringen des Roomſchen Antichriſts de arme konſcientie zo vele jaren verſtrikt hadden, is nu 't geluit des Godlyken Woorts gehoort, en de waarheit van velen aangenomen. Wie zou konnen verhalen, hoe menige menſchen deſer Nederlanden, in de kenniſſe der Godlyken wille onderweſen zijnde, de Pauſelyke dwalingen, en zijn valſche Synagoge verlaten heeft? En hoewel dat daar ook zomwylen kruice en vervolgingen om de waarheit opſtont, zo is nogtans daar door het woort des Heeren meer en meer aan den dag gekomen: zo dat 'er byna niet een Dorp te vinden is, daar de Baſuine en predikatie des Godlyken Woorts niet gehoort en is. Ja vele arme, eenvoudige, en ongeleerde menſchen, die nauwelyks leſen nog ſchryven konden, zijn in de wetenſchap der hyliger Schriftuur zo begaaft geworden, dat zy de wyſte en geleerſte Doctoren der Pauſelyker Scholen ligtelyk wederſtonden. Ik verzwyge nog dat zommige vrouwen, maagden en jongelingen, zodanige gaven aller geeſtelyker kenniſſen ontfangen hebben, dat een iegelyk daar in te regte verwondert mogte zijn.

Hierenboven hebben zy zeer vele en verſchyden verdrukkingen mannelyk wederſtaan, en wederſtaanſe nog dagelyks, gelykmen voor ooge zien mag. Daarom en konnen wy den Heere onſen lieven God nimmermeer ten vollen danken, dat hy verweerdigt in deſe laatſte tyden zijn aanſchyn over onſe landen te ontdekken, en over groote en klyne zijnen hyligen wille te openbaren. Gelooft moet zijnen name zijn in der eeuwigheit, Amen.

Als nu het licht der waarheit in Vlaanderen alomme ontſteken was, en 't woort des Heeren in vele plaatſen en hoeken des Lants gepredikt wert (gelyk hier boven in dit boek genoeg verhaalt ſtaat) niet ſonder groote moort en bloetſtortinge der Chriſtenen, zo heeft het vuur des Euangeliums ook beginnen te branden te Axel, Hulſt, en daar ontrent: alwaar zommige eenvoudige perſonen 't woort des Heeren met alle vierigheit aangenomen hebben. Onder andere is geweeſt eenen *Jan de Grave*, geboren van Ekkergem by Gent, een Molenaar van zijn hantering, woonende tot Hulſt. Dewelke, hoewel hy een ſlegt, eenvoudig en ongeleert man was, heeft nogtans in de leeringe en weg der ſaligheit zeer vierig geweeſt, en de gruwelen des Pausdoms t'eenemaal verlaten: zo dat hy nog in het meeſte nog in 't minſte met de leeringe en valſche dienſten der Roomſchen Synagogen niet en heeft willen iet gemeen hebben. Want toe zijn huisvrouw met het kind bevrugt was, is hy, om alle ſuperſtitien en beſmettingen des Pausdoms te vlieden, met zijn bevrugte vrouw na Antwerpen geryſt, en heeft zijn kind aldaar in de Chriſtelyke Gemynte laten doopen. Hier door, en door meer andere vierigheit, welke hy in zijne wandelinge tot God en in zijnen dienſt was bewyſende, is hy ten einde by de Mispapen van Heinsdyk, daar hy woonagtig was, zeer beryt gewor-

Digitized by Google

65 geworden. Want de duiſterniſſen en konden het licht der Son niet verdragen. Maar *Jan* het perykel dat daar uit ſpruiten mogte wel aanmerkende, en allezins de Godſaligheit lief hebbende, heeft voor hem genomen de Paapſche plaatſe zijner wooninge te verlaten, en een ander daar hy Godſaligliyk wandelen mogte, te zoeken. Zo is hy dan met zijn vrouw en vier klyne kinderen na Antwerpen vertrokken, om aldaar of elders, na raat der Broederen, te woonen, en zijnen koſt eerlyk te krygen. Niet lange daarna (want hy nog alle zijn goet daar gelaten hadde) is hy wederom geryſt in 't kwartier van Hulſterambagt, om te beproeven of hy nog iet van zijne goederen tot ſuſtentatie zijns huisgezins zou konnen krygen. Maar de Satan, die een vyant alles goed is, niet konnende verdragen, dat deſen man zijn tyrannye en duiſterniſſe ontvloden was, heeft terſtont door zijne lidmaten over hem beginnen te raſen. Want ziet, niet lange daarna als *Gyſelbrecht Rabat*, Bailjuw van Hulſterambagt de komſte van *Jan* vernomen had, is hy op den ſeventienden *November* vyftien hondert vierentſeſtig, ontrent ten drie uren namiddag te paart gereſt tot de Molen van Hulſterambagt, genaamt de Lankſweerde Molen, toebehorende den Abt van Baudelo. De Bailjuw daar gekomen zijnde, heeft aldusgeroepen: Hou Molenaar, maalt gy ten ſeſtienden yate? *Jan* zijde: Ja Bailjuw, ja. De Bailjuw vraagde wederom, zeggende: Zyt gy daar *Jan*? *Jan* antwoorde: Ja. Zo komt dan haaſtelyk af, zyde de Bailjuw. Geerne, zyde *Jan*. Doe *Jan* afgekomen was, zo heeft hem de Bailjuw gevangen genomen, en als een ſagtmoedig lam, ongekoort en ongebonden tot Hulſt gebragt, en aldaar in de gevankeniſſe geſtelt. Op den weg vraagde de Bailjuw na zijn geloove. Waar op *Jan* geantwoort heeft, zeggende: Ik geloove van gantſcher herten al wat my God in zijn hylig woort geleert heeft, ſonder meer of min.

Des anderen daag is 'er een Chriſten Broeder, die zulks vernomen had, in de gevankeniſſe gekomen, om te weten, hoe en by wat middel, dat *Jan de Graave*, daar gevangen was. Zo heeft hy deſe zaak van den gevangen, daar hy, in een ſterke muyte lag, by een perſoon die daar ook gevangen was, doen vernemen. Doe *Jan* de zaak zijner gevankeniſſe, zo die geſchiet was, verhaalt had, zyde deſe Chriſtelyke Broeder: Voorwaar ik en zie niet, hoe gy hier uit zult geraken. Ten anderen, hebt gy een jonge vrouw met vier jonge kinderen, van welke my grootelijks jammert. Hier op zyde *Jan*: Ik heb wijf en kinderen deſen nagt uit mijn herte gedaan, en den Heere dieſe regeren zal, gantſchelijk bevolen: zo dat ik hoop den Name des Heeren vrymoedelyk te belyden. Maar, lieve Broeder, ik bid u (zyde hy) weeſt mijner gedagtig in uwe gebeden tot den Heere, en zegt dat de Gemynte alomme voor my bidden.

In de gevankeniſſe zijnde, heeft hy zig vierigly k tot bidden en aanroepen des Goddelijken Naams begeven, inwendig gevoelende wat een zwaren ſtryt hem nakende was. Want boven zijne zware banden, welke hem in den vleeſche wonderlijk benauwden, heeft hy van buiten en van binnen grooten aanſtoot, verdriet, en mengerly aanvegtingen gevoelt, die hem zogten van den tegenwoordigen ſtryt, en de bekende waarheit af te wenden: zo heeft hy zijn toevlugt, als die by hemſelven geen hulp en vont, tot den Heere genomen; die hem ook door zijnen Geeſt, hulpe, vromigheit, en kloekzinnigheit gegeven heeft, welke nog door kruis en lijden, nog door honger en dorſt, nog door eenige drygementen der Papiſten overwonnen konde werden. De vyanden der waarheit, die nimmermeer van 't bloet der Chriſtenen verzaat zijn, hebben terſtont, om hem afvallig te maken, alle middelen van wreetheit aangelegt, en zijne banden met menigerly verdrukkingen beſwaart. Want ten eerſten hebben zy hem alle ſolaas, gemak in de noodſakelijkheit der natuur en des levens benomen, het welken nogtans den kwaatdoenders, van wat delicten zy ook zijn, alomme laat genieten: en tracteerden hem gelyk een beeſt. Boven dien gaven zy hem zo ſoberlyk te eten en te drinken, ja lieten hem dikmaal langen tyt ſonder eenige ſpyſe en drank, als of zy geſogt hadden hem te verhongeren, en alzo tot verloogeninge der waarheit te brengen, of door zulke wreetheit te dooden. Maar na dat *Jan de Bortale*, d'ander gevangen, van welke hier boven verhaalt ſtaat, by ſententie van Schepenen los gelaten was, heeft deſe gevangen, de wyle hy alleen in de muſte zat, zodanige honger geleden, als eenig menſche zou konnen verdragen. Want aan de muite, daar in hy zeer vaſt bewaart was, en kon niemant, die hem eenig onderſtant doen mogte, op tien of twaalf voeten na by komen, dan de godloose Cipier met zijne ongenadige dienſtmaagt. Deſe zyden dat zy grootelyks verwondert waren, dat men eenige van die ſodanigen menſchen, hoe wel hy nogtans altyt even zagtmoedig en vriendelyk tot hen ſprak, zou wille deugt doen, en barmhertigheit bewyſen. Ik verſwyg nog den onlydelyken dorſt, waar door de gevangen zo benauwt was, dat hy zijn eigen water tot ververſchinge zijner natuur gedwongen was te drinken. Zulke ongenadigheit hebben de Papiſten eenen tyt lang aan den armen gevangen beweſen. Maar de Heere heeft deſe wreetheit een wynig verſoet. Want niet lange daar na is 'er een kwaatdoender met name *Willem Tabbaart* gevangen, en in deſelve gevankeniſſe gelyt. Doe nu zommige Chriſtelyke perſonen geoorloft was deſen *Willem* te beſoeken, zo vonden zy een middel om de voornoemde *Jan de Graaf* eenig byſtant te doen. Zy maakten een lange ſtok, 't welk zy hem gaven om daar mede te ryken, zo wanneer hem iet van eenige die daar komen mogten, gegeven zoude werden. Maar (eilaci!) dit en heeft niet lange geduurt. Want de Cipier, als hy dit vernomen had, heeft zulks verhindert, en is daarenboven tot de Papen gegaan, noemende alle de gene die den gevangen byſtant gedaan hadden, waar uit geen klyne vervolginge gereſen is. Zy waren met deſe wreetheit, die nogtans groot genoeg was, nog niet te vrede: maar hebben nog andere middelen, die niet min onlydelyk en ſtreng waren, gebruikt, zoekende den onnooſelen man in zijne banden t'eenemaal te beſwaren. Want niet tegenſtaande de groote, ſtrenge, en onlydelyke koude des Winters, zulke als niemant in zijn leven gezien nog gehoort heeft, en is hem niet geoorloft geweeſt by het vuur te komen, 't welk nogtans den ſtraatſchenders en Moordenaars in gene Landen en Steden wert gewygert. Doe nu de Winter even hart bleef, is de huisvrouw van deſen gevangen, met *Victor de Graaf* des gevangens broeder, gegaan tot *Hubrecht Dulle*, Burgemeeſter van Hulſterambagt, klagende van de groote ongenadigheit die men tegen haren man gebruikte. Want al had mijn Man (zyde zy) een moort gedaan, men behoorde nogtans meerder medelyden met hem te hebben. Maar nu hoort dog, wat een dul of uitſinnig antwoort dat deſe arme en bedrukte vrouw van den voornoemden *Hubrecht Dulle* ontfangen heeft. Hoort dog, zegge ik, hoedanigen trooſt deſe vrouw verkregen heeft. Wat agt gy (zyde hy) uwen man die een boos Ketter is, beter dan een moorder of ander kwaatdoender? Hy mag zijne valſche opinien, daar in hy gantſchelyk verwert is, laten varen. Met dit antwoort is de vrouw, zeer bitterlyk weenende, weg gegaan, met haar klyn kint, 't welk zy by de hand lyde. Hier is zy tot Mr. *Ellink*

van

Jan Bortale.

Willem Tabbaart.

Koude des winters.

Dulle geeft dulle antwoort.

1565.

1565. *van Steelant* gegaan, dezelve klagte doende, dewelke door de klagte der vrouw, en onmenſchelyke wreetheit, welke hy van een iegelyk konde hooren, beweegt zijnde, heeft den Cipier, die zijn Couzyn was, mondeling of met ſchryven vermaant, dat hy den gevangen genadelyker handelen zou, of zou anderſins daar in voorzien: en heeft den gevangen wat ſpyſe en drank uit medelyden geſonden. Maar de Cipier en is daar door niet vermurwt geworden, nog de Papen, door wiens ingeven en bevel hy deſe wreetheit tegen den gevangen gebruikte, en zouden 't niet gedoogt hebben. Zo heeft dan de gevangen alle den tyt zijner gevankeniſſe, die niet kort geweeſt is, in zijn muite dag en nagt ſonder vuur geweeſt. Wie zoude konnen overdenken, ik laat ſtaan met tonge uitſpreken, hoe zware en onlydelyke koude hy in alle zijn leden verdragen heeft? Het is grootelyks te verwonderen dat hy van koude in zijn muite niet geſtorven is. Maar (eilaci!) zijn leden zijn ten einde zo jammerlyk bevroſen geweeſt (alzo wy nog hooren zullen) dat hy kwalyk gaan of ſtaan konde. In alle dit verdriet, hoewel 't den vleeſche zwaar viel, heeft hy den Name des Heeren altyt zeer vieriglyk aangeroepe, en is alſo met alle ſtantvastigheit goets moets in de waarheit gebleven. Maar Broeders, merkt dog eenemaal, hoedanige vyanden der waarheit en ongenadige Tyrannen onſe Papiſten zijn. Merkt dog, hoe ſtrenge vervolgers, dat zy zijn van alle menſchen, die hen zelven van haar Synagoge tot een Chriſtelyk geſelſchap en Godtalig leven affchyden. Maar gedankt zy God, en gepreſen moet zijnen Name zijn, dat deſe gevangen door alle haar wreetheit van den geloove niet geweken is, maar langs zo vieriger geworden, tot ſchande zijner vyanden, en grootmakinge des Godlyken Naams.

Daarom dwale de Satan en zijn lidmaten ſwaarlyk, dewyl zy honger en dorſt, koude en naaktheit, eindelyk door kruis, en lyden, de leeringe des Euangeliums, en de vrome Chriſtenen zoeken te overwinnen, en van der aarden uit te roeyen. Want de waarheit, gelyk wy merken konnen, en kan door geenderly verdrukkinge en lyden t'onderbragt, nog verduiſtert werden: maar zy wert door kruis en lyde aldermeeſt verklaart en ontſteken. Desgelyks, hoe de ware Chriſtenen in den vlees meer gekrenkt, benauwt en geprikkelt zijn, hoe zy'er vromelyker tegen worſtelen, hoe zy vieriger werden, hoe zy meer arbyden om den voorgenoemden ſtryt te ontmoeten en te overwinnen: Dan beginne zy aldereerſt, als die den noot gevoelen, met vieriger herten tot den Heere te roepen en te vlugten, hulpe, trooſt, en byſtant begeerende. Want wy zijn van naturen alle zo ydel, dat wy nimmermeer van herte Gods hulpe aanroepen, hem aanhangen, op hem ſteunen, om zijn hulpe en trooſt bidden, nog hem waaragtelyk betrouwen, dan als wy met eenige verdrukkinge omringt worden. Gelykerwys de voorſpoet, ruſt, en vrede deſes levens, alle ſaperigheit tot God en zijnen dienſt werkt: alzo werden wy door lyden tot God en zijne waarheit ontſteken. Wy merken dan aldereerſt, wat wy van ons zelven zijn, als namelyk, arme, zwakke, en ellendige menſchen, die nog hulp, nog kragt in ons zelven en hebben: waarom wy bedwongen worden tot God onſen toevlugt te nemen. Als nu de geloovige in den vleeſche alzo door lyden getemt zijn, zo zoeken zy den wille Gods te volgen, en want zy op hem ſteunen, en zijns trooſts gewis zijn, haar zelven tot alle verdrukkinge voor den Naam Gods over te geven: want dan en zoeken zy niet wat den vleeſche aangaat, of behagelyk is, maar wat Gods Name en eere aangaat, eindelyk wat haar der zielen is. Dit leeren over al de Bybelſche Schriften, maar inſonderheit de Pſalmen Davids, die den Heere in den tyt des noots met aller vlytigheit heeft aangeroepen. 1565

Als ik (zegt hy) benauwt was, zo heb ik, O Heere! tot u geroepen, en gy hebt my verhoort. Want als wy niet en weten, wat wy doen moeten, dan heffen wy onſe oogen en hande tot God: wiens oogen zien over het gantſche aartryk, en geven ſterkheit allen den genen die met volmaakter herten op hem betrouwen. O wel zalig is dan 't kruice voor allen Chriſtenen, ja nut en nootzakelyk: want zy werden daar door veroorzaakt om vromelyk in de waarheit te volherden. Daarom en gaat 't nimmermeer beter met de Chriſtelyke Kerke op der aarden, dan als zy met kruis en vervolginge van den Heere wort beſogt. En deſgelyks, het gaat nimmermeer kwalyker met haar, of immers ſorgelyker, dan als zy van alle uitterlyk kruis, vry zijnde, in ruſte en vrede des levens geſtelt is: Want door het kruis werden wy tot de hielde der waarheit en Godzaligheit verwekt; maar door ruſte en vreede worden wy dikmaal flaumoedig, en ſaperig in den dienſt des Heeren: ja (dat God te klagen is) wy vallen dikmaal in een diepe onagtſaamheit der Goddelyker waarheit, tot alle wulpsheit en dertelheit des levens. Dat dit waaragtig is, mogen wy leeren aan de Kerke van Iſraël; want zo lange als zy door haar vyanden benauwt waren, zo hebben zy den Heere vieriglyk gedient, en voor zijne oogen opregtelyk gewandelt: Maar doe zy van hare vyanden verloſt zijnde, met vrede en voorſpoet van God gezegent waren, ziet dog hoe ſchandelyk zy de Wet naats Gods verlaten hebben, en tot alle ſchandelykheit des levens gekomen zijn. Dit zelve mogen wy ook zeer klaarlyk merken aan de Chriſtenen onſer Nederlanden, dewelke, zo lange als zy onder het kruis woonen, zeer vierig in den dienſt Gods zijn geweeſt: maar als zy nu in openbare Gemynten, daar geen vervolginge om Gods Woort op en ſtaat, woonen, dan werden zy (God betert) menigmaal flaumoedig, en hare oude vierigheit wort in een godlooſe traagheit en ſaperigheit verkeert. En dewyle zy aldus in vryheit des levens geſtelt zijn, en hen tot ledigheit en geruſtheit begeven, zo komt de Satan, die nimmermeer en ſlaapt, en verwekt de ledige herte tot onderlinge twiſt, kyfagie, en ſcheuringe; waar door den ſtant der Kerke meer verſtoort wert, dan door uitwendige vervolginge en kruis. Maar (o lacy!) dit is al te waar bevonde in zommige vrye Kerken onſen tyden, welke om zaken van geener waarden, daar nog profyt, nog ſaligheit aan gelegen is, door den onderlingen tweedragt der Broederen, jammerlyk beroert, gekwelt, verdorven, verſcheurt, en verſtroit werden. En dit werkt de Satan, die altyt een vyant Gods en zijner Kerken is, door zommige curieuſe hartnekkige en moetwillige geeſten, niet ſonder groote ſchade en verderniſſe der hylige waarheit. En dat meer is, zodanige ſeditieuſe en kwaatwillige menſchen zijn in onſe kruiskerken ook wel te vinden, dewelke in den tyt des vredes (gelyk de Heere onder tuſſchen zijne Gemynte ruſte geeft) haren ongeruſten aart bewyſen. Dewyle dan de Tyrannen een wynig ſtille zijn, zo zaayen deſe beroerige geeſten haar ſenynig zaat: als ketterye, haat en nyt, agterklap, leugenen, laſteringen, tweedragt, en diergelyke, waar door zy de vrome Chriſtenen zoeken te benauwen, en den ſtant der Gemynten te bederven. Maar dit is de liſt des Duivels, die door zulke Chriſten en Rotgeeſten, de Kerke Gods dan aldermeeſt komt bezoeken, wanneer hyſe met het uitterlyk kruis niet bezoeken kan, nog en mag. Door zulke menſchen, hoewel zy Chriſtenen willen zijn, wert de Kerke Gods meer ſchade en ongerief

Digitized by Google

65. riefaangedaan, dan door alderhande verdrukkinge des levens. Zo kwalyk konnen de menſchen, gelyk zy ondankbaar zijn, de goede vrede en ſegeninge des Heeren gebruiken. En dewyl zy van de vyanden der waarheit niet vervolgt, nog gekwelt werden, zo kwellen zy malkanderen tot ontſtigtinge veler menſchen. Hier van is de vrede en voorſpoet des levens menigmaal de oorzaak, niet uit haar zelven, maar om der menſchen boosheit, die door de vrede, die nogtans alleſins goet is, tot alle ongoddelykheit verwekt werden, daarom is de vrede dikmaal veel ſchadelyker, dan openbare vervolginge. Door het kruis groeit en bloeit de Kerke Gods, ja triumpheert heerlyk: maar door de vrede, die allezins een zegeninge Gods is, legt zy dikmaal ondervoet, en neemtſe grootelyks af. Gelyk dan de kloeke en grootmoedige krygsknegten, die in den ſtryt gewont zijnde, haar bloet zien, te vierliger kampen: alzo zien wy ook de ware Chriſtenen dan aldervierigſt, en werden dan bedwongen de luye handen, en ſlappe knien op te heffen, wanneer zy van alle zijden bevogten worden. Maar op dat wy tot ons propooſte komen, alzo heeft het in der waarheit met deſen gevangen toegegaan. Want hoe de vyanden des geloofs hem met honger en dorſt, met koude en naaktheit, in den vleeſche meer benauden, hopende daar door hem van 't geloove af te trekken, hoe hy mannelyker by de waarheit gebleven is. Gelyk God belieft hadde zijnen Dienaar met het kruis te beproeven, alzo heeft het hem ook belieft door den zelven, die dog een arm, elendig, zwak en veragt menſche was, alle zijne vyanden te overwinnen. Want al is 't dat de
1. 9. Godzalige, na de leeringe *Pauli*, *allezins worden bedrukt, zo en worden zy niet benaut: al is 't dat zy wankelmoedig worden, zo en worden zy niet mismoedig, al worden zy vervolgt, zo en worden zy niet verlaten, al worden zy ter neder geworpen, zo en worden zy niet verdorven*, want de Heere is haar hulpe, en ſterken ſchilt, waar in zy haar hope ſtellen, en blyven onbeweeglyk als den berg Zion. Dit heeft deſe gevange wel gevoelt in zijnen noot: daarom hy te regte met den hyligen
35. *Paulus* riep, *Wie zal my konnen ſcheyden van de liefde Gods, die daar is in Chriſtus Jeſu onſen Heere?*

Als hy nu een tyt lang gevangen geſeten had, en in 't geloove zeer ſtantvaſtig volherde, zo is de voornoemde *Victor de Grave*, *Jans* broeder, met zijns broeders kinderen in de gevankeniſſe by hem gekomen, zeggende: Og, lieve broeder, ziet hier uwe klyne kinderen. Wilt dog u haarder ontfermen, al zout gy een wynig tegen uwe konſcientie ſpreken. Daar op *Jan* antwoorde: Gaat van my Satan, want gy zyt my hinderlyk. Is het niet genoeg dat gy u zelven den Duivel onderworpen, en Chriſtus verloogent hebt, 't en zy dat gy my ook daar toe wilt brengen? Gaat, zegze ik, van my: want ik en wil uwen booſen raat niet volgen.

Boven alle dit zwaar verdriet, en verſoekinge zijns broeders, heeft hy nog veele en verſchyden kwellingen weder ſtaan van ſommige vyanden des geloofs, en laſteraars Gods, die alle neerſtigheit gedaan hebben om den gevangenen van dat ware geloove te brengen tot de leeringe des Pausdoms. Maar onder andere kwamen by hem twee ſonderlinge valſche Propheten, by namen Heer *Marten Bartholomeuſſz*, en Heer *Cornelis van Keulen*, Paſtoren van Hulſt, welke hem van zijn geloove geexamineert hebben. Deſe verlyders deden alle neerſtigheit, na ouder gewoonte, om met haar fenynige leeringen de Goddelyke waarheit te wederleggen. Maar alzo hy een ſlegt en ongeleert man was, en niet begaaft om alle haar verbloemde redenen genoeg te doen: zo en heeft hy geen groote en ſcherpſinnige diſputatien met haar gehouden, maar kortelyk en wyſſelyk altyt geantwoort, dat hy niet anders geloven en wilde, dan het gene dat in de Schriften des Ouden en Nieuwen Teſtaments begrepen ſtont. Waar af zy gehandelt en gevraagt hebben, heeft hy zelve, zo hy konde, in eenen brief aan de Chriſtelyke Gemynte van Antwerpen geſchreven, den welken wy hier by zullen ſtellen.

1565.

Genade, en vrede van God onſen Hemelſchen Vader, door onſen Heere Jeſus Chriſtus, zy met u allen, lieve Broeders in den Heere.

Lieve Broeders in den Heere, hoe jammerlyk dat de vyanden des geloofs met my handelen, hebt gy wel gehoort, waarom het onnodig is daar van te ſchryven. Maar door des Heren genade, door wien ik vermag alle ding te verdragen, ik ben nog gebleven by de waarheit, welke ik geleert heb, van de Dienaren Gods, in hope dat my de Heere mijn God daar in verſterken zal tot den einde mijns levens: dus en begere ik anders niet, dan dat God mijn hoogſte en opperſte Vader my bekragtige, dat ik mijn pelgrimagie mag volbrengen tot zijner heerlykheit. Voorts bid ik, dat hy my arm menſche aanſchouwe, en bystа tegen den grimmenden Satan, die my zo zeer benauwt en kwelt, dat ik 't nimmermeer en zou konnen ſchryven.

Ten anderen, weet, lieve Broeders, dat Heer *Cornelis*, en Heer *Marten* by my geweeſt zijn, om my van mijn geloof te vragen, welke ik aldus geantwoort heb: Aangezien dan (zyde ik) dat gy na mijn geloof vraagt, zo wil ik u dat zelve, gelijk my Chriſtus bevolen heeft, verklaren; want ik ſchame my van Chriſtus en zijn woort niet, 't welk ik ontfangen hebbe ter ſaligheit. Maar alzo ik een ſimpel en ongeleert man ben, en niet geoeffent, om den gront en meninge mijns heren, zo ik wel wilde, uit te ſpreken: zo wil ik u ſonder lange arguatien belyden, waar op ik mijn geloof gefundeert heb. Ten eerſten, zo geloof ik van gantſcher herten, de tien geboden Gods, waar in my God zijn volkomen wil, en al wat ik doen of laten moet, klaarlyk leert. Hier na heb ik mijn leven beginnen te ſchikken, en begeere na dat zelve alle de dagen mijns levens te ſchikken. Ten tweeden, geloof ik ſonder eenig twyffel, de twaalf Artykelen des Chriſtelyken geloof, waar in verhaalt en ook begrepen ſtaat, al wat nodig is ter ſaligheit te gelooven. Ten derden, ik geloof vaſtelyk het geheele Oude en Nieuwe Teſtament, het welk ons van de hylige Propheten en Apoſtelen beſchreven en nagelaten is, om den wille Gods en weg der ſaligheit te kennen. Alle dit dan, en al wat hier mede overeenkomt, geloof ik hertgrondelyk, en anders niet. Maar aangaande uwe menſchelyke en verdigte leeringen, welke gy ons tegen de Schriftuur der Bybelen zoekt wys te maken, verſake ik, en vervloekſe met den hyligen *Paulus*: de welke gy ook geenzins met den woorde Gods kont beveſtigen. Hier op zyden de valſche Propheten: *Jan*, gy moet gelooven, al wat de hylige Roomſche Kerk, die niet dolen kan, gebiet en leert. Dat verzaak ik (zyde ik tot haar) dat ik iet geloven zoude, dat de mont des Heeren niet geſproken heeft. Want daar ſtaat geſchreven, dat hy vervloekt is, die tot de Wet des Heeren iet toe doet, of af doet: zo dat daar uit verſtaan mag worden, dat Gods Wet volkomen is, ſonder uwe menſchelyke leeringen. Gy moet al meer gelooven, zyden zy, en begonden inwendig gram te zijn, zeggende: wat wilt gy veel praten, gy ſlegt en ongeleert mens? gy hebt geen verſtant. Is 't dat gy niet en gelooft dat Chriſtus is met vleeſch en bloet in 't Sacrament, en in de Mis, zo is u geloof kwaat en vals: Og (zyde ik) dat en geloof ik geenzins, want de Schriftuur en leert zulks nergens. Gy moet het

Gal. 1. 8.

Deut. 4. 2. en 12. 32.

1565. nogtans geloven, zyden zy, want de hylige Moeder de Kerk geloof 't, en de oude Doctoren leerent. Ik en heb met zulken leeringe niet te doen (zyde ik) die in de hylige Schriftuur niet gegront en is. Want *Paulus* leert my al anders: al kwam'er
Gal. 1. 8. (zegt hy) een Engel uit den Hemel, en anders leerde dan hy geleert heeft, die zy vervloekt. Zy vraagden ook, of ik niet geloofde in de hylige Kerk? *Antw.* Ik geloof dat 'er een hylige Kerk is. Daar na vraagde Heer *Keulen*, of men ook de jonge kinderen doopen mogt? Ik antwoorde, ja: want haar den Doop zo wel toekomt, als den volwassen. Maar waar is (zyde hy) u kint gedoopt? In de Christelyke Kerk, zyde ik. *Vrage.* Waar is die? *Antw.* te Antwerpen. Doe vraagde Heer *Keulen* wederom, of ik niet gelooven wilde dat Christus was met vleesch en bloet in de Mis? *Antw.* Ik geloof, dat Christus, volgende de twaalf Artykelen des geloofs, opgeklommen is in de Hemelen. Hier op zyde Heer *Marten*. Gy booſe Ketter, en ſtaat'er niet geſchreven, dat is mijn lighaam? *Ant.*
Joh. 15. 1. Ja het. Maar daar ſtaat ook, Ik ben een Wynſtok, een weg, en diergelyken: daarom en is Christus geen Wynſtok, nog geen weg. Zo moetmen dan ook deſe plaats, dat is mijn lighaam, geeſtelyk verſtaan, gelyk *Johannes* aan zijn ſesde *kappittel*
Joh. 6. 63. duidelyk verklaart. Want hy zegt, *het vleeſch en is niet nut, maar de geeſt maakt levendig, de woorden die ik tot u ſpreke, zijn geeſt en leven.* Item,
Act. 7. 48. 1 Reg. 8. 27. daar ſtaat ook geſchreven, *dat God niet en woont in Tempelen met banden gemaakt, ende niet en wert met menſchen banden gedient, als of hy iemants behoefde.* De Paſtoor antwoorde: gy liegt 'er aan, gy Ketter: 't en ſtaat 'er niet geſchreven, het was beter dat gy u moeyde met u molen, dan dat gy u zulks onderwint. Hier op zyde ik: Ik zal 't u in mijn Teſtament bewyſen: of doet een ander halen, gy zult het zo bevinden. Hier op zyde de voornoemde *Jan Boxtale* tegen de Paſtoren in 't Laryn: Laat een Bybel halen, 't welk terſtont gedaan wert. *Boxtale* deſe plaatſe ernſtelyk zoekende, heeft alzo bevonden gelyk ik gezegt hadde. De Papen beſchaamt zijnde, zyden hier op: het is al anders te verſtaan, gy hebt 'er geen verſtant van, en begonnen zeer te ſchelden, zeggende: Wilt gy u geloof niet afgaan, het zal u kwalyk vergaan. Ik antwoorde haar, zeggende: Is 't dat ik voor de waarheit moet lyden, zo zal mijn loon groot weſen by den Heere. Hoe dan, zyde zy, en wilt gy u geloof niet afgaan? wy zullen der u toe dwingen. Weet gy niet dat de Overheit magt heeft om u te dooden? Zy heeft geen magt (zyde ik) dan van God: en is 't dan zy onregtveerdelyk oordeelt, zo weet datſe van God zal geoordeelt worden. Hier zwollen zy van gramſchap, en drygden my met 'er doot, en laſterden de waarheit grouwelyk. Wy hadden nog veel andere handelingen, maar ik en kan 't niet al ſchryven. Ten laatſten, ik verklaarde haar, dat ik by mijn geloof wilde blyven, want zy geen beter konde bewyſen. Alzo zynſe dan geſchyden. Ik verwagtſe wederom in korte dagen, niet wetende wat zy met my nog doen zullen. Maar ik zal altyt op den Heere betrouwen, en zijnen Name belyden.

Na dat de Kettermeeſter van Vlaanderen, *Petrus Titelmanus*, die als een brieſſchende Leeuw altyt rontom loopt, zoekende wie hy verſlinden mogt, vernomen had, de gevankenis van *Jan de Grave*: zo is hy tot Hulſt gekomen, om den gevangen te examineren: maar dat de Kettermeeſter daar gekomen is, is geſchiet by inductie, raat en begeerte van de Papen aldaar. Want doe nu een yegelik groote klagte dede, van de onmenſchelyke wreetheit, welke den gevangen gedaan wert, zo hebben de Papen, vreeſende, dat haar voorſtel in 't openbaar zou komen, den Kettermeeſter ontboden, op dat hy den gevangen, welken zy door haro wreetheit niet konden overwinnen, met den vuure overwinnen, en alzo een einde maken zouden. Zo wert dan de gevangen op den eenentwintigſten en tweeëntwintigſten dag *January* des Jaars voorſz. by den Baljuw en zijn dienaars gebragt in de Swaan, alwaar de Burgermeeſter en Schepenen van Hulſter Ambagt, met den tyrannigen Inquiſiteur vergadert waren. 1565.

Daar wiert hy voor een groot vuur geſtelt, daar hy veel waters zwetede, en geheel flauw wiert, om dat hy uit een zeer vuile muite, daar hy grooten honger en koude geleden had, gekomen was. Als nu de gevangen als een onnoſel ſchaap onder deſen godlooſen hoop, die tegen hem vergadert waren, geſtelt was, zo heeft d'Inquiſiteur 't examen aldus begonnen, zeggende: *Jan*, nademaal wy hier vergadert zijn om te hooren wat gy gelooft, wat hout gy van de Roomſche Kerk, en des Paus leringen? Daar op *Jan* antwoorde: Ik heb mijn geloof twee of driemaal beleden ſonder eenige vynſinge. Zo zegge ik wederom: Ik houde my alleen aan Gods woort, en ſteune op
Eph. 2. 20. den gront der Propheten en Apoſtelen, en niet begrepen ſtaan, of daar tegen ſtryden. Alzo dan, mijn Heeren, kont gy uit des Heeren woort bewyzen, dat mijn geloof, 't welk ik beleden heb, kwaat, of eenigzins tegen de waarheit ſtrydende is, ik wil het verzaken, en een ander aannemen: maar kont gy dit niet doen, waarom hout gy my gevangen, en zoekt my te dooden? Gelooft gy niet (zyde d'Inquiſiteur) dat God in vleeſch en bloet, alzo hy van *Maria* geboren was, alzo hy gegaan, geſtaan, en aan den kruiſe gehangen heeft, in de Mis is, en ſonderlinge als men de Hoſtie opheft? Og neen, geenzins, zyde ik, want dat waar tegen Gods woort, en alle waarheit der H. Schriften: Want daar ſtaat geſchreven, *De*
1 Par. 6. 31. *alderhoogſte en woont in geen Tempelen met banden gemaakt*: en gelyk God by den Propheet zegt,
Isai. 66. 1. *Den Hemel is mijn ſtoel, ende de aarde den voetbank mijner voeten, wat huis zult gy my timmeren, zegt de Heere, of welke zal de plaatſe mijner ruſte zijn? en heeft mijn hand dit niet al gemaakt?* Nadien dat onſe God, dien Hemel en Aarde niet bevangen
Act. 7. 49. kan, in geen Tempelen met handen gemaakt beſloten kan werden, en met menſchen handen niet gedient wil zijn, hoe kont gy hem in een ſtukje broot, of in uwe Ciborien ſluiten? Dat dit waarachtig is, meugt gy in mijn Teſtament, 't welk ik hier heb, zelf zien: en gaf hem het Teſtament. Hier wert de Kettermeeſter wel zo toornig, ontſtelt, en uitzinnig, dat hy *Jans* Teſtament, het welk nogtans geprivilegeert was, in het vuur geworpen heeft: 't welk een van de Schepenen uit het vuur raapte.

Maar de Kettermeeſter langs hoe meer, met dulheit tegen den gevangen ontſteken zijnde, begon als een uitzinnig en beſeten menſch te tieren, roepende: O gy valſche Propheet, gy helſche Ketter, gy ſchelm, gy boef, en gaf hem diergelyke ſchandelyke namen meer, (want deſe zijn zijne ſterke argumenten) ik zou u op u bakhuis ſlaan: en zijn vuiſt opheffende, meende den gevangen in zijn aangezigt te ſlaan: maar een van de Schepenen, merkende de groote uitzinnigheit des Inquiſiteurs, heeft dat verhindert, zeggende tot hem: En ſlaat den man niet, men zal hem regt doen. Als dit tempeeſt geſtilt was, doe zyde de Kettermeeſter: Hoe, gy boef, wilt gy niet gelooven dat u Heere u God in het Sacrament is? Hoort dog wat deſe Ketter zegt? Wel aan, gy ſnoode Ketter, en gelooft gy in de ſeven Sacramenten niet? Ik geloof alleenlyk (zy *Jan*) in God, die mijn Schepper, regeerder, en onderhouder is. En van de Sacramenten geloof ik, gelyk de Schriftuur daar van leert. *Vrage.* Gelooft gy niet dat 'er een Vagevuur is, daar de zielen gezuivert moeten zijn, na de doot? Dat wil ik geer-

1565. geerne gelooven, zyde *Jan*, indien gy het my bewyſen kond uit Gods woort: anders geloof ik dat ons het bloet Chriſtus rynigt van alle ſonde. Doe ſprong de Kettermeeſter van gramſchap in de lucht, roepende en zeggende: Wat zal ik van deſen trawant zeggen? Daar na vraagde hem de Kettermeeſter: En gelooft gy niet, dat de menſche zijnen vryen wille heeft? Item, dat de menſche met goede werken den Hemel verdienen kan? Item, dat de Sanctẽ voor ons bidden? dat pelgrimagie lopen goet is, en diergelyke meer? Hier op antwoorde *Jan*: Ik geloof alleen Gods woort, en geen menſchelyke leeringen. Is het dan Gods woort niet, zyde de Kettermeeſter, daar van ik vraag. *Antw.* Betuigt het met de hyligе Schrift, ik zal't gelooven. Hier begon de Kettermeeſter ſommige fenynige woorden te allegeren, uit des Paus valſche boeken en Scribenten, tot bewyzinge zijner vragen; welke zo kinderagtig, walliglyk, en plomp waren, dat *Jan* onweerdig agtende daar tegen iet in te brengen, daar op niet wilde antwoorden, maar zweeg ſtil, hem latende alleen klappen, zo hy wilde. Hier begon de Kettermeeſter wederom van gramſchap te zwellen en op zijn tanden te knerſſen, zeggende: O gy booſe Calveniſt, gy duivelſche Ketter, gy boef, gy hebt eenen zwygenden Duivel in: Tſa, tſa, ik zal hem wel uitjagen. In de kamer daar zy vergadert waren, was een groot vuur gemaakt (want het zeer kout weder was) zo drygde hy *Jan* daar in te werpen, zeggende: En vreeſt gy niet, men zal u in dit vuur gaan werpen, en laten u branden wilt gy u geloove niet afgaan. *Jan* antwoorde zeer zagtmoediglyk: Ik en vreſe dat vuur zo zeer niet: maar ik vreſe veel meer dat eeuwig vuur, dat nimmermeer uitgebluſcht kan werden, en wiens rook opgaat van eeuwigheit tot eeuwigheit. De Inquiſiteur ziende de onverwindelyke ſtantvaſtigheit des gevangen, heeft over hem in de tegenwoordighit van de Schepenen, en alle die daar waren, de ſententie des eeuwigen doots geſtreken, en alzo den duivel, als die uit den ſchoot der Roomſche Kerk was geweken, met lijf en ziel overgegeven. Dat oordeel, zyde *Jan*, behoort alleen God toe: zo en agt ik op u oordeel niet.

Als nu de Burgemeeſter zag, dat de Kettermeeſter met alle zijn drygementen en bittere woorden den gevangen eer verkeeren zou, zo heeft hy zelve op een ander maniere, namelyk, met ſchoone woorden den gevangen aangevallen, zeggende: Ik bid u *Jan*, laat u dog bewegen. *Jan* zijde: Heer Burgemeeſter en bid my niet: maar bid God, dat hy u verlichte in 't ware geloove, op dat gy u niet en ſtoot aan den hoekſteen, welke Chriſtus is, en uwe handen niet en ſleekt en bevlekt aan de leden Chriſti. Hier op zijde de Kettermeeſter: Gy verduivelde Ketter, uwe zaken zijn maar valſche opinien en enkel moetwilligheit. *Jan* antwoorde zagtmoedelyk: Dat weet God, of ik niet en begeere te leven na de zuivere waarheit des Euangeliums.

Als nu deſe vrome getuige Chriſti de waarheit aldus ſtantvaſtelyk belede en voorgeſtaan hadde, en dat de Schepenen zagen, dat hy nog door ſchoone woorden, nog door drygementen des doots van zijn geloove af te brenge was, zo hebben zy hem de dienaars overgegeven. Dewelke hem zo vaſt en hart bonden, dat hy van pyne bedwongen was te roepen: O, lieve mannen, en bint my zo vaſt niet, want alle mijn leden zijn zo jammerlyk vervroſen, dat ik aanu zelve zal moeten houden zal ik met u konnen gaan: daarom en wilt niet vreeſen, dat ik u ontloopen zal. Doe hy nu aldus gebonden tuſſchen de dienaren gelyt wert na de gevankeniſſe, ſtont de Bailjuw in den gang des huis, en weende, zeggende: Og, lieve *Jan*, Ik bidde u, wilt u geloove afgaan, men zal u-

1565. los laten: 't Is grootelyks te vermoeden, dat de Bailjuw tegen zijn konſcientie zwaarlyk ſondigde, gelyk men vele zodanige vint (God betert) die veel liever hebben des Konings vrienden te zijn, dan de waarheit: plaatſe te geven. Maar (eilaei!) deſe zijne vynſinge al is't ſchoon dat hy de menſchen daar door verblint, en kan de oogen Gods niet bedriegen, maar God zal eenmaal het bloet van *Jan de Grave* uit zijnen handen eiſche, 't welk hem al te zwaarlyker vergaan zal. *Jan* merkende dat de Balju weende, heeft zeer vriendelyk tot hem gezeg: Baljuw, en weent om mijnent wille niet, maar ſchreit en bid den Heere, dat hy uwe misdaat vergeve. Hier na wert *Jan* wederom in zijn muite geſteken, daar zijn rente en dagelykſche portie geworden zijn twee magere ſtukke roggen broots, met een wynig ſtinkende boter, en water voor zijnen drank, 't welke dog den meeſtendeel onryn water was. *Jan* in zijn muite alzo gebragt zijnde, heeft den Name des Heeren aangeroepen, zeggende: *O myn Heere, myn God, ik danke u, dat gy my arm menſche hebt verſterkt, en dat gy my mont en tonge voor myne vyanden hebt gegeven, u biddende dat gy my tot den einde tot bekragtigen wilt tot uwer eeren, Amen.*

Wie en zou niet te regte verwondert zijn van de groote volſtandigheit van deſe man, in welke de Heere, hoewel hy een arm zwak vaatjen ſcheen, zo overvloedige kragt der lytſaamheit en wysheit geſtort had, welke niemant overwinnen konde? Want hy was een ongeleert, eenvoudig en veragt menſche, daarenboven met klyne uitſprake begaaft, zo dat niemant, na menſchelyk oordeel te ſpreken, zodanige kloekzinnigheit van hem zoude gehoopt hebben. Maar de Heere zijn God, in wien hy betrouwde, gaf zijnen Dienaar kragt en wysheit, boven alle wysheit en kragt des vleeſchs, waar door hy de vreeſelyke Monſters en Reuſen der Pauſelyke Synagogen, beſchaamt, verſlagen, en overwonnen heeft. Waarlyk de Heere, die in zijne belofte getrouw is, heeft dat gewrogt, en is wonderbaar in onſe oogen. Dit is het zelve dat Chriſtus zegt: *Ik dank u Vader, Heere des Hemels en der aarden,* Matth 11. 25, *dat gy deſe dingen voor den wyſen en verſtandigen* 26. *verborgen hebt, en hebtſe den klynen geopenbaart; ja Vader, want't heeft u alzo behaagt.* Alzo ſpreekt de Heere door den Propheet, zeggende: *Ik zal de* Eſa. 29. 14. *wysheit der wyſen te niete doen, en het verſtant der* 1 Cor. 1. 19, *verſtandigen zal ik weg nemen. Waar is de wyſe?* 20. *Waar is de ſchryver? Waar is de Onderzoeker deſer werelt? heeft God niet de wysheit deſer werelt dwaas gemaakt?* Daarom zegge ik met *Paulus, De* 1 Cor. 1. 25. *dwaasheit Gods is wyſer dan de menſchen zijn, en de krankheit Gods is ſterker dan de menſche zijn. Want God heeft't dwaſe der werelt uitverkoren, om de wyſe te beſchamen. En het kranke der werelt heeft God uitverkoren, om het ſterke te beſchamen, op dat geen vleeſ voor hem en roeme; maar op dat een regelyk die roeme, in den Heere roeme.* Daarom laat de Heere menigmaal den vromen en kloekzinnigen, die daar ſchynen als pylaren in de waarheit gefundeert te zijn, ſchandelyk vallen: en die na menſchelyk oordeel, zwakke en ellendige menſchen ſchynen, regt hy op door zijnen arm; op dat hy merken zoude, dat alle onſe vroombeit niet en zy uit onſen wille, en vermogen der menſchen, maar alleenlyk uit God Daarom, lieve Broeders, laat ons vrymoedig in de waarheit blyven, verſekert zijnde dat ons God, is het dat wy om zijnen Naam lyden moeten, zal verſterken, regeeren en beſchikken na zijn welbehagen. Hoe katyvig, ongeleert, en veragt wy ook zijn, zo zullen wy nogtans gelooven, dat ons God, na zijn belofte, mont en wysheit geven zal, welke niemant zal konnen weerſtaan. Hy zal (zo de Propheet zegt) den vermoeiden kragt geven, en Matth. 10. 19 Marc. 13 11. Eſa 40. 29. en 31. ſterkte genoeg den onvermeugenden. En we-

Digitized by Google

1565. derom, die op den Heere wagten, zullen loopen en niet aanmagtig worden: zy zullen wandelen en niet moede worden. Daarom zegt de Heere: Gy Iſraël myn Dienaar Jacob, dien ik verkoren hebbe, gy zaat van Abraham, welke ik vergadert hebbe, van het uitterſte der aarden, en wilt niet vreeſen, want ik ben met u: En wykt van my niet, want ik heb u verſterkt, en geholpen, en ontfangen door de regter hand van mynen geregtigen. Ziet, zy zullen beſchaamt werden, die tegen u ſtryden. Zy zullen zijn, als die niet en zijn, en de mannen die tegen u ſtryden, zullen vergaan. Want ik ben de Heere uwe God, die u by de handgrype, zeggende: en vreeſt niet, want ik ben uwe hulper. En wilt dan niet vreeſe, O gy wormken van *Jacob*, gy die daar in Iſrael gedoot wert; want ik heb u geholpen, en ik ben uwe Verloſſer, die hylige Iſraël. Laat ons dan klimmen op den hougen Berg, alle die den Heere kennen, en in Sion de Wet des Heeren verkondigen. Laat ons onſe ſtemmen ſterkelyk opheffen, en Jeruſalem prediken: en laat ons niet vreeſen, ziet, de Heere uwe God zal in magt komen, en zijne arm zal de overhand nemen: ziet, zijnen loon is met hem, en zijn werk is voor hem.

Eſai. 41. 8, 9. enz.

Als nu deſe vrome getuige der waarheit drie-entwintig weken gevangen was geweeſt, en zijn geloove voor de Papen, Kettermeeſter en Overigheit beleden hadde, zo hebben de Schepenen van Hulſterambagt de belydeniſſe en examen zijns geloofs, na Gendt gebragt, om na ſententie en advys van Geleerden (alzo werden de Juriſten genaamt) in deſe zake zekerlyk, kwanſuis, te procederen: Maar hoedanig 't advys van deſe geleerde Meeſters geweeſt is, geve ik een iegelyk te raden, en het einde zal het openbaren: want deſe menſchen zijn voor het meeſtedeel met gierigheit en eergierigheit zo bevangen, dat de blinde beter van de koleuren, dan zy van de waarheit zouden oordeelen. En hoewel daar zommige zijn, niet ſonder alle kenniſſe der waarheit, ja ook met groote wetenſchap des Goddelyken Wets begaaft, zo en is nogtans van zulke menſchen, die zo diep in de welluſtigheit des vlees en hovaardigheit des levens verſonken zijn, geen vorderinge nog beſcherminge der waarheit te verwagten. Ik laat ſtaan al haar groote vreeſe, vynſinge, en onverſadelyke begeerlykheit tot hooge en profytige ſtaten, waarom zy menigmaal, op datſe 't Hof behagen mogten, de waarheit om een ſtuk broot verkoopen, en in 't onnooſel bloet der Chriſtenen bewilligen. Op dat wy ten propooſte komen, zo hebben de Juriſten in dit advys haren ouden aart genoeg bewe-ſen. Want (eylaci!) zy hebben ook het vonniſſe des doots over den gevangen geſtreken, agtervolgende 't Placcaat der Koninklyker Majeſtyt, niet aanmerkende hoe zwaarlyk zy tegen de gebode Gods ware ſondigende, 't welk zy eenmaal zullen moeten verantwoorden. Doe nu de Schepenen, met de Papen, Monniken, Kettermeeſter, en met geleerde Juriſten in 't bloet des gevangens eens waren, zo hebben zy de ſententie des doots vaſt gemaakt, en een dag daar toe geſtelt.

Beſchryvinge der juriſten.

De zake zo verre gevordert zijnde, heeft de Baljuw na coſtuime zijn eiſch tegen de gevange gemaakt. d'Artykelen, waar op hy den eiſch was funderende, waren deſe: Dat *Jan* beleden had, dat Chriſtus niet was met vlees en bloet in de Miſſe: dat den Hyligen te eeren, en haar beelden in de Kerke te ſtellen: item, dat Pelgrimmagie loopen, afgoderye is, en diergelyke meer. Waar op hy hem funderende, concluſie genome heeft dat de gevangen verbrant zou werde. Dit gedaan zijnde, ordineerde hy met Schepenen, dat de gevangen eenen Procureur nemen zou, om zijn defenſie en antwoorde op den voornoemden eiſch te ſtellen. De gevangen, volgende het bevel van Schepenen, heeft zijne woorden by een Procureur doen ſtellen: waar in de voornoemde Artykelen, die de Balju als ketters verdoemt had, beweſen werden goet en Catholyk te weſen, met vele en diverſche getuigeniſſe der hyligeSchrift-tuur. Maar hoort dog wat loon den goeden Procureur voor zijnen arbyt geſchiet is.

Accoort der Papiſten in het kwaat.

1565.

Deſe antwoorde by Schepenen gezien zijnde, hebben zy den Procureur ontboden, en ſtraffelyk aangevallen, vragende, waarom hy deſe antwoorde geſchreven en geſtelt had? De Procureur antwoorde, zeggende: Mijn Heeren, de Patient heeft my zulks bevolen, en volgende uwe ordonnantie, dat ik den Patient dienen zoude, zo hebbe ik deſe antwoorde geſtelt. De Burgemeeſter met zijn Schepenen gram zijnde, zyde tot hem: Hoe komt gy zo ſtout? En na vele woorden bevolen zy den Procureur de Juſtitie vergiffeniſſe te bidden. De Procureur antwoorde als voren, zeggende: Ik heb door u laſt den Patient gedient: en ook al dat 'er gedient is, zijn openbare en klare getuigeniſſen der H. Schriftuur, gelyk men in den Bybel zien mag. Waarom dan (zyde hy) zou ik vergiffeniſſe begeeren? De Burgemeeſter drygde hem zeer, zeggende, dat hy daar af wat anders hooren zoude: het welk ook geſchiet is. Want terſtont daar na heeft de voornoemde Burgemeeſter, met de Papen, en den Kettermeeſter zijn klagte aan den Raat van Vlaanderen gedaan, en den Procureur zwaarlyk beſchuldigt: zo dat hy uit dien gedaagt is geworden, dat hy op lyf en goet compareren en zijne defenſie voor den voornoemden Raat in perſoon doen zou: In ſumma, de zake is ten einde zo verre gekomen, dat de Procureur, niet tegenſtaande zijne goede defenſie, en interceſſie van groote vrienden, by de Heeren van den Hove voorſchreven gecondemneert is geworden, te doen een honorable amende te Hulſt in openbare Vierſchare, biddende op byde zijn knien de Juſtie om vergiffeniſſe: en boven dien te betalen de ſumma van vierentwintig Carolus guldens eens, tot behoeve en profyte van de verbrande Kerke te Hulſt. Ziet dog, lieve Leſer, hoe blinde en onverſtandige menſchen dat onſe Raatsheeren zijn, van dewelke den onnooſelen te beſchermen met zware boeten geſtraft werden: maar God, die een regtveerdig Rigter is, zal den goeden Procureur met eenen beteren loon vergelden.

Den Procureur den gevangen aen-den Schepenen ontboden en ſchepelyk geſtraft.

Niet lang hier na, namelyk, Saterdags den vierentwintigſten *Februari*, zo is by laſt van Burgermeeſters en Schepenen van Hulſterambagt de Beul van Antwerpen, *Couzynken* genaamt, te Hulſt gekome, om den gevangen ten voornoemden dage te executeren. Maar alzo de Burgemeeſter een groote maaltyt des Sondags begeerde te houden, zo en is het des Saterdags om de preparatie der zelver maaltyt niet geſchiet: de zake was uitgeſtelt Dingsdags daar na. Als nu de feeſte van *Hubrecht Dulle*, welke hy met de Schepenen zijn medegeſellen twee dagen lang, in alle dronkenſchap en beeſtelyke overdaat gehouden hadde, gepaſſeert was: Ziet, zo is Dinsdags morgens de Baljuw met zijnen Scharianten in de gevankeniſſe gekomen, om de Patient na het Regthuis te brengen. *Jan* ziende, dat de ure zijner ſchydinge daar was, heeft hy zijn medegevangen, die doen by hem was, gekuſt, en een vriendelyk affcheit van hem genomen, zeggende met lieffelyke woorden: Adjeu, mijn Broeder, adjeu, den tyt mijnder offeringe is na by. De dienaars binnen komende, hebben hem terſtont gekoort en gebonden, en als een goedertieren Lam op het Stadhuis gelyt, met twee Grauw Monniken, die hem terſtont aangevallen zijn, vragende hoe het al met hem was? *Jan* zyde: De Heere heb lof, hy doet het al wel met my. Maar gelooft gy niet, zyden zy, in de Hyligen? Neen ik, zyde *Jan*

Jan neemt afcheit van zijne medegevangen.

Maar

65. Maar ik geloove in den eenigen, almagtigen en eeuwigen God, die Hemel en Aarde geſchapen heeft. Doen vraagdenſe wederom: Gelooft gy niet, dat Chriſtus met vlees en bloet in de Miſſe is? Chriſtus (zyde *Jan*) is in den Hemel, van daar hy komen zal om te oordeelen de levende en doode. Og, arm menſche zyden zy, dat gy niet en gelooft, dat God almagtig is. Zy vraagden en prevelden nog veel meer, niet ſonder merkelyke gramſchap haars aanſchyn. Maar *Jan* zweeg ſtil, zijn herte en oogen na den Hemel opheffende. De Papiſtige Pharizeen en Schriftgeleerde, met de Balju en Schepenen vergadert zijnde, hebben eenen ſchalken raatſlag gehouden, welken zy ook den dienaren bevolen hebben ter executie te leggen. Den raatſlag was deſe, dat zy neerſtelyk toe luiſteren zouden, en zo daar iemant deſen gevangen verantwoorde, of iet van de Schrifture ſpreken wilde, dat zy dien, wie hy ook ware, terſtont in de gevankeniſſe werpen zouden.

Hierentuſſche heeft de Baljuw met zijne dienaars zeer neerſtelyk hout en ſtroo gezogt, daar mede de Patient verbrant zou werden, 't welk hy zeer kwalyk vinden en krygen konde, mids dat niemant tot zulk en feit hout of ſtroo verkoopen wilde. Daar is ten laatſten een Lantman met een voer hout gekomen, den welken de Baljuw bedwong zijn hout op de Markt te loſſen. Maar doe was 'er nog een ander ſwarigheit: want de Balju konde niemant krygen, die een gat in de ſtaak (daar aan de Patient verworgt zou werden) boren wilde. Als 'er dan niemant te vinden was, zo heeft de Burgemeeſter, op dat dit heerlyk fyt daar door niet verhindert zoude zijn, den ſtaak door zijnen Dienaar gelonden aan een Wagemaker, biddende, dat ny terſtont een gat daar in boren wilde. Want het was (zyde hy) om een baillie in een paardeital te maken.

Dewyle zy aldus preparatie maakten, is 'er eenen *Jan Willaarts Brouwer*, gekomen, vragende eenen *Jan de Poorter*, die ook een Schepen was: Wel (zyde hy) wat zal men hier gaan doen? zal deſe *Jan de Grave* moeten ſterven: ik en heb noit binnen mijn leven eenig kwaat van hem gehoort of gezien, en het is al van God dat hy ſpreekt? Daar op *Antonius Geerolf*, die daar preſent was, gezegt heeft: Het is wel waar, hy is een goet ſchaap maar 't Plakkaat doottle. Hier op zyde *Jan Willaarts* wederom: Maar zullen de Schepenen haar vonniſſe met dit Plakkaat konnen goet maken? *Jan de Poorter* ſtilie zwygende, is terſtont by de Schepenen van Hulſterambagt gegaan, hen relaterende, het gene de *Brouwer* gezegt had. Terſtont daar na is deſe Man by laſte van de Schepenen genaalt, en in de muite daar *Jan de Grave* uit kwam, geworpen geweelt, alwaar hy eenen langen tyt, t'zijnen grooten koſte en verdriet de patientie heeft moeten nemen. Ziet, alzo werden zy alle, die de waarheit en den goeden gunſtig zijn, van de werelt geloont. De Prieſters bevreeſt zijnde, zijn met de Schepenen van Hulſt in de Kerke verſamelt: hoewel daar nogtans niet te vreeſen was. Maar de booſe vreeſen altyt, om der kwader konſcientien wille.

Na een lange wyle ontrent ten twaalf uuren voor middag als de Burgemeeſter en Schepenen van Hulſterambagt in de Vierſchare gezeten waren, wert den Patient voor hen gebragt, om de ſententie des doots te ontfangen. De Patient daar ſtaande, heeft zeer vrymoedelyk, als die door den H. Geeſt verſterkt was, zijnen mont open gedaan, en voor het gantſche volk, dat daar vergadert was, de Heeren ſcherpelyk vermaant, dat zy zijn zake wel aanmerkende, een geregtig oordeel ſtryken zouden; zeggende met langſame woorden: Mijn Heeren, gy moet eens alle voor den Regterſtoel Jeſu Chriſti verſchynen, gelyk ik hede voor u doe, daar een iegelyk rekenſchap zal moeten geven van dat hy doet: zo weeſt dan voorzigtig wat gy doet. De Burgemeeſter in zijn woorden varende, zijde ſpytelyk tot hem: En weet gy anders niet te zeggen? wy hebben ons met wyſer beraden, dan gy zijt. 1565.

De Patient zijde wederom: Ziet wel toe, wien gy veroordeelt, en wat gy begint; want ik verklaar u, dat mijn geloove ſteunt op den gront der Propheten en Apoſtelen: en ik begeere daar in te leven en te ſterven. Dat zoekt gy (zyde de Bailjuw) dat arm volk wys te make. Wel aan dan (zyde de Patient) myn geloove en is anders niet, doet uwe beliefte. De Bailjuw na ouder coſtuime vermaande de Schepenen, dat zy het vonniſſe uitſpreken en verklaren zouden. De Burgemeeſter de vermaninge des Bailjuws accepterende, verklaarde over hem en zijne medegeſellen regt te zijn, 't geen dat de Grieffier leſen zoude. Zo wert het vonniſſe aldus by den Griffier gepronuncieert:

Schepenen gehad hebbende 't advys van Geleerde, mitsgaders na vele advertiſſementen by onſe Paſtoren, en ſonderlinge van den Inquiſiteur van deſen kwartier gedaan, hebben bevonden dat deſe *Jan de Grave* Molenaar, geboren van Eckergem, hoe hy anders genaamt mag zijn, is een heretijk van valſchen gelooven, tegen onſe Chriſtelyke geloove, ſonderlinge *Jan* zegt, dat God niet en is waaragtig in de Miſſe, in vlees en bloet: dat de Sancten in de Kerke te ſtellen, te Bedevaarden loopen, afgoderye is, met meer andere leelyke opinien, tegen onſen geloove: Zo wyſen wy hem verworgt te zijn, en het lighaam verbrant, en daar na op een ſtaak geſtelt te werden, op 't galgevelt deſer ſtede: Confiſquerende voorts tot 's Konings profyte alle zijn goedinge, meuble, en inmeuble, waar die bevonden werde. De ſententie aldus geleſen zijnde, heeft de verweſen Patient met blyden gelate gezegt: Ik danke u, *O myn Heere myn God, dat gy my weerdig agt voor uwen naam te lyden.* Hier na wert de Patient by den Beul binnen gelyt, dewelke tot den Patient zijde: Wilt gy veel klappen, zo zal ik u met deſen baſt den mond toebinden. De Patient antwoorde: Ik zal liever zwygen. Maar, beminde Leſer, wy moeten hier ook by ſtellen en geenzins voor bygaan de ſchandelyke daat en voorſtel der Papiſten, waar in gy hare godlooſen en bloedigen aart zeer klaarlyk zult aanſchouwen: om dat hem deſe Patient ſonderlinge in een Nieuw Teſtament geoeffent, en in alle diſputatien tegen den Paapen en Kettermeeſter voortgebragt had, tot haarder beſchaminge, zo heeft de Beul by laſte van Schepenen, en inductie der Papen, den Patient zijn Teſtament aan den hals gehangen, om t'zamen met hem verbrant te werden. Hier uit mag men klaarlyk verſtaan, dat de Papiſten niet alleenlyk de Chriſtenen, maar ook Gods woort zoeken uit te roejen en te verbranden: maar zy en zullen dit geen van byden konnen doen.

Het booſe Beulken drygt hem.

Zijn Teſtament wert aan zijnen hals gehangen.

Ten laatſten wert de Patient, als een onnoſel ſchaap zeer haaſtelyk na het vuur, dat op de Markt al gereet was, van den Beul gebragt. Wie zou dog ſonder tranen gezien hebben, hoe jammerlyk dat de Patient al hinkende na 't vuur geloopen is? Want alzo wy hier boven verhaalt hebben, hy was zo katyvig in den vleeſche geſtelt, om de onlydelyke koude, die hy in de muite geleden had, dat hy niet gaan konde: en ſonderlinge mids dat de teenen van zijn voeten by na afgevroſen waren. Doe hy aldus hinkende na de ſlagtbank haaſtede, vermaande hy 't volk tot de waarheit, biddende een iegelyk die verlicht was, dat hy in de waarheit blyven zoude. Ten anderen, bad hy ook voor zijne vyanden, zeggende: *O lieve barmhertige en Hemelſche Vader, wilt dog het myn vervolgers vergeven, dat zy my doen voor uwen Godelyken Naam! O God, wilt*

1565. *baar verlichten met de waaragtige kenniſſe 'uwes woorts.* De Bailjuw die daar te paart reet als een briesende Leeuw, op dat hy zijne uitzinnigheit te meer bewyſen zou, die riep zeer bitterlyk tot den Patient: Men heeft 't u dikmaal genoeg gezegt. Maar de Patient zijn mont open doende, zijde: O menſchen, dit geſchiet voor de waarheit. Ik bidde u, blyft dog in de waarheit.

De Bailjuw niet konnende verdragen de groote vrymoedigheit des Patients, heeft hardelyk tot den Beul geroepen: Haaſt u, haaſt u, doet uwe dingen. De Patient in het huisjen van zelfs gaande, heeft hem gewilliglyk aan den ſtaak geſteld, vragende boven dien of hy wel ſtont. Ja gy *Jan* (zijde de Beul) gy ſtaat wel: en dede hem eenen ſtrop aan den hals. Als de Patient nu aan de ſtaak ſtont, riep hy met luider ſtemme, zeggende: O *Heere God! O Hemelſche Vader! ontferm u mijner, O Barmhertige Vader! ontfangt mynen geeſt.* Alzo is deſe vrome getuige Chriſti, den Name des Heeren aanroepende, in den Heere ontſlapen, en heeft ſtantvaſtelyk de belydeniſſe zijns geloofs met den bloede bezegelt, Anno vyftien hondert vyfenſeſtig, den ſevenentwintigſten *February*

Zijn laatſte gebed aan den ſtaak.

Na dat deſe Godzalige Martelaar zijn offerhande gedaan had, zo hebben de Schepenen met ſommige Papiſten goede chiere gaan maken ten huiſe van *Hubregt Dulle* haar Burgermeeſter: alwaar zy als beeſten en zwynen, met ſpys en drank haar verſadigt hebben. De Burgermeeſter door het bloet van deſen Martelaar nog niet verſaat zijnde, heeft onder deſen godlooſen hoop, veel hoogmoedige woorden tegen God en zijn woort uitgeſpogen, blaſende drygingen en moort tegen de Diſcipelen des Heeren. Maar de Heere, die het bloet zijner Hyligen kan wreken, heeft den doot zijns Dienaars over den bloetgierigen Burgermeeſter niet lang ongeſtraft gelaten. Want op eenen tyt, namelyk, den ſevenden *Auguſtus*, als de voornoemde Burgermeeſter, fris en geſont van Antwerpen, daar hy een zilveren ſchale met drinken gewonnen had, na huis te paart keerde, ziet zo is hem onderweeg de ſpraak ontvallen, en ſtierf daarna den tienden der zelver maant, op St. Laurens dag. Alzo heeft deſe bloetgierige Tyran zijn leven geëindigt, niet ſonder merkelyke ſtraffe des Heeren. Men zegt dat hy ſodanig een yverig vyant des Euangelium's was, dat hy niet een woort daar van hooren, of lyden konde: Ja hy zyde, dat het ſonde was, tegen zulke menſchen als de Chriſtenen zijn, een woort te ſpreken. In ſumma, op dien dag, dat hem de ſpraak ontviel, heeft hy wonderlyke drygementen tegen ſommige vervolgde Chriſtenen geſproken, drygende deſelve om den hals te brengen Maar de Heere heeft zijn godloos voornemen verhindert. Hem zy lof inder eeuwigheit.

1565.

HUGO DESTAILLEUR, en JAN PICK tot Doornik op de Markt verbrant.

Hier zie ik David met zyn Jonathan verreezen
In u, ó Heldenpaar! beide eensgezind in deugd
En yver voor Gods wet in 't bloejen van uw jeugd;
Beide eensgezind om voor geen wreeden dood te vreezen,
ó Kruisjuweelen! ſteeds geduldig in uw leed,
'k Zie reeds hoe de Eng'lenrei u vrolyk welkom heet.

Men leeſt in de oude Hiſtorien van ſommige zeer goede vrienden, dewelke door haar ſonderlinge vrientſchap vermaart zijn, dewyl zy, niet dan door de doot geſcheyden konnen werden: Maar die deſe tegenwoordige Hiſtorie betragt, die zal een ſpiegel van zodanige vriendſchap vinden, dewelke de doot nog meer vereenigt en verbonden heeft. Daar van hebben wy een exempel aan deſe twee jonge geſellen gezien, van welke de een, te weten, *Hugo Deſtailleur*, tweeentwintig jaren, en *Jan Pick* agtien of negentien jaren oud was, alle byde uit de ſtad Doornik van geboorte. Want in die tyt, als men de arme Chriſtenen met den nieuwen eed plaagde (gelyk wy hier te voren gezegt hebben) zijn deſe twee op een Sondag tuſſchen negen en tien

65. tien uren voorden middag uit de ſtad gegaan, om een ſpreuke der hylige Schriftuur met malkanderen te overwegen. Terwylen zy nu met malkanderen ſpraken, en als zy te gelyk eenen Brief van een Broeder uit Antwerpen ontfingen, zo zijn zy daar over van den Koninklyken Procureur en zijne dienaren aangegrepen geworden. Als *Hugo* gevangen wierd, had hy een klyn boekje by hem, dat te Geneven gedrukt was, en den brief die van Antwerpen gekomen was. En alzo zijn deſe alle byde met malkanderen in den Franſoiſen toren gebragt geworden, en zy beloofden malkanderen aldaar trouwelyk, dat zy de waarheit JeſusChriſtus tot in de doot toe verdedigen zouden. Des anderen daags werden zy voor de Heeren geſtelt, voor dewelke zy een zuivere bekenteniſſe hares geloofs gedaan hebben. En nademaal de een den anderen tot ſtantvaſtigheit vermaande, zo hebben zy haar van malkanderen afgeſondert, en in twee verſchyden gevankeniſſen gelyt, daar zy menigmaal van Monniken en Papen aangeport wierden, om van de bekenteniſſen hares geloofs af te vallen, die zy voor de Heeren der Stad gedaan hadden.

Als zy gevraagt wierden, wat hare bekentenis was, van de Kerk, van de Mis, van de tegenwoordigheit des lighaams en bloetsChriſtus, onder de gedaante des broots en wyns, van de Sacramenten, van de Oorbiegt, van de Concilien, van de aanroepinge der Hyligen, van 't Vagevuur, enz. zo hebben zy zo wel en grondelyk, op alle punten geantwoort, dat zy genoegzaam te verſtaan gaven, dat dit de regte Kerk niet is, die haar de Roomſche noemt, dewyl Gods woort daar geen plaats vint, en daarentegen de leeringe, die *Paulus* leeringen der Duivelen noemt, in deſelve plaatſe hebben. Want (zyde *Jan Pick*) men verbiet ſommige menſchen te trouwen, en men gebiet een onderſcheit der ſpyſe op zekere tyden. Zy zyden, dat de Mis nog in 't Oude, nog in 't Nieuwe Teſtament begrepen was: dat de veranderinge des broots en wyns in het weſentlyke lighaam en bloet Chriſti tegen den artykel der Hemelvaart JeſusChriſtus ſtryt: dat 'er maar twee Sacramenten van Chriſtus ingeſtelt waren, namelyk, den Doop, en het Avontmaal: dat *Jacobus* niet gezegt had, datmen de Prieſter biegten, maar dat de een den anderen de ſonden bekennen zou: dat zy geen Concilien wilden aannemen, dan de gene, die met Gods woort overeen kwamen: datmen God niet in den name der Hyligen, maar in den name Jeſus Chriſtus alleen behoorde aan te bidden; dat zy geen Vagevuur en kenden, behalven het bloet Jeſus Chriſtus, en dat de gene die het Wywater, of het Vagevuur, de vergevinge der ſonden toeſchreven, niet alleenlyk een ſotte, maar ook een gods laſterlyke leeringe leerden.

De Heeren van Doornik ſogten alle middelen om haar in hare bekenteniſſe twyffelagtig te maken, want zy hebben haar eenen langen tyt gevangen gehouden en kwalyk getrakteert, en nog daarenboven van malkanderen afgeſchyden, alzo dat zy *Deſtailleur* in de gevankenis genoemt la Tennerie, en *Pick* in een andere, namelyk Pipenie, gelyt hebben. De Papen, Monnikken, en Jeſuiten, hebben haar veel te doen gemaakt, en tot verſchyden tyden zeer hart aangevallen. Maar de Heere heeft haar door zijnen H. Geeſt geſterkt en onverwinnelyk gemaakt: alzo dat hare monden de gantſche tyt van hare gevankeniſſe, namelyk, ſeven maanden of langer, Gods lof en eer ſonder ophouden verkondigt, en haar handen (zo veel haar door toelating der Overheit mogelyk was) met trooſtſchriften niet alleenlyk haar Ouders en Bloetvrienden, maar ook de bedroefde Kerke te Doornik in't gemeen opgeregt en geſterkt hebben. Als nu de Heeren zagen, dat zy met haar ophouden, niets aan haar winnen konden, zo hebben zy haar eindelyk den tweeëntwintigſten *Maart* des jaars vijftien hondert vijfenſeſtig des morgens vroeg ontrent ſeven uren veroordeelt, dat zy op de Markt in de Stad verbrant zouden werden. Daarna hebben zy haar twee Tafereelen geſonden, in dewelke kruycifixen geſchildert waren, dog tegen den wille eens Raatsheeren, die een Weerhaan was, met namen Mr. *Jacobus Clericus*, dewelke zyde, dat haar eigenſinnigheit hem wel bekent was. Als zy nu tot het vuur gebragt wierden, waren zy vrolyk, en zyden tot velen die zy kenden: Goede nagt, goede nagt, lieve Broeders, tot dat wy malkanderen wederom zien voor het aangezigt des Heeren. Eindelyk, als zy op de plaats waren, daar zy verbrant zouden werden, deden zy haar gebed tot God, en dankten de Overigheit, dat zy haar eenmaal uit de gevankeniſſe verloſt hadden. En als zy met ketenen aan den paal gebonden waren, hebben zy de laatſte verſen des 41. *Pſalms* geſongen. Maar als de Beul *Jan Pick* begon te worgen, zo riep *Hugo* overluit, en verhaalde tot ettelyken malen tot zijnen vrient en mede patient deſe woorden: Couragie, mijn Broeder, couragie: het is om een korte tyt te doen, zo zullen wy malkanderen voor het aangezigt Gods in de eeuwige onuitſprekelyke vreugde en heerlykheit wederom zien. Dit is geweeſt het einde van deſe twee zalige Martelaars Jeſus Chriſtus, het welk, met haare voorgaande ſtantvaſtigheit over een gekomen is. 1565.

JAN CATEL.

DAar was een vroom Chriſten menſche, met name *Jan Catel*, van Monqueron in het ampt Courtray in Vlaanderen geboren. Als deſe tot de kenniſſe der waarheit gekomen was, en nogtans God na zijn woort in zijn Vaderlant niet dienen konde, nam hy voor zig in Duitslant te ryſen, op dat hy de Euangeliſche Gereformeerde Kerke aldaar zelfs zien, en zijn leven daarna aantellen mogte. Maar eer dat hy hem op den weg begaf, dede hy mogelyk neerſtigheit om zijn huisvrouw daar toe te brengen, dat zy met hem ryſen wilde, en hy ondeswees haar, wat voor een groot goet dat 'er uit de ware kenniſſe en aanroepinge Gods, en daarentegen wat voor een groot kwaat dat 'er uit de afgoderye te verwagten was. Maar zy was zo zeer in de valſche leere des Pausdoms verzopen, dat zy haar van haren Godſaligen egten man door zijne leeringe en onderwyzinge van hare diepingewortelde dwalinge niet en wilde laten af brengen. Daarom moeſte de goede man alleen ryſen, en zijn wyf agterlaten, op dat hy het gewenſchte goet des rynen Godsdienſt mogte gebruiken.

Als hy tamelyk lang in Duitslant geweeſt hadde, en hem in de Euangeliſche Kerken veel goets geſchiet was, zo kwam hem eenen luſt aan, dat hy zijn wyf en klyn huisgezin geerne by zig gehad hadde. Daarom maakte hy zig op den weg, op hope, dat hy zijn huisvrouw williger zoude vinden om hem na te volge, als voorhenen. Maar als hy te huis gekomen was, en haar vele Chriſtelyke vermaningen gedaan hadde, is zy evenwel hartſtarrig gebleven, ende en heeft den goeden raat hares Godſaligen egten mans niet willen volgen. Het gebeurde, dat het zelfde wyf daarna in een korten tyt ſtierf, alzo dat *Jan Catel* van zijn zware kruis ontlaſt wert, en onverhindert met zijn kinderen na Frankfort rysde, op dat zy aldaar in de vreeſe des Heeren opgetogen mogten werde. En na dat hy hem eenen tyt lang met zijn kinderen te Frankfort gehouden hadde, en vernam dat de Gemynten der geloovigen in de Nederlande wederom verſamelt en vermeerdert werden, zo heeft hy met vreugden voor zig genomen wederom in zijn Vaderlant te keeren, op dat hy

1565. hy de ſtigtinge der Kerke bevorderen, en de gaven, die hem God gegeven hadde, tot gemeenen nut aanleggen mogte. Maar als hy eenen korten tyt te huis geweeſt hadde, is hy van de Overheit aangegrepen, en gevangen geworde, en hy heeft een ronde opregte bekenteniſſe zijns geloofs gedaan. Wel is waar, dat hy uit menſchelyke zwakheit, of door de vreeſe des doots, een tyt lang wankelmoedig geweeſt is, in betragtinge der grouſamer tormenten, die hy lyden moeſte: maar God heeft hem door zijnen Hyligen Geeſt wederom opgerigt, en met zulken ſtantvaſtigheit geſterkt, dat hy alle tormenten, die hem voorgeſtelt werden, overwonnen, en by zijne gedane bekenteniſſe des geloofs beſtandig gebleven is. En daarom is hy ook veroordeelt dat hy levendig verbrant zou werden. Welke pyne hem de Beul nog grooter gemaakt heeft, mids dat hy hem met een klyn vuur ſmookte, in het welke hy nogtans onbevreeſt was, en een heerlyke bekenteniſſe dede van de hope die hy had van het eeuwige leven. Hy was ontrent ſesendertig jaren oud doen hy gedoot wert.

LIEVEN de BLEKERE.

1566. *Lieven de Blekere*, geboren te Pamele by Oudenaarde, een Schilder van zijn hanteringe, heeft wel eertyts van een ongeſchikt en vleeſchelyk leven geweeſt, inſonderheit in dronkenſchap zijn genoegte en vermaak nemende, daar in hy zo verſopen was, dat hy ſonder God en alle kenniſſe Gods ſcheen te zijn. Maar als den beſtemden tyt, in den welken hem God uit de duiſterheit der ſonden roepen zoude, nu gekomen was, zo heeft hy zijnen goddelooſen weg verlaten, en een nieuwe wandelinge, weerdiglyk den Euangelium en zijn beroepinge aangenomen. En alſo hy wynig of gene kenniſſe en gemeenſchap hadde met de Chriſtelyke Broeders daar, van welke hy in alle ſtukken der Religie te beter had mogen onderweſen, en in alle Godſaligheit vermaant en verſterkt werden, zo heeft hy zig neerſtelyk begeven om de H. Schrifture te onderſoeken: Als hy door dit middel dagelyks meer verſterkt zijnde, alle goddeloos geſelſchap en grouwelyke ſuperſtitien des Pausdoms verliet: ziet, zo is zijn huisvrouw en Schoonmoeder met zulke toornigheit tegen hem ontſteken geworden, dat zy den zelven door den raat des Duivels aan den Paſtoor van Pamele verradelyk bedragen hebben. Alzo lange als deſe man in alle roekeloosheit des levens wandelde, Herbergen en onredelykheit hanteerde, dronke en als een uitzinnig menſche te huis kwam, zo hebben zy geen klagten over hem gedaan. Maar als hy nu de werken des Duivels verlaten, en zijn leven tot
Rom. 13. 13. dienſt der geregtigheit begeven had, om alzo
Eph. 5. 8. eerlyk als in den dag, en als een kint des lichts te wandelen, zo hebben zy hem ter doot gelevert. Niettemin dit moet aldus geſchieden, op dat de
Matth. 10. 21. Schrift vervult werde: want de Heere Chriſtus heeft voorzegt, dat om zijns naams en woorts wille, ook de naaſte bloetvrienden malkanderen zullen haten, ja ook in de doot overleveren. De Paſtoor van Pamele zodanige klagten ontfangen hebbende, en heeft niet eer geruſt, voor dat hy den goeden man in der wolven handen, als een onnoſel ſchaap, gelevert had. Zo heeft hy hem dan ten einde by den tyrannigen Inquiſiteur van Vlaanderen beſchuldigt, en als een Ketter een vyant der Roomſche Kerke overgegeven. Als dit de bloetgierige tyran verſtaan had, zo is hy met toornigen moede tot Oudenaarde gekomen, om den goeden man te vangen, en zijn bloet te vergieten.

Zo is het dan geſchiet in den jare vyftien hondert vyfenſeſtig op den tweeden *September*, dat de Kettermeeſter met den Balju van Pamele den voornoemde *Lievende Blekere*'s morgens ontrent zes uren in zijn huis beſprongen hebben, en op 1566.
het Kaſteel van Pamele op een toren, genaamt de Gans, gevankelyk gelyt.

Hoe grooten en zware ſtryt deſe gevangen van alle ſijden wederſtaan heeft, zou veel te lang vallen om hier ordentlyk te beſchryven. De Kettermeeſter en meer andere goddelooſe Papen hebben hem ten diverſchen ſtonden bezogt, om hem van zijn geloove t'onder vragen, en tot haar Roomſche Synagoge te brengen. Zy vraagden hem vele van alle Hooftſtukken der Roomſcher Religie, maar inſonderheit van haar Sacrament des Altaars, en haren hoogwaardigen Brootgod. Want deſe God ſoeke zy voor al te behouden, o-overmids dat alle haar ſuperſtitien en rente gantſchelyk te gronde vallen zou, zo haar deſen God ontnomen ware. In ſumma, zy hebben hem hier toe willen brengen, dat hy zijn geloove, 't welk zy zyden valſch te zijn, zou afgaan, en zijn dwalinge wederoepen, bekennende dat hy gedwaalt had. Maar de gevange, hoe wel hy een ſlegt, eenvoudig, en ongeleert man was, welke maar onlangs de waarheit bekent had, heeft alle de vreeſelyke monſters en reuſen der Pauſelyker ſecten met den woorde Gods wederſtaan: betuigende, dat hy voor zijn geloof, 't welk hy voor haar beleden had, lijf en ziele te pande wilde ſtellen. Daarenboven kwamen hem ſomwylen beſoeke ſommige Libertynſche geeſten, welke een groote menigte binne Oudenaarde en Pamele is, dewelke hem ook met diſputatien gekwelt hebben. Deſe vleeſchelyke en Libertynſche menſchen, die in alle beſmettinge des vleeſchs en des geeſts vryſtaan, zogten den gevangen wys te maken, dat 't onnodig was, zig zelven voor eenig geloof in prykel des doots te werpen, en uit de Roomſche Kerk, die niet geheel kwaat was, gantſchelyk te ſchyden. Met deſe en diergelyke dingen hebben zy den goeden man bevogten, en naderhand van hem, haren roem gedragen, als dat zy hem verwonnen en den mont geſtopt hadden. Maar de gevangen heeft, alle haar laſteringen veragt, en is by zijn geloof onwankelbaar gebleven. Dewyl nu de Kettermeeſter zag, dat de gevangen by zijn belydenis volſtandig bleef, zo heeft hy hem op den derden *November* des jaars voorſchreven, als een Ketter veroordeelt, en in de wereltlyke handen overgegeven. Daar na wert hy in een andere gevankenis, genaamt de Ammannie van Pamele geſtelt: alwaar hy ook van Papen en andere godlooſe laſteraars aangevogten is geweeſt. Maar de Heere Chriſtus heeft zijn knegt, die na der menſchen oordeel, een veragt en zwak vat was, volſtandigheit en geduldigheit gegeven: zodat hy alle aanvegtingen, verdriet en laſteringen gewillig verdroeg, wetende dat hem een onvergankelyk loon in de Hemelen beryt was.

Hietentuſſchen heeft de Kettermeeſter, als een hongerige wolf gearbeit, en de Overheit van 's Konings wegen bevolen, dat zy den Ketter van de werelt helpen zouden. Als nu de Heeren merkten, dat zy daar toe van de Geeſtelykheit zeer dikmaals vermaant en gedrongen waren, zo hebben zy een zekeren dag tot de executie beſtemt en verordineert; hoewel daar ſommige onder de Schepenen waren die ſulks ongaarne deden. Maar nogtans, liever dan zy in de ongenade des Konings en des Roomſchen Antichriſt zouden komen, zo hebben zy ook in het onſchuldig bloet bewilligt.

Zo is dan 's Maandags, 't welk was den twintigſten *January*, Anno vijftien hondert ſesenſeſtig, de Bailjuw van Pamele met zijn Schargianten, tot de gevankeniſſe gekomen, om den Patient na de Vierſchaar van Oudenaarde te lyden, alwaar hy verweſen moeſte werden. Als ſy nu met den Patient op de ſtraten kwamen, ziet, zo is 'er een

66. een ontallyke menigte van volk rontom hem vergadert, die terſtont met een groot getier en gedruiſch den Bailjuw met zijnen Scharianten overvielen, en door het gedruis henen geſtooten hebben, zo dat de Patient in deſe tumult ten diverſchen ſtonden los gemaakt, en den Scharianten ontweldigt is geweeſt. Het gemeene volk was met zulke brandende vuurigheit ontſteken, dat zy alle minſt en meeſt zonder eenige vreeſe en agterdenken waren. En dat meer is, daar waren eenige die den Patient zo haaſt als hy van de ſtrate kwam, in den arm genomen en eenpaarlyk getrooſt, ja tot den Stadhuiſe toe omhelſt hebbe.

Daar was zodanige tumult en geroep, dat niemant nog zien, nog horen konde. De Grauw-Monniken, die na coſtuime den Patient ter Vuurſcharen gelyden, waren in het ſlyk geloopen, en onder de voeten geworpen, zo dat zy ten einde bedwongen waren te vlugten en een huis aan te doen, roepende en tierende met luider kelen tot de Heeren der Stad: Toont nu dat gy de Overheit zijt. Maar de Patient door den H. Geeſt gedreven zijnde, heeft hem tot het volk gekeert, en zeer vriendelyk gezegt: Og mannen en broeders, laat de Heere zijn werk, het welk hy over my voorzien heeft, volbrengen. Ik bid u alle, laat de Overheit met my gewerden.

Hierentuſſchen zijn de Bailjuw en de Scharianten wederom aangekomen, en den Patient aanvaardende, zijn zeer haaſtelyk met hem op 't Stadhuis geloopen, alwaar zy hem terſtont in de Vuurſchare voor den Heeren geſtelt hebben. Na dat nu de Hoogbailjuw van Pamele, en de Hoogbailjuw van Oudenaarde een weinig in de oore geſproken hadden, zo heeft de Griffier der Stad by laſte des Hoogbailjuws, de Schepenen over de ſententie des Patient rontom gevraagt, onder welke een gevraagt zijnde, gezegt heeft: Wat wilt gy vele vragen, aangezien dat zulks geſchieden moet. Daar na hebben zy den Patient, agtervolgende het Plakkaat der Koninklyker Majeſteit ter doot veroordeelt, maar met zo klyn geluit der woorden, dat niemant van het omſtaanden volk de ſententie met verſtant kon hooren pronunciëren. Zommige onder de Schepenen waren zo verbaaſt en bleek van aanſchyn, dat een iegelyk daar uit merken konde, dat zy den Patient tegen hare konſcientie ter doot verweſen hadden: wiens onſchuldig bloet van haren handen in dien groten en vervaarlyken dag Chriſti geëiſcht zal werden. De Patient aldus verweſen zijnde, heeft tot de Heere gezegt: Myn Heere, ziet wel toe, en bewaart dit mandament wel, op dat gy het zelve meugt medebrengen in den dag des oordeels. Terſtont daar na wert de Patient, meenende nog meer tot de Heeren te ſpreken, met een gedruiſch der Scharianten beneden het Stadhuis gebragt, alwaar zy hem, uit vreeſe des volks, en op datmen hem niet zou hooren ſpreken, op een wagen gebonden, en alzo ter doot gevoert hebben. Maar zo haaſt als de Patient op de Markt kwam, ziet, zo heeft de ſchare des gemeenen volks, door groote vierigheit ontſteken zijnde, den wagen overvallen, en den Patient onverſaagdelyk als te voren getrooſt. Het gemeen volk de vrouwen, die daar voor de deuren ſtonden, riepen overluit, ſegggende tot den Patient: Lieve, blyft vaſt by u geloof, en ſtryt vromelyk: want gy hebt de regte waarheit. De Patient zijn herte en oogen na den Hemel opheffende, ſong zijnen Saligmaker lof, en verhaalde ſommige Artykelen des Chriſtelyken geloofs, maar mids het groot getier des volks, en rommelinge des wagens, en kon hy niet wel gehoort werden. Daarenboven, op dat zy te haaſtiger en met minder oploop des volks, met den Patient ter regter plaatſe komen mogten, zo hebben zy hem door het Kaſteel van Oudenaarde gevoert, van waar zy over de veſten en gragten bruggen kemaakt hadden, meenende hem alzo met 'er haaſt, eer het volk, overmids den grooten oploop, ter plaatſen zou gekomen zijn, van kant te helpen; maar het is al te vergeefs geweeſt. Want overmits de paarden door de zwakheit der brugge vervaart zijnde, niet zo haſtelyk als zy gemeent hadden, voort gingen, zo is het volk nog in tyt ter Regtplaatſe gekomen. De Burgermeeſter en de twee Schepenen van Oudenaarde, die daar te paart rede als uitzinnige menſchen, maakten met haar paarden groot gebaar, roepende en tierende met luider keelen, datmen plaatſe maken zou: op dat niemant alzo den Patient zoude hooren ſpreken. Door deſe oorſaak ſommige roekelooſe menſchen onder het volk verbittert zijnde, hebben dapperlyk met ſchamperige woorden tot hen geroepen, dat zy zwygen zouden. De Patient deſen twiſt hoorende, heeft zeer vriendelyk geſegt: Og mannen, en neemt geenen twiſt om mijnent wille: want dit moet aldus geſchieden. Ten laatſten, als nu de Patient tot God gebeden had, en zijn ziel in zijnen handen bevolen, zo heeft hy den Heere gedankt, zeggende aldus: *Ik danke u, O mijn lieve Vader, dat gy my uit de duiſternisſen getrokken en in het licht gebracht hebt: want anders zo waar ik in de verderfenisſe gebleven. O Vader, deſe offerbande hebt gy aan my voorzien, dewyl ik nog in mijns moeders buik was, ja Vader, eer des werelt gront gelegt was. Daarom, O Heere, laat u deſe offerbande bekwaam zijn, en wilt uwen knegt in genade ontfangen. Maar, O mijn lieve Vader, wilt mijn vervolgers deſe miſdaat vergeven.* Daar na zyde hy tot een Chriſten Broeder, die daar voor hem ſtont: Lieve Broeder, ſtryt met my, en bid voor my, zo lange als ik hier in den vleeſche ben. Dewyl hy dit ſprak, heeft hem de Beul verworgt: en is alzo ſagtelyk in den Heere geſtorven, ontrent ten twaalf uren des daags en jaars voorſchreven. Maar wel *zalig zijn de dooden die in den Heere ſterven: want de Geeſt zegt, dat zy van baren arbeit ruſten. Die overwint, ſal eten van den boom des levens, die in het midden van't Paradys Gods is.* Daarom, lieve Broeders, laat ons ook aldus getrouw weſen tot 'er doot toe, op dat wy ook de kroone des levens mogen ontfangen. Het doode lighaam hebben zy een wyl tyds met den vuure becingelt, en daar by, het geregt van Pamele geſtelt. Maar's nagts daarna, is het van ſommige afgedaan, en begraven geweeſt.

Hy wert verworgt.

Apoc. 14. 13.

Apoc. 2. 7.

Na dat deſe vroome Martelaar des Heeren, deſer werelt overleden was, hebben de Bailjuw en Schepenen van Oudenaarde, om alzo der Geeſtelykheit, tot verſterkinge haars Ryks, een aangenaam werk te doen, een informatie gedaan, en alomme vernomen na de gene die den Patient getrooſt, of diergelyke iet gedaan had: opdat zy de ſelve onder't pretext van oproer, en als faulteurs der Ketteren, met eenige ſtraffe vergelden zouden. Hier door is 't geſchiet dat des Donderdags daar na een perſoon, die van zulken feyt aangeklaagt was, gevangen is geweeſt. Om deſe oorſaaken wille is 'er haaſt daar na, een Burger der Stad, genaamt *Steven van Braddeken*, ook gevangen geworden, welke den Patient getrooſt en omhelſt had. Men zyde dat 'er nog meer andere aangeklaagt, en gevangen zouden werden: waarom ſommige uit vreeſe des prykels, uit de Stad vertrokken. Maar wat daar van meer geſchiet is, is den Heere bekent: *dewelke ons geve, en alle die de waarheit bekennen, ſtantvaſtelyk by de waarheit te blyven, op dat wy den Sone Gods voor de godlooſe Koningen en Overheden des werelts vrymoedelyk belyden*, Amen.

Steven van Braddeken wert gevangen.

JULIUS GUIRLAUDA, en ANTONIUS RICETTO.

ALs Mr. *Julius Guirlauda* van Treviſan, een man ontrent van negen en veertig jaar, te

1566. Venetien in de gevankeniſſe, die men noemt Chef des dix, dat is, de principaalſte onder tiene, om de Euangeliſcher waarheit wille, die doemaals van den nieuwen Ebioniten vervolgt wert, gevangen lag, zijn etlyke geloovige Chriſtenen tot drieëntwintig toe, van Cabo d'Hiſtria getogen, en hebben haar in een ſchip geſet, van meeninge zijnde, dat zy haar Winterleger, in plaatſen, die 't Roomſche Ryk onderworpen waren, en daar zy vry mogten zijn, houden wilden. Maar d'Overheit heeft 't ſchip gearreſteert, onder den ſchyn van eenige ſchulden: en *Bucella*, *Antonius Ricetto* van Vincentz, en *Franciſcus Sega* van Rovigo, wierden alleen voor d'Overheit gebragt, maar de andere togen haars weegs. Als nu deſe drie het gene ontkenden, datmen haar van de ſchulden overgeſegt had, zo werden zy beſchuldigt, dat zy Ketters waren, en ontvlugten wilden: daarom zijn zy gevangen genomen, en na Venetien geſonden, den ſeven en twintigſten *April* in 't jaar vijftien hondert vijfenſeſtig, alwaar zy haar onder malkanderen getrooſt, en in den Heere geſterkt hebben, dewyl zy by den voorſz. *Julius Guirlauda* gevangen lagen; als nu deſelve *Guirlauda* den Heere Chriſtus en zijne leere rondelyk bekent had, zo is hy den vijftienden *October* ter doot veroordeelt, en uitgevoert zijnde in de Zee verdronken geworden. Als hy op de plank tuſſen de twee Gondelen lag, ſprak hy tot den Capitein: Tot dat wy hier namaals malkanderen wederom zien. Doen gingen de Gondelen van malkanderen, en hy viel in den gront, na dat hy den name des Heeren en zijnen Verlooſſer Jeſus Chriſtus te voren aangeroepen hadde.

Aangaande *Bucella*, na dat hy te vergeefs verſogt had uit de gevankeniſſe te komen, nam hy voor hem alles te verloogenen, en een wederroep te doen, niet tegenſtaande dat zijne medegevangens hem daar genoegſaam voor waarſchouwden.

Antonius Ricetto. Maar *Antonius Ricetto*, en *Franciſcus Sega*, zijn ſtantvaſtig, by de ryne leer des Euangeli, langer dan twee jaren gebleven, tot dat zy ter doot veroordeelt zijn geworden. En als *Ricetto* van zijnen Soon, die twaalf jaren oud was, klaaglyk en om Gods wil gebeden wert, dat hy met zijne vyanden accorderen, en hem geen arm vaderloos Weeskint nalaten wilde, antwoorde hy: Een waaragtig Chriſten menſch is daar toe verbonden, wanneer het de eer en den naam Gods alzo eiſcht, dat hy nog op zijne goederen, nog op zijn kinderen, ja ook op zijn eigen leven niet paſſen zal: daarom heb ik ook ganſchelyk voor my genomen om de eer en de wil van God, den doot te lyden. De Heeren van Venetien preſenteerden hem, dat zy alle zijne Vaderlyke erfgoederen, die eenſdeels verſet, en eenſdeels verkogt waren, op vrye voete ſtellen, en hem wedergeve wilde, wanneer hy hem, alleen met de Roomſche Kerk vereenigen wilde; maar hy ſloeg alle aangeboden middelen gantſchelyk af. Die by hem gevangen geweeſt zijn, en inſonderheit *Julius Forlan*, hebben veel van de matigheit, geduldigheit, en Godſaligheit deſes Martelaars weten te zeggen, alzo dat zy hem by *Johannes den Dooper* vergeleken hebben. Den vijftienden *February*, in 't jaar vyftienhondert ſeſenſeſtig, kwam Capitein *Clairemont* voor de gevankenis, ontrent twee uren des nagts, en na dat hy *Franciſcus Segam* daar uit gebragt had, vraagde hy hem, of hy niet gehoorſaam wilde zijn? En als hy antwoorde, ja, heeft hy hem wederom in den Kerker gebragt. Doen liet men *Ricetto* voor den dag komen, tot den welken de Capitein zyde: *Sega* en denkt niet te ſterven, maar hy wil de Heeren gehoorſaam zijn. Daar op antwoorde *Ricetto* terſtont: Wat heb ik met *Sega* te ſchaffen? Ik wil doen tegen God mijnen Heere, wat my betamelyk is: zo is hy dan gebonden en in een Gondel gelyt geworden. Daar was ook een Mis Paap tegenwoordig, die hem aanboot, een houten krucifix te kuſſen, en vermaande hem dat hy zig bekeren zou, op dat hy in de genade Gods ſterven, en zig met de Bruit des Heeren Chriſti, namelyk, met de Roomſche Kerk verſoenen mogten. Maar *Ricetto* wierp dat hout te rugge, en bad den armen Mis Prieſter, midſgaders zijn tegenwoordig geſelſchap, dat zy haar uit de ſtrikken des Duivels los maken, en tot den Heere Chriſtus begeven zouden, op dat zy na den geeſt, en niet na den vleeſche leven mogten. Daarbeneffens zyde hy: Indien gy zulks niet en doet, zo ſult gy om uwes ongeloofs wille in het eeuwige vuur geworpen worden, 't welk nimmermeer uitgebluſcht wert, dewyl gy met den monde belyt, dat gy Chriſtus kent, en hem niet allenlyk met'er daat verloogent, maar ook vervolgt, nademaal gy van den Paus verlyt en betoovert zijt, die een openbaar vyant des Heeren Jeſus Chriſtus is. Daarna nam hem de Capitein den mantel af, en bonden hem de handen. En nademaal het zeer kout was, bat hy, datmen hem den mantel wederom omhangen wilde. Doe zyde een, die de Gondel regeerde: Doet u nu hier de koude zo zeer, hoe zal het u dan in de diepe Zee gaan? Waarom en arbyt gy dan niet, dat gy u leven behouden meugt? Siet daar en is ook de klynſte vloo niet, die geen luſt en heeft, om te leven. *Ricetto* antwoorde: Maar ik ſterve, op dat ik den eeuwigen doot ontvlieden mag. En als zy nu aan de plaatſe kwamen, daar hy ſterven zoude, zo heeft hem de Capitein met een keten om het lighaam gebonden, en eenen grooten ſteen aan hem gehangen, en hy is midden op een plank die op twee Gondelen lag, geſet geworden, op dat, wanneer de Gondelen van malkanderen gingen, hy in de Zee vallen en verdrinken mogte. Maar hy ſprak: *Heere God, in uwe handen bevele ik mijnen geeſt.* En nog: *Vader, vergeeft het haar, want zy en weten niet wat zy doen.* Daar na viel hy van de plank, eer dat nog de Gondelen van malkanderen voeren, gelyk anderſins in zulke maniere des doots plag te geſchieden. En alzo is deſe Martelaar in den Heere ſagtelyk ontſlapen. Waar over de Gerigts perſonen zig zeer verwondert hebben, want zy te voren noit menſche zo ſtantvaſtig hadden zien ſterven.

1566. Na de voorzyde executie is *M. Franciſcus Spinola* van Milanen, een man van ſes en veertig jaare, op een Sondag uit de gevankeniſſe genoemt Chef de dix, het welke de argſte van tien was (daar ook de arme *Franciſcus Sega* gevangen lag gebragt, en over twee dagen daar na, namelyk, den agt en twintigſten *February*, des jaars vijftien hondert ſeſenſeſtig, den Rigteren voorgeſtelt geworden. Doe hebben zy hem een klyn boekje van het Nagtmaal des Heeren voorgeſtelt, 't welke hy zelve gemaakt hadde, gelyk hy ook rondelyk bekende en zyde, dat hy ook van deſe meeninge was, alzo hy in dit boekje geſchreven had, namelyk, dat 't broot en wyn alleenlyk Sacramenten zijn, en geen hylige dingen, en datmenſe daarom niet en behoefden aan te bidden. Daar na is hy gevraagt geworden van de magt des Paus, van de vereeringe en aanbiddinge der Heyligen, en van het Vagevuur. Daar op antwoorde hy: Des Paus magt is menſchelyk, want het is hem van 't Roomſche Conſiſtorie, en van den Vorſten gegeven. Maar de Hemelſche Vader heeft Jeſus Chriſtus, als het Hooft der Kerke, alle magt gegeven in den Hemel en op aarden. Wie is *Petrus*, wie is *Paulus*, enz. Voorder zyde hy, dat hy niemant aanbad, dan God alleen, na dat 'er geſchreven is. Dat hem nogtans

FRANCISKUS SEGA, ende M. FRANCISCUS SPINOLA.

de

1566 de gedagtenis der Hyligen, lief en aangenaam was, als regtſchapene ranken aan den Wynſtok zijnde, namelyk, aan Jeſus Chriſtus. Dat hy ook van geen ander Vagevuur en wiſt, dan van het bloet des Soons Gods, gelyk de Apoſtel tot den *Hebreenen Johannes* in zijnen Sendbrief betuigen.

Als nu *Spinola* wederom in de gevankeniſſe kwam, wagte *Sega* na hem, hoewel hy hem onbekent was, met een kaars in de hand. En als hy met zijne ſoldaten voor by ging, groetede hy hem, en noemde hem by zijnen name. Doen begonden zy met malkanderen van de zaligheit te ſpreken. En alhoewel *Sega* met *Spinola* niet over een en kwam, zo veel het getal der Sacramenten belangt, nogtans beriepen zy haar alle byde op het oordeel der regtgelooviger Kerke Gods. Als nu *Sega* vernam, dat *Spinola* de waarheit ront en ſtantvaſtig bekent hadde, zo is hy daar door zeer geſterkt geworden. En hy zyde, dat God hem nog tot dien tyt toe geſpaart hadde, op dat hy deſen trooſt deelagtig mogte werden. Daarom heeft hy een trooſtbrief aan *Spinola* geſchreven, en hem zijne ſchriften bevolen, van welke zommige te regte gekomen, en zommige door ontrouwigheit eens valſchen Broeders verduiſtert zijn

Eindelyk heeft de *Guardi* den drieëntwintigſten *Februari Sega* aangezegt, dat men hem te een ure des nagts dooden zoude. Doen heeft hy *Spinola* gebeden, dat hy het gebed met hem doen wilde: en als *Sega* in 't bidden onder andere zyde, dat zijn ziel tot 'er doot toe bedroeft was, zo antwoorde *Spinola*: Maar zy zal haaſt in der eeuwigheit verblyt werden: Zo is *Sega* dan ontrent twee uren des nagts uit de duiſtere gevankeniſſe getogen geworden. En als hy uitgaan zoude, zyde hy *Spinola* en den anderen gevangenen goede nagt. Als hy in het ſchip zat, was daar een Monnik, die hem daar toe brengen wilde, dat hy hem wederom op den regten weg zoude begeven: *Sega* antwoorde hem: ik ben op den goeden weg onſes Heere Jeſu Chriſti. En hy toog alzo voort, en riep den Naam des Heeren aan. Hy was niet onlydſaam, als men hem zijne handen bont. Maar als men hem zijn lighaam met een keten hart aanbont, doen wert hy een wynig moedeloos. Dog hy kwam haaſtelyk tot hem zelven, en hy greep aan deſe Chriſtelyke verduldigheit, dat een kind Gods in deſe werelt veel lyden moet. En als hy nu op de planke gebonden wert, beval hy ſig zelven God den Heere.

Daarna is *Spinola* ten tweedemaal voor de Heeren van Venetien geſtelt geworden, namelyk, den tienden *Maart*. Aldaar heeft hy de Geſanten des Paus, beneffens andere Monniken en Papen, midsgaders eenige Raatsheeren ernſtelyk geſtraft, om dat zy de Goddelyke waarheit moetwilliglyk vervolgden, en hy zyde onbevreeſt tot haar: O gy regte navolgers van *Caipbas*, de Pharizeen en den Antichriſt, die nog hedendaags Jeſus Chriſtus in zijn litmaten verwurgt en ombrengt. Op den negenentwintigſten dag der zelve maant is hy den Heeren ten derdemaal voorgeſtelt geworden. En als men hem vraagde, of hy zijne goddeloosheit niet eens verlaten wilde zyde hy: Mijn geloove en bekenteniſſe en is geen goddeloosheit, maar de onvervalſchte waarheit, dewelke gekomen is uit de Leere, die de Heere Jeſus Chriſtus zelve, en zijne Apoſtelen na hem gepredikt hebben, en om welkers wille de Martelaars tot allen tyden haar leven gewilliglyk gewaagt, ende den doot geleden hebben.

Na alle deſe dingen viel *Spinola* in zulke zwakheit en klynmoedigheit, dat hy voor zig nam, dat hy de huike (gelyk men zegt) na den wint hangen, en den vyanden iet toegeven wilde. En daar toe hadden hem zommige geraden, dat hy de Overheit iet te gevalle doen zoude, op dat hy 't leven behouden mogte. Maar ontrent den middernagt tuſſchen den tienden en elfden *September* dogte hy op der verlyders bedrog, en kwam wederom tot zig zelven, en betuigde voor een iegelyk, dat hy by de bekenteniſſe die hy van den eerſten *April* afgegaan hadde, volherden, en zijn leven daar voor laten wilde. En als hy den negentienden *Auguſti* wederom voor den Rigteren geſtelt wert, heeft hy desgelyken opentlyk bekent. Doen drygden hem de Rigter, dat zy hem verdrukken of levendig verbranden wilden. Zo is hy dan den dertigſten *Januari* in den jare vyftien hondert ſesenſeſtig voor den Rigterſtoel geſtelt geworden, en hem worde zijn vonnis voorgeleſen dat hy als een Ketter verbrant zoude werde. Daar op antwoorde hy: Ik ben een Dienaar Jeſu Chriſti, en geen Ketter. Maar de Geſant des Paus hiet hem den mont toehouden, en en zyde, dat hy gelogen hadde. En daar mede waren terſtont alle argumenten geweldiglyk beantwoort en wederlegt. Des anderen daags (welke was den laatſten *Januari*) is hy in het Kaſteel, dat is, in die Kerke, daar de Patriarch woont, en gemeenlyk St. *Pietro Caſtello* genaamt wert, gebragt, en gedegradeert, of ontwyt geworden, nademaal hy een Prieſter geweeſt was. Maar in de volgende nagt is hy aan de Zee geſleept, en op de gewoonlyke plaatſe, na dat hy God den Heere te voren gelooft en gepreſen, en hem altyt ſtantvaſtig beweſen hadde, verdronken geworden.

PIERRETTE CURTET.

Pierrette Curtet, de huisvrouw van *Mr. Antbonius Chanorrier des Mereuges*, is met bewillinge hares Egtenmans van *Pieter Gonge* een Wyngardenier van Baule niet wyt van Orliens in een Boeren kleedinge uit de ſtad gevoert geworden, op dat hy haar na Montargis, daar henen haar man gevlugt was, gelyden zoude. Als zy nu uit de Stad waren, heeft haar de voorzyde *Gonge* in een Dorp, genoemt Morgye, gebragt, op dat zy aldaar overnagt blyve zoude, welk Dorp drie mylen van de Stad gelegen was. En hy heeft haar dienſtmaagt *Jaquette Minault* niet willen toelaten, dat zy hare vrouw gelyden zoude. En als zy nu tot eenen man, met name *Juliaan Goyon*, wien huis een wynig van 't Dorp gelegen was ter herberge gegaan waren, nam hem *Gonge* aan, dat hy wilde gaan en zien of hy een karre krygen konde, daar op de vrouw ryden mogte. Maar de booswigt ging henen, en maakte kenniſſe met *Aleris* den Schariant dier plaarſe, en met nog een anderen genoemt *Colin*, midsgaders zijnen zwager. En deſe drie kwamen, en klopten aan de deur (hierentuſſchen hadde hem de Weert *Juliaan* weg gemaakt) en begeerden dat haar de Weerdinne in laten wilde. Doen zy nu in 't huis ingelaten waren, vraagden zy *Pierrette Curtet*: Zyt gy *des Merenges* huisvrouw? Zy antwoorde: Ja. Doen begonden zy God te laſteren en te vloecken, en zyden: U, u hebben wy gezogt. En alzo hebben zy haar geplondert, en tot het hembde toe uitgetogen, en alle haar gelt en ringen, die zy by haar hadde, benomen, en haar na het water gebragt. En als zy de arme vrouw aan den oever bragten, zyden zy met vloeken en zweeren: Begint, en biegt ons nu. De arme vrouw antwoorde: Ei lieve, nademaal ik immers ſterven moet, zo laat my eerſt mijn gebed tot God den Heere doen. Zy ſpraken ſpotswyſe: Wel aan, bid dan henen, op dat wy hooren mogen, hoe dat gy bid. Als zy nu in de Francoiſche ſprake bad, en haar zelven God den Heere beval, zo heeft een gezegt: By den doot Gods, en wilt gy anders niet zeggen? En hy zyde tot de andere: Laat ons haar in het water werpen. Doen greep haar d'een by een arm, en d'ander by een been, en wierpe haar in 't water, en wierpem met yſſchollen na haar, om haar te dooden, en gingen alzo weg. Maar als

Digitized by Google

1566. zy vernamen, dat de arme vrouw op een groote yſcholle gevallen was, en miſſchien het leven behouden mogte, zo is *Gonge* wederom te rugge geloopen, en heeft haar voort geheel vermoort. Maar het doode lighaam heeft in de Loire gedreven, en is gekomen tegen over het logement, daar *des Merenges* woonde, en is aldaar van vele menſchen gezien geworden, (als regt of het om wrake geroepen, en juſtitie begeert hadde) het welke zommige vrome Chriſtenen, die haar kenden, daar uitgetrokken en begraven hebben. 1566

GULIELMUS HOSENS, en BOUDEWYN DOMISSENT, tot Brugge verbrant.

Al word gy afgerukt van 't allerwaardigſt' pand,
Uw dierbaare Lchtgenoote en teed're Jongebooren;
Noch boud ge, ô Kruisbeld! in 't kloekmoedig ſtryden ſtand.
Zo kragtig werkt Gods geeſt. Niets kan u meer bekooren
Dan de eeuwige eer om voor uw Heiland met geduld
Den ſmertelykſten dood te lyden zonder ſchuld.

GUlielmus *Hoſens* klaagt in het beginſel van zijnen derden brief, dat hy voor een Wederdooper beſchuldigt was, dat is, om dat zijn kint in den Baäl niet en wilde laten doopen, en hy een Dienaar des Woorts en getuigen van Honſcote ontboden hadde, die tot zijnen huiſe doopen zoude, mits dat tot dier tyt te Brugge geen Dienaar des Goddelyken Woorts in de Chriſtelyke Gemynten en was, door de grouwelyke vervolginge die daar dagelyks over de Chriſtenen kwam. Want nadien dat *Yſebrant* den Orgelmaker (die een groot huis bewoonde, daar de Chriſtelyke Gemynten in vergaderde) den vyfentwintigſten *November* anno vyftien hondert vierentſeſtig, gevangen was, en de Ouderlingen en Diakonen weggevlugt waren, en dorſte niemant *Petrum Gabrielem* (die te dier tyt Dienaar was) onderhouden nog woonſtede verleenen, zo dat hy vertrok tot Antwerpen; maar om zijn kuddeken niet geheel te verlaten, kwam hy ten veertien dagen eens, dog zeer ſecretelyk zijn vermaninge doen onder een klyn hoopken, tot dat *Boudewyn Dommiſſent* den ſeſtienden *April* vyftien hondert vyfentſeſtig met nog negentien andere gevangen werden, want daarna dorſte niemant in cenige vergaderinge meer komen, en alzo en kwam *Gabriël* ook niet meer te Brugge.

Als nu de geburen van *Guliaam* merkten dat zijn kint niet gedoopt en wert, begoſte zy onder malkanderen te veſele, en gaven het den Prochipape *Adriaan Smout* te kennen, die dede ſijn klagte aan de Biſſchop, de Biſſchop ontboot den Inquiſiteur, en als den agtſten *January* gekomen was, liep *Adriaan Smout* met hem tot des Biſſchops huis, en ſtelde daar een klagte in aan die van de Wet, als datſe zeer wel geinformeert waren, dat 'er wederom een groote menigte van wederdoopers binnen de ſtad van Brugge woonden. Die van de Wet deden haar beſte om alzulke te vangen, en *Guliaam* wert den tienden *Januari*, by dag in de kamer daar zijn wyf in het kinderbedde lag, gevangen. *Guliaam wert gevangen.*

Als hy nu van de Inquiſiteur en van *Adriaan Smout* geëxamineert was, zo ſtonden daar veel gemeene Papen, en verlangden wat daar afweſen mogte, en *Smout* (in het uitkomen) van de Papen gevraagt zijnde, of het een Leeraar van de Wederdoopers was, hy zyde, neen, 't en is maar een Lutheraan, want hy wil doen blyken met een bode en een brief dat hy een Predikant van Honſcote ontboden heeft om zijn kint te doopen: maar wat legt daar aan, wy hebben liever iet dan niet: hy moet al evenwel branden: zommige zyden: Ja, indien hy niet en wykt. Neen, neen, zyde *Smout*, wy zijnder korts wel by geleert, want van de tweeëndertig die in 't ſpiegelken ſonder lugt gevangen waren, daar der maar twaalf afgebrant werden, 't ſcheen dat de reſte afweken, en als zy los waren, was 't al 't zelfde: daar op antwoorde eenen bloetgierigen Pape, ſprekende na 't Walſche: Gy zegt de waerheit, 't is al brabbeling, *Een Wals Pap.*

1566. ling, me behoor de Ketter al te verbran, al ey in de pan, zo en kom geen quakiek af, wy zou'er anders wel eeuwelyk daar me geplaagt zijn.

Hier volgt de eerſte Brief.

Lieve huisvrouw, ik gebiede my zeer t'uwaart, en laat u weten, hoe dat ik den elfden *Januari* ben geroepen 's morgens vroeg, want de Deken van Ronſe kwam met de Prochipape *Adriaan Smout* om my te examineren, zo zijnder twee van de Schepens gekomen, en hebben wat vertoeft tot dat den Deken uitging, en hebben hem gevraagt, wat hem porde te komen examineren ſonder haar lieden by weſen: hy zyde, dat hy de magt had, en is alzo afgegaan. En de Schepens zijn by my gekomen, my vragende, of ik tot ander tyden van hem gevangen had geweeſt, en ontvloden, zo zyde ik, neen, maar, dat ik uitgelaten was op borge, en mids te betalen de amende, ben ik uit mijnen wille als vry geagt te gaan waar ik wilde: daar op zijn zy ſonder breeder reden van my weg gegaan.

Voort mijn belydeniſſe en was anders niet, dan dat de Deeken my vraagde, of ik de Miſſe voor onregt hielt, en of ik geen gehoort en had t'ſedert mijn vertrek van Honſcote: daar op heb ik hen lieden de waarheit geantwoort: Op het eerſte, ja, op het ander, neen, en dat van wegen de abuiſen buiten Gods ordonnantie, en dat ik ook nu niet meer en begeerde my tot zulke abuiſen te ſchikken. Wy hadden zommige woorden van d'een geſtalteniſſe des Nagtmaals en transſubſtantiatie, het welke zy wilden dat van de Apoſtelen op haar zoude gekomen zijn, door alle Oudvaders, als *Auguſtinus*, *Hieronymus* en meer andere, 't welk ik verwierp als leugen, en is van haar anders gehouden, tot op eenige hondert jaren herwaarts, ende en is noit de Kerken met Mandaten opgedrongen, dan in Concilio Conſtantienſi: waar op zy niet en antwoorden. Zy hieten my zeer obſtinaat te weſen, dat ik zulke eerlyke vergaderinge van alle Staten der Geleerden der gantſcher Chriſtenheit, te Trenten verſamelt, veragte. Ik zyde, dat was wyt van daar: want de Duiſche Geleerde en meer andere en waren daar niet.

De Deken. Men kond'er niemant dwingen te komen.

Guilielmus. Ik zyde, zy wiſten wel dat deſe haar abuiſen niet en wilden reformeren.

De Deken. Zy moeſten gekomen hebben om die te bewyſen.

Gulielmus. Daar was een geweeſt van den Lantgraaf van Heſſen, preſenterende haar de Confeſſie van Augsburg, verwerpende al haar lieder Decreten, als onregt en tegen Gods Woort. Nu, dewyle hy daar geen audientie en hadde, is vertrokken: waar op zy niet en antwoorden, want zy haaſtig waren, en mits dat mijn Heeren kwamen, zijn zy vertrokken zeggende: Zy wilden my beter laten bewyſen. Maar te voren vraagden zy my na mijnen ſtaat, van huisgezin, en wie mijn kinderen geheven hadden, die ook by namen daar geſchreven waren.

Voort, aangaende mijnen ſtaat na mijn eſtime na des werelts loop, zo en denke ik niet dat ik in deſe werelt met u meer converſatie hebben zal, want het en ſtaat my niet toe het godlooſe Pausdom met alle zijne afgoderye aan te nemen, en Chriſtus te verloogenen, om deſe tydelyke ellende, te verlaten het eeuwige: 't welk ik als nog niet gezint en ben, de Heere ſterke my. Ik zegge u, ik en was in myn gemoet (God zy lof) noit binnen myn leven alzo vrymoedig God te pryzen, met alles wat ik heb en vermag, als op dezen tyt, de Heere ſterke my. Vaart wel, en bid God den Heere voor my, dat ik mag volſtandig blyven tot den einde, en trooſt u zelven met Gods genadige hulpe en byſtant, want hy hem laat noemen een Vader der Weduwen en Weeſen. Op dit pas en weet ik u niet meer te ſchryven, en zegt myn Compere en Swager, dat ik hem hertelyk (voor zijn jongſte t'onswaarts) danke, en dat hy al onſe vrienden te Honſcote zeer groeten. 1566.

De Tweede Brief.

In't geeſtelyk Hof was ik gebragt vanden Steen den vijtienden *February*, en 's anderen daags was ik voort geroepen in een kamer in de gevankenis, daar was de Deken van Ronſe en zijnen Klerk en de Officiaal, en Meeſter *Jan Scbenk*, de Griffier van 't geeſtelyke Hof. Nat dat ik geſeten was, lyde den Deken papier voor, en had eenipointen in een papier geſchreven, daar uit vraagde hy my, en zijnen Klerk ſchreef. In den eerſten, hy beſchuldigde my, dat ik in Ketterſche landen zouden geweeſt hebben, en aldaar met Ketteren gefrequenteert, en haar boeken geleſen, en alzo die zelve aanhangende waren: Hy vraagde my of 't niet waar was?

Gulielmus Ik loeg daar mede, en zyde: Gy bemoeit u zeer met Ketteren.

De Deken. Ja de Roomſche Kerk, houdſe voor Ketteren.

De Klerk. Hy en houtſe voor geenen.

Gulielmus. Neen ik.

De Deken. Hy en houd de Roomſche Kerk, niet voor de hylige Kerk.

Gulielmus. Ik houde het met de oude Roomſche Kerk, getimmert van de Apoſtelen, door de predicatie des H Euangeliums, en alzo geſtaan eenen langen tyt.

De Deken. Ja, en nog ſtaat, want Sint *Pieter* heeft eerſt begonnen, daar na zijn gevolgt *Cletus*, en alzo agtervolgende andere Pauſſen, ſuccederende op deſen tegenwoordigen Paus *Pius Quintus*.

Guilielmus. Den ſtaat der eerſte Kerk, en nu, verſcheelt zo veel als dag en nagt, want dat meugt gy merken aan de Euangeliſten, en Epiſtelen der hyliger Apoſtelen.

De Griffier. Waar aan kont gy weten welke de regte hylige Kerk is?

Gulielmus. Waar dat het Euangelium ryn gepredikt wort, en de Sacramenten ryn na den bevele en ordonnantie Chriſti, geadminiſtreet worden, ſonder af of toe te doen.

De Deken. Sout gy willen ſeggen dat het nu anders is?

Gulielmus. Dat blykt met de ſtukken, want u lieder leeringe is vol ſuperſtitie, leugens en bedrog, laſteringe tegen Gods woort, en de Sacramenten vervalſcht en gecorrumpeert, en andere verſiert buiten Gods ordonnantie en bevel, waar van dat Chriſtus en de Apoſtelen niet geleert hebben, dan dat zy ons daar voren gewaarſchouwt, en alzo van deſe laatſte tyden gepropheteert hebben.

De Griffier. Gelooft gy niet dat Chriſtus is in dat Sacrament, in de Miſs, als 't geconſacreert is.

Gulielmus. ik en houde dat voor geen Sacrament, want de Sacramenten buiten het gebruik en ordonnantie van Chriſtus de Heere ingeſtelt, en zijn geen Sacramenten, maar is een valſche bedriegery.

De Deken. Waar by wilt gy dat bewyſen?

Gulielmus Om dat men tot 'er leeringe Chriſti en zijn Sacramenten af nog toe doen ſal

De Deken. Nogtans de Prieſter heeft immers broot en wyn, en conſacreert.

Gulielmus Daar zijn geen Communicanten.

De Deken. Men verbiet niet ten Sacramente te gaan.

Gulielmus. Maar gy berooft de Communicanten het een deel des Sanraments, is dat niet tegen Gods ordonnantie, en tegen't gebruik der eerſte Kerk? enz. Want de Apoſtelen en Oude Vade-

1566. ren, lang na de Apoſtelen tyden, hebben daar niet van geweten, alzo de Euangeliſten beſchryven, en *Paulus* 1 *Cor.* 11 en voort na haren tyden *Ireneus*, *Theophilactus*, *Chryſoſtomus*, en nog lang daar na *Auguſtinus*, *Hieronymus*, *Ambroſius*, en lange tyt tot op cenige hondert jaren herwaarts. Hier hadden wy vele reden, dat zy zyden de Oud Vaderen, als *Auguſtinus*, *Hieronymus*, *Ambroſius*, waren op haar zyde. Ik zyde contrarie, 't welk men uit hare ſchriften bewyſen zou, wanneer onſe Leraren in defenſie mogten verhoort werden.

De Deken. Waarom zijn zy niet gekomen te Trenten in't Concilie, want daar was vry gelyde gegeven te gaan en te keeren, zy behoorden daar gekomen te hebben, en daar te bewyſen, waar aan dat 't haar faljeerde.

Gulielmus. Daar was'er een van den Lantgraaf uit Heſſen geſonden, zy zyden, neen, maar ik wilde daar over niet veel ſtryden; maar ik zyde, anderen hebbender niet willen komen, want zy wiſten, dat gylieden zo hartnekkig waart, dat gy niet een punt van uwe vaiſche abuiſen, zou willen hebben laten reformeren.

De Deken. Zy hadden moeten komen, om de abuiſen te bewyſen.

Gulielmus. Dat waar te vergeefs, want zy lang te voren door 't Euangelium waren aangeweſen: maar zy alle waren den Paus met eede verbonden, anders niet te concluderen, dan wat hem behaagde.

De Deken. Wel, hy en hout de Roomſche Kerk nu ook niet voor de H Kerk, daar af het Symbolum ſpreekt: *Ik geloof een hylige*, enz.

Gulielmus. Neen ik, maar zy is afvallig: daar zyden zy alle, wy waren afvallig. Ik zyde: *Paulus* beſchryft den afval, als propheterende van deſe laatſte tyden, 2 *Theſſ.* 2. 1 *Timoth.* 4.

De Deken. Dat is van u lieden geſegt.

Gulielmus. De tekenen die daar ſtaan, geven getuige van wien dat het geſegt is, als ſpyſe verbieders, houwelyk verbieders, door gevynſtheit leugenſprekers, leerende duivelſche leeringen, dwalende geeſten aanhangig, van den geloove afredende, welke tekenen men by ons niet en vint, maar in contrarie by u lieden, want u geloof is zo by u vervallen, dat 'er by duiſenden zijn onder u liede beſte Chriſtenen, die nog *Vader Ons*, nog *tien Geboden*, nog *twaalf Artykelen* en kennen, nog in haarlieder, nog in andere ſpake, waar is 'er zulk een geloof?

De Deken. Gy wilt al te veel weten.

Gulielmus. Niet meer, dan dat my van node is, te weten, de leeringe des H. Euangeliums, het welk Chriſtus geboot zijnen Apoſtelen alle menſchen te prediken: maar deſe Nulliſſen, zijn by u de beſte Chriſtenen.

De Deken. Wy zouden hier op wel blyven, en hy nam zijn brief met de artykelen, daar uit las hy, in de agtien of twintig artykelen van't Vagevuur, van Pelgrimage, van Uitvaarden, bidden voor de dooden, van knielen voor de Hyligen, diverſche Sacramenten, Wywater, 's Vrydags geen vleeſch eten, en op geboden Vaſtdagen te vaſten en te vieren, Kloſter belofte, enz. En veel zulke vodderye, 't welke ik *Gulielmus* al te ſamen verwierp voor abuiſen en valsheit, en Antichriſtiſche ſuperſtitien, ſonder Gods bevel en ordonnantie, door den duivel verſiert tot groote beſwaarniſſe der Chriſtenen, welke meeſt alle vrome Princen en Vorſten bekent hebben, en verworpen.

De Deken vraagde, wie heeftſe verworpen?

Gulielmus. Men derf dat niet vragen, alle Landen der Chriſtenheit, ſonder Spanjen.

De Deken. De Koning heeft het in Vrankryk afgeſtelt, het is al gedaan.

Gulielmus. Ja, een ygelyk leeft daar zijns geloofs vry: daar op, wiſt hy wat te ſeggen. 156

De Griffier. Gy gelaat u ſelven ſeer wys, dat gy alle dingen beter wilt weten dan een ander.

Gulielmus. Ik en wil niet meer weten, dan dat my van noode is, te weten, 't woort Gods ongevalſt, ſonder af of toe te doen, alzo 't de Euangeliſten beſchryven, en de Apoſtelen geleert hebben in hare Schriften van haar ons nagelaten.

De Derde Brief.

Myn beminde Wyf, ik gebiede my zeer te uwaart, en gy weet wel hoe ik dat geſchreven heb van den eerſten, dat ik in't geeſtelyk Hof was, ter Inquiſitie van den Deken van Ronſe en zijn complicen, alzo na dat onſe reden geeyndigt was, heeft hy my gedrygt over te geven, den wereltlyken Regter, ik gaf God de zaak over, en verootmoedigde my onder zijn mogende hant, en koos liever te vallen in de handen der menſchen, dan in de handen Gods: ik zoude des Saterdags overgelevert geweeſt hebben, maar zy ſpraken met malkanderen, na dat ik vertrokken was, en zo was ik nog gehouden tot dat den Inquiſiteur weder kwam, te weten, veertien dagen, maar na agt of negen dagen zijn zy gekomen, Mr. *Jan Schenck*, Griffier van 't Geeſtelyk Hof, met den Officiaal *B. Jacob van den Velde*, Prior van de Auguſtynen, en Heer *Antbonius Gaſpoel*, Biſſchops Cappellaan, en hebben my voort geroepen in een kamer: ik in komende, vraagde my de Prior: Wel *Gulielmus*, hoe komt gy hier?

Gulielmus. Ik zou'er aldus wel geraakt hebben, alwaar ik blint geweeſt, maar ik en heb'er niemant oorſaak toe geveven, my te kwellen, want ik als een Ambagtsman, heb my geoeffent met mijn handwerk, om eerlyk huis te houden, alzo dat ik niemant miſdaan hebbe, nog ook my niet vergrepen aan een vreemt officie, daar toe ik niet beroepen was, en hebbe alzo een goede konſcientie voor God en den menſchen.

Maar na dat ik vernam, zo was ik beſchuldigt voor een Wederdooper, en daar af is genoeg anders gebleken: de oorſaken voort, denk ik, zijn u wel bekent: anders ſonder zulke famatie der Gemynte, had ik nog wel van deſen ſtaat bevryt geweeſt, maar daar en geſchiet niet ſonder oorſaak.

De Prior. Wy zijn hier gekomen u te verhooren, waar 't dat gy in eenige zaken doolde, tegen 't verſtant der hylige Kerk, u te onderwyzen, en te brengen ten regten weg: Wat hout gy van het H. Sacrament?

Gulielmus. Alzo de vier Euangeliſten en *Paulus* daar van ſchryven.

De Prior. Maar wat zegt gy van de Mis, als de Prieſter conſacreert, gelooft gy niet dat onſe Heere Chriſtus daar is, gelyk hy zit in den Throon zijns Hemelſchen Vaders?

Gulielmus. Ik heb u geſegt, ik geloof als de Schrift ons leert, bewyſt my deſe uwe reden daar mede, ik heb altyts gelove gegeven den woorde Gods, zo zal ik nog; maar ſonder die en neme ik geen dingen aan.

De Prior. Zo en gelooft gy niet dat Chriſtus in de Mis is?

Gulielmus. Gy hoort wel wat ik u gezet hebbe.

De Prior. Chriſtus, zegt, *neemt, eet, dat is mijn ligbaam, Matth. in't 26. kappittel.*

Gulielmus. Ik geloof wel der Euangeliſten reden.

De Cappelaan, Gelooft gy niet als men den kranken het Sacrament draagt in de Ciborie, dat het geſegende broot is Chriſtus ligbaam, God en menſch?

Gulielmus. Ik heb u geſegt, dat ik anders niet gezint en ben aan te nemen, dan met bewys der Schrifture.

De Prior. Wy hebben u geſegt, dat Chriſtus zijn

66. zijn Apoſtelen in de inſettinge broot gaf, en gezegt heeft, *Dat is mijn lighaam*: aldus, zegt ons, antwoort op onſe vrage?

Gulielmus. Gy geeft broot alleen, en rooft de Kerke van 't ander deel, en gy ſchent aldus het Sacrament.

De Prior. De hylige Kerk gelooft dat 't alzo is in d'eerſte ordonnantie, gelyk gy nu ziet, en dat hebben altyt van der Apoſtelen tyden alle gelovige alzo gehouden, en om dat gy geſegt heb, dat gy 't hielt met de Oud Vaderen, *Ireneus*, *Auguſtinus*, *Ambroſius*, en zo voort, en wy zeggen dat zy 't alzo gelooft hebben, en bewyſen 't dat het altyt gewoonlyk is, in de Kerk de Kranken het Sacrament te dragen, daarom conſacreet de Prieſter 't broot, om altyt het Sacrament gereet te hebben, voor die haaſtig krank zijn, en den ryſenden man. En eertyts in den tyt der Martelaren droeg men 't haar t' huis, op avontuur of zy verhaaſt hadden geweeſt van de Tyrannen: zo hoort gy wel dat 't een oud gebruik is, altyt in de Kerken gebruikt van de Apoſtelen tyden af.

Gulielmus. Ik heb geleſen in *Eccleſiaſtica Hiſtoria*, datmen eenen *Spiridium* geheeten, het Sacrament t'huis geſonden heeft, en daar ſtaat, men goot het hem in zijnen mont, dat is een ander manier dan gy hebt.

De Cappelaan. Dat is waar, maar daar en ſtaat ook van geen broot, want broot en giet men niet in, dat is voor ons, wy gelooven dat onder die, een ſpecie zo veel is als onder byde.

Gulielmus. Wat vraag ik daar na, wat gy gelooft van een, of hondert ſpecien, ik blyve by d'ordonnantie Chriſtus Jeſus, en het gebruik der hylige Apoſtelen.

De Prior. Om dat gy van de Vaderen beroemt, zy zijn met ons, en wy houden haar ordonnantie.

Gulielmus. Ik geloof dat de Vaderen my hoorden, dat zy my niet berispen zouden, want zy en hebben noit moetwilliglyk, gelyk gylieden doet, de hylige Schrift en de ordonnantie Chriſtus Jeſus wederſtaan. Met wat Schrift wilt gy u een ſpecie of geſtalte bewyſen?

met *De Prior.* Ziet, hy en gelooft niet de ordonnantie van de hylige Kerk, gelooft gy niet, dat als de Prieſter broot geconſacreet heeft, datmen Chriſtus daar aanbidden mag, gelyk als hy op der aarden ging? Want gelooft gy, dat hy daar is als waaragtig God en menſch, gy moet hem aanbidden.

Gulielmus. Ik heb u geſegt: dat ik buiten 't woort Gods niet geloven wil, noch iet aannemen buiten de ordonnantie Chriſti. Chriſtus heeft gezegt: *Neemt, eet, Neemt, drinkt.* Hy en zegt niet, Neemt, ſtelliet daar, en aanbid: daarom zegge ik u, alle ſuperſtitie en Godtdienſt buiten Gods bevel en ordonnantie, is Afgodery, alzo ons de gantſche Bybelſche Schrift leert.

De Cappellaan. Wilt gy zeggen dat 't al gegeten moet zijn? en of 'er wat overſchoot, zoude men dat niet mogen weg ſtellen, en eeren; en alzo Chriſtus aanbidden in het Sacrament?

Gulielmus. Ik zegge u, en heb u gezegt, dat ik buiten Gods woort niet gaan en wil, de ordonnantie luit van eten, van drinken, en buiten dien en is 't geen Sacrament, gelyk, 't blykt by den Doop, als die geadminiſtreert is, zo en is dat water geen Sacrament meer, en het zou onregt weſen, datmen dat water wilde daar ſtellen en aanbidden, als of de Hylige Geeſt daar in was.

De Prior Dat en is niet gelyk, gy ſpreekt, al met dubbelde woorden, men weet niet wat men aan u heeft.

Gulielmus. Neen, als ik u zegge, dat ik geloof gelyk de Schrift ſpreekt, noch min noch meer, ſonder afdoen of toedoen, wat wilt gy meer?

De Prior. Alzo zeggen alle Sectariſten, als Herdoopers, en alle die tegen de hylige Kerk gelooven, zy willen al met de Schrift voortkomen. 1566.

De Cappellaan. Wy weten wel, dat Chriſtus 't Sacrament heeft ingeſtelt tot dien einde, datmen dat eten en drinken zou: maar of daar iet overſchoot, zoude dat daarom geen Sacrament zijn? Want Chriſtus als hy te Cana Galilea van water wyn maakte, was die terſtont al uitgedronken, en ſchoot daar niet over? Nogtans het water was daarom wyn geworden, datmen 't drinken zou.

De Griffier. Uwen mantel is gemaakt, om dat gy hem dragen zoude, of gy hem niet en droeg, zoude hy daarom geen mantel weſen?

Gulielmus. Dat ik mijnen mantel niet en droeg, de motten mogten hem eten.

De Cappellaan. Antwoort my hier op, dit heeft Chriſtus immers zelfs gedaan.

Gulielmus. Den wyn was van Chriſtus niet gemaakt nog geordonneert, om daar te ſtellen in eenen hoek, te laten zuur worden en bederven, alzo zullen ook alle werken en ordonnantien Chriſti en Gods gebruikt werden, na zijnen wille, en niet na onſen dullen zin, tot ſuperſtitien en valſchen waan.

De Prior Gy wilt al Schriftuur hooren, en ons beſchuldigen, dat wy een ſpecie gebruiken uit onſen voornemen ſonder Schriftuur. De Heere, als hy na Emaus ging met zijne Jongeren, heeft aldaar het Sacrament gegeven met broot, daar en ſtaat niet dat hy wyn heeft gegeven.

Gulielmus. Gy en zult met de Schrift nimmermeer konnen bewyſen, dat de Heere aldaar zijn Teſtament verandert heeft.

De Prior. Waar mede wilt gy dat bewyſen?

Gulielmus. Daar mede, dat Chriſtus niet en zyde, *Neemt, eet, dat is mijn lighaam*, daarom en geloof ik het niet, maar was alleen een bewys, daar mede hy hem heeft laten kennen, en haar oogen geopent.

De Prior. Ja, wat ſlegter ding zal dat zijn, Chriſtus zal ſlegt 't broot breken, en alzo uit haar oogen weggaan, ſonder dit daar mede te meenen.

Gulielmus. Gy zyt een Sophiſt, die de Schriftuur vervalſcht, om uwen valſchen waan te ſuſtineren.

De Cappellaan. En nog in 't werk der Apoſtelen ſtaat ook alleen van het broot breken.

Gulielmus. Ik verſta dat van haar uitdeelingen, om dat zy doen de goederen gemeen hadden: maar aangaande het Teſtament Chriſti verandert te hebben, en zult gy my nimmermeer konnen bewyſen.

De Prior. Gy moeſt oorſake bewyſen waarom?

Gulielmus. Ik heb 't u gezegt, ik wil alzo min buiten de woorde Gods annemen, dat wanneer Chriſtus in zijn laaatſte Avontmaal niet en had gezegt, *Neemt, eet, dat is mijn lighaam, Neemt, drinkt, dat is het Nieuwe Teſtament in mijnen bloede*, ik en zoude 't ook maar voor een gemeen eten en drinken houden, en ik en ken geen mens zo groot, die my zou dwingen of aanſpreken anders te gelooven.

De Prior. Gy zyt zeer obſtinaat, de H. Kerk heeft altyt aldus gelooft.

Gulielmus. Ik en ben niet obſtinaat, want ik geloof de woorde Gods, en begeere van herten zijne geboden en ordonnantien gehoorzaam te zijn: Want de Heere is mijn Herder, ik hoore zijn ſtemme, en ik ken hem; al waren alle menſchen anders gezint die in de wyde werelt zijn. Aldus wert het middag, en zy gingen weg en zyden, ik was zeer verdoolt en verlyt, zy zouden my nog komen beſoeken, om ten regten wege te brengen: maar zy mogten wel agter blyven met zulke lamme redenen, als zy daar tot nog toe hadden laten hooren, want ik en wilde mijn conſcientie niet beſwaren met ſuperſtitie Des anderen daags kwam de Cappelaan met den Commiſſaris uit 't Geeſtelyk Hof, en nog een ander Paap.

Doen

1565. Doen zyde de Cappelaan: *Gulielme*, wy en komen hier niet van ons zelven, maar de Biſſchop heeft ons hier geſonden om u te trooſten en te onderwyſen: Aldus, wy vragen u: Gelooft gy het *Symbolum Apoſtolicum*?

Gulielmus Ja ik

De Cappelaan. Gelooft gy't *Symbolum Athanaſii*?

Gulielmus. Ja ik

De Cappelaan. Wel, zo wie zalig wil werden, die is van noode dat hy het waaragtige Chriſten geloof hebt, en ſonder het zelve en kan niemant zalig worden.

Gulielmus. Ik geloof die *Symbola* byde, mag ik nu niet zalig worden? wat zoekt gy my twyffelagtig te maken?

De Cappelaan. Neen, maar gy hebt gezegt: Gy en wilt anders niet dan Schriftuur geloove, vint gy in de Schriftuur dat woort Drievuldigheit?

Gulielmus. Ik en geloof niet dat *Athanaſius* anders dan die waarheit daar van zegt.

De Capelaan. Bewyſt dat met de Schrift.

Gulielmus. God de Vader heeft hem laten hooren van den hemel in de ſtemme, Chriſtus in der
Matth. 3. 16. menſcheit, den hyligen Geeſt in de gedaante eener Duyve.

De Cappelaan. Waar mede wilt gy deſe drie bewyſen een God te zijn? Want daar ſtaat geſchreven *Deut.* 6. 4. *Onſe God is een eenig God*, en dat Chriſtus ter hellen gevaren is, als het *Symbolum* zegt: want daar ſtaat geſchreven *Pſalm* 16. 10. *Gy en gult mijn ziele in de helle niet laten.*

Gulielmus. Ik geloof 't woort Gods. Aldus zogten zy, op veele manieren my in mijn woorden, tegrypen en te vangen, om my in de Schriftuur te doen abuſeren, maar als zy dat niet vermogten, zo zyde de Cappelaan, ik moeſt my verootmoedigen onder de gehoorzaamheit der hylige Kerke.

Gulielmus. Ik hoop en ben dies zeker, dat ik een lid der ſelve ben, want gy en kont my met de hylige Schriftuur tot geen Ketter maken.

De Capelaan. Maar gy verwerpt de Bruit Chriſti.

Gulielmus. Ik en doe niet.

De Cappellaan. Nogtans de H. Kerke gelooft dat 'er ſeven Sacramenten zijn, en gy gelooft 'er maar twee: en hy wilde my die met de Schrift bewyſen, te weten, 't Houwelyk en Olyſel, de andere wilde hy my bewyſen wanneer't gelegen kwam.

Gulielmus. Ad Kalendas Græcas, want abſolutie en is geen uitwendig teeken: het Houwelyk is geen belofte van vergevinge der ſonden: de Oly is een gave in de Apoſtelen tyden van geſontmakinge, alzo *Marcus* in 't ſesde *kappittel* ſchryft: en in 't kontrarie by u gebruikt met vele ſuperſtitie: en uwe Confirmatie is ook een vuil ſpektakel van geender waarde; maar ik heb in de ordonnantie van Keulen (die de vrome Biſſchop *Hermanus* Anno 1545. heeft aangeregt, door *Martinus Bucerus*, en *Philippus Melanthon*) een beter confirmatie gezien beſchreven, een ſulke wilde ik loven, maar daarom voor geen Sacrament aannemen, want zoude men alle ſtaten van God geordonneert, en goede manier tot opbouwinge der Gemynte, voor Sacramenten houden, men moeſt'er meer dan ſeven en nog ſeven hebben: en daar van hadden wy vele reden.

De Cappelaan. Gy moeſt de Kerk gehoorzaam zijn, niet alleen gelooven de Bybel ene Schrift, want de Kerk was voor de Schrift, zo wel in het Oude als in 't Niewe Teſtament, want *Moſes* hadde zijn boeken geſchreven eenige duiſent jaren na 't begin der werelt, en de Kerk is geweeſt van het begin: *Mattheus*, *Lucas*, en de andere Apoſtelen, hebben lang na 't begin der Kerken geſchreven, doe moeſten de Chriſtenen gelooven ſonder Schrift, alleen uit de predikatie en ordonnantie der Kerken.

Gulielmus. Moſes ſchryft den ſtaat der Kerke, 15
in boeken, zo die van den beginne geweeſt is, en in zijnen tyden tot op Chriſtus beſchryft hy haar ordinantie en Wetten van God bevoolen: zo ziet men in alle volgende Bybelſche Boeken en Propheriſche ſchriften, wat een ellendig weſen de Kerke gehad heeft, als zy van de Wet Gods is afgeweken, alzo dat haar de Propheten een hoere noemen, en afvallig: Aldus wat den Joden die Gods volk waren, geſchiet is, dat is, eilaci! ons, die uit Joden en Hydenen zijn, als zijn volk ook geſchiet.

Hier vielen vele woorden, zy eenzins, en ik anderzins: in ſumma, zy zyden, dat ik den Duivel in hadde: Ik zyde, zy waren godslaſteraars, dat zy my wilden tegen Gods Woort, de leugens doen gelooven, en noemen den Hyligen Geeſt een duivel, maar de Hylige Geeſt heeft wel van u lieden gepropheteert, als 2 *Theſ.* 2. 1 *Timoth.* 4. dat gy zyt afvallig van den geloove, lerende Duiveliſche leeringen door de geveinſtheit der leugenſprekers, wiens konſcientie, als met een brandyſer door menſchen geboden, inſtellinge en verſieringe is afgebrant, verbieders des houwelyks en der ſpyſe, en nog meer laſteringen, die haar, in u bevinden, beſchreven 1 *Timoth.* 3. Voort binnen drie dagen kwam de Deken weder, en had een Schrift in zijn hand, 't was mijn ſententie, met diverſche Artykelen: en hy vraagde my, of ik nog niet anders geſint en was, dan zo hy my laaſt liet, en hy zyde my, het is een arme zaak alzo te ſtaan op nieuwe dingen, die binnen vyftig jaren herwaarts opgekomen zijn, te weten, van *Luther*. Daar na is gekomen *Zwingel*, van *Menno*, van *Frank*, en alzo voort vele laſteringen die hy uitwierp: vragende waar onſe Kerke voor die dagen geweeſt was, en waar haar Hooft was, en wieſe voor eenige hondert jaren waren: Zy hadden (zyde hy) de ſucceſſie van St. *Pieter*, daar van *Cletus*, *Clements*, *Sixtus*, en zo voort van Paus tot Paus, tot den tegenwoordigen Paus *Pius Quintus* toe: en zy wiſten altyt haar Hooft te bewyſen, die als eenen overſten Herder, wanneer daar enige twiſt in't geloof opryſt, t'elkens magt heeft een Concilie te beroepen, daardoor de hylige Kerk weder tot ruſt geſtelt, en de kweſtien, ſecten, en erreuren, verdoemt werden: gelyk nu in 't hylig Concilio van Trenten gedaan is, my vragende of ik die Decreten geen geloof wilde geven, nog gehoorzaam zijn?

Gulielmus. Ik heb van veel Concilien geleſen, dat in het een beſloten was, dat verdoemde het andere: ik en wil mijn geloof op geen Concilien ſtellen, daar de Hylige Geeſt van Romen moet komen in boejetten gereden: maar Chriſtus is ons Hooft, ons eenig fundament, en Herder der zielen, gelyk *Petrus* zegt: *Wy hebben een Propheti-* 2 Pet.
ſch Woort dat zeer vaſt is Aldus vielen daar veel meer redenen, maar dit is een ſomma, om dat gy zien zou, dat zy niet dan ſchoone woorden, na menſchelyk vernuft, tegen Gods woort, loſe belydinge (om die ſimpele te bedriegen) by brengen: waar voor ik den Almogenden God danke, dat hy my bewaart heeft, en heb mijn leven, en al wat in de werelt is, verlaten, en ſta nu van de Roomſche Antichriſts Dienaren afgeſondert, en overgegeven in 's Heeren handen van Brugge, alzo dat ik meende van de week opgeoffert te werden, maar daar zijn nog andere, my dunkt aan het hooren datſe gehouden werden tot dat den Deken wederkomt, en die zalſe onderzoeken, en ons te ſamen veroordeelen.

Hier volgt het gene dat *Gulielmus Hoſens* zijnen goeden vrient J. V. M. mondeling in de gevankeniſſe gezegt heeft, te weten, dat hem de Deken van Ronſe ook zeer ſcherpelyk ondervraagt hadde, of hy niet en wiſte wie dat op den Paaſchdag in het voorleden Jaar, aan Heer *Adriaan Smout*,

Paro-

Digitized by Google

66. Parochiepape van St. Woubrugge, het hylige Sacrament dat hy daar ontfangen hadde, wederom bragte in een ſnuytdoek, en 's namiddags al hymelyk aan den ring van de portaaldeure gehangen hadde?

Gulielmus antwoorde, dat hy het niet en wiſte.

De Deken. vraagde, of hy daar noit geen gewag van gehoort en had onder zijn volk dat er zulks gebeurt was?

Gulielmus antwoorde, ja, dat hy het wel hadde hooren zeggen.

De Deken. vraagde hem, in wat manieren hebt gy daar van hooren ſpreken?

Gulielmus antwoorde, dat 'er zeer veel onder de Broeders mede te doen was, om de konſcientie van die het gedaan hadde, geruſt te ſtellen.

De Deken. zijde: Zijn konſcientie mogte dog wel ongeruſt weſen, het ware hem beter geweeſt, die het gedaan heeft, ten hyligen Sacramenten niet gekomen te hebbe, dan zo afgryſelyk te handelen met Gods waaragtige Lighaam.

Gulielmus antwoorde: Het is dog waar, dat 't voor dien beter geweeſt hadde, daar niet gekomen te hebben: want om dat hy daar maar was gekomen, en hem (als door menſchelyke vreeſe) met die Tafel der godlooſen deelagtig gemaakt hadde, daarom alleen was zijn konſcientie zo zeer ontruſt, en niet daarom, om dat hy 't wederom uit zijn mont aan den ſnuitdoek geveegt hadde, zo gy meent.

De Deken. vraagde, wat is dog van de menſchelyke vreeſe daar gy af zegt?

Gulielmus. Den roep ging dog door het geheel Nederlant, zo hy nog gaat, als datmen de Spaanſche Inquiſitie te werke leggen zoude, en men zag wel hoe neerſtig dat *Smout* in de Vaſten 't volk liep beſchryve, en dreigde datmen nu goeden middel gevonden hadde om wel zekerlyk te weten, wie dat nu niet te biegten en te Sacramente komen zouden: en men zag ook wel hoe neerſtig dat hy in zijn Kerke zat, en beſchreef de namen van die te biegte kwamen.

De Deken. zijde: *Guliaam*, ik ben zeer verwondert, dat gy zo goet beſcheit van deſe zake weet, want daar was een brief by den ſnuytdoek gedaan, daar af gy 't zelfde inhout hier al verhaalt, te weten, de oorzake waarom dit al gebeurt is, en men heeft het tot nog toe al op een vrouwsperſoon gehouden, om dat 't geſchrifte des briefs een vrouw geſchrifte ſcheen te weſen; maar ik merke nu uit uwe woorden dat 't een mansperſoon geweeſt is. Ik bid u, zegt my dog, hebt gy geen vermoeden op iemant die 't gedaan heeft?

Gulielmus antwoorde: Heer *Deken*, ik ben zeer verwondert, dat gy nog zo dorſtig zyt na het bloet van zulke onnooſele menſchen, gy hebt nogtans wel zo veel doen vergieten, dat men dat wel met ſchepen in zoude varen van hier tot Sluis. Ik bidde u, zegt my dog, hebt gy geen vermoeden van u zelve, of uwen bloetdorſt nog wel eens zoude konnen verzadigt werden?

Hier mede droop de *Deken* weg, zeggende: Wel, wel, *Guliaam*, en weet gy nu anders niet te antwoorden? zo verleent u God goeden dag tot dat ik wederkome, dan zult gy wel een ander liedeken zingen, wedde ik u.

Dit is de copye van den brief die by den ſnuitdoek was, welke copye men namaals met liſten uit des Biſſchops huis te Brugge gekregen heeft

Buiten op deſen brief ſtont: Aan Heer ADRIAAN SMOUT onſen Parochipaap: en binnen ſtont aldus:

Weet Heer *Adriaan Smout*, dat ik u hier wederbrenge het gene gy my heden gegeven hebt, want ik en wil het geenzins aldus onder een ſpecie hebben. En door dien dat gy lieden of uvoorſaten de inſtellinge Chriſti hebt veranderd, zo en houde ik u lieder tafel niet voor de tafel des Heren, maar houde die voor de tafel des Duivels, daar ik niet deelagtig van weſen wil: ik hebbe het ontfangen met een wrèegende konſcientie, en daarom terſtont uit mijnen mont geveegt aan dit ſnuitkleet, doe 'er nu voort mede wat u goet dunkt, want ik en wil my niet beſmetten met u lieder afgryſelykheit: gy hebt my met u opſchryven een droevig en benauwt herte gemaakt, maar ziet dit komt 'er nu af, van de lieden alſo vervaart te maken, laat my op een ander tyt in mijn konſcientie geruſt blyven. Niettemin, ik en zal voortaan op alle u drygementen niet meer agten, my kome daar af dat wil, hadde ik geweten dat ik inwendig alſo daar van zoude beroert geweeſt hebben, ik hadde veel liever gevallen in de handen der menſchen, dan in de gramſchaps Gods: maar ik betrouwe aan God den Heere, dat hy my om het groot leetweſen en weenen van mijn arm gevallen menſche ontfermen zal.

1566.

Nu volgt mijn ſententie: te weten, den tweeden *Maart* 1566 was ik van den Inquiſiteur in het geeſtelyke Hof van Brugge verooordeelt, een Ketter te zijn, afgeſneden en verworpen van de Roomſche Antichriſtiſche rotten: en de artykelen daar zy my mede beſchuldigden, waren deſe navolgende:

1. Dat ik zyde de Roomſche Kerke niet te weſen de hylige Chriſtelyke Kerke.
2. Dat de Miſſe is een menſchelyke verſieringe ſonder Gods bevel en ordonnantie voorgeſtelt.
3. Dat 't afgoderye is, het Sacrament des Altaars aan te bidden.
4. Dat 't kwaat is, het Sacrament met broot alleen uit te deelen.
5. Dat broot broot blyft, en wyn wyn, ſonder veranderinge der ſubſtantie, en na de adminiſtratie, en blyft voor geen Sacrament.
6. Dat men niet ſchuldig en is den Prieſter dootſonde te biegten, en daar voor genoeg te doen.
7. Dat 'er maar twee Sacramenten zijn te weten, het Doopſel, en het Nagtmaal.
8. Dat men met goede werken niet en kan verdienen.
9. Dat het vergeefs is voor de dooden te bidden, en te doen zielmiſſen en uitvaarden.
10. Dat 'er geen Vagevuur en is.
11. Dat 't afgoderye is, *Maria* de Moeder ons Heeren, en ander Hyligen aan te roepen.
12. Dat de Monniken mogen met goeder konſcientie haar habyt veranderen, en haar Klooſter beloften verlaten, en een Wyf trouwen.
13. Dat ik in ketterſche Landen met ketterſche perſonen verkeert, en ketterſche boeken geleſen hebbe.

Met deſe poincten ben ik verdoemt, en den wereltlyken Regter overgelevert, en by deſen mogt gy merken waar mede datſe my overvallen: te weten, met menſchelyke geboden en leeringen, geſponnen uit eigen vernuft, van den Duivel verziert, tot verduiſteringe der kennisſe Gods, en verwoeſtinge aller Goddelyker ordonnantien. Wel aan, ik geve dien de wrake over dieſe toebehoort, te weten, den ſterken jaloerſchen Lief hebber, den Vader onſes Heeren Jeſu Chriſti, die door den zelven zijnen lieven Soon, onſen verdrukkers met druk wederom zal vergelden, en ons die lyden, ruſte geven met alle Hyligen, wanneer hy zal geopenbaart werden met den Engelen zijner kragt, wrake te geven met vuurvlammen, en dat eeuwig verderven aan den aanzigte Gods, over alle die den Euangelium niet gehoorſaam en zijn, hem zy alleen de eere in der eeuwigheit, Amen.

By my GULIELMUS HOSENS, uwe lieve man, gevangen om des Heeren waarheit.

Als nu deſe twee ſlagtſchaapkens uit de gevankeniſſe ofte van den Steen tot den Brantoffer ge-

Digitized by Google

1566. lyt wierden, zo zag men boven om hooge de t'ſamen gevouwen handen van *Boudewyn Domiſſents* huisvrouw, en van zijn kinderen die aldaar ook gevangen lagen, door de yſeren tralien uitſteken, de vrouw haren man, en de kinderen haren Vader, met trooſtelyke vermaninge tot ſtantvaſtigheit en vrymoedigheit aanroepende, welk jammerlyk ſpectakel zeer veel menſchen dede weenen.

Komende nu ter plaatſen daar zy haar offerhande doen zouden, om met den vuure verbrant te werden, zo hebben zy malkanderen zeer vrymoediglyk verſterkt, den Heere Jeſus Chriſtus met vlytige gebeden aangeroepen, en zijn alzo in den Heere ontſlapen in het jaar onſes Heeren Jeſu Chriſti vyftien hondert ſesentſeſtig, den elfden *Maart*. 1566

FRANCOIS SOETE tot Hulſt in Vlaanderen onthooft.

De blinde Heiden mag van zyn berſchepping droomen,
't Is God alleen die u door onverwinb're kracht
6 Jongeling! berſchiep, en over heeft gebragt
Van zonde tot de deugd. Hy leerde uw drift betoomen;
Hy rukte u uit den poel van 't uitterſte gevaar,
En maakte u tot zyne eer een zalig martelaar.

Francoys Soete, een jong geſelle, geboren van Hulſt in Vlaanderen, een Mesmaker van zijn hantwerk: in zijne onweetenheit oeffende hy hem zeer in courtezie en alle ydelheit deſer werelt, waar door hy in groot aanzien was by velen, en inſonderheit by Papen en Monniken, die geern by hem waren, en goet behagen in hem hadden. Maar als het God behaagde, dat hy zijnen Soon Jeſus Chriſtus door zijn woort in hem openbaarde, zo heeft hy terſtont bedagt de ydelheit zijns voorgaanden levens, dat hy lange genoeg na der Heidenen wyſe geleeft had, en den tyt, die daar nog overig was te leven, voortaan behoorde te ſchikken na den wille Gods, welk berouw en leetweſen hy terſtont met 'er daat beweſen heeft, over zulks dat hy het niet meer en dede, maar dat hy hem beſtrafte de gene die zulks deden, en daar in conſerteerden. De Papen heeft hy dikwils geſtraft om haar ongebonden leeven en haar godlooſe leere, datſe den luiden doen gelooven in zulk eenen god, die zig zelven van den muiſen en wormen niet en kan bewaren: en dat meer is, datſe dien zelven voor de ſonden des volks willen opofferen, God tot eenen ſoeten reuk. Om deſe en diergelyke propooſten, heeft hy alle die hem vrienden waren, tot vyanden gekregen: alzo dat hy hem voor hare handen moeſte wagten, en bedwongen wert uit zijn Vaderlant te vertrekken, daar zy hem terſtont uitgebannen hebben: dat zo waar zy hem vonden niet en zouden dooden als een Ketter of Heretyk, maar als een overtreder van haar Plakkaat.

Dog dit al niet tegenſtaande, zo heeft God Almagtig terſtont daar na een zeer groote wonderlyke veranderinge (zo wel in de Geeſtelyke als Wereltlyke politie) gegeven, dat niet alleenlyk alle Plakkaten op 't feit van Hereſie te niet werden gedaan, maar ook dat alle Chriſtenen in Nederlant t'huis komen mogten, en haar Religie vry gebruiken. Zo is dan *François* ook wederom tot zijns Vaders ſtad gekeert, maar den vryen tyt heeft zeer onlange geduurt. Want de Duivel, een erfvyant der Chriſtenen, ziende dat zijn ryk nu geheel vervallen wilde, is ingegaan tot twe van zijne dienaren, door welke hy hem wreken wilde. Zo is 't gebeurt op eenen morgenſtont, dat *François* bemerkende des Duivels liſte, wilde hem ter Stad uit begeven, ziende het groote perykel: maar God die hem tot lyden geroepen hadde, heeft zulks niet belieft: want doen hy met den eenen voet door het winket trad, zo kwam daar een (genaamt *Jan Loot*) en hielt hem, zeggende: Blyft gy hier, wy hebben wat anders met u te doen. *François* is van daar geweken, door een zydweg na een ander poorte, daar hem

Pieter

1566. *Pieter Huyge* (alsdoen Bailjuw zijnde) gemoetede: welke hem niet en zogt, en geliet hem, als hadde hy hem niet gezien. Was ook zo redelyk dat hy hem (zomen zegt) niet gevangen zoude hebben, en hadde *Jan Wicklandt* gedaan (welk een Schepen van de Stad was,) dewelke hem wees, en tot den Bailjuw zyde, dat is hy, vangt hem: 't welk alzo geschiede. En als zy hem gevankelyk weg lyden, zijde *François* r onder andere woorden: Og mannen, mannen! gy hebt uwe handen aan my geslagen, op dat gy my om het leven mogt brengen, en uwen moetwille aan my koelen, en meent my daar groot leet mede te doen: maar dit zal my wesen of gy my een hant vol rekenpenningen naamt, en my daar voor een hand vol gouts gaaft.

Daarna heeft hy verschyden disputatien in de gevankenisse gehad, zo met Papen en Monniken, maar veel meer met den Supier, die niet Goddelyks van hem hooren wilde, ja als de gevangen Patient zijnen Schepper wilde loven met Psalmen en geestelyke Liedekens, zo liet hem dese Supier, als had hy rasende dul geweest, gelyk 't op eenen tyt geschiede, dat hy dronken zijnde, de gevankenisse wyt open zette, en ging daar voor zitten op een driestalte stoel, en riep luide: Komt 'er uit gy schelm, gy Ketter, gy Heretyk, en laat my zien, of uwen God u uit myn hand zal verlossen? Daar op *François* zijde, dat waar wel mogelyk te geschieden, en zoude nu wel in mijn vermogen zijn, dat ik den zin hadde gelyk ik wel gehad hebbe in mijn voorgaande leven, maar ik en begeert nu niet te doen, want God heeft my tot hijuen geroepen, welkers hand ik niet en kan ontgaan. Ook zo zijt gy lieden al t'zamen zo toornig op my, hoewel ik u lieden niet misdaan hebbe, zo bevinde ik nogtans dat God u lieden mijn vlees en bloet geven wil. De Supier dul werdende, dat *François* zo zoetelyk sprak, doen hy zo tierde, en hy niet uit en kwam als hy hem uit eischte, zo nam hy den driestapte stoel, en liep tot *François* toe, staande en tierende, als of hy verwoet hadde geweest, en zoude (zo men zegt) den Patient doodgeslagen hebben, hadde de dienstmaagt niet gekomen, die hem met gewelt daar van trok; dog zo en ging de Patient niet ongekwetst uit zijne handen: alzo datse hem aan 't hooft, daar hy in gewont was, eenen langen tyt moesten meesteren. Insgelyks gaf dese Supier den Patient zo kwalyk te eten, dat hy had moeten van honger vergaan, 't en ware de dienstmaagt hem hadde mede gedeelt uit een kamer daar een privaat in stont, met een privaat van de gevankenisse overeen komende, en heeft een gat in den scheitmuur gemaakt, en heeft den kolf door den bril van 't privaat in de kamer gesteken, en hy heeft 't door den bril van 't privaat ontfangen.

Als nu dese Patient dus lange van God geoeffent was, zo hebben de Heeren dikwils raat gehouden op datse hem dooden mogten: want de duisternisse en mogt het licht niet verdragen. Zo is de Scherpregter daar op verschyde tyden gekomen om dese executie te doen; maar het was nog zijn tyt niet. Daarentusschen raatslaagden zy, hoe, en waar zy hem dooden zouden, d'een zyde in de gevankenisse, d'ander zijde neen, maar in het openbaar: op dat wy niet voor moordenaren gescholden en worden. In summa, als den tyt vervult was, en hy nu schier een jaar met ysere boeijen gezeten had, zo zijn zy verstout geworden, en hebben *François* voor het gerigte gebragt, en den Ban hem voorgelesen, die over hem geschiet was, uit kragt van het Plakkaat des Konings. Het welke alzo luit: dat die iet demeriteren of misdoen, tegen de Roomsche Pausche leeringe, (diese hooger agten als Gods leeringe) terstont gecondemeneert zijn te sterven, metten vuure of zwaarde. Welke sententie *François Soete* gehoort hebbende, zijde onder andere woorden: dewyle dan, mijn Heeren, gy mijn bloet begeert, zo schenke ik u dat uit goeder herten, en God Almagtig den Heere der Hyrscharen mijn ziele. Doen zijden zy: Wy gebieden u *François*, dat gy zwygt, of wy zullen uwen mont toebrydelen: 't welke hy haar heeft moeten beloven.

Als hy nu ter doot ging, hief hy een spreuke op uit: *Petrus*, zeggende: Nu is de aflegginge dese[s] mijnes tabernakels voorhanden, gelyk my de Heere geopenbaart heeft, welke ik geern om des Heeren name met een goede konsciente lijde. Als hy nu by de Markt kwam daar hy zijn offerhande doen zou, is hy op zijne knyen gevallen, heeft zijn gebed tot God gedaan, 't welk gedaan zijnde, zo heeft hy tot de Scherpregter gezegt: Doet nu u werk, want den wille Gods moet geschieden, en heeft hem alzo goetwilliglyk in den doot als een onnoosel Lammeken gegeven, die hem terstont zijn hooft heeft afgeslagen. Alzo is dese vrome Martelaar in den Heere ontslapen, in den jare onses Heeren vyftien hondert sesentsestig, den eersten *Mey*. 2 Petr. 1. 14.

MARTEN BAYAART, en GLAUDE DU FLOT, met JAN DAUTRICOURT, uyt het lant van Artois geboren, en NOEL TOURNEMINE, van Hering, by Seclein geboren.

Men kan genoegsaam afmeten by desen, dat de tyrannye tegen de Godzalige des lants over al in Vlaanderen niet en heeft opgehouden: want vele onwetende heeft de vergietinge des onnosels bloets gedient als een zaat, om die te doen opgroejen en toenemen in den Heere. Nu is het zo, dat *Marten Bayaart*, *Glaude du Flot*, alle byde gehuuwde lieden, *Jan Dautricourt*, alias *Desmartelois*, en *Noël Tournemine*, byde jong gesellen, altemaal Sajetkammers van Atregt, uitgenomen *Noël*, die van een Dorp by Secleyn was, woonende op den zelven tyt in de stad van Rysel, wandelende in de vreese Gods met eenen yver, alzo zy metter daat bewesen, want een van haar had een Neef, die by een Jesuwijt woonde, den welken zy met alle neerstigheit geleert en onderwesen hebben in Gods Woort, en het Euangelium zijns Soons, niet tegenstaande merkelyk prykel daar in gelegen lag, overmids de argelistigheit deser secten, zo hebben zy hem dagelyks onderwesen, dat den weg des eeuwigen levens niet en was gelegen in den geloove der valsche leeringen zijns meesters, en dat uit oorzaak, dewyl hy zelf een verlyder des volks was. En na dat zy hem getoont hadden, de misbruiken des paternosters of rosekranssen, ('t welk hy droeg) zo heeft hy die onderwyslinge haar in 't goede afgenomen, 't welk zy lieden aanmerkten, hebben zy hem een boekje geleent, inhoudende sommige hylige leeringen der H. Schrift. Maar dese arme knegt niet denkende op eenige zwarigheit, die daar uit volgen mogt, toonde eenige tyt daar na, dit boekje zijnen Meester den Jesuwijt. Dese valsche propheet zag terstont wel, dat dit boekje in zijne schole niet gesmeet was, en daarom vernam hy naarstelyk, van waar hy 't zelve had gekregen. En om dat aldereerst te weten, zo gaf hy zijn knegt een seven stuivers penning, hem zeggende, dat hy wel zou doen, en vernemen na de woonstede der gener die hem dit boekje geleent hadden, en hem zulks daar na aanzeggen. Dit was nu den knegt ligt te doen, want dese vier mannen wrogten by malkanderen, ten huyse van een goede Weduwe, die van hare Religie was. Na dat nu de Jesuwijt haar wooninge wist, zo en faljeerde hy niet 't zelve de Justitie der Stad te kennen te geven. En op datmen hem niet en zou de vermoeden den aanbrenger te wesen, zo trok hy voor eenen tyt uit de Stad. Nu, ter zelver tyt als

Aanmerke de practyken de ses esuis om onnoosel bloet te vergieten.

1566. *MARTEN BAJAART, met nog drie andere, tot Ryſſel levendig verbrant.* 1566

Al is 't een wonderſpreuk voor dwaaze waereldlingen,
Dat lyden boon en ſmaad, ja 't ſterven zonder ſchuld,
De ziel eens 's Chriſtens met de grootſte vreugd vervult,
Die hem in 't midden van den gloed doet vrolyk zingen;
Hier blykt die waarheid in deez' Helden zonneklaar.
Die in Gods liefde blaakt, veracht al 't aardsgevaar.

als deſe vier gevangen werden op eenen Saturdag, zo gebeurde het, dat 'er brieven waren geplakt voor 't Stadhuis, tegen de grouwelykheit der Spaanſche Inquiſitie, die men in de Nederlanden invoeren wilde, om welke Plakkaten ſonder twyffel de Juſtitie te meer tegen deſe mannen met toorne ontſtaken. Nogtans, overmids men haar ontſchuldig vont van zulks geplakt te hebben, zo hielt men alleen aan, om haar te ondervraagen van 't geloof. En om dat zy met groote vrymoedigheit antwoorden van al 't gene dat de geſonde leer aanging, ſonder iet daar van te verdonkeren, zo zyde een van de Schepenen, datmen met haar wel haaſt een vuur zou moeten ſtoken. Vele waren verwondert, ja de Stokwaarder zelfs, dat deſe vier zo geſchiktelyk geantwoort hadden, als of zy onder malkanderen beſloten hadden alzo te antwoorden: daar zy nogtans in gevankeniſſe geſepareet zaten. Sommige dagen daar na, hoewel dat den Stokwaarder verboden wert dat hy niemant van hen zoude laten ſpreken, zo vont men nogtans een middel om *Glaude du Flot* te vragen hoe hy voer, daar op antwoorde hy, dat het al wel was, nademaal ik my onderwerpe (zyde hy) den wille des Heeren mijns Gods, zo wel in leven als in ſterven.

Aangaande *Marten*, die had zulken inwendigen blytſchap, die hem van God wert gegeven, dat hy dagelyks in de gevankenis Pſalmen zong. Terwyl dat zy gevangen waren, zo werden zy dikwils op het Stadhuis gebragt, om dat daar ſommige waren die haar beroemde, haarluyden afvallig te maken, en haar meeninge te doen wederroepen, en gaven haar tot dien einde dag van beraat, maar geen van viere en agten zulks: maar waren altyds volherdende in 't geloof, 't welk zy bekent hadden. Somtys gebeurde 't, als zy op het Stadhuis waren, dat zy niet antwoorden op alle queſtien die men haar vraagde, om datſe ſomwylen niet antwoordens weerdig waren, of onbehoorlyk; zo zyde dan de Deken van Sint Maurice tot Ryſſel, heel vergramt zijnde, tot haar, dat zy hartnekkig waren, en datmen 't lant van zulken volk behoorde te zuiveren. Des niet tegenſtaande, wanneer 't den noot vorderde, dat zy Jeſus Chriſtus moeſten bekennen en zijn leere, zo beweſen zy datſe geenſins ſtom waren, 't welk eens bleek by twee Prieſters, die op eenen dag tot haarder ſchanden moeſten vertrekken, om datſe niet en hadden konnen bybrengen nogtegenſtellen, de antwoorden die haar deſe vier gevangenen in de tegenwoordigheit der Overheden voorſtelden.

Heeft-Sig. heit van den Deken van Ryſſel.

Paper beſchaamt gemaakt.

Den tweeden *Maart* vijftienhondert ſesenſestig, werden zy aangeſproken by den Provooſt van de Stad, en ziende dat de aanſpraak inhield dat zy Ketters waren: zo antwoordenſe, dat het alzo niet en was, 't en zy dat Gods Woort kettery was, (zyden zy) 't welk niet en is: en daarom proteſteerden zy voor alle man, dat zy Chriſtenen waren, overmits zy haar geheel aan Gods Woort hielden. Haar wert gevraagt, of zy haar onderwerpen wilden, den wille van mijn Heeren? Waar op zy oorzaak namen, den gantſchen Raat te vermanen, dat zy regtveerdelyk zoude regten; haar voor oogen ſtellende, dat zy eens zouden moeten verſchynen voor den Regterſtoel Chriſti, om aldaar te verantwoorden alles wat zy gedaan hadden, het zy goet of kwaat. En een ſpotter die daar tegenwoordig was, zyde tot haar: Gy zyt geleerde mannen, gy verſtaat u zaak ſonderlinge wel. Ja wy, zyden zy, wy verſtaanſe in de waarheit: want alzo betuigt ons *Mattheus*, dat de poorte enge is, en de weg ſmal die tot den leven lyt. Daar na wert hem wederom gevraagt, of zy haar onderwierpen 't zeggen van mijn Heeren? Maar

Matth. 7. 14

zy

56. zy antwoorden daarop vrymoedelyk, datzy haar onderwierpen den wille Gods. Terſtont daar na wert het vonnis uitgeſproken tegen haar, 't welk inhielt, dat zy zouden voor het Stadhuis levendig verbrant worden. Maar dit vonnis en wert zo haaſt niet ter executie geſtelt als 't plagt, want de Rigters wat verſchrikt waren, door dien datmen mompelde, dat den Adel des Lants had voorgenomen haar te ſtellen tegen de Spaanſche Inquiſitie, die men in het Lant wilde invoeren, zo datmen de gevangenen weder in 't gevangenhuis bragt, door eenen anderen weg, op datmenſe niet en ſage, en op dat het volk verhindert werde haar te zien, dieſe op den gewoonlyken weg te komen, verwagteden.

Des niet tegenſtaande, deden de Officiers van Ryſſel (nog des vervolgens niet moede weſende) vangen eenen ſekeren vrient van *Jan Dautricourt*, om dat hy hem zijnen mantel wilde geven, en hem ſommige woorden voor het laatſten adieu ſprak. Als zy nu wederom in de gevangeniſſe gebragt waren, zo wekte de Duivel (die dog niet en zoekt, dan de regtgeloovigen ſtrikken te ſpannen om haar te vangen) twee Minderbroeders op, dewelke beryt ſtonden, om met deſe arme verwelene te gaan middagmaal houden, om haar alzo wat te kwellen en te verlyden: maar al zulks en holp haar niet, dan alleenlyk diende het, om openbaar te maken de volſtandigheit van deſe verwelene, en ter andere zijde de gulzigheit der gezyde Minderbroeders, die haren buik hebben voor haren God, en de keuken voor haar Religie.

Als zy nu uit de gevankenis gebragt waren, om opgeoffert te werden, zo kwam de Vader van *Noël* toegeloopen, en kuſte hem al weenende, zeggende: Mijn Soon, gaat gy alzo ter doot? Dewelke heeft geantwoort, zeggende: 't Is een klyne zaak, mijn Vader, want nu trede ik na het eeuwig leven. En hoewel hy zeer weende, dat hy zijnen Vader zo bedrukt zag, nogtans dies niet te min, weſende inwendiglyk geroert met een kouragie, die alle zijnen druk overwon, riep hy met luider ſtemmen: O Papen, Papen hadden wy willen in uwe Mis gaan, wy en waren hier nu niet: maar Chriſtus en heeft het ons in zijn Woort niet bevole. By het ſchavot wierden vele diſputatien gehouden op het ſtuk dat de Minderbroeders zyde, dat deſe vier Martelaars Ketters waren, en dat zy des duivels geloof hadden, verwerpende de Sacramenten, en diergelyke dingen meer, maar zy wierden zeer wel betaalt: want *Jan de Martelois* vatte zijne woorden, en zyde, dat haar geloof wel anders was als der duivelen geloof, en dat zy zo veel Sacramenten hielden, als 'er God ingeſtelt had. Daar na zyde *Marten*: Laat ons nu dog met vreden, want wy zijn op de regte bane, en wy ſtrekken onſen weg tot Chriſtus waards, daarom en wilt ons daar van niet keeren. Door zulke en diergelyke antwoorden, ſtonden deſe gulſigaarts beſchaamt, en verhietenſe ſonder te durven op 't ſchavot kummen, gelyk zy gewoon waren te doen. *Jan Dautricourt* op 't ſchavot ſtaande, verhaalde de Artykelen onſes Chriſtelyken geloofs. Daar ſommige woorden by voegende, dewelke ſtrekten tot een uitlegginge der ſelve; de gene die hem gekent hadden voor zijn gevankeniſſe, verwonderden haar dat zy hem zo geleerdelyk hoorde ſpreken. De Scherpregter, om dat hy zijn meeſters zoude behagen, wilde hem de mont brydelen, doe beloofde *Jan* dat hy zoude zwygen; maar doe hy wel digt aan de ſtaak gebonden ſtont by den hals, ſprak hy tot het volk, eilaci goede luiden, was het dat wy kwade of ongeregtige dingen ſpraken, men zoude ons niet doen zwygen, maar om dies wille dat wy Gods Woort ſpreken, wil men het ons nu beletten. Daarna riep hy met luider ſtemmen: Wie zal ons konnen ſchyden van de liefde Gods, zal 't bangighyt weſen of benaautheit? Heer, wy zijn tot 'er doot overgelevert om uwes Naams wille en worden geagt als ſlagtſchapen die men ter doot brengt. Maar laat ons, ons trooſten, mijne medebroeders, wy hebben de werelt overwonnen, door dien die ons gelieft heeft. 1566.

De andere allegaar riepen ook, en zyden: Dit is, dit is den pad dewelke tot den leven lyt, dit is den weg dewelke ons de Heere geleert heeft. *Noël* zyde ook ter andere zyden: O gy geloovige Broeders, bid nu onder malkanderen voor ons, want na de doot en mogen de gebeden niet helpen. Als zy nu alle vier aan de ſtaaken gebonden waren, en wel gedekt met mutſaarden, zo begonden zy gelykelyk te zingen 't eerſte vers van den 27. *Pſalm.* Daarna zongen zy den Lofzang *Simeonis* heel uit: als nu dit uit was, zo begon het vuur te branden, uit midden van welk vuur zy tien of twaalf maal tot den Heere riepen: en ſonderling *Noël* en *Jan*, zeer luide, zeggende: Heere, wilt ons nu deſen huidigen dag in genade opnemen, en ons in u ryke ſtellen: zodat 't leſte woort, dat alderbeſt verſtaan wert, was: Genade, genade: en alzo hielden zy op van roepen, haren geeſt Gode bevelende. Nu, hare volſtandigheit, dewelke voortkwam van den geeſt Gods, ſchafte zulke vrugt tot vermeerderinge der Gemynten, dat ſommige daar door zo wel wierden geleert, als door een heerlyke predikatie. Men zegt, dat de Heer van Murchin, die by de verwyzinge geſeten had, heel verſchrikt en bekommert was geworden, dat hy deſe Martelaren zo eenvoudelyk hadden hooren zingen, want hem was genoeg bekent, 't regt van hare zaken, ende en ſondigde niet door eenige onwetenheit. 't Feit deſer vier Martelaren, en van meer andere, die ten zelven tyde veel vervolgens leden om des Euangeliums wille, veroorſaakte dat den Adel des lants haar tegen de Plakkaten des Konings en der Spaanſche Inquiſitie ſtelden. De Heer van Murchin verſchrikt.

JAN TUSCAAN van Oudenaarde in Vlaanderen

Deſe Jongman was een Lapitzier, ontrent tweeëntwintig jaren oud, de Soon van *Simon Tuſcaan*, woonende in de voorborgt van Oudenaarde, dewelke als hy verſtont dat de zake by den Adel des lants voorgeſtelt (aangaande de tenietdoeninge der Plakkaten en der Spaanſcher Inquiſitie) niet na zijn wens tot Bruſſel en wert te weeg gebragt, zo nam hy voor hem met der daat te bewyten, dat 't aldergeagtſte Sacrificium der Roomſcher Kerken, anders niet en was dan eenen grouwel en vloek. En na dat hy een lange wyle ingezien had de zwarigheit zijns aanvangs, zo heeft hy ten laatſten, om van het voorſchreven een klaarder bewys te doen, onder een groote en heerlyke vergaderinge, eenen zekeren Donderdag gekoſen den dertigſte *Mei*, des jaars vyftien hondert ſeſenſeſtig, welken dag doen genaamt wert na de uſantie der Roomſcher Kerke, onzes Heeren Hemelvaart. Nu is 't alzo, dat binnen 't begryp van Oudenaarde en Pamele ('t welk zijn twee t'ſamen gevoegde Steden, zijn twee Parochiekerken: niet den Heere toegewyt, maar d'een, namelyk van Oudenaarde, is geheeten S. Walburgs Kerke, en de ander onſe lieve Vrouwen Kerke, weſende onder de Jurisdictie van Pamele. *Jan Tuſcaan* kwam nu in deſen Tempel, om te volbrengen en te bewyſen voor alle man het gene hy zo lange verborgen had by zig zelven, en komende in de Choor des Tempels te Pamele, zag hy een grooten hoop volks, dewelke den regten Godsdienſt verlatende, gingen haar gereet maken om een beet broots aan te bidden, en voor dat zelve haar neder te knielen, zo is hy terſtont toegeloopen ſonder eenige verſchriktheit of vreſe, en gedreven weſende met eenen yver, den welken lang te voren van hem voorge- Tuſcaans voornemen.

1566 De Hostie uit des Priesters hand genomen en gemorseld.

nomen was, heeft den Priester, even doen hy de Hostie ophief en den volke vertoonde, dezelve boven zijn hooft uittekende, uit de hand gerukt, en smakte die ter aarden, en vermorseldese in vele stukken: zeggende met luider stemmen: Merkt dog op, goede heden, ziet daar is u schoonen God, die geen magt en heeft zig zelven te helpen, nog hem te verlossen uit de handen des genen die hem neemt en verbreekt. Hoe lange zal 't nog zijn, gy dulle Priesters, dat gy den Name Gods alzo zult misbruiken, en het hylige Nagtmaal des Heeren zo grouwelyk schenden? Zullen uwe Afgodendiensten nimmermeer einden? Zo gy immers met de Schrift niet zyt te vermorwen, leert uit dit exempel dat 'er geen Godheit in dit broot en is, overmits dat men dat kan beschadigen. Waarom zoud gy alzo een doot ding aanbidden, gy die in 't leven zyt? Door dese heftige vermaninge en stoutigheit van *Jan Tuscaan*, vermengt met vrymoedigheit, wiert alle het volk dat in de Kerke was zeer verwondert, en door verschrikkinge ontsteld: alzo dat daar groote beroerte onder 't volk was de gantsche Kerke door. De Parochipaap die in een hoek van de Kerke was, komende na den Choor, bejegende *Jan Tuscaan*, die goets moeds, sonder ontsteltenis wesen, daar uit kwam, en groete hem, niet denkende dat hy oorzake van de oproer was: En hoewel *Jan* zijn Couzyn was, zo en groete hy hem niet weder: maar begon hem te bekyven, hem voor oogen stellende het bedrog en dwaasheit daar hy het volk mede was verlydende, daar hy een Herder over gestelt was, waar van hy eens zoude moeten rekenschap geven voor God: 't welk de Paap hoorende, ruide 't volk op, zeer luide roepende, dat men *Tuscaan* zoude vangen: dewelke al zoetkens vertrok sonder hem zeer te haasten, en zou hem gemakelyk hebbe konne bevryden, zo hy wat verdiger hadde willen voortgaan, want niemant wilde hem bestaan te vange: doen liep de Paap met alle neerstigheit ten huise des Onderbalju van Pamele, en maakte aldaar zo veel woorden en relaas, dat de Baljuw doen gedwongen was met hem te gaan, en *Jan* te vange. Doen zy nu by hem kwamen, om zulks te doen, zo maakte hy geen sengplant van vlugten nog ontspringen, niet meer als hy van te voren gedaan had, zo wert hy dan gegrepen, en in de gevankenisse gelyt, sonder eenige wederstant te doen. Namaedags is hy gebragt voor het Geregte van Pamele om geëxamineert te werden, in presentie van de Parochipaap: En ondervraagt wesende wie hem hier toe verwekt had, om haar Hostie zulken overlast aan te doen, vraagde men hem wat hy hiel van het broot dat geconsacreert wort in de Misse? en of hy niet en geloofde dat het 't lighaam Christi zelve ware? Doe antwoorde *Jan*: Zo gy wel insaagt den Hylige dag die gy onlangs geviert hebt aangaande de hemelvaart des Heeren, zo zout gy geloven de antwoorde des Engels den Apostelen gedaan, dat Christus, die opgenomen is ten Hemel, zo zal wederom komen, als men hem heeft zien opklimmen; daar mede wilde hy bewysen, dat men Christus hier beneden niet behoorde te zoeken. En na dat hy veel ander getuigenisse voortgebragt hadde, geput uit de hylige Schriftuur zo wert hy weder na de gevankenisse gesonden: tot dat men hem ten tweeden examineerde voor de Overigheit en vele Prochianen van Oudenaarde: alwaar hem doen gevraagt wert: Waarom hy een zo schrikkelyke daat gedaan hadde, en of hy doe ook by zinnen was, doen hy zulks dede? Daar op antwoorde hy: Dat hy niet en wilde, dat, 't gene dat hy gedaan had, nog te doen ware: en dat hy het met voornemen gedaan, ja dat meer was, lang gepractiseert had om zulken stuk te weeg te brengen. Daar op na andere verklaringen zy hem vraagden de oorzaake defer daat: waar op hy haar zyde: Gy eerwaardige Heeren, die de Christelyke Wet zo in waarden wilt houden, zout u behooren te ontstellen, zo iemant dezelve wilde vervalschen of besmetten, en dunkt u mijn daat zo vreemt? Ik vrage u: Wie dwong *Mojes* de Tafelen der Wet, met de vinger des Heeren geschreven, tegen de aarde in stukke te werpen? Doen bekenden alle de gene die daar tegenwoordig waren, dat hy bedektelyk hare Afgoderye strafte, en wert zo wederom in de gevankenisse gelyt. Nu, de Heer van Pamele, hoorende van dese zijne antwoorden, wende grote vlyt aan, om te beletten dat dese zake onder zijn Jurisdictie niet gesleten werde; en daarom nam hy raat dese zaake te stellen in handen van den grooten Balju van Oudenaarde, het welk dese Balju geerne aannam, om dat desen *Jan Tuscaan* een kind van de Stad was, en alzo wert hy gesonden van *Caiapha* tot *Pilatus*, den 3 *Juni*. 1566. Men lyde hem 's morgens vroeg op 't stadhuis om het vonnis uit te spreken dat men over hem doen zoude, alwaar twee Minderbroeders gestelt waren, die haar neerstigheit doen zouden om den Patiënt van zijn geloove te doen afgaan, dewelke hem vraagde, of hy niet en geloofde dat God in 't broot onder de Misse ware? En hy antwoorde haar door een vrage; Vragende: Kan ook wel een Potbakker een pot maken? Zy antwoorden, ja hy: maar zulks en dient tot dese propooste niet. Hy vraagde haar doen anderwerf, of ook wel een pot en Potbakker konde maken? Doen gevoelden de Minderbroeders wel waar hy op spreken wilde, als namelyk door een gelykenis, dat menschen den pot te gelyken is, en van God geschapen, die de Potbakker is: maar dat de menschen God niet scheppen kan; en terstont verlietense hem, dewelke zeer verheugt was, en dankte God van zijne weldaden. Dit aldus geschiet zijnde, kwam de Heer van Pamele op 't Stadhuis om de criminele sententie des doots tegen hem uit te spreken: te weten, dat men hem de hand zou afsnyden daar hy de Hostie mede gehandelt hadde, en dat zijn lighaam daar na zoude levendig tot asschen verbrant en in de rivier geworpen worden. Het welk hy verstaan hebbende, verblyde hem, en bedankte de Regters, en den Heer van Pamele.

De Paap ruit het volk op.

1566 Hy wert gevangen.

Maar de Hoogbaljuw zyde hem, dat hy God en den volke om vergevinge bidden zou, van de argernisse die hy gegeven had: ja ik in trouwen, zyde hy, ik verfoche vergevinge, zo ik iemant misdaan heb. Eindelyk wert hy gelyt om opgeoffert te werden, en gaande, zong hy het Vader Onse met een blyd gemoet, gerulte konsentie, en inwendige blydschap, dat hy om zulken zake moeste sterven. Doen dede de Beul hem den arm uittreken, om hem de hand af te houwen, het welk hy dede, en verdroeg 't lytsamelyk, zo dat men zou gemeent hebben dat hy geene pyne gehad had: en zyde daarna, *O Heere mijn God, het is om uwes Naams wille dat ik dese dingen lyde, doet my dan de genade dat ik dese offerbanse volbrenge*: terstont daar na wert 't vuur aangesteken, 't welk den armen Patient wat beroerde, maar dat gedurig gebed met aller vierigheit tot God, troostе hem in zijn lyden, en liggende in de meeste vlamme des vuurs, (al schier half gebraden) zo bewees hy nog teekenen, velen die zulks waarnam, van zijne sonderlinge volstandigheit, zijne oogen ten hemel opheffende, zo verre hy immers konde. Alsо wert gehandelt desen vromen kampioen, oud wesende tweeë twintig jaren, in 't aanschouwen der geheeler Stad, door welke volstandige doot veel volk wert bevestigt in de leere des Euangeli, welk als doen begon openbaarlyk allenthalven gepredikt te worden: de rivier van het Schelde ontfing zijn asschen, en alzo wert het vonnis vervult dat tegen hem gedaan was.

Zyn hand wert afgeno-men.

AN-

6. *ANDRIES BERTELOOT.*

Andries Berteloot van Honſcoten in Vlaanderen, een Student zijnde, heeft door goede converſatie der Chriſtenen, en verſchyde diſputatien met den ongeloovigen, gekregen den geeſt des onderſcheits; zo dat hy niet alleenlyk bemerkte de groove en plompe bedriegerye des Pansdoms met alle hare ſtukken, maar ook de dwalingen der Wederdoopers die haar nogtans roemen de perfekſte. En hier in was hy zo yverig en vierig, dat hy zig zelven vergat, agtende alle dingen als drek om Chriſtus te winnen. Want door verſchyde diſputatien die hy hadde, zo met Wederdoopers als Papiſten, is hy ten laatſten in zulken haat gekomen, niet alleenlyk van Papen en Monniken, maar ook van zijn eigen bloetvrienden, dat hy bedwongen wert zijn Vaderlant te verlaten, en te vertrekken na Antwerpen in Brabant by de hymelyke Gemynte onder het kruice. Maar door den grooten yver die hy hadde wert hy gedwongen, dat hy dikwils de Papen en Monniken op de ſtrate vermaande, tot afſtant van haar godlooſe leer en leven. Nu, de Gemynte aanmerkende der Papen aart en natuur, geneigt tot bloet te vergieten, hebben de broederen aldaar, *Andries* vermaant, dat hy zig zelven en de Gemynte verſchoonen wilde: waar op hy antwoorde, en zyde: O waar ik zo gelukkig dat ik om Chriſti wille mogte lyden, en een getuige zijner waarheit zijn! De Gemynte dan, ziende zijnen overlopenden yver in de H. Schriften, bezorgt voor meerder zwarigheit, hebben hem beſchikt by de openbare Gemynte in Engelant,
1. daar hy by gebleven is, tot dat den grooten honger des Goddelyken Woorts in Nederlant kwam. Zo is hy doen van den Broederen aldaar henen geſchikt, op dat hy die hongerige en dorſtige na Gods Woort eenigſins mogte verſaden: want doen hy den dienſt des Woorts was bedienende buiten Aelſt in Vlaanderen, den ſevenentwintigſten *October*, zo kwamen daar eenen hoop Tyrannen van *Caipbas* bende, en der Babyloniſcher Hoere, en hebben de ſchapen verſtroit, en den Herder gevangen. En na dat hy zes dagen gevangen had geweeſt, zo is by hem gekomen de Prior van de Karmeliten, (vol zijnde van den geeſt der hyprocriſie, en heeft tot hem gezegt: *Andries*, ziet hier, ik kome en brenge u we ſententie, daarom vraage ik, of gy u begeert in ſtate van gratie te ſtellen. *Andries* antwoorde hem: Ik ſta in den ſtaat der gratien: den Monnik met de Schriftuur bewyſende, dat hy een was
4. van des Antichriſts dienaren, die Gods waarheit in leugenen veranderen, en den Paus boven God eeren. Dit viel den Monik zeer zwaar om te hooren, en ſprak: Hebt gy magt, toont ons een teeken als *Elias* dede, zo zal ik u gelooven? *Andries* zyde: Ziet, altyds zoekt dit geſlagte teekenen,
19. daar haar geen ander gegeven en is, dan het teeken *Jone* des Propheten. Daarom wykt van my Satan, want gy en hebt geen magt aan my. De Monnik heeft wederom gezegt: Ziet, aan hem is geen beteringe, en heeft *Andries* het vonniſſe des doots voorgelegt, en de ſententie zelve gegeven, om opgehangen te worden. Daar op *Andries* antwoorde: Ik ben beryt, 't zy tot leven of tot ſterven. Terſtont daarna kwamen d'Officiers der zelver Stede, en hebben hem gelyt ter doot, alwaar hy onderwegen zijnde, zijnen Schepper een loffang heeft toegeſongen en gelooft: alzo dat alzo die het hoorden, vervreugden in haar herte van zijn vroom gemoet. Hy ſprak: Gy mannen broeders, volgt Chriſtus na: dit is den regten weg tot het leven, ende en vreeſtſe niet die 't lighaam dooden, wilt gy anders Hemelſche genoten zijn. Op de ladder gaande, ſprak hy: O *Vader, in uwen bande bevele ik mijnen geeſt*, en laat nu uwen knegt niet tot ſchanden komen, want gy zyt altyt mijn toeverlaat geweeſt. Zyt ook mijnen vyanden genadig die my deſen doot aandoen. Aldus heeft deſe vroome Martelaar zijn leven geëindigt, tot Aelſt in Vlaanderen, den tweden *November* in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert ſesenſeſtig. 1566.

JAN CORNELISSZ. WINTER.

In 't jaar vijftien hondert vijfendertig, was te Hoorn een Govdreeſent Paſtoor, Heer *Jan Corneliſſz. Winter* genaamt, die zeer ſtigtig leerde, deſe wert in 's Graven Hage, by 't Hof van kettery beſchuldigt: maar de Heeren van Hoorn kregen hem, door vele ſollicitatien, eindelyk vry: maar wert daarna in 't jaar vijftienhondert ſesenſeſtig te Utrecht gevangen en onthalſt.

JACOB DE WEVER.

Ontrent deſen tyt, na datmen kan giſſen, te weten, onder het Gouvernement van de Hertoginne van Parma, is binnen de ſtad van Heuſden, op de gewoonlyke Gerigt plaatſe op de markt voor 't Stadhuis, by openbare ſententie van Schepenen, om de ware Gereformeerde Religie, met den ſwaarde gedoot, eenen *Jacob de Wever*, zijnde een linnen Wever van zijn hantwerk, een vroom, eerlyk, en Godvrugtig man, aan een iegelijk vriendelijk en lieftallig, die daarom ook van de gantſche burgerye, ja ook van de Roomſchgeſinde zelf, zeer geagt en bemint was, behalven van een *Jonker Spiering*, in de wandeling genaamt *Quataal*, die als doen Kaſtelyn en Drollaart was, van de ſtad en lande van Heuſden, op het ſlot van Heuſden woonende, welke deſen voorſz. *Jacob de Wever* om zijne Religie wil, een doodelijken haat was toedragende, en op dat hy hem zou mogen van kant helpen, heeft hy deſe okkaſie waargenomen, namelyk, alzo de huisvrou van den Kaſtelyn voorſz., den voornoemden *Jacob* eenig garen beſtelt had, om daar van voor haar een ſtuk lijnwaat te weven: zo heeft de Kaſtelyn door zijn huisvrou de zaak alzo aangelegt en beſteken, dat zy hem belaſte, zo haalt als het lijnwaat zou afgeweven zijn, dat hy 't haar dan zelf op het Kaſteel zou t'huis brengen: het welke *Jacob* (geen erg denkende) ook gedaan heeft: maar als hy nu op 't Kaſteel gekomen was, zo heeft de Kaſtelyn voornoemt hem gevangen doen nemen, en in den diefput (die daar midden op de plaats des Slots van outs is geweeſt) doen werpen. En na dat hy langen tyt aldaar geſeten had, en niet wilde van't ware geloof afwyken, is hy eindelijk, door begeerte en hart aandringen van den Kaſtelyn, van de Magiſtraat en Schepenen der ſtad Heuſden veroordeelt en verweſen, om openbaarlijk onthalſt te werden, en heeft zijn ziele met groote ſtantvaſtigheit overgegeven in de handen zijns Hemelſchen Vaders. 1567.

Maar in wat jaar en maant dat zelve geſchiet zy, en heeft men nu niet konnen vernemen. De oorzaak daar van is, dat anno vijftien hondert tweeënſeventig, doe den Briel was ingenomen, een vaandel voetvolk van Gornichem, by haar ingelaten zijnde, zy dadelijk daarop, de ſtad Heuſden innamen, en de geheele ſtad af branden, in welke brant ook de Kerk, en het Stadhuis met alle de Regiſters, oude Protocollen en Privilegien der Stad verbranden.

Sekere Copye van een Brief van Martin Dierkens, *die om de getuigenis der ware Religie gevangen is geworden, tot Bruſſel in Brabant, en aldaar door verkeert vordeel, verweſen is ontbalſt te worden. In den jare onſes Heeren* 1567. *Schryvende vooraf zijn afſcheit in de gevankeniſſe, den navolgende Brief aan zijn beminde Huisvrouw*, Elizabeth Dierkens, *wonende tot Gent, die by na liet met vier jonge kinderen, namentlyk*, Elizabeth, Tanneken, Machiel, *en* Jan Dierkens.

Liefde, vrede en barmhertigheit verleene u God door zijnen lieven Soon Jeſus Chriſtus, met

1567. met de vervullinge van den H. Geeſt, die u, mijn beminde huisvrouw, wil vertroosten: Nadien dat God de Heere aan mijn voorzien heeft, dat ik alhier in een gevankeniſſe gelyt ben, en bewaart worde, dat ik niemant ſpreken mag, niet om mijn kwade fyten, maar om dat ik in onſe vergaderinge het amptvan onſe arme litmaten voorgeſtaan hebbe, zo laat ik my dunken dat het my vergaan zal als het met Coulyn *Lieven de Smit* is vergaan. U lieden hierom biddende, dat u lieden met onſe kinderen het beſte wilt doen, oft kwam dat ikſe nimmermeer zag, zo moet ik nogtans in alles gedult hebben, en my in den Heere vertroosten, in welken ik wel geruſt ben; Hem biddende u liede met onſe lieve kinderen te willen vertroosten in't gene de Heere my zoude mogen toezenden, 't zy in leeven of in ſterven, waar in u lieden zal gelieven zijn verdrag te willen maken, dewijl niet een haar van onſe hoofden kan vallen, ſonder zijne voorſienigheit. Zo bidde ik u lieden zig te troosten met Gods Woort, daar in u lieden trooſt en genoegen vinden zult, en daar uit vermaant zijn uwe kinderen in de vreeſe des Heeren te leeren, op dat hun wel mag gaan, en God daar voor lof, prys en eere geſchiede.

Nu alzo 't betamelijk is, dat men voor malkanderen bid, zo en heb ik niet konnen nalaten u lieden deſen te ſchryven voor een affcheit, als mede, om dat u lieden en de kinderen, voor my vieriglyk bidden zou, dat de Heere my in deſe verdrukkinge lytſaamheit wil geven: Gelyk ik hem ook ernſtelijk bidde voor u lieden en de kinderen ook te willen doen.

Noopende de Belydeniſſe van mijn Examinatie, daar van heb ik u lieden geſchreven, maar niet wetende of u lieden ter hand is gekomen, zo zal u lieden de zaak nog eens verhalen, op dat u lieden weten mag wat zy my te laſte leggen.

Ten eerſten, dat ik op de Hofſtede van *Dirk Joris* ben geweeſt, om te vergaderen.

Ten tweden, dat tot mynent vergadert zijn geweeſt vijftien of ſeſtien Aalmoeſſeniers, om d'aalmoeſſen, in de Sermoenen vergadert, te verdelen, op ſes gewetten in Gent.

Ten derden, of ik een van de Aalmoeſſeniers was, aangekomen ontrent Bamiſſe, in 't jaar 1566.

Ten vierden, dat ik *Baltbazar* en *Mojud*, Predikant, gelogeert hadde, als hy Schepenen van de keure eed gedaan had, gelyk zy aan hem verſogten, die ik aanvaarde den 3 of 4 *Auguſtus* in 't jaar 1566. en de boeken, bevonden tot *Pieter de Beſte*, hem toebehoorden.

Ten vijfden, dat men aan mijn huis Pſalmen geſongen heeft.

Ten ſesden, dat ik gekompareert heb, op't ontbieden van Schepenen van den keure, voor mijn Heeren van den Rade in Vlaanderen, aldaar te kennen gegeven was, of men de Predikatie wilde late varen, daar op van elk biſonder geantwoort wiert, indien men dezelve verbode met de trompette gelyk zy toegelaten was, dat men dan afſchyden of vetrekken zoude.

En ten laatſten, of ik geen gelt gegeven heb, om den Tempel te maken, nogte van de Conſiſtorie ben geweeſt.

Al 't welk ik u liede ſchryve voor een memorie, op dat gy weten meugt van mijnen miſdaat, en daar door geduldiger weſen zou, bevelende God u lieden en de kinderen, en zende u wederom met den brenger deſes, vijfendertig guldens, boven de drie en twintig gulden vier ſtuivers, die u lieden *Jan van den Brugge* geven moet; want ik gelt genoeg behou na myn ſtaat. Ik rekommandere u liede van herte in de goede gratie van Coulyn *Jean de Smit* en zijn Huisvrouw, hen lieden biddende, met u lieden en de kinderen, het beſte te willen doen: want het moet al een geſtorven zijn, als het God voorzien zal, u lieden zijne Goddelyk wil, daar in ik my gants geſtelt heb. En hier mede hebbe ik u lieden den Heere te bevelen, die u en uwe kinderen bewaren wil, en in gezontheit ſparen. Te Bruſſel, met droeven herte en moede, den 2. *April* 1567. voor Paaſchen. 1567

was onderteekent

By al uwen Martin Dierkens, *totter doot t' uwaarts getrouwe.*

In dit jaar vijftien hondert ſevenenſeſtig, wert allomme in Nederlant groote wreetheden bedreven. De Hiſtorien getuigen, dat de wreetheit zo groot was dat het klyne Steden waren, daar niet vijftig, hondert, twee hondert, drie hondert, dat jaar wierden geexecuteert, behalven de roode Koeden, en Droſſaarts ten platten Lande, die al vingen en ophingen datſe ſuſpect vonden. Groote vervolginge in Nederlant.

De Gereformeerde hebben ontrent deſe tyt in 't François laten uitgaan zeekere Apologie of ontſchuldinge, van al't gene ter zaken van de Religie in de Nederlanden was geſchiet. Waar in zy in 't lange haar ontſchuldigen van alle de laſteringen en kalumnien, daar zy t' onregt mede beſchuldigt wierden. Zy zeggen, datſe geen oproermakers en zijn, nog datſe nog geſcholden konnen worden voor ongehoorſame der Koninklyke Majeſteit, want zy deſelve altyt in alle politijke zaaken, behoorlyke eerbiet hebben beweſen, betalende ook goetwilliglijk alle Beden, Tollen, Schattingen en Contributien. Datſe noit hebben gezogt, dan het ryk des Koninks te vorderen, onder 't ryke Gods des Opperſten Konings, en dat na uitwyſen haarder konſcientien. Aan de geduldige en lyſame doot, en gewillige ballinkſchap van zo veel duſent menſchen, heeft men genoeg konnen zien, dat zy geen oproermakers en zijn.

Zy beklagen haar dat menſe onverhoort veroordeelt, zeggen datſe t' onregt voor Ketters worden gehouden, zy moeſten met de hylige Schrift betoont zijn ketters te weſen, de H. Schrift is genoeg om alle kettery te verwinnen. Zy maken onderſcheit tuſſen de oproerige en vreetſame, die alle gelijkelijk geſtraft zijn. Aangaande het breken der Beelden, en kan men, zeggenſe, niemant beſchuldigen, dan die daar toe raat en advys hebben gegeven, en die zulks hebben volbragt, by de kinderen en jongens op de ſtraten is zulks voleint. En is bevonden dat de Papen zelfs dat eerſtmaal hebben gevonden en gepraktiſeert, om die van de Religie daar door als rebellen te mogen beſchuldigen en te diffameren by de Magiſtraten, gelyk 't binnen Antwerpen is gebleken, door vier Papiſten, die eenen oproer geſtigt en gewelt bedreven heben over de Beelden, Altaren, en anderzins, in onſe Vrouwen Kerke, die des anderen daags gehangen zijn, waar onder een wel bekent Edelman was, die den oproer had veroorſaakt

Zy zeggen 't breeken der Beelden wel regt te zijn, maar kekennen dat zulks door bevel en authoriteit van de Overheit behoorde geſchiet te zijn: maar dat het ſchynt dat God door een ſekreet oordeel en extraordinare executie, die grove en ſchrikkelyke afgoderyen der Beelden heeft willen ſtraffen, om der menſchen wysheit tot ſchande te maken: hebbende verwekt een deel arm, ongeagt volk, ja vrouwen en kinderen, in klynen getale, geen aanzien nog magt hebbende, door dewelke in agt dagen, meeſt alle de houten en ſteenen Beelden in de Nederlanden zijn afgebroken en aan ſtukken geſlagen, ſonder wederſtant, met verbaaſtheit van alle de Magiſtraaten. Bewyzen voorts uit de hylige Schriftuur, dat God dikmaal zijn volk van Iſrael geboden heeft, datſe de Afgodenbeelden, Altaren, en Hooge plaatſen zouden af breeken, en dat alle de Koningen, die zulks gedaan hebben, van

Digitized by Google

67 van God zijn gepreſen geweeſt, gelyk men in de boeken der *Koningen* en *Chroniken* kan leſen: brengen ook vele andere exempelen uit de Hiſtorien en Schriften der Outvaderen voort, tot haren voordeele, ſuſtineren, datmen daarom henlieden voor geen rebellen, oproerders, ongehoorſame, en wederſpannige mag, nog en behoort te houden, nog veroordeelen, om zodanigen zaak die wel en goet is, en die geſchiet is door jongens, en de gene die van haar doen, geen redenen zouden konnen geven; en die daarby mogen geweeſt zijn, profeſſie doende van de Gereformeerde Religie, die zijn tot zulks gedrongen geweeſt van hare konſcientie, door eenen iver die zy hadden tot de eer en dienſt Gods, die zy wiſten dat door den dienſt der Beelden wert verkort. Waarom het zeker een groot onderſcheit is te rebelleren tegen zijn Prins, of te doen door een iver, een zaak die anderzins is hylig en loflyk: alzo het ook groot onderſcheit is hem te trekken uit de onderdanigheit van zijnen Koning, of hem te ontrekken uit de onderdanigheit des Duivels en zijne valſche dienſten. Eindelyk, na datſe vele exempelen, zo van Vrankryk, Denemarken, Sweden, Polen en Duitslant hebben verhaalt, en ook gezegt datmen door gants Spanjen de Joden wel gedoogt, zo proteſteren zy voor God en den Koning, en voor alle de Koningen, Prinſen en vreemde volkeren, en generalyk voor alle menſchen op aarden, dat zy noit hebben gedagt nog denken te rebelleren, nog te muiteneren tegen den Koning haren natuurlyken geboren Prins. Maar ter kontrarie, dat zy zijn en altyt willen blyven, zijne alderootmoedigſte en onderdanigſte Onderzaten en Dienaars, biddende alleenlyk door de barmhertigheit Gods, en zijn oneindelyke goetheit en zagtmoedigheit, die hy haar altyt betoont heeft, en die zy hopen dat hy haar nog zal betoonen, door de goede onderdanige dienſten, die zy en hare Voorouders zijne Majeſteit, en zijn Voorouders hebben gedaan; en ook met eenen biddende alle buitelantſche Vorſten en Prinſen, datſe voor haarlieden willen intercederen, en tuſſchenſpreken by zijn Majeſteit, ten einde het hun believe haar te vergunnen een vrye exercitie van hare Religie, ſonder dewelke zy meenen datſe niet konnen zalig worden, nog verſchynen voor den Rigterſtoel Gods: en dat zijn Majeſteit daar in wil navolgen de goedertierentheit en zagtmoedigheit van den Kyſer *Karel* zijnen Vader, Hoogloflyker gedagteniſſe, die 't zelve geaccordeert heeft den Prinſen en volkeren van Duitslant: en daar in van gelyken navolgen, den voet die de noot en ervarentheit heeft getoont den Koning van Vrankryk, te weten, de eenige en opperſte remedie om te ſtillen de troubelen, beroerten en gemeene ellendigheden, en een zo groote bloedſtortinge, belovende van hare zijde, nemende daar toe God en hare konſcientien tot getuigen, datſe hem willen betoonen alle onderdanigheit en getrouwigheit, en hare lighamen en goederen geven en toeeigenen tot zijnen dienſt.

MAILGAART de HONGERE, Dienaar des Woorts Gods.

Mailgaart de Hongere, out ontrent dertig jaar, geboren van Metſene in Vlaanderen, deſe heeft zig van zijn jonkheit af zeer neerſtig begeven tot de Studie in Gods woort, zo dat hy komende ten dienſte, de Gemynte Chriſti etelyke jaren heeft bedient onder de tyrannye des Pausdoms, tot in den jare vyftien hondert ſeſenſeſtig, dat hy opentlyk heeft geleert: en alzo de Dienaren des woorts, om datſe wynig waren, geen zeker plaatſen en hadden, heeft hy overal in het Weſtkwartier gepredikt en geleert, tot dat eindelyk van de Overheit den gelooyigen plaatſe was angeweſen, tot uitvoeringe hares dienſtes. Nu, dewyle dat ten platten lande alzo geen plaatſen en waren geordineert, heeft *Mailgaart* voorſchreven 't Euangelium niet nalaten te leeren. Maar de vyanden des Euangeliums oorſake nemende, hebben hem in 't laatſte van 't jaar vyftien hondert ſeſenſeſtig gevangen genomen, en gebragt binnen Ipren, alwaar hy etelyke maanden gelegen heeft, tot in 't laatſte van den jare. Maar alzo de tyden ten ergſten verliepen, en de vyanden der waarheit wederom magt kregen, hebben zy hem onder't dekſel van rebellien willen executeren, en hebben hem gebragt op 't Stadhuis, alwaar hy heeft ontfangen de ſententie des doots, om geëxecuteert te werde met de koorde. Terſtont in wynig uren daarna, hebben zy hem gebragt op de Markt, en boven op de ladder zijnde, heeft hy zeer vrymoedelyk een iegelyk vermaant, waar door een groot gedruis ontſtaan is onder het volk, zo dat de vyanden vreesden voor oproer. Terſtont hebben de Soldaten haar roers gevult, en hebben in den hoop geſchoten, en het volk vlugtende in de ſtraten, vielen over malkanderen, zo dat 'er meer dan vyfentwintig doot gebleven zijn, en nog veel gekwetſt. Onder andere was doorgeſmeten een ryk man, eenen Mesmaker *Jacob Pynceel*, die zyde dat hy den Predikant ging hooren preken aan de galg, en ander meer, meeſt groote vyanden der waarheit. Dit heeft den Patient van boven aan de galg met droefheit aangezien, elk een zo veel hy konde tot ſtilheit vermanende. Nu, als dit geſtilt was, hebben zy den Patient tot de Juſtitie vervordert, het welk hy gewilliglyk heeft geleden, zijn ziele met den gebede in de handen Gods bevelende, gaf zijnen geeſt, alwaar hy is blyven hangen tot by den avont, en hebben hem ten laatſten buiten de Stad aan een boom opgehange, van waar hem de vromen des nagts afnemende, hebben begraven. Dit geſchiede in 't begin des jaars vyftien hondert ſevenenſeſtig. 1567.

Oproer onder het volk.

MARTINUS SMETIUS.

In de maant van *Auguſtus* Anno vyftien hondert ſeſenſeſtig, is binnen de ſtad van Mecchelen, in preſentie van mijn Heere de Grave van Hoogſtraten, de Schout en andere Heeren van de Magiſtraat openbaarlyk uitgeroepen en gepubliceert, dat alle Borgers en inwoonders der ſelver Stad, zouden mogen gaan ter predikatien, en exerceeren de Religien, 't zy Roomſche Catholyken, Gereformeerde, en van de Confeſſie van Augsburg. Behoudelyk, dat de Gereformeerde Religie of Confeſſie van Augsburg, niet en zou mogen gepredikt worden binnen des Stads vryheit, en de Jurisdictie van Mecchelen; maar wel daar buiten op het Lant van Brabant.

Vryheit der predikatie.

Dienvolgende hebben de lief hebbers van de Gereformeerde Religie verkoſen zekere Weivelden zeer na by de voorſchreven ſtad, aan 't einde van een klyn ſtraatjen, gelegen tuſſchen twee huiſen, d'een genaamt den Vleesblok, weſende onder de Jurisdictie van Mecchelen, en d'ander genaamt de Zuiderzee, onder de Jurisdictie van Brabant; alwaar diverſche Dienaars des woorts hebben gepredikt en het Sacrament des Doops bedient, tot in de maant van *November* des zelven jaars dat *Martinus Smetius* van de Kerke van Antwerpen geſonden en tot Mecchelen gekomen, en voor een vaſten Kerkendienaar aangenomen is; die aldaar heeft geleert en gepredikt tot den tweeden dag *February* vyftien hondert ſevenenſeſtig: Op welken dag voor de middag, *Martinus* en de Ouderlingen der voorſz Religie zijn ontboden geweeſt op het Stadhuis voor den Magiſtraat, die van haar lieden begeerden dat zy voor een tyt de predikatie zouden nalaten, Waar op *Martinus* en de Ouderlingen antwoorden: Mijn Heeren, voor zo veel als gy liede begeert dat wy de predikatie zoude laten, zulks

1567. en konnen wy met geen goede konſcientie doen ofte accorderen: maar zo wanneer gy lieden terſtont verbiet de predikatie der Gereformeerde Religie, zullen wy obedieren, mits dat mijn Heeren ons daar af verleenen Acte autentyk, 't welk de Heere niet en wilden doen. Zo is dan *Martinus*, en die van de Gereformeerde Religie des agtermiddags verſchenen op het voorzyde Welvelt, alwaar onder andere ook kwamen zeer na by den Predikſtoel drie of vier dienaars van den Propooſt, genaamt *Spelle*: aanhoorende de vermaninge *Martini* ontrent een half uur tyts, tot dat de Propooſt *Spelle* kwam gereden op 't Wyvelt, met ontrent twintig mannen te paarde. Het welk *Smetius* ziende, zyde tot de toehoorders der predikatie: Lieve Broeders, zyt geruſt en hout u ſtil, 't is om my gedaan, en gaande van den ſtoel, wert terſtont aangetaſt van drie of vier dienaars des Provooſts, en voorts omcingelt van zommige paarden: en de geloovige alzo verſtroit weſende, is *Smetius* gezet op een paart, en gevoert in 't Klooſter van Muiſen, ontrent een half uur gaans van de ſtad van Mecchelen, op den weg van Leuven gelegen, tot des anderen daags dat hy voorts gevoert wert op 't Kaſteel van Vilvoorden, alwaar Broer *Pieter Lupus*, dat is, Wolf, een Carmelyt, gemeenlyk genaamt den geeſtelyken Broer *Pieter* by hem gegaan is om hem te examineren en zijn geloof te doen afgaan. Maar *Martinus Smetius*, die een dapper kloek en geleert man was, is volſtandig in zijn geloove gebleven, en heeft den Wolf zo wel geantwoort, dat hy met ſchande wederom moeſte na Mecchelen ryſen: dewelke daarna door iemant vreemts heeft doen ſchryven in een biljet, een verzierde wederroepinge des geloofs van *Martinus Smetius*, welk biljet of geſchrifte deſelve Broer *Pieter* gegeven heeft in handen van een zijner Biegtdogteren, woonende op de Kooremarkt binnen de Stad van Mecchelen, die terſtont alom verbryde, dat de Predikant der Geuſen zijn vermaledyde leringe had wederroepen, voor den voorzyden Broer *Pieter*, alzo hy kon laten blyken by zijn eigen hantſchrifte: 't welk gekomen zijnde tot kenniſſe van *Cornelis Speks*, een van de Ouderlingen alaar, en Gebuurman der voorzyde Biegtdogter, heeft zo veel door goede vrienden verkregen, dat hem het biljet of geſchrifte wert gecommuniceert in preſentie van lieden met eeren, en 't zelve overleſen hebbende heeft deſelve *Cornelis* by het voorzyde biljet of geſchrifte gelyt een miſſive, geſchreven en onderteekent by de hand des voorzyden *Smety*. En alzo werden de geſchriften bevonden diverſche en niet overeenkomende, en het voorzyde biljet niet geſchreven te zijn by der hand des voorzyden *Smety*, zo dat deſelve Biegtdogter van *Cornelis* en de omſtanders met ſchanden is geſchyden.

Martinus wort gevangen.

Hy wort valſchelyk beſchuldigt van wederſtorpinge.

Des Saterdags den agtſten der zelver maant *Februari*, is *Martinus* (zittende op een paart, zijn beenen onder des paarts buik toegebonden, van het voorſyde Kaſteel van Vilvoorden gebragt by den Provooſt (die daar na ook om verſchyden boosdaden gehangen is) en zijne dienaars door de ſtad van Mecchelen, tot aan 't Siekhuis of Lazarushuis van Walem, alwaar komende, zo hebben zy een ladder een Eyken boom beryt gevonden, en in 't opgaan van de ladder, heeft *Martinus* gebeden en geſproken: *Heer Almagtig, vergevet haar want zy en weten niet wat zy doen.* En voorts volſtandiglyk zingende zekere clauſulen van eenen Pſalm, is aan den zelven Eyken boom den Heere opgeoffert.

Deſe *Martinus Smetius* certyts Paſtoor van Sledinge, is geweeſt een van de vier Paſtoren onder Gent, namelyk, Sledinge, Vinderhoute, Ooſtwinkele, en Urſele, die daar te voren gelykelyk op een tyt 't Pausdom hebben verlaten, en uit de Afgodiſche duiſternisſe tot den wonderlyken licht Gods, dat is, tot de Euangeliſche waarheit genadelyk van God geroepen zijn. Van dewelke hy van Sledinge de eerſte op de voorzyde wyſe te Walem: *Gillis de Meyere* van Vinderhoute de tweede te Gentten *Adrianus van Maaldergem* van Urſele, de derde, te Brugge ook met den vuure om de waarheit den Heere opgeoffert zijn. En de vierde van Ooſtwinkel is door Gods genade nog in het leven, en ook een Dienaar des Goddelyken woorts. De Heere wil hem ook bekragtigen met zijnen Geeſt, om beſtendig te blyven, en zijnen name groot te maken, in leven of in ſterven, na zijn welbehagen.

Gillis de Meyere van Vinderhoute.

Adrianus van Maaldergem, beyde te verbranden.

1567.

Meeſter JAN GORIS, en JORIS van der ASSCHE.

Jan Goris, Chirurgyn geboren van Oudenaarde, na Gendt ryſende, wert van twee verraders verlpiet, die den Baljuw, als hy ook na Gent ryde, aanzyden, dat zy *Jan Goris* voorhenen hadde zien palleren. De Baljuw (als na bloet dorſt hebbende) heeft zeer aangereden: en hem agterhalende, vraagde hy waar hy henen ging? *Jan Goris* zyde: Ik ga na de Parochie van Nazareth, de Baljuw zyde, hy wilde ook met hem. En alſo hebben zy langen tyt t'ſamen geſproken, tot dat de Baljuw zijnen ſlag gezien had om hem te vange. Als *Jan Goris* dit merkte, is ter zyden over een gragt geſprongen na een Boſch daar by ſtaande, daar in *Jan Goris* hem voor een korten tyt geſalveert heeft: maar de Baljuw heeft het Bos doen beſetten van het volk daar ontrent. die hem hebben gevangen genomen, en niet als een menſche, maar als een beeſt na Oudenaarde gelyt. Een klynen tyt nu gevangen zijnde, wert geexamineert, of hy een van de Beeltſtormers was? Daar op hy antwoorde, Neenen zy hebben hem zommige zaken meer te laſte gelegt, welke hy niet gedaan had. Aldus in de gevankeniſſe blyvende, heeft hy de Heeren gebeden, datſe hem haaſt wilden expedieren na zijne daat. Daar na nog eens geëxamineert zijnde, hebben zy hem van menigerly zaken gevraagt, en hy heeft haar lieden zo rykelyk geantwoort, dat zommige uit de Wet verwondert waren, dat een man van zulken klyn eſtime zig zelven wiſte te beſchermen. Eindelyk heeft deſe Patient wel gemerkt, dat zy hem dooden wilde uit het ondervragen van zijn geloove, het welke hy haar beleet, aangezien het Konings mandament zulke gebied om te brengen. Zo is hem des nagts in de gevankeniſſe een menſchelyke vreeſe aangekomen, en groote bekoringe van den vyant, alzo dat hy by na door krankheit des vlees zoude gewankelt hebben: maar hem berer bedenkende (geroert door den Hyligen Geeſt) heeft hy met groote vuurigheit gebeden dag en nagt, dat hem God niet en wilde lyden in bekoringe; maar veel meer dat hy door de kragt des Geeſt des vlees krankheit mogt overwinnen; daar in hem God ook verhoort heeft. Want van dien tyt aan heeft hy vromelyk geſtreden, en de waarheit volſtandig en vieriglyk tot 'er doot toe beleden.

Eindelyk heeft hy de ſententie des doots ontfangen, daar in hy zeer patientig was, en heeft God voor haar lieden gebeden, gelyk *Stephanus* gedaan heeft, dat hen God de ſchult zijns doots niet zou willen toerekenen. Als nu de Patient gekomen was ter plaatſen daar d'executie zou geſchieden, heeft hy nedergeknielt en zijn gebed tot God gedaan. Daar na de ladder opgaande, heeft hy eenige gezien van die hem verraden en gevangen hadden. En hoewel hy, na Chriſti exempel, voor hen lieden gebeden had, zo zyde hy nogtans, dat God als een regtveerdig Regter, nog eenmaal haar ſtraffen zou, 't welke korts daar na geſchiede. Want deſe zelve Baljuw die hem gevangen

Act. 7. 60.

67 vangen hadde, en zeer glorieus op de Markt
ſtont, als *Goris* geëxecuteert wert, is korts daar
19. na (gelyk *Achab* en *Jeſabel*) van de wagt onverſiens doorſchoten geworden, en alſo ſonder kenniſſe Gods, als een beeſt, in zijn ſonden verſmagt. Alzo heeft God 't bloet deſes vromen mans (gelyk hy tot allen tyden doet) gewroken.

van der Daarna hebben zy zijn medebroeder voortgebragt, met name *Joris van der Aſſche*, die op gelyke wyſe den zelven dag aan een galg den Heere ſtantvaſtig is opgeoffert, het welke hy wel betuigt met zijn affcheit brief aan zijne Ouders geſchreven, welke copye alsus luit:

De genade en vrede van God den Hemelſchen Vader zy u gegeven door onſen Heere Jeſus Chriſtus, Amen.

k brief. Seer vriendelyke groeteniſſe geſchreven aan u lieden mijn eerſame en lieve Vader, Moeder, Broeder en Suſter. Ik late u lieden weten een blyde nieuwmare, dat ik noit blyder dag hadde, dies ik den Heere danke van zijn genade, dat ik weerdig geworden ben, voor zijnen hyligen Name een te zijn van zijn getal, waar in ik zeer vrymoedig en wel gerust ben: Lof hebbe den gever van deſe genade, die hy my geeft. En ik bedanke u zeer, mijn lieve Vader en Moeder, dat gy met droefheit opgevoet, en veel zorge voor my gedragen hebt, 't welk u lieden God in den Hemel door zijn genade loonen zal. En verblyt u lieden met my, dat my God tot zulk een heerlyke Bruiloft geroepen heeft. O hoe heerlyk en dierbaar is
5. 15. den doot der Martelaren in de oogen Gods! Lieve Vader, ik was onthoden voor twee Papen, en twee broeders, die my zeer geerne afgetrokken hadden, als ook nog andere meer na de Heeren zelve die daar mede haren ſpot dreven, zeggende: Zo zalmen zeggen dat gy een goet kind der hyliger Roomſcher Kerke geſtorven zijt. Maar hier van heeft my de Heere bevryt: want ik heb eens regt uitgeſproken, dat ik my des Euangeliums niet en ſchame, maar wil mijn leven daar
16. voor laten, om mijnen Bruidegom na te volgen in alle benautheit, om my met hem te verblyden hier boven in de Hemelen. Ik bidde u lieden, Vader, Moeder, en al mijne Vrienden, zo u God tot eenig lijden geroepen heeft, dat gy dat ſtantvaſtelyk wilt verdragen, ende en wykt niet, noch ter regter, noch ter ſlinkerhant: maar vreeſt veel
10. 28. meer, die de ziele en lighaam dooden mag, want
14. het is hier om een korten tyt te doen: daarom laat ons deſe werelt (die tytlyk is) geerne verlaten met al dat 'er in is, ons hem gants overgevende, om te doen, wat zijnen hyligen wille over ons heeft beſloten Alzo, lieve Vader, Moeder, en alle mijne Vrienden, ik neme affcheit aan u lieden altesamen, tot dat wy komen in 't Ryke der Hemelen, daar ik hope dat wy malkanderen vin-
14. den zullen, en in een zulke vreugde, die in der eeuwigheit niet vergaan en zal: droefheit en geſchrey zal dan een einde hebbe. Daarom bid ik u, zet droefheit bezyden, en zyt patientig, want 't is my een welkomende zake, dies ik God danke. En zegget alle Vrienden dank, die my beminnen, dewelke ik altesamen een vriendelyken groet ontbiede met eenen hyligen kus in den Heere. Nog eens zegge ik adieu mijn Vrienden, en alle mijn geburen, blyvet den Heere bevolen en wandelt in zijne wegen, den tyt uwes levens, tot grootmakinge des naams Gods en uwer zielen zaligheit, Amen.

By my Joris Adriaanſz van der Aſſche, u ſone, tot zaliger memorie.

Zo zijn nu deſe twee vrome getuigen Chriſti den Heere opgeoffert aan een galg, vrymoedelyk aanroepende den name Gods, den veertien den *April* vijftien hondert zevenenſeſtig.

LOWYS VAN HEKKE.

ONtrent deſe tyt is te Oudenaarde in Vlaanderen een groote vervolginge der geloovigen geweeſt, alzo dat vele uit haar Vaderlant vervolgt wierden. En onder ander is *Lowys van Hekke* of *Varebroek* ook gevangen, en na een korte tyt zijner gevankeniſſe heeft hy met groote volſtandigheit God den Hemelſchen Vader, met aanroepinge zijns hyligen naams, zijn ziele aan een galg opgeoffert, Anno vyftien hondert zevenenſeſtig den veertienden *April*. 1567.

GUYDO de BRES van Bergen in Henegouwe, en PEREGRIN de la GRANGE van Daupbiné, byde Dienaars des Goddelyken Woorts.

NA dat de Stad van Valencyn een langen tyt zeer zwaarlyk van de vyanden der waarheit was belegert geweeſt, en de geloovige 't zelve beleg zo lange uitgeſtaan hadden als het mogelyk was; zo zijnſe eindelyk, haar verlaten ziende van het ſenden der hulpe, en het vervolg der verloſſinge, toegezegt, door de principaalſte Edelen des lants, gedwongen geweeſt de Stad op te geven den drieënt wintigſten *Maart*. Als nu de vyant haar niet en wilde houden het gene hy haar belooft had, zo mag men wel denken dat men na de Dienaren des Woorts en andere notabele perſonen der Stad zogte: de twee Dienaren of Predikanten der Stad waren doen, *Guydo de Bres*, en *Peregrin de la Grange*, welker leven en roepinge wy zullen vertellen, eer wy haar doot zullen verhalen, want wy willen in deſelve neffens malkanderen voegen haar leven en ſterven, welke in alle gelukzaligheit wel met den anderen overeenkomt. Deſe twee Dienaren dan, als zy nu meenden zommige dagen na de overleveringe der Stad, haar te vertrekken uit de zwarigheit, met *Michiel Herlin* de jonge, een van zijne knegten, en *Jaques du Rieu*, zo vielen zy in handen van den grooten Major van St. Amant, al waar zy anderhalven dag waren: en overmits dat hem het lant van Doornik tot daar is ſtrekkende, zo kwamen die van Doornik en eiſchten deſe gevangene van haar met gewelt, haar drygende zo zy daar in wygerig waren, dat zy de Borgt van St. Amant zouden verwoeſten. Nu, na dat menſe handen en voeten met yſer gebonden had, zo wierden zy op een wagen geworpen, en gevoert op 't Kaſteel van Doornik, vier mijlen van St. Amant gelegen, en dat met een groot geſelſchap van ſoldaten.

Guydo wert van vele Edelmannen, Vrouwen en Jonkvrouwen bezogt, want zy waren zeer begeerig hem eens te zien, overmits zy van hem zo veel hadden hooren zeggen, zommigen beſpotten hem, zommige ſmaedden hem, zommige wilden ook met hem diſputeren; maar als zy merkten dat zy gevangen en overwonnen waren, zo ontſchuldigden zy haar, zeggende, dat zy geen Theologante waren. De Commiſſariſen in de diſpute inbrekende, (als Regters der zelver) ſtonden hem toe, dat men de Hyligen niet en behoorde aan te bidden, noch ook de Maget *Maria*, maar alleen den eenigen God. Zy lieden dan die zulks doen (zyde *Guydo*) die dwalen. Daar op antwoorden zy, dat men de Hyligen wel mag aanroepen. Maar hy bewees daar tegen dat het Latynſche woort, *adoratio*, verduiſt wort aanbiddinge. En zo men de Maget *Maria* niet en behoorde aan te bidden, zo en behoorde menſe ook niet aan te roepen, want 't is byde een. Dit aldus geeindigt zijnde, kwamender twee andere, van welker d'een zijde, dat hy alzo wel zoude konnen preken als een Dienaar, zo hy hem daar in wilde voegen: het welk *Guydo* verſtaande, zyde hem: Monſieur, ik zie wel dat gy een geleert man zijt, zout gy my wel eens willen zeggen war ding 't geloove zy? Waar op hy ontſtak van ſchaamte: maar nog moet nemende, antwoorde hy, dat 't is de Geboden Gods doen. En *Guydo* antwoorde hem, en zijde, dat hy hem niet gevraagt hadde, welke de vrugten des geloofs zijn, maar wat 't

1567. geloove voor een ding is? Dog hy was zo wys dat hy anders de vrage niet beantwoorden konde. Daar na spraken zy van de Beelden, d'een zijde dat hy alle de Beelden der Kerken niet meer en agtede, dan een klyn manneken, het welk hy haar daar wees, staande op de leene van een bank. Een ander stelde zig daar tegen, en zijde, dat hy die meer agte uit oorzake der plaatsen. Myn Heeren, zijde *Guydo*, disputeert en vereenigt eerst onder malkanderen, en als dan zullen wy van andere dingen spreken: want midsdien gy zegt dat de plaatse de Beelden hyliger en heerlyker maakt, snyt dan dit Beeldeken van de bank, op datmen 't in de Kerke drage, en dan zal het zo excellent wesen als alle d'andere die in de Kerke zijn. Diergelyke propoosten meer hadden zy vele; maar zy en zijn niet weert het papier daar mede te bekladden.

De Heere van *Tramery* een Capitein, vergesel-schapt met vyf of ses soldaten, kwam *Guydo* besoeken, mede brengende een Paap, die door zijn bootsen en manieren genoeg te kennen gaf, dat hy meer had gesopen als geblasen, welke hem veel questien voorstelde, en onder anderen van 't Nagtmaal: en *Guydo* nam daar uit oorzake, om hem te vragen wat ding een Sacrament ware. Alle de gene dewelke nu van de voorstellinge deser questien klapten als Papegaajen, werden doen stommer als Visschen, genoegsaam te kennen gevende, dat zy buiten de schreve waren. Maar *Guydo* zig stellende tegen den Priester, zyde: Dit is een Kerksman, het is zijn ambagt Sacramenten te bedienen, hy zal ons wel zeggen wat het zy. De Paap antwoorde, dat het een verborgentheit was die God en den menschen onbekent is. Maar *Guydo* en verstont dat niet: maar zommige die by hem stonden, zijden dat hy alzo gesproken hadde: en voorwaar was een antwoort die zijns Priesterampts wel waardig was. Nu wert in dese dispute zeer dikwils voorgestelt, *Hoc est enim corpus meum*, dat is te zeggen: *Want dat is mijn ligbaam.* Maar *Guydo* bewees hem datmen dese woorden moeste verstaan, alzo die d'alderoutste Doctoren der Kerke uitgelegt hadden: en onder ander Doctoren stelde hy voor *Augustinus*, welke zegt: *De Heere en beeft geen zwarigheit gemaakt te zeggen: Dat is mijn ligbaam, als hy dat teeken zijns ligbaams uitreikte.* En als zy dese antwoorde verstaan hadden, dewelke niet en luide, datmen 't lignaam Christi onder een Hostie tusschen twee yseren gebakken besluiten konde, zo begonsten zy wijt op te roepen: Het teeken, het teeken: Ja, zijde *Guydo*, het teeken, want alzo zegt *Augustinus*; bezie of gy de verklaringe wilt navolgen. Doen drong de Paap (die de Edelmannen hadden doen vertrekken, om dat hy 't al bederf) door al 't volk, en verhaalde wederom de sententie *Augustinus*. Daar staat navolgende geschreven, zyde hy, op desel ve plaatse, *est vera caro Christi*, dat is: *Het is 't waaragtige vleesch Christi.* De Paap bewees hem hier in zo onverstandig, dat hem *Guydo* des verwonderde: en antwoorde daar op anders niet, dan dat zulk in *Augustinus* niet geschreven stont, ja zoude contrarie wesen van het gene dat hy teekenen noemt, en datmen zulks de kinderen zou moeten wys maken, of eenige onredelyke creaturen. En nadien hem *Guydo* gezegt hadde, dat hy hem wilde bewysen door des Paus boeken zelve, dat de Roomsche Pausselyke leere ware een valsche leere, zo vertrokken zy terstont, hem zeggende, dat hy nem wel veel beroemde, en dat nogtans geen van de Predikanten binnen Doornik en dorsden bestaan tegen eenige te disputeren. De Paap mede vertrekkende, zijde, datmen moeste mutsaarts hebben om wel tegen hem te disputeren. En *Tramery* uitgaande, zijde hem, dat hy nog arger ware als *de la Grange* zijn medegeselle.

Ongeschikte en verstenheit van een Paap

Na dese vlugt kwam de Gravinne van *Reux*, vergesel-schapt met vele Juffrouwen om hem te bezoeken, dewelke ziende, zo zy in kwam, de groote yseren keten daar hy mede geketent was, zijde: Mijn goede Monsieur *Guydo*, ik en weet niet hoe gy meugt slapen, eten, of drinken: my dunkt zo ik in u stede stont, ik storf van vreese. Mijn vrouwe, zijde hy: De zake die ik voorsta, en de goede konscientie die my God geeft, doet my slapen, eten en drinken gemakkelyker dan alle die slapen, die my kwaat willen. En belangende myne keten, ik verswyge dat zy my zou verschrikken of mijn ruste benemen, zy verheugt of verkwikt my alzo zeer, dat ik die agte kostelyker dan gulden ketenen, ringen, en diergelyke juweelen: want zy is my nutter: en als ik 't geluit mijner keten hoore, zo dunkt my dat ik een zoet muzyksspel in mijn ooren hoor ingaan: niet dat zulks uitd'eigenschap dese bande herkomt, maar d'oorzake waarom ik zulks moet verdrage, is om Gods Woorts wille. Dese jonkvrouwe zijde hem dat zy verstaan had, dat hy de Goddelyken dienst der Roomscher Kerke zeer in zijn predikatie verscheurde: mijn vrouw, zijde *Guydo*, ik sprak daar van alzo het myn text vereischte en niet anders: en dat overmids dat ik na uitwysen mijns ampts 't volk moeste waarschouwen van zodanige misbruiken, die 't volk in den doot en verdoemenisse zijn lydende. Dese jonkvrouw dede Mr. *de la Grange* een stoop biers brengen, en beloofde hem alle dage een te geven, wilde hy wederom na de Roomsche Kerke keeren: maar zy verloor haren arbyt zo wel tegen den eenen als tegen den anderen. Daar was als doen een seker persoon, dewelke, sprekende van 't Vagevuur, bybragt het gene dat *Virgilius* schryft in de boeken *Eneidos* van de Helden *Ulysis* en van eenen *Tantalus*, dewelke in 't water stak tot den kinnebaart toe, en als hy meende te drinke zo vertrok 't water van hem, en alzo wert hy gestraft om zijne overdaden, en d'ander werden in den wint gehangen, om gepurgeert te werden. Maar *Guydo*, op dat hy hem de weg onderginge, zijde hem: Monsieur, dit zijn al oude vrouwen fabulen, zout gy my wat daar van doen gelooven, zo moest gy Goddelyke Schrift bybrengen. Doen zijde de persoon, ik dagt wel dat gy dat zeggen zout. Daar kwamen nog andere jonkvrouwen, van welke sommige jong waren en fraaikens opgemaakt, onder welke een out wyf zyde: Dit is genoeg om *Guydo* te temteren zo veel schoone dogters te zien. Myn vrouwe, zijde hy, wagtse voor u Papen en Monniken, want gy weet dat zy zeer avontuurlyk zijn in zulken handel. Op een anderen dag kwam hem een groot gesel schap bezoeken, onder de-welke sommige waren die haar lieten dunken wel geleert te zijn: zy spraken van de accidenten sonder substantie, namelyk, of zy kosten bestaan sonder haar subjecte materie; en of de accidenten sonder substantie ook gewigt hadden: d'een zijde Ja, en d'ander twee zijden Neen: accordeert onder malkanderen, zijde *Guydo*, en daar na zo willen wy 't eindigen: en haar dat gezegt hebbende, zijde hy nog daar by: Gebreekt daar anders niet in 't Sacrament, dan de accidenten of toevallige dingen sonder substantie? Wat is 't dat daar weegt, is 't zelve gewigte dat daar woeg voor de consecratie? Men mag niet zeggen, dat 't de substantie des broots zy, want zy en is niet meer: zegtmen, daar en zijn ook geen accidenten, als namelyk, rontheit, witheit, grootheit, sonder hare substantie, en nog min van 't lighaam Christi: want een lighaam alzo groot als het aan het kruis hing, weegt veel meer als de substantie des broots doet. Zylieden nu hoorende dese propoosten, gingen weg geheel beschaamt sonder meer te spreken: dan alleen

Alderley komt om

zy

Digitized by Google

57. zy zijden, dat zy geen Theologanten waren. Maar *Guydo* zijde haar: Wel aan dan, doet uwe Geleerde hier komen, gy zult ons daar van hooren ſpreken. Na datſe nu daar tien of elf dagen gevangen hadden geweeſt, zo rees daar grooten twiſt onder de Heeren: ſommige wildenſe te Valencyn hebben: die van Doornik en wildenſe niet laten gaan, zeggende, dat zy op 't lant van Doornik gevangen waren, en den twiſt wiert zo groot tuſſchen myn Heere van Reux, en myn Heere van Quatervaux, dat zy ſchier malkanderen daarom zouden geſlagen hebben, en men was des avonds wel ſpade doende, om haar te vereenigen. Myn Heeren van Reux (dieſe niet en wilde laten gaan) liep 's anderendaags te Poſt na Bruſſel, om aldaar de Hertoginne te ſpreken, dewelke hem geboot, dat hy die den Heere van Valencyn zou overleveren: 's daags daar na zija wederkomitte wel vroeg, kwamenſe den gevangenen zeggen, dat zy haar zouden gereet maken om te verryſen: ſommige zijden na Valencyn, en zommige zyden na Bruſſel. Terſtont daar na kwam de Heere van *Maulbay* Luytenant van 't Kaſteel, met een van de Commiſſariſſen en vele Capitynen tot *Guydo*, die ſpraken van de aanroepinge der Maget *Maria* en der Hyligen: daar op hy haar antwoorde, datmen niemant behoorde aan te roepen dan alleen God door Chriſtus Jeſus onſen Heere, die de eenige Advocaat en Middelaar is, alzo ons de Schrift leert: en aangaande de Hyligen en de Maget *Maria* (zyde hy) zy hebben tot haren tyt gedient,

56. als de H. Geeſt door den mond *Pauli* zegt: dat *David*, na dat hy in zijn tyt gedient had, is ontſlapen en by zijne Vaderen gelegt: waar 't nu zo, dat hy tot onſen tyden ons dienſtelyk kon weſen en ons kon helpen, zo ware deſe maniere van ſpreken ydel en te vergeefs: daarenboven d'Apoſtel, ſchryvende tot den H. ...er Gemynten van

9. Galatie, zegt: *Doet alle menſchen goet dewyle gy tyt hebt.* Daar op zyde een ander: 't Is kwalyk van u geargumenteert. Want als men zegt: Terwyle gy te Doornik zyt, zo doet goet, volgt daar nu uit dat ik geen goet kan doen als ik in een ander ſtad ben? Monſieur, zyde *Guydo*, myn argument, als ook 't argument des Apoſtels, en is niet gefundeert op eenige plaatſe, maar op tyt en tyt, te weten, dat wy in deſe tegenwoordige tyt malkanderen konnen helpen, maar dat ons na deſen leven het middel benomen is om zulks te doen: ja dat meer is, de gene die ontſlapen zijn weten van onſe zaken niet. En om zulks te bewyſen, zo bragt hy by 't exempel *Joſia*, tot welken de Heere zyde, dat hy hem wilde vergaderen tot zijn Vaderen, op dat zijne oogen niet ſagen de wrake die hy over Jeruſalem brengen wilde. En ook le-

1. 15. ſen wy van *Moſes*, die tot God zyde: *Zo ik genade voor u gevonden heb, zo doot my, op dat myn oogen 't kwaat niet aanſchouwen*: Daar by hy te verſtaan gaf, de verderfeniſſe des volks. Doen zijde een van haar, dat zulks behoorde verſtaan te worden van de oogen des vleeſchs. Waar op *Guydo* bybragte *Auguſtinus*, die ſprekende van zijn overleden Moeder *Monica*, die een hylige en deugtzame Vrouwe geweeſt was, zijde: Wilten de geſtorven Hyligen onſe ſaken, en konden zy ons helpen, zo zoude myn Moeder, die my altoos waar ik rysde volgde, en die my zo noode bezwaart zag, my nu ook niet verlaten; maar 't is

v. 10. alzo als in den *Pſalm* geſchreven ſtaat: *Myn Vader en Moeder hebben my verlaten, maar de Heere neemt*

v. 16. *my aan.* En *Eſaias*: *Gy zyt onſe God Heere: Abraham onſe Vader heeft ons niet gekent, en Iſraël heeft van ons niet geweten.* Doen vraagden zy hem, of hy ook niet en geloofde dat de Maget *Maria* Maget gebleven zy na de baringe? En hy antwoorde haar, ja, overmids dat zy in onſe Artykelen des geloofs, Maget genoemt wort: en zegt voorts dat hy haar hielt voor de gelukſaligſte onder alle vrouwen: als haar ook de Engel zijde, en *Elyabeth* haar Nigte: en dat zy de Moeder des Soons Gods was, die hem ware God en menſche gebaart had. Als hy nu aldus dit propooſt voor had, zo zagen zy malkanderen aan, als of zy een ander gevoelen van hem gehad hadde. Doen zyde de Heere van *Maulbay*: Gelooft gy niet dat 'er een Vagevuur zy? *Guydo* ſprak, met verlof myn Heere, ik en ben van die niet, welke loogenen dat 'er een Vagevuur zy: want ik houde het bloet 1 Joh. 1. 7. des Soons Gods voor het Vagevuur der ſonden, den genen die haar bekeeren, en deſe weldaat, met den gelove omhelſen: maar ik en weet van de ovens en dat gebra der zielen (alzo der Papen fabulen inhouden) niet te ſpreken. En *Maulbai* antwoorde daar op *Guydo* zeer grammelyk, dat hy even alzo wel ook de helle loogenen konde: maar *Guydo* zyde hem, dat 'er wel een helle was voor de godlooſe en booſe menſchen, zo Gods Woort mede brengt, en met zulken Vagevuur als de Papen verziert hebben. *Maulbai* zyde hem, dat hy wel zoude weten of daar een Vagevuur zy, als hy verdoemt ware. Maar *Guydo* zyde hem, dat hy eenen Regter in den Hemel had, die daar al anders van oordeelen zoude, en was daar van genoeg verſekert in zijn woort. Hierentuſſchen kwam daar de Capitein *Tramery*, dewelke hem zou lyden tot St. *Amant*, en was zeer op *Guydo* vergramt, om de propooſten wille die hy tegen hem en zijnen Pape gehad hadde, als wy boven verhaalt hebben. Zo kwam hy nu wel wreedelyk tot hem, en zijde: Gaat deur, gaat deur: en daar na dede hy hem op een wagen klimmen daar geen ſtroo op en was, nog eenig gerief om te liggen: en om hem nog meer te kwellen en te beſwaren, dede hy hem de beenen in groote boejen ſlaan, en de handen met een koorde binden, zonder hem een ander gegeven te hebben, om hem van agter op te houden, dog de Heere was hem genadig, dat hy zijde: *Myn God, ik love en danke u van u goetheit tot mywaarts, gy trooſt en ſterkt my*, en zijne oogen op *Tramery* ſlaande, zijde hy hem: een onbarmhertig oordeel zal gaan Jac. 2. 13. over dien, die geen barmhertigheit zal gedaan hebben. Als zy nu in zulke beſwaringe waren, hieven zy haar oogen op ten hemel, en riepen God aan, dat hyſe meer en meer wilde trooſten en ſterken, 't welk hy ook dede: want als zy daar nu gerekt en getrekt lagen gebonden, als Schapen die tot een ſlagtbank verordent zijn, ziet, zo roerde de Heere het herte van een Commiſſaris, die hen ſtroo dede geven, op dat zy wat gemakkelyker ſaten, hem tot haar wat redelyker bewyſende. Alzo werden zy uit 't Kaſteel gebragt, en met een grooten hoop ſoldaten dwers voor Doornik gevoert, daarſe van vele Godſalige met grooter deernisſe aanſchout wierden, dog niemant van haar dorſte een woort kikken. Ten laatſten kwamen zy tot St. *Amant*, zeer groote koude lydende, alwaar haar twee hondert ſoldaten verwagte, en men nam terſtont een anderen wagen, om datmenſe voort na Valencyn zou voeren, en zo haaſt als zy daar gekomen waren, zo wert *Guydo* gelyt in 't aldervreeſelykſte gat dat daar was, en daar men geen menſchen gewoon was te leggen, en dit gat wert om zijn duiſterniſſe Brunam genoemt, alwaar hy de lugt moeſte ſcheppen door een yſeren tralie, van een ſtinkende plaatſe om der vuiligheit wille, daar gemeenlyk de dronkaarts haar water gaan maken, waar door dezelve plaatſe onrynder en ſtinkender wort. Zodanig is de Hiſtorie van de gevankeniſſe van deſe perſonen, gelyk dit uit haar ſchriften getrokken is, en inſonderheit uit de ſchriften van *Guydo*, dewelke hem zeer beneerſtigde den Broederen van Valencyn van gewigtige en ſtigtige dingen te ſchryven, als ook de

1567.

Een verſchrikkelyke gevangeniſſe.

1567. diſputen van den ſeſtienden en ſeventienden *April* die hy met een Minderbroeder gehad had, en ook met meer andere mannen van aanzien, aangaande de hoogheit des Paus: verwagtende van daag te dage Mr. *François Richardot*, Biſſchop van Atrecht. Maar om zijn zorge en genegentheit te bewyſen, die hy had tot de ſaligheit der gener daar hy een Herder van was, zo zont hy dagelyks brieven, haar in deſelve tot volſtandigheit in den geloove vermanende.

Diſputen en handelingen gehouden te Valencyn, tuſſchen Guydo de Bres, en François Richardot, Biſſchop van Atrecht, en andere in dezelve vervat.

MEester *François Richardot*, een zeer ſubtyl man, hebbende eertyds gedaan profeſſie van 't Euangelium te kennen, 't welk hy naderhand met den dekmantel der Auguſtyner orden heeft beſoedelt, is alzo der Heeren Hoven ingedrongen, en daar na Biſſchop van Atrecht geworden, liet hem tot Valencyn vinden den agtienden *April*, om met *Guydo* (zo hy zijde) te handelen.

Deſe Biſſchop na zijne gewoonlyke vleijende maniere, trat met *Guydo* in 't ſpreken, zeggende op Rethorycx, dat hy een goet gevoelen van *Guydo* had, overmits hy had hooren zeggen, dat hy hem niet ligtelyk ſtoorde, maar redelyk was: waar uit hy hem liet voorſtaan dat hy een yver tot God had, en zorge droeg voor zijn ſaligheit: en bad hem ook, dat hy voor hem niet wilde ſchromen, alwaar hy van een ander profeſſie als de zijne, en dat hy daarom niet zou de leeringe verwerpen die zy hem doen zouden. Tot deſen propoolte en andere diergelyke, antwoorde *Guydo*, dat hy van zodaniger meeninge was, en dat waarlyk een yver tot God in hem was, zo veel als immers God door zijnen Geeſt hem had medegedeelt, en (zijde hy) zulks betuigen ook myn ſwarigheden, pynen en perykelen, daar ik over lange tyt in gewandelt heb. Dat alzo gepaſſeert zijnde, zo vraagde hem de Biſſchop van wat punct zy wilden tracteren? Van welke u belieft, zijde *Guydo*. Wel aan dan, zijde de Biſſchop, laat ons ſpreken van 't Sacrificium der Miſſe: Ik denke wel dat gylieden gewoon zyt tegen het zelve in te brengen het gene d'Apoſtel tot den *Hebreen* zegt: *Zo wy willens zondigen na dat wy de kenniſſe der waarheit ontfangen hebben, daar en is geen offerhande meer over voor de ſonden.* Maar de Apoſtel ſpreekt op die plaats van d'onvergevelyke ſonden, voor dewelke hy zegt geen offerhande te weſen: maar nogtans zo bekent gy wel (zo ik meene) dat 't Sacrificium Chriſti voor alle andere ſonden dienſtelyk is. Monſieur, zyde *Guydo*: Belieft 't u niet, dat wy eerſt aanvangen aan de eerſte inſtellinge der Mis, om alzo eerſt te weten wie die ingeſtelt heeft, en wanneer die ingeſtelt zy geweeſt? want ik vinde niet een woort daar van vermaant in de H. Schrift. Ik heb wel geleſen dat *Lucas*, die beſchreven heeft de werken der Apoſtelen, vermelt in zijn 2. *kap.* daar hy beſchryft den ſtaat der eerſte Kerken, dat zy volherdig bleven in leeringe der Apoſtelen, in de gemeenſchap, en brekinge des broots en den gebede. Men weet ook welke daar is geweeſt der Apoſtelen leere: want *Lucas* wyſt ons zulks, door hare ſermoenen, die hy by geſchrift geſtelt heeft: Het is wel waar dat het gene hy daar van heeft geſchreven, niet ander en is als een ſumma haarder ganſcher leere. De gemeenſchap zijn de Aalmiſſen, alzo die ook van den Apoſtel genoemt worden, zeggende tot den Hebreen: En vergeet de weldadigheit der gemeenſchap niet: Door de brekinge des broots verſtaat hy het Nagtmaal, en by den gebede verſtaat hy de ſmeekinge. Nu, zoude de Mis van dien tyt af geweeſt zijn, zo en zoude ons *Lucas* zulks niet verſwegen hebben, overmits dat 't een Sacrificium is (als de Roomſe Kerk zegt) zo wel voor de levendige als voor de doode: daar en zou *Lucas* niet vele moeite aangelegen hebben om te beſchryven, die wel vele andere dingen beſchreven heeft, die nergens na zo nodig zijn als de Mis, is 't zo, dat zy hylig en van waarden te houden zy, alzo men zegt. De Biſſchop zyde daar op, dat de Mis als doen was: want het was het Nagtmaal: en dat hetd' Apoſtelen niet en hebben willen met deſen name des Sacrificiums noemen, is geweeſt omdat zy vreesden datmen van haar zoude gemeent hebben, dat zy 't volk nog in haar oude Sacrificien der Wet, zouden hebben willen onderhouden, maar dat dies niettemin het Nagtmaal nogtans een Sacrificium was.

Guydo. Monſieur, zo d'Apoſtelen om die oorzaaks wil, het Nagtmaal niet hebben durven Sacrificium noemen, hoe dorſt dan *Paulus* den Doop den naam der Beſnydinge geven, en de ſpyſe onſes Nagtmaals, dat oude Paaslam? De geloovige worden genoemt Tempelen Gods: de Gemynte wort genoemt na d'oude Stad Jeruſalem, Sion: Chriſtus wort genoemt onſen Altaar: ja ik ſwyge, dat zo het Nagtmaal met den name der oude Sacrificien genoemt hadden, dat 't den geloovigen een aftrekſel zoude geweeſt zijn: maar zegge, dat het eer een middel zou geweeſt hebben, om haar te lokken, als zy in haar ooren zouden hebben hooren klinken deſen naam Sacrificium, die haarlieden altoos zeer aangenaam was geweeſt, zo wel den Joden als den Hydenen.

De Biſſchop zyde hem, dat de Oud Vaders die zeer kort na de tyden der Apoſtelen leefden, het Natgmaal Sacrificium genoemt hebben: dat is waar, zyde *Guido:* maar dat was om oorzaak des Sacrificiums der dankzegginge, die men pleeg te gebruiken onder de uitdeelinge der aalmiſſen, daar by ook gevoegt is, dat de geloovige hen zelven opofferen tot een Sacrificium Gods, gelyk hen de Apoſtel ook tot dien einde is vermanende. Maar hebt gy ooit geleſen dat eenige van de Ouden deſe woorden hebben gebruikt? Wy ſacrificeren 't weſentlyke Lighaam Chriſti, en offeren het Gode, om zo wel den levendigen als den dooden de verdienſten des lyden onſes Heeren toe te eigenen?

De Biſſchop zyde hem, en gylieden, als gy u Nagtmaal uitreikt, zo offert gy Goden den Vader in u gebeden Jeſus Chriſtus, en de verdienſten zijns lydens voor de voldoeninge van alle uwe ſonden: *Guido*, zyde: Monſieur, wy doen gemeenlyk dit gebet tot God, en niet alleen in het gebruiken des Nagtmaals, dat hy niet ons aan en ſie, maar het aanſchyn zijns Geſalfden. Maar aangaande van u lieden, en die van de Roomſe Kerk: offert gy Chriſtus niet op een andere wys in u Mis? Zo gy hem anders niet op en offert, waarom zegt men dan, dat men hem opoffert met vleeſch en been, zo groot als hy oit geweeſt is? Zo is dan ook, zyde *Guydo*, uwe offerhande bloedig: want Chriſtus in het *Sacrificio*, 't welk hy eenmaal aan 't kruis volbragt heeft, zijn bloet vergoten, en zo gylieden even 't zelve Sacrificium offert, zo volgt daar uit, dat 't moet bloedig zijn, of anders en is 't zelve niet. De Biſſchop nu daar nu by vaſt blyvende, zyde: Wy offeren het ware lighaam en bloet Chriſti. *Guydo* antwoorde: Zo het lighaam en bloet Chriſti geoffert wort in de Mis, zo is 't dan een bloedige offerhande: en als nogtans de oude Leeraars hebben geſproken van een offhande ſonder bloet, zo wilden zy daar meede te verſtaan geven, dat zy daar meede meenden, dat het een Sacrament was, namelyk, een figuur van de bloedige offerhande welke eens ongeoffert hadde geweeſt aan het kruis. Daar na hiel *Guydo* dikwils aan, en wilde beweſen hebben, of de naam *Sacrificium* eigentlyk het Nagtmaal mogt gegeven worden: want eigentlyk is Sacrificeren

doo-

Heb. 10. 26.

Act. 2. 42.

Hebr. 13. 16.

Col. 2. 11.

1 Cor. 5. 7.

1567.

7. dooden, als by de Sacrificie Abrahams blykt, aangezien hem geboden wert zijnen Soon *Iſaak* te offeren: want *Abraham* verſtont daar uit dat hy hem moeſt dooden: als ook *Jephtha* dede, dewelke God een belofte gedaan had, dat, zo hem God in zijn hand gaf de kinderen *Ammons*, dat hy opofferen zoude de eerſte die hem tegen kwam: zo dan het Nagtmaal eigentlyk een *Sacrificie* genaamt wert: zo moet daar uit volgen, dat Chriſtus daar moet gedoot werden: maar overmits dat Chriſtus daar niet gedoot wert, zo wort het dan zeer onbekwamelyk een *Sacrificie* genoemt, gelyk ook den Doop niet eigentlyk moet de beſnydinge genoemt worden. Deſe dingen maakten hem zeer veel te doen, en als zy ten lesten daar tegen niet konden in brengen, zo vielen zy van dat propooſt, en wierpen een ander voor, te weten: De Biſſchop viel op 't onderſcheit des woorts Gods, dat is, dat ſommige by geſchrift ons is nagelaten, en ſommige niet: en zyde, dat alle de brieven der Apoſtelen nu t'onſen tyden niet voor handen zijn, dat 't genoeg blykelyk is, dat de Apoſtelen meer geſchreven hebben, dan wy nu tegenwoordig vinden, in dewelke zy wel van andere dingen mogten geſchreven hebben.

Guydo. Ik bevinde niet dat'er meer als een brief *Pauli* verloren zy, namelyk, de gene die hy tot de Laodicenſen geſchreven heeft, van dewelke hy mentie maakt *Col* 4. 16. Het is wel waar, dat men een vint die alzo genoemt wort, maar ik agtſe voor verciert: en al was 'er van d'Apoſtelen meer geſchreven als wy hebben, zo moet evenwel al wat van haar gezegt wort, accorderen met het gene dat van haar geſchreven is, 't welk wy nu tegenwoordelyk by ons hebben. Want zo men iet voorwent, dat zy zouden moeten geſchreven hebben, en zo zulks niet overeen komt met het gene, dat eens van haar geſchreven is, wie zal dog zo zot zijn, die zal willen gelooven, dat het der Apoſtelen Schrift zy? Als de Engel *Cornelius* den Hooftman gezegt had, dat hy zou zenden na Joppe en laten *Simon Petrus* halen, op dat hy hem aanzyde de dingen door dewelke hy en zyn huisgezin zouden ſalig worden, zo is doe ter tyt *Cornelius*, niet een woort van de Mis geſproken, nog ook van eenige andere offerhande, als alleen van de offerhande dewelke de Heere Jeſus eenmaal aan het kruis volbragt heeft, nog daar is van hem niet meer bygevoegt, dan den zelven door den geloove aan te nemen: waar op een Minderbroeder zyde die by hem was, dat gelyk als de Wet *Moſis* diende, om den doot Chriſti den Joden toe te eigenen, dat alzo insgelyks de Mis diende, om de Hydenen den doot des Soons Gods toe te eigenen. *Guydo* antwoorde, dat het geen argument van waarden was: want de Sacrificien des Wets werden ingeſtelt met Gods woort, welke nogtans geen ſonden konden weg nemen. De Mis, vintmen nog in't Oude, nog in't Nieuwe Teſtament beſchreven: hoe zou zy ons dan den doot Chriſti toe-eigenen? De Biſſchop zyde daar op, dat de Apoſtelen Liturgien waren gebruikende: dat is, bedieningen, en dat de Mis onder de Grieken ook Liturgie genoemt wort. Daar ſtaat, zyde *Guydo*, in de *Handelingen der Apoſtelen*, dat de Propheten en Leeraars der Gemyten van Antiochio den Heere dier den en vaſteden. Zo vraag ik u lieden nu, of gy lieden verſtaat, dat hy daar by de Mis verſtaan heeft? De Minderbroeder antwoorde, dat het *Eraſmus* alzo overgeſet had: wat zyde *Guydo*, heeft het *Eraſmus* voor't *Sacrificium* der Mis overgeſet? Ja, zyde hy, voor 't *Sacrificium* der Mis. Monſieur, zyde *Guydo*, gy weet dog dat dit Griex woort *Liturgia* eigentlyk wort verſtaan voor bedieninge, op wat wys dat't zy, als te zien is in't 13. *kapittel* tot den *Romynen*, alwaar van de Magiſtraat of Overheit geſproken wort, dat zy een Dienareſſe Gods is. Dit zelve woort *Liturgia*, het welk in de Werken der Apoſtelen gebruikt wort, is ook in den brief tot den *Romynen* alzo geſtelt. Item, in den brief tot den *Hebreen kapittel* 1. *vers* 7. gebruikt d'Apoſtel dit woort *Liturgia*, als hy zegt dat de Engelen zijn Dienaars: zalmen daarom zeggen, dat de Overheit zal mogen Mis zingen, en de Engelen desgelyks Ik weet ook wel dat deſen naam gegeven zy geweeſt *Zacharie* den Vader *Johannes Baptiſte*, dewelke een Prieſter was: maar men zou eerſt moeten bewyſen, dat de Apoſtelen Prieſters waren, eer menſe tot deſen dienſt en tot dit ampt trekken en toelaten kon. Maar men zal't nimmermeer konnen bewyſen dat zy zulks geweeſt zijn, want Chriſtus en had't haar niet bevolen (als hy die uitſant) Mis te gaan zingen, dan om het Euangelium te prediken: alzo dar, dat woort *Liturgia* genoemt moet worden, voor den laft en bedieninge der Apoſtelen, den welken was geboden te prediken, en niet om te offeren: een iegelyk mens agte ons (zegt *Paulus*) als Dienaars Chriſti, en uitdeelders der menigerhande verborgentheden Gods. Hy zegt niet als Prieſters. *Guydo* vraagde anderwerf de Biſſchop, of hy wel dorſt zeggen, dat de Apoſtelen Mis gezongen hadden? Hy antwoorde, Neen, maar dat zy het Nagtmaal bedienden. Aldus eindigde deſe diſputie met veel diergelyke propooſteen, en dat alles zeer vriendelyk en ſonder vergramminge. De Biſſchop bewees hem groote vrientſchap, hem beloovende, dat hy hem nog wilde beſoeken. En *Guydo* bedankte hem zeer van de moeite die hy dede, en zyde dat hy hem altoos zoude wellekom weſen, en daar mede ſchyden zy van malkanderen. 1 Cor. 4. 1.

1567.

Dit is in ſumma 't gene dat *Richardot* met vele anders zijns gelyke, vergeſelſchapt met *Guydo*, handelde in de eerſte diſputatie, getrokken uit de ſchriften die daar van zijn gemaakt en in druk uitgegaan, in welke ſchriften *Guydo* deſe concluſie toegedaan heeft, geſchreven aan de geloovige van Valencyn, als volgt. Mijn Schaapjes, doet u profijt met deſe dingen, en ook met alle 't gene dat ik u gepredikt heb, 't zelve dikmaal in u verſtaat overleggende. Bid God ſonder ophouden om volſtandigheit, en voor de verſterkinge der kranke en ſwakke in 't geloof, en ſonderling wilt my niet vergeten in uwe gebeden, ſo lange ik in deſen ſtryt weſen zal, want het is om u lieden en om 't geloof wille dat gy hebt, dat ik ſtryde: en wil gaarne, zo het God belieft, voor't zelve mijn bloet ſtorten, en laten ſtorten. Aangaande van my, ik zal u nimmermeer vergeten zo lang ik in de werelt hier beneden ben. Ik heb u lieden genoeg in 't lange geſchreven van deſe materie van 't Nagtmaal en de Mis, overmits dat het de principaalſte punten zijn, welke nu in de Roomſche Kerk voorgeſtelt worden: En dat heb ik gedaan om de zorg die ik draag voor u zaligheit.

Andere diſputatien gehouden den 22. Mey, vijftien hondert ſevenenſeſtig, in de zaal der gevangenis van Valencyn.

Ontrent ten agt uren 's morgens vroeg des voorzyden daags, zo kwam de Biſſchop van Atrecht voor de tweedemaal, vergeſelſchapt met een groot getal Prieſters (die men Geeſtelyke noemt) en meer andere perſonen in de gevankenis, by dewelke *Guydo* gebragt wiert: en na de groetingen over by de zyden voldaan waren, zo dede de Biſſchop *Guydo* by hem komen aan een tafel, en regt tegen over hem zitten, en alle d'andere ſtonden daar rontom, en hadden vele propooſten van de Mis en 't Avontmaal, en de handelinge ging aldus aan:

De Biſſchop zyde: Wel Monſieur *Guydo*, hoe gevoelt gy u al zins dat wy laatſtmaal met malkanderen ſpraken? Zyt gy nog al in eenen doen, en hebt gy u niet bedagt op 't gene dat wy doen verhandelden?

Guy-

1567. *Guydo.* Monſieur, ik love mijnen God en Vader, van dat het hem belieft heeft zijne Vaderlyke zorg over my uit te ſtorten, my trooſtende en verſterkende op een ſonderlinge groote wys in mijn banden en vervolgingen, waar in ik als met de oogen merke, en met de handen taſte, de zekerheit en getrouwigheit van zijne beloften, waar van ik hem van ganſcher herte danke, hem biddende, dat hy my tot het einde mijns levens in het zelve behoude, want ik vinde my altoos eensſins en eens gemoeds.

De Biſſchop. Hoe: Ik meende u geheel van meeninge verandert te vinden, na de goede hoop die ik de laaſte rys in u ſpeurde, wilt gy u dan ſtellen en party maaken tegen de waarheit? Monſieur *Guydo*, mijn Broeder en vrient, ik bid u wort dog niet hartnekkig van gevoelen, ende en agt u meeninge niet beter te weſen als het oordeel dergantſcher Kerk, en van zo vele wyſe en dappere mannen, die voor ons geweeſt zijn. Wy ſpraken laatſtmaal vande offerhande des lighaams en bloet onſes Heeren Jeſus Chriſtus in de Mis, welke ons de Oud Vaders beſchryven, dat in gebruik zy geweeſt, ten tyde der Apoſtelen, zeggende dikwils, wy offeren, daar zy van de *Eucbariſtia* ſpreken. 't Is wonder hoe gy dog liever hebt te geloven een Leere, die ſedert veertig jaren her waarts, of daar ontrent, aangevangen en voortgebragt is, door *Oecolampadium*, *Caroloſtadium*, die d'eerſte auteurs der ſelve zijn geweeſt. Voorwaar, my dunkt datmen beter behoort geloof te geven de Oud Vaderen, welke daar zeggen, dat het Sacraments des Altaars een offerhande is, dan u lieden die het tegendeel houd. Ik weet wel dat gy my antwoorden zult, het gene dat *Paulus* tot den *Hebreen* ſchryft: die daar zegt, dat Chriſtus hem eenmaal heeft opgeoffert; maar daar zal ik u op dienen. Dat gene dat wy in de Mis offeren en is geen ander offerhande dan deſelve, die al reede geſchiet is: wy maken niet heden een, en morgen wederom een ander, want wy offeren altoos deſelve ſaak, niet als hy hem aan het kruis heeft geoffert, want hy hem geoffert heeft, op dat hy voor ons verdiende, maar wy offeren hem als Dienaars en executeurs zijn Teſtament, op dat wy ons der zelver verdienſten alzo toëeigenen: en ik verwondere my hoe u ſulks zo vreemt dunkt, wy zeggen dat wy Jeſus Chriſtus tot God den Vader voor onſe ſonden offeren: en gylieden in u Nagtmaal, en preſenteert gy niet Jeſus Chriſtus Gode voor uwe ſonden, en bid gy hem ook niet, dat hy u de verdienſten des doots en des lydens zijns Soons toëeigene?

Guydo. Monſieur, ik weet niet wat hoop gy laatſtmaal in my zout hebben mogen krygen, want hebt gy gemeent my tot u Religie te winnen, ik meen nogtans wel, dat ik u daar toe geen oorzaak van my is gegeven, 't en zy dat gy alleen zulks vermoet hebt; dat ik gezegt heb, dat zeg ik nog, te weten, dat ik noit hartnekkig ben geweeſt om my tegen alle regt en redenen te ſtelle, maar tot nog toe heb ik niet gehoort, dat beſtaan mag, en ik en kan 't ſekere voor 't onſekere niet verlaten, en daarom ben ik nog (als regt is) in 't zelve gevoelen, tot datmen my met levendige getuigeniſſen des Goddelyken Woorts anders bewyſe. Ook ben ik geenzins eigenzinnig, en ſtel mijn oordeel niet beter als het oordeel der Kerk, maar ik onderwerp my (en dat wel te regt, om geregtige oorzaken) de eerſte oude Kerk, in dewelke de Apoſtelen alles hadden opgeregt na d'ordonnantie Chriſti. Maar de Kerk onſes tyds, en onderwerp ik my niet: welke verontrynigt is, met een oneindelyk getal van menſchelyke inſettingen, en die wonderlyk vervreemt en afgeweken is van de oude Kerk der Apoſtelen. Daarom en heb ik geen ongelyk, dat ik my aan de Kerk na Chriſtus bevel ingeſtelt, wil houden: want Chriſtus zegt in de *Openbaringe Johannes* in het tweede *kapittel*, tot die van Thyatiren, die zyden dat zy de bedriegerye des Satans niet kenden, overmits haar diepheit, om haar van valſche leeringen te wagten. Ik zal u (zegt hy) geenen anderen laſt opleggen, alleenlyk, dat gy hebt, dat zelve behout tot dat ik kom: zo had hy niet moeten ſpreken, zo men al, dat de Roomſche Kerk verciert heeft, zou behooren te onderhouden. 1 51 Apoc.

Aangaande het *Sacrificium* der Mis, het welk de Ouden, na u zeggen, betuigen ten tyde der Apoſtelen in gebruik geweeſt te zijn: Ik bid u, Monſieur, noemt my eens, een, die zulks beſchryft, zult my veroorzaken, daar op te denken. Ik weet wel, dat *Ireneus* Biſſchop van Lyons, die de alderoutſte is na de Apoſtelen, zegt, *dat wy God offeren de dingen die hem toekomen, geduuriglyk de gemeenſchap en eenigheit des vlees en Geeſt predikende: want zo wanneer de aanroepinge des naams Gods voor het broot ('twelk nogtans uit der aarden is) gaat, zo en is't geen gemeen broot meer, maar een Eucbariſtia, het welk daar beſtaat, in twee dingen, namelyk, in 't aardſche en in 't hemelſche, alzo dat onſe lighamen de Eucbariſtia ontfangende, niet meer vergankelyk zijn, overmits zy de hoop der verrijſeniſſe hebben, des zo en offeren wy hem, niet als een, die eenig ding behoeft, maar als zijne beerſchappye dankzeggende, en zijn kreatuur byligende.* Dit zijn de eigen propoosten *Irenei*, dewelke het broot des Nagtmaals *Eucbariſtia*, dat is te zeggen dankzegginge noemt, hoewel het niet ten bekwaamſten geſproken is: want het en is geen dankzegginge zelf, maar een inſtrument waar door wy dankzeggen, want men preſenteert hem niet aan deſe hylige Tafel tot dien einde, dat men alzo Gode wat gaf, die geen ding en behoeft, maar wy die arme en behoeftige kreaturen zijn, komen aldaarom als van zijn hant te ontfangen, 't gene hy ons aldaar voorſtelt en aanbiet, en daar na zo neemt hy van ons het *Sacrificium* der dankzegginge, 't welk wy hem toewenſchen. Ziet, dit zijn de woorden deſes hyligen mans *Irenei*: maar wat kan de Mis tot haar voordeel hier uit trekken? Mijn Heer, zo gy eenige van de oude Leeraren weet, die na de tyden der Apoſtelen geleeft hebben, welke zouden gezogt hebben, dat de Apoſtelen het lighaam Chriſti offerden, of dat zy zyden, wy offeren het lighaam Chriſti voor de vergevinge der ſonden in 't Nagtmaal, gy zult my een ſonderlinge vriendſchap doen, dat gy my dit aanwijſt. Ik heb *Ireneus*, *Juſtinus*, *Tertullianus*, en *Origenes* neerſtelyk doorleſen dewelke van de oudſte zijn, maar ik heb in haar zulks niet gevonden. Aangaande het gene gy zegt, dat ik my liever heb te houden aan eenen *Oecolampadius*, of *Caroloſtadius*: ik houde den eerſten voor een groot dienaar Gods, den welken men niet behoort te beriſpen van een nieuwe leere voortgebragt te hebben, overmids hy leerde datmen alle dingen in de Kerk behoort uit te rigten, als de Apoſtelen der eerſte Kerken ingeſtelt hebben, en datmen alle nieuwigheden en menſchelyke vercieringen behoort te verlaten. Gy zegt, dat gy Jeſus Chriſtus in de Mis opoffert als Dienaars Gods, en dat, op dat gy u de verdienſten Chriſti daar door zou toëeigenen, daar op zal ik hier na, ter bekwamer tyt antwoorden. Dus zeg ik alleen dit op het laaſte punt, 't welk was, dat gy ons vraagde, of wy Chriſtus in ons Nagtmaal niet offeren? Voorwaar wy offeren hem Gode niet; maar God bied hem ons aan, tot onſe geeſtelyke onderhoudinge, en daarom, mijn Heere, zo bid ik u lieden andermaal, zo gy eenige getuigenis hebt daar in d'Apoſtelen het Nagtmaal een opofferig genaamt hebben, of datzy gezegt hebben, wy offeren Chriſtus Gode zijnen Vader, of immers dat eenige van de alderouſte Leeraars alzo geſproken hebbe, dat gy my zulks wilt aanwyſen.

Biſ-

67. *Biſſchop.* Ik en heb nu de alderbeſte tyt niet, om alle de Boeken der Ouder Vaderen te gaan doorleſen; nogtans des nietemin zo zalmen bevinden datſe't Nagtmaal een opofferig genaamt hebben: en onder andere *Cbryſoſtomus*. Aangaande de Apoſtelen, ik en bevinde niet dat zy het een opoffering genaamt hebben, van zorge, dat zy de Chriſtenen met deſe manier van ſpreken hadden mogen ergeren: en datmen had mogen meenen dat zy het Sacrificie der Wet met den Euangelio hadden wille vermengen. Daarom, na mijn goetdunken, is het, dat zy zwarigheit gemaakt hebben 't zelve alzo te noemen, hoewel de hylige *Paulus* tot den *Hebreen* 13. *vers* 10. de tafel des Nagtmaals met deſen Griekſche name θυσιαστήριον noemt, 't welk Altaar te zeggen is: en ook voorwaar, my dunkt dat 't te vergeefs was geweeſt, dat de oude Dienaars der Kerke, met deſen naam *Sacerdotes* genoemt werden, 't welk zo veel te zeggen is, als Prieſters. Offeraars, die eenige hylige dingen Gode offeren, zo zy gene duſdanige dienſten in de Kerken hadden bedient.

Guydo. Ik weel wel, Monſieur, dat eenige van de Oud Vaders het Nagtmaal den naam van *Sacrificium* gegeven hebben, maar dat is geweeſt om oorzaak gelyk wy voren verhaalt hebben, namelyk, om datmen daar dankzegginge opoffert, en ook om dieſwil datmen in 't ontfangen des broots en wijns, welke Sacramenten zijn des lighaams en bloet onſes Heeren, als dan zegge ik, memorie en gedagteniſſe houd van het *Sacrificium*, 't welk eenmaal aan het hout des kruices geſchiet was: en tot beveſtinge des zelfs, kan ik vele der ouder Vaderen ſchriften bybrengen: en onder andere deſe, te weten, *Juſtinus* den Martelaar, 't welk een oud Schryver is, die aldus: *De oblatie welke gegeven wort om geoffert te worden voor de gene die gereinigt is van de Melaatsheit, is geweeſt een figure of afbeeldinge des broots in 't Avontmaal, welke de Heere Jeſus Chriſtus heeft geboden te doen ter gedagteniſſe zijns lijdens, 't welk hy geleden heeft om het menſchelyke geſlagte te reinigen van alle bare gebreken, op dat wy alsdan gezamentlyk Gode zoude dankzeggen, zo wel om dieswille dat hy de gebeele werelt met alle dat daar in is om der menſchen wille heeft geſchapen, als ook om dat hy ons verloſt heeft van ſonden en gebreken, in dewelke wy verſonken lagen, en dat hy door een volkomen vernieuwinge alle magten en gewelt overwonnen heeft, door dien die daar geleden heeft na het voornemen zijns Raats.* Hoort dog wat deſe alderoudſte Schryver zegt: Dat deſe oblatie des gerynigden Melaatſchen, een figure is des broots in het Nagtmaal, 't welk de Heere geboden heeft te ontfangen en te nutten ter gedagteniſſe zijns Sacrificiums, als hy het om ons te rynigen te wege gebragt heeft: en daarom zegt hy, dat wy zouden Gode dankzeggen: hy en zegt daar niet, dat wy Jeſus Chriſtus Gode zijne Vader voor onſe ſonde zoude offere. *Auguſtinus* ſchryvende *contra Fauſtum*, zegt: *De Hebreen, doen zy onvernuftige beeſten offerden, zo oeffenden zy haar in de propheetie; maar de Chriſtenen die nu de gemeenſchap des lighaams Chriſti genieten, doen zulks uit gedagteniſſe der offerhande, welke onſe Heere Jeſus Chriſtus eenmaal volbragt heeft.* Hier zegt hy niet dat zy nu Chriſtus lighamelyk voor de ſonden offeren, maar alleen, dat in de handelinge deſer gemeenſchap des lighaams Chriſti, het *Sacrificium* alrede eenmaal door hem volbragt, indagtig gemaakt wort. Daar na verhaalt deſe zelve *Auguſtinus contra Fauſtum* wederom, zeggende: *Het vlees en bloet van deſe offerhande waren lange wyle voor de toekomſte des zelven, door die figuurlyk beloofd: In 't lyden Chriſti zijn zy in de daat en waarheit volbragt: maar na zijn Hemelvaart zo bedient men het door 't Sacrament der gedagteniſſe.*

Dewyle hy zegt, dat zulks bedient wort door 't Sacrament der gedagteniſſe, bewyſt hy klaarlyk genoeg dat 't ware vlees en bloet des Heeren eenmaal in waarheit aan't kruice is uitgeſtort geweeſt, en dat zulks door de bedieninge des Nagtmaals alleen indagtig wort gemaakt, en dat dienvolgende het lighaam Chriſti niet weſentlyk daar en zy. Deſe ſententie dunkt my helder en klaar genoeg te zijn. Aangaande *Cbryſoſtomus*, de ſpreuke die u lieden uit hem wilt voortbrengen, is te vinden in de 16. Homilie, op den brief tot den *Hebreen*, alwaar alzo ſtaat: *En offeren wy niet alle dage? ja wy voorwaar wy offeren, maar 't is ter gedagteniſſe zijns doots, en deſe offerhande is eenig en niet menigerly: en overmids de Hoſtie maar eenmaal is geoffert geweeſt, zo is zy ook geoffert geweeſt op de alderbylighſte plaatſe: maar dit Sacrificium 't welk wy offeren, is een exemplaar en figure des genen.* En een wynig daar na zegt hy: *Onſe groote Offerprieſter is die voor ons de eenige offerhande heeft opgeoffert, en deſelve die nu voor ons geoffert wert, welke offerhande ons onvergankelyk is: 't gene dan dat wy mede doen, is ter gedagteniſſe des genes, het welke eenmaal geſchiet is, want hy zegt: Doet dit tot mijner gedagteniſſe wy en doen geen ander Sacrificium dan de opperſte Prieſter geoffert heeft, maar wy doen even dat zelve: en om beter te ſpreken, wy doen de gedagteniſſe des Sacraments 't welk eenmaal geſchiet is.* Theophylactus op het tiende kapittel tot den *Hebreen* zegt ook 't zelve, zeggende: *Wy hebben een offerhande en niet vele, hoewel het deſelve is die eens geoffert is geweeſt: wy offere altoos even, of om beter te ſpreken, wy houden de gedagteniſſe van zijn offerhande, als of hy nu tegenwoordig geoffert ware: daar uit dan blykt dat onſe Sacrificie eenig is, en dat 'er in de Wet vele geweeſt zijn die men dikmaal moeſte bedienen, op dat zy beter te nutte kwamen en ook vele bolpen, maar de onſe is eenig en ook maar eenmaal opgeoffert.*

Cyprianus is ook hier met ons eens, ſchryvende, *Dat het lyden Chriſti is 't welk wy offeren: en lieve, wie is dog de menſche die zo onwetende is, dat hy niet zou weten, dat het lyden onſes Heeren niet tegenwoordig onder de handen des Prieſter is? want 't is lange geleden dat hy leed, maar de gedagteniſſe en de memorie des lydens wort door ons alzo bedient, daar na wort ook dank gezegt, voor zodanige groote weldaden.* En *Proſper* zegt: *Het hemels broot 't welk het vlees Chriſti is, wort op zulke wyſe het lighaam Chriſti genaamt, hoewel dat 't in der waarheit geen Sacrament des lighaams Chriſti en is, en 't gene dat daar geſchiet door de hand des Prieſters, wort de opofferinge des vlees Chriſti genaamt, alzo ook zijn lyden, zijn doot, en zijn kruicinge, niet om dat ſe zulks in der waarheit zijn, maar zijn alleen verborgentheden.* Alle de andere ſpreuken van de Leeraren der ouder Kerke, zijn alle zo helder en klaar, dat zy geen uitlegginge en behoeven: en alzo gaat het met ons Avontmaal ook toe, wy ontfangen het Sacrament des lighaams en bloets Chriſti, ons indrukkende de gedagteniſſe en offerhande die eens aan het kruis geſchiet is, en alzo wort ons toegeëigent niet alleen het lighaam en bloet onſes Heeren, maar ook de verdienſten zijns doots en lydens. Merkt dan wel hier op, en beziet of wy niet en doen na 't bevel Chriſti, zeggende van zijn Avontmaal, doet dat tot mijner gedagteniſſe, en niet, offert dit voor uzelven.

Lib. 2. Epiſt. 3. ad Cecil.

In Sententiis.

Matth. 26. Luc. 22.

Item, of wy niet van woort tot woort geheelyk na komen de meeninge der ouder Kerken. Hier ſiet men op wat wyſe de oude Leeraars het Nagtmaal, *Sacrificium* genaamt hebben, 't welke verre verſchyden is van de leeringe die men huidensdaags in de Roomſche Kerke heeft, welke zegt: *Wy offeren het eigen Lighaam en Bloet Chriſti in vlees en been voor de vergevinge der ſonden.*

Voorts aangaande de ontſchuldinge die gy voorwent, dat de Apoſtelen 't Nagtmaal niet en hebben *Sacrificium* genaamt, van vreſe die zy hadden om den geloovigen te ergeren, en op dat zy niet en zouden hebben mogen meenen dat zy

1567. het Sacrificie der Wet, met de leere des Euangeliums wilden vermengen. Daar in dunkt my dat gy te wynig redenen voortbrengt, aangezien dat *Paulus* geen zwarigheit maakt, den Doop, den name der Besnydenisse te geven, overmids die in de plaatse der Besnydenisse gekomen is; 't welk hy voornamelyk daarom doet om de Colossensen in 't geloove volherdig te maken. Ik zwyge dat hy zoude meene haar daar door eenigzins te verergeren. De valsche Apostelen zyden haar, dat zy niet konden zalig worden, zo zy niet eerst besneden waren: maar *Paulus* zyde haar ter contrarie, dat zy besneden waren met een besnydenisse die sonder hande geschiet was, 't welk was de besnydenisse Christi, en niet van *Moses*, en dat in de besnydenisse Christi de voorhuit des vlees niet en wort eigentlyk afgesneden, maar dat het lighaam der sonden daar wort uitgetrokken: den name ook der besnydenisse die hy den Doop gaf, heeft grootelyk den Colossensen ten besten gedient: hoe veel te meer dan zoude den name des *Sacrificiums*, 't Nagtmaal gegeven, nut geschaft hebben, zo het in der waarheit een offeringe des waren lighaams Christi geweest ware, na zijn gebod? Desen naam des Sacrificiums, was zeer gemeen, zo wel onder de Joden als onder de Hydenen, want hare Godsdienst was meest gelegen in de offerhanden: en de benaminge der zelver was haren ooren zeer aangenaam. Hier uit blykt dan dat geensins der waarheit gelykformig zy, dat de Apostelen haar zouden bezwaart hebben gevonden, het Nagtmaal *Sacrificium* te noemen, sorgende iemant door de noeminge te ergeren: maar overmids hem bekent was, dat het Nagtmaal geen *Sacrificium* en is, nademaal hare Meester haar gezegt hadde: *Neemt, en eet*, en niet, *neemt, en offert*, zo en hebbe zy het ook den naam van offerhande niet willen geven: want 't is ongelooflyk dat de Apostelen oit in den sin hebben gehad, Christus op te offeren, midsdien zy geen Offerpriesters en waren, nog dat zy om zulks te doen, gebod nog exempelen hadden, en zo't alzo ware, dat zy geoffert hadden als gy zegt, zo en zouden zy geenzins nagelaten hebben een zo heerlyk werk, ja zo nut en oorboor ter zaligheit als gy het noemt, by geschrifte immers ergens aan te teekenen.

Ik beken wel, dat d'Apostel tot den *Hebreen* 13. zegt, dat wy eenen Altaar hebben, van den welken die geen magt en hebben t' eten, die den Tabernakel dienen: maar ik en vinde geen redenen waarom men dese Altaar voor de tafel des Nagtmaals zoude moeten verstaan; ja dit zou ook tegen uwe eerste woorden stryden, daar gy gezegt hebt, dat de Apostelen het Nagtmaal niet en hebben dorven offerhande noemen, zeggende, dat zy iemant daar mede hadden mogen ergeren: zoude daar meer zwarigheit in gelegen hebben, het Nagtmaal *Sacrificium* te noemen, dan als men de tafel Altaar noeme, op het welke byde bedient wort? Voorwaar zulks stryt heel tegen zig zelve. Zo dunkt my dan dat d'Apostel in de voorgestelde spreuke niet en spreekt van 't Nagtmaal maar dat hy met den Altaar verstaat, alle de diensten welke wy Christus doen, van welken dienst geen deel en hebbe alle de gene die onder de Ceremonien der Wet staan. En dat zulks het regte verstant zy, bewyst't navolgende, want overmits hy figuurlyker wyse van den name des Altaars gesproken hadde, zo bewyst hy van wat dienst hy gesproken heeft, op dat men niet en meent dat hy van eenen vleeschelyken dienst zy.

Col. 2. 11.

Hebr. 13. 10.

Wy dan, zegt hy, offeren door hem de offerhande des lofs duriglyk tot God, namelyk, de vrugt der lippen die zijnen name belyden: hy noemt daarna ook de aalmoessen offerhanden, en dat is het gene hy met dat woort Altaar verstaat, en niet dat men Christus daar opoffert. Gelyk de offerhande des lofs een geestelyk ding is, 1567
alzo moet men het ook een Altaar noemen: en belangende dat zommige van de oud Vaderen de Dienaren des woorts hebbe *Sacerdotes* genoemt, dat is, Offerpriesters: Ik geloove dat zy 't om zulke redenen gedaan hebben, als zy 't Nagtmaal offerhande, en de tafel Altaar noemen.

Bissch. Maar de sententie van *Chrysostomi* behoort wel genoteert te werden, want hy en zou niet gezegt hebben, wy offeren dagelyks, waar't dat 'er niet eenig wesentlyk *Sacrificium* ware, in welke haar de Kerke dagelyks moeste oeffenen.

Guydo. Ik beken wel dat *Chrysostomus* alzo spreekt: maar ik bid u, aanmerkt dog wat hy daarna zegt, dat 't *Sacrificium* 't welk zy bedienden, was een exemplaar en figure der offerhande die Christus eenmaal gedaan had, en daarna zegt hy: Wy offeren 't zelve dat voor ons eens opgeoffert is geweest: het gene dan dat wy nu doen (zegt hy) geschiet ter gedagteniisse des genes dat eenmaal geoffert wort, want hy zegt: *Doet dit* tot mijner gedagteniisse; wy en bedienen dan geen ander *Sacrificium* dan 't gene dat de Overpriester offert, maar wy bedienen even dat zelve: daar na voegt hy tot verklaringe van zijn zware maniere van spreken, en om bekwamelyk daar van te zeggen, (zegt hy) wy bedienen de memorie des *Sacrificiums* dat eenmaal geschiet is. En in der waarheit alzo ook in ons Avontmaal wort een zodanig *Sacrificium* bedient, namelyk, de gedagteniisse des *Sacrificiums*, 't welk Jesus Christus voor ons aan den galge des kruices volbragt heeft, alzo hy ons ook bevolen heeft: Doet dit tot mijner gedagteniisse, dat is, zulks etende en drinkende, moeten wy hem in onse gedagteniisse hebben: en alle dese dingen en kan men in 't Sacrament der Misse niet doen, overmids dat men zegt, dat 't geen figure en is, maar de Heere Jesus Christus zelve. Hoe zou men dan Jesus Christus tot een gedagteniisse Jesu Christi en zijns doots konnen offeren? Want daar is groot onderscheit tusschen de gedagteniisse eens dinks, en 't dink zelve. Zo gy dan, als *Chrysostomus* schryft, even het zelve *Sacrificium* in de Misse offert, zo is u offerhande bloedig: en zulks ware wederom geheel tegen de distinctie die gy lieden maakt tusschen de offerhande die daar bloedig, en die sonder bloet is: want gy zegt dat de offerhande aan 't kruis geschiet, bloedig is geweest; maar dat de offerhande die gy in de Misse bedient, sonder bloet is: en gy hoort dat *Chrysostomus* zegt, *Dat zy lieden offerden even deselve offerhande die eens geoffert is geweest*: zo is het dan een bloedige offerhande. En daarna zijne meeninge klaarlyk bewysende (zegt hy) om te bekwamer te spreken: Wy doen een gedagteniisse der zelver in onse gemeenschap. En Prosper in zijne sententien zegt, *dat het gene de Priester doet, wort genoemt een opofferinge des vleesches, doots en der kruicinge Christi, maar nog niet in der waarheit, dan door een beteekeninge der verborgentheit*: zo volgt dan dat het Priesterdom ook also moet verstaan worden. Zo zegge ik dan dat de Kerke haar *Sacrificium* heeft, om haar daar in te oeffenen, namelyk, het Sacrament des lighaams en bloets onses Heeren, in welk gebruik men houd een gedagteniisse der opofferinge die hy eens volbragt heeft.

Luc. 22. 19. 1 Cor. 11. 24.

Daar beneffens ook, myn Heere, zo weet gy wel, dat de Ouden dit woort offeren gebruikt hebben voor presenteren als *Cyprianus* zegt, *dat de Diaken den volke dat doen tegenwoordig was, begonnen zoude den Kelk te offeren*: en *Augustinus* in den Brief *ad Januarium*, zegt, *dat zommige haar niet genoege te nemen (om een zeeker merkelyke reden) op den zelven dag des jaars in welke de Heere zijn Avontmaal gebouden heeft, het zelve ook den volke te offeren, en dat ook na den eten: op dat de gedagteniisse der zelver des te ernstiger ware.* Offeren wort daar

In former Lect. ad Lect. 118.

ge-

1567. genomen voor den volke aanbieden en geven. En *de Civitate Dei* betuigt hy dat alle werkingen, door dewelke wy met God gevoegt en vereenigt worden, in de Kerke offerhanden werden genoemt. Ziet hier andermaal, op wat wyſe de oude Leeraars nog dit woort offeren verſtaan hebben, namelyk, voor het volk te offeren, en niet Gode, ende en denke ook niet dat gy dat woort *Sacrificium*, in u Miſſe, na zijn regte beteekeniſſe verſtaan wilt.

Biſſchop. Ik beken dat de oude Leeraars *Sacrificium* genoemt hebben, alle de werkingen, door welke wy met God vereenigt worden: maar daar uit volgt niet dat de Kerke geen *Sacrificium* des waren lighaams en bloets Chriſti hebbe, niet dat het woort *Sacrificeren* na zijn beteekeniſſe moet verſtaan worden, want het beteekent dooden: nu, wy en dooden Chriſtus in de Miſſe niet; en daarom hebben de Ouden ons *Sacrificium*, een *Sacrificie* ſonder bloet genoemt.

Guydo. 't Is wel waar, dat de Ouden van een *Sacrificium* ſonder bloet geſproken hebbe, maar men moet hare meeninge weten. Zy hebbe alzo geſproken, willende de natuur der Sacramenten uitdrukken, en hebben wel dorven zeggen, dat hier een offerhande ſonder bloet geoffert wort ter offerhande, om alzo de leeken van de zake zelve te onderſcheiden; hoe zalmen 't gene dat nu de Roomſche Kerke zegt, hier mede konnen vereenigen, dat in haar offer het ware en natuurlyk bloet tegenwoordig is? Ik weet wel datmen antwoort, dat deſe offerhande zelve zijn bloet genoemt wort, om dat Chriſtus op den Altaar niet omgebragt wort, en dat zijn bloet daar niet wort vergoten: des niet tegenſtaande, zo doot gy dat gy offert: en een offerhande en kan ſonder bloet niet weſen, want gy zegt dat in 't Ouwelken of Hoſtie 't weſentlyke bloet en lighaam natuurlyk is, zo en is het Ouwelken geen huisken ſonder bloet. Voorts zegt gy, dat het woort *Sacrificium* in de Miſſe niet na zijn regte beteekeniſſe neemt; overmids, zegt gy, dat Sacrificeeren is, dooden. Daar op argumenteere ik dan aldus: 't woort Sacrificeeren beteekent dooden of ſlagten, in de Mis Sacrificeert gy Jeſus Chriſtus Gode zijnen Vader, zo volgt dan dat gy hem hebt moeten in de Mis ſlagten. Nu zult gy my antwoorden dat gy hem niet en doot: en daar op zegge ik met ulieden dat Sacrificeeren zo veel beduit als dooden of ſlagten; zo gy dan Chriſtus in de Mis niet en doot, zo en doet gy dan geen Sacrificie.

Biſſchop. 't Is wonder, dat gy een zo goet werk voor kwaat agt, dat nogtans der Kerken nut en pryſelyk is: als ik de Miſſe bediene, zo bid ik God dat hem believe 't lighaam en bloet zijns Suons van my te ontfangen, dat ik hem tegenwoordelyk op den Altaar offere, en dat hy het ontfange voor alle onſe ſonden: wy zouden zekerlyk kwalyk ſtaan, zo wy alzo Gode zijnen beminden Suon niet en preſenteerden: waarom dan bekent gy zulks kwaat te zijn?

Guydo. Ik en konde 't anders niet dan zeer hylig en zeer wel gedaan agten, dat gy doet, zo 't God alzo te doen bevolen had, maar dat wy willen den Godsdienſt na ons menſchelyk verſtant of fantaſie bedienen of volbrengen, zulks en kan niet hylig, maar een veronteeringe der Sacramenten Gods geagt worden: als ook tot *Saul* gezegt wort, die ook wilde Sacrificie doen van het gene dat hem Gode niet geboden had. Want alzo zijde hem *Samuël*: Meent gy dat de Heere luſt heeft aan offer en brantoffer, als aan gehoorzaamheit der ſtemme des Heeren? Ziet, gehoorzaamheit is beter dan offer, en opmerken is beter dan het vette der Rammen, want ongehoorzaamheit is een ſonde van tooverye, en wederſpannigheit is afgoderye: dat is zijnen zin te volgen tegen het woort Gods, en is geen minder ſonde, als de ſonde der Afgodendienaren en Tovenaars. Nu, ziet dog eens op, (de Mr. Chriſtus gebied in 't Avontmaal, zeggende: *Neemt, eet*, en gylieden wilt zulks verbeteren, en gebied ſonder eenig Godlyk bevel daar van te hebbe, te nemen en te offeren) of niet 't gene dat tot *Saul* gezegt is geweeſt, ook niet even tot u lieden is geſproken, die gy ook al anders doet als Chriſtus bevolen en zelve gedaan heeft. Gy zegt, dat gy in u Mis God bid, dat hy Jeſus Chriſtus ontfange die gy hem voor de ſonde des volks offert, en wy zouden hier in haaſt verwilligen, zo gy ons kondet bewyſen, dat gy van God laſt en bevel had zulks te doen. Tot nog toe en hebben wy ook niet verhandelt het gene dat gylieden ook meent waaragtig te zijn, namelyk, 't gene dat de Prieſter offert en handelt in de Mis, het waaragtige en natuurlyk lighaam Chriſti zelve te zijn; want zo vele my aangaat, ik geloove dat het broot en de wyn in 't Nagtmaal broot en wyn blyven, en daarna ook, midsdien gy offert, zo volgt dat gylieden Offerprieſters zyt, zo zoude ik willen weten door wien of van wien gy deſe orde des Prieſterampts ontfangen hebt: want in de Schrift des Oude en Nieuwen Teſtaments, en vinde ik maar twee ſoorten van Prieſters, te weten, van *Melchiſedech* en *Levi*. Zegt my, ik bid u, of gy van deſe twe ſoorten een zyt, of nog van een ander derde ſoort die de Schrift niet en vermelt? Voort, nademaal gy zegt dat de Mis 't Nagtmaal Chriſti Jeſu is, ik wilde wel weten, waarom de Prieſters anders doen als Chriſtus gedaan en bevolen heeft? Chriſtus zat neder ter Tafelen, met zijne Diſpicelen, hy predikte en verkondigde 't woort Gods, hy en veranderde zijne kleederen niet als de Prieſters nu doen, hy ſprak in geen onbekende tale, hy nam het broot, en na dat hy gedankt had, brak hy 't en gaf het zijnen Diſcipelen, en ook alzo met den Kelk, zeggende, drinkt alle daar uit: hy en had ook geenen Altaar, maar een Tafel: hy en offert niet, maar hy eet en beveelt te eten. Ik bid u, antwoort my eens op deſe drie poincten.

Verſcheyden Prieſters in het Ouden Teſtament.

Biſſchop. Gy ſtelt my hier drie vragen voor, op welke ik u antwoorden zal: Eerſt, al is 't zake dat gy houd dat het broot en wyn, broot en wyn blyven, nogtans meen ik immers niet dat gy gelooft dat 't bloote teekenen zijn, maar dat zy in haar beſloten hebben, het gene welk zy beteekenen, en alzo zal men des niettemin het lighaam en bloet Chriſti offeren: aangezien dat het teeken nimmermeer van 't gene, 't welk het beteekent, geſchyden is. Laat ons nu daar af ophouden, ſonder in de materie der transſubſtantiatie te vallen. Aangaande 't tweede poinct, zo vraagt gy ons van wat orden der Prieſterlyke bedieninge wy zijn? Wy en zijn nog van de orden des *Melchiſedechſen* Prieſterdoms, nog van 't Prieſterdom *Levi*, welke nu afgelegt zijn, want Chriſtus is alleen in de ordinantie van *Melchiſedechs* Prieſterdom ingetreden, en nog voor hem, nog na hem en is geen ander meer. Hy is alleen Prieſter na de ordinantie van *Melchiſedech*, alzo God ook tot hem geſworen had. En daarom zegt *Paulus*, dat hy is ſonder Vader, ſonder Moeder, ſonder geſlagte, ſonder begin van dagen, en ſonder einde des levens. Dit Prieſterampt en verſterft niet, als dat Prieſterampt *Levi*, hy is alleen in dit Prieſterampt geweeſt, hoewel nogtans *Paulus* zegt, dat hy ook dat Prieſterampt *Levi* bedient heeft: maar op dat hem niet en mishage zijne geleertheit na te ſpreken of te verkorten, zo is deſe meeninge nogtans verwerpelyk. Aangaande van ons, wy zijn Dienaars der hyliger dingen. En ik bid u hoort dog een klyn wynig toe op myne woorden: Weet gy niet dat *Paulus* Jeſus Chriſtus in 't Gricks noemt *Αρχιερεα*, dat is, Prince der Prieſteren, en Overſte Hoogeprieſter. Nu kan hy geen Overſte Hoogeprieſter weſen, 't en zy zake dat

Pſalm. 110. Hebr. 7.

Hebr. 7. 3.

Hebr. 3. 1. en 4. 14.

1567. hy andere onder hem hebbe, die minder zijn dan hy is: want dat woort groote, principaal, of opperſte, vereiſcht zommige die deſen onderworpen en minder zijn. Lieve, luiſtert tog wel toe, wie zijn deſe Prieſters die onder Chriſtus hooren, en van welke Chriſtus de opperſte is? Voorwaar het is kenbaar dat 't de Dienaars der Kerken moeten weſen.

Aangaande het derde poinct van uwe propoſitie, zeg ik, dat 't een zake zou weſen die zeer pryſelyk ware, datmen zo dikwils als men Miſſe zegt, ook de gemeenſchap hielde, ik zoude het zeer wenſchen, en waar het dat iemant zulks aan ons verſogte, men zoude het hem niet konnen wygere: Maar zal daarom de Prieſter niet die een ſonderlinge devotie heeft, dit goet moeten derven, om dat daar geen meer zijn die de gemeenſchap willen houden? Dat en ware geen regt, en voorwaar gy zijt hier in (zo gy zulks dryft) grootelyks te beſchuldigen met wreetheit en onbeleeft. Vergeve het my dat ik zo ſtoutelyk ſpreke op het gene dat gy de arme zieken het Sacrament wygert, een zaak die geheel tegen de Broederlyke liefde ſtryt, en met de ordinantie der oude Kerke, niet overeen komt, welke toelieten datmen het den zieken t'huis bragte. Dit is het gene dat ik daar op wilde zeggen.

Guydo antwoorde: Monſieur, belieft gy my verlof te geven om te ſpreken, en wilt gy my willigly hooren?

Guydo. Eerſt, zo zegt gy, dat hoewel ik geloove dat het broot broot blyft, en de wyn wyn: nogtans overmids dat ik die niet en houde voor bloote teekenen, maar dat zy ook de waarheit zelve in haar hebben, zo heeft men dan Jeſus Chriſtus, die de waarheit zelve is in dit Sacrament, in de hand om die te offeren. Ik bekenne dat de teekenen der Sacramenten niet bloote teekenen zijn: maar dat ons God zelve toereikt en in der waarheit geeft, het gene 't welk ons door de Sacramenten wort beteekent. Maar gelyk ik niet en ben van den getale der transſubſtantiateurs, alzo en ben ik ook niet van den getale der conſubſtantiateurs, en geloove, dat gelyk als het lighaam en bloet Chriſti waaragtig lighaam en waaragtig bloet blyven, in alle hare eigenſchappen: alzo blyft ook dat broot en de wyn, broot en wyn: niet dat onder het broot, in het broot, of met 't broot het lighaam Chriſti beſloten of verborgen zy, om alzo van ons opgeheven, opgenomen, en wederom om laag gelaten te worden, of om in onſen mont te gaan: maar dat lighaam Chriſti maakt zig zelven ons deelagtig tot een geeſtelyk voetſel, gelyk als het uitterlyk broot ons lighaam voet, ſonder nogtans van den hemel, daar hy nu is, tot ons neder te dalen. En alwaar 't zo dat het lighaam Chriſti in het broot ware, zo en zoude daarom niet volgen, dat het daar ware om opgeoffert te worden: want zulks te doen en hebben wy nog exempel nog gebod.

Transſubſtantiatie, dat is, dat het broot in de Miſſe in Chriſti vleeſ veranderd, en niet meer broot blyft.

Conſubſtantiatie, dat is, dat in de uitryking der Nagtmaals het ware lighaam Chriſti in het broot, onder het broot, en met het broot moet zijn, gelyk daar een ſchadu-ve is, ook het ding moet weſen dat de ſchaduve maakt.

Aangaande 't tweede poinct van myn vrage, te weten: Na wiens orden gylieden Prieſters zyt, daar op heb gy my geantwoort, dat gy geen Prieſters zyt na de ordonnantie van *Melchizedech*, overmids dat alleen Chriſtus daar inne is gekomen. En dat gy ook geen Prieſters zyt, na de ordeninge *Levi*, overmids dat 't zelve door de komſte Chriſti vervult is geweeſt: maar dat Chriſtus de opperſte of onſe groote Hooge Prieſter genaamt wort. En daar uit dan zo beſluit gy alzo, dat daar nog moeten andere Prieſters weſen, die minder zijn dan hy: want anders en ware Chriſtus geen opperſte of Hooge Prieſter. Maar daar op antwoorde ik: dat 't daarom niet en volgt dat daar minder Prieſters moeſten weſen, als by deſe gelykeniſſe volgen zal. Wy zeggen, dat God een opperſte God is: volgt nu hier wel uit dat daar nog ander Goden zijn die minder zijn dan hy is? Neen 't. Dat meer is, wy moeten ook bedenken tot wien de Apoſtel den brief tot den *Hebreen* geſchreven heeft: 't Is voorwaar zeker dat het is geweeſt tot den Joden, dewelke eenen opperſten Hoogen Prieſter hadden, en daarna nog andere Prieſters die minder waren, die nogtans ook offerden, welke d'Apoſtel willende trekken van haren Hoogeprieſter en van hare offerhanden. Bewyſt haar dat Jeſus Chriſtus hare eenige opperſte Hoogeprieſter is, en dat zy geen zwarigheit durven maken om de figure te verlaten, en de waarheit zelve aan te nemen. Zo ſpreekt dan de Apoſtel aldaar van den Hoogeprieſter tot den Joden, dewelke 'er en hadden, alzo hy ook doet van hare offerhanden: Maar daar uit en is niet te bewyſen, dat wy, die Hydenen zijn, en geen gemeenſchap met de dienſten der Joden hebben, nu ook zouden moeten minder Offerprieſters hebben: want dat ging alleen den Joden aan, tot wien zulks geſchreven was. Maar hier in dunkt my dat gy zeer verſchyden van woorden zijt, want gy hebt voor henen gezegt, dat niemant in de orden des Prieſterſchaps *Melchiſedechs* zy ingetreden, dan alleen Jeſus Chriſtus, en dat daar niemant anders meer en is van dit Prieſterampt, nog ook insgelyks van 't Prieſterampt *Levi*, welke gy zegt te niette gedaan te zijn. Zo dan Chriſtus alleen van het Prieſterampt *Melchiſedechs* geweeſt is, hoe wort hy dan een opperſte Prieſter genaamt? Want na u zeggen, zo en kan Chriſtus geen opperſte Prieſter weſen, 't en zy dat hy nog minder Prieſteren onder hem had. De opperſte Prieſter in de Wet, was uit de orden *Levi*, Chriſtus en is uit die ſtamme niet, nog de Prieſters deſes tyds ook niet.

Ook zoude ik wel willen weten hoe Chriſtus een Prieſter zy na de ordeninge *Melchiſedechs*, en dat gy daar niet van en zijt: en nogtans zegt gy lieden, dat gy Prieſters zijt onder hem, dat en kan voorwaar geenzins met de waarheit beſtaan. Dat gy daar ook by voegt dat de offerhande die Chriſtus in zig zelven volbragt heeft, is geſchiet na de orden der Prieſterlyke bedieninge *Melchiſedechs*, om nu in de Miſſe te komen offeren de offerhande die Chriſtus in de ordene geoffert heeft, zo zout gy moeten ook Prieſters weſen na de orden van *Melchiſedech*, van welke te zijn gy u geloogent hebt; want deſe offerhande behoort maar deſer Prieſterlyke bedieninge toe. 't Is wel waar, gy lieden zegt dat gy Dienaars Gods zijt, en uitdeelders der hyliger dingen: de hylige *Paulus* in den *eerſten Brief tot den Corinthen* in 't *vierde kap.* ſpreekt by na ook op zodanige wyſe, zeggende, dat een menſche ons agte Dienaars Chriſti, en uitdeelders der verborgentheden Gods: maar eer u zulks konde dienen, zo moeſt gy eerſt bewyſen dat een Dienaar Chriſti, een Offerprieſter te zeggen zy, 't welk gy nimmermeer zult konnen bewyſen: want *Paulus* zegt niet, dat een menſche van ons houde als van Offerprieſters Chriſti, en uitdeelders der verborgentheden Gods. Daar zegt hy niet met allen af; daarom en kan zulks ook tot u propooſt niet dienſtelyk weſen.

Ja gy en zult dat woort *Sacerdos*, dat is, Offerprieſter te zeggen, in 't geheele Nieuwe Teſtament niet vinden: Daarom verzoeke ik ook, en dat met regt, te weten, na wat ordinantie gy Prieſters zijt, op dat ik van u roepinge verzekert mag weſen: want gy zegt, dat gy geen Prieſters en zijt na de ordinantie van *Melchiſedech*, nog na de ordinantie van *Levi*. En de hylige Schrift ſpreekt nog in 't Oude, nog in 't Nieuwe Teſtament niet, dan van deſe twee ordenen des Prieſterampts; waar uit dan volgt dat u Orden niet en is ingeſtelt nog ook geboden van God, overmids de Goddelyke Schriften zulks niet mede brengen: Maar is een derde ordeninge der Prieſteren, door menſchen (bui-

67. (buiten de Schrift) verziert en gevonden: wat zekerheit hebt gy lieden dan in u beroepinge? Ja gy bedient dingen daar u God niet in en heeft geroepen. Maar zo gy Dienaars wilt weſen des Nieuwen Teſtaments, zo weet gy eerſtelyk dat u ampt niet en is te offeren: maar dat woort Gods trouwelyk uit te ryken, de hylige Sacramenten zuiverlyk te bedienen, ſonder daar iet af of toe te doen, beedingen en ſmeekingen te betragten. En dit is de regte laſt eens Dienaars na de hylige Schrift, en alzo doende, eigent gy den volke toe die het Sacrament ontfangen, de verdienſten Chriſti; zo wanneer zy deſelve in den geloove aannemen.

Aangaande't derde poinct, 't welk is, dat de Prieſter in zijne Miſſe al anders doet als Chriſtus in 't Avontmaal gedaan heeft; Gy zegt, dat het een pryſelyke zake ware, datmen zo dikwils de gemeenſchap hielde als men de Miſſe doet, en datmen het Sacrament met den Prieſter ontfinge: de kweſtie en is niet of het pryſelyk ware of niet, nog of gy het wel uitrykt; maar de kweſtie is, of het geoorloft zy te doen: want 't is zeker, dat doen Chriſtus zijde (zijn Avontmaal uitrykende) *Doet dit*, dat hy doen niet en dede dat de Prieſters nu doen: maar gants kontrarie, als alreede gezegt is. Chriſtus aan de Tafelde s Avontmaals zittende, biet en preſenteert zijn lighaam en bloet zijnen Diſcipelen tot een geeſtelyke ſpyſe: en de Prieſter aan zijnen Altaar ſtaande, offert en preſenteert God het lighaam en bloet Chriſti (zo hy zegt) voor de vergevinge der ſonden, 't welk gants niet met de meeninge des Meeſters overeen komt: en voorwaar, dat de Prieſter alleen in zijn Miſſe ſtaat, en eet, dat en is niet alleen onbehoorlyk; maar vernietigt ook t'eenemaal de nature deſes Sacraments. *Paulus* noemt het in den *eerſten Brief* tot den *Corinten* een gemeenſchap: nu kan dit geen gemeenſchap weſe daar'er maar een is. Nu, Jeſus roept uit, en zegt: *Neemt, eet*: hy en zegt niet, neemt gy alleen, eet gy alleen voor alle de andere. Ook hebben de Oude het Avontmaal in 't Griek *Synaxin* genaamt, het welk beduit een gemeene nuttinge van vele. En *Paulus* ſchryvende tot den *Corinthen*, zo ſtraft hyſe om dat zy malkanderen niet en verbyden; maar dat een iegelyk zijn Avontmaal at by zig zelven: en daar op zegt d'Apoſtel, dat en is 't Avontmaal des Heeren niet eten, en lytſe wederom tot de eerſte ordinantie des Meeſters, zeggende: Ik heb 't van den Heere ontfangen dat ik u gegeven heb. En ook de Grieken nog op deſen huidigen dag en doen geen Miſſe dan des Sondaags en des Hyligen daags, en als dan houd alle het volk met den Dienaar de gemeenſchap des broots onder byde de geſtalten. Maar hedensdaags is zulks al omgeworpen, en het volk ontfangt nu het Sacrament door een Procureur, want de Prieſter eet en drinkt aan den Altaar voor 't volk, 't welk tegenwoordig is: nogtans gelyk de Prieſter het Sacrament des Doops niet voor andere kan ontfangen, alzo en kan hy ook het Avontmaal voor een ander niet nutten: want gelyk ik niet en kan leven van 't gene dat een ander eet, alzo en kan het ook my niet baten, dat een ander het Sacrament voor my ontfangt. En ik bid u, want 't een onbehoorlyke zaak is 't, te zien twintig of dertig Prieſters in een Tempel, en iegelyk van haar zal zijn Avontmaal op zig zelven houden, (zo men het zelve 't Avontmaal mag noemen) ja ieder een in zijn Kapelle beſloten, zal alleen eten? Wat zou *Paulus* zeggen, zo hy zulks nu zag, die de *Corinthen* zo heftig beſtraft, om dat zy alleen aten? Ja de verdorventheit is zo zeer doorgebroken, dat de Parochie Miſſe, in dewelke voortyts het volk t'zamen gemeenſchap hielden, nauwelyk in geenen dingen verſchyden is van de Miſſe, die men ten tyde *Gregorius* op zig zelven begon te doen.

En het is ook verloren dat gy zegt dat de Prieſter in zijn bedieninge der Miſſe alleen, niet en behoort belet te worden, al is 't dat het volk met hem niet mede en geniet; want de Heere Chriſtus verdoemt zulks, als ons zeer wel wort geleert: want *Cyprianus* een oud Leeraar en Martelaar Chriſti, zo *men* (zegt hy) *in de offerbande Chriſti niet en moet volgen dan Chriſtus, zo moet men zekerlyk booren, en doen, dat by zelve gedaan en bevolen heeft te doen, want hy zegt in den Enangelium: Zo gy doet het gene dat ik u bevele, ik en zal u niet meer myne knegten noemen, maar myne vrienden: en datmen Chriſtus alleen moet booren, dat betuigt de Vader zelve van den Hemel, zeggende: Deſe is mijn wel lieve Sone, in den welken ik mijn welbehagen genomen hebbe, boort hem.* 1567.

Epiſt. 3. cap. 16. ad Cecil.

Joh. 15. 14.

Matth. 17. 5.

Daarom, zo Chriſtus alleen moet gehoort worden, zo en moeten wy dan niet zien op het gene dat een ander zal behaagt hebben goet te zijn: maar alleen op 't gene dat Chriſtus die voor alle is, zelve eerſt gedaan heeft. Want men mag niet volgen de meeninge eens menſchen, maar de waarheit Gods, mids dat hy zegt door zijnen Propheet *Eſaias*: *Te vergeefs eeren zy my, leerende voor leeringen geboden der menſchen.*

Eſa. 29. 13. Matth. 15. 9.

En de Heere verhaalt zulks ook wederom, zeggende: Gy hebt Gods gebod te niette gemaakt, om uwe inzettinge. Maar nog zegt hy op een ander plaatſe: *Zo wie een van deſe alderminſte geboden ontbint, en de menſchen alzo leert, die zal de alderminſte gebeeten worden in het Koninkryke der Hemelen.* En zo 't niet geoorloft en is het alderminſte gebot Gods te breken, hoe veel te min is 't dan geoorloft deſe alzo te verdrukken, die zo groot, zo excellent, en zo bekwamelyk tot den Sacramenten behooren, zelve in het lijden des Heeren en in de dingen die onſe zaligheit aangaan: of deſelve te veranderen door eenige menſchelyke inzettingen, tot een ander einde, als zy van God zijn ingeſtelt. Ziet eens wat deſe goede man den genen zegt die de inſtellinge deſes Sacraments vervalſchen, en voorwaar wy en konnen ons nimmermeer voor God van zodanige misdaat ontſchuldigen.

Matth. 15. 7.

Matth. 5. 19.

Zo dan, als men deſe abuiſen zoude willen verbeteren, zo zoude men moeten doen als *Paulus* dede, die ook willende de misbruiken van 't Sacrament des Nagtmaals in de Gemynte Chriſti van Corinthen wederom verbeteren, zijde tot haar: Ik heb 't van den Heere ontfangen dat ik u gegeven heb. En op zodanige wyſe brengt hyſe wederom te regte na de eerſte inſtellinge des Sacraments. En ook Chriſtus willende verbeteren het misbruik des ſchytbriefs onder den huwelyks lieden, zegt: *In den beginne en was het alzo niet.* En hebt gy niet geleſen dat hydie in den beginne den menſche gemaakt heeft, dat hyſe man en wyf gemaakt heeft? Alzo ook om dit misbruik te beteren zou moeten neerſtelyk agt nemen op de ordinantie des Nagtmaals, welke van Chriſtus en de zijne ingeſtelt is geweeſt. Aangaande dat gy ons beſchuldigt met onbeleeftheit, om dat wy het Sacrament den zieken niet en geven; ik bekenne dat zulks hier voortyds in gebruik is geweeſt, maar nu is de kweſtie, of zulks ook pryſelyk is: my dunkt neen, en dat heb ik voorhenen genoeg beweſen, dat het geen Sacrament en is om een alleen te geven, overmids dat't een gemeenſchap is van velen die t'zamen moeten ontfangen, en niet van een alleen: maar daarentuſſchen en zal ik zo wreet niet zijn, dat, zo daar eenige zieke geloovige ware die het Nagtmaal begeerde te nutten, en daar nog meer waren die haar ook beroert vonden om 't zelve met hem te willen ontfangen, en dat deſe Kerke zulke maniere van doen ook had, zo en wilde ik dan zulke maniere niet verdoemen.

1 Cor. 11. 23.

Matth. 19. 8.

Biſſchop. Op ons eerſte poinct zegt gy, dat gy

De Biſſchop wort in zyn konſcientie overtuigt.

1567. de transubſtantiatie niet en kont voor goet houden, voorwaar ik wil u ook wel dat zeggen, dat zo ik na mijn verſtant daar af moeſte gelooven, ik en zou die ook niet geloven: en 't geeft ook goede verwe, dat de gene dieſe niet en geloven, de waarheit aldernaaſt zijn, en dat hare meeninge beter met de Schrift overeenkomt: maar wat zullen wy dan doen? Heeft de Kerke alzo beſloten, zo moet men dit in alle eenvoudigheit geloven. En voorwaar, ik hebbe mijn leve dage meer gearbyt, om mijn verſtant te doen geloven en onderhoude 't gene de Roomſche Kerk gelooft, dan ik doe aan duiſent andere van mijne ſtudien. En aangaande het tweede poinct: Ik bekenne geerne dat deſen naam *Sacerdos* 't welk is te zeggen, Prieſter, of Offerprieſter, in 't geheele N. Teſtament niet geſchreven ſtaat; maar zal men daar uit dan konnen beſluiten, dat wy 't bloet en lighaam Chriſti niet zouden mogen opofferen? Gy vraagt ons wie ons bevolen heeft zulks te doen. Maar ik vrage u, of gy my niet toe en ſtaat, dat onſe Heere Jeſus Chriſtus ons bevel genoeg gegeven heeft in de inſtellinge deſes Nagtmaals om alzo te doen, zo ik u kan bewyſen dat hy het geoffert heeft doe hy 't inſtelde?

Guydo. Voorwaar, Monſieur, gy zout my een ſonderlinge vrientſchap doen, en zal my geerne daar in met u accorderen, dus bidde ik u vriendelyk, Monſieur, dat gy my zulks wilt bewyſen.

Biſſchop. Ik wil u bewyſen, luiſtert toe. Gy weet wel dat de oud Vaders deſe maniere van doen by haar hadde, dat zy nimmermeer eenige banketten hielden, ſonderlinge in zaken die de Religie aangingen, of zy offerden eerſt en voor al, eer zy iet wilden aanroeren, dat eerſte deel Gode: dit kan men bewyſen met een oneindelyk getal der Godlyker Schriften: en eerſt zo wil ik voorſtellen het Feeſt 't welk *Job* hielt met zijn kinderen: hy begon niet ſonder eerſt Gode geoffert te hebbe. *Jacob* nam geen oorlof aan zijnen Oom *Laban* ſonder offerhande gedaan te hebben: en dit gebruik hadde de oud Vaders in hare Feeſten. En ik denke ook wel dat gy daar niet tegen zult zeggen, dat *Melchiſedech* 't zelve ook gedaan heeft, doen hy *Abrahams* te gemoet kwam met zijn volk, hem toebrengende broot en wyn. Ik en wil niet lange arguëren over het Hebreeuſche woort *Hoſii*, daar de Schrift van ſpreekt, welk woort betekent offeren, en aandienen. En 't is onmogelyk dat *Melchiſedech* in een Godlyke handelinge zijn ampt en officie des offerens daar zou nagelaten hebben; na mijn verſtant en mag men zulks niet loogenen, ſonder een plompe bottigheit te bewyſen: Dies te meer, overmids hem de Schrift noemt een Prieſter des alderopperſten Gods, waar mede zy te kennen geeft, dat hy als doen niet en bediende 't officie eens brootverkoopers, ſoetelaars, of botteliers, maar eens Opperprieſters. En wederom, dat ook *Abraham*, en die met hem waren, haar nooddruft niet en namen van het gene dat haar toegebragt wert, ſonder eerſt God daar van te offeren door bedieninge deſes Offerprieſters: want ik zegge u, dat deſe hylige Prieſter zijn offerhande gedaan heeft met dankſegginge, en met ſegeninge, bekennende dit broot en deſen wyn als gaven Gods, zijnen hyligen Naam daar over aanroepende, op dat ſe alle menſchen nuttelyk ware dieſe met dankbaarheit en loffegginge zouden ontfangen: want anders, hoe zoude hy het officie des Prieſters bedient hebben, in de voortbrenginge des broot en wyn? En waarom zou hem *Abraham* ook tiende hebbe gegeven van al zijnen roof dien hy mede bragt, zo hy hem niet en hadde bekent een Overprieſter Gods te zijn, en zo hy niet had geweten dat het gene hy aan hem dede, hy zulks dede als een Prieſters werk, uit 't welk *Abraham* Prophetiſcher wyſe het Overprieſterſchap Chriſti Jeſu onſes

Job 1.

Gen. 31. 55.

Gen. 14. 18.

waren *Melſchiſedechs* bekent, en het offeren zijns lighaams en bloets onder de gedaante des broot en wyn verſtaan heeft. En mids dat *Melchiſedech* den Patriarch *Abraham* een pant en verſegetinge des Prieſterdoms Jeſu Chriſti was, en dat hy zelve een Prieſter wort genaamt na de ordinantie *Melchiſedechs*, zo hebt gy voor al te klynen gevoelen van de Prieſterlyke weerdigheit onſes Saligmakers Chriſti, zo gy niet en gelooft dat hy zulks in de inſtellinge deſes hyligen Bankets, 't welk hy voor zijne gehele Kerke had geordineert, gedaan heeft; gelyk dat ook van deſe groote Hoogeprieſter *Melchiſedech* geſchiet is: zo dat, al en hadden wy geen ander argumenten der Schrift, waar mede wy konnen gebragt worden om te geloven, dat Chriſtus als onſe Hoogeprieſter voor alle dingen in de inſtellinge des Sacraments eerſt Gode heeft geoffert het gene 't welk hy zijne Diſcipelen wilde uitdeelen: zo is nogtans meer dan regt, dat wy voor gewis geloven, dat hy *in* zo excellenten en heerlyken zake ondernouden en gevolgt heeft de gewoonte der hyliger Vaderen: ja dat hy even in dit Sacrament heeft gehandelt, als men met het Paaſchlam handelde, 't welk men eerſt offerde eer men 't moeſte eten. Ende en twyffelt niet of by deſe woorden die de Euangeliſten gebruiken, als dankſegginge, ſegeninge, en broothrekinge, en moet ook verſtaan worden een offeringe die hy Gode dede van zijn eigen lighaam en bloet, 't zelve ter doot overgevende tot een ſlagtoffer voor de vergevinge der ſonde. En daarom zegt hy: Dat is mijn lighaam, dat voor u overgelevert wort, want hy begon als doen zijne hylige Prieſterlyke bedieninge, en offerhande zijns lighaams en bloets; het welk door de doot geheel is volbragt geweeſt. En aangaande het derde poinct, zegt gy, dat als de Prieſter alzo alleen eet, zo ontfangt het volk 't Sacrament als door een Procureur, 't welk ik loogene: want 't volk heeft daar mede de gemeenſchap van door het geloove.

Guydo. Monſieur, ik ben zeer blyde van u verſtaan te hebben aangaande 't eerſte poinct, wat u verſtant en oordeel der transſubſtantiatie is, en dat de gene dieſe niet en gelooven de Schrift aldernaaſt zijn, 't welk ook alzo waaragtig is: maar gy zegt dat men ſe eenvoudelyk moet geloven, overmids dat de Kerke alſo beſloten heeft: Ik weet wel dat daar vele van u Doctoren zijn die alzo ſpreken, en voorwaar, ik ontſtelle my als ik ſe alzo hoore ſpreken: gy belyt dat de transſubſtantiatie niet en kan met de Schrift beweſen, nog ook met menſchelyke reden begrepen worden, maar nogtans moet men ſe gelooven in alle eenvoudigheit, overmids het de Kerk alzo beſloten heeft. De hylige *Paulus* zegt, dat het geloove komt door 't gehoor des Goddelyken woorts: en gy zegt dat men 't moet gelooven, om dat 't in de Kerke alzo is aangenomen; zo volgt nu daar uit dat 't geloove zoude moeten komen uit 't Decreet of ordinantie der Kerke. En ik zegge dat de Kerke geen magt heeft uit haar zelven iet te beſluiten van dingen die het geloove aangaan, ſonder de Schrift. Nu, deſe leere der transſubſtantiatie is heel nieuw en gevonden door den Paus *Innocentius de derde*, in 't Concilio van Lateranen, ontrent drie hondert jaren geleden, en heeft ſe den twaalf artykelen des Chriſtelyken geloofs bygevoegt, door den eerſten artykel, welke zake voorwaar geheel contrarie is der hyliger Schrift, en der Leeraren der eerſter Kerke. Leeſt de Euangeliſten, de zelve zeggen alle eenſtemmiglyk: *Dat als zy aten, nam Jeſus het broot, en als hy gedankt hadde, brak hy't en gaf het zijnen Diſcipelen, en zijde: Nemet, etet, dat is mijn lighaam*: hy en maakt hier geen mentie dat 't broot getransſubſtantieert of verandert zy in 't natuurlyke lighaam Chriſti: en de Schrift zegt van den drinkbeker,

1567.

Rom. 10. 17.

De tranſubſtantiatie verſonnen by de Paus Innocentius de III. Concilium van Lateranen.

Matth. 26. Marc. 14. Luc. 22.

Luc. 22. 1. Cor. 11. Act. 2.

67. beker, dat 't gene de Apoſtelen gedronken hadden, van Chriſtus de vrugt des wyns genoemt wort, zeggende: *Ik en zal niet meer van de vrugt des wynſtoks drinken.* In de *Handelingen der Apoſtelen* zegt hy, dat de Diſcipelen beſtandig bleven in de leere der Apoſtelen, en in de bedeelinge, en in de brekinge des broots, en in de gebeden. Wy hooren dat de Schrift het broot en wyn noemt *Actorum* 20. Op den eerſten dag der weke waren de Diſcipelen vergadert om broot te breken.

1 Cor. 16. En *Paulus* zegt: *Het broot dat wy breken, is dat niet de gemeenſchap des lighaams Chriſti? Wy vele zijn een broot en een lighaam: want wy zijn alle eens* 11. 23. *broots deelagtig*, en 1 *Cor.* 11. noemt hy 't driemaal na malkanderen broot. De Schrift wil ons niet bedriegen, zeggende, dat 't broot is en dat 't geen zoude zijn. En de oude Doctoren zeggen in goede verſtandelyke tale, dat 't broot en wyn blyft na de conſecratie. Leeſt *Origenes*, dewelke aldernaaſt de tyden der Apoſtelen geleeft heeft, op het 15. *kapittel Matthei*, deſe woorden uitleggende: *Al wat ten monde ingaat, &c.* die zegt aldus: *Deſe ſpyſe die gebyligt wort door Gods Woort en door den gebede, gaat na bare materiale ſubſtantie in den buik, en wort wederom door het onderſte uitgeworpen.* En terſtont daar na zegt hy: *'t En is niet de materie des broots die ons profytelyk is, maar alleen 't woort Gods dat daar over uitgeſproken wort.* En op dat men niet en meene, dat deſe woorden geſproken zijn van anderen broode als van den broode des Nagtmaals, zyde hy: *Dit zy geſproken van 't Geeſtelyke en beteekende lighaam Chriſti. Origenes* en is noit beſchuldigt geweeſt een kwaat gevoelen van 't Avontmaal gehad te hebben, zo heeft hy daar van ook geſchreven alzo de Kerke als doen gevoelde. Deſe ſententie wyſt ons klaarlyk aan, dat de ſubſtantie, en nature des broots blyft in het Avontmaal na de leere der ouder Kerken. *Tertullianus*, ook een oud Leeraar, zegt: *Dat Chriſtus 't broot niet en beeft veragt door het welke hy zijn lighaam beeft afgebeelt.* En daar na zegt hy: *Dat Chriſtus 't broot beeft genomen, en onder zijnen Diſcipelen uitgedeelt, en het ſelve zijn lighaam genoemt*, zeggende: *Dit is mijn lighaams*, dat is: *Dit is 't teeken mijns lighaams. Cyprianus* een Martelaar Chriſti, zegt: *Dat het bloet des Heeren wort beweſen in den wyn.* Item, nog in deſelve plaatſe: *Het was nogtans wyn, zegt hy, 't welk Chriſtus noemde zijn bloet te zijn.* Ik bid u, Monſieur, noteert dit dog wel. Item, nog by het water (dat men in den Kelk doet) en kan men het bloet Chriſti niet uitdrukken, en wy zien dat de volken by 't water verſtaan worden, en dat in den wyn het bloet Chriſti beweſen wort: zo volgt dan, dat alleen den wyn blyft, overmids dat hy dient om 't bloet Chriſti te bewyſen en uit te drinken. En *Bertramus*, ſprekende by na op zodanige wyſe, zegt: *Zo deſelve wyn, welk wort gebyligt door de bedieninge des Prieſters, lighamelyk verandert in het bloet Jeſu Chriſti, zo moet ook noodſakelyk volgen, dat het water 't welk daar onder wert gemengt, ook lighamelyk verandert in het weſentlyke bloet des geloovigen volks, want waar maar een byliginge is, daar volgt maar een werkinge: en daar gelyke oorſake ontſtaat, daar ontſtaat ook gelyke verborgentheit.* Nu zien wy dat daar niet lighamelyks in het water verandert en is, en alzo dienvolgende, en is 'er ook in den wyn niets verandert. En gelyk de betekeniſſe des lighaams der volken in het water geeſtelyk moet verſtaan worden, zo moet ook nootwendiglyk het bloet Chriſti in den wyn afgebeelt, Geeſtelyker wyſe genomen worden.

Biſſchop Hoe, Wat zegt gy? zegt *Cyprianus* alle de woorden die gy daar verhaalt?

Guydo. Neen hy, Monſieur: Maar ik zeg dat *Bertramus* deſe reden van *Cyprianus* alzo duit en van woort tot woort uitlegt als ik u verhaalt hebbe.

Maar *Cyprianus* zegt wel wat anders tegen de Aquariſten, dat, zo de wijn in den kelk ontbreekt, dat het bloet Chriſti daar niet en kan gezien nog uit verſtaan worden; zo dan de wyn in 't bloet Chriſti verandert, zo en is 't geen wijn meer, en zo en kan na *Cyprianus* woorden het bloet daar niet begrepen worden. Deſelve Leeraar zegt: *Dat het gebyligde broot in een onbylige mont is ingegaan.* Item, ſprekende van de jonge dogter die 't Sacrament hadde uitgeſprogen, zegt: *Den gebyligden drank in't bloet des Heeren is uit den ingewande der onbyliger gekomen*: hy zegt niet dat getransſubſtantieerde broot en drank: maar broot en wijn den lighame en bloede des Heeren toe gehyligt.

1567. *In ſerm. de Cœna Domini.* *Serm. de Lapſis.*

En ook *Theodoretus*, dewelke ten tyden *Cyrillius* leefde, die met hem was geweeſt in 't Concilium van Epheſen en Chalcedonien, een zeer geleert man (wiens boek binnen Romen in de Griekſche tale is gedrukt geweeſt) zegt in de eerſte t'zamenſprekinge, twee perſonagien voorſtellende, namelyk, de geloovige menſche en de Ketter: *Onſe Saligmaker zelve beeft de namen des broots en des wijns verandert, en beeft zijn lighaam het teeken, en het teeken zijns lighaam genaamt: Want hy noemt zig zelven de wijnſtok, en noemt de wijn zijn bloet.* Daar op vraagt nu de Ketter: *Ik zou wel willen weten de oorzake waarom de namen verandert zijn?* Joh. 15. 4. De geloovige antwoort nu daar op en zegt: *Het einde of de oorzake is klaarlyk genoeg allen dien voorgeſtelt, die tot de verborgentheit geroepen zijn: want hy beeft gewilt dat alle de gene die geroepen worden tot de gemeenſchap deſer byliger verborgentheit niet en bleven hangen aan de nature der dingen die daar zienlyk zijn: maar dat zy alzo door de veranderinge des naams zouden geloven aan de veranderinge die uit genade geſchiet is, want de gene die zijn lighaam terwe en broode noemt, die zelve noemt hem de ſtruik des wijngaarts, en doet de zienlyke teekenen zulke eere aan, dat hy ſe zijn lighaam en bloet noemt, niet dat hy de nature verandert, maar om dat hy zijn genade by de nature gevoegt beeft.* Daarna zegt hy nog op deſelve plaatſe: *De teekenen der verborgentheit en veranderen haar niet na de byliginge, want zy behouden haar eerſte ſubſtantie, gedaante en forme, en zijn in aanzien, aanroeren en ſmake altoos als voren.* Hy en zegt hier niet in zijn eerſte ſententie dat het broot en wijn weſentlyk verandert zijn, dan dat de veranderinge alleen is in den name, want zy worden het lighaam en bloet Chriſti genaamt, zo zy voor henen niet genoemt werden: en zegt voort dat de nature des broot niet verandert is, maar dat alleen de genade de nature toegevoegt zy: blykt dan zo klaar als de dag, dat het broot broot, en de wijn wijn, in 't Sacrament blyft.

Deſe en diergelyke diſputatien meer heeft deſe Godzalige man en dienaar *Guydo de Bres* (gedurende de tyt zijnder gevankeniſſe) gehad, en ook veel ſonderlinge Sendbrieven middelertyt (zo aan de Gemynten als aan zijn huisvrouw en vrienden) geſchreven, welke wy, om de Leſer niet te lange op te houden, hier nagelaten hebben, dus willen wy van *Guydo* zwygen, en ook wat van *de la Grange* zijn medearbyder en medegevangen ſchryven.

Hier volgt nu een extract van zommige ſchriften van Peregrini de la Grange, aangaande de propoſten en diſputatien gehouden met den voornoemden Biſſchop van Atrecht.

GElyk *Guydo de Bres* dagelyks in des Heeren werk arbyde met allerhande geoorloofde middelen, na den eiſch zijns beroeps, alzo poogde hem ook insgelyks op zijner zijde *Peregrinus de la Grange* zijn medehulper: En dewyle de Biſſchop van Atrecht *Richardot* doen te Valencyn was, zo heeft hy hem ook door zommige diſputatien onderſogt, van dewelke wy tot een eeuwige memorie hier zommige zullen ſtellen.

Als

1567. Als nu de Biſſchop kwam tot deſe *de la Grange*, genoegſaam te voren geinformeert zijnde van den name en lieffelyke natuur deſes gevangens, zo begon hy zijn reden op deſe wyſe:

Biſſchop. Het mishaagt my zeer, Monſieur *de la Grange*. u te zien in deſen jammerlyken ſtaat, om oorzake datmen my zegt dat gy een zo goet en redelyk man zijt, en wenſchte wel (zo 't mogelyk ware) dat u zake anders gelegen ware dan zy nu is.

De la Grange. Monſieur, ik bedank u gantſch vriendelyk van u goede gunſte t'mywaarts, 't welk ik nog tegen u niet verdient en neb: En aanziende den ellendigen ſtaat in den welken gy my ziet: God heeft my daar in zo getrooſt door zijn genade, dat ik met alle gemak, en met eenen vreedſamen geeſt, alles geerne verdrage dat hem belieft my toe te ſenden: ja ik love en danke hem, van dat het hem belieft heeft, den laſt myns kruis en ſwarigheit, welke hy my toeſent, te vergelyken met de magt myner ſchouderen, op dat ik onder den laſt niet en verſmagte; alzo in my werkende, dat ik neffens 't lyden dat hy my toeſent, ook voele de vertroofſtingen vermeerdert.

Biſſchop. Deſe manieren van ſpreken gebruikt gylieden altoos onder u: want zo haalt als gy vervolgt wort, zo zegt gy datmen u zulken lyden om Chriſti wille aan doet; en als men iemant van ulieden doot, zo went gy terſtont voor u, dat zulks geſchiet om de waarheit Gods, en nogtans als men de zake dieper inziet, zo bevint men al het tegendeel.

De la Grange Monſieur, aangaande de gene diemen gedoot heeft om de leeringe daar ik nu om geketent ben met deſe boejen: ik agte wel dat zy zulke rekenſchap hebben konnen geven van haar geloove, dat de gene die hedendaags haar antwoorden leſen ſonder eenige partydigheit, daar niet anders dan alles goets van zullen konnen oordeelen. En aangaande myn perſoon, ik ben beryt voor een iegelyk te verdedigen, dat de leere die ik voorſta en geleert heb, zy de zuivere waarheit Gods uit de hylige Schriftuur, ſonder eenige toevoeginge, verminderinge, of verandering getrokken.

Biſſchop. Alle de werelt heeft haar t'allen tyden met den tytel des woorts Gods beholpen, zo dat zelve de olderoudſte Ketteren deſe dekmantel gebruikt hebben, en daarom is het zeer noodig datmen zig daar van wagte, op datmen zigzelven daar door niet bedrogen vinde.

Grange. My is wel bekent, Monſieur, dat hem de Satan in een Engel des lichts verandert, om alzo te bekwamer zijn duiſterniſſen te konnen planten, en in de plaatſe der waarheit de leugen te ſtigten; maar de Hylige Geeſt heeft zulks alzo voorzien, dat niemant kan bedrogen worden, dan die met zijn wille zijn oogen tegen de Sonne der waarheit toeſluit, die nogtans lichtet als in den middag.

Biſſchop. Hebt gy eenige openbaringe des H. Geeſts, door dewelke de waarheit u alleen zy kond gedaan, en niet den anderen?

De la Grange. Monſieur, ik ben van die droomers geen, die zig hedendaags beroemen eenige byſondere openbaringe te hebben, maar ik ſpreke van de algemeene openbaringe, dewelke geſchiet gelykſe in den Bybel vervat ſtaat, die wy de hylige Schrift noemen, ons menſchen uit ſonderlinge genaden door de Propheten en Apoſtelen geopenbaart, op dat wy niet en dwaalden in duiſterniſſen, en dat wy voor de waarheit geen leugen aan en namen. Ten korſten gezegt, zo kwamen zy te ſpreken van 't Nagtmaal, alwaar hem *de la Grange* geheel uitlyde, wat het Nagtmaal was: hoe, en waarom dat het zelve van God door Jeſus zijn Soon is ingeſtelt geweeſt, wat vrugt het ons voortbrengt, en het middel waar door wy vereenigt worden met hem, en deelagtig zijn zijns vleeſchs en bloets ten eeuwigen leven. 1567.

Haar geſpreck van het Nagtmaal des Heeren.

Dit was in ſomma dat hy d'eerſte ryſe met den Biſſchop af handelde, in welke diſputatie de Biſſchop twee of driemaal den Commiſſaris des Konings zijde, dat hy *de la Grange* niet meer beroeren wilde. Daar na wert *Peregrin de la Grange* geroepen op een ander plaatſe om onderſogt te werden van de Commiſſariſſen voorſchreven: dus nam hy afſcheit van den Biſſchop, en bad hem dat hy verkrege dat hem zijne voeten uit de yſers werden ontſlagen, aangezien hy in ſterke gevankeniſſe lag, en genoeg bewaart was.

Doe zy nu ten andermale vergadert waren, zo verhaalde de Biſſchop (die een zeer goede memorie hadde) alle de zaken die dien voorleden dag onder haar byden gehandelt weren, en zyde vorder: Aangezien 't gene dat wy van dit poinct voorſtaan, na de Schrift is, en van zo lange wyle voor goet gehouden: van alle de oude Leeraren der kerke bewilligt en toegelaten, waarom komt gy dan met ons in de meeninge niet overeen? en hebt liever van de nieuwe meeninge van *Calvini* en der Confeſſie van Augsburg te weſen?

De la Grange. Monſieur, ik en ben nog Calviniſt nog Papiſt, maar ik houde my alleen aan Chriſtus. En 't gene dat ik der Religie aangaande houde, is getrokken uit de leeringen des genen die de eenige Leeraar is: 't gene dat *Calvinus* geſproken heeft met der waarheit Gods overeen komende, dat houde ik voor goet, maar anders niet. Aangaande dat gy my voorwerpt dat zulks in de Schrift vervat zy, dat zulks de oude Leeraars ook gehouden, en de lengte des tijts dat toegeſtaan hebbe, dat en bekommert my niet: en het is my niet vreemt dat gy onſe leere beſchuldigt *nieuw* te weſen, overmits de vader alles agterklaps deſe reden over lange verziert heeft om de waarheit ſtinkende te maken, en alzo de groote menigte der leugenen en onordentelykheden van u leere op te regten, gelyk men eerſt in dit exempel zien mag: want Jeſus Chriſtus betuigende dat 't gene dat hy zijnen Diſcipelen gaf, zijn lighaam was, zo heeft men terſtont verziert dat het broot in 't lighaam Jeſu Chriſti veranderde, als of deſe woorden: Dit is mijn lighaam, het broot is bediedende: dat 't broot een ander ſubſtantie aangenomen had, 't welk in geenderley tale alzo uitgelegt kan worden. Matth. 26.

Biſſchop. Wy zeggen niet dat de transſubſtantiatie of weſentlyke veranderinge des broots geſchiet door de krägt des woordeken, Is: Maar wy zeggen, dat 't zo geſchiet door de geheele ſententie die Chriſtus zegt: Dat is mijn lighaam.

De la Grange. Ik heb gezegt, dat Jeſus Chriſtus in 't Avontmaal zijn lighaam uitdeelt, 't welk ontfangen is geweeſt van den H. Geeſt in den lyve der Maget *Maria*, het welk gekruiſt, geſtorven, en begraven is geweeſt, verreſen en opgeklommen ten Hemel; maar wy loogenen dat daar eenige veranderinge der ſubſtantien in 't broot zy: en zo men het ons wil doen gelooven, zo moeſt men gelyke Schriftuur bybrengen.

Biſſchop. De veranderinge der ſubſtantie des broots en kan men eigentlyk met Gods woort niet bewyſen: maar wy gelooveníe om redenen voorzegt.

De la Grange. 't Gene daar van gy u hier voren beroemt, namelyk, dat gy de Schrift tot uwer baten had, is nu kragteloos: en nogtans om deſer zaken wille is 't datmen zo vele menſchen verbrant heeft. Wy van onſent wegen zouden wel droeve zijn, te zeggen, dat de ſubſtantie des broots in het Nagtmaal blyft, zo wy dat met den inhoud der woorden des Nagtmaals niet konden bewyſen: 't welk Chriſtus nam, dat was broot, en het gene dat hy zijne Diſcipelen gaf, was broot. En

de

de hylige *Paulus* verhaalt hebbende de inſtellinge des Heeren, zegt tot driemaal toe, dat wy in het zelve het broot eten en breken.

Biſſchop. Gy weet wel *Grange*, dat in de Hebreeuſche taal 't broot wort genomen voor alle de andere ſpyſe, en in in deſen text *Pauli* wort geſproken van de ſpyſe welke die van Corinthen aten in hare maaltyden, en beſtraft door dit zeggen deſe hare maniere van doen, alſo dat hier wel van enkel broot geſproken zy: als ook in de Handelingen der Apoſtelen daar ſtaat, dat zy 't broot brake: zo kan u zulks hier tot dit propooſt niet dienſtig zijn.

De la Grange. 't Is waar, dat het woort broot ook alzo in de Schrift verſtaan wort: maar als zy het broot voor alle de ander ſpyſe verſtaat, zo en is daarom niet te beſluiten dat zijn eerſte ſubſtantie verandert of verdwenen zy in andere ſpyſen. En 't en is ook niet ſonder oorſake dat de Schrift de brekinge des broots voorſtelt, als zy van het Nagtmaal handelt, op dat men wete dat't niet een teeken is na den uitterlyken ſchyn, maar waaragtig in zijn weſen.

Biſſchop. Hoe het daarom zy, wy houden ons evenwel vaſt aan de woorden Jeſu Chriſti, welke zegt: *Dat is myn ligbaam*, en gelooven ook, alzo wy het ſpreken, ende en agte niet in deſe deele te dolen, nog voor de menſchen dieshalven geſtraft te werde: want ik zoude tegen God zeggen: Gy hebt het alzo geſproken Heer, en ik heb 't gelooft.

De la Grange. Wy ſtaan ook op de woorden Gods: maar men moet neerſtelyk agt nemen op de meeninge Chriſti, welke een ſacrament inſtelde, zo dat wy deſe wooden verſtaan Sacramentiſcher wyſe geſproken te zijn, alwaar het uitterlyk teeken den naam van 't geen dat't beteekent, gegeven wort.

Biſſchop. Wy houden dat de Sacramenten des Ouden Teſtaments (dewelke tot op de komſte Chriſti dueren) droegen den naam van 't geen 't welk daar door beteekent wert, en alzo wert 't Paaslam den doorgang genaamt, en de Beſnydeniſſe het verbont Gods, hoewel nogtans het maar een zegel des verbonts was: Maar alzo gaat het nu niet toe met de Sacramenten des Nieuwen Teſtaments, dewelke tot het einde des werelts zullen blyven, en hebbe in haar het gene begrepen, 't welk zy beteekenen.

De la Grange. U onderſcheit zal ydel bevonden worden, zo wy inzien de Sacramenten des Nieuwen Teſtaments, die twee zijn in getal, (hoewel dat 'er de Roomſche Kerke zeven heeft) namelyk deſe: De Doop en het Nagtmaal. De Schrift noemt nu den Doop het bad der wedergeboorte, overmits dat het een teeken daar van is: nogtans zien wy, dat 't den naam draagt van 't gene het welk het beteekent. Nu vint men niemant onder u allen, dewelke geſchreven heeft dat 't water des Doops verandert zy in 't bloet Jeſu Chriſti, het welk in der waarheit het regte bad der wedergeboorte is. Item, de Drinkbeker wort genaamt het nieuwe Verbont, overmids dat het een teeken van het zelve is: zout gy dan wel derven zeggen dat de Drinkbeker 't Verbont zelve is? Believet u, laat ons de oude Leeraars der Kerken inzien, en onderſoeken of zy ons zo heel tegen zijn als gy zegt: en zo wy konnen bewyſen dat zy van onſe meeninge geweeſt zijn, zo zult gy ons van de beſchuldinge der nieuwer leere, daar mede gy ons beſchuldigt, moeten ontſlaan, en daar na zullen wy ook zien de inconvenienten en ongeſchiktheden die uit u leere ontſtaan. Als de Biſſchop geantwoort hadde dat hy te vreden was, zo bragt *de la Grange* dit navolgende by: *Gelaſius* die een oud Leeraar was, ja zelve een Paus, zegt, in een Concilie te Romen gehouden, *dat de ſubſtantie en nature des broots in het Nagtmaal blyft, gelyk de menſchelyke natuur in Chriſtus blyft met zijn Godlyke weſen vereenigt zijnde. Chryſoſtomus een oud Leeraar loogent, dat in het Sacrament des Nagtmaals onder het broot het ligbaam Chriſti zy beſloten: maar dat het alleen een verborgentheit zijns ligbaams zy.* 1567. *Opus Imperf. in Matth.*

Biſſchop. Ik heb eertyds deſe ſententie *Gelazy* genoteert, en gezegt, dat hy geen Philoſophus geweeſt is, en niet ſubſtantialyk van de ſubſtantie des broots gediſputeert heeft: ja ik agte dat hy niet verſtaan heeft wat ſubſtantie is, nemende voor 't woort ſubſtantie, het gene wy accident noemen, gelyk zomtyds door het woort accident de ſubſtantie verſtaan wort: als by exempel *Julianus* die het zelve alzo noemt.

De la Grange. Ik en meene niet, Monſieur, dat deſe goede oude Leeraar zo onwetende zy geweeſt, dat hy niet verſtaan heeft wat ſubſtantie des broots zy, of ten minſten de nature der zelver; aangezien dat hy het dagelyks was genietende. *Auguſtinus* was een oud Leeraar, welke zegt, *Dat Jeſus Chriſtus van uitnemender patientie was, lydende Judas in zijn Avontmaal, in welke by zijnen Diſcipelen gaf en inſtelde 't teeken zijns ligbaams en bloets.* In Pſalm 3.

Biſſchop Ik en twyffele niet of *Auguſtinus* heeft veel diergelyke ſententien geſproken, dewelke gy ſchynt te beveſtigen, gelyk als hy zegt *contra Adimantum* en *Manichæum*: *Dat Jeſus Chriſtus niet en beeft getwyffelt te zeggen, dat is mijn ligbaam, wanneer by een teeken zijns ligbaams gaf*: maar deſe maniere van ſpreken moet verſtaan worden, door uitleggінge van d'eene plaats met d'ander.

De la Grange. Zo men zulks dede, zo en zoude men niet bevinden dat *Auguſtinus* deſe plompe meeninge gehad had, met dewelke gy zulks wilt waar maken dat de oude Leeraars ons contrarie zijn; aangezien dat de meeſte menigte aan onſe zyde zijn.

Biſſchop. Maar laat ons een wynig ſpreken van de inconvenienten en ongeſchiktheden, die gy zegt uit onſe leere te ontſtaan.

De la Grange. Deſe ongeſchiktheden wil ik u alleen voorſtellen, dat is, dat gy lieden door u leeringe van den anderen ſchyt het gene dat te ſamen gevoegt en vereenigt is, de Sone Gods geeft in zijn Avontmaal zijn vlees tot een ſpyſe, en zijn bloet tot een drank, welke in haar zelven t'ſamen zijn gevoegt door uitwendige Sacramenten, namelyk, door broot en wyn: en na u zeggen, zo verandert dat broot in vlees, en de wyn in bloet, en alzo deelt gy dat vlees Chriſti van zijn bloet.

Biſſchop. Wy deelen dat vlees van het bloet niet, overmids dat (door de onſchydelyke gemeenſchap die zy met malkanderen hebben) het vlees niet is ſonder bloet, nog ook het bloet ſonder vlees.

De la Grange. Zo zulks alzo ware, zo zoude men tweemaal in een bedieninge het vlees en bloet Chriſti ontfangen, want nemende het broot, 't welk gy zegt het vlees te zijn, vermengt met den bloede (door dien zy een onſchydelyke gemeenſchap t'ſamen hebben; zo ontfangt men eenmaal den geheelen Chriſtus in vlees, en dan wederom eens in bloet, en alzo zult gy tweemaal zijn vlees, en tweemaal zijn bloet ontfange.

Biſſchop. Wat is daar in voor zwarigheit gelegen, deſelve tweemaals in een actie of bedieninge te ontfangen?

De la Grange. De Sone Gods heeft zijn Avontmaal niet ingeſtelt om dat twemaal te ontfangen in een bedieninge, want hy zyde: *Dat is mijn ligbaam*: deſe eenige ongeſchiktheit, al waarder geen ander, voert ons geheelyk uit de inſtellingen Chriſti. Hier op antwoorde de Biſſchop niet.

De la Grange. En laat ons nog een wynig breeder inzien de woorden Chriſti, zo zal men als dan nog beter de ongeſchiktheit uwer leere merken,

1567. ken, dewelke den bevele Gods contrarie is: want hy zegt. *Eet:* wat eet gy nu in dit Sacrament?

Biſſchop. De gedaante des broots.

De la Grange. En eet gy anders niet als de gedaante des broots? Daar is gezegt: *Neemt, eet, dat is mijn lighaam.*

Biſſchop. Wy ontfangen het broot en het lighaam te ſamen.

De la Grange. Als gy het broot eet, plettert gy 't dan niet eerſt?

Biſſchop. Neen wy: want Jeſus Chriſtus heeft een lighaam, 't welk onlydelyk is, en als wy de Hoſtie eten of breken, zo breken wy nogtans het lighaam Chriſti niet, maar alleen de ſpecie des broots: het lighaam wort niet van malkanderen geſchyden, maar die een der ſtukken eet, heeft den geheelen Chriſtus in hem.

De la Grange. Monſieur, gy zout in groote dwalinge vallen, daar men eertyds in begraven geweeſt is: want drie ſtukken van u Hoſtie gebroken in de Miſſe, en in elk van dien dan het lighaam Chriſti zijnde, zo moet volgen, als gy nu deſe drie ſtukken t'ſamen inſwelgt, dat gy drie lighamen Chriſti inneemt.

Biſſchop. Dit en moet men met geen menſchelyk verſtant zoeken te begrypen.

De la Grange. Monſieur, 't gene ik zeg is klaar en openbaar, en ſonder buiten Gods Woort te treden, wil ik 't u bewyſen, dat het gene 't welk gy hier van u ſpecien verhaalt hebt, niet regt en is. Jeſus Chriſtus zegt niet, eet deſe ſpecien: *maar eet, dat is mijn lighaam* Nu is't onmogelyk te konnen eten zo men 't niet en kauwe met de tanden, verpletterende het gene dat men eten wil: zo gy nu zegt dat het broot vlees is, en dat het ſoetelyk op de tonge gelegt wort om ingeſwelgt te worden; zo zeg ik dat zulks niet is eten, maar inſlokken of inſwelgen: wat zoude men zegge, dat iemant ate als hy om der grooten honger wille het broot en de ſpyſe ſonder kauwen inſwelgt? Neen, maar men zou eer zeggen dat hy de ſpyſe verſlonde. Voorts zou ik wel willen weten, dat zo het broot, 't welk na u zeggen vlees is, in den mont gelegt wort, en zo ingeſwelgt, hoe zult gy konnen antwoorden op het gene 't welk Jeſus Chriſtus by *Matthæus* zegt, dat het gene ten monde ingaat in den buik komt, en wort door den ſtoelgank uitgeworpen.

Biſſchop. Die maniere van ſpreken moet men verſtaan van 't dagelyks eten, 't welk, met verlof geſproken, door den kamergang uitgeworpen wort.

De la Grange. Maar waar blyft dan dat ingeſwelgde vlees?

Biſſchop. De ſpecien des broots zijn in het zelve verandert, en 't vlees Jeſu Chriſti verlieſt zig zelven, men moet ook de dingen zo diepſinnig niet doorgronden.

De la Grange. Deſe antwoorde en kan niet beſtaan, want de accidenten welke gy ſpecien noemt, konnen in 't zelve niet bekent worden: 't is alle de ſubſtantie welke daar verandert. Maar laat ons een argument nemen dat ſekerder is: agtervolgende u leere, zo ontfangen alle de gene die het broot ontfangen, 't welk gy zegt vlees te zijn, Chriſtus: hoe is 't dan met dien, die (als *Paulus* ſchryft) van deſen broode onweerdiglyk etende, zig zelven dat oordeel daar aan eten?

Biſſchop. Dit argument is wat zwaar, gy zegt alzo, wie Jeſus Chriſtus ontfangt, die ontfangt het eeuwige leven. Wy nu dan leeren datſe alle in het Avontmaal Chriſtus ontfangen, zo moeten zy alle het eeuwige leven hebben. 't Is wel waar zy ontfangen 't wel na u eerſte argument: maar ik loogene dat het zy ten eeuwigen leven als gy voorſtelt, want zo men het vlees Chriſti niet en ontfangt door den Hyligen Geeſt, zo en is het ons niet nut.

De la Grange. Ik meene de eerſte oorzake van mijn propoſitien uit den Euangeliſt *Johannes* daar Chriſtus zegt dat hy het leven is. Nu, gelyk men, geen kruit kan nutten, ſonder ook de kragt des zelven kruits mede te genieten, alzo en kan men ook Chriſtus niet nutten, ſonder het leven dat hy mede brengt te hebben, anders zoude men een doot lighaam ontfangen, en niet Jeſus Chriſtus, dewelke eeuwiglyk leeft. Want het Sacrament is ingeſtelt van God door de hand zijns Soons, om ons zijne Vaderlyke genegentheit t'onswaart alzo te betoonen, dat hem niet alleen niet genoeg en is geweeſt, ons door den Doop tot zijne huisgenooten aangenomen te hebben, niet als dienſtknegten, maar als zijne erffelyke huisgenooten, maar heeft noch wille dit tweede Sacrament zijns Avontmaals daar by voegen, op dat wy in zijn huis een waaragtig en geduurig voetſel hadden. En aangaande de Hylige Geeſt deſelve is 't middel, door welken wy dat vlees Jeſu Chriſti eten, en zijn bloet drinken, die dingen dewelke door zo grooten verſchil van plaatſe geſchyden zijn, door zijne werkinge t'ſamen voegende, en voorts makende dat alles wat Chriſtus heeft en bezit, tot ons als door een gote nederdaalt, ons de regte gemeenſchap zijns vlees en bloet toebrengende. In ſumma: Wie Chriſtus ontfangt die heeft het eeuwige leven.

Biſſchop. Ja als hy het door den Geeſt ontfangt, anders (als ook *Johannes* zegt) zo en is dat vlees niet nut.

De la Grange. Monſieur, deſe Schrift die gy hier voortbrengt gaat u heel tegen, want Jeſus Chriſtus ſtraft aldaar zijn Diſcipelen, om dat zy verſtaan hadden dat men Chriſti vlees, vleeſchelyker wyſe moeſte eten, zo het vervolg der redenen zulks ook bewyſt, zeggende: *De woorden die ik tot u ſpreke zijn geeſt en leven.* En dewyle wy zien dat de Sonne nier beneden op den aardbodem door hare ſtralen nederſent zodanige hare kragt die daar dienen om te doen groeyen, levendig te maken, en te onderhouden: zal dan de doorſtralinge en het ſchynſel des Geeſts Chriſti van minder kragt weſen, dat zy ons niet zoude konnen toebrengen de regte gemeenſchap zijns lighaams en bloets? Doen dit gezegt was; wilde de Biſſchop vertrekken om dat 't ſpade was. De Biſſchop beveelt hem Gode, en *de la Grange* hem wederom. Dit is alles wat *de la Grange* heeft konnen onthouden van de redenen die zy t'ſamen hadden.

Hier volgt een kort verhaal van het leven en ſterven van de voorzyde twee Dienaren.

Daar en is niet na de ſuiverheit der leere, dat meer de gene die geroepen zijn om Gods Woort den menſchen voort te dragen, en dat zelve nog daarenboven te bezegelen met haar bloet prysweerdig maakt, dan van een zuiver leven tot den einde toe geweeſt te hebben: daarom hebben wy voorgenomen in het korte te verhalen wat dit voor mannen in leven en wandel geweeſt zijn, op dat wy alzo zouden te meer veroorzaakt zijn, de genade en barmhertigheit des Heeren in zijne dienſtknegten te bekennen. Aangaande *Guydo de Brez*, geboren uit Bergen in Henegouwe, hy was in zijn jonkheit zeer genygt tot de Pauſelyke ſuperſtitien, en is ten laatſten door het gedurig leſen der Hyliger Schrift, tot de waarheit des Euangeliums gekomen. Als nu deſe zijn kenniſſe tot zijner tyt hare vrugten voortbragt, zo hebben die van zijn geſlagte waren zulks niet konnen verdragen, zo vertrok hy dan van Bergen, 't glas ſchryven geleert hebbende, en rysde na Londen ten tyden van Koning *Eduard de Seſde*, die alle geloovigen vrydom gegeven hadde in 't geheel Koninkryk van Engelant: En na dat hy daar een tyt lang gewoont had, en hy verſtont dat men het Euangelium in de Nederlanden wat

ge-

57. gehoors begon te geven, zo kwam hy wederom op dat hy die gene welke van zijn natie waren, wat behulps mogte doen. Zijn eerſte beginſelen ware eenvoudige vermaninge, welke hy dede ter plaatſe daar hy eenige toehoorders vont, ja hoe klynen hoopjen het ook was: en inſonderheit voegde hy zig by die van Ryſſel, om de veelheit der gelovigen die anders niet en wenſchten, dan openblaarlyk t'zamen te komen, om de predicatie des Euangeliums te hooren: en van dien tyt aan, nam hy eenen ſtryt op hem, tegen de ſecte der Wederdoopers, welke haar onder het goede zaat vermengt hadden, en bleef alzo vollherdig in zijn doen, tot de vervolginge van Oguiers toe. En terwyle de kudde in verſtrojinge was, zo vertrok hy na Gent, en maakte daar het boekjen, welk de Staf des Geloofs genaamt wort, getrokken uit de oude Leeraren. Daarna, overmids hy zeer begeerig was, om breeder te weten, die dingen die tot het Predikampt noodig zijn, zo trok hy na Lauſanne en Geneve, op dat hy aldaar de Latynſche taal leerde. En na dat hy daar een tyt lang gewoont hadde, en wederom in Nederlant was gekeert, zo regte hy de Gemynte binnen Ryſſel, Doornik, en Valencyn wederom op: in welke zijne handelinge God hem altoos heeft bewaart als in 't midden des brandenden vuurs, alzo dat hy in de handen zijner vyanden niet gevallen is, en ſonder breeder te verhalen de moeite, arbeit en ſwarigheden deſes getrouwe knegts Gods, zullen niet alleen betuigen de Nederlantſche Gemynten, maar ook die van Diepen, Mondedier en Amiens, welke hy byſtont en te hulpe kwam. Doe nu de ſchrikkelyke vervolgingen in zijn Lant aangerigt, hem niet en lieten zijn ampt volvoeren, zo dede hem de Hertoge van Boullion in zijn Stad ontbieden, en hoorde een lange tyt zijnen Sermoenen. Maar doen de Gemynten van Antwerpen in het begin der maant *Auguſti*, des jaars vyftien hondert vyfentſeſtig, hem beriepen tot haren Predikant, zo hebben die van Eſdan (hoewel het tegen haar herte was) hem laten gaan. Van doen af genoeg voorſiende (door de wonderlyke handelingen der Nederlanden) een groote verwoeſtinge, oproeringe, en moort; dog des niet tegenſtaande, overmids zy zagen dat *Guydo* geheel gezint was zijn Vaderlant te hulpe te komen, zo conſenteerden zy ondertuſſchen den genen die van Antwerpen daar gekomen waren, om hem te beroepen na haar begeerten. Na dat nu *Guydo* zekere tyt in de voorzijde Stad van Antwerpen geweeſt had, zo werden de Broederen van meeninge hem te ſenden na zijn oude Kerke te Valencyn, dewelke hem met blytſchap ontfing, als den genen door dewelke God dezelve eertyds had opgerigt en geordonneert.

Peregrin de la Grange, geboren van Chate by St. Marcelin in Daulphine, was van de Schole te Geneven in 't jaar vyftien hondert vyfentſeſtig, den negentienden *Juni* tot eenen Predikant uitgeſonden, ter begeerte van die van Valencyn: en deſe had zulke zoete en lieflyke manieren, dat hy een iegelyk aangenaam was, en zijn predikatien werden van alle man geerne gehoort. En na dat de Beelden nu afgeworpen waren, zo werden de twee Kerken gebruikt by die van de Religie; en hoewel men groote vlytigheit dede om dezelve weder te hebben, zo en heeft nogtans *de la Grange* met noch meer andere van den Kerkenraat niet konnen verſtaan, dat de plaatſen, die men haar buiten der Stad gunde, om daar te prediken, zeker en ſonder zorge waren. Aangezien de drygingen der vyanden uit deſe inhoudinge der Kerken (nadien dat *Grange* geen ingeboren of onderzaat des Konings Philippi was, contrarie d'ordonnantie der Gouvernante) zeer groot waren, heeft de Heere van Noortcarmes als Hoogbailjuw oorzake genomen, alle de accoorden die hy met die van Valencyn geſloten had, niet alleen te breken: maar dat meer is, haar te belegeren, en alle manieren van benauwinge voor te wenden. 1567.

En overmits zy in den tyt des belegs het Nagtmaal des Heeren uitrykten in de voorzyde Kerken, zo zijn zy nog des te meer ter toornigheit ontſteken geweeſt, dat zy in het innemen der zelver, den voorzyden *de la Grange* nog meer kwellingen aan deden, als men in de laatſte dagen zijns levens hier na bevinden zal. Hy wert met veelderhande diſputen beſprongen door dezelve tegenſprekers, die *Guydo* zijn medearbyder in 't Woort des Heeren, gehad hadde: maar hy overwon die alle door de kragt des Geeſts, die in haar byden was werkende. En overmids dezelve kweſtien, die wy voren verhaalt hebben in de handelinge van *Guydo*, hem ook even gelyk zijn voorgeſtelt geweeſt, en byna alle op dezelve wyſe door deſen *de la Grange* beantwoort: zo hebben wy dezelve hier nagelaten te verhalen, de Leſer mag zijnen toegang tot de voorzijde nemen.

Voorts hebben zy alle byde geproteſteert, dat zy de zuivere waarheit Gods gepredikt, en den volke voorgedragen hadden: haar verkondigende 't Euangelium der eeuwiger zaligheit, om welkers wille zy vervolgt en in banden geſloten lagen, en dat zy haar zo zuiver en ryn bevonden van den bloede haarder toehoorderen, dat zo iemant van dezelve verginge, zoude zy nogtans haar handen ryn voor den throon des Soons Gods dragen. Zy vermaanden ook alle die haar kwamen beſoeken, dat zy in de Leere zouden volherden: haar voorzeggende den grooten afval, en verloogeninge der Religien, welke van vele volken ſtont te geſchieden: welke al is het zake dat zy de belydeniſſe des Euangeliums gedaan hadden, en ten tyde des voorſpoeds, tot den Avontmale gegaan waren; zy nogtans in de aanſtaande vervolginge Jeſu Chriſti den rugge zouden bieden, haar zelven willende den eeuwigen doot onderwerpen, om de lighamelyke en kortdurende ſwarigheden deſer werelt te ontloopen.

En gelyk zy den gantſchen tyt haarder gevankeniſſe van den elfden *April* des jaars vyftien hondert ſevenentſeſtig, haar altoos blydelyk in haar ſwarigheden gedragen hebben; zo en hebben zy zulks tot den einde toe niet nagelaten. Want alzo den laatſten dag van *Mey*, de Provooſt van de Benden, haar 's morgens ontrent drie ure de bootſchap bragt, dat zy haar zouden bereiden ten ſeſſen, of daar ontrent te ſterven; zo begonnen deſe mannen God hooglyk te loven, en den Provooſt te bedanken van de goede tydinge en bootſchap die hy haar bragt: en een wynig na dat zy opgeſtaan waren, zo ging *Guydo* in de voorplaatſe, om alle d'ander gevangenen goeden dag te zeggen, en haar betuigende zijne blytſchap, zijde tot haar op deſer manieren: Myn Broeders, ik ben heden ter doot veroordeelt om de leere des Soons Gods; gelooft moet hy weſen, ik ben des zeer blyde, ende en had nimmermeer gemeent dat my God zulken eere zou aangedaan hebben, ik gevoele dat myn aangezigt verandert en verheugt van de genade welke meer en meer in my toeneemt, en wort van minute tot minute meer verſterkt: ja mijn herte ontſpringt my van blydſchap in mijn lyf. En na dat hy de gevangene vermaant had goede moet te hebben, zo verklaarde hy haar dat de doot niet en was, en verhaalde de ſpreuken der Schrift uit Apocalipſi, luide uitroepende: *O hoe gelukkig zijn de dooden die in den Heere ſterven! Ja zegt de Geeſt: Zy ruſten van haren arbeit, en hare werken volgen haar na.* Apoc. 14. 13. Hy bad ook de gevangenen dat zy vaſt en ſtantvaſtig blyven zouden in de leere des Soons Gods, dewelke hy haar gepredikt had, proteſterende, dat het de zuivere waarheit Gods zy, alzo ik (zy-

Zy ontfangen de ſententie des doots.

1567. de hy) deſelve ook hebbe beweert in de tegenwoordigheit des Biſſchops van Atrecht, en meer andere, en wilſe ook voor het aangezigte mijns Gods verdedigen. Ziet wel toe dat gy niet en doet tegen u konſcientie, want ik zie dat de vyanden des Euangeliums haar argeliſtigheit aan ulieden zullen te werke leggen, om u wankelmoedig te maken, op dat gy van de waarheit zout afvallen, en tegen u konſcientie handelen. Zyt daarom neerſtig op u hoede, want zo gy zulks doet, zo zult gy altoos eenen hangdief in u arme konſcientie opvoeden, 't welk u een gedurige helle weſen zoude. Og, Broeders, hoe lieffelyk is't een goede konſcientie te hebben Daar op vraagde hem een van de gevangenen of hy zekere Schriften geëindigt hadde, die by hem begonnen waren? Waar op hy antwoorde, Neen: en dat hy ook niet meer arbyden zou, overmids dat hy in den Hemel ging ruſten. De tyt (zyde hy) mijner ſchydinge is naby: Ik ga henen in den Hemel maayen, dat ik op der Aarden gezaait heb. Ik heb eenen goeden ſtryt geſtreden. Ik heb den loop voleint, en mijnen Capityn getrouw geweeſt, nu is my de kroone der regtveerdigheit weg gelegt, dewelke de regtveerdige Regter my geven zal. My dunkt, zyde hy, met een blyde gelaat, dat mijnen geeſt vleugels heeft om in den Hemel te vliegen, aangezien dat ik heden ben genoot ter Bruiloft mijns Heeren, des Soons Gods. En als hy nog ſprak, zo kwam de Provooſt van de Benden in dezelve plaatſe, dewelke zijnen hoet afnemende, hem groete en *Guydo* groete hem wederom, hem dankende van de goede tydinge die hy hem aangezegt had. En de Provooſt zyde voorts: Het mishaagt my dat deſe zaken zo verloopen zijn. Waar op *Guydo* blydelyk antwoorde: Gy zijt myn vrient, ik beminne u van gantſcher herten: en na dat hy affcheit genomen had van de gevangene, zo vertrok hy in de Sale. Wynig tyds daarna kwam *Peregrin de la Grange* ook in dezelve plaatſe, en gelykmen hem allen den tyt zijner gevankeniſſe niet dan blyde gezien had, alzo ſprak hy ook met een vriendelyk gelaat allede gevangene aan, haar eenen goeden dag wenſchende, en voorts moet gevende, zijde hy als volgt: Mijn Broeders, ik ben ter doot veroordeelt, om de leere des Soons Gods, en nu dan ga ik na 't eeuwige leven, want mijnen naam ſtaat in het boek des levens geſchreven, ende en kan daar niet uitgevaagt worden, want de gaven en roepingen des Heeren ſijn ſonder berouw. Hy proteſteerde ook van zijnent wege, dat hy de ryne en zuivere waarheit des Euangeliums verkondigt had, en dat de leere der Papiſten ter Hellen lyde. Daarom hiel hy ook aan, en vermaande de gevangene dat zy haar daar van zouden geſchyden houden, en by der waarheit Gods neerſtig blyven: en alzo vertrok hy ook van daar, affcheit aan haar allen nemende. En doen gy binnen kwam, eiſchte hy een kleerboſtel om zijnen mantel en rok te vegen, en dede ook zijne ſchoenen zwart maken zeggende, dat hy zulks daarom dede, om dat hy tot de Bruiloft genoot was, en dat hy op 't Banket des Lams ging, en alzo hy van daar vertrokken was, zo kwamen andere gevangene tot hem, hem vinden zitten met een ſchabel voor hem, daar broot en wijn op lag, 't welk men had gebragt om hem te ontnugteren, welke gevangene hem vraagden, of hy ter doot zoude moeten gelyt worden met die twee yſers die hy aan 't been had. Waar op hy antwoorde: Ik wenſchte wel dat zy my met deſelve beg. ven, op dat die mede getuigeniſſen gaven haarder bitterheit t'mywaarts: en als hem dezelve Broeders vertrooſten, zo zijde hy haar, dat hy zulke blytſchap in zijn herte gevoelde, dat hy nog tonge nog mont had om zulks te konnen uitſpreken, en dat God hem tien duiſentmaal meer genade bewees, dat hy hem zo uit dit ellendig leven trok, dandat hy hem op zijn bedde liet ſterven: overmids hy nu aldus ſtervende goet verſtant had, en bad God dat hy zulke zijne barmhertigheit tot den einde toe over hem bewyſen wilde. Daar na vermaande hy de gene die tegenwoordig waren, dat zy met alle dankbaarheit deſe weldaat zouden aannemen, namelyk, dat ſe God tot de kenniſſe des Euangeliums zijns Soons geroepen had, en dat zulke genade allen menſchen niet en geſchiede, en daar op vertrok een iegelyk, affcheit van hem nemende. Terſtont daarna wert *Guydo en de la Grange* op het Stadhuis gelyt, om de ſententie des doots te ontfangen, te weten, om gehangen en verworgt te worden, overmids zy tegen 't verbod des Hofs van Bruſſel gedaan hadden, ſonder eenigzins haar Leere aanteroeren, dan alleen dat zy tegen haar expres verbod 't Nagtmaal uitgedeelt hadden. Ten kortſten gezegt, zy bleven overwinners van alle hare vyanden in 't midden des doots Als nu *Grange* gelyt wert om omgebragt te worden, op de ladder zittende: zo riep hy overluit (hoewel men het kwalyk konde hooren, uit oorzake dat de ſoldaten die om de galg ſtonden zulken getier maakten) en proteſteerde dat hy anders nergens om en ſtorve, dan alleen om de waarheit Gods voorgeſtaan te hebben, dat hy hier op den hemel en aarde tot getuigen nam.

1 Tim. 4. 6.

2 Tim. 4. 7, 8.

Rom. 11. 29.

Apoc. 19. 9.

Terſtont daarna bragtmen ook *Guydo* voort, dewelke gekomen weſende daar hy ſterven moeſte, zo knielde hy neffens de ladder om te bidden, maar men wilde hem zulks niet toelaten, maar rukten hem op, en dede hem opklimmen. Doen hy nu op de ladder was, zo vermaande hy't volk, dat zy de Overheit eerbiedig zouden weſen, en dat zommige van haar, hare konſcientie in deſen deele niet heel wel gekweten hadden. Daarna vermaande hy haar, volherdig te blyven in de Leere welke hy haar verkondigt hadde, proteſterende dat hy anders niet geleert had dan de zuivere waarheit Gods: Maar al eer hy deſe propooſten uit had, zo wenkten de Commiſſariſſen den Beul dat hy hem voorthelpen zoude. En zo haaſt als hy van de ladder geworpen was, zo kwam daar zulk een beroerte onder de ſoldaten, dat zy langs de ſtraten liepen haar roeren ladende met ſcherp, en ſchoten zo na alle die haar tegen kwamen, zo wel Papiſten als andere, haar onder malkanderen deerlyk vermoordende, alwaar terſtont vele doot bleven en zommige werden gekwetſt. En deſe beroerte overkwam haar ſonder eenige oorzake.

MICHIEL HERLIN d'Oude.

NA dat de ſtad van Valencyn overwonnen was, heeft de Marquis van Bergen, Gouverneur van Henegouwe en Valencyn, eer hy uit de Nederlanden vertrok na Spanjen by den Koning vergeſelſchapt zijnde met *Floris de Montmorancy*, Heer van Montigny, geſtelt binnen Valencyn drie Compagnien genomen uit de Borgery aldaar, om de Stad te bewaren in zekerheit en gehoorſaamheit van den Koning. *Michiel Herlin* de Vader, gekoren en verordonneert tot Capityn van een van deſe Compagnien, ziende vele disorden en ongebondenheit, heeft begeert van deſen ſtaat ontſlagen te worden: hy en heeft dat noit konnen verkrygen, maar is geroepen geworden op het Stadhuis, alwaar zy op hem begeert hebben, dat hy zoude volherden in zijnen opgelegde laſt en officie, tot meerder goet en ruſte van dezelve Stad. En gelyk hy gedurende het beleg de Stad niet had willen verlaten, nog eenig goet van zijnen huisraat of koopmanſchappen daar uit ruimen, op dat hy daar door niemant zou diſcourageren, of den moet doen verflouwen: alzo en heeft hy ook uit de Stad niet willen vertrekken, als zy nu ingenomen was: zeggende tot zijne vrienden en maagſchap die hem daar toe rieden, dat hy niet gedaan had, dat hy niet zouden hebben konnen verant-

woor-

67. *MICHIEL HERLIN d'Oude tot Valencyn op de Markt onthooft.* 1567.

Zo trouw als gy u bebt in 's Konings dienſt gedraagen,
Schoon moetwil en verraad u in den kerker brugt,
Zo moedig dorſt ge ook, ô HERLIN! uw leeven waagen
Voor d'Oppermajeſteit geſterkt door zyne kragt
Die onweêrſtaanbaar is. Al moet de deugt hier lyden,
Een onverwinb're kroon volgt op zulk geeſt'lyk ſtryden.

woorden, en met genoegſame redenen ſtaande houden. Van den drieëntwintigſten dag van *Maart*, vyftien hondert ſevenenvyftig af, doen de Stad overgelevert wert, is hy zo lange in ruſte gebleven, tot dat eenige hongerige Edellieden in 't hymelyk beloofden het overblyfſel van den koſtelyken huisraat en andere goederen in de Stad, gelyk zy gedurende het beleg, gedaan hadden buiten op het lant, in alle de Heerlykheden, Kaſteelen en Speelhuiſen rontomme de Stad leggende. Op den ſesentwintigſten navolgenden dag der zelver maant, 's avonts ten negen uren, als hy meende ſlapen te gaan, is *Goiny* de Gouverneur van Queſnoy, vergeſelſchapt met eenen genaamt *Hemet* en nog meer andere, gekomen ten huiſe van deſe *Michiel Herlin* de Oude, en hebben te kennen gegeven dat zy laſt hadden, om hem van Konings wegen gevangen te nemen. Waar op *Herlin* geantwoort heeft: waarom dat hy zo lange vertoeft hadde, en waarom dat hy niet gekomen was by dag, om hem te vangen. *Goiny* zijde daar op, dat hy hem die ſchande niet hadde willen aandoen: maar *Herlin* zig zelven kledende, antwoorde hem daar wederom op, dat hy dit voor geen ſchande en agtede, aangezien dat hy niet gedaan hadde ſonder authorityt van de Magiſtraat, en van de Raatsheeren der voorzyder Stede. Kieſt, zijden zy, waar dat gy wilt gelyt worden, in den kerker of in het huis dat gy doet timmeren op de groote Markt. Het is my even eens, zijde *Herlin*: maar indien het u beliefde my te laten in dit huis als in gevankeniſſe, en dat gy wagt ſtelt voor en agter den huiſe, zo veel als u goet dunkt, dat zoude ik veel liever hebben. *Goiny* zijde, dat hy des anderen daags zoude ſpreken met den Gouverneur, en daarentuſſchen heeft hy hem gelyt in het voorzijde huis op de groote Markt. Daar zijnder vele van de Kerke dien nagt gevangen geworden, onder welke geweeſt is *Roelant le Bouck*, Cozijn van de huisvrouw des voorzijden *Herlins*, en heeft daar na de doot zeer ſtantvaſtelyk verdragen, gelijk hier na verhaalt zal worden. Terwyle dat *Herlin* in deſe gevankeniſſe zat, heeft hy zijnen trooſt genomen in het overleſen der Pſalmen Davids, met eenige gebeden, en den Catechiſmus, den welken zy hem toegelaten hadden mede te nemen, eer hy uit zijn huis ging. De vrugt van de predikatien des Goddelyken Woorts, tot welkers gehoor hy zig zelven neerſtelyk begeven hadde, terwylen dat men binnen Valencyn het Euangelium Chriſti openbaarlyk predikte, doode in hem den ſtryt en mishagen, welk hy ſchiep uit zulke ongelukkige veranderinge. Het gebeurde ook ('twelk wel aan te merken is) dat God almagtig door zijne voorzigtigheit, om hem te beryden tot deſen ſtryt, korts te voren eer de Stad belegert wert, heeft laten komen in de handen van deſen *Herlin* de Hiſtorien der Martelaren; waar in hy 's avonts en des morgens zo neerſtelyk las, zo dat de belydeniſſe zijns geloofs, welke hy dagelyks dede, genoegſaam betoonde de vrugt, welke hy daar uit verkregen had. Hy toonde ook genoeg zijnen Chriſtelyken yver tot de waarheit in zijne onderzoekinge, welke tot diverſche ryſen geſchiet zijn, niet alleenlyk in de tegenwoordigheit der Edellieden, die de ſtad nu ingenomen hadden, maar ook in de tegenwoordigheit van den Procureur Fiſcaal van Gent, en de Gecommitteerde tot deſe zake. Men verzogt geduriglyk op hem, van wegen zijne vrienden, dat hy dog zou bedenken op zijn verloſſinge: ja zelfs zijn ſchoonbroeder een Advocaat, gekomen zijnde van Atrecht tot Valencyn, heeft een rekweſte gemaakt om

1567. dezelve tot Bruſſel in het Hof te preſenteren, vertoonende dat men dog zou agt nemen op zijn ouderdom, en wel waarnemen alle de omſtandigheden van den voorzijden ſupplicant, dat hy geleeft had gelyk zijne Ouders, na de wetten en ordonnantien van hare Moeder de hylige Roomſche Kerke, en dat hy daar in wilde volherden tot den einde toe. Als deſe rekweſte aan *Michiel* getoont, en hem voorgeleſen wert, zijde hy tot zijn ſchoonbroeder: Schryft dat ik in voorleden tyden na der Roomſcher Kerken manieren geleeft heb, maar dat ik voortaan daar in niet meer en wil leven, al zoude ik daarom verlieſen lyf en goet. Zijn vrienden zijn verwondert geweeſt van deſe antwoorde, of veel meer van een wonderlyke ſtantvaſtigheit die in hem was.

Den negenentwintigſten dag van *Mey*, hy, nog iemant van de zyne niet wetende dat hy des anderendaags daarna zoude moeten ſterven, heeft op zyn huiſvrouw begeert dat zy 's avonds met zyne kinderen by hem zoude komen eten. Onder het eten vraagde hy zyn huiſvrouw wat zyn ſchoonbroeder, eer hy na Bruſſel vertrok, tegen haar gezegt had. Zy zyde dat hy wel gram was, om de woorden welke *Herlin* by de requeſte wilde geſtelt hebben: niettemin dat hy gezegt hadde dat hy zyn beſte zoude doen in het Hof. Waar op *Michiel* geantwoort heeft met deſe woorden: Ik ben verwondert dat gy zulke dinge gelooft, of dat gy u daar op vertrout: Ik ben verzekert, dat zy, gezien hebbende de antwoorde die ik daar by gevoegt hebbe, niet een voet zullen wyken, aangezien dat ik geenzins gezint ben te diſſimuleren ofte te vynſen, of te beloven twintig ofte dertig duſent guldens om myn zelven van de doot los te koopen. Want al waar 't dat men iet van 't Hof verkreeg, dat zoude geſchieden onder conditie van voortaan te moeten leven na de wetten en ordonnantien van de Roomſche Kerke, het welke ik nimmermeer doen zal. Ten anderen, zo heb ik zeer wel gemerkt dat het Hof anders niet en zoekt, dan ons te doen ſterven, om alzo hare handen te leggen op onſe goederen: Maar ik hebbe dees dagen een beter vermaninge gehad uit het lezen van de H. Schriftuur, alwaar ik las dat onſe Heere voorzegt: Dat wy zullen geleit worden voor Koningen en Princen om zyns naams wille: en dat zy op het einde ons zouden doen ſterven, en ik en verwagte anders niet.

Van den ſeventienden *April* af, hadde hy geſchreven in zyn tafelboekje in maniere van een Teſtament een recommandatie aan zyn vier Zonen die hy na liet. En alzo hy anders geen dingen te beſchikken hadde in deſe werelt, dan zyne ſonen met een goede recommandatie te beſorgen; zo heeft hy zijne broeders en ſuſters gebeden, dat zy deſelve dog ſouden willen helpen in hare benautheden en noot, elken broeder en ſuſter een van zijne ſonen met name en toenamen byſonderlyk bevelende. Na dit laatſte Avontmaal heeft hy affcheit genomen, en heeft eenen iegelyk wel ernſtelyk vermaant, gelyk zulken affchydinge wel vereiſchte, bevelende haar boven al, te willen leven in de vreeſe Gods, en liefde haars even naaſten.

Des anderdaags daarna, welke was den laatſte dag van *Mey*, ten drie uren 's morgens vroeg, is de Provooſt tot hem gekomen, en heeft hem gebootſchapt de ſententie des doots, dewelke duſdanig was, dat hy zoude gedoot worden met den zweerde op de groote Markt. Ja wel, zyde *Michiel*, en tot wat ure zal dit geſchieden? De Provooſt antwoorde, ontrent te ſes uren van deſen morgenſtont. Zo heb ik nog, zyde *Michiel*, twee uren of daar ontrent te leven: En terſtont heeft hy beginnen op te ſtaan en zig zelven te kleeden, bewaart weſende met negen ſoldaten.

En na dat de Provooſt vertrokken was, heeft hy zyn dienaar geſonden aan zyn huiſvrouw, om haar voor het laatſte goeden dag te bieden, en om haar te kennen te geven, dat hy zyne ſententie des doots ontfangen hadde. Alle zijnen trooſt was in 't leſen en hooren leſen van de H. Schrift, tot dat zynen dienaar wederom by hem gekomen is, die hem den laatſten adjeu van zyn huiſvrouw bragt (want de ſoldaten hadden met zo groten menigte de Markt rontomme bezet, dat het haar niet mogelyk en was eens voor het laatſte by haren man te komen. Deſe knegt nu wedergekomen zynde, heeft hy de gebeden, die men in de Gemynte Chriſti plagt te gebruiken, overluit, in de tegenwoordigheit van de Soldaten die hem bewaarden, laten leſen. Zyn hert en gedagten waren zo yverig in deſe gebeden en aanroepinge van den Name Gods, dat hy, dezelve gebeden geëindigt weſende, wederom van nieuws dede verhalen tot 'er tyt dat de Provooſt kwam om hem te halen, dewelke hem (aanroepende zynen Hemelſchen Vader door Jeſus Chriſtus) gebragt heeft ter plaatſe daar hy zoude ſterven, en alzo is hy onthooft geworden, in grote volſtandigheit des geloofs, gevende zynen geeſt in de handen van zynen Hemelſchen Vader. 1567.

JAN MAHIEU.

Jan Mahieu, een vermaart en eerlyk Borger van Valencyn, dewelke door zynen ouderdom een groot aanzien en reſpect onder het volk had, deſe is op deſen zelven tyt ook verweſen, om op de groote Markt voor de belydeniſſe des H. Evangeliums onthalſt te worden. Als de Provooſt des morgens heel vroeg by hem kwam, en vermaande dat hy zig zelven zoude bereiden, om dien zelven dag te ſterven, antwoorde hy zeer vrymoedelyk: Maakt dat gylieden beryt zyt: wat my aangaat ik ga my beryden, en ſult my al gereet vinden. En alzo hy uit het bed was opſtaande, zyde hy tot zyne medegevangene: myn Broeders, laat ons goeden moet nemen, het en is niet met allen te ſterven, wy en moeten deſe tydelyke doot niet vreeſen, dewelke anders niet en is als eenen doorgang uit dit elendig leven, in een lieflyk en eeuwig leven. En in teeken van vreugde, vermaande hy de gevangenen om eenige Pſalmen te zingen tot dankzegginge der genade die de Heere hem dede. Men heeft deſen menſche, geduurende alle den tyt zijns levens, nooit vrymoediger gezien, met zulken couragie en volſtandigheit was hy gaande na de doot. Als hy nu gekomen was ter plaatſe der juſtitie, daar hy den Heere zyn ziele door den zweerde zou opofferen, ſtaande op 't Schavot, heeft hy zig zelven op de knien geworpen, en heffende zyne oogen ten Hemel, heeft hy zyn gebed geſproken op een hoekje van 't Schavot: welk gebed geëindigt zynde, heeft hem voor den Scherpregter gepreſenteert, dewelke hem met den zwaarde het hooft afgeſlagen heeft, offerende alzo zyn ziele Gode voor de belydeniſſe van de ware Gereformeerde Religie, in het jaar vyftien hondert ſevenen feſtig.

MICHIEL HERLIN de Jonge.

Michiel Herlin de Jonge, ſoon van *Herlin* de Oude, daar wy hier voren af verhaalt hebben, is ook mede om de belydeniſſe der waarheit, op deſen zelven tyt binnen Valencyn gevangen geweeſt: en om dieswille hem byſonderlyk te laſte gelegt wert, dat hy eenig opzien en zorge gehad had over de Gereformeerde Kerken, bekent hebbende dat hy had geweeſt vande Conſiſtorie binnen Antwerpen, zo heeft men hem voorgeworpen den dagvaart en vergaderinge van St. Truyen in Brabant, in dewelke hy zig had laten vinden onder de gene die de requeſte en beloften van de Edelen en vereenigde

Hee-

7. Heeren toeſtemden en voor goet hielden. Aangaande de poincten van zyn geloove daar hebben zy hem geenzins na gevraagt, want hy dede een openbare belydeniſſe van de ware leere des H. Euangeliums, gelyk die in de Gereformeerde Kerken geleert wert, in grote vrymoedigheit en volſtandigheit des geloofs. Men vraagde hem de oorzaken en middelen, door welke die van Valencyn het beleg der Stad zo lange wederſtaan hadden: waarop hy zo wyzelyk en voorzigtelyk geantwoort heeft, dat zy uyt zijne woorden niet hebben konnen beſluiten, 't welke zou gedient hebben tot nadeel van de gemeene welvaart der voorzyder Stad van Valencyn.

Daar zyn gekomen uit de Stad van Ryſſel twee broeders van zijn huisvrouw, alle byde mannen die haar leven in de Paapſche ſtudien doorgebragt hadden, deſe vynſden haar dat zy gekomen waren, om in alle manieren te verzoeken de verloſſinge van haren ſchoonbroeder: maar het einde en uitkomſte heeft klaarlyk betoont dat zy gekomen waren, om haar zuſter met haar na Ryſſel te verlyden, op dat zy haar mogten af keeren van de kenniſſe, welke zy hadde van den waren Godsdienſt, en ook van de liefde en goede affectie welke zy haren man toedroeg. Zy maakten deſe goede vrouw wys dat zy haar zouden lyden tot Bruſſel aan 't Hof, en dat zy daar door de gunſte van eenige groote Heeren, van de Hertoginne van Parma wel zouden verkrygen de verloſſinge van haren man, en dat de Biſſchop van Atrecht zig zelven aldaar ook zou laten vinden, om naarlieden in deſe zake behulpſaam te weſen. Deze jonge vrouw eenigzins twyffelende wat haar zoude mogen overkomen, is met groote droefheit en tegen haren dank heel deſolaat gaan zitte op een wagen, die haar broeders daar toe van te voren al gehuurt en beſtelt hadden. Haar ſchoonmoeder was daar ook tegenwoordig, dewelke door haar droevig gelaat en tranen, deſe benauwde jonge vrouw haar droefheit vermeerderde, zeggende tegen haar eenen zeer droevigen en beklagelyken adjeu: en zy is van hare Broeders na Ryſſel gevoert geworden. Eenige dagen daar na als haren droevigen gevange man vernomen had het vertrek van zyn huisvrouw na Ryſſel, daar hy alleen zyn trooſt in deſe werelt opgeſtelt had: het was niet om uit te ſpreken de droefheit, en tegenheit des herten, welke hy hier uit ontfing. Als zijn moeder by hem in de gevankeniſſe gekomen was, heeft hy dit beklag tegen haar gedaan. Hoe gaat dit alzo toe, myn moeder: ik hadde dit vertrouwen van u dat gy nimmermeer toegelaten zout hebben dat zy van u vertrekken zoude: en weet gy niet dat het nu zes jaren lang geduurt heeft, dat zy alle middelen gezogt hebben om haar wederom tot Ryſſel te krygen, om haar af te keeren van de Religie, daar in zy zagen dat zy nu onderwezen wert en dagelyks toenam? Eylaci, nu en zal men haar nimmermeer uit hare handen konnen trekken. Og of God my de gratie dede dat ik eens vierentwintig uren los en vry ware om haar wederom van daar te halen! Hebbe ik dan alle de moeite voor niet gedaan? dat ik haar gehaalt hebbe uit het huis van haar moeder, alwaar zy opgebragt was in een afgodiſche Religie, en nu zo verre gebragt dat zy goede kenniſſe van den waren Godsdienſt begon te krygen, het gene dat ik met zo grooten arbyt en yver door de gratie des Hyligen Geeſts in haar gebouwt had, zal dat nu alzo van eenen hoop godloſe menſchen en afgodendienaars wederom gebroken en omverre geſmeten worden? Eilaci! waarom en heeft men ten minſten niet gewagt, tot dat ik den Heere myn ziele opgeoffert had, ſonder my te bezwaren met deze droefheit, welke my veel zwaerder is als de doot zelve, welke ik nu dagelyks verwagte? Zyn Moeder hem vertrooſtende ten beſten dat zy konde, zyde tot hem: *Michiel*, hebt patientie, ik belove u dat ik morgen zenden zal na Ryſſel, om te weten of zy van daar vertrokken zyn na het Hof van Bruſſel: indien zy nog niet vertrokken zyn, zo en is 'er geen peryckel dat my wederhouden zal, of ik zal haar gaan halen, en ik vertrouwe vaſtelyk, dat zy met my wederom komen zal: want ik weet wel wat een benautheit en droefheit dat zy hadde, om dieswille dat zy u moeſte verlaten, zo ſchreyende en klagende als oit vrouw om haren man zou hebben konnen doen. En zy en zoude noit voet uit deſe Stad gezet hebben, 't en ware dat hare twee Broeders, en eenen Doctor, Coſyn van de Biſſchop van Atrecht, met eede beveſtigt hadden, dat het was om te gaan na Bruſſel, en aldaar te ſolliciteeren om uwe verloſſinge, en dat hare tegenwoordigheit met haar klyn dogterken, zoude bewegen het herte van myn Vrouwe de Regente. 1567.

In deſer voegen dede de Moeder haar beſte, om de droefheit van haren ſoon te verzoeten: maar de inbeeldinge des peryckels, welke hy hadde over de ziele van zijn arme Vrouw, nog weſende in de teerheit haars ouderdoms en kenniſſe van de ware Religie, die ging alle menſchelyke perſuazien en aanradingen te boven. In deſen grooten ſtryt en inwendige droefheit, en heeft de Heere hem niet verlaten, maar heeft hem met zyn Godlyken Geeſt vertroost; in voegen dat deſe droefheit en zwarigheit hem gedient heeft tot een voorberydinge van de tydlyke doot, die hy van dag tot dag was verwagtende. Want des Saturdags, den laatſten dag van *Mey*, welken dag verordonneert was, dat hy met den zwaarde zou gedoot worden, na dat den Provooſt hem des morgens de ſententie des doots bragt, zeggende, dat hy zig tot ſterven zoude beryden, toonde hy zeer wel door zyn vrymoedig gelaat, dat hy alreede bereit was: en conſent gekregen hebbende van den Provooſt, om in den kerker de andere gevangenen om den name Chriſti te gaan verzoeken, bewaart zynde met een goet getal van ſoldaten, heeft hy afſcheit genomen, zeggende, dat hy nu was voorgaande, en dat zy wel zouden gemoet wezen, om hem korts daar na te volgen. Haren trooſt, en blydſchap is vermeerdert en genoegzaam betuigt door de Pſalmen en lofzangen die zy voor het laatſte t'zamen geſongen hebben.

Als hy nu wederom gelyt wert na het huis van den Provooſt, heeft hy aan de dienaren van den huiſe beginnen te geven alle het gene dat hy hadde, tot zynen Buffelſchen kolder en wambus toe, het welke hy droeg, en deſe bedeelinge dede hy met zulke goede gratie, en zo vlytelyk, dat veele ſoldaten en gevangenen, die aldaar om hare misdaat wille ſaten, zijden: Wy zijn alhier gevangen, d'een over een maant, d'ander nog langer, en verdient hebbende de ſtrafte, zo bewaart men ons nog, en zulke eerlyke man doet men ſterven. Daar en was niemant zo verſteent van herten of hy zou hebben moeten weenen, ziende de ſtantvaſtigheit van een zo eerlyk perſoon. *Michiel* gaf tot diverſche ryſen te kennen zijne blydſchap, zeggende: Ziet hier, ziet hier den gelukkigen dag, den welken van my zo menigmaal gewenſcht is, te mogen ſterven voor de belydeniſſe des hyligen Euangeliums. Hy zijde ook inde tegenwoordigheit van den Provooſt en andere gevangenen: Het is waar dat wy van deſen dag door de menſchen verweſen zijn: maar de gene die ons veroordeelt hebben, zullen ook eens moeten verſchynen voor den Regterſtoel Chriſti, en daar zal het voor de heele werelt openbaar worden, met wat regt dat zy ons veroordeelt hebben. En aldus is hy met een groote volſtandig-

1567. digheit en couragie gegaan ter plaatſen daar hy moeſte ſterven, vragende eerſt of zijn Vader al doot was. Als hy gekomen was op de groote Markt, wyſende op de Regters, heeft hy met luider ſtemme gezegt: Ziet daar, ziet daar, de gene die ons ter doot veroordeelt hebben, ik bidde God dat hy het haarlieden wil vergeven. Gekomen zijnde op het Schavot, zo is de ſententiè (na de maniere van dien lande) hem voorgeleſen geworden, welke inhielt dat het hooft met den ſwaarde zoude afgeſneden worden, en alle zijne goedere geconfiſqueert ten profyte van de Hooge Overigheit. Hier op, te weten, op de confiſquatie van zijne goederen, antwoorde hy: Dat is de ſaus van den vis, willende daar mede te kennen geven datmen eerlyke mannen daarom dede ſterven, om het genut te hebben van hare goederen. Daarna vallende op byde zijne knien, heeft hy zijn gebed tot den Heere geſproken, heffende zijne handen en aanzigt met eenen vierigen iever na den Hemel. De alderverhardſte menſchen zijn beweegt geweeſt tot medelyden, tot den Beul toe, die ook nevens hem op zijne knien lag, en hoorde aan de gebeden die hy dede: na dat hy zijne gebeden geëindigt had, heeft de Beul hem het hooft afgeſlagen. In deſer maniere heeft deſe vroome Martelaar zeer gelukzaliglyk zijn leven geëindigt, ter eeren Gods en tot ſtigtinge van vele menſchen die daar tegenwoordig waren.

Twee hondert te Valencyn gehangen.

In deſe Stad van Valencyn, zijn dit jaar over de twee hondert tot diverſche ſtonden gehangen.

Meeſter *Philippe* met vele andere te Kamerik.

En tot Kamerik is een Predikant Mr. *Philippe* de hand afgehouwen, en daar na gehangen, met vele andere.

MICHIEL de MESSERE, Dienaar des Goddelyken Woorts.

Michiel de Meſſere, alias Ingels; of *Walgem*, geboren van Ypre, zijnde in de fleur van zijn leven, is gekomen tot de kenniſſe der waarheit, verlatende zijn werelts leven, heeft zig langen tyt geoeffent in de hylige Schrift, zo dat hy eindelyk gekomen is tot den dienſt des Goddelyken Woorts, den welken hy meeſt geoeffent heeft onder de Walſche Gemynten.

Zo is 't gebeurt in 't begin van 't jaar vyftien hondert ſevenenſeſtig, dat hy in den nagt een predikatie gedaan had ontrent Comene in Walſchlant, en hy alſo ryſende na een ander kwartier op een Vlaamſchen kuſt, is gaan ruſten in een woeſt huis, daar de luiden om de Religie wille uit gevlugt waren, hem onbekent zijnde. Ondertuſſchen (alzo zijnen tyt daar was) is den Souvereyn van Ypre in het zelve huis gekomen, en niemant vindende dan hem, heeft hem mede genomen, ſonder te weten wie hy was, en heeft hem te Ypre in de gemeene ſtads gevankeniſſe gelyt. Terſtont hem onderſoekende, is openbaar geworden, dat hy een Predikant was, van zulk eene name en geſlagte. En alhoewel zijn vrienden hymelyk zeer bedroeft waren en hebben zy het niet dorven openbaren om zelve niet gehouden te worden voor ſuſpect. Had de Patient daar zeer om gearbeit om uit te breken, het ſchynt het had wel konnen geſchieden: maar hy heeft de uitkomſte aan Gods voorzienigen raat bevolen, en zig zelven om Chriſti wille lytſamelyk in zyne banden geſterkt.

Hy had ook een ſwangere huisvrouw, die haar hymelyk in de Stad hielt, wagtende op den uitgang zijner zake, 't welk hem ook geen klyne ſwarigheit was in zijne banden, maar dit al in Chriſtus overwinnende, heeftſe met eenige brieven verkwikt en vertrooſt: middelertyt arbyden zijne vyanden zeer om hem van 't geloove af te trekken met veel ydele beloften, (zo zy plegen) om dat het niet zoude weſen tot ſchande van zijn wel bekent geſlagte. Maar de Patient alle dingen om Chriſti wille als drek agtende, is onbeweeglyk gebleven by de Apoſtoliſche Chriſtelyke Religie ſonder vreeſe of ſchrik. 1567.

En alzo men hem na dien tyt niet zeer meer vraagde na zijn geloove, en hy vreeſde of men van hem iet kwaats mogte gevoelen, zo heeft hy (dewyle datmen geen groote agt op hem nam in de gevankeniſſe) tot kwytinge zijner konſcientie en waaragtigheit van zijn beroepinge, een korte belydeniſſe des geloofs geſchreven, en geſonden aan een lief hebber der waarheit, die deſelve ook behandigt is. En alzo hy in de gevankeniſſe onvoorzien was van boeken, zo hebben wy de Schriftuurplaatſen op den kant van zijn belydeniſſe geſtelt.

WAarde en zeer beminde, mynen goeden vrient en broeder N. N. na wenſchinge veel geluks en ſaligheit aan ziel en lighaam, zult gy weten dat 't met my nog redelyk wel is, en voornamelyk na den geeſt, verhopende ook het zelve van u: Alzo ik wel bemerke en verſta dat mijn uitkomſte met de doot zal weſen vereenigt, zo heb ik u willen met een klyn Teſtament beſchenken, het welk is, met het gevoelen van mijn gemoet, namelyk, op wat fundament dat ik gebouwt heb, aangaande het geloove dat ik heb bedient: alleen tot uwer verſterkinge, maar alzo men my niet veel onderzoekt, op datmen weten mag dat ik niet als een Heretyk geſtorven ben, maar als een opregt geloovig Chriſten menſche.

Ik gelove dan met der herten, belyde met den monde, en ſchryve met de penne: Dat daar zy een eenig en waaragtig Goddelyk weſen, de eenige waaragtige God, drievuldig in perſonen, de Vader, de Soon, en de hylige Geeſt. Welke zelfſtandige perſonen onderſchyden zijn in eigenſchappen, dog eenig, beſtaande in een eenige, eeuwige en onbegrypelyke Godheit. De Vader heeft na zijn eeuwig voornemen, ten beſtemden tyt, in den beginne alle dingen uit niet door het woort en den Hyligen Geeſt geſchapen en gemaakt: die door zijn wijsheit alle dingen regeert en ſchikt tot een goet einde, tot zijner heerlykheit in Chriſtus Jeſu, voornamelyk in 't verkieſen zijner uitverkorene ten eeuwigen leven in Chriſtus, die ons deſe zaligheit verzeekert en vaſt maakt in zijn beloften door den H. Geeſt, ons daar in verſterkende, en ons geloove en verkiezinge vaſt makende met goede werken, als ons *Petrus* leert. Van de Drievuldigheit. Deut. 6. Gen. 1. Rom. 8.

Maar alzo het gantſche menſchelyke geſlagt in *Adam* gevallen is, in den doot en verdoemeniſſe, zijn wy nu alle beſmet met de erfſonde, ja de kinderen van natueren in 's moeders lighaam, als 't blykt datſe om de ſonde met 'er doot zijn geloont dikmaal eerſe zijn geboren, en volgens deſen val, hebben wy met een verloren de magt des willens ten goede, dat God behaagt ten leven, en wy en willen dog en doen niet goets dan het gene dat God door zijnen Geeſt in de wedergeboorte in, en door ons is werkende.

Bekenne ook zekerlyk, dat God de zijne heeft verloſt van deſen val, bevryt van de erfſonde, en geregtveerdigt door zijn genade in zig zelven om Chriſti Jeſu wille zijnen eenigen Sone, den welken hy daarom geſonden heeft, na de beloften den Vaderen gedaan in de werelt, die in de volheit des tyds, ware God uit God, met den Vader zijnde en blyvende, heeft aangenomen onſe menſchelyke nature, dat is den oorſprong zijns menſchelyken weſens door de kragt zijns Hyligen Geeſtes van de Maget *Maria*, ſonder ſonde, God en menſche, onvermengt, beſtaande in eenen perſoon, onſen eenige Advocaat en Middelaar, die door zijn doot en bloetvergieten als het eenig ſlagtoffer, des Vaders toorne geſtilt, zijn geregtigheit genoeg gedaan, en volkomelyk Gal. 4. Phil. 2. 1 Petr. 1. 19 Hebreen doorgaus.

voor

voor ons betaalt heeft. Deſe weldaden verkrygen wy alleen door middel des regtveerdigmakenden geloofs, 't welk God in onſe herte werkt door de kragt des H. Geeſt, als ware God met den Vader en Soon, die ons gegeven is tot een pant onſer erve, om ons in de hope der zaligheit te verſterken tot den einde toe.

En overmids het lyden Chriſti ons niet en zoude nutten, waar hy in den doot gebleven, daarom bekennen wy, dat hy is tot 'er onſterflykheit opgeſtaan tot onſer regtveerdigmakinge, in den vleeſche, dat hy ontfangen, daar in hy geleden, en den vloek gedragen hadde, met het welke hy in glorieusheit zigtbaarlyk is opgevaren boven alle Hemelen, en heeft hem gezet ter regterhant aan de Majeſtyt Gods zijns Hemelſchen Vaders, van waar wy hem verwagten tot zaligheit der zijner in den jongſten dag, om te oordeelen levendige en doode.

Het algemeen Apoſtoliſche geloove wyſt ook aan, dat 'er zy een algemeene en ook een Chriſtelyke Kerke, die niet bepaalt en is in eenen hoek des werelts, nog haar ſucceſſie niet heeft gebonden aan een Stad of aan een Natie, of aan een perſoon, of veelheit der menſchen; maar heeft ſe van de Apoſtoliſche opregte waarheit vervat in de Wet en het Euangelie, dat is Godes onvervalſchte Woort. Van deſe zigtbare Kerke verſekere ik my te weſen, door de beloften Gods, een waaragtig levendig lidmaat. Deſe Kerke bekenne ik onderſchyden te weſen van alle ſecten en ketters, door de opregte leere en gebruik der hylige Sacramenten, die kragtige zegelen en waarteekenen zijn van God en van Chriſtus ingeſtelt, om ons de inlyvinge zijns Verbonts, zijn genade en de zaligheit in Chriſtus te verzegelen, tot onſer zielen zaligheit.

Van de Sacramenten (om eigentlyk te ſpreken) bekenne ik 'er twee, den Doop en het Hylige Avondmaal, uit oorſake dat de Doop zy het Sacrament der inlyvinge in het Verbont Gods, 't welk ons verſegelt de afwaſſchinge en vergevinge der ſonden, alleen door het bloet des onbevlekten Lams Jeſu Chriſti: welken Chriſtelyken Doop is toekomende alle die onder Gods Verbont begrepen zijn, 't welk is den geloovigen met haren zade.

Het Avontmaal des Heeren is een Sacrament van Chriſti Jeſu ingeſtelt, niet alleen tot gedagteniſſe zijns doots, maar ook tot een verzegelinge onſer ſaligheit door 't eenige ſlagtoffer des Soons Gods Chriſti Jeſu, het welk ons gegeven is onder twee ſpecien van brot en wyn: waar van de elementen (na den aart aller Sacramenten) den naam dragen van het gene datſe verſegelen, ſonder dat de elementen veranderen in hare natuur. Belangende de andere Sacramenten des Pausdoms, 't Vormſel, d'Orden, de Biegte, het Houwelyk en de Olye, die verzake ik te weſen eigentlyke Sacramenten. Ik bekenne wel dat wy van alle deſe leſen in de H. Schrift, als dat 't ſommige zijn gebruikende onder die mirakeleuſe dingen en ſommige goede inſtellingen van God, eensdeels te gebruiken voor eenen tyt, en anderdeels geduriglyk: maar om te weſen Sacramenten, dat en is niet te bewyſen, en dat uit goede redenen: want een Sacrament moet beſtaan in 't teeken, en in dat gene dat door het teeken wort aangeweſen, en 't gene dat ons de teekenen moeten aanwyſen, moet weſen de eeuwige ſaligheit. Dit en vinden wy niet in deſe genaamde Sacramenten: Want belangende 't Vormſel, daar en is geen element nog belofte, dan het was een mirakeleuſe confirmatie des Doops met hand opleggen en ontfangen zigtbaarlyk de gave des H. Geeſts. De Orden heeft ook geen element, dan een hand opleggen tot beveſtinge der Dienaren ſonder belofte van ſaligheit. De Biegte en is niet een oorblaſen in de ooren van een Prieſter, maar is een bekenteniſſe der ſonden voor God, een ſchult bekenninge tegen malkanderen, een openlyke verſoeninge in de Kerke, en een raatbiegte aan zijnen Dienaar, tot trooſt en verkwikkinge van zijn konſciente over eenige zware ſonden: In welke biegten wy alle niet en zien eenig element daar 't Woort mogte toekomen, om een Sacrament te weſen. Belangende het Houwelyk, is een inſtellinge Gods: maar dat 't een Sacrament zoude weſen, daar en is ook geen element, nog ook belofte: want die trouwt en is geen zaligheit belooft boven den ongetrouden, ja is zelfs in 't Pausdom onregtelyk geagt voor den leegſten ſtaat, ja voor eenen onrynen en vleeſchelyke ſtaat, en tot teken van dien, en verbieden zy hem niet op hylige tyden alleenlyk, maar zelve zo vlieden zy hem, als of 't zy haren dienſt zouden beſmetten. De Sacramenten zijn hylige dingen, die een Chriſten niet vry ſtaat na te laten: En het Houwelyk is een vrye zake, ſonder teeken en belofte, en daarom geen Sacrament. Zo veel de laatſte Olye aangaat, en is anders niet geweeſt dan het mirakel van geſontmakinge, door de handen der Apoſtelen, tot confirmatie der Euangeliſcher waarheit. Zo zegge ik dan na den gront van Gods Woort, dat dit geen eigentlyke Sacramenten zijn.

Ik wil nog kortelyk aanwyſen dat deſe eenige en algemeene Kerke wort geregeert van den Hyligen Geeſt, door de Dienaren Chriſti, die God wettelyk door beroepinge daar toe ordineert en ſchikt, gevende elk zijn deel en portie onder het eenige en algemeene Hooft, Chriſti Jeſu, onſen Heere. En belangende de ſleutelen, dat is de Kerkelyke magt, ofte diſcipline, die *Petrus* in den name van allen was belooft, en die Chriſtus gaf na zijn verryſeniſſe, *Petrus* niet alleen, maar alle den Apoſtelen, *Joh.* 20. dat is elk zijn deel: Alzo dat *Petrus* geen Hooft is der algemeene Kerke, veel min den Paus, die gants geen navolger *Petrus* is, nog in leven en leere, veel min Chriſti. Maar *Petrus* is een mede Dienaar der andere. En waarom zoude *Petrus* de preëminentie hebbe boven andere, om dat hy dikwils den mont is der andere, of om dat hy te Romen zoude hebbe geweeſt? of zoude Romen dat primaatſchap hebben, om dat *Petrus* daar zoude hebben geleert? Zulke redenen en zijn niet kragtig genoeg, want uit tegenreden zoude kontrarie terſtont volgen, dat niet *Petrus*, maar *Jacobus* of *Paulus* zouden weſen het Hooft der Kerken, en Jeruſalem zoude weſen de Apoſtoliſche ſtoel: want Jeruſalem is immers als de Broetmoeder der Chriſtenheit, en *Jacobus* is daar de eerſte Biſſchop geordineert van de Apoſtelen zelve.

Paulus heeft voorzeker te Romen geſtaan, hy is ook genaamt de Apoſtel der Hydenen, en *Petrus* is geweeſt een Apoſtel der Beſnydinge, dat is der Joden. Het is waar, *Petrus* heeft wel gemeenlyk het voorſpreken gehad, maar dat was om zijns ouderdoms en zijn eerſte beroepinge, enz. maar niet om te weſen boven andere, want 't primaatſchap heeft Chriſtus zijnen Apoſtelen expreſſelyk verboden, *Luc.* 22.

Nu, van 't binden en ontbinden, 't welk is de magt der Chriſtelyker Diſcipline, en geſchiet anders niet dan door den dienſt des hyligen Euangeli, alleen over den boetveerdigen en onboetveerdigen, 't welk dan niet anders en is dan een Pauſelyke tyranny e om te domineren over alle Kyſeren en Koningen van Chriſtenryk. Hierbeneffens heeft deſe eenige Kerke de gemeenſchap der genade Gods in alle de weldaden Chriſti, als vergevinge der ſonden uit louter genade, om niet door den waren geloove. Zy verwagt ten jongſten dage de opſtandige deſes vlees om wederom

1567. derom vereenigt te weſen met 'er ziele, die nu (den menſche ſtervende) by Gode gaat, om als dan te verſchynen ten oordeele, om te behalen in onſe lighamen na dat wy gedaan hebben, 't zy goet ofte kwaat, om te ontfangen eindelyk dat eeuwig leven. 1567

Luc. 23. Act. 7. 60.

Dit zijn kortelyk de principaalſte artykelen en ſtukken des geloofs, die een Chriſten noodig zijn ter zaligheit: en die op zulk eenen gront zijn fondament gelegt heeft, namelyk, op Chriſtus, wie zal zulk een beſchuldigen van dwalinge, en verdoemen van ketterye, dewyle dat zulk een belydinge is geleert geweeſt van de Apoſtelen, beveſtigt met den doot van vele duiſent Martelaars, en van allen geloovigen is aangenomen en gelooft?

Hier tegen verzake ik alle bygelooven, alle Concilien buiten Gods Woort, alle menſchen goetdunken tegen den wille Gods, alle onderſchydinge der dagen tegen het vierde Gebod, alle verbindingen der konſcientie aan ſpyſe tegen de Chriſtelyke vryheit, alle ſuperſtitieulen Godsdienſt der Beelden, tegen het eerſte en tweede Gebod, alle aanroepinge der Hyligen, overſchietende en verdienſtelyke werken der menſchen, alle Bedevaarden, Zielmiſſen, Vagevuur, biddinge voor dode en alle beſoetelinge ontrent de hylige Sacramenten, en duiſentderlei ander dwalingen meer, zo des Pausdoms en ander ſecten, my houdende alleen aan de ſuivere waarheit diemen nu noemt de Gereformeerde Religie, by welk geloove, dat ik u hier kortelyk heb geſchreven, ik wil leven en ſterven. Biddende den Almagtigen God mynen Hemelſchen Vader, my door Jeſus Chriſtus zynen Soon, door de kragt zijns H. Geeſts, daar in zo te verſterken, dat ik deſen korten tyt, dien ik alle dage ben verwagtende, daar in mag volherden, om te verkrygen het einde myns geloofs, het welk is der zielen ſaligheit, daar toe ik ook hertelyk begeere het gebed van u en de vrome, zo lange my God in dit leven belieft te laten.

Weerde vrint N. N. de Heere wil u ſterken door zijnen Geeſt, ik ben wel gemoet na ziel en ligham. Groet my myn bedroefde huisvrouw, en wiltſe ten beſten trooſten, haar vermanende altyt te wandelen in de vreeſe des Heeren. In Ypere, uit myn banden in de maant van *Mey*, vyftien hondert ſevenentſeſtig.

Den al uwen vrient en gevangen om Chriſti wille,
Michiel de Meſſere alias Ingels.

ALs hy nu eettelyke maanden gevangen had geweeſt, en dat 't voor de hand was, datſe hem zoude dooden, hebben't zijne vrienden vernomen, en hebben (kwanſuis) om der ſchanden wille, zo veel te weeg gebragt, dat zy hem hymelyk zouden verdoen. Zo heeft de Souverein, met zijne dienaren, ter middernagt hem genomen, en hebben hem ſonder order gelyt buiten de Antwerpſche poort op de Sunnebekſtrate, en hebben hem aldaar gehangen aan een Boom, en hy door de koorde vallende, hadden eenen put gemaakt, en ſleepten hem, half levende en half doot, daar in, en hebben hem alzo begraven. In de executie was hy zo kloek en vrymoedig, en heeft den Souverein met zulke woorden aangeſproken, dat hy hem heeft doen weenen, gelyk zulks daarna eenige van zijne dienaren hebben bekent. Dit is geſchiet ontrent de maant van *Junius*, in 't Jaar onſes Saligmakers Jeſu Chriſti 1567.

MATTEN TACHARD van Montauban, Dienaar des Goddelyken Woorts aldaar.

Marten Tachard wert geſonden om het Euangelium te prediken, in 't jaar vyftien hondert vyfenſeſtig, binnen de ſtad Acier in Quercy: aldaar zijnde, wert hem geboodſchapt van de groote vervolginge der Chriſtenen binnen Pamies, een Stad daar na by gelegen, van de welke hy eertyds een Dienaar geweeſt was: deſe verſtoringe gebeurde in de maant *Juni* des zelven jaars; zo dat de gelovige aldaar gedwongen werden na een ander plaatſe te vertrekken, om in meerder zekerheit haars levens te zijn. Deſe Dienaar (agtervolgende zijn ampt) bragt zo veel te wege dat hy zijne verſtroide ſchapen wederom byeen vergaderde te Carla in 't Graaffchap van Foyx, welk niet zeer wyt van Pamies en is: en aldaar gewaarſchout weſende, dat de ſoldaten, die daarna te Pamies in Garniſoen gelegt werden, voor haar genomen hadden te Carla te komen, en de predikatie aldaar te beletten, die alrede begon rugtbaar te worden, zo heeft hy rypelyk met den Broederen daar op hem bedagt, en beſloten (om d'aanſtaande verderffeniſſe der Gemynte te verhoeden) dat het beſte middel ware dit perykel by tyds te ſchouwen. En alzo vertrok de gantſche Gemynte na een plaatſe genaamt Mons d'Azilo: maar daar waren zy ook niet lange in vrede, want de Koning ontboot doen aan de Koninginne van Navarre, dat zy eenige treffelyke perſonen die daar toe mogten bekwaam zijn, zoude zenden in haar Graaffchap van Foyx, om aldaar informatie te nemen, zo wel van de ſteden en vlekken, hoemen daar leefde, en hoe de Mandaten des Konings aldaar werden onderhouden. Dus ſont terſtont de Koninginne de Heere van Boyes haars ſoons Lieutenant door het geheele Graaffchap van Foyx, om dat hy alle de rebellen die hy zoude vinden, bedwonge en benaude: 't welk deſe Dienaar wederom verſtaande, trok na zijn Gemynte die hem allenthalven volgde op een ander plaatſe, genaamt Cabanas, 't welk een klyn Gehugtken is. Als hy nu aldaar een wyl geweeſt was, zo heeft hem een zeker getal voetvolk (dewelke de moort ook binnen *Foyx* bedreven hadden) op de beenen gemaakt, en hebben over nagt en dag geryſt, zo dat zy den 28. *Mey* des jaars vyftien hondert ſevenenſeſtig, 's morgens vroeg te Cabanes binnen kwamen, alwaar zy terſtont veel moordens, roovens, en ſpilerens aanrigteden, niet ſonder vele vrouwen en dogters te verkragten. Voorwaar een zake die waart was te bewenen. De maant *Foyx*

Deſe Dienaar *Tachard* nu ziende de ongeſchiktheit deſer ſoldaten, en ten anderen de verwoeſtinge en verſtroijinge zijnder toehoorders, nam voor zig (mids dat daar geen hope meer was van zijn volk te mogen verſamelen) hymelyk te verſteken: Maar als hy nu zulks meende te doen, zo wert hy van twee boeren of huislieden gevangen, en *Tilladet* den Capitein overgelevert, dewelke hem aangeveert hebbende, tracteerde in alder wreetheit en rouwigheit, ſomwylen den ſpot met hem houdende. En na dat hy hem wel onderzogt had, (en hem al afgenomen dat hem aanſtont) dede hy hem zeer groote paternoſters om den hals hangen, en dwong hem alzo voor hem te treden, en hoewel vele op rantſoen geſtelt wierden, zo en mogt deſe *Tachard* zulks geenzins gebeuren: maar hy wert door het bevel van Capitein *Tilladet* 's Vrydags den 5esden *Juni* te Tolouſe met nog vier andere gevangenen geſonden. Als hy nu daar gekomen was, lydemen hem in de gevankeniſſe van 't Palys, in eenen diepen kuil alleen, met groote boejen aan zijn beenen, en men verboot dat hy met niemant ſpreken mogte.

Den agtſten der zelver maant wert hy by twee Raatsheeren of Commiſſariſſen ondervraagt: maar eer hy eenige antwoort geven wilde, begeerde hy datmen hem eerſt veroorlofde God aan te roepen, het welk hem ook wert toegelaten. Zijn vrymoedigheit was zodanig, dat hy allezins en in alle dingen de zuivere waarheit bekende, alzo die in de Hylige Schrift vervat ſtaat, en daarom wert hy ook terſtont weder in de gevankeniſſe gebragt, en zo wert hy hymelyk gewaar-

1567. waarſchout, dat het meeſtedeel van zijn Regters zijne vyanden waren, zo begeerde hy by een rekweſt, dat dezelve in zijne zake te oordelen, niet zitten zouden: Maar de gene die zijne party waren, hebben deſe redelyke zake gewygert, want zy hateden hem vyandelyk, uit oorzake dat hy binnen Montauban gepredikt hadde.

Daarna heeft hy nog een ander rekweſte gepreſenteert, in dewelke hy vele ſchoone en dappere redenen voorſtelde. Aangaande datmen de Regters die zijn party waren, behoorde uit den Raat te doen gaan: maar alles en hielp hem niet. Dus wert hem dat wederom ten anderen male afgeſlagen den vierden *Juli* daarna volgende.

il der ie. Daarna hadden de Regters wat verſchils onder malkanderen, wie van haar de Patient verwyſen zoude: maar de Duivel vereenigde dat weder, op dat de aangevangen vervolginge deſes Chriſtens dog niet te rugge bleve,

Den vyfden *Juli* wert hy gebragt voor de Regters van byde de Kamers, welke ſes in getale waren, en daar gekomen weſende, dede men hem op het ſtoeljen zitten, op dat hy antwoorde op de vragen diemen hem doen zoude. Maar hy begeerde wederom als zijn maniere was, datmen hem eerſt toeliet God te bidden, 't welk hem geconſenteert weſende, dede hy een hylig gebed, inhoudende veel ſchoone vermaningen. Ten eerſten zijn oorzake nemende uit de ſcheppinge des menſchen, en zijne ondankbaarheit, en misverſtant in Gods Woort; zo dat het liever heeft in duiſterniſſe te leven, dan in het licht en kenniſſe van Gods Woort te wandelen.

Dat geëindigt weſende wert hem gevraagt: waar op hy antwoorde, dat hy niet gehouden was te ſpreken, overmids men hem zo billyken zake die hy van hen met rekweſte verzogte, als voorzegt is, afgeſlagen hadde. Maar hy wert met veel drygens en ſmaats daar toe geroepen: Ja zy zijden hem, dat hy ſprake op pene van gehangen en verworgt te worden. Doen heeft hy ten laatſten hen (in alderwysheit en rypen verſtande) geantwoort, ende en vergat niet te doen al 't gene dat een vroom Chriſten na Gods Wet ſchuldigt is: dat is den eenigen Zaligmaker Chriſtus voor de menſchen te bekennen: ja voor de Koningen en Vorſten. Alzo wert hy wederom in de gevankeniſſe gebragt.

Op den ſesden *Juni* des voorzijden jaars vyftien hondert ſevenenſeſtig zijn tot *Tacbard* gekomen de twee Commiſſariſſen des Konings, genaamt *Buet* en *Rudulle*, en bragten hem d'extracten van 't vonnis uit het Parlement van Tolouſe, zo als het tegen hem was uitgeſproken, 't welk in ſumma inhielt: Dat, overmids deſe *Tacbard*, die zig een Leeraar noemde, groote exceſſen gedaan hadde tegen de geboden des Konings, zo hy zelve mondeling bekende, zo zoude hy geſtelt worden op een karre en op alle hoeken der ſtad gevoert worden, met een ſtrop om den hals. En dat hy daarna zoude gevoert worden op St. Joris plaatſe, alwaar hy aan een halve galg gehangen en gewurgt zoude worden, en dat zijne goederen zouden gekonfisqueert worden tot behoeve van den Koning.

Als *Tacbard* zulks hoorde, begon hy te zingen den 122. *Pſalm: Ik verheuge my dies dat my gezegt is, dat wy zullen in 't Huis des Heeren gaan*: daarna proteſteerde hy, dat hy onnooſel was van 't gene datmen hem opgelegt hadde. Hy vertrooſte ook met een hylige vermaninge alle de gene die hy droevig zag. Als nu de ure gekomen was datmen hem zoude ter doot lyden, en dat hy gereet ſtont om op de ladder te klimmen, zo bad hy de Regters dat zy hem dog de boejen wilden van zijn beenen doen: want dan zal ik (zijde hy) veel geruſter tot mijnen God konnen komen, maar zulks en mogte hem niet gebeuren. Ten anderen zo deden hem het gemeen volk, dat zo onwetende bot en plomp is, zeer veel overlaſt aan: 't welk ook de Regters niet eens beletteden. 1567.

Als hy nu gekomen was ter plaatſen daar hy ſterven moeſte, zo klam hy vrymoedelyk op de ladder, en riep overluit den Name Gods aan, en verhaalde zeer verſtandiglyk het Vader onſe, met zommige korte redenen tot een uitlegginge der zelver daar by verhalende. Eindelyk als hy nu 't Geloove zeggen zoude, en gekomen was op het leſte, *van daar by zal komen om te oordeelen de levende en dooden*: zo wierp hem de Beul van boven neder, en men liet hem alzo hangen tot's anderen daags middags. En aldus in deſe vrome Dienaar in den Heere ontſlapen.

BARTHOLOMEUS BARTOCCI, Martelaar Jeſu Chriſti binnen Romen.

Bartholomeus Bartocci was geboren binnen Caſtel een ſtedeken in 't Hertogdom van Spoletto, by d'Ouden genaamt Vinbria, hy was binnen Siene, een Stad in Italien, terwylen dat zy belegert was in het jaar vyftien hondert vyfenvyftig, alwaar hy groote kenniſſe en gemeenſchap gekregen heeft met een geleert jongman, genaamt *Fabricius Thomaſſi de Gubio*, dewelke hebbende een goede kenniſſe van de ware Religie, heeft zijn beſt gedaan om deſen *Bartholomeus* daar in wat te onderwyſen, anders niet zoekende, dan dat hy hem zo verre brengen mogte, dat hy een ſmaak begon te krygen in de zuivere Leere des H. Euangeliums: maar *Bartholomeus* en heeft daar met den eerſten niet willen na luiſteren, zo dat hy ſes maanden lang was blyvende in de verblintheit van de Paapſche ſuperſtitie, tot dat het God Almagtig belieft heeft ten einde van de ſes maanden hem d'oogen des verſtants te openen; invoegen dat hy zo yverig geworden was in de ware Religie, welke hy nu met gantſcher herten aangenomen hadde, dat de gene die met hem omgingen, hem hielden voor de grootſte vyant des Pausdoms diemen zoude hebben konnen vinden, zo dat zy hem ſpottenderwyſe genaamt hebben, den winkel der kettery. Na 't beleg van Siene, is hy van daar vertrokken, en is gegaan na zijn Vaderlant, binnen Caſtel, alwaar hy ziek geworden is, en was in groot perykel van te ſterven, ſonder nogtans dat hy oit heeft willen deelagtig weſen van de Paapſche ſuperſtitien, hoe zeer dat zijne Ouders en andere vrienden hem dat waren aanradende: maar een okkazie nemende uit zijne ziekte, heeft zo veel te vrymoediger van de leere der waarheit geſproken, zo dat hy eenige van zijne Cozijns daar door getrokken heeft tot de kenniſſe en belydeniſſe van de ware leere der zaligheit. Dit is gekomen ter ooren van den Biſſchop in deſe plaatſe, dewelke *Bartholomeus* terſtont by hem ontboden heeft, en om dieswille dat het van zijn maagſchap was, heeft hy hem wel ernſtelyk bekeven: maar *Bartholomeus* hier door niet zeer beroert zijnde, heeft tegen hem wel twee uren lang gediſputeert, beſchermende de waarheit des Hyligen Euangeliums, en verſmadende de misbruiken des Pausdoms, en daarna is hy victorieus en blymoedig wederom na huis gekeert.

Eenige dagen daarna, is gekomen binnen Caſtel, Heer, *Paulus Vitelli*, Gouverneur van dezelve Stad, deſe heeft terſtont *Bartholomeus*, met nog eenige andere voor hem laten roepen: maar *Bartholomeus* en is daar niet gegaan, twyffelende van 't gene dat hem mogte overkomen. Want de anre die met hem ontboden waren voor den Gouverneur *Vitelli*, zijn al t'zamen door zijne woorden overwonnen geweeſt, en zy hebben door vreeſe des doots niet alleen belooft 's anderen daags, welke was Kersmisdag, ter Miſſen te gaan, maar dat zy daarenboven *Bartholomeur* ook zouden zoeken, en hem aanraden het zelve ook met

Al heeft geweetensdwang u in haar klaauw gevat
BARTOCCI, vroome held! geen nood, belach haar vonden.
Zy kan de koffer maar van d'onwaardeerb'ren ſchat
Misbandelen, 't juweel, de ziel blyft ongeſchonden;
Die word door tiranny bezoedelt noch bezwaart,
Om dat haar ſteeds een wacht van Engelen bewaart.

haar te doen, het welke zy ook gedaan hebben: want komende by hem, zyden zy, hoe dat zy gevaren waren met den Gouverneur, en dat zy belooft hadden ter Miſſen te komen; daarenboven baden zy hem dat hy niet na laten wilde om met haar te gaan of anders zoude hy zijn leve in groot perykel ſtellen. Maar hy verſterkt weſende door den H. Geeſt, heeft deſe valſche aanradingen zeer vromelyk weder ſtaan, en zijde tot deſe verlyders, dat alle het gene dat zy gedaan hadden anders niet en was als een verloogeninge onſes Heren Jeſu Chriſti, en zijns Hyligen Euangeliums: en daarna van haar ſchydende, nam voor hem van daar te vertrekken. Maar om dit te beter te wege te brengen, heeft hy zijnen Vader gebeden dat hy hem hier in wilde helpen, en geven hem een ſomme gelts om daar mede over weg te geraken: zijn Vader gaf hem tot antwoort, dat hy hem zeer geerne gelt wilde geven, op konditie dat hy het zelve wilde gebruiken om te ſpelen: maar uit den lande te trekken, dat hy hem daar toe niet een ſtuiver wilde geven. *Bartholomeus* dit verſtaan hebbende, niet tegenſtaande zijne flauwigheit, die hem van de ziekte aangebleven was, heeft een piek genomen, en heeft zig zelven langs de muuren van dezelve Stad laten afryen, en is gegaan na Siene, alwaar korts daar na een man gekomen is, dewelke geſonden was van zijn Vader, om hem te bidden dat hy dog niet laten zou of hy kwame wederom t' huis, of anderzins dat 'er groot perykel was, dat de Officieren van de Juſtitie alle zijn goet uit den huiſe zouden komen halen: maar hy zijn oogen ſluitende voor alle zulke menſchelyke conſideratien, is terſtont van daar vertrokken na Venetien, alwaar hy wederom brieven van zijne Ouders ontfangen heeft, waar in zy hem lieten weten, dat zyne Cousijns, dewelke hy met zijne valſche leeringen (alzo zy zyden) beſmet had, nu openbaarlyk haar valſch gevoelen afgelegt en verzworen hadden, en daar door wederom in de gratie van den Biſchop en Gouverneur gekomen waren: dat 'er voor hem ook geen genade was, dat hy zijn leve lang ook niet vryelyk mogte t' huis komen, 't en ware dat hy, gelyk zyne Cozijns, dat valſch gevoelen tegen de Roomſche Kerke aflyde en verzaakte, ten minſten voor eenen Notaris aldaar, om alzo een ſchrift onderteekent met de hand van eenen publyken Notarius na Caſtel over te zenden, het welke zoude dienen tot een getuigeniſſe, dat hy zig zelven met de Roomſche Kerke wederom vereenigt had: 't welke indien hy 't dede, zo zou de Vader hem van ſtonden aan een goede zomme gelts zenden. Daarenboven zo waarſchouwde hy hem, dat de Paus volk te poſt uitgeſonden had, om hem te vangen en binnen Romen te brengen. Hy niet vele agtende op alle deſe vermaninge, welke anders niet waren ſtrekkende, dan om hem vande leere des waren Godsdienſt af te trekken, is van daar vertrokken, en is met groote moeiten en zwarigheden, maar kloek en geſont, gekomen binnen Geneve; alwaar hy een tyt lang gewoont hebbende, heeft aldaar een vrouw getrouwt, waar by hy gewonnen heeft een ſoon en drie dogters, hy heeft zig begeven tot de Koopmanſchap in de Zyde, en doende een ryſe in Italien om eenige Zyde te koopen, is van de Inkwiſitie binnen Genua gevangen genomen in het Jaar vyftien hondert ſevenentſeſtig, in 't begin van de maent *Auguſto*. De oorzaake dat hy gevangen wert, was deſe, om dat by gekogt hebbende zeven balen Zyde en andere Koopmanſchappen, ondervraagt zynde na zyn naam, vryelyk geantwoort heeft, dat hy genaamt was *Bartholo-*

67. *tholomeus Bartocci*: en men heeft hem nooit van te voren daar toe konnen brengen dat hy zijnen naam zoude verandert hebben, zeggende altyt, dat hy liever hadde te ſterven dan zig zelven te verloogenen. Als hy nu in den kerker gelyt was, heeft hy groote naarſtigheit gedaan, om zyn huisvrouw te laten weten dat hy om den Name Chriſti gevangen was, en ſchreef ook diverſche brieven om haar te vertrooſten en te verſterken in 't ware geloove, waar van wy de copye van eenen brief hier bygevoegt hebben. 1567.

Een brief geſchreven uit den kerker van Genua, aan zyn bearukte huisvrouw woonende binnen Geneve.

MYn zeer lieve huisvrouw en zuſter in den Heere, de genade van God onſen Vader door Jezus Chriſtus zy altyds geprent in onſe herten.

Gy zult verſtaan van Monſieur *Jaques* onſen vrient, de oorzake waarom ik niet eer aan hem en aan u lieden geſchreven heb, t'zamen ook de oorzake van myn gevankeniſſe, en wat daar kort na gevolgt is. Het zoude te vergeefs wezen, na myn goetdunken, u lieden die dingen wederom te ververſchen: en waar toe zou u het zelve dienen? te meer, ook dat ik geen papiers en inkt genoeg heb. Den eerſten dag van mijn gevankenis heb ik groote begeerte gehad om aan u lieden te ſchryven, tot uwen en mijnen trooſt; maar het en heeft God de Hemelſche Vader niet belieft. De groote verſlagentheit des herten, die u mijn gevankeniſſe aandoen zal, heeft zeer vermeerdert, en vermeerdert nog dagelijks (ja meer dan het behoorde) mijne droefheit; en ik bid alle dagen met tranen, en gedurige ſmeekingen God onſen Hemelſchen Vader voor u en voor my, dat hy ons door zijne genade verſterke in goede patientie, en ſchikke na zijnen goeden en hyligen wille. Mijn gebed en is aan mijn zijde niet onvrugtbaar geweeſt, en ik hope door de gratie en genade onſes Heeren, dat de vrugt des zelven gebeds ook komen zal tot in u herte. Ik geloove ook dat gy hebbende overwonnen alle menſchelyke aanvegtinge, 't zelve ook zult gedaan hebben voor u en my. Laat u gedenken zeer lieve Zuſter, en ik zal ſpreken tot u en my zelven t'zamen; aangezien dat wy t' zamen nog maar zijn een eenig lighaam) dat de leere des H. Euangeliums voor de kinderen Gods niet is een enkele wetenſchap, welke begrepen wort met den verſtande, en uitgeſproken met den monde: maar dat dezelve leere hare ruſtplaatſe en ſtoel moet hebben in onſe herten, en alle menſchen moet onderwijſen, betoonende met 'er daat, als de okkaſie haar preſenteert, de waarheit van die leere daar wy te voren met den monde belijdeniſſe van gedaan hebben. Overdenkt deſe hooftzomme van ons geloove, dat God is almagtig, dat hy overal regeert, dat geen ding, tot een blad van een boom toe, zig beroert dan door zijnen hyligen wille: dat 't is zijne loutere genade, dat wy gekomen zijn tot de kenniſſe van het ware geloove: dat zijne almagtigheit dit element des Aardbodems verſterkt en onberoerlijk maakt. Laat ons nu ook ons geloove verſterken, door 't gene dat my overgekomen is. Ik ben gevangen en in den kerker gelyt geworden: Zal men zeggen dat dit gebeurt is by geval? dat de menſchen dit gedaan hebben, ſonder dat God het zelve van te voren geweten en verordineert heeft? Wy moeten al t'lamen bekennen dat God dit alzo verordineert hadde eer des werelts gront gelegt was, al is het dat de menſchen een ander oogmerk en eynde hebben, waarom zy zulks doen, als God: zo moeten wy dan al t'zamen bekennen, dat het is den wille van onſe Hemelſche Vader; en aangezien dat hy is onſe God, zo laat ons 't beſluit maken, 't welk de Apoſtel *Paulus* ons voorſtelt in het agtſte *Capittel* tot den *Romeinen*, te weten, dat alle dingen helpen tot goet den genen die God beminnen: En al is het dat hy oorzake genoeg heeft om ons te ſtraffen om onſe ſonden wille, welke zijn den oorſprong van alle onſe kwalen: en al is 't dat wy moeten bekennen, dat wy God door onſe misdaden al te zeer vergramt hebben; nogtans blijkt het uit de Hiſtorie van den Godzaligen Propheet *Job*, hoe dat God onſe aldergenadigſte Vader, eenigzins vergeeft onſe misdaden, gelijk hy ook waarlijk doet en ſent ons zwarigheden en verdrukkingen toe tot een ander einde, te weten, om ons met hem te vereenigen, op dat wy verſmadende dit ellendige leven, zouden haaken en verlangen naar de eeuwige gelukzaligheit, welke is in de Hemelen: dat wy ook insgelijks zouden dienen tot een goet exempel en voorbeelt voor onſe naaſten.

Nu, al is 't zo, dat dit zelve ongelijk en onbegrijpelijk zwaarder is te doen, als te overdenken; nogtans zo moeten wy komen tot een ander beginſel, 't welke genaamt wort verloogeninge van ons eigen zelven, een konditie, ſonder dewelke wy Chriſtus niet konnen navolgen, gelijk hy ons zelve klaarlyk betoont *Marc.* 8. En ons zelven te verloogenen, dat betoont dat wy niet goet en zyn, en hoe dat wy daar in meer toenemen, hoe 't meerder teeken is dat wy Chriſtus navolgen. Laat 't dan onſe Hemelſche en genadige Vader believen, dat wy altijt in deſe waarheit toenemen, dat hy ons gelijkformig make zyneo hyligen wille, op dat wy alle beletſelen overwinnende, ons zelven in hem mogen geruſt ſtellen. Zo veel my aangaat tegenwoordig, ik ben verzekert dat myn lighaam den Heere zal opgeoffert worden tot een welriekende offerhande, in zulker voegen en manieren als 't hem believen zal, 't en ware dat de Heere mirakeleuſelyk my uit deſe banden verloſte. Gy meugt wel (zo veel als 't u mogelyk is) alle middelen daar toe beproeven, altijt vernemende waar ik ben. Indien ik de bekwaamheit had te doen het gene dat aan den ſchoonbroeder van mijn Heer N. gedaan wert: maar ik hope in God almagtig, dewelke my zo veel tijts en moeite niet geven zal: Niettemin het principale dat ik van u begeere, is, dat gy u gewilliglijk voegt na den wille des Heeren, hem geduriglijk voor my biddende, op dat zyn Name door my vereert werde, het welk wel van noode is gebeden te werden. Al is 't dat de Satan my zeer temteert en kwelt, nogtans hope ik altijts in mynen God, dewelke my victorie zal geven tegen myne vyanden, het welke zal dienen tot ſtigtinge myner Broederen, en opbouwinge zyner Gemynte, en dat in my zal vermeerderen deſen grooten en hyligen wille, die hy my gegeven heeft, wetende dat ik van de zijne ben. En als de Heere my tot hem zal getrokken hebben, wilt (om zijner eere wille) u zelven in droefheit matigen, u zelven te vreden ſtellende met zijnen hyligen wille, op dat gy hem door onmatige droefheit en misbaar niet en vergramt. Denkt dat hy zijne gratie en genade van u niet weg en neemt, en denkt ter andere zijde, dat ik u door hem maar geleent ben geweeſt? door ſulke en diergelyke overdenkingen, zo wilt u zelven matigen gelijk dat betaamt, u eigen perſoon gereet makende, en alle uwe kinderen, om dit zelve ook te lyden voor den Name Chriſti, want wy en zyn niet onſes zelfs, maar des Heeren. Vertroost u, om dies wille dat deſe doot anders niet en is dan een affchydinge voor een wynig tijds, daarna zullen wy malkanderen wederom zien, en vinden in dat gelukzalige en hemelſche Vaderlant: daar zullen wy malkanderen wederom bekennen: daar en zal geen twiſt of zwarigheit meer zijn: daar zullen alle tranen van onſe oogen afgewaſſchen worden: daar zullen wy leven in alle gelukzaligheit met Gods lieve Hyligen. Deſe hope moet genoegſaam weſen om ons in alle zwarigheden en droefheit te vertroosten, gelyk

1657. de Apoſtel *Paulus* zegt: Dat de ongeloovige, welke geen hope en hebben van een ander leven, boven maten zeer bedroeft en verſlagen zijn voor de doot. Hierentuſſenen hebt gy een 1 Theſſ. 4. byſondere belofte van den Heere, die u helpen zal, zo lange als gy leeft in zijne Goddelyke vreeſe, waar in ik hope dat gy altyt leven zult, en zult onſe kinderen raden en leeren net zelve ook te doen. En aangezien dat God zig zelven verklaárt te weſen een byſonder beſchermer van Weduwen en Weeſen, geliik hy ook waaragtelyk is onſen Vader en beſcherminer, zo meugt gy zeer wel gerult weſen onder zijne beſcherminge, en gy zult hem bevinden te weſen zoet en goetdadig. De zorge die hy tot nog toe voor u gedragen heeft, moet u dienen voor een getuigenisſe van de zorge die hy nog voor u dragen zal, welke hy van dag tot dag nog zal vermeerderen, door de goede middelen die gy hebt, en door de vrienden die u zullen byſtaan. Mijn grote droefheit en laat niet toe dat ik wytloopiger aan u ſchryve. Zo veel als ulieden aangaat, volgt altyt de beroepinge, in dewelke u God geroepen heeft, en in dewelke hy u nog roepen zal: maar zyt altyds eene beſchermiter van onſe kinderen, en ziet wel toe dat zy in goede manieren en in de vreeſe Gods opgetrokken werden. Dit is dat ik u uit gantſcher herten en met vloeyende tranen bevele, en dat gy boven al neerſtelyk gaat tot het gehoor des Goddelyken woorts, en dat gy alzo doende, zijt een goet exempel voor uwe kinderen, zijt ook tegen een iegelyk beleeft en heffelyk. Verblyt u, en neemt eenen goeden moet in den Heere, om mynent wille, aangezien dat de oorzake die ons van malkanderen ſcheit, regtvaardig en hylig is. Ik bidde en vermane u andermaal, dat gy uwe kinderen wilt lief hebben, en in alle zwarigheden voorſtaan, bemintſe gelyk ik u bemint heb, en nog beminne. Groet alle goede Vrienden. Ik groete u en alle de kinderen met eenen hyligen kus. De Heere der genade wil over u, over haar, en over my zijnen hyligen zegen uitſtorten, u rijk makende meer en meer met zijne genade en alle goet, tot dat wy t'zamen zullen komen in dat Hemelſche Paradys, Amen.

Uwe zeer lieve Broeder, en tot nog toe uwe Man.
Bartholomeus Bartocci.

Gedurende zijn gevankeniſſe, hebben de Heeren van Berne en van Geneve, een Heraut uitgeſonden, aan de Heeren van Genua, om henlieden te bidden, dat zy deſen gevangen zouden willen los laten, en laten wederkeeren binnen Geneve: maar eer deſe Heraut binnen Genua gekomen was, had den Paus van Romen deſen gevangen van daar laten halen en binnen Romen brengen, 't welke de Genevoiſen, haren hyligen Vader den Paus niet dervende ontzeggen, gedaan hebben. Na dat hy binnen Romen langen tyt gevangen geſeten hadde, is hy veroordeelt om levendig verbrant te worden. Hy ging met een bly gemoet na de doot, gelyk 't einde ook wel bewelen heeft. Want alhoewel hy altyt zeer ſtantvaſtelyk de waarheit had voorgeſtaan, zo en was dat nog niet te vergelyken met de groote ſterkheit die men in hem zag, in 't uitterſte van zijn leven, als men hem in het midden der vuur vlammen met luider ſtemmen heeft hooren roepen: *Victorie, Victorie*, welke woorden uitſprekende, hy in den Hemel ontfangen heeft de Kroone der heerlykheit, voor zijne gelukſalige doot, dewelke hem over den Antichriſt heeft doen triumpheren, in het midden van zijn principale Fortreſſe, tot Romen, in 't Jaar vijftien hondert zevenenſeſtig.

PIETER MON, WOUTER OENSEL, en GERRIT N.

Henricus Ceſarius, eertyts Bedienaar des Goddelyken woorts in de Stad Utrecht, verhaalt in zijn voorreden van zijn gedrukte Dankpredikatie over het twaalf jarig beſtant der Nederlanden, gedaan over *Act. 9. 31.* dat hy in 't jaar vyftien hondert ſevenenſeſtig, door eenige nootſakelykheit, komende van Keulen daar hy ſtudeerde, tot Zalt Bommel in zijn vadertyke Stad met vele tranen gezien heeft, dat met een ſonderlinge ſtantvaſtigheit, drie vrome Burgeren, met name *Pieter Mon, Wouter van Oenſel*, en *Gerrit N.* zijn byname hem niet te voren komende, hare halſen onder des Beuls zwaarden hebben uitgeſtrekt, en haar bloet gewillig geſtort, om 't woort Gods, en het getuigenisſe Jeſu Chriſti. En dat na hare doot de Beuls knegten hare lighamen, als vuile ſtinkende krengen, al laggende en ſpottende, in de aarde hebben geſteken, ſonder eenig gevolg van vrienden ofte magen, van de bloedige Spanjaars overheert zijnde. Hier hebben plaatſe de klagelyke woorden *Davids*, *Pſal. 79. vers 2.*

Sy hebben Heer, uwe knegten verſtooten,
En 't bloet rontom Jeruſalem vergooten,
Als water klaar, 't welk klyn is van waarden,
Niemant beeftſe dragen willen ter aarden.

Hy vernaalt verder, dat hy zijne Ouders hadde hooren vertellen, dat eenen geruimen tijt te voren, *Hubert Selcart*, een vroom burger der zelver ſtad Bommel, Oom van *Alberto Selcart*, daar na Predikant in de zelve Stad, den Bybel wel op de open markt van Bommel heeft durven voor den dag brengen, en daar uit beſtraffen de Pauſelyke afgoderyen en ſuperſtitien, het volk vermanende en biddende, datſe haar daar van zouden af keeren: alles met zulke ſtantvaſtigheit: dat het zelve Baals Prieſters en Overheit verdrietende, hem by nagt in de Waal (een Rivier die voor by de ſtad henen loopt) hebben doen verdrinken; hy zijnen geeſt in de handen zijnes hemelſchen Vaders, als een vroom getuige Jeſu Chriſti, met groote ſtantvaſtigheit bevelende. *Hubert Selcart.*

Twee jonge Juffrouwen.

Meeſter *Jan Tjeſtigh*, Raat in den Rade van Brabant, Adjunct van de Inquiſitie, heeft in den jare vyftien hondert zevenenſeſtig, in 't Lant van Over-Yſel, twee jonge Juffrouwen in handen gekregen, waar van d'eene zeer ſtantvaſtelyk by de zuyvere leere der waarheit blyvende, by hem terſtont ten vuure wert veroordeelt; maar d'andere, mids belofte van gratie, is haar geloove afgegaan, dies hy haar gratie doende, volgens des Konings Plakkaten, heeft veroordeelt, om met den zweerde gerigt te werden. Komende nu ter plaatſe daar d'executie gedaan wert, zo zag d'eerſte, dat haar Suſter zo niet en was toegemaakt als zy, en dat'er maar een huisken was bereit om haar te branden, waar uit zy bemerkende dat haar Suſter van de waarheit was afgevallen, haar zeer kloekmoedig beriſpte, van dat zy de bekende waarheit, tegens haar konſcientie had geloogent, en dat zy evenwel zou moeten ſterven, en binnen een uur voor God, dien zy verzaakt had, verſchynen: 't welk de Suſter verſtaande, die anders het leven meende te behouden, en ziende dat'er gereetſchap bygebragt was, om haar met den zweerde te dooden, zo riep zy terſtont overluit, dat 't haar leet was, dat zy de waarheit had geloogent, en dat zy daar by begeerde te ſterven, biddende God overluyt om vergiffeniſſe, 't welk *Tjeſtigh* hoorende, haar een bal in den mont dede ſteken, en werden alzo bijde levendig verbrant.

Beminde Leſer, op dat gy deſen *Tjeſtigh* meugt kennen, en uit hem de reſte der Inquiſiteuren, zo weet, dat hy alleen informeerde, alleen examineerde, alleen pynigde, en als de Inquiſiteur de gedane bekenteniſſe van het geloof Ketters had verklaart, zo condomneerde hy alleen en executeerde alleen, en dat met zulk een onbarmher-

tig-

67. tigheit, dat 't hem dikwils te lang viel eer de luiden die aan de palen hingen, confeſſeerden, dies hy om geen tyt te verlieſen, (want hy hadde veel te doen, alomme in andere kwartieren correſpondentie houdende met wroegers, verklikkers en andere bloetdorſtige Inquiſiteurs) zo ſchreef hy ondertuſſchen brieven, waar in hy zo yverig was, dat geen geroep, gekerm, noch geſugt van de arme Patienten hem eenig belet konde doen, en als hy eenige regulen geſchreven had, zo vraagde hy zomtyds eenen, of zy noch niet wilden bekennen, indien niet, ordineerde nog meer gewigt aan de voeten te hangen, en ſchreef terwylen al voort, latende haar kryten en jammeren. Ik laat nu iemant bedenken hoe ſcrippeljeus al ſulken man in 't condemneren, en hoe mededoogende hy in 't executeren is geweeſt. 1568.

Vervolgingen in Weſt Vlaenderen, begonnen in dit zelve jaar.

MARTEN CLEREWERCK.

68. *Marten Clerewerk*, geboren en woonagtig in de Parochie van Merries in Belle Ambagt in Weſt-Vlaanderen, een Lantman van zijnen ſtijl, van God geſegent met tydelyke middelen, eenvoudig in handel en wandel zijns levens: als nu God na zijne barmhertigheit, het licht des H. Euangeli in Vlaanderen in den jare vyftien hondert zesenſeſtig had laten opgaan, en zijn hylig Woort eenen korten tijt openbaar gepredikt worden, zo heeft hy 't zelve aangenomen, en zijn leven daar na eenvoudelyk aangeſtelt, om alſo de Kerke Gods aldaar te helpen opbouwen: maar alzo doen ter tijt voorgeſlagen was van de Grave van Egmont en andere Heeren des lants, dat zo men den Koning van Spanjen, van 's lants wege een geſchenk dede van een zomme penningen, dat hy de ingeſetenen van dien lande, een liberteit der Religie voor eenen tijt van jaren zoude geven, 't welke al bedrog was, en lag, alzo men zegt, op een ander maare, gelijk daar naar ook gebleken is: zo heeft *Marten Clerewerck*, als ook die gene die hier na volgen, eenige penningen daar toe gegeven, meeſt in handen van de gene die daar toe in de voorſchreven Parochie gecommitteert waren, en boven dien heeft hy zig zelven neerſtelyk tot het gehoor des Goddelyken Woorts begeven, om welker oorzake wille hy den navolgenden jare vyftien hondert ſevenenſeſtig binnen der ſtede van Belle gevangen is geworden, en heeft aldaar tuſſchen de agt en negen maanden gevangen geſeten. En alzo hy zig niet en heeft willen laten bewegen, om zijn aangenomen Religie te verzaken, waar toe hy alle den tijt zijner gevankeniſſe, van Papen, Monniken, als ook van vele zijner bloet-vrienden aangeſproken en geperſuadeert is geweeſt: maar in de ware Chriſtelyke Religie ſtantvaſtig was blyvende, heeft hy op den vierden *Februari* vyftien hondert agtenſeſtig binnen de Stad Belle, de ſententie des doots ontfangen, te weten, dat hy met den zweerde geregt zoude worden, alwaar hy ten zelven dage openbaarlyk op 't Schavot zijn geloove heeft beleden, en doen hy ook zijn gebed opentlyk gedaan hadde, heeft hy zijn bloet met den zwaarde zeer gewilliglyk laten vergieten.

CORS STEVENSZ van Naaltwyk.

Cors Stevenſz was een Lantman, woonende tot Naaltwyk, van goet leven en wandel, zeer yverig in de ware Religie, zo dat hy eindelyk van de Gemynte onder het kruis aldaar is verkoren tot een Diaken of verſorger der armen, in welken dienſt hy zig trouwelyk heeft gekweten. En alzo de Gemynte om der vervolginge wille, geen zeker plaatſe hadden om te verſamelen, en het Woort Gods te hooren, zo hebben zy dikmaal haar by een komſte in des voorzyden *Cors Stevens* ſoons huis gehouden, 't welke de vyanden der waarheit geenſins hebben konnen verdragen, en de Rentmeeſter hem waarſchouwende, dat hy zulks niet meer zoude laten geſchieden, of dat 't hem kwalyk bekomen zoude, antwoorde dat hy niet en konde de gene die kwamen om Gods Woort te leeren, en haar in de Hylige Schriftuur te oeffenen, zijn huis of erve verbieden, en zo het hem beliefde dat hy zelve ook mogte komen hooren wat dat zy leerden, en waar in zy haar oeffenden. Dit gepaſſeert zijnde, is hy korts daarna gevangen en in den Hage gebragt in het eerſte van de Vaſten vyftien hondert agtenſeſtig, waarom die van de Gemynte niet wynig zijn bedroeft geweeſt. Gedurende de tyt zijner gevankeniſſe, heeft hy veel trooſtelyke brieve geſchreve, zo aan de Gemeente van Naaltwyk, aan zijn huisvrouw en kinderen, als aan andere zijne goede vrienden en bekenden, welke brieven, alzo zijn huisvrouw na Embden rysde door vreeſe der vyanden die haar vervolgden, buiten boort in de Zee geworpen zijn, en alzo nog eenige in bewarenderhand zijn gebleven, zo hebben wy die mede hier by gevoegt.

Een Brief aan zijn Huisvrouw en kinderen.

Genade en vrede zy Anneken Adriaans dogter, Mariken Corſſen, Lyſ beth Corſſen dogter, Adriaan en Cornelis Corſſen, van God den Vader door Jeſus Chriſtus onſen Saligmaker, Amen.

EEn groeteniſſe aan u myn lieve huisvrouw en kinderen, wilt malkanderen trooſten in het Woort des Heeren, en voorts myn kinderkens wilt u Moeder gehoorzaamheit bewyſen, dat is al myn hertgrondelyk begeeren, en hebt agt op malkanderen en op de Geboden des Heere, en zijt vlytig om die te onderhouden, dit doende zult gy u Ouders een vrolyk hert en gemoet doen hebben, en zijt neerſtig om u werk te doen, zo zalmen u lief hebben. Zijt niet kyfagtig, klapagtig of ligtvaardig, nog ſtout of ſtuers van ſpreken, maar vriendelyk, eerlyk en ſtille, gelyk de jonge ſonen en dogteren toebehoort, bid den Heere om wysheit, hy zalſe u geven, leert met eenen vierigen yver leſen en ſchryven, neemt u genoegte daar in, en bekommert u met loſſangen en geeſtelyke liedekens, ſtaat na de eeuwige vreugt, leert den Heere behagen van jonkheit aan, als Godvreeſende ſonen en dogteren, verciert met ootmoedigheit, eerlykheit en vriendelykheit: dit doende zult gy God en u Ouderen welbehagen, en zultſe daar mede vrolyk van aangezigte maken, hierom ziet, alderliefſte, dat gy u laat onderwyſen tot de deugt, zo zult gy de ſtemme des Heeren volgen, gelyk gedaan hebben van Abels tijden af tot nog toe vele die geleden hebben, zy zijn verſmaat geweeſt, veragt, vervolgt, ja gedoot om dat zy de boſe werelt met haar valſche Propheten niet volgen wilden.

Dus bidde ik u mijn lieve kinderen en huisvrouw, dat gy t'zamen God den Hemelſchen Vader voor my wilt bidden, dat ik mag ſtantvaſtig blyven tot den einde toe: ik zal wederom voor u al t'zamen bidden, dat God u hulper en byſtander wil weſen in al uwen doen. Hier mede zijt God en den woorde zijner genade bevolen, die u bekragtige met den Hyligen Geeſt, Amen. Geſchreven den 20. *Mey* 1568.

By my Cors Stevenſz.

Nog een anderen Brief aan zijn Huisvrouw en kinderen.

GY zult weten, mijn beminde kinderen al t'zamen, dat ik u gevangen Vader, bidde dat gy u Moeder gehoorſaam en onderdanig wilt zijn, want zy nu zeer bedroeft is, en hebt dog medelyden met u Vader en Moeder, bid den Heere al t'zamen hertelyk voor my, dat ik by de ryne leere Jeſu Chriſti mag blyven tot den einde toe, op dat ik dan eenen vryen toegang hebbe tot den Va-

1568. Vader, en dat ik u al t'zamen daar mag verwagten. O mijn kinderen! schikt u dog tot de deugt, en hebt altyt de vreese Godvoor oogen, en draagt u tog geschiktelyk in alle manierlykheit, zo zal uwe Hemelschen Vader u al t'zamen wel voeden en bewaren. en of 't gebeurde dat mijn opofferinge gekomen ware, 't welk zig nu wel aan laat zien haast te geschieden, weest daar in niet verslagen, want aldus hebben alle Propheten, Apostelen en Martelaren gevaren, en wy en zijn niet meerder dan zy, maar laat ons verblyden, dat wy waardig bevonden worden te lyden om zijnen Name. En voorts mijn beminde huisvrouw, is 't dat wy t'zamen door Gods gehengenisse na den lighaam van den anderen geschyden worden, zo willen wy malkanderen by God den Hemelschen Vader verwagten, want zo lange wy hier op dese werelt zijn, zo zijn wy in 't onvolmaakte, maar hier na zullen wy malkanderen in het volmaakte zien, dus mijn lieve en beminde huisvrouw, hebt goeden moet, en bid den Heere hertelyk voor my: ik zal den Heere voor u en onse lieve kinderen nagt en dag bidden. Niet meer op dit pas, dan blyft den Heere en het woort zijner genade bevolen, Amen.

Een Brief aan de Gemynte tot Naaltwyk.

Genade en vrede zy u, lieve Broeders en Susters in den Heere, van God den hemelschen Vader, door Jesus Christus, Amen.

Gy zult weten *Mattbys Jacobsz*, *Jan Janz* en *Pieter Mattbysz* met alle de andere Broeders en Susters in den Heere, dat ik u al t'zamen wensche liefde en eendragtigheit, en voorts is nog mijn begeeren dat gy niet en laat uwe versamelinge en t'zamenkomsten om eenige vreese of drygementen, en hebt tog agtinge op mijn beminde huisvrouw en op alle zwakke Broederen en Susteren, op dat zy door uwe slappigheit niet en dwalen van den weg der waarheit, maar dat zy altyt mogen toenemen in 't woort des Heeren, en op dat wy hier namaals alle te zamen met Christus Jesu onsen eenigen Zaligmaker mogen verheerlykt worden in zijn eeuwig Ryk, 't welke hy beryt heeft allen den genen die zijn woort hooren en dat trouwelyk bewaren, want zy en zullen niet alle ingaan, die daar roepen, Heere, Heere, maar die den wille des Hemelschen Vaders doen: dus bidde ik u lieden altesamen dat gy tog u gebeden vierigiyk met aandagtigheit tot God wilt storten voor my en u, en voor alle de gene die onse gebeden van doen hebben en te stade mogen komen, op dat wy volherden in 't gene dat wy begonnen hebben, want het gebed
Jac. 5. 16. der regtvaardigen vermag vele, zo *Jacobus* zegt: dus en schryve ik u Broeders en Susters nu niet meer, dan 't woort Gods woone rykelyk in u allen, Amen.

Aangaande mijn gevankenisse daar belove ik my wel van, my dunkt het my niet toe komt, nademaal dat den Christenen niet dan verdrukkinge toe komt, maar ik zal in een ander plaatse gesyt worden, om dat zy niet verdragen konnen, zo my dunkt dat ik en den Pastoor van de Liere by malkanderen blyven, overmids dat wy te veel met de Schrift te doen hebben. Voorts schryve ik u lieden niet meer, dan ik hope, lieve Broeders en Susters, dat gy altesamen nog gesont zijt, en ik ben mede nog wel te pas: hier mede bevele ik u God den Hemelschen Vader, Amen.

Gedurende zijne gevankenisse is hy zeer aangevogten van Papen en Monniken, die hem zogten van de waarheit af te trekken, het welk hy al vromelyk wederstaan heeft: eindelyk na lange gevankenisse heeft hy de sententie desdoots ontfangen, als dat hy gedaan had tegen des Konings Plakkaten, hebbende in zijn huis gehouden vergaderingen, predikatien, kinderen laten doopen, enz. en den Predikant gehuist en gehooft, waar over hy is gecondemneert met den swaarde geëxecuteert, en zijn lighaam op een rat, en zijn hooft op een staak gestelt te werden. 1568

Desen sententie ontfangen hebbende, is hy alleen gegaan, zeggende tot zijn medegevangenen. Alle die den Heere lief hebben, helpen my bidden, en heeft alzo den Heere hertelyk gebeden, en zijn ziele in des Heeren handen bevolen, en is also, na dat hy bykans een jaar gevangen geweest had, met den zweerde den Heere opgeoffert, in 's Gravenhage den eenentwintigsten *December*, vyftien hondert agtentsestig.

CAROLUS de BRUYNE.

Carolus de Bruyne, geboren tot Steenwerke, en ook woonagtig binnen de Parochie van Merries in West Vlaanderen, een Lantman van zijnen styl, na dat hy ook in den jare vyftien hondert sesensestig door de predicatie des hyligen Euangeli, de leere Gods en zijns Saligmakers Jesu Christi van gantscher herten ontfangen had, is hy zeer yverig geweest tot de opbouwinge en vervorderinge van Gods Kerke, desen heeft de Heere met zijne goede gaven des H. Geests ook rykelyk begaaft, welk hy ook zeer neerstelyk te werk lyde, en dat niet alleen gedurende den tyt dat Gods hylig woort openlyk gepredikt wiert; maar heeft ook de Predikatie, na dat deselve by Plakkate verboden was by nagt en andere gelegentheden zeer neerstelyk waargenomen, en ook mede gelt gegeven, om te verkrygen libertyt of vrydom der Christelyker Religie: om welke oorzake hy ook in den jare vyftien hondert sevenentsestig in de stad Belle gevangen genomen is, daar hy negen maanden in groote vrymoedigheit en stantvastigheit geseten heeft, altyt zeer vromelyk wederstaande alle de aanvegtingen en persuasien, die hem met de andere gevangen van de Papen en Monniken, en andere personen, gedurende den tyt zijner gevankenisse, aangedaan werden: gelyk ook 't zelve openbaarlyk binnen de stad Belle is gebleken, op den agtienden *February* vyftien hondert agtentsestig, alwaar hy publykelyk op het Schavot, niet alleen zijn geloove zeer heerlyk beleden heeft, maar ook zeer vrymoedelyk de omstaanders en aanschouwers heeft aangesproken, en met vele goede redenen uit Gods hylig woort vermaant: gelyk hy een wel begaaft en zeer vrymoedig man was: en eindelyk zijn gebed gesproken en gedaan hebbende, heeft ook zijn bloet met den zwaarde laten vergieten.

GILLIS VERTRECHT.

Gillis Vertrecht, ook in Merries in Westvlaanderen geboren en woonagtig, een Lantman van zijn neeringe, dewelke tot den jare vyftien hondert vyfentsestig, een zeer groot lief hebber en vrient was van Papen, Monniken, en andere haars gelyken, ook zeer yverig in de Pausche afgoderye, tot dat God de Heere in den jare vyftien hondert sesentsestig het licht des hyligen Euangeli heeft laten opgaan, en door dat middel hem de oogen des verstands geopent, en de regte kenniss zijner saligheit in Christus Jesus gegeven heeft, welke hy met een groten iever waargenomen, en hem niet alleen tot de gemeenschap der Kerke Christi begeven heeft, maar is ook met zijne klyne gaven (dewyle hy een ongeleert persoon was) zeer gedienstig geweest de Kerke Christi, niet alleen dien tyt, dat Gods hylig woort openbaarlyk gepredikt wiert; maar ook na dat het zelve by Plakkate van den Heeren van den Lande verboden was: want alsdan heeft hy ook by nagt de hymelyke vergaderingen waargenomen, en is daar in altyt tegenwoordig geweest. Den Predikant, genaamt *Johannes Daniëlis*, heeft hy langen tyt, tot dat hy gevangen wert, t' zijnen huise secretelyk geherbergt: gevende ook mede een somme gelts, om vry-

8. vrydom en liberteit der Chriſtelyker Religie te verkrygen: om welker zaake wille hy ook in den jare vyftien hondert agtentſeſtig met de voorgenoemde in de ſtad Belle gevangen is genomen, daar hy ook negen maanden heeft gevangen geſeten, verdragende, en wederſtaande veel valſche perſuaſien en aanvegtingen, te meer, om dat hy ongeleert was, en niet leſen noch ſchryven konde, gelyk hem daar mede den Paſtoor van Merries, genaamt meeſter *Mailart de Veje*, ook zeer kwelde, want hy zijn Compeer was, en dies te harder en te neerſtiger aanrade, dat hy zijn geloove zoude verzaken, gelyk ook den Procureur Generaal van Vlaanderen, genaamt *Pieter le Coc*, daar toe zeer neerſtelyk arbeide, overmids *Gillis Vertrecht* zijn Bailjuw was, van een heerlykheit die hy *le Coc* had, binnen de Parochie van Merries, genaamt de heerlykheit van de Waarde: welker aanvegtingen en aanradingen, *Gillis* al vromelyk en vrymoedelyk heeft wederſtaan: als ook publykelyk gebleken is in de ſtad van Belle, daar hy op den agtienden *February* vyftien hondert agtentſeſtig op 't Schavot zijn gelove na zijn gave die hy van den Heere ontfangen had, beleden, en alle de omſtaanders en aanſchouwers zeer vrymoedelyk verklaart heeft, te weten, dat hy in 't zelve geloove wilde leven en ſterven: gelyk hy ook, na dat hy zijn gebed gedaan had, zeer gewilliglyk zijn bloet met den zwaarde latende vergieten, betuigt heeft.

1568.

JAN SCHAKELE.

JAn Schakele, geboren en ook woonagtig in de Parochie van Merries, mede een Lantman van zijnen ſtyl, een goet eenvoudig geſchikt man, van goede middelen als de voorgaande, voor dit tydelyke leven, heeft ook de leere des hyligen Euangeli, in den jare vyftien hondert ſesentſeſtig als de leere zijner ſaligheit aangenomen, en zig daar aan ſtantvaſtelyk gehouden, na de mate der gaven die hem God daar toe was gevende, en ook neerſtig zijnde, om de Kerke Gods te helpen opbouwen, heeft ook mede als de voorgaande, gelt gegeven om libertyt en vrydom der Chriſtelyker Religie van den Koning van Spanjen te verkrygen, waarom hy met de voorgaande Martelaren in den jare vyftien hondert agtentſeſtig, in de ſtad Belle gevangen genomen is, daar hy ook met de voorgaande, negen maanden gevangen geſeten heeft, in vrome ſtantvaſtige vrymoedigheit, tegens alle de aanſtooten en perſuaſien der Papen, Monniken, en andere vyanden der waarheit, die dikwils by de gevangene kwamen, ſtantvaſtelyk by zijn geloove blyvende, gelyk ook 't zelve van hem openbaarlyk binnen Belle op den agtienden *February*, vijftien hondert agtentſeſtig gebleken is, alwaar hy ook op het Schavot zijn geloove vrymoedelyk beleden heeft, en de omſtaanders verklaart dat hy in 't zelve geloove was beryt te ſterven, gelyk hy ook na dat hy zijn gebed gedaan had zeer gewilliglyk zijn bloet met den zwaarde heeft laten vergieten.

MARCUS van WAARDE.

MArcus van Waarde, ook gebooren en woonagtig in de voorſchreven Parochie van Merries, mede een Lantman van zijnen ſtyl, een verſtandig polityk man, van goede tydlyke middelen, heeft ook de leere des H. Euangeli in den jare vyftien hondert ſesentſeſtig met grooten yver aangenomen, en deſelve ſtantvaſtelyk beleden, alzo dat hem God de Heere rykelyk met zijnen Geeſt begaafde, met vele goede gratien, waar door hy gedreven zijnde zeer vierigly den opgang van Chriſti Kerke gevordert heeft, niet alleen in dien tyt als Gods hylig woort opentlyk wert gepredikt, maar heeft het zelve ook, na dat het verboden was opentlyk te prediken by nagt waargenomen, en daarna, alzo hem de okkaſie preſenteerde, heeft hy ook met het voorgaande gelt gedaan, om libertyt der Chriſtelyker Religie te verkrygen. Hy is ook met de voorgaande Martelaars in den jare vyftien hondert ſevenentſeſtig, in de ſtad Belle gevangen genomen: daar hy ook negen maanden, met de voorgaande Martelaren in zeer groote vrymoedigheit en ſtantvaſtigheit zijn geloove beleden heeft, zig zelven tegen alle Papen, Monniken, en andere vyanden der waarheit beſchermende: want alzo zy meenigmaal in de gevankeniſſe by hem en zijne medebroederen gekomen zijn, en met vele argumenten, aanradingen en redenen gepoogt hebben hem en zijne medebroeders van haar geloove aftebrengen, heeft hy deſelve vromelyk wederſtaan: en alzo hy een welſprekent en begaaft man was, wel ervaren in de hooftſtukken der Chriſtelyker Religie, heeft hy deſelve vyanden der waarheit zeer dapperlyk en menigmaal den mont geſtopt, en haar van hare Pauſche afgoderye overtuigt en beſtraft: alzo dat hy ook eindelyk op den agtienden *February* vyftien hondert agtentſeſtig, binnen de voorſchreven Stad Belle ter doot verweſen is, en als de voorgaande Martelaren op het Schavot gebragt, alwaar hy niet alleen zeer vrymoedelyk en wyslijk zijn geloove beleden, en met de H. Schriftuur beveſtigt heeft, maar heeft ook zeer beweeglyk d'omſtaanders aangeſproken en vermaant, 't welk de Officier Heeren niet wel hebben konnen verdragen, en vermaanden den Scherpregter tot twee of driemaal met de executie deſes Martelaars voort te varen: maar *Marcus* heeft eindelyk begeert zijn gebed te mogen doen, 't welk gedaan zijnde, hy ook zeer vrymoedelyk en gewilliglyk met de voorgaande Martelaren zijn bloet met den ſwaarde heeft laten vergieten.

Den vierentwintigſten *Maart* vyftien hondert agtentſeſtig, zijn met vonniſſe van Commiſſariſſen des Konings en Schepenen van 's Hertogenboſch vyfenvyftig Burgers en Poorters der zelver ſtede, om de Religie en voorleden troeblen wille, uit de Landen van Brabant gebannen, en hare goederen geconfiſqueert ten behoeve des Konings. Vyfenvyftig van den Hoft gebannen.

Nog zijn ten zelven dage over de veertig Burgers ingedaagt, daar tegen het eerſte default is verzogt. Veertig ingedaagt.

GILLIS de MEYERE.

TOt Vinderhoute in Vlaanderen, ontrent een halve mijl van Gent, was een Paſtoor genaamt *Gillis de Meyere*, dewelke van God verlicht wiert met de regte erkenteniſſe des ſaligmakenden Geloofs, en zo haaſt als hy dat talent pont van God ontfangen hadde, en heeft hy dat zelve met den booſen knegt in de aarde niet willen begraven, maar heeft daar mede zijn profyt geſogt te doen, zo vele hem mogelyk geweeſt is. Deſe zelve Paſtoor is zeer Godvrugtig in leeringe en leven geweeſt, neerſtig en vlytig zijnde om den genen die hem bevolen waren, te gaan beſoeken, vermanen en trooſten met Gods Woort van huis tot huis: haar voorhoudende en waarſchouwende van de groote grouwelyke laſteringe des Antichriſts, daar zy zo lange in geſteken hadden: Leerende den volke dat de vergevinge der ſonden, de genade Gods, en dat eeuwige leven, niet door onſe werken ofte verdienſten, maar door een opregt waaragtig geloove aan den levendigen Sone Gods, uit genade, ſonder eenig toedoen der werken, moet verkregen worden. Het welk dat Pauſche gebroetſel binnen Gent gewaar werdende, dat haar guigelſpel en kramerye van deſen Paſtoor geheel verdagt gemaakt wiert, en dat hy verwierp het jok des Antichriſts, en hebben niet geceſſeert om alle middelen te zoeken en lagen te leggen, hoemen deſen armen menſche mogte ombrengen. Zo is 't Neerſtigheit des Paſtoors.

1568. geſchiet dat zy haar nydigheit niet langer konnende verbergen, hebben hare handen aan hem geſlagen en gevangen genomen in 't jaar vyftien hondert agtenſeſtig in *Maart*, en hem doen lyden en ſluiten op de gemene gevankeniſſe, genaamt 't Sauſelet, in eenen zeer grouwelyken diepen put. Alwaar hy eenen tyt lang zeer vrymoedig, nagt en dag tot God biddende ſonder ophouden, hem dankte dat hy waardig gevonden was om het getuigeniſſe des Euangeliums en zijns Hyligen Naams wille te lyden.

Daar kwamen ook vele goede luiden hem beſoeken in zijn gevankeniſſe, dewelke hy trooſte en onderwees met Gods Woort, alzo dat zy zeer kwalyk van hem konden ſchyden dan met vele tranen. Hem kwamen ook verſoeken ten diverſchen tyden Papen en Monniken, die hem aangevogten hebben met hare valſche leere, arbeidende of zy hem zouden konnen afvallig maken: maar wat liſten en neerſtigheit zy ſchoon aangewent hebben, 't was al te vergeefs: hy bleef even volſtandig, ſonder in 't minſte of in 't meeſte, ter regter of ter ſlinker zyde te wyken: zo dat vele van het gemeene volk die zijne aanvegtingen vernamen, zeer verwondert waren dat hy zo volſtandig en wel getrooſt in den Heere bleef.

En alzo deſe bloetdorſtige niet op en hielden met valſche beſchuldingen te roepen, tieren, loopen en ketſen, tot dat zy 't zo verre gebragt hadden, dat dit ſchaepken Chriſti ook zoude verworgt worden. Zy hebben dan *Gillis* den vierden *April* vyftien hondert agtenſeſtig op 't Graven Kaſteel gebragt, om aldaar de ſententie des doots te ontfangen. En daar komende, is hy met vele artykelen beſchuldigt geworden een Ketter te zijn: en hebben hem veroordeelt dat hy met de koorde gerigt zoude worden.

De ſententie des doots.

Maar de Spaanſche ſoldaten, die doen ter tyt binnen Gent waren, hebben hem zeer vreeſelyk doen binden, en in zijnen mont eenen bal geſteken, en wilden hebben datmen hem levende tot aſſche zoude verbranden. En alsmen hem lyde na de plaatſe daar hy zijn offerhande doen zoude, hebben hem onderwege de Spanjaarden zo ſchrikkelyk geſtooten en geſlagen, dat eener erbermen mogte: ja haren Capitein, dien zy noemen Meſtre del Campo, ſloeg deſen vromen getuige Chriſti Jeſu met een gewapende vuiſt in zijn aangezigt, met zo grooten nydigheit als eenig Tyran doen mogte. Alzo dat zy met hem van het Graven Kaſteel tot de plaatſe daar zy hem ter doot brengen wilden, zeer leelyk geleeft en gehandelt hebben, zo met ſlaan en ſtooten even als of zy eenen dullen hont onderhanden gehad hadden, en dit alleen om zijns yvers en vrymoedigheits wille. Nu ter plaatſe gekomen zijnde daar *Gillis* als een goede getuige Chriſti zijn offerhande doen zouden, hebben ſy hem met groote nydigheit in het huisjen tuſſchen de mutſaerden geſteken: en ſtaande in het midden des vuurs riep hy nog met luider ſtemme, dat men 't verſtaan konde: *Vader, in uwen handen bevele ik mijnen geeſt.* Alzo is deſe vrome Martelaar tot Gent in groote volſtandigheit met alle zijn medebroederen in den Heere ontſlapen, in 't jaar onſes Heeren en Saligmakers Chriſti, vijftien hondert agtenſeſtig, den vierden *April*.

JOOST van BUSECUM.

IN dit zelve jaar vyftien hondert agtenſeſtig den zevenden *Mey*, na dat *Jooſt van Buſecum*, anders *Kruicemunt*, uit Engelant komende, wederom keerde tot Oudenaarde in zijn Vaderlant, van daar hy te voren, overmids de groote tyrannye en vervolginge, gevlugt was: zo is 't geſchiet dat hy terſtont om de waarheit wille gevangen is, en den Heere met groote volſtandigheit zijns gemoeds aan de galg is opgeoffert.

PIETER van KEULEN, en BETTEKEN zijn Dienſtmaagt.

1568.

Pieter van Keulen, woonende tot Breda, een Goutſmit van zijn handwerk welke Chriſto in zijner Gemynte eenen langen tijt gedient hadde in het Officie des Ouderlingſchaps, waar in hy zeer vlytig en neerſtig geweeſt heeft: zeer arbeidende om dat klyne kuddeken Chriſti by den anderen te houden. Hy was ook ſeer beleeft om binnen zijn huis de Broederen te laten verſamelen, op dat zy mogten met de verkondinge des Goddelyken woorts geſpyſt werden. Maar alzo de Duivel, die altyt een erfvyant der vromen is, niet en heeft konnen lyden de opbouwinge van 't huis des Heeren, zo heeft hy in zommige vyanden der waarheit zo veel te wege gebragt, dat zy in 't jaar vyftien hondert zevenenſeſtig hare handen aan *Pieter* geſlagen, en in de gevankeniſſe geworpen hebben, alwaar hem terſtont yſeren boeyen aan de beenen gedaan zyn. Dit de Gemynte vernemende, en is zy niet wynig bedroeft geweeſt; maar de Broeders willende hare ſchuldige pligt bewyſen, (gedenkende der gevangenen als medegevangen zijnde) hebben alle middelen geſogt om by hem te mogen komen, en als zy die gevonden hadden, zo zijnder vele Broeders en Suſters geweeſt die hem hebben komen beſoeken, en trooſten in zijne banden. Maar als de vyanden des kruyces Chriſti dit vernamen, vonden goet in haren Raat, dat zy hem op het Kaſteel zouden leggen, op dat 'er niemant by kwame; daar door hy en vele Broeders met hem zeer bedroeft waren, dat haar het middel der vertrooſtinge benomen wiert.

Nu, *Betteken* zijn dienſtmaagt ſeer iverig, vierig, en wel ervaren zijnde in de H. Schrift, heeft hem dagelyks zijn ſpyſe gebragt, en niet opgehouden hem te trooſten en verſterken met de woorden Gods. En na dat zy ontrent den tijt van negen maanden haren Meeſter met ſpyſe verſorgt, ook met de gave die haar de Heere gegeven hadde, getrooſt heeft, zo hebben zy ten laaſten haar ook gevangen gehouden, op den dertigſten *Maart*: waar in zy haar zeer vervreugde en groote blytſchap maakte, dat zy ook genade by God gevonden had, en weerdig was om zijns hyligen Naams wille te lyden.

Korts daarna wert *Pieter* zeer ſtrengelyk gepynigt, en na dat hy gepynigt was, kwamen zy ook om *Betteken* zyn dienſtmaagt met vele tormenten te beſwaren. Maar alzo zy in den kelder kwamen, ſprak zy zeer vrymoedig tot de Commiſſariſſen en Heeren, zeggende: Myn Heeren, waarom wilt gy my dog pynigen? Ik heb u lieden niet misdaan: is 't om myn geloove te weten? zo en durft gy my daarom niet pynigen. Maar alzo ik mijn geloove tot geenen tyden geſchaamt en heb, zo en zal ik 't nu voor u lieden, myn Heeren, niet ſchamen, maar vrymoedelyk belyden. Maar wat zy zyde, zy wildender al mede voort. Ziende dan dat zy moeſte hare tormenten onderworpen worden, begeerdeſe aan de Commiſſariſſen datmen haar gunnen wilde datſe eerſt haar gebed mogte doen, 't welk zy haar conſenteerden. Nu, terwylen dat zy bezig was om haar gebed te doen, kwam een van de Commiſſariſſen zulk een vreeſe en verſchriktheit aan, dat hy van zig ſelven viel, zo datſe niet en wiſten hoe zy hem uit den kelder krygen zouden: waar door dat *Betteken* haren handen ontkwam, dat zy niet gepynigt wert. En als *Betteken* weder op de poorte gebragt was, zijnder twee by haar gekomen, dewelke haar vraagden na haar gelove, het welk zy zeer vrymoediglyk beleden heeft.

Daar na hebben zy deſe twee Schaapkens Chriſti veroordeelt, datſe met den vuure verbrant zou-

68. zouden worden. Als zy nu van de poorte gelyt wierden na de plaatſe daar zy haar offerhande doen zouden, zo wert daar veel ſugtens en kermens gehoort onder het gemeene volk: maar *Pieter* en *Betteken* zijn dienſtmaagt rieper zeer vrymoedig tot God haren Heere, hem biddende, dat hy 't werk, dat hy in haar begonnen had, zou willen volbrengen tot grootmakinge zijns hyligen naams, en dat hy haarlieden geen weeſen wilde laten, maar by haar zijn met de kragt zyns Geeſtes, tot dat zy haar offerhande in alle volſtandigheit mogten volbragt hebben. Als zy nu alzo t'ſamen tot haren God geroepen hadden, zo is *Betteken* alleen uitgevaren, (die inſonderheit den Geeſt der vrymoedigheit had) en riep zeer luide: *Hemelſche Vader, wilt my dog byſtaan, want het is om uwes hyligen Naams wille, en het waaragtige getuigeniſſe des Euangeliums wille dat ik dit lijde.* Zy en hielt ook niet op vele van de Broederen en Suſteren toe te roepen, altijt met groote blytſchap God dankende dat zy waardig gevonden was, om zijns hyligen Naams wille te lyden. Vele van de Broederen en Suſteren, ziende de groote vrymoedigheit van *Betteken* haar medeſuſter, werden door eenen grooten yver ontſteken, zo dat'er vele van de Suſters, die onderwegen waren, (geen perykel aanziende) zijn doorgedrongen en na haar toegeloopen, en hebbenſe omhelſt in hare armen, en zijden, lieve Broeder en Suſter, ſtrijt dog vromelyk, want de kroone des eeuwigen levens is u bereit.

Komende nu voor de Borgt, waar 't al bereit ſtont, daar men deſe ſchaapkens Chriſti opofferen zou, zo heeft *Betteken* met een zeer blyde aanſchijn tot het volk geſproken, zeggende: Mijn lieve Broeders en Suſters, weeſt altijt gehoorſaam den woorde Gods, ende en vreeſtſe niet die 't lighaam dooden, want zy de ziele niet dooden konuen: ik ga nu Chriſto mijnen Bruydegom te gemoete. Daar na zijnſe alle bijde nedergevallen op hare knien, en hebben haar gebed zeer vieriglyk voor den Heeren uitgeſtort. Opſtaande uit hare gebeden, heeftſe den Schepregter bijde aan eenen ſtaak geſet, ook met ketenen vaſt gemaakt, en *Pieter van Keulen* is met een ſtrop verworgt, maar *Betteken* hebben zy onverworgt geleten, dewelke haren Meeſter tot den leſten toe vertrooſt en vermaant heeft tot volſtandigheit des geloofs, zo lange tot dat 't vuur aangeſtoken en eenen tijt gebrant had. Ja God hadſe alzo begenadigt met ſtantvaſtigheit, dat zy uit 't midden van de vlammen des vuurs zijnen name groot maakte; waar door vele menſchen zeer verwondert waren. Aldus zijn deſe vrome Martelaren en goeden getuigen Chriſti Jeſu, in den Heere ontſlapen, tot Breda, den 29. *Mei* Anno vyftien hondert agtenſeſtig.

Roept luide.

CHRISTOFFEL GAUDERYN, met JAN LIEBAERT, WILLEM van SPIERE, en TANNEKEN BAERTS.

Chriſtoffel Gauderyn, geboren van Amongyſt, out ontrent drieëntwintig jaren, welke had gewoont by den Abt van Eename, genaamt de Leeuwere, welke geſtorven zynde, is komen woonen tot Bevere by Oudenaarde, met *Damiaan Heelink*, gezegt *Notman*, om aldaar te leeren maken linnen laken, daar in hy haaſt zijn meeſter te boven ging: maar hy was een arm werelts kint, die al wat hy by dage en by nagt won, des Sondags met ſpelen en overdadigheit des levens doorbragt: maar God ſchikte tot hem eenen met namen *Louis Stalens*, een van zijn geburen die hem hier van vermaande, zeggende, dat 't beter ware offerhande te doen, en den armen hier van mede te deelen, dan dit in overdaat en onnuttigheit kweit te maken, daarmen goede rekenſchap af zal moeten doen; 't welk *Chriſtoffel* ſtraks heeft waargenomen, en de jongers van dien tyt verlatende, heeft hem vergeſelſchapt met den voorzyden *Louis*, en dagelyks Gods woort onderſoekende, daar in hem de Heere wonderlyk begaafde, ende en had ſchier geen ander bekommeringe, dan de H. Schriftuur te onderzoeken, dikwils by den Broederen komende, om malkanderen te vermanen en te vertrooſte; 't welke een Papiſt merkende naaſt *Jan Stalens* deur (daarſe dikwils vergaderden) zijde: Ik zalſe nog al zien aan een galg waayen, dan zal ik geruſt zijn: gelyk korts geſchiet is doen daar een groote vervolginge is opgereſen, dat *Louis Stalens* vertrokken is, wel wetende dat hy met zijn Swager, den Paap en Baljuw van Oudenaarde waren overgegeven. Zo heeft deſen *Stalens* zijn huisvrouw en kinders *Chriſtoffel* bevolen gade te ſlaan, 't welk hy ook gedaan heeft. Alzo is *Chriſtoffel* gebleven onder het kruis, alwaar hy geroepen is geworden tot eenen Diaken (dat is een beſorger der armen) daar in hy zeer vlytig en trouwe is geweeſt.

1658.

Zo is 't gebeurt in 't jaar vyftien hondert agtenſeſtig in *Maart*, dat hy zijn werk verliet en is uitgetrokken na Oudenaarde, op dat hy den armen zoude dienen: komende op den Ommekeer is aldaar gevangen van de ſtadsdienaars. Daar na is hy verſcheiden tyden ontboden geweeſt van den Hoogbaljuw in 't Kaſteel, die hem wel kende, uit dien dat hy voortyds gewoont hadde by den Abt van Eename. Dewelke hem vraagde: *Chriſtoffel*, hoe komt dat gy om hereſie gevangen zyt? dit en heeft u den Abt niet geleert. Hy antwoorde: Mijn Heere, ik en ben geen Heretyk, maar een geloovig Chriſten 't welke ik van hem niet geleert heb, maar meer allerhande boosheit, welke ſchandelyk is om te zeggen.

Hy wert gevangen.

Deſe t'ſamenſprekinge van een Paap vernomen zijnde, zyde tot den Hoogbaljuw dat hy zo een Ketter niet meer zoude ontbieden, gelyk hy ook dede. Dan op ditmaal zyde hy tot *Chriſtoffel*: Doet in alle manieren het beſte, en ik zal u allezins helpen, want ik hoore gy en hebt geen beelden gebroken, maar byſonder vergaderingen gehouden. Daarom zyde de Baljuw: *Chriſtoffel*, wildy met een Paſtoor ſpreken, verſoekt met hem overeen te komen, ik zal u helpen? Daar op *Chriſtoffel* antwoorde: Mijn Heere, ik wil wel met een Paſtoor ſpreken, en zo hy my met de Schrift kan bewyſen dat ik ongelyk heb, ik wil het mijne om een beter geven.

Zo zyde hy, ik zal u ſenden den Paſtoor van Pamele, *Jan van Opſtale* (gezegt het Swyn) en komt properlyk met malkanderen over een, en krygt van hem een biljet, ik zal het zelve aan de Schepenen vertoonen en maken dat gy los uitgaat. Deſe en diergelyke beloften *Chriſtoffel* doende, heeft volgende zijn belofte den Paſtoor van Pamele in de gevankeniſſe aan hem geſonden: den welken by hem komende heeft *Chriſtoffel* zijn geloove van poinct tot poinct voor hem beleden, en gezegt: Hoort my, ik zal u ook geerne hooren, en zo ik dwale, ik geve my geerne onder u gevangen, en heeft zo drie uren lang met den Paap uit de Schriftuur geſproken van het Avontmaal, maar meeſt van den Doop der jonger kinderen, dat die verloren zijn ſonder Doop, het welke hem *Chriſtoffel* rykelyk contrarie bewees, zo dat de Paap ſtom bleef ſtaan: Alzo dat *Chriſtoffel* zyde: Gy kont my niet bewyſen dat ik iet toeſta buite de Schriftuur. Schryft my nu een biljet volgens u belofte als gy hier kwaamt; 't welke hy beloofde te doen, en zyde: Zent 'er morgen om ik zal het u ſenden, 't welk hy dede door zijn Meeſter *Daviaan*: Maar de Paap antwoorde, dat hy met den Bailjuw had geſproken, en dat *Chriſtoffel* zig geruſt zou houden, dat hy geen biljet had van doen; 't welk *Chriſtoffel* hoorende, zyde: Ik heb den Paap ten vollen gedaan, ik gevoele wel dat hy my voor den Baljuw verbittert heeft, want hy altyt in zijn diſputatien hem vermaande op zijn leven agt hebben. Daar

De menſche heeft maar twee dagen zeker.

1568 op *Chriſtoffel* antwoorde, dat de menſchen in zijn leven maar twee dagen ſekers heeft, dat is, een geboortedag, en een ſterfdag. Alzo dat hy op der Papen reden niet veel en agte, want alle drygemenſten (zyde hy) zijn tydelyk, ſterven is tydelyk, gy kont anders niet doen dan 't lighaam dooden, en wy moeten dog alle evenwel eens ſterven, en worden alzo door den doot in 't eeuwige leven geſtelt. Met deſe en diergelyke redenen heeft deſe jongman zig getrooſt in zijn lyden, Joh. 5. 24. en den druk overwonnen, op dat hy de eeuwige blytſchap mogte met alle uitverkoren ontfangen, gelyk hy in veel brieven betuigt aan zijn vrienden en aan de Gemynte geſchreven, daar in men ſpeuren mag zijn Chriſtelyk gemoet: want hy is van *Jan Stalens* en andere Broeders tot verſchyden tyden door brieven en woorden vermaant, dat hy zou willen uit den lande trekken: heeft wederom geſchreven, en in tegenwoordigheit van zommige geantwoort: Og, Broeder, wy zijn niet alle tot een roep beroepen want hier moetender zommige blyven om den zwakken te vertrooſten, ook om Gods woort voor dit overſpelig tyranniſch geſlagte te belyden.

Als hy nu byna een jaar gevangen hadde geſeten, zo zijnder by hem gelyt drie Spanjaarden, die een dootſlag gedaan hadden, welke hem zo Lutheraanden en kwelden, dat zy hem's nagts in zijn ſlaap bekakten, en bepiſten, ſmytende hem uit groote kwaatheit om nem den ſlaap te beletten, welk hy nogtans geduldiglyk verdroeg. En daarentuſſchen heeft hy dikwils den Schout aangeſproken, zeggende: Wanneer zal mijn dag komen, dat ik om den Naam Chriſti zal mogen den doot ſmaken? En ontrent drie weken daar na, is hy van deſe tyranniſche Spanjaarts verloſt, en korts daar na wert haar lieden gezegt, dat den Beul in de Stad gekomen was, zo heeft *Chriſtoffel* eenen affcheit brief geſchreven aan *Daviaan* zijn Meeſter, ontbiedende een ſchoon hembde om zijn offerhande daar mede te doen: ook van gelyke ſendende eenen affcheit brief aan een Suſter van de Gemynte, haar vermanende by de waarheit te blyven, en God te bidden voor hem, dat hy zo wel de wereltſche tirannye als zijn eigen vlees mogte overwinnen, haar gevende voor een Teſtament eenen Francoiſchen Bybel. En als hy 'savonts hoorde dat het ſeker was, dat hy ſterven zoude, overmids dat men hem de boeyen af dede: zo heeft hy zig wel tot tien uren in den nagt tot bidden begeven, en 's morgens vroeg desgelyks. Na dat hy dan gebeden hadde, heeft hy een ſchoon hembde aangedaan, en gewaſſen hebbende, zyde tot zijn medegevangene die Matth 26. 29. Apoc. 19. 9. daar bleven: Broeders, ik ga nu ter Bruiloft, ik hope eer middag te drinken van den nieuwen Moſt in 't Ryke Gods. En beneden geroepen zijnde, heeft hy daar gevonden twee Broeders, beryt om ook hare offerhande te doen, met namen, *Jan Liebaert*, en *Willem van Spiere*, en ook een vrouwsperſoon, genaamt *Tanneken Baarts* van Oudenaarde. Alzo hebben deſe vier ſchapen malkanderen hertelyk vermaant, en haar vertrooſt tegen haar toekomende offerhande, die zy den Heere zuiverlyk wilden opofferen. Zo is 'er een Minnebroeder in gekomen, die haar, zo hy zyde, wilde bekeeren. Daar toe *Chriſtoffel* zyde: Vertrekt van hier, gy verlyder der menſchen zielen, want wy uwes niet en behoeven, en is terſtont vertrokken. En na dat zy affcheit genomen hadden, zo is de Scherpregter gekomen, en gereetſchap gemaakt om haar elk een bal in den mont te ſteken; 't welk deſe ſchapen ziende, hebben affcheit van malkanderen genomen. En *Jan Liebaert* heeft overluit gezegt: En mogen wy in onſe laatſte ure geen vryheit hebben om God te loven en te bidden? dat klage ik God. Daar op *Chriſtoffel* zyde: O, lieve Broeders, weeſt getrooſt, ende en twyffelt niet: hoe men ons meer leeds aan doet hoe ons God meer door zijnen Geeſt zal trooſten: want alwaar het dat een Moeder haar kind verliet, zo zal ons God niet verlaten: En hy heeft haar met veel meer trooſtelyke ſchriften vermaant, tot dat haar de Beul den mont verbonden hadde, die haar van daar als ſchapen dreef na 't Stadhuis om de ſententie aan te hooren, welke aldus was: Dat zy gehangen en gewurgt zouden worden van levende lyf ter doot, om datſe ter predikatien hadden geweeſt, en daar by volſtandig bleven. Alzo zijn deſe drie getuigen den Heere opgeoffert met den galgen, gelyk Chriſtus haren Heere en Meeſter geſchiet is. 1561 Efes. 4. 17.

Tanneken Baarts.

Aangaande *Tanneken Baerts* van Oudenaarde, was een vrouw vierig in de werken der barmhertigheit en andere deugde: overmids dat zy in den Borg in een kinderbedde Pſalmen had geſongen, en de vrouw met Gods woort getrooſt, waar in zy ſtantvaſtig bleef, heeft zy daarom de ſententie ontfangen datſe onthooft zou werden, 't welk geſchiet is beneden 't Stadhuis agter de deure in een ſtoel om de zwakheit haars lighaams, dewelke wel drie ſlagen doorgaans tot de tanden, ſtille zittende, ontfangen heeft. Eindelyk heeft zy haar offerhande volbragt, en is alzo in den Heere (die krone der Martelaren op een dag met haar Broeders ontfangende) zaliglyk ontſlapen, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert agtenſeſtig, den elfden *Juni*, tot Oudenaarde.

CORNELIS de MEEN.

Na dat de Baanderheeren van Batenburg op den eerſten *Juni* vyftien hondert agtenſeſtig, te Bruſſel met den zwaarde waren gerigt, zo is daags daar aan volgende, den tweeden der zelver maant, onder andere, mede tot Bruſſel op de Paardemark, of Sabel, op deſelve wyſe omgebragt *Cornelis de* Meen*, Dienaar des Goddelyken Woorts. * Ander Niem.

De Hertog van *Alba* heeft (na deſe zware executien over verſchyden groote Heeren, en andere van minder kwalityt, en het branden van vele van de Gereformeerde Religie) een Plakkaat laten uitgaan, dat zo wie eenige goederen der Rebellen, Geuſen, vyanden en gevlugte wiſten, de zelve de Overheit, of Threſauriers zouden moeten aangeven, op ſtraffe, dat men de waarde van dien aan den zelven die het wiſt, en niet aan en bragt zou verhalen. En om hier toe te beter te geraken, wert den aanbrenger het derden deel gegeven, en die de waarde van de verzwegen goederen niet konde betalen, zouden aan den lyve geſtraft werden, na 't goet vinden des Regters. Placcaet van den Hertog.

JAN le GRAIN van Atrecht geboren.

In 't jaar vyftien hondert agtenſeſtig des Woensdaags den ſevenentwintigſten *April*, wert deſen *Jan le Grain* binnen Antwerpen van de Provooſt van den Hove gevangen, en tot zijnen huiſe gebragt. Terſtont daar na is hy ook gepynigt geworden in de tegenwoordigheit van de Grave van Ladron, die doen ter tyt met zijn Regiment Duitſchen t' Antwerpen in Guarniſoen lag.

Jan Liebaert. Willem van Spiere.

Deſe gevangen had nog in zig den wortel des regten onderwys, en de ſuivere Leere des Euangeliums, welke hy in de Kerke van Geneve geleert had, en was ook over vele jaren in de Nederlanden befaamt van de eerſter geloovigen Kerke geweeſt te zijn. De oorſake nu dat zy hem zo pynigden was deſe: overmids hy onlangs hadde opgeſtelt om Logys te houden, ſonderling voor de gene, welke van alle kanten tot Antwerpe gevlugt kwame, zo wildemen van hem weten van de handelinge eenes zekeren man *Jan de Beauſſart* genaamt, welke op de zelve tyt ook binnen Bruſſel gevangen lag, uit oorſake dat hy hadde (zo men zyde) hymelyk binnen Antwerpen volk

68. volk willen aannemen tot behoeve van den Prince van Orangien. En als deſe *Jan le Grain* van den zelven *Beauſſart* op de pynbank ondervraagt wert, zo bekende hy dat hy hem eens tot zijnen huiſe hadde zien komen, na eenen zekeren man vragen daar hy mede te doen hadde.

Als nu *le Grain* ten huiſe des Provooſts aldus gevangen lag, zo en mogte hem niemant aanſpreken dan een klyn dogterjen, met het welk hy ſomtyds op klyne ſtukjens papier ten verſchyden tyden, zo aan zijn huisvrouw als aan zijn ſwager, ſchreef, als hier na volgt:

Een brieſjen aan zijne huisvrouw.

Na dat ik ondervraagt wert van *Jan Beauſſart*, van dingen die niet ſchryvens waart zijn, zo hebben zy my gedrygt, om dat ik in de predikatie en te Nagtmaal geweeſt ben, van welke twee dingen zy inſonderheit afgryſen hebben. De Heere zy gelooft, ik en heb niemant gemelt, en hope dat niemant mijnent halven in ſwarigheit komen zal. De Geeſt Gods wil my door zijne genade trooſten.

Een ander brieſjen aan zijn huisvrouw.

Lieve huisvrouw, ik ontbiede u met deſen, dat wy hier van dag te dag een Commiſſaris van Bruſſel verwagten, *Jan del Rigo* genaamt, by den welke wy het een of het ander hooren zullen, alzo ons de Provooſt zegt: God wil ons verleenen dat ons zalig is, wy moeten hem vieriglyk bidden. Groet my mijn Swager zeer, en ook alle de gene die den Heere vreeſen.

Den agtienden Juni ſchreef by dit navolgende aan zijn huisvrouw en Swager in zijn Tafelboekjen.

Wy zullen van daag te Bruſſel gevoert worden, alzo men ons gezegt heeft, en ik make my reede om den wille Gods te verwagten, den welken ik u bevele, en zijnen hyligen Euangelium. Ik bidde u blyft in vrede en eenigheit onder malkanderen, dagelyks de Schrift onderſoekende, ende en vergeet niet elk mijnen kinderen eenen Bybel te geven, 't welk ik haar geve als mijn Teſtament. Lieve huisvrouw, ik bidde u dat gy voortvaart u kinderen in alle vreſe Gods op te brengen, en weeſt dog altoos te vreden met het gene dat hy u verleent. Eindelyk, ik zegge adjeu, mijn beminde huisvrouw, of ik u niet meer en zage.

Na dat hy dit leſte ſchryven aan zijn huisvrouw geſonden had, zo wert hy na Bruſſel te water gevoert den negentienden *Juni*, 's morgens, met nog ſes andere gevangene.

Als zy nu te Bruſſel waren, werden zy gelyt op Couwenberg, en met vele Spaanſche Soldaten bewaart, zo dat haar niemant ſpreken mogte. 1568.

Den agtentwintigſten der maant *Juni* wert hy met den zwaarde gerigt, voor de gene alleen diemen Bloetraat noemde. De executie geſchiede 'savonts ontrent zeven uren door eenen dronken Beul, die hem wel drie of vier ſlagen gaf eer hy hem den hals konde doorhouwen, het zelve ten leſten doorzagende, heeft de Patient veel pyne geleden, en den Naam des Heren tot den laatſten adem zijns levens vieriglyk aangeroepen.

HEYNSOON ADRIAANSZ, BARENT van UTRECHT. en JAN HEYMEN.

Deſen *Heynſoon Adriaanſz* heeft God tot de kenniſſe zijns Soons Jeſu Chriſti getrokken in het jaar vyftien hondert ſesenſeſtig: hy is geweeſt een eerlyk Borger der Stad Haarlem aldaar geboren, een Schoenmaker van zijn ambagt, afkomſtig van een eerlyk geſlagt, Factoor van de oude Kamer de Pellicaniſten. Hy heeft zig begeven om de H. Schriftuur neerſtelyk te onderzoeken, waar uit hy verſtont hoe verre die van 't Pausdom afgeweken waren van de regte en waaragtige kenniſſe Jeſu Chriſti, die ter zaligheit van nooden is, en heeft daar uit oorzake genomen om 't waangeloove der Papiſten te verlaten, en te luiſteren na de ſtemme Jeſu Chriſti: hy ging zeer neerſtig in de Predikatie die doen ter tyt geſchieden in de Duynen, daarna by het Sieken en in 't Haarlemmer Boſch; maar wynig tyds daarna heeft de verdrukte Gemynte zo veel vryheyts verkregen, dat zy een huis hebben mogen timmeren buiten de Stadspoorten op een velt genaamt de Baan. Dit huis wiert van de Papiſten genaamt, het Geuſenhuis. Daar wiert Gods Woort zuiver geleert: en de Sacramenten na de inſtellinge Chriſti bedient; en daar heeft deſe *Heynſoon* meer en meer in de Goddelyke kenniſſe toegenomen: invoegen dat hy eindelyk verworpen heeft alle des Paus brieven en bullen, alle decreten en ordinantien die van de Roomſche Kerke verdigt en verziert zijn, als den Beeldendienſt, die aanroepinge van de verſtorven Hyligen, de Afgodiſche Paapſche Miſſe, het Vagevuur, de Bedevaarden, enz. Heeft vele referynen en liedekens gemaakt tegen de dwalingen des Pausdoms. Onder andere heeft hy gemaakt een Echo, beſtaande in vragen en antwoorden, die wel waardig is geweten te werden, en hebben hem daarom ook hier by geſtelt, en luit als volgt:

Wat zijn nu Papen en Monniken die ſongen als een lyſter?	*lyſter.*
Wat zullen zy nu moeten doen deſe geleerde Klerken?	*werken.*
Hoe zouden zy werken, zy en konnen niet deſe Heeren?	*zy mogen leeren.*
Is hare leeringe van God dan iet?	*gantſch niet.*
Komt hare leeringe wel met Gods Woort overeen?	*neen.*
Wat zalmen dan doen met hare geboden?	*uitroden.*
De Zielmiſſen wat doen zy de zielen profyt?	*niet een myt.*
Waarom zijn dan de Zielmiſſen van de Papen beryt?	*uit gierigheit.*
Waarom doen zy de Zielmiſſen? my dit vertelt:	*om gelt.*
Wat zullen de Zielmiſſen doen in 't oordeel?	*geen voordeel.*
Wat zijn Papen, Monniken, en ook Jeſuyten?	*Hypocryten.*
Hoe is 't met haar Vagevuur? ik woude dat ik 't wiſt?	*uitgepiſt.*
Die haar boevery uitbragt, wat was 't voor een ruyter?	*M. Luther*
Waar mee bewees by haar boevery? zegt my dat puur?	*met de Schriftuur.*
Waar was 't leſte Concilium? wilt my dit in 't herte prenten?	*tot Trenten.*
Wat beſloten zy daar? zegt 't my geringe?	*veel beuſelinge.*
Wat was 't principaalſte? zegt my de conditie?	*de Inquiſitie.*
Wie wil d'Inquiſitie tegenſtaan als vrome reuſen?	*de Geuſen.*
*Wie wilſe voorſtaan? * Hertog Frederik?*	*neen Ederik.*
Wat brengen de Predikanten, die daar buiten prediken, voort?	*Godt Woort.*
Van wien zijnſe geſonden, zegt ſonder ſpot?	*van God.*

Dit is ter eeren van God en de Geuſen gedaan:
Maar ik zalder van de Papen wynig dank af ontfaan.

Deſen Echo deelde hy een iegelyk mede, om de menſchen het bedrog der Papen en Monniken bekent te maken. Zijn jongſten ſoon, die hy meeſt altyt by hem hadde, vraagde hy altoos den eerſten regel van deſen Echo, die hem dan daar op den weerklank antwoorde. Dit en heeft de Geeſtelykheit niet langer konnen verdragen, maar hebben geſtadig aan de Overigheit gelo-

1568. pen, tot dat zy *Heynſoon* door haren Onderſchout, *Puyſt* genaamt, hebben doen vangen, 't welk geſchiede in de maant *November* vyftien hondert zevenenſeſtig, wynig dagen na Alderhyligen. Deſe voornoemde Ouderſchout had verſchyden malen tegen *Heynſoon* gezegt, en ter goeder trouwe belooft, als het daar toe zoude komen, dat hy laſt zoude krygen om hem te vangen, dat hy hem dan eerſt waarſchouwen zoude, eer hy hem zoude komen halen: Hier in was *Heynſoon Adriaanſz* zo geruſt, dat hy zig daar op verlaten heeft, en dat nog te meer, overmids hy met den Onderſchout zeer familiaar was: maar hy en heeft op zijn voorige woorden en beloften, die hy *Heynſoon* gedaan hadde, niet veel agt genomen, maar in den wint geſlagen: want als hy laſt ontfangen hadde, om *Heynſoon* te vangen, zo en heeft hy 't hem niet laten weten, maar is al hymelyk en ſtilſwygende by hem gekomen: en om nog eenigzins zijn belofte te houden, heeft hy tot hem gezegt: *Heinſoon Adriaanſz.* gy moet u voorzien, myn goede vrient. Wel, zyde *Heinſoon*, en hy lyde haaſtelyk zijn werk neder, om uit de Stad te gaan; maar op de ſtraat gekomen zijnde, heeft hy hem gegrepen, zeggende: Geeft u gevangen. *Heinſoon* ziende, dat hy van hem bedrogen was, heeft zig ootmoedelyk gevangen gegeven, ſonder iet daar tegen te zeggen. Ziet, beminde Leſer, hoe dit arm ſchaap den vetten luipenden wolf in den muil geloopen is. O verrader! O Judas! had gy dit den man belooft? was dit uwe manlyke trouwe? ja na den aart en gewoonte der Jeſuytſcher ſecte. *Heinſoon* nu gevangen zynde, wiert van den Onderſchout op het Stadhuis gebragt, en daar wiert hy van de Magiſtraten ondervraagt van zijn geloove en Religie, 't welk hy vrymoedig voor haar bekent heeft: en als het onderſoek gedaan was, hebben zy hem op de St. Janspoort gevangen geſet, by eenen *Barent van Utrecht*, weſende nog een jonkman, de oorzake van zijn gevankeniſſe was; om dat hy een hout beelt afgeworpen en verbroken hadde.

Barent van Utrecht.

Korts hier na wiert nog een Burger van Haarlem gevangen, genaamt *Jan Heymen*, een Linnewever, d'oorzake was, om dat hy den Heer van Brederode voor Soldaat gedient hadde: hy wiert ook gebragt by de twee andere op de St. Janspoorte. Daar zaten zy den gantſche kouden winter, lydende groot gebrek en ongemak. Een zaak verwonderden *Heinſoon* zeer, den jongman en zag hy noit droevig, maar altyt blyde; en als hy zag dat zijne medegevangenen bedroeft waren, en inſonderheit *Heinſoon*, die agt levende kinderen hadde, ſonder moeder, zo heeft hy haar getrooſt en verſterkt met Gods Woort.

Jan Heyman.

Rusjen Jans, de moeder van *Heinſoon*, een vrouw van ontrent tagtig Jaren out, weſende Stads Vroetvrouw, is verſchyden malen by den Burgermeeſter *Quirin* gegaan, en heeft hem zeer vriendelyk gebeden, dat hy dog wat medelyden met haren Soon wilde hebben, en zo hy 't niet om zijn perſoon wilde doen, dat hy het dan om zijn agt klyne moederloſe kinderen, en om haren ſwakke ouderdom doen wilde: want, zijde zy, vele dingen zijn geſchiet in den vryen tyt. Hier op heeft hy haar zo ſpytig geantwoort, als een vyant der waarheit oit gedaan heeft, zeggende: In den vryen tyt? doen was het eenen tyt om door de vingeren te zien, maar nu is 't een tyt van juſtitie. Alzo is zy troofteloos van hem geſcheiden, niet goets verwagtende van die langdurige gevankeniſſe van haren ſoon.

Ten laatſten zijn zy alle drie veroordeelt gehangen te worden dat 'er de doot na volgde: en eerſt hebben ſy voortgebragt *Jan Heymen*, en daarna *Barent van Utrecht*, en deſe gedoot zijnde, bragten zy ook voort *Heinſoon Adriaanſz*, en gekomen zijnde, daar hy zijne offerhande doen zoude, heeft hy vrymoedigtyk tot de omſtanders geſproken, en haar vermaant, dat zy de afgoderye verlaten, en haar tot den opregten waren Godsdienſt begeven zouden. Als hy nu zijn gebed gedaan hadde, heeft hy zig tot den doot bereit. Den Beul wilde dat hy van agteren ter galge opklimmen zoude; maar hier tegen heeft hy geproteſteert, zeggende: Ik en ſterve niet als eenen dootſlager, of dief, of kwaatdoender, of te als een die na ander luiden dingen ziet, 1 *Pet.* 4. 15. maar ik ſterve als een Chriſten. Als hy nu in zijnen uitterſten noot was, zijde hy: Heere, doet nu uwen knegt gelyk gy hem belooft hebt: want gy hebt geſproken in u Hylig Euangelium: Wie volſtandig blyft tot den einde, die zal ſalig weſen. 1568.

Als hy nu deſe woorden uitgeſproken hadde, heeft God Almagtig een teken laten geſchieden: want daar wiert in de lucht een groot gerugt gehoort, zo dat de aarde geſchut en gebeeft heeft, waar door d'omſtanders overhoop liepe, niet wetende wat 'er te doen was: want die in het Ooſten ſtonden, meenden dat 't uit het Weſten kwam, en die in 't Weſten ſtonden, meende dat 't uit het Ooſten kwam: waar door de borgers alzo verſchrikt wierden, dat zy deuren en venſteren hebben toegeſloten. In ſumma, dit wonderteeken was zodanig, dat zy daar door verhindert wierden, haar tyranny op die plaatſe aan den Patien te volbrengen, want de Beul liep door verbaaſtheit van de galg, en liet *Heynſoon* daar alleen op de ladder ſtaan: *Heynſoon* ziende dat hy daar alleen ſtont, is ook afgekomen: maar als nu het onweder en beroerte onder het volk wat geſtilt was, zo hebben zy hem zeer nydig van 't ſchavot in der Burgemeeſters Kamer getrokken, even als of hy een beeſt geweeſt hadde, waardoor hy zijn hooft ergens tegen een poſt zeer gekwetſt heeft. Als hy nu in der Burgemeeſters Kamer was, hebben zy hem daar aan een ladder doen verworgen, tegen regt en juſtitie: 't welk gedaan zijnde, hebben zy het doot lighaam by de twee andere voorgenoemde mannen op 't ſchavot gebragt, en hebben het by de andere ook opgehangen; en terſtont daar na hebben zyſe alle drie afgedaan, en buiten de Stadspoorten gevoert, en aan de galg die daar opgeregt was, opgehangen.

Alzo hebben deſe vrome Martelaren haar leven volſtandig in den Heere geëindigt. *Heynſoon* was vyftig jaren oud, en het is geſchiet anno vyftien hondert agtenſeſtig, den negenentwintigſten *Juni* onder de Burgemeeſteren *Dirk de Vries*, *Quiryn*, *Berkbout* en *Lambertus*.

En is deſe Hiſtorie aldus opgeteekent uit den mont van *Heynſoons* eigen dogter ſoons ſonen, en andere oude Burgers der Stad Haarlem, die 't zelve gezien en gehoort hebben.

Vier Burgers van 's Hertogenboſch.

DEn ſeſtienden *Juli* in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert agtenſeſtig werden in de Stad van 's Hertogenboſch, vier Burgers om de Gereformeerde Religie opgehangen, met name *Schaapken ſonder wolle*, *Antbonis Herman/z*, *Laurens in 't zeven geſternte*, Herbergier, met een Sakedrager.

MICHIEL ROMBOUTS.

DEn veertienden *Auguſti* vyftien hondert zevenenſeſtig is *Michiel Rombouts*, een oud, aanzienelyk en wel bemint Burger van 's Hertogenboſch, Diacon der hymelyker Gemynte aldaar, des nagts met eenige andere van de Gereformeerde Religie van zijn bedde gehaalt, en na dat hy met dezelve eenen langen tyt gevangen had gezeten, en ter ſcherper examen was gebragt, is hy eindelyk den 20. *Juli* vyftien hondert agtenſeſtig, met eenen *Joris Coenen* Wever, voor het Heerenhuis opgehangen: en alzo de jongers zeer liepen om deſe executie te zien uit-

voe-

68. voeren, zo hebben de Hoogduitſche ſoldaten, die daar de wagt hadden, de jongers geſtooten, geſlagen, en met ſteenen geworpen, alzo dat 'er vele van dezelve wierden gekwetſt: waar door een grooten oploop en gedrangs is ontſtaan, in welk gedrang eenen *Arent Anthonisz Verwer* doot gebleven is, dienmen zegt, dat den voorzijden *Michiel Rombouts*, van de gevangen poort afkomende, kwalyk hadde toegeſproken, en den doot (dien hy als een Ketter wel verdient had) toegewenſt. Als deſe *Michiel Rombouts* voor de executie zijn gebed tot God den Heere hadde gedaan, en op de galg ladder zoude treden, zo bad hy God, dat hy zoude gelieven een teken te geven van zijn onſchult voor 't volk: en hy was nauwlyks van de ladder door de Scherpregter afgeſtooten, of daar ontſtont zulk een ſubyte duiſterniſſe, en ſchrikkelyk onweder van wint en hagel, donder en blixem, dat de duiſterniſſe de aarde bedekte, even of de werelt zoude vergaan hebben, zo datmen de deuren en venſteren van 't onweder niet konde toekrygen, en dat de karren, ſtaande op de ſtraten, werden omgeworpen. Het was te meer te verwonderen, dewyle dit tempeeſt en nagtduiſterniſſe geſchiede op eenen zeer lieffelyken dag en helder Sonneſchyn des middags, voor of na de executie niet een eenige opgaande wolke aan de lucht gezien zijnde, en zig niet veel verder uit ſpryde, dan ontrent een uure gaans rontom de Stad henen: waar mede God (buiten twyffel) de goede zaake van deſe voorzijde Martelaren heeft willen betuigen.

LOWYSKEN KYKKENPOOST

LOwyſken *Kykkenpooſt*, Weduwe van *Hugo Moyaart*, geboren van Ronſe, oud zijnde ontrent feſtig Jaar, een zeer deugtzame en Godzalige vrouw, is van de Overigheit tot Ronſe gevangen in 't jaar onſes eenigen Verloſſers en Saligmakers Jeſu Chriſti vyftien hondert agtenfeſtig, om dat zy met hare kinderen in het jaar vyftien hondert ſesenfeſtig te voren gekonfenteert en verwilligt hadde, een Dienaar des Godlyken Woorts te prediken in haar Schure. En dewyle het geloove ſonder vrugt niet en is, of zijn kan (gelyk de H. Schriftuur leert) zo heeft zy voornamelyk in haren tyt met vele deugden verciert geweeſt; want als andere lieden gaſterye hielden voor hare vrienden (of ryke) zo nooden zy de arme en benauwde, die haar niet en konden wederom vergelden, gelyk Chriſtus geleert heeft, *Luc.* 14. *vers* 13. En na dat zy ontrent zeven maanden gevangen geweeſt hadde, zo is zy van de Overigheit veroordeelt om met den zwaarde gedoot te worden den negenentwintigſten *Juli*. Na dat zy nu de ſententie des doots ontfangen hadde, is by haar gekomen in de gevankeniſſe de Paſtoor van St. Martens Kerke, genaamt Heer *Willem*: dewelke meende dat zy aan hem biegten zoude. Maar *Lowyſken* met den geeſt des verſtants en vrymoedigheits begaaft zijnde, heeft hem vriendelyk al laggende met alzulke bewegelyke woorden aangeſproken, zo dat hy zeer bitterlyk weenende is geworden, en heeft haar hauwelyks eenige woorden konnen toeſprepen: hy is alzo wenende uit de gevankeniſſe gegaan, zeggende, dat hy gekomen was om haar te trooſten; maar zijde hy, gy mogt 't my wel doen. Daarna is by haar gekomen haar dienſtmaagt daar van zy Meuje was, en heeftſe met bitter weenen adjeu gezegt, haar vermanende tot lytſaamheit en volſtandigheit in den Heere. Daar op zy de dienſtmaagt antwoorde, dat zy wel te vreden wilde zyn in haren doot: en begeerde dat zy haare kinderen wilde vermanen wanneer zy in Engelant daar by kwam, desgelyks te doen; aangezien zy daar ook verſtroit waren om de bekenteniſſe der waarheit. Daarna is *Lowyſken* uit de gevankeniſſe gebragt, en gelyt na de plaatſe daar zy zoude als een ſlagtſchaapjen Chriſti opgeoffert worden, zeer blymoedig haar vertoonende voor het volk: en is alzo daarna met den zwaarde omgebragt, en volſtandiglyk in den Heere ontſlapen, in 't Jaar onſes Heeren en Zaligmaakers Jeſu Chriſti vyftien hondert agtenfeſtig den negenentwintigſten *Juli*. 1568.

Een ſwangere vrouw verſchrikt.

Dewyle dan God de Almagtige Heere wonderbaarlyk in zijne werken is, en onbegrypelyk in zijn oordeelen: zo is 't geſchiet binnen Ronſe op die zelve tijt, dat een bevrugte vrouw, daar van *Lowyſken* Meuje was, den arbeit des barens over kwam, doen zy hoorde luyen de treurklokke over haar Meujen als zy na de doot was gaande: en zy heeft met den arbeit gegaan drie weeke lang, alzo dat de vrugt in haar lighaam lag en ſchoot dag en nagt gelyk een Wevers ſpoel, en ten einde der drie weken het kint doot ter werelt komende, heeft eenen houw in de nek gehad, den hals byna af zijnde: waar uit men met waarheit kan merken en beſluiten, dat de bloetgierige wreede tyrannen een oorzake voorwaar geweeſt zijn, van den doot deſes onnoſelen kinds, over welke ſchrikkelyke geſchiedeniſſe en geboorte, zy den voorgenoemden Paſtoor hebben doen halen. Hy dan ziende dit onbegrypelyk werk des Heeren, verſchrikte daar door zo dapper, dat hy in onmagt vallende, noit daarna een geſont uur hadde.

Hier in zien wy nu; Chriſtelijke Leſer, dat niemant Gods regtvaardige hand kan ontloopen: die het verborgen des menſchen kan oordeelen, haar ſonden haar voor oogen ſtellen, en eenen iegelijk vergelden na zijne werken.

SCHOBLAND BARTHELSZ, HANS van HUES, en JORIS COOMANS.

In 't jaar onſes Heeren en eenigen Saligmaakers Jeſu Chriſti vijftien hondert agtenfeſtig, op den Vaſtenavont dag, welke de werelt den Afgod Baccho ter eeren houd, en voorts den elfden *Februari*, zijn gevangen tot Antwerpen *Schoblandt Barthelsz, Hans van Hues*, en *Joris Coomans*: op den Steen gevangen zijnde, zijn zy zeer vrolyk en blijde in den Heere geweeſt, en bekenden dat zulks door den wille en voorzigtigheit des Heeren geſchiede, gelyk dat by eenen Brief bekent wort, die zylieden aan hare Broederen op den ſeventienden *Maart* geſonden hebben, welken alzo begint:

Nadien het God alzo belieft heeft, dat wy om zijnen name en het getuigeniſſe des Euangeliums moeten lyden, zo zal u kennelyk zijn, lieve Broeders, dat wy nog wel gemoet zijn, hoewel dat het vleeſch eenen gedurigen ſtrijt heeft tegen den geeſt, en ons altijt na den zin der aartſche Slange raat: zo zijn wy nogtans gewis dat Chriſtus onſen Capitein het hooft des Serpents gebroken heeft, en ons geen Weſen laten zal, 't mag wat in de verſenen ſteken, dog het en kan niet meer doen: zo willen wy nu niet verſlauwen, maar vaſt op de beloften des Heeren ſtaan, dat hy een God is die hemel en aarde uit niet geſchapen heeft: die Joſep in Egipten niet verlaten, nog de drie Jongelingen in den vuurigen Oven, en *Daniel* in den kuil der Leeuwen niet vergeten heeft. Hy is de God *Abrahams*, *Iſaäks* en *Jacobs*, en hares regtvaardigen zaats. Alzo dat wy met *David* onbevreeſt zeggen: De Heere is mijn hyl, mijn kragt, mijn ſterkte, en mijn toevlugt. *Pſal.* 31. Met deſe en diergelyke Schriften, lieve Broeders, zo trooſten wy ons zelven in onſe banden, en zetten alle menſchelijke hulpe bezyden. Hierom, lieve Broeders en Suſters, wilt in onſe gevankeniſſe niet klynmoedig weſen: want aldus is het den wille Gods. Ook en is 't geen nieuwe zake; maar bid den Heere, dat hy ons wil volſtandigheit geven tot ons einde, Amen.

Joh. 14. 18. Gen. 3. 15. Gen. 1. 2. Gen. 37. Dan. 3. en 6. Pſal. 31. 4. en 27. 7.

De

1568. *De Examinatie van Scheblant, gedaan den drieëntwintigſten Maart, in de preſentie van den Markgrave, de Schout, de Klerk van den bloede, en nog veel andere Sirgianten.*

De Markgrave vraagt hem van waar hy geboren was?

Schobland zijde: van Rommerswale.

Markgrave. Waar hebdy u huisvrouw getrout?

Schoblant. Tot Middelburg in Zeelant.

Markgrave. Waar hebdy uwe kinderen laten doopen?

Schoblant. In de Chriſtelijke Kerke, daar de Chriſtenen hare kinderen behooren te laten doopen.

Markgrave. Al hadden wy niet meer getuigen, wy hadden'er nu genoeg. Zijt gy ook ten Nagtmaal geweeſt?

Schoblant. Ja ik mijn Heere.

Markgrave. Hebt gy in geenen Kerkendienſt geweeſt?

Schoblant. Neen ik mijn Heere.

Markgrave. Is't niet genoeg datmen gelooft dat in 't Concilie beſloten is: daar zo veel geleerde Geeſtelijke perſoonen, zo wel Biſſchoppen als Kardinalen over geſeten hebben?

Schoblant. Ik hebbe wel ſommige Concilien geleſen, daar in ik bevont, dat zy God den Heere tot haren raatsman niet gehad hebben.

Markgrave. Zout gy niet willen wederkeeren tot den ſchoot der H. Roomſcher Kerke?

Schoblant. Ik wil geerne keeren tot het gene dat my mijn God in zijn woort leert: daarna zijn zy weg gegaan.

Den zevenentwintigſten *Maart* waren *Schoblant* en *Joris* by den Markgraaf geroepen, en hy heeft haar gezegt, dat hy haar dingen na Bruſſel geſonden had. Voorts vraagde hy haar lieden, hoe lange dat zy wilden reſpyt hebben? Zy zijden agt dagen: dat is van den eenen Saterdag tot den anderen. En hoewel harer byder zake te Bruſſel geſchikt was, zo heeft dog *Schoblant* alleen de ſententie des doots ontfangen: daar in hy wel gemoet was, en heeft den loſſang *Simeon*, en den veertigſten *Pſalm*, met zijn medebroeder vrolyk geſongen. Daarna in den nagt heeft hy een afſcheit brief aan zijne broederen geſchreven, daar in hy ook zijnen medebroeder ontſchuldigt met deſe woorden: Ik bid u, lieve Broeders, dat gy lieden u niet wilt ergeren, al is het zake dat mijn medebroeder met my zijn offerhande niet en doet; dat gy tog niet wilt denken dat hy zijnen Zaligmaker verzaakt heeft. Maar wy moeten denken dat de Heere tot *Petrus* zijde: Of ik wil dat hy blyft tot dat ik kome, volgt gy my na. In welker ſtede ik nu ook geroepen ben, daar voor ik hem danke, dat hy my waardig gemaakt heeft, niet alleenlyk zijnen Naam te bekennen met den monde, maar ook deſelve te verſegelen met mijn bloet. En nu zegge ik adjeu, mijn lieve Broeders, en wagte op den roep mijns Bruidegoms met blyden gemoede. Uit den Steen, den leſten nagt, als ik des daags mijn offerhande zoude doen, met mijn eigen hand.

Den menſche en is anders geenen naam onder den hemel gegeven om zalig te werden, dan in den Name Chriſti, waarom ik nu ſterve.

By my Schoblandt Barthelſz.

's Anderdaags, als hy ſterven zoude, ſprak hy tot den Supier dat hy hem niet zoude laten kwellen met eenige Afgodiſche Papen: want, zijde hy, zy mogen my niet helpen, ook zo heeft de Heere mijn zaligheit in mijn herte verzekert, en deſen doodelyken rok moet ik alleen afleggen, en mijn Bruidegom te gemoete gaan, met geen ſuperſtitien, tot de glorie, die hy niet alleenlyk my, maar alle uitverkoren van den beginne beryt heeft. Og, zijde hy, waar ik alleen de laatſte, die gemartelt moeſte werden om den Name Chriſti! Waren de Tyrannen met mijn bloet nu verzaat, dat zijn bedrukte Gemynte in vrede mogte leven! Daarna heeft hy met zijn medebroeder den 40. *Pſalm* geſongen, en met den gebede Chriſti beſloten. En daarna met veel tranen malkanderen kuſſende, en afſcheit nemende, is de Scherpregter gekomen, en heeft hem gebonden en uitgelyt. Nu uitgaande, zijde hy, adjeu *Joris*, ik ga u voren, volgt my na. Ja Broeder, zijde *Joris*, ik zal u volgen. Op den weg heeft hy zijn Broeders niet vergeten, maar haar toeknikkende tot dat hy op de plaatſe kwam daar hy zijn offerhande zoude doen. Aldaar wert hy aan een ſtaak gebonden en levendig verbrant, aanroepende den Naam des Heeren, in 't Jaar vyftien hondert agtenſeſtig, den tienden *Juli*. 1568

Aangaande *Hans van Hues*, is op den Steen vromelyk in den Heere geſtorven, en is door de ſchikkinge Gods tot de Martelſatie niet gekomen.

Hier na volgt een Brief geſchreven van JORIS COOMANS uit de gevankeniſſe aan de Gemynte, waar in zijn onderſoekinge kortelyk verhaalt wort.

Lieve Broeders, ik ſchryve u nu alleen, wy hebben met ons drien geweeſt, want *Hans van Hues* is mede in den Heere ontſlapen, alzo dat zy den leſten trooſt met Gods hulpe van my gehad hebben. Ik hebbe haar getrooſt zo lange als ikſe met vleeſchelyke oogen levende gezien hebbe, en nu ben ik eenſaam. Maar nogtans ben ik niet alleen, dewyle de God *Abrahams*, de God *Iſaaks*, en de Gods *Jacobs* by my is, en is mijnen grooten loon, dien hy my volkomelyk zal geven als ik deſen doodelyke rok afgelegt zal hebben. Bid den Heere vieriglyk voor my, dat hy my hier toe bekragtige: want ik ook allen uren verwagte d'afleggınge deſes mijnes aardſchen Tabernakels.

Korts daarna is *Joris* voor de Heeren ontboden geweeſt, en hebben hem veel gevraagt van zijn geloove, het welke hy haar vrymoedelyk beleet. en ook kragtelyk met de Schriftuur bewees.

De Markgrave vraagde hem, of hy wel op zijn geloove zoude willen ſterven?

Ja, zyde *Joris*, hier zette ik ziel en lyf voor te pande.

De Markgraaf zyde: Hoe zout gy de Schrift verſtaan? Gy kan geen Latyn.

Joris zyde: Brengt my u Geleerde, ik kan nog zo veel dat ik haar wel payen zal. Maar gylieden zyt verwondert. Chriſtus dankt zijn Hemelſchen Vader dat hy dit den Wyſen deſer werelt verborgen heeft, en den klynen geopenbaart.

Doen zyde de Markgraaf: Ik hebbe u laten zitten om dat gy u beteren zout: en ziet, gy wort alle dag hoe langs hoe erger.

Joris antwoorde: Mijn Heere, zo lange als ik gevangen ben geweeſt, hebbe ik menigen traan geweent, en my gebetert door Gods genade na mijn vermogen: want ik denke dat 't mijner ſonder ſchult is, dat ik met de banden beladen ben. Maar na uwen zin, en hebbe ik geenen wille my te beteren, al zout gy my levendig branden, gelyk gy lieden mijn medebroeder hebt gedaan.

De Markgraaf zyde: U en zal ook niet ſchoonder gebeuren.

Joris zyde: Waar de ure ſlegts morgen, ik ſouder toevliegen.

Doen zyde een Schepen: Hy en heeft nog wyf nog kind, nog geen goet, daarom (zegt hy) ſterft hy te liever.

Doe zyde *Joris*: Of ik zulks niet en hebbe, zo moet ik den doot voor mijn zelven ſterven, en my en mag 't niet helpen. Ook zout gy zwygen, en laten u genoeg zijn, dat gy kenniſſe van zaken draagt, want het zal u zwaar genoeg vallen te verantwoorden in den dag des Heeren, daar wy alle moeten verſchynen ſonder onderſcheit.

Daar-

68. Daarna zyde de Markgraaf: Zwygt of ik zal u in een donker gat zetten, te water en te broot, en brydelen uwen mont toe, of gy zult u vermyden van ſpreken, en Pſalmen te zingen. Wel, mijn Heere, zijde hy, mijn uitterlyke ſtemme zal ik houden, maar mijnen God te danken in mijn herte, en zal ik niet laten, mijn Heeren, om uwent wille. Want niemant zal Heer over mijn konſcientie weſen.

Doe zijde de Markgraaf: Wy hebben lang genoeg uwe Predikatie gehoort, en heeft tot den Supier gezegt: Zet hem in een donker gat, daar hy van den eenen Dingsdag tot den anderen zat. Daarna wert hy op de gemeene gevankeniſſe gebragt by de gene die daar zitten om kwade daden, als een ſchaap onder de wolven. Alzo is deſe vrome getuige met veel verſchyden bezoekingen bezogt geweeſt, nogtans zijde hy, als hy voor de Heren was, dat hy zo verheugt was in zijn gemoet, door Gods kragt, dat hy geen drygementen ter werelt aanzag, om de uitnemende eere zijn Heeren Jeſu Chriſti, 't welk hy ook met den doot betuigt heeft, den veertienden *Auguſti*, doen hy zijn offerhande dede, en wert levendig verbrant, welke pyne hy ſtantvaſtelyk lydende, heeft alzo de kroone der Martelaren ontfangen, en zijn vleeſch is den vogelen tot een ſpyſe voorgeſtelt, anno vyftien hondert agtenſeſtig.

Twee Burgers van 's Hertogenboſch.

Claaſz. nder. In 't jaar onſes Heeren en Zaligmakers Jeſu Chriſti vyftien hondert agtenſeſtig den veertienden *Auguſti*, zijn twee Burgeren van 't Hertogenboſch, met namen *Gysbert Claaſz*, in de witte voet, en de knegt van de Vlichkoopers, aldaar om de ryne Leere des Euangeliums opgehangen.

ſten ntwee Den agtentwintigſten der zelver maant en jaar, zijn des morgens vroeg ontrent ſes uren, om deſelve oorzake, ook aldaar opgehangen *Jan Jooſten Tryts*, en *Adriaan Gommerſz*, en *Govert van Bulken* is onthooft, en daarna onder zijn armen opgeſchort zijnde, in de Stad gehangen.

Mr. CORNELIS de LESENNE, en Mr. KAREL van Oudenaarde.

Meeſter *Karel* was een Practizyn, geboren uit Vlaanderen, in een Stedeken tuſſchen Brugge en Gent, genaamt Oudenaarde. Deſen was zeer dikwils gebruikt geweeſt in den dienſt van de Vlaamſche Kerke binnen Engelant, van waar hy ook geſonden wiert in Vrankryk, na de ſtad van Geneve, om eenige geſchillen die daar gekomen waren in de Vlaamſche Gemynte ter neder te leggen. Zo veel aangaat *Cornelis de Leſenne*, die was in voorleden tyden een Hoeflmit geweeſt, en geroepen zijnde tot de kenniſſe des H. Euangeliums, was zeer genegen uit een yverige affectie tot 't leſen van Gods hylige woort, in 't welke hy zo wel toegenomen heeft, dat hy bekwaamheit verkregen heeft, om andere daar in te onderwyſen, door de overvloedigheit der gaven die de H. Geeſt hem was verleenende. Maar de Satan niet konnende verdragen den reuk van zulk vrugtbaar leven en converſatie heeft hem terſtont door zijne dienaren doen vervolgen; in voegen dat deſe goede man gedwongen was te vertrekken na de ſtad van Antwerpen in Brabant, welk doen ter tyt was de vlugtplaatſe van alle de geloovige Chriſtenen die binnen Ryſſel, Doornik, Valencyn, en andere plaatſen, om de waarheit van de vyanden des hyligen Euangeliums vervolgt werden. Aldaar gekomen zijnde met zijn huisvrouw en kinderen, heeft zig begeven om paſſement ofte Syde koorden te werken, op dat hy te beter mogte onbekent blyven, hier mede heeft hy matelyk zijn broot gewonnen en zijn huisgezin eerlyk onderhouden, ſonder dat hy nogtans oit af liet van het leſen der H. Schriftuur, in dewelke hy zo wel ervaren is geworden, dat zijn converſatie of gemeenſchap zeer profytelyk was aan alle de gene daar hy mede omging. Hy was zo geſtileert en zo gelpitſt op die looſe trekken en uitvlugten van de ſchadelyke ſecte der Wederdoopers, dat de principaalſte van haar met hem in diſpute niet dorſten treden, zo gereet had hy alle de wederleggingen, waar mede hy haar den monſtopte. Als hy alzo dagelyks in deſen Chriſtelyken yver was voortgaande, en zig zelven wel voorſag en verrykte met deſe hemelſche ſchatten, is 't gebeurt dat de Walſche Kerke binnen Antwerpen een Herder van doen had: *Cornelis* is by proviſie gekoren en geroepen geworden om deſen laſt aan te nemen, tot 'er tyt dat de Kerke dien Dienaar des woorts verkregen had den welken zy verwagte. *Cornelis* heeft zig heel wel en ſtigtelyk in deſen dienſt gedragen.

1568.

In 't jaar vyftien hondert tweeënſeſtig is hy verſogt geweeſt van de geloovige van Doornik, dat hy haar zou willen komen beſoeken en verſterken door de Predikatie des hyligen Euangeliums, 't welke hy gedaan heeft. En alzo hy afſcheit van zijn gemynte van Antwerpen zou nemen, heeft hy een vermaninge gedaan in een bosjen niet verre van de Stad, alwaar de vergaderinge ontdekt is geworden, en vyfentwintig of dertig gevangen, en gelyt in 't Kaſteel, maar vele zijn het ontkomen door diverſche wegen. Meeſter *Cornelis* is de handen van de vyanden der waarheit doen ter tyt ook ontkomen, het welk ſcheen een mirakel te weſen, aangezien dat hy meer als alle de andere gezogt wert: maar de Heere wilde hem nog bewaren, om hem nog elders meer als binnen Antwerpen te gebruiken, welke voor dien tyt voorzien zijnde van eenen Dienaar des woorts, is *Cornelis* geroepen in de ſtad van Ryſſel, 't welke haarlieden geaccordeert en toegezegt is: zijn dienſt dede veel vrugt in alle dat lant daar ontrent, want hy vele tot den Euangelium Chriſti bekeerde, de ſlegte menſchen leerende en onderwyſende, en de verſlaude verſterkende, maar dit mogte niet lange duuren, want de vyanden der waarheit lyden alle litten en lagen om deſe gemynte Chriſti te ſtoren, zo dat zy gedwongen zijn geweeſt haar buiten op den velden te begeven, en haar zelven aldaar te onthouden ten beſten dat zy konden, tot dat zy zo benauwt en vervolgt werden, zo dat zy eindelyk verſtroit zijnde, d'een herwaars en d'ander derwaarts geloopen is. *Cornelis* van daar gevlugt na Weſel, alwaar hy om zijn broot te winnen heeft leeren Bombazyn werken, vertrooſtende altyds de geloovige die aldaar ook gevlugt waren. Eenigen tyt daar na heeft hy zig door het bidden van mijn Heer *Lesvedal*, een zeer Chriſtelyk Edelman, laten bewegen, om hem te dienen als een Vermaander en Leeraar des hyligen Euangeliums onder zijn geſelſchap en familie, waar mede hy was ryſende na Nederlant, onder het belyt van den Prince van Orangien, in den jare vyftien hondert agtenſeſtig. Daar na wederom uit Nederlant vertrekkende, om tot Weſel te komen, is hy met Meeſter *Karel* in de maant van *November* niet verre van Luik gevangen geworden, alwaar zy de zuivere waarheit des hyligen Euangeliums zeer ſtantvaſtelyk beleden hebbende, zijn eindelyk om den name Chriſti binnen Luik alle byde gehangen geworden.

Meeſter *Karel*

GILLIS ANNIKE, JAN ANNIKE zijn Soon, en LOUYS MEULEN.

Overmids de vervolginge van moorden en branden door de vyanden des hyligen Euangeliums, hoe langer hoe meer aanſtak tegen de vrome Chriſtenen, die 't teeken van het Beeſt niet wilden ontfangen, in Brabant, Vlaanderen, en voort alle de Nederlanden door: zo is 't geſchiet dat *Gillis Annike*, met *Jan Annike* zijn ſone, van Ronſe uit Vlaanderen gevlugt zijn na

1568. Embden in Ooſtvrieſlant, aanziende de groote en zware vervolginge, die haar met alle geloovige dagelyks overkwam. En dewyle zy haar huis vrouwen tot Ronſe gelaten hadden, overmits dat zy zeer haaſtig vlugten moeſten, zo zijn zy in het jaar onſes Heeren vyftien hondert agtenſeſtig wederom gekeert na Vlaanderen, om deſelve by haarlieden te halen. En dewyle de tyrannye en verraderye onder de regeringe van den Hertog van *Alba*, en zijn Spanjaarden doen ter tyt zeer wreet en groot was, zo hebben zy haar niet dorven openbaren, als zy tot Ronſe kwamen: maar zijn in den avont gegaan ter herberge, by een Broeder genaamt *Louys Meulen*, en hebben haarlieder wooninge verlaten. En dewyle niemant de hand des Heeren kan ontloopen, en eenen iegelyk zijn perk geſtelt is, over het welke men niet en kan, zo is 't geſchiet dat de vyanden der waarheit deſelve nagt met gewelt en magt zijn op de been geweeſt, om de arme ſchaapjens Chriſti over al te zoeken en te verſtoren, dorſtende na het onnooſel bloet: nogtans niet wetende van deſe twee mannen, maar paſſerende voorby het huis daar zy gelogeert waren, zagen daar licht. Zo hebben dan daar door de bloetdorſtige Tyrannen vermoet, dat zy aldaar wat zouden vinden van 't gene dat zy zogten: en hebben terſtont met gewelt de deure des huis opgeſlagen, *Gillis* en *Jan* zyn ſoon gevangen nemende, en *Lowys* haren Waert, by welken zy lieden ter herberge gekomen waren.

Nadien nu deſe Mannen van God den Heere daar toe geordineert waren, om getuigen zijns Soons Jeſu Chriſti te zijn, zo is 't geſchiet, naar dat zy eenen tijt lang gevangen geweeſt waren, met een benauwde gevankeniſſe, dat zy alle drie de ſententie des doots van de Overigheit ten laaſten hebben ontfangen, en als hartnekkige Ketters veroordeelt zijn om te ſterven. Zo is dan *Gillis* de eerſte geweeſt van haarlieden, die deſen Kelk der bitterheit moeſte uit drinken: en dat, dewyle zy verſcheiden ſententien des doots ontfangen hadden.

Gillis Annik wort ter doot gelyt. Als nu *Gillis* uit de gevankeniſſe gebragt wert van de Sergianten, na die plaatſe daar zy zouden opgeoffert worden, zo hebben hem de Papen eenen Afgod in zijn handen willen ſteeken: maar *Gillis* heeft zulks gantſchelyk niet willen hebben, zeggende tot de Papen en die ontrent hem ſtonden, dat hy alleen geloofde in eenen God, die hemel en aarde geſchapen en gemaakt heeft. De vyanden der waarheit dit dan gehoort hebbende, hebben hem een bal in den mont doen ſteeken, op dat hy niet meer zoude Gods heerlykheit verkondigen, en hebben hem alzo gebragt ter plaatſe alwaar hy met den vuure verbrant is geworden. En is alzo volſtandiglyk in den Heere ontſlapen. Daar na hebben de Sergianten uit de gevankeniſſe voortgebragt *Jan* zijn Soon, en gelyt na de plaatſe daar hy opgeoffert zoude worden: begaaft zijnde met ſonderlinge vrymoedigheit en ſtantvaſtigheit in den Heere, heeft tot hem geroepen eenen genaamt *Jan de Camper*, dewelke de gene was die eerſt hadde gegreper, doe hy gevangen wert, zeggende tot hem, dat hy hem geerne zijnen doot vergaf, en hem gekuſt hebbende, is daar na van den Scherpregter onthooft geworden, en ſtantvaſtig in den Heere ontſlapen. *Jan Annik mede.* *Lowys Meulen.* En dewijle *Lowijs Meulen*, de Chriſtelijke liefde en barmhertigheit beweſen hadde aan deſe vrome getuigen Chriſti in 't herbergen na de leringe des Hyligen Apoſtels *Pauli*, *Hebr.* 13. zo heeft hy ook moeten ſterven na het verkeert oordeel der Inquiſitien met den ſweerde, het welk hy geerne geleden heeft om den Name Chriſti wille en is alzo met zijne medebroeder in den Heere ontſlapen in 't jaar onſes Heeren vijftien hondert agtenſeſtig. 1568

Moort tot Bloys.

In dit Jaar zijn te Bloys in Vrankryk, ontrent twee hondert Gereformeerde Chriſtenen zeer deerlijk vermoort, ter plaatſe daarſe (na des Konings ordonnantie) waren t'ſamen gekomen, om Gods Woort te hooren, ſonder aanzien van perzoonen, geſlagte of ouderdom.

WEYN OCKERS, met haar Dienſtmaagt.

Anno vyftien hondert tweeëntſeſtig of daar ontrent, was in de Oude Kerk tot Amſterdam, aan de Zuitzyde, door eenen Heer *Simon Slecht*, zeker Kapelleken geſtigt, daar hy een Marienbeeldeken met het kindeken Jeſu, ontrent anderhalven voet hoog zeer cierlyk op een Autaar hadde toegeſtelt, alwaar hy de maagdekens ten offer en Sacramente noodigde, die hem dagelyks vette offer penningen bragten, en 't beeldeken met nieuwe ſtoffen opprunkten.

Hier op wiert dapper met ſchimpſchriften geſchoten, en onder andere met dit navolgende:

Heer Simon Slecht,
Heeft een Autaar opgerecht,
Waar meed' hy meent te Conqueſteren
't Geen zijn Paſtoor in den Haag zal verteren.

En dit wiert geſchoten op *Floris Egbertſz*, Paſtoor van de Oude Kerk der Stad, die, wegen het valſch getuigeniſſe van *Geleſye*, tegen *Wilm Bardes*, Schout aldaar, nog in den Hage gevangen zat.

't Gebeurde nu dat zeker vrouw *Wyn Okkers*, huisvrouw van *Juliaan ter Molen*, ziende dat beeldeken, daar zy zo veel van had gehoort, met haare toffel daar na wierp, 't welk voor een wyle zijnde opgekropt, zy en haar dienſtmaagt daar over by *Alba* tijt (na giſſinge ontrent den jare vyftien hondert agtenſeſtig) binnen Amſterdam, in een pype waters, te ſamen werden verdronken, zo groot was doen de bitterheit der Pausgezinde, tegen de minſte daade der Euangeliſche.

JOOS SPIERING.

Joos Spiering, (gezegt de bruſſelaar, om dat hy daar van geboorte was) is tot Oudenaarde van twee van de wagt, met namen *Joos te Paaſſchen*, en *Godefroy Morijns*, gevangen: en na dat hy wel twee jaren in een ſterke gevankeniſſe geſeten had, zo is hy eindelyk met een bal in den mont, in groote volſtandigheit des geloofs, den Heere met de galg opgeoffert geweeſt, in het jaar onſes Heeren vyftien hondert negenenſeſtig, den twintigſten *Januari*. En is ten tweedemaal buiten aan de galg gehangen, en wiert daar na van ſommige Broeders afgedaan, en op den Pamelmeerſch begraven, verwagtende zijn deel met allen geloovigen in de opſtandinge der regtveerdigen. 1569

Een kort verhaal van veele Chriſtenen, zo binnen Doornik, als binnen Valencyn, om der waarheit wille omgebragt.

Men zag ſchier in deſe tyden de vermoordinge der Chriſtenen, door de Inquiſitie, in alle plaatſen toenemen, en ſonderlinge in de Steden van Doornik en Valencyn, en dat uit oorzake der veelheit der geloovigen die in deſelve Steden waren, zo wel van mans en vrouwen, als jonge geſellen, dewelke langen tyt in de gevankeniſſe gelegen hadden, met groote ellendigheit en armoede: ſonder nog te vergeten dat in den beginne deſes jaars geſchiet is: want men bragt doe binnen Valencyn om ſevenenvyftig perſoonen, van welke het meeſtendeel al Borgers der Stad waren, en nergens anders om ſtorven, dan om de ſuivere leere des Godlyken Woorts. Deſe ſlagtinge geſchiede in drie dagen: Tien werdender onthalft 's maandags den vierentwintigſten *Januari*, twintig des dingsdags, en nog andere twintig des daags daar aan volgende, *Seventyſeven perſonen geſtorven binnen Valencyn.*

en

69. en daar na ook de ſeven: waar door het arme volk der Stad ſeer verſchrikt en benauwt wert.

Verhaal van ſommige gelovige die in het Hertogdom van Limburg zijn omgebragt.

In 't jaar vyftien hondert negenenſeſtig was binnen Limburg een groote verſtrojinge, dewelke door de wreetheit des Hertogen van *Alba* te wege gebragt wiert.

In *Januari* dede men binnen de ſelve Stad ontHeuſch. hoofden ſes Burgers, onder dewelke was *Henrik Heuſch* genaamt, een ſoon eens Regters van de ſtad Limburg, dewelke alteſamen ſtorven vrymoediglyk volherdende in de aangenomen waarheit die zy bekent hadden.

In *Februari* daar aan volgende, zo onthalſde men in de ſelve ſtad voor 't Stadhuis om Gods woort wille, nog drie andere Burgers, van dewelke de een genaamt was, *Willem Frekin*, ontrent ſeventig jaren out weſende, welker lighaam en bloet de vyanden tot ſpyt den honden voorgeworpen hebben. 1569.

In deſe ſelve maant wierden levendig gebrant, *Francois Nyſe*, en *Thomas Tolmont*, met nog een, na dat men haar groote kwellinge aangedaan had met pyningen, zo trok men hen de tonge uit de mont met gloejende tangen, en dan ſlootmenſe de mont na de Spaanſche maniere: en als zy nu half gebraden waren, zo hebben de Regters deſe doode lighamen buiten de Stad doen hangen, om van de beeſten verſlonden te worden, zo dat men op verſcheiden plaatſen van haren gebeente heeft gevonden. *Francois Nyſe. Thomas Tolmont.*

In de *Maart* was binnen Limburg een groot getal gevangenen, van dag tot dag de laatſte uure verwagtende, van deſen getale was ook een Meeſter *Willem* Chirurgyn, dewelke een zeer heerlyke belydeniſſe zijns geloofs dede, en wiert onthalſt in deſelve maant *Maart*, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert negenenſeſtig. *Meeſter Willem.*

JAN LAUTE, tot Gend eerſt gewurgt en daarna verbrant.

Getrouwe LAUTE, 6 licht van trooſt! 6 vaſte ſtut
Der Armen! wie moet u in 't kruis niet zalig achten?
Daar ge opgeſlooten in een naare en donk're put,
U kunt verluſtigen met hemelſche gedagten;
Dat vry de wreetheid u beſchimpe, brande en blaak',
De vlam verdooft door zulk een beug'lyk zielvermaak.

Jan *Laute*, woonende tot Gent in Vlaanderen, een zeer ieverig en Godvrugtig man, neerſtig en zeer zorgvuldig weſende in zijnen dienſt die hem van de gemynte opgelegt was, (namelyk, het Ampt der Diakenſchap) heeft dat met alſulken vlijt beſorgt, dat alle zijne medehulperen haren luſt daar aan zagen, heeft zig ſelven ook niet geſpaart, nog eenig perykel ontzien, en is ook niet moede geworden in zijnen arbeit, hoewel hy vele jaren Chriſto in zijn Gemynten gedient had, maar altoos in zijnen vorigen yver gebleven, zo lange tot dat den verborgen raat, die God over hem beſloten hadde, geopenbaart is. Hoewel vele Broeders hem ten diverſchen ſtonden hadden gewaarſchout en gebeden, dat hy dog de Tyrannen en vyanden Gods wilde plaatſe maken, en uit hare handen vlieden, zeggende: Broeder, u lieden wert te zeer bekent, wy dugten dat gy in perykel komen zult. Maar alzo de goede man in zig had de verborgentheit des geloofs, en een zeker wit daar na dat hy ſchoot, zo was dit altoos zijn antwoort, zeggende: Lieve Broeders, zijn de hairen onſes hoofts niet al getelt? heeft het God niet al in zijnen eeuwigen Raat beſloten wat geſchieden zal? Is't dat het hem belieft heeft my te verordineren tot een getuige zijnes Euangeliums, waar ik ben, de Heere zal my wel vinden, het zal ook zo geſchieden, ik en zal zijne hand niet konnen ontloopen. En alzo hy zig op alſulken vaſten gront gefundeert hadde, zo is hem ten laatſten overkomen het Gene God over hem hadde beſloten, namelyk, dat hy zoude moeten lyden om zijns hyligen Naams wille.

1569. Deſe *Jan Laute* dan met alle vrymoedigheit gaande uit zijns huis na de Vrydagsmarkt om zijn affairen, zo zijn de vyanden der waarheit (door raat der Papen en Monniken) tot hem gekomen, en hebben hem aldaar gegrepen op de zelve markt, in het jaar vyftien hondert ſevenenſeſtig, den negenden dag *September*, en is van daar gebragt op de gemeene gevankeniſſe (genaamt het Sauſelet) en gelyt by de dieven en roovers in een muite, daar hy ook zeer wel bewaart wiert. En na dat hy drie dagen gevangen geweeſt was, wert hy door den Baljuw, den Voorſchepen, en andere Schepenen geëxamineert, of hy niet mede geweeſt hadde tot Bruſſel, met zijn conſoorten, om te verwerven liberteit, en wie deſelve waren.

Daar na wert *Jan* nog eenmaal geexamineert, een wynig tijts voor Chriſtdag (op eenen avont ontrent ten vijf uuren) van twee Commiſſariſſen uit den Hove, die hem vraagden, aan wien dat hy zig hielt, aan *Menno Symons*, of *Calvinus*, of *Martinus*? Waar op hy zeer vrymoedig antwoorde, zeggende: Ik en kenſe geen van drie. Ik houde my alleen aan de zuivere leere des H. Euangeliums, en aan Jeſus Chriſtus mijnen Heere. De Commiſſariſſen dit horende en hebben op dien tijt niet meer gevraagt. Daar na zijn deſelve weder tot hem gekomen, en andermaal gevraagt hoe lange het geleden was dat hy niet te Sacramenten geweeſt hadde? Waar op *Jan* antwoorde, ik hebbe 't vergeten. Ja, zijden de Commiſſariſſen, en weet gy niet hoe lange het geleden zy, een of twee jaar, of leeftyy, een oud man zijnde, als een beeſt? *Jan* zijde: Mijn Heeren, ik leeve alzo ik hope God te behagen.

Daarna op den derden *April* vyftien hondert agtentſeſtig na lange gevankeniſſe, hebben zy *Jan* gebragt op een ander gevankeniſſe, genaamt 't Graven Kaſteel, en gelyt in eenen zeer diepen donkeren put met ſware yſere boejen aan zijn beenen, daar zy hem zeer ſtreng lieten bewaren, dat hem in lange tyt niemant ſpreken konde: dog ten laatſten heeft zijn lieve huisvrouw, die zeer Godvrugtig was, eenen toegang tot hem gekregen, en heeft haren man (als een zeer vroom Chriſten) van dag tot dag gaan bezoeken met ſpys en drank, en hem eenen moet in 't herte geſproken, hem dagelyks trooſtende met Gods H. woort, en vermanende tot volſtandigheit, zo dat zy zelve door hare vrymoedigheit niet ſonder groot perykel was. En hoewel *Jan* zeer dikmaal geëxamineert wert, en ſomtyds gedreigt en zomtyds met ſchone beloften voorgekomen was, om hem door eenige middelen van den gelove te mogen afvallig maken, zo was 't dog al verloren arbeit, ende en konden aan hem niet gewinnen. Hem is ten diverſchen tyden ook voorgehouden (ja met eede verſekert) zo verre hy wilde te Sacramente of te Biegte gaan, zy zouden hem het leven geven, en los uit de gevankeniſſe laten gaan: maar *Jan* die niet en ſag op alle haar drygen, ſchone beloften, langdurige gevankeniſſe, en ſware ſmerten, die hy dagelyks in zijnen kerker leet, nog op zijn eigen leven, heeft
2 Mach. 6. 18. liever gekoſen met den vromen *Eleazar* heerlyk (voor de geboden zijns Gods) te ſterven, dan de jonge jeugt een kwaat exempel te geven. Dit de Commiſſariſſen en Raatsneeren des Konings ziende, dat hy even volſtandig bleef, en dat het al te vergeefs was datmen aan hem dede, hebben hem vier dagen te voren laten weten dat hy zoude moeten ſterven: 't welk hem ten eerſten zijn goede huisvrouw te kennen gaf, en doen nog een ander, die tot hem zyde: *Jan*, het is my zeer leet, dat ik u alzulken boodſchap moet brengen. Waar op *Jan* antwoorde: Wat bootſchap zout gy my dog beter konnen brengen, dan dat ik haaſt zal gaan na mynen Hemelſchen Vader, daar na dat al mijn verlangen ſtaat. Als nu den dag zijns ſtervens gekomen was, en de ure begon te naken, daar hy dikmaal (van dien dag) na gevraagt hadde, heeft zeer blydelyk aan allen anderen gevangenen affcheit genomen, en begon zig zelven te ontkleeden, verwagtende den Scherpregter, die hem als een ſlagtſchaapken ter doot zoude lyden. Komende ter plaatſe daar hy zijn offerhande doen zoude, heeft hy tot den Heere zijn gebed uitgeſtort, en in ſtilheit opryſende, vindende de Monniken voor hem ſtaande, heeft haarlieden den rugge geboden, en heeft tot den volke geroepen: Og, lieve mannen, en wilt dog niet gelooven in d'Afgodiſche Roomſche Kerke. Og, mannen, en gelooftte dog niet, die daar zeggen, Chriſtus is hier of daar, want het zijn valſche Propheten, en zullender nog vele verlyden: aldus ſpreekende, wert hy met geweld van den Scherpregter aan den ſtaak gedwongen en vaſt gemaakt, die hem terſtont (na dat hy geroepen hadde, *O Hemelſche Vader, in uwen handen bevele ik mynen geeſt*) verworgde, en met den vuure verbrande. Alzo is deſe vrome getuige als een Martelaar Chriſti Jeſu om de bekende waarheit binnen Gent op de Verlen plaatſe opgeoffert geweeſt, in 't Jaar onſes Heeren Jeſu Chriſti vyftien hondert negenentſeſtig, den 25. *January*.

1569.

GERARD KOOPMAN.

IN 't jaar vyftien hondert negenentſeſtig is binnen de Stad van Bruſſel geſtorven om de belydeniſſe der waarheit, een zeer geſchikt en eerlyk man, met namen *Gerard Koopman*, dewelke gevangen zijnde van de vyanden der waarheit, om dieswille hy de Paapſche ſuperſtitien was tegenſprekende, en de ſuiverheit des hyligen Euangeliums ſtantvaſtelyk tot den einde toe belydende, hare bloedige handen niet en heeft konnen ontkomen, maar ſtantvaſtig blyvende, heeft zijn geloove met den bloede verzegelt. Ons is ter hand gekomen een brief, den welken hy geſchreven heeft uit de gevankeniſſe van Bruſſel den vierden *Februari* vyftien hondert negenentſeſtig, welke genoegzaam verklaart zyne ſtantvaſtige belydeniſſe van de zuivere Leere des Euangeliums. Hy ſchryft dan aan zijn huisvrouw in de maniere als volgt.

MYn lieve en welbeminde huisvrouw: Ik ben giſteren avont geweeſt voor de Schriftgeleerden en Pharizeen, en ik ben geëxamineert geworden van twee Spanjaarden, d'een genaamt *Vergas*, en d'ander *Del Dio*, groote vyanden van de Leere des Euangeliums. Zy hebben my ondervraagt van ſes uren des avonts, tot negen uren, handelende met my op een zeer wrede maniere, en drygende my op allen ſtonden te pynigen. Zy hebben my zeer laſtig gevallen van wegen myn Heere de Grave van Kulenburg, met den welken zy gekten, voegende daar by dat ik den Duivel gedient hadde, doen ik deſen Heere dienden, tegen den welken zy zeer verbeten zijn: dan dit zult gy hem vermanen, op dat hy op zijn hoede zy, want ik en weet niet of ik de bekwaamheit zal hebben om hem te ſchryven. Zo veel myn geloove aangaat, zy hebben plat uit gezegt, om dieswille dat ik myn geloove vrymoedig beleet, dat, al waar ik tienmaal een Hoogduitſcher, ja al waar ik een Turk, ik haar handen nimmermeer ontkomen zal. Zo bidde ik u dan, dat gy u daar in niet te zeer en verſlaat. Alzo hebben hare Vaders gedaan aan onſen Heere Jeſu Chriſti: en de knegt en is niet beter als zijn meeſter. Den trooſt en genade Gods hebben my grootelyks bygeſtaan; in voegen dat ik alle haar drygementen niet geagt hebben: wel wetende dat den Duivel en alle zijne inſtrumenten my anders niet ontnemen konnen, dan dit tegenwoordig leven, en niet de ziele: en nog en hebben zy geen magt over onſe lighamen ſonder de toelatinge Gods. Indien dat het gebeurt,

9. beurt, dat zy my dit tydlyk leven benemen, dat zal geſchieden tot haarlieden groote en eeuwige ſchande, en tot myner zielen ſaligheit. Dit is een zekere zaak, en deſe wil ik dat gy overdenkt zo dikwils als de droefheden van myne gevankeniſſe u beſpringen. Het is veel beter, zegt *Suſanna*, te vallen in de handen der menſchen, als in de handen Gods. Als zy my nu lang genoeg ondervraagt hadden, heeft *Vergas* bevolen aan den Provooſt, welke my daar gebragt hadde, dat hy my zoude brengen op de Kortrykſche poorte, alwaar haar aldervreeſelykſte kerkers zijn, en de kelders daar zy de menſchen pynigen met nieuwe tormenten tot 'er doot toe. En als wy daar gekomen waren, en konde men nergens vinden den genen die de Sleutels van den kerker hadde, alzo dat zy gedwongen waren my wederom te brengen na myne gewoonlyke gevankeniſſe, alwaar ik ben in een goede kamer, gelyk in myn eigen huis, en met goet geſelſchap, hebbende ook middelen om te ſchryven, en brieven te ſenden zo dikwils als het my belieft. Ziet daar, hoe dat God my wonderbaarlyk vertrooſt. En alwaar 't datmen my nu t'avont wilde lyden na den anderen kerker, zo is het altyds een groote genade Gods, dat ik het deſe voorgaande nagt goet gehad hebbe, en het middel, om u deſen mynen brief te ſenden, met nog eenen brief aan myn broeder, en aan *Gerard Roch*. Want in den anderen kerker zal ik de bekwaamheit niet hebben, om het zelve te doen, 't en ware dat het God beliefde my te geven een byſonder en wonderbaarlyk middel. Ten anderen ook, indien zy my beginnen te pynigen, (daar my God voor bewaren wil) zo zullen zy my zo wreedelyk handelen, en de leden zo uit een rekken, dat ik niet meer zal konnen ſchryven: gelyk zy aan meer andere eerlyke mannen gedaan hebben. Ik bidde u, myn lieve huisvrouw, aangezien dat gy alleen in de werelt zijt, aan dewelke ik openbare alle myne benauwde verdrukkingen, dat gy u daar in niet en verſlaat noch bedroeft: maar dankt God onſen Hemelſchen Vader daar van, dat hy my weerdig agt, dit alles te lyden om den Name zijns Soons Jeſu Chriſti, welke getrouw is, en ook almagtig om te beletten dat my niet meer opgelegt en worde, dan ik zou konnen verdragen. Alle pynen dunken my roſer en vreugt te weſen, ik bidde u dat het ook alzo met u zy. Indien wy in deſe werelt met Chriſti lyden, zo zullen wy ook met hem hier namaals in het Paradys verblyden. Het lyden dat wy in deſe werelt verdragen, en is geenzins te vergelyken met de blytſchap die God voor zijne uitverkorenen in den hemel bereit heeft. Zo moeten (zegt *Paulus*) vervolging lyden, die met Chriſtus hier namaals willen eeuwiglyk leven. En aangezien dat het billyk is, dat het welbehagen Gods aan my geſchiede, zo ben ik alreede uit de zorge van u en van myne kinderen, my zelven verſekerende van de barmhertigheit Gods tot uwaarts, dat hy voor u en alle myne kinderen zorge zal dragen, tot dat gy uit dit ellendig leven zult komen, in een gelukzalige en eeuwige blydſchap, Amen.

NICLAAS CROQUET, PHILIPPE en RICHARD de GASTINES Vader en Soon, alle Kooplieden van Parijs.

DEſer drie Godzaliger mannen handelinge, terwylen zy in de gevankeniſſe waren, weetmen wynig, overmids de Raat zulks gantſch verborgen hielt; dan alleen is kennelyk, dat zy alle drie zeer vrymoedig waren, ende en wilden haar geloove (hoewel men haar geerne daar toe gebragt hadde) niet afgaan. Ook kanmen uit het vonniſſe dat over haar is uitgeſproken, genoeg zien waarom zy hebben moeten ſterven, en hoemen met deſer mannen goederen geleeft heeft, welke wy hier van woort tot woort ondergeſet worden.

Men doet weten (zegt het vonnis) dat, overmids *Niclaas Croquet*, *Philippus* en *Richard*, Vader en kint hier tegenwoordig, haar t'zamenkomſten, Predicatien, Avontmalen, en andere zaken meer, die in haar procedure vervat ſtaan, gehouden hebben ten huiſe van de voorſz *Gaſtines*, in de ſtrate van St. *Denys* in de vyf witte kruicen, dat zy veroordeelt zijn by den Hove om gehangen en gewurgt te worden, elk aan een byſondere galg, voor het Stadhuis alhier: en dat daarna haar lighamen zullen gevoert worden aan het Gerigte deſer Stad: en voorts wort nog de voorſz *Croquet* en *Gaſtines* gecondemneert in de verbeurte te weten eerſtelyk, de *Gaſtines)* van twee duiſent ponden Pariſis, welke zullen beſteet worden als volgt. Eerſtelyk, zo zullen die vier biddende Ordens van deſe Stad daar af hebben twee hondert ponden Pariſis. De kinderen der hyliger Drievuldigheit, ook twee hondert ponden Pariſis nog twee hondert ponden Pariſis den bekeerden ſondareſſen. Den rooden gekleeden kinderen, andere twee hondert ponden Pariſis, den Ave Maria dogteren, ook twee hondert ponden Pariſis: den H. Geeſt kinderen, nog twee hondert ponden Pariſis, en d'andere nog twee hondert ponden Pariſis, en het overſchot deſer twee duiſent ponden, zal gegeven worden den Weeskinderen deſer ſtede van Parys. Item, de voorſchreven *Croquet* zal ook betalen andere twee duiſent ponden als boven: en daarenboven ordonneert nog het Hof voorſchreven, dat het voorſchreven huis, de vyf witte kruicen genaamt, in dewelke de ſermoenen, vergaderingen en Avontmalen zyn gehouden geweeſt, zal afgeworpen en gebroken worden: en het houtwerk, yſerwerk en ſlootwerk, het welk daar van zal komen, zal verkogt worden, en met den gelde zalmen een geſneden kruis koopen, op het welke een kopere plaat zal ſtaan, waar in de oorzake der afbrekinge des huis zal geſneden ſtaan, en het overſchot dat als dan van 't verkoopen voorſchreve overſchiet, zal den armen ter eeren Gods uitgedeelt worden: en deſe voorſchreve plaatſe zal een gemeene plaatſe blyven in der eeuwigheit: en is voort allen verboden van wat kwaliteit of konditie hy ook zy, dat zy daar niet tot eenigen tyde op en bouwen, op verbeurte van ſes duiſent ponden Pariſis, ten behoeve des Konings, en voorts aan den lyve geſtraft te worden: en ter gedagteniſſe der zielen des zelven *Croquet* en *Gaſtines*, heeft 't voorſchreven Hof geordineert, datmen zal zeggen, zingen en bedienen in der eeuwigheit, in St. Oppertuinen Kerke deſer Stad, een groote Miſſe van het hylige Sacrament des Altaars, en dat alle week op deſen dag: en op dat deſe Miſſe aldus onderhouden werde, zo heeft het Hof der Kerken van St. Oppertuine toegeweſen de ſomme van twee duiſent pont Pariſis, dewelke zullen genomen worden van de gereetſte roerende en onroerende goederen der voorſchreven gevangen, na dat de penningen die voorgeſchreven ſtaan daar eerſt af zullen genomen zijn. Confiſquerende voorts het zelve Hof alle der voorſchreven Patienten goederen, van dewelke ſes hondert ponden zullen op rente gelegt worden, tot onderhoudinge van de vrouwen en kinderen der voorſchreven gevangenen. En overmids hem de voorſchreve *Croquet* vervordert heeft te laten prediken in den Dorpe van St. Pris, zo heeft het Hof geordonneert des voorſchreven Dorps Kerke agt hondert pont Pariſis, en den Koſter der zelver Kerken, vier hondert gelyke ponden. Aldus gedaan in Paleis van Parys des Donderdags den laatſten *Juni*, anno vyftien hondert negenentſeſtig.

1569. Vonniſſe deſer drie mannen.

Het huis wort afgeworpen tot een eeuwige memorie.

Dit vonnis wert nu ten zelven dage in het werk geſtelt in de plaatſe van de Greve: maar *Croquet* nog *Gaſtines* en verwonderden haar niet allen

1569. van een alzulken vreemden deelinge haar 'er goederen te hooren, nog ook zulke erfgenamen te hebben, overmids zy haar lange te voren daar toe bereit hadden. Als zy nu doot waren, zo werden hare lighamen afgenomen, en met een Karre na de galg van Monfaucon gevoert, op dat alzo het bloedige vonnis der vyanden Gods volbragt werde.

MARCUS de LANNOY van Doornik, en JAN le GRAND van Armentiers.

Marcus de Lannoy is van de ſtad Doornik tot Antwerpen komen woonen, oud ontrent vierenvyftig jaren, twee Waſſers, die t' zijnent kwamen lynwaat waſſchen, waren oorzake van zijn gevankeniſſe. Als nu de Markgraaf met twee Schepenen hem zijn vonnis ſtelden, zo wert hem eerſt gevraagt, of hy geen brieven van zijnen Parochiaan mede gebragt hadde, na de ordinantien des Hertogs van *Alba*? Waar op hy antwoorde, Neen: en bragt deſe reden by, dat doen hy uit Doornik trok, hebbende betaalt de geregtigheit der Stad, zo en heeft men hem doen van geen brieven zijnes Parochiaans vermaant.

Daarna vraagden zy hem, of hy te Paaſſchen niet had te biegten geweeſt, na d'ordonnantie des zelven tyds, welke een iegelyk onderworpen was? Hy antwoorde, Neen. Voort begeerden zy ook te weten, of hy niet in de verſamelinge en predikatien geweeſt was, en hoe menigmaal ten Avontmale: Waar op hy haar antwoorde, dat hy de predikatien wel gevolgt had, en ook over twee of driemaal niet te Nagtmaal geweeſt was: maar in alle deſe antwoorden wagte gy zig dat hy niemant beſchuldigde.

Den dag nu gekomen weſende dat men wederom de zelve vragen ververſchte, zo drygde men hem op den pynbank te werpen, zo hy wygerig ware zijne adherenten en den Predikant te noemen: waarom hy antwoorde, dat hy van die niemant noemen konde, dan alleen *Philippus* zijns huisvrouwen Broeder, en *Willem Touwart*. En voorts aangaande den Dienaar, dat hem zijnen naam onbekent was. Des niet tegenſtaande hiel men lange aan hem te vragen met alderhande de porrende woorden hoe zy genaamt waren: en als ny hem aldus lange in 't benauwen met den pynbank zag, vreeſende van daar opgebragt te werden, zo noemde hy 'er ten leſten zommige die hy wel wiſte datſe uit de Stad woonde. Maar aangaande den Predikant, die en wilde hy niet kennen: 't welke de Regters ziende na datſe hem zeer getormenteert hadden, deden zy hem ontbinden, en hy was meer dan drie weken dat hy niet gaan konde. Men vraagde hem ook ten anderen, of hy hem lange van de Roomſche Kerke afgeſondert had? En daar op antwoorde hy, dat hy in twintig of dertig jaren niet over twee of driemaal ter Miſſe was geweeſt: en dat nogtans wel vyf van zijne kinderen in 't Pausdom ware gedoopt, overmids datmen geen middel vont om die anders te doopen. Na deſe ryſe en ſpraken zy hem niet meer dan eens aan, hem vragende wien hy de opperkamerhuure betaalt had, en hoe hy hiet, den welken hy haar noemde, zeggende voorts dat hy nu te Frankfort woonde.

Na deſe verhandelinge was daar een Minderbroeder, die hem vraagde, wie hem daar toe kloek maakte, dat hy hem alzo zou laten tormenteren, en voorſtaan dat hy voorſtont? *Marcus* antwoorde hem, dat 't Gods woort was. De Minderbroeder vraagde hem, hoe hy zulks wiſte dat 't Gods woort was, mits dat alleen maar de Kerke daar af getuigt? *Marcus* vraagde hem wat Kerke hy meende? De Minderbroeder zijde, dat daar maar een was, namelyk, de Roomſche. En daar toe zo vraagde hy, wie het Hooft der zelver was? *Marcus* zijde, dat 't alleen Chriſtus was, en niemant meer. De minderbroeder vraagde vorder wat hy hielt van het Nagtmaal? En hy antwoorde, 't gene daar het Chriſtus toe ingeſtelt heeft in zijn woort: waar op de Minderbroeder bybragt, dat doen Jeſus Chriſtus zijn Avontmaal hielt, hy zijn lighaam uitreikte, dat zelve tuſſchen zijn twee vingeren nemende, alzo de Prieſter zijn Hoſtie neemt: en tot beveſtinge van dien, bragt hy by het 6. Kapittel van *St. Jan*, alwaar *Jeſus* zegt: *Zo gy mijn vleeſch etet, en mijn bloet drinket, zo zult gy het leven in u hebben.* Maar *Marcus* antwoorde hem, en zijde: Ziet eens wat na de woorden volgt, dat deſelve geeſt levendig maakt, en dat het vleeſch nergens toe nut is: als de Minderbroeder deſe woorden hoorde, zo vertrok hy, heel vergramt weſende.

1569. Des Donderdaags den ſevenden *Juli* wert deſe *Marcus* nog van eenen anderen aangevogten, welke hem kwam bootſchappen dat hy van den Markgrave geſonden was, om hem te adverteren dat hy des anderen daags ſterven zou, zo verre hy zig niet wederom tot de Roomſche Kerke keeren wilde, en dat hy daarom wel op zijn doen letten zoude. Waar op hem *Marcus* vrymoedelyk antwoorde, dat hy zig al voorhenen wel beraden hadde, en dat hy hem geheel der Goddelyker voorzienigheit overgaf, verwagtende wat de Here met hem te doen voorzien hadde. 's Anderdaags kwam de ſelve wederom ten anderen male, en kwelden hem doen nog meer dan hy 's daags te voren gedaan hadde: maar deſe *Marcus* hiel zig als ſonder daar door beroert te worden, hem wederom deſelve voorſchreve woorden verhaalde. Dit is in ſumma dat van deſes Mans handelinge in zijn gevankeniſſe uit zijne ſchriften getrokken hebben.

Hy antwoordt maar cort.

Hy ſchreef aan die van de Gemynten met zijn eigen hand met ſap van ſwarte krieken by gebrek van inct, regt des daags te voren eer hy met zijn medegeſellen de ſententie des doots ontfangen hadde, deſen brief, luidende als volgt:

Hy ſchrijft de Gemynte.

Mijn lieve Broeders in den Heere, wy gebieden ons vriendelyk t'uwaarts, hertelijk biddende dat gy onſer niet en vergeet in uwe gebeden, op dat ons onſe God door zijne genade ſterke, want wy zijn in eenen gedurigen ſtrijt, tot 'er tijt toe dat ons God in zijn Rijk zal getrokken hebben, en dat wy de kroone der glorien zullen verworven hebben, dewelke hy dien bereit heeft die hem lief hebben. Weet voorts, zeer bemindeBroeders, dat wy ſeven weken lang in deſe banden geweeſt zijn ſonder eenige trooſtelyke brieven van u lieden ontfangen te hebben. Eilaci! gy weet nogtans wel dat wanneer een lighaam lange ſonder eten is, dat het ſwak wort, en hoe veel te meer de Geeſt. Daarom zo gy ons immers had konnen helpen met een klyn deelken van u vertrooſtinge voor onſe bedroefde Geeſten, gy zout ons een groote deugt beweſen hebben, uit oorzaak dat wy van naturen altoos ſwak zyn: maar wy nemen u lieden nu zulks ten beſten af, om dat het middel om zulks te doen zo ſwaarlyk te vinden is, maar of het zo geviele, mijn lieve Broeders, dat gy eenig middel vont, wy gebieden ons t'uwaarts, en zo gy my zulks doet, desgelyks hopen wy wederom aan u lieden te doen. Den eeuwigen God biddende dat hy ons volſtandig laat blyven tot den laatſten aaſſem onſes levens.

De Broeders vermanen op zijne begeerten.

Dit wynig ſchryvens verheugde de Broederen zeer, dewelke nogtans 't zelve niet voor des anderen daags ontfingen, en agtervolgende zijn begeerte, zo ſchreef men hem met zijne medegeſellen ſommariſcherwyſe dit navolgende. Eerſtelijk, dat het nu de regte tijt was om God vieriglijk te bidden, op dat hy haar verſterkte met zijnen Hyligen Geeſt, op datſe alzo de liſtige aanſlagen des vyants weder ſtaan mogten, en dat zy nu met der daat mogten bezoeken, 't gene ſy o-

ver

1569. ver lange in de Schole Jesu Christi geleert hadden: dat zy nogtans daarentusschen haar zouden verseker en op de beloften Gods, die de zijne nimmermeer in den noot verlaat, maar altijt by haar tegenwoordig is: en daarom hadden zy ook de drygingen des listigen Satans niet te vresen, welke zelve van Christo overwonnen was, nog ook de sonden die hem niet besmetten konden, midsdien dat zy in den bloede des Lams gewasschen waren, nog ook de doot die geen magt hadde over de gene die in Christo Jesu zijn, nog ook de pijnen die haast vergaan zullen, en niet te vergelyken zijn by de glorie en blytschap, welke zy haast met den oppersten Capitein der Martelaren ontfangen zouden, welke haar de eere aandede dat hy haar om zijnen name liet lijden, ja die hen was verwagtende om haar met hem op den throon te zetten, en deel te geven in het Rijke dat hy haar voor de scheppinge der werelt bereit hadde. Eindelyk gafmen haar te kennen, dat zy God dagelyks voor haar baden, dat zy volstandig blyvende, de swakke mogten versterken, en tot een voorbeelt en opbouwinge der Kerken Jesu Christi mogten dienstig wesen. Dese gebeden der gelovigen die wierden verhoort, het welk het voorspoedig einde des levens dese getrouwer Kampioenen genoeg oogenschynelyk te kennen gaf, als hier na zal gezegt worden.

4. 1. 3.

Grand. *Jan le Grand*, Drapenier van Armentiers, oud ontrent agtentwintig jaren, om deselfde oorsake na Antwerpen getrokken wesende, daar *Markus* de *Lannoy* om vertrokken was, wert ook by de Markgrave der stad gevange, en een medegeselle in de banden met *Lannoy*. Op de eerste vrage die hem gedaan wiert, waarom hy van Armentiers vertrokken was, antwoorde hy niet alleen dat het was om dies wille dat hy de Roomsche Kerke niet had willen sweren, maar voegden nog daar by de bekenteniss zijns geloofs en der Religien die hy was houdende. Na dat hy de sententie van levende gebrant te worden ontfangen hadde, zo kreeg hy nog desen troost, dat hy dog eens zijn huisvrouw en kinderkens in de gevankenisse zien mogte, dewelke na dat hy deselve vermaant hadde om vrymoedigly k te volharden, en goeden moet te nemen, zo beval hy die met een hylig en vierig gebet onder de bescherminge des Heeren.

Dese twee leer Godsalige mannen, als *Marcus* de *Lannoy* en *Jan le Grand*, werden van de Markgraaf op de Markt gebragt met eenen grooten hoop volks, en wierden levendig verbrant, met de monden gebrydelt, op de maniere die de Spanjaarden verziert hadden.

WILLEM TOUWART.

Willem Touwart, Koopman van Kramereie, geboren van Ryssel, ontfing ook even gelyke sententie om levendig verbrant te worden, met de twee voorschreven: dog evenwel God schikte dat dese sententie door een ander maniere van sterven volbragt moeste worden, op dat hy alzo bewese de overwinninge der zijner in de verscheidenheit der pijnen, welke zy verdragen moesten.

Dese Godsalige man was hooglyk bejaart, en zijn huis hadde over de twaalf ofte vyftien jaren gedient, tot der geloovigen Kerke in de stad van Ryssel voorschreven.

Als hy nu uit deselve gebannen wert ontrent den Jare vyftien hondert eenentsestig, zo trok hy voor eenen tyt na Doornik, van waar hy ook moeste verloopen, en kwam woonen tot Amiens, en te Onondi. Dier in Piccardyen, op dat hy het Euangelium niet en versuimde. Daarna keerde hy wederom tot de zijne, en kwam woonen tot Antwerpen, daar hy (lange gewoont hebbende) ten laatsten met de twee voorschreven wert gevangen gelyt. Onder vele zijne brieven, die hy in zijne langdurige gevankenisse geschreven hadde, hebben wy desen navolgende alleen hier gestelt. 1569.

BEminde Broeders en Susters in Christi Jesu, ik danke onse goede God grootelyks, dat ik my nu in dese duistere gevankenisse meer vertroost en gesterkt vinde, dan doen ik een Koopman op de strate was. Ik spreke na de Geest: want aangaande het lighaam, het en is niet dan eenen rook en damp.

Daarom, myn vrienden, zo 't ook gebeurde, dat gy om de name Christi moeste gevangen worden, zo en vreest de gevankenisse niet, nog ook de gene die het lighaam dooden, want zy en vermogen niet meer: en verschrikt u niet, midsdat het de loon is, dewelke allen goeden soldaten onses Hooftmans Christi belooft is; wie den rugge bied en zal daar by niet winnen, maar die vromelyk zal stryden, zal in het leste een Kroone, niet van Gout of zilver, maar der onsterffelyker heerlykheit te loone hebben. Wy verlaten dit vergankelyk leven, het welk daar is vol aller benauwtheit en zwarigheit, om een eeuwige te beerven: wy verlaten een leven het welk vol weenen en weeklagen is, om in een eeuwige gelukselige blytschap hier namaals met Christi te leven.

Zoude men ook wel profytelyker mangelinge konnen doch? O soete Martelisatie! dat zy ons ryk en pryswaardig maakt in spyt van ons eigen vlees. En wat hebben wy ons dog te beklagen, nademaal onse opperste Heere en Meester ons zulks zo expresselyk voorzegt heeft. Zo wie my navolgen wil, die verzake zig zelven, en neme zijn kruis op hem, en volge my na. Laat ons dan dragen, laat ons dragen, zegge ik, en dat blydelyk het kruice Christi, op dat wy levendig gemaakt worden in de tegenwoordigheit des Hemelschen Vaders. Want ons en is niet alleen gegeven in Christus te gelooven, maar ook voor hem te lyden: en zo wy met hem lyden, zo zullen wy ook met hem heerschappen. Matth. 16. 24. Phil. 1. 29.

Aanmerkt dog, mijn lieve vrienden, zijn goetheit t'onsweart, hy en tent niet eer de zwarigheit of de vreugt zy daar ook tegenwoordig: u droefheit zegt hy, zal in blytschap veranderen. Laat ons dan van ons weg werpen alle de beletselen dese boser wereit, al waren 't onse Vaders, onse Moeders, onse Susters, Mans, Vrouwen, of Kinderen, ja ons eigen leven. Laat ons alles verkopen dat wy hebben om dese kostelyke Peerlen te bekomen. O hoe gevoele ik my! Hoe gelukzalig die zijn, die daar geroepen worden om te lyden, en haar leven te verlaten, om de belydenisse des naams Christi. De eeuwige Sone zal ook haren name belyden voor zijnen Vader en zijne Engelen: Zy zullen bekleet worden met witte rokken, en blinken als de Sonne in haars Vaders Ryk, vervult wesende met blytschap in de tegenwoordigheit des Lams, zy zullen de vrugt des eeuwigen levens bezitten, die haar van de grontlegginge der werelt beryt is. Laat ons onse hopen werpen op de groote beloften onses Heeren Jesu Christi, welke hy den genen doet die tot den einde volstandig blyven. Joh. 16. 20. Matth. 10. 32. Marc. 8. 38. Matth. 25. 34.

O hoe gelukkig zullen wy wesen, als wy van dit lighaam des doots zullen ontslagen zijn, om met God te leven! Laat ons dan God hier geduriglyk bidden, op dat ons 't gelove hier vermeerdert werde. O, mijn alderliefste, weest altoos mijner gedagtig (die in de handen des Antichrists ben) in uwe gebeden, gedenkt der gevangenen als mede gevangen, biddet (zegge ik) sonder ophouden, want onse vyant de Duivel is altoos rontom ons, om ons te doen struikelen, gy weet ook dat ons vlees ons een sonderlinge groote vyant is, maar ik betrouwe vastelyk dat onse goede God dit werk in my niet begonnen heeft, of hy zal 't ook volbrengen: Gode vele ik u lieden. 1 Petr. 5. 8.

Den ouderom deses Godzaligen mans, die over-

1569. ver lange in alle Godzaligheit onderweſen was, heeft een ſonderlingen trooſt geweeſt alle den genen die zijnen handel en wandel gekent hebben, hy kreeg ook een gelyke vonniſſe, met *Marcus* en *Jan le Grand* voorſchreven, te weten, om levendig verbrant te worden op den zelven dag: maar als nu de Beul kwam om hem de handen te binden, en de tonge te brydelen eer men hem ter doot lyden zou, (gelyk men de andere twee gedaan had) zo wilde hem God t'huis halen door een ander maniere van ſterven: want zo hy terſtont daar na in een groote flauwte viel, uit oorzake der twakheit zijns lighaams, 't welk over de tagentig jaren oud was, heeft men hem wederom in de gevankeniſſe gedaan, en daarna in een vat verdronken, en het doode lighaam te Berchem op het Galgevelt gevoert.

Hy valt in onmagt.

COENRAADT van der BELYEN.

Coenraat van der Belyen, Adriaans Soon, oud tuſſchen tſeventig en tagentig jaren, een Twynmaker van zijn ambagt, heeft over vele jaren de kenniſſe der waarheit gehad, daar in hy zeer ievereg was, zoekende allezins de vergaderingen des Heeren: daar in hy volſtandig gebleven is tot den einde. Het is gelchiet op een tyt dat deſen *Coenraat*, op de Markt den Bailjuw ſtrafte van zijn gewelt over de arme lieden, in 't nemen van hare boter en andere dingen op eenen ledigen dag. Daarom de Bailjuw nydig zijnde, heeft *Coenraat* gevangen, en hem beſchuldigt van ketterye, (zo zy dat noemen) welken Bailjuw tot den Paap ging, hem vragende of hy aan deſen man geen kenniſſe en had? den welken hy zijde niet gekent te hebben in agt of negen jare. Maar deſen niet tegenſtaande, zo hebben zy hem van zijn geloove onderlogt, en hem onderſoekende, heeft hy den Heere Jeſus Chriſtus vromelyk beleden, 't welke een oorzake was van zijn lange gevankeniſſe, welke duurde ontrent agt of negen maanden, om hem alzo van 't geloove af te trekken door 't verdriet dat hy leet, want gelyk hem deſe gevankeniſſe met wyf en kinderen tot armoede bragt, zo was hy nogtans inwendig ryk, alle ding bezittende, ja alle ding als drek agtende, om Chriſtus te gewinnen. Maar gelyk Chriſtus zegt, dat onſe huisgenooten onſe vyanden zullen zijn, zo hebben zijn wyf en kinderen hem zeer aangevogten, om dat hy de waarheit zoude verzaken: tot den welken hy zijde, gelyk Chriſtus tot Petrus zijde, dat zo zylieden alzo komen wilden, datſe t'huis blyven zouden, op dat hy daar door niet verflauwen mogte. Op gelyke wyſe is deſe vrome menſche aangevogten met groote koude, gelyk 't doen eenen kouden Winter was, dat byna byde zijn beenen waren afgevroſen. Dies niet tegenſtaande, zo is hy al even warm in de liefde Gods gebleven, en heeft zijn kruis met lydſaamheit gedragen. Gelyk nu dan geen aanvegtinge alleen komt, zo heeft hem de Paap (als een liſtig Serpent) zomwylen komen aanvegten, gelyk de Slange *Eva*, hem belovende 't leven (daar hy zelve een ſlave des doots was) zo hy hadde willen afgaan. Maar hy heeft dat gantſch gewygert, de wyle hy wiſte dat hy eens ſterven moeſte, en dat zijnen tyt niet langer weſen konde, na den loop deſer werelt: zo heeft hy ook met den ouden *Eleazar* de jeugt geen kwaat exempel wille geven, maar was bereit zijn bloet te ſtorten voor de waarheit, om met den ouden *Simeon* in vreden te gaan, dewyle hy met de oogen des geloofs zijn ſaligheit zag. Zo wonderlyk wrogt God in dit zwak aarden vat, dat hy, hoewel hy niet leſen konde, zo vaſt by de Apoſtoliſche leeringe gebleven is, datſe hem met geenderhande middelen daar af konnen trekken. Als zy nu geen hope meer en hadden, om hem van 't geloove te brengen, zo heeft hy eindelyk de ſententie des doots ontfangen, om levendig verbrant te worden. Als nu de ſententie gegeven was, eer hy zijn offerhande doen zou, zo zijn tot hem gekomen twee Minderbroeders, die hem (zo zy zijden) kwamen trooſten: maar hy haarlieden gantſchelyk verfoejende, zijde, dat hy wel getrooſt was, en bereit was zijn bloet voor de waarheit te ſtorte, dat zy zouden henen gaan, 't welk zy ook deden. Als nu de ure gekomen was om deſen kelk te drinken, zo is hy van 't Stadhuis gebragt, met een zeer blyde gemoet: dog als een lammeken ſtemmeloos. Want de vyanden der waarheit (alle menſchelyke barmhertigheit te buiten gaande) hebben hem eenen grooten houten bal in den mont gebonden, den welken, overmids de grootheit, zy hem met eenen hamer hebben moeten inſlaan, daar door hem het bloet aan alle kanten is uitgeloopen tot ontferminge van velen. En hoewel dat dit geſchiede, zo heeft hy nogtans genoeg geſproken met den hoofde toeknikkende met de oogen ten hemel ſlaande, met de handen opheffende, een iegelyk met bloſende aangezigte zijn vierige volſtandigheit te kennen gevende, en heeft alzo zijn leven door het vuur den Heere tot een zoete reuke opgeoffert, Anno vyftien hondert negenentſeſtig.

1 Cor. 4. 8. Phil. 3. 8.

Gen. 3. 12. 2 Cor. 11. 3.

2 Mach. 6.

JAN SORRET.

Jan Sorret van Atrecht geboren, had gewoont binnen Doornik den tyt van twaalf jaren doen hy gevangen wert, oud weſende tuſſchen agtentwintig en negenentwintig jaren, zijn wandelinge diende tot een voorbeelt der jonkheit, zo wel tegen de gene die dienden, als daar hy mede gewrogt had, alzo dat zijn Chriſtelyken wandel de oorzake was zijner gevankeniſſe. Aldus wert hy binnen Doornik gevangen des Saterdags den eerſten *October* des jaars vyftien hondert negenentſeſtig, en gelyt op de gevankeniſſe die men la camerie noemt, dat is in Duits Huivetters toren gezegt: als hy nu daar gevangen lag, kwam de Procureur der Stad die hem gevangen had, tot hem, en vraagde hem van verſcheiden zaken, die wy om de kortheits wille (en midsdien zy niet vele leringen mede brengen) nagelaten hebben.

Den derden der zelver maant *October* wert hy weder gevraagt: Eerſtelyk, of hy in zijne ketterye wilde blyven ſteken? Antwoorde, dat hy geen Ketter en was, maar dat hy de waarheit Gods voorſtont. *Vrage.* Wat hy van de Overheit hielde? *Antw.* Alles goets: en daar op zijden zy onder malkanderen: Hy is van *Calvins* leere.

Vrage. Of hy in de Gemynte ontfangen ware? *Antw.* Iaik. *Vrage.* Waar deſe gemynte altoos is verborgen geweeſt? Want voor *Lutherus* en *Calvinus*, en wilt men van deſe leere niet te ſpreken. *Antw.* Dat zy altoos geweeſt was, want daar twee of drie in Chriſti name vergadert zijn, daar is de Kerke Chriſti. *Vrage.* Of dan haar Kerke niet Gods Kerke ware? *Antw.* Neen, om der Afgoderye wille die daar in bedreven wort. *Vrage.* Of hem dat alleen verhinderde daar niet te komen, en dat 't der Leeken boeken waren? *Antw.* Dat hy zodanigen Leeke niet en ware, en dat hy wel wiſt datmen de oogen moeſte opheffen ten Hemel, en dat God daar alleen is. *Vrage.* Of Chriſtus niet overal tegenwoordig ware? *Antw.* Ja, na zijn Godheit. *Vrag.* Hoe hy dan in de kamer: is ingekomen met beſloten deuren.

Daar op hy hen wederom vraagde, of zy geloofden dat Chriſtus met zijne menſcheit allezins tegenwoordig ware? Zy antwoorden hem Ja, overmids hy almagtig was. En *Sorret* zijde wederom daar op, dat hem den Hemel behouden moeſte tot de eindinge der werelt, als de Schrift leert en doen zijde zy hem, dat hy opgeblaſen was.

Daar na vraagden zy hem, of hy een Predikant ofte Diaken was. Waar op hy antwoorde met eenen

69. eenen laggende mont, Neen: want hy agte dat zy hem zulks vraagden om met hem te ſpotten, om dat zijne antwoorden zo zimpel waren. Wederom vraagden zy hem, of hy niet een geleert Man begeerde te hooren? *Antw.* Dat hy wel een geleert Man zou willen hooren, maar niet zodanige, als zy hem brengen wilden. Doe trok hem den Procureur alleen, en zijde hem dat hy God bidden zoude, dat hy hem wilde ten regten wege brengen. Doen zijde *Sorret*, dat hy God bad, en bidden zou: want hy begeerde niet anders dan in den regten weg te blyven. En zulks geëindigt weſende, dede men hem in een duiſtere gevankeniſſe ſluiten.

Hier volgt een Brief die SORRET zommige dagen voor zijn doot geſchreven heeft.

Lieve Suſter, ik kan ulieden niet genoeg bedanken van de groote ſonderlinge liefde die gy my hebt bewezen, doen ik by u tegenwoordig was: daarom bid ik u lieden nu, dat gy voor my bid, met alle andere Broeders en Suſters in Chriſtus, op dat hy in my volbrenge 't gene dat hy begonnen heeft, en ſchikke dat ik voor zijne genade mijn lighaam opoffere tot een offerhande, met een regte vrymoedigheit, dat ik mijn vleeſch onder mijne voeten legge, en eenen goeden ſtryt ſtryde, om eindelyk uit genade de kroone der glorien te gewinnen.

Mijn lieve Suſter, na dat my de geeſt getuigt, zo en hope ik niet lange in deſe werelt te zijn, maar meene dat ik haaſt deſen aartſchen Tabernakel zal moeten verlaten. En daarom neme ik afſcheit aan u, en zegge u adjeu, met alle de andere Broederen en Suſteren van Doornik, Rijſſel, Valencyn en Antwerpen, tot der tyt dat wy malkanderen weder zullen zien, als wy zullen geſeten zijn aan het banket des Lams, voor God en zijnen Engelen bereit zijnde.

Voorts bidde ik u lieden in den Name onſes Heeren Jeſu Chriſti, dat gy altoos in deſe werelt hyliglyk en onſtraffelyk wandelt, 't woort der waarheit om geenderlei zaken verlatende, ende en weeſt niet verſchrikt uit oorzake der gevankeniſſe, of des doots, want onſe God is met ons, en verſterkt onſe ſwakheit door zijnen Hyligen zijnen Hyligen Geeſt, zo dat wy door ervarentheit zullen gewaar worden, dat hoewel het kruis onſes Heeren Jeſu Chriſti onſes vleeſche ſwaar en ongemakkelyk dunkt, dat (zegge ik) het zelve ons ligt en gemakkelyk zal om te dragen weſen, want hy die ons zijne beloften heeft te kennen gegeven, en de Hemelſche vreugt alreede doet gevoelen, zal ſchikken dat wy geen vreſe hebben zullen, van de gene die anders niet dan 't lighaam vermogen te dooden. Gy weet ook dat wy met veel kruis en vervolginge in 't Koninkryk der Hemelen moeten ingaan: en om tot het zelve te komen, en moeten wy geenen anderen wegzoeken als den genen die Chriſtus voorgetreden heeft, 't en zy dat wy willens willen ſondigen: zoude het reden weſen dat de Meeſter den kelk der bitterheit zoude drinken, en wy't zoete?
Matth. 10. 24. daar de Meeſter boven de knegt is. Hebben zy
Joh. 15. 20. my vervolgt, zegt Chriſtus, zo zullen zy u ook vervolgen: maar hebt goeden moet, gy zijt wel gelukkig zo gy om myns Naams wille vervolgt wort, want de Geeſt ruſt op u lieden. Voorwaar de blytſchap is zo groot in deſen deele, dat zy ons ligtelyk alle de tormenten deſer werelt doet vergeten: want wat blydſchap konde by de eeuwige vreugt vergeleken worden? Van de welke
1 Cor. 2. 9. ook *Eſaias* zegt, dat nog oore gehoort, nog ooge gezien, nog oit in der menſchen hert is opgekommen, de blydſchap die God belooft heeft den genen die hem lief hebben. Daarom bidde ik den Heere, dat hy u eindelyk in de bezittinge der zelver ſtelle, Amen. Gods vrede zy met ulieden eeuwiglyk. Deſen agtſten *October* vyftien hondert negenenſeſtig. 1569.

J. Storret.

's Daags voor zijn ſterven ſtelde hem God te proeve (want hy wederſtont eenen grooten ſtryt) voor de Regters en de Provooſt der Stad, zy vermaanden hem met veelderhande beweeglyke redenen, dat hy dog een wynig van zijne hartnekkigheit en obſtinaatheit wilde afleggen (alzo noemden zy zijne volſtandigheit) die hem niet vorderlyk zou weſen, maar zoude hem in zijn uitterſte ſterven met een ſchrikkelyke pijne by blyven. Maar *Sorret* volſtandig blyvende in alle deſe redenen, antwoorde en zijde hen, dat hy de belydeniſſe des geloofs hielt, die hy zo dikwils voor haar had bekent, na de gave die hem God verleent had, welke zo waaragtig is, dat de poorten der Hellen tegen deſelve niet en vermogen. En voorts, dat hy verhoopte dat de Heere zijn aangevangen genade in hem volbrengen zoude. Item, dat hy liever door een tydelyk vuur, ja door de tormenten der werelt, tot het eeuwige leven had te gaan, dan voor een zwaartſlag het eeuwige vuur te ontfangen: 't welk dien bereit is, die de leere des Soons Gods verloochenen zullen.

Als de Provooſt, en die van de Wet merkten, dat zy aan hem niet en hadden, verwondert over zijne antwoorden, zo ſondenſe hem weder in de gevankeniſſe. Des anderen daags, weſende den dertienden *October* des jaart vyftien hondert negenenſeſtig, wert hy in het perk voor mijn Heeren gebragt, en zijn ſententie wert geleſen, welke was, dat hy levendig zoude verbrant worden, in welken dag hy ook in alle volſtandigheit zijn ziele God opofferde, hem lof zeggende in der vlammen.

CLAAS CORNELISZ van 's GRAVESANDE.

Claas Cornelisz was een Schoenmaker van zijn handwerk, woonende tot s'Graveſande, dewelke ontrent agt dagen na *Cors Stevensz* (daar voren af verhaalt is) gevangen wert in het jaar vyftien hondert agtenſeſtig in de Vaſten, om dat hy zijn kind in de Chriſtelyke Kerke onder 't kruis had laten doopen: en na dat hy ontrent agt dagen te 's Graveſande gevangen had geſeten, zo is hy na den Hage gevoert, alwaar hy nog ontrent agtien maanden gelegen heeft, in welken tyt hy vele brieven geſchreven heeft, zo aan zijn huisvrouw, aan de Chriſtelyke Gemynte tot Naaltwyk, en aan andere zijne vrienden en bekenden, die wy alle, om den Leſer niet lange te maken, nalaten zullen, ſtellende alleenlyk een Brief daar in hy zijn huisvrouw ſchryft zijne bekenteniſſe des geloofs, zo hy daar van onderzogt is geweeſt van den Paſtoor van den Hage, en de Pater van St. Lysbeth, met nog een Teſtament, 't welk hy zyn huisvrouw en eenig kint tot een gedagteniſſe heeft nagelaten: waar in de Leſer ligtelyk zal konnen merken den yver en liefde die deſe goede man tot de waarheit gehad heeft. Gedurende deſe zyn lange gevankeniſſe, is hy menigmaal met der Papen en Monniken diſputatien gekwelt geweeſt, die hem zogten van de waarheit af te trekken: Maar nadien hy nog deſe vryheit had, dat hem zyn huisvrouw en vrienden altemet kwamen bezoeken, zo heeft hy God Almagtig gebeden om ſtantvaſtigheit, en is onbeweeglyk by de ryne waarheit gebleven, zo dat hy, die in banden lag, dikwils beter gemoet was, als de gene die kwamen om hem te trooſten en te verſterken. En alzo de Geeſtelykheit (zo men die noemt) hem zeer porden om te weten, wie zyn kind gedoopt had, en hy niemant in laſt wilde brengen, zo hebben zy hem onmenſchelyk gepynigt en getormenteert, vragende hem, of

1569. hy 't nog niet wilde zeggen? Zo heeft hy geantwoort, dat hy zyn medebroeder en evenmenſche in zulken ſwarigheit als hy was, niet wilde brengen: 't welk hoorende, zijnſe wederom aangegaan, hem op verſcheiden manieren onverdragelyk tormenteerende: maar de Heere heeft hem in allen deſen geſterkt, zo dat zy hem ter doot gepynigt zouden hebben, eer hy iemant van de Borgeren zoude hebben willen melden. Ook heeft hem God de Heere zulke genade gedaan, dat hy in korten tyt zyn getormenteerde leden weder wat begon tot hem te krygen, en te gebruiken, zo dat hy tot zyn huisvrouw en eenige andere van zyn vrienden, welke gehoort hadden dat hy gepynigt was, daarom zy zeer bedroeft waren, en hem kwamen bezoeken, zyde, dat zo hem de Heere uit de gevankeniſſe verloſte, hy wederom haaſt zou konnen Schoenmaken, ſlaande zijne handen van malkanderen: maar de Heere die 't al regeert, heeft dat anders beſchikt, willende hem tot een getuige der waarheit gebruiken, want korts daar na is hy ter doot veroordeelt, als hier na gezegt zal worden.

Een Brief aan zyn Huisvrouw, inhoudende de bekenteniſſe des geloofs.

Genade en vrede zy u, myn lieve Huisvrouw van God onſe Hemelſche Vader, door Jeſus Chriſtus, Amen.

Nademaal ik u gewaarſchout heb van myn confeſſie, die ik gedaan heb tegen de gene diemen de Geeſtelykheit noemt, dat die kwalyk geſchreven was, om oorzake dat ik niet veel moeds had, door den aandringenden noot en ſtryt des vleeſchs en des geeſts, zo dat ik zorge of 'er iemant door mogte geargert worden, door de kortheit des ſchryvers, gelyk ik u zyde als gy by my waart, zo hebbe ik die hier beſchreven alzo deſelve is geſchiet.

Ten eerſten, als ik daar kwam, vont ik 'er de Paſtoor van den Hage, en de Pater van St. *Lysbeth*, en de Pater begon te verhalen ons algemeen geloof, 't welk genoemt wort de twaalf Artykelen, met lange ſchoone redenen, en dreef 't al op de regtveerdigheit Gods, dat die regtveerdigheit eiſchte van den menſche, en dat 't van den menſch moeſte vervult worden, en van geen ander creature in Hemel nog op aarden, en bewees met vele redenen, dat Chriſtus was een waaragtig menſche als wy, en dat hy 't ſelve vleeſch van *Maria* ook ontfangen had, 't welk ik hem toeſtont, waar uit ik anders niet konde merken of zy meenden dat ik Mennist was. Als hy nu lange tyt geſproken had, en ik hem niet tegen was, vraagde hy my wat myn aanleggen was, en d'oorzake mijner gevankeniſſe? Daar op ik hem antwoorde, is 't dat myn Heeren willen ſtil weſen, en toehooren, ik ben bereit om rekenſchap te geven van myn geloove: zy zijde, ja. Daar op ik haar myn twaalf Artykelen verhaalt hebbe met beveſtinge der Schrifture, en heb ook zomtyts de voorgeſproken woorden van hem verhaalt: en daarna heb ik myn geloof beſloten, en gezegt, dat ik geloofde aan God den Vader, den Soon, en den H. Geeſt, en hem bekenne drie perſonen in God, en een ieder perſoon zyn ampt, na de Schrift, en dat deſe drie perſonen waren een eenig God onbegrypelyk, die het al geſchapen heeft Hemel en Aarde. Dat de Soon is den Vader gelyk, die door zyn doot en paſſie het menſchelyke geſlagte met den Vader heeft verſoent, en alles weder te regt gebragt wat'er is in den Hemel en op aarden. Dat de H. Geeſt is gelyk den Vader en Soon, ſonder begin, en gelyk in het weſen, door welken Geeſt God het al regeert, en ſonder den welken men niet kan begrypen nog verſtaan den wille Gods, daarom zyn Kerke wort geregeert door den Geeſt die uitgaat byde van den Vader en den Soon, van aanbegin des werelts tot 't einde toe. Door deſen Geeſt heeft ons Chriſtus den wille des Vaders geopenbaart, en geboden te doopen in deſe drie Namen, des Vaders, des Soons, en des H. Geeſts. In deſe drie Namen ben ik gedoopt, en heb daar in ook myn kind laten doopen. En ik vraagde haar, of dit geloove een Chriſten geloove was of niet, en of ik myn kind hadde kwalyk laten doopen? Datſe my dan zouden onderwyzen, om dat ik ik mogte bekennen goet voor kwaat. Zy zyden, dit geloove is goet en opregt, want het is de forme in 't kort begrepen daar een iegelyk Chriſten na leven moet: ja, zyden zy, dit is de forme of den regten gront des geloofs om ſalig te worden, zo verre als het een opregt levende en geen Hiſtoriſch gelove is: ja zyden zy, het is genoeglaam om zalig te worden, ſonder Doop met het water. Ja, zyde ik, by aldien men 't niet en dede tot veragtinge des Sacraments, en als men het niet regt konde krygen: zy zyden: ja. Zy zyden ook dat het de regte forme en inſettinge was, te doopen in den Naam des Vaders, des Soons, en H. Geeſts, en dat ook het toedoenſel van haar lieden niet noodig was ter ſaligheit, daar uit ik preſumeerde dat zy my geern ten val gebragt hadden. Ik zyde, dat ik dan t'onregt gevangen lag. Zy zyden: Gy legt om u geloove niet gevangen, want u geloove is goet en opregt, dan alleen om dat gy u van de eenigheit der Catholyke Kerke afgetogen hebt: is 't dat gy u laat onderwyſen, en weder onder de eenigheit der Catholyke Kerke begeeft, gy hebt daar penitentie genoeg voor geleden. Ik zyde, konden zy my bewyſen dat ik kwalyk gedaan hadde, zo mogt ik afſtaan, want gy zegt zelve, dat u zout, oly, ſmout, en kwyl niet tot de zaligheit en is: doen begonnen zy gram te werden, inſonderheit de Paſtoor, en zyde my na: Smout, kwyl: maar de Pater wilde my onderwyſen, maar de Paſtoor zyde: Het heeft al niet te bedieden, zy zeggen dat het al Duyvelerye is dat in de Kerke geſchiet. Ik zyde, dat hy niet gram zou worden, en niet meer zou zeggen dan hy uit mynen mont hoorde gaan, dat zy my zouden wyſen waar het gebod was. Zy zyden: Zouden wy u juiſt moeten ſchrift wyſen, *Paulus* zegt: De geboden die ik u gegeven hebbe: daar uit wel te verſtaan is dat *Paulus* zijn Kerke Geboden gegeven heeft die niet geſchreven zijn. En ook ſchryft *Marcus*, dat de Diſcipelen den zieken met oly ſmeerden tot geſontheit, en daar ſtaat ook niet geſchreven dat het haar geboden was, nogtans is 't wel te merken dat het Chriſtus haar geboden hadde. Ik vraagde, wat zy hier mede meenden, of 't van Chriſti en zijn Apoſtelen zou geboden weſen, en niet in de Schrift zoude ſtaan? Zy zyden, ja, het is van der Apoſtelen tyden af. Ik zyden, datſe my met de woorden zouden bedriegen, waar 't dat ikſe geloofde. Want Chriſtus zegt: *Doopt in den Naam des Vaders, des Soons en des H. Geeſts, en leert ſe onderhouden al dat ik u geboden hebbe*: zoude het Chriſtus geboden hebben, en zou het niet in de Schrift geſchreven zijn, zo zouden d'Apoſtelen kwalyk gedaan hebben, want zy en hebben geen zout nog geen oly gehad, zo ons de *Handelingen der Apoſtelen* uitwyſen, en ook en is 't nog boven vyf of ſes hondert jaren niet geleden dat zulke misbruiken opgekomen zijn. Zy zyden: Ja, dat maakt gy malkanderen wijs. Zy gingen verhalen het beduitſel van de oly en zout met vele woorden. Ik zijde, dat ik dat daar by liet, of goet of kwaat was, en dat 't goet ware datmen de kragt en beduitſel des Doops verhaalde alsmen die uitregte. Zy zijden, datmen alle dage daar van predikte. Alzo ik nu begeerde dat zy my zouden bewijſen dat ik tegen de Leere der Apoſtelen gedaan hadde, en waar 't geboden ſtont dat men den Doop alzo

1569. Marc. 6.

Matth. 28.

zou-

1569. zoude uitrigten met oly en zout als zy deden: zo hebben zy geantwoort: Wy hebben u het beduitſel daar van gezegt. Ik zyde, dat ik daar by noch niet hadde gehoort of 't in de Schriftuur geboden was. Zy zyden, daar ſtaat geſchreven dat
Matth. 28, 20. Chriſtus zegt: *Ik ben alle dage by u tot aan het einde der werelt*, dat zegt hy van zijnen Geeſt die de Kerke regeert, wat zoude hy by de Kerke of Gemynte doen, 't en ware hy die regeerde en onderhielde? Dat ſta ik u toe, antwoorde ik, want 't is een van de twaalf Artykelen onſes geloofs, maar hy en is niet tegen de Schriften des Ouden en Nieuwen Teſtaments. Ik verhaalde een ſpreuke van haar eigen Doctoren, die zegt: Of 't zake waar dat de H. Geeſt iet had vergeten, wie is 'er zo ſtout, die zou durven zeggen, dit of dat is vergeten? Ik denke wel, dat mijn Heer zo ſtout niet zou weſen iet te durven zeggen, 't en ware het zelve in de Schrift door den H. Geeſt eerſt geſproken ware. Zy zyden, dit is alzo. Ik antwoorde wederom: Waarom ik dan gevangen lag? Want had mijn Heere een knegt die tegen zijnen wille gedaan hadde, en begon hem te bekyven en te ſlaan, en de knegt zyde: Og mijn Heere, gy en hebt het my niet verboden, en daar tegen heb ik al gedaan dat gy my geboden hebt, en zou mijn Heere niet moeten bekennen dat hy die knegt t'onregte geſlagen hadde? Doe haalde hy een geſchreven briefuit zijn klederen, die hy my voor las, inhoudende, dat het Geloove onbegrypelyk was, en dat men daar aan niet moeſte twyfelen al kon de men 't niet verſtaan. Ik zyde, dien brief zegt niet: Ik geloove mijn twaalf Artykelen, maar ik kan die niet verzaken, noch ik kan de waaragtigheit Gods, de geboorte Chriſti, noch de verryſenis Chriſti niet begrypen: ware die man hier by my, die dien brief geſchreven heeft, hy zoude my de hand geven en een broeder noemen. Ja, zyde de Paſtoor, hy is wel duiſent jaar oud, en is ook een Martelaar geſtorven. Hier mede zijn zy weggegaan, en dit is 't gene ik voor haar haar beleden hebbe, waar by ik hope ten einde toe te blyven. Hier mede, lieve huisvrouw bevele ik u met u klyn kintje in de almogentheit Gods, die uwen voet op den regten weg des Heeren wil ſtieren, tot zijns Naams prys en eere, Amen. Geſchreven in de ſeſenveertigſte week mijner gevankeniſſe.

By my Claas Cornelisz. van 't Gravesande.

Een Teſtament het welk by zijn Huisvrouw en kind tot een gedagtenisſe heeft nagelaten.

Pſ. 12. 14. Nademaal my de H. Schrift leert, dat de Ouderen hare kinderen ſchatte vergaderen, en ook door 't bieden om de Godlyke ſorgvuldigheit voor u, mijn beminde huisvrouw, werde ik beweegt u een Teſtament na te laten, na de kenniſſe van des Heeren H. woort, om dat te bewaren voor onſe eenige en lieve dogter, op dat zy (tot haar verſtant komende, weten mag waarom dat ik, haar vader, nu jaar en dag in de gevankeniſſe gelegen hebbe met groote droefheit, en dikwils den doot voor myn oogen ziende, en dat gy haar daar by vermaant, op dat zy in de vreeſe Gods mag opwaſſen, of zy door de groote barmhertigheit Gods mogte worden een van de hondert vierenveertig duiſent, die *Johannes* zag ſtaan
Cap. 14. 1. op den Berg Sion, die van haar jonkheit aan de Geboden des Heeren gehoorſaam geweeſt zijn, en niet hebben gehoereert met eenige valſche leeringe en afgoderye: Dit wenſch ik haar ook uit het binneniſte mijner zielen van God den Hemelſchen Vader door Jeſus Chriſtus, Amen.

Ten eerſte bidde ik u, mijn beminde huisvrouw en alle die mijn dogter in bewaringe hebben, dat gy ſe leert bidden, 't welk nootzakelykſt is, om den Geeſt Chriſti, op datſe door den zelven mag
Rom. 8. 23. 4. 7. roepen: *Onſe Vader*. Is God onſe Vader die in den Hemel is, zo is 't ook van noode dat gyſe leert, datſe moet een vaſt vertrouwen hebben op God, dat hy is een vergelder allen den genen die hem zoeken, daarom en vertoeft niet, zo haaſt als zy 't verſtaan kan, haar te leeren de twaalf Artykelen onſes alderhyligſten Geloofs, en daar na de tien Geboden, in de welke God ons volkomelyk zijnen wille laat zien, en ook op de malediktie, die van ons eiſche dezelve t'onderhouden: en daarna de woorden en kragt des Matth. 28. Doops, welk doopſel ons vermaant en leert, dat wy van de malediktie door 't bloet Chriſti zijn verloſt en gewaſſchen. En ten laatſten de woorden en inhoud des Avontmaals, welke ons leeren, al is 't dat wy gewaſſchen zijn door het bloet Chriſti, zo en worden wy het vleeſch en bloet niet kwyt, dat wy van *Adam* onſen Vader hebben, daar in wy door geduurigheit des ſtryts onſes vlees, dikwils mat, flaauw, en ſwak worden, dat wy daar door of daar in een geeſtelyke ſpyſe zoeken, waar door onſe moede zielen haar verſterken en vermaken.

Nademaal ons hooglyk geboden wort voor de Kerke Chriſti te zorgen, datſe niet en vervallen, daarom heb ik u ook, myn lieve dogter *Anneken Claas*, een klyn vermaninge willen ſchryven, daar by ik u ook hertelyk bidde, dat gy de leere Chriſti gehoorzaam wilt weſen, hoewel gy 't nu om u jonkheit nog niet begrypen kont: door welke oorzaak my de verkeerde wel mogten ſchelden, overmids ik nog al het leven hebbe het welk my God gegeven heeft, en zijn Goddelyke magt niet verkort en is om my by u te brengen, dat gy zelve door de vermaninge myns monds geleert mogte werden, dat ik wel gelove, maar nadien ik in banden ligge, zo en zie ik niet voor oogen dan vuur en zwaart, enz. Ten eerſten bid ik u, myn lieve dogter, dat gy neerſtig zyt om het vyfde gebod, *eert Vader en Moeder*, enz. te onderhouden. Daarom zyt dog, door dit Gebod, en myn bidden, uwe moeder gehoorzaam, of andere die u leeren in den regten weg des Heeren, ende en vergeet nimmermeer de ſmerte en het groote verdriet uws Moeders, die dikwils met u geſwermt en in droefheit gewandelt heeft, en my als haar eigen vleeſch, en haar lieve man, en u Vader, in myne banden heeft komen beſoeken, en trooſten in grooter droefheit, dat u wel onbekent zoude weſen, 't en ware dat gy 't door mijn ſchryven, ofte door 't vermanen van uwen moeder vermaant en u vernieuwt worde. Ten andere bid ik u, als uwe lieve Vader, die willig en bereit ſta, door de hulpe van den Almagtigen God, die Jeſus Chriſtus van den doot verwekt heeft, te ſtryden voor de regte leere Jeſu Chriſti: dat gy de voornoemde leere, die ik u lieve moeder bevolen heb, ook neerſtelyk agtervolgt om te leeren en in u herte te prenten, en u lieve moeder daar in gehoorzaam wilt zijn, uit gantſcher herten, niet aanziende andere kinderen, die haar ouders niet en onderwyſen, en opwaſſen in alle ongehoorzaamheit en dertelheit. Ten derden bid ik u, dat gy neerſtig zyt in het bidden om een opregt geloove, dat gy een regte kenniſſe meugt krygen van den eenigen, levendigen, en Almagtigen God, die 't alle uit niet geſchapen heeft: want, myn alderliefſte kind, als gy dat weet en vaſtelyk geloofs, wat mag u dan deeren of letten, honger, dorſt, koude, hitte, leven of doot? Nadien dat gy gelooft, dat God almagtig is, die ons belooft heeft niet wyder te bekoren of in lyden te brengen dan wy verdragen konnen, maar zal beneven de bekoringe een goede uitkomſte maken, neemt dit ter herten, enz.

Ten laaſten bidde ik u, dat gy de hyligeSchriftuur gehoorzaam wilt zijn, en u onder haar leeringe en vermaninge wilt geven, dat zy u Meeſtereſſe mag weſen, en gy niet de Meeſtereſſe van

1569. haar, en dat gy, nadien gy weet en gelooft dat daar is een waaragtig God, die daar is hylig en regtveerdig, hem weet te dienen, en hoe hy gedient wil weſen, namelyk in Chriſtus, dat al u doen, bidden, vaſten, en lyden mag weſen gemengt met het bidden, vaſten, en lyden Chriſti, die ons in allen gelyk geworden is, uitgenomen de ſonde, ja dat u wen natuurlyken doot die nog gebleven is, hoewel ons Chriſtus heeft verloſt van den eeuwigen doot, mag vermengt worden, met den doot Chriſti, op dat gy met hem meugt opſtaan en in eeuwigheit leven, en dat gy hem [illegible] voor den regten weg, welken wegons is

Joh. 14. 6. Heb. 9. 8. Ik, gaande tot [illegible] zijnen Hemelſchen Vader, den welken gy betr[illegible]den moet met alle druk en lyde, gelyk gy zien meugt aan my onwaardige, en aan veel meer andere, die ik niet weerdig en ben haren ſchoenriemen te ontoinden, die deſen weg betreden, en de voetſtappen haars Saligmakers Jeſu Chriſti nagevolgt hebben. En op dat gy 't einde van deſen weg meugt krygen, 't welk is u-

Joh. 10. 7. wer zielen ſaligheit, zo moet gy Chriſtus bekennen te weſen een deure, door welken gy moet gaan tot den Vader in 't eeuwigen leven, enz. Ook is myn bidden aan u, myn lieve Dogter, dat gy Chriſtus regt leert kennen in zijn ampt, waarom hy van zijn Vader tot ons geſonden is, 't welk gy uit de voorgaande woorden wel verſtaan zult,

1 Joh. 2. 1, 2 dat hy is onſe Advocaat, Middelaar, en Saligmaker. En voegt u altyt onder de gemynte Chriſti, die door den H. Geeſt geregeert wort, die daar neeft de regte kenniſſe zijns woorts, en het regt gebruik der Sacramenten, met aller ootmoedigheit en nederigheit, hoe verworpen en veragt zy ook is voor des menſchen oogen, want de wereld heeft dit zelve Chriſti ook gedaan, en hy is ons daar in voorgegaan. Hoet u voor gierigheit en onnutte ſorge, want 't is een wortel van

Eph. 5. 5. ongeloovigheit, en *Paulus* noemt het afgoderye. Hier mede bevele ik u de almogentheit Gods, niet dat ik u dit geve tot een Gebod, maar tot een gedenkteken, en erfeniſſe, want het is het gene dat my de Heere in myn nederigheit heeft geopenbaart door zijn H. Geeſt, daar op ik bereit ben des Heeren hylige hand te verwagten; maar ik wenſche u meerder kenniſſe door Jeſus Chriſtus, Amen. *De Heere behoede en bewaare u, by late zijn aanſchyn over u lichten, en geve u zijnen Goddelyken vrede. De Heere loede uwen voet op den regten weg.* Geſch even uit myn gevankeniſſe in den Haag het Hof van Hollant, in de drieënvyftigſte week myner gevankeniſſe, den ſeſtienden *April*, anno vyftien hondert negenentſeſtig.

By my Claas Cornelisſz.

Na dat hy nu nog een wyle tyds hadde gevangen geleten, en ſtantvaſtig by de waarheit bleef, zo heeft hy eindelyk zeer haaſtig de ſententie des doots ontfangen, want zijn huisvrouw die hem altemet kwam beſoeken, was nog een dag of twee te voren by hem geweeſt, en men hoorde geen gewag dat hy zou ſterven, en alzo zy weder binnen vier of vyf dagen daar na hem meende te komen beſoeken, kreeg zy de tyding dat hy zijn offer voloragt had, 't welk haar wel een ſchrikkelyke tyding was om te hooren. Aldus heeft de vrome getuige Chriſti na lange gevankeniſſe in groote volſtandigheit zijn ziele de Heere opgeoffert, en is volgende zijn ſententie onthalſt, zijn lighaam op een rat, en zijn hooft op een ſtaak geſtelt op 't galgevelt buiten den Haag, in 't jaar vyftien hondert negenentſeſtig in *October*, na dat hy ontrent anderhalf jaar had gevangen gelegen.

Meeſter Pieter Hamon van Bloys, Schryver en Secretaris des Konings van Vrankryk binnen Parys omgebragt.

MEeſter *Pieter Hamon*, weſende een excellent Schryver, alzo zijn materieboek (dat hy heeft laten uitgaan) genoeg bewyſt, is om zijn konſte geroepen om de Koning *Karel de negende* zelfs te leeren ſchryven, en wert daar na ook van hem tot een Secretaris zyner kameren gemaakt: welke overmits hy geloovig was) wert tot zijnen huiſe van zommige Capiteinen (die hem en alle geloovige vyant waren) gevangen genomen: niet tegenſtaande dat hy haar de Sauvegarde des Konings liet zien. 't Gerugte ging dat deſe Kapiteinen belaſt waren zekere ſchriften ten huiſe van *Hamon* te zoeken, welke inhielden zekere propoſten en handelingen die hy met den Koning gehad hadde, alzo die by geſchrifte door hem waren geſtelt. En onder andere zogten zy een zeker verſken gemaakt op des Konings devyſe: aldus luidende: *Pietate & juſtitia*, dat is, met Godzaligheit en geregtigheit.

1569.

Als *Hamon* nu gevangen wert gelyt in de gevankeniſſe des Paleis, en middelertyt vele opene brieven van den Koning t' zynen voordeele verkreeg, zo mogte hem zulks niet helpen, maar wert na zommige maanden op de plaatſe van de Greve binnen Parys geexecuteert: maar voor al lieten zy hem zien verbranden voor zijnen oogen, alle de voorzyde ſchriften, gelyk alsook zijn gebeden Proces, 't welk (gelyk hy zeer wel zijn zaken belyden konde) genoeg zijn onnoſelheit beweeſ. Daar na bad hy vieriglyk, dat zo daar iemant van de omſtaanders waren die haar by den Koning vonden, dat zy hem zouden getuigen zijn, dat hy in ware kenniſſe, en met zuivere belydeniſſe zijns geloofs, geſtorven ware, en altoos een getrouw knegt zijns Heeren des Konings geweeſt was. Tot een eeuwige gedagteniſſe van zulks, wierp hy zynen neusdoek over de omſtaanders, anders niet in de hand hebbende: daar na hem in God trooſtende, begon hy zommige Pſalmen te zingen, en alzo wert hy verworgt, waar in haar veel vrome bedroefden, en de godlooſe zeer verheugden.

Een Pot bakker.

IN het jaar onſes Heeren vyftien hondert negenentſeſtig, is in de ſtad van 's Hertogenboſch, om de ware Religie, een Pot bakker van Orten opgehangen.

GERARD MOYART, en PIETER de MEULEN tot Pamele levendig verbrant.

1570. GErard *Moyart*, geboren van Konſe, is om 't getuigeniſſe Jeſu Chriſti te Oudenaarde gevangen, daar hy alzo wreedelyk is gehandelt, dat zy hem de noodruft van ſpyſe en drank (welke onredelyke creaturen niet geweigert wort) hebben ontrokken. Dies niet tegenſtaande is hy zo wel te vreden geweeſt door de genade des Heeren in zijne banden, dat hy onbewegelyk by de waarheit des Euangeli is gebleven, gelyk men uit zynen brief hier navolgende kan bemerken.

LIeve Broeders en Suſters, ik laat uwer liefden voor al weten, dat ik nog tot deſer uren toe wel gemoet ben, door des Heeren kragt, in myne banden, alzo dat my de dagen myner gevankeniſſe niet meer hebben verdroten, als of ik noit gevangen had geweeſt, betrouwende door de barmhertigheit Gods, dat ik volſtandig tot den einde toe blyven zal. Want ik neme ook deſe kaſtydinge van den Heere met alle geduldigheit aan, niet twyffelende of zy zal my ten beſten dienen: dewyle ik hem ook gebeden heb uit gront mijns herten, dat hy my alle myne voorleden, verborgen, en openbare ſon-

Pſal. 19. 13. den wil vergeven, waarom hy myner ten laatſten ontfermt heeft: want mijn ſmeeken is tot zijn ooren gekomen, zo dat ik niet twyffel (het zy ik leve of ſterve) ik ben altyt des Heeren. *Rom.* 14. 8. Al is 't dat ik myn leven in deſen jammerdale verlieſe, zo ben ik nogtans verſekert dat ik het hier namaals boven in 't Ryk myns Hemelſchen Vaders wederom zal vinden. Og, lieve

Broe-

70. *GERARD MOJART, en PIETER de MEULEN tot Pamele levendig verbrant.* 1570.

Godvruchtige MOJART, die met uw Kruisgenoot
De grootſte ſmert en ſmaad onſchuldig moet bezuuren;
Schep moed: al lyd gy nu een ſellen marteldood,
De pyn is kort, maar uw geluk zal eeuwig duuren;
De waereld achte u vry rampzaalig in 't verdriet,
Zy kent de Loogbeid van een ned'rig Chriſten niet.

Broeders, kon ik ſchryven hoe zeer wel ik in den Heere getroost ben, die zijn kinderen bewaart in gevankeniſſe, tormenten, ja in water en in vuur, zo dat haar de vlammen niet en konnen kwetſen, nog deſelve van de liefde Gods, die in
1. 2. 1. 35. Jeſus Chriſtus is, eenigzins afſcheiden. En nu, myn lieve Broeders en Susters, ik neme mijn adieu: Het ryke der Hemelen lyt gewelt, en de geweldige moeten 't innemen, daar na ik verlange
11. 12. van ganſcher herten, hopende zeer haast door de kragt des Hyligen Geests tot mynen God te gaan: want ik verſta dat de tyt myner verloſſinge naby is, dat ik de Heere mijn offerhande na zynen wille doen zal. Hier mede neme ik, myn lieve Broeders en Susters, mijn leſte afſcheit tot dat wy volkomen hier boven in het huis des Heren, daar wy in der eeuwigheit malkanderen zullen aanſchouwen.

Als hy nu aldus meer als agt maanden gevangen had geſeten, en menigerlei aanloop hadde weder staan van de vyanden der waarheit, zo hebben zy ten leſten zijn ſententie te Bruſſel gehaalt, welkers inhoud was, dat men hem als een Ketter levendig zoude verbranden. Op gelyke wyſe is ook *Pieter de Meulen* van Lopigem geboren (na dat hy gevangen geſeten hadde eenen tyt wintig maanden) met den voorſchreven *Gerard Moyart* op eenen dag den Heere opgeoffert met ten vuure. Alzo hebben deſe twee vrome getuigen met aanroepinge van des Heeren Name haar leven geëindigt, te Pamele, anno vyftien hondert zeventig op den elfden *April*.

MICHIEL van RO.

Michiel van Ro, van Urſele geboren, een ſeer vroom Man, en liefhebber der waarheit, is op den tweeden *December* vyftien hondert ſeventig van den Hoogbaljuw te Belle gevangen, te Gent gebragt, en in een zeer ſterke gevankeniſſe bewaart. Alwaar hy meer als twee maanden geſeten heeft, eer hy van zijn geloove geëxamineert of ondervraagt wert. Daarentuſſchen bedenkende zijns vleeſchs broosheit, en het gewelt dat de vyanden daar op doen zoude, zo heeft hy God dikwils gebeden, dat het hem believen wilde, dit arme aarden Vat met zijnen Geeſt van binnen te verſterken, op dat hy dit zelve, ter eeren zijns Soons Jeſu Chriſti, mogte opofferen. Hier toe heeft hy ook zijn broederen onder den kruice vermaant, met deſe woorden aan hen lieden aldus ſchryvende.

Lieve Broeders, ik ſchryve u na mijn krank vermogen, gelyk ik maar een zwak en krank menſche ben, hier in mijne banden onderwylen zeer benauwt, dog ik worde wederom getroost, waar van ik God nimmermeer ten vollen kan danken. Vrede zy den Broederen en Susteren, en liefde met den geloove, van God den Vader en den Heere Chriſtus. Ik bidde u, lieve Broederen, om Chriſti wille, dat gy den Heere voor my bid, gelyk ik voor u lieden doe, op dat des Heeren waarheit in leven en ſterven groot gemaakt werde.

Aldus dan gevangen zijnde, is hy dikwils van verſchyde perſonen aangevogten geworden met diſputeeren, welke hy al 't zamen met de Schrift uur den mont geſtopt heeft; dog een wereltlyk man van des Biſſchops wegen, een looſe vos en afvallig Wederdooper, als hy lange van de Roomſche Kerke en hare magt geſproken hadde, zo vraagde hy: *Michiel*, zout gy niet willen konſenteren, ik weet een goet Heer, die nog wel van den avont by u zal komen, en u gratie verkrygen, want de gratie gaat t'avonts of morgen uit, en morgen zout gy niet wel te helpen zijn: en als hy hem nu alzo kwelde, dat hy hem

1570. maar ſlegs een woort geven zoude, zijde *Micbiel*: Doet u profyt met uwe gratie, ik hope gratie te vinden by den Heere, daar in ik geruſt ben. Hy antwoorde: Zo en zijt gy dan den Koning niet onderdanig, daarom zo zult gy moeten ſterven, doet wat gy kont. *Micbiel* zijde: Dat hope ik wel te doen. En zijn alzo na veel woorde geſchyden.

Den vyftienden *Februari* 's morgens ten zeven uren, zo is by hem gekomen een van de Commiſſariſſen, welke hem vraagde hoe hy hiet? Hy zijde: *Micbiel van Ro. Com.* Van waar zyt gy geboren? *Micbiel.* Van Uriele. *Com.* Hebt gy daar altoos gewoont? *Micb.* Ja ik. *Com.* Gy en waart daar niet doen gy gevangen wert? *Micbiel.* Neen ik: maar te Belle. De *Commiſſaris* vraagde: Heb gy na 's Lants maniere daar ten Sacramente geweeſt? *Micbiel* zyde, Neen ik: daar over de *Commiſſaris* zeer verſtoort wert, en vraagde, wie het hem geleert had? gy moet hem wyſen. Daar op *Micbiel* antwoorde, dat is my niet geleert. *Commiſſaris.* Waar van zijt gy dan geleert, van een booſe geeſt? *Micbiel* zijde, dat is God den Vader bekent, en het is my genoeg. De Commiſſaris weg gaande, zijde, dat hy niet langer met hem omgaan zoude. Daarna op den zelven dag zo kwam daar nog een Paap met een Officier by hem, om hem te ondervragen, na zijn gelove op deſe maniere: Of hy niet en geloofde in de zeven Sacramenten? *Micbiel* antwoorde, dat hy 'er maar van twee in de Scriftuur geleſen hadde, dat is den Doop en het Avontmaal. De Paap vraagde wederom, of hy niet en geloofde, dat Chriſtus in 't Avontmaal is met vlees en bloet? Hy zyde: Ik geloove 't gene daar van alle de vier Euangeliſten geſchreven Matth. 26 26. hebben. Doen las hy in *Matthæus*, *Neemt eet, dat is mijn lighaam*: hem vragende of hy dat niet en geloofde. Ja ik, ſprak *Micbiel*, maar uwe uitleggingе en gelove ik niet: want zo zouder uit volgen dat Chriſtus twee lighaamen hebben zou, een broodig lighaam, en een vleeſchelyk: Een broodig dat hy zelve brak en zijnen jongeren gaf: Een vleeſchelyk, dat hy zelve was, en 's anderdaags voor haar aan den kruice gaf, is dit van den broode te verſtaan, zo moet het ook voor ons gekruift zijn: want daar en is geen ander lighaam, dan dat voor ons gekruift is, en gegeven tot vergiffeniſſe der ſonden. Dewyle dan, dat gy het vleeſchelyk verſtaat en niet geeſtelyk, en de teekenen voor de betеekende dingen zyt nemende, zo en mag ik 't met u lieden niet houden. De Paap vraagde nog eens waarom? *Micbiel* antwoorde: Om dat gy zegt dat Chriſtus zyn Apoſtelen elk zyn lighaam geheel gegeven heeft, welke tot twaalf waren, hy aan de tafel mede zittende, was de dertiende: en dat zo elken Apoſtel Chriſtus lighaam vleeſchelyk at, wat wiert 'er 's anderdaags aan den kruice tot vergiffeniſſe der ſonden overgelevert? Daarom zo houde ik 't met Chriſtus, die daar zegt: *Dat voor u gegeven wort.* En op dat wy dit niet verſtaan zouden van 't Sacrament dat hy daar in ſtelde, zo zegt hy daar by, *Tot vergevinge der ſonden* Nu zo en is 'er geen ander lighaam in den doot gegeven dan zyn lighaam, nog het broot (dat alleenlyk een Sacrament was), en is voor ons niet gekruift, maar dat lighaam dat aan de tafel zat, welk genoeg voor myn ſonden gedaan heeft. De Paap las *Joban.* 6. en 1 *Cor.* 11. *Micbiel* antwoorde: Dat is al te verſtaan na den Geeſt, door welken Chriſtus zig ſelven voor ons Gode den Vader onſtraffelyk heeft opgeoffert, en ons met de Sacramenten is aanwyſende. De Paap zijde: De Moeder de hylige Kerke gelooft het anders, en zo gy u daar in niet beteren wilt, zo moet gy den doot ſterven *Micbiel* zyde: Dat en ware niet goet. De Paap zyde: Ik verſekere u dar. Daar naar vraagde hy *Micbiel*, wat hy van 't Vagevuur hielt? *Micbiel* antwoorde: Dat hy daar van gantſchelyk niet geleſen hadde. De Paap zyde: Gelooft gy niet zo zyt gy verdoemt? *Micbiel* antwoorde: Dat waar kwaat. 1570.
De Paap zyde: *Micbiel*, ik zeg 't u voorwaar: en nog zyde hy nog meer andere diergelyke redenen. De Paap vraagde hem vorder, of hy niet en geloofde dat de Biſſchoppen deſelve magt hebben die de Apoſtelen hadden, en dat de Biſſchoppen magt over ons en wy over u lieden hebben? *Micbiel* antwoorde, Ja, zo gy door de lydinge des Hyligen Geeſts in der Apoſtelen voetſtappen wandelde, daar 't nu verre van is. Wel, zy de Paap, zo en gelooft gy dan niet dat de Biſſchoppen magt hebben, doet gy? *Micbiel* antwoorde: Dat is den Heere kennelyk. De Paap zyde: Ik zegge u, *Micbiel*, 't en zy dat gy u bekeert, gy moet den doot ſterven, en hier na den eeuwigen doot. *Micbiel* antwoorde: Dat kwaat. De Paap hier met weg gaande, vraagde *Micbiel* of hy wilde wederom komen? *Micbiel* antwoorde, zo 't u belieft. Op den ſelven dag na den middag, zo is by hem gekomen de Scholaſter, deſelve wierp hem byna voor alle deſelve vragen. Daarom *Micbiel* tot hem zyde: Gy komt altyt met de magt der Kerke voort, en het Avontmaal: daar ik heden van geſproken heobe, hope ik door Gods genade by te blyven. Ja, ja, zyde de Scholaſter, 't is wel gelyk my heden een goet Heer zyde: gy zult moeten ſterven, en ook den eeuwigen doot, 't en zy dat gy u bekeert, dat zyt gy alzo ſeker (zyde hy) als of ik 't u met een eed dede, want gy wilt Gods woort niet geloven. *Micbiel* antwoorde: Ja al dat daar mede overeenkomt. Wel aan, zyde hy, daar ſtaat by den *Corinthen*: Zo wie op dit fundament timmert, gout, ſilver, hooy, ſtoppelen, een iegelyks werk zal beproeft worden door den vuure, wiens werk dat verbrant zal ſchade lyden: maar hy zal nogtans behouden werden als door 't vuur; dat is, al is 't dat men in 't Vagevuur gepyniget wort, nogtans zo wert men eindelyk daar uit geholpen, want daar ſtaat, *Als door 't vuur.* Mi- Matth. 3 11. Marc. 1 8. Luc. 3 16. Act. 2 3.
chiel zyde: Ik heb geleſen dat *Johannes* zegt: *Die na my komt is ſterker dan ik, wiens ſchoen riemen ik niet waardig ben te ontbinden, die zal u doopen met den H. Geeſt en met vuur.* Ik verſta dat 't vuur by den H. Geeſt te vergelyken is, hebt gy dat niet geleſen? De Scholaſter zyde: Ja. Doen viel hy van daar op 't tweede Boek der *Machabeen*, daar *Judas* 2 Mach. 12. gebiet te offeren voor die daar verſlagen waren. Wel, wat zegt gy hier toe? *Micbiel* antwoorde, dat het Boek onder de Apocryphe boeken geſtelt was, en zulks in de gantſche Schriftuur niet meer bevonden wort, en dat hy zig hielt aan de woorden zijns Meeſters, die hem gebiet Matth. 7 13. door de enge poorte in te gaan tot het leven, en de wyde weg te ſchouwen die ter verdoemeniſſe afly t. Doen drygde hy den Patient zeer, en dede hem vertrekken, en een ander by hem komen. Daarna den Patient wederom roepende, vraagde hy: Wel, *Micbiel*, hebt gy u niet bedagt? *Micbiel* antwoorde: Ja ik hebbe my al beraden, gelyk als te voren. Wel, zijde hy, zo zult gy morgen ſterven. En hy vraagde, zo hy ſtorve, of hy hem niet biegten zoude? *Micbiel* zijde: Dan weet ik wat ik doen zal. Des anderen daags, welke was den ſeſtienden *Februari*, zo kwam de Scholaſter alleen, vragende of hy hem bedagt had? De Patient zijde: Dat hy hem over lange bedagt had. De Scholaſter wilde hem bewyſen dat Chriſtus en de Apoſtelen Miſſe hadden gedaan als zy het Avontmaal hielden. Daar op *Micbiel* antwoorde: Dat hy zijn leven zulks niet geleſen had, maar dat Chriſtus zimpelyk 't broot heeft gebroken en uitgedeelt, zo en heeft hy geen Altaar noch Miskleederen gehad: Zijn Apoſtelen heeft hy bevolen te prediken, en te leeren onderhouden al dat hy haar bevolen hadde. En in de *Handelingen der Apoſtelen* ſtaat, dat zy dit al onderhouden hebben, en beſtandig zijn gebleven in de leeringe en brekinge des broots, en men mag daar (zijde hy)

hy) af nog toe doen. De Scholaſter ſprak hem hier over zeer kwalyk aan, gelyk hy altyt gedaan had, zeggende: Moeit u met u ambagt, laat die de Schrift leſen, die daar toe geſtelt zijn. Hy vraagde my wederom van het Vagevuur: Ik zyde hem gelyk ik giſteren gezegt had. De Scholaſter zijde ſpotswyſe: My dunkt dat gy een Propheet zijt. Hy vraagde my, of ik niet eenen goeden hals hadde om het ſwaart daar door te laten gaan, of den ſtrop te verdragen, of met den vuure verbrant te worden, dat zijt gy zeker, en daarna ook een eeuwige doot: want (zijde hy) een Duivel heeft u by de kele. *Micbiel* antwoorde, dat 't zo niet en was, maar dat hy God de hoogſte eere gaf, en is alzo van de Patient geſchyden, hem drygende met den doot. Daarna den negentienden *February* is de Scholaſter wederom by hem gekomen, hem vragende, of hy niet zoude willen vaſten, en of het kwaat ware datmen vaſte? *Micbiel* zijde: Neen 't, zo 't gebed daar by is, God te bidden en iet te begeeren tot zijns Naams eere. Maar zijde de Scholaſter: Gy zijt een arm Ketter, want gy en gelooft niet dat Chriſtus vleeſchelyk in het Misbroot is, zo groot als hy aan den houte des kruices gehangen heeft. Daar op *Micbiel* zijde: Verſtaat gy wel dat in de *Handelinge der Apoſte.en* gelchreven is, dat God niet en woont in Tempelen met hande gemaakt, nog en wert met geenes menſchen handen gedient, als of hy wat behoefde, want hy zelve het leven en den adem geeft. Nu is 't openbaar, dat gylieden daar tegen zijt, en doot alle de gene die 't hier mede houden. De Scholaſter verſtoort zynde, zijde: Waar Duivel hout gy ulieden Avontmaal, en Doopt gy ulieder kinderen? *Micbiel* antwoorde: In de plaatſen die wy daar toe bekwaam vinde. De *Scholaſter* zyde hem: Het dunkt my vreemt te zijn, dat gy zo op u zelven ſtaat, ende en zyt niet zeer geleert, ik hebbe wel veertig jaren geleert en geſtudeert, en verſta de Schrift nog niet, laten wy ons daar mede moeyen, en moeit u met u ambagt. De *Scholaſter* vraagde wat hy gemerkt had uit zijn ſtuderen, of hy niet en hielt dat Chriſtus waaragtig God en menſche was? *Micbiel* zijde, Ja. Nog vraagde hy, of hy niet herdoopt en was? *Micbiel* antwoorde, dat hy met dien Doop te vreden was, die in den naam des Vaders, des Soons, en des H. Geeſts geſchiet was. Voorts vraagde hy *Micbiel* of men de kinderkens ook doopen zoude? *Micbiel* antwoorde: Ja, dat hy daar wel vry in ſtont. *Scholaſter*. En hebt gy geen wyf nog kinderen? *Micbiel* zijde: Mijn huisvrouw is in den Heere ontſlapen. *Scholaſter*. Uwe kinderkens zijn die gedoopt? *Micbiel* zijde: Ja. Doe zijde de Scholaſter: Begeert gy dit al zimpelyk te gelooven, men zoude u nog mogen helpen, dat gy der af kwaamt ſonder te ſterven? Dieven en Roovers mogen gratie verkrygen, maar voor u en is geen genade hier te verwerven, nog hier namaals: en is alzo na veel woorden weder van hem geſchyden, en heeft *Micbiel* de zake te bedenken gegeven. Des anderen daags is de Scholaſter wederom gekomen, by hem hebbende nog een Paap, en zijn gelyk de liſtige Slange hem aangekomen, hebbende *Micbiel* aldus gevraagt: Van waar zijt gy geboren? *Micbiel* antwoorde: Van Urſele. Ja, zijde de Scholaſter: Ik heb uwe ouderen wel gekent: hebben die u niet wel geleert? *Micbiel* antwoorde, dat en heb ik niet gezegt. Doe vraagde de Scholaſter: Of ik daar op nog niet bedagt hadde? *Micbiel* antwoorde: Ik bedenke my alle dage wat ik doen moet. De Scholaſter zijde wederom: Bedenkt, bedenkt u nog, want eeuwig is zo lang: hebt gy ook niet gezegt dat Chriſtus in de Roomſche Kerke niet en is? *Micbiel* antwoorde: Ik hebbe gezegt dat 'er geſchreven ſtaat, dat gy zijt Tempelen des H. Geeſts, en dat God niet en woont in Tempelen met handen gemaakt. Nog zegt hy: Waarder twee of drie in mynen naam vergadert zijn, daar ben ik in 't midden onder haar. Zy zijden dat 't alzo daar niet en ſtaat, twee of drie in mynen naam. *Micbiel* zijde: Het is alzo, maar na den geeſt. De Scholaſter zijde: Hy is hier nader in perſoon dan gy zijt, doen ſpraken zy Latyn, d'een onder d'ander. De Paap zijde onder andere woorden: Myn kint, wy zouden u geerne helpen, maar 't en zal niet zijn, dog bedenkt u, en zo gy ons van doen hebt, ontbiet ons: Of wilt gy niet dat wy weder komen? *Micbiel* ſprak: Alzo het u belieft. Aldus is deſe gevange Patient vry geworden van te examineren (nogtans niet geheel verlaten, want hy ſchier alle dage, zo van den Suppier als van andere aangevogten was) tot op den ſesden *Maart*. Doen ter tyt zijn by hem gekomen een genaamt *Pieter de Bakker* een Jakobyner, met nog een van zijn metgezellen, om hem te examineren op deſer wyſe: *Fynman*, hoe heet gy? *Micbiel* is mijnen naam. Broer *Bakker* zyde, dat is een ſchoonen naam, het is een Engel: Bid gy den Engel niet aan? *Micbiel* zijde: Ik bidde onſen Vader aan. Broer *Bakker*. Gelooft gy niet dat wy de Engelen aanbidden moeten? *Micbiel* antwoorde: Ik heb 't niet geleſen. Broer *Bakker*. Gelooft gy niet, dat wy de Engelen bidden moeten, dat zy voor ons bidden? *Micbiel* antwoorde: Ik en hebbe dat in de Schriftuur niet gevonden, dat wy de Engelen bidden zouden, dat zy voor ons bidden: maar dat wy God den Vader alleen door Chriſtus aanbidden zullen. Broer *Bakker* zijde: Bidden en aanbidden is twee *Micbiel* antwoorde: Toont my in de Schriftuur datmen 't doen moet. Broer *Bakker* vraagde: Gelooft gy dat niet? *Micbiel* zijde: Bewys 't my eerſt. Doen ſpraken zy Latyn. Zo heeft Broer *Bakker Micbiel* op een ander poinct aangevallen, vragende: *Micbiel*, gelooft gy ook in 't Sacrament dat Chriſtus daar weſentlyk in vlees en in bloet is? *Micbiel* antwoorde, dat het geeſtelyk te verſtaan is. De Monnik las in *Matheus*, *Dat is myn lighaam*. Wat zegt gy hier toe? *Micbiel* zyde 't gene dat 'er na volgt: *Dat voor u gegeven wort, tot vergevinge der ſonden*: Merkt gy niet dat Chriſtus zijne Apoſtelen afwyſt, van dat Sacrament dat hy haar gaf, en weest haar op zijn lighaam dat 's anderdaags aan den kruice gegeven wert? Broer *Bakker* vraagde: Waarom en gelooft gy dit met? daar nogtans zo klaarlyk ſtaat, *Dat is myn lighaam*. *Micbiel* zijde: Uit oorzake als voorzegt is: ten anderen, om dat Chriſtus tot de Capernaiten zegt, *Het vleeſch en is niet nut, 't is de Geeſt die levendig maakt*, zo 't vleeſch ware, als gylieden zegt, men zou het immers zien. De Monnik zijde: 't En is zo rouw niet gelyk of men een ſtuk vlees van een Oſſe ſnede. De ander Monnik zijde ook: *Micbiel*, gy gelooft Gods woort alzo, en wy aldus. *Micbiel* zijde: God zal hier van het regte oordeel geven. Doen laſen zy dat Chriſtus vyf duiſent menſchen geſpyſt had met vyf brooden en wynig viſſchen. Item, dat hy op de Zee gewandelt hadde, hy is Almagtig, zo kan hy daar ook wel komen. *Micbiel* antwoorde, dat Chriſtus met deſe werken heeft wille bewyſen met Goddelyke kragt en zijn goedigheit, dat hy dat volk ('t welk van honger ſchier verging) ſpysde. En alzo en komen wy niet ten Avontmaal, om met vleeſchelyke ſpyſe ons lighaam te voeden: maar gelyk onſe ziele geeſtelyk is, alzo wort die ook met den gekruiſten lighame en vergoten bloede verſadet. Broer *Bakker*: Hoe gaat dat toe? *Micbiel*: Als wy begeeren ontſlagen te zijn van onſe ſonden, waarom den Toorn Gods en de eeuwige doot over ons komt, alzo hongerende en dorſtende na de geregtigheit, komt Chriſtus in 't Avontmaal en ſpyſt my met alle gelovigen, zeggende: Dat is myn lighaam dat voor u gebroken is tot vergevinge uwer ſonden, zo verre

wy

70. ...ter ſpot ...n Pa ...hem ...s ...ale.

14.

24.

1570.

Matth. 18. 20.

De Monniken aanbidden de Engelen.

Joh. 6. 63.

Matth. 14. 21. Marc. 6. 48.

Matth. 26.

1570. wy deſe beloften met den geloove ontfangen, werden wy geſpyſt en gelaaft ten eeuwigen leven. Broer *Bakker* zyde: Neen, neen, wy moeten 't anders verſtaan, dat wy dat vleſchelyk ontfangen, want hy heeft hemel en aarde geſchapen, hy is almagtig. *Micbiel* antwoorde, dat Chriſtus zegt: Joh. 6. 51. Ik ben dat levende broot dat van den hemel is nedergedaalt: wie van deſen broode eet, en zal in der eeuwigheit niet hongeren. Item, Chriſtus heeft de Capernaiten (die dit eten van Chriſti vlees niet en verſtonden) hier van geſtraft, en geleert met deſe woorden: *Ergert u dit dat ik gezegt heb,* Vers 61, 62, 63. *'t en zy dat gy het vlees van den Soon des menſchen eet, en drinkt zijn bloet, zo zult gy ſterven? Wat zal 't dan zijn als gy den Soon des menſchen ziet opgevaren, daar hy te voren was? Het is de Geeſt die levendig maakt, het vlees is niet nut:* Doe zwegen zy van deſe reden, en vraagden of *Micbiel* niet en geloofde dat de Prieſters magt hebben de ſonden te vergeven door de magt van God? *Micbiel* zyde: Niemant kan de ſonden vergeven dan God alleen. Broer *Bakker* zyde: Heeft de Heere niet gezegt tot Petrus: Joh. 20. 22, 23. *Ontfangt den H. Geeſt? Wie gy de jonden vergeeft dien zullen zy vergeven zijn? Dien gy ſe behout, dien zullen zy behouden zijn?* *Micbiel* antwoorde, dat is gezegt tot den luiden dien *Petrus* prediken de, bekeerde. En zyden tegen hem: *Wat zullen wy doen?* Petrus antwoorde: *Bekeert u,* enz. *Want u lieden is de belofte gedaan, en uwen kinderen.* Hier heeft hy haar den hemel geopent die haar bekeerden, gelyk hy den onboetvaardigen uit den volke de verdoemiſſe verkondig. Broer *Bakker* vraagde wederom: Of zy om zulks te doen de magt niet en hadden? *Micbiel* antwoorde: Chriſtus zegt, datſe al tot hem zouden komen die belaſt en beladen zijn. Hy zegt niet, gaat tot *Petrus* Matth. 11. 28. Hdl. 5. 29. of tot *Paulus*, ook hebben de Apoſtelen geen zulke magt ontfangen, den ongelovigen den Hemel open te doen: nog zy, nog alle Chriſti Dienaaren hebben 't niet gedaan: maar alleenlyk de valſche Propheten, als 't in veel Schrifturen blykt, Hdl. 5. 25. Ezech. 13. 18. Mich. 3. 5. die van God niet geſonden zyn. De Monnik zyde tot hem: Een Biſſchop die heeft magt u te houden of te ontſlaan, doet hy niet? *Micbiel* zyde: Het zal zyn zo als het God belieft. De Monnik zyde: Het ſweert is gegeven om de kwade te ſtraffen, en de goede te beſchermen. *Micbiel* zyde, dat is waar. De Monnik zyde, hoe veel te meer een kwaat geloove? *Micbiel* antwoorde Chriſtus zegt, datmen 't zal laten opwaſſen tot den Oogſt. Broer *Bakker* zyde: Wy zeggen van u niet, maar van de gene die valſche leeringe in een ſtad zaajen, dan wy komen tot' u om u te leeren. Want wy hebben hooren zeggen, dat'er nog een is, die de gratie niet ontfangen heeft, en gy en wilt niet onderweſen zyn. *Micbiel* zyde: Dat het goet en kwaat kruit opwaſſen tot den Oogſt, dan zal 't geſchyden werden. De Monnik zyde: de Koning verſtaat dat zo niet. *Micbiel* zyde: Gy en kond hier uit niet bewyſen datmen iemant om zyn geloof dooden zal. Ja, zyde de Monnik, in de *Handelinge der Apoſtelen* daar doot *Petrus Ananiam* en *Saphyram*. *Micbiel* zyde, dat is waar, maar 't was om dat zy den H Geeſt gelogen hadden. De Monnig vraagde vorder, hoe lange 't geleden was dat hy hem niet gebiegt had? Hy antwoorde, in drie jaar niet. De Monnik vraagde of hy zulks niet zou willen doen. *Micbiel* zyde: Ik weet wel wat ik doen zal, maar ik ben te vreden met de biegte die ik mynen God gedaan heb. Broer *Bakker* vraagde hem zyn gevoelen van de zeven Sacramenten. *Micbiel* antwoorde; Ik en weet van geen meer als twee, de Doop en het Avontmaal. Broer *Bakker* vraagde: Wel, wat houd gy van het houwelyk, is 't ook niet een Sacrament? want *Paulus* Eph. 5. 32. zegt, dit is een groote verborgentheit. *Micbiel* zyde: Is 't een Sacrament, zo behoort gy 't te gebruiken. De Monnik antwoorde: Gy zegt wel, maar het en komt alle menſchen niet toe. En *Paulus* zegt ongehouwt te zyn is 't beſt. En hier mede afſcheit genomen hebbende, zijden zy tot hem. Bid den Heere. 1571

Op den dertienden *Maart* zo is *M. Jakob Heſſels* by hem gekomen met deſe woorden: Wel, *Micbiel*, wat zeg gy: Ik heb vier verſcheiden mannen aan u geſonden, en zeggen allen even eens, dat gy niet geleert wilt weſen dat Chriſti vleeſch en bloet in het Sacrament is, en dat de Paus magt heeft de ſonden te vergeven: Wat zegt gy hier van? *Micbiel* antwoorde: Als ik te voren gezegt heb. Daar over *Heſſels* zeer vertoornt wert, en riep luide met drygementen, en is nog by drie andere gevangen gegaan daar hy *Micbiel* by ontboot, en heeft alle handelinge beſchreven, en is daar mede na Bruſſel getogen. Hierentuſſchen heeft *Micbiel* een brief aan zyne Broederen geſonden, van zijnen ſtaat vermeldende, en dit zyn zyne woorden:

O ch, lieve Broeders en Suſters in den Heere, ik geve u te kennen mynen ſtaat, dat den ſtryt voor handen is die ik ſtryden moet: Og waar hy geſtreden, en den kamp gewonnen! Want daar is eenen grooten prys te winnen, welke vleeſch en bloet koſten zal: nogtans hope ik met de kragten van boven, en hulpe zijnes H. Geeſts, de victorie te verkrygen: niet tegenſtaande dat 't vleeſche ſwaar valt. De genade onſes Heeren Jeſu Chriſti zy met ulieden al te ſamen, Amen.

Hier na den derden *Mei* is by hem gekomen een Paap van des Biſſchops wegen, en nog drie Schepenen, *Joos de Naas*, *Roelant van Imbiſe*, en *Pieter Brouwer*, als getuigen van examinatie, de Patient vragende op deſe maniere: Of ny niet geloofde dat Chriſtus lighamelyk in 't Avontmaal ware, want zyde de Paap, deſe Heeren komen nu deſe ryſe voor al, en zy en begeeren niet meer te komen, daarom zegt neen of ja. *Micbiel* zyde: Ik zegge gelyk als gy eerſt by my gehoort hebt, daar laat ik het by blyven, dat Chriſtus is dat levende broot, en niet 't Sacrament. De Paap vraagde: Als men 't Sacrament eet, of men dan niet Chriſti lighaam vleeſchelyk deelagtig wert? *Micbiel* antwoorde: *Zo* 't zo waar, Chriſtus had niet gezegt, als gy den Soon des menſchen ziet opvaren daar hy te voren was, 't is de geeſt die levendig maakt, het vlees en is niet nut. *Joos de Naas* vraagde: Gelooft gy dat niet? *Micbiel* zyde: Ik geloove al wat met Gods woort over een komt. Zy zyden: Wy hebben het u beweſen met deſe woorden, *Dat is mijn lighaam*. *Micbiel* zyde: Ik wil het met de Apoſtelen houden. Gevraagt zijnde, of zy ook niet weg gaan wilden? doen zyde *Petrus*: Heere, tot wien zullen wy gaan, want gy hebt de woorden des eeuwigen levens. Ik hebbe (zyde hy) mijn fundament hier op gelegt, zo wie dit leven (dat is Chriſtus) verlaat, die vint niet dan doot. Doe zijden de Schepenen: Wel, zo zult gy den doot moeten ſterven met den vuure. *Micbiel* antwoorde: Den naam des Heeren zy gepreſen. De Paap ſprak met veel ſmadige woorden: gy zult deſen doot ſterven, en hier na den eeuwigen doot. *Micbiel* zijde: Het oordeel behoort den Heere toe. De Paap zijde: Men mag wel Turken en Serazynen oordeelen. *Micbiel* zijde: Zout gy wel bewyſen dat ik een Turk ben? De Paap zijde: ja, want gy zijt buiten Gods woort. *Micbiel* zijde: Ik en ben buiten Gods woort niet. De Paap vraagde: Wel waarom en gelooft gy ons niet? *Micbiel* antwoorde: Ik gelove al wat met den woorde Gods overeen komt. De Paap vraagde, of hy niet dikwils God aanbad? *Micbiel* antwoorde: Ja ik na myn krank vermogen. De Paap vraagde: Bid gy *Maria* de Moeder Gods niet dat zy voor ons bid? *Micbiel* zijde hem, dat hy God aanbad door den Middelaar Jeſus Chriſtus alleen.

De

70. De Paap zijde, dat is waar: maar bidden en aanbidden dat is twee. De Paap zijde verder: ik zou nog wel in u veel poincten vinden, die tegen onſe Moeder de hylige Kerke zijn. Doe zijde *Roelant van Imbieje:* Als wy willen tot den Koning gaan, zo moeten wy een voorſpraak hebbe. *Micbiel* zijde, dat is waar, daarom heb ik ook geantwoort, dat ik tot God door Chriſtus zelve ga, en dat hy onſe Middelaar is, en onſe ſpyſe: en gylieden wilt het al na de letter verſtaan. Chriſtus zegt: *Ik ben de deure, door my ſult gy uit en in gaan:* nu, Chriſtus is geen deure. Dat is waar, zijde de Paap: maar hy wyſt ons den weg. *Micbiel* zijde: Zo en moet men 't niet al na de letter verſtaan. De Paap zijde: Ik zie wel het is met u al niet, hier hebbender zo veel by u geweeſt, zo wel geeſtelyke als wereltlyke perſonen, en dit is wel mijn vierde ryſe, alzo dan *Micbiel* gy zult moeten ſterven. Met welke woorden de Schepenen ook ſtemden *Micbiel* zijde: Tot Gods eere, en tot myner zaligheit moet het geſchieden. Maar gylieden (zijde *Micbiel*) zout het kwalyk konnen bewyſen datmen iemant om zijn geloove zoude dooden. Draagt gylieden zorge dat gy een regt vonnis geeft: en zijn alzo van hem geſcheiden. Aldus heeft deſe Patient vrymoedig zijn gelove beleden, gelyk zijn brieven dat betuigen met zijn hand geſchreven. En is alzo gelyk een barende vrouw in kinds noode blyven zitten, verwagtende de ontbindinge zijns lighaams, dat naby was: want den agtſten deſer maant, is hy voor de Heeren gekomen, alwaar hy de ſententie des doots ontfangen heeft: En is verweſen als een Ketter, aan een ſtaak levendig verbrant te worden, welke ſententie hy patientelyk verdragende, heeft God gebeden dat hy haarlieden dit wilde vergeven. 1570.

10. 7. En als zy hem na de plaatſe lyden, zo hebben zy zijn tonge tuſſchen twee yſeren geſchroeft, de punct der tonge met een gloejende yſer overſtreken, om datſe niet uitgaan zoude, en den mont toegebreidelt, op dat ny niet ſpreken konde, en is als een Slagtſchaapjen ter plaatſe gelyt daar hy zijn offerhande dede, daar *Micbiel* het volk blydelyk aanſag, en hem nederbuigende met zijn lighaam, nam alzo affcheit aan alle zijne Broederen, en ging alzo in 't huisjen tot den ſtaak daar hy aan gebonden wert, en is verbrant. Alzo heeft deſe vrome Martelaar zijn leven geeindigt, zijnen geeſt overgegeven in de handen des Heeren, en is alzo ontſlapen met zijne Broederen, in 't jaar onſes Heeren en eenigen Saligmaker Jeſu Chriſti vyftien hondert t'ſeventig den agtſten *Mey.*

ARENT DIERIKSZ VOS, SYBRAND JANSZ, ADRIAAN JANSZ, en WOUTER SYMONSZ, Paſtoors, in 's Gravenhage eerſt geworgt en daar na verbrant.

Hoe zalig is uw ſtaat voor 't boogverliebt verſtand?
6 Braave Leeraars! die uw' tongen tot verſterking
Der vroomen bebt gebruikt, door Jezus meeewerking,
In 't dierbaar Kruisgeloof: al word gy hier verbrand,
Wat kan 't u ſchaaden als gy na dat geeſt'lyk zaajen,
Een nooit vergangb'ren ſchat in 't Vrederland zult maajen?

ALs deſe vier Paſtoren op verſchyden tyden en byſondere plaatſen, na dat de openbare Predikatie der Goddelyker waarheit was verdreven en opgehouden, gevangen zijn geworden, zo zijn zy alle vier, en dat niet ſonder de voorzienigheit Gods, in 's Gravenhage gebragt, en by malkanderen in een gevankeniſſe, tot op den dag haarer verloſſige, bewaart. In den welke zy (hoewel haar het verkondigen des Goddelyken Woorts was benomen) niet hebben opgehouden nog afgelaten, alle die uit Brabant, Zeelant, en uit verſchyden plaatſen in Hollant tot haar kwamen, te onderwyſen, vermanen, vertrooſten en ſterken. En als zy tot eenige tyden van het verſoecken, dat van vele geſchiede, ledig waren, zo hebben zy de gevangenen, die

Digitized by Google

1570. om verſcheide oorzaken ontrent haar zaten, een iegelyk na de gelegentheit zijner zaken, tot het beſte geraden, vermaant en onderweſen.

Zy zijn ook vlytig geweeſt met vermaningen en troostbrieven de Gemynte des Heeren op verſcheide plaatſen te dienen; hierentuſſchen niet vergetende haar bloetvrienden, maar met magt aan haar arbeideden dat zy den Heere gewonnen mogten werden. En met hoedanige een zorgvuldigheit zy haar bedroefde huisvrouwen en lieve kinderen onderrigt, vertroost en tot volherdinge vermaant hebben, betuigen zeer overvloedig alle de ſchrifte van haarlieden aan haar geſonden.

En dewyle daar Wederdoopers van verſchyde gezintheit met haar gevangen zaten, zo en hebben zy niet opgehouden haar te trekken uit haar onverſtant en menigvuldige dwalingen, haar met vlyt vermanende, dat zy de zuivere waarheit eendragtelyk haar met allen wilden aannemen. En voornamelyk is dit gedaan van *Arent Dericx/z.* Paſtoor in de Lier, gelyk de t'ſamenſprekinge van hem geſchreven, dit eensdeels wel verklaart, en te kennen geeft. Alzo dat het bevonden is geweeſt, dat zy niet ſonder grooten vrugten ontrent twee jaren in hare gevankeniſſe zijn geweeſt.

Het welke de Duivel, als hy bemerkte dat zijn Ryk door deſer Godſaliger Mannen arbeit en neerſtigheit evenwel groote ſchade heeft geleden, ja meerder als oit te voren doen zy los en vry waren, heeft het hem ten laaſten beginnen te verdrieten, en na zijnen ouden aart zo heeft hy ook, als een menſchenmoorder, tegens haar verwekt en opgemaakt zijn aldergroottſte Dieharen de Geeſtelykheit, (alzo men die noemt) want deſe heeft hy gelyk ſporen gebruikt om de Overigheit daar mede te prikkelen, die zy meenden dat deſe vrome Mannen geheel vergeten hadden, zo dat zy met haar als met Ketters om te dooden niet zouden voortgaan, regt of haar doot het leven van veele menſchen niet zouden zijn.

Zo is 't geſchiet op den tienden dag *Mey* vyftien hondert t'ſeventig, dat deſe vier gevangen Paſtoren van een dienaar uit haar gevankeniſſe gehaalt, en in een kamer geſtelt ſijn voor des Konings en des Biſſchops Commiſſariſſen, daar ook by is geweeſt de Vicarius van den Biſſchop met zijn Fiſcaal, een geeſtelyk Advocaat, (zo zy hem noemen) met nog een Inquiſiteur en Procureur, om van haar onderzogt te werden.

En het is geſchiet, dat zy van den Inquiſiteur van verſcheide dingen ondervraagt zijn: Als van 't verlaten des Prieſterlyken ſtaats, en het aannemen van een ander Religie. Item, wat zy van den Paus gevoelden: en hoe veel Sacramenten zy bekenden dat in de Kerke te gebruiken waren. Item, wat zy gevoelden van het houwelyk, en nog van andere dinge meer. Waar op zy alle, en een ider voor zig zelven alzulk een antwoort hebben gegeven, dat zy haar, als hartnekkige Ketters en Apoſtaten, hebben geoordeelt weerdig met de doot geſtraft te worden; als 't blykt by de brieven van haar uit de gevankeniſſe geſchreven.

Want den twaalfden *Mey* des morgens ontrent agt uren zijn zy wederom uit het Gyoel van een dienaar gebragt beneden in een keuken, en by het vuur geſet. En in de examineerkamer, daar 't Synedrion byeen was, hebben zy eenen gelyken raat gehouden, gelyk in het huis *Caypha*, om Chriſtus ter doot te verpordeelen. Want deſe Godſalige mannen moeſten haar ſententie hooren ſpreken, dat zy als verdoemde menſchen voor God, en ſtrafwaardig voor de menſchen waren bevonden, ſonder te moeten een woort daar tegen ſpreken, of haar Copye van haarluider ſententie te verleenen. Want het was zulk een Raat, daar 't al moeſte geſchieden dat zy wilden. 1572

Als zy nu meende dat deſe Ketters en Apoſtaten genoeg van haar was geſchiet, om terſtont van de Overheit (want zy geen bloet vergieten) na hare luſten gedoot te werden, zo is daar zulk een groote verhinderinge van de Overheit in gezien, dat zy daar niet mede konden voortgaan, voor dat zy na 's Paus en Antichriſts gebruik ontwyet waren. Door welke vertoevinge die gevangenen meenden, dat haar meer verdriets nakende was. Want zy hadden liever met *Paulus* Phil. 1. 23. ontbonden, en by den Heere t'huis te zyn, dan langer in ballingſchap te leven. Maar de wijſe en goede God, die een iegelyk zijn perk heeft geſet, dat van niemant overgetreden zal werden, Job 14. 5. en zo een ſorge voor den zijnen draagt, dat hy 1 Cor. 10. 13. haar niet boven het vermogen verſoekt, heeft haar ellende tot een heerlyk einde beginnen te brengen. Want op deſelve tijt dat *Sybrant Janſz* zijn lieve huisvrouw en dogter had van een langer gevankeniſſe geſchreven, belijt hy dat aleer het geſchrift droog was, de wete gedaan wert, dat zy voor den Raat en Biſſchop zouden verſchynen, op dat de geeſteloose haar boos voornemen ten einde zoude brengen.

Zijn alzo op den ſevenentwintigſten *Mei* uit haar gevankeniſſe in een kamer gebragt, alwaar zylieden moeſten lijden, dat haarlieden aangetrokken is geweeſt het geheele Misgewaat, en toegemaakt zijnde als Papen, die bereit zijn de grouwelyke Miſſe te doen, zo zijn zy van daar in een ander kamer geleit, in tegenwoordigheit van den Biſſchop van s'Hertogenboſch ſtaande tuſſchen twee Abten, en deſe waren t'ſamen *in* haar geheel Pontificaal gekleet, elk een ſtaf in haar hand hebbende, en Myters op haar hoofden. De Biſſchop die dit beſpottelyk werk toekwam om uit te regten, heeft ten eerſten een wynig hairs van hare hoofden afgeſneden, en de tippen harer vingeren met een zilvere mes, dog ſonder weedom, geſchrapt, om datſe de Miſſe met onreine vingeren hadden bedient. Daar na haar de Misklееderen uittrekkende, heeft de Biſſchop in Latijnſche ſprake tot een iegelyk gezegt: *Exuote veſtem juſtitiæ, quam volens abjeciſti.* Het welk in 't Duitſch is te zeggen: *Ik trekke u uit dat kleet der geregtigheit, het welk gy willens verworpen hebt.* Waar op de Paſtoor uit de Liere wederom in 't Latijn antwoorde: *Imo veſtem injuſtitiæ:* dat is: *Ja het kleet der ongeregtigheit.* En hier waren tegenwoordig de Procureur Generaal met de Raatsheren van den Hove in Hollant. En als deſe vrome Mannen, waar mede dus een apenſpel en beuſelmarkt was gehouden, vraagden of haarlieden was geoorloft te ſpreken, zo wert het haar niet gegunt, maar zy moeſten lijden en ſwijgen, hoewel het onmogelijk was de kragt des Geeſts in haar alzo te bluſſchen, dat zy deſe groote Hyligen haar fotternye niet ſouden hebben beſpot en beſtraft. Daarom als zy den Biſſchop en allen die daar ontrent waren; met ernſt vermaanden, dat zy alle wel beter wiſten, dan zy daar met haar handelden: zo heeft de Biſſchop met een ſchijn van waarheit en opregtigheit, zijn hand op zijn borſt leggende, met een eed God tot getuige over zijn herte aanroepende, en gezegt niet beter te weten, dan dat hy Godlijk handelde, en gevoelde niet anders dan dat de Roomſche Religie de aldernaaſte ter zaligheit was. Waar op de oude *Arendt Dieriksſoon*, als die de meeſte kenniſſe aan hem gehad heeft, antwoorde en zijde, dat hy ook wel beter had geweten, maar dat hy deſelve door godloosheit had van hem verſtooten, het welke hy in den dag des oordeels voor den Heere nog zoude moeten bekennen, waar door geen klijne beroerte onder allen gezien is geweeſt: want de Biſſchop heeft al bevende zijn

werk

70. werk geëindigt. En het is geen wonder dat den Raat verbaast is geworden, overmids dat zy niet alleen de menschelijke reden by haar hebben, die haar wel heeft onderweſen wat deſe mannen geſchiede: maar zy kenden ook allen *Arent Dierickſoon* voor een geleert, verſtandig, en Godſalig Man, dewelke om zijnen wijſen raat van eenen iegelijk bekent was. En na dat deſe mannen haar vierige redenen, tot beteringe des levens dienende, hadden geëindigt, en de Biſſchop zijne goddelooſe ontweyinge aan haar allen had volbragt, zo heeft hy zig tot den Raat gekeert, haar deſelve overleverende, met een bede voor haarlieden doende, dat zy haar genadiglyk wilden handelen.

Ziet hoe zig de Duivel kan vynſen: want deſe zijne dienaars gunt hy haarlieder herte vol van het onſchuldig bloet te drinken, maar haar handen daar mede beſprengen is haar niet geoorloft. Het welke de gryſe man, dewyle hy met ſonderlinge vrymoedigheit, in 't ſpreken begaaft was, den Biſſchop met deſe Latijnſche antwoorde te kennen gaf: *Quam phariſaice*! dat is op Duitſch te zeggen: *Hoe gevynsdelyk*! Hier mede is de verlamelinge geſchyden, en daar is een ongelyke verdeelinge gezien. Want de blinde Biſſchop met zyn twee Abten zyn terſtont gekeert tot een welbereide overvloedige en lekkere maaltijt, in welken zy van arbeit vermoeit zijnde, haar wat verſterken zouden door overvloedigheit der ſpijſen, en haar verſaagde herten, (die nu ſchenen een wynig met rechtvaardigheit Gods door die Goddelyke aanſprake der vier gevangenen beroert en bedroeft te zijn) door de welſmaakende wijn te verheugen, zo is 't bevonden, dat zy zo vol zijnde, als beeſten op de wagen geholpen moeſten werden. Waar door het volk die t'lagen (want hare dwaasheit allen menſchen openbaar moet werden) begonnen onder malkander te zeggen: Alſulke vuile onnutte menſchen mogen de ſtraten houden, en werden van de menſchen geëert: de Godſalige en nugtere Predikanten zal men om hare goede leeringe en leven dooden.

Daar entegen deſe mannen Gods dus ontwyet zijnde, bleven beneden een wynig met haar drien, dan *Liere* is opgegaan na zijn oude koye, biddende aldus: Ik danke u, myn lieve God, dat gy my vrymoedigheit gegeven hebt om den duivel en zijne lidmaten niet te agten, gy zult den
71. ſelven Geeſt, daar gy my nu mede geſterkt hebt, niet van my nemen, maar zult my door den ſelven geven uit te voeren 't werk dat gy nu in my begonnen hebt, tot lof en prys uwes hyligen
72. Naams, en tot verbreidinge uwes Rijks, Amen.

En de andere, als zy by hem zijn gekomen, hebben met hem vieriglyk t'ſamen gebeden. En daar is een van de Suſters by haar gekomen, vragende hoe dat 't met haar was? Dewelke zy hebben geantwoort: De Heere zy lof, wy hebben eenen goeden ſtryt geſtreden, wy hebben onſen loop volbragt. Daarna (dewyle zy in des Overheits handen van den Biſſchop overgelevert waren, en van dag tot dag den doot verwagten) hebben zy haar ſelven des te neerſtiger tot ſchryven begeven aan haar huisvrouwen en kinderen, haar vermanende tot volherdinge in den waren geloove, dat zy van haar hadden ontfangen. En voor al begeerende, dat zy de ſchriftelyke bekentenisſe van haarlieden nagelaten, tot den uitgang haars levens in haar herten wilden bewaren. Men hielt daarentuſſchen den dag van haar ſterven verborgen. Maar als 't nu openbaar voor 't volk geworden was, dat zy ontwyet waren, heeft men voorgegeven, men zou met haar nog zes weken vertoeven. Het welke zy daarom alzo lieten onder den volke luiden, overmits dat zy zorgden dat 'er eenen grooten toeloop (als ook geſchiet is) van andere Steden zoude weſen, gelyk zy aan Heer *Engel* over ſommige jaren hadden gezien. 1570.

En als nu op den Maandag, welke was den negenentwintigſten *Mei* vyftien hondert ſeventig, den Paſtoren was aangeſegt tegens den avont, dat zy s'anderdaags zouden moeten ſterven, zyn zy beneden in 't gevangenhuis gebragt, en in den ſtok gezet. Waarover dat zy niet zyn verſlagen geweeſt, maar hebben met groote vreugt haar handen ten hemel heffende, den Heere gedankt, dat den dag haarder ontbindinge gekomen was, dien zy over langen tyt hadden verwagt, en hebben den ſeſtienden Pſalm: *Bewaart my Heer*, &c. met grooter blijtſchap overluit geſongen.

En hoewel dat zy op den zelfden dag, eer haar de wete tegen den avont gedaan was, niet wiſten dat zy zo haaſt opgeoffert zouden werden, om redenen boven verhaalt; des niettemin, zo en hebben zy haar niet zekerder voorgeſtelt, van dat men haar als ſlagtſchapen van dag tot dag te ſlagtbank zou lijden, om geworgt en gedoot te werden. En als zy eenen bitteren kelk hadden te drinken, en een ſware wijnperſſe te treden, tegens welke zy als menſchen geen klyne beroerte haars vleeſchs in haar hebben bevonden, zo hebben zy geſogt haar ſelven tegen deſe en alle andere uitwendige aanvegtingen te vertroosten en te verſterken.

En nadien zy bekenden dat God den zijnen onder andere dingen 't hoogwaardige Avontmaal zijns lieven Soons Jeſu Chriſti, als het beſonderſte pant zijner genaden en liefde te gebruiken, den zijnen hadde nagelaten, hebben zy het zelve ook tegen alle ergernisſe, die de ongelegentheit des tyds en der plaatſe mogten inbrengen, met aldereerwaardigheit gehouden: 't welke ongetwyffelt haar vrymoedigheit en vreugt in den Heere op het hoogſte vermeerdert heeft. En is alzo bevonden, dat Chriſtus niet min na zijn belofte in een klyne als in een groote verſamelinge met zijnen H. Geeſt hem kragtelyk tegenwoordig te zijn, beweſen heeft. Matth. 18. 19.

En als zy aldus beneden in 't ſtok waren, begeerden zy aan de geloovige, dat zy haar nu voortaan met aanſpreken niet zeer moejelyk wilden weſen, maar met vierige gebeden tot den Heere haar wilden helpen kampen, dat zy haren voorgezetten ſtryt mogten uitvoeren, en de overwinninge behouden, enz. Want (zijden zy) wy willen den Here onſen God deſen gantſchen nagt hyligen met gebeden, Pſalmen en loſſangen, 't welk de geloovige ook vlytelyk nagekomen zijn.

En deſe vier Schapen Chriſti, uit Chriſti kudde van den Heere zelve hem tot een aangenaam offer uitgeſondert, hebben haar den gantſchen nagt tot vierige Gebeden met Pſalmen en dankzeggingen begeven, haar zelven geheelyk met gewilliger herte den Heere overgevende, verwagtende den toekomenden blyden dag, in welken zy den Heere Chriſtus met haren doot zouden groot maken, tot lof der eerlykheit des Almagtigen Gods, en opbouwinge zijner Gemynte. Joh. 10. 27.

En 's anderdaags den dertigſten *Mei*, zijn zy t'ſamen op het Hof gebragt, en als zy de ſententie des doots hadden ontfangen, dat zy aan palen zouden geworgt worden, en alzo verbrant, dankten zy God, en malkanderen met den kuſſe des vredes omhelſende, zijn zy wederom op het gevangenhuis gebragt. En terſtont daarna is *Arent Dierikſz* Paſtoor in de Lier voortgekomen, en met groote vreugt, diemen uit zijn weſen ſchepen konde, op het Schavot gegaan, en heeft vrymoedelyk den volke aangeſproken, zeggende: Mijn lieve Broeders en Suſters, wilt den Heere uit gront uws herten met my bidden, dat hy my vergeven wil alle mijne ſonden daar ik zo lang in hebbe geſtoken: want 't is my van herten leet, dat ik Sententie der doots. *Arent Dierikſz* voortgebragt.

1570. ik dus lange ben in deſe grouwelyke afgoderye gebleven, en niet eer gelaten dat ik nu gelaten hebbe, en niet eer gedaan dat ik nu gedaan hebbe. Het is my niet leet dat ik den Afgod, ſprekende van St. *Joris* beelt, hebbe in mijn Kerke gebroken. En hebbe voor den Doop altyt een vermaninge gedaan, na 't oude gebruik der Kerke Chriſti, en met de Schriftuur beweſen tegen den Mennoniten, dat onſe kinderen den Doop toekomt. Hier op wil ik mijn leven zetten, en my gants vrywilliglyk tot den doot begeven, om mijnen Heere en Meeſter Jeſus Chriſtus na te volgen. En dit gezegt hebbende, keerde hy zig vrymoedig tot den paal, en op zijn knien vallende,

Zyn Gebed. heeft met vierige geeſte aldus gebeden, *O Heere Jeſu Chriſti! gy die, als gy zout uwe offerbande opoffe-*

Luc. 23. 46. Rom. 8. 16. *ren en ſterven voor onſe ſonden, uwen Geeſt hebt in de banden uwes Hemelſchen Vaders opgegeven, ik bidde u door u bitter lyden, wilt my in genade opnemen, en ſterken mijnen geeſt door uwen Geeſt, en neemen van my mynen geeſt in uwe banden, Amen.* Hier op is van het volk, dat meeſt met ongedekten hoofde ſtont, geantwoort, Amen. En opſtaande heeft zig gewillig aan den paal gevoegt, met eenen zeggende: *O Vader! in uwe banden bevele ik mynen geeſt. O Jeſu Chriſti, weeſt my genadig!* En als hem de ſtrop om den hals wiert gedaan, riep hy met luider ſtemmen, *Pater Noſter qui es, &c.* dat is, *Onſe Vader die gy zyt*, enz. en zweeg aan elke bede wat ſtille, meenende alzo zijnen geeſt te geven, en heeft het zo verre gebragt, tot dat hy zijde, *Demitte nobis debita noſtra, &c* dat is, *Vergeeft ons onſe ſchulden*, enz. en is alzo in den Heere geruſt.

Sybrand Janſz wort voortgebragt. En als hy aldus geſtorven was, zo is voortgebragt *Sybrand Janſz* Paſtoor tot Schagen, die ook niet ſonder blytſchap des Geeſtes, die men uit zijn aangezigt konde merken, zig zelven tot ſterve begeven heeft: want hoewel dat zijn roode en lieflyke verwe die hy hadde, eer hy de ſententie ontfings een wynig ſcheen verandert te zijn, nogtans konde men niets droeffelyks aan hem zien. En op het Schavot komende, heeft hy zynen mantel van hem gelegt, en is met een zo vrymoedigen gelaat tot den paal gegaan, dat het bleek dat hy de doot met volle vreugt zijns herten begeerde, en heeft daar aangeſproken zijnen medebroeder die nu doot was, zeggende: Adjeu mijn lieve Broeder; *Arent Dierickſz.*

Zyn Gebed. Luc. 15. 18, 19. En met dien viel hy op zijn knien, en ſprak overluit aldus: *O genadige Heere en Vader! ik bekenne dat ik ſwaarlyk geſondigt hebbe tot op deſer uren toe, en niet weerdig en ben, dat ik myn oogen zal opſlaan tot den Hemel. Ik bidde u door de verdienſten*

Rom. 18. 33. *uwes eenigen Soons Jeſu Chriſti, wilt my arme ſondige menſchе genadig zijn, en myner voorleden ſonden niet gedenken. En wilt, O Vader! ook uwe gemynte niet vergeten in deſen baren ſtryt, maar ſent uit trouwe arbyders, dieſe met de woorde Gods mogen vertrooſten en ſterken. Sterkt my ook nu in deſen mynen ſtryt, dat ik die tot een goet einde mag uitvoere, door Jeſus Chriſtus uwen eenigen Soon, Amen.* En hier op is ook geantwoort van 't volk, Amen. En opſtaande heeft hy zig onbeſchroomt aan den paal laten binden, roepende met een luider

Luc. 23. 46. ſtem: *O Vader, in uwen banden bevele ik mynen geeſt.* En is alzo van deſe werelt geſcheiden.

Adriaan Janſz wort voort gebragt. En daar na is van de poorte gebragt, *Adriaan Janſz* Paſtoor van Yſelmonde, geboortig van Berckwoude by der Goude, tot hem is gekomen zijn Vader, zeggende: Myn lieve Soon, ſtryt nu vromelyk, want de kroone des eeuwigen levens is u nu beryt. En wilde nog meer zeggen, maar het wert hem van den dienaren verboden: terſtont daar na is zijn Suſter gekomen, en heeft hem aangeſproken, zeggende: Lieve Broeder, wilt nu vromelyk ſtryden, 't en wil niet lange duren; 't eeuwige leven ſtaat voor u open. Op het Schavot komende, gelyk hy een zeer geſchikt en manierlyk jongman was, heeft hy hem ook als dan alzo gedragen met verwonderinge van den gantſchen volke, dat 'er vele zijn geweeſt, die de tranen overvloedig uit de oogen zijn geſprongen. En hy op zijn knien ter aarden nedervallende, heeft aldus gebeden:

O Jeſu Chriſti, onſe Broeder, gy hebt u zelven geſtelt voor het oordeel des hemelſchen Vaders om onſent wille. Laat nu alle vermaledydinge van ons weg genomen worden. Wy verwagten u uit den Hemel als onſe Verloſſer, wilt nu onſe ootmoedige ligbamen vermaken, in dewelke wy u gebeiligt hebben door den Geeſt: laat ſe gelyk worden uwen glorieuſen ligbame, door de kragt met welke gy u alle dingen onderworpen maakt. Phil. 3. 21.

Wilt ook alle onſe medebroeders, die nog als nu in lyden zijn, ſterken met de kragt uwes Hyligen Geeſts, Amen. En hier is ook als voren, van 't volk opgeantwoort, Amen. En opſtaande is hy aan den paal gekomen, en dien gekuſt hebbende, heeft hy hem laten binden. En als den ſtrop over het hooft wert gedaan, riep hy overluit. Wagt u, lieve Broeders en Suſters, voor die vervloekte afgoderye, die dog dagelyks geſchiet in het Pausdom. En als hem den ſtrop begon te benauwen, riep hy: *O Jeſu, neemt mynen geeſt van my:* Act. 7. 15. en is alzo in den Heere ontſlapen.

Wouter Simonſz voortgebragt. Ten laatſten is ook voortgekomen *Wouter Simonſz* Paſtoor tot Munſter, die hoewel hy eenen langen tyt krank van lighame hadde geweeſt, heeft zig nogtans ſterk beweſen in den Heere, gelyk zijn voorgenoemde Broeders, en is met niet minder vrymoedigheit op het Schavot gekomen, en ook ter aarden nedergevallen, en heeft dus gebeden: *Ik danke u lieve hemelſche Vader, dat gy my daar toe uitverkoren hebt, dat ik een medegenoot zal weſen des lydens Jeſu, om alzo met hem verheerlykt te worden.* Rom. 8. 17.

Laat dog onſe doot ſchoon en koſtelyk weſen voor u. Pſal. 116. *Niet dat die zy een voldoeninge voor onſe ſonden, dat* Rom. 4. 25. *alleen is de doot uwes eenigen Soons Jeſu Chriſti: maar datſe zy de afſtervinge onſer ſonden, en alzo den toegang tot het eeuwigen leven, op dat wy van de tweede doot mogen verloſt worden, Amen.* Waar op ook van 't volk is geantwoort, Amen. En opſtaande is hy onverſchrikt na de paal gegaan, met verwonderinge van vele menſchen, dat hy zig niet en ontſettede voor dat afgryſelyk aanſchouwen zyner medebroeders, die zo jammerlyk aan de palen mismaakt ſtonden, en is alzo mede van de werelt geſcheiden, aanroepende den Naam Pſal. 79. des Heeren tot het laatſte zyns levens. En hare lighamen zijn daar na by de misdadige tot een ſpyſe der vogelen geſtelt,

Een ſchoone Belydeniſſe van deſe vier Paſtoren.

WY vier gevangenen in den Heere alhier in 's Gravenhage, om des Heeren getuigeniſſe, doen onſe belydeniſſe met deſe woorden: Op dat 't kenlyk worde allen beminders des Goddelyken woorts en der Chriſtelyker Religie, dat wy niet en ſterven als Ketters, verzakende het Chriſtelyke gelove, maar als de gene die de Roomſche Religie verwerpen die wy bekennen vals te weſen, behalven ſommige artykelen, als van de Godheit en menſcheit Chriſti, verryſeniſſe der dooden, &c. die zy wel gelykelyk met ons met den monde belyden, maar in de kragt verzaken: maar alles wat zy nu dryven buiten Gods woort na hare zinnelykheit ingeſtelt, agten wy voor dwalinge. En hoewel wy die zelve onderdanig geweeſt zijn, zo is ons dat hertelyk leet, begeerende ootmoedelyk van allen Chriſtelyken Broeders en Suſters dat zy daar in niet willen verargert weſen; maar haar verblyden, dat ons God de Vader daar toe geroepen heeft, (doen het hem behaagde) op dat zijnen Soon door ons geopenbaart zoude worden, die ons

ons ook uitverkoren heeft in hem, al eer de fundamenten des werelts gelegt werden, op dat wy hylig zouden weſen, en onſtraffelyk voor hem in de liefde.

1 God-Drieheit. Wy gelooven al in eenen God, die wy bekennen eenig in 't weſen, drievuldig in perſonen, de Vader, de Soon, en de Hylige Geeſt, een eeuwig God, wys, goet, magtig, regtveerdig, Schepper der zienlyke en onzienlyke dingen.

Hier mede verwerpen wy de kwade opinien der Sabellianen, die daar zeggen de Vader te zijn de zelve die de Soon is, en die de Hyligen Geeſt is, verzakende drie onderſcheidelyke perſonen in de Godheit, en deſe dwalingen hebben wy in de gavankeniſſe ook gehoort uit den monde der Wederdoopers, die dat zelve mede dreven, ons oordeelende dat wy drie Goden maken, om dat wy de perſoonen in de Godheit onderſcheiden.

Tegen de welke wy ſtellen de woorden Chriſti, die daar zegt in het Euangelium, *Ik en de Vader zijn een*, hy zegt niet, *Ik ben een*, maar *zijn een*. Wy beveſtigen ook de drie perſonen in de Godheit met het getuigeniſſe *Jobannes*, daar hy zegt: *Drie zijnder die getuigeniſſe geven in den Hemel, de Vader, de Soon, en de H. Geeſt, en deſe drie zijn een*: hy zegt niet, Deſe drie is een. En daarom heeft Jeſus ook geboden te doopen in den naam des Vaders, des Soons, en des H. Geeſts. Hier zien wy dan drie perſonen in de Godheit: en de eenige ſaligmakende kenniſſe van de drie perſonen in de Godheit en kan men uit het natuurlyk vernuft der menſchen niet begrypen, maar men moet dezelve door de verlichtinge des H Geeſts, alleenlyk uit den woorde Gods halen, namelyk, uit de Schrift des Oude en Nieuwen Teſtaments.

God-uitli. Wy gelooven ook in Jeſus Chriſtus zijnen eenigen geboren Soon, die wy bekennen de tweede perſoon in de Godheit, niet geſchapen nog gemaakt, maar geboren uit God den Vader voor 't beginſel des werelts, God van God, een licht uit den lichten, het uitgedrukte Beelt zijns weſens, het ſchynſel zijner heerlykheit, het waaragtig weſentlyke woort des Vaders, dat van den beginne was, eer alle dingen begon: in den welken woont alle volheit der Godheit lighamelyk, en alle Chriſtenen zijn in hem vervult, die daar 't Hooft is van alle Magten, Heerſchappyen en Mogentheden. Hier mede verwerpen wy de kwade opinien der Arrianen, die daar verzaken Chriſtus te zijn van naturen God, nogtans met ons bekennen, hem te zijn een perſoon, waar tegen wy ſtellen het getuigeniſſe *Jobannes*, als hy zegt: *In den beginne was het Woort, en het Woort was by God, en dat Woort was God*. Met deſe redenen bewyſt hy, dat het Woort eeuwig is met den Vader: dat eeuwig is en mag geen creatuur zijn, dat eeuwig is met den Vader, en kan anders niet zijn dan God.

nenbrinl. Wy gelooven ook, dat het Woort is vlees geworde, en heeft in ons gewoont, want door eens menſchen ſonde word 't kwaat verbreit in vele menſchen tot de verdoemeniſſe, daarom moeſte door eens menſchen geregtigheit het goede verbreit worden in allen menſchen tot de regtvaardigheit des levens. En Chriſtus blyvende God in der eeuwigheit, die alleen van eeuwigheit aan uit den Vader is, heeft in de volheit des tijds, de gedaante eens dienſtknegts aangenomen, en is menſche geworden: Hy nam aan dat hy te voren niet en was, en is zijnen Broederen in alles gelyk geworden, behalven de ſonde, dat is, dat hy vlees en bloet der kinderen met haar uit de Maget *Maria* deelagtig is geworden: En dit is geſchiet buiten het toedoen des Mans, alleen door den Hyligen Geeſt, want de kragt des Alderhoogſten heeft haar omſchaduwet. Hy moeſte door zijnen doot te niet maken den genen die de magt des doots hadde, dat is den Duivel, en ons verloſſen, die, overmids de vreeſe des doots, alle de dagen onſes levens de ſlavernye onderworpen waren; waarom hy ook niet aan en nam de Engelen, maar het zaat *Abrahe*, om dat den geſworen eed, die God *Abrahem* gedaan hadde, in Chriſtus volbragt zoude worden. En dat heeft bekent de zuivere Maget *Maria* (ontfangen hebbende den Sone Gods) binnen den huiſe *Zacharie*, als zy gekomen was om te groeten *Elizabeth*, zeggende: *Hy beeft Iſraël zijnen knegt opgebolpen, op dat by der barmhertigheit gedagtig ware, gelyk by geſproken beeft tot onſen Vader Abraham en zijnen zader in der eeuwigheit*. Desgelyks wort ook in hem volbragt de belofteniſſe David gedaan, als dat de vrugt zijner lendenen op den ſtoel zijns Koningryks zou zitten in der eeuwigheit: welk ook de Joden mede bekent hebben, als zy hem binnen Jeruſalem (zittende op een Ezelinne) ontfingen, en zongen: *Hoſanna de Sone Davids; gepreſen zy die daar komt in den name des Heeren*.

Eindelyk, wy bekennen hem aangenomen te hebben zyn ware menſcheit van de ſubſtantie der Maget *Maria*, als uit den zade *Davids* na den vleeſche. En hier mede verwerpen wy de kwade leeringe der gener, die daar verſaken Chriſtus te zijn de natuurlyke Sone *Maria*, na de menſcheit: van welke de eerſte Autheur *Martion* is geweeſt, die van den eerwaardigen *Polycarpo* Biſſchop van Smyrnen, een Diſcipel *Jobannis*, als een verrot lidmaat der Gemynte genaamt is, De eerſt geboren des duivels. Van deſe opinie heeft ook *Valentinus* geweeſt, zeggende: Chriſtus van *Maria* niet ontfangen te hebben, maar alleenlyk door haar gegaan te zyn, gelyk iet gaat door een pype. Dit ſelve heeft ook toegeſtaan *Apelles*, en meer andere. En is onlangs vernieuwt en voorgeſtaan van *Menno Simons*, *Dierik Philips*, en meer andere menſchen van verdorven verſtande, lighamelyke oeffeninge bewyſende, die niet ſeer profytelyk is, maar de ware Godsdienſtigheit verlatende, die tot alle dingen profytelyk is, hebbende de belofteniſſe des tegenwoordigen en toekomenden levens, wel een gedaante van Godsdienſtigheit bewyſende, maar de kragt daar van verzakende: gelyk ook alle die doen, die haar ſaligheit ſtellen in branden en blaken, regt of den brant den Martelaar mogte maken ſonder geloove aan God: maar wy en ſtellen geenzins eenige ſaligheit in diergelyke dingen, maar alleenlyk in het geloove door de liefde werkende. Biddende ootmoedelyk allen lieven Chriſtenen Broederen en Sulteren, door den getrouwen Saligmaker, voor welke wy alle vier onſe bloet begeeren uit te ſtorten, dat zy haar willen van zodanige wagten, die den geheelen Chriſtus niet en hebben, op dat zy haren ſaligheit niet verlieſen. Want wat doen zy anders die hem verzaaken een waaragtig menſche met ons te zijn, dan dat zy haar zelven berooven van de ſalige vrucht, die wy uit zijn hylige ontfankeniſſe en geboorte krijgen. Dewijle dat daar door onſe ſonden (in dewelke wy ontfangen en gebooren zijn) voor zijnen Hemelſchen Vader bedekt worden, alzo datſe van hem in der eeuwigheit niet en zullen gedagt zijn.

Deſen Jeſus bekennen wy voor onſen Saligmaker, want hy ons zalig gemaakt heeft van alle onſe ſonden; want ons menſchen onder Gods hemelen is anders genen name gegeven om zalig te worden. Hierom en gelooven zy niet aan den eenigen Saligmaker Jeſus, die haar welvaart en ſaligheit by den Hyligen, by haar zelven, of iet anders zoeken; maar zy verloogenen met der daat den eenigen Hyland en Saligmaker Jeſus; of zy hem al ſchoon met den monde roemen; want wy moeten hem aanzien als een leitsman en vervuller des geloofs. Wy bekennen hem

Van het ampt Chriſti.

1570. voor onſen Chriſtus, dat is, den Geſalfden, om dat hy is een eenig, eeuwig en opperſte Koning, Prieſter en Leeraar zijner gemynte, door wiens ordinantie, offerhande en leringe alleenlyk zy geregeert, en geleert wort, na het getuigen der gantſcher Schriftuur.

Pſal. 45. 7, 8. O God, uwen ſtoel blijft altoos en eeuwiglyk, de Schepter uwes Rijks is een regtvaardig Schepter. Gy hebt lief geregtigheit, en hatet een goddeloos weſen: daarom heeft u God uwe God gezalft met vreugden olie, meer dan uwe geſellen. Wy roepen tot u als tot den eenigen, waaragtigen, en natuurlyken Sone Gods, die gy alleen zyt, welke wy niet en mogen weſen, dan door u uit genade en verkiezinge. Laat nu uwen

Rom. 8. 10. Geeſt in ons woonen, op dat het lighaam der ſonde ſterve, en uwen Geeſt het leven worde in ons door de geregtigheit, dat wy door u waaragtige Chriſtenen mogen genoemt werden, uwe ledekens door 't geloove, en uwer ſalvinge deelagtig, en uwen Name alzo belyden, en ons ſtellen voor u met de offerhande des lofs, dat is de

Hebr. 13. 15. vrugt onſer lippen, op dat wy nu met vryer konſcientie ſtryden mogen, tegen den Duivel, tegen de werelt, tegen onſe vleeſch, en alzo met alle uitverkorene verloſt zijnde van dit ſterffelyke lighaam, in der eeuwigheit mogen regneren. En hierom noemen wy u onſen Heere, om dat gy ons met lijf en ziele van alle onſe ſonden, niet

1 Petr. 1. 19. met zilver ofte gout, maar met u dierbaren bloeden, gekogt, en van alle gewelt des Duivels verloſt hebt, wilt ons nu u tot een eigendom maken.

Van 't lyde Chriſti. Deſe verloſſinge bekennen wy geſchiet te zyn met de alderſchandelykſte doot des kruices, die hy geleden heeft in zijnen hyligen lighame, om onſer ſonden wille. En dat is geſchiet, als *Tyberius* Kyſer van Romen was, in het agtiende jaar zijns Rijks, doen *Pontius Pilatus* Prezident was in Judea, van welke Regter hy ook ontfangen heeft de ſententie des doots, die hy niet ſchuldig was, maar wy. Maar om dat hy onſe Borge wilde weſen, in 't gene dat den lighame ofte doot aan ging, zo heeft hy dat gewilliglyk om onſent wille aangenomen, op dat hy ons zoude ontſchuldigen van dat ſtrenge oordeel zijns Vaders, hy ten vollen betalende, dat wy ſchuldig waren.

Het is kennelyk, dat deſe Regter Pilatus hem niet veroordeelt heeft als een kwaatdoender.

Joh. 19. 4. Want als hy hem inbragt voor de Joden, dragende een doorne kroone en eenen Purperen mantel, zyde hy haar: Ziet, ik brenge hem uit tot u, op dat gy bekennet dat ik geen ſchult in hem en vinde.

Iſai. 53. 5. Waarom hy om onſe misdaat wille verwont is, en om onſer ſonden wille verſlagen: want de ſtraffe legt op hem, op dat wy vrede hadden: en door zijner wonden zijn wy geheelet. Daarom wy om zijns Naams wille alle ſchande en kruice

1 Petr. 4. 1. geerne dragen willen. En dewyle hy voor ons in den vleeſche geleden heeft, zo willen wy ons wapenen met het zelve gevoelen, om alzo door onſe doot de Broeders eenigzins te ſtigten.

De vrugt zijns lydens. Wy hebben nu eenen trooſt uit het lyden onſes Heeren, want wy zijn nu zeker, dat de vervloekinge die op ons lag, door zijn doot weg genomen is, nadien daar geſchreven ſtaat:

Gal. 3. 13. Deut. 21. 23. *Vervloekt is by die daar hangt aan het hout*, op dat *Abrahams* zegeninge in ons, en alle onſe kinderkens door hem, na de beloſteniſſe zoude komen, en alzo den beloofden Geeſt, door den gelooven ontfangen. Daarom was het van nooden, dat hy die doot moeſte ſterven, om dat de geregtigheit Gods, niet anders voor onſe ſonden konden genoeg gedaan worden, dan met den doot des Soons Gods.

De nederdalinge ter hellen. Wy gelooven, dat hy ook dat ſtrenge oordeel Gods gevoelt heeft in zijn ziele, en de pyne der Hellen, om ons daar uit te verloſſen, uit welke

Pſalm 22. 1. Matth. 27. 46. pyne en ſmerte hy geroepen heeft met luider ſtemmen, zeggende: *Myn God, mijn God, waarom hebt gy my verlaten?* Nu zijn wy in onſe hoogſte aanvegtinge verſekert, en gantſchelyk vertrooſt, dat onſe Heere Chriſtus door zijne onuitſprekelyke benautheit, ſmerte, verſchrikkinge, en helſche kwalen, in welke hy in zijn geheel lyden maar inſonderheit aan 't kruis geſonken was, ons van der helſcher pynen en benauwtheit verloſt heeft. 1573

De begrafenis. Wy bekennen de begraveniſſe tot verſekeringe zijns doots, wel wetende dat wy ook moeten ſterven: niet dat onſe doot is de voldoeninge voor onſe ſonden, dan alleen de doot Chriſti. Waarom wy bidden: *O Hemelſche Vader, geeft dat wy nu mogen Chriſtus uwen eenigen Sone een inplantinge worden, door de gelykeniſſe zijns doots, op* Rom. 6. *dat wy ook zijner opſtandinge mogen deelagtig worden. Laat onſe doot, O Hemelſche Vader, ſchoon en* Pſalm 116. 15. *koſtelyk weſen voor u, en de afſtervinge van onſe ſon-* Apoc. 14. 13. *den, en alzo den toegang tot het eeuwigen leven, op dat wy van de tweede doot verloſt mogen worden.*

De verrijſenis. Wy bekennen, dat zijn vleeſch of lighaam geen verderffeniſſe in 't graf gezien heeft, noch zijn zielen in de hellen niet en is gelaten: en dat Pſalm 16. 9. Act. 2. 31. zijn ziele niet meer dan drie dagen van den lighame geſcheiden is geweeſt, maar dat hy is opgeſtaan ten derden dage met dat zelve lighaam dat hy aangenomen had: als glorieus door de heerlykheit zijns Vaders die hem verwekt heeft, na dat hy hem van de pyne des doots ontbonden hadde, gelyk als het onmogelyk was, dat hy daar gehouden zoude worden. En heeft voor ons heerlyk overwonnen de ſonde, doot, helle en de Duivel, ons verloſſende van alle vermaledydinge, onder welke wy beſloten waren: op

1 Cor. 15. 21. dat wy, gelyk wy door *Adam* geſtorven waren, ook door Chriſtus zouden levendig worden, en alzo in nieuwigheit des levens wandelen.

De hemelvaart. Deſe Chriſtus, heeft zig ook zelve levendig vertoont, na dat hem het lyden aangedaan was, Act. 1. die hem heeft laten zien veertig dagen lang van Matth. 28. zijne Diſcipelen, ſprekende altyt met haar van Marc. 16. zijn Ryk, en na dat hy haar gebode gegeven hadde, om uit te gaan in de gantſche werelt, predikende dat Euangelium allen creaturen, zo is hy Rom. 1. opgenomen van der aarde, in de hemel, 't welk zy ook zagen met haren lighamelyken oogen, en zit nu ter regterhand zijns hemelſchen Vaders, hem den zelven vertoonende voor ons, als onſe eenige Middelaar, als onſe Hoogeprieſter na de ordinantie van *Melchiſedech*, Pſalm 110. Hebr. 9. in der eeuwigheit, die ons open gedaan heeft 't Hylige der Hyligen, niet met handen gemaakt, maar eeuwig in den hemel, in welke wy hopen een eeuwige verloſſinge te vinde. Waarom wy nu verzaken tegen de Papiſten, andere Middelaars, andere Voorſprekers, andere Voorbidders, dan Chriſtus, dewelke de Hyligen en werken ſtellen in de plaatſe Jeſu Chriſti 't Welk wy niet alleen bekennen voor een onwetenheit, maar voor een blaſphemie, nadien zijne dienſten zo bekragtigt en beveſtigt zijn met de Schriftuure, dat 't een wederſpannigheit is, en geen onwetenheit, in de plaatſe Chriſti een ander Middelaar te ſtellen, enz. Want daar ſtaat geſchre- 1 Joh. 2. ven, dat wy eenen Voorbidder hebben by den Vader, te weten, Jeſus Chriſtus den regtveerdigen, en hy is de verſoeninge voor onſe ſonden, en niet alleenlyk voor onſe ſonden, maar voor geheel des werelts.

Waarom wy bekennen een God, en een Mid- 1 Tim. 2. delaar tuſſchen God en den menſchen, de menſche Chriſtus Jeſus, die zig zelven gegeven heeft tot een verloſſinge voor allen, op dat het een getuigeniſſe weſen zoude t'zijnder tyt, in welke wy vier Broeders geordonneert zijn geweeſt, als Predikanten, om die uit te roepen, en zullenſe nog uit roepen, zo lange als wy in dit ſterffelyke lighaam zijn, en willen 't beveſtigen met 'er doot,

doot, tot welke wy nu overgelevert zijn. 1569.

Wy bekennen, dat onſe Chriſtus Jeſus na zijn menſchelyke nature niet meer op der aarden is, (want was hy nog op der aarden, zo waar hy geen Hoogprieſter) maar boven in den Hemel, in dewelke hy hem toont het Hooft te zijn van zijn Gemynte, door welke de Vader alle dingen regeert.

Waarom wy ontkennen den Paus te zijn, zijn Stadhouder, dewelke zegt, Chriſtus zijnen dienſt alleen in den Hemel; maar hy, als een Stadhouder Chriſti, te beſchermen en te regeeren zijn gemynte hier op aarden. En dit is tegens den eeuwigen dienſt Chriſti en zijn eeuwige Prieſterſchap, want daar ſtaat geſchreven: *Gy zyt Prieſter in der eeuwigheit na de ordinantie van Melchiſedech.*

Wy bekennen, dat hy uit den Hemel komen zal om te oordeelen de levende en doode, want hy van God zijnen Hemelſchen Vader verordineert is een Regter over levende en doode, alle ogen zullen hem aanzien en aanſchouwe. Want God zal 't niet gedoogen dat de Koning der Koningen eeuwiglyk lyden zal, te weten, dat de Godſalige van de godloſen verdrukt zullen worden, maar dat hy, als men daar minſt op denken zal, komen ſal uit den Hemel in zijn lighaam, blykelyk voor de gantſche werelt niet om leerſchap der ſonde te predike, maar om te regten zo wel de gene die van aanbegin des werelts geſtorve zijn, als die dan levendig bevonden zullen worden: eeuwiglyk ſaligmakende den Godſaligen, en verdoemende den booſen. Eindelyk, wy zullen al te zamen geſtelt worden voor den Regterſtoel Chriſti, op dat een iegelyk ontfange na het gene dat hy gedaan heeft in zijn lighaam, 't zy goet of kwaat. En dan zal hy gezien worden ſonder ſonde van den genen die hem verwagten ter regtveerdigheit.

O Jeſu Chriſte onſe Broeder! gy hebt u zelven geſtelt voor 't oordeel uwes hemelſchen Vaders om onſent wille, laat nu alle vermaledydinge van ons weg genomen worden. Wy verwagten u uit den Hemel als onſe Verloſſer, wilt nu onſe ootmoedige lighaam vermaken, in den welken wy u gebeiligt hebben door den Geeſt, laatſe gelyk worden u glorieus lighaam, door de magt, met welke gy u alle dingen onderworpen maakt.

Wy gelooven in den H. Geeſt, die wy bekennen de derde perſoon in de Godheit, niet geſchapen, nog gemaakt, nog geboren, maar voortkomende van God den Vader en van Chriſtus, die wy ook aanbidden met God den Vader, en met Chriſtus, als een waaragtig God, ſonder welken niemant hylig of onberiſpelyk weſen kan, nog eenige waaragtige kenniſſe der zaligheit verkrygen, nog eenige vertroottinge der ſaligheit verwerven. Hierom Chriſtus van zijn Apoſtelen ſchydende, beloofde haar een anderen Trooſter te ſenden, den Geeſt der waarheit, die by haar zou blyven in der eeuwigheit, die de werelt niet kan ontfangen, want de werelt kent hem, nog ziet hem niet: zijnen dienſt is den menſchen te lyden, te verlichten in de kenniſſe der waarheit, Chriſtus te verkondigen, groot te maken, en de werelt ſtraffe van ſonde, van geregtigheit en van oordeel. Wy verwerpen de kwade dwalinge der Grieken, die daar zeggen, den H. Geeſt alleen voort te komen van den Vader, en niet van Chriſtus, welke dwalinge te verwerpen is: want al leeſtmen met uitgedrukte woorden niet, dat hy voortkomt van Chriſtus, zo leſen wy nogtans in het Euangelium, dat hy van Chriſtus geſonden wort, als hy zelve zegt tot zijn Diſcipelen: *Als de Trooſter zal gekomen zijn, dien ik u van den Vader ſenden zal, een Geeſt der waarheit, die van den Vader uitgaat, die zal van my getuigen.* Hierom, geſonden worden van Chriſtus, wat is dat anders, dan van den Soon voortkomen? *Paulus* ſchryft ook: *Die den Geeſt Chriſti niet heeft, die komt hem niet toe.* Den Geeſt Chriſti noemt hy hem, om dat hy van Chriſtus komt, welke Chriſtus ook geeft: Zo gelooven wy dan dat de Vader, de Soon, en H. Geeſt, een God zijn, maar in drie perſonen onderſcheiden: Want na dat de Schriftuur leert dat 'er maar een God zy, die zijn eere geenen anderen geven wil, en dien dezelve Goddelyke eere in de Schrift eigentlyk toegeſchreven wort, de Vader, de Soon, en de H. Geeſt, zo is 't klaar dat 'er een eenig God zy, in drie perſonen onderſcheiden, in den welken wy ook gedoopt zijn.

Rom. 8. 1.
Joh. 20. 22.
Eſai. 42. 8.

Van de Kerke.

Wy gelooven een algemeene Chriſten Kerke, die begonnen heeft van de tyden *Adams* en *Eva*, doen God de beloftenisſe gaf van het zaat dat tockomende was, dat is Chriſtus, in het welken *Adam* en *Eva* gelooft hebben, en daarna alle de hylige Vaders, en zijn behouden. En wy verwerpen de valſche dwalinge der gener die zeggen, de gemynte eerſt begonnen te zijn, als Chriſtus geboren wiert, en na dat het Euangelium verkondigt wert.

Gen. 3. 15.

Wy bekennen, dat de beloftenisſe het beginſel en den oorſpronk was van de hylige gemynte, en die geloovende waren in de beloftenisſe, zijn lidmaten van den zelven: want de Vaders, door 't geloove dat zy hadden van Chriſtus, zijn lidmaten van deſelve gemynte, na 't geloove zijn zy alle geſtorven, als zy de beloftenisſen nog niet ontfangen hadden: maar van verre gezien, gelooft, gegroet, en beleden, dat zy gaſten waren en vreemdelingen op der aarden.

Deſe gemynte bekennen wy voor 't lighaam Chriſti en 't geſelſchap der gelooviger, voor de vergaderinge der gener die dat Euangelium belyden, van welke wy gevoelen alle verbande uitgeſloten te zijn. Zo bekennen wy dan een Chriſten gemynte, beſchreven na de eendragtige getuigeniſſen der hyliger Schriftuur, in dewelke tweederlei menſchen zijn, regtveerdige en hypocryten.

Deſe wert genaamt, de vergaderinge der regtveerdigen, in welke *David* begeert uit geheelder herten den Heere te belyden: zy wort genaamt die onbeſmette ſonder rimpel, het ryke *Davids*, het lighaam Chriſti, de menigte der gelooviger, die niet getimmert en is op *Petrus*, maar op de belydeniſſe zijns geloofs. Zy is getimmert op het fundament der Apoſtelen en Propheten, waar van Jeſus Chriſtus den Hoekſteen is, op den welken zo wat timmeragie gevoegt wort, waſt tot eenen hyligen Tempel in den Heere: op den welken wy ook mede getimmert zijn tot een woonſtede Gods in den Geeſt.

Pſalm 22. 23.
Eph. 5. 27.
Eſai. 9. 6.
Eph. 2. 20.

Kentekenen der Kerke.

Deſe Gemynte wort gezien en bekent uit zekere teekenen voor een Chriſtelyke Gemynte, namelyk, uit de predikatie des Goddelyken woorts, die gelegen is in de waaragtige verkondinge des Wets en des Euangelium: want de Wet is een verklaringe des Goddelyken Majeſteits en wille, leerende wat men doen of laten moet, verdoemende alle menſchen, die deſelve Wet overal niet genoeg doen: Het Euangelium is een blyde bootſchap van de zekere vergevinge onſer ſonden, door de verdienſten onſes Hoogenprieſters Jeſu Chriſti alleenlyk. Zy wert ook bekent door de waaragtige bedieninge der Sacramenten, dewelke hylige oeffeninge zijn der Gemynten van Chriſtus ingeſtelt, gelegen in een inwendige miſterie of verborgentheit, en zekeren uitwendigen ceremonien, door welke de geloovigen in de geſchonken vergevingen der ſonden door Jeſus Chriſtus bezegelt, en hares dienſts tot God den Heere en haren naaſten vermaant worden. En wy bekennen in het Nieuwe Verbont twee Sacramenten te zijn van

Luc. 2. 10.

God

1570. God Vader en Chriſtus ingeſtelt, te weten, den Doop en het Avontmaal

Wy bekennen ook, dat deſe Gemynte bekent wort door de Chriſtelyke ſtraffe of vermaninge, 't welk een ordonnantie Chriſti Jeſu is, door dewelke een iegelyk Chriſten lidmaat verbonden is zijnen broeder Chriſtelyk te vermanen, en wederom de vermaninge lieffelyk te ontfangen en aan te nemen, anders zal hy, na het woort Gods, uit de gemynte geworpen en den Duivel overgelevert werden, als een verrot lid. En deſe Gemynte moeten wy ſchyden van alle andere Gemynten deſer werelt, waarom wyſe noemen de gemeenſchap der Hyligen. Wy gelooven, dat alle ware ledekens deſer gemynte, ſonder eenige twyffelagtigheit, gemeenſchap hebben met God den Vader, den Soon, en den H. Geeſt: alzo dat in dit deel de geheele gemynte, met alle haar ledekens, voor de oogen des Vaders, ſonder rimpel of ſmette geopenbaart zal worden: wel verſtaande, dat alle het gene, welk wy deſe gemynte zijn toeſchryvende, en is geen volkomen hyligheit, zo lange als zy ſtrydende is in deſe werelt, zy arbyt altyt met krankheit en zwakheit. En hier af en zal zy niet verloſt worden, voor al eer dat zy met Chriſtus, van welken zy gehyligt wort, ten vollen zy vereenigt.

Van den Doop. Matth. 28. 19. Wy bekennen, dat Chriſtus een bevel gedaan heeft van den Doop zijnen Diſcipelen, om dien te oeffenen met een element des waters, op dat alle Bondgenooten een verzekeringe mogten hebben in hare konſcientien, van de afwaſchinge harer ſonden, door het bloet en den Geeſt Chriſti. Vorder worden wy vermaant in den Doop, dat wy alle met onſen zade van naturen wegen, door de erfſonde, onryn zijn in de oogen Gods: van welke onrynigheit en verdoemeniſſe wy ons zelven geenzins rynigen, of verloſſen konnen, maar moeten daar af door een ander gerynigt worden, zouden wy eenigzins ryn mogen weſen. En ook door den zelven Doop worden wy veroorzaakt de toevlugt altyt te nemen tot God, verzekert zijnde door 't geloove, dat wy, waaragtig berouw hebbende van alle onſe ſonden, vergevinge verwerven zullen door Chriſtus Jeſus onſen Heere, als wedergeboren kinderkens, vernieuwt door zijnen Geeſt, welke weder geboorte uit de doot en verryſeniſſe Chriſti te zamen is, want deſe kragt is gelegen in zijn doot, op dat door zijnen doot, onſen ouden menſche met hem te zamen gekruist mogte werden, en de gebreken van onſe bedorven natuur begraven werden, op dat de kragt der ſonden in onſe ſterffelyke lighamen niet meer heerſchappen mogte.

En hoewel onſe kinderkens de verborgentheit des Doops niet konnen uitdrukken, ofte haren dienſt daar door bekent maken, daarom en mag menſe nogtans van den Doop des waters niet weeren: want in den Doop (gelyk als in andere Sacramenten) moeten wy voor al aanzien, het werk Gods tot onswaarts, namelyk, onſes en onſes zaads genadelyke aanneminge in de genade Gods door Chriſtus. Nu is de Doop een teeken en beveſtiging en verſegelinge van het verbont Gods, eertyds met *Abraham* en zijnen zade gemaakt, als een eeuwig verbont: Ik wil (zegt hy) mijn verbont maken tuſſchen my, en uwen zade na u by hare nakomelingen, dat het een eeuwig verbont zy, op dat ik u God zy, en uwes zades na u.

Gen. 17 7.

Dit verbont en heeft Chriſtus ook niet weggenomen, maar wyder uitgeſtrekt: Want ulieden (zegt *Petrus*) is deſe belofte gedaan, en uwen kinderen, en allen den genen die nog verre zyn, zo veel als 'er de Heere onſe God toe roepen zal, ſtellende de Hydenen en Joden in eenen graat, zo vele het verbont aangaat, 't welk te voren alleenlyk den Joden vervattende. Aangezien dan God allen geloovigen en haren zade, met zijn verbontteeken beveſtigt wil hebben: en Chriſtus in deſen deele niet verandert en heeft, dan het uitterlyk element (welk het minſte is in de Sacramenten) zo volgt hier uit, datmen de kinderkens der geloovigen behoort te doopen.

Act. 2. 39.

1572. Gen. 17. 10.

Deſe overeenkominge der Sacramenten (zo veel de verborgentheit aangaat, van byde Teſtamenten) leert ons ook *Paulus* uitdrukkelyk tot den Corintheren, zeggende, dat de oud Vaders gedoopt zyn: en op een andere plaats, dat de Chriſtenen beſneden zijn met de beſnydeniſſe die ſonder handen geſchiet, in de uittrekkinge des lighaams der ſonden des vleeſchs, enz. En noemt hierom ook Chriſtus een dienaar der beſnydinge. Uit welker dingen aanmerkinge wy verwerpen de leeringe der gener, die de kinderkens der geloovigen van dit verbontteeken willen weeren, daar Chriſtus dog zegt, dat zulken het Ryke der hemelen toekomt.

1 Cor. 10. 1. Col. 2. 11. Rom. 15. 8. Matth. 19. 14.

Ook verwerpen wy de gene, die de kragt des Doops hangen aan de weerdigheit en onweerdigheit der Dienaren: maar wy ſtellen het al aan den Inſteller ſelver, die ons geboden heeft te doopen in den name des Vaders, des Soons, en des H. Geeſts.

Van het Nagtmaal des Heeren.

Wy nemen ook aan met alle eerbiedinge het Teſtament, dat Chriſtus Jeſus zijne Gemynte gemaakt heeft, 't welk aldus luit: *Jeſus, in de nagt doen by verraden wert, nam het broot dankte, brak 't, en gaf 't zynen Diſcipelen, zeggende: Neemt, etet, dat is myn lighaam, dat voor u gebroken en gelevert wort, doet dit tot myner gedagteniſſe. Desgelyks nam by ook den drinkbeker, als dat Avontmaal gehouden was, dankende, gaf by 't zynen Diſcipelen, zeggende: Drinkt alle daar uit, want deſe drinkbeker is 't Nieuwe Teſtament in mijnen bloede, het welk voor u en voor velen vergoten wort, tot vergiffeniſſe der ſonden: doet dit* (ſprak hy) *zo dikmaals als gy daar van drinkt, tot mijner gedagteniſſe. Onſe Heere, onſe God* (zegt *David*) *heeft een gedagteniſſe gemaakt zyner wonderen, by geeft ſpyſe dien die hem vreeſen: by gedenkt eeuwiglyk aan zyn verbont: Hy laat verkondigen zijne geweldige daden zijnen volke.*

1 Cor. 11. 23. Matth. 26. 26.

Psalm 111. 4. 5. 6.

Waar uit wy bekennen 't Avontmaal Jeſu Chriſti een hylige inſtellinge te zyn, in welke hy den geloovigen, door 't eten des gebroken broots, en 't drinken des uitgeſtorten wyns, uitdrukt, en in haar beſegelt de geſchonken vergevinge der ſonden, door de verdienſten zyns gebroken lighaams, en uitgeſtorten bloets. En hierom heeft Chriſtus gewilt, datmen dit onderhouden zou tot zyns doots gedagteniſſe, op dat de geloovigen te beter beſchermt zouden worden tegens de liſten des Duivels, die deſelve (door den laſt der ſonden beſwaart zynde) tot wanhope, of tot valſche remedie der zaligheit zoekt af te lyden, en daarom worden wy ook vermaant door het Avontmaal, dat wy door de offerhande des lighaams en bloets Chriſti, zo ſekere vergevinge onſer ſonden hebben, en gevoet werden ten eeuwigen leven, uit den lighame onſes Heeren Chriſti, ('t welk wy boven bekennen te zyn in den hemel) als wy ter Tafelen onſes Heeren het broot van den Dienaar gebroken eten, en den drinkbeker die ons gegeven wert, drinken: en ook als onſe lighamen door ſpyſe en drank natuurlyk onderhouden werden. Waar mede wy genieten alle de goederen van dit Teſtament als ware erfgenamen, en worden Chriſtus en zyn Gemynte ingelyft, door het geloove, tot onſer zaligheit.

1 Cor. 11. 25.

1 Cor. 10. 16.

Daarom zeggen wy met *Paulus*, *den drinkbeker der dankzegginge, die wy dankzeggende drinken, is die niet de gemynſchap des bloets Chriſti? Het broot dat wy breken, is dat niet de gemynſchap des lighaams Chriſti?* Maar wy en kennen niet met

1570. met de Papiſten, het broot en wyn verandert te zyn in 't weſentlyke lighaam en bloet Chriſti: want gelyker wys dat water in den Doop in het bloet Chriſti niet verandert wort, nog de afwaſſinge der ſonden zelve niet en is, maar alleen het Godtelyke waarteeken en verſekeringe, alzo wert ook dat broot in 't hylige Avontmaal, dat lighaam Chriſti zelver niet, hoewel het na den aard en eigenſchap der Sacramenten dat lighaam Jeſu Chriſti genoemt wort. Hier mede verwerpen wy de Miſſe der Papiſten, welke zy noemen een offerhande te zyn voor de ſonden der levendige en dooden, welke Miſſe zy alleen doen, en genieten dat broot en wyn. Maar *Paulus* ſchryft contrarie tot die van Corinthen, als hy zegt: *Wanneer gy te zamen komt om te eten, zo verbeit malkanderen.*

Miſſe der Papiſten verworpen.

1. Cor. 11. 33.

Hier mede maakt hy een gemeen Avontmaal, om te eten, (hy zegt) niet om te hooren een Miſſe, want Chriſtus is eens geoffert, en met die offerhande heeft hy een eeuwige verloſſinge gevonden, waarom hy niet meer geoffert en wort, want wort hy dikmaal geoffert, zo moet hy dikmaals lyden.

Heb. 9. 12.

Hier neemt de Miſſe al geheel de verdienſten Chriſti weg, en maakt zyn offerhande onbekwaam en onprofytelyk voor onſe ſonden, waar mede alle de gene, die in de Miſſe betrouwen, den Sone Gods met voeten treden, en het bloet des Teſtaments agten, als of het een onhylig werk ware, door welker bloet zy hylig gemaakt zyn, en doen den Geeſt der genade ſpyt aan. Hier mede verwerpen wy ook de lighamelyke tegenwoordigheit des lighaams en bloets Chriſti op allen plaatſen, zo de Papiſten affirmeren met ſommige andere: want Chriſtus weſende op der aarden, en was op andere plaatſen niet na zyn menſcheit, nog ook doen hy verreſen was van den doot, hoewel zyn lighaam glorieus geworden was. Het is kennelyk wat de Engel geſproken heeft tot de vrouwkens, die in den eerſten dageraat des eerſten daags der Sabbathen gekomen zyn tot den grave: *Gy zoekt Jeſus van Nazareth den gekruiſten, hy is opgeſtaan, hy en is hier niet.* Hier mede ſchyden wy niet die twee naturen in Chriſto, hoewel wy belyden, dat de menſcheit niet over al is daar de Godheit is. Want midsdien de Godheit onbegrypelyk en over al tegenwoordig is, zo moet volgen, dat zy wel buiten haar aangenomen menſcheit is, en evenwel perſoonlyk met haar vereenigt blyft. En tot dit hylige Avontmaal en laten wy allen menſchen niet toe, maar alleen de gene die met Chriſto en met de Gemynte vereenigt zyn, met het ware en opregte gelove, en de werelt verzaken, met alle't gene dat der werelt aangaat.

1. Cor. 10. 19.

Ende vlees ter eeuwiger ſpyſe. Ende blom der hylige Chriſti Avontm.

Luk. 24. 6.

Hand. 2. 29, 30.

Wy bekennen ook dat de Chriſtelyke ſtraffe, als een hylige ordonnantie van Chriſtus Jeſus in zyn Gemynte is ingeſtelt, op dat de Godſaligheit onder den gelovigen bewaart, en den Name Gods niet kwalyk berugt werde door haar onder den geloovigen: op dat ook de goede door de booſe niet verdorven worden. Ten laatſten, op dat de gene die geſondigt heeft, tot leetweſen gelyt wierde, en dat zyn geeſt in den dag des Heeren zalig werde. Gemerkt dat het den eeuwigen God belieft, de waarachtige penitentie der gener die hare ſonden bekennen, in genade te ontfangen, en de hartnekkige booſe menſchen die haar ſonden bedekken ofte ontſchuldigen, in hare ſonden te laten: zo moeten wy onſe misdaden uit der herten bekennen.

De Chriſtelyke diſcipline.

Matth. 18. 15.

1. Cor. 5. 4, 5.

Zo veel als 'er nu zyn, die ſchaamte en leerweſen haarer ſonden hebben, en voorts vaſt gelooven, en betrouwen, dat zy haar alle door de verdienſten Chriſti alleenlyk en gantſchelyk vergeven zyn, voor haar nemende van nu voortaan haar aartſche leden te dooden, en hemelſche dingen te volgen, den ſelven, overmids dat zy geloven in den Sone des levendigen Gods, verkondigen wy uit den woorde Gods, dat haar ſonden in den Hemel vergeven zyn, door den Naam onſes Heeren Jeſu Chriſti in der eeuwigheit gebenedyt, Amen. 1570.

Maar zo veel als 'er nog zyn, die een goet behagen in haar ſonden hebben, en die niet bekennen of 't beteren willen, of al is 't ſchoon dat zyſe bekennen, nogtans een ander hulpe der zaligheit zoeken, dan de eenige verdienſte des weldaats Chriſti des Heeren: (overmids dat zy de duiſternis meer beminnen dan het licht, en niet gelooven in den Name des eenigen geboren Soons Gods) den ſelven verkondigen wy uit den woorde Gods, dat alle haar ſonden in den Hemel gebonden zyn, en niet ontbonden zullen worden voor datſe haar bekeeren.

Wy bekennen de Sleutelen van het Ryke Gods in ſeker manieren gegeven te zyn, met den welken open gedaan wort den gelovigen het Ryke der Hemelen, door de predikatie des Euangelii, als zy die ontfangen. Want het een kragt Gods is ter zaligheit alle die daar aan gelooven. Den tweeden Sleutel is de Chriſtelyke ſtraffinge, waar mede den Broeder vermaant wort tot beteringe, en indien hy deſelve niet en ontfangt, zo wort hem dat Ryke Gods toegeſloten.

Rom. 1. 16.

De Bedieninge der ſleutelen.

En deſe Sleutelen van het Ryke Gods zyn gegeven en toebetrouwt de Chriſten Gemynte, die wy ſchyden van alle andere Gemynten deſer werelt. Wy ſchryven deſe magt ofte weerdigheit niet toe den Paus van Romen, nog Kardinalen, nog Biſſchoppen, nog ook eenige van zynen adherenten: want zyn magt en weerdigheit, waar af hy genoemt wort de opperſte Biſſchop der Gemynten, en heeft hy niet ontfangen van Chriſto, maar van eenen moordenaar *Phoca* den kyzer vermoort hadde, op dat hy dat Kyſerdom zoude beſitten. En deſe magt heeft gekregen *bonifacius de derde* van dien Name, als Paus van Romen. En hoewel wy nu alle vier overgelevert zyn den Duivel door zyne onderzaten, als verrotte leden, zo en bedroeven wy ons niet, maar verblyden ons in den Heere: want 't ons klyn is van naar veroordeelt te worden. En nu, myn Heeren, die

Magt des Paus.

Vermaninge aan de Overheit.

Rom. 13.

over al de kwaaldoenders, tot lof en prys van allen den genen die wel doen, wy bekennen u ampt een Godtelyke ordonnantie te zyn, van God ingeſtelt, op dat gy zout voorſchryven de gemynte die gy regeert, het gene dat goet, regt, en profytelyk is voor den ſelven. En daar toe vermaant u ook de Hygeniſche Schryver *Cicero*, in zyn tweede Boek der Wetten, hoe gy de gemynte zult regeren, niet tot uwen profyte, maar tot haar welvaren. Waarom hy u officie beſchryft met ſchoone beſchryvinge. Merkt dog wat *Gallio*, *Sergius*, *Paulus* en andere gedaan hebben tot profyt der Chriſtelyker Gemynten. Leert van den opperſten Hooftman, die *Paulus* van de handen zyner vyanden verloſte, en zo doende, zult gy u ampt regt bedienen.

Act. 13. 7.

O gy Regters! in wiens gewelt wy nu zyn, u ſententie zyn wy verwagtende om gedoot te worden, niet dat wy dat verdient hebben tegens uwer hoogheit, maar tegens God onſen Hemelſchen Vader. Onſe mont is tegens u opgedaan, onſe herte is ontloken, om dat gy geen ſwarigheit maakt in uwe mede lidmaten zo wreedelyk te tracteren, haar berovende van haar goederen, niet eens aanmerkende dat zy die gewonnen hebben in het ſweet haars aanzigts. Gy doot de Ouders, geen agt nemende op haar klyne kinderkens, u ſelven vertoonende ſlaven en dekmantels van de boosheit der gener, die om haar eigen profyt en hoogheit, alle burgerlykheit,

1570. Een boos Tyran.

alle eerbaarheit, en alle Godſaligheit van u weeren, en dit al door het dringe van eenen *Pbalaris*.

Og, myn Heeren, merkt dog eenmaal aan, wat kwaat gy doet, en voegt u beter na u Officie: neemt dog ter herten de heerlyke onderwyzinge *Davids* in zijnen *tweeëntagtig ſten Pſalm*, daar hy zegt: *God ſtaat in de gemynten der geweldigen, en is een Regter midden onder de Regteren: boe lange wilt gy onregt oordeelen, en nemet aan den perſoon des goddeloozen? Oordeelt den armen en den weſen, en helpt den ellendigen en den behoeftigen tot den regte.*

Hierom gy Overheit, want gy de Chriſtenen vervolgt, zo moet gy in 't einde derven (met alle onboetveerdige, die met u toeſtaan ontſchuldig bloet uit te ſtorten, de eigenſchappen en cieragien der Chriſtelyker gemynten, die wy tegenwoordiglyk beleden hebben: waar van de eerſte is, gemeenſchap der Hyligen. Hier in en zyt gy niet begrepen, (zeggen wy) 't en zy dat gy u van gantſcher herten bekeert tot den genen die u zo mildelyk geroepen heeft. De ander: Vergevinge van ſonden, die alle geloovigen ontfangen door Chriſtus: want hy is 't, die onſe ſonden ſelve gedragen heeft in zyn lighaam, op dat wy der ſonden geſtorven weſende, der regtvaardigheit voortaan zouden leven, en hem dienen, door wiens ſmerte wy geſont gemaakt zyn. Wy bekennen, dat wy ook op menigerley wyſe gedwaalt hebben, maar zyn nu bekeert tot den Herder en Biſſchop onſer zielen. De derde eigenſchap is, de verryſeniſſe des vleeſchs. Want het vergankelyke moet aannemen het onvergankelyke, en het ſterflyke dat onſterflyke, de dooden zullen opſtaan, de ſommige tot het eeuwigen leven, de ſommige zullen opſtaan tot de eeuwige verdoemeniſſe.

1 Pet. 2. 24

En alzo onſe leven nu verborgen is met Chriſto in God, als Chriſtus geopenbaart zal worden, (die onſe leven is) zo zullen wy met hem geopenbaart worden in heerlykheit, en na dit leven, het welk ons wil gunnen God onſen Hemelſchen Vader, door de hylige verdienſten zyns Soons Jeſu Chriſti: want hem alleen toekomt dat Ryke, de kragt en heerlykheit. Alle de gene die dit met ons toeſtaan, die zeggen met ons, Amen.

Een Brief geſchreven by Mr. ARENT DIERIKSZ aan zyn Neven, na dat by van den geeſtelyken Raat verweſen was.

Myn lieve Suſters ſonen, *Jacob Pieterſz* en *Walich Pieterſz*, Neefs, gy begeert te weten van my, om wat feiten ik van den geeſtelyken Raat verweſen, afgeſneden en ontwyet, en de wereltlyke hand overgelevert ben, om gedoot te worden: zo zult gy weten, dat wy vier, eertyts Paſtoren geweeſt, uit onſe kooy gehaalt zyn op den twaalfden *Mei* anno vyftien hondert ſeventig; en zyn twee en twee aan malkanderen gebonden, gelyk men die twee Moorders ſchildert, die met Chriſto gekruiſt wierden, ik en de Paſtoor van Yſelmont t'ſamen, de Paſtoor *Schagen* met *Wouter Symonſz*, eertyds Paſtoor van Portegaal, en daar ontrent, en weder ontkoppelt: en ik, als de oudſte, ben eerſt voor de geeſtelyke Mannen ſtaande met uwen hoet (die gy my, *Walich Pieterſz*, geleent hebt) in mijnen hande, zo heeft een dik man met een fluweelen rok myn artykelen beginnen te leſen: en waren doen de ſwaarſte, als dat ik in den beroerigen tyt geen Miſſe wilde doen: en dat ik het beelt van St. *Joris* oneerlyk gehandelt had, gebroken en durfden zy niet ſeggen:) dat ik kinderen gedoopt hadde in duitſch na een ander maniere dan men gewoonlyk was te doen in de Roomſche Kerk, waarom dat ik waardig was als een Ketter afgeſneden te weſen van de Chriſtenheit, en na Regten als een Ketter geoordeelt te worden. Deſe ſententie geleſen zijnde, zo heb ik gezegt: Myn Heeren, moet ik wel een woort ſpreken? Zy hebben gezegt: Neen gy, want ik vermoede dat zy verſtonden datmen op des Heeren vonnis niet ſpreken moet. Zo antwoorde ik: Ik danke God, en vry onverdogt haar ook dankende; maar als ik 't wel inzie, zo zyn zy danks waart die my helpen daar ik eeuwig wel weſen zal: door de genade van onſen lief hebbenden hemelſchen Vader in ons erfdeel, het welk ons Chriſtus gekogt, betaalt, en geopent heeft, hem zy dank in eeuwigheit, met zijnen en zijns Vaders hyligmakenden H. Geeſt, Amen. En alzo ben ik weder na myn kooy toe gegaan, *Annas*, *Caipbas*, *Pilatus* en *Herodes* vraagden Jeſus, en gaven hem tyt en vryheit om te ſpreken. Als ik nu weder in myn kooy gekomen was, (want ik die alleen hadde) zo viel ik op myn kniën en dankte God almagtig, dat ik weerdig was een getuige zyns geregtigheits gerekent te worden. Gy meugt vragen, wat geregtigheits getuige dat ik gerekent mag worden? Ten eerſten, dat ik, verlatende de Miſſe, zo die nu gedaan wort dagelyks, en ſouden weſen een uitdelinge van het Avontmaal Chriſti, zulks als de Apoſtelen na het voorſtel Chriſti uitgereikt en aangedient hebben. Dat ik de Miſſe verlaten heb, daar mede betuige ik, dat ikſe voor onregt bekenne en verwerpe, om meer reden dan ik hier af ſchryven kan. Dat ik het beelt onteert, of tot ſchande gebragt heb, daar mede betuige ik, dat alle die mirakelen, die men den Afgod toeſchryft, dat die (alzo ik hondertmaal gepredikt hebbe) glat Duivels waren. Dat ik de kinderen in duitſch doopte, met een voorgaande prediken ofte vermaning tot de Ouders en tot de Gemynte, daar mede betuigde ik met de Schriftuur, daerde kinderen den Doop toekomt. Als nu myn drie Broeders mede in onſe kooy gebragt werden, zo hebben wy malkanderen met een blyt aanſchyn en herte gekuſt, en geluk geboden, en met verſchyde dankzegginge den Heere gedankt, en dagelyks met Pſalmen en vermaningen malkander, niet vertroottende (want niemant droevig is) maar vermanende uit wat ſtaat wy uitgerukt zyn van den genadigen God, en tot wat heerlykheit hy ons genoot heeft, en wat wy door zijne beloften verwagtende zyn. Die onſen doot u tot ſchande rekenen zullen, die zullen daar mede betuigen, dat zy in onſen doot conſenteren, en part en deel zullen hebben, met die die ons verweſen hebben. Nu, *die genadige God wil alle blinden gezigt verleenen, en allen kwa at willige eenen goeden geeſt geven, dat wy alle met een geloof en eenen Gods dienſt hem vermeeren mogen, een iegelyk in zijnen roepe*, Amen.

ANNEKEN JANS.

Anno vyftien hondert ſeventig, den ſeventienden *Juni*, is *Anneken Jans*, *Ogiers* zoons dogter, huisvrouw van *Adriaan Bogaart*, Plateelbakker, door het aanbrengen van *Aagt Jaſien*, ſtokbewaarſter van St. *Jans* poorte) om de Leere des H. Euangeli, tot Haarlem op 't Stadhuis verdronke, en onder de galg begraven.

B. Paus Hiſtorie van Leyden, p. 191.

HANS TIERENS.

Dewyle de H. Geeſt ſpreekt door den mont des Apoſtels *Pauli*, datmen geen gemeenſchap met d'onvrugtbare werken der duiſterniſſe zal hebben, maar die liever ſtraffen: zo is 't geſchiet in 't jaar onſes Heere vyftien hondert eenenſeventig, dat binnen Ronſe is geweeſt een vroom man, genaamt *Hans Tierent*, welke verligt zijnde door den ſelven Geeſt in de zaligmakende kenniſſe des hyligen Euangeliums, heeft voor hem genomen te ſtraffen een Vrouwenbroer van Gent, (die daar was gekomen om voor een tyt te prediken) en voor oogen te ſtellen zyn grouwelyke duiſterniſſe en dwalinge, daar mede hy dat arme volk verlyde.

1571

Als nu dit alſo geſchiet is, 't welk den Paap niet wel

1571. wel heeft konnen verdragen, zo heeft hem *Hans* moeten verborgen houden binnen Ronſe eenen ſekeren tyt, vreeſende (door het aanklagen van den voorzyden Paap, in handen der Overigheit te vallen. Maar overmits hem God niet alleen hadde geroepen en verkoren om in hem te gelooven, maar ook om voor zijnen hyligen Naam te lyden, zo is het geſchiet dat *Hans* in eenen donkeren avont is uitgegaan om zijne medebroeders en ſuſters te beſoeken, om malkanderen in de benauwde vervolginge te trooſten, en tot volſtandigheit des waaragtigen geloofs te vermanen. Komende op den weg, zo heeft hem ontmoet een Officier van deſelve plaatſe, dewelke zyn uitterſte neerſtigheit dede om hem te vangen, en dewyle *Hans* den Officier zogt t'ontloopen, zo heeft hy hem van eenen grooten hont, die hy by hem had, doen omtrekken, en is alzo gevangen genomen, en gebragt op de gemeene gevankeniſſe van Ronſe, alwaar hy veel aanvegtingen geleden heeft van den Inquiſiteur en van verſchyden Papen, dewelke anders niet zogten dan hem van Chriſto, den Vorſt des levens, af te trekken, en van zyn zaligheit gantſch te berooven: maar de Heere heeft hem alzo geſterkt, dat hy hem mannelyk tegen haar heeft geſtelt, alzo dat zy hem niet konden wederſtaan: en overmits zy niet konden de waarheit lyden, die haar in hare ſchrikkelyke afgoderye en ſchandelyke ſonden ſtrafte door deſen vromen man: zo heeft de Overigheit, door ingevinge des Inquiſiteurs, hem doen verſchynen voor de Vierſchaar, na dat hy ontrent zeven weken hadde gevangen geweeſt, alwaar hy zyn ſententie heeft ontfangen, om levendig met den vuure verbrant te worden: over zodanigen ſententie heeft hy zig zeer vrymoedig verdedigt tegen de Overigheit, haar alle gelyk vermaant met des Heeren Woort, van zodanigen ligtvaardigen oordeel, berouw en leetweſen te dragen, op dat des Heeren gerigte niet ſnellyk wederom over haar en kwame. Maar dewyle de redenen deſes vromen mans hart waren in de ooren der Tirannen, zo hebben zy hem den mont doen ſtoppen van hare Sergianten met eenen bal, en op eenen wagen doen zetten, en gevoert na de plaatſe daar hy als een ſlagtſchaap opgeoffert zoude werden. Als hy nu op den weg veel zag van zijne vrienden en broederen, heeft hy haarlieden zeer vriendelyk toegeknikt, en gegroet: Komende ten half wegen, is den bal uit zijnen mont gegaan, en hy heeft zeer vrymoedig tot den volke geroepen, dat hy zeer wel gemoet was om den Name Jeſu Chriſti te lyden: maar de Sergianten dat ziende, hebben hem terſtont den bal wederom in den mont geſteken. Aan't gerigte komende, is den bal wederom uitgegaan: zo heeft hy beginnen te zingen eenen Pſalm. Maar des Inquiſiteurs dienaar, genaamt *Mr. Claus*, heeft 't zingen verhindert, en wreedelyk geroepen datmen hem den bal wederom in den mont zoude ſteken, en het vuur terſtont doen branden. Zo zyn nu deſe wreede Tyrannen tot haar voornemen gekomen, en hebben den vromen getuige Chriſti alzo met den vuure doen verſmoren, en is vrymoedig in den Heere ontſlapen, anno vyftien hondert eenenſeventig in *Februari*.

MARTEN van SCHORENBACH.

Marten van Schorenbach, is om de bekentenisſe der waarheit gevangen binnen de Stad van Gent, in 't jaar onſes Heeren en Saligmakers vyftien hondert eenentſeventig in *Juli*, en van den Onderbailjuw op het gemeene gevangenhuis gelegt by de roovers en andere kwaatdoenders: alwaar hy ontrent ſeven maanden gelegen heeft, by den welken zomtyds gekomen zijn de Dienaren des Antichriſts, om hem te ondervragen van zijn geloove, tegen dewelke hy zig dapper en mannelyk heeft gehouden, en het zelve vrymoedelyk na de waarheit beleden. En hoewel hy ook menigmaal van de Tyrannen gepynigt wert met vele tormenten, om hem alzo van de waarheit af te trekken, zo heeft hy nogtans hem daar door niet laten bewegen, maar heeft gewilliglyk zijn vleeſch ten beſten gegeven, ontſteken zijnde in de liefde Gods en onſes Heeren Jeſus Chriſtus, door de kragtige werkinge des Hyligen Geeſts, die hem in alle zijn lyden alzo geſterkt heeft, dat hy alle de tormente heeft konnen verdragen, veragtende des Paus leere voor een Duiveliſche leeringe tot den einde toe. En overmids de ongeregtige, de geregtige niet konnen lyden of verdragen, dewyle haar geloove en leven met den goddeloſen niet overeen komt, gelyk in het Boek der wyſheit geſchreven ſtaat. Zo hebben de Sergianten den mont van dit ſchaapken Chriſti toegebreidelt, en daar na in de Vierſchare gebragt, alwaar *Marten* de ſententie des doots heeft ontfangen om met den vuure verbrant te worden, en dat na des Konings Mandament, dewyle hy een Man vol opinie was tegen hare Moeder de Roomſche Kerke. Daar na is hy na de Markt gelyt, alwaar een huisjen met een ſtaak daar in bereit was om hem te branden. Als hy nu ter plaatſe gekomen was, daar hy zijn offernande zou volbrengen, zo heeft hy zig zeer blymoediglyk met den lighame gebogen, (aangezien hy gebreidelt was) en vriendelyk de Broederen gegroet die daar ontrent ſtonde. Daar na is hy aan de ſtaak gebonden, en alzo levendig verbrant, en is in den Heere ontſlapen, in 't jaar onſes Heeren Jeſus Chriſtus vyftien hondert eenentſeventig, den ſevenentwintigſten *Maart*.

1571.

Sapiens 2.

JORIS de MAKELAAR.

Den ſeſtienden *Auguſti*, anno vyftien hondert eenentſeventig, is ook om het getuigeniſſe der Godlyker waarheit te Antwerpen ten vuure opgeoffert en verbrant met toegevyſelden monde, een vroom getuige Jeſu Chriſti, genaamt *Joris de Makelaar*, en heeft door vele tormenten God zijnen Heere niet verloogent: maar heeft als een getrouw getuige de waarheit met zijn bloet beſegelt.

JAN MISSUENS d'Oude.

Jan Miſſuens*, geboren van Dieſt in Brabant, heeft te Buſſel een tyt lang met zulke neerſtigheit het ampt eens Ouderlings bedient, dat hy daar na ook door een ordentlyk beroep tot den dienſt des woorts is aangenomen. Van daar is hy, ten tyde datmen door de gantſche Nederlanden het Euangelium openlyk predikte, uitgeſonden tot Tielt in Vlaanderen, alwaar hy zijn ampt zo getrouwelyk bedient heeft, dat daar door geen klyne vrugt met des Heeren genade gekomen is, gelyk dat vele Chriſtenen genoegſaam betuigen. Nadien hy nu door het vervolg dat terſtont daar na over de Kerke Chriſti kwam, verjaagt was, is hy in Engelant gevlugt, en daar zommige maanden blyvende, is wederom gekomen, en heeft zig tot Antwerpen by de Gemynte onder het kruice begeven, daar hy tot een Dienaar des Godlyken woorts is aangenomen. Hy heeft de verſtroide ſchapen Chriſti wederom met groote ſorgvuldigheit helpen verſamelen zo veel hem mogelyk was. En het is daar na geſchiet, dat God de Heere, over de ſonden des volks vertoornt zijnde, een groote peſte over de ſtad van Antwerpen, en ook over de Gemynte Chriſti geſonden heeft, alzo dat ook vele Broeders en Suſters, ja ook de huisvrouw van *Jan* voorzegt in den Heere verſchyden zyn. Daar na is ook *Jan* van den Heere met deſe ziekte bezogt, dog van den Heere genadelyk gepaart, ziek weſende ten huiſe van *Matthys de Metjer* een Vettewarier.

* Andere *Miſſuens*.

Op den negentienden *Mey* daar na is het geſchiet, dat de Markgraaf daar eens of tweemaal

1571. voorby ging om de plaatſe te verſpieden, en vraagden ten naaſten huiſe: (niet dat ſy *Jan* ſogten, maar den voorſchreven *Mattbys*, die (zo men zegt) tegen den Koſter van St. Andries Kerke ſommige woorden gehad hadde) en als de dienſtmaagt, ten ſelven huiſe woonende, dit gewaar wert, zyde zy tot haar meeſter en vrouw: My dunkt dat'er te nagt wat omgaan wil, want de Markgraaf is hier voorby gegaan, en heeft zo zeer ten huiſe ingezien, als hy of iets voorzien wilde. Waar op zy antwoorden: Waar voor zyt gy vervaart? En beriſpteníe om hare vreeſagtigheit wille. Zy daarentegen zyde: Zegt dat gy wilt, ik zal altyt de boeken verbergen. Dit namenſe haar ſpotswyſe af, zeggende: Loopt met de Boeken. Des avonds is den Markgraaf met zyne dienaren gekomen, en hebben ten ſelven huiſe aangeklopt. Ingelaten zynde, heeft hy den ſelven *Mattbys*, en *Magdelena* zyn huisvrouw gevangen genomen, dewelke hem zeer vrymoedelyk antwoorden. Boven loopende, hebben zy 'er een gevonden, die zy niet en zogten. Als *Mattbys* en *Magdelena* gevraagt werden, wie hy was? Antwoorden zy: Het is een ſlaper. Even wel hebben zy hem na den Steen gelyt. Des morgens de Markgraaf niet wetende wat voor een man het was, heeft geboden datmen den ſlaper af laten zou, en zo zou hy dan des avonds daar na afgegaan hebben. Hierentuſſen de Broeders zulks niet wetende, maar meenende de Markgraaf wiſt wel wien hy gevangen had, hebben malkanderen gewaarſchouwt, vreſende dat zy onverziens zouden gehaalt worden. Hierdoor is het rugtbaar geworden, dat'er een Euangeliſe Predikant gevangen was.

Het zelve is ten leſten den Markgraaf aangezegt. Doe heeft de Markgraaf den Steen waarder ontbode, zo de ſlaper niet uit was, hy zoude hem niet uitlaten: ik heb (zyde hy) wat ſonderlings met hem te ſpreken. Alzo is hy opgehouden, en is in harder gevankenis gelyt: kort daar na is hy onderzogt geworden, zo gy uit zynen Brief verſtaan kon, den welke wy hier by geſtelt hebben.

Aan de Broeders der Gemynte binnen Antwerpen Genade en vrede van God de Vader, door onſen Heere Jeſus Coriſtus, Amen.

Zeer geliefde Broeders, ik laat ulieden weten, hoe dat ik uwen Brief ontfangen heb, waar van ik u bedanke: want hy my aangenamer is dan eenige koſtelykheit, mitſdien dat myn droevig herte door den ſelven is getroost, want ik in groote ſwarigheden, vol ziekten en pynen, verlangende na den dag myner verloſſinge, dewelke ik hope dat korts geſchieden zal, door Gods genade. Voorts, myn lieve Broeders, bedanke ik ulieden, en bidde alle vrome Broeders, dat zy my vergeven 't gene dat ik tegen haar miſdaan heb.

Het welke my meer tranen doet ſchryen dan ik zou konnen uitſpreken, aanmerkende de verſtrojinge der Kerke, alzo gy my ſchryft, dan ik betrouwe dat God wederom wasdom geven zal door zyn genade, gelyk hy de verſtroide Kerk binnen Jeruſalem heeft gedaan, want al zynder ſommige bladeren verſcheurt en verſtroit, de wortel en is nog niet uitgeroeit. Aangaande den ſtaat myner zaken is deſe: Als ik gevangen wiert, zo hebben zy my in't Kyſert ſtoel gelyt, daar gelegen hebbende twee dagen, zo zynder tot my gekomen ſtads Chirurgeins, en een Medicyn, om myn beenen te viſiteren, en zo wanneer zy dat gedaan hadden, zo aanmerkten zy myn grote ziekten en krankheden daar in ik weder vervallen was, en hebben voor my verkregen's Dingsdaags daarna een plaats om nu te leggen.

En ik ben ook voor myn Heeren ontboden, die hebben my geëxamineert, alzo dat ik heb moeten belyden my te weten een Predikant. Doe vraagden zy my, waar dat ik zulks al bedient had? Ik antwoorde: Te Bruſſel, Thiel, en Antwerpen. Doe hebben zy willen weten, wie myne Adherenten waren? Ik antwoorde, dat ik haar zulks niet en hoopte te zeggen door Gods genade, maar wanneer haar God in uwen handen geeft, gelyk als hy my u gegeven heeft ſonder my te zoeken, zo vraagt haar. Doe zyde een uit haar: Gy en durft ons niet leeren, wy zyn al voor u geleert, en, zyden zy: Gy zult het ons nogtans zeggen wie dat uwen aanhang is: Ik zyde haar als voren. 1571.

Doe zyde daar een: Hoe, gy wilt dan alleen Martelaar zyn: Ik zyde dat 't niet noodig was dat ik alleen Martelaar zou weſen, want gy maakt'er genoeg. Doe hebben zy my veel ſchimpige woorden gegeven, en voor die ryſe laten gaan. Des anderen daags zo zyn zy wederom gekomen, en als te voren gevraagt, en ik heb als te voren geantwoort. Doe hebben zy my, hoe krank dat ik was, ongenadelyk op de pynbank geworpen, en groote tormenten aangedaan, zo dat ik 't nog zeer wel gevoele, dat ik het van pynen niet hebbe konnen verdragen, gelyk de Markgraaf ook ſpotswys zyde: ik wiſt wel dat u krank lighaam de pyn niet zoude verdragen.

Doe heb ik met groote droefheit myns herten moeten bekennen, zulks als zy my gevraagt hebben. Want dat gy my ſchryft dat het ſecreet der gemynten in 't licht gekomen is, dat hebben zy al over lang geweten: en dat uit de oude belydeniſſen.

Zy hebben my ten eerſten gevraagt, of 'er niet vier Ouderlingen waren, vier Diakonen, en vier Weetdoenders, en hoe dat de Stad in vieren is gedeel, en ook hoe dat wy veranderinge en verkiezinge houden, en diergelyken veel, 't welk onder ons omgaat. Zo hebben zy my gedwongen om de namen der Dienaren te weten, van dewelke ik haar heb genoemt als ik u geſchreven heb, 't welke my leet is, en alle dagen rouwen zal. Daarna zo hebben zy my na dat myn medebroeders geëxamineert zyn geweeſt, gevraagt tot confirmatie, of ik alſulke namen niet en kende? Ik antwoorde zommige Ja, en zommige Neen. Nog zo hebben zy my gevraagt, of wy geen Concilien en hielden met de omliggende Kerken? Ik zyde, Neen: want zy weten ſchier al dat onder ons omgaat, 't welk my verwondert. Zy willen dat 'er een Ouderling was met wynig baarts. Voorts hebben zy van my willen weten, in wat huiſen ik 't Nagtmaal uitgereikt heb, zo heb ik haar huiſen genoemt daar de Gemynte geen ſchade by en heeft, te weten, 't Pakhuis aan de nieuwe Wage, de oude Wage, den *Coriſtoffel*, en *Centurio*, nademaal ik zijnen naam ook in 't briefjen hoorde. Dit, beminde Broeders, is myn examinatie in 't jaar onſes Heeren vyftien honderd eenen ſeventig.

Genade en vrede van God den Vader, door onſen Heere Jeſus Coriſtus, Amen.

Zeer geliefde Broeders en Suſters: Ik *Jan Miſſuens* gevangen om Gods Woort, in 't welk ik u heb gedient drie jaren, en verzorgt gelyk een Herder zijn Schapen, vermanende als dat gy daar in wilt volherdig blyven, en daar af een goede getuigeniſſe geven, als gy daar van verſogt wort gelyk ik nu verſogt ben. Want 't en is niet alleen genoeg Chriſtus te belyden met den monde, roepende *Heere, Heere*: maar wy moeten hem ook belyden met de werken eens Chriſtelyken levens, op dat onſe Vader die in den hemel is, daar door gepreſen mag worden. Want zo wy niet volherden in ons Chriſtelyk leven, maar ons gelyk ſtellen den genen die haar voor eenen tyt in Gods woort verblyden, en afvallig worden als daar kruis en lyden komt: wat geſchiet door zulke anders dan laſteringe des naams Gods? Daarom en weeſt dien niet gelyk,

maar

1571. maar blyft volhertig in den gebede en Apoſtoliſche leere, uwe vergaderinge niet verlatende, gelyk zommige een maniere hebben: maar belydet Chriſtus liever met den bloede, als *Abel*, *Naboth*, *Eleazar*, de ſeven jongelingen met hare Moeder, *Johannes de Dooper*, en Chriſtus onſe Saligmaker, en alle de lieve Apoſtelen en getuigen Chriſti gedaan hebben. Gelyk *Johannes* zegt: *Als dat by zag een zeer groote ſchare die niemant tellen konde, die voort gekomen waren door lytſaamheit, haar kleederen gewaſſchen hebbende in 't bloet des Lams, en zyn gedoot om het getuigeniſſe des woorts, hebbende een goede belydeniſſe beleden.* Als zy om Chriſti name geſtelt zyn voor den Regter, zo en hebben zy haar des Euangeli niet geſchaamt, maar hebben beleden het zelfde te weſen een kragt Gods ter zaligheit, gelyk 't ook in der waarheit is. Daarom, myn lieve Broeders en Suſters, en weeſt dog niet vertſaagt in het aanmerken der tirannye die zy hebben voorgenomen te bewyſen aan mijn perſoon: want alle 't lijden deſer tijt heeft dog een einde, daarom zo wort klock met de *Philippenſen* door de banden *Pauli*, en wilt uwe verkiezinge bewyſen door goede werken, daar toe gy van God uitverkoren zyt, als *Petrus* zegt: *Gy zyt een bylig en een uitverkoren geſlagte, een Koninklyk Prieſterdom.* Hierom bemerkt dog wat eens Konings officie is, te weten, het goet te beſchermen, en het kwade te ſtraffen, en den vyant met den ſwaarde te overwinnen; daarom ſtraft ook het kwaat dat in uwen vleeſche woont, en volgt 't goede na. Overwint met den ſwaarde des Geeſtes alle vyanden, op dat gy in den geloove in Chriſto meugt triompheren, overwinnende doot, duivel, en helle.

Insgelyks zo bewyſt ook u Prieſterlyk ampt, om God u ſelven op te offeren tot een levende offerhande Gode behagelyk, in een waaragtig gelove voor onſen Heere Jeſus Chriſtus. Want ſonder gelove is 't onmogelyk God te behagen, al is 't zake dat wy ook ons lighaam tot den brant overgeven. Want *Abels* en *Abrahams* offerhanden hebben God niet behaagt dan door 't gelove. Daarom zo vermane ik een iegelyk zyn gelove te bewyſen in gedurige goede werken, byde in 't leven en ſterven. Want leven wy, wy leven den Heere, ſterven wy, wy ſterven den Heere, daar toe u God met zijnen geeſt verſterke door Jeſus Chriſtus, Amen.

Voort zo bevele ik u lieve Broederen agt te nemen op myn arme kinderen, want ik en late haar geen goet na, onderwyſt haar in de vreeſe des Heeren, als ik u t'ſamen toe betrouwe: groet haar zeer, en laat my ook weten hoe dat 't met haar ſtaat. Hier mede oorlof, lieve Broeders en Suſters, den tyt mijnes verſchydens is na by gekomen. Oorlof, oorlof. Bid den Heere voor my. Groet alle Broeders en Suſters, en vermaant haar dat zy gedagtig zyn, het welk zy van my gehoort hebben.

By my Jan Miſſuens. Niet ſonder tranen.

Eenen anderen Brief van JAN MISSUENS, aan een zijner Suſteren in den Heere.

Zeer beminde Suſter. uit Gods genade door Jeſus Chriſtus, zo is 't dat ik Jan *Miſſuens* gevangen op den negenden *Mei*, om 't getuigeniſſe der waarheit, uwer niet kan vergeten na uwer begeerte. Vorder zo vermane ik u dat gy dog wilt waarneme uw beroep, daar mede gy van den Here geroepe zyt uit de duiſterniſſe en blintheit des verſtants, en heeft u verlichtinge zijns Geeſts gegeven, op dat gy zout bekennen zyn groote genade in 't vergeven der ſonden, door het welk gy zyt bevryt van den toorn Gods, en heeft u aangenomen tot een erfgenaam zijns ryks. Hierom zo verkondigt met een Chriſtelyk leven de deugt van den genen die u geroepen heeft, en maakt uwe beroepinge vaſt door goede werken in den geloove, zo zult gy niet ligtelyk ſtruikelen ter regter of ter ſlinkerhand: maar de Heere zal uwe vaſtigheit zyn, die u ook wil bewaren als den appel zijner oogen, ende en zal u ook niet vergeten, alwaar 't dat een moeder haar kind vergate: want God draagt zorge voor de Weduwen en Weeſen. Daarom weeſt goeds moeds, en laat de liefde door vreeſe niet ondergaan: al is 't dat de baren tegen het huis des Heeren ſlaan, en zommige ſteenen verrukken, nog en is het niet gevallen, want het heeft eenen vaſten gront en pylaar der waarheit. Dus laat des geloofs kragt in de liefde blyken, want de liefde is veel kragtiger dan de doot, en is een volkomen band die ons verbint door de eenigheit des Geeſts met God den Vader voor Jeſus Chriſtus. Hier in laat ons verblyden, en alle treurigheit na den vleeſche te nederleggen: aangezien, myn alderliefſte Suſter, dat ons God van de booſe werelt heeft verloſt, op dat wy met deſelve niet en zouden vergaan, maar met hem leven in der eeuwigheit, door Jeſus Chriſtus. Og of God gave, dat alle menſchen konden begrypen de vreugt des eeuwigen levens, zy zouden zo zeer dit tydlyke leven niet beminnen, maar zy zouden met *Paulus* ſeggen: *Ik begeere te verſcheyden van den lighame, en met Chriſto te zyn.* Want zo lange wy in deſen vleeſche zyn, zo zyn wy eenen gedurigen ſtryt onderworpen, als nu van des werelts vrienden en magen, als dan van ons eigen vleeſch en bloet. Daarom myn alderliefſte Suſter, wilt u ook als een krygsvrouw ten ſtryde beryden, zo lange als gy in deſen vleeſche zyt, waar toe u God met zijnen Geeſt wil verſterken, op dat gy overwinnende, de Kroone der glorien meugt ontfangen door Jeſus Chriſtus, Amen.

Neemt dit in dank voor een Teſtament tot myner gedagteniſſe, 't welke ik geſchreven heb met zieke leden. Oorlof, myn lieve Suſter, oorlof oorlof op deſe tyt, maar ik verhope, al worden wy nu geſcheiden, dat wy nog alle in Gods Ryk zullen verſamelen.

Nog eens zegge ik oorlof met vloejende tranen, en met den kuſſe des Geeſts, al zyn wy verſchyden in den vleeſche.

By my Jan Miſſuens, den vyftienden Mei vyftien hondert eenenſeventig, gevangen om het getuigeniſſe der waarheit.

Myn hope is in God.

Nog eenen Brief van JAN MISSUENS voorſchreven.

Genade en vrede van God den Vader door onſen Heere Jeſus Chriſtus, Amen.

Zeer geliefde Suſter in Chriſto: Ik *Jan*, nu gevangen om des Heeren woort, laat u weten, hoe dat ik in mijne gevankeniſſe wynig geſontheit heb, den Heere zy lof, die my in alles viſiteert, maar ik verhope dat myn verloſſinge zeer na by is, om met mijnen God in vreugde te leven. Want dat Antichriſts dier heeft zijne tanden bereit om my te verſcheuren, en niet alleen my, maar alle die de naam Chriſti belyden, waar toe zy haar beſte doen: maar zy en hebben geen magt om die zelve een hair te krenken ſonder den wille Gods, want wy zijn in de handen des Heeren beſloten, uit dewelke ons niemant trekken kan, hy moet ons ſelve overgeven, hoewel deſe Tyrannen zulks niet konnen begrypen.

Daarom zy ook altyt haar zeer hoogmoedelyk beroemen van hare groote magt, als *Pharao*, *Senacherib*, *Nabuchodonozor*, en *Pilatus* deden: want zy meenen dat een iegelyk ſchuldig is haar onderdanig te weſen: maar men moet God meer gehoorſaam weſen dan de menſchen. Al ziet men haar met groote vermetenheit 't onnoſel bloet vergieten, gelyk het geſchiede ten tyde *Jezabels*, die *Naboth* dede dooden om den wyngaart te be-

1571. zitten: en *Athalia*, die't Koninklyke zaat dede dooden, om dat zy de heerſchappye alleen voeren zoude; zy is nogtans in haren bloetdorſt te
2 Reg. 10. 11. ſchanden gekomen, want *Joſias* was door Gods voorzigtigheit bewaart.

Alzo ook nu al dooden zy dit Koninklyke zaat Chriſti, daar blyft altyt een Koning over, die haar t'zijner tyt met zijnen yſeren ſtaf als potſcherven te ſchanden brengen zal. Daarom, myn lieve Suſter, weeſt altyt vrymoedig, door den
Rom. 8. 31. geloove in Gods vreeſe levende: Want is God
Zach. 2. 8. met ons, wie is tegen ons? Hy draagt voor ons
Iſai. 44. 2. zorge gelyk voor den appel zijner oogen, en hy draagt ons op zyn armen door alle perykel, gelyk een Vader zyn kind, Og, aanmerkt wat liefde God draagt tot 't menſchelyke geſlagte, en deſe liefde en is niet tydelyk, maar zy is eeuwig, als
Hoſ. 2. 18. de Propheet getuigt: *Ik hebbe my met eeuwige liefden aan u verbonden, en heeft dejelve in Chriſto beveſtigt*, als Chriſtus ook zegt: *Ik hebbe u beginnen*
Joh. 13. 1. *lief te hebben, ik zal u ook lief hebben tot den einde.*
2 Cor. 5. 14. Op welke liefde *Paulus* ziende, zegt: *Ik en worde*
2 Tim. 2. 11. *niet moede, want de liefde Chriſti die bedwingt ons*, aanmerkende, *dat zo wy met hem zyn geſtorven, dat wy ook met hem zullen leven.* Hierom zo mogen wy ons leven niet lief hebben, maar om
Matth. 10. 39. Chriſti naam verlaten, want al verlieſen wy't tyd-
Luc. 9. 24. lyk leven, wy vinden in Chriſto een eeuwig leven, zo dat wy in het ſterven geen ſchade lyden,
Phil. 1. 21. zo *Paulus* zegt: *Sterven is myn gewin*: en wie is'er van ons die niet geerne profyt dede, ja daarom zyn Vaderlant zoude verlaten? Daarom zyn wy van naturen neerſtig om te zoeken het tydlyk profyt, laat ons dog meer neerſtigheit bewyſen om te zoeken dat eeuwig is: en ik hope zeer korts myn leven met winninge te verlaten, en met mijne Bruidegom in glorien te leven. Dus neme ik, myn lieve Suſter, afſcheit, en zegge adjeu, wy moeten ſchyden na den vleeſche, maar blyven vereenigt in de gemeenſchap der Hyligen, die wy om de afſchydinge des vleeſchs in Chriſto niet zullen verlieſen. Dus neemt dit in dank tot mijner gedagteniſſe, en blyft ſtantvaſtig by de leere die gy van my hebt gehoort, want het is de onbedriegelyke waarheit.

Dus zegge ik nog eens adjeu, adjeu, en myne afſcheit aan u myn alderliefſte ſuſter, en laat my eens weten hoe dat't met myn arme kinderkens als is, waar na ik groot verlangen hebbe. Og, lieve Suſter, hebt dog agt op die kinderkens, groetſe my ook zeer, en datſe voor haar Vader bidden, bid gy ook voor my. Groet my ook alle de gantſche Gemynte zeer, en zegt haar, dat ik haar allen tot myn ſlagtfeeſte noode, op dat zy aanziende mijnen noot, te beter beweegt zyn mogen voor my te bidden. Vrede zy met u allen.
Geſchreven by my Jan Miſſuens. Niet ſonder tranen, Anno vyftien hondert eenenſeventig in Juli.

Zijnen laatſten afſcheit brief aan de Broeders en Suſters in't generaal. Genade en vrede door Jeſus Chriſtus.

Zeer geliefde Broeders en Suſters in den Heere, ik gebiede my hertgrondelyk aan u lieden, en ben van ulieden begeerende, dat gy den Heere voor my ellendige creature wilt bidden,
2 Tim. 4. 6. want ik verhope dat den tyt mijner verloſſinge zeer na by is, en hope zeer korts te bezitten de vreugt en blytſchap met mijnen God; daarom zo begeere ik met deſen Brief afſcheit te nemen aan alle myn Schapen, die ik hier drie jaren in grooter zorge heb gevoet met Gods woort na den wille des Heeren. Hier mede oorlof, oorlof, ſchoon bloeyende Lelie onder de Doornen, in
Cant. 3. 2. ſchoonheit te boven gaande, *Salomons* heerlykheit, hoewel gy in groote verdrukkinge zyt, en dat uwe bladeren door 't ſteken der doornen werden verſcheurt, nog blyft gy deſelve, kragtig in reuk, ſpyt alle die den reuk niet mogen verdragen, en zoeken de Lelie daarom uit te roeyen, maar zy doen altyt verloren arbeit, want zy ſtaat in Gods bewaringe, die de byle heeft geſlepen om den doornen ſtronk af te houwen, want het is by God regt haar te vergelden die de Lelien verdrukken. Oorlof vrugtbare Wynſtok, wiens vrugten het herte verblyt, hoewel u hout een leelyk aanzien heeft onder allen houte by den menſchen, ende en wert nergens toe nut geagt, dan om te verbranden, nogtans zo pryſt elk uwe vrugt, hoewel zy van vele wort misbruikt. Oorlof Duifjen zimpel en eenvoudig, wiens veere men zoekt uit te plukken om u het vliegen te verhinderen, want zy agten u tegen natuur een ſchalk dier te weſen, om dat gy zeer ſtoutelyk vliegt in 't midden der Wolven. Oorlof onnooſel ſchaap ſonder arg, wiens ſtemme vriendelyk is, en in de wolle vrugtbaar tot 's menſchen behoef, nogtans zo ſtaan veel Vleeſchhouwers (om haar eigen profyt en eere) na u leven, maar zy en vermogen geen Schaapjen te dooden, 't en zy dat 't haar wort gegeven. Oorlof rein zuiver Maagt, die nu als de verlaten treurt, aanmerkende hoe veel boeleerders nu uit zijn om u te ſchofferen en van u eere te ontrooven, agtende u een Hoere te weſen, maar hier in zo moet gy u zuiver Maagt vermanen, als dat 't beter is een Hoere by fame, dan in het weſen, en dan een Hoere met regten name. Oorlof alle Gehouwde, draagt u eerlyk in uwen ſtaat, bewarende de eenigheit des Geeſtes in den band des vredes. Oorlof alle Weduwenaars en Weduwen, wandelt eerbaarlyk in de vreeſe Gods. Oorlof alle Jongers en Jonge Dogters, weeſt verciert met ootmoedigheit en ſedigheit, ſchouwende de luſten die tegen de ziele ſtryden. Oorlof alle Broeders en Suſters, die my oit vrientſchap hebben in banden en buiten banden bewеſen. Oorlof aan alle Broeders en Suſters in 't gemeen, inſonderheit aan de Dienaren der Kerken, biddende haar alle, dat zy haar des arbeits niet willen laten verdrieten om de verſtroide ſteenjens weder te hoop brengen tot een geeſtelyk huis, om daar in te offeren Geeſtelyke offerhanden, Gode aangenaam, door Jeſus Chriſtus, Amen. Bid voor my.

Na gedurige gevankeniſſe en verſcheiden tormenten die hem aangedaan wierden, en na dat hy vele en verſcheiden brieven aan zijne Broeders geſchreven hadde, welke het meeſtendeel hier niet geſtelt zijn, zo is hy ten laatſten verweſen, en met toegevyſelde mond op de groote Markt levendig verbrant, en daarna is zijn ligchaam na gewoonte, den vogelen des Hemels tot een ſpyſe geſtelt, en is geſtorven den seventienden *Auguſti*, in het jaar onſes Heeren 1571.

Streng ſchryven van den Graaf van Megen aan die van Arnhem.

1574. Den dertigſten *Auguſti* vyftien hondert een- D Pont. entſeventig, ſchreef *Karel van Brime*, Graaf ſtroide Leven van Megen, door zijnen Secretaris, uit laſt 2 edicie pag. van den Hertog van *Alba*, aan den Raat te Arn- 172. hem, dat, alzo daar eenige Ketters wierden bevonden, die door den geeſtelyken Regter, den wereltlyken waren overgelevert, en die op hope van bekeeringe, lange in hegteniſſe wierden opgehouden, en aldaar meer ſchade deden, door haar goddeloos gevoelen, als of zy in vryheit waren geſtelt, zo beval hy haar uit ſtrengen laſt van *Alba*, en de Koning, datſe zodanige luiden, na datſe den wereltlyken Regter waren overgelevert, binnen vierentwintig uren zoude van kant helpen. En om te beletten dat zodanige Ketter, wanneerſe ter doot wierden uitgevoert, hare vergiftige leeringen niet zouden verſpreiden, nog 't gemeene volk, door hare dwalingen, ergerniſſe geven, datmen haar in de gevankeniſſe, aleerſe wierden uitgevoert, de tippen van hare

1571. hare tonge met een gloejend yſer zoude ſchrooken en af branden, op dat haar, daar door, alle aanſpraak zoude werden benomen. En dit beval hy op het ſtrengſte uit te voeren. 1571.

Op andere plaatſen ſtakmen haar ballen in den mont, of men gebruikte trommels en ſchroeven op de tonge, en ſchrotjende die, als boven gezegt is, met een brandent yſer, datſe een hol en vreeſelyk geluit uitbromden: tot groote deernis der Burgeren, en blytſchap der Monniken, die, als zy deſelve aldus zagen gemuilbant, en in 't vuur zig bewegen, eenige ſpotlyk uitriepen: Hoe lollenſe dus, zoudenſe ook wel danſſen? 't welk van zeker jongeling t'Antwerpen gehoort zijnde, nauwelyks zyn gramſchap koſt intomen, om niet zijne handen aan deſe wreede Monnik te ſchenden.

Kort en waaragtig verhaal van een vroom Martelaar, genaamt HENRIK ALERTSZ. SCHOUTEN, geboren in s'Gravenhage, alwaar hy ook woonagtig is geweeſt, weſende een Deurwaarder van den grooten Raat van Appel tot Mecheln, en van't Hof van Holland.

EVen gelyk de menſche, in zyn natuurlyke blintheit ſtekende, gantſch niet en denkt om te zoeken het middel zijner zaligheit, of zo hy eenige gedagteniſſe daar van krygt, die zoekt op zulke plaatſen, en in zulke middelen, daar door dezelve niet kan bekomen worden. Alzo heeft de menſche, met Gods Geeſt begenadigt zijnde, geen ruſt in zyn konſcientie, voor dat hy de ſaligheit zyner zielen gevonden heeft; want hy verſtaat als dan eerſt te regte, dat zyn ſonden en ondeugden hem van God afgeſchyden hebben, als de Propheten getuigen: ja dat Gods toornigheit, waar toe hy hem, om te dragen, onmagtig vint, over zijne ſonden ontſteken is. En daarbeneffens, dat Chriſtus Jeſus, in welke alle hemelſche ſchatten der eeuwiger zaligheit verborgen zyn, die den eenigen Middelaar tuſſchen God en ons is, en ons van God tot wysheit, regtveerdigheit, hyligheit en verloſſinge geworden is, allen den genen, die tot hem komen door een waaragtig geloove, met opregte boetveerdigheit des levens, een vermakelyke ruſt in zyn konſcientie belooft en toezegt, *Matth.* 11. 28, 29.

Hier van hebben wy onder anderen een heerlyk exempel in deſen *Henrik Alerſz* voornoemt, want met Gods Geeſt begenadigt zijnde, zo is hy uit den ſlaap der ſonden opgereſen, en heeft beginnen te denken, hoe en waar dat gy beſt het middel zijner zaligheit zoude mogen vinden, die hy tot nog toe, niet tegenſtaande hy nu tot zijnen rijpen ouderdom en verſtant gekomen was, in 't Pausdom niet had konnen vinden. En alzo te dier tijt de menſchen om tot haar zaligheit te komen, verſchyden wegen wierden aangewezen, want beneffens dat daar was de blinde duiſterniſſe des Pausdoms, zo was daar ook te vinden de opregte Gereformeerde Religie, die alleen den weg tot het leven aanwijſt: als ook eenige, die haar voor navolgers en Diſcipelen *Lutherus* uitgeven, met t'zamen de dwalende ſecte der Wederdoopers. Daar uit ontſtaan is, dat deſe vrome Martelaar en getuige Jeſu Chriſti, als uit den ſlaap ontſchietende, niet geweten heeft, waar, of by wien hy zig uit 't geeſtelyke Babel ſcheidende, *Apoc.* 18. zoude voegen, om zyn zaligheit te bekomen, daarom hy zig ſelven op de ſchoonſchynende deugden der Wederdoopers, en haar gemaakte woorden vergapende, begaf, om de ſekerheit haarer leere te onderzoeken, en om die te beproeven, tegen 't gene dat hy dagelyks Gods Woort leſende, daar uit konde leeren. En alzo hy bemerkte dat haar leere niet anders en was dan een vervoerende dwalinge, ja een pijnbank der konſcientie, door dien zy (gelyk ook 't Pausdom doet) de menſchen tot haar ſelven ſtieren, zo heeft hy deſelve dwalinge ook verlaten, en heeft zig beginnen te vervoegen by de gene, die hy wiſte dat de Gereformeerde Leere toegedaan waren, die hem eindelyk gebragt hebben by een ſeker Predikant, met welke hy gehandelt heeft van het ampt der Overigheit, en van den Kinderdoop: want over deſe twee ponCten inſonderheit was hy van de Wederdoopers onruſtig gemaakt. En zig door het onderregt des Predikants vergenoegt vindende, heeft hy dagelyks meer en meer in het zaligmakende geloove toegenomen, daar toe hy nog moeite, nog arbeit heeft geſpaart, alzo dat hy eindelyk in de woorde Gods zeer toegenomen hebbende, tot een Ouderling van de Chriſtelyke Gemynte, als doen onder het kruis zugtende, verkoren wert.

En alzo de Hertoginne van Parma, die alsdoen over deſe Nederlanden regeerde, haar zeer geſterkt vont met de Nederlantſche ſoldaten, en ſtoutmoedig wert, door dien zy vernam dat de komſte van den wreeden bloethont *Duc d' Alba* voorhanden was, zo heeft zy de Kerke Chriſti, de vryjigheit om te prediken en te leeren, wederom ontnomen, die zy haar door het ernſtig verzoek der Edelen, Anno vyftien hondert zeſenſeſtig, vergunt hadde, alzo dat zy ontrouwelyk haar beloften brekende, het vergaderen der Gemynte Chriſti en het prediken verboden heeft, ja heeft beginnen te vangen en om te brengen, alle de gene die 't niet hebben konnen ontloopen. Waar uit ontſtaan is, dat een ieder zig op de vlugt heeft begeven, zommige na Duitslant, zommige na Embden, en zommige na Engelant. Maar *Henrick Alerſz* heeft zig binnen 's lants eenen tijt lang hymelyk verborgen, om te zien of deſe vervolginge niet haaſt zou ophouden. En alzo de Hoog-Bailjuw van s'Gravenhage vernam, dat *Henrick* voornoemt, niet te voorſchyn kwam, zo heeft hy hem ingedaagt, en niet verſchynende, heeft hy hem als een Balling des Lants verklaart, en zyn goet geconfiſqueert.

Maar alzo zyn huisvrouw ook een vroom litmaat der Gemynte Jeſu Chriſti was, zo en heeft zy niet nagelaten als nog hymelyke vergaderinge binnen haar huis te houden, en alzo zy op een tyt uit s'Gravenhage na Noorthollant geryſt was, om te vernemen na de wederkomſte van haren man *Henrick Alerſz*, die zy alsdoen van Dantzik verwagte, daar hy zijnen koophandel met een zeker Schip had gedreven, wort zy ook, als haren man, te voren wederom in den Hage ingedaagt, en alzo zy niet verſcheen, wort zy ook terſtont, als Balling 's Lants verklaart, 't welk *Henrik Alerſz* vernemende, is terſtont van Dantzik gekomen, en met zyn huisvrouw en kinderen gevlugt na Engelant; alwaar hy wederom Ouderling van de Duitſche gemynte verkoren wiert, en op dat hy zyn broot, als nu in vreemde Landen ſwervende, en van zyn goet verſteken zijnde, mogte winnen, zo is hy uit Engelant na Hollant gereiſt, en heeft daar een Schip gekogt, daar mede hy zig vromelyk en deugdelyk geneert heeft.

En alzo hy op een zekere tijt, met een Schip vol koopmanſchap in Texel heeft gelegen, en dat by faute van wint, wel zeſtien weken lang, zo is hy daar verraden, en in handen van de Juſtitie gebragt, door de trouweloosheit van zyn eigen ſtierman, want 't Schip wert opgebragt te Enkhuiſen, van waar *Henrick Alerſz*, wynige dagen gevangen geſeten hebbende, gevoert is na s'Gravenhage, alwaar hy niet langer dan tien dagen heeft geſeten, want dewijle hy tegen zyn banniſſement, waar van te voren geſproken is, wederom in 't lant was gekomen, zo is hy by ſen-

Digitized by Google

1571. ſententie van 't Hof van Hollant verweſen, om met den ſweerde gedoot te worden, gelyk ook geſchiet is.

Deſen *Henrik Alerſz*, de wete gekregen hebbende, dat hy zig tegens des anderen daags bereiden zoude om te ſterve, zo heeft hy een brief geſchreven aan zyn beminde en bedrukte huisvrouw, waar in hy haar uit den woorde Gods vertrooſt, en tot lydſaamheit en volſtandigheit in den geloove vermaant heeft. den 14. *December* Anno 1571. van de gevangen poort in den Haag. *Den inhout des briefs was deſen:*

De barmhertige God en Hemelſche Vader onſes Heeren Jeſu Chriſti, geve u door Chriſtus onſen Heere, den Hyligen Geeſt tot eenen waren Vertrooſter in u lyden en in u verdrukkinge, daar in u God de Heere na zyn Vaderlyk believen heeft geroepen, tot uwer eeuwiger zielen zaligheit, gelyk dog den genen, die God van herten bemint, alle ding tot haren beſten is dienende.

Hierom, mijn lieve huisvrouw *Myns Willems* dogter, behooren wy ons, na Chriſti Leere, in het kruis te verblyde, want alhoewel dat het ten eerſten aanzien bitter en ſwaar valt, zo werkt
Hebr. 12. 11. het in ons, als wy daar in geoeffent zijn, een vreedſame vrugt der geregtigheit, ja een boven maten grootte der onbegrypelijker en eeuwiger heerlijkheit. Daarom moeten wy, onder het
2 Cor. 4. 17. kruis komende, God opregte dankbaarheit bewyſen voor alle zyne weldaden. Want hy ons niet alleen met kruis en tegenſpoet beſoekt, maar hy geeft ons in die beſoekinge ook eenen heerlijken en gelukkigen uitgang, dat wy het mogen verdragen. Alzo dat wy vrolijk mogen
Phil. 2. 10. zeggen: *De Heere is met ons, wie kan ons krenken? Want voor hem moeten alle knyen buigen, die in den Hemel en op der aarden zijn.* Laat ons dan getrooſt weſen, en gedenken, nadien onſe God eenen Heere boven al is, dat wy ons met zijn jok moeten laten genoegen, die ons zo vaderlijk in zijne beſcherminge behout, dat hy ons, al waar het dat
Iſa. 49. 15. een Moeder haar kind verliet, niet en zal verlaten, want hy is de getrouwe God die niet kan liegen. Daarom moeten wy hem vertrouwen, als den Anker onſer zielen, wy moeten op zijn genade en barmhertigheit vaſtelijk hopen, en wy moeten ons geenzins laten bewegen om in den geloove te twyffelen, want wie twyffelt, die is ongeſtadig. Voorts, mijn lieve huisvrouw, weeſt neerſtig om u te geneeren door den arbeit uwer handen, zo zal de Heere, die der weduwen Man, en der weſen Vader is, u zegenen dat gy geen gebrek hebben zult aan uwes lighaams nooddruft.

Dat bedenkt, en weeſt met des Heeren genade te vreden, en bid den Heere dat hy u volſtandiglyk in den loop der eeuwiger ſaligheit tot den einde uwes levens wil bewaren, op dat gy vromelyk onder het Euangelium geſtreden hebbende, de geregtige kroone des eeuwigen leevens, tot uwer zielen ſaligheit meugt bekomen. Eindelyk zal u, mijn lieve huisvrouw, believen te weten, dat my op huiden deſen dag aangezegt is dat ik morgen den Heere mijn ziele zal moeten opofferen.

Daarom bevele ik u onder Gods genade, en ziet toe dat gy uwe kinderen in zijn vreſe opbrengt, op dat gy voor Chriſtus uwen Heere, met een goede konſcientie meugt verſchynen, dat wy alle, die in den geloove beſtandig zyn gebleven,
Matth. 25. 34. die lieflyke ſtemme zullen hooren: *Komt gy gezegende mijns Vaders, bezit dat Koninkryke dat u bereit is van den beginne der werelt.*

Des anderendaags, weſende den vyftienden *December*, heeft men deſen getrouwen getuigen Jeſu Chriſti te voorſchyn gebragt; maar alzo de Regters verſtonden dat *Henrick Alertz* in den Haag zeer bemint was, zo hebben zy hem, in plaatſe dat men andere menſchen ontrent den middag plag ter doot te brenge, 's morgens voor agt uren ter doot gebragt, want zy hebben gevreeſt voor oproer: en in plaatſe dat zy hem op het Schavot in 't openbaar zouden rigten, hebben zy hem beneden gerigt, en alzo hy ziekelyk was, en over zulks kwalyk konde nederknielen, hebben zy hem in een ſtoel geſet, en alzo zijn hooft afgeſlagen. Zijn dode lighaam wert van zommige vrome Borgers eerlyk ter aarden beſtelt, en zijn Koopmanſchap, die hy in een vreemt ſchip ingeſcheept had, wert t' Enkhuiſen, als verbeurt weſende, verkogt. 1571.

De Wreede Afgryſelyke Moort geſchiet binnen Parys, Sondag den vierentwintigſten Auguſti, in 't jaar vyftien honderd tweeënſeventig, en de navolgende dagen.

1572. Beminde Broeders, overdenkende de ellendige en onnooſele doot van zo veel duiſent Martelaren, die om den name Chriſti, en de belydeniſſe van het louter en onvervalſchte woort Gods, haar leven ſtantvaſtelyk geeindigt hebben, binnen de ſtad van Parys, in 't jaar vyftien hondert tweeëntſeventig, alwaar zy ſonder eenige haar ſchult, of misdaat, als lammeren geſlagt en omgebragt zijn geworden: zo en hebbe ik niet konnen nalaten hier te verhalen eenige bloergierige daden, die van zulke uitnemender wreetheit zijn geweeſt, dat daar van ook het herte van eenen *Nero* een mishagen en afgryſen zoude gekregen hebben. Wy zullen eenvoudelyk verhalen de zake alzo zy geſchiet zijn, en aantekenen de namen van zommige particuliere perſonen, onder zo veel duiſenden, die om de belydenis des Euangeliums, en niet om eenige andere oorzaken, haar leven, dat hier vergankelyk was, voor het eeuwige leven vermangelt hebbe.

JOHANNA d'ALBRE, Koninginne van Navarre.

Tot inleidinge van die grouwelyke moort, zal ons voor alle dingen dienen de Hiſtorie van die edele en deugtzame vrouwe de Koninginne van Navarre, *Johanna d'Albre* genaamt.

Deſe goede Koninginne, eer zy konde bewogen worden om te Parys te komen om het houwelyk van haren Soon, den Prins van Navarre, *Henrik d Bourbon* genaamt, te helpen ſolemniſeren met de ſuſter van *Karel de Negende*, alsdoen Koning van Vrankryk, die kreeg brief op brief van den voorſchreven Koning, om den * Prince haren Soon in die ſolemniſatie te vergeſelſchappen: maar alzo zy verſchyden ſwarigheden moveerde, nopende haars Soons houwelyk met een die van een andere Religie was, zo verſekerde haar de Koning, dat alle zaken zo zouden beſchikt worden, dat 't haar zou geven vollen genoegen en contantement, belovende dat hy een diſpenſatis van den (a) Paus tot dien einde zou zien te krygen. Maar doen de Koninginne verſtont dat de Koning van meninge was het Bruiloft-feeſt binnen Parys te houden, zo en wilde zy daar geenzins van hooren: want, zijde zy, ik wil my niet vertrouwen op zulken oproerigen volk, die daar zyn geſworen vyanden, zo van my als alle de mijne.

* Deſe is de zelve die anno 1610. door toedoen van de Jeſuiten zijn soon mogen vermoorden.

(a) De Paus *Pius de vierde* en mogt by zijn leven van hooren van dat houwelyk, nog ook het selve niet maar selfs weygeren zijn voorgangers gaarne.

Maar de Koning bleef al doorgaans aanhouden, dat zy zyn verzoek en begeerte zoude inwilligen. En van eenige van zijne Agenten verſtaan hebbende dat zy wat begon te wankelen, zo verzogt hy haar nog eens zeer ernſtelyk te willen komen, haar verſekerende dat alle dingen, zo vreetzamelyk zouden toegaan, dat zy geen oorzake zoude hebben om te klagen. Ten laatſten, de Koninginne kwam van Rochelle tot Blois in *Maart* vyftien hondert tweeëntſeventig met groot gevolg, alwaar 't ongeloovelyk is te denken hoe zy daar van allen kanten verwelkomt wiert, inſonderheit van den Koning en zyne

72. *De Wreede Moort binnen Parijs.* 1572

Hier bolt de helſche woede als dol en uitgelaaten:
Het ſlagzwaard van de moord, door ſtaatzucht aangezet,
Verſchoont noch oud, noch jong, noch hoog gezag en ſtaaten:
De onnoozelheid, hoe vroom, word door 't geweld verplet.
Die bloedvlek zal, hoe loos door ſchyndeugd afgewreeven,
Zo lang de waereld ſtaat, ô Vrankryk! op u kleeven!

ne Broeders, enz. en evenwel, dit alles gedaan hebbende, konde hy wel zeggen tot zyn Moeder: Nu, Mevrouw, heb ik my niet wel gekweten? Laat my begaan, ik zalſe alle gelyk m 't net brengen.

In *April* daar aan volgende wierden beſloten de Artykelen nopende't houwelyk van den Prince van Navarre met des Konings Suſter. In't begin van *Mey* verzogt de Koning wederom op de Koninginne van Navarre, dat zy te Parys zou willen komen om te prepareren zodanige dingen als tot dit houwelyk van noode waren; 't welk zy ook inwilligde, en op den ſesden *Mey* van Bloys ſcheidende, kwam zy op den vyftienden te Parys. Na welken tijt zy ging van plaats tot plaats in de Stad in verſcheiden huiſen en winkels, om te zoeken zodanige dingen als daar van noode waren tot cieragie van dien dag, op den welken zo grooten houwelyk zou geſolemniceert worden.

De Moeder van de Koning van Vrankryk konde deſe goede Koninginne geenzins verdragen; en daarom, niet ziende onder wat dekmantel zy haar met de reſt zou mogen van kant helpen, en nogtans ontziende haar kloekmoedigheit en de hoogheit hares geeſtes indien zy in 't leven bleef, als ook dat zy dan den Prince haren Soon zo niet ſoude kon en na haar hand ſetten, gelyk zy voor had, zo ging zy te rade met eenen *Reſne*, die zig bemoeide met vergiftige; dewelke door ſulken middel hadde beſtaan den Prince van Conde te vergeven door den reuk van eenen vergiftigen appel, welke door eenig kwaat vermoeden eerſt aan een hont beproeft wiert, en had den Chirurgyn van den Prince byna om het leven gebragt, om dat hy 'er wat te na aan geroken had. Deſe *Reſne* verkoopende aan de Koninginne van Navarre zijne perfumen, heeft den weg gevonden om haar met deſelve te vergeven, al meenende andere het contrarie. Maar den voorſchreven *Reſne* heeftmen namaals hooren roeme, dat hy zulks nog genoeg hadde voor twee of drie andere, die zulks niet en vermoede.

Des Woonsdags daar aan, weſende den vierden *Juni*, zo wiert de Koninginne ziek van een gedurige koortſe, en hielt het bedde; welke ziekte ontſtont (gelykmen doen uitſtroide) uit de pijne die zy hadde in de looſe of longe, in dewelke door lankheit van tijt een opoſtumatie gegroeit was, en dat zy ook zeer geal tereert was door de hitte van het weer, en haar lang ryſe. Deſe brandende koorts wiert zo ſterk, dat zy binnen vyf dagen daarna geſtorven is, tot grote droeffeniſſe van alle de vrome, maar tot groter vreugde van den ſecreten Raat. De ziekte was in haar herſſenen, daarſe niet geſogt wiert, en daar des Konings moeder een hand in had, alſcheenſe ook zeer bedroeft te weſen over de ziekte van haar goede vriendinne.

Deſe goede Koninginne heeft haar den gantſchen tijt van hare ziekte zeer wel en Godſaligly gedragen: want gevoelende in haar ſelven door de heftigheit der ziekte al wiertſe van andere niet veel geagt) dat zy niet lang leven konde: zo ging zy haer terſtont beryden om van de hand des Heeren te verkrygen het gene hy voor haar weg gelegt hadde: en verſogt tot dien einde, dat zy zulke perſonen by haar zoude mogen hebben, die haar in die gelegentheit mogten vertrooſten uit Gods woort, en ook met haar en voor haar bidden, wel wetende dat de gebeden der regtveerdigen zeer veel vermogen by God. En zo zyn op haar begeerte nu deſen nu dien Dienaar gekomen, die haar getroost, on-

1572. derweſen, en veel Godſalige propoſten met haar en zy met hun gevoert hebben, heeft haar zeer geerne onderworpen den wille des Heeren; heeft gedaan een ſchoone belydeniſſe hares geloofs, en bekenteniſſe haarer ſonden, de volkomen vergevinge der ſelver verwagtende alleen uit het bloetvergieten des Heeren Jeſu Chriſti voor haar, betuigende dat hy haren eenigen Saligmaker en Middelaar was, ende en verwagte geen ſaligheit van iemant anders, wel wetende dat hy volkomentlyk genoeg gedaan had voor de ſonden der ganſcher wereld, en was daar door ook verſekert, dat hy om zijnent wille, na zijne genadige beloften, haarer zoude genadig zyn. En in zulke trooſtelyke t'ſamenſprekingen continueerde zy doorgaans nagt en dag, nu en dan zeer hertelijke ſugtingen tot God uitſendende, als een getuigenisſe van die hope en begeerte die zy hadde om zijne tegenwoordigheit te mogen genieten, menigmaal uitſprekende deſe woorden: *O myn God, verloſt my ter goeder tijt van dit lighaam des doots, en van de ellendigheden dezes tegenwoordigen levens, op dat ik u niet meer en vertoorne, en dat ik mag komen tot die geluksaligheit, die gy my in u woort beloofd hebt.* Ziet, zulke en diergelyke vele andere gebeden heeft zy gedurende hare ziekte nog gedaan, tot groote verwonderinge van alle die het hoorden. Zy ſchepte zeer groot vermaak in die hylige en Chriſtelijke vermaningen, die haar van vele Godſalige en geleerde luiden gedaan wierden, die haar kwamen beſoeken; voor dewelke zy ook getuigenis gaf van haar geloove, en hope in God, nopende de ſaligheit harer zielen; ja al was ſomtyts haar inwendige pijne zeer heftig, zo en konde men evenwel noit merken eenige reden die na misnoegen of onverduldigheit ſmaakte. En op den laatſten nagt, als zy in den morgenſtont ſtierf, zo wiert voor haar bedde, op haar begeerte, anders niet gedaan dan gebeden, eenige kapittelen uit Gods woort geleſen, en vele Godzalige vertrooſtingen daar by gevoegt; deſen nagt alzo in dusdanige oeffeningen doorgebragt zijnde, zo is 't dat die Edele en Godſalige Koninginne, volherdende in de uitdrukkinge van diergelyke Godſalige actien en vierigheit des geloofs, des morgens daar aan tuſſchen agt en negen uren uit dit leven geſcheiden is, om te komen tot de bezittinge van een ongelyk beter leven, zeer lieffelyk haren geeſt opgevende in de handen Gods, op den negenden *Junii* vyftien hondert tweeënſeventig, op den ſesde dag na dat zy ziek geworden was, in het vierenveertigſte jaar hares ouderdoms. Zy hadde haar volkomen ſprake tot de ure hares doots toe, toonende de kloekheit en geſontheit hares oordeels, zo wel als zy oit te voren gedaan had, niet alleen in hare zorge over de zaligheit haarer ziele, maar ook in andere tydelyke zaken: hoewel zy haar zo wynig daar mede bekommert had, dat 't te verwonderen was, te meer, om dat zy daar zo onlangs gekomen was, om alles te beryden tot de ſolemniſatie van zulken grooten Feeſtdag.

Nu, om voor te komen alle ſuſpitien van dat zy mogte vergeven zyn, dewijle zy zo haaſt geſont en doot was, zo wiert haar lighaam kwanſuis geopent door eenige geleerde Doctoren en Chirurgyns, met alle neerſtigheit, dewelke bevonden dat haar herte en lever gaaf en gezont waren, maar haar looſe of longe die hadde al lange aan de regter zijde niet wel geſtelt geweeſt, en dat ter oorzake van een extraordinare hardigheit, en met een groote apoſtema, welke, na datmen oordeelen kon, d'oorzake van haar doot was. Maar de Doctoren hadden geenen laſt om het hooft en de herſſenen te openen, en daarom niets vindende in de geſtalteniſſe hares lighaams, hebben haar gevoelen over dat ſelve verklaart.

GASPAR de COLLIGNI, Heer van Chaſtillon, en Admiraal van Vrankryk. 1572

Na de doot van deſe Koninginne wiert van de Koning op ſekere Princen verzogt te Parys te willen blyven, om het huuwelyk van den Prince van Navarre (die nu door de doot van zyn Moeder Koning geworden was) te helpen ſolemniſeren, na de wijſen en ceremonien die daar toe behoorden. Onder andere wieren daar ook brieven geſchreven aan den Admiraal door den Koning ſelve, welke hem ter Bruiloft noodigde, hem verſekerende dat hy op alles alzo ordre ſtellen zou, dat hem geen leet ter werelt binnen de Stad van Parys van de Burgers zou aangedaan worden: want hem was niet onbekent, wat een bitteren en doodlyken haat zy hem toedroegen. Daar beneffens zo is ook die Stad van alle andere Steden in dat Koninkryk de alderſuperſtitieuſſe, en die alderligſt tot oproer bewogen wort: en daarom was 't dat de Admiraal, van een contrarie Religie zijnde, niet dan eenen kwaden wellekom op zyn komite van haar verwagten konde, inſonderheit om dat op zyn verſoek het kruis van Gaſtines uit de ſtrate van St. Denys weg genomen was.

Immers na vele ſchoone beloften reſolveerden hy evenwel na Parys te trekken, hoewel hy van vele van zijne Suite en andere zijne Vrienden, die hy in dat Koninkryk hadde, gewaarſchouwt wiert, dat hy'er niet gaan zoude: want al hadde hy ſchoon geen kwaat gevoelen van den Koning, of zijne Moeder, of iemant van de hare, dat hy ten minſten bedenken zoude, op wat plaatſe en onder wat vyanden hy zig ſelven ging avonturen: maar hy antwoorde, dat, zedert dat Vrankryk een Koninkryk geweeſt hadde, 't ſelve noit beter Koning genoten hadde, dan het nu dede, en voorts zig verlatende op het getuigenis van een goede konſcientie, en op Gods voorzienigheit, rijde evenwel voort na Parys met een klyne Suite; alwaar hy van den Koning, van zijne Broeders, en van des Koninga Moeder, met nog eenige andere zeer eerlyk wert ontfangen.

Het Feeſt van den Koning van Navarre met des Konings Suſter gehouden zijnde op den ſeventienden en agtienden *Auguſti*, en alle de triumphen en andere ceremonien, 't zelve vergeſelſchappende, geeindigt zijnde, en de Admiraal voorgenomen hebbende zyn affcheit te nemen aan 't Hof, en alzo wederom naar huis te keeren, wiert verhindert door een Requeſt, 't welk hem gebragt wiert door de Gedeputeerde der Gereformeerde Kerken, om 't zelve aan den Koning te preſenteren, op dat door dat middel mogten geremedieert en geſtuit worden alle die ſmaatheden die de voornoemde Kerken aangedaan wierden; waar door de Admiraal genoodzaakt was daar nog wat te blyven.

Ondertuſſchen *Maurevel*, die gedurende het Feeſt ook te Parys gekomen was, preſenteerde zyn dienſt, eerſt aan den Koning en zijne Moeder, den Hertog van Anjou, en Guiſe, en na dat hy eenige diſcourſen gehouden had met de Koning en zyn Moeder, zo wiert aan eenen *Cbailly* Hofmeeſter des Konings, en Superintendent van de zaken des huis van Guiſe, belaſt, dat hy deſen *Maurevel*, zou wijzen het huis, uit het welke den ſcheut zou gegeven worden; welke hem daar liet, met een vrouw, diemen verboot, dat zy niet alleen na zijne naam niet vragen zou, maar ook niet, waarom dat hy daar gelogeert was.

Des Vrydags zijnde den tweeëntwintigſten *Auguſti*, als d'Admiraal uit Louvre, des Konings Palys ſchyde, alwaar hy den geheelen voormiddag was geweeſt, om te helpen bezigtigen 't verſchil van twee Edelmannen, vertrekkende na zijn logement, om zijn middagmaal te doen, ver-

ge-

1572. geſelſchapt met twaalf of vyftien Edelen, zijnde te voet, ontrent hondert treden van Louvre, en leſende een rekweſte, zo wiert uit het huis van *Villemur*, Leermeeſter van den jongen Hertog van Guiſe, een buſſe geloſt met drie kopere kogels: waar van de een hem de voorſte vinger van de regterhand verkneusde, en met d'ander wert hy gewont in zijn ſlinker arm, by de muis van de hand, zo dat den kogel aan den eileboog uitging. De poorte des huis opgeloopen zijnde, vint men aldaar het roer, een lakey en een dienſtmaagt; maar de ſchieter *Maurevel*, was met een paart dat gereet ſtont, agter uit de poorte des huis gevlugt, ter plaatſe hem geordineert. De Admiraal heeft deſe kwetſure zeer lydſamelyk verdragen, zagtelyk tot een van zijne Capitynen, die by hem waren, zeggende: Gaat en boodſchap den Koning wat my hier is wedervaren, en dat hy oordeele wat een ſchoone trouwe dit is, daar mede meenende het accoort dat tuſſchen hem en den Hertoge van Guiſe onlangs was gemaakt. En al zo hy zeer ſlaauwelyk na zijn huis ging, het welke ontrent ſeſtig treden van daar was, zyde een van zijne Edellieden, dat 't te vreeſen ſtont dat de kogels vergift waren: waar op de Admiraal, als een zeer Godvrugtig Heer, antwoorde: Daar zal niet geſchieden dan 't gene de Heere belieft.

d'Admiraal in zijn logys gebragt zijnde, betoonde een ſonderlinge Godvrugtigheit, volſtandigheit en lydſaamheit onder de handen des Chirurgyns *Ambroſii Paré*, die hem de vinger niet ſonder groote pyne voorts afſneet, en de wonde in den arm opende, om die te beter te geneſen.

Daar na verzogt werdende van verſcheiden Princen, Heeren en Edelen van de Religie, bleef altyt zijns zelfs gelyk. De Koning van Navarre, en de Prince van Conde waren ook by den Koning gegaan, om hare klagten te doen, verſoekende verlof om uit Parys te mogen vertrekken, nademaal daar wynig verſekeringe voor haar was. De Koning klagende over 't ongeluk dat daar geſchiet was, ſwoer en beloofde zulk een gedenkwaardige ſtraffe te doen over den ſchuldigen, den genen die daar conſent toe droegen, en den aanhang van dien, dat de Admiraal, en de zijne zouden reden hebben, om haar te vergenoegen: ondertuſſchen hielt hy haar op, haar verſekerende wel haaſt in alles te voorzien. Voorts beval hy den ſchieter te vervolgen, en geboot den Provooſt volk in ordre te ſtellen, en hem gereet te houden om te doen al dat de Hertoge van Anjou hem zoude gebieden: hy dede alle poorten ſluiten, ſweerende en vloekende na zyn gewoonte, dat hy niet wilde dat de gene die zulk een overlaſt hadden gedaan, het zoude ontkomen: doende alleen open houden twee poorten voor de ryſende en inkomende luiden, in dewelke ſterke wagte was, op dat niemant zou vertrekken ſonder verlof, en vynſende op alle zaken ordre te ſtellen, en te willen betrappen de misdadige, dede de geheele Stad in de wapenen komen. Daarna ordonneerde hy dat verſcheiden Heeren en Edelen der Religie zouden gelogeert werden in 't kwartier en rontom het logys van den Admireal, uit vreeſe (zo hy voorgaf) dat by aldien zy door de Stad hadden verſpreit geweeſt, haar eenigen moetwil en overlaſt zoude wedervaren, en datſe aldaar zouden worden beſchermt door de ſoldaten van zyn Guarde. *Maurevel* wert dapper vervolgt. *Gailly* (diemen nu wiſt dat daags te voren deſe ſchieter had gelijt in 't huis van *Villemur*, waar uit de ſchoot was gegaan, en alzo van deſe booſe daat kenniſſe hadde) vertrok in de kamer van den Hertoge van Guiſe, alwaar hy niet wert gezogt.

De Koning kwam den Admiraal ſelve beſoeken ten twee uren na middag, aan den welken, in tegenwoordigheit der Koninginne Moeder, de Admiraal een wytlopig verhaal dede: waar in hy aan d'een zijde niet en vergat voor te ſtellen en te bewijſen zyn getrouwigheit ten dienſte van Vrankryk, en daarentegen te ontdekken de ongelukken van 't ſelve, door dien den gemeenen vrede niet wiert onderhouden, byſonder tegen die van de Religie, verhalende hoe dat onlangs in Champagnien ontrent de ſtad Troyes, in een Dorp, van den Koning geordineert tot der Gereformeerden Godsdienſt, door eenige moetwillige boeven, een voeſter met het kind, en die het vergeſelſchapten, komende van den Doop, waren vermoort; den Koning biddende dat hy Juſtitie wilde doen over de verbrekers van deſe vrede, dat hy wilde agt hebben op zyn trouwe en belofte, en op den welſtant des Koninkryks. De Koning antwoorde, dat hy hem hielt voor een eerlyk man, een goet Francois, en die beminde en zogt de uitbreidinge zijner kroone, dat hy hem hielt en agte voor een zeer wijs en uitnemende Krijgsoverſte: dat hy, volgens de meeninge die hy van hem hadde, was getreden in de gepaſſeerde Reſolutien, die hy altyt had getragt neerſtelyk te onderhoude zyn Vrede-Edict, en dat hy nog wilde dat 't ſelve wert onderhouden, tot welken einde (zijde hy) Commiſſariſſen rijſen in alle Provintien van Vrankryk: dat de Koninginne zyn moeder hem konde verſekeren dat het zo was. Waar op de Koninginne zijde, ja Admiraal, 't is zo, en dat hy ſelve zulks wel wiſt. 't Is waar, Mevrouwe, zijde de Admiraal, men heeft Commiſſariſſen geſonden: onder welke zulke zyn die my ter galge hebben verweſen en vyftig duiſent kroonen op myn hooft geſet. De Koning zijde daar op, dat men andere zoude zenden, en beloofde wederom, met veel ſwerens, dat hy dit ſtuk ter eeuwiger gedagteniſſe wilde wreken: want dat de Admiraal wel droeg de pijne; maar de ſchande was des Konings, en dat hy alreede daar op onderſoek had gedaan. De Admiraal antwoorde, dat de vinder van dit werk niet verre zou zyn te ſoeken. De Koning riet, men zou hem in de Louvre dragen: maar de Medicyns ontrieden 't. Men zag de kogel en het bloet, en men was verwondert over zijne kloekhartigheit.

Wynig tijts na dat de Koninginne was vertrokken, kwam tot hem *Joban de Ferrieres*, *Vidame de Chartres*, den welken deſe Heer in 't lange vertroofte: en in de vergaderinge, die na eenige uren wert gehouden in een kamer van 't ſelve huis, vertooonde deſe Heer wijtloopig aan den Koning van Navarre, Prince van Conde, en andere voornaamſte Heeren van de Religie, aldaar verſamelt, dat het noodig was haaſtelyk uit Parys te vertrekken, en vaſtelyk te geloven dat deſe ſcheure was het beginſel van de Tragedie, dewelke wel haaſt zoude volvoert worden; maar het advijs in 't tegendeel van te blijven en zig te betrouwen op des Konings beloften, (dat *Teligny* zeer ſterk dreef, en d'Admiraal ook toeſtemde) had de overhand en wert gevolgt. Op deſen ſelven dag ſchreef de Koning brieven aan de Gouverneurs van de Provintien, en voornaamſte Steden van Vrankryk, desgelyks aan zyn Ambaſſadeurs by de uitheemſche Princen, haar bekent makende wat 'er was geſchiet, en beloofde te maken dat de autheurs en ſchuldige van zulk een ſchelmagtige daat zouden werden bekent en geſtraft, na haar verdienſten: haar gebiedende alle de werelt te doen verſtaan, dat dit gewelt hem mishaagde. De Koninginne Moeder ſchreef desgelyks. Terwyle de Secretariſſen hier mede onledig waren, wel diep in den nagt, zo hielden de Hertoge van Anjou en Guiſe raat, wat men den volgenden nagt zou doen.

1572. Des anderen daags verzogt de Koning wederom den Admiraal, en doet ſtreng onderſoek (zo't ſcheen) over deſe booſe daat. D'Admiraal verſoekt dat zyn huis, door de aanzienelykheit van des Konings wagte, mogte werden verſekert, om alzo de hollende gemeente van Parys, door ontzag wat in den bant te houden. Het geſchiet: maar 't waren alle uitgekipte en verdagte geſellen, uitgenomen eenige Switſers van Koning *Henriks* Guarde: men dede terſtont alle Edelen van de Religie in de gebuurte van den Admiraal verhuiſen, met ſtreng gebod, op den hals, dat niemant deſelve eenige onruſt zoude aandoen; en aldus werden zy alle by een gepropt, om die te kelen: want ieders naam en herberge wiert opgeſchreven. Dit zoude haar hebben uit de oogen doen zien, 't en ware haar de gevatte meeninge van des Konings opregtigheit hadde verblint.

De Admiraal verſoekt verſekeringe voor zijn huis.

De laatſte vergaderinge van de Heeren van de Religie.

De laatſte rijſe in 't huis van den Admiraal, de *Vidame de Chartres* bleef by zyn eerſte meeninge van uit Parys te vertrekken, en drong met harde woorden daar op aan, datmen dadelyk zoude verzoeken om den Admiraal uit Parys te voeren, en dat zyn vrienden en gemeenſaamſte met hem zouden vertrekken. Hy gaf wel gewigtige redenen van zyn zeggen, maar wert egter niet gevolgt: maar men bleef by 't eerſte, namelyk, te blyven, en juſtitie van den Koning te verzoeken, op wiens beloften men behoorde te ruſten. De raat van de *Vidame* was wel de ſekerſten, maar (menſchelyker wijſe) onmogelyk voor dien tijt te volbrengen. En niettemin heeft men daarna durven uitgeven, dat in deſe vergaderinge, daar de Koning van Navarre, Prince van Conde, en verſchyden groote Heeren haar lieten vinden, men had beſloten den Koning, met zyn Moeder, en alle de voornaamſte Heeren des Hofs om te brengen, een beſchuldinge zo valſch als de valsheit ſelve. Des avonds preſenteerden haar eenige Edelen van de Religie, om den volgenden nagt te waken in des Admiraals kamer, het welk *Teligny* zyn ſchoonſoon niet geraden vont, agtende dat 't onnodig was, haar met zeer beleefde woorde bedankende voor haren goeden wille. Alzo dat by den Admiraal niemant bleef van *Cornaton la Bonne*, *Jolet*, *Merlin*, Bedienaar van 't Woort Gods, *Ambroſe Paré* Chirurgyn, eenige Kamerlingen en Dienaars. In 't benede Hof waren vyf Switſers van de Guarde des Konings van Navarre.

De Guiſianen merkende dat de Heeren van de Religie vaſt daar op bleven ſtaan, om het ſtuk Regtelyk te vervolgen, en wetende de gehymeniſſe van het vorige verbont, en vreſende dat de Admiraal, diens wonde men geneeslyk hielt, zig over deſe daat zou wreken, zo bewegen zy de Koninginne Moeder daar toe, datſe den Koning haren ſoon dit op het hartſte indrukt, datmen alle de Hoofden der Hugenooten ſoude dempen en uitroeje, 't welk voor hem nu ligt om te doen was: maar in 't overleg van deſe moort vielen vele haperingen, 't dagt ſommigen al te verfoejelyk, datmen *Navarre*, zijnde ſelve Koning en des Konings ſwager, en ook Prince van den bloede, binnen Louvre, in 't Hof, in aller gezichte en als in de armen zijns Bruits, zoude ombrengen. Op *Condé* viel wat meer te zeggen; dog alzo *Nevers Condees* Swager was, verſekerde deſe den Koning zyn vordere trouwe, en alzo behielden deſe byde 't leven. Men ſtroide uit, dat *Montmoranney* met de Ruiterye buiten Parys zou verſchynen: ook dat een uit Guiſes geſelſchap, die den moort aan den Admiraal had begaan, was gevangen; waar over die van *Guiſe* den Koning klaagden, alzo zy met ſchele oogen werden aangezien, datſe mogten vertrekken: dog het was al bedrog en gevynſtheit. Ja de Koning waarſchout *Navarre* ſelve voor hem, dat hy zoude op zyn hoede zyn. Men zag door de Stad veel geweer voeren, en vele gewapende zig hier en daar vertoonen, morren, dreigen, en vloeken groeide over al, en men mompelde van den aanſlag, *Guiſe* was het belyt van de moort bevolen. Deſe beſcheit eenige Hoofden der Francoiſen en Switſeren, opent haar zyn voornemen, en dat 't des Konings wille was datmen den Admiraal, en die van de Gereformeerde Religie, van kant zoude helpen, en niemant verſchonen: dat door 't geheele Rijk dien gang zou werden gehouden. Om malkanderen te onderkennen zoude men een wit kruis aan den hoet, en een wit lint aan den ſlinker arm hebben, het kleppen der klokke zoude de loſe zyn. Men zoude menigte van toortſen ontſteken, en alle drielprongen beſetten. *Als* 't nu op het nijpen kwam, was des Konings gemoet los beradig, en vont zig in de zaak bedwelmt, beginnende te aartſelen. De Koninginne Moeder ſpringt in de middernagt te bedde uit, en met *Anjou*, *Nevers*, *Guiſe* en andere, gaatſe in des Konings ſlaapkamer, moedigt, en te gelyk verwijtſe hem zyn wyfſche klynhartigheit, en door kragtige aandringingen overvallen zijnde, ſtaat hy 't ten laatſten toe. De moeder vat dit woort, draalt niet: maar ſpoeit ſtraks tot de uitvoeringe.

Overleg deſer moort.

Daarentuſſchen door het geruiſch en geklank van de wapenen, en het ligten van zo veel flambouwen en toortſen, door het gaan en komen van zo veel menſchen, zo zijnder eenige Edellieden, die ontrent den Admiraal gelogeert waren, uit hare bedden geſprongen, en hebben gevraagt aan eenige, die haar ontmoeteden, wat 't te beduiden had, dat dus vele gewapende Soldaten daar voorby gingen en keerden, principalyk op ſulken ure zo diep in de nagt? Waar op doen geantwoort wiert, dat de Koning nu eenen luſt gekregen hadde, om op die uure te laten beſtormen een ſeker Kaſteel, 't welke hy tot plaizier daar toe had laten maken, om door deſe nieuwigheit een wynig vermaakt te werden, en alzo zijnen tijt met genoeglyke en nieuwe ſpelen door te brengen. De wagt, die daar mede in vollen harnaſſe ſtont, en konde haar niet langer onthouden, maar hebben deſe goede lieden beginnen met ſchimpredenen zeer te ſchelden en te laſteren: en alzo een van deſe Edellieden daar op ſoetelyk antwoorde, kwam daar een Gaſcoens Soldaat, en zijde: Deſe honden hebben lang genoeg geleeft in hare valſche Religie, nu is den tyt gekomen dat 'er maar een Roomſche Religie in Vrankryk zal geoeffent werden, en met dien heeft hy den goeden man met een kortelaſſe zeer deerlyk vermoort, en zyn zo voorts op d'andere gevallen, dewelke zy alle op den ſtaanden voet hebben omgebragt.

D'Admiraal wakker geworden zijnde van dit gerugte, en ook mede hoorende het geklank van 't harnas, is daar in niet verſlagen of bevreeſt geworden, daar hy nogtans geen hulpe van volk by hem hadde, die hem zouden hebben konnen verweren, ofte voor de doot beſchermen: maar hy betrouwde zig altijt op de trouwigheit en kloekheit van den Koning, die hy in andere zaken (alzo hy dikmaal zijde) wel beproeft hadde. Daarenboven zo hielt hy voor vaſt en ſeker, dat als die van Parys zouden zien, dat de Koning niet te vrede was in haren aanſlag, al waar het ſchoon zo, dat zy nu begonnen hadden haren aanſlag in 't werk te ſtellen, dat zy ten minſten haar ſtille zouden houden, zo haaſt als zy zagen de Guarde of ſoldaten, die de Koning aan den Admiraal verleent had om zyn huis te bewaren tegen eenige oproerige aanſtooten die daar zouden mogen (ſonder des Konings weten) geſchieden. Deſe

zijne

7 2. zijne meeninge wiert ook verſterkt door den ſolemnelen eed en belofte, die de Koning met zijne Broeders en Moeder aan hem gedaan hadden, en zo dikmaals verhaalt en vernieuwt hadde geweeſt, tot onderhoudinge van den vrede, waar van ook publyke ſchriften, en inſtrumenten gemaakt waren. En dat nog te meer, om dat hy overdagt den vrede, die een wynig tyds te voren, om deſelve oorzake gemaakt was met de Koninginne van Engelant) ook mede de handelinge met den Prince van Oranjen: de gegeven trouw aan de Princen van Duitſlant: de bruiloft van des Konings Suſter, die een wynig te voren gehouden was: dat alle deſe zaken niet zouden toelaten dat de Koning eenig conſent zoude geven tot deſe moort. Hy overdagt ook by zig ſelven, wat oordeel dat de vreemde natien of volkeren daar van zouden geven, in deſen en in toekomenden tijden: overleggende de ſchaamte, de treffelykheit, de ſtantvaſtigheit, en de getrouwigheit, die een Koning behoorde te hebben en te onderhouden: de gemeene trouwe, het hylige regt der gemeente. Meenende dat dit zou weſen een al te wonderlyke zaak, en gantſchelyk tegen de natuur, dat alle deſe dingen beſmet en geſchent zouden worden, door een zo ſmadelyke en hatelyke moort.

uit des als en n huis- De Capitein *Coſſeins*, de welke geſtelt was van den Koning, om te bewaren het huis van den Admiraal (daar van veele zijden het gemeen ſpreekwoort waar te weſen, dat men het ſchaap gegeven had te bewaren aan den wolf) deſe ziende komen den Hertoge van *Guiſe* met noch andere zijnen aanhang, heeft terſtont beneden op de voorplaatſe, en op de ſtraat rontom het huis van den Admiraal geſtelt vyf ofte zes busſchieters regt tegen over elke veinſter, om wel toe te zien dat 'er niet een menſche daar door zoude ontkomen ofte het lyf ſalveren, en is alzo gaan kloppen aan de binnendeur van het huis. Het was 's morgens heel vroeg in 't aankomen van den dageraat, op eenen Sondag den vierentwintigſten dag van *Auguſtus*, in 't jaar vyftien hondert tweeëntſeventig, op St. *Bartholomeus* dag. Een Edelman, genaamt *Labonne*, horende dat 'er iemant klopte aan de deur, welke den Admiraal wilde ſpreken van wegen den Koning, is terſtont beneden geloopen en heeft de poorte geopent, terſtont is *Coſſeins* op hem gevallen, en heeft hem met een ponjaart doorſteken. Daar na is hy ingekomen met zyn busſchieters en heeft het huis overweldigt, gebiedende al te vermoorden wat hem in 't gemoet kwam: d'andere van des Admiraals huisgezin, welke in huis gebleven waren, hebben groot gerugt gemaakt, door dien dat zy nu alrede gewonnen hadden de eerſte poort, welke *Labonne*, niets kwaats vermoedende, aan zyn vyanden geopent had, en alzo daar noch eenige Switſers waren in 't huis van den Admiraal, deſe, alzo haaſt als zy zagen het gewelt van *Coſſeins*, hebben zy geweken na de tweede poort, welke ſtont over de voorplaatſe vaſt tegen het huis aan, en hebben die terſtont geſloten. *Coſſeins* is daar dadelyk voorgekomen, en heeft ſe van alle kanten doen beſchieten, zo dat 'er een van de Switſers doot bleef. *Cornaton* een Edelman de Religie wel toegedaan en die tot den laatſten toe van den Admiraal niet en week, wakker wordende van 't gerugte, het welk daar gemaakt wert voor de poorte (want hy ſliep in een kamer niet verre van daar) kwam terſtont afgeloopen, en heeft doen brengen door de Switſers en andere dienaars van 't huis, eenige groote pakken en kiſten om deſe poort te onderſteunen en zijne vyanden alzo den ingang te verhinderen. Het welke *Coſſeins* horende, heeft hem toegeroepen van buiten, dat hy de deur ſoude openen van wegen de Koning, en heeft ten einde zo veel gedaan met zijn aanhang, die met hem als bloetgierige honden gekomen waren, dat hy de poort open gekregen, en den trap des huis heeft overwonnen. Onder al dit gerugt, de Admiraal en de gene die by hem waren, hoorende het geſchiet van de buſſen en piſtolen, en haar ſelven ziende in de handen van hare vyanden, hebben haar ſelven beginnen ter aarden te werpen, en vergiffeniſſe van God te bidden over alle misdaden en ſonden, daar mede zy God mogten vergramt hebben. d'Admiraal opgeſtaan zynde van zijn bedde, hebbende alleenlyk zijnen nagt-tabbert aan, heeft bevolen aan zynen Predikant *Merlin*, dat hy het gebed zoude doen, het welke hy dede, en d'Admiraal, zeer vieriglyk den Name des Heeren aanroepende, heeft zyn ziele bevolen aan zynen eenigen Saligmaker Jeſu Chriſto. De perſoon, welke van alle deſe zaken getuigeniſſe gegeven heeft, is mede doen ter tyt gekomen in de kamer van den Admiraal, en van hem gevraagt weſende wat al dit gerugte te bedieden hadde, heeft hem geantwoort: Myn Heere, het is onſe God die ons nu tot hem roept, want men heeft nu alreede het huis met gewelt ingenomen, en daar is geen middel om eenigzins te wederſtaan. Waar op d'Admiraal antwoorde: Ik hebbe my nu al over lange tot den doot bereit. Behoud gylieden u leven, zo 't doenlyk is. Want myn leven zout gy te vergeefs poogen te beſchermen. Ik bevele myn ziele de barmhertigheit Gods. Terſtont alle de gene die in de kamer waren (uitgenomen zynen getrouwen dienaar *Nicolaas Mus*, zyn Hoogduitſche Tolk) zyn terſtont geloopen na 't opperſte van 't huis, en gevonden hebbende een dakvenſter, beſtonden daar door haar leven te ſalveren, maar 't meeſtendeel is vermoort in 't naaſte huis daar in zy gevlugt waren, en eenige zyn door de nagtduiſterniſſe ontkomen namelyk de Predikant *Merlin*, en *Cornaton*, daarentuſſchen heeft *Coſſeins* (na dat hy geweert hadde alle 't gene dat hem de paſſagie belettede) eenige Switſers doen binnen gaan, die vier andere Switſers van des Admiraals huisgezin op den trap te gemoet kwamen, maar hebbenſe niet aangeroert: maar *Coſſeins* gewapent zynde met een Corſelet, en den ſchilt aan den arm, en een kortelas in de hand, zo haaſt als hyſe gewaar wert, heeft aan een van zyne busſchieters bevolen te ſchieten, het welk hy dede, en heeft een van deſe arme Switſers doorſchoten. En alzo zyn zy gevallen met een gedruis na de deur van des Admiraals kamer, binnen welke gekomen zyn een genaamt *Beſme*, een Hoogduitſer van Wittenberg, huisknegt van den Hertoge van Guiſe: *Coſſeins*, en nog een geboren uit Piccardien, geneeten Capitein *Hattin*, huisgenoot, en een groot vrient van den Hertoge van *Aumale*, welke een tyt te voren voor gelt aangenome had geweeſt van die van Guiſe, om te vermoorden den Heere van *Andelot*: Item, nog een geheeten *Sarlaboux*, met nog eenige andere, hebbende altemaal haar lighaam wel gewapent, de ſchilden aan de hals, en de rappieren in de hand: *Beſme* toeloopende by den Admiraal, en het bloote zwaart voor hem houdende, zyde wel ſtraffelyk tot hem: Zyt gy niet de Admiraal? Waar op hy onvertzaagt antwoorde, Ik ben 't: maar gy jongeling ziet aan myne gryſe hairen en hoogen ouderdom. En ſonder meer woorden, wrong hy den Admiraal den degen in de borſt, en in 't uittrekken gaf hy weder een ſlag over zijn aangezigt, daar van hy zeer mismaakt was. Eenen *Antonius Huttin*, die mede zijn handen aan hem hadde geſlagen, verklaarde dat hy noit had gezien, dat iemant den doot met zo ſtille lydzaamheit had uitgeſtaan.

1572.

De Hertoge van Guiſe, welke beneden gebleven

1572. ven was op de neerplaatſe, met nog andere Roomſchgesinde Heeren, hoorende de ſlagen en ſteken, heeft beginnen te roepen met luider ſtemme: *Beſme*, hebt gy het volbragt? Waar op *Beſme* antwoorde: Myn Heere 't is al gedaan. Doen heeft de Hertoge van Guiſe andermaal geroepen, myn Heeren de Ridder van Angoleſme kan het niet gelooven, 't en zy dat hy 't zelven voor zynen oogen aanſchouwen, daarom werpt het lighaam te veinſteren uit. Zo hebben dan *Beſme* en *Sarlabaix* het doode lighaam van den Admiraal opgenomen, en van boven uit de veinſter ter aarden geworpen. Maar alle de wonden, welke hy ontfangen had in zyn hooft, en het bloet het welke zyn aangezigt bedekte, beletteden datmen hem niet wel konde bekennen, waarom de Hertoge van Guiſe hem nederboog over het lighaam, en wegende het aanzigt af van 't bloet met eenen ſnuitdoek zyde: Ik kenne hem, hy is 't ſelve. Daarna ſtoo tende met een voet op 't aanzigt van deſen armen dooden menſch, den welken doen hy leefde alle de moorders van heel Vrankryk gevreeſt hadden) is ter poorten uitgegaan, en overluit roepende, zyde hy: Couragie ſoldaten, wy hebben gelukkelyk begonnen, laat ons nu voortgaan tot de andere.

De Hertoge van Nevers en Montpenſier, reden ook door de Stad, en moedigden 't volk tot de moort, roepende dat *Colligny*, den Koning, zijne Moeder, en twee Broeders had geſogt om hals te brengen, en datmen derhalven des Konings erfvyanden, niet behoorde te verſchonen: maar datmen hare goederen, als een wettige erve, tot zig mogt trekken Dat dit was des Konings wille, om deſe peſte der ketteryen, tot den wortel uit te roejen, en de Roomſche alleen te laten baas zijn Als deſe ſtemme uit deſe moortkaken was uitgebordelt, ontaarden zeer haaſt de edele zielen in baarlyke Duivels, die geen agt ſloegen op haren evennaaſten menſch, nog op ſtaat, ouderdom, nog geſlagte: maar 't ginger al van kerven, dooden, matten, als dolle en beſeten menſchen, wie haar ſlegts luſte, 't zy datmen een wrok op iemant hadde, of zynen ſchultheſſer met een koude lemmer den kerfkoſt af dede.

Den Admiraal de kleederen uitgetogen zijnde, wert zijn hooft van een Italiaanſch ſoldaat van Guarde van de Hertoge van Nevers, afgehouwen, en namaals, gebalſemt zynde, na Romen geſonden. 't Gemeene volk heeft hem de ſchenkels en armen aan ſtukken geſmeten, de ſchamelheit afgeſneden, en aldus mismaakt, drie dagen lang door de Stad geſleept. En is voorts aan een galg, buiten Parys, genaamt Montfaucon, met de voeten om hoog opgehangen, en met vuur verſengt. En na dat hy eenige dagen aldus hadde gehangen, liet hem *Franc. Mammorancy* hymelyk van de galg nemen, en in de Kapelle te Cantille begraven.

De Admiraal dus deerlyk vermoort zijnde, zo is een wyle tijds daar na, te weten, op den ſeventwintigſten en agtentwintigſten *October* vijftien hondert tweeënſeventig, de ſententie in 't Hof des Parlements te Parijs tegen hem uitgeſproken, in forme als hier na volgt:

1. Dat het voornoemde Hof hem om zijn conſpiratie wille tegen den Koning en den gantſchen Staat, verweſen en gecondemneert heeft als een verrader.

2. Dat zijn gedagteniſſe t'eenemaal zal uitgeroeit worden.

3. Indien zijn lighaam of zijn figure van iemant genomen wort, dat deſelve eerſt op een horde zal geſleept worden na de plaatſe, genoemt Greve, en aldaar van den Beul aan de galg gehangen.

4. Daarna zal een galg opgeregt worden te Montfaucon, en zal aldaar in de hoogſte plaats gehangen worden.

5. Sijne wapenen en geweer zullen aan een Paardeſtaart vaſt gemaakt zijnde, alzo getrokken worden door de ſtraten der ſtad Parys, en andere ſteden daar zy zouden mogen gevonden worden, en als dan van de dienaar der juſtitie in ſtukken geſlagen en gebroken worden, tot een teeken van zijn eeuwige ſchande. 15

6. Alle zijne goederen en beſittingen zullen geconfiſqueert zijn, ten behoeve van den Koning.

7. Alle zijne kinderen zullen voor onedel verklaart worden, en voor onweerdig en onbekwaam gehouden, om eenige ampten te bedienen, hoedanig die ook zouden mogen weſen.

8. Zijn huis en Kaſteel op Chaſtillon op de Loire, met de nederplaats, en alle zijne toebehooren, zullen geraſeert en tot den gront toe afgebroken worden.

9. En op deſelve plaatſe zal deſe ſententie in een koperen plaat geſneden, opgeregt worden.

10. Ten laatſten, dat 'er op den vierentwintigſten *Auguſti* een generale Proceſſie zal gehouden worden door de ſtad van Parys, by wege van een dankzegginge tot God voor deſe ſtraffe, die den Conſpirateur overgekomen is

Afgeroepen en geëxecuteert binnen Parijs, op den ſeventwintigſten en negentwintigſten October Anno vijftien hondert tweeën eventig.

Onderteekent

Molon.

Oordeel van Amiraal.

Neffens dit hooftoordeel wiert ook het vonnis tegen des Admiraals bloetvrienden, als *Briconaut* en *Cavagne*, die eerſt waren gevangen, voorgenomen, 't welk zeer ſchrikkelyk was. En *Thuanus* verhaalt, dat hy een jongeling zijnde van negentien jaren, in de Kapelle, wanneer haar 't vonniſſe wiert aangedient, tegenwoordig was, zy dat met groote lijtſaamheit hadden aangehoort: En als *Briconaut* verſtont dat ook zijne kinderen, over zijne daat zouden hebben te lyden, hy met groote vrymoedigheit uitſprak: Wat dog zijne onnoſele kinderen hadden bedreven? Hy hoopte nogtans dat zijn doot, hare bloetdorſt zou verſaoigen, om daar door alle ſchult uit te wiſſchen. En als men hem het yſer om den hals dede, verſchrikte hy zo dapper, want hy was een man van t'ſeventig jaren, dat hy ook om zijn leven te behouden, onbetamelyke dingen voorſloeg tot ondergang van die van Rochelle. En als hier over aan den Koning wiert geſonden, wilde die zulks niet inwilligen, 't en waar hy al 't gene men hem te laſte lyde bekende, en openlyk voor 't volk uitriep, dat de Admiraal *Colligny*, een ſchandig verraat tegen den Koning had voorgenomen; 't welk *Briconaut* wygerde. Maar als ondertuſſchen *Cavagne* zijn oogen ten Hemel had opgeheven, en wel drie uren lang Latijnſche gebeden en Pſalmen tot God had geſproken, indagtig zijnde dat *Briconaut* wilde beſwyken, en de korte tyt zijns levens met ſchande en oneere verwiſſelen, wierp hy hem zijn manhaftigheit, die hy in groot gevaar zo menigmaal hadde uitgeſtaan, voor oogen: waar door hy als ſchaamroot uitriep: Hy wilde den doot gewillig aangaan. Derhalven zyn zy byde op een karre geſet, en na dat zy hare gebeden voor het volk hadden uitgeſtort, zyn zy met groot verwyt en ſmaat, door het oolyk ſchuim, met drek geworpen, en aan een galg gehangen. Dog hier mede was dit dolle beeſt niet vergenoegt, maar hebben haar lighamen geplundert, en van de manlyke leden berooft.

Daar wiert ook een ſtroo beelt van *Colligny*, met alle hoon en ſpot ter Regtplaatſe uitgevoert, en wel ſmadelyk mishandelt. En dit geſchiede in het geſigte van den Koning en zijne Moeder, daar zig *Navarre* met groot verdriet moeſt by voegen, en dit deerlyk ſchouſpel aanzien. Vele naakte lighamen wierden voor den Koning, zijn Moeder, in 't Vrouwentimmer gebragt, daar

ſelfs

1572. eſchaamt-der Juffe-heit der tijd.

ſelfs de Hofjuffers wel onbeſchaamt toeliepen, om der verſlagen manlyke leden te beſigtigen.

En in zodanige gylheit waren de Hoven vervallen, dat ook de juffers, die hier van een eerbaar affchouw behoorden te dragen, zelve de beſchaamde leden der mannen, met boerten en laggen, beſigtigden; tekenen van een vuil en ſchandig Hof.

Nu, om weder te keeren tot deſen droevigen moort, zo zullen wy voorts verhalen, wat ook andere Heeren en Edellieden op den zelven tyt overgekomen is, en hoe dat meeſt alle, die de moorders wiſten van de Religie te weſen, zeer deerlyk vermoort en omgekomen zijn.

De Edelhieden van den Koning van Navarre, en van den Prins van Condé, worden vermoort.

Op den zelven dag als de Admiraal geſchoten was, waar van hy zeer gewont wert, zo had de Koning geraden aan zijn ſchoonbroeder, den Koning van *Navarre*, dat hy tien of twaalf mannen in zijn kamer zoude laten ſlapen, welke hy beſt betrouwde, om hem te mogen beſchermen tegen de aanſlagen van den Hertog van Guiſe, den welken hy zyde eenen looſen kwant te weſen. Nu dan deſe Edelmannen en nog eenige andere, dewelke ſliepen in een kamer voor de kamer van den Koning van *Navarre*, en nog andere huisgenoten van den Prins van Condé, als Kamerlingen, Bevelhebbers, Schoolmeeſters en andere: deſe, zo zy waren roepende met luider ſtemme dat den Koning haar zou te hulp komen en gedenken aan zijne belofte, zijn altemaal ontwapent geworden, en haar rappieren en ponjaarden, die zy aan hadden, zijn haar ontnomen van de Capitein van de Guarde, genaamt *Nanſſy* met de zijne, en getrokken zijnde uit de kameren daar zy ſliepen, zijn gelyt geworden tot de poorte van des Konings Paleis, alwaar zy in de tegenwoordigheit van den Koning, welke dit aanſag door een veinſter, zeer wreedelyk van de Switſers zijn vermoort geworden. Onder deſe Edellieden waren de Baron van *Pardeillar*, de Capitein *Pilles*, Sr. *Martin* en *Beauvois*. Als *Pilles*, welke zeer gehaat wiert om eenige ſchande, die hy de Papiſten aangedaan hadde in Gaſconjer, zig zelven zag in de handen van deſe moorders, en zijne medegeſellen dus deerlyk om het leven gebragt, berſten uit in deſe woorden: *Is dit de vrede van't Koninklyke woort? Og God! wreekt dog deſe myneedigheit:* alzo mede verfoeyende een zo hatelyke moort, heeft hy genomen een mantel van grooter waarde, welken hy droeg, en heeft hem gepreſenteert aan een van zijn kenniſſe, en zyde: Dat geeft u *Pilles*, weeſt gedagtig na mijn doot, hoe ongenadelyk datmen my doet ſterven. Mijn Heer, mijn Capitein, (zynde de anderen) ik ben niet van deſen hoop: ik bedanke u van uwen mantel, ik zal hem niet nemen op zulk een konditie, en heeft het alzo gewygert. Terſtont daar na is *Pillis* deurſteken geworden met een hellebaart door een van de Archiers, en is alzo doot ter aarden gevallen. Zyn lighaam is geworpen op den hoop van de andere: en als'er eenige die voorby kwamen deſe doode lighamen aanſchouden, riepen de moorders: Dit zijn de gene, die ons hebben willen vermeeſteren, om dat zy alzo den Koning zouden mogen ombrengen en vermoorden. Een ander Edelman van de Koning van Navarre, geheeten *Leyran*, hebbende eenige kwetſuren ontfangen, is geloopen regt na de kamer van de Koninginne van Navarre, alwaar zy hem bevryt heeft van de gene die hem vervolgden, en een wynig tyds daarna heeft hy zyn pardon gekregen van den Koning, zy recommandeerde hem ſelve aan haar eigene medicyns, alzo dat hy door haar hulpe en toedoen zijn geſontheit en leven verkregen heeft. *Beauvais*, Gouverneur van den Koning van Navarre, gefoureert in deſelve ſtraat daar d'Admiraal gelogeert was, is vermoort geworden in zyn bed, alwaar hy langen tyt te voren ziek gelegen had van de artyke. 1572.

De Adelborſten, en die van des Konings Guarde, waren de gene die alle den Adel ombragten, en zyden dat zy met den ſweerde, en ſonder eenige ordonnantie, dat Proces ten einde bragten, 't welk nog penne, nog papier, nog de ordonnantie van de juſtitie, nog zo veel batalien tot nog toe hadden konnen eindigen. In zulker voegen, dat de arme katyvige menſchen, valſchelyk beſchuldigt zijnde van konſpiratie en voornemen, om den Koning te dooden, nog naakt zijnde, en onbedagt, half ſlapende, ongewapent, en onder de handen van hare vyanden, door onnoſelheit, ſonder eenig reſpyt te hebben om haren adem eens te ſcheppen, jammerlyk zijn vermoort geworden, eenige op hare bedden, andere op de daken van de huiſen, en op andere plaatſen, alwaar zy haar konden vinden.

De Graaf VAN ROCHEFOUCAULT.

De Graaf van *Rochefoucault*, die tot elf uren in deſelve nagt, met den Koning vele boerterye had gepleegt, nog kwalyk zijnen eerſten ſlaap begonnen hebbende, is wakker gemaakt van ſes mommers of maskeraden al gewapent, welke in zijn kamer gevallen kwamen, onder welke hy meende de Koning te weſen, welke kwam om hem wederom een poets te ſpelen, heeft hy gebeden dat zy hem ſoetelyk ſouden handelen, maar na dat zy zijne koffers geopent en berooft hadden, is 'er een van deſe maskers de broeder van *Chicot* by 't bed getreden, heeft hem deerlyk vermoort.

TELIGNY.

Teligny is zien zitten op een dak van een huis, van eenige Adelborſten, welke, al was 't zake dat zy laſt hadden om hem te vermoorden, en hebben 't nogtans niet willen beſtaan, want hy was van een zeer goede en zoete natuur, en bemint van alle de gene die hem kenden. Daar na is hy nog gevonden geworden op den ſolder, in 't huis van mijn Heer van *Chaſteauneuf*, van eenige ſoldaten die hem zijnen naam afvraagden, welken doen zy hem hoorden en kenden, hebben hem in 't leven gelaten: maar daarna zijnder andere gekomen die hem hebben vermoort, en nog mede eenige andere dienaars van den Admiraal, die daar gevlugt waren, om haar leven te ſalveren.

De Markies DE KENEL.

De Marquies *de Kenel*, broeder van de Prins *de Portiam*, is gejaagt geworden in zijn hemd, tot aan de Rivier die door Parys loopt, van deſe ſoldaten en het gemeene volk, en daar geklommen zijnde op een klyn ſcheepje, is aldaar vermoort geworden van *Buſſy d'Amboine* zijn eigen Cozijn, vergeſelſchapt weſende met den ſoon van den Baron *van Andrets*.

Een Kapitein van de Guarde, vryende over een Juffrouw geheeten *Chaſtegueruye*, om haar te believen en vrienſchap te doen, heeft zijn ſoldaten geſonden, om te gaan vermoorden mijn Heer *de la Forſe* haar Schoonvader met haar twee broeders, welke alzo hy nu meende alle drie gedoot te weſen, is 'er maar de Vader met haar eenen Broeder doot gevonden, d'anderen was alleen gekweſt, en hadde verborgen gelegen onder het doode lighaam van zijn Vader, 't welke alzo op hem gevallen was, van waar hy des avonts gevloden is in 't huis van mijn Heer *de Biron*, ook mede een van zijn maagſchap. Het welke doen deſe Juffrouw was vernemende, kwalyk te vreden zijnde, dat zy niet alleen erfgenaam van alle de goederen bleef, is terſtont gegaan na het Amunicyhuis van Parys, alwaar myn Heer *de Biron* gelogeert was, en zy vynſde dat zy wel blyde was

dat

1572. dat haar Broeder alzo de doot ontkomen was, zeggende, datzy groote begeerte hadde om hem te zien, en dat zy hem wilde doen rantsoeneren, of het gelt zelfs geven daar hy zijn leven zoude mede afkoopen. Maar myn Heer *Biron* wert de valsheit en het bedrog gewaar, en heeft hem niet willen ontdekken, en heeft door dit middel, den armen man zijn leven behouden, die anders door het bedrog en groote gierigheit deerlyk vermoort zou zijn geworden.

De Baron de SOUBISE.

De Baron de *Soubise*, hebbende gehoort het geluit van de busschen, en het geruisch van zo vele menschen, heeft terstont zijne wapenen genomen, en is geloopen na het huis van den Admiraal, maar hy is terstont verraden geworden, en gelyt na de poorte van des Konings Palys, alwaar hy dadelyk wert vermoort.

De Heer de GUERCHY.

De Heere de *Guercby*, een vroom en kloek man, is in zulker manieren overrompelt geworden, dat hy sonder tyt te hebben om zig te wapenen, omcingelt was van vele moorders Maar hy, hebbende het rappier in d'eenen hand, en de mantel om de andere hand gewonden, heeft zo veel gedaan als een man met een kloek herte zou konnen doen, om zijn leven te salveren: hy en heeft nogtans niemant gekwetst of omgebragt, om dat zy altemaal gewapent waren, en is alzo ten einde met spiessen en rappieren doorboort geworden.

Maar andere Capiteinen en Edelmannen in grooten getale, wiens namen ik hier niet en verhale om de kortheids wille, zijn ook vermoort geworden, eenige op hare bedden, andere vliedende en alzo haar leven meenende te salveren, andere met rappieren en mantel haar lyf verweerende. Hare lighamen werden terstont gesleept na des Konings Palys, en aldaar geworpen op den hoop van de andere doode lighamen, om dat alzo dese moorders haar gezigte zat maken en vervullen zouden met het aanschouwen van alle dese doode lighamen, welke zy te voren, doen zy in 't leven waren, wel gevreest hadden. De Kamerlingen, Pagien, Lakeyen, en andere dienaars van dese Heeren en Edellieden, werden alzo luttel gespaart als hare meesters. Men liep door alle de kamers en kantoren van des Admiraals huis, en daar werden vermoort op een jammerlyke wyse alle de gene die zy op hare bedden vonden, of die haar ergens verborgen hadden, onder andere alle de arme Pagien van den Admiraal, die altemaal waren kinderen van goeden en Edelen huise.

Lavardin doorsteken. *Lavardin* door zynen Weert versteken, die hem ook wygerde te dooden, wiert van *le Glas* doorsteken, en de eerste in de Riviere geworpen.

De Heer de BRIOU, bewaarder van den klynen Marquis de CONTY.

De Heer *de Briou* over de tagentig jaren oud, bewaarder of opziender van den klynen Marquis *de Conty*, soon van den overleden Prince van Conde, hoorende dit gerugte, heeft terstont zijnen Meester den klynen Marquis opgenomen in zijn hemdde, en alzo hy hem wilde dragen op een plaatse daar hy beter zou mogen bewaart wesen, heeft hy de moorders ontmoet, welke hem terstont den klynen Prince uit de armen gerukt hebben, in wiens tegenwoordigheit (dewelke nogtans zeer was schreyende en biddende dat men tog het leven zou sparen aan zijnen getrouwen bewaarder) de oude man vermoort is geworden, en zyn witte gryse hare van ouderdom zyn met bloet geverwt geworden, en hebben hem daarna, als de andere weg gesleept.

De vermoorden zijn meer dan tien duisent. Desen geheelen Sondag is met moorden en rooven doorgebragt geweest, in zulker voegen, dat men gelooft dat 't getal der gener die desen dag en op de twee volgende dagen gedoot zijn, de nommer van tien duisent persoonen verre te boven gaat: zo wel Heeren, Edelmannen, Presidenten, Raatsheeren, Advocaten, Procureurs, Studenten, Medicynen, Kooplieden, Ambagtslieden, als Vrouwen, Dogters en Kinderen. De straten waren bedekt met doode lighamen, de Riviere was root van 't bloet, de posten van de deuren van des Konings Palys, waren ook mede root van 't bloet geschildert; nogtans en waren dese moorders nog niet versadigt. 1572

De Commissariissen, Capitynen, Wykmeesters, en Tiendemans van de stad van Parys gingen met haar volk van huis tot huis, alwaar zy eenig vermoeden hadden, volk van de Religie te vinden, de deuren in den vloer loopende, en daarna vermoordende wat zy ontmoeteden, sonder te hebben eenig aanzien van persoonen of ouderdom De karren geladen met doode lighamen, zo van Juffrouwen, Dogters, Mannen en Kinderen, wierden gevoert en ontladen aan de Riviere, zy waren bedekt met doode lighamen, en root van het bloet, dese karren waren overal rydende in de kwartieren vande Stad, als ook mede rontsom en ontrent het Palys van den Koning. Daarentusschen lagten de Cortisanen van het Hof met opene keelen, en zyden dat nu gewisselyk de oorloge geëindigt was, en dat zy hier na zouden mogen gerustelyk en in pyse leven, dat men ook alzo de mandamenten van den vredehandel behoorde uit te roepen en te publiceren, en niet met beschreven papieren en bullen, dat men mede in andere plaatsen des Ryks behoorde orden te geven om dit volk uit te roejen.

Onder den Adel zijn 'er ook mede vele vermoort geworden, ondere andere zo is *Loviere* van boven uit de straat geworpen. Andere, als *Montamar*, *Montaubert*, *la Roche*, met den Baljuw van Orleans en zijn Neve, zijn alle zeer deerlyk vermoort geworden, en nog veel meer andere van diversche staten, wiens namen ik hier al willens voorby ga, op dat ik den Nederduitschen Leser met verhalen van vele Francoische namen niet moeyelyk valle. Daar warender ook vele die haar verborgen hielden, die alle daags daarna ontdekt en omgebragt werden, gelyk ik hier na nog verhalen zal.

Ontrent ten vyf uren na den middag op desen Sondag is 'er een gebot met Trompetten, van wegen den Koning uitgeroepen, dat zig een iegelyk zoude in zijn huis vertrekken, en dat zig niemant zoude vervorderen daar uit te gaan: dan dat het alleenlyk geoorloft was aan de soldaten van de Guarde, en aan de Commissariissen van Parys met haar byden al gewapent door de Stad te mogen gaan, op pene van zwaarlyk gestraft te worden, die anders dede.

Vele die dit gebot hoorden, meenden dat de zaken nu wat versagt zouden worden, maar des anderen daags, en de andere dagen daar na heeft men weder op een nieuw begonnen. Want die van Parys hebbende overal wagte gestelt aan de Poorten van hare Stad, en na dat zy het velt over al wel beset hadden, zo zijn zy gegaan om het overschot des voorleden daags, hier en daar voorts van kant te helpen: drygende alle de gene met de doot, die eenige van de Religie verborgen hielden, al waren het schoon hare Ouders of Vrienden, of iemant anders van wat soorte dat hy zoude mogen wesen. In zulker voegen dat zy alle vermoort hebben diese vinden konden, en alle de goederen van de gene die zy omgebragt hadden, waren tot een proye en roof den genen die de Moort begaan hadden; zo waren ook mede de goederen der gener die gevlugt waren.

Meester PIETER de la PLACE.

WY zullen beginnen van Meester *Pieter de la Place*, President in 't Koninklyke Hof van Vrank-

7 2. Vrankryk: en wy zullen een wyrig in het lange verhalen het gene dat hem overgekomen is, aangezien dat zijn deugt dat wel is verdienende. Des Sondags morgens ontrent zes uren is 'er een, genaamt Capitein *Micbiel*, welke een Busschieter van de Koning was, ten huise van den Presidént *de la Place* gekomen, welke daarom zo veel te ligtelyker in gelaten wert, op dat men meende dat hy een soldaat was van de Schotsche Compagnie van des Konings Guarde, en dese Guarde was den Presidént wel toegedaan, ja zy hadden haren dienst dikmaal gepresenteert aan *de la Place*, om hem by te staan, indien hy haren dienst tot eeniger tyt van doen hadde. Op zulker voegen dan desen Capitein *Micbiel* ingekomen zijnde, gewapent met een busse op zijn schouderen, en een teeken, dat hy mede een was van de Moorders, eene servette aan zijn slinken arm gebonden: de eerste woorden die hy sprak waren dese: Als dat den Hertoge van Guise door bevel van den Koning vermoort hadde den Admiraal, en nog meer andere Heeren van de Religie, en dat 'er nu zo vele van was, dat alle die van de Religie, die van eenig aanzien waren, de sententie hares doots ontfangen hadde, en dat hy daarom gekomen was ten huise van mijn Heere *de la Place*, om hem te bevryen van zulke zwarigheit: maar dat hy begeerde dat men hem zoude toonen alle het goud en zilver, dat binnen den huise was. Waar van mijn Heer *de la Place* zeer verwondert zijnde, over die groote vermetenheit van dese man, welke alleen in een huis, in 't midden van tien ofte twaalf persoonen, zulke woorden dorste spreken, heeft hem gevraagt, waar dat hy meende te wesen, en of hy dagt dat 'er nog regt nog Koning was? Waar op dese Capitein vlockende en zwerende antwoorde, dat hy zo stout niet zoude wesen dat hy met hem kwame om den Koning te spreeken of dat hy zoude komen hooren wat den wille van den Koning ware. Het welke doen de Presidént *de la Place* verstaan had, twyfelende dat 'er eenigen grooten oproer in de Stad was, is terstont gelopen na de agterpoorte van zijn huis, meenende alzo zijn zelven te versteken in een van zijn geburen huis. Daarentusschen zijn het meestendeel van zijn dienaars weg geloopen om haar zelve te verbergen, en dese Kapitein hebbende ontfangen duisent goude kronen, en willende weg gaan, is hy gebeden van Juffrouw *de Marets*, dogter van den Prezident *de la Place*, dat hy haar dog wilde lyden met haren man ten huise van een haren goeden vrient, welke Paapsgezint was, het welke hy haar beloofde en ook volbragt. Daarna is myn Heer *de la Place*, na dat hy verstoten was van drie zyner geburen, die hem in haar huisen niet en begeerden te ontfangen, gedwongen geweest wederom na zyn eigen huis te komen, alwaar hy zyn vrouw zeer desolaat en mistroostig gevonden heeft: want zy kwelde zig selven zeer grootelyks, zo om dat zy vreesde dat dese Kapitein haar dogter en haren schoonsoon gelyt hadde aan de Riviere om aldaar te vermoorden, zo ook om het groot perykel het welke zy nu gewisselyk zag, dat haren man en het heel huisgezin over 't hooft hing. Maar dese Prezident *de la Place* gesterkt wesende in den Geest Gods, met eene ongeloovelyke stantvastigheit, heeft haar scherpelyk berispt, haar betoonende met wat zagten gemoet, en gelyk een zake die ons van de hand Gods toekomt, men dese verdrukkingen behoorden te verdragen; en na dat hy een wynig gesproken hadde van de belofter die God aan de zyne gedaan heeft, zo is zy een wynig versterkt en vertroost geworden.

Daar na heeft hy bevolen datmen alle zyn knegten en dienstmaagden, die daar nog in zyn huis gebleven waren, by een zou roepen, welke doen zy gekomen waren in zyn kamen, volgende zyn oude gewoonte van doen, te weten, alzo hy gewoon was alle Sondage een goede vermaninge uit de hylige Schriftuur te doen aan zyn huisgezin, zo heeft hy nu ook zig selven tot het gebed begeven, en heeft God zeer vieriglyk aangeroepen om troost en stantvastigheit in dese zyne nakende swarigheden. Daar na heeft hy beginnen overluit te lesen een Kapittel uit den Propheet *Job*, met de uitlegginge van den hooggeleerden man *Johannes Calvinus:* en naar dat hy veel gesproken had van de regtveerdigheit en genade Gods, den welken (zyde hy) gelyk een goede Vader de zyne beproeft met verscheide kastydingen en straffen, op dat zy haar niet te zeer zouden verlaten op de zaken van dese werelt, toonde hy haar ook hoe veel swarigheden dat den Christenen menschen noodig waren, en dat 't niet en is in de magt van den Satan, of de werelt, ons te verhinderen of overvallen, het zy dat haar God door zyn welbehagen zulks toe laatende, en datmen daarom niet behoorde te vreesen haar magt, dewelke haar niet verder uit strekt dan over onse sterffelyke lighamen. Daar na heeft hy wederom beginnen God te bidden, zyn selven en zyn heel huisgezin bereit makende, om liever alle zoorten van tormenten te verdragen, ja den doot selve te lyden, dan iet te doen, het welke zoude strekken tegen de eere Gods. Ten einde van zyn gebed, zo kwam 'er hem een bootschappen, als dat myn Heer *van Seneschay*, Provoost van het Hof, met nog meer andere Archiers, aan den deure des huis was, begeerende datmen van wegen den Koning de poorte zoude openen, zeggende daar by, dat hy ook mede gekomen was, om de persoon van myn Heer de Prezident te bewaren, en te beletten dat zyn huis van het gemeene volk niet berooft wert: door dese oorzake heeft myn Heer *de la Place* bevolen datmen de deur zoude openen, dese dan ingekomen zynde, heeft verhaalt de groote moort die door de geheele Stad geschiede, en dat over de Gereformeerde, welke door het mandement van den Koning alle ter doot gebragt wierden, daar ook mede byvoegende dese Latynsche woorden, dat 'er niet een zoude overblyven: *Qui mingat ad parietem*, dat is, *die daar kan pissen tegen de want*. Maar dat hy nogtans daarentusschen last hadde van den Koning, om toe te zien dat hem geen ongelyk zoude geschieden, en ook mede om hem te brengen tot het Hof van den Koning, om dieswille dat de Koning begeerde van hem onderregt te wesen van vele zaken die de Gereformeerde waren aangaande, en om dat hy dit bevel hadde van de Koninklyke Majesteit, zyde hy, dat hy zig zoude bereiden om met hem tot den Koning te gaan. Myn Heer *de la Place* heeft hem geantwoort, dat hy zig zelven voor gelukkig zoude agten, indien hem de commoditeit voor zyn doot gegeven werde, om den Koning alle zyne gelegentheit te kennen te geven: maar dat het hem nu, om de schrikkelyke moorden, die door de Stad waren geschiedende, onmogelyk zou zyn tot aan des Konings Palys te komen, sonder in een openbaar perykel van zyn persoon te geraken: daarom, zyde hy, mogt gy hier by my laten eenige van uwe Archiers, dewelke my wel zullen bewaren, en alzo zult gy den Koning konnen verzekeren dat ik vast bewaart ben, en dat ik bereit ben by hem te komen, zo haast als de moort wat gestilt zal wesen. Dit heeft hem *Seneschay* gekonsenteert, en heeft daar gelaten tot zyn bewaringe zyn Luitenant met nog eenige andere Archiers, en is alzo van daar vertrokken.

1572.

Een wynig tyds na dat *Seneschay* van daar gegaan was, is de Prezident *Charron*, die voor dien tyt Provoost van de Kooplieden van Parys was, al-

1572. daar in gekomen, welke na dat hy met den anderen Luitenant wat in 't secreet gesproken hadde, heeft daar ook vier Archiers gelaten by de andere die daar nog waren, en is alzo van daar gescheiden. Dien halven dag, te weten namiddag, met den navolgende nagt, hebben zy alle neerstigheit gedaan om den toegang na dit huis te beletten, en al te stoppen met groote houten of Balken: zy hebben ook vergadert op voordeel vele keien en straatsteenen, dese hebben zy op de veinsteren overal gereet gelegt, in zulker voegen dat door zulke goede en neerstige wagte, scheen, dat deze Archiers gesonden waren in dit huis, om myn Heer *de la Place* met zyn geheel huisgezin te bewaren en te bevryden van dese gemeene ellendigheit. Dit duurde tot des anderen daags ontrent ten twe uren na den middag, tot dat *Senescay* was wederkerende, en zyde dat hy expres en andermaal bevel hadde van den Koning dat hy hem daar zoude brengen, dat hy daarom geen uitvlugten meer zoude maken, want het de Koning alzo beliefde. Myn Heer *de la Place* heeft den zelven wederom vertoont, gelyk hy te voren gedaan hadde, de groote perykelen die daar waren om door de Stad te gaan, en daarom te meer, om dat op dien zelven dag des morgens nog een huis berooft was en gespoeljeert, na by het zyne. Dit al niet tegenstaande heeft *Senescay* evenwel aangehouden, zeggende, dit is het gemeen zeggen van de Gereformeerde, dat zy zeer nederig en ootmoedig zyn, in alles gehoorzaam en dienaars van den Koning: maar als het tot een toegrypen komt, en als men het gebod van den Koning zoude nakomen, dan zoeken zy het futselboek, en doen haar best om dat in alle manieren van haren hals te keeren, en zeggen dat zy daar in een vreese en schrik hebben. En aangaande van 't perykel dat myn Heer *de la Place* zyde te wesen op den weg om na het Hof van den Koning te gaan, daar op zyde hy, dat hy hem zoude geven tot bewaringe een Kapitein van Parys, die van het gemeene volk wel bekent was, en dese zoude hem tot daar toe gelyden. Terwylen dat *Senescay* aldus was sprekende, is'er een Kapitein van Parys, *Pesou* genaamt, een van de principaalste moorders, binnen gekomen in de Kamer van myn Heer *de la Place*, en heeft zynen dienst gepresenteert om hem te gelyden. *La Place* heeft het geduuriglyk gewygert, zeggende tegen *Senecay*, dat 't was een van de wreedste en kwaadste menschen die in de Stad waren, en daarom bad hy hem alleenlyk, aangezien dat hy nu niet vorder en koste, maar dat hy zelve met zynen eigen persoon hem wilde vergesellschappen, waar op hem *Senescay* antwoorde, dat hy belet was met andere zaken, hy zou hem niet vorder konnen gelyden, dan tot vyftig treden van haar.

Waar op de huisvrouw van myn Heer *de la Place*, welk niet te min, al was zy een vrouw van groot aanzien en kwaliteit, aan welke God overvloediglyk zyne gratie en gaven gegeven had, overwonnen zynde van de liefde die zy haren man was toedragende, heeft haar zelven op de knien geworpen voor desen *Senescay*, om hem te bidden dat hy dog zelve haren man wilde gelyden. Maar doen *la Place* dit zag, welke noit teeken gaf van eenen verloren moet, heeft zyn vrouw van der aarden opgeheven, haar berispende, en onderwysende, dat het niet en was aan de magt van menschen, daar men behoort zynen toevlugt te nemen, maar aan God alleen. Daar na zig omkeerende heeft hy gezien op den hoet van zynen outsten Soon, een kruis van wit papier, 't welke hy door swakheit en vrese daar op genaait hadde, meenende door dit middel de doot te ontvlieden, maar zyn Vader heeft hem scherpelyk bestraft, gebiedende dat hy zoude weeren van zynen hoet dat teeken van alle dese beroerten: en hem leerende, dat het waaragtig kruis, dat wy moeten dragen, zyn, tribulatie en kwellinge die ons God toesent, als waaragtige voorboden van 't eeuwige leven, 't welke hy voor de zyne bereit heeft. En alzo hy nu was ziende, dat hy zeer gedrongen wiert van *Senescay* dat hy zig zoude op den weg begeven om den Koning te gaan spreken, heel resoluit en bereit zynde tot 'er doot die hy voor zyn oogen zag, heeft zynen Mantel genomen, en zyn huisvrouw voor de laatste ryse omhelsende, beval haar dat zy voor alle dingen de eere en vreese Gods voor oogen wilde hebben, en is alzo met een stantvastig en vlytig gemoet uit zyn huis gescheiden. Van daar gekomen zynde tot op den hoek van de haneстraat, zo hebben hem zekere moorders, die hem daar verwagt hadden met bloote zabels en rappieren, als een onnosel lam deerlyk vermoort, alzo hy was gaande *in het* midden van tien of twaalf Archiers die hem gelyden. Dit gebeurde ontrent drie uuren namiddag, zyn huis wert vyf of zes dagen lang berooft en gespoeljeert. Het dode lighaam van dese President *de la Place*, alzo nu de ziele daar uit na den Hemel verhuist was, is door de Stad gesleept, en eindelyk zeer veragtelyk in een paardestal weggeworpen, en zyn aangezigt met paardemist bedekt, en 's morgens daar na heel vroeg in de Riviere geworpen. Dog hier mede haar niet genoegende, zyn dese moorders als Tygers, op een run na zyn huis geloopen, dat alreede van vrouw en kinderen was verlaten, het welk zy drie dagen lang hebbe geplondert, en alle moetwil daar in bedreven.

1572.

PETRUS RAMUS.

Petrus Ramus, Profeffor van de welsprekentheit, een man die genoeg bekent is onder de Geleerde, dese is mede niet vergeten geworden, hy hadde vele vyanden, en onder andere eenen genaamt *Jaques Charpentier*, welke de moorders zont na het Collegie daar *Petrus Ramus* verborgen was. Maar zo haast als hy gevonden wert, om zyn leven te behouden, heeft hy de moorders een groote zomme gelts gegeven. Dit niet tegenstaande, is evenwel omgebragt geworden, en is uit de veinster van een hooge kamer op de straat neder geworpen, in zulker voegen dat zyne darmen op de steenen uittorteden, zyn ingewant is langs de strate gesleept, en zyn lighaam is van zommige Papistische scholieren, die van haar meesters opgeroit waren, met roeden gegeesselt geworden, tot groote schande en klynagting van de letterkonsten, daar van hy professie gedaan, en zo wonderlyk wel in ervaren hadde geweest.

Dese daat verschrikte den geleerden *Dionysius Cambinus*, des Konings Voorleser (hoewel yverig Roomsch gezint) zo zeer, dat hy door verslaauwtheit den geest gaf.

Wy zullen hier nu byvoegen eenige Martelaren, met de omstandigheden hoe dat zy gedoot zyn geworden: maar wy willen den Christelyken Lezer vermaant hebben, dat dit maar een ontwerp en kort begryp is van het gene dat'er binnen Parys geschiet is. Want zoude men alle zaken verhalen met haar waaragtige omstandigheden, zo zy geschiet zyn, men zoude daar van wel een groot boek behooren te schryven. Zo dan in 't gene dat wy hier na zullen schryven, en zullen wy geen agt nemen op wat dag dat het zelve zoude gebeurt wesen, te weten, des Sondags, Maandags, Dingsdags, of op de navolgende dagen: om dieswille dat de overlevende in zulken confuzie en beroerte, op alles zo nauw niet hebben konnen letten, ja konnen ook mede kwalyk haar zelven daar toe brengen, om te overdenken de bloedige executie, die voor haren

1572. ren oogen geſchiet is. Dit zegge ik daar van alleen, dat men noit gezien, gehoort, of gelezen heeft, van zulken boosdadige ongetrouwigheit, zulken beeſtelyke wreetheit, een gewelt zo uitnemende, zo ſtouten ſtraatſchenderye, en van zulken verſmadelyke blasphemien, als in die dagen binnen Parys (O groote ſchande!) gezien en gehoort wierden. Dit waren die beklagelyke dagen voor heel Vrankryk, in dewelke het toegelaten was, te wezen al wat men wilde, uitgenomen een eerlyk man. Laat ons dan beginnen te verhalen eenige ſonderlinge perzonen, die in deze furieuſelyke moort haar bloet geſtort hebben.

DENYS PEROT.

Denys Perot van Parys, een jongman ontrent van tweeëndertig jaren, ſoon van Meeſter *Willes Perot*, zeer regtvaardig in al zyn handelingen, en goet van herten aan alle menſchen, deſe heeft met alle man zo wel gehandelt en omgegaan, dat 'er niemant gevonden is van alle de gene die hem gekent hebben, of zy hebben al te zamen gegeven getuigeniſſe van een vierige Godvrugtigheit, met een ware Chriſtelyke eenvoudigheit die in hem was: boven deſen was hy mede wel geleert in de Letterkonſten, daar in hy zo neerſtig zig zelven oeffende, dat hy daar af niet te trekken was, zo lang als zyn gezontheit, en een natuurlyk accident dat hy hadde, dat konde verdragen. Hy was des Sondags heel vroeg uitgegaan, na een vermaarde plaats binnen de Stad van Parys, die men noemt de poorte van Parys, maar is gelegen in 't midden van de ſtad, zo hy daar gekomen was om eenige goede en deugzame zaken (na zyn gewoonte) te beſchikken, hoorde hy in 't wederkomen een beroeringe onder 't volk, van 't gene dat alreede den Admiraal van Vrankryk over gekomen was, is daarom zeer haaſtelyk gegaan na zyn moeder toe, by dewelke hy woonde, en hy heeft haar gewaarſchouwt van het gene hy gehoort hadde, dat 'er dien nagt gepaſteert was, en heeft alle neerſtigheit gedaan om eenige bekwaamheit te vinden dat zyn moeder zoude mogen wel bewaart weſen, want hy haar zeer beminde, ja heeft zo veel gedaan, dat zyn moeder gezalveert is geweeſt, maar aangaande zyn eigen perzoon, zyn moeder konde niet te weeg brengen, dat hy met haar zoude gegaan hebben, hy meende, het waar nog zo haaſt geen noot, en alzo is hy alleen van de moorders in huis gevonden, en had zig zelven geſloten in zyn kantoor, alwaar hy God was aanbiddende, want hy tot alle Godzaligheit, van zyn jonge dagen aan, genegen geweeſt hadde. De moorders hem gevonden hebbende, vraagden hem wel ſtraffelyk, of hy nog niet wilde gehoorſaam weſen aan den Koning, waar op hy dit alleenlyk antwoorde: Men moet God gehoorſaam weſen. Daarna ſonder eenig vertoeven hebben ſe hem beginnen te houwen met Cortelaſſen, en met ſtokken te ſlaan op het hooft, en hy heeft het bloet dat hem van zijn hoofd afliep, in zyne handen ontfangen, op zulken eenvoudige en ootmoedige maniere, als zyn nature, doen hy nog leefde, uitgeweſen hadde, en op den zelven ſtont, hebben zy hem voorts zeer ongenadelyk het leven benomen, en daarna is zyn lighaam in de Riviere geſleept geworden.

Drie Dienaren des H. Euangeliums te Parijs omgebragt.

Thomas Buyrette, geboren van Parys, bedient hebbende het Woorts Gods, zo binnen de Stad van Lyons als in andere Franſche Kerken daar ontrent, ja ook mede buiten het Koninkryk van Vrankryk. Deſe had door zijn neerſtigheit en Godvrugtigen yver, die hy hadde om het Hylige Euangelium te vebreiden, zulken goeden naam by de gemynte verkregen, dat hy nu alreede, maar oud zynde dertig jaren, gehouden wert voor een van de beſte en uitnemenſte inſtrumenten, die God almagtig tot dienſt van zijn Kerke gebruikte, gelyk het genoeg uit zijnen dienſt te bemerken is geweeſt, den welken hy zo vieriglyk uit gevoert heeft, dat hy op zijn eigen geſontheit geen agt en nam, zo dat hy heel zieklyk geworden zijnde, is gedwongen geweeſt tot Parys te komen, om zijnen adem een wynig te verhalen, op dat hy daar na zo veel te vieriger zijn ampt wederom zoude mogen bedienen, en zijn leven in dit ampt dat hem van den Heere was opgelegt voorts verſlyten; maar den wille onſes hemelſchen Vaders, die alle dinge uitvoert na zijn welbehagen heeft hem zijn voornemen belet, en heeft hem t'eenemaal van deſen arbyt willen ontſlaan, en roepen in de eeuwige ruſte. Deſe dan vergeſelſchapt zijnde met zijn ſchoon broeder, den man van zijne ſuſter, is des Sondags, doen deſe vreeſelyke moort begonnen wert, verborgen geweeſt in een zeer enge en benaude plaatſe, alwaar hy zig van bangigheit niet langer konde onthouden: ook mede begon de goede man, die zig geborgen had, vreeſe te krygen, door dien dat zijn geburen begonnen te raſen en hem te ſchelden, om dat hy zulke verlyders van den regten weg des geloofs (want zo noemden zy de Gereformeerde) in zijn huis verborgen had, alzo hebben zy dan dit huis verlaten, en meenden te gaan logeeren in een herberg in de ſtrate de la Harpe, alwaar uit hangt het yſere Paart: maar alzo zy gevraagt wierden van den huisknegt, of zy van de Religie waren, hebben vrymoedelyk geantwoort: Ja wy. Terſtont hebben zy haar gevonden in de hande van de moorders, en in een oogenblik tyds, zijn zy vermoort, naakt uitgeſchoten, geſleept, en in de Riviere geworpen geweeſt.

Op deſen zelven tyt is den Predikant van de Koning van Navarre, genaamt *More*, een jong man en zeer wel geleert, met nog een ander genaamt *Desgorris*, ook gevallen in de handen van de moorders, welke haar byde vermoort en in het water geworpen hebben. Ik en hebbe niet verſtaan dat 'er eenige andere Dienaars des Hyligen Euangeliums meer omgebragt zijn geworden. Aangaande de gene die de Kerke binnen Parys bedienden, die zijn al t'ſamen mirakeleuſelyk den doot ontkomen, met nog meer andere Predikanten, die op dien tyt binnen Parys gekomen waren.

ANTHONIS MERLANCHON.

Anthonis Merlanchon, Schoolmeeſter van de kinderen van Mevrouwe *Piquigny*, deſe zo hy gevangen en gekwetſt was tot 'er doot, is hy vermaant geworden van de moorders, dat hy zoude de Maget Maria aanroepen, met alle de Hyligen die by God in den Hemel zijn, en dat hy zoude zijn geloof verloogenen. Zijn huisvrouw, nog jong van jaren, is ten aangang gekomen, deſe heeft hem ter contrarie vermaant, dat hy couragie zoude nemen, en in zijn gevoelen ſtantvaſtelyk volherden, hem voorſtellende den korten tyt die wy in deſe werelt te leven hebben, en dat hy daarom in zijn geloove te ſterker behoorde te blyven, ſonder van de kenniſſe Gods af te wyken, om een kort reſpyt van leven te gewinnen. Met dien hebben de moorders den man verlaten, en zijn op deſe vrouw gevallen, dewelke wel vrymoedelyk tegen haar zyde, dat zy was van dezelve Religie van haren man, en proteſteerde ook opentlyk in haar aller tegenwoordigheit, dat zy daar in wilde volherden en daar niet afwyken tot 'er doot toe. Waarom deſe roekelooſe boeven haar veel furieuſelyker beſprongen hebben dan haren man, zo dat zy twee ofte drie wonden ontfangen heeft, en zouden

1572. haar voorts vermoort hebben, maar God heeft haar eenige vrienden verwekt, die haar verloſt hebben uit de handen van hare vyanden. En daarentuſſchen heeft de arme man, die tot 'er doot toe gekweſt lag, zijnen geeſt gegeven in de handen van zijnen Hemelſchen Vader. Deſe vrouwelyke ſtantvaſtigheit is zeer te verwonderen, en ook grootelyks te pryſen. Gelyk ter contrarien de boosheit en meer dan beeſtelyke wreetheit van een Kramers vrouw, alderwonderbaarlykſt, ja byna ongeloovelyk is. Want haren man nu oud van jaren, des nagts geworpen zijnde in de Riviere; heeft hy zijn leven geſalveert met ſwemmen, en is gekropen langs de groote balken onder de brugge, zo dat hy te lande gekomen is, en is gegaan na het Klooſter van St. Catherina, alwaar zijn vrouw haar vertrokken had by een van zijn maagſchap, meenende daar eenigen vrydom en meer verſekertheit te hebben. Maar in de plaatſe dat zy hem weder zou ontfangen hebben, heeft zy hem wederom geſonden al naakt, zo hy uit het water kwam, van haar gejaagt; invoegen, dat de arme man, niet wetende waar hy henen zoude gaan, of waar hy zig zelven zou bergen, hem des morgens doen den dag aankwam, alleen op de ſtrate gevonden heeft, en is alzo wederom van de moorders gevangen, en in de Riviere jammerlyk verdronken geworden.

CLAUDE ROBERT.

Claude Robert, een vermaart Advocaat in 't Parlement van Parys, hoorende dat de poorte van zijn huis open gebroken wierde van de moorders, is terſtont op zijn ſolder geloopen, en heeft zig zelven geſalveert, klimmende over het dak, en komende in 't huis van den Ontfanger *Gedion*, alwaar hy verborgen gebleven is twee dagen lang, tot dat hy ontdekt is geworden van een Metſelaar, werkende ten huiſe van deſen Ontfanger, welke gegaan is tot den Ontfanger, en zyde datmen deſen Advocaat behoorde te vermoorden: maar de Ontfanger antwoorde, dat hy niet en geloofde dat het mogelyk ware, dat iemant in zijn huis zoude konnen komen: en heeft terſtont een van zijne dienaars geſonden, die den Advocaat *Robert* zou waarſchouwen, dat hy moeſte vertrekken, want hy ontdekt was Het welke zo het de Advocaat verſtaan had, heeft zig meenen te zalveren, en is van daar gegaan; maar is onderwege bekent geworden van de moorders, die hem niet verre van des Konings Hof ontmoeteden, en hem terſtont overvallen en vermoort hebben.

De Luitenant TAVERNY, met zijn Suſter.

DeLuitenant *Taverny*, een man van groote couragie, alzo hy zag dat hy overvallen wert van deſe openbare ſtraatſchenders, heeft zeer lange tegen haar gevogten, hebbende tot zijner hulpe een klock ſoldaat van zijn compagnie, en heeft zig zo vromelyk geweert, dat hy eenige van deſe moorders, welke kwamen om hem te vermoorden, zelve van den lyve berooft heeft, aleer zy zijn huis konden overweldigen. Maar ten laatſten, zo hy den heelen dag gevogten had, en vindende zig zelven vermoeit, en berooft van al zijn buspoeder, het welke hy verſchoten had, zijn alle de ſoldaten van de Guerde, tot zijnen huiſe geſonden geweeſt. Dewelke alle gewapent zynde met vryſcheutig harnas, en bedekt met Rondaſſen, als of zy gegaan hadden om een Stad te beſtormen, met gewelt het huis hebbe overvallen, want de muuren ware nu alrede te voren gebroke en doorboort. DeLuitenant dan niet verhopende eenige gratie te verkrygen, en zijn doot nu voor zijn oogen ziende, is haarlieden te gemoete gegaan met twee Piſtolen in zijne handen, dewelke hy geſchoten hebbende op de eerſt die hem aankwamen, heeft zig zelven met het rappier nog verweert tot den laatſten adem toe. De oorzaak waarom hy zig zo couragieuſelyk verweerde, was niet alleenlyk om het perykel van zijn leven: maar om dat hy was Officier van den Koning, zo hoopte hy byſtant te krygen tegen dit volk, door bevel van den Koning zelve. Dan eilaas al te vergeefs, de Koning daar hy op betroude, hadde hem met zo veel duiſent menſchen in handen van deſe wreede moorders gelevert. Alzo hy nu zijn leven couragieuſelyk geëindigt hadde, en zijn huis geplondert, en alle zijn koſtelyke juweelen gerooft waren, hebben de ſoldaten een jonge dogter zijne ſuſter, welke ziek te zijn in bedde lag, weggenomen, en zo lange heel naakt langs der ſtraten geſleept, tot dat zy haren geeſt tuſſchen de handen van deſe wrede Tyrannen opgegeven heeft. Zijn huisvrouw is gevonden geweeſt op byde haar knien God biddende, en na dat zy ontfangen had eenige ſteken en ſlagen van rappieren, is zy na het gevangenhuis geſleept geworden.

OUDIN PETIT.

Oudin Petit, een Boekverkooper, woonende in St. Jaquesſtraat, is beſprongen geworden op den dorpel ofte ſtoep van zijn deure, van een zeker Herbergier, Weert zijnde van een herberge, genaamt het ſchoone Beelt, vergeſelſchapt met nog andere van zijne aanhangers, en was geſonden van *Jaques Kerver* ook een Boekverkooper, Schoonvader van den voorzyden *Oudin Petit*, en dat om een kweſtie die zy t'ſamen gehad hadden in het deelen van het goet, na de doot van zijn moeder. *Kerver* had gezegt tot deſen Herbergier, dat hy zijnen Schoonſoon moeſte gaan vermoorden, of hy zoude zijn leven lang geen vrientſchap meer met hem willen houden. Zo is hy dan met een piſtool doorſchoten, en in zijn huis geſleept geworden, en in zijnen kelder, na dat de moorders vertrokken waren, begraven. Hy hadde ontfangen ſevenentwintig wonden, zo van piſtoolſchieten, als van ſteken der Hellebaarden.

MARTURIN LUSSAUT, zijn huisvrouw, Soon en Dienſtmaagt.

Marturin Luſſaut, Goudſmit van des Konings Moeder, woonende in de ſtraat van St. Germain, niet verre van den Spiegel, hoorende de belle van zijn huis trekken, kwam haaſtelyk beneden, en zo hy zijn deur open dede, zo is hy met een rappier doorſteken geworden van zijne Gouttrekker, die in zijn huis gewoon was te werken. Zijn ſoon het gerugte hoorende, is mede terſtont nederwaarts geloopen, en heeft een ſteek van een rappier in den rug gekregen: dit niet tegenſtaande, is hy nog gevlugt na het huis van eenen Kleermaker, alwaar hy zijn leven meende te ſalveren, maar de Kleermaker en wilde hem de deur niet openen, en alſo is hy van een ander vermoort geworden, dewelke zo hy hem de kleederen uittrok, heeft in den zak van zijne broek gevonden, een zeer ſchoon en konſtig horologie, het welke wel waardig was ſeven ofte agt hondert goude kroonen. Het welke doen de Gouttrekker 't gewaar wert, is zeer toornig geworden, en heeft den anderen beginnen te injurieren, en te ſchelden om dat hy zig vervordert hadde te komen moorden uit zijn kwartier, en dat hem niet geoorloft was in een anders kwartier te komen, en zoude hem byna om deſe proye vermoort hebben: maar alſo den anderen hem de tanden boot, en zig verweeren wilde, is de Gouttrekker gegaan na den Hertog van Anjou, om hem dit zelve te bootſchappen, dewelke doen hy dit verſtaan hadde, heeft hy het horologie zelve gekregen, mids gevende tien goude kroonen aan den genen die de moort gedaan hadde.

1572. hadde. De dienſtmaagt van den huiſe, een jonge dogter van jeſtien jaren, is gevlugt tot een Syde Lakenkooper, welke haar wilde doen beloven dat zy ter Miſſe gaan zoude: maar alzo zy haar daar tegen ſtelde, en het zelve niet beloven wilde, zijn de moorders ten aangange gekomen, en hebben haar wreedelyk, ſonder eenig aanzien van haar jonkheit, vermoort. Na dat zy nu *Luſſaut* met zijn ſoon en dienſtmaagt omgebragt hadden, hebben zy de deur van het huis toegeſloten, en zijn weggegaan. *Francoiſe Bailet* zijn huisvrouw, een zeer eerlyke en deugtſame vrouw, doen zy verſtaan had van een jonge, geheeten *Rence*, het gene dat haren man en haren ſoon overgekomen was, is zy haaſtelyk na den ſolder van't huis geloopen, en een veinſter open doende, om daar door haar zelven te bevryen in het huis van haren gebuerman, gelyk andere op andere tyden daar voor wel gedaan hadden, is zy in 't klimmen uitgeſchoten en gevallen op de plaatſe van 't ander huis, den val is zo zwaar geweeſt, (want zy zeer hoog viel) dat zy byde haar beenen gebroken heeft. De moorders wederom in dit huis gekomen zijnde, om alle dingen te doorſoeken en 't huis te berooven, hebben in 't lege huis deſe opene veinſter gevonden, waar door zy twyfelden, dat haar iemant daar door ontvloden was, en hebben daarom deſen man, wiens huis daar aan paalde, met zeer wreede woorden aangegaan, en hem gedrygt, indien hy niet en zyde wie daar door ontvloden ware, zy wilden hem ook door den zelven weg ſenden daar door zijnen gebuurman nu gegaan was: de armen man benauwt en bevreeſt zynde, heeft gezegt dat hy deſe vrouw die zo jammerlyk gekweſt was, met kompaſſie beweegt zynde, in zijn kelder verborgen hadde: niet denkende dat zy hare wreetheit betoonen zouden aan een zo miſerabele creature, welke zeer jammerlyk in den kelder was ſchreijende en om hulpe roepende, want zy haar zelven niet roeren konde. Maar deſe bloetgierige wolven, dewelke alle menſchelykheit uitgedaan hadden, en zijn met dit droevig ſpectakel niet beroert geworden, zy hebben haar wel furieuſelyk aangegreepen, en haar by den haire uit den huiſe, een langen weg langs de ſtraten geſleept, en gewaar wordende dat zy goude braſelette om haar handen hadde, ſonder eenige patientie te hebben dat zyſe los zouden maken, daar toe de arme vrouw genoegzaam bereit was, hebben haar byde de handen afgeſneden. En alzo zy zeer jammerlyk was roepende, en haar zelven beklagende over deſe alder uitnemenſte wreetheit, heeft een Caberettier, welken mede onder deſen hoop was, haar met een ſpit doorſteken, zo dat 't ſpit door haar lighaam bleef ſteken: eenige uren daarna is dit lighaam, dat zo kwalyk getracteert was, in de Riviere geſleept geworden, de handen zijn nog eenige dagen op de ſtraten blyven liggen, en ten einde van de honden geknaagt en verſcheurt geworden.

MONLUET met zijn huisvrouw die ſwaar van kinde was.

Een zeer ryk Koopman van koſtelyke geſteenten, geheeten *Monluet*, zo hy des avonds met zijn huisvrouw ſlapen gegaan was, heeft hy hooren kloppen aan zijn deur van zijn huis. De vrouw, dewelke nog niet in ſlaap gevallen was, heeft haaſtig geweeſt om te weten wie daar mogt zo laat in den avont kloppen, en haar kleederen met'er haaſt aanſchietende, is na de deur geloopen, en heeft die geopent.

De moorders zijn terſtont boven geloopen, en ſonder eenig reſpyt of uitſtel te geven aan deſen goeden man, (daar hy zo jammerlyk om bad) hebbenſe hem op zijn bed vermoort. Zijn huisvrouw hoog ſwaar gaande van 't kinde, was zeer mistrooſtig en overwonnen van droefheit, als die daar voor haar oogen haren lieven man zo deerlyk zag vermoorden, en daarom te meer om datzy deſe bloetgierigen weerwolven (dan eilaas onwetende) zelve de deur geopent hadde: In deſen ellendigen ſtaat, haar Beuls voor haar oogen aanziende, heeft zy een kint van agtien maanden in haar armen genomen: biddende, indien zy haar niet en wilden ontfermen, dat zy ten minſten op dat arme ſchaap dat zy in hare armen had, wilden medelyden hebben, en om het jonge kinds wille de moeder ſparen, of indien in haarlieden nog eenige vonke van menſchelyke bewegelykheit was, dat zy immers over die vrugt, die zy in haar lighaam beſloten had, haar wreetheit niet betoonen zouden: Laat immers niet, zyde zy, de arme vrugt de ſtraffe dragen die 't niet verdient heeft, en heb ikſe verdient, ſpaart my om myns vrugs wille. Maar in de plaats dat zy deſe moorders zou vermurwen, zyn zy met meerder furie ontſteken geworden, en tot haar als wreede Tygers toegeſchoten, en hebbe haar het kind uit de armen gerukt, en tegen de ſteenen geworpen, en hebben daar na de arme ellendige vrouw met een rappier dwers door dat ſwangere lighaam doorſteken; in zulker voegen, datmen nog eenige uren daarna, het kind het welke zy droeg, in haar lighaam heeft zien leven, en is daarna met zijn moeder geſtorven.

Ook twee Vrouwen van Rouane.

Twee Vrouwen van Rouane, die door eenige dagen te voren gelogeert waren, zijn mede jammerlyk omgebragt, en het huis is t'eenemaal geplondert geworden.

PHILIPPE LE DOUX met zijn huisvrouw die in barens noot ſat.

Philippe le Doux, ook mede een Koopman, welke handelde in alle koſtelyke geſteenſten, als Diamanten, Saphiren, Robynen, en andere, een Koopman van groot aanzien, binnen de Stad van Parys, alzo hy nu eerſt gekomen was uit de jaarmarkt van Guibray, had zig vroeg na zijn ruſt begeven, want hy moede was van de rys. Zyn huisvrouw had den arbeit, en de Vroedvrouw was by haar zittende, want zy nu niet verre en was, om van 't kind te verloſſen: maar alzo zy hoorde datmen aan de deur een groot gerugt maakte, en dat zy van buiten waren roepende, dat men de poorte zoude openen van wegen de Koning, hoe ziek dat zy ook was, is ſelfs na de deur gegaan, en heeft die voor de moorders geopent, dewelke terſtont haren man op zijn bed vermoort hebben. De Vroedvrouw, alzo zy zag dat zy ook mede vermoorden wilde zyn huisvrouw die nu den arbeit had, heeft aan deſe moorders gebeden, dat zy zien zouden wat zy deden, en dat zy zo verre van God niet en behoorden verſcheiden te zyn, dat zy haar bloedige handen aan deſe vrouw ſlaan zouden: want dit de eenentwintigſte vrucht was, die haar God verleent hadde. Daarna als deſe moorders eenen tyt lang de hoofden te ſamen gevoegt, en hier over met malkanderen beraatſlaagt hadden, zo hebben zy deſe arme kreature half doot van pyn, droefheit, en vreeſe, in 't midden van de andere vrouwen aangevallen, en hebben haar eenen ponjaart tot het geveſt toe van onder langs haar fondament in haar lighaam geſteken. De vrouw haar gevoelende tot'er doot toe gekweſt, begeerig nogtans zijnde om haar vrugt te baren, is zy nog na eenen ſolder geloopen, maar deſe bloetgierige honden, die in wreetheit alle onredelyke beeſten verre te boven gaan, zijn haar terſtont na geloopen, en hebben haar nog een ſteek meteenen ponjaart in haren buik gegeven, en hebbe haar alzo door een veinſter opde ſtraat geworpen, in ſulker voegen dat 't kind met het hooft uit haar lighaam was voortkomende, tot groote verwondering en beſchaamtheit van vele

1572. Papiſten, dewelke al te ſamen dit ſtuk dikwils hebben moeten belyden, niet ſonder haar groote ſchaamte en ſchande, verfoeyende deſe overdadige wreetheit van haar Beulen. Eenen Borduurwerker, medegeſel van den Gouttreker, was den principaalſten moorder van de gene die deſe onmenſchelyke moort begaan heeft, welke alle nakomers die dit hooren of leſen ſullen, een ſchrik en afkeer aanbrengen zal. 1572

PIETER FARET met zijn Huisvrouw.

Pieter Faret een Koopman van Zijde laken, woonende in de ſtraat van St. Denys, niet verre van een zeer vermaart huis, genaamt den goeden Herder, zo hy nog niet te bed gegaan was, zijn de neven van zijn huisvrouw gekomen tot zijnen huiſe kloppen, en hebben begeert datmen haar de deur zou open doen van wegen de Koning; en alzo zy nu ingelaten waren, zijnſe tot hem binnen in den huiſe getreden, en hebben met deſe of diergelyke woorden hem aangeſproken: Mijn oom, het is heden den dag, en nu is den tyt gekomen, dat gy en myn moeye, dewelke alle byde zo obſtinaat en van u lieder opinie geweeſt hebt, dat gy heden nu te ſamen voor alle duivelen vaart. En ſonder eenig aanzien van maagſchap, of uitvlugten die deſe lieden mogten maken om haar leven te ſalveren, hebbenſe byde alle haar kleederen wederom doen aantrekken, (want zy nu half ontkleet waren om te gaan ſlapen:) daarna hebben zyſe geleit na een zekere plaats van de Rivier, daarmen de Paarden om te drinken plag te voeren, geheeten Poupin, een groot ſtuk weegs van haar lieder huis. De vrouw, dewelke wel gemoet en ſtantvaſtig was, en niet en vreeſde om den name Chriſti haar leven te verlaten, en haar bloet door de handen van haar eigen ſuſters kinderen te laten vergieten, komende uit haar huis, gaf zy haren zilveren onder riem aan een arme waſſcherſſe, die zy wel kende, daarna heeft zy haren man goeden moet gegeven langs den weg, tot dat zy kwamen ter plaatſe daar zy zouden omgebragt worden: daar gekomen zijnde, hebben deſe Tyrannen, Beuls over haar eigen vleeſch en bloet, deſe twee menſchen ſonder eenige genade eerſt wel vaſt gebonden, en daarna d'een voor, en d'ander na met rappieren doorſteken, daarna heeft men haar doode lighamen in de Rivier geworpen.

De Pluimaſſier van den Koning met zijn Huisvrouw.

De Huisvrouw van des Konings Pluimaſſier, dogter van mijn Heer van Popincourt, woonende op de brugge van onſe Vrouw. Deſe, zo de moorders haar huis overweldigt hadden, ontrent ten vier uren des morgens op Sondag, heeft zeer ootmoedelyk voor deſe moorders op haar knyen gevallen, haar lieden biddende dat zy dog zouden medelyden willen hebben met het kind datzy in haar lighaam was dragende: maar zylieden zeer wredelyk antwoordende, zyden, dat al het gene dat den naam van de Gereformeerde Religie droeg, uitgeroeit moeſt worden tot den wortel toe, ja ook zelfs de kinderen in den buik van haar moeders, op datmen in ſulke manieren eens een einde van zulk een volk zou mogen maken: en met deſe en diergelyke woorden, hebben zy deſe ellendige vrouw ſonder eenig menſchelyk medelyden, met veel rappierſteken, het leven benomen; daarna hebben zy haar lighaam door de veinſter in 't water geworpen, want hair huis ſtont op een brug, als voren gezegt is. Het was een van de treffelykſte en ſchoonſte vrouwen van Parys, zy had zeer ſchoon en lang haar, dat haar heele lighaam bedekken konde, zo dat zy daar mede in het deurdryven van de brug, aan een ſtyl vaſt geraakt is, en haar lighaam is daar drie dagen lang aan blyven hangen; haar man had vier dagen lang ten huiſe van een van zijne goede vrienden verborgen geweeſt, maar hy is zo naauw nagejaagt geweeſt, dat hy ten eynde opgeſpeurt is geworden, het welke doe hy gewaar wiert dat hy onklaar was, is hymelyk van daar na zijn eigen huis vertrokken, meenende alzo den doot te ontvlieden; maar eilaas! te vergeefs, want God die onſen dag der geboorte en ſterfuur voorzien heeft, eer de gront des werelts gelegt was, had hem tot deſen dag geſpaart, in welke hy zijn huisvrouw in gelyke doot, en gelyke begraffenis vergeſelſchappen zoude: want zijn naaſte gebuuren, zo haaſt als zy vernamen, dat hy in zijn huis gekomen was, hebben hem overvallen en vermoort, en hebbe het doode lighaam ook mede ter veinſter uitgeworpen, het welk gevallen is op 't lighaam van zijn huisvrouw, dat met haar hair zo lang vaſt aan den ſtyl van de brug gehangen had, en 't zelve met den val los gemaakt hebbende, heeft het mede met hem gelyt, zo dat zy byde te ſamen, die vele jaren in den houwelyken ſtaat, eendragtelyk geleeft hadden, in de doot eenderly manier van begraaffeniſſe deelagtig zijn geweeſt.

ANTHONIS SILVIUS Chirurgijn.

Een Chirurgijn of Barbier, genaamt *Silvius*, woonende ontrent de veſten van Sr. Germain, gezogt zijnde van veertig moorders, is gevonden in zijn ſlaapkamer, en alzo zy van hem vraagden of hy van de Gereformeerde Religie was, heeft hy ſtantvaſtelyk geantwoort: Ik houde my aan het geloof dat Chriſti Apoſtelen ons gepredikt en nagelaten hebben, daar in, zyde hy, ben ik bereit te leven en te ſterven: maar alzo zy hem nog vorder vraagden, en breeder beſcheit van zijn geloof begeerden te weten, zyde hy (ſonder eenige vreeſe des doots te hebben) dat hy een van die was die profeſſie deden van de Gereformeerde Religie, het welke doe zy verſtaan hadden, wilden zy hem met aller haaſt het leven benemen, maar hy bad hun, indien zy zijn leven wilden ſalveren, hy zou haar drie hondert goude kroonen geven, het welk (alzo het ſcheen) zy terſtont konſenteerden. De vrouw van den huiſe, daar hy gelogeert was, vreſende het gene dat daar na nog geſchiet is, bad haar op alle vrientſchap dat zy hem dog wilden uit den huiſe lyden, het welke zy gedaan hebben: en na dat zy deſe drie hondert goude kroonen ontfangen hadden, hebben zyſe terſtont onder malkanderen gedeelt, met dien is 'er een onder haar geweeſt, dewelke ſwerende en God vervloekende, zyde dat hy zijn deel niet wel had, en is alzo voorts toegetreden tot deſen goeden man, den welken hy in de tegenwoordigheit van de andere een ponjaart door het herte geſteken heeft, daar af zijn medegeſellen niet meer werk en maakten, of haar niet meer aan en trokken, al of het haar niet eens aangegaan had, of al had hy daar maar eenen hont gedoot gehad.

PIETER BAILLET.

Pieter Baillet een Verwer, woonende in de ſtraat van St. Denys, doen hy het gerugte hoorde, en het geklink van de wapenen van de gene die in der nagt agter ſtraten liepen, zo heeft hy een knegt uitgeſonden na de ſtrate, om te vernemen wat 'er te doen was. En alzo hy wat vorder ter ſtraatwaarts in wilde keeren, hebben hem de gebuuren, die al in de wapenen ſtonden, dat belet, en hem geboden dat hy zijn meeſter bootſchappen zoude, dat hy zig ſtil hielt, want men op handen hadden den Admiraal te doden, en dat zy daarom in de wapenen waren, om den oproer te beletten die 'er zoude mogen opſtaan. Zo haaſt als *Pieter Baillet* deſe nieuwe tydinge verſtaan hadde, konde hy ligtelyk merken dat het nu om zijn leven te doen was, heeft daarom zijn huisvrouw doen opſtaan, en alle zijn kinderen, die ſeven in getale waren: en doe nu zijn huis-

1572

1572. huisgesin by een vergadert was, heeft hy zeer vieriglyk zig zelve tot den gebede begeven: God biddende, waar het mogelyk, dat desen kelk van hem mogte voorby gaan, dan tog indien het Gode alzo beliefde, dat hy beryt was denselven om den name Christi te drinken, zig onderwerpende in alles den wille en welbehagen van God zijnen hemelschen Vader. Eer zijn gebed nog geeindigt was, wiert de bel van zijn huis geklonken: Zijn huisvrouw aan de deur komende, wilde haren man met soete woorden voor dese moorders excuseren en ontschuldigen: maar zy hebben haar een harde kaakmete gegeven. Het welke doen hy 't hoorde, is terstont beneden gekomen, en zyde met onvertsaagde woorden, dat zylieden zijn huisvrouw zouden laten haar kinderen regeren, dat hy de man van den huise was, en bereit te verantwoorden aan de gene die iet van hem begeerden. Met dien hebben hem de moorders gegrepen en gevangen geleit, op de Poort van St. Magloire, alwaar zy hem een wynig tyds gehouden hebben, om dat hy haar zo grooten rantsoen niet konde geven, als zy wel eischten. Hy bad zeer dat zy wilden aanzien zijn zeven kinderen, dat zy daar mede kompassie wilde hebben, en hem om harent wille sparen; ten anderen, dat hy zo groote middelen niet en had, om die somme op te konnen brengen die zy begeerden, dat zy daarom wilden afslag doen: maar zy hebben dit al te samen gewygert, en hebben hem, al vloekende en zweerende, uit de gevankenis getrokken, alwaar zy hem in presentie van zijn twee jongste Soontjes (dewelke zeer jammerlyk schryden, en voor haar Vader baden, leggende voor dese Tyrannen met gevouwen handen op haare bloote knietjes) zeer wreedelyk doorsteken hebben.

MONTAULT KRAMER, met nog meer andere.

MOntault een Kramer, woonende aan het Paleis, is met gewelt uit zijn huis getrokken geweest, om te komen spreken aan den Capitein van dat kwartier. Als hy op de strate was, hebben hem de moorders gelyt na de nieuwe markt, alwaar zy hem vermoort en in 't water geworpen hebben.

Chappes, tagentig jaren oud, een zeer uitmuntent Heer in 't Parlement, wiert doorsteken.

Een geheeten *Keny*, woonende in de drie Koningen, in een strate genaamt *de la Kalendre*, is ook gelyt geworden na de nieuwe markt, aldaar doorsteken en in het water geworpen. Maar alzo hy nog niet doot was, heeft met een groote couragie een schip gevat, om alzo zijn leven te salveren, maar zekere Schippers zijn in de boot gesprongen, en hebben hem de hand, daar hy het schip mede vast hadde, afgehouwen, en van den oever van 't water heeft hem een soldaat door het hooft geschoten, en heeft alzo deerlyk zijn leven geëindigt.

Seret, een vermaart Koopman, woonende in de straat van S. Honore, een wynig te voren gekomen zynde van de jaarmarkt van Gilbray, is ook in zijn huis vermoort geworden.

Een Goutsmit, woonende op de wisselbrugge, geheeten *l'Arandel*, kwam in zijn hemdde uit den huise gelopen, alwaar hy op het midde van de brugge vermoort, en in het water is geworpen geworden.

Greban, Horlogiemaker, woonende in de straat van St. Germain, in den Name Jesus, heeft eenen steek van een Rappier in zijn zyde gekregen, en is alzo voor doot op de straat blyve leggen, maar alzo hy eenige uuren lang hadde leggen jammeren van pyne, is 'er een Edelman van des Konings Guarde voorby gekomen, doen hy hem hoorde stenen en hygen na zijn adem, heeft bevolen aan zijn Laky, dat hy hem voorts het leven zoude benemen, 'twelke hy terstont volbragt heeft, gevende hem nog een steek met zijn pointjaart in de andere zijde, in zulker voegen dat de armen man, roepende met een droevelyke stemme: *Og myn God, myn God!* zynen geest gegeven heeft.

Een jongman, die kreupel was, een Goutsmit op de voorplaatse van 't Paleis, zeer uitnemende konstig in zijn handwerk, is mede geroepen om te komen spreken aan den Capitein: maar hy is onderweeg gevallen onder de handen van eenen Italiaan genaamt *Rene*, handschoenbereider van de Koninginne van Navarre, die haar ook, (gelyk men zegt) met fenyn vergeven had, dese heeft hem wel jammerlyk met stokken doen slaan, en lyden om het Eylant van 't Paleis, daar hy hem in 't water doen werpen, en met veelmusket schoten in 't water doen doorschieten, want het een zeer couragieus Jongeling was, en zoude anders zijn leven met swemmen wel gesalveert hebben. De Koning is bedwongen geweest leetwesen te hebben over zijn doot, ziende zijne uitnemende konstige werken, die in zijne kamer gevonden werden, want die terstont na zijn doot berooft en geplondert werden. *Een jongman, een Goutsmit.*

Jan Thevart, Procureur in 't Parlement, met nog een ander Practizijn, genaamt *de Klerk*, byde om de Religie van de Papisten zeer gehaat, zijn zeer wreedelyk vermoort geworden met haar vrouwen, kinderen, en het heel huis gezin. *Jan Thevart. De Klerk.*

Nicolaus, een Koopman van kramerye, woonende op de brugge van onse Vrouwe, zijn huisvrouw, en alle de gene die in zijn huis waren, zijn al t'samen vermoort en in het water geworpen geworden. *Nicolaus.*

Karel Perier de Jonge, Soon van *Carel Perier*, Boekverkoper, in de straat van St Jan de Beauvias, na dat hy ontvloden was uit de handen van vele moorders, met zijn Vader, en een jonge broeder, is ten einde nog bekent geworden, en gevangen op de wisselbrugge, daar na is hy gebragt geweest by den Capitein *Marcbel*, welke terstont beval, dat men hem zou gevangen lyden op een gevangenhuis, genaamt la Conciergerye; maar dat was het woort daar de wagt mede verstont dat zy hem in 't water zouden werpen. En dese jongman zeer begeerende gelyt te worden by een Papierverkooper, genaamt *Cojme Carre*, Capitein van het kwartier, aan welken hy goede kenniss had, door dien dat hy met hem handelde in Papier, dat hy op de Drukkerye verbesigde: dese Capitein heeft hem geen sins willen helpen; in voegen, dat hy gesleept is geworden na de Meulenaars brugge, alwaar hy met veel steken doorboort en in 't water geworpen is. Zijn broeder is het nog ontkomen, en is daar na buiten Parys gestorven. Zijn andere jongste broeder is het mede ontvloden. *Karel Perier.*

Philips le Cojne, Boekverkooper woonende in de straat van St. Jan van Latranen, is vermoort geworden van een, genaamt den grooten *Masson*, een van de vermaartste moorders, dewelke hem trekkende uit zijn huis, dede hem regt op zijn leden staan tegen een muur, alwaar hy hem alzo doorschoten heeft, gelyk een schutter na het wit schiet, en alzo hy hem niet wel en raakte, is hy met een langlame pyne ten einde gestorven. *Philips le Cojne.*

Een Boekbinder in de straat van St. Jan de Beaudais is mede vermoort geworden. *Een Boekbinder.*

Een ander Boekbinder in de straat van St. Jaques, woonende by *Richard Breton*, is in St. Benedictus Klooster gesleept geworden, en om dat hy wygerde daar in te gaan om Misse te hooren, is daar ook vermoort geworden. *Een ander Boekbinder.*

De vrouw van *Iverni*, schoonmoeder van den Marquis *de Kemel*, een zeer eerlyke en ryke vrouw, en de Religie wel toegedaan, is zeer onweerdelyk langs der straten gesleept geworden. Men zettede haar de ponjaart op de keel, met drygementen van haar te vermoorden, indien zy de Maget *Maria* en de Hyligen niet aanroepen wilde, *De vrouw van Iverni.*

1572 de, het welke doen zy 't ſtantvaſtelyk wygerde, hebben haar de moorders geſleept na de Meulenaars brugge, alwaar zy haar met veel ſteken het leven benomen en in't water geworpen hebben.

De Weduwe van GASTINUS de Jonge.

DE Weduwe van *Gaſtinus* de Jonge, was verborgen ten huiſe van een ſchoenmaker, en hadde wel voor drie duiſent pont groot in baggen en zilver by haar, maar zo hy haar niet langer konde bewaren of verborgen houden, is zy van daar vertrokken ten huiſe van een Koopman van kopere kandelaren, woonende in de ſtraat van St. Severin, en heeft daar ontboden haar zilver en koſtelyke baggen, die zy ten huiſe van den ſchoenmaker gelaten had, dewelke hy ook terſtont weder gegeven heeft, maar hy heeft van ſtonden aan een leetweſen verkregen, dat hy zo vromelyk en eerlyk met deſe vrouw gehandelt hadde, en is met een gram gemoet geloopen na een kramer van 't Palys, genaamt *Choquaart*, een wreeden Beul, en Kapitein van dat kwartier. Vier of vyf dagen na den Sondag, niet tegenſtaande het verbod gedaan was van geen vrouwen meer te mogen vermoorden, (want men hadde een groot getal van dien vermoort, en ook van klyne kinderen, en principalyk vrouwen die bevrugt waren) zyn zy gegaan na deſen kandelaarverkoper, tegen den welken zy lange tyt proteſteerden, dat hy een man van des Admiraals huisgezin in zyn huis verborgen hadde. Het welk na dat hy het gelogent hadde, en met eede beveſtigt dat hy daar niet af en wiſte, zo zyn 'er van veertig die daar tegenwoordig waren, vier na boven toe getreden, onder dewelke waren *Choquaart*, en deſen Schoenmaker, des avonds ontrent ten negen uuren.

Zy hebben deze arme vrouw gevonden, en hebben haar met gewelt en dreigementen alle het gelt doen geven met de koſtelyke juwelen die zy by haar hadde: daarna hebben zy haar een hoet op haar hooft geſet, een mantel op de ſchouderen gehangen, en deden de lieden geloven dat zy een van des Admiraals gaſten gevonden hadden, en hebben haar alzo op de Meulenaars brugge geleit, alwaar zy haar na veel ſlaans en ſtotens ten einde vermoort en in 't water geworpen hebben. Deſe wreede Tirannen, zyn nog door het jammerlyk gekryt van deſe ellendige vrouw, nog door het droevig geſchry van haar twee kinderkens, die haar Moeder al ſchreijende na liepen, niet beroert geworden, maar zy hebben deſe twee jongelinge met ſlaan en ſmyten, van haar Moeder gejaagt, in zulker voegen, dat haar lieden van droefheit, om dat zy haar Moeder van deze Beul ter doot zagen lyden, het bloet ten neuſe en monde uitgeſprongen is, en het een kind is drie dagen daar na van droefheit geſtorven. Daar zyn diverſche oploopen en beroerten gereſen, zelfs onder de Papiſten, dewelke wel toonden dat zy een tegenheit en afkeer van deſe wreede moorderye hadden, en zyn ook om de zelve oorzaken omgebragt geworden.

Jan de Cambray.

Jan de Cambray, al was het zake dat hy eenige kenniſſe van de ware Religie gekregen hadde, onthielt zig nogtans van ter predikatie te gaan, is daarom nogtans niettemin vermoort en na de riviere geſleept geworden. Een Papiſten Solliciteur in de ſtraat van de Seyne, om dat hy eenig medelyden betoonde over zulke wreede moorden, is mede vermoort geworden.

Parenteau en zijn huisvrouw.

Parenteau Secretaris van den Prince van Conde, en zyn huisvrouw, dogter van Mr. *Francois Perruſel* Predikant, alzo zy byde gereet waren om ſlapen te gaan, is hy eerſt vermoort geworden, en zyn huisvrouw boven op het lighaam van haren dooden man, en dit gebeurde in de ſtraat van de oude munte. Vele andere hebben onnoſelyk haar leven verloren, wiens namen wy hier op het kortſte zullen verhalen. 1572

Cobocbe Secretaris van den Koning van Navarre, zyn Broeders Procureur tot Meaux *Beloeta.*

Myn Heer *van Montebrin*, Edelman uit Brie *Montbrin, en vrouw.*

Een Schoenmaker by St. Marcheau met zyn huisvrouw en drie kinderen. In de vergulde ſterre een vrouw die ſwanger was, en nog een jonge dogter. In de ſtraat van St. Honore in 't groote Hart, de dogter van myn Heer *de Beuvrire*, kamerling van den Admiraal. De drie kinderen van myn Heer *d'Autrai*. Myn Heer *de Ferte* en zyn kinderen. *Hector le Fer*, en zyn huisvrouw, in de ſtraat van de oude munte. In de ſtraat van St. Denys in den Herthoorn een Koopman van zyde laken, zyn huisvrouw en drie kinderen. In het groot logement of herberg, genaamt de Koninklyke male of bague, zyn vermoort geworden tuſſchen de vyfentwintig en dertig perſoonen. In een huis genaamt de ſtandaart van *Vrankryk*, neven het huis van den Baron *de Plancy*, by de ſtraat van St. Honore, zyn omgebragt geworden, alle de mannen, vrouwen en klyne kinderen, met knegten en meisjens. In het yzere Kruis, in de ſtraat van St. *Maarten*, drie Juffrouwen van Orleans. *Jan Robin* en zyn huisvrouw, die uit Nederlant geboren was, zyn nog mede vermoort geworden, *Bouſelle*, een Gouſmit. Een genaamt *Maupele* en zyn huisvrouw, dewelke een Proces hadden tegen den Hertoge van Guiſe, Doctor *Lopez* een Spanjaart. De huisvrouw van *Jan Borel* Boekverkooper op het Paleis. De Weduwe genaamt *Marquette*, Kapproenmaakſter met twee van hare kinderen in de ſtraat van St. *Maarten*. *Jan Tiſſeraut* Compasmaker, met zyn huisvrouw, by de Kzelpoort. *Michiel de Mattier*. Een Spellemaker genaamt *Torbenan*, met zyn huisvrouw en Suſter. *Maarten Peray*, by de Verkenfonteine Een Gouttrekker, geheten *Jaques Petet*. Een Barbier, woonende vaſt aan de Poorte van St. Honore, met zynen ſoon. Meeſter *Gilles* een Kleermaker, niet verre van het Kerkhof van St. *Jan*. *Mattheus le Pecod* in de ſtraat van St. Denys, niet verre van het Gaſthuis van St. Jaques. Een Harnasmaker van den Prince van Conde, geheeten *Charle Petit*. Meeſter *Vincent* ook Harnasmaker. *Bodet* met zyn huisvrouw, woonende in de twee Engelen op d'oude kleermarkt. *Jaques de la Chenaye*, Naaldenkramer. *Marten de Aerey*, Garentwynder. Meeſter *Robert Cramer*. In't huis van myn Heer de *Teligny* in de ſwarten Leeuw in de ſtraat van St. Honore, is het heele huisgezin vermoort geworden: gelykerwys ook in het huis van den Grave van Rochefoucaut. Het huis van meeſter *Gulliame* uit Normandien, na dat hy vermoort was, zyn meer dan dertig dooden door de veinſter geſmeten geworden. In de Peerle, niet verre van den gouden hamer, op de Brugge van onſe Vrouwe, na dat het heel huisgezin vermoort was, zyn al de mans perſoonen die in den huiſe waren, met vrouwen, kinderen, en dienſtmaagden door de veinſters in de Riviere geworpen. Daar zynder vele vermoort geworden, wiens namen verhaalt ſtaan in het Francois Martelaarsboek, die ik nagelaten hebbe, om dieswille dat het Franſche toenamen zyn, en de ſtraten der ſtad van Parys daar zy gedoot zyn, en konnen niet zo bekwamelyk in duitſch vertaalt worden, en om die met haar eigen Franſche namen te ſtelle, dat zoude den duitſchen leſer, die deſelve taal niet verſtaat, de memorie en verſtant van de Hiſtorie meer verdonkeren en beletten, dan helpen. En aangezien dat het zeker is dat menſe niet al kan verhalen, die onder zo veel duiſenden daar zo jammerlyk omgebragt zyn, zo zal ons genoeg weſen, de principale, en daar men eenige gedenkwaardige manieren van haar ſterven af beſchre-

1572. ſchreven vint, hier nog te verhalen en by te ſtellen. *Bertran* de Oude, Knoopmaker van zyn ambagt, is vermoort geworden met zijn huisvrouw en twee van zyne dienaars, en elk op diverſche plaatſen en tijden: want zijne dienaars of werkgeſellen zyn geleit geworden op de Meulenaars brugge, en daar zyn zy met ponjaarden doorſteken, en in het water geworpen: de meeſter is korts daar op deſelve maniere getracteert, en zyn huisvrouw is niet verre van haar huis vermoort geworden.

De huisvrouw van een Chirurgyn, genaamt meeſter *Ulinan*, woonende op de Maubertplaatſe, is zeer ongenadelyk uit haar bedde getrokken geworden, daar zy lang ziek gelegen hadde, en is van daar by den haire, zeer kermende en van pyne jammerende, in de Riviere geſleept. Op dezelve plaatſe, van Maubert, is *Lowys Breecbicx*, meeſter van den huiſe, genaamt het yſere paart, in zijn huis vermoort en in de Rivier geſleept geworden. Een Koopman van paarden, Herbergier in de Peerle, ontfangen hebbende ontallyke woorden in zijn huis, wert van daar na de Rivier geſleept, en alzo zijne twee kinderen haren Vader zo jammerlyk van deſe moorders zagen trakteren, en medelyden hebbende met deſe zijne groote ellendigheit, hebben de bloedige handen van deſe Beuls meenen van haren Vader te weeren, en riepen met luider en zeer droevige ſtemme: *Og lacy! mijn Vader, og lacy! mijn Vader*; en alzo met de handen aan haars Vaders lighaam hangende, zijn *Vlamen* geſleept, vermoort en in de Rivier geworpen geworden met haren Vader.

Niquet. *Spire Niquet*, een arm Boekbinder, woonende in de Judasſtraat, hebbende ſeven levende kinderen, is voor zijn huis met een klyn vuur gebraden geworden, welk vuur zy geſtookt hadden van een hoop boeken die in zijn huis gevonden waren, en alzo dat vuur niet ſuffiſant was, om hem den doot aan te doen, hebben zy hem, na dat zijn beenen t'eenemaal verbrant waren, en zijnen buik heel zwart van 't vuur verbluiſtert en met blaaren opgeloopen was, zo half doot zijnde, in de Rivier geſleept. Deſe moorders hebben de huisvrouw van den Procureur *le Klerk* bedwongen, te treden over het aanzigt van haren eigen man, daar hy zeer jammerlyk vermoort lag, en daarna is zy mede verdronken geworden, heel zwaar gaande van een kint. De huisvrouw van *Anthonius Sauvier*, ook zwaar van een kint, hebben zy mede vermoort en in 't water geworpen. De huisvrouw van *Nicolaus van de Putte*, een zeer vermaart Goutſmit, is ook gedoot geworden, met nog ontallyke andere, als in de ſtraat van St. Marten, alwaar een vrouw groot gaande van een kint, en nu nier verre van haren barenstyt zijnde, gevlugt was tuſſchen het dak van haar huis, meende alzo den doot te ontkomen, maar eilaas! zy is van de moorders gevonden geworden, dewelke haar, om haren bevrugten buiks wille, niet geſpaart hebben, maar hebben haar op die zelve plaatſe vermoort: daarna hebben zy haar met een ponjaart van onder open geſcheurt, en hebben alzo de vrugt nog levendig met gewelt uit haar lighaam gerukt, en tegen den muur geſmeten. De vrouw van Oudkaſteel, met hare drie dogters is ook ommegebragt geworden.

De vrouw van *Jan de Cologne*, kramer op het Palys, is vermoort geworden, verraden zijnde van haar eigen dogter, want doen de moorders in haar huis gekomen waren, en deſe vrouw niet vinden konden, heeft de dogter aan de moorders de plaatſe geweſen, daar haar moeder verborgen was, en heeft daarna een van deſe moorders getrouwt: men zegt ook voorſeker dat haar man, de voorzyden *Cologne*, ook mede in zijn vrouws doot konſenteerde en raet daar toe gaf: hoe het is of niet, ten minſten hy heeft zijn vrouw van de doot niet beſchermt, 't welke hy ligtelyk zoude hebben konnen doen. Ziet hier den ongrondelyken en niet uitbluſſchelyken haat, die de goddelooſe kinderen deſer werelt dragen tegen de uitverkoren ſchapen Gods, die de ſtemme hares herders kennen, en alle valſche herders verſmadende, haren eenigen Herder Jeſus Chriſtus alleen aanhangen, en ſtantvaſtelyk tot in den doot toe volgen willen: deſen haat is zo kragtig, dat zy de dogters dorſtig maakt na 't bloet van hare moeders, en de mans na 't bloet van haren eigen vrouwen, die nogtans vlees van haren vleeſche, en been van haren beene zijn, gelyk ons deſe ware Hiſtorie klaarlyk voor oogen is ſtellende, en ons ook genoegſaam bewyſt de wreede daat van de Commiſſaris *Aubert*, woonende in de ſtraat Sinen le Frank, niet verre van de Fontyne Maubue, welken de moorders bedankt heeft, om dat zy zijn huisvrouw vermoort hadden, en gevende haar de hand, zyde, God zy lof, dat hy u lieder als inſtrumenten gebruikt heeft, om zulk een dwalende Ketterelle van deſe werelt te mogen uitroeyen. 1572.

Een van deſe raſende honden, komende met zijn medegeſellen in een huis alwaar zy den man van den huiſe met de vrouw vermoort hadden, heeft twee jonge kinderen, waar van het outſte ontrent vier jaren oud was, opgenomen, en heeft ſe byde t'ſame in een mande gezet, die men op de ſchouderen draagt, en haar alzo dwers voor de Stad dragende, in de tegenwoordigheit en aanzien van de Papiſten, heeft haar ten laatſten gebragt aan een brugge, alwaar hy deſe twee jonge onnooſele ſchape ſonder eenige genade, en ſonder eenigzins door haar jammerlyk geſchrei beweegt te worden, in 't water geworpen heeft, alwaar zy terſtont verſmoort zijn. Ziet dog waar over de wreetheit van deſe Tyrannen haar niet uitgetrekt heeft: man nog vrouw, jong nog out, ja jonge onnooſele kinderen hebben hare bloedige handen niet konnen ontgaan, niemant heeft eenige genade by haar konnen verwerven, want de genade die zy eenige beweſen hebben, is meer een onmenſchelyke bloetgierigheit, dan genade te noemen. Hoort dog de ſchoone genade die zy beweſen hebben aan 't dogterje van den man in den gulden Hamer: na dat zy den Vader en Moeder van dit mysje vermoort hadden, zo hebben zy haar genomen en alle hare kleederen uitgetrokken, en nu moedernaakt zijnde, hebben deſe Beulen dit jonge mysje gedoopt in't bloet van haar Vader en Moeder, die daar voor haren oogen zeer deerlyk vermoort lagen, doende daar by nog zeer vele grouwelyke drygementen, als dat zy haar het zelve zoude doen dat zy nu aan deſe hare Ouders gedaan hadden, indien zy tot eenigen tyt ook profeſſie van de Gereformeerde Religie dede. Dat is hare uitterſte genade geweeſt, met zulken genade hebben zy hare wreetheit getempert. Ten einde, (al is het dat zommige fl-tteerders om prys te behalen, hebben willen contrarie doen gelooven, door eenige ſchimpige ſchriften) en zy hebben niet meer geſpaart de eere van veel ontallyke vrouwen, die zy verkragt en geſchent hebben, als het leven van tien duiſent mannen die zy wreedelyk vermoort hebben.

Wy bekennen nogtans waaragtig te weſen, dat buiten alle menſchelyke giffinge, en groot mishagen en leetweſen der moordenaren, God bewaart heeft een groot getal van menſchen, zo wel Vrouwen als Mans, dewelke, behoudende eere en goet, de bloedige handen van deſe raſende gieren ontkomen zijn. Onder de vrouwen die haar leven ontdragen hebben, wil ik hier alleenelyk een verhalen, te weten, de huisvrouw van eenen genaamt *la Maire*, dewelke zijnde ontfan-

1572. gen geweeſt in een huis van haren gebuurman, is met haren man, van den genen die haar geherbergt hadde, ten proye voor het raſende volk uitgeſtelt geworden, om dat hy van haar begeerde te houden wel voor duiſent goude kroonen zilverwerk, als ſchotelen, teljooren en anders, 't welke zy altemaal in zijn waterput geworpen hadden. Maar alzo eenige moorders gaande waren met haren man te vermoorden, is zy alleenlyk gevangen en in den kerker gelyt geworden, alwaar de diſputen van alle de Sorboniſtiſche Doctoren haar geenſins van hare opinie hebben konnen afrekken, nog veel min heeft haar konnen bewegen ofte overwinnen de onſuivere aanſoekinge van eenen zekeren Ridder, welke haar geerne tot oneere zoude gebragt hebben, terwylen zy in de gevankeniſſe lag. Maar zy met een vaſt voornemen in de ware vreeſe des Heeren, en meer agt nemende op hare konſcientie en eerbaarheit, dan op eenige vergankelyke dingen deſer werelt, heeft haar ſtantvaſtelyk tot de doot beryt, liever hebbende de doot te lyden, dan iet te doen dat tegen God, ofte hare eerbaarheit zoude ſtryden. Maar God heeft haar verloſt uit de handen van hare vyanden, beloonende alzo haar hylig en Chriſtelyk voornemen, dat zy by haar zelven gemaakt hadde.

Maar geen tonge zou konnen uitſpreken, wat een wreetheit dat deſe Moorders met de voornoemde perſonen, en met onuitſprekelyke andere menſchen bedreven hebben, zo wel op dien droevigen Sondag als d'andere navolgende dagen. Het meeſtendeel is vermoort geworden, doorſteken met rappieren en ponjaarden, en deſe zijn op het aldergenadelykſte getracteert geweeſt. Want de andere hebben zy haar geheele lighaan door gepynigt, niet anders dan de Beulen met de booſte kwaatdoenders op de pynbank zijn handelende, ja nog al veel arger: want zy hebbenſe de litmaten van haren lighamen, als handen, voeten, neus, ooren, ook eenige mede de ſchamelheit afgeſneden. Boven dien zijn deſe arme Martelaars beſpot en met ſchimpredenen (die haar meer door het herte ſneden, dan punčten van ſnydende meſſen) van deſe goddelooſe boeven overvallen geworden.

Wy moeten ook niet ongemerkt laten voorby gaan, hoe en in wat maniere dat zy met die liede gehandelt hebben, die nu tot de jaren van haren ouderdom gekomen waren, en wiens gryſe hairen deſe moorders hadden behooren tot eenige beweegelykheit te vermanen: deſe dan hebben zy genomen en uit hare huiſen aan het water geſleept, en (alzo zy zig zelven door den ouderdom voor de doot niet veel konden verweeren) hebben zy haar met den hoofde tegen de kaeye geſmeten, en zo voorts in het water geworpen; in voegen dat de blaauwe ſteenen van de kaeye nu t'eenemaal gemarmelt ſchenen te weſen door het bloet en herſſenen van deſe oude gryſaarts. Men heeft daar ook gezien, hoe dat 'er een kind van ontrent drie jaren met een riem, als een ſtrop aan zijne hals, langs de ſtrate is getrokken geworden, van een hoop jonge boeven van negen of tien jaren. Nog een ander klyn kint van ontrent twee jaren, uitgedragen wordende van een van de moorders, ſpeelde uit onnoſelheit aan zijnen baart, hem troetelende en lagte hem wel vriendelyk aan, maar in de plaatſe dat hy met dit onnoſel ſchaapjen compaſſie zou behoren te krygen, heeft deſe Barbariſchen en verduivelde menſche dit kind met eenen ponjaart door den buik geſteken, en heeft het alzo in de Rivier geworpen, en het water is op die plaatſe zo root van dat jonge bloet geworden, dat het na een goede wyle tyds zijn oude coleur kwalyk weder heeft konnen krygen.

Het papier zou zelve moeten ſchreyen, indien ik verhaalde de grouwelyke blaſphemien, welke uit geſproken zijn door deſe Monſters, en van deſe Duivels, die met menſchelyk vlees bekleet waren, zo lange als de furie en raſerye van deſe moorderye duurde. Dat grouwelyk tempeeſt: dat gedurig geluit der Buſſen en Piſtolen: dat droevig en jammerlyk gekryt van de gene die daar gepynigt werden: dat vloekende en raſende getier der moordenaren: het gedurig werpen der doode lighamen uit de veinſter: het geſleep der zelver langs de ſtraten; het gehuil en wonderbaarlyk gedruis: het kraken der deuren en veinſteren: 't geworp der ſteenen en kyen tegen de muren en de beroovingen van meer dan zes hondert huiſe, en konnen den leſer niet anders voor oogen ſtellen, dan een eeuwig beelt van deſe alderuitnemenſte ellendigheit, weerdig om alle nakomelingen voorgedragen te worden, als in een ſpiegel daar in zy klaarlyk konnen merken, hoe kwalyk dat deſe vervloekte nagtuilen het licht des Hyligen Euangeliums hebben konnen verdragen, wat een wreetheit dat zy aangewent hebben, om dat licht te verduiſteren, om dat zy dies te beter de arme menſchen in de donkerheit zouden mogen verlyden. 1572.

Het en is hier mede nog niet genoeg geweeſt, dat zo vele onnoſele menſchen in de furie met haaſtigheit zijn vermoort geworden. Dat nog meer is, daar zijn een groot getal van menſchen in 't gevangen huis jammerlyk omgebragt geweeſt, en dat door een genaamt *Tanchou*, *Pezou*, en *Thomas Croizier*, toegenaamt, den grontrekker, deſe moorders hebben haar arme gevangene niet geſpaart, maar hebben tegen alle Regten, als de moort nu geëindigt was, en als haar wreet gemoet nu behoorde verkoelt geweeſt te hebben, deſe ellendige menſchen in de gevankeniſſe vermoort. Onder ander is het verhalens waardig dat de Secretaris van den Koning, genaamt *Lomenie*, in den kerker overgekomen is. Want na dat hy gedwongen was door den Grave *van Rets*, om aan hem te verkoopen zijn lant van Verſailles, tot zulken prys als deſe Graaf zelfs was begeerende, en dat op hope van uit de gevankeniſſe verloſt te worden, men heeft hem nog mede bedwongen zijn Secretariſſchap aan een ander over te zetten; en na dat van alle deſe dingen contracten en brieven waren gemaakt, en hy de zelve onderteekent hadde, is hy met nog vyf andere door *Tanchou* vermoort geworden. Alle de kerkers van Parys waren vol gevangenen, aan den welken men hope gegeven hadde van verloſt te worden, maar des nagts zijn zy alle omgebragt en in de Riviere geworpen. Een iegelyk van deſe moorders beroemde zig van zijn bloetgierigheit. d'Een zyde dat hy 'er meer dan zes hondert vermoort hadde, d'ander beroemde zig dat hy 'er nog veel meer doorſteken en van haar leven berooft had. *Pezou* was een van de principaalſte, en ook mede een van de Capiteinen van Parys, welke al t'ſamen met opgeſchorſte armen, en met de bloedige ponjaarden in de vuiſt, haar volk tot het moorden couragie gaven. De Commiſſariſſen en Tiendemans waren ook mede de minſte niet, daar zijn ten einde alzo veel moordereſſe als moorders bevonden geworden.

Wonderlyk Ravens, en gramme lacht der-tyt.

't En zal niet ongevoeglyk zijn albier te verhalen, een wonder dat agt dagen na deſe moort gebeurde. Want daar vergaderde een grote menigte van Ravens, die ten dele in de lucht vliegende kreten en kroaſten, dat elk daar over ſchrikte: d'andere ſtelden zig op het dak van de Louvre neder. Dit gerugte tot de bange Klopiuffers dringende, dragen het ſtraks over tot des Konings ooren. Die zelve nagt, na dat de Koning twe ure had geruſt, wiert hy ſchielyk door een geweldig barſt in zijn ſlaap geſtoort: uit het bed ſpringende, wekt hy zijn dienaars, en doet te gelyk zijn ſchoonbroeder *Henrick* roepen, om dit geraas te merke; want men hoorde een ſeltſaam geluit, als na kry-

ten

1572. ten deerlyk jammeren en huilen, ook vloekende en drygende ſtemmen, gelyk men des nagts in de moort had gehoort. Dit gekryt was zo duidelyk te onderkennen, dat zig de Koning inbeelde daar moeſte een nieuwe opſtant weſen tegen *Montmorancy*, waar over hy zijne lyfwagte beval, de Stad te bewaken en de moort te ſtutten: dog deſe verklaarden, dat de Stad in ruſte, maar de lucht vol onruſte was: 't geraas duurde wel zeven dagen, en dat ſteets op een tyt en uur. Tot beveſtinge wiert 'er bygevoegt, dat 'er nog vele, lang daarna, in het Hof leefden, die 't hadden gehoort en gezien. En alhoewel deſe moort boven maten ſchrikkelyk was, zo wiert die nogtans wynig geagt, door dien *Navarre* en *Conde*, waar op 't inſonderheit gemunt was, waren overgebleven.

Koning be de et.

De Koning die in 't eerſte het ſtuk hadde verbloemt, ſprak nu rontuit, en belaſte dat men aan de uitlantſche Geſanten, den Hugenoten zou bezwaren, datſe met den Admiraal een t'zamenſweringe, tegen 't geheele Koninklyke huis hadden geſmeet: maar dat zy haar door deſe daat hadden verraſt, en dat dit door zijn uitdrukkelyk bevel was uitgevoert. Ja daar ontbreken geen treffelyke ſchryvers, die deſe grouwelyke moort in hare ziele verfoeiden, en die nogtans ten believe des Konings, hare penne hebben moeten verhuuren, om de leelykheit deſer ſchandvlekke cierlyk te blanketten, en een ander deſe kladde op 't lyf te wryven.

't Scheen ook dat eeniger gierigheit of bloetdorſt, hier door nog niet was verſadigt: want kort na deſe moort, vertoonde ſig *Henry d'Engouleſme*, des Koning baſtart broeder, die in 's Konings afweſen te Parys kwam, en alles wederom tot den moort oprokkende. Ja eenige wierden zo vermeten, datſe de huiſen met kruiſſen teekenden: waar over de Raatsheeren tot den Hertog van *Nevers*, zijnde des Konings Stadhouder, gingen, en hem deſe te ſamenrottingen aankondigde. Juiſt komender twee van *Engouleſmes* verpligte, die wel ſtout en onbeſchaamt den Hertog van *Nevers* aanzyden, dat dit des Konings wille was, dat men al de reſt der geloofsgenooten zou om hals brengen. *Nevers* hiel haar gevangen, om nader van des Konings meening te zijn onderrigt En alzo dit een ſchrik onder haar veroorſaakte, verliepen de medepligtige, en brak alzo dit godloos verbond af. En of wel de Koning zijn onſchult den Grooten zogt te overreden, zo koſten de verſtandige wel bevroeden, dat dit ſlegts een doekje voor 't bloen was, en over ſulks vervloekende een ieder deſe moort op het hoogſte: en om een uit velen, als de gewigtigſte uit te kippen, zal ik hier een ſtaaltjen van den Kyſer *Maximiliaan* ſtellen, wiens dogter deſe *Karel de IX.* had getrouwt: waar in hy uit Weenen met eigener hande aan *Lazarus Schwende* ſchryft, van deſen inhoud;

deel des te *Maxi*-ſaan van moort, den twee-vintigſten ary 1572 ſchonden te ſtenſteven-

Dat by de beerlijke daat, die de Françoyſen aan den Admiraal en den zijnen hadden gepleegt, niet koſt billijkken, ja verſtont met groot hertenleet, dat zijn dogters man, zig tot zodanige ſchandelyke en ſchadelijke moort en bloetvergieten had laten bewegen: maar by wiſt ook wel dat andere de beſtiering meer hadden als by: dog door deſe dekmantel, koſt nog de Koning, nog deſe moort werden verſchoont. Maar zo by met hem had geraatpleegt, by zou hem, als een Vader hier van getrouwelyk hebben afgemaant, en dit noit met zijne wille of weten, hebben begaan. Hy had zig hier door een zeer ſchandelyke vlekke aangewreven, die niet was af te waſſchen: God wilde het den genen vergeven, die hier aan pligtig waren: want de tyt zou haar leeren, wat ſe hier door hadden gevoordert. Een had zeer wel gezegt, dat de zaken van Religie, niet wilden met den ſwaarde zijn uitgevoert. En dit moeſten alle eerlyke en Godvreſende menſchen getuigen. Chriſti en zijner Apoſtelen leer ſtreet hier regelregt tegen. Het ſwaart Gods en zijns woorts was hare tonge, neffens een Chriſtelyke voorgang. En gelyk zy Chriſtus, zo beboorden wy ook haar te volgen. Zo had ook deſe dolle menſchen, de ervaringe van zo vele jaren konnen goet maaken, dat met dit tyrannig koppen en branden, niet was uit te regten. In het korte, hem walgde gantſch over deſen handel, en zoude die ook nimmermeer pryſen, 't en zy hem God van zijne ſinnen beroofde, 't welk by hem wilde afbidden. Hy beklaagde zig hertelyk over den onbeſchofter boswigten logentaal, dat alles wat by den Françoyſen was gepleegt, met zijn wille en voorweten was geſchiet: dog hier in wiert hem, wiſt God, geweld aangedaan, welkers laſteringen en eerroovingen, by dikwils had moeten opkroppen. Dog by wilde 't Goae bevelen, die dit ter zijner tyt zou vergelden. In den Nederlantſchen handel had men te verre geloopen, en by koſt dat zelve ook gantſch niet pryſen Hy wiſt hoe menigmaal by den Koning van Spanjen daar over had geſchreven, en ten beſten vermaant: maar de Spaarſchen Raat had meer vermogt, als zijne trouwe waarſchouwinge: Zy waren overtuigt, datſe oorzaak waren der voornaamſte onbylen. Hy had het geerne goet gezien, en wenſchte dat deſe Edele landen, niet zo ellendig waren vernielt. En om dat men zijnen raat had verugt, en dat by derhalven oorzaak had, zig niet verder daar in te bemoeyen, zo volbarde by nogtans getrouwelyk in zijnen iever: daar toe God zijnen zegen wilde verlenen, op dat voortaan deſgelyks niet meer mogt gebeuren. Dat hier van veel was te ſchryven, Spanjen en Vrankryk zouden over haar bedryf, voor God Almagtig reken ſchap geven. Hy wilde door Gods genade eerlyk en Chriſtelyk wandelen, gelyk by hoopte voor God te verantwoorden, en zig met deſe booſe en byloofe werelt gantſch niet meer te bekommeren.

Dit Godvrugtige gevoelen des vromen Kyſers, kan den Roomſchem overtuigen, hoe verfoejelyk het moorden zy over de Religie, en hoe dit deſen Kyſer, die ook den Roomſchen Godsdienſt was toegedaan, heeft bevallen, ſchoon met wat verwe men het wilde beſtryken. Ja *Henrik de* IV. in zijn vertoog aan 't Parlement, gedaan den ſeſtenden *January* vijftienhondert negenentnegentig, verhaalt, hoe dat zeer haaſt na de moort van Parys, hy met zijn vieren, op zekere tafel met dobbel ſteenen ſpelende, eenige droppelen bloets gewaar wierden, en alzo zy die zelve tot tweemaal toe hadden uitgewiſt, zo openbaarden zig deſelve weder ten derden maal: waar over de Koning uit het ſpel ſchydende, uitriep, dat dit een zeer bedenkelyk en kwaat voorſpook moeſt weſen, voor de gene die haar handen met bloet hadden bemorſt, en hier onder was ook de Hertog van Guiſe zelve.

Vreemdigheit voorgevallen.

En aldus hebben my geëindig die wrede moort binnen be Stad van Parys. Nu zullen wy den Leſer ook voor oogen ſtellen, zo kort als mogelyk is, de droevige moorderyen, die ook ontrent deſen zelven tyt in andere Steden van Vrankryk, om de zelve oorzaak aan die van de Gereformeerde Religie gepleegt zijn.

De Moort begaan tegen die van de Religie te Meaux in Brie.

Wy zullen beginnen met die van Meaux in Brie, 't welke niet boven een dag ryſe van Parys gelegen is.

De arme Proteſtanten in deſe Stad waren ook verordineert om van deſen Kelk der martelſatie te drinken na hare broeders en ſuſters in de voorſchreven ſtad van Parys. Derhalven zo wiert op den ſelven Sondag den vierentwintigſten *Auguſti* ontrent vier uren des namiddags, een Poſt met brieven afgevaardigt na Meaux, vergeſelſchapt met eenen oproerigen boef, genaamt *le Froid*. Daar gekomen zijnde, zo wiert het pakje gepreſenteert aan Mr. *Lowys Coſſet*, des Konings Procureur aldaar, welke *Coſſet* als doen bekent was,

1572. voor een man die veel booſe ſtukken aanrigtede, en een openbaar deugniet) deſe, zo haaſt als hy de brieven ontfangen had, zo liep hy zelfs in perſoon zeer haſtelyk herwaart en derwaarts, om te waarſchouwen zulke moorders, die ook hadden doende geweeſt in het plonderen en berooven van die van de Religie in de eerſte, tweede en derde troubelen, met expres bevel, dat zy haar zouden gereet houden, om gewapent uit hare huiſen te komen, zo haaſt als de klok ſeven zoude ſlaan, en datſe dan de poorten van ſtonden aan zouden toeſluyten. Des anderendaags, Maandag weſende, ontrent drie uren in den morgenſtont, begonnen deſe goede Katholyken de huiſen der Proteſtanten te plonderen en te berooven, van 't beſte dat zy hadden, 't welk duurde tot agt uuren toe. Maar het principaalſte van 't geroofde goet wiert gebragt op de plaatſe, en in 't huis van deſe *Coſſet*; maar dit waren ſlegt de beginſelen der droeffeniſſen. Want na dit roven en plonderen, zo vielen zy aan het opſtuiten in de gevankeniſſe: dewelke gevult zijnde, en de moorders deſen *Coſſet* als haren Capitein hebbende voor haar gaande, (dewelke gemeenlyk in elke hand een piſtool droeg, gereet om af te ſchieten) zo gingen zy in 't voorſchreven gevangenhuis op den Dingsdag den ſesentwintigſten *Auguſti* ontrent vijf of ſes uren in den avont, met rappieren, ponjaarts en Vleeſchhouwers meſſen.

Digt by deſe Kerker was een groote plaats, die aan allen zijden beſloten was, met muuren en een zeer ſterken poort: in welken eenen hoek, is een ruime wenteltrap, langs dewelke zy opklommen in de Regtſaal na den Regter ſtoel. In deſe plaats ware de moorders vergadert; 'twelk gedaan zijnde, zo ging *Coſſet* ſitten in zijn ſtoel. Doe hadden zy een rol of lyſt daar de namen der gevangenen die daar gevangen zaten, in geſchreven ſtonden; welke een voor een opgeroepen wierden tot het getal van tweehondert en daar boven; gelyk eenige van de moorders zelfs daarna verhaalt hebben, als zy onbeſchaamdelyk roemden over deſe hare grouwelyke godloosheden.

Doe begon *Coſſet* al laggende den eerſten man te roepen, die in de rol geſchreven ſtont; dewelke voortgebragt zijnde, en ziende daar de blote rapieren voor hem, zo knielde hy neder en bad God om vergevinge zijner ſonden, en wiert daar terſtont van vijf of ſes omgebragt.

Quintin Croyer. Eenen *Quintin Croyer*, een Ouderling van de Gereformeerde Kerk, opgeroepen zijnde, en ziende daar vele van zijne medegenooten vermoort voor zijn oogen, knielde neder, God biddende, dat hy het deſe moorders vergeven wilde; op welk gebed zy begonnen te laggen, en niet konnende met hare rappieren ſteken door eenen kolder van dubbel buffelfs leer, welke hy droeg, zo ſneden zy de neſtelen los, en gaven hem doe vijf of ſes ſteken met een deegen in zijn lijf: en deſe man alzo doodelijk gewont zijnde, riep God aan, en gaf zijnen geeſt in de handen des genen die hem die gegeven had.

Faron Haren. *Faron Haren*, een man die zeer ieverig was in de Religie, die in de eerſte troubelen Markgraaf van de Stad geweeſt had, en die door zijne neerſtigheit de Mis uit de Meaux verdreven hebbende, dewelke zeer doodelyk gehaat was, van de oproerige Papiſten: daarom en waren zy niet zimpelyk daar mede te vreden, dat zy hem dooden, maar eerſt ſneden zy hem de neus af, alzo ook de ooren, en zijne hymelyke partyen, daar na gaven zy hem veel klyne ſteeken in verſchyden plaatſen van zijn lighaam, en ſtieten hem herwaarts en derwaarts onder haar, als of hy door de pieken gegaan had. Maar magteloos geworden zijnde, en het niet langer konde uitharden, ten aanzien van het bloet, het welk aan alle zijde van zijn lighaam uitliep, zo viel hy met zijn aangezigt tegen de aarde, en den naam des Heeren aanroepende, kreeg hy nog vele ſteken en wonden na dat hy nu al doot was. 1572.

Hierentuſſchen begon het laat te worden: en daarom is 't dat deſe bloetſuigers haar zelven nu byna vermoeit hebbende met het verſcheuren van deſe arme lammeren en ſchaapen Chriſti, de executie van de andere uitſtelden tot naar de avontmaaltyt, zo om wat ruſt en adem te ſcheppen, als om de overige met des te meerder wakkerheit te vermoorde. Want dewyl dat het bloet van de verſlagene was aan de rappieren en het geweer van de moorders, (haar hemdsmouwen opgeſlagen hebbende) 't welk haren voortgang zo eenigſins verhinderde: na dat zy nu haar vol wijns geſopen hadden, zo meenden zy weder te keeren en haar zelve ook dronken te maken met bloet: het welke op dat zy te vrymoediger zouden mogen doen, zo namen zy met haar groote vleeſchhouwers bylen, daar zy hare Offen mede ſlagteden, en in de tegen woordigheit van deſen eerlyken *Coſſet*, vielen deſe arme gevangenen, d'een na d'ander op haar knyen en baden God, en riepen zo luide om genade, dat de gantſche Stad daar van klonk.

Deſe moort duurde van negen uren in den avont tot de middernagt toe: En overmids dat 'er nog vele gevangenen in 't leven gebleven waren zo ſtelden zy dit haar bloedig werk uit tot 'a anderendaags. Maar dit zal genoeg weſen nopende deſe moort te Meaux in Brie: wy zullen nu komen tot aanwyzinge van 't gene ook nog op andere plaatſen geſchiet is, en wat wreetheden zy ook elders gepleegt hebben.

De vervolgingen der geloovigen te Troys in Champaigne.

DE tydinge te Troys komende van de moort die te Parys geſchiet was, zo wierden het meeſtendeel van de Regters en de Officieren des Konings geſonden na den Bailjuw van Troys, met laſt om neerſtelyk die van de Religie uit te zoeken van huis tot huis. en om gevangen te nemen alle die zy vinden konden.

In deſe Stad was een Koopman, *Pieter Belin* genaamt, een man van eenen oproerigen aart. Deſe *Belin* was in de moort van Parys geweeſt op St. *Bartholomeus* dag, van waar hy geſonden wert met brieven van den Koning gedateert den agtentwintigſten *Auguſti*, aan den Majoor en andere van Troys, om alle deſe vervolginge te doen ophouden, en de gevangenen los te laten. Deſe kwam op den derden *September* te Troys met deſe twee brieven, (die eerſt te Parys hadden gepubliceert geweeſt) met bevel om die te leveren aan de voorgenoemde Magiſtraten om daar ook afgekondigt te worden.

Maar op zyne eerſte komſte in de Stad, begon hy te vragen dat 't een iegelyk hooren konde, of hy daar de Hugenooten niet vermoort had, gelyk het te Parys geſchiet was, en dat waren zijne redenen langs de ſtraat tot dat hy t'huis gekomen was. Maar eenige van de Papiſten, die zo wreet niet en waren, vraagden aan *Belin* den inhout van des Konings brieven, waar van zy te voren al iet verſtaan hadden. Maar hy, als een raſent menſch, ſwellende van gramſchap, ſwoer, dat zo wie zijde, dat zy iet tot bevredinge begrepen, dat hy dat loog. Derhalven zig ſpoejende na het huis van den Bailjuw te Troys, na dat hy hem het pacxken overgelevert, en hem iet in de ooren gemommelt had, zo dreef hy hem voort om deſe moort te volbrengen. Nu, op dat 't te beter voortgang zou mogen hebben, zo wiert daar toe vereiſcht de hulpe van den Scherpregter, *Charles* genaamt. Maar deſe zig zelven veel billyker en beleefder toonende dan de andere, wygerde plat af eenige gemeenſchap te hebben

aan

1572. aan zulken daat die tot zulken wreetheit ſtrekte; zeggende, dat 't ſtreet tegen zijn ampt, iemant om te brengen eer het vonnis des doots al voren van de Overheit uitgeſproken was. Indien zy zulken vonnis toonen konden tegen iemant in de gevankenis, hy was bereit om juſtitie te doen: anderzins en wilde hy niet beſtaan, ſonder zekerheit, eenig menſche van zyn leven te berooven: en alzo met deſe woorden keerde hy wederom na huis.

Nu, hoewel deſe antwoorde, voortkomende van zulken ſlag van menſchen, wiens ampt en gewoonte het was, bloet te vergieten, eenigzins zou hebben konnen verſagten, en de wreetheit van den alder Barbariſchen Tiran in de werelt verminderen; zo was 't nogtans dat de Baljuw het ſelve ligt agtende, daar door nog te meer verwoet wiert. Hier op ontboot hy een van de Cippiers, die die van de Religie gevangen hielt; maar van de derdendaagſche koortſe ziek zynde, zo wiert eenen *Martin de Bures* geſonden, om te vernemen wat zyn believen was. De Bailjuw hem verhalende in 't lange wat *Belin* hem in het hymelyk had te verſtaan gegeven; als ook dat alle de gevangens van de Religie op het ſpoedigſte moeſten ter doot gebragt worden, op dat alzo de plaatſe van haar mogt geſuivert worden. Dit (zijde hy) en moet gy niet nalaten te doen; maar (zijde de Baljuw) op dat het bloet niet op de ſtrate loopt, zo zult gy eenen dam laten graven in 't midden van den kerker, en zult aan bydde de einden daar van zekere vaten zetten, om dat daar in te vangen.

Maar deſe *de Bures*, uit eenige bedenkingen, als menende dat des Konings brieven (waar van hy al iet verſtaan had) mogten geproclameert worden, en haatte zig niet, om deſen laſt te volbrengen; niemant iet openbarende van 't gene 't welk tuſſchen hem en de Baljuw gepaſſeert was, zelfs niet aan *Perennet* den Stokwaarder, die doen ziek te bedde lag.

's Anderendaags, weſende Dingsdag, den vierden *September*, kwam de Bailjuw in het gevangenhuis ontrent agt uuren, en roepende om *Perennet*, vraagde hem al laggende: *Perennet*, is 't gedaan? *Perennet*, nergens van wetende, vraagde hem wederom: Wat? (Doen zijde de Bailjuw: Hoe, en zyn de gevangens niet voortgeholpen? en was daar mede gereet om hem met zyn dagge te doorſteken: maar een wynig beter tot zyn zelven komende, zo zijde hy tegens *Perennet*, wat zyn voornemen was, en hoe hy zig zelven moeſt dragen in het executeren van dien; hem gantſchelyk vermanende dat hy niet zoude vergeten ſulken dam te maken. Op welke woorden deſe *Perennet* verbaaſt zynde, hoewel hy anderzins een man was die ieverig genoeg was van zig ſelven, om eenige moetwilligheit te bedryven tegen de Proteſtanten, verſekerde den Bailjuw, dat zulken onmenſchelyk feit niet en zou van hem konnen begaan worden, vreeſende dat in toekomende tijden tegen hem by Regt mogte geprocedeert worden door de ouders of vrienden van de gevangene. Neen, neen zijde de Bailjuw, en vreeſt niet, ik wil ſtaan tuſſchen u en alle ſchade. Die van den Geregte hebben het beneffens my ook geconſenteert, en zout gy beter zekerheit begeeren dan dat?

Een wynig tijds daar na kwam den Stokwaarder in de plaatſe van den kerker, daar de gevangens haar ſelven waren vermakende, en dede een iegelyk van haar in zyn vertrek ofte giole gaan, om dat, zijde hy, de Baljuw terſtont zal komen om te bezien of 'er ook gedaan is, het gene hy bevolen had: het welk zy deden. Doen begonnen deſe arme ſchapen te vreeſen, dat zy ter ſlagtinge geſchikt waren, en daar begaven zy haar tot het bidden.

Perennet riep terſtont alle zijne dienaars by 1572.
hem, en verhaalde hun wat de Bailjuw hem bevolen hadde. Doen deden zy alle eenen eed dat zy 't uitvoeren zouden; maar doen zy, om het ſelve in 't werk te ſtellen, omtrent de gevangenen begonnen te komen, zo wierden zy met ſulken vreeſe bevangen, en haar herten beſweken alzo, dat zy malkanderen ſtonden aan te keken, geen couragie hebbende, om zulken Barbariſchen daat te volbrengen, en keerden zo wèder na des Stokwaarders kamer daar zy van daan gegaan waren, ſonder iet uit te regten.

Maar in de plaatſe van dit ter herten te nemen, als een Goddelyke waarſchouwinge; zo is 't dat zy, even als of zy met opſet de prikkelen van haar eigen konſcientie wilden tegenſtaan, en alzo tegen den prikkel ſlaan, ſonden na de herberge om ſeſtien pinten van den beſten wyn, Troiſche mate, met ſchaapstongen en andere ſpijſe; en haar harſſenen met dien wijn vergiftende, zo maakten zy een lyſt van alle de gevangenen, welke zy gaven aan *Nicolaas Martin*, een van haare geconfedereerde, dewelke de gevangenen zou oproepen op die ordre gelyk hy zag dat hare namen in de lijſte geſchreven ſtonden: en zo als zy voortkwamen, zo dooden zy die alle d'een na den anderen

Ludat, een van de gevangenen op zijn beurte *Ludat.*
opgeroepen zijnde, vertoonde zig ſelven aan hun met een zeer vriendelyk weſen, aanroepende den Name des Heeren: en zo hy gereet ſtont om van deſe vertwyffelde bloetſtorters den ſlag te krygen, zo bad hy haar dat zy hem een wynig wilden verſchoonen tot dat hy zyn borſtwapen zou afgelegt hebben, het welk hy altyt pleegt aan te doen, wanneerder eenigen oproer in de Stad oprees; en het ſelve los gemaakt hebbende, en zijne naakte borſt haar toonende, zo ontfing hy den ſlag, en viel doot ter aarden.

Een *Meurs* genaamt, wanneer zyn beurte ge- *Meurs.*
komen was, en was zo haaſt in haar tegenwoordigheit niet gekomen, of een van haar ſtak na hem met het punt van zyn Hellebaart, het ſelve menigmaal verdubbelende om hem te dooden, maar konde niet. De armen man ziende aldus met hem handelen, en dat 'er geen einde af en kwam, greep na het punt van de Hellebaart, en het ſelve ſtellende op de plaatſe van zyn hert, riep tot de moorders met een gedurige ſtemme: *Hier Soldaat, hier, regt op het berte, regt op het berte*, en eindigde alzo dit leven.

Hoewel in deſen moort ſlegts deſe twee voornoemde om kortheits wille genaamt worden, zo kont gy nogtans uit het gene hier volgt verſtaan, dat 't getal der gener die doenmaals gedoot wierden niet klijn was

De moort (zegt de Autheur die dit beſchryft) geëindigt zijnde, zo maakten de moorders een grooten put agter de Kapelle van de gevankeniſſe, waar in zy de doode lighamen op malkanderen wierpen, van dewelke zommige nog leefden; alzo dat een *Mauſer* genaamt, in 't midden *Mauſer.*
van deſelve leggende, gezien wiert zigſelven op te rigten boven zijne Medemartelaars in deſen put, op den welken zy terſtont aarde geworpen hebben, (gelyk men zijde) en hebben hem alzo geſmoort, nog maar half doot zijnde. Maar overmids dat de ordre, die de Bailjuw gegeven had, niet nagekomen was, te weten, dat men een dam zoude leggen in de gevankenis om het bloet te ſtuiten, zo liep het in ſulken overvloet uit de deure van den kerker, en van daar door een goot in de riviere die daar na by ſtont, dat die in bloet verandert wiert: 't welk eenige van de Papiſten ſelve merkende, niet wetende wat 'er geſchiet was, waren daar over zo verſchrikt, dat zy langs de ſtrate liepen, roepende en elk een die zy ontmoeteden aanrandende, om dit ſchrikkelyk

1572. en beklagelyk ſpectakel te aanſchouwen. Waar op vele door deſe okkazie haar ſpoeiden na 't gevangenhuis, en konden anders niet denken, dan dat de gevangenen malkanderen vermoort hadden.

Dit gerugte liep terſtont door de Stad, invoegen dat 'er eenige henen gingen om den Luitenant en den Bailjuw daar van te verwittigen. Maar hoe? het was, als of zy by de Wolven gelopen hadden, om haar aan te zeggen dat de ſchapen verſtonden waren.

Terwyl deſe zo onmenſchelyke wreetheit bedreven wiert in de gevankenis, zo is het gebeurt dat eenen *Bartholomeus Carlet* een Kuiper, die daar over ſchuldgevangen zat, die van allemoordenaars in Trois een van de principaalſte was, en die in de vorige troubele ſeer merkelyke wreetheden gepleegt had tegen die van de Religie; dat deſelve van deſe moorders ingeroepen wiert om een van hare geaſſocieerde te weſen: welke zyne perſonagie in deſe moort zo dapper ſpeelde, dat hy (gelyk hy namaals ſelve bekent heeft) met zyn eigen handen wel dertig van deſe arme onnooſele menſchen ombragt: zo verre was hy boven alle ſchaamte en eerbaarheit. Maar deſe zyne daat beviel velen van de Papiſten zo wel, dat zy tot vergeldinge van dien zyne ſchult betaalden, en hem los lieten.

Des anderen daags weſende den vyfden *September*, liet deſe eerlyke Bailjuw van Trois (op dat hy de pleiſter appliceren mogt wanneer de Patienten doot waren) de brieven des Konings, welke hy op den dertigſten *Auguſtus* te voren ontfangen hadde, publiceren op alle de hoeken van de ſtraten, met het geluit der Trompetten, in zyn tegenwoordigheit.

De Moort te Orleans.

Nu gaan wy voort tot de Stad van Orleans, om te bezien of de Papiſten daar zo wreet niet en waren als die van Parys: maar de gene die doen ter tyt te Orleans waren, hebben daar zulken rapport van gedaan, dat het de hairen doet te bergen ſtaan: want Saterdags den drieëntwintigſten *Auguſtus* wierden 'er brieven van den Koning geſonden na Orleans aan St. *de la Renië* Prezident van Dion, om voor te komen alle disordren, moorderyen, enz. met bevel, dat hy de Burgers zoude waarſchouwen, hoe dat de Admiraal gekweſt was, als ook om die van de Religie te verſekeren, dat eer lange zulken juſtitie zoude geoeffent worden over de gene die het feit aangerigt hadden, dat heel Vrankryk daar door zoude gewaarſchouwt zyn om diergelyke noit te beginnen.

Dit wiert op den ſelven dag van den voorſchreven St. *de la Renië* ſorgvuldelyk volbragt; en dede de voornaamſte van byde de Religien tegenwoordig zyn op de publicatie van des Konings meeninge. De geloovige meenende dat zy nu ſonder ſorge waren, waren geruſt, en vergaderden op den Sabbatdag op hare gewoonlyke plaatſe tot het getal van drie hondert perſonen, mannen, vrouwen en kinderen.

Maar op den ſelven dag ontrent den avont kwam daar nieuwen laſt aan de Regters, Majoor en Markgraaf van de voorſchreven Stad, waar mede hun bevolen wiert dat zy haar in de wapenen zouden begeven, en dat zy zo veel volks zouden vergaderen als zy konden by een krygen, met expreſſen laſt om die van de Religie van kant te helpen. Tot deſen einde wierden de Kapiteinen van twaalf Compagnien geordonneert om de lyders van de andere te weſen, in agtenveertig eſquadrons verdeelt zynde, en trokken zo door de Stad om haar bloedig voornemen overal in 't werk te ſtellen, gelyk zy ook deden.

Een van deſe bloetſuipers *Texier* genaamt, kwam met een klyn geſelſchap ten huiſe van deſen Raatsheer *Dechampeaux* Heer van Bonilli, zig ſelven met zyn byhebbende geſelſchap by hem op het Avontmaal te gaſt noodende. *Dechampeaux* hiet haar alle vriendelyk wellekom, haar wel tracterende, onwetende zynde van het geen te Parys geſchiet was. Maar de maaltyt geeindigt zynde, en zy alle van de tafel opgeſtaan zynde, zo begeert *Texier* dat hy hem ſyn tcurs ſou geven. *Dechampeaux* daar mede laggende, meende dat het maar uit jok geſchiede; maar deſen wreden en ondankbaren gaſt begon hem daar met laſterlyke eeden in korte woorden te zeggen, wat te Parys geſchiet was, en wat preparatie dat 'er onder de Roomſche Catholyken te Orleans gemaakt was, om alle de Proteſtante aldaar te vermoorden en uit te roejen. *Dechampeaux* ziende dat 'er daar geen tyt en was om veel met hem te diſputeren, gaf zyn gelt aan deſen dief; dewelke, tot vergeldinge van die beleeftheit en goet onthaal 't welk hy daar genoten hadde, beſmette zyne handen met het bloet van zynen Waart en Buurman, een man van zulken goeden en opregten wandelinge, als 'er in de heele Stad was; en daarna plonderde hy ook zelve met zijn troupe het gantſche huis.

1572. Dechampeaux, Heer van Bonilli, Raadsheer te Orleans, wort vermoort.

Op den volgenden ſesentwintigſten *Auguſti* begonnen de moordenaars de executie ontrent de bolwerken, op zulken ſeltſame wys, dat iemant die maar een vonkje van medelyden in zig heeft behouden, uit enkel medelyken zoude bewogen worden, om daar een grouwel en afgryſen van te hebben. In die kwartieren woondender vele, die van de Religie waren. Den gantſchen nagt door hoordemen niet dan het afſchieten van roers en piſtolen, het openbreken van deuren en venſteren, jammerlyk geroep van de gene die vermoort wierden, zo mannen als vrouwen en klyne kinderen, het trappelen van paarden en rammelen van karren, het ſlepen van doode lighamen herwaarts en derwaarts; de ſtraat was vol van ongewoonlyke uitroepingen van 't gemeene volk, met ſchrikkelyk laſteringen van de moordenaars, haar ſelven zat laggende over hare dolle en furieuſe exploicten: zommige roepende, ſlaatſe altemaal doot, en beroofttſe dan; andere, en rooft niet, maar ſlaat al doot.

Des Woonsdags begon de moort veel heftiger, en duurde zo tot op het einde van de week, niet nalatende over de arme vermoorde menſchen uit te ſpouwen, deſe en diergelyke ſchimpredenen: *Waar is uwe God? Waar zyn nu alle uwe Gebeden en Pſalmen? Dat uwen God, dien by aanroept, u helpe, zo by kan.* Ja eenige onder haar, die in voortyden hadden profeſſie gedaan van deſelve Religie, terwyl zy de arme onnooſele menſchen vermoorden, dorſten haar wel toezingen het begin van den drieëveertigſten Pſalm: *Neemt mijn zaak aan, wreekt my, O Heere, enz.* Andere haar dootſlaanden zyden, zingt nu, *Ontfermt u over my arme ſondaar.* Maar alle deſe grouwelyke laſteringen en overlaſt verminderden de kouragie der geloovigen niet, om ſtantvaſtig in den gelove te ſterven.

Die wanhoopige laſteringen.

Nopende de menigte der verſlagenen, de moorders ontſagen haar niet te roemen, dat zy meer dan twaalf duiſent menſchen in deſe Stad omgebragt hadden, en daar by ook hondert en vijftig vrouwen, met een groot getal van kinderen van negen jaar oud en daar boven: maar gelyk zommige van hun zelf daarna verhaalt hebben, daar waren der agtien duiſent vermoort, behalven vrouwen en kinderen. De wyſe van hare doot was; dat zyſe eerſt ſchoten met een piſtool, daarna hare kleederen uitgetrokken, en dan de doode lighamen of verdronken, of in putten begroeven, inſonderheit die ontrent veſten woonden: zy waren ook gewapent met meſſen en ponjaarden: als ook met Javelyns en Partiſanen, waar mede zy de-

Agtien duiſent vermoort, behalven de vrouwen en kinderen.

1572. dese arme zagtmoedige, die niemant geen leet deden, vermoorden.

Dingsdags 's avonts kwamender eenige van desenbloetdorstigen hoop kloppen aan de deur van een Doctor in de Regten, *Taillebous* genaamt; dewelke een trali opgedaan hebbende, en hoorende dat zy hem iet te zeggen hadden, kwam terstont beneden, en dede hun de deur open: met de eerste groet, zyden zy hem, dat hy sterven moest. Waar op hy aan het bidden viel, en dat met zulken iever en gestadigheit, dat de moorders daar over verbaast, en door een verborgen Hemelsche kragt wederhouden zijnde, haar alleen te vreden hielden met zijn beurs te nemen, daar in vijftien kroonen waren, en verlieten hem alzo, sonder hem eenig gewelt meer aan te doen.

's Anderendaags kwamender eenige Studenten aan zijn huis, op hem versoekende dat zy zijne Boeken zouden mogen zien, en doe hy haar daar toe gebragt hadde, zo eischte de een desen, de ander dat boek van hem, welke hy haar gewillig gaf. Ten laatsten zyden zy hem, dat zy nog niet te vreden waren, maar datse voorgenomen hadden hem te dooden. Hy zig zelven tegen de aarde nedergeworpen, en zijn gebed geeindigt hebbende, bad haar dat zy hem daar zouden willen doden, maar zy dwongen hem uit zijn huis te gaan, 't welk hy dede met een goede kouragie, tot dat hy onderwegen zag leggen het lighaam van een Schoenmaaker, die nu eerst gewont was, en daar lag en snakte na zijn doot. Op welk gesigt hy te rug wykende, als een die verschoot, bad haar, dat zy hem daar zouden willen dooden; maar zy en wilden niet, maar dwongen hem nog verder te gaan. Gekomen zijnde ontrent de Schole des Regtsgeleerden, zyde hy: Laat my ten minsten hier sterven voor dese plaats, daar ik zo lang geleert heb: maar zy hem nog furieuselyker voortstotende, dan te voren, deden hem vorder met haar gaan, ter plaatse, daar zy hem ten laatsten vermoorden.

Nic. Bougars S. de Nove Een ryk Burger der Stad, genaamt *Niclaas Bougars*, *St. de Nove*, een sonderling weerdig man, die van allen zeer hoog geagt was, lag doe doot krank. Eenige van de moorders kwamen in zijn kamer met een voornemen om hem te dooden, maar ziende hem in zulken staat, zo verschoonden zy hem: maar vindende daar *Noël Chaperon*, een Apoteker, die hem eenige medicyne bragt, zo sneden zy hem zijnen eenen arm af, en trokken hem zo voort na de markt, en maakten daar een einde met hem.

Chaperon.

's Anderendaags kwam daar een ten huise van den voorschreven Patient, die hem gewent was voor dien tyt te besoeken. Nu desen inkomende zo ontmoete hy de Moeder van den Patient aan de deur, alzo zy uitging na de Mis, en in de kamer komende, zo doorstak hy den kranken met een degen op vele plaatsen, en vermoorde alzo een stervent man. Doen ging hy stillekens na beneden, de trappen wederom af, en ontmoetende een aan de deur, die daar kwam om den kranken te besoeken, zo groette hy den selven, en ging zo voorby hem heen sondere enige alteratie, nog in zyn wesen, nog in zyn gebeerden.

Kok. Een Kok zigselven drie dagen hebbende verborgen, wiert door honger genootsaakt te voorschyn te komen, by gebrek van spys: maar terwyl hy zyn neerstigheit deet om de eene doot te ontgaan, zo viel hy in de klaauwen van dese Leeuwen, die hem verscheurden.

Francois Stampel, een rijk Koopman, wiert gedreigt, datmen hem de keel zou afsnyden zo hy den moorders niet dadelyk gelt gaf: maar niemant ontrent hem hebbende, dewyle hy van haar uit zyn huis geleit was, zo eischte hy pen en inct, en schreef een briefje aan zyn vrouw, begerende dat zy hem terstont zyn rantsoen zou senden: maar hy hadde den brief niet zo haast toegesegelt, of de moordenaars ontnamen hem byde dat en ook zyn leven, laggende met het gene zy gedaan hadden. En al ontfingen zy van zijne weduwe een groote somme gelts, zo konde zy nogtans van haar het doode lighaam haares mans niet krygen. 1572.

Maar om de mate van der Papisten wreetheit op te hoopen, op dat die van de Religie een degelyke smaak daar van hebben souden, zo en waren de Papisten niet te vreden selver moordedenaars te zyn, maar dwongen ook de gene die van de Protestanten geweest zijnde en uit vreese afgevallen waren, dat zy ook haar selven tot het moorden begeven zouden. En aldus stelden zy dese snoode afvalligen in het voorhooft van hare Compagnien, en wapenden de selve met sulken geweer als zy daar toe van doen hadden, en drongen haar voor aan te gaan, en den eersten aanval te doen, tot haar roepende: *Slaatse, slaatse, zyn 't ook niet van uwe Broeders en bylige Susters?* En indien zy wygerden te doen het geen haar bevolen wiert, zo kregen zy ook haar beurt.

Jan Sarrazyn. Daar was ook eenen *Jan Sarrazyn*, meer dan seventig jaren oud, welke langen tyt het Diakenschap bedient hadde in de Gereformeerde Kerk, in welk ampt hy zig zo getrouwelyk gekweten had, dat hy wiert gehouden voor een Vader van de armen. Dese goeden oude Vader wiert op den vierden *September* vyftien hondert tweeënseventig, Dingsdags s'avonds in zyn eigen huis aangetast van dese wreede moordenaars. Maar hy dese moorders met een deftig en vriendelyk wesen aanziende, zijde: Myn vrienden, wat wilt gy met my doen? hebbe ik oit iemant van ulieden misdaan? dat hy spreke, enz. maar niets konde helpen aan dese rasende monsters, om haar steenagtige herten te vermurwen: maar vielen met een Barbarische wreetheit, op dit grauwe hooft en verwelkende lighaam, welke, om dese helsche Beulen te ontwyken, kroop onder zyn bedde, daar hy van een van dese moorders, zyn buurman en Compeer, in zyn buik gestoken wiert, dat 'er zyn darmen uitkwamen. De armen man zig selven dus gewont ziende, en bemerkende wie het was die het dede, zijde: Og Compeer! tracteert gy my dus? Ik en heb u noit eenig leet gedaan, maar niet dan alle deugt. Hy kweelde en flauwde van dese kwetsuur twee dagen en twee nagten: gedurende welken tijt, (gelyk wy dat verstaan hebben van zijn huisvrouw, die hem alleen dien tijt diende en by bleef) hy niet op en hielt met groote vierigheit God aan te roepen, zig selven zeer gelukkig agtende, dat hy die overlait om zijns Naams wille geleden hadde: en alzo gaf hy niet lange daar na zijnen geest op in de handen van God, die dien gegeven had.

De schrikkelyke moort der geloovigen te Lyons.

Op Woensdag den sevenentwintigsten *Augustus* vyftien hondert tweeënseventig, ontrent ses uuren in den morgen, wiert St. *Mandolet*, Gouverneur van Lyons, geadverteert van de moort te Parys: en binnen anderhalf uur daarna, maakte ook een Soldaat over straat gaande bekent aan het volk, dat de Admiraal en alle de Protestantsche Princen vermoort waren. Terstont daar op wierden de poorten gesloten, en wagt van Soldaten hier en daar gestelt. Dog op dat die van de Religie niet zouden verslagen zyn over zulken ongewoonlyke en onverwagt sluiten van de poorten, (gelyk in tijt van oorlog pleeg te geschieden) zo lieten de Papisten uitstroyen, dat 't geschiede om de Protestanten te verseekeren en sonder sorge te maken. Aan welk gerugte vele al te grooten credijt gaven, (want behalven de Guarde van den Gouverneur, en van het Kasteel, met de drie hondert Harquebusiers van de Stad, 't welk t'samen ontrent de dui-

1572 duiſent uitbragt) zo wierden'er behalven die nog vele van de Stad ook in de wapenen geſtelt; met bevel zo zy eenige troupen van die van de Religie op ſtraat vonden, al hadden zy ſlegts haar zijdgeweer aan, dat zy die ook met de reſt om hals zouden helpen. Maar die van de Religie, aangedaan zijnde met een ongelooffelyke ſedigheit en lydſaamheit, gaven 't minſte teeken niet van haarſelven te willen verweeren, ziende een onweder nu op handen, 'twelk zy wel wiſten dat het niet konde opſtaan ſonder de byſondere voorzienigheit Gods.

Den volgenden dag, niet tegenſtaande alle dit ſchoon ſemblant, zo merkten die van de Religie dat nu haar leven ſtont in de handen van de Papiſten, die het bloet van velen van hun in de voorgaande troublen vergoten hadden. Want al vonden zy voor haar geen ontkomen meer, dan zy daags te voren gedaan hadden, om uit de ſtad te geraken, zo mogten zy nu ook niet meer vryelyk uit of ingaan om hare zaken te verrigten: indien zy haar op ſtraat vertoonden, zo wierdenſe terſtont in den kerker geſloten: en daarom waren zy genootzaakt binnens huis te blyven. Den avont gekomen zijnde, zo dedemen een hymelyke onderſoekinge in hare huiſen; eenige wierden gerantſoeneert, en de reſt gevangen. Vele van haar wierden of vermoort op de hoeken van de ſtraten, of in de rivier geworpen, van dewelke zommige geſalveert wierden door het zwemmen, dewelke door den vloet van den ſtroom nedergedreven wierden een half myl beneden de Stad.

Des Vrydags daar aan wiert 'er een proclamatie gedaan met 't Trompetten geklank op alle de plaatſen van de ſtad, waar van den inhout deſe was: *dat die van de Religie moeſten verſchynen voor den Gouverneur in zijn huis, om daar geinformeert te worden van des Konings wille over haar.* De meeſtendeel al te ligt geloovig zijnde, en ontſagen zig niet ter beſtemder plaatſe te verſchynen: van waar zy terſtont daarna in verſchyden kerkers gebragt wierden. 's Nagts daar aan hoordemen aan alle kanten van de Stad zeer deerlyk geroep en gekerm, niet alleen van de gene die in hare huiſen vermoort wierden, maar ook van andere die half doot gewont waren, en die zy na de Rivier ſleepten.

Van dien tyt voort wierdender zulke moorden en moetwilligheden bedreven door de gantſche Stad, dat 't ſcheen dat de helle was open gezet, en dat de Duivels in de gedaante van menſchen daar uit voorkomende al brieſſchende door de ſtraten liepen.

Des Sondags weſende den laatſten *Auguſti* ontrent agt uren in den morgen, wiert de reſt, die Vrydags te voren onvermoort gelaten waren, ook voortgeholpen. En ontrent een uur op deſen zelven dag, wiert belaſt, dat 'er onder elken Oudſten vyfentwintig gewapende mannen met twaalf Burgers zouden vergaderen, om te gaan na St. Jorispoort, welke was by des Biſſchops huis, in 't welke meer dan drie hondert vyftig gevangens waren, op welke plaatſe de groote moort geſchieden zou. De ſleutelen van des Biſſchops huis, daar zo vele gevangenen in geſloten waren, wierden daar overgelevert aan deſe wreeden hoop, die haar zelven van zelfs hadden aangeboden om zulke ſchrikkelyken fyt te volbrengen, het welk den gewoonlyken Scherpregter had gewygert, en ook gemeene Soldaten gevreeſt hadden aan te nemen, doen haar het zelve eerſt voorgehouden wiert; en antwoorden plat af dat zy dat noit begeerden te doen. De Scherpregter bragt by, by aldien volgens den loop der juſtitie het vonnis des doots tegen haar uitgeſproken had geweeſt, dat hy dan wiſte wat hem te doen ſtont; maer tot dit haar voornemen, zyde hy, dat hy meende, dat zy niet met dan al te veel Beulen in de Stad zouden vinden om hare begeerte te voldoen. De Soldaten antwoorden, dat zy het voor meer dan onmenſchelyk hielden, dat zy zouden den hals affnyden van de gene, die haar noit eenig leet gedaan hadden: maar indien de gevangenen eenigen oproer in de Stad aangerigt hadden, dat zy dan eenigen ſchyn van reden zouden konnen hebben om dat te doen: anderzins en waren zy niet van meeninge d'eere van haar ampt (welke vergeſelſchapt is met edelheit des geeſtes) te beſmetten met zulken vilynen daat, die den vleeshouwers meer dan den Soldaten betamen zoude. Maar *Mandelot* met zijnen aanhang waren zo ſcrupuleus niet; want binnen drie ure daarna kwam *le Clou* de Capitein van d'Arquebuſiers of Buſſchieters van de Stad met eenen dullen en verwoeden hoop, waar van den meeſten hoop gewapent waren met korte ſwaarden.

1572

Zo haaſt als deſe *le Clou* in kwam in de *groote* plaatſe, zo gaf hy den gevangenen te verſtaan met een luide ſtemme, dat zy moeſten ſterven; en zig keerende tot zijne ſlagers, zyde hy: Voort, voort, gaat in, en valt aan het werk: maar eerſt en vergat hy niet te eiſſchen de beurſen van de gevangens tot zijnen buit, welke na dat hyſe opgepakt hadde, zo begaf hy zig daar in een Galerye, om zijnen heiſchen luſt te boeten met het aanſchouwen van dit afgryſelyke ſpectakel.

De moordenaars begonnen te vallen op deſe arme gevangenen met zulken Barbariſche wreetheit, deſelve hakkkende en kervende op zulken wyſe, dat zy binnen min als een uur altemaal in ſtukken gehouwen waren, daar en was'er niet een die haren handen ontkwam. Deſe alle wierden meeſt vermoort op hare knien zittende, en hare oogen en handen opſlaande tot God om genade, alzo dat hun ook de handen en vingeren afgehouwen wierden.

Onder alle deſe, die den Name Chriſti beleden, en haar leven voor de waarheit overgaven, verdient een zeker Koopman van Hoeden en Kappen, *Francois le Boſſu*, wel voor aangeſtelt te worden, met zijn twee ſonen: want terwyl hy vaſt trappelde in 't bloet van zijne Broederen, daar mede ook beſprenkelt en in zijn aangezigt beſpeet zijnde; zo ſprak hy zijnen kinderen een herte in het lyf, om hare doot gewilligly en geduldiglyk te lyden; gebruikende daar toe deſe redenen: *Kinderen, zyde hy, het is nu een tyt om te leeren, dat 't altyt geweeſt is het lot der geloovigen, gebaat, wreedelyk getracteert, en verſlonden te worden van de ongelovige, als Chriſti onnoſele ſchaepe van de verſcheurende wolven: indien wy met Chriſtus lyden, zo zullen wy ook met hem beerſchappen. En laat deſe bloote zwaarden ons niet verſchrikken, zy zullen ons maar dienen als tot een brugge, door middel van dewelke wy uit dit ellenaig leven zullen overgaan tot de eeuwige gelukzaligheit. Wy hebben lang genoeg geleeft onder de godloozen, laat ons nu met God gaan leven: laat ons met vrolyker herten navolgen dit groote geſelſchap, 't welk ons hier voorgegaan is, en laat ons den weg bereiden voor de andere die na ons volgen zullen.* En doen hy de moorders na hem zag komen, zo ſloeg hy zijne armen om zijne twee ſonen, en zy omhelſden ook haren Vader, als of de Vader had willen weſen een ſchilt voor zijne kinderen, en als of de kinderen door den bant der natuur (die haar verbint te beſchermen het leven des genen van wien zy 't leven ontfangen hebben) hadden willen afweeren de ſlagen die na haren Vader gedaan wierden, hoewel met verlies van haar eigen leven, dewelke ten einde van de moort doot gevonden wierden alle drie aldus malkanderem omhelſende. *Franſois Boſſu.*

Nu, na deſen ſtrengen aanval, gingen deſe onbeſchaamde kreaturen op en neer in de Stad, toonende

1572. nende hare witte harnaſſen al van bloet beſprenkelt; roepende dat zommige hondert gedoot hadden, zommige meer, zommige minder. Terſtont wierden de groote poorten van des Aarts-Biſſchop wooning wyt open geſet voor alle die daar kwamen; van dewelke daar voorwaar niet een was (al waren het ſchoon van de devootſte Roomsgezinde) ofte moeſten nootzakelyk in hare herten geprikkelt en verſlagen zijn over het aanſchouwen van zulken grouwelyken moort. Papiſten den een ſen van en ſtheit. En men hoorde ook eenige, als zy deſe onmenſchelyke wreede daat aanzagen, zeggen: *Dat de gene die dat gedaan hadden, geen menſchen waren, maar Duivels in de gedaante van menſchen.*

De naaſte morgen, weſende maandag den eerſten *September*, wierd 't overblyffel van de doode lighamen, die in 't water niet geworpen waren, gelegt in groote booten, dewelke over d'ander zyde van de riviere Saon overgeroeit zynde, aldaar alle aan 't ſtrant geworpen wierden; en overmids deſe doode lighamen aldaar op de aarde uitgeſpreit lagen digt by d'Abbye van Eſnay, als dreck op de ſtraten, zo wilden de Monniken geenzins toelaten, dat die op haar Kerkhof zouden begraven worden, als deſelve der begravinge onwaardig agtende, daar by ook vreeſende, dat zulken menigte van lighamen byeen geworpen zijnde, een middel zoude zijn om de lugt te beſmetten, en gaven haar daarom een teeken, dat zy ſe in de riviere zouden werpen.

Nu, terwyl 't volk bezig was met de lighamen daar ontrent in de aarde te delven, zo kwam daar een Apoteker, die haar onderrigten, dat men gelt zoude konnen maken van het ſmout dat uit hare lighamen zoude komen. Doen wierden terſtont de vetſte lighamen daar uit gezogt, welke na dat zyſe opgeſneden hadden, zo kregen zy daar een groote kwantiteit van zulke materie, en dat verkogte deſe Kooplieden voor drie ſchellingen het pont. En doen niet wetende hoe dat zy haren booſen moet nog verder over deſe lighamen koelen mogten, na vele beſchimpingen der omſtaanderen, bynamen der Italianen, over deſe arme veragte lighamen, wierpen zy die in eenen grooten put, en de reſt wiert in 't water geworpen.

Die van Daulphine, van Languedok en Provence, waren verbaalt zo vele lighamen in 't water te zien dryven, eenige ontleedet, eenige met lange ſtokken aan malkander valt gemaakt, andere aan den oever leggende, eenige de oogen uitgeſteken, andere de neuſen, ooren, en handen afgeſneden, met rappieren overal in het lighaam geſteken, alzo dat zommige van deſe geen menſche gedaante behouden hadden. Ja daar kwam zulken menigte van deſe mismaakte lighamen in de haven van Tournon, dat de mannen en vrouwen van die plaatſe begonnen uit te ſchreeuwe, als of de vyanden nu al voor hare poorte waren.

Wynig maanden daarna, doe alle deſe bloedige Tragedien geëeindigt waren, ſont de Paus een Legaat aan den Koning, genaamt *Karkinaal Urſin*. Deſe Legaat wiert met groote ſolemniteit ontfangen te Lyons, en de ſtraten waren behangen met Tapitſſeryen. De Miſſe gehoort hebbende in St. Jans Kerk, en wederkeerende door de zelve deur, door dewelke hy ingegaan was, zo wiert hy daar verwagt van 't meeſtendeel der moordenaren, en alzo hy voorby ging, knielden zy alle neder, om van hem d'abſolutie te mogen hebben. Maar de Legaat niet wetende de oorzaak, waarom zy dus voor hem nederknielden, zo zyde een van de principaalſte moorders, die onder deſelve daar ook nederknielde, tegen den Legaat, dat zy waren de gene, die deſen moort aangerigt hadden. Doe de Legaat verſtont, dat dat de oorzaak was, zo abſolveerden hyſe alle gelyk met het maken van het teeken des Kruyces.

oorde- worden des Paus et geab- ten.

Vervolginge te Angiers.

1572. Zo haaſt als de moort te Parys begonnen was, zo verkreeg een zeker Edelman van Parys, *Monſoreau* genaamt, een Paſpoort met brieven om te Angiers, die van de Religie te vermoorden: dewelke op een plaats verſteken zijnde van zijn proyu, kwam ten huiſe vanden eerwaardigen en geleerden Dienaar Mr. *Jan Maſon*, toegenaamt de *Launay* Sr. *de Riviere*, ontmoetende zijn huisvrouw aan den ingang van 't huis, zo groette hy haar, en kuſteſe, na de Franſſe gewoonte, inſonderheit onder de Hovelingen, en vraagde haar waar haren man was? Zy antwoorde hem, dat hy wandelde in zijn Hof, en wees hem den weg om derwaarts te gaan. *Monſoreau* hebbende *la Riviere* zeer vriendelyk omhelſt, zyde tot hem: Weet gy waarom ik hier gekomen ben? de Koning heeft my bevolen u van ſtonden aan te dooden, en heeft my expreſſen laſt daar van gegeven, gelyk gy kont verſtaan uit deſen brief. Na welke woorde hy hem ook toonde een piſtool dat al geladen was. *Riviere* zyde daar op, dat hy niet wiſt waar in hy iet tegen den Koning miſdaan had; maar aangezien, zyde hy, dat gy my na 't leven ſtaat, zo geeft my een wynig reſpyt, dat ik God mag bidden om genade, en mijnen geeſt in zijne handen bevelen. Hy dan een kort gebed gedaan hebbende, zo toonde hy zijn lighaam van zelfs aan deſen moordenaar, dewelke hem met zijn piſtool doorſchoot, en ſtierf daar van ſtonden aan. Mr. de la Riviere wort vermoort in zynen Hof.

Niet lang daar na ſont de Koning derwaarts eenen zekeren *Puitgaillard*, dewelke daar negen of tien menſchen verdronk, onder dewelke ook was de huisvrouw van den voornoemde Dienaar *de la Riviere*, welke tot den laatſten oogenblik hares levens toe eene ſondelinge ſtantvattigheit des geloofs getoont heeft.

Deſe voornoemden Dienaar was de oudſte ſoon van Sr *Launay* een zeer ryk en magtig man, dog een hardnekkig Papiſt. Dewelke doe hy merkte dat zijn ſoon genegen was om de belydeniſſe des Euangeliums te doen, zo drygde hy hem te willen onterven zo hy de Religie niet af ſwoer; en beloofde aan de aandere zijde veel goets te geven, en hem aan een goet houwelyk te helpen, indien hy na hem luiſteren wilde. 't Welk alles zijn ſoon wygerde, zo begon zijn Vaders liefde in haat te veranderen; in voegen dat de jongman genootzaakt was na Parys te vlugten, al waar hy met'er tyt beroepen wiert tot een Dienaar van de eerſte Gereformeerde Kerk, welke in die plaats geplant wiert, onder de regeringe van Koning *Hendrik* de III. van welke Gereformeerde Kerke andere Kerken naderhand in verſchyden plaatſen in Vrankryk haar licht gehaalt hebben.

Vervolginge te Roüane.

Doen de moordenaars in deſe Stad hare perſonagie begonnen te ſpelen, zo raaden zy die van de Religie, dat zy haar in de gevangenhuiſen zouden begeven, als in plaatſen daar zy alderbeſt zouden bewaart zijn voor de furie en reſerny des volks. Maar de gene die deſen raat volgden, waren daar heel gereet om als arme Schapen van deſe hongerige Wolven verſlonden te worden na haar believen.

De gene die in de Stad binnen wynig dagen vermoort wierden, ſommige in haar huiſen, andere in de gevankeniſſen, waren ſes duiſent, behalven nog meer dan vijftig vrouwen, tegen dewelke zy niet minder wreetheit pleegden dan tegen de mans. Haren namen worden hier om kortheits wille nagelaten. Ses duiſent te Rouaan vermoort.

De doode lighamen gepilleert zijnde, wierden alle gelyk met ſleden uit de Stad gevoert, en met hopen op malkanderen geworpen in groote putten die zy daar toe gegraven hadden. Hare kleederen in de Riviere gewaſſchen zijnde van het bloet, door zekere arme vrouwkens, wierden

1572. naderhand hier en daar uitgedeelt aan de arme van de Papiſten, op dat zy met hare onbillyke wreetheit mogten ſchynen te vermengen eenige werken der geregtigheit en liefde.

Moort te Tholouſe.

Des Sondaags weſende den agtſten dag na de moort van Parys, ontrent agt uren 's morgens, kregen de voornaamſte onder de Papiſten tyding van het gene dat'er gepaſſeert was, met een brief, die haar vermaande, wat zy nu ook doen zouden. Doe wiert daar terſtont raat over gehouden, op het ſchyden van den welken de groote poorten der Stad geſloten wierden, en alleen het klinket bleef open, waar by zulken wagt geſtelt wiert, als daar toe van noode was. Terſtont daar aan wiert 'er een gerugt verſpreit door de Stad, dat de Heeren en Edellieden van de Religie te Parys vermoort waren; 't welk de Proteſtanten te Tholouſe verſtaande, alzo zy des morgens ontrent vijf uren waren uitgegaan, om een predikatie te hooren te Caſtanet, zo hielden 't ſommige voor raatſaam niet weder te keeren, maar na eenige andere plaatſe te gaan: ſommige reſolveerden weder te keeren, om op hare zaken agt te nemen. Deſe, kwalyk beraden zijnde, liet men met vreden binnen komen, hare rappieren en ponjaarts daar aan de poorte latende.

Ontrent den avont wierden hier en daar ſoldaten geſtelt: maar overmids dat'er vele Raatsheeren van de Religie, uit waren, (op dat zy die te beter mogten betrappen) zo wiert des anderendaags de poorten zo naauw niet gade geſlagen, maar elk een die wilde mogt uit en ingaan na zijn believen, ſonder datmenſe iet afvroagde. Dit wiert gedaan om het ſlegte volk, dat hier en daar in 't velt wandelde, in te lokken.

De eerſte Raatsheer *Daſis* genaamt, een loos en voorzigtig man, ſont om de andere Raatsheeren die buiten waren, dat zy zouden binnen komen, haar lieden hare vryheit belovende op zijn woort, tonende dat haar afweſen de inwoonders van Tholouſe, te meer tegen haar ontſtak: 't Was wel waar, dat te Parijs een moort gedaan was, maar dat zulks was geſchiet, op eenige partikuliere querellen, alzo dat den Koning om die oorzaken wille, zijn Edict van vrede niet zoude breecken. Waar door eenige van haar bewogen wierden, en keerden wederom: maar andere eenig perykel vreſende, reſolveerden te vertrekken na Montauban, Realmont en elders.

De volgenden dingdag, op dat zy mogten behouden de gene, die zy nu binnen hare veſten gekregen hadden, en ook inlokken die gene die haar zelven nog buiten hielden, zo lieten zy met trompetten geluit uitroepen, dat des Konings wille was, dat niemant van de Religie zoude gemoleſteert worden, maar datmen eerlyk met haar handelen zoude. De Preſidenten met verſcheiden anderen, waren ook tegenwoordig by die proklamatie, vergeſelſchapt met een Guarde van ſoldaten, 't welk velen van de Religie, by namen de Raatsheeren, dede vermoeden, dat 'er eenige verradery onder ſchuilde, welke daarom terſtont by den eerſten Preſident gingen, om te vernemen wat deſe dingen te beduiden hadden. Hy antwoorde, dat het maar geſchiede, om het gemeene volk te wederhouden, dat zy geen oproer en maakten. Maar merkende dat zy door hare loosheit niet konde in 't net krygen, die vogeltjes, die haar van kant hielden, zo koelden zy haren boſen moet op d'gene die zy in haren handen hadden.

De Woonſdag daar aan, des morgens ontrent tien uren, hare troupen in verſchyde kwartieren verdeelt hebbende, deden zy die ingaan in de huiſen van die van de Religie, welke zy gevangen ſetteden in verſcheiden Kerkers van de Stad. Hier mede waren zy den gantſchen Woonſdag doende. De Schiltwagt aan de Poorten, was verdubbelt; en daar wiert 'er een van 't Parlement, met een Koopman die Paaps was, gedeputeert als kommandeurs, aan de voorſchreven poorten, om te examineren alle die uitgaan wilden, en om tegen te houden de gene die 't meenden te ontkomen. Daar was ook laſt gegeven, dat zig niemant zoude bevorderen iemant van de Religie te verbergen: door welk middel vele ontdekt zijnde, gevangen wierden. Onder welke ook waren vijf of ſes Raatsheeren, zeer geleerde mannen, die de andere verſterkten. Dus wierden zy drie weken gehouden. Ondertuſſchen vielen de moorders in de naaſt gelegen ſteden. 1572.

De drie weken geëindigt zijnde, ſtelden zy alle de gevangens by een, in de Conchergierye, 't welk een byſonder gevankenis is, en daarna begonnen zy haar zelven te openbaren: want de oorzaak waarom zy het dooden, van haar zo lang uitgeſtelt hadden, was, dat zy middelertyt haar authoriſatie mogten krygen van Parys, welke haar gebragt wiert door hare gedeputeerde *Delpech* en *Madron*, ryke Kooplieden van de Stad. Deſe kwamen: met een verſekeringe van den Koning, zo den moort nog niet volbragt was, dat zy niet langer zouden vertoeven zijnen wille in 't werk te ſtellen. Waar toe zy haar zelven, niet dan al te veerdig en gereet getoont hebben.

Saturdag 's morgens voor den Sonnen opgang, eenige Studenten die gewoon waren by nagt te wandelen, met eenige andere booſe boeven tot ſeven of agt toe, gewapent met bylen en vleeſchhouwers meſſen, gingen in de voorſchreve Conchergie, en de gevangenen d'een na d'ander beneden geroepen hebbende, vermoorden dezelve aan den voet van de trap, haar zo veel reſpijt niet gevende, dat zy konden ſpreken, veel min dat zy zouden bidden. Men hielthet daarvoor, dat zy'er ontrent driehondert vermoorden. Daar na beroofden zy haar van alles wat zy hadden, ſchoten hare kleederen en hemdden uit, en lietenſe daar naakt leggen. Zy lagen daar tot een ſpectakel van een iegelyk twee dagen lang, en wierden daar na in groote putten op malkanderen geworpen. De Raatsheeren wierden na hare doot, in hare lange tabbaarden opgehangen inde plaatſe van 't Palys; en de huiſen van die van de Religie wierden geplondert.

Vele onder deſe, ter oorzaak van die Barbariſche wreetheden, die tegen hare Broederen gepleegt wierden, vielen dagelyks af van de Religie, en betuigden dat openlyk door een zekere forme van abjuratie, die de Sorboniſten tot dien einde gemaakt en laten drukken hadden. Maar eenige van deſe afvallige wederriepen naderhand, eenige verharden meer en meer; in zulker voegen, dat zy menigmaal ter Mis gaande, communiceerden met de Prieſters en moordenaars, als of zy noit profeſſie van de waarheit gedaan hadden.

Vervolginge te Bourdeaux.

Terſtont na de moort van Parys kwam de tydige daar van te Bourdeaux, daar het op een morgenſtont gebeurde, dat de Proteſtanten te ſcheep gegaan zijnde om een predikatie te gaan hooren in een ſekere wyde, daar zy gewent waren by een te komen, ontrent drie mylen van Bourdeaux, tuſſchen de rivieren van Garonna, en het moraſch van la Jalla, dat de Gouverneur *Montferand* haar geboot wederom te komen. Hy bedekte zijn boos voornemen onder een goet pretext, namelyk, op dat zy daar van het volk niet zouden aangegrepen worden.

Na dat zy nu wedergekeert waren, begon men een ſterke wagt te zetten aan de poorten, alzo dat niemant van de Relige konde verlof krygen om buiten te gaan, hét ware dat hy een paſpoort hadde van den Gouverneur: nogtans wiert 'er een

1572. een middel gevonden dat de Dienaars uitmaakten, ſonder dat men het gewaar wiert, dewelke na Medok gingen, verwagtende welk de uitkomſte deſer zake te Bourdeaux zou weſen. En vernomen hebbende het gene daar gepaſſeert was, zo bleven zy daar nog eenige dagen, haarzelven verbergende in de gebergten en moraſſen, tot dat zy gelegentheit hadden om te ſcheep na Engelant over te varen.

Terſtont daar aan arriveerde te Bourdeaux de Heer van *Montpeſat* van den Koning, dewelke op zijn eerſte komſte zig geliet als of hy alles tot vrede had willen brengen: maar hy handelde ondertuſſchen alzo met den Gouverneur, dat zy met malkanderen reſolveerden over den moort, waar toe hy opgewekt wiert door een Jeſuiet *Edmund Angier* genaamt, die op zijn predikſtoel altijt zeer heftig en bitterlyk uitvoer overde ſlappigheit en kleinhertigheit van den voorſchreven Gouverneur; in voegen, dat hy op St. Michiels dag, ſpekende van de Engelen door dewelke God zijne oordeelen uitvoert, uitriep by wege van Vrage: Wie dat de wrake Gods uitvoerde over de Hugenooten te Parys? De Engel Gods. Wie dat het ook uitgevoert had, in de andere ſteden van dat Koninkryk? De Engel Gods. In ſumma, hy en hielt niet op zo in 't openbaar als in het hymelyk de Papiſten van Bourdeaux op te hitſen, om te volgen het exempel van die van Parys. En dan drygden zy ook die van de Religie van dag tot dag met 't naken van een uitterſte ruwijne en verſtoringe, by aldien zy niet by tyds wederkeerden tot den ſchoot van de Roomſche Kerk, welke preſentatie, indien zy die nu wygerden, zo zoude zy daar in niet ontfangen worden als zy wel gaarne wilden.

Vele met deſe drygementen vervaart gemaakt zijnde, als ook met de ſmeekingen en vermaningen van hare vrienden, die haar voor oogen ſtelden 't aanſtaande perykel, dat haar over 't hooft hing, vielen af van de Religie. De voornoemde Sr. van *Montpeſat* liet Mr. *Willem Blanck*, een Advocaat in het Hof des Parlements, voor hem roepen, en riet hem weder te keeren tot de eenigheit der Roomſcher Kerke. *Le Blank* antwoorde, dat hy alle zaken genoeg met anderen overwogen had, eer hy die Religie aannam, waar van hy nu profeſſie dede; welke hy zyde de ware Religie te zijn, en erkende deſelve voor zulks, dat zy de andere Religie in allen deelen zeer verre overtrefte. 't Welke *Montpeſat* hoorende, beſtrafte hem zeer ſcherpelyk, zeggende: Zo hout gy dan u zelven voor wyſer dan de Koning, en alle die zulken belydeniſſe deden als zijne Majeſt. doet. En de gene die by *la Blank* ſtonde, begonnen hem hart aan te taſten, alzo dat 't ſcherp hielt dat hy 'er zijn leven uitſleepte, en had hem *Montpeſat* voor dat ongeluk niet beſchut, aangezien dat hy daar op zijn woort gekomen was. De Gouverneur zyde, indien hy daar geweeſt had, hy zoude hem doorgeſlagen hebben.

De Gouverneur gedrongen zynde deſen moort te Bourdeaux te volbrengen, en wiſt niet wel wat hy doen zoude. Want aan d'eene zyde *la St. de Veſius* met verſcheide andere van het Hof komende, verſekerden hem van den Koning, dat hy zeer verwondert was dat deſe zake zo lang wiert uitgeſtelt; betuigende dat hy den Koning geen aangenamer dienſt kon doen dan den zelven. Aan d'ander zyde *Stroſſi*, dewelke ontrent Rochelle vaſt loerde om dat in te nemen, vermaande hem wel toe te zien wat hy dede, wat contrarie laſt hy ook zou mogen hebben: miſſchien voorziende, dat zo hy met zijne executie voortvoer, dat die van Rochelle alsdan den voornoemden *Stroſſi* zo verdagt zouden houden, dat zyn deſſein daar door zou gebroken weſen, tot groot nadeel van des Konings zaken; hem de hope gevende dat hy zyn zelven wilde ſtellen tuſſchen hem en alle perykelen. Want de Armade ter Zee, die tegen Rochelle toegeruſt was, voor een tyt te Bourdeaux leggende, onder den ſchyn van Florida te belegeren, zouden gereet genoeg hebben geweeſt, om daar een generale moort aan te rigten, en hadden zy niet gevreeſt, dat die van Rochelle daar door te meer tegen haar ontſteken zouden hebben geworden. Nogtans den Gouverneur de zaken aan wederzyden overwogen hebbende, wiert ten laatſten door *Montpeſat* overredet om den moort in 't werk te ſtellen. Tot welken einde eed gedaan zijnde, zo wiert 'er een Regiſter gemaakt van de gene, die zy voorgenomen hadden te berooven en om te brengen.

1572.

Des Saterdags dan weſende den derden *October* 1572 de Gouverneur by een vergadert hebbende alle 't ſchuim van de Stad om hem te helpen en by te ſtaan in zulken Barbariſchen daat, geboot haar met andere ſoldaten gereet te weſen, om des Konings bevel na het avonteten in 't werk te ſtellen. Waar toe zy zeer genegen waren, komende in haar Levreyen vergeſelſchapt met Kapiteinen over tiene, om haar te wijſen wat zy doen moeſten. Het meeſtedeel van de moordenaars hadden roode hoeden, die haar van *Pieter Eſtounach* gegeven waren, en om des bloets wille, waar mede zy hare wapenen verweden, wierden zy genoemt de Roode Bende; andere noemden haar de Kardinaals Bende. De Gouverneur geboot haar, dat zy alle die van de Religie dooden zouden, inſonderheit die gene, die in het geweer waren, en niemant te ſparen. En hy zelve om haar den weg te wyſen, ging ten huiſe van *Mr. Jan Guilloch*, Heer van Obiere, Raatsheer in 't Hof van 't Parlement, om te executeren dien haat welke hy hem al over lang had toegedragen: dewelke, bezig zijnde om door een agter deur te ontvlugten, daar wiert gegrepen en gebragt in de buiten plaatſe voor zyn huis, in de tegenwoordigheit van den Gouverneur, dewelke hem daar met een kortelas vermoorde; het welk gedaan zijnde, zo wiert zyn huis t'eenemaal geſpoeljeert en uitgeplondert. *M. Jan Guilloch.*

Op dien tyt bragten zy een zekeren dienaar uit de Conſciergerie, dewelke wynig dagen te voren komende uit 't lant Saintongie te Bourdeaux (om daar te meer verſekert te zyn, zo hy meende) daar gevangen was geſet: en zo haaſt als hy uit den kerker gebragt was, zo vermoorden zy hem daar voor de poorte van 't Paleis.

Het huis van *Mr. Willem Savins*, een Raatsheer van 't voorſz. Parlement, die ook van de Religie was, wiert met gewelt opgebroken, geplondert en berooft, en hy ſelve wreedelyk vermoort. Zyn Klerk *Simonet* genaamt, ziende dat zy bezig waren om zijnen meeſter te vermoorden, zo omhelsde en vertroofte hy hem: en gevraagt zijnde, of hy van de Religie was, antwoorde hy ja, en wilde met zijnen meeſter daar voor ſterven: en alzo wierden zy daar alle byde gedoot in malkanders armen. *Willem Savins.* *Zijn Klerk.*

Een Diaken van de Gereformeerde Kerk *Du Tour* genaamt, een oud man, dewelke in den tyt zijner onwetentheit een Prieſter van de Paapſe Kerk geweeſt had, en ziek op zyn bed leggende, wiert van daar getrokken in de open ſtraat; daar wiert hem gevraagt, of hy wilde ter Miſſe gaan, en daar mede zyn leven ſalveren; maar hy antwoorde vrymoedelyk: Neen, inſonderheit nu hy zo naby zyn einde was, zo ten aanzien van zyne jaren, als van zijne ſware ziekte: Ik hope (zijde hy) dat ik de eeuwige ſaligheit mijner zielen, zo verre niet vergeten zal, dat ik uit vreeſe van de doot, dit leven een klynen tyt verlengen zoude; want dan zoude ik een korten tyt des levens al te dier gekogt hebben. Doen zy hem zo *Du Tour ziek zynde wort vermoort.*

1572. hoorden ſpreken, zo hebben zy hem dadelyk vermoort.

't Was deerlyk om te zien hoe de arme Proteſtanten gints en herwaarts liepen, niet wetende waar zy haarſelven bergen zouden: ſommige wierden verſtooten van haar eigen Ouders en Vrienden, die haar deuren voor haar toeſloten, en hielden haar als of zyſe niet en kenden; andere wierden verraden en overgelevert van die gene aan dewelke zy haar ſelven vertrouwt en bevolen hadden: vele wierden gefalveert, ſelfs by de Prieſters en andere van dewelke men zulken vyligheit niet zoude verwagt hebben. Sommige wierden gefalveert ſelfs door hare vyanden, welker herten een afgryſen hadde van zulke grouwelyke moetwilligheit.

De gantſche Stad was vol verſchrikkingen en vreeſelyke drygementen tegen die van de Religie, zeggende, dat des Konings bevel was, dat hy 'er niet zo veel als een wilde overgelaten hebben in zyn Koninkryk: en zo iemant wygerde te Mis te gaan, dat 'er een gat voor hem in de aarde zou gemaakt worde, in 't welke hy dadelyk zoude in gedolven worden ſonder eenige genade.

Digt by 't Paleis en door de gantſche ſtad wierden fameuſe libellen en ſchimpliedekens geſongen tegen den Admiraal van Chaſtillon en de Hugenooten. Ten welken opzigt die gene, in welkers herten God maar eenig vonksken der Godſaligheit behouden had, zo gekwelt en verbaaſt waren met hare godslafteringen, dat de konditie der gener die vermoort waren al veel beter ſcheen te weſen, dan de konditie der gener die in 't leven gebleven waren; want zy hoorden en ſagen ſonder ophouden zulken dingen, welke aan een eerlyk gemoet veel bitterder waren dan de doot ſelve.

De Gouverneur was, na de moort geëindigt was, zeer zorgvuldig om *St. Montpeſat* door een Edelman te verwittigen van alles wat 'er gepaſſeert was, volgens de belofte die hy hem gedaan had. Welken *Montbeſat* zeer ſubytelyk bezogt wiert van een ziekte, in dewelke hy Gods hand zeer ſwaar op hem gevoelende, zulke jammerhartige uitroepingen dede, dat byde zyn bloet en zijne zielen teffens uitſtortede, een oordeel Gods het welk regtvaardiglyk over hem kwam, om alle dat onnoſele bloet het welk hy ſonder oorzake vergoten hadde.

Montpeſat. wort ſubitelyk aangetaſt met een zekzame ziekte.

Gelyke oordeel Gods viel niet lang daar na op een ander van deſe moorders genaamt *Vincent*, een Advokaat van 't Hof, een die zyne hand zeer diep geverwt hadde in deſe bloedige daat, zig niet ontziende te roemen, dat hy met zyn eigen handen vermoort had *Agraulet* den Deurwaarder van 't Hof. Deſe menſche viel ook in een perykeleuſe ziekte, maar daar van wederom opſtaande, zo hy meende in goede geſontheit, zyde hy op een zeker tyt tegen eenige van zijne vrienden, dat hy voelde dat zijne armen ſterk genoeg waren om zyn kortelas te gebruiken zowel als hy oit gedaan hadde. Maar wynig tyds daar na wiert hy van Gods hand aangetaſt, met zulken vloet van bloet uit zyn neus, dat die niet konde geſtelpt of verhindert worden door geen van alle de remedie die men daar tegen gebruikte. 't Was een grouwelyk ſpectakel deſen menſche doorgaans te zien zitten bukken over een bekken vol bloets, het welk ſonder ophouden byde uit zijnen neus en mont voortkwam. Deſen bloedigen booswigt dan, die in den tijt zijner geſontheit niet uit balkte dan bloet, en die zijn gezigte niet verſadigen konde met 't zien dat het bloet der onnoſele vergoten wiert, was genootzaakt, terwyl hy nog leefde, te zien, dat hy ſelfs beſprenkelt wiert met zyn eigen bloet tot den laatſten ſnak zyns levens toe.

Vincent ſterft van bloeden.

Een ander moordenaar zwelt zo dat hy berſt.

Een ander van de moordenaars, dorſtende na bloet zo ſeer als iemant van de reſt, wiert aangetaſt met zulken geſwel aan alle de deelen zijneslighaams, datmen nauwlyks in hem konde bemerken de gedaante van een menſch, en bleef zo al doorgaans meer en meer ſwellen, tot dat hy ten laatſten open berſte. De Gouverneur ſelve is ook een wyl daar na met een roer doorſchoten.

1572.

Beſluit over de moorderyen begaan tegen die van de Religie in Vrankryk.

En aldus hebben wy den Chriſtelyken Leſer voorgeſtelt een vertoog van de uitterſte ellendigheit, verdrukkingen en vervolgingen van de Gereformeerde Kerke in vele plaatſe van Vrankryk, in dewelke binnen wynig weken zeer na by de dertig duiſent menſchen vermoort en omgebragt zyn.

In deſe moorderye by na dertig duiſent menſchen omgebragt.

Over deſe droevige accidenten was te Romen groote vreugden, men ſong daar openbare Miſſen, en men dankte God, voor het goet ſucces, 't welk de Roomſche Catholyken gekregen hadden in het vermoorden van de Hugenooten. Des nagts wierden, tot een teeken van blydſchap, op verſcheiden plaatſen in de Stad vele vreugdenvuuren geſtookt. En zo men zegt, de Kardinaal van Loraine, de principaalſte pilaar van 't huis van Guiſe, en een ſtreng vervolger van de Gereformeerde Kerk, ſchonk duiſent kroonen aan dien perſoon, die hem deſe gewenſchte tyding bragt: maar heeft daarom geen vrolyk en gewenſcht einde gehad. Want men ſchryft voor waaragtig van deſe Kardinaal, dat hy zeer haaſt na de regering van *Henrick de* III. de broeder van *Karel de* IX. Anno vyftien hondert vierenſeventig, te Avignon dol en krankzinnig geſtorven is; en dat 'er op deſelve uure dat hy ſtierf zulken ſchrikkelyken onweer opſtont in de lucht, datſe alle daar over verbaaſt en verſlagen waren, alzo dat het volk haar niet en ontſag te zeggen van deſe Kardinaal: *Dat dien wereltwyſen, die zig zeloen boven maten rijk gemaakt hadde door grouwelyke vonden en practyken, nu in de bloem van zyn jeugt, en in het hoogſte van zyn hope, ontfing een regtveerdigen loon van alle zyne goddelooje handelingen: want 't niet wel mogelyk was, dat een ziele, die zo met ongeregtigheit vervult was, geruſtelyk zoude konnen van hier ſcheyden.*

Het grouwelyk einde van den Kardinaal van Loraine.

De Hiſtorie verhaalt van deſe *Karel de* IX. uit wiens laſt en bevel deſe voornoemde afgryſelyke moorderyen geſchiet zyn, dat hy ſedert deſelve, in gedurige kwellinge geraakte, hebbende wynig ruſte, en met verſugtingen en hertzeer gebroken zijnde; dikwils in vervloekingen en wanhope uitberſte: waar over men hem met de Muziek zogt te verluſtigen; maar 't was te vergeefs. Ja de doot trefte hem zo hart aan, en het herte prangde hem zo door de pijne; dat 't bloet hem allezins de huit en ſweetgaten doorboorde: want hy had na deſe moort zo groote wroeginge in 't gemoet, dat hy ook alle die van den Bloetraat waren, uit zyn gezigte dede vertrekken. Ja zou ook zyn eigen Moeder, die hem tot deſe moort had aangeſtookt, na haren ſoon *Henrick*, Koning in Polen, hebben verſonden: zo hem de doot niet en hadde verraſt. Hy wilde op zyn zieltogen leggende nog zijnen Broeder den Hertoge van Alenſon, en de Koning van Navarre ſpreken; maar 't wiert zo lang opgeſchoven, tot dat hy al buiten kennis was. Hy ſtierf op Pinxteravont den dertigſten *Mey* vyftien hondert vierenſeventig in de tegenwoordigheit van zyn Moeder, en van de Kardinalen van Bourbon en Ferrare. Ontrent vyfentwintig jaren oud: geregeert hebbende dertien jaren. Dog overmids hy niet wel was opgevoet, regeerde hy alzo, dat 't den nakomelingen oorzake geeft, byde van verwonderinge en verfoeijinge. *Hier door konnen dan de Groote zyn gewaarſchouwt datſe haar van bare*

Doot en einde van den Koning Karel.

572. *hare goddeloose raatsluiden, tot zodanige ſchrikkelyke ſonden en vervloekte boosdaden niet moeten laten verlyden: maar hier in alles na de reden voegen, en de Chriſtelyke Wet voor oogen hebben. Want na de begane boosheit ſtrijkt de inwendige Regter zyn vonnis, en prikkelt 't arme gemoet met zo veel ween en bartnepen, als of 't moorden en gekrijt altyt de ziele met geſtadige kwellingen doorboorde. Oordeelen Gods waar voor de Groote boven al hebben te vreeſen, als wetende dat een hooger Regter over haar heeft te gebieden.* 1572.

ARNOUT de CROOS, en MICHIEL de SEELDRAJER, tot Oudenaarde levendig verbrant.

Vervolging om 't geloof, wat baart ge al droeve zuchten,
En traanen, en gebeên eer 't vroom gemoed, geleid
Door kragt van Jezus geeſt, tot lyden zich bereid;
De vreeſ doet haar van Stad tot Stad geduurig vlugten,
Tot dat de ziel, geſterkt in 't uitterſte verdriet,
Den dood ombeiſt, gelyk men 't aan deez' Helden ziet.

573. *Arnout de Croos*, en *Michiel de Seeldrayer*, zijn door de groote verſtroyinge, die in den lande tot dier tyt was, uit Oudenaarde geweken; maar binnen een korten tyt wederom tot Oudenaarde gevangen gebragt: en na dat zy een zekeren tyt gevangen gezeten hadden, zo hebben zy van hare doot niet zekers geweten, hoewel zy die dagelyks verwagteden. Zy waren noit geëxamineert nog ondervraagt: maar *Pieter de Croos* zijn broeder vernomen hebbende dat hy ſterven moeſte, zo heeft hy den Schout gebeden, dat hy nog eens zijn broeder zou mogen ſpreken, en affcheit van hem nemen eer hy uit dit tydelyke leven zou ſchyde, 't welk hy hem inwilligde. Den welken *Arnout* ziende, heeft hem blydelyk gegroet: hem vragende, of hy niet en wiſte wiens beurt dat 't weſen zoude? want (zyde hy) wy zien wel gereetſchap maken, maar wy weten niet voor wien dat 't zijn zal, daar in zijn broeder verwonderde: hy vraagde hem nog eens, ja ten derden maal, of hy 't niet en wiſt, hem biddende zo het zeker wiſt, dat hy 't hem zeggen wilde: het welk *Pieter* zijn broeder van droefheit niet konde doen. *Arnout* dit ziende, heeft hem getrooſt, en gevraagt of 't zeker was, en van wien hy 't gehoort had: hy zyde zulks van den Schout verſtaan te hebben. Doen viel hy op zijn knien, en dankte God van zijn genade, dat hy weerdig was voor zijnen Naam en zijn Euangelium den doot te ſterven, niet wetende wat kruis en lyden dat zy hem zouden aandoen. En opſtaande, zo heeft hem *Pieter* gebeden, dat hy hem de bittere bootſchap wilde vergeven, en hebben malkanderen vriendelyk gekuſt, en heeft 't voor geen bitter, maar een blyde bootſchap ontfangen: maar laat ons (zyde hy) God bidden, dat hy ons vergeve het kwade dat wy d'een den anderen gedaan hebben in onſe jonge jeugt: en *Arnout* alzo zijn broeder trooſtende, en met veel tranen adieu zeggende, heeft een groeteniſſe geſonden aan zijn Vader en Suſter, haarlieden t'ſamen biddende om vergiffeniſſe, en dat zy t'ſamen den Heere voor hem zouden bidden, dewyle hy nog in deſen leven zoude zijn, begeerende dat zijn broeder hem zoude brengen een ſchoon hemd, om zijn offerhande daar mede te doen. Het zelve heeft *Pieter* gedaan, en zijn broeder vermaant, dat hy dog zoude volſtandig blyven by de bekende waarheit, in den geloove en gebeden, en gedenken dat 't onſe Saligmaker alzo over hem geordineert hadde, en dat hy wel wiſte dat de knegt niet beter mogte zijn dan zijn Meeſter, en dat hy die niet vreeſen zoude die 't lighaam dooden, want gy zult (zyde hy) de kroone der glorien ontfangen. Waar op hy antwoorde: Lieve broeder, ik ben ſterk in den Heere, en de Heere heeft my getrooſt, en ik zal hem ook niet verlaten: Vermanende wederom zijnen Broeder desgelyks, dat hy hem ook

1573. wilde houden om in de vreese Gods te wandelen, en hem kussende heeft afscheit genomen, tot dat se namaals by den Heere zouden vergaderen. Als hy nu aldus van zijn broeder gescheiden was, zo kwamen daar na twee Grauwmonnikken, die hem vraagden, of zy hem wilden biegten? Waar op *Arnout* antwoorde, dat hy het geerne doen wilde, zo gy kont (zyde hy) mijn sonden vergeven: daar op de Monnik zweeg, en ging by een ander. Korts daar na vraagde hy wederom, wel Jonkman, wat is't, wilt gy daar aan? Hy zyde, gy weet wel wat ik u gezegt hebbe, indien gy magt hebt mijn sonden te vergeven, zo wil ik geerne biegten. Waar op hy antwoorde, dat hy zulke magt niet en had. Doen zyde *Arnout*: Zo en hebbe ik dan met u niet te doen, ik hebbe mijn sonden voor God mijnen Hemelschen Vader beleden, welke magt heeft de sonden te vergeven, en ik vertrouw vastelyk dat hy my die vergeven heeft. Met dese vrage heeft hem de Monnik verlaten, en heeft hem niet meer gevraagt: maar heeft terstont zijn rapport aan de Overheit gedaan dewelke den Scherpregter gesonden hebben, hem bevelende dat hy *Arnout* de spraak benemen zou, welk hy gedaan heeft. Dog *Arnout* wygerde 't zeer dikwils, biddende, dat men hem de tonge dat klyne lid liet gebruiken, voor een zo klynen tyt als hy hier zijn zou, maar 't en mogte niet wesen: als zy dit doen wilden met gewelt, zo heeft hy se vriendelyk gebeden, zeggende: Og, laat my dog mijn tonge een half uur gebruiken, die ik hier nog zijn zal, en trekt liever mijn vlees met gloeyende tangen van een, en laat my dog spreken. Gelyk nu al zijn bidden niet en hielp, zo wrongen zy hem den bal in den mont met fortsi en gewelt, en ontnamen hem alzo zijn sprake: maar doen weende hy, en zijn aangezigt wiert rootverwig. Alzo is hy met *Michiel* de Seeldrayer uitgebragt, en hebben de lieden met vriendelyk toeknikken gegroet, en zijn alzo voor de Regters gekomen, daar se haar lieden tegen alle regt (ja tegen natuur) hebben verwesen om levendig verbrant te werden, sonder haar een woort daar op te laten spreken: dit zelve heeft *Arnout* gedrukt en wee gedaan, mids dat hy van zijn onschult zig niet mogte verantworden, zo heeft hy nogtans mommelende gesproken, dat zommige omstaanders verstaan hebben, dat hy zyde: Mijn Heeren, mijn Heeren, ik bedanke u lieden, en bidde onsen genadigen God, dat hy geen zulk oordeel over u lieden en geve, als gylieden voor zijnen Regterstoel zult verschynen. Met dien vraagde een van de Regters (met name *Gillis de oude windel*) aan een van zijne geburen: Wat zegt hy? en doe hy de woorden verstont, ging hy al weenende uit.

Sententie des doots.

Nu dese Schaapkens ter plaatse komende daar zy haar offerhande doen zouden, zijn zy elk aan eenen staak gestelt, lovende en prysende God met den monde en met uitwendige teekenen zo veel als zy konden. En om de Grauwmonniken van haar te weren, (die haar zeer aanvogten) waren zy gedwongen die met voeten van haar te wysen, want zy waren allezins vast gebonden: waar op de Monniken diversche redenen deden, zeggende: Hadden zy geen duivelsche menschе geweest, zy zouden ons niet met voeten gestooten hebben: niet willende verstaan, dat zy 't niet met den monde nog handen konden doen, ook dat *Arnout* gezegt hadde: Kont gy mijn sonden niet vergeven, zo en heb ik uwes niet van doen. Niet tegenstaande, zo hebben zy dese vrome mannen zoeken te verlyden, en haar verstant en memorie van de regte kennisse harer zaligheit af te trekken: zy daarentegen gebruikten de leden die zy nog hadden: het welke een teeken was van de liefde Gods en onses Heeren Jesu Christi, die met zijne troostende genade altyt by haar is geweest. In't vuur aan de, hebbense nog met groote moeite gesproken dat men 't verstont, zeggende: *O Heere! weest ons arme sondige menschen genadig, om uwes Soons Christi wille*: Elkanderen troostende en roepende: *Heere Jesus staat ons by*. En zijn alzo volstandelyk in den Heere ontslapen, op den negenden *Januari*, in 't jaar onses Heeren 1573. 1573

JASPER STEVENS.

Jasper Stevens, geboren van Oudenaarde in Vlaanderen, een welbedaagt man, woonagtig tot Brussel, alwaar hy een Ouderling der gemynte Christus was: heeft vierig en naarstig altyt gesogt de ere Gods en de opbouwing zijner Kerk, waarom hy dikwils zyn leven in perykel des doots magt en dag gestelt heeft, geerne zyn lighaam verliesende; op dat hy 't selve na den bevele des Heeren, in der eenwigheit mogte behouden. Maar als den tyt vervult was, die God bestelt hadde, dat hy als een vroom getuige de waarheit met zyn bloet zoude versegelen, en het getal der uitverkorenen alzo helpen vervullen, zo is hy door de toelatinge Gods te Brussel zeer onnoosselyk gevangen den eenendertigste *December*, des avonds ontrent negen uuren, zy hebben hem geleit op de gevankenis die men noemt Vrunte. En op de Jaarsdag daar na des avonds lyden zy hem van daar op een ander gevankenis, die men heet Treurenberg.

Op den dertienden dag daar na ('t welk was den dertienden *Januari*) is voor hem gekomen een wel bekent man, (die men hiet *Morkon*) met den Officiaal en haar Klerk, hem examinerende op dese wijse: Ten eersten vraagden zy hem na zynen naam, en van waar hy was? 't welk hy haar zijde. Zy vraagden hem voorts, of hy gedoopt was in zyn jonkheit? Hy antwoorde ja, en dat hy daar mede te vreden was. Ten tweden vraagden zy hem, of hy niet herdoopt en was? Hy antwoorde, dat hy zig te vreden hielt; en vernoegde met den Doop die hy in zijne jonkheit ontfangen hadde, namelyk in den Name des Vaders, des Soons, en des Hyligen Geests. Daar na vraagden zy hem hoe lange hy in de Roomsche Kerk gebleven was, eer hy daar afschyde? Hy zijde, ontrent dertig jaren, en dat hy wel twintig jaren uit zyn Stad geweest hadde, en gewoont in Walsland. Zy vraagden hem, waar hy voor 't eerst zyn huisvrouw getrouwt hadde, en in wat Kerk? Hy antwoorde, te Rysel, en onder de Gemynte onses Heeren Jesu Christi, gelyk dat behoorlyk is, na Gods ordinantie. Zy vraagden hem ook, of hy ten Nagtmaal geweest hadde, en waar? Hy zijde haar, ja, en dat te Rysel, te Valencyn, en op meer andere plaatsen. Zo vraagden zy hem na de Predikanten? Hy zijde, dat se niet in 't leven waren. Doen vraagden zy hem, of hy kinderen hadde, en waar die gedoopt waren? Hy zijde, het een in Walsland, en het ander t'Antwerpen. Doen wilden zy van hem weten, wie de Leeraar geweest was. Hy antwoorde, dat't *Taffyn* had geweest. Zy vraagden waar hy was? Hy antwoorde, dat hy nu in dese Landen niet was. Doen vraagde zy hem, wie de Predikant was die dat houwelyk uitregte en haar t'zamen voegde? Hy zijde, dat het was een van God gesonden. Daarna vraagden zy hem waar de kinderen gedoopt waren, die hy van zyn laaste huisvrouw gehad hadde? Hy antwoorde, in de Christelyke Gemynte, alzo het behoort. Zo vraagden zy wederom wie de Peters en Meters waren? Hy zijde, alle die te dier tijt present waren. Zy vraagden hem, wie zy waren, en wie de Predikant was? *Jasper* antwoorde, dat het hem van God niet geboden was iemant te bedragen, daar mede hy niet geholpen en ware: want God gebied (zijde hy) in zyn H. Wet, dat wy hem lief hebben zouden boven al, en onsen naasten

1573. ſten als ons zelven: hoe zoude ik mijnen naaſten alzo verraden? ik en zou niet willen datmen 't my doen zoude. Doen hebben zy hem terſtont met de pijnbank gedreigt, zeggende: Wy zullen 't u wel met de pijnbank doen zeggen: daar op *Jaſper* antwoorde: Ik weet uwen raat wel, O lieve mannen, hoe gy de zake meent.

Na deſen vraagden zy, of hy zig niet bekeeren wilde, en komen wederom in de Roomſche Kerk daar uit hy geweken was? Waar op hy haar met een kloeken moet geantwoort heeft; Neen ik: maar wil my ſonder vynſen houden by de Kerk daar Chriſtus het Hooft van is, en niet de Paus: tegen welke Kerk de poorten der hellen niet en vermogen: en dewyl zyn Kerk door zijnen Geeſt en Woort wert wederboren en geregeert, zo wil ik alleen by zijne woorden blyven: die my dat ſelve door zijnen Geeſt te verſtaan gegeven heeft, die moet van my eeuwig lof en dank geſchieden. Doen zy nu hoorden dat hy aldus wilde volherden, zyn zy hem aangekomen met ſchoone ſmeekende woorden, en hem aldus gebeden, zeggende: Lieve vrient, wilt u bekeeren, want het is nog tijds genoeg, en de Heere zal u genadig weſen, gelyk hy door den Propheet *Ezechiel* zegt. Daar op hy tothem zijde, ik danke de Heere die my van den dienſt der afgoderye, tot hem (die alleen de levende God is) bekeert heeft. Doet ook alzo, dat bidde ik u, myn lieve vrienden.

Nu, als zy ſagen, dat hy hem niet wilde ſchikken na haren zin, zo zyn zy hem met Schriftuur aangekomen, zeggende, dat God na dat hy hemel, aarde, en menſchen geſchapen had, den hemel daarna door Adams val had toegeſloten, tot dien tijt dat Chriſtus (die belooft was) zoude verſcheinen. Daar op hen *Jaſper* vraagde, wat zy daar uit wilden beſluiten? Zy zijden, dat Chriſtus ter hellen daalde doen hy doot was, om de Oud Vaders te verloſſen. O kwaat gevoele, zijde hy, dat en gevoele ik niet alzo: maar dat bekenne ik, dat Chriſtus in zijne menſchelijke ziele en geeſt, geſmaakt heeft de gramſchap Gods en de pijne der hellen, voor onſe ſtinkende ſonden, gelyk hy aan 't kruis ſprak: *Myn God, myn God, waarom hebt gy my verlaten?* En dat Chriſtus na zyn doot ter hellen niet geweeſt en heeft, dat bewyſen zijne woorden ſelve, daar hy alzo ſpreekt tot den Moordenaar, zeggende: *Heden zult gy met my weſen in 't Paradys.* Item, doen Chriſtus zyn geeſt gaf, riep hy: *Vader in uwen handen bevele ik mijnen geeſt.* Ten anderen, is *Adam* (na dat hy de ſonde begaan had) door't woort der belofte en het geloove, den hemel wederom opgedaan, met alle die in 't Zaat gerekent zyn, welk zaak Chriſtus is: die als een Lam van den aanbeginne der werelt voor haar en ons alle is gedoot geweeſt, en derhalven van het begin den hemel beſeten hebben, als het blykt uit de ſpreuke, dat de Rijke man *Lazarus* zag *in Abrahams ſchoot.*

Nog zo wierp *Jaſper* haarluiden deſe kweſte voor, wat'er ter hellen gevaren was, doen Chriſtus lighaam hing aan't kruis, en den Geeſt Gods Gode bevolen was: wat is 'er nu (zijde hy) in de helle? Daar op zy hem niet en antwoorden, maar zyn van daar gevallen op de ongedoopte kinderen, hem vragende, of die ook ſalig zyn konnen? Daar op hy geantwoort heeft: Ja, met zulk een onderſcheit, die van gelovige Ouders gekomen zyn. Den zulken, zegt Chriſtus, komt het Rijke der hemelen toe. Daar en is geen onderſcheit tuſſchen groot nog klyn, zy zyn alle met eenen prijs gekogt: Dat is, met het ſuiveren dierbaren bloede onſes Heeren Jeſu Chriſti gewaſſchen, uit genaden, ſonder verdienſte, en niet door den Doop, hoewel hy nogtans den naam van ſulke rijkmakinge voert. Met deſe reden is de Biſſchop van hem weg gegaan, en daarna den Prochiepaap van St. Goelen by hem gekomen, hem voortbrengende by na deſe ſelve reden, als voren: heeft hy hem ook met deſelve reden wederom geantwoort.

1573.

Daarna zyn by hem gekomen twee Prediker Monnikken, namelyk de Overſte van 't Kloſter, en de Paſtoor van St. *Goelen.* Deſe hebben hem gevraagt, of hy zyn geloove wel van buiten, en mondeling belijden konde? Daar op hy antwoorde: Ja, God hebbe lof en dank: en beleet het, en zijde: Daar op wil ik leven en ſterven, door Gods genade. Hy vraagde ook, of hy niet en geloofde in de H. Roomſche Kerk? *Jaſper* antwoorde, dat 't hem niet van God geleert nog bevolen was, in die Kerk te gelooven: maar dat't een H. Chriſtelyke Kerk is, dewelke van God heeft gemeenſchap der Hyligen, Vergevinge der ſonden, Opſtandinge des Vleeſchs, en een eeuwig leven.

Zy vraagden hem hier op, waar deſe Kerk ſtaat, of zy zienlyk, of onzienlyk is, want, zijde de Paap, ik zou ook wel willen ſalig zyn: daarom wyſt my den weg tot deſe Kerk. *Jaſper* bedroeft zijnde, aanmerkende haar ſpottig vertwyffelt gemoet, antwoorde: My dunkt dat gy van dat boſe geſlagte zyt, die tot onſen Heere kwamen, meer om te vragen dan om geleert te worden, gelijk ook de gene die tot *Johannes* kwamen om zijnen Doop te beriſpen, en ſelve en lieten zy haar niet doopen. Maar *Johannes* dit ziende (gelyk ik ook in u bemerke) heeft gezegt, gelyk ik tot u zegge: *Gy Adderen gebroetſel, wie heeft u gewaarſchouwt, dat gy zout vlieden van den toekomenden toorn? Draagt dan vrugten die de bekeeringe waardig zyn, want de Byle is aan den wortel der Boomen gelegt. Daarom alle boom die geen goede vrugte voort brengt, zal afgebouwen en in 't vuur geworpen worden.* Daarom heeft Chriſtus wel te regt gezegt, dat de Tollenaren en hoeren u voorgaan zullen in 't Koninkryke Gods: want zy hebben de predikinge *Johannes* gelooft. Matth. 3. 7, 8, 10. Matth. 24, 31, 32.

Daarna vraagden zy hem, wat hy hielt van 't Sacrament des Altaars, of Chriſtus daar niet *corporaliter* (dat is lighamelyk) in de gedaante des broots was? Ja zo volkomelyk en zo geheel, als hy was doen hy van den dooden was opgeſtaan? Daar op zijde hy: Het ſtryt tegen de Artykelen des Chriſtelyken geloofs. Die daar zeggen, dat Chriſtus is opgevaren ten hemel, zit ter regterhand des Vaders, den welken zy moeten na zijn menſcheit behouden, tot de wederopregtinge aller dingen. Zo vraagden zy hem wederom, of hy niet en geloofde dat God almagtig is? Hy antwoorde, dat hy dat geloofde: want alle Gods werken zijn openbaar en zienlyk, maar dat gy daar uit beſluiten wilt dat Chriſtus lighaam natuurlyk in het broot zou zijn, en geloof ik niet, (zyde hy) want het ſtryt tegen de gantſche Schrift en alle redelykheit. Doen heeft hy wederom gevraagt, om zijn plomp gevoelen te beter te kennen te geven, of Chriſtus niet en zegt tot den Jongeling, dat ligter een kabel door een naaldenoog gaan zou, dan een ryk ingaan in 't Koninkryke Gods? Daar op *Jaſper* hem wederom vraagde, of de kabel door de ooge der naalde gegaan was? De Paap zyde, neen, maar God is dat magtig te doen, gelyk hy dat natuurlyk lighaam zijns Soons Chriſti in de ſpecie des broots wel magtig is te doen komen, hoewel dat het tegen ons plomp verſtant ſtryt. *Jaſper* zyde, dat God tot eenigen tyt 't lighaam zijns Soons in 't broot geſonden heeft, of zenden wil, en leeſt men in de gantſche Schriftuur niet. De Paap zyde, doen *Johannes* doopte in de Jordane, zag hy den Geeſt neder komen in de gedaante eener Duive, die nogtans onzienlyk is: Alzo (zyde hy) kan Chriſtus ook zienlyk nederdalen, als wy Prieſters in de Mis't broot conſacreren. Daar op *Jaſper* antwoorde, dat bekenne ik, dat de H. Geeſt niet en was in de gedaan Matth. 19. 24. Matth. 3. 16.

1573. daante der Duive: maar veel meer in de Duive verborgen. Alzo gelyk na de leeringe *Pauli* de volheit der Godtheit in het natuurlyk lighaam Chriſti is woonende: maar wat ſterkt dit u lieden gevoelen? Dan daar na is den Prochiaan van St. Goelen weggegaan, en de Biſſchop van Mecchelen is ook daar na tot hem gekomen, vriendelyk met hem ſprekende, en hem vragende, of hy zijn geloove wel zoude van agter tot voren met de Schriftuur konnen bewyſen? welke hy agte onmogelyk te weſen. Zo heeft het *Jaſper* hem van den beginne beweſen, maar hy nam *Jaſper* terſtont de woorden uit den mont, en viel op het nederdalen Chriſti ter hellen: en zyde, wat gevoelt gy daar van? *Jaſper* vraagde, wat gevoelt gy daar van? De Biſſchop zyde, dat hy geloofde dat Chriſtus doen hy doot was, is ter hellen gedaalt, en de Oud Vaders daar uit verloſt heeft en na den Hemel gevoert. *Jaſper* zyde, dat hebben uwe medegeſelle my ook beleden, maar zy hebben't my met geen Schrift beweſen: nog ook dat den Hemel zo lang geſloten heeft geweeſt tot de komſte Chriſti. Doen vraagde de Biſſchop, of de jonge kinderkens wel konden zalig zijn ſonder Doopſel? Daar op *Jaſper* zyde: Ik bekenne als voren, dat den Doop zalig nog onzalig maakt, maar dat hy den kinderen of den volwaſſen gegeven wort tot verſegelinge der regtveerdigmakinge des geloofs in Chriſtus Item, tot een teeken der gehoorſaamheit. Daar op is de Biſſchop weg gegaan ſonder veel woorden te maken, dan zo hy zig niet wilde bekeeren, zo dede hy zijn hand van hem, (zo hy zyde) en zou 'er de wereltlyke Heeren mede laten gewerden. Daar op *Jaſper* antwoorde: Ik en ben niet verdoolt. Zijn vyanden nu ziende dat zy op hem niet winnen konden, zo hebben zy hem zeer wreedelyk doen pynigen: willende van hem weten de Predikant en alle zijne bekende, maar God heeft deſes vroomen mans mont en tonge alzo geſloten, dat zy van hem niet konden weten, zeggende: Zal ik mijnen naaſten beſchadigen, daar behoede my God voor, want dat waar tegen het tweede gebod, en zo groote ſonde is't dat tweede als het eerſte te overtreden: Ik ben op den regten weg, wilt gy my doen ſondigen? O neen, o neen. Als zy aldus op hem niet winnen konden, hebben zy hem met toornigen gemoede geoordeelt als een Ketter levendig verbrant te werden. Daarna zijn'er veele van zijn vyanden by hem gekomen, en hebben hem veel ſchoons toegezegt, door liſtige reden hem meenende af te trekken. Maar hy zyde, gy verlieſt uwen tyt, en gy zyt my moejelyk. Daarna zijnder wederom twee Vrouwenbroeders by hem gekomen, en zyden tot hem: Ingevalle gy wilt afſtant doen, zo beloven wy u gratie, na het mandament. *Jaſper* antwoorde, het is my gelyk, met wat doot ik mijn Schepper pryſe, laat my in vreden. 's Anderdaags, dat was op dien dag doen hy zijn offerhande doen zou, is wederom een Vrouwenbroer by hem gekomen, die ook veel liſten dede om hem afvallig te maken, en zyde: *Jaſper*, vrient, uwen tyt die naakt, en hebdy u niet bedagt, wilt gy nog al by u propooſt blyven? Waar op *Jaſper* antwoorde, ik en ben niet verdoolt, want ik ben op de regte baan, ik hope en bidde God, dat hy my van deſelve niet laat aftreden. Midsdien is de Scherpregter ingekomen, en viel terſtont op zijn knien voor hem, zeggende: O vrient, vrient, vergeeft my de doot die ik u aandoen zal. Staat op, zyde *Jaſper*, ik vergeeft u geern, voldoet u werk. De Scherpregter maakte hem den mont toe, om dat hy niet ſpeeken zou, nogtans heeft hy onderwegen den 130. *Pſalm* geſongen: *Uit den diepten, O Heere, enz.* En om dies wille dat zijnen mont geſloten was, zo kon men hem niet wel hooren, dan alleen den galm: na dit gebed heeft hy zig gewilliglyk aan den ſtaak laten binden, en daar na het vuur aangeſteken zijnde, is alzo levendig verbrant, met aanroepen van des Heeren Naam. Dit is geſchiet den 27. *Januari* 1573.

1 Cor. 5. 19. Col. 2. 9.

Rom 2.

Hy wilt zijnen naaſten niet beſchaden.

1571

MAURIS van DALEN.

Mauris van Dalen is om 't getuigeniſſe des hyligen Euangeliums gevangen binnen Somergem in Vlaanderen, daar hy een Ouderling der Gemynte Jeſu Chriſti was, in het jaar onſes Heeren en eenigen Verloſſers vyftien hondert drieënſeventig in *April*. En daarna is hy van de Sergianten ongenadiglyk gebonden en in de nagt na Gent gebragt, en door 't bevel des Hoog Baljuws op de gemeene gevanken is geſloten: als nu de dienaren des Antichriſts zulks hebben vernomen (die dog niet anders practiſeren dag en nagt dan om het Rijke Jeſu Chriſti gantſchelyk te vernielen en uit te roeijen in zijne lidmaten) zo is geſchiet dat zy lieden met den Hoog Baljuw in de gevankenis zyn gekomen om hem te examineren en te ondervragen van zyn gelove, zo als *Mauris* ſelve getuigeniſſe gegeven heeft in eenen brief aan een Broeder geſchreven, aldus luidende:

VRiendelyke groeteniſſe aan u myn lieve vrient en Broeder in den Heere. Ik laat u weten dat ik u niet kan verbergen het gene dat my op de gevankenis gevraagt is van den Hoog Baljuw en Papen, enz. Ten eerſten heeft my de Baljuw gevraagt, of ik een wyf had? Ik antwoorde, Neen. *Vrage.* Hoe lang is't geleden dat zy geſtorven is? Ik antwoorde een jaar. *Vrage.* Wie heeftſe begraven? *Antw.* Ik zelve. *Vrage.* Hoe, hebt gyſe begraven gelyk een beeſt? *Antw.* Neen: maar gelykmen zulks behoort te doen, enz. Daarna vraagden my de Papen of ik herdoopt was? Ik zijde, neen: en dat ik van dat volk niet en was gelyk zy het meenden. Doen zijde de Hoog Baljuw: Gy zyt de Biſſchop van de Wederdoopers. Ik zijde, dat zal alzo nimmermeer bevonden werden, hoewel zodanig getuigeniſſe agter my gegeven is van der Papen byſlaapſter genaamt *Maye van Belle*: welker vals getuigeniſſe u lieden goet genoeg is tegen my. Doe vraagden my de Papen wederom, wat ik dan hiel van den Doop? Ik antwoorde, dat het was een begravinge van den ouden menſche der ſonden, die te voren in het bloet onſes Heeren Jeſu Chriſti gedoot is, gelyk *Paulus tot den Romeinen* in 't 6. *Kapittel* leert. Doe zijden zy alle gelijk, dat is regt de leeringe *Calvinus*. Vorder Vraagden zy my, of ik niet en geloofde dat't geconſacreert broot des Altaars (alzo zy dat noemen) waaragtig vleeſch en bloet Chriſti ware? Daar op antwoorde ik haar lieden: Hoe zoude ik dat konnen gelooven, dewijle de gantſche H. Schrift daar tegen ſtrijt, en ook myn eigen konſcientie. Daar op maakte zy zeer veel woorden, die onnodig zouden zyn om te verhalen, en zyn alzo van my gegaan. Dit is't ſonderlingſte, lieve Broeder, dat zy met my gehandelt hebben. Aldus wilt dog den Heere voor my bidden, dat hy my in deſe mijne ſware banden wil trooſten met zijnen H. Geeſt, alzo hy in my begonnen heeft. Hem zy alleen lof en prys van eeuwigheit tot eeuwigheit, Amen. By my *Maurus van Dalen*, een gevangen in den Heere.

Valſche pa geſch.

Na dat nu deſe vrome getuige Chriſti ontrent vyf weken gevangen gelegen hadde, en veel geleden van de Afgoden dienaars, zo is hy daar na van den Hoog Baljuw veroordeelt als een Ketter om buiten de Stad met de koorde aan eenen ſtaak verwort, en daar na verbrant te werden: welke ſententie hy vrymoediglyk aangenomen heeft, verſekert zijnde, als dit zyn aartſche huis gebroken zou zyn, dat hy dan een nieuwe timmeringe van den Heere zou ontfangen, eeuwig in de Hemelen. Doen hy nu op den wagen gebonden wiert van de Sergianten, om na die plaatſe

73. ſe gebragt te werden daar hy zyn offerhande zou volbrengen, ſprak hy zeer vrymoedelyk tot het volk, zeggende: En vreeſt dog niet, lieve vrienden, de gene die het lighaam dooden: maar vreeſt hem die bijde ziel en lijf in de eeuwige verdoemeniſſe kan werpen. Komende nu ter plaatſe daar hy zijn offerhande doen zoude, wiert terſtont van de Scherpregter aan den ſtaak gebonden: en alzo ſtaande heeft hy zijn oogen opgeſlagen ten Hemel, zeggende: *O Vader, in uwen banden bevele ik mijnen Geeſt.* Daar na is hy van den Scherpregter verworgt en verbrant, en heeft zijn leven om Chriſtus wille overgegeven en geëindigt, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert drieëntſeventig den laaſten *Mey*.

SIMON SIMONSZ. Predikant.

Na 't overgeven der Stad Haarlem, op genade, of ongenade, aan Don *Frederick de Toledo*, ſoon van den Hertog van *Alba*, en 't wreet ombrengen van zeer vele menſchen door Beuls handen, is ook den agtienden *Juli* vyftien hondert drieëntſeventig nevens andere, aldaar met den ſwaarde gerigt *Simon Simonſz.*, getrouw Dienaar der ſelver Gemynte.

LIEVEN uitter MEERE.

Lieven uitter Meere, een zeer deugtſaam en Godvrugtig man, geboren van Gent: alwaar hy tot een Ouderling der Gemynte Jeſus Chriſtus geroepen was, van die aldaar onder 't kruice en verdrukkinge haarer vyanden woonden. Welke Gemynte hy na zijn beſte vermogen in alle neerſtigheit in zijn beroep gedient heeft, na de gaven die hy van den Heere ontfangen had. En nadien nu God de almagtige Heere niet alleen hem tot den voorzyden dienſt had beroepen: maar ook in zijnen hyligen raat beſloten, dat hy een zou zyn van 't getal, die met haren bloede de waarheit en het getuigeniſſe zijns Soons Jeſus Chriſtus zou beveſtigen. Zo is 't geſchiet dat *Lieven* op eenen tijt gereiſt is uit de ſtad van Gent na Honſcoten en Vueren, om zijn affairen die hy daar te doen hadde. Komende op den weg, zo zyn hem gemoet ſommige vyanden der waarheit, Commiſſie hebbende van den Hertog van *Alba* en zijnen Bloetraat, om de geloovige Chriſtenen overal te vervolgen en te moorden, van welk geſelſchap *Lieven* aangezien was voor een Ketter, en hebben hem daarom gevangen genomen, en te Vueren in ſterke gevankeniſſe doen bewaren, daar hy zeer ſoberlyk getracteert wiert van ſpijſe en drank zo hy met zijn eigen brieven getuigt heeft. Dit alles niet tegenſtaande, zo heeft hy God den Almagtigen gedankt en gelooft, dat hy hem uit die duiſterniſſe der afgoderye verloſt hadde, en door zijn genade weerdig gemaakt, om een getuige zijner waarheit te zyn, gelijk zulks blykt by ſommige brieven die hy uit de gevankeniſſe aan zyn lieve huisvrouw en kinderkens geſchreven heeft tot een Teſtament, daar uit wy tot ſtigtinge des Chriſtelyken Leſers de bekwaamſte dingen genomen hebben, gelyk hier na volgt.

Salig zijnſe die lijden om der geregtigheit, want het Rijke der hemelen behoort henlieden toe.

Genade en vrede zy u van God den Vader, door onſen Heere en Saligmaaker Jeſus Chriſtus, met de vertrooſtinge des H. Geeſtes, die wil u lieden en my, mijn beminde huisvrouw en lieve kinderen, vertroöſten in alle onſen druk die wy lyden om den H. Name en getuigeniſſe onſes Heeren. Aldus dan, mijn beminde, neemt dog voor een groote blyſchap, als ons de goede God komt beſoeken met kruis en lyden, en dat om zijns hyligen naams wille, want het een merkelyk teeken is, dat wy van zijn lieve kinderen en uitverkoren getal zijn; want die hy lief heeft die kaſtyt hy tot haarer zaligheit, gelyk een goeden Vader zijne kinderen doet. Wat is 12. 6.

dog anders alle kaſtydinge des Heeren, als hy ons komt beſoeken, met armoede, vervolginge, gevankeniſſe, pynigen, dooden, en diergelyke, dan een teeken zijner ſonderlinge liefde tot ons-waarts? Want wy zijn dog 't uitvaagſel en een gaapſel van deſe erge en verkeerde werelt, en tot den doot geëygent gelyk ſlagtſchaapjes, den geheelen dag: maar mijn alderliefſte huisvrouw en kinderen, laat ons daarom niet verſlaauwen, nog vreeſen de gene die ons lighaam dooden, en niet meer en vermogen: maar laat ons hem vreeſen, die magtig is byde lijf en ziel in de eeuwige verdoemeniſſe te werpen: aangeſien niet een hair van onſen hoofde valt ſonder zijnen hyligen wille, want hy bewaart ons, zijne kinderen gelyk den appel zijner oogen, en al dat ons overkomt geſchiet ons ten beſten en ter ſaligheit. Want leven wy, zo leven wy den Heere, ſterven wy, zo ſterven wy den Heere, want wy zijn des Heeren. Wie zal ons dog van de liefde Chriſti ſchyden, verdrukkinge, benauwheit, vervolginge, honger, naaktheit, vaarlykheit of zwaar? Neen: want in hem overwinnen wy het al. Daarom, mijn lieve huisvrouw en kinderkens, bid ik u uit den gront mijns herten, dat gy dog ulieden niet te zeer bedroeft over mijn doot, en over ulieder vervolginge die gy om de geregtigheits wille lijden moet; dewijle 't nu den wille Gods over ons alzo is, want hy zal ons wederom (wy die hier eenen klynen tyt verdrukt werden) de eeuwige blijſchap deelagtig maken, na zijne hylige beloften: welke geen ooge gezien, nog oore gehoort, nog in 't herte des menſchen gekomen is, dat God bereit heeft den genen die hem liefhebben. Vorder laat ik u weten, beminde huisvrouw, dat ik verſtaan hebbe hoe genadelyk dat u de Heere bewaart heeft, 't welke my groote blydſchap in mijn herte was, doe ik zulks hoorde, en dat overmids dat de Heeren van Gendt tot my zyden, doe zy my kwamen examineren, dat zy alle de ſekreten van de Gemynte hadden gekregen, en toonden my ook 't Boek van de namen der Gemynte, met 't Zegel en andere brieven, en zyden tot my, dat 'er nog meer van mijn geſelſchap gevangen is: alzo dat ik wel zag dat 't niet al te wel toegegaan was. Daar na hebben zy my zeer doen pynigen, en gevraagt na vele dingen, daar ik niet van en wiſt: ik heb ook niemant beſwaart, de Heere zy lof, hoewel zy my na vele perſonen vraagden, en uit 't Boek der Gemynte oplaſen. Zy vraagden my, of ik een Ouderling was? Ik zyde, Ja. Ook vraagden zy my, of wy 't Nagtmaal uitgedeelt hadden? Ik zyde, Ja. Na vele diergelyke onnodige vragen, zijn zy van my weg gegaan. Hier mede wil ik ulieden den Almagtigen Heere bevelen en het Woort zijner genaden, ik bid ulieden, dat gy my wilt gedenken in uwe gebeden, gelyk ik u doe, zo lang ik in deſe aartſche hutte wonen zal, en zijt dog altijt wel getroost in den Heere, en groet my, alle mijn kinderen zeer: met eenen hyligen kus, en groet u alle desgelyks in den Heere. By my u lieve man en vader *Lieven uitter Meere*, gevangen om het getuigeniſſe Jeſu Chriſti. Geſchreven den 17. *September* vijftien hondert drie en 't ſeventig.

1573.

1 Cor. 4. 13.

Matth. 10. 28.

Vers 30.

Zach. 2. 8.

Rom. 8. 26.

Vers 35.

1 Cor. 2. 9.

't Boek van de namen der Gemynte.

2 Pet. 1. 13.

Na dat nu deſe vrome getuige Chriſti vele verſcheiden aanvegtingen geleden, en vele trooſtelyke vermaningen geſchreven heeft in zijn gevankenis aan zijn lieve huysvrouw, en inſonderheit aan zijn kinderen, haar vermanende dat zy dagelijks in de vreeſe Gods zouden toenemen, en haar wagten van de ſchadelyke ſecte der Wederdoopers, die altijt zoeken de eenvoudige te verlyden, en Chriſtus in zijne hylige Menſchwerdinge te verloogenen, die na de beloften onſe Immanuël en Broeder is, ons in alles gelyk uitgenomen de ſonde. Deſgelyks vermaande hy haarlieden ook in aller demoedigheit te wande-

Epi. 7. 14.

Digitized by Google

1573. len, den ruimen weg deser worelt te verlaten, en de begeerlijkheit der jeugt te schouwen, en die niet te volgen die haar tot boosheit zouden lokken, maar dat zy zouden malkanderen lief hebben, en insonderheit hare moeder eeren, en alle de dagen haars levens gehoorsaam zijn in den Heere. Desgelyks ook hare Meesters en Vrouwen. Zo is *Lieven* daar na gevraagt voor de Overigheit, voor dewelke hy zijn geloof zeer vrymoedigiyk heeft beleden, en volstandig daar by blyvende, heeft hy de sententie des doots ontfangen, om met den vuure verbrant te worden, van welke sententie hy den Almagtigen God gedankt heeft. En komende wederom in zijn gevankenis, heeft hy den Heere aangeroepen met den 42. Psalm: *Als een Hert gejaagt, O Heere.* Daarna wert hy voortgebragt na de plaatse, daar hy volstandiglyk den Heere zijn lighaam, met den vuure heeft opgeoffert, en zijn ziel in zijn bewaringe overgegeven den 15. *October* 1573.

Terwijl *Lieven* hier gevangen lag, is *Johannes Gijs*, woonende te Sandwits in Engelant, nu beryt om zijn Vaderlant onder 't kruis met de Predikatie des H. Euangelie te dienen, aldaar gevangen gebragt, rysende na Werveke om zijn moeder te besoeken. Hy wiert gevangen voor een spion: dog wiert daar van ontschuldigt, door zijn Broeder *Guiliame Gijs*, Procureur van het Hof van Vlaanderen. En hoewel men op zijn gelegentheit neerstig onderzoek dede, en verstont dat hy in Engelant woonde en daar getrouwt was, en men daar op het advijs des Hofs verzogt, of een jongman, woonende in een ketters Lant, mogt trouwen na de wyse des Lants, en het Hof zulks toestont: zo is hy na eenige weken gevankenisse, sonder dat het minste onderzoek op zijn geloof geschiede, van de banden ontslagen, en heeft zijn rys vervolgt. Dese versterking van God te voren ontfangen hebbende, *Dat hy niet zoude vreesen, dewijl hy hier niet zoude sterven: maar des Paus ryk nog helpen verminderen.* Door wien *Lieven* (als leggende naast zijn suite gevangen) met troostelijke redenen uit Gods Woort tot den dag zijns overlijdens toe, is versterkt geweest.

ANTHONIS UYT DEN HOVE

De Hertog van *Alba* heeft in 't jaar vijftien hondert drie en tseventig, om de bekentenis van de Gereformeerde Religie, een Edelman van Gent, met name *Anthonis uit den Hove*, levendig gebraden, doende tot kortswijl der Spanjaarden, hem sluiten aan een lange keten, in een ring van vuur, om den paal loopen, tot dat het de Trawanten over dese gevoelijke en langdurige doot, self jammerde, en met haar hellebaarden, tegen des Hertogs dank, hem zijn leven benamen.

JAN DE BUCK.

1574. In 't jaar onses Heeren en Saligmakers Jesus Christi vijftien hondert vier en tseventig, in *February*, is *Jan de Buck* tot Axel in Vlaanderen, om de belydenis des H. Euanglium gevangen. Als hy nu een tijt lang in de gevankenis geseten hadde, verwagtende den tyt zijner verlossinge, zo heeft hy gelegentheit gekregen om een brief aan de Gemynte te schryven, in welke kortelijk verhaalt wort, de voornaamste handeling van al zijns geloofs zaken, die hy met zijn wedersprekers in de banden gehad heeft, gelyk uit desen volgende brief breder zal verstaan worden.

Genade en vrede zy u van God den Vader, en onsen Heere Jesus Christus, die ons gegeven is, op dat by ons zoude verlossen van dese boose werelt, tot prys zijns Hemelschen Vaders, en onser zielen zaligheit, Amen.

Groet my zeer mijn lieve Huisvrouw en kinderen, desgelyks mijn lieve Vader, Moeder, en alle Christenen. U lieden zal weten, dat ik op den Dinsdag na beloken Paesschen ben gebragt voor twee Paltoren, van welke d'een was van Axel, d'ander van Bostenblye, met deselve zijn gekomen de Burgemeesters, Schepenen en Stadhouder, en ik tusschen de twee Papen geset zijnde, hebben zy my gevraagt, of ik ook wel gemoet was? Waar op ik heb geantwoort: Zeer wel, en dat ik verwagte de verlossinge mijns lighaams uit desen jammerdale, en de vergiffenis myner sonden, door onsen Heere Christus. 1574

Zo heb ik de Pastoor wederom gevraagt, of hy ook hier van een ander gevoelen hadde? Hy antwoorde, neen: want wy moeten (zyde hy) alle zalig worden door Jesus Christus onsen Heere. Voorts heeft hy mijn gevoelen gevraagt van de principaalste Aartykelen onses algemeenen Christelyken Geloofs: hy is gekruist, gestorven, en begraven? Daar op hebbe ik geantwoort, dat Christus Jesus voor onse stinkende sonden een vloek aan den houte des kruises geworden is, gelyk daar geschreven staat: Vervloekt *is hy die* aan 't hout hangt. Alzo dat ik van niemant anders dan van mijnen Saligmaker Jesus Christus quijtscheldinge en vergiffenis der sonden verwagte: hy die daar is het Lam Gods, welke de sonden der werelt wegneemt: Daarom vervloekt is de gene Joh. 1. die op menschen vertrouwt. Hy heeft my gevraagt, wat ik versta van de nederdaling Christi ter hellen? Daar op ik antwoorde: De nederdalinge Christi ter hellen, is ongetwyffelt d'alderdiepste vernedering Christi, dat hy door zijn onuitsprekelijke benautheit, smerte, verschrikkinge, en helsche kwale, in welke hy in zijn gantsche lyden (insonderheit aan 't kruis) gesonken was, my van de helsche pyne en benauwtheit verlost heeft: en dat 'er geen Voorborg der hellen is, maar alleen twee wegen: d'een tot den eeuwigen leven lydende, en de andere tot den doot. Hy heeft my gevraagt, waar dat de Patriarchen waren voor de geboorte, sterven, en verrysenis Christi? Ik antwoorde: In den Hemel, gelyk onse Heere Christus dat leert *Matt.* 8. *Daar zullen vele komen van Oosten en Westen, en met Abraham, Isaak, en Jakob aansitten in het Koninkryk der Hemelen.* Nog zegt Christus *Joan.* 8. *Abraham uwe Vader heeft hem verheugt, op dat hy mynen dag zien zoude, en hy heeft hem gezien, en is verblyt geweest.* Het zelve lesen wy ook dat Christus getuigt in de gelykenis van den Ryke man en Lazarus. Desgelyks Luc. 16. ook in zijn heerlyke verklaring op den Berg Thabor, al waar van *Petrus*, *Jacobus* en *Johannes* de Matth. 17. Apostelen, gezien zijn *Moses* en *Elias*; en *Petrus* Luc. 9. zegt: *Heere, 't is goet dat wy hier zijn, zo gy wilt laat ons hier drie Tabernakelen maken, voor u eenen, en voor Moses eenen, en eenen voor Elias.*

Daarna vraagde hy my, of ik niet en geloofde dat Christus vleeschelyk en lighamelyk in 't Nagtmaal onder 't broot was? Ik antwoorde, dat ik zo Matth. 26. waaragtelyk als ik dat broot in 't regt gebruik des Luc. 22. Nagtmaals geniete, en den Beker des Heeren drinke, zo ontfang ik den Heere Christus geestelyk met een waaragtig geloof, en niet vleeschelyk: want Christus zegt tot de Caparnaiten: *Het vleesch* Joh. 6. *is niet nut, de woorden, die ik tot u spreeke, zijn geest en leven.*

Daarna heeft hy my gevraagt, of ik niet en geloofde, dat de jonge kinderen moeten gedoopt worden? Ik antwoorde, ja, en dat eigentlyk na de instellinge Christi en der Apostelen: Haar doopende in den Name des Vaders, des Soons, en des H. Geestes, en dat sonder eenige versierde dingen, als daar zijn Kaarssen, Zout, Speeksel, en den Duivel te bannen: aangezien de kinderen der geloovigen hylig zijn, die (na de leere *Pauli*, in den doot Christi gedoopt zijn. Want Christus zegt: *Haar komt het Ryke der Hemelen toe.* Hy heeft Matth. 19. ook gevraagt na de seven Sacramenten. Ik heb geantwoort, dat ik maar twee Sacramenten bekenne na het getuigenis der H. Schrift, namelyk, den Doop en 't Nagtmaal des Heeren. Aangaande

1574. de u andere vyf Sacramenten, die gy na u goetdunken buiten Chriſti bevel verziert, en den armen menſchen om uwes gewins wille verkoopt, agt ik gantſch niet. Daar na hebben zy my gevraagt, wat ik van't Houwelyk gevoelde? Ik heb geantwoort, dat God in den beginne man en wyf
Mat. 19. 5. geſchapen heeft: daarom zal de menſch zijn Vader en Moeder verlaten, en zijn wyf aanhangen, deſe twee zijn een vleeſch. Daar op heeft hy gezegt, *Paulus* zegt tot den Corinthen, dat het beter is te trouwen dan te branden, willende hier mede zijn verſierde Sacrament bewyſen. Daar op heb ik geantwoort: Een iegelyk wagte zig dan van de grouwelyke ſonden der onkuisheit en
1 Cor. 6. 10. 1. 28. hoererye, want *Paulus* zegt, die zulks doet zal het Ryke Chriſti en Gods niet be-erven. Hy heeft gevraagt: Doe ik dan zulks? Ik antwoorde, dat my zulks onbekent was, en dat hy 't beter wiſt, zo verre hy 't zelve bedreef. Daar na vraagden zy my, of ik niet wilde van mijn geloof afſtaan, en geloven in hare Roomſche Kerk, zo wilden zy haar beſt doen om voor my te ſpreken? Ik heb daar op geantwoort, dat ik geenſins mijnen Saligmaker Jeſus Chriſtus, die my zo dier met zijn bloet gekogt heeft, begeere te verzaken, want
Mat. 10. 9. hy zegt: Wie my belyden zal voor de menſchen,
Ibid. 10. 32. die zal ik ook belyden voor mijnen Vader die in de Hemelen is: want verzaak ik hem, zo zal hy mijn ook verzaken. Daarom hoop ik door Gods genade mijnen eenigen Chriſtus trouw en geloof tot den einde te houden: want hy zegt: *Vreeſt niet voor de gene die het ligbaam dooden, maar vreeſt die meer die magtig is, byde ziel en ligbaam te verderven in de hel, alwaar zijn zal weeninge der oogen en knerſſinge der tanden.* Daarom doet met mijn ligbaam al dat u de Heere toelaat, mijn ziel bevele ik mijnen Schepper, deſelve is in de hand mijns Saligmakers Chriſti: hem moeten wy meer gehoorſaam zijn als de menſchen want *Paulus* zegt: Is 't dat gy met Chriſtus opgewekt zijt, zo zoekt
Col. 3. 1. 2. 3. het gene dat boven is, daar Chriſtus is ſittende ter regter hand Gods, beſorgt dat boven is, en niet dat op der aarden is: want gy lieden zijt geſtorven, en u leven is met Chriſtus verborgen in God. Doe hebben zy my gezegt: Wy zoeken ook Chriſtus na te volgen. Ik heb hem gevraagt, of hy dan ook bekende dat hy een Paſtoor of Herder was, die zijn Schaapen te regt wyde, na 't bevel des Heeren? Hy antwoorde: Wy zijn ook menſchen, wy zitten op den Stoel Moſis: doet na onſe woorden, en niet na onſe werken. Daar op heb ik geantwoort: Zyt gy dan van dat geſelſchap der
Ibid. 23. 2. Schriftgeleerden en Pharizeën, van welke onſe Heere Chriſtus geſproken heeft? Zo gebiet dan Chriſtus zijne Diſcipelen, dat zy haar van haren ſuurdeeſſem wagten zullen, aangezien hy zegt: Wee u Schriftgeleerden en Pharizeen, gy gevynſde: want gy ſluit het Koninkryk der Hemelen voor de menſchen, gy en gaat daar niet in, en die daar in gaan zouden, en laat gy niet in gaan. Wee u Schriftgeleerde en Pharizeën, gevynſde, de huiſen der weduwen eet gy op, en dat onder het dekſel van lange gebeden, daarom zult gy meerder verdoemenis ontfangen. Wee u Schriftgeleerde en Pharizeën, gevynſde, want gy ommegaat Zee en Lant om een Jodengenoot te maken, en als hy 't geworden is, zo maakt gy hem een ſoon der hellen, tweemaal meer dan gy zyt, enz. Daarna heeft hy my gevraagt van't Koninklyke Prieſterſchap Chriſti, van welke zy haar de geſalfde Prifternoemen. Ik heb geantwoort na de leer van *Petrus*, dat wy alle van 't geeſtelyke Ko-
1 Pet. 2. 9. ninkryk Chriſti Prieſters zijn, als hy zegt: *Gy zyt een uitverkoren geſlagte, een Koninklyk Prieſterdom, een bylig volk, en verkregen volk, om dat gy zoud verkondigen de deugden des genen die u uit de duiſterniſſe geroepen heeft tot zijn wonderlyk licht.* Hier by zal ik 't nu laten blyven, want ik had nog meer te ſchryven van mijn belydenis, maar my ontbreekt papier en inkt, welk ik aldus van kolen en ſpeekſel heb moeten maken, overmids dat ik geen inkt konde bekomen. Hier mede wil ik u den Heere bevelen en het Woort zijner genaden, die my om zijns Hyligen Naams en mijner ſaligheit, in't waaragtig geloof volſtandig wil bewaren, Amen. 1574.

Doe nu deſe vrome getuige Chriſti ſes weken in de gevankenis geſeten hadde, is hy tot Axel, (zijn mont zeer wreedelyk toegebrydelt zijnde) uit de Regters plaats in de Vierſchaar gebragt, om zijn Sententie des doots te ontfangen. En hy wert verweſen, dat hy met een koort aan de galg opgehangen en verworgt zoude worden, welke ſententie hy met een vrolyk gemoet ontfangen heeft, God lovende met zijnen geeſt in groote volſtandigheit des geloofs, en heeft alzo gelyk een trouwe navolger Chriſti, Gode zijnen Schepper met vreugde zijn ziel opgeoffert, in 't jaar 1574.

JOOS de JONGE, en QUIRYN de PALME, byde Dienaars des Godtelyken Woorts, met Meeſter ROGIER JOOSTEN, Scboolmeeſter.

In 't jaar vijftien hondert vier en ſeventig, in't laaſt van *Juny*, heeft de Marquis *Chiappin Vitelli* met vijftien Vaandelen Duitſchen, en etelyke Spanjaarden, met twaalf ſtukken geſchuts Leerdam (een Stedeken toekomenden den jonſten Graaf van Buren) zeer ſterk belegert en beſchoten, alwaar twee Vaandelen Soldaten in lagen, en na dat dit Stedeken elf uuren lang was beſchoten, en het rondeel van 't Kaſteel ter aarden nedergeworpen, zo zijnſe met den anderen verdragen, op konditien dat het krygsvolk daar uit zou trekken met haar geweer, en de Borgers behouden lyf en goet, waar op zy het hebben overgegeven aan *Chiappin Vitelli* voornoemt: dog zo haaſt als de vyanden in 't Stedeken gekomen waren, hebben zy alle de Burgers op het Stadhuis doen gaan, en haar daar opgeſloten. De Burgers bedroeft zijnde, en wiſten niet tot wat einde, dan dat menſe al te ſamen om den hals brengen zou, het zy door verbranden, doorſchieten, of doorſteken, gelyk zy op veel andere plaatſen gedaan hadden, en zo gewoon waren te doen: dog zo haaſt als de arme Burgers, gelyk een kudde ſchapen by den anderen gejaagt en gedreven waren, zo hebben zy haar met zeer bitterewoorden, en grouwelyke drygementen na haren Predikant en Schoolmeeſter gevraagt, en by zo verre als zy haar deſelve niet en leverden, zo wilden zyſe alteſamen vernielen en verderven, van den minſten tot den meeſten, tot dat 'er niet een over en bleef.

Nu, de Burgers dit hoorende, waren uitermaten zeer verſlagen en bedroeft (gelyk men wel denken kan:) ja het meeſtendeel, meer om den Predikant en Schoolmeeſter wille, dan om haar eigen leven te verlieſen. En alzo de opgeſloten Burgers (door 't groote rumoer) dezelve niet konden, of begeerden te wyſen, gelykſe daar toe wel reden hadden: zo is 'er nogtans een Judas geweeſt (die met de Spanjaarden een verding gemaakt hadde) die den Kerkendienaar, uit vreeſe van de groote tirannye der Spanjaarden, tuſſchen twee muren had zien loopen by de Waterpoort, genaamt de ſtyger, en alzo de Spanjaarden gelyk als dulle menſchen door het ſteetje liepen om de voorſchreven te zoeken, zo is de verrader (die over 't gantſch ſteetje bekent was) tot haar toegeloopen, en hy heeft haar den armen menſche geweſen met den vinger, zeggende: Daar is de ſchelm: zo haaſt had hy het woort uit den mont niet, of daar liep ſtraks een Soldaat met grammen moede tuſſchen de huiſen in met een roer in zijn hand, daar hy den goeden vromen man tuſſchen de muren vont, en ſloeg hem met zijn roer de Herſſenpanne in ſtukken, zo

1574 dat hy hem zeergekweſt uitbragt. Als hy nu *Joos de Jonge*, aldus zeer mismaakt onder de Spanjaarden op de ſtraat gebragt wiert, zo ſtont de verrader daar mede onder, verwagtende bloetloon, dien zy tien ſtuivers gaven. Als hem nu de Kerkendienaar zag, (want hy kende hem) zo ſloeg hy zijn oogen ten hemel, en zyde. Og arm menſche! Deſe nu gevangen zijnde, zo wiert Meeſter *Rogier Jooſten*, door andere ook gewroegt en gevangen. Als nu de Burgers dit hoorden, zo waren zy gantſch bedroeft, en ook te meer om dat zy onder haar nog eenen Kerkendienaar hadden, genaamt *Quiryn de Palme*, welken by Leerdam ook gepredikt had, in een klyn ſteetje, genaamt Aſperen, en ook ſomtyds tot Heukelom, een zeer vroom man, dio tot haar gevlugt kwam, uit vreeſe der grooter tirannye der Spanjaarden, meenende binnen Leerdam beter beſchermt en bewaart te zijn, (alzo hem dogte) om dat Leerdam ſterker was; maar de goede man, og lacy! wiert ook ſtraks gewroegt, uit vreeſe der Burgers. Deſe nu alle drie gevangen zijnde, wierden gebragt voor den Veldheer *Chiappin Vitelli*, welke geboot met een bitter gemoet, dat men ſe ſtraks ophangen zoude. Dit de huisvrouw van *Joos de Jonge* horende, dat men haren lieven man in der haaſt zoude doen ſterven, zo liep zy zeer bitterlyk al weenende, en wel luide ſchreyende by den Veldheer op haar knien vallende met haar klyne kinderkens biddende om genade voor haren man: maar, og lacy! het was al te vergeefs; want *Vitelli* ſtiettſe zeer veragtelyk met den voet. Zy nu ziende dat men met haren lieven man na de doot ging, zo riepſe met alle haar klyne kinderen, zeer bitterlyk weenende en luide ſchreyende: Og mijn lieve man, og mijn lieve man, waar gaat gy, waar gaat gy! *Joos* hoorende een groote klaagreden, en jammerlyk geween, 't welk hem na volgde, keerde zig om (zeer mismaakt en bebloet zijnde van het ſlaan en mishandelen der Tyrannen) en zag zijn lieve huisvrouw met alle zijne klyne kinderen, zeer bitterlyk wenen en ſchreyen. Doen zyde hy: Mijn lieve ſchaapen, trooſt u in den Heere uwen God, die is dog een Vader en Beſchermer van alle Weduwen en Weeſen, betrouwt op hem alleen mijn lieve ſchaapen, 't en mag dog nu met my niet anders weſen, de goede God heeft 't aldus over my beſloten: zijn huisvrouw met de kinderen bleven meer en meer weenende en ſchreyende, en zijn huisvrouw riep altyt: Og laat my met mijnen man ſterven, ik wil met mijnen man ſterven, enz met nog vele diergelyke woorden en redenen: maar als zy nu by de poorte kwamen, wert deſe arme vrouw met haar klyne kinderen in een huis gebragt, en daar bewaart van de Soldaten, tot datſe haren man met de twee andere; *Quiryn de Palme* en de Schoolmeeſter, hadden omgebragt. De reſt liepen voort in groote haaſte, als dullen raſende menſchen tot datſe buiten Leerdam by de galg kwamen, en hebben daar deſe vrome getuigen Chriſti, zeer wel getrooſt en gemoet zijnde, in aller haaſt aan een galg gehangen, en zeer jammerlyk verworgt, en aldaar laten hangen tot ſpyſe der vogelen: aldus zijn deſe vrome getuigen Chriſti in aller volſtandigheit in den Heere ontſlapen, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert vierenſeventig in 't begin van de maant *Juli*.

GORIS de Tinnegieter.

Goris, een Tinnegieter van zijn Ambagt, geboren van 's Hertogenboſch in Brabant, oud ontrent vyftig jaren, een zeer ieverig man in de Chriſtelyke Religie, altyt zoekende de eere Gods en de opbouwinge zijner Gemynte, het welke hy wel beweſen heeft in zijn tyt doe hy tot Antwerpen woonde: want na dat hy de Pauſelyke ſuperſtitien en inſtellingen bemerkte, (door onderrigtinge van zommige Godvrugtige perſonen, en door 't gehoor van Godes hylige woort) zo heeft hy zig daarna begeven onder de Chriſtelyke Gemynte, die aldaar onder de verdrukkinge der vyanden was: welke Gemynte hy dikwils toeliet te verſamelen in zijn huis, ten einde, dat zy haarlieden oeffenden in 't gehoor des Godlyken woorts en gebruik der hylige Sacramenten, na des Heeren bevel: niet aanziende wat perykelen of ſchaden hem daar over mogte toekomen. Maar de Duivel die een benyder van alle goet is, en een vyant der Kerke Chriſti, heeft de Papen als een inſtrument daar toe gebruikt, om *Goris* by de Overheit te beklagen, na dat zy zijne bekeeringe en Godzaligheit geſpeurt hadden: maar na dat *Goris* haar voornemen verſtaan hadde, heeft hy zijn huis verlaten, en is gaan woonen in een andere plaats in de zelve Stad: maar dit alles niet tegenſtaande, hebben zy hem terſtont gebannen. Als *Goris* aanmerkte zijn regtveerdige zake die hy voorſtont, en dat het banniſſement niet regt was na Gods en de Kyſerlyke Wetten, zo heeft hy zig ſtil gehouden ſommige jaren, tot dat hy zag dat de vyanden der waarheit dagelyks meer en meer toenamen, en dat door de wreetheit van den Hertog van *Alba*, en zijn bloedige Placcate. Ten laatſte is hy daarna in Hollant gaan woonen, welk lant God door zijne wonderlyke genade bewaart heeft tot een herberge der verdrukte en verjaagde Chriſtenen. Na dat nu *Goris* eenen tyt daar gewoont had, heeft hy voor genomen te ryſen na Antwerpen om zekere zijn affairen, het welk hem van zommige Chriſtenen ontraden wert: dies niettemin, heeft hy de ryſe aangenomen en gezegt: Ik hope hier van mijn laatſte ryſe te maken, zo het de Heere my toelaat; wynig wetende wat de goede God over hem in zijnen hyligen raat beſloten hadde: want in Brabant komende, wiert hy gevangen, en na Breda gevoert op den derden October, en korts daar na t' Antwerpen op Bakkers toren ſterkelyk geboeit gezet. En op dat zy de ſecreten der Chriſtenen van Antwerpen (alwaar hy gewoont had) mogten weten, zo hebben zy hem op verſcheiden tyden zo onmenſchelyk gepynigt, als men oit eenige gedaan heeft (gelyk de Tyrannen zelve gezegt hebben) alzo dat al 't volk op de ſtraten, daar ontrent, zijn roepen en ſchryjen genoeg gehoort hebben: want doen zy hem over doot gepynigt hadden, is hy voor een vuur gelegt, en als hy bekomen was, zo hebben zy hem wederom op de bank gelegt, maar hy wilde zijn naaſten niet bezwaren, hoe ſterkelyk zy hem dwongen, pynigden en martelden. En dewyl zy uit zijnen mont niet krygen konden, (gelyk God dien voor haar bewaarde) zijn by hem gekomen Papen en Monniken, om hem in 't geloove met diſputeren te overwinnen, den welken zy (als *Stephanus* geeſt) niet konden wederſtaan: zo zijnſe dan by hem gekomen, op een gevynsde maniere, zeggende: *Goris*, zo gy wilt u geloove afgaan en wederroepen, wy belooven u gy zult den doot niet ſterven. Desgelyks deden ook zijne bloetvrienden, tot welke hy zyde, gelyk de Heere tot *Petrus*, *gaat van my*, enz. En alzo zy op hem niet konden winnen, zo hebben zy hem eindelyk als een Ketter veroordeelt om levendig verbrant te werden. Daarna heeft hem *Quomargo* de Rooroede, de tonge doen ſchroeven, en als een ſchaap op den Oever gebragt, alwaar een ſtaak beryt ſtont, daar hy zijn offerhande aan doen zou: zo heeft hy zijn oogen ten hemel geſlagen, en zijn handen om hoog geſtoken, tot God, dat hy deſe zijne offerhande genadelyk wilde ontfangen, en zijn ziele des eeuwigen levens deelagtig maken. Daarna is hy aan de ſtaak gebonden, en levendig tot aſſche verbrant, den eenentwingſten *October* vyftien hondert vierentſeventig. 1574

JASPER de METSER.

Jasper de Metſer, van Vilvoorden geboren, een Metſer van zijn handwerk, oud ontrent ſes-

1574. *JASPER de METSER tot Antwerpen op een horde rontom de Stad gesleept, en daar na aan een staak verbrant.* 1574.

Door duizend rampen en gewaaren heen te streeven,
Ja zelf den marteldood te lyden zonder schuld,
Terwyl de ziel met hoop en blydschap is vervult;
Is eene gunst die God geen anderen wil geeven
Dan die hy teer bemint: dit was in 't uiterste uur
Uw troost, o Kruisheld! ja uw bemeldauw in 't vuur.

sesendertig jaren: als hy tot Antwerpen met groote neerstigheit, den dienst des Ouderlingschaps in de Christelyke Gemynte bedient had, op dat het Ryke Christi van dag tot dag mogte toenemen, en des Satans Ryk te schande gaan, zo heeft hy de liefde van wegen zijns ampts, niet alleen aan de levende litmaten Christus bewesen, maar heeft ook der zelver lighamen, wanneer zy gestorven waren, eerlyk sonder alle Pausselyke superstitien, na 't exempel des lieven *Tobie*, ter aarden helpen bestellen en begraven. 't Is geschiet dat hy op een avont met nog twee van zijne medebroederen, een van haren gestorven (medegenoten in den geloove) zouden hebben begraven, maar zy waren van te voren verraden, want hy in 't huis geen half uur geweest hebbende, kwamen daar drie Sergianten slaande op de deur, en riepen met luider stemmen: Slaat de schelmen doot. Waar op een Broeder, buiten de deur staande, antwoorde: Laat af van zo te roepen, het en zijn geen dieven nog schelmen. Desen hebben zy aangegrepen, trekkende hem by zijn mantel, dog hy is door des Heeren hulpe haar ontlopen, desgelyks de andere Broeder met welken zy daarna doende waren. Maar *Jasper*, dewyle zijn ure gekomen was, en de Schout daar na by kwam, is gevangen, strengelyk met koorde gebonden, en op den Steen gelyt. Terstont daar na hebben zy hem ontkleet, en met groote onbarmhertigheit op de pynbank geworpen, hopende alzo van hem te vernemen welke zijn medebroederen en susteren waren. Maar God, wiens hyligen name hy te voren zeer hertelyk had aangeroepen, om zijn Vaderlyke hulpe en bystant in desen stryt, heeft hem zijn genade verleent, alzo dat hy van niemant een woort vermaant heeft. Dat meer is, zy hebben uit hem niet konnen vernemen waar dat zijn huis gestaan heeft, hoe grouwelyk zy hem ook pynigden: alzo heeft haar God belagt in hare tirannische aanslagen, waarom zy knersten op hare tanden. Den Schout zyde: Byt wat, byt wat, ik zal 't u morgen avont wel doen zeggen, en alzo zijn zy van hem geschyden. Maar *Jasper* dankte God voor zijn genade en Vaderlyke bystant. Op den anderen dag daarna hebben zy dat doode lighaam (welke nog te begraven was) op een karre geworpen, gevoert op het galgevelt, en den diere tot een spyse voorgeworpen.

Jaspers huisvrouw dit hoorende van haren man, die zwanger was van kind, heeft zeer bitterlyk haren lieven man die in bande lag, beschreit, zo dat haar des barens noot daarom aankwam, en als zy ontrent vier dagen met zulk een droevig herte in die zwaren arbyt had gesseten, zo is haar herte van grooten rouwe gesloten, en alzo gebonden blyvende, is zy met haar vrugt gestorven. Dewyle hy nu in banden lag, zijn by hem verscheiden verlyders gekomen, meenende hem van zijn geloove afvallig te maaken: aangezien d'eene een Afgodendienaar, en de ander een dronkaart was. *Jasper* zyde met eenen goeden moet: Bekeert ulieden eerst van u bose voornemen, en komt daar na en laat ons t'samen spreken: want een Afgodendienaar en dronkaart zullen geen deel in het Ryke Christi hebben. Daarom wykt van my, gy werkers der boosheit, ik ben op den regten weg, ende en heb uwes niet van doen. Als hy nu ontrent vyf weken had gevangen gesseten, zo hebben zy hem op den drieentwintigsten *December* zijn sententie des doots gegeven, dat hy als een Ketter rontom de Stad op een horde gesleept, en daar na levendig aan

zijn huisvrouw sterft van rouwe.

1 Cor. 6. 10.

1574 een ſtaak verbrant zou worden, een ieder menſchen tot een ſchouſpel: waar over hy God dankte dat hy weerdig gevonden was om Chriſtus naam te lyden.

Des anderen daags 's morgens op den vierentwintigſten *December*, is de Scherpregter gekomen met alle zijn Sergianten om deſe executie te volbrengen, die hem de tonge tuſſchen twee yſeren geſchroeft heeft, en met een brandend yſer overſtreken, dat zy niet doorſluipen zou, de mont met doeken bewindende, op dat hy als een ſchaap ſtemmeloos zou blyven. Dit alzo gedaan zynde, hebben zy hem uitgebragt, alwaar een ſlede en horde beryt was om hem daar op te binden, en is bloedig van ſtooten en ſlaan, gelyk een beeſt langs de ſtraat geſleept. Hoewel hy niemant onregt gedaan hadde, zo is hy nogtans met Chriſtus zijn Meeſter onder de kwaatdoenders gerekent. Het volk dit nu ziende is nageloopen, zommige hebben haren ſpot daar mede gehouden, andere voor haar borſt ſlaande, hebben dit droevige ſpectakel in haar herte beweent, andere hebben opentlyk gezegt: O God, zal 't u niet haaſt verdrieten! Vele van de Broederen hebben hem geſterkt in deſen ſtrijt, welke hy wederom bedankte, met zijn hooft en handen ten hemel opheffende zo hy beſt konde, om haar te bewijſen de groote begeerte die hy had om by den Heere des Hemelſch te zijn. Als zy hem nu alomme geſleept hadden, hebben zy hem op de Markt gebragt, daar hy zijn offerhandoen zoude. Zo is de Patient op zyn knien gevallen, om zijn gebed te doen, maar het heeft hem niet mogen gebeuren. De Sergianten dreven hem voort, en hebben hem aan de ſtaak gebonden, met vuur aangeſtoken, en hem alzo levendig verbrant, in 't jaar onſes Heeren vyftien hondert vierentſeventig, op den vierentwintigſten *December*.

JOHANNES GELASIUS Predikant tot Oudewater.

1575. NA dat de Stad van Oudewater, den ſevende *Auguſti* vyftien hondert vyfentſeventig, ſtormenderhand, by den Heere van Hierges, was ingenomen, en de Spanjaarden met een groote furie alle menſchen hadden doorgeſlagen die zy vonden; oud of jong, mannen of vrouwen ſparende: zo hebben zy daar na eenige gevangen genomen en op rantſoen geſtelt: onder welke (hoewel onbekent) mede gevangen en na 't leger gebragt wert *Johannes Gelaſius*, Predikant deſer Stede (na dat zijn ſoon in zijn huis van de woedende Soldaten voor zijne oogen was omgebragt, en zijne huisvrouw eenige wonden had ontfangen) en is voor vyf hondert guldens gerantſoeneert: maar van een Bagyne gemelt zynde, is haaſt daar na van de Krygsoverſte, na de Stads galg gevoert, en daar van de Papen en Monniken voor een Ketter en verlyder geſcholden: maar geantwoort hebbende, dat hy geen Ketter nog verlyder was, maar een getrouw Leeraar der waarheit, hebben zy hem een kruicifix voorgehouden, en gevraagt, of hy daar aan wilde gelooven? Waar op hy zyde: Laat ons aan God gelooven, die u lieden en my geſchapen heeft. De Overſte dan ziende, dat hy na haar voorſtel niet wilden luiſteren, zyden tot de Beul: Gaat met den Ketter voort, en is alzo aan de gemeene galg opgehangen, en daar blyven hangen den tyt van ontrent anderhalf jaar, tot dat de Stad wederom is gebragt onder het Gouvernement van de Prins van Oranjen. De Stad dan ingenomen zynde, en de Heer *van Swieten*, Overſte van 't Krygsvolk, vernemende dat de Predikant nog aan de galg hing, geheel en ongeſchent, heeft een wagen genomen, hem in zyne armen daar op nedergelaten, en is alzo in de Stad gebragt, gekiſt, en in de Kerk onder den Predikſtoel eerlyk begraven.

PIETER PANIS.

1571 HEt eerſte dat *Don Jan* na zijn komſte in de Landen, in zijn bedieninge beyverde, was de ſtrenge onderhoudinge der Roomſche Religie, daar over hy ook by die van Holland en Zeelant, zeer hart had aangehouden, en ſchreef mede aan alle oude en nieuwe Biſſchoppen, Kettermeeſters, Raden en andere, datſe op de Predikanten ſouden letten, hare vergaderinge ſtoren, en hare ſchapen voor deſe Wolven verſekeren, en deſelve als verſtoorders van de gemene ruſte ſtraffen. Het is nu geſchiet dat op den feſtienden *Mey*, in het jaar onſes Heeren vyftien hondert ſevenentſeventig, buiten de Stad Mecchelen, in een klyn Dorp genaamt Bolhein, tot ſonderlinge trooſt der Chriſtenen, die honger en dorſt hadden na de geregtigheit, een Chriſtelyke vermaninge van een Dienaar des Goddelyken woort is gedaan. En dewyle de Satan een erfvyant is van de Euangeliſche waarheit, zo heeft hy eenige van de zijne verwekt, als nameliyk, *Mr. Jacob de Bakker*, Klerk van de Treſorie van Mecchelen, en *Jan Quant*, een dienaar derzelver Stad, welke voorſchreven *Quant* met *Jacob* komende by de plaatſe daar de Chriſtenen vergadert waren, heeft hy dikwils met luider ſtemmen geroepen dat 'er een deel volk aankwam, zeggende: Goede mannen, komt aan, goede mannen, komt aan: 't welk de Chriſtenen vernemende, zijn geſcheiden, en hier en daar verſtroit, op dat zy die wrede vervolgers geen oorzaak van eenig kwaat zouden geven. Onlangs daarna is 't gebeurt, dat een vroom Chriſten en Borger met namen *Pieter Panis*, een Kleermaker van zijn ambagt, van deſe *Jan Quant* by den Schout t'onregt is beſchuldigt, dat hy by de Predikant in de verſamelinge was geweeſt en daar hadde gepredikt. Waarom *Pieter* op den vierentwintigſten *Mey* op den Steen, of groote gevankeniſſe op de Markt, gebragt is. En dewijle deſe *Pieter* een eerbaar en wel geagt man was, vroom van leven, als den Godzaligen toe ſtaat, zeer wel bemint en aangenaam by zyn geburen: zo zyn op Pinxteravont vier of vyf van zyn geburen, gegaan by Heer *Willem de Klerck*, Ridder, Heer van Boevekerke, en Schout van Mecchelen, (die een groot vervolger der Chriſtenen over lange jaren was geweeſt) hem ootmoedig biddende, dat hy deſen vromen *Pieter* genade wilde bewijſen, en hem uit de banden ontſlaan. Waar op Heer *Willem* antwoorde: Ja hy is van dat volk die haar altijt willen laten hangen en branden, hy wil van zyn ketterye niet afſtaan, en blijft hartnekkig: ik ſweer u by God, dat ik om myn geloove niet dien vinger in een brandende kaars ſou willen ſteken: met zulke laſterlyke woorden heeft hy deſe vrome gebuuren en voorbidders van *Pieter* afgeſlagen.

Op den elfden *Juni* des ſelven jaars, als *Pieter* nog gevangen ſat, is *Don Joban d'Auſtria* met zyn Biegtvader een Minderbroeder, en nog een, zijnde des Paus van Romen Nuncius ofte Geſante, in de Stad van Mecchelen gekomen: by de welke een genaamt *Petrus Lupus* (gezegt *Wolf*, Prior van de Karmeliten, en Provinciaal) gekomen is: haar te kennen gevende de oorzake van des voorſchreven *Pieters* banden, daar beneven zijnen iever en vrymoedigheit des geloofs, die hy toonde in de gevankeniſſe. Als deſe vervolgers Chriſti nu lange geraatſlaagt hadden, hoe zy met deſen vroomen man zouden handelen om hem ter doot te brengen, hebben zy onder haar ten laatſten (na haren bloetgierigen aart) zyn ſententie des doots beſloten, en de Overigheit daar toe vermaant dat zy in deſelve zouden bewilligen: welke ſententie by de Schepenen voor goet is aangenomen, en op den 15. *Juni* uitgeſproken: geen agt nemende op de Pacificatie van Gent, nog op haren eed en beloften, die zo wel

door

1577. *PIETER PANIS tot Mecchelen onthooft.* 1580.

Is 't moog'lyk, PANIS, kan de geeſtelyke wraak
Noch woeden op uw deugd die ieder kan bekooren?
ó Ja, dat monſter heeft in bloed en traanen ſmaak;
Maar zyt getroost, gy hebt de vriendſchap niet verlooren
Van 't Opperweezen, ſchoon de waereld u verſmaad:
De Hemel is uw erf, en God uw toeverlaat.

door *Johan d'Auſtria*, als andere Heeren, Edelen, en ſtaten, was beſloten, nog mede op't ſchryven van de Prince van Oranjen, die haar vermaande datſe dog niet wederom zulk een bloedig ſchouwſpel zouden willen toeſtellen. En na dat de ſententie een uur of twee uitgeſproken was geweeſt, wiert *Pieter* als een getrouw getuige der waarheit met volſtandigheit zijns geloofs nevens het Stadhuis op een Schavot geleit (dat daar toe bereit was) om daar op zyn offerhande te doen. Zo heeft hy dan zeer vrymoedelyk voor 't gantſche volk het Gebed onſes Heeren Jeſus Chriſtus met grooten iever gebeden en uitgeſproken, en het ſelve beſloten met de twaalf Artykelen onſes algemeinen Chriſtelyken Geloofs: en heeft alzo met grooter volſtandigheit zyn ziele God den Almagtigen bevolen: en met den ſwaarde onthalſt zijnde, is hy zaligklyk in den Heere ontſlapen. Daarna hebben zy zijn doot lighaam op Romkensberg aan de galg tot een ſpijſe der vogelen opgehangen.

Deſe executie is geſchiet met groot misnoegen der inwoonderen van Mecchelen, en wantrouwe der Gereformeerde Chriſtenen, die nu uitriepen, wat men zig van deſen vrede (die nu voorgeſlagen wert, had te verſekeren. Want zy zagen hier vervult het geen *David ſegt Pſal.* 28:3. van de godloſe, datſe vriendelyk ſpreken met haren naaſten, en hebben het boole in 't herte.

SIMEON van TORRE.

1580. Alzo op den ſesentwintigſten *Februari* vyftien hondert taggentig, des morgens ten vyf uuren de Stad van Kortryk wiert ingenomen, zo hebben de vyanden der waarheit haar tegen die van de Religie zeer hart en bitter aangeſtelt, en hebben onder andere gevangen genomen eenen *Simeon van Torre*, een zeer out, eerlyk, en Godſalig man, zijnde Ouderling van de Kerke Chriſti aldaar. In deſe furie heeft hy een ſlag van een kortelaſſe in het hooft gekregen, zo hy meende na huis te gaan, en is gevangen genomen: daarna de vyanden der waarheit wetende wie hy was, hebben hem menigen ſwaren ſlag gegeven, om dat hy zeer oud zynde, de Religie zo vierig had voorgeſtaan.

In ſumma, zy hebben hem zijnen grijſen baart gantſch uitgetrokken, en met priemen ſwaarlyk gewont, en alzo in de gevankeniſſe geworpen, alwaar hy hulpeloos zeer ellendiglyk is geſtorven. Deſe vrome man aldus zyn leven hebbende geëindigt, is van haar begraven in een plaatſe genaamt den Broel, daar men de klederen blykt, en dat met het hooft buiten de aarde, tot ſpot van de Chriſtelyke Religie, en tot groote veragtange zijns perſoons.

WOUTER WILGE.

Wouter Wilge, een oud aanzienlyk man van Kortryk, een ſonderlingvoorſtander der Gereformeerde Religie, na dat de ſtad dan den vyant was verovert, hy wel wetende datſe haren moet wil aan hem zouden betoonen, indien zy hem kregen, heeft de vlugt genomen over een muur in een goot; maar is even wel daar gevangen en geleit in zyn huis: zijn rantſoen gemaakt en betaalt hebbende, is hy melyk vertrokken op een hoyſolder, daar hy ſommige dagen is gebleven. Van daar is hy op een nagt over een muur gekomen in zijn huis, en heeft zig verborgen op zijn duivekot, alwaar hy zeer ellendiglyk den tijt van ſeventien maanden heeft gelegen, tot dat hy eyndelyk op eenen Maandag, ontdekt zijnde, van daar is gehaalt, en gebragt voor den Magiſtraat; en na dat hy van haar was geëxamineert, is by in 't Kaſteel in een donke-

1581.

ren

1581. ren put geleit, alwaar hy heeft gelegen ontrent den tijt van veertien dagen. Daarna hebben zy hem daar uit gehaalt, en gebragt tot ſcherper examen, om uit hem eenige ſecreten te vernemen: van de torture komende, is hy wederom in 't Kaſteel geleit, alwaar hy na eenige dagen de ſententie des doots, om met de koorde gerigt te werden, heeft ontfangen.

Als zy hem nu, zeer mismaakt, bleek als de doot, 't hair hangende op de ſchouderen, den baart wit als de ſnee, tot zyn midden reikende, uit 't Kaſteel op de Markt bragten, ter plaatſe daar hy zou gerigt werden, zo hebben zy hem tot drie verſcheiden reiſen toe gratie aangeboden, indien hy wilde van zyn geloove afſtaan, hem voorhoudende zijnen hoogen ouderdom, en vele andere dingen, om hem te doen wankelen: maar hy ziende op de belofren Gods, en wat hy toezegt den genen die volſtandig blijven in de waarheit tot den einde toe, heeft haar geantwoort, dat hy veel liever wilde vallen in de handen der menſchen, dan zyn gelove verzakende, te vallen in de handen des vertoornden Godsen dat hy liever met eeren wilde ſterven, dan met ſchande leven. Eindelyk hebben hem de vyanden, nu ſtaande op de ladder, door den Paſtoor van meenen en eenen Minderbroeder, genade laten aanbieden, zo hy haar Sacrament wilde ontfangen: maar op haar verſoekende datſe hem niet meer zouden moeijelyk vallen, zo heeft hy den Name des Heeren aangeroepen met het Vader Ons, en na dat hy de 12. Artijkelen des Geloofs hadde beleden, heeft hy eindelyk gezegt: *O Hemelſche Vader, in uwe handen bevele ik mynen geeſt*, en is alzo in den Heere ontſlapen den elfde *October* 1581.

NEESKEN de GREEF.

1582. *Neesken de Greef* heeft gewoont in de Stad van 's Hertogenboſch in den Oyevaar tegen over de Preekheren Poort, zy is geweeſt een lidmaat van de hymelyke Gemynte Chriſti aldaar, van den Jare vyftienhondert vier en ſestig af, tot den jare vyftien hondert twee en tagtig toe, op welken tyt de voornoemde *Neesken*, over de taggentig jaren oud zijnde, is beginnen ziek te worden, en de ziekte kontinueerende, is zulks ter ooren gekomen van de geburen, die 't zelve hebben bekent gemaakt aan den Prebaan van St. Jans Kerk aldaar, *Maſius*, die namaals nog daar Biſſchop is geworden. Deſe *Maſius* zulks verſtaan hebbende, is teeſtont gekomen by deſe zieke vrouw, medebrengende de Hoſtie, (welke zy 't hylig Sacrament noemen) en zyde tot de kranke vrouw: Gy moet vaſtelyk gelooven dat deſe Hoſtie uwen Heere en God is, met vleeſch en bloet, zo als hy aan het hout des kruices heeft gehangen: waar op deſe kranke vrouw antwoorde: Gaat weg van my, ik heb eenen levendigen God in den Hemel, die my zal zalig maken, en wilde den Plebaan niet meer hooren ſpreken, en is alzo zaliglyk in den Heere ontſlapen, ſonder 't Paapſche Sacrament te willen ontfangen. De Plebaan hier zeer verſtoort zijnde, heeft 't zelve geklaagt aan de wereltlyke Overigheit, en heeft eindelyk zo veel te weeg gebragt, dat de Hoog Schout met zijn dienaars, is gekomen ten huiſe daar deſe doode vrouw was, en heeft haar ligbaam van 't bed doen trekken, den Dorpel van het huis laten ondergraven, en het ligbaam daar door ſlepen, op een horde leggende, en alzo op de Markt brengen daar de galg plag te ſtaan, alwaar zy eenen kuil hebben gegraven, waar in zy 't voorſchreven ligbaam zeer ſchandelyk en veraztelyk hebben geworpen. Welke daat, hoewel die zeer wreet en ongoddelyk is geweeſt, zo heeft nogtans de Geeſtelykheit van den Bolch, ziende dat de voornoemde Plebaan *Maſius* 't Katholyke Roomſche geloof zo maintineerde en voorſtont, den voornoemden *Maſius* daarna tot haren Biſchop verkoren en aangenomen. 1582.

Als nu de Stad van 's Hertogenboſch in het jaar ſeſtien hondert negen en twintig onder het gebiet van de Hoogmogende Heeren Staten Generaal gekomen was, en de zuivere predikatie van Gods woort daar wederom was ingevoert, zo is het gebeente van deſe vrouw opgegraven, en openbaarlyk met die van den Kerkenraat en Krijgsraat, en andere Burgeren der Stad, gebragt in Sint Jans Kerk, en aldaar eerlyk begraven.

JAN MISSUENS de JONGE.

Jan Miſſuens de Jonge, alias *van Dielt*, (wiens Vader ook tot Antwerpen in het jaar vijftien hondert een en't ſeventig om dewaarheit des Euangeliums is opgeoffert geweeſt, als hier voren van ons is verhaalt) deſe is van zijn voornoemde Vader in de Chriſtelyke Religie als eenen *Timotheus*, van zijne Kindſche dagen zo onderwefen geweeſt, dat hy komende tot zijnen mannelyken ouderdom, ook is geworden een Dienaar des Godlyken Woorts, en heeft eerſt den dienſt betreden in een Dorp by Oudenaarde, genaamt Nuiſe, ontrent den jare vijftien hondert taggentig: maar alzo men de Kerken in dat kwartier niet langer konde bedienen van wegen de malkontenten, is hy met andere van daar vertrokken, en heeft den dienſt des Godlyken woorts aangenomen in 't Eilant, van Kaſant; en na dat hy daar ſekeren tyt geſtaan had, heeft hy zig begeven na Dordregt, en is den eerſten *November* vijftienhondert drieentaggentig daar in de Claſſe verſchenen, verſoekende of de Broederen geenen raat wiſten, om hem in eenen anderen Kerken dienſt onder hare Claſſe te brengen: en na dat hem was geantwoort, dat zy hem voor dien tyt niet willen te helpen, zo is hy, wederkeerende na Vlaanderen, en van Brugge na Sluis, met andere Paſſagiers in een ſchuit varende, van den vyant gevangen genomen; en hoewel d'andere wierden geranſoeneert, zo hebben zy hem (die zy verſtonden een Predikant te zijn) gelyt op het Slot te Middelburg in Vlaanderen, alwaar zy hem haalt daarna, uit eenen bitteren haat tegen de Gereformeerde Religie, in een zak gebonden, en met eenen ſwaren ſteen daaraan vaſt gemaakt, in 't water hebben geworpen en alzo verdronken, in het jaar vyftien hondert drie en taggentig. 1583.

WILHELMUS PRESSIUS, Dienaar des Goddelyken Woorts.

Wilhelmus Preſſius, geboren van Aken, oud ontrent ſes en dertig jaren, is gekomen in deſe Nederlanden, om de vrugt zyner ſtudien te laten blyken, ter eeren Gods, en tot profyt zijner Chriſtelyker Kerke: en heeft zig tot den dienſt begeven onder het gebiet van die van Gent ten platten lande, alwaar hy een tyt geſtaan heeft. Het is geſchiet dat de ſtad van Aelſt door die van de Religie was ingenomen den drieëntwintigſten *April* vyftien hondert dricëntaggentig, en dat die van Gent, haar willende voorzien van een Dienaar des Goddelyken woorts, daar geſonden hebben *Willem Pres*, een man van tamelyke geleertheit, goet aanzien, wel geoeffent in de Religie, en geſchikt van wandel: deſe beroepen en beveſtigt zijnde, heeft met goede lof en vrugt aldaar gedient tot dat dezelve Stad wederom van de Spanjaars wiert ingenomen, 't welk was den derden *November* vyftien hondert drieëntaggentig, en van haar gevangen zijnde, heeft des anderendaags de geheele gelegentheit zijner gevankeniſſe overgeſchreven aan die van Gent, als hier na volgt. 1584.

WILHELMUS PRESSIUS wenſcht den Kerkenraat der ſtede van Gent genade ter zaligheit door Jeſus Chriſtus.

Eerweerdige Broeders, ik zende u lieden in 't korte de Hiſtorie mijner gevankeniſſe van den

1584. den jare vyftien hondert drieëntaggentig, van den laetſten *November* tot den jare vyftien hondert vierentaggentig den vierentwintigſten *Januari*, op dat gy weet hoe het met my gegaan is in mijne handen, daar in ik alle middelen gezogt hebbe de waarheit te verbreiden. Na het innemen der Stad van Aalſt, ben ik s'anderdaags (weſende den laatſten *November*) door den Gouverneur, vergeſelſchapt met Kapitein *Moor* de Engelſche verrader, gevangen, die als een Judas de handen aan my wilde ſlaan, zo zijde ik tot *Moor*: Houd dieven en ſchelmen, want ik met des Gouverneurs woort genoeg gebonden ben. Aldus ben ik in s'Gravenſteín gebragt, en den Engelſchen (dien nagt daar wakende) te bewaren gegeven. Den eerſten *December*, s'morgens, zyn daar twee Kapiteinen (en my dogte dat de Gouverneur een van dien was) gekomen, dewelke my in het Walſch vraagden: Van waar zydy? Ik zijde van Aken: (want ik daar Burger ben.) Ten tweeden, hoe lange zydy t'Aalſt geweeſt? Antwoorde, ſeven maanden. Ten derden, wat leere ik had geleert, en of ik was een Martiniſt, Calviniſt, ofte Anabaptiſt? De antwoorde was: Ik en ben Martiniſt, Calviniſt, Anabaptiſt, nogte ook Papiſt, maar hebbe alleen geleert de Leere Chriſti en zijner Apoſtelen. Zy antwoorden, dat is wel gedaan; maar alle de werelt beroemt zig Chriſtus en zijner Leere. Ik zyde, myn Heeren, dat 's waar, maar haar werken betuigen het contrarie. Zy zijden, gy zegt daar in ook de waarheit. Ten vierden, vraagde hy van waar ik gezonden was, ik antwoorde, van Gent, want ik en wilde die van Aalſt niet beſwaren, die my ook hadde beroepen, op dat zy door my in geen perijkel zouden komen, en my goeden dag biedende, zyn alzo weg gegaan.

's Anderdaags ben ik tot den Provooſt gebragt, niet ſonder grooten ſpot ten aanzien van de Engelſche, die 's morgens contrarie belofren aan my hadden gedaan, alwaar ik vaſt geboeit en in een giole geſtooten wert, alwaar ik ook vyf weken en meer gelegen hebbe, (God weet wel hoe) in dewelke ik groote verſmaatheit heb moeten lijden, van diverſche ſoldaten, en ſommige Monnikken in ſoldaats habyten, maar de Heere zy dank, mijn antwoorden zyn by velen niet ſonder vrugt geweeſt, alzo den tijt nog openbaren zal. Maar eer de Engelſche vertrokken, ben ik van eenige toegemaakte Voſſen van haarlieden ſoetelyk vermaant, met Requeſte te verſoeken aan haarlieder Sergiant Major en andere, mijne ontſlaginge, (die gewis zyn zoude, zo ik zulks dede, maar verſtaande ſecretelyk, dat 't was om my na Engelant te willen zenden, om haar defenſie te doen van het verraat van Aalſt tegens hare Majeſteit, ik had liever te ſterven, dan haarlieder dekmantel te zyn in haar ſchelm ſtukken hier bedreven. Dus heb ik de patientie gehad tot den derden *Januari* ſonder eens aangeſproken te zyn van de partye.

Maar op den voorzyden tijt, ben ik eerſt ontboden voor de Commiſſaris, alwaar zy my met mijn boeijen hebben gebragt: en onder veel propoſten zyn deſe de voornaamſte geweeſt: De Commiſſaris vraagde my eerſtelyk na mijnen naam, en zijde: Hoe heet gy? Ik zijde *Willem Pres*. Ten tweeden, van waar ik was? Ik zijde, van Aken uit Duitslant, enz. en na dat hy ſtarelyk had verklaart zijne Commiſſie, zo hebben wy deſe kweſtien gehad. De Commiſſaris zijde: Gy hebt tegen 't plakkaat des Konings in zijne Majeſteits landen, een vreemde nieuwe leeringe gepredikt, en u met de rebellen verbonden. Ten tweeden, gy hebt geraden de Geeſtelijke en Catholijke als verraders te verjagen, en anderzins ook te doen perſequeren, en dat volgenden dien zijnen Majeſteit wettelyken oorzaake hadde my als morgen te doen juſticeren, enz. 1585.

Wat zegt gy daar op, zyde hy? Ik antwoorde op 't eerſte, dat ik Gods hylige woort geleert heb, en ik kan, nog wil het zelve geenzins loogenen: want beroepen zijnde, ben gekomen en heb mijnen dienſt na Gods woort bedient (niet wetende van eenige rebellien) en zo de Koninklyke Majeſteit, of zijn Alteze; mijnen dienſt begeerden, en ik vry ware, ik zou haar zo lief in dat deel dienen, als andere proteſterende Vorſten, Landen, of Steden: ook had ik in zijne Majeſteits Landen niet gepredikt, mijns weten, en daarom teegens het Placcaat niet geſondigt, enz. De Commiſſaris zyde: hoe, en zijn dit niet zijn Majeſteits Landen? Ik zyde, neen. Ik agte in 't gemeen eens Heeren Lant te zijn, daar hy commandement over heeft. De Koning wert ook genaamt Dominateur in Aſien: maar meent gy dat die van Aſien ſondige, datſe dien gehoorſaam zijn, die over haar regeert? De Commiſſaris zyde neen. Ergo, zyde ik, zo werde ik dan t'onregte beſchuldigt: niettemin, zyde ik, die kweſtie gaat my niet aan, maar laatſe de Heeren en Juriſten ſchyden. Op 't ander zyde ik, dat ik t'onregt geaccuſeert wiert: wel is waar zyde ik, dat ik den Magiſtraat dikwils had gebeden, den Hoereerders en Overſpeelders te bedwingen tot een eerlyk leven, en dezelve en andere boosdoenders te ſtraffen: van de reſt wilde ik geerne den Papen en andere Papiſten tot Regters hebben. Op het laatſte zyde ik, dunkt het de Koning goet, hy mag my laten dooden, maar ik ben wel verzekert, zyde ik, dat ik voor zulk een Regterſtoel ſtonde, dat ik zo wel als de Koning mogte gehoort werden, ik zou wel betoonen dat my gewelt en onregt geſchiede. Hier op zyde de Commiſſaris: De Koning ſpreekt u van de Religie niet aan: maar, zyde hy, de Koning conſidererende, dat gy u hebbelyker en geſchikter als zommige andere hebt gedragen, en ook dat gy van zijn Lant niet en zyt: daarom wil zijne Koninklyke Majeſteit met u zo ſtrengelyk niet handelen, maar vergeeft het u alles uit genade, en zult alleen met rantſoen ontſlaan, daarom zegt goetwillig wat gy zout willen geven? Ik zyde, dat ik niet en hadde, want ik arm van goet en ook berooft was, en dat het onregt zoude zyn van my, die niet misdaan had, eenig rantſoen te eiſſchen. De Commiſſaris zijde: Gy moet rantzoen geven, om dat u volk alle Monnikken en Papen zo ſchandelyk handelen, en rantſoeneren. Daar op zijde ik, 't gaat my niet aan wat andere doen, want ik noit profijt daar van gehad hebbe. Ten laatſten heeft hy my gezegt: De Koning ordonneert u voor rantſoen te betalen twee duiſent guldens, die moet gy opbrengen. Ik zijde, dat dien eiſch geen gratie en was, maar openbaar gewelt, mids zulks niet mogelyk was op te brengen, en dat ik voor beter gratie agte terſtont te ſterven, dan voor zulk een ſomme hier te moeten eeuwig blyven. Daar op hy my wederom te voren lijde, 't gewelt en overlaſt die ons volk de Papen en Katholyken aandeden hier en ook in Engelant, alwaar dat m'er veel had berooft en ook gekwartiert. Ik zijde, dat zulks niet geſchiet was *propter Religionem*, maar om booſe ſtukken en verraderyen: maar gylieden hebt t'onregt veel vrome en Godſalige menſchen vervolgt aan goet en lijf. Hier op zyde de Kommiſſaris: Den Koning doet zulks met goet regt, als rebellen tegen zyn Majeſteit: maar de uwe, doen het den Katholyken t' onregt. Ik zijde hem: Monſieur, u heden die zyt hier Regter in u eigen zaak, maar waar't zake dat wy ſtonden voor een opregt en onpartydig Regter, ik zegge vryelijk, het zoude wel anders blijken: En als hy nog bleef ſtaan op de twee duizent guldens, zijde ik, wat ſuldy daar mede geholpen zijn, als ik hier moet verrotten? overmids

1584. dien eiſch onmogelyk is te volbrengen. Daar op zijde de Kommiſſaris: U volk heeft arme Monnikken (die niet een ſtuiver hadden) wel twee duiſent guldens doen geven. En weten ook wel, dat gy om gelts wille niet zult ſterven. u volk hebben hare Miniſters veel te lief. Ik zijde, dat ik van de liefde niet en twijffelde, maar de magt en was daar niet, overmids de Broeders al meeſt gevangen, en ook arme lieden waren die ons aanhangen. De Commiſſaris zijde, die van Gent en Antwerpen zijn rijk genoeg. Ik zijde, mijn Heer, ik ben daar niet veel bekent, en weet ook wel dat den meeſten hoop met ons in 't geloove niet eens zyn, en dat ook vele van de gene die de magt hebben, en ook Landen en Steden regeren, niet veel na de Religie vragen, maar zoeken al veel meer haar eigen eere en profyt, gelyk ook by u lieden geſchiet, en daarom hebbe ik ook wynig van zulke te verwagte, en een half jaar lang te laten gaan bedelen van Stad tot Stad, om het rantſoen van de ſchamele Gemynte te verſamelen, dat zal van my niet geſchieden, en ben liever gereſolveert te ſterven, enz. Den Commiſſaris zijde, wilde God dat 'er zo wynig waren binnen Gent en Antwerpen: maar wy weten al wel beter. In ſumma, zijde hy, ik heb u de intentie van zyn Alteze verklaart, gy moet u daar op bedenken. Ik zijde, 't is al bedagt wat daar op te zeggen is. Hy zijde, ſchrijft overal aan u volk. Ik zijde, wiſte hy iemant, die zulk een ſomme voor iemant wilde geven, dat hy 't verſoeken zoude, ik en wiſt geen raat daar toe: en aldus zyn wy geſcheiden, uit welk u lieden merken mag hoe hart dat zy procederen.

Als ik geen Inquiſiteurs nog Papen vernam, om met my te diſputeren, en verſtont, datſe op den predikſtoel zeer laſterden op ons en onſe leere, zo en hebbe ik niet gelaten my modeſtelyk te beklagen en tegen alle menſchen die in de gevankeniſſe kwamen, Monnikken, Soldaten, en gevangene Burgers, als datſe my t'onregt gevangen hadden, en agter de rugge myn leere laſterden, enz. daarſe behoorden by my te komen, en my met Gods Woort te onderwyſen, waar in zy meenden dat ik dwaalde, verſekerende haar, zo men my beter konde berigten, dat ikſe volgen wilde: 't welk van alle menſchen behoorlyk geoordeelt wert, maar ik hebbe lange te vergeefs gewagt: tot dat het ten laatſten eenen ſterken herboren Goliath gedaan heeft, (voorwaar bekwaam genoeg om het Pausdom te beſchermen) deſe kwam tot my den 15. *Januari*; genoot van den Provooſt ter maaltijt, ſonder mijn weten: deſe heeft de katte de belle aangehangen (zo men zegt) en vele diverſche propooſten met my gehad, en heeft begonnen van de veelheit der Secten en de eenigheit der Roomſche Kerke. Ik zijde, dat 't een oud gebruik des Satans was, de ware Kerke te beſchuldigen van het geen daar hy en zijne dienaars zelve oorzake van zyn: ook waar zulks by de Teſtamenten wel bekent, en dat 'er *Tempore Auguſtini* wel agtentagtig Ketteren waren, en dat 'er nu, behalven 't Pausdom, veel meer dan duiſent Secten waren, en nog andere opreſen, om het voorgaande licht der waarheit te verdonkeren, daar toe de Duivel alle Ketters en Tirannen verwekt: maar, zijde de Paap, in de Roomſche Kerk en is geen twiſt. Ik zijde, u eigen Hiſtorien getuigen 't contrarie. Hy vraagde my, welk onſe Meeſters waren, van welke wy onſe leere hadden, *Calvinus*, *Martinus Luther*, ofte *Menno*? Ik zijde, Chriſtus, de Propheten en Apoſtelen. De Paap zijde, alzo zeggenſe altemaal: maar zegt my met welke Leeraars dat gy het houd? Ik zijde als voren, en dat ik den genen wel bekent ware, die de waarheit beminden, ook en hadde ik my noit verbonden aan eenig menſch of haar boeken, maar proefde alle geeſten en behielt het goede. Hy zijde, wat leere hebdy dan gepredikt (Ik zijde, geleert zijnde van Chriſtus, vraagt het den genen die my gehoort hebben. Dog ik hebbe myn leere ontfangen van Papen en Monnikken, en Gods Woort heeft my eindelyk in alles geruſt geſtelt. De Paap zijde: Zo zijt gy dan met ons eens. Ik zijde, ja, zo ver de Roomſche Kerk iet geloooft, leert, en houd, dat met Gods Woort, de twaalf Artykelen des Geloofs, de tien Geboden, en 't Gebed onſes Heeren accordeert. De Paap zijde: Men moeſte hem zo veel geloofs niet geven om zyn eigen judicium te volgen, want ik en zou niet derven anders leren, dan ik by de Paters leſe. Daar op zijde ik: Wy zetten de H. Schrift boven alle oude en nieuwe Scribenten, voorſeker gelovende, datſe volkomelyk leert wat ter zaligheit van noode is, en zo eenvoudig beſchreven datſe alle lieden verſtaan die zalig werden: wat dunkt u Domine? De Paap zijde, dat Gods Woort wel alles leerde, maar de kweſtie ware van 't verſtant desſelfs, 't welk van de H. Vaders moeſte gezogt en gehaalt werden, die men meer moeſt geloven dan andere: welk eendragtig gevoelen van alle de Paters maakt ons ſeker dat wy de H. Schrift regt hebben en verſtaan. Daarop zijde ik: Domine, heeft dan het kind de moeder voortgebragt? Ik geloove dat 't Woort de regte Kerke genereert, en niet de Kerke 't Woort. De Paap vraagde, waar by ik konde verſekert zyn, dat ik de Schriftuur mijnen volke regt verklaarde, zo ik de Paters niet volgde? Ik zijde zeer wel: Ten eerſten, als de Schrift met haarſelven niet ſtrydende voortgebragt wiert: Ten tweeden, als den uitleg wel accordeerde met het Geloove, de tien Geboden, en 't Vader Onſe, en ook niet en ſtryt tegens de liefde Gods, en des naaſten. Ten laſten, heb ik nog een veel gewiſſer verſekeringe, dat de H. Schrift Gods Woort is, en ikſe regt verſta, maar dit is, myn Heere, te hoog, (want ik meende 't getuigeniſſe des H. Geeſt.) Hoe zyde de Paap, en gebruikt gy dan geen Autheurs? Ik zijde hem, Ja: Papiſtiſche, en alle andere, die my luſtede, zo verre als myn magt ſtrekte, maar verbont myn konſcientie aan geen Autheurs, alleen aannemende wat waaragtig is. De Paap zijde, wy moeten niet denken dat de Kerk dwaalt, de Paters zyn dus en zo hylig geweeſt. Ik antwoorde hem, d'algemeene Kerk dwaalt nimmermeer gantſchelyk, maar particuliere Kerken konnen wel dwalen, en ook gantſchelyk afvallen, als dikwils gebleken is, en nog blijkt. Doen kwam hy met de ſucceſſie der Pauſe en Biſſchoppen voort, en dat wy zulke geen konden bewyzen. Ik zijde, dat dat niet en diende om eenige Leere te beſchermen, als Gods Woort daar niet by en is. Daar op zijde de Paap: Hoe, ſtaat 'er niet *Matth.* 16. 18. *gy zijt Petrus*? De Pauſen zyn immers navolgers van *St. Petri*. Ik zijde, de Kerke Gods is op Chriſtus (die *Petrus* beleden heeft, en andere Apoſtelen ook gepredikt hebben) getimmert. Dat is waar, zijde de Paap, maar gelyk als St. *Petrus* 't Hooft der eerſter Kerken en der Apoſtelen was, alzo is de Paus 't Hooft der Kerken. Ik zijde, ſtont dat zo wel in Gods Woort, als in de Decreten der pauſen geſchreven, ik zou 't gelooven: maar wilt gy verſtaan 't gene dat Chriſtus tot *Petrus* zijde, *Matt.* 16. van de ſleutelen? zo neemt *Matt.* 18. en *Joban.* 20. daar toe, zo zult gy bevinden dat 'er geen primaat eens eenigen, maar den dienſt der Kerken allen Apoſtelen gemeen is, en van Chriſtus gelyke magt hebben gehad, alzo 't wel blijkt, *Act.* 2, 3, 4, 8, 11. Ha, zijde de Paap, en is in de Kerke geen Overheit, hoe zalmen dan konnen de Gemynte in eenigheit regeeren? Daar moet een Overhooft zyn, om zijn Onderzaten te leeren en te regeeren. Ik zijde, dat ik in Gods Woort niet en vont

1 Theſſ. 5. 21.
1 Joh. 4. 1.

1514

de

1584. de hooge tytelen van Overſte en diergelyke, maar veel meer van Chriſtus verboden, *Luc.* 22. Wy kennen geen Overheit dan een vrome Magiſtraat, de Kerkendienaars waren broeders onder den anderen, en Dienaars der Gemynten, en geen Heeren, om malkanderen, of de Gemynte iet te gebieden. De Paap zijde, heeft Chriſtus niet tot *Petrus* gezegt *Joh.* 21. *Weit myne ſchapen*, en dat tot driemaal toe? Ergo daar is Overheit? Ik zijde, verklaart my, wat Chriſtus daar mede meent? De Paap zijde, de regeeringe der Kerke: maar ik vraagde hem, of 't iet anders waar dan den dienſt des Woorts, 't gebruik der Sacramenten en de diſcipline? De Paap zijde, neen, endit wert in de Roomſche Kerk wel onderhouden, en daarom noemt hem de Paus *Servus Servorum*. Ik zijde, dat de tijtels anders waren, dan de werken: Chriſtus heeft ons geen Tytelen, maar arbeit bevolen: ja, zijde ik, de Paus ſpot met de geheele werelt, mids hy met zijne hoovaardigheit, rijkdom en magt alle Princen te boven gaat, het welk *Petrus* niet en dede. De Paap zijde, de Paus is nogtans een navolger van *Petrus*, want hy op zijnen ſtoel zit. Ik zijde, dat 't onſeker was, dat *Petrus* te Romen had gewoont, en zo de Paus wilde als een navolger van *Petrus* geagt zyn, dat moeſte hy bewijſen met de leere, en met het leven. Want *Petrus* had Gods Woort geleert, en hyliglyk geleeft, maar de Paus kan zelve niet prediken, nog en leeft niet hylig, maar geheel godloos, alzo de werken van hem en zyn flatteerders betuigen. De Paap zijde alwaar de Paus een ſchelm, (alzo is hy, zijde ik) zo is hy nogtans een navolger *Petrus*, en het Hooft der Kerken: met ons boos leven komt gy altijt voor, om ons voor 't volk ſuſpect te maken, wy weten wel, dat by ons veel abuiſen zyn, de Predikanten zyn ook geen Engelen: dat is waar, zijde ik, wy bekennen ons alle voor arme ſondaars, maar zyn daarom geen veragters van Gods Woort, nog by ons en worden niet geleden openbare Afgodendienaars, Gods laſteraars, dronkaarts, hoereerders, overſpeelders, burgers, en Sodomiten, nog ook geen mijneedige, dieven, verraders, en moordenaars, gelijk onder de Pauſen en andere Prelaten gevonden werden, maar om zulks te remediëren, zo doet weg de abuiſen, en het Pausdom en zal niet meer zyn. Doen zijde de Paap, Domine, gy ſpreekt met paſſie. Ik zijde neen, maar ſpreek de waarheit, alſo gy zelve wel weet. De Paap zijde: Hoe, of een Koning niet en doet het officie eens Koning: is hy daarom geen Koning? Alzo ook, of ik niet en doe het officie eens Paſtoors, en zoude ik daarom geen Paſtoor van Cathem zyn? Ik zijde, 't heeft een andere meeninge met de Princen, als met de Kerkendienaars: Gy kont wel een Paſtoor van Cathem weſen, al zyt gy goddeloos, maar niet een Dienaar onſes Heeren Chriſtus. Ja, zijde hy, om dat gy zo veel zegt van ons goddeloos leven, wat was *Calvinus*? Een Kerkroover: want hy heeft tot Brugge in een Abdye gewoont, ten laatſten de Kerk berooft hebbende, is van daar na Geneve gereiſt, en aldaar predikant geworden: en dat *Mr. Adriaan* tot Dendermonde, eens anders mans gelt te bewaren ontfangen hadde, en onthiel het dien, die het hem te bewaren gegeven hadde, en zo voorts. Ik zijde, dat hy hem grootelyks abuſeerde: want *Calvinus* was noit te Brugge geweeſt, nog ook geen Paap, maar hadde Juri geſtudeert tot de doot zyns Vaders, en hem daar na in de Theologie geoeffent, en was alzo tot het Miniſterum gekomen. Aangaandien van Dendermonde, die en is geen dief nog ſchelm, overmids hy het gelt niet en loogende, nog ook had gewygert wederom te geven. De Paap zijde: Ik heb 't zo hooren zeggen. Ik zijde, 't was een groote ligtveerdigheit groote perzonen alzo te beſwaren met leugens. De Paap zyde: Gy toont wel dat *Calvinus* u Meeſter is, mids gy hem meer verantwoort dan *Lutherus*. Ik zijde, hy is een man met eeren, waarom zoude ik zyn eere met waarheit niet verdedigen? De Paap zijde, dat *Calvinus* was bloetgierig geweeſt, en eenen *Servetus* had laten dooden, en daar na een boekjen in druk laten uitgaan, dat men de Ketters mag dooden, enz. Ik zijde, wy en andere, die te Geneven verkeert hebben, weten beter wat het officie der Kerkendienaren is, dan gy en andere, der waarheit vyanden. *Servetus* is gedoot door den Magiſtraat, die wel weet wat haar officie is: en nadien gy bekent dat hy ten regten gedoot is, waarom zoekt gy den Godſaligen man (die in hyligheit en geleertheit het gantſche Pausdoms te boven gaat) te bezwaren? De Paap van den Oſſe op den Ezel ſpringende, begon wederom van de Patres en der zelver ſucceſſie, en dat zy alle tyt den Paus voor het Hooft der Kerken gehouden hadden. Ik zyde, het belieft u alzo te zeggen: maar hoe komt dat men in uwe Kerken meer hoort allegeeren *Patres*, *Patres*, ja ook *Ariſtoteles* en *Platones*, dan de Propheten en Apoſtelen? Ik hebbe meeſt alle Kerken doorwandelt van onſe Religie: ik en hoorde noit *Calvinus*, *Lutherus*, of andere menſchen namen alzo voortbrengen, als by u geſchiet: Kond gy u met Gods woort behelpen, gy zout niet van noode hebben, op onzekere perſonen u te beroepen, die zo wel voor ons, als voor u zijn: ik late u wel toe, dat de Paus zommige hondert jaren bekent is geweeſt voor het Hooft der Roomſcher Kerken, maar het is van den beginne zo niet geweeſt, nog ook tot den dag van heden niet aangenomen, alzo het in Grecia en veel andere plaatſen wel gebleken is. De Paap zyde, dat waren al Ketters geweeſt. Het is waar, zyde ik, de Papiſten houdenſe al voor Ketters, die den Paus de voeten niet en kuſſen. Wy ſpraken ook van de Mis. Ik vraagde hem, of deſelve van God was ingeſtelt? Hy zyde ja: maar ik zijde, dat nog den naam, nog de forma in Gods Woort te vinden was. De Paſtoor zijde: Staat'er niet *Matth.* 26. *Neemt, eet, dat is myn lighaam*? Ik zijde, dat voor en na wat meer woorden ſtonden: hem verhalende den text, en zijde tot hem, overdenkt in u konſcientie of daar geboden wert het broot op te ſluiten, triumphantelyk om te dragen, en aan te bidden, enz. Hy vraagde my, of ik niet van 't Nagtmaal geloofde dat het broot het Lighaam Chriſti waar? Ik zijde ja: wie dat verzaakt, die en verſtaat den handel van de Sacramenten niet: maar 't is een ander ding: Het broot is het lighaam Chriſti, en het is een ander ding: Het lighaam Chriſti is in den broot, of het broot wort in het lighaam Chriſti verandert, enz. De Paſtoor zijde, hy wiſt wel wat *Calvinus* in zyn Inſtitutie daar van zyde, zeggende: ik denke dat gy dit wel hebt gelezen? Ja, antwoorde ik, alzo wel als het Concilium van Trenten. De Paſtoor zijde: Deſen Artykel zou veel diſputs bybrengen, maar 't is al te vergeefs. De aanbiddinge der Sancten, was by hem geen afgoderye. Ik begeerde van hem uit Gods woort, exempel der Hyligen, of eenig gebod Gods. Hy zijde, ſtaat'er niet: *Verboort ons God, om Abraham Iſaak, en Jacobs wille*? Ik zijde, dat het was te zeggen, *om 'mijns Verbonds wille met den zelven opgeregt.* Exod. 32. 13. Hy bragt ook voort het bevel *Pauli* en *Jacobi*, van d'een voor den anderen te bidden, en uit den *Maccbabeen*: 't welk ik hem na behooren verantwoorde, te lang om te verhalen. Van de Concilien, wat dezelve waren, wat orden dat gehouden wiert, wat magt dat een Sinode hadde in het geloove, en orden te ſtellen, en hoeveel zy by ons geagt moeten zijn, hebbe ik hem met korte woorden verklaart. Van het dooden der Ketteren, en het bloedige Plakkaat van *Caroli Quinti*, 't welk

Eph. 6. 18. Col. 4. 1.

1584. 't welk hy approbeerde, daar op heb ik hem geantwoort, als datſe niet alle Ketters waren die zulks genaamt zijn, en dat men ook tuſſchen verlyders, en de gene die verleit worden, een groot onderſcheit maken moeſte: dog hy zogt niet langer by my te zijn, hoewel hy zijn Papiſtery konde defenderen, na haar lieder maniere, want hy een geleert man is. Ten laatſten, bad ik hem zo vriendelyk, als ik konde, my te willen komen bezoeken, om van alderhande zaken in het lange met my te ſpreken, want ik tyds genoeg had; maar de Paap zyde, het is al te vergeefs, want gy zyt te obſtinaat: ik wilde wel dat 't goede vrede ware, en den kryg gedaan. Ik zyde, de Proteſtanten hebben lang een vry algemeen Concilium begeert, maar te vergeefs. De Paap zyde: Hoe, heeftmen tot Trenten niet een gehouden, waarom en zijnſe daar niet gekomen? Ik zyde, zy waren nog gedagtig des Conciliums van Conſtancien.

Ten laatſten, zyde ik tot hem, Domine, gy en wy zouden haaſt accorderen, waar het dat gy drie dingen wilde verlaten. Wat is dat, zyde de Paap? Ik zyde, ten eerſten Afgoderye. Ten tweden, menſchen Traditien. Ten derden, Chriſtenen moort, en dan met Gods Woort handelen, enz. De Paap zyde, dat is groote blaſphemie, als *Serveti*: laſtert gy de H. Kerk alzo? Ik zyde, ik doe het niet, maar u eigen werken doen het: en alzo is hy weg gegaan half gram: beſorgende dat 'er geen Papen meer komen zullen, want zy en de Spanjaarden zeggen: Het is hem aangeboren, en te vergeven, mids dat hy noit anders geweten heeft. Aldus zit ik hier met twee van onſe medebroeders, waar van d'eene meeſt in mijne banden gewonnen is, en niemant mag by ons komen.

Ten laatſten, Broeders, ben ik nog eens ontboden voor den Commiſſaris den 24. *January*, dewelke my vraagde, hoe ik my bedagt hadde op myn rantſoent? Ik zyde, myn Heere, ik heb het u den derden deſer maant verklaart. Hy zyde, gy moet twee duiſent guldens opbrengen. Ik zyde, dat 't onbehoorlyk was my te ſchatten boven een Paſtoor van mijn kwaliteit. Hy zyde, die van Dendermonde houden den Paſtoor met zijn rantſoen. Ik zyde, hebben zy hem om mijnent wil gehouden, laat my gaan, men zal u het gelt zenden, hoewel het verre boven mijn vermogen is. Hy zyde, neen, gy moet twee duiſent guldens betalen. Ik zyde, zo moet ik hier wel verrotten. Hy zyde, ik en kan het niet gebeteren, en alzo is hy weg gegaan.

Aldus zit ik hier ſonder eenigen trooſt der verloſſige, maar danke God onſen Hemelſchen Vader, die my boven alle menſchen hoop, wonderlyk vertrooſt en bewaart heeft. Van mijne zware banden en gevankenis, hebt gy genoeg verſtaan door andere, en nog vernemen zult door eenige van mijne mede gevangenen, is't datſe de Heere verloſt voor my. Lieve Broeders, de natuur onſer vyanden is u lieden wel bekent, daarom bid voor ons, en denkt dat u lieden ook in 't zelve perykel ſtaat te komen, ten einde gy aan my broederlyke liefde bewyſt, alzo myn gevoelen van u lieden allen is. Ik wenſche u lieden al te ſamen, midsgaders den Magiſtraat, en de Gemynte uwer Stede, onoverwinnelyke kragt des H. Geeſtes, en eenen Godſaligen wandel door onſen Heere Jeſus Chriſtus, Amen. Uit Aalſt in onſe banden, den eerſten *February* Anno 1584. Stilo novo.

U lieden onderdanige en getrouwe Dienaar des Woorts Gods, Wilhelmus Preſſius.

Als nu de Kerken dienaren van Gent deſen brief ontfangen hadden, hebben zy alle neerſtigheit gedaan tot zijner hulpe, voornamelyk by Jonker *Jan van Imbyſe*, Voorſchepen van Gent, alzo hy daar toe wel middelen hadde, door gevangene, en anderſins: maar alzo hy nu de Kerk niet zo gunſtig was, als hy wel geweeſt had, zo is alle hoop verloren geweeſt, tot groote bedroefheit van de vrome: en gelyk het ſchynt, dat dit een middel was, dat God hem wilde roepen, om een getuige zijner waarheit te weſen, zo hebben hem de vyanden der waarheit, uit haat des Euangeliums, eindelyk zeer tyranniglyk, ſonder forme van Juſtitie, in een Steenput verdronken: 't welk geſchiet is in 't jaar onſes eenigen Saligmakers en Verloſſers Jeſus Chriſtus vijftien hondert vier en taggentig, in de maant van *Maart*. 1584

Meeſter ARENT, en Meeſter ADRIAAN, byde Dienaren des Woorts Gods.

Als de Stad van Dendermonde was ingenomen, Anno vyftien hondert vier en taggentig in *Auguſtus*, hebben de vyanden der waarheit de Predikanten gedoot: de Spanjaarden hebben Mr. *Arent* in 't leger geleit, en van daar wederom na de Stad gebragt: en daar na weder in 't leger brengende, opgehangen. Den anderen Predikant hebben ſy moordadelyk in een zak verſmoort. En alzo zijn deſe twe vrome en Godſalige mannen in den Heere ontſlapen, in 't jaar onſes eenigen Hylant en Saligmaker Jeſus Chriſtus vyftien hondert vier en taggentig.

JOHANNES FLORIANUS.

In 't jaar vyftien hondert vyf en taggentig is om de bekentenis der Goddelyker waarheit ter doot gebragt *Johannes Florianus*, in zijn leven Bedienaar des hyligen Euangelium, laaſt tot Bruſſel: in welke Stad hy 't Euangelium neffens twaalf andere Predikanten openlyk heeft verkondigt, tot 'er tyt dat deſelve haar uit hongersnoot in handen van den Prins van Parma heeft moeten overgeven. In welke overleveringe onder andere konditien was geaccordeert en beſloten, dat de Dienaren des Goddelyken woorts, met het Krygsvolk aldaar in garniſoen leggende, zouden mogen vertrekken, en dat zy in alle verſekerheit zouden geleit worden tot Bergen op den Zoom. 1585.

Wanneer zy dan uit Bruſſel vertrokken op den agtſten *Maart* vyftien hondert vyf en taggentig, zijn zy des anderendaags ontrent den middag gekomen voor de Stad Lier. *Johannes Florianus* vergeſelſchapt met een van zijn Soons, paſſeerde met een troup van onſe Saldaten buiten de Stad om: Een goet ſtuk weegs voorby de Stad zijnde, ſtonden daar twee van den vyant te paart, die aan hare habyten Kapiteinen of andere voornamelyke bevelhebbers ſcheenen te weſen, die onſe Soldaten voorby haar lieten paſſeren: en wanneer *Johannes Florianus* voornoemt ook wilde voorby gaan, ſpaken zy hem aan, en vraagden hem, wat voor een hy was, of hy was een burger van Bruſſel? Waar op hy haar voor antwoort gaf, dat hy was een van de Predikanten van Bruſſel. Zy vraagden hem na zijn Paſpoort? En wanneer hy zyde, dat in de overlevering der Stad het accoort alzo was gemaakt, dat de Predikanten onder de ſoldaten ſonder Paſpoort zouden uittrekken, zo greep hem een van haar van agteren by den hals, en zyde, Geeft u gevangen: zyt gy een Predikant, zo moet gy met ons gaan. Waar in zig *Johannes Florianus* patientig droeg, dog bad haar dat zy hem zo niet wilden by den hals vaſt houden, nademaal hy wilde met haar gaan, daar het haar zoude gelieven hem te lyden: zo zetten de zy hem dan tuſſchen hare paarden, en reden met hem te rugge na Lier, en zijn Soon die hy by hem had, ontrent twaalf of dertien jaren oud zijnde, jaagden zy weg, dewelke zijn Moeder die droevige tyding met groote verbaaſtheit terſtont kwam brengen. Zy in dit wedervaren zeer bedroeft en verſlagen zijnde, nam raat aan de andere Dienaren des Goddelyken woorts, die mede

Digitized by Google

1585. de uit Bruſſel gekomen waren, en wiert goet gevonden dat men met den eerſten zoude vernemen waar haar man mogte gebragt zijn. Waar over ook een Tamboryn uit laſt van mijn Heer *van den Tempele*, die Gouverneur te Bruſſel geweeſt was, is uitgeſonden, en heeft vernomen als dat *Jobannes Florianus* ontrent tweuren binnen Lier geweeſt was, dat hy van daar was gebragt, na een van de naaſt gelegene Dorpen, alwaar wanneer de Tamboryn kwam, zo wiſt men hem wel te zeggen, dat 'er een zeeker oud man door geleit was, maar niet waar henen. Met welke tydinge den Tamboryn voor dat maal wederom kwam. Naderhand heeft de Huisvrouw van *Jobannes Florianus* voornoemt, zijnde binnen Bergen op Zoom, zekerlyk verſtaan dat haren man gebragt was, na een vlek ontrent Antwerpen, genoemt Beveren, daar doen ter tyt de Prins van Parma met zijn Leger in Kwartier lag, en dat hy daar in de gevankenis was geſet. Werwaarts zy ook verſcheiden Tamboryns door bevel van de eerſame Magiſtraten van Bergen met brieven van addres heeft geſonden, ernſtelyk verſoekende, dat haren man onverſeert mogt wederom komen: maar al te vergeefs. *Jobannes Florianus* nu aldus gevangen in den Kerker zijnde, is dagelyks van de Papen zeer gekwelt geweeſt, die hem kwamen drygen, indien hy zijn geloof niet wilde afgaan, dat hy zoude moeten ſterven: maar zo hy zijn geloof verlaten, en de Roomſche Religie aannemen wilde, dat hy het leven zoude behouden, en dat hem noch daarenboven een goet onderhout zoude gegeven worden. Ook heeft de Prins van Parma zijnen Luitenant, den Viconte de Gant, laſt gegeven met hem te ſpreken, dewelke tot hem komende hem vermaande, dat het van wegen zijnen ouderdom hoogtyt was, dat hy zig bekeerde: waar op *Jobannes Florianus* antwoorde, dat hy hem geen dwaalagtiger leer bewuſt was, maar veel meer zig gantſchelyk verſeekert hiel, dat hy niet anders dan de zuivere waarheit opregtelyk geleert had. En na hooge drygementen aan hem gedaan, verklaarde hy vrymoedelyk, dat hy van herten bereit was, by zijn geloof te leven en te ſterven. Als de vyanden der waarheit ſagen dat zy noch met drygementen, noch met ſchoone beloften, hem van zijn voornemen konden afwenden, verſwaarden zy zijn gevankenis, en wierpen hem in een gat, daar hy eenige dagen groot ongemak heeft moeten lyden, verſoekende of zy door dat middel hem van zijn voornemen konden doen veranderen. Dog ziende dat zy ook daar mede niet konden uitrigten, na dat hy ontrent de vier weken in de gevankeniſſe geweeſt was, zyde eindelyk de Prins van Parma tegen den Viconte de Gant: Doet den Ketter in een zak ſteken en laat hem verdrinken.

Hier op is gevolgt, dat *Jobannes Florianus* des ſelven daags ontrent den avont is aangezegt, dat hy zig bedenken zou, of hy van zijn Ketters gevoelen wilde afſtaan, want zo hy dat niet en dede, dat hy des anderen daags zoude ſterven. En ook noch onlangs daar na, de Viconte de Gant zelve tot hem in de gevankenis gekomen zijnde, na dat hy vele ſcheltwoorden tegen de Gereformeerde Religie had gebruikt, zo zyde hy, dat hy zig des verheugde dat hy zo lang had geleeft, dat hy een zulken vertwyffelde Ketter mogt helpen ter doot verwyſen. Waar op *Jobannes Florianus* antwoorde: Gylieden verdoemt my als een Ketter, maar God, die een regtveerdig Regter is, zal dat te zijner tyt oordelen. Des anderen daags 's morgens vroeg wiert hy met een troup Soldaten ſtilſwygende uit de gevankenis geleit, het welk de inwoonders van de plaats ziende, alzo zy wiſten dat 'er een Predikant gevangen lag, vraagden aan de Soldaten waar zy met den ouden man henen wilden. Men maakten haar wys dat men hem een ſtuk weegs ging konvojeren. En hy wiert gebragt ontrent een halfuur gaans buiten het Dorp. Gaande tuſſchen de Soldaten na de plaatſe daar men hem zou doden, was hy geduurig in den gebeden tot God, onderwijlen ook zodanige vermaningen gebruikende, dat 'er van de gene die hem lyden, eenige gebragt wierden tot tranen, en begonnen onder malkanderen te murmureren, waarom men zulken man zou dooden. Komende ter geſetter plaatſen, was daar een vuilen put vol moraſch, daar hem een van de Overſten aanſprak, en zyde: Ziet hier is de plaats daar gy ſterven zult: waar op *Jobannes Florianus* verhaalde de woorden des Heeren Chriſti: *Wie zijn leven zal behouden bebben, die ſal 't verlieſen, maar wie zijn leven zal verloren bebben om mijnent wil, die zal 't vinden.* Matth. 10. 39. En als hy voor den put nederknielde, om zijn ziel in de handen des Heeren met den gebede te bevelen, wert hem een zak over het hooft geſmeten, en nadat den zelven over hem was toegebonden, wiert hy van boven neder in den put geworpen, daar kwalyk zo veel water in was, dat hy daar in kon bedekt leggen. Waarom als zy zagen dat hy zig noch lang verroerde, hebben zy hem ten laatſten met een ſpies doorſteeken, en is alzo in den Heere ontſlapen.

1585.

Na dat deſe getrouwe Dienaar Chriſti aldus met zijn doot der waarheit getuigeniſſe had gegeven, heeft men zijn bedroefde weduwe, die noch agt kinderen van hem in 't leven behiel, door een Tambouryn laten weten, dat haar Man in 't leger des Princen van Parma voor Antwerpen van de Peſt zijn eigen doot was geſtorven: maar zy heeft naderhand uit geloofwaardige getuigen gantſch anders verſtaan. Eerſt uit den mont van meeſter *Henricus Henningius*, Bedienaar des Goddelyken woorts, regt daar te voren te Bruſſel, (dog leſt tot Middelburg in Zeelant) dewelke, van alle 't gene hier voren is verhaalt, zekerlyk was berigt van lieden die in 't leger des Princen van Parma op die tyt zelve waren geweeſt, en bootſchapten haar, hoe dat haar man om des Euangeliums wille was gedoot, en alzo de kroone der vromer getuigen Chriſti had ontfangen. En naderhand heeft zy het noch verder verſtaan van een zeker Edelman uit Vlaanderen, als ook uit eenige aanzienlyke Koopluiden, dewelke verklaarden dat zy *Jobannes Florianus* hadden zien ombrengen, dat zy hem ook noch in den zak, eer hy in het water geworpen wiert, hadden hooren ſpreken, en betuigden dat het de Goddelyke waarheit was om de welke hy leet. Zy voegden der noch by, dat de Viconte de Gant, van den welken hier te voren verhaalt is, noch des zelven daags, als uit een regtveerdige wrake die God almagtig over hem dede, van wegen zijn onbehoorlyk zeggen, aan zijn doot is geraakt: door dien hy komende te paart gereden aan de brugge die over de Schelde gemaakt was, aldaar ſubytelyk met vele andere meer in de lucht is geſmeten, wanneer dat de Brantſchepen aangingen, welke die van Antwerpen hadden afgeſonden, om de voorgenoemde brugge te verbreken. Aldus heeft *Jobannes Florianus*, Bedienaar des Goddelyken woorts, komende uit Bruſſel, door de trouwloſe daat des Princen van Parma, zijn leven geëindigt, oud zynde drieëntſeſtig jaren. Hy was geboren van Antwerpen, en heeft in 't jaar vyftien hondert tſeſtig zijn Vaderlyke Stad moeten verlaten door 't vervolg des Antichriſts, uit oorzaak dat hy eenige ſtigtelyke boekjes uit 't Latyn en Frans in onſe Nederduitſche taal had overgezet, dienende tot onderwys en troost van alle die hare zielen ſaligheit van herte beminne: midsgaders tot wederlegginge van de dwalingen en ſuperſtitien des Pausdoms; hoedanigen werk by de hand te nemen, in die tyden zeer perykeleus was.

1586. *CHRISTOPHORUS FYTRERUS, Dienaar des Goddelyken Woorts.*

Chriſtopborus Fytrerus, Dienaar des Goddelyken Woorts binnen Nuis: Als de Stad met gewelt was overvallen en ingenomen, hebben zy den voorſchreven *Fytrerus* gevangen, en terſtont opgehangen en verworgt, en daar mede nog niet te vreden zijnde, hebben zy hem daarna verbrant. Alzo heeft deſe goede man zijn leven geëindigt: het welke geſchiet is in 't jaar onſes eenigen Saligmaker Jeſu Chriſti vyftien hondert ſesentaggentig.

RADEGONDE en CLAUDE FOUCAUT Geſuſters.

1587. *Radegonde*, dogter van *Mr. Jan Foucaut*, Procureur in het Parlement van Parys, weduwe van *Jan Surault*, oud weſende ontrent de veertig jaren, en *Claude Foucaut* haar Suſter, oud ontrent ſesendertig jaren, jonge dogter, zijn byde gevangen geworden den negenentwintigſten *October* in het jaar vyftien hondert ſesentaggentig, d'een in 't Dorp van Pierefoite, niet verre van Parys, d'ander in de voorſtad van Sinte Germain, regts buiten de poorte van Parys, en werden alle byde gelyt op het Chaſtelet, om dies wille dat zy gezegt hadden, dat zy de ware Religie niet wilden verzaken en wederkeeren na de Mis. Geleit weſende in den kerker elk op een byſondere plaatſe, zijn zy tot diverſche ryſen ondervraagt geweeſt op vele Artykelen van haar geloove, waar op zy altyt zeer eenvoudelyk volgens Gods hylige woort geantwoort hebben, en namentlyk van het hylige Nagtmaal, van de aanroepinge der Hyligen, van de Gebeden voor de overledene menſchen, en van 't vlees eten in de Vaſten, en op andere verboden dagen. Daar na zijn zy by malkander gevangen geleit, en werden beſchuldigt dat zy obſtinaat en rebel waren tegen des Konings gebot, het welke aan alle de gene, die van de Gereformeerde Religie waren, was gebiedende, terſtont te vertrekken uit 't Koninkryk van Vrankryk, of haar geloof te verzaken. Hier op hebben zy geantwoort, dat zy beryt waren utt Vrankryk te vertrekken, mids dat zy behoorlyk reſpyt hadden, om haar klyne middelen by een te verſamelen en hare ſchulden in te manen. Maar ſonder eenig agt te nemen op haarlieder begeerte, heeft men haar wel vaſt geſloten in den kerker houden zitten, tot op den ſevenſten dag van *November*, als dan is de Luitenant *Civiel*, d'Advocaat en Procureur van den Koning, de Provooſt en nog andere vyanden der waarheit: by haar gekomen, om met deſe huisvrouwen te diſputeren, en haar van 't ware geloove te doen afwyken: maar zy zijn beſchaamt gemaakt geworden door den Geeſt Gods, die door de monden van deſe weduwe en dogter was ſprekende, alzo dat zy door beſchaamtheit gedwongen zijn bare klagte te doen aan den Koning, over de obſtinaatheit (alzo zy zyden) van deſe twee Ketterſche vrouwen. Dit gebeurde ontrent 't begin van den navolgenden jare vyftien hondert ſevenentaggentig, men heeft deſe twee vrouwen langen tyt alzo in de gevankeniſſe laten zitten, alwaar zy zeer dikwils gekwelt wierden van de Papen en Monniken, die haar op alle manieren zogten af te brengen van den weg der waarheit, maar zy hebben alle deſe ſtryt zeer vrymoedelyk wederſtaan, en zijn door al deſe verleidingen niet eens beroert geworden.

Op eenen Vrydag voor Paaſſchen (welken de Papiſten den goeden Vrydag noemen) is de Koning zelve in perſoon gekomen by deſe twee gevangene vrouwen, en vraagde haar, waarom zy haar zelven niet wilden begeven in den ſchoot van de Catholyke Roomſche Kerke, waar op zy met alle reverentie en zedigheit geantwoort hebben, dat zy het zelve niet konnen doen, en beveſtigden hare antwoorde met diverſche plaatſen der H. Schriftuur. Zijn tweede vrage was, waarom dat zy niet gehoorzaam geweeſt waren aan zijn laatſte Plakkaat? De weduwe deſe woorden op haar nemende, heeft geantwoort: Heer Koning, (zyde zy) ik ben belaſt met drie klyne kinderen: doen u lieden den tyt van zes maanden, verleent aan die van de Religie om te vertrekken uit Vrankryk, veranderde in den tyt van vyf weken, zo hebbe ik mijn uitterſte beſt gedaan, om te ontfangen eenig gelt het welk my de lieden nog ſchuldig waren, maar myne ſchuldenaars ſtellen my nog uit, en mijnen Wyngaartpagter tot Pierreſie, om zig zelven van my te ontlaſten, heeft my beſchuldigt van ketterye, en dede my met mijn zuſter lyden in deſen kerker, daar wy nu zes maanden lang gezeten hebben. En aangezien dat onſe rekweſten uwe Majeſteit niet aangenaam zijn geweeſt, zo bidden wy uwe Hoogmogende Majeſtyt zeer ootmoedelyk, dat het u believe te ordonneren dat de gevankeniſſe voor ons geopent werde, en wy zullen, volgende het gebot van u Majeſteit, van ſtonden aan vertrekken uit uwe Landen van Vrankryk. Den tyt is nu verloopen, zyde de Koning, ik en kan nu niet tot u lieder voordeel doen, dan mids konditie, dat gy belooft ter Miſſe te gaan. Hy toonde dat hy kwalyk te vreden was om harer ſtantvaſtigheit wille. En het gebeurde dat op dien zelve tyt voor hem gebragt wert een genaamt *Ricbelot*, de welke ook op dien zelven tyt om deſelve oorzake gevangen was, tegen deſen man heeft hy niet zeer lange geſproken, maar tot een beſluit zyde hy tot hem, dat hy het hout niet weerdig was daar hy mede zou verbrant worden. Deſe *Richelot* heeft de ware Chriſtelyke Religie verzaakt, op den zelve dag als men deſe twee geſuſters dede ſterven. Daar waren met den Koning gekomen vyf of zes Sorbonniſtiſche Doctoren, dewelke begonnen te diſputeren op eenige woorden die de weduwe *Radegonde* geſproken had: maar de Koning brak haar lieder propooſten, en zyde: Wy zijn hier niet gekomen om te diſputeren, dat men haar lieden wel vaſt opſluite, en dat niet een menſche tegen haar ſpreke. Een half uur daarna zag haar de Hertog van Longeville, zeggende, dat haarlieden ongeval hem leet was, en rade haar lieden dat zy te Miſſe zouden gaan, zeggende, daar ſtaat geſchreven: *Gy zult uwen Prince en Overſte geboorzaam weſen*, en indien zy de konſcientien bedwongen, dat zouden zy lieden moeten verantwoorden, dat zy haar lieden behoorden te laten onderregten, altyt agt nemende op haarlieden vrouwelyk en broos geſlagte. Zy verantwoorden haar op deſen Artykel van de gehoorzaamheit, dat geen aardſch Prince wettelyke magt hadde om over de konſcientien te heerſchen: en baden hem dat hy dog wilde bidden aan den Koning, dat zy mogten ontſlagen worden: maar zijn antwoort was, dat, indien zy ſtantvaſtig bleven by haar belydeniſſe, die zy tot nog toe gedaan hadden, de Koning haarlieden lange in den kerker zoude geſloten houden, en dat 'er perykel was, als zy lange in den kerker gelegen hadden, dat zy eindelyk ter doot zouden veroordeelt worden.

1587.

Des anderendaags, Saterdags voor Paaſſchen, de Koninginne gaande met de Princeſſe van Joyeuſe de gevangenen beſoeken, is gekomen in 't Chaſtelet; maar in de plaatſe dat zy deſe twee geſuſters zouden gaan aanſpreken, heeft zy eenen vuilen Apoſtaat, met namen *Mattbys de Lannoy*, die van een Dienaar des Goddelyken Woorts een Prieſter geworden was, tot haar lieden geſonden: deſe, na dat hy met zeer veel ſchimpige redenen tegen deſe deugtſame vrouwen gediſputeert had, en haar lieden

ge-

87. gevoelen niet konnende wederleggen, heeft hy ſchuimende van kwaatheit, haar lieden geheeten, booſe menſchen, honden, verduivelde vrouwen, waardig verbrant te worden, en alzo is hy van daar geſcheiden, ſonder eens wederom by haarlieden te komen. Eenigen tyt daar na zijn zy door de Regters van 't Chaſtelet veroordeelt, om gehangen, verworgt, en hare lighamen daarna tot aſche verbrant te worden: maar zy hebben haar beroepen op het Parlement, en zijn van daar geleit na den kerker van't Parlement. 1587.

Op Sint Jans avont in de maant van *Juni*, heeft 't gemene volk van Parys groote vuuren geſtookt, en veel brootdronkentheden bedreven: onder andere wulpsheden hebben zy op vele diverſche plaatſen verbrant de Figure of Schilderye van de Koninginne van Engelant. Des anderendaags daarna hebben de Parochiepapen hier op beginnen te prediken, en zyden, dat men niet behoorde de gelykeniſſen of Schilderyen van de Ketters te verbranden: maar de perſonen zelve, welke obſtinaat en hartnekkig in haar gelove bleven. Deſe woorden hebben het gemeene volk zo ontſteken, dat zy des anderendaags met grooter hoopen vergaderden voor't Palys, en drygden de Preſidenten en Raatsheeren, dat het haarlieden niet wel zoude vergaan, 't en ware zy ter doot veeroordeelden deſe twee gevangene vrouwen. Men ſont dit oproerig volk van daar met veel ſchoone woorden en beloften, dat men haaſt in de zelve zake zou voorzien.

Den agtentwintigſten dag des zelven maants, het Parlement beveſtigt hebbende de ſententie van die van Chaſtelet, zijn deſe vrouwen wederom gefonden geweeſt, om gedoot te worden; in voegen dat zy ontrent den middag geleit zijn geworden ter plaatſen daar zy zouden ſterven, alwaar zy ſtantvaſtig gebleven zijn in de zuivere Leere des hyligen Euangeliums. En de weduwe gekomen zijnde op 't hoogſte van de ladder, heeft uit hare handen geſtoten een hout kruis, 't welke met kragt haar in de handen gebonden was, waar door 't gemeene volk zo ontroert wert, dat zy hebben beginnen te werpen met ſteenen en ſtokken; in voegen dat de Beul haar terſtont heeft moeten van de ladder werpen, en de koorde van ſtonden aan los ſnyden, en haar laten vallen, half doot zijnde, in een vuur dat daar onder de galg gemaakt was, alwaar zy haren geeſt gegeven heeft in de handen van haren Hemelſchen Vader, gelyk ook haar Suſter zeer ſtantvaſtelyk daarna gedaan heeft: op den agtentwintigſten dag van *Juni*, in 't Jaar onſes eenigen Saligmakers Jeſu Chriſti vyftien hondert ſevententaggentig.

JAN de LERM.

In dit zelve Jaar hadde de Hertoge van Joyeuſe een groot Leger vergadert in het Lantſchap van Guyne, om de Gereformeerde Religie in dat Lantſchap t'eenemaal uit te roejen. En om dit te beter te wege te brengen, heeft hy zijn Leger geſlagen voor de Stad van Maixant in Poictou, op den vyfden dag in *Juli*, en is daar eenige dagen voor blyven leggen: gedurende dit beleg, is 'er geweeſt een Jongman, oud zijnde ontrent vyfentwintig Jaren, met namen *Jan de Lerm*, geboren van Aulas in't lant van Languedoc, die groote begeerte hadde om dit beleg eens te mogen zien, in 't Leger gekomen zijnde, is aldaar bekent geworden, en gevangen zijnde wert terſtont voor den Hertoge van Joyeuſe gebragt, en beſchuldigt dat hy de Gereformeerde Religie toegedaan was. Waar op de Hertoge hem gevraagt heeft of het ook alzo ware, en of hy niet te Miſſe gaan wilde? *Jan de Lerm* antwoorde zeer vrymoedelyk, dat hy zig des Hyligen Euangeliums niet en ſchaamde, en dat hy de bekende waarheit voor de menſchen uit vreeſe des doots niet verloogenen wilde: ten anderen, dat 'er geen drygementen zo zwaar waren, die hem zouden doen ter Miſſe gaan. De Hertoge drygde hem, dat hy een wreede doot zoude ſterven, het en ware hy zig bekeerde: Hy antwoorde, dat hy liever had te ſterven, dan zijn Heere en eenigen Saligmaker Jeſus Chriſtus te verloogenen. De Hertoge dit hoorende, heeft terſtont aan een van zijne Provooſten geboden dat hy hem zoude doen hangen, het welke dadelyk gedaan wert niet verre van 't Leger. Alzo is deſen onnooſelen menſche gevangen en verworgt geworden aan eenen Notenboom, in het aanſchouwen van de belegerde geloovige, aanroepende tot den laatſten toe den Name des Heeren.

ANTHONIUS HILAIRET, Dienaar des Goddelyken Woorts binnen Maixant.

NA dat de Stad van Maixant agt dagen lang belegert was geweeſt, hebben de Burgers de Stad opgegeven in de handen van den Hertog van Joyeuſe, mids konditie dat alle de ſoldaten die binnen de ſtad waren, zouden uittrekken met hare wapenen, en geleit worden in eene verſekerde plaatſe. Doen ter tyt was *Anthonias Hilairet*, Dienaar des Godlyken woorts, binnen Maixant, een man begaaft met eene byſondere Godvrugtigheit, wel geleert, en ervaren in de wetenſchap van diverſe talen, namentlyk in de Griekſche en Latynſche taal. Deſe goeden man was van te voren vertrokken binnen de Stad van Rochelle met zijn geheel huisgezin, om aldaar in ruſte te mogen leven, gelyk vele andere van de Religie gedaan hadden, om de wreede en ſtrenge Placcaten wille, die haar uit hare goederen en huiſen waren jagende, indien zy niet wilden ter Miſſe komen, maar alzo hy verſtaan had, dat de Gereformeerde de Stad van Maixant t'eenemaal waren bezittende, is hy door raat van zijne vrienden derwaarts getrokken, om de Kerke aldaar wederom te helpen opbouwen, onder de Soldaten en eenige Burgers, die aldaar noch gebleven waren. Terwyle dat hy zijn beſte hier toe was doende, heeft de Hertog de Stad belegert en gewonnen. En volgence het contract dat 'er beſloten was in het overgeven van de ſtad, heeft *Hilairet* geproeft met de ſoldaten uit de ſtad te trekken, hebbende om dit beter te mogen doen zijne kleederen verandert. Hy trok daar uit met de andere ſoldaten by ſchoonen dag: maar hy is terſtont bekent geworden, door een Papiſt van de ſtad, welke overluit geroepen heeft, dat dit een Predikant was: waar over hy terſtont gevangen is genomen, en gebragt by de Hertog van Joyeuſe, welk terſtont aan den Provooſt geboot, dat hy hem zou doen hangen en verworgen: voegende daar noch by, dat hy alleen oorlog voerde om de Gereformeerde en haar Religie t'eenemaal uit te roejen. Waar over hy des anderendaags aan eenen Notenboom gehangen en verworgt is geworden, toonende ſtantvaſtigheit om dien doot te verdragen, en zulken vierigheit om God op de ladder te bidden, dat de Provooſt en zyne dienaars haar niet konden onthouden van weenen, en zyden datmen hem ten ongelyke dede ſterven, maar dat zy bedwongen waren het zelve te doen. Op deſen zelven tyt was noch in het Leger die verrader, die *Jan de Lerm*, daar wy te voren af gezegt hebben, verraden en overgelevert had. Deſe had zig beroemt dat hy met zijn rappier het ligham van *Anthonias Hilairet*, daar het aan den boom was hangende, met een ſteek doorſtooken zou, het welke hy ook gedaan heeft eenige uuren na dat deſe onnooſele menſche gehangen was. Dit ongelukkig menſch, na dat hy op vele diverſche plaatſen de menſchen gerantſoeneert en verraden had, is eindelyk van de huislieden op het lant met handboomen doot geſlagen geworden. Wat aangaat den Hertog van Jo-

1587. Jojeuſe (dewelke zo veel onnooſel bloet om de belydeniſſe der waarheit hadde doen vergieten) is in den ſlag van Coutras ook zeer leelyk vermoort geworden.

ANTHONIUS OLDEVIN.

1588. *Antbonius Oldevin*, geboren van Cremone een vermaarde Stad in Italien, getrokken weſende tot de kenniſſe des hyligen Euangeliums, en niet langer konnende verdragen den afgodendienſt en blaſphemien die binnen de Stad van Romen gebeurden, heeft voor zig genomen na Geneve te vertrekken met zijn twee broeders en zijn eene ſoon, aan dewelke hy met den monde verklaart hadde de bedriegeryen van den Paus van Romen, en doen bekennen de zuivere waarheit des H. Euangeliums. Gekomen zynde binne Geneve den twaalfde dag van *Juni* in den jare vyftien hondert vyfentagtig, heeft hy zig zelven begeven tot het leſen van de hylige Schriftuur, en tot het gehoor van Gods hylig woort, met zulk iever, dat God hem in korten tyt de genade gedaan heeft, dat hy klaarlyk verſtont welke de waaragtige Religie was. Daar na heeft hy met zijn broeders een vaſt beſluit gemaakt om daar te blyven, op dat zy met een geruſte konſcientie en in alle vryheit God mogten dienen, gelyk hy in zijn hylig woort bevolen heeft. Als hy ontrent agt maanden binnen Geneve gewoont hadde, heeft hy met bewillinge van zijne broeders beſloten een rys te doen in Italien, en dat om twee redenen wille: d'een was gefundeert op de hope die hy hadde, van zijne moeder ook te mogen trekken uit de duiſterniſſen des Pausdoms, daar in zy zeer verblint was. d'Ander was om aldaar te verkopen zekere erfgoederen, op dat hy goede middelen mogte hebben, waar van hy binnen Geneven eerlyk zoude leven.

Gekomen zynde in zijn huis binnen Cremone, heeft hy met zijne Moeder zeer vryelyk beginnen te ſpreeken van de ware Religie, haar voor oogen houdende de ſuivere waarheit des hyligen Euangeliums, die in de Gereformeerde Kerken geleert wort, en de groote valsheit waar mede de Paus van Romen en zijne onderſaten de arme menſchen zijn bedriegende. God willende werken door de woorden van *Antbonius* zijn Dienaar in het herte van deſe arme verblinde vrouw, heeft haar gelyk haar kinderen de oogen des verſtants willen openen, zo dat zy een luſt en genoegte gekregen heeft in de woorden die haar ter zaligheit voorgehouden wierden, op dat zy mogte ſmaakten de ſoetigheit van de ware Religie. *Antbonius* ziende de openinge des herten die God hem te voren was maakende, is met zulken iever om haar te vermanen voortgevaren, dat zijn Moeder hem tot Geneve toe gevolgt is. En om dies wille dat het in de Vaſten was, en dat de week voor Paaſſchen was nakende, heeft hy zo veel te meer zijn beſt gedaan, om haar en zijne Cozyns uit het ryke des Paus, het welke vervult is van duivelſche en onzuivere ſuperſtitien, te trekken. Het welke hem zeer wel vergaan is, en is geſont met zijn Moeder binnen Geneve gekomen. En in de plaatſe dat hy zig daar geruſt zou geſtelt hebben, (ſonder wederom te keeren na den kuil van dien vervaarlyken Cyclops den Paus van Romen, om aldaar zijn goet te zoeken) heeft hy voor zig genomen, met procuratie van zijn moeder en broeders, wederom in Italien te keeren, om zijn goederen aldaar te mogen verkoopen. Met deſen laſt is hy gekomen binnen Cremone, en heeft zijn goederen beginnen te verkoopen en gelt daar van te maken. Als hy nu al zijn goet verkogt had, en bereit was om wederom na Geneve te keren, is hy van de dienaars der Inquiſitie, daar hy over tafel was zittende, gevangen genomen, en hebben hem geleit in eenen zeer donkeren Kerker, alwaar hy twee jaren en een maant gevangen gezeten heeft deſen tyt gedurende, heeft hy veel ſtryts en aanvegtingen moeten lyden, maar hy is door den Hyligen Geeſt in alle zijne tormenten zo verſterkt geweeſt, dat hy altyt ſtantvaſtig gebleven is, belydende den name des Heeren Jeſu Chriſti tot den laatſten toe. Eindelyk hebben hem de Inquiſiteurs ter doot veroordeelt, als dat hy levendig in 't vuur tot aſſche verbrant zoude worden, welke doot hy zeer geduldiglyk en met groote ſtantvaſtigheit voor den name des Heeren geleden heeft. Want de gene die daar tegenwoordig waren, als hy de grouwelyke doot was lydende, betuigen, dat zy hem in 't midden van de vlamme hebben hooren roepen met luider ſtemme in de Italiaanſche taal: O *Fuoco dolce*? O *Flama ſuave*! dat is: O *ſoet vuur*! O *lieffelyke vlamme*: Hier ſiet men beminde broeders, noe ſtantvaſtelyk dat deſe Godſalige Martelaar om de belydeniſſe der waarheit geſtorven is, in 't jaar vyftien hondert agt en taggentig. 1588.

MARGRIETE PIERONNE.

Hier konnen wy niet nalaten te beſchryven wat dat eenige jaren daar na binnen Valencyn door toedoen van de Jeſuiten te wege gebragt is, met de perſoon van een zeer deugtſame vrouw, met namen *Margriete Pieronne*: deſe was geboren van Sauſay, een Dorp in het Biſdom van Kameryk. Zy is met haar man, genaamt *Ambroſius Marchaut*, komen woonen binnen de Stad van Valencyn, alwaar zy een tyt lang geruſtelyk geleeft heeft: tot dat zy, niet willende verdragen de kwaatheit van haar dienſtmaagt, van de zelve beſchuldigt is geworden aan de Vaders van de nieuwe ſecte der Jeſuiten, dat zy in vele jaren niet ter Mis geweeſt had, en dat zy in haar huis eenen Bybel had, in welken, te leſen, al haar genoegte en vermaak was. De Jeſuiten hebben dit terſtont aan de wereltlyke Overigheit te kennen gegeven, en hebben alzo hare naarſtigheit in deſe zaak gedaan, dat zy van ſtonden aan gevangen en in den Kerker geworpen wiert. Eenige van hare vrienden hadden haar laten waarſchouwen, dat zy haar een wynig aan een zy zou houden, en een tyt lang verbergen, maar door de onagtſaamheit van de gene die aan haar geſonden waren, en heeft zy hier niet af geweten, om dat het God Almagtig beliefde, dat zy om de waarheit des hyligen Euangelium zoude lyden, en vervullen her getal der Martelaren. In den Kerker zijnde, hebben haar de Regters voor haar ontboden, en zyden tot haar: Wel *Margriete*, zout gy niet wederom willen t' huis gaan, by uwen man en kinderen? *Antw.* Ja ik, indien het God alzo behaagt. Zy zyden daar op: Wy hebben zo veel te weeg gebragt by de Vaders Jeſuiten, dat gy zult los gaan uit den Kerker, mids dat gy alleenlyk een klyne zaak zult moeten doen. *Antw.* Dat wil ik gaarne doen, by zo verre het zelve niet en ſtryt tegen de eere Gods, en de zaligheit van mijn ziel. Neen het *Margriete*, zyden zy, men zal een ſchavot opregten op de groote Markt voor 't Stadhuis, op het welke men u lyden zal: als gy daar op zult gekomen zijn, zult gy vergevinge bidden aan God en de Juſtitie: daar na ſalmen een vuur ontſteken, in het welke gy uwen Bybel verbranden zult, tot aſſche toe, ſonder dat gy een woort ſpreken zult. *Antw.* Mijn Heeren, zegt my eens ter goeder trouw, mijnen Bybel is hy niet goet? Zy antwoorden al te ſamen ja, hy is goet. *Antw.* Aangezien dan, mijn Heeren, dat gylieden bekent, dat hy goet is, waarom zou ik hem dan in 't vuur werpen? Om de Vaders Jeſuiten te vreden te ſtellen, antwoorden zy, denkt dat het anders niet en is dan papier, dat gy verbranden zult. Doet dat alleenlyk om u leven te bewaren, en gy zult wel doen: gy zult daarna eenen anderen Bybel mogen koopen, als het u goet- 1593.

593. goet donken zal. Zy waren meer dan twee uuren lang beſig, om dit zelve haar aan te raden, voegende daar by, dat het was om een meerder goet: maar deſe goede vrouw verſterkt door den Hyligen Geeſt, heeft wel vrymoedelyk geantwoort: Ik en zal dat in geender manieren doen. Wat zou het volk zeggen, als zy mijnen eigen Bybel alzo zagen verbranden? Zouden zy niet zeggen: Ziet daar een ellendige vrouw, die haren Bybel met vuur verbrant, in welken begrepen zijn de leeringen nootſakelyk tot harezaligheit? Ik heb veel liever, datmen my zelve verbrant, dan dat ik mijn Bybel verbranden zou. He Heeren ziende datzy geenſins wilde luiſteren na haren raat, hebben haar in een zeer ſtrengen Kerker laten ſluiten, en alleen laten ſpyſen met water en droog broot, meenende dat zy haar door deſe wreedigheit zouden afbrengen van haar goet gevoelen: maar al te vergeefs. En alzo zy zeer lange tyt gevangen was, ſonder datmen oit konde weten waar zy mogt gebleven zijn, hebben vele menſchen gemeent, dat zy hymelyk in den Kerker was omgebragt. De Regters deden alle naarſtigheit, om haar van de ware Religie af te brengen, en hebben tot dien einde zeer dikwils tot haar geſonden een Doctor genaamt *Vibenoyne*: maar het was hem onmogelyk deſe vrouw daar toe te bewegen, en heeft daarna nog dikwils bekent, dat hy geen oorzaak in haar en vont, waarom datmen haar zoude hebben doen ſterven. Eindelyk op eenen vrydag den twee en twintigſten van *January* vyftien hondert drie en 'tnegentig, hebben zy haar veroordeelt, datzy zou geleit worden op een ſchavot, opgeregt voor het Stadhuis van de Stad van Valencyn, om aldaar te zien verbranden haar Bybel, en daarna aan een ſtank verworgt te worden, het doode lighaam daarna geſleept buiten de Stad op 't galgevelt. Als zy nu op 't ſchavot gekomen was, heeft zy zeer duidelyk geſproken 't gebed onſes Heeren, *Onſe Vader*, enz. Daarna als zy haren Bybel zag verbrande, heeft zy met luider ſtemme geroepen: *Gy lieden verbrant het bylig woort des Heeren, 't welke gy van te voren bekent hebt, goet en bylig te weſen.* En wederom verhaalt hebben, *Onſe Vader die daar zyt in de Hemelen*, enz. Is zy verworgt geworden, en heeft haren geeſt zeer zoetelyk gegeven in de handen van haren Hemelſchen Vader; in voegen dat zy doot zijnde, haar kouleur geenſins verandert heeft, nalatende aan het volk van Valencyn, een proefſtuk en ſpiegel van dit onregtveerdig oordeel, tot beveſtinge, dat de doot der Martelaren Jeſus Chriſtus koſtelyk is voor de oogen van zijnen Hemelſchen Vader, en tot een ſchrik der Regters, en hare beulen de Jeſuiten tot een eeuwige gedagtenis van hare Barbariſche wreetheit.

Een Engelsman te Romen verbrant.

595. In 't jaar ons Heeren vyftien hondert vyfennegentig den twintigſten *Juni*, is te Romen verbrant een Jongman geboortig van Londen in Engelant oud ontrent dertig jaren. Deſe ging den vyftienden der voorzyder maant in de Kerk van St. Agathe, om der Papiſten Godsdienſt te aanſchouwen; maar gedreven zijnde met eenen Goddelyken iever, konde hy niet verdragen de Afgodery die daar wiert gepleegt. En alzo de Biſſchop met de Papen haar gereet maakten om in de proceſſie te gaan, zo begaf zig deſe Jonkman by de Kerkdeur, en doen zy uitgingen, trad hy toe, en ſloeg de ciborie uit de hand des Prieſters dieſe droeg, datſe ter aarden neder ſtorte, overluit roepende dat het een Afgod was, en daar by doende: Gy vervloekte Afgodendienaars, valt gy neder voor een ſtukje broot? Het volk deſe woorden hoorende viel dadelyk op den Jongman, ſloegen de handen aan hem, en bragten hem in de gevankenis in 't Capitolium. De klagte hier van gedaan zijnde aan de Paus *Clemens de VIII*, zo ordineerde hy terſtont, dat deſe perſoon nog op dien dag zou verbrant worden, tot een exempel en verſchrikkinge van alle zijne medegeſellen. Maar eenige van des Paus Kardinalen, doenmaals daar tegenwoordig zijnde, rieden dat hy liever een tyt lang in den kerker zou gehouden worden, om door alle ſcherpe pyne geëxamineert te worden, en hem te doen belyden zijne medegezellen, en die hem daar toe geraden en aangedreven hadden. Als zy hem nu agt dagen lang in de gevankenis gehouden hadden en konden zy anders niet van hem uitperſſen, dan deſe woorden, *Dat was den wille Gods.* 1595.

Doen zy zagen dat zy niet konden vorderen, zo wiert terſtont zijn vonnis gemaakt en beſchreven, namelyk, dat hy van het Capitolium zoude gaan, naakt tot zijn middel toe, en dragen op zijn hooft de forme van een Duivel, of Draak, zijn broek zou rontom geſchildert weſen met vuurvlammen, en alzo op een kar gebonden zijnde, zoude hy levendig verbrant worden, doch eerſt in deſe gedaante rontom de Stad gevoert zijnde.

De Patient verſtaande hoe dat hy zou getracteert worden, ſloeg zijn oogen op na den Hemel, en riep om hulp tot den Almagtigen; en ziende hoe hy van elk een beſpot wiert, zo bleef hy nogtans in zijne devotie en gebeden. Hy konde zig niet bedwingen van iet wat te ſpreken tegen het leven der Kardinalen en haren aanhang; welke 't zelve hoorende, begonnen daar over te raſen, en op dat hy hare godloosheit niet langer melden en beſtraffen zoude, zo deden zy hem eenen grooten bal met gewelt in zijnen mond douwen, die hem meer kwelde dan alle het andere, gelyk hy betuigde, doen hy zyde: *Hoe zal ik mijnen God konnen aanroepen?* Maar even wel hy onderwierp zig zeer geduldiglyk om alle hare wreetheden te verdragen.

In deſe gedaante wiert hy gebragt by St. Agathen Kerk, daar hy den Afgod tegen d'aarde hadde geſmeten, alwaar hem de Beul de hand afſloeg, en de tonge uitſneet, en de hand wiert in de katre op een hout geſteken, en de twee pynigers deden hem daar voelen de kragt des vuurs, nemende elk een brandende toortſe in hare handen, met welke zy des Jongsmans vlees ſengden en branden door de gantſche Stad.

Ten laatſten kwamen zy aan den plaatſe genaamt Campo de Fiory, de Jongman zijnde als doen in eenen zeer deerlyken ſtaat, want zijn gantſche lighaam was over al geſengt, geheel bloedig en vol blynen, niets gaafs hebbende dan alleen het hooft, 't welk hy nu en dan ophief.

Van de karre afgenomen zijnde, en ziende den paal, waar aan hy met yſere ketenen zou vaſt gemaakt worden, zo ging hy van zulfs tot den paal, en op zijn kuien vallende kuſte hy de ketenen met welke hy zou vaſt gemaakt werden. Doch eer 't vuur noga angeſteken wert, zo wilden hem de Monniken en Papen dwingen dat hy den Afgod, dien zy voor hem hielden, zoude aanbidden: maar by keerde zijn aangezigte daar van af, alzo betoonende dat hy niet gezint en was deſe eere den beelden te bewyſen, en eenigzins af te wyken van zijn vorige belydeniſſe. En zo haaſt als hem de vlamme des vuurs beving, zo boog hy zijn hooft, en gaf zijnen geeſt over in de handen Gods.

Een oud man van Milanen te Romen verbrant.

In 't zelve Jaar verbranden zy ook een oud man, welke langen tyt in de gevankeniſſe der Jeſuiten gelegen had. Hy ſtierf met groote volſtandigheit en een goede reſolutie. Voor zijn doot wiert hy van de Monniken vermaant, ja ook zeer gekweld om een kruicifix te kuſſen: maar hy, ziende hare groote onbeſchaamtheit, zyde

1595. vry uit: Indien gy deſen Afgod niet uit mijn gezigt weg neemt, gy zult my dwingen daar op te ſpouwen. 't Welke doen zy dat hoorden, zo wiert hy weg geſonden na het vuur, en tot aſſche verbrant.

JAN CATEAU.

In 't zelve Jaar onſes Heeren en Saligmakers vyftien hondert vyfentnegentig, is ook *Jan Cateau*, Pagtenaar binnen Yperen, een ſtad in Vlaanderen, om de belydeniſſe des H. Euangeliums gevangen geworden, en alzo hy ſtantvaſtig by zijn geloove was blyvende, verſmadende tot den laatſten toe alle valſche leeringen en ſuperſtitien, is eindelyk in deſelve Stad opgehangen en verworgt geworden. 1595.

ANNEKEN uit den HOVE levendig in d'aarde gedolven.

Gy word dan levendig in 't duiſter graf gedolven,
Onnoos'le maagd! van hun, die, ó wat ſnoode blaam!
Schynheilig pronken voor elks oog met Jezus naam?
Maar 't heilig Lam heeft geen gemeenſchap met die wolven,
Dies volgt zyn voorbeeld door geduld in 't zwaarſte kruis
Hy heeft u plaats bereid in 's Vaders eeuwig huis.

1597. Als nu het openbaar verbranden en dooden om de Religie een tyt lang in Brabant had opgehouden, 't welk geſchiet mag zijn, of uit vreſe des volks, of uit eenig agterdenken van een zo kwade zake, zo zijn de vyanden der waarheit eindelyk wederom daar toe gekomen, dat zy een zeer moortdadig feit hebben aangeregt. Want in 't jaar vyftien hondert ſevenentnegentig den negentienden *Juli*, hebben zy het zelve wederom aangevangen aan een vrouwsperſoon, genaamt *Anneken uit den Hove*, weſende de dienſtmaagt van twee geſuſters, dogters weſende van eenen genaamt *Campart* van Antwerpen, die langen tyt tot Bruſſel om de Gereformeerde Religie gevangen geweeſt hadden, maar door voldoeninge, raat en hulpe van vrienden, wederom los gekomen waren; 't welk deſe *Anna* hare dienſtmaagt niet heeft mogen gebeuren, want zy volſtandig in 't geloove volherdende, is ten laatſten door de Jeſuiten, na vele ondervragens, voor een Ketter veroordeelt, en is door de bloedige Plakkaten verweſen om levendig in de aarde gedolven te werden, gelyk ook geſchiet is, niet tegenſtaande, dat zy zeer ontfermhertelyk, op haar knien leggende, heeft gebeden, zo aan de Jeſuiten, als aan den Magiſtraat, dat zy haar konſcientie niet wilden dwingen, en dat zy haar dog een mindere ſtraffe, als de doot wilden opleggen. En alhoewel zy in deſen eenigzins haar zwakheit betoont heeft, waar door zy zulken ſchrikkelyken moortdadigen doot heeft gevreeſt, zo is zy nogtans volſtandig gebleven. Want wanneer haar de Jeſuiten vele liſtige lagen lyden, meenende haar daar door van het ware geloove in Chriſtus Jeſus af te trekken, 't welk zy gedaan hebben tot in den laatſten oogenblik hares doots, zo heeft zy gezegt dat zy niet anders konde gelooven dan God in zijn woort te gelooven bevolen had, en gelyk in de twaalf artykelen des Chriſtelyken geloofs begrepen was. 't Welk zy alles ſtelde tegen de Pauſelyke Miſſe, Vagevuur, aanroepinge der Hyligen, Aflaten der ſonden, en voort tegen alle het gene datmen haar van des Paus kramerye wilde wys maken. 1597.

Waar tegen de Jeſuiten heftelyk hebben geſtreden, en haar vermaant dat zy zou afſtant doen, of zo zy zulks niet doen wilde, datſe als dan niet alleen hadde te verwagten een levendige bedolvinge in de aarde, maar ook een eeuwige verdoemeniſſe, en een levendige bedolvinge der zielen, in den eeuwigen helſchen gloet.

Hier op verklaarde *Anna* voornoemt, dat zy den Heere dikwils en menigmaal om de verlichtinge zijns hyligen Geeſt hadde gebeden, op dat zy, zo zy eenigzins op een doolweg ware,

te

1597. teregte mogte komen, en dat zy haar agtervolgende haar gebed, als nu in haar eenvoudige wetenſchap, zeer geſterkt, en ook wel getrooſt vont, om dien moortdadigen doot aan te gaan, daar mede zy haar drygden, ſonder eens te vreeſen dat haar ziel in den helſchen gloet bedolven zoude worden, gelyk als zy haar zogten wys te maken.

Als zy zagen dat zy op haar niet konden winnen, maar ter contrarie bemerkten meerder ſtantvaſtigheit en vrymoedigheit als voren, zo zyn zy eindelyk met haar ſententie voortgegaan, en hebben haar terſtont uitgeleit tuſſchen twee Jezuiten, die ook eenige Minderbroeders navolgden, tot op een plaatſe genaamt Varen Heivelt, liggende tuſſchen Bruſſel en Leuven. De Jezuiten by haar gaande, hebben haar aangezegt, dat zy des Duivels aas, en eeuwig verdoemt was, zo zy haar niet en bekeerde en van haar geloove afging, maar zy gaf haar geen gehoor, dewijle zy anders verzekert was, zeggende: *Dat zy met Stephanus den Hemel geopent zag, daar in haar de Engelen zouden voeren, en voor het gewelt des Duivels beſchermt.*

By de plaatſe komende, heeftmen daar eenen kuil in de aarde gemaakt gevonden, daar in haar de Beul gelegt heeft, en na dat hy haar met aarde bedekte, het zelve beginnende van haar voeten af, zo hebben haar de Jezuite altyt gevraagt, of zy nog niet wilde afſtaan? Eindelyk tot den mond komende, hebben zy 't zelve haar wederom gevraagt: maar zy heeft haar uit den mont Chriſti geantwoort, dat, die zyn leven hier zogt te behouden, het ſelve namaals zoude verlieſen: daar na heeft haar de Beul den mont met aarde bedekt, en ook het hooft, alzo dat haar geheele lighaam in den kuil vaſt met aarde beſloten wert. Dit gedaan zijnde, ſprong de Beul zeer geweldig op haar toegedekte lighaam, waar over zy zeer erbarmelyk onder de aarde riep, haren geeſt opgevende. Aldus heeft deſe vrome dogter, als een getrouw getuige Jeſu Chriſti haar leven geëindigt, en de leere des Euangeli met een moordadigen doot beveſtigt.

Zy is verraden geworden (zo men meent) door een Paſtoor van de Sabel Kerk tot Bruſſel, en de vyanden der waarheit, bedenkende den moordadige doot, hebbenſe deſe vrome getuige Jeſu Chriſti, eenige ongeſchikte dingen willen opleggen, om deſen moordadigen doot eenigzins te verſchoonen: maar genomen ſchoon het waar zo, gelijk het niet en is, zo en kan deſen moordadigen en onmenſchelyken doot niet verſchoont worden. De ſententie des doots en is door geen middelen te bekomen geweeſt, maar den uitgang en de daat ſelve, die van vele perſonen, niet ſonder groote droefheit is aangezien geweeſt, heeft genoeg geleert, hoedanig de ſententie hares doots is geweeſt.

Kort en waaragtig verhaal van een vroom Martelaar, genaamt ARNOUDT le MAIRE, geboren tot Antwerp en, oud zijnde ontrent veertig jaren.

1599. NA dat *Arnoudt* voornoemt, tot Delft in Zuit Hoilant getrouwt was, alwaar hy opgeregt heeft een Kruideniers winkel, zo is hem voorgekomen in den jare vyftienhondert ſevenentnegentig, om ſekere oorſaken wille, dat hy heeft moeten ryſen na Sivilien in Spanjen, alwaar hy gearriveert zynde, en eenen tyt lang zyn handelinge gedreven hebbende, bemerkt heeft dat twee Spanjaarden op malkanderen zeer verſtoort waren, malkanderen vloekende en ſwerende met veel laſteryke en onbehoorlyke woorden. 't Welk hy aanhoorende heeftſe beſtraft, op dat hy, als *Mozes* dede, deſe twee vereenigen mogte. Waar over d'een Spanjaart verſtoort weſende, hem heeft geſcholden voor een Lutheraan, en daar mede nog niet te vreden weſende, heeft hy den voornoemden *le Maire* voor een Lutheraan gaan beklagen, waar over hy terſtont van de Juſtitie gevangen genomen is, en in zyn gevankeniſſe heeft hy zig toegedragen, 't geen hier na volgt, gelyk hy het zelve aan zyn huisvrouw en kinderen geſchreven heeft. 1599.

In den eerſten is my voorgeſtelt d'aanroepinge der Hyligen, en de vereeringe der Beelden, welke zy (zo zy zijden) aanriépen als Middelaars om door haar verhoort te worden. Waar op ik antwoorde, dat de verſtorvene Hyligen arme ſondige menſchen waren geweeſt, welke niet door haar eigen zelfs, maar door 't gelove aan Jeſus Chriſtus ſalig waren geworden, en dat zy, nadien zy den eenigen Middelaar van noode hebben gehad, zelf geene Middelaars konden weſen, en dat men over zulks dien zelven eenigen Middelaar moeſte omhelſen om hem te hebben, als een middel der verſoeninge, en als eenen opregten Voorbidder by den Vader. Daar toe ik haar verſcheiden getuigeniſſen der Schrifture hebbe aangeweſen, als daar zyn *Matt.* 11. 28. *Job.* 14. 6. 1 *Tim.* 2. 5. en 1 *Joh.* 2. 1, 2.

Ten tweeden is my ook voorgeſtelt de handelinge van de zienlyke Kerke Jeſu Chriſti, en van 't hooft der zelver, welke zy agteden te zyn de Kerk van Romen, en zijden dat het Hooft daar van was de Paus, door ſucceſſie van St. *Pieter*, en dat de Roomſche Kerk niet kon dwalen, waar toe zy verſcheiden redenen bygebragt hebben. Zy hebben my ook voorgeworpen de geſtalte van de oude Joodſche Kerk, en willende bewyſen, dat gelyk daar een Hoogepriester in was, de Paus ook alzo was de eenige Hoogepriester, 't ſouveraine Hooft des zelven, ja dat hy was een Stadhouder Jeſu Chriſti op deſer aarden. Waar op ik antwoorde, dat de Kerk aan Romen niet was gebonden, maar dat delelve overal was te vinden, daar Gods woort opregtelyk gepredikt wort, daar de Sacramenten na Chriſti inſtellinge ſuiverlyk bedient worden, en daar den hylige Name Gods, door den eenigen Middelaar Jeſus aangeroepen wort, welke agtervolgende Gods Woort het eenige Hooft is zijner Kerke: welke Kerke niet kan dwalen, zo lange zy by de zuiverheit van Gods hylig Woort blijft, gelyk zy doen kan, wanneer zy daar van niet afwijkt. Gelyk zulks aan de Kerke van Jeruzalem, Corinthen, en voorts aan alle de andere Kerken te zien is Ik hebbe haar ook voorgehouden, dat het Hogepriesterſchap een figure geweeſt is op onſen Heere Jeſus Chriſtus, gelyk ik zulks uit den Sendbrief tot den Hebreen klaarlyk bewees, haar te gelyk leerende dat daar in het Nieuwen Teſtament geen Hoogepriester van noode was, dewyle zy alle, door het eenmaal uitgeſtorte bloet Jeſu Chriſti, geheiligt zyn, als met een volkomen en genoegzame offerhande, die in eeuwigheit geheiligt zullen worden, *Hebr.* 10 14. Daarom de Apoſtel daar ook getuigt, dat 'er geen offerhande meer van noode is voor de ſonden, die eenmaal door de offerhande Jeſu Chriſti is bekomen.

Van den Doop hebben zy gezegt, dat de Duivel magt heeft: over de kinderen eer zy gedoopt zyn, en dat zy over zulks, de kinderen dopende, den zelven daar moeten uitbannen. Waar op ik antwoorde, dat de kinderen der geloovigen in 't verbont der genade Gods zyn, en dat zy, al ſterven zy ongedoopt, niet nalaten zalig te zyn, daarom dat den Doop wel een zegel is, maar geen middel, waar door haar de zaligheit gegeven kan worden: want het Sacrament des Doops, zijde ik, beteekent de rynigmakinge door het bloet Chriſti geſchiet.

Wy hebben ook verhandelt het poinct van het hoogwaardige Avontmaal Jeſu Chriſti daar van

1599. zy deſe getuigeniſſe gaven, zeggende, dat de Heere Jeſus in zyn laatſte Avontmaal een Sacrificie ingeſtelt heeft, en dat dit Sacrificie geconſacreert wort door de kragt der woorden Chriſti, dat is myn lighaam, en verandert in de lighamelyke ſubſtantie des lighaams Chriſti, ware God en menſch. Zy zyden ook, dat de Apoſtelen het Sacrament langs de ſtraten tot de kranken gedragen hebben. Daar op ik antwoorde, dat d'Apoſtel *Hebr.* 9. 22. leert, dat ſonder bloetſtortinge geen vergevinge geſchiet, en dewyle geen bloetſtortinge in 't Avondmaal geſien wort, dat het dan geen offerhande voor eenige ſonden konden weſen. Ik zyde ook, dat het broot en den wyn in 't Avondmaal, door Chriſti zo niet veranderen konde, die zelve geen Sacramentelyke teekenen meer zyn. Ik bewees haar ook, dat, indien het zo was, als zy zyden, dat als dan de goddelooze, het Avontmaal nuttende, den Heere Jeſus zouden moeten ontfangen, 't welk *Paulus* tegen ſpreekt: want hy zyde, dat de zodanige het Avontmaal nuttende, eten en drinken haar zelven dat oordeel.

Dit is in 't kort, zeer lieve Cozyn, dat ik in 't lange met de vyanden der waarheit verhandelt hebbe in diverſche diſputatien, waar over d'Inquiſiteurs als oordeelders der ſelve hebben geſeten, welke ons dikwils vraagden, of ik niet alles wilde geloven dat deſe Doctoren my zyden? En als ik daar op neen zyde, zo zyden zy wederom tot my, dat ik verdoemt was met myn kinderen tot in het derde geſlagte. Waar op ik haar antwoorde, dat 'er wel eenen dadelyken vloek was, maar dat God het huis Jacobs daar voor behoede.

Hier mede adjeu, zeer lieve Kozyn, my bevelende in uwe hylige gebeden.

Arnoudt le Maire, gevangen om de waarheit des Euangeliums.

Hier volgt een Brief geſchreven aan zyn Huisvrouw.

De genade en vrede zy in u, myn zeer lieve Huisvrouw en kinderen, vermenigvuldigt door Jeſus Chriſtus, Amen.

Ik danke God mynen hemelſchen Vader door zynen Hyligen Geeſt, waar door hy my, om de verdienſten Chriſti wille, verſterkt heeft, om de vyanden der waarheit te beſchamen, dewelke my, gelyk ik van hem verhope, door zyn grote genade en barmhartigheit tot het laatſten oogenblik myns levens, ook ſal bewaren en behouden, om my te geven en te laten genieten, het einde des geloofs, het welk is de zaligheit der zielen. Den dag mijner opofferinge (zo ik hope) zal weſen den eerſten *Mei* anno vyftien hondert negenentnegentig. De Heere laat 't geſchieden tot zijner eeren, ſtigtinge van zyn Kerke, en tot mijner eeuwiger zaligheit. Mijne laatſte diſputatie zyn gevallen den derden, en den ſesden *October* vyftien hondert agtentnegentig, waar in dat my de vyanden der waarheit zeer confuſelyk hebben aangevallen, ſonder my te laten antwoorden na behooren. Den negenden *October* hebben zy my als een Ketter verdoemt, met myn kinderen, tot in het derde geſlagte: waar op ik haar vermaande, datſe God zouden bidden om vergevinge, op dat dien vloek op haar ſelven niet en kwame. Den agtſten *Januari* vyftien hondert negenentnegentig hebben zy my wederom verhoort, en doen heb ik haar vermaant dat zy toe zouden zien, hoe dat zy beſt het regtvaardige oordeel zouden ontgaan: want het t' zy dat gy u bekeert, zo en zult gy de eeuwige verdoemeniſſe niet konnen Ontlopen, nog de Paus, de ware Antichriſt, en zal u als dan met alle zijne Bullen niet konnen verloſſen. Ik bewees haar ook, dat haare Doctoren my van kettery niet konden beſchuldigen, gelyk zy dikwils geroepen hadden, dat zy hadden gedaan. Ik zyde tot den Inquiſiteurs, dat zy, als Regters weſende, onpartydig behoorden te zijn, op datſe de zaken ten byden zijden gehoort hebbende, een goet regt mogten wyſen. En dat het tegen alle Regten ſtreet, een gevangen te veroordelen, ſonder hem te mogen defenderen in zijn geregte zake. Een, *Don Juan* genaamt, vraagde my of ik my niet wilde bekeeren? Waar op ik antwoorde, dat ik my niet beter als tot God konde bekeeren, want hy gezegt heeft, *wilt gy u bekeeren, bekeert u tot my.* Ik bewees haar, dat deſe leere waaragtig was, en datſe den geloovigen door de verdienſten Chriſti wort geſchonken. Ik zyde ook dat ik wel geruſt was, om dit jammerdal der tranen te verlaten, om mijn pelgrimagie te eindigen, want by Chriſtus te weſen, is my voor 't beſte. Ziet, mijn lieve huisvrouw, met deſe en diergelyke woorden meer, hebbe ik my tegen de vyanden der waarheit verantwoort, en eindige. Voorts vermaan ik u door deſen, dat gy, als een uitverkoren kind Gods, uwe verkieſinge wilt gedenken vaſt te maken. En gy mijne vrienden, die van tydelyke goederen zyt, maakt u geen vrienden van den onregtveerdigen rykdom, en laat u mijn waarſchouwinge ter herten gaan. Voort wilt u mijn klyne ſchaapkens aanneemen, en toezien, datſe in de vreeſe Gods mogen opgevoet worde.

Hier mede wil ik mijn ſchryven eindigen, ik verhope dat wy, die malkanderen na den lighame nu niet meer zien konnen, zullen zien in 't eeuwige leven.

Vaart wel.

Arnout le Maire, gevangen om de waarheit des Euangeliums.

Na dat hy nu eenigen tyt gevangen geſeten hadde, is hy eindelyk veroordeelt, om levendig verbrant, en de aſſche in de lucht geworpen te worden, als ook geſchiet is. Hy wert op een ezel gezet en tot de Rigtplaatſe gevoert, alwaar hy zelve met kloekmoedigheit aan den paal gegaan is, en heeft alzo ſtantvaſtig Gode zijn ziele opgeoffert. 1599

WERNER HESSU.

Werner Heſſu, geboren van den Wadiſchwykerberg onder het gebiet van Zurich, als hy tot Freyenbach aan de Zurikzee gelegen, en die van Schweitz toebehoorende, voorby een Paap ging, die het Sacrament (zo zy 't noemen) tot een kranke, of zieke droeg, en dat zelve geen eere bewees, wert hy van die Paap geſcholden of toornig aangeſproken, waarom hy Chriſtus geen eere bewees, want daar by kon men zien dat hy van Chriſtus niets en hielt: en nadien hy geantwoort hadde, hy wiſte wel dat Chriſtus daar niet tegenwoordig was, maar dat hy zat in den hemel ter regterhand des Vaders, daar men hem in den geeſt en waarheit aanbidden moeſt, is hy gevangen genomen, na Schweitz in de hooftvlekke gevoert, gepynigt en geëxamineert geworden, en ook eindelyk na gedane volſtandige en ronde bekentenis, niet tegenſtaande alle ſchriftelyke en mondelinge voorbeden, den ſesentwintigſten *Februari* ſestien hondert, met het zwaart gerigt en verbrant. 1600

Over zijn jéverig en vierig gebed en groote volſtandigheit, hebben haar vele moeten ontzetten. Die van Schweitz wilden haar daarna hier mede ontſchuldigen, gelyk haar oude ontſchuldinge is, dat deſe *Heſſu* een Wederdooper zou geweeſt zijn, maar het is genoeg kennelyk en openbaar, waarom hy gevangen is geworden.

PIETER MOTTE.

IN 't jaar onſes Heeren ſeſtien hondert is *Pieter Motte*, een Zaajetwever, geboren van Mouvans, niet verre van de ſtad van Ryſſel, om de belydeniſſe van de Gereformeerde Religie gevangen geworden, en na dat hy een tyt lang gevan-

vangen gezeten hadde, is hy openbaarlyk op een Schavot binnen Ryſſel met roeden gegeeſſelt, en uit de ſtad verbannen geweeſt. Daar na wederom gevangen zijnde, is hy in 't zelve jaar gehangen en verworgt geworden. 1600.

ANTHONIUS MOREAU.

Anthonius Moreau, geboren van Monue, een Dorp niet verre van Kortryk in Vlaanderen, gevangen zijnde om de belydeniſſe der waarheit, en geleit binnen Doornik in den Kerker van den Biſſchop, is aldaar in groote ellendigheit vele jaren opgehouden geweeſt, en wert uittermaten zeer gekwelt van de Jeſuiten en andere Geeſtelykheit, welkers aanvegtingen hy al te zamen zeer vromelyk wederſtaan heeft. Als deſe verlyders der menſchen zagen, dat 'er geen middel was om deſen menſche van de waarheit af te trekken, hebben zy hem in den Kerker zeer ongenadelyk gehandelt, eindelyk hebben zy hem van honger laten ſterven. Het Capittel van Doornik heeft het lighaam laten begraven onder de galg van een Dorp, gelegen in de Jurisdictie van het Biſchdom van Doornik, ontrent een myl van de ſtad. Als men het lighaam van de karre zou trekken om begraven te worden, heeft het zeer overvloedelyk uit den neuſe beginnen te bloeden, tot groote verwonderinge van alle de omſtaanders, in 't jaar ſeſtien hondert een, in de maant van *Januari*.

BARTHOLOMEUS COPIN.

In 't jaar ſeſtien hondert een rysde *Bartholomeus Copin* uit de valley van Lucerne, na een plaatſe genaamt Aſt in Piemont, met zekere Koopmanſchap, om de zelve op een Markt aldaar te verkoopen, die des anderendaags weſen zou. Nu, het gebeurde, als hy op een avont aan de tafel zat met verſcheiden andere Koopluiden, dat 'er een van haar begon eenige propooſten te voeren van de verſcheidenheit der Religien, en ſprak ook met eenen iet wat het welk ſtrekte tot nadeel van die van de Valleye van Angrongne en de naaſtburige Dorpen.

Copin hoorende zulke woorden, die hy van haar niet verwagt hadde, ſpreeken tegen zijne Broederen, en ook tegen hare Religie, welke alle ſtrekten tot Gods oneere; zo vreeſde hy dat zulks eenige ergerniſſe zoude hebben konnen geven, indien hy niet antwoorde op zulke laſteringen, die hy met zijn ooren aanhoorde tegen de Religie waar van hy belydenis dede, en alſo antwoorde hy hem op zijnen propoſten na dat 't vereiſchte. Nu, de gene die van *Copin* beriſpt wiert, vraagde hem terſtont: Zyt gy een van de Vaudoiſen? Hy antwoorde, ja, ik bender een van. En hoe, zyde de ander, en gelooft gy niet dat God in de Hoſtie is? Neen ik, zyde *Copin*. O, zyde de ander, ziet hoe valsdat uwe Religie is! Myn Religie, zyde *Copin*, en is niet min waaragtig dan God God is, en zo zeker, als ik zeker ben dat ik ſterven zal.

Des anderendaags wiert *Copin* geroepen voor den Biſſchop van Aſt, dewelke hem zyde, dat 'er aan hem rapport was gedaan van eenige ergerlyke propoſten, welke hy *Copin* des avonds te vooren in zijn logys gebruikt hadde: en dat hy daar over nu zijne ſchult moeſte bekenen, indien hy vergevinge van de zelve zoude meenen te verkrygen, anderzins en hadde hy niet te verwagten, dan dat hy na zijne verdienſten zoude geſtraft worden.

Copin antwoorde, dat hy niet geſproken hadde dan het gene waar toe hy eerſt had verwekt geweeſt om te zeggen; dat hy ook niet gezegt hadde, dan het welke hy gereſolveert was ſtaande te houden met perykel van zijn leven. Hy betuigde, dat God hem eenige tydelyke goederen verleent had, als ook een huisvrouw en kinderen; maar dat hy even wel op geen van dien alzo verzot was, of hy konde wel te vreden zijn die die alle te verlaten, liever dan te verlieſen den vrede van een goede konſcientie. En wat aanging zijn comportement en wandelinge, indien het hem beliefde, zyde hy, daar na te vernemen onder de Koopluiden van Aſt, hy zoude genoeg verſtaan dat hy zig zelven altyt eerlyk gedragen hadde, welke hy ook wel wiſt dat beneffens hem getuigen zouden, dat hy noit iemant verongelykt hadde in allen dien tyt dat hy met haar verkeert hadde. En voor zo veel als hy was een Koopman, dewelke in en ontrent zijn wettelyk beroep bezig was, dat hy behoorde los gelaten en niet verder gemoleſteert te worden. Want indien het den Joden en Turken geoorloft was te handelen op Markten, en om koophandel te dryven door geheel Piemont, zo behoorde die gunſte nog veel meer beweſen te worden aan dien die een Chriſten was. En nopende het ſtuk van de Religie, waar over hy beſchuldigt was, daar en hadde hy zig gantſchelyk niet mede gemoeit voor zijn particulier, maar hem hadden daar van vragen voorgeſtelt geweeſt door andere; ten welken aanzien hem over al vryheit had vergunt geweeſt te antwoorden, en rekenſchap te geven van zijn geloove, aan eenen iegelyk wie het waar, die hem zijn gevoelen daar over zoude af vragen: ja, daar was van zijn Excell. vryheit gegeven aan die van de Valeye der Vaudoiſen om allen menſchen te antwoorden op de vragen die haar voorgeſtelt wierden, behoudens dat zy niet mogten beſtaan andere te leeren en te onderwyſen.

De Biſſchop en paſte op geen van alle deſe redenen, maar belaſte dat hy in den Kerker zoude geworpen worden. 's Anderendaags kwam des Biſſchops Secretaris hem beſoeken, betuigende wat een goeden affectie hy hem toedroeg; en riet hem als vrient, dat hy zijn ſchult zoude bekennen, of dat hy anders in perykel van zijn leven was.

Copin antwoorde, dat zijn leven ſtont in Gods handen, en dat hy noit wilde dat zoeken te behouden tot nadel van Gods eere: als ook, dat hy niet boven de twee of drie ryſen te doen hadde in deſe werelt, eer hy in den Hemel kwame; en bad daarom God dat hy hem wilde byſtaan met zijn genade, op dat hy dog noit kwam te verlaten den regten weg die daar na toe lyt.

Wynig dagen daar na wiert hy geëxamineert van een Monnik die een Inquiſiteur was in de tegenwoordigheit van den Biſſchop, die hem langen tyt kwelde met zijne vleyende redenen, en met ſchone woorden zogt hy hem daar toe te brengen dat hy zijn Religie afzweren zou. Maar *Copin* ſtont hem geduriglyk tegen met de H. Schriftuur, betoonende dat indien hy hem nu Chriſti ſchamen en verloogenen zoude, dat Chriſtus hem dan ook met reden zijner ſchamen en t'eenemaal verloogenen zou voor zijn Hemelſchen Vader.

De Monnik eindigde zijn diſputatie met dit onbeſchaamt affcheit: Weg gy vervloekte Lutheraan, gy zult by alle de Duivelen in de hel varen; en wanneer gy zult gepynigt worden onder die onryne geeſten, dan zult gy gedenken aan deſe hylige vermaningen, die wy gedaan hebben tot behoudenis van uwe ziele; maar gy hebt liever na de hel te gaan, dan u te verſoenen met uwe H. Moeder de Kerke: 't En is niet lang geleden, zyde *Copin*, dat ik met de ware Kerk verſoent ben.

Na vele heftige aanvallen die zy op hem deden, gaven zy conſent aan zijn huisvrouw om by hem te komen, met een van zijne zoontjens, haar belovende dat zy hem wilden los laten om met haar t'huis te gaan, indien hy zijn begane faute wilde beteren door het bekennen van deſelve. Tot dien einde gaven zy zijn huisvrouw en ſoontjen conſent om ſavonts met hem in 't gevangen-

huis te eten: gedurende welken tyt hy vele vermaninge gebruikte strekkende tot lytsaamheit, hoewel de huisvrouw zoude t'huis gaan sonder man, en het kind sonder vader: want weest gy wel verzekert, zyde hy, dat God een veel beter man en vader voor u lieden wesen zal, dan ik oit geweest ben of wesen kan. Wat hemselven aanging, hy zyde, dat hy niet gehouden was, zijn huisvrouw of kinderen liever te hebben dan Christus: daar beneffens zo hadden zy ook reden om haar te verblyden, en om hem zeer gelukkig te agten, uit oorzaak dat God hem de eere wilde aandoen, dat hy zijne waarheit zou getuigenis geven met het verlies van zijn leven: en hoopte, zyde hy, dat God hem zo genadig zoude wesen, dat hy hem ondersteunen zouden in allerly tormenten die hy om zijner eeren wille zoude moeten uitstaan. Ten laatsten beval hy zijn soon en een dogter, die hem de Heere in den huwelyken staat verleent had, de sorg en opzigt van zijn vrouw, bevelende haar wederom en wederom, dat zy deselve zoude zien op te brengen in alle deugt en Godvreesentheit. Hy vermaande zijn soon, dat hy zijn moeder zou gehoorsaam zijn, en zou hy der beloofder zegeninge deelagtig worden. Hy versogt op haar alle byde datse voor hem bidden zouden, dat God hem wilde versterken tegen alle versoekingen.

1601.

En aldus zijn soon gezegent, en affcheit genomen hebbende van zijn huisvrouw, wierden zy uit de gevankenis geleit, en hy wederom opgesloten als te voren. De vrouw en haar soon vielen aan 't schryen, klagen en kermen, dat het een steenen hert zoude erbarmt hebben: maar dese hylige man, zig selven niet te vreden houdende met 't gene hy gesproken had door de woorden des monds, schreef ook desen volgenden brief aan zijn huisvrouw, die zelver het origineel daar van getoont heeft, geschreven en ondertekent met de eigen hand van de voornoemde *Copin*, met dit opschrift:

Aan mijn wel lieve huisvrouw SUSANNA COPIN, uit den toren van Lucerna.

Weerde jok genoot, ik heb zeer grooten troost ontfangen uit u komen tot dese plaats, en dat nog zo veel te meer, als het onverwagt geschiede; en ik meene dat gy ook niet wynig getroost waart, dat u zulken gelegentheit aangeboden wiert, dat gy met my den laatsten avont gegeten hebt, wesende Saterdag den vyftienden *September* sestien hondert een.) Ik en weet niet wel wat zy daar mede voor gehad hebben, dat zy u dat toegelaten hebben: maar God bestiert alle dese dingen. (Dog zo veel als ik gisse kan, het zal de laatstemaal wesen, dat wy oit meer met malkanderen eten zullen in dit leven: en daarom zo bid God, dat hy niet en wil ophouden uwen vertroosser te zijn. Vertrouwt doorgaans op hem, want hy heeft belooft, dat hy noit zal verlaten de gene die haar vertrouwen op hem stellen. God heeft u begaaft met wysheit, regeert u huisgesin in zulker manieren, dat onse kinderen, *Samuel* en *Martha*, u mogen gehoorsaam zijn: den welken ik in den name en magt Gods gebiede, dat zy u gehoorsaam zijn, want alzo zullen zy den zegen des Almagtigen Gods verkrygen.

Beminde Vrouw, weest niet al te bedroeft om my, want indien God my nu verordineert heeft dat ik mijnen loop hier eindigen zal, en dat ik mijn ziel moet overgeven in de handen des Almagtigen, die hy my zo langen tyt geleent heeft; zo is mijn vertrouwen, dat hy uit zijn hylige en Godlyke barmhertigheit deselve zal ontfangen in zijn Koninkryk, om zijns eigen welbeminden Soons Jesus Christus onses Heeren wille, door wien ik geloof dat mijn sonden vergeven zijn, om de eenige verdiensten zijnes hyligen doots en lyden. Dus is mijn gebed, dat hy my wil bystaan door de kragts zijnes H. Geests tot mijnen laatsten adem toe.

1601.

Weest vierig in den gebede en in alle andere pligten des Godsdiensts, want dit is den weg tot de ware geluksaligheit. Weest niet sorgvuldig om my dese drie weken iet wat te senden, maar dat bid ik u sent my wat gelt, zo 't u goet dunkt, om den Stokwaarder te geven, en nog wat meer tot mijn eigen nootdruft, indien het God belieft dat ik zo lang leef. Zo bid ik u ook te willen gedenken aan 't gene ik u menigmaal gezegt heb, namentlyk, hoe God het leven des Konings *Hiskia* verlengde den tyt van vyftien jaren: maar hy heeft myn leven nog langer bewaart, want het is al veel jaren geleden dat gy my eens in doots noot gezien hebt, en door Gods goedertierentheit ben ik nog in 't leven: en ik hope, ja ik ben verzekert, dat hy my zo lang bewaren zal, als het zal dienen tot zijner eeren en mijn eeuwig welvaren, door zijn loutere genade.

Uit de gevankenisse van Ast, den sestienden September sestien hondert een.

De Bisschop van Ast was met dese zijn gevangen al wat beladen; want indien hy hem had laten gaan, zo vreesde hy, dat zulks eenige ergernisse zou mogen veroorzaken, en dat aan velen daar door den mont zoude geopent worden tegen de Roomsche Religie. Daar beneffens, daar was een clausel in 't kontract gemaakt tusschen zijne Excellentie en het volk van Vaudois, welke die van de Religie bevryde van misdoen of ergernisse, in dese woorden: *En indien het gebeuren zal dat zy gevraagt worden in Piemont nopende het stuk van de Religie, door iemant van zijn Excellenties onderdanen, zo zal het die van de voorschreve Religie geoorloft zijn te antwoorden, sonder daar voor eenige boete of personele struffe te moeten lyden.* Nu, *Copin* was een vrage voorgestelt geweest, ten welken aanzien hy hadde behoren los gelaten te worden. Maar de Bisschop wilde geenzins horen dat hy hem t'onregt gevangen had; en daarom, op dat zijn doot hem niet zou geweten worden, dat hy ook niet zou als onschuldig los gelaten worden, zo gaf hy de zake over in handen van den Paus *Clemens de Agtste*, om te weten, wat hy met desen gevangen doen zou. Wy konnen niet vernemen wat voor antwoort den Paus daar op aan den Bisschop gedaan heeft: maar niet lang daarna wiert dese vrome man in den Kerker doot gevonden, niet sonder waarschynlyke suspitie, dat hy daar is verworgt geworden; op dat indien zy hem in 't openbaar omgebragt hadden, 't volk door zijn stantvastigheit niet zoude gestigt geworden zijn.

Doot zynde, wiert hy veroordeelt om verbrant te worden, en daarom hebben zy hem doen brengen uit de gevankenisse, en lasen zijne sententie in het openbaar, en het ligbaam wiert in 't vuur geworpen.

Dese is de laatste onder de Vandoisen geweest, dewelke tot onse kennisse gekomen, en om het stuk van de Religie ter doot gebragt is.

NICOLAUS de SOIGNIE.

Nicolaus de Soignie, geboren van Doornik, een welbedaagt man, en een Hoefsmit van zijn handwerk, wonende buiten de poorte van St. *Martin* van de voorzijde Stad, is van den Bisschop in den Kerker geworpen geweest, om dieswille hy eenige Paapsche instellingen tegengesproken hadde, en om dat hy beschuldigt wert vlees gegeten te hebben in de Vasten. Geduurende zijne gevankenisse, hebben hem dese Anthropophagiten of menscheneters zeer dikwils komen bespringen, met namen de Parochiepaap van St. Nicasius Kerke, en de Jesuiten, de welke met gewelt wilden hebben, dat hy zoude bekennen dat hy een Ketter ware. Hy niet willende haar lieden gehoorsaam zijn, en

1605.

zeg-

Digitized by Google

605. zeggende dat hy een Chriſten was, en beryt te ſterven voor 't zuivere en ongevalſchte Euangelium Jeſu Chriſti, zo zijn zy eindelyk door zijn ſtantvaſtigheit in 't ware Geloove, tegen hem verbittert geworden, en hebben belaſt dat men hem van honger, dorſt, en andere armoede in de Kerker zoude laten ſterven, 't welk ook alzo geſchiet is, en zijn lighaam wert begraven onder de galg in een Dorpjen ontrent een myl van de Stad, in de maant van *Maart* in 't jaar onſes Heren en Saligmaker Jeſu Chriſti ſeſtien hondert vyf.

MARTEN van VOISIN.

608. DEſe is geweeſt een François, geboren uit een Dorp tuſſchen Chaumont en Langres, aan 't Water de Maine gelegen, en van zijn hand werk een Paſſementwerker: maar had zig al over de twintig jaren uit zijn Vaderlant (van wegen de zware vervolgingen, troublen en binnenlantſche oorlogen, om niet alleen zijn broot met geruſten en vreedſamen arbeit te winnen, maar ook en voornamelyk om die eenmaal erkende waarheit Gods dies te zekerder te bekennen en te oeffenen) na Baſel in die Eedgenoodſchap begeven, daar hy van den eerzamen Raat met het Burgerregt is beſchonken, veel jaren heeft gewoont, en zijn geloove alzo betuigt, dat hy vroom en Godvreeſende is geweeſt, de predikatien des Goddelyken Woorts neerſtig heeft bezogt 't huis met leſen en betragten des zelven, zig en zijn huisgezin geſtadelyk geoeffent, en niemant geen leet heeft aangedaan, alzo dat hy niet alleen den Gereformeerden, maar ook dien die van andere Religie waren, weert en lief geweeſt is.

Eindelyk, als hy Anno ſeſtien hondert agt in den uitgang des maants *September* ouden ſtyls, van wegen zijn handteringe, en gelyk te voren meermaal geſchiet was, wilde ryſen van Baſel op de Lucernermarkt, die op Leotagarydag den tweeden *October* gehouden wert, is hy even buiten Baſel op de gemeene Heerſtraat nog in 't gebiet van Baſel, by eenige Lottringſche of Nederlantſche Bedevaarders of Pelgrims gekomen, dewelke haar (dewyl zy ook na Lucern en volgens verder op Romen ryſen wilden) tot hem in compagnie en geſelſchap begeven hebben: Met deſe is hy aangaande de Religie, uit oorzaak van haar voorgenomen en voor hebbende ryſe, in conferentie en geſprek gekomen.

En nadien hy, zo wel op deſen ryſe, als ook in die Stad Surzee, welke der Overigheit van Lucern onderdaan is, en door dewelke zy nootzakelyk paſſeren moeſten, inde herberg, de Sonne, des avonds onder het avonteten (door oorzake en gelegentheit van een der voorſchreven Bedevaarders of Pelgrims) met Gods Woort ſtantvaſtig heeft willen bewyſen en ſtaande houden, dat als nu den tyt gekomen was, dat in 't Chriſtendom de regte en ware aanbidders niet aan eenige zeekere plaatſen (als *Aſſiſa*, *Loretto*, *Roma*, en andere diergelyke plaatſen) om haren Godsdienſt te verrigten, gebonden waren, en zijn moeſten: maar 4. 24.
dat die hem aanbidden wilden, hem in den Geeſt en waarheit moeſten aanbidden. Alzo dat het iedele vergeefſche onkoſten, moeite en arbeit ware, wanneermen na zodanige wyt of verre gelegen perykeleuſe plaatſen wilde ryſen. Daar dog de geloovige, als *Paulus* zegt, in alle plaatſen mogen bidden, en hylige handen tot God opheffen. 1. 2. 8.

En nadien *Marten van Voiſin*, voornamelyk bekent hadde, dat die hylige en hooggeloofde Maget *Maria*, wel van een iegelyk behoorde geeert te worden, maar dog op zodanige wyſe en maniere als haar Gods Woort te eeren is gebiedende, dat zy anderzins veel meer beſpot en onteert wert, wanneermen die menſchen fabulen, welke van harer vereeninge als of zy ſonder ſonde ontfangen en geboren, en de eenige Middelareſſe en Voorbidderesſe tuſſche God en den menſche ware, bedagt en verziert zijn, geloovende, die aanhangen en volgen zoude. 1608.

Zo is hy om deſe en diergelyke redenen, als of hy eenige zware, gruwelyke en ſchrikkelyke laſteringen tegens de ware Religie en de H. Maget *Maria*, de ryne Moeder Gods, zoude geſproken hebben, in den uitgang des maants *September*, nog des zelvigen avonts uit de herberg in de Son gehaalt, en in de gevankenis geworpen.

Den volgenden dag, als de Raat tot Surzee, *Marten*, door die daar toe verordent waren, had laten ondervragen, hoe hy het gemeent hadde, en of hem die geſproken woorden en reden nog bekent waren, en die zelve ſtaande wilde houden, heeft hy even 't zelve bekent, gelyk voor verhaalt is, en volſtandig betuigt, dat het alzo was gelyk hy bekent hadde En dat het anders niet en was, dan dat hy met Gods Woort en goede vaſte gronden verhoopte te bewyſen.

Die van Surzee agtende dat het haar niet zou betamen, hem ſonder voorweten harer Overigheit ofte los te laten, of te ſtraffen, hebben hier over die van de Stad Lucerren raat gevraagt: dewelke haar lieden een van hare Raatsvrienden of verwanten, die in de Franſche ſpraak ervaren was, hebben toegeſonden, om by de examinatie des gevangenen, die ook in die taal wel geoeffent was, zig te voegen, daar benevens ook van alle de zaaken goede informatie te nemen, en daar by zodanige aanordeningen te doen dat daar niets tegen het Regt dier plaatſe gedaan werde. Hier op hebben die Raatsverwanten van Lucern en die van Surzee tot uitvoeringe haars bevel, den ſelven en den volgenden dag, met den armen gevangenen man geſproken.

Maar alzo hy nog by zijn vooraangeroerde bekentenis en brede gedane verklaringe, aangaande byde die Bedevaarden in het gemeen, en in 't beſonder de hylige hooggeloofde Moeder Gods volſtandig was blyvende, niet en heeft willen wederroepen, of bekennen dat hy daar in gedwaalt of God en zijne Hyligen gelaſtert zoude hebben (dat hy de Bedevaarden een inſtellinge der menſchen hadde genoemt, en de hylige Maget *Maria*, een alzulke, die ook gelyk een ander menſch in ſonden ontfangen en geboren was, maar die dog was dat uitverkooren Vat der eeren Gods, die den Hylant der werelt in haar lighaam had gedragen en voortgebragt, van welke opinie of meening hem af te trekken, haar die Geeſtelykheit tot Surſee te vergeef bemoeit hadden) is hy den derden *October* ouwe ſtyl tot het ſwaart en vuur veroordeel, en is daar toe tot de Gerigt plaats uitgevoert geworden. Doe hy nu alreede ontbloot was, en den ſlag des ſwaarts zouden ontfangen, en vermaant wert, hy zou in zijn uitterſte noot wederroepen, en de hooggedagte Moeder Gods haar eere wedergeven, is hy nogtans onverſchrikt en volſtandig op zijn oude bekenteniſſe gebleven, aanwyſende, dat, aangezien hy d'alderhyligſte Maget hare eere niet ontnomen hadde, dat hyſe haar ook niet wedergeven konde: men zoude maar van hem weggaan en hem in ruſte laten, want hy zijn vertrouwe op God in den Hemel hadde geſtelt, wie hem door 't bloet zijns Soons des eenigen Verloſſers, Middelaars en Voorbidders van den eeuwigen doot had verloſt. Daar op zyde de Paap tot hem: Zo zijt gy dan des Duyvels zo gy ſtaat en gaat, die zal u haalen, en alle booſe geeſten zullen tot u komen en by u woonen. Als *Marten* dit hoorde, ſloeg hy zijn oogen na den Hemel, hief zijn handen op, en beval hem in Gods bewaringe. Waar op hem het hooft is afgeſlagen, en het zelve is met zijn lighaam verbrant geworden.

Maar ſtaat wel te noteren, dat als *Marten* na de Ge-

1608. Gerigtplaats wert uitgevoert, en daar heen van den Schout, de verordende Raden en Amptlieden der Stad Surzee (gelyk het gebruik is) geleit wert, dat een bode van Basel, *Leonart Gasbart* genoemt, ten halven wege van de straat haar is ontmoet, welke hy zeer beleefdelyk heeft gegroet, en een voorschryven voor den veroordeelden man van zijn Overigheit aan die van Surzee laten zien, en ook stille te staan gebeden heeft. Maar hem is van den Schout (die den brief gantsch trotselyk heeft genomen, in den sak gesteken, en niet gelesen) niet anders tot antwoort gegeven, dan dat hy te laat gekomen was, dat hy des avonts te voren, of ten langsten des morgens vroeg aleer het hooft oordeel gegaan was, hadde moeten verscheinen. De bode hier van ontset en verschrikt zijnde, heeft op des Schouts trotse reden niet konnen antwoorden, maar is geheel treurig en bedroeft agter aan gevolgt, en de executie gezien hebbende, is sonder vertrek weder na Basel sonder antwoort aan zijn Overigheit vertrokken.

Alzo heeft dese goede man, die hem den gantschen tyt zijns levens eerlyk had gedragen, en een iegelyk lief en weert was geweest, in zijn tamelyken ouderdom, (want hy by de sestig jaren oud mag geweest zijn, van geen groote statuur nog aanzien) den tydelyken doot geleden, en daar mede de waarheit der Euangelische Leer betuigt. En heeft een hoog bedroefde Weduwe, welke even doen ter tyt in de kraam lag, met seven onmondige kinderen nagelaten: en zijn ook een groot deel van zijne goederen, zo haast als hy gevangen was, van de Magistraat van Lucern gearresteert en geconfisqueert geworden.

O hoe wonderbaarlyk is God in zyn oordeelen, en groot in zijnen Hyligen! Dese goede man wist nog niet ten elf uuren des zelvigen daags dat hy zou moeten sterven, en te twaalf uuren was hy byna tot stof en asschе gemaakt. Waar is oit haastiger executie en doot gehoort?

Waarom wy wel oorzaak hebben om niet alleen te gedenken aan de spreuk van *Augustinus*: *Dat en is geen kwade doot, voor welke een goet leven gegaan is*; maar ook aan het woort des hyligen Apostels *Pauli*: *Wy weten dat den genen die God lief hebben, alle ding helpt tot goet, den genen namelyk, die na zyn voornemen geroepen zyn.*

FRANCO di FRANCO.

1611. In 't jaar sestien hondert elf, op den dag die de Papisten Sacraments dag noemen, is 't gebeurt, dat een jongman oud ontrent sesentwintig jaren, die wonderbaarlyker wyse tot de kennisse des Euangeliums geroepen was, van zekere Italianen in de stad Vilne, de Hooftstad van het groot Hertogdom van Lituanien, geleit wiert door een Kerk, daar de Misse gesongen wiert, en geperst zynde te verklaren, hoe hem dat behaagde, dat zy daar met grooten iever hare afgodery begon te wederleggen en tegen te spreken, vermanende 't volk dat daar tegen woordig was, dat zy haar zo niet zouden laten verlyden, door den schonen en pragtigen glants van zulke iedele superstitien: haar betuigende, dat die God, welke de Priester ophief, niet en was de ware God, gelyk haar die verleiders wys maakten, maar niet dan een Afgod, aangezien dat hy niet magtig was zig zelven van d'eene plaats tot d'andere te bewegen, zo hy niet gedragen wiert. Jesus Christus de Sone Gods onse Saligmaker, zyde hy, moet gesogt worden ter regterhand Gods des Almagtigen Vaders.

Dese jongman dit gezegt hebbende, wiert van stonden aan omcingelt van een groote menigte van volk, dewelke hem dikmaals in 't aangesigt slaande, en met voeten schoppende, van daar trokken in de gemeene gevankenis der Stad.

Na vele dagen, door den Bisschop en verschyde andere Heeren onboden zijnde, vraagden zy hem, of de Ketters hem niet geraden hadden zulke redenen te gebruiken als hy gesproken had: als ook, of hy niet had voorgenomen te vermoorden de Koninginne, of haar Soon den Koning, of den Bisschop van Vilne? Waar op de gevangen zeer wijslyk en resolutelyk antwoorde, dat hem niemant opgemaakt had om zulks te doen, dan alleen den iever die hy had tot Gods eer, en dat hy door zijn eige konscientie daar toe gedreven was; houdende het voor onmogelyk, dat hy langer zou hebben konnen verdragen, dat de menschen aan een dooden Afgod zouden bewysen die eer, die alleen Jesus Christus zijnen Saligmaker toebehoorde. En noopende haar andere vraag, daar op antwoorde hy, dat de Christelyke Religie ons niet en leerde menschen te vermoorden, gelyk de Papisten tot nog toe gedaan hebben in Vranckryk, Engelant, de Nederlanden, en elders, gelyk de Historien dagelyks getuigen. De gevangen vermaande ook den Bisschop van Vilne, dat hy alle afgodery zou verlaten en Gods waarheit prediken, en dat hy zou aflaten het arme volk te betoveren met menschelyke insettingen: daar beneffens zo stont dese getrouwe getuige de waarheit Gods met zulken iever, heftigheit, en stantvastigheit voor, dat de Bisschop alle zijn knegten, en alle die daar gekomen waren om te hooren, uit zijn Kamer dede gaan, maar hy dede daar wynig voordeels by: want hier en daar door de stad gaande, zo verbryden zy over al, dat zy noit van haar leven een mensch had horen spreken met zulken kouragie en vrymoedigheit van Godlyke zaken zo wel ten propoost, als desen jongman gedaan had.

Niet lang daar na wiert hy wederom gebragt voor deselve Regters, en ondervraagt als voren: maar in de plaats van te verflaauwen, zo verstoute hy zijn aangezigt tegen de onbeschaamtheit van zijn partyen: maar zy meenende hem dese klockmoedigheit te benemen, bragten hem op de pynbank. Maar doen hy nu het strengste van haar wreetheit uitgestaan had, zo was hy zo verre af van de waarheit af te zweeren, dat in tegendeel zijne belydenis in hem openbaarde een veel vaster resolutie dan oit te voren, zeer begeerig zijnde, en zig zelven ook zeer bereit toonende, om de kroone der martelarye te ontfangen.

Om kort te zijn, op den laatsten *Juny* sestien hondert elf, wesende de eigen dag 's jaars te voren sestien hondert tien in de stad Vilne, des 's morgens ten agt uren, zo schrikkelyken brant geresen was, als men oit gehoort hadde, op de eigen uure doen de voornoemden Bisschop en een groote menigte Jesuiten in de Processie gingen; het vuur was zo geweldig, dat 't binnen den tyt van zeven uuren verslont zes duisent vyf hondert en veertien huisen, 't welk geschiede, zo als de Jesuiten voorgaven, om dat de Ketters daar gespaart en verschoont wierden: op den zelven tyt dan, 's jaars daar aan sestien hondert elf, wiert dese Martelaar en getuige Jesu Christi in dezelve Stad van de vyanden der waarheit omgebragt, niet in een openbare plaatse, nog ook by dag, hoewel hy dat zeer ernstelyk verzogt van zijne Regters; maar in 't hymelyk by nagt in een besloten plaatse digt by des Gouverneurs huis. Eer zy hem ter doot bragten, was hy zeer wreedelyk gepynigt, en daar na van den Scherpregter aan een paal gebonden, daar zy hem zijn tonge onder zijne kin uittrokken, 't welk gedaan zijnde, zo hieuwen zy hem het hooft af, en deelden zijn lighaam in vier kwartieren, en bragte die 's anderedaags door de Stad, en stelde se op zo veel staken.

Een Burger te Luik.

1611.

1619. 't Is gebeurt in *Februari* des jaars sestien hondert negentien, dat eenen zekeren *Antoine Mibis*, Bur-

ger binnen Luik een requeſt heeft gepreſenteert an de Heeren Generale Staten van de Geunieerde rovintien, in welke hy klaagde over den grooten verlaſt en ongelyk, 't welk hem beneffens eenige ndere Burgeren van Luik wiert aangedaan, en dat er oorzake van de Gereformeerde Religie, waar an zy profeſſie deden: dog dat deſen overlaſt en ervolginge tegens haar geſchiede onder den naam n pretext, dat hy en zy onder malkanderen daar op ractiſeerden om met hulpe van de Staten haar zelen Meeſters te maken van de Stad van Luik, enz. Het welke die van de Stad vernemende, hebben aarom verſcheiden Burgers gevankelyk geſet, en nder andere is 'er een opgehangen, als een oproerraker, die nogtans het zelve tot de doot toe heeft ntkent, en uitgeleit weſende om gerigt te worden, o heeft hy doorgaans beleden, dat hy ſtorf in de Gereformeerde Religie, en niet tegenſtaande de aap die by hem was, met vele woorden zijn beſt dee, om deſen man zijne Religie te doen verzaken en fgaan, zo en heeft hy nogtans geenzins na zijne vermaningen willen luiſteren; maar is volſtandig by de waarheit gebleven, en heeft in deſelve zijn ziele Goe opgeoffert. Een ander die het ontloopen was, ebben die van Luik doen vervolgen, en te Herſtall antaſten, maar weten niet hoe't met hem vergaan is.

Waaragtige beſchryvinge van de ſchrikkelyke moort by de Papiſten begaan over die van de Religie in 't meeſtedeel van de Voltolyn, in den jare ſeſtien hondert twintig, in Juli.

Alzo de Hooge Overigheit van de gemeene drie Bunders of Griſons, in het Onderretiſche Lant, a onderſchydentlyke genoegſame kenniſſe in *Maj* eſtien hondert negentien hadde geconſenteert, dat 'Euangeliſche in 't Vlek Boaltz, behoorende onder le Gemeente van Tell, een Kerke en ordinariſche eſoldinge, gelyk de andere Kerken in Voltolyn, ouden hebben: zo zijn de Predikanten van Tell, Tyan en Bruſz, midsgaders de voornaamſte Heeren an Tyran en Tell, tot Boaltz vergadert, om de predikatie aldaar te beſtellen. Maar de Papiſten zijn zo terk met geweer en wapenen vergadert, dat men genoodtzaakt wiert de predikatie na te laten: en de Predikant *Gaudentius Tak* is daarom den zelven dag bya doot geſlagen, een jongman van een Tiran geloot, en andere van deſelve plaatſe alzo getracteert dat zy de eerſte Martelaars tot Tiran in deſe vervolginge zijn geworden. Korts daar na wiert ook een dienaar van den Gouverneur van die plaatſe doot geſlagen: en de ſtoutigheit van deſe Moordenaars was zo groot, dat zy alle bevelen van de Overigheit niet alleen in den wint hebben geſlagen, maar ook tot de hoogſte verachtinge van dien, voor 't Pays opentlyk met geweer en wapen hebben gaan vandelen, drygende den Gouverneur en zijnen Soone, midsgaders allen voornamen ledematen der Euangeliſcher Kerke tot Tiran, den doot.

Nadien de ordinare Overheit van die plaatſe zulen ſchrikkelyken wreeden moort niet konde beletten, om dat niemant voor zulke gezellen, nog door, nog in de huiſen was verzeekert, als die naaſt an de heerlykheit van Venetien was gelegen, daar denen zy haar altoos konden begeven, heeft de voorſchreven Overigheit haar toevlugt tot de Hooge Overigheit nootſaakelyk moeten nemen, dewelke in 't midden van *Februari* ſeſtien hondert twintig, es Gecommitteerde uit het midden van haar derwaarts heeft geſonden, namelyk, Heer *Joachim Menalta*, geweſen Lantrepter in Graubunt, Heer *Nicolaus Sceny*, geweſen Vicarius in 't Lant van de Voltolyn, Heer *Hanz Baptiſten van Salis*, J. V. D. H. lopman *Jacob Ruinelli*, Heer *Salomon Bulen*, Lantmptman tot Davos, in tien Gerigten Bundt, Heer *Dirk Hartman*, Lanthopman in der Heerlykheit Meilt, en Heer *Hans Anarieſſz, Mingardinen Cantzeler.*

Deſe Heeren maakten nog eenig andere nieuwe roceduren, beneffens de regtelyke proceſſen, die *Hans van Cappaul* tot Tiran en *Andrieſſz Enderlin* tot 'el Gouverneurs hadden gemaakt, daar in uit zommiger gevangenen misdaders pynlyke belydeniſſen wiert ontdekt, dat de voorgemelde inwoonders van Boaltz hadden beſloten, niet alleen den Predikanten aldaar, maar ook alle d'Euangeliſche t'ſamen te verworgen, ja dat ſe ook hare eigen Overheit niet wilden ſparen: daar werden ook verſcheiden perſoonen, die de voornaamſte waren, genoemt, die d'eerſte aanvangers van dit moortdadig beſluit hadden geweeſt, en daar toe alle mogelyke hulpe hadden belooft. 1620.

Alzo dit een gewigtige zaak was, wert voor goet en geraden gevonden, dat de voorſchreven Commiſſariſſen na Davos zouden te rugge trekken, en haar wedervaren den Lantgerigte, dat te dier tyt vergadert was, rapporteren, 't welk zy in 't midden van *April* getrouwelyk hebben gedaan: wert ook zommige Edelen des Lants Voltolyn verzogt, dat zy, zo haaſt mogelyk was, dat voorſchreven Dal met Bundſche bezettinge wilden bezetten en verzorgen: om dat men uit deſe moortdadigen handel eenen algemeenen oploop hadde te vreeſen, by zo verre men de handdadige van deſe oproer zoude willen ſtraffen: dat ook hier onder de Spanjaart verborgen lag, en 't werk zou zoeken te verrigten, diergelyke al voor vele jaren was ontdekt, en men, inſonderheit Anno vyftien hondert vierentaggentig, en naderhand, hadde bevonden.

Dit is alles in conſideratie genomen en rypelyk daar op gelet, maar niettemin heeft men om vele redenen wille, niet tot het werk zelve mogen komen, verder, dan dat men heeft geopenbaart, dat een getal Spanjaarden aan de drie Plekken in het Nabuurſchap van de Voltolyn haar hebben genadert, en dat de Overigheit van de Voltolyn genootzaakt was op den elfden *Juli* ſeſtien hondert twintig hare bezettinge in de loopgraven tot Trahona en Morben te leggen, om dat Dal van haren vyanden daar door te verzeekeren, inwelke bezettinge alleen ingezetenen Voltoliners zijn geweeſt; dog hebben anders niet konnen uitrigten, als dat d'Euangeliſche aldaar werden ingehouden, dat zy van daar niet vlugten konden, aangezien, na het beſtemde, en voor agt dagen geanticipeerde tractaat, zijnde den negenden *Juli* ſeſtien hondert twintig oude ſtyl, op een Sondag was beſloten, dat 't onmenſchelyke en grouwelyke bloetbad tot Tiran, Tell, en in 't Hooftvlek Sonders, en elders zou geſtigt worden.

I. Moort tot Tiran, daar ontrent ſeſtig perſoonen zijn vermoort.

Het begin wert tot Tiran gemaakt, daar ettelyke Breſſaner deſe twyfelde boeven hebben geholpen: daar van waren de voornaamſte raatgevers *Jacob Robuſtell* van Groſſot, *Marcus Antoni Venoſta* van Groſz, *Vincent Venoſta*, der Medicynen Doctor tot Mazz, en *Franciſcus Venoſta* van Tiran *J. V. D.* Deſe met hare aanhangers, zo wel vreemde als ingeboorne (als eerlooſe ſchelmen en boeven zijnde) beſtelden, dat overal de wegen en ſtraten wel bezet wierden, op dat de Euangeliſche niet terſtont haren bloedige en moortdadigen aanſlag voor kwamen, en zy alzo verhindert wierden om die te executeren. Vielen dienvolgens 's avonds ten zes uren in 't Vlek Tiran, als raſende wilde Swynen, vergaderende haar in Doctor *Franciſci Venoſten* huis ſchoten viermaal los op de plaats by des Gouverneurs Palys, en lieten de grote klokken tot Tiran luiden, daar op zig een iegelyk zeer ſchielykin de wapenen ſchikte, en vergaderden voor 't voorzyde huis. Men gaf ordre om de brugge tot Bruſz af te werpen, leggende daar in een groote bezettinge. Dit geſchiede al voor den dag. Zo haaſt den dag opſtont, wert wederom geluit, hebbende haar de Schelmen van alle plaatſen t'ſamen verſamelt: d'Euangeliſche niets kwaats vermoedende, komende op de ſtraten om te zien wat'er te doen was, wierden terſtont doorſchoten, en deerlyk vermoort. Voorts viel men met gewelt tot d'andere in hare huiſen, grepen haar uit het

1620. Bed, en ſloegen ſonder eenige compaſſie doot al die zy krygen konden.

Hans Andrieſz Cattani wert van zijn Vrouw uit der Moordenaren handen geſcheurt, dog naderhand overweldigt, en moeſte ſterven, niet tegenſtaande zy in den tweeden graat aan bloede beſtont den voorzyden *Robuſtell*, en Doctor *Venoſten*, en *Cartani* haar altyt voor zijn beſte vrienden had gehouden. Hy begeerde wel met Doctor *Venoſta* eens te ſpreken, maar die was nergens niet te vinden, hoewel hy in zijn huis was gevoert. Vlugte daarom in een ander huis onder het dak, op hope van zijn vervolgers t'ontkomen, maar al te vergeefs: want zy vervolgden hem tot onder het dak, werpende hem van daar neder tot op de ſtraten, ſlaande hem voorts zeer onmenſchelyk met ſtokken doot.

Antboni van Salis, Regter in die Valleye over alle Criminele zaken, een man van groot aanzien tot Pergell en elders, anders tot Sonders woonagtig, willende zig met *M. Antboni Venoſta* J.U.D. in J Homodei huis zalveren, wert daar uitgerukt, en met hem *Venoſta*, en *Antoni Keller* van Sol uit Pergell zijn dienaar, en wiert doorſchoten, in 't tweeënveertigſte jaar zijns ouderdoms.

Heer *Andries Enderlin*, van Cublis uit der Praattigouw, een vroom, geleert, ieverig en in veel taalen ervare man, doenmaals van wegen de drie gemeene Bunders, Gouverneur tot Tell, zijnde by geval gekomen tot Tiran in *Baptiſten Baruſinen* huis, wiert met *Geor Peterlin* zijn dienaar in een Kamer vermoort: De Gouverneur wiert te venſter uitgeworpen, en alzo gehouwen, dat hem niemant kennen konde: daar na heeft men hem een ſtrik om den hals gedaan, en in de Rivier Adda geworpen, hoewel hy naderhand nog gevonden en begraven wiert.

Hans Montius, ſoon van Heer *Micbiel Montius* van Bruſz, een verſtandig man, die voormaals zijns Vaders Stadhouder in 't Gouverneursampt tot Trahona had geweeſt, en zig wel gehouden, wiert ook met den Gouverneur *Andries Endelin* omgebragt: welken *Montius*, willende van Tiran na zijn huis vertrekken, is van *Ambroſius Baruffin* des voorgemelden *Baptiſten* Soon verzogt om tot hem in te trekken, op dat hy meer mogte verzekert zijn: zulks doende, wiert van hem doorſchoten, en in de Rivier Adda geworpen, in 't veertigſte jaar zijns ouderdoms.

H. Antonias Baſſus, Predikant van d'Euangeliſche Gemynte tot Tiran, een vroom, geleert, een vredelievende man, hoorende dit moortgeſchrei, is met *Samuel Andreoſcha* Predikant tot Mell in Nedervoltolyn, die hem dien dag was komen bezoeken, in een Zaal, hare zielen God bevolen hebbende, gedoot: daar mede zijn deſe grouſame vervolgers nog niet verzadigt, maar hebben *Baſſo* het hooft afgehouwen, en in de Kerk op den predikſtoel op een paal gezet, daar van hy voor deſen had gepredikt, en met zeer ſmadige woorden aangeſproken, zeggende: *Baſſo*, komt af, gy hebt al lang genoeg gepredikt.

Het Paleis tot Tiran, daar in Heer *Hans van Capaul*, die doen Gouverneur was, woonde, was ook van deſe boeven rontom beſet, daar henen begaf zig 's morgens vroeg *Micbiel Lazaron*, een man van goeden aanſien, om zijn leven te ſalveren: maar overmids hy van de Papiſten zeer was gehaat, van wegen zijn uitnemende vromigheit en Religie, vervolgden zy hem tot aan 't Palys, van meeninge zijnde 't zelve met vuur aan te ſteken, zo hy niet daar uit werde gegeven. *Lazaron* ziende, dat hy (niet tegenſtaande 't Palys met Falconetten, Roeren, Munitie en andere nootdruft was voorzien) zijne vyanden een roof worden moeſte (aangezien de voorzyde Gouverneur haar meer met goedigheit zogte te overwinnen als met gewelt) moeſte uit noot den zelven avont in de Rivier Adda vlugten, verhoudende zig daar drie gehele uuren naakt en bloot, maar is niet beſchermt geworden: want zijne vyanden, en voornamelyk Doctor *Vincentz*, hebben hem met vele Musquettiers wreedelyk nagejaagt, en eindelyk in handen gekregen. En of hy wel deerlyk om zijns lyfs genade, van wegen zijne klyne kinderen bad, heeft hyſe nogtans niet mogen verwerven, maar heeft voor antwoort gekregen, 't en was nu geen tyt om genade te bewyſen: dog wilde hy aan des Paus Bulle zweeren, en zijn geloof verloogenen, zo zoude hy genade hebben, en zijn leven geſchonken zijn. Maar hier op antwoorde hy met onbevreesden gemoede: Dat zy verre van my, dat ik mijnen Heere Jeſus Chriſtus, die my met zijn dierbaar bloet aan 't hout des kruices heeft gekogt, nu nog, na dat ik hem zo lange door zijne genade vry en openbaar hebbe bekent, om dit mijn tydlyke leven te behouden, zoude verloogenen, en het eeuwige leven, daar toe my mijn hemelſche Vader, eer des werelts gront gelegt was, had verkoren, in perykel ſtellen. Daar over wert hy gantſch Barbariſch doot geſlagen. 1621.

Den ſelven avont de poorten van 't Paleis verbrant zijnde, zijn den volgenden morgen de Rebellen al raſende daar in gedrongen, en den Gouverneur met zijn Soon gevangen, zijn wijf en kinderen mishandelt, geplondert, uitgejaagt, en alles geſtolen. De Gouverneur wiert uit het Paleis in des voorſchreven Doctoris *Franciſci* huis gevankelyk gebragt, en ten laatſten, na lange martellery, aan een koort gebonden, en ellendig doot geſchoten.

Antoni Nicolai, een Bunder, wiert doen ook omgebragt: deſen hebben zy de neus afgeſneden, de oogen uitgeſtoken, en eindelyk 't venſter uitgeworpen, alles ter preſentie van zijn wijf. *Hans Antoni Mazon*, ſtellende zig tot tegenweer tegen de Rebellen om zijn wijf te verloſſen, wiert met zijn wijf en twee kinders ſchrikkelyk verſlagen.

Een ander, met namen *Hans Anthony Schloſſer* van Gardona, hebbende lang tegen geſtaan, en een van de Rebellen neder gelegt, wiert eindelyk gevangen, en aan een boom gebonden zijnde, doorſchoten.

In ſumma, hier wert nog jong nog oud, nog kranke nog geſonde geſpaart, maar alle doorſchoten, doorſteken, of anderzins wreedelyk verſlagen en vermoort: daar zijn ontrent ſeſtig perſoonen tot Tyran geweeſt die de kroone der martelisatie om des Euangeli wille hebben ontfangen, en zijn alleen drie mannen, te weten, Doctor *Jacob Albertin*, *Jacob Naf* van Chur, en *Gilge Venoſta* met groot perykel, (overmids de hooge bergen in Bund en op andere plaatſen) door Gods genade ontloopen, verlatende wijf, kinderen, en al haar goet en have. De vrouwen levendig blyvende, hebben de Religie verandert, en gegaan in de Mis, uitgenomen he huisvrouw en dogters van den voorgemelden *Lazaron*, en een van hare Nigten, de huisvrouw van den voorzyden *Gilge*, die voor den Baal de knien niet hebben gebogen, en deſe vrouwen zijn daar na den agtſten *Auguſti* uit het lant gekomen.

II. *Moort tot Tell, daar ontrent twee en ſeſtig perſoonen zijn omgekomen.*

Als deſe looſe galgboeven haren voorſchreven moort tot Tyran en daar ontrent hadden volbragt, liepen d'uitlantſche Bandyten, by hoopen, met roode Coſakken gekleet, en te paart wel geſtoffeert, haaſtelyk na 't vlek Tell, des morgens vroeg ter tyt van de predikatie, liepen na de Kerk, gelyk als raſende wolven, geleit zijnde van twee broeders, *Azzo* en *Carolo Beſten*, als ook van *Antoni Beſta* haar naaſte Neef. De Euangeliſche in de predikatie zijnde, 't voornemen van deſe moordenaars vernomen hebbende, ſtonden van de banken op, en liepen na de deuren, om die met de banken, zo zy beſt konden, te bewaren. De Bandyten willende met alle magt in de Kerk loopen, en daar niet konnende in komen, klommen ſommige van die, by de glaſen en venſters op, en ſchoten daar in, onder jong en oud, vrouwen en mannen, ſonder onderſcheit, leggende een groot deel ter neder, overweldigden ten laatſten de deur, en verworgde alwat daarin was, zeer wynige uitgenomen, die beloofden in de Mis te willen gaan. Sommige mannen, vrouwen en kinderen

Digitized by Google

1620. deren begaven haar in den naaſt gelegen kloktoren, op hoop van daar behouden te werden, maar den toren wiert dadelyk aangeſteken, en met alle, die daar in waren, verbrant.

Onder de gene, die in de Kerk wierden vermoort, was de voornaamſte *Hans Pieter Danz*, van Zuz uit Over Engadin, predikant van de Euangeliſche Gemeente tot Tell, een vroom, geleert en beſchyden man, die daarom ook by den vyant in goeden aanzien is geweeſt: deſelve wiert zeer jammerlyk doorſchoten in 't twee en veertigſte jaar zijns ouderdoms, hebbende zijn Gemeente tot ſtantvaſtigheit in 't geloof vermaant.

Daar was ook by *Joſua Gatti* J. U. D. ordinaris Stadhouder des Gouverneurs tot Tell, en Preſident van de Juſtitie, een Godvreeſent en aanzienlyk Edelman, oud drie en veertig jaar, met *Daniel Gubelbergen* van Chur zijn koſtganger.

Gaudentius Guizziardi, ook een vroom Edelman, naaſte vrient van den voorzyden *Azzo Beſta*, oud vierennegentig jaar: zijn dogter *Margareta* veertien jaar oud zijnde, wiert door 't hooft geſchoten, willende haren neder gevallen vader kuſſen.

Antoni Beſta, *Scipionis* ſoon, een van de vroomſte, rykſte, en gekwalificeerſte Edelluiden van 't gantſche lant, wiert ook doorſchoten, niet tegenſtaande hy de naaſte Neef van *Azzo* was, en Erf in zyn huisvrouws arm, ſeven en dertig jaren oud zijnde.

Aſcani Gatti Apoteker tot Tell, oud ſeven en twintig jaren, *Georg* zijn broeder, agtien, *Jonata Piatti*, vijf en ſeſtig, *Maximiliaan Piatti*, vijf en veertig, *Vincent Friger*, Notaris en Procureur tot Tel, negen en dertig, *Marſilius Piatti*, agt en dertig, *Philibert* zijn broeder, negentien, *Virginius Piatti*, agt en twintig, *Laurens Piatti* van Boalz, onder Tell behoorende, drie en twintig jaren oud zijnde, wierden geſchoten onder 't venſter van de Klok toren. *Philips Nova*, ook van Boalz, vijf en veertig, *Bartholomeus* zijn broeder, twee en veertig, *Petrus Marcionin* Schoolmeeſter tot Tell, vijf en dertig, *Thomas van Bornn*, vier en ſeſtig, zijn ſoon *Claudius Gatti*, Notaris, drie en veertig, *Andries Tempin* van Gardona, een en veertig, *Anna Galon* van Zutz, uit Over Engadin, *Benedict Cattani* ſeven en vijftig, *Hans Pieterz* en *Hans Martyr Cattani* zyn ſoon, *Luci Frederik ſeſtig*, *Ariaan Morel* vijftig, *Joſeph* zijn broeder vyf en dertig, *Albert Marcionin* vyf en veertig, *Frederik Valentin* van Zernetz uit Onder Engadin, woonagtig tot Giera, in de Gemeente Chur, vier en teſtig, *Hans Mengin* van Pushlaff ook tot Giera woonagtig, veertig jaren oud zijnde, enz.

Die in den Toorn waren gevlugt, en wierden verbrant, zijn deſe navolgende geweeſt, namelyk, *Horatius Gatti*, *Gatti* ſoon, ſes jaar out zijnde: *Lelius Paravicin* van Berben der Medicynen Doctor, doe tot Tell woonagtig, een geſchikt en welgeoeffent man, oud drie en veertig jaren, *Azzo Guizziardi*, des voorgedagten *Gaudenti* ſoon, twee en twintig, *Frederik Guizziardi* vierendertig, *Horatius Paravicin*, *Franciſci* ſoon, ſes, *Margareta Marlianica*, weduwe van Sr. *Raphaël Nove* J. U. D, een aanzienlyk en Godvreeſende Vrouw drie en veertig, en *Magdalena* haar dogter de huisvrouw van *Daniel Gatti* agtien, *Anſbelmus Gatti*, Cantzeler van Tell, ſevenenſeſtig, *Hans Paul Piatti*, *Jonathe* ſoon, agt en veertig, *Claudia Piatti*, *Maximiliani* dogter, ſeven, *Violanta*, weduwe van ſaliger *Theodoro Gatti*, vierenſeſtig, *Johannina*, weduwe van Sr. *Vincentio Nove*, vierendertig, *Pieter Regenzan*, Cantzeler van den Gouverneur tot Tell, ſes en veertig, *Joſua Meda*, vyftig, *Maria van Bornu* drie en vyftig, *Magdalena van Girardona*, de huisvrouw van *Claudio Gatti*, een van de ſchoonſte en deugtſaamſte vrouwen van 't gantſche Lant, drie en dertig, *Auguſtus Gatti*, *Abrams* ſoon, elf jaren oud zijnde.

Buiten de Kerk en Toorn wierden vermoort *Vincentius Gatti*, *Anſbelmi* broeder, drie en ſeventig, *Andries* zijn ſoon twee en dertig jaren oud zijnde, die op de ſtraat Ligone is gedoot, *Claudius Gatti*, *Theodori* ſoon, *Jonathan Meda*, *Joſue* ſoon, *Daniel Lanzerot*, *Vincentius Cattani*, en *Hans Pieter Regenzan*, wierden op een plaats Boffete genaamt, verworgt, als zy van de beſettinge van Morben t' huis kwamen alle ontrent agtien jaren oud zijnde, *Thomas Regenzan*, *Hans Pieters* broeder, agt en degtig, *Melchior Marcionni*, in de Kerk geſchoten zijnde, en daar over te bed leggende, is den vyfden dag daarna op zijn bed vermoort, als hy met vele woorden hadde gezegt, dat hy zijn Religie niet wilde verlaten, drie en ſeſtig, *Hans Antoni Frederik van Sonice*, J. U. D. uit het Dal Camonica, agt en dertig jaren oud zijnde, welke in de gevankenis, daar in hem *Antoni Piatti* Prieſter tot Tell hadde gebragt, is vermoort.

En of wel *Hans Abondi Nova*, Doctor *Raphael* ſoon, een jong Godvreeſende man, uit menſchelyke zwakheit om zijn leven te ſalveren in de Kerk tot Tell had belooft, in de Mis te willen gaan, zo heeft hy nogtans tot zig ſelven komende, daar over met erkentenis van zijne ſonde, ware berouw en leetweſen betoont, deſelve beweenende, en is haaſtig van Tell geweken, willende trekken na Sonders, op hoop dat hy zig by zijnen Neef *Nicolaum Cellen Marlianico* zoude ſalveren: maar wiert tot Triſift op de ſtraat, van de gene die de brug bewaarden, aangehouden, en op haar vermanen, zijn aangeboren Religie niet willende verlaten, verſlagen in het twee en twintigſte jaar zijns ouderdoms zijnde alzo een exempel van die uit ſwakheit en vreſe des doots vallen, maar na den val door Gods genade, en het gehanen kraay van zijn woort, weder opgerigt en bekeert worden, en hare ſonden met *Petrus* regt beweenen.

III. *Moort tot Sonders, Ambergb, en in Malenck, daar ontrent bondert veertig menſchen zijn vermoort.*

Na dat deſe booswigten haar voornemen tot Tyran en Tell, als gezegt is, hadden volbragt, zijn zy in 't Lant na het Hooftvlek Sonders getrokken, daar de Overheit van 't geheele Thal zijn reſidentie houd, hebbende al voren alle wegen en paſſen wel beſet. De voornaamſte leidslieden waren *Hans Guizziard*, *Proſper Quadri*, en *Julius Pozol*, alle drie tot Pont geboren, mitsgaders een gantſche Compagnie van Pont, Chyur, en eenige wynige van Triſift, dewelke den voorſz. Sondag na den middag tot Alboſagia kwamen, alwaar Doctor *Laurens Paribeli*, *Hans Jacob* en *Aoralius* zijn ſoon met een andere Compagnie verſchenen, om daar *Hans Guizzard* en zijn Compagnie te verwagten.

Deſen aanſlag hebben zelfs de Papiſten tot Sonders geopenbaart, zeggende dat de Banditen dagten tot Sonders te doen, gelyk zy tot Tyran en Tell hadden gehandelt, belovende de Magiſtraat alle hulpe tot beſcherminge en tegenſtant. Onder deſen ſchyn namen zy de wapene in de handen, lieten de Trommelen ſtaan en de Klokken luiden, daar door ook d'omleggende plaatſen de wapen aannamen: maar het geſchiede alles ten einde dat het beſtemde kwaat dies te veerdiger geſchieden mogte: want d'Euangeliſche, betrouwede de Papiſten, voegden zig by haar, welke Papiſten verbergende haar ſchandelyk voornemen, vermoorden nu en dan eenen Euangeliſchen; in voegen dat d'Euangeliſche, nu al ſommige vermoort zijnde, niet mogten weten, hoe de zaak gelegen was

Sommige willende na Malenkerdal, dat zig aan Puſchlaff, Engadin en Pergel ſtrekt, vlugten, wierden van eenige Boeren tot Pontſchiera ontrent Sonders geſlagen, ook eenige van de wyven doorſteeken, in ſtukken gehouwen, en van een groote hoogte in de Riviere Meleko geſtort, op dat zy niet begraven wierden: onder andere waren, *Bartholomeus Paravicin*, J. U. D. van Berben, de dikke toegenaamt. *Franciſcus Marlianicus*, *Hans Andries Cbieſa*, welken *Paravicin*, als zy hem uit zijn huis agt hondert, en van hem zelven twaalf hondert kroonen hadden geſtolen, is hy in het Caſtioner Gebergte wreedelyk gedoot, veertig jaren oud zijnde.

Digitized by Google

1620. Van die, die gevloden waren, en haar in de Boſſchen en Bergen hadden begeven, wierden des volgenden Maandags vermoort, *Nicolaus Marlianicus*, *Felloſt* ſoon, een kloek en geſchikt man, die de Euangeliſche Kerke tot Sonders veel goets hadde gedaan, wiert van zijn eigen Neef, *Emilius Lavizarus*, hem op de vrye ſtrate ontmoetende doorſchoten, willende hy *Marlianicus* met *Lucius Orſebletta* van *Zernetz* gaan de bezettinge tot Sonders viziteren, ſesenveertig jaren oud zijnde.

Doen kreegmen zekere tydinge, dat *Ceſar Paravicin*, *Prosper Paravicin* en *Hortenſia Martineng*, des Gravinnen van Bark ſoon, een treffelyk begaaft Edelman, des vorigen daags om zijn affairen na Triſif willende ryſen, was omgebragt in 't vyftigſte jaar zijns ouderdoms, met heim wiert zijn ſoon *Prosper*, ſeventwintig jaren oud zijnde, vermoort, item *Baptiſta Giardon*, en zijn ſoon, met vele andere: invoegen dat d'Euangeliſche van den anderen geſcheiden wierden, en geen tegenſtant konden doen.

De Cantzelier *Hans Andrieſz Mingadin*, daar van gezegt is, hoorende wat in de criminele proceſſen was begrepen, heeft zig met zijn broeder *Gregorius*, en andere tot agtien in 't getal, beneffens zommige vrouwen en dogters, uit de Kerke tot Sonders op den negenden *Juli*, in zijn huis, aan't Palys gelegen, begeven: deſe maakten haar ſterk in 't huis, van meer ingezijnde tot 'er dood toe te wederſtaan, nademaal niemant op de byleggende plaats konde komen, nog in de Kerke dringen dorfte, om dat zy in aller menſchen oogen lag. Even wel heeft de vyant beſloten dit huis met duiſent weerbare mannen aan te tasten, dreigende met een d'Overigheit van die plaatſe, dat zy haar ook zouden aantaſten, by zo verre een van hun uit het huis zou werden beſchadigt: waar op de Magiſtraat zelve den gevlugten beval, haar daar van te begeven, dewelke onverziens wel gewapent zijnde, door Sonders zijn getrokken, nemende den weg na de brugge, daar zy een wynig vertoefden: omkeerende namen zy eenige andere tot haar, trekkende na d'Ingezetenen des Bergs Sonders: en haar met haren Predikant God in't gebed bevolen hebbende, zijnſe drieëntſeventig ſterk door Malenkkerdal getrokken, 't welke op twee plaatſen van den vyant bezet was, dog God verſchrikte de vyanden zo zeer, dat zy vloden, en deſe arme kudde, die zy nog tot de ſpitſe der bergen najaagden, ontkwam door de wonderbare hulpe Gods.

De vyanden, en voornamelyk de ingezetenen van het voorzyde Dal, met haren voornaamſten Raatgevers, *Jacob Robuſtellen*, *Azzo Beſta*, *Hans Guizziarden*, *Laurens Paribellen*, en andere, vielen in 't Palys, en zetten de Overigheit af, te weten, *H. Hans Andrieſz*, *Traverſen van Sebams*, uit de Over Engadin, Hooftman en Gouverneur van de Voltolyn, die zig met den zijnen in *Pauli Clamets* huis begeven hadden tot dat zy Dingsdag den elfden *Juli*, onder dekſel van haar te verzekeren, na Malenk gevoert zijn, daar zy in't Dorp Chieſel, tegen alle beloofde trouw, gevangen zijn genomen, en de agtnavolgende dagen gehouden: de gene die haar gevangen hielden, lieten haar los, en namen in hare plaatſe d'Euangeliſche gevangen, veranderden terſtont den Calender, en gaven der Euangeliſcher goederen tot prys. Hier op liep een grooten hoop volks van alle hoeken alle uit de Voltolye te zamen, niet zo zeer om de Religie als om den roof: en op dat een iegelyk gelt en goet mogte bekomen, nam de begeerte tot roven zo zeer toe, dat lighamelyke Broeders en naaſte bloetvrienden elk den anderen beroofde en najaagden. De Huislieden, op hope van verloſſinge van hare jaarlykſe laſten, door middel van deſe moort, hebben de arme Euangeliſche tot in de boſſchen, wouden en bergen nagejaagt, en op't aller gruwelykſte vermoort.

Onder dit getal zijn geweeſt Doctor *Bartholomeus Paravicin* van Sonders. Doctor *Nicolaus* zijn broeder, welker broeder Doctor *Lelius* korts te voren in de Kerk tot Tusis was vermoort. *Petrus Paravicin*

D. Joban Baptiſt Mallery, van Antwerpen uit Neder- 1621.
lant, een uitnement man, en goet Philoſooph en Theologant, zeer bekwaam om de jeugt te onderwyſen, deſe wiert in 't huis van *Morone* gekregen, en niet alleen ter doot gesteenigt, maar zijn hooft wiert afgehouwen, den buik opgeſneden, en 't ingewant daar uitgeſcheurt: zijn twee arme kinderen, *Hans Andrieſz* en *Catharina* werden na Milanen gevoert.

Anna de Liba, huisvrouw van *Antonelli Grotti* van Schio, uit het Vincentiner gebiet, uit een oud eerlyk geſlagte, die om de vryheit der konſcientie voor eenige jaren uit Italien na Sonders was getrokken, wiert eerſt van deſe boeven vriendelyk tot verloogeninge hares geloofs vermaant, en zo zy by de waarheit wilde blyven, hebben zy haar vermaant, zy zouden haar klynen kind, zijnde twee maanden oud, dat zy aan de borſten had, verſchoonen, want zo zy daar by wilde blyven, moeſte byde de Moeder en het kind ſterven. Daar op zy antwoorde: Zy ware uit Italien niet gekomen en alles daar verlaten, om dat zy't geloove, dat Chriſtus zelve in haar had geplant, wilde verlaten, maar liever, indien 't mogelyk ware, duiſent dooden lyden. En hoe, zyde zy, zou ik mijn kind verſchoonen, daar dog mijn Hemelſche Vader zijn eenige kind niet verſchoont heeft, maar heeft hem voor my, en alle arme ſondaas gegeven in den doot, enz. en gaf haar het kind, zeggende, hier hebt gy't, *God de Heer die de Vogelen des hemels bewaart, die zal deſe zijn creature, alwaar het in de bergen van de menſchen verlaten, wel weten te onderhouden.* Scheurde de kleederen op, en zyde: Ziet hier hebdy het lighaam, dat gy kond dooden, maar mijn ziel beveel ik God in zijne handen, die kond gy niet dooden: daar op wert zy in vier ſtukken gehouwen, in 't vyfendertigſte jaar haars ouderdoms. Het kind, zijnde een zeer ſchoon dogterje, wiert verſchoont, en tot Caſtion, daar deſe boeven van geboorte waren, by een papiſtiſche minne beſtelt, om te zoogen. En is hier aan te merken dat deſe Godſalige Martelareſſe, het exempel haars lieven broeders *Hans Antoni* nagevolgt heeft, die om de Euangeliſche waarheit in Schio twee jaren ſwaarlyk is gevangen geweeſt, en namaals op de galeyen gebannen, daar hy na twee maanden is geſtorven: welke, als hy met ketenen gebonden van Schio weg gevoert wiert, zyde, *My kond gy binden, maar Gods woort zult gy nimmermeer in der gelooviger herte konnen binden, dat bet niet vrugtbaar zy.*

Dit Chriſtelyk exempel hebben gevolgt *Hans Steven Moron*, en *Rudolph Crivel* byde van Sonders: want zy niet alleen de waarheit met haar bloet hebben bezegelt, maar hebben ook haar byde ſonen zulks te doen vermaant, namelyk *Huns Andrijſz* vyftien, en *Hans Antoni* tien jaren oud zijnde, alles na 't exempel van de Moeder der zeven ſonen, 2 *Macb.* 7. willende liever den doot ſterven, dan tot believen van den Koning Gods Wet overtreden.

En overmits by zommigen gelt, klynodien en edelgeſteenten gevonden wierden, wert de furie by allen, zo groot, dat edel, onedel, wyf, man, jong en oud, ſonder aanzien van ſtaat, hebben moeten aanhouden, en ten anderen drie en meermalen geplundert werden. Men heeft zommige eerlyke Matronen, de ringen van de handen geſcheurt: dieſe terſtont niet wilden overgeven, dien heeft men de vingeren en handen afgeſneden. Zommige vrouwen wierden op de hoogten der bergen gebragt en van boven nederwaarts geſtooten, maar de kinderen gedwongen in de Miſſe te gaan. En of wel *Lucretia*, *Hans Antoni Lavizaren* huisvrouw, en *Catharina*, *July Martinuzzi* huisvrouw, uit vreeſe des doots, de Religie hebben belooft te verlaten, zijn niettemin ſonder genade vermoort.

Doctor *Hans Baptiſt van Salis*, uit Pergell van Sol geboren, heeft het zelfs bevonden, want of hem wel 't leven belooft wiert, was nogtans op een open plaats, Campell genaamt, tot Sonders, aan een koor de gebonden, en met twee roers doorſchoten, in 't twee-

20. tweeëntſeventigſte jaar zijns ouderdoms, als men alvoren al zijn gout en gelt hadde benomen, alles na den regel der Papiſten: *Hæreticis non eſt ſervanda fides*, dat is: *den Ketters zalmen geen geloof houden.* 1620.

Dominicus Bert, een man van ſevenenſeſtig jaren, wiert op een Ezel gezet met het agterſte voor, gevende hem in d'eene hand den ſtaart van den Ezel, als een toom, en in d'ander hand een boek, voerende hem alzo door Sunders, en roepende: *Alerius, Alexius*, enz. ſneden hem de ooren, neus, en kinnebakken af, doorſtaaken hem met vele wonden in zijn lyf, met ongehoorde wreetheit, tot dat hy ſtierf, 't welk hy alle geduldig heeft geleden. Daar uit kan nu de Leſer merken, hoe het den Heere *Alexio*, den getrouwen voorſtander der Euangeliſcher Kerke tot Sonders, (daar voor deſe *Bert* wiert aangezien) zou hebben gegaan, zo deſe raſende beeſten hem hadden gekregen; dog hy is voor dien tyt, door Gods genade, met wyf en kinderen behouden, dewyle hy over de Alpes met groote moeite, arbeit en gevaar, met *Georgius Jenatzen*, Predikant tot Berben, *Carolus van Salis*, des Ridders *Herculis* ſoon, en andere meer, was overgekomen, den welken God voortaan wil onder zyne vervolgers beſchermen.

Antoni de Prati van den Bergh, wiert zeer vermaant om zijn Religie te verzweeren: maar hy niet willende zulks doen, bleef beſtandig, zeer moedelyk ſprekende: *Mijn ziele zal in Abrahams ſchoot opgenomen worden, en myn vyanden zullen by my eenen Engel Gods na mynen doot zien.* Zo haaſt hy is geſtorven, is de Engel des Heeren in witte klederen op zijn lighaam gezien, gelyk de gene getuigen, die daar by geweeſt zijn.

Theophilus Moſſin wiert doorſchoten, en nog niet gantſch doot zynde, heeft men hem buspoeder in den mont gedaan, en alzo jammerlyk gedoot, zijn ſoon *Hans* is door ſeven houwen met een ſwaart gedoot.

Dominicus Salvet, uit de gevankeniſſe gebragt zynde, wiert hooglyk vermaant tot aanneminge van de Pauſelyke Religie, maar hy bleef opregt, niet tegenſtaande hy nog jong was, en anders de tydelyke welluſten beminde: als hy, geſchoten zynde, nog leefde, wiert hy van 't Paleis geſleept, daar hy zig noch een wynig opregtede, en bad, men zoude zijn lighaam geheel dooden: want hy zijn ziel God geerne haaſtelyk wilde weder geeven, en in zyne handen bevelen, in zijn agtentwintigſte jaar.

Joban Baptiſta Mingardin, met veel ſlagen verwont en ter nedergeſlagen zynde, wiert naakt in 't boſch geſleept, en kwam zo kwalyk getracteert weder t'huis: en of wel de Prieſter te Sonders neerſtig aanhielt, dat hy zijn Religie zou veranderen, met groote beloften, evenwel is hy beſtendig by de waarheit in den doot gebleven.

Chriſtiana Ambria, huisvrouw van *Vincent Brunen* van Prada, *Magdalena Merli* van Montagna, en *Joban Garat* van Fracajol, wierden van de brugge Boſſot, Sr. *Pieter* en andere in de Riviere Adda, geſtooten en verdronken, om dat zy haar tot de Pauſelyke Religie te begeven mannelyk wygerden, tot groote verwondering van de vervolgers.

Op deſe tijt ontfing de krone der martelisatie Heer *Bartholomeus Marlianicus*, die tot Sonders hadde gepredikt, een vroom man onberiſpelyk van leven. Te deſer tijt wierden ſommige de lippen tot aan de kinnebakken afgeſneden, andere gaf men ſneden in het aangeſigt, andere wierden met andere ongehoorde pijne gedoot.

Baptiſt Grilca geheeten van *Bajac*, vyfentſeventig jaren out zynde, die doen in 't huis van d'erfgenamen des Graven *Uliſſis Martinengi*, hoogloffelyker gedagteniſſe, was, van zyn vervolgers beſprongen zijnde, ſprong te venſter uit, vlugtende over de Riviere Maleco. Te huis gekomen zijnde, en zijne kleederen verandert hebbende, wiert hy op 't nieuw van zijne vyanden beſprongen, gevangen, en in 't Paleis gebragt, aan een touw gebonden, en alſo rontom gerolt, en eindelyk met een ſwaart zo gehakt, dat den arm alleen aan het touw bleef hangen.

Paula Beretta, ook van Schio uit het Vincentiner gebiet, een Dogter vyfentſeventig jaren, van een treffelyke Adelyk geſlagt, die voor ſevenentwintig jaren om de waarheit des Euangeli wille na Sonders was getrokken, die wiert van deſe boeven met groote ſmaatheit door Sonders gevoert, ſettende haar een Biſſchops hoet van papier op het hooft, werpende haar drek en vuiligheit in 't aangezigt, gevende haar kinnebakſlagen en diergelyke wreetheden meer. Als men haar vermaande dat zy zoude de Maget *Maria* en andere Hyligen meer aanroepen, en haar vertrouwen daar op ſetten: ſprak zy zeer mannelyk en met laggende monde: *Myn geloove en ſaligheit en is op geen creature gegront, maar ſtaat alleen op mijnen Heere Chriſtus, daar by wil ik 't laten blijven:* Ik houde *Maria* voor de alderhyligſte Maagt die oit is geweeſt, en weſen zal in der eeuwigheit, die voor, in, en na de geboorte een reine Maagt is en blyft: die ook voor alle andere Vrouwen ter werelt deſe beſondere genade van God ontfangen heeft, om te zyn een Moeder myns Saligmakers Jeſu Chriſti, en der gantſcher werelt: maar overmids zy den noot van een iegelyk niet en weet, want zy niet al wetende is, en zy zelve ook de verdienſten haars Soons van doen heeft, zo betaamt het my den alwetenden eeuwigen God alleen, en geen creatuur, hoe hoog zy ook begaaft zy, met aandagt aan te roepen, enz. Heeft daarom alle ſlagen en ſchelt woorden met ongelooflyke ſtantvaſtigheit en gedult, ridderlyk en vrolyk gedragen en overwonnen, altyt zeggende: Ik lijde geern, en zal 't doen gewillig: Ik wil 't niet beter hebben als myn Heere en Hylant Jeſus Chriſtus, en zijne hylige Apoſtelen en vele duiſent Martelaren gehad hebben: dien volgens wiert zy weg gevoert, om haar na Milanen te verſenden: maar zy bad immers met veel aanhouden, dat men haar dooden zou, om dat zy van meening was zo wel te Milanen als hier op haar geloove te ſterven, enz. dog zy mogte de genade, om aldaar gedoot te werden, niet verkrygen, maar wiert weg gevoert als gemelt is. Dingsdags den agtienden *July* daar na, wiert in de Voltolyn op de plaatſe St. Gregori een doot lighaam van een oude vrouw gevonden op de ſtraat leggende: die (na ſommiger meeninge) deſe oude *Paula* is geweeſt, van de moordenaars aldaar gedoot zynde.

Andere meer Godſalige Euangeliſche lieden des hoogen en legen ſtands zyn tot Sonders en aan den berg Sonders, als ook in 't Dal en gemeente Malenk, in een groot getal, en met ſchrikkelyke martelrye, gedoot, zijnde willig en bereit de waarheit met haar bloet te betuigen, daarom wy haar ook niet zullen vergeten.

Deſe zyn geweeſt *H. Marcus Antoinus Alba* van Caſal uit Monferrat, Predikant tot Malenk, een vroom ieverig man, van drieëntſeſtig jaren, *Joban Pieter Mingardin*, *Anaſtaſia* zyn ſuſter, *Laurens Pico* is op de brugge Sonders verſtagen, en in 't water geworpen, *Andries* zyn ſoon heeft men de neus afgehouwen, *Hans Lardi*, drieëntnegentig jaren out, op zyn bedde vermoort, *Abondi* zyn ſoon in de boſſchen Sonders, *Andries Pieterſz*, genaamt *Lutbers* ſoon, by de Meizg Sonders, *Hans Oſwald* een Timmerman van Chur, by 't Sonderſche Paleis, *Daniel Nieubakker* aan 't water tot Sonders, daar in hy, half doot zynde, is geworpen, *Hans Laurenſz* by der Euangeliſche Kerke aan den berg Sonders, *Gaudenzyn van Moſſin*, *Hans Bomon*, *Baptiſt* en *Andries* zyn ſoon, *Hans Antoni*, *Vincent Brunen* dogters man, *Steven Pagan* van Puſchlaf, *Antoni Samaden*, *Paul* en *Jacob Domomegon*, *Andries Pieter Duken* ſoon, *Dominicus* zyn broeder, *Pieter* zyn ſoon, *Nicolaas Fracajol*, in voortyden Diaken tot Sonders, *Eugenius Chieſa*, *Hans Chieſa*. *Rodolf* zyn broeder, woonagtig tot Malenck, beloofde in de Miſſe te gaan, en behiel daarom 't leven, maar hy wiert doorſchoten om dat hy Heer *Alexio* en den zynen, doe zy over den Berg ontliepen, ſpysde: *Bern-*

1620. *bard* zyn ſoon, *Angelina Chieſa*, *Hans Jacob Chieſa*, *Hercules* zyn broeder, *Anna Chieſa* huisvrouw van *Baptiſta Galleten*, *Paulus Zan*, *Dominicus Zanol* van Puſchlaf, *Steve* zyn ſoon *Nicolaus Fellos Martianicus*, *Steven Garat*, *Juuity* zyn huisvrouw, *Baptiſta Garat*, *Caſpari* zyn broeder, *Niclaas Garat* van Fracajol, *Georg Mam* van Fracajol met zyn ſoon, *Tempin van Tempin*, uit Gardona tot Sonders woonagtig, *Hans Antoni Columbera*, *Hans Pieter* zyn broeder, *Beerent Bandera*, *Andries* zyn ſoon, *Dominicus Girardon*, *Hans Pieter* zyn broeder, *Andries Girardon*, *Baptiſt* en *Georg*, zyn broeders, *Jacob Hortulan* van Padua, woonagtig tot Sonders, *Sebaſtiaan* zyn ſoon, de huisvrouw van *Gubert Giardonem*, *Dominicus Minget* van Puſchlaff, woonagtig tot Sonders *Vincent Buin*, *Chriſtina* zyn huisvrouw, *Hans Andrieſz* haar ſoon, *Magdalena Merlin*, huisvrouw van *Hans Antonis van Montagna*, *Magdalena Bardeia*, woonagtig tot Caſtion, *Fauſtina van Salis*, huisvrouw van *Philippo Livry* van Cajol, *Baptiſt*, haar ſoon, *Philippus* zyn broeder, *Sara Peſtalezza*, huisvrouw van *Hans Baptiſten Livry*, *Catharina* haar dogter, *Hans* van Fracojol, *Hans Andrieſy Moſſin*, *Hans Muneb*, *Theophilus* zyn broeder, *Hans Pieter* der voorzyden *Theophili* ſoon, *Hans* zyn broeder, *Laurens Prat*, *Antoni Forn*, *Hans Vincent* van Jett, *Antoni Beltramin*, *Paul* zyn broeder, *Paul Gadentzz*, *Laurens Philips*, *Dominicus* zyn ſoon, *Baptiſt Belar*, *Paul Potarel*, *Laurens Moſſin*, des Euangeliſten ſoon, *Paul Moro*, *Benedicta* zyn huisvrouw, *Hans* en *Andries* hare ſonen, *Bernhard Moſſin*, 't negentig jaren oud, *Hans Laurens* zyn ſoon, *Lydia Hans Laurens* vrouw, *Baptiſte* haar Suigeling, *Andries Tognol*, *Paul Bert*, *Dominicus* zyn Broeder, *Andries Cagnolet*, andre *Corlo*, *Antoni Moſſinel Dominicus* zyn broeder, *Pieter Belarin*, *Thomas* zyn ſoon, *Hans Bonion*, *Hans Belarin*, *Steffana* zyn huisvrouw, *Andries Belarin*, *Gregorius* zyn broeder, *Pieter Murian*, genaamt *Piz*, *Jacobina* zyn huisvrouw, *Hans* haar ſoon, *Catharina Gualter*, *Magdalena* haar dogter, *Jacob Brugnol*, *Dominicus Vanon*, *Andries* zyn broeder. *Domicus Tarck*, *Pieter Panelat*, *Jacob*, *Hans*, *Laurens* en *Ceſar de Grillen*, *Dominicus Roſat*, *Johannina* huisvrouw van *Andries Moſſinen*, *Margareta* haar dogter, *Eliſabeth Mot*, *Catharina* haar dogter, *Johannina*, *Hans Motten* ſuſter, *Hans Ferrarin*, *Anna Ferrarin*, met haren ſoon, *Angela* de huisvrouw van *Andries Roncken*, *Anna* de huisvrouw van *Bernhard Moſſin*, *Jacob*, *Andries* en *Matthys Carui*, *Andries Perola* in 't drieentſeventigſte jaar, *Jacomina* zyn huisvrouw, *Hans* haar ſoon, *Hans Vincentin*, *Anerion Cani* in 't vierentaggentigſte jaar zyns ouderdoms, die wiert in vele ſtukken gehouwen. *Zacharias Ventur* uit het Breſſaner gebiet, een arme ſtomme bedelaar, die met de hand wees dat hy de Miſſe niet agtte.

Tot de Gemeente van Sonders behoort als een medelidmaat *Hans Pieter Fagarol* van Bormio of Worms, als deſelve daarom wiert gemelt, wiert hy van *Jochem Imelt* en van zyne twee andere medegeſellen van agter jammerlyk doorſchoten.

Sommige verbergden haar in de holen en eenſame plaatſen, daar uit zy des nagts met groote vreeſe kwamen om ſpyſe te halen: andere wierden zeer zwak omdat zy ſlegtswortelen loof en gras moeſten eten, daar van ook vele doode lighamen in de boſſchen, bergen, dalen en wateren, ook oude zwakke luiden, die den kryg niet volgen konden, en die op den weg doot bleven, alom met groote droetheit zijn gevonden, zulks 't herte der menſchen die het ſagen, byna veranderde.

IV. *Moort tot Berben, daar ontrent negen menſchen zijn gebleven.*

't Is ook bekent hoe het in 't beroemde Vlek Berben, twee uren gaans van Sonders gelegen, is toegegaan. Want de Papiſten hebben haar daar tegen de Euangeliſche zeer geſet, veritaan hebbende wat tot Tyran, Brul, Teil, Sonders, te Malenk en elders was geſchiet, en hebbende verkregen een bevel op den twaalfden *July* van *Hans Guizzarden*, ſpecialyk haar aangaande, daar in zy worden ver- 1620.
maant, de Lutheranen met gewelt te dooden, te vermoorden en om te brengen ſonder iemant teverſchoonen, hebben zy dit bevel neerſtelyk willen nakomen, en dieshalven eenige perſoonen, niet van geringen ſtaat, tegen alle beloofde trouw, met groote raſernyen vermoort, 't welk zy te ligter hebben konnen doen, om dat zelfs de Papiſten, die God en hare konſcientie vreeſende, de Euangeliſche niet wilden vermoorden, van d'andere op dezelve plaats ſonder genade werden gedoot, gelyk zulks *Bartholomeus Porretten* en andere Papiſten meer wedervaren is.

Deſe navolgende perſoonen zijn daar omgekomen.

Theophilus Piſcator van Organa uit de Romany, die tot Berben ontrent twintig jaar gewoont had, wiert tot Berben opeen plaats genaamt Luſcione, den tienden *July*, zijns ouderdoms vyf en ſeſtig, vermoort.

Conkordia Grotta van Tyran, huisvrouw van *Hans Gugelman* op 't Zuriſche gebiet, tot Berben veel jaren gewoont hebbende, wiert op den zelven dag en plaats, in 't drie en veertigſte jaar haars ouderdoms, vermoort.

Aurelius Paravicin, *Nicolai* ſoon, trekkende van Berben na Sonders, wiert op de Caſtioner vlakte den agtienden *July*, in 't ſeven en dertigſte jaar zijns ouderdoms, omgebragt.

Octavius Paravicin van Cappelli, een vroom, vreetſaam en ſtatelyk Edelman, wiert tot Berben in den Dom, met nabeſchreven *Hans Baptiſten*, en *Horatius Paravicinen*, van den elfden *July* tot op deſes en twintigſten des ſelven, gevangen gehouden, *Robuſtellen* liet haar na Sonders voeren, en bewees haar alle vrientſchap, liet haar drinken geven, en hietſe tot aan Saſſella gelyden, daar zy op 't bevel van *Robuſtellen* wierden geſlagen, met pretenſi men zou den Ketters geen geloof houden: deſe *Octavius* wiert in 't agt en dertigſte jaar zijns ouderdoms gedoot.

Hans Baptiſt Paravicin van Capelli, insgelyks een wel geagt Edelman, wiert ook gevankelyk na Sonders en Saſſella gevoert, en in 't vier en twintigſte jaar zijns ouderdoms, aldaar met *Octavio* vermoort.

Horatius, des voorzyden *Hans Baptiſten* broeder, heeft hem doorgaans tot in den doort, goet geſelſchap gehouden, op de voornoemde tyt, in 't een en dertigſte jaar zijns ouderdoms.

Anna Bovera van Geneve, des voorſchreven *Octavi* huisvrou, een deugtſame Matrone, willende volgen een Compagnie Bundiſche Soldaten, daar onder de een haar neef, de ander haar bloet verwant was, om 't leven te ſalveren, maar van wegen de moejelykheit en ongelykheit des wegs niet konnende voortkomen, om dat zy een zware en teedere vrouwwas, is in haar ruggebeen met een roerrulzo geſchoten, dat zy op de plaats is doot gebleven, zijnde ontrent veertig jaren oud.

Theoſina Paravicina van Capelli, moeder van de voornoemde *Hans Baptiſten* en *Horatius Paravicinen*, een zeer verſtandige, weſentlyke, edele Vrouw, uitſtekende onder alle, en ten opzigt van haar dapper gemoet, manlyke ſtem, ernſtige daden, meer een man als een vrouw te noemen, wiert van haar eigen Loenlieden in haar eigen huis omgebragt, en jammerlyk opgeſneden in 't vyfenvyftigſten jaar hares ouderdoms.

Adam Scaramuccio van Tyran was, doen de Tyranniſche moort tot Tyran geſchiede, te Morben in beſettinge, van daar hy vlugten kwam tot Clefen, willende zig met het Buntſche Vaandel weder in de Voltolina begeven, en deſe goede *Theoſina* na Sonders convojeren, is ook nedergelegt geworden in zijn twintigſte jaar. Hy was een Godvreeſent en klockmoedig jongeling van groote hoop.

V. *Moort tot Caſpan en Trabona, daar ontrent elf menſchen zijn gebleven.*

Het Trahonitiſche Gebiet, gelegen in de Onder Voltolyn, moeſt ook aanhouden, en zijn deel van

van de zelve martelery hebben, gelyk uit het navolgende is te zien.

Josua Malacrida Hortensy soon, wiert by de brug Masen gevangen, willende van Caspan na Bul verreysen, en zo hy, gevraagt zijnde, of hy ter Misse wilde gaan antwoorde, neen: is hy dadelyk doorschoten en in de Rivier Masen geworpen, in 't dertigste jaar zijns ouderdoms.

Insgelyks handelden zy met zijnen Broeder *Plinius* de welke van vyfentwintig persoonen gezogt, dog niet gevonden zijnde, is in de wederkomste tussen Arden en Bul verslagen, in 't sesentwintigste jaar zijns ouderdoms.

Andreas Paravicin, toegenaamt *Bujo*, van Caspan, een Kleermaker, sommige dagen gevangen leggende, en altoos om in de Mis te gaan vermaant zijnde, bleef bestendig en opregt: als hy ten lesten op de komste van de Bundise Soldaten na Morben wiert gevoert, en wederom tot de Paussetyke Religie gedreven zijnde, even stantvastig bleef, wiert hy ten vuure veroordeelt, en tussen een hoop hout geset, om te beproeven, of men hem alzo zou konnen tot afwyken brengen: maar het was al te vergeefs, want gevraagt zijnde, of hy Catholyk was, zyde hy, Ja: Of hy Roomsch Catholyk was, zyde hy ook, Ja: Of hy van 't hedendaagsche Roomsche Geloof was, antwoorde hy, Neen: maar ik ben van dat oude Roomsche Catholyke Geloof, dat *Paulus* gepredikt heeft, leerende dat de mensche uit genaden salig wort, door 't geloof en niet uit de werken, op dat zig niemant en roeme, enz. Gevraagt zijnde, of hy den Paus voor 't Hooft der Kerken hiel, antwoorde, neen: want alleen Christus is het Hooft der Kerke, na de beloftenisse: *Ik wil by u zijn tot aan't einde der werelt, enz.* En niet tegenstaande men het vuur eerst aanstak, en dan weder uitbluste, om hem tot den afval te brengen: zo heeft hy dog volherdende, desen pynlyken doot uitgestaan, den vyftienden *Augusti*, 't sestig jaren oud zynde.

Hans Pieters Malacrida, van Dubin, zijnde wel klyn en kort van statuur, maar groot en magtig in de bekentenis der waarheit: alzo dat hy zig heeft gewillig om zijns Saligmakers wille laten opofferen, oud zijnde seven en dertig jaar. Zyn huisvrouw *Elizabeth* heeft hem Christelyk en vieriglyk gevolgt, die in 't twee en dertigste jaar haars ouderdoms wiert geslagt: als zy al te voren met haar ogen heeft moeten zien, dat haar dogtertje, drie jaren oud zijnde, van dese *Herodes* knegten by de voeten gegrepen, en aan de wand geslagen, en alzo wreedelyk vermoort wiert.

Thomas Maastrell een Timmerman, taggentig jaren out zynde, wiert tot Mel in zyn eigen huis vermoort.

Dominicus Pagan, geheeten *de Lutber* van Scermele, uit de Gemeente Canvick, onder het Trahoner gebiet, een treffelyk Ingenieur, en Konstenaar, hebbende tot Morben gearbeit, wiert in 't agt en veertigste jaar zijns ouderdoms, op den veertienden *Augustus* geregt, wiens sonen *Jacob* out agtien, en *Pieter* oud vyftien jaren, en suster *Maria* haars Vaders en Broeders voetstappen hebben gevolgt, en zijn alle op den veertienden *Augustus* om des Euangeliums wille God haaren Heere en Saligmaker opgeoffert.

VI. *Moort tot Brusz, daar ontrent seven en twintig mensche zijn omgekomen.*

De eerste booswigten waren nog niet versadigt met het bloet van zo vele vrome, eerlyke, edele, hooggeleerde, verstandige, dappere, aanzienlyke, jonge en oude luiden, vrouwen, mannen, zelfs ook haare naaste bloetvrienden, die zy in alle over kwartieren de gemeene drie Bunden onderdanigen Landen tot Tyran, Tell, Sonders, en aldaar aan de bergen te Berben en in Malenck, hadden vermoort, doorschoten, gesteenigt, gehouwen, verdronken, geschonden en opgesneden, en alzo ellendig om 't leven gebragt: maar hebben bykans diergelyke wreetheit getoons in harer natuurlyker Heeren, en Overheits aangeboden Landen. 1620.

Want even op den Sondag den negenden *Juli* eenen *Hans*, soon van *Dominico van Ada*, een Papist, geboren van Zelende uit de Gemeente Brusz, komende des morgens vroeg aan de brug van 't Slot, om na Tyran te gaan om broot te koopen, vont by het Slot *Ambrosius Barusinen*, meer gedagten *Baptiste Barusinen* soon, met een Compagnie volks, die doende waren om de brug op te nemen, willende hem *Hans* niet laten passeren: waarom hy, verschrikt zynde, vraagde, waarom dat hy te rug wyken zou? Antwoorden zy, om dat wy van meeninge zijn de Lutheranen te Brusz, niet alleen te verhinderen, maar alle t'eenemaal uit te roejen. Dese *Hans* gaat dadelyk na Brusz, vertellende *Martinello Martino Dominici* soon, wat hy gehoort en gezien had: dit hoorde zijn Maagt die ook Euangelisch was, gaat haastelyk zulks d'Euangelische te kennen geven, menende zy waren nog niet in de predikatie: dog hoewelse in de predikatie waren, evenwel doet zy haar de wete. De Gemynte verschrikt zynde, wilde van de predicatie te hooren en 't gebed ophouden, maar wierden daar in versterkt door haren Predikant, die protesteerde, dat hy haar niet wilde verlaten, maar by haar leven en sterven. Alzo wagtede men de predicatie uit, daar na namen de mannen 't geweer in de hand, en vergaderden in *Michiel Monty* huis: maar de vrouwen gingen een ieder na haar huis. Terstont daar na trokken zy alzo gewapent uit na een andere brugge, naarder aan het Lant Brusz gelegen: daar zagen zy zommige van hare vyanden, komende om dezelve ook af te werpen: dese de Euangelische vernemende, trokken sonder iets te verrigten te rugge. Den Sondag en Maandag waren d'Euangelise tot Brusz in de wapenen. Des Dingsdag avonds, komen de vyanden met veel volks van Tyran, geleit van eenige Papisten van Brusz, steken *Antoni Monti*, en *Pieter Augustyns*, en eenige andere naaltgelegene huisen in den brant: 't welk de Euangelische, verre de zwakste zynde, ziende, vlugten ten deel, een deel wiert den avont en den volgenden dag gedoot. De verslagenen waren sevenentwintig, daar onder dese nabeschreven persoonen waren.

Bettino van Azala, *Pieters* soon, vyfenveertig jaren oud, *Pedrotta* zijn huisvrouw, veertig jaren oud zijnde, *Pieter* haar soon, twaalf jaar oud, *Andreyno*, *Zoppo*, *Jannotten* soon, veertig, *Jacob Hans*, *Dominici Quadernetten* soon, dertig, *Hans Menegutti*, agtenvyftig, *Jacomina van Duricy*, vyftig, *Michiel Dell. Rossa*, agtendertig, *Lena Monet*, tagtig jaren oud, dese wiert op den Berg ernstelyk aangemaant dat zy afstaan en haar ouderdom sparen zou, dan zoude haar 't leven geschonken zijn: maar antwoorde onverstaagt, *Dat en wil ik niet doen, en mynen Heere Jesus Christus, die my zo lange in zijn kennisse onderhouden heeft, de oneere aandoen, dat ik hem in mynen ouderdom, met den eenen voet al in 't graf gaande, zoude verlaten, en my aan de creaturen binden, en in plaats van zijn Woort, menschen insettingen aannemen*, daar over wiert se deerlyk om 't seven gebragt. Hoe *Hans Montius* des voorzyden *Michiels* soon, van Brusz geboren, verradelyk tot Tyran om des geloofs wille zy vermoort geworden, dat is in de beschryvinge van de moort van Tyran bedreven, gezegt.

BEminde Leser, ik en twyffele niet of daar zyn in dese zware vervolginge tot Brusz en elders nog veel meer vrome luiden om de voorzyde oorzaken gedoot, wiens namen hier niet zijn gestelt, maar het zy wie zy zijn, zy hebben merkelyken troost, dat, of wel Satans instrumenten haar dat tydelyke leven nemen konden, nogtans het eeuwige leven, 't welk Christus verworven heeft, haar niet konden benemen.

En is het beste in dese zaak, dat de vrome Martelaars, die dese pyn hebben uitgestaan, niet om eenige kwade stukken, 't zy dievery, moordery, verradery ofte diergelyke zijn gestraft, maar om dat se Christenen zijn geweest, en rogte Christenen, die

God

1620. God alleen hebben aangeroepen, op Chriſtus verdienſte en bloedige offerhande alleen hebben vertrouwt, Chriſtus voor dat eenige Hooft der Kerken hebben gehouden, haar geloove en leven alleen na den regel van Gods Woort byde des Ouden en Nieuwen Teſtaments gerigt, verwerpende de traditien en menſchen inſettingen, als beelden, Vagevuur, Miſſen, aanroepinge der Hyligen, Regtveerdigmakinge uit de werken der Bedevaarden, 't verbod der ſpyſe, des houwelyk en diergelyke meer, die in Gods Woort niet zijn geboden, maar verboden: want de mond Gods zegt zelve: *Te vergeefs eeren zy my met menſchen inſettingen.* Item, *Gy zult u geen beelden maken.* Item, *Dat bloet Jeſus Chriſtus rynigt ons van alle ſonde.* Item, *Hy heeft een eenig offer voor de ſonde geoffert, dat eeuwig blijft.* Item, *Gy ſult God uwen Heere aanbidden en hem alleen dienen.* Item, *Uit genaden zyt gy ſalig geworden door het geloof, en dat niet uit u, het is Gods gave, niet uit de werken, op dat niemant en roeme.* Item, *Men ſal op alle plaatſen bidden en bylige handen opheſſen.* Item, *Alle creatueren Gods zijn goet, en niet en is verwerpelyk, wanneer 't met dankzegginge genomen wort.*

Matth. 15. 9. Exod. 20. 4. 1 Joh. 1. 7. Matth. 4. 10. Hebr. 10. 12. Zph. 2. 8, 9. 2 Tim. 2. 8. 1 Tim. 4. 4

Om deſe erkentenis en belydenis, en om geen andere oorzaaken zijn deſe Voltolyners, Tyranners, Telliers, Sondrianers, Malenkers, Berbenners, Caſpaners, Traheners en Bruſſaners vervolgt, gemartert en gedoot.

Dient hier ook niet voorby gegaan te worden, dat een Paſquilmaker voor wynig dagen een Laſterſchrift heeft laten uitgaan, daar in hy de hoog aanzienlyke loffelyke Steden en Standen, Zurich, Bern, en Bund, en ook eenige voornamelyke en aanzienlyke perſoonen met den tytel van Kelkkryg beklad, beneffens meer andere openbare leugenen, en onder andere deſe mede op de baan gebragt, dat de Euangeliſche in de Voltolina daarom gedoot zijn geworden, om dat zy beſtemt hadden de Papiſten op den 15. *Auguſtus* des Jaars 1020 tot Aſſaſſimeren om te brengen. Dog deſe leugen kan daar uit bekent worden, dat in de Voltolina tegen tien Euangeliſche wel duiſent Papiſten zijn geweeſt: hoe zoude die wynige dit hebben konnen en derven beſtaan tegen de groote menigte, en inſonderheit tegen deſe vertwyfelde Rebellen, Bandyten, en booſwigten, die om hare voorgaande dootſlagen, corruptie der Ampt luiden, veragtinge van de Magiſtraats mandaten, uit het Lant waren gebannen: en ſommige waren ſuſpect van Sodomie, valſche Muntery, nu als wilde woette zwynen op het ſcherpſte gewapent, gelyk als een groot Woutwater ingebroken zijn, en de weerlooſe Euangeliſche, gelyk Turken hebben overvallen en vermoort, meeſt in de Kerken, die ook by de Hydenen waren geprivilegeert, en hebben alzo volbragt dien bloedigen aanſlag, die zy ſeventien Jaren van te voren beſloten hadden, na uitwyſen van een onderſchepten brief, geſchreven van een van de hooftrebellen, die zig ook niet heeft ontzien of geſchaamt dien Duivelſchen aanſlag te noemen, *Una ſancta reſolutione, & una honorata intra priſa*, dat is, *een bylig en eerlyk, ja God aangenaam werk*, even als of rooven, ſteelen, worgen, moorden, branden, kinderen en vrouwen in ſtukken houwen, deſelve in vier en water ſtorten, trouw en geloof breken, een hylig ding zy: ja als of God behaagde, dat men de doode lighamen niet laat ruſten, maar deſelve weder opgraaft en ſpottelyk en Barbariſch daar mede leeft, gelyk onlangs in Caſpaner en Trahoner gebied, en elders is geſchiet, daar men de opgegravene doode lighamen die nog geheel waren, in 't water den Viſſchen ten ſpyſe heeft gegeven, maar de gehakte, geſchotene en vermorſelde beenen verbrant.

Dog het gaat hier met deſe onſalige laſteraar (die tot zijner tyt, zijne laſterlyke leugenen wederom in zijnen hals zullen werden geſtooten) na de oude Fabel van *Eſopus*, dat het arme ſchaap den booſen wolf het water moet troubel en onrein maken, niet tegenſtaande het beneden aan de beke ſtaat en drinkt.

Het is dan gewis en zeeker, dat deſe goede luiden 1611.
alleen om de waarheit des Euangeli hebben geleden, en door Gods beſchikkinge dat hebben moeten uitſtaan, dat in voortyden de H. Propheten, *Johannes* de Dooper, de Apoſtelen, ja Chriſtus onſe Hooft zelve heeft geleden, en na hem zo veel duiſent Martelaars in deſe laatſte ellendige tijt Duitslant, Vrankryk, Engelant, Schotlant, Nederlant, Bohemen, Italien, Spanje, Portugaal en America. Welke pyne zy vrolyk hebben uitgeſtaan, om dat zy weerdig waren geagt om Chriſtus wille verſmaatheit en pyne te leiden, indagtig zynde de trooſtelyke woorden des Heeren: *Salig zynſe, die om de geregtigheit wille* Matth. 5. 10. *vervolgt worden, want het Koninkryke der Hemelen komt haar toe. Salig zyt gy als u de menſchen veragten en vervolgen, en alle kwaat van u ſpreeken, liegen om mynent wille. Verblyt en verheugt u, want u loon is groot in den Hemel: want alzo hebben zy vervolgt de Propheten die voor u geweeſt zyn.* Item, aan 't gene *Petrus* zegt 1 *Petr.* 4. 12, 13, enz. *Lieve, laat u niet vreemt zyn, als gy door 't vuur verſogt wort, tot uwer beproevinge, als of u wat vreemts geſchiede: maar verheugt u daar in, dat gy des lydens Chriſti deelagtig zyt, op dat gy in de openbaringe zyner heerlykheit meugt verblyden en verheugen.*

Is dat gy in Chriſtus name verſmaat wort, zo zyt gy zalig, want de Geeſt der heerlykheit, en de Geeſt Gods ruſt op u, dewelke zo veel haar aangaat, gelaſtert wort: maar zo veel u aangaat gepreſen wort: maar dat niemant onder u lyde als een dootſlager, of dief, of kwaatdoender, of als een die na ander luiden dingen ziet: maar is 't dat iemant lijt als een Chriſten, die en ſchame zig niet, maar pryſe God in deſen deele: want het is tyt dat het oordeel van 't Huis Gods beginne, en is het dat het eerſt van ons begint, wat zal het einde weſen der gener, die het Euangelium Gods niet gelooft hebben.

Eindelyk dat de goethertige Leſer weten, dat niet alle Euangeliſche in de Voltolyn zyn omgekomen, maar dat een groot getal door Gods genade zyn ontloopen, en hebben haar begeven na Zurich, te St. Gallen en Geneven, daar zy Chriſtelyk zyn ontfangen en aangenomen.

De genadige en barmhertige God wil in deſe hoog beſwaarde en bedroefde tijden allen vromen Chriſtenen, die deſe beſchryvinge in de vreeſe des Heeren leſen, de genade zyns H. Geeſts verleenen, dat zy door betragtinge van deſe wonderlyke geſchiedeniſſe in de regte kenniſſe Gods mogen waſſen en toenemen, in 't vertrouwen aan Jeſus Chriſtus geſterkt, en in haar leven gebetert worden, tot zyns hyligen Naams lof en prys, en harer zielen ſaligheit. Amen.

MELCHIOR BALTHAZARS Predikant.

Deſe *Melchior Baltbazars* een Paſtoor der Kerke te Wenterswyk in 't Graafſchap Zutphen geweeſt zynde heeft daar na de Gereformeerde Religie binnen Meppen openlyk gepredikt, tot goet genoegen van vele Burgeren aldaar, die de Gereformeerde Religie toegedaan waren, een tijt lang gementeneert zijnde van den Overſten *Limbach* Gouverneur aldaar: en is by de Burgerye des te lieftalliger geweeſt, om dat hy de ſelve meermaals by den Overſten *Limbach* heeft te regte geholpen, als zy van de Soldaten eenige overlaſt leden. 1614

Gedurende den tijt zyns Predikampt binnen Meppen, is aldaar geſtorven een man van zyn maagſchap met de vrouw. *D. Melchior* heeft zig, als erfgenaam van dat ſterf huis, in des overleden huis en goet, na lants gebruik, ingeſtelt. Hy heeft gevonden een Rekenboek, daar in veel oude en ook nieuwe ſchulden ſtonden. Van verſcheiden eerlyke Debiteuren is hy eerlyk voldaan geworden, maar veel kwade ſchuldenaars hebben niet willen betalen, dan met hart manen; eenige heeft hy ook met regt tot betalinge willen dwingen, waar over deſelve hem hebben gehaat, en alle kwaat van geſproken. Gunſtige Regters en heeft hy van wegen zijn Religie en het Ampt,

Digitized by Google

't welk hy bediende, aldaar niet gehad. Hy ziende dat hy niet te regt konde komen, heeft uit onverduldigheit tot eenige gezegt, dewyle men hem geen regt doen wilde, zo wilde hy den Overſten *Limbach*, en zijne ſoldaten die onwillige betaalders overgeven, die zouden beter raat weten om die ſchult in te manen. Deſe woorden hebben eenige, die hem niet gunſtig waren, genoteert en wel onthouden, zo lang tot dat de Overſte *Limbach* met zyn volk uit Meppen vertrokken was. Doen hebben zy den zelven den Overſten der Jezuiten in dat kwartier, genoemt *Pater Opbaus*, overgedragen, die in een haaſtig gemoet gezegt heeft: Indien hy dien Ketter, die ſonder conſent des Cheurvorſt daar gepredikt had, konde krygen, hy zou hem anderen ten exempel doen ſtraffen.

Een goet Chriſten, die Pater *Opbaus* dit hadde hooren zeggen, heeft dadelyk *D. Melchiori Balthaſars* zulks hymelyk te kennen gegeven, hem vermanende dat hy op 't ſpoedigſte van daar zou vertrekken eer hem wat kwaats over kwame, 't welk hy ook gedaan heeft, is een tijt lang van daar gebleven, tot dat zyn huis vrouw, die daar gebleven was, hem ontboot dat hy nu wel vrijelyk mogt weder komen, dat alles doot en vergeten was. Waar op hy weder te Meppen gekomen is: maar zo haaſt als de Overigheit zulks vernam, is hy gevankelyk genomen. Hy heeft gebeden en verzogt, dat hy mogte borge ſtellen, maar 't is hem gewygert, zo heeft hy dan verzogt een Regtsgeleerde, om zyn zake met regt te mogen uitvoeren, dog niemant binnen Meppen heeft hem willen of ook durven dienen, vreeſende daar door ondank te behalen by de Jezuiten en beampten. Dog na lange zoeken heeft hy een Procureur van Lingen gekregen, dien deſe zaake onbekent en vreemt was, en ook op 't ernſtige niet dorſt inbinden. Immers, 't zy hoe het wil, *Melchior* is op den agtentwintigſten *September* na lange en ſware gevankeniſſe, op eenen Saterdag tuſſchen elf en twaalf uuren op de brugge tuſſchen de Rivieren Haas en Ems liggende, van den Beul uitgebragt, om onthooft te worden.

's Daags te voren was hem van den Voogt aangezegt, dat hy zig tot ſterven zou bereiden, want de ſententie des doots was van Munſter gekomen. Hier op zyde hy: Moet ik ſterven, zo en is dat daarom niet, dat ik geſegt heb, dat ik myn actie den Overſten *Limbach* wilde transporteren, maar om dat ik hier de Gereformeerde Religie gepredikt hebbe, en daar in door den Overſten *Limbach* ben gementineert geweeſt. Daar op zijde de Voogt: Daar weet ik van, u ſententie die u morgen zal voorgeleſen worden, zal wel aanwijſen wat gy gedaan hebt.

De Jezuit *P. Opbaus*, is nog dien zelven avont in de gevankenis gekomen, en is den gantſchen nagt by den gevangen gebleven, met zyn Kappellaan, alle haar liſten en wetenſchap aanleggende, om den bedroefden patient van de regte Religie af te voeren, en tot de Paapſche of Jezuitſche afgoderye en valſche Secten te brengen; maar al te vergeefs, hy was al te vaſt gefundeert op den waren hoekſteen Jeſus Chriſtus, en heeft veel liever met zyn bloet de waarheit willen verſegelen, dan dat hy uit liefde deſes tydlyken levens zijnen Heer en Saligmaker, door inductie van dit booſe en overſpelige geſlagte, zoude verlogenen, wel wetende wat de huigelaars en verlogenaars der ware Religie hebben te verwagten.

De Kapellaan dreigde hem, by aldien hy het Sacrament op de Paapſche wijſe niet ontfangen wilde, dat 'er geen genade voor hem en was, ja zelfs, dat hy niet op het Kerkhof, of in de gewyde aarde, maar op de vuilniskuil by de doode honden, en aas der beeſten zoude gebragt worden. Hier op antwoorde *D. Melchior*, daar was niet aan gelegen, de aarde was des Heeren, het en konde zyn ziele niet ſchaden, waar het lighaam begraven wiert, aan zyn ziel en hadden zy geen magt, die wilde hy Gode zijnen Saligmaker bevelen en opofferen, ſtervende voor de belydeniſſe der warer zaligmakender Religie, zy mogten het met zyn lighaam maken hoe zy wilden. 1624.

Andere diergelyke woorden veel zijnder dien nagt, en op den voormiddag tuſſchen *D. Melchior* en den Jezuit gevallen, te lang hier te verhalen, ons ook niet alle bekent.

Als ten elf uuren de Gerigtklok luide, zo heeft de Kappellaan zyn Brootgot, welken zy het hylige Sakrament des lighaams Jeſu Chriſti noemen, openlyk over de markt tot aan de gevankenis gedragen, een daar voor gaande al ſchellende en klinkende, gelyk hare maniere is.

Als *D. Melchior* den Mispaap met zyn Afgod zag komen, zijde hy: Nu, nog in der eeuwigheit en wil ik dit paapſche Sacrament niet ontfangen; en midsdien keerde hy zyn aangezigt daar van: 't welk als de Mispaap merkte, zo ging hy ſtraks te rugge, zig daar mede konſenterende dat hy 't den ter doot verweſenen Predikant van verre had laten zien.

Hier op is ſtraks voorgetreden de Gerigtſchryver, die den Patient de ſententie des doots heeft voorgeleſen, meldende, dat hy als een Lantdwinger wiert verweſen om met den ſwaarde gerigt en van levendigen lijve ter doot gebragt te werden. 't Welk als *D. Melchior* hoorde, riep hy overluit: Zulk een man en ben ik niet, ik en ben die man niet, daar deſe ſententie van ſpreekt, men doet my gewelt en ongelyk: maar deſen allen onaangezien, zo is de Patient voortgebragt, met hem komende de Jezuit *Opbaus* en den Kappellaan, in 't gaan heeft de Jezuit den ſaligen Predikant nog al getemteert, en gepoogt van de ware Religie af te brengen; maar al te vergeefs, de ſalige man is by de ware Religie tot den uiterſten toe beſtendig gebleven, den Jezuit treffelyk tegenſprekende, en heeft met het ſchudden des hoofts, ook den wijt afſtaanden, die zijne woorden niet hooren konden, genoegſaam doen blijken, dat de Jezuit op hem niet winnen konde.

Als de Jezuit het gebed deet, en alle man tot bidden vermaande, en wilde de zalige man des Jezuits Afgodiſche gebeden niet mede ſpreken, nog bidden; maar als de Jezuit ophielt van bidden, zo verhief *D. Melchior* zyn ſtemme, en ſong van buiten overluit, alleen het geeſtelyk lied, 't welk *D. Paulus Eberus* eertyds gedigt heeft.

Na dat hy dit gebed geſongen had, zo vraagde hy, of daar geen genade voor hem te verwagten was? Waar op de Jezuit antwoorde, Neen. Doe knielde hy neder en zijde, *Zo verwagte ik dan genade by God mijnen Hemelſchen Vader om zyns lieven Soons myns Saligmakers wille, aan wiens barmhartigheit ik niet en twyffele:* midsdien ſloeg de Beul toe, en hieuw hem met een ſlag het hooft af.

Straks riep de Voogt de Boeren, die daar om ſtonden met haar geweer, en belaſte haar dat zy het doode lighaam in de dootkiſt zoude leggen, daar zy onwillig toe waren: dog een eerlyk Burger riep overluit: *Treet hier toe gy burgers en naburen, laat ons hem in 't dootvat leggen en begraven, niet als een oneerlyk, maar als een eerlyk man.* Hier toe waren ſtraks verſchyden burgers willig en veerdig, die hem in het dootvat lyden, en na het Kerkhof bragten, en hem aldaar begroeven.

Het doode lighaam van JAN WEVERS.

Niet tegenſtaande dat de vyanden der waarheit tot allen tyden hare uitterſte wreetheit, die zy konde bedenken, beweſen hebben aan de gene die by haar leven profeſſie van de Gereformeerde Religie gedaan hebben, terwyl zy nog in 't leven waren; zo hebben zy evenwel haar zelven daar mede nog niet te vreden gehouden, maar hebben ook menigmaal tegen dezelve gewoet, na dat zy nu al geſtorven waren, gelyk dat zeer merkelyk heeft gebleken aan het gene, het welk in 't beginſel van *Mei* des jaars ſeſtien hondert ſevenentwintig tot Linnig, in 't lant van Gulik gebeurt is; te weten, dat een zeeker jongman, *Jan Wevers* genaamt, die altyt kreupel geweeſt was, een lidmaat van de Gereformeerde Religie, geſtorven zijnde, twee of drie ſchoten weegs 1627.

1627. buiten de Stad op het Kerkhof, daar die van de Gereformeede Religie hare dooden begraven (alzo zyse op het Kerkhof in de Stad niet begraven mogen) na gewoonte zou begraven worden, van de luiden die dezelve Religie toegedaan zijn. De Spanjaarts (alzo der eenige in de Stad in Guarnisoen lagen) dit niet konnende verdragen, hebben haren haat tegen die van de Religie, en haren wreeden bloetdorstigen aart by dese gelegentheit geopenbaart. Want zy zijn het lyk met zijn gevolg ter Stad uit nagetrokken, en hebben het kleet van de kist, en den luiden eenige mantels afgenomen. En als de doode begraven was, hebben zy de luiden, die hem begraven hadden, met groote furie van daar verstroit. Den Predikant *Theod. Hullekreemer*, die het lyk mede gevolgt had, hebben zy nagejaagt, en gedreigt te dooden, zo dat hy zig zelven heeft moeten rantsoeneren en zijn leven koopen. Het graf hebben zy wederom geopent, de kist in stukken geslagen, den dooden het dootkleet uitgetogen, en alzo op de aarde ter nedergeworpen: daar na hebben zy hem het hooft afgehouwen, en de manlykheit afgesneden; het lighaam hebben zy van den hals tot den buik toe opgesneden, met de voeten langs de aarde gesleept, gevilt, en alzo opgehangen, en zyden dat zy het ook wilden verbranden: maar door dien de luiden van de Stad dese schrikkelyke daat niet langer konden verdragen, zijn zy zo sterk toegeloopen, dat de Spanjaarts het lighaam hebben moeten laten leggen, en wederom in de Stad zijn getrokken.

Juffrouw MARIA van PROVINS.

1629. Dese Vrouw is geweest de dogter van eenen Jonker *Livinus van Provins*, in zijn leven Heer van Straten, Royenhuisen, enz. Raat van den Koning van Spanjen, Hoogvoorschepen van het Lant van Waas, enz. is getrouwt geweest met een zeker Edelman *Nicolaus van Pietsen* genaamt, Heer van *Pietsen*, enz. Dese vrouw is in haar jonge jaren Roomsgesint geweest, dog is namaals door Gods genade verlicht geworden met de zaligmakende kennisse. Heeft haar na het uitgaan van het twaalf jarig Bestant, nog een wyle tyds gehouden op hare Heerlykheit ter Straten, om aldaar, uit kragt van 't voorschreven Bestant, hare goederen te vervolgen, ter oorzake van dewelke zy ook nog groote en zware Processen hadde in het Hof van Mecchelen: maar onthielt haar evenwel van alle Paapsche afgoderyen, kwam niet in hare Kerken, kwam niet te Biegte of ten Sacramente, enz. maar in tegendeel oeffende zig zeer neerstig in het lesen van de H. Schriftuur, en andere goede boeken, in het zingen van Psalmen, en diergelyke Godzalige oeffeningen meer. Het welke de Paapsche Geestelykheit niet konnende verdragen, zo heeft de Bisschop van Mecchelen van *Februari* des jaars sestien hondert agtentwintig af, tot in den jare sestien hondert negenentwintig geduriglyk geschreven, en op alle manieren aangehouden, dat men de voornoemde Vrouw *Maria van Provins*, als wesende een heretyke ketterssche vrouw, gevankelyk na Gend zou voeren, en haar aldaar straffen conform het goetvinden van de Paus van Romen, en de Plakkaten van de Koning van Spanjen. En niet tegenstaande de Officiaal van het Geestelyke Hof daar op voor antwoorde aan den Bisschop geschreven heeft, dat hy verstaan had, dat de voornoemde Vrouw *van Provins* had Sauvegarde van hare Hoogheit d'Infante, om ongemolesteert op de voornoemde Heerlykheit ter Straten te mogen woonen; dat mede deselve Vrouw *van Provins* aldaar nog was ter oorzake van het vervolg van hare goederen, die haar uit kragt van tractaat van Trefve toegelaten waren te vervolgen, wesende ook een stok oude vrouw van in de taggentig jaren; zo hebben evenwel de Bisschoppen van Gent en Mecchelen aan den voornoemden Officiaal geschreven, en expresselyk gecommandeert deselve Vrouw gevankelyk in 't Geestelyk Hof tot Gent te brengen. Gelyk ook in gevolge van dien dezelve Vrouw *van Provins* door den Promoteur en vele trauwanten gevankelyk van 1629. de Heerlykheit ter Straten is na Gent gevoert, en aldaar in een strikte gevankenis gezet, daar zy haar tot verschyden rysen scherpelyk hebben komen examineren en ondervragen onder vele en verschyden zaken, als onder andere: Van wat gezintheit dat zy was: en wie van haar maagschap in Hollant ook ter Kerken ging? Of zy noit op haar huis ter Straten hadde laten komen eenige Ketters, en of zy niet met deselve gegeten en gedronken hadde? Of zy noit buiten of binnens monts gesproken of gedagt hadde eenige lasterlyke woorden of gedagten tegen de Roomsche Catholyke Kerke, van de Paus van Romen, van de Priesters, Pastoors, Kloosters, Religieuse, of eenige van hare Ceremonien? Of zy geen Predikanten op haar huis had laten komen? Hoe zy aan hare ketterssche boeken geraakt was? Of zy hare dienstboden ook liet ter Misse gaan? Of zy geen Geuse Psalmen en andere Liedekens zong in haar huis? Of zy geen vlees op den Vrydag en andere verboden Vastedagen at? Wat zy hielt van de Aflaatsbrieven, Vagevuur, Beelden, Misse, Reliquien, enz.

Over dese en nog veel meer andere diergelyke stukken wiert zy zeer scherpelyk geëxamineert, welke wy hier niet alle gestelt hebben, overmits wy tot nog toe hare antwoorden op deselve vragen niet hebben konnen bekomen.

Behalven dese examinatie van dese Vrouw *van Provins*, heeft ook de Bisschop van Gent zeer neerstig na deselve, tot haren kosten laten vernemen, ter plaatse daar zy gewoont hadde; heeft ook een scherpe huiszoekinge laten doen op de Heerlykheit ter Straten, alle koffers, kisten en sloten opsmytende. En hoewel deselve Vrouw zeer nauw, sonder iemant te mogen spreken, gevangen zat, strenger dan haar edel bloet en hoogen ouderdom wel verdragen konde, zo heeft zy evenwel niemant beklapt of gemelt, en daarbeneffens ook verklaart by haar geloove te willen blyven, alwaar 't ook dat men haar daarom levendig verbranden zoude.

Eindelyk na vele kwellingen en tormenten, die zy tot verschyden tyden van de Geestelykheit aldaar heeft moeten lyden, zo is dese sententie van 't Geestelyke Hof tot Gent over haar uitgesproken, welke ons goet gedagt heeft hier ook by te stellen.

Sententie van het Geestelijk Hof tot Gent tegen Juffrouw MARIA van PROVINS.

Gezien hebbende de stukken van desen Processe, en namentlyk dat de verweerderssche haar heeft laten versteken van antwoorde. Gezien ook hare persoonele antwoorde en examen binnen de gevankenis van desen Hove, na hare apprehensie gedaan, waar uit ons gebleken is, dat de verweerderssche haar zo verre vergeten heeft, dat zy noit binnen al de jaren die zy geweest heeft op de Heerlykheit ter Straten, op Sondagen of bylige dagen ter Kerk gegaan heeft, nog ook jaarlyks heeft voldaan te Paasschen de geboden van de H. Kerk, rakende de Biegt en Communie: dat ook ten tyde van hare apprehensie by haar veel Geuse boeken bevonden zijn geweest, en onder andere veel Geuse N. Testamenten, een van Petrus Dathenus, *met de Geuse Psalmen en zijnen Catbecbismus, boven andere Tractaatjes, en dat zy volgende haar Confessie in de selfde boeken ten diverssche stonden gelesen heeft: dat zy ook by haar dogter heeft laten zingen diverssche Geuse Psalmen. Eindelinge dat zy geboren is in dese stede van Catbolyke Ouders, en op de manier van de Catbolyken gedoopt zijnde, haar in de vergaderige van andere Ketters gevonden heeft, en dat van hare vier en twintig jaren af: en welke Secte zy zo hart nekkig is aanbangende, dat zy opentlyk belyt in deselfde te willen leven en sterven, en dienvolgende ook wygert te ontfangen eenige instructie in het Roomsche Catbolyk geloof. En considererende dat de Catbolyke Kerk, anderzins zijnde een goede Moeder, gewoon is de gene, die in de heresie verhart zijn, verre van haar kudde te jagen, en deselve uit te roejen, op dat hare gesonde schapen door die ziekte en exempel van sodanige menschen niet werden geinfekteert,*

9- teert, *en op alles gelet, regt doende, God en de Juſtitie voor oogen hebbende:* So is 't, *dat wy zien en verklaren dat de verweerderſche als beretyk, om het gene voorzegt, gevallen is in alle de banden en pynen, zo by de Pauſen van Romen, als by des Konings van Spanjens Plakkaten jegens de Geuſen bertelyke geſtatueert: en daarenboven condemneeren haar te compareren in de Conſiſtorie van onſen Hove, en aldaar de voorzyde hare Geuſe boeken met haar eigen banden in 't vier te werpen en te verbranden, dat tot dien einde daar zal gemaakt worden. Bannende haar voorts eeuwiglyk uit dit Biſdom van Gent, haar verbiedende, daar meer in te komen, op pene van eeuwige gevankenis, en in de boete van duiſent guldens, tot het opmaken van den Toorn van St. Baafs: en daar en boven condemneren haar in een boete van vyftig ponden grooten, ten profyte van de arme gevangenen, ter diſpoſitie van zyne Eerwaardige den Biſſchop van Gent, en voorts inde koſten en miſen van Juſtie, na onſe taxatie*

Gepronuncieert in Gent den negentienden Juny ſeſtien hondert negen en twintig.

Onderteekent.

L E E M P U T.

Volgens deſe ſentie hebben zy de voornoemde vrouw *van Provins* geſleept en getrokken voor duiſent menſchen in de volle Conſiſtorie van het Geeſtelyke Hof des Biſſchops van Gent, en hebben het Pſalmboek en andere Gereformeerde boeken in haren voorſchoot gebonden, en haar alzo gebragt by een groot vuur, 't welk daar toe gemaakt was, en hebben daar die boeken uit haren ſchoot geſchopt en genomen (alzo de voornoemde vrouw dat zelve niet doen wilde) in het vuur geworpen, en tot aſſcheverbrant. Waarop de oude Mevrouw zyde deſe woorden: *Wat zal de Koning David zeggen, datmen zijne boeken in Vlaanderen zo verbrant? Wat grooter vuur zouden deſe Heeren in Hollant maken, daar eens meeſter zijnde, aangezien dat men hier zo grooten vuur maakt voor zo wynig boeken.*

Maar de voornoemde Biſſchoppen, hoorende de opſpraak van het gemeene volk, over deſe mishandeling, te weten, dat deſe Vrouw Sauvegarde van zijn Hoogheit had, en ook nog uit kragt van het Traktaat van het twaalfjarig Beſtant hare goederen vervolgde: zo is 't dat de voornoemde Biſſchoppen, om te tonen kwanſuis, dat het van den Koning van Spanjen en niet van haar kwam, hebben brieven doen afkomen van den Koning in zijn Raat tot Bruſſel, op den ſeventwintigſten *November* ſeſtien hondert negen en twintig, by dewelke de Koning expreſſelyk kommandeerde aan den Procureur Generaal van Vlaanderen, de voornoemde oude Vrouw *van Provins* uit de gevankenis van het geeſtelyk hof te halen, en te brengen op zijn Kaſteel in zijn gevankenis, en haar aldaar te puniëren conform des Paus en zijne Koninklyke Majeſteits Plakkaten, enz 't welk ook alzo geſchiet is. En na dat zy daar in die gevankenis een wyl tyts zeer ſtrikt en in groote ellendigheit is gehouden geweeſt, veel ſpyt een verſmaatheit lydende, zo heeft zy op den ſevenden *December*, door aanhouden van den Biſſchop van Meggelen en Gent, ontfangen, nog een ander ſententie, geweſen in den Raat van Vlaanderen, door dewelke zy haar leven lang gebannen wiert uit alle de Landen van den Koning van Spanjen, en belaſte de ſtad Gent te ruimen binnen Sonneſchyn, het lant van Vlaanderen binnen den derden, en alle des Konings van Spanjens Landen binnen den tyt van agt dagen, enz.

Maar by andere brieven in den Raat van zyne Majeſteit tot Bruſſel is geordonneert, dat, niet tegenſtaande de voornoemde ſententie, de voorſchreven gevangene zou blyven zitten, tot dat deſelve in gevankeniſſe zou ſterven: op welke ordonnantie de voornoemde vrouw nog vele maanden lang in ſtrikte gevankeniſſe is gehouden, tot dat zy eindelyk van ſwarigheit zo ellendig is geworden door de veelvoudige kwellingen (die zodanig geweeſt zijn, dat zy op haar dootbedde verklaart heeft, wel duiſent dooden in de gevankeniſſe geleden te hebben) tot dat de Sippier rapport gedaan heeft, dat dezelve niet mogelyk was langer te leven: waar op den Raat, vreeſende de opſprake van 't volk, en om andere redenen, de voornoemde oude zieke Vrouw op een ſtoel hebben doen dragen, en op een Boeren wagen, ter preſentie van duiſent menſchen, doen voeren na Yſendyk, met expres verbod in 's Konings van Spanjens Landen niet meer te komen, op peine van aan den lyve geſtraft te worden, van waar zy daar na tot Amſterdam is gekomen, en haaſt daar na aldaar is geſtorven. 16 29.

JOHAN AVONTROOT tot Toledo levendig verbrant.

JOban *Avontroot*, geboren ontrent den jare vyftien hondert vierenvyftig, is geweeſt de ſoon van een ſekeren *Bartholomeus Avontroot*, in zijn leven Koopman te Halteren in Weſtphalen, vyf mylen van Weſel, zijn Vader heeft hem in zijn jonkheit laten ſtuderen, en als hy nu tot eenige jaren gekomen was, heeft zijn Vader hem mede genomen na Antwerpen en andere plaatſen, om zijn Koophandel te doen, en eens tot Antwerpen komende, heeft hy hem daar beſteet in den dienſt van den Heer *van Lillo* voor eenige jaren: dewelke hem om zyne trouwe dienſten heeft vorder geimplojeert, en na de Eilanden van Canarien geſonden, daar den voorſchreven Heer *van Lillo* een dogter woonagtig hadde, die daar getrouwt was, by dewelke *Joban Avontroot* kwam te woonen, om neffens hare man de dingen en handelingen van wegen den voornoemden Heer *van Lillo* waar te nemen. En alzo de man van de voorſchreven dogter kwam te overlyden, zo trouwde hy namaals de weduwe, dog en procreerde by haar geen kinderen; en alzo hy nogtans zeer begeerig was om een kind of kinderen te mogen hebben, zo verliep hy zig met een ander vrouwsperſoon, zijn egt daar in te buiten gaande: waar over hy zig zo ontſtelt vont in zijn gemoet, dat hy dag nog nagt ruſten kon, verſogt dien volgens aan zijn Biegtvader vergiffenis te mogen hebben; dewelke hem tot antwoort gaf, dat hy zulks niet doen konde, maar dat de abſolutie van dien aan den Paus zoude moeten verſogt worden, 't welk ook geſchiede, en heeft alzo na lang aanhouden, en tot groote koſten (die al eenige duiſent ducaten kwamen) nog eindelyk de abſolutie bekomen: waar op hy in zijn gemoet wederom zo geruſt is geworden, als een jong kind, zo blint en ieverig was hy doen nog in de Paapſche Religie. 16 3:

Daar na zo is 't gebeurt, dat hy in Braſilien, Rio del Plata, Peru en andere Landen gereiſt hebbende, en wederom te Canarien trafyk en koophandel in zuiker en andere waren gedreven hebbende, zijn huisvrouw is komen te overlyden; en dat hy tegen hare voorkinderen gedeelt hebbende, reſolveerde in deſe Landen herwaarts over te komen, en kwam eerſt in Vrankryk, daar na in Engelant; en alzo hy onderwegen hier en daar vele abuiſen in de Paapſche leere merkte, zo begon hy te twyfelen, dat die de ware Apoſtoliſche Kerke niet en was. Hy ging te Londen zomtyts in de Gereformeerde Kerke, begon met d'een en d'ander te diſputeren over het ſtuk van de Religie, en geraakte daar door nog veel dieper in twyffeling van zijn geloove, was doen al ontrent de vyftig jaren oud geworden. Van Engelant kwam hy doen hier in Hollant, bynamen tot Amſterdam, bevont zigſelven zeer ongeruſt in zijn gemoet, niet wetende welke de regte leere ter ſaligheit was, ging tot dien einde dan by de Martiniſten, dan by de Wederdoopers, dan by die van de Gereformeerde Religie, en elk deet zijn beſt, om hem tot zijn Religie te trekken, dog bleef in alles nog twyffelende. Ondertuſſchen voer hy voort in 't verrigten van zijn zaken tot zijn koophandel dienende, trok tot bevordering van deſelve na Hamburg, en van daar na Bremen, alwaar hy kennis kreeg met den Rector van de hooge Schole aldaar D. *Matthia Martinius*, dewelke hem zo wel onderregte, zo uit de H. Schriftuur, als uit de Oudvaders, dat hy eindelyk begon te begrypen en te verſtaan, dat de Gereformeerde Religie

Hoe zworf uw dierb're ziel, die op een' loſſen grond
Haar welſtand waagde door een zucht tot aardſche ſchatten,
Waar door ze 't eeuwig heil onmoog'lyk kon bevatten.
Tot dat ge, ó AVONTROOT! in 's levens avondſtond
Geroepen wierd om in uw 's Heilands dienſt te ſtryden,
Ja om voor 't Kruisgeloof den marteldood te lyden.

gie was, de ware en opregte Leere die tot onſer ſaligheit ſtrekkende was.

Hierop zo liet hy terſtont alle andere ſecten varen; en oeffende zig alleen in de ware Religie, in zulker wyſe, dat hy in wynig jaren tyds daar in zo ervaren en ook zo ieverig wiert, dat hy alle menſchen ſogt te vermanen en op te wekken tot het aannemen van deſelve, ja brande daar in met zulken iever, dat hy ging varen na Spanjen, om den Koning zelve te onderrigten, en te doen verſtaan, dat de Paus d'Antichriſt was. Kreeg doenmaals audientie by den Hertog van Lerma, den grooten Secretaris, en den Overſten der Jeſuiten, met welken hy in diſpuit raakte, met conſent van den Koning *Philippus de Derde*, dewelke hy met vele redenen betuigde en ook overtuigde, dat ja waarlyk de Paus den Antichriſt was, alzo dat zy hem op 't leſte niet een woort meer konden tegenſpreken, en lieten hem alzo henen gaan. Van haar weg gegaan zynde, beſloten zy met malkanderen dat zy hem des nagts van zijn bedde zouden doen halen, dog wiert door een goet vrient daar van gewaarſchout, waar op hy zig terſtont uit zijn logement heeft begeven, en wiert daar eenige weken verborgen gehouden, tot dat de furie van 't zoeken over was; raakte met een ſchip van daar te Lande uit, en zyne goederen in de Eilanden wierden geconfiſqueert.

Doen begaf hy zig na Engelant, alwaar hy by den Koning *Jacobus de Seste*, hoogloflyker memorie, grote inſtantie dede, dat hy dog daar aan de hand zou willen houden, om den Paus uit zynen ſtoel te zetten, ſprak zelve mondeling tegens hem in de Latynſche taal; dog kreeg tot antwoort van den Koning, dat hy zijn zelven daar toe niet magtig genoeg en kende, om zulken grooten werk uit te voeren, en heeft hem over zulks dit zijn verſoek afgeſlagen.

Joban Avontroot by deſen Koning niet konnende verwerven, zo begaf hy zig wederom na Hollant, alwaar hy grooten vlyt en naarſtigheit aanwende om zig zelven hoe langs hoe meer te oeffenen in de H. Schrift: ja hy kreeg zulken iever, dat hy zijn Cozijn, die hem diende, en daar hy oom van was beweegde, dat hy met eenige boekjens na Spanjen is gereiſt, om deſelve den Koning te preſenteren, waar over de Jongman gevangen wiert; dog zyne onnooſelheit aanziende, en merkende dat hy geen kennis daar van had, zo kreeg hy nog deſe gunſte, dat hy op de Galeye gebannen wiert voor den tyt van ſes jaren, alwaar hy niet lange daar na geſtorven, en alzo uit die ellendige ſlaverpye verloſt is geworden.

Evenwel en heeft *Joban Avontroot* niet geruſt, nog nagelaten de gantſchen tyt zyns levens Gods Woort grondelyk te onderſoeken, en t'eenemaal zijn werk daar van te maken, gelyk zyne uitgegeven boekjens en brieven, die nog in weſen zijn, klaar en duidelyk genoeg betuige. Onder andere heeft hy in 't jaar ſestien hondert vyftien een zeer deftigen brief aan den Koning van Spanjen geſchreven en in 't licht gegeven, en (zo wy verſtaan hebben) ook in de Spaanſche taal laten overſetten, en na Spanjen geſonden: in den welken hy met vele bondige en kragtige redenen bewyſt, dat de Paus van Romen is de Antichriſt, en dat zevenhoofdig beeſt met tien hoornen, daar van *Apoc.* 17. geſproken wort. Hy heeft ook in het Jaar ſeſtien hondert dertig, door 't bevel van de Hoogmogende Heeren Staten van de Vereenigde Nederlanden, een brief geſchreven (die doen ook gedrukt is geworden) aan die van Peru, byna van gelyken inhout. En heeft ook nog Anno ſeſtien hondert tweeëndertig in 't licht gegeven een zeer deftige verklaringe over de Roomſche Monarchie: tot dewelke wy den Chriſtelyken Leſer wyſen; en uit dewelke het genoeg zal blyken, met wat een Godlyken iever die man is gedreven geweeſt,

Digitized by Google

1633. weeſt, om het ryk des Antichriſts te verſtoren, en daarentegen het Ryk Jeſu Chriſti te verbreiden en voort te planten, en allen Chriſtenen de ware vryheit der konſcientie, zo veel in hem was, te verwerven.

In ſumma, hy is zo ieverig geweeſt om Gods eere te bevorderen, en vele zielen Chriſtus te gewinnen, dat hy in zijnen hoogen ouderdom, agtentſeventig jaar oud zijnde, nog zelve met een ſtantvaſtig gemoet de reiſe na Spanjen heeft aangenomen, om ook aldaar de ware Chriſtelyke Gereformeerde Religie te verbreiden, en den Antichriſt klyn te maken. Is in *Junio* des Jaars ſeſtien hondert tweëndertig, van Amſterdam op Bajonen, en van daar voorts op Madrit gereiſt. Daar gekomen zynde, heeft hy zig eerſt geaddreſſeert aan den Comte d'Olivares, van den welken hy d'eerſte ryſe wel ontfangen en bejegent is geweeſt, met belofte, dat hy hem by zijne Koninklyke Majeſtyt zoude brengen; dog is de tweede rys zo wel niet bejegent geweeſt, maar de Conte d'Olivares heeft hem evenwel by den Koning gebragt, aan den welken *Jan Avontroot* heeft overgelevert een zekere Remonſtrantie met nog eenige boeken. 1633. Maar hy is korts daar aan gevangen genomen in Madrit, en na dat hy daar eenigen dagen gezeten had, na Toledo gevoert; alwaar hy ook tuſſchen de vier en vyf maanden heeft gevangen gezeten, gedurende welken tyt van de Geeſtelykheit grooten moeiten en neerſtigheit is gedaan, om hem van ziin geloove af te brengen, met groote en ſchoone beloften, van zijne goederen, die van hem genomen waren, te doen reſtitueren, en andere ſchoone beloften meer op veelderhande manieren, (gelyk zy dat gewoon zijn) dog konden hem niet bewegen, maar is ſtantvaſtig by zijn geloof gebleven: heeft tegen alle de Inquiſiteurs gediſputeert, en zijn ſtuk kloekelyk gedefendeert en voorgeſtaan. Waar op zy hem eindelyk hebben verweſen levendig verbrant te worden, welke martelisatie hy op den 21. *Mei* ſeſtien hondert drieëndertig, met grooter lytſaamheit en met een vrolyk gemoet heeft uitgeſtaan, volſtandig blyvende tot den laatſten toe, ſonder ook de minſte alteratie te toonen.

De onmenſchelyke wreetheit begaan van de Paapſche Ieren, tegen de Gereformeerde Chriſtenen in 't Koninkryk van IERLANT.

Zyn 't menſchen die zich hier op 's treurtooneel vertoonen
Op martelen beluſt door de allerwreedſte pyn?
Zyn 't dieren? maar die ziet men hun geſlacht verſchoonen.
Wie woed dan dus ontaart in menſchelyken ſchyn?
't Zyn monſters afgerecht op gruw'len en verſlinden,
Welks weérga by Barbaar noch Heiden is te vinden.

1641. ettoo
en uit
rlants
lotdige
ekwef
r, over-
geven
an de
erefor-
eerde
erken
er Ver-
mig-
lede.

1641. De Papiſten in Ierlant, hebben door raat en opbitſinge der Jeſuiten, en andere geſpanioliſeerde Geeſtelyke (die aldaar in groot getal, als Sprinkhanen des afgronts onſwerfden, en het gantſche lant bedekten) van langer hand geconſpireert en gecompleteert, om uit te werken en onnatuerlyke, chrikkelyke, en verfoeyelyke Moort, en geheele uitroeyinge van alle de Proteſtanten en Gereformeerde Chriſtenen, door 't geheele Koninkryk van Ierlant.

En tot een aanvang van dien, hebben zy voorgenomen de Stad en 't Kaſteel Dublin (de Hooftſtad van dat Koninkryk) in *October* ſeſtien hondert eenenveertig verradelyk te overrompelen, en aldaar 1641. mannen, vrouwen en kinderen, ſonder eenige genade en verſchooninge om te brengen en te vermoorden. Wanneer nu dit haar duivels voornemen, door Gods wonderlyke en niet min Vaderlyke voorzorge, ontdekt en voorgekomen is geweeſt, zo zijn deſelve Papiſten, en gezworen ſuppoſten des Antichriſts, ziende dat haren moortdadigen aanſlag was ontdekt en miſlukt, daar over raſende, en als brieſſchende Leeuwen woedende, door het gantſche Koninkryk ſubitelyk uitgeborſten, in eenwreede, bloodige en moortdadige vervolginge, van die van de Gereformeerde Religie, blaſende over al dryginge

la tſche Provin- tien.

1641. en moort tegen de Diſcipelen des Heeren.

Dit Koninkryk beſtaande uit vier Previntien, namelyk, Connag, Ulſter, Lenſter, en Munſter, (welke in haar tweeëndertig *Graffelſchappen*, en in deſelve veleSteden, en Marktvlekken vervatten) was overal met Engelſe, en meeſt van de proteſterende Religie beplant. Op welke deſe Ierſe Papiſten, verradelyk en moortdadelyk, en niet min ſubyt en haaſtelyk, als een blixem zijn gevallen, ſonder aanzien van perſonen, ſtaat, ouderdom en geſlagte, alles vermoordende en ombrengende, nog gryſe hairen, nog jonge jaren, nog mannen, nog vrouwen, nog bevrugte, nog barende, nog jonge maagden, nog teere jongelingen verſchoonende: maar tegen alle, ſonder onderſcheit, meer dan Turkſche en beeſtelyke wreetheit bedryvende. De eerbare vrouwen hebben zy van de zyde harer mannen weggenomen, voor hare oogen ſchandelyk misbruikt, en daarna ſchier tot 'er doot toe mishandelt zijnde, zeer onbarmhertelyk in hare tegenwoordigheit vermoort.

Subyt overvallen der Proteſtanten, en der Ieren wreetheit.

De ſwangere jonkvrouwen hebben zy gebonden, en (O grouwel!) als jonge *Neroos* begeerig zijnde om het bed der naturelyke ontfankenis te beſchouwen, levendig opgeſneden, en hare vrugt de vlamme des vuurs toegeëigent. Vele hebben zy als wrede Beulen, het vel van 't gantſche lighaam afgevilt, andere in vele ſtukken, als hutſpot gekapt; menigte hebben zy in den kouden winter moedernaakt uitgetrokken, en door vorſt en ſneeuw, na de Bergen en Boſſchen gejaagt; daar zy met honderden in de ſlooten en ſneeuw doot zijn gevonden.

De oude en gekromde lieden, die eer kropen, als gingen, hebben zy van de bruggens en kanten in de Rivieren geſlooten, en alzo verdronken, en die aan de kanten vaſthoudende, uit het water zogten op te krabbelen, met knotſen en muskwetten de herſſenen ingeſlagen. Zeker Edelman ontrent de ſtad Kavan, met zijn huisvrou en vier klyne kinderen (waar van het oudſte nog ontrent zes jaren, en het jongſte nog ſoog hebbende naak uitgetogen, en verdreven zijnde, zijnſe onder een brugge doot gevonden, het jongſte kind alleen door de natuurlyke warmte van Vader en Moeder (die ſtervende malkanderen omhelsden, en het teere kindeken tuſſchen hare lighamen hadden beſloten) nog in 't leven zijnde, vont men tuſſchen deſe byde doode lighamen, gapende en grobbelende na de borſten van zijne doode Moeder.

Ongehoorde wreetheit tegen alle ſoorten van menſchen.

De Ouders zijn in tegenwoordigheit van hare kinderen op gloeyende roosters gelegt en gebraden: de kinderen zijn in 't aanſchouwen van hare kermende Ouders jammerlyk mishandelt: dogterjes van veertien Jaren, en daar onder, zijn ontſchaakt, en alzo verdorven zijnde, langs de ſtraten geſleept. Suigelingen zijn van de borſten harer Moederen by de beenen gerukt, en de herſſenen tegen de muren ingeſmeten: en andere aan de hand van hare Moeder loopende, met vorken in den buik geſtoken, en alzo over de hoofden van de Moeders in de Rivieren geworpen. Eenige jonge kinderen zijn voor de oogen harer Ouders van deſe wreede Ieren, met hare voeten en ſporen zo lange geſchopt en geprikkelt, tot datſe de doot tot haarer verloſſinge kregen. Sommige hebben zy ter doot toe gewont, en dan zo ellendiglyk laten leggen: andere de buiken opgehakt, zo dat het ingewant daar uit vloeide, ſtervende alzo de arme menſchen op de miſthoopen, na datſe een wyle tyds, om de genade van een korte doot geworſtelt hadden. De Predikanten van de Gereformeerde Religie, die zy konden bekomen, zijn van haar op een Barbariſche wyſe mishandelt, zo dat de alderhartſte en verſteende gemoederen zulks hoorende, in tranen zouden moeten verſmelten: en ſommige der zelver betrappende, hebben zy naakt ontkleet, aan boomen en polſen gebonden, hare huisvrouwen en dogters, door het grootſte geſpuis, dat onder haar was, laten misbruiken, de mannen daarna opgehangen, en in 't gezigt van haar vrouwen en kinderen gevierendeelt, eer zy half doot waren, te voren haar de mannelyke leden afgeſneden, en daar mede haar de monden gevult hebbende. Zommige hebben zy met lonten zo ongenadelyk op planken gebonden, dat haar de oogen uit het hooft zijn geborſten; andere hebben zy de neus en ooren afgeſneden, byde de wangen opgeſcheurt, armen en beenen afgekapt, en de tonge uitgeſneden zijnde, hebben haar met gloejende priemen door het lighaam geſtoken; ja hebben zommige zo wreedelyk en haaſtelyk overvallen, datſe op hare ernſtige begeerte en ſmeekinge, haar evenwel geen tyt noch reſpyt hebben willen gunnen, om met een kort gebed hare ziele in de handen hares Hemelſche Vader te bevelen. In het Graafſchap van Tyrone hebben zy zeker Edelman, met name *Charles Davenant*, met zijn huisvrouw en twee klyne kinderen in zijn huis by 't vuur zittende, wredelyk overvallen, de Ouders elk in een ſtoel gebonden, een groot vuur gemaakt: de kermende kinderen (het oudſte maar ſeven Jaren zynde) genomen, ontkleet, aan een ſpit geſtoken, en alzo in 't aanzien van hare misnoodige ouders, die haar evenwel niet konden helpen, voor het vuur levendig gebraden, en na dit onnatuurlyk ſchouwſpel ook de Ouders byde vermoort.

Tyrannen der werelt.

Zouden wy (zegt de Autheur van deſe Requeſte) hier in 't byſonder alle de ongehoorde wreetheden verhalen, die aldaar van de woedende Paapſche leren zyn gepleegt, byde uwe en onſe ingewanden, zouden byna ter doot beroert, en onſe herten haar ommekeeren in 't binnenſte van onſe lighamen. Wy mogen met Gods Kerk in oude tijden wel klagende zeggen: *Onſe vervolgers zyn ſnelder geweeſt dan de Arenden des Hemels, zy hebben ons op de Bergen bittig vervolgt, in de woeſtinne hebben zy ons lagen gelegt: De jonge en oude liggen onder ons op de aarde, op de ſtraten: onſe jonkvrouwen en jongelingen zyn door 't ſwaart gevallen: zy hebben de wijven te Zion verkragt, en de jonge dogters in de Steden van Juda, de Vorſten zyn door haar lieder hand opgehangen, en de aangezigten der Ouden zyn niet geëert geweeſt.*

De Kerke Chriſti, het kuddeken des Heeren, heeft in voorige eeuwen vele bloedige en moortdadige vervolgingen uitgeſtaan; onder verſcheiden Tirannen der werelt, die haar dronken hebben gemaakt met het bloet der Hyligen. De wreetheden van *Nero*, *Domitianus*, *Trajanus*, *Valerianus*, *Diocretianus*, *Aurelianus* en andere, zyn in de Oude Schriften bekent. Wat bloedige vervolgingen eertijds de Waldenſen, Huſſiten, Bohemers, en de Proteſtanten in Vrankryk, voornamentlyk onder *Karel de Negende*, in Engelant onder *Maria*, en in Nederlant onder *Philippus de Tweede*, Koning van Spanjen, gedurende de ſes jarige regeering van den Gouverneur *Duc d'Alba*, hebben uitgeſtaan, weten de gene die maar een wynig in de Hiſtorien van de laatſte tijden zyn geoeffent: maar waar is 'er oit diergelyke gehoort, dat met waarheit, ook volgens de bekentenisſe van de Moordenaren ſelve, van deſe grouwelyke Ierſche maſſacre, kan gezegt worden: dat 'er, namelyk, in de vier eerſte maanden van deſe rebellye, O grouwel der grouwelen! over de hondert en vierenvyftig duiſent Proteſtanten van deſe Paapſche Wolven en Tygers, zeer wreedelyk zyn verſlonden. Ik verſwyge nog die t'zedert dien tijt aan verſcheiden oorden en plaatſen zyn vermoort: waar door dit Koninkryk meeſt verwoeſt, en hare Steden jammerlyk zyn verdorven; geheele Provintien van hare Inwoonders berooft, en de luiden zo verarmt, dat ſelve die duiſenden des Jaars inkomen hadden, nu broot moeſten bedelen. Onſe zielen (zegt de Autheur) verſchrikken, en onſe handen verſtyven, terwyl wy deſe dingen ſchryven, zo dat wy ons zelve niet beſtandig vinden nog verder te gaan, u lieden de reſte zelve gevende te bedenken.

Over de hondert en vierenvyftig duiſenden vermoort.

Waar-

55 *Waaragtig en grondig verbaal, van 't gene in 't laatſte en ſchrikkelyk Bloetbad des jaars 1655. voor-gevallen en begaan is, aan de Gereformeerde Kerken van PIEMONT: en wat daar verders op volgde tot dat de Vrede met haar gemaakt wiert.* 1655.

6 PIEMOTOIZEN! ik beſluit met uw geduld
En moed in 't zwaarſte kruis, niet dan met ſchrikt te melden,
Het leven en den dood van myne Martelkelden.
Elk leer' hier, vry van wraak, te lyden zonder ſchuld,
Om ook dien bloedſtorm, als 't Gods wysheid mogt behaagen,
Geſterkt door zyne kragt, ſtantvaſtig te verdraagen.

De grouwelyke vervolginge die nu onlangs over de Gereformeerden Kerken der Pimontoiſche Dalen gegaan is, heeft alle de gene, die deſe droevige tydinge vernomen hebben, in dier voegen verbaaſt gemaákt, dat geen menſche, die niet alle menſchelijkheit en medelydentheit uitgetrokken of verzaakt hadde, de ſelve ſonder ſchrik niet neeft konnen aanhoren; daar zal ook weinige of iemant gevonden worden, die niet begeerig zal zyn om de oorzaake van zodanige ongehoorde en gants Barbariſche wreetheden te weten.

Dit is ook de oorzake die my heeft bewogen in 't licht te geven het waaragtig verhaal van 't gene zig, in de voorverhaalde vervolginge, toegedragen heeft; namelyk, het welk ik van de gene, die in zulken droevige verwoeſtinge tegenwoordig geweeſt zyn, hebbe konnen vernemen: om hier door de twyffelagtige gedaanten, die hier over in iemant, die deſe zake niet grondig mogte hebben verſtaan, mogten ontſtaan zyn, otte nog ontſtaan mogten, voor te komen.

En 't is ook daarom des te nootwendiger en billyker, dat ik de onſchult der vervolgde ten toon ſtelle, en daar van getuige, om dat de wederpartyen haar onderwonden hebben alderhande valſche beſchuldingen uit te ſtroyen, als of deſe luiden Rebellen waren, en overzulks een oorzaak van haar ongeval.

Maar wanneer de goetgunſtige Lezer zal gelieven de moeite te nemen, om dit kort onderrigt, onpartydig en ſonder vooroordeel, te lezen, zo zal hy ligtelyk konnen opnemen welke partye regt heeft, en met wat groote ongeregtigheit, in diergelyke gelegentheden, onſchuldige luiden konnen beſwaart worden.

Wanneer, in de gantſche Werelt, eenige Kerken gevonden worden, die de wonderbaarlyke goetheit Gods, in 't bewaren en onderhouden haarer Geloovige ledematen, bevonden hebben, als tegen de welke de Satan alle zijne boosheit, liſt, gewelt, en grouſaamheit, deſelve te onderdrukken, aangewent heeft: zo mag ik met welgegronde waarheit zeggen, dat de Gereformeerde Piemontſche Kerken dat zelve altijt, op een gantſch wonderbaarlyke wyſe, geſpeurt hebben.

De Heere, die midden onder zijne vyanden regeert, heeft zijne kragt, van over vele jaren herwaarts, in hare ſwakheit willen betuigen.

Hy heeft de ſelve, door een byzonder wonderwerk zijner magt, in gantſch Italien onderhouden: hy heeft deſe glimmende wieke, in de duiſterniſſe der dwalingen en des ongeloofs, niet laten uitgebluſt worden; hy en heeft niet toegelaten dat het licht zijner waarheit, van der Apoſtelen tijden aan, oit in dit klyne Goſan gantſch onder de Korenmate geſteit wierde; gelyk dit zelve de gedagte Kerken dankelyk erkennen.

Gelyk dan in 't Jaar 1655. de Spaanſche factie den weg, om Pinerol te overvallen, te banen, en daarentegen Vrankryk deſen toegang te beletten, gezogt hebben: welk voornemen, ſonder twijffel, in Piemont zeer gemeen is; tot welks voltrekkinge zo veel duiſent Gereformeerde, in de Valeije van Pinerol, Bricheras, S. Second, Campillon, Fenil, Bubiane, Lucerne, en op de naaſtgelegene gebergten, een onoverwinnelyke verhinderinge zyn. Want het is een ieder genoeg bekent dat haar de Gereformeerde, aangaande de vryheit der Conſcientien, nimmermeer met Spanjen zullen konnen vergelyken, nog overreed worden, des zelfs toezeggingen of beloften te vertrouwen, om tot inneminge van de voornoemde plaatſen te helpen, of maar alleen door

de

1655. de vinger te zien: en nog veel minder de paſſe en engte die in de Valeije van S. Martin zyn, (dat wynig perſoonen een gantſch Leger zoude konnen het inkomen beletten) over te geven.

Op dat nu de Spaanſche argliſtigheit een zodanige hinderpaal zoude uit den weg nemen, en van verre het middel, om haar voornemen in't werk te ſtellen, bereiden mogte, hebben zy daar op gelet, dat de Monniken, die in de Dalen hier en daar uitgeſonden zyn, natuurlyke Onderdanen zyn des Konings van Spanjen: de welke dan, na haar gewoonlyk gebruik, alles onder den tytel des Roomſchen ſtoels, meeſterlyk weten uit te werken, alleen op dat het profyt haars Konings daar door mogte bevordert worden.

Gelyk dan bekent is wat in Vrankryk, onder den naam der Hyligen Catholyken *Moort verbont* is voorgenomen geworden.

Alzo hebben nu deſe Monniken niet alleen een zigtbaar, maar ook, na hare meeninge, een zeer hylig, dog in den gront een argliſtig voorwentſel gevonden, de vermeende ketterye uit de Dalen uit te roeijen, en de Gereformeerde te verdryven. En op dat dit haar voornemen des te beteren ſchyn mogte hebben, heeft men de onſchuldige luiden van ongehoorſaamheit aangeklaagt, en haar door veel andere valſche beſchuldingen verdagt gemaakt.

Dit volgende is een van de voornaamſte oorzaken, waarom de meergemelde Kerken zyn verwoeſt geworden; namelyk, de Spaanſche practyken. En dewyle nu de bedroefde Kerken, naaſt God, tegen de moetwille der Prieſteren en Spaanſche Monniken, en haren aanhang, geen ander toevlugt hebben, als de beſcherminge hares genadigen Vorſten: hebben zy, zo haalt *Karolus Emanuël*, van Gods genade tegenwoordige Hertog, de Regeeringe aangevangen heeft, niet opgehouden God ernſtelyk voor hem en zijne Regeeringe aan te roepen; en daar neffens den ſelven, in aller onderdanigheit, om beveſtiginge haarer verkregene vryheit te bidden: tot dat zy, in het Jaar 1649. een gunſtige en genadige toelatinge verkregen hebben, dewelke zy ook in openbaren druk hebben laten uitgaan. Maar als zy met alle onderdanigheit hebben aangehouden dat deſelve, gelyk hen dan alreede toegezegt was, en zy daar voor een zeekere ſomme gelds betaalt hadden, in des Lants Secretary mogt geregiſtreert en Autentyk gemaakt werden, is hare toelatinge de Heeren, die daar toe geordineert waren, overgegeven. Daar op dan niets, dat de gegevene toelatinge gelykt, gevolgt is; maar wiert daar en tegen openlyk afgekondigt, dat zy van alle haar te voren verleende vryheden en geregtigheden zouden berooft zijn: Evenwel, en niet tegenſtaande, dat zig hare wederpartyen heftig altyt tegen haar geſtelt hebben, hebben eindelyk de gedagte Kerken, na veele en zeer beſwaarlyk heen en weder ryſen, en groote geledene onkoſten, den 29. *December*, anno 1653 van Hare Koninklyke Doorlugtigheit een genadige toelatinge verkregen, voor welke hen alle vryheden, van het jaar 1603. en 1620. ſonder vermeedering of vermindering, en ſonder eenig beding, is beveſtigt geworden.

Dit was hen zeer trooſtelyk, en hebben niet meer aan de aangewende groote koſten gedagt; maar order gegeven, dat deſe acte in des Lants Secretary ingelyft mogt werden. Maar dewyl dit zelve, van wegen de groote menigte des Krygsvolks, den volgende Winter en Somer is verhindert geworden: zo heeft even wel Hare Koninklyke Doorlugtigheit een waarſchouwinge laten uitgaan, van duſdanigen inhout: *Of ſchoon zodanigen inlyvinge nog niet geſcrotet was, dat dog zijn wil en meeninge zy, dat zy de vrugten der mede gedeelde bewilliginge genieten zouden, niet anders als of de zelve alreede in't werk geſtelt was*; het welk binnen den tyt van drie maanden zoude geſchieden.

Men heeft zo lang niet gewagt, maar van die tyt aan gantſch ernſtig aangehouden. Men heeft het Originael der toelatinge verſogt, en 800. Franſe kroonen te geven bewilligt: men heeft deſelve, op het welgevallen der Rekenkamer, opgebragt; met een woort, men heeft alles gedaan wat zy begeert hebbent. Daar op heeft ook de Rekenkamer de Schriften in handen van een Procureur overgegeven, dat die een beſluit maken, en daar na alles, ſonder verſuim, de Rekenkamer, om van de gantſche zaak een einde te maken, zouder overleveren. 1655.

Maar dewyl de Gereformeerde tegenparty alles wederſproken hebben, heeft hy valſchelyk voorgegeven, dat deſe toelating in des Lants Secretary niet kon ingelyft worden, dewyle nog niets diergelyks, van de Rekenkamer, nog van den Raat was afgehandelt geworden; waar van men ook geen bewys kon bybrengen.

Zodanige liſten hebben zy gebruikt, om dat zy meenden dat de Gereformeerde't Originele Inſtrument, dat anno 1620. geſchiet was, hadden verloren, en dat de overgegevene Copyen of afſchriften niet geloofwaardig genoeg waren. Maar zyden: Wanneer de Gereformeerde Kerken zulks genoegſaam konden bewyſen, zo zoude men in't overige geen bedenken meer hebben.

Maar deſe verhindering hebben de Gereformeerde ook uit den weg genomen, na dat zy de Schriften, van de welke men niet meer weten wilde, hebben vertoont. Doe had immers, aan de zaaken opregtigheit, niemant behoorde te twyffelen: maar na dat de Gereformeerde eenen langen tyt, door alderly middelen en groote koſten alles hadden verzogt, en met iedele hoop waren opgehouden, heeft men eindelyk, tegen haar vermoeden, den 25. dag van *January*, 1655. dit volgende Plakkaat uitgaan en openlyk verkondigen laten.

Wy Andreas Gaſtaldo, *der Regten Doctor, Raat en Rekenmeeſter in haar Koninklyke Doorlugtigheits Rekenkamer, en Onderbouder des H. Roomſchen Geloofs, tot handhaving der verkondigde ordren, tegen de vermeende Gereformeerde Religie, in de Dalen van Lucerne, Perouſe en S. Martyn, als in deſe handelinge Hoogedagte Hare Koninklyke Doorlugtigheits Afgeſondenen.*

Uit kragt van Hare Koninklyke Doorlugtigheit, den 13. deſer, in volkome form vervat, met het zegel ondergeſchreven, beſegelt in violettenwaſſche, volgens ook de Inſtructie in't beſonder ons medegegeven, op't aanhouden des Heeren *Bartholomeus Gaſtaldo*, Koninklyke Doorlugtigheits Rentmeeſter: *Verkondigen en bevelen wy den Raatsdienaar van het Hof, dat by bevele en gebiede, gelyk door dit tegenwoordig bevel gewaarſchouwt en bevolen wort, alle Hoofden der vermeende Gereformeerde Huisvaders, en een ieder van hen in het byſonder, van wat ſtaat, waarde en geſag zy zouden mogen zijn, niemant uitgeſondert, zo tot Lucerne, Lucernette, S. Joan, la Tour, Bubiane, Fenil, Campillon, Bricheras, en S. Second woonagtig zijn, en de oude goederen alda aar beſitten, dat zy binnen den tyt van drie dagen, na openbare afkondige deſes, met hare huisboudingen, vrouw en kinderen, van deſe voor noemde na andere plaatſen moeten vertrekken, daar zy haar, onder het geſag van Hare Koninklyke Doorlugtigheit, mogen opbouden: als Boby, Villar, Angrogne, Rora, en in de contrye van de Bonnets; en dat onweder ſprekelyk, op lijf en levens ſtraffe, en verlies van al haar buiſen en goederen, die buiten de boven geſchreven plaatſen gelegen zijn: ten ware dat zy binnen den tyt van twintig dagen voor ons verſchenen, dat ſe haar tot de Catholyke Religie begaven, of hare goederen aan Catholyke perſoonen verkogt hadde. Verklaren hier mede Hare Koninkl. Doorl. dat nog hare, nog Hare Koninkl. Voorſaten meeninge nooit geweeſt zy, nog tegenwoordig zy, dat door eenige rande rede, die te eeniger tyt zouden gepaſſeert zijn, of nog paſſeeren mogten, dat de palen der vermeende Gereformeerde ingewilligde toelatinge, en nu meermalen genoemde plaatſen, verder uitgebreit of verwydert zouden worden. Maar zy heeft ons bevolen te verklaren, dat de wereltlyke bewoninge der ſelver plaatſen een loutere, onregtmatige en eigenwillig genomene bezittinge zy, zo wel tegen zijne, als*

zijnen

1655. *zijnen Magiſtraten wil en meeninge, gelyk dan deſelve tot dien einde opentlyk verkondigt, en iegelyk bekent is: Dies wegen de overtreders in die daar in begrepene ſtraffe vervallen zijn.*

Verſtaan en willen hier neffens Hare Koninklyke Doorl. dat aan alle die plaatſen, daar de gedagte vermeende Gereformeerde uit genaden, gedult werden, dat daar de bylige Mis onwederſprekelyk gehouden worde; en dat alle genaamde Gereformeerde den geordineerden Monniken, nog hare Dienaren, eenige ongelegentheit aan te doen, haar zullen wagten; veel wyniger die gene die haar tot de Catholyke Religie te begeven gezint zijn, in eeniger manieren te beletten, of van zo goeden voornemen afkeerig te maken, en dat op lijf en levens ſtraf, als voorſegt is. Daar dan inſonderheit de Kerken dienaars, van de vermeende Gereformeerde Religie, ernſtelyk bevolen en opgelegt wort, te letten dat deſe zaak onverbrekelyk, tot vermydinge der bovengenoemde ſtraffe, geboorſaamlyk werde nagekomen: en op dat een iegelyk zig zelfs voor ſtraf en ſchade hem hebbe te wagten, dat dan deſe waarſchouwinge aan alle plaatſen opentlyk werde aangeplakt ende bekent gemaakt. Gegeven tot Lucerne, aen 25. January, anno 1655.

ANDREAS GASTALDO.
Rekenheer en Afgeſondene.

Deſe waarſchouwing is den 25 *January* opentlyk afgekondigt, als op d'eene plaatſe, namelyk in de laagte, veel waters, en op de gebergten veel ſneeuw was, zijnde de alder beſwaarlykſte tyt des jaars, in dewelke de arme luiden haar in grooten noot en ſwarigheit op de vlugt hebben moeten begeven.

Als zy nu dit ernſtelyk bevel hebben vernomen, zijn zy voor den Geſant des Hertogs verſchenen, en hebben hem onderdanig te gemoet gevoert, hoe gantſch beſwaarlyk het hen vallen zoude, hare huiſen by zo ongelegen winters tyt te verlaten: en dat hen ook gants onmogelyk zy aan de voorſyde plaatſen, daar zy, uit kragt des bevels, heen geweſen waren, haar neder te zetten, aangezien het den genen, die alreede haar bezit alaar hebben, nauw en kommerlyk genoeg valt: dat ook dit gebod haar hebbende vryheden en toelatinge gants tegen zy; hebben alzo daar tegen geprotelleert, en aan Haar Koninkl. Doorl. haren genadigſten Lant Vorſt geappelleert. Maar deſe Geſante wilde hen nog in 't eene nog in 't ander te gemoet komen.

Als zy nu gezien hebben dat hy hen haar zo eerlyk en billyk verſoek allezins afgeſlagen heeft, hebben zy gans inſtantelyk op hem verzogt, dat hy haar ten minſten zo veel tyt en reſpyt wil de vergunnen, dat zy een bedeſchrift aan Hare Koninkl. Doorl. ſenden mogten, en den zelven haren hoogen noot te kennen geven; 't welke hy hen in geenderly wys heeft willen verwilligen: het waar dan zake dat zy zijn ſchriftelyk goetdunken daar in wilden volgen, en niets anders als 't gene hy haar van woort tot woort zoude voorſchyven, en in haar bedeſchrift daar by voegen wilden: het welke, dewyl het haar hebbende regten, van de welke zy met goeden gewiſſen niet wel hebben konnen afſtaan, gantſch nadeelig was, hebben zy zulks niet konnen toeſtaan.

Nadien nu de goede luide van hem, aan deſe plaats, niets hebben konnen verwerven, hebben zy (om alle oorzaak van haar, voor Rebellen uit te roepen, en met krygsmagt te overvallen, weg te nemen, en niet wynig in hoop ſtaande, om by gelegentheit haar hoogdringende noot en klagten, Hare Koninklyke Doorl. onderdaniglyk voor de voeten te leggen, en dat deſelve, na zijn aangeboren Prinſelyke miltheit, haar in de regtmatige bezittinge haarer huiſen en goederen, van de welke zy tegenwoordig door den Geſante waren verdreven, wederom inſetten zoude) beſloten, om dit onweder te ontwyken, en hare trouwhertige gehoorſaamheit, tegen Hare Koninklyke Doorlugtigheit te bewyſen, haare huiſen en goederen te verlaten.

En zijn alzo, met vrouw en kinderen, klyn en groot, geſonde en kranke, ſwangere en ſuigende, die zy met uitterſte beſwaarnis en onuitſprekelyke ongelegentheit, in't midden des harden winters: en gelyk wel te denken is, met groote droefheit, kommer en herten leet, tot veel duiſent in 't getal, door dat harde ys en ſneeuw, op de hoogſte bergen en onopklimmelyke ſteenklippen hebben moeten opvoeren, daar uitgetrokken; en aldaar in holen en ſpelonken der ſteenklippen en bergen, ſonder genoegſame levensmiddelen, een plaats, om voor wint en regen bevryt te zijn, moeten zoeken: hebben alzo liever alles verlaten, en het uitterſte gevaar en ongelegentheit willen uitſtaan, als hare Religie veranderen. 1655.

Door dit haar ſtantvaſtig gemoet, dat hen God heeft gegeven, om veel liever de tydlyke als de Hemelſche goederen in de waagſchaal te zetten, zijn de andere Kerken niet wynig getroofſt: de tegenpartyen daar tegen ten hoogſten verbaaſt geworden en dat zo veel te meer, dewyl een iegelyk bekent is, wat groote voordeelen dat alle die gene, die aan deſe plaatſe, die de Gereformeerde Religie wilden verlaten, en haar tot de Paapſche begeven, toegeſegt was: namelyk genade, als zy miſdadigers waren; vrylatinge als zy gevangen waren; van alle ſchattingen en ongelden vry te zijn voor den tyt van vyf jaren. Van den tyt haares alvals aan, volgens die van Hare Koninkl. Doorl. der Hertoginnen gemaakte Ordinantie, anno 1642. den 16 *January*, 't welk zig dan ook door een hymelyk verſtant tot op de goederen uitgeſtrekt heeft, die men hen door een valſch verdrag, of verdigten koop, toegerekent heeft. Door zodanige grepen en argliſtigheden zijn de arme Gereformeerde luiden, die by hare Religie volſtandig gebleven zijn, den welken opgedrongen wiert zodanige kwade daden, van de welke andere vrygeſproken wierden, gants onderdrukt geworden.

Maar zo haaſt hebben de voornoemde Gereformeerde hare huiſen niet verlaten, of daar is een groot ontelbaar getal roofgierige Boeren (God alleen is 't bekent wieſe daar toe verwekt heeft) toegeloopen, die terſtont al het gene, dat deſe arme lieden hadden verlaten, op een onbarmhertige wyſe hebben overvallen, alles uitplonderende: ten deele de huiſen nederwerpende, en een gedeelte met vuur verbranden; ja alles zo gantſch in 't verderf en ruine gebragt, dat ook de vrugtbare boomen, op hare erven, niet ſeker hebben mogen blyven, maar afgehouwen zijn: waar tegen de Geſanten niet de minſte order geſtelt hebben, om ſulks te verhinderen. Waar uit dan haar voornemen, tegen de onſchuldige luiden, ligtelyk af te nemen is.

En als de Gereformeerde haar over zulken onbillyken gewelt en rooverye beklaagden, heeft men hen, in den Name van hare Koninglyke Doorlugtigheit, deſe antwoort laten toekomen: *zy zouden die daders, by haar namen, bekent maken*; welke opgelegde zake hen, als verjaagde, en die drie of vier mylen van hare huiſen en goederen afwaren, hen ganſch onmogelyk, en daarom ſpottelyk geweeſt is.

Maar als uit deſe antwoort, die voor waaragtig, opregt en redelyk gehouden wiert, zommige hebben willen beſluiten, dat zijn Doorlugtige Hoogheits meeninge niet moeſte geweeſt zijn, dat zy van huis en hof gantſch verjaagt, en van 't hare berooft zouden worden: en dat dieswegen de zake in 't gerigte hing, en nog niet uitgeſproken was; hebben deſelve haar, met een onſchuldig goet vertrouwen, wederom in hare huiſen gewaagt, om deſelve voor zodanige plonderinge te bevryden, en de Velden, om de ongelden en ſchattingen af te leggen, te bouwen. Maar dit zelve is hen als een oproer opgedrongen of zy ſchoon nog door aangrypinge der wapenen, nog door opſtant, nog door eenige vyantlyke actie het minſte teeken daar van hebben gegeven; want een ieder zig in zijn huis ſtil en vredig ſonder iemant te beledigen, gehouden heeft.

Gedurende deſe onruſten, hebben niet alleen die, die van Gaſtaldo uit hare wooningen waren verdre-

1655. ven, maar ook de overige Gereformeerde Inwoonderen der Dalen, niet opgehouden by hare Koninklyke Doorlugtigheit, by der Koninglyke Weduwe, en den Doorlugtigen Princen ootmoedig aan te houden, dat zy zig in genade over hen erbarmen wilde, hare grondige oorzaak wilden aanhooren, en hen tot haren regte behulpelyk zijn. Maar dewyle hare wederpartye gantschelyk besloten hadde, met dese onschuldige luiden voort te varen en uit te roejen, zo is dat zelve ook geschiet: want zy hebben de zake tot Thurin in diervoege gedreven, en het Hof alzo ingenomen, dat hare onderdanige Beden en Bedeschriften, nog stede nog plaatse heeft konnen vinden. Daar was geen ander antwoort, als: *zy zouden dat gegeven bevel nakomen, en niet wyders begeeren.*

Evenwel hebben de Gereformeerde niet nagelaten, tot desen tyt toe, Zijn Doorlugtige Hoogheit, de Koninklyke Weduwe, Vorsten en gemeene Overheden haar bedeschriften te vertoonen: maar in plaatse datse voor den Raat van Hare Koninglyke Doorlugtigheit als hares eenigen Lantsheer, gunstig hadden behooren verhoort te worden, heeft men haren Advocaat en Voorstander voor den Raat, *de propaganda Fide, & extirpandis Hæreticis*, dat is: *die het Geloove voortplanten, en de ketters uitroejen zoude*, hier mede by haar tegenparty regt te verstoeken gewesen.

En als een Roomsch Catholyk Advocaat, genaamt Heer *Gibellini*, voor hen verschenen is, en in de zake der Gereformeerde wilde handelen, heeft, door een aangejaagden schrik, maar met halven mond derven spreeken; en daar toe, eer hy voor haar te spreken begonnen heeft, op zijn knien om vergiffenisse gebeden, dat hy zig onderwonden hadde voor de ketters te spreken.

Het besluit van dese vergaderinge daar men zig daar na altyt aan gehouden heeft, was, *Hare Koninklyke Doorlugtigheit wilde hen geen geboor geven, 't en ware met zodanigen voorwaarde, daar zy wel van verzekert waren, dat van de Gereformeerde nimmermeer zouden aangenomen worden; namelyk, datse zulke gesanten senden zouden, die niet meer met gewoonlyke bedeschriften verzien waren, maar die volkomen magt hadde aan te nemen, en in te gaan alle het gene dat geordineert en goet gekent zoude worden.*

Maar dit wiert hen daarom voorgedragen, op dat zy alzo, ongemerkt, van hare hebbende vryheden en verwilligingen konden gedwongen worden, en haar het goetdunken van hare Koninglyke Doorlugtigheit gantsch te onderwerpen zouden genootzaakt zijn: Daar hen dan alle dat gene zouden voorgehouden worden, wat den bovengedagten Raat, tot haarer onderdrukkinge, goet gevonden hadde.

Als nu de Gereformeerde in dier voegen tot groote ongelegentheit gebragt waren, hebben zy, om alle klagten voor te komen, een ander Volmagtsbrief gestelt, die van alle Kerkendienaren en Gedeputeerde was onderteekent, en van den Rigter tot Lucerne bevestigt: door den welken zy hare in den zelven genoemde Gedeputeerde volkomen magt en gewelt gaven, *alles wat hun van zijn Doorlugtige Hoogheit zoude voorgehouden worden, niet strijdende tegen hare Conscientie, nog tegen haar hebbende Vrybeden, aan te nemen en te beloven.*

Of zy nu schoon met zulken volmagtsbrief, tot driemaal toe, tot Thurin verschenen zijn, hebben zy dog geen gehoor konnen krygen.

De Princen, nog de Cantselier, by den welken zy haar schriftelyk over dat onregtmatig gewelt beklaagt hadden, hebben hen niet geantwoort. De Koninklyke Weduwe heeft hen eenmaal geantwoort: maar heeft hun aan den Markgraaf van Pinasse gewesen; voor den welken zy, of zy daar toe schoon alle naarstigheit aangewent hebbe, noit hebben konnen komen te verschynen; maar hebben eindelyk van hem, door hare Gemagtigden, dese schriftelyke antwoort ontfangen: *Dat haren Volmagtsbrief niet nut ware, en dat Zijn Doorlugtige Hoogheit haren hoogmoet wilde dempen, dewyle zy haren toevlugt tot vreemde Vorsten en Heeren genomen hadden.*

Niet tegenstaande dese onbillyke Procedure, hebben de Gereformeerde Kerken, dewyle zy, naast God, haren eenigen toevlugt by haren natuurlyken Lantsvorst, Hare Koninklyke Doorlugtigheit, zogten, niet opgehouden haren toevlugt tot hem te nemen: en het is zo verre van daar, dat zy zouden gezogt hebben het jok van hare schuldige gehoorsaamheit van haar af te werpen, of in 't minste zulke gedagten zouden gehad hebben, dat zy ook nog den 16. *April*, zijnde een dag te voren eer zy van het leger overvallen zijn, door haren Gedeputeerden tot Thurin, by Hare Koninklyke Doorlugtigheit, hare ootmoedige Bede hebben voorgedragen. Daar men dan de zelve, om haar des te beter en onversiens te overvallen, met ydele hope, als datse door Hare Koninklyke Doorlugtigheit hare geheele wederinzettinge nog wel zouden verkrygen, heeft opgehouden.

Op zulken genadigen antwoort hebben dese arme luiden ook nog den 17. *April*, gewagt op welken dag zy onverziens, van het gantsche Leger zijn overvallen, bestaande eensdeels uit zijn Doorlugtige Hoogheits Krygsvolk, en eensdeels uit ses Regimenten Fransen, onder dewelke een Regiment Ieren waren; (die, om dat zy zulke moorderyen gewent waren, en zulks aan de Gereformeerde in Ierlant genoeg hadden doen blyken, sonder twyffel, als de alderbekwaamste tot zodanigen Barbarischen daat, daar toe uitgelesen zijn) hier by zijn gekomen de Piemontische Paapsche volkeren, ja ook de godloose banditen en kwaatdoenders, die van hare gevankenisse waren ontslagen. En op dat dit boose gespuis zig in dese boose daat te beter zouden kwyten, hebben de Heeren Biegtvaders gedrukte briefjes uitgegeven, in de welke zy volkomen vergevinge van alle sonden toegezegt hebben aan alle de gene, die haar tot uitroejinge der vermeende ketters zoude laten gebruiken.

En dat nog meer is; men heeft opentlyk laten uitroepen: *dat de inwooners der voornoemde Dalen aan een ieder prys gegeven waren.* Zo heeft dan ook hier op het Leger teritont aangevangen dat voeder af te knagen, te plonderen en te roven; wegnemende wat zy konden daar van brengen; het overgeblevene verbrant, den wyn uitgestort, en alles, wat konde verbrant worden, met vuur aangestoken: behalven dit alles hebben zy ongehoorde tyrannen gepleegt; en alle, die zy van den Gereformeerde konden aantreffen, vermoort.

Als nu de Gereformeerde sagen dat dit Leger terstont in den eersten inbreuk in de Dalen, ook eer zy eenigen tegenstant deden, op een gantsch grousame Barbarische wyse met alle die gene, die niet in de Mis gaan wilden, handelden, en daar na hare huisen gantsch uitplonderden, en het overige in brant staaken, en voorts alles verwoesten; zijn zy genootzaakt geworden haar tot tegenweer gereet te maaken: dog met de hoogste bescheidentheit en mogelyke onderdanigheit, gelyk zy dat zelve genoegzaam betoont hebben, als zy haar op de schone woorden des Markgraaf van Pinasse, als Generaal over dit Leger, hebben verlaten: of schoon de volkeren des zelven, den 18. *April*, zynde den dag des Heeren, en den 19. en 20. dito niet opgehouden hebben te rooven en te plonderen, branden, dooden en te vermoorden, en de afgryselykste daden, die de alder onmenschelykste grouzaamheit verzinnen mogte, te plegen.

Want de voornoemde Markgraaf heeft den 21. *April*, om zijn voornemen des te beter in 't werk te stellen, neffens dit openbare grouwelyk gewelt, ook groot bedrog en list gebruikt, en haar met goede woorden listelyk ondergaan. Namelyk hier in, *dat by de Gedeputeerde der Gereformeerden, tot verscheyden malen, met duure Eeden toegezegt heeft, dat wanneer de Gereformeerde maar een eenig teken van gehoorsaamheit en vertrouwens met het innemen van drie Regimenten soldaten, namelyk: het eene tot Angrogne, het ander tot Villar, en het derde tot Bobi, en aan ieder plaatse een*

Cas-

1655. ria van *Pravillelm*, en *Margriette van Carettera*, twee eerlyke vrouwen, die van wegen haren hoogen ouderdom en andere ſwakheden, niet hadden konnen vlugten, in hare huiſen gekomen, en hebben de ſelve, in de Miſſe te gaan vermaant; maar als zy dat ſelve met ſtantvaſtigheit wygerden, hebben zyſe in hare huiſen levendig verbrant. Een gelyke afgryſelykheit hebben zy begaan aan Vrouw *Helena van la Tour*, die 80. jaar oud en blind was; en aan een ander, genaamt *Jeaune*, oud 80. jaren; desgelyks aan meer andere, zo wel mannen als vrouwen.

Andere hebben zy de borſt geopent; andere het ingewant uit het lighaam geſcheurt, en de ſchamelheit afgeſneden. En na dat zy zommige vrouwsperzoonen genoeg hadden geſchent, hebben zy deſelve veel ſteenen in de natuur gedreven, en, in zodanigen geſtalte, zo lange omgevoert, tot dat zy den geeſt opgaven: andere hebben zy met boskruit opgevult, en dat aangeſteken, en alzo in de lucht laten opſpringen.

Veel, die liever ſterven als in de Miſſe gaan wilden, heeft men, in de tegenwoordigheit en uit order des Markgraven van Pinaſſe, opgehangen: ja men heeft eenige met het hooft nederwaarts aan boomen gebonden, en vaſt genagelt: als onder andere *Joan Paillas*, een vromen Lantman van la Tour, de Heere *Paulus Clement* Diacon, en *Thomas Margner*, Ouderling der Kerke, die ontrent 90. jaar oud was, dewelke deſe hare Martelerye, met groote ſtantvaſtigheit, van dewelke haar ook de vyanden ſelfs hoogelyk hebben moeten verwonderen, hebben uitgeſtaan. Want als men den tweeden van hen, dwingen wilde ter Miſſe te gaan, en dat de afgeſonden Monniken, die door zijnen afval vele andere verhoopten te winnen, hem ernſtig vermaanden, zeggende: *dat het nog tijt was om de doot te ontgaan, wanneer hy Catholyk worden wilde*; heeft hy deſelve met een dapperen moet afgewеſen, en tot den Scherpregter gezegt: *hy zoude doen dat hy te verrigten badde:* en bad God dat hy zijne vyanden vergeven wilde; maar voegde even wel daar by: *hy zag de wraake, de welke God van wegen het bloetvergieten zo veler onſchuldige menſchen, zenden zoude, gelyk als voor oogen.* Van den laatſten wort gezegt, dat men hem elke reiſe, als hem gevraagt wiert, *wilt gy ter Miſſe gaan?* en als hy neen daar op antwoorde, een ſtuk van 't Lighaam gehouwen heeft; eerſt de Neus, daar na de Ooren, en dat men hem eindelyk, gelyk als de andere, aan een tak van een boom gebonden heeft: en als de Scherpregter hier mede bezig was, zoude hy gezegt hebben; *Bint myn Ligbaam vry zo vaſt als gy wilt, evenwel zult gy myne Ziele niet konnen beletten om in het Paradys te gaan.*

Vele heeft men op de Turkſche maniere, met palen door 't fondament te ſlaan, opgeſteken; andere zijn met palen door den buik in de aarde geſpeet.

De penne zoude my by na, in 't beſchryven van deſe afgryſelyke dingen, uit de hand vallen: ja wanneer ik maar aan de zelve gedenke zittert my mijn gantſche lighaam, en de hairen regten zig na om hoog. Het moeſte wel een hert zo hard als een Diamant, een ſtalen hand, en een yſeren penne zijn, de welke de droevige ſchouwſpeelen en verſchrikkelyke exempelen der onmenſchelyker onbarmhertigheit, die by den ouden, ook by de Alderbarbarigſte volkeren noit gehoort, veel wyniger oit in de Chriſtenheit geoeffent zijn, wilde beſchryven.

Het gene dat tegenwoordig daar van verhaalt is, is nog maar het minſte deel van 't gene in dit bloedbad, afgryſelyke en ſchandelyke handelinge geſchiet is: want dewyle het in het Dal Lucerne met zo grooten uitzinnigheit en ongeſtuimen gewelt toegegaan is, dat de gevlugte, die haar met de aldergrootſte haaſtigheit hebben moeten ſalveren, niet hebben konnen te rugge keeren, om te zien hoe zy met de overgeblevene hebben geleeft; daarom is 't, dat wy alle omſtandigheden, de namen, nog 't getal van alle perſoonen, die op zo een erbarmelyke wyſe zijn vermoort geworden, niet hebben konnen vernemen. Zal zig dan hier mede de medelydende Leſer op dit maal laten vergenoegen, en het overige met gedult afwagten. 1655.

Van de gene die levendig voor den Markgraaf van Pinaſſe gebragt wierden, en die hare Religie niet verloogenen wilden, heeft men een groot getal, en onder anderen de Heer *Grot* en *Agbit*, Predikanten tot Villar en Boby, na Turin gevoert. Want de anderen aangaat, die als uit den brant, door de genade Gods, ontkomen zijn, en haar leven, als een roof daar van gebragt hebben, die hebben haar in de naaſtgelegene Dalen geſalveert: eenige hebben hare vrouwen en kinderen, met heete tranen en zware ſugtingen, met haar geſleept; andere, die de hare hadden verloren, hebben bitterlyk geſchryt en jammerlyk geklaagt, en op dusdanigen wys in het Dal Lucerne verwoeſt geworden: 't welke, Rocheplatte daar onder gerekent, zeven Kerker, ieder ontrent van drie duiſent Zielen, Rocheplatte en Rora, die minder waren, uitgenomen, in zig begrepen heeft.

My is niet verborgen dat de aanſtigters deſer ſchandelyke, Barbariſche, ja onmenſchelyke daat, dewyle zy zien dat de gantſche werelt een afgryſen daar van heeft, en tegen de daders des zelfs met regt vertoornt is, het zelve zo veel hen mogelyk is, zoeken te verklynen: voorgevende, *of dat deſe grouwelen gants niet dan alleen tegen de gene, die haar ter weer geſtelt, en de ſoldaten niet hebben willen aannemen, nog ben eenige levensmiddelen verſchaffen geſchiet zijn.* Dan zeggen zy wederom: *de Banayten en Franſchen hebben zulks uit hen zelfs, ſonder bevel van hare Overſten, gedaan.*

Maar de valſche onwaarheit deſer bloote en nietige ontſchuldiginge, met welke ſchandelyke daat, die de daders der zelve voor God en de menſchen altyt verhaat maken zal, zeer ligt te ontdekken is.

Want wat de eerſte ontſchuldiginge aangaat; hoe durven zy de zelve bybrengen, nademaal de zaak zelfs daar tegen ſpreekt?

Wil men dan voor gering houden, vrouwen en Maagden te ſchenden, het branden, moorden, ſpeten, verſcheuren, en alle andere grouwelen, van de welke wy verhaal gedaan hebben, en die, volgens de getuigeniſſe der gener die daar by geweeſt hebben, gepleegt zijn? En dat men deſe ontſchuldiginge goet maken wil, met tegen getuigen voort te brengen, die daar by en aan de zake mede ſchuldig zijn geweeſt, dat is te vergeefs. Want behalven dat wy overvloedige reden hebben om aan het gene, dat van zulke getuigen gezegt wort, te twyffelen, dewyle de zelve in vele andere ſtukken van onwaarheit konnen overtuigt worden: zo moet zig niemant verwonderen dat die gene, die mede aan zulke en diergelyke grouwelen ſchuldig zijn, de zelve zullen zoeken te loogenen, of te ontſchuldigen, zo veel hen mogelyk is. Maar dit moeten de zulke weten, dat zo veel bloetdroppelen als 'er in deſe moorderyen vergoten zijn, dat 'er zo veel getuigen tegen haar zijn, die voor God om wraak roepen, gelyk het bloet *Abels*.

En dat men voorgeeft, dat die alleen op de voorverhaalde maniere getracteert zijn, die de wapenen aanvaart, en haar tot tegenweer geſtelt hebben; met wat fondament dog kan dat gezegt worden? want ik vrage haar of zy met een goet geweten zeggen konnen, dat de vrouwen, onmondige kinderen en ſtokoude luiden, tegen welke de ſoldaten haren moetwille, niet minder als tegen andere, gepleegt hebben, haar tegenſtant hebben gedaan? Zo veel onſchuldige ſchepſelen Gods, die deſe Moordenaars verſcheurt, van een gerukt, tegen de ſteenrotſen verplettert, ja uit de Lighamen haarer Moeders geſneden hebben, hadden zy wel de wapenen in de hand? De arme vrouwen die in hare huiſe, om dat zy niet wilden afvallen levendig verbrant zijn, hebben zy eenige tegenweer gedaan? Maar het is zo verre van daar dat zulks zoude geſchiet zijn, dat ook de Mannen zelfs tot zulke afgryſelyke Tirannye geen oorzaak gege-

ven

1655. nen: maar dat deſe plaatſen uitgeſondert worden, om aldaar haren Godsdienſt openlyk te mogen plegen. Maar ondertuſſchen een iegelyk der Gereformeerde vryheit gevende te mogen wonen, en huishouden waar en in wat plaats zijn huiſen en goederen zouden mogen gelegen zijn. En is byſonder in agt te nemen, dat den Kerkendienaren is geoorloft geweeſt hare Ledematen der Gemynte, waar een ieder der zelve met namen ook buiten de genoemde plaatſen zoude mogen wonen, te beſoeken, die te trooſten, en wat zy anders, haars beroeps halven, tegen de zelve ſchuldig waren, te verrigten; alleen datſe buiten de gemelde plaatſen geen Predikatien houden, nog geen verdagte by eenkomſten maken zouden.

En tot bewys, van dat gezegt is, dient een zeker kort Extract, uit het Verdrag dat, Anno 1561. tuſſen Haar Doorl. Hoogheit *Emanuël Philibet*, Hertog van Savoyen, en tuſſchen de Gereformeerde Kerken der bovengenoemde dalen, gemaakt en geaccordeert is, gelyk dat ſelve in deſe voorſtaande Kerkelyke Hiſtorie, in't jaar 1561. en in de geſchiedenis des Prioors Roranco, gedrukt met Privilegie tot Thurin, in 't jaar 1649. wytloopig te vinden is.

De II. Artykel. *Die van Angrogne, Boby, Villar, Valcluſon, Rora, (als Inwoonders ues Dals Lucerne) en die tot Prals, Bretone, Rodoret, Macel, Maneille en Salſa, (als Inwoonders des Dals S. Martin) is bare Vergaderingen, Predikatien, en andere bare Religie, aangaande Kerkendienſt, aan de gewoonlyke plaatſen te verrigten, geoorloft toegelaten*

De IV Artykel. *Den ledematen en Inwoonderen der Dalen Lucerne en S. Martin, is niet geoorloft buiten de aangewejene bepalinge bare zamenkomſten of Predikatien te houden, nog te diſputeren; maar ſtaat alleen vry den gene, die in bare toegelaten begrip wonen. Maar wanneer d'een of d'ander, van wegen de Religie, aangetrokken wort, is 't hem vergunt, ſonder vreeſe van gelt of lyffſtraffe, antwoort en rekenſchap voor hem zelfs te geven.*

Den VIII. Artykel. *Allen Inwoonderen der voornoemde Dalen, die op dit maal vlugtig geweeſt zijn, en haar buiten nog ergens opbouden, en aan bare Religie ſtantvaſtig gebleven zijn, (onaangezien wat zy voor dejen Oorlog toegezegt, of verzworen mogten hebben,) is geoorloft met den haren wederom t'huis te trekken, bare huiſen en goederen te bewonen, de Predikatien en Vergaderingen, die bare Kerkendienaars, in de daar toe beſtemde plaatſen zullen houden, te bezoeken. Vermogen ook aewyle zeer veel in de Dalen, buiten de aangewejen plaatſen, daar zy bare Predikatien houden, woonen, bare Kerkendienaars de zelve bezoeken, en zulks van node zijnde, wat bare Religie vordert, te dienen; dog dat op de zelve plaatſen geen Predikatien gebouden, of andere verdagte t'zamenkomſten aangeſtelt worden.*

Alhier ſtaat aan te merken, dat de Prior, in 't aanteekenen deſes Artykels, in plaatſe van deſe woorden: *buiten de aangewejen plaatſen daar zy Prediken, en haren Godsdienſt oeffenen*, gelyk in 't Origineel ſtaat, en nog tegenwoordig in de oudſte afgeſchriften geleſen wort, deſe woorden (*daar zy Prediken*) uitgelaten heeft; en alleen geſet: *buiten bare plaatſen of grenſen, den begrip der Predikatien en der wooninge alzo onder malkanderen te vermengen.* Dog onaangezien deſe openbare vervalſinge, zal een ieder, die het overige nauw in agt neemt, evenwel klaar konnen afnemen, dat dit begrip niet een begrip zy, alwaar men de woonplaatſen der Gereformeerde in bepalen, of haar daar heen allen zoude bannen mogen, dewyl den Kerkendienaren, met uitgedrukte woorden, geoorloft wort de Gereformeerde, die buiten deſe bepaling of begripwonen, te beſoeken.

Uit den XXI. Artykel blykt, *dat de Gereformeerde, die buiten die bepaalde plaatſen, daar zy bare Predikatien houden en Godsdienſt oeffenen, goederen hebben gehad, niet alleen de zelve mogen bewonen, maar dat hen ook geoorloft is andere te koopen, en de zelve te bezitten.*

In den XXIII. wort vertoont, *dat by de handelinge deſer Tractaten geweeſt zijn*, Michiel Reymondet *en* Joan Malanot, *Gemagtigde der Gereformeerde, zo wel in den name van de Kerke van Taillare als die van S. Jean, 't welke nogtans die plaatſen zijn, uit de welke Gaſtaldo, uit kragt zijns bevels, de Gereformeerde onderſtaat te verdryven.* 1655.

Deſe verdrags artykelen, inſonderheit wat 't regt der wooninge aangaat in die plaatſen uit dewelke hun *Gaſtaldo* verjaagt heeft, zijn zo klaar en duidelyk voor de Gereformeerde, dat niemant, die deſelve te regte in ziet, niet en zoude bekennen de groote ongeregtigheit die tegen haar geoeffent is. Daarom ook de tegenpartyen zelfs, ziende datſe met deſe zaak niet wel raat weten, zo lang de voornoemde artykelen opregt gelaten worden, zoeken deſelve, op allerly manieren, onnut te maaken: en zo veel ik hebbe konnen vernemen, hebben zy, om deſelve allen aanzien te benemen, ons voornamelyk drie dingen voorgeworpen.

Eerſtelyk: *dat de Gereformeerde het Origineel niet by der hand hebben.*

Ten tweeden: *dat Zijn Doorlugtige Hoogheit het zelve niet heeft beveſtigt.*

Ten derden: *dat de Gereformeerde de Conditien niet hebben gehouden, maar gebroken.*

1. Op de eerſte tegenwerping, dat de Gereformeerde het Origineel niet by der hand hebben, dient tot antwoort:

1. Voor eerſt: Genomen het Origineel, 't welke de Gereformeerde gehad hebben, waar door de veelvuldige oproeren, die de wederpartyen in de Dalen aangerigt hebben verloren, behoorde dan niet de Secretary van Zijn Doorl. Hoogheit, als een algemeen Vader zijns volks, de geregtigheden van alle haarer Onderdanen te bewaren? dog de onfeylbare waarheit is aan het Hof van Savoyen *in* dier voegen bekent, dat Zijn Doorl. Hoogheit het zelve noit in twyffel getrokken heeft; maar twiſtgierige luiden zoeken diergelyke nietige uitvlugten.

2. Tweeden: wanneer de gedagte artykelen nog geloofwaardig nog waaragtig waren, met wat voor een gemoet heeft de Prior *Aurelius Ronanco*, die een van de alderheftigſte vervolgers der Gereformeerde geweeſt is, als hy zijne Hiſtorie, die hy op het bevel van Hare Koninkl. Doorl. geſchreven, en met Previlegie der Overigheit heeft drukken laten, de zelve daar ingevoert? Het is waar, dat hy deſelve, na dat hyſe ingevoert heeft, dewyl hy en zijne geſellen de Gereformeerde van de genietinge derſelver begeeren te berooven, en hun, door allerley liſtige ranken en vonden, nadeeligen bewyſen hebben uitgeperſt, om den ſtaat twyffelagtig te maaken: maar zijn Conſcientie pynigt hem in diervoege, dat, of hy ſchoon op allerly manier deſelve hem onderwint kragteloos te maaken, hy dog deſelve van geen valſcheit derf beſchuldigen; het welk hy nogtans niet zoude nagelaten hebben, indien zy niet waaragtig geweeſt waren: want hy was ter plaatſe daar hy de valſcheit ligtelyk had konnen vernemen, indien dat 'er eenige geweeſt ware, om deſelve ten voorſchijn te brengen; en zo doende, hadde hy den Gereformeerden alle wapenen konnen benemen, en deſelve, als die onder den naam van Hare Doorl. Hoogheit valſche zaaken aan den dag gaven, in groote ongelegentheit en ſtraffe brengen kon: had ook van gelyken den Roomſchen ſtoel, die hem van 't jaar 1561. aan, altyt bemoeyt heeft, de ſelve uit te roeyen, eenen grooten dienſt doen konden.

Ten derden: wie zoude gelooven, dat tot Thurin een Schriftelyke handeling, aangaande zo een gewigtige zaak, namelyk in den naam van Zijn Doorl. Hoogheit, tot wegneming eens bloedigen Oorlogs, gemaakt verdrag, niet met alle neerſtigheit zoude bewaart geworden zijn? wanneer *Roranco* die van de Gereformeerde voortgebragte artykelen voor verdagt en valſch gehouden had, waarom heeft hy dan niet de gewiſſe en geloofwaardige uit Hare Doorl. Hoogheits Secretary aan den dag gebragt? dewyl dan de meergenoemde Prior, die zig voor zo geleerden

1655. *konſcientie genieten, en in de gewonelyke en daar toe geordineerde plaatſen haar openlyke Godsdienſt oeffenen zouden mogen, van Zyn Doorl. Hoogheit deſe antwoort bekomen hebben. Die in de drie Dalen aangaande, is hen geoorloft haar wederom na huis te begeven.*

En in dien van den 29. September, Anno 1603. in het eerſten Artykel.

OP het onderdanig aanbouden der Gereformeerde, die nogmaals bet zelve begeeren, datſe hier boven. voor alle plaatſen en gemeinten der voorſchreven Dalen verzogt hebben, beeft zig Zyn Dool. Hoogheit alzo laten informeren: dat alle die van de Religie, die haar uit hare huiſen en woningen, in de gemelde drie Dalen, hebben begeven, wederom na huis trekken, en in alle drie Dalen, geen plaatſe uitgeſondert wonen mogen.

Nu zyn de plaatſen, uit de welke dat men hun verjaagt heeft, in deſe drie Dalen begrepen. Deſe bewoningstoelatinge is daar na tot een onafſchydelyk onwederroepelyk regt geworden, als, den 20. *Juni*, en den 17. *Auguſti* Anno 1620. de bovengenoemde toelatinge van de Rekenkamer en Raat tot Thurin goet gekent zyn; en van zyn Doorl. Hoogheit, Heer *Karel Emanuël*, zo wel uit byſondere Vorſtelyke genade, als vermids eene gewiſſe, en tot deſen einde van de Gereformeerde Kerken, der drie Dalen, opgebragte ſomme gelts, van zes duizent zilvere kronen, beveſtigt is geworden; gelyk de geloofwaardige en bekragtigue *Acte* en *inſtrument*, ofte tot deſen einde opgeregt en beſegelden brief, klaarlyk bewyſt.

Even deſe toelatinge zyn ook van de Koninglyke regeerende Weduwe, Anno 1638. en van zyn Doorl. Hoogheit haren tegenwoordigen regeerende Lants-Vorſt, den 30. *Juni*, Anno 1649. en den 2. *Juni* en 29. *December*, Anno 1653. wederom bekragtigt geworden: op welken dag de Gereformeerde, door oots moedig aanhouden aan hare Koninkl. Doorl. verzogt hebben dat men hen hare vergunſtigde regtzake, ſonder eenig beding ofte veranderinge, onaangezien eenige bevelen die daar tegen mogten gegeven zijn, nog gegeven worden, of iet wat anders ter contrarie, beveſtigen wilde. Waar op zijn Doorl. Hoogheit haar genadigſte goetagten, met volgen woorden, onder aan hare bedeſchrift, heeft laten ſchryven.

Zijn Doorl. Hoogheit verklaart mits deſe, dat bare meeninge noit geweeſt zy, dat door antwoort, die den Suppliianten op haar ingegeven Memoriaal en Artykelbrief bekomen hebben, den 2. Juni, *Anno* 1653. *en van wylen Hertog Karel Emanuël, haar Grootvad., en andere zijn Doorl. Voorvaders medegedeelt toelatinge iet wat afgaan, of in dezelve vermindert of vermeerdert worden zoude. Gegeven tot Thurin, den 29. December*, 1653.

En in eenen byſonderen Brief, zynde aan het voornoemde bedeſchrift bygevoegt, en met zijn Doorl. Hoogheits Secreetsregel bezegelt, antwoorde Zijn Doorl. Hoogheit op 't zelve bedeſchrift met deſe navolgenden woorden: *Wy* Carolus Emanuël, *van Gods genade Hertog van Savoijen, Prins in Piemont, Koning van Cyperen, enz. als wy in onſe Verboorplaatſe, bet gedagte bedeſchrift gezien, en haren inboud overwogen hebben, doen wy bier mede, met een ryp verſtant, hebbende magt en onbedwongen gewelt, na gebouden goetvinden onſes Raats, deſe verklaringe: dat door bet Antwoort, die den Supplianten op haar ingelegde Memoriaal, den* 2. Juni, *laaſtleden, is medegedeelt, en die van wylen Karel Emanuël, onſen Grootvader lofwaardige gedagteniſſe, en andere onſe Doorl. Voorouders, den Suppliianten gegevene Vrybeden niet vermindert nog vermeerdert zullen worden; want alzo onſen wille is.*

En onder het Zegel wort even dit zelve wederom verhaalt: *De meeninge van zijn Doorl. Hoogheit zy niet, dat die, van zijn Doorl. Hoogheit Heer Karel Emanuël, in het Jaar* 1620. *den Supplianten medegedeelde Vrybeden en Geregtigheden vermindert of vermeerdert zullen worden, blyvende de zelve bier mede in haare vorige kragt.*

Waar uit dan klaar blykt dat 't voorwentſel deſer vervolginge, ('t welk ook aan *Caſtaldo* in 't begin des zelfs is vertoont geworden) als of de Gereformeerde hare bepaalde plaatſen hadden overtreden, gantſch onwaar is; en dat die van hem uit hare huiſen, en van hare goederen verjaagde Gereformeerde, niet buiten de palen haarer toegelaten woningen begrepen geweeſt zijn. 16

Waarom dan ook de tegenpartyen (dewyle zy de nietigheit deſes eerſten voorwentſels ligtelyk zien konnen, en haar beſorgen, wanneer de zaak in den gront onderſogt wiert, dat zijn Doorl. Hoogheit als dan niet zou nalaten de Gereformeerde by haar hebbende en zo billyke Vryheden te beſchutten) niet willen toelaten dat de gedagte Koninglyke Doorlugtigheit van de zake regt onderrigt worde: maar hebben de gedagte Gereformeerden, by zijn Doorlugtige Hoogheit des te verhater te maken, en de zelve tegen haar des te meer te verbitteren, alderhande ſchandelyke en handtaſtelyke leugenen en valſche beſchuldigingen tegen de zelve op de baan gebragt.

1. Het eerſte ſtuk dat hen opgelegt wort, was een dwaasagtig kinderſpel van eenige jongens tot la Tour, eensdeels Rooms Catholyk, en eensdeels van de Gereformeerde Religie, ontrent Kersmis, onbedagter wyſe, begaan: want om twee perſoonen, die aan malkanderen verlooft waren, het welk men, van wegen des grooten onderſcheits haars ouderdoms, en andere oorzaaken, ongerymt agte, om hem te beſpotten, hebben zy een Ezelinne, die den Bruidegom toebehoorde, genomen, en de zelve op een groot plyn, van 't Klooſter en der Roomſcher Catholyker Kerke afgelegen, gevoert.

Deſen hebben de afgeſonden Monniken, ter tont een andere verſtant opgenomen, en als of het hare Miſſe tot een ſchimp en ſpot geſchiet ware, en hoog aangetrokken.

Evenwel is de onwaarheit deſer ſchandelyke valſcher beſchuldiginge, uit alderhande omſtandigheden, als mede uit het getuigeniſſe der inwoonderen des Vleks van la Tour, zo wel de eene als van de andere Religie, zo openbaar en bekent geworden, dat de Geſant, Heer *Caſtaldo*, op 't aanhouden der Gereformeerde der zelver plaatſe, ſodanigen onderſoek daar van gants onſchuldig bevonden en erkent heeft, en gewilt dat men deſer zaake niet meer zoude gedenken.

Des niet tegenſtaande en laten de hatige Monniken en Papen niet af aan die plaatſen, daar de onſchult der Gereformeerde in deſen niet bekent is: groot geſchrei te maken, en uit te geven dat dit kinderſpel hare Miſſe tot ſchimp en ſpot geſchiet zy - ſommige doen 'er nog by, dat zy de Ezelinne gekleet hadden als een Paap; andere zeggen gelyk een Monnik: en van deſe onwaaragtige bedriegerye en valſche beſchuldiginge en is nimmermeer geen einde.

Maar wanneer ſchoon diergelyken geſchiet ware, 't welk dog niet en is, zo hadden de ſchuldige daarom moeten geſtraft worden, en de daat den onſchuldigen, ja allen in 't gemeen, tegen alle regt en billykheit, niet behooren opgelegt te worden.

II. De tweede beſchuldiginge is van veel grooter gewigt, namelyk een onverantwoordelyke moort, begaan aan zeker Misprieſter van Fenil; dewelke ook, door een affchouwelyke boosheit, den Gereformeerden opgelegt wort. Waar over dan de Gereformeerde Hemel en Aarde tot getuigen aanroepen, dat niet eenen droppel deſes vergoten bloets van haren handen kan gevordert worden.

1. Want voor eerſt is 'er geen menſch die met waarheit zeggen kan, gelyk het hen ook tot nog toe niemant heeft bewyſen konnen, dat nog de Gereformeerde Kerken in het gemeen, of eenig lid der zelver in het byſonder, aan deſe misdaat de minſte ſchult hebbe.

2. Ten tweeden weten de Rooms Catholyke tot Fenil, aan welke plaatſe dat deſen Moort begaan is, op het alderbeſte, dat geen van de Gereformeerde Religie hier aan in het alderminſte ſchult hebben:

het

1655. ken in den bovengemelden ellendigen ſtaat geſtelt, en heeft haar diergelyke dingen niet opgelegt: Het welk uit een zyner brieven af te nemen is, de welke aldus luit:

Kennelyk zy hier mede den inwoonderen van Angrogne, Villar, Boby en Rora, en alle andere genaamde Gereformeerde, die haar uit de Dorpen der Graaffchap Lucerne, in de genoemde vier plaatſen begeven hebben; dewyl de Heer Gaſtaldo, uit het bevel van Zijne Koninkl. Doorl. den inwoonderen der gedagte vier plaatſen, Villar, Boby, Rora en Angrogne, in Januari, laaſtleden bevolen heeft, binnen de tyt van drie dagen, van daar te vertrekken, en niet meer haar woninge aldaar te nemen, op verbeurte van 't leven, en confiſqueringe alle haar goederen; en dat de ſelve daar en tegen in haar oude ongehoorſaambeit vervallen zijn, of zy ſchoon tot verſchyden tyden tot Thurin haren toevlugt genomen hebben, alwaar zy haar Koninkl. Doorlugtigheits wil en meening van des zelfs voornaamſte dienaren, hadden konnen vernemen, dewelke hen ook zouden vermaant hebben, door volmagtige Gedeputeerden, te rug te komen, om in aller namen dat gene aan te nemen, en in te gaan, dat hen van Hare Koninkl. Doorl. tot haren trooſt en verligtinge, toegezegt zoude worden; op dat zy haar, tegen hare Koninklyke Doorlugtigheits bevel en Ordinantie, gekogte goederen, des te beter verkopen, en de ſtroffe die zy uit die oorzaak verdient hadden, ontgaan mogten: maar zy hebben dat zelve anders niet, als ſonder genoegſame magt en inſtructie, gedaan.

Nadien nu, een langen tyt verloopen, vele gedane beloften niet nagekomen, als mede verſchydene verbodene en ergerlyke te ſamenkomſten gebouden zijn: en dat zy ook, door een valſch voorgeven, by vreemde Standen bulpe gejogt hebben, en geordineert, dat die buiten de geoorloofde plaatſen gekogte goederen, dewelke zy dog noit en hebben koopen konnen, en die van regts wegen Hare Koninklyke Doorl. vervallen waren, die dog, na zijne mildigheit, na de zelve niet en heeft willen grypen, maar hen te verkoopen veroorlooft, niet zouden verkogt worden: zijn hare Gedeputeerde met een inſtructie, (maar hoe dezelve geſtelt geweeſt is, of hadde zijn mogen, heeft men die niet konnen weten) op de zelve tyt na Thurin gekomen, als Hare Koninklyke Doorl. den Markgraaf van Pinaſſe bevel gegeven hadde, zig aan die plaatſen te begeven, om zijnen luſt aldaar uit te rigten.

Als nu de voornoemde Gedeputeerde zulks vernamen, hebben zy haar wederom na Lucerne begeven, onder dat dekſel, om by den gedagten Markgraaf op een nieuw aan te houden; 't welk zy dog niet en hebben gedaan: maar nadien eenig volk, volgens Hare Koninklyke Doorl bevel, in de Dorpen S. Jean, en la Tour, quartier te nemen, in aantogt waren, hebben alle de ketters der gedagte Dorpen in 't gemeen, tegen dewelke men dog niets vyandlyks voorgenomen hadde, de wapenen aangenomen, en het volk haarer Overigheit vyantlyk aangevallen, eer zy van den zelven in eeniger manieren zijn beledigt geworden: ook hebben haar alle inwoonders der voornoemde Dorpen met geweer en wapenen na la Tour begeven: en hebben 't bevel, die hen door eenigen perſoon aangekondigt wiert, aangaande de inquartieringe, eer het ander volk daar gekomen was, niet anders als onderdanen eens vyands, aan te nemen gewygert; en hebben allen mogelyke wederſtant met geweer en wapenen gedaan, tot dat ons volk genoodzaakt zijn geworden dezelve te dwingen, gelyk dat tot la Tour gedaan hebben.

Alle deſe zaken zijn vryelyk van zodanigen gewigte, en klagen de gedagte Onderdanen van zijn Koninklyke Doorl op zulke wyſe aan, dat men noodwendig zulke middelen moet by de hand nemen, die in diergelyke oproeren plegen gebruikt te worden: onaangezien de gunſtige verwilliginge en vryheden, die zy van Hare Koninklyke Doorl, en hare Doorl. Voorvaders verkregen hebben, der welker zy haar zelven, door haar kwalyk dragen, onwaardig gemaakt hebben.

Maar dewyle het de Markgraaf van Pinaſſe nu eenelyk daar voor houd, dat deſe grove miſſlagen, voornamelyk wat Private perſoonen aangaan, die door een valſch voorgeven, ook andere, om gelyke misdaat en wrevel te begaan, verlyt, bedrogen of gedwongen hebben, en niet wel gelooven kan, dat by alle Onderdanen in 't gemeen, een zodanige vermetenheit en boogmoet, die op het boogſte ſtrafwaardig ware, tegen haren eigen en aangeboren Overheere, die haar met zo grooten goetheit en ſagtmoedigheit geduldet heeft, zoude konnen ingewortelt zijn: te meer, om dat het valſch en verdigt is, dat Hare Koninklyke Doorl. haar in Godsdienſtige zaken heeft willen dwingen, gelyk een iegelyk hier uit ligtelyk af nemen kan; dewyle hen nuit iets anders opgelegt is, als dat zy haar in hare beſtemde plaatſen ontbouden zouden: 't welk dan een zaak is, die niet ſtrydig is tegen haar Conſcientie; maar even dat zelve zoude haar tot vrywillige gehoorzaambeit, tegen hare Overheere, aanleidinge geven, gelyk de bylige Schrift dat zelve in vele plaatſen vordert, in ſonderheit wanneer het zulke zaken aangaat, in de welke een ieder ſoldaat, hoe voornamen perſoon by ook zijn mogte, ſonder tegenſpreken, te gehoorſamen ſchuldig is, en, uit wat Stad of Provintie hem te trekken geboden wort, dat zelve te doen verpligt is. Maar dewyle de Markgraaf in het minſte niet gezint en is alle met gelyke ſtraffe te ſtraffen, aangezien dat 'er eenige zijn mogten die gantſch geen, of niet even groote ſchult hebben als de andere; zo is dit het bevel, de meeninge en eindelyke verklaringe, dat de gene, die de genaamde Gereformeerde Religie toegedaan zijn, bekennen dat zy verleit zijn, haar van de gene, die haar in deſen banden ingewikkelt hebben, afſchyden, haar gehoorzaamlyk inſtellen, Hare Koninklyke Doorlugtigheit genoeg doen, en van hare trouwe in het toekomende verſekeren. En wanneer zulks geſchiet, zo zal ook deſelve hen zijne aangeboren genade laten wedervaren: maar wanneer zy zulks te doen wygeren, en zullen zy geen reden hebben haar te beklagen, wanneer zy als ſtrafwaardige, dewyle zy in gelyke ſchult met de andere bevonden worden, en niets om zulke grove miſſlagen te verſoenen gedaan hebben, met gelyke ſtraffe geſtraft worden.

Was onderteekent

P. CLAUDIUS.

van Simiane.

Aan de Heeren Sindicus, en Voorſtanders der Gemynte tot Villar.

Waar uit dan blykt datſe daar mede niet beſchuldigt werden, maar alles geſchiet is uit haat van de Religie, en dat hy aan de Gemynten van Angrogne, Boby, Villar, en Rora, na dat zijn Leger een gedeelte des Dals Lucerne alreede verwoeſt hadde, heeft afgeſonden: in het welke hy, om deſe Kerke van de andere, die hy met vuur en ſwaart vervolgde, afkeerig te maaken, alles, wat de vervolgde hadde konnen verhaat en ſchuldig maaken, bygebragt, en hoog opgepronkt heeft; maar onder alle het gene, daar hy ſe mede beſchuldigt, is niet het minſte woort van datſe de Mis of de Roomſche Geeſtelykheit zouden beſpot, ofte eenigen Prieſter of Monnik zouden gedoot, of ſlegt beledigt hebben: daar hem dogniet verborgen was de valſche beſchuldigingen en bedriegeryen, die, aangaande deſe zaak, over al en in alle plaatſen der Dalen uitgeſtroit waren. Wanneer zy dan zulken ſchandelyken daat begaan hadden, zoude hy niet hebben nagelaten die in zijnen brief te verhalen, om daar door zijne Tyranniſche proceduren een beteren ſchyn te geven.

Waar uit dan ook de valſcheit der tyding, die uit Thurin, van den 24 *April* 1655. gekomen is, en die, de leugenagtige tyding ſchryver, by zijn tot Parijs gedrukte tydingen by gevoegt heeft, ligtelyk ontdekt worden, die van deſen onwaaragtigen en ongegronden inhout is: *Het Franſche en Savoiſche Legir hebben de Gereformeerde inwoonders der Valeyen beboorlyke ſtraffe aangedaan, nademaal zy te voren alle Monniken en Papen die van den Hertog van Savoyen aldaar onderhouden wierden, eenſdeels verjaagt en eenſdeels jammerlyk vermoort hadden.*

Het welk dan wederom een ſchandelyke valſche beſchuldiginge en onwaarheit is, die haar zelfs, ſonder eenig toedoen der Gereformeerde, ontſchuldigt. Want't is openbaar dat de Gereformeerde niet in de wapenen, maar met haren Akkerbouw bezig geweeſt zijn, en in vrede en ruſte ſtil geſeten hebben,

1655. kele iever tot de Religie, en voortgekomen uit een hertelyk medelyden tegen hare verdrukte Geloofs genooten.

Zo hebben van gelyken de Standen, niet van de bedrukte Daalluiden, maar van andere plaatſen, tyding bekomen, hoe afgryſelyk dat men met hare lieve medeleden gehandelt heeft, hoe veel duiſent der zelve, in 't koudſte des winters, met vrouw en kinderen, klyne en grote, geſonde en kranke, en dat ſonder eenige voorgaande voorſtellinge en verhooringe haarer gronden en vooroude wooningsregten, of ſonder aanneminge eeniger betuiginge, verantwoordinge, of ootmoedige beden, by lyf en levens ſtraffe hare huiſen en goederen, binnen drie dagen, hebben moeten verlaten.

Niet minder en is den Standen verborgen geweeſt, dat deſe arme bedrukte allen toe gang tot zijn Doorl. Hoogheit haren aangeboren genadigſten Vorſt en Heer, is afgeſneden geweeſt: en dat den Raat *die tot voortplantinge des Geloofs, en uitroeyinge der ketters geordineert is*, tegen alle regt en billykheit, in deſe zake te ſpreken, zig heeft onderwonden: Daarom hebben zy gedagt niet onbetamelyk te zijn, dat zy by zijn Doorl. Hoogheit harent halven, als hare arme bedrukte broederen, vriendelyk aan te houden en te verzoeken, dat hem geliefde de zake zijner getrouwer Onderdanen, die de Gereformeerde Religie toegedaan zijn, zelfs by der hand te nemen, en hen tot haren regte te helpen: dat hy niet wilde toelaten, dat zy van hare tegenpartye, door eenen onbehoorlyken dwang, als alreede geſchiet was, onderdrukt wierden.

En dewyle nu den voornoemden Raat het gewelt, over de Gereformeerde te ſpreken, heeft aan zig genomen, en ſonder twyffel haar voorgenomen reſolutie en meeninge dat door de wapenen uit te voeren bevel gegeven heeft, gelyk dan ook dat zelve door allerhande meer als Barbariſche wreetheden, O lyder! alreede geſchiet is: en dat de arme bedrukte eindelyk tegen zulken onregtvaardigen gewelt, en onmenſchelykheit, in geen Hiſtorien oit gehoorde tyrannye genc otzaakt zijn geworden haar te beſchermen, zo is te hopen dat een ieder, die ſonder vooroordeel en regt onpartydig het boven verhaalde inziet en behertigt, zal moeten erkennen, dat zy haar niet tegen zijn Doorl. Hoogheit, haren natuurlyken Vorſt en Heere, tot wiens dien zy haar lyf en leven, haaf en goet op te zetten, niet alleen willig en bereit zijn, maar ook den goeden God voor zijne en zijns gantſchen Koninklyken Huis beſtandigen Vredes, Hyls en welſtants hertelyk en vierig bidden, opgeſtelt hebben; maar veel meer tegen een ontalbare menigte Bandyten, Roovers, Moordenaars, die, op hoop dat hen de inwoonders der Dalen tot een roof zouden gegeven geworden, met grote hopen daar heen gelopen zijn, alles door vuur en zwaart vernielende: ook tegen het onbehoorlyk gewelt des meergemelden Raats, en by ſonder tegen den Markgraaf van Pinaſſe, die, boven het gegeven Vorſtelyk woort, haar onverziens heeft overvallen, by hare ordinare Overigheit tot geen gehoor laten komen, tot zijn Doorl. Hoogheit, haren genadigſten Vorſt, tot den welken zy naaſt God, haar eenige toevlugt hebben, by hem alleen haren troоſt zoeken, van hem alleen hare hulpe en verloſſinge verwagten, allen toegang belet, de wapenen aan te nemen gedwongen zijn. Den barmhertigen God ernſtelyk en onophoudelyk biddende, dat hy, die de herten der Koningen en Vorſten in zijn hand heeft, zijn Doorl Hoogheits medelydende herte genadelyk wille verſagten, tot genade en erbarminge, als ook tot wederinzettinge in het hare, en vredelyke genietinge des zelfs.

Om dit te verwerven, worden alle geloovige en Chriſtelyke zielen gebeden en vermaant, dat zy, als leden eenes lighaams, en kinderen van eenen Vader, met deſe arme verdrevene, en uit dat afgryſſelyke bloetbad ontvliedene medechriſten, een hertelyk medelyden willen hebben, en haer in hare gebeden willen gedenken, dat ſe God in hare hoogſte droef- 1655.
heit gelieve te troоſten en te ſterken, en haar, by zijn Doorl. Hoogheit, genade vinden laten: dat zy ook, uit innerlyke regte Chriſtelyke liefde, door hare milderyke en vrywillige handrykinge, zo vele verwoeſte en gantſche verſtoorde Kerken en Gemeenten willen vertroоſten en te hulpe komen.

Dewyle dan, uit het gene verhaalt is, klaarlyk blykt, dat alle voorverhaalde laſteringe, en beſchuldinge, die men deſe arme luiden heeft willen opleggen, alleſins valſch en verdigt zijn; wie zoude niet zien dat ook al het gene, dat hare wederpartye tegen haar begaan, tot geen ander einde geſchiet is, als door uitroeyinge der Gereformeerde, ook met eenen hare Religie te verdelgen?

Want hun wiert opgelegt en bevolen ter Miſſe te gaan, of, zo zy dat wygerden, op lyf en levens ſtraffe hare huiſen en woningen te verlaten: zo heeft men ook daar na niet nagelaten haar het zelve op te leggen, en de gene, die men vermoort of ter doot veroordeelt heeft, verloſſinge en behoudenиſſe hares levens toegezegt, by zo verre zy haar tot de Roomſche Religie begeven wilden.

En dit is niet alleen uit des Heeren *Boſchbarts* ſchryvens, van 't welke wy hier boven gewag gemaakt hebben, openbaar; maar ook uit des Markgrave van Pinaſſen gedrukte bevel, in 't welke allen den genen, die haar tot de Roomſche Catholyke Religie begeven zouden, belooft wort dat zy by het leven en bezitinge aller haarer goederen zouden gelaten worden: en op dat zy hier aan niet zouden hebben te twyffelen, zijn hen, van zijn eigen hand, bezegelde Copyen gegeven, der welker een, met een bygevoegt handſchrift, en dat van een der voornaamſte der Monnikſche Secte of Misdienaars, aan een die tot den afval gedwongen was, medegedeelt is, waar van de Copye hier onder volgen.

KOPYE.

Van het gedrukt Bevel des Markgraven van Pinaſſe, aangaande de beloofde Vryheit aan de gene die zouden afvallen.

Markgraaf van Pinaſſe, Ridder, en Generaal over het Voetvolk van Hare Koninklyke Doorl. hebbende van Zijne Koninklyke Doorl. kragt en bevel ontfangen, beloven wy N. N. na dat wy van den Eerwaardigen Vader, de overſte der afgeſondene Monniken, getuigeniſſe hebben geboort, dat by zig tot de Roomſche Catholyke Religie begeven heeft, te wonen in de plaatſe, N. en in dat huis, in 't welke by voor deſe oproeren gewoont heeft; en de goederen, die by aan de zelve plaatſe heeft beſeten, in ſekerheit te genieten: niet tegenſtaande dat by mede aan den laſter der Rebellie ſchuldig geweeſt is, en daar door den doot en confiſcatie aller zijner goederen verdient hadde; welke ſtraffe, zo wel lijf en leven, als de goederen aangaande, Hare Koninklyke Doorl. goedelyk vernietigt, in betragtinge dat by zig tot de Roomſche Catholyke Religie begeven heeft; met die conditie, dem niet alleen het leven, maar ook de goederen te ſchenken, binnen den tijt van twee volgende Jaren, wanneer by in de ſelve tijt, als het een goet Roomſch Catholyk Chriſten toeſtaat, leeft, en niet tegen Hare Koninklyke Doorl. bevel handelt: maar zo verre by hem wederkeert tot de vorige ketterye, en door nieuwe ongehoorzaambeit tegen de ordere van Hare Koninklyke Doorl. doen zoude, in zodanige gelegentheit en zal by niet alleen van de beloofde goet daar verſteken zyn, maar zal ook als een Rebel, die tegen de Goddelyke en menſchelyke Majeſteit geſondigt heeft, geſtraft en de confiſcatie zijner huiſen, goederen en vrugten, hoe de zelve ook zouden mogen genaamt zyn, in 't werk geſtelt worden. Gegeven tot la Tour, in het Dal Lucerne, den 4. dag van Mey. 1654.

P. CLAUDIUS.
van Simiane Berton.

Getuigeniſſe des Monniks.

IK ondergeſchreven betuige dat N. van deſe of die plaatſe, nadien by de ketterye van Kalvinus verſworen, en zig tot de gehoorzaambeit der Roomſche Kerke heeft begeven, en belooft heeft in de zelve te leven

21 55. ninklyke Majeſteit van Vrankryk, die zyn groot medelyden tegen de ellendige aller plaatſen bewyſt, haar uit grooter zijner genade geduldet, en hen in hare ellende zekerheit gegeven heeft; gelyk hy hier na, in het ſchryvens dat hy aan den Hertog van Leſdigueres tot deſen einde geſonden heeft, overvloedig heeft getoont.

Alzo zyn deſe arme luiden genootzaakt geworden, ſonder verſuim, weg te gaan, en alle haare huishoudingen in bittere ellenden te laten, en daar over allerhande groote ongelegentheden en jammer uit te ſtaan: En dit hebben zy nogtans met vreugden gedaan, dewyle zy om Chriſti wille hebben geleden, een vaſt voornemen hebbende, hem zyn kruis en verſmaatheit volſtandig na te dragen, en liever te ſterven, als van de waarheit af te wyken.

Ondertuſſchen zyn de vyanden, die niet na lieten haren grooten haat en verbitteringe uit te gieten, terſtont met hare volkeren in de Dalen van S. Martin en Perouſe gevallen: alwaar zy haar even alzo hebben gedragen, als in het Dal Lucerne, met rooven en plonderen, met af branden der huiſen en Kerken, met uitroeijen der Wynſtokken, en af houwen der boomen.

Zomma, zy hebben alles gedaan, dat men plag te doen, als men gezint is een Lant tot een woeſtyne te maken; gelyk des Graven *Boſſchaarts* ſchryven toegeeft: in dier voege, *dat 't overige der Dalen, dat van de Gereformeerde, in de Landen van Zyn Doorl. Hoogheit gelegen, bewoont wiert, in een oogenblik van de godloſe ſoldaten berooft en verwoeſt geworden is.*

Maar hier door heeft ook den haat en de vyantſchap haarer wederpartye niet konnen geſtilt worden: Want de Markgraaf van St. Damian, die Zyn Koninglyke Doorl. volkeren voerde, heeft hun, weinig dagen daar na, wederom willen overvallen, haar met gewapender hand vervolgt; ook tot in het Dal Pragela toe, het welk nogtans onder het gebied van Zyn Koninklyke Majeſteit van Vrankryk behoort, daar hy 12. huiſen verbrant, en eenige verſlagen heeft; zoude ook buiten twyffel nog meer ongelegentheit veroorzaakt hebben, wanneer haar de inwoonders deſes Dals, tegen deſen onbillyken inval niet dapper geſtelt hadden, en hem uit Hare Koninklyke Majeſteits Landen, ſonder verſuim te vertrekken, hadden gedwongen.

Hier na hebben zy de voornaamſte plaatſen der Valeijen, als la Tour, Lucerne, Angrogne en St. Second, en andere plaatſen, met ſterke wagten beſet, op dat de Gereformeerde niet weder te rugge keeren zouden. Ja op dat zy te beter tot haar oogmerk mogten komen, is van Thurin geſchreven, dat men gezint was alle Bandyten en kwaatdoenders uit Piemont derwaarts te zenden, om aldaar te wonen, met wegneminge harer misdaden, wanneer de Raats-Heeren hier toe hadden willen verſtaan.

En op dat den genen, die het woeden harer vyanden ontgaan waren, des te grooter vreeſe aangejaagt, en den vyanden des te beter moet mogte gegeven worden, hebben zy de zelve, waar zy aan te treffen waren, om te brengen bevolen: en hebben tot dien eynde een Regiſter gemaakt, waarin zy de namen der voornaamſte Gereformeerde, zo wel van de Kerkendienaars als andere, hebben aangetekent, en eenige hondert zilvere Kroonen op hare hoofden gezet en den genen, die de zelve doot of levendig tot Thurin leveren zoude, deſen loon der ongeregtigheit belooft en toegezegt.

En om dit in het werk te ſtellen, hebben zy allen vlyt aangewent, en alle gelegentheit uitgezien, gelyk zy dan ook eenige in hare handen gebragt hebben, en onder anderen ook de Heer *Paul Frentier*, die, of hy ſchoon des Konings Onderdaan was, digt by Pinerol, in des Konings Lant, van deſe Godloſe Moordenaars verſlagen is: die hem zyn hooft afgehouwen, en dat zelve tot Thurin, om daar voor de beloofde 150. zilvere Kroonen te ontfangen, gebragt hebben.

Alzo is van hare vyanden, tot hare volkomene uitroeijinge, niets nagelaten; zo liet het zig ook niet aanzien, dat zy in deſen ellendigen en beklagelyken toeſtant lange zouden beſtaan, ofte haar wederom wat zouden konnen verhalen. 1655.

Maar gelyk God de zijne noit geheel heeft verlaten, maar zyn kragt in haar hoogſte ſwakheit volbragt en ten hoogſten betoont heeft, alzo hy ook op die tijt, als 'er gantſch geen hope meer ſcheen te zyn, eenige ſtralen van genadige verloſſinge ſchynen laten.

Want als hy eenige uit hen met den geeſt der ſterkte heeft aangedaan, heeft hy hen ook dat herte gegeven, door een geoorlofde en regtmatige tegenweer, den moetwille en onbillyken gewelt harer vervolgeren te wederſtaan, en de regtmatige bezittinge hares Vaderlyken erfgoeds, datſe van onnadenkelyke jaren hadden beſeten, en die van hare Doorlugtige Vorſten verkregene toelatinge en vryheden, die hen ook door de zelve veelvuldig waren beveſtigt, te behouden.

Alzo hebbender haar ontrent zeven of agt honpert, onder *Barthelomeus Faber* en *Joſua Janavel*, t'zamen gevoegt, zyn wederom in haar Lant getrokken, en hebben haar de voornaamſte plaatzen, in de voornoemde Dalen, bemagtigt: als, het gantſche Dal St. Martin; een gedeelte der Valeye Perouſe, liggende in 't gebiet van Hare Koninklyke Doorl. de vlakte des Dals Lucerne, uit het welke de meeſte bezettinge was uitgenomen: dezelve veroverde plaatzen hebben zy magtig verſterkt, haar daar in met groote ſtantvaſtigheit geweert, in de vlakten uitgevallen, en zyn haar vyanden, door onophoudelyke ſchermutſelingen, zeer overlaſtig geweeſt: daar dan deſelve, of zy ſchoon verre de ſterkſte waren, vaſt doorgaans te kort gekomen zyn.

Zy hebben ook eenige Dorpen in de maant van *Mey*, in de welke haar de Moordenaars ophielden, als inſonderheit *St. Second*, daar zy hondert van de Barbariſche Ieren, van de welke de hare zo grouwelyk waren getracteert geweeſt, die met eenige Boeren in de wapenen ſtonden, verſlagen, uitgeplondert en verbrant. Zy zyn ook tot Uſaſque, Garzillane, Bricheras, en aan andere plaatzen gekomen, daar zy dan allenthalven de genadige hand Gods geſpeurt hebben, die hun heeft geleidet, om billyker wyſe te ſtraffen die gene, van de welke zy, tegen alle billykheit, overvallen waren.

Maar zulks ter kenniſſe van den Hertog van Savoyen gekomen zynde, zont dien derwaars de Graaf *Campan* met 300. Paarden, en 't Regiment van Savoyen de voorſchreven tegen te ſtaan.

Middelerwyle wierden zy ook door andere van haar Godsdienſt van tijt tot tijt geſterkt. De wreetheit hun luiden aangedaan, na alle geweſten aan die van de Gereformeerde Religie overgeſchreven zynde, veroorzaakten allenthalve groote ontſteltenisſe, medelyden en genegentheit tot weerwraake tegens den Hertog van Savoyen, d'eerſte die hun daar over toonde gehoont te weſen, waren de Switſerſche Proteſtantſe Cantons. De zelve ſchreven ook dien aangaande aan den Heer Protecteur in Engelant, en hare Hoog Mogende: als ook aan de Kerken in Vrankryk, verzoekende hun lieder byſtant; de zelve deden ook in al hun gebied voor de voorzyde overgebleve verdrevene, dadelyk eene vrywillige gifte ofte aalmoeſſe inzamelen: die van Baſel leverden daar toe 6000. guldens, en al de overige plaatſen t'zamen een ſomme van 12000. guldens, onder wyle heeft men mede in Engelant over de twee tonnen gouts voor deſe vervolgde Gereformeerde gedaan; in de Geunieerde Provintie is desgelyks geſchiet, alwaar Hollant in mildheit uitmunte, waar van dit volgende tot een ſtaaltje dient van 3. à 4 Steden, op den 5. *September*, 1655.

De Gereformeerde Duitſche tot Amſterdam. 45000.

1. De Wale Kerk tot Amſterdam. 9000.

2. De

1655 *ſe ſpyſe, door den Goddelyken ſmaak, die daar in is, onderſcheyden mogen.*

5. *Dat God door zijnen vryen wille, en door de oneindelyke kragt zijns woorts, alles uit niet geſchapen heeft*

6. *Dat hy alles, door zijne Voorzienigheit, beſtiere en regeere; nadien hy alles, wat op aarden geſchiet, ordineert en lydet, en evenwel geen oorzake van het booſe, dat de ſchepſelen begaan, mag genoemt worden; en dat hem ook de ſchult daar van in geenderley wyſe mag toegeſchreven worden.*

7. *Dat eenige uit den Engelen, die dog alle ryn en hylig geſchapen waren, in een zodanige ellende en verderf geraakt zijn, waar uit zy nimmermeer konnen verloſt worden: maar dat de overige Engelen, door de goetheit Gods, die hun behouden en beveſtigt heeft, in't goede ſtaande gebleven zijn.*

8. *Dat de Menſch, die hylig en ryn, na het beelt Gods geſchapen was, hem zelfs deſes zaligen ſtants berooft heeft, nademaal hy het bedrog des Satans geboor gegeven heeft.*

9. *Dat de menſch, door zijnen val, de ontfangene gerechtigheit en yligheit verloren, en hem daar door niet alleen den toorn Gods, maar ook den doot, en de gevankeniſſe des zelfs, en hem, die des doots gewelt heeft, namelyk den Duivel, onderworpelyk gemaakt heeft; zo gants, dat zijn vrye wille tot een knegt en lyf eigen der ſonde geworden is; alzo dat van naturen alle menſchen, Joden en Hydenen, kinderen des toorns zijn, doot in ſonden en overtredinge, en daarom onbekwaam tot eenig goet, of tot eenige bylame beweginge; ja dat zy, ſonder Gods genade, niets goets konnen gedenken, dewyle alle hare inbeelaingen en gedagten, t'allen tyden, boos zijn.*

10. *Dat alle nakomelingen Adams, in hem aan zijne ongeboorſaambeit, ſchult dragen, met zijne verderffeniſſe bevangen, en in eengelyke ellende, tot de klyne kinderen van moeders lyve aan, gevallen zijn: van waar de Erfſonde haren naam bekomen heeft.*

11. *Dat God uit deſe verderffeniſſe en verdoemeniſſe uittrekke die gene, die hy uit genade in zijnen Sone Jeſu Chriſti verkoren heeft; en de overige, ſonder dat zijne gerechtigheit en vrybeit daar in mag beriſpt worden, daar in gelaten heeft.*

12. *Dat Jeſus Chriſtus, na dat hy van God, en zijnen eeuwigen raat, tot den eenigen Hylant en Hooft zijns lighaams, welk de Kerke is, geordineert was, de zelve ter beſtemder tyt, door zijn eigen bloet, verloſt heeft, en haar alle zijnen ſchatten, door de predikinge zijns Woorts laat voordragen*

13. *Dat in Chriſtus Jeſu twee naturen zijn, de Goddelyke en de Menſchelyke, waaragtig in een perſoon vereenigt, en dat ſonder vermenginge, ſonder verſtrojinge, ſonder veranderinge; nadien een ieder natuur hare onderſcheidene eigenſchappen behoud, en dat Jeſus Chriſtus te gelyk ware God en menſch is.*

14. *Dat God de werelt alzo lief gehad heeft, dat hy zijnen Soon heeft gegeven, ons door des zelfs volkomene geboorzaambeit zalig te maken, voornamelyk door die, de welke hy, door zijn bitter lyden en ſterven, aan het vervloekte hout des Kruices bewefen, en de overwinninge die hy tegen den Duivel, de Sonde, en Doot verworven heeft.*

15. *Dat Jeſus Chriſtus, nadien hy een volkome vergiffeniſſe onſer ſonden, door zijn alder volkomenſte, aan den houte des Kruices eenmaal volbragte offerhande, te wege gebragt heeft, nog zal, nog kan, in wat maniere dat het zoude mogen zijn, meer geoffert worden.*

16. *Dat, nadien ons Jeſus Chriſtus met God zijnen Hemelſchen Vader, door dat bloet zyns kruices, volkomen verſoent heeft, wy door zijn eenige verdienſte, en niet door onſe werken, voor God vry en regtvaardig uitgeſproken worden.*

17. *Dat wy met Chriſtus vereenigt, en zijner weldaat deelagtig worden, door het Geloove, dat gebouwt is op de beloſte des eeuwigen levens, die ons in den Euangelium gedaan is.*

18. *Dat dit Geloove kome door de genadige en kragtige werkinge des Hyligen Geeſtes, die onſe ziele verlicht, en de zelve alzo bekwaam maakt, dat zy haar op de barmhertigheit Gods verlaten, en haar zelfs de verdienſte Jeſu Chriſti in ... genen kan*

19. *Dat Jeſus Chriſtus onſe eenige ware Middelaar zy,* 1655
niet alleen ten aanzien van de verloſſinge, maar ook ten aanzien van de voorbiddinge; en dat wy door zijne verdienſte, en door zijne voorbiddinge, den toegang tot den Vaader hebben, hem met een hylig vertrouwen, dat wy zullen verhoort worden, aan te roepen: en dat daarom niet noodig zy, dat wy onſen toevlugt tot eenigen anderen voorbidder nemen, als tot hem.

20. *Dat dewyle God de wedergeboorte in Jeſu Chriſti belooft, alle die, die met hem door een levendig Geloove vereenigt zijn, haarer goeder werken bevlytigen zullen, en haar in der daat der zelven bevlytigen.*

21. *Dat de goede werken den Geloovigen zo noot wendig zijn, dat zy ſonder de zelve niet konnen in dat ryke der Hemelen komen, dewyle het waar is, dat God de zelve te voren geordineert heeft dat wy daar in wandelen zouden: en dat wy daar mede de laſter vermyden, en ons daar en tegen de Chriſtelyke deugden bevlytigen; en daar toe het vaſten en alle andere middelen, die ons tot een zo hyligen zake dienſtig zijn konnen, zullen gebruiken.*

22. *Dat, of wy ſchoon met onſe werken niets verdienen konnen, de Heere nogtans de zelve met het eeuwige leven zal belonen, door zijn ontfermende genade en barmhertigheit tegen ons, en uit kragt der onveranderlyker beſtandigheit der beloften, die hy ons gedaan heeft.*

23. *Dat de gene, die dat eeuwige leven op haar geloove en goede werken alreede bezitten, zullen aangemerkt worden als hylige en verheerlykte luiden: dat zy, van wegen hare deugden, zullen gelooft worden, en dat men haar heerlyke daden zal navolgen; maar dat zy niet zullen aangebeden nog aangeroepen worden, dewyle men God alleen, door Jeſus Chriſtus, aanroepen en aanbidden zal.*

24. *Dat hem God in deſe werelt een Kerke, tot heil der menſchen, verſamelt heeft, en dat de zelve niet meer als een hooft en fondament heeft, namelyk Jeſus Chriſtus.*

25. *Dat deſe Kerke het geſelſchap der Gelovige zy, de welke, nadien zy, voor de grontlegginge der werelt, van God verkooren, en door eenigen hyligen roep beroepen zynde, haar te zamen voegen, den woorde Gods te volgen, nademaal zy het gene, dat ons daar in geleert wort, gelooven, en in zyne vreeſe leven*

26. *Dat deſe Kerke niet kan feilen, nog gantſch uitgeroeit worden, maar eeuwig moet blyven.*

27. *Dat haar alle in de zelve begeven, en in hare gemeenſchap leven zullen.*

28. *Dat ons God niet alleen door zijn woort onderrigt, maar dat hy ook nog daar toe de Hylige Sacramenten ingezet, en tot dit woort toegedaan heeft, als middelen, om ons daar door met Chriſtus te vereenigen, en zijner weldaden deelagtig te maken; en dat de zelve maar twee zijn, dewelke allen leden den Kerke des Nieuwen Teſtaments gemeen zijn, namelyk den Hyligen Doop, en dat Hylige Nagtmaal.*

29. *Dat hy dat Sacrament des Hyligen Doops tot dien einde ingezet heeft, dat de zelve een getuigeniſſe zy onſer verkieſinge, en dat wy in het zelve van onſe ſonden, door het bloet Jeſu Chriſti, gewaſſchen, en tot een hylig leven vernieuwt worden.*

30. *Dat hy het Sacrament des Hyligen Avondmaals ingezet heeft tot een ſpyſe onſer Ziele, op dat wy, door een waaragtig en levendig Geloove, door de onbegrypelyke kragt des Hyligen Geeſtes, in der daat zijn vleeſch eten, en zijn bloet drinken, en ons alzo op het nauwſte en onveranderlykſte met Chriſtus vereenigen, op dat wy in hem en door hem het eeuwige leven hebben.*

En op dat de gantſche werelt onſe meeninge, aangaande deſen Artykel, te beter zien moge, voegen wy hier by de zelve woorden, de welke in het gebed, dat wy voor't genieten des Avontmaals gebruiken, begrepen zijn, zijnde te vinden in onſe Liturgie ofte forme des Hyligen Avontmaals, en in onſen Chriſtelyken Catechismus, welk ſtuk agter onſe Pſalmen te zien is.

De woorden onſes Gebeds zijn deſe:

En gelyk onſe Heere niet alleen eenmaal zijn lyf en bloet, tot vergiffeniſſe onſer ſonden, opgeoffert heeft, maar ons de zelve ook tot een voedſel ten eeuwigen leven mede-

dee-

Digitized by Google

1655. XVIII. *De Predikanten over Criminele zaaken onderzogt werdende, zullen als anderen niet ten eerſten voor ons gedagvaart mogen werden, maar d'eerſte en tweede regtsvorderinge onder haar Jurisdictie moeten laten voorgaan.*

XIX. *En zullen zodanige gronden en erven van gedemolieerde huiſen, daar men Catholyke Kerken en huiſen zal willen bouwen, buiten de toelatinge geſloten zyn.*

XX. *Deſe Punctten willen wy van onſe officiers en dienaars ſtriktelijk onderhouden hebben, en zonder iets daar voor te betalen, geregiſtreert*

De buitenlantſche Gezanten tot Bern by een vergadert om een goet middel te beramen tot akkoort, hoorende van dees afgedwongene artykelen, waren zeer misnoegt; en proteſteerden dat 't buiten hare konſent geſchiet, geen ſtant zoude grypen, of datſe indien daar iets onbehoorlyks uit navolgden, dat zy daar geen ſchult aan wilden hebben; dog 't akkoort is nogtans gebleven, en de gevlugte kwamen wederom in haar huiſen, te weten, die zulks toegelaten was, en de anderen bleven by haar geloofsgenoten, hoopende, dat door bemiddelinge van de Engelſche Gezant *Morelandt* door voorbede van de Koning van Vrankryk, te zullen herſtelt werden in haar wooninge.

Vorders wierden de gevangenen aan wederzyde op vrye voeten geſtelt, en het volk van den Hartog verliet de Valeijen: een van de Predikanten nam toen de moeite, om te verſamelen de vermoorde lighamen, en die te doen begraven, onder de ſelve waren 2278. perzoonen die hy kenden: beklagelyke overblyſſelen van Chriſtenen liefde aan hun even naaſten, en ſlegte aanlokſelen voor Joden en Heidenen om Roomſch Chriſten te worden.

In de maant van *September* 1656. lieten de arme vervolgde Gereformeerde uit de Valeijen weten, aan Hare Hoog Mog. de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, dat de Aalmoeſſen van haar gezonden, wel ontfangen waren; maar dat de Roomſche hun van alles ontblooten, en zy by na te zaajen nog te maajen hadden, volgens dien, nog in een ellendige ſtaat waren. Hier mede wil zig den goetgoetgunſtige Lezer laten vergenoegen, tot dat ons iets breeder en wytloopiger zal toegezonden zyn, 't welk wy hem gewillig zullen deelagtig maken. De Almagtige God wil ondertuſſchen gebeden zyn, van alles, tot zijns Naams eer en lof te ſtieren, en de zijne te beſchermen voor alle aanvegtinge der geeſtelyker en wereltſcher vyanden.

Beſluit des Boeks.

Hier hebt gy, beminde Lezer, het einde van de Hiſtorien der Martelaren en Martelareſſen, die met haar bloet de waarheit der Euangeliſcher leere beveſtigt en verſegelt hebben; in de welke men zig niet genoeg kan verwonderen, aan d'een zijde over de groote en Barbariſche wreetheit der Paapſcher Tirannen, welke alle hare zinnen en verduivelde liſtigheden te werk geſtelt hebben, om de arme Chriſtenen van den regten weg der waarheit af te trekken: aan d'ander zijde de groote en onoverwinnelyke ſtantvaſtigheit van Gods uitverkoren kinderen, die zy door de kragt Chriſti, en de werkinge des Heiligen Geeſtes, zelfs in 't midden van de uitterſte pynen en tormenten, beweſen hebben: in zulker voegen, dat, hoe wel vele van haar ongeleerde en onervarene menſchen zyn geweeſt, zy nogtans in 't openbaar heerlyke rekenſchap van haar geloove gegeven hebben, tot groote verwonderinge der gener die haar hoorden; ja hebben ook de ſchrikkelyke wreetheit der grouwelyker tormenten met zulken ſtantvaſtigheit des geloofs, en lydzaamheit des gemoeds verdragen, dat zy ook de handen der Beulen zelve moede, en de Tirannen somwylen in hare zaken twyffelmoedig gemaakt hebben, en dat zy zelve onverwinnelyk en onbeweeglyk zijnde, haar zelven altijt bereit en gewillig hebben getoont, om liever nog ſwaarder pijnen te *lijden*, dan haren Heere en Meeſter te verloogenen. Want het leven buiten de ware Chriſtelyke Religie dogte haar een doot te weſen: daarentegen te ſterven voor de waarheit des Heiligen Euangeliums was haar een waaragtig leven: en hebben ons daar mede nagelaten een waaragtig exempel van eenen Chriſtelyken iever, en uitnemende ſtantvaſtigheit in 't geloove: alzo dat alle Chriſtenen daar uit konnen leeren, hoe dat zy haar leven in alle vervolgingen zullen aanſtellen: hoe dat zy in tribulatien en ſwarigheden in't geloove niet mogen verſwakken nog verflauwen: altijt overdenkende de vrymoedige antwoorden, die deſe Godzalige Martelaars aan de wreede Tirannen, die haar vervolgden, gegeven hebben; midsgaders ook hun voorſtellende de leſſe der Apoſtelen *Act.* 5. 29. dat men God meer moet gehoorzaam zyn, dan den menſchen, en dienvolgende ook niet vreeſen die gene, die magt hebben alleen de lighamen te doden; maar den genen, die magt heeft om ook de ziele ter hellen te zenden; en alzo als vroome kampioenen, deſe onſe voorgangers en Kapiteinen navolgen, om ook hier namaals van onſe opperſte Koning en Leidsman ter zaligheit Jeſu Chriſti te ontfangen de kroone der eeuwiger heerlykheit, welke hy belooft heeft aan alle die in hem gelooven.

De God aller bermhertigheit en genade, die zijne uitverkorene tot de gemeenſchap zijner eeuwiger heerlykheit in Chriſto Jeſu beroepen heeft, na dat zy eenen klynen tijt op dezer aarden geleden hebben, die wil volkomendlyk tot den ſtryt beryden, ſterken, beveſtigen en veerdig maken alle die gene, die hy verordineert heeft, dat door veel lijdens in zyn eeuwig Koninkryke zullen ingaan. Hem zy lof, prys en eere van eeuwigheit tot eeuwigheit. Amen.

EYNDE.

VER-

den, dat hy zig zelf met zyn eige piſtool doorſchoten heeft.

Den Hollandſchen Conſul word groeuelyk mishandelt.

De Heer *Jacob de Bye*, Conſul van haar Hoog Mog: tot Nantes, gelyk andere bedroefde die daar getrouwt waren, wierden zeer jammerlyk op deze ongoddelyke manieren mishandelt. Ontrent 80. Dragonders en 30. Papen zyn met een onmenſchelyke verwoedheid in het Huis van gezyde Conſul gevallen, met ſchreeuwen, razen en tieren, zeggende (onder anderen) waar is die Ketter? wy zullen hem bekeeren; en hebben de Meubelen en alles aan ſtukken gesmeten, de Wyn laten weg loopen: ja zelfs wierd het Huis niet verſchoont, van de Paarden der Dragonders, die geplaaſt wierden in de beſte Kamers; daar de bedden van de Bedſteeden en Ledikanten wierden genomen, lijde men die onder de Paarden, om zo alles wat in het Huis was te ruineeren, en men deede voorts een groot Vuur aanleggen, waar voor zyn E: aan d'eene Pilaſter van 't Ledekant gebonden zijnde naakt geblakert wiert, voornamentlyk zyn Voeten, die van gedaante veranderden; voorts pluisden zy hem de Hairen uit de Beenen, terwyl zyn E: riep: Schiet my doot, ſlaat my doot; Ik kan niet veranderen; 't Geloof is van boven, enz. dog zy antwoorden hem: Wy willen U niet dooden; Wy hebben geen order, U te dooden: maar tot het gebeente uit te mergelen en tormenteren. Eindelyk, zyn E: niet langer konnende de pyne uitſtaan, beloofde, te zullen changeren, hoewel niet de minſte ſtip in der daat, maar heeft de uitterlyke maniere van Affweeringe moeten doen. God wil hem en alle maniere genadig weſen, om deſe ongehoorde Tormenten te ontkomen.

Ongehoorde wreedheit aan een Juffrouw.

Een voornaam aanzienlyke Juffrouw, dewelke ſtantvaſtig by de Gereformeerde Religie bleef, wiert, na datze van de Dragonders lang beſpot is geweeſt, geheel nakent uitgekleet, met een touw om haar lyf boven een put die agter haar huis ſtont gebonden, en lieten haar geſtadig op en neer in de put zakken; als de Dragonders haar uit de put weder boven geheiſt hadden, begooten haar dan met water: Daar na geeſſelde zy haar, lieten dan al weder neer zakken, en op halen, beſpotten, geeſſelen, en haar vermaak den dag hier mede doorgebragt hebbende, gaf deſe Eerbare Juffer des avonds de geeſt; doen namen zy dit doode lighaam, en wierpen het in de put, en zyde, leg daar gy verdoemde Ketter.

Verkleden haar om te ontvlugten.

Dewyle die Stad met de anderen nog vry geweeſt was van de Helſche Draaken, ik zeg Dragonders, na het voorbeelt van andere Steden, zo hebben aldaar veel der Rykſte Koopluiden haar verkleet als Bedelaars, als Bootsgezellen, als Boeren, als Papen, en als Dragonders om zo t'ontkomen, ja als ofze zelfs de Gereformeerde wilde vervolgen. Haar Vrouwen en Dogters, als Ruiters, en maakten zodanige partyen, als of ze Dragonders waren geweeſt, om op de alderwreedſte wyzen te betoonen, dat zy vervolgers waaren, agter latende alles wat zy hadden, als haar Conſcientie maar mogten bevryt blyven, op dusdanige wys hebben zig veelen als kloeke Soldaten hier door gered. Ja by troupen van 30 à 40 ja 60. En meeſt in't gebergte in Duitſland, in Savoyen, en in de Nederlanden, en elders. Van de welke egter in groot getal nog in de Boſſchen waren verdwaalt, en van de Vervolgers getrapeert zijn, waar van eenige gehangen, en ettelyke onthooft, en eenigen gerabraakt zijn geworden, en de Vrouwen hebben ze geheel nakent ontkleet, geſchoffeert ten projen der Soldaten dus nakent na dat zy haren vuile luſten voldaan hadden, aan boomen gebonden, tot ſpot met water begooten, gegeeſſelt, geblakert; Ja zommige in het Vuur geworpen: En levendig verbrant. ô Elendige Menſchen! wat komt u over, is dit bekeere? Hoe zal het eens verkeeren? als u de Kroone der Heerlykheit zal opgezet worden. En gy met Chriſti zult aan zitten in het Hemels Jeruzalem, en zy dan zullen hooren: *gaat van my gy werkers der ongeregtigheet, in het Helſche vuur dat de Duivel en zyn Engelen is beeft bereit.*

Eenige werden agterhaald.

En werden Elendig mishandelt en gedoot.

Een out Man, van omtrent 80 Jaren, die men tot *Rochel* op zyn doodbed leggende, de Hoſtie niet konde in dwingen, en geſtorven zynde, zyn Lighaam naakt op een Horde na buiten geſleept, en als een Aas weg geworpen heeft, dog 't ſtinkende Lighaam was nog eindelyk door de Vrienden begraven.

De Gereformeerde buiten 't ſtad op gevogt.

Een Predikant ziek zynde, wierd door de Dragonders op een Horde na de Kerk, als of het een misdediger was, geſleept, en aldaar gedwongen het Hoſtie te zullen ontfangen. Dit wygerende, wiert van de Dragonders aanſtonds met ſtokken doot geſlagen, en daar heen geworpen, en gezegt, *wilt gy u niet bekeeren ſterft dan als een Hont.*

Een Predikant doot geſlagen.

De Genaturaliſeerde Hollanders wierden mede aangetaſt: midsgaders alle hare Huis gezinnen, gedwongen te veranderen. Onder veel brave Burgers ſag men dat eenige Vrouwen en Kinderen in't gezigte van de Mannen door de ſoldaten nakent wierden uit gekleet, vaſt gebonden en gegeeſſelt. Ja zommige by de Beenen opgehangen, en zo laten ſterven, andere by 't hair nakent langs de ſtraten geſleept, eenige de Borſten met heete Tangen afgenepen, en de geſtorvene tot een prooy de Ravens voorgeworpen. De deſolatie en beklagelyke ſtaat, waar toe zy gebragt wierden, is met geen Penne te beſchryven: de grootſte Tirannie en Onmenſlykheit aan de Menſchen daar gepleegt, kan niet gezegt werden, ja zodanig, dat 'er veele zijn die het met de doot moeſten betalen.

De Hollanders worden niets geſpaart, in Rochel.

Ongehoorde Tormenten tot Rochel.

De Gereformeerde die binnen *Rochel* woonde kregen order, dat zy haar Kinderen door de Papen zouden laten Doopen, zo gebeurde dan dat een voornaam Burgers Vrouw die in de kraam was gekomen, de Papen dit te weten komende ſpoeden zig daar heen om dat Kind te Doopen, de Moeder met beweeglyke reden verzogt aan de Paap tot morgen gelieſde te wagten, waar op de Paap zo heftig wiert, (*en zyde tot morgen te wagten dit Duivels kint te Doopen*) nam hier op 't kind uit de wieg, en wurp het met een Duivelze boosheit op het vuur, trapte het met zyn voet, en zyde weder om, (*Brant daar jou verdoemt Schepzel,*) waar op de Man zo heftig wiert, kreeg zyn Piſtool en ſchoot de Paap voor zyn kop, dat hy doot ter aarde viel, dit gerugt verſpryde zig door de geheele Stad; de dragonders raakten op de been, vielen met verwoetheit in 't Huis, rukten de Kraamvrouw van 't Bed, en wiert zo aanſtonds vermoort. Deze Vrouw en het gebrade kind wiert buiten de Stad tot een prooy de Ravens voorgeworpen. De Man na de gedane daat, had zig met de vlugt gezalveert, 't zou anders zeer erbarmelyk met hem geſchapen zyn geweeſt.

Wreedheit van een Paap om het Doopen van een Kind.

Tot Bordeaux geheurde deze onnatuurlyke wrede zaak, de Dragonders of Soldaten zeeker zeer ſchoon Vrouwsperzoon, het welke ſtandvaſtig by haar Religie bleef, en tot geen verandering te brengen was, kledenſe nakent uit, bewonden haar met doeken die in heet ziedende water nat gemaakt wierden, 't welk gedaan zynde, bragten zy het gezegde Vrouwmenſch by een groot Vier, en beſprengden het zelve tot verſchyde ryzen met het voorſz. kokent water, tot dat de gemelde doeken aan haar lighaam vaſt bleven kleven, waar na zy dezelve doeken met kragt wredelyk van 't lighaam rukten, en niet alleen het vel, maar ook het levendig vlees daar mede aftrokken, waar door het meer gemelde Vrouwmenſch van pyn beſweek en in onmagt viel, en onder de handen van deze Beulen de geeſtgaf.

Wreedheid aan een Vrouw gepleegt.

De geeſtelyke Pater Jeſuiten, haar intree als Triomphantelyk tot *Bordeaux* doende, belaſte aanſtonds de Kerken af te breeken, bevuilde de Predikſtoel, gebruikten die tot haar Sekreet, namen de Bybel en beſpiſten die, en al de Kerk ornamenten wierden tot ſpot verbrant. En riepen uit, waar is nu u verloſſer, gelyk de Farizenen deden, toen Chriſtus aan 't kruis hing, tot hem riepen, *waar is nu u verloſſer*, enz.

Mishandelt in de Kerk tot Bordeaux.

Een Predikant krank te bedde leggende, wiert van de

zy, daar en tegen zyden: wilt gy Ketter niet veranderen, kom dan zullen wy een andere gang met u gaan, bonden hem los, lyden hem zo half gebraden op de vloer, sneden hem de kuiten van de beenen, en riepen al, bekeert u, bekeert u, de man daar en tegen riep: doot myn doot myn, aldus wiert deze Tragedie met de doot van de man geëindigt, en de vrouw wiert te bed gelegt, en na datse haar weder wat verkwikt hebben in een Klooster gebragt, o droevige maaltijt gaan; myn penne beswykt hier van te beschryven.

Rabraken der Gereformeerde Predikanten te Charenton.

Drie Gereformeerde Predikanten om dat zy voor haar schapen gelyk een Herder voor de Wolven, stond, wierden met geweld aangevallen, en ter Slagtbank gebragt, dewelke levendig gerabraakt wierden, waar van de eene eerst op den derden dag na de executie op het Rad is gestorven.

De Kerk tot Charenton werd gesloten, en afgebroken.

Op Sondag den 15. *October* had men de deuren van de Kerk tot *Charencon* door een Commissaris van 't *Chatelet*, die *Monsieur de la Reine* derwaarts gezonden had, geslooten, en Maandag daar aan begaven zig de Glasemaakers daar henen, en namen alle de glasen daar uit. De Schrynwerkers deden van gelyken met alle de banken en gestoeltens, en de Leidekkers en Timmerluiden braken het dak weg, 't welk tot woonsdag toe duurde. De Metselaars namen mede een aanvang met het afbreken van de muuren, en de werkluiden die met de gemelde demolitie doende waren, was in zulken getal, dat in de tijt van een etmaal niet een steen op den ander bleef leggen. Alle den afbraak of materialen van de gemelde Kerk zyn aan het generaal Gasthuis gegeven. Schoon de Predikanten veertien dagen tijt vergund was om het Koninkryk te ruimen, zo had men egter niet meer als 24. uuren aan den Predikant *Claude* gegeven, den welken ook aanstonds vertrokken is, zynde door een Lakei des Konings vergesellschapt, die order had hem niet te verlaten tot dat hy te *Brussel* was gekomen.

De Predikant Claude werd uitgeleid gedaan.

De Koning will dat se voor 't end van 't jaar alle zoomsch zyn.

Het is niet uit te drukken met welken ernst men tot Parys te werk ging, als ook door geheel Vrankryk om die van de Gereformeerde Religie te brengen tot het afzweeren van haar Geloof, en den Koning wilde dat hier inne voor 't laast van dat jaar een absoluit einde zouden werden gemaakt, en dat daar na heel gene andere als uitheemsche Ministers zouden mogen gevonden werden van die Religie, in hare particuliere Hoven of Huisen van Rezidentie, confessie te doen.

Hier volgen XII. *Artykelen gemaakt tegen de Gereformeerden*

Twaalf Artykelen tegens de Gereformeerde.

Op den 22. dezer Maand October 1685. is binnen Parys, in de Kamer der Vacatien. ten verzoeke van zyne Majesteits Procureur Generaal, een Edict geenregistreert, en ordre gegeven om het zelve, ten dien einde ter executie te leggen, door het gehele Ryk te zenden; 't welk bebelst dat gedagte zijne Majesteit de gelegentheit van den Trevis, welke by aan geheel Europa vergunt hadde, waarnemende, nu de voornemens van wijlen de Koningen, zijne Heer Grootvader en Vader, ter executie hadde gelegt, waar in zy, zo door een geprecipiteerde doot, als door minderjarigheit en Oorlogen waren belet geweest, dat by dier halven, te meer, om dat die van de gepretendeerde Gereformeerde Religie, gelegentheit hebben gegeven, om haar te priveren, van verscheide avantages haar door de Edicten van Nantes, in het jaar 1598. en dat van Nimes 1628. vergont, deselve annulleerende en kragteloos verklaarde, om dat het meeste gedeelte zijner subjecten, van gesegde gepretendeerde Gereformeerde Religie, zig tot de Rooms Catholyke hadde begeven, waarom zijne Majesteit dan, om gedagte en andere redenen, die uit zekere wetenschap, volle en Koninklyke magt, ook I. belaste dat alle Kerken, in zyn Ryk, enz. gelegen, zullen gedemolieert worden.

II. *Wert haar verboden tot oeffeninge van haren Godsdienst te zamen te komen, selfs niet in particuliere huisen, hoewel zulks te voren, door Arresten van zijne Majesteits Raat, mogte toegestaan zijn.*

III. *Wert aan alle groote Heeren, verboden die oeffeninge te doen, op hare Heerlykheden en Leengoederen, enz. op verbeurte van ligbaam en hare goederen.*

IV. *Wert aan alle Predikanten van verscheide Religie, die zig niet willen bekeeren, bevolen uit het Rijk en onderhoorige Landen te vertrekken, binnen den tyd van 15. dagen na Publicatie van dit Arrest, sonder daar langer in te blyven, mogende ook geduurende dezelve, geene Predikatien, Vermaningen of iets, tot haar dienst spreekende, doen.*

V. *Die gene welke uit 't getal deser Predikanten bekeren zullen, haar leven gedurende, gelyk mede hare Weduwen, zo lang zy niet weder trouwen, exempt zijn van de Tailles en Inquartieringe, als voor desen, en zal ook zyne Majesteit aan haar een derde meer doen geven, dan zy, als Predikanten trokken, waar van haar Weduwen de helfte, na haar Mannen doot; zullen genieten, zo lange zy Weduwen blyven.*

VI. *Indien iemant van gesyde Predikanten, Advocaten willen werden, zo ontslaat haar zyne Majesteit van den gestelden tyt van drie jaren te studeren, en wil, dat zy, wettelyk geëxamineert zynde, aanstonts gepromoveert werden, betalende niet meer dan de helfte van het geene daar toe gestelt is.*

VII. *Werden alle bysondere Schoolen, aan die van gezyde Religie verboden, en alles wat eenigen schyn van gunste, voor die van die belydenisse, zoude konnen hebben.*

VIII. *Wat belangt de Kinderen, welke die van gezyde Gepretendeerde Gereformeerde Religie, in het toekomende, zullen verwekken, wil zyne Majesteit dat dezelve, door de Priesters der Parochien, zullen gedoopt werden, en wert, zo aan Vaders als Moeders, bevolen dezelve, ten dien einde, in de Kerke te senden, op verbeurte van 500. ponden, of meer, is het nodig, zullende gedagte kinderen, in de Roomsch Catholyke en Apostolyke Religie opgevoet werden, het welke zyne Majesteit wel expresselyk, aan de Regters der Plaatsen, beveelt te bezorgen.*

IX. *Dat zyne Majesteit willende zyne mededogentheit betoonen, aan die gene, welke van gesegde Gepretendeerde Gereformeerde Godsdienst zyn, geeft, aan die gene, welk zig uit het Ryk, enz. begeven hebben, den tyt van vier Maanden, binnen dewelke zy weder in het bezit harer goederen zullen konnen komen, even als of zy niet gevlugt hadden, zullende in tegendeel, de middelen van die gene welke niet weder keeren, geconfisqueert blyven, uit kragt van zyne Majesteits Declaratie in dato den 20. Augustus laatstleden.*

X. *Zyne Majesteit verbiet wel uitdrukkelyk, aan die van gesyde Religie, zo Mannen, Vrouwen en Kinderen, uit zijn Ryk en onderhoorige Landen te trekken, of hare goederen uit het zelve over te maken, op pæne, voor de Mannen, van op de Galeyen gebannen te werden, en voor de Vrouwen, op konfiscatie van Lyf en Goet.*

XI. *Wil zyne Majesteit dat de Declaratie tegens de Wederafvallige gegeven; volgens hare forme en teneur, zullen geëxecuteert werden.*

XII. *Zullen daarenboven die van gesyde Godsdienst, in verwagtinge van dat God haar, even als de andere, zal gelieven te verlichten, in ons Ryk enz. mogen blyven, hare Negotie continueren, en het inkomen van hare Goederen genieten, sonder in het zelve, onder pretext van gesyde Religie ontrust te werden, met beding van geen oeffeninge der zelver te doen, het zy onder nootwendinge van gebeden, enz. alles op confiscatie van lyf en goet.*

Men wilde dan om de Gereformeerden te verstroyen, eerst hare Kerken, die zo lange jaren hadden gestaan, demolieren, en tot een Puinhoop maken; en dat meer is, zelfs geen oeffeninge in haar eigen huisen doen: haar Herders, werden de Basuine van bekeering te blasen, ontzegt. De Kinderen moesten van de Papen gedoopt werden: het roept tot den Hemel dese Neroniaanse cruëlheid der Religien; brengt de paapse Godsdienst zulks mede? zo is ze niet in de navolginge Christi bestaande, maar eerder na den Afgodische *Mahometh* gelykende, wiens wetten gebieden alles door het swaart ten onder te brengen: daar en tegen die in de Leere Christi wandelt, is Vredig, en vol Liefde. Maar zal dit

paaps

Digitized by Google

Konde iemant de woede der Dragonders uitſtaan en te boven komen, en gingen die aan haar Commandant verklaren dat zy 'er geen verder raat toe wiſten, zo kregenſe deſe onmenſchelyke woorden tot beſcheit, *Keert weder, en doet erger als voor deſen, want zy moeten veranderen of ik berſten.* Deſe zijn de wegen met bloemen beſtroit, welke voor de Calviniſten wierden geöpend, om die weder tot den ſchoot der Kerke te lyden.

Mogelyk zullen eenige zeggen; zy alle hebben die ſchrikkelyke tormenten niet uitgeſtaan. Ik bekenne dat zy die alle niet geleden hebben. De ſchrik der ſelve hadden de inbeeldinge van eenige zodaanig ingenomen, dat alleen het gedenken daar aan haar heeft doen vallen. Dat is een zwakheid over welke wy ons, harent wegen, ſchamen, en waar uit wy hoopen dat GOD haar zal doen opſtaan. Evenwel behoort men, tot haar verſchooninge, te overwegen, dat alle de vervolgingen en geweldadigheden, oit of oit, ter ſake des Godsdienſt aangeſtelt, by deſe geheel niet te vergelyken zijn. Het is wel zulks dat, in de voorgaande Eeuwen, de Geloovige verbrant zijn; Dog die geene maakten een gering getal uit, welke in de ſtrikken der Beulen vervielen, ten opſigte van die geene, welke deſelve ontquamen; Maar hier zietmen een talryk volk, op een ſtonde, door een ſchrikkelyk leger van Beulen overvallen werden, en niemant kan hare handen ontſnappen. In voorige tyden zijn ook Moorden aangeſtelt; Dog dat was een ſtorm, welke in eenen dag overging. De vermoorde waren ſchielyk van het lyden verloſt, en die het ontſnapten, ſtelden zig, door de vlugt, in vryheit; Maar hier is gantſch geen gelegentheit om het te ontkomen. Men vint geen afſchouwelyker ding dan den Oorlog. Een geheel Leger viel in yders huis, de baldadige Soldaten verbraken, vertraden en verbranden in het zelve alle de Meubilen, zy zweerde en vloekte als Duivels, ſlaande als verwoede Menſchen, en pleegen allerhande geweldadigheden. Zy namen daar en boven haar vermaak, in het uitvinden van nieuwe ſoorten van pynigen, en wierden door geen gelt of goet onthaal, tot bedaaren gebragt. Zy woedende over al als raſende Leeuwen en dreigden, op elk oogenblik, een ieder met de doot, en het ergſte van allen was, dat zy de lieden ſinneloos maakten, en tot wanhoop dreven, door de duivelſche vonden, welke wy, in het verhaal van het voorgevallene te *Montauban* gezien hebben, zijnde dat dingen, welke, door een oneindig getal van getuigen, wierden bekragtigt.

Waar in de vervolginge beſtaat.

Deſe vervolginge beſtont in de ſchrikkelyſte *Arreſten*; welke verboden uit het Ryk te gaan, op pœne van *verbeurtmakinge der goederen*, van op de *Geleye* te zitten, *gegeeſſelt* en in een *eeuwige gevankeniſſe* opgeſlooten te werden. De Zeehavenen wierden zo ſorgvuldig bezet, en daar wiert zo naauwe wagt gehouden, even als of 'er Koningsmoorders en vergiftigers aangehouden moeſten werden, om die, na haare misdaden, te ſtraffen. De *gevankeniſſen* van geſegde plaatſe waren vervult met die ellendige Vlugtelingen, beſtaande uit Vrouwen, jonge Dogters en Mannen, welke tot zeer ſware ſtraffen verweſen wierden, alleen om dat zy zig, aan de woede der vervolginge hebben willen ontrekken.

In *Poictou* hebben zy een Juffrouw van ſeventig jaren, niet dan haar hemd aanhebbende op het vuur gezet, en daar na langs de vloer na de Kerk geſleept, Seeker Predikant nepen zy op de borſt met gloejende yſers. Als hy onder deſe ſware pyninge *ja* hadde gezegt, zyde hy weder *neen* als die ophielt, en daar op begonnen zy hem wederom te plagen. Zulke en diergelyke vervolgingen hadden veele, doen beſluiten uit het Ryk te vlugten, niet tegenſtaande zy wiſten dat zy gevaar liepen van op de Galeyen gebannen te werden, dog het meeſte gedeelte is op de Frontieren aangehouden.

Dewreetheit doet de luiden vlugten, of hon gaen.

Een brief geſchreven, uit Parijs, in de Maand October, Aan een onſer Bekende.

Het vuur der Tiranniſche vervolgingen der wreede Papiſten, dat voor tegenwoordig tegens onſe Gereformeerde Proteſtanten woet, zo in *Bearn*, *Guyenne* als in *Perigora*, gezegt, is niet dan al te Waaragtig, en verre van dat die zaken vergroot zouden zijn, zo heeft men u niet dan een zeer klyn gedeelte daar van bekent gemaakt. Ik kan evenwel niet kwalyk nemen dat gy die beſwaarlyk kont gelooven; In diergelyke voorvallen wantrouwt men zijn eigen oogen, en ik bekenne dat hoewel de lucht als vervult is met het gerugte van ons volkoomen verderf, ik het mijn zelfs kwalyk kan inbeelden, om dat ik het niet begrypen kan.

Alle die Blixemende Declaratien, alle die verſwaarende Arreſten, die dagelyks tegens ons verſocht en verkregen, en met de uiterſte ſtrengheit uitgevoert wierden, waren niet bekwaam om byna iemant te doen wankelen. Het verbieden van onſen *publyken* dienſt, het afwerpen van onſe Kerken, het ſtrenge Verbod aan ons gedaan van in het heimelyk, ten getale van twee of drie te ſamen te mogen komen om GOD te bidden, hadden anders niet uitgewerkt dan den yver der meeſte te onderſonken, en verpligte haar om den HEERE, met groote vierigheit, in hare kameren aan te bidden, en zijn woort met grooter aandagt te betragten. Zelf ook de armoede waar toe wy waren gebragt, als ontzet zijnde van alle Ampten, Bedieningen en andere middelen waar mede wy den koſt konden winnen; ja de ondragelyke laſten, welke ons met voordagt wierden opgelegt, zo van Schattingen als inquartieringen der Soldaten, *die ons* gedurig te beurte vielen, gelyk ook de gruwelyke moeyelykheden, die ons daagelyks wierden aangedaan door Criminele Proceſſien, welke zy yder oogenblik tegens ons aanvingen, en dat op de ydelſte en onregtvaardigſte voorwendingen des werelds, waren wy door onſe verdraagſaamheit al te boven gekomen. Zodanig dat het voorneemen van onſe wederpartyders, ſtrekkende om ons de waarheit des Euangeliums te doen verloogenen, haar zeekerlyk zoude gemiſt hebben, indien zy niet als ſodanig middelen, hoe vervaarlyk die ook waren, hadden gebruikt. Dog onſe Vyanden waren te liſtig, en hadden ons verderf te vaſt in haar herte beſloten, om niet eindelyk zulke kragtdadige uit te vinden als zy wenſten. Zy gedagten aan de uitwerkingen, welke het nieuwe ſlag van vervolgingen, door de Intendanten van *Poictou*, *Aulnix* en *Xaintoigne*, over eenige Jaren uitgevonden, hadde gedaan, en vonden geen groote zwarigheit om die mede te werk te ſtellen, als zijnde een onfeilbaar hulpmiddel.

Wy dagten niet, mijn Heer, dat oit diergelyke wegen, om ons te bekeeren, zouden ingeſlagen werden. Wy hadden altoos gelooft dat niemant zulks konde onderſtaan dan eenen *Denniteux* en eenen *Marillac*; Wy hadden ons noit ingebeelt dat Generalen van Legers, welke het beſpringen en innemen van klyne Neſtjens maar voor een ſchande agten, zouden konne beſtaan Vrouwen, oude Lieden en Kindere, in haare Huiſen te bezetten; en dat Soldaten, welke ſig door haren Degen geadelt agten, voor Beuls zouden hebben willen dienen, om de onſchuldige te pynigen en haar allerly ſlag van ſtraffen te doen lyden. Wy verwagten dat ook te minder, om dat, als ons zulks overkwam, men ons verſeekerde dat dit in den Raat, van den Koning was verworpen waar by wy voegden dat, door alle redenen van menſchelykheit, godvrugtigheit en belang, zo een onmenſchelyk beleit moeſt voor kwaat gekeurt werden.

De *Intendanten* ontſingen bevel, om ons te verklaaren, dat den Koning, in zijn Ryk, geene andere Godsdienſt dan de zijne dulden wil, en ons aan te beveelen, deſelve in korte dagen, ja uuren, te omhelſen, met bedreiginge van 'er ons toe te dwingen, indien wy wygeren te gehoorſamen, en die drygementen aanſtonts te werk te ſtellen, door het vervullen van

onſe

Daar wiert haar weder voorgehouden dat zy van Religie zouden veranderen? Dog door dien zy daar op, met de tranen in de oogen, en met alle mogelyke onderdanigheit en ontfag antwoorden, dat zy niet konden, zo wierden zy met de uiterſte ſtrengigheden gedreigt, en zulks zeer nauwkeurig agtervolgt.

Daar kwamen dan, boven de voorige, nog vier en dertig Compagnien, zodanig dat 'er doe meer dan hondert Compagnien waren, welke malkanderen door haar meenigte aanſettende, als raſende Wolven, op die onnoſele Schapen aanvielen, deſelve verſcheurden en vernielden, op ſodanige wyſe dat men ſchrikt daar aan te gedenken. Geheele Compagnien wierden in het Huis van een Burger gelegt. Hondert en vyftig gulden wierden dagelyks afgevordert van luiden die geen tien duiſent guldens Kapitaal hadden. Als de gereede penningen verſpilt waren, wierden de Meubilen verkogt, en men gaf voor twee ſtuivers, het geen wel ſeſtig gulden gekoſt hadde. Mannen en Vrouwen, Ouders en Kinderen wierden vaſtgebonden. Vier Soldaten bewaarden de deur; op dat 'er niemant zoude inkomen om haar te helpen of te trooſten. Op deſe wijſe wierden zy drie, vier, vyf ja zes dagen, zonder eeten, drinken en ſlaapen gehouden. De Kinderen riepen aan de eene kant; *Ach! Vader, Ach! Moeder, ik kan niet langer*; De Vrouwen aan de andere; *Helaas! myn Hert bezwykt*; en hare Beulen, verre van daar door bewogen te werden, namen daar door gelegentheit om haar meer te perſſen en te pynigen, haar met hare vloeken, door afgryſelyke laſteringen verſelt, vervarende; Zy riepen, *Hont, Bogger, zult gy u bekeeren en na ons booren? Gy zult het doen, Hont, Bogger, want om u te bekeren zyn wy hier gekomen.* De Kerkelyke perſoonen; welke getuigen waren van alle de wreetheden, waar mede zy haare oogen verluſtigden, zo wel als aanhoorders van die vuile woorden, welke haar hadden met ſchaamte moeten bedekken; deeden niet als daar om te laggen. Zo konden dan deſe ellendige Menſche noch leven noch ſterven. Als zy beſpeurden dat zy beſweeken, gaven zy haar zo veel als nodig was om haar by het leven te houden? welke dan geen andere weg ziende, om uit die Helle, in dewelke zy geduriglyk geplaagt wierden, te komen, eindelyk onder het gewigte van zo veel ſtraffen bogen. Alleen de vlugt heeft eenige behouden, die haar Godsdienſt hooger hebben geſchat dan haare goederen, en zyn alle de andere gedwongen ter Miſſe te gaan.

Het platte Land is van deſe ellenden niet meer bevryd dan de Steden, ook werd geen onderſcheit tuſſchen den Edelman of Burger gemaakt. Zenden gehele Compagnien in de Huiſen der Edelliden, welke daar op de geweldadigſte wyſe des werelds leven, zodanig, dat niet een eenige ziele in hoope van te konnen ontkomen leeft, ten zy dan die geene, welke, even als de oude Gelovige, zig in de hoeken en gaten der Aarde verborgen hebben. Ook kan ik u verſekeren, dat 'er noit groter verſlagentheit is geweeſt, als die gene, in dewelke wy ons bevinden. Het Krygsvolk nadert, en den Heer *Intendant* is te *Bourdeaux* gekomen. De meeſte aanzienelykſte Kooplieden zyn gevlugt, en hebben hare Huiſen en Goederen verlaten. Daar zyn evenwel eenige laf-hartige, welke om ſpoedig de voor ons bereide kwalen te ontvlieden, reeds belooft hebben het vervaarlyke afval te doen. Eindelyk in alle deſe Landen wert niet gezien dan tranen, zugten, en benaauwtheit. Hier is by na niemant van onſe Religie, wiens herte, door een bittere droefheit, niet vervult is, en die het afbeeldſel des doods op zyn aangezigte niet als geſchildert draagt; En ſekerlyk zo onſe vyanden over ons zegenpralen, zo zal haar praalſtatie niet lange duuren.

Ik hebbe zo goeden gevoelen van haar niet, dat ik zoude geloven dat zy haar oit zullen ſchamen over een beleit, dat zo ſtrydig is met den Geeſt des Euangeliums. Ik weete dat zy het Euangelium maar als een verdigtſel agten. 't Wil dan alleen zeggen dat zy door het zelve het Rijk zullen verwoeſten, het welke na allen ſchyn, van dezen ſlag noit zal te regt komen, en dat zy, even als de andere, de gevolgen daar van zullen voelen. Den Koophandel is by na geheel vernietigt, en die kan kwalyk, anders als door een Mirakel, weder herſtelt werden. Wat Proteſtantſche Handelaars zullen in het toekomende willen te doen hebben, met lieden zonder geloove, die haren Godsdienſt en Conſcientie laf hertiglyk hebben verraden, ofte wel met verharde vervolgers van den Godsdienſt, waar van zy belydeniſſe doen, en die zo klaarlyk door haar belyt getoont hebben, dat zy niet verpligt zyn, om de Tractaten, door haar, met die geene welke zy Ketters noemen, aangegaan, te onderhouden? En wie zal die geene zijn (van wat Religie hy ook weſen mag, die een Verbont zal willen opregten met een Staat) welke door Subſidie penningen, vervolgingen en een gedurige onvrugtbaarheit van veele jaren is uitgeput, die met wanhoopende Menſchen vervult is, die onfeilbaarlyk zal worden opgepropt van verbanene, en in het korte met haar bloet zal doordronken werden.

Die elendige, welke bedrogen zijn, haar doende gelooven dat men haar niet zal verzoeken haar Geloove af te ſweeren, en die overſtelpt zyn door de kragtdadigheit der kwaalen die zy hebben geleden, en door die met welke zy gedreigt wierden, zyn in zodanigen verbaaſtheit, dat deſelve haar nog niet toelaat haren val te betragten. Dog zy zullen zo dra niet tot haar zelven gekoomen zijn, en erkennen dat zy de Roomſche Religie niet hebben konnen aanvaarden, zonder ten vollen, die Hylige Godsdienſt van welke zy belijdeniſſe deeden te verzaaken, of zy, bemerkende de kwade Ruilinge welke men haar heeft gedwongen te doen, en daar by gevoelende het opwekken van haar Gewiſſe, dat haar hare laf-hartigheit geduriglyk zal verwyten, het gemoet door knagingen verſcheuren, haar pijnen doende gevoelen welke t'eenemaal met die van de verdoemde in de Helle over een koomen, of zy, zegge ik, zullen zig gedrongen vinden, om haar daar van te ontſlaan, en haar zelven in tutte te ſtellen door eene ſtandvaſtige belijdeniſſe der waarheit, de welke zy rampzaligly verzaakt hebben. Dit zal haar niet toegelaten werden. Men zal haar door ſtraffen willen dwingen om in den Afgront te blijven, waar in men haar heeft nedergeſtort, en om dat die ſtraffen gantſch niet te vergelijken zijn by de pynen welke hunne Conſcientie doet lijden, alzo wynig als met die geene, waar mede wy haar dreigen zal indien zy weder vervallen, zo zalmen gedwongen zyn haar na het Schavot te ſlepen, ofte zig op eenmaal van haar door moorden te ontſlaan, om het welke zo veel godvrugtige zielen, zo langen tijt gezugt hebben. Bid God, myn Heer, dat Hy medelyden met die ellendige hebbe, dat Hy het herte van onzen Groot magtigen Koning tot ons wil nygen, dat Hy die geene bekeere, welke gelooven Hem dienſt te doen wanneer zy ons doen ſterven; dat Hy haar, even als voor deſen aan den *H. Paulus*, uit den Hemel toeroepe; *Saul, Saul, wat vervolgt gy My*; dat hy de andere baarblykelyk ſtraffe, en dat alle die gene, welke Hem, even als den *H. Petrus*, bebben verloogent, mede als hy na buiten gaan en bitterlyk weenen. Voor de reſte ben ik.

MYN HEER

Uwen &c.

N. N.

Het is ons onmogelyk geweeſt in dit kort begrip ter neer te ſtellen, alles wat in die tijt aan de Gereformeerde geſchiet is. Myn pen zoude beſwyken indien ik alle wreetheden verhalen zoude; ja men had daar toe een geheel boek nodig, indien men alles, en een ider by namen noemen zouden. Wy vergenoegen ons, voor het tegenwoordige alleen een klijn gedeelte voor oogen geſtelt te hebben, van die Barbariſche onmenſchelykheden,

by

Hy leed dié wreden doodſtraffe met een zeer grote ſtantvaſtigheit. Men liet het ſchavot op een Barbariſche wyſe voor het huis van zyn eigen Vader opregten En bood hem aan zyne ſtraffe te doen verſagten zo hy Catholyk wilde worden; maar verwierp het met een groote kloekmoedigheit tot den einde.

Gerard Merrier oud 't ſeſtig jaren, die enige tijd zyn verſtand had verloren: en *Jaques Tuilaud*, een Man die omrent de hondert jaren oud was, wierden byde doot geſchoten. Men ſloeg mannen en vrouwen doot zonder onderſcheit van jaren. *Pieter Palix* waren byde zyn armen met houwen van Zabels gebroken. De kinderen ontgingen deſe wreetheit niet. *Catharina Raventel* in barens noot zynde wiert doot geſlagen.

Molines een Landman woonde digte by Deſaignes, deze bond men hande en voete, en ſtaken zyn hooft tuſſchen dé knien, met een hout 't geen ſe over zyn lighaam lyde, deet men hem rollen als een kloot. Andere branden men met gloeijent yzer de lippen, en ſloegen met ſtokken de lendenen, armen en beenen in ſtukken.

Den Parogchiaan van Tance liet de Gereformeerden, van zyn Parogchie door Dragonders ruineren, waar by vele wreethedens gepleegt wierden, waar van maar een eenige zal ter neer ſtelle. *Pieter Romien*, gedwongen om van Godsdienſt te veranderen, om de doot te ontgaan, ging daar toe over. De Vrouw van dien bekeerden zeer bedroeft zynde, over de ſwakheit dien hy had gehad, wilde hem niet zien. Den Marquis liet haar door de Soldaten vangen, en ſloot haar in 't Kaſteel, die haar alle ſoorten van vervolginge aandeet, dreigende zo ſy het Exempel van haar Man niet navolgde, om haar in de gevankenis te doen vergaan, en ontnam haar een kind dat zy opvoede, en wygerde alles 't geen haar verkwikken konde. In deſe ſtaat zynde, zo nam zy de gordyren van 't bed, en ſneed die in ſtukken, waar van een koorde hebbende gemaakt, liet zig zelven uit 't venſter daar by neder zakken. Deze koort haar niet hebbende konnen houden, viel zy van boven op de rotzen gants verplettert, en bleef zonder beweging leggen; maar haar opnemende bevond nog leven daar in te zyn, waar op de Marquis haar weder in de gevankenis liet brengen, alwaar ſy is geſtorven.

IZAAK HOMEL, Predikant, levendig gerabraakt.

Niet minder was de wreetheit van de Intendanten van Dauphine en Languedoc. Dezen liet tot Tourton *Izaak Homel*, Predikant te Soyon in 't Vivais levendig rabraaken. Hy wierd gevangen zo als hy met *Andoyer* een van de yverigſte Predikanten zoude vertrekken. Hy wiert beſchuldigt met verſcheide Crimens; maar de Godsdienſt was de eenigſte oorzaak van zyn ramp. Hy was een man oud twe en 't ſeventig jaaren. Men verſekerde dat zyne Regters zelfs met hem medelyden hadde, dat zo de Zaak aan haar had geſtaan, zy hem het leven behouden zouden hebben. Hy had dien wreden doot met de uiterſte kloekmoedigheit, en wel te regt mag men zeggen, wreden doot. De Beul had zig vol gezopen eer hy de executie verrigte, en deet die zo, dat de pyn verdubbelde. Hy gaf omtrent dertig ſlagen eer den doodſlag wiert gedaan, onder veele laſterlyke woorden. Zyn gebet was om ſtantvaſtigheit voor alle die eenige vervolginge lyden, om den naame Jeſus, die voor alle, die in hem geloven, den bitteren doot geleden heeft.

De Gravinne van Marſan, wierd te raden alle die wygeren zoude zig te bekeren, in de gevankenis te werden, en op alle wyze tormenten aan te doen. Deze geweldenaryen wier gepleegt aan perſonen van alle Sexe, en ouderdom; maar in 't byzonder van kinderen die zy alle wegnamen het Vee, Mannen en Vrouwen bezwaarde, maar die zy enige weken gevangen hadden gezeten: met daar waren ook veele die te gemoet reden, en die wonderlyke dreetsen van [illegible] vrylyk wierden gelaten. Daar waren [illegible] ren die grorer ſtantvaſtigheit hadde, als men oit gedagt zoude hebben. Onder andre *Jan Brun* een weeskind van twaalf jaaren, die van zyn Voogt ontnomen was, hield het meer als een maand uit. Schoon men hem duizende tormenten aandeden: Zy beletten hem om God te bidden. Eindelyk lieten ze hem met touwen in de privaten dalen, en hem daar in hangen, zo lang hy van Godsdienſt niet veranderen wilden.

Jaques Pascalet opgeſloten zynde, in den toorn van Pons, konde geen ander licht ſcheppen als door een gat, waar door nat hoy en ſtroy wiert gerookt, om hem alzo in zyn gevankenis te doen verſtikken. Deze torment hem de moet niet konnende doen verliezen, bragt men hem in een kamer, alwaar, men hem om een tafel ront deet loopen, om te doen zwymelen. Deze oeffening maakte hem magteloos, dat hy niet meer over einden konde blyven, deet hem in zwym en heel van zig zelfs vallen.

De Dogter van eenen *Audoin* in den Toorn van Pons gezet zynde, had de moet haar van touwen te bedienen, die zy in haar vertrek vond, waar in zy was opgeſloten, om haar daar meden langs den toorn af te laten. Dog de touwen te kort zynde, zy vry hoog neder viel, een vinger brak, en haar geheelen aangezigt kwetſten. Dit belette haar niet te rezolveren een ſchuilplaats te gaan zoeken, en 't geluk had van 'er een te vinden: zo dat zy de wreetheden van dien bloetdorſtige ontkwam.

Drie kinderen van enen *Rondeau*, zynde twe meisjes en een jongen, komende van Cognal, daar zynde in de kerk geweeſt, wierden voor de poort van l'ons door drie Deurwaarders vaſtgehouwen. De zelve wygerde de Officiers van de Juſtitie te volgen, wierden ze by den arm gevat, en met gewelt voortgeſleept. d'Oudſte Dogter viel in onmagt, daar veel volk paſſeerden, niemant was'er die medelyden ſcheen te hebben. Maar twe jonge Gaſten van Gomozac, van verre die mishandeling ziende, kwamen om ze te beſchermen, hier door ontkwamen het de twe Meisjes: maar het jongetje, die de jongſte was, bleef in handen van de Deurwaarders, en bragten het in den Toorn, het verweerden zig volſtandiglyk om niet van Godsdienſt te veranderen. De Moeder voor de Poort van t Kaſteel gekomen zynde, verwekte een vreeſſelyk geſchreeuw en gekryt, zo als een wanhopige Vrouw doen konde, en verkreeg door die overmatige droefheit haar Soon weder te rug.

Vreeslyk ging 't in geheel Vrankryk met het wegnemen der kinderen van hunne Ouders, om die op te voeden of te dwingen tot de Roomſche Godsdienſt. Wynige plaatſen waren 'er te vinden alwaar de Oeffening van den Gereformeerden Godsdienſt gehouden wierd, zommige moeſten vyftig ja ſeſtig mylen van hun huiſen gaan, om een Predikant te horen; waar van hier een ſtaaltje of twe byvoege, en hoe de Gereformeerde kindere van jongs op byna alle de Pſalmen van buiten leerden, zingende die des nagts wanneer men reisde om een predikatie te gaan horen, tot verkwikking op den weg. Te St. Valt in 't midden van Neder Normandyen, was een Kerk, de overblyfſel van dat geheel gebiet, beſtaande alleenig uit Landlie ten, die beſaft waren met zwaren ſchattingen, geen koſten konnende dragen om verre te reizen, of in herbergen te logeren. Deze plaats mede niet in ſtaat zynde de noodzakelyke gemakken te verſchaffen, aan die in ſtaat waren aldaar te komen. Maar deze zwarigheit benam den lever niet van die goede luiden om daar heen te reizen. Zy kwamen van zeer verre afgelegen ſteden, gaande zonder ophouden nagt en dag, haar voedſel by zig nemen de; aan regen, ſneeuw en vorſt, van de ruuwe winter bloot geſtelt, door ſchrikkelyke wegen, bylkuen, waterwellen en moeraſſen heen [illegible] nemen vuur daar naar vonden om zig te warmen [illegible] zelfs geen huisvesting om hun tegen de ongemakken van 't haaſoen te beſchermen.

Die

zident *Reusner* en de andere Professoren enz. tot Warschou den 27. Oct. 1720. dog egter is dat zelve door den tyt verdwenen.

Hier op volgde een ander onlust tegen den Heer *Senior Geret*, waar tegen de Jezuiten een doot vyant waren, dog die altyt tegens hun opmogt, waarom zy altyt op gelegentheit bedagt waren om hem te eeniger tyt eenig nadeel toetebrengen, het welk hun ook gelukte, namentlyk: Dezen Heer *Geret* wenste met een Bruilofts Dicht over het voltrokke huwelyk van den Heer *Meisner*, met den Wed. van den Predikant *Prætorius*, geluk, welk gedicht ten tyrel voerde: *Concordia Sacerdotii & Imperii fœcundissima felicitatis mater*, dat is: *De Eendragt van 't Priesterschap en de Regering is het nootwendigste van de gelukzaligheit*, en betoogde daar in, dat wanneer de Geestelyke en wereltlyke Staat met malkander eens waren, als dan het in een Republiek gelukkig ging. De valsche Godgeleerde en de valsche Politike, die in de werelt de overhand begeren, bestrafte hy op het nadrukkelykste. Hierom wiert hy op het strengste aangeklaagt, als of hy lasterlyke zaken van den Paus, tegen Vrankryk en Polen voortgebragt had, waar over hy wiert gedagvaart voor het aangestelde Inquisitie Commissie; maar alzo hy daar voor niet wilde verschynen, en zig op zyn eige regtbank beriep, is hy voor het Hof geciteert, daar voor konde hy zig mede niet stellen, zo zoude hy als Hartnekkig (zo zy het noemen) gevonnist, en zyn Schrift door Beuls handen te verbranden, hy infaam en uit Stad en Land gebannen worden, dog dit wagte hy niet af, maar begaf zig na Brandenburgs Pruissen, alwaar hy eenige tyt als in ballingschap geleeft heeft, gelyk den andere Prediker *Ephrain Olof* mede is te beurt gevallen.

Om eigentlyk te komen tot het wezenlyke en het openbare vuur dat zo lange gesmeult had, en onder den asch begraven gelegen heeft, gaande om de kortheit verscheide andre zaken voorby, genoeg zynde vooraf iets daar van aangetoont te hebben.

Op den 16 Juli 1724. was het dat de Papisten op het S Jacobs Kerkhof, by de Nonnen van Benedictus orden, een plegtige ommegang hielden, zynde by hun het Feest van de H. Maagt. Maria van den Berg Carmel. Hier by stonden eenige kinderen, en keken na gewoonten, waar op een Pools scholier van de Jezuiten de toekykers aanviel, en begeerde dat zy voor 't Venerabile haare knien zoude buigen. Als zy dat niet begeerde te doen, zo begon hy zig met slaan en schoppen ter weer te stellen.

Dit, zonder eenige tegenstant hem zynde gelukt, zo is hy na het eindigen van de Professie gegaan na dezelve plaats, en heeft op nieuw zig wederom tegen eenige kinderen en andre Burgers knegten ter weer gestelt. Hier op traden eenige Euangelische Burgers toe, en vermaandeze tot eendragt, maar het kwam tot handgemeen, waar in de Papisten de overhand behielden, en zy twee Luiterze Burgers, genaamt *David Heider* en *Lebau* met gewelt op 't Kerkhof rukten, smetenze tegen de gront, en gingen zeer wredelyk met haar te werk, waar op een ander Burger, genaamt *Deublinger*, toeschoot om zyne mede Burgers uit hunne klauwen te redden. Hier door verzamelde zeer veel volk, en de Stadswagt kwam mede van de Jacobs Poort, en namen den oproer maker gevangen, en bragten hem in de wagt. De andre Jezuietsche jongens gingen het aan de Paters bekent maken, waarop dit ongestuimig schuim na den Prezident *Reusner* zonden, en dwongen om de loslating van dezen oproermaker. Den Prezident weesde zaak van hem af; alzo het onder zyn resort niet behoorde, en zont haar by den Koninklyke Burggraaf. Hierop liepen zy na denzelve, maar om dat het Sondag was, gaf hy ten antwoort dat hy in de zaak niet doen konde, en tot op de volgende dag moesten wagten, en als dan smorgens vroeg de Partyen zoude doen dagvaarden; waar over deze School-Jezuiten zeer te onvrede waren, en zeer veel lasteringen en bedreiginge dede; dog begaven zig eindelyk na hunne huizen tot den volgende dag

Den volgende dag was het dat alles in vollen vlam uitbarsten, zynde den 17 Juli. De Regering al vroeg tyds vergadert zynde, zo droeg den Burggraaf de zaak van dat gevegt voor, in de vollen vergadering, en hy, als een oud man zynde, zo nam de Regering deze zaak, als zeer lastig zynde, van hem op hunne schouderen. Als nu de Jezuietsche scholieren des middaags by den Burggraaf kwamen, zont hy ze na den Prezident, die hun berigt dede, dat de zaak in den vollen Raat getrokken, en by de eerste zitting zoude afgedaan werden. Maar zy hielden zig daar niet mede te vreden, liepen na de nieustad, en zogten na de twee Burgers daar zy mede handgemeen waren geweest, en dezelve gewelt aan deden dat ze den oproermaker zonde losmaaken, en op vryen voeten doen stellen, anders wilde zy het op haar wreken. De andere Burgers deze twee noodlydende te hulp komende, zo kwamen de Poolsche Studenten als woedende en uitzinnige met blote Zabels daarop invallen; waarop de Stads wagt weer tot ontzet toeschoten, en een van de belhamers gevangen namen. Hier op kwam en rotte te zamen een groten hoop van de Jezuiten, bestonden eerst den gevangen uit de wagt te halen; maar dat niet gelukkende, zo gingen zy na de Oude stad om den Burger *Dublinger* met gewelt uit zyn huis te halen; dog deze tydig daarvan kennis gekregen hebbende, maakte zig weg. Dit ongestuimig grauw met hunne dolle driften voor 't huis gekomen zynde, stont voor de deur eene *Nagori*, zynde een Luitersche student, in zyn nagt gewaat. Hier op viel dit woedent grauw en Jezuitsche hoop aan, scheurden en smeten hem onder vele lasterlyke woorden op een onbetamelyke wys na hun school, daar zy zeer schrikkelyke moetwil mede bedreven, en zelfs drygementè om ter doot te brengen. Over dit gevangen nemen van dezen Luitersche student, hielden zy openbare vreugde, blazen uit de Vengsters op Walthorens. Voor het school vergaderde zeer veel volk, die dit gewelt met droefheit aanzagen, waarop zy een uitval deden, met steenen daarop wierpen, en met stokken en houwers daar onder sloegen, zo lang tot zy, door last van de Prezident, door der steden wagt, waar tegen zy zig zeer kwaataardig aanstelden, te rug wierden gedreven.

Den Prezident liet door den Secretaris aan den Pater Rector om de loslating van de Luitersche student verzoeken, maar dezelve heeft dat geweigert, voor dat de twee Jezuitsche studenten uit de wagt wierden losgelaten. Het onbondig Grauw vergaderde zig hoe lang hoe meer op het 't s Jans Kerkhof; maar alzo het juist een dag was dat de handwerks gasten te Bier gingen, zo moedigde deze de Luitersche studenten aan, om hunne mede Broeder uit het school en de handen der Jezuiten te verlossen, en dat zy mede helpen zoude. Dit, zo als gezegt was, geschiede, zy liepen de deuren op, en haalden den gevangen student uit het school, waarop alle Jezuitsche Scholieren zig op de vlugt begaven. De student ontslagen zynde, zo gingen de andere Luitersche studenten na hun huis, waarop de gemoederen eenigzins aan't bedaren, en de stads Melitie door ordre van de Secretaris, de deur van het Collegie, voor gewelt had bezet. Hier by zoude het gebleven zyn indien niet weer de Jezuitsche scholieren de grote menigte vergaderde volk met stenen geworpen hadden, en met scherp daarop begonnen te schieten. Hier door wier het gemeen zo verbittert, dat zy gelykerhand met gelyke munt betaalden, en wierpen met steenen in de Vengsters en glazen. Waarop de Jezuiten hunne klok luiden, om daar door alle de Papen by een te doen komen, en alzo de Jezuiten niet ophielden met werpen van stenen, en schieten met geweer, zo was het gemeen zo verbittert, dat hunne gemoederen niet te bedaren

wa-

Digitized by Google

gebied over de Jezuitſche ſchoolieren toekwam, maar alleen aan den Pater Rector behoorden, en daarom den Magiſtraat ſtrafwaardig over 't gevangen zetten van zyn volk. Eindelyk verzogt hy dat de aangeklaagde in Perzoon voor 't regt mogte geſtelt worden, om aan eenige het pynlyk onderzoek in 't werk te ſtellen, en tot bekentenis te brengen, of zy van den Prezident niet waren aangezet om het Tumult aan te regten, en dat men als dan met hem konde Procederen. Boven dien zo had den Prezident en Vice Prezident door nalating van hun Ampt en Pligt den doot verdient, benevens de verbeurtmaking aller hunner goederen; voornamentlyk daar het Huis van den Vice Prezident naaſt het Klooſter, en hy alzo het Tumult had aangezien; Als mede drong hy daar op, om de helft van de Magiſtraat binne Toorn Catholyke Perzonen aantestellen, en veel andre laſterlyke redenen tegen die van het Paapſche Geloof niet waaren, gelyk onder anderen de zaak van den Heer *Kriſtiaan Andries Gerets*, en den Predicant *Olof*, dewelke aangeklaagt wierden om eeuwig gebannen te werden. Na alle aanklagten, het welke meer dan vyf uuren geduurt had, zo begon den Advokaat *Boburzewski*, van den Kooning geſtelt, om dat niemant de zaak, als te gevaarlyk, van de Toornaars op zig nemen wilde) en verzogt den volgende Maandag te mogen antwoorden, om zeker gezant, welke uit Toorn Comparen zoude, het welk hem na lang beraat wiert toegeſtaan.

De Jezuiten lieten onderwyle niet na alles wat tot nadeel en ondergang van die van Toorn aanging, in 't werk te ſtellen. Zy bragten het zo ver, dat den vice Fiſcaal, die om zyne misdaden zyn Ampt niet meer konde bedienen, in deze zaak weêrwiert aangeſtelt, gelyk hy ook op den volgende maandag by de twede zitting verſcheen. Hy voerde zeer harde, en tegen het regt aanlopende, redenen, tegen die van Toorn, door opzettinge van andere uit de Regtbank.

Den Advocaat van de beſchuldigde Toornaars, na dat de volle zitting des anderen daags was vergadert, begon zyne reden en bragt voor, dat de blydooye alleen in vyandſchap beſtont, dat zy alle van de Roomſche Godsdienſt en zeer partydig waren, en buite dien tegen regte, alle geen inboorlingen. Dat zy geen overeenkoming van getuigen gehoort hadden enz. Dit geviel den Vorſt *Lubomirski* zo kwalyk, dat hy opſtont en den Advocaat deet zwygen.

Het zoude te lang zyn indien wy een omſtandig relaas doen zoude van alle deze onwettige, godloze, en eer vergetende Proceduuren, aangeregt, en met gewelt gedreven, alleen uit dorſt na menſche bloet, het zal genoeg zyn iets daar van aangeroert te hebben. Wy zullen nu overgaan tot het Helſche, godloos; ja Duivels decreet van de Vuurſchaar afgekondigt, en ter uitvoer overgegeven.

Op den 16 *Nov* wiert het decreet afgekondigt, welkers voornaamſte inhout hier in beſtont: Dat de onkatolyke Burgers van Toorn verſchyde malen, hunne veiligheit onder de Kroon genietende, misbruikt, en vele oproeren tegens de katolyken en geeſtelyke perzonen verwekt hadden, tot onderdrukkinge der wetten en verſtoringe der algemene ruſt en vrede. Om deze en meer andere redenen, zo ſtelt het Decreet, dat den Prezident *Reuſner* en vice Prezident *Zernecke* hunne leven verbeurt hebben, als de getuigen tegens hun, den Eed zullen nebben afgelegt. Den eed tegens den Prezident en vice Prezident beſtont hier in aangaande de eerſte: dat hy tot den oproer gelegentheit heeft gegeven, door wegen dat hy op 't verzoek van de ſcholieren hunne medegezellen niet los gelaten, en den Regering niet heeft te ſamen geroepen; als mede door 't gegeven bevel aan den Officieren en Soldaten den oproer heeft gaande gemaakt, den aanval van 't Collegie en School, 't verwoeſten, 't verbranden en aantukken breken der H. Beelden, alles hy de oorzaak zynde, zulks van de Oproerige te zyn geſchiet, en daar door het leven verbeurt. Aangaande de twede: dat hy zyn Ampt en Pligt te buiten gegaan, zig niet bemoeit heeft om den oproer te ſtillen, maar het zelve heeft vermeerdert door zyne gegeve orders, om op de Katholyke Scholieren vuur te geven, en het verbranden der H. Beelden voor zyn huis aangezien had, en daarom ook het Leven had verbeurt.

Alle die zig op 't Kerkhof, aan 't Collegie, in de ſchole en andre vergaderinge eenig gewelt gedaan, en als voornaamſte oproermakers zyn geweeſt, waar van de namen hier na genoemt zullen werden, zullen, na dat te voren de regterhand afgekapt, het Hooft werden afgeſlagen, na alvorens op dezelve wys den aanklagers den Eed afgelegt zullen hebben enz.

Den Koninglyke Burggraaf en de Raads Heer *Timmerman*, om dat zy het Tumult aangeſien, en niet volgens hunne Ampt en Pligt devoir gedaan hebben om den opſtant te ſtillen, zullen van hun Ampt afgezet en lohabiel worden verklaart, en een half jaar of twaalf weken in den Toorn gevangen zitten.

Meiſner Raads Heer en *Wedemeyer* Secretaris moeten zweeren in 't begin van den oproer niets geweten, en daar na geen gelegentheit hebben kunnen vinden om het tot ſtilſtant te brengen; als mede daar aan niet geholpen te hebben.

Den Officier van de Melitie *Graurok* en den Quartiermeeſter *Zilver*, om dat zy met haar onderhebbende manſchap in ſtaat geweeſt zyn om het Tumult te ſtillen, en op de Catholyke Studenten en niet op andere gevuurt hadden, en het Collegie en School aan de oproerige ten proy gelaten, zo hebben zy den doot verdient; maar alzo zy op 't bevel van den Preſident gedaan hebben, zal dien ſtraf verzagt werden in een gevangenis in den Toorn, onder den Gront, een jaar en zes weken, en ieder in een Gelt boeten, de eene van honderd, en de ander van vyftig Ducaten gecondemneert.

Vele andere in grote getale, zynde Burgers en andere ingezetene, wierden voor diverſche tyt verwezen gevangen te blyven, en in onderſchydelyke geld boetens gecondemneert.

De overige wierden gecondemneert om met den roede gegeeſſelt te werden.

Vervolgens dat de Regering zal werden verandert, en de eene helft Catolyk en de andere Luyterſche, en dat alle die van de Luiterſche zyde mogte komen te overlyde, of hunne Ampten neer te leggen, niet dan Katholyken zullen verkoren werden.

Met alle andere beampten, bezettingen der Stad, Ceremonien, en al wat iets genaamt mogt worden, was op deze wys gehandelt, alles tot eene gehele ondergang van de tevoren openbare gehoude Godsdienſt en Regeringe der Luiterſche. Het Collegie der Luiterſche Studenten wiert ontzegt in de Stad te mogen zyn; maar verlegt worden op een na by de ſtad zynde dorp.

Hier op wierden Commiſſariſſen om het decreet ter uitvoer te brengen beveſtigt, en alle die zig daar tegen aan ſtellen zouden, van hoog verraad werden aangeklaagt.

Wat Proteſtatien, of Appeleringe ook gedaan wierden tegen dit Decreet, zo wierden dezelve nergens aangenoomen. De Landboden, door opzet van het afgodiſch Jeſuitendom, drong ſterk aan om het vonnis ſtreng uittevoeren, en het met Militaire Magt te ondersteunen.

Hier gold geen Recht maar gewelt, en zo dra het Decreet was afgekondigt, trokken de Commiſſariſſen ter uitvoer na Toorn, en daar gekomen zynde, zo deden zy hunne aankomſt aankondigen.

Zo als zy in de ſtad gekomen waren is het wonderenswaardig hoe ſchielyk zy met het uitvoeren van 't vonnis voortgingen, en toeſtel tot de Executie maakte, alleen uit vrees dat enige andere mogentheit tot ontzet mogte te hulp komen, want de monlinge aanzoek van verſchyde buitelandſche Miniſters

ſters niet wierden gereſpecteert; maar met veragtelyk antwoort ontmoet.

Den Preſident *Reuſner* had tyt genoeg om zig te verbergen of weg te vlugten, maar beſloot liever alles te weder ſtaan, dan zig elders te begeven, vertrouwende op zyne rechtvaardige zaak, en konde zig niet voorſtellen, dat oit het Decreet zo uitgevoert zoude werden. Vertrouwende op de hulpe en byſtant van zynen Hemelſche Vader, als in andere zaken van Belegeringe enz. daar hy de magtige hand Gods in ondervonden had. Als mede hoopte hy op genade van den Koning, waar aan hy zeer trouwe dienſten had gedaan; Als mede dat voornaame Poolſche Heeren hem verzekerde voor zyn leven geen gevaar te zyn. Hy ging met vrymoedigheit zelfs als Prezident het Decreet op het Stadhuis bekent maken; dog met die uitdrukking: *Dat het zyn Bloet koſte zoude; maar ach dat God wilde dat door zyn doot de Vrybeit van Stad en Kerk mogt behouden blyven.*

Het was den 18. *Nov.* dat het Decreet van Warſchou tot Toorn aankwam, en overgelevert in handen van den Prezident. Hy ging nog den volgende dag, zynde Zondag, na de Kerk, maar wanneer hy uit den Avont Predikatie t' huys kwam, zo wiert hy daar in gearreſteert en zeer nauw bewaart; gelyk mede gedaan wert aan de Vice Prezident. De andere burgers, volgens het Decreet, wierden opden volgende vyfentwintigſte *Nov.* in de gevankeniſſe opgeſloten. De Stads bezettinge wierden door Dragonders verſterkt. Hoe zeer de onſteltenisſe en verſlagentheit geweeſt zy onder de Euangelſche Luterſche gelovige binne Toorn, kan een iegelyk zig genoeg voor ſtellen; Daarentegen de Vreugden onder de Afgodendienaars, dat helſche Jezuitendom, dorſtende na 't Bloet dat over hun om wraak roept, was zeer groot.

Na de aankomſt der Commiſſariſſen zo wierd de eerſte zitting gehouden op den vyfde *Decemb.* alwaar dat de Woywood *Rybinski* en den Prins *Lubomirsbi* den voorzitting hadden. Als zy nu alle vergadert waren, zo wierden de Gearreſteerde voor de Commiſſariſſe geſtelt, en 't gevelde vonnis voorgelezen, en daar na ieder weer na zyn arreſt gebragt. Onder deze was mede den Prezident *Reusner*, die als een misdadiger over den weg wiert geleid, in een gemeen gewaat gekleet zynde. De Commiſſariſſe dit kwalyk nemende dat hy niet in zyn gewoonlyk Burgermeeſter gewaat verſcheen, antwoorde hy zeer vrymoedig: *Dat by zig ſtelde als een Pelgrim, dat, zo het geen over hem beſloten was, ter uitvoer gebragt zouden werden, na de Euwigheit moeſt wandelen, maar zo by het leven behielt, zyne ſtaf* (menende zyne ſtok waarop hy leunde) *aangrypen, en in Balling ſchap zyn leven eindigen zoude moeten, en daarom zo een gewaat aangetroken had.* Als nu de Jezuiten na den middag volgens 't Decreet zoude zweren, en dat aan den Pater Rector wier gevraagt, of die van zyne Orden daar toe gereet waren, zo verſchoonde hy dezelve, als dat zy als Geeſtelyke niet konde zweeren. Maar benoemde zeven andere getuigen van hunne wereltlyke orden, gaſten die zig daaglyk in braſſen en zuipen te buiten gingen, ja eenige daarvan niet eens tegenwoordig by 't Tumult geweeſt waaren. Deze wierden maar los weg tot den Eed toegelaten, wat proteſtatien daar tegen gedaan waaren, of nog gedaan wierden, zonder aantezien tyt of gelegenheit tegen alle Rechten, ja zy waren te vooren, eer zy den Eed deden, vry geſproken volgens de grouwlyke leere der Jezuiten, zo dat zy zonder ſchroom valſchelyk den Eed deden. Waar op nog dien zelven Avond den Prezident *Reuſner*, en den Vice Precident *Zernecke* den doot wierden aangezegt.

De Papen lieten niet na, zo des daags als by nagt, den Prezident alle moeilykheit aan te doen om tot de Roomſche Godsdienſt overtekomen; ja zy matte dezelve zo af, want hy geen half uur ruſt had, dat hy, wanneer zy zyde, of hy dat in bedenking wilde nemen, hy dat aannam, om alzo van dien geſchoren hoop ontſlagen te zyn, en tyt te hebben om zig tot de doot te bereiden en God aantcroepen. Hier op liep dit geſpuis en verſpreide, dat den Prezident van Religie veranderen, en hun geloof aannemen zoude. Veele voornaame Perzonen kwamen hem bezoeken en hielden zeer ſterk aan om het Paapſche geloof aan te nemen, en hy daar door het leven zoude behouden. Het is wel te denken wat grote verzoeking dit is geweeſt, waar door een zware ſtryt by hem zal hebben verwekt; maar God die de zyne bewaart, verleende hem die grote Genade dat hy ſtaande bleef en beſloot liever het tydelyke leven te verlieſen en het eeuwige te gewinnen; dan het tydelyke leven voor een klyne tyt te behouden en daar door den eeuwigen doot deelagtig te worden.

Op den ſesde *Dec.* des avonds ten zes uuren, wierd een Conferentie gehouden, waar in beſloten wiert en vaſtgeſtelt om den Precident en de andere gevonniſte te Executeren; maar aan den vice Precident werd een dag uitſtel gegeven, waar in hy zig bedenken moeſt, of hy tot het Roomſche geloof wilde overgaan. Ondertuſſchen zond men nog aan den Precident twee Monniken om eindelyk te vernemen of hy van Religie wilde veranderen, en tot het Roomſche overgaan, en hem zoude als dan genade bewezen worden. Maar zyn antwoort was: *Hy had eenmaal het Luiterſche geloof aangenomen, daar in gedoopt, en zo 'er voor bem, buiten dat, geen genade was, by daar in ſterven zoude; dog by den doot niet verdient had.*

Hoe na het ook op 't einde liep, en den nagt voorhanden was, waar in de Executie geſchiden zou, zo lieten de Papen hem geen ruſt, maar drongen even ſterk aan, dat hy Katolyk moeſt werden, en dan zoude hy zyn leven behouden. Maar hy antwoorde eindelyk daar op: *Laat myn Hoofd u vergenoegen, maar Jezus moet de Ziel bebben.* Als hy maar een wynig tyds had, verootmoedigde hy zig voor God in heilige overdenkingen en gebeden, en Godvruchtige zamenſpraaken met zyne goede vrienden, welke hem tot den einde bygeſtaan hebben.

Den dag van de Executie namentlyk den 7 *Dec.* gekomen zynde, Een dag waar aan alle oprechte Proteſtanten met regt gedenken mogen. Maar ook een dag voor de zogenaamde Geeſtelyke en wereldlyke Rechters tot Toorn; als mede den Poolſche Adel, een eeuwige onhelſtelbaare blaam, welke noit zal kunne afgewiſt werden. Waarop zo veel onrechtvaardig Bloet vergoten is. Het was des s'morgens wanneer de duiſterniſſe des nagts nog niet geweken en even 3 uuren geſlagen, dat men de bezettinge der Stad in ſtilte liet optrekken, en den markt liet bezetten. Om vyf uuren zond men een kapitein met zyn onderhebbende manſchap; benevens den Juſtigator des Ryks, om den Prezident aftehalen, en om hem in ſtilte op de binne plaats van 't Stadhuis te onthoofde. Hy namvan de omſtaanders een zeer beweeglyk afſcheid, en ging met een innerlyk gemoeds geſtalte uit zyn huis. Op den weg gingen by hem nog twee Monniken, die hem tot den einde aanhielden om het Katolyk geloof aantenemen, dat hy daar door zyn leven behouden zoude. Maar hy weerde haar met een grote klockmoedigheit van hem af, en is volſtandig gebleven, en heeft zyn ziele Gode bevolen, onder een hertelyk zugten en bidden tot zynen God, zingende de drie laaſte verze van het Lied: *Heer Jezu Chriſt ik ſchrei tot u &c.* Hy knielde voor een hoop zant het welk met rood Laken overdekt was, en ſprak zeer luid, dat het een iegelyk kon horen: *Ey nu myn God! zo val ik u, getrooſt in uwe banden enz.* en liet zig van zyne dienaars de oogen verbinden, en ontfing alzo dien ſchrikkelyke ſlag, onder het uitroepen: *Heer in uwe banden beveel ik mynen Geeſt.*

Als nu den Prezident des nagts onthooft, en den dag aankwam zo wierden de Stads Poorten geſloten gehouden, alle wegen en hoeken der ſtraten; als mede het Schavot dat voor 't Stadhuis was opgerecht, ſterk bezet, om alle oproer dat zig zoude mogen om-

ZEEGE-ZANG

DER

MARTELAREN.

Triomf! triomf? d'aardsvyand legt verſlagen,
De wraakzucht zwigt, met haat en dwing'landy,
Terwyl de Ziel hier vrolyk leeft en vry,
Schoon 't lichaam moeſt een wreeden dood verdraagen.

Hoe zien wy nu de afgryſelykſte plaagen
Verandert in de zoetſte lekkerny.
ô Hemelgeur! wat welluſt haalt hier by?
Wy juichen nu onze onderdrukkers klaagen.

Is 't voorgenot zo heug'lyk voor den geeſt?
Wat zal de ſmaak van 't eeuwig bruilofisfeeſt
Dan lief'lyk zyn, daar alles voor moet wyken.

ô Vorſten! die met aardſche kroonen praalt.
De Deugd, die ons in 't Paradys beſtraalt,
Verdooft den glans van 's waerelds Koningryken.

EYNDE.

Digitized by Google

NAAMREGISTER DER MARTELAREN,

Welker leven en doot in dit Boek beſchreven wort.

A.

A Dam van Metz, aldaar doorſchoten. 163
Adam Wallach, te Edemburg verbrant. 208
Adelbertus Gallus, te Fulden in den kerker verrot. 49
Adolphus Clarenbach, te Keulen verbrant. 116
Adriaan van Loppen, te Aſt verbrant. 356
Adriaan de Schilder t'Antwerpen verbrant. 498
Adriaan d'Auſſy, te Parys verbrant. 518
Adriaan van Maaldergem, te Brugge verbrant. 378
Adriaan Janſz. Paſtoor tot Yſelmonde, in den Haag verbrant 697
M. Adriaan, te Dendermonde verſmoort. 756
Agnes Petten, te Ipſwich verbrant. 380
Agnes Siverſide, te Colcheſter verbrant. 446
Angnes Bongeor, te Colcheſter verbrant. 448
Alexander Biſſchop te Jeruſalem, geeft in de gevankeniſſe God den geeſt op. 32
Alexander Canus, te Parys verbrant. 123
Alexander Dayke, te Doornik onthalſt. 583
Alice Mynt, te Colcheſter verbrant. 446
Alphonſe Peres, te Valedolid verbrant. 464
Ambroſe, te Maidſtone in de gevankeniſſe geſtorven. 437
Andoche Minard, te Autun verbrant. 376
Andreas den Apoſtel, te Patras in Achayen gekruiſt. 16
Andries Poliwka, te Litomiſtia verbrant. 78
Andries Hewet, te Londen verbrant. 124
Andries Bartholomeus, te Parys verbrant. 128
Andries Coiffier, te Dammartin verbrant. 521
Andries Michiel, te Doornik verwurgt. 575
Andries Berteloot, te Aalſt gehangen. 639
Angelus Merula, Paſtoor tot Heenvliet, biddende op de geregtplaats te Bergen in Henegouwe, ſterft. 463
Anna Askew, te Londen verbrant. 170
Anna Ondebert, te Orliens verbrant. 195
Anna le Fevre, te Valencyn verbrant. 214
Anne du Burg, te Parys verbrant. 522
Anneken Jans, te Haarlem verdronken. 706
Anneken uit den Hove, te Bruſſel gedolven. 762
Antipas, te Pergamus gedoot. 25
Antonius, Biſſchop van Nicomedien, en andere omgebragt. 38
Anthonius de Groote, te Parys verbrant. 245
Antionius Laborie, te Chamberi gedoot. 297
Anthonius Burawirth, te Canteiberg verbrant. 348
Antonius de Huzwelo, te Valeadlid verbrant. 465
Anthonius Verlikt, te Bruſſel gewurgt. 492
Anthonius de Richend, te Dravignan vermoort. 515
Antonius Caron, te Camerik met andere verbrant. 576
Antionius Ricetto, te Venetien verdronken. 625
Anthonius Merlanchon, te Parys vermoort. 723
Mr. Antionius Silvius, te Parys vermoort. 730
Anthonius uit den Hove, te Gent verbrant. 746
Antonius Hilareth, te Milaant gemarteld. 759
Anthonius Oldevin, te Cremone verbrant. 760
Anthonius Moreau, te Doornik in den kerker van binnen geſtorven. 765
Antonius Paleurius, te Romen verbrant. 406
Apollonius een Raatsheer, te Romen gedoot. 32
Apollonius Serapion, te Dion omgebragt. 399
Arent Dirkſz. Paſtoor in't Lier, in den Haag verbrant. 697
Arnout, te Dendermonde gehangen. 756
Arnoldus Buſch, te Romen verbrant. 50
Arnout Mulder, te Enkhuyſen verbrant. 537
Arnout Dirkſz. te Amſterdam verbrant. 542
Arnout de Cruſt, te Oudenaarde verbrant. 741
Arnout le Maire, te Sivilien verbrant. 763
Arnulphus Aartzbiſſchop, te Lions gehangen. 49
Aſterius, te Ceſarea de martelkroon ontfangen. 36
Attalus, de keel afgeſteken. 29
Auguſtyn Barbier, te Beaumont verbrant. 197
Auguſtinus Caſſalla, te Valedolid verbrant. 463
Auguſtinus Marioratus, te Rouan vermoort. 58
Aymont de la Voye, te Bordeaux verbrant. 14

B.

Babylas Biſſchop, te Antiochien gedoot. 32
Barent van Utrecht, te Haarlem gehangen. 677
Burgardus, te Erfurt verbrant. 52
Barnabas den Apoſtel, te Salamine verbrant. 8
Barteleth Grene, te Londen, en vyf te Cantelberg verbrant. 377
Bartholomeus den Apoſtel, te Albania gevilt en onthooft. 18
Bartholomeus Hector, te Pinereul verbrant. 374
Bartholomeus van Hooy, t'Antwerpen onthooft. 557
Bartholomeus Bartocci, te Romen verbrant. 667
Bartholomeus Copin, te Aſt in den kerker geſtorven. 765
Baarlam, wert zyn hant afgebrant. 40
Benedict Roman, te Dravignan verbrant. 460
Bernhardus Sequinus, te Lions verbrant. 217
Bertrand Bataille, te Chamberi gedoot. 297
Bertrand le Blas, te Doornik verbrant. 306
De Vrouw van Bigaarden, met haren ſoon te Vilvoorden gedoot. 191
Blancel de Revero, te Valedolid verbrant. 464
Blandina, in een net door Stieren omgebragt. 29
Boudewyn Domniſſent, te Brugge verbrant. 628
Boutſon le Heu, buiten Antwerpen verbrant. 499
De Heer de Briou, te Parys vermoort. 720
Burchart Ruyteman, te Baden onthooft. 85

C.

Carolus le Fevre, te Lions verbrant. 217
Carolus de Koning, te Brugge verbrant 399
Carolus de Bruyn, te Belle onthooft. 672
Carpus, te Troas gedoot. 25
Catharina Saube, te Montpelliers verbrant. 67
Catharina, een Raatsheers vrouw, te Crakow verbrant. 142
Catharina Crewelles, met twee van haar Dogters, en haar Dogters kind in't Eylant Garnesey verbrant. 395
Catharina Romain, te Valedolid verbrant. 465
Catharina Ortegue, te Valedolid verbrant. ibid.
Catharina van de Quakere, te Veurne verbrant. 528
Christina de Looser, te Colcheſter verbrant. 387
Cornelius Fabricius, te Antwerpen verbrant. 603
Cornelioſſel Gauderyn, te Oudenaarden gehangen. 675
Cornelius Fyterus, te Nuys gehangen. 758
Cornelius de Pratilli, te Valedolid verbrant. 465
Cornelius del Campo, te Valedolid verbrant. 465
Cornelius Londa, te Sivilien verbrant 513
Cornelius Antonius, te Sivilien verbrant. 513
Cosby Ormes, te Norwich verbrant. 450
Claes Cornelisz. in den Hoog onthooft. 689
Clara in N. in Bohemen verbrant 111
Claudius van Canelere, te Lions verbrant. 356
Claude Bigart, te Parys vermoort. 724
Claude Lemoin, te Parys gehangen. 758
Claudius de Scrilder, te Parys de tong uitgeſneden en verbrant. 147
Claudius Thierry, te Orliens verbrant. 195

Clau-

Claudius Moniex, te Lions verbrant. 213
Clement Dirkſz. te Haarlem verbrant. 399
Coenraat van der Belyen, verbrant. 688
Conſtance de Bevero, te Valedolid verbrant. 464
Conſtantinus N. te Rouan met drie andere gedoot. 147
Dr. Conſtantinus Fontius, te Sivilien in den kerker geſtorven. 514
Cornelis Volkaart, te Brugge gedoot. 244
Cornelis Bougey, te Conventry verbrant. 349
Cornelis Halewyn, te Antwerpen verbrant. 500
Cornelis de Meen, te Bruſſel ontbooft. 675
Mr. Cornelis de Leſenne, te Luyk gehangen. 681
Cors Stevenſz. in den Haag ontbooft, en zyn Huysvrouw by Emuoen buiten boort geworpen. 671
Cowbrigh N. te Oxford verbrant. 130
Cuthert Simſon, te Londen met twee andere verbrant. 481
Cyprianus, Biſſchop van Carthago, ontbalſt. 33

D.

Damiaan Witcock, te Bergen in Henegouwe ontbalſt. 308
Daniel Galland, te Duinkerken verbrant. 552
Denys Brion, te Sancerre verbrant. 127
Denys Perot, te Parys vermoort. 723
Desgorres, te Parys vermoort. 723
Dionifius van Rieux, te Melden verbrant. 116
Dionifius Peloquin, te Villa Franca verbrant. 234
Dionifius le Fair, te Rouan verbrant. 279
Dirk Caruer, te Lewes verbrant. 342
Dominicus de Piſcia, te Florentſen verbrant. 74
Dominicus van Baſana, te Placentia verworgt. 207
Dorotheus Deocletiani Kamerling, gehangen. 38
Driander N. te Romen gedoot. 176
Dulcinus van Novaria met zyn Huisvrouw verſchcurt. 52

E.

Emond Snyder, tot 's Hertogenboſch ontbooft. 123
Edmund Allen, zyn Huisvrouw en vyf andere te Maidſtone verbrant. 437
Eliſabeth Cooper, te Norwich verbrant. 446
Eliſabeth Folkes, te Colchefter verbrant. ibid.
Eliſabeth Warne, te Straifordbow verbrant. 347
Eliſabeth N. te Maidſtone verbrant. 437
Heer Engel Merula, enz. ſterft in 't gebed, wort verbrant, 403
Evert Bolt, te Sweitz verbrant. 111

F.

Fabianus, Opſiender der Kerke van Romen gedoot. 32
Faninus van Faventia, te Ferarien verbrant. 204
Farreſier N. te Maſcon met nog andere vermoort. 599
F. la Faye, te Parys verbrant. 585
Felicitas met haar ſeven Sonen, te Romen omgebragt. 29
Ferdinandus van S. Jan, te Sivilien met Morſilius verbrant. 511
Ferdinandus van Valedolid, aldaar verbrant. 512
Mr. Florentinus Venot, te Parys verbrant. 193
Florentin van Keulen, te S. Nicolaas gehangen. 570
Franciſca de Chaveſia een Nonne, te Sivilien verbrant. 513
Franciſcus van S. Roman, in Spanjen verbrant. 152
Franciſcus d'Augy, te Nonnay verbrant. 168
Franciſcus Gamba, te Commun verbrant. 277
Franciſcus Rebeſus, te Parys verbrant. 420
Franciſcus de Bevero, te Valedolid verbrant. 464
Franciſcus Erren, te Valedolid verbrant. 465
Franciſcus Varlut, te Doornik ontbooft. 583
Franciſcus Sega, te Venetien verdronken. 626
M. Franciſcus Spinola, te Venetien verdronken. ibid.
Franco die Franco, te Vilne ontbooft. 768
Francois Bribard, te Parys verbrant. 147
Francois en Nicolaas Thys, te Mecchelen verbrant. 303
Francois Soete, te Huiſt ontbooft 634
Francois Nyſe, te Limburg verbrant. 683
Fredericus d'Anville, te Parys verbrant. 420
Freyer N. te Rochefter verbrant. 241

G.

Gabriel Beraudin, te Chambera de tong uitgeſneden. 207
M. Garſias Arias, in Spanjen verbrant. 513
Gaſper Tauber, te Weenen verbrant. 84
Gaſpar de Coligni, Admiraal van Vrankryk, te Parys vermoort. 714
Gaſtinus de Jonge zyn Weduwe, te Parys vermoott. 728
Gerardus Sagarel. 52
Geard Hagens, tot 's Hertogenboſch ter doot veroordeelt. 480
Geraard Koopman, te Bruſſel gedoot. 684
Geraard Moyaart, te Pamele verbrant. 692
Gerrit N. te Bommel ontbooft. 670
Geertruyd Adriaans, buiten's Hertogenboſch verbrant. 141
Geffroy Varagelé, te Turin gewurgt. 472
George Roper, te Cantelberg verbrant. 349
George Tardif, te Sens gedoot. 457
George Geſe, tot Milanen verbrant. 505
Mr. Georgius, ontrent Aſſchenberg verbrant. 81
Georgius een Boekbinder, te Weenen verbrant. 84
Georgius Carpentarius, te Munchem verbrant. 114
Georgius Scharer, te Raadſtad ontbooft. 119
Georgius Sofocardus, te St. Andries vermoort. 184
Georgius Tanckerfield, te St. Albaan verbrant. 347
Georgius Bradbridge, te Cantelberg verbrant. 348
Germanicus, te Smirna van de beeſten verſcheurt. 28
Gilein de Muelere, tot Oudenaarde verbrant. 255
Gillis Tieleman, te Bruſſel verbrant. 151
Gillis Verdikt, te Bruſſel verworgt. 477
Gillis de Meyere, tot Gendt verbrant. 673
Gilles Vertrecht, te Belle ontbooft. 672
Gilles Annike, te Ronſe verbrant, en ſyn Soon ontbooft. 681
Gillot Vivier, te Valencyn verbrant. 214
Glaude du Flot, te Ryſſel verbrant. 635
Godefroy van Hamelle, te Doornik verbrant. 237
Godefroy Guerin, te Parys gedoot. 473
Goreus N. Colchefter omgekomen. 349
Gorgonens Deocletiani Kamerling, gehangen. 38
Gores de Tinnegieter, t'Antwerpen verbrant. 748
Gregorius Parcke, te Cantelberg verbrant. 349
d'Heere de Guercby, te Parys vermoort. 439
Guerte Stelmees en Neeltje Claas, te Haarlem verdronken. 152
Guido de Bres, te Valencyn gehangen. 643
Gulielmus Gardinerus, te Liſſebon verbrant. 242
Gulielmus d'Alancon met een Lakenſcheerder, te Montpelliers verbrant. 255
Gulielmus Hoſens, te Brugge verbrant. 628
Guiljame Neel, te Eureux verbrant. 283
Guiljame Hunter, te Burntwood verbrant. 323
Guiljame Digel, te Damburie verbrant. 327
Guiljame Alcward, te Reding in den kerker geſtorven. 345
Guiljame Koker, te Cantelberg verbrant. 347
Guiljame Hopper, te Cantelberg verbrant. 347
Guiljame Stere, te Cantelberg verbrant. 347
Guiljame Flower, te Weſtmunſter verbrant. 347
Guiljame Beaumeford, te St. Albaan verbrant. 347
Guiljame Haile, te Barnetb verbrant. 347
Guiljame Cornu, te Doornik verworgt. 587
Guirand Tauran, te Chambery gedoot. 297

H.

Hans van Hues, t'Antwerpen verbrant. 679
Hans Tierens, te Ronſe verbrant. 706
Hector Remy, te Duway ontbooft, en zyn Vrouw levendig begraven. 147
Helena Ewring, te Colchefter verbrant. 446
Hemond Picard, te Parys verbrant. 76
Hendrik Groenvelder, te Regensberg verbrant. 69
Hendrik Adlington, te Straifordbow met nog twaalf verbrant. 390
Hendrick Boekbalt, t'Antwerpen verbrant. 498
Hendrik Heuſch, te Limburg ontbooft. 683
Hendrik Alertſz Schouten, in den Haag ontbooft. 711
Hendrik Laurence te Cantelberg verbrant. 347
Henricus van Thoulouſe, verdonkert. 49
Henricus Raadt-gever, te Regensberg verbrant. 67
Henricus Eſchcus, te Bruſſel verbrant. 79

Digitized by Google

Hendrik van Zutphen, te Dietbmaar wreedelyk vermoort. 81
Henricus N. uit Vlaanderen, te Doornik verbrant. 115
N. Heremyt, in Engeland vervolgt. 52
Herman Janſz t'Antwerpen verbrant. 500
Heinſoon Adrianſz te Haarlem geworgt. 677
Hieronymus van Praag, te Conſtans verbrant. 64
Hieronymus Savanorala, te Florentien gehangen. 74
Hieronymus Vinſoein, te Agen verbrant. 127
Hieronymus Cayauban, te Bordeaux verbrant. 375
Honoratus Aubiol, tot Aix verbrant. 517
Hoſte van de Cateline, tot Gent verbrant. 289
Hubert Burre, te Dion verbrant. 192
Hubert Drukkir, te Brugge gedoot. 944
Hubert Selcart, te Bommel verdronken. 670
Hugo Gravier, te Brougb verbrant. 244
Hugo Latimer, te Oxford verbrant. 349
Hugo Laverokke, buiten Londen verbrant. 388
Hugo Diſtarlleur, te Doornik verbrant. 622
Hunfroy Middleton, te Cantelberg verbrant. 342

I.

Jacobus den ſone Zebedei, te Jeruſalem onthooft. 5
Jacobus den ſoni Alphei, te Jeruſalem met een Volders ſtok doodgeſlagen.
Jacobus Pavane, te Parys verbrant. 111
Jacobus Baynbam met nog twee, te Londen verbrant. 122
Jacobus Cbobart, te St. Michiels gedoot. 162
Mr. Jacob de Keiſer, te Sweits verbrant. 116
Jacob Morton, te Lincoln verbrant. 136
Jacob Abbes, te Berie verbrant. 343
Jacob Tuttit, te Cantelberg verbrant. 348
Jacob Auſtoo, te Iſlington verbrant. 448
Mr. Jacob Duiſſart, te Veurne verbrant. 528
Jacob de Wever, te Heusden onthooft. 639
Jan Badby, te Londen in een ton verbrant. 56
Mr. Jan Beverly, te Londen met nog agtendertig gebangen. 57
Jan Brown Edelman, te Londen verbrant. ibid.
Jan Draandorp te Worms gedoot. 71
Mr. Jan Lambert, te Londen verbrant. 137
Jan Marlar, te Duway verbrant. 144
Jan Porteur, te Londen in den kerker geſtorven. 147
Jan de Schilder, te Londen verbrant. 146
Jan de Bok, te Gent onthooft en zyn Vrouw gedolven. 160
Jan Michiel, te Parys verbrant. 162
Jan Lacels, te Londen verbrant. 176
Jan Adlams, te Londen verbrant. ibid.
Jan Brugier, te Iſſoer verbrant. 189
Jan van der Put, te Uzes geworgt. 211
Jan Joery met zyn Dienaar, te Parys verbrant. 214
Jan van Ooſtende, t' Antwerpen verbrant. 215
Jan en Richard Snel, d'eene te Richmunaly verbrant. 256
Jan Filleul, t' St. Pieters verbrant. 279
Jan Vernou, te Chamberi gedoot. 297
Jan Trigaleth, te Chamberi gedoot. 297
Jan Malo, te Bergen in Henegouwe gedoot. 308
Jan Porceau, te Bergen in Henegouwe gedoot. ibid.
Jan Alcok, te Londen in den kerker geſtorven. 329
Jan Alesword, te Reading verbrant. 343
Jan Launder, te Lewes verbrant. ibid.
Jan Denly, te Uxbridge verbrant. 345
Jan Newman te Sufronwalden verbrant. 345
Jan Webbe, te Cantelberg verbrant. 349
Jan Philpot, te Londen verbrant. 354
Mr. Jan Rabek, te Angiers verbrant. 364
Jan Faſſeau, te Bergen in Henegouwe onthooft. 370
Jan de Caſes, te Bordeaux verbrant. 370
Jan Bertrand, te Blois verbrant. 374
Jan Mace, te Colcbeſter verbrant. 387
Jan Spenjer, te Colcbeſter verbrant. ibid.
Jan Hamond, te Colcbeſter verbrant. ibid.
Jan Apprice, buiten Londen verbrant. 388
Jan Bieron, te Craon verworgt 402
Jan du Bordel, in Braſilien verdronken. 429
Jan Bradbridge, te Maidſtone verbrant. 437
Jan Ibanjon, te Colcbeſter verbrant. 446
Jan Curdes, te Northamton verbrant. 448
Jan Noyes, te Laxfield verbrant. 449
Jan Roug, te Londen verbrant. 451
Mr. Jan de Champ, t'Antwerpen verbrant. 455
Jan Caillou. 457
Jan Barveille, te Parys verbrant. 458
Jan Almarik. 466
Jan Fetty. 490
Jan van Leon, te Sivillen verbrant. 512
Jan Iſabeau, te Parys verbrant. 526
Jan Judet, te Parys verbrant. ibid.
Jan Geoffroy, te Parys verbrant. ibid.
Jan Muſſon, in Switjerland onthooft. 527
Jan Lodewyk Paſchal, te Romen geworgt. 536
Jan Herrewyn, te Honſcote verworgt, 537
Jan de Creus, te Belle half geworgt en verbrant. 541
Jan Buiſſon, t'Antwerpen onthooft. 542
Jan Denys, te Ryſſel verbrant ibid.
Jan de Lannoy, te Doornik verbrant. ibid.
Jan de Baſſebere, t'Antwerpen op den Steen verdronken. 550
Jan de Kyſer, t'Antwerpen op den Steen verdronken. ibid.
Jan van Namen, te Luik verbrant. 576
Jan Greffin en de Luitenant van Pontoyſe, te Parys gebangen. 585
Jan de Madoc, te Luneville verworgt. 602
Jan de Wolf, t'Antwerpen op den Steen verdronken. 594
Jan Diſreneaux, te Ryſſel onthooft. 613
Jan de Grave, tot Huiſt verbrant. ibid.
Jan Pick, te Doornik verworgt. 622
Jan Catel, te Monqueron verbrant. 623
Jan Dautricourt, te Ryſſel verbrant. 635
Jan Tuſcaan, te Pamele verbrant. 637
Hr. Jan Cornelijz Winter, t'Utrecht onthooft. 639
Mr. Jad Goris, te Oudenaarde gebangen. 642
Jan Mabieu, te Valencyn onthooft. 662
Jan Schakele, te Belle onthooft. 673
Jan Liebart, te Oudenaarde gebangen. 675
Jan le Groin, te Bruſſel onthooft. 676
Jan Heymen, te Haarlem gebangen. 677
Jan Laute, te Gent verworgt. 683
Jan le Grand, t'Antwerpen verbrant. 686
Jan Sorret, te Doornik verbrant. 688
Jan Miſſuens d'oude, t'Antwerpen verbrant. 707
Jan de Buk, te Axele gebangen. 746
Jan Miſſuens de jonge, te Middelburg in Vlaanderen verdronken. 758
Jan de Larm, voor Maixant gebangen. 759
Jan Cateau, te Yperen gebangen 762
Jan Wevers doot ligbaam tot Linnig leelyk misbandelt. 777
Janneken Salomes, te Vuerne verworgt. 528
Jaques le Fevre, te Valencyn verbrant. 214
Jaques van Loo, te Ryſſel verbrant. 542
Jaſper Stevenjz, te Bruſſel verbrant. 742
Jaſper de Metſer, t'Antwerpen verbrant. 748
JESUS CHRISTUS *den Sone Gods, te Jeruſalem gekruiſt.* 1
Ignatius Biſſchop van Antiochien, te Romen van de beeſten verſcheurt. 26
Johanna Bougton, te Londen verbrant. 73
Johanna Gray, te Londen ontbalſt. 309
Jouanna Truncfield, te Ipſwich verbrant. 380
Johanna Mannings, te Maidſtone verbrant. 437
Johanna Roborquia, te Sivilien in den kerker geſtorven. 511
Johanna d'Albre Koninginne van Navarre te Parys vergeven. 712
Johannes de Dooper, te Jeruſalem in den kerker onthooft. 3
Johannes den Apoſtel, te Romen in gloeyende oly gezet. 23
Johannes N. een Edelman, te Nicomedien in klyne ſtukken geſcheurt. 38
Johannes Wiclef, na zyn doot te Luttelworth verbrant. 53
Johannes Hus, te Conſtans verbrant. 58
Johannes Cobbam, Ridder, te Londen verbrant. 67
Johannes Kraſa, te Breſlo in Sleſien verbrant. 69
Johannes Purvey, te Londen in den kerker geſtorven. 71
Johannes Seliveus, te Praag onthooft. ibid.
Johannes Gouſe, te Londen verbrant. 73
Dr. Johannes de Veſalia, te Worms gedoot. ibid.
Johannes Voëſius, te Bruſſel verbrant. 79
Johannes N. te Dietbmaar gedoot. 83
Johannes Caſtellanus, te Wyk verbrant. 84

Jo-

Johannes Hoſpinianus met zyn twee Sonen, te Baden ontbooft. 85
Johannes de Klerk, te Mets gruwelyk omgebragt. 88
Johannes Pyſtorius, in den Haag verbrant. 89
Johannes Heuclin, te Mersburg verbrant. 112
Mr. Johannes de Carducco, te Limonik verbrant. 122
Johannes à Piſit, te Airecht verbrant. 124
Johannes Pointet, te Parys verbrant. 125
Johannes Frytous, te Londen verbrant. 125
Johannes Cornon, te Mascon verbrant. 129
Johannes Schentz, in Zoutorunnen by Ments verworgt. 133
Mr. Johannes Bek, te Troyen in Champaigne verbrant. 147
Johannes Drazius, te Nieuwburg van zyn Broeder vermoort. 108
Mr. Johannes d'Engelſche, te Sens verbrant. 187
Johannes Godeau, te Chamberar verbrant. 207
Johannes Joerius met zyn Dienaar, te Thoulouſe verbrant. 214
Johannes Common. 232
Johannes Molitus, te Romen verworgt. 251
Johannes Rogerius, te Londen verbrant. 313
Johannes Hope Biſſchop, te Colcheſter verbrant. 320
Johannes Laurentius, te Colcheſter verbrant. 327
Johannes Cardmaker, te Londen verbrant. 335
Johannes Warne, te Londen verbrant. 335
Johannes Bradfort, te Londen verbrant. 339
Johannes Bland, te Cantelberg verbrant. 343
Johannes Frankesb, te Cantelberg verbrant. ibid.
Johannes Hullier, te Cantelberg verbrant. 383
Johannes Morellius, te Parys in de gevankeniſſe geſtorven. 456
Johannes Pontius, te Sivillen verbrant. 509
Johannes Gonſalous, te Sivillen verworgt. 510
Dr. Johannes Egedius, te Sivillen geſtorven zynde, wert ontgraven. 514
Johannes Gelaſius Predikant, te Oudewater gehangen. 750
Johannes Florianus, by Antwerpen verdronken. 756
Johannes Avontroot, te Toledo verbrant. 779
Juffr. Joyce Lewes, te Manceter verbrant. 444
Joos de Creul, te Ronſe ontbooft. 612
Joos Spiering, te Oudenaarde gehangen. 682
Joos de Jonge, te Leerdam gehangen. 747
Jooſt Gerritſz Lepper, tot 's Hertogenboſch onthooft. 123
Jooſt de Potbakker, tot 's Hertogenbojch ontooft. 128
Jooſt Jusberg, te Bruſſel ontbooft. 149
Jooſt van Bujecum, te Oudenaarde gehangen. 674
Jorian Simonſz, te Haarlem verbrant. 399
Joris Marſcu, te Weſtcheſter verbrant. 446
Joris Engies Suſter, te Kuchester verbrant. 446
Joris Engies, te Colcheſter half gewurgt, gequartiert. 447
Joris van der Aſſchen, te Oudenaarde gehangen. 642
Joris Koomans, t'Antwerpen verbrant. 679
Joris de Makelaar, t'Antwerpen verdrank. 707
Iremias Ouwerling, te Lions met nog andere gedoot. 31
Iſabella Vama, te Sivillen met nog andere verworgt. 510
Judas Thaddeus d'Apoſtel, in Perzien omgebragt. 10
Juliaan le Verde, te St. Pieters verbrant. 279
Juliaan van der Sweerde, te Ajle gedoot. 356
Julianus Ferdinandus, te Sivillen met een Kloſterdogter verbrant. 511
Julius Palmer, te Newbery met twee andere verbrant. 391
Julius Guirlandia, te Venetien verdronken. 625
Juſtinus Potiojopius, ontbooft. 28

K.

Karel Elink, te Honſcote verdronken. 577
Mr. Karel van Oudenaarde, te Lusk gehangen. 681
d'Marquis de Kenel, te Parys vermoort. 719

L.

Lavardin, te Parys doorſteken. 720
Laurentius den Diaken, te Romen op een rooſter gebraden. 30
Laurentius Sanders, te Conventry verbrant. 314
Laurens de Scrivenmaker, te Bergen in Henegouwe ontbooft. 370
Leonard de Kyſer, te Rusb verbrant. 112
Mr. Leonard du Pre, te Parys verbrant. 187
Mr. Leonard Galimard, te Parys verbrant. 193
Leonides, te Alexandrien onthooft, en drie andere gedoot. 30
Lieven de Blekere, te Oudenaarde verbrant. 624
Lieven uit ter Mere, te Gent verbrant. 745
Lodewyk van Berquin, te Parys verbrant. 116
Lodovicus Marſacus met zyn Neef, te Lions verbrant. 247
Louis Courtet, te Vrouwy verbrant 141
Louis van Hekke, te Oudenaarde gehangen. 643
Louis Meulen, te Ronſe ontbooft. 681
Lowyken Kiekepoſt, te Ronſe ontbooft. 679
Lucas den Euangeliſt, in Grieken gehangen. 23
Lucianus een Ouderling, te Antiochien in den kerker vermoort, en nog eenige andere gedoot. 44
Lucius, t'Alexandria gedoot 26
Lucius, Opzender van de Kerke van Romen, omgebragt. 33

M.

Maceus Moreau, te Troyen in Champagnie verbrant. 207
Mailgaart de Hongre, t'Ypren gehangen. 641
Marcus d'Euangeliſt, t'Alexandrien jammerlyk omgebragt. 9
Marcus van Waarde, te Belle ontbooft. 673
Marcus de Lannoy, t'Antwerpen verbrant. 686
Margareta Auſtoo, te Iſlington verbrant. 448
Margareta Tourſton, te Colcheſter verbrant. ibid.
Margareta Polley, te Thumbridge verbrant. 343
Margareta le Riche, te Parys met een Jongman verbrant. 508
Margrieta Pieronne, te Valencyn verbrant. 760
Maria Becaudelle, te Fontenay verbrant. 128
Maria N. te Bergen in Henegouwe gedolven. 197
Juff. Maria van Provins te Gent mishandelt, datſe korts daar aan t'Amſterdam is geſtorven. 778
Marin Maria, te Parys verbrant. 508
Marion, te Doornik gedolven. 166
Marinus N. een Edelman, te Ceſarien onthooft. 36
Marten Huerblok, te Gent verbrant. 160
Marten de Schoenmaker, t'Ypren verbrant. 190
Marten Bayart, te Ryſſel met drie andere verbrant. 635
Marten Tuchard, te Thoulouſe gehangen. 666
Marten Cierewerk, te Belle ontbooft. 671
Marten van Schorenbak, te Gent verbrant. 707
Marten van Voiſin, te Surſee ontbooft. 767
Martha van Porſicx, te Praag verbrant. 114
Martialis Alba, te Lions verbrant. 217
Martinus Loquis, te Praag verbrant. 70
Martinus Gonin, te Gratianopolis verdronken. 131
Martin Roſſeau, met twee andere, te Parys verbrant. 518
Martin Dierkens, te Bruſſel ontbooft. 639
Martinus Sinetius, te Wulem verbrant. 641
Marturin Luſſaut, zyn Huisvrouw, Soon en Dienſtmaagt, te Parys vermoort. 724
Matthæus den Apoſtel, in Ethiopien in de Koninklyke Hooftſtad Naddavar onthooft, 20
Matthæus Hugar, te Berlyn omgebragt. 73
Mr. Matthæus een Schoolmeeſter, te Gent verbrant. 192
Matheus Dymonet, te Lions verbrant. 245
Matthias d'Apoſtel, in Ethiopien met een byl ontbooft. 28
Matthias Wyoel, in 't wout voor Leeukerk gehangen. 110
Matthias Vermeil, in Broſilien verdronken. 434
Mauris van Dalen, te Gent verworgt. 744
Mauricius Secenat, te Nijmes verbrant. 210
Metranus te Alexandrien geſteengt, en meer andere gedoot. 32
Melcotor Baltoajars, te Meppen ontbooft. 776
Meliton. 28
Michaella de Caignoncle, te Valencyn verbrant. 214
Michiel Miquelot, by Doornik verbrant. 191
Michiel le Fevre, te Valencyn verbrant. 214
Michiel Rovillard, te Doornik verbrant. 594
Michiel Herlin d'oude, te Valencyn ontbooft. 660
Michiel Herlin de Jonge, te Valencyn ontbooft. 662
Michiel de Meſſere, t'Ypren gehangen. 664
Michiel Romouts, tot 's Hertogenboſch gehangen. 678
Michiel van Roo, te Gent verbrant. 693
Michiel de Zeeldraayer, te Oudenaarde verbrant. 741
Montuet, zyn ſwangere Huisvrouw, de Vrucht, een jong Kint, en twee Vrouwen, te Parys omgebragt. 725
Montault, met nog eenige andere te Parys vermoort. 727
More, Predikant van den Koning van Navarre, te Parys vermoort. 723

N.

Neesken de Greefs doot ligbaam, tot s'Hertogenboſch misbandelt. 752
Nicaſe de le Tombet, te Doornik verbrant. 600
Nicolaus een Monnik, t'Antwerpen verdronken. 81
Nicolaus Hottinger, te Lucerne ontbooft. 84
Nicolaus Wieretenartz, in Bobemen verbrant. 111
Nicolaus de Schryver, te Atrecht verbrant. 122
Nicolaus van der Poele, te Gent ontbooft. 160
Nicolaus Belinian, te Londen verbrant. 176
Mr. Nicolaus N. te Bergen in Henegouwe verbrant. 195
Nicolaus Nail, te Parys verbrant. 244
Nicolaus le Cheſne, te Gry verbrant. 282
Nicolaus Thys met zyn Broeder te Mecchelen verbrant. 303
Nicolaus Chamberlain, te Colcheſter verbrant. 339
Nicolaus Scheterden, te Cantelberg verbrant. 342
Nicolaus Ridley, te Oxfort verbrant. 349
Nicolaus du Roſſeau, te Dion in de gevankeniſſe geſtorven. 399
Nicolaus Sartorius, tot Oſte verbrant. 401
Nicolaus Clinet. 416
Nicolaus le Cene, te Parys verbrant. 419
Nicolaus van Jenville, aldaar gedoot. 457
Nicolaus Guylotet, te Sens verbrant. ibid.
Nicolaus Ballon, te Parys op de gerigtplaats doorſteken. 507
Nicolaus Burton, te Sivilien verbrant. 474
Nicolaus Guenon, te Parys verbrant. 507
Nicolaus Croquet, te Parys gebangen. 685
Nicolaus de Soigne, te Doornik in den kerker geſtorven. 766
Noel Tournemine, te Ryſſel verbrant. 635

O.

Octavianus Blondel, te Parys verbrant. 191
Olivier de Bok. 603
Oudin Petit, te Parys vermoort. 724

P.

Paris Panier, te Dole ontbalſt. 255
Patricius Hamilton, te S. Andries verbrant. 115
Patricius Pacbingbam, te Uxbridge verbrant. 347
Paulus den Apoſtel, te Romen ontvaiſt. 13
Paulus Craw, te St. Andries verbrant. 72
Paulus Muſnier, te Parys doot gepynigt. 281
Paulus Millet, te Ryſſel verbrant. 608
Peregrin de la Grange, te Valencyn gebangen. 643
Petronella Appelbey, te Maidſtone verbrant. 437
Petrus den Apoſtel, te Romen gekruiſt. 11
Petrus Deocletiani Hoveling, met edik en zout gebraden. 38
Petrus de Brius, te St. Gillis verbrant, en nog vele gedoot. 49
Petrus Tornauw, te Spiers gedoot. 70
Petrus Klerke, in Bobemen gedoot. 72
Mr. Petrus Sprengler, in Brisgouw omgebragt. 110
Petrus Flyſteden, te Keulen verbrant. 110
Petrus Gaudet, op het Slot Penan wreedelyk verbrant. 129
Mr. Petrus Paſtoor, te Duway verbrant. 140
Petrus Bruly, te Doornik verbrant. 156
Petrus Scriba, te Lions verbrant. 218
Petrus Naviberus, te Lions verbrant. 226
Petrus Bergerius, te Lions verbrant. 231
Petrus Serra, te Thoulouſe verbrant. 276
Petrus Arondeon, te Parys verbrant. 520
Petrus Rumus, te Parys vermoort. 722
Phileas Biſſchop, te Alexandrien ontbooft, en meer andere gedoot. 39
Philibert de Schrynwerker, te Brugge gedoot. 244
Philibert Hamelyn, te Bordeaux geworgt. 398
Philippina de Luns, vrouw van Grauveron, te Parys geworgt. 417
Philippus den Apoſtel, te Hierapolis gekruiſt. 17
Philippus de Cena, met Jacobus zyn medegeſelle, te Dion verbrant. 399
Philippus de Gaſtines, te Parys gebangen. 685
Philippus le Doux, zyn ſwangere Vrouw en de Vrugt, te Parys omgebragt. 725
Philiromus, te Alexandrien ontbooft. 39
Philotus Biſſchop, te Lions gemartert. 20
Pierrette Cariet, in de Loire ontrent Orliens vermoort. 627
Pieter Hors, tot 'sHertogenboſch geworgt. 681
Pieter Chapot, te Parys verbrant. 163
Pieter Mioc, te Doornik verbrant. 167
Pieter le Roux, te Brugge verbrant. 244
Pieter Dinocheau, te Chartres verbrant. 253
Pieter de la Vau, te Nijmes verbrant. 255
Pieter van Roſſeau, t'Angiers verbrant. 368
Pieter Gabart, te Parys verbrant. 419
Pieter Bourdon, in Braſilien verdronken. 435
Pieter Covet, te Parys verbrant. 503
Pieter Malet, te Parys verbrant. 519
Pieter Klyn, te Ryſſel verbrant. 542
Pieter Annood, te Duynkerken verbrant. 552
Pieter Bonnet, te Maſcon in 't water vermoort. 599
Pieter Mon, te Bommel ontbooft. 670
Pieter van Keulen, te Breda verworgt, en zyn dienſtmaagt verbrant. 674
Mr. Pieter Hamon, te Parys verworgt. 692
Pieter de Meulen, te Pamele verbrant. ibid.
Mr. Pieter de la Place, te Parys vermoort. 720
Pieter Faret met zyn Huisvrouw, te Parys vermoort. 726
Pieter Baillet, te Parys vermoort. ibid.
Pieter Panis, te Mecchelen ontbooft. 759
Pieter Motte, te Ryſſel gebangen. 764
Policarpus, Biſſchop van Smyrnen, aldaar doorſteken. 29
Pontus den Duiken, in Vrankryk gedoot. 35
Ponticus doot gepynigt. 29
Pomponius Algier, te Romen verbrant. 294
Pop van Aye, aldaar omgebragt. 78
Potamiena, te Alexandria in pek verbrant. 44
De Prince van Armeryk gebangen, en de Vrouw des Slots geſteenigt. 52
Preſte Huisvrouw, te Exeter verbrant. 487
Procopius Jednooky, te Praag verbrant. 70
Ptolomeus, te Alexandrien gedoot. 26

Q.

Quiryn de Palme, te Leerdam gebangen. 747
Quoquillart, te Beſanſon gedoot. 128

R.

Radegonde Focaut, te Parys gebangen. 758
Raſe Allerton, te Iſlington verbrant. 448
Rawlins White, te Cardiffe verbrant. 327
Rynold Pecokke, te Chichester in de gevankeniſſe geſtorven. 73
Rynbolaina Franſz te Kamerik met andere verbrant. 576
Renatus Poyet, te Saulmeur verbrant. 243
Renatus de Seau 466
Richard N. Predikar Monnik, als een Ketter verweſen. 52
Richard Hoveden, te Londen verbrant. 72
Richard Smart, te Salisbury verbrant. 76
Richard Hunne, te Londen in de kerker gebangen. 78
Richard Mekins, te Londen verbrant. 146
Richard Spicer, te Salisbury verbrant. ibid.
Richard le Febre, te Lions verbrant. 267
Richard Collier, te Cantelberg verbrant. 347
Richard Wricot, te Cantelberg verbrant. ibid.
Richard Hoke, te Chichester verbrant. 348
Richard Nicols, te Colcheſter verbrant. 387
Richard Woodman, met nog negen andere, te Lewes verbrant. 439
Richard Rush, te Bath in Walſch Engelant verbrant. 446
Richard Crainfield, te Norwich verbrant. 448
Richard Roth, te Iſlington verbrant. ibid.
Richard de Gaſtines, te Parys gebangen. 691
Robbert Barnes, te Londen verbrant. 143
Robert Lam, te St. Andries verbrant. 168
Robert Farrar, te Carmerden verbrant. 327
Robert Smith, te Uxbridge verbrant. 345
Robert Carter, te Thetford verbrant. 347
Robert Samuel, te Ipſwich verbrant. ibid.
Robert Streater, te Cantelberg verbrant. 348
Robber Glover, te Coventry verbrant. ibid.
Robert Pigot, te Eley verbrant. 349
Robbert Ogier, zyn Huisvrouw en twee Sonen, te Ryſſel verbrant. 359

d'Gra-

Digitized by Google

Grave van Rochefocault, *te Parys vermoort.* 439
ocbus N. een Beeldſnyder, *te St. Lucas verbrant.* 167
r. Roeland Tailour, *te Hadlei verbrant.* 320
ogier Acton Ridder, *in Engelant gedoot.* 57
ogier Dule, *in Engelant gevangen.* 73
ogier Hollandt, *te Londen verbrant* 483
ogier du Mont, *te Doornik verbrant.* 601
lr. Rogier Jooſten, *te Leerdam gehangen.* 747
omanus, *te Antiocbien wonderlyk gemarteliſeert.* 40
oſe Ailin, *te Colcheſter verbrant.* 446

S.

Anctus Diaken, *te Vienne ontbooft.* 29
Sanctus Nivet, *te Parys gedoot.* 184
bobland Bartelſz, *t'Antwerpen verbrant.* 679
baſtianus, *met pylen doorſchoten.* 39
brand Janſz Paſtoor tot Schagen, *in den Haag verbrant.* 697
lveſter, *te Florencen verbrant.* 74
meon, *Biſſchop te Jeruſalem*, *aldaar gekruiſt.* 25
meon van Torre, *te Kortryk in den kerker geſtorven.* 751
mon Petrus den Apoſtel, *te Romen met het hooft nederwaarts gekruiſt.* 11
imon Zelotes, *in Perſien omgebragt.* 21
imon Laloë, *te Dion verbrant.* 253
imon Joine, *te Colcheſter verbrant.* 387
imon Miller, *te Norwig verbrant.* 440
imon Willemſz te Ryſſel verbrant. 512
imon Hermanſz te Ryſſel verbrant. ibid.
imon Simonſz te Haarlem ontbooft. 745
Den Baron de Soubiſe, *te Parys vermoort.* 439
Stephanus den Diaken, *te Jeruſalem geſteenigt.* 4
Stephanus Burlet, *te Atregt verbrant* 124
Stephanus Brun, *te Rutters verbrant.* 143
Stephanus Petoquinus, *te Parys verbrant* 188
Stephanus de Scorynwerker, *te Lions verbrant.* 247
Steven Renier, *te Viene in Languedok verbrant.* 115
Steven Polliotb, *te Parys verbrant.* 188
Steven le Roi, *te Chartres gedoot.* 253
Steven Knigt te Maulden verbrant. 327
Steven Hardwood, *te Stratford verbrant.* 347

T.

Tanneken Baarts, *tot Oudenaarde ontbooft.* 675
De Luitenant Taverny, *te Parys met ſyn Suſter vermoort.* 724
Taurin Gravelle, *te Parys verbrant.* 417
Teligny, *te Parys vermoort.* 719
Teunis Teekſen in den Haag verbrant. 119
Thomas den Apoſtel, *te Calaminen in Indien omgebragt.* 19
Thomas Bagley, *te Londen verbrant.* 72
Thomas Redon, *te Romen verbrant.* 72
Thomas Norice, *te Norwig verbrant.* 76
Thomas Prieſter, *te Norwig verbrant.* 78
Thomas Hyten, *te Maidſtone verbrant.* 120
Thomas Bilnei, *in Engelant verbrant.* 120
Thomas Cromwel, *Grave van Eſſex*, *te Londen gedoot.* 141
Thomas Bernward, *te Lincoln verbrant.* 137
Thomas van St. Paulo, *te Parys verbrant.* 211
Thomas Colberge, *buiten Doornik verbrant.* 266
Thomas Thomkins, *te Londen verbrant.* 323
Thomas Cauſton, *te Railen verbrant* 323
Thomas Highed, *te Horndon verbrant.* ibid.
Thomas Haukes, *te Coksbal verbrant.* 333
Thomas Osmond, *te Manningtre verbrant.* 339
Thomas Wats, *te Chelmiford verbrant.* 339
Thomas Juelon, *te Cicheſter verbrant.* 343
Thomas Faſt, *te Ware verbrant.* 347
Thomas Wittble, *te Londen met vyf andere verbrant.* 377
Thomas Crammer Aarts-biſſchop, *t'Oxfort verbrant.* 378
Thomas Benold, *te Colcheſter verbrant.* 446
Thomas Benon, *te Briſtow verbrant.* 448
Thomas Moutarde, *te Valencen verbrant.* 515
Thomas Wateleth, *te Luik verbrant.* 573
Thomas Tolmond, *te Limburg verbrant.* 683
Thomas Buirette, *te Parys vermoort.* 723
Timotheus, *Pauli diſcipel*, *t'Epheſen geſteenigt.* 25

V.

Varenna, *te Uxbridge verbrant.* 345
Vetius Epagatus, *in Vrankryk met Zacharia gedoot.* 29
Ulricus van Vabenders, *te Regensberg verbrant.* 67

W.

Waldrue Carlier, *te Bergen in Henegouwe gedolven.* 308
Walter Appelby met zyn Huisvrouw, *te Maidſtone verbrant.* 437
Wendelmut Claas, *in den Haag verbrant.* 113
Wyn Okkers met haar Dienſtmaagt, *t'Amſterdam verdronken.* 682
Wenſelaus N. Paſtoor van Arnoſtowits, *te Praag met agt andere verbrant.* 69
Wenſclaus Swets, *te Praag in een een ton verbrant.* 70
Werner Hagen, *te Fryenbach ontbooft.* 764
William Sautree, *Prieſter*, *te Londen verbrant.* 54
William Thorpe, *tee Cantelberg in den kerker vermoort.* 54
William Taylour, *te Londen verbrant.* 71
William Witve, *te Norwich verbrant.* 72
Willem van Swolle, *te Meccbelen verbrant.* 118
Willem Thrace, *te Todington na zyn doot verbrant.* 121
Mr. Willem Glaasmaker, *tot 's Hertogenboſch gewurgt.* 120
Willem Huſſen, *te Rouan verbrant.* 151
Willem Dunfort, *te Harwigh verbrant.* 339
Willem Wolſey, *te Eley verbrant.* 349
Willem Tyms, *met eenige andere*, *te Londen verbrant.* 380
Willem Bongeor, *te Colcheſter verbrant.* 446
Willem Purcas, *te Colcheſter verbrant.* ibid.
Willem Munte, *te Colcheſter verbrant.* ibid.
Willem Fetty, *een kind van agt jaren*, *te Londen jammerlyk gegeeſſelt.* 490
Willem van Spiere, *te Oudenaarde gehangen.* 675
Willem Frekin, *te Limburg ontbooft.* 683
Mr. Willem, *te Limburg ontbooft.* ibid.
Willem Tomwart, *t'Antwerpen verdronken.* 687
Wilhelmus Tindal, *te Vilvoorden verbrant.* 133
Wilhelmus de Dongnon, *te Lymoſin verbrant.* 282
Wilhelmus Priſſius, *te Aelſt verdronken.* 752
Wolfgangh Schurb, *te Nancy verbrant.* 109
Wouter Oom, *t'Antwerpen op den Steen verdronken.* 590
Wouter Oenſel, *te Bommel ontbooft.* 308
Wouter Simonſz Paſtoor tot Munſter, *in den Haag verwurgt.* 697
Wouter Wilge, *te Kortryk gehangen.* 751

X.

Xyſtus Biſſchop van Romen, *aldaar gedoot.* 36

Y.

Yenuus, *te Alexandria omgekomen.* 35

Z.

Zacharias Leeraar, *te Vienne gedoot.* 29
Zacharias Ouderling, *met andere gedoot.* 30

REGISTER

Van eenige bijſondere zaken, en Hiſtorien, waar van de namen niet uitgedrukt, of al te veel by een geſtelt worden.

I. VErvolginge der Chriſtenen onder den Kyſer Nero, omtrent het jaar 66. pag. 10
Verſchyde van de 't ſeventig Diſcipelen en Mederyſigers des Apoſtelen omgebragt. 24
II. Vervolginge der Chriſtenen onder den Kyſer Flor. Domitiano, in 't jaar 91. of (na Baronii rekening) 93. 25
Verſchyde Martelaren in Vrankryk, Italien, &c. in het jaar 91. en 93. 25
III. Vervolginge der Chriſtenen onder den Kyſer Trajano, in 't jaar 103. 25
Een groote menigte Martelaren te Athenen, Macedonien, Romen, Breſcia, Meſſina, Trivoli, Complutum, &c. in 't jaar 116, 117, 118, 120, 136, 137. 26.
1250. Menſchen te Romen in gloeyende ovens verbrant; Item, nog op de ſelfde wyſe aldaar tien duiſent twee hondert drie perſonen omgebragt, in 't jaar 116. 26
Vervolginge in Paleſtina houd op, in 't jaar 117. 26
De Chriſtenen nemen toe, in t jaar 144. 26
Juſtinus ſchryft Apologien voor de Chriſtenen, in het jaar 150. 27.
Stantvaſtigheit der Chriſtenen. 27
IV. Vervolginge der Chriſtenen onder den Kyſer Antonino Vero, in 't jaar. 168. 27
Meliton, Apollinaris, en Athenagoras ſenden Apologien voor de Chriſtenen aan den Kyſer Antonium, in het jaar 198. 28
Ophouding van de vervolginge. 29
V. Vervolginge der Chriſtenen onder den Kyſer L. Septimo vero, in 't jaar 201. 30
Roomſche Gouverneurs vervolgers der Chriſtenen, in het jaar 203. 31
Tertullianus ſchryft een Apologie voor de Chriſtenen, in het jaar 204. 31
Martelaren onder Kyſer Aurelius Severus, in 't jaar 223. 31
Minutius Felix, Romyns Advocaat, ſchryft een t'ſamenſprekinge ten goede van de Chriſtenen, in 't jaar 229. 31
VI. Vervolginge der Chriſtenen onder den Kyſer C. Julio Maximinio, in 't jaar 237. 31
Origenes ſchryft een Boek van de Martelerie. 32
VII. Vervolginge der Chriſtenen onder den Kyſer Decio, in 't jaar 251. 32
Verſchyde Martelaren t'Alexandrien. 32
Zeer harde tormenten den Chriſtenen aangedaan. 33
Cyprianus gevangen zynde, ſchryft zeer trooſtelyke brieven tot zyn medehulpers. 33
Straffe den vervolgers overgekomen. 33
VIII. Vervolginge der Chriſtenen onder de Kyſeren Valeriano en Gallieno, in 't jaar 259. 33
Groote vervolginge t' Alexandrien. 35
Drie hondert menſchen te Carthago omgebracht; en ontallyke in alle landen des Keyſerryks. 35
IX. Vervolginge der Chriſtenen onder den Kyſer Aurelianus, in 't jaar 274. 35
Hiſtorie van het Thebeiſch regiment. 35
X. Vervolginge der Chriſtenen onder de Kyſeren Deocletiano en Maximiniano, en vervolgt onder Maxentio, Lucino en Maximino, in het jaar 302. 37
Oorſaken deſer vervolginge. 37
Apollonius en Porphyrius aanſtokeren des Kyſers tot uitroeyinge der Chriſtenen. 37
Eerſte occaſie van deſe vervolginge. 37
Placcaten uitgegeven tegen de Chriſtelyke Religie, 1. om alle Tempelen neder te werpen 2. om alle Boecken der Hylige Schrift te verbranden, 4. tegens de Dienaers der Kerken. 37
Tormenten tegen de Chriſtenen gebruikt. 38
Landen over welke deſe vervolginge haar meeſt heeft uitgeſtrekt. 38
Eenige duiſent Chriſtenen te Nicodemien omgebragt. 38
In Perſie een heele Stad met al de Inwoonders verbrant, en te Aquileja alle de Chriſtenen vermoort. 38
Eerſte jaar van de vervolginge. 38
Tweede jaar van de vervolginge. 40
Derde jaar van de vervolginge. 42
Vierde jaar van de vervolginge. 43
Vijfde jaar van de vervolginge. 43
Seſte jaar van de vervolginge. 43
Sevende jaar der vervolginge. 43
Agtſte jaar der vervolginge. 44
Negende jaar der vervolginge. 44
Tiende en laatſte jaar der vervolginge. 44
De Chriſtenen bekomen vreede in het Roomſche Rijk door den Keiſer Conſtantin de Groote, in 't jaar 310. 45
De Indianen, die van Armenien en Perſien nemen aan de Chriſtelijke Religie. 45
Sapores, Koning van Perſien, doot om de Chriſtelijke Religie ſeſtien duiſent Chriſtenen. 46
Afneminge des Roomſchen Rijks, en oorſpronk des Antichriſts. 46
De Secten, en Arrianen bedrijven groot gewelt. 47
Vrymoedige antwoort eener Vrouwe, die met haar Soontje loopt om 'er byde te laten dooden. Veroorzaakt dat Keiſer Conſtant. afſtaat van ſijn wreet voornemen. 47
Biſſchoppen van Romen en Conſtantinopolen twiſten om d'Oppermagt van den Biſſchoplijken Stoel, die Keiſer Phocas opdraagt aan Romen, ontrent 't jaar 606. 47
Oorſpronk der Beelden. Die Keiſet Leo Iſaurus wil uit de Kerken geweert hebben. 47. So ook ſijn ſoon Conſtantinus de Vijfde. 47. Die een Concilium laat beroepen te Conſtantinopolen, alwaar het Beelden-maken, en eeren word verboden, in het jaar 725. 48. Doetſe uit de Tempelen, en ſent dat Synodaal Beſluit aan Paus Stephanus de Derde. Die ſig daar tegen kant, en beroept een Synodus te Romen; alwaar hyſe de gemeinſchap der Heiligen afzegt, die de beelden Gods, Jeſu Chriſti, &c niet en eeren. 48. Keiſerinne Eirene doet haar Schoon-vaders de Keiſers Conſtantini gebeente verbranden. 48. Beroept na de doot hares mans Leonis de Vierde een Concilium te Conſtantinopolen, om van de Beelden te handelen, maar ſcheid ſonder beſluit, in het jaar 786. 48. Beroept wederom een Synodus in de ſtad Nicea, alwaart het houden en eeren der Beelden word goet gevonden, en brengt wederom de Beelden en Schilderyen in de Kerken; die haar ſoon Conſtantijn de Seſte afwerpt, breekt en verbrant. 47
Te Eliberi in Spanjen wort een Synodus gehouden, daar het Beelden hebben en eeren, wort afgeſchaft, in het jaar 794. desgelijks mede te Frankfort. 48
Eirene berooft haren ſone den Keiſer Conſtantinum de Seſde van het Rijk, doet hem d'oogen uitſteken, laat hem in een gevankeniſſe werpen, en berooft hem eindelijk door veel verdrieta van ſijn leven. 48. De Son verduiſtert ſeventien dagen, in 't jaar 797. 48
Paus Leo de Derde geeft de Keiſerlijke Kroon over aan de Françoiſen, in 't jaar 800. 48. Haat geteſen tuſſchen de Grieken en Romeinen, om die overſettinge des Keiſerrijks aan de Françoiſen in Carolus Magnus. 48
Oorſpronk des geſchils van het Avontmaal des Heeren, in 't jaar 900. 49
Berengarius wederſpreekt de Transſubſtantiatie, in het jaar 1020. 49
Hiſtorie van de Waldenſen, in 't jaar. 1060. 50
Vele menſchen in Vrankrijk omgebragt. 1180. 51
Vele menſchen in Vlaanderen omgebragt. 1183. 51
Te Parijs 24 perſonen gedoot, in 't jaar 1210. 51
En 400 perſonen verbrant, en nog 80 onthooft, in het jaar 1211. 51
Ontrent 100 perſonen uit de Elſats door den Biſſchop van Straatsburg verbrant, in 't jaar 1212. 51
35 Burgers van Mentz by Bingen verbrant, 1214. 52
224 Perſonen op een Kaſteel by Thouleuſe verbrant, in 't jaar 1243. 52
Seſtuytent perſonen verdrukt, in 't jaar 1285. 52
Een Munnik vergeeft den Keyzer, in 't jaar 1285. 52
Een Baeijn verbrant, in 't jaar 1312. 52
24 Burgers van Litomeritz verdronken. 1421. 70
Een Heiman uit Candien verbrant. 73
Ses perſonen te Bor verbrant. 76

Een

REGISTER

Een Stier-os doorloopt den Kancelier Dr. Wydington, na dat hy een Vrouw om de Religie had doen verbranden, in 't jaar 1507. 76
Opkomste van Martinus Luther, in 't jaar 1517. 79
Een Fles en een Riem-maker te Praag verbrant. 1528. 115
Straatsburg en Basel verwerpen de Paapsche leere, en nemen de Leere der Waarheit aan, in 't jaar 1529. 119
Verbont gemaakt tot Smalcandem. 119
Drie mannen te Atrecht verbrant, in 't jaar 1533. 122
Vier mannen tot 's Hertogen-bosch gedoot. 123
Verscheide Martelaren te Parijs, in 't jaar 1534. 128
Vijf Martelaren te Edenburg verbrant, 1535. 131
Een Lantman te Ziericzee verbrant. 132
Vijf Martelaren in Schotlant verbrant, en eenige gebannen, in 't jaar 1539. 141
Twee personen te Gent verbrant, en twee gedolven, in 't jaar 1540. 143
Vijf personen tot Vucht gedoot, in 't jaar 1542. 144
Een Boek-verkooper te Avignon gedoot, 1543. 148
Agt-en-twintig of dertig personen te Leuven verbrant. 149
Historie van de Inwoonders van Merindola en Cabriera, in 't jaar 1545. 154
Een Student te Parijs verbrant. 162
Vijf Martelaars t'Angiers. 162
Ses Martelaars in Schotlant gedoot. 168
Veertien burgers te Meaux in Brie verbrant, in 't jaar 1546. 180
Vijf Martelaars te Parijs verbrant, in het jaar 1547. 187
Agt burgers te Langres verbrant. 187
Een-en dertig personen te Valedolid gestraft, en eenige daar van levendig verbrant, in het jaar 1549. 193
Een Kleermaker te Parijs verbrant. 194
Staat en gelegentheit van de Kerke Christi in Nederlant. 198
Placcaat van Keiser Karel de Vijfde tegen de Secten en Erreuren van 't jaar 1550 198
Die van Antwerpen weigeren de uitroepinge van dit Placcaat. 203
Den Raat van Brabant stelt haar ook hier tegen. 203
Reise van Maria de Koninginne van Hongarijen na den Keiser haren broeder tot Augsburg op den Rijksdag, om het voorseide Placcaat. Krijgt in sommige poincten verlachtinge. 203
Namen van de Inquisiteurs in Nederlant, en hare Gesubdelegeerde. 203
Vervolginge in Duitschlant, tegen de Predikanten en Schoolmeester die 't Interim wygeren aan te nemen in 't jaar 1551 210
Vyf Scholieren van Lausane te Lions verbrant, in het jaar 1552. 217
Vervolginge te Brugge in Vlaanderen. 244
Een Perusijnsche Wever te Romen verworgt, 1553. 251
Vervolginge in Oostenryk, alwaar te Schlywits acht Predikanten worden gehangen, en over de hondert verdreven, in 't jaar 1555. 282
Twee Martelaren te Autun. 308
Vervolginge in Engelant onder de Koninginne *Maria*, in 't jaar 1555, 1556, 1557, 1558. 309
Ongehoorde wreetheden begaan aan de doode lighamen van *Martinus Bucerus*, *Paulus Fagia*, en *Catharina* huisvrouw van *Petri Martyris*. 321
Vervolginge in Engelant, in 't jaar 1556. 377
Perotina N. baert in 't vuur een levende Soon, die de Baillius mede doet verbranden. 396
Groote en sware vervolginge der Kerke Christi binnen Parys, in 't jaar 1557. 411
Verstroyinge van de Kerken in Brasilien. 421
Vervolginge in Engelant. 436
Sware vervolginge binnen Valedolid in Spanjen, in het jaar 1558, en 1559. 462. enz.
Een Ambachtsman te Valedolid verbrant. 465
Na de doot van *Cranmerus* tot het overlyden van de Koninginne *Maria*, worden getelt 176 menschen, die in het Koninkryk van Engelant omgebragt, of in de gevankenisse gestorven zyn. 491
Verscheyde Martelaars in Vrankryk. 540
Twee Predikanten te Valence gehangen. 541
Twee Mannen te St. Roman gehangen 542
Verschyde Martelaren te Rysel, in het jaar 1560. 542
Groot getal van menschen zeer deerlyk in Calabrien omgebragt. 554
Wreede vervolginge der Geloovigen in Vrankryk, in het jaar 1561, te Vassy, Nemours, Aurillac, Cahors, Grenade, Carcassonne, Ville Neufve, Avignon, Marsilarges, &c. 554
Een Linnewever te Chasteau-Neuf in de Loire vermoort. 554
Den droevigen staat der Kerke Christi in Nederlant, in 't jaar 1562. 557
Brief van de Geloovige in Nederlant aan *Philippus de Tweede*, Koning van Spanjen, gaande voor hare belydenisse des geloofs, bestaande in 37 Artykelen. 558
Vertoog aan de Overigheden van Nederlant, gaande met de belydenisse. 568
Wreede vervolginge der Gelooven in Vrankryk. 576
Vervolginge der Geloovigen in de Stad van Roüan in Normandien. 580
Plakkaat van *Philips de tweede*, Koning van Spanjen, tot extirpatie van de Secten, in het jaar 1563. 581
Een klyn Kind te Cyen in twee stukken gesneden. 602
Groote vervolginge in Nederlant, in het jaar 1567. 640
De Gereformeerde laten ontrent dese tyt in 't Francois uitgaan een Apologie ofte ontschuldinge, van al het gene ter sake van de Religie in Nederlant was geschiet. 640
In de stad Valençyn zyn in dien jare over de twee hondert menschen om de Religie gehangen. 664
Ook vele tot Camerik. ibid
De Moort van Foix. 666
Twee Juffrouwen in Over-Yssel verbrant. 670
Vervolginge in West-Vlanderen; in 't jaar 1568. 671
Vyfenvyftig burgers tot 's Hertogenbosch gebannen, en veertig ingedaagt. 673
Vier burgers van 's Hertogenbosch aldaar gehangen. 678
Nog vier gehangen, en een onthooft. 681
Moort tot Blois in Vrankryk, alwaar ontrent 200 menschen in hare vergaderinge zyn omgebragt. 682
Kort verhaal van vele Christenen te Doornik en te Valençyn omgebragt. 682
Verhaal van sommige Geloovigen in 't Hertogdom van Limburg omgebragt, in 't jaar 1569. 682
Een Potbakker tot 's Hertogenbosch opgehangen. 692
Streng schryvens van de Graaf van Megen aan die van Arnhem, in 't jaar 1571. 710
Moort van Parys, in het jaar 1572. 712. enz.
Edellieden des Konings van Navarre, en van de Prince van Conde vermoort. 719
Insgelyks de Pluimasier des Konings met zijn huisvrouw. 726
Moort te Meaux in Brie. 731
Vervolginge te Trois in Champagne. 732
Moort te Orleans. 734
Moort te Lions. 735
Vervolginge te Angiers. 737
Vervolginge te Rouan. ibid.
Moort te Thoulouse. 738
Vervolginge in Bordeaux. ibid.
Besluit van dese moorderyen van den jare 1572. zynde in Vrankryk ontrent 30000 menschen omgebragt. 740
Een Engelsman te Romen verbrant, in het jaar 1593. 761
Een oudt Man Milanen te Romen verbrant. ibid.
Een burger te Luyck . . . in 't jaar 1619. 768
Schrikkelyke Voltolynsche moort begaan by de Papisten aan die van de Religie, in 't jaar 1620. 769
1. Tot Tyran, daar ontrent tseftig personen zijn omgebragt. ibid.
2. Tot Tel ontrent twintig personen. 770
3. Tot Sonders, Ambergh, en in Malenck ontrent hondert en veertig menschen 771
4 Tot Bergen ontrent negen menschen. 774
5. Tot Caspan en Trationa ontrent elf menschen. ibid.
6. Tot Brusz. ontrent sevenentwintig menschen. 775
Moort van Ierlant. 781
Moort van de Vaudoysen in Piemont. 783
Vervolginge der Gereformeerden ten tyden der Reformatie in Vrankryk. 803
Verhaal van den Oproer te Toorn. 813

RE-

REGISTER

Der Landen, Steden en Plaatſen, in dewelke de Geloovige geleden hebben, en omgebragt zijn.

A.

Abbeville. 576
Æthiopien. 20
Aelſt. 636 752
Agen. 127
Aix. 517
Albania. 18
St. Albaan. 347
Alexandria. 9. 26. 30. 32. 36. 39. 44
Amberg. 771
Amiens. 376
Amſterdam. 682
St. Andries. 115. 168. 184
Angiers. 364 368. 570
Angouleſme. 576
Antiochia. 26. 32. 40. 44
Antino. 38
Antwerpen. 81. 215. 455. 498. 490. 500. 542. 550. 557. 590. 593. 603. 679. 686. 687. 707. 748
Aphrica. 34
Aquileia. ibid.
Armeryk. 52
Aſia. 38
Aſſchenberg. 81
Ashfort. 472
Aſt. 356. 765
Athenen. 25
Atrecht. 124. 160
Avignon. 148
Auguſta. 38
Aurillac. 576
Autun. 376
Auxerre. 576
Axele. 746
Aye. 78

B.

Baden. 85
Bath. 440
Bar. 576
Barnoth. 347
Beaucaire. 576
Beaumond. 197
Belle. 541. 671. 672. 673
Beneventum. 38
Berben. 774
Bergen in Henegouwe. 195. 197. 308. 370. 403
Bergonnum. 38
Berie. 343
Berlyn. 73
Beſanſon. 128
Bingen. 51
Bogueil. 576
Bohemen. 72. 111
Bommel. 670
Bordeaux. 144. 370. 373. 375. 398
Blois. 474 576
Braſilien. 429. 434. 435
Breda. 674
Breſcia. 27
Breſlo. 69
Brisgouw. 110
Briſtouw. 448
Brittania. 576
Brough. 244
Brugge. 244. 245. 399. 628. 677
Bruyz. 775
Bruſſel. 79. 149. 150. 477. 492. 676. 682. 684. 742. 762
Burntwood. 323

C.

Cabriëra. 146
Carcaſſones. 576
Caan. ibid.
Cabors. 554
Calabria. ibid.
Calamina. 52
Carmarden. 327
Cameryk. 576
Candien. 79
Cantelberg. 54. 342. 343. 347. 348. 349 377
Cardiffe. 327
Carcaſſonne. 576
Carthago. 33
Caſpan. 775
Ceant. 576
Cerbigni. ibid.
Ceſarea. 36
Ceulen. 116. 538
Chalon. 576
Chamberar. 207
Chamberi. 297
Chambon. 232
Chartres. 252
Chaſteau Neuf. 528
Chaſtilon. 576
Chelmiford. 359
Cheping Sadbery 60
Chichester. 73. 343. 348. 448
Cocksbal. 338
Colchester. 320. 339. 387. 446. 448
Coignac. 576
Commun. 277
Complutum. 26
Conſtantia. 58. 64
Conventry. 314. 348
Cortryk. 751
Coſtelnaudarry. 570
Cran. ibid.
Craon. 402
Cremonere. 700

D.

Damburi. 327
Dammartin. 521
Dendermonde. 757
Diarre. 576
Dietbmaar. 81. 83
Dion. 192. 253. 399
Dole. 255
Doornik. 115. 166. 167. 191. 237. 306. 575. 583. 587. 622
Dravignan. 400. 515
Duytſchland. 25. 38. 169
Duway. 140. 144. 147
Duynkerken. 552

E.

Demburgh. 208
Egypten. 38
Eley. 349
Elſats. 51
Embden. 723
Engelant. 54. 55. 67. 71. 120. 349
Ephesen. 25
Erfurt. 59
Eſperney. 576
St. Eſtiene. 576
Eureux. 283
Europa. 38
Exeter. 487

F.

Feraria. 204
Florentia. 38. 74
Fontenay. 128
Foyr. 395
Foyx. 576
Fryenbach. 764
Fulden. 49

G.

Gallia. 38
Garneſey. 395
Geneve. 260
Gent. 160. 192. 289. 673. 682. 745
St. Gilles. 49
Glocheſter. 387
Gratianopolis. 131
St. Gregoryvelt. 451
Griecken. 23
Gry 282
Guillac. 576
Guyenne. ibid.
Gryen. ibid.

H.

Hadley. 320
Haarlem. 152 706. 745
Haag. 89. 113. 119. 671. 689. 695. 711
Hollum. 369
Harwigh. 339
Heydelbergh. 37
Helleſpontus. 25
's Hertogenboſch. 123. 128. 480. 618
Heuſden. 639
Hierapolis. 17
Hiſpania. 38
Hornden. 323
Hontcote. 537. 577
Huiſt. 613. 634

I.

Jeruſalem. 1. 3. 4. 6. 25. 32
Ipswich. 347. 380
Iſlington. 448
Iſſoer. 389
Iſſoudon. 576
Italia. 35. 38

K.

Rakow. 142

L.

Angres. 168
Laxfield. 449
Lemans. 576

Leerdam. 747
Leeuwen. 38
Leeuwerck. 110
Leeuwen. 161
Lewes 344. 439
Limburg. 683
Limoſin. 282
Linonik. 122
Limus. 576
Lincoln.
Linnich. 777
Lyons. 30. 31. 49. 212. 217. 231. 247. 356
Liſſebon. 243
Litoneritz. 70
Litomiſtia. 78
Londen. 56. 57. 67. 71 73. 122. 124. 146. 176. 315. 335. 388. 490
Lucerne. 84
Lunneville. 602
Luttelwortb. 53
St. Lucas, 167
Luyk. 573. 576. 681

M.

Macedonien. 38
Maixant. 759
Malenk. 146 771
Maiaſtone. 120 437
Manceter 444
Manningtre. 339
Maſcon. 129. 599
Maſſilia. 38
Marſilarguer. 519
Maulden. 327
Meaux. 576
Mecchelen. 113 303. 750
Melden. 116
Menz. 52. 133
Meppe. 767
Mer. 576
Merindola. 154
Mersburgh. 112
Meſſina. 27
Metz. 88. 163
St. Michiels. 162
Middelburgh in Vlaanderen. 752
Milanen. 505
Monikere. 398
Montpelliers. 67. 255
Monqueron. 623
Montauban. 576
Moulins. 576
Munchem. 114

N.

Naddavar. 20
Nancy. 109
Neapolis. 28
Negrepeliſſe. 576
Nemours. 508
Nevers. 676
Newberrie. 391
St. Nicolaas. 570
Nicomedien. 38
Nicopolis. 38
Nieuwburg. 168
Nismes. 210. 255
Nonnoy. 576
Northamton. 448
Norwich. 72. 76. 446. 448. 450
Nuys. 758

O.

Orleans. 195
Oſte. 401
Otte. 576
Orainge. Ibid.
Over Yſſel. 441
Oudenaarde. 255. 624. 642. 675. 682. 741
Oudewater. 750
Oxford. 130. 349. 378

P.

Pamele. 637. 692
Parys. 76. 111. 123. 125. 128. 147. 162 163. 184. 187. 193. 211. 214 245. 281. 417. 419. 420. 465. 473. 503. 507. 518. 519. 522. 526. 724. 726. 758.
Patris. 16
Penan. 129
Pergamo. 25
Perigueux. 576
Perſien. 19. 21
Phrygia. 38. 45
Piemont. 783. 788
St. Pieters. 279
St. Pieters Haven. 395
Pinereul. 374
Placentia. 207
Poictiers. 576
Praag. 69. 70. 71. 114
Provence. 576

R.

Raäb. 112
Raadtſtaadt. 119
Raylen. 323
Ravenna. 25
Reading. 343
Reding. 345
Regensburg. 67. 69
Retia. 38
Revel. 576
Ridmundley. 256
Ryſſel. 359. 542. 608 913. 635
Rochefort. 324
Rochefter. 446
Ronſe. 612. 679. 681. 706
Romen. 11. 13. 23. 26. 30. 32. 33. 36. 50. 72. 176. 251. 294. 466. 536. 767
St. Roman. 253
Rosbaumen. 76
Rovegur. 576
Roüan. 147. 151. 279. 576. 580
Ruytiers. 143

S.

Afronwalden. 345
Salamina. 8
Salisbury. 76. 146
Sancerre. 127
Saulmeur. 243
Schotland. 131. 141. 781
Schleyvitz. 274
Sens. 187 457. 576
Sivilien. 474. 509. 510. 511. 512. 763
Sicilia. 38
Sleſien. 64
Smyrnen. 28. 29
Sonders. 771
Sonnus. 38
Souraiſe. 576
Spiers. 70
Stratford. 347
Stratfortbow. 347. 390
Surſee 767
Sweitz. 111. 116

T.

Tantone, 347
Tel, 770
Tbouloufe, 49. 214. 276. 576.
Thumbridge, 343
Toledo, 779
Toorn, 813
Tours, 576
Troas, 25. 26
Troyen, 147. 207. 472
Turin, 769
Tyran, Tratiane.

V.

Valedolid, 463. 464. 465. 512
Valencijn, 214. 515. 643. 662
Venetien, 625. 626
Verona, 38
Veurne, 528
Vienne, 29. 115
Ville Neufve, 365
Ville France, 234
Vilvoorden, 133. 191
Voltolijne, 769
Vouvry, 141
Vucht, 136
Utrecht, 639
Uxbridge, 345. 347
Uzes, 211

W.

Walem, 641
Ware, 347
Weenen, 84
Weſtcheſter, 329
Worms, 71. 73
Wijk, 84

Y.

Yerlant, 781
Yperen, 190. 664. 762

Z.

Zierikzee, 192

E I N D E.

Bayerische Staatsbibliothek München

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Mr 1003/2
2500.
26.8.83

Digitized by Google